E. K. WATERHOUSE.

Η
ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Nach Elis ziehen der Franken Heere,
Messene sei der Sachsen Loos,
Normanne reinige die Meere
Und Argolis erschaff' er gross.

Γκαῖτε Φάουστ Μέρ. Β'.

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ (1204-1566)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

1909—1910

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ" Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ & Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ 7346

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

Συνεχοῦς ἱστορίας τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας, τῆς περιεργοτάτης ταύτης καὶ κατὰ μέγα μέρος ἀγνώστου περιόδου τῶν τυχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐστερούμεθα μέχρι τοῦδε. Ὁποία δ' ἡ ἀξία ἣν ἔχει τὸ νεοφανὲς τοῦτο ἔργον τοῦ κ. Miller, κατέδειξα διὰ τῆς μακρᾶς περὶ αὐτοῦ βιβλιοκρισίας, ἣν ἐδημοσίευσα ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. ϛ' σ. 117 κ. ἑ.

Χαίρων δ' ἐπελαβόμην κατ' ἐντολὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκδοτικῆς Ἑταιρείας τῆς μεταφράσεως τοῦ ἀξιολόγου τούτου συγγράμματος, ἣν ἐπεχείρησα ἀδείᾳ τοῦ τε συγγραφέως καὶ τοῦ Ἄγγλου αὐτοῦ ἐκδότου κ. Ἰωάννου Murray. Ἀλλ' ὁ φίλος ἐμοῦ τε καὶ τῆς Ἑλλάδος συγγραφεὺς ἔσχε τὴν εὐμένειαν νά μοι παράσχῃ πολλὰς προσθήκας καὶ βελτιώσεις εἰς τὸ ἔργον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νά μοι χορηγήσῃ προθυμότατα οὐκ ὀλίγας φωτογραφίας ἀνεκδότους μεσαιωνικῶν τῆς Ἑλλάδος κάστρων καὶ ἄλλων τοποθεσιῶν, εὐθὺς ὡς ἔμαθεν, ὅτι ἡ Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία ἐσκόπει νὰ κοσμήσῃ τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ δι' εἰκόνων. Κἀγὼ δὲ οὐκ ὀλίγα προσέθηκα ἢ ἐπηνώρθωσα ὅπου τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον καὶ δυνατὸν ἄνευ καιρίων μεταβολῶν τῆς ἀρχικῆς συντάξεως τοῦ βιβλίου, τελεσφορώτερον δὲ κατατεταγμένην καὶ πληρεστέραν ὡς πρὸς τοὺς τίτλους τῶν βιβλίων παρέθηκα τὴν ἐν τέλει τοῦ συγγράμματος βιβλιογραφίαν. Οὕτω δὲ ἡ ἑλληνικὴ αὕτη μετάφρασις, ἣν παρέχω εἰς τοὺς Ἕλληνας φιλίστορας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς δευτέρα πλουσιωτέρα ἔκδοσις τοῦ πρωτοτύπου ἐν γλώσσῃ ἑλληνικῇ, καὶ ὡς τοιαύτη εὐελπιστῶ ὅτι θὰ τύχῃ ἀμερίστου ὑποδοχῆς παρὰ τῶν φίλων τῆς πατρίου ἱστορίας.

Σημειόνω δ' ἐν τέλει, ὅτι αἱ μὲν προσθῆκαι καὶ ἐπανορθώσεις τοῦ συγγραφέως πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως ἐδηλώθησαν δι' ὀρθογωνίων ἀγκυλῶν [ ], αἱ δ' ἐμαὶ δι' ἀμβλυγωνίων ⟨ ⟩.

Ἐν Ἀθήναις κατ' Αὔγουστον 1908.

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Ὁ καθηγητὴς *Krumbacher* λέγει ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς βυζαντιακῆς λογοτεχνίας, ὅτι, ὅτε ἀνεκοίνωσε τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ ὅπως ἀσχοληθῇ περὶ τοῦτο τὸ θέμα, εἷς τῶν ἀρχαιομαθῶν φίλων ἀπέτρεψεν αὐτὸν ἐπισήμως ἀπὸ τοῦ ἐγχειρήματος διὰ τὸν λόγον, ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ἐνδιαφέρον περίοδος, καθ' ἣν ἡ ἑλληνικὴ πρόθεσις **ἀπὸ** συνετάσσετο μετ' αἰτιατικῆς ἀντὶ γενικῆς. Φοβοῦμαι δὲ μὴ ὑπάρχωσι πολλοὶ οἱ ἔχοντες τὴν αὐτὴν γνώμην καὶ ὁ περισσῶς εἰς τὴν λατρείαν τῆς ἀρχαιότητος ἐμμένων γραμματικὸς ἐκεῖνος. Καὶ ταῦτα διότι ἐν πολλαῖς χώραις ἐπὶ μακρὸν κατίσχυσεν ἡ ἰδέα, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν ἔτει 146 π. Χ. μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἀνύψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἁγίᾳ Λαύρᾳ τῷ 1821 τὰ χρονικὰ τῆς Ἑλλάδος ἦσαν κυρίως εἰπεῖν χάρτης ἄγραφος καὶ ὅτι ἡ χώρα αὕτη κατὰ ταῦτα ἀπήλαυσεν ἐπὶ σχεδὸν εἴκοσιν αἰῶνας τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς εὐτυχίας τῆς συνισταμένης εἰς τὸ μὴ ἔχειν ἱστορίαν. Καὶ πρὸ τεσσαράκοντα μὲν ἐτῶν ἴσως ὑπῆρχέ τις δικαιολογία τῆς τοιαύτης θεωρίας· ἀλλὰ σήμερον τὰ πράγματα ἔχουσι πολὺ διαφόρως. Τὰ μεγάλα κοιμητήρια τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, ἐννοῶ τἀρχεῖα τῆς Βενετίας, τῆς Νεαπόλεως, τοῦ Πανόρμου καὶ τῆς Βαρκελῶνος, ἀνέδωκαν τὸν νεκρὸν αὐτῶν. Γινώσκομεν νῦν ἔτος πρὸς ἔτος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μῆνα πρὸς μῆνα, τὰς περιπετείας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν Φράγκων αὐτῆς κυριάρχων, καὶ μόνον ἐπιβάλλεται σήμερον νὰ ἐμφυσήσωμεν ζωὴν εἰς τὰ ξηρὰ ὀστᾶ καὶ ἀναβιβάσωμεν εἰς τὴν σκηνὴν ζῶν καὶ κινούμενον τὸ ποικίλον ἐκεῖνο στῖφος Βουργουνδίων, Φλαμανδῶν καὶ Λομβαρδῶν εὐπατριδῶν, Γερμανῶν ἱπποτῶν, τραχέων τυχοδιωκτῶν στρατιωτῶν ἐκ Καταλωνίας καὶ ἐκ Ναβάρρας, Φλωρεντίνων τραπεζιτῶν, Νεαπολιτῶν αὐλικῶν, πολυτρόπων Βενετῶν καὶ Γενουηνσίων μεγαλεμπόρων καὶ τέλος οὐχ ἧττον τὸν ὅμιλον εὐγενῶν δεσποινῶν, ὁρμωμένων ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων οἴκων τῆς Γαλλίας. Συναποτελοῦσι δ' οἱ ἑσπέριοι ἐκεῖνοι ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων καὶ τῶν Ἑλλήνων δουλοπαροίκων τὰ πρόσωπα τοῦ ῥωμαντικοῦ δράματος, οὗ θέατρον ὑπῆρξεν ἡ

Ἑλλὰς ἐπὶ διακόσια πεντήκοντα ἔτη. Τὸ δὲ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον εἶνε προϊὸν ἀποπείρας πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς εὐφροσύνου, ἀλλὰ δυσχεροῦς ταύτης ἐπιβολῆς.

Δι' ὅλης μου δὲ τῆς συγγραφῆς ἐβάσισα τὴν διήγησιν ἐπὶ τῶν ἀμέσων πηγῶν. Δύναμαι δὲ νὰ εἴπω εὐσυνειδήτως, ὅτι συνεβουλεύθην ἅπαντα τὰ γνωστά μοι ἔντυπα βιβλία τὰ γεγραμμένα ἑλληνιστὶ, ἰταλιστὶ, ἱσπανιστὶ, γαλλιστὶ, γερμανιστὶ, ἀγγλιστὶ καὶ λατινιστὶ καὶ σχετιζόμενα ὁπωσδήποτε πρὸς τὸ προκείμενον θέμα. Ἐπειράθην δὲ νὰ συναγάγω ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἁπάσας τὰς διεσκεδασμένας εἰδήσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν φραγκοκρατίαν καὶ δημοσιευθείσας ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασιν ἢ περιεχομένας ἐν ἐκδεδομένοις ἐγγράφοις τῶν χρόνων ἐκείνων. Ταῦτα δὲ συνεπλήρωσα διὰ περαιτέρων ἐρευνῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Βενετίας. Ἠγωνίσθην δὲ νὰ παράσχω ἔκθεσιν πλήρη ὅσον τὸ δυνατὸν εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῶν γνώσεων ἡμῶν περὶ τῆς γοητευτικωτάτης ταύτης περιόδου τοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος. Ἐπεσκέφθην δὲ καὶ ἅπαντα τὰ κυριώτατα κάστρα καὶ τὰς τοποθεσίας τὰς συνδεομένας μετὰ τῶν χρόνων τῆς φραγκοκρατίας, νομίζων πρέπον, ὅτι πρὶν ἢ συγγραφεύς τις δυνηθῇ νὰ ἐλπίσῃ νὰ παραστήσῃ ζῶντας τοὺς Φράγκους ἐπὶ τοῦ χάρτου ὀφείλει νὰ ἴδῃ ποῦ ἔζων ἔνσαρκοι ὄντες. Καίτοι δὲ ἄπειρα εἶνε ὅσα πᾶς μελετητὴς τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ὀφείλει εἰς τὸν Κάρολον Χὸπφ, ἐν τούτῳ ὑπελείφθη ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Φράγκοι βαρῶνοι εἶνε παρ' αὐτῷ σκελετοὶ φέροντες δελτίον καταγραφῆς ἐν μουσείῳ εὐρεῖ καὶ ψυχρῷ ἀντὶ νὰ εἶνε ἀνθρώπινα ὄντα ἔχοντα πάθη ὅμοια πρὸς τὰ ἡμέτερα.

Ἐπιτραπήτωσαν δέ μοι ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς διατάξεως τοῦ βιβλίου. Ὁ ἱστορικὸς τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος εὑρίσκεται εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἀντιμέτωπος τοῦ προβλήματος περὶ τοῦ σαφεστάτου τρόπου καθ' ὃν θὰ ἐκθέσῃ τὴν διήγησιν αὐτοῦ. Καὶ δύναται μὲν νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἱστορίαν ἑκάστης μικρᾶς πολιτείας χωριστὰ, καθ' ἃ ὁ Finlay, ἥτις μέθοδος οὐ μόνον συνεπάγεται ἐπαναλήψεις, ἀλλὰ καὶ καθιστάνει δυσχερῆ εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν ἐπισκόπησιν τῆς χώρας ὡς συνόλου, ἢ δύναται, καθ' ἃ ὁ Χὸπφ, νὰ συνδυάσῃ τὰς κεχωρισμένας διηγήσεις εἰς μίαν, ὅστις τρόπος ἄγει εἰς σύγχυσιν. Ἐγὼ δὲ ἀπεδέχθην μέσην τινὰ ὁδόν. Καὶ δὴ αἱ τρεῖς πολιτεῖαι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς συνεχοῦς Ἑλλάδος, ἤτοι ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας, τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας οὕτω στενῶς, ὥστε ἠδύναντο νἀποτελέσωσιν ἓν εὔρυθμον καὶ ὁμογε-

νὲς σύνολον· μετ᾽ αὐτῶν δὲ συνάπτονται, ὡς εἰκός, ἡ νησιωτικὴ κομιτεία τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἡ Εὔβοια. Ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου καὶ ἡ ἐν Κερκύρᾳ βενετικὴ ἀποικία ἀποτελοῦσιν ἴδια τμήματα, διότι ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν διέφερε τὰ μέγιστα ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν πολιτειῶν. Διὸ ἐπραγματεύθην τὰ κατὰ τὰς πολιτείας ταύτας. Τὴν δὲ Κρήτην παρέλιπον διὰ δύο λόγους, πρῶτον μὲν διότι δὲν ἀποτελεῖ ἀκόμη μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, δεύτερον δὲ διότι συμβαίνει, ὥστε ἡ φραγκοκρατουμένη Ἑλλὰς νὰ συμπίπτῃ σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἐδαφικὴν ἔκτασιν τῆς νέας Ἑλλάδος. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἱστορία τῆς βενετοκρατουμένης Κρήτης δὲν δύναται νὰ γραφῇ πρὶν ἢ ἐκδοθῶσιν οἱ ὀγδοήκοντα καὶ ἑπτὰ τόμοι τοῦ γραμματοφυλακίου τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης (Duca di Candia) οἱ τεθησαυρισμένοι ἐν τῷ κατὰ τὴν Βενετίαν δημοσίῳ ἀρχείῳ.

Τέλος δ᾽ ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς πολλοὺς φίλους διὰ τὴν παρασχεθεῖσάν μοι βοήθειαν καὶ τὰς συμβουλὰς αὐτῶν, ἰδίως δὲ εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ κ. Ἀνδρέαν Μ. Ἱδρωμένον.

Ἐν Ῥώμῃ, κατὰ Δεκέμβριον 1907.

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΕΛΛΑΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΧΡΟΝΟΙΣ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ ἱστορία τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος ἄρχεται μετὰ τῆς τετάρτης σταυροφορίας, τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης στρατείας, ἥτις ἐπέδρασεν αἰῶνας ὅλους ἐπὶ τὰς τύχας τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἱστορικὴν βάσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἅπαντες δὲ γινώσκομεν πῶς οἱ σταυροφόροι ἐξεκίνησαν μὲν ἔχοντες τὸν ἀξιέπαινον σκοπὸν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Παναγίου τάφου ἀπὸ τῶν ἀπίστων, παρεξέκλιναν δ᾽ εἰς τὸ εὐκολώτερον καὶ ἐπικερδέστερον ἔργον τῆς καταλύσεως τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κρατῶν καὶ πῶς ἀνεβίβασαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Καισάρων τὸν κόμιτα τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνον ὡς πρῶτον Λατῖνον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ δ᾽ Ἕλληνες ἔφυγον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· ἐκεῖ δὲ, ἐν Νικαίᾳ, τῇ πόλει ἐν ᾗ εἶχε συνέλθει ἡ περιώνυμος οἰκουμενικὴ σύνοδος, καὶ ἐν Τραπεζοῦντι, παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου, ἵδρυσαν δύο αὐτοκρατορίας, ὧν ἡ μὲν τῆς Νικαίας ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Βυζαντίου, ἡ δὲ τῆς Τραπεζοῦντος ἐπέζησεν ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς Νέας Ῥώμης.

Ἰσαάκιος Ἄγγελος εἰκὼν λατινικοῦ χειρογράφου.

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Ἑλλάδος εὑρίσκετο ἀκόμη κατ᾽ ὄνομα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου. Ὑφίστατο δὲ ἀκόμη μεθ᾽ ἱκανῶν μεταβολῶν τὸ σύστημα τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως τὸ ἤδη κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα συμπληρωθὲν ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ἡ δὲ αὐτοκρατορία ἦτο κατατετμημένη εἰς τμήματα καλούμενα Θέματα· τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο τὸ μὲν κατ᾽ ἀρχὰς ἐσήμαινε στρατιωτικὸν σύνταγμα, ἔπειτα δὲ τὴν χώραν, ἐν ᾗ τοῦτο ἥδρευε. Καὶ ἡ μὲν ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς, ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου μέχρι τοῦ Πηνειοῦ πρὸς βορρᾶν καὶ τῆς Αἰτωλίας πρὸς δυσμὰς, ἀπετέλει τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, περιλαμβάνον οὕτω τὴν Ἀττικὴν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα,

τὴν Λοκρίδα, μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τὰς νήσους Εὔβοιαν καὶ Αἴγιναν· ἡ δὲ Πελοπόννησος παρεῖχε τὸ ὄνομ᾽ αὐτῆς εἰς δεύτερον θέμα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὰ δύο ταῦτα θέματα συνδιῳκοῦντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ *στρατηγοῦ*[1]. Ἡ δὲ Νικόπολις, ἡ ῥωμαϊκὴ ἀποικία ἡ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς μάχης τοῦ Ἀκτίου, ἀπετέλει τρίτον θέμα, περιλαμβάνον τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἤπειρον. Ἐκ δὲ τῶν νήσων αἱ Κυκλάδες, αἵτινες ἐκαλοῦντο κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους Δωδεκάνησος, περιελαμβάνοντο εἰς τὸ θέμα τοῦ Αἰγαίου, αἱ βόρειοι Σποράδες εἰς τὸ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ Κρήτη ἀπὸ τῆς πρὸ δύο αἰώνων καὶ ἡμίσεος ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων ἀνακτήσεως αὐτῆς, κατεχομένης τέως ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διῳκεῖτο ὑπὸ ἰδίου αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου. Πολλαὶ δὲ τῶν Ἰονίων νήσων δὲν συνανῆκον πλέον εἰς τὰς κτήσεις τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ δὴ πέντε ἔτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τολμηρὸς Γενουήνσιος πειρατὴς καλούμενος Βετρᾶνος εἶχε γείνει κύριος τῆς ἔκτοτε πλουσίας καὶ καρποφόρου Κερκύρας, ἣν πιθανῶς κατεῖχεν ἀκόμη, ἡ δὲ Κεφαλληνία, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Ἰθάκη εἶχον μονίμως χωρισθῆ ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας ἕνεκα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν καὶ εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου αὐτῶν Μαργαριτόνη τοῦ ἐκ Βρενδησίου[2]. Ἐπὶ δὲ τῆς τετάρτης σταυροφορίας κατείχοντο ὑπὸ τοῦ κόμιτος Μαΐου ἢ Ματθαίου, μέλους τοῦ μεγάλου ῥωμαϊκοῦ οἴκου Ὀρσίνη, ὅστις φαίνεται ὅτι εἶχε γεννηθῆ ἐν Μονοπόλει τῆς Ἀπουλίας καὶ ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Νορμαννοῦ ναυάρχου, ὁμολογήσας ὑποτέλειαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας. Πολυπληθὴς δὲ ἰταλικὴ ἀποικία μετενάστευσεν ἐκ Βρενδησίου εἰς Κεφαλληνίαν κατ᾽ εἰσήγησιν τῶν Ἀπούλων ἐκείνων τυχοδιωκτῶν[3].

Ἀλλὰ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ δὲν διήρκει πλέον ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχή. Ὁ ἐκ Τουδέλης Ἰουδαῖος Βενιαμὶν[4], ὅστις περιώδευσε τὴν Ἑλλάδα

---

[1] *Σπυρ. Π. Λάμπρου* Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α′ 157, 160.— *Τοῦ αὐτοῦ* Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος σ. 25 - 6.

[2] *Βενεδίκτου τοῦ ἐκ Peterborough* Gesta Regis Ricardi Τόμ. Β′ σ. 199 ἐν ταῖς Rolls Series.

[3] Libro de los fechos ἐκδ. *Morel Fatio* σ. 53 - 54. — Epistolae Innocentii III Τόμ. Β′ σ. 16, 73. — *A. Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Rerum Italicarum Scriptores Τόμ. ΙΒ′ σ. 336. — Archivio Veneto Τόμ. Κ′ σ. 93.

[4] *Ascher* The Itinerary of Benjamin of Tudela Τόμ. Α′ σ. 45 - 9.

τεσσαράκοντα περίπου ἔτη πρὸ τῆς λατινικῆς κατακτήσεως, εὗρε μέρος τῆς χώρας ταύτης κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Βλάχων, ὧν τὰ ὅρια ἐξετείνοντο πρὸς νότον μέχρις αὐτῆς τῆς Λαμίας. Οἱαδήποτε δὲ καὶ ἂν εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀρχὴ τῆς μυστηριώδους ταύτης καὶ περιέργου φυλῆς, ἥτις μέχρι καὶ τῆς σήμερον διαθερίζει ἐπὶ τῶν κλιτύων τῆς Πίνδου καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀσπροποτάμου, μεταναστεύουσα τὸν χειμῶνα εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Βοιωτίας, αὕτη εἶχε τὸ πρῶτον ἐγκαταστῇ ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι περὶ τὰ μέσα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἡ δὲ χώρα ἐν ᾗ πάλαι ἔζων ἐκαλεῖτο Μεγαλοβλαχία[1]. Ὅτι δὲ οἱ Βλάχοι εἶνε καταγωγῆς ῥωμαϊκῆς μόλις που ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν. Καὶ σήμερον μὲν οἱ Ῥωμοῦνοι ἀξιοῦσιν, ὅτι οὗτοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν αὐτὴν καὶ αὐτοὶ οἰκογένειαν· ἀλλ᾿ ὁ ἀγαθὸς ῥαββῖνος τῆς Τουδέλης ἐκ τῶν ἰουδαϊκῶν αὐτῶν ᾀσμάτων καὶ ἐπειδὴ ἐκάλουν τοὺς Ἰουδαίους *ἀδελφοὺς* ἐξῆγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἦσαν συγγενεῖς πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ φυλήν. Ἄλλως δὲ τὴν ἀδελφικὴν αὐτῶν ἀγάπην ἐπεδείκνυον διὰ μόνης τῆς λῃστεύσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐν ᾧ κοινῇ μετ᾿ αὐτῶν ἐλῄστευον καὶ ἐφόνευον τοὺς Ἕλληνας, ὅτε κατερχόμενοι ἐκ τῶν ὀρέων ἐδῄουν τὰς πεδιάδας. Ἐξασκοῦντες δὲ τρομοκρατίαν εἰς οὐδέν᾿ αὐτοὶ ὑπετάσσοντο βασιλέα· εἴκοσι δ᾿ ἔτη πρὸ τῆς πτώσεως τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ἡ ἀλόγιστος ἐνέργεια τοῦ Ἰσαακίου Β΄ Ἀγγέλου, ἀποπειραθέντος νὰ ἐπιβάλῃ δασμὸν ἐπὶ τῶν ἀγελῶν αὐτῶν καὶ ποιμνίων, προεκάλεσε γενικὴν ἀποστασίαν, ἀγαγοῦσαν εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ δευτέρου βουλγαρικοῦ ἢ μᾶλλον βουλγαροβλαχικοῦ κράτους ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου. Ἡ δὲ κακόνοια καὶ τὸ εὐστασίαστον αὐτῶν ἀπεδείχθη καὶ πάλιν τρία καὶ μόνα ἔτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε ὁ φιλόδοξος Βυζαντῖνος πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης ἔγεινε κύριος τῆς Θεσσαλίας, βοηθούμενος ὑπὸ Βλάχου τινὸς ἄρχοντος, καὶ ἐτάραξε τὴν τάξιν τῆς τε ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἕως τέλος ἡ ἐπανάστασις κατεστάλη[2].

Ἡ δ᾿ Ἑλλὰς ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις δὲν κατῳκεῖτο ὑφ᾿ Ἑλλήνων καὶ μόνον. Πλὴν τῶν Βλάχων ἐν Θεσσαλίᾳ ἄλλο ξενικὸν στοιχεῖον ἦσαν οἱ Σλάβοι τῶν ἀρκαδικῶν καὶ λακωνικῶν ὀρέων, ἀπόγονοι τῶν Σλάβων ἐκείνων ἀποίκων, οἵτινες εἶχον ἐπιδράμει τὴν Πελοπόννησον πρό τινων αἰώνων. Καὶ οὐδεὶς μὲν ὑπάρχει σήμερον

---

1 Οὕτω καλεῖ αὐτὴν [πλὴν ἄλλων] ὁ ***Νικήτας Χωνιάτης*** σ. 841.

2 ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 708 - 9.

ὁ ἀποδεχόμενος τὴν ἄλλοτε πολυθρύλητον θεωρίαν τοῦ Φαλλμεράγερ, καθ᾿ ἣν οἱ κάτοικοι τῆς νέας Ἑλλάδος «οὐδὲ σταγόνα γνησίου ἑλληνικοῦ αἵματος ἔχουσιν εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν». Ἀλλ᾿ οὐδεὶς ἀμερόληπτος ἱστορικὸς δύναται νἀρνηθῇ τὴν μετανάστευσιν μεγάλου πλήθους Σλάβων εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου τοπωνυμίαι οἷαι τὸ Χαρβάτι, ὡς καλεῖται τὸ χωρίον πλησίον τῶν Μυκηνῶν, καὶ τὸ Σκλαβοχῶρι διασώζουσι τὴν ἀνάμνησιν τῆς παρουσίας αὐτῶν. Ἀλλὰ τὰ συνετὰ μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Α΄ κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα καὶ ἡ θαυμασία δύναμις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἐξομοιούσης καὶ ἐξελληνιζούσης ξένας φυλάς, δύναμις ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν Ἀμερικανῶν ἐν τοῖς καθ᾿ ἡμᾶς χρόνοις, ἔσωσε τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ νἀποβῇ σλαβικὴ πολιτεία, νότιός τις Σερβία ἢ Βουλγαρία. Κατ᾿ ἀκολουθίαν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις περιωρίζοντο εἰς τὰ ὀχυρὰ ὄρη τῆς Ἀρκαδίας καὶ τὸν Ταΰγετον, τὸν *δρόγγον τῶν Σκλαβῶν* ἢ τὰ *Σκλαβικὰ* τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως [1], ὅπου μία τῶν φυλῶν αὐτῶν, οἱ Μελιγγοί, συχνὰ μνημονεύεται κατοικοῦσα. Ὁμοίως δ᾿ ἐν Πελοποννήσῳ εὑρίσκοντο οἱ μυστηριώδεις Τσάκωνες, φυλὴ τὴν μὲν σήμερον σωζομένη μόνον ἐν Λεωνιδείῳ, κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ τῆς χερσονήσου, καὶ ἐν τοῖς περικειμένοις χωρίοις, ἀλλὰ τότε, καθ᾿ ἃ φαίνεται, ἐπεκτεινομένη εὐρύτερον. Εἶνε δὲ διάφοροι αἱ γνῶμαι περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς φυλῆς ταύτης, ἥτις λαλεῖ σήμερον διάλεκτον πάνυ διάφορον τῶν λαλουμένων ἐν ταῖς λοιπαῖς ἑλληνικαῖς χώραις καὶ ἀποκληθεῖσαν *βάρβαρον* ὑπὸ τοῦ Βυζαντίνου σατυρικοῦ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, τοῦ Μάζαρι. Ἀλλ᾿ ἀφ᾿ οὗ χρόνου ἤρχισε μελετωμένη ἐπιστημονικῶς ἡ διάλεκτος αὕτη ἐγνώσθη, ὅτι οἱ Τσάκωνες εἶνε ἀπόγονοι τῶν Λακώνων, ἡ δὲ διάλεκτος αὐτῶν ἐκλήθη νεοδωρική [2]. Ἄλλως δὲ ὅ τε Μάζαρις καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἱστορικοὶ

---

[1] Libro de los fechos σ. 48-9. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3040, 4605.— Le livre de la Conqueste σ. 95, 100.

[2] Ἴδε τοῦ *Deffner*, ὅστις ἔγραψε τσακωνικὴν γραμματικὴν ⟨Zakonische Grammatik. Ἐν Βερολίνῳ 1881⟩, τὴν πραγματείαν τὴν ἐπιγραφομένην Zakonisches ἐν τοῖς Monatsberichte der K. Akademie der Wissenschaften zu Berlin ⟨1875 καὶ Das Zaconische als Fortentwicklung des laconischen Dialectes ἐν τῷ Archiv für mittel-und neugriechische Philologie Τόμ. Α΄, 1880 σ. 1-54. Πρβλ. *Thumb* Die ethnographische Stellung der Zakonen ἐν ταῖς Indogermanische Forschungen Τόμ. Δ΄, 1894, σ. 195-213⟩. Χαρακτηριστικὰ τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου εἶνε τὸ δωρικὸν *α* ἀντὶ τοῦ κοινοῦ ἑλληνικοῦ *η* καὶ τὸ δίγαμμα ἔν τισι λέξεσιν. Ὁ *Deffner* ὑπολαμβάνει τὸ ὄνομα *Τσάκωνες* ὡς παρεφθαρμένον ἐκ τοῦ *Λάκωνες*, καὶ ὁ Μάζαρις δὲ ⟨ἐν τοῖς τοῦ *Boissonade*

Παχυμέρης καὶ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ῥητῶς μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ ὄνομ᾽ αὐτῶν ἦτο κοινὴ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος Λάκωνες. Πανταχοῦ δὲ ὅπου ἠδύνατο νὰ κερδηθῇ χρῆμα διὰ τοῦ ἐμπορίου ἦσαν ἐγκατεσπαρμέναι παροικίαι Ἰουδαίων. Οὕτω μαρτυρεῖται ἡ ὕπαρξις Ἰουδαίων ἐν Σπάρτῃ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, ἐγὼ δ᾽ αὐτὸς εἶδον οὐκ ὀλίγας μεταγενεστέρας ἰουδαϊκὰς ἐπιγραφὰς ἐν Μυστρᾷ. Ὁ δὲ Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης εὗρεν ὡς μεγίστην ἰουδαϊκὴν παροικίαν τὴν τῶν Θηβῶν, ὅπου οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ «οἱ διασημότατοι τῶν ἐν πάσῃ τῇ Ἑλλάδι μεταξουργῶν καὶ κατασκευαστῶν πορφυρῶν ἐνδυμάτων». Μεταξὺ δὲ τῶν δισχιλίων Ἰουδαίων κατοίκων τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως ἦσαν «ἱκανοὶ ἔξοχοι περὶ τὴν ταλμουδικὴν λόγιοι», ὁ δ᾽ ἐνθουσιώδης ῥαββῖνος λέγει, ὅτι «λόγιοι ὅμοιοι πρὸς αὐτοὺς δὲν δύνανται νὰ εὑρεθῶσιν ἐν ὅλῃ τῇ ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἐξαιρουμένης τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Μετὰ δὲ τὰς Θήβας εἵπετο ὁ Ἁλμυρὸς, ἔχων περίπου τετρακοσίους Ἰουδαίους, ἡ Κόρινθος μετὰ τριακοσίων περίπου, ἡ Χαλκὶς μετὰ διακοσίων καὶ ἡ Κρῖσα, ἧς τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ ῥυπαρὸν χωρίον Χρισὸ κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ τῆς Ἰτέας ἄγουσαν εἰς Δελφοὺς, μετὰ διακοσίων ὁμοίως, «οἵτινες ζῶσιν ἐκεῖ αὐτάρκεις ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἀσχολοῦνται περὶ τὴν γεωργίαν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν χώραις καὶ κτήσεσι», παρέχοντες οὕτως ὑπόδειγμα Ἰουδαίων ἀγρονόμων δυναμένων νὰ συγκριθῶσι πρὸς τοὺς τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ δὲ Ναύπακτος καὶ ἡ Ῥαβέννικα εἶχον ἑκατέρα ἑκατὸν Ἰουδαίους, αἱ Πάτραι καὶ ἡ Λαμία ἢ τὸ Ζητοῦνι, ὡς ἐκαλεῖτο τότε, περίπου πεντήκοντα, ὑπῆρχον δὲ καὶ ὀλίγοι τινὲς ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ. Ἡ δὲ σήμερον πολυάριθμος ἐν Κερκύρᾳ ἰουδαϊκὴ παροικία ἀντεπροσωπεύετο τότε ὑφ᾽ ἑνὸς καὶ μόνου.

Οἱ δὲ Ἰταλοὶ πάροικοι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἦσαν κατ᾽ ἐξοχὴν ἔμποροι μακρὸν χρόνον πρὶν ἢ οἱ Φράγκοι γείνωσι κύριοι ἑλληνικῶν χωρῶν διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἤδη

Anecdota graeca. Ἐν Παρισίοις 1831 Τόμ. Γ′ σ. 164) λέγει *βεβαρβάρωνταί γε οἱ Λάκωνες καὶ νῦν κέκληνται Τζάκωνες*. Ὁ **Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος** (Τόμ. Α′ σ. 696) ἀναφέρει *Τζέκωνας* κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα, ὁ δὲ **Παχυμέρης** (Τόμ. Α′ σ. 309) καὶ ὁ **Πατριάρχης Νικηφόρος** (Τόμ. Α′ σ. 98) *Τζάκωνας* κατὰ τὸν δέκατον τρίτον. Τούτων δ᾽ οὕτως ἐχόντων, εἶνε δυσνόητον πῶς ὁ *Hopf* ἠδυνήθη νὰ πιστεύσῃ, ὅτι οἱ Τσάκωνες εἶνε Σλάβοι. Εἶνε δὲ τὸ ὄνομα σήμερον κοινὸν καὶ ὡς κύριον ὄνομα. Οὕτως ὀνομάζεται ἐπὶ παραδείγματι Τσάκωνας εἷς τῶν ἐν Ἀθήναις χειρουργῶν.

ἕνα αἰῶνα πρότερον ὁ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς εἶχε παραχωρήσει μεγάλα καί, καθ' ἃ κατεφάνη, ὀλέθρια προνόμια εἰς τοὺς Βενετούς, ἀμείβων αὐτοὺς διὰ τὴν βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Νορμαννῶν ἐπιδρομέων· ὁ δὲ Μανουὴλ Α΄ Κομνηνός, θέλων νἀντιδράσῃ πρὸς τὴν ἐνοχλητικὴν ῥοπὴν τῶν Βενετῶν, ἐνεθάρρυνε τὰς ἐμπορικὰς ἐπικοινωνίας τῆς Πίσης, τῆς Γενούης καὶ τῆς Ἀμάλφης. Οἱ Γενουήνσιοι ἠξίωσαν ἰδίως ταὐτὰ προνόμια καὶ οἱ Βενετοὶ αὐτῶν ἀντίπαλοι ἐν τῷ μεταξουργικῷ ἐμπορίῳ τῶν Θηβῶν. Ὁ δὲ Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης εὗρε Βενετούς, Πισάτας, Γενουηνσίους καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐμπόρους συχνάζοντας εἰς τὸν θεσσαλικὸν Ἁλμυρόν, «τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πόλιν» [1], ἡ δ' ἐμπορικὴ συνθήκη τοῦ 1199 μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ Ἀλεξίου Γ΄ τοῦ Ἀγγέλου παρέσχεν εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς βενετικῆς πολιτείας ἐλευθερίαν ἐμπορίου οὐ μόνον ἐν Ἁλμυρῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλαῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρομεν τὰς Ἰονίους νήσους Κέρκυραν, Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον καὶ Ἰθάκην, ἥτις ἐν τῇ οἰκείᾳ συνθήκῃ καλεῖται διὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ὀνόματος, πρὸς δὲ τούτοις τὰς Πάτρας, τὴν Μεθώνην, τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ναυπλίαν ἐν Πελοποννήσῳ, τὰς Θήβας καὶ τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι, τὸν Δομοκόν, τὴν Λάρισαν καὶ τὰ Τρίκκαλα ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τὰς νήσους Εὔβοιαν, Κρήτην καὶ τὰς τοῦ Αἰγαίου [2]. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξαν βεβαίως παρὰ πολὺ τρυφεραὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἑσπερίων τούτων ξένων. Οἱ μὲν γέροντες ἐνεθυμοῦντο βεβαίως ἀκόμη τὴν ἅλωσιν τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν ἐκ Σικελίας

Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς εἰκὼν βυζαντιακοῦ κώδικος.

[1] *Asher* ἔνθ' ἀν.

[2] *Tafel - Thomas* Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig (ἐν ταῖς Fontes rerum Austriacarum Μέρ. Β΄. Zweite Abtheilung Τόμ. ΙΒ΄) Τόμ. Α΄ σ. 264-7.

Νορμαννῶν, οἱ δὲ μεσόκοποι εἶχον πάντως ἀκούσει περὶ τῶν δεινῶν τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ μεταγενεστέρας σικελικῆς στρατιᾶς· τὰ δὲ παιδία τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων κατελαμβάνοντο, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ φρικιάσεως, μανθάνοντα ὅτι ἤρχετο ὁ ἐπίφοβος Γενουήνσιος πειρατὴς Βετρᾶνος ἢ ὁ Καφούρης (Caffaro).᾿Επὶ πλέον δὲ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁριστικοῦ σχίσματος τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος εἶχεν ἐξαφθῆ φανατικὸν μῖσος μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς ᾿Ανατολῆς, μὴ ἐκλιπὸν τελείως μηδὲ μέχρι τῆς σήμερον.

Νορμαννοὶ μαχηταί. Εἰκὼν ἀγγλοσαξονικοῦ χειρογράφου.

᾿Αλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ διοίκησις τῶν Φράγκων ἐφάνη πάντως εἰς πολλοὺς τῶν ῾Ελλήνων ἀσπασία ἀνακούφισις ἀπὸ τῆς οἰκονομικῆς πιέσεως τῆς βυζαντιακῆς πολιτείας. Καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατακτήσεως ἡ ῾Ελλὰς κατεθλίβετο ὑπὸ τριῶν δεινῶν κακῶν, τῶν εἰσπρακτόρων, τῶν πειρατῶν καὶ τῶν ἰθαγενῶν τυράννων. ῾Η αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις οὐδὲν ἔπραττεν ὑπὲρ τῶν ἐπαρχιῶν, διεσπάθα τὸ χρῆμα, ὅπερ ὤφειλε νὰ δαπανᾶται πρὸς ἄμυναν τῆς ῾Ελλάδος χάριν ὑπερφιάλου ἐπιδείξεως ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Οἱ αὐτοκράτορες ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον εἶχον ἐξαντλήσει τοὺς πόρους τῶν κτήσεων αὐτῶν διὰ σπατάλης ἀμέτρου, Βυζαντῖνοι δ᾿ ἄρχοντες στελλόμενοι εἰς τὴν

Ἑλλάδα ἐθεώρουν τὴν ἱστορικὴν ταύτην χώραν ὡς ἀτερπῆ τόπον ἐξορίας, ὡς *χῶρον μυχαίτατον* κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Νικήτα Χωνιάτου[1]. Διῳκοῦντο δὲ τὰ θέματα Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου ἐν τῷ τότε χρόνῳ ὑπὸ ἄρχοντος καλουμένου *πραίτωρος, πρωτοπραίτωρος* ἢ *στρατηγοῦ*[2] καὶ ἔχοντος ἕδραν τὰς Θήβας. Ἐκ δὲ τοῦ καλάμου τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, τοῦ τελευταίου πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως μητροπολίτου τῶν Ἀθηνῶν, ἀδελφοῦ δὲ τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα, ἔχομεν ζωηρὰν εἰ καί πως ῥητορικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν πιέσεων τοιούτων ἀρχόντων. Καὶ ὅμως ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχε κατὰ τύπους ἴδιά τινα προνόμια. Αὐτοκρατορικὸν χρυσόβουλλον ἀπηγόρευεν εἰς τὸν πραίτωρα νὰ εἰσέρχηται εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατοῦ, οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπηλλάσσοντο τῆς ἐνοχλήσεως καὶ τῆς δαπάνης νὰ διατρέφωσι στρατιώτας ἐγκαθισταμένους ἐν τῇ πόλει[3]. Ἡ δὲ τακτικὴ εἰσφορὰ τῆς πόλεως εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν εἰσπράκτορα περιωρίζετο εἰς ἔγγειον φόρον ⟨καλούμενον *ἀκρόστιχον*⟩, ἐπεβάλλετο δ᾽ εἰς αὐτὴν καὶ τὸ στέλλειν στέφανον χρυσοῦν κατὰ τὴν στέψιν νέου αὐτοκράτορος[4]. Καὶ ὅτε δὲ ἡ βυζαντιακὴ κυβέρνησις, πράττουσά τι ὅμοιον πρὸς τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐπαγαγοῦσαν τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Καρόλου Α´, εἰσέπραττεν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις ναυτικοὺς ἐράνους, προφασιζομένη μὲν τὴν ἀνάγκην καταδιώξεως τῆς πειρατείας, πράγματι δ᾽ ἀποσκοποῦσα εἰς πλουτισμὸν τῶν ἰδίων ταμείων, αἱ Ἀθῆναι ἠξίουν νὰ φορολογῶνται ἐλαφρότερον τῶν πολὺ πλουσιωτέρων Θηβῶν καὶ τῆς Χαλκίδος, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ναυτῶν ὃν ἔμελλον νὰ παράσχωσιν ὡρίσθη δι᾽ εἰδικῆς ἀπογραφῆς. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ πράξει τὰ προνόμια ταῦτα ἔμενον ἀνεφάρμοστα. Καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἠναγκάζοντο νὰ εἰσφέρωσι μεγαλείτερον ναυτικὸν φόρον ἢ αἱ πόλεις ἐκεῖναι οὐ μόνον εἰς τὸν πραίτωρα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Λέοντα Σγουρὸν, τὸν πανίσχυρον ἄρχοντα

---

[1] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 78.

[2] *Πραίτωρ, πρωτοπραίτωρ, στρατηγὸς* εἶνε ἐπιγραφαὶ ἃς εὑρίσκομεν ἐπὶ δύο μολυβδοβούλλων ἀρχόντων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου κατὰ τούτους τοὺς χρόνους. Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Αἱ Ἀθῆναι σ. 25.

[3] Ὁ καθηγητὴς *Λάμπρος* (ἔνθ᾽ ἀν. ⟨σ. 63 κ. ἑ.⟩) ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ γνώμη, καθ᾽ ἣν δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὸν πραίτωρα καθ᾽ ὅλου ἡ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶνε ὀρθή· παρέβαινε δὲ τὰ δεδομένα εἰς τὴν πόλιν προνόμια μόνον ὁ ἀκολουθούμενος ὑπὸ στρατοῦ.

[4] ⟨Ἴδε ὀρθότερον ἐκτεθειμένα τὰ περὶ τοῦ στεφάνου παρὰ ***Σπυρ. Π. Λάμπρῳ*** ἔνθ᾽ ἀν. σ. 63⟩.

τῆς Ναυπλίας[1], οἱ δὲ Θηβαῖοι, οἵτινες ἦσαν ὀλιγώτερον ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν πειρατείαν, κατώρθωσαν, ἀναμφιβόλως δι᾽ ἐπιτηδείου δεκασμοῦ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, νὰ τύχωσι χρυσοβούλλου ἀπαλλάσσοντος αὐτοὺς τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας καὶ καταβιβάζοντος τὴν ναυτικὴν αὐτῶν συνδοσίαν εἰς ποσὸν κατώτερον τοῦ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ μητροπολίτης Ἀκομινᾶτος παραπονεῖται μετ᾽ ἀγανακτήσεως, ὅτι ὁ πραίτωρ προφασιζόμενος προςκύνησιν τῆς ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης[2], ὡς ἐκαλεῖτο τότε ὁ Παρθενὼν, ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν πανστρατιᾷ. Θρηνῳδεῖ δὲ, ὅτι τις τῶν αὐτοκρατορικῶν πραιτώρων ἐπῆλθε κατὰ τῆς πόλεως *Ξέρξου βαρβαρικώτερον*[3] καὶ ὅτι ὑπὸ τῶν ἀναγραφέων ἐγεωμετροῦντο σχεδὸν καὶ αἱ τρίχες αὐταὶ τῶν κεφαλῶν τῶν Ἀθηναίων, πολὺ δὲ μᾶλλον τὰ φύλλα τῶν ἀμπέλων καὶ τῶν φυτῶν[4]. Λέγει δὲ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ πραίτωρος ὁμοιάζει πρὸς τὴν Μήδειαν τοῦ μύθου· ὡς αὕτη ἐξέχεε τὰ φάρμακα αὐτῆς ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν, οὕτως οἱ πραίτωρες κατέχεον κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὥσπερ τινὰ δηλητήρια τὴν ἀδικίαν. Ἡ δὲ κλασικὴ αὕτη παρομοίωσις δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκ μακροῦ ἔθους ἐν τῇ βυζαντιακῇ αὐτοκρατορίᾳ οἱ διοικοῦντες τὰ εὐρωπαϊκὰ θέματα ἦσαν ἄμισθοι, ἀλλ᾽ ἀντὶ μισθοῦ ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχωσιν ἰδίας εἰςπράξεις παρὰ τῶν ὑπηκόων κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὰ νῦν καθεστῶτα ἐν Τουρκίᾳ. Οὕτω δὲ, καθ᾽ ἃ μανθάνομεν ἐκ τῶν ἀναφορῶν τοῦ ἀξιολόγου μητροπολίτου, τὰ δεινὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξηρτῶντο κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πραίτωρος. Χειροτέρα δὲ τῆς παρουσίας τοῦ ἀνωτέρου τούτου ἄρχοντος ἦτο ἡ τῶν ὑφισταμένων αὐτοῦ· διὸ οἱ Ἀθηναῖοι κατήντησαν νὰ θεωρῶσι τὴν αὐτοπρόσωπον αὐτοῦ εἰςέλευσιν εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς τὸ μικρότερον δύο κακῶν. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν, ὅτι ἐν τοῖς γραφομένοις

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α′ σ. 308.

[2] Ὁ ***Λάμπρος*** (Αἱ Ἀθῆναι σ. 35-9) ἐξάγει τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι Παναγίας ἐκ δύο μολυβδοβούλλων, ὧν τὸ ἕτερον ἦτο πιθανῶς τὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου. Πρὸς τούτοις δὲ χρυσόβουλλόν τι τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου τοῦ ἔτους 1186 ποιεῖται μνείαν *τῆς δεσποίνης Θεοτόκου τῆς ἐν Ἀθήναις τιμωμένης*. Ἴδε *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata graeca medii aevi Τόμ. Ϛ′ σ. 121. Ὁ δὲ *Αὔγουστος Mommsen* (*Athenae Christianae* σ. 33) ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν ἐπικυροῦται ἡ γνώμη, καθ᾽ ἣν ὁ Παρθενὼν ἀφιερώθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ θεοῦ Σοφίαν.

[3] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β′ σ. 103,17⟩.

[4] ⟨Αὐτόθι Τόμ. Α′ σ. 307, 11⟩.

ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου ὑπάρχει οὐκ ὀλίγη ῥητορικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ ὑπερβολή. Καὶ δὴ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν, καθ᾽ ἃ καὶ σήμερον συμβαίνει ἐν Τουρκίᾳ, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ποιμνίων αὐτῶν, ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος ἐμερίμνα, ὡς εἰκὸς, διὰ παντὸς τρόπου νὰ πράξῃ ὅ τι ἠδύνατο ἀγαθὸν ὑπὲρ τῶν πελατῶν αὐτοῦ. Γράφων δὲ πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἀδελφοῦ ⟨Βελισσαριώτας⟩ μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἐτησία ὑπὲρ τοῦ ναυτικοῦ εἰςφορὰ ἡ πληρωθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀνήρχετο εἰς ποσὸν ἀντιστοιχοῦν πρὸς ⟨ὀκτακιςχιλίας περίπου σημερινὰς δραχμάς⟩[1]. Ἡ δὲ σμικρότης τοῦ ποσοῦ τούτου ἀποδεικνύει ἢ τὴν πτωχείαν τῆς πόλεως ἢ τὸ ὑπερβολικὸν τῶν παραπόνων τοῦ Ἀκομινάτου. Καυχώμενος δὲ λέγει *τοὺς φόρους ἐλαφρύνω ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐξανασπῶ ῥιζόθεν*[2]. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα συνέβαινον ἐν Ἀθήναις, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν τῷ θέματι Νικοπόλεως ἡ φορολογία εἶχεν ἀποβῇ οὕτως ἐπαχθὴς, ὥςτε ὁ δῆμος ἐστασίασε καὶ ἐφόνευσε τὸν τυραννικῶς διοικοῦντα· ῥητῶς δὲ μαρτυρεῖται, ὅτι οἱ Κερκυραῖοι πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος ἀσπασίως ἐδέχθησαν τοὺς Νορμαννοὺς ἕνεκα τῆς βαρείας φορολογίας τῆς νήσου[3].

Πειρατεία δ᾽ ἐλυμαίνετο καὶ τότε, ὡς πολλάκις ἄλλοτε, τὰς νήσους καὶ τὰς βαθέως ὀδοντωτὰς παραλίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ δὲ τοῦ ἀγγλικοῦ χρονικοῦ τοῦ ἀποδιδομένου εἰς Βενέδικτον τὸν ἐκ Peterborough, ὅπερ παρέχει γραφικὴν εἰκόνα τῆς Ἑλλάδος οἵα ἦτο τῷ 1191, μανθάνομεν, ὅτι πολλαὶ τῶν νήσων ἦσαν ἀκατοίκητοι ἕνεκα τοῦ φόβου τῶν πειρατῶν, ἄλλαι δὲ ἦσαν τἀγαπητὰ αὐτῶν κρηςφύγετα[4]. Ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ἰθάκη, ἥτις παρουσιάζεται ἤδη ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα Κοιλὰς τοῦ κουμπάρου (Val di Compare), οὗ πρώτην μνείαν ποιεῖται, καθ᾽ ὅσον γινώσκω, ὁ Γενουήνσιος ἱστορικὸς Caffaro[5] κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, εἶχον πολὺ κακὴν φήμην, τολμηρὸς δὲ ἦτο ὁ ναυτίλος ὁ θαρσῶν νὰ πλεύσῃ διὰ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν πόρου. Πλησίον δὲ τῶν Ἀθηνῶν αἱ νῆσοι Αἴγινα, Σαλαμὶς καὶ ἡ Μάκρις ἀπέναντι τοῦ Λαυρείου ἦσαν κρύπται

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β′ σ. 107 ⟨καὶ σ. 588⟩.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 729 στ. 9.

[3] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 97.

[4] Gesta regis Ricardi Τόμ. Β′ σ. 197 - 200, 203 - 5.

[5] Liberatio Orientis ἐν τοῖς τοῦ *Pertz* Monumenta Germaniae historica Τόμ. ΙΗ′ σ. 416.

πειρατῶν· καὶ τὸ μὲν μέγιστον μέρος τῶν Αἰγινητῶν εἶχε φύγει, ὅπως διασωθῇ ἀπ᾽ αὐτῶν, οἱ δ᾽ ἐναπολειφθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ συναδελφωθῶσι μετὰ τῶν πειρατῶν. Πλεῖστοι δὲ ὅσοι ἦσαν ἐν τῇ Ἀττικῇ οἱ ἠκρωτηριασμένοι ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων ἐκείνων, οἵτινες οὔτε θεὸν

Ἄποψις Σαλαμῖνος.

οὔτε ἀνθρώπους ἐφοβοῦντο. Παρέβλαπτον δὲ οὗτοι τὰς κτήσεις τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας καὶ ἐτραυμάτισαν θανασίμως τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ τοῦ μητροπολίτου, εἰς ὃν ἀπέβη ὀλίγου δεῖν ἀδύνατος ἡ περισυλλογὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων τῆς Αἰγίνης[1]. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σεβά-

[1] *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ′ σ. 61.

σμιος Ἀκομινᾶτος διέτρεξε κατά τινα ἐκκλησιαστικὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Ναύπακτον κινδύνους μείναντας ἐπὶ μακρὸν πολυθρυλήτους· εὑρίσκομεν δ᾽ ὑπαινιγμοὺς περὶ τοῦ περιπετειώδους ἐκείνου πλοῦ ἔτη ὅλα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τὸ δὲ φάρμακον τῆς πειρατείας ἦτο, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, σχεδὸν χειρότερον αὐτῆς τῆς νόσου. Καὶ δὴ ὁ μέγας δοὺξ τοῦ στόλου Μιχαὴλ Στρυφνὸς, τυγχάνων προστασίας ὡς ἔχων σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς βασιλίσσης Εὐφροσύνης, ⟨τῆς συζύγου Ἀλεξίου Γ´ τοῦ Κομνηνοῦ⟩, ἐπώλησε χάριν ἰδίου ὀφέλους τὸν ἐξαρτισμὸν τῶν βασιλικῶν πλοίων, ἐπίσκεψιν δ᾽ αὐτοῦ γενομένην εἰς Ἀθήνας χάριν προσκυνήσεως τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ὑπεδέχθη ὁ Ἀκομινᾶτος μετὰ δυσαποκρύπτου δυσαρεσκείας. Ὀρθῶς δὲ φαίνεται εἰπὼν ὁ ἀμηχανῶν μητροπολίτης πρὸς τὸν δυσάρεστον ἐπισκέπτην ἐν τῇ προσφωνήσει αὐτοῦ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν τὴν γειτονίαν τῆς θαλάσσης ὡς τὸ μέγιστον τῶν δεινῶν τῆς πόλεως [1].

Πλὴν δὲ τῶν Βυζαντίνων ἀρχόντων καὶ τῶν πειρατῶν οἱ Ἕλληνες εἶχον καὶ τρίτην τάξιν βασανιστῶν, ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐπιχωρίων τυράννων, ὧν αἱ ἔριδες ἠρέθιζον τὰς πόλεις κατ᾽ ἀλλήλων καὶ διῄρουν τὰς κοινότητας εἰς ἀντιπάλους φατρίας. Ἐν αὐτοῖς ἐκείνοις τοῖς μέρεσι τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ ἦρχε μόνον κατ᾽ ὄνομα, τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν διεχειρίζοντο πολλάκις ἐπιτόπιοι ἄρχοντες, ἐν οἷς ἀνέζησαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως αἱ μικραὶ τυραννίδες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἐμιμήθησαν καὶ εἰσήγαγον τὰ ἔθιμα τοῦ ἐν τῇ Δύσει ἱπποτισμοῦ, ὁ φεουδαλισμὸς ἐπέδραμε μεγάλως τὴν Ἀνατολήν. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς τετάρτης σταυροφορίας ἐπιχώριοι οἶκοι κατεῖχον μεγάλας συγκτησίας γαιῶν, ἃς διῴκουν δίκην ἀνεξαρτήτων ἡγεμόνων. Μέγα μέρος τῆς εὐφόρου Μεσσηνίας ἀνῆκεν εἰς τὰς φράτρας τῶν Βρανάδων καὶ τῶν Κανταχουζηνῶν· ὁ δὲ Λέων Χαμάρετος, ὃν νέος Ἕλλην συγγραφεὺς ἐποίησεν ἥρωα ἱστορικοῦ διηγήματος [2], ἦτο κύριος μεγάλου μέρους τῆς Λακωνικῆς· ὁ δυσπόρθητος βράχος τῆς Μονεμβασίας, τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου Γιβραλτὰρ, ἥτις εἶχεν ἀξιωθῆ ἰδίων ἐλευθεριῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου, ἀνῆκεν εἰς τρεῖς μεγάλους ἰθαγενεῖς οἴκους, τοὺς Μαμω-

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β´ σ. 42, 43, 68, 75, 170, 238. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Αἱ Ἀθῆναι σ. 56, 57, 86, 97.— ***Τοῦ αὐτοῦ*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ *Γρηγοροβίου* Τόμ. Β´ σ. 702 - 8.

[2] ***Ἀλεξάνδρου Ῥαγκαβῆ*** Ὁ αὐθέντης τοῦ Μορέως.

νάδες, τοὺς Εὐδαιμονοϊωάννας καὶ τοὺς Σοφιανούς, ὧν ὁ πρῶτος δὲν ἐξέλιπεν ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι[1]. Ὁ δὲ Λέων Σγουρὸς, ὁ πατρόθεν αὐθέντης τοῦ Ναυπλίου, ἐξέτεινε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ εὔιππον Ἄργος καὶ κατέλαβε τὸ ἄστυ καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Κορίνθου, ὑπερφιάλως προςλαβὼν τὸν βυζαντιακὸν τίτλον *σεβαστοϋπερτάτου* καὶ τάσσων τὰς κτήσεις αὐτοῦ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου[2]. Πρὸς δὲ βορρᾶν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ὁ οἶκος Πετραλείφα, ὅστις εἶχε γαλλικὴν τὴν καταγωγήν, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ὄνομ᾽ αὐτοῦ (Pierre d'Aulps, Petrus de Alpibus), διῃτᾶτο ἐν τοῖς ὄρεσι τῶν Ἀγράφων. Ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ἐν Κρήτῃ ἐκ τῶν κλάδων τῶν βυζαντιακῶν ἐκείνων οἴκων τῶν μετοικησάντων αὐτόσε μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀνάκτησιν τῆς νήσου ἀνεφύησαν κληρονομικοὶ αὐθένται, ὧν τὰ τιμάρια ἐπεκυρώθησαν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ ἀντιπροςωπεύοντος τὸν αὐτοκράτορα[3].

Μολυβδόβουλλον Λέοντος Σγουροῦ.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπιχωρίων τούτων ἀρχόντων μέλη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου κατέλαβον εὐρείας συγκτησίας ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἄσωτος αὐτοκράτειρα Εὐφροσύνη, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλεξίου Γ´ Κομνηνοῦ, εἶχεν ὑπερμεγέθεις κτήσεις ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ ἡ βασιλόπαις Εἰρήνη, ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, ἐκέκτητο γαίας πλησίον τῶν Πατρῶν[4]. Τὰ δὲ ἤθη τῶν ἐπιχωρίων τούτων ἀρχόντων δὲν ἦσαν

---

[1] **Φραντζῆ** σ. 398. — ⟨Πρβλ. **Ἀ. Μηλιαράκη** Οἰκογένεια Μαμωνᾶ. Ἐν Ἀθήναις. 1902⟩.

[2] Περιεσώθη μολυβδόβουλλον τοῦ Σγουροῦ, φέρον ἐξ ἑνὸς τὸν ἅγιον Θεόδωρον καὶ ἐξ ἑτέρου τὴν ἐπιγραφὴν *σεβαστοϋπέρτατον μάρτυς με σκέποις—Λέοντα Σγουρὸν ἐκ γένους κατηγμένον.* Ἴδε **Σπυρ. Π. Λάμπρου** Αἱ Ἀθῆναι σ. 99 καὶ ἐν τῷ πίνακι τὴν εἰκόνα 3.

[3] Ἴδε τὸ ἔγγραφον τοῦ 1182 τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 179. Πρβλ. *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ´ σ. 235-7.

[4] Ἐν τῷ ἐγγράφῳ τῆς διανομῆς τῶν λατινοκρατουμένων χωρῶν γίνεται ῥητὴ μνεία villae Kyreherinis, filie Imperatoris Kyrialexii. *Tafel - Thomas* Urkunden Τόμ. Α´ σ. 470.

Νικηφόρος Φωκᾶς. Ἐκ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης.

ὀλιγώτερον ἄγρια τῶν τῶν Ἑσπερίων βαρώνων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους. Ὁ Σγουρὸς, ὁ ἐπιφανέστατος αὐτῶν, καλέσας ποτὲ τὸν μητροπολίτην τῆς Κορίνθου εἰς γεῦμα, ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς

τοῦ κεκλημένου καὶ ἐκρήμνισεν αὐτὸν κατὰ τῶν βράχων τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ναυπλίας. Ὁ δὲ σύγχρονος ἱστορικὸς Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅςτις δὲν ἦτο φίλος τῶν Φράγκων, περιέγραψε διὰ μελανωτάτων χρωμάτων τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων, εἰς οὓς ἐπιρρίπτει τὴν μεγάλην εὐθύνην διὰ τὰ κακὰ εἰς ἃ περιέπεσον αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι. Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν, ὅτι *εἰς ὁλοσχερῆ φιλοτιμίαν κατὰ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος ὑπεκκαέντες ἀνδραποδώδεις ἄνθρωποι, τρυφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπονοίαις διεφθαρμένοι, ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων ἀποτόμων λαβόμενοι, οἱ δὲ καὶ πόλεων εὐτειχίστων ἐπιβάντες, κακοδαίμονας τυραννίδας περιεβάλοντο, καί, δέον φιλεχθρεῖν Λατίνοις, οἱ δ' ἀντωφθάλμουν ἀλλήλοις, καὶ Λατίνοις, τὸ καινόν, ἐσπένδοντο* [1]. Οὕτω δὲ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως ἡ Ἑλλὰς παρουσίαζε τὸ θέαμα χώρας πιεζομένης μὲν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, σπαρασσομένης δὲ ὑπὸ τῶν ἐρίδων τῆς ἐπιχωρίου ἀριστοκρατίας.

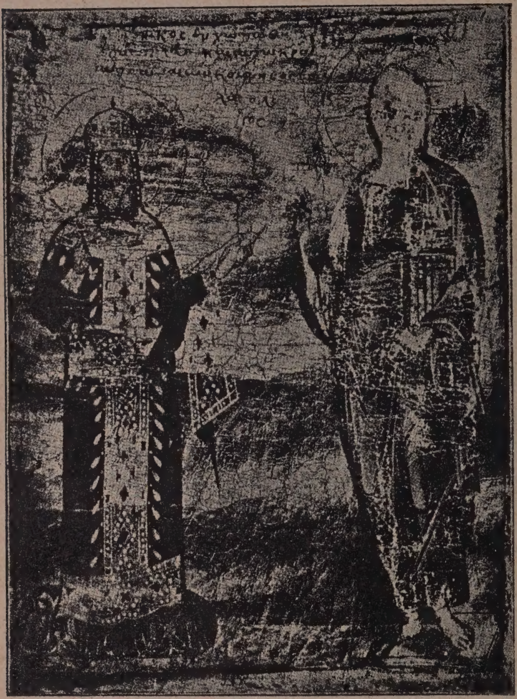
Ἡ δ' ἐκκλησία διέσωζεν ἀκόμη μέγα ἀξίωμα ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ. Ἡ Ἑλλὰς ὑπήγετο ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, καὶ διῃρεῖτο εἰς δώδεκα μητροπολιτικὰς ἕδρας, ὧν σπουδαιόταται ἦσαν αἱ μητροπόλεις Κορίνθου καὶ Ἀθηνῶν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἦσαν αἱ τῶν Πατρῶν, τῆς Λαρίσης, τῆς Ναυπάκτου, τῶν Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης), τῶν Θηβῶν, τῆς Κερκύρας, τῆς Νάξου, τῆς Λακεδαιμονίας, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς ἐν Κρήτῃ Γόρτυνος [2]. Πλὴν δὲ τούτων ἀρχιεπισκοπαὶ ἦσαν

---

[1] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 840-2. Πρβλ. ***Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β΄ σ. 170.

[2] Εἰς τὰς μητροπόλεις ταύτας πρέπει νὰ προςθέσωμεν τὴν Μονεμβασίαν, ἂν ἀξιώσωμεν πίστεως τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ***Γεωργίου Φραντζῆ*** (σ. 398-9), ἣν ἀποδέχεται ὁ *Finlay*, καθ' ἣν ἡ Μονεμβασία ἔγεινε μητρόπολις ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου. Ἀλλ' ἐκκλησιαστικὸν ἔγγραφον τοῦ 1397 (*Miklosich - Müller* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Β΄ σ. 287) ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Μονεμβασία μέχρι τῶν χρόνων τῆς λατινοκρατίας ἦτο ἐπισκοπὴ ὑποκειμένη εἰς τὴν Κόρινθον. Γινώσκομεν δὲ παρὰ τοῦ ***Φραντζῆ*** (ἔνθ. ἀν.) καὶ ἐκ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ τοῦ ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ καὶ τῷ Μουσείῳ τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἀνύψωσε τὴν Μονεμβασίαν τῷ 1293 δεκάτην μητροπολιτικὴν ἕδραν τοῦ κράτους, δοὺς εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλα προνόμια. ⟨Τὸ ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ πρωτότυπον τοῦ χρυσοβούλλου φέρει ἀριθμὸν 1462, τὸ δ' ἐν τῇ Χριστιανικῇ ἑταιρείᾳ ἀριθ. 80 (3570). Ἴδε ***Ν. Βέη*** Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας Ἀθηνῶν ἐν

αἱ νῆσοι Λευκὰς καὶ Αἴγινα, ὑφ᾽ ἕκαστον δὲ μητροπολίτην ἐτάσσοντο πολλοὶ ἐπίσκοποι. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ διάταξις, ἥτις ἴσχυε μετά τινων μεταβολῶν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἀκμάσαντος τρεῖς αἰῶνας πρότερον. Ὑπῆρχον δ᾽ ἀκόμη μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου διακεκριμένοι λόγιοι, κρατοῦντες ἄσβεστον τὴν δᾷδα τῆς παιδείας, ἣν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία εἶχε παραλάβει παρὰ τῶν τελευταίων τῆς ἀρχαιότητος συγγραφέων. Ἐκ τούτων δ᾽ ὁ ἐπιφανέστατος τῶν τότε ζώντων ἦτο ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, ὁ μητροπολίτης τῶν Ἀθηνῶν, οὗ ἔγεινεν ἤδη μνεία ἀνωτέρω. Ὧν ἀδελφὸς τοῦ πολιτευτοῦ καὶ ἱστορικοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, οὕτως ἐπονομαζομένου ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τῶν Χωνῶν ἢ Κολοσσῶν, εἶχε μαθητεύσει παρὰ τῷ μεγάλῳ μελετητῇ τοῦ Ὁμήρου, τῷ κατόπιν μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίῳ, παρ᾽ οὗ εἶχε ποτισθῇ τὴν ἀρχαιομάθειαν ἐκείνην ἥτις διαπνέει ἅπαντα τὰ πολυπληθῆ αὐτοῦ

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β′ Παλαιολόγος εὐλογούμενος ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τῆς Χριστιανικῆς ἑταιρείας.

Δελτίῳ ϛ′ σ. 111 κ. ἑ. Ἐξεδόθη δὲ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ καὶ παρὰ *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Ε′ σ. 155 κ. ἑ.〉 Πρβλ. ***Ψευδοδωροθέου Μονεμβασίας*** Βιβλίον ἱστορικὸν ἔκδ. 1814 σ. 397.—*Le Quien* Oriens Christianus Τόμ. Β′ σ. 216. 〈Πολὺ φῶς θὰ ἐπιχύσῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἡ ἐν τοῖς Παλαιολογείοις τοῦ μεταφραστοῦ ἔκδοσις δύο ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην ἀνεκδότων ἀναφορῶν ἀδήλου μητροπολίτου Μονεμβασίας, ἀποβαλόντος τὴν ἐπισκοπὴν Μαΐνης, προσαρτηθεῖσαν εἰς τὴν μητρόπολιν Κορίνθου〉.

ἔργα. Τῷ δὲ 1175 ἢ κατ᾽ ἄλλους τῷ 1180 ἢ τῷ 1182, ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων ἁλώσεως τῆς πόλεως οὐδέποτ᾽ ἔπαυσε συνηγορῶν ὑπὲρ αὐτῆς, γράφων πρὸς ἰσχυροὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρας καὶ ἀπευθύνων ὑπομνήματα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα χάριν βοηθείας αὐτῆς. Ἀλλ᾽ ὁ Ἀκομινᾶτος δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐπιφανὴς λόγιος τῆς ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι. Μεταξὺ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ κατελέγοντο ὁ μητροπολίτης Νέων Πατρῶν Εὐθύμιος ⟨ὁ Μαλάκης⟩ γράψας θεολογικὰς συγγραφὰς [1], ὁ τῆς Ναυπάκτου Ἀπόκαυκος, συντάξας μετρίους ἰάμβους καὶ καλλιτέρας ἐπιστολὰς [2], ὁ τῆς Κερκύρας Γεώργιος Κουφαρᾶς, οὗ αἱ ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερῖκον Βαρβαρόσσαν καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς συγχρόνους διεσώθησαν ἐν μεταφράσει, καὶ οἱ τούτου διάδοχοι, ὁ συζητητὴς Πεδιαδίτης καὶ ὁ θεολόγος καὶ ποιητὴς Γεώργιος Βαρδάνης [3]. Ὀλίγῳ δὲ πρότερον ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ Μεθώνης Νικόλαος εἶχε γράψει ἀνασκευὴν τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, δύο συγγραφὰς ἐναντίον τῶν καθολικῶν δογμάτων καὶ βίον τοῦ Μελετίου τοῦ ἀναζωογονήσαντος τὸν μοναχικὸν βίον ἐν Ἑλλάδι. Λακεδαιμόνιος δέ τις ἡγούμενος ἔγραψε τὸν βίον τοῦ ὁσίου Νίκωνος ⟨τοῦ Μετανοεῖτε⟩ τοῦ διαδόντος τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἀνακτηθείσῃ Κρήτῃ καὶ πολιούχου τῆς Σπάρτης, ἐν ᾗ τιμᾶται καὶ μέχρι τῆς σήμερον [4]. Γρηγόριος δ᾽ ὁ Κορίνθου συνέταξε συγγραφὴν περὶ διαλέκτων περισωθεῖσαν μέχρις

[1] ⟨Ἴδε περὶ αὐτοῦ ***Ἀθ. Παπαδόπουλον Κεραμέα*** ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Τόμ. Ζ′ (1903) σ. 13 κ. ἑ.⟩

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα. Τόμ. Β′ σ. 25-30, 35-38. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Γρηγοροβίου Τόμ. Β′ σ. 730-7. Ἴδε καὶ Βυζαντινὰ Χρονικὰ Τόμ. Γ′ σ. 240 κ. ἑ.

[3] ***Μουστοξύδου*** Delle core Corciresi σ. 417-22 καὶ XL-XLIX. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Illustrazioni Corciresi Τόμ. Β′ σ. 181-4. Ἡ θεωρία τοῦ *Kurtz* (ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΕ′ σ. 603-13), καθ᾽ ἣν ἅπασαι αὗται αἱ ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ κατόπιν μητροπολίτου Κερκύρας Γεωργίου Βαρδάνη, ὅτι δὲ κατὰ ταῦτα ὁ εἰς ὃν ἐπιστέλλει Φρειδερῖκος δὲν εἶνε ὁ Βαρβαρόσσας, ἀλλ᾽ ὁ Φρειδερῖκος Β′ καὶ Μανουὴλ ὄχι ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ᾽ ὁ ὁμώνυμος δεσπότης τῆς Ἠπείρου, μοὶ φαίνεται ἐλεγχομένη ἀνακριβὴς ὑπὸ τῆς φράσεως τοῦ ἐπιστέλλοντος, ἐν ᾗ οὗτος, γράφων πρὸς τὸν Φρειδερῖκον, ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Μανουὴλ ὡς cognato Imperii tui. Πράγματι δὲ ὁ Μανουὴλ Α′ Κομνηνὸς καὶ ὁ Κορράδος Γ′ ἐνυμφεύθησαν ἀδελφάς.

[4] ⟨Ἴδε τὸν βίον τοῦτον ἐκδοθέντα τὸ πρῶτον ἑλληνιστὶ ὑπὸ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Γ′ σ. 129 κ. ἑ. Πρβλ. Τόμ. Ε′ σ. 301 κ. ἑ.⟩

ἡμῶν. Ἀλλ᾽ ὁ Ἀκομινᾶτος παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς ῥυπαρὰν εἰκόνα τοῦ συγχρόνου ἀθηναϊκοῦ κλήρου, ὑπάρχει δὲ φόβος, ὅτι τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως μεγάλης ἐκκλησίας μόλις που ἐφρονημάτιζε τὸ μεγαλεῖον τοῦ περικυκλοῦντος αὐτοὺς ἀρχαίου κόσμου. Ὁ μητροπολίτης εὗρε τὸν φύλακα τῶν ἱερῶν σκευῶν, ⟨τὸν σακελλάριον Φωκᾶν⟩, τυφλὸν ἅμα καὶ ἀγράμματον, ἄλλος δέ τις τῶν λευιτῶν ἐκείνων εἶχεν ἐξώσει ἀπὸ τῶν οἰκείων κτήσεων τὸν ἴδιον ἀδελφὸν καὶ εἶχε καταδικάσει αὐτὸν εἰς πεῖναν. Οὕτω δ᾽ ἐχόντων τῶν κατὰ τὸν κλῆρον, ἀναγκαζόντων τὸν Ἀκομινᾶτον νὰ κακίζῃ *τὴν παπαδικὴν τῶν Ἀθηναίων μοχθηρίαν*, δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ἦσαν πολὺ καλλίτεροι οἱ μοναχοί[1]. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μονῶν ἐν Ἑλλάδι εἶχε μεγάλως αὐξηθῆ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Τότε ἱδρύθη συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν ἡ ἔτι καὶ νῦν ὑφισταμένη Χοζοβιώτισσα ἐν Ἀμοργῷ[2]· τότε δὲ καὶ ἡ ἐν Βοιωτίᾳ μονὴ τοῦ Σαγματᾶ ἔλαβε τεμάχιον τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ τὴν Παραλίμνην, εἰς ἣν νῦν διοχετεύονται τὰ ὕδατα τῆς Κωπαΐδος[3]. Καππαδόκης δέ τις μοναχός, ὁ Μελέτιος, οὗ ἡ φερώνυμος μονὴ εἶνε ἀκόμη ὁρατὴ κατὰ τὴν μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν ὁδόν, ἀνεζωογόνησε διὰ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ τὸν μοναχικὸν βίον ἐν Ἑλλάδι περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, καὶ ἔτυχε τῆς προστασίας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ, ὅστις ἐπεβράβευσεν εἰς αὐτὸν ἐτησίαν χορηγίαν ἐκ τῶν φόρων τῆς Ἀττικῆς[4]. Εἰς τὸν αὐτοκράτορα δ᾽ ἐκεῖνον κατὰ μέγα μέρος ὠφείλετο τὸ κακὸν τῶν μοναχῶν, πολλάκις λανθανόντων ληστῶν, ὧν τὴν ἀμάθειαν ἐκαυτηρίασεν ὁ πεπαιδευμένος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος[5]. Καὶ τότε, καθ᾽ ἃ καὶ νῦν, ἡ διάνοια τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν ἐστρέφετο τὸ πλεῖστον εἰς μόνον ἐξωτερικὰς διατυπώσεις καὶ μερίμνας, προσκύνη-

---

[1] ***Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β΄ σ. 30, 240, 417. ⟨Πρβλ. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Αἱ Ἀθῆναι σ. 77 κ. ἑ.⟩

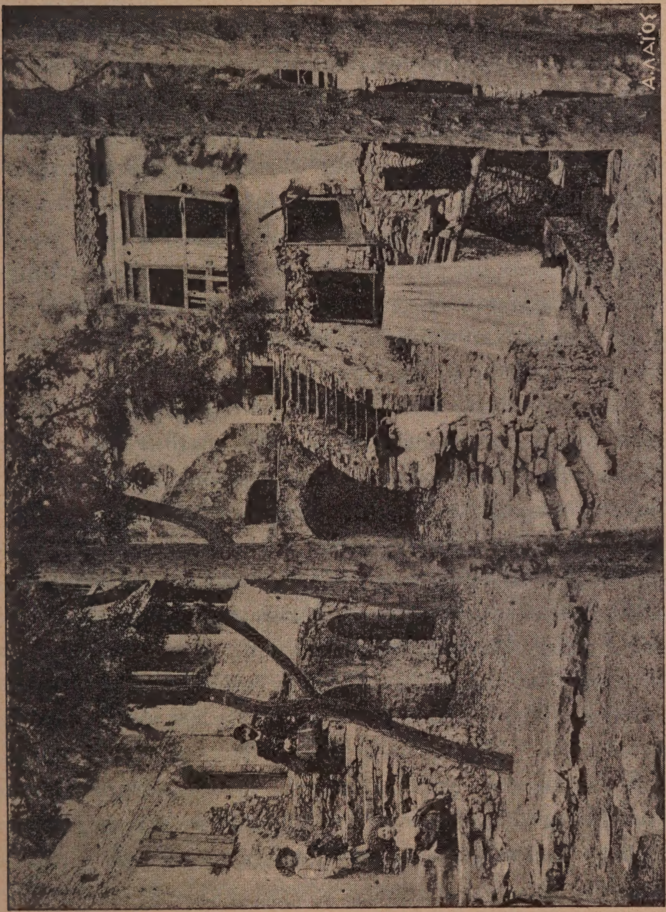
[2] ***Μηλιαράκης*** ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Α΄ σ. 598-9. Πρβλ. Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Β΄ σ. 294-6.

[3] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Ε΄ σ. 253. ⟨Ἀλλὰ τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο δὲν εἶνε γνήσιον. Ἴδε καὶ *Paul Marc* Plan zum Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neuren Zeit. Ἐν Μονάχῳ. 1903 σ. 48⟩.

[4] ⟨Περὶ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Μελετίου ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄ σ. 87 κ. ἑ.⟩

[5] ***Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης*** Ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐν τοῖς τοῦ *Tafel* Eustathii Opuscula ⟨σ. 214-67⟩.

σιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τὴν περὶ τῶν κήπων τῆς μονῆς φροντίδα, ἅπαντα δὲ τὰ προκείμενα πολιτικὰ ζητήματα ἀπησχόλουν τὴν εὐρεῖαν αὐτῶν ῥαστώνην, ἐν᾿ ᾧ ἀφ᾿ ἑτέρου σκάνδαλα ἦσαν ἐπ᾿ ἴσης συχνὰ ὡς ἐν τοῖς καθ᾿ ἡμᾶς χρόνοις. Οὕτως ὁ ᾿Ακομινᾶτος ἐλέγχει τὸν καθηγού-

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μονῆς Καισαριανῆς.

μενον τῆς περιωνύμου μονῆς Καισαριανῆς τῆς κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ῾Υμηττοῦ κειμένης ὡς σφετεριζόμενον τοὺς καρποὺς ἀλλοτρίων μελισσώνων [1]. ᾿Αλλ᾿ οὐχ ἧττον ὁ αὐτὸς ᾿Ακομινᾶτος ἔγραψεν ἐπιτά-

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ ᾿Ακομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β΄ σ. 311.

φιον εἰς τὸν σύγχρονον Ἀθηναῖον ἀρχιμανδρίτην ⟨Νεόφυτον⟩, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται, ὅτι καὶ κατ᾽ αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως ὑπῆρχον ἐν ταῖς ἀθηναϊκαῖς μοναῖς ἄνδρες ὑπερόχου εὐλαβείας καὶ παρέχοντες τὸ παράδειγμα βίου μεστοῦ ἐθελοθυσίας [1]. Ἄλλως δ᾽ οἱ Ἀθηναῖοι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων φαίνονται ἐπιπολαίως ἐχόμενοι τῆς θρησκείας κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς κατοίκους τῆς Εὐβοίας, καίτοι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ θεία λειτουργία ἐτελεῖτο ὑπὸ ὅρους μεγαλοπρεπεστέρους. Ὁ πνευματικὸς αὐτῶν ποιμὴν εὗρεν αὐτοὺς ἀπροσεκτοῦντας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καίτοι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο ὁ *οὐράνιος οἶκος* ἐκεῖνος, ὁ Παρθενών, μητρόπολις, ἐφ᾽ ᾗ ἠδύνατο νὰ καυχᾶται πᾶς ἐπίσκοπος καὶ μετ᾽ αὐτοῦ πᾶν χριστεπώνυμον πλήρωμα. Τελουμένης δὲ τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, κατανάλισκον τὸν χρόνον διατρίβοντες εἰς ἀκαίρους ὁμιλίας ἢ διαλογιζόμενοι περὶ τῶν βιοτικῶν μεριμνῶν. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ὁ μητροπολίτης ἠναγκάζετο νὰ διατρίβῃ περισσῶς περὶ ἐγκοσμίους φροντίδας. Καὶ δὴ πλὴν τοῦ ἔργου τῆς ἀμύνης τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἀπὸ πλεονεκτῶν ἀρχόντων, οὓς προσεφώνει κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξιν αὐτῶν χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς πόλεως, πλὴν πρεσβειῶν καὶ ἀποστολῆς ὑπομνημάτων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὤφειλε νὰ προστατεύῃ τὰς ἀπὸ τῆς θαλάσσης προσόδους πόλεως ἀπὸ τῶν πιέσεων τῶν αὐτοκρατορικῶν εἰσπρακτόρων, ἃς ὁ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, ὁ λεγόμενος *μυστικός*, δὲν κατώρθονε πάντοτε νὰ ἐξουδετερόνῃ [2].

Ἀλλ᾽ ὑπάρχει τις δικαιολογία τῆς περὶ τὰ ἐγκόσμια μερίμνης τῶν Ἀθηναίων, ἂν ἀναλογισθῶμεν τὴν ὑλικὴν κατάστασιν τῆς πόλεως ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ. Ἕνεκα τῆς σιγῆς πάσης σχεδὸν πηγῆς φαίνεται, ὅτι ἡ ἐν ἔτει 1146 κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομὴ τῶν Νορμαννῶν, οἵτινες μετὰ μεγάλης ὁρμῆς ἐπῆλθον κατὰ τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κορίνθου, ἐφείσθη τῶν Ἀθηνῶν [3]. Ἡ δὲ διάσωσις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν ἀσημότητα τῆς πόλεως. Αἱ μόναι τέχναι αἱ ἀσκούμεναι ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως ἦσαν ἡ σαπωνοποιία καὶ ἡ κατασκευὴ

---

[1] Αὐτόθι Τόμ. Α′ σ. 259.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α′ σ. 310. Πρβλ. *Pitra* Analecta Sacra Τόμ. Ϛ′ σ. 619.

[3] Μόνος ὁ *Otto von Freising* (De gestis Friderici παρὰ τῷ *Muratori* Rerum Italicarum Scriptores Τόμ. Ϛ′ σ. 668) ποιεῖται μνείαν καὶ τῶν Ἀθηνῶν ὡς κυριευθεισῶν ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν.

ῥάσων ⟨ἤτοι μαλλίνων ὑφασμάτων⟩ [1]. Καὶ δὲν ἠσχολοῦντο μὲν πλέον εἰς τὴν βαφικήν, ἧς ἴχνη εὑρέθησαν ⟨πιθανῶς⟩ παρὰ τὸ Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἀλλὰ τὰ πλοῖα τοῦ Πειραιῶς μετεῖχον ἀκόμη μετὰ τῶν τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Καρύστου τῆς ἁλιείας τῆς πορφύρας παρὰ τὴν ἐρημικὴν Γύαρον [2]. Ἀλλ' ὑπῆρχεν οὐχ ἧττον ἐμπορική τις κίνησις ἐν Πειραιεῖ. Διό, ὅτε ὁ Βυζαντῖνος ναύαρχος Στρυφνὸς ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, εὗρε πλοῖα ἐν τῷ ἐπινείῳ, ὁ δ' Ἀκομινᾶτος ποιεῖται λόγον περὶ πλοίων μονεμβασιωτικῶν ἐν αὐτῷ. Ἐκ δὲ τῆς μνείας τῶν Ἀθηνῶν ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς συνθήκαις μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας τεκμαιρόμεθα, ὅτι οἱ πολύτροποι Βενετοὶ προοιωνίζοντο οὐκ ἀνάξιον λόγου χρηματισμὸν ἐν τῇ πόλει. Ἀλλὰ τὸ ἔδαφος τῆς λεπτόγεω Ἀττικῆς ἦτο ἄκαρπον, καθ' ἃ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Θουκυδίδου, οὐδὲν δὲ ἄλλο παρῆγε πλὴν ἐλαίου, μέλιτος καὶ οἴνου. Ἦτο δὲ ὁ οἶνος ἀναμεμιγμένος μετὰ ῥητίνης, καθ' ἃ καὶ σήμερον· διὸ ὁ μητροπολίτης, θέλων νὰ δώσῃ εἰς φίλον ἰδέα τινὰ τῆς εὐοσμίας αὐτοῦ, ἔγραψεν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ ἀθηναϊκὸς *ἐχεπευκὴς* οἶνος ἐφαίνετο ἀποθλιβόμενος ἀπὸ λιπαρῶν δᾴδων μᾶλλον ἢ ἀπὸ βοτρύων [3]. Ὁ θερισμὸς ἦτο πάντοτε πενιχρός, συνήθης δ' ἡ σιτοδεία. Κατά τινα περίστασιν ἐλάχιστοι, *δύο που ἢ καὶ τρεῖς*, τῶν εὐπορούντων πολιτῶν ἦσαν οἱ ἐσθίοντες σῖτον, κατ' ἄλλην δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Α´ Κομνηνὸς διέταξε τὴν διανομὴν σιτηρεσίων εἰς τὸν λιμώττοντα λαόν. Τὸν δὲ Ἀλέξιον Β´ Κομνηνὸν βλέπομεν διατάσσοντα ἀναστολὴν φόρων ἐν Ἀθήναις, Θήβαις καὶ Κορίνθῳ ἕνεκα τῆς μεγάλης στενοχωρίας τῶν κατοίκων. Καὶ αὐτὰ τὰ κοινότατα τῶν πρὸς τὸν βίον χρειωδῶν ὀργάνων δὲν ἠδύνατό τις πάντοτε νὰ εὕρῃ ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος· καθ' ὃν δὲ τρόπον καὶ τὴν σήμερον πολλὰ ἀθηναϊκὰ ἁμάξια κατασκευάζονται ἐν Θήβαις, οὕτως ὁ Ἀκομινᾶτος παρεκάλει τὸν ἐπίσκοπον Γαρδικίου, ὅπερ Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης περιέγραψεν ὡς χωρίον κατηρειπιωμένον, νὰ στείλῃ εἰς Ἀθήνας ἁμαξοποιούς. Ἐν δὲ τῇ ἀπογνώσει περὶ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀπουσίας σιδηρουργῶν καὶ χαλκέων ἠναγκάζετο νὰ ἐπαναλάβῃ περὶ τῶν Ἀθηνῶν τὸ τοῦ Ἱερεμίου *Ἐξέ-*

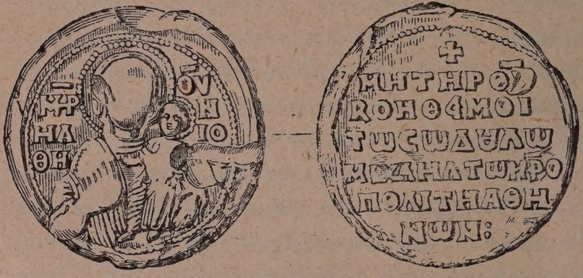
[1] ⟨*Καλογηρικῶν ἐνδυμάτων* (monkish habits) λέγει ὁ κ. Miller, ἀλλὰ τὰ *ῥάσα* τοῦ Ἀκομινάτου ἐν Τόμ. Α´ σ. 137 σημαίνουσι γενικώτερον μάλλινα ὑφάσματα⟩.

[2] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος σ. 30 κ. ἑ. Τὴν μὴ τελείαν ἔκλειψιν τῆς βαφικῆς τεκμαιρόμεθα οὐχ ἧττον ἐκ τοῦ Ἀκομινάτου ἔνθ' ἀν.⟩.

[3] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β´ σ. 25⟩.

λιπε καὶ φυσητήρ. Ἡ δὲ καθολικὴ πτωχεία τῆς πόλεως ἀπέβαινεν ἔτι αἰσθητοτέρα ἕνεκα τῆς πλεονεξίας τῶν ὀλίγων εὐπόρων, οἵτινες ἀπετέλουν πλουσίαν ὀλιγαρχίαν καὶ ἐπίεζον τοὺς πτωχούς. Ὑπὸ τούτους δὲ τοὺς ὅρους δὲν εἶνε παράδοξον, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐρρωμένων πτωχῶν μετενάστευον, ἐκ δὲ τοῦ ἐξοικισμοῦ τούτου ἐπήρχετο μεγάλη ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ ἡ πόλις ἐκινδύνευε νὰ μεταβληθῇ εἰς *σκυθικὴν ἐρημίαν* συμφώνως πρὸς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἀριστοφάνους[1].

Ἐξωτερικῶς δ᾽ ὁ ἐπισκεπτόμενος τὰς Ἀθήνας ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις κατεπλήσσετο πάντως ἐπὶ τῇ προφανεῖ ἀντιθέσει μεταξὺ τῶν λαμπρῶν μνημείων τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ τοῦ αὐχμηροῦ περιβάλλοντος τῆς νέας πόλεως. Τὰ μὲν τείχη ἦσαν ἠρειπιωμένα, αἱ δὲ οἰκίαι τῶν μεταναστῶν εἶχον κατασκαφῇ καὶ τὰ οἰκόπεδα αὐτῶν ἠροτριῶντο, αἱ δὲ ὁδοί, δι᾽ ὧν ἔβαινον ἄλλοτε οἱ σοφοὶ τῆς ἀρχαιότητος, ἦσαν νῦν ἔρημοι. Καίτοι δ᾽ ὁ Ἀκομινᾶτος εἶχε κτίσει νέας οἰκίας καὶ ἀνοικοδομήσει τινὰς ἐκείνων ὅσαι εἶχον καταπέσει[2], αἱ Ἀθῆναι δὲν ἦσαν πλέον «πολυάνθρωπος πόλις, περιβαλλομένη ὑπὸ κήπων καὶ ἀγρῶν», οἵαν περιέγραψεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Ῥογήρου Β΄ ὁ Ἄραψ γεωγράφος Ἐδρισῆς ἥμισυν αἰῶνα πρὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων[3]. Ἀλλ᾽ ἡ χεὶρ τῶν ἐπιδρομέων καὶ ὁ ὀδοὺς τοῦ χρόνου εἶχον ἐν τῷ συνόλῳ φεισθῆ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων. Τὸ Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους εἶχε μὲν καταστραφῆ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἀλλ᾽ εἶχεν ἀνακτισθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνου Β΄ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ Σύλλας εἶχεν ἀπαγάγει τινὰς τῶν κιό-

Μολυβδόβουλλον Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α΄ σ. 174, 178, 307. Τόμ. Β΄ σ. 12, 25, 26, 29, 42, 54, 65, 137, 275, 311.

[2] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Α΄ σ. 286 ἐν σημ.⟩

[3] ***Ἐδρισῆ*** Γεωγραφία ἔκδ. *Jaubert* Τόμ. Β΄ σ. 295.

νων τοῦ Ὀλυμπιείου, καὶ αἱ γραφαὶ τοῦ Πολυγνώτου, ἃς εἶχεν ἴδει ὁ περιηγητὴς Παυσανίας ἐν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ, εἶχον ἐξεγείρει τὴν φιλοκτημοσύνην ἀνθυπάτου τινὸς ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου Β΄. Τὸ δὲ Ἀσκληπιεῖον εἶχε κατεδαφισθῆ, πεσὸν θῦμα τοῦ φανατισμοῦ τῶν Χριστιανῶν, τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς τὸ ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Φειδίου εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἐκλίπει ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε κοσμήσει τὴν νέαν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ κιόνων ληφθέντων ἐξ Ἀθηνῶν [1]. Ὁ Ἀκομινᾶτος θρηνεῖ, ὅτι καὶ κοπιωδέστατα ἐρευνῶν τις δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εὕρῃ οὐδ᾽ ἐρείπιον τῆς Ἡλιαίας ἢ τοῦ Περιπάτου ἢ τοῦ Λυκείου καὶ ὅτι θὰ εὕρισκε πρόβατα βόσκοντα μεταξὺ τῶν μικρῶν λειψάνων τῆς Ποικίλης στοᾶς. *Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω* ἔγραφεν ἔν τινι ποιήματι, δι᾽ οὗ ἐθρήνει τὴν ἔκπτωσιν τῆς πόλεως. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον διέσωζον αἱ Ἀθῆναι τελευτῶντος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἱκανὰ μνημόσυνα τοῦ προτέρου αὐτῶν μεγαλείου. Ὁ Παρθενὼν, μεταβεβλημένος ἀπὸ μακρῶν ἤδη χρόνων εἰς μητρόπολιν τιμωμένην ἐπ᾽ ὀνόματι Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης, διετηρεῖτο ἀκόμη σχεδὸν ὁλόκληρος, αἱ δὲ βλάβαι, ἃς εἶχεν ὑποστῆ ὑπὸ τῆς ἐπηρείας τοῦ χρόνου, ἦσαν οὕτω μικραὶ, ὥστ᾽ ἐφαίνετο οἱονεὶ νεόκτιστος. Ἀνέπαφοι ἦσαν ἀκόμη αἱ μετόπαι αὐτοῦ ὡς καὶ τὰ ἀετώματα καὶ ἡ ζῳφόρος. Οἱ δὲ τοῖχοι ἐκοσμοῦντο ὑπὸ τῶν τοιχογραφιῶν, ὧν ἴχνη εἶνε ὁρατὰ μέχρι τῆς σήμερον, τῶν γραφεισῶν κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β΄ τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὅτε προσήνεγκεν εἰς τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Παρθένου εὐχαριστίας ἐπὶ ταῖς νίκαις τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸ δύο περίπου αἰώνων. Ἐντὸς δὲ τοῦ ναοῦ, ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ, ἐφυλάσσοντο τὰ πλούσια δῶρα ἅτινα εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Τῆς δὲ ἁγίας τραπέζης ὑπερῃωρεῖτο χρυσῆ περιστερὰ, παριστάνουσα τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ οἱονεὶ ἱπταμένη διὰ κυκλοφορικῆς, ἀενάου κινήσεως [2]. Ἐπ᾽ ἴσης δ᾽ ἐν τῇ μητροπολιτικῇ ταύτῃ ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχε λυχνία ἄσβεστος, ἀέναον ἔχουσα τὸ ἔλαιον, ἥτις ἐξήγειρε τὸν θαυμασμὸν τῶν προσκυνητῶν. Καθ᾽ ἕκαστον δ᾽ ἔτος ὀρεινοὶ καὶ νησιῶται συνέρρεον εἰς τὴν πανήγυριν τῆς Παναγίας, ἡ δὲ φήμη τῆς μητροπόλεως ταύτης τῶν Ἀθηνῶν ἦτο οὕτω διαδεδομένη ἁπανταχοῦ, ὥστε

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α΄ σ. 160. Τόμ. Β΄ σ. 398.

[2] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Αἱ Ἀθῆναι σ. 40 κ. ἑ.⟩

οἱ μεγιστᾶνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τὴν ἀλαζονικὴν αὐτῶν περιφρόνησιν πρὸς τὰς ἐπαρχίας καὶ ἀπαρέσκειαν πρὸς τὰς ἀποδημίας ἐφοίτων ἐνταῦθα χάριν προσκυνήσεως. Μεταξὺ δ᾿ αὐτῶν κατελέγοντο ἄνδρες, οἷοι ὁ μέγας ναύαρχος Στρυφνὸς μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ, τῆς ἀδελφῆς τῆς βασιλίσσης, καὶ ὁ Καματερὸς, ὁ ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς τοῦ αὐτοκράτορος[1]. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ πραίτωρ, καθ᾿ ἃ εἴδομεν, ἐπεχείρει προσκύνησιν τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκκλησίας τῆς Παναγίας, ὅπως δικαιολογήσῃ τὴν ἐκ τῆς πόλεως εἴσπραξιν χρημάτων. Ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος ἦτο, ὡς εἰκὸς, ὑπερήφανος ἐπὶ τῇ καθολικῇ ἐκείνῃ ἐκκλησίᾳ, καὶ μαρτυρεῖ, ὅτι ἐκάλλυνε μὲν τὸν ναὸν, ἐφρόντισε δὲ περὶ νέων ἐπίπλων καὶ σκευῶν αὐτοῦ, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν νέας κτήσεις, ἀγροὺς, ποίμνια καὶ βουκόλια καὶ ἐπηύξησε τὸν ἀριθμὸν τοῦ κλήρου[2].

Τῶν δ᾿ ἄλλων ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου ἀρχαίων κτιρίων ὁ μὲν χαρίεις ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐκκλησύδριον, τὸ δ᾿ Ἐρέχθειον εἶχε γείνει ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος ἢ τῆς Θεοτόκου. Ἡ δ᾿ ἐπισκοπικὴ κατοικία, ἥτις εἶνε γνωστὸν, ὅτι εὑρίσκετο τότ᾿ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἦτο πιθανῶς ἐν τοῖς Προπυλαίοις, ἐν οἷς εὑρέθη πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν τοιχογραφία τῶν ἁγίων Γαβριὴλ καὶ Μιχαὴλ, ἐνδεικνύουσα τὴν κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἐκείνῳ μνημείῳ ὕπαρξιν εὐκτηρίου τῶν ἀρχαγγέλων[3]. Ἡ δὲ ὅλη Ἀκρόπολις εἶχεν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους μεταβληθῆ εἰς φρούριον, ⟨καθ᾿ ἃ ἀποδεικνύει καὶ τὸ ἐπὶ μακρότατον χρόνον διασωθὲν νεώτερον ὄνομ᾿ αὐτῆς Κάστρον⟩, καὶ ἀπετέλει τὸ μόνον ἔρυμα ὅπερ ἐκέκτηντο τότε αἱ Ἀθῆναι, ἱκανῶς μὲν ὀχυρὸν, ὅπως ἀντιστῇ εἰς τὰς προσβο-

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α′ σ. 319, 325, 332. ⟨Ἐπιστολὴ ***Εὐθυμίου Μαλάκη*** Νέων Πατρῶν πρὸς Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον ἐκδ. ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ⟩ Τόμ. Ζ′ ⟨1903⟩ σ. 23.

[2] ⟨***Παπαδόπουλος Κεραμεὺς*** ἐν Ἁρμονίᾳ Τόμ. Ι′ (1902) σ. 284⟩. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 729.

[3] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β′ σ. 12. Ἐκ τοῦ ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ ἐπιγραφικοῦ χαράγματος, ἐν ᾧ γίνεται ἐπίκλησις εἰς τὴν *θεοδόχον Δέσποιναν* (***Νερούτσου*** Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Γ′ σ. 25), δύναται ἄλλως νἀποδειχθῇ μόνον, ὅτι *ὁ ταπεινὸς ψάλτης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας Ἀθηνῶν* Ἰωάννης ὁ ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν τῆς Θεοτόκου ἁπλῶς κατῴκει ἐν τῷ Ἐρεχθείῳ μετ᾿ ἄλλων κληρικῶν. Πρβλ. *Α. Mommsen* ⟨Athenae Christianae⟩ σ. 40-41.

λὰς Ἕλληνος ἄρχοντος, οἷος ὁ ⟨Λέων⟩ Σγουρὸς, ἀλλὰ μὴ δυνάμενον νἀποκρούσῃ στρατιὰν λατινικήν.

Καθ' ἃ δὲ ὁ Παρθενὼν, οὕτω καὶ τὸ Θησεῖον μετεβλήθη εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν μονῆς ἀφιερωμένης εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον. Ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος καλεῖ αὐτὸ Ἅγιον Γεώργιον τὸν ἐν τῷ Κεραμεικῷ, κατὰ δὲ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν οἱ Φράγκοι προΐστατο τῆς μονῆς ταύτης καθηγούμενος καλούμενος Λουκᾶς. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν ἑνδέκατον καὶ δωδέκατον αἰῶνα ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μοναστήριον ἀνδρῶν καὶ μονὴ γυναικεία ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν χαραγμάτων τῶν ἐπιγεγραμμένων ἔν τισι τῶν κιόνων, ἐν οἷς εὑρίσκομεν τὰ ὀνόματα διαφόρων ἡγουμένων καὶ καλογραιῶν μετὰ χρονολογιῶν τῶν δύο ἐκείνων αἰώνων, καθ' ὃν τρόπον μανθάνομεν τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν ἀμέσων τοῦ Ἀκομινάτου προκατόχων μητροπολιτῶν, τοῦ Νικολάου Ἁγιοθεοδωρίτου, τοῦ Γεωργίου Ξηροῦ καὶ τοῦ Γεωργίου Βούρτζη ἐξ ἐπιγραφῶν κεχαραγμένων ἐπὶ κιόνων τοῦ Παρθενῶνος [1]. Ὑπὸ δὲ τὰ λαμπρὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς παρεβλάστησεν ἐκκλησύδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐπονομαζομένου *'ς τὲς Κολόνες,* βυζαντιακαὶ δ' ἐπιγραφαὶ ἐπί τινων τῶν πελωρίων κιόνων διατηροῦσι τὰς εὐχὰς τῶν ἱερέων. Ἐπί τινος δὲ τῶν κιόνων τούτων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μιμητής τις ἁγίου Συμεὼν τοῦ Στυλίτου ἔστησε τὴν ἐναέριόν του κατοικίαν.

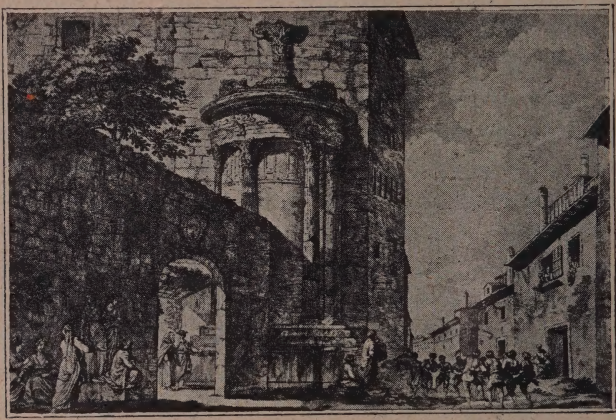
Ἤδη δὲ παράδοξοι θρῦλοι καὶ νέα ὀνόματα ἤρχισαν ἀναφυόμενα περί τινα τῶν ἀρχαίων μνημείων. Τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ἦτο ἤδη δημωδῶς γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Λύχνου τοῦ Δημοσθένους* [2], ⟨ὀλίγον παραλλάσσον⟩ ἀπὸ τῆς κοινῆς ὀνομασίας ⟨*Φανάρι τοῦ Διογένους*⟩, ἣν ἔφερεν ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, ὅτε μετεβλήθη εἰς μονὴν Καπουκίνων, χρησιμεύσασαν τῷ 1811 ὡς σπουδαστήριον τοῦ λόρδου Βύρωνος, ὅστις ἀπὸ τῶν τοίχων αὐτῆς ἐξηκόντισε τὸ πικρὸν αὐτοῦ ποίημα κατὰ τοῦ λόρδου Ἔλγιν τοῦ ἁρπάσαντος τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τοὺς εὐπίστους Ἑσπερίους ἐλέγετο, ὅτι τὰ Προπύλαια ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἱκανὰ τῶν

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β' σ. 238.— ***Τοῦ αὐτοῦ*** Αἱ Ἀθῆναι σ. 21. — ***Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β' σ. 308-9, 293. ⟨Περὶ τοῦ Γεωργίου Βούρτζη ἴδε ***Πέτρον Παπαγεωργίου*** ἐν τῇ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Β' σ. 589.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α' σ. 98.

ἀρχαίων ὀνομάτων διεσώζοντο ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἄλλο πλὴν τῶν ὀνομάτων καὶ μόνον. Ὁ ἀρχαιομαθὴς καὶ φίλος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου μητροπολίτης ἤκουε χαίρων τοῦ λαοῦ καλοῦντος ἀκόμη τὸν Πειραιᾶ καὶ τὸν Ὑμηττόν, τὴν Ἐλευσῖνα καὶ τὸν Μαραθῶνα, τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ τὴν Καλλιρρόην, τὴν Ψυττάλειαν, τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὴν Αἴγιναν δι᾽ ὀνομάτων ὧν ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ σύγχρονοι τοῦ Περικλέους, καίτοι τὴν μὲν Ἐλευσῖνα καὶ τὴν Αἴγιναν ἐδῄουν πειραταί, ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος ἦτο πλέον ψιλὸς μόνον βράχος, ὁ δὲ Μαραθὼν δὲν παρῆγε πλέον σῖτον καὶ ἡ Καλ-

Τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους καὶ ἡ μονὴ τῶν Καπουκίνων.

λιρρόη εἶχε παύσει ῥέουσα[1]. Ἀλλ᾽ ἐν τούτοις εἶχον ἀρχίσει παρεισέρποντα καὶ νέα ἀπειρόκαλα ὀνόματα. Οὕτως ἡ περὶ κατανομῆς τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους συνθήκη τῶν Λατινων σταυροφόρων τοῦ 1204 ἀναγράφει τὴν Σαλαμῖνα ὑπὸ τὸ δημῶδες ὄνομα Κούλουρις, εἰλημμένον ἐκ τοῦ σχήματος τῆς νήσου, ὡς ὀνομάζεται καὶ μέχρι τῆς σήμερον[2].

Πλὴν δὲ τῶν λειψάνων τῶν ἀρχαίων χρόνων αἱ Ἀθῆναι εἶχον τότε πολλὰς βυζαντιακὰς ἐκκλησίας, ὧν οὐκ ὀλίγαι ἐπέζησαν μετὰ τὰς θυέλλας τῶν ἡμερῶν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος καὶ τὸν βανδηλισμὸν τῶν κτισάντων τὴν νέαν πόλιν. Καὶ ἡ μὲν παράδοσις

---

[1] Αὐτόθι Τόμ. Β′ σ. 13, 14, 26, 44.

[2] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Α′ σ. 469. ⟨Τὸ ὄνομα Κούλουρις δὲν σημαίνει *σαύραν*, ὡς λέγει ὁ συγγραφεύς⟩.

προσγράφει εἰς τὰς δύο Ἀθηναίας αὐτοκρατείρας τοῦ Βυζαντίου, τὴν Εὐδοκίαν καὶ τὴν Εἰρήνην, τὴν κτίσιν ἱκανῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτῶν, νέα δ' ἐπιγραφὴ ἐν τῇ μικρᾷ Καπνικαρέᾳ ἐνεσάρκωσε τὴν δημώδη δόξαν, καθ' ἣν αὕτη ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας. Ἡ δὲ χαρίεσσα μικρὰ Γοργοεπήκοος, ἡ ἀτόπως καλουμένη παλαιὰ μητρόπολις, ὑπολαμβάνεται κτίσμα τῆς Εἰρήνης, καὶ ὑπῆρχε πιθανῶς ἤδη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ γινώσκομεν μετ' ἀσφαλείας περὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων ἐκ τῆς ἄνωθεν τῆς θύρας ἐπιγραφῆς, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐκτίσθη ἕνα αἰῶνα καὶ ἥμισυν πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως· ἐκτὸς δὲ τοῦ ἄστεως ἔκειτο τότε καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀθηναίου μάρτυρος Λεωνίδου τοῦ ὑποστάντος τὸν σταυρικὸν θάνατον [1]. Ἐκέκτητο δὲ ἡ Ἀττικὴ καὶ ἱκανὰς μονάς, ἐκτισμένας ἐν ὡραίαις τοποθεσίαις, οἷαι εἶνε πάντοτε αἱ τῶν ἑλληνικῶν μοναστηρίων. Τοιαύτη ἦτο ἡ ὡραία μονὴ Καισαριανὴ μετὰ τῶν περισσῶν αὐτῆς πηγῶν ὕδατος ἐντὸς εὐθαλοῦς αὐλῶνος τῶν προπόδων τοῦ Ὑμηττοῦ· τοιαύτη ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ, ἀκόμη ὁρατὴ ἀπὸ πάντων τῶν μερῶν τῆς Ἀττικῆς δίκην λευκοῦ συνόρου ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὄρους, ἥτις ἐκτίσθη ἢ ἀνεκτίσθη ὑπὸ τοῦ προμνημονευθέντος μοναχοῦ Λουκᾶ κατ' αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους [2]. Πασῶν δὲ περικαλλεστάτη ἦτο ἡ μονὴ τοῦ Δαφνίου, τὸ κειμήλιον τοῦτο τῆς βυζαντιακῆς τέχνης, κειμένη κατὰ τὴν δίοδον μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Ἐλευσῖνος. Τῆς μονῆς ταύτης εὑρίσκομεν μνείαν ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος· μεταγενεστέρα δὲ δημώδης παράδοσις συνεσχέτιζεν αὐτὴν πρὸς τὴν μυθιστορικὴν διήγησιν περὶ τῆς ὡραίας Μαργαρώνας καὶ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς Ἰμπερίου τοῦ ἐκ Προβιγκίας [3].

Περὶ δὲ τῆς παιδείας ἐν Ἀθήναις ταπεινὴν ἀναγκαζόμεθα νὰ μορφώσωμεν γνώμην, ἂν πιστεύσωμεν καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τοὺς θρήνους τοῦ γλαφυροῦ Βυζαντίνου λογίου, ὃν ἡ μοῖρα προώρισεν εἰς μητροπολίτην τῆς πόλεως. Ὁ Ἀκομινᾶτος εὗρεν, ὅτι αἱ μεταφοραὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἀρχαΐζουσαι περίοδοι καὶ οἱ κλασικοὶ ὑπαινιγμοὶ δὲν κατενοοῦντο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἤρχοντο νἀκούσωσιν

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α′ σ. 151.

[2] Αὐτόθι Τόμ. Β′ σ. 247.—***Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β′ σ. 204-15.

[3] *Millet* Le Monastère de Daphni σ. 18. — ***Καμπούρογλου*** Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β′ σ. 230. — *Spon* Voyage Τόμ. Β′ σ. 211.

αὐτοῦ καὶ ἐματαιολόγουν ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ, καίτοι αὕτη ἦτο αὐτὸς ὁ Παρθενών. Ἔγραψε δὲ, καθ' ἃ πρὸ αὐτοῦ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς, ὅτι εἶχε βαρβαρωθῇ ἐκ τῆς μακρᾶς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον κατώρθωσε νὰ προσαυξήσῃ τὴν συλλογὴν χειρογράφων, ἣν ἐκέκτητο ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ ἐπαρχιακῇ πόλει, ἐν ᾗ πιθανῶς εἰργάζετο τότε ἀντιγραφεύς τις θεολογικῶν βιβλίων. Πρὸς τούτοις δ' ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπάρξεως ἀνδρῶν ἐχόντων ποιάν τινα παίδευσιν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἷς τῶν ἀνταποκριτῶν τοῦ Ἀκομινάτου, ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰωάννης, ἦτο Ἀθηναῖος, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ μέλλων μητροπολίτης Κερκύρας Βαρδάνης, καίπερ μὴ ὢν Ἀθηναῖος ἐκ γενετῆς, πιθανῶς ἕνεκα τῆς ἀττικῆς παιδείας, ἣν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀκομινάτου, ἐπωνομάσθη Ἀττικὸς, ἀξιωθεὶς τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἐπωνύμου ὅπερ πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος εἶχε δοθῇ εἰς τὸν λόγιον Αἰγινήτην Κοσμᾶν τὸν ἀνελθόντα ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως[1]. Ὑπάρχουσι δ' ἄλλως καὶ τεκμήριά τινα, ἐξ ὧν καταφαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς ὑστέρους ἐκείνους χρόνους αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πόλις σπουδῶν, εἰς ἣν ἤρχοντο ἐκ τῆς Δύσεως Ἄγγλοι, ὅπως τύχωσι φιλολογικῆς παιδεύσεως. Ὁ ⟨Ἄγγλος χρονογράφος⟩ Ματθαῖος Πάρις μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἰωάννης Basingestoke, ἀρχιδιάκονος τῆς Λεικεστρίας (Leicester) ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἐρρίκου Γ', συνείθιζε νὰ λέγῃ, ὅτι ἅπασαι αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις ἃς ἐκέκτητο εἶχον διδαχθῇ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς νεαρᾶς θυγατρὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ κόρη αὕτη ἠδύνατο νὰ προμαντεύῃ λοιμοὺς, καταιγίδας, ἐκλείψεις καὶ σεισμούς[2]. Παρὰ δὲ λογίων Ἑλλήνων ἐν Ἀθήναις ἰσχυρίζετο ὁ Basingestoke, ὅτι εἶχεν ἀκούσει πολλὰ, ὧν δὲν εἶχον γνῶσιν οἱ Λατῖνοι, ὅτι εὗρεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὰς διαθήκας τῶν δώδεκα πατριαρχῶν τὰς νῦν ἀποκειμένας ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Κανταβριγίας καὶ ὅτι μετήνεγκεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τοὺς ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς καὶ πολλὰ βιβλία, ἐν οἷς καὶ γραμματικὴν χάριν αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς ποιεῖται ὁμοίως λόγον

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β' σ. 118, 289. ⟨***Τοῦ αὐτοῦ*** Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. Ϛ', 1877, σ. 351 κ. ἑ. καὶ ἐν ταῖς Μικταῖς σελίσι σ. 407 κ. ἑ. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων⟩ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ Τόμ. Ϛ' (1902) σ. 159 κ. ἑ. ⟨καὶ Τόμ. Η' (1904) σ. 49 κ. ἑ. καὶ ἐν ἰδίοις τεύχεσι⟩. — ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 105-106.

[2] Chronica Majora Τόμ. Ε' σ. 285-7 ἐν ταῖς Rolls Series.

περί τινων *Ἑλλήνων φιλοσόφων*, ἤτοι μοναχῶν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἐλθόντων ἐξ Ἀθηνῶν κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρόνον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ συζητησάντων περὶ λεπτοτάτων θεολογικῶν ζητημάτων μετ' ἄλλων θεολόγων [1]. Ἀλλ' ἡ μόνη δυςκολία πρὸς ἀποδοχὴν τῶν τοιούτων εἰδήσεων εἶνε, ὅτι κατὰ τὴν ῥητὴν τοῦ Ἀκομινάτου μαρτυρίαν οὗτος δὲν εἶχε τέκνα, ἀνεμένομεν δ' εὐλόγως παρ' αὐτοῦ μνείαν θετῆς τινος θυγατρὸς οὕτως ὑπερόχου, ἂν ὑπῆρχε τοιαύτη. Καὶ ἐπιφανὴς δὲ Παρισῖνος διδάκτωρ τῆς περιόδου ταύτης, ὁ Ἰωάννης Αἰγίδιος, ἀναφέρεται ὅτι ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις [2]. Ἀλλ' ἴσως ταῦτα εἶνε ἁπλῆ ἐπανάληψις τῆς διηγήσεως περί τινος ἀρχαιοτέρου Αἰγιδίου ἢ Γισληνοῦ ὡς διδαχθέντος τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς ἑστίᾳ κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα [3]. Καὶ πειράζεταί μέν τις νὰ πιστεύσῃ τὴν ποιητικὴν διήγησιν περὶ τοῦ ἐξ Ἰβηρίας (Γεωργίας) ποιητοῦ Σχότα Ῥουσταβέλη ὡς διατρίψαντος μετ' ἄλλων αὐτοῦ συμπολιτῶν ἱκανὰ ἔτη περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἐν Ἀθήναις, καὶ τὰ λεγόμενα, ὅτι δύο ἢ τρεῖς γενεὰς πρότερον ὁ ἐλλόγιμος βασιλεὺς τῆς Γεωργίας Δαβὶδ Β', παρορμώμενος ὑπὸ τῆς Ἑλληνίδος αὐτοῦ συζύγου Εἰρήνης, ἵδρυσε μονὴν «ἐπὶ ὄρους πλησίον τῶν Ἀθηνῶν» καὶ ἔστελλεν εἴκοσι νέους καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σχολάς [4]. Ἀλλ' οὔτε ὁ Ἀρμένιος ἱστορικὸς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος Βαρδάνης οὔτε ὁ Tschamtschian ποιοῦνται οἱανδήποτε μνείαν Ἰβήρων ἐν Ἀθήναις· ἡ δὲ διήγησις αὕτη φαίνεται προελθοῦσα ἐκ συγχύσεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Ἄθωνος, ὅπου ὑπῆρχον πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν πολλοὶ Ἴβηρες μοναχοὶ, ὧν τὸ ὄνομα περισώζει μέχρι τῆς σήμερον ἡ μονὴ τῶν Ἰβήρων [5].

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ὑλικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις ἐν Ἀθήναις· ἀλλ' ὑπῆρχον ἄλλαι πόλεις ἐν Ἑλλάδι πολὺ μᾶλλον εὐημεροῦσαι. Αἱ Θῆβαι, ἡ ἕδρα τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ ⟨τοῦ θέματος

---

[1] Historia Minor Τόμ. Β' σ. 194. Τόμ. Γ' σ. 64.

[2] *Leyser* Historia poetarum medii aevi σ. 499.

[3] Acta Sanctorum Ὀκτωβρίου Τόμ. Δ' σ. 1030.

[4] *Freygang* Lettres sur le Caucause σ. 109. ⟨Πρβλ. ***Γρηγοροβίου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν μετάφρ. ***Λάμπρου*** Τόμ. Α' σ. 302 κ. ἑ. Τόμ. Β' σ. 599 κ. ἑ.⟩

[5] Ταῦτα κατὰ τἀνακοινωθέντα μοι προφρόνως παρα τοῦ ἐν Ὀξωνίῳ κ. F. C. Conybeare, τοῦ εἰδικωτάτου τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ περὶ τοῦτο τὸ θέμα. Πρβλ. ***Νεροῦτσον*** ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Γ' σ. 52-3.

Ἑλλάδος⟩ εἶχεν ἀναλάβει ἀπὸ τῶν δηώσεων ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος, ὅτε εἶχον διαρπάσει τὰς οἰκίας καὶ τὰς ἐκκλησίας καὶ εἶχον ἀπαγάγει τοὺς δεξιωτάτους τῶν ὑφαντῶν καὶ βαφέων εἰς τὸν Πάνορμον. Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης εἶχεν εὕρει, καθ᾿ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀκόμη ἀκμάζουσαν τὴν θηβαϊκὴν μεταξουργίαν καὶ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Νορμαννῶν, ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος προσεπιμαρτυρεῖ, ὅτι τὰ μετάξινα ἐνδύματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγιστάνων ἱστουργοῦντο ἐν Θήβαις καὶ Κορίνθῳ, τὰ δὲ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα, δι᾿ ὧν Ἀλέξιος Γ´ ὁ Κομνηνὸς ἐξηγόρασε τὴν φιλίαν τοῦ σουλτάνου τῆς Ἀγκύρας, εἶχον κατασκευασθῇ ὑπὸ τῶν Θηβαίων ὑπηκόων τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ τὴν σήμερον δ᾿ ἀκόμη, εἰ καὶ δὲν ὑπάρχουσι μεταξουργεῖα ἐν τῇ πόλει, εἶδον μορέας φυομένας ἐν τῇ μικρᾷ βοιωτικῇ πόλει· ἡ δὲ ἀνάμνησις τῶν μεταξοσκωλήκων τῶν τρεφομένων ἐκ τῶν φύλλων αὐτῶν διεφυλάχθη ἐν τῷ ὀνόματι Μορόκαμπος, δι᾿ οὗ καλεῖται ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν μέχρι τῆς σήμερον ἡ παρὰ τὰς Θήβας πεδιάς. Μέγας δὲ ἦτο τῆς πόλεως ὁ πληθυσμὸς, καὶ ἡ ἀκρόπολις αὐτῆς, ἡ ἀρχαία Καδμεία, ἦτο ὀχυρὰ, ἂν ἐγίνετο κρατερὰ ὑπεράσπισις αὐτῆς. Οὐδ᾿ ἦσαν αἱ Θῆβαι ἡ μόνη ἀξία λόγου ἐμπορικὴ πόλις τῆς βορείου Ἑλλάδος. Ὅ τε Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης καὶ ὁ Ἐδρισῆς περιγράφουσι τὸν Ἁλμυρὸν ὡς ἀκμάζον ἐμπόριον. Ἡ δὲ Λάρισα παρῆγε σῦκα καὶ οἶνον. Ἡ δ᾿ εὔφορος πεδιὰς τῆς Θεσσαλίας, ἣν εἶχεν ἐξυμνήσει ἤδη ὁ Ὁράτιος καὶ ἥτις νῦν παρέχει λαμπρὰν συγκομιδὴν, ἐπρομήθευεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν σῖτον· τὸ δὲ ὁμοίως πλούσιον Ληλάντιον πεδίον τῆς Εὐβοίας καὶ οἱ ἀμπελῶνες τοῦ Πτελεοῦ κατὰ τὸν εἴςπλουν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου ἔστελλον αὐτόσε φορτία οἴνου [1]. Ἡ δὲ Χαλκὶς ἦτο πόλις μεγάλη, εἰς ἣν συνέρρεον ἔμποροι πανταχόθεν, καὶ τὰ πλοῖα αὐτῆς ἠσχολοῦντο ἐν τῷ Αἰγαίῳ περὶ τὴν ἁλιείαν τῆς πορφύρας. Ἐκάλεσαν δὲ οἱ Ἰταλοὶ Negroponte πρῶτον μὲν τὴν Χαλκίδα αὐτὴν, εἶτα δὲ καὶ τὴν ὅλην Εὔβοιαν ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐρίπου, τοῦ πορθμοῦ τοῦ χωρίζοντος τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς ἠπείρου. Τριάκοντα καὶ πέντε δ᾿ ἔτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως ἡ Εὔβοια ἦτο ἱκανῶς πλουσία, ὥςτε καὶ ἠδυνήθη νὰ ἐξαρτύσῃ ἓξ τριήρεις χάριν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, τὰ δὲ τείχη τῆς Χαλκίδος ἦσαν ἀρκούντως ὀχυρὰ, ὥστε

---

[1] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 608. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α´ σ. 315. Τόμ. Β´ σ. 83.

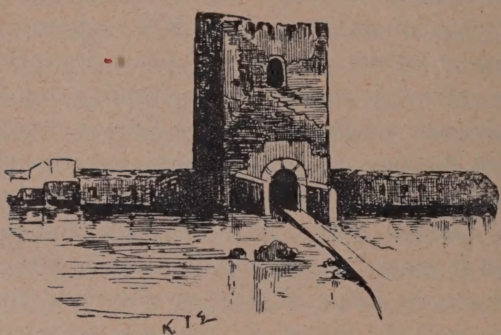
νἀντιστῶσιν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Βενετῶν. Ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος ἀπονέμει φόρον θαυμασμοῦ, ὃν πᾶς ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν πόλιν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις εὐλόγως συμμερίζεται, εἰς τὰς καλλονὰς τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ ἀντιπαραβάλλει τὴν ὀχυρότητα τῆς πρωτευούσης τῆς νήσου, ἑνουμένης πρὸς τὴν ἤπειρον διὰ στενῆς γεφύρας, δυναμένης νὰ τύχῃ εὐκόλου ἀμύνης, πρὸς τὸ εὐάλωτον τῶν Ἀθηνῶν. *Ἐθαύμασα,* λέγει, προσφωνῶν τοὺς κατοίκους τῆς Χαλκίδος, *τὸ πολυπληθὲς ὑμῶν, καὶ οὐ τὸ πολυάνθρωπον μόνον... ἀλλὰ καὶ τὸ εὐσεβὲς ὑμῶν καὶ περὶ τὸν ὑμέτερον ποιμένα φιλόστοργον,* ὅστις ἦτο τῶν ἐπισκόπων τῶν τεταγμένων ὑπὸ τὴν μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν [1].

Ἡ δὲ Πελοπόννησος ἥμισυν μὲν αἰῶνα πρὸ τῆς κατακτήσεως περιελάμβανε δεκατρεῖς πόλεις καὶ πολλὰ φρούρια, ἀλλὰ μανθάνομεν, ὅτι οἱ Φράγκοι εὗρον μόνον δώδεκα ὠχυρωμένας πόλεις ἐν τῇ ὅλῃ χερσονήσῳ. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς νορμαννικῆς ἐπιδρομῆς ἡ ὀχυρότης τοῦ Ἀκροκορίνθου ἐξήγειρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Σικελοῦ ναυάρχου, τὸ δὲ κάτω ἄστυ, τὸ *ἐμπόριον,* ὡς τότε ἐκαλεῖτο, παρέσχεν εἰς αὐτὸν λείαν ἔτι πλουσιωτέραν τῆς ἐκ Θηβῶν, ἐπειδὴ οἱ δύο λιμένες τῆς Κορίνθου ἐγίνοντο πρόξενοι διττῆς αὐτῆς εὐημερίας, ἅτε τοῦ ἀρχαίου *διόλκου* ὄντος ἔτι ἐν χρήσει πρὸς μεταβίβασιν μικρῶν πλοίων διὰ τοῦ ἰσθμοῦ [1]. Ὑφίσταντο δὲ ἀκόμη τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς. Καὶ τὸ μὲν ἄστυ ὑπερήσπιζον κατὰ τὸν χρόνον τῆς φραγκικῆς ἐπιδρομῆς τείχη καὶ πύργοι· τῆς δ' εὐκλεοῦς ἀκροπόλεως ὑπερημύνετο ὁ εὐθαρσὴς ἄρχων τῆς Ναυπλίας Λέων Σγουρὸς, οὗ τὰς ὑπερβασίας ἐξεικόνισεν ὁ Ἀκομινᾶτος, ὁ ἄσπονδος αὐτοῦ ἐχθρὸς, μετὰ πάσης τῆς σοφιστείας τῆς βυζαντιακῆς εὐγλωττίας. Τῶν δὲ δύο ἄλλων πόλεων, αἵτινες ὑπετάσσοντο εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τυράννου, τὸ μὲν Ἄργος ἠπλοῦτο *δίκην σκηνῆς* ἐν τῷ πλουσίῳ πεδίῳ παρὰ τοὺς πρόποδας

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α΄ σ. 181, 182, 315. *Εὔριπος* ἀπαντᾷ ὡς ὄνομα τῆς Χαλκίδος παρά τε τῷ Ἀκομινάτῳ καὶ τῷ Νικήτᾳ Χωνιάτῃ. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο παρεφθάρη εἰς *Ἔγριπον* (Aegripons ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰννοκεντίου Γ΄ Τόμ. Β΄ σ. 267), εἶτα δ' ἐκ τῆς αἰτιατικῆς *εἰς τὸν Ἔγριπον* ἐσχηματίσθη τὸ Negripon, ὅπερ δημώδης ἐτυμολογία ἀπὸ ὑποτιθεμένης σχέσεως μετὰ τῆς γεφύρας τῆς Χαλκίδος παρέφθειρεν εἰς Negroponte. Ὁμοίως ἐκ τοῦ *εἰς Ἀθήνας* ἔγεινε τὸ Setines, ἐκ τοῦ *εἰς τὴν πόλιν* τὸ Σταμποὺλ καὶ ἐκ τοῦ *εἰς τὴν Λῆμνον* τὸ Stalimene. Ὁ δὲ ***Βιλλαρδουῖνος*** (La Conquête de Constantinople I, 80 κεφ. LXII) καλεῖ τὴν Εὔβοιαν Nigre καὶ τὴν Χαλκίδα Nigrepont. Πρβλ. *Bury* The Lombards and Venetians in Euboia 1,5.

τῆς ἐπιβλητικῆς ἀκροπόλεως, τῆς ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου λόφου ὀχυρᾶς Λαρίσης, ἡ δὲ Ναυπλία, ἐκτεινομένη παρὰ τὸν ὡραῖον κόλπον, ἐπροστατεύετο ὀχυρῶς ἐναντίον πάσης προσβολῆς, καίτοι ὁ μετέωρος λόφος τοῦ Παλαμηδίου, ἐφ᾽ οὗ σήμερον κεῖνται αἱ φυλακαὶ, δὲν ἦτο τότε τετειχισμένος. Καὶ ἡ μὲν νέα πόλις ἐκαλύπτετο τότε ὑπὸ τῶν ἀβαθῶν ὑδάτων, τὸ δὲ ἄστυ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν βραχώδη χερσόνησον τοῦ Ἴτς καλέ. Νοτιώτερον δὲ τῆς Ναυπλίας ἔκειτο καὶ ἀκόμη ὀχυρωτέρα ἦτο ἡ ἱερὰ πόλις Μονεμβασία, ἀνάλογος πρὸς τὸ Malmsey τῆς μεσαιωνικῆς Ἀγγλίας, προσιτὴ δὲ οὖσα μόνον ἐκ τῆς στενῆς τρίβου *(μόνη ἔμβασις)*, ἐξ ἧς προῆλθε καὶ τὸ ὄνομ᾽ αὐτῆς. Χάρις εἰς τὴν ἐπίκαιρον αὐτῆς θέσιν, τὴν σύνεσιν τῶν τριῶν αὐτῆς *ἀρχόντων* καὶ τὰς ἐλευθερίας, ὧν ἀπήλαυον οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ἀπέκρουσε τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Νορμαννῶν· τὰ δ᾽ ἐμπορικὰ αὐτῆς πλοῖα ἐνεφανίζοντο ἐν Πειραιεῖ, καὶ ὁ κυριώτατατος τῶν Μονεμβασιωτῶν καλλιτεχνικὸς θησαυρὸς, ἡ περιώνυμος ζωγραφία τοῦ Ἑλκομένου Χριστοῦ, ἐξ ἧς ἡ προσωνυμία τῆς φερωνύμου ἐκκλησίας [1], ἐξήγειρε τὴν πλεονεξίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Β΄ τοῦ Ἀγγέλου. Κατὰ δὲ τὰ δυτικὰ τῆς Πελοποννήσου αἱ Πάτραι, ὧν ὁ πλοῦτος εἶχεν ὑπάρξει σχεδὸν μυθώδης πρὸ τριῶν αἰώνων, διεξῆγον ἀκόμη πάντως ἄξιον λόγου ἐμπόριον, δυνηθὲν νὰ ἑλκύσῃ Ἰουδαίους παροίκους καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ἀξίαν, ὥστε οἱ Βενετοὶ νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν ἐν αὐτῇ ἐξασφάλισιν ἐμπορικῶν εὐκολιῶν ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτῶν συνθήκῃ μετὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἐν δὲ τῇ εὐφόρῳ πεδιάδι τῆς Ἤλιδος διαπρεπεστάτη τῶν πόλεων κατὰ τὸν

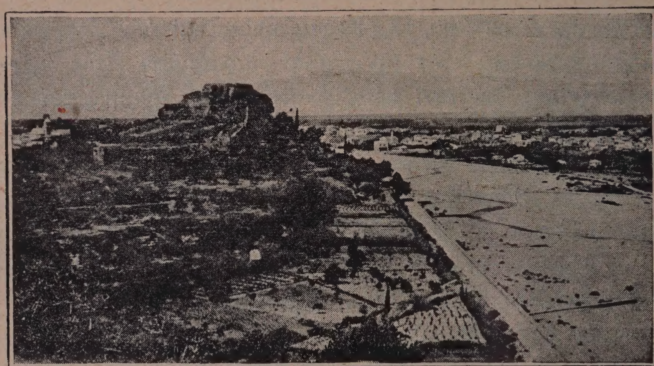
Πύργος ἐν Μονεμβασίᾳ.

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1406, 1462, 1525-6. — ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 97-100, 581-2. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β΄ σ. 83, 137, 171. — ***Φραντζῆ*** σ. 397-8. Βεβαίως αἱ ἀξιόλογοι ἁγιογραφίαι ἐν τῇ σημερινῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἑλκομένου, ἀνακτισθείσῃ τῷ 1697, εἶνε βενετικῆς καταγωγῆς καὶ τεχνοτροπίας.

χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως ἦτο ἡ ἀτείχιστος Ἀνδραβίδα, ἥτις σήμερον εἶνε ῥυπαρὸν χωρίον, ὅπερ ὁ περιηγητὴς διέρχεται διὰ τοῦ σιδηροδρόμου καταβαίνων εἰς Ὀλυμπίαν. Κατὰ δὲ τὰ δυτικὰ παράλια, νοτιώτερον ἔκειτο ἡ Κυπαρισσία, καλουμένη τότε Ἀρκαδία, ἥτις ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἐδρισῆ ἦτο μέγα πόλισμα μετὰ πολυφοιτήτου λιμένος, ὅπερ ἀξίωμα βαίνει καὶ πάλιν ἀνακτῶσα ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ᾽ ὃν ὁ νέος σιδηρόδρομος συνέδεσεν αὐτὴν μετὰ τῶν Καλαμῶν καὶ τῶν Πατρῶν. Καὶ τὸν μὲν λιμέν᾽ αὐτῆς ἐθεώρουν δύσορμον οἱ Φράγκοι· ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ δεσπόζοντος τῆς ὅλης πλουσίας πεδιάδος τῆς Τριφυλίας καὶ παρέχοντος τὴν θέαν τοῦ πελάγους μέχρι τῆς Ζακύνθου, τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῶν Στροφάδων, οἱ γίγαντες, συμφώνως πρὸς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, εἶχον κτίσει τὸν ὀχυρὸν ἑλληνικὸν πύργον, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ σημερινοῦ φρουρίου.

Ὁ δὲ λιμὴν τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ Μεθώνης, ὅστις ἦτο προωρισμένος νἀναδειχθῇ καὶ ἀποκτήσῃ μεγάλην σημασίαν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας, ἅτε κείμενος ἐν μέσῳ τῷ πλῷ μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἔκειτο τότ᾽ ἔρημος, ἐπειδὴ οἱ Βενετοὶ κατέστρεψαν τῷ 1125 τὴν φωλεὰν ταύτην τῶν πειρατῶν, λαφυραγωγησάντων ὁμογενεῖς αὐτῶν ἐμπόρους πλέοντας οἴκαδε ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὁ Σικελὸς δὲ ναύαρχος εἶχε πάλιν μεταβάλει αὐτὴν εἰς ἐρειπιῶνα. Ὁ δὲ ἄλλος παράλιος μεσσηνιακὸς σταθμὸς, ἡ Κορώνη, ἣν θὰ εὕρωμεν πάντοτε συνεζευγμένην μετὰ τῆς Μεθώνης ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Βενετίας, παρῆγε τοσοῦτον πλῆθος ἐλαίου, ὥστε οὐδὲν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου, καθ᾽ ἃ ἐλέγετο, ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτήν. Ἔτι δὲ νοτιώτερον ἐν τῇ χερσονήσῳ ὁ λαὸς τῆς Μαΐνης, τῆς σημερινῆς Μάνης, ἀπήλαυε κακῆς φήμης παρὰ τοῖς σταυροφόροις, ὅσους τὰ κύματα ἐξώθουν εἰς τὰς παραλίας αὐτῶν. Ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ εὐφορία τοῦ πλουσίου μεσσηνιακοῦ πεδίου, ἐν ᾧ κεῖνται αἱ Καλάμαι, ἦτο ὑπέροχος οὐχ ἧττον ἢ νῦν, καίτοι τὸ φρούριον ὅπερ προώριστο νὰ ὑπερασπίζῃ τὸ χωρίον ἦτο ἀσθενές. Παρὰ δὲ τὴν ἑτέραν ἔξοδον τῆς γραφικῆς φάραγγος τῆς Λαγκάδας, παρὰ τοὺς χθαμαλοὺς λόφους πλησίον τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Εὐρώτα ἔκειτο ἡ μεγάλη Λακεδαιμονία, ἡ βυζαντιακὴ πόλις ἡ διαδεχθεῖσα τὴν ἀρχαίαν Σπάρτην. Ἤδη δὲ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα Βενετοὶ ἔμποροι ἐφοίτων εἰς τὴν εὐημεροῦσαν ταύτην ἀγορὰν, αἱ δὲ ἀπόπειραι τοῦ ὁσίου Νίκωνος, ἐπιδιώξαντος τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἔξωσιν τῶν Ἰουδαίων, παρέχουσι νέαν ἀπόδειξιν περὶ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς σημασίας ἐν

ταύτῃ τῇ περιόδῳ. Αἱ δὲ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀγγλικῆς σχολῆς ἀπεκάλυψαν περίεργα βυζαντιακὰ κεράμια καὶ νομίσματα τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, καὶ ὁ περιηγητὴς δύναται νὰ ἴδῃ ἀκόμη τὰ λείψανα τῶν ἐντέχνων τειχῶν καὶ πύργων τῶν συμφώνως πρὸς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως περιβαλλόντων τὴν Λακεδαιμονίαν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Κατὰ δὲ τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου, ἐν τῇ Μεσαρέᾳ, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ἡ Ἀρκαδία, εἶχεν ἀναφυῇ πλησίον τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Τεγέας τὸ ἄξιον λόγου καὶ ὀχυρὸν Νίκλι, οὗ ἴχνη ἀνευρίσκομεν μέχρι τῆς σήμερον ἐν χριστιανικῷ τινι βαπτιστηρίῳ ἐν τῷ μικρῷ μουσείῳ

Τὸ φρούριον τῶν Καλαμῶν.

τοῦ ἀκαθάρτου χωρίου Πιαλῆ. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ νοτιώτερον τῆς ἀρχαίας Μεγάλης πόλεως ἡ Βελίγοστη, ἧς μόνον τὸ ὄνομα διατηρεῖται σήμερον [1], ἤκμαζεν ἱκανῶς, ὥστε νὰ συναναφέρηται ὑπὸ τοῦ συντάξαντος τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως μετὰ τοῦ Νικλίου *διὰ τὸ εἶναι χῶρες προεστὲς εἰς ὅλον τὸν Μορέαν* [2].

Τῶν δὲ νήσων ἡ Κέρκυρα περιγράφεται ὡς πλουσία καὶ εὔφορος ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκεφθέντων αὐτὴν κατὰ ταύτην τὴν περίο-

---

[1] ⟨Ἐν ἐπισκέψει εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς Βελίγοστης — οὕτω τονίζουσι τὸ ὄνομα οἱ περίοικοι — γενομένῃ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1908 ὁ μεταφραστὴς εὗρεν ἀπ᾽ ἐναντίας ἱκανὰ ἴχνη τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, ἥτις, καθ᾽ ἃ θέλει ἀποδειχθῆ ἐν καιρῷ, εἶχε πολὺ μεγαλειτέραν σημασίαν ἢ ὅ τι κοινῶς ὑποτίθεται⟩.

[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1426-9, 1680, 1690-4, 1712, 1740-1, 1753, 2052-2. — Livre de la conqueste σ. 44. — *Benedict of Peterborough* Gesta regis Ricardi Τόμ. Β′ σ. 199. Ἀποδέχομαι τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ὀνόματος Μεσαρέας τὴν διδομένην ἐν τῇ ἰταλικῇ διασκευῇ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως

δον. Μαρτυρεῖται δὲ περὶ αὐτῆς, ὅτι ἐπλήρονεν ἐνιαυσίως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δεκαπέντε κυιντάλια, ἤτοι χιλίας πεντακοσίας λίτρας, καθαρωτάτου χρυσοῦ, ἀντιστοιχούσας πρὸς περίπου ἐννέα ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἤτοι περισσότερον τοῦ ὅλου ποσοῦ τοῦ εἰςπραττομένου τὴν σήμερον ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς Ἑλλάδος ἐξ ἁπασῶν τῶν Ἰονίων νήσων. Ἐπὶ δὲ τῶν ὡραίων κλιτύων τῶν λόφων ἦσαν ἐγκατεσπαρμένα διάφορα πολίσματα καὶ πολλὰ ὀχυρὰ κάστρα. Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ἐνδιαφέρον ἐπιστρέφοντας σταυροφόρους ἦτο ὁ ἐπιτόπιος θρῦλος, καθ᾽ ὃν τὸ ἠρημωμένον κάστρον Butentrost, ἤτοι τὸ Βουθρωτὸν ἐν τῇ ἀπέναττι τῆς Κερκύρας ἀκτῇ τῆς Ἠπείρου, ὅπερ λόγιοι ἄνδρες συνεδύαζον πρὸς τοὺς πλοῦς τοῦ Αἰνείου, ἦτο ἡ γενέτειρα Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτου. Ὁ θρῦλος δὲ οὗτος, ὃν εὑρίσκομεν ἐν Κερκύρᾳ μετά τινας αἰῶνας, προῆλθεν ἴσως ἐκ δημώδους παρετυμολογίας, συνδυαζούσης τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ἐπώνυμον τοῦ προδότου τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὴν Σχερίαν, τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα τῆς Κερκύρας, ὅπερ περισώζεται ἀκόμη ἐν τῇ κερκυραϊκῇ κώμῃ Σκαριά[1]. Αἱ δὲ Κυκλάδες, αἵτινες καὶ Δωδεκάνησος ἐκαλοῦντο, εἶχον τοσαῦτα πάθει ὑπὸ τῶν πειρατῶν, ὥστε πολλαὶ μὲν αὐτῶν εἶχον ἐγκαταλειφθῆ, ἔν τισι δ᾽ ὀχυραῖς θέσεσιν, οἷον ἐν τῷ βυζαντιακῷ φρουρίῳ εἰς Ἀπαλίρι τῆς Νάξου, εἶχον ἐγκατασταθῆ αὐτοὶ οἱ πειραταί. Καὶ ἡ μὲν βασίλισσα αὕτη τῶν Κυκλάδων ἔτρεφε καὶ τότε πρόβατα, καθ᾽ ἃ καὶ τὴν σήμερον· ἡ δὲ Ἄνδρος, ἡ δευτερεύουσα τῶν νήσων, ἦτο πολυάνθρωπος, καίπερ δῃωθεῖσα ἐπ᾽ ἐσχάτων ὑπὸ τῶν σταυροφόρων πλεόντων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἡ ἀρχαία μονὴ τῆς Παναχράντου, ἧς τὴν κτίσιν ἡ παράδοσις ἀναφέρει εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, τὸν κατακτητὴν τῆς Κρήτης, μετὰ τοῦ ὡραίου ἐκκλησυδρίου τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν Μεσαριᾷ, τῇ βυζαντιακῇ ταύτῃ πρωτευούσῃ τῆς νήσου, ἀνερχομένου εἰς τοὺς χρόνους Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, εἶνε προφανῆ τεκμήρια τῆς σπουδαιότητος τῆς νήσου κατὰ τοὺς δύο προηγηθέντας τῆς λατινοκρατίας αἰῶνας. Ἡ δὲ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις, κειμένης κατὰ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, ἣν ἐτρέποντο τὰ πλοῖα πλέοντα

(σ. 428) καὶ ὑπὸ τοῦ ***Χατζιδάκι*** ⟨ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. Ϛ′, 1904, καὶ ΙΒ′, 1900 καὶ ἐν ταῖς Γλωσσολογικαῖς μελέταις Τόμ. Α′. Ἐν Ἀθήναις. 1901 σ. 115 κ. ἑ.⟩ ἅτε οὖσαν πιθανωτέραν τῆς γνώμης τοῦ ***Μηλιαράκη*** (Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ′ σ. 262), καθ᾽ ὃν τὸ ὄνομα προῆλθεν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ massa.

[1] *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α′ σ. 74 κεφ. LVIII. — *Benedict of Peterborough* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Β′ σ. 204. — ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 120-1.

ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καθίστανον αὐτὴν ἐπικαιροτάτην πρὸς διάδοσιν νέων. Ἀλλ᾽ ὅμως ἡ φιλοσοφικὴ σχολή, ἐφ᾽ ᾗ ἐξυμνεῖτο ἡ Ἄνδρος ἐν πολὺ ἀρχαιοτέροις χρόνοις καὶ ἥτις ἀνεβίωσε καὶ πάλιν ἐν τῇ μνήμῃ πολλῶν τῶν νῦν ζώντων ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, εἶχε πρὸ πολλοῦ παύσει ὑφισταμένη [1]. Ἄλλη δὲ νῆσος πολυάνθρωπος ἦτο τότε ἡ Ἀμοργός, ἡ ἀρχαία πατρὶς τοῦ Σιμωνίδου, ἐν ᾧ ἀπ᾽ ἐναντίας ἡ Κέως, ἡ γενέτειρα τοῦ

Ἄποψις τῆς Ἄνδρου.

ὁμωνύμου αὐτῷ ποιητοῦ, ἦτο, καθ᾽ ἃ μέλλομεν νὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἥκιστα εὐχάριστος τόπος ἐξορίας δι᾽ ἄνδρα πεπαιδευμένον, εἰθισμένον νὰ ζῇ ἔστω καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, ὅτε οἱ Λατῖνοι κατακτηταὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰςήλασαν εἰς τὴν χώραν, ἣν ἡ παραδοξοτάτη τῶν τυχῶν κατέστησεν ὑποτελῆ εἰς αὐτούς. Τοιαύτη ἦτο ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ προμηθεύσῃ ἡγεμονίας καὶ δουκᾶτα, μαρκιωνείας καὶ βαρωνείας εἰς τοὺς τυχοδιωκτικοὺς νεωτέρους υἱοὺς τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων τῆς Ἑσπερίας.

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β΄ σ. 145.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΦΡΑΓΚΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ (1204—1207)

Ὅτε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1204 οἱ σταυροφόροι καὶ οἱ Βενετοὶ αὐτῶν σύμμαχοι προέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὴν διανομὴν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς οἱονδήποτε διπλωματικὸν συνέδριον τῶν νέων χρόνων, ἐλάχιστα ἠξίωσαν προσοχῆς τὸ δόγμα τῶν ἐθνοτήτων ἢ τοὺς πόθους τῶν λαῶν, ὧν ἡ τύχη ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν. Συνεφωνήθη δὲ διὰ προκαταρκτικῆς συνθήκης, ὅτι ἐν πρώτοις τὸ τέταρτον τῶν βυζαντιακῶν κτήσεων ἰδίᾳ λαμβανόμενον ἔμελλε νἀποτελέσῃ τὴν νέαν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ῥωμανίας, ἧς αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη ὁ κόμις τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος. Τὰ δὲ ὑπολειπόμενα τρία μέρη ἔμελλον νὰ διανεμηθῶσιν ἔπειτα εἰς ἴσας μερίδας μεταξὺ τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ τῶν σταυροφόρων, ὧν ἡγεῖτο ὁ μαρκίων τοῦ Μομφερράτου Βονιφάτιος, ὁ ἀντίζηλος τοῦ Βαλδουίνου μνηστὴρ τοῦ βυζαντιακοῦ θρόνου. Αἱ δ᾽ ἑλληνικαὶ χῶραι τῆς Ἀσίας καὶ ἡ *νῆσος τῆς Ἑλλάδος,* ὡς ὁ Γάλλος χρονογράφος Βιλλαρδουῖνος ὀνομάζει τὴν Πελοπόννησον, εἶχον προορισθῆ τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ὡς μερὶς τοῦ ἀποτυχόντος ἀνταγωνιστοῦ, ὅστις ὤφειλε νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τῆς κτήσεως αὐτοῦ[1]. Ἀλλ᾽ ἡ τοιαύτη διαρρύθμισις δὲν ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰ σχέδια τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σταυροφόρων, ὅστις ἐπεθύμει τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπηγγελμένης χώρας πρὸς συμπαγῆ ἔκτασιν χωρῶν πλησιεστέραν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα. Καὶ ὁ μὲν γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς χήρας αὐτοκρατείρας Μαργαρίτας, τῆς συζύγου Ἰσαακίου Β΄ τοῦ Ἀγγέλου καὶ θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, καθίστανεν εἰς αὐτὸν μᾶλλον ἐπιθυμητὴν τὴν ἐγκατάστασίν που ἐν χώραις τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐξ

---

[1] *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α΄ σ. 178 κεφ. CXXXIII. Ἀντὶ l'isle de Grèce φέρεται καὶ ἡ διάφορος γραφὴ l'isle de Crète· ἀλλ᾽ ἡ Κρήτη ἀνῆκεν ἤδη τότε εἰς τὸν Βονιφάτιον. Ἴδε *Del Carretto* καὶ *Sangeorgio* ἐν τοῖς Historiae patriae Monumenta Τόμ. Ε΄ σ. 1141, 1322.

ἧς νὰ εἶνε εὐκολωτέρα ἡ μετάβασις εἰς τὴν γενέτειραν αὐτῆς[1]. Ὁ δ᾽ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ῥαϊνέριος εἶχε λάβει πρὸ εἰκοσιπέντε ἐτῶν παρὰ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τὴν προσωνυμίαν βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου Μαρίας, ὁ δὲ μαρκίων ἐπεθύμει νὰ μεταβάλῃ τὴν ψιλὴν προσωνυμίαν τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ εἰς πραγματικὴν κυριότητα[2]. Ἀλλ᾽ ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος Α΄ δὲν ἦτο διατεθειμένος νἀποδεχθῇ διαρρύθμισιν ἐπιφέρουσαν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τελείαν διάσπασιν τοῦ συνδέσμου μεταξὺ τοῦ κράτους τῆς Ῥωμανίας καὶ τῆς κυρίας Ἑλλάδος. Εἶχε δὲ πράγματι καταλάβει τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ἡ λατινικὴ κυριαρχία ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἠπειλεῖτο ὑπὸ ἐμφυλίου πολέμου πρὶν ἢ στερεωθῶσι τὰ θεμέλια αὐτῆς. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ γηραιοῦ δόγη Δανδόλου καὶ τῆς συμπράξεως ἰσχυρῶν εὐπατριδῶν τῆς σταυροφορικῆς στρατιᾶς, ἀνδρῶν οἷοι Ῥαβανὸς Δαλλεκάρτσερη ὁ Οὐηρωναῖος, ὁ Βουργούνδιος Ὄθων Δελαρὸς, ὁ Φλαμανδὸς Ἰάκωβος d'Avesnes καὶ ὁ Γουλιέλμος Σαμπλίττης ὁ ἐπονομαζόμενος Καμπανίτης, οἵτινες παριστάνονται ὡς ἀξιούμενοι μεγίστης τιμῆς ἐν τοῖς συμβουλίοις τοῦ μαρκίωνος, κατωρθώθη ἡ πρόληψις τῆς τοιαύτης καταστροφῆς. Καὶ δὴ ὁ Βονιφάτιος ἔλαβε μὲν τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς ὃ ἔμελλε νὰ συμπεριληφθῇ μέγα μέρος τῆς Ἑλλάδος, μὴ κατακτηθείσης ἀκόμη, ἀλλ᾽ ὑπεχρεώθη εἰς ὅρκον ὑποτελείας πρὸς τὸν Λατῖνον αὐτοκράτορα τῆς Θεσσαλονίκης. «Εἶμαι ἄνθρωπός σας ὡς βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης, εἶπε, καὶ τὸ βασίλειον τοῦτο ἔλαβον παρ᾽ ὑμῶν[3]».

Διὰ δὲ τῆς πράξεως τῆς διανομῆς, ἧς βάσις προφανῶς ἐλήφθη ἡ τελευταία ἐμπορικὴ συνθήκη μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Ἀγγέλου, παρεχωροῦντο εἰς τὸν Βονιφάτιον καὶ τὴν σταυροφορικὴν αὐτοῦ στρατιὰν ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι χωρῶν

---

[1] *Villehardouin* Τόμ. Α΄ σ. 182, κεφ. CXXXVII. — *Robert de Clary* παρὰ τῷ *Hopf* (Chroniques gréco-romanes σ. 76).

[2] *Robertus de Monte* ἐν τοῖς Rerum Germanicarum Scriptores Τόμ. Γ΄ σ. 924. Memoriale Potestatum Regiensium καὶ *B. de S. Georgio* Historia Montis ferrati παρὰ τῷ *Muratori* (Rerum Italicarum Scriptores Τόμ. Η΄ σ. 1165. Τόμ. ΚΓ΄ σ. 373). Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ παραχώρησις αὕτη δὲν ἦτο ἐπιγενεστέρα ἐφεύρεσις πρὸς δικαιολογίαν τῆς προσωνυμίας τοῦ Βονιφατίου, καθ᾽ ἃ ἐφαντάζετο ὁ *Finlay* (History of Greece Τόμ. Γ΄ σ. 149).

[3] *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α΄ σ. 183, 192, 198, 358, κεφ. CXXVII, CXLV, CL, CCLXXIII.

«ἡ περιοχὴ τῆς Λαρίσης, ἡ ἐπαρχία Βλαχίας, ἤτοι ἡ Θεσσαλία, μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ περιλαμβανομένων ἰδιωτικῶν καὶ μοναστικῶν κτήσεων, καὶ αἱ κτήσεις τῆς πρώην αὐτοκρατείρας Εὐφροσύνης, ἤτοι τὰ Βεσσενὰ παρὰ τὸ Πήλιον, τὰ Φάρσαλα, ὁ Δομοκὸς, ἡ Ῥαβέννικα, ὁ ἄνω καὶ κάτω Ἁλμυρὸς καὶ ἡ Δημητριάς». Ἐπεδικάσθησαν δ᾽ ὁμοίως εἰς αὐτοὺς «τὸ ἔδαφος τῶν Νέων Πατρῶν» ἤτοι τῆς Ὑπάτης, τὸ Βελεστῖνον καὶ ἡ χώρα τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περιοχῆς τῶν Μεγάρων». Ἀλλ᾽ οἱ Βενετοὶ ἕνεκα τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν ἐμπειρίας ἢ πολυπραγμοσύνης καὶ τῆς πολὺ λεπτομερεστέρας γνώσεως τῆς χώρας ἐξησφάλισαν χάριν ἑαυτῶν ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς διανομῆς ἅπαντας τοὺς ἀρίστους λιμένας, τὰς νήσους καὶ τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ μερὶς αὐτῶν περιελάμβανεν ἐν Πελοποννήσῳ «τὴν ἐπαρχίαν Λακεδαιμονίας, τὰ Καλάβρυτα, τὰς περιοχὰς Πατρῶν καὶ Μεθώνης μετὰ πάντων τῶν προσαρτημάτων αὐτῶν, ἤτοι τῶν κτήσεων τοῦ οἴκου Βρανᾶ, τῶν κτήσεων τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τῶν πόλεων τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὴν βασιλόπαιδα Εἰρήνην τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀλεξίου Ἀγγέλου». Ἐν δὲ τῇ Ἠπείρῳ ἡ βενετικὴ πολιτεία ἔλαβε «τὴν Νικόπολιν μετὰ τῆς περιοχῆς τῆς Ἄρτης», καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ «τὸν Ἀχελῷον καὶ τὸ Ἀνατολικόν». Ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰονίων νήσων ἡ Κέρκυρα, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Λευκὰς περιῆλθον εἰς τοὺς Βενετούς. Ὁμοίως δ᾽ ἐν μὲν τῇ Εὐβοίᾳ ὁ Ὠρεὸς[1] πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ Κάρυστος πρὸς νότον, καὶ ἐν τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ ἡ Αἴγινα καὶ ἡ Κούλουρις, ὡς ὠνομάζετο ἤδη ἡ Σαλαμὶς ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς διανομῆς, τέλος δὲ καὶ ἡ ἐπαρχία τοῦ Σουνίου μετὰ τῶν Κυκλάδων», ἐν αἷς ἡ Ἄνδρος καὶ ἴσως ἡ Νάξος μνημονεύονται ῥητῶς ὡς συμπληροῦσαι τὰς βενετικὰς κτήσεις. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ μαρκίων τοῦ Μομφερράτου δι᾽ ἐπισήμου «ἐπανορθωτικῆς πράξεως», ὑπογραφείσης τῇ 12 Αὐγούστου 1204, ἐπώλησεν εἰς τοὺς Βενετοὺς τὴν Κρήτην, ἥτις εἶχε «δοθῇ ἢ ἐπαγγελθῇ» εἰς αὐτὸν ὑπὸ Ἀλεξίου Δ´ τοῦ Ἀγγέλου κατὰ τὴν ἐν Κερκύρᾳ πρὸ δεκαπέντε μηνῶν διαμονὴν αὐτοῦ. Τὸ δὲ τίμημα ὑπῆρξε χιλίων μάρκων ἀργύρου καὶ ἡ ἐπαγγελία κτήσεων ἐν τοῖς δυτικοῖς μέρεσι τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπαρκῶν, ὅπως φέρωσιν εἰς τὸν Βονιφάτιον ἐνιαυσίαν πρόσοδον δεκακισχιλίων χρυσῶν ὑπερπύρων, ἤτοι περίπου ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδων δραχμῶν. Τῆς δὲ μερίδος τοῦ αὐτοκράτορος αἱ μόναι κτήσεις αἱ ἐνδιαφέρουσαι ἡμᾶς εἶνε αἱ τῶν

[1] ⟨Ἴδε περὶ τῶν ὀνομάτων Ὠρεὸς καὶ Ὠρεοὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α´ σ. 32 κ. ἑ. καὶ σ. 104⟩.

νήσων Λήμνου, Τήνου καὶ Σκύρου, αἱ δὲ λοιπαὶ χῶραι τῆς μερίδος αὐτοῦ ἔκειντο ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς κυρίας Ἑλλάδος[1].

Πλὴν δὲ τῶν ἐδαφικῶν τούτων κτήσεων ἡ περίφρων βενετικὴ πολιτεία περιέλαβεν εἰς τὴν συνθήκην, ὅτι ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια, ὧν ἀπήλαυεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρα-

Τὸ φρούριον τῆς Κερκύρας.

τορίας, ἔμελλον νὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑφιστάμενα. Οὕτω δὲ ὁ βενετικὸς λέων ἐξησφάλισεν εἰς τὴν Βενετίαν τὴν μερίδα τοῦ λέοντος.

---

[1] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Α′ σ. 468-73, 476-7, 486-8, 513-5. *Da Canal* La Chronique des Veniciens ἐν τῷ Archivio Storico Italiano Τόμ. Η′ σ. 340-4. Colonie φαίνεται ὅτι εἶνε τὸ Σούνιον (Capo Colonne). Ἡ κυριωτάτη δυσκολία εἶνε ἂν αἱ Κυκλάδες περιῆλθον εἰς τοὺς Βενετοὺς ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἐπιδικάζει τὴν *Δωδεκάνησον* εἰς τούτους, οἱ δὲ *Spruner-Menke* (Handatlas für die Geschichte des Mittelalters σ. 40) καὶ *Fotheringham* ἀποδέχονται ταύτην τὴν γνώμην. Ἀλλ᾽ ἡ *Δωδεκάνησος* ἀπαντᾷ ἐν μέσῳ τῶν μακεδονικῶν κτήσεων πλησίον τῆς Πρέσπας. Εἶνε ἄρα παραφθορὰ ἀντὶ τῆς νήσου τῆς Ἀχρίδος, τῆς προτέρας πρωτευούσης τῶν Βουλγάρων; Ἐγὼ δ᾽ ἀκολουθῶ τὸν *Tafel* καὶ *Thomas*, οἵτινες εἰκάζουσιν, ὅτι τὸ *Conchilari* τοῦ κειμένου διορθωτέον εἰς Cycladibus ἐν τῇ μερίδι τῶν Βενετῶν, εἰς οὓς, ὡς εἰκός, ἀνήκουσιν αἱ Κυκλάδες.

Η ΕΛΛΑΣ ΤΩι 1214
Κλῖμαξ εἰς Χιλιόμετρα
0 25 50 75 100 125 150 175 200
Δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου
Παλατίνη κομιτεία Κεφαλληνίας
Μαρκιωνεῖαι Κυθήρων καὶ Ἀντικυθήρων
Ἑλληνικαὶ κτήσεις (Δεσποτᾶτον Ἠπείρου, Κέρκυρα, Παξοί, Λευκάς κ. Μονεμβασία)
Ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας
Βενετικαὶ ἀποικίαι (Μεθώνη, Κορώνη, Χαλκίς)
Κτήσεις τριτημορίων Εὐβοίας κ. Αἴγινα
Μεγακυρᾶτον Ἀθηνῶν μετὰ Ναυπλίας καὶ Ἄργους
Αἱ πρωτεύουσαι τῶν διαφόρων πολιτειῶν φέρουσι κάτωθεν μέλαιναν γραμμήν.
ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ ΚΟΜΙΤΕΙΑ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ
ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΧΑΪΑΣ
ΜΕΓΑ ΚΥΡΑΤΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΡΙΤΗΜΟΡΙΟΙ
ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΑΙΓΑΙΟΥ
Ἀγγελόκαστρον
ΚΕΡΚΥΡΑ
Βουθρωτόν
Ἰωάννινα
ΠΑΞΟΙ
Ἄρτα
ΛΕΥΚΑΣ
ΙΘΑΚΗ (VAL DI COMPARE)
Ἀνατολικόν
Ναύπακτος
ΖΑΚΥΝΘΟΣ
Ἁγ. Ζαχαρίας
Ποντικόκαστρον
Τρίκκαλα
Λάρισα
Βελεστῖνον
Δημητριάς
Φάρσαλα
Ἁλμυρός
Δομοκός
Πτελεόν
Λαμία
Γαρδίκι
Νέαι Πάτραι
ΜΑΡΚΙΩΝΕΙΑ ΒΟΔΟΝΙΤΣΗΣ
Σάλωνα
ΒΑΡΩΝΕΙΑ ΣΑΛΩΝΩΝ
Γαλαξείδιον
Κρίσσα
Λιβαδόστρα
Θῆβαι
Πάτραι
Βοστίτζα
Χαλανδρίτσα
Κερπινή
Καλάβρυτα
Ἀνδραβίδα
Κόρινθος
Γλαρέντζα
Κατάκωλον
Ἄκοβα
Ἄργος
Ναυπλία
Ἀράκλωβον
Νῦκλι
Δαμαλᾶς
Βελίγοστη
Ἀρκαδία
Γρίτζενα
Ἀνδροῦσα
Καλαμάτα
Γεράκι
Μεθώνη
Κορώνη
Πασσαβᾶς
Μονεμβασία
ΚΥΘΗΡΑ (Βενιέροι)
ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ (Βιάροι)
ΣΚΙΑΘΟΣ
ΧΙΛΙΟΔΡΟΜΙΑ
ΣΚΟΠΕΛΟΣ
Ὠρεός
ΣΚΥΡΟΣ
ΕΥΒΟΙΑ (NEGROPONTE)
Χαλκίς
ΕΥΒΟΙΑΣ
Κάρυστος
Ἐλευσίς
Μέγαρα
Ἀθῆναι
Πειραιεύς
ΣΑΛΑΜΙΣ
ΑΙΓΙΝΑ
ΜΑΚΡΟΝΗΣΙ
ΚΕΩΣ
ΚΥΘΝΟΣ
ΑΝΔΡΟΣ
ΓΥΑΡΟΣ
ΤΗΝΟΣ
ΡΗΝΕΙΑ
ΜΥΚΟΝΟΣ
ΣΥΡΟΣ
ΔΗΛΟΣ
ΣΕΡΙΦΟΣ
ΠΑΡΟΣ
Νάξία
ΝΑΞΟΣ
ΣΙΦΝΟΣ
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ
ΚΙΜΩΛΟΣ
ΣΙΚΙΝΟΣ
ΙΟΣ
ΑΜΟΡΓΟΣ
ΜΗΛΟΣ
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ
ΑΣΤΥΠΑΛΑΙΑ
ΘΗΡΑΣΙΑ
ΑΝΑΦΗ
ΘΗΡΑ
ΛΙΘ. Γ. ΣΤΑΓΓΕΛ & Σ.

Δικαίως δὲ ὁ δόγης προσωνόμαζεν ἑαυτὸν ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα κύριον τοῦ τετάρτου καὶ τοῦ ἡμίσεος τετάρτου τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας [1]. Καὶ διετήρησαν μὲν οἱ Βενετοὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ἐφημέρου τούτου κράτους τὰς κτήσεις αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ μέχρι τῆς σήμερον πολλὰ φρούρια, ἀπὸ τῆς Κρήτης μέχρι τῆς Χαλκίδος καὶ ἀπὸ τῆς Ναυπλίας μέχρι τῆς Κερκύρας διασώζουσιν ἐπὶ τῶν τειχῶν αὐτῶν τὸν πτερωτὸν λέοντα τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ λέων ἔλαβε πλειότερα τῶν ὅσα ἠδύνατο νὰ χωνεύσῃ. Ἡ βενετικὴ μερὶς ἦτο μὲν ἐπιβλητική, θεωρουμένη ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀλλὰ πολλὰ μέρη αὐτῆς ἀπῃτεῖτο νὰ κατακτηθῶσι. Καὶ δὴ πλὴν τῶν πόλεων τῶν κατεχομένων ἀκόμη ὑπὸ τῶν βυζαντιακῶν φρουρῶν ἢ ὑπὸ ἐπιχωρίων Ἑλλήνων ἀρχόντων ἡ μὲν Κέρκυρα ἐδυναστεύετο ὑπὸ τοῦ Γενουηνσίου πειρατοῦ Βετράνου, ἡ δὲ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία ἀνῆκον εἰς τὸν κόμιτα Μάϊον ἢ Ματθαῖον Ὀρσίνην. Διὰ βραχέων δὲ, μετ᾽ οὐ πολὺ κατεφάνη, ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον διανείμει τὴν αὐτοκρατορίαν δίκην παπῶν τῶν μέσων αἰώνων χαρασσόντων γραμμὰς ὁρίων ἐν τῷ χάρτῃ τῆς Ἀφρικῆς.

Μανουὴλ Κομνηνὸς εἰκὼν λατινικοῦ κώδικος.

Ἐν τούτοις δ᾽ ὁ Βονιφάτιος, διαλύσας τὰς διαφορὰς αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουῖνον, ἐξεκίνησε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1204 χάριν κατακτήσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων αὐτοῦ. Κατήγετο δ᾽ ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης ἐξ οἴκου, ὅστις δὲν ἦτο ξένος πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Εἷς τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἶχε, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Ἄλλος δ᾽ ἀδελφὸς καὶ ἀνεψιός τις τοῦ Βονιφατίου ὑπῆρξαν βασιλεῖς τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἡ δὲ ψιλὴ αὕτη προσωνυμία περιῆλθε μετὰ τῆς μαρκιωνείας τοῦ Μομφερράτου εἰς τὴν σημερινὴν ἰταλικὴν δυναστείαν. Ἕνεκα δὲ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐρασμίας χήρας τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου ὁ Βονιφάτιος ἐτύγχανε τῶν συμπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες μετὰ προθυμίας συνέρρεον πρὸς αὐτόν [2]· οὐκ ὀλίγοι δ᾽ αὐτῶν ἠκολούθησαν τὸν μαρκίωνα, ὁδεύοντα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς καὶ ὁ υἱὸς τῆς συζύγου Μανουὴλ Ἄγγελος

---

[1] ***Γεωργίου Ἀκροπολίτου*** σ. 15. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1025 κ. ἑ. — Livre de la Conqueste σ. 21.

[2] *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α′ σ. 194, 196 κεφ. CXLVIII, CXLIX.

καὶ ἄλλος τις πολὺ μᾶλλον ἐπικίνδυνος γόνος τοῦ αὐτοῦ οἴκου, ὁ νόθος Μιχαὴλ, πρωτεξάδελφος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου [1]. Συνέπραττον δὲ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ποικίλα στίφη σταυροφόρων ἐπιδιωκόντων τιμάρια, ἄνδρες παντοίων πατρίδων, Λομβαρδοὶ, Φλαμανδοὶ, Γάλλοι καὶ Γερμανοί. Ἦσαν δ᾽ οὗτοι Γουλιέλμος ὁ Σαμπλίττης, ὑποκόμις τῆς ἐν Γαλλίᾳ Διβίωνος (Dijon), ἕλκων μὲν τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ χωρίου τῆς ἄνω Βουργουνδίας (Franche-Comté) Champlitte, ἐπονομαζόμενος δὲ Καμπανίτης ἐκ τοῦ πάππου, ὅςτις ἦτο κόμις τῆς Καμπανίας· ὁ Ὄθων Δελαρὸς, υἱὸς Βουργουνδίου εὐπατρίδου, Ποντίου τοῦ αὐθέντου τοῦ Roche-Sur-Ognon [2], κάστρου μέχρι καὶ τῆς σήμερον δεσπόζοντος τῶν πολυελίκτων πεδίων τῶν διαρρεομένων ὑπὸ τοῦ ἄνω Ἄραρος (Haute-Saône)· ὁ Ἰάκωβος d'Avesnes, υἱὸς Φλαμανδοῦ σταυροφόρου, συμμετασχόντος τῆς πολιορκίας τῆς Πτολεμαΐδος, καὶ δύο αὐτοῦ ἀνεψιοὶ, ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Νικόλαος Σαιντομὲρ, ὁ Βερθόλδος Κατσενελλενβόγεν, παραρρήνιος μαχητὴς, ὅςτις εἶχε δώσει τὸ σύνθημα τοῦ ἐμπρησμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ μαρκίων Γουίδων Παλλαβιτσίνης, νεώτατος υἱὸς Ἰταλοῦ εὐπατρίδου ἐκ τῶν περιχώρων τῆς Πάρμας, ὅςτις εἶχε μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ ἐν τῇ πατρίδι ὁ τυχὼν θὰ ἠδύνατο νὰ σύρῃ αὐτὸν εἰς τὸ δικαστήριον· ὁ Θωμᾶς Στρομογκοὺρ καὶ Ῥαβανὸς Δελλακάρτσερη ὁ Οὐηρωναῖος [3]. Πρὸς ἐξύμνησιν δὲ τῶν ἄθλων αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης συμπαρέλαβε τὸν Rambaud de Vaqueiras, τρουβαδοῦρον ἐκ Προβιγκίας, ὅςτις ἔπειτα ἔν τινι τῶν ἐμμέτρων αὐτοῦ ἐπιστολῶν τῶν ἀπευθυνθεισῶν εἰς τὸν προστάτην ἐκαυχᾶτο, ὅτι «εἶχεν ἐλπίσει νὰ κατακτήσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν (τοῦ Βυζαντίου) καὶ τὸ βασίλειον (τῆς Θεσσαλονίκης), τὴν νῆσον (τοῦ Πέλοπος) καὶ τὸ δουκᾶτον (τῶν Ἀθηνῶν) [4].»

Ἀλλ᾽ ὑπελείπετο ἐν Ἑλλάδι ἀκόμη ἀνὴρ, παρ᾽ οὗ προςεδοκᾶτο,

---

[1] Αὐτόθι Τόμ. Α΄ σ. 210 κεφ. CLIX.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ σ. LXXXIV-LXXXIX.

[3] *Litta* Le famiglie celebri Italiane Τόμ. Ε΄ πίν. XIV.

[4] *Schultz-Gora* Le epistole del trovatore Rambaldo di Vaqueiras σ. 6.

. . . Ai vos aiudat
a conquerre *emperi* e *regnat*
d' aquesta terra e l'*isla* e' l *dugat*.

⟨Πρβλ. *Hopf* Bonifaz von Montferrat und der Troubadour Rambaut von Vaqueiras, herausg. v. Dr Ludwig Streit. Ἐν Βερολίνῳ. 1877 σ. 30. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Αἱ Ἀθῆναι σ. 105⟩.

ὅτι θὰ ἠδύνατο νἀντιτάξῃ τελεσφόρον ἀντίστασιν εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς. Λέων Σγουρὸς, ὁ μεγαλόφρων δυνάστης τῆς Ναυπλίας, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου, ἦτο μὲν ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἐπιχωρίων ἀρχόντων, ἀλλ᾽ ἐπεδείκνυε μᾶλλον ἐπιθυμίαν νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς συμφορὰς τῆς πατρίδος ἢ νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς. Εἶχε δ᾽ ἐπὶ μακρὸν ἀποβλέψει εἰς τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν, ἃς καὶ εἶχεν ἤδη πρότερον φορολογήσει ληστρικῶς, βοηθούμενος δ᾽ ὑπὸ τῆς γενικῆς συγχύσεως τῆς ἐπακολουθησάσης εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἐπετέθη ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν. Ἀλλ᾽ ὁ εὐγενὴς Ἀκομινᾶτος ἐπέδειξεν ἑαυτὸν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν ἀντάξιον μιμητὴν τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἡρώων, ὧν τοὺς βίους εἶχε μελετήσει μετὰ περισσῆς ἐπιμελείας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ἀφιστάμενος τοῦ συνήθους ληκυθώδους αὐτοῦ ὕφους, ἐκφράζει τὴν δικαίαν αὐτοῦ ὑπερηφάνειαν ἐπὶ τῇ συγγενείᾳ μετὰ τοιούτου ἀνδρός. Ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως ὁ μητροπολίτης ἐβροντοφώνησε πρὸς τὸν φιλάρπαγα ἄρχοντα τὴν διπλῆν ἀδικίαν, ἣν μετήρχετο ἀντεπεξερχόμενος Ἕλλην αὐτὸς πρὸς Ἕλληνας, Χριστιανὸς πρὸς Χριστιανούς. Ἀπηύθυνε δὲ προσωπικὴν ἔκκλησιν πρὸς τὸν ἐπιδρομέα, ὃν ἔτασσε μεταξὺ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων, καὶ ὅστις οὐδέποτε εἶχεν ἀρνηθῆ νἀποκαλῇ αὐτὸν πατέρα καὶ ποιμένα. Ἀλλὰ τὸν ἄρχοντα τῆς Ναυπλίας δὲν συνεκίνησαν τὰ εὐαγγελικὰ ἐκεῖνα ἐπιχειρήματα, κυνικῶς δ᾽ ἀπήντησεν εἰς τὸν Ἀκομινᾶτον, ὅτι, καθ᾽ ὃν χρόνον ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους εὑρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, χρήσιμον ἦτο ἕκαστος νὰ μεριμνᾷ περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων· χάριν δὲ δικαιολογίας τῆς ἐπιθέσεως αὐτοῦ ἐζήτησε τὴν ἔκδοσιν Ἀθηναίου νεανίου, πολλὰ ἄλλα πράξαντος κακὰ κατά τε τῆς πατρίδος καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀκομινάτου. Ἀλλ᾽ οὗτος ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ καὶ αὐτὸ τὸ χείριστον τῶν προβάτων τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, καὶ ὑπερημύνθη τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως διὰ πολεμικῶν μηχανημάτων. Τὰ δὲ ὑλικὰ αὐτοῦ ὅπλα ἐπέτυχον πλειότερον τῶν πνευματικῶν, καὶ ὁ Σγουρὸς ἠναγκάσθη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν πυρπόλησιν τῶν οἰκοπέδων τῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν ἀπαγωγὴν ἀνεψιοῦ τινος τοῦ μητροπολίτου. Τοῦτον δὲ τὸν νεανίαν, ὃν εἶχεν ἐν τῇ αὐλῇ ὡς *παιδόπουλον,* ἐφόνευσεν ἔπειτα ἐν στιγμῇ παραφορᾶς, ἅτε θραύσαντα ἐξ ἀδεξιότητος ὑαλίνην κύλικα κατὰ τὸ οἰνοχοεῖν. Ἐκ δὲ τῶν Ἀθηνῶν ὥρμησεν ὁ Σγουρὸς ἐπὶ τὰς Θήβας, αἵτινες, καίπερ οὖσαι ὀχυρώτεραι, παρέσχον παράδειγμα τῆς ἀληθείας τῶν λόγων τοῦ Θου-

κυδίδου, λέγοντος, ὅτι τὰς πόλεις δὲν ἀποτελοῦσι τὰ τείχη, ἀλλ᾽ οἱ ἄνδρες οἱ κτίζοντες αὐτά. Καὶ δὴ ἡ πρωτεύουσα αὕτη τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων ὑπεχώρησεν εἰς τὴν πρώτην προσβολὴν, καὶ ὁ νικητὴς ἐξηκολούθησεν ἀκωλύτως τὴν πορείαν αὐτοῦ πρὸς τὴν Λάρισαν. Ἐκεῖ δὲ συνήντησε τὸν φυγάδα αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Γ´ Ἄγγελον, ὅστις ἐνύμφευσεν αὐτὸν μετὰ τῆς θυγατρὸς Εὐδοκίας, ἥτις εἶχεν ἤδη συνέλθει εἰς τρεῖς ἀλλεπαλλήλους γάμους [1].

Κατ᾽ ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον ὁ Βονιφάτιος μετὰ τῆς στρατιᾶς

Ἡ Ναυπλία.

αὐτοῦ διῆλθε διὰ τῆς πολυθρυλήτου κοιλάδος τῶν Τεμπῶν καὶ εἰσήλασεν εἰς τὸ εὔφορον θεσσαλικὸν πεδίον. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι τῆς προσεγγίσεως αὐτοῦ ὁ Σγουρὸς, ὁ Lasgur, καθ᾽ ἃ ἐκάλουν αὐτὸν οἱ Φράγκοι, ὑπεχώρησεν εἰς τὰς Θερμοπύλας [2], ἐπιτρέψας οὕτως εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς τὴν κατάληψιν τῆς Λαρίσης. Τὴν ἀρχαίαν δὲ ταύτην πόλιν παρεχώρησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης εἰς Λομβαρδὸν εὐπατρίδην, ὅστις ἔκτοτε ἀπὸ τοῦ θεσσαλικοῦ αὐτοῦ τιμαρίου

---

[1] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 799-807. — Libro de los fechos σ. 15. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β´ σ. 162-87.

[2] *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α´ σ. 210 κεφ. CLIX.

ἐκλήθη Γουλιέλμος ὁ Λαρισαῖος (de Larsa)· ἔλαβε δὲ οὗτος καὶ τὸν ἄξιον λόγου Ἁλμυρὸν, ἐν ᾧ ἐξηκολούθουν ἀκμάζουσαι αἱ παροικίαι τῶν Βενετῶν καὶ Πισατῶν. Τὸ δὲ Βελεστῖνον, αἱ ἀρχαῖαι Φεραὶ, τὸ θέατρον τοῦ μύθου τοῦ Ἀδμήτου καὶ τῆς Ἀλκήστιδος, περιῆλθεν εἰς τὴν κτῆσιν τοῦ κόμιτος Βερθόλδου Κατσενελλενβόγεν, οὗ τὸ ὄνομα βεβαίως ἐδυσχέραινον νὰ προφέρωσιν οἱ Θεσσαλοὶ αὐτοῦ ὑπήκοοι [1]. Ἔπειτα δὲ ἡ στρατιὰ, τραπεῖσα τὴν συνήθη ὁδὸν διὰ τῶν Φαρσάλων καὶ τοῦ Δομοκοῦ, ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε γνωστὰ ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν πολέμων, κατέβη εἰς τὴν Λαμίαν, καὶ ἐκεῖθεν, διελθοῦσα τὸ Τραχίνιον πεδίον, προεχώρησεν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὅπου ἀνέμενεν αὐτὴν ὁ Σγουρός. Ἀλλ᾽ αἱ ἀναμνήσεις τοῦ Λεωνίδου δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸν ἄρχοντα τῆς Ναυπλίας πόθον μιμήσεως τοῦ ἡρωικοῦ αὐτοῦ παραδείγματος. Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Νικήτα Χωνιάτου [2] καὶ μόνη ἡ θέα τῶν σιδηροφράκτων Λατίνων ἱππέων ἤρκεσε νὰ τρέψῃ αὐτὸν εἰς φυγὴν ἄμεσον. Καὶ δὴ, σπεύσας νὰ σωθῇ εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον, ἀφῆκεν ἀνυπεράσπιστον τὸ στενόν. Γινώσκων δ᾽ ὁ Βονιφάτιος τὸ ὀχυρὸν αὐτοῦ, ἐπειδὴ αἱ Θερμοπύλαι ἦσαν πάντως πολὺ στενότεραι ἢ νῦν ⟨ὅτε ὁ Σπερχειὸς ἔχει ἐπιχώσει μέρος τοῦ παρὰ τὴν πάροδον αἰγιαλοῦ⟩, ἀπεφάσισε νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτὸ διαρκῶς ἐναντίον προσβολῶν. Διὸ ἀνέθηκεν εἰς τὸν μαρκίωνα Γουίδωνα Παλλαβιτσίνην, τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑποκοριζόμενον εἰς Μαρκεζόπουλον, τὸ τιμάριον τῆς Βοδονίτζης, δεσποζούσης τῆς ἑτέρας ἐξόδου τοῦ στενοῦ. Οὕτω δὲ προῆλθεν ἡ περιώνυμος μαρκιωνεία τῆς Βοδονίτζης, ἥτις ἔμελλε νὰ δράσῃ ἀξιολόγως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος καὶ μετὰ συνεχῆ ὕπαρξιν δύο αἰώνων καὶ ὑπερέκεινα, καθ᾽ οὓς ὑπῆρξε πυλωρὸς τῶν κατὰ τὸν βορρᾶν στρατειῶν, κατέλιπεν ὡς ἀνάμνησιν τοῦ πεπτωκότος αὐτῆς μεγαλείου τὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου καὶ τοῦ ἐκκλησυδρίου τῶν προτέρων αὐτῆς δυναστῶν, ὧν ἀπόγονοι ὑπῆρξαν οἱ Zorzi τῆς Βενετίας, ἀποτελοῦντες οἶκον, οὗ σώζονται περὶ τὰ τριάκοντα μέλη ἐν ταύτῃ τῇ πόλει μέχρι καὶ τῆς σήμερον.

Τραπεὶς δὲ τὴν σημερινὴν ἁμαξιτὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Λαμίας εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐγκατέστησεν ὁ Βονιφάτιος ἕτερον ἀμυντικὸν σταθμὸν ἐν τῷ στενῷ τῆς Γραβιᾶς, τῷ δοξασθέντι μετὰ

---

[1] ***Ἰννοκεντίου*** Γ′ Epistolae Τόμ. Β′ σ. 214, 464-5, 549. — *Müller* Documenti sulle relazioni delle città toscane coll'Oriente σ. 88-90.

[2] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 799.

αἰῶνας ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνι, παραχωρήσας αὐτὸ ὡς τιμάριον εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Ἰάκωβον καὶ Νικόλαον Σαιντομέρ [1]. Κατὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας Ἀμφίσσης ἵδρυσε κατόπιν τὴν πολυθρύλητον βαρωνείαν τῶν Σαλώνων, ἥτις διετηρήθη σχεδὸν ὅσον καὶ ἡ μαρκιωνεία τῆς Βοδονίτζης. Καὶ δὴ ἐπὶ τῶν σχεδὸν κυκλωπείων τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἣν εἶχε καταστρέψει πρὸ δεκαπέντε αἰώνων Φίλιππος ὁ Μακεδὼν, ὁ Θωμᾶς Στρομογκοὺρ ἔκτισεν αὐτὸς τὸ φρούριον ἐκεῖνο, οὗ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια, ἴσως τὰ ἄριστα τῶν φραγκικῶν λειψάνων ἐν Ἑλλάδι, ἵστανται ἀκόμη μεταξὺ τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ ὑπερκειμένου τῆς νέας πόλεως. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν τὸ ὄνομα τῶν Σαλώνων, ὅπερ φέρει ἀκόμη ἡ πόλις ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ παρὰ τὰς συνήθεις ἐπισήμους ἀποπείρας πρὸς ἐπαναφορὰν τῶν ἀρχαίων τοπωνυμιῶν, ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς (Θεσ)σαλονίκης, τοῦ δευτέρου αὐτῆς κτίστου. Ἐξέτεινε δ᾽ ὁ δυνάστης τῶν Σαλώνων μετ᾽ οὐ πολὺ τὸ κράτος αὐτοῦ μέχρι τοῦ λιμένος τοῦ Γαλαξειδίου, καὶ ἡ βαρωνεία ἀπέβη οὕτω κραταιὰ, ὥστε δύο τοὐλάχιστον τῶν δυναστῶν τοῦ οἴκου Στρομογκοὺρ ἔκοψαν ἴδια νομίσματα σωζόμενα μέχρις ἡμῶν [1].

Ὁ δὲ Βονιφάτιος ὥδευσε κατόπιν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἧς ὁ λαὸς ὑπετάχθη ἀμέσως, χαίρων ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν πιέσεων τοῦ Σγουροῦ. Αἱ Θῆβαι ἀνέῳξαν ἐν ἀγαλλιάσει τὰς πύλας αὐτῶν, καὶ ἔπειτα οἱ ἐπιδρομεῖς ἐξηκολούθησαν τὴν πορείαν αὐτῶν, βαίνοντες πρὸς τὰς Ἀθήνας. Ὁ δὲ μητροπολίτης ἐθεώρησεν ἀνωφελὲς νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πόλιν, καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ φραγκικὴ φρουρὰ ἐστάθμευσεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Οἱ δὲ τυχοδιωκτικοὶ σταυροφόροι δὲν ἐδείχθησαν εὐλαβεῖς πρὸς τὴν μεγάλην μητρόπολιν, ἥκιστα ἑλκυόμενοι ὑπό τε τῆς ἀρχαίας δόξης τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῆς ἱερότητος

---

[1] ***Σάθα*** Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου σ. 201. Τὸ Χρονικὸν τοῦτο, συνταχθὲν τῷ 1703 ἐξ ἀρχαίων ἐγγράφων, δίδει εἰς τὸν Θωμᾶν Α΄ τὴν προσωνυμίαν κόμιτος, τὸ δὲ Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἐν στ. 3294, 3633 λέγει τὸν ἐν Σαλώνοις ἄρχοντα Θωμᾶν Β΄ ἁπλῶς *ἀφέντην* ⟨Ἀργότερον δ᾽ οἱ Ἱσπανοὶ κύριοι τῶν Σαλώνων προσωνομάσθησαν *κόμιτες*⟩. Παρὰ τῷ Σάθᾳ εὕρηνται ἐκδεδομένα ⟨ὑπὸ ***Π. Λάμπρου*** ἐν σ. 232 κ. ἑ. καὶ ἐν τῷ προσηρτημένῳ πίνακι ὑπ᾽ ἀριθ. 3 καὶ 4⟩ ἀνὰ ἓν νόμισμα τοῦ Θωμᾶ Β΄ καὶ τοῦ Θωμᾶ Γ΄. ⟨Πρβλ. ***Π. Λάμπρον*** ἐν Revue Numismatique 1866 Πίν. LV ἀρ. 7 καὶ 8. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient latin. Ἐν Παρισίοις, 1878, σ. 347 κ. ἑ. καὶ Πίν. XIII ἀρ. 13 καὶ 14⟩.

τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Διὸ τὸ μὲν πλούσιον θησαυροφυλάκιον τῆς μητροπόλεως ἐλαφυραγωγήθη, τὰ δὲ ἱερὰ σκεύη ἀνετήχθησαν καὶ τὰ χειρόγραφα βιβλία, ἅτινα εἶχε συλλέξει ὁ μητροπολίτης, διεσκορπίσθησαν [1]. Ἀδυνατῶν δ' ὁ Ἀκομινᾶτος νὰ ὑποστῇ τὸ σκληρὸν θέαμα τῆς ἁλώσεως ἐγκατέλιπε, καθ' ἃ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Θηβῶν, τὸ θέατρον τῶν μακρῶν αὐτοῦ ἀγώνων, καὶ μετὰ βραχεῖαν περιπλάνησιν ἀνὰ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Εὔβοιαν, ἴσως ἐπ' ἐλπίδι συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ληγάτου τοῦ πάπα, τέλος ἐγκατέστη ἐν τῇ νήσῳ

Ὁ Παρθενών.

Κέῳ, ἥτις ἦτο μία τῶν ἕνδεκα ἐπισκοπῶν τῶν τεταγμένων ὑπὸ τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν χρόνοις εὐτυχεστέροις εἶχεν ἀξιωθῇ τῆς εὐμενοῦς αὐτοῦ προστασίας. Ἐκεῖθεν ἠδύνατο τοὐλάχιστον νὰ προσβλέπῃ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς ἐκείνης, ἣν ἄλλοτε μὲν ἀπεκάλει *σκυθικὴν ἐρημίαν*, ἀλλ' ἣν τώρα ἐθρήνει ὡς *ἄλλην Ἐδέμ* [2].

---

[1] ⟨Ἴδε περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἀκομινάτου ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. Ϛ', 1877, σ. 351 κ. ἑ. καὶ ἐν ταῖς Μικταῖς σελίσι σ. 407 κ. ἑ.⟩

[2] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 805. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α' σ. 357. Τόμ. Β' σ. 146, 178, 259, 295, 312.

Τὰς δὲ Θήβας μετὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ τῆς Ἀττικῆς ὡς καὶ τὴν Μεγαρίδα παρεχώρησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὸν πιστὸν συναγωνιστὴν Ὄθωνα Δελαρὸς, ὅστις εἶχε παράσχει εἰς αὐτὸν ἀξίας λόγου ὑπηρεσίας, βοηθήσας εἰς τὴν συνδιαλλαγὴν αὐτοῦ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βαλδουίνου καὶ ἔπειτα διαπραγματευθεὶς τὸν γάμον μεταξὺ τῆς θυγατρὸς τοῦ Βονιφατίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Βαλδουίνου. Οὕτω δὲ, καθ᾿ ἃ λέγει μοναχός τις χρονογράφος, «ὁ Ὄθων Δελαρὸς, υἱὸς Βουργουνδίου τινὸς εὐπατρίδου, ἔγεινεν ὡς ἐκ θαύματος δοὺξ τῶν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων»[1]. Μόνον δ᾿ ἐπλανᾶτο ὁ χρονογράφος ὡς πρὸς τὴν προσωνυμίαν ἣν προσέγραφεν εἰς τὸν εὐτυχῆ Γάλλον, ὅστις οὕτω διεδέχθη τοὺς ἐνδόξους ἥρωας καὶ σοφοὺς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ὄθων πράγματι προσωνομάζετο ἁπλῶς ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις κύριος τῶν Ἀθηνῶν (Sire d'Athènes ἢ Dominus Athenarum), τὴν δὲ προσωνυμίαν ταύτην ἐμεγαλοποίησαν οἱ Ἕλληνες, παρ᾿ οἷς ἀπεκλήθη *Μέγας κῦρ* ἢ *Μέγας κύρης*[2]. Ὁ δὲ Δάντης, ὅστις εἶχε πιθανῶς ἀκούσει, ὅτι τοιαύτη εἶχεν ὑπάρξει ἡ προσωνυμία τοῦ πρώτου Γάλλου δυνάστου τῶν Ἀθηνῶν, διὰ τολμηροῦ ποιητικοῦ ἀναχρονισμοῦ μετήνεγκεν αὐτὴν εἰς τὸν Πεισίστρατον[3].

Καὶ σύγχρονοι μὲν μαρτυρίαι δὲν ποιοῦνται μνείαν ἀντιστάσεώς τινος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ μεταγενέστεροι Βενετοὶ συγγραφεῖς, παρορμώμενοι πιθανῶς ὑπὸ πατριδοκοπίας, διέδωκαν διήγησιν, καθ᾿ ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν πρεσβείαν, ὅπως παραδώσωσι τὴν πόλιν εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν, ἀλλὰ τὸ σχέδιον αὐτῶν ἐματαιώθη «οὐκ ἄνευ χύσεως αἵματος ὑπὸ τῶν ἐκ Καμπανίας ἀνδρῶν τῶν ὑπὸ τὸν κύρην Δελαρός»[4].

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Φλαμανδὸς μαχητὴς Ἰάκωβος d'Avesnes, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ κυρίου σώματος τῶν Φράγκων, ἐδέ-

---

[1] *Albericus Trium Fontium* Chronicon Τόμ. Β′ σ. 439. — Henri de Valenciennes κεφ. XXXV.

[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1555, 2595, 3194 κ. ἑ., 4365. — ***Ἰννοκεντίου Γ′*** Epistolae βιβλ. XI ἀρ. 244, βιβλ. XIII ἀρ. 16. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β′ σ. 385 κ. ἑ. — *Ducange* Histoire de l' Empire de Constantinople Τόμ. Α′ σ. 436-7.

[3] *Dante* Purgatorio XV, 97.

[4] *Andrea Dandolo* Chronicon Venetum παρὰ τῷ *Muratori* (Rerum Italicarum Scriptores Τόμ. ΙΒ′ σ. 335). — Ὁ *Laurentius de Monacis* Chronicon σ. 143 καὶ ὁ *Stefano Magno* ἐν ταῖς τοῦ *Hopf* Chroniques gréco-romanes

χθη τὴν προσχώρησιν τῆς Εὐβοίας, εἰς ἣν οἱ σταυροφόροι εἶχον προσορμισθῇ ἤδη πρότερον πλέοντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ δὲ τὴν κτίσιν φρουρίου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Εὐρίπου καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἐγκατάστασιν φρουρᾶς [1] ἔσπευσεν ὁ d'Avesnes νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ κύρη τῶν Ἀθηνῶν, ἀναλαβόντων τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐρυμάτων τοῦ Σγουροῦ. Ἔτρεψαν δ᾽ οἱ Φράγκοι τὴν ἑλληνικὴν στρατιὰν εἰς φυγὴν παρὰ τὸν ἰσθμόν, καὶ ὁ μὲν Βονιφάτιος ἐπορεύθη κατὰ τῆς Ναυπλίας, ὁ δὲ Ἰάκωβος d'Avesnes καὶ ὁ Ὄθων Δελαρὸς προσέβαλον τὴν Κόρινθον. Καὶ τὸ μὲν ἄστυ τῆς Κορίνθου, καίπερ ὀχυρῶς τετειχισμένον, ἐκυριεύθη ἐπιβαθὲν διὰ κλιμάκων, ἀλλ᾽ ὁ Ἀκροκόρινθος, ὃν ὑπερήσπιζεν ὁ Σγουρὸς, ἀντέταξεν ἀντίστασιν κρατεράν. Μάτην οἱ Φράγκοι ἔκτισαν δύο φρούρια, ὅπως ἐξαναγκάσωσι τὴν δυσάλωτον ἐκείνην ἀκρόπολιν εἰς παράδοσιν. Καὶ τὸ μὲν ἓν τῶν φρουρίων τούτων ἐκτίσθη πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀκροκορίνθου, τὸ δ᾽ ἕτερον, κτισθὲν ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον αὐτοῦ λόφου, ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Φράγκων Montesqiou, τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο παρεφθάρη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς Πεντεσκούφια. Ἀλλ᾽ ὁ Σγουρὸς κατώρθωσε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπιτυχῆ νυκτερινὴν ἔξοδον καὶ νὰ ἐπιτεθῇ αἰφνιδίως ἐναντίον τῶν Φράγκων ἐν τῷ ἄστει· πολλοὶ δὲ τῶν πολιορκητῶν ἐφονεύθησαν καὶ ὁ ἡγούμενος αὐτῶν Ἰάκωβος d'Avesnes ἐτραυματίσθη [1].

Ἀλλ᾽ ἡ σθεναρὰ ὑπεράσπισις τοῦ Ἀκροκορίνθου ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ἄρχοντος δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἐπειδὴ ἡ προσβολὴ κατὰ ταύτης τῆς χερσονήσου ἐπῆλθεν ἄλλοθεν, ὅθεν δὲν προσεδοκᾶτο. Καὶ δὴ βραχὺ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος, ἀνεψιὸς τοῦ Καμπανίτου πρωτοστράτορος καὶ γλαφυροῦ χρονογράφου τῆς τετάρτης σταυροφορίας, εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀποδημίαν χάριν προσκυνήσεως

σ. 179 ἐπαναλαμβάνουσι τὴν διήγησιν ταύτην. Πλὴν δὲ τούτων καὶ παρανοήσεως τῆς προσωνυμίας τοῦ Ὄθωνος Δελαρὸς ὁ ἱστορικὸς *Fanelli*, ὅστις ἔγραψε τὴν συγγραφὴν Atene Attica βραχὺν χρόνον μετὰ τὰς νίκας τοῦ Μοροζίνη, μαρτυρεῖ ἐν σ. 278, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι πρέσβεις ἐφυλακίσθησαν ὑπό τινος Magaduce Tiranno.

[1] ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 807. — *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α´ σ. 210, 226, 232 κεφ. CLIX, CLXXIV, CLXXIX. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1528-38, 2805-8. Ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν χωρίων τούτων ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ φρουρίου, ἀλλ᾽ ἡ κτίσις αὐτοῦ καταβιβάζεται εἰς χρόνον μεταγενέστερον, κατὰ λάθος, καθ᾽ ἃ ἀπέδειξεν ὁ *Hopf*. Πρβλ. Livre de la Conqueste σ. 37, 87.

εἰς τὴν Παλαιστίνην. Καταπλεύσας δ᾽ εἰς τὴν Συρίαν, ἤκουσε περὶ τῶν μεγάλων κατορθωμάτων τῶν σταυροφόρων, καὶ ἀπεφάσισε νὰ σπεύσῃ πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ τὸ φέρον αὐτὸν πλοῖον παρεσύρθη ἕνεκα σφοδρᾶς τρικυμίας, καὶ ὁ Γοδοφρεῖδος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης. Κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα τοῦ 1204, ὅτε διεχείμασεν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ἔλαβε παρὰ ἐπιχωρίου ἄρχοντος τὴν πρόσκλησιν νὰ συμπράξῃ μετ᾽ αὐτοῦ ἔν τινι ἐπιθέσει κατὰ τῶν γαιῶν τῶν Ἑλλήνων γειτόνων. Ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος προθύμως παρέσχε τὴν ἔνοπλον αὐτοῦ βοήθειαν εἰς τὸν Ἕλληνα προδότην, τὰ δὲ ὅπλα τῆς ἥκιστα φυσικῆς ταύτης συμμαχίας ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἀλλ᾽ ὁ Ἕλλην ἄρχων ἀπέθανεν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ, ὢν μᾶλλον φιλόπατρις τοῦ γεννήτορος ἢ συνετώτερος αὐτοῦ, ἀπέστη τῆς ἐπικινδύνου πρὸς τὸν ξένον Φράγκον συμμαχίας. Ἀλλ᾽ ἦτο πολὺ ἀργὰ, διότι ὁ Βιλλαρδουῖνος εἶχε συνίδει τὸ μοιραῖον ἀπόρρητον, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ἦσαν γενεὰ ἀπόλεμος καὶ ὅτι ἡ χώρα αὐτῶν θὰ ἠδύνατο νὰ κατακτηθῇ εὐκόλως ὑπὸ τολμηροῦ στίφους Λατίνων. Κατ᾽ ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον ἦλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ Βονιφάτιος ἐπολιόρκει τὴν Ναυπλίαν, καὶ ἔσπευσεν ἀμέσως, ὅπως παράσχῃ βοήθειαν εἰς αὐτὸν, διατρέχων χώραν ἐχθρικὴν ἐν πορείᾳ ἑξαημέρῳ. Ὁ δὲ Βονιφάτιος ἐπειράθη νὰ κρατήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ διὰ προσφορᾶς γαιῶν καὶ κτήσεων, ἀλλ᾽ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὁ Βιλλαρδουῖνος εὗρεν ἀρχαῖον φίλον καὶ συμπατριώτην, τὸν Γουλιέλμον Σαμπλίττην, ὅστις ἦτο πρόθυμος νὰ συμπράξῃ μετ᾽ αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ Βιλλαρδουῖνος κατήγετο ἐκ χωρίου τῆς Καμπανίας κειμένου ἐντὸς τῶν κτήσεων τῶν προγόνων τοῦ Σαμπλίττου μεταξὺ τοῦ Bar καὶ τοῦ Arcis-sur-Aube. Παρέστησε δ᾽ ὁ Βιλλαρδουῖνος εἰς τὸν Σαμπλίττην τὸν πλοῦτον τῆς χώρας, ἥτις ἐκαλεῖτο Μορέας. Τὸ ὄνομα τοῦτο παρουσιάζεται σχεδὸν διὰ πρώτην φορὰν τότε ἐν τῇ ἱστορίᾳ, φαίνεται δὲ, ὅτι τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ἀνεφέρετο εἰς μόνην τὴν παραλίαν τῆς Ἤλιδος, ἐκεῖθεν δ᾽ ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον ὁμοίως ὡς καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἰταλίας, ὅπερ, περιοριζόμενον τὸ πρῶτον εἰς μέρος τῆς Καλαβρίας, καθ᾽ ὅμοιον τρόπον διεδόθη εἰς σύμπασαν τὴν χερσόνησον [1]. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ

---

[1] Ἡ προέλευσις τοῦ ὀνόματος *Μορέας*, ὅπερ εὑρέθη τὸ πρῶτον ἔν τινι κώδικι τοῦ ἔτους 1111, εἶνε λίαν ἀμφισβητήσιμος. Ἡ παραδεδομένη ἑρμηνεία, ἥτις νῦν ἤρχισε καὶ πάλιν προτιμωμένη, εἶνε, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ δένδρου τῆς *μορέας* εἴτε ἕνεκα τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ φυομένων τοιού-

τῆς παρασχεθησομένης βοηθείας ὁ Βιλλαρδουῖνος προθύμως ὑπεσχέθη νἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὑποτελῆ ἄρχοντα, καὶ τέλος ὁ Βονιφάτιος συνήνεσεν εἰς τὴν κοινὴν στρατιωτικὴν ἐπιχείρησιν τῶν δύο ἀνδρῶν. Παραλαβόντες δὲ οἱ δύο φίλοι ἑκατὸν ἱππεῖς καὶ ἱκανοὺς ὁπλοφόρους ἀνέβησαν ἐπὶ τοὺς ἵππους καὶ ἐξώρμησαν ἀπὸ τοῦ πρὸ τῆς Ναυπλίας στρατοπέδου, ὅπως κατακτήσωσι τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην χώραν, ἥτις ἄλλοτέ ποτε εἶχε γεννήσει τοὺς Σπαρτιάτας [1].

Ἡ δὲ τύχη τοῦ Μορέως, καθ᾿ ἃ καὶ ἡ τῆς ὑπὸ τῶν Σαξόνων κατεχομένης Ἀγγλίας, ἐκρίθη διὰ μιᾶς μόνον μάχης ἐκ τοῦ συστάδην. Τὸ μὲν ἄστυ τῶν Πατρῶν ἐκυριεύθη διὰ τῆς πρώτης ἐφόδου, μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν αὐτοῦ ἡ ἀκρόπολις παρεδόθη ὑπὸ ὅρους. Ἐκ δὲ τῆς ἀτειχίστου Ἀνδραβίδας, τῆς πρωτευούσης τῆς Ἤλιδος, οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ δῆμος ἐξῆλθον μετὰ τῶν ἱερέων, φερόντων τὸν σταυρὸν καὶ τὰς ἁγίας εἰκόνας, καὶ προσεκύνησαν τὸν Σαμπλίττην ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ φεισθῇ τῶν κτήσεων αὐτῶν. Οἱ δὲ ἄρχοντες τῆς λοιπῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Μεσαρέας, ἤτοι τῆς Ἀρκαδίας, ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τῆς Ἀνδραβίδας. Τὸ δὲ χθαμαλὰ ἔχον τὰ τείχη Ποντικόκαστρον, οὗ τὰ ἐρείπια ἵστανται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ Κατακώλου, ἐκυριεύθη εὐκόλως, ἐγκατασταθείσης ἐν αὐτῷ λατινικῆς φρουρᾶς. Ὁ δὲ πύργος *τῶν Ἑλλήνων* [2] ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ, τῇ ἐπεχούσῃ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Κυπα-

---

των δένδρων εἴτε ἕνεκα τοῦ σχήματος αὐτῆς, ὁμοιάζοντος πρὸς φύλλον μορέας. Ἡ δ᾿ ἐτυμολογία ἐκ τοῦ σλαβικοῦ *μόρε*, σημαίνοντος τὴν θάλασσαν, ἢ ἐξ ἀρχαιοτέρας τινὸς πόλεως παρὰ τὰ παράλια τῆς Ἤλιδος ἐγγὺς τοῦ Κατακώλου καὶ ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ ὀνόματος ἐκ τῆς λέξεως *Ῥωμαία* ἀπερρίφθησαν. Τὸ δὲ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (στ. 1427, 1610, 1642, 5708) καὶ τὸ γαλλικὸν κείμενον τοῦ Livre de la Conqueste (σ. 359) ποιοῦνται ἐνίοτε χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τούτου πρὸς δήλωσιν μόνης τῆς Ἤλιδος. Ἴδε ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. XXX-XXXVIII. — ***Παπαρρηγοπούλου*** Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. Ε΄ σ. 88-92. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 264-7.— *Finlay* ⟨History of Greece ἐκδ. *Tozer*⟩ Τόμ. Δ΄ σ. 24. — ***Χατζιδάκις*** ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Β΄ σ. 284 ⟨καὶ ἐν Γλωσσολογικαῖς Μελέταις Τόμ. Α΄ σ. 1 κ. ἑ.⟩

[1] Ἠκολούθησα ἐνταῦθα τὸν *Villehardouin* (Τόμ. Α΄ σ. 226-32), ὅστις, ὡς εἰκός, ὡς πρὸς τἀναφερόμενα εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ εἶνε πηγὴ πολὺ μᾶλλον ἀξιόπιστος τοῦ μεταγενεστέρου Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ὅπερ διηγεῖται τὰ γεγονότα ταῦτα κατὰ διάφορον τρόπον.

[2] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1770·

κ᾿ εἶχαν καὶ πύργον δυνατὸν ἀπὸ γὰρ τῶν Ἑλλήνων⟩.

ρισσίας, καὶ τὸ φρούριον τῆς Καλαμάτας ἀντέστησαν ἐπί τινα χρόνον. Τῶν δὲ δύο κάστρων τῶν κειμένων ἑκατέρωθεν τῆς ἄκρας τῆς Μεσσηνίας ἡ μὲν Μεθώνη ἔκειτο μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ ἔτη ἀκόμη ἠρημωμένη, ἡ δὲ Κορώνη παρεδόθη εὐθὺς ὡς εἰς τὴν φρουρὰν αὐτῆς ἐξησφαλίσθη ἡ συντήρησις τῶν οἰκιῶν αὐτῆς καὶ τῶν κτήσεων. Οἱ δὲ μάλιστα φιλοπάτριδες καὶ ἀοκνότατοι τῶν ἰθαγενῶν κατώρθωσαν νὰ περισυλλέξωσι στρατιὰν τετρακοσίων μέχρις ἑξακοσίων ἀνδρῶν, συγκειμένην ἐκ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Νυκλίου, τῆς Βελίγοστης καὶ τῆς Λακεδαιμονίας, τῆς φιλοπολέμου σλαβομιγοῦς φυλῆς τῶν Μελιγγῶν, οἵτινες πολλάκις εἶχον παράσχει πράγματα πρὸ τῆς λατινοκρατίας

Ἄποψις τῆς Κορώνης.

εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἀποσπάσματος ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελον. Εἶχε δὲ οὗτος ἐγκαταλίπει τὸν Βονιφάτιον καὶ ἐγκατασταθῆ ὡς δεσπότης τῆς Ἠπείρου καὶ εἶχε διαπεραιωθῆ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ὅπως προσβάλῃ τὸν κοινὸν ἐχθρόν. Ἡ δὲ κρίσιμος μεταξὺ τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῶν Λατίνων ἐπιδρομέων μάχη, ἡ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἐν Hastings τῆς Ἀγγλίας πολεμηθεῖσαν μεταξὺ Σαξόνων καὶ Νορμαννῶν, συνεκροτήθη ἐν τῷ ἐλαιῶνι τῶν Κουντούρων κατὰ τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Μεσσηνίας. Ἐκεῖ ἡ μικρὰ φραγκικὴ στρατιά, ἀνερχομένη εἰς πεντακοσίους ἄνδρας μέχρις ἑπτακοσίων, ἔτρεψε τελείως εἰς φυγὴν τοὺς ὑπερβολικὴν πεποίθησιν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἔχοντας Ἕλληνας. Καὶ ὁ μὲν δεσπότης ἀπεσύρθη εἰς τὰ ὄρη, αἱ δὲ πόλεις καὶ τὰ κάστρα τὰ μὲν μετὰ τὰ δὲ περιῆλθον εἰς τοὺς Φράγκους. Ὁ δ' ἡρωϊκὸς μαχητὴς Δο-

ξαπατρῆς φαίνεται ἀντιτάξας κρατερὰν ἀντίστασιν ἐπὶ τοῦ μικροῦ, ἀλλ᾽ ὀχυροῦ κάστρου Ἀρακλόβου, ὅπερ ἐδέσποζε στενοπορίας τινὸς τῶν ἀρκαδικῶν ὀρέων· ὁ δὲ σπάνιος αὐτοῦ ἡρωισμὸς, ὃν μαρτυροῦσιν ὀλίγοι μόνον στίχοι τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ἐνεποίησεν ἰσχυρὰν αἴσθησιν εἰς τοὺς εὐεπιφόρους πρὸς μυθοπλαστίαν. Καὶ δὴ οἱ μὲν συντάξαντες τὴν ἀραγωνικὴν παραλλαγὴν τοῦ Χρονικοῦ λέγουσιν, ὅτι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ σηκώσῃ τὸ ῥόπαλον τοῦ ἥρωος καὶ ὅτι ὁ θώραξ αὐτοῦ εἶχε βάρος ἑκατὸν πεντήκοντα λιτρῶν καὶ ὑπερέκεινα, ἐπιχώριος δὲ παράδοσις διέσωσε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ λαμπροῦ θάρρους τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, ἥτις προετίμησε νὰ εὕρῃ τὸν θάνατον, κρημνίζουσα ἑαυτὴν ἀπὸ τοῦ κάστρου, μᾶλλον ἢ νὰ γείνῃ παλλακὶς τοῦ κατακτητοῦ, νέος δ᾽ Ἕλλην δραματουργὸς ἀνέδειξε τὴν Μαρίαν Δοξαπατρῆ ἡρωίνην μιᾶς τῶν τραγῳδιῶν αὐτοῦ [1]. Καίτοι δὲ τὰ τρία ἐρύματα τοῦ Σγουροῦ, ἡ Κόρινθος, ἡ Ναυπλία καὶ ἡ Λάρισα τοῦ Ἄργους, ἀντεῖχον ἀκόμη, καίτοι ἡ Βελίγοστη, τὸ Νύκλι καὶ ἡ Λακεδαιμονία δὲν εἶχον κυριευθῆ, [καὶ ὁ Ἰωάννης Χαμάρετος ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ ὅτι ἐκράτει ἀκόμη τὰς ἐν τῇ Λακωνικῇ κτήσεις αὐτοῦ [2]], καίτοι ἡ ἀπομεμονωμένη βραχώδης Μονεμβασία, ἧς οἱ μὲν ναῦται εἶχον πολλάκις ἀποτελέσει τὸ πλήρωμα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, οἱ δὲ στρατιῶται εἶχον πρότερον ἀποκρούσει λατινικὴν στρατιὰν, διετήρει ἀκόμη τὰς πατροπαραδότους ἐλευθερίας, καίτοι οἱ Τσάκωνες τοῦ Λεωνιδείου καὶ ἡ σλαβομιγὴς φυλὴ τῶν Μελιγγῶν ἐν τοῖς πύργοις τοῦ Ταϋγέτου εἰς οὐδένα, καθ᾽ ἃ καὶ πρότερον, ὑπετάσσετο κύριον, ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ′ οὐκ ἄνευ λόγου ἐπωνόμαζεν ἤδη τὸν Σαμπλίττην «ἡγεμόνα συμπάσης τῆς Ἀχαΐας» [3].

Καὶ ὁ μὲν νέος ἡγεμὼν ἀντήμειψε τὸν Βιλλαρδουῖνον, τὸν πραγματικὸν αἴτιον τῆς τολμηρᾶς ἐπιχειρήσεως τῆς κατακτήσεως, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως τῆς Κορώνης [4]. Ἀλλὰ τότε παρουσιάσθη νέος ἀνταπαιτητής. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται, ὅτι συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς μεγάλα μέρη τῆς Πελοποννήσου,

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1410-41, 1641-3, 1661-1790. — Livre de la Conqueste σ. 34-5, 38-44. — *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. — *Muntaner* Cronaca κεφ. CCLXI. — Libro des los fechos σ. 27. — ⟨**Σπυρ. Π. Λάμπρου** Τὰ ὅπλα τοῦ Δοξαπατρῆ ἐν Μικταῖς σελίσιν. Ἐν Ἀθήναις. 1908 σ. 420 κ. ἑ.⟩ — **Βερναρδάκη** Μαρία Δοξαπατρῆ.

[2] [*Pitra* Analecta sacra et classica Τόμ. Ζ′σ. 90].

[3] ***Ἰννοκεντίου Γ′*** Epistolae βιβλ. VIII ἐπιστ. 153 τῆς 19 Νοεμβρίου 1205.

[4] *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν.

ἐν οἷς καὶ ἡ παραθαλασσία Μεθώνη, εἶχον περιέλθει εἰς τὴν Βενετίαν. Ἀλλὰ τὰ εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν παραχωρηθέντα ἦσαν οὕτω πολλά, ὥςτε αὕτη ὑπῆρξε νωθροτέρα τῶν ἄλλων συμμετόχων τῆς διανομῆς περὶ τὴν κατάληψιν τῆς λαχούσης εἰς αὐτὴν μερίδος τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξαν μέρη, ἅτινα οὐδὲ κατέλαβέ ποτε πράγματι. Ἀλλ᾽ οἱ δίδυμοι λιμένες τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης ἦσαν ἄξιοι λόγου σταθμοὶ κατὰ τὸν πρὸς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Αἴγυπτον πλοῦν, ἦτο δὲ πάντοτε κίνδυνος μὴ ἡ Μεθώνη, ὑπὸ ἄλλων κατεχομένη, ἀποβῇ καὶ αὖθις κρησφύγετον πειρατῶν. Διὸ τῷ 1206 ἀπεστάλη ἐκ Βενετίας ὑπὸ τὸν Πρεμαρίνην καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Δανδόλου στόλος, ὅςτις μετὰ γενομένην συμπλοκὴν κατέλαβεν ἀμφοτέρας τὰς πόλεις, ἐκδιώξας τὰς ἀσθενεῖς φρουρὰς τὰς ἐν αὐταῖς ἐγκατασταθείσας ὑπὸ τῶν Φράγκων. Καὶ διηρέθησαν μὲν αἱ γνῶμαι ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς συγκρατήσεως τῶν δύο ἐκείνων πόλεων· ἀλλ᾽ ὁ υἱὸς τοῦ Δανδόλου προςεφέρθη νὰ φυλάξῃ αὐτὰς ἰδίαις δαπάναις, οὕτω δὲ διέσωσε τὴν ἐπ᾽ αὐτῶν κυριαρχίαν τῆς Βενετίας. Καὶ τῆς μὲν Μεθώνης τὰ τείχη κατηδαφίσθησαν καὶ πάλιν χάριν προφυλάξεως· ἀλλ᾽ ἡ Κορώνη φαίνεται, ὅτι ἔγεινε σταθμὸς ἐπισιτισμοῦ, καὶ ἅπαντα τὰ ἐκεῖθεν διερχόμενα πλοῖα ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι σιτηρέσιον ἑνὸς μηνός, τὸ δ᾽ ἔθος τοῦτο διετηρήθη, καθ᾽ ἃ μανθάνομεν, καὶ ὅτε ἡ πόλις αὕτη ἔγεινε κανονικὴ βενετικὴ ἀποικία [1]. Οὕτω δὲ ἤρχισεν ἡ μακρὰ βενετικὴ κατοχὴ τῶν δύο τούτων πόλεων, αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ πρώτη ἐδαφικὴ κατάκτησις τῆς βενετικῆς πολιτείας ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ καὶ ἀπέβησαν «ἡ ἀποθήκη καὶ ὁ διαπρεπὴς σταθμὸς ἁπασῶν τῶν ἡμετέρων γαλερῶν, τῶν πλοίων καὶ τῶν σκαφῶν κατὰ τὸν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν πλοῦν αὐτῶν» συμφώνως πρὸς τὴν κομψὴν ἔκφρασιν βενετικοῦ τινος ἐγγράφου, ἑνὸς τῶν ἀπειροπληθῶν μνημείων περὶ τῶν δύο τούτων πόλεων, ἅτινα ἐναπόκεινται ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας.

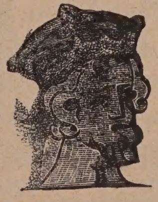
Οὕτω σχεδὸν ἄνευ ἀγῶνος μικρὸν σῶμα Λομβαρδῶν, Βουργουνδίων καὶ Γερμανῶν κατέκλυσε τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, οἱ δ᾽ ἐπιχώριοι ἄρχοντες, ἑνὸς ἢ δύο ἐξαιρουμένων, προετίμησαν τῆς φυγῆς τὴν προσκύνησιν τῶν κατακτητῶν. Καὶ δὲν

---

[1] *Martin da Canal* ἐν τῷ Archivio Storico Italiano Τόμ. Η′ σ. 348-50. — *Andrea Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. ΙΒ′ σ. 335. — *E. Dandolo* Cronaca Veneta χειρόγραφος φ. 43. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Λ′ σ. 318.

ὑπῆρχε μὲν ἐλπὶς βοηθείας παρ᾽ ἄλλου τινὸς ἔθνους, οἱ δὲ ἰθαγενεῖς εἶχον ἀπομάθει τὸ πολεμεῖν καὶ ἕνεκα τῶν πιέσεων αἵτινες ἐβάρυνον αὐτοὺς εἶχον ἀποβῆ ἀδιάφοροι ἢ καὶ ἠρέσκοντο εἰς μεταβολὴν δεσποτῶν. Κατὰ τὴν παρατήρησιν Βυζαντίνου ἱστορικοῦ [1] οἱ ἐν Εὐρώπῃ Ἕλληνες ἦσαν ἀσθενεῖς περὶ τὴν ὑπεράσπισιν φρουρίων καὶ εὐκόλως ὑπέκυπτον εἰς τοὺς δυναστεύοντας, ἐν δὲ τῷ Μορέᾳ ἦσαν ἄλλως ὀλίγα τὰ φρούρια. Πρὸς δὲ τούτοις φαίνεται, ὅτι οἱ κατακτηταὶ ἐπέδειξαν μεγάλην εὐλάβειαν πρὸς τοὺς κατακτηθέντας, ὅτε κατώρθωσαν νὰ πείσωσιν αὐτούς, ὅτι ἦλθον διὰ νὰ μείνωσιν. Οὕτως ὁ Σαμπλίττης ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Ἀρκαδίας νὰ σεβασθῇ τὰ προνόμια, ὧν εἶχον τύχει παρὰ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων, καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ἐπὶ τῶν γαιῶν αὐτῶν δικαιώματα, μόνον τοῦ ὑπολοίπου, συνισταμένου ἐκ τῶν προτέρων αὐτοκρατορικῶν κτήσεων καὶ ἄλλων ἀδεσπότων χωρῶν, διανεμομένου εἰς τοὺς Φράγκους [2]. Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα ἓξ Ἕλληνες ἄρχοντες ἐκλήθησαν νὰ συμπράξωσι μετὰ ἴσων Φράγκων, ἀποτελοῦντες εἰσηγητικὴν ἐπιτροπείαν, ἔχουσαν σκοπὸν τὸν καθορισμὸν τῶν χωρῶν ἐκείνων καὶ τῶν προνομίων τῆς ἐπιχωρίου καὶ τῆς λατινικῆς ἀριστοκρατίας. Κατὰ ταῦτα ὁ ποιητὴς τῆς κατακτήσεως, ὁ Rambaud de Vaqueiras, δὲν ὑπερέβαλλε μεγάλως τὰ πράγματα, λέγων, ὅτι οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε Κάρολος ὁ μέγας κατώρθωσαν τοιαῦτα, οἷα οἱ ἄνδρες τῆς τετάρτης σταυροφορίας.

Ἀλλ᾽ ἡ τύχη ἡ ἐπιδείξασα μεγίστην εὔνοιαν εἰς τοὺς Φράγκους ἐν τῇ νοτιωτέρᾳ Ἑλλάδι δὲν ὑπῆρξεν ὁμοίως εὔνους εἰς αὐτοὺς ἐν Μακεδονίᾳ. Βαλδουῖνος ὁ πρῶτος Λατῖνος αὐτοκράτωρ ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς στέψεως αὐτοῦ συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων, οὗ τὴν βοήθειαν ἐπεκαλέσθησαν οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας, καὶ ἀπέθανε ἢ κατεκρεουργήθη ἐν τῇ εἱρκτῇ τῆς πρωτευούσης τῆς Βουλγαρίας. Ὁ δὲ Βονιφάτιος, μαθὼν ταῦτα, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ναυπλίας, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὰς μακεδονικὰς αὐτοῦ κτήσεις ἐναντίον τοῦ νέου πολεμίου, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ἀγῶνα τῶν Φράγκων, ὁμολογήσας ὡς βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ νέου αὐτοκράτορος Ἐρρίκου

Ὁ Βαλδουῖνος εἰκὼν λατινικοῦ χειρογράφου.

---

[1] ***Ἀκροπολίτου*** σ. 178. — Πρβλ. Livre de la Conqueste σ. 58.

[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως σ. 1649 - 50. Livre de la Conqueste σ. 39.

καὶ δοὺς αὐτῷ εἰς γάμον τὴν ἰδίαν θυγατέρα, εἰσηγησαμένου τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ φίλου Ὄθωνος Δελαρὸς, τοῦ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν [1]. Ἀλλ' ὁ γενναῖος βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ βραχὺν χρόνον ἐφονεύθη ἐν ἀσήμῳ συμπλοκῇ πρὸς βουλγαρικὸν στῖφος, τὸ δὲ βασίλειον αὐτοῦ περιῆλθεν ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ ὥρᾳ εἰς τὸν ἀνήλικον υἱὸν Δημήτριον ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ Ὀβέρτου, τοῦ φιλοδόξου κόμιτος τῆς Βιανδράτης, πόλεως κειμένης ἐν Ἰταλίᾳ μεταξὺ Οὐερκελλῶν (Vercelli) καὶ Νοβάρας.

Σφραγὶς Βαλδουίνου.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ βυζαντιακὴ μοναρχία ἐδείκνυε σημεῖα ἀναγεννήσεως κατὰ τρεῖς ἄλλας διευθύνσεις. Καὶ ἐν μὲν τῇ Νικαίᾳ, τῷ θεάτρῳ τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς συνόδου, ἵδρυσεν ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' τοῦ Ἀγγέλου, αὐτοκρατορίαν, ἥτις μετὰ πεντήκοντα καὶ πέντε ἔτη κατέλυσε τὴν ἐφήμερον ἐν Βυζαντίῳ λατινικὴν βασιλείαν. Ἐν δὲ τῇ Τραπεζοῦντι, κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἄλλος Ἀλέξιος, ὁ ἔγγονος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ, ἔγεινεν ἱδρυτὴς ἄλλης αὐτοκρατορίας, ἥτις διετηρήθη ⟨ὀλίγα ἔτη⟩ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ὁ νόθος Μιχαὴλ Ἄγγελος, πρωτεξάδελφος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου, ἐθεμελίωσεν ἑλληνικὴν ἀρχὴν, τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, Ἑλλάδος ἢ Ἄρτης, καθ' ἃ διαφόρως ἐκαλεῖτο, ὅπερ ἔδρασε μεγάλως ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φραγκοκρατίας. Ἦτο δὲ ὁ ἱδρυτὴς τῆς νέας ταύτης ἐν Ἠπείρῳ ἑλληνικῆς δυναστείας ἀνὴρ οὐχὶ κοινός. Υἱὸς ὢν προτέρου διοικητοῦ τῆς χώρας ταύτης, εἶχε δοθῆ ἐν προτέροις χρόνοις ὡς ὅμηρος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Βαρβαρόσσαν, ὅτε ὁ μονάρχης οὗτος ἔπλεεν εἰς τὴν Παλαιστίνην· εἶχε δὲ ἀνα-

[1] *Villehardouin* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Α' σ. 274, 358 κεφ. CCX, CCLXXIII.

δειχθῇ στρατηγὸς, ἤτοι διοικητὴς, τοῦ θέματος Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετ᾽ αὐτὴν δὲ εἶχε προσέλθει, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, εἰς τὸν Βονιφάτιον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτοῦ. Εὑρίσκετο δὲ παρ᾽ αὐτῷ, ὅτ᾽ ἔφθασεν εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ ἡ δυσαρέσκεια τῶν Ἑλλήνων τοῦ θέματος Νικοπόλεως, περιλαμβάνοντος τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἤπειρον, κατὰ τῆς τυραννίδος τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ, τοῦ Σεναχηρείμ. Διὸ, ἐγκαταλιπὼν τὸ φραγκικὸν στρατόπεδον, μετέβη εἰς τὴν Ἄρταν, καὶ, εὑρὼν νεκρὸν τὸν στρατηγὸν, ἐνυμφεύθη τὴν χήραν αὐτοῦ, ὁρμωμένην ἐκ τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Μελισσηνῶν, καὶ ἐγκατεστάθη ὡς ἀνεξάρτητος Ἕλλην ἡγεμὼν, οὗ τὸ κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς πρωτευούσης Ἄρτης μέχρι τῶν Ἰωαννίνων πρὸς βορρᾶν καὶ μέχρι τῆς Ναυπάκτου πρὸς νότον καὶ, καθ᾽ ἃ φαίνεται, συμπεριελάμβανε καὶ τὴν Λευκάδα [1]. Μετ᾽ οὐ πολὺν δὲ χρόνον ὅρια τοῦ δεσποτάτου

Θεόδωρος Λάσκαρις. Ἐξ ἑλληνικοῦ χειρογράφου ἐν Μονάχῳ.

[1] *Villehardouin* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α′ σ. 210 κεφ. CLIX.—**Ἀκροπολίτου** σ. 15-16. — **Νικήτα Χωνιάτου** σ. 841. — **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α′ σ. 13. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ σ. 401-2. Δὲν ὑπάρχει περὶ Λευκάδος ἄμεσος μαρτυρία. Γινώσκομεν δὲ μόνον, ὅτι ἐκκλησιαστικῶς αὕτη ὑπήγετο εἰς τὴν

ἐγίνοντο πρὸς μὲν βορρᾶν τὸ Δυρράχιον, πρὸς ἀνατολὰς δὲ μέρος τῆς Θεσσαλίας, καὶ ὁ Μιχαὴλ κατώρθονε νὰ συναγάγῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰς συμπαθείας τριῶν διαφόρων φύλων, αἵτινες ἀπετέλουν τοὺς οἰκήτορας τῶν κτήσεων αὐτοῦ, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Βλάχων. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες εἶχον, ὡς εἰκὸς, ἀσπασίως πρὸς ἄνδρα, οὗ ἡ μὲν γυνὴ ἦτο γέννημα τῆς χώρας, ὁ δὲ πατὴρ εἶχε διοικήσει αὐτήν. Οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑπηρετήσωσιν ἡγεμόνα πληρόνοντ᾽ αὐτοὺς καλῶς καὶ θεωροῦντα τὰς λαφυραγωγικὰς αὐτῶν ἕξεις ὡς θετικὸν κέρδος, ὅτ᾽ ἐξησκοῦντο πρὸς ζημίαν τῶν πολεμίων αὐτοῦ, καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Θεσσαλίας ἐζήτουν προστασίαν κατὰ τῶν Φράγκων. Καὶ τὰ τρία δὲ φῦλα ὁμοῦ ἀνωμολόγουν τὴν δεξιότητα αὐτοῦ καὶ πεῖραν. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ μηχανισμὸς τῆς βυζαντιακῆς διοικήσεως παρίστατο ἕτοιμος πρὸ αὐτοῦ· ἦτο δὲ ἁπλῶς μεταβολὴ ὀνομάτων καὶ οὐχὶ συστήματος μὲ ταύτην μόνον τὴν ἐξαίρεσιν, ὅτι οἱ φόροι τώρα ἐδαπανῶντο ἐν τῇ χώρᾳ ἀντὶ νἀποστέλλωνται εἰς τὴν μακρινὴν πρωτεύουσαν. Ἄλλως δ᾽ ἡ φυσικὴ διαμόρφωσις τῆς Ἠπείρου εἶχε καταστήσει αὐτὴν πάντοτε χώραν δυσάλωτον, κατὰ δὲ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Μιχαὴλ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἦσαν ἀπησχολημένοι ἀλλαχοῦ. Διὸ ᾐσθάνθη ἑαυτὸν ἱκανῶς ἀσφαλῆ, ὥστε νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ ἀντιστάσει αὐτῶν κατὰ τῶν Φράγκων εἰς τὰ Κούντουρα, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω. Διὰ τοῦτο δὲ, καίπερ ἡττηθεὶς μετ᾽ ἀξίων λόγου ἀπωλειῶν, ἀπεδέχθη τὴν *ζημιώδη κληρονομίαν* (damnosa hereditas) τῆς Ναυπλίας, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου, ὅτε τῷ 1208 τέλος ὁ Σγουρὸς, ἐν ἀπογνώσει εὑρισκόμενος, ἐκρήμνισεν ἑαυτὸν ἔφιππος ἀπὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ κατασυνετρίβη εἰς ἄμορφον ὄγκον τεθραυσμένων ὀστῶν ἐπὶ τῶν κάτωθεν αὐτοῦ βράχων [1]. Ἔκτοτε δὲ ὁ Μιχαὴλ ἦτο ὁ μόνος ὑπέρμαχος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Εὐρώπῃ, ἀποκαλούμενος κύριος τῆς Κορίνθου, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόδωρος διῴκει τὸν κλῆρον τοῦ Σγουροῦ ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτοῦ [2].

δικαιοδοσίαν τῶν χωρῶν τῶν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τοῦ δεσπότου. Ἀλλ᾽ εἶνε πιθανὴ ἡ συμπερίληψις αὐτῆς εἰς τὸ δεσποτᾶτον ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις. Πρβλ. ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 297.— ***Βλαντῆ*** Ἡ Λευκὰς ὑπὸ τοὺς Φράγκους σ. 4.— Βυζαντινὰ Χρονικὰ Τόμ. Γ′ σ. 270, 276.

[1] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ϛ′ σ. 348⟩.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Α′ σ. 421 σημ. 1. — *Henri de Valenciennes* παρὰ τῷ *Buchon* Recherches et Matériaux Τόμ. Β′ σ. 209. Μόνον εἷς κῶδιξ προσθέτει τὴν προσωνυμίαν le signour de Chorynte.

Αἱ δ᾽ ἑλληνικαὶ νῆσοι εἶχον ὡς τὸ πλεῖστον ἐπινεμηθῆ εἰς τὴν Βενετίαν διὰ τῆς συνθήκης τῆς διανομῆς, μετ᾽ αὐτῶν δὲ καὶ αἱ Κυκλάδες. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ ἐμπορικῆς ἀγχινοίας ἦλθε μετ᾽ οὐ πολὺ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ κατάκτησις τοῦ μεγάλου ἐκείνου πλήθους νήσων ἔμελλε νὰ ἐπιβαρύνῃ μεγάλως τοὺς πόρους τῆς πολιτείας. Διὸ ἀπεφασίσθη, ὅπως τὸ ἔργον τῆς καταλήψεως τῶν νήσων ἐπιτραπῇ εἰς ἰδιώτας, οἵτινες ἤθελον νὰ ἱδρύσωσι βενετικὰς ἀποικίας ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ νὰ ζήσωσιν ἐν φιλικαῖς σχέσεσι μετὰ τῆς πολιτείας. Δὲν ὑπῆρχε δὲ σπάνις Βενετῶν τρεπομένων εἰς τολμηρὰς ἐπιχειρήσεις ἐν ἐκείνῃ τῇ γενεᾷ· οὕτω δὲ συνέβη, ὥστε κατ᾽ αὐτὸν δὴ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ βενετικὴ παροικία Κωνσταντινουπόλεως νὰ περιλαμβάνῃ ἄνδρας καταλλήλους ἵν᾽ ἀναλάβωσι τοιαύτην ἐπιχείρησιν. Καὶ δὴ ὁ γηραιὸς Δάνδολος εἶχε συμπαραλάβει μεθ᾽ ἑαυτοῦ εἰς τὴν σταυροφορίαν τὸν ἀνεψιὸν Μᾶρκον Σανοῦδον, τολμηρὸν μαχητὴν καὶ δεξιὸν διπλωμάτην, ὅστις εἶχε διακριθῇ διαπραγματευθεὶς τὴν πώλησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Βενετίαν καὶ διετέλει τότ᾽ ἐν Κωνσταντινουπόλει δικαστὴς ἐν τῷ προξενικῷ δικαστηρίῳ, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Ἀκούσας δὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, ὁ Σανοῦδος ἐγκατέλιπε τὸν δικαστικὸν θῶκον, συνέλεξε περὶ ἑαυτὸν στῖφος τυχοδιωκτῶν, εἰς οὓς ὑπεσχέθη τιμάρια ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἄλλῃ ταύτῃ γῇ τῆς ἐπαγγελίας, ἐξήρτυσεν ὀκτὼ γαλέρας ἰδίαις δαπάναις καὶ ἐξέπλευσε μετ᾽ αὐτῶν, ὅπως δημιουργήσῃ δι᾽ ἑαυτὸν δουκᾶτον ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου. Οὐδεὶς δ᾽ ὑπῆρξεν ὁ δυνάμενος νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ πλὴν τοῦ Λέοντος Γαβαλᾶ, τοῦ Ἕλληνος δυνάστου τῆς Ῥόδου καὶ Καρπάθου, ὅστις ἀπεκάλει ἑαυτὸν *αὐθέντην τῶν Κυκλάδων* καὶ δὴ καὶ *καίσαρα* [1]. Ὑπετάγησαν δ᾽ ἐν τάχει δεκαεπτὰ νῆσοι, καὶ μόνον ἐν μιᾷ τῶν νήσων εὗρεν ὁ Σανοῦδος ποιάν τινα ἀντίστασιν. Ἡ Νάξος εἶχε πάντοτε ὑπάρξει ὁ μαργαρίτης τοῦ Αἰγαίου. Καὶ παρὰ μὲν τοῖς ποιη-

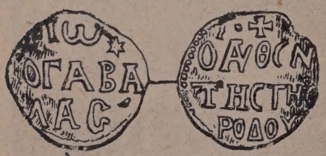

Βενετικὸν πλοῖον. Εἰκὼν λατινικοῦ χειρογράφου.

---

[1] ***Ἀκροπολίτου*** σ. 49, 92. — ***Νικήτα Χωνιάτου*** σ. 842.

ταῖς ἦτο ἡ νῆσος αὕτη τὸ θέατρον τοῦ ὡραίου μύθου περὶ τῆς Ἀριάδνης καὶ τοῦ Διονύσου, ὁ δὲ Ἡρόδοτος λέγει περὶ αὐτῆς, ὅτι *εὐδαιμονίᾳ τῶν νήσων προέφερε*[1]. Ἔτι δὲ καὶ τὴν σήμερον, ἐν ᾧ πολλαὶ τῶν Κυκλάδων εἶνε γυμνοὶ βράχοι, οἱ πορτοκαλλεῶνες καὶ λεμονεῶνες τῆς Νάξου ἀναδεικνύουσιν αὐτὴν πλέον καὶ τῆς Ζακύνθου ἀξίαν τῆς προσωνυμίας *ἄνθους τῆς Ἀνατολῆς*. Αὕτη δ᾽ ὑπῆρξεν ἡ νῆσος ἡ νῦν ἀντιταχθεῖσα εἰς τὸν Βενετὸν πειρατὴν, καθ᾽ ἃ πρὸ δεκαεπτὰ αἰώνων εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τοὺς Πέρσας. Καὶ δὴ σῶμα Γενουησίων πειρατῶν εἶχε καταλάβει τὸ βυζαντιακὸν φρούριον τῆς νήσου πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Σανούδου. Ἀλλ᾽ ὁ ἀγχίνους στόλαρχος, ὅστις ἐγίνωσκε τὴν σημασίαν τῶν παρατόλμων ἀποφάσεων ἐν ὥραις κρισίμοις, ἐπυρπόλησε τὰς γαλέρας αὐτοῦ, ἐπὶ τούτοις δὲ παρεκάλεσε τοὺς ἑταίρους νὰ κατακτήσωσι τὴν νῆσον ἢ νἀποθάνωσι. Μετὰ δὲ πολιορκίαν πέντε ἑβδομάδων τὸ φρούριον παρεδόθη, οὕτω δὲ περὶ τὸ 1207 ὁ Σανοῦδος καὶ οἱ σύντροφοι αὐτοῦ κατέκτησαν δουκᾶτον διαρκέσαν ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας αἰῶνας. Περιελάμβανε δὲ τοῦτο τὸ δουκᾶτον πλὴν τῆς Νάξου, ἣν ὁ Σανοῦδος ἀνέδειξε πρωτεύουσαν αὐτοῦ, τὴν περιώνυμον ἐπὶ

Νόμισμα Ἰωάννου Γαβαλᾶ.

τοῖς μαρμάροις αὐτῆς Πάρον, τὴν Ἀντίπαρον, ἐν ᾗ τὸ περίεργον ἄντρον, τὴν Κίμωλον τὴν πεφημισμένην ἐπὶ τῇ κιμωλίᾳ γῇ, τὴν Μῆλον, ἧς ἡ πικρὰ τύχη παρέσχεν εἰς τὸν Θουκυδίδην ἓν τῶν συγκινητικωτάτων ἐπεισοδίων τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ συγγραφῆς, τὴν πατρίδα τοῦ Σιμωνίδου Ἀμοργὸν, τὴν Ἴον, ἐν ᾗ ὑπῆρξαν οἱ ὑπολαβόντες κείμενον τὸν τάφον τοῦ Ὁμήρου, τὴν Κύθνον, τὴν Σίκινον, τὴν Σίφνον καὶ τὴν Σῦρον, ἥτις ἦτο προωρισμένη νἀποβῇ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἡ κυριωτάτη πασῶν τῶν Κυκλάδων. Πιστῶς δ᾽ ἐμμείνας εἰς τὰς δοθείσας ἐπαγγελίας διένειμεν ὁ Σανοῦδος ἱκανὰς τῶν νήσων εἰς τοὺς ἑταίρους. Καὶ ὁ μὲν Μαρῖνος Δάνδολος, ἄλλος ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου δόγη, ὅστις εἶχε καταλάβει τὴν Ἄνδρον, ἐκράτησε ταύτην τὴν νῆσον, τὴν δευτέραν τῶν Κυκλάδων κατὰ τὸ μέγεθος, ὡς ὑποτελὴς τοῦ ἐξαδέλφου δουκός· ὁ δὲ Λεονάρδος Φώσκολος ἔλαβεν ἐπὶ ὁμοίοις ὅροις τὴν μακρινὴν Ἀνάφην. Ἡ δὲ ἡφαιστειώδης Θήρα, ἥτις ὠνομάσθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς λατινοκρατίας Σαντορήνη

---

[1] ⟨**Ἡροδότου** V, 28⟩.

⟨ἀπὸ κατόπτου πιθανῶς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Εἰρήνης, Santa Irene⟩, περιῆλθεν ὡς κλῆρος εἰς τὸν Ἰάκωβον Βαρότσην, καὶ ἡ Ἀστυπάλαια, ἣν οἱ Φράγκοι παρέφθειραν εἰς Stampalia, εἰς τὸν Quirini, οὗ οἴκου τὸ ὄνομα φέρουσιν ἐν Βενετίᾳ μία ὁδὸς, μία γέφυρα καὶ ἓν μέγαρον. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ Ἀνδρέας καὶ Ἱερεμίας Γκίζης, ἀμφότεροι ὄντες ἐπιχειρηταὶ, οὐ μόνον τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου ἔγειναν κύριοι, ἀλλ᾿ ἐπεξέτειναν τὰς κατακτήσεις αὐτῶν εἰς τὰς βορείους Σποράδας, καταλαβόντες τὴν Σκῦρον, τὴν Σκόπελον καὶ τὴν Σκίαθον, καίτοι δύο τῶν νήσων τούτων, ἡ Τῆνος καὶ ἡ Σκῦρος, συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην τῆς διανομῆς ἀνῆκον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωμανίας. Βοηθούμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Δομινίκου Μικιέλη καὶ τοῦ Πέτρου Ἰουστινιάνη προςήρτησαν εἰς τὰς νησιωτικὰς αὐτῶν κτήσεις τὴν μικρὰν Σέριφον καὶ τὴν Κέων, τὸ ἄσυλον τοῦ Ἀκομινάτου, ἥτις νῆσος πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχεν ἀποκρούσει ἀπὸ τῆς Εὐβοίας τοὺς Ἰταλοὺς δασμολόγους [1]. Ἡ δὲ Πάτμος, ἀναμφιβόλως ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν αὐτῆς σχέσεων κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ μοναχοὶ αὐτῆς ἠξιώθησαν πολλῶν προνομίων παρὰ τῶν Βενετῶν. Ἡ δὲ Λῆμνος, ἥτις εἶχε συμπεριληφθῆ κατὰ τὴν διανομὴν εἰς τὴν μερίδα τοῦ αὐτοκράτορος, ἔγεινε τιμάριον τῶν Navigajosi, οἵτινες ἔλαβον παρ᾿ αὐτοῦ τὴν προςωνυμίαν μεγάλου δουκὸς, ἣν ἔφερεν ἐν Βυζαντίῳ ὁ ναύαρχος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Τὰ δὲ ἀπομεμακρυσμένα Κύθηρα, ἅτινα ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις συμπεριελήφθησαν παραδόξως εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, ἠξίωσεν ὁ Μᾶρκος Βενιέρης διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ γενέτειρα τῆς Κυθερείας ἀνῆκε δικαιώματι εἰς οἶκον καυχώμενον ἐπὶ τῇ καταγωγῇ ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης ⟨ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τοῦ ἰταλικοῦ αὐτῆς ὀνόματος Venere πρὸς τὸ ὄνομα τῶν Venieri⟩. Τέλος δὲ οἱ Βιᾶροι ἔγειναν μαρκίωνες τῶν μικρῶν Ἀντικυθήρων.

Ἡ δὲ μακρὰ Εὔβοια, ἥτις ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἔσχε ποικίλας περιπετείας. Εἴδομεν ταύτην καταληφθεῖσαν τῷ 1205 ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου d'Avesnes. Ἀλλ᾿ οὗτος εἶχε στρέψει σύμπασαν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου οὕτως, ὥστε δὲν ἀφωσιώθη προσηκόντως εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς Εὐβοίας. Ἐπειδὴ δὲ μετά τινα ἔτη ἀπέθανεν ἄκληρος, δὲν ἐθεμελίωσε δυναστείαν ἐν τῇ νήσῳ, ἁπλῶς δὲ παρεχώρησε γαίας ἐν

---

[1] *Ῥωμανοῦ* Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 228.

αὐτῇ εἰς τοὺς Ναΐτας χάριν ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ [1]. Ὁ δὲ Βονιφάτιος διήρεσε τὴν Εὔβοιαν εἰς τρία μεγάλα τιμάρια, παραχωρηθέντα εἰς τρεῖς Οὐηρωναίους εὐπατρίδας, τὸν Ῥαβανὸν Δαλλεκάρτσερη, τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Γυιβέρτον καὶ τὸν Πεγορᾶρον dei Πεγοράρη. Ὁ οἶκος Δαλλεκάρτσερη, ὅστις ἐξέλιπεν ἤδη ἀπὸ μακροῦ, ἦτο ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἰσχυρὸς ἐν Οὐηρῶνι. Εἷς τῶν δύο συμβούλων τῆς πόλεως ἐν ἔτει 1178 ἦτο μέλος τοῦ οἴκου τούτου, τῶν δὲ δύο ἀδελφῶν τοῦ Ῥαβανοῦ ὁ μὲν Ἐρρῖκος ἦτο ἐπίσκοπος Μαντούης, ὁ δὲ Ῥεδονδέλλος εἶχε τὴν ἀρχὴν ποτεστάτου (Podestà) τῷ 1210 καὶ ἔκτισε τὴν ἀρχαίαν ξυλίνην *Οἰκίαν τῶν ἐμπόρων* (Casa dei Mercanti), καθ' ἃ ὑπομιμνήσκει τὸν περιηγητὴν μέχρι καὶ τῆς σήμερον νέα ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ μεταγενεστέρου κτιρίου τοῦ ἀντικαταστήσαντος τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο [2]. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Ῥαβανὸς εἶχε παράσχει διακεκριμένας ὑπηρεσίας εἰς τὸν βασιλέα τῆς Θεσσαλονίκης, βοηθήσας τὸν Μᾶρκον Σανοῦδον κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν περὶ πωλήσεως τῆς Κρήτης εἰς τοὺς Βενετοὺς, ὁ δὲ Γυιβέρτος καὶ ὁ Πεγορᾶρος συνυπέγραψαν τὸ πωλητήριον ἔγγραφον ὡς μάρτυρες. Ἀγνοῶν δ' ὁ Βονιφάτιος τὴν εἰς τὴν Βενετίαν διὰ τῆς συνθήκης τῆς διανομῆς παραχώρησιν τοῦ Ὠρεοῦ καὶ τῆς Καρύστου, εἰς μὲν τὸν Πεγορᾶρον παρεχώρησε τὰ βόρεια τῆς Εὐβοίας, εἰς δὲ τὸν Γυιβέρτον τὸ μέσον τῆς νήσου, εἰς δὲ τὸν Ῥαβανὸν τὰ νότια αὐτῆς, καὶ οἱ τρεῖς δυνάσται ἔλαβον τὴν προσωνυμίαν τριτημορίων τῆς Εὐβοίας (terzieri, terciers). Μετὰ δὲ τῆς νοτίου βαρωνείας τῆς Καρύστου φαίνεται ἑνωθεῖσα καὶ

Ναΐτης.

---

[1] **Ἰννοκεντίου Γ'** Epistolae Βιβλ. XIII, ἐπιστ. 146.

[2] Antiche Cronache Veronesi Τόμ. Α' σελ. 388. — *Panvinius* Antiquitatum Veronensium σ. 153, 189. — *Turresanus* Elogium historicarum nobilium Veronae propaginum σ. 76-7. — *Tafel - Thomas* Urkunden Τόμ. Α' σ. 90.

ἡ Αἴγινα, ἥτις ὁμοίως ἦτο κατὰ τὰς συνθήκας κτῆσις βενετική [1]. Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ, τοῦ Πεγοράρου ἐπιστρέψαντος εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τοῦ Γυιβέρτου θανόντος, ὁ Ῥαβανὸς ἔμεινε μόνος κύριος τῆς Εὐβοίας.

Περὶ δὲ τῆς Κερκύρας ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐφήρμοσε τὸ αὐτὸ σχέδιον, οὗ εἶχε γείνει χρῆσις χάριν καταλήψεως τῶν Κυκλάδων. Πράγματι δὲ τὸ πρῶτον παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐκτοπισθῇ ὁ Γενουήνσιος πειρατὴς Βετρᾶνος, ὅστις εἶχε καταστήσει τὴν νῆσον κυριώτατον αὑτοῦ ὁρμητήριον ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς τετάρτης σταυροφορίας [2]. Δὲν εἶνε δὲ σαφὲς ἂν νῦν κατεῖχον τὸ φρούριον οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἢ ἂν οἱ κάτοικοι τῆς Κερκύρας εἶχον πρὸς καιρὸν ἐπανέλθει εἰς τὴν βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν, καθ᾽ ὃν χρόνον οἱ σταυροφόροι εἶχον προσορμισθῇ εἰς τὴν νῆσον πλέοντες πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν [3]. Ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ πράγματα, ὁ τολμηρὸς Γενουήνσιος *καπετᾶνος*, ὡς ἀπεκάλουν αὐτὸν οἱ συμπατριῶται αὐτοῦ, δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ἐγκαταλίπῃ νῆσον οὕτω πλουσίαν, ἅμα δὲ κειμένην ἐπικαιρότατα πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ πειρατικοῦ αὑτοῦ ἔργου. Ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου καὶ διὰ τοὺς Βενετοὺς ἡ Κέρκυρα ἦτο, ὡς εἰκὸς, σταθμὸς σπουδαιότατος, ὁ πρῶτος κρίκος ἐν τῇ ἁλύσει τῶν νεωστὶ καταληφθεισῶν ἑλληνικῶν κτήσεων τῆς Βενετίας· ἥκιστα δ᾽ ἐπεθύμουν νὰ περιέλθῃ αὕτη εἰς χεῖρας πειρατοῦ, ὅστις μάλιστα ἦτο Γενουήνσιος, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ χειρότερον. Διὸ ὁ στόλος ὁ φέρων εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1205 ἐκ Βενετίας τὸν πρῶτον Λατῖνον πατριάρχην κατέλαβεν ἁπλῶς τὴν Κέρκυραν ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς βενετικῆς πολιτείας μετὰ σθεναρὰν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων. Κατελείφθη δ᾽ ἐν τῇ νήσῳ Βενετὸς βάϊλος, ὅστις τὸ πρῶτον ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἀρχὴν τοῦ κοινοῦ τῆς Βενετίας. Ἀλλ᾽ ἅμα τῷ ἀπόπλῳ τοῦ στόλου ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν ὁ Βετρᾶνος, οἱ δὲ Κερκυραῖοι προθύμως παρέσχον εἰς αὐτὸν τροφὰς καὶ εἰςεδέχθησαν εἰς τὴν πόλιν τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ, προκαλέσαντες οὕτω δευτέραν ἔφοδον τῶν Βενετῶν

---

[1] *Andrea Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. ΙΒ′ σ. 334. — *E. Dandolo* Cronaca Veneta φ. 44α. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* ἐν Chroniques gréco-romanes σ. 179. — *Hopf* Karystos ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 33. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Urkunden und Zusätze zur Geschichte der Insel Andros σ. 225.

[2] *Serra* Storia della antica Liguria Τόμ. Α′ σ. 465.

[3] Τοῦτο φρονοῦσιν ὁ ***Ῥωμανὸς*** ⟨Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου σ. 10⟩ καὶ ὁ ***Ἱδρωμένος*** ⟨Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Κερκύρας σ. 627⟩.

κατὰ τῆς νήσου. Καὶ δὴ τῷ 1206 μέγας στόλος ὑπὸ τὴν ναυαρχίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ γηραιοῦ δόγη Δανδόλου κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα. Καὶ τὸ μὲν φρούριον ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου παρὰ τὴν ἀντιταχθεῖσαν κρατερὰν ἀντίστασιν, ἡ δ᾽ ἐν τῷ πελάγει ζώγρησις τοῦ Βετράνου καὶ ἡ θανάτωσις αὐτοῦ ἐν Κερκύρᾳ μετὰ ἑξήκοντα περίπου τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ὑπῆρξε σωτήριον δίδαγμα εἰς τοὺς ὑπολοίπους τῶν νησιωτῶν. Τὸ δικόρυφον φρούριον, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα Κορυφὼ, παραφθαρὲν εἰς τὸ Corfù τῶν Ἰταλῶν, ὅπερ παρέλαβον καὶ οἱ νεώτεροι, ὠχυρώθη, καὶ διωρίσθη Βενετὸς διοικητὴς τῆς νήσου. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία ἐπείσθη, καθ᾽ ἃ καὶ περὶ τῶν Κυκλάδων, ὅτι δὲν εἶχεν ἀρκετὴν δύναμιν, ὅπως διοικῇ ἀπ᾽ εὐθείας κτῆσιν οὕτω δυσκυβέρνητον. Διὸ τῷ 1207 ἡ Κέρκυρα μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκόντων νησυδρίων μετεβιβάσθη εἰς δέκα Βενετοὺς εὐπατρίδας χάριν αὐτῶν καὶ τῶν κληρονόμων ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ὤφειλον νὰ συντηρῶσι τὰ ὀχυρώματα αὐτῆς καὶ νὰ πληρόνωσιν ἐτησίως «πεντακόσια καλὰ χρυσᾶ νομίσματα *μανουηλᾶτα*», ἤτοι τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Ἐπεφύλαξε δ᾽ ἡ βενετικὴ πολιτεία εἰδικὰ ἐμπορικὰ προνόμια εἰς τοὺς ἐν τῇ ἀποικίᾳ ὑπηκόους αὐτῆς, καὶ κατεβλήθη μεγάλη προσοχὴ πρὸς προστασίαν τῶν Ἑλλήνων ὅσοι ἤθελον πεισθῇ νὰ ὀμόσωσι πίστιν εἰς τὴν Βενετίαν. Ἐδόθη δ᾽ εἰς τοὺς ἀποίκους ἡ ἐντολὴ νὰ μὴ ἐπιβάλωσιν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς ἄλλους φόρους πλὴν τῶν ἐθιζομένων κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους, καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ εὐλαβῶνται τὰ ὑφιστάμενα δίκαια τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἠλπίζετο δὲ ἀνοήτως, ὅτι αἱ διατάξεις αὗται θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν κτῆσιν τῆς νήσου [1]. Ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε ἡ τύχη τοῦ Βετράνου δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος δι᾽ ἄλλας τῶν Ἰονίων νήσων. Ὁ τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον κατέχων κόμις Μάϊος ἢ Ματθαῖος Ὀρσίνης, καταληφθεὶς ὑπὸ τρόμου ἐπὶ τῇ ἀνασταυρώσει τοῦ συμπειρατοῦ, ἠσθάνθη τύψεις συνειδότος ἐφ᾽ οἷς εἶχε πράξει, καὶ, θέλων νὰ καθησυχάσῃ τὴν τεταραγμένην αὐτοῦ ψυχὴν, ὡμολόγησε τῷ 1207 τὴν ἐπὶ τὰς ὑπ᾽ αὐτοῦ κατεχομένας χώρας ἐπικυριαρχίαν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ΄, οὗ τὸ ἐνδιαφέρον

---

[1] *Martin da Canal* La Chronique des Vénitiens ἐν τῷ Archivio Storico Italiano Τόμ. Η′ σ. 346, 348, 720.— *Andrea Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ′ σ. 336. — *Sanudo* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ′ σ. 535. — *E. Dandolo* Cronaca Veneta φ. 43α. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Α′ σ. 569. Τόμ. Β′ σ. 55-9. — *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. VI-VIII.

περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων ἐκπλήσσει πάντα ἀναγινώσκοντα τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη ὁ κόμις ὑπέλαβε συνετώ-

Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ΄.

τερον νἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Βενετίας, ἥτις ἐπὶ τούτοις ἀφῆκεν αὐτὸν ἀδιατάρακτον ἐν τῇ κατοχῇ τῆς Κεφαλληνίας καὶ

τῆς Ζακύνθου, καίτοι κατὰ τὸ γράμμα τῆς συνθήκης περὶ τῆς διανομῆς αἱ νῆσοι αὗται ἀνῆκον εἰς τὴν Βενετίαν [1].

Τέλος δ' ὑπελείπετο ἡ κατάληψις τῆς μεγίστης ἁπασῶν τῶν ἑλληνικῶν νήσων, τῆς Κρήτης, ἣν ὁ Βονιφάτιος εἶχε πωλήσει ἀντὶ μικροτάτου τιμήματος εἰς τοὺς Βενετούς. Ἀλλ' ἀκριβῶς πρὸ ταύτης τῆς

Ὁ Ἰάκωβος Τιέπολος ὡς δόγης τῆς Βενετίας.

συμβάσεως οἱ μεγάλοι ἀντίπαλοι τῆς Βενετίας, οἱ Γενουήνσιοι, εἶχον ἐγκαταστήσει ἐν τῇ νήσῳ ἀποικίαν. Κατὰ ταῦτα δὲ ἦτο φανερὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ἡ Κρήτη ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων ἐμπορικῶν πόλεων. Οἱ δὲ Βενετοὶ ἐπελήφθησαν τῆς καταλήψεως διὰ τῆς ἀποβιβάσεως μικρᾶς φρουρᾶς εἰς

---

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Epistolae Τόμ. Β' σ. 16, 73. — *Andrea Dandolo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΙΒ' σ. 336.

Σπιναλόγγαν κατὰ τἀνατολικὰ τῆς νήσου. Ἀλλά, πρὶν ἢ κατορθωθῇ ἡ προςάρτησις τοῦ ὑπολοίπου, Γενουήνσιος πολίτης, ὁ Ἐρρῖκος Πεσκατόρε, κόμις Μελίτης καὶ εἷς τῶν τολμηροτάτων ναυτικῶν τῶν φιλοκινδύνων ἐκείνων χρόνων, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κρήτην, παρορμώμενος ὑπὸ τῆς Γενούης, καὶ ἐδέχθη τὴν προςκύνησιν τῶν Κρητῶν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀβοηθήτου καὶ ἀπομεμονωμένης βενετικῆς φρουρᾶς [1]. Τότε δὲ ἀπεστάλη ἐκ Βενετίας μεγαλειτέρα δύναμις, ἥτις ἐξέβαλεν ἀπὸ τῆς νήσου τὸν Μελιταῖον πειρατήν, καὶ ἐγκατέστησεν ὡς πρῶτον Βενετὸν διοικητὴν τῆς Κρήτης ἢ *δοῦκα*, ὡς ἀπεκαλεῖτο, τὸν ⟨Ἰάκωβον⟩ Τιέπολον, ⟨ὅστις ἔπειτα ἀνεδείχθη δόγης τῆς Βενετίας⟩. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία δὲν κατώρθωσεν ἀκόμη νὰ μείνῃ ἀδιαφιλονείκητος ἡ ὑπ᾽ αὐτῆς κατοχὴ τῆς ἀγορασθείσης νήσου. Καὶ δὴ ὁ κόμις τῆς Μελίτης ἐπεκαλέσθη ὡς πιστὸν τέκνον τῆς ἐκκλησίας τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ΄. Ἡ δὲ Γένουα ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα ὡς ἴδιον ἑαυτῆς, καὶ διέρρευσαν πέντε ὅλα ἔτη, πρὶν ἢ ὁ κόμις ἐκνικηθῇ τελείως. Τότε δὲ ἀνακωχὴ ὁμολογηθεῖσα μετὰ τῶν Γενουησίων κατέστησε δυνατὸν τῷ 1212 εἰς τοὺς Βενετοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πρώτην καθολικὴν ἀπόπειραν πρὸς ἀποικισμὸν τῆς Κρήτης καὶ διοργάνωσιν τῆς ἐν αὐτῇ διοικήσεως. Οὕτω δ᾽ ἐνωρὶς οἱ ἔμποροι τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἤρχισαν διδασκόμενοι, ὅτι ἡ Κρήτη, καίπερ ἀντὶ εὐτελοῦς χρήματος ἀγορασθεῖσα, ἦτο κτῆσις ἀπαιτοῦσα πρὸς συντήρησιν δαπάνας μεγίστας [2].

---

[1] **Νικήτα Χωνιάτου** σ. 843.

[2] *Laurentius de Monacis* Chronicon σ. 153. Ὁ χρονογράφος οὗτος, γράψας τῷ 1413, ἦτο Βενετὸς λογοθέτης ἐν Κρήτῃ, τὸ δὲ Χρονικὸν αὐτοῦ εἶνε ἡ ἀρίστη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς νήσου μέχρι τοῦ 1354. Ὁ *Gerola* (La dominazione Genovese in Creta ⟨ἐν τοῖς Atti dell' Accademia degli Agiati Σειρᾶς Γ΄ Τόμ. Η΄ τεῦχ. β΄. Ἐν Ῥοβερέτῳ. 1902⟩ παρέχει τὴν ἀρίστην νέαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πρώτων τούτων ἐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄

Η ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ (1207–1214)

Ἐκθέσαντες τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν οἱ Φράγκοι κατέλαβον τὰ διάφορα τμήματα τῆς Ἑλλάδος, ἂς ἴδωμεν νῦν πῶς προέβησαν εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν κατακτήσεων αὐτῶν. Ἡ μὲν συνήθης τάσις τοῦ αὐστηρῶς λεπτολόγου πνεύματος τῶν Λατίνων, εὑρισκομένων ἀντιμετώπων νέας πολιτικῆς καταστάσεως πραγμάτων, εἶνε τὸ σχεδιάζειν ἐπὶ τοῦ χάρτου θεσμοὺς αὐτόχρημα μὲν τελείους ὑπὸ ἔποψιν θεωρητικήν, ἀλλὰ καὶ αὐτόχρημα δυςεκτελέστους ὑπὸ ἔποψιν πρακτικήν. Ἀλλ᾽ οἱ Φράγκοι εὐπατρίδαι, οὓς ἔκτακτος περίστασις μετέβαλεν εἰς Σπαρτιάτας καὶ Ἀθηναίους νομοθέτας, ἀντέστησαν εἰς τὸν τοιοῦτον πειρασμόν, οὐδ᾽ ἐζήτησαν ἐμπνεύσεις ἀπὸ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Λυκούργου. Περιωρίσθησαν δ᾽ ἀπ᾽ ἐναντίας ἁπλῶς εἰς μεταφύτευσιν τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος, οὗ, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ὅλως ξένοι ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, καὶ ἐφήρμοσαν εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι νέα φραγκικὰ κράτη αὐτὰς ἐκείνας τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου τὰς διατυπωθείσας μὲν πρὸ ἑνὸς αἰῶνος εἰς τὰ περιώνυμα *Συνήθεια* (Assises) *τῶν Ἱεροσολύμων*, ἐπ᾽ ἐσχάτων δ᾽ εἰςαχθείσας ὑπὸ τοῦ Ἀμαλρίχου (Amaury) Λουσινιανοῦ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Κύπρου [1]. Ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς πολιτικῆς διοργανώσεως ἑνὸς τούτων τῶν κρατῶν ἔχομεν λεπτομερῆ γνῶσιν· τὸ κράτος δὲ τοῦτο εἶνε ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας, ἡ μεγίστη καὶ σπουδαιοτάτη ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς φραγκοκρατίας.

Τοῦ Σαμπλίττου κλῆρος ὑπῆρξε μόνον τὸ νὰ θέσῃ τὰ θεμέλια τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἱδρυθείσης ἡγεμονίας. Ἐν ᾧ δὲ διέτριβε περὶ τὸ ἔργον τῆς διοργανώσεως, ἔλαβε τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ ἐπιζῶν πρεσβύτατος αὐτοῦ ἀδελφὸς Λουδοβῖκος εἶχεν ἀποθάνει ἄκληρος· ἕνεκα δὲ τοῦ συμβάντος τούτου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Σαμπλίττης εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπως ἀξιώσῃ τὴν ἐν Βουργουνδίᾳ κληρονομίαν αὐτοῦ.

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2611-14. — Livre de la Conqueste σ. 79.

Ἀλλά, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ, κατέστησεν ἐπιτροπείαν, συγκειμένην ἐκ δύο Λατίνων ἐπισκόπων, δύο σπειράρχων καὶ τεσσάρων ἢ πέντε Ἑλλήνων ἀρχόντων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Βιλλαρδουίνου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς εἰς τιμάρια διαιρέσεως τοῦ Μορέως καὶ τῆς ἀπονομῆς αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς κατακτητικῆς στρατιᾶς κατ᾽ ἀναλογίαν τοῦ πλούτου αὐτῶν καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀκολουθούντων αὐτούς. Ἐγκρίνας δ᾽ ὁ Σαμπλίττης τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ταύτης προταθέντα παρεχώρησεν εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον τὰς βαρωνείας τῶν Καλαμῶν καὶ τῆς Ἀρκαδίας, ἤτοι Κυπαρισσίας, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἀπωλείας τῆς ἀρχῆθεν ἀπονεμηθείσης εἰς αὐτὸν Κορώνης, ἥτις τότε κατείχετο ὑπὸ τῶν Βενετῶν. Διορίσας δὲ ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἢ βάϊλον ἐν Ἀχαΐᾳ τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Οὔγωνα, ἀπέπλευσε τῷ 1209
εἰς τὴν Ἑσπερίαν. Ἀλλὰ διερχόμενος διὰ τῆς Ἀπουλίας ἀπέθανε, καί, ἐπειδὴ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ δὲν ἐπέζησε πολὺν χρόνον μετ᾽ αὐτόν, ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν ὁ Βιλλαρδουῖνος ὡς βάϊλος μέχρις οὗ ἀναλάβῃ αὐτὴν ἐρχόμενος ἐκ Γαλλίας ὁ πλησιέστατος ἐξ ἀγχιστείας συγγενὴς τοῦ θανόντος [1].

Ἡ δὲ πρώτη πρᾶξις τοῦ Βιλλαρδουίνου ὑπῆρξεν ἡ σύγκλησις συνελεύσεως (*παρλαμᾶ,* parlament) ἐν Ἀνδραβίδᾳ, ἥτις ἦτο τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς ἡγεμονίας, καὶ ἐν αὐτῇ ὑπεβλήθη ὁ κῶδιξ ἤ, καθ᾽ ἃ λέγει τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, τὸ *ῥιτζίστρο* (régistre) τὸ περιλαμβάνον τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπείας. Συμφώνως δὲ πρὸς τὸν καταστατικὸν τοῦτον χάρτην ἱδρύθησαν δώδεκα βαρωνεῖαι, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐνθυμίζει τοὺς δώδεκα ὁμοτίμους Καρόλου τοῦ μεγάλου, ὧν οἱ βαρῶνοι μετὰ τῶν ἄλλων ὑποτελῶν *(λίζιοι)* συναπετέλουν *κούρτην,* ἤτοι βουλήν, ἥτις οὐ μόνον ἐχρησίμευεν ὡς συμβούλιον τοῦ ἡγεμόνος ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐπετέλει ἔργα δικαστηρίου ἀποφασίζοντος περὶ φεουδαλικῶν ζητημάτων. Κατὰ δὲ τὴν ἵδρυσιν τῶν δώδεκα ἐκείνων βαρωνειῶν ἐλήφθη προσηκόντως ὑπ᾽ ὄψιν, ὅτι οἱ Φράγκοι ἦσαν στρατιωτικὴ ἀποικία ἐν τῷ μέσῳ ἀλλογενοῦς καὶ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον πολεμίου πληθυσμοῦ, διεσπαρμένη ἀνὰ χώραν κεκτημένην ἀξίας λόγου στρατηγικὰς θέσεις. Διὸ ἐν μεταγενεστέρῳ χρόνῳ μετὰ τὴν διανομὴν τῶν βαρωνειῶν ἐκτίσθησαν ἐν αὐταῖς ὀχυρὰ

---

[1] Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως λέγει, ὅτι ὁ Βιλλαρδουῖνος διώρισε τὸν Σαμπλίττην βάϊλον αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ Ἰννοκέντιος Γ΄, σύγχρονος ἐξαίρετον ἔχων γνῶσιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, ῥητῶς ποιεῖται μνείαν ὡς βαΐλου τοῦ Οὔγωνος de Cham. Ἴδε **Ἰννοκεντίου Γ΄** Epistolae Βιβλ. XIII, ἐπιστ. 170.

κάστρα ἐπὶ φυσικῶς ἐπικαίρων θέσεων, ἐξ ὧν ὁ βαρῶνος ἠδύνατο νὰ ἐκφοβῇ τὴν περικειμένην χώραν. Ὁ δὲ κύριος λόγος τοῦ συστήματος τούτου δύναται νὰ κατανοηθῇ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ περιωνύμου ἀρκαδικοῦ φρουρίου Ματάγριφον. Καὶ ἐσήμαινε μὲν τοῦτο φόνον τῶν Γραικῶν, οὓς Grifon ἐκάλουν συνήθως οἱ Φράγκοι χρονογράφοι[1], ἐκτίσθη δὲ πλησίον τῆς σημερινῆς Δημητσάνης ὑπὸ τοῦ βαρώνου τῆς Ἄκοβας Βαλθέρου de Rozières χάριν ἀμύνης τῆς πλουσίας κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ. Τὰ δὲ λαμπρὰ λείψανα τοῦ κάστρου τῆς Καρυταίνης, τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου Τολέδου, ὅπερ δεσπόζει τῆς φάραγγος τοῦ περιωνύμου τούτου ποταμοῦ, ὃν οἱ Φράγκοι ἐκάλουν Charbon, δεικνύουσιν ἀκόμη σήμερον τὴν θέσιν ὅπου ὁ Οὔγων de Bruyères καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γοδεφρεῖδος ἔκτισαν ὀχυρὸν ἔρυμα ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς ἑλληνικῆς πόλεως Βρένθης πρὸς ἐκφόβησιν τῶν Σλάβων[2] τῶν Σκορτῶν, τῆς ἀρχαίας Γόρτυνος. Ἡ δ᾿ ἐξέχουσα σημασία τῶν δύο τούτων βαρωνειῶν ἀπεδείχθη ὑπὸ τῆς παραχωρήσεως εἰκοσιτεσσάρων μὲν ἱπποτικῶν τιμαρίων εἰς τὴν πρώτην, εἰκοσιδύο δ᾿ εἰς τὴν δευτέραν. Τὸ δ᾿ ἐπὶ λόφου ἐκτισμένον κάστρον τοῦ πλησίον τοῦ Γυθείου κειμένου Πασσαβᾶ, οὕτω καλουμένου ἀπὸ τοῦ πολεμικοῦ κελεύσματος τῶν Γάλλων Passe-avant, ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς ἀκόμη τὸν τρόπον, καθ᾿ ὅν ποτε ὁ Ἰωάννης de Neuilly, ὁ κληρονομικὸς πρωτοστράτωρ τῆς Ἀχαΐας καὶ κύριος τεσσάρων τιμαρίων, ἐπετήρει τοὺς ἀνησύχους κατοίκους τῆς Μαΐνης. Καὶ δὲν ἐσώθησαν μὲν ἕνεκα τῶν συχνῶν σεισμῶν μεσαιωνικὰ κτίρια ἐν Βοστίτσῃ, τῷ ἀρχαίῳ Αἰγίῳ, ὅπου ὁ Οὔγων de Lille de Charpigny ἔλαβεν ὀκτὼ ἱπποτικὰ τιμάρια, ἀλλὰ τὸ ὄνομ᾿ αὐτοῦ ἐπιζῇ ἀκόμη ἐν τῷ χωρίῳ Κερπινῇ, ὅπερ εἶνε σήμερον σταθμὸς τοῦ ὀδοντωτοῦ σιδηροδρόμου μεταξὺ Διακοφτοῦ καὶ Καλαβρύτων. Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς Καλαβρύτοις ἐγκατεστάθη ὁ Ὄθων de Tournay καὶ ἐν Χαλαντρίτσῃ πρὸς νότον τῶν Πατρῶν ὁ Ὠδεβέρτος de la Trémouille, γόνος οἴκου περιωνύμου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλίας· καὶ ἐκεῖνος μὲν εἶχε δώδεκα, οὗτος δὲ τέσσαρα τιμάρια. Ἡ δὲ πλησίον τῆς Μεγάλης πόλεως κειμένη Βελίγοστη, περιλαμβάνουσα τέσσαρα τιμάρια, περιῆλθεν εἰς

---

[1] Ἴσως Matagrifon ἐσήμαινεν οὐχὶ φόνον τῶν Γραικῶν, ἀλλὰ σταμάτημα, ἐκ τῆς ἀρχαίας γαλλικῆς λέξεως mater. Τὸ αὐτὸ δὲ ὄνομα εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ.

[2] ⟨ Ἀπαράδεκτος εἶνε ἡ ἀποδοχὴ Σλάβων κατ᾿ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν Ἀρκαδίᾳ ⟩.

τὸν Βέλγην Ματθαῖον de Valaincourt de Mons, καὶ τὸ Νύκλι πλησίον τῆς Τεγέας μετὰ ἓξ τιμαρίων εἰς τὸν Γουλιέλμον de Morlay. Ὁ δὲ Γουίδων de Nivelet ἐκράτει ἐν ὑποταγῇ τοὺς Τσάκωνας τοῦ Λεωνιδείου καὶ ἐπετήρει τὴν πεδιάδα τῆς Λακωνικῆς ἀπὸ τῆς βαρωνείας αὐτοῦ εἰς Γεράκι, ἐχούσης ἓξ τιμάρια. Ἡ δὲ Γρίτσενα, ἐπιτραπεῖσα εἰς βαρῶνον καλούμενον Λουκᾶν[1] μετὰ τεσσάρων τιμαρίων ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένων, ἐδέσποζε τῶν χαραδρῶν τῆς περὶ τὰς Καλάμας ὀρεινῆς χώρας. Αἱ δὲ Πάτραι ἐδόθησαν ὡς βαρωνεία εἰς τὸν Γουλιέλμον Ἀλεμᾶνον, καταγόμενον ἐξ οἴκου τῆς Προβιγκίας, οὗ τὸ ὄνομα διασώζεται ἀκόμη ἐν Κερκύρᾳ, καὶ ὁ τολμηρὸς βαρῶνος δὲν ὤκνησε νὰ κτίσῃ τὸ φρούριον αὐτοῦ ἐκ τῶν λίθων τῆς οἰκίας καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου. Τέλος δὲ ἡ δωδεκὰς συνεπληροῦτο διὰ τῶν βαρωνειῶν τῶν Καλαμῶν καὶ τῆς Ἀρκαδίας, ἃς ὁ βάϊλος εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Σαμπλίττου.

Πλὴν δὲ τῶν δώδεκα τούτων λαϊκῶν ὁμοτίμων ὑπῆρχον καὶ ἑπτὰ κληρικοὶ βαρῶνοι, ὧν αἱ ἕδραι καθωρίσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προϋφισταμένης τάξεως τῶν ἑλληνικῶν ἐπισκοπῶν. Τούτων δὲ τὴν ἀνωτάτην θέσιν ἐπεῖχεν ὁ Ἀντέλμος de Clugny, Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ ἔξαρχος Ἀχαΐας. Εἰς αὐτὸν δὲ ὑπήγοντο αἱ ἓξ ἐπισκοπαὶ Ὠλένης, ἥτις οὕτω καλουμένη ἀπὸ μικροῦ χωρίου πλησίον τοῦ σημερινοῦ Πύργου ἕδραν εἶχε τὴν Ἀνδραβίδαν, Μεθώνης, Κορώνης, Βελίγοστης, Ἀμυκλῶν καὶ Λακεδαιμονίας. Καὶ ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος ἔλαβεν ὀκτὼ ἱπποτικὰ τιμάρια, οἱ δ' ἐπίσκοποι ἀνὰ τέσσαρα ἕκαστος, ἀνὰ τέσσαρα δ' ὁμοίως ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἱππότας τοῦ Τευτονικοῦ τάγματος, εἰς τοὺς Ἰωαννίτας καὶ εἰς τοὺς Ναΐτας. Καὶ κυρία μὲν ἕδρα τῶν Τευτόνων ἱπποτῶν ἦτο ἡ Μοστενίτσα, κειμένη πλησίον τῶν Καλαμῶν, οἱ δὲ Ἰωαννῖται ἦσαν ἐγκαθιδρυμένοι ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς Μεθώνης. Ὅτε δὲ μετὰ ἕνα αἰῶνα διελύθη τὸ τάγμα τῶν Ναΐτῶν, αἱ ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Ἤλιδι κτήσεις αὐτῶν περιῆλθον εἰς τοὺς Ἰωαννίτας. Ἐν τῇ Ἤλιδι δὲ ἦσαν καὶ αἱ κτήσεις τοῦ ἡγεμόνος· συνήθης δὲ αὐτοῦ ἕδρα, ὁσάκις δὲν διέτριβεν ἐν Ἀνδραβίδᾳ (Andreville), ἦτο ἡ Λακεδαιμονία, ἣν οἱ Φράγκοι ἐκάλουν La Crémonie. Τῶν δὲ ἱπποτῶν καὶ ἀκολούθων, ὧν ἕκαστος ἔλαβεν ἓν τιμάριον, τὸ πλῆθος ἦτο οὕτω μέγα, ὥστε ὁ χρονο-

---

[1] Μόνος ὁ ***[Ψευδο]δωρόθεος Μονεμβασίας*** (Βιβλίον ἱστορικὸν σ. 464) μνημονεύει τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ *Τουντετζέπρουντε*, ὅπερ εἶνε προφανὴς παραφθορὰ τοῦ de Charpigny. ⟨Ὁ μεταφραστὴς θεωρεῖ τοῦτο λίαν ἀπίθανον⟩.

γράφος δὲν ἔσχε τὴν ὑπομονὴν νἀναγράψῃ αὐτούς. Δίκην δούλων δὲ προσηρτήθησαν εἰς τοὺς νέους κυρίους οἱ ἐν ταῖς βαρωνείαις ζῶντες πάροικοι.

Μετὰ δὲ τὴν διανομὴν τῶν βαρωνειῶν ἐπῆλθεν ἡ διάταξις τῶν κατὰ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἅπαντες οἱ ὑποτελεῖς ὑπεχρεοῦντο νὰ στρατεύωνται ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἑτέρους δὲ τέσσαρας μῆνας νὰ μένωσιν ἐν φρουρᾷ, ἧς ὑπηρεσίας ἦσαν ἀπηλλαγμένοι μόνοι οἱ ἱερωμένοι καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰ τρία μοναχικὰ τάγματα. Κατὰ δὲ τοὺς ὑπολοίπους τέσσαρας μῆνας, οὓς ἠδύναντο νὰ διαγάγωσιν οἴκοι, εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἶνε ἕτοιμοι, ὅπως ὑπακούσωσιν εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ ὁρίσῃ τίνας μῆνας τοῦ ἔτους ἐξέλεγε πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων. Μετὰ δὲ τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας ἤ, κατὰ διάφορον γραφὴν τοῦ Χρονικοῦ ὀλιγώτερον πιθανὴν, μετὰ τὸ τεσσαρακοστὸν δὲν ἀπῃτεῖτο πλέον αὐτοπρόσωπος στρατιωτικὴ ὑπηρεσία, ἀλλ᾽ ὁ ὑπήκοος ὤφειλε νὰ στείλῃ ὡς ἀντικαταστάτην αὐτοῦ τὸν υἱὸν ἤ, ἂν δὲν εἶχεν υἱὸν, ἄλλον τινὰ οἱονδήποτε. Ὅσοι δὲ τῶν ὑποτελῶν εἶχον τέσσαρα τιμάρια, εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ στρατεύωνται μεθ᾽ ἑνὸς ἱππέως καὶ δώδεκα *σεργέντων* τεταγμένων ὑπ᾽ αὐτὸν, οἱ δὲ κύριοι πλειόνων τῶν τεσσάρων τιμαρίων ὤφειλον νὰ παρέχωσι δι᾽ ἕκαστον ἐπὶ πλέον τιμάριον δύο ἐνόπλους *σεργέντους* καὶ ἕνα ἱππέα· ἕκαστος δὲ ἱππότης ἢ *σεργέντος τῆς κουγκέστας*, κάτοχος ἑνὸς καὶ μόνου τιμαρίου, ὤφειλε νὰ ὑπηρετῇ αὐτοπροσώπως διὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ τιμάριον [1]. Οὕτω δὲ οἱ Φράγκοι εὑρί-

Μοναχὸς τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

---

[1] ⟨Ἴδε διαφόρως πως ἐκτεθειμένα τὰ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν ὑπὸ **Σπυρ. Π. Λάμπρου** ἐν Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος τόμ. ϛ´ σ. 289⟩.

σκοντο ἐν διαρκεῖ καταστάσει πολέμου, ἡ δὲ ὅλη αὐτῶν διοργάνωσις ἦτο στρατιωτική, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖ τὴν εὐκολίαν μεθ' ἧς κατέβαλλον ἀντιστρατευομένους τοὺς ἀπολέμους Ἕλληνας, καίτοι οὗτοι ἦσαν πολλάκις πολυπληθέστεροι αὐτῶν. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ αὕτη διοργάνωσις, καθ' ἃ παρετήρησεν ὁ διακεκριμένος νέος Ἕλλην ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐμβάλῃ πως σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ πολεμικὸν μένος τῶν κατακτητῶν αὐτῶν.

Πλὴν δὲ τῶν δώδεκα βαρώνων καὶ τῶν ἄλλων ὑποτελῶν μετεῖχον τῶν ἀποφάσεων τῆς *κούρτης* καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες πλὴν ἢ ὅτε αὕτη συνηδρίαζεν ὅπως ἐκδικάσῃ ὑποθέσεις φονικάς· ἰδίως δὲ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Χρονικοῦ ὡς παρευρισκόμενος εἰς τὰς τοιαύτας συσκέψεις ὁ ἐπίσκοπος Ὠλένης, ἅτε ἑδρεύων ἐν αὐτῇ τῇ Ἀνδραβίδᾳ, τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἡγεμονίας, εἰς ἣν εἶχε μετατεθῆ ἀπὸ μακροῦ ἡ ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ [1]. Συμφώνως δὲ πρὸς τὸ σύνηθες φραγκικὸν σύστημα ὑπῆρχε καὶ δευτέρα τις *αὐλὴ τῆς μπουργεζίας*, ἧς προήδρευεν ὁ ἐνδεικνυόμενος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις καὶ ἔφερε τὴν προσωνυμίαν ὑποκόμιτος. Γίνεται δ' ἐνίοτε λόγος περὶ τῆς συνελεύσεως ταύτης τῶν *βουργεσίων* ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως [2], περὶ δὲ τὸ τέλος τῆς βουργουνδικῆς δυναστείας ἐν Ἀθήναις γίνεται ῥητὴ μνεία τοῦ ὑποκόμιτος [3]. Εἰς ταύτην δὲ τὴν κατωτέραν αὐλὴν ὑπεβάλλοντο αἱ ὑποθέσεις τῶν κοινῶν ἀστῶν, καὶ τοὐλάχιστον τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ὁ ἡγεμὼν εἶχε δύο δικαστήρια ἐν ταῖς ἀξίαις λόγου πόλεσι Γλαρέντζᾳ καὶ Ἀνδρούσῃ. Ἑκάστη δὲ τῶν μεγάλων βαρωνειῶν φαίνεται ὅτι εἶχεν ὁμοίως ἴδιον συμβούλιον· ῥητῶς δὲ ἀναφέρεται ἔν τινι περιπτώσει, ὅτι συνεκλήθησαν οἱ *γέροντες* τῆς βαρωνείας Ἄκοβας καὶ ὅτι παρεκλήθησαν νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν τὰ *πραχτικὰ* τῶν συσκέψεων αὐτῶν [4]. Περὶ δὲ τὸν ἡγεμόνα εἶχε σχηματισθῆ ἱεραρχία μεγάλων ἀξιωματικῶν, μεγαλαύχους φερόντων προσωνυμίας, ὧν οἱ Ἕλληνες δὲν ἐδυσκολεύοντο νὰ εὑρίσκωσι βυζαντιακὰς ἀναλογίας. Οὕτω μανθάνομεν περὶ κληρονομικοῦ μαρεσκάλκου ἢ *πρωτο-*

---

[1] *Canciani* Barbarorum leges antiquae Τόμ. Γ' σ. 511, 513. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1903-2016, 3145-72. — Livre de la Conqueste σ. 50-6. — Libro de los Fechos σ. 28-32. Ἡ ἀραγωνικὴ αὕτη διασκευὴ παρέχει λεπτομερείας, προερχομένας ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων, περὶ τῆς διανομῆς τῆς χώρας εἰς τοὺς ἱππότας καὶ ποιεῖται μνείαν τῶν δουλοπαροίκων.

[2] Στ. 3209, 5848, 8632. — Livre de la Conqueste σ. 29.

[3] Livre de la Conqueste σ. 409.

[4] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7682-3.

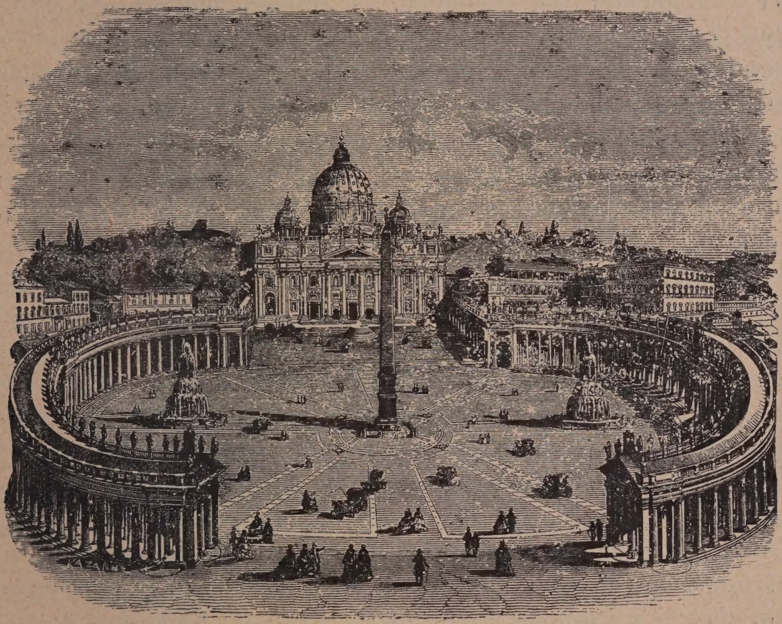
στράτορος, περὶ καγκελλαρίου ἢ *λογοθέτου,* ὅστις προΐστατο τῆς κούρτης, ὅτε ὁ ἡγεμὼν ἐπεθύμει νὰ συζητήσῃ τι πρὸ αὐτῆς [1], ἀντεπροσώπευε τὸν κύριον αὐτοῦ ὡς πληρεξούσιος ἐκτὸς τῆς ἕδρας τοῦ ἡγεμόνος καὶ ὑπέγραφε συνθήκας ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, τοῦ *πρωτοβιστιάρη* ἢ *πρωτοβιστιαρίου,* τοῦ *κοντοσταύλου,* τοῦ *τριζουριέρη* ἤτοι ταμίου καὶ τοῦ *προβεούρη τῶν καστρῶν,* ἤτοι ἐπιθεωρητοῦ τῶν φρουρίων. Αὐτὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν προεδρεύων τῆς κούρτης ἔφερεν ὡς ἐπίσημον τῆς ἀρχῆς σκῆπτρον, ⟨ὅπερ ἐν περιπτώσει προεδρίας τοῦ λογοθέτου παρέδιδεν εἰς αὐτόν⟩ [2].

Ἐκ δὲ τοῦ κώδικος τῶν Ἀσσιζῶν ⟨Liber consuetudinum imperii Romaniae, αἵτινες ἐκαλοῦντο *Συνήθεια* παρὰ τοῖς Ἕλλησι⟩, συνταχθέντος, καθ᾿ ἃ φαίνεται, κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος εἰςηγήσει τῶν Ἀνδηγαυῶν καὶ περισωζομένου ἀκόμη ἐν βενετικῇ διασκευῇ τοῦ ἑπομένου αἰῶνος, μανθάνομέν τινα περὶ τοῦ τρόπου, καθ᾿ ὃν ἐξησκεῖτο τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Ἀχαΐας. Τὴν κοινωνίαν ἀπετέλουν ἐν αὐτῇ ἓξ κύρια στοιχεῖα, ὁ ἡγεμών, οἱ κύριοι τῶν δώδεκα μεγάλων βαρωνειῶν ἢ bers de terre, ὡς ἐκαλοῦντο διὰ φεουδαλικοῦ ὅρου, οἱ μεγάλοι καὶ μικροὶ ὑποτελεῖς, καλούμενοι ligii *(λίζιοι)* καὶ homines plani homagii, ὧν μεταξὺ ἦσαν καί τινες ἀνήκοντες εἰς τὸν κατακτηθέντα λαὸν, οἱ ἐλεύθεροι ὑπήκοοι καὶ οἱ πάροικοι. Καὶ ὁ μὲν ἡγεμὼν κατὰ τὴν ἀνάρρησιν ὤφειλε νὰ ὀμόσῃ ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν τήρησιν ἁπασῶν τῶν ἐλευθεριῶν καὶ συνηθειῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας, εἰς ἣν ἐνέμενον πιστῶς οἱ βαρῶνοι, ἔπειτα δ᾿ ἐδέχετο τὴν προςκύνησιν τῶν βαρώνων καὶ τῶν λιζίων, δηλουμένην δι᾿ ἀσπασμοῦ, καὶ τὸν ὅρκον τῶν ὑποδεεστέρων αὐτοῦ ὑπηκόων. Ἀπὸ μόνου δὲ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν δώδεκα αὐτοῦ ὁμοτίμων ἐξηρτᾶτο τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου. Ἦσαν δὲ ὁμότιμοι, καθ᾿ ὃν χρόνον ἐκωδικοποιήθησαν αἱ Ἀσσίζαι, οἱ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Νάξου, οἱ τριτημόριοι τῆς Εὐβοίας, ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης, ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας καὶ οἱ ἐν Πελοποννήσῳ βαρῶνοι Καρυταίνης, Πατρῶν, Ἄκοβας καὶ Καλαβρύτων μετὰ καὶ τοῦ κληρονομικοῦ πρωτοστράτορος τῆς ἡγεμονίας. Ἀλλ᾿ ὁ ἡγεμὼν μόνος δὲν ἠδύνατο νὰ τιμωρῇ τινα τῶν τιμαριούχων ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς πλειονοψηφίας τῶν λιζίων. Ἂν δ᾿ ἐζωγρεῖτο, ὡς

---

[1] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7533-52⟩.
[2] ⟨Αὐτόθι στ. 7537-39⟩.

τοῦτο συνέβη εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον Γ΄, ἠδύνατο νἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ὑποτελῶν νὰ γείνωσιν ὅμηροι ἀντ᾽ αὐτοῦ μέχρι τῆς συναθροίσεως τῶν ἀναγκαίων λύτρων. Οὐδεὶς δὲ πλὴν τῶν δώδεκα ὁμοτίμων εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κτίσῃ ἐν Ἀχαΐᾳ κάστρον ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἡγεμόνος· πᾶς δὲ ὑποτελὴς, ἐγκαταλείπων τὴν ἡγεμονίαν καὶ διαβιῶν ἐκτὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς ἄνευ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ, ὑπέκειτο εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἰδίου τιμαρίου. Ἄλλως δὲ ἄδειαν ἀπουσίας οὐδέποτε ἠρνεῖτο ὁ ἡγεμὼν ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἣν ὁ ὑποτελὴς ἐπεθύμει νἀξιώσῃ διαδοχὴν τιμαρίου τινὸς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἢ

Ὁ Ἅγιος Πέτρος ἐν Ῥώμῃ.

νὰ ὁμολογήσῃ γάμον ἢ νὰ ἐπιχειρήσῃ προσκύνησιν εἰς τὸν Πανάγιον τάφον, τὰς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ Ἁγίου Παύλου ἢ τὴν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἐν Κομποστέλλῃ τῆς Ἱσπανίας. Ἀλλ᾽ ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ὁ τυγχάνων τῆς ἀδείας ὤφειλε νὰ ἐπιστρέψῃ ἐντὸς δύο ἐτῶν καὶ δύο ἡμερῶν. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ ἡγεμὼν οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ κατεδαφίσῃ ἢ παραδώσῃ παραμεθόριον φρούριον ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν λιζίων, ἣν διάταξιν θὰ ἴδωμεν ἐπικαλούμενον τὸν Γουλιέλμον Βιλλαρδουῖνον τῷ 1262.

Ἐπιτακτικὸν δὲ καθῆκον τοῦ ἡγεμόνος ἦτο τὸ φροντίζειν περὶ βοηθείας τιμαριούχου, οὗ τὸ τιμάριον ἐσυλεῖτο ὑπὸ πολεμίων· ἡ δ᾽ ἐξουσία αὐτοῦ περιωρίζετο καὶ ὑπὸ τῆς διατάξεως, καθ᾽ ἣν σύλληψίν τινος λιζίου ἠδύνατο νὰ κελεύσῃ μόνον ἕνεκεν ἀνθρωποκτονίας ἢ ἐσχάτης προδοσίας. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ φόρους ἢ εἰςφορὰς εἰς τοὺς τιμαριούχους, τοὺς ἐλευθέρους ἢ τοὺς παροίκους αὐτῶν ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν λιζίων, τῶν τιμαριούχων καὶ τῶν ἐλευθέρων. Πᾶς δὲ λίζιος εἶχεν ἀνεγνωρισμένον θεωρητικῶς καὶ ἐξήσκει ἐμπράκτως τὸ δικαίωμα τοῦ διαμαρτύρεσθαι κατὰ τῶν ὑπερβασιῶν τοῦ στέμματος, ὡς λέγομεν σήμερον. Ἐν τοιαύταις δὲ περιπτώσεσιν, ὧν ἔχομεν παράδειγμα χαρακτηριστικόν, ὑπεχρεοῦτο ὁ ἡγεμὼν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἕδραν αὐτοῦ ὡς πρόεδρος τῆς κούρτης καὶ παραδώσῃ τὸ σκῆπτρον εἰς ὑποκατάστατον, ὅπως δυνηθῇ νὰ συζητήσῃ τὴν ὑπόθεσιν αὐτοπροσώπως, τοῦθ᾽ ὅπερ ἀποδεικνύει ἐπιφανῶς τὴν ἰσότητα τοῦ ἡγεμόνος ἐνώπιον τοῦ φεουδαλικοῦ νόμου. Πολλάκις δὲ μέλλομεν νὰ ἴδωμεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἱστορικῆς ταύτης συγγραφῆς, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας δὲν ἦτο δεσπότης ἀπόλυτος, ἀλλ᾽ ἁπλῶς πρῶτος ἐν ἴσοις (primus inter pares), οὗ ἡ θέλησις περιωρίζετο ὑπὸ τοῦ φεουδαλικοῦ κώδικος καὶ ὑπὸ τῶν ἀγερώχων καὶ ἰσχυρῶν βαρώνων, οἵτινες ἦσαν ἡ ζῶσα αὐτοῦ ἐκπροσώπησις. Καὶ ἄλλη τις δὲ διάταξις συνετέλει εἴπερ τις καὶ ἄλλη εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς δυνάμεως τοῦ ἡγεμόνος. Καὶ δή, ἐξαιρουμένου τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κρίσπων, ὁ Σάλιος νόμος ⟨δι᾽ οὗ ἀπηγορεύετο ἡ εἰς τὸ θῆλυ γένος μεταβίβασις τῆς κληρονομικῆς ἀρχῆς⟩ δὲν ἴσχυεν ἐν τοῖς λατινικοῖς κράτεσι τῆς Ἀνατολῆς· ἕνεκα δὲ ἰδιοτροπίας τῆς φύσεως, μὴ παρασχούσης τὸ εὐτύχημα τῆς ἀρρενογονίας, πολλαὶ τῶν σπουδαιοτάτων βαρωνειῶν καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἡγεμονία περιῆλθον εἰς γυναῖκας. Ὑπάρχουσι δὲ ὀλίγαι ἄλλαι περίοδοι τῆς ἱστορίας, ἐν αἷς αἱ γυναῖκες διεκρίθησαν οὕτως ἐπιφανῶς. Ἡ δὲ συμμετοχὴ αὕτη τοῦ ἀσθενοῦς φύλου εἰς τὴν κυβέρνησιν κοινότητος καθαρῶς στρατιωτικῆς παρέχει μὲν πολὺ τὸ ποιητικὸν εἰς τὸ θέμα, ἀλλ᾽ ἐπήνεγκεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὰς τύχας τῆς λατινοκρατουμένης Ἀνατολῆς καὶ ἰδίως εἰς τὰς τῆς Ἀχαΐας. Οὐδ᾽ ἐξέπιπτε μόνον ἡ ἡγεμονικὴ ἀρχή, ἐμπιστευομένη εἰς ἀσθενῆ γυναῖκα, ἧς τὸ φῦλον καὶ τὸ ἀξίωμα καθίστανον αὐτὴν ἀντικείμενον δυναστικῶν καὶ νυμφικῶν δολοπλοκιῶν καὶ ἧς ὁ σύζυγος ἦτο πάντοτε ξένος καὶ διὰ τοῦτο ἐκτεθειμένος εἰς τὴν περιφρόνησιν, ἣν μεγάλαυχος ἀριστοκρατία συνήθως αἰσθάνεται πρὸς τὸν σύνευνον ἡγεμό-

νης. Ἀλλὰ συνέβη ποτὲ καί τι πλέον, νὰ φονευθῶσι δῆλα δὴ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἢ νὰ κρατηθῶσιν ἐν ταῖς εἱρκταῖς τῶν πολεμίων σχεδὸν ἅπαντες οἱ βαρῶνοι τῆς Ἀχαΐας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ τύχη τῆς ἡγεμονίας νὰ κριθῇ διὰ τῶν ψήφων τῶν γυναικῶν. Πολλαὶ δὲ τῶν συμφορῶν τῆς στρατιωτικῆς ταύτης πολιτείας δύνανται νὰ προσγραφῶσιν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὴν ἀξιοσημείωτον σπάνιν ἀρρένων κληρονόμων ἐν πολλοῖς τῶν μεγάλων φραγκικῶν οἴκων καὶ εἰς τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τοῦ Σαλίου νόμου, νόμου θαυμασίως εὐαρμοστοῦντος εἰς τὴν διοίκησιν πολιτείας καθαρῶς στρατιωτικῆς καὶ περιστοιχιζομένης ὑπὸ πολεμίων.

Ἀπαραίτητος δὲ ὅρος τῆς ἐπιτυχίας τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος ἦτο τὸ νὰ εἶνε οἱ τιμαριοῦχοι ἄνδρες εὔνοι πρὸς τὸν ἡγεμόνα· διὰ τοῦτο δὲ μεγάλη κατεβάλλετο φροντὶς, ὅπως προλαμβάνηται ἡ εἰς ξένους μετάπτωσις τιμαρίων. Οἱ μεγάλοι ὑποτελεῖς δὲν ἠδύναντο νὰ πωλήσωσι τὰ τιμάρια αὐτῶν ἄνευ συναινέσεως τοῦ ἡγεμόνος· ἀλλ᾽ ἂν κυρία τοῦ τιμαρίου ἦτο χήρα τις, ἠδύνατο νὰ συζευχθῇ ὃν ἂν ἤθελεν, ἀποτίνουσα τὸ τρίτον τῆς ἐνιαυσίας προσόδου, λαμβανομένης προνοίας, ὅπως ὁ μέλλων αὐτῆς σύζυγος μὴ εἶνε ἐχθρὸς τοῦ ἡγεμόνος. Θνήσκοντος δὲ τοῦ συζύγου αὐτῆς, παρείχετο εἰς αὐτὴν τὸ ἥμισυ τῶν τιμαρίων αὐτοῦ καὶ κάστρων, πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἥμισυ πάσης ἰδιοκτησίας ἣν εἶχεν ἀποκτήσει ὁ σύζυγος διαρκοῦντος τοῦ γάμου. Χηρεύοντος δέ τινος τιμαρίου, ὁ διάδοχος ὤφειλεν ἀναγκαίως νὰ ἐμφανισθῇ αὐτὸς, ὅπως ὑποβάλῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐντὸς μὲν ἑνὸς ἔτους καὶ μιᾶς ἡμέρας, ἂν εὑρίσκετο ἐν Ἀχαΐᾳ, ἐντὸς δὲ δύο ἐτῶν καὶ δύο ἡμερῶν, ἂν εὑρίσκετο ἐκτὸς τῆς ἡγεμονίας. Ἡ δὲ παράλειψις τῆς τοιαύτης αὐτοπροσώπου ἐμφανίσεως ἐπέφερε τὴν ἀπώλειαν τοῦ διεκδικουμένου τιμαρίου. Καὶ πᾶς μὲν ἐλεύθερος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν τὴν ἰδίαν περιουσίαν, καὶ πᾶς τις εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ πωλήσῃ τὰ προϊόντα αὐτοῦ ἐντὸς τῆς ἡγεμονίας ἢ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἀλλ᾽ οὐδεὶς τιμαριοῦχος, καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἂν ἦτο, ἠδύνατο νὰ δώσῃ τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἴς τινα πόλιν ἢ εἴς τινα ἀστὸν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις εἶχε μόνος τὸ δικαίωμα τοῦ ποιεῖν τοιαύτας παραχωρήσεις εἰς ἐκκλησιαστικὰ καθιδρύματα. Ἀλλ᾽ ἡ σωτηρία αὕτη διάταξις, ἥτις εἶχε σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῆς φεουδαλικῆς χώρας εἰς τὴν κατοχὴν τῶν δυναμένων καὶ ὑποχρεουμένων νὰ παρέχωσι τελείας φεουδαλικὰς ὑπηρεσίας, ὑπέκυψεν εἰς ἀξίας λόγου παραβάσεις ἐνωρὶς ἤδη ἐπὶ τῆς ἐν Ἀχαΐᾳ λατινοκρατίας.

Αἱ δὲ κατώτεραι τάξεις τοῦ φεουδαλικοῦ τούτου συστήματος

συνέκειντο σχεδὸν καθ᾿ ὁλοκληρίαν ἐξ Ἑλλήνων τοῦτο μὲν διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν Γάλλων στρατιωτῶν καὶ ἀκολούθων τῶν εἰσελασάντων εἰς τὴν Ἀχαΐαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατακτήσεως δὲν ἦτο πολυπληθής, τοῦτο δὲ διότι οἱ Ἕλληνες τιμαριοῦχοι, περὶ ὧν ποιοῦνται λόγον τὰ Συνήθεια, ἀπετέλουν μικρὰν τάξιν, παραβαλλόμενοι πρὸς τὸ μέγα πλῆθος τῶν ὁμοφύλων. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἄρχοντες τῆς Ἤλιδος καὶ Ἀρκαδίας εἶχον, καθ᾿ ἃ εἴδομεν, ὁμολογήσει πρὸς τὸν Σαμπλίττην ἰδίας συμφωνίας, καθ᾿ ἃς ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς ἡ διατήρησις τῶν ἀρχαίων αὐτῶν προνομίων, τῶν κτήσεων καὶ τῶν παροίκων· ὅμοιαι δὲ παραχωρήσεις ἐπετεύχθησαν καὶ ὑπὸ τῶν οἰκούντων πόλεις παραδοθείσας, οἷαι ἡ Κορώνη, αἱ Καλάμαι, ἡ Ἀρκαδία, τὸ Νύκλι καὶ ἡ Λακεδαιμονία. Ἀλλὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν ἔζη καὶ ἔθνησκεν ἐν καταστάσει δουλοπαροικίας.

Δὲν ἦτο δ᾿ ἀξιόζηλος ἡ θέσις παροίκου. Οὔτε νὰ νυμφευθῇ ἠδύνατο οὔτε τὴν θυγατέρα νὰ δώσῃ εἰς γάμον ἄνευ συναινέσεως τοῦ κυρίου. Καὶ ἂν μὲν ἀπέθνησκεν ἄτεκνος, ὁ κύριος αὐτοῦ ἐγίνετο κάτοχος ἁπασῶν αὐτοῦ τῶν κτήσεων, ἀλλὰ καὶ ζῶν δὲν εἶχε λόγον φιλεργίας, ἐπειδὴ ὁ κύριος αὐτοῦ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ λάβῃ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα καὶ παραδώσῃ εἰς ἄλλον πάροικον, θεωρουμένης δικαίας μόνον τῆς διασώσεως τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἁπλῶς οἱονεί τι κτῆμα, ὡς βλέπομεν ἐκ τῆς περιστάσεως, καθ᾿ ἥν, ἄν τις *λίζιος* ἐφόνευε κατὰ λάθος τὸν πάροικον γείτονος, ὤφειλε νὰ δώσῃ εἰς τὸν κύριον τοῦ φονευθέντος ἄλλον πάροικον ὡς ἀντάλλαγμα, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἠδύνατο ἐν οἱῳδήποτε χρόνῳ νὰ παραδώσῃ τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ παροίκους εἰς οἱονδήποτε ἤθελεν. Ἂν δέ τις γυνὴ ὑποτελὴς ἤρχετο εἰς γάμον μετὰ παροίκου, οὐ μόνον αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ὑπεβιβάζοντο εἰς τὴν τάξιν τῶν παροίκων. Δύο δὲ μόνον ὑπῆρχον τρόποι, καθ᾿ οὓς ὁ πάροικος ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἐλεύθερος, δι᾿ ἀπελευθερώσεως ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, ἤ, προκειμένου περὶ γυναικὸς παροίκου, διὰ τοῦ γάμου αὐτῆς μετ᾿ ἀνδρὸς ἐλευθέρου. Ὁ δὲ πάροικος δὲν ἠδύνατο νἀποδεχθῇ δωρεὰν φεουδαλικῆς χώρας ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἡγεμόνος, καὶ, ἂν ὁ πάροικος ἦτο Ἕλλην, ἡ μαρτυρία αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἰσχύσῃ ἐπὶ δικαστηρίου κατὰ λιζίου. Ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ λατινοκρατουμένῃ Ἀχαΐᾳ δὲν ἐστερεῖτο ὁ πάροικος δικαιωμάτων τινῶν. Καὶ δὴ ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ, ἂν ἤθελε, τὰ κτήνη αὐτοῦ· ἠδύνατο νὰ τρέφῃ τοὺς χοίρους αὐτοῦ διὰ τῶν βαλάνων τῶν δρυμώνων, ἐν οἷς ἐδικαιοῦτο, καθ᾿ ἃ καὶ πᾶς ἄλλος, νὰ κόπτῃ καύσιμον ξυλείαν ἀδια-

κρίτως, καὶ τοῦτο πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς χώρας· τέλος δ᾽ ὁ κύριος αὐτοῦ μόνον ἐπὶ μίαν νύκτα ἠδύνατο νὰ φυλακίσῃ αὐτόν. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ πράξει, ἂν πιστεύσωμεν τὴν ἀραγωνικὴν παραλλαγὴν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, οἱ κατακτηταὶ ἄφινον ἀδιατάρακτον τὴν ὑπὸ τῶν παροίκων κατοχὴν τῶν κτήσεων αὐτῶν. Ἀλλ᾽ ἐξαιρουμένων ὀλίγων ἀναξίων λόγου προνομίων, ὁ πάροικος ἦτο σχεδὸν δοῦλος ἐργαζόμενος χάριν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ὑποτελῶν τοῦ ἡγεμόνος ἢ χάριν τῆς ξένης ἐκκλησίας τῶν Φράγκων «ἄνευ πληρωμῆς καὶ ἀδαπάνως» συμφώνως πρὸς τὰς χαρακτηριστικὰς λέξεις τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ´[1].

Διαρρυθμίσας δ᾽ οὕτως ὁ Βιλλαρδουῖνος τὰ τῆς φεουδαλικῆς διοργανώσεως τῆς ἡγεμονίας, ἐπεχείρησε, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, νὰ προσβάλῃ τὴν Βελίγοστην καὶ τὸ Νύκλι, αἵτινες πόλεις, καίπερ ἤδη παραχωρηθεῖσαι ὡς τιμάρια, δὲν εἶχον ἀκόμη κατακτηθῆ. Καὶ ὁ μὲν χθαμαλὸς λόφος τῆς Βελίγοστης ἐκυριεύθη μετ᾽ οὐ πολύ, τὰ δὲ ὑψηλὰ τείχη τοῦ Νυκλίου ἀντέταξαν κρατερωτέραν ἀντίστασιν· ἀλλ᾽ ὅτε ὁ πολιορκητὴς ὤμοσεν, ὅτι ἔμελλε νὰ *ἐπάρῃ ἀπὸ σπαθίου* τοὺς πολιορκουμένους φρουρούς, οἱ ἐν τῷ φραγκικῷ στρατοπέδῳ συγγενεῖς αὐτῶν ἔπεισαν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν ὑπὸ ὅρους. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ αἱ δύο αὗται πόλεις παρεδόθησαν εἰς τοὺς προορισθέντας φεουδάρχας αὐτῶν. Ἡ δ᾽ εὐρεῖα καὶ εὐτείχιστος Λακεδαιμονία παρεδόθη ὁμοίως μετὰ πολιορκίαν πέντε ἡμερῶν καὶ ἀπέβη μία τῶν κεχαρισμένων οἰκήσεων τοῦ Βιλλαρδουίνου. Ἔπειτα δ᾽ ἐπεχειρήθη ἐπιδρομὴ τῆς χώρας τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τῶν Τσακώνων, καὶ ἡ στρατιὰ τῶν Γάλλων εἰσήλασε μέχρι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν δυσπόρθητον Μονεμβασίαν. Ἀλλ᾽ ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν Λακεδαιμονίων ἀρχόντων τῶν ἐχόντων κτήσεις ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ὁ Βιλλαρδουῖνος ἀνεκάλεσε τοὺς ἐπιδρομεῖς, καὶ ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῶν πόλεων ἐκείνων, ὅσαι μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον ἀρνηθῆ τὴν προσκύνησιν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τῆς συνήθους συνέσεως ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνας ἄρχοντας εἰς τὰ συμβούλια αὐτοῦ καὶ συνεσκέφθη μετ᾽ αὐτῶν πῶς νὰ κατορθώσῃ τὴν καθυπόταξιν τοῦ ἰσχυροῦ πελοποννησιακοῦ τετραγώνου τοῦ περιλαμβάνοντος τὰς ὀχυρὰς πόλεις Κόρινθον, Ἄργος, Ναυπλίαν καὶ Μονεμβασίαν. Οὗτοι δὲ κατέδειξαν μὲν τοῦθ᾽

---

[1] **Ἰννοκεντίου Γ´** Epistolae βιβλ. XIII, ἐπιστ. 159. — *Canciani* Barbarorum leges antiquae Τόμ. Γ´ σ. 493-534. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7587-9, 7669-70, 7876-87, 7880-95. — Livre de la Conqueste σ. 349, 436. — Libro de los fechos σ. 31-2.

ὅπερ εἶχον ἤδη κατανοήσει οἱ Φράγκοι, ὅτι τὰ τέσσαρα ταῦτα ἐρύματα ἦσαν δυςπόρθητα διὰ τῆς βίας, ἀλλ' ἐξεδήλωσαν τὴν προθυμίαν αὐτῶν νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ὀμόσῃ ἐγγράφως, ὅτι οὔτε αὐτοὶ οὔτε τὰ τέκνα ἔμελλον νἀναγκασθῶσιν εἰς μεταβολὴν τῆς πίστεως αὐτῶν καὶ τῶν πατρίων ἐθῶν. Ὁ δὲ Γάλλος κατακτητὴς προθύμως συνῄνεσεν, ἐπειδὴ, καθ' ἃ καὶ οἱ ἄλλοι Φράγκοι δυνάσται τῆς Ἑλλάδος, δὲν κατείχετο ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ [1]. Καὶ ἦτο μὲν ἀληθὲς, ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς εἶχον καταλάβει τὰς ἑλληνικὰς ἐπισκοπὰς, ὅτι ὁ Ἕλλην μητροπολίτης Πατρῶν εἶχεν ἀποδιωχθεὶς ἀναγκασθῇ νὰ τραπῇ εἰς ἄγνωστον ἐξορίαν [2], ὅτι δὲ Λατῖνος ἐπίσκοπος κατεῖχε τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ παρέρχεται εἷς αἰὼν καὶ ὑπερέκεινα πρὶν ἢ ἀκούσωμεν καὶ πάλιν περὶ Ἕλληνος ἱεράρχου ἐν ταύτῃ τῇ μητροπόλει, καὶ ταῦτα κατ' ὄνομα μόνον [3]. Ἀλλ' εὐτυχῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Φράγκων οἱ ἐξαιρέτως κερδαλεόφρονες σταυροφόροι ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν περισσόθρησκοι οὐδὲ φανατικοί. Καὶ ὁ μὲν μέγιστος τῶν παπῶν ἐπεθύμει τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἔτυχε μικρᾶς ὑποστηρίξεως ὑπὸ τῶν λαϊκῶν βαρώνων τῶν ἱδρυσάντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ *νέαν Γαλλίαν*. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὗτοι συνήθως ἦσαν διατεθειμένοι νὰ πιέσωσι τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν μᾶλλον ἢ νὰ ἐλπίσωσιν εἰς τὸ τότε ὡς καὶ τώρα δύσελπι ἔργον τοῦ προσηλυτισμοῦ λαοῦ στερρῶς προςκεκολλημένου τοὐλάχιστον εἰς τοὺς τύπους τῆς ἰδίας ἑαυτῶν θρησκείας, οἷοι οἱ Ἕλληνες, ὧν οἱ ἄρχοντες ἐμερίμνων πολὺ μᾶλλον περὶ τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν ἐλευθερίας ἢ περὶ τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἦσαν πρόθυμοι νἀνταλλάξωσι ταύτην ἀντ' ἐκείνης. Οὕτω δὲ ὁ Βιλλαρδουῖνος, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων καὶ συμπράττων μετὰ τοῦ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν Ὄθωνος Δελαρὸς, προέβη εἰς τὴν ἐκπολιόρκησιν τοῦ Ἀκροκορίνθου, κατεχομένου τότε ὑπὸ Θεοδώρου Ἀγγέλου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου. Ἀλλὰ, κληθεὶς νὰ παραστῇ εἰς τὴν ἐν Ῥαβεννίκῃ ὑπὸ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκου τὸ ἔαρ τοῦ 1209 συγκληθεῖσαν σύνοδον, διέκοψε πρὸς καιρὸν τὴν πολιορκίαν ταύτην. Οἱ δὲ δύο φίλοι, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ ἑξήκοντα ἐνόπλων ἱπποτῶν, ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν σύνοδον, καὶ ὁ Βιλ-

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2017-97.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β' σ. 356.— ***Μηλιαράκη*** Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας σ. 114.

[3] *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Α' σ. 5, 8.

λαρδουῖνος ἀπέβη ὁ *οἰκεῖος τοῦ αὐτοκράτορος* καὶ ἔλαβεν εἰς ἀμοιβὴν τῆς πίστεως αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν στρατοπεδάρχου τῆς Ῥωμανίας [1].

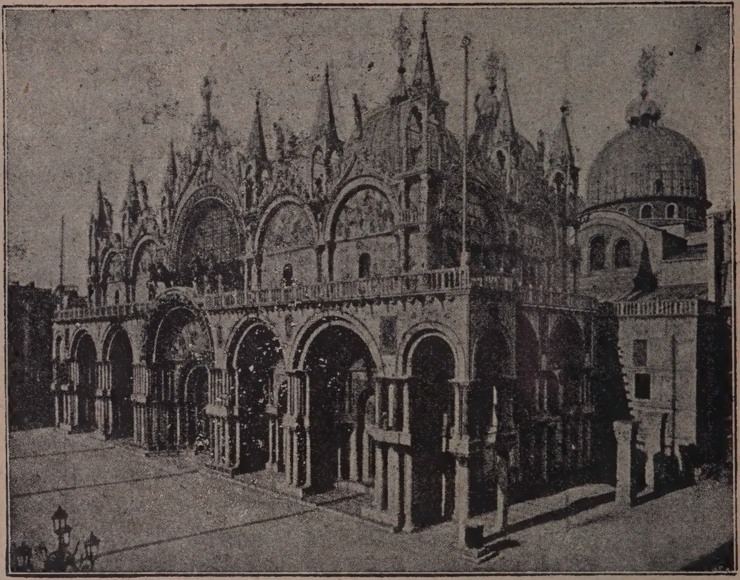
Τὸ δὲ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον ὑπῆρξεν ἡ συνθηκολόγησις μετὰ τῆς Βενετίας, ἥν, καθ᾽ ἃ ἔβλεπε, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτοπίσῃ ἐκ τῶν δύο ἐν Μεσσηνίᾳ σταθμῶν, τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης. Καὶ δὴ ἡ βενετικὴ πολιτεία εἶχε πρὸ μικροῦ ἀποστείλει νέον διοικητὴν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἀποικίας αὐτῆς, καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος, σπεύσας νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ Ῥαβεννίκης, συνήντησεν αὐτὸν τὸ θέρος ἐν τῇ νήσῳ Σαπιέντζᾳ ὕπερθεν τῆς Μεθώνης. Ἐκεῖ δ᾽ οἱ δύο συμβαλλόμενοι ὑπέγραψαν συνθήκην, δι᾽ ἧς ὁ Βιλλαρδουῖνος παρῄτει πᾶσαν ἀξίωσιν περὶ τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης, ὧν τὸ ἔδαφος ἐθεωρεῖτο ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ ποταμίου τοῦ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Ναβαρρίνου ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς ἱστορικῆς νησῖδος Σφακτηρίας. Ἀλλ᾽ αἱ δύο ἐπισκοπαὶ τῶν πόλεων τούτων ἔμελλον νὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑπαγόμεναι εἰς τὸν πρωθιεράρχην τῆς Ἀχαΐας. Προσεκύνησε δ᾽ ὁ Βιλλαρδουῖνος εἰς τὴν Βενετίαν καὶ διὰ πάσας τὰς χώρας τὰς διὰ τῆς συνθήκης τῆς διανομῆς παραχωρηθείσας εἰς αὐτὴν μέχρι τῆς Κορίνθου, ἀλλ᾽ ἄνευ παραβλάψεως τῆς πίστεως πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωμανίας· εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῶν συμπεφωνημένων ἀνέλαβε νὰ στέλλῃ εἰς τὴν Βενετίαν καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν τρία μεταξωτὰ ὑφάσματα, ἓν διὰ τὸν δόγην, τὰ δὲ λοιπὰ δύο διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ὑπεσχέθη δὲ νὰ καθυποτάξῃ ὅλον τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Λακωνικῆς, ὅπερ δὲν ἀνῆκεν ἤδη εἰς αὐτὸν, καὶ νὰ παραχωρήσῃ μὲν τὸ ἓν τέταρτον αὐτοῦ εἰς τὸν δόγην, νὰ προσκυνήσῃ δὲ διὰ τὰ λοιπὰ τρία τέταρτα. Τέλος δὲ ὑπεσχέθη νὰ χορηγήσῃ εἰς ἅπαντας τοὺς Βενετοὺς πολίτας ἐλευθερίαν ἐμπορίου ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ μίαν ἰδίαν ἐκκλησίαν, μίαν ἀποθήκην ἐμπορευμάτων καὶ ἓν δικαστήριον ἐν ἑκάστῃ πόλει, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου αὐτός τε καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ γείνωσι Βενετοὶ καὶ ἀποκτήσωσιν ἰδίαν οἰκίαν ἐν Βενετίᾳ. Διὰ δὲ τῶν συνετῶν τούτων παραχωρήσεων ἐξησφάλισε τὴν βοήθειαν τῆς Βενετίας ἐν τῇ σχεδιαζομένῃ καθυποτάξει τοῦ Μορέως, ὅστις ἐν τῷ κειμένῳ τῆς συνθήκης καλεῖται παραδόξως Maureson. Συνέβησαν δὲ ταῦτα βραχὺν χρόνον πρὶν ἢ χρειασθῇ πράγματι τοιαύτην βοήθειαν [2].

---

[1] *Henri de Valenciennes* Κεφ. XXXIII. — *Buchon* Recherches et matériaux Τόμ. Α΄ σ. 89 ἀρ. 2.

[2] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Β΄ μέρ. β΄ σ. 97-100. — *Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ΄ σ. 336.

Μετ' οὐ πολὺ δ' ἦλθεν εἰς τὸν Μορέαν τὸ ἄγγελμα, ὅτι ἐξάδελφός τις τοῦ Σαμπλίττου, καλούμενος Ῥοβέρτος, παρεσκευάζετο νἀξιώσῃ τὴν διαδοχὴν αὐτοῦ. Καὶ δὴ κατὰ τὴν εἰς Γαλλίαν ἀναχώρησιν τοῦ Σαμπλίττου εἶχε συμφωνηθῆ, ὅτι πᾶς νόμιμος μνηστὴρ ὤφειλε νὰ ἐμφανισθῇ, ὅπως προβάλῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ἐντὸς ἑνὸς ἔτους καὶ μιᾶς ἡμέρας· παρελθόντος δὲ τούτου τοῦ χρόνου, ἡ ἀξίωσις οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἰσχύν. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ὁ Βιλλαρδουῖνος ἀπεφάσισε νὰ παρεμβάλῃ πάντα τὰ δυνατὰ ἐμπόδια εἰς τὴν ἔγκαιρον

Ὁ Ἅγιος Μᾶρκος τῆς Βενετίας.

ἄφιξιν τοῦ Ῥοβέρτου. Ἔγραψεν εἰς τὸν δόγην, ἐπικαλούμενος τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ· ὁ δὲ ἀγχίνους ἐκεῖνος ἡγεμὼν κατώρθωσεν ἐπιτηδείως νὰ κρατήσῃ ἐν Βενετίᾳ τὸν ἐξ αὐτῆς διελθόντα ξένον διὰ διαφόρων προφάσεων ἐπὶ δύο ὅλους μῆνας καὶ ὑπερέκεινα. Ὅτε δὲ τέλος ἐξέπλευσεν ὁ Ῥοβέρτος, ὁ πλοίαρχος ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς βενετικῆς ἀποικίας Κερκύρας καὶ νἀναγγείλῃ εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον τὰ διατρέχοντα. Μετὰ δυσκολίας δὲ κατώρθωσεν ὁ Ῥοβέρτος νὰ διαπεραιωθῇ ἐπὶ ἀπουλικοῦ πλοιαρίου ἀπὸ τῆς Κερκύρας εἰς τὸν ἐν τῷ Μορέᾳ λιμένα τοῦ Ἁγίου Ζαχαρίου, τὴν συνήθη ἀπόβασιν τῶν πλεόντων ἐξ Εὐρώπης, γνω-

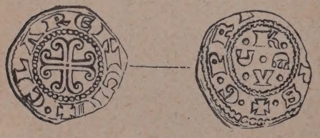
στοτέραν ὑπὸ τὸ μεταγενέστερον ὄνομα Γλαρέντζα. Παρὰ δὲ τὸν χρόνον τὸν οὕτω σπαταληθέντα κατὰ τὸν διάπλουν δὲν εἶχεν ἀκόμη ὑπερβῆ ὁ Ῥοβέρτος τὴν συμπεφωνημένην προθεσμίαν, καὶ εἶχεν ἀκόμη πρὸ αὐτοῦ δώδεκα ἡμέρας. Ἐζήτησε δὲ ἀμέσως νὰ πληροφορηθῇ ποῦ εὑρίσκετο ὁ Βιλλαρδουῖνος· μαθὼν δὲ, ὅτι διέτριβεν ἐν Ἀνδραβίδᾳ, ἔστειλεν ἄγγελον αὐτόσε, ζητῶν νἀποσταλῶσιν ἵπποι χάριν μεταβιβάσεως αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἀπόστολος εὗρεν ἀπόντα τὸν πανοῦργον Βιλλαρδουῖνον, ἀλλ᾽ ὁ φρούραρχος τῆς πόλεως μετὰ τῶν προεχόντων πολιτῶν κατέβησαν εἰς τὴν παραλίαν, ὅπως παραλάβωσι τὸν ἀπαιτητὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ἐκεῖ δ᾽ ἔμαθεν ὁ Ῥοβέρτος, ὅτι ὁ Βιλλαρδουῖνος εὑρίσκετο εἰς τὸ Βλισίρι, τὸ ὑπὸ τῶν Γάλλων καλούμενον La Glisière, κάστρον κείμενον πλησίον τοῦ Κατακώλου. Τότε δ᾽ ἐξηγέρθησαν ὑπόνοιαι ἐν αὐτῷ, καὶ πρὶν ἢ προχωρήσῃ πρὸς τὸ Βλισίρι, ἔλαβε παρὰ τοῦ φρουράρχου τῆς Ἀνδραβίδας πιστοποιητικὸν, μαρτυροῦν τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς τὴν χώραν. Ἀλλ᾽ ὁ Βιλλαρδουῖνος, μετακινούμενος ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, κατώρθωσε νἀποφύγῃ τὴν μετ᾽ αὐτοῦ συνάντησιν μέχρι τῆς παρελεύσεως τοῦ τεταγμένου χρόνου. Τότε δὲ τέλος ἐδέχθη τὸν Ῥοβέρτον ἐν Λακεδαιμονίᾳ, ὅπου συνεκλήθη *παρλαμᾶς*, ἵνα ἐξετάσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀξιοῦντος τὴν ἡγεμονίαν. Οἱ δὲ συνελθόντες ἀπεφάνθησαν, ὅτι ἡ προθεσμία εἶχεν ἐκπνεύσει πρὸ δύο ἑβδομάδων καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ὁ Ῥοβέρτος ἦτο ἔκπτωτος τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ πράξῃ οὗτος ἄλλο τι ἢ νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ παρλαμᾶ, ἡ δὲ τρωθεῖσα αὐτοῦ ὑπερηφάνεια δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νἀποδεχθῇ τὰς κολακευτικὰς προτάσεις τοῦ ἀντιπάλου αὐθέντου τοῦ Μορέως, ἂν ἤθελε μείνει ἐν τῇ χώρᾳ. Οὕτω δὲ κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως [1] ἔγεινεν ὁ Βιλλαρδουῖνος κύριος τῆς ἡγεμονίας διὰ δόλου καὶ δικανικῶν σοφιστειῶν. Ἀλλ᾽ ὄπισθεν τῶν σοφιστειῶν τούτων ἐκρύπτετο τὸ σπουδαῖον γεγονὸς, ὅτι οἱ βαρῶνοι οἱ συμμετασχόντες τῶν βαρῶν καὶ τῆς ὁρμῆς τῆς κατακτήσεως ἦσαν ἀπρόθυμοι νὰ δεχθῶσιν ὡς ἡγεμόνα νεανίαν ἄπειρον, ἀκολουθούμενον ὑπὸ στίφους ἀπόρων ἀκολούθων. Ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ πάσης δυναστείας ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ εἶνε δεξιὸς, καὶ ὁ Γοδοφρεῖ-

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2096-437. — Livre de la Conqueste σ. 59-69.— Libro de los fechos σ. 34-43. Αἱ Assizes de Jerusalem ἐπιβεβαιοῦσι τὴν διήγησιν τοῦ Χρονικοῦ. — Πρβλ. *Beugnot* Recueil des historiens des Croisades, Lois Τόμ. Β΄ σ. 401.

δος συνεδύαζε τὸ θάρρος καὶ τὸν δόλον, προσόντα ἅτινα ἐθαύμαζον οἵ τε τολμηροὶ βαρῶνοι καὶ οἱ ἐπιτήδειοι Ἕλληνες. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ εὐλαβὴς αὐτοῦ καὶ φιλόφρων πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορὰ εἶχεν ἑλκύσει ἰδιαζόντως τὴν συμπάθειαν τῶν Ἑλλήνων.

Οὐδεμία δ᾽ ἔγεινεν ἀπόπειρα πρὸς διαμφισβήτησιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἀχαϊκοῦ παρλαμᾶ, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Σαμπλίττου ἐκλείπει ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Καὶ ὁ μὲν Ἰννοκέντιος Γ′, ὅστις συνήθως ἀνεγνώριζε τετελεσμένα γεγονότα, ἔσπευσε νὰ καλέσῃ τὸν Βιλλαρδουῖνον ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας [1]· ἀλλ᾽ ὁ ἡγεμὼν ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἀνάξιον τῆς προσωνυμίας ἐφ᾽ ὅσον δὲν ἦτο κύριος τοῦ πελοποννησιακοῦ τετραγώνου. Διὸ, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων, οὓς ἡ ἐπιείκεια αὐτοῦ εἶχε προσελκύσει πρὸς αὐτὸν, ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἐπὶ μακρὸν παρελκυσθεῖσαν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου. Συμπράξαντος δὲ μετ᾽ αὐτοῦ καὶ πάλιν τοῦ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν Ὄθωνος Δελαρὸς, ὁ Ἀκροκόρινθος παρεδόθη τέλος τῷ 1210. Καὶ ὁ μὲν ὑπερασπιστὴς αὐτοῦ Θεόδωρος Ἄγγελος κατώρθωσε νὰ διασώσῃ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου εἰς τὸ Ἄργος, πολλοὶ δὲ τῶν κατοίκων αὐτῆς κατέφυγον εἰς τὴν δυσπόρθητον καὶ βραχώδη Μονεμβασίαν, ἥτις ἔγεινε τότε μητροπολιτικὴ ἕδρα καὶ ἐξαιρέτως σπουδαία πόλις ὡς τὸ τελευταῖον ἄσυλον τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπειδὴ τὰ δύο ἄλλα ἑλληνικὰ ἐρύματα δὲν ἠδυνήθησαν νἀντιστῶσιν ἐπὶ μακρὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορίνθου. Καὶ τὴν μὲν Ναυπλίαν κατώρθωσεν ὁ Βιλλαρδουῖνος νὰ ὑποτάξῃ, τυχὼν κατὰ θάλασσαν βοηθείας τῶν ἐν Κορώνῃ Βενετῶν αὐτοῦ φίλων. Ὑπετάχθησαν δ᾽ οἱ Ναυπλιεῖς ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ Ἴτς Καλὲ χθαμαλώτερον καὶ δυτικώτερον τῶν δύο φρουρίων θὰ ἔμενεν εἰς τοὺς Ἕλληνας· ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης συνθηκολογίας προῆλθον τὰ τοπικὰ ὀνόματα Ἑλληνικοῦ (Ῥωμέϊκο) καὶ Φραγκικοῦ κάστρου τὰ ἐπιχωριάζοντα μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος. Τέλος δὲ τῷ 1212 ἐκυριεύθη καὶ ἡ Λάρισα τοῦ Ἄργους, οἱ δὲ ἡγεμόνες τοῦ Μορέως καὶ τῶν Ἀθηνῶν μετ᾽ ἀνευλαβείας πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἰδιοκτησίαν, σκανδαλισάσης τὸν πάπαν [2], ἐδήμευσαν τοὺς ἐν Ἄργει εὑρε-

Νόμισμα τοῦ Βιλλαρδουίνου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας.

[1] *Ἰννοκεντίου Γ′* Βιβλ. XIII, ἐπιστ. 23.— Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2770-2.

[2] *Ἰννοκεντίου Γ′* Epistolae βιβλ. XIII, ἐπιστ. 6. XV, ἐπιστ. 77. — *Miklosich - Müller* Acta et diplomata Τόμ. Β′ σ. 287. — Χρονικὸν τοῦ Μο-

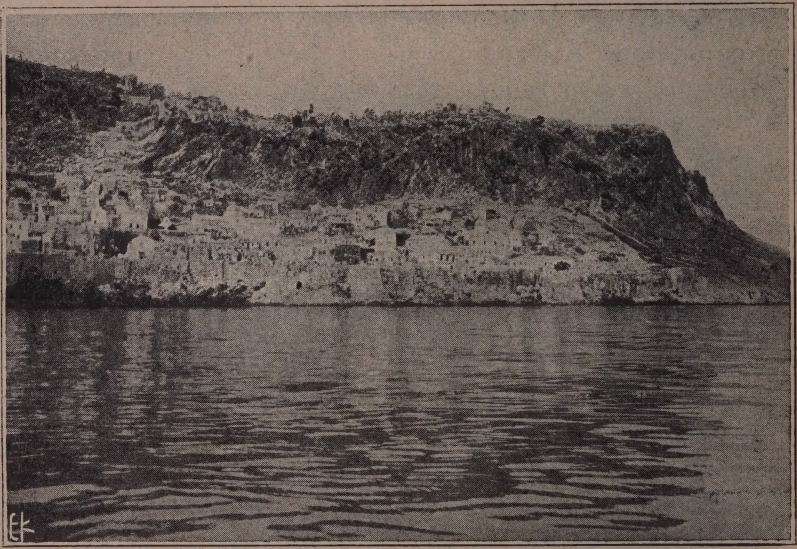
θέντας θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου καὶ διένειμαν τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς τοὺς ἀκολούθους αὐτῶν. Ὡς οὐσιαστικωτέραν δ' ἀνάμνησιν τῆς παρασχεθείσης βοηθείας ὁ Ὄθων Δελαρὸς ἔλαβε τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ναυπλίαν ὡς τιμάρια τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐτησίαν χορηγίαν τετρακοσίων ὑπερπύρων, ἀντιστοιχούντων πρὸς τετρακισχιλίας πεντακοσίας περίπου δραχμὰς, ἐκ τῶν τελῶν τῆς Κορίνθου.

Ἡ δὲ ἅλωσις τῆς Κορίνθου ἤγαγεν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως τῆς ἡγεμονίας. Ἡ πόλις αὕτη ἔγεινε νῦν ἕδρα δευτέρου Λατίνου ἀρχιεπισκόπου, οὗ ἡ καθεδρικὴ ἐκκλησία ἔφερε τὸ ὄνομα Ἁγίου Θεοδώρου τοῦ στρατηλάτου, τοῦ προστάτου τοῦ τελευταίου ὑπερασπιστοῦ τῆς Κορίνθου. Ὑπὸ δὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τοῦτον ὑπήγαγεν ὁ Ἰννοκέντιος Γ΄ τὰς ἑπτὰ ἐπισκοπὰς Ἄργους, Δαμαλᾶ πλησίον τῆς ἀρχαίας Τροιζῆνος, Μονεμβασίας, Gilas ἤτοι Ἕλους, Gimenes ἢ Ζεμενοῦ, αἵτινες ἦσαν ἤδη πρότερον ἀμφότεραι ἑλληνικαὶ ἐπισκοπαὶ, ἐκείνη μὲν κειμένη ἐν Λακωνικῇ, αὕτη δὲ πλησίον τῆς Σικυῶνος, καὶ τῶν δύο Ἰονίων ἐπισκοπῶν Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου[1]. Ἀλλ' ἡ διαρρύθμισις αὕτη ἔγεινε κατὰ μέγα μέρος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι καὶ μετεβλήθη μετ' οὐ πολύ. Καὶ δὴ ἡ μὲν Μονεμβασία κατείχετο ἀκόμη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἔμειναν ἀκόμη ἐπὶ μακρὸν κύριοι αὐτῆς· τὸ δὲ Ἕλος ἦτο οὕτω πτωχὸν, ὥστε οὐδέποτε διωρίσθη ἐπίσκοπος ἐν αὐτῷ, καὶ τῷ 1223 ἡνώθη μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Λακεδαιμονίας· καὶ τὸ Ζεμενὸν δὲ ἡνώθη μετὰ τῆς Κορίνθου ἓν ἔτος πρότερον, περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ Δαμαλᾶς, ἐν ᾧ οὐδέποτ' ἐγκατεστάθη Λατῖνος ἐπίσκοπος, ἐπειδὴ δὲν κατῴκουν ἐν αὐτῷ Φράγκοι, διενεμήθη μεταξὺ τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους· τέλος δ' ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος, αἵτινες ὑπετάχθησαν τῷ

ρέως στ. 2860-81. — Livre de la Conqueste σ. 89-91. — Cronaca di Morea ⟨παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes⟩ σ. 436. — *Sanudo* Istoria del Regno di Romania ⟨αὐτόθι⟩ σ. 100.— ***Ψευδοδωροθέου Μονεμβασίας*** Βιβλίον ἱστορικὸν σ. 471.

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ΄*** Epistolae Βιβλ. XV, ἐπιστ. 58, 61. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α΄ σ. XXXIX, LXI, LXXXIII.— *Eubel* Hierarchia Catholica Medii Aevi Τόμ. Α΄ σ. 188, 218. — Ἀλλ' ὁ *Albericus Trium Fontium* (Τόμ. Β΄ σ. 558) λέγει, ὅτι τῷ 1236 τὸ Ἄργος ἦτο ἐπισκοπὴ ὑποκειμένη εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς ἃς καὶ πολιτικῶς ἀνῆκεν ἡ πόλις. Τὸ δ' ἐν ἔτει 1293 ἐκδοθὲν χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Κομνηνοῦ μνημονεύει τοῦ τε Ἕλους καὶ τοῦ Ζεμενοῦ, ὅπερ ὁ ***Νεροῦτσος*** (Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ΄ σ. 95) τοποθετεῖ πλησίον τῆς Σικυῶνος.

1213 εἰς τὴν ἐγγυτέραν ἀρχιεπισκοπὴν τῶν Πατρῶν, ἡνώθησαν εἰς μίαν καὶ μόνην ἐπισκοπήν. Ὡσαύτως δὲ τῷ 1222 ὁ Ὀνώριος Γ´[1], φωτιζόμενος ὑπὸ τῆς πείρας ἣν εἶχεν ἀποκομίσει, ἀναδιωργάνωσε τὰς εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Πατρῶν ὑποκειμένας ἐπισκοπὰς, διαιρέσας τὴν διοίκησιν Βελίγοστης ἢ Χριστιανοπόλεως, καθ᾽ ἃ αὕτη ἐκαλεῖτο ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ κατὰ μίμησιν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς Μεγάλης πόλεως, μεταξὺ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ ἐπισκοπῶν Μεθώνης καὶ Κορώνης καὶ ἑνώσας τὰς Ἀμύκλας μετὰ τῆς

Ἄποψις τῆς Μονεμβασίας.

Λακεδαιμονίας· τὴν δὲ διάταξιν ταύτην ἐπεκύρωσε καὶ ὁ Ἰννοκέντιος Δ´[2]. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ Λακεδαιμονία ὑπήχθη κατὰ μετάθεσιν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Κορίνθου, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἕλους ἱδρύθη νέα ἐπισκοπὴ, ἡ τῆς Μαΐνης. Οὕτω δὲ κατὰ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, ὅτε ἡ ἡγεμονία εἶχε φθάσει εἰς τὸν κολοφῶνα, ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία τῆς Ἀχαΐας συνίστατο ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Πατρῶν, ἐχούσης ὑποκειμένας τὰς ἐπισκοπὰς Ὠλένης, Κεφαλληνίας,

---

[1] ***Ὀνωρίου Γ´*** Regesta ⟨ἐκδ. *Pressuti* 1895⟩ Τόμ. Β´ σ. 50, 163.
[2] ***Ἰννοκεντίου Δ´*** Registres ⟨ἐκδ. *Berger* 1884⟩ Τόμ. Α´ σ. 212.

Κορώνης καὶ Μεθώνης, ὧν ἡ Μεθώνη ἐξεχωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Δ′ ἐκ τῶν εἰς τὰς Πάτρας ὑπαγομένων [1], καὶ ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κορίνθου, ἐχούσης ὑποκειμένας τὰς ἐπισκοπὰς Ἄργους, Μονεμβασίας, Λακεδαιμονίας καὶ Μαΐνης.

Ἡ δὲ διοργάνωσις τῶν κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ὑπῆρξε γόνιμος ἀφορμὴ διηνεκῶν ἐρίδων. Ἐπειδὴ ἡ Βενετία εἶχε τύχει τοῦ δικαιώματος νὰ καταλάβῃ Βενετὸς τὸν θρόνον τοῦ ἀρτισυστάτου λατινικοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πατριάρχης, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῆς Ῥωμανίας, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν ἀρχιεπισκόπους. Ἀλλ᾽ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ πρωθιεράρχης τῆς Ἀχαΐας, Γάλλος ὤν, ἐδυσανασχέτει ὅτι ἐτάσσετο ὑπὸ πατριάρχην Βενετὸν, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ μόνον Βενετοὺς νὰ διορίζῃ ὡς ἀρχιεπισκόπους. Δὲν ἡσύχασε δὲ πρὶν ἢ ἡ ἀξίωσις αὐτοῦ περὶ ἀνεξαρτησίας, ἣν ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Γ′ ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ, ἐνεκρίθη τέλος ὑπὸ τοῦ διαδεχθέντος τὸν μέγαν ἐκεῖνον πάπαν ⟨Ὁνωρίου Γ′⟩. Οἱ δὲ εἰς αὐτὸν ὑποκείμενοι ἐπίσκοποι εἶχον κληρονομήσει παρὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν προκατόχων ἐπὶ ἀρχαίων μὲν δικαίων στηριζομένας, ἀλλ᾽ ὀχληρὰς ἔριδας, ἀναφερομένας εἰς τὰ ὅρια τῶν ἰδίων ἐπισκοπῶν· πρὸς δὲ τούτοις ὁ μὲν κλῆρος ἐφιλονείκει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, οἱ δὲ Ναΐται πρὸς τὸν πρωθιεράρχην. Πολλοὶ δὲ τῶν Γάλλων ἐφημερίων, οὓς ὁ Σαμπλίττης εἶχεν ἐγκαταστήσει ἐν τῇ ἐν Πάτραις καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἐν ᾗ ἐφυλάσσοντο τότε τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου, ἤρχισαν αἰσθανόμενοι μετ᾽ οὐ πολὺ τὴν συνήθη εἰς τοὺς Γάλλους νοσταλγίαν καὶ ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Πολλοὶ δὲ τῶν Λατίνων ἱερέων εἰσέπραττον μὲν τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῶν, ἀλλ᾽ ὄντες ἀπόδημοι δὲν ἐξετέλουν τἀνατεθειμένα εἰς αὐτοὺς ἔργα· πολλοὶ δὲ πλείονες ἦσαν ἁπλοῖ τυχοδιῶκται, ἀποπειρώμενοι νὰ λαμβάνωσιν ἐπικαρπίας ἐπὶ προφάσεσι ψευδέσιν. Αὐτὸς δ᾽ ὁ πρωθιεράρχης καθηρέθη ὑπὸ τοῦ Ὁνωρίου Γ′ ἐπὶ διασπαθήσει τῶν ἐσόδων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου Βάλθερος ἐστάλη καὶ πάλιν εἰς τὴν μονὴν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ′ ἕνεκα κακοτροπίας. Αἱ δ᾽ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰννοκεντίου, ὅστις ἐπέδειξεν ὑπέροχον ἐνδιαφέρον πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐν ταῖς λατινοκρατουμέναις ἑλληνικαῖς χώραις, γέμουσι παραπόνων περὶ τῆς ἐχθρικῆς στάσεως τῶν Φράγκων πρὸς τὸν λατι-

---

[1] **Ἀλεξάνδρου Δ′** Registres ⟨ἐκδ. *Bourel de la Roncière*⟩ Τόμ. Α′ σ. 188.

νικὸν κλῆρον. Οὐδαμοῦ δ᾿ ἀλλαχοῦ ἦσαν τὰ παράπον᾿ αὐτοῦ μᾶλλον δεδικαιολογημένα ἢ ἐν Ἀχαΐᾳ, καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία εὑρίσκετο ἐν καταστάσει οἰκτροτέρᾳ. Ὁ πρωθιεράρχης οὐδ᾿ ἐν αὐτῷ αὐτοῦ τῷ μεγάρῳ ἦτο ἀσφαλής. Ὁ Ἀλαμανὸς, ὅστις, καθ᾿ ἃ εἴδομεν, ἔλαβε τὰς Πάτρας ὡς τιμάριον, θεωρῶν ἐρασιτεχνικὸν τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου τούτου περὶ τειχίσεως τῆς πόλεως ἐναντίον τῶν πειρατῶν, ἐφυλάκισεν αὐτὸν, ἐρρινοτόμησε τὸν ἐπίτροπον αὐτοῦ καὶ ἐν σπουδῇ μετέβαλε τὴν ἕδραν αὐτοῦ καὶ τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου εἰς τὸ σημερινὸν φρούριον, μεταχειρισθεὶς τὰ τύμπανα ἀρχαίων κιόνων καὶ γλυπτὰ τεμάχια μεθ᾿ ὅλης τῆς πρὸς τὰς ἀρχαιότητας περιφρονήσεως τῶν Φράγκων. Λείψανα δὲ χριστιανικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τοῦ ἄλλοτ᾿ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, καθ᾿ ἃ φαίνεται, ὁρῶνται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐνεκτισμένα εἰς τὰ τείχη. Καὶ αὐτὸς δ᾿ ὁ Βιλλαρδουῖνος δὲν ἦτο πολὺ καλλίτερος. Οὔτε αὐτὸς ἀπέτινε δεκάτην εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους αὐτοῦ ὑπηκόους ἠνάγκαζε νὰ πληρόνωσι, καίτοι αὐτός τε καὶ οἱ βαρῶνοι αὐτοῦ εἶχον ὀμόσει τὴν τήρησιν τῆς τοιαύτης ὑποχρεώσεως, ἂν ἤθελον ἐπανέλθει σῶοι ἐκ τοῦ ἐναντίον τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου ἀγῶνος. Ἠνάγκαζε δὲ τὸν κλῆρον νὰ συζητῇ διαμφισβητουμένας περιστάσεις ἐνώπιον τῶν λαϊκῶν αὐτοῦ δικαστηρίων, «μὴ ποιούμενος διάκρισιν μεταξὺ ἱερέων καὶ λαϊκῶν», καθ᾿ ἃ φρικιῶν ἐξεφράζετο ὁ πάπας. Οὐ μόνον δ᾿ ἐκολόβωσε τὰς ἀρχαίας κτήσεις τῆς μητροπόλεως τῶν Πατρῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ παρέχωσιν ἄλλας· ἑπόμενος δ᾿ εἰς τὰς φιλελληνικὰς αὐτοῦ διαθέσεις, ἀπήλλαξε τοὺς Ἕλληνας ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου, ἐπιτάξας εἰς αὐτοὺς νὰ πληρόνωσι τέλη εἰς αὐτὸν καὶ μόνον, ἐν ᾧ ἀφ᾿ ἑτέρου εἰς τοὺς Ἕλληνας παροίκους δὲν ἐπέτρεπε νὰ ἐπιδεικνύωσι τὴν ὀφειλομένην ὑπακοὴν εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν. Πρὸς τούτοις δὲ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπισκόπων τῶν ὑπαχθέντων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἶχον φύγει εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐκ φόβου τῶν κατακτητῶν καὶ ἀπέφευγον νὰ ἐπανέλθωσιν. Οἱ δὲ εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ὑποκείμενοι ἐπίσκοποι ἀνήγγελλον πολλάκις ταὐτὰ, καίτοι τὰ πράγματα εἶχον καλλίτερον ἐν ταῖς βενετικαῖς κτήσεσι τῆς Μεσσηνίας. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὁ διοικητὴς τῆς Κορώνης ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἐκκλησίαν ἢ τὴν ἐν τῷ φρουρίῳ διαμονήν. Εἶχε λοιπὸν δίκαιον ὁ Ἰννοκέντιος Γ´ γράφων, ὅτι «ἡ νέα φυταλιὰ Λατίνων, οὓς ἡ χεὶρ τοῦ θεοῦ μετεφύτευ-

Η ΕΛΛΑΣ ΤΩι 1278
Κλῖμαξ εἰς Χιλιόμετρα
0 25 50 75 100 125 150 175 200
Ἑλληνικαὶ χῶραι (Βυζ. αὐτοκρατορία, Δεσποτᾶτον Ἠπείρου, Δουκᾶτον Νέων Πατρῶν)
Ἀνδηγαυικαὶ χῶραι (Ἡγεμονία Ἀχαΐας, Κέρκυρα, Παξοί, Σύβοτα)
Δουκᾶτον Ἀθηνῶν (μετ' Ἄργους, Ναυπλίας, Λαμίας, Γαρδικίου, Σιδηροκάστρου)
Βενετικαὶ ἀποικίαι (Μεθώνη, Κορώνη, Χαλκίς, Κρήτη)
Δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου
Παλατίνη κομιτεία Κεφαλληνίας
Αἱ πρωτεύουσαι τῶν διαφόρων πολιτειῶν φέρουσι κάτωθεν μέλαιναν γραμμήν
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΝΕΩΝ ΠΑΤΡΩΝ
ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΑΧΑΙΑΣ
ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΚΟΜΙΤΕΙΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑΙ ΧΩΡΑΙ
ΟΘΩΝΟΙ
ΚΕΡΚΥΡΑ
Κέρκυρα
Βουθρωτόν
Σύβοτα
ΠΑΞΟΙ
ΑΝΤΙΠΑΞΟΣ
Ἰωάννινα
Ἄρτα
Πρέβεζα (La Prevasse)
Βόνιτσα
ΛΕΥΚΑΣ
ΙΘΑΚΗ (VAL DI COMPARE)
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ
Ἅγ. Γεώργιος
ΖΑΚΥΝΘΟΣ
ΣΤΡΟΦΑΔΕΣ
Τρίκκαλα
Λάρισα
Φανάριον
Φάρσαλα
Δομοκός
Δημητριάς
Κόλπος Ἁλμυροῦ
Ἁλμυρός
Πτελεόν
Λαμία
Γαρδίκι
Νέαι Πάτραι (La Patre)
Σιδηρόκαστρον
Βοδονίτζα
Γραβιά
Σάλωνα (La Sole)
Λοιδωρίκιον
Ἀγγελόκαστρον
Ἀνατολικόν
Ναύπακτος (Lepanto)
Γαλαξείδιον
Λεβάδεια
Θῆβαι (Estives)
Λιβαδόστρα (Rive d'Ostre)
Ἀθῆναι (Setines)
Πειραιεύς
Μέγαρα
ΣΑΛΑΜΙΣ
ΑΙΓΙΝΑ
Σούνιον (Colonne)
Πάτραι
Βοστίτζα
Χαλανδρίτσα
Κερπινή
Καλάβρυτα (La Grite)
Τρεμούλα
Ἀνδραβίδα
Χλουμούτσι (Clermont)
Κόρινθος
Ἄργος
Ναυπλία
Ἀκόβα
Ἀράκλοβον (Bucelet)
Καρύταινα
Νίκλι
Βελιγόστη
Μεγάλη Ἀράχωβα
Κυπαρισσία (Arcadia)
Μαυρικλάφι
Ἀνδρούσα
Καλάμαι
Λακεδαιμονία (La Crémonie)
Μυστρᾶς
Γεράκι
Λεῦκτρον (Beaufort)
Ἀβαρῖνος (Ζόγκλον Port de Junch)
Μεθώνη
Κορώνη
Μονεμβασία (Malvasie)
Παλαιὰ Μάνη
ΚΥΘΗΡΑ
ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ
ΛΗΜΝΟΣ (Stalimene)
ΣΚΙΑΘΟΣ
ΧΙΛΙΟΔΡΟΜΙΑ
ΣΚΟΠΕΛΟΣ
ΣΚΥΡΟΣ
ΛΕΣΒΟΣ
ΧΙΟΣ
ΕΥΒΟΙΑ (NEGROPONTE)
Ὠρεός
Κλεισοῦρα
Χαλκίς
Φύλλα
Καρυστος (Castel Rosso)
ΑΝΔΡΟΣ
ΤΗΝΟΣ
ΜΥΚΟΝΟΣ
ΔΗΛΟΣ
ΡΗΝΕΙΑ
ΣΥΡΟΣ
ΓΥΑΡΟΣ
ΚΕΩΣ (Zia)
ΜΑΚΡΟΝΗΣΙ
ΚΥΘΝΟΣ
ΣΕΡΙΦΟΣ
ΣΙΦΝΟΣ (Silanto)
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ
ΠΑΡΟΣ
ΝΑΞΟΣ
Νάξος
ΙΚΑΡΙΑ
ΑΜΟΡΓΟΣ
ΚΙΜΩΛΟΣ
ΜΗΛΟΣ
ΣΙΚΙΝΟΣ
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ
ΙΟΣ (Nio)
ΑΣΤΥΠΑΛΑΙΑ (Stampalia)
ΘΗΡΑ
ΘΗΡΑΣΙΑ
ΑΝΑΦΗ (Namfio)
ΚΡΗΤΗ
ΛΙΘ. Γ. ΣΤΑΓΓΕΛ & Σ.

σεν εἰς τὰ μέρη τῆς Ἀχαΐας, φαίνεται μὴ ἔχουσα στερεὰς ῥίζας ἕνεκα τῆς νέας μεταβολῆς» [1].

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Βουργούνδιος κῦρις τῶν Ἀθηνῶν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν μεταφύτευσιν τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος εἰς τὴν ἱστορικὴν χώραν ἧς ἐδέσποζεν. Ἀλλ' ὑπῆρχεν οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς φεουδαλικῆς κοινωνίας τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς τοῦ Μορέως. Ἐν ᾧ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ Μορέως ὁ ἡγεμὼν ἦτο ἁπλῶς πρῶτος ἐν ἴσοις (primus inter pares) μεταξὺ πολλῶν μεγαλοφρόνων καὶ ἰσχυρῶν βαρώνων, ἐν Ἀθήναις ὁ μέγας κῦρις εἶχε τὸ πλεῖστον ἐγγὺς τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἕνα ἐξέχοντα εὐπατρίδην, τὸν ἡγούμενον τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Σαιντομέρ. Εἶνε δὲ φανερὸν ἐκ τῆς σιγῆς ἁπασῶν τῶν πηγῶν, ὅτι οἱ Βουργούνδιοι οἱ μετὰ τοῦ Ὄθωνος Δελαρὸς ἐγκατασταθέντες ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς αὐτοῦ κτήσεσιν ἦσαν ἄνδρες ὑποδεεστέρας αὐτοῦ κοινωνικῆς θέσεως. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ σπάνεως τῶν βαρωνικῶν ἐκείνων φρουρίων, ἅτινα κατ' ἀντίθεσιν εἶνε κοινότατα ἐν Πελοποννήσῳ. Διὸ εἶχε μικροτέραν ἀνάγκην νὰ φροντίσῃ περὶ ἀξίων λόγου τιμαρίων χάριν διακεκριμένων ἀνδρῶν ἢ οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἀχαΐας. Πράγματι δ' εἶνε πιθανόν, ὅτι ὑπό τινα ἔποψιν ἡ αὐλὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν Δελαρὸς ὡμοίαζε πρὸς τὴν σημερινὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως Γεωργίου κατὰ τοῦτο, ὅτι οὐδὲ εἷς ὑπῆρχε μεθ' οὗ ὁ ἡγεμὼν νὰ ἐπικοινωνῇ ἐπὶ ἴσοις καὶ ὁμοίοις, ἐξαιρουμένων τῶν μελῶν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ οἴκου. Ἀλλ' ὡς ἐν ταῖς νεωτέραις Ἀθήναις, οὕτω καὶ ἐν ταῖς φραγκικαῖς ὁ οἶκος τοῦ μονάρχου ἀπέβη μετ' οὐ πολὺ ἱκανῶς πολυπληθής, ὥστε νἀποτελέσῃ ἴδιον χωριστὸν κύκλον. Οὐ μόνον ὁ Ὄθων Δελαρὸς μικρὸν μετὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνυμφεύθη τὴν Ἰσαβέλλαν, κληρονόμον τῆς ἐν Ἄνω Βουργουνδίᾳ (Franche-Comté) αὐθεντείας τοῦ Guy de Ray καὶ ἀπέκτησεν ἐξ αὐτῆς δύο υἱούς, ἀλλὰ τἀγγέλματα περὶ τῆς ἐκπληκτικῶς καλῆς τύχης τῶν περὶ αὐτοὺς τυχοδιωκτῶν προσείλκυσαν εἰς τὴν Ἀττικὴν διαφόρους τῶν ἐν Βουργουνδίᾳ οἰκογενῶν. Ἔλαβον δ' οὗτοι ἀναμφιβόλως μέρος τῶν εἰς τὸν Ὄθωνα περιελθουσῶν κτήσεων· πάντως δὲ γινώσκομεν, ὅτι εἷς τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ, ὁ Γυίδων, ὅστις εἶχε

---

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Epistolae Βιβλ. VIII ἐπ. 153. Βιβλ. XII ἐπ. 143. Βιβλ. XIII ἐπ. 26, 50, 51, 56, 143, 161-5, 171-3. Βιβλ. XV, ἐπ. 44, 46, 47, 55. — Regesta Honorii Γ' ⟨ἐκδ. *Pressutti*⟩ Τόμ. Β' σ. 85, 255.—Registres d'Innocent IV ⟨ἐκδ. *Berger*⟩ Τόμ. Γ' σ. 61. — *Eubel* Hierarchia Catholica Τόμ. Α' σ. 218.

συνυποστῇ μετ᾽ αὐτοῦ τοὺς κινδύνους τῆς σταυροφορίας, διενεμήθη μετὰ τοῦ θείου τὴν κυριότητα τῶν Θηβῶν, καὶ ὅτι βραχὺν χρόνον κατόπιν τὸ ἕτερον ἥμισυ παρεχωρήθη εἰς ἀνεψιὰν καλουμένην Ἀγάθην (Bonne), ἥτις συζευχθεῖσα τὸ πρῶτον μετὰ τοῦ νεαροῦ Δημητρίου, τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπροίκισε διὰ τοῦ οἰκείου μέρους τῆς βοιωτικῆς βαρωνείας τὸν δεύτερον σύζυγον Βελᾶν Σαιντομέρ. Ἄλλος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ὄθωνος, ὁ Γουλιέλμος, ἐγκατεστάθη

Ἡ Κάρυστος καὶ τὸ μεσαιωνικὸν κάστρον κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. S. C. Atchley.

ἐν Ἑλλάδι καὶ τέλος ἔγεινε διὰ γάμου βαρῶνος τῆς Βελίγοστης· ἀδελφὴ δέ τις τοῦ Ὄθωνος ἔγεινε μήτηρ τοῦ μέλλοντος βαρώνου τῆς Καρύστου Ὄθωνος de Cicon· ἀπώτερος δέ τις ἄλλος συγγενής, ὁ Πέτρος, διωρίσθη φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως[1]. Ἄλλοι δὲ Βουργούνδιοι βεβαίως συνώδευσαν τοὺς προειρημένους ὡς ἀκόλουθοι αὐτῶν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ἡ Ἑλλὰς ἦτο διὰ τοὺς νεαροὺς υἱοὺς τῶν εὐγενῶν οἴκων τῆς Γαλλίας ὅ τι πρὸ πεντή-

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Epistolae βιβλ. XI ἐπιστ. 244.— *Guillaume* Histoire des Sires de Salins Τόμ. Α' σ. 67, 83. — Libro de los Fechos σ. 44.

κοντα ἐτῶν ἦσαν αἱ βρεττανικαὶ ἀποικίαι δι᾽ ἀχρημάτους ἀλλὰ δραστηρίους Ἄγγλους.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλη χαρακτηριστικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Μορέως. Ὁ Νικήτας Χωνιάτης δὲν ποιεῖται μνείαν ἰθαγενῶν μεγιστάνων ἐγκατεστημένων ἐν Ἀθήναις ἢ Θήβαις ἐν ταῖς τελευταίαις ἡμέραις τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, αἵτινες πόλεις ἦσαν τὰ κυριώτατα κέντρα τῆς ἀρχῆς τοῦ Δελαρός. Καὶ γίνεται μὲν λόγος περὶ Θηβαίων ἀρχόντων τῷ 1209, ἀλλ᾽ ἐξαιρουμένης ταύτης τῆς μνείας, καθ᾽ ὅλον τὸν αἰῶνα, καθ᾽ ὃν αἱ Ἀθῆναι ἐφραγκοκρατοῦντο, οὐδὲ εἷς κἂν Ἕλλην ἐπιφανὴς μνημονεύεται ὑπό τινος τῶν συγγραφέων [1]. Οὕτω δ᾽ ἐν ᾧ ἡ Κρήτη, ἡ Χαλκὶς [2] καὶ ὁ Μορέας διέσωζον ἀκόμη ἀρχαίους ἰθαγενεῖς οἴκους, οἵτινες ἐν μὲν τῇ Κρήτῃ παρέσχον ἡγέτας συνεχῶν ἐπαναστάσεων κατὰ τῶν ξένων κυριάρχων, ἐν δὲ τῇ Χαλκίδι ἐπέδειξαν τάσεις μεταναστεύσεως εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Νικαίας, οὐδὲν τὸ τοιοῦτον εὑρίσκομεν ἐν ταῖς βουργουνδικαῖς Ἀθήναις. Μόνον δ᾽ ἐν πολὺ μεταγενεστέροις χρόνοις γίνεται λόγος περὶ ἑλληνικῆς φατρίας ἐν τῇ πόλει. Ὅτι δ᾽ ἡ κυριαρχία τοῦ Ὄθωνος ἦτο πραεῖα, δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι φίλοι τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, καὶ δὴ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ ἀνεψιὸς, ἐπέστρεψαν ἐκ τῆς ἐξορίας εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ εὐχαρίστως διέμειναν ἐν τῇ λατινοκρατουμένῃ πόλει [3]. Τῶν δὲ ἀγροτῶν ἡ τύχη πάντως ὑπῆρξεν ὁμοία πρὸς τὴν τῶν χωρικῶν τῆς Ἀχαΐας.

Αἱ κτήσεις τοῦ Ὄθωνος ἦσαν μεγάλαι, μετρούμεναι διὰ τοῦ μικροῦ μέτρου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Αἱ βουργουνδικαὶ Ἀθῆναι περιελάμβανον τὴν Ἀττικὴν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Μεγαρίδα, τὰς ὀχυρὰς πόλεις Ἄργος καὶ Ναυπλίαν καὶ τὴν ἀρχαίαν χώραν τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν. Ὁ δὲ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης ἀπὸ βορρᾶ καὶ ὁ δυνάστης τῶν Σαλώνων ἀπὸ δυσμῶν ἦσαν οἱ γείτονες τοῦ κυρίου τῶν Ἀθηνῶν, τούτων δὲ ὁ δεύτερος ἀργότερον καὶ ὑποτελὴς αὐτοῦ. Ἀπετέλουν δὲ οὗτοι τὰ προπύργια αὐτοῦ ἐναντίον τῆς ἐκτεινομένης δυνά-

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β′ σ. 277, 280. Ὁ Μιχαὴλ Λάσκαρις, ὁ Ἀθηναῖος πατριώτης τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐν τῷ δράματι τοῦ Κλέωνος Ῥαγκαβῆ Ἡ δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν, εἶνε ἀτυχῶς ποιητικὸς ἀναχρονισμός.

[2] Ἐν τῇ συνθήκῃ μεταξὺ τοῦ Ῥαβανοῦ Δαλλεκάρτσερη καὶ τῆς Βενετίας καὶ ἐν τῇ πράξει τοῦ 1216, περὶ ἧς ἴδε κατωτέρω, μνημονεύονται ῥητῶς Graeci Magnates ἐν Εὐβοίᾳ.

[3] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β′ σ. 267,301.

μεως τοῦ Ἕλληνος δεσπότου τῆς Ἠπείρου. Τοιαύτην δ᾽ ἔχουσα θέσιν ἡ ἀθηναϊκὴ ἀρχὴ ἐκέκτητο ἀξίαν λόγου ἔκτασιν παραλίων καὶ τέσσαρας τοὐλάχιστον λιμένας, τὸν Πειραιᾶ, τὴν Ναυπλίαν, τὴν Ἀταλάντην ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας καὶ τὴν Λιβαδόστραν ἢ Rive d'Ostre, ὡς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ· ἦτο δὲ ἡ Λιβαδόστρα ὁ συνήθης λιμὴν ἐπιβιβάσεως τῶν πλεόντων πρὸς δυσμάς. Ἀλλ᾽ οἱ Βουργούνδιοι δυνάσται τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἀπεπειράθησαν νὰ πήξωσι στόλον, περιωρίσθησαν δ᾽ εἰς μικρὰν ἐρασιτεχνικὴν πειρατείαν. Οἱ δ᾽ ἐξ ἐπαγγέλματος πειραταὶ, ἐπωφελούμενοι τὴν ἔλλειψιν πάσης ναυτικῆς δυνάμεως τῆς πολιτείας, ἐξήσκουν τὸ ἔργον αὐτῶν ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς φραγκοκρατίας καθ᾽ ἃ καὶ ἐν τοῖς ὑστάτοις χρόνοις τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς. Λατῖνοι δὲ πειραταὶ, καλούμενοι Καπελέττοι, ἀδιαφοροῦντες ἂν τότε ἡ Ἀττικὴ ἦτο κράτος λατινικὸν, καθίστανον ἐπικινδύνους τὰς παραλίας αὐτῆς. Πλοῦς μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἐλέγετο «ἀποδημία εἰς τὸν Ἀχέροντα», καὶ ὁ ἐπίσκοπος Θερμοπυλῶν ἠναγκάσθη νὰ μεταθέσῃ τὴν ἕδραν αὐτοῦ μεσογειότερον πρὸς ἀποφυγὴν τῶν πειρατῶν ἐκείνων [1].

Καὶ δὲν λέγεται μὲν ῥητῶς τίς ἦτο ἡ ἕδρα τοῦ Ὄθωνος· ἀλλ᾽ εἶνε πιθανὸν, ὅτι, καθ᾽ ἃ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, πρωτεύουσα αὐτοῦ ἦσαν αἱ Θῆβαι, ἡ σημαντικωτάτη τῶν πόλεων τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Ἥ τε δὲ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, τὸ κάστρον Sethines, ὡς ὠνομάσθη, καὶ ἡ Καδμεία τῶν Θηβῶν εἶχον ἑκατέρα ἴδιον φρούραρχον, ἀμφότεραι δ᾽ αἱ πόλεις ἦσαν ἕδραι Λατίνων ἀρχιεπισκόπων. Ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Ἀκομινάτου, ἐντὸς τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης, ἐγκατεστάθη ὡς ἀρχιεπίσκοπος ὁ Γάλλος Βεράρδος, ὅστις ἴσως εἶχεν ὑπάρξει ἐξομολογητὴς τοῦ Ὄθωνος, τῆς χειροτονίας αὐτοῦ κυρωθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ΄, λαβόντος ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐφημερίους τῶν Ἀθηνῶν. «Ἡ ἀνανέωσις τῆς θείας χάριτος, ἔγραψεν εἰς τὸν Βεράρδον ὁ ἐνθουσιώδης πάπας, δὲν ἀνέχεται τὸν ἀφανισμὸν τῆς ἀρχαίας δόξης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ἀκρόπολις τῆς εὐκλεεστάτης Παλλάδος κατεδέχθη νὰ γείνῃ ἡ ἕδρα τῆς ἐνδοξοτάτης Θεομήτορος. Δυνάμεθα δὲ νὰ καλέσωμεν τὴν πόλιν Καριαθσεφὲρ, ἐπειδὴ, ὅτε ὁ Γοθονιὴλ ὑπέταξεν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ

---

[1] Regesta Honorii III Τόμ. Β΄ σ. 167. — *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Γ΄ σ. 61.

Χάλεβ, ἐδόθη αὐτῷ εἰς γυναῖκα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀσχά»[1]. Ὁ δὲ καρδινάλιος Βενέδικτος, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα, ὁ ἀποσταλεὶς πρὸς διαρρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καθώρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν κανονικῶν ἱερέων, καὶ ὁ πάπας ἀπεδέχθη τὴν αἴτησιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῦ πρεσβυτερίου καθ' ἣν ἡ ἀθηναϊκὴ ἐκκλησία ἔμελλε νὰ διοικῆται κατὰ τὰ καταστατικὰ τῆς ἐκκλησίας Παρισίων. Ὁμοίως δ' ἐπεκύρωσε τὴν ἀρχαίαν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἀνερχομένην εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ἑλλήνων μητροπολιτῶν. Κατὰ ταύτην εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν ὑπήγοντο ἕνδεκα ἐπισκοπαί, ἡ τῆς Χαλκίδος, ἡ τῶν Θερμοπυλῶν, ἡ τῆς Διαυλείας, ἡ τοῦ Αὐλωναρίου[2], ἡ τοῦ Ὠρεοῦ[3], ἡ τῆς Καρύστου, ἡ τῆς Κορωνείας, ἡ τῆς Ἄνδρου, ἡ τῶν Μεγάρων, ἡ τῆς Σκύρου καὶ ἡ τῆς Κέω. Ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη μετεβλήθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, ἑνώσαντος τὰς τρεῖς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπισκοπὰς Αὐλωναρίου, Ὠρεοῦ καὶ Καρύστου μετὰ τῆς τῆς Χαλκίδος· τὰ δὲ Σάλωνα καὶ τὴν Αἴγιναν ὑπήγαγεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Κορράδον[4].

Ὁ Ἰννοκέντιος μεταξὺ τῶν κτήσεων τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν ποιεῖται μνείαν τῶν ἑξῆς τόπων, ὧν ἐπικυρόνει τὴν εἰς αὐτὴν καθυπόταξιν, τῆς Φυλῆς, τοῦ Μενιδίου καὶ τοῦ Μαραθῶνος, τῶν μονῶν Καισαριανῆς (Sancti Siriani), Ἁγίου Ἰωάννου (τοῦ Κυνηγοῦ), Ἁγίου Νικολάου τῶν κολωνῶν (πιθανῶς πλησίον τοῦ Σουνίου ἢ Capo Colonna), Παναγίας τῆς Βλαχερνιωτίσσης, Ἁγίου Νικολάου ἐν Καταπέρσικα, Ἁγίων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ τῶν Ἀναργύρων,

---

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Βιβλ. XI, ἐπ. 111-13, 238, 240, 252, 256, ἔνθα τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα ἐκ τῶν Κριτῶν Α' 12-13.

[2] Οὕτως ἑρμηνεύουσιν ὁ ***Νεροῦτσος*** (ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ' σ. 59) καὶ ὁ *Bury* (The Lombards and Venetians in Euboia σ. 11) τὸ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ πάπα ἐπίθετον Abelonensem, ὁρίζοντες τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην ἐν Αὐλωναρίῳ πρὸς νότον τῆς Κύμης. Ἐπίσκοπος δὲ ἐν Avalona μνημονεύεται τῷ 1343 (*Predelli* Commemoriali Τόμ. Β' σ. 123, 126).

[3] Τὸν Ὠρεὸν σημαίνει κατὰ τὴν πιθανωτάτην ἑρμηνείαν τὸ ὄνομα Zorconensem, ἐπειδὴ εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὁ Ὠρεὸς ἐν τῇ βορείῳ Εὐβοίᾳ ὑπῆρξεν ἐπισκοπή. Ὁ δὲ ***Νεροῦτσος*** καὶ ὁ *Bury* ἔνθ' ἀν. ταὐτίζουσι τὴν ἐπισκοπὴν Zarconensem πρὸς τὴν Ζάρκαν πλησίον τῆς Καρύστου. ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Γρηγοροβίου Τόμ. Α' σ. 410 κ. ἑ.⟩

[4] Mélanges de l'École française de Rome 1895 σ. 74. — Regesta Honorii III Τόμ. Β' σ. 50, 163. — Registres de Grégoire IX ⟨ἐκδ. *Guiraud*⟩ Τόμ. Β' σ. 40-1, 629.

Ἁγίου Γεωργίου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ [1] καὶ Ἁγίου Λουκᾶ. Ὁμοίως δ᾽ εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἐκκλησίαν ὑπήγοντο «αἱ ἀγοραὶ Χαλκίδος καὶ Ἀθηνῶν καὶ οἱ ῥύακες», οὓς ἄλλως πρέπει νὰ μὴ φαντασθῶμεν λίαν πολυχεύμονας, «ἐξ ὧν ποτίζονται οἱ κῆποι». Ὡρίσθη δὲ, ὅπως ἡ ἐκκλησία ἐξακολουθῇ νὰ εἶνε, ὡς καὶ πρότερον, ἀπηλλαγμένη πάσης δασμολογίας ὑπὸ τῶν λαϊκῶν ἀρχῶν. Εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο «νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα θρασεῖαν ἐπ᾽ αὐτῆς ἢ τῶν κτήσεων αὐτῆς»· εἰς οὐδένα «νὰ παραβλάψῃ αὐτὴν δι᾽ οἱωνδήποτε ὀχλήσεων». Τοιαύτη ἦτο ἡ προνομιοῦχος θέσις τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἐπικυρωθεῖσα τῷ 1208 ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου [2] προφανῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγγράφων τοῦ προκατόχου Ἕλληνος μητροπολίτου. Ἀλλ᾽ ἡ θεωρία ἀπεῖχε πολὺ τῆς πραγματικότητος. Ἦτο μὲν ἑκάστοτε ὁ Ὄθων Δελαρὸς πρόθυμος νὰ προαγάγῃ τὰ συμφέροντα τῆς ἐκκλησίας, οὕτω δὲ βλέπομεν αὐτὸν παρακαλοῦντα τὸν πάπαν νὰ διορίσῃ καθολικὸν ἱερέα ἐν ἑκάστῳ κάστρῳ καὶ ἐν πάσῃ πόλει τοῦ κράτους αὐτοῦ, ὅπου ἐγκατῴκουν δώδεκα Λατῖνοι, καὶ προθυμούμενον νὰ θεωρῇ τὴν ἀξίαν λόγου βοιωτικὴν Λεβάδειαν ὡς τιμάριον τῆς ἁγίας ἕδρας καὶ νὰ πληρόνῃ δύο ἀργυρᾶ μάρκα καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὡς ἀποφορὰν αὐτῆς [3]. Ἀλλ᾽ ὅτε κατώρθωσε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ κολοβώσῃ τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας. Καὶ δὴ βραχὺν χρόνον μετὰ τὸν γάμον αὐτοῦ, θέλων πιθανῶς νὰ ἐξοικονομήσῃ ἕνα τῶν συγγενῶν τῆς γυναικὸς, ἠνάγκασε τὸν Βεράρδον νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἐκκλησιαστικὸν ταμίαν, ὃν διορισμὸν ἀνεκάλεσεν ὁ πάπας. Καὶ αὐτὸς δὲ καὶ ἄλλοι τῶν φεουδαρχῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἀπηγόρευσαν, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος ἐν τῷ Μορέᾳ, εἰς τοὺς ὑπηκόους νὰ παραχωρῶσι τὰς κτήσεις αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰσέπραττον εἰσφορὰς παρὰ τοῦ κλήρου καὶ οὐδαμῶς ἐδεικνύοντο πρόθυμοι νὰ πληρόνωσι δεκάτας αὐτοὶ ἢ νἀναγκάσωσι τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους κατοίκους εἰς τοιαύτας πληρωμάς. Τὰ δ᾽ ἐν Θήβαις ἦσαν χειρότερα ἢ τὰ ἐν Ἀθήναις. Ὁ Ὄθων καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Γυΐδων, οἱ συγκύριοι τῆς πόλεως ταύτης, ἐσφετερίσθησαν τὸ μέγιστον μέρος

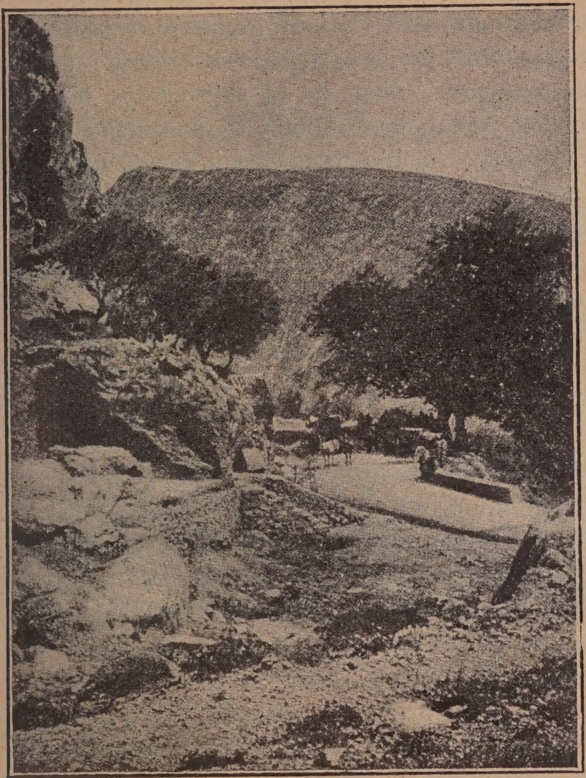
---

[1] Ἡ νῆσος αὕτη εἶνε τὸ ἀπέναντι τοῦ Λαυρείου Μακρονῆσι, ἡ δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῦ μονὴ εἶνε ἡ μνημονευθεῖσα ἀνωτέρω ὡς ὁρμητήριον πειρατῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀκομινάτου. Ἀλλ᾽ ὁ **Νεροῦτσος** ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ′ σ. 70 πιστεύει, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Βελβίνας ὕπερθεν τοῦ Σουνίου, τὴν δὲ μονὴν Παναγίας τῆς Βλαχερνιωτίσσης ταὐτίζει πρὸς τὸ Δαφνίον.

[2] ***Ἰννοκεντίου Γ′*** Epistolae Βιβλ. XI ἐπ. 256.

[3] *Muratori* Antiquitates Italiae Τόμ. Ε′ σ. 234.

τῶν προσόδων τοῦ ἀρχιεπισκόπου ὑπὸ τὸν τύπον ἐγγείου φόρου· οὕτω δὲ τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας τῶν Θηβῶν περιωρίσθησαν αὐθαιρέτως ἀπὸ ἐννεακοσίων ὑπερπύρων εἰς μόνον διακόσια, ἤτοι ἀπὸ περίπου δεκακισχιλίων πεντακοσίων δραχμῶν εἰς δισχιλίας ἑκατόν. Ἀλλ' ἀργότερον οἱ δυνάσται τῶν Θηβῶν ἔγειναν μαλακώτεροι

Ἡ ἄνοδος εἰς τοὺς Δελφούς.

καὶ περιώρισαν τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν εἰς μόνας περίπου χιλίας ὀκτακοσίας πεντήκοντα δραχμάς, εἰσπραττομένας ἐνιαυσίως παρὰ τῶν ἐν Θήβαις Λατίνων ἱερέων. Ἀλλὰ πλὴν τῆς εἰσφορᾶς ταύτης ὁ πάπας ἀπήτησε παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου νὰ βοηθήσῃ τοὺς δύο οἰκτρῶς πτωχοὺς ἐπισκόπους Ζαρατόρας καὶ Καστορίας, χωρίων, ἅτινα ἐταυτίσθησαν πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος Ζαγορὰν καὶ τὴν Κασταλίαν. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ γείνῃ τοῦτο, ὁ πρωθιερεὺς καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν Θηβῶν

βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ φρουράρχου τῆς Καδμείας καὶ ἄλλων λαϊκῶν, εἰςώρμησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ζαρατόρας καὶ ἀπέσπασαν ἕνα ἄνδρα ἐξ αὐτῶν αὐτοῦ τῶν χειρῶν. Ἐν βραχεῖ δὲ, αἱ οἰκογενειακαὶ ἔριδες τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, ἧς οἱ ἄριστοι ἀντιπρόσωποι ἀπέφευγον νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔδιδον πάντες τὸ κακὸν παράδειγμα εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁτὲ μὲν βλέπομεν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θηβῶν καταδιώκοντα καὶ ἀφορίζοντα τοὺς κανονικοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ, ὁτὲ δὲ οἱ ἱερεῖς τῶν Ἀθηνῶν δὲν καταδέχονται νὰ λειτουργήσωσιν αὐτοὶ ἐν τῇ εὐγενεστάτῃ τῶν καθεδρικῶν ἐκκλησιῶν, αὐτῷ τῷ Παρθενῶνι, ὅπου ἐν μεταγενεστέρῳ χρόνῳ ἀπόγονός τις τοῦ Ὄθωνος Δελαρὸς ἔχαιρεν εὑρίσκων εὔκοσμον κατοικίαν [1].

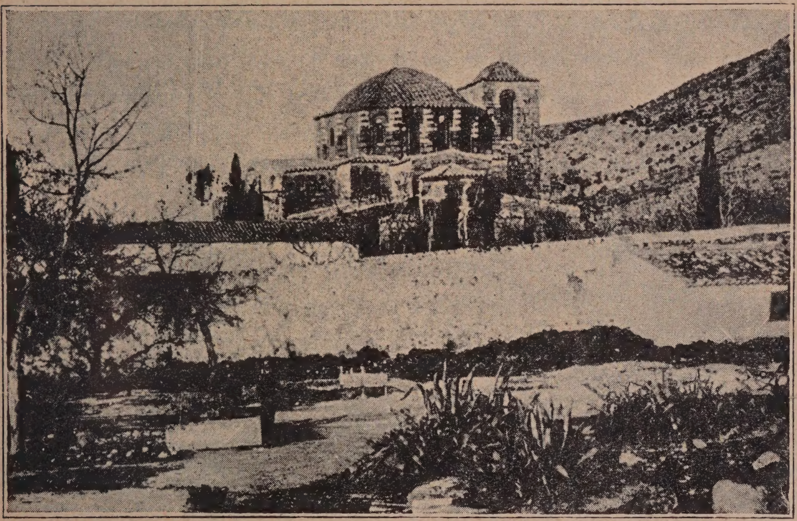
Καθ᾽ ἃ δ᾽ ἐν τῷ Μορέᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἔλαβον χώρας καὶ μονὰς τὰ ἱεροπολεμικὰ τάγματα καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἑσπερίας μοναχοί. Ἡ λαμπρὰ μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ μεταξὺ Δελφῶν καὶ Λεβαδείας, τὸ κειμήλιον ἁπάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι βυζαντιακῶν κτισμάτων, εἶχε δοθῇ εἰς τὸν ἡγούμενον καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Παναγίου Τάφου. Οἱ δὲ Ἰωαννῖται ἱππόται εἶχον κτήσεις πλησίον τῶν Θηβῶν καὶ κατέλαβον τὰ κτήματα τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπισκοπῆς Γαρδικίου καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἕδραν τοῦ ἐπισκόπου, ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὰς ἀπειλὰς τῶν κατοίκων αὐτοῦ. Οἱ δὲ Ναΐται κατεῖχον «τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Λουκίας» ἐκτὸς τῶν Θηβῶν, τὴν Ῥαβέννικαν καὶ τὴν γείτονα Λαμίαν, ἐν ᾗ ἔκτισαν φρούριον, πιθανῶς αὐτὸ τὸ ἔτι καὶ νῦν σωζόμενον ἐπὶ τοῦ λόφου ὕπερθεν τῆς πόλεως [2]. Ὁ δὲ Ὄθων Δελαρὸς ἔδωκε τὴν ὡραίαν ἀθηναϊκὴν μονὴν τοῦ Δαφνίου, ἥτις ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον φέρει τὰ ἴχνη τῶν λογχῶν τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ αὐτῆς θόλου, εἰς τοὺς Κιστερκίους τῆς ἐν Βουργουνδίᾳ μονῆς τοῦ Bellevaux, εἰς οὓς ἀφιερώθη εὐλαβῶς· ἐν δὲ τῷ Δαφνίῳ, ὅπερ οἱ Φράγκοι ἐκάλεσαν Dalphino ἢ Dalphinet, ἐτάφη ὁ τελευταῖος ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ὄθωνος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ δὲ Σταυροφόροι (Cruciferi) τῆς Βονωνίας εἶχον ξενῶνα ἐν

---

[1] ***Νεροῦτσος*** ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ´ σ. 59. — ***Ἰννοκεντίου Γ´*** Epistolae Βιβλ. XI ἐπ. 116, 118, 121, 153, 244, 246. Βιβλ. XIII ἐπ. 15,16, 110. Βιβλ. XIV ἐπ. 110. Βιβλ. XV ἐπ. 26, 30.

[2] ***Ἰννοκεντίου Γ´*** Epistolae Βιβλ. XIII ἐπ. 114, 115, 120, 136, 143, 144. Βιβλ. XV, ἐπ. 69. Πιστεύω, ὅτι ἡ ecclesia Sanctae Luciae quae Fotae nuncupatur οὐδεμία ἄλλη εἶνε ἢ ἡ περιώνυμος ἐκκλησία τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐκτὸς τῶν Θηβῶν, ἐν ᾗ ὁ ψευδῶς ὑποτιθέμενος αὐτοῦ τάφος. Ἡ δὲ γραφὴ τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐπιστολῇ τοῦ Ἰννοκεντίου εἶνε λίαν ὕποπτος.

Χαλκίδι. Οἱ δὲ *Φρεμενούριοι* (Μινωρῖται) ἠκολούθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἐξ Ἀρητίου (Arezzo) Βενέδικτον, καὶ ἐγκατέστησαν μονὰς ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς χώρας. Μετὰ δ' ἕνα αἰῶνα ἡ πλησίον τῶν Ἀθηνῶν μονὴ αὐτῶν, πιθανῶς τὸ Φραγκομονάστηρον κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πεντελικοῦ, παρουσιάζεται ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ δουκὸς Βαλθέρου τοῦ Βριεννίου, καὶ τῷ 1260 ἡ εἰς αὐτοὺς ἀνήκουσα «ἐπαρχία τῆς Ῥωμανίας» περιελάμβανε τὴν Χαλκίδα, τὰς Θήβας καὶ τὴν Γλαρέντζαν, ἐν ᾗ ἡ μινωριτικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου

Ἡ μονὴ Δαφνίου.

Φραγκίσκου μνημονεύεται ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως ὡς ἕδρα τῆς κούρτης [1]. Τελευτῶντος δὲ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος οἱ Φρεμενούριοι εἶχον δώδεκα μονὰς ἐν Ἑλλάδι, ὧν δύο διασώζονται ἀκόμη ὑπὸ ἄλλον τύπον, ἡ ἐν Ζακύνθῳ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν Χαρίτων (delle Grazie) καὶ ἡ ἐν Κεφαλληνίᾳ ὀρθόδοξος μονὴ τῶν Σισίων, ἥτις ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον φέρει τὸ ἔμβλημα τῶν Φραγκισκανῶν καὶ διασώζει ἐν τῷ ὀνόματι αὐτῆς τὴν μνήμην τοῦ Ἀσισίου (Assisi), ὁπόθεν ἦλθεν ὁ ἅγιος Φραγκῖσκος [2].

---

[1] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7518⟩.

[2] *Wadding* Annales Minorum Τόμ. Α' σ. 202. Τόμ. Β' σ. 206. Τόμ. Δ' σ. 350.— Regesta Honorii III Τόμ. Α' σ. 59, 60, 61, 168. — Χρονικὸν τοῦ Μο-

Ἡ δ᾽ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἔτυχε καλλιτέρας μεταχειρίσεως ἐκείνης ἣν θ᾽ ἀνέμενέ τις ἐκ τοῦ τρόπου καθ᾽ ὃν κατελήφθη ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκκλησία τῆς Παναγίας. Εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀκομινάτου δὲν ἐγκατέστη Ἕλλην μητροπολίτης ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἀλλ᾽ ὑπῆρχεν ὀρθόδοξος μητροπολίτης ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, ἑδρεύων ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάκτησιν αὐτῆς· συχνάκις δὲ μνημονεύονται τοιοῦτοι μητροπολῖται τῶν Ἀθηνῶν ὡς μέλη τῆς ἱερᾶς συνόδου κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Ἀλλ᾽ ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος Χαλκίδος, ὅστις εἶχεν ὑποταγῆ εἰς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ´ τὴν ἄδειαν νὰ διατηρήσῃ τὴν ἕδραν αὐτοῦ [1]. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ὁ Ἀκομινᾶτος ἐθάρρησέ ποτε νὰ διαπεραιωθῇ ἐκ τῆς Κέω εἰς τὴν κονίστραν τῶν προτέρων αὐτοῦ ἀγώνων, ἀλλ᾽ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ φόβου μὴ γείνῃ, κατὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἔκφρασιν, κατάβρωμα εἰς τοὺς ὀδόντας τῶν Ἰταλῶν, ὡς ὀνομάζει τοὺς Βουργουνδίους [2]. Ἀλλὰ, καίτοι ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἐντιμότης ἢ ἡ ὑπέρμετρος αὐτοῦ ὑπερηφάνεια δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν νἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν Γάλλων τῶν καθημένων ἐπὶ τοῦ μητροπολιτικοῦ αὐτοῦ θρόνου, συνίστα εἰς τὸν ἡγούμενον Καισαριανῆς, ὅστις εἶχε συνθηκολογήσει μετὰ τῶν Φράγκων, νὰ θεραπεύῃ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας [3]. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ νήσῳ, εἰς ἣν εἶχε καταφύγει, δὲν ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἀπηλλαγμένος τῆς λατινικῆς κυριαρχίας, ἐπειδὴ οἱ ἀδελφοὶ Γκίζη καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν κατέλαβον τὴν Κέων μικρὸν μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀκομινάτου, καὶ συνέλαβον ὑποψίας περὶ μυστικῶν αὐτοῦ συνεννοήσεων μετὰ τοῦ Ἕλληνος δεσπότου τῆς Ἠπείρου. Εἰσερπύσαντος δὲ τοῦ γήρατος, εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἀπέθανον οἱ φίλοι αὐτοῦ, καὶ τὸ χείριστον δι᾽ αὐτὸν πλῆγμα ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἐθρήνησε δὲ ὁ Ἀκομινᾶτος ἐν τῇ ἐξορίᾳ τὸν θανόντα διὰ συγκινητικῆς μονῳδίας, διασωθείσης μέχρις ἡμῶν, ἥτις εἶνε μνημεῖον οὐχ ἧττον περιφανὲς τῆς ἀξίας λόγου ἱστορίας αὐτοῦ

ρέως στ. 2659, 7518.— ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 38, 39.— *D'Arbois de Jubainville* Voyage paléographique σ. 336. — ***Μηλιαράκη*** Γεωγραφία πολιτικὴ τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας σ. 36, 178.

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ´*** Epistolae Βιβλ. XI, ἐπ. 179. — *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Α´ σ. 453, 456, 459, 476, 477, 488, 498, 558, 564.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β´ σ. 327.

[3] 〈***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β´ σ. 311〉.

τοῦ Νικήτα. Ὀλίγα δὲ βιβλία, περισωθέντα ὑπὸ φίλων ἐκ τῆς διασπορᾶς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ γεραροῦ μητροπολίτου, ἀραιὰ δῶρα τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις θαυμαστῶν, ποὺ δὲ καί που ἐπιστολή τις ὑπό τινος τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ πρότερον αὐτοῦ ποίμνιον ὑπεγλύκαινόν πως τὰς μακρὰς ἡμέρας τῆς μονώσεως αὐτοῦ. Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο ἀπησχόλουν αὐτὸν τὰ θεωρήματα τοῦ Εὐκλείδου. Πλέον δὲ ἢ ἅπαξ ἦλθον πρὸς αὐτὸν μηνύματα παρὰ τοῦ ἐν Νικαίᾳ αὐτοκράτορος, παρακαλοῦντος αὐτὸν νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν ἐν τῇ πόλει

Ἡ γέφυρα τῆς Ἄρτης.

ἐκείνῃ πατριάρχην καὶ προσφέροντος εἰς αὐτὸν τὴν χηρεύουσαν μητροπολιτικὴν ἕδραν τῆς Νάξου. Ἄλλοτε δ᾽ ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Ἄρτῃ αὐλήν. Ἀλλὰ πράγματι πολιτικοὶ λόγοι συνεῖχον αὐτὸν ὡς δεσμώτην ἐν τῷ κελλίῳ, ἡ δὲ ὑγίεια αὐτοῦ ἦτο ἐπισφαλής, καὶ ἠδυνάτει ἐν τῇ ἀπολιτίστῳ ἐκείνῃ ἐρημίᾳ νἀκολουθήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ διαγραφεῖσαν δίαιταν, μόλις δὲ ἠδύνατο νὰ διαβῇ τὸ κατώφλιον αὐτοῦ. Μία δὲ καὶ μόνη εἶχεν ὑπολειφθῇ εἰς αὐτὸν ἡδονή, νὰ θεᾶται πέραν τῆς θαλάσσης τὰς παραλίας τῆς Ἀττικῆς[1]. Τέλος δ᾽ ἐπῆλθεν ὁ θάνατος,

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Α΄ σ. 345 κ. ἑ. Τόμ. Β΄ σ. 154, 219, 236, 242-3, 295, 301, 311, 326, 328. — ⟨***Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς***⟩ ἐν Ἁρμονίᾳ Τόμ. Γ΄ σ. 273-284.

καὶ περὶ τὸ 1220 ὁ μέγας ἱεράρχης ἀπέθανε, μόνος ἐν τῷ ταπεινῷ κελλίῳ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου τῆς κτισθείσης ὑφ᾽ ἑνὸς τῶν Κομνηνῶν. Ἀνεψιός του δέ τις ἀπήγγειλεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ μονῳδίαν διασωθεῖσαν μέχρις ἡμῶν [1]. Καὶ ἡ μὲν μονὴ ἐκείνη ἐξέλιπεν, ἀλλὰ νεώτερος Ἕλλην γεωγράφος εὗρεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὐτῆς μετεβλήθη εἰς δημοσίαν σχολήν [2]. Εὐελπιστοῦμεν δὲ, ὅτι οἱ ἐν αὐτῇ διδασκόμενοι μαθηταὶ μανθάνουσί τι περὶ τοῦ βίου τοῦ τελευταίου μητροπολίτου τῶν βυζαντιακῶν Ἀθηνῶν, ἀνδρὸς ἀξίου νὰ καταλάβῃ ἔντιμον θέσιν μεταξὺ τῶν πατριωτῶν ἀρχαίων ἡμερῶν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Φράγκοι τῆς βορείου Ἑλλάδος δὲν κατέβαλλον ἑνιαῖον ἀγῶνα πρὸς ἐπέκτασιν τῶν νεοκτήτων αὐτῶν χωρῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου αἱ σχέσεις μεταξὺ τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας, αἵτινες εἶχον ἤδη ζῶντος αὐτοῦ ψυχρανθῆ, ἀπέβησαν εἰς ἄκρον ἐχθρικαί. Ὁ κόμις Βιανδράτης καὶ οἱ Λομβαρδοὶ εὐπατρίδαι τῆς Θεσσαλονίκης εἶχον ἀποφασίσει νἀποσείσωσι τὸν φεουδαλικὸν δεσμὸν τὸν συνδέοντα αὐτοὺς μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ πολλοὶ τῶν μεγάλων δυναστῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος, ὁ βαρῶνος τῆς Λαρίσης, ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης, ὁ ἐν Εὐβοίᾳ Ῥαβανὸς Δαλλεκάρτσερη καὶ δύο ἀδελφοὶ ἐκ Κανόσσης, οἵτινες φαίνονται κατέχοντες χώρας πλησίον τῆς Σκάλας τοῦ Ὠρωποῦ [3], ἡνώθησαν μετ᾽ αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν ἀπόπειρα αὐτῶν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν βοήθειαν τοῦ Ὄθωνος Δελαρὸς ἀπέτυχεν, ἀλλ᾽ ἡ σύμπραξις αὐτοῦ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπήνεγκε τὴν προσωρινὴν ἀπώλειαν τῶν Θηβῶν, ἅς ἐπέδραμεν Ἀλβερτῖνος ὁ ἐκ Κανόσσης, ἀναδειχθεὶς κύριος αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Βιανδράτης ἠξίωσε τότε φανερῶς ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τοῦ ἐξ ἑτέρας μητρὸς ἀδελφοῦ Γουλιέλμου, μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου, ἅπασαν τὴν μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Μεγάρων χώραν, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ἐπικυριαρχίαν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπήντησεν ὁδεύσας ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης, ἵνα καταπαύσῃ τὴν ἀποστασίαν. Ὁ δὲ Βιανδράτης ἐφυλακίσθη εἰς τὸ φρούριον τῶν Σερρῶν, παραχωρηθὲν εἰς τὸν δεσμοφύλακα αὐτοῦ, τὸν κόμιτα Βερθόλδον Κατσενελλενβόγεν,

---

[1] ⟨ Ἐξεδόθη ὑπὸ ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** ἐν Ἁρμονίᾳ Τόμ. Γ′ σ. 274 κ. ἑ. ⟩

[2] ***Μηλιαράκη*** Κέως σ. 225.

[3] ***Ἰννοκεντίου Γ′*** Epistolae Βιβλ. II ἐπ. 480, 482, 636. — *Cairels* παρὰ τῷ *Buchon* Histoire des Conquêtes σ. 449.

τὸν δυνάστην τοῦ Βελεστίνου. Ἀλλ᾽ οἱ ἄλλοι Λομβαρδοὶ ἡγέται ἔφυγον εἰς τὸ φρούριον τῆς Λαρίσης, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου. Καθ᾽ ἃ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ 1897, ἠμέλησαν νὰ καταστρέψωσι τὴν γέφυραν τοῦ Πηνειοῦ, ἣν ὁ χρονογράφος ὀνομάζει pont de l'Arse. Ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ στρατιὰ διέβη αὐτὴν καὶ ἠνάγκασε τὸ ἐπὶ τῆς παρακειμένης ἀρχαίας ἀκροπόλεως κάστρον νὰ παραδοθῇ. Καὶ ὁ μὲν ἀγαθὸς καὶ συνετὸς αὐτοκράτωρ ἐπέδειξε μεγάλην ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ἀποστάτας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν βαρῶνον τῆς Λαρίσης νὰ κρατήσῃ τὰ τιμάρια αὐτοῦ. Οἱ δ᾽ Ἕλληνες, οὓς ὁ Ἐρρῖκος *ὡς οἰκεῖον περιεῖπε λαὸν*[1], ὑπεδέχθησαν αὐτὸν ἁπανταχοῦ μετ᾽ ἐνθουσιασμοῦ· ἐν δὲ τῷ Ἁλμυρῷ προϋπήντησαν αὐτὸν ἐξελθόντες μετὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ ηὐχήθησαν εἰς αὐτὸν *πολλὰ χρόνια*. Ἀλλ᾽ ἡ ἀνταρσία δὲν εἶχεν ἀκόμη καταπολεμηθῆ τελείως. Ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης Ἀλβερτῖνος ὁ ἐκ Κανόσσης καὶ ὁ Ῥαβανὸς Δαλλεκάρτσερη ἦσαν ἀκόμη ἔνοπλοι, καὶ ὁ τριτημόριος τῆς Εὐβοίας, ὅστις, ἅτε ἄρχων νήσου, ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ στολίσκον, ἐπειράθη νὰ συλλάβῃ πλοῖόν τι κατενώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ἁλμυροῦ. Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἐρρίκου ἔγειναν συνετῶς εἰσηγηταὶ διαπραγματεύσεων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταπαύσεως τοῦ ἀδελφοκτόνου πολέμου. Ἐξεδόθησαν δὲ προσκλήσεις πρὸς συγκρότησιν συνεδρίου, μέλλοντος νὰ συγκληθῇ τὸν Μάϊον τοῦ 1209 ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Ῥαβεννίκης πλησίον τῆς Λαμίας. Εἰς τοῦτο δέ, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἤδη, παρέστησαν ὁ Ὄθων Δελαρὸς καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος· ἐν αὐτῷ δὲ ὁ Βιλλαρδουῖνος ἔγεινεν ὑποτελὴς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπ᾽ ἀμοιβῇ τῆς προσκυνήσεως αὐτοῦ ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν στρατοπεδάρχου τῆς Ῥωμανίας. Καὶ ὁ μὲν φιλόδοξος βάϊλος τῆς Ἀχαΐας εἶχε σπουδαίους λόγους νὰ ἀνέχηται τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις, καθ᾽ ἃ προσεδοκᾶτο, ἔμελλε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν προμελετωμένην ὑπὸ τοῦ Βιλλαρδουίνου ἁρπαγὴν τῆς ἡγεμονίας. Ἀλλ᾽ οἱ Λομβαρδοὶ βαρῶνοι δὲν παρέστησαν εἰς τὸ συνέδριον, ἀπ᾽ ἐναντίας δ᾽ ἐξηκολούθησαν τολμηρῶς ἀναμένοντες ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Καδμείας. Τότε δὲ πλέον ὁ Ἐρρῖκος κατῆλθε διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, κοιμηθεὶς μίαν νύκτα ἐν τῷ καθ᾽ ὁδὸν εὑρισκομένῳ φρουρίῳ τῆς Βοδονίτζης, ὅπερ εἶχε μετάσχει τῆς ἀποστασίας. Καὶ οἱ μὲν ἰθαγενεῖς ἔκλιναν τὴν κεφαλὴν πρὸ αὐτοῦ· ἐν δὲ Θήβαις οἱ μὲν Ἕλληνες ἱερεῖς καὶ ἄρχοντες ἐξῆλθον τῆς πόλεως πρὸς προ-

---

[1] *Γεωργίου Ἀκροπολίτου* σ. 31.

ὑπάντησιν αὐτοῦ μετὰ τοσοῦτον χαρμοσύνου ἦχου τυμπάνων καὶ σαλπίγγων, ὥστ᾽ ἐπάλλετο τὸ ἔδαφος, ὁ δὲ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τοῦ κλήρου συνώδευσαν αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας, ὅπου ἐγονυπέτησε καὶ ἀπένειμεν εὐχαριστίας εἰς τὸν θεὸν διὰ τὰς παρελθούσας αὐτοῦ ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ τὸ φρούριον ἦτο ὀχυρὸν, καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ ἀνένδοτοι· διὸ, μόνον ὅτε διέταξε νὰ προςκολληθῶσιν εἰς τὰ τείχη μακραὶ κλίμακες, ὁ Ῥαβανὸς καὶ ὁ Ἀλβερτῖνος ἐζήτησαν ἀνακωχήν. Καὶ πάλιν δὲ τότε προςηνέχθη φιλανθρώπως ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἀπέδωκε μὲν τὰς Θήβας καὶ πάλιν εἰς τὸν πιστὸν

Αποψις τοῦ κάστρου Βοδονίτζης ἐξ ἀνατολῶν κατὰ φωτογραφίαν τῆς Δ[ος] Gray.

Ὄθωνα Δελαρὸς, τὸν νόμιμον αὐτῶν κύριον, ἀλλὰ καὶ διέταξε νἀπελευθερωθῇ ὁ Βιανδράτης καὶ νὰ κρατήσωσιν οἱ ἀποστάται τὰ τιμάρια αὐτῶν. Τότε δὲ ὁ Ἐρρῖκος ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰς Ἀθήνας· εἶνε δὲ ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ ὁ ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ᾽ ὃν Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος εἶχεν ἔλθει εἰς αὐτὴν ἐν θριάμβῳ πρὸ δύο περίπου αἰώνων. Καθ᾽ ἃ δὲ ὁ Βασίλειος, οὕτω καὶ ὁ Ἐρρῖκος ἀνέβη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ «προςηυχήθη ἐν τῇ καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις καλεῖται Παναγία, καὶ ὁ Ὄθων Δελαρὸς, ὅστις ἦτο κύριος αὐτῶν, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν εἶχε δώσει αὐτὰς ὁ μαρκίων (τοῦ Μομφερράτου), ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν

πᾶσαν δυνατὴν τιμήν» [1]. Μετὰ δὲ διαμονὴν δύο ἡμερῶν ἀνεχώρησεν ὁ Ἐρρῖκος εἰς Χαλκίδα, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος· καθ' ὁδὸν δ' ἔμαθεν, ὅτι ὁ ἄσπονδος αὐτοῦ ἐχθρὸς Βιανδράτης προηγηθεὶς αὐτοῦ, εἶχε μεταβῆ αὐτόσε καὶ ἐμηχανορράφει νὰ δολοφονήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ κλίνῃ. Ἀλλ' ἡ ἐπιβουλὴ ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἀνδρείας τοῦ προτέρου ἐχθροῦ τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ Ῥαβανοῦ. «Ἡ πόλις Χαλκὶς, εἶπεν ὁ τριτημόριος, εἶνε ἰδική μου· ἡ κεφαλή μου εἶνε ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἀσφάλειάν σας». Ἐτήρησε δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ ὁ Οὐηρωναῖος εὐπατρίδης, καὶ ἤλεγξε πικρῶς τὸν Βιανδράτην ἐπὶ τῇ ἐπιβουλῇ αὐτοῦ. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ διέτριψε τρεῖς ἡμέρας ἐν Χαλκίδι, ξενιζόμενος ὑπ' αὐτοῦ καὶ τυχὼν ἐνθουσιώδους δεξιώσεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες καὶ προέπεμψαν αὐτὸν εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας· ἔπειτα δ' ἐπέστρεψε σῶος εἰς Θήβας. Περατωθείσης δὲ τῆς ἀποστασίας τῶν Λομβαρδῶν, οὕτω μεγάλη ἀπέβη ἡ γοητεία τοῦ Ἐρρίκου, ὥςτε ὁ πολύτροπος δεσπότης τῆς Ἠπείρου προσεκύνησεν αὐτόν. Ἡ δὲ δεινὴ εὐγλωττία τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ Κόνωνος de Béthune, ἑνὸς τῶν μάλιστα διακεκριμένων ποιητῶν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὡς καὶ ἑνὸς τῶν ἀρίστων ἀγωνιστῶν τῆς στρατιᾶς τῶν σταυροφόρων, ἔσχε τοιαύτην ῥοπὴν ἐπὶ τὸν Ἕλληνα ἡγεμόνα, ὥστ' ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἰδίαν θυγατέρα εἰς γάμον καὶ ἓν τρίτον τῶν χωρῶν αὐτοῦ [2].

Εἴδομεν ἤδη ἀνωτέρω πόσον συνεχεῖς ἦσαν αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν Φράγκων βαρώνων καὶ τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ διαρκούσης τῆς στρατείας αὐτοῦ διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς εἰς τὴν Εὔβοιαν ἐπισκέψεως ἤκουσε βεβαίως πολλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐπειδὴ οἱ Λατῖνοι ἀρχιεπίσκοποι τῶν δύο θεσσαλικῶν πόλεων Λαρίσης καὶ Νέων Πατρῶν εἶχον προκαλέσει ἀμφότεροι δημόσια σκάνδαλα, ἐκεῖνος μὲν διὰ πιέσεων χάριν ἀνόμων εἰςφορῶν τῶν εἰς αὐτὸν ὑποκειμένων ἐπισκόπων καὶ τῶν μονῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς αὐτοῦ, οὗτος δὲ βοηθήσας τὸν Σγουρὸν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Κόρινθον καὶ φονεύσας ὁμοφύλους Λατίνους. Πρὸς δὲ τούτοις ἔν τε Θεσσαλίᾳ καὶ Εὐβοίᾳ οἱ βαρῶνοι ἔβλαπτον τὴν ἐκκλησίαν κατα-

---

[1] *Henri de Valenciennes* ἐκδ. *P. Paris* κεφ. XXXV. Ὁ *Buchon* ἐν ταῖς δυσὶν αὐτοῦ ἐκδόσεσιν ἀνέγνωσε Thebes ἀντὶ Athaines.

[2] *Henri de Valenciennes* κεφ. XVIII, XXIX-XXXVIII. Ὁ συγγραφεὺς, ὅςτις ἦτο προφανῶς αὐτόπτης, εἶνε κατά τινας αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. — ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Epistolae Βιβλ. XIII, ἐπ. 184.

λαμβάνοντες μονὰς καὶ ἐκκλησίας καὶ ἐνοχλοῦντες τὰ θρησκευτικὰ τάγματα[1]. Διὰ ταῦτα ὁ Ἐρρῖκος ὑπέλαβεν, ὅτι ἦτο κατάλληλος ἡ ὥρα νὰ συνδιαλλαχθῇ μετὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἱεραρχίας, καὶ πρὸς τοῦτο ἐκάλεσεν εἰς Ῥαβεννίκαν δεύτερον συνέδριον κατὰ Μάϊον τοῦ 1210 χάριν διαρρυθμίσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Παρέστησαν δ' εἰς αὐτὸ ἅπαντες οἱ κυριώτατοι φεουδάρχαι τῆς βορείου Ἑλλάδος, ὁ Ὄθων Δελαρὸς καὶ ὁ Ῥαβανὸς Δαλλεκάρτσερη, ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης καὶ ὁ βαρῶνος τῶν Σαλώνων Θωμᾶς Στομογκοὺρ, ὁ Νικόλαος Σαιντομὲρ καὶ Ἀλβερτῖνος ὁ ἐκ Κανόσσης, οἱ δύο μεγάλοι Θεσσαλοὶ δυνάσται, ὁ βαρῶνος Λαρίσης Γουλιέλμος καὶ ὁ τοῦ Βελεστίνου κόμις Βερθόλδος, πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ῥαϊνέριος Travaglia, κύριος τοῦ τόπου, ἐν ᾧ συνῆλθε τὸ συνέδριον, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε μεταβιβάσει καὶ τὸ φρούριον τῶν Ναϊτῶν ἐν Λαμίᾳ. Προσῆλθον δ' ἐπ' ἴσης καὶ τρεῖς τῶν τεσσάρων ἀρχιεπισκόπων τῶν βορείων ἑλληνικῶν χωρῶν, οἱ τῶν Ἀθηνῶν, Νέων Πατρῶν καὶ Λαρίσης μετὰ ὀκτὼ τῶν ὑπ' αὐτοὺς τεταγμένων ἐπισκόπων. Κατὰ ταῦτα τὸ συνέδριον τῆς Ῥαβεννίκης ἦτο αὐτόχρημα ἀντιπροσωπευτικὴ συνέλευσις τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας. Συνετάχθη δὲ ὁμολογία, ἐπικυρωθεῖσα κατόπιν ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου, καθ' ἣν ἅπασαι αἱ μοναὶ καὶ ἄλλαι ἐκκλησιαστικαὶ κτήσεις ἀπὸ τῶν ὁρίων τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι τῆς Κορίνθου, ἐπετράπησαν ἐλεύθεραι πάσης φεουδαλικῆς ὑποχρεώσεως εἰς τὸν Λατῖνον πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἀντιπροσωπεύοντα τὸν πάπαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ συνεφωνήθη, ὅπως ὁ κλῆρος, ὅ τε ἑλληνικὸς καὶ ὁ λατινικὸς, ἀποτίνῃ τὸ ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς χρόνοις πληρονόμενον *ἀκρόστιχον*, ἤτοι ἔγγειον φόρον, εἰς τὰς κοσμικὰς ἀρχὰς, καὶ ὅπως ἐν περιπτώσει μὴ πληρωμῆς καταλαμβάνωνται αἱ γαῖαι αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ οἰκογενεῖς Ἕλληνος ἱερέως δὲν ἠδύναντο νὰ φυλακισθῶσιν, ἂν παρέλειπε τὴν πληρωμήν. Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ, ἂν μὲν δὲν ἦσαν ἱερωμένοι, ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσι φεουδαλικὰς ὑπηρεσίας, ἀλλὰ χειροτονούμενοι ἔμελλον νὰ τυγχάνωσι τῶν αὐτῶν προνομίων καὶ ὁ ῥωμαϊκὸς κλῆρος[2]. Ἀλλ' ἡ ὁμολογία τῆς Ῥαβεννίκης δὲν ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μορέως, ὅστις ἐξηκολούθει ὡς πρότερον ἀντι-

---

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Epistolae Βιβλ. XI, ἐπ. 117, 154. Βιβλ. XIII, ἐπ. 104, 109, 136, 137, 192, 299. Βιβλ. XIV, ἐπ. 94, 98.

[2] Ἴδε τὸ κείμενον τῆς ἐν Ῥαβεννίκῃ ὁμολογίας ἐν τοῖς τοῦ ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Opera Τόμ. IV σ. 414-6 καὶ ἐν ταῖς ***Τοῦ αὐτοῦ*** Epistolae Τόμ. Β' σ. 835-7.

στρατευόμενος πρὸς τὸν κλῆρον, καὶ κατελάμβανε μὲν τὰς κτήσεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, ἠκύρονε δὲ πάσας τὰς εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ γενομένας δωρεάς. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι, εἰς ἣν αὕτη εἰδικῶς ἀνεφέρετο, ἡ ὁμολογία ἔμεινε πολλάκις ἄγραφος χάρτης. Οὕτω δὲ ὅ τε Ὄθων Δελαρὸς καὶ ὁ Βιλλαρδουῖνος ἀφωρίσθησαν κατόπιν ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀρχιεπισκόπων ἐπὶ νοσφισμῷ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ἀπεκηρύχθησαν δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Λατίνου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις ἠξίου τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν μονῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας τῆς ἐπισκοπῆς Θηβῶν.

Ἡ δὲ ἀποστασία τῶν Λομβαρδῶν δυναστῶν ἔσχεν ἀποτέλεσμα μονιμώτερον τῆς συγκλήσεως τῶν ἐν Ῥαβεννίκῃ συνεδρίων, τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ῥοπῆς τῆς Βενετίας εἰς τὴν Εὔβοιαν. Ὁ Ῥαβανὸς Δαλλεκάρτσερη πρὸ τῆς εἰρηνεύσεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ἀδημονήσει, ὥστε διὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἐπισκόπου Μαντούης, εἶχε προτείνει νὰ γείνῃ ὑποτελὴς τῆς Βενετίας. Ἡ δὲ προσφορὰ αὐτοῦ αὕτη παρέσχεν εἰς τοὺς Βενετοὺς εὐκαιρίαν κατάλληλον νὰ ἐπιβάλωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν ἐπὶ τῆς νήσου ἐκείνης, ἥτις εἶχε μὲν παραχωρηθῆ εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς συνθήκης τῆς διανομῆς, ἀλλ᾽ ἣν δὲν εἶχον ἀκόμη καταλάβει. Διὸ ὁ Ῥαβανὸς ἀνεγνώρισε τῷ 1209 τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς βενετικῆς πολιτείας, ὑποσχεθεὶς νἀποστέλλῃ ἐνιαυσίως δισχίλια ἑκατὸν ὑπέρπυρα, ἤτοι περίπου εἴκοσι δύο χιλιάδας διακοσίας δραχμὰς, καὶ μεταξωτὴν χρυσόπλοκον ἐσθῆτα εἰς τὸν δόγην ὡς καὶ ὅμοιον ἐπένδυμα εἰς τὸν Ἅγιον Μᾶρκον. Παρείχετο δ᾽ εἰς τοὺς Βενετοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἐμπορεύωνται ὅπου ἐπεθύμουν, ὡς καὶ ἐκκλησία καὶ ἀποθήκη ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσι τῆς νήσου. Μετὰ δὲ τῆς συνήθους εὐλαβείας πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἰθαγενῶν, ἧς εἴδομεν ἤδη παράδειγμα ἐν Κερκύρᾳ, ἤγαγεν ἡ Βενετία τὸν Ῥαβανὸν εἰς τὴν ὑπόσχεσιν νὰ ἐξακολουθήσῃ παρέχων εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰς αὐτὰς προνομίας καὶ ἐπιβάλλων τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις, ἃς εἶχον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ. Οὕτω δ᾽ ἡ πολιτεία τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀπέκτησεν ἄνευ ἐνοχλήσεως πλεῖστα τῶν πρακτικῶν ὠφελημάτων ἅτινα ἤθελε προσπορισθῆ κατακτῶσα τὴν νῆσον. Βενετὸς δὲ βάϊλος διωρίσθη μετ᾽ οὐ πολὺ, ὅπως κυβερνᾷ τὰς ἐν Εὐβοίᾳ βενετικὰς παροικίας [1], ἡ δὲ ἱστορία τῆς νήσου ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι

Venice gains a footing in Euboea — & practically controls the island.

[1] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Β′ σ. 89-96. — *Laurentius de Monacis* σ. 143-4. — *A. Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ′ σ. 336. Ὁ πρῶτος βάϊλος

τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως δεικνύει τὴν βαθμιαίαν ἐπέκτασιν τῆς ἐξουσίας τῆς Βενετίας ἐπὶ σύμπασαν τὴν Εὔβοιαν. Τὸ δὲ πρῶτον διάβημα πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἔγεινε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥαβανοῦ τῷ 1216. Ὁ βενετὸς βάϊλος, ἐφαρμόζων τὸ σύστημα τοῦ *Διαίρει καὶ βασίλευε,* ἐπενέβη τότε μεταξὺ τῶν ἓξ ἀπαιτητῶν τῆς νήσου, τῆς χήρας καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ῥαβανοῦ, δύο ἀνεψιῶν, οὓς οὗτος εἶχεν υἱοθετήσει, καὶ τῶν δύο υἱῶν τοῦ προτέρου τριτημορίου Γυιβέρτου. Διήρεσε δ᾽ ὁ βάϊλος τὴν νῆσον εἰς ἑκτημόρια, καὶ ἔδωκεν ἀνὰ δύο ἕκτα εἰς ἕκαστον ζεῦγος ἀπαιτητῶν μετὰ τῆς συμφωνίας, ὅτι, θνήσκοντός τινος τῶν ἑκτημορίων (sestiere), ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν ἐντῇ κυριότητι τῆς οἰκείας μερίδος ὁ συγκύριος καὶ ὄχι ὁ κληρονόμος αὐτοῦ. Διὰ τοῦ συστήματος δὲ τούτου πραγματικὸς κύριος τῆς νήσου ἐγίνετο ὁ βάϊλος. Καίτοι δὲ ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς ἔμεινε κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἑκτημορίους, οἵτινες συνήθως διέμενον ἐν αὐτῇ καὶ εἶχον ἴδιον κριτὴν, τὸν λεγόμενον *ποτεστᾶτον* ἢ *ἐξουσιαστὴν* (podestà) τῶν Λομβαρδῶν, μόνον δὲ τὰ παράλια ὑπέκειντο εἰς τὴν βενετικὴν δικαιοδοσίαν, ἡ ἀρχὴ τοῦ βαΐλου ἀπέβη ἐπικρατὴς καὶ τὸ μέγαρον, ἐν ᾧ πρότερον ἥδρευεν ὁ Ῥαβανὸς, ἔγεινεν ἡ ἐπίσημος αὐτοῦ κατοικία. Οἱ δ᾽ ἑκτημόριοι καὶ οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες ὤμοσαν πίστιν εἰς αὐτὸν ὡς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς βενετικῆς πολιτείας, καὶ ἡ ἀξία τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ ἀπὸ τοῦ ποσοῦ τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ, συγκρινομένου πρὸς τοὺς τῶν *καστελλάνων,* ἤτοι φρουράρχων, τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης. Ἀνήρχετο δὲ οὗτος τὸ πρῶτον εἰς τετρακόσια πεντήκοντα χρυσᾶ ὑπέρπυρα, ἤτοι περίπου πεντακισχιλίας διακοσίας δραχμάς· αὐξηθεὶς δ᾽ ἔπειτα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε τὸ ἀξίωμ᾽ αὐτοῦ ἀπέβη σπουδαιότερον, ἀνεβιβάσθη εἰς χίλια ὑπέρπυρα, ἤτοι περίπου ἑνδεκακισχιλίας τριακοσίας δραχμάς. Καὶ ταῦτα ἐν ᾧ οἱ καστελλᾶνοι τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης ἐλάμβανον ἑκάτερος μόνον διακόσια πεντήκοντα ὑπέρπυρα, ἤτοι δισχιλίας ἐννεακοσίας περίπου δραχμὰς ἐνιαυσίως. Βενετικὰ δὲ μέτρα καὶ σταθμὰ εἰσήχθησαν εἰς ἁπάσας τὰς πόλεις τῆς νήσου [1], διωρίσθησαν δὲ ἤδη δύο Βενετοὶ δικασταὶ καὶ τρεῖς σύμβουλοι, περιορισθέντες ἔπειτα εἰς δύο

μνημονεύεται τῷ 1216, ἀλλὰ πιθανῶς διωρίσθη ἤδη τοιοῦτος τῷ 1211· ἡ δὲ προσωνυμία αὐτοῦ εἶνε in totâ insulâ bajulus.

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 179-180. — *Predelli* Liber Communis σ. 34, 97. Bifrons φ. 71. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Β′ σ. 175-184.

καὶ ἐπιτραπέντες τὴν εἴςπραξιν τῶν φόρων, καὶ ἡ ἐν Χαλκίδι ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἥτις ἦτο ἐξάρτημα τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μείζονος (San Giorgio Maggiore), ἐπροικίσθη ὑπὸ τῶν ἑκτημορίων καὶ κατόπιν ἔλαβε τὸ δικαίωμα *ψυχικῶν δωρεῶν* δύο καὶ ἡμίσεος τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ πάσης ἰδιοκτησίας ἀποθνησκόντων μελῶν τῆς βενετικῆς παροικίας τῆς πόλεως. Μετῴκησε δ᾽ εἰς τὴν πόλιν μέγας ἀριθμὸς Βενετῶν ἐποίκων, συνέρρευσαν δ᾽ εἰς τὴν νῆσον καὶ ἀχρήματοι «Οὐηρωναῖοι εὐπατρίδαι», συγγενεῖς τῶν φεουδαρχῶν. Οὕτω δ᾽ ἡ Εὔβοια μετ᾽ οὐ πολὺ ἀπέβη πολυπληθεστάτη καὶ ἐναρμόνιος δυτικὴ κοινωνία, ἐπειδὴ ὁ χαρακτὴρ τῶν Λομβαρδῶν συνεδυάζετο ἁρμονικώτερον καὶ καλλίτερον ἢ ὁ τῶν φιλοπολέμων Γάλλων πρὸς τὰς ἐμπορικὰς ἰδιότητας τῶν Βενετῶν. Κάστρα δ᾽ ἐκτίσθησαν ἁπανταχοῦ ἀνὰ τὴν νῆσον, καὶ τὰ ἐπιβλητικὰ αὐτῶν ἐρείπια ὑπομιμνήσκουσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὰς ἡμέρας τῆς λομβαρδικῆς κυριαρχίας. Κατὰ τὴν πρὸς τὴν Ἐρέτριαν ὁδὸν ὁ περιηγητὴς διερχόμενος βλέπει ἐν τῷ χωρίῳ Βασιλικῷ μέγαν τετράγωνον πύργον, οὗ καὶ μόνη ἡ εἴςοδος ἔχει ὕψος εἴκοσι καὶ πέντε ποδῶν ἀπὸ τοῦ ἐδάφους· ἐπὶ δέ τινος λόφου ὄπισθεν τοῦ χωρίου ὑψοῦται τὸ μέγα κάστρον Φύλλα· δύο δὲ ὑψηλοὶ πύργοι, συνεχόμενοι ἐπὶ ἄλλου λόφου, δεσπόζουσι τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ὅπερ εἶνε σήμερον ἐπ᾽ ἴσης εὔφορον ὡς καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Θεόγνιδος καὶ ἐκαλεῖτο ἀκόμη Λήλαντον (Lilando) ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Λομβαρδῶν [1]. Μέγα δὲ μεσαιωνικὸν κάστρον σώζεται ἀκόμη πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἀλιβερίου, ἄλλο δὲ εἶδεν ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἔργου μεταξὺ τοῦ Ἀχμέταγα καὶ τῆς Λίμνης. Συχνὰ δὲ ἀκούομεν νὰ γίνηται λόγος περὶ τῆς La Cuppa πλησίον τοῦ Αὐλωναρίου, τοῦ Larmena πλησίον τῶν Στύρων [2] καὶ τῆς Κλεισούρας (La Clisura), ἥτις ἐδέσποζε τοῦ μεταξὺ τῆς Χαλκίδος καὶ τοῦ Ἀχμέταγα στενοῦ. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ μικρὰ μὲν σώζονται λείψανα τοῦ ἄλλοτε περιωνύμου φρουρίου τοῦ Ὠρεοῦ κατὰ τὰ βόρεια τῆς νήσου, ἡ δὲ Κάρυστος ἐν τοῖς νοτίοις αὐτοῖς μεγαλαύχως ἐπιδεικνύει τὸ κοσμοῦν αὐτὴν Ἐρυθρὸν κάστρον (Castel Rosso) [3]. Ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων δὲ τούτων ἐξερχόμενοι ἡδύ-

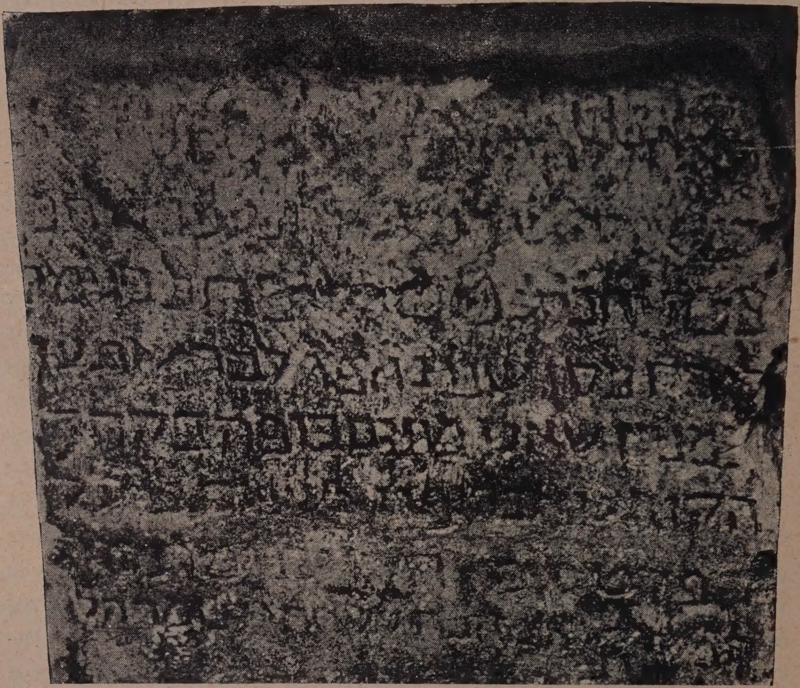
---

[1] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ′ σ. 132. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 127.

[2] ⟨Ἴδε περὶ Ἀρμένων ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ε′ σ. 488⟩.

[3] ⟨Τὸ Castel Rosso δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ προῆλθεν ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τῆς Καρύστου⟩.

ναντο οἱ Λομβαρδοὶ βαρῶνοι νὰ ἐπιτρέχωσι τὰς θαλάσσας χάριν ἐπιζητήσεως πλουσίων λαφύρων· κατὰ δὲ τὰ διαλείμματα τῆς πειρατείας ἐφοίτων εἰς τὰ ἐν τῇ πρωτευούσῃ μέγαρα ἀλλήλων, ἐν οἷς πολλάκις ἐτελοῦντο λαμπροὶ χοροί. Πλὴν δὲ τῶν Λομβαρδῶν καὶ τῶν Βενετῶν ὑπῆρχεν ἐν Χαλκίδι καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ παροικία, ἣν εὗρεν ἐν τῇ πόλει Βενιαμὶν ὁ ἐκ Τουδέλης καὶ ἥτις, ὡς εἰκός, ἐξηκολού-

Ἑβραϊκὴ ἐπιγραφὴ τῆς συναγωγῆς Χαλκίδος ἐν τῷ μουσείῳ Χαλκίδος.

θησεν ὑφισταμένη ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας. Ἐβάρυνε δ᾽ αὐτὴν μέγα μέρος τῶν ἐπιβεβλημένων φόρων· τῷ δὲ 1355 περιωρίζετο εἰς συναγωγὴν κειμένην κατὰ τὰ νότια τῆς πόλεως, καὶ ἐκ τῶν τάξεων αὐτῆς ἐξελέγετο ὁ δήμιος. Εἵλκύοντο δ᾽ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν νῆσον, καθ᾽ ἃ καὶ εἰς τὰς Θήβας, ὑπὸ τῆς μεταξουργίας, ἧς ῥητῶς μνημονεύεται ὡς μετέχων καὶ αὐτὸς ὁ Βενετὸς βάϊλος. Ἄλλως δὲ ἡ Βενετία, διαφόρως ἢ ἡ Μεγάλη Βρεττανία, δὲν ἐπεθύμει νὰ εἶνε οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρόξενοι αὐτῆς ἄνδρες ἀσχολούμενοι περὶ ἐπιτηδεύματα προσο-

δοφόρα. Διὰ τοῦτο δὲ ὑπηρετεῖτο καλῶς καὶ εἶχε πάντοτε ἀρίστην γνῶσιν τῶν συμβαινόντων.

Ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου οἱ Βενετοὶ κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχωσιν οὐσιώδεις ὠφελείας ἄνευ τῶν δαπανῶν κατακτήσεως. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ὁ πολύτροπος δεσπότης τῆς Ἠπείρου προσεχώρησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἐρρῖκον, εὑρισκόμενον τότε εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς εὐτυχίας αὐτοῦ. Ἀλλ' «ὁ ἰσχυρότατος ἐκεῖνος προδότης», καθ' ἃ ἐκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, βοηθούμενος ὑπὸ Φράγκων, οὓς εἶχε προσλάβει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἐπὶ μισθῷ, κατ' ἐπανάληψιν παρέβη τὰς εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον δοθείσας ἐπισήμους ὑποσχέσεις, καὶ τῷ 1210 ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Βενετίας ἐπὶ πασῶν αὐτοῦ τῶν κτήσεων, ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου μέχρι τοῦ Nepantum, ἤτοι τῆς Ναυπάκτου. Ὑπεσχέθη δ' εἰς τοὺς Βενετοὺς νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἓν τέταρτον ἑκάστης πόλεως καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐξαγωγῆς σίτου, νὰ προστατεύῃ τὴν ἐν Κερκύρᾳ ἀρτιπαγῆ αὐτῶν παροικίαν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἢ τῶν ἰθαγενῶν Κερκυραίων καὶ νὰ πληρόνῃ εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν ἐνιαύσιον φόρον τεσσαράκοντα καὶ δύο λιτρῶν ὑπερπύρων, ἤτοι περίπου πεντήκοντα δύο χιλιάδων καὶ πεντακοσίων δραχμῶν. Οὕτω δὲ ἡ μὲν Βενετία ἔγεινεν ἐπικυρίαρχος τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Αἰτωλίᾳ χωρῶν ἐκείνων, αἵτινες εἶχον παραχωρηθῆ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς συνθήκης τῆς διανομῆς [1], ὁ δὲ δεσπότης τῆς Ἠπείρου ἔμεινεν ἐλεύθερος νὰ τρέψῃ τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ σχέδια πρὸς ἄλλας διευθύνσεις. Καὶ ἡ μὲν πτῶσις τῶν ἐν τῇ Ἀργολίδι ὀχυρῶν πόλεων, ἃς κατεῖχεν ὡς εἰς τὸν δεσπότην ἀνηκούσας ἐν Πελοποννήσῳ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, διέλυσε πᾶν ἐνδεχόμενον σχέδιον αὐτοῦ περὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἰδίας κυριαρχίας πρὸς τὰ νότια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ἀλλὰ κατ' ἀνατολὰς προήλασεν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ Γάλλου αὐθέντου τῶν Σαλώνων. Βοηθούμενος δὲ ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Γαλαξειδίου, τῆς μικρᾶς πόλεως, ἐξ ἧς ὁ πλέων ἐκ Πατρῶν διαβαίνει εἰσπλέων εἰς τὸν ὅρμον τῆς Ἰτέας, καὶ ἥτις παρέ-

---

[1] ***Ἰννοκεντίου Γ'*** Epistolae Βιβλ. XIII, ἐπ. 184. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Β' σ. 119-23. Αὕτη εἶνε, ὅσον γινώσκω, ἡ ἀρχαιοτάτη μνεία τοῦ Nepantum, τοῦ μεταβατικοῦ τούτου τύπου ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος τῆς Ναυπάκτου εἰς τὸ νεώτερον ὄνομα Lepanto. Ἐν δὲ τοῖς λεγομένοις περὶ ταύτης τῆς συνθήκης ὑπὸ τοῦ *A. Dandolo* (παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ' σ. 336) καὶ τῷ *Laurentius de Monacis* ἐν σ. 144 εὑρίσκομεν τοὺς τύπους Neopantum καὶ Neopatum. Ἐν δὲ τῷ Livre de la Conqueste σ. 323 λέγεται Nepant, οὕτω δ' ἐπιγράφεται καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων Φιλίππου τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος.

σχεν ἐξόχους ὑπηρεσίας ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ὁ δεσπότης ἐνίκησε τοὺς Φράγκους ἔν τινι μάχῃ ἐκ τοῦ συστά-

Τὸ Ἀγγελόκαστρον τῆς Κερκύρας.

δην παρὰ τὰ Σάλωνα, καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ Θωμᾶς Στρομογκούρ. Παραβαίνων δὲ πάσας τὰς ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις ἐστράφη ὁ νικητὴς τὸ πρῶτον πρὸς δυσμάς, καὶ παρὰ τὰς ἐπισήμους αὐτοῦ

ἐπαγγελίας κατέκτησε τὸν ὡραίαν Κέρκυραν, ἐν ᾗ μόλις εἶχε ῥιζωθῆ ἡ βενετικὴ παροικία καὶ ὅπου οἱ ἰθαγενεῖς χαίροντες ὑπεδέχθησαν ἡγεμόνα ὁμόφυλον καὶ ὁμόθρησκον. Ἡ δ' ἐπιχώριος παράδοσις ἀναφέρει εἰς αὐτὸν τὴν κτίσιν τοῦ Ἀγγελοκάστρου (Castel Sant' Angelo), κτισθέντος πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν προσβολῶν τῶν Γενουηνσίων πειρατῶν, ὅπερ σώζεται μέχρι τοῦ νῦν ὡς ἐπιβλητικὸν ἐρείπιον, ὑψούμενον ὕπερθεν τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς νήσου πλησίον τῆς μονῆς Παλαιοκαστρίτσας. Ὁ δ' ἑλληνικὸς κλῆρος μακρὸν ἀκόμη χρόνον κατόπιν ἐποιεῖτο μνείαν τοῦ [ἀργυροβούλλου] τοῦ δεσπότου τοῦ ἐπικυροῦντος τὰ εἰς τοὺς Κερκυραίους παραχωρηθέντα προνόμια. Κύριος δὲ ὢν οὕτως εὐρειῶν κτήσεων ἠδυνήθη νὰ κόψῃ ἴδιον νόμισμα. Καὶ χαλκοῦν μὲν νόμισμα, ἀποδοθὲν εἰς αὐτὸν καὶ φέρον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐξ ἑνὸς, τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐξ ἑτέρου, εὑρέθη ἐν Ἠπείρῳ· μολυβδόβουλλον δ' αὐτοῦ, φέρον ὁμοίως τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ, ἀνεκαλύφθη ἐν Κερκύρᾳ [1]. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξε μακρὸς, διότι ἐδολοφονήθη ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ ὑπό τινος τῶν ὑπηρετῶν [2]. Ἡ δ' ἐξακολούθησις τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωχθέντος προγράμματος τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ δεσποτάτου ἐπεφυλάχθη εἰς τὸν διαδεχθέντ' αὐτὸν ἀδελφὸν Θεόδωρον, ὄντα μὲν ὡς στρατηγὸν δεξιώτερον καὶ ὡς πολιτευτὴν δὲ ἀκαθεκτότερον ἐκείνου. Φατριαστικὰ μίση ἐπισκοτίζουσι μέχρι τοῦ νῦν τὴν ἱστορίαν τῶν δύο τούτων δεσποτῶν. Καὶ ὁ μὲν τελευταῖος Ἕλλην ἱστοριογράφος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου θεωρεῖ τοὺς

Χαλκοῦν νόμισμα Μιχαὴλ δεσπότου Ἠπείρου.

---

[1] ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 201. — ***Ῥωμανοῦ*** Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου σ. 23. — *Barone* Notizie Storiche di Re Carlo III di Durazzo σ. 61. — *Marmora* Historia di Corfù σ. 210. — *Buchon* Recherches et Matériaux Τόμ. Β' σ. 211. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Nouvelles Recherches Τόμ. Β' μέρ. α' σ. 403. — *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 400-1. — ⟨***Π. Λάμπρου*** ἐν Πανδώρᾳ Τόμ. Ε' σ. 237 καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ Γαλαξειδίου σ. 229⟩. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 373 ⟨καὶ Πίν. XIII, 21⟩. — ⟨***Ὁ αὐτὸς*** (Sigillographie de l'empire Byzantin σ. 426) ἐξέδωκε καὶ δεύτερον μολυβδόβουλλον τοῦ αὐτοῦ δεσπότου, διάφορον τοῦ ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευομένου, ἐκδοθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ ***Π. Λάμπρου*** ἐν Χρονικῷ Γαλαξειδίου ἐν τῷ Πίνακι⟩.

[2] ***Γεωργίου Ἀκροπολίτου*** σ. 27.

δύο πρώτους δεσπότας ὡς πατριώτας καὶ ἥρωας[1]· αἱ δὲ λατινικαὶ πηγαὶ καὶ οἱ Βυζαντῖνοι ἱστορικοὶ, οἵτινες ἐλάμβανον τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἀντιπάλου ἑλληνικῆς αὐλῆς τῆς Νικαίας, παριστάνουσιν αὐτοὺς ὡς τέρατα καὶ βαρβάρους. Ἡ δὲ ἀλήθεια εὑρίσκεται πιθανῶς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων. [Ὁπωςδήποτε δ' ἡ πρωτεύουσα τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως ἀπέβη τὸ ἄσυλον τῶν ἐκ τοῦ Μορέως φυγάδων ἐκείνων, οἵτινες, καθ' ἃ ὁ Χαμάρετος, δὲν ἤθελον νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα εἰς τὸν κατακτητὴν καὶ ἐβυσσοδόμευον τὴν ἀνάκτησιν τῆς πατρίου χώρας[2]].

Περιεγράψαμεν οὕτω τὴν κατάκτησιν καὶ τὴν διοργάνωσιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Φράγκων. Εἴδομεν δὲ λομβαρδικὸν μὲν βασίλειον ἱδρυθὲν ἐν Θεσσαλονίκῃ, Βουργούνδιον δ' εὐπατρίδην ἐπιτραπέντα τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ γαλλικὴν ἡγεμονίαν δημιουργηθεῖσαν ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ δὲ Βενετοὶ ἵδρυσαν καὶ ἀπώλεσαν ἀποικίαν ἐν Κερκύρᾳ, κατέλαβον τὴν Κρήτην, ἀπέστειλαν στῖφος τυχοδιωκτῶν, ἵνα καταλάβῃ τὰς Κυκλάδας, ἔγειναν οἱ πραγματικοὶ κύριοι τῆς Εὐβοίας καὶ ἔθηκαν τὰ θεμέλια δύο ἀξιολόγων σταθμῶν ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Μορέως καὶ τῆς Ἠπείρου ἀπέκτησαν φανταστικὴν ἐπικυριαρχίαν μετὰ τῶν πρακτικῶν ὠφελειῶν ἐλευθέρου ἐμπορίου. Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐκυμάτιζεν ἀκόμη ἐπὶ τῆς Μονεμβασίας, καὶ αἱ φυλαὶ τοῦ Λεωνιδείου καὶ τοῦ Ταϋγέτου δὲν ἠνείχοντο ἀκόμη ξένους κυριάρχους. Ἐν δὲ τοῖς ὄρεσι τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Βιθυνίας εἶχον ἀναθάλει ἐκ τῆς τέφρας τοῦ Βυζαντίου δύο ἀνεξάρτητα ἑλληνικὰ κράτη, ὅπως συγκρατήσωσιν ἄσβεστον τὴν δᾷδα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἐν δὲ τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ μέλλομεν νὰ ἴδωμεν τὸ μὲν ἐφήμερον λομβαρδικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης πῖπτον ὑπὸ τῆς σθεναρᾶς προςβολῆς τῶν ἐξ Ἠπείρου Ἑλλήνων, τὴν δὲ Θεσσαλίαν αἰσθανομένην τὴν δύναμιν τῆς αὐτῆς στιβαρᾶς χειρὸς, τὴν δὲ λατινικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχομένην νὰ κλονίζηται, ὅτε παρῆλθεν ἡ γενεὰ τῶν τολμηρῶν σταυροφόρων καὶ ἀνέζησεν ἡ ἰσχὺς τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας μετὰ τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς εἰς τὸν κολοφῶνα ὑφισταμένην τὸν πρῶτον αὐτῆς κλονισμόν.

---

[1] ⟨**Ῥωμανοῦ** ἔνθ. ἀν. σ. 20, 22, 27⟩.

[2] [*Pitra* Analecta sacra et profana Τόμ. Ζ′ σ. 93].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ο ΚΟΛΟΦΩΝ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (1214–1262)

Ὁ νέος δεσπότης τῆς Ἠπείρου δὲν ἐκάθητο μακρὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὅτε ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Ῥωμανίας ὑπέστη πλῆγμα γενόμενον ἰσχυρῶς αἰσθητὸν ἀνὰ σύμπασαν τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος, ἀνὴρ ἀξιωθεὶς μὲν τῆς ἐπωνυμίας δευτέρου Ἄρεως ἐν πολέμῳ, φίλος δὲ ὢν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ δεξιώτατος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνων, ἀπέθανεν αἴφνης τῷ 1216, ἴσως δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνοικτίρμονος κόμιτος Βιανδράτη, ἐν ᾧ εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἀφῆκε κληρονόμους, διεδέχθη αὐτὸν ὡς αὐτοκράτωρ ὁ Πέτρος Κουρτεναίης, σύζυγος τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἰολάνθης ⟨ἣν ὁ Ἀκροπολίτης καλεῖ Ἰολεντίαν⟩ [1]· ἀπὸ δὲ τῆς ὥρας ἐκείνης ἡ αὐτοκρατορία ἤρχισε παρακμάζουσα. Ὁ Πέτρος οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Καὶ δή, στεφθεὶς διὰ χειρὸς τοῦ πάπα Ὀνωρίου Γ΄ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου τοῦ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης, διεπεραιώθη εἰς τὸ Δυρράχιον, προτιθέμενος νὰ ὁδεύσῃ διὰ τῆς ἀρχαίας Ἐγνατίας ὁδοῦ, δι᾿ ἧς εἶχον βαδίσει πολλοὶ Ῥωμαῖοι στρατηλάται, πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλ᾿ ἡ Ἀλβανία ἦτο τότε δὴ τότε χώρα ἐπικίνδυνος, καὶ ὁ πολυπράγμων δεσπότης τῆς Ἠπείρου ὑπέλαβε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον, ἵνα καταστρέψῃ τὸν αὐτοκράτορα τῶν ἀσπόνδων αὐτοῦ ἐχθρῶν, τῶν Φράγκων. Αἱ ἠπειρωτικαὶ στρατιαὶ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Πέτρου ἐν ταῖς δυςχωρίαις ⟨τοῦ Ἀλβάνου⟩ πλησίον τοῦ ⟨σημερινοῦ⟩ Ἐλβασσάν. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ συνοδεύων αὐτὸν ληγᾶτος τοῦ πάπα ἐζωγρήθησαν, καὶ οὗτος μὲν ἀπελύθη τέλος, ὁ δὲ Πέτρος ἀπέθανεν ἐν τῇ εἱρκτῇ, ἴσως φονευθείς [2].

---

[1] ***Γεωργίου Ἀκροπολίτου*** σ. 28.

[2] Ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ ἐν ταῖς μαρτυρίαις τῶν πηγῶν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πέτρου. Καὶ ὁ μὲν Συνεχιστὴς ***Γουλιέλμου τοῦ Τύρου*** (Recueil des Historiens des Croisades Τόμ. Β΄ σ. 291-3), ὅστις παρέχει τὴν λεπτομερεστάτην τῶν περὶ αὐτοῦ διηγήσεων, λέγει, ὅτι συνελήφθη κατά τι συμπόσιον διὰ

Ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ, καθ᾽ ἃ λέγει ὁ ἱστορικὸς Ἀκροπολίτης, *τότε μέγα Ῥωμαίοις ἐγεγόνει βοήθημα,* ἐπειδὴ ἥ τε λατινικὴ αὐτοκρατορία καὶ τὸ βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης ἐδεσπόζοντο νῦν ὑπὸ γυναικῶν, τῆς αὐτοκρατείρας Ἰολάνθης καὶ Μαργαρίτας τῆς χήρας τοῦ Βονιφατίου, ἧς κυριώτατος σύμβουλος ἦτο ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης [1]. Ὁ δὲ νικηφόρος δεσπότης τῆς Ἠπείρου, ὢν δραστήριος καὶ φιλόδοξος, ἐξηκολούθησεν αὐξανόμενος καὶ ἐπεκτείνων τὰς κτήσεις αὐτοῦ πρὸς ζημίαν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ Φράγκων καὶ Βουλγάρων γειτόνων. Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ βαρωνειῶν μόνη ἡ Λάρισα διετηρήθη, ἐπειδὴ ὁ γενναῖος δυνάστης Βελεστίνου Κατσενελλενβόγεν, ὅστις θὰ ἠδύνατο νἀντιστῇ εἰς αὐτὸν, εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν πατρίδα παρὰ τὸν Ῥῆνον. Τῷ δὲ 122[3] τὸ κατακτητικὸν στάδιον τοῦ Θεοδώρου ἐκορυφώθη διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς καταλύσεως τοῦ ἐφημέρου τούτου λομβαρδικοῦ βασιλείου. Οὕτω δὲ μετὰ μόνον δεκαοκτὼ ἔτη ὑπάρξεως ἔπεσε τοῦτο ἀδόξως, καὶ ἔπαυσεν ὑφιστάμενον τὸ πρῶτον δημιούργημα τῆς τετάρτης σταυροφορίας. Μετὰ δὲ τὴν κατάκτησιν ταύτην ἡ προσωνυμία δεσπότου ἐφαίνετο ὑπὲρ τὸ δέον ταπεινὴ εἰς τὸν κατακτητὴν τοῦ βασιλείου ἐκείνου. Διὸ ὁ Θεόδωρος, ὀλιγωρῶν φανερῶς τοῦ ὅρκου, ὃν εἶχέ ποτε ὀμόσει νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ ἄλλον αὐτοκράτορα τοῦ τῆς Νικαίας, ἐστέφθη αὐτὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ, λαβὼν τὴν προσωνυμίαν αὐτοκράτορος, τὴν πορφυρίδα καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα τῶν Βυζαντίνων βασιλέων καὶ κατέστησεν αὐλὴν αὐτοκρατορικὴν μετὰ πάντων τῶν οἰκείων μεγάλων αὐτῆς ἀρχόντων. Καὶ ὁ μὲν μητροπολίτης τῆς Θεσσαλονίκης, ⟨Κωνσταντῖνος ὁ Μεσοποταμίτης⟩, ἐμμένων πιστὸς εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, οὗ ἕδρα ἦτο ἡ Νίκαια, ἠρνήθη νὰ τελέσῃ τὴν στέψιν, ἔπραξε δὲ τοῦτο ἀντ᾽ αὐτοῦ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας [2]. Τὸ δὲ ἀπο-

---

προδοσίας καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ εἱρκτῇ. Ταὐτὰ δὲ μαρτυρεῖ καὶ ὁ *Dandolo* (παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ′ σ. 340). Τὸ δὲ Χρονικὸν τῆς Fossa Nova (αὐτόθι Τόμ. Ζ′ σ. 895-6) λέγει, ὅτι ἐφυλακίσθη· ὁ δὲ ⟨Βέλγης χρονογράφος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος⟩ *Mouskés* (Chronique rimée στ. 23019-31), ὅτι ἀπέθανεν ἐν τῇ εἱρκτῇ· ὁ **Ἀκροπολίτης** (σ. 28), ὅτι ἔγεινεν *ἔργον μαχαίρας,* καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ὅτι ἐδηλητηριάσθη ἐν τῇ φυλακῇ. Πρβλ. **Μηλιαράκη** Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας σ. 125. — **Ῥωμανοῦ** Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου σ. 27.

[1] *Raynaldus* Annales ecclesiastici Τόμ. Α′ σ. 492.

[2] **Ἀκροπολίτου** σ. 27-8, 36. — **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α′ σ. 25-6. — **Παχυμέρους** Τόμ. Α′ σ. 82.

τέλεσμα ὑπῆρξε θανάσιμος ἀγὼν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων ἑλληνικῶν αὐτοκρατοριῶν Νικαίας καὶ Θεσσαλονίκης, ἐξ οὗ ἐδόθη εἰς τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν Κωνσταντινουπόλεως βραχεῖα ἀνάπαυλα. Ὁ δὲ κλῆρος τῶν δύο ἑλληνικῶν πρωτευουσῶν συνεμερίσθη τὴν ἔριν τῶν οἰκείων ἡγεμόνων μετὰ μεγάλης ὁρμῆς, ἐπειδὴ τὸ πολιτικὸν σχίσμα ἐπέδρα καὶ ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἅτε οὖσαν θεσμὸν ἐξαιρέτως πολιτικόν. Αὐτοκράτωρ, οὗ τὸ κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἠδύνατο νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν κληρονόμον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ μείζονος λόγου ἢ ὁ ἐν Νικαίᾳ «ἀληθὴς αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων». Ὁ δὲ κλῆρος αὐτοῦ, ὅστις ἀπέβλεπεν εἰς αὐτὸν, ἀναμένων τὴν προαγωγὴν ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, ἠδύνατο εὐκόλως νἀντιμετρηθῇ πρὸς τοὺς Νικαεῖς θεολόγους μετ᾽ εὐλόγων ἐπιχειρημάτων περὶ ἐκκλησιαστικῆς αὐτονομίας. Μία δὲ τῶν τοιούτων ὑπεραπολογιῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς περιεσώθη ὑπὸ τὸν τύπον μακρᾶς καὶ περιττολόγου ἐπιστολῆς τοῦ Γεωργίου Βαρδάνη, μητροπολίτου Κερκύρας, πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Γερμανόν. Ὁ Κερκυραῖος ἱεράρχης, ὅστις συνέγραψε καὶ θεολογικὰς πραγματείας ἐναντίον τῶν Φρατομινουρίων, ἤτοι τῶν Μινωριτῶν, περὶ τοῦ ἐν τῇ ἁγίᾳ κοινωνίᾳ ἐνζύμου ἄρτου καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς, ἐπωνομάσθη Ἀττικὸς ἕνεκα τῆς λογοτεχνικῆς αὐτοῦ δεξιότητος. Καὶ ἀνεκτοὶ δέ τινες ἴαμβοι, τὸ μόνον λείψανον τῆς ἀρχαίας μητροπόλεως τῆς Κερκύρας, προσεγράφησαν εἰς αὐτόν [1]. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ βλέπομεν, ὅτι ὁ εἰς τὸν Βαρδάνην προσφιλὴς αὐτοκράτωρ λέγεται *τῆς δαυιτικῆς πραότητος ζηλωτής* [2]· προσθέτει δὲ, ὅτι *ζητῶν τις οὔτε τὸν λόγον ἐνθάδε* (ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ) *ἄοπλον εὕρῃ οὔτε τὸν ὡπλισμένον ἐκτὸς λογιότητος* [3]. Δὲν ἔμεινε δ᾽ ἄνευ ἀμοιβῆς ὁ μητροπολίτης Κερκύρας. Καὶ δὴ ὁ Θεόδωρος, ὅστις ὑπεγράφετο *Βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων*, δι᾽ ἀργυροβούλλου τοῦ 1228 ἐπεκύρωσε πάντα τὰ προνόμια τῆς ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας τὰ χορηγηθέντα εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Α΄ Κομνηνοῦ καὶ Μανουὴλ

---

[1] *Marmora* Historia di Corfù σ. 198-200. — *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 423 κ. ἑ. καὶ L-LVI.

[2] ⟨ *Mustoxidi* ἔνθ᾽ ἀν. σ. LII ⟩.

[3] ⟨ *Mustoxidi* ἔνθ᾽ ἀν. σ. LIII ⟩.

Α΄ Κομνηνοῦ [1]. Μεταξὺ δὲ τῶν δωρεῶν τοῦ Μανουὴλ ἦσαν καὶ διακόσιοι εἴκοσι δοῦλοι, ἔμπνοα κτήματα τῆς ἐκκλησίας, οἷα εἴδομεν κατεχόμενα καὶ ὑπὸ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, καὶ ἀριθμός τις *ἁγιοδούλων,* ὧν ἔργον ἦτο τὸ γεωργεῖν καὶ ἄλλας παρέχειν ὑπηρεσίας. Τὸ ὄνομα δ᾽ αὐτῶν περισώζεται ἀκόμη ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ χωρίου τῆς Κερκύρας ⟨τοῦ καλουμένου κατὰ παραφθορὰν Ἅγιοι Δοῦλοι⟩.

Ἡ δὲ ἅλωσις τῆς Θεσσαλονίκης ἐνεποίησε μεγάλην αἴσθησιν εἰς τὴν Ἑσπερίαν. Ὁ πάπας Ὁνώριος Γ΄ διέταξε νὰ ὀχυρωθῶσι πρὸς ἄμυναν τὰ δύο ἐρύματα τῆς βορείου Ἑλλάδος, τὰ φρούρια τῶν Σαλώνων καὶ Βοδονίτζης, παρεκάλεσε τοὺς δυνάστας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀχαΐας νὰ παρασκευασθῶσι καταλλήλως καὶ προσβάλωσι τὴν κατακτηθεῖσαν πόλιν, καὶ ἐπεχείρησε νὰ διοργανώσῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς [2]. Οἱ δὲ ἱεράρχαι καὶ ὁ κλῆρος συνεισήνεγκον χρήματα χάριν ἀμύνης τῆς Βοδονίτζης, ὁ δὲ Δημήτριος, ὁ ἔκπτωτος βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ὁ ὁμομήτριος αὐτοῦ ἀδελφὸς, ὁ μαρκίων Γουλιέλμος ὁ Μομφερρατικὸς, ἀνέλαβον τὴν ἡγεσίαν ἐκστρατείας ἐναντίον τοῦ ἁρπάσαντος τὸ βασίλειον Θεοδώρου, ὅστις προεχώρησε μέχρι καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖ δ᾽ ἀπέθανεν ὁ μαρκίων, δηλητηριασθεὶς, καθ᾽ ἃ λέγεται. Τότε δ᾽ ὁ ἀδύνατος Δημήτριος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἀπέθανε μετ᾽ οὐ πολὺ τῷ 1227 [3]. Καὶ δὲν ἔγεινε μὲν ἄλλη ἀπόπειρα πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ βασιλείου αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ ἥμισυν εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ὑπῆρχον οἱ ἀρεσκόμενοι ναὐτοκαλῶνται βασιλεῖς τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι. Ὁ αὐτοκράτωρ ⟨τῆς Γερμανίας⟩ Φρειδερῖκος Β΄, οἱ μαρκίωνες τοῦ Μομφερράτου καὶ εἷς τῶν τριτημορίων τῆς Εὐβοίας ἔφερον τὴν κενὴν ταύτην προσωνυμίαν, ἥτις ἕνεκα τοῦ γάμου μετά τινος κόρης τοῦ μομφερρατικοῦ οἴκου περιῆλθεν εἰς τὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Β΄ Παλαιολόγον, ὅστις οὕτω

---

[1] *Mustoxidi* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 439, 689, LVI-LVII — *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Ε΄ σ. 14-15. Ὁ λίθος ὁ ἔχων ἐπεγγεγλυμμένον τὸ ἀργυρόβουλλον τοῦτο ⟨ἐξ οὗ ἐξέδωκεν ὄχι ἀπταίστως, μετὰ φωτογραφικοῦ πανομοιοτύπου ὁ *Ignazio Guidi* Iscrizione Greca medievale Corcirese. Ἐν Ῥώμῃ. 1881⟩, ἀπόκειται σήμερον ἐν τῷ Magazzino Archeologico ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου τῆς Ῥώμης.

[2] **Ὁνωρίου Γ΄** Regesta ⟨ἔκδ. *Prou*⟩ Τόμ. Β΄ σ. 164, 207, 286, 304, 333.

[3] *S. Georgio* Historia Montisferratensis παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ΄ σ. 374, 381, 382.

συνήνονεν ἐν ἑαυτῷ τὴν πραγματικὴν καὶ τὴν ὀνομαστικὴν κυριαρχίαν. Ἀλλὰ καὶ τότε ἐξηκολούθουν ὑπάρχοντες βασιλεῖς τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ δουκικοῦ οἴκου τῆς Βουργουνδίας, ὅστις ἔλαβε τὴν ἄκαρπον ταύτην τιμὴν παρὰ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ δὲ σκιώδης αὐτῶν ἀξίωσις ἐπωλήθη τέλος εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος Φίλιππον τῷ 1320, μεθ᾽ ὃν χρόνον ἡ μνεία τῆς φανταστικῆς ταύτης βασιλείας οὐδένα πλέον ἀπησχόλει κήρυκα ἐν τῇ κατὰ τὰς δεξιώσεις καὶ ἑορτὰς τῶν αὐλῶν ἀνακηρύξει τῶν προσωνυμιῶν τοῦ κυριάρχου [1].

Διὰ δὲ τῆς πτώσεως τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης αἱ νότιοι φραγκικαὶ πολιτεῖαι ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἡ τύχη ταύτης ἔχει διὰ τοῦτο σχετικῶς μικρὰν ῥοπὴν ἐπὶ τὰς πολὺ ἰσχυροτέρας δυναστείας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀχαΐας. Ἐκεῖ δ᾽ ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος ἐπέστεψε τὸ πλῆρες ἐπιτυχιῶν στάδιον αὐτοῦ, νυμφεύσας τὸν πρεσβύτερον υἱὸν καὶ κληρονόμον μετὰ τῆς Ἁγνῆς, θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Πέτρου Κουρτεναίη. Πρὶν ἢ δὲ ὁ δύσμοιρος οὗτος μονάρχης ἐκκινήσῃ βαίνων εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ γῆν, εἶχεν ἀποστείλει αὐτόσε τὴν γυναῖκα καὶ τὴν θυγατέρα κατὰ θάλασσαν. Κατὰ δὲ τὸν διάπλουν αὗται προσωρμίσθησαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Κατακώλου, ὅπερ διασώζει τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου βυζαντιακοῦ οἴκου Κατακαλῶν [2]. Ὁ δὲ Γοδοφρεῖδος συνέπεσε νὰ εὑρίσκηται ἐκεῖ πλησίον, καὶ, ἀκούσας περὶ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν, ἔσπευσεν εἰς συνάντησιν καὶ ἐκάλεσαν αὐτὰς εἰς τὸ πλησίον κείμενον Ποντικόκαστρον, ὅπερ οἱ Φράγκοι καταλλήλως μετωνόμασαν Beauvoir, ἤτοι Καλλιθέαν, ἕνεκα τῆς λαμπρᾶς ἐξ αὐτοῦ θέας τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νήσων. Διαρκούσης δὲ τῆς ἐπισκέψεως αὐτῶν ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει τῶν συμβούλων τοῦ Γοδοφρείδου καὶ τῇ μεσολαβήσει τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου Ὠλένης συνεφωνήθη γάμος μεταξὺ τοῦ νεαροῦ Γοδοφρείδου καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς αὐτοκρατείρας Ἰολάνθης πρὸς ὄφελος ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, διότι

Ὁ αὐτοκράτωρ Πέτρος Κουρτεναίης καὶ ἡ Ἰολάνθη εἰκὼν λατινικοῦ κώδικος.

---

[1] *Ducange* Histoire de l'Empire de Constantinople Τόμ. Α' σ. 454-5. — *Buchon* Recherches et Matériaux Τόμ. Α' σ. 69.

[2] *Σάθα* Μνημεῖα Ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α' σ. XXXIII.

ἡ μὲν αὐτοκράτειρα ἔβλεπεν, ὅτι τὸ τέκνον αὐτῆς ἐτύγχανεν ἐξαιρέτου γάμου, ἐν δὲ τῇ Ἀχαΐᾳ συμπάσῃ δὲν ὑπῆρχε κόρη ἀνταξία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἡγεμόνος. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ γάμου τούτου ὑπῆρξεν, ὅτι ἀργότερον ὁ αὐτοκράτωρ Ῥοβέρτος, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Πέτρου, ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη, καθ' ἃ εἴδομεν, προσονομάσει οὕτως ὁ Ἰννοκέντιος Γ´ τόν τε Σαμπλίττην καὶ τὸν Γοδοφρεῖδον Α´, εἶχε δὲ γείνει χρῆσις τῆς προσωνυμίας ταύτης ὑπὸ τοῦ Γοδοφρείδου καὶ ἐν ἐγγράφοις αὐτοῦ, ἀλλ' αὕτη δὲν εἶχε πρότερον τύχει τῆς αὐτοκρατορικῆς κυρώσεως [1].

Μετὰ δ' ἓν ἔτος, τῷ 1218, ἀπέθανεν ὁ Γοδοφρεῖδος Α´. Ἐπὶ δὲ τῷ θανάτῳ τούτῳ

θρῆνος ἐγένετον πολὺς εἰς ὅλον τὸν Μορέαν,
διατὶ τὸν εἶχαν ἀκριβὸν, πολλὰ τὸν ἀγαποῦσαν
διὰ τὴν καλήν του ἀφεντιὰν, τὴν φρόνεσιν ὅπου εἶχεν [2].

Ὢν ἡγεμὼν ἱκανὸς, εἰ καὶ ἄπιστος, εἶχεν ἐπιδείξει μεγάλην δεξιότητα ἐν τῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνδιαλλαγῇ, καὶ δυνάμεθα νἀποδεχθῶ-

---

[1] Recueil des Historiens des Croisades Τόμ. Β´ σ. 291. — *Albericus Trium Fontium* Τόμ. Β´ σ. 497. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως δὶς διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν Γοδοφρεῖδον Β´ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ῥοβέρτου, ἥτις ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας. Ἴδε στ. 1185-98, 2472 κ. ἑ. Πρβλ. Livre de la Conqueste σ. 74-7. Libro de los Fechos σ. 44, 6, ὅπου ὀρθῶς ἡ νύμφη λέγεται ἀδελφὴ τοῦ Ῥοβέρτου. Ἀλλ' ὁ *Hopf* ἀπέδειξεν, ὅτι ταῦτα εἶνε ἀναχρονισμὸς, ἐπειδὴ πρῶτον μὲν ὁ Ῥοβέρτος δὲν εἶχε θυγατέρα, δεύτερον δ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας εἶχε τότε ἡλικίαν μόνον ἐννέα ἐτῶν. Ὁ δὲ πρόλογος τοῦ Liber Consuetudinum Imperii Romaniae (παρὰ *Canciani* Leges barbarocum Τόμ. Γ´ σ. 499) ἀντιγράφει καὶ μνημονεύει τὸ Χρονικὸν (lo libro della Conquista). Πρβλ. καὶ *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* (Chroniques gréco-romanes σ. 180). Ἀλλὰ τό τε Χρονικὸν καὶ τὸ Liber Consuetudinum οὐκ ὀρθῶς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἀναφέρουσι τὸν διορισμὸν τοῦ ἡγεμόνος ὡς στρατοπεδάρχου τῆς Ῥωμανίας, ὅστις πράγματι ἔγεινεν ἐν Ῥαβεννίκῃ τῷ 1209, τὴν ἄδειαν τῆς νομισματοκοπίας, πράγματι παραχωρηθεῖσαν εἰς τὸν Γουλιέλμον Βιλλαρδουῖνον πολὺ ἀργότερον, καὶ τὴν χορήγησιν τῆς ἐπικυριαρχίας ἐπὶ τοῦ δουκάτου τοῦ Αἰγαίου, πράγματι παραχωρηθείσης εἰς τὸν Γοδοφρεῖδον Β´ ὑπὸ τοῦ Βαλδουίνου τῷ 1236. Ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος ἐπονομάζει ἑαυτὸν *ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας* ἔν τινι ἐγγράφῳ τοῦ 1210. Ἴδε *Ducange* Histoire de l' Empire de Constantinople ἐκδ. *Buchon* Τόμ. Α´ σ. 425. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Γοδοφρεῖδος Β´ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1219 πρὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ῥοβέρτου. Αὐτόθι Τόμ. Α´ σ. 426.

[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2461-4. — Livre de la Conqueste σ. 73.

μεν τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν νέου Ἕλληνος ἱστορικοῦ, καθ᾽ ἣν ἦτο «ὁ ἐπιτηδειότερος ἴσως τῶν Φράγκων τῆς Ἀνατολῆς ἡγεμόνων»[1].

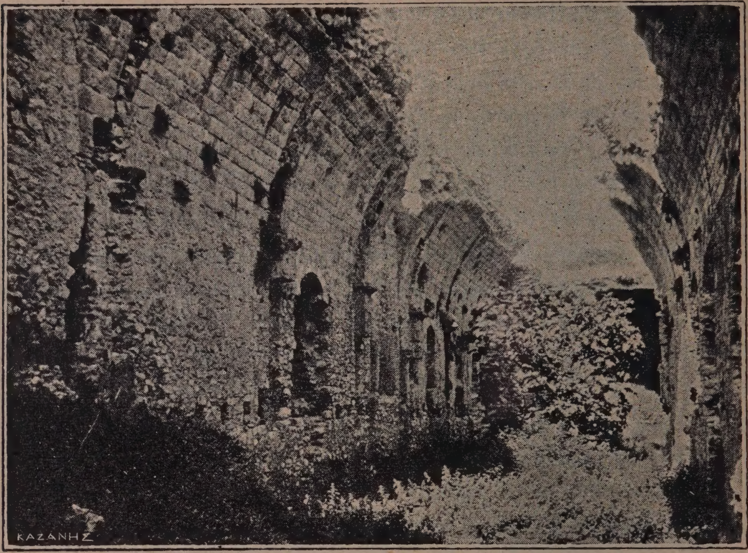
Ἡ δ᾽ εὐτυχὴς ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου, τοῦ Γοδοφρείδου Β΄, ὃν ὁ Βενετὸς ἱστορικὸς Σανοῦδος ὁ πρεσβύτερος ὀνομάζει μετὰ τυπικῆς ἀκριβείας *πρῶτον ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας,* εἶχεν ἄριστα προσόντα ἡγεμόνος. «Ἐκέκτητο εὐρεῖαν ἐπικράτειαν καὶ πλούτη· εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ στέλλῃ τοὺς οἰκείους αὐτῷ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ὑποτελῶν βαρώνων, ὅπως ἴδωσι πῶς ἔζων καὶ πῶς μετεχειρίζοντο τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ αὐλῇ διαρκῶς διετήρει ὀγδοήκοντα ἱππότας μετὰ χρυσῶν πτερνιστήρων, εἰς οὓς ἔδιδε πᾶν ὅ τι ἐζήτουν πλὴν τοῦ μισθοῦ αὐτῶν· τοιοῦτοι δὲ ἱππόται ἤρχοντο ἐκ τῆς Γαλλίας, ἐκ τῆς Βουργουνδίας καὶ ἰδίως ἐκ τῆς Καμπανίας ὁπόθεν κατήγετο, ὅπως ἀκολουθήσωσιν αὐτόν. Καί τινες μὲν ἤρχοντο χάριν διασκεδάσεως, ἄλλοι χάριν πληρωμῆς τῶν χρεῶν αὐτῶν, ἄλλοι δ᾽ ἕνεκεν ἐγκλημάτων ἅτινα εἶχον διαπράξει οἴκοι»[2]. Ἡ δὲ μόνη δυσκολία, ἣν εἶχε νἀντιμετωπίσῃ, ἦτο ἡ ἀντιπατριωτικὴ διαγωγὴ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ὅστις, καρπούμενος σχεδὸν τὸ ἓν τρίτον τῆς χώρας, ἠρνεῖτο νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἔτι ἀχειρώτου ὀχυρᾶς Μονεμβασίας. Καθ᾽ ἃ εἴδομεν, συμφώνως πρὸς τοὺς θεσμοὺς τῆς ἡγεμονίας τὰ τιμάρια τοῦ κλήρου ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς ἐκτελέσεως τακτῶν στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν. Διὸ, ὅτε οὗτοι ἠρνοῦντο νὰ ὑπηρετήσωσιν, ἅτε ὀφείλοντες ὑποταγὴν εἰς μόνον τὸν πάπαν, ὁ Γοδοφρεῖδος εἶχε πληρέστατα δίκαιον δημεύων τὰ τιμάρια αὐτῶν. Ἀλλ᾽ ἀντὶ νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀφιλοκερδῆ φιλοπατρίαν, ἐξώδευσε τὰ χρήματα τὰ οὕτω συρρέοντα εἰς τὰ ταμεῖα αὐτοῦ κτίσας μέγα φρούριον κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς Ἤλιδος ἐν Γλαρέντζᾳ, ἥτις ἦτο ὁ κυριώτατος λιμὴν τοῦ Μορέως καὶ νῦν δὲ ἤρχισεν ἀνακτῶσα μέρος τῆς σημασίας ἣν εἶχε κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Τὸ δὲ φρούριον τοῦτο, οὗ τὰ ἐρείπια ὀρθοῦνται καὶ σήμερον δίκην ὀμφαλοῦ ἀσπίδος ἐπὶ στρογγύλου λόφου, ὁρατοῦ εἰς ἀπόστασιν πολλῶν χιλιομέτρων πέριξ, ἐχρειάσθη ὅπως κτισθῇ τρία ὅλα ἔτη. Καὶ τότε μὲν ἐκλήθη Clermont ἢ Χλουμοῦτσι, ἔπειτα δὲ προσωνομάσθη καὶ Castel Tornese, ὅτε ἱδρύθη

---

[1] ⟨**Παπαρρηγοπούλου** Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐν Ἀθήναις 1874. Τόμ. Ε΄ σ. 33⟩.

[2] ⟨*Sanudo*⟩ παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 100-1. — Livre de la Conqueste σ. 23, 79.

ἐν αὐτῷ τὸ νομισματοκοπεῖον, ἐν ᾧ ἐκόπτοντο τὰ γνωστὰ *τορνέσια* (tournois), ἅτινα ἔφερον τοῦτο τὸ ὄνομα διότι τὰ κατ᾿ ἀρχὰς ἐκόπτοντο ἐν Tours τῆς Γαλλίας [1]. Ἐξηκολούθησε δὲ ὁ ἡγεμὼν τὴν κτίσιν τοῦ φρουρίου τούτου ἀδιαταράκτως, ἀδιαφορῶν πρὸς ἀπαγορεύσεις καὶ ἀναθεματισμούς. Ὅτε δὲ συνετελέσθη ἡ τειχοδομία, ὑπέβαλε τὸ ὅλον ζήτημα εἰς τὸν πάπαν, ὅστις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐτάσσετο μετὰ τοῦ λατινικοῦ κλήρου τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐχαρα-

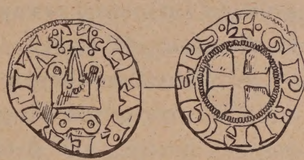

Ἡ μεγάλη στοὰ τοῦ κάστρου τοῦ Χλομουτσίου. Κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. ***Traquair.***

κτήριζε τὸν Γοδυφρεῖδον ὡς «ἀπανθρωπότερον τοῦ Φαραὼ» ἐν τῇ πρὸς τὸν κλῆρον διαγωγῇ. Ἐξῆρε δὲ, ὅτι, ἂν οἱ Λατῖνοι ἱερεῖς δὲν ἐβοήθουν αὐτὸν εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν Ἑλλήνων, μόνον ἑαυτοὺς θὰ ἔπρεπε νὰ μέμφωνται ἐν περιπτώσει, καθ᾿ ἣν ἡ ἡγεμονία καὶ σὺν αὐτῇ ἡ ἐκκλησία αὐτῆς ἔπιπτον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σχισματικῶν ἐκείνων. Τοῦ δὲ Ὁνωρίου Γ´ συνιδόντος τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐπιχειρήματος ἐκείνου, οἱ κεραυνοὶ τῆς ἐκκλησίας ἔπαυσαν, καὶ συνήφθη

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2631-57. — Cronaca di Morea, ἰταλικὴ μετάφρασις, παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 435.

τῷ 1223 ὁμολογία μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνομολογηθείσης ἐν τῷ δευτέρῳ συνεδρίῳ τῆς Ῥαβεννίκης χάριν τῆς βορείου Ἑλλάδος. Συνεφωνήθη δὲ, ὅτι ἅπασαι αἱ ἐπισκοπικαὶ ἕδραι τῆς Ἀχαΐας, ἀπαλλασσόμενοι πάσης εἰςφορᾶς καὶ δικαστικῆς ὑποχρεώσεως, εἰς ἣν ὑπέκειντο οἱ λαϊκοὶ, ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ἁπάσας τὰς ἐγγείους κτήσεις, αἵτινες κατείχοντο ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἢ ἀνῆκόν ποτε εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῆς στέψεως τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Μουρτζούφλου[1], ἤτοι ἁπάσας τὰς κτήσεις τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς λατινοκρατίας. Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔμελλε νὰ κρατήσῃ τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν κινητὴν οὐσίαν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ, τῶν βαρώνων αὐτοῦ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ὑπηκόων ἐνιαυσίας πληρωμῆς δεκάτης ἐκτιμηθείσας εἰς χίλια ὑπέρπυρα, ἤτοι περίπου δωδεκαςχιλίας καὶ τριακοσίας πεντήκοντα δραχμάς. Τὸ δὲ ποσὸν τοῦτο προωρίσθη κατ᾽ ἀναλογίαν διὰ τὰς δύο ἀρχιεπισκοπὰς Πατρῶν καὶ Κορίνθου καὶ τὰς ἓξ ἐπισκοπὰς Λακεδαιμονίας, Ἀμυκλῶν, Κορώνης, Μεθώνης, Ὠλένης καὶ Ἄργους. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ὁμολογία ἐκείνη ἐκανόνισε τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων ἱερέων, οὓς ὁ ἡγεμὼν εἶχε κατηγορηθῆ ὡς μεταχειριζόμενος δίκην ἰδίων ἑαυτοῦ χωρικῶν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν κατ᾽ ἀγροὺς ἱερέων, εἰς οὓς παρεχωρήθη ἀπαλλαγὴ ἀπὸ πάσης λαϊκῆς δικαιοδοσίας, καθωρίσθη κατ᾽ ἀναλογίαν πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ χωρίου, καὶ δὴ δύο μὲν ἐν χωρίῳ ἔχοντι μεταξὺ εἰκοσιπέντε καὶ ἑβδομήκοντα οἰκογενειῶν, τεσσάρων δ᾽ ἐν κώμῃ ἑβδομήκοντα μέχρις ἑκατὸν εἰκοσιπέντε οἰκογενειῶν, ἓξ δ᾽ ἐν κωμοπόλεσι πολυανθρωποτέραις. Ὅπου δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκογενειῶν ἦτο μικρότερος τῶν εἰκοσιπέντε, πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τούτου συνυπολογίζοντο αἱ ἐν τοῖς περιχώροις σποράδες οἰκήσεις. Ἡ δ᾽ ἀπαλλαγὴ αὕτη ἐξετείνετο καὶ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰς οἰκογενείας τῶν ἱερέων ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἣν τὰ τέκνα αὐτῶν ἔζων οἴκοι. Ἅπαντες δ᾽ οἱ λοιποὶ ἀγροτικοὶ ἱερεῖς ὑπεχρεώθησαν νὰ παρέχωσι τὰς κεκανονισμένας ὑπηρεσίας εἰς τὰς κοσμικὰς ἀρχὰς, ἀλλ᾽ ὁ κύριος αὐτῶν δὲν εἶχε τὸ

Τορνέσιον.

---

[1] Οὕτως ἑρμηνεύει ὁ καθηγητὴς ***Λάμπρος*** τὰς λέξεις τοῦ κειμένου Alexiï Bambacoratiï ἐν Ἱστορίᾳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Γρηγοροβίου Τόμ. Α´ σ. 439 ἐν σημειώσει.

δικαίωμα νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν προσώπου· καὶ ὁ κλῆρος δὲ τῶν πόλεων ὤφειλε νὰ τυγχάνῃ ὁμοίας μεταχειρίσεως [1]. Τὸ δὲ σύστημα τοῦτο ἐβασίζετο ἐπὶ δικαίων ἀρχῶν, περιοριζομένου μὲν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀέργων ἱερέων, τοῦ δὲ πτωχοῦ καὶ πολυασχόλου κλήρου τῆς ὑπαίθρου χώρας ἀπαλλασσομένου πάσης ὑπηρεσίας καὶ εἰςφορᾶς. Καὶ συνήθως μὲν ἔκτοτ᾽ ἐκράτησεν εἰρήνη μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν τοῦ Μορέως. Ἀλλὰ μετὰ δέκα ἔτη βλέπομεν τὸν Γοδοφρεῖδον παραπονούμενον εἰς τὸν πάπαν Γρηγόριον Θ´ [2], ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, εἰς ὃν ὁ ἡγεμὼν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἀξίαν λόγου ταύτην πόλιν, καθ᾽ ἃ φαίνεται μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαλθέρου Ἀλαμάνου, εἶχε προβῆ εἰς σπονδὰς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς αὐτοὺς νὰ εἰςέλθωσιν εἰς τὴν ἡγεμονίαν. Ταῦτα δὲ φαίνονται ὑποδεικνύοντα ἐπιδρομὴν γενομένην ἐξ Ἠπείρου, εἰς ἣν αἱ Πάτραι ἦσαν ἐκτεθειμέναι, ὡς εἰκός.

Καὶ ἠπειλεῖτο μὲν ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας καὶ τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων τῷ 1236, ἀλλ᾽ ὅ τε ἡγεμὼν καὶ ὁ κλῆρος ὁμοίως ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν πρόςκλησιν τοῦ πάπα, παρορμῶντος αὐτοὺς εἰς συνεισφορὰν χρημάτων πρὸς διατήρησιν αὐτῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔμελλε νὰ διατεθῇ ἡ δεκάτη ἁπασῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων· ὁ δὲ Γοδοφρεῖδος, οὗ ἐν τῇ χώρᾳ ἐπεράτωσε τῷ 1228 τὸν ταλαίπωρον βίον ὁ ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς, ὁ αὐτοκράτωρ Ῥοβέρτος [3], προςήνεγκεν εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ Βαλδουῖνον Β´ χάριν ἀμύ-

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2658 κ. ἑ. — ***Ἰννοκεντίου Γ´*** Epistolae Τόμ. Β´ σ. 835-7. — ***Ὀνωρίου Γ´*** Opera ⟨ἐκδ. *Horoy*⟩ Τόμ. Δ´ σ. 409-16. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Regesta ⟨ἐκδ. *Prou*⟩ Τόμ. Β´ σ. 158, 159, 161, 163. — *Raynaldus* Annales Ecclesiastici Τόμ. Α´ σ. 501-2.

[2] ***Γρηγορίου Θ´*** Regesta ⟨ἐκδ. *Auvray*⟩ Τόμ. Α´ σ. 902. Τόμ. Β´ σ. 538.

[3] Recueil des Historiens Τόμ. Β´ σ. 295. — *Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Rerum Italicarum Scriptores Τόμ. ΙΒ´ σ. 343. — Ὁ ***Ἀκροπολίτης*** (σ. 47) λέγει αὐτὸν θανόντα ἐν Εὐβοίᾳ. Τὸ δὲ Ἀραγωνικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ θανάτου Λατίνου τινὸς αὐτοκράτορος ἐν Πάτραις. Ὁ δὲ *Buchon* (La Grèce continentale et la Morée σ. 244) ἐπίστευεν, ὅτι οἱ δύο τάφοι ἐν τῇ κρύπτῃ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἦσαν ὁ τοῦ Ῥοβέρτου καὶ ὁ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Πέτρου Κουρτεναίη. Κατὰ δὲ τὴν παράδοσιν εἶνε ὁ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ Β´ καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἡγούμενος τῆς μονῆς ταύτης ἐξέφρασέ μοι, ὅτ᾽ ἐπεσκέφθην αὐτὴν, δυςπιστίαν περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ *Buchon* στηρίζεται εἰς ἁπλῆν εἰκασίαν. Ὁ δὲ *Rennell Rodd* (The Princes of Achaia Τόμ. Α´ σελ. 142) εἰκάζει, ὅτι ὁ τάφος τοῦ Ῥοβέρτου πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ παρὰ τὸ Χλουμοῦτσι μονῇ τῶν Βλαχερνῶν.

νης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνιαυσίαν χορηγίαν εἰκοσιδύο χιλιάδων ὑπερπύρων, ἀντιστοιχούντων περίπου πρὸς διακοσίας εἰκοσιπέντε χιλιάδας πεντακοσίας δραχμάς. Ἡ δὲ προσφορὰ αὕτη δεικνύει καταφανῶς τὴν ἐξαίρετον κατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Γοδοφρείδου. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ἔσπευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ δυνάμεως ἀξίας λόγου, περιλαμβανούσης ἓξ πλοῖα, καίτοι ἡ Βενετία ἐζηλοτύπει πᾶσαν ἄλλην λατινικὴν κατὰ θάλασσαν δύναμιν ἀναφαινομένην ἐν τῇ γείτονι Ἀνατολῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε εἶχεν εἰςαγάγει εἰς δίκην τινὰ τῶν ἰδίων ὑπηκόων πωλήσαντα εἰς τὸν Γοδοφρεῖδον μίαν γαλέραν. Διὰ δὲ τοῦ στόλου τούτου ὁ Γοδοφρεῖδος διέσπασε τὴν γραμμὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰςέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα, καταστρέψας δεκαπέντε τῶν ἑλληνικῶν πλοίων [1]. Πρὸς ἀνταμοιβὴν δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ὁ Βαλδουῖνος ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ δουκάτου τοῦ Αἰγαίου, ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει τιμάριον τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐρρίκου, καὶ τῆς Εὐβοίας, ἥτις ἐδεσπόζετο πράγματι ὑπὸ τῆς Βενετίας, ἀλλ᾽ ἣν ὁ Λατῖνος αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ ὡς δυναμένην νὰ παραχωρηθῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἕνεκα τῆς προτέρας αὐτῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ ἐκλιπόντος βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ δὲ τρεῖς κύριοι τῆς Εὐβοίας ὑπεχρεώθησαν διὰ ταύτης τῆς εἰς τὸν Γοδοφρεῖδον ἀναθέσεως νὰ παρέχωσι μίαν γαλέραν ἢ ὀκτὼ ἱππότας εἰς τὸν νέον αὐτῶν ἐπικυρίαρχον, ὅστις ἔλαβε καὶ παραχώρησιν γῆς ἐν τῇ νήσῳ. Οὐδὲ ὑπῆρξαν αὗται αἱ μόναι ἐνδείξεις τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος· ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὁ ἡγεμών, ὅστις, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἦτο στρατοπεδάρχης τῆς Ῥωμανίας, ἔγεινε καὶ ἐπικυρίαρχος τῆς Βοδονίτζης [2], καὶ ἔλαβεν ὡς ἔπαθλον μελλούσης βοηθείας τὸ τιμάριον τῆς Κουρτεναίης τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν οἶκον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ᾽ ὁ

---

[1] *Albericus Trium Fontium* Τόμ. Β′ σ. 558, ὅστις λέγει, ὅτι εἶχεν ἑκατὸν εἴκοσι πλοῖα. — *Mouskés* Chronique rimée στ. 29238-41, 29602-9, 31191-8.— Registres de Grégoire IX ⟨ἔκδ. *Auvray*⟩ Τόμ. Β′ σ. 506, 521, 860. — *Predelli* Liber Communis σ. 128.

[2] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 99-100. — *Hopf* Andros ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 167. Τὸ δὲ Χρονικὸν τοῦ Μορέως λέγει κατ᾽ ἀναχρονισμόν, ὅτι Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς παρεχώρησεν εἰς τὸν Σαμπλίττην τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Βοδονίτζης καὶ ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἔδωκεν εἰς τὸν Γοδοφρεῖδον Β′ τὴν τοῦ Αἰγαίου (στ. 1553-67, 2603-4). Η δὲ περὶ τοῦ Αἰγαίου μαρτυρία ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τῷ Liber Consuetudinum παρὰ *Canciani* Leges Barbarorum Τόμ. Γ′ σ. 499.

βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Θ΄ ἠρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν παραχώρησιν ταύτην. Δευτέρα δὲ πρόσκλησις τοῦ πάπα εὗρεν αὐτὸν πρόθυμον νὰ ἐξοπλίσῃ δέκα γαλέρας χάριν τοῦ Βαλδουίνου· ἐπὶ δὲ ψευδεῖ διαδόσει περὶ τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος ἔσπευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ πλοίων καὶ μεγάλης ἀκολουθίας, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀντιβασιλείαν. Καὶ πάλιν δ᾽ ἔπειτα τῷ 1244 ὁ Ἰννοκέντιος Δ΄ παρώρμησεν αὐτὸν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ παρακρατήσῃ ἐκ τῶν ἐνιαυσίων προσόδων τῆς πελοποννησιακῆς ἐκκλησίας τὸ ποσὸν τὸ ἀρκοῦν πρὸς διατήρησιν ἑκατὸν τοξοτῶν. Ἐθεωρεῖτο δὲ δικαίως ὡς ὁ ἰσχυρότατος τῶν συγχρόνων Φράγκων ἡγεμόνων, ὁ πρωτεύων ἀνὴρ ἐν τῇ Νέᾳ Γαλλίᾳ, ἐν ᾧ ἀπ᾽ ἐναντίας ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ῥωμανίας ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἀσθενεστέρα. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ γοητεία αὐτοῦ, ὥστε ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Μανουὴλ καὶ ὁ κόμις Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ἔγειναν ἑκουσίως ὑποτελεῖς αὐτοῦ, ὁ δὲ κόμις πρὸς τούτοις ἐτάχθη, καθ᾽ ἃ οἱ τρεῖς βαρῶνοι τῆς Εὐβοίας καὶ ὁ δοὺξ τοῦ Αἰγαίου, εἰς τοὺς ὁμοτίμους τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας [1]. Μετὰ δὲ τὴν ἤδη ἐπελθοῦσαν ἀπώλειαν τῆς Κερκύρας ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὁ πολύτροπος κόμις δὲν εἶχε πλέον, ὡς πρότερον, λόγον νὰ ὑπόκειται εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν.

Τοξότης τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων.

Καίτοι δὲ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ εἶνε κύριος ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ὁ Γοδοφρεῖδος Β΄ δὲν ἦτο ἐχθρὸς τῆς ἐκκλησίας, ἐφ᾽ ὅσον αὕτη δὲν παρημέλει τὰς πρὸς τὴν πολιτείαν ὑποχρεώσεις αὐτῆς. Προσεκάλεσε τοὺς Κιστερκίους, οἵτινες, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, εἶχον ἤδη ἐγκατασταθῆ ἐν Ἀθήναις, νὰ στείλωσί τινας μοναχοὺς τοῦ τάγματος αὐτῶν εἰς τὸν Μορέαν, ὅπου αὐτοί τε καὶ οἱ Δομινικανοὶ ἔκτισαν μονάς. Τὸ δὲ Χρονικὸν τοῦ Μορέως μαρτυρεῖ, ὅτι, ὅτε ᾐσθάνθη προσεγγίζοντα τὸν θάνατον, παρεκάλεσε τὸν ἀδελφὸν Γουλιέλμον Β΄ νὰ ἐκτελέσῃ

Geoffrey summons Cistercians to the Morea

[1] *Albericus Trium Fontium* Τόμ. Β΄ σ. 558.—Libro de los Fechos σ. 53-54.—*Ῥωμανοῦ* Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 132-4.

εὐχὴν, ἣν αὐτὸς εἶχεν ἀμελήσει νὰ ἐκπληρώσῃ, κτίζων ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ ἔμελλε νἀναπαύηται τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρός [1]. Ἀλλ᾿ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πάπα Γρηγορίου Θ΄ μανθάνομεν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ κτίσας τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ξενῶνα τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἐν Ἀνδραβίδᾳ, ἐν ᾗ ἔκειντο πρὸς καιρὸν τὰ ὀστᾶ τῶν τριῶν πρώτων Βιλλαρδουίνων, τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλ᾿ αἱ δύο μαρτυρίαι δὲν εἶνε ἀντιφατικαὶ, ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Γοδοφρεῖδος Α΄ ἔκτισε μόνον μικρὸν ἐκκλησύδριον, ἀφήσας εἰς τοὺς υἱοὺς τὴν φροντίδα νὰ ἐγείρωσι μεγαλοπρεπεστέραν μνημόσυνον ἐκκλησίαν, «τὴν ἔνδοξον ἐκκλησίαν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἁγίου Ἰακώβου», ὡς ὀνομάζει αὐτὴν τὸ γαλλικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Τὴν σήμερον δ᾿ ὀλίγα μόνα σώζονται λείψανα τοῦ περιωνύμου τούτου μαυσωλείου τοῦ οἴκου τῶν Βιλλαρδουίνων, ὅπερ, καθ᾿ ἃ ὁ κτίστης αὐτοῦ, περιέστη εἰς ἁπλῆν ἱστορικὴν ἀνάμνησιν. Ἀλλ᾿ ἁψὶς νορμαννικὴ πλησίον τοῦ μικροῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τῆς Ἀνδραβίδας, μέχρις ἡμῶν περισωθεῖσα, μαρτυρεῖ τὴν ἀρχαίαν εὔκλειαν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τῆς καθεδρικῆς ἐκκλησίας τῆς φραγκικῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου.

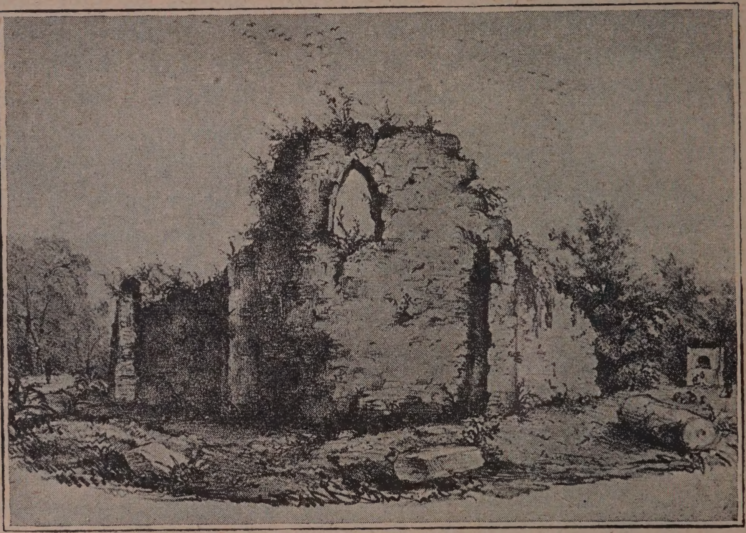
Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ μετὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας σπουδαιοτάτη τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν πολιτειῶν, ἡ τῶν Ἀθηνῶν, περιῆλθεν εἰς νέον δυνάστην. Ὁ Ὄθων Δελαρὸς, καθ᾿ ἃ ὁ Βερθόλδος Κατσενελλενβόγεν καὶ διάφοροι ἄλλοι γενναῖοι βαρῶνοι τῆς κατακτήσεως, ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην, ὅτε προεχώρησεν ἡ ἡλικία, νὰ διέλθῃ τὴν ἑσπέραν τοῦ βίου ἐν τῇ γενετείρᾳ, ἣν οὐδέποτε εἶχε λησμονήσει ἐν τῇ λαμπρᾷ ἐξορίᾳ. Σχεδὸν δὲ περὶ τὰ τέλη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εὑρίσκομεν αὐτὸν ἀφωρισμένον ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Τῷ δὲ 1225, μικρὸν μετὰ τὴν πρὸς τὸν πάπαν συνδιαλλαγὴν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Βουργουνδίαν μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν δύο υἱῶν, καταλιπὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις αὐτοῦ εἰς τὸν υἱὸν Γουίδωνα, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀναδειχθῇ κύριος τοῦ ἡμίσεος τῶν Θηβῶν [2]. Ἂν δὲ ὁ Βουργούνδιος εὐπατρίδης, ὃν ἡ τύχη εἶχε καταστήσει διάδοχον τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Κόδρου καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐν Ἄργει, ἤθελε

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2735-47, 7790-4. — Registres de Grégoire IX Τόμ. Β΄ σ. 770. [Τόμ. Γ΄ σ. 94]. Τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ὑπόδειξιν χρεωστῶ εἰς τὸν κ. Rennell Rodd.

[2] ***Ὁνωρίου Γ΄*** Regesta ⟨ἐκδ. Pressutti⟩ Τόμ. Β΄ σ. 304 (12 Φεβρουαρίου 1225, ὅτε εὑρίσκομεν παρ᾿ αὐτῷ τὴν τελευταίαν μνείαν τοῦ Ὄθωνος Δελαρὸς ἐν Ἑλλάδι).

τύχει τῆς κλασικῆς παιδεύσεως τοῦ Ἕλληνος ἱεράρχου, ὃν εἶχεν ἐκδιώξει ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, βεβαίως ἔπρεπε νὰ συγκινηθῇ ὑπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι εἶχε λάχει εἰς αὐτὸν ὁ κλῆρος νὰ ἄρξῃ τῆς περιωνυμωτάτης χώρας τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀλλ' ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις δὲν περιεπόλουν τοὺς Φράγκους κατακτητὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, οἵτινες ἐθεώρουν τὴν Ἑλλάδα οἷαν ἡμεῖς θεωροῦμεν τὴν Ἀφρικήν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν μεταξὺ αὐτῶν ἄνδρες πεπαιδευμένοι. Ὁ Κόνων

Τὸ ἐξωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Ἀνδραβίδᾳ κατὰ τὸν **Buchon.**

de Béthune ἦτο ποιητὴς καὶ ῥήτωρ, καὶ αὐτὸς δ' ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος ἔγραφε στίχους περισωθέντας μέχρις ἡμῶν· ὁ δὲ Ἠλίας Cairels εἶνε πηγὴ ἔμμετρος περὶ τῆς λομβαρδικῆς ἀποστασίας. Ἀλλ' ὁ μάλιστα τούτων πάντων ἐμπνευσμένος, ὁ τρουβαδοῦρος Rambaud de Vaqueiras, καίπερ ἀμειφθεὶς ἐπὶ τοῖς ᾄσμασιν αὐτοῦ διὰ τιμῶν καὶ χωρῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀνεμιμνήσκετο στενάζων τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ἠρᾶτο ὡραίας δεσποίνης ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἑσπερίᾳ καὶ ἔψαλλε Βεατρίκην τὴν Μομφερρατικήν [1]. Νοσταλγία, ἡ ἰδιά-

[1] *Buchon* Recherches et Matériaux Τόμ. Α' σ. 419-26. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Recherches historiques Τόμ. Β' σ. 376. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Histoire des Conquêtes σ. 29, 206, 449. — Giornale Ligustico Τόμ. Ε' σ. 241-71.

ζουσα νόσος ἢ ἐμποδίζουσα τοὺς Γάλλους ἀπὸ τοῦ νὰ γείνωσιν ἀποικισταί, φαίνεται καταθλίψασα πολλοὺς τῶν ἱδρυτῶν τῆς Νέας Γαλλίας.

Διῆλθε δὲ ὁ Ὄθων τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν τῇ ἀγαπητῇ Ἄνω Βουργουνδίᾳ (Franche-Comté), ὅπου ἔζησε τὸ πολὺ ἐννέα περίπου ἐπὶ πλέον ἔτη, τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἐκλιπόντων ἐν αὐτῇ μόνον τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα. Καὶ ποῦ μὲν κεῖται ὁ τάφος αὐτοῦ εἶνε ἀβέβαιον· ἀλλ᾽ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Haute-Saône περισώζεται ἀποτύπωμα τῆς σφραγῖδος αὐτοῦ, φέρον τὸ οἰκόσημον αὐτοῦ. Τὸ δὲ ὀπίσθιον μέρος τῆς σφραγῖδος, συνιστάμενον ἐξ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δακτυλιολίθου, περιελθόντος πιθανῶς εἰς τὸν Ὄθωνα κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἔκ τινος ἐργαστηρίου τῶν Θηβῶν, παριστάνει τρεῖς γυμνοὺς παῖδας πειράζοντας μέγαν κύνα[1]. Τοῦτο δ᾽ εἶνε τὸ μόνον σωζόμενον λείψανον τοῦ Ὄθωνος.

Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Ὄθωνος Γουίδων Α´ ἥδρευεν ἐν Θήβαις, τῇ ἀνθηροτάτῃ πόλει τῶν κτήσεων αὐτοῦ. Τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως ταύτης περιῆλθε νῦν διὰ τοῦ δευτέρου γάμου τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ Ὄθωνος εἰς τὸν Βελᾶν Σαιντομέρ, μέλος τοῦ περιωνύμου ἐκείνου φλαμανδικοῦ οἴκου, οὗ διατηρεῖται καὶ μέχρι τῆς σήμερον τὸ ὄνομα μετὰ τὴν πάροδον πολλῶν αἰώνων ἐν τῷ πύργῳ τῶν Θηβῶν Σανταμέρη καὶ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ χωρίῳ τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω δὲ ὡς πρωτεύουσα δύο ἀξιολόγων καὶ συγγενῶν οἴκων ἡ ἡγεμονεύουσα πόλις τῆς ἀρχαίας Βοιωτίας ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην εὔκλειαν. Ἐξηκολούθει δ᾽ ἐν αὐτῇ ὑφισταμένη ἡ μεταξουργία, ἦσαν δὲ ἀνεκτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι πάροικοι. Καὶ δὴ μανθάνομεν περὶ Ἑβραίων ποιητῶν ἐν Θήβαις ἐπὶ τοῦ Ὄθωνος, ὧν ἄλλως οἱ στίχοι κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ ἀντιπάλου ἀοιδοῦ ἔγεμον βαρβαρισμῶν. Πλὴν δὲ τῶν Ἰουδαίων ἦσαν ἐγκαθιδρυμένοι ἐν τῇ πόλει καὶ Γενουήνσιοι, οἵτινες εἶχον ἤδη καὶ ἴδιον πρόξενον. Τῷ δὲ 1240 οὗτος διεπραγματεύθη ἐμπορικὴν συνθήκην μετὰ τοῦ Γουίδωνος, καθ᾽ ἣν ὁ «κύριος τῶν Ἀθηνῶν» παρεχώρησεν εἰς τοὺς Γενουηνσίους ἐμπόρους ἀπαλλαγὴν παντὸς δασμοῦ «ἐξαιρουμένων τῶν συνήθων τελῶν τῶν πληρονομένων διὰ πάντα τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα τῆς χώρας αὐτοῦ». Ὁμοίως δ᾽ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς οὐ μόνον νὰ ἔχωσιν ἴδιον πρόξενον, ἀλλὰ καὶ ἴδιον δικαστήριον διὰ πάσας τὰς δίκας πλὴν τῶν ποινικῶν καὶ

---

[1] Académie de Besancon. 1880 σ. 140-4 καὶ Πίν. III. Ἡ σφραγὶς περιγράφεται οὕτως· azur equipollé à quatre points d'échiquier d'or.

τῶν ἐφέσεων, ἐπιφυλασσομένων εἰς τὰ δικαστήρια τῆς χώρας. Ἔν τε Ἀθήναις δὲ καὶ Θήβαις εἶχον παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ὕπαιθρος χῶρος καὶ προξενικὰ κτίρια [1]. Πρὸς ἀνταπόδοσιν δὲ τῶν προνομίων τούτων οἱ Γενουήνσιοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπερασπίζωσι «τὸν κύριον τῶν Ἀθηνῶν», τὴν χώραν καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες, καθ᾿ ἃ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Γενουήνσιοι, ἀπελάμβανον τῆς προστασίας τοῦ προοδευτικοῦ ἐκείνου ἡγεμόνος. Ὅτε ὁ ἀρχιδιάκονος τῶν Ἀθηνῶν ἐπέμενε νὰ εἰσπράξῃ δικαιώματα γάμων εἰς χρῆμα ἀντὶ ἀλεκτορίδος καὶ ἄρτου, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι νυμφίοι ἐτέλουν ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, διετάχθη ἡ ἀποβολὴ αὐτοῦ. Πᾶς δ᾿ ὁ εἰς τὸν Μαραθῶνα ἐξ Ἀθηνῶν πορευόμενος βλέπει πλαγίως τῆς ὁδοῦ περὶ τὰ δέκα καὶ ἥμισυ χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς πόλεως βυζαντιακὴν στήλην μετ᾿ ἐπιγραφῆς ἐν ἰαμβικοῖς στίχοις, λεγούσης ὅτι ὁ *Νεόφυτος τοὔνομα λάτρης Κυρίου* κατεσκεύασεν ὁδὸν πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ, ἧς ἦτο πιθανῶς ἡγούμενος [2]. Οἱ δ᾿ ἐπισκεφθέντες τὸ περιώνυμον φρούριον τῆς Φυλῆς, παρακάμψαντες ἀνεπαύθησαν πιθανῶς ἐν τῇ μικρᾷ μονῇ τῆς Παναγίας τῶν Κλειστῶν. Ἐν αὐτῇ δ᾿ ἔμαθον παρὰ τοῦ ἡγουμένου, ὅτι ἡ νεωτέρα τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐκτίσθη τῷ 1242, ἤτοι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Γουΐδωνος [3]. Τὰ δύο δὲ ταῦτα παραδείγματα δεικνύουσιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ συνήθως ἔμενον ἀνενόχλητοι κατ᾿ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις Φράγκων. Ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον ἅπαξ βλέπομεν τὸν Γουΐδωνα παρακαλοῦντα τὸν πάπαν νὰ ἐξώσῃ τοὺς μονάζοντας ἔν τινι μονῇ παρὰ τὰ σύνορα, ὑποπτευομένους ὡς ἀνακοινοῦντας ἀπόκρυφα τῆς πολιτείας εἰς τοὺς ἐχθρούς. Καὶ ταῦτα διότι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Γουΐδωνος, καθ᾿ ἃ μανθάνομεν, ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς «συχνὰς δῃώσεις» τῶν Ἑλλήνων [καὶ ὁ Βατάτζης παρεῖχε χρήματα εἰς τὰς μονὰς τῆς Ἀττικῆς [4]]. Ἀλλ᾿ ὁ Γουΐδων δὲν ἦτο φίλος τολμηρῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ δὲν ἔτεινεν εὐήκοον οὖς εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ πάπα, παρορμῶντος αὐτὸν νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας

---

[1] Liber Jurium Reipublicae Genuensis Τόμ. Α′ σ. 992-3.

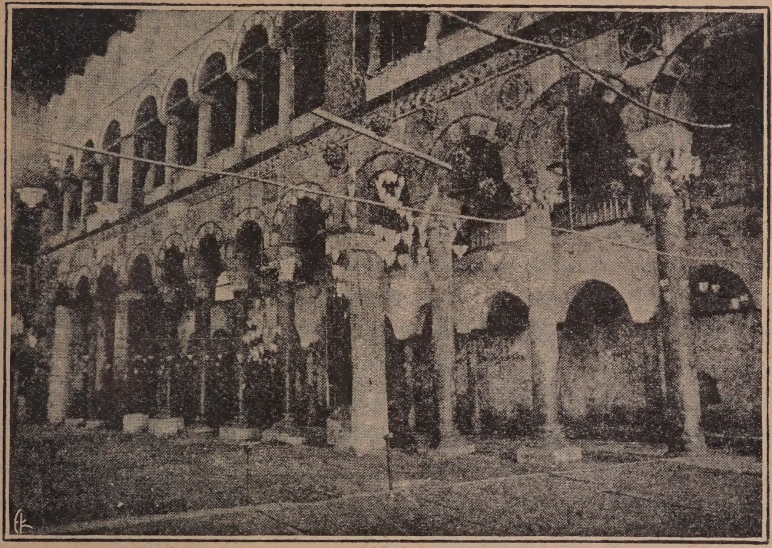
[2] **Καμπούρογλου** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β′ σ. 213-15, 238-9. ⟨Εἶνε ἀμφίβολον ἂν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ πρόκειται πράγματι περὶ κατασκευῆς ὁδοῦ, καθ᾿ ἃ ἀποδέχεται ὁ κ. Miller⟩.

[3] **Καμπούρογλου** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Ὡς χρονολογίαν τῆς κτίσεως τῆς ἐκκλησίας ἀναγράφει τὸ 1204. Ἡ δ᾿ ἀρχαιοτέρα ἐκκλησία λέγεται ⟨λίαν ἀπιθάνως⟩ κτισθεῖσα τῷ 742.

[4] [**Σάθα** Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Ζ′ σ. 509].

καὶ τοῦ κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας Ματθαίου πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως [1].

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως αἱ Ἀθῆναι ἀπήλαυον σχετικῆς εἰρήνης, ἡ νέα ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης ἐκλονήθη μέχρι θεμελίων. Ὁ Θεόδωρος Ἄγγελος δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νἀρκεσθῇ εἰς τὰς εὐρείας χώρας ἃς εἶχε κατακτήσει. Εὑρίσκετο τότ' ἐν τῷ κολοφῶνι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· ὁ δὲ Ἰταλὸς αὐτοῦ γείτων, ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας Ματθαῖος, μετὰ χαρᾶς ἐξηγόρασε τὴν φιλίαν τοῦ Θεο-

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

δώρου καὶ τὴν ἐξασφάλισιν ἀπὸ ἐπιθέσεων, νυμφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ. Εἶνε δὲ οὗτος ὁ πρῶτος γάμος μεταξὺ Ἑλλήνων τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν Φράγκων. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερῖκος Β', ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἡγεμόνων τῶν μέσων αἰώνων, δὲν περιεφρόνησε συμμαχίαν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Θεσσαλονίκης, διαπραχθεῖσαν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ κόμιτος, τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ ἅμα καὶ ὑποτελοῦς. Σώζονται δὲ χαλκᾶ νομίσματα δεικνύοντα τὸν Θεόδωρον καὶ τὸν Ἅγιον Δημήτριον, τὸν

[1] Registres de Grégoire IX ⟨ἐκδ. *Auvray*⟩ Τόμ. Α' σ. 636. Τόμ. Β' σ. 108, 921, 607. — Registres d'Innocent IV ⟨ἐκδ. *Berger*⟩ Τόμ. Α' σ. 112.

πολιοῦχον τῆς Θεσσαλονίκης, βαστάζοντα τὴν αὐτοκρατορικὴν πόλιν [1], ἥτις ἠδύνατο νἀξιώσῃ, ὅτι διεδέχθη τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς πρωτεύουσα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ᾽ ὅμως φιλοδοξία παρώρμησε τὸν Θεόδωρον νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ Βουλγάρου τσάρου Ἰωάννου Ἀσὰν Β΄ παρὰ τὴν εἰρήνην τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ τσάρος ἀντεπεξῆλθεν, ὅπως ἀντιμετρηθῇ πρὸς αὐτὸν, φέρων ὑψοῦ ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτοῦ γεγραμμένον τὸν ὅρκον τοῦ ἐπιόρκου, καὶ παρὰ τὴν Κλοκοτινίτζαν πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου κατενίκησε τὴν ἠπειρωτικὴν στρατιὰν καὶ ἐζώγρησε τὸν ἀντίπαλον. Ὁ δὲ τσάρος, δειχθεὶς ὀλιγώτερον ἄγριος ἢ κατὰ Βούλγαρον, προσηνέχθη πρὸς τὸν αἰχμάλωτον ἠπίως μέχρις οὗ ἀπεκάλυψεν αὐτὸν τεκταινόμενον νέα σχέδια κατακτήσεως. Θέλων δὲ νὰ καταστήσῃ τὸν Θεόδωρον ἀνίκανον τοῦ λοιποῦ πρὸς πολιτικὰς ἐπιχειρήσεις, διέταξε τὴν ἐξόρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, τὴν κατὰ παράδοσιν ποινὴν τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπωφελούμενος δὲ τὰ παθήματα τοῦ Θεοδώρου ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Μανουὴλ ἥρπασε τὰ λείψανα τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ, προσονομασθεὶς δεσπότης καὶ αὐτοκράτωρ, κόπτων χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα φέροντα τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ βασιζόμενος ἐπὶ τῆς ἀνοχῆς τοῦ Βουλγάρου τσάρου, οὗ τὴν νόθον θυγατέρα ἐνυμφεύθη. Στερρὰν δ᾽ ἔχων ἀπόφασιν νὰ ἄρξῃ διὰ πάσης θυσίας ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε πρῶτον νὰ εἰρηνεύσῃ μετὰ τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Νικαίας διὰ νέας ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως. Καὶ δὴ ἔγραψε πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἀπολογούμενος περὶ τῆς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου τῆς Ναυπάκτου καὶ προτείνων ὅπως, ἐπειδὴ ἡ εἰς Νίκαιαν μετάβασις τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν κλῆρον τῆς Ἠπείρου ἀπέβαινε κινδυνώδης ἕνεκα τῶν λυμαινομένων τὴν θάλασσαν πειρατῶν, ὁ πατριάρχης ἢ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ὑφισταμένου συστήματος ἢ ἀναθέσῃ εἴς τινα Νικαέα ἱεράρχην νὰ ἐκτεθῇ εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πλοῦ. Ἀλλ᾽, ὡς εἰκὸς, ὁ πατριάρχης δὲν ἐθεώρησεν ἰσχυρὸν τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, εἰπὼν «καὶ πότε ἔπαυσεν ὑπάρχουσα πειρατεία;» καὶ προσθεὶς, ὅτι πάντα τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἦσαν ἁπλαῖ προφάσεις. Ἀποτυχὼν δὲ οὕτως ὁ Μανουὴλ τῆς μετὰ τοῦ

---

[1] *Albericus Trium Fontium* Τόμ. Β΄ σ. 558. — *Ricardus de S. Germano* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. Ζ΄ σ. 1015. — *Mionnet* Description de Medailles, Supplément Τόμ. Γ΄ σ. 172.

πατριάρχου συνδιαλλαγῆς, ὑπεσχέθη ὑποταγὴν εἰς τὸν πάπαν, στείλας τὸν πάντοτε πρόθυμον μητροπολίτην Βαρδάνην εἰς τὴν Ῥώμην, ἅμα δὲ ὤμοσεν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν πανίσχυρον ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας[1]. Ἀλλ᾽ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ καρδία τοῦ Βουλγάρου μονάρχου ἐπλήγη ὑπὸ τῆς καλλονῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ τυφλοῦ Θεοδώρου ⟨Εἰρήνης⟩. Αὕτη δὲ ἀπεδέχθη τὴν αἴτησιν αὐτοῦ περὶ γάμου ὑπὸ τὸν ὅρον ἀπολύσεως τοῦ πατρὸς αὐτῆς, ὅστις καὶ ἀπηλευθερώθη ἅμα τῇ ἐγκαταλείψει τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Εἰςελθὼν δὲ μετημφιεσμένος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, κατώρθωσε διὰ δεξιῶν σκευωριῶν ταχέως νὰ συναθροίσῃ ἀξίαν λόγου φατρίαν, καὶ οἱ φίλοι δὲ αὐτοῦ ἐβοήθησαν αὐτὸν εἰς τὴν ἐκδίωξιν τοῦ ἅρπαγος ἀδελφοῦ. Καίτοι δὲ ἡ τύφλωσις αὐτοῦ ἐκώλυεν αὐτὸν νὰ καταλάβῃ καὶ πάλιν τὸν θρόνον αὐτὸς, ἠδυνήθη νὰ ἐξασκήσῃ τὴν ἀρχὴν διὰ τοῦ υἱοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἔλαβεν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι τὴν προσωνυμίαν αὐτοκράτορος. Ἀλλ᾽ ἡ ἀνεξάρτητος ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης δὲν ἦτο προωρισμένη νἀνθέξῃ εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἰσχυροτέρου ἀντιπάλου ἐν Νικαίᾳ, ὅπου ὁ ἰσχυρὸς αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Βατάτζης ἠγωνίζετο νἀποκαταστήσῃ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ. Οὕτω δ᾽ ὁ ἐξόριστος Μανουὴλ οὐ μόνον ἔγεινεν ἀσπασίως δεκτὸς ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νικαίας, ἀλλὰ καὶ ἡ βοήθεια αὐτοῦ συνετέλεσεν εἰς ἐπιδρομὴν τῆς Θεσσαλίας, ὅπου κατέλαβε ταχέως τὰς κυριωτάτας τῶν πόλεων, γενόμενος σύμμαχος τῶν τριτημορίων τῆς Εὐβοίας καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Μάτην δ᾽ ὁ Θεόδωρος ἐπειράθη νὰ κρατήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐρχόμενος εἰς συνδιαλλαγὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Ὁ Βατάτζης διεπεραιώθη εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἠνάγκασε τὸν ἀσθενῆ αὐτοκράτορα Ἰωάννην, ὃν ἡ μὲν φύσις παρεσκεύαζεν ὡς μοναχὸν, ὁ δὲ πατὴρ εἶχεν ἀναβιβάσει ἐπὶ τὸν θρόνον, νὰ καταθέσῃ τὴν ποθεινὴν προσωνυμίαν αὐτοκράτορος, τὰ ἐρυθρὰ σανδάλια *καὶ τὴν περιμάργαρον πυραμίδα, εἰς ἣν λίθος ὑπερκάθηται κόκκινος*[2], καὶ ἀναλάβῃ τὴν ἧττον μεγαλοπρεπῆ προσωνυμίαν δεσπότου. Ὑπὸ τούτους δὲ τοὺς ὅρους ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ τηρήσῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Δημήτριος ἐξηρέθισε τοὺς

---

[1] ***Γεωργίου Ἀκροπολίτου*** σ. 44-7. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 28. *Albericus Trium Fontium* ἔνθ. ἀν. σ. 558. — *Sabatier* Description générale des monnaies byzantines Τόμ. Β′ σ. 303-4. — *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Γ′ σ. 59-66. — Registres de Grégoire IX Τόμ. Α′ σ. 491.

[2] ⟨ ***Γεωργίου Ἀκροπολίτου*** σ. 72 ⟩.

ὑπηκόους διὰ τῆς ἀσωτείας αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετὰ χαρᾶς ὑπεδέχθησαν τὰς στρατιὰς τοῦ Βατάτζη. Δὲν ὑπῆρχε δὲ φόβος ἀντιστάσεως παρὰ τῶν Βουλγάρων, ἐπειδὴ εἶχεν ἀπυθάνει ὁ μέγας τσάρος. Διὸ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας προςήρτησε τῷ 1246 εἰς τὰς κτήσεις αὐτοῦ τὴν βραχύβιον ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Οὕτω δ᾽ αἱ ἀντίπαλοι καὶ διεσπαρμέναι ἐκεῖναι ἑλληνικαὶ δυνάμεις συνηνώθησαν τότε ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἡ ὁμόφυλος διαίρεσις, ἥτις εἶχε παράσχει ἀνάπαυλαν εἰς τὴν κλονουμένην λατινικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπαυσεν ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Ἀλλὰ καὶ τότε ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ἡνωμένος ἐναντίον τοῦ ἀλλοφύλου πολεμίου. Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα ἄλλου μέλους τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων ἐπέζησε τὴν τελικὴν πτῶσιν τῆς ὀλιγώτερον μὲν ἐμπέδου, ἀλλὰ μεγαλειτέρας ἐχούσης τὰς ἀξιώσεις αὐτοκρατορίας τῆς Θεσσαλονίκης. Δέκα ἔτη πρὸ τούτου τοῦ γεγονότος νόθος τις υἱὸς τοῦ πρώτου δεσπότου, ἐπικαλούμενος Μιχαὴλ Β´ δεσπότης τῆς Ἑλλάδος, εἶχε γείνει κύριος τῆς Ἠπείρου, τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Κερκύρας. Ἡ δὲ ἁρπαγὴ αὐτοῦ διηυκολύνθη ὑπὸ περιστάσεων καταλλήλων, ἐπειδὴ ἡ μὲν αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης δὲν εἶχεν ἀναλάβει ἀπὸ τοῦ τραύματος, ὅπερ εἶχον ἐπιφέρει κατ᾽ αὐτῆς οἱ Βούλγαροι, ὁ δὲ Θεόδωρος ἦτο ἀκόμη αἰχμάλωτος καὶ οἱ Ἠπειρῶται ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην διακυβερνήσεως τοῦ δεσποτάτου ὑπ᾽ ἀνδρὸς ἰσχυροῦ. Τοὺς δὲ Κερκυραίους προςείλκυσεν ὁ Μιχαὴλ Β´ ἐπιδεικνύων τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ παραδεδομένην εὔνοιαν. Καὶ δὴ, καθ᾽ ἃ ὁ Μιχαὴλ Α´ καὶ ὁ Μανουὴλ εἶχον ἐξασφαλίσει τὰ προνόμια τῆς μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου, οὕτως ὁ Μιχαὴλ Β´ διὰ τεσσάρων ἀλληλοδιαδόχων ἀργυροβούλλων ἀπήλλαξε τοὺς Κερκυραίους παντὸς τέλους καὶ πάσης εἰςφορᾶς, ἀνεκούφισε τὸν κλῆρον ἀπὸ παντὸς ἔργου καταναγκαστικοῦ, παρεχώρησε δὲ καὶ εἰς τοὺς Ῥαγουσαίους ὅμοια δικαιώματα πρὸς τὰ τῶν Κερκυραίων. Μετὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 1241 θάνατον τοῦ θείου Μανουὴλ διεδέχθη αὐτὸν ἐν τῇ κατοχῇ τῶν θεσσαλικῶν αὐτοῦ κτήσεων, τοῦ γηραιοῦ καὶ τυφλοῦ Θεοδώρου, οὗ τῆς ψυχῆς ἐδέσποζεν ἀκόμη ὁ ἔρως τῆς ἐξουσίας, ἀγωνιζομένου νὰ συγκρατήσῃ καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Θεσσαλονίκης μικρὸν μέρος τοῦ περὶ τὰ Βοδηνὰ τῆς Μακεδονίας ἐδάφους [1].

---

[1] ***Γεωργίου Ἀκροπολίτου*** σ. 65-73, 75-6, 85-91. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α´ σ. 47. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3061, 3561, 3815. — *Musto-*

Ὁ δὲ Μιχαὴλ Β′ κατέβαλλε τὸ κατ᾽ ἀρχὰς πᾶσαν μέριμναν, ὅπως διατηρήσῃ φιλίας σχέσεις μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας. [Ὁ Βλεμμύδης, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπ᾽ αὐτοῦ, ὅπως ἀναζητήσῃ ἀρχαῖα βιβλία ἐν Θεσσαλίᾳ, ἔτυχε τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ καὶ ἀντήμειψεν αὐτὴν ὑμνήσας τὴν οἰκογενειακὴν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν] [1]. Εἶχε νυμφευθῆ ἁγίαν γυναῖκα, ἧς ὁ βίος, γεγραμμένος ὑπὸ μοναχοῦ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος [2], εἶνε μακρὰ διήγησις κακῆς μεταχειρίσεως ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς, ἣν ὑφίστατο καρτερικῶς, χριστιανικῆς ἀμνησικακίας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν σύζυγον, ἣν δὲν ἀνταπέδιδεν ὁ παράφορος ἐκεῖνος ἀνήρ. Ἦτο δὲ ἡ ἁγία Θεοδώρα θυγάτηρ τοῦ Ἰωάννου Πετραλείφα, καταγομένου ἐκ διακεκριμένου φραγκικοῦ οἴκου τῆς Προβιγκίας (Pierre d'Aulps, λατινιστὶ de Alpibus), ἐγκατασταθέντος ἤδη πρὸ τῆς λατινικῆς κατακτήσεως ἐν τῇ ὀρεινῇ χώρᾳ. Διηγεῖται δὲ ἡ παράδοσις, ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς, ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ γοητευθεὶς ὑπὸ τῶν θελγήτρων καὶ τῶν φίλτρων ὡραίας Ἑλληνίδος, καλουμένης Γαγγρηνῆς, ἀπεδίωξε τὴν νόμιμον σύζυγον εἰς τὴν ἐρημίαν καὶ ἀντεισήγαγεν εἰς τἀνάκτορα τὴν παλλακίδα. Ἀλλ᾽ ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τύψεως τοῦ συνειδότος ἢ ὑπὸ τῶν παραστάσεων τῶν συμβούλων αὐτοῦ ἀνεκάλεσε τέλος τὴν Θεοδώραν· πρὸς ἔνδειξιν δὲ τῆς μετανοίας αὐτοῦ ἔκτισε τῇ αἰτήσει αὐτῆς τὴν ἐν Γαλαξειδίῳ μονὴν ⟨τῆς Μεταμορφώσεως⟩ τοῦ Σωτῆρος, ἥτις σήμερον μὲν εἶνε ἠρειπιωμένη ὑπὸ σεισμῶν, ἀλλὰ κατῳκεῖτο ἀκόμη τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, ὅτε καὶ ἐγράφη ἐν αὐτῇ τὸ βραχὺ, ἀλλ᾽ ἄξιον λόγου Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου, ὅπερ εἶνε μία τῶν πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς φραγκοκρατουμένης καὶ τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος [3]. Ἀλλ᾽ ἡ Θεοδώρα

Νόμισμα Μιχαὴλ δεσπότου Ἠπείρου.

Michael II of Epirus & his wife Theodora

The church at Galaxidi built by him

---

xidi Delle cose Corciresi σ. 401. — *Barone* Notizie storiche di Re-Carlo III di Durazzo σ. 61-6. — Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς ἑταιρείας Τόμ. Β′ σ. 594-6. — Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Α′ σ. 336.

[1] [***Βλεμμύδου*** Διήγησις σ. 36. — *Festa* Theodori Lascaris Epistolae σ. 320-4].

[2] ⟨***Μουστοξύδου*** Ἑλληνομνήμων σ. 41 κ. ἑ.⟩ — *Buchon* Nouvelles Recherches Τόμ. Α′ μέρ. α′ σ. 401-6.

[3] ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 136, 198-200. — Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Γ′ σ. 69.

συνήνονεν ἐν ἑαυτῇ τὰ συνήθως ἀσυμβίβαστα πρὸς ἄλληλα προσόντα ἁγίας καὶ δεσποίνης πολυπράγμονος ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι· προθύμως δὲ ἀνέλαβεν ἀποστολήν, ὅπως διαπράξῃ γάμον μεταξὺ τοῦ υἱοῦ Νικηφόρου καὶ τῆς ἐγγόνης τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος Βατάτζη. Συναινέσαντος δὲ τοῦ Βατάτζη, ἐφαίνετο τέλος συμπαγεῖσα εἰρήνη μεταξὺ τῆς Νικαίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Πράγματι δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερῖκος Β΄ ἔγραψε τῷ 1250 εἰς τὸν δεσπότην, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐπιτρέψῃ ἐλευθέραν διὰ τῆς Ἠπεί-

Τὰ ἐρείπια τῆς ἐν Γαλαξειδίῳ ἐκκλησίας τῆς Μεταμορφώσεως.

ρου δίοδον τῶν στρατιῶν, ἃς ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Βατάτζης ἔστελλεν εἰς αὐτὸν χάριν βοηθείας ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Δ΄[1].

death of Godfrey Villh- William succeeds

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ὅτε τῷ 1246 ἀπέθανεν ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος[2], καὶ ἔγεινεν ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γουλιέλμος. Διαρκούσης δὲ τῆς ὑπερτριακονταετοῦς αὐτοῦ ἀρχῆς ἀπέβη οὗτος ὁ κυριώτατος ἀνὴρ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, ἐπειδὴ ἀνεμίχθη εἰς τὰ πράγματα σχεδὸν ἁπασῶν τῶν ἐν

---

[1] *Miklosich - Müller* Acta et diplomata Τόμ. Γ΄ σ. 68-9.

[2] Ὑστάτη αὐτοῦ μνεία ὡς ἔτι ζῶντος εὑρίσκεται ἐν ἐπιστολῇ τῆς 6 Μαΐου 1246. Ἴδε Registres d' Innocent IV Τόμ. Α΄ σ. 275.

Ἑλλάδι πολιτειῶν, ἐν Εὐβοίᾳ, ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Ἠπείρῳ. Ὁ νέος ἡγεμὼν ἦτο ὁ πρῶτος ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ· καὶ ἡ μὲν κοιτὶς αὐτοῦ ἔκειτο ἐν τῷ οἰκογενειακῷ κάστρῳ τῶν Καλαμῶν, αἵτινες εἶχον ὑπάρξει τιμάριον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐλάλει δὲ τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἰδίαν ἑαυτοῦ γλῶσσαν [1]. Ὡς πρὸς δὲ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν δραστηριότητα ὑπερηκόντιζεν ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους· ἦτο δὲ ὁ τολμηρότατος καὶ ἱπποτικώτατος ἁπάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι Φράγκων, συνδυάζων ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὸ ἱπποτικὸν πνεῦμα τῆς Γαλλίας μετὰ τῶν δόλων τοῦ ὁμηρικοῦ Ὀδυσσέως. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ἔγεινεν ὁ ἥρως ποιήματος, τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ὅπερ ἐν δυςκινήτοις πολιτικοῖς στίχοις, οἵτινες προσομοιάζουσι μᾶλλον πρὸς πεζὸν λόγον, μεγαλύνει τοὺς ἄθλους τοῦ ἡγεμόνος τούτου

ὅστις καὶ γὰρ ἐξέβηκεν ἄνθρωπος ἐπιδέξιος,
φρόνιμος καὶ κοπιαστὴς εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους
ὅπου νὰ ἐγεννήθησαν εἰς μέρη Ῥωμανίας [2].

Ἀλλ᾽ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἕνεκα τοῦ φιλοπολέμου αὐτοῦ χαρακτῆρος σχεδὸν ἀδιάκοπος σειρὰ πολέμων. Καὶ κατώρθωσε μὲν νὰ συντελέσῃ ἐπὶ βραχὺ τὴν κατάκτησιν τῆς ὅλης χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάκτησις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἰθαγενῶν ἤρχισεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ.

Πρώτη δ᾽ ἐπιχείρησις τοῦ Γουλιέλμου ὑπῆρξεν ἡ καθυπόταξις τῆς Μονεμβασίας, τοῦ τελευταίου ἑλληνικοῦ ἐρύματος, ὅπερ εἶχεν ἀντιστῇ εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοῦ προκατόχους καὶ εὑρίσκετο ἐν ἀδιαπτώτῳ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας. Οὐδεὶς δὲ τῶν ἰδόντων τὴν γραφικὴν ταύτην πόλιν δύναται νὰ ἐκπλαγῇ ἐπὶ τῇ διαρκεῖ αὐτῆς ἀνεξαρτησίᾳ καὶ τῇ ἀντιμετωπίσει δυνάμεων, οἵας οἱ Φράγκοι ἠδύναντο νὰ κινήσωσι κατ᾽ αὐτῆς. Ὁ μέγας βράχος τῆς Μονεμβασίας, τὸ Γιβραλτὰρ τῆς Ἑλλάδος, ἐξέρχεται τολμηρῶς εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἶνε προσιτὸς μόνον ἀπὸ γῆς διὰ στενῆς παρόδου *(μόνη ἔμβασις)*, ἐξ ἧς προῆλθε τὸ ὄνομ᾽ αὐτῆς. Εἶχε δ᾽ ἐπὶ μακρὸν ἀπολαύσει εἰδικὰ προνόμια παρὰ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων καὶ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τριῶν ἐπιχωρίων ἀρχόντων, τοῦ Μαμωνᾶ, τοῦ Δαιμονογιάννη καὶ τοῦ Σοφιανοῦ [3]. Ὁ δὲ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖ-

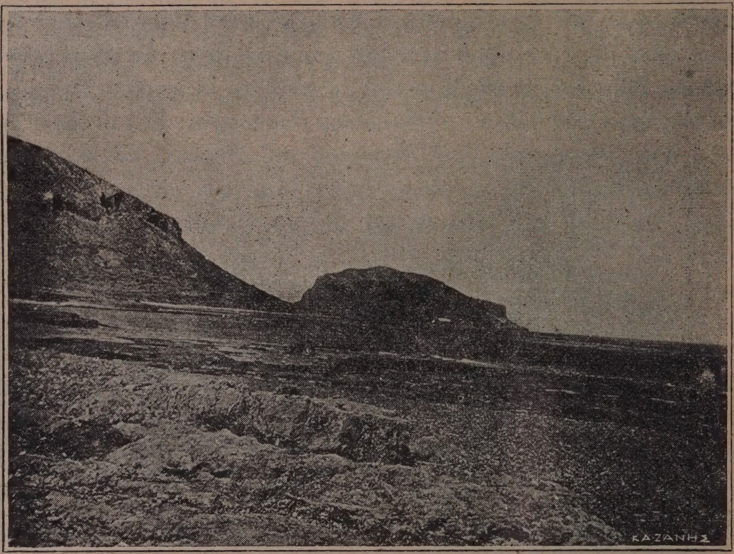
---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 4130.

[2] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2759 - 61⟩.

[3] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2765 - 9, 2946 - 7. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι οἶκοι ὑφίσταντο κατὰ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τοῦ Χρονικοῦ· καθ᾽ ὅλην δὲ τὴν περίο-

νος προέβη εἰς ἐσκεμμένας παρασκευὰς χάριν τῆς πολιορκίας. Ἐκάλεσε δ' εἰς βοήθειαν τοὺς μεγάλους ὑποτελεῖς τῆς ἡγεμονίας, τὸν μέγαν κῦριν τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνα Α', ὅςτις εἶχεν ὁμολογήσει αὐτῷ πίστιν ὡς δυνάστης τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ναυπλίας, τοὺς τρεῖς βαρώ-

Ἡ Μονεμβασία κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. **Traquair.**

νους τῆς Εὐβοίας, τὸν δοῦκα τῆς Νάξου Ἄγγελον Σανοῦδον μετὰ τῶν ἄλλων δυναστῶν τῶν Κυκλάδων καὶ τὸν παλαίμαχον κόμιτα Κεφαλληνίας Ματθαῖον Ὀρσίνην [1]. Ἀλλ' ἔβλεπεν, ὅτι ἄνευ τῆς κατὰ θάλασσαν βοηθείας τῆς Βενετίας, ἥτις εἶχε φροντίσει, ὥστε νὰ μὴ

δον τῆς φραγκοκρατίας ἀκούομεν περὶ αὐτῶν, τούτων δ' οἱ Μαμωνάδες σώζονται καὶ μέχρι τῆς σήμερον. Τὴν δὲ ἱστορίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ 1248 μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἔγραψεν ὁ ***Μηλιαράκης*** (Οἰκογένεια Μαμωνᾶ. Ἱστορικὴ μελέτη τῆς οἰκογενείας Μαμωνᾶ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ μέχρι σήμερον. ⟨Ἐν Ἀθήναις, 1902⟩). Καθ' ἃ δὲ ἄλλοι οἶκοι ἀρχόντων, εἶχον ἐν τῷ σήματι αὐτῶν τὸν δικέφαλον ἀετόν.

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2891-6. — *Ῥωμανοῦ* Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 136. Τὸ γαλλικὸν κείμενον τοῦ Χρονικοῦ παραλείπει τὴν ἐκ Νάξου καὶ Κεφαλληνίας βοήθειαν. Τὸ δ' ἑλληνικὸν Χρονικὸν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀποστολῆς τῶν βενετικῶν γαλερῶν παρουσιάζει τὴν παράδοσιν τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης, αἵτινες εἶχον πράγματι παραδοθῇ ἤδη τῷ 1209. Ἴδε Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2783-5, 2854-9.

θαλασσοκρατήση ποτὲ ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας, οὐδέποτε ἤθελε κατορθώσει νὰ κυριεύση τὴν πόλιν ταύτην. Διὸ ἔλαβε παρὰ τῆς Βενετίας βοήθειαν τεσσάρων γαλερῶν, καὶ τότε ἀνέλαβε νὰ πολιορκήση κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν τὸ μέγα βραχῶδες φρούριον. Ἐπὶ τρία δὲ μακρὰ ἔτη καὶ ὑπερέκεινα ἀντέστη ἡ φρουρὰ εἰς αὐτὸν παρακαθίζοντα τὴν Μονεμβασίαν *ὡς τὸ κλουβὶ τὸ ἀηδόνι* κατὰ τὴν ὡραίαν παρομοίωσιν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως [1], ἥτις εἶνε τόσῳ μᾶλλον ἐπιτυχεστέρα, καθ᾽ ὅσον αἱ ἀηδόνες ἀφθονοῦσιν ἐν τῷ βραχώδει ἐκείνῳ ἐρύματι. Ἀλλὰ τέλος ἐξηντλήθησαν ἅπαντα τὰ ἐπιτήδεια καὶ

ἐφάγασιν καὶ ποντικοὺς ὁμοίως καὶ γατία [2].

Ἀλλὰ καὶ τότε παρεδόθησαν μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι ἔμελλον νὰ μείνωσιν ἀπηλλαγμένοι πάσης φεουδαλικῆς ὑπηρεσίας πλὴν ἣ κατὰ θάλασσαν, καὶ τοῦτο ἐπὶ μισθῷ. Ὁ δὲ Γουλιέλμος, ἐμμένων πιστὸς εἰς τὰς συνδιαλλακτικὰς διαθέσεις τοῦ ἰδίου οἴκου, παρεχώρησε συνετῶς τὰ ζητηθέντα· τότε δὲ οἱ τρεῖς ἄρχοντες τῆς Μονεμβασίας προεχώρησαν διὰ τῆς στενῆς παρόδου εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ καὶ παρέδωκαν εἰς αὐτὸν τῆς πόλεως τὰς κλεῖδας. Ὁ δὲ κατακτητὴς ὑπεδέχθη αὐτοὺς μετὰ τῆς ὀφειλομένης μεταξὺ γενναίων ἀνδρῶν ἀμοιβαίας εὐλαβείας, ἐπλήρωσεν αὐτοὺς πολυτίμων δώρων καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τιμάρια περὶ τὰ Βάτικα πλησίον τῆς Μαλέας. Φραγκικὴ δὲ φρουρὰ ἐγκατέστη ἐν τῷ ποθεινῷ φρουρίῳ, καὶ τέλος ἐπίσκοπος Λατῖνος κατέλαβε τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως. Καὶ ὁ μὲν περιηγητὴς μάτην ἐπιζητεῖ μεταξὺ τῶν γραφικῶν βυζαντιακῶν καὶ βενετικῶν λειψάνων τοῦ βράχου τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς ἐν τῷ Γιβραλτὰρ ἐκείνῳ τοῦ Μορέως βραχείας ἐπὶ δεκατρία ἔτη κυριαρχίας τοῦ Γάλλου ἡγεμόνος. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἐπιχώριος παράδοσις δεικνύει ἀκόμη τὴν ἐπὶ τῆς ἠπείρου θέσιν, ὅπου εἶχε στρατοπεδεύσει τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ.

Εἰς δὲ τὴν παράδοσιν τῆς Μονεμβασίας ἐπηκολούθησεν ἡ καθυπόταξις οὐ μόνον τῆς περὶ τὰ Βάτικα χώρας, ἀλλὰ καὶ τῶν Τσακώνων, ὧν ἡ χώρα εἶχε δῃωθῆ ὑπὸ τοῦ Γοδοφρείδου Α΄, καὶ οἵτινες εἶχον μὲν ὑποσχεθῆ ὑποταγὴν εἰς αὐτὸν, ἀλλ᾽ οὐδέποτε εἶχον μέχρι τῆς ὥρας ἀναγνωρίσει τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν [3]. Πρὸς δὲ συμπλήρωσιν τῆς ὑποδουλώσεως τοῦ Μορέως ὁ Γουλιέλμος ἔκτισε τρία

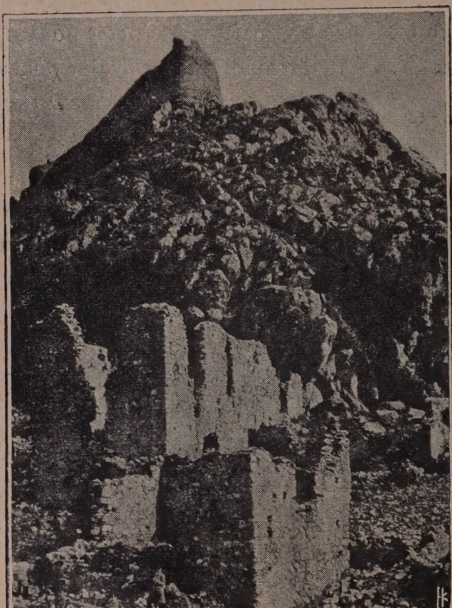
---

[1] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2910⟩.

[2] ⟨Αὐτόθι στ. 2932⟩.

[3] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2064-72, 2960-5.

ὀχυρὰ κάστρα, εἰδικὸν σκοπὸν ἔχοντα τὴν ἐκφόβησιν τῶν Σλάβων τοῦ Ταϋγέτου καὶ τῶν ὀρεινῶν τῆς Μαΐνης. Εἰς ἀπόστασιν δὲ τεσσάρων καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρων καὶ ὑπερέκεινα ἀπὸ τῆς Σπάρτης, ἐπί τινος ἀποκρήμνου λόφου κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ταϋγέτου, ἐπέχοντος ἴσως τὴν θέσιν τῆς ὁμηρικῆς Μέσσης[1], ἔκτισε τὸ φρούριον τοῦ Μυζηθρᾶ ἢ Μυστρᾶ, οὗ τὰ ἐρείπια εἶνε μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἓν τῶν μεσαιωνικῶν καυχημάτων τοῦ Μορέως, καὶ ὅστις ἔδρασε σπουδαίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δύο ἑπομένων αἰώνων. ῾Ο δ᾽ ἐπισκεπτόμενος σήμερον τὸ φρούριον τοῦ Βιλλαρδουίνου ἀπορεῖ πῶς οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιᾶται ἠδυνήθησαν νὰ παρίδωσι στρατηγικὴν θέσιν τοιαύτην, ἀσυγκρίτως καθυπερτέραν τῆς ἀτειχίστου αὐτῶν πόλεως τῆς κτισθείσης κάτω ἐν τῇ πεδιάδι παρὰ τὸν Εὐρώταν. Καὶ σήμερον δ᾽ ἔτι, ὅτε ὁ λόφος τοῦ Μυστρᾶ εἶνε ἐγκαταλελειμμένος εἰς τὰς χελώνας καὶ εἰς τὰ πρόβατα, ὑπέρκειται, ὡς καὶ ἄλλοτε, μετὰ φεουδαλικῆς ἀγερωχίας τῶν νεοτεύκτων ὁδῶν καὶ τῆς ἀφιλοκάλου μητροπόλεως τῆς νέας Σπάρτης. Καὶ οἱ μὲν λόγιοι διχογνωμοῦσι περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἀλλ᾽ εἴτε εἶνε σλαβικὸν τὴν καταγωγήν, εἴτε ἑλληνικὸν[2], ὁ Μυστρᾶς ἀντιπροσωπεύει εἴπερ τις καὶ ἄλλος

Ἄποψις τῶν τειχῶν τοῦ Μυστρᾶ ἀπὸ δυσμῶν.

---

[1] ⟨ ***῾Ομήρου*** Ἰλιάδος Β′ 582⟩.

[2] ⟨Τὸ κατ᾽ ἀρχὰς τὸ ὄνομα τοῦ Μυστρᾶ ὑπετέθη φραγκικὸν ἐκ τῆς γαλλικῆς λέξεως messire⟩. ῾Ο δὲ *Hopf* ⟨ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 267⟩ ὑπολαμβάνει τὸ ὄνομα σλαβικόν. Ἀλλ᾽ ὁ ***Χατζιδάκις*** (Βυζαντινὰ Χρονικὰ Τόμ. Β′ σ. 58 ⟨-77 καὶ ἐν Γλωσσολογικαῖς μελέταις, ἐν Ἀθήναις. 1901 Τόμ. Α′ σ. 180-203⟩) θεωρεῖ αὐτὸ παραγόμενον ἐκ τῆς λέξεως *μυζήθρα*. [῾Η δὲ περιγραφὴ τοῦ κάστρου τῆς Σερίφου *(ἀπάνω στέκει τὸ κάστρο*

τόπος πλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν διάσωσιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ πρὸς τοὺς Φράγκους.

Ἀλλ᾽ ὁ Γάλλος ἡγεμὼν δὲν ἠρκέσθη εἰς μόνον τὸν Μυστρᾶν. Νοτιώτερον δ᾽ αὐτοῦ παρὰ τὸ Ταίναρον ἔκτισε τὸ *κάστρον τῆς Μαΐνης*, πρὸς δυσμὰς δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου ἐκείνου πλησίον τῆς θέσεως Κιστέρ-

Τὸ κάστρον Μαΐνης κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. **Traquair.**

ναις ἤγειρε καὶ τρίτον φρούριον, ὅπερ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐκάλεσαν Λεῦτρο, οἱ δὲ Φράγκοι Beaufort [1]. Ἄμεσον δ᾽ ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν ὑπῆρξεν ἡ καθυπόταξις τοῦ σλαβικοῦ φύλου τῶν Μελιγγῶν, οἵτινες πλείστας ὅσας ἐνοχλήσεις εἶχον προξενήσει ἐν προτέροις χρόνοις εἰς τὰς βυζαντιακὰς ἀρχάς, ἀλλ᾽ οἵτινες τώρα ἔβλεπον, ὅτι τὰ

ὡς ἂν μιζήθρα) ἔν τινι Πορτολάνῳ τοῦ 1573 (κῶδ. τῆς Βαρβερινῆς βιβλιοθήκης P. VIII 66, νῦν ἐν τῷ Βατικανῷ) φαίνεται ἀποδεικνύουσα τὸ ὀρθὸν τῆς τοιαύτης ἐτυμολογίας]. ⟨Ἀστειοτάτη δὲ εἶνε ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Maison du Trône κατὰ τὸν ***Ἀγγ. Καππώταν*** Μονογραφία περὶ τῆς πόλεως Μηστρᾶ. Ἐν Καλάμαις. 1880 σ. 41⟩.

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2985-3042.—Livre de la Conqueste σ. 91-5.—Libro de los fechos σ. 48-9. Τὸ κάστρον τῆς Μαΐνης ἔκειτο κατὰ τὸν *Finlay* (⟨History of Greece⟩ Τόμ. Δ′ σ. 198-9) καὶ τὸν *Rennell Rodd* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Β′ σ. 277) πλησίον τοῦ Ταινάρου, τοῦθ᾽ ὅπερ συμβιβάζεται πρὸς τὴν περιγρα-

νέα φρούρια περιώριζον αὐτοὺς εἰς τὰ γυμνὰ ὄρη, ἐν οἷς δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρωσι τὰ πρὸς ζωάρκειαν. Διὸ ὑπεσχέθησαν νὰ γείνωσιν ὑποτελεῖς τοῦ ἡγεμόνος καὶ νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν τῇ στρατιᾷ αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὅροις καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων, ἀπαλλασσόμενοι παντὸς τέλους καὶ πάσης ἄλλης φεουδαλικῆς ὑπηρεσίας. Τὰ δύο δὲ ταῦτα κάστρα περιέστειλαν καὶ τοὺς Μανιάτας οὕτως, ὥστε ἡ ἀρχὴ τοῦ Γουλιέλμου ἀνεγνωρίζετο πλέον καθ᾽ ὅλον τὸν Μορέαν πλὴν ἢ ὅπου ἐκυμάτιζεν ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἤτοι ἐν τοῖς δύο μεσσηνιακοῖς σταθμοῖς τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον οἱ Μανιᾶται ἐξηκολούθουν ἐν τῇ ψιλῇ αὐτῶν χώρᾳ ἐμμένοντες εἰς τὴν ἐμπόλεμον κατάστασιν· διὸ βλέπομεν μετά τινα ἔτη τὸν καθολικὸν ἐπίσκοπον τῆς Μαΐνης τυγχάνοντα παρὰ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Δ′ τῆς ἀδείας νὰ διατρίψῃ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπειδὴ ὁ κρατῶν ἔνοπλος ἀγὼν ἐκώλυε τὴν ἐν τῇ ἕδρᾳ αὐτοῦ διαμονήν [1].

Ἡ ἡγεμονία εἶχε φθάσει τότε εἰς τὸ μεσουράνημα αὐτῆς. Οἱ βαρῶνοι εἶχον καὶ αὐτοὶ κτίσει κάστρα καθ᾽ ἅπασαν τὴν χώραν, ἐξ ὧν καὶ προσωνομάζοντο καὶ ἐν ᾗ ἔζων «τὸν ὡραιότατον τῶν βίων τὸν δυνατὸν εἰς ἄνθρωπον». Ἡ δ᾽ αὐλὴ τοῦ ἡγεμόνος ἐν τῇ πόλει Λακεδαιμονίᾳ, ἣν οἱ Φράγκοι ἐκάλουν La Crémonie, ἐν ᾗ ἦτο τότε ἐπίσκοπος Ἄγγλος, καλούμενος Γουλιέλμος ὁ ἐκ Faversham, ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀρίστη σχολὴ ἱπποτισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ «λαμπροτέρα ἢ ἡ αὐλὴ μεγάλου βασιλέως». Οἱ γόνοι τῶν μεγάλων ὑποτελῶν τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῶν ἄλλων Φράγκων δυναστῶν τῆς Ἀνατολῆς ἤρχοντο εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, ὅπως διδαχθῶσι τὸν πόλεμον καὶ τὴν περὶ τὸ φέρεσθαι εὐπρέπειαν· πολυτίμητοι δ᾽ αὐτοῦ ξένοι ὑπῆρξαν ἄνδρες οἷος ὁ Μᾶρκος Β′ Σανοῦδος, ὁ ἔπειτα γενόμενος δοὺξ τῆς Νάξου, παρ᾽ οὗ παρέλαβε τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ Μᾶρκος Σανοῦδος ὁ πρεσβύτερος, ἡ κυριωτάτη ἡμῶν πηγή, καὶ ὁ δοὺξ τῆς Βουργουνδίας Οὔγων. Οὐδέποτε δὲ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας

φὴν ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως, λέγοντος ἐν στ. 3005 *εἰς ἀκριοτῆρι ἐπάνω,* καὶ πρὸς τὰ τοῦ ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** (Τόμ. Α′ σ. 80) ⟨*τὴν περὶ τὰ Λεῦκτρα Μαΐνην, ἣ Ταιναρία πάλαι παρ᾽ Ἕλλησιν ἄκρα ἐκαλεῖτο*⟩. Ὁ δὲ *Leake* (Peloponnesiaca σ. 142) νομίζει, ὅτι ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ κάστρον τὸ καὶ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὕπερθεν τοῦ Porto Quaglio. Ἀλλ᾽ ὁ κ. Traquair ἐγνώρισέ μοι, ὅτι σήμερον δὲν εἶνε ὁρατὰ φραγκικὰ λείψανα ἐν τούτῳ τῷ κάστρῳ. Βενετικὸν δέ τι ἔγγραφον τοῦ 1278 (*Tafel-Thomas* Τόμ. Γ′ σ. 232, 234) μνημονεύει τοῦ Castrum de Belforte in partibus Sclavonie.

[1] Les Registres d'Alexandre IV ⟨ἔκδ. *Bourel de la Roncière*⟩ Τόμ. Α′ σ. 184.

Σπάρτης εἶχον ἐμφανισθῆ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐρώτα τοσοῦτοι λαμπροὶ πολεμισταὶ, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκος Θ΄, ὁ ἰσχυρότατος τῶν συγχρόνων Λατίνων μοναρχῶν, εὐλόγως ηὐχήθη νὰ εἶχε τοὺς γιγαντιαίους ἱππότας τῆς Ἀχαΐας βοηθοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ τῶν ἀπίστων σταυροφορίᾳ. Ἑπτακόσιοι μέχρι χιλίων τοιούτων ἱππέων περιεστοίχιζον πάντοτε τὸν ἡγεμόνα, καὶ ὁ Γουλιέλμος ἠδυνήθη νὰ ἐξαρτύσῃ στόλον εἰκοσιτεσσάρων περίπου πλοίων, νὰ πλεύσῃ μετὰ τετρακοσίων ἱπποτῶν πρὸς συνάντησιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἐν Κύπρῳ καὶ ἀφήσῃ ἐξόπισθεν ἐν Ῥόδῳ «πλέον ἢ ἑκατὸν εὐγενεῖς ἄνδρας καὶ καλοὺς ἱππότας», ὅπως βοηθήσῃ τοὺς Γενουηνσίους πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὡραίας ταύτης νήσου, ἣν εἶχον καταλάβει πρὸ μικροῦ, ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας. Μαρτυρεῖται δὲ, ὅτι ὁ Μορέας ἦτο κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἡ χώρα εἰς ἣν κατὰ προτίμησιν συνέρρεον οἱ ἱππόται τῆς Γαλλίας, οἱ δὲ Γάλλοι μισθοφόροι οἱ στρατολογηθέντες χάριν ἀμύνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1238 μετ᾽ εὐχαριστήσεως ἐστάθμευσαν ἐπὶ βραχὺ ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ διέτριψαν ἐν αὐτῇ. Ἀλλ᾽ ἅπασα ἐκείνη ἡ λαμπρότης δὲν ὑπῆρχε μόνον κατ᾽ ἐπιφάνειαν. Τὸ ἐμπόριον ἤκμαζε, καὶ «ἔμποροι, καθ᾽ ἃ λέγει ὁ Σανοῦδος, ἤρχοντο ἄνω καὶ κάτω ἄνευ χρημάτων καὶ κατέλυον ἐν τοῖς οἴκοις τῶν παρέδρων, καὶ ἐπὶ ἁπλῇ αὐτῶν σημειώσει πᾶς τις ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς χρήματα»[1]. Ταξιδεύοντες δ᾽ ἔμποροι ἐκ Φλωρεντίας καὶ Σιένης ἐπεσκέπτοντο τὴν Ἀνδραβίδαν, καὶ ὁ Οὐρβανὸς Δ΄ ἠδυνήθη νὰ γράψῃ εἰς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀχαΐας νὰ στείλωσιν εἰς αὐτόν τινα τῶν μεταξίνων ἐκείνων ἐνδυμάτων ἐφ᾽ οἷς ἐφημίζετο ἀνέκαθεν ἡ Ἑλλάς. Δι᾽ ἡγεμόνα δὲ οὕτως ἀρήιον καὶ πολιτείαν οὕτω σπουδαίαν, ἐν ᾗ ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία ἦτο ἀδιάλειπτος, ἀπέβη ἀναγκαία ἡ ἐκκοπὴ ἐπιχωρίου νομίσματος. Διὸ ὁ Γουλιέλμος ἐπωφελήθη τὴν συνάντησιν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἐν Κύπρῳ, ὅπως τύχῃ παρὰ τοῦ μονάρχου ἐκείνου τοῦ δικαιώματος τῆς νομισματοκοπίας. «Μεγαλειότατε, εἶπεν ὁ μάχιμος ἡγεμὼν, εἶσαι αὐθέντης ἰσχυρότερος ἐμοῦ,

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 102. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ἐπεσκέφθη τὸν ὁμώνυμον συγγενῆ αὐτοῦ δοῦκα τῆς Νάξου πολλάκις, καὶ πιθανῶς ἔγραψε τὸ ἔργον αὐτοῦ τῷ 1328, ποιήσας προςθήκας τῷ 1333, ὅτ᾽ ἔζη ἐν Κωνσταντινουπόλει.— *Joinville* Vie de St Louis ἐκδ. *de Wailly* σ. 53, 151. — **Ἀκροπολίτου** σ. 94. — Livre de la Conqueste σ. 101. — Registres d'Urbain IV ⟨ἐκδ. *Guiraud*⟩ Τόμ. Α΄ σ. 15-16. — *Mouskés* Chronique rimée στ. 29602-9. — *Eubel* ⟨Hierarchia Catholica Medii aevi⟩ Τόμ. Α΄ σ. 302.

καὶ δύνασαι νἀγάγῃς ὅσους ἄνδρας θελήσῃς ὁπουδήποτέ σοι ἀρέσκῃ ἄνευ χρημάτων· ἀλλ᾽ ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ πράξω τὸ αὐτό». Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν τορνέσια οἷα τὰ κυκλοφοροῦντα ἐν Γαλλίᾳ. Τὸ δὲ νομισματοκοπεῖον τῆς Ἀχαΐας ἱδρύθη ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Χλουμουτσίου, ὅπερ ἕνεκα τούτου ἔλαβε τὸ ἰταλικὸν ὄνομα Castel Tornese, καὶ ἔκτοτ᾽ ἐκόπτοντο ἐν αὐτῷ ἐπὶ μακρὸν νομίσματα φέροντα τὴν προςωνυμίαν τοῦ ἡγεμόνος, τὴν εἰκόνα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου ἐν Τουρονίῳ (Tours) καὶ τὴν ἐπιγραφὴν De Clarenciâ [1]. Ἐπὶ ἕνα δ᾽ αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα τὸ νομισματοκοπεῖον ἐκεῖνο ἐξηκολούθησεν ἐργαζόμενον, πολλαὶ δὲ χιλιάδες τοιούτων τορνεσίων εὑρέθησαν ἐν Ἑλλάδι.

Ἀτυχῶς ἡ φιλοδοξία τοῦ Γουλιέλμου, μὴ ἀρκουμένου νὰ ἄρχῃ κράτους, πρὸς ὃ παραβαλλομένη ἡ ἀρχαία σπαρτιατικὴ πολιτεία ἦτο μικρά, μετ᾽ οὐ πολὺ ἐβύθισε τὴν χώραν εἰς ἄλλον πόλεμον, ἀδελφοκτόνον δὲ ταύτην τὴν φοράν. Ὁ Γοδοφρεῖδος Β΄ θνήσκων εἶχε παρορμήσει τὸν ἀδελφὸν νὰ νυμφευθῇ καὶ πάλιν, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν διαδοχὴν ἐν τῷ οἴκῳ τῶν Βιλλαρδουίνων, ὁ δὲ Γουλιέλμος εἶχε σπεύσει νἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ. Ἡ δὲ δευτέρα αὐτοῦ σύζυγος Καριντάνα ἦτο ⟨θυγάτηρ τοῦ Ῥιχάρδου⟩ Δαλλεκάρτσερη καὶ δικαιώματι κυρία τοῦ ἑνὸς βορείου τρίτου τῆς Εὐβοίας. Ὅτε δὲ αὕτη ἀπέθανε τῷ 1255, ὁ σύζυγος αὐτῆς ἠξίωσεν ὡς κληρονόμος τῆς συζύγου τὴν βαρωνείαν τῆς θανούσης, ἔκοψε δὲ καὶ νομίσματα μετὰ χαράγματος ⟨ΙΙΙ δηλοῦντος τὴν προςωνυμίαν⟩ Tertiarius ἤτοι τριτημόριος τῆς Εὐβοίας [2]. Καίτοι δὲ ὁ πρίγκιψ τῆς Ἀχαΐας ἦτο ἐπικυρίαρχος τῆς νήσου, οὔτε οἱ ἄλλοι τριτημόριοι οὔτε ὁ Βενετὸς βάϊλος ἐπεθύμουν νὰ γείνῃ γείτων αὐτῶν ἀνὴρ οὕτως ἀκάθεκτος. Καὶ ἦτο μὲν εἷς τῶν τριτημορίων, Γουλιέλμος ὁ Οὐηρωναῖος, κηδεστὴς τοῦ ἡγεμόνος, ἅτε ἔχων σύζυγον τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Βιλλαρδουίνου, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ, ὅτι δυνάμει προτέρου γάμου ἦτο ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ διὰ τοῦτο κατεῖχεν ὑψηλὸν

---

[1] *Sanudo* ἔνθ᾽ ἀν. Ἀλλ᾽ ὁ *Schlumberger* (Numismatique de l'Orient Latin σ. 312) φρονεῖ, ὅτι τινὰ τῶν νομισμάτων τῶν φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν G. Princeps Achaie ἐκόπησαν πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐν Κορίνθῳ, ἧς τὸ ὄνομα φέρεται ἐν πολλοῖς αὐτῶν, πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου. Ἓν δὲ νόμισμα, οὐχὶ τορνέσιον, ἐκόπη ἐν «Clarencia» (Supplement 15).

[2] ⟨**Π. Λάμπρος** ἐν τῇ Πανδώρᾳ Τόμ. Ι΄ (1860) σ. 481. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 356 καὶ Πίν. XIII, 157.

ἀξίωμα ἐν τῇ φεουδαλικῇ ἱεραρχίᾳ καὶ ὅτι ἦτο ἱκανῶς πλούσιος, ὥστε νὰ διατηρῇ ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ τετρακοσίους ἱππότας. Διὸ αὐτός τε καὶ ὁ συντριτημόριος Ναρζῶττος Δαλλεκάρτσερη κατέστησαν κύριον τῆς διαμφισβητουμένης ἐν τῇ νήσῳ βαρωνείας τὸν τούτου ἀνεψιὸν Γραπέλλαν. Ἔπειτα δὲ συνωμολόγησαν συνθήκας μετὰ τοῦ Βενετοῦ βαΐλου, ὑπισχνούμενοι νὰ ἐπιχειρήσωσι «σφοδρὸν πόλεμον» κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας [1] καὶ νὰ μὴ συνθηκολογήσωσι μετ᾽ αὐτοῦ ἄνευ τῆς συναινέσεως τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἥτις ὁμοίως ὤφειλε νὰ συμβουλευθῇ αὐτοὺς πρὶν ἢ παύσῃ τὰς ἐχθροπραξίας. Τὸ δὲ φρούριον παρὰ τὴν γέφυραν τῆς Χαλκίδος ὡρίσθη νὰ παραχωρηθῇ εἰς τοὺς Βενετούς, οἵτινες ἔμελλον νὰ λάβωσι καὶ λωρίδα γῆς ἐν Χαλκίδι ἀπὸ τῆς Παναγίας τῶν Σταυροφόρων μοναχῶν (Cruciferi) μέχρι τοῦ φρουρίου καὶ δύο ἄλλας λωρίδας ἐν τῇ περιχώρῳ. Αἱ δὲ προγενέστεραι συνθῆκαι τοῦ 1209 καὶ τοῦ 1216 ἀνενεώθησαν μετὰ τῆς ἐξαιρέσεως, ὅτι ἀντὶ τῆς πληρωμῆς ἑπτακοσίων ὑπερπύρων παρ᾽ ἑκάστου τῶν τριτημορίων ἡ Βενετία ἔμελλε νὰ εἰσπράττῃ ἅπαντα τὰ τέλη τῶν τριτημορίων, ἀπαλλασσομένων τῆς πληρωμῆς αὐτῶν. Δι᾽ ἄλλης δὲ συνθήκης ὡρίζετο ὁ περιορισμὸς τοῦ πολέμου εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ῥωμανίας.

Ἀλλ᾽ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νὰ ἐκφοβηθῇ ὑπὸ συστάσεων ἀντιπάλων. Καὶ δή, μεταχειριζόμενος τὴν εὐβοϊκὴν βαρωνείαν τῆς θανούσης αὐτοῦ συζύγου ὡς ὁρμητήριον, ἐκάλεσε τοὺς δύο τριτημορίους, τὸν Ναρζῶττον καὶ τὸν Γουλιέλμον, νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ, τοῦ ἐπικυριάρχου αὐτῶν, ἐν Ὠρωπῷ. Τοσοῦτον δ᾽ αὐστηρὸς ἦτο ὁ φεουδαλικὸς δεσμὸς ὁ συνδέων ὑποτελῆ τινα πρὸς τὸν κύριον, ὥστε οἱ τριτημόριοι ὑπήκουσαν εἰς τὰς προσκλήσεις αὐτοῦ. Προσελθόντες δ᾽ ἐκρατήθησαν ἐν τῷ ἅμα καὶ ἔμειναν αἰχμάλωτοι μέχρι τῆς ζωγρήσεως αὐτοῦ τοῦ αἰχμαλωτίσαντος αὐτούς. Αἱ δὲ σύζυγοι αὐτῶν, συνοδευόμεναι ὑπὸ πολλῶν ἱπποτῶν τοῦ οἴκου τῶν Δαλλεκάρτσερη, οἵτινες ἦσαν πολυάριθμοι ἐν τῇ νήσῳ, ἦλθον δακρύουσαι πρὸς τὸν Βενετὸν βάϊλον μετὰ λελυμένης κόμης καὶ ἐρρακωμένων ἐνδυμάτων, καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν βάϊλος, κινούμενος ὑπὸ πολιτικοῦ συμφέροντος ἅμα καὶ συμπαθείας ἐπὶ τῷ θεάματι τῶν δύο εὐγενῶν δεσποινῶν, συνήνε-

---

[1] *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 356. — *Bury* The Lombards and Venetians in Euboia Τόμ. Α′ σ. 13-21. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ′ σ. 1-16.

σεν εἰς τὸ αἴτημ᾽ αὐτῶν· ἀλλ᾽ ἡ δραστηριότης τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας εἶχεν ἤδη ἐξασφαλίσει τὰς πόλεις τῆς Εὐβοίας. Τρὶς δὲ ἤλλαξε κυρίους ἡ πρωτεύουσα, ἕως τέλος μετὰ πολιορκίαν δεκατριῶν μηνῶν οἱ Βενετοὶ κατώρθωσαν νἀνακυριεύσωσιν αὐτὴν, καὶ ἔπειτα κατήγαγον νίκην ἐπιφανῆ κατὰ τοῦ περικλεοῦς ἀχαϊκοῦ ἱππικοῦ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ παρὰ τὰς συνετὰς νουθεσίας τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Δ΄, ὅςτις παρώρμα τὸν ἡγεμόνα νἀπολύσῃ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ ὁμολογήσῃ εἰρήνην, «ἵνα μὴ οἱ Ἕλληνες ἀποβῶσιν ἰσχυρότεροι ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῆς Ῥωμανίας», ὁ πόλεμος ἐπεξετάθη εἰς τὸν Μορέαν καὶ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γουλιέλμος Δελαρὸς, ἀδελφὸς τοῦ μεγακύρη τῶν Ἀθηνῶν, καίτοι διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ εἶχε γείνει βαρῶνος Βελίγοστης καὶ Δαμαλᾶ, τῆς ἀρχαίας Τροιζῆνος, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑποτελὴς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, εἶχε βοηθήσει δραστηρίως τοὺς Βενετοὺς ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Χαλκίδος· οὗτοι δ᾽ εἶχον παραχωρήσει εἰς αὐτὸν γαίας ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῶν καὶ εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς αὐτὸν ἐτησίαν χορηγίαν ἐν περιπτώσει δημεύσεως τῆς ἐν Πελοποννήσῳ βαρωνείας αὐτοῦ. Εἶχε δὲ συνυπογράψει ὡς μάρτυς τὰς μεταξὺ Βενετίας καὶ τῶν τριτημορίων συνθήκας, μία δὲ αὐτῶν εἶχεν ὑπογραφῆ ἐν Θήβαις, ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γουίδωνος Α΄. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐκάλεσε τὸν μεγακύρην τῶν Ἀθηνῶν, ὅςτις ὡς αὐθέντης τῆς Ναυπλίας καὶ τοῦ Ἄργους ἦτο ὑποτελὴς αὐτοῦ, νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν βαρώνων τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Βενετῶν αὐτῶν συμμάχων. Ἠξίου δὲ καὶ ὅτι ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Βοιωτία, ἡ μαρκιωνεία τῆς Βοδονίτζης καὶ αἱ τρεῖς βαρωνεῖαι τῆς Εὐβοίας εἶχον κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατακτήσεως ὑπαχθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφατίου ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ πρώτου Φράγκου ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως, ἧς ποιεῖται μνείαν ὁ γράψας τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἴσως μὲν χάριν λαμπρύνσεως τοῦ προσφιλοῦς αὐτῷ ἥρωος Γουλιέλμου, ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἀναχρονισμοῦ ἀξίου συγγνώμης εἰς ἄνδρα γράψαντα τὸν ἑπόμενον αἰῶνα, θὰ ἦτο ἡ ἀνάδειξις τοῦ φιλοδόξου τούτου ἡγεμόνος ὡς ὑπερτάτου ἐπικυριάρχου ἁπασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν πολιτειῶν. Ἀλλὰ, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ἡ μὲν ἐπὶ τῶν τριῶν βαρωνειῶν τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Βοδονίτζης ἐπικυριαρχία εἶχε δοθῆ ἐν ἱκανῶς μεταγενεστέρῳ χρόνῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας Βαλδουίνου Β΄ εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γουλιέλμου, ὁ δὲ μέγας κῦρ τῶν Ἀθηνῶν ὤφειλεν αὐτῷ πίστιν διὰ μόνην τὴν Ναυπλίαν καὶ τὸ Ἄργος. Καίτοι δὲ ὁ

Γουίδων Α΄ εἶχε νυμφευθῆ ἀνεψιάν τινα τοῦ Γουλιέλμου, οὐ μόνον ἠρνήθη νὰ βοηθήσῃ τὸν θεῖον τῆς συζύγου, ἀλλ᾽ ἦλθεν ἐπίκουρος εἰς τοὺς πολεμίους, ἐκπέμψας στρατιὰς εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κόρινθον καὶ ἀποστείλας τὰς γαλέρας αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ναυπλίας, ὅπως λαφυραγωγῶσιν οἱαδήποτε σκάφη διαπλέοντα ἄνευ ἀνασκοπῆς τῶν δικαιωμάτων τῶν οὐδετέρων. Ἄλλος δέ τις Φράγκος δυνάστης, ὁμοίως νενυμφευμένος μετ᾽ ἀνεψιᾶς τοῦ Γουλιέλμου, ὁ Θωμᾶς Β΄ Στρομογκοὺρ, αὐθέντης τῶν Σαλώνων, ἡνώθη μετὰ τοῦ μεγακύρη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Οὐβερτίνου Παλλαβιτσίνη, μαρκίωνος Βοδονίτζης, ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλ᾽ ὁ Γοδοφρεῖδος de Bruyères, βαρῶνος Καρυταίνης, ὁ ⟨κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως⟩ *καλλιώτερος εἰς ὅλους τοὺς στρατιῶτες, ὅπου ἦσαν εἰς τὴν Ῥωμανίαν* [1], ὅστις εἶχε πολεμήσει ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ ἐν Χαλκίδι, μετ᾽ ἀγῶνα μεταξὺ συγκρουομένων πρὸς ἀλλήλους δεσμῶν συγγενείας ἐγκατέλιπε τὸν ἐπικυρίαρχον αὐτοῦ καὶ θεῖον Γουλιέλμον καὶ συνετάχθη μετὰ τοῦ πενθεροῦ Γουίδωνος.

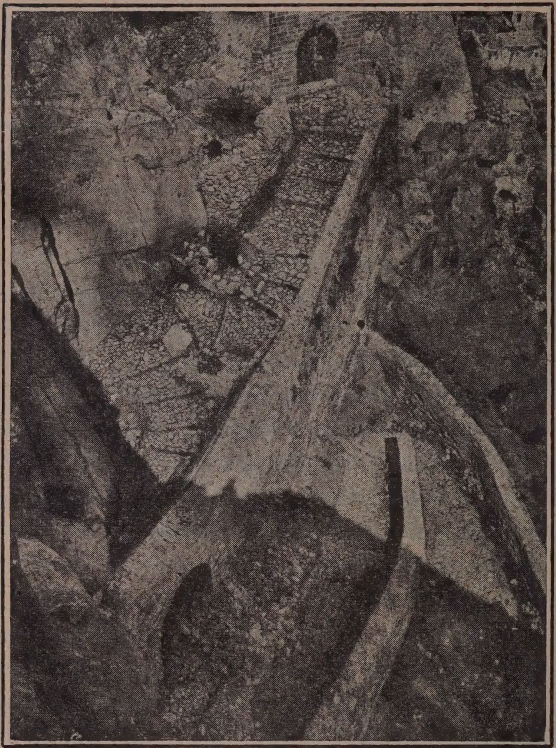
Οὕτως ἀπηρτίσθη συμμαχία βαρώνων ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος, οὗ αἱ ἀξιώσεις ἐκίνουν ἀναμφιβόλως τὴν δυσφορίαν καὶ τὸν φόβον ἁπασῶν τῶν φραγκικῶν πολιτειῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος [2]. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γουλιέλμος δὲν ἔμενεν ἄνευ συμμάχων. Οἱ Γενουήνσιοι, πάντοτε ὄντες πρόθυμοι νὰ βλάψωσι τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἀντίπαλον, τὴν Βενετίαν, καὶ εὐγνωμονοῦντες ἐπὶ τῇ βοηθείᾳ, ἣν εἶχον παράσχει εἰς αὐτοὺς ἐν Ῥόδῳ οἱ ἱππόται τῆς Ἀχαΐας, ὥπλισαν τὰς γαλέρας τοῦ ἡγεμόνος, αἵτινες ἐξώρμησαν ἐκ τῆς βραχώδους Μονεμβασίας, ὅτ᾽ ἐνεφανίσθη κατὰ θάλασσαν ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὁ Ὄθων de Cicon, καίπερ ὢν συγγενὴς τοῦ μεγακύρη τῶν Ἀθηνῶν, ἐκράτει τοῦ ὡραίου κάστρου τῆς Καρύστου καὶ καθίστανε τὸν δύσκολον διάπλουν τοῦ Καφηρέως ἔτι κινδυνωδέστερον εἰς τὰ βενετικὰ πλοῖα. Ὁ δὲ Γουλιέλμος ἀνέπτυσσε τὴν ἀκαταπόνητον αὐτοῦ δραστηριότητα καθ᾽ ἁπάσας τὰς διευθύνσεις. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν ἐπολιόρκει τοὺς Βενετοὺς ἐν Κορώνῃ, ἐξ ἑτέρου δ᾽ ἐπεχείρει ἀπερίσκεπτον ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Ἀττικὴν,

---

[1] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3235-6⟩.

[2] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 103-4. — *Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ΄ σ. 363. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ΄ σ. 997-8. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ΄σ. 29-31.—Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1553-67, 3185-7. — Livre de la Conqueste σ. 102, 110. — Ὁ *Muntaner* ἐν κεφ. CCLXI λέγει ῥητῶς, ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἀνέκαθεν ἀπηλλαγμέναι πάσης ἐπικυριαρχίας.

καθ' ἣν ἐκινδύνευσε νὰ ζωγρηθῇ. Ἔπειτα δ' ἀπεφάσισε κανονικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Διὸ τῷ 1258 ἐπεθεώρησεν εἰς τὸ Νύκλι πλησίον τῆς ἀρχαίας Τεγέας ἁπάσας τὰς δυνάμεις τῆς ἡγεμονίας, διέβη τὸν ἰσθμὸν, καὶ, εἰςδύσας εἰς τὴν στενὴν καὶ περιβόητον ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὰ Μέγαρα κατὰ μῆκος τῆς βραχώδους παραλίας τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου, τῆς Κακῆς σκάλας τῆς σήμερον ⟨τῶν Σκιρωνίδων Πετρῶν τῶν ἀρχαίων, τοῦ Πλαγίου κακοῦ τῶν Βυζαντίνων⟩[1], συνήντησε τὴν στρατιὰν τοῦ Γουίδωνος ἐν τῷ στενῷ τοῦ ὄρους Καρύδι, κειμένῳ τρεῖς ὥρας μακρὰν τῶν Μεγάρων κατὰ τὴν πρὸς τὰς Θήβας ὁδόν. Ἐκεῖ δὲ συνεκροτήθη ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ τῶν φραγκικῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς φραγκικῆς Σπάρτης, καθ' ἣν κατετροπώθη ὁ μέγας κῦρ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ, καταλιπὼν πολλοὺς τῶν περὶ αὐτὸν μαχητῶν νεκροὺς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, κατέφυγε μετὰ τῶν συμμάχων εἰς τὰ ὀχυρώματα τῶν Θηβῶν. Ἐκεῖσε δ' ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ Γουλιέλμος· ἀλλ' αἱ παρακλήσεις

Ἀνάβασις εἰς τὴν Μονεμβασίαν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. **Traquair.**

[1] ⟨ *Πλάγιον κακὸν,* ἤτοι πιθανῶς *Κακοπλάγι* κατὰ τὸ *Μακρυπλάγι,* λέγεται ἡ Κακὴ σκάλα παρὰ τῷ ***Γεωργίῳ Φραντζῇ*** ἐκδ. Βόννης σ. 108,5. Ἐν δὲ τῷ Βίῳ Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε γίνεται λόγος περὶ *κώμης Πλαγίας λεγομένης, τοῖς ἐνορίοις δὲ διακειμένης Κορίνθου.* Ἴδε Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Γ' σ. 186, 3⟩.

τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἰδίων αὐτοῦ εὐπατριδῶν, οἵτινες συνηγόρουν ὑπὲρ εἰρήνης μεταξὺ συγγενῶν καὶ ἀρχαίων συμμαχητῶν, ἴσχυσαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν νἀποστῇ ἀπὸ ἐφόδου ἐναντίον τῆς πρωτευούσης τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπὶ τούτοις δ᾿ ὁ Γουίδων ὑπεσχέθη νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς κούρτης τῶν βαρώνων τῆς Ἀχαΐας καὶ ὑποστῇ τὴν ποινὴν, ἣν αὕτη ἤθελεν ἐπιβάλει εἰς αὐτὸν ὡς ἀράμενον ὅπλα ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος.

Συνῆλθε δ᾿ ἡ κούρτη εἰς τὸ Νύκλι, καὶ ὁ μέγας κῦρ τῶν Ἀθηνῶν ἐνεφανίσθη ἐνώπιον αὐτῆς, συνοδευόμενος ὑφ᾿ ἁπάντων τῶν ἱπποτῶν αὐτοῦ, παρέχων οὕτω θέαμα ἐπιβλητικὸν εἰς ἅπαντας τοὺς ὁρῶντας. Ὁ δὲ Γουλιέλμος, προσδοκῶν, ὅτι οἱ βαρῶνοι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ ταπεινώσωσι τὸν ἀντίπαλον, εὑρέθη ἠπατημένος. Πράγματι οὗτοι ἀπεφάσισαν, ὅτι δὲν εἶνε ὁμότιμοι τοῦ Γουίδωνος καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶνε ἁρμόδιοι νὰ γείνωσι δικασταὶ αὐτοῦ. Διὸ προέτειναν νἀναφέρωσι τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβῖκον Θ´, τὸν ἱπποτικώτατον καὶ ἁγιώτατον ἐν τοῖς συγχρόνοις μονάρχην καὶ φυσικὸν προστάτην τῶν Γάλλων βαρώνων τῆς Ἀνατολῆς, ὃν πολλοὶ εἶχον ἴδει αὐτὸν ἐν Κύπρῳ πρό τινων ἐτῶν. Ὁ δὲ Γουλιέλμος, ὢν ἡγεμὼν ἰσχυρὸς μὲν, ἀλλὰ καὶ μόνον πρῶτος ἐν ἴσοις (primus inter pares) κατὰ τοὺς φεουδαλικοὺς νόμους, ᾐσθάνθη τὴν ὑποχρέωσιν νἀποδεχθῇ τὴν ἀπόφασιν τῶν περὶ αὐτὸν βαρώνων· καλέσας δὲ τὸν Γουίδωνα ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ τῶν μεγάλων ὑποτελῶν, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ μεταβῇ αὐτὸς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, ὅπως κριθῇ. Ἔπειτα δὲ ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ προδότου Γοδοφρείδου de Bruyères. *Μὲ τὸ καπίστρι εἰς τὸν λαιμὸν* [1] ἐνεφανίσθη ὁ ὑπερήφανος βαρῶνος τῆς Καρυταίνης ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Συγκινηθέντες δ᾿ ἐπὶ τῷ λυπηρῷ θεάματι μαχητοῦ εὐκλεεστάτου, προσαγομένου ἐνώπιον αὐτῶν δίκην κακούργου, οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ βαρῶνοι ἔπεσον γονυκλινεῖς καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὸ ἔλεος τοῦ Γουλιέλμου χάριν τοῦ πλανηθέντος αὐτοῦ ὑποτελοῦς καὶ συγγενοῦς· Καὶ ὑπῆρξε μὲν ἐπὶ πολὺ ἄκαμπτος ὁ ἡγεμὼν, ἐπειδὴ ὁ Γοδοφρεῖδος de Bruyères ἦτο ἀναμφισβητήτως ὑποτελὴς αὐτοῦ καὶ ἦτο ἔνοχος τοῦ βαρυτάτου ἁπάντων τῶν φεουδαλικῶν ἐγκλημάτων, ἅτε βοηθήσας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἐπικυριάρχου. Ἀλλ᾿ ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησε καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὸν ἔνοχον τὸ δημευθὲν αὐτοῦ τιμάριον, ἀλλὰ μόνον ἐφ᾿ ὅρου ζωῆς, ἂν δὲν κατέλειπε κατ᾿ εὐθεῖαν κληρονόμους.

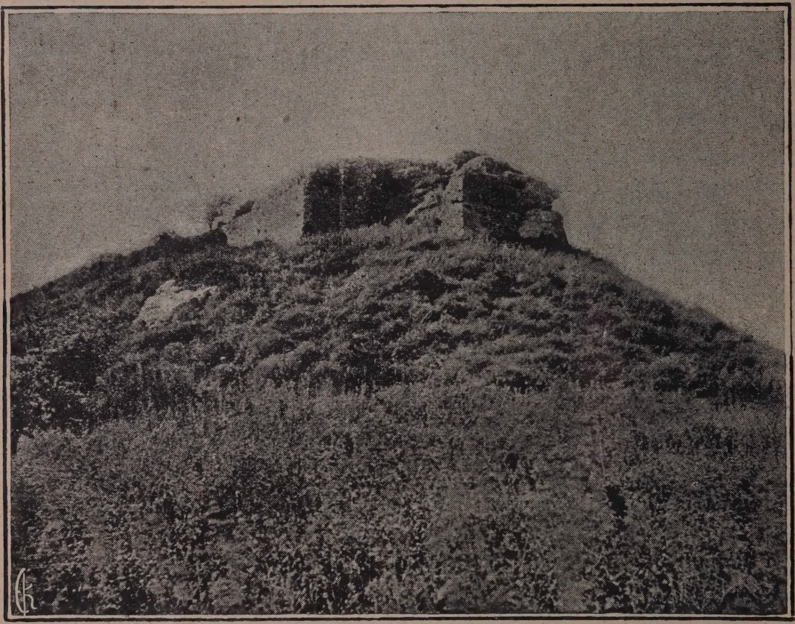
---

[1] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3351⟩.

Ἔπειτα δὲ ἡ συνέλευσις διελύθη, ἀφ᾽ οὗ πρότερον εἰς τὴν ὡραίαν πεδιάδα παρὰ τὸ Νύκλι

χαρὰν μεγάλην ἔποικαν οἱ νέοι καβαλλάροι,
ντζοῦστρές, κοντάρια ἐτσάκισαν, χαρὲς μεγάλες εἶχαν [1].

Ἐλθόντος δὲ τοῦ ἔαρος, ὁ Γουίδων ἀνεχώρησεν εἰς Παρισίους,

Τὸ κάστρον τῆς Καρυταίνης κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. **Traquair.**

ἀφήσας ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν Θήβαις τὸν ἀδελφὸν Ὄθωνα καὶ διαμείνας χρόνον τινὰ καθ᾽ ὁδὸν ἐν τῇ γενετείρᾳ Βουργουνδίᾳ, ὅπως ἴδῃ τοὺς συγγενεῖς καὶ δανεισθῇ χρήματα «διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας αὐτοῦ»[2]. Ὁ δὲ Λουδοβῖκος Θ´ ἐδεξιώθη αὐτὸν εὐμενῶς ὡς καὶ τὸν ἀπόστολον τοῦ Γουλιέλμου, φέροντα τὴν γραπτὴν ἀπό-

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 105-6. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3207-370. — Livre de la Conqueste σ. 101-112. — Libro de los fechos σ. 49-52.

[2] Ἴδε τὰ δύο ἔγγραφα τοῦ 1260 (νέας χρονολογίας) τὰ ἐκδοθέντα παρὰ τοῦ *Ducange* Histoire de l'Empire de Constantinople Τόμ. Α´ σ. 436-7.

φασιν περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπέβαλε τὸ ζήτημα εἰς βουλὴν ἐν Παρισίοις, ἥτις ἀπεφάσισεν, ὅτι ὁ Γουίδων, ἅτε ὢν ὑποτελὴς τοῦ Γουλιέλμου, ὑπῆρξε μὲν κατὰ τύπους ἔνοχος ἀδικήματος, ἀράμενος ὅπλα κατὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ πράγματι οὐδέποτε εἶχεν ὀμόσει πίστιν εἰς τὸν ἡγεμόνα, δὲν ὑπέκειτο εἰς τὴν ποινὴν νὰ στερηθῇ τοῦ τιμαρίου αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐθεωρήθη, ὅτι ἡ μακρὰ αὐτοῦ καὶ δαπανηρὰ ἀποδημία εἰς Γαλλίαν ἦτο ἐπαρκὴς τιμωρία διὰ πᾶν ἀδίκημα διαπραχθὲν ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶπε τότε εἰς αὐτὸν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ὁποῖον δεῖγμα βασιλικῆς εὐνοίας ἐπεθύμει. Ὁ δὲ Γουίδων ἀπήντησεν, ὅτι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἤθελεν ἐκτιμήσει τὴν προσωνυμίαν δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, οὗ ὑπῆρχεν ἀρχαῖον προηγούμενον, καθ᾽ ἃ εἶπεν εἰς τὸν βασιλέα. Καὶ δὲν εἶχε μὲν γείνει χρῆσις τοιαύτης προσωνυμίας οὔτε ὑπὸ τοῦ Γουίδωνος, οὔτε ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ὁ Βυζαντῖνος ἱστορικὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς, γράψας τὸν ἑπόμενον αἰῶνα, παραδίδει μύθευμα, καθ᾽ ὃ ἐν ταῖς ἡμέραις Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ὁ μὲν ἀρχηγὸς Πελοποννήσου εἶχε λάβει *τὴν στάσιν καὶ τὸ ἀξίωμα πρίγκιπος, ὁ δὲ τῆς Ἀττικῆς τε καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀρχηγὸς τὸ τοῦ μεγάλου δουκὸς, ὁ δὲ τῆς Βοιωτίας καὶ τῶν Θηβῶν τὸ τοῦ μεγάλου πριμμικηρίου*. Προςθέτει δὲ, ὅτι, ὁ μὲν ἀρχηγὸς τῆς Βοιωτίας καὶ τῶν Θηβῶν ἐπωνομάσθη κατόπιν *μέγας κύριος* ἐκ παραφθορᾶς τῆς πρώτης συλλαβῆς τοῦ *πριμμικηρίου*, ὁ δὲ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἀντὶ *μεγάλου δουκὸς* ἐκλήθη *δούξ* [1]. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἴχνος τοιούτου ἀξιώματος ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους, καίτοι τῆς λατινικῆς λέξεως *δοὺξ* ἐγίνετο ἐνίοτε χρῆσις ὑπὸ Ἑλλήνων συγγραφέων ὡς ἰσοδυνάμου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν *στρατηγός*. Εἶνε δ᾽ οὐχ ἧττον φυσικώτατον, ὅτι ὁ κῦρις τῶν Ἀθηνῶν, ἀξιῶν προσωνυμίαν δυναμένην νἀναδείξῃ αὐτὸν ἰσότιμον τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου, ἔμελλε κατὰ τὸ ἔθος τῶν νεωστὶ εἰςαγομένων εἰς τὰς τάξεις τῶν εὐπατριδῶν καθ᾽ οἱουςδήποτε χρόνους νἀναφερθῇ εἰς σεμνόν τι παράδειγμα ἐκ τοῦ παρελθόντος. Ὁ δὲ Λουδοβῖκος Θ΄ προθύμως ἀπένειμεν εἰς τὸν Γουλιέλμον τὴν ζητηθεῖσαν προσωνυμίαν, ἥτις, μεταβιβασθεῖσα καὶ εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἀπέβη περιώνυμος ἔν τε τῇ λογοτεχνίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἕνεκα τῆς διὰ συγγνωστοῦ ἀναχρονι-

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3458-61.— Livre de la Conqueste σ. 112-17.— **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α΄ σ. 239.

σμοῦ γενομένης ἀποδόσεως αὐτῆς εἰς μὲν τὸν Θησέα ὑπὸ τοῦ Δάντη, τοῦ Βοκκακίου καὶ τῶν Ἄγγλων ποιητῶν Chaucer καὶ Σαικσπήρου, εἰς δὲ τὸν Μενέλαον ὑπὸ τοῦ Καταλωνίου χρονογράφου Ῥαμὼν Μουντάνερ [1]. Ἅπαντες δὲ οὗτοι οἱ συγγραφεῖς, ἐξαιρουμένου τοῦ Σαικσπήρου, ἦσαν σύγχρονοι τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, εἷς δ' αὐτῶν, ὁ Μουντάνερ, καὶ φίλος. Κατὰ ταῦτα δὲ ἀνῆγον εἰς τὸν θρυλούμενον κτίστην τῶν Ἀθηνῶν τὴν προσηγορίαν τῶν μεσαιωνικῶν δυναστῶν τῆς πόλεως, ὧν τὰ ὀνόματα ἦσαν γνωστότατα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐξ αὐτῆς μετεδόθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Διαρκούσης δὲ τῆς ἐν Γαλλίᾳ ἀπουσίας τοῦ Γουίδωνος μεγάλα γεγονότα συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ παρὰ τὸ Καρύδι ἐπιτυχία τοῦ Γουλιέλμου, εἰς ἣν παρεζεύχθη ἄλλη νίκη τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ κατὰ τῶν Βενετῶν ἐν Ὠρεῷ τῆς βορείου Εὐβοίας, ἤγαγε τὸν δόγην εἰς τὸ νὰ δώσῃ εἰς τὸν βάϊλον τῆς Χαλκίδος τὴν ἐντολὴν νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τοῦ νικητοῦ [2]. Ἀλλὰ δι' αἰφνιδίας μεταστροφῆς τῆς τύχης καὶ ἕνεκα τῆς ἰδίας τοῦ Γουλιέλμου ἀκαθέκτου ὁρμῆς ὁ νικηφόρος ἡγεμὼν ἔγεινεν αὐτὸς αἰχμάλωτος ἐν πολέμῳ.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου Καριντάνας ὁ Γουλιέλμος ἐζήτει τρίτην σύζυγον, ἐξ ἧς νἀποκτήσῃ κληρονόμον, τῷ δὲ 1259 ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν Ἄνναν, θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Β', τοῦ φιλοδόξου δεσπότου τῆς Ἠπείρου. Ὁ δὲ γάμος οὗτος περιέπλεξεν αὐτὸν εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ τεταραγμένου τούτου κράτους.

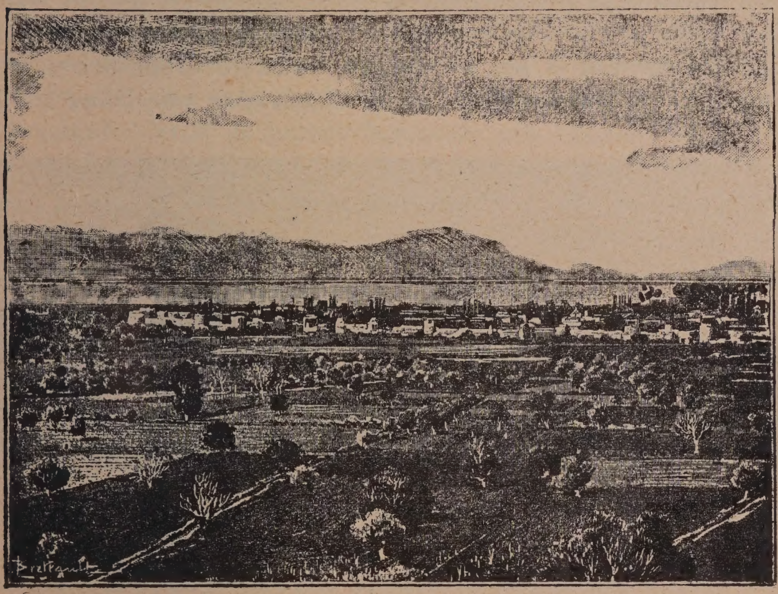
Ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο ἑλληνικῶν κρατῶν, τοῦ τῆς Νικαίας καὶ τοῦ τῆς Ἠπείρου, ὑπῆρξε βραχεῖα. Ὁ Μιχαὴλ, παροτρυνθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀκαταπονήτου δολοπλόκου, τοῦ τυφλοῦ γέροντος Θεοδώρου, ἀνέλαβε τῷ 1251 νέας ἐχθροπραξίας. Ἀλλ' αἱ ταχεῖαι ἐπιτυχίαι τοῦ Βατάτζη ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἡ ἀποστασία τῶν ἰδίων αὐτοῦ συμμάχων ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι θὰ ἦτο καλλίτερον νἀναβάλῃ τὸν ἀγῶνα. Ὁ δ' ἐχθρὸς αὐτοῦ ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν συνθηκολογίας καὶ ἀπέστειλε τὸν ἱστορικὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην ὡς ἕνα τῶν πρέσβεων αὐτοῦ εἰς τὴν Λάρισαν χάριν διαπράξεως εἰρήνης. Ὁ δὲ ἱστορικὸς

---

[1] *Dante* Inferno XII στ. 16-18. — *Boccacio* Decamerone Διήγ. Ζ', ἡμέρα β' καὶ Θησηίδος Ι στ. 13-4. — *Chaucer* Canterbury Tales στ. 862-3. — *Shakespeare* Midsummer Night's Dream (Ὄνειρον θερινῆς νυκτός). — *Muntaner* Κεφ. CCXIV (ἐκδ. *Lanz*). Ἡ μετάφρασις τοῦ *Buchon* ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ εἶνε ὅλως πεπλανημένη.

[2] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ' σ. 25-8.

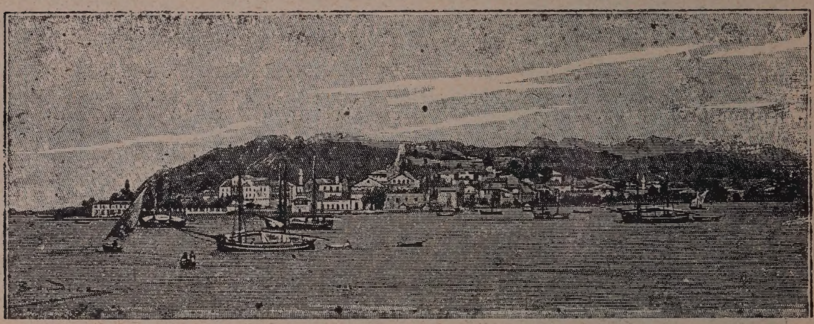
ἐπέστρεψεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἄγων δέσμιον τὸν Θεόδωρον, καὶ ὁ περιπετειώδης βίος τοῦ πολυτρόπου καὶ φιλοδόξου τούτου ἀνδρὸς ἐπερατώθη ἐν ταῖς εἱρκταῖς τῆς Νικαίας. Ἀλλ᾽ ὁ Μιχαὴλ ἀνέμενε μόνον κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπαναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ, αὕτη δὲ δὲν ἤργησε νὰ παρουσιασθῇ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βατάτζη τῷ 1254 ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν ἐξαίρετον Ἀκροπολίτην τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν διοίκησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ χωρῶν. Ἀλλ᾽ ὁ ἱστορικὸς κατε-

Ἄποψις τῆς Νικαίας.

νόησε μετ᾽ οὐ πολύ, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἦτο ἀμέριμνος. Καὶ δὴ ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου εἶχεν ἐξερεθισθῆ πλειότερον, ἅτε ἀναγκασθεὶς νὰ παραχωρήσῃ τὸ κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Ἀδρίου ἄξιον λόγου καὶ ὀχυρὸν Δυρράχιον, ὅπερ εἶχον λάβει καὶ ὀχυρώσει οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, ὡς τίμημα τοῦ ὀψίμου καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀναβληθέντος γάμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ νέου αὐτοκράτορος. Διὸ ἐξώθησε τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς ἀποστασίαν καὶ ἐπολιόρκησε τὸν ἱστορικὸν ἐν τῷ ὀχυρῷ Πριλάπῳ. Ἡ δὲ προδοσία τῆς φρουρᾶς ἀνέῳξε τὰς πύλας τῆς πόλεως εἰς τοὺς πολιορκητάς, καὶ ὁ ἱστορικὸς ἤχθη δέσμιος εἰς τὴν εἱρκτὴν τῆς Ἄρτης, καθ᾽ ἃ αὐτός ποτε εἶχεν

ἀπαγάγει δέσμιον τὸν Θεόδωρον. Ἐν δὲ τῇ εἱρκτῇ εἶχεν ἄφθονον σχολὴν νὰ προμελετήσῃ τὴν συγγραφικὴν ἐκείνην ἐκδίκησιν τὴν χρωματίζουσαν τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἱστορίαν τῶν ἰδίων του χρόνων. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ἦτο ἤδη κύριος ἁπάσης τῆς χώρας πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀξιοῦ, καὶ ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Β´ τῷ 1258 καὶ ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου τῆς Νικαίας ὑπὸ ἀνηλίκου παιδὸς ἠδυνήθη νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν ἔφεσιν αὐτοῦ, ἵνα καταλύσῃ τὴν κλονουμένην λατινικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ῥωμανίας καὶ βασιλεύσῃ ἐν Βυζαντίῳ. Κηδεστία δὲ μεταξὺ ἡγεμόνος οὕτως ἀξίου λόγου καὶ τοῦ ἰσχυροῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ἐφαίνετο μεγάλως ἀξία συστάσεως εἰς ἀμφοτέρους. Καὶ ὁ μὲν Γουλιέλμος ἐσκέπτετο ἀναμφιβόλως, ὅτι γάμος μεθ᾽ Ἑλληνίδος ἔμελλε νὰ εἶνε ἀρεστὸς εἰς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ

Ἄποψις Δυρραχίου.

Ἕλληνας ὑπηκόους, μεθ᾽ ὧν ἐπεθύμει συμβίωσιν εἰρηνικὴν συμφώνως πρὸς τὸ κατὰ παράδοσιν πρόγραμμα τῆς δυναστείας αὐτοῦ· ὁ δὲ Μιχαὴλ τὰ μέγιστα ἐπεθύμει νὰ τύχῃ τῆς βοηθείας τοῦ περιωνύμου ἱππικοῦ τῆς Ἀχαΐας ἐν τῷ χάριν τῆς ἡγεμονίας τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου μέλλοντι ἀγῶνι ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας. Ἀποφασίσας δὲ νὰ ἐξασφαλισθῇ διττῶς ὁ δεσπότης, οὗ αἱ θυγατέρες δίκην Μαυροβουνίων βασιλοπαίδων ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις ἦσαν πολύτιμον πολιτικὸν κεφάλαιον, ἔδωκε τὴν ἐρασμίαν ἀδελφὴν τῆς Ἄννης Ἑλένην εἰς τὸν Μαμφρέδον, τὸν δύσμοιρον βασιλέα τῶν δύο Σικελιῶν, ὅστις ἔλαβεν ὡς προῖκα διάφορα ἀξιόλογα χωρία ἐν Ἠπείρῳ, ἀνήκοντ᾽ ἄλλοτε εἰς τοὺς Νορμαννοὺς αὐτοῦ προδρόμους, καὶ τὴν λαμπρὰν Κέρκυραν, ἣν οὗτος παρέδωκεν εἰς τὸν ἴδιον ναύαρχον Φίλιππον Κινάρδον, Κύπριον Φράγκον διακεκριμένον ἐπὶ ἀνδρείᾳ.

Εἶνε δὲ πράγματι πιθανὸν, καθ᾽ ἃ μαρτυρεῖ Βυζαντῖνος ἱστορικὸς, ὅτι οἱ δύο γαμβροὶ τοῦ Μιχαὴλ ἐσχεδίαζον ἀμφότεροι νὰ δημιουργήσωσι χάριν ἑαυτῶν ἐπὶ ζημίᾳ αὐτοῦ εὐρεῖαν ἀρχὴν ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι. Ὁ δὲ Γουλιέλμος ὠνειροπόλει πιθανῶς νἀναστήσῃ τὸ λομβαρδικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ νὰ ἄρξῃ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Ταινάρου.

Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ὁ πολύτροπος δεσπότης περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν νέων συμμάχων. Τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν διεχειρίζετο τότ᾽ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τῆς Νικαίας ἀνὴρ σθεναρὸς, ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, γόνος οἴκου μνημονευομένου τὸ πρῶτον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος καὶ συνδεομένου διὰ κηδεστίας μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς δυναστείας τοῦ Κομνηνῶν. Ὁ δ᾽ ἐκ μητρὸς διεέγγονος τοῦ Ἀλεξίου Γ´ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχε κατηγορηθῇ πλέον ἢ ἅπαξ ὡς ἐποφθαλμιῶν εἰς τὴν πορφύραν, καὶ ὁ εὐσθενὴς αὐτοῦ χαρακτὴρ καὶ ἡ μεγάλη πολιτικὴ ἐμπειρία ἐπεσκίαζον καθ᾽ ὁλοκληρίαν τὸ παιδίον, οὗ ἐν ὀνόματι ἐκυβέρνα. Εἶχε δὲ ἤδη στρατηγήσει ἐν Εὐρώπῃ, καθ᾽ ἃ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ πατήρ· διὰ τοῦτο δ᾽ ἐγίνωσκε καλῶς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ σχέδια τοῦ ἐν Ἠπείρῳ ὁμωνύμου δεσπότου. Μία δὲ τῶν πρώτων αὐτοῦ πράξεων ὡς ἀντιβασιλέως ὑπῆρξεν ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου μετὰ στρατοῦ ἐναντίον τοῦ δεσπότου, ἐν ᾧ συγχρόνως δι᾽ ἰδίου πρέσβεως ἐδόθη εἰς αὐτὸν αἵρεσις εἰρήνης ἐπὶ ὅροις λίαν εὐνοϊκοῖς. Ἀλλ᾽ ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ, θαρρῶν εἰς τὰς δύο ὑπ᾽ αὐτοῦ συναφθείσας ἰσχυρὰς κηδεστίας, ἀπέκρουσε μεθ᾽ ὑπερφροσύνης τὰς προτάσεις τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ἐν ἐκείνῳ δὴ τῷ χρόνῳ ἀνῆλθεν ὡς Μιχαὴλ Η´ ἐπὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Νικαίας. Ὁ δὲ πρέσβυς ἐπεστρεψεν εἰς τὴν Νίκαιαν πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ μετὰ βαρεῖαν ἀπειλὴν τοξευθεῖσαν κατὰ τοῦ δεσπότου, καθ᾽ ἣν, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, οὗτος ἔμελλε νὰ αἰσθανθῇ τὴν βίαν τῶν ὅπλων τοῦ αὐτοκράτορος. Πρέσβεις δ᾽ ἀποσταλέντες ἐκ Νικαίας εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἀχαΐας ἐπέστρεψαν ὁμοίως ἄπρακτοι. Διὸ ὁ αὐτοκράτωρ προσέταξε τὸν ἀδελφὸν νὰ ὁδεύσῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου τοῦ τολμήσαντος νἀπορρίψῃ τὰς προτάσεις αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ μὲν Μαμφρέδος εἶχεν ἀπαντήσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ πενθεροῦ, ἀποστείλας εἰς αὐτὸν τετρακοσίους Γερμανοὺς ἱππότας πανόπλους, ὁ δὲ Γουλιέλμος ἦλθεν αὐτὸς, ἡγούμενος στρατιᾶς, συνισταμένης κυρίως ἐκ Φράγκων, ἀλλὰ περιλαμβανούσης ἐν μέρει καὶ Ἕλληνας ἐκ τοῦ Μορέως. Οὕτω δὲ

μεγάλη ἦτο ἡ γοητεία τοῦ Γουλιέλμου μετὰ τὰς προσφάτους αὐτοῦ ἐπιτυχίας, ὥστε δὲν ἠμέλησαν νὰ ταχθῶσι κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην περὶ τὴν σημαίαν τῆς Ἀχαΐας αἱ στρατιαὶ τῆς Εὐβοίας καὶ τοῦ Αἰγαίου, ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας Ῥιχάρδος, ὁ αὐθέντης τῶν Σαλώνων Θωμᾶς Β΄ καὶ ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης Οὐβερτῖνος ὡς καὶ σῶμα στρατιωτῶν ἐκ Θηβῶν καὶ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἐπιτρόπου τοῦ Γουίδωνος, τοῦ Ὄθωνος Δελαρός. Οὐδέποτε ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας εἶχε στρατηγήσει οὕτως ἀξιομάχου στρατιᾶς, ἀθροισθείσης ἐκ πάσης γωνίας τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος.

Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἰκὼν βυζαντιακοῦ κώδικος.

Διατρίψασα δέ τινα χρόνον περὶ λαφυραγωγίας ἡ συμμαχικὴ στρατιὰ ἀντεπεξῆλθε τῷ 1259 κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Πελαγονίας, κειμένης ἐν τῇ δυτικῇ Μακεδονίᾳ, ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ θέσει, ὅπου πρὸ αἰώνων ὅλων ὁ Σπαρτιάτης Βρασίδας εἶχεν ἀντιμετρηθῆ πρὸς τὰ στίφη τῶν Ἰλλυριῶν. Ὁ δὲ στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος εἶχε συνετῶς μισθώσει ξενικὰς στρατιάς, ὅπως ἀγωνισθῇ ἐναντίον τοῦ ἐπιφόβου φραγκικοῦ ἱππικοῦ, τριακοσίους μὲν Γερμανοὺς ἱππεῖς ὑπὸ τὸν δοῦκα τῆς Καρινθίας, χιλίους δὲ καὶ πεντακοσίους ἐφίππους τοξότας ἐξ Οὐγγαρίας καὶ ἑξακοσίους ἐκ Σερβίας, ἀπόσπασμα Βουλγάρων, μέγα πλῆθος Ἀσιανῶν μαχητῶν εἰθισμένων εἰς τὸ μάχεσθαι πρὸς τοὺς Τούρκους, πεντακοσίους Τούρκους μισθοφόρους καὶ δισχιλίους ψιλοὺς Κομάνους ἐφίππους τοξότας. Διάφορα δὲ μηχανήματα ἐπενοήθησαν, ὅπως φανῇ μεγαλείτερον τὸ πλῆθος τῆς στρατιᾶς, καὶ ἐστάλησαν κρύφα κατάσκοποι, ὅπως σπείρωσι διχόνοιαν μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑλλήνων. Ἡ δ᾽ ἔλλειψις ὁμονοίας μεταξὺ τῶν παρὰ φύσιν ἐκείνων συμμάχων ηὐξήθη δι᾽ ἰδιωτικῆς ἔριδος μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Ἰωάννου, νόθου υἱοῦ τοῦ δεσπότου, ἐκφράσαντος τὸ παράπονον, ὅτι τινὲς τῶν Φράγκων ἱπποτῶν εἶχον ἐπιδείξει ἀσέμνους διαθέσεις πρὸς τὴν ὡραίαν αὐτοῦ σύζυγον καὶ λαβόντος ὡς ἀπάντησιν παρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἀντὶ δικαιοσύνης προσβλητικὸν ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς γεννή-

σεως αὐτοῦ. Τότε ὁ νόθος χάριν ἐκδικήσεως ηὐτομόλησε πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἐν ὥρᾳ κρισίμῳ. Ὁ δὲ δεσπότης, ἐγκαίρως γνωσθείσης εἰς αὐτὸν τῆς μελετωμένης προδοσίας τοῦ υἱοῦ, ἔφυγε νύκτωρ, καὶ οἱ Φράγκοι ἔμειναν μόνοι, ὅπως ἀντιμετωπίσωσι τοὺς πολεμίους. Ἐπί τινας δὲ στιγμὰς καὶ αὐτοῦ τοῦ Γουλιέλμου τὸ θάρρος φαίνεται ἐκλιπόν· ἀλλ᾽ αἱ μομφαὶ τοῦ ἀνδρείου βαρώνου Γοδοφρείδου de Bruyères ἴσχυσαν, ὥστε νἀγάγῃ τὴν ἐλαττωθεῖσαν, ἀλλὰ νῦν ἐξ ὁμογενῶν στοιχείων συγκροτουμένην στρατιὰν κοτὰ τῶν ἑτερογενῶν στιφῶν Ἑλλήνων, Οὔγγρων, Γερμανῶν, Σλάβων καὶ Τούρκων. Οἱ Φράγκοι ἠγωνίσθησαν μετὰ τοῦ προσιδιάζοντος εἰς τὴν φυλὴν αὐτῶν θάρρους· στραφέντες δὲ ἰδίᾳ κατὰ τῶν Γερμανῶν, ὡς τῶν ἐπικινδυνοτάτων αὐτῶν ἀντιπάλων, ἐπετέθησαν κατ᾽ αὐτῶν διὰ τῶν ἀκοντίων καὶ τῶν ξιφῶν. Καὶ ὁ μὲν Γοδοφρεῖδος de Bruyères ἐφόνευσεν ἐν μονομαχίᾳ τὸν δοῦκα τῆς Καρινθίας, οἱ δὲ Γερμανοὶ ἱππόται ἐσαρόνοντο ὑπὸ τῆς λεπίδος αὐτοῦ *δίκην χλόης ἐν λειμῶνι*. Τότε δ᾽ ὁ Ἕλλην στρατηγὸς διέταξε τοὺς Οὔγγρους καὶ Κομάνους τοξότας νὰ κατατοξεύσωσι τοὺς ἵππους τῶν Φράγκων ἱπποτῶν, οἵτινες ἦσαν τότε ἀδιαλύτως ἀναμεμιγμένοι μετὰ τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων, ὧν τὴν ζωὴν ἐθυσίασαν ἄνευ ἀνασκοπῆς. Οἱ δὲ τοξόται ἔπραξαν καλῶς τὸ ἔργον αὐτῶν· ἱππεὺς μετὰ ἱππέα ἔπιπτεν· ὁ δὲ Γοδοφρεῖδος de Bruyères, «τὸ ἄνθος τοῦ ἀχαϊκοῦ ἱππικοῦ», ἐζωγρήθη, καὶ ὁ ἡγεμὼν, ὁρμῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνεψιοῦ, ἔμεινεν ἄνευ ἵππου. Καὶ ἐπειράθη μὲν ὁ Γουλιέλμος νὰ κρυβῇ ὑπὸ θημωνιὰν ἀχύρων, ἀλλ᾽ ἀνεκαλύφθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐκ τοῦ προέχοντος ἐμπροσθίου ὀδόντος. Μόνοι δὲ οἱ συντεταγμένοι διέφυγον, καὶ τούτων μόνον ὀλίγοι διεσώθησαν ἀπὸ τῶν ὀνύχων τῶν ληστρικῶν Βλάχων τῆς Θεσσαλίας, οἵτινες ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν προδότην νόθον, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὸν Μορέαν. Ὁ δὲ Γουλιέλμος καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων ἤχθησαν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἕλληνος στρατηγοῦ, ὅπου ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς, ἣν ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐλάλει μετ᾽ εὐχερείας δίκην μητρικῆς γλώσσης, κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατὴν τὴν ὑπεράσπισιν ἑαυτοῦ ἐναντίον τῶν μομφῶν τοῦ νικητοῦ. Ἀποστείλας δ᾽ ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος τοὺς αἰχμαλώτους πρὸς τὸν ἀδελφὸν, τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ, εἰς τὴν Λάμψακον, ἐξηκολούθησε τὴν νικηφόρον αὐτοῦ πορείαν ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ. Καὶ μέρος μὲν τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐπολιόρκησε τὰ Ἰωάννινα καὶ κατέλαβε τὴν Ἄρταν, τὰς δύο κυριωτάτας πόλεις τοῦ δεσποτάτου, καὶ ἀπεφυλά-

κισε τὸν ἀτυχῆ Ἀκροπολίτην, ὁ δὲ Ἰωάννης αὐτὸς ὥδευσε μετὰ τοῦ νόθου υἱοῦ τοῦ δεσπότου διὰ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὰς νέας Πάτρας καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς Θήβας. Ἠσχολεῖτο δὲ περὶ τὴν δῄωσιν τῆς πόλεως ταύτης, ὅτε ὁ νόθος, γενόμενος καὶ πάλιν προδότης, ἔφυγε πρὸς τὸν πατέρα, ὅςτις εἶχε καταφύγει μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Κεφαλληνίαν. Ἦτο δὲ ὁ οἶκος τῶν Ἀγγέλων δημοφιλὴς ἐν Ἠπείρῳ, ἧς οἱ κάτοικοι ἐθεώρουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Νικαίας ὡς παρεισάκτους παλιντρόπους, ἡ δὲ ἀκάθεκτος διαγωγὴ τῶν νικητῶν ἐξήγειρε μετ᾽ οὐ πολὺ τὴν δυςαρέσκειαν τῶν χειρωθέντων. Οὕτω δὲ ἡ μὲν Ἄρτα ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ προτέρου αὐτῆς δεσπότου, ἡ δὲ πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων ἐλύθη καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ ἐθεώρησε συνετὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε [1].

Ὁ ἀλλοπρόςαλλος δεσπότης τῆς Ἠπείρου ταχέως ἀνέλαβεν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ ταύτης. Ἓν ἔτος μετὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας ἔλαβε νέαν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ γαμβροῦ Μαμφρέδου, μεθ᾽ ἧς ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ Νικηφόρος ἐπήνεγκε δεινὴν ἧτταν εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον, ὃν καὶ ἐζώγρησεν. Ἐπηκολούθησε δὲ βραχεῖα ἀνακωχή, ὁ Στρατηγόπουλος ἀπελύθη, καὶ ἐδόθη οὕτως εἰς αὐτὸν εὐκαιρία νὰ δοξασθῇ τὸ ἑπόμενον ἔτος διὰ τῆς ἀνακτήσεως τῆς λατινοκρατουμένης Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ᾽ ὁ καταλύσας τὴν ἐν Βυζαντίῳ ἀρχὴν τῶν Λατίνων δι᾽ αἰφνιδίας μεταστροφῆς τῆς τύχης, ἐκπληξάσης τοὺς Βυζαντίνους ἱστορικοὺς καὶ ἀγαγούσης αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ παραβάλωσι τὸν Στρατηγόπουλον πρὸς τὸν Κῦρον, τὸν Ἀννίβαν καὶ τὸν Πομπήιον, ἔγεινε πάλιν αἰχμάλωτος τοῦ πολυμηχάνου δεσπότου τῆς Ἠπείρου, καθ᾽ οὗ ἐπετέθη καὶ πάλιν. Ἐστάλη δὲ πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν Μαμφρέδον, παρ᾽ ᾧ ἔμεινε μέχρι τῆς ἀνταλλαγῆς αὐτοῦ ἀντὶ τῆς Ἄννης, τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Μετὰ δὲ τρία ἔτη ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννης, ὁ νικητὴς τῆς Πελαγονίας, προσέβαλε καὶ πάλιν τὸν

---

[1] ***Ἀκροπολίτου*** σ. 95-9, 141-2, 148-53, 156-61, 167-8, 171, 174-84. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 47-9, 71-5.— ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α΄ σ. 81-6.— *Sanudo* παρὰ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 106-7. — *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Γ΄ σ. 240. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3060-3137, 3469-4191.— Livre de la Conqueste σ. 96-100, 117-42.— Libro de los fechos σ. 53-63. — ***Μανουὴλ Παλαιολόγου*** Αὐτοβιογραφία ⟨ἐκδ. *Troïtzky*⟩ σ. 6-7. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, καίπερ περιέχον ὕλην ἱστορικήν, χαρακτηρίζει τὸν

ἀρχαῖον ἐχθρὸν μετὰ τοιαύτης ἐπιτυχίας, ὥστε ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἐχρειάσθη νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν διπλωματικὴν βοήθειαν τῆς ἁγίας αὐτοῦ συζύγου, ἥτις μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ Ἰωάννου, ὃν ἀφῆκεν ἐν τῇ βασιλευούσῃ ὡς ὅμηρον τῆς καλῆς διαγωγῆς τοῦ συζύγου. Αἱ δὲ μομφαὶ τοῦ πατριάρχου, ὀνειδίσαντος τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῇ καταπολεμήσει ἡγεμόνος Χριστιανοῦ, ἤτοι μέλους τῆς αὐτῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὸ πολυδάπανον καὶ αἱ δυσχέρειαι τῶν εἰς τὴν Ἤπειρον ἐκστρατειῶν ἐκείνων ἤγαγον εἰς τὴν εἰρήνην· ὁ δὲ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ δεσπότου Νικηφόρος, ὅστις εὑρίσκετο τότ᾽ ἐν χηρείᾳ, ἔλαβεν ὡς γυναῖκα τὴν ἀνεψιὰν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὁ γάμος οὗτος ὑπῆρξεν ἐγγύησις εἰρήνης μεταξὺ τῶν δύο ἑλληνικῶν κρατῶν [1].

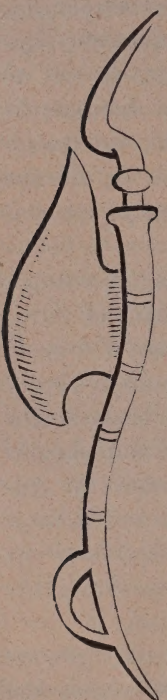
Ἀλλ᾽ ἐν ᾧ κατὰ ταῦτα ἡ μάχη τῆς Πελαγονίας ἔσχε μόνον παροδικὴν σημασίαν διὰ τὰς τύχας τῆς Ἠπείρου, ὑπῆρξε πλῆγμα θανάσιμον διὰ τὴν φραγκικὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας. Ἀπέβη δ᾽ ἡ κυρία αἰτία ἁπασῶν τῶν ἐπακολουθησασῶν καταστροφῶν, ἐπειδὴ ἡ ζώγρησις τοῦ ἡγεμόνος ἔδωκεν εἰς τὸν δεξιώτατον Μιχαὴλ Παλαιολόγον ἀφορμὴν νὰ τύχῃ ὁρμητηρίου ἐν Πελοποννήσῳ, ἐξ οὗ κατὰ μικρὸν ἡ βυζαντιακὴ διοίκησις ἐξηπλώθη καὶ πάλιν ἐπὶ σύμπασαν τὴν χερσόνησον. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁρμῆς τοῦ Βιλλαρδουίνου. Διὸ δικαίως οἱ τρουβαδοῦροι τῆς Γαλλίας ἐθρήνησαν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἥρωος αὐτῶν καὶ ἐχρησμῴδησαν πενθίμως τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἀχαΐας μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὅτε οἱ Φράγκοι αἰχμάλωτοι τῆς μάχης τῆς Πελαγονίας ἤχθησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἐκάλεσεν αὐτοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ προσήνεγκεν εἰς αὐτοὺς χρήματα πρὸς ἀγορὰν γαιῶν ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου παραχωρήσεως τοῦ Μορέως. Ἀλλ᾽ οὗτος ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἐξήρτητο ἀπ᾽ αὐτοῦ ἡ παραχώρησις τῆς χώρας ταύτης, ἐν ᾗ αὐτὸς εἶχε μόνον ὡρισμένον μέρος. Ἐξέθηκε δ᾽ ὅτι ἡ χώρα εἶχε κατακτηθῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τῶν πατρικῶν συναγωνιστῶν, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας δὲν ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης, ἀλλ᾽ ὅτι εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπικαλῆται ἐν παντὶ ζητήματι τὴν γνώμην τῶν ὁμοτίμων καὶ νὰ τηρῇ

πόλεμον τοῦτον ὡς οἰκογενειακὴν ἔριν μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Μιχαὴλ Β′, τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Ἰωάννου, ὃν καλεῖ Θεόδωρον.

[1] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α′ σ. 89, 106-7, 137, 185, 205-7, 214, 242. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 83, 90-2, 98.

τὰς ῥήτρας τὰς ὁμολογηθείσας κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατακτήσεως. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ, ὀργισθεὶς ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς ταύτης ἐκθέσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ φεουδαλισμοῦ, ἐκέλευσε τοὺς πελεκυφόρους Βαράγγους αὐτοῦ φρουροὺς νἀγάγωσι τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς συντρόφους αὐτοῦ καὶ πάλιν εἰς τὴν φυλακήν. Ἔμειναν δὲ δεσμῶται ἐπὶ τρία ὅλα ἔτη, καὶ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ κρατῶν αὐτοὺς αἰχμαλώτους κατέφερε κατὰ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας τὸ θανάσιμον πλῆγμα καὶ ἀνίδρυε τὴν βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν, μεταφέρων τὸν θρόνον ἐκ τῆς Νικαίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν [1].

Πέλεκυς Βαράγγου ἐπὶ βυζαντιακοῦ μολυβδοβούλλου ἐν μεγεθύνσει.

Ἡ δ᾽ αἰχμαλωσία τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας καὶ τῶν πολλῶν βαρώνων αὐτοῦ εἶχε στερήσει τὴν ἡγεμονίαν ἁπάντων τῶν ἡγητόρων αὐτῆς. Διὸ ἡ σύζυγος τοῦ ἡγεμόνος καὶ οἱ ἐναπομείναντες Φράγκοι, θέλοντες νὰ προλάβωσιν ἀπειλητικὴν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων, ἔγραψαν πρὸς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν [2], ὅστις εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν Γαλλίᾳ, προσφέροντες εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχὴν βαΐλου τῆς Ἀχαΐας. Σπανίως δ᾽ ὁ τροχὸς τῆς τύχης εἶχε στραφῆ μετὰ τοιαύτης ταχύτητος. Ὁ μὲν νικητὴς τῆς παρὰ τὸ Καρύδι μάχης ἦτο τώρα δεσμώτης, ὁ δὲ ἡττημένος, ὃν ἐκεῖνος εἶχε σύρει εἰς τὸ Νύκλι πρὸ τῆς ὑψηλῆς κούρτης ὡς ἀποστάτην ὑποτελῆ, ἦτο νῦν δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ διοικητὴς τῶν κτήσεων τοῦ νικήσαντος αὐτόν. Ἐκράτουν δ᾽ αὐτὸν ἐν Γαλλίᾳ αἱ ὀχληραὶ αἰτήσεις Γάλλων τινῶν ἐμπόρων καὶ προσκυνητῶν αἱ ὑποβληθεῖσαι εἰς τὸν βασιλέα Λουδοβῖκον ⟨Θ'⟩, καθ᾽ ἃς, ὑποστάντες ζημίας παρ᾽ Ἀθηναίων πειρατῶν, δὲν εἶχον τύχει τοῦ δικαίου αὐτῶν παρὰ τοῦ δουκός [3]. Διαρρυθμίσας δὲ τότε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Γουίδων ἀνεχώρησεν εἰς τὸν Μορέαν. Πρώτη δὲ πρᾶξις αὐτοῦ ἅμα τῇ ἀποβιβάσει ὑπῆρξεν ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν δύο καθειργμένων τριτημορίων τῆς Εὐβοίας. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ διοικήσεως τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς ανα-

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 4217-323. — Livre de la Conqueste σ. 141-6.
[2] Libro de los fechos σ. 65-66. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 107.
[3] *Sanudo* αὐτόθι σ. 106.

λήψεως τῆς προσωνυμίας δουκὸς ἔκοψεν ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῆς Γλαρέντζας νόμισμα, ὅπερ εἶνε τὸ πρῶτον ὑπὸ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν κοπὲν τὸ περιελθὸν εἰς ἡμᾶς [1]. Ἠσχολεῖτο δὲ περὶ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας πρὸς γενικὴν εὐχαρίστησιν, ὅτε περιῆλθον εἰς αὐτὸν τὰ καταπληκτικὰ ἀγγέλματα περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς φυγῆς τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος Βαλδουίνου Β΄. Πρῶτος δὲ σταθμὸς τοῦ φυγάδος ὑπῆρξεν ἡ Χαλκὶς, ὅπου ἡ σύζυγος αὐτοῦ πρὸ δεκατριῶν ἐτῶν εἶχε διατρίψει, ὅπως συλλέξῃ χρήματα παρὰ τῶν εὐπόρων πολιτῶν, καὶ ὅπου οἱ τρεῖς βαρῶνοι ἐδεξιώθησαν αὐτὸν μετὰ τῶν τιμῶν καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς προσηκούσης εἰς τὸ ὑπέροχον αὐτοῦ ἀξίωμα. Ἐκεῖθεν δὲ προεχώρησεν εἰς τὰς Θήβας καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου εὗρε τὸν δοῦκα ἀναμένοντα νὰ χαιρετίσῃ αὐτόν. Ἐν δὲ τῇ Καδμείᾳ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εἶχε δεξιωθῆ ἄλλον Λατῖνον αὐτοκράτορα ἐν ὥραις θριάμβου, συνελέγησαν περὶ τὸν φεουδαλικὸν αὐτῶν κύριον, ἀκτήμονα τώρα καὶ ἐξόριστον, οἱ βαρῶνοι, ὅσοι εἶχον ἐπιζήσει μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς Πελαγονίας καὶ τὰς καθείρξεις τοῦ Παλαιολόγου. Πρὸς αὐτὸν ἦλθε μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν δεσποινῶν ἡ δούκισσα τῆς Νάξου προσφέρουσα δῶρα καὶ ὁ Ὄθων de Cicon, αὐθέντης τῆς Καρύστου καὶ τῆς Αἰγίνης, ὅςτις εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν εὐβοϊκὸν πόλεμον καὶ εἶχε δανείσει εἰς τὸν Βαλδουῖνον ἐν τῇ ἀλγεινῇ αὐτοῦ στενοχωρίᾳ πεντακισχίλια ὑπέρπυρα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς πεντήκοντα ἑπτὰ περίπου χιλιάδας δραχμῶν. Ὁ δὲ Βαλδουῖνος οὐδὲν μὲν εἶχεν ἀνταποδώσῃ πλὴν κενῶν προσωνυμιῶν καὶ ὀλίγων ἁγίων λειψάνων, τοῦ ὑπολείμματος τῶν σκευοφυλακείων τοῦ Βυζαντίου· ἀλλ᾽ ὑπῆρξεν ἐλευθέριος περὶ τὴν χορηγίαν τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἱππότου, καὶ ἐξώφλησε τὸ πρὸς τὸν βαρῶνον τῆς Καρύστου χρέος διὰ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως ἑνὸς βραχίονος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ὃν ὁ εὐσεβὴς Ὄθων de Cicon ἐδώρησεν ἔπειτα εἰς τὴν ἐν Βουργουνδίᾳ μονὴν τῶν Κιστερκίων

Νόμισμα Γουίδωνος Δελαρὸς ὡς τοποτηρητοῦ Ἀχαΐας.

[1] Ἴδε *Schlumberger* (Numismatique de l' Orient Latin σ. 337, 340), ὅςτις φρονεῖ, ὅτι τὸ νόμισμα τοῦτο εἶνε παρακεχαραγμένον. — *Buchon* Atlas Πίν. XXV. Ἓν τῶν νομισμάτων τούτων τοῦ Γουίδωνος ἀπόκειται ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς Βενετίας. Τὰ δὲ πρότερα αὐτοῦ νομίσματα φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν Dominus.

(Citeaux)[1]. Οὕτω δ' ἐπὶ τοῦ σεπτοῦ τῆς Ἀκροπόλεως βράχου διεδραματίσθη ἡ τελευταία συγκινητικὴ σκηνὴ τοῦ βραχέος δράματος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Ἔπειτα δὲ ὁ Βαλδουῖνος ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὴν Μονεμβασίαν, καί, ἐγκαταλιπὼν ἐν τῷ Μορέᾳ οὐκ ὀλίγους τῶν περὶ αὐτὸν εὐπατριδῶν ἀκολούθων, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπως ἐπικαλεσθῇ βοήθειαν χάριν ἐπανακτήσεως τοῦ ἀποβληθέντος θρόνου καὶ παίξῃ τὸ ἐλεεινὸν πρόσωπον αὐτοκράτορος ἐξορίστου[2].

Ὁ δὲ νέος Κωσταντῖνος, καθ' ἃ ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπεδόθη νῦν μετὰ ζήλου περισσοῦ εἰς τὴν καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀποκατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Τρία ἔτη καθείρξεως εἶχον καταβάλει πως τὴν φραγκικὴν ὑπεροψίαν τοῦ Γουλιέλμου, τινὲς δὲ τῶν συναιχμαλώτων αὐτοῦ εἶχον ἀποθάνει ἐν τῇ φυλακῇ· ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ Η΄ εἶχε νῦν ἐπιεικεστέρας ἀξιώσεις, ἦτο δυνατὴ ἡ συνδιαλλαγή. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἠξίου νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὰς παραχωρηθησομένας εἰς αὐτὸν πόλεις τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ναυπλία· ἀλλ' ὁ δεσμώτης ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἠδυνήθη νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι αἱ πόλεις αὗται ἀπετέλουν τιμάριον τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου κατέστη δυνατὸν εἰς τὸν Γουλιέλμον νἀποδεχθῇ τὴν παράδοσιν τῶν τριῶν κάστρων, τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μαΐνης καὶ τοῦ Μυστρᾶ, ἅτινα εἶχεν ἢ κυριεύσει ἢ αὐτὸς κτίσει καὶ διὰ ταῦτα ἠδύνατο αὐτὸς νὰ διαθέσῃ. Ὁ δ' Ἕλλην ἱστορικὸς Παχυμέρης, προθυμούμενος νὰ μεγαλοποιήσῃ τὰ κατὰ τὸν αὐτοκράτορα, προςθέτει, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἔμελλε νὰ γείνῃ ὑποτελὴς τοῦ Μιχαὴλ διὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡγεμονίας καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ ὡς ἐπικυριάρχου τὸ ἀξίωμα μεγάλου δομεστίκου. Εἶνε δὲ τοῦτο προφανῶς ἀπόπειρα ὅπως ἐξηγηθῇ κατὰ τρόπον κολακεύοντα τὴν ματαιοδοξίαν τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀξιώματος τούτου ⟨ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ τοῦ παρὰ Φράγκοις senéchal⟩, ὅπερ οἱ Λατῖνοι αὐτοκράτορες εἶχον ἀπονείμει εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἀχαΐας. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τῆς παραχωρήσεως τῶν τριῶν κάστρων ὁ Γουλιέλμος καὶ οἱ συναιχμά-

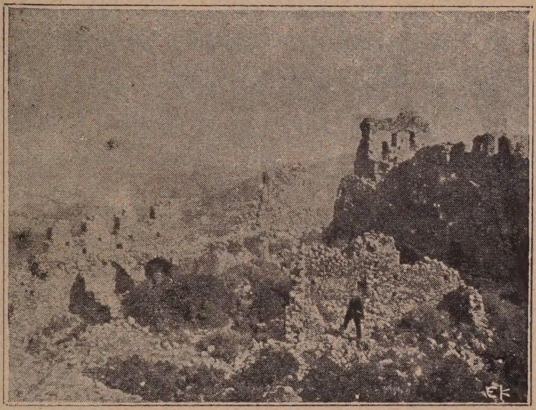
---

[1] ⟨*Paul de Riant*⟩ Exuviae sacrae Constantinopolitanae Τόμ. Β΄ σ. 144-8.

[2] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques greco-romanes σ. 115, 172. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1301-32. — Libro de los fechos σ. 27-31. — *Ducange* Histoire de l'empire de Constantinople Τόμ. Α΄ σ. 432. — *Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ΄ σ. 369.

λωτοι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ λυτρωθῶσι, καὶ ὁ ἡγεμὼν ὤμοσεν ἐπίσημον ὅρκον εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου τοῦ Μιχαὴλ, ὅτι οὐδέποτε πλέον ἤθελεν ἄρει ὅπλα ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ δὲ Γοδοφρεῖδος de Bruyères, ὅστις ἐτύγχανε τῆς ἰδιαιτέρας εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπεφυλακίσθη καὶ ἀπεστάλη, ὅπως κανονίσῃ τὰ τῆς μεταβιβάσεως τῶν κάστρων ἐκείνων εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ αὐτοκράτορος [1].

Ὁ δὲ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων ἤκουσε τὸ ἄγγελμα τοῦτο μετὰ μεγάλων δισταγμῶν. Ἔβλεπεν, ὅτι τὰ τρία κάστρα ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μοχλὸς, δι᾽ οὗ ὁ αὐτοκράτωρ θὰ ἠδύνατο νὰ διασαλεύσῃ τὴν φραγκικὴν δύναμιν ἐν τῇ χερσονήσῳ, καὶ ὅτι ἰδίως ἡ Μονεμβασία ἔμελλε νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὸν ἐξαίρετον λιμένα πρὸς ἀποβίβασιν τῶν στρατιῶν αὐτοῦ. Καθ᾽ ὃ δὲ εἶχε καθῆκον, συνεκάλεσε τὴν ὑψηλὴν κούρτην τῆς ἡγεμονίας εἰς τὸ Νύκλι, τὴν αὐτὴν ἐκείνην πόλιν, ἐν ᾗ πρό τινων ἐτῶν αὐτὸς εἶχεν ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην συνῆλθε συνέδριον γυναικῶν, ὅπως ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες εἶχον φονευθῇ ἐν Πελαγονίᾳ ἢ ἦσαν δεσμῶται ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀναγκαίως δ᾽ ἀντικαθίστανον αὐτοὺς ἐν τῷ συνεδρίῳ αἱ σύζυγοι αὐτῶν ἢ αἱ χῆραι. Δύο δὲ μόνον παρίσταντο ἄνδρες, ὁ λογοθέτης

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ τείχους τοῦ Γερακίου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Γ. Παπανικολάου.

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 108.—Χρονικοῦ τοῦ Μορέως στ. 4324-48.—Livre de la Conqueste σ. 146-7.—***Παχυμέρους*** Τόμ. Α′ σ. 88.—***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 79-80. Ὁ μὲν Παχυμέρης προσθέτει εἰς τὰ παραχωρηθέντα κάστρα τὸ Γεράκι, ἡ δὲ ἀραγωνικὴ μετάφρασις τοῦ χρονικοῦ ἐν σ. 67 τὴν Κόρινθον.

τοῦ Μορέως Λεονάρδος ὁ ἐξ Οὐερόλου (Veroli) τοῦ Λατίου καὶ ὁ Πέτρος *ντὲ Βὰς* (de Vaux)

ὅπου ἦτο ὁ φρονιμώτατος ὅλου τοῦ πριγκιπάτου

κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως [1]. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἐν συνελεύσει οὕτω συγκροτηθείσῃ ἔμελλε μᾶλλον λόγων πολιτικῶν νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ αἴσθημα. Μάτην ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἰσχυρίσθη περὶ τοῦ ἡγεμόνος διὰ γλώσσης ὑπομιμνησκούσης τὴν Ἁγίαν Γραφὴν, ὅτι

κάλλιον ἦτον νὰ ἀπόθανεν ἐκεῖνος μοναχός του
παρὰ νὰ χάσουν οἱ λοιποὶ οἱ Φράγκοι τοῦ Μορέως
τὰ ἰγονικὰ ποῦ ἐκέρδισαν μὲ κόπον οἱ γονεῖς τους.

Μάτην δὲ, ὅπως δείξῃ τὴν ἀφιλοκέρδειαν αὐτοῦ, προσεφέρθη νἀντικαταστήσῃ τὸν ἡγεμόνα ἐν τῇ φυλακῇ ἢ νὰ ἐνεχυριάσῃ τὸ δουκᾶτον αὐτοῦ πρὸς εὕρεσιν τῶν χάριν ἀπελευθερώσεως τοῦ Γουλιέλμου ἀναγκαίων λύτρων. Καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ συνελεύσει παριστάμενοι ἄνδρες δὲν συνῄνουν εἰς τὴν παράδοσιν τῶν κάστρων, δικαίως ὑπολαμβάνοντες, ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας. Ἀλλὰ τὰ συζυγικὰ αἰσθήματα τῶν τὴν πλειονότητα ἀποτελουσῶν δεσποινῶν εὗρον εὔλογον καὶ ἔννομον πρόφασιν πρὸς παράδοσιν τῶν τριῶν πόλεων ἐν τῷ ἐντέχνῳ ἐπιχειρήματι, ὅτι εἰς τὸν ἡγεμόνα προσῆκεν ἡ παραχώρησις ἢ ἡ συγκράτησις αὐτῶν. Ὁ δὲ Γουίδων ὑπεχώρησε τέλος, φοβούμενος μὴ κατηγορηθῇ ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Γαλλίας ὡς ἀγόμενος ὑπὸ δυσμενείας πρὸς τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ ἐχθρόν. Παρεδόθησαν λοιπὸν τὰ κάστρα πάραυτα, καὶ δύο εὐγενεῖς δέσποιναι, ἡ Μαργαρίτα, θυγάτηρ τοῦ Ἰωάννου de Neuilly, πρωτοστράτορος τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἰωάννου de Chauderon, τοῦ μεγάλου κοντοσταύλου τῆς ἡγεμονίας καὶ ἀνεψιοῦ τοῦ ἡγεμόνος, ἐστάλησαν ὡς ὅμηροι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν [2].

Ἅμα δὲ τῇ ἀποφυλακίσει ὁ Γουλιέλμος ἔπλευσεν εἰς τὴν Χαλκίδα, ὅπου ἔγεινε δεκτὸς μετὰ μεγάλων τιμῶν καὶ ὅπου ἦλθεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις καὶ συνώδευσεν αὐτὸν εἰς τὰς Θήβας. Ἐκεῖ δ᾽ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Ἐρρίκου ὡμολογήθη συνθήκη εἰρήνης μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ἐξ ἑνὸς καὶ τῆς Βενετίας καὶ τῶν τριτημορίων ἐξ ἑτέρου.

---

[1] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 4406⟩.

[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 4360-512. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 108. — Livre de la Conqueste σ. 148-53. — Libro de los fechos σ. 67-8.

Διὰ δὲ τῆς συνθήκης ταύτης τῶν Θηβῶν οἱ συμβαλλόμενοι ἐπανήρχοντο εἰς τὸ πρὸ τοῦ θανάτου τῆς Καριντάνας καθεστὼς (status quo), ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου. Καὶ ὁ μὲν Γουλιέλμος ἀπεδέχετο Γουλιέλμον τὸν Οὐηρωναῖον, τὸν Ναρζῶττον Δαλλεκάρτσερη καὶ τὸν Γραπέλλαν ὡς τριτημορίους, ἐκεῖνοι δὲ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ὡμολόγουν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Γουλιέλμου καὶ ὑπισχνοῦντο νὰ κατεδαφίσωσι τὸ φρούριον τῆς Χαλκίδος ἰδίαις δαπάναις, κρατοῦντες δι' ἑαυτοὺς τὴν θέσιν ἐν ᾗ ἔκειτο. Ἡ δὲ Βενετία διετήρει τὰς λωρίδας γῆς τὰς παραχωρηθείσας εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν τριτημορίων τῷ 1256 ὡς καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν τοὺς φόρους· ἀλλ' ὅ τε ἡγεμὼν καὶ οἱ τριτημόριοι μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, καθὼς καὶ ἅπαντες οἱ κληρικοί, ἀπηλλάσσοντο παντὸς φόρου, ἀπεδίδετο δ' εἰς τὸν Γουλιέλμον ἡ οἰκία τοῦ ἐν Χαλκίδι ἀντιπροσώπου αὐτοῦ. Τέλος δὲ ἡ βενετικὴ πολιτεία ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐξαλείψῃ ἅπαντα τὰ τιμάρια τὰ παραχωρηθέντα ὑπὸ τοῦ βαΐλου αὐτῆς μετὰ τὸν θάνατον τῆς Καριντάνας, καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τὸ δικαίωμα ἐλευθέρας ἐμπορίας καὶ προσωπικῆς ἐξασφαλίσεως ἁπάντων τῶν Βενετῶν ὑπηκόων ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτοῦ. Οὕτως ἐκ πάντων τῶν συμμετασχόντων τοῦ εὐβοϊκοῦ πολέμου τὰ ἐλάχιστα ὠφελήματα εἶχεν ἀποκομίσει ἡ Βενετία. Εἶχε μὲν ὑποστῆ δαπάνας μεγάλας ἄνευ ἰδίου ἀποτελέσματος, ἡ δ' Εὔβοια εἶχε πάθει ἐκ τῶν δηώσεων τῶν στρατιωτῶν. Τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ αἴσθησις, ἣν ἐνεποίησεν εἰς τὴν Βενετίαν ἡ εὐβοϊκὴ αὐτῆς δρᾶσις, ὥστε ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ βαΐλους τὸ ἐπεμβαίνειν εἰς ζητήματα φεουδαλικῶν δικαίων· ἡ δὲ σωτηρία αὕτη διάταξις ἔμεινε μακρὸν χρόνον ἐν ἰσχύι [1].

Συνδιηλλάγησαν δ' οἱ διαμαχόμενοι εὐλόγως. Ἅπαντες μὲν κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου ἐπὶ τῇ ἀνιδρύσει τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Βενετία ἐφοβεῖτο καὶ τῶν Ἑλλήνων περισσότερον τὴν ἀρχαίαν ἀντίπαλον Γένουαν, ἥτις τότε δὴ εἶχε γείνει σύμμαχος αὐτῶν. Ἓν ἔτος πρότερον, βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς πτώσεως τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας, οἱ Γενουήνσιοι εἶχον συνομολογήσει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η΄ συνθήκην ἐν Νυμφαίῳ τῆς Λυδίας, ἥτις διὰ μιᾶς μονοκονδυλιᾶς μετέφερεν ἀπὸ τῆς Βενετίας εἰς αὐτοὺς τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτως ἡ λι-

---

[1] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ΄ σ. 46-55. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 108, 111.

γυστικὴ ἐκείνη πολιτεία τῆς Γενούης, ἥτις δὲν εἶχε συμμετάσχει τῶν μόχθων τῆς τετάρτης σταυροφορίας, ἔλαβεν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ὑποσχέσεως περὶ ἀναλήψεως πολέμου ἐναντίον τῆς Βενετίας τὴν παραχώρησιν ἐλευθέρας ἐμπορίας ἀνὰ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἐν ταῖς βενετικαῖς νήσοις Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ ἤλπιζε νὰ κατακτήσῃ. Ἔλαβον δ᾽ οἱ Γενουήνσιοι τὴν ἄδειαν νὰ κτίσωσιν ἀποικίας ἐν Ἀναίᾳ, Λέσβῳ καὶ ἐν τῇ πλουσίᾳ καὶ μαστιχοφόρῳ Χίῳ, ἣν εἶχεν ἀνακτήσει ἀπὸ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας ὁ Βατάτζης πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν· ἀπέκτησαν δὲ καὶ τὴν Σμύρνην, καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐδόθη εἰς αὐτοὺς τὸ προάστειον τοῦ Γαλατᾶ χάριν ἐγκαταστάσεως ἰδίας ἐν αὐτῷ παροικίας Γενουηνσίων. Τέλος δ᾽ ἀπεκλείετο εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ὁ Εὔξεινος Πόντος [1]. Κατὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἐν Νυμφαίῳ συνθήκης τοῦ 1261 χρονολογεῖται ἡ αὔξησις τῆς Γενούης ὡς δυνάμεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἀπ᾽ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀπέβη ἡ Γένουα σπουδαῖος παράγων ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι.

Ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐφαντάζετο μὲν πιθανῶς, ὅτι οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τῶν Γενουηνσίων, ἐπειδὴ εἶχον ὑπάρξει σύμμαχοι αὐτοῦ κατὰ τῆς Βενετίας καὶ εἶχον ῥητῶς ὑποσχεθῆ ἐν Νυμφαίῳ, ὅτι δὲν ἔμελλον νὰ προκαλέσωσι πόλεμον κατ᾽ αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ἐγίνωσκεν ὅμως ἄριστα, ὅτι πρὶν ἢ παρέλθῃ μακρὸς χρόνος ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Βυζαντίνους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ. Ἠξίου δ᾽ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος μεγάλης προσοχῆς τὰς νέας ἐν Πελοποννήσῳ βυζαντιακὰς κτήσεις, αἵτινες οὐ μόνον παρεῖχον εἰς αὐτὸν ἐξαιρέτους ψιλοὺς στρατιώτας, οὓς ἐγκατῴκισεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μετεχειρίζετο ὡς ναύτας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου [2], ἀλλὰ καὶ ἦσαν ὁρμητήριον πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ὅλης χερσονήσου. Αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος, καλούμενος *κεφαλὴ τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον χώρας καὶ τῶν κάστρων τῆς βασιλείας* διωρίσθη τὸ πρῶτον ὡς ἄρχων ἐνιαύσιος· καθιερώθη δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ *πρωτοστράτορος* ἢ *πρωτοαλλαγάτορος,* ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν maréchal τῆς φραγκικῆς

---

[1] Liber Jurium Reipublicae Genuensis Τόμ. Α′ σ. 1345 κ. ἑ. Ἀκριβέστερον κείμενον τῆς συνθήκης ἐξεδόθη ἐν τοῖς Atti della Società Ligure Τόμ. ΚΗ′ σ. 791-809.—Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1277-84.—***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 97. — Ducange Histoire de Constantinople Τόμ. Α′ σ. 438-53. *Hopf* Giustiniani ⟨ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 68. Καὶ γαλλιστὶ κατὰ μετάφρ. τοῦ *Vlasto* (Σ. Βλαστοῦ) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν⟩ Les Giustiniani σ. 5.

[2] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α′ σ. 188, 309.

ἡγεμονίας, καὶ καθιδρύθη βυζαντιακὴ ἱεραρχία περὶ τὴν αὐλὴν τοῦ ἐν Μυστρᾷ ἐπιτροπεύοντος τὴν βασιλείαν [1]. Διὰ ταῦτα ἦτο φανερόν, ὅτι πρὸ τῆς παρελεύσεως μακροῦ χρόνου ἔμελλε νὰ προκληθῇ πόλεμος μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1262, τοῦ ἔτους, καθ᾿ ὃ ἔγεινεν ἡ παραχώρησις τῶν πελοποννησιακῶν ἐρυμάτων, ἤρχισεν ἡ ἔκπτωσις τῆς ἐν Πελοποννήσῳ φραγκικῆς δυνάμεως. Ἔκτοτε ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν Φράγκων τῆς ἡγεμονίας καὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν παρακειμένων βυζαντιακῶν κτήσεων ἤγαγεν εἰς σχεδὸν διαρκεῖς συγκρούσεις, ἐξ ὧν ἐδῃοῦτο ἡ χώρα, ἰδίως διότι συνήθως ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι μετεχειρίζοντο μισθοφόρους, οἵτινες, καθυστερουμένης τῆς πληρωμῆς αὐτῶν, ἐλαφυραγώγουν ἀνηλεῶς τοὺς ἀτυχεῖς κατοίκους. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ δυσηρεστημένοι Ἕλληνες ὑπήκοοι τῶν Φράγκων εὕρισκον ἐν ταῖς γειτονευούσαις βυζαντιακαῖς χώραις προστασίαν καὶ ἐνθάρρυνσιν. Ἡ δ᾿ ἑνότης τοῦ Μορέως ἐξέλιπε μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ταχύτητος μεθ᾿ ἧς καὶ εἶχεν ἐπιτευχθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἰσχυρογνώμονος ἡγεμόνος, οὕτω δὲ παρεσκευάσθη τέλος ἡ ὁδὸς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς χερσονήσου.

Ἓν δ᾿ ἔτος μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ἐν Θήβαις συνθήκης ἀπέθανεν ὁ Γουίδων ἐν Ἀθήναις τῷ 1263. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀρχῆς εἶχεν ὑποστῆ ἄκρως ἀπ᾿ ἀλλήλων διαφερούσας περιπετείας καὶ εἶχεν εὐτυχήσει νὰ ἐπιθέσῃ ἄνθρακας διαπύρους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐχθροῦ τοῦ νικήσαντος αὐτόν. Ἀνακύψας δ᾿ ἐκ τῆς ἥττης ἐντίμως, κατώρθωσε νὰ καταλίπῃ εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν Ἰωάννην οὐ μόνον τὴν προσωνυμίαν δουκός, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν εὐτυχεστέραν πάσης ἄλλης τῶν ἐν Ἑλλάδι.

Οὕτως ἡ ἑβδόμη δεκὰς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος συμπίπτει πρὸς τὸ τέλος ἰδίας περιόδου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Λατίνων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ μὲν λατινικὴ αὐτοκρατορία ἔχει καταλυθῆ, Ἕλλην δ᾿ αὐτοκράτωρ ἄρχει καὶ πάλιν παρὰ τὸν Βόσπορον καὶ ἔχει πατήσει τὸν πόδα ἐν Πελοποννήσῳ. Καὶ ἀντιτάσσεται μὲν πρὸς αὐτὸν ἀντίπαλος ὁμόφυλος ἐν Ἠπείρῳ, ἀλλ᾿ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει κρατῶν ἔχει διδαχθῆ τὴν τέχνην τοῦ διαιρεῖν τοὺς Λατίνους ἐναντίον ἀλλήλων καὶ ἔχει εὕρει ἐν Γενούῃ ἀντισήκωμα κατὰ τῆς Βενετίας.

---

[1] Αἱ προσωνυμίαι αὗται τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βυζαντιακῶν ἀρχῶν εὑρίσκονται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ Μυστρᾶ. Ἴδε ⟨*Millet*⟩ ἐν Bulletin de Correspondance hellénique Τόμ. ΚΓ′ 1899 ⟨καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Inscriptions byzantines de Mistra⟩ σ. 115, 123.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ (1262—1278)

Δὲν ἠδύνατό τις νἀναμένῃ, ὅπως ὁ μὲν Βιλλαρδουῖνος ἀποστῇ τῆς ἀποπείρας πρὸς ἀνάκτησιν τῶν τριῶν ἀποβληθέντων κάστρων, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Ἐπιστρέψας ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας εἰς τὸν Μορέαν ἐξῆλθε πρὸς ἐπιθεώρησιν, συνοδευόμενος ὑπὸ λαμπρᾶς ἀκολουθίας. Ἀπὸ δὲ τοῦ βράχου τοῦ Μυστρᾶ ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ τοὺς ὑψηλοὺς Φράγκους ἱππότας διιππεύοντας μετὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς αὐτῶν κυρίου τὴν πεδιάδα τοῦ Εὐρώτα, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὴν προσφιλῆ ἕδραν τοῦ ἡγεμόνος, τὴν Λακεδαιμονίαν. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἐξηγέρθησαν αἱ ὑπόνοιαι τῶν αὐτοκρατορικῶν, καὶ ὑπέλαβον οὗτοι τὴν κομπαστικὴν ἐκείνην διαδρομὴν ὡς ἐχθρικὴν ἐπίδειξιν ἐναντίον ἑαυτῶν. Ἄνευ δ᾽ ἀναβολῆς ἐκάλεσαν τοὺς φιλοπολέμους Μελιγγοὺς νὰ καταλίπωσι τὰς φάραγγας τοῦ Ταϋγέτου καὶ νὰ συναγερθῶσι περὶ τὴν σημαίαν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἀπεστάλησαν ἐν τάχει ἄγγελοι, ὅπως ἀναγγείλωσιν εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Μονεμβασίας τὰ γενόμενα, ἅτινα ἐφαίνοντο ἀποτελοῦντα διάρρηξιν τῆς εἰρήνης. Ὁ δὲ πάπας Οὐρβανὸς Δ΄, ὅστις, ὢν Γάλλος, μετὰ περισσοῦ ἐνδιαφέροντος εἴχετο τῆς εὐπραγίας τῆς Νέας Γαλλίας, τοῦ ὑπερποντίου τούτου δημιουργήματος τοῦ συμπατριώτου αὐτοῦ, καὶ ἐφωδίασε τὸν Γουλιέλμον διὰ χρημάτων πρὸς ἄμυναν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας [1], ἦρέ τινας ἀνησυχίας τῆς συνειδήσεως τοῦ ἡγεμόνος, διστάζοντος μὴ ἔπταισε, γράψας εἰς αὐτὸν, ὅτι αὐτὸς μὲν τὸν ἐπίσημον αὐτοῦ ὅρκον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εἶχεν ὀμόσει ἐξ ἀνωτέρας βίας, ὅτε ἦτο δεσμώτης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶχεν ὑποχρέωσιν νὰ τηρήσῃ αὐτὸν, οἱ δὲ Φράγκοι ἠδύναντο νὰ ἰσχυρισθῶσιν, ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ φρουραὶ εἶχον διαπράξει δῃώσεις καὶ εἰσεδέχθησαν τοὺς δυσηρεστημένους Ἕλληνας ὑπη-

[1] Les Registres d'Urbain IV ⟨ἐκδ. *Guiraud*⟩ Τόμ. Β΄ σ. 47. — *Tafel-Thomas* Τόμ. Γ΄ σ. 57.

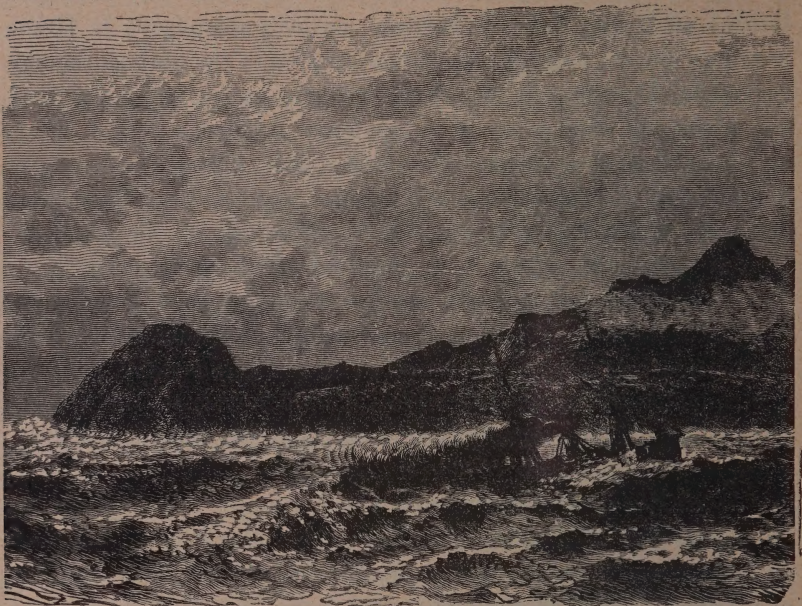
κόους τοῦ ἡγεμόνος. Τὰ δ᾿ ἀγγέλματα ταῦτα μετεβιβάσθησαν ἐν σπουδῇ ἀπὸ τῆς Μονεμβασίας εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἔστειλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, συνοδευόμενον ὑπὸ δύο ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, τοῦ Φιλῆ καὶ τοῦ Μακρηνοῦ. Εἶχε δὲ στρατολογήσει χάριν ταύτης τῆς ἐκστρατείας χιλίους πεντακοσίους Τούρκους καὶ ἱκανοὺς Ἕλληνας μαχίμους ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἀποσταλέντα στρατηγὸν τὴν αὐστηρὰν ἐντολὴν νὰ ἑλκύσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν πλείονας συμμάχους ἐν Πελοποννήσῳ διὰ τῆς παροχῆς προνομίων φερόντων τὴν αὐτοκρατορικὴν σφραγῖδα. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐπέμφθη στόλος ὑπὸ τὸν Φιλανθρωπηνὸν, οὗ ἐπέβαινον ὡς τὸ πλεῖστον Τσάκωνες ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ οἱ λεγόμενοι *γασμοῦλοι,* ἤτοι νόθοι, τέκνα γάμων μικτῶν μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑλληνίδων, οἵτινες ἦσαν ἰδιαζόντως ἀξιόλογοι στρατιῶται, ἅτε συνενοῦντες τὴν πρόνοιαν τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῆς λατινικῆς εὐθαρσίας [1]. Διηυθύνθη δ᾿ ὁ στόλος οὗτος ἐναντίον τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ὧν ἦτο ἐπικυρίαρχος ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, καὶ κατὰ τῶν νοτίων παραλίων τῆς Πελοποννήσου. Οἱ δὲ Γενουήνσιοι, ἀμνήμονες τῶν πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσιῶν τοῦ Γουλιέλμου, ἐβοήθησαν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἀποβιβάσαντες εἰς τὴν Μονεμβασίαν μέγα μέρος τῆς αὐτοκρατορικῆς στρατιᾶς καὶ συμπράξαντες κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν νήσων ἐπίθεσιν.

Ἡ δὲ ἄφιξις τῶν αὐτοκρατορικῶν δυνάμεων καὶ ἡ πρόθυμος ἀποστασία τῶν Μελιγγῶν, τῶν Τσακώνων καὶ τῶν δυσυποτάκτων κατοίκων τῶν δύο ἀκρωτηρίων, τῆς Μαλέας καὶ τοῦ Ταινάρου, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ εὐχερῶς προσειλκύσθησαν διὰ τῆς ἐπαγγελίας προνομίων καὶ τῆς χορηγήσεως μεγαλωνύμων προσηγοριῶν, ἠνάγκασε τὸν Γουλιέλμον νὰ καλέσῃ εἰς βοήθειαν τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ὑποτελεῖς. Καὶ φαίνεται μὲν, ὅτι ἐπέδειξάν τινα βραδύτητα, ὅπως ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ, ἀλλ᾿ εἷς αὐτῶν, ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ ἐχθρὸς Γουλιέλμος ὁ Οὐηρωναῖος, ὁ πλουσιώτατος καὶ ἰσχυρότατος τῶν ἐν Εὐβοίᾳ βαρώνων, παρέσχεν εἰς αὐτὸν οὕτω μεγάλας ὑπηρεσίας,

---

[1] Les Registres d'Urbain IV Τόμ. Β′ σ. 100, 341. Τὸ δεύτερον συστατικὸν τῆς λέξεως *γασμοῦλοι* τὸ *μοῦλος* ἐσήμαινε παρὰ τοῖς Πελοποννησίοις Ἕλλησι τὸν νόθον· τὸ δὲ πρῶτον μέρος εἶνε πιθανῶς τὸ γαλλικόν gars. Ἴδε τὴν σημείωσιν τοῦ καθηγητοῦ **Καρολίδου** ἐν τῇ τοῦ **Παπαρρηγοπούλου** Ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. Ε′ σ. 130. ⟨Ὅλως δ᾿ ἀπορριπτέα εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ κ. **Σάθα** ἐξενεχθεῖσα ἐτυμολογία τοῦ *γασμοῦλος* ἐκ τοῦ *μιγὰς μοῦλος* κατ᾿ ἀφαίρεσιν τῆς πρώτης συλλαβῆς⟩.

ὥστε ὁ ἡγεμὼν ἐφαίνετο πρόθυμος νἀνταμείψῃ αὐτὸν διὰ τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν συντριτημορίων καὶ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐξ Ἀθηνῶν δὲ ἦλθεν ἐπικουρία πρὸς συμμετοχὴν τῆς ἀμύνης τοῦ Μορέως [1], ἀλλ᾽ ὁ ἐπιφανέστατος ἁπάντων τῶν ἱπποτῶν τῆς Ἀχαΐας, ὁ γενναῖος Γοδοφρεῖδος de Bruyères, εἶχε σαγηνευθῇ ὑπὸ τῶν θελγήτρων ὡραίας γυναικὸς καὶ εἶχε μεταβῇ μετὰ τῆς παλλακίδος εἰς

Τὸ Ταίναρον.

τὴν Ἀπουλίαν ἐπὶ τῇ προφάσει ἐπισκέψεως τῶν περιωνύμων ἁγίων λειψάνων τοῦ ἐν Βάρει Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐπὶ μιᾶς ἄκρας τοῦ ὄρους Γαργάνου. Μὴ συνεχόμενοι δὲ πλέον ὑπὸ τοῦ μεγάλου κάστρου τῆς Καρυταίνης ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ κυρίου αὐτοῦ οἱ Σλάβοι τῶν Σκορτῶν μετ᾽ οὐ πολὺ συνηνώθησαν μετὰ τῶν κατοικούντων περὶ τὸν Ταΰγετον ἐν τῷ ἀγῶνι ἐναντίον τῶν Φράγκων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Γουλιέλμος ἀνέμενε τοὺς μεγάλους

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 116. Τὸ δὲ Χρονικὸν τοῦ Μορέως λέγει, ὅτι δὲν ἦλθε τοιαύτη ἐπικουρία.

αὐτοῦ ὑποτελεῖς ἐν Κορίνθῳ· ὁ δὲ μέγας δομέστικος, ὅστις εἶχε προχωρήσει μέχρι τινὸς ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ εἶχε καταλάβει τὴν Λακεδαιμονίαν καὶ ἄλλας πόλεις, ἀνεκοίνωσε κομπάζων εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ἓν τρίτον τῆς Πελοποννήσου ἀνῆκεν ἤδη εἰς αὐτὸν, καὶ ὅτι, ἂν εἶχε πλείονας ἄνδρας, θὰ ἠδύνατο νὰ κατακτήσῃ τὴν ὅλην χερσόνησον. Ὁ δὲ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἔστειλεν εἰς αὐτὸν ἐπικουρίας, ἦλθε δ᾽ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ διακεκριμένος στρατιώτης, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνὸς, πάππος τοῦ μεταγενεστέρου αὐτοκράτορος καὶ ἱστορικοῦ, καταγόμενος ἐξ ἀρχαίου οἴκου, ὃν εἴδομεν ἐγκαθιδρυμένον ἐν Μεσσηνίᾳ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς κατακτήσεως τοῦ Μορέως ὑπὸ τῶν Φράγκων. Ἡγοῦντο δὲ νῦν οἱ στρατηγοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἑξακισχιλίων ἱππέων καὶ μεγάλης πεζικῆς στρατιᾶς· διὸ διῄρεσαν τὸ ἱππικὸν εἰς δεκαοκτὼ ἴλας καὶ διέταξαν ἐπέλασιν κατὰ τῆς πρωτευούσης τῶν Φράγκων, τῆς Ἀνδραβίδας. Μεταβαλόντες δὲ τὴν ἀγορὰν τῆς Βελίγοστης εἰς καπνίζοντα ἐρείπια, ἀντιπαρῆλθον τὴν Καρύταιναν, καὶ, ὁδηγούμενοι ὑπό τινων τῶν Σλάβων τῶν Σκορτῶν, ἔφθασαν εἰς τὴν Πρινίτσαν οὐ μακρὰν τῆς Ὀλυμπίας, πυρπολήσαντες καθ᾽ ὁδὸν τὴν λατινικὴν μονὴν τῆς Παναγίας τῆς Ἴσοβας, ἧς τὰ γοτθικὰ παράθυρα δεσπόζουσι μέχρι τῆς σήμερον τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ, ὃν οἱ Φράγκοι ἐκάλουν Charbon [1]· Κατὰ δὲ τὴν Πρινίτσαν συνήντησαν μικρὸν σῶμα τριακοσίων δώδεκα Φράγκων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰωάννου Καταβᾶ, συζύγου τῆς δεσποίνης, μεθ᾽ ἧς εἶχε δραπετεύσει ὁ Γοδοφρεῖδος de Bruyères, ἀνδρείου ἀλλ᾽ ὑπὸ ῥευματισμῶν πάσχοντος μαχητοῦ, ὃν ὁ ἡγεμὼν εἶχεν ἀφήσει τοποτηρητὴν διαρκούσης τῆς ἐν Κορίνθῳ ἀπουσίας αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τὴν σμικρότητα τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν δυνάμεων καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν, ἥτις ἐκώλυεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ κρατῇ ξίφος ἢ ἀκόντιον, διέταξε νὰ δέσωσι σφιγκτῶς εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ ἡγεμόνος τὴν φέρουσαν τὸν ἀγκυρωτὸν σταυρὸν τῶν Βιλλαρδουίνων, καὶ, ἀναμιμνήσκων τοὺς περὶ αὐτὸν ἄνδρας, ὅτι ἦσαν Φράγκοι, οἱ δ᾽ ἐχθροὶ αὐτῶν ἄνδρες ποικίλων ἐθνῶν, παρώρμησεν αὐτοὺς νὰ περιβληθῶσι κλέος, ὅπερ ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ

ἕως ὅτου στήκει ἡ κιβωτὸς ᾽στὸ Ἀραρὰτ τὸ ὄρος [2].

Καὶ ἐφαίνετο μὲν ἀπολεσθὲν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τὸ μικρὸν στῖ-

---

[1] *Buchon* La Grèce continentale et la Morée σ. 497. ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ϛ′ (1909) σ. 328 κ. ἑ.⟩

[2] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 4744⟩.

φος τῶν Φράγκων, ἀλλ᾽ ἔκοπτον τοὺς ἐχθροὺς διὰ τῶν ξιφῶν, καθ᾽ ἃ δρέπανον τὴν χλόην τοῦ λειμῶνος *(ὡς φάλκος τὸ λιβάδι)*, ἐν ᾧ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, τραπεὶς εὐθὺ πρὸς τὴν ἀπωτέρω κειμένην σκηνὴν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἐφάνη εἰς τοὺς δεισιδαίμονας Ἕλληνας ὡς αὐτὸς ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὁδηγῶν τοὺς Φράγκους εἰς τὴν νίκην. Καί τινες μὲν ἔλεγον, ὅτι τὰ γινόμενα ἦσαν ἐκδίκησις τῆς Θεοτόκου διὰ τὴν ἱεροσυλίαν τῆς μονῆς τῆς Ἴσοβας, ἄλλοι δὲ, ὅτι

Ἐξωτερικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς Ἴσοβας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. ***Traquair.***

ἦσαν ἀνταπόδοσις τῆς ἐπιορκίας τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔσπευσε νἀναβῇ τὸν ταχὺν τουρκικὸν αὐτοῦ ἵππον καὶ νὰ φύγῃ χάριν διασώσεως τῆς ἰδίας ζωῆς διὰ πλαγίων ἀτραπῶν εἰς τὸν Μυστρᾶν, ἀφήσας τοὺς περὶ αὐτὸν ἄνδρας νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ δάση.

Τὸ θέρος τοῦ 1263 εἶχεν ἤδη προχωρήσει, μόνον δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ ὁ Κωνσταντῖνος συνήθροισε καὶ πάλιν τοὺς Σλάβους καὶ Τσάκωνας συμμάχους, καὶ ὥδευσεν ἐκ νέου ἐναντίον τῆς Ἀνδραβίδας. Αἱ δὲ ἀντίπαλοι στρατιαὶ συνηντήθησαν παρὰ τὸ ἐκκλησύδριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ Μεσίσκλιν οὐ μακρὰν τῆς φραγκικῆς πρωτευούσης. Φράγκος τις εἶχε παρατηρήσει εἰς τὸν Βυζαντῖνον στρα-

τηγὸν, ὅτι εἷς τῶν ἱππέων τῆς Ἀχαΐας ἤξιζε τριάκοντα Ἕλληνας καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ μᾶλλον δόλον ἢ βίαν, ἂν ἐπεθύμει κατακτήσεις. Ἀλλὰ παρὰ τὴν νουθεσίαν ταύτην ὁ Καντακουζηνὸς, ὅστις κατείχετο ὑπὸ τῆς μεγαλαυχίας ἐκείνης, ἣν συνήθως οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν ὡς ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῶν Φράγκων, ἐπέμεινε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἱππευτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα κατενώπιον τῶν στοίχων τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐτιμωρήθη ἐπὶ τῇ ὁρμῇ αὐτοῦ ἀποβαλὼν τὴν ζωήν. Μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην οἱ μὲν Ἕλληνες ὑπεχώρησαν ἄνευ μάχης, ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐπείσθη νὰ ἐνεργήσῃ σωφρόνως καὶ ἀναστείλῃ τὴν δίωξιν αὐτῶν. Τότε δ᾽ ἐξερράγη διχόνοια μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου καὶ τῶν Τούρκων αὐτοῦ μισθοφόρων. Ὠφείλετο ἤδη εἰς αὐτοὺς μισθὸς ἓξ μηνῶν· ἐπειδὴ δὲ ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ καθυστερούμενα, οὗτοι προσήνεγκον τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον, ὃν ἐπίστευον ἄνδρα τηροῦντα τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ. Παρὰ δὲ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἤλιδος ὡμολογήθη ἡ πρώτη ἀνοσία συμμαχία μεταξὺ Φράγκου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν μελλόντων αὐτῆς δυναστῶν. Ὁ Ἀνσελῖνος Δετουσὺ, μέγας εὐπατρίδης, ὅστις εἶχεν ἐγκατασταθῇ ἐν τῷ Μορέᾳ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως [1] καὶ ὅστις ἐλάλει τὴν τουρκικὴν, ἐχρησίμευσεν ὡς πρέσβυς, καὶ ὁ Γουλιέλμος ἐδέχθη εὐφροσύνως τὰ προταθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀρχηγῶν, τοῦ Μελὶκ καὶ τοῦ Σαλὶκ, οἵτινες κατείχοντο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ τιμωρήσωσι τοὺς προτέρους αὐτῶν μισθωτάς. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ἡ φραγκοτουρκικὴ στρατιὰ ἐπορεύθη πρὸς νότον κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν Καλαμῶν, καὶ ἔπειτα ἀνῆλθε τὸ ὡραῖον στενὸν τοῦ Μακρυπλαγίου, δι᾽ οὗ ἀναρριχᾶται ὁ σημερινὸς σιδηρόδρομος. Ὅτε δὲ ὁ Ἀνσελῖνος, ὅστις ἡγεῖτο τῆς πρωτοπορείας, ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκρώρειαν, οἱ ἐλλοχεύοντες Ἕλληνες ἐξώρμησαν ἐκ τῆς ἐνέδρας καὶ ἐπέπεσον κατ᾽ αὐτῶν. Δὶς ἀπεκρούσθησαν οἱ Φράγκοι πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀλλ᾽ ὁ Ἀνσελῖνος εἶπεν ὀνειδίζων αὐτοὺς

Οὐδὲν ἐντρέπεσθε ποσῶς νὰ παίζωμε ὡς κοπέλια ;
Ὡσὰν παιγνίδιν παίζομεν, τὸ λέγουσιν ἀμπάρες [2].

Τότε ὥρμησαν κατὰ τῆς ἀκρωρείας· οἱ δὲ Τοῦρκοι, ἀκολουθοῦντες ὄπισθεν, συνεπλήρωσαν τὴν ἧτταν τῶν Ἑλλήνων, καὶ οἱ ἡγούμενοι

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1321-4.
[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 5394-5.

τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἶχον ἐπιζητήσει καταφύγιον εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Γαρδικίου, τοῦ μετὰ δύο αἰῶνας φημισθέντος διὰ τὰς δύο ἐν αὐτῷ γενομένας φοβερὰς σφαγάς, ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἤχθησαν αἰχμάλωτοι πρὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Καὶ ὁ μὲν ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος εἶχεν εὐτυχήσει νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε πρὸ τῆς μάχης [1], ἀλλ᾽ οἱ δύο ἐπιζήσαντες συστράτηγοι αὐτοῦ, ὁ Μακρηνὸς καὶ ὁ Φιλῆς, μετὰ πολλῶν τῶν ἀκολούθων αὐτῶν εὑρίσκοντο νῦν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Γουλιέλμου. Οἱ δύο κυριώτατοι αἰχμάλωτοι ἐστάλησαν εἰς τὸ ὀχυρὸν Χλουμοῦτσι, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ὁ Φιλῆς· ὁ δὲ συνδέσμιος αὐτοῦ, καίπερ ἀπολυτρωθεὶς κατόπιν, ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατηγορήθη ἐπὶ λαθραίᾳ συνεργίᾳ μετὰ τοῦ Γουλιέλμου, ὅστις ἐλέγετο ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὸν ἐπὶ ἀμοιβῇ τῆς προδοσίας γάμον μετὰ τῆς ἐν χηρείᾳ εὑρισκομένης θυγατρὸς τοῦ πρώην αὐτοκράτορος Θεοδώρου Λασκάρεως, ἥτις ἔζη εἰς τὴν Βελίγοστην, τὴν ἐν τῷ Μορέᾳ βαρωνείαν αὐτῆς [2]. Εὐκόλως δὲ παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν τοιούτων ὑπονοιῶν ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ διέταξε τὴν ἐξόρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν στρατηγοῦ, ὅστις οὐκ ἀπιθάνως εἶχεν ἐγκολπωθῆ τὰς ἀξιώσεις τῆς δυναστείας τῶν Λασκάρεων.

Ἡ δὲ νίκη τοῦ Μακρυπλαγίου ἀπεμάκρυνε πάντα φόβον νέας ἐπιθέσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ Γουλιέλμος ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτῷ Λακεδαιμονίαν, ἧς οἱ κάτοικοι εἶχον φύγει εἰς τὸν Μυστρᾶν. Ἀντικατέστησε δ᾽ αὐτοὺς διὰ πιστῶν Φράγκων, οὓς παρεκάλεσε νἀνακτίσωσι τὴν ἠρημωμένην πόλιν, ἔστειλε τὸν στρατὸν αὐτοῦ νὰ δῃώσῃ τὴν χώραν τῶν Τσακώνων καὶ τὴν περίχωρον τῆς Μονεμβασίας, καὶ διέταξε τοὺς Τούρκους νὰ λαφυραγωγήσωσι τοὺς Σλάβους τῶν Σκορτῶν, οἵτινες, καίπερ ἀργότερον συγχωρηθέντες, εἶχον πάλιν ἀποστῆ, ἐπωφεληθέντες τὴν ἀπουσίαν τοῦ βαρώνου τῆς Καρυταίνης. Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ ὁ Γοδοφρεῖδος de Bruyères, παρακινηθεὶς ὑπὸ τῶν μέμψεων τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Μαμφρέδου, ἐπέστρεψεν ἐν μετανοίᾳ εἰς τὸν Μορέαν. Ἔπεσε δὲ πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ἡγεμόνος μὲ τὴν ζώνην αὐτοῦ περὶ τὸν τράχηλον [3] ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Ἀνδραβίδας· ἕνεκα δὲ τῶν ἀγαθῶν συστάσεων τοῦ Μαμφρέδου καὶ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν περὶ τὸν ἡγεμόνα

---

[1] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α΄ σ. 207. Ἀλλὰ τὸ Χρονικόν, οὗ ὁ συντάκτης εἶχε πιθανῶς ὀλιγώτερον ἀκριβεῖς εἰδήσεις, παριστάνει αὐτὸν ὡς συναιχμαλωτισθέντα.

[2] Ὁ πρῶτος αὐτῆς σύζυγος ἦτο βαρῶνος τῆς Βελίγοστης. Ἴδε ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α΄ σ. 180. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 92.

[3] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 5881⟩.

εὐπατριδῶν ἔτυχε συγγνώμης τὸ δεύτερον ἤδη. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι πέρατος τῆς ζωῆς ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν θεῖον αὐτοῦ καὶ ἡγεμόνα.

Περατωθέντος δ᾽ οὕτω τοῦ πολέμου, οἱ Τοῦρκοι ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε εἰς τὴν Ἀσίαν. Καὶ μάτην μὲν ὁ Γουλιέλμος παρεκάλεσεν ἐπιμόνως τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν νὰ μείνῃ· ἀλλ᾽ ὀλίγοι τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ συνήνεσαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῷ Μορέᾳ. Ἅπαντες δ᾽ οἱ διαμείναντες αὐτόθι ἐβαπτίσθησαν, καὶ δύο αὐτῶν ἀνέδειξεν ἱππότας ὁ Γουλιέλμος, δοὺς εἰς αὐτοὺς τιμάρια καὶ γυναῖκας· ὁ ἕτερος δ᾽ αὐτῶν φαίνεται νυμφευθεὶς εὐγενῆ δεσποινίδα, τὴν κυρίαν τῆς Παύλιτσας ἐγγὺς τῶν ἀρχαίων Βασσῶν. Ὅτε δὲ συνετάχθη τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἔζων ἀκόμη ἐν δύο χωρίοις τῆς χερσονήσου. Καὶ προςετέθη μὲν οὕτω νέον στοιχεῖον εἰς τὸν μικτὸν πληθυσμὸν τοῦ Μορέως· ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἡ χερσόνησος ἐκινδύνευε νὰ ἐρημωθῇ ἕνεκα τῶν ἐπελθόντων κατὰ τὸν πόλεμον θανάτων. Ὁ δὲ Οὖρβανὸς Δ´ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν βαρώνων στυγνὴν εἰκόνα τῆς ἐρημώσεως αὐτῆς· μία δὲ γυνὴ, καθ᾽ ἃ λέγει ὁ Σανοῦδος, ἀπέβαλεν ἑπτὰ συζύγους, τὸν μὲν μετὰ τὸν δὲ, πεσόντας ἅπαντας ἐν πολέμῳ [1].

Ἀπελπίσας δ᾽ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος περὶ τῆς διὰ τῶν ὅπλων ἀνακτήσεως τῆς Πελοποννήσου, προέτεινεν εἰς τὸν Γουλιέλμον γάμον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου, τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β´, μετὰ τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἰσαβέλλας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου διαδοχὴν τοῦ Γουλιέλμου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Συντελουμένου δὲ τοιούτου συμβιβασμοῦ, οὐ μόνον ἤθελεν ἐπέλθει ἡ καὶ πάλιν ἕνωσις τῆς Πελοποννήσου μετὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀποφευχθῇ ἡ περαιτέρω χύσις αἵματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ φιλικῆς συμπλησιάσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Φράγκων ἡ ἡγεμονία ἤθελεν ἐνισχυθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε θὰ ἠδύνατο νἀντιτάξῃ ἐν τῷ μέλλοντι σθεναρωτέραν ἀντίστασιν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλ᾽ οἱ Φράγκοι βαρῶνοι, μεγαλαυχοῦντες ἐπὶ τῷ ἔθνει ἐξ οὗ κατήγοντο, δὲν ἦσαν πρόθυμοι νὰ δεχθῶσιν Ἕλληνα ὡς μέλλοντα αὐτῶν ἡγεμόνα. Καίτοι

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 4513-5921. — Livre de la Conqueste σ. 153-99. —Libro de los fechos σ. 69-84.—Les Registres d'Urbain IV Τόμ. Β´ σ. 292-4. —*Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 116-18, 135.—***Παχυμέρους*** Τόμ. Α´ σ. 88, 205-9. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α´ σ. 80.

δὲ ὁ ἡγεμὼν εἶχε σύζυγον Ἑλληνίδα, οἱ Φράγκοι εὐπατρίδαι ἐξηκολούθουν νὰ ἐκλέγωσι γυναῖκας ἀπὸ τῶν ἀρίστων οἴκων τῆς Γαλλίας, ἡ δὲ διαφορὰ τῆς θρησκείας συνδυαζομένη πρὸς τὴν φυλετικὴν αὐτῶν ἀλαζονείαν ἐνέβαλλεν εἰς αὐτοὺς περιφρόνησιν πρὸς οἰκείωσιν μετὰ τοῦ Βυζαντίου. Καθ᾽ ἃ δὲ παρετήρησεν ὁ ἱστορικὸς Νικηφόρος Γρηγορᾶς [1], ἀπέφευγον τὴν κηδεστίαν οὐ μόνον τῶν κοινῶν ἑλληνικῶν οἴκων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ. Διὸ ἡ Ἰσαβέλλα προωρίσθη εἰς ἄλλον γάμον, δι᾽ οὗ αἱ τύχαι τῆς ἡγεμονίας ἡνώθησαν πρὸς τὸν μέγαν οἶκον τῶν Ἀνδηγαυῶν.

Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυὸς, ὁ φιλοδοξότατος τῶν συγχρόνων ἡγεμόνων, εἶχε τότε ἀναφανῆ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ θεάτρου τῆς Ἰταλίας. Κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Οὐρβανοῦ Δ´ ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν δύο Σικελιῶν, κατετρόπωσε τὸν Μαμφρέδον ἐν τῇ πολυθρυλήτῳ μάχῃ τοῦ Βενεουέντου. Μὴ ἀρκούμενος δ᾽ εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἰταλικῶν κτήσεων τῶν Σταουφιδῶν, ἐθεώρει ἑαυτὸν κληρονόμον τῶν ὑπερποντίων ἐκείνων χωρῶν, ἃς ὁ Μαμφρέδος εἶχε λάβει ὡς προῖκα τῆς γυναικὸς παρὰ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου. Καίτοι δὲ τότε ἡ ὡραία Ἠπειρῶτις Ἑλένη ἐτήκετο μετὰ τῶν τέκνων ἐν εἱρκτῇ τινι τῆς Ἰταλίας, ὁ Φίλιππος Κινάρδος ἐξηκολούθει κατέχων τὴν Κέρκυραν καὶ τὰ ἠπειρωτικὰ κάστρα ἐπί τινας ἔτι μῆνας εἴτε χάριν αὐτῆς εἴτε χάριν ἑαυτοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ ἄπιστος δεσπότης τῆς Ἠπείρου, ὅστις εἶχε πειραθῆ νὰ διαλλάξῃ τὸν ἀκάθεκτον ἐκεῖνον Φράγκον, δίδων αὐτῷ εἰς γάμον τὴν ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς καὶ παρέχων ὡς προῖκα τὴν Κέρκυραν, ἣν ἠρέσκετο νὰ θεωρῇ ὡς ἰδίαν ἑαυτοῦ κτῆσιν, ἣν ἠδύνατο αὐτὸς νὰ διαθέσῃ, ἐδολοφόνησε τὸν Κινάρδον τῷ 1266, σκοπῶν νὰ καταλάβῃ τὴν προτέραν ἐκείνην προῖκα τῆς Ἑλένης καὶ ἑνώσῃ αὐτὴν καὶ πάλιν μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χωρῶν. Ἀλλ᾽ ὁ Κινάρδος κατὰ τὸν βραχὺν ἄλλως χρόνον τῆς ἐν Κερκύρᾳ ἀρχῆς εἶχε παραχωρήσει ἐν αὐτῇ τιμάρια εἰς γενναίους ἱππότας, οἷοι οἱ ἀδελφοὶ Θωμᾶς καὶ Γαρνιέρος οἱ Ἀλαμᾶνοι, ἀνήκοντες εἰς οἶκον ἐκ Προβιγκίας ἤδη ἐγκατῳκισμένον ἐν Πάτραις, οὗ τὸ ὄνομα φέρει ἀκόμη Κερκυραῖος χρηματίσας βουλευτὴς ἐν τῷ ἑλληνικῷ κοινοβουλίῳ. Ὁ δὲ Γαρνιέρος Ἀλαμᾶνος ἀνέλαβε τὴν

Νόμισμα Καρόλου Ἀνδηγαυοῦ ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας.

[1] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α´ σ. 237.

ἄμυναν τῆς Κερκύρας ἐναντίον τοῦ δεσπότου, ἕως κατώρθωσε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ συμπατριώτου καὶ ὁμοδόξου Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, ὅςτις ἐπὶ ἀνταμοιβῇ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ διώρισεν αὐτὸν ἴδιον τοποτηρητὴν καὶ ἀρχιστράτηγον. Οὕτω δὲ τῷ 1267 ἡ ὡραιοτάτη τῶν Ἰονίων νήσων ἔγεινε κτῆσις τῶν Ἀνδηγαυῶν τῆς Νεαπόλεως, ὑφ᾽ οὓς διέμεινεν ἕνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα [1].

Ὁ Κάρολος ἐπόθει σφόδρα νὰ καταστήσῃ τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ἤπειρον ὁρμητήριον πρὸς κατάκτησιν τοῦ ὑπολοίπου τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐπεθύμει, καθ᾽ ἃ πολλοὶ κατακτηταί, νὰ ἔχῃ νόμιμόν τινα βάσιν τῆς προμελετωμένης κατακτήσεως. Διέτριβε δὲ τότ᾽ ἐν Ἰταλίᾳ ὁ ἔκπτωτος Λατῖνος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωμανίας Βαλδουῖνος Β΄, ὅςτις, ἀφ᾽ οὗ ματαίως εἶχεν ἐνοχλήσει τοὺς ἀπροθύμους ἰσχυροὺς τῆς Δύσεως, ἐνόμιζεν, ὅτι εἶχεν εὕρει ἐν τῷ νικητῇ τοῦ Βενεουέντου τὸν ἄνδρα τὸν θέλοντα νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς ἀνάκτησιν τοῦ ἀποβληθέντος θρόνου. Συνηντήθη δὲ ὁ ἔκπτωτος αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν δύο Σικελιῶν τῇ 27 Μαΐου τοῦ 1267, παρόντος καὶ τοῦ πάπα Κλήμεντος Δ΄ ἔν τινι δωματίῳ τοῦ ἐν Οὐιτέρβῳ παπικοῦ μεγάρου, κτιρίου ὅπερ ἐπεσκευάσθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν πρὸ βραχέος χρόνου, καὶ ὡμολογήθη συνθήκη, δι᾽ ἧς ἐδίδετο εἰς τὸν ἀνδηγαυικὸν οἶκον τὸ νόμιμον δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Παρεχώρησε δ᾽ ὁ Βαλδουῖνος Β΄ εἰς τὸν Κάρολον τὴν ὑφ᾽ ἑαυτοῦ καὶ τῶν προκατόχων κεκτημένην ἐπικυριαρχίαν «ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Μορέως καὶ ἁπασῶν τῶν χωρῶν, ἃς ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος ὑπὸ οἱονδήποτε τύπον εἶχε λάβει παρὰ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας». Ὁ δὲ Βιλλαρδουῖνος, ὅςτις ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τοῦ λογοθέτου αὐτοῦ Λεονάρδου τοῦ ἐξ Οὐηρόλου, ἑνὸς τῶν μαρτύρων τῆς συνθήκης, ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Καρόλου καὶ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ καὶ κυρίων· οἱ δὲ περιώνυμοι ἱππόται τῆς Ἀχαΐας ὑπεχρεοῦντο νἀποτελέσωσι μέρος τῶν δισχιλίων ἱππέων, οὓς ὁ Κάρολος ὑπεσχέθη νὰ προμηθεύσῃ χάριν ἀνακτήσεως τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἐντὸς ἓξ ἢ τὸ πολὺ ἑπτὰ ἐτῶν. Καὶ ὁ Βαλδουῖνος δ᾽ ἐθεώρησεν, ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Κάρολον τὰς χώρας, αἵτινες εἶχον ἀποτελέσει τὴν προῖκα τῆς δεσποίνης τῆς Ἠπείρου Ἑλένης

---

[1] **Παχυμέρους** Τόμ. Α΄ σ. 508. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ μέρ. α΄ σ. 195-201. Τόμ. Β΄ μέρ. α΄ σ. 309-11. — *Minieri Riccio* Alcuni fatti riguardanti Carlo J σ. 24.

καὶ «κατείχοντο ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Μαμφρέδου καὶ τοῦ Φιλίππου Κινάρδου», μετεβίβασε δ᾽ εἰς αὐτὸν ἐπὶ τοῦ χάρτου ἁπάσας τὰς νήσους τὰς ἀνηκούσας ποτὲ εἰς τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐξαιρουμένων τῶν ἀξιολογωτάτων τεσσάρων. Ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν συμμαχία ἔμελλε νὰ στερεωθῇ διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Καρόλου Βεατρίκης καὶ Φιλίππου τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαλδουίνου, ὅστις καὶ ἐτελέσθη μετὰ ἓξ ἔτη. Αἱ δὲ ἄλλαι διατάξεις τῆς συνθήκης δὲν εἶνε ἄξιαι λόγου, ἐπειδὴ ἡ ἐξέλιξις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἰταλίας ἐματαίωσε τὰς ἐλπίδας τῶν συμβαλλομένων ἰσχυρῶν, καθ᾽ ἃς ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ῥωμανίας ἔμελλε νἀνακτηθῇ ὑπὸ τῆς κρατερᾶς χειρὸς τοῦ Ἀνδηγαυοῦ [1].

Ἡ πρὸς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς φιλικὴ προςπέλασις εὐηρέστησεν, ὡς εἰκὸς, εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας. Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυὸς ἦτο Γάλλος, καὶ ἡ Ἀχαΐα ἦτο κατ᾽ ἀλήθειαν γαλλικὴ ἀποικία· ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου Θ΄, ὃν ὁ Βιλλαρδουῖνος εἶχε συναντήσει ἐν Κύπρῳ καὶ εἰς οὗ τὴν ἀπόφασιν εἶχε γείνει ἔφεσις πρὸς τιμωρίαν τοῦ μεγάλου κύρη τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος. Ἅτε δὲ ὢν βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἦτο γείτων ἰσχυρὸς, οὗ αἱ στρατιαὶ ἠδύναντο νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Γλαρέντζαν ἀπὸ τοῦ Βρενδησίου ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν. Καὶ ἡ Βενετία δὲ, ἥτις ἦτο πάντοτε σύμμαχος ἀσταθὴς, εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων, παρορμωμένη ὑπὸ λόγων ἰδίων συμφερόντων, ὁμολογήσει ἀνακωχὴν μετὰ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος, ὅστις ἔμενε κατὰ ταῦτα ἐλεύθερος νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῶν Φράγκων τῆς Ἀχαΐας καὶ τῶν Λομβαρδῶν τῆς Εὐβοίας. Καὶ ὁ μὲν δολερὸς Παλαιολόγος ὤμοσε νὰ τηρήσῃ *ἀγάπην καθαρὰν καὶ ἀδολίευτον* [2] μετὰ τῶν Βενετῶν καὶ ἐπικυρώσῃ τὰς ὑπαρχούσας αὐτῶν κτήσεις ἐν Κορώνῃ καὶ Μεθώνῃ, Κρήτῃ καὶ Εὐβοίᾳ· ἐκεῖνοι δὲ ὑπεσχέθησαν νὰ μὴ βοηθήσωσι τοὺς Λομβαρδοὺς ἐν Εὐβοίᾳ, ἀλλὰ νὰ μείνωσιν οὐδέτεροι ἐν περιπτώσει ἐπιδρομῆς τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν Μιχαὴλ, *ἵνα ἔχῃ κατακεκρατημένην ἡ βασιλεία του τὴν σκάλαν τοῦ Ἁλμυροῦ, ὅπως μὴ ἐπαίρωσιν ἀπὸ τῆς*

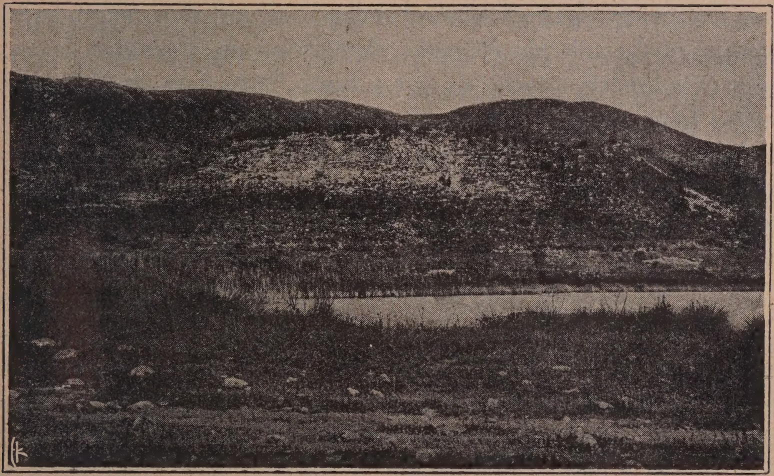

Νόμισμα Γουίδωνος Δελαρὸς

[1] *Ducange* Histoire de l'Empire de Constantinople Τόμ. Α΄ σ. 455-63. — *Buchon* Recherches Τόμ. Α΄ σ. 30-7. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 98, 123.

[2] Τῆς λέξεως *ἀγάπη* γίνεται καὶ σήμερον ἀκόμη χρῆσις ἐν Μάνῃ ⟨καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος⟩ ὡς τεχνικοῦ ὅρου πρὸς δήλωσιν τῆς παύσεως αἱματηροῦ ἀγῶνος.

τοιαύτης σκάλας βρώσιμα καὶ πόσιμα οἱ ἐν τῷ Εὐρίπῳ Βενέτικοι καὶ ἀποκομίζωσι ταῦτα εἰς ζωάρκειαν τῶν ἐν τῷ Εὐρίπῳ ἐχθρῶν τῆς βασιλείας του Λατίνων. Ὡς περαιτέραν δ᾽ ἀμοιβὴν διὰ τὴν ὅλως ἰδιοτελῆ ταύτην διαγωγὴν, ἐξόχως χαρακτηρίζουσαν τὴν πολιτικὴν τῆς Βενετίας καὶ ἀνταξίαν τῆς γερμανικῆς διπλωματίας ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ, ἡ βενετικὴ πολιτεία ἔμελλε νὰ κρατήσῃ τὸ ἄξιον λόγου θεσσαλικὸν ἐκεῖνο ἐπίνειον, τὸν Ἁλμυρὸν, καὶ δεχθῇ πάλιν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου *τὸν τόπον, ὃν εὑρίσκεται*

Ἀκρόπολις τοῦ βορείου μεσαιωνικοῦ Ἁλμυροῦ
Μαγοῦλα ᾽στὰ Κόκκινα (ἀκρόπολις τῆς ἀρχαίας Πυράσου)

ἡ Βενετία ἔχουσα ἐν αὐτῷ (τῷ Εὐρίπῳ) *κατὰ τὸ σήμερον.* Οἱ δὲ Γενουήνσιοι ἔμελλον νὰ ἐξωσθῶσιν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις θὰ ἠνοίγετο εἰς τὸ βενετικὸν ἐμπόριον. Αἱ δὲ νῆσοι ἐκεῖναι τοῦ Αἰγαίου, ὅσαι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας εἶχον ἀναγνωρίσει τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, ὤφειλον νῦν νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς τὸν Μιχαήλ. Ἡ εἰρήνη αὕτη, ὁμολογηθεῖσα τὸ πρῶτον τῷ 1265, ἐπεκυρώθη τῷ 1268 μετὰ ὀλίγων τινῶν μεταβολῶν ἐπὶ πέντε ἔτη[1]. Οὕτως ἡ Βενετία ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὑπερευδοκιμήσεως τῶν Γενουηνσίων αὐτῆς ἀντιπάλων

---

[1] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ′ σ. 66-89, 92-100. — *Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ′ σ. 369. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ′ σ. 1000.

καὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορίας ἐθυσίαζεν ἀδεῶς τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Λομβαρδούς.

Πρὶν ἢ δὲ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας λάβῃ συνδρομὴν παρὰ τοῦ νέου ἐπικυριάρχου, οὗτος ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Κορραδίνου, ὅστις εἶχε διαβῇ τὰς Ἄλπεις, ὅπως ἀξιώσῃ τὴν κληρονομίαν τῶν Σταουφιδῶν. Καίτοι ἡ χήρα τοῦ Μαμφρέδου ἦτο ἀδελφὴ τῆς συζύγου τοῦ Βιλλαρδουίνου, οὗτος ἔσπευσε νἀνταποκριθῇ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ δεσμοφύλακος αὐτῆς. Αἱ φεουδαλικαὶ ὑποχρεώσεις ἦσαν δι᾽ αὐτὸν ἰσχυρότεραι τῶν δεσμῶν τοῦ αἰσθήματος· ἅτε δὲ ὢν ἡγεμὼν φιλῶν ἐκθύμως τὸ μάχεσθαι, χάριν ἐπιζητήσεως μαχῶν πιθανῶς ἔδραττεν εὐχαρίστως τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ εἰς τὸν μάλιστα νικηφόρον μονάρχην τῆς νοτίου Εὐρώπης. Διό, συμπαραλαβὼν τοὺς δύο ἀνεψιούς, τὸν φοβερὸν Γοδαφρεῖδον de Bruyères καὶ τὸν Ἰωάννην de Chauderon, μέγαν κοντόσταυλον τῆς ἡγεμονίας, καὶ ἄλλους βαρώνους καὶ ἱππότας, τετρακοσίους τὸν ἀριθμόν, τὸ ἄνθος τοῦ ἀνανεωθέντος ἱππικοῦ τῆς Ἀχαΐας, μετέσχε τῆς ἐν Ταλιακότσῳ τῆς Ἰταλίας ὀλεθρίας μάχης,

Ove senz' arme vinse il vecchio Alardo

κατὰ τὸν Ἰταλὸν ποιητήν. Πράγματι δὲ τὴν ἧτταν τοῦ Κορραδίνου, ἣν ὁ Δάντης προσέγραψεν εἰς τὴν δεξιότητα τοῦ Ἐράρδου de Valeri, τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἀποδίδει εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας[1]. Κατ᾽ αὐτὸ ὁ ἡγεμὼν συνεβούλευσε Κάρολον τὸν Ἀνδηγαυὸν νὰ μεταχειρισθῇ τὸν δόλον, κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων, ἐναντίον ἐχθροῦ ὑπερτέρου τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἀφῆκεν ἑαυτὸν νὰ ὁδηγηθῇ ὑπὸ τῆς ἀπαραμίλλου πείρας τῶν ἐν Ἀνατολῇ πολέμων, ἣν εἶχεν ὁ Γουλιέλμος· τὸ δὲ σχέδιον αὐτοῦ, προτείναντος τὴν εἰς τὸ πλούσιον βασιλικὸν στρατόπεδον προσέλκυσιν τῶν φίλων τῆς λείας Γερμανῶν τοῦ Κορραδίνου καὶ ἔπειτα τὴν περικύκλωσιν αὐτῶν καθ᾽ ὃν χρόνον ἦσαν ἐπιδεδομένοι εἰς τὴν λεηλασίαν, ἐξηλέγχθη τελείως ἐπιτυχές. Ἀλλὰ συγγραφεὺς ἀμερόληπτος, ὁ Φλωρεντῖνος ἱστορικὸς Βιλλάνης[2], μαρτυρεῖ, ὅτι

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 6870-7072.—Livre de la Conqueste σ. 228-33. —Libro de los fechos σ. 88-9.—Τὸ Χρονικὸν ἄλλως συγχέει τὴν ἐν Ταλιακότσῳ μάχην πρὸς τὴν τοῦ Βενεουέντου.

[2] Παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΓ′ σ. 249. — *Del Giudice* Codice diplomatico Τόμ. Β′ σ. 140.

«ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος, ἱππότης μεγάλης ἀξίας» μετέσχε τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης μάχης μετὰ τοῦ Καρόλου καὶ Ἐράρδου, καίτοι ὁ Κλήμης Δ΄ παρώρμα εἰς τὸν διορισμὸν μαχητοῦ οὕτω δεξιοῦ ὡς στρατηγοῦ ἐναντίον τῶν ἀποστάντων Σαρακηνῶν τῆς Λουκέρας.

Μετὰ δὲ τὴν μάχην ὁ Γουλιέλμος συνώδευσε τὸν ἐπικυρίαρχον εἰς Νεάπολιν, ὁπόθεν ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Μορέαν κατάφορτος δώρων. Κατεῖχε δὲ ἤδη τὸν θρόνον ἐπὶ ἓν τέταρτον αἰῶνος, καὶ, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν υἱὸν, ἐπεθύμει διακαῶς, ὅπως ἡ πρεσβυτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ Ἰσαβέλλα συζευχθῇ μετὰ τοῦ Φιλίππου, τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, καὶ ἐνισχυθῇ οὕτως ἡ προςπέλασις ἡ ἐπελθοῦσα ἀπὸ τῆς ἐν Οὐιτέρβῳ συνθήκης μεταξὺ τῶν Ἀνδηγαυῶν τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς γαλλικῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας. Ἡ δὲ μελετωμένη κηδεστία ἔτυχε τῆς ἐγκρίσεως τῆς τε αὐλῆς τῆς Νεαπόλεως, ἥτις ἔβλεπεν, ὅτι αὕτη προῆγε τὰ περὶ τῆς Ἑλλάδος σχέδια αὐτῆς, καὶ τῶν ἐν Μορέᾳ πρωτευόντων ἀνδρῶν, οἵτινες ἔχαιρον, ὅτι ὁ σύζυγος τῆς νεαρᾶς ἡγεμονόπαιδος ἔμελλε νὰ εἶνε ὁμόφυλος καὶ ὁμόγλωσσος. Ἀλλὰ τὸ γαμήλιον συμβόλαιον ὑπῆρξεν ἐξαιρέτως εὐνοϊκὸν εἰς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς, ἐπειδὴ ὥριζεν, ὅτι, εἴτε ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἄφινε κληρονόμους εἴτε μὴ, ἡ ἡγεμονία ἔμελλε νἀνήκῃ εἰς τὸν οἶκον τῶν Ἀνδηγαυῶν. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαβε νὰ πείσῃ ἅπαντας τοὺς βαρώνους καὶ στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς νὰ ὀμόσωσιν, ὅπως παραδώσωσι τὰ κάστρα αὐτῶν εἰρηνικῶς εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ καὶ λάβωσι παρὰ τῆς ἡγεμονίδος Ἁγνῆς ἐπικυρώσιν τῶν συμβάσεων τούτων. Οὕτω δὲ ὁ Κάρολος ἐξησφάλισεν οὐ μόνον φαντασιώδη ἐπικυριαρχίαν, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν κτῆσιν τῆς Ἀχαΐας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος καὶ πρὸς τούτοις κατάλληλον βάσιν τῆς ἐκτελέσεως τῶν σχεδίων αὐτοῦ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ δὲ Ἰσαβέλλα ἦτο μὲν ἀκόμη ἄνηβος κόρη, ἀλλ᾽ ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ πατρικοῦ οἴκου ὡς θῦμα τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης. Τέσσαρες εὐγενεῖς δέσποιναι καὶ ὁ υἱὸς τῆς γηραιᾶς αὐτῆς τροφοῦ, ὅστις πιθανῶς εἶχεν ὑπάρξει συμπαίκτωρ αὐτῆς ἐν τῷ κάστρῳ τῶν Καλαμῶν, συναπῆλθον μετ᾽ αὐτῆς· ἐν μέσῳ δὲ τῆς πολὺ μεγαλειτέρας ἐν Νεαπόλει λαμπρότητος πάντως συχνὰ ἀνεμιμνήσκοντο τῆς γενετείρας Ἀχαΐας. Τῷ 1271 ἐτελέσθη ὁ γάμος ἐν τῇ ὡραίᾳ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Τράνου (Trani), καὶ ἡ Ἰσαβέλλα μετὰ τοῦ συζύγου ἐγκατῴκησεν ἐν τῷ κατὰ τὴν Νεάπολιν Κάστρῳ τοῦ Ὠοῦ (Castel dell' Uovo), αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ

φρουρίῳ, ἐν ᾧ μετὰ ἑξήκοντα ἔτη ἐπέπρωτο νἀποθάνῃ δεσμῶτις ἡ θυγάτηρ αὐτῆς [1].

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχεν ἐπαναλάβει τὴν ἀπόπειραν τῆς ἀνακτήσεως τοῦ Μορέως. Νέα στρατιά, ἧς μετεῖχον πλεῖστοι ὅσοι Τοῦρκοι καὶ Κομᾶνοι μισθοφόροι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν στενοῦ συγγενοῦς τοῦ αὐτοκράτορος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Μονεμβασίαν, καὶ ὁ Γουλιέλμος ἠναγκάσθη νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐπικυριάρχου. Ὁ Κάρολος ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν σῖτον, χρήματα καὶ ἄνδρας καὶ ἀνέθηκεν εἰς τὸν πρωτοστράτορα αὐτοῦ Dreux de Beaumont [2] νἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν αὐτῶν. Ἀλλ᾽ ἡ πολεμικὴ ἐνέργεια ὑπῆρξεν ἀμφοτέρωθεν ἀναξία λόγου. Οἱ μὲν Ἕλληνες, γενόμενοι συνετοὶ ἐκ τῶν ἡττῶν αὐτῶν παρὰ τὴν Πρίνιτσαν καὶ τὸ Μακρυπλάγιον, ἀπέφυγον νὰ ἔλθωσιν εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην, οἱ δὲ Φράγκοι δὲν εἶχον ἀρκετὰς ζωοτροφίας, ὅπως ἐπιχειρήσωσι μακρὰν πολιορκίαν τοῦ Μυστρᾶ. Διὸ μετ᾽ ἐπεκδρομὴν ἐπιχειρηθεῖσαν πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀποστατησάντων Τσακώνων ἡ ἐκστρατεία ἐπερατώθη· καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δὲ δὲν ἠπείγετο νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα. Καὶ ὁ μὲν πολυμήχανος Μιχαήλ, ἔμπλεως ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῷ γάμῳ τοῦ υἱοῦ τοῦ Βαλδουίνου Β´ μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Καρόλου, ἠγωνίζετο κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον νὰ προσελκύσῃ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ πάπα καὶ ἀπαμύνῃ οὕτω τὸν κίνδυνον νέας ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπαγγελλόμενος προθυμίαν πρὸς ἀποδοχὴν τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ δὲ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας παρεκλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου Ι´ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ αὐτοκράτορος ὅπως διέλθωσι διὰ τῶν κτήσεων αὐτοῦ κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτῶν εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Λουγδούνου (Lyon). Ἀλλ᾽ οἱ πληρεξούσιοι οὗτοι, ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ Ἀκροπολίτης, εἶχον τὴν ἀπερισκεψίαν νὰ περιπλεύσωσι τὴν Πελοπόννησον ἀντὶ νὰ διέλθωσι δι᾽ αὐτῆς, καὶ ταῦτα κατὰ μῆνα Μάρτιον. Ἐν ᾧ δὲ παρέπλεον τὴν Μαλέαν, ἐξερράγη τρικυμία ἐκ τῶν

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 118-19. — *Minieri Riccio* Alcuni fatti σ. 122, 140, 141. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Della dominazione Angiovina σ. 3. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Il Regno di Carlo I σ. 19, 20. — Libro de los fechos σ. 19. — *Muntaner* κεφ. CCLXII. — *D' Esclot* Cronaca κεφ. LXIV, — Cronaca di Morea ἐκδ. *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 438.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α´ μέρ. α´ σ. 221-6. Τόμ. Β´ μέρ. α´ σ. 326-7, 329. Τὸ δὲ Χρονικὸν τοῦ Μορέως συγχέει τὸν Beaumont καὶ τὸν Galeran d'Ivry, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γουλιέλμου.

συχνοτάτων κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἄκραν καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ· τῶν δύο πλοίων τὸ μὲν ἐβυθίσθη αὔτανδρον, τὸ δ᾽ ἕτερον, οὗ ἐπέβαινε καὶ ὁ Ἀκροπολίτης, μετὰ δυσκολίας κατώρθωσε νὰ διασωθῇ εἰς τὸν λιμένα τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατεχομένης Μεθώνης. Ὁ πολυπαθὴς ἱστορικὸς ἐξηκολούθησεν ἐκεῖθεν τὴν εἰς Λούγδουνον ἀποδημίαν, καὶ αἱ ὑπηρεσίαι, ἃς παρέσχεν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς πόλεως ἐκείνης χάριν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἑνώσεως, ἤγαγον, ὅτε καὶ πάλιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ὑπερίσχυσεν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, εἰς δευτέραν φυλάκισιν τοῦ Ἀκροπολίτου, ἥτις πάντως ὑπέμνησεν αὐτὸν τὴν προτέραν ἐν Ἠπείρῳ κάθειρξιν [1].

Οὐδαμοῦ δ᾽ ἀλλαχοῦ ὁ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγὼν εὗρε θερμοτέρους προμάχους ἢ ἐν τῇ ἀντιζήλῳ ταύτῃ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ. Τῷ 1271 ἐπερατώθη ἡ μακρὰ καὶ θυελλώδης ἀρχὴ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β´ [2]. Ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων τῆς τύχης περιπετειῶν εἶχε κατορθώσει ἐπιτηδείως νὰ διατηρήσῃ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ἐν τοῖς ὀρεινοῖς ἐρύμασι τῆς γενετείρας ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Παρὰ δὲ τὰς παραπλανήσεις τοῦ συζυγικοῦ αὐτοῦ βίου χρονογράφοι μοναχοὶ εἶχον περικοσμήσει τὸν κτίστην ἐκεῖνον τριῶν μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν διὰ τοῦ ἀρώματος τῆς ἁγιότητος καὶ ἡ μνήμη τῆς εὐσεβοῦς αὐτοῦ συζύγου, τῆς ἁγίας Θεοδώρας, διασώζεται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν Ἠπείρῳ, ἐν ᾗ τὰ ἱερὰ αὐτῆς κτίσματα ἦσαν ἴσως ἐξιλασμὸς καὶ ἀνακούφισις δι᾽ ἐνίας τῶν συμφορῶν, ἃς ἡ ἀκοίμητος φιλοδοξία τοῦ συζύγου εἶχεν ἐπισύρει κατὰ τῆς χώρας. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔγεινε καλογραῖα, καὶ ὁ τάφος αὐτῆς μετὰ τῆς ἐπεγγεγλυμμένης εἰκόνος αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου δεικνύεται μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῇ ὑπ᾽ αὐτῆς κτισθείσῃ ἐν Ἄρτῃ καὶ σήμερον φερούσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς. Πολλαὶ δὲ ἦσαν αἱ θαυμάσιαι θεραπεῖαι αἱ προσγραφόμεναι εἰς τὰ λείψανα αὐτῆς, καὶ φυσικὸν ἦτο, ὅπως γυνὴ θεραπεύσασα περίπτωσιν καρκίνου ἁγιασθῇ ὑπὸ τῆς εὐγνώμονος ἐκκλησίας [3].

---

[1] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α´ σ. 396-7. — Les Registres de Grégoire X ⟨ἐκδ. *Guiraud*⟩ σ. 124.

[2] Ὁ μὲν *Hopf* (ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 298) ὁρίζει ὡς ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸ 1271, ὁ δὲ *Finlay* ⟨History of Greece ἐκδ. *Tozer* Τόμ. Δ´ σ. 127 περὶ⟩ τὸ 1267.

[3] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α´ μέρ. α´ σ. 398. Τόμ. Β´ μέρ. α´ σ. 405-6. — Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας Γ´ σ. 81.

Ὁ θάνατος τοῦ Μιχαὴλ ἤγαγεν εἰς τελείαν διαίρεσιν τοῦ δεσποτάτου. Ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Νικηφόρος Α′ παρέλαβε τὴν Παλαιὰν Ἤπειρον καὶ τὴν Λευκάδα. Ἡ δὲ Κέρκυρα, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, εἶχε περιέλθει εἰς τὸν ἀνδηγαυικὸν οἶκον, καὶ ἡ ἱστορία αὐτῆς ἔκτοτε χωρίζεται ἀπὸ τῆς τῶν ἠπειρωτικῶν χωρῶν. Ἐν δὲ αὐτῇ τῇ Ἠπείρῳ ὁ αὐτὸς ἰσχυρὸς οἶκος εἶχεν ἀποκτήσει διὰ τῆς ἐν Οὐιτέρβῳ συνθήκης τὰς προτέρας κτήσεις τοῦ Μαμφρέδου. Καίτοι ὁ Κάρολος δὲν εἶχεν ἀκόμη τύχει εὐκαιρίας ἵνα καταλάβῃ ταύτας πάσας, ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον κατορθώσει

Ὁ ἐν Ἄρτῃ τάφος τῆς ἁγίας Θεοδώρας.

νὰ ἀνακτήσωσι ταύτας ἀπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Κινάρδου, καὶ τὰ Ἰωάννινα κατείχοντο ὑπὸ φρουρᾶς αὐτοκρατορικῆς. Ἀκόμη δὲ τὸ μὲν κράτος τοῦ Νικηφόρου ἐξετείνετο εἰς τὰ λείψανα τῆς Ἠπείρου καὶ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, ὁ δὲ νόθος τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Ἰωάννης Α′, ὁ ἐπιδείξας, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, προδοτικωτάτην διαγωγὴν ἐν τῇ μάχῃ τῆς Πελαγονίας, ἦτο ἐγκαθιδρυμένος ἐν ⟨τῇ σημερινῇ Ὑπάτῃ⟩, ταῖς μεσαιωνικαῖς Νέαις Πάτραις, ἃς οἱ Φράγκοι ἐκάλουν La Patre, κάτωθεν τῶν βράχων τῆς Οἴτης. Ἐκεῖθεν δὲ ἦρχεν ὁ Ἰωάννης μικτοῦ πληθυσμοῦ Βλάχων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπογόνων τῶν Μυρμιδόνων ἐκείνων, οὓς ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχεν ἀγάγει εἰς πολιορκίαν τῆς

Τροίας [1]. Τὰ ὅρια τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἦσαν ὁ Ὄλυμπος πρὸς βορρᾶν καὶ ὁ Παρνασσὸς πρὸς νότον, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοῦ Παρνασσοῦ κατήρχοντο μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, εἰς τὸ Γαλαξείδιον, καὶ περιελάμβανον μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας χώρας τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν. Παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου εἶχε λάβει τὴν προσωνυμίαν *σεβαστοκράτορος,* καὶ οἱ Φράγκοι ἐκ παρανοήσεως τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτοῦ ὀνόματος Δούκα ἐκάλουν αὐτὸν *δοῦκα* Νέων Πατρῶν. Ἐν δὲ τῇ ὡραίᾳ καὶ ὑγιεινῇ πόλει, ἧς εἶνε περιζήτητα τὰ λουτρὰ κατὰ τὸ θέρος ἐν τοῖς καθ᾿ ἡμᾶς χρόνοις, εἶχε κτίσει ὁ Ἰωάννης ὀχυρὸν κάστρον, οὗ τὰ ἐρείπια μαρτυροῦσι μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ [2]. Καὶ ὁ μὲν γάμος αὐτοῦ μετὰ θυγατρὸς τοῦ Ταρωνᾶ, Βλάχου ἄρχοντος, εἶχε προσελκύσει τὰς συμπαθείας τῆς φυλῆς ταύτης, ἡ δὲ ἀντίστασις εἰς τὴν καθυπόταξιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν, καίπερ ἐπισύρασα κατ᾿ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀσθενεστέρου μὲν, ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον ὀρθοδόξου, ἀδελφοῦ τὸ ἀνάθεμα τοῦ καιροσκόπου πατριάρχου ⟨Ἰωάννου τοῦ Βέκκου⟩, κατέστησεν αὐτὸν τὸν κυριώτατον ἀντιπρόσωπον τῆς φανατικῆς ἐκείνης ὀρθοδοξίας, εἰς ἣν ὁ ἑλληνισμὸς ἐμμένει μέχρι καὶ τῆς σήμερον στερρῶς. Ὑπὸ δὲ τὴν σημαίαν αὐτοῦ εὗρον στέγην πολλοὶ τῶν αὐστηρῶς ὀρθοδόξων οἴκων τῆς βασιλευούσης, ὧν τινες ἀπόγονοι ζῶσιν ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον ἐν ταῖς ἀρχαίαις αὐτοῦ κτήσεσι. Μεταξὺ δὲ τῶν φυγάδων ἦσαν ἱκανοὶ ἱερωμένοι, οἵτινες καὶ ἤρκεσαν, ὅπως συνέλθωσιν εἰς σύνοδον ἀναθεματίσασαν τὸν αὐτοκράτορα, τὸν πάπαν καὶ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην μετὰ τῆς διπλῆς ἐκείνης πικρίας ἥτις συνεδυάζετο ἐν τῇ ψυχῇ θεολόγων καὶ ἐξορίστων. Οὐχ ἧττον δύο τῶν Θεσσαλῶν ἐπισκόπων, οἱ τῶν Τρικκάλων καὶ τῶν Νέων Πατρῶν,

Ὁ πατριάρχης Ἰωάννης Βέκκος

[1] Πρβλ. ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α′ σ. 83.

[2] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 109 κ. ἑ.—Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3098. ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 153, 297.—***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 140.

ἐθάρρησαν νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τοῦ νέου τούτου σχίσματος· ἀλλ᾽ ὁ μὲν ⟨ἐπίσκοπος Τρικκάλων⟩ ἐφυλακίσθη, ὁ δὲ ⟨τῶν Νέων Πατρῶν⟩, ἀπογυμνωθεὶς ἁπάντων αὐτοῦ τῶν ἐνδυμάτων πλὴν τοῦ χιτῶνος, ἐξετέθη εἰς τὸ ὕπαιθρον ἐν παγετώδει νυκτὶ Δεκεμβρίου [1]. Τοιαῦται δὲ πράξεις οὐδεμίαν ἐπέτρεπον ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ ὑπερμέτρου ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ζήλου τοῦ νόθου δεσπότου.

Καὶ ὁ μὲν ἀκάθεκτος αὐτοῦ χαρακτὴρ ἦτο ἄριστα γνωστὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ᾽ ἡ παρελθοῦσα πεῖρα τοῦ αὐτοκράτορος περὶ τῶν δυσκολιῶν, ἃς εἶχον εὕρει αἱ στρατιαὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς ἠπειρωτικαῖς ἐκστρατείαις, καὶ ἡ κατάστασις τῶν ἀσιατικῶν θεμάτων καθίστανον εὐκταίαν τὴν περιστολὴν τῶν ἐχθρικῶν διαθέσεων ἀντιπάλου, ὃν δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτάξῃ. Διὸ ἐπεχείρησε νὰ κολακεύσῃ τὴν ματαιοφροσύνην τοῦ δεσπότου, διενεργήσας γάμον τοῦ ἰδίου ἀνεψιοῦ Ἀνδρονίκου Ταρχανειώτου καὶ τῆς ὡραίας θυγατρὸς τοῦ Ἰωάννου καὶ χορηγήσας εἰς τὸν δοῦκα τῶν Νέων Πατρῶν τὴν ὑψηλὴν προσωνυμίαν *σεβαστοκράτορος*. Ἀλλ᾽ ὁ Ταρχανειώτης, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῆ ἀξία λόγου στρατηγία ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, θεωρήσας ἑαυτὸν ὑποτιμηθέντα ἐν τῇ παροχῇ τῶν ἀξιωμάτων, ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν, ἐν ᾗ ἐτάχθη, καὶ ἔφυγε πρὸς τὸν πενθερὸν, ὅστις εὐχαρίστως ἔδραττε τὴν παρουσιαζομένην πρόφασιν πολέμου ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ δὲ σκέπη, ἣν ὁ Ἰωάννης παρέσχεν εἰς τὸν ἀποστατήσαντα ἀνεψιὸν καὶ ἀξιωματικὸν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τοῦ σεβαστοκράτορος ἠνάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα νἀποστείλῃ ἐναντίον αὐτοῦ μεγάλην στρατιὰν περιλαμβάνουσαν Τούρκους καὶ Κομάνους ἐπικούρους, ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Ἰωάννου, τοῦ νικητοῦ τῆς Πελαγονίας, στρατηγοῦ καλῶς γινώσκοντος τὰ κατὰ τὸν ἐχθρὸν καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ. Πολλαὶ δὲ πόλεις τῆς Θεσσαλίας ὑπετάχθησαν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατηγὸν, καὶ ὁ νόθος Ἰωάννης ἐζήτησεν ἄσυλον εἰς τὰ ὀχυρὰ τείχη τῶν Νέων Πατρῶν, ἃς εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων ὀχυρώσει. Καὶ ἡ μὲν ὑψηλὴ θέσις καὶ τὰ ἔντεχνα ὀχυρώματα τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ ὑπερισχύσωσι τῶν ἀγώνων τῶν τειχομάχων τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὸ πολυάριθμον τῆς φρουρᾶς ἤγαγε τὸν δεσπότην εἰς τὸν φόβον, ὅτι αἱ ζωάρκειαι ἔμελλον νὰ ἐπιλίπωσιν αὐτὴν ἐντὸς βραχέος χρόνου·

---

[1] Les Registres de Nicholas III ⟨ἐκδ. *Gay*⟩ σ. 134 - 7. — ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 144.

παρετήρει δ' ἀναμφιβόλως, ὅτι οἱ πολιορκηταὶ μετεχειρίζοντο ἀπειλάς, ὅπως ἀναγκάσωσι τοὺς ἀκολούθους αὐτοῦ νὰ προδώσωσιν αὐτόν. Διό, ἐκλέξας νύκτα σκοτεινήν, κατέβη διὰ σχοινίου ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων, καί, μεταμφιεσθεὶς εἰς ἱπποκόμον, διέβη διὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων, κραυγάζων ἐν γλώσσῃ δημώδει, ὅτι ἐζήτει δῆθεν ἵππον ἀπολωλότα. Ἐξελθὼν τέλος τοῦ στρατοπέδου προεχώρησε διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὰς Θήβας, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ὁμωνύμου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννου, τοῦ Σιριωάννου, ὡς καλεῖ αὐτὸν ὁ Βυζαντῖνος ἱστορικὸς ⟨Παχυμέρης⟩ [1], καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος. Χάριν δὲ σαγηνεύσεως τοῦ δουκὸς προέτεινεν εἰς αὐτὸν γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς Ἑλένης. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἀπέκρουσε μὲν αὐτὸς τὴν προτεινομένην συζυγίαν, φέρων ὡς λόγον τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ἰδίας ὑγιείας καὶ τὴν ἀρθριτικὴν αὐτοῦ διάθεσιν, ἀλλ' ἀντιπροέτεινεν ὡς γαμβρὸν τοῦ σεβαστοκράτορος τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Γουλιέλμον. Καὶ συνῄνεσε μὲν ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης, ἀλλὰ συνεφωνήθη ὅπως οἱ σύμμαχοι προσβάλωσι πρῶτον τὸν ἐχθρόν. Τότε ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ἡγούμενος τριακοσίων μέχρι πεντακοσίων Ἀθηναίων ἐφίππων λογχοφόρων, συνώδευσε τὸν φυγάδα μέχρις ὑψώματός τινος πλησίον τῶν Νέων Πατρῶν, ἐξ οὗ ἦτο ὁρατὴ ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιά, ἀνερχομένη εἰς τριακοντακισχιλίους ἱππεῖς. Ἀλλ' ἡ μεγίστη αὕτη διαφορὰ τοῦ πλή-

Ὁ ἱστορικὸς Παχυμέρης
εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου

[1] ⟨ **Παχυμέρους** Τόμ. Α´ σ. 328 ⟩.

θους τῶν ἀντιπάλων στρατιῶν δὲν ἐφόβησε τὸν γενναῖον δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ εἶπεν εἰς τὸν σύμμαχον ἑλληνιστὶ, μεταχειρισθεὶς φράσιν ἀπαντῶσαν παρὰ τῷ Ἡροδότῳ [1], ἥτις, καθ᾽ ἃ φαίνεται, εἶχεν ἀποβῆ παροιμιακὴ ἐν Ἑλλάδι [2], *Πολὺς λαὸς ὀλίγοι ἄνθρωποι* [3]. Ἔπειτα δὲ προσεφώνησε τοὺς Ἀθηναίους ἱππότας, καὶ εἶπεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι, ἄν τις ἐφοβεῖτο νἀντιμετωπίσῃ στρατιὰν ἔχουσαν τοιαύτην τεραστίαν διαφορὰν πλήθους, ἦσαν ἐλεύθεροι νἀπέλθωσιν οἴκαδε. Δύο μόνοι ἐποιήσαντο χρῆσιν τῆς ἀδείας αὐτοῦ, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοπέδου. Οἱ πολιορκηταὶ τῶν Νέων Πατρῶν κατελήφθησαν ὑπὸ καταπλήξεως τελείας, καὶ ἡ μεγάλη αὐτῶν στρατιὰ, ἡ συγκειμένη ἐκ στοιχείων συμμίκτων καὶ ἑτερογενῶν, συνεχύθη ὑπὸ τοῦ συμπαγοῦς στίφους τῶν Φράγκων. Κατέλαβε δ᾽ αὐτὴν πανικὸς ἐκ τῶν οὐκ ἀσυνήθων εἰς τὰς βαλκανικὰς στρατιάς. Διαδοθείσης τῆς κραυγῆς, ὅτι εἶχεν ἐπιτεθῆ κατ᾽ αὐτῶν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἢ καὶ αὐτὸς ὁ φοβερὸς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, ἔφυγον ἀτάκτως, καὶ ὁ νόθος Ἰωάννης εἰςῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὰς Νέας Πάτρας ἐν θριάμβῳ. Καὶ ἡ μὲν βυζαντιακὴ πίστις προσέγραψε τὴν ἧτταν ταύτην εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ θεοῦ ἐναντίον τῶν Κομάνων ἐπικούρων, οἵτινες εἶχον λαφυραγωγήσει θεσσαλικὰς μονὰς καὶ πλὴν ἄλλων ἀσεβημάτων εἶχον μεταχειρισθῆ τὰς ἁγίας εἰκόνας ἀντὶ τραπεζῶν [4]. Νεώτερος δὲ ἱστοριογράφος θὰ ἔλεγε προτιμότερον, ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει, ὡς ἐν πολλαῖς ἄλλαις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, ἡ θεία πρόνοια συνετάχθη μετὰ τῶν ὀλιγαρίθμων μὲν, ἀλλ᾽ ὁμογενῶν καὶ εὐσυντάκτων ἐφίππων μαχητῶν. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης ἐτήρησε τὴν εἰς τὸν Φράγκον σύμμαχον δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ ἔλαβε σύζυγον τὸν Γουλιέλμον Δελαρὸς, εἰς ὃν ἐδόθησαν ὡς προὶξ ἡ Λαμία, τὸ Γαρδίκι, ἐπέχον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Κρεμαστῆς Λαρίσης, ἡ Γραβιὰ, κειμένη κατὰ τὴν ἀπὸ Λαμίας εἰς τὰ Σάλωνα ὁδὸν, καὶ τὸ Σιδηρόκαστρον ἢ ἡ Σιδερόπορτα, ἡ ἀρχαία Ἡράκλεια οὐ μακρὰν τῶν Θερμοπυλῶν [5]. Οὕτω δὲ ἡ δύναμις τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἐπεξετάθη μέχρι τῆς Θεσσαλίας.

Τὸ δὲ ἄγγελμα τῆς νίκης τῶν Νέων Πατρῶν ταχέως ἔφθασεν

---

[1] **Ἡροδότου** Ζ′ 210.

[2] ⟨ Πρβλ. **Ν. Γ. Πολίτου** Παροιμίαι Τόμ. Β′ σ. 297 κ. ἑ. ⟩.

[3] ⟨ *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes 121 ⟩.

[4] ⟨ **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α′ σ. 112 ⟩.

[5] Livre de la Conqueste σ. 408, 413. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 136.

εἰς τὴν Εὔβοιαν, ὅπου οἱ Λομβαρδοὶ βαρῶνοι διέγνωσαν, ὅτι ὁ νόθος σεβαστοκράτωρ ἦτο χρήσιμος σύμμαχος ἐναντίον τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος, ὅστις ἦτο κοινὸς ἐχθρὸς αὐτοῦ καὶ ἑαυτῶν. Καὶ δὴ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τῆς ἐναντίον τοῦ δουκὸς τῶν Νέων Πατρῶν ἀποστολῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς στρατιᾶς ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχεν ἀποστείλει μέγαν στόλον ὑπὸ τὸν ναύαρχον Φιλανθρωπηνὸν, ὅπως ἐμποδίσῃ πᾶσαν σύμπραξιν τῶν Φράγκων τῆς Εὐβοίας μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Ὁ δὲ στόλος οὗτος ἐστάθμευσε νῦν ἐν Δημητριάδι κατὰ τὸν Παγασητικὸν κόλπον, καὶ οἱ Εὐβοεῖς βαρῶνοι, παρορμηθέντες ὑπὸ τῆς κατὰ γῆν ἐπιτυχίας τῶν Φράγκων, ἀπεφάσισαν νὰ νικήσωσι καὶ κατὰ θάλασσαν. Διὸ ἐξήρτυσαν στολίσκον εὐβοϊκῶν καὶ κρητικῶν πλοίων, φερόντων ξυλίνους πύργους, οἵτινες παρεῖχον εἰς αὐτὰ τὴν ὄψιν πόλεων πλεουσῶν, καὶ ἀνέθηκαν τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θανόντος Βενετοῦ βαΐλου. Οὕτω τὸ ἄνθος τῶν Λομβαρδῶν εὐπατριδῶν μετέσχεν ἐκστρατείας, ἥτις πρὸ βραχέος χρόνου ἤθελε θεωρηθῇ ἀδύνατος, *ὥςπερ ἂν εἰ εἰς οὐρανὸν ἐπεχείρουν τοξεύειν* [1]. Ἀλλὰ συγκυρίας ἐπελθούσης ἠδυνήθη νἀναδειχθῇ ἡ ἐπιχείρησις ἐκείνη νικηφόρος. Οἱ ἀντίπαλοι στόλοι συνεκρούσθησαν ἐν τῷ ὡραίῳ ἐκείνῳ κόλπῳ, ἐν ᾧ θὰ ἠδύναντο εὐκόλως νὰ σταθμεύσωσιν οἱ στόλοι τοῦ κόσμου ὅλου, καὶ παρὰ τὸ ὑπέρτερον πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν πλοίων οἱ Φράγκοι ἀπὸ τῶν ξυλίνων αὐτῶν πύργων ἐστενοχώρησαν δεινῶς τοὺς πολεμίους, τῆς μάχης ὁμοιαζούσης μᾶλλον πρὸς πολιορκίαν κατὰ γῆν ἢ πρὸς ναυμαχίαν. Καὶ ὁ μὲν Φιλανθρωπηνὸς ἐτραυματίσθη θανασίμως, πολλὰ δὲ τῶν πλοίων αὐτοῦ ἐξώκειλαν, καὶ ἡ ναυαρχὶς ἐσύρετο ὑπὸ τῶν νικητῶν, ὅτ᾽ ἔφθασεν αἴφνης ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τῆς παρὰ τὰς Νέας Πάτρας ἡττηθείσης στρατιᾶς. Ἐπιβιβάσας δ᾽ εἰς τὰ κενὰ πλοῖα τοὺς ἀρίστους τῶν στρατιωτῶν, προςέβαλε τοὺς ὑπὸ τοῦ καμάτου καταβεβλημένους Λομβαρδοὺς μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥςτε συνέλαβεν ἅπαντα αὐτῶν τὰ πλοῖα πλὴν δύο. Καὶ εἷς μὲν τῶν τριτημορίων, Γουλιέλμος Β´ ὁ Οὐηρωναῖος, ὅστις ὡς ἐκ τῆς συζύγου, οὔσης κυρίας τοῦ Πασσαβᾶ, ἦτο καὶ στρατοπεδάρχης τοῦ Μορέως, ἐφονεύθη, πολλοὶ δὲ τῶν Εὐβοέων εὐπατριδῶν καὶ ὁ Βενετὸς αὐτῶν ναύαρχος ἐζωγρήθησαν· ὁ δὲ ἀδελφὸς Γουλιέλμου τοῦ Οὐηρωναίου Γυιβέρτος ἐπεχείρησε νὰ διασωθῇ ἐπὶ ἐλαφρῶς ὡπλισμένου πλοίου εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἀλλ᾽ ἡ πόλις αὕτη ἐσώθη ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων χάρις

---

[1] ⟨ **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α´ σ. 117 ⟩.

εἰς δραστηρίαν ἐνέργειαν τοῦ Βενετοῦ βαΐλου καὶ τῆς βενετικῆς παροικίας, ἥτις εἶχεν ἀποστῆ τῆς οὐδετερότητος αὐτῆς ἐπὶ τῷ ἐπιφόβῳ ἀγγέλματι ἐπικειμένης προσβολῆς, καὶ χάρις εἰς τὴν ταχεῖαν ἀποστολὴν ἐπικουρίας παρὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν [1].

Καὶ ὁ μὲν ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἀπεπειράθη νὰ συνεχίσῃ τὴν νίκην, ἀλλ᾽ ἐπέστρεψε μετὰ τῶν αἰχμαλώτων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔπειτ᾽ ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας ἐν δυσαρεσκείᾳ. Ἀλλ᾽ οἱ Λομβαρδοὶ τῆς Εὐβοίας ἠναγκάσθησαν νῦν νὰ παλαίσωσι κατ᾽ ἐχθροῦ σπουδαιοτέρου, ἀναφανέντος ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, ὃν ἡ ὑπερφίαλος αὐτῶν ἀλαζονεία εἶχε μεταβάλει εἰς πολύτιμον θεράποντα τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Καὶ δὴ χρόνον τινὰ πρὸ τῆς μάχης τῆς Δημητριάδος ἔζη ἐν Εὐβοίᾳ ἱππότης Καρύστιος καλούμενος Λικάριος, οὗ οἱ πρόγονοι εἶχον ἔλθει ἐξ Οὐικεντίας (Vicenza), βραχὺν χρόνον, καθ᾽ ἃ φαίνεται, μετὰ τὴν ἐν Εὐβοίᾳ ἐγκατάστασιν τῶν Λομβαρδῶν [2]. Τὸν Λικάριον, πενέστατον τυχοδιώκτην μεγάλην ἔχοντα φιλοδοξίαν, εὑρίσκομεν τὸ πρῶτον ὑπηρετοῦντα ἐν τῇ αὐλῇ Γυιβέρτου Β´ τοῦ Οὐηρωναίου, ὅστις εἶχε διαδεχθῆ ὡς τριτημόριος τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας τὸν Γουλιέλμον Β´, πεσόντα ἐν τῇ παρὰ τὴν Δημητριάδα ναυμαχίᾳ. Ἐν δὲ τῷ οἴκῳ τοῦ Γυιβέρτου κατῴκει καὶ ἡ δέσποινα Φελίζα, χήρα τοῦ τριτημορίου Ναρζώττου, ὅστις ἐκηδεμόνευε τὸν ἀνήλικον αὐτῆς υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ πατρός. Ἦτο δ᾽ ἡ μὲν Φελίζα ἀκόμη θελκτική, ὁ δὲ Λικάριος φιλόδοξος· θαρρήσας δὲ νὰ ἐξομολογηθῇ εἰς αὐτὴν τὸν ἔρωτα αὐτοῦ εἶδεν αὐτὴν ἀνταποδίδουσαν τὸ αἴσθημα, καὶ ἐνυμφεύθη αὐτὴν κρυφίως. Καὶ ἡ μὲν λύσσα τῶν συγγενῶν τῆς Φελίζας ἐπὶ τῷ ἀνοικείῳ διὰ τὴν ἀνισότητα γάμῳ τούτῳ ὑπῆρξεν ἄμετρος. Ὁ δὲ Λικάριος, ἀποπειρα-

---

[1] ***Παχυμέρης*** Τόμ. Α´ σ. 307-9, 322-36. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α´ σ. 109-20. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 120-2. — Les Registres de Nicholas III σ. 134-7. — ***Μιχαὴλ Παλαιολόγου*** ⟨Αὐτοβιογραφία, ἐκδ. *Troïtzky*⟩ σ. 8.

[2] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 119. Τὸ χωρίον τοῦτο ὁριστικῶς ἀποδεικνύει ἐσφαλμένην τὴν γνώμην τοῦ *Finlay* ⟨A history of Greece ἐκδ. *Tozer*⟩ Τόμ. Δ´ σ. 141, καθ᾽ ἣν ὁ Λικάριος ἦτο Γενουήσιος ἐκ τοῦ περιωνύμου οἴκου τῶν Ζαχαριῶν. ⟨Ὀρθῶς λέγεται καταγόμενος ἐξ Οὐικεντίας καὶ ἐν τῇ τοῦ ***Γρηγοροβίου*** Ἱστορίᾳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν μεταφρ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Τόμ. Β´ σ. 789 καὶ ἐν τῇ τοῦ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. ϛ´ σ. 376⟩. Οἱ δὲ Βυζαντῖνοι ἱστορικοὶ καλοῦσιν αὐτὸν Ἰκάριον. ⟨Ἴδε ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α´ σ. 95. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α´ σ. 410 κ. ἑ.⟩

θεὶς νὰ τύχῃ τῆς ἐπεμβάσεως διαφόρων μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἰσχυρῶν ἀνδρῶν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ καὶ ἀποτυχὼν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κάρυστον καὶ ἐγκατῴκησεν ἐν βραχώδει ἐρύματι τῆς νήσου, ὅπερ ἐκαλεῖτο ὡς ἐκ τῆς εἰς τοὺς ἀνέμους ἐκτεθειμένης αὐτοῦ θέσεως Ἀνεμοπύλαι [1]. Προςλαβὼν δ' εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἄλλους τυχοδιώκτας, οἷοι δὲν ἔλειπον ἐν τῇ φεουδαλικῇ Εὐβοίᾳ, καθίδρυσε τοιαύτην τρομοκρατίαν διὰ τῶν συχνῶν αὐτοῦ ἐπικαταβάσεων εἰς τοὺς περικειμένους ἀγροὺς καὶ τὰ χωρία οὕτως, ὥστε οἱ ἀγρόται ἠναγκάζοντο νὰ μετοικῶσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πλησιεστάτης πόλεως καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ συγκομίσωσι τὰ γεώργια αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ χωρὶς νὰ τάξωσι πρῶτον φρουροὺς, ἀγγέλλοντας εἰς αὐτοὺς πότ' ἐπήρχετο ὁ Λικάριος. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐβαρύνθη τὴν λαφυραγώγησιν τῶν χωρικῶν· ἐπειδὴ δὲ κατείχετο ἀκόμη ὑπὸ δίψης ἐκδικήσεως τῶν ὑπεροπτικῶν βαρώνων, οἵτινες εἶχον ἀπολακτίσει αὐτὸν, ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Ἰδὼν δὲ, ὅτι αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἐγίνοντο ἀσπασίως δεκταὶ, μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Εἶπε δ' εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι θὰ ἐπεχείρει τὴν καθυπόταξιν τῆς ὅλης Εὐβοίας, ἂν ἐλάμβανεν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, καὶ προέτεινε νὰ παραδώσῃ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ κάστρον, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ὁρμητήριον τῆς ἐπιθέσεως. Τὸ δὲ σχέδιον αὐτοῦ ἔγεινε δεκτὸν, παρεδόθη εἰς αὐτὸν στρατὸς, καὶ ἀνέλαβεν ἄτακτον πόλεμον ἐπιθέσεων καὶ ἐνεδρῶν κατὰ τῶν Λομβαρδῶν, εἰς οὓς ἐπήνεγκε μεγάλας βλάβας ἐν τῇ νήσῳ· καὶ ἐκυρίευσε μὲν τὸν Ὠρεὸν, κατέλαβε δὲ καὶ ὠχύρωσε τὸ κάστρον La Cuppa, ⟨ἀντιστοιχοῦν πιθανῶς πρὸς τὰς σημερινὰς Γούβας τοῦ δήμου Τελεθρίων⟩ [2]. Ἀλλ' οἱ τριτημόριοι ἔτυχον ἀξίας λόγου βοηθείας παρὰ τοῦ ἐπικυριάρχου ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, ὅστις ἐπωφελήθη ἀνάπαυλαν τοῦ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων πολέμου ἐν τῷ Μορέᾳ, ὅπως διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Εὔβοιαν μεθ' ὡς πλείστων ἀνδρῶν, καὶ ἀπέσπασε τὸ κάστρον La Cuppa ἀπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὸ ἑλληνικῆς φρουρᾶς. Ἄλλος δὲ μεγάλαυχος, ἀλλ' ὀλιγώτερον χρήσιμος σύμμαχος ὑπῆρξεν ὁ Dreux de Beaumont, ὁ πρωτοστράτωρ Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, ὅστις ἠκολού-

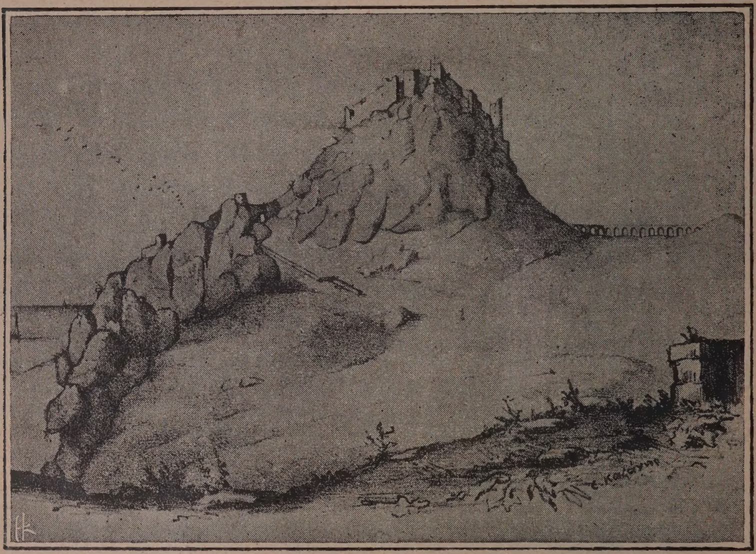
---

[1] ⟨***Παχυμέρους*** Τόμ. Α΄ σ. 410. Ἴδε περὶ τῶν Ἀνεμοπυλῶν ***Γ. Ζολώταν*** ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ ἔτ. Θ΄ σ. 7 κ. ἑ.⟩

[2] ⟨Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν μεταφράσει τῆς τοῦ ***Γρηγοροβίου*** Ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν Τόμ. Α΄ σ. 514 ἐν τέλει τῆς σημειώσεως⟩.

θησε τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας μεθ' ἑπτακοσίων ἀνδρῶν. Καὶ ἂν μὲν κρίνωμεν ἐκ τῶν κομπασμῶν αὐτοῦ, ἤρχετο διὰ νὰ ῥίψῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἡ ἰσχυρογνωμοσύνη αὐτοῦ ἔγεινεν αἰτία νὰ ὑποστῇ ἐπιφανῆ ἧτταν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ὠρεοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὴν Δημητριάδα ἧτταν τῶν Λομβαρδῶν ὁ Λικάριος ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον ἐν Εὐβοίᾳ μετὰ μεγαλειτέρας ἀκόμη ἐπιτυχίας. Πολλοὶ τῶν νησιωτῶν εἶχον ἤδη συρρεύσει ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ, καὶ ἐθάρρησε νὰ πολιορκήσῃ τὸ κάστρον

Τὸ κάστρον τῶν βαρώνων τῆς Καρύστου κατὰ τὸν Buchon

τῆς Καρύστου (Castel Rosso), τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ γενετείρας. Ὁ δὲ Ὄθων de Cicon, ὁ Βουργούνδιος βαρῶνος τοῦ κάστρου τούτου, ἀντέσχε μὲν ἐπὶ μακρὸν κατὰ προσβολῆς κοινῆς ἀπό τε γῆς καὶ θαλάσσης, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῇ, καὶ ὁ Λικάριος ἀντημείφθη πλουσίως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὴν ἀξίαν πολλοῦ λόγου ἅλωσιν τοῦ κάστρου ἐκείνου. Εἶχε δὲ ἀποδεχθῇ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, καθ' ἃ πρὸ αὐτοῦ οἱ Κομνηνοί, τὰς ἀρχὰς τοῦ τιμαριωτισμοῦ· διὸ παρεχώρησεν εἰς τὸν πιστὸν θεράποντα τὴν ὅλην Εὔβοιαν ὡς τιμάριον ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς διατηρήσεως διακοσίων ἱπποτῶν χάριν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἐπικυριάρχου. Ἔδωκε δὲ πρὸς τούτοις

αὐτῷ εἰς γάμον εὐγενῆ καὶ πλουσίαν Ἑλληνίδα, διαδεχθεῖσαν τὴν ὡραίαν Φελίζαν. Τὰ δείγματα ταῦτα εὐνοίας ἐξώθησαν τὸν Λικάριον εἰς περαιτέρους ἀγῶνας. Καὶ κατελήφθησαν μὲν καὶ ἀνεκτίσθησαν τὰ κάστρα La Cuppa, Λάρμενα καὶ Κλεισοῦρα (La Clisura), καὶ μέχρις αὐτῶν δὲ τῶν ἀκτῶν τῆς Εὐβοίας ἔγεινεν αἰσθητὴ ἡ δύναμις τοῦ Λικαρίου. Ἡ δὲ γείτων νῆσος Σκόπελος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς δυςπόρθητος, καθ᾿ ἃ δ᾿ ἐκαυχῶντο, καὶ ἂν ὅλη ἡ ἀρχὴ τῆς Ῥωμανίας ἤθελεν ἀπολεσθῆ, ἐκεῖνοι ἔμελλον νὰ διασωθῶσιν· ὁ δὲ Φίλιππος Γκίζης, ὁ ἀλαζὼν βαρῶνος τῆς νήσου, εἶχε τὴν ἀφροσύνην νὰ λέγῃ περὶ ἑαυτοῦ τὸν στίχον τοῦ Ὀβιδίου

Major sum quam cui possit fortuna nocere [1],

ἤτοι «Εἶμαι παρὰ πολὺ μέγας, ὥςτε δὲν δύναται νὰ μὲ βλάψῃ ἡ τύχη». Ἀλλ᾿ ὁ Λικάριος, ὅςτις ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ Σκόπελος ἔπασχεν ὑπὸ λειψυδρίας, ἐπετέθη κατ᾿ αὐτῆς ἐν ὥρᾳ μεγάλου θερινοῦ καύσωνος, καί, ἀναγκάσας αὐτὴν εἰς παράδοσιν, ἀπέστειλε τὸν ὑπέρφρονα αὐτῆς αὐθέντην δέσμιον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ μέχρις αὐτῆς δὲ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος βλέπομεν προχωροῦντα τὸν Λικάριον ⟨παρὰ τὸ Ταίναρον [2]⟩ καὶ ἐκδιώκοντα τὸν δυναστεύοντα τῶν Κυθήρων οἶκον Βενιέρη καὶ τοὺς Βιάρους τῶν Ἀντικυθήρων.

Ἡ Βενετία, ὡς εἰκός, ἐθορυβήθη μεγάλως ἐκ τούτων αὐτοῦ τῶν ἐπιτυχιῶν· δὲν ἐπεθύμει δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ συστήματος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ τριαρχίας καὶ τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν ἰσχυρᾶς καὶ ἑνιαίας διοικήσεως ἀνδρὸς δεξιοῦ, δυναμένου νὰ ἱδρύσῃ δυναστείαν. Διό, ὅτ᾿ ἀνενέωσε τῷ 1277 τὴν συνθήκην αὐτῆς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὥρισε ῥητῶς, ὅτι ἐπετρέπετο εἰς αὐτὴν «νὰ βοηθῇ καὶ συγκρατῇ τὴν νῆσον Εὔβοιαν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ» ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος [3].

Ἐξηκολούθησε δ᾿ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ κάμνῃ χρῆσιν τοῦ ἀνήκοντος

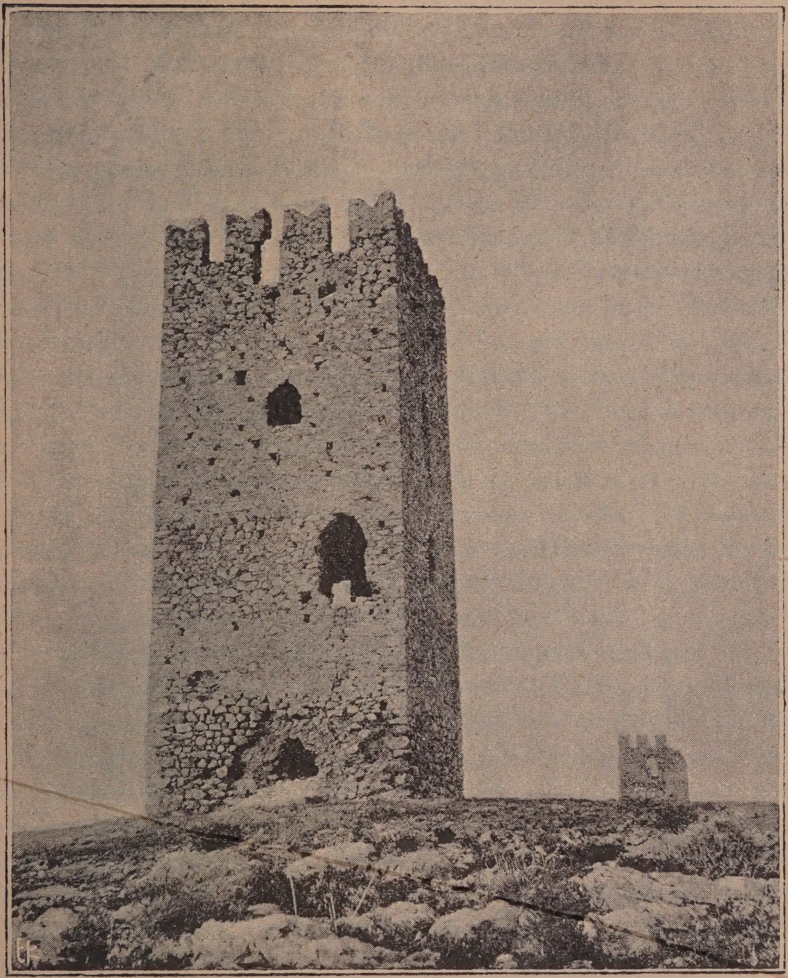
[1] ⟨***Ὀβιδίου*** Μεταμορφώσεων VI, 195. — *Sanudo* παρὰ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 123⟩.

[2] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ′ σ. 237. — ⟨Ὁ συγγραφεὺς οὐκ ὀρθῶς λέγει in the Bay of Navarino «the port of rusches (λιμένι τῶν σχοίνων), as it was called. Ἐν τῷ λατινικῷ κειμένῳ τοῦ ἐγγράφου, εἰς ὃ παραπέμπει, ἀναγινώσκομεν in portu Qualiarum, ὁ δὲ λιμὴν οὗτος, καθ᾿ ἃ σημειοῦσιν ὀρθῶς οἱ ἐκδόται ἐν σ. 231 σημ. 1, εἶνε ὁ παρὰ τὸ Ταίναρον ὑπὸ τῶν Βενετῶν ναυτίλων κληθεὶς Porto Quaglio, πιθανῶς ὁ Ἀχιλλέως λιμὴν τῶν ἀρχαίων⟩.

[3] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ′ σ. 133-49. — *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Γ′ σ. 84-96. — *Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ′ σ. 393.

εἰς αὐτὸν δικαιώματος τοῦ πολεμεῖν ἐναντίον τῆς Εὐβοίας, καὶ ὁ Λικάριος, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν Ὠρεῷ βασιλικοῦ στόλου καὶ ὑπὸ στίφους μισθοφόρων Καταλωνίων, οἵτινες τὸ πρῶτον νῦν ἐμφανίζονται ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, ἀπεφάσισεν οὐδὲν ὀλιγώτερον ἢ ἐπίθεσιν ἐναντίον αὐτῆς τῆς Χαλκίδος. Γινώσκων ἐκ πικρᾶς πείρας τὴν ὑπεροψίαν τῶν Λατίνων, οἵτινες ἦτο βέβαιον, ὅτι ἔμελλον νὰ παραπλανηθῶσιν ἐκ περιφρονήσεως εἰς ἐξόρμησιν ἐναντίον τῆς προσβολῆς ξένου ἐχθροῦ, ἔστησαν ἐνέδραν κατὰ τῆς ὁρμητικῆς φρουρᾶς καὶ τότε μόνον ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς πόλεως. Εὑρίσκετο δὲ τότ' ἐν Χαλκίδι ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης Δελαρὸς, ὁ ἥρως τῶν Νέων Πατρῶν, ὅςτις, καίπερ ὢν ἀρθριτικὸς, ἐπέβη τοῦ ἵππου, ἐξῆλθε τῆς πύλης μετὰ τοῦ τριτημορίου Γυιβέρτου τοῦ Οὐηρωναίου καὶ τῶν ἀκολούθων ἑαυτοῦ καὶ τούτου καὶ ἐτράπη πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν Ὠρεὸν καὶ τὰ βόρεια τῆς νήσου. Αἱ ἀντίπαλοι στρατιαὶ συνηντήθησαν παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Βατῶντα. Ἀλλ' οἱ ὁρμητικοὶ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερισχύσωσι τῆς μαχαίρας τῶν Καταλωνίων καὶ τῆς στρατηγικῆς τέχνης τοῦ Λικαρίου. Ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἐτραυματίσθη, καὶ, μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὸν ἀρθριτικὸν πόδα ἐντὸς τοῦ ἀναβολέως, ἔπεσε χαμαὶ καὶ ἐζωγρήθη μετὰ τοῦ Γυιβέρτου καὶ πολλῶν ἄλλων. Τότε δὲ ἡ Χαλκὶς ἐφαίνετο ἐκτεθειμένη εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Λικαρίου, ἀλλ' ἕνεκα δεινῆς ἥττης τῆς αὐτοκρατορικῆς στρατιᾶς ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ Βενετοῦ βαΐλου κατωρθώθη ἡ διάσωσις τῆς πόλεως. Καὶ δὴ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν εἶχε πλεύσει ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἰς τὸν Ὠρεὸν, εἶχεν ἀποσταλῆ στρατιὰ ὑπὸ δύο αὐτοκρατορικοὺς στρατηγοὺς, τὸν ⟨Ἰωάννην⟩ Συναδηνὸν καὶ τὸν ⟨Μιχαὴλ⟩ Καβαλλάριον, ὅπως προσβάλῃ τὸν φοβερὸν σεβαστοκράτορα Ἰωάννην. Ἀντεπεξῆλθε δὲ οὗτος ἐναντίον αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ πεδιάδι τῶν Φαρσάλων, ἥτις εἶνε ὁμοίως ὀνομαστὴ ἔν τε τοῖς ἀγῶσι Ῥωμαίων κατὰ Ῥωμαίων καὶ τῷ τελευταίῳ πολέμῳ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ δὲ δεξιὰ στρατηγία τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν Ἰταλῶν αὐτοῦ ἐπικούρων ἔκριναν τὴν μάχην. Καὶ ὁ μὲν ἕτερος τῶν στρατηγῶν τοῦ αὐτοκράτορος, ⟨ὁ Συναδηνὸς⟩, ἐζωγρήθη, ὁ δὲ ἄλλος, ⟨ὁ Καβαλλάριος⟩, ἔφυγεν, ἀλλ' ἀπέθανεν ἐκ τῶν κακῶν, ἅτινα ὑπέστη ἐν τῇ διώξει. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἐν Χαλκίδι βαΐλος Μοροζίνης Ῥόσσος, ὁ ἐπικληθεὶς Ἀγαθὸς ἕνεκα τῶν ἀφειδῶν αὐτοῦ δαπανῶν χάριν προαγωγῆς τῆς πόλεως, εἶχε μεριμνήσει δραστηρίως περὶ τῆς ἀμύνης αὐτῆς. Ὁ κίνδυνος, ὃν διέτρεχεν ἡ

Χαλκίς, ἠγγέλθη τοῦτο μὲν εἰς τὸν Ἰάκωβον Δελαρός, ὅστις διῴκει τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ναυπλίαν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἐξαδέλφου, τοῦτο δὲ εἰς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν. Διὰ κατεσπευσμένης πορείας ὁ Ἰά-

Ὁ νοτιοδυτικὸς τῶν παρὰ τὰ Φύλλα πύργων κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρήστου Οἰκονόμου.

κωβος ἔφθασεν εἰς τὴν Χαλκίδα ἐν τῷ ἀπιστεύτως βραχεῖ χρόνῳ εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν, καὶ ἡ πόλις ἐσώθη. Ὁ Λικάριος ἠρκέσθη εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ὡραίου κάστρου Filla ⟨ ὅπου τὰ Φύλλα τοῦ

σημερινοῦ δήμου Χαλκιδέων⟩, καὶ ἔπειτα, παραλαβὼν τοὺς αἰχμαλώτους δεσμίους, ἔπλευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἐκδίκησις αὐτοῦ ἦτο τελεία· ὁ ἀλαζὼν ἀδελφὸς τῆς πρώτης συζύγου Γυιβέρτος, οὗ ἄλλοτε εἶχεν ὑπάρξει ἁπλοῦς θεράπων καὶ ἱππότης, ἦτο νῦν αἰχμάλωτος αὐτοῦ, αὐτὸς δ᾽ ἠξιοῦτο μεγίστης τιμῆς καὶ ἐμπιστοσύνης παρὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ ἔλαβε τὸ ἀξίωμα *μεγάλου κοντοσταύλου* τοῦ Βυζαντίου εἰς νέαν ἔνδειξιν τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ δὲ Βυζαντῖνος ἱστορικὸς ⟨Νικηφόρος Γρηγορᾶς⟩ παρέστησε τὴν τελευταίαν σκηνὴν τοῦ θριάμβου τοῦ Λικαρίου ἐπὶ τὸ δραματικώτερον ἐν περιγραφῇ ἀνταξίᾳ τῶν ὡραιοτάτων σελίδων τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Δεικνύει εἰς ἡμᾶς τὸν Γυιβέρτον ἱστάμενον δέσμιον πρὸ τῆς πύλης τῆς βασιλικῆς αἰθούσης τῶν ἀκροάσεων, ἐν ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ κάθηται ἐπὶ τοῦ βασιλείου θρόνου, ἔχων *περὶ αὐτὸν πᾶσαν τὴν σύγκλητον μετὰ λαμπροῦ καὶ κοσμίου τοῦ σχήματος ἱσταμένην*. Ἔπειτα δ᾽ εἰσέρχεται ὁ Λικάριος, ὁ χθὲς καὶ πρότριτα δοῦλος τοῦ Γυιβέρτου, νῦν μετὰ λαμπρᾶς τῆς ἐσθῆτος, καὶ διὰ τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ ἤθους ἐπιδεικνύων εἰς ὁποίαν περιωπὴν εἶχεν ἀνέλθει. Καὶ τοῦ μὲν δεσμώτου τὸ στῆθος πάλλει ὁσῶραι ταχύτερον, ὁ δὲ Λικάριος κοινολογεῖται κρυφίους λόγους εἰς τὸ οὖς τοῦ αὐτοκράτορος. Ταῦτα πάντα ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἡ λομβαρδικὴ ὑπεροψία δὲν ἠδύνατο νἀνεχθῇ αὐτά· αἱ φλέβες τοῦ Γυιβέρτου διερράγησαν, καὶ ἔπεσε νεκρὸς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους[1].

Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἠδύνατο δικαίως νὰ καυχηθῇ ἐπὶ τοῖς θριάμβοις αὐτοῦ. Οὐ μόνον εἶχεν ἀνακτήσει τὴν βασιλεύουσαν, ἀλλὰ καὶ εἶχε κατισχύσει τῶν ἡγεμόνων τῶν δύο ἐν Ἑλλάδι ἰσχυροτάτων φραγκικῶν κρατῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐπωφελήθη ὅμως τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ δουκὸς Ἰωάννου, ὅπως ἀποσπάσῃ χώρας ἀπὸ τῶν Φράγκων τῶν Ἀθηνῶν, καθ᾽ ἃ εἶχε πράξει ὁ Βιλλαρδουῖνος ἐν ὁμοίᾳ περιστάσει εὑρεθείς. Καὶ δή, ἂν ἤθελεν ἐπιμείνει εἰς τὴν παραχώρησιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ τιμαρίου τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ναυπλίας ἀντὶ λύτρων τοῦ δουκός, ὑπῆρχε πιθανῶς φόβος, ὅτι ἤθελον ἀναταραχθῇ τὰ κατὰ τὰς βυζαντιακὰς ἐν τῷ Μορέᾳ κτήσεις. Ἀπ᾽ ἐναντίας οὐδὲ λίθον κἂν ἐζήτησε τῶν ἀθηναϊκῶν φρουρίων. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐσκέφθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν δεσμώτην σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα καὶ μεταβάλῃ οὕτως αὐτὸν εἰς σύμμαχον. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν ὑγιείαν τοῦ Ἰωάννου εἶχον οὕτως, ὥστε τοιοῦτος γάμος δὲν ἦτο εὐπρεπής· διὸ

---

[1] ⟨**Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α′ σ. 97⟩.

ἀπέλυσεν αὐτὸν ἀντὶ λύτρων τριακοντακισχιλίων χρυσῶν νομισμάτων, ἀντιστοιχούντων πρὸς τριάκοντα ἓξ περίπου χιλιάδας δραχμῶν [1]. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι λόγοι πολιτικῆς συνέσεως καὶ ὄχι γενναιοφροσύνη ἤγαγον εἰς τὴν τοιαύτην ἐπιείκειαν τοῦ Μιχαήλ. Πράγματι ὁ αὐτοκράτωρ ἐγίνωσκεν, ὅτι κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυὸς, ἀνὴρ, οὗ ἐφοβεῖτο τὰ φιλόδοξα σχέδια, παρεσκεύαζε τέλος τὴν ἀπὸ μακροῦ ἀναμενομένην ἐκστρατείαν αὐτοῦ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐγγύτερον δὲ τοῦ Βυζαντίου εἶχεν ὁ Παλαιολόγος ἀκοίμητον καὶ νικηφόρον ἀντίπαλον, τὸν δοῦκα τῶν Νέων Πατρῶν, ὅστις διὰ μὲν κηδεστίας συνεδέετο πρὸς τὸν δουκικὸν οἶκον τῶν Ἀθηνῶν, διὰ δὲ δεσμῶν φιλίας καὶ ἐμπορίας πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον τῆς Νεαπόλεως [2]. Τέλος ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ πρωτευούσῃ ὑπῆρχεν ὁμὰς δυσηρεστημένων ἱερωμένων, οἵτινες ἐθεώρουν ὡς σχισματικὸν τὸν ἄνδρα τὸν ἀποστείλαντα πρέσβεις εἰς τὸν πάπαν καὶ ἐπιχειρήσαντα νὰ προλάβῃ τὸν διαμελισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαὴλ ἦτο προνοητικὸς ἡγεμὼν, κατενόησεν, ὅτι τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα ὅπερ εἶχεν ἀποδεχθῇ τῷ 1262 δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τῷ 1279. Ὁ δὲ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης δὲν ἐπέζησε μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπόλυσιν, ἀποθανὼν τῷ 1280· διεδέχθη δ᾽ αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχῇ ὁ ἀδελφὸς Γουλιέλμος, βαρῶνος τῆς Λεβαδείας [3].

Ὁ Λικάριος μετὰ τὴν ἐπιφανῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπόμπευσιν τῶν ἐχθρῶν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ ἐξέλεξεν ὡς οἰκητήριον αὐτοῦ τὸ κάστρον τὰ Φύλλα, οὗ τὰ ἐπιβλητικὰ λείψανα μέχρι καὶ τῆς σήμερον δεσπόζουσι τοῦ Ληλαντίου πεδίου. Καὶ ἐκτὸς μὲν τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος ἦτο νῦν κύριος τῆς νήσου, καὶ τοιαύτην ἐξήσκει τρομοκρατίαν, ὥστε οὐδεὶς ἠδύνατο ἐν ἀσφαλείᾳ νὰ καλλιεργήσῃ τοὺς ἀμπελῶνας τοῦ πεδίου, οὐδὲ ἠδύναντο οἱ ἱερεῖς νὰ ἁγιάσωσι κατὰ τὰ Θεοφάνεια τὰ ὕδατα τῆς ἱστορικῆς πηγῆς Ἀρεθούσης [4]. Πέραν δὲ τῆς Εὐβοίας ἐξηκολού-

---

[1] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 95-7. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α′ σ. 205, 410-3. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 119-20, 122-7, 136. — ⟨*Stefano*⟩ *Magno* σ. 181-2.

[2] *Del Giudice* La famiglia di re Manfredi σ. 393-7. — Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Γ′ Τόμ. ΚΒ′ σ. 16, 19. Τόμ. ΚΓ′ σ. 237.

[3] Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Δ′ Τόμ. Γ′ σ. 162.

[4] Ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει, νομίζω, ἡ φράσις τοῦ *Sanudo* ⟨παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 127⟩ batizar la Croce al Fonte. Λέγων δὲ Fonte

θει νὰ προξενῇ τὸν μετάμελον τῶν Φράγκων ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ, καθ᾽ ἣν εἶχον μεταστῇ πρὸς τὸν ἐχθρόν. Πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος διεδέχθη τὸν Φιλανθρωπηνὸν ὡς ναύαρχος τοῦ Βυζαντίου, λαβὼν τὴν συνήθη προσωνυμίαν *μεγάλου δουκός*· ὡς τοιοῦτος δ᾽ ἐδῄωσε τὰς νήσους Σέριφον καὶ Σίφνον, ἃς ἐκυρίευσεν ἐκδιώξας τοὺς Λατίνους αὐτῶν δυνάστας, κατέλαβε πολλὰ κάστρα ἐν τῇ ἠπείρῳ καὶ ἐπεχείρει καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν διὰ τοῦ στόλου ἐπιδρομὴν κατὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουλιέλμου. Ἔπειτα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀφανίζεται ἐκ τῆς ἱστορίας, οὐδὲ γινώσκομεν ὁποῖον τὸ τέλος αὐτοῦ, οὐδὲ τί ἀπέγειναν τὰ τέκνα, ἅτινα ἀπέκτησεν ἐκ τῆς πλουσίας αὐτοῦ Ἑλληνίδος συζύγου. Ἡ περιπετειώδης καὶ μυθιστορικὴ αὐτοῦ σταδιοδρομία καταπλήσσει τὴν φαντασίαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ περιόδῳ τῶν παραβόλων κινδυνευτῶν ὑπερηυδοκίμησε τοὺς ὁμοίους αὐτῷ. Οὐδεὶς ἄλλος Λατῖνος αὐτόμολος ἔβλαψε πλειότερον αὐτοῦ τοὺς ὁμοφύλους. Καὶ δὴ ἀπέσπασε μὲν σχεδὸν ἅπασαν τὴν Εὔβοιαν ἀπὸ τῶν Λομβαρδῶν, μετὰ δὲ τῶν Βυζαντίνων συμμάχων ἀπήλλαξε τῶν Ἰταλῶν δυναστῶν σχεδὸν ἁπάσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὧν τινες ἐξηκολούθησαν ἔκτοτε ἀποτελοῦσαι μέρος τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ μέχρις αὐτῆς δὲ τῆς Παφλαγονίας ἔδρεψε δάφνας, νικήσας τοὺς Τούρκους [1]. Διεδέχθη δ᾽ αὐτὸν ὡς μέγας δοὺξ τοῦ Βυζαντίου ἄλλος Λατῖνος, ὁ ἐξ Ἀνάφης Ἰωάννης de lo Cavo, ὅστις ἐξηκολούθησεν, εἰ καὶ κατὰ τρόπον ἧττον δραματικόν, τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς τὸ διεξαχθὲν ὑπὸ τοῦ ταπεινοῦ τὸ γένος ἱππότου τῆς Καρύστου.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐπερατώθη ἡ ἐν τῷ Μορέᾳ μακρὰ ἀρχὴ τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου. Μετὰ τὸ 1272 ὁ μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑλλήνων ἐν τῇ χερσονήσῳ ἀγὼν ἐλώφασε χάρις εἰς τὰς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου καὶ τοῦ πάπα, ὁ δὲ Γουλιέλμος καὶ ὁ Dreux de Beaumont κατώρθωσαν, ὡς εἴδομεν, νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς τὴν Εὔβοιαν, ὅπως βοηθήσωσι τοὺς Λομβαρδοὺς ἐναντίον τοῦ Λικαρίου. Ἀλλὰ μετὰ τρία ἔτη οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο καὶ πάλιν ἐχθροπραξιῶν, ὁ δὲ ἡγεμὼν διέταξε τὸν ἀνεψιὸν Γοδοφρεῖδον de Bruyères νὰ παραλάβῃ τοὺς Ἀνδηγαυοὺς ἐπικού-

---

ἐννοεῖ βεβαίως τὴν πολυθρύλητον Ἀρέθουσαν, ἐξ ἧς διέρχεται ὁ μεταβαίνων εἰς τὰ Φύλλα καὶ τὸ Ληλάντιον πεδίον.

[1] **Παχυμέρους** Τόμ. Α′ σ. 413. — **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α′ σ. 98. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 127, 144.

ρους, οὓς εἶχε θέσει εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὁ Κάρολος ὡς ἀρχιστράτηγος αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐξ αὐτῶν φρουρὰς ἐν τοῖς νοτίοις συνόροις τῶν Σκορτῶν. Ὁ Γοδοφρεῖδος μετέβη μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν εἰς χωρίον, ὅπερ οἱ Σλάβοι τῶν Σκορτῶν ἀπὸ τῶν πολλῶν αὐτοῦ καρυῶν εἶχον ὀνομάσει Μεγάλην Ἀράχοβαν· κεῖται δὲ τοῦτο καὶ σήμερον ἀριστερὰ τῆς μεταξὺ Τριπόλεως καὶ Σπάρτης ὁδοῦ, διατηροῦν τὸ αὐτὸ σλαβικὸν ὄνομα [1]. Ἐκεῖ ἠσθένησαν οἱ Γάλλοι στρατιῶται ἐκ θανατηφόρου γαστρικοῦ πυρετοῦ, πιόντες ἀπρονοήτως τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, οὗ ἀφθονεῖ τὸ χωρίον ἐκεῖνο. Καὶ ἤγαγε μὲν τολμηρῶς ὁ στρατηγῶν αὐτῶν τοὺς ὑπολειφθέντας ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ᾽ ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς νόσου, περατώσας οὕτως ἀδόξως τὸν περιπετειώδη αὐτοῦ βίον. Ἐν δὲ τῷ ἑλληνικῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως ἔτυχε τοῦ ἑξῆς ἐπιταφίου·

Οἱ πάντες τὸν ἐκλάψασιν, μικροί τε καὶ μεγάλοι,
αὐτὰ τὰ ὄρνεα τὰ ἄλαλα καὶ αὐτὰ ἐκλάψανέ τον·
ἀϊλλοὶ ζημία ποῦ ἐγίνετον ἐτότε εἰς τὸν Μορέαν.
Καὶ ποῖος οὐκ ἐβλαστήμησεν, καὶ τίς οὐκ ἐλυπήθη;
πατέραν εἶχαν τὰ ὀρφανά, ἄντραν εἶχαν οἱ χῆρες,
ἀφέντην καὶ διαφέντοραν ὅλη ἡ φτωχολογία.
Τοὺς ἅπαντας ἐφύλαγεν ἀπὸ τὴν ἀτυχίαν·
ποτὲ φτωχὸν οὐκ ἄφινε νὰ δυστυχοατυχήσῃ,
ἄνθρωπον ποῦ ἐχρημάτιζεν νὰ πέσῃ εἰς πενητείαν [2].

Ἀλλ᾽ οἱ Ἕλληνες αὐτοῦ ἐχθροὶ κατελήφθησαν ὑπὸ ἀμέτρου χαρᾶς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι, ὅτι ἀπέθενεν ὁ *καλλιώτερος εἰς ὅλους τοὺς στρατιῶτες, ὅπου ἦσαν εἰς τὴν Ῥωμανίαν* [3].

Τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς ἀρχῆς τοῦ Γουλιέλμου πληροῦσι μόνον φεουδαλικαὶ ἔριδες, ὧν ἡ παρακολούθησις δὲν συντελεῖ εἰς τὴν μόρφωσιν ἐξαιρέτως εὐνοϊκῆς γνώμης περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ μαχητοῦ

---

[1] Τὰ παρὰ τὴν Μεγάλην Ἀράχοβαν *κρύα νερά*, ⟨ὧν μνημονεύουσι τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἐν στ. 7205⟩ καὶ δύο ἄλλα χωρία τοῦ Livre de la Conqueste σ. 379 καὶ 385, συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τοῦ ταὐτισμοῦ αὐτῆς μετὰ τῆς μεταξὺ Τριπόλεως καὶ Σπάρτης Ἀραχόβης, εἰ καὶ αὕτη ἡ Ἀράχοβα κεῖται πολὺ νοτιώτερον τῆς περιοχῆς τῶν Σκορτῶν. Διὰ τοῦτο ὁ *Buchon* (La Grèce continentale σ. 492) τοποθετεῖ τὴν μεγάλην Ἀράχοβαν πλησίον τῆς Δημητσάνης. Ἄλλως δὲ τὸ ὄνομα Ἀράχοβα εἶνε κοινὸν ἐν Ἑλλάδι.

[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7177-232. — Livre de la Conqueste σ. 236. — Libro de los fechos σ. 92.

[3] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 3235-6⟩.

τούτου, ὅστις ἑλκύει ἡμᾶς πολὺ περισσότερον ὁδηγῶν τοὺς ἱππότας αὐτοῦ εἰς τὴν μάχην ἢ ὅτε κατετρίβετο εἰς πολιτικὰ τεχνάσματα ἐν τῇ ὑψηλῇ κούρτῃ. Καὶ ἡ μὲν διπλῆ ἀποστασία τοῦ Γοδοφρείδου ἀπὸ τοῦ ἐπικυριάρχου εἶχε, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, τιμωρηθῆ διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ κατεχομένης βαρωνείας τῶν Σκορτῶν εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἐξ ἀρρενογονίας κληρονόμους αὐτοῦ· διό, ἐπειδὴ ἀπέθανεν ἄτεκνος, ἡ βαρωνεία αὕτη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἡγεμόνα, ὅστις ἐπέτρεψεν εἰς τὴν χήραν τοῦ Γοδοφρείδου Ἰσαβέλλαν Δελαρὸς νὰ κρατήσῃ τὸ ἥμισυ αὐτῆς ὡς ἴδιον ἑαυτῆς κλῆρον κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν τῇ χώρᾳ. Ἀλλὰ κατὰ τῆς παραχωρήσεως ταύτης διεμαρτυρήθη ὡς πλησιέστατος ἐξ ἀγχιστείας συγγενὴς ἱππότης τις, καλούμενος Pestel, ὅστις καὶ ὑπέβαλεν ἔφεσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας Κάρολον τὸν Ἀνδηγαυόν. Οὗτος δὲ διέταξε τὸν ὑποτελῆ νὰ παραχωρήσῃ τὴν βαρωνείαν εἰς τὸν Pestel· ἀλλ᾽ ὁ Γουλιέλμος δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, καὶ τὸ ζήτημα περιωρίσθη ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον. Ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ἡ Ἰσαβέλλα δὲν ἔμεινε χήρα ἐπὶ μακρόν. Καὶ δὴ δύο ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προτέρου αὐτῆς συζύγου ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ τοῦ κόμητος Βριέννης καὶ Ἀλητίου (Lecce) Οὔγωνος, ἀρχαίου φίλου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος Α΄. Κατήγετο δ᾽ ὁ Οὔγων ἐξ οἴκου προωρισμένου νὰ διακριθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος περισσότερον ἀκόμη ἢ πρότερον ἐν τῇ Γαλλίᾳ, τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Παλαιστίνῃ. Ὁ οἶκος οὗτος ὡρμᾶτο, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ τοῦ Σαμπλίττου, ἐκ Καμπανίας, ἐν ᾗ ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Οὔγωνος Καπέτου. Ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος δύο γόνοι τοῦ φιλοκινδύνου τούτου οἴκου ἀπέβησαν περιώνυμοι ὁ μὲν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ὁ δ᾽ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος Βάλθερος εἶχεν ἐπιτραπῇ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ΄ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀλητίου, πόλεως κειμένης πλησίον τοῦ Βρενδησίου, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἔγεινε βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Βαλθέρου τούτου, τετάρτου τῶν ἐν τῷ οἴκῳ ὁμωνύμων, διωρίσθη κόμις Ἰόππης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου καὶ ἀπέθανε μετὰ πολλὰς βασάνους καὶ στρεβλώσεις ἐν τῇ εἱρκτῇ. Τούτου ὁ υἱὸς Οὔγων, ὅστις νῦν συνεδέθη πρὸς τὰς τύχας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀχαΐας, ἦτο ἤδη ἄριστα γνωστὸς εἰς τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς βαρώνους τοῦ Μορέως. Ὑπάρξας πατρῷος ἐχθρὸς τῶν Σταουφιδῶν ἐν τῇ νοτίῳ Ἰτα-

λίᾳ, εἶχε πολεμήσει κατὰ τοῦ Μαμφρέδου ἐν Βενεουέντῳ καὶ εἶχε συναγωνισθῆ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου καὶ Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ ἐν Ταλιακότσῳ. Ἀμοιβὴ δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ εἰς αὐτὸν ἀπόδοσις τῶν ἐν Ἀλητίῳ κτήσεων αὐτοῦ, ὧν εἶχεν ἀποστερηθῆ. Τῷ δὲ 1277 εἶχε τελεσθῆ ἐν Ἀνδραβίδᾳ ὁ γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰσαβέλλας ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς νύμφης, τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννου. Ἔλαβε δὲ ὁ Οὔγων τὸ εἰς τὴν σύζυγον ἀνῆκον ἥμισυ τῆς μεγάλης βαρωνείας τῶν Σκορτῶν, καὶ, διαρρυθμίσας τὰ καθ᾽ ἑαυτὸν, διορίσας δὲ καὶ ἐπιτρόπους πρὸς ἐπίβλεψιν τῶν ἰδίων συμφερόντων, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Μετ᾽ οὐ πολὺ δ᾽ ἀπέθανεν ἡ Ἰσαβέλλα, καταλιποῦσα υἱὸν. ὅστις ἐπέπρωτο νὰ ὑπάρξῃ ὁ τελευταῖος Γάλλος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν [1].

Ἄλλο δέ τι φεουδαλικὸν ζήτημα προὐξένησεν εἰς τὸν Βιλλαρδουΐνον πολὺ μεγαλειτέρας ἐνοχλήσεις ἢ τὰ κατὰ τὴν βαρωνείαν τῶν Σκορτῶν. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται, ὅτι, ὅτε εἶχεν ἀπολυθῆ ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καθείρξεως τῷ 1262, ἡ ἑτέρα τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ αὐτόσε σταλεισῶν ὁμήρων ἦτο ἡ Μαργαρίτα, θυγάτηρ τοῦ βαρώνου τοῦ Πασσαβᾶ καὶ κληρονομικοῦ στρατοπεδάρχου τῆς Ἀχαΐας Ἰωάννου Β′ de Neuilly. Καθ᾽ ὃν δὲ χρόνον ἡ Μαργαρίτα διέτριβεν ἀκόμη ὡς ὅμηρος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ θεῖος αὐτῆς Βάλθερος Β′ de Rozières, βαρῶνος τῆς Ἄκοβας ἢ τοῦ Ματαγριφὸν, ὡς ἐκάλουν οἱ Φράγκοι τὸ χωρίον, ἀπέθανεν ἄνευ ἰδίων κληρονόμων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἴσχυεν ἐν τῇ φραγκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι ὁ Σάλιος νόμος, ἡ βαρωνεία περιῆλθεν εἰς τὴν Μαργαρίταν ὡς προσεχεστάτην συγγενῆ· ἀλλ᾽ ἡ ἕνεκεν ἀνωτέρας βίας ἀπουσία αὐτῆς ἐκ τοῦ Μορέως ἐμπόδισεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐγείρῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς ἐντὸς τῆς νομίμου κατὰ τὰ φεουδαλικὰ ἔθιμα προθεσμίας δύο ἐτῶν καὶ δύο ἡμερῶν. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐδήμευσε τὴν βαρωνείαν, καὶ, ὅτε ἡ Μαργαρίτα ἀπολυθεῖσα τέλος ἠξίωσε τὴν κληρονομίαν ἑαυτῆς, ὁ Γουλιέλμος ἀντέταξεν ἀνελευθέρως τὴν σοφιστικὴν πρόφασιν, ὅτι εἶχε διαρρεύσει ὁ νενομισμένος χρόνος χάριν ὑποβολῆς τοιαύτης ἀξιώσεως, ἐπαναλαμβάνων τὴν αὐτὴν ἐκείνην στρεψοδικίαν, δι᾽ ἧς ὁ πατὴρ εἶχε γείνει κύριος τῆς ἡγεμονίας. Μάτην ἡ δέσποινα

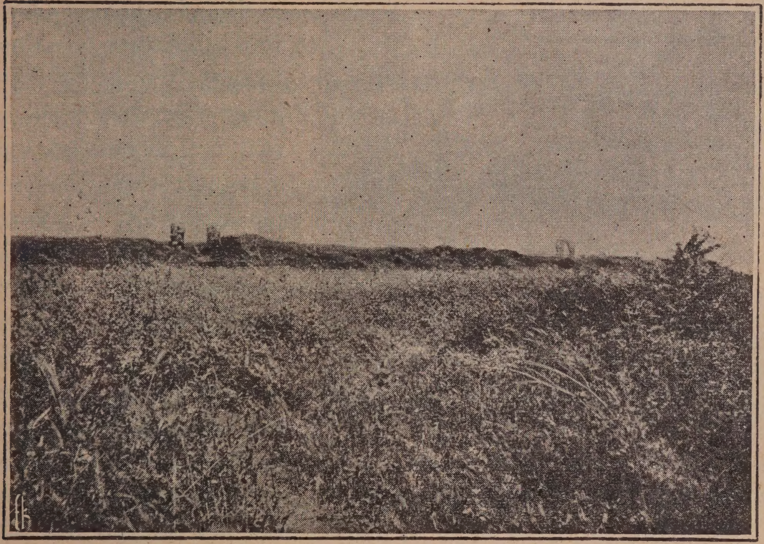
---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7240-60. — Livre de Conqueste σ. 237-9. — Libro de los fechos σ. 92. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 117. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α′ μέρ. α′ σ. 231-3. — ⟨Πρβλ. *De Sassenay* Les Brienne de Lecce et d'Athènes. Ἐν Παρισίοις. 1889⟩.

ἀντιπροέβαλε τὴν δικαιολογίαν, ὅτι ἀπουσίαζε χάριν τῆς ἰδίας αὐτοῦ σωτηρίας· ὁ Γουλιέλμος ἐξηκολούθησεν ἐμμένων ἀγενῶς εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου. Ἐστερημένη δὲ πάσης προστασίας καὶ ἐλπίδος, ἐπειδὴ ἀμφότεροι οἱ σύζυγοι αὐτῆς εἶχον ἀποθάνει μαχόμενοι, ὁ μὲν Γυιβέρτος de Cors εἰς τὸ Καρύδι, ὁ δὲ Γουλιέλμος Β΄ ὁ Οὐηρωναῖος ἐν τῇ ναυμαχίᾳ τῆς Δημητριάδος, ἔλαβε παρὰ τῶν φίλων τὴν συμβουλὴν νὰ συζευχθῇ μετά τινος ἰσχυροῦ, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς τὸν ἀγῶνα αὐτῆς. Ἀποδεχθεῖσα δὲ ταύτην τὴν γνώμην, ἐξέλεξε τὸν Ἰωάννην Σαιντομὲρ, ἀδελφὸν τοῦ Νικολάου Β΄, κληρονομικοῦ δυνάστου τοῦ ἡμίσεος τῶν Θηβῶν, ὅπου ἔκτισε τὸ μεγαλοπρεπὲς κάστρον, οὗ μόνον λείψανον εἶνε ὁ πύργος Σανταμέρη. Διὰ δὲ τοῦ γάμου τούτου ὁ Ἰωάννης ἀπέβη κληρονομικὸς πρωτοστράτωρ τῆς Ἀχαΐας· οὕτω δὲ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐπεξέτεινε τὴν δύναμιν αὐτοῦ πρὸς νότον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Δὲν ἐπέτρεψε δὲ ὁ Ἰωάννης Σαιντομὲρ τὴν παραγκώνισιν τῆς ἀξιώσεως τῆς συζύγου, καὶ ἐζήτησε νὰ παραστῇ ἐνώπιον τῆς κούρτης τῆς ἡγεμονίας. Ὁ Βιλλαρδουῖνος ἐκάλεσε τὴν κούρτην ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ τῆς Ἀνδραβίδας, πρὸ αὐτῆς δ᾽ ἐνεφανίσθησαν ὁ Ἰωάννης, ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωάννου, ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Ὄθων. Τότε ἠγέρθη ὁ δυνάστης τῶν Θηβῶν, ὑπερήφανος ἐπὶ τῷ γένει, ἐπειδὴ ἡ μάμμη αὐτοῦ εἶχεν ὑπάρξει χήρα Βονιφατίου τοῦ Μομφερρατικοῦ καὶ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ὁ δὲ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο πρωτεξάδελφος αὐτοῦ, καὶ ἐξέθηκε τὰ αἰτήματα τῆς νύμφης αὐτοῦ. Ὁ ἡγεμὼν, ἐρεθισθεὶς ἐπὶ τῷ ἀγερώχῳ τούτῳ τρόπῳ, ἠρώτησεν αὐτὸν, ἂν ἠξίου τὴν βαρωνείαν τῆς Ἄκοβας ὡς νομίμως ἀνήκουσαν εἰς αὐτὴν ἢ παρεκάλει νὰ λάβῃ αὐτὴν ἐκ χάριτος, καὶ, ὅτε ὁ βαρῶνος τῶν Θηβῶν ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν ἐζήτει χάριν, ἀλλὰ μόνον τὸ δικαίως ὀφειλόμενον, ὁ Γουλιέλμος ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς βαρώνους, ἱεράρχας καὶ ὑποτελεῖς τῆς ἡγεμονίας, ὅπως ἐξετάσωσι τὸ ζήτημα μετὰ πάσης ἀκριβείας. Ἡ δευτέρα αὕτη συνέλευσις ἔγεινεν ἐν τῇ κατὰ τὴν Γλαρέντζαν μινωριτικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, καὶ ὁ ἡγεμὼν, παραδοὺς τὸ σκῆπτρον εἰς τὸν λογοθέτην Λεονάρδον τὸν ἐξ Οὐηρόλου, κατέβη εἰς τὸ ἀκροατήριον, ὅπως συνηγορήσῃ αὐτὸς ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ θρόνου. Ἐπὶ τὸ δικανικώτερον δ᾽ ἐπεκαλέσθη τὰ *Συνήθεια* καὶ ἐμνημόνευσε τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς τοὺς ὑποτελεῖς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ὁμηρεύειν χάριν τοῦ κυρίου αὐτῶν. Ἡ δὲ κούρτη τὸ μὲν κατ᾽ ἀρχὰς ἐφαίνετο ὡρισμένως κλίνουσα ὑπὲρ τῆς Μαργαρίτας, ἀλλ᾽ ὅτε ὁ Βιλλαρδουῖνος καὶ πάλιν ἐπέστησε τὴν

προσοχὴν εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἐξηνέχθη ἀπόφασις ἐναντίον αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν Γουλιέλμος ηὐχαρίστησε τὴν κούρτην ἐπὶ τῇ ἐκδοθείσῃ ἀποφάσει, ὁ δὲ Σαιντομὲρ ἐθεώρει ἑαυτὸν οὕτω προσβεβλημένον ὥστε οὐδὲ τὸν συνήθη τοῦτον τύπον τῆς εὐχαριστίας ἠθέλησε νὰ ἐκπληρώσῃ.

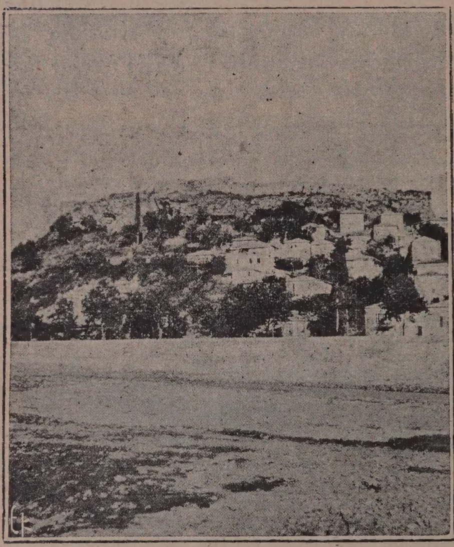
Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην ἐπικύρωσιν τοῦ νομίμου αὐτοῦ δικαιώματος ὁ Γουλιέλμος ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ ἐλευθεριότητα. Καλέσας δὲ τὸν λογοθέτην, εἶπεν εἰς αὐτὸν, ὅτι εἶχεν ἐρεθισθῆ ὑπὸ τῆς ὑπεροψίας

Ἡ Γλαρέντζα κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair

τῶν βαρώνων Σαιντομὲρ, ἀλλ᾿ ὅτι τώρα, ὅτ᾿ ἐκέρδησε τὴν δίκην, ἐπεθύμει νὰ παραχωρήσῃ τὸ ἓν τρίτον τῆς βαρωνείας ὡς δωρεὰν εἰς τὴν δέσποιναν Μαργαρίταν. Ἐπὶ τούτοις ἐκλήθησαν ὁ πρωτοβεστιάριος τῆς ἡγεμονίας Κολινέτος καὶ οἱ γέροντες τῆς βαρωνείας Ἄκοβας, οἵτινες ἐγίνωσκον τὰ ὅρια αὐτῆς καὶ τὴν ἱστορίαν, καὶ διετάχθησαν νὰ ἔλθωσι φέροντες τὰ πρακτικὰ τῆς κούρτης τῆς βαρωνείας, ἐχωρίσθησαν δὲ χάριν τῆς Μαργαρίτας ὀκτὼ ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων τιμαρίων τῆς Ἄκοβας. Πάραυτα συνετάχθη πρᾶξις, σφραγισθεῖσα ὑπὸ τοῦ λογοθέτου, καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς κλίνης τοῦ ἡγεμόνος, ἐκλήθη δ᾿ ἡ Μαργαρίτα νὰ ἐμφανισθῇ

ἐνώπιον τοῦ κυρίου αὐτῆς. Τότε ὁ λογοθέτης, ἀνασύρας τὸ κάλυμμα τῆς κλίνης, ἐξήγαγε τὸ ἔγγραφον. Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἐνεχείρισεν αὐτὸ εἰς τὴν Μαργαρίταν, καὶ, ἐξαγαγὼν τὸ χειρόκτιον, ἔβαλεν αὐτὸ εἰς τὴν χεῖρα αὐτῆς ⟨κατὰ τὰ φεουδαλικὰ ἔθιμα πρὸς ἔνδειξιν τῆς γενομένης παραχωρήσεως⟩. Τὰ δὲ δύο ὑπόλοιπα τρίτα τῆς βαρωνείας παρεχωρήθησαν εἰς τὴν ὁμώνυμον αὐτῆς Μαργαρίταν, τὴν νεωτέραν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος[1].

Τὸ φρούριον τῶν Καλαμῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair

Βραχὺν χρόνον μετὰ ταῦτ᾽ ἀπέθανεν ὁ Γουλιέλμος. Ὅτε δὲ ᾐσθάνθη προσεγγίζοντα τὸν θάνατον, ἀπεχώρησεν εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτῷ φρούριον τῶν Καλαμῶν, τὸ οἰκογενειακὸν τιμάριον τῶν Βιλλαρδουίνων, ἐν ᾧ εἶχε γεννηθῇ. Παρὰ τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην ἐκάλεσε τοὺς εὐπατρίδας τῆς ἡγεμονίας καὶ ἠρώτησε τὴν γνώμην αὐτῶν περὶ τῆς συντάξεως τῆς διαθήκης αὐτοῦ. Καὶ τὴν μὲν σύζυγον, τὰς δύο θυγατέρας καὶ τοὺς ὑπηκόους πάντας, μικροὺς καὶ μεγάλους, συνέστησεν εἰς τὰς φροντίδας τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Καρόλου Α´ καὶ διώρισεν ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην de Chauderon, μέγαν κοντόσταυλον τῆς ἡγεμονίας, τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Πατρῶν Βενέδικτον καὶ τὸν ἐπίσκοπον Μεθώνης. Τούτων ὁ πρῶτος ἔμελλε νὰ διοικήσῃ τὰ τῆς ἡγεμονίας, ἕως ὁ Κάρολος φροντίσῃ νὰ διορίσῃ ἐπίτροπον αὐτοῦ. Παρεκάλεσε δ᾽ ὅπως τηρηθῶσιν εὐλαβῶς ἅπασαι αἱ δωρεαὶ αἵ τε εἰς λατινικὰς ἢ εἰς ἑλλη-

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7301-752. — Livre de la Conqueste σ. 240-54. — Libro de los fechos σ. 85-7.—Liber Consuetudinum παρὰ τῷ *Canciani* Leges Barbarorum Τόμ. Γ´ σ. 505. — Les Registres de Nicholas III σ. 26. Ὅ τε πάπας Νικόλαος καὶ ὁ Κλήμης Δ´ (Les Registres de Clement IV ⟨ἐκδ. *Jordan*⟩ σ. 101) τὴν Μαργαρίταν καλοῦσιν Αἰκατερίνην.

νικὰς μονὰς γενόμεναι καὶ αἱ εἰς ἰδιώτας, καὶ διέταξεν, ὅπως ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ταφῇ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἐν Ἀνδραβίδᾳ, ἣν εἶχεν αὐτὸς κτίσει καὶ δωρήσει εἰς τοὺς Ναΐτας, πλησίον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ. Ἔπειτα δ᾽ ἐτελεύτησε τῇ 1 Μαΐου 1278. Ἐτάφη δὲ ὁ τελευταῖος τῶν Βιλλαρδουίνων συμφώνως πρὸς τὰ διαταχθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν αὐτοῦ ὡρίσθησαν τέσσαρες ἱερεῖς, ὅπως δέωνται ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῶν τριῶν ἀποιχομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου. Καὶ ἡ μὲν θέσις τῆς ἐκκλησίας δύναται ἀκόμη σήμερον νὰ ὁρισθῇ, [ἀλλὰ κατ᾽ ἀνασκαφὰς γενομένας τῷ 1890 δὲν κατωρθώθη ἡ εὕρεσις τῶν λειψάνων αὐτῆς]. *Γαῖαν ἔχοιεν ἐλαφράν* [1].

Σφραγὶς τῶν Ναΐτῶν

Ὑπῆρξε δὲ μεγάλη ἀτυχία τῆς ἡγεμονίας τὸ ὅτι ὁ Γουλιέλμος θνήσκων δὲν ἀφῆκεν υἱὸν δυνάμενον νὰ κληρονομήσῃ αὐτήν. Μετ᾽ αὐτοῦ ἐξέλιπεν ὁ ἄρρην κλάδος τῶν Βιλλαρδουίνων, ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Παχυμέρους μνημονευόμενος *ὡς ἐκ πριγκίπων τῶν κατὰ Πελοπόννησον* [2] κατάγων τὸ γένος καὶ γενόμενος μὲν πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὑπάρξας δέ ποτε καὶ ὑποψήφιος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως δὲν δύναται νἀποδειχθῇ, ὅτι ὑπῆρξεν ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος Γουλιέλμου. Ἀλλ᾽ οὐδὲ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ Φίλιππος ὁ Ἀνδηγαυὸς ἔζη κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ Βιλλαρδουίνου. Ὁ νεαρὸς οὗτος ἡγεμὼν εἶχέ ποτε ὑπερκοπωθῇ διατείνων τόξον, καὶ παθὼν ἐκ τούτου οὐδέποτε εἶχεν ἀναλάβει· ἀπέθανε δ᾽ ἓν ἔτος πρὸ τοῦ πενθεροῦ, καὶ ἐτάφη ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ὡραίᾳ μητροπόλει τοῦ Τράνου (Trani), ἐν ᾗ πρὸ ἓξ ἐτῶν εἶχον τελεσθῇ οἱ γάμοι αὐτοῦ [3]. Οὕτω δὲ ὁ οἶκος τοῦ Βιλλαρδουίνου περιωρίζετο πλέον εἰς

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7757-810. — Livre de la Conqueste σ. 254-6. — Libro de los fechos σ. 92. — *Buchon* La Grèce continentale σ. 509-10. — Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Δ′ Τόμ. Α′ σ. 436, ὅπου ὁρίζεται ἀκριβῶς ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Γουλιέλμου τὸ 1278. — [Ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρονικοῖς Τόμ. Β′ σ. 427 οἱ ἀνασκάψαντες περιέγραψαν τὰ πορίσματα τοῦ ἔργου αὐτῶν].

[2] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α′ σ. 402, 437. Ἡ διήγησις προῆλθε πιθανῶς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπῆρχέ τις Giufridus clericus, consanguineus principis Achaiae, ὅστις ἦτο ἐξομολογητὴς ἐν Ὠλένῃ, ὃν ὁ πάπας Γρηγόριος Θ′ διέταξε νὰ ἐμφανισθῇ πρὸ αὐτοῦ ὅπως ἀξιωθῇ καλλιτέρας τύχης (Les Registres ⟨de Grégoire IX ἐκδ. *Auvray*⟩ Τόμ. Β′ σ. 851).

[3] *Sanudo* παρὰ τῷ Hopf Chroniques gréco-romanes σ. 119.—Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Γ′ Τόμ. ΚϚ′ σ. 11, 211.

τὰς δύο θυγατέρας τοῦ Γουλιέλμου, ὧν ἡ μὲν Ἰσαβέλλα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καταλωνίου χρονογράφου Μουντάνερ[1] εἶχεν ἡλικίαν δεκατεσσάρων μόνον ἐτῶν, καίπερ οὖσα χήρα, ἡ δὲ Μαργαρίτα ἦτο κατὰ δύο ἔτη νεωτέρα. Ἡ δ᾽ Ἑλληνὶς αὐτῶν μήτηρ, ἡ Ἠπειρῶτις Ἄννα ἢ Ἁγνὴ, ὡς ἐκάλουν αὐτὴν οἱ Φράγκοι, ἥτις εἶχε λάβει διὰ βίου τὰ κάστρα τῶν Καλαμῶν καὶ τοῦ Χλουμουτσίου, συνεζεύχθη μετ᾽ οὐ πολὺ μετὰ τοῦ Νικολάου Σαιντομὲρ, αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἀγερώχου βαρώνου, ὅςτις εἶχεν ἐπιδείξει μεγάλην ὑπεροψίαν πρὸς τὸν πρῶτον σύζυγον αὐτῆς. Ἔκτοτε δ᾽ ἡ ἡγεμονία, περιπεσοῦσα εἰς γυναῖκας, ἤρχισε παρακμάζουσα, ὡς εἰκός. Δὲν ὑπῆρχεν ἰσχυρὸς ἀνὴρ δυνάμενος νὰ συνέχῃ τοὺς ἀκυβερνήτους βαρώνους. Οἱ δ᾽ ἐπίτροποι οἱ διοριζόμενοι ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως ἦσαν ἐνίοτε ξένοι, ἀγνοοῦντες τὴν χώραν καὶ τὰ κατ᾽ αὐτὴν, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βιλλαρδουίνου μόνον τέσσαρες ἡγεμόνες τῆς Ἀχαΐας διέτριψαν διαρκῶς ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἐξ ἧς προςεπωνυμοῦντο. Πρὸς τούτοις δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐπῆλθε μεταβολὴ τῆς φεουδαλικῆς διατάξεως τοῦ Μορέως. Τῶν δώδεκα ἀρχαίων βαρωνειῶν μόνον δύο, ἡ τῆς Βοστίτσης καὶ ἡ τῆς Χαλανδρίτσης, διετηρήθησαν ἐν τοῖς οἴκοις τῶν πάλαι βαρώνων. Δύο, τὰ Καλάβρυτα καὶ ἴσως τὸ Γεράκι, περιῆλθον εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας διὰ τοὺς Φράγκους ἀνιδρύσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως ἐν τῇ χερσονήσῳ· αἱ δὲ Πάτραι ἤδη ἐνωρὶς μετεβιβάσθησαν ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Ἀλαμάνων εἰς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον, καίτοι δ᾽ ἐπανῆλθον, καθ᾽ ἃ φαίνεται, εἰς τοὺς λαϊκοὺς αὐτῶν δυνάστας, ὁ Γουλιέλμος Ἀλαμᾶνος εἶχεν ὑποθηκεύσει αὐτὰς εἰς τὸν πάπαν ἀντὶ δεκαὲξ χιλιάδων ὑπερπύρων, ἀντιστοιχούντων περίπου πρὸς δεκαεννέα χιλιάδας δραχμῶν, καὶ εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν χώραν[2]· τοῦ δὲ βαρώνου τῆς Γριτσένης οὐδέποτ᾽ ἔγεινε καὶ πάλιν ἔπειτα μνεία, ἀποθανόντος πιθανῶς ἀκλήρου· οἱ δὲ οἶκοι τῆς Καρυταίνης, τῆς Ἄκοβας, τῆς Βελίγοστης, τοῦ Πασσαβᾶ καὶ τοῦ Νυκλίου εἶχον ἅπαντες ἐκλίπει ἐν ἀρρενογονίᾳ, καὶ αἱ μεγάλαι αὗται βαρωνεῖαι εἶχον περιέλθει διὰ γάμων ἢ ἅπασαι ὁμοῦ ἢ κατὰ μέρος εἰς τοὺς οἴκους τῶν Βριεννίων, τῶν Σαιντομὲρ, τῶν Δελαρὸς καὶ τῶν De Villiers. Τῶν δὲ δύο τιμαρίων τοῦ οἴκου τῶν Βιλλαρδουίνων ἡ μὲν Ἀρκαδιὰ εἶχε παραχωρηθῆ ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος εἰς τὸν Vilain d'Aunoy, πρωτοστράτορα τῆς Ῥωμανίας,

---

[1] *Muntaner* κεφ. CCLXII.
[2] Libro de los fechos σ. 88.

ἕνα τῶν Γάλλων εὐπατριδῶν τῶν μεταναστευσάντων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν Μορέαν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας[1], αἱ δὲ Καλάμαι κατείχοντο τό γε νῦν ἔχον ὑπὸ τῆς ἡγεμονίδος Ἁγνῆς, οὔσης οὐ μόνον γυναικὸς, ἀλλὰ καὶ Ἑλληνίδος, καὶ ἀντηλλάγησαν μετ᾿ οὐ πολὺ πρὸς τὸ Χλουμοῦτσι, τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κλήρου αὐτῆς ὡς χήρας, ἀντὶ ἄλλων χωρῶν κειμένων εἰς θέσεις ὀλιγώτερον ὀχυράς[2]. Εἶνε δ᾿ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος μάλιστ᾿ ἀξία παρατηρήσεως ἡ ταχύτης μεθ᾿ ἧς ἐξέλιπε τὸ γένος τῶν κατακτητῶν. Δύο μόνον γενεαὶ εἶχον παρέλθει ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ᾿ ὃν τὸ πρῶτον ἐπάτησαν τὸν πόδα ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἤδη πολλοὶ τῶν οἴκων αὐτῶν εἶχον ἐξαλειφθῆ. Οἱ σχεδὸν ἀτελεύτητοι πόλεμοι τοῦ ἡγεμόνος Γουλιέλμου καὶ ἡ φυλετικὴ αὐτοκτονία, εἰς ἣν ὑπέβαλον ἑαυτοὺς οἱ Φράγκοι, μένοντες ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον κεχωρισμένοι ὡς ἰδία τις τάξις ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔσχε τὰ φυσικὰ αὐτῆς ἐπακόλουθα, καὶ, ὅτε συνῆπτον μικτοὺς γάμους μετὰ τῶν ἰθαγενῶν, οἱ γόνοι ἦσαν σχεδὸν πάντοτε πολὺ μᾶλλον Ἕλληνες ἢ Φράγκοι, ὑπηρέτουν δ᾿ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν πλοίων καὶ ἐμάχοντο ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ αὐτοκράτορος. Μία δὲ τῶν ὀλίγων ἐξαιρέσεων τῆς τάσεως ταύτης ἦτο ἐκείνη, καθ᾿ ἣν χάριν λόγων πολιτικῶν Γάλλος τις ἡγεμὼν ἐνυμφεύετο τὴν θυγατέρα ἡγεμόνος Ἕλληνος, καθ᾿ ἃ τοῦτο ἔπραξαν ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος καὶ ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ᾿ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ Ἑλλάδι, καθ᾿ ἃ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ, γάμοι μικτοὶ μεταξὺ δυναστῶν δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς μικτοὺς γάμους μεταξὺ ἰδιωτῶν· σχεδὸν δ᾿ ἐν ἑκάστῃ περιστάσει ἡ καταγωγὴ τῶν ἡγεμονικῶν νυμφίων συμπίπτει ἐκ συμπαθείας πρὸς τὸ ἔθνος, μεθ᾿ οὗ εἶνε κοινὰ τὰ συμφέροντα. Οὗτος δὲ εἶνε καὶ ὁ λόγος, δι᾿ ὃν οἱ ὑπὸ τῶν ὑπερφιάλων Φράγκων περιφρονούμενοι *γασμοῦλοι* ἐγίνοντο εὐχαρίστως δεκτοὶ καὶ εὕρισκον στάδιον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Καὶ δὲν ἔχομεν μὲν συγχρόνους μαρτυρίας περὶ τῆς τύχης τῶν Φράγκων, οἵτινες εἶχον γαίας ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει τῆς Πελοποννήσου, ὅπερ ἀνεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὸ 1262. Ἀλλὰ γινώσκομεν ὅμως, ὅτι ἐπιφανής τις ἀνὴρ, ὁ Ἰωάννης de Nivelet, βαρῶνος τοῦ Γερακίου, ἐγκατεστάθη ἔν τινι χωρίῳ πλησίον τῆς Βοστίτσης, εἰς ὃ περιῆλθε τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα[3]. Ἀναμφιβόλως δὲ

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 1325-7.

[2] Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Δ΄ Τόμ. Δ΄ σ. 176-7.

[3] Libro de los fechos σ. 147. — *Schmitt* The Chronicle of Morea σ. LIV.

καὶ ἄλλοι ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμ' αὐτοῦ, καὶ εἶνε πιθανὸν, ὅτι πολλοὶ τῶν ταπεινοτέρων ἔπηξαν νέον οἶκον ἐν μέσῳ τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης. Ἀλλ' αἱ δίδυμοι αὗται ἐμπορικαὶ πόλεις εἶχόν τι τὸ ἰδιάζον, οἱ δ' ἐν αὐτοῖς ὅροι τοῦ βίου δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ἑλκύσωσι τοὺς μαχίμους ἱππότας τῆς Γαλλίας. Καθ' ὅσον δὲ ἡ φραγκικὴ ἡγεμονία ἤρχισε παρακμάζουσα, πάντως ἀπέβαινεν εἰς αὐτοὺς δυσκολώτερον τὸ νὰ εὑρίσκωσιν ἔστω καὶ μικρὰς κτήσεις, ἐν αἷς θὰ ἠδύναντο νὰ ζήσωσι τὸν βίον ἐκεῖνον, εἰς ὃν ἦσαν εἰθισμένοι ἐν τῷ νότῳ. Ἡ δ' εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπιστροφὴ ἦτο δυσχερὴς, ἐπειδὴ δύο ὅλαι γενεαὶ διατριβῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶχον, ὡς εἰκὸς, καταστήσει εἰς αὐτοὺς δύσφορον τὴν διαβίωσιν ἐν τῇ Δύσει, καθ' ὅμοιον ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν σήμερον ὁ Λεβαντῖνος, ὅστις εἶνε εὐτυχὴς ἐν Σμύρνῃ, αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀθλίως ἔχοντα ἐν Λονδίνῳ ἢ ἐν Βερολίνῳ. Τὸ δὲ μόνον στάδιον τὸ ἀνοικτὸν εἰς πολλοὺς αὐτῶν ἦτο νὰ διαμείνωσιν ἐν ταῖς βυζαντιακαῖς χώραις τῆς χερσονήσου, ἐν αἷς ἀνέμενεν αὐτοὺς συγχώνευσις μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὡς φυσικὸν αὐτῆς ἐπακόλουθον ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων ἢ τῶν τέκνων αὐτῶν, ὅπερ φαινόμενον παρατηροῦμεν παρὰ τοῖς Φράγκοις τῆς Ἀρκαδίας μετὰ ἑξήκοντα ἔτη. Καὶ ὅπου μὲν τῆς Ἑλλάδος τὸ ἰταλικὸν στοιχεῖον ἔμεινεν ἰσχυρὸν καὶ συμπαγὲς καὶ ἡ λατινικὴ ἀρχὴ διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, καθ' ἃ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις καὶ ἐν ταῖς τοῦ Αἰγαίου, οἱ ἀπόγονοι τῶν Βενετῶν ἠδυνήθησαν νὰ διασώσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν θρησκείαν καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέβη ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἢ ἐν τῇ Εὐβοίᾳ. Ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ Φράγκοι τοῦ Μορέως οὐδέποτε ὑπῆρξαν περισσόθρησκοι καθολικοί. Αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν Γουλιέλμος

Μεσημβρινὴ ἄποψις τοῦ Γερακίου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Γ. Παπανικολάου

ἐποιήσατο δωρεὰς εἰς μονὰς ἑλληνικάς, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐσφετερίσθη εἰσοδήματα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Διὸ οἱ ἐν ἀξιώμασιν ἐσκέπτοντο πιθανῶς, ὅτι ἡ παράλειψις τῶν λέξεων *καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ* (filioque) ἀπὸ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ἦτο μικρὸν ἀντάλλαγμα τῆς ἀδιαταράκτου αὐτῶν διαμονῆς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς βυζαντιακαῖς κτήσεσι τῆς χερσονήσου, ἐν αἷς σὺν τῷ χρόνῳ συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ ὑπερφυὲς ἐκεῖνο ἔθνος τὸ ἐξομοιῶσαν μίαν φυλὴν μετὰ τὴν ἄλλην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν πάσῃ δὲ τῇ φραγκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι ἐφαίνετο περατωθεῖσα ἰδία ἱστορικὴ περίοδος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρωτίστου τῶν συγχρόνων Φράγκων ἡγεμόνων. Πέραν μὲν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὁ δυνάστης τῶν Σαλώνων Θωμᾶς Β΄, ὅστις εἶχε νυμφευθῆ μίαν τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Βιλλαρδουίνου καὶ εἶχε συναγωνισθῆ μετ᾿ αὐτοῦ ἐν τῇ καταπληκτικῇ μάχῃ τῆς Πελαγονίας, εἶχεν ἀποθάνει ἐπ᾿ ἐσχάτων, διαδεχθέντος αὐτὸν τοῦ υἱοῦ Γουλιέλμου [1]. Τὸν δὲ συμμαχητὴν αὐτοῦ, τὸν μαρκίωνα τῆς Βοδονίτζης Οὐβερτῖνον, τὸν ἐπ᾿ ἴσης συναγωνισθέντα ἐν Πελαγονίᾳ, εἶχε διαδεχθῆ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἰσαβέλλα [2]. Ἐν δὲ Θεσσαλίᾳ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν βαρωνειῶν, ἃς ὁ Βονιφάτιος εἶχε διανείμει εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ Λομβαρδοὺς αὐτοῦ ἀκολούθους, ὧν περιεσώζετο νῦν μόνη ἡ Λάρισα, ἴσως δὲ καὶ αὕτη μόνον ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι [3], εἶχεν εἰσαχθῆ ὑπὸ τοὺς σθεναροὺς δεσπότας τῆς Ἠπείρου τιμαριωτικὴ ὀργάνωσις κατὰ μίμησιν τῆς τῶν Φράγκων. Ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις οἱ σπουδαιότατοι τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων ἦσαν οἱ Μελισσηνοί, οὓς εὑρίσκομεν συνδεδεμένους διὰ κηδεστίας μετὰ τῆς ἠπειρωτικῆς δυναστείας ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φραγκοκρατίας. Ἔλαβον δὲ οἱ Μελισσηνοὶ παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου μοναστικὰς γαίας ἐν τῇ περὶ τὸν Ἁλμυρὸν χώρᾳ, ἀνακτηθείσας

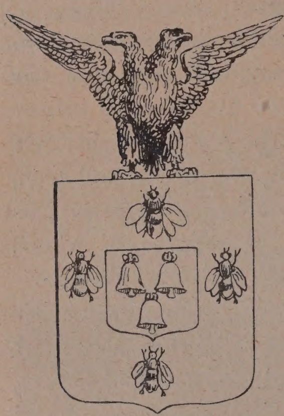
---

[1] Γινώσκομεν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐκ τῆς ἐν τοῖς ἀνδηγαυικοῖς ἀρχείοις τῆς Νεαπόλεως περισωθείσης εἰδήσεως περὶ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἁγνῆς μετὰ τοῦ Dreux de Beaumont, πρωτοστράτορος Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, τελεσθέντος τῷ 1275. (*Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 292). Ὁ πατὴρ τῆς νύμφης ὀνομάζεται ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἐκείνῳ Guglelmo domino di Salona. Πρβλ. ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 237.

[2] *Riccio* Nuovi Studii Angiovini σ. 11.

[3] Βαρωνίς τις τῆς Λαρίσης Βεατρίκη μνημονεύεται τῷ 1280 (*Riccio* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 5), ἀλλ᾿ εἶχε πιθανῶς ἀποβάλει τὰς κτήσεις αὐτῆς, καίπερ διατηροῦσα τὴν προσωνυμίαν τῶν προγόνων καὶ οὖσα ὑποτελής, ὡς ψιλῷ ὀνόματι κυρία τῆς βαρωνείας ταύτης, εἰς τὴν ἡγεμονίδα Ἰσαβέλλαν.

ἐκ τοῦ κατέχοντος αὐτὰς πρότερον *ῥωμαιοβόρου* φύλου τῶν Λατίνων [1]. Ἦσαν δὲ οἶκος ὑπερόχως εὐσεβής· ἔκτισαν τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ γραφικῷ χωρίῳ Μακρυνίτσῃ, ὅπερ ἐκθρώσκει ἐκ μιᾶς τῶν κλιτύων τοῦ Πηλίου, *τοῦ ὄρους τοῦ Δρόγγου*, ὡς ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς περιόδου ταύτης [2], καὶ παρέσχον δωρεὰς εἰς τὴν μονὴν τῆς Νέας Πέτρας πλησίον τῆς Δημητριάδος· ἀμφότεραι δ᾽ αὗται αἱ μοναὶ ἠξιώθησαν χρυσοβούλλων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαήλ. Δύο δὲ Μελισσηνοὶ ἀπηρνήθησαν τὰ ἐγκόσμια, ἐγκατέλιπον τὰ λαμπρὰ αὐτῶν οἰκόσημα, τὸν δικέφαλον ἀετὸν [3], τὰς μελίσσας καὶ τοὺς κώδωνας, καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ μοναστικὰ κελλία. Ἄλλος δ᾽ ἐπιχώριος ἄρχων, ὁ Μιχαὴλ Γαβριηλόπουλος, ὅστις προσωνομάζετο *αὐθέντης Θεσσαλίας*, εἶχεν ἕδραν αὐτοῦ τὸ Φανάρι τῆς Θεσσαλίας πλησίον ⟨τῆς Καρδίτσης⟩, καὶ ὑπισχνεῖτο εἰς τοὺς πολίτας, ὅτι οὐδέποτε ἤθελεν εἰςαγάγει εἰς τὴν χώραν Ἀλβανοὺς ἀποίκους ἢ φραγκικὴν φρουράν [4]. Οὕτω δὲ ἡ Θεσσαλία παρεσκευάζετο ἤδη ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχῆς εἰς τὴν μετὰ ἕνα αἰῶνα καὶ ὀλιγώτερον ἀποδοχὴν τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος τῶν τουρκικῶν *τσιφλικίων*, συστήματος οὗ τὰ ἴχνη βλέπομεν ἀκόμη ἐν ταῖς μεγάλαις συγκτησίαις, αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὴν τελευταίαν ταύτην τῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον προςαρτηθεισῶν χωρῶν. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως ἐπεκράτησε τὸ σύστημα τῆς διὰ δουλοπαροίκων γεωργίας, καθ᾽ ἃ ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐν τῷ Μορέᾳ· χρυσόβουλλον δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ ἀπαριθμεῖ τοὺς παροίκους τῆς μονῆς τῆς Μακρυνίτσης κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ᾽ ὃν καὶ τοὺς μυλῶνας, ὁμοίως ὑπολογιζομένους ὡς ἰδιοκτησίαν αὐτῆς [5]. Ἐφημίζετο δὲ κατὰ τὸν

Τὸ οἰκόσημον τῶν Μελισσηνῶν

---

[1] ⟨*Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Δ′ σ. 46⟩.

[2] *Miklosich-Müller* ἔνθ. ἀν. Τόμ. Δ′ σ. 331-6. 345-9.

[3] *Buchon* Atlas Πίν. XLI, 20.

[4] *Miklosich-Müller* ἔνθ. ἀν. Τόμ. Ε′ σ. 260-1. ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Ϛ′ σ. 242⟩.

[5] ⟨Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο εἶνε τὸ παρὰ *Miklosich-Müller* Acta et diplo-

χρόνον ἐκεῖνον ἡ Θεσσαλία ἐπὶ τῇ μεταξουργίᾳ, καθ' ἃ καὶ αἱ Θῆβαι, καὶ πολλαὶ χιλιάδες λιτρῶν μετάξης ἐξήγοντο ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Ἀπουλίαν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῶν Νέων Πατρῶν.

Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ὀλίγας μόνον εἰδήσεις δυνάμεθα νὰ σταχυολογήσωμεν. Ἀλλ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ δοὺξ Ἰωάννης κατώρθωσε νὰ δανεισθῇ χρήματα χάριν πληρωμῆς τῶν ἐν τῷ Μορέᾳ Ἀνδηγαυῶν στρατιωτῶν, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν, ὅτι οἱ πόροι τοῦ δουκάτου ἦσαν ἐπαρκεῖς· βενετικὸν δ' ἔγγραφον τοῦ 1278 ποιεῖται μνείαν Βενετῶν ἐγκαταστημένων ὡς ἐμπόρων ἐν Satines, ὡς εἶχον τότε ἀρχίσει καλούμεναι δημωδῶς αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τῶν Φράγκων δι' ἑνώσεως τῆς προθέσεως *εἰς* μετὰ τῆς αἰτιατικῆς *Ἀθήνας* [1]. Ἐκ δὲ εἰδήσεώς τινος προγενεστέρας κατὰ δύο ἔτη μανθάνομεν, ὅτι ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἡ ὡραία μονὴ τοῦ Δαφνίου ἦτο ἡ μόνη περισωζομένη κτῆσις τῶν Κιστερκίων μοναχῶν ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἄλλως δὲ ἡ διάταξις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἀθήναις παρεῖχε πρόσφορον εὐκαιρίαν ἐξοικονομήσεως τῶν μελῶν ἐκείνων τοῦ δουκικοῦ οἴκου ὅσα εἶχον εἰσέλθει εἰς τὰς τάξεις τῆς ἐκκλησίας. Καὶ δὴ μανθάνομεν, ὅτι δύο Δελαρὸς ἦσαν κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἱερεῖς ἐν Ἀθήναις. Καὶ τοῦ μὲν ἑτέρου αὐτῶν, τοῦ Νικολάου, τὸ ὄνομα διεσώθη ὡς κτίστου μεσαιωνικοῦ τινος κτιρίου ἐπί τινος τῶν κιόνων τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ, ὁ δὲ ἄλλος, ὁ Γουλιέλμος, εἶχε γείνει «ἐπιμελητὴς (procurator) τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας»· ἀλλὰ παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ λατινικοῦ ἱερατείου ὁ πάπας Κλήμης Δ' δὲν ἔστερξε νὰ χειροτονήσῃ ἀρχιεπίσκοπον τῶν Ἀθηνῶν ἄνδρα «ἔχοντα μεγάλην ἄγνοιαν τῶν γραμμάτων» [2]. Ἐκ τούτων δ' ἐξάγεται προφανῶς, ὅτι ὁ ἰσχυρὸς ἱερεὺς δὲν ἦτο εὐπαίδευτος ἀνήρ.

Ἐν δὲ ταῖς Ἰονίοις νήσοις εἶχον ἐπέλθει μεγάλαι μεταβολαὶ κατὰ τὴν περίοδον, περὶ ἧς πραγματεύεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο. Καὶ ἡ

---

mata Τόμ. Δ' σ. 331 κ. ἑ. τὸ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέν. Πρβλ. καὶ ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Α' σ. 113 κ. ἑ. καὶ ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ϛ' σ. 174 κ. ἑ.⟩

[1] Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Γ' Τόμ. ΚΒ' σ. 16, 19. Τόμ. Δ' σ. 1, 9.— *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ' σ. 178, 186.

[2] Les Registres d'Urbain IV ⟨ἐκδ. *Guiraud*⟩ Τόμ. Γ' σ. 426.—⟨***Νεροῦτσος*** ἐν⟩ Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Β' σ. 28. — Les Registres de Clément IV ⟨ἐκδ. *Jordan*⟩ Τόμ. Α' σ. 214, 245. — *Martène* et *Durand* Thesaurus Τόμ. Δ' σ. 1453.

μὲν Λευκὰς ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἡνωμένη μετὰ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, οὗ δεσπότης ἦτο νῦν ὁ ἀνίσχυρος Νικηφόρος Α΄. Ἡ δὲ Κέρκυρα εἶχε γείνει κτῆσις τοῦ οἴκου τῶν Ἀνδηγαυῶν, καὶ τὰ Κύθηρα εἶχον περιέλθει εἰς τὸν μέγαν μονεμβασιωτικὸν οἶκον Δαιμονοϊωάννη, ὅστις ἐκράτησεν αὐτὰ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη. Τῶν δὲ τριῶν κεντρικῶν νήσων, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης, ἦρχε νῦν ὁ *ὑψηλότατος καὶ κυριώτατος κόντης Ῥικιάρδος (Ὀρσίνης) ὁ τοῦ παλατίου* [1] ὅστις ἦτο, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ματθαῖος, ὑποτελὴς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας καὶ κατὰ ταῦτα συνεδέετο διὰ τῶν αὐτῶν φεουδαλικῶν δεσμῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Κάρολον. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ πραγματευθῶμεν τὰ κατὰ τὸν ἐπιφανῆ τοῦτον ἄνδρα, ὅστις προώριστο νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τε Κερκύρας καὶ τῆς Ἀχαΐας. Κατὰ δὲ τὴν παροῦσαν περίοδον εὑρίσκομεν αὐτὸν ἐπικυροῦντα τῷ 1264 τὰς κτήσεις τῆς καθολικῆς ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας, ἥτις, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ἦτο ἡνωμένη μετὰ τῆς Ζακύνθου, δι᾽ ἐγγράφου μακροῦ ἔχοντος πολλὴν ἀξίαν διὰ τὴν σύγχρονον γεωγραφίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἐκείνης. Τὰ πολυάριθμα ἰταλικὰ ὀνόματα τὰ περιλαμβανόμενα ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ δεικνύουσι τὴν ὕπαρξιν μεγάλης ἰταλικῆς παροικίας, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν περὶ τὸν Margaritone. Γίνεται δ᾽ ἐν αὐτῷ ἰδία μνεία τῆς Ἰθάκης ὡς συνανηκούσης εἰς τὰς κτήσεις τοῦ Ὀρσίνη, καλεῖται δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ποτὲ βασιλευομένη νῆσος διὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτῆς ὀνόματος, ὅπερ ἀπαντᾷ καὶ ἔν τινι βενετικῷ ἐγγράφῳ κατ᾽ ὀλίγα ἔτη μεταγενεστέρῳ, ἐν ᾧ ἡ Ἰθάκη ἀναφέρεται ὡς ἑστία πειρατῶν. Ὑπῆρχε δ᾽ ἐν ταῖς νήσοις ταύταις σπάνις ἵππων καὶ ἡμιόνων, καθ᾽ ἃ ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς χρόνοις· διὸ βλέπομεν τὸν Ῥιχάρδον ἀναγκαζόμενον νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου τὴν ἄδειαν τῆς εἰσαγωγῆς τοιούτων κτηνῶν ἐκ τῶν πεδιάδων τῆς Ἀπουλίας εἰς τὰς βραχώδεις αὐτοῦ κτήσεις [2].

Αἱ δὲ τρεῖς βενετικαὶ ἀποικίαι αἱ ὑπολειφθεῖσαι κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, αἱ ἐν Χαλκίδι καὶ ἐν ταῖς δύο μεσσηνιακαῖς πόλεσι Μεθώνῃ καὶ Κορώνῃ, εἶχον, ὡς εἰκὸς, ἐπηρεα-

---

[1] ⟨ *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Ε΄ σ. 44 ⟩.

[2] *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Ε΄ σ. 16-67. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ΄ σ. 215.—*Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 116. — Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Δ΄ Τόμ. Α΄ σ. 13.

σθῇ ὑπὸ τῆς ταραχώδους καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς ἐν τῷ χρόνῳ τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Ἀπὸ τῆς ἀπωλείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ Χαλκὶς εἶχεν ἀποβῆ πολὺ μᾶλλον σπουδαία εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν, ὁ μισθὸς τοῦ Βενετοῦ βαΐλου εἶχεν αὐξηθῆ καὶ εἶχον δαπανηθῆ ἀφειδῶς χρήματα χάριν τῆς πόλεως, οὕτω δὲ πολλά, ὥστε ὁ Βενετὸς Σανοῦδος ψέγει τὴν μεγάλην σπατάλην τὴν γινομένην ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν ἐν τῇ γείτονι Ἀνατολῇ «καὶ ἰδίως χάριν διατηρήσεως τῆς Χαλκίδος»[1]. Ἐξ ἐπιγραφῆς δὲ τοῦ 1273 διδασκόμεθα, ὅτι ὁ τότε βάϊλος ἔκτισεν ἐκκλησύδριον τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ ἢ πιθανώτερον τὴν αὔξησιν τῆς βενετικῆς παροικίας [2]. Ἡ δὲ κατάληψις τῆς ὅλης Εὐβοίας ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος πάντως εἶχε βλάψει μεγάλως τὴν ἐμπορίαν σίτου, ἐλαίου καὶ οἴνου, κηροῦ καὶ μέλιτος, μετάξης ἀκατεργάστου καὶ κατειργασμένης, τῶν κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα μνημονευομένων τούτων προϊόντων τῆς νήσου [3]. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐμπορίαν τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου τῶν δύο πόλεων τῆς Μεσσηνίας, εἰς ἃς ἄλλως ἡ Βενετία ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν. Σπανίως μαχητὴς μεταβαίνων ἐκ τῆς Ἑσπερίας εἰς τὴν Ἀνατολήν, σπανίως σκάφος ἐμπορικὸν πλέον εἰς τὸ Αἰγαῖον, τὸν Εὔξεινον πόντον ἢ τὴν Μαιῶτιν ἐξέφευγε τὴν ὄψιν τῶν Βενετῶν φυλάκων ἐν Κορώνῃ καὶ Μεθώνῃ, αἵτινες ἐλέγοντο προσφορώτατα «οἱ κυριώτατοι ὀφθαλμοὶ τῆς βενετικῆς πολιτείας». Ἐκτὸς δὲ τοῦ κέρδους τοῦ ἐκ τῶν προσκυνητῶν τῶν ἀποβιβαζομένων εἰς τὰς δύο ἐκείνας πόλεις κατὰ τὸν πρὸς τὴν Παλαιστίνην διάπλουν ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ πλουτισμοῦ τῶν ἐν αὐταῖς Ἰουδαίων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Χριστιανῶν, ἐμπόρων. Καὶ ὅτε δὲ οἱ Φράγκοι ἐπολιόρκουν ὁπουδήποτε κάστρον τι, εἰς τὰς δύο ταύτας πόλεις προσήρχοντο χάριν κατασκευῆς τῶν πολιορκητικῶν μηχανημάτων. Τῶν δύο πόλεων σπουδαιοτέρα ἦτο ἡ Κορώνη, καὶ περιώνυμος ἦτο ὁ πρὸς βαφὴν χρησιμεύων πρινόκοκκος αὐτῆς. Ὅτε δὲ περὶ τούτους τοὺς χρόνους ὁ ἀριθμὸς τῶν φρουράρχων τῶν πόλεων τούτων ηὐξήθη ἀπὸ δύο εἰς τρεῖς, δύο τῶν τριῶν τούτων ἥδρευον ἐν Κορώνῃ, ἐν δὲ κρισίμοις περιστάσεσιν ἀπεστέλλετο καὶ βάϊλος ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν προξένου.

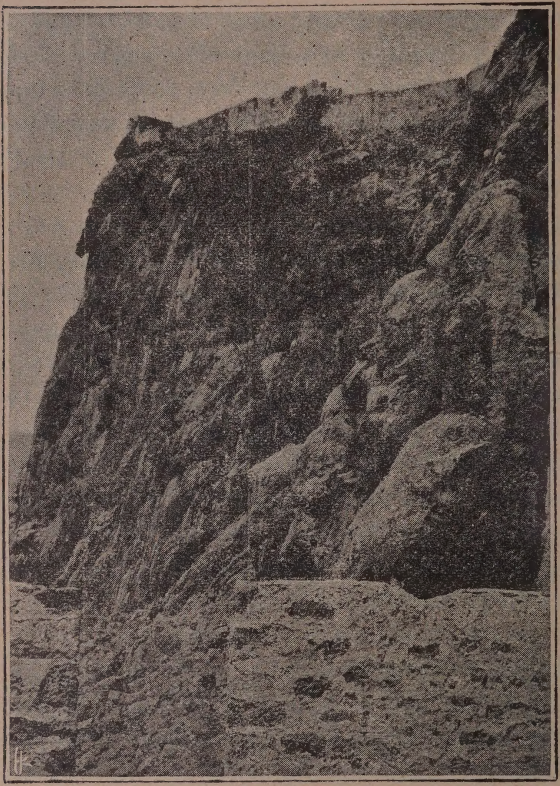
---

[1] *Sanudo* ἔνθ' ἀν. σ. 174.

[2] *Spon* Voyage Τόμ. Β' σ. 247.

[3] *Tafel-Thomas* Τόμ. Β' σ. 93, 95, 176, 177, 179, 181, 183. — Τόμ. Γ' σ. 15.

Ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς Πελοποννήσου ἐγίνετο ἐμπόριον σταφυλῶν καὶ σύκων, ἐλαίου, μέλιτος, κηροῦ καὶ πρινοκόκκου, ἀρκοῦν ὅπως ἑλκύσῃ τοὺς ἐμπόρους τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Πίσης. Παρήγετο δὲ καὶ μέταξα, ὁμοίως δὲ καὶ σάκχαρον, ὀλίγον μὲν τὴν ποσότητα, κακὸν δὲ τὴν ποιότητα. Ἀλλ' οἱ πολύφημοι ἀμπελῶνες τῆς Μονεμβασίας, ἐξ ὧν παρήγετο ⟨ὁ πολυζήτητος μονεμβασιωτικὸς οἶνος, ὁ παρὰ μὲν τοῖς Ἰταλοῖς γνωστὸς ὡς Malvasia⟩ παρὰ δὲ τοῖς Ἄγγλοις ὡς Malmsey, εἶχον περιέλθει εἰς τοὺς Ἕλληνας. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ πρὸς αὐτοὺς τελευταίου μετὰ διαμέσων διακοπῶν πολέμου ἡ ἡγεμονία ἔπασχεν ἀδιαλείπτως ἐκ σιτοδείας, καὶ ἠναγκάζοντο νὰ εἰσάγωσι σῖτον ἐκ τῆς Ἀπουλίας, καθ' ἃ καὶ ἵππους. Τῷ 1268 ὁ ἡγεμὼν ἐζήτησε παρὰ τοῦ νέου ἐπικυριάρχου τὴν ἄδειαν δανεισμοῦ δισχιλίων οὐγκιῶν χρυσοῦ, ἀντιστοιχουσῶν περίπου πρὸς δωδεκακισχιλίας πεντακοσίας δραχμὰς χάριν «ἐπανορθώσεως τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πολέμου προξενηθεισῶν ζημιῶν»· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον οἱ ἴδιοι αὐτοῦ πόροι ἦσαν οὕτως ἀνεπαρκεῖς, ὥστε ἠναγκάσθη χάριν πληρωμῆς ἀπαραιτήτων ὀφειλῶν νὰ ἐνεχυριάσῃ κειμήλια,

Ἡ ἀκρόπολις τῆς Μονεμβασίας ἀπὸ δυσμῶν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair

ὅπως δανεισθῇ ποσὸν ἑκατὸν εἰκοσιεπτὰ οὐγκιῶν, ἤτοι περὶ τὰς ἑπτακισχιλίας ἑξακοσίας δραχμὰς, ἐκ τῶν ἐνεχυροδανειστηρίων τῆς ἰταλικῆς Βαρλέττας. Ἀλλὰ θνήσκων ἠδυνήθη νὰ παρακαταθέσῃ ἐτήσιον εἰσόδημα εἰκοσιεπτὰ περίπου χιλιάδων δραχμῶν, κληροδοτηθὲν εἰς ἕνα τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν τελωνειακῶν εἰςπράξεων τῆς Γλαρέντζας, τῆς κυριωτάτης παραλίας πόλεως τῆς Ἀχαΐας, ἐν ᾗ ἤδρευε καὶ τράπεζα, ἥτις συνείθιζε νὰ δανείζῃ χρήματα εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν Ἀνδηγαυῶν βασιλέων. Δύο δ᾽ ἔτη ἀργότερον ἀπητήθη, ὅπως ἀπὸ τῶν ἐσόδων τῆς ἡγεμονίας ὁρισθῇ ἐτήσιος μισθὸς τριάκοντα καὶ δύο περίπου χιλιάδων δραχμῶν εἰς ἕνα τῶν ἐπιτρόπων τούτων. Ἀνὴρ δὲ πονηρὸς καὶ εὐνοούμενος ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, οἷος ὁ Λεονάρδος ὁ ἐξ Οὐηρόλου, ὁ λογοθέτης τῆς Ἀχαΐας, κατώρθωσε νὰ σωρεύσῃ μέγαν πλοῦτον, καὶ κατέλιπε θνήσκων οἰκίας καὶ γαίας διεσπαρμένας ἀνὰ σύμπασαν τὴν ἡγεμονίαν ἀπὸ τῆς Κορίνθου μέχρι τῶν Καλαμῶν. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι εἶχε σχηματίσει καὶ μικρὰν βιβλιοθήκην [1]. Ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν βιβλίων αὐτοῦ ἐξάγομεν, ὅτι ἰδίως ἠσχολεῖτο περὶ διηγήματα καὶ ἰατρικὰς συγγραφὰς, ἐπειδὴ ἡ ἀναγραφὴ περιέχει δεκατέσσαρας μὲν μυθιστορίας, δύο δὲ ἰατρικὰ βιβλία. Τὴν δὲ περιέργειαν ἡμῶν προκαλεῖ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐκέκτητο καὶ «ἑλληνικὸν βιβλίον καὶ Χρονικὸν», καὶ ὅτι εἶχε καὶ κώδικα ἐνδιαφέροντ᾽ αὐτὸν καὶ ἀντιγραφέντα χάριν αὐτοῦ ὑπὸ δύο βιβλιογράφων ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Νεαπόλεως, ἐπιμελῶς δὲ διορθωθέντα ὑπὸ Γάλλου ἱερέως καὶ δύο Ἰταλῶν. Καθίσταται ἐντεῦθεν φανερὸν, ὅτι Φράγκοι ἐπιφανεῖς ἠσχολοῦντο ἐνίοτε κατὰ τὰς μακρὰς χειμερινὰς ἑσπέρας ἐν τοῖς κάστροις τῆς Ἀχαΐας περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἱστορικῶν βιβλίων καὶ μυθιστοριῶν, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῶν ἠδύναντο νἀναγινώσκωσι βιβλία γεγραμμένα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ὑπηκόων. Εἷς Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος μάλιστα μετέφρασε τὸν Ἀριστοτέλην.

Ἀλλ᾽ ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐπιχείρησις, ἐπικερδεστέρα τῶν νόμων ἢ τῆς γεωργίας, ἥτις ἐξησκεῖτο τότε μετ᾽ ἐπιτάσεως ἐν πολλαῖς χώραις τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ πειρατεία, ἥτις σχεδὸν κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν εἶχεν

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8430. — Livre de Conqueste σ. 378, 383. — *Heyd* Geschichte des Levantehandels Τόμ. Α′ σ. 300. — Les Registres de Nicholas III ⟨ἐκδ. *Gay*⟩ σ. 24. — Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Γ′ Τόμ. ΚΒ′ σ. 238. Σειρᾶς Δ′ Τόμ. Δ′ σ. 16, 178, 182. — *Minieri Riccio* Alcuni fatti σ. 35, 49, 82. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 307, 316, 317, 319.

ὑπάρξει ἡ λύμη τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν, ἤκμαζεν εἴπερ ποτὲ κατὰ ταύτην τὴν περίοδον [1]. Ἔγγραφον τοῦ 1278, περιέχον τὴν λεπτομερῆ ἔκθεσιν τριῶν Βενετῶν δικαστῶν καὶ ἀποσκοποῦν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν ζημιῶν, ἃς ὑπήκοοι τῆς Βενετίας εἶχον ὑποστῆ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ὕδασι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἐπιχέει πελιδνὸν φῶς ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν ἐν τῇ Ῥωμανίᾳ. Γίνεται δ᾽ ἐν αὐτῷ λόγος περὶ πειρατῶν παντοίων ἐθνῶν, καὶ δὴ Γενουηνσίων, ὧν αἱ δηώσεις ἦσαν οὕτω πολυπληθεῖς, ὥστ᾽ ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ εἰδικὴ αὐτῶν ἀναγραφή, Βενετῶν, Λομβαρδῶν, Πισατῶν, Σικελῶν, Προβιγκιανῶν, Καταλωνίων, Ἱσπανῶν, Ἑλλήνων, Σλάβων καὶ Γασμούλων. Καὶ ἡ μὲν Γένουα διεκρίνετο ἐπὶ τῷ ὅτι ἐξ αὐτῆς κατήγοντο οἱ πλεῖστοι πλοίαρχοι τῶν πειρατικῶν πλοίων, ἡ δὲ Βενετία ἐπὶ τῇ παροχῇ τῶν πλείστων ναυτῶν. Ἴσως δὲ ὁ μάλιστα περιβόητος τούτων τῶν πειρατῶν ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης de lo Cavo ἢ de Capite, Λατῖνος γεννηθεὶς μὲν ἐν Ἀνάφῃ, ἧς καὶ ἦρξε κατόπιν, ἔχων δὲ κύριον πειρατικὸν ὁρμητήριον τὴν Ἀναίαν κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπέναντι τῆς Σάμου καὶ κατὰ προτίμησιν λυμαινόμενος τὸ περὶ τὴν Εὔβοιαν πέλαγος, ὅστις καὶ διεδέχθη τὸν Λικάριον ὡς ναύαρχος τοῦ Βυζαντίου. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐκ τῶν δηώσεων αὐτοῦ παθόντων ὑπῆρξεν ὁ πατὴρ τοῦ Βενετοῦ ἱστορικοῦ Σανούδου, ὅστις ἀπέβαλε πολύτιμον ἐμπολὴν ἐπὶ δύο βενετικῶν πλοίων περιπεσόντων εἰς τοὺς ὄνυχας τοῦ πειρατοῦ τούτου· ἓν δὲ τρίτον τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων τούτων ἀπεζημιώθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ πληρωμῆς ποσοῦ ἀντιστοιχοῦντος πρὸς διακοσίας τεσσαράκοντα πέντε περίπου χιλιάδας δραχμῶν [2]. Ἄλλος δὲ πειρατής, οὗ τὸ ὄνομ᾽ ἀπέβη γνωστότατον ἐν Ἑλλάδι, ὑπῆρξεν ὁ Ἀνδρέας Gaffore, ⟨ὃν οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον Καφούρην [3]⟩. Ἦτο δὲ οὗτος Γενουήνσιος, ὃν ὁ Σανοῦδος ἐγνώρισε προσωπικῶς, ὅστις μετὰ μακρὸν πειρατικὸν στάδιον ἐγκατεστάθη εἰρηνικῶς μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν στίφους ἐν Ἀθήναις, ὅπου εὑρίσκομεν αὐτὸν ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος [4]. Οὐχ ἧττον δὲ φοβερὸς πειρατὴς ὑπῆρξεν ὁ Ῥολάνδος, ἱππότης ἐκ Θεσσαλονίκης, οὗ αἱ δηώσεις ἐξικνοῦντο πρὸς δυσμὰς μέχρις αὐτῆς τῆς Ζακύνθου. Ἦτο δὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο

---

[1] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ′ σ. 159-281.

[2] *Tafel-Thomas* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 337, 351. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 132, 134, 146.

[3] ⟨**Νικήτα Χωνιάτου** σ. 63, 64⟩.

[4] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 120, 127.

οὕτω προσοδοφόρον καὶ ἐθεωρεῖτο οὕτως ἔντιμον, ὥστε ἀπέβη κληρονομικόν. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἰωάννου de lo Cavo ἦτο βοηθὸς τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ Καφούρης εἶχεν ἀδελφὸν συνεργαζόμενον, καὶ ὁ ἱπποτικὸς Ῥολάνδος ἀνέδειξε συνέταιρον τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν Πάρδον, πιθανῶς ὄντα Ἱσπανόν. Ἄνδρες δ᾿ ἐξ ἐπιφανοῦς γένους Ἕλληνές τε καὶ Φράγκοι ἔγειναν πειραταί. Οἱ μεγάλοι ἀρχοντικοὶ οἶκοι τῆς Μονεμβασίας, οἱ Δαιμονοϊωάνναι καὶ οἱ Μαμωνάδες, παρουσιάζονται περισσῶς ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἐκθέσει τῶν Βενετῶν δικαστῶν, καὶ εἷς τῶν πρώτων, ὁ Παῦλος Μονογιάννης, καθ᾿ ἃ γράφεται τὸ ὄνομ᾿ αὐτοῦ ἐν ἐπιτμήσει, ἔγεινεν ὁ πρῶτος Ἕλλην δυνάστης τῶν Κυθήρων μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Λικαρίου ἐκ τῆς νήσου ἐκδίωξιν τοῦ δυναστεύοντος βενετικοῦ οἴκου Βενιέρη. Ὁ δὲ Σανοῦδος ποιεῖται ἴδιον λόγον περὶ τῶν πειρατειῶν τῶν διαπραττομένων ὑπὸ τῶν Λομβαρδῶν βαρώνων τῆς Εὐβοίας, οἵτινες εὕρισκον τοὺς λιμένας τῶν ἑλληνικῶν πελαγῶν πολὺ μᾶλλον ἐπικερδεῖς τῶν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν μεγάλης νήσου. Ἕκαστον ἐνιαυτὸν συνείθιζον οὗτοι νἀποστέλλωσι στόλον ἑκατὸν σκαφῶν πρὸς δῄωσιν τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ κατά τινα περίστασιν συνήγαγον ἐκ τῆς Ἀναίας λάφυρα ἀξίας πεντηκοντακισχιλίων ὑπερπύρων, ἀντιστοιχούντων περίπου πρὸς πεντακοσίας ὀγδοήκοντα χιλιάδας δραχμῶν. Διὰ ταῦτα οὐδὲν ἄπορον, ὅτι Γουλιέλμος ὁ Οὐηρωναῖος εἶχε τοὺς ἀναγκαίους πόρους πρὸς συντήρησιν τετρακοσίων ἱπποτῶν, ὅτι ἡ Εὔβοια ἦτο περιώνυμος ἐπὶ τῷ ἐξαιρέτῳ αὐτῆς ἱππικῷ, ὅπερ μεγάλως ἠνώχλει κατὰ γῆν τοὺς Ἕλληνας καὶ ὅτι ἡ Χαλκὶς ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ ἐπὶ τῷ ἐν αὐτῇ ἐγκαθιδρυμένῳ πλουσίῳ βενετικῷ τραπεζιτικῷ οἴκῳ τοῦ Ἀνδρέου Φέρρου, ὅστις ἠδυνήθη νὰ παράσχῃ δάνειον εἰς τοὺς Φράγκους τοῦ Μορέως κατὰ τὸν πόλεμον αὐτῶν ἐναντίον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου[1]. Οἱ δὲ βαρῶνοι τῶν ἄλλων νήσων ἐμιμοῦντο τὸ παράδειγμα τῶν Δαλλεκάρτσερη τῆς Εὐβοίας, λαφυραγωγοῦντες Ἕλληνάς τε καὶ οἱουσδήποτε ἄλλους συνήντων, οὐδ᾿ αὐτῶν τῶν εἰς τὴν Παλαιστίνην πλεόντων προσκυνητῶν φειδόμενοι. Καὶ αὐτὸς δ᾿ ὁ οἶκος τῶν Δελαρὸς παρεῖχε σκέπην εἰς πειρατὰς ἐν τῷ ὡραίῳ Ἀργολικῷ κόλπῳ, καὶ οὕτω προεκάλεσε κατ᾿ αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς Σανούδου, μνήμονος τοῦ λαφυραγωγηθέντος φορτίου τοῦ πατρὸς, τὴν ἰδιάζουσαν κατὰ τοῦ οἴκου ἐκείνου δυσμένειαν τῆς θείας Προνοίας, ἥτις ὁμοίως ἐτιμώρησε τὸν ἐν

---

[1] *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 293.

Κυθήροις οἶκον τῶν Βενιέρη καὶ τοὺς Βιάρους τῶν Ἀντικυθήρων. Πλὴν δὲ τῆς Ἀναίας καὶ τῆς Ναυπλίας προσφιλῆ κρησφύγετα τῶν πειρατῶν ἦσαν ἡ Μονεμβασία καὶ αἱ νῆσοι Σκόπελος, Κέως καὶ Σαμοθρᾴκη. Κατά τινα δὲ περίστασιν οἱ Μονεμβασιῶται ἀδιατάρακτοι παρηκολούθησαν σκανδαλώδη πειρατείαν, διαπραχθεῖσαν ἐν τῷ λιμένι αὐτῶν, ὅστις, ἅτε ὢν τὸ ἐπίνειον, ἐν ᾧ ἐπεβιβάζετο ὁ μονεμβασιωτὸς οἶνος, προσείλκυε πειρατάς, οἵτινες ἦσαν καὶ αὐτοὶ εἰδήμονες. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Σκοπέλου καὶ τῆς Λήμνου ὑπὸ τοῦ Λικαρίου οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τούτων μετενάστευσαν εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ μετεβλήθησαν εἰς πειρατάς, οὕτω δὲ ἡ νῆσος αὕτη ἀπέβη τὸ κυριώτατον ἐντευκτήριον καὶ αὐτόχρημα φωλεὰ τῶν πειρατῶν. Ἐπί τινος πολέμου ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β´ Παλαιολόγου τριακόσιοι πειραταὶ ἐξαπεστάλησαν ἐκ μόνης τῆς Χαλκίδος, καὶ ὁ Σανοῦδος ἔλαχε τῆς τιμῆς νὰ γνωρίσῃ πειρατὴν ἐκ τῆς βενετοκρατουμένης Κρήτης, ὅστις συνείθιζε νὰ καυχᾶται, ὅτι διὰ τοῦ ἑνὸς μόνου πλοίου αὐτοῦ εἶχε προξενήσει εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ζημίας τετρακοσίων χιλιάδων ὑπερπύρων, ἤτοι περίπου τριῶν ἑκατομμυρίων καὶ ὀκτακοσίων εἴκοσι χιλιάδων δραχμῶν. Εἶχον δ᾽ οἱ πειραταὶ οὗτοι κεκανονισμένον τακτὸν τιμολόγιον, ὅπερ ἀνεγνωρίζετο ὡς ἔθος ὑπὸ τῶν ἐμπόρων. Καὶ δὴ ὁ πλοίαρχος πειρατικοῦ σκάφους ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ τρία δηνάρια ὡς λάφυρον ἀντὶ ἑκάστης δυάδος δηναρίων, ἣν εἶχε δαπανήσει ἐξαρτύων τὸ πλοῖον αὐτοῦ· ἀλλ᾽ ἂν προσέβαλλε τὸ κρησφύγετον ἄλλου πειρατοῦ, τὰ κέρδη αὐτοῦ, λαμβανομένου ὑπ᾽ ὄψιν τοῦ μεγαλειτέρου κινδύνου, ὑπελογίζοντο εἰς τὸ διπλοῦν τοῦ ποσοῦ τοῦ δαπανηθέντος χάριν ἐξαρτύσεως τοῦ πειρατικοῦ πλοίου. Ἐντὸς δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς Ῥωμανίας ὁ πλοίαρχος πειρατικοῦ σκάφους ἐδικαιοῦτο καὶ εἰς τὸ ἓν πέμπτον τῶν ληφθέντων, πρὸς τούτοις δ᾽ ἀπελάμβανέ τινα ὠφελήματα ὡς διερμηνεὺς καὶ πλοηγός[1]. Ἀλλὰ τὰ κέρδη τῶν πειρατῶν, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν μεγάλα, μέρος μόνον τῆς προξενηθείσης ζημίας ἀντεπροσώπευον· αἱ δὲ συμφοραὶ καὶ ἐρημώσεις, ἃς προεκάλουν, δὲν δύνανται νὰ ὑπολογισθῶσι, καὶ οὐδαμῶς περιωρίζοντο εἰς μίαν μόνην φυλὴν ἢ τοὺς ὀπαδοὺς μιᾶς μόνης θρησκείας. Ἡ πατριὰ τῶν πειρατῶν τοὺς οὐδετέρους ἐθεώρει οὐχ ἧττον τῶν κεκηρυγμένων ἐχθρῶν ὡς ἁπλοῦν παίγνιον, αἱ δὲ ζημίαι, ἐφ᾽ αἷς παρεπονοῦντο οἱ Βενετοὶ, εἶχον ἐπέλθει ἅπασαι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, καθ᾽ ἣν

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Croniques gréco-romanes σ. 146.

ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, οὗ τὴν σημαίαν συνήθως ἀνεπετάννυον οἱ πειραταί, ὑπετίθετο ἐπιδιώκων *ἀγάπην καθαρὰν καὶ ἀδολίευτον* πρὸς τὴν βενετικὴν πολιτείαν.

Ἐπὶ τοιούτοις ὅροις τὸ ἰδιωτικὸν ἐμπόριον διεξήγετο μετὰ μεγίστων κινδύνων, ἰδίως ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς νήσοις. Ἡ μεταξὺ τῆς Ἄνδρου καὶ τῆς Εὐβοίας ἐμπορία ἦτο ἐξαιρέτως ἐπικίνδυνος, ἐπειδὴ εἰς τοὺς κανονικοὺς κινδύνους τοῦ διάπλου τοῦ στενοῦ τοῦ Καφηρέως προσετίθετο ἡ πιθανότης, ὅτι ὄπισθεν τοῦ εὐβοϊκοῦ ἐκείνου ἀκρωτηρίου ὅπερ ⟨ὀνομαζόμενον Ξυλοφάγος ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων⟩ ἐλέγετο τότε Capo Mantello, ἐνήδρευεν ὁ Ἰωάννης de lo Cavo ἢ ὁ Δαιμονοϊωάννης. Μανθάνομεν περὶ Βενετοῦ ἐμπόρου τῶν Ἀθηνῶν ληστευθέντος ἐν ᾧ παρέπλεε τὸν Μαραθῶνα· πολλάκις δὲ πολύφορτον ἐμπορικὸν σκάφος δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ πέραν τοῦ Σουνίου. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τῆς Χαλκίδος κατελήφθη ποτὲ πλοῖον ὑπ᾽ αὐτὰ τὰ ὄμματα τοῦ βαΐλου. Ἡ διαπεραίωσις ἀπὸ τῆς Εὐβοίας εἰς τὴν Ἀταλάντην παρεμποδίζετο ὑπὸ πειρατικῶν πλοιαρίων, καὶ φορτία κυάμων ἢ ἄλλων τροφίμων, προωρισμένα διὰ τὸν μαρκίωνα τῆς Βοδονίτζης καὶ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ, συνελαμβάνοντο ἐν τῇ ἀποβάθρᾳ. Πᾶς ἄδολος ἔμπορος ἠδύνατο εὐκόλως νὰ γυμνωθῇ ὁλόκληρος πλὴν τοῦ χιτῶνος ἢ νὰ στερηθῇ καὶ αὐτὸν τοῦτον καὶ ἀπαχθῇ εἰς τὰς εἱρκτὰς τῆς Ῥόδου. Ὁπουδήποτε ὑπῆρχε καλὸς λιμήν, ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ, ἐν τῇ νήσῳ Ἴῳ, ἐν τῇ Σούδᾳ, ἐν τῇ ἡφαιστειώδει Θήρᾳ, ἐν τῷ ὀνομαστῷ ὅρμῳ τοῦ Ναβαρρίνου, ὑπῆρχε καὶ ἐπίκαιρος θέσις διὰ τὸν πλοίαρχον πειρατικοῦ σκάφους καὶ τὸ πλήρωμ᾽ αὐτοῦ. Ἡ δὲ Μάνη καὶ τότ᾽ ἐδυσφημεῖτο ἐπὶ πειρατείᾳ, καὶ πλοῖα ἀγκυροβολοῦντα ἐν τῷ Porto Quaglio ἢ παρὰ τὸ Οἴτυλον πολλάκις ἔπραττον τοῦτο ἐκτιθέμενα εἰς ἀπώλειαν τοῦ φόρτου αὐτῶν. Ἄλλη δ᾽ ἐπικίνδυνος θέσις ἦτο ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, καὶ πέραν τῶν δυσμικῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος ὁ στενὸς πορθμὸς τῆς Κερκύρας ἦτο ἀκόμη καταφύγιον θαλασσίων ληστῶν ἀπαγόντων τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν εἰς τὸ ἱστορικὸν Βουθρωτὸν, ὅπερ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀνακτήσει ἀπὸ τοῦ Ἀνδηγαυοῦ αὐτοῦ φρουράρχου. Ἄλλο δ᾽ ἐπικίνδυνον χωρίον ἦτο ἡ ἄκρα τῆς Ἰθάκης· ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κεφαλληνίας εἶχε ληστευθῇ ὑπὸ Δαλματῶν πειρατῶν, καὶ ὁ Ἀμβρακικὸς κόλπος μὲ τὸν στενὸν αὐτοῦ εἴσπλουν ἐφαίνετο οἱονεὶ κατασκευασθεὶς ἐπίτηδες ὅπως ἐναποκλείωνται κερκυραϊκὰ σκάφη κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς τὴν *σκάλαν* τῆς Ἄρτας.

Ἀλλ᾽ ὑπῆρχον πλὴν τῶν πειρατῶν καὶ χερσαῖοι λησταί, διατα-

ράσσοντες τὰς τρίβους τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ἱερέων. Ὁ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συνεχὴς ἐν τῷ Μορέᾳ πόλεμος ὁ διεξαχθεὶς μεταξὺ τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν παραχώρησιν τῶν τριῶν κάστρων εἶχε καθ' ὁλοκληρίαν μεταβάλει τοὺς ὅρους τοῦ ἐν τῇ χερσονήσῳ βίου. Ἡ τελεία ἀσφάλεια, ἣν εἴδομεν ὑπάρχουσαν ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῆς ἀρχῆς τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, εἶχεν ἐκλίπει. Οἱ Βενετοὶ τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης, καίτοι αἱ πόλεις αὗται ἦσαν ἰδιαιτέρως ἐξησφαλισμέναι ἐναντίον προσβολῶν κατὰ τὰς συμφωνίας τὰς γενομένας μεταξὺ τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ, εὕρισκον, ὅτι ἡ οὐδετερότης αὐτῶν κατ' οὐδὲν ὠφέλει αὐτὰς, ὅτε συνήντων Ἕλληνά τινα, ἀναμὶξ ἄρχοντα καὶ ληστὴν, ἐκτὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῶν δύο μεσσηνιακῶν ἀποικιῶν. Κατά τινα περίστασιν ὁ ἀρχιδιάκονος τῆς Μεθώνης, ἐν ᾧ περιώδευε συνοδεύων τὸν ἐπίσκοπον τῆς Γλαρέντζης, ἐκρατήθη εἰς τὰ Κρέστενα πλησίον τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἀπήχθη πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις ἐστρατήγει τότ' ἐν ταῖς βυζαντιακαῖς κτήσεσι τῆς Πελοποννήσου. Μάτην δ' ὁ ἀρχιδιάκονος διεμαρτυρήθη, ὅτι ἦτο «Βενετὸς πολίτης»· ἡ ὑπηκοότης αὐτοῦ δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν, καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι οἱ Βενετοὶ δικασταὶ ὑπελόγισαν τὴν ἀξίαν τοῦ ἀποικιακοῦ ἀρχιδιακόνου εἰς τετρακόσια ὑπέρπυρα, ἤτοι περίπου εἰς πεντακισχιλίας διακοσίας δραχμάς. Οὐδ' ἐπέδειξεν ἡ στρατιὰ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου μικροτέραν ὑπερφροσύνην, ὅτε αἱ ἐπιχώριοι ἀρχαὶ τῆς Κορώνης ἀπέστειλαν εἰς αὐτὸν λογαριασμὸν ἀποζημιώσεως διὰ τὴν ἀπώλειαν φορτίου κρητικοῦ τυροῦ καὶ οἴνου. Βενετοὶ δὲ ὑπήκοοι ἐτήκοντο ἐν ταῖς φυλακαῖς τῶν Καλαβρύτων ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες εἶχον καταλύσει τὴν ἀρχὴν τοῦ Γοδοφρείδου de Bruyères ἐν τῷ ὡραίῳ ἐκείνῳ κάστρῳ, ἐφ' οὗ αὐτοκρατορικὸς φρούραρχος εἶχεν ἀναπετάσει ἔκτοτε τὸν δικέφαλον ἀετόν.

Ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἔτη φραγκικῆς κυριαρχίας ἐν Ἑλλάδι εἶχον μεστώσει τὴν Ἑλλάδα τοπωνυμιῶν ξένων μὲν, ἀλλὰ πολλάκις γραφικῶν. Καὶ δὲν ὑπάρχει μὲν ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Φράγκοι, ἅτε μὴ ἔχοντες τὴν ἰσχυρογνώμονα εἰς τὴν ἰδίαν καὶ μόνην γλῶσσαν ἐμμονὴν τῶν Ἄγγλων, εἶχον κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον μάθει τέλος ἱκανὰ ἑλληνικὰ, ἀρκοῦντα εἰς τὴν συνήθη καθημερινὴν συνομιλίαν, καίτοι ἀργότερον ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Θηβῶν ἐλαλεῖτο ἡ γαλλικὴ, καὶ μάλιστα ἐξαίρετος γαλλική. Ῥητῶς δὲ μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμος καὶ ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης ἐλάλουν ἑλληνιστὶ

πρὸς τοὺς Ἕλληνας στρατηλάτας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅτι ὁ Δελαρὸς ἐποιήσατό ποτε, ἴσως ἀσυνειδήτως, χρῆσιν, καθ' ἃ εἴδομεν [1], ἐπιγραμματικῆς φράσεως τοῦ Ἡροδότου. Ὁμοίως δ' ὡμίλουν τὴν ἑλληνικὴν ὁ Ἀνσελῖνος de Toucy, ὁ κοντόσταυλος Chauderon καὶ ὁ Γοδοφρεῖδος d'Aunoy· ὁ δὲ Λεονάρδος ὁ ἐξ Οὐηρόλου ἀνεγίνωσκεν ἑλληνικὰ βιβλία [2]. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα οἱ Φράγκοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς ἀμαθείας τῶν ἰθαγενῶν, διέφθειραν τὰ ἑλληνικὰ κύρια

Τὸ κάστρον Καλαβρύτων ἀπὸ τῶν νοτιοδυτικῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

ὀνόματα κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε πολλάκις ἀποβαίνουσι δυσδιάγνωστα εἰς τοὺς μὴ ἀναγνόντας τὰ γαλλικὰ καὶ ἰταλικὰ μνημεῖα τῆς περιόδου ταύτης. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι αἱ Ἀθῆναι μετωνομάσθησαν Satines, ἡ Λῆμνος Stalimene, αἱ Νέαι Πάτραι La Patre, ἡ Λακεδαιμονία La Crémonie καὶ ὁ Εὔριπος Negroponte. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἁπάσαις ταῖς φραγκοκρατουμέναις ἑλληνικαῖς χώραις συνέβη ἡ αὐτὴ μεταβολή. Ἡ Σαμοθρᾴκη ὀνομάζεται πολλάκις Sanctus Man-

---

[1] ⟨ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 194 ⟩.

[2] Livre de la Conqueste σ. 338.

drachi [1], δημιουργηθέντος οὕτως, ἐκ παρανοήσεως τοῦ ὀνόματος τῆς νήσου, ἀνυπάρκτου ἁγίου, ἡ Ἴος καὶ ἡ Ἀνάφη μετωνομάσθησαν Nio καὶ Nanfio ὡς ἐκ τῆς συνήθους προσθήκης τοῦ τελευταίου γράμματος τῆς αἰτιατικῆς τοῦ προηγουμένου ἄρθρου εἰς τὴν ἑπομένην συλλαβήν, τὸ Ζητούνιον, ὡς ὠνομάζετο ἡ Λαμία κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους, ἔγεινε φραγκιστὶ Giton ἢ Gipton, αἱ Θῆβαι παρεφθάρησαν εἰς Estives ἢ Stivas ἤδη ἀρχομένου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος [2], τὰ Σάλωνα, γαλλιστὶ La Sole ἢ ἰταλιστὶ La Sola, ὅπερ ὄνομα φέρεται ἐπισήμως ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Φράγκων δυναστῶν, ⟨ἢ καὶ Sula⟩. Ἡ Ναύπακτος διεφθάρη εἰς Nepantum ἤδη τῷ 1210, ἔπειτα δὲ περὶ τὸ 1278 ἔλαβε τὸ νεωτερικώτερον ὄνομα Lepanto, καίτοι ἡ προτέρα παραφθορὰ ἐπέζησε μακρὸν ἔν τε τῇ δημώδει καὶ τῇ ἐπισήμῳ χρήσει, οἷον ἐπὶ παραδείγματι ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου. Καὶ τὸ μὲν Nepantum παρήχθη φανερῶς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς αἰτιατικῆς ⟨μετὰ τοῦ προηγουμένου ἄρθρου⟩ *εἰς τὸν Ἔπακτον,* τὸ δὲ ὄνομα Lepanto ἐκ τοῦ ἀρεστοῦ εἰς τοὺς Φράγκους ἔθους τοῦ προτάσσειν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος τὸ γαλλικὸν ἄρθρον (Le Pakto) [3]. Ἄλλα δὲ παραδείγματα τῆς τοιαύτης συνηθείας εἶνε τὰ ὀνόματα L'Arte ἀντὶ τοῦ Ἄρτα καὶ La Prevasse ἀντὶ τοῦ Πρέβεζα. Ἀντιστρόφως δὲ ἡ Λάρισα ἔγεινε L'Arse. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς Μονεμβασίας ἐξεγαλλίσθη εἰς Malevasie καὶ ἐξιταλίσθη εἰς Malvasia, ὁπόθεν εὔκολος ὑπῆρξεν ἡ παραφθορὰ εἰς τὸ ἀγγλικὸν Malmsey. Ἡ δὲ Λιβαδόστρα, τὸ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ ἐπίνειον τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, μετεβλήθη εἰς Rive d'Ostre, καὶ τὸ Σούνιον μετωνομάσθη Colonne ἀπὸ τῶν κιόνων τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ ναοῦ, τοῦθ' ὅπερ ὄνομα φέρει καὶ τὴν σήμερον ἐν τῇ γεωγραφικῇ ὀνοματολογίᾳ τῶν ναυτιλλομένων, ἔτι δὲ περαιτέρω παρεμορφώθη εἰς Pellestello [4] ἐκ παραφθορᾶς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος Πολύστυλον. Ἐν δὲ τῇ γαλλικῇ μεταφράσει τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως τὰ Καλάβρυτα ὀνομάζονται La

---

[1] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ' σ. 205, 207, 212, 222.

[2] Ὁ ⟨Σκανδιναυὸς⟩ *Saewulf* ἀποκαλεῖ τὰς Θήβας Stivas τῷ 1102 (Recueil de Voyages Τόμ. Δ' σ. 384).

[3] ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 16. Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα, ὁ *Ἔπαχτος* καὶ ὁ *Πάκτος,* ἀπαντῶσιν ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως στ. 3489, 3627. Ἡ δὲ ἀρχαιοτάτη μνεία τοῦ τύπου Lepanto φαίνεται ὅτι εὑρίσκεται ἔν τινι ἐγγράφῳ τοῦ 1278 (*Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ' σ. 175).

[4] *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ' σ. 192.

Grite. Πολλὰ δὲ ἀρχαῖα ὀνόματα ὅλως ἐξέλιπον κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους. Οὕτως ἡ Ὄσσα ἔλαβεν ἤδη τὸ νέον ὄνομα Κίσσαβος καὶ ὁ Ταΰγετος μετωνομάσθη Πενταδάκτυλον [1]. Ἡ δὲ Ἰθάκη ἔν τε τῇ κοινῇ γλώσσῃ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀρχαϊζόντων Βυζαντίνων συγγραφέων διετήρει τὸ ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων προερχόμενον ὄνομα, καίτοι ἐκαλεῖτο καὶ ἰταλιστὶ Val di Compare ⟨Λιμὴν τῶν πειρατικῶν πλοίων [2]⟩.

Οὕτως οἱ Φράγκοι μετὰ τὴν πάροδον δύο γενεῶν εἶχον ἐκμάθει τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶχον μελετήσει τὸν χάρτην τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀναρρώσει ἔν τε τοῖς νοτιοανατολικοῖς τῆς χώρας καὶ ἐν τῷ βορρᾷ. Ἤδη αἱ γαλλικαὶ κτήσεις εἶχον μεγάλως περισταλῇ· ἤδη εἶχε παρέλθει ὁ ἡρωικὸς αἰὼν τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας. Ἐπέκειτο δὲ ἡ ἔναρξις νέας περιόδου, καθ᾽ ἣν αἱ τύχαι τῆς χώρας, ἃς τέως διηύθυνον σθεναροὶ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἑδρεύοντες ἡγεμόνες, ἔμελλον νὰ ἐξαρτηθῶσιν ἀπὸ τῆς εἰς τἀνατολικὰ πράγματ᾽ ἀναμίξεως αὐλῆς ἰταλικῆς καὶ ἀπὸ τοῦ φιλοδόξου αὐτῆς μονάρχου.

---

[1] Ἴδε τὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1276 καὶ 1293 παρὰ τῷ *Miklosich-Müller* Acta et diplomata Τόμ. Δ′ σ. 427. Τόμ. Ε′ σ. 155-161.

[2] ⟨Ἀνωτέρω ἐν σ. 18 ἀπεδώκαμεν τὸ Val di Compare διὰ τοῦ Κοιλὰς τοῦ κουμπάρου συμφώνως πρὸς τὰ παρὰ τῷ κ. ***Σάθᾳ*** (Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα. Ἀθήνησι 1867 Τόμ. Α′ σ. ρκθ′) καὶ ***Α. Μηλιαράκη*** (Γεωγραφία πολιτική. . . τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας. Ἀθήνησι, 1890 σ. 191). Ἀλλ᾽ ὀρθοτέρα εἶνε ἡ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς σελίδος ταύτης ἑρμηνεία, περὶ ἧς ἴδε Ἕσπερον Τόμ. Γ′ σ. 178 καὶ ***Δημήτριον Καμπούρογλουν*** ἐν ἐφημερίδι Ἑστίᾳ 18-21 Ἰανουαρίου 1908⟩.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ΄

ΟΙ ΑΝΔΗΓΑΥΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ (1278–1307)

Σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου ὁ ἀνδηγαυικὸς οἶκος ἀπέβη ὁ κύριος παράγων ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς πράγμασιν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας Κάρολος Α΄ ἦτο νῦν, ἕνεκα τοῦ γάμου τοῦ συνομολογηθέντος μεταξὺ τοῦ ἀποθανόντος υἱοῦ αὐτοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Ἰσαβέλλης Βιλλαρδουίνης, ἡγεμὼν ἅμα καὶ ἐπικυρίαρχος τῆς Ἀχαΐας, καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῆς Γλαρέντζης ἐκόπησαν νομίσματα φέροντα τὸ ὄνομ᾽ αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ προςληφθεῖσαν προσωνυμίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Καὶ δὲν ἐγίνετο μὲν λόγος περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Οὐιτέρβου, δι᾽ ἧς εἶχε δοθῆ εἰς αὐτὸν ἡ ἐπικυριαρχία τῆς Ἀχαΐας· ἀλλά, εἰ καὶ δὲν ἔχομεν ἄμεσον μαρτυρίαν, ὅπως ἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννης Δελαρὸς ἀνεγνώρισε τὸν Κάρολον ὡς ἐπικυρίαρχον, ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἐπέστελλε πρὸς αὐτὸν ὡς ὑποτελῆ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου δοὺξ Γουλιέλμος ἀνεγνώρισε τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως ὡς ἐπικυρίαρχον, παρεκάλεσε δὲ μόνον νἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρεώσεως, ὅπως προςκυνήσῃ αὐτὸν αὐτοπροσώπως ἐν Νεαπόλει. Ἦτο δὲ ὁ Κάρολος καὶ ἐπικυρίαρχος τοῦ *ὑψηλοτάτου καὶ κυριωτάτου κόντη τοῦ παλατίου*[1] Κεφαλληνίας Ῥιχάρδου, ἐν δὲ Κερκύρᾳ ὁ φρούραρχος αὐτοῦ καὶ γενικὸς ἐπίτροπος ἐκυβέρνα τοὺς νησιώτας ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως. Τέλος δ᾽ ἐν Ἠπείρῳ ὁ Κάρολος ἐθεώρει ἑαυτὸν δυνάμει τῆς ἐν Οὐιτέρβῳ συνθήκης ὡς διάδοχον τοῦ Μαμφρέδου καὶ τοῦ Κινάρδου, καίτοι τό γε νῦν ἔχον μικρὰς εἶχεν ἐπιτελέσει προόδους πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ ἐν τῇ δυςπροσίτῳ ἐκείνῃ χώρᾳ τῇ ἀγούσῃ εἰς ἀπόγνωσιν τακτικὰς στρατιάς. Οὕτω σχεδὸν ἐν ἁπάσαις ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ὁ ἀκοίμητος Ἀνδηγαυὸς εἶχεν ἀποκτήσει ὁρμητήρια

---

[1] ⟨ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 218⟩.

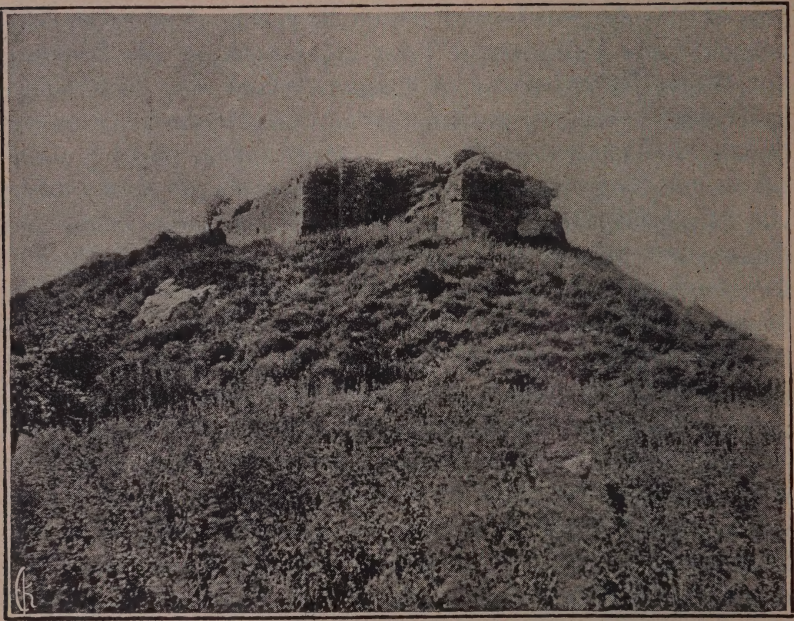
χάριν τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου σχεδιαζομένης ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις εἶχε μέχρι τοῦδε παρεμποδισθῇ ὑπὸ τῆς ἐκεχειρίας μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τῶν πολυμηχάνων δολοπλοκιῶν καὶ τῆς πολιτικῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου μετὰ τοῦ πάπα καὶ τῶν ἐπασχολήσεων αὐτοῦ τοῦ Καρόλου ἐν Ἰταλίᾳ.

Δὲν ἐχρονοτρίβησε δὲ ὁ Κάρολος περὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς διοικήσεως τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἔστειλεν αὐτόσε ὡς βάϊλον αὐτοῦ καὶ γενικὸν ἐπίτροπον τὸν Γαλερανὸν d' Ivry, στρατοπεδάρχην τῆς Σικελίας, ὅστις ἔμεινεν ἐν τῷ νέῳ αὐτοῦ ἀξιώματι ἐπὶ δύο ἔτη. Ὁ δὲ διορισμὸς αὐτοῦ ἐγνωρίσθη εἰς ἅπαντας τοὺς μεγάλους τιμαριώτας τῆς Ἀχαΐας, τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννην καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ δυνάστην τῆς Λεβαδείας Γουλιέλμον, τὸν κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας Ῥιχάρδον, τοὺς τριτημορίους τῆς Εὐβοίας, τὴν κυρίαν τῆς μαρκιωνείας Βοδονίτζης Ἰσαβέλλαν, τὸν κοντόσταυλον Ἀχαΐας Chauderon καὶ τὸν πρωτοστράτορα Σαιντομὲρ καὶ τοὺς ἐν Ἀχαΐᾳ βαρώνους, Γουίδωνα de la Trémouille, τὸν βαρῶνον τῆς Χαλανδρίτσης, τὸν Γοδοφρεῖδον de Tournay, τὸν βαρῶνον τῆς Βοστίτσης Γουίδωνα καὶ τὸν τῆς Βελίγοστης Ἰάκωβον Δελαρός. Οἱ φρούραρχοι τῆς Κορίνθου, τοῦ Χλουμουτσίου, τοῦ Beauvoir, ⟨ὅπερ οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν Ποντικόκαστρον⟩, καὶ τῶν Καλαμῶν διετάχθησαν νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὰ σπουδαῖα ἐκεῖνα κάστρα, καὶ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ δεχθῇ τὴν προσκύνησιν ἁπάντων τῶν βαρώνων, τῶν ἱπποτῶν καὶ τῶν ἄλλων τιμαριωτῶν, «ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, Λατίνων τε καὶ Ἑλλήνων»[1]. Διὸ ἅμα τῇ ἀφίξει εἰς Γλαρέντζαν ὁ Γαλερανὸς ἐκάλεσε τοὺς ἱεράρχας, τοὺς βαρώνους καὶ τοὺς ἱππότας τῆς ἡγεμονίας, ὅπως ἀκούσωσι τὰς διαταγὰς τοῦ δεσπότου αὐτῶν. Ἡ συνέλευσις ἠκροάσθη τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος, δι' οὗ παρεκαλοῦντο νὰ προσκυνήσωσι τὸν βάϊλον ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ βασιλέως, καὶ ἔπειτα ἠγέρθη, ὅπως ἀπαντήσῃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Βενέδικτος, ὃν οἱ λοιποὶ βαρῶνοι προέβαλον ὡς συνήγορον αὐτῶν.

---

[1] Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Δ' Τόμ. Α' σ. 433. Τόμ. Β' σ. 203. Τόμ. Δ' σ. 11. — *Minieri Riccio* Nuovi Studii σ. 11. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 315. — *Buchon* Atlas Πίν. XXIV, 5. Ἓν τῶν νομισμάτων τοῦ Καρόλου Α' ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας φυλάσσεται ἐν τῷ δογικῷ μεγάρῳ τῆς Βενετίας, ἡ δὲ προσωνυμία αὕτη φέρεται ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Ὀρβιέτου.

Ὁ ἱεράρχης ἰσχυρίσθη, ὅτι τοιαύτη ἀπαίτησις ἦτο παράβασις τῶν ἐθῶν τῆς χώρας τῶν καθορισθέντων γραπτῶς τε καὶ δι᾿ ὅρκου ὑπὸ τῶν προπατόρων αὐτῶν, τῶν κατακτητῶν τοῦ Μορέως. Ὥριζον δὲ, καθ᾿ ἃ εἶπεν, οἱ φεουδαλικοὶ θεσμοὶ, ὅτι πᾶς νέος ἡγεμὼν ὤφειλε νὰ ἐμφανισθῇ σωματικῶς καὶ νὰ ὁμόσῃ ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐπιθέτων τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι θὰ διοικήσῃ συμ-

Τὸ Ποντικόκαστρον πλησίον τοῦ Κατακώλου
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

φώνως πρὸς τὰ *Συνήθεια* καὶ ὅτι θὰ τηρήσῃ τὰς ἐλευθερίας τῶν ὑπηκόων· ἐπὶ τούτοις ἅπαντες οἱ ὑποτελεῖς ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν, σφραγίζοντες τὴν συνθήκην ἀμοιβαίας πίστεως δι᾿ ἀσπασμοῦ εἰς τὸ στόμα. Προσέθηκε δ᾿ ὁ εὐθαρσὴς ἱεράρχης, ὅτι προετίμων νἀποθάνωσι καὶ ἀποβάλωσι τὸν κλῆρον αὐτῶν ἢ νὰ στερηθῶσι τῶν κατὰ νόμον δικαιωμάτων [1]. Καὶ δὲν ἦτο μὲν ὁ λόγος

[1] ⟨ Ἴδε Χρονικοῦ τοῦ Μορέως στ. 7894-5·
ἐπεὶ πρῶτα ν᾿ ἀπόθαναν καὶ νὰ τοὺς ἀκληρῆσαν,
παρὰ νὰ τοὺς ἐβγάλασιν ἐκ τὰ συνήθεια ποῦ ἔχουν ⟩.

τοῦ ἱεράρχου τοιοῦτος, ὥστε νἀρέσῃ εἰς τὸν βάϊλον, ἀλλ' ἡ συνέλευσις ἦτο ὁμοθύμως σύμφωνος εἰς ὑποστήριξιν τοῦ ῥήτορος, καὶ ἦτο φανερὸν, ὅτι οἱ ὑπερήφανοι βαρῶνοι, ἐμμένοντες στεῤῥῶς εἰς τὰ δικαιώματα αὐτῶν, δὲν ἦσαν πρόθυμοι νὰ προσκυνήσωσι ξένον ἀνήκοντα εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν τάξιν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον, ἀγόμενοι ὑπὸ νομιμοφρόνων διαθέσεων πρὸς τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν, δὲν ἀπέστεργόν τινας ὑποχωρήσεις, ὅπως ἐγκαθιδρυθῇ ἡ διοίκησις τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος. Τεθέντος δὲ κατὰ μέρος τοῦ ζητήματος τῆς προσκυνήσεως, ὁ βάϊλος καὶ οἱ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἠθροισμένοι ὑποτελεῖς ὤμοσαν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐκεῖνος μὲν νὰ τηρήσῃ εὐλαβῶς τὰ *Συνήθεια,* οὗτοι δὲ νὰ φανῶσι πιστοὶ εἰς τὸν Κάρολον Α΄ καὶ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Γαλερανὸς d' Ivry δὲν ἐτήρησε, καθ' ἃ φαίνεται, τὸν ὅρκον αὐτοῦ καὶ ἡ διοίκησις αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξε δημοφιλής. Πρώτη δὲ αὐτοῦ πρᾶξις ὑπῆρξεν ἡ ἀντικατάστασις τῶν *ὀφφικιαλίων,* οὓς εὗρεν ἐν τῇ ἀρχῇ, οὕτω δ' ἐδημιούργησε πλῆθος ἐχθρῶν [1]. Ὑπῆρξε δ' ἀτυχὴς ἔν τινι στρατείᾳ, ἣν ἐπεχείρησε κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐνίκησαν τὰς στρατιὰς αὐτοῦ ἐν τοῖς στενοῖς τῶν Σκορτῶν καὶ ἐζώγρησαν πολλοὺς τῶν ὑπ' αὐτόν. Οἱ βαρῶνοι παρεπονέθησαν, ὅτι οἱ Ἀνδηγαυοὶ στρατιῶται, ἀντὶ νὰ νικήσωσι τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς, ἐδῄωσαν φιλικὰς κώμας καὶ ἠξίωσαν τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν καταληφθεισῶν χωρῶν, ἃς ὁ θανὼν ἡγεμὼν εἶχε παραχωρήσει εἰς τοὺς παρ' αὐτῷ Τούρκους ἐπικούρους. Τῷ 1280 δύο αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης de Chauderon καὶ ὁ Ναρζῶτος de Rémy, μετέβησαν ὡς πρέσβεις εἰς Νεάπολιν, ἵνα ὑποβάλωσι παράπονα ἐπὶ ταῖς ἀθέσμοις πράξεσι τοῦ βαΐλου. Ὁ Κάρολος διέταξε νὰ τηρῶνται εὐλαβῶς τὰ ἀρχαῖα Συνήθεια τῆς Ἀχαΐας, ἀνεκάλεσε τὸν Γαλερανὸν καὶ διώρισεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Φίλιππον de Lagonessa, πρωτοστράτορα τῆς Σικελίας καὶ πρῴην στρατοπεδάρχην τῆς Λομβαρδίας [2]. Ἀλλὰ

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7819-939. — Livre de la Conqueste σ. 256-60. Ἀνδηγαυικὰ μνημεῖα ἐν τοῖς ἀρχείοις Νεαπόλεως, ὧν ποιεῖται μνείαν ὁ *Buchon* (Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ μέρ. α΄ σ. 230-1) καὶ ὁ *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 316-17. Τὸ ἑλληνικὸν, τὸ γαλλικὸν καὶ τὸ ἰταλικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως παριστάνουσιν ὡς πρῶτον βάϊλον μετὰ τὸ 1278 τὸν Οὔγωνα de *Sully*, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν Ἀχαΐᾳ, τοῦ δὲ Γαλερανοῦ d' Ivry ποιοῦνται μνείαν ὡς βαΐλου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ μέρ. α΄ σ. 223. Τόμ. Β΄ μέρ. α΄ σ. 327-8. — Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Δ΄ Τόμ. Γ΄ σ. 12, 164.

τὸ πείραμα τῆς ἐξ Ἰταλίας ἀποστολῆς βαΐλων ἀπεδεικνύετο ἀνεπιτυχές· διὸ μετὰ δύο ἔτη ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἀπεδέχθη τὸ σχέδιον τῆς ἐκλογῆς τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ ἐπιτρόπου ἐκ τῶν τάξεων τῶν βαρώνων τῆς Ἀχαΐας. Πρῶτον δ' ἐξέλεξε τὸν Γουίδωνα de la Trémouille, δυνάστην τῆς Χαλανδρίτσης καὶ ἀρχηγὸν τοῦ ἑτέρου τῶν δύο καὶ μόνων οἴκων, οἵτινες διετήρουν ἀκόμη ἀδιατάρακτον τὴν κτῆσιν τῶν ἀνέκαθεν παραχωρηθεισῶν εἰς αὐτοὺς κτήσεων. Ἀλλ' ὁ βαρῶνος τῆς Χαλανδρίτσης, καίτοι ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶχεν ἀναδειχθῆ κατὰ τὴν κατάκτησιν, δὲν ἦτο καθ' ἑαυτὸν ἀνὴρ ἱκανῶς ἐπίσημος, ὥςτε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τοὺς ὁμοτίμους. Ἡ βαρωνεία αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ μόνον τεσσάρων ἱπποτικῶν τιμαρίων, μικρὸν δὲ μόλις εἶνε τὸ κατεστραμμένον κάστρον Τρεμουλᾶ πλησίον τῶν Καλαβρύτων τὸ διασῶζον τὸ ὄνομ' αὐτοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Καίτοι δὲ τὸ ἱππικὸν τῆς Ἀχαΐας ἦτο ἀκόμη λίαν πεφημισμένον οὕτως, ὥςτε τρεῖς βαρῶνοι τοῦ Μορέως, ὁ Ἰωάννης de Chauderon, ὁ Γοδοφρεῖδος de Tournay καὶ ὁ Ἰάκωβος Δελαρὸς ὁ δυνάστης Βελίγοστης καὶ Δαμαλᾶ περιελήφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Καρόλου εἰς τοὺς ἑκατὸν μαχητὰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ συμπαραληφθέντας εἰς Βορδίγαλα τῷ 1283, ὅτ' ἐμελέτα νὰ κρίνῃ τὰς τύχας τῆς Σικελίας διὰ μονομαχίας μεταξὺ τῶν δύο μοναρχῶν τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Ἀραγωνίας, οὐχ ἧττον ὁ βάϊλος εὕρισκεν ἀναγκαῖον νὰ μεταχειρίζηται Τούρκους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Βουλγάρους μισθοφόρους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων [1]. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ δυσαρέσκεια ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ, ὥςτε διετάχθη μηδὲ εἰς ἕνα καὶ μόνον τῶν ἐγκατοίκων νἀναθέτῃ ὑπηρεσίαν φρουρᾶς.

Οὐδὲν ἄπορον, ὅτι ὁ Γουίδων de la Trémouille μετὰ τρία ἔτη ὑπηρεσίας ἔσχε τύχην ὁμοίαν καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Κάρολος Α' ἀπέθανε τῷ 1285· ἐπειδὴ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Κάρολος Β' ἦτο κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον δεσμώτης τοῦ ἀραγωνικοῦ οἴκου, τὰ τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Ἀχαΐας διῳκοῦντο ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ θανόντος βασιλέως, τοῦ κόμιτος τῆς Ἀρτησίας (Artois) Ῥοβέρτου, ὡς ἀντιβασιλέως. Μία δὲ τῶν πρώτων αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρχεν ἡ παῦσις τοῦ βαΐλου τῆς Ἀχαΐας, διο-

---

[1] Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Δ' Τόμ. Δ' σ. 354. Τόμ. Ε' σ. 182-3. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8100-4, ἔνθα ὁ Γουίδων de la Trémouille οὐκ ὀρθῶς τίθεται μετὰ τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Γουλιέλμον. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 152. — Livre de la Conqueste σ. 289, 367.

William Delaroche bailie of Achaia dies after 2 years 1287.

ρισθέντος ἀντ᾽ αὐτοῦ ἀνδρὸς πολὺ ἐπιφανεστέρου, τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουλιέλμου, ὅστις κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἦτο ὁ πρωτεύων ἀνὴρ ἐν τῇ φραγκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δελαρὸς ἦτο ὡς ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ συγγενὴς τοῦ δραστηρίου δουκὸς τῶν Νέων Πατρῶν, δυναστεύοντος τῆς Λαμίας ἐν τῷ βορρᾷ, καὶ ὡς βαρῶνος τῆς Ναυπλίας καὶ τοῦ Ἄργους εἶχεν ἄμεσον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ Μορέως, ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ὡς βαΐλου τῆς Ἀχαΐας ἦτο ἀρίστη, ἅτε τῶν βαρώνων ἀναγνωριζόντων αὐτὸν ὡς τὸν πρῶτον μεταξὺ τῶν ἰσοτίμων. Εἶχε δὲ ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, οὗ τὰ νομίσματα σώζονται ἀκόμη ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ μουσείῳ τῆς Βενετίας, καὶ ἀφθόνους πόρους, οὓς ἐδαπάνα ἐλευθερίως ὑπὲρ τῆς ἀμύνης τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω τῷ 1282 παρὰ τὰς ἐνιαυσίους ἐπιδρομὰς τῶν ἀττικῶν παραλίων ὑπὸ τοῦ Λικαρίου, ὁ Δελαρὸς εἶχεν ἐξαρτύσει ἐν Εὐβοίᾳ ἐννέα πλοῖα, ὅπως συμπράξωσι μετὰ τοῦ ἀνδηγαυικοῦ στόλου ἐναντίον τοῦ ναυτικοῦ τοῦ αὐτοκράτορος· ὅτε δ᾽ ἔγεινε βάΐλος τοῦ Μορέως, ἔκτισε τὸ κάστρον τῆς Δημάτρας[1] ἐν τῷ πάντοτε ἀνησύχῳ δρόγγῳ τῶν Σκορτῶν· τὸ φρούριον δὲ τοῦτο κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔκειτο δὲ ἴσως παρὰ τὸ Καστρὶ, ἀριστερὰ τῆς μεταξὺ Τριπόλεως καὶ Σπάρτης ὁδοῦ. Μετὰ δὲ τῆς Βενετίας, μεθ᾽ ἧς εἶχεν ἐμπορικὰ συμφέροντα ἐν Ἀθήναις, αἱ σχέσεις αὐτοῦ ἦσαν οὕτω φίλιαι, ὥστε, ὅτε τῷ 1284 διεπραγματεύθη ἀνακωχὴν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου, ὥρισε ῥητῶς, ὅτι ὤφειλε νὰ συμπεριληφθῇ εἰς αὐτὴν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ δὲν ἐνέμεινε μὲν κατὰ τὴν ὁριστικὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης τὸ ἑπόμενον ἔτος εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην[2]· ἀλλ᾽ ὁ Γουλιέλμος Δελαρὸς εἶχεν ἱκανὴν δύναμιν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ χώραν, καὶ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ λύπη, ὅτε ὁ πολύτιμος αὐτοῦ βίος ἐπερατώθη μετὰ βραχὺ τῷ 1287, μετὰ διετῆ μόνον ἐπιτροπείαν ἐν Ἀχαΐᾳ.

Καὶ ἐν μὲν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν διεδέχθη τὸν Γουλιέλμον Δελαρὸς ὁ Γουίδων Β΄. Τούτου δὲ ὄντος ἀνηλίκου, ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν αὐτοῦ ἡ Ἑλληνὶς μήτηρ Ἑλένη, θυγάτηρ τοῦ δου-

---

[1] *Minieri Riccio* Della dominazione Angioina σ. 1. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7990-8016. — Livre de la Conqueste σ. 385. — Cronaca di Morea παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 461. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α΄ σ. 413. — *Buchon* Atlas Πίν. XXV, 5. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin. σ. 338. — Ὁ ***Παπαρρηγόπουλος*** (Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. Ε΄ σ. 153) ταὐτίζει τὸ κάστρον τῆς Δημάτρας μὲ τὴν Καρύταιναν.

[2] ⟨Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας τμῆμα⟩ Luna φ. 100.

κὸς τῶν Νέων Πατρῶν Ἰωάννου. Οὕτω δὲ τὸ πρῶτον ἤδη μετὰ ξενοκρατίαν ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἀπέβη ἑλληνικὴ ἡ ἀρχὴ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν δὲ τῇ διοικήσει τοῦ Μορέως διεδέχθη τὸν Γουλιέλμον ὁ μέγας δυνάστης τῶν Θηβῶν Νικόλαος Β΄ Σαιντομὲρ, ὃν εἴδομεν ἤδη διεκδικοῦντα τὰς ἀξιώσεις τῆς γυναικὸς τοῦ ἀδελφοῦ περὶ τῆς βαρωνείας τῆς Ἄκοβας. Κύριος ὢν τοῦ ἡμίσεος τῶν Θηβῶν, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ πατὴρ πρὸ αὐτοῦ, εἶχε κτίσει ἀπὸ τοῦ μεγάλου πλούτου τῆς πρώτης συζύγου, τῆς ἡγεμονόπαιδος τῆς Ἀντιοχείας Μαρίας, τὸ ἐπιφανὲς κάστρον Σανταμέρη ἐπὶ τῆς Καδμείας, οὗ εἷς μόνος πύργος σώζεται σήμερον, ἀλλ᾽ ὅπερ ἦτο *κάστρον ἀφιρὸν* (ὀχυρὸν) *εἰς σφόδρα* κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως. Εἶχε δ᾽ ἐπαρκεῖς αἰθούσας *διὰ ἕναν βασιλέαν* καὶ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ, οἱ δὲ τοῖχοι ἐκοσμοῦντο ὑπὸ τοιχογραφιῶν εἰκονιζουσῶν τὴν κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης ὑπὸ τῶν Φράγκων, καθ᾽ ἣν εἶχον πρωτεύσει οἱ πρόγονοι τοῦ βαρώνου τῶν Θηβῶν[1]. Δευτέρα δὲ αὐτοῦ σύζυγος ἦτο ἡ χήρα ἡγεμονὶς τῆς Ἀχαΐας· διὰ τοῦ γάμου τούτου ἔγεινε κύριος τῶν γαιῶν ἐκείνων ἐν τῷ Μορέᾳ, ἃς αὕτη εἶχε λάβει ἀντὶ τοῦ Χλουμουτσίου καὶ τῶν Καλαμῶν, τοῦ κλήρου χηρείας αὐτῆς. Ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σαιντομὲρ Ἰωάννης εἶχεν ἤδη ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὅπου εἶχεν ἱδρύσει ἴδιον οἶκον. Εἶχε δ᾽ ὁ Νικόλαος Σαιντομὲρ προσελκύσει τὴν ἐκτίμησιν τοῦ Καρόλου Α΄, ὅστις εἶχεν ἀποστείλει αὐτὸν ὡς πρέσβυν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἀρμενίας, καὶ ἦτο ὡς ἐκ τούτου γνωστότατος εἰς τοὺς Ἀνδηγαυούς. Καθ᾽ ἃ δὲ ὁ ἄμεσος αὐτοῦ προκάτοχος, ἐδαπάνα χρήματα εἰς ὀχυρώσεις, καὶ ἔκτισε μικρὸν φρούριον χάριν ὑπερασπίσεως τοῦ εἰς τὴν σύζυγον ἀνήκοντος Μανιατοχωρίου ἀπὸ ἐπιθέσεων ἐκ τῶν δύο παρακειμένων βενετικῶν ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποικιῶν καὶ τὸ ὀχυρὸν κάστρον Ἀβαρῖνον ἐπὶ τοῦ βορείου ἀκρωτηρίου τοῦ κόλπου τοῦ Ναβαρίνου, ἐπὶ τῆς θέσεως ἔνθα ποτὲ ἵστατο τὸ ἀνάκτορον τοῦ Νέστορος[2], ὅπου ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις εἶχον ὀχυρωθῇ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τὸν Νικόλαον Σαιντομὲρ δὲν εἵλκυον εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἀναμνήσεις τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου. Διεκαίετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἐγείρῃ μέγαρον χάριν τοῦ ἀνεψιοῦ Νικολάου, καὶ πρὸς τοῦτο ἐξέλεξε τὴν ἀρχαίαν

[1] ⟨Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8080-85. Πρβλ. ***Σπυρ. Λάμπρου*** Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Ε΄ σ. 8⟩.

[2] ⟨Ὡς γνωστὸν, πρὸ δύο ἐτῶν ὁ κ. Dörpfeld μετέθηκε τὴν ἀρχαίαν Πύλον τοῦ Νέστορος εἰς τὸ Κακόβατον τῆς Τριφυλίας, ὅπου γενομένων ἀνασκαφῶν εὑρέθησαν προϊστορικοὶ τάφοι τῶν Μυκηναίων χρόνων⟩.

Πύλον, ἥτις ἐδέσποζε τοῦ ἐξαιρέτου ἐκείνου κόλπου, ἕνεκα τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς θέσεως. Εὑρίσκομεν δὲ τὴν πόλιν πολλάκις μνημονευομένην κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα. Καὶ οἱ μὲν Φράγκοι

Ὁ πύργος Σανταμέρη ἐν Θήβαις.

ἐκάλουν αὐτὴν port de Junch, ἤτοι λιμένα τῶν σχοίνων[1], ἢ Ζόγκλον ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τούτου· οἱ δ' Ἕλληνες ἐκάλουν Ἀβαρῖνον, τοῦθ' ὅπερ ὄνομα ἀπαντᾷ οὐ μόνον ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ

[1] [Junch = jonc ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γαλλικῇ γλώσσῃ ἐσήμαινε τὰ σχοῖνα].

Μορέως[1], ἀλλὰ καὶ ἐν χρυσοβούλλῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β´ Παλαιολόγου ἐκδοθέντι τῷ 1293[2]. Ἀλλ' ἡ γνώμη ἡ μετὰ μεγίστης πεποιθήσεως ἐξενεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Hopf[3], καθ' ἣν τὸ νεώτερον ὄνομα τοῦ Ναβαρίνου προῆλθεν ἐκ τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων, ἥτις κατέλαβε τὸ Ζόγκλον μετὰ ἕνα αἰῶνα, εἶνε ἀνυπόστατος. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβαρίνου, καθ' ἃ ὑπέθεσε πρὸ μακροῦ χρόνου ὁ Fallmerayer, εἶνε ἀνάμνησις τοῦ βαρβαρικοῦ φύλου τῶν Ἀβάρων, οἵτινες συνῳδὰ πρὸς τὴν μαρτυρίαν ⟨τοῦ⟩ Βυζαντίνου ἱστορικοῦ ⟨Εὐαγρίου⟩ *τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ ἑτέρας πόλεις τε καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδραποδίσαντο* τῷ 589· τούτων, ἂν πιστεύσωμεν ὑπόμνημα σταλὲν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Α´ Κομνηνὸν, γίνεται μνεία ὡς *ἐπὶ διακοσίοις δέκα ὀκτὼ χρόνοις ὅλοις κατασχόντων τὴν Πελοπόννησον*[4]. Κατὰ ταῦτα τὸ ὄνομα Ναβαρῖνον φαίνεται προελθὸν συμφώνως πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθος, οὗ ἱκανὰ παραδείγματα παρεθέσαμεν ἐν τέλει τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ἐκ τῆς προσθήκης τοῦ τελικοῦ γράμματος τῆς αἰτιατικῆς τοῦ προηγουμένου ἄρθρου *εἰς τὸν Ἀβαρῖνον*, ἢ ἄλλως τὸ ὄνομα τῆς νέας πόλεως Νεο-αβαρίνου, οὕτω κληθείσης πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ κάστρου τοῦ Σαιντομὲρ ἐν τῷ Παλαιῷ Ἀβαρίνῳ, εὐκόλως συνῃρέθη εἰς τὸν τύπον, ὃν ἡ μεγάλη ναυμαχία ἡ ἐξασφαλίσασα τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος κατέστησε γνωστὸν εἰς πάντα φίλον τῆς Ἑλλάδος[5].

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8056-99, 8105-9. — Livre de la Conqueste σ. 273-6. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β´ σ. 498, 501. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Nouvelles recherches Τόμ. Α´ μέρ. α´ σ. 227. Τόμ. Β´ μέρ. α´ σ. 331. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** La Grèce continentale et la Morée σ. 460.

[2] ⟨*Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Ε´ σ. 160⟩.

[3] Ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 212, 321. Τόμ. 86 σ. 24.

[4] *Fallmerayer* Geschichte der Halbinsel Morea Τόμ. Α´ σ. 188. — ***Εὐαγρίου*** Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία VI, 10. — *Leunclavius* Jus Graeco-Romanum Τόμ. Α´ σ. 278. — *Leake* Travels in the Morea Τόμ. Α´ σ. 411. — Ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀναγινώσκομεν *εἰς τὴν Πύλον, τὸν καλούμενον Ἀβαρῖνον*. Πρβλ. *William Miller* ἐν τῇ English Historical Review Τόμ. Κ´ σ. 307. Τόμ. ΚΑ´ σ. 106 καὶ *Bury* ἐν Hermathena Τόμ. ΙΓ´ σ. 430.

[5] ⟨ Ἴδε περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ναβαρρίνου καὶ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορίαν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Γρηγοροβίου Τόμ. Β´ σ. 204 καὶ τὴν ἐν σ. 584 τοῦ αὐτοῦ τόμου σημείωσιν τοῦ μεταφραστοῦ. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ Νέον Ἀβαρῖνον συναίρεσις τοῦ Ναβαρρίνου κατά τε τὸν Γρηγορόβιον καὶ τὸν Μίλλερον εἶνε παντελῶς ἀπίθανος⟩.

Διεταράχθη δὲ ἡ διοίκησις τοῦ βαρώνου τῶν Θηβῶν ὑπὸ ἄλλης τινὸς τῶν μεγάλων ἐκείνων φεουδαλικῶν ἀξιώσεων, αἵτινες ἤδη εἶχον γείνει κοιναὶ ἀπὸ τῆς σχεδὸν ἐντελοῦς ἐξαλείψεως τῶν οἴκων τῶν ἀρχαίων κατακτητῶν. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται, ὅτι κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Γοδοφρείδου de Bruyères ἡ εἰς αὐτὸν ἀνήκουσα βαρωνεία τῶν Σκορτῶν εἶχε διαιρεθῆ εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἕτερον ἐπεστράφη εἰς τὸν ἡγεμόνα, τὸ δὲ ἄλλο ἔμεινεν ἰδιοκτησία τῆς χήρας τοῦ θανόντος. Εἴδομεν δὲ καὶ ὅτι ἱππότης καλούμενος Pestel εἶχεν ἐγείρει ἀξιώσεις περὶ τῆς βαρωνείας καὶ ὅτι ὁ ἡγεμὼν Γουλιέλμος εἶχεν ἀμεριμνήσει περὶ ταύτης τῆς ἀξιώσεως. Νέος δὲ τώρα ἀνεφάνη ἀπαιτητὴς, ὁ Γοδοφρεῖδος de Bruyères, ὁμώνυμος ἐξάδελφος τοῦ θανόντος βαρώνου, ὅςτις καὶ ἦλθεν ἐκ τῆς Καμπανίας, φέρων κατεσκευασμένας ἀποδείξεις τῆς συγγενείας αὐτοῦ καὶ συστατικὴν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Νεαπόλεως πρὸς τὸν βάϊλον, δι᾿ ἧς παρεκαλεῖτο ὁ ὑψηλὴ κούρτη νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ ζητήματος. Συνῆλθε δ᾿ ἡ κούρτη ἐν Γλαρέντζᾳ, καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ὠλένης ἀπεφάνθη ἐπ᾿ ὀνόματι αὐτῆς ἐναντίον τοῦ νεαροῦ Γοδοφρείδου, ὅτι τὰ Σκορτὰ θὰ ἠδύναντο νὰ περιέλθωσιν εἰς αὐτὸν μόνον ἂν ἦτο κατ᾿ εὐθεῖαν κληρονόμος τοῦ θανόντος δυνάστου συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἡγεμόνος Γουλιέλμου. Αἰσχυνόμενος δὲ ὁ Γοδοφρεῖδος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν ἄπρακτος κατέφυγεν εἰς τέχνασμα, ὅπως λάβῃ τὴν ποθητὴν βαρωνείαν. Καὶ δὴ ὑπεκρίθη, ὅτι ἔπασχεν ἐκ κοιλιακῆς νόσου, ἧς ἀρίστη θεραπεία θὰ ἦτο ἡ πόσις καθαροῦ ὕδατος, οἷον τὸ τῆς δεξαμενῆς τοῦ μικροῦ, ἀλλὰ ὀχυροῦ κάστρου τοῦ Ἀρακλόβου τοῦ ὑπὸ τῶν Γάλλων λεγομένου Bucelet, ὅπερ ἐδέσποζε τοῦ στενοῦ τῶν Σκορτῶν καὶ εἶχε τύχει κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς κατακτήσεως τῆς ἡρωικῆς ὑπερασπίσεως τοῦ Δοξαπατρῆ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέστειλε πιστὸν *σιργέντην*, ὅπως παρακαλέσῃ τὸν ἀγαθὸν φρούραρχον νὰ στέλλῃ καὶ λαμβάνῃ ὕδωρ, εἶτα δ᾿ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ καταλάβῃ ἓν δωμάτιον τοῦ πύργου, ὥστε νὰ δύναται νὰ πίνῃ τὸ στυπτικὸν ὕδωρ ἀπὸ τῆς δεξαμενῆς. Ἀργότερον δ᾿ ἐφαίνετο χειροτερεύουσα ἡ ὑγιεία αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀνύποπτος φρούραρχος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ καλέσῃ τοὺς *σιργέντας* παρὰ τὴν κλίνην, ὅπως ἀκούσωσι τὰς τελευταίας αὐτοῦ θελήσεις. Τότε δὲ ὁ Γοδοφρεῖδος ἐξεμυστηρεύθη εἰς αὐτοὺς τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Οἱ στρατιῶται ὤφειλον νἀναλάβωσι χάριν παραπλανήσεως τοῦ φιλοίνου φρουράρχου καὶ τῶν ὑπ᾿ αὐτὸν ἀνδρῶν νὰ συμπίωσι μετ᾿ αὐτῶν ἀφθόνως ἔν τινι μικρῷ οἰνοπωλείῳ, κειμένῳ ἐκτὸς τῶν πυλῶν τοῦ

Araklovo Bucelet seized by the second Godfrey de Bruyères

κάστρου, ἔπειτα δὲ, ἀφ' οὗ οἱ ξένοι αὐτῶν μεθυσθῶσιν, ἔμελλον νὰ λάβωσι τὰς κλεῖδας παρὰ τοῦ πυλωροῦ καὶ φράξωσι τὴν πύλην εἰς τοὺς παροινοῦντας, τὸν φρούραρχον καὶ τοὺς φρουρούς. Τὸ σχέδιον ἐπέτυχεν· ὁ Γοδοφρεῖδος, γενόμενος κύριος τοῦ Ἀρακλόβου, ἀπέλυσεν Ἕλληνάς τινας πεφυλακισμένους ἐν τῇ εἱρκτῇ τοῦ κάστρου, καὶ ἀπέστειλε δύο αὐτῶν διὰ νυκτὸς εἰς τὴν *κεφαλὴν* τῶν δυνάμεων τοῦ αὐτοκράτορος, προτείνων τὴν εἰς αὐτὸν πώλησιν τοῦ κάστρου, οὗ ἡ στρατηγικὴ ἀξία ἦτο ἄριστα γνωστὴ εἰς τὸν Γοδο-

Τὸ κάτσρον Καρυταίνης ἀπὸ μεσημβρίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

φρεῖδον. Καὶ δὴ ἐγίνωσκεν, ὅτι τὸ Ἀράκλοβον ἦτο ἡ κλεῖς τῶν Σκορτῶν, καὶ ἐτεκμαίρετο, ὅτι ὁ βάϊλος ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν Καρύταιναν μᾶλλον ἢ τὸ Ἀράκλοβον καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ὅλον τῆς Ἀρκαδίας ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἡ ὑπόνοια αὕτη ἐξηλέγχθη ὀρθή. Ὁ Ἕλλην στρατηγὸς, καταληφθεὶς ὑπὸ μεγάλης χαρᾶς ἐπὶ τῇ γενομένῃ προτάσει, ἔσπευσε πανστρατιᾷ πρὸς τὸ Ἀράκλοβον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ ἀφιχθῇ εἰς τὸ κάστρον, τοῦτο περιεκλείσθη στενῶς ὑπὸ τῶν Φράγκων στρατιωτῶν, κληθέντων ἐν σπουδῇ ὑπὸ τοῦ Φράγκου φρουράρχου τοῦ Ἀρακλόβου ἐκ τῆς φρουρᾶς τῆς Μεγάλης Ἀράχοβας. Τοιοῦτος δ' ὑπῆρξεν ὁ φόβος

ὁ προκληθεὶς ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ, ὥςτε αὐτὸς ὁ βάϊλος ὥδευσεν εἰς τὸ Ἀράκλοβον, ἡγούμενος ἁπασῶν τῶν διαθεσίμων δυνάμεων. Διατάξας δὲ τὸν Σίμωνα de Vidoigne ⟨Σιμοὺν ντὲ Βιδόνη κατὰ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως⟩, τὸν φρούραρχον τῶν Σκορτῶν, νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς στρατιᾶς διάβασιν τοῦ Ἀλφειοῦ κατὰ τὸν πόρον τῆς Ἴσοβας, ἔστειλε *μαντατοφόρους* εἰς τὸν Γοδοφρεῖδον, ἀγγέλλων, ὅτι παρεῖχεν εἰς αὐτὸν συγγνώμην, ἂν ἤθελε νὰ παραδώσῃ τὸ κάστρον εἰς τὸν βάϊλον ὡς γενικὸν ἐπίτροπον τοῦ βασιλέως Καρόλου Β΄, ἐν δὲ περιπτώσει ἀρνήσεως ἀπειλῶν τὴν κατεδάφισιν αὐτοῦ. Προσέθηκαν δὲ οἱ πρέσβεις, ὅτι εἶχον ἤδη κληθῆ ἐκ Κορώνης Βενετοὶ τέκτονες, ἵνα κατασκευάσωσι τἀναγκαῖα πολιορκητικὰ μηχανήματα. Τότε ὁ Γοδοφρεῖδος συνεῖδε συνετῶς, ὅτι εἶχεν ἐπέλθει καιρὸς συνδιαλλαγῆς. Διὸ προέτεινε νὰ παραδώσῃ τὸ κάστρον εἰς τὸν βάϊλον, ἂν οὗτος ἤθελεν ὑποσχεθῆ εἰς αὐτὸν τιμάριόν τι, ὅπως ἐγκατασταθῇ ἐν αὐτῷ· ὁ δὲ βάϊλος συνήνεσε, καὶ ἡ θρασεῖα ἐκείνη φεουδαλικὴ ληστοπραξία ἠμείφθη διὰ γάμου μετὰ πλουσίας χήρας, τῆς Μαργαρίτας de Cors, ἥτις ἤνεγκεν εἰς αὐτὸν ὡς προῖκα τὸ πατρῷον τιμάριον τῆς Λισσαρέας πλησίον τῆς Χαλανδρίτσης καὶ τὸ τιμάριον τοῦ προτέρου συζύγου Μόραιναν ἐν τῷ δρόγγῳ τῶν Σκορτῶν [1]. Τὸ δὲ κάστρον τοῦ Ἀρακλόβου παρεχωρήθη μετ᾽ οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Καρόλου Β΄ εἰς τὴν Ἰσαβέλλαν Βιλλαρδουίνην.

Ὁ Κάρολος εἶχεν ἀπολυθῆ ἀπὸ τῆς φυλακῆς τῷ 1289, καὶ μία τῶν πρώτων αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρξεν ὁ διορισμὸς νέου βαΐλου ἐν τῷ Μορέᾳ. Ὁ δὲ διορισθεὶς ὑπ᾽ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Γουίδων de Charpigny, δυνάστης τῆς Βοστίτσης, ἀρχηγὸς τοῦ μόνου ἐπιζῶντος βαρωνικοῦ οἴκου τῶν χρόνων τῆς κατακτήσεως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γουίδωνος de la Trémouille, τελευτήσαντος ἤδη ἄνευ ἀρρένων κληρονόμων, καὶ ἀνὴρ γνωστὸς ἐκ τοῦ πλησίον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Νεαπόλεως [2]. Ἀλλ᾽ οἱ βαρῶνοι τοῦ Μορέως εἶχεν βαρυνθῆ τὸ σύστημα ἐκεῖνο τῆς δι᾽ ἀντιπροσώπων διοικήσεως. Ἐπὶ ἕνδεκα ἔτη εἶχον προστῆ αὐτῶν ἓξ βάϊλοι, δύο μὲν ξένοι, δύο δ᾽ ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν τάξεως καὶ δύο μεγιστᾶνες ἐκ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ οἱ μὲν ξένοι εἶχον καταπατήσει τὰ προνόμια αὐτῶν, οἱ δὲ ὁμό-

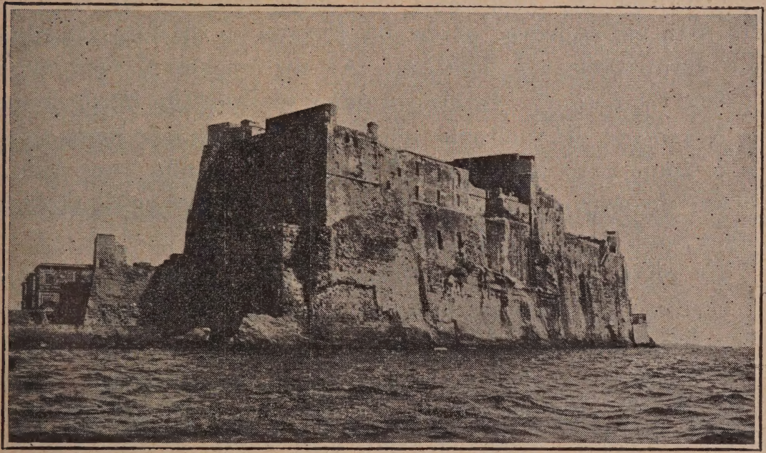
---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8110 - 458. — Livre de la Conqueste σ. 276-87. — Libro de los fechos σ. 94 - 98 μετ᾽ ἀξίων λόγου διαφορῶν ἐν τοῖς καθ᾽ ἕκαστον ἀπὸ τῶν ἄλλων διασκευῶν. — Cronaca di Morea παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco - romanes σ. 462 - 5.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ μέρ. α΄ σ. 223.

τιμοι βαρῶνοι δὲν ὑπερεῖχον αὐτῶν ἐπαρκῶς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζηται ἡ ὀφειλομένη πρὸς αὐτοὺς εὐλάβεια, τὸ δὲ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν εἶχε περιέλθει αὐτὸ εἰς ἀνήλικον παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατηγῶν τοῦ Μορέως εἶχεν ἐξακολουθήσει πάντοτε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συνεχῶς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Γουλιέλμου, ἐπειδὴ ὁ Μορέας εἶχε περιληφθῇ εἰς τὸ καθολικὸν ἀνδηγαυικὸν σχέδιον στρατείας ἐναντίον τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Ταῦτα δὲ πάντα εἶχον πείσει τοὺς βαρώνους, ὅτι ἡ χώρα ἠδύνατο νὰ σωθῇ μόνον δι᾽ ἡγεμόνος ἑδρεύοντος μεταξὺ αὐτῶν. Δύο δὲ αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης de Chauderon, ἀνεψιὸς τοῦ θανόντος ἡγεμόνος καὶ μέγας κοντόσταυλος τῆς ἡγεμονίας, καὶ ὁ Γοδοφρεῖδος de Tournay, πρώην βαρῶνος τῶν Καλαβρύτων, εἶχον πολλάκις ἐπισκεφθῆ τὴν αὐλὴν τῆς Νεαπόλεως, παρ᾽ ᾗ ἐτιμῶντο πλειότερον πάντων τῶν ἄλλων εὐπατριδῶν τοῦ Μορέως. Καὶ ἀμφότεροι μὲν εἶχον ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τοῦ Καρόλου Α´ ἐν Ταλιακότσῳ καὶ ἀμφότεροι εἶχον ἐκλεχθῆ, ὅπως ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν Βορδιγάλοις, ὁ δὲ Chauderon κατεῖχε τὴν θέσιν ναυάρχου τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Διὸ ἡ συμβουλὴ αὐτῶν εὐλόγως ἔμελλε νὰ γείνῃ δεκτὴ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Καὶ δὴ κατὰ τὰς εἰς Νεάπολιν ἐπισκέψεις αὐτῶν εἶχον ἔλθει εἰς φιλίας σχέσεις πρὸς νεαρὸν εὐπατρίδην ἐκ Φλάνδρας, τὸν Φλωρέντιον d'Avesnes, ἀδελφὸν τοῦ κόμιτος τῆς Ἀννονίας (Hainaut) καὶ γόνον οἴκου μεγάλως διακριθέντος ἐν τῇ πολυτάρχῳ ἱστορίᾳ τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς. Καὶ ὁ μὲν πρόπαππος αὐτοῦ εἶχε συναγωνισθῆ μετὰ ⟨Ῥιχάρδου⟩ τοῦ Λεοντοθύμου ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Πτολεμαΐδος· ὁ δὲ πάππος αὐτοῦ εἶχε νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ πρώτου Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως· μέγας δ᾽ αὐτοῦ θεῖος εἶχεν ὑπάρξει ὁ Ἰάκωβος d'Avesnes, ὁ κατακτήσας τὴν Εὔβοιαν καὶ πληγωθεὶς ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Κορίνθου. Ὁ πατὴρ τοῦ Φλωρεντίου εἶχε φημισθῆ διὰ τὴν ἄμετρον αὐτοῦ φιληδονίαν καὶ τὰς ἐρωτικὰς αὐτοῦ περιπετείας· ἐπειδὴ δὲ εἶχεν ἀφήσει ἑπτὰ τέκνα, δὲν προοιωνίζετο μεγάλη ἡ εὐημερία τῶν νεωτέρων υἱῶν τοῦ οἴκου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πατρῴᾳ στέγῃ. Δραστήριος ὢν καὶ φιλόδοξος ὁ νεαρὸς Φλωρέντιος δὲν ηὐχαριστεῖτο ζῶν ἐν τῷ μικρῷ κλήρῳ τοῦ Braine-le-Comte καὶ Hal, ὃν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ πρεσβύτατος τῶν ἀδελφῶν· διὸ δύο ἔτη πρὸ τοῦ χρόνου, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, εἶχε μεταβῆ πρὸς ἀναζήτησιν τύχης εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Νεαπόλεως, ὅπου ἀνεδείχθη κοντόσταυλος τοῦ βασιλείου τῆς Σικελίας καὶ καπετᾶνος Κερκύ-

ρας. Ἀλλὰ δὲν ἠρκεῖτο εἰς ταῦτα τὰ ἀξιώματα· εἶχε δ᾽ ἀναμφιβόλως ἀκούσει περὶ τῆς ἐν τῷ Μορέᾳ κρατούσης δυςαρεσκείας ἐπὶ τῷ ὑπάρχοντι συστήματι διοικήσεως, καὶ ἐθεώρησεν, ὅτι αὕτη παρεῖχεν εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν πρὸς προαγωγὴν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φιλοδοξίας. Διὸ ἦλθεν εἰς λόγους πρὸς τοὺς δύο βαρώνους περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ προέτεινεν, ὅπως οὗτοι ζητήσωσι παρὰ τοῦ βασιλέως νὰ δώσῃ αὐτῷ εἰς γάμον τὴν χήραν Ἰσαβέλλαν Βιλλαρδουίνην, ἥτις ἔζη ἀκόμη ἐν τῷ Κάστρῳ τοῦ Ὠοῦ (Castel dell' Uovo) ἐν Νεαπόλει δίκην δεσμίας τῆς πολιτείας, καὶ νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς

Τὸ ἐν Νεαπόλει Κάστρον τοῦ Ὠοῦ.

Ἀχαΐας. Ταὐτοχρόνως δὲ ὑπέδειξεν, ὅτι, ἂν ἐγίνετο ἡγεμών, ἐκεῖνοι ἔμελλον νὰ ἐξακολουθήσωσιν ὄντες οἱ δεσπόται. Τὰ βουλεύματα αὐτοῦ ἔτυχον τῆς ἐπιδοκιμασίας αὐτῶν· ἐκλέξαντες δὲ τὴν κατάλληλον ὥραν, ὅπως συνομιλήσωσι μετὰ τοῦ κενοδόξου μονάρχου, ἐξέθηκαν εἰς αὐτὸν μετὰ παρρησίας τοὺς κινδύνους τῆς ἐν Μορέᾳ καταστάσεως, εἰπόντες

Ἐσὺ ἀποστέλνεις ᾽ς τὸν Μορέαν μπάϊλον καὶ ῥογατόρους
καὶ τυραννίζουν τοὺς φτωχούς, τοὺς πλούσιους ἀδικοῦσιν,
τὸ διάφορόν τους πολεμοῦν, κι᾽ ὁ τόπος ἀπορεῖται.
Ἐὰν οὐ μὴ βάλῃς ἄνθρωπον νὰ ἔνι κληρονόμος,
νὰ στήκεται καθολικῶς, νὰ κυβερνῇ τοὺς πάντας,
νὰ ἔχῃ ἔννοιαν καὶ σκοπὸν τὸν τόπον νὰ προκόβῃ,
ἔχε το εἰς πληροφορίαν, χάνεις τὸ πριγκιπᾶτο.

Ἔπειτα δὲ ὑπέμνησαν τὸν βασιλέα Κάρολον, ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ, ἡ θυγάτηρ τοῦ ἡγεμόνος Γουλιέλμου, *ἡ Κυρὰ τοῦ Μορέως*, καθ' ἃ ἐκαλεῖτο, ἔζη ἐν χηρείᾳ, καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ συζεύξῃ αὐτὴν μετά τινος μεγάλου εὐπατρίδου, ὅστις νὰ κυβερνήσῃ τὸν Μορέαν πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως. Ὁ Κάρολος Β′ ἐπείσθη εἰς τὴν συμβουλὴν αὐτῶν, ἀποδεχθείς, ὅτι ἡ Ἀχαΐα μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ὑπάρξει πηγὴ δαπανῶν εἰς τὸ στέμμα τῆς Νεαπόλεως καὶ εἶχεν ἐπέλθει ταχεῖα καταστροφὴ αὐτῆς. Συνήνεσε δ' εἰς τὸν γάμον, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ Φλωρέντιος προαπέθνησκε τῆς Ἰσαβέλλης, οὔτε αὕτη οὔτε ἡ θυγάτηρ αὐτῆς οὔτε ἄλλη τις ἀπόγονος αὐτῶν θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον ἄνευ συναινέσεως τοῦ βασιλέως. Ἂν μὴ ἐτηρεῖτο ὁ ὅρος οὗτος, ἡ κτῆσις τῆς ἡγεμονίας ἔμελλε καὶ πάλιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ στέμμα τῆς Νεαπόλεως. Ἡ ὁμολογία αὕτη, καθ' ἧς κρατερῶς διαμαρτύρεται ὁ ποιήσας τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ἐπεβλήθη μετὰ δώδεκα μὲν ἔτη εἰς αὐτὴν τὴν Ἰσαβέλλαν, μετὰ μίαν δὲ γενεὰν εἰς τὴν δύσμοιρον αὐτῆς θυγατέρα Ματθίλδην.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἅπαντες ηὐφράνθησαν ἐπὶ τῷ γάμῳ. Ἡ δὲ Κυρὰ τοῦ Μορέως, ἥτις εἶχεν ἡλικίαν μόνον τριάκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, κατελήφθη, ὡς εἰκός, ὑπὸ χαρᾶς ἐπὶ τῇ προσδοκωμένῃ ἐγκαταλείψει τοῦ χρυσοῦ αὐτῆς κλωβοῦ καὶ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν γενέτειραν, ἣν εἶχεν ἐγκαταλείψει νεαρὰ οὖσα κόρη πρὸ δεκαοκτὼ ἐτῶν. Ἡ γαμήλιος ἑορτὴ ἐτελέσθη μετὰ πολλῆς πομπῆς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Νεαπόλεως τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1289, καὶ ὁ βασιλεὺς παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἰσαβέλλαν καὶ τὸν σύζυγον αὐτῆς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας· ἔπειτα δὲ οἱ νυμφίοι ἀνεχώρησαν εἰς τὸν Μορέαν. Ἅμα τῇ ἀφίξει εἰς τὴν Γλαρέντζαν ἔσπευσεν ὁ βάϊλος πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἱεράρχας, τοὺς βαρώνους, τοὺς ἱππότας, τοὺς σεργέντας καὶ τοὺς βουργησίους, ὅπως ἀκούσωσι τῶν διαταγῶν τοῦ βασιλέως. Ἐν τῇ κατὰ τὴν Γλαρέντζαν ἐκκλησίᾳ τῶν Φρεμενουρίων ἀνεγνώσθησαν μεγαλοφώνως τὰ γράμματα τοῦ βασιλέως λατινιστί τε καὶ γαλλιστί· μετὰ δὲ ταῦτα ὁ νέος ἡγεμὼν ὤμοσε τὸν νενομισμένον ὅρκον, ὅτι ἔμελλε νὰ τηρήσῃ τὰ *συνήθεια* καὶ τὰς προνομίας τῶν ὑποτελῶν, καὶ ἐπὶ τούτοις ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν αὐτῶν, καὶ ὁ βάϊλος παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν κτῆσιν τῆς ἡγεμονίας [1].

church of Friars Minor at Glarentza

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8476-8652. — Livre de la Conqueste σ. 288-297. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β′ σ. 498-9. — Nouvelles re-

Τὸ δ᾽ ἑπόμενον ἔαρ διέταξεν, ὅπως ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς μεγάλης σφραγῖδος τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως ἡ προςωνυμία ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, ἣν ἔφερεν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου μέχρι τοῦ 1289 [1]· ἔκτοτε δ᾽ ἡ προςωνυμία αὕτη ἐμφανίζεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῆς Ἰσαβέλλης καὶ τοῦ Φλωρεντίου καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων ὑπ᾽ αὐτῶν ἐν Γλαρέντζῃ πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ κυκλοφορούντων νομισμάτων τοῦ Καρόλου Β´ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ [2].

Ἐν ᾧ δ᾽ ἐν τῷ Μορέᾳ διεξήγετο καθ᾽ ἅπαντα ταῦτα τὰ ἔτη ὁ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων πόλεμος, ὁ ἀνδηγαυικὸς οἶκος ἐπεδίωκε καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ ἐν Ἠπείρῳ. Καὶ ἐφ᾽ ὅσον μὲν ἔζη ὁ δεσπότης Μιχαὴλ Β´, ὁ Κάρολος Α´ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ προοδεύσῃ ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἀδρίου ὀρεινῇ ἐκείνῃ χώρᾳ. Εἶχε δὲ μόνον στείλει τὸν Ἰωάννην de Cléry, ἵνα καταλάβῃ τὰς ἠπειρωτικὰς κτήσεις τὰς παραχωρηθείσας εἰς αὐτὸν διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Οὐιτέρβου· ὁ δὲ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ κατέλαβε τὸν ἐξαίρετον λιμένα τοῦ Αὐλῶνος, ὃν ἐποφθαλμιᾷ ἡ νεωτέρα Ἰταλία. Ἀλλ᾽ ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Β´ οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοὶ ἕνεκα «τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν εἰς τὴν ἁγίαν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν» ἀνεγνώρισαν ὡς βασιλέα Κάρολον τὸν Ἀνδηγαυὸν, τὸν πρόμαχον τοῦ παπισμοῦ, προςεκύνησαν τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ καὶ ἔτυχον παρ᾽ αὐτοῦ ἀνανεώσεως τῶν προνομίων τῶν παραχωρηθέντων εἰς τοὺς προπάτορας αὐτῶν ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων. Τότε δὲ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κινάρδου ἔγεινεν ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἀλβανίας. Τὰ δὲ τέκνα τοῦ Κινάρδου ἐτέθησαν ὑπὸ ἐπιτήρησιν, φυλακισθέντα ἐν τῷ Τράνῳ (Trani), ἡ συνθήκη τοῦ Οὐιτέρβου ἐπεκυρώθη τῷ 1274 ἐν Φοβέᾳ (Foggia) ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τοῦ Καρόλου, Φιλίππου Α´ τοῦ ἐκ Κουρτεναίης, ὄντος αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας ἐπὶ ψιλῷ ὀνό-

---

cherches Τόμ. Β´ μέρ. α´ σ. 338-42. — Cronaca di Morea παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 465-6. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰποδεχθῶμεν μετὰ τοῦ *Buchon* ⟨σ. 297⟩, ὅτι τὸ en vulgar τοῦ Livre de la Conqueste σημαίνει τὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀνάγνωσιν τῶν γραμμάτων τοῦ Καρόλου. Οὗτος ἔγραφεν, ὡς συνήθως, τὴν λατινικήν· ἄρα vulgar εἶνε ἡ γαλλική.

[1] Τὴν προςωνυμίαν ταύτην φέρει ὁ Κάρολος ἔν τινι ἐπιστολῇ τοῦ 1289 ἐκδεδομένῃ παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. ΙΔ´ σ. 955.

[2] Νομίσματα τοῦ Καρόλου Β´, τῆς Ἰσαβέλλης καὶ τοῦ Φλωρεντίου ἴδε παρὰ *Buchon* Atlas Πίν. XXIV, σ. 6, 7, 8 καὶ παρὰ τῷ *Schlumberger* Numismatique de l' Orient Latin σ. 315.

ματι, καὶ ὁ ἀνίσχυρος δεσπότης τῆς Ἠπείρου Νικηφόρος Α΄, ἀδυνατῶν νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἀνεγνώρισεν ὡς ἐπικυρίαρχον τὸν Κάρολον, ἔστειλεν εἰς αὐτὸν τὸν υἱὸν ὡς ὅμηρον εἰς τὴν Γλαρέντζαν καὶ παρέδωκεν εἰς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς τὸ κάστρον τοῦ Βουθρωτοῦ καὶ ἄλλα χωρία κατεχόμενα ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Κινάρδου. Εἶτα δ᾽ ἔγεινε σθεναρὰ ἀπόπειρα ὅπως προσβληθῇ ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν. Ἐστάλη εἰς τὴν Ἤπειρον στρατιὰ τρισχιλίων ἀνδρῶν, τεθεῖσα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Οὔγωνος de Sully, παρωνυμουμένου Le Rousseau ἀπὸ τῆς ἐρυθρᾶς αὐτοῦ κόμης, γόνου τῆς Βουργουνδίας, ὅστις εἶχε συνοδεύσει τὸν Κάρολον εἰς Νεάπολιν καὶ εἶχε διορισθῇ τῷ 1278 γενικὸς καπετᾶνος καὶ ἐπίτροπος τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Κερκύρας. Ἦτο δὲ ὁ Ῥὼς Σολυμᾶς ἢ Ῥωσονσουλῆς, καθ᾽ ἃ καλοῦσιν αὐτὸν οἱ Βυζαντῖνοι ἱστορικοὶ, μεγαλόφρων μὲν καὶ ἀξιόλογος ἀνὴρ, ἀλλὰ στρατηγὸς ἀτυχέστατος, ὑπερφίαλος, ἰσχυρογνώμων καὶ ἐμπαθής. Οἱ ἄνδρες αὐτοῦ, ἐν οἷς πολλοὶ Σαρακηνοὶ, συνεμερίζοντο τὴν τόλμην αὐτοῦ καὶ διενέμοντο πάντοτε κατὰ διάνοιαν τὰς κτήσεις τοῦ αὐτοκράτορος, καθ᾽ ἃ εἶχον ἐμπράκτως ἐκτελέσει οἱ Φράγκοι σταυροφόροι πρὸ ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν. Ἀλλ᾽ ἡ ἀνδηγαυικὴ ἐκστρατεία, ἧς σκοπὸς ἦτο ἡ κατάκτησις τῆς αὐτοκρατορίας, προεχώρησε μόνον μέχρι τοῦ Βερατίου, τῆς ὀχυρᾶς ἀλβανικῆς πόλεως, ἣν ὑπερασπίζει ὁ ποταμὸς αὐτῆς καὶ τὸ βραχῶδες φρούριον. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπέστειλε στρατιὰν πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας, καὶ ὁ ἐρυθρόμαλλος γίγας ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ κείμενος ἄπελπις χαμαὶ μὲ τὴν βαρεῖαν αὐτοῦ πανοπλίαν ἐζωγρήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν Τούρκων αὐτῶν ἐπικούρων[1]. Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς ζωγρήσεως αὐτοῦ οἱ ἄνδρες τοῦ de Sully ἔφυγον, καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ, καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ἤχθησαν, δίκην δεσμωτῶν ἐν ῥωμαϊκῷ θριάμβῳ, διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ στρατηγὸς τοῦ Καρόλου ἐτήκετο ἐπὶ ἔτη ὅλα ἐν ταῖς αὐτοκρατορικαῖς εἱρκταῖς. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὥστε διέταξε ζωγράφον νὰ ἐξεικονίσῃ τὴν νίκην τοῦ Βερατίου ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἀνακτόρων. Ἡ δὲ ἀνά-

1278 battle of Berat between the Emperor & de Sully, representative of the King of Naples

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ μέρ. α΄ σ. 206, 231-2. Τόμ. Β΄ μέρ. α΄ σ. 314, 316-19. — Livre de la Conqueste σ. 257-8. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α΄ σ. 508-19. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 146-8. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 129-30. — *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β΄ σ. 324. — Archivio storico Italiano Σειρᾶς Δ΄ Τόμ. Β΄ σ. 199, 355. Τόμ. Δ΄ σ. 17.

κτησις τοῦ Δυρραχίου συνεπλήρωσε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν ὅπλων, καὶ οἱ Ἀνδηγαυοὶ ἐξηκολούθησαν κατέχοντες ἐν Ἠπείρῳ μόνον τὸν παράλιον Αὐλῶνα καὶ τὸ κάστρον τοῦ Βουθρωτοῦ. Κατὰ θάλασσαν δὲ ὁ ἀνδηγαυικὸς στόλος, οὗ ἐπέβαινον Φράγκοι ἐκ τοῦ Μορέως, συνηγουμένου τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου Μάρκου Β′ Σανούδου, μᾶλλον ἔβλαψεν ἢ ὠφέλησε τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγῶνα τῶν Λατίνων, καθ᾽ ἃ ὁμολογεῖ ὁ συγγενὴς καὶ ὁμώνυμος τοῦ δουκὸς Βενετὸς ἱστορικός. Οὕτως ἀπέτυχεν ἥ τε κατὰ γῆν καὶ ἡ κατὰ θάλασσαν ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας. Οὐδὲ ὑπῆρξε μᾶλλον τελεσφόρος ἡ περὶ ἀνακτήσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας συνθήκη ἡ ὁμολογηθεῖσα τῷ 1281 ἐν Ὀρβιέτῳ διὰ τῶν προσπαθειῶν Λεονάρδου τοῦ ἐξ Οὐηρόλου, τοῦ πάντοτε προθύμου λογοθέτου τῆς Ἀχαΐας, μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Καρόλου, τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Φιλίππου Α′ τοῦ ἐκ Κουρτεναίης, ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας, καὶ τῆς βενετικῆς πολιτείας. Καὶ ἐφαίνετο μὲν ἡ συνθήκη ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀριστοτέχνημα πολιτικὸν, ἐπειδὴ προῆγε τὴν τέως οὐδετέραν Βενετίαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ ταύτην ὁ Κάρολος καὶ ὁ Φίλιππος ὤφειλον νὰ παράσχωσι περὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους ἵππους καὶ ἱκανοὺς ἄνδρας ὅπως ἐπιβῶσιν αὐτῶν, ἡ δὲ Βενετία ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐξαρτύσῃ τεσσαράκοντα γαλέρας ἢ πλείονας, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν θαλασσοκρατίαν· ὡς ἔτος δὲ τῆς ἐκστρατείας ὡρίζετο τὸ 1283, καὶ οἱ τρεῖς συμβαλλόμενοι ἡγεμόνες ὤφειλον νὰ μετάσχωσιν αὐτῆς αὐτοί· τέλος δὲ ὡρίζετο, ὅτι οὔτε εἰρήνη οὔτε ἀνακωχὴ ἔμελλε νὰ συνομολογηθῇ μετὰ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἢ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ὅμως οὐδὲν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα προῆλθεν ἐκ τῆς ἐν Ὀρβιέτῳ συνθήκης. Ἡ ἱστορία ἕν τι καὶ μόνον δύναται νὰ εἴπῃ περὶ αὐτῆς, ὅτι ὑπῆρξε μία ἐπὶ πλέον τῶν πολλῶν ἀτυχῶν ἀποπειρῶν τῶν γενομένων πρὸς λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Καὶ συνεκρότησε μὲν πράγματι ὁ Κάρολος ἄλλον τινὰ μικρὸν στόλον, οὗ ἐννέα πλοῖα ἔδωκεν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουλιέλμος καὶ ἓξ ὁ βάϊλος τοῦ Μορέως Λαγονέσσας, ἤρξαντο δὲ παρασκευαζόμενοι καὶ οἱ Βενετοί. Ἀλλ᾽ ἡ μὲν γαλλικὴ μοῖρα συνεκρούσθη πρὸς τοὺς Βενετοὺς, ὁ δὲ ναύαρχος τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Ἰωάννης de lo Cavo, ὁ ἄλλοτε τρομερὸς πειρατὴς, ἐζώγρησε δύο πλουσίους Βενετοὺς ἐμπόρους [1]. Ἔπειτα δ᾽ ἡ ἐν Σικελίᾳ ἀνδηγαυικὴ

---

[1] *Tafel-Thomas* Τόμ. Γ′ σ. 287-308, 337, 351. — *Laurentius de Monacis* σ. 151. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 130, 132, 173.

δύναμις ὑπέστη αἴφνης τραῦμα καταστρέψαν ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ νυκτὶ ἅπαντα τὰ φιλόδοξα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων σχέδια τοῦ Καρόλου. Καὶ δὴ τῷ 1282 ἐπῆλθεν ὁ Σικελικὸς ἑσπερινός.

Ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία δὲν εἶχεν ὑπάρξει παντελῶς ἀμέτοχος τῆς φρικτῆς ἐκείνης τραγῳδίας. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἀναθεματισθεὶς ὑπὸ τοῦ νέου πάπα Μαρτίνου Δ', ὄντος Γάλλου καὶ δημιουργήματος τοῦ Καρόλου, συνεῖδεν, ὅτι ἡ κωμῳδία τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν εἶχε περατωθῆ. Διὸ ἦλθεν εἰς λόγους πρὸς τὸν θανάσιμον ἐχθρὸν τοῦ ἀνδηγαυικοῦ οἴκου Πέτρον Γ' τὸν Ἀραγωνικὸν, μεταχειρισθεὶς ὡς μεσάζοντας τὸν *ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς* Βενέδικτον Ζαχαρίαν, γόνον πλουσίου ἐκ Γενούης οἴκου, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν πλουσίων στυπτηρωρυχείων τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Φωκαίας, Λομβαρδόν τινα, καλούμενον Ἀκκάρδον, ἐκ τῆς πόλεως Lodi καὶ τὸν περιώνυμον Ἰωάννην τὸν ἐκ Προχύτης (Procida), ὅστις εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς Φραγκισκανὸς μοναχός. Ἔμελλε δ' ὁ αὐτοκράτωρ νὰ πληρόνῃ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας ἐτησίαν χορηγίαν ἑπτακοσίων περίπου χιλιάδων

Μιχαὴλ Παλαιολόγος, εἰκὼν βυζαντιακοῦ κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου.

δραχμῶν ἐφ᾿ ὅσον διήρκει ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν Ἀνδηγαυῶν, ἱκανὸν δὲ μέρος τοῦ ποσοῦ τούτου ἔμελλε νὰ παρέχῃ ὁ οἶκος τῶν Ζαχαριῶν [1]. Ἀντὶ τοῦ χρήματος τούτου ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἔλαβε γενναῖα ἀντισηκώματα, ἐπειδὴ ἡ κατάλυσις τῆς ἐν Σικελίᾳ δυνάμεως τῶν Ἀνδηγαυῶν οὐ μόνον ἀπήλλασσεν αὐτὸν ἐπικινδύνου ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐστέρει τὰς ἐν Ἑλλάδι φραγκικὰς πολιτείας βοηθείας ἀξίας λόγου. Εὐλόγως δ᾿ ἐλέχθη, ὅτι ὁ Σικελικὸς ἑσπερινὸς ὑπῆρξε τὸ προανάκρουσμα τοῦ κινδύνου τῆς ἐν Ἑλλάδι φραγκοκρατίας [2]. Ἄμεσον δ᾿ αὐτοῦ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀναχαίτισις πάσης ἀποπείρας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἐν Ὀρβιέτῳ καταγραφέντος προγράμματος. Ἐν Ἠπείρῳ οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἀνδηγαυοῦ βασιλέως περιωρίσθησαν εἰς τὴν συγκράτησιν τῶν ἐλεεινῶν λειψάνων τῶν κτήσεων τοῦ Καρόλου, ἥτις ἀπέβη ὀλιγώτερον δυσχερὴς ἕνεκα τοῦ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος τοῦ δεσπότου Νικηφόρου Α΄, τῶν ἐναντίον αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιθέσεων τοῦ ἀπαύστως ἀκοιμήτου νόθου σεβαστοκράτορος τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ κατ᾿ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος τοῦ Σικελικοῦ ἑσπερινοῦ. Τελευταῖον δ᾿ ἔργον τοῦ Παλαιολόγου ὑπῆρξε τὸ νἀπολύσῃ τοὺς Τατάρους ἐναντίον τοῦ πολυμηχάνου σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, ὅστις πολλάκις εἶχεν ὑπάρξει δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος συμβὰς θάνατος τοῦ Φιλίππου, τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος τῆς Ῥωμανίας, ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ θεάτρου ἕνα τῶν ὑπογραψάντων τὴν συνθήκην τοῦ Ὀρβιέτου· ὁ δὲ δεύτερος αὐτῶν, ὁ μέγας Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυὸς, ἀπέθανε τῷ 1285, καταλιπὼν τὸν διάδοχον αὐτοῦ δεσμώτην τῶν Ἀραγωνίων, καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ Βενετία, ἡ τρίτη σύμμαχος τῆς τριπλῆς ἐκείνης συμμαχίας, συνωμολόγησε δεκαετεῖς σπονδὰς μετὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ἄφινον ἀλλήλους ἐλευθέρους ἐν Χαλ-

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 132, 147, 173. — *Ptolemaeus Lucensis* παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ. ἀν. Τόμ. ΙΑ′ σ. 1186. — *Hopf* μεταφρ. ὑπὸ *Vlasto* Les Giustiniani σ. 9. — Conspiration de Jean Prochyta ἔκδ. *Buchon* σ. 1-6, 17-18. — Ὁ **Νικηφόρος Γρηγορᾶς** ⟨ σ. 146-8 ⟩ ταῦτα βεβαίως τὰ γεγονότα ὑπαινίσσεται λέγων, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ἔστειλε χρήματα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Φρειδερῖκον, ὅπως ἀναχαιτίσῃ τὸν στόλον τοῦ Καρόλου, συγχέων τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Πέτρον πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Φρειδερῖκον, ὅστις ἔγεινε βασιλεὺς τῆς Σικελίας μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη.

[2] *Pouqueville* Voyage dans la Grèce Τόμ. Δ′ σ. 90.

κίδι· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὑπεσχέθη νἀφήσῃ ἀνενοχλήτους τὰς ἐν Κρήτῃ, Κορώνῃ καὶ Μεθώνῃ βενετικὰς ἀποικίας καὶ νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν συνθήκην τὸν δοῦκα τῆς Νάξου καὶ τὸν δυνάστην τῆς Τήνου ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ὁρκισθῶσι νὰ μὴ δώσωσιν ἄσυλον εἰς πειρατάς. Πρὸ ἑνὸς δ᾽ ἔτους ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε τύχει ἀναγνωρίσεως ἐν τῇ Δύσει καὶ πράγματι διὰ τοῦ δευτέρου αὐτοῦ γάμου μετὰ Εἰρήνης τῆς θυγατρὸς τοῦ μαρκίωνος Γουλιέλμου Ζ´ καὶ Βεατρίκης τῆς Καστιλιακῆς εἶχον ἐκλίπει αἱ ἀξιώσεις τοῦ μομφερρατικοῦ οἴκου περὶ τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης, περιελθόντος εἰς αὐτὸν ὡς προικὸς τῆς συζύγου [1]. Οὕτω δ᾽ ἐματαιώθη ἡ σύμπραξις τῶν συμμάχων ἡ ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν παλινόρθωσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀπαλλαγεὶς τοῦ κινδύνου ἐπιθέσεως τῶν Φράγκων ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ἀπεφάσισε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἐναντίον τοῦ πατρῴου ἀντιπάλου, τοῦ δουκὸς τῶν Νέων Πατρῶν. Ὁ ἀνήσυχος νόθος δὲν εἶχε συνετισθῇ ὑπὸ τῆς προϊούσης ἡλικίας, καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Μιχαὴλ εἶχεν ἀρχίσει νἀναπτύσσῃ ὅλην ἐκείνην τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν φιλοδοξίαν, ἥτις εἶχε χαρακτηρίσει τὸν πατέρα ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ σταδίου αὐτοῦ. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἔκρινε συνετὸν νὰ μεριμνήσῃ ἐν καταλλήλῳ χρόνῳ περὶ προλήψεως νέας ἐπιχειρήσεως τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ πολεμικῶν ἐκείνων ἐνεργειῶν, αἵτινες εἶχον μεγάλως διαταράξει τὸν πατέρα αὐτοῦ, τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιτυχίαν, ἐπειράθη τῆς τε βίας καὶ τοῦ δόλου. Καὶ ἔστειλε μὲν στρατιὰν καὶ στόλον περίπου ὀγδοήκοντα πλοίων ὑπὸ τὸν Ταρχανειώτην καὶ τὸν Ἀλέξιον Ῥαοὺλ, γόνον γαλλικοῦ οἴκου, ἐξ οὗ κατά τινας μαρτυρίας προέρχεται ἡ καταγωγὴ καὶ τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης οἰκογενείας Ῥάλλη, συγχρόνως δ᾽ ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν ἐξαδέλφην Ἄνναν, τὴν ἀρρενωπὴν σύζυγον τοῦ Νικηφόρου Α´, δεσπότου τῆς Ἠπείρου, ὅπως σαγηνεύσῃ τὸν νεαρὸν Μιχαὴλ διά τινων γυναικείων στρατηγημάτων. Ἡ δεξιότης τῆς Ἄννης ἐξελέγχθη ὑπερτέρα τῆς τῶν στρατηγῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν ᾧ οὗτοι ἐχρονοτρίβουν ἐπισκευάζοντες τὰ ὀχυρώματα τῆς Δημητριάδος τῆς πλησίον τοῦ σημερινοῦ Βόλου κειμένης [2], ἕως ὁ Ταρχανειώτης ἀπέθανεν ὑπὸ

---

[1] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α´ σ. 524-5. Τόμ. Β´ σ. 87. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α´ σ. 149, 167, 168. — *Tafel-Thomas* Τόμ. Γ´ σ. 322-53. — Memoriale Potestatum Regiensium παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ. ἀν. Τόμ. Η´ σ. 1164-5.

[2] (Δημητριὰς εἶνε ἀκριβέστερον ἡ κατ᾽ αὐτὴν τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ Βόλου Γκορίτσα).

λοιμοῦ καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν διεσπάρησαν, ἡ πολυμήχανος βασίλισσα [1] τῆς Ἠπείρου Ἄννα ἐκράτησε τὸν ἀνεψιὸν ἐπὶ τῇ προφάσει συζεύξεως αὐτοῦ μετὰ μιᾶς τῶν θυγατέρων καὶ ἔπειτ᾽ ἀπέστειλεν αὐτὸν δέσμιον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτήκετο καθειργμένος καθ᾽ ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου. Καὶ ἐπειράθη μέν ποτε νὰ διαδράσῃ, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου, ἀνδρὸς Ἄγγλου, ἀνήκοντος, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν φρουρὰν τῶν Βαράγγων, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ ἐπίβλεψις τῆς φρουρήσεως αὐτοῦ. Καὶ δή, μισθώσαντες ἁλιευτικὸν πλοιάριον, ἀπέπλευσαν νύκτωρ εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἐλπίζοντες νὰ μεταβῶσιν ἔπειτα εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μιχαὴλ Ἑλένη ἦτο τότε δούκισσα, ἄρχουσα ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος συζύγου [2]. Ἀλλὰ τρικυμία ἐκ τῶν αἰφνιδίων ἐκείνων τῶν οὐκ ἀσυνήθων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἠγέρθη ἐν τῇ Προποντίδι, τὸ δὲ φέρον αὐτοὺς σκάφος ἐξώκειλεν εἰς τὴν Ῥαιδεστόν, ὅπου καὶ συνελήφθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀρχῶν. Καὶ κατεβλήθησαν μὲν πολλαὶ προσπάθειαι, ὅπως πεισθῇ ὁ Ἀνδρόνικος νἀπολύσῃ αὐτόν, ἀλλ᾽ ἀπέβησαν μάταιαι. Μετὰ πάροδον δ᾽ ἱκανῶν ἐτῶν ἀπελπίσας τέλος ὁ Μιχαὴλ ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ τὸν αὐτοκράτορα, ἔστω καὶ ἂν ἔμελλε νὰ συναπολεσθῇ καὶ αὐτός· ἔκειτο δ᾽ ἡ φυλακὴ αὐτοῦ πλησίον τῶν δωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος· διὸ ἔγνω νὰ ἐμβάλῃ πῦρ εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ εἱρκτὴν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι αἱ φλόγες ἔμελλον νὰ παραναλώσωσι τὸν κοιτῶνα τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλ᾽ ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἐπιτύχῃ τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐγρηγόρει ἀκόμη, ὅτ᾽ ἐξερράγη ἡ πυρκαϊά, καὶ ἐδόθησαν ἀμέσως διαταγαὶ πρὸς ἀπόσβεσιν αὐτῆς· ὁ δὲ Μιχαήλ, ἀγωνιζόμενος δίκην τίγρεως, ἐφονεύθη παρὰ τὴν θύραν τῆς εἱρκτῆς ὑπό τινος τῶν πελεκυφόρων Βαράγγων τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐξεδικήθη κατὰ τῆς προδότιδος Ἄννης, δῃώσας τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου· χάριν δὲ διασώσεως ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τότε ὁ ἀπόλεμος Νικηφόρος συνῄνεσε νὰ γείνῃ ὑπόφορος τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως [3].

Ὁ ἱδρυτὴς δυναστείας τινὸς εἶνε πάντοτε δεξιὸς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ σχεδὸν ἀμεταλλάκτως ἀσθενής. Τοῦτο παρατηροῦμεν παρὰ τῷ Ἀν-

---

[1] ⟨*Βασίλισσαι* ἐλέγοντο αἱ σύζυγοι τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α′ σ. 39 κ. ἑ.⟩.

[2] Ὁ ***Παχυμέρης*** ⟨Τόμ. Β′ σ. 75, 8⟩ ἐκ συγχύσεως ποιεῖται λόγον περὶ αὐτῆς ὡς *κυριευούσης τῆς νήσου* (Εὐβοίας).

[3] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α′ σ. 67-77, 201.

δρονίκῳ Β΄ Παλαιολόγῳ. Ἡ φύσις προώριζεν αὐτὸν εἰς καθηγητὴν τῆς θεολογίας, περὶ ἣν καὶ ἠσχολεῖτο μετ᾽ ἀφοσιώσεως, ἀφιερόνων εἰς αὐτὴν τὸν χρόνον, ὃν ἠδύνατο νὰ οἰκονομήσῃ ἐκ τῆς παραμελήσεως τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ καὶ στρατιωτικῶν καθηκόντων. Χάριν δ᾽ ἐξοικονομήσεως χρημάτων ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ἠνέχθη νὰ σαπῇ ὁ στόλος ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ, ὡς ἔπραξεν ὁ σουλτᾶνος ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις· οἱ δ᾽ αὐλικοὶ αὐτοῦ ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι οὐδεὶς φόβος ὑπῆρχε πλέον παρὰ τῶν Λατίνων μετὰ τὸν θάνατον Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, ὥστε ἡ ὕπαρξις ἐνεργοῦ στόλου ἦτο ματαία δαπάνη. Ἀπέλυσε δὲ τοὺς Γασμούλους, οἵτινες ἦσαν οἱ ἄριστοι ναῦται τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, ἀναγκάσας τινὰς αὐτῶν νἀναλάβωσιν ὑπηρεσίαν παρὰ τοῖς Φράγκοις καὶ ἐπιτρέψας οὕτως εἰς τοὺς πειρατὰς νὰ ἐπιτρέχωσιν ἀπαρακώλυτοι τὰς θαλάσσας[1]. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὰ πράγματα εἶχον περιστῆ εἰς τὰ ἔσχατα. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι προεχώρουν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὁ δ᾽ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου καθήμενος σχολαστικὸς ἐφαίνετο θεωρῶν τὴν παρείσδυσιν αὐτῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ὀλιγώτερον σπουδαίαν διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς παρενθήκης τοῦ *καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ* (filioque) εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως.

Ὑπὸ τούτους δὲ τοὺς ὅρους οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἔχαιρεν ἀναστέλλων διὰ συνδιαλλαγῆς πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας τὰς ἀποπείρας τοῦ πατρὸς περὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Πελοποννήσου. Πρώτη δὲ πρᾶξις τοῦ Φλωρεντίου ὑπῆρξε τὸ νἀντικαταστήσῃ ἅπάσας τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρχὰς τῆς χερσονήσου δι᾽ ἰδίων ἑαυτοῦ ἀνδρῶν καὶ ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας τῆς ἡγεμονίας, ἣν εὗρεν ἐξηντλημένην ἐκ τῶν πιέσεων τῶν Ἀνδηγαυῶν ἀρχόντων καὶ μισθοφόρων. Ἐπεχείρησε δὲ νὰ τιμωρήσῃ τὰς ξένας ἐκείνας βδέλλας ἐπὶ τῇ κακοδιοικησίᾳ αὐτῶν, ἐξαναγκάζων αὐτὰς νὰ ἐξεμέσωσι τὰ ἀδίκως κτηθέντα κέρδη· τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ αὐστηρότης αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς, ὥστε ὁ βασιλεὺς Κάρολος ὑπέδειξεν εἰς αὐτὸν αὐστηρῶς νὰ συγκεράσῃ τὴν δικαιοσύνην μετὰ τοῦ οἰκτιρμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέλλον ἀπεδέχθη ὁ Φλωρέντιος συνετῶς τὴν συμβουλὴν ἀνδρῶν πεπειραμένων, οἷοι ὁ γηραιὸς Νικόλαος Σαιντομὲρ, ὁ Γοδοφρεῖδος de Tournay καὶ ὁ Ἰωάννης de Chauderon, οἵτινες παρώρμησαν αὐτὸν συμφώνως πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην νὰ ὁμολογήσῃ μονίμους σπονδὰς μετὰ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος, διότι

---

[1] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β΄ σ. 69-71.—***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 174-6.

οὕτω καὶ μόνον θὰ παρεκωλύετο ἡ περαιτέρα παρακμὴ τῆς ἡγεμονίας. Ἔστειλε λοιπὸν δύο πρέσβεις εἰς τὴν *κεφαλὴν,* τὸν Βυζαντῖνον διοικητὴν τοῦ Μυστρᾶ, προτείνων τὴν καθομολόγησιν ἀνακωχῆς. Ἀλλ᾽ οἱ στρατηγοὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βυζαντιακῶν κτήσεων κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην διωρίζοντο μόνον ἐπὶ ἐνιαυτὸν, καὶ ἡ προθεσμία τῆς ἀρχῆς τοῦ τότε κυβερνῶντος ἔμελλε νὰ λήξῃ μετ᾽ οὐ πολύ. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον οὗτος, ἑπόμενος εἰς τὴν γνώμην τῶν ἐπιχωρίων Ἑλλήνων ἀρχόντων, ἀνήνεγκε τὴν πρότασιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἀπεδέχθη αὐτὴν μετὰ χαρᾶς τοσούτῳ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον τότε ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν Ἀσίᾳ, ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου καὶ ὑπὸ τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων [1]. Ἔστειλε δ᾽ ὁ Ἀνδρόνικος εἰς τὸν Μορέαν μέγαν ἄρχοντα, τὸν Φιλανθρωπηνὸν, ἀνήκοντα εἰς ἕνα τῶν δώδεκα ἀρχαίων βυζαντιακῶν οἴκων καὶ ὄντα πιθανῶς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Ἀλέξιον Φιλανθρωπηνὸν, ὅστις ἦτο ἔγγονος τοῦ ἄλλοτε ναυάρχου τοῦ Βυζαντίου καὶ μετά τινα ἔτη εἶχεν ἀποστατήσει καὶ κηρύξει ἑαυτὸν αὐτοκράτορα [2]. Ὁ δὲ νέος στρατηγὸς συνήντησε τὸν Φλωρέντιον ἐν Ἀνδραβίδᾳ, ὅπου κατεγράφησαν τὰ ἄρθρα ἀμοιβαίας συνθήκης. Ἀλλ᾽ ὁ προφυλακτικὸς Φλαμανδὸς δὲν ἠρκεῖτο εἰς μόνην τὴν ὑπογραφὴν ἐνιαυσίου ἄρχοντος, καίπερ ἐπιφανῆ κατέχοντος θέσιν, καὶ ἠξίωσεν, ὅπως, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἦτο ἡγεμὼν, συνυπογράψῃ τὴν συνθήκην αὐτογράφως καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Συναινέσαντος δὲ τοῦ Φιλανθρωπηνοῦ, δύο Ἕλληνες ἄρχοντες καὶ δύο τὴν ἑλληνικὴν λαλοῦντες Γάλλοι βαρῶνοι, ὁ Ἰωάννης de Chauderon καὶ ὁ Γοδοφρεῖδος d'Aunoy, βαρῶνος τῆς Καρυταίνης, συνώδευσαν αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπουλιν. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος, χαίρων ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν δαπανῶν, ἃς προεκάλει ὁ πόλεμος ἐν τῷ Μορέᾳ, ἔθηκεν ὑπὸ τὴν συνθήκην τὴν πορφυρᾶν αὐτοῦ ὑπογραφὴν καὶ ἀπήρτησεν ἀπ᾽ αὐτῆς τὴν χρυσῆν βοῦλλαν ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτῶν. Ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη ἡ ἡγεμονία ἀπήλαυσεν ἡσυχίας, ἥτις ὑπῆρξεν ἀσπασία εἴς τε τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Φράγκους. Αἱ ζημίαι, ἃς εἶχον προξενήσει οἱ Ἀνδηγαυοὶ ἄρχοντες καὶ οἱ μισθοφόροι αὐτῶν, ἐπηνωρθώθησαν· καθ᾽ ἃ δὲ λέγει τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως

ἐπλούτηναν οἱ ἅπαντες, Φράγκοι τε καὶ Ῥωμαῖοι.

---

[1] L'empereur de Jaguora (Livre de la Conqueste σ. 300). Jaguora εἶνε ἡ Ζαγορὰ καὶ ὄχι ἡ Ἄγκυρα, καθ᾽ ἃ εἰκάζει ὁ *Buchon* ⟨αὐτόθι⟩.

[2] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β′ σ. 210-29. Ὁ ***Κριτόβουλος*** ὁ ἱστορικὸς τοῦ Μωάμεθ φαίνεται ὑπαινισσόμενος τὸν διορισμὸν αὐτοῦ (*Müller* Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Ε′ σ. 104).

Ἡ δὲ γαλλικὴ παραλλαγὴ τοῦ Χρονικοῦ τούτου προςθέτει, ὅτι ἡ χώρα τοῦ Φλωρεντίου «ἀπέβη οὕτω καρποφόρος καὶ ἀπέκτησε τοιαύτην δαψίλειαν ἐν παντὶ, ὥςτε οἱ ἄνθρωποι οὐδὲ κἂν τὸ ἥμισυ τῶν ὅσων εἶχον ἐγίνωσκον» [1].

Ἀλλ᾽ ἀτυχῶς κατ᾽ ἔθος τοῦ διεθνοῦς δικαίου τότε ἰσχῦσαν σπονδαὶ μεταξὺ δύο ἡγεμόνων ἐθεωροῦντο μὴ παρακωλύουσαι τὸν ἕτερον αὐτῶν νὰ προςφέρῃ βοήθειαν εἰς τὸν ἐχθρὸν τοῦ ἄλλου. Εἷς δὲ τῶν λόγων, δι᾽ οὓς, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ὁ Ἀνδρόνικος εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην ἐν τῷ Μορέᾳ, ἦτο ἡ δύςκολος αὐτοῦ θέσις ἐν Ἠπείρῳ. Ὁ δεσπότης Νικηφόρος ἢ μᾶλλον ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἄννα ἡ πράγματι διέπουσα τὰ κατ᾽ αὐτὸν ἔπασχεν ὑπὸ τῆς *ὕβρεως τῆς περιφρονηθείσης καλλονῆς* (spretae iniuria formae) [2] ἐκείνης, ἥτις εἶχε προκαλέσει τοσαύτας ὀδύνας ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ. Εἶχε προςφέρει μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα διὰ τῆς εἰς αὐτὸν παραδόσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος τῶν Νέων Πατρῶν Μιχαὴλ καὶ ἠξίου ὡς ἀνταμοιβὴν αὐτῆς γάμον τῆς ὡραιοτάτης θυγατρὸς Θάμαρ καὶ τοῦ πρεσβυτάτου υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Προςέθετε δὲ ὡς πρόφασιν, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου ἐμελέτα νὰ μεταβιβάσῃ τὸ δεσποτᾶτον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀφροντιστοῦσα περὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ υἱοῦ Θωμᾶ, παιδὸς ἀσθενοῦς τὸν χαρακτῆρα, ὃν ἐθεώρει ἀνίκανον νὰ διοικήσῃ ἐν ἡμέραις πολυταράχοις. Ἦτο δὲ ἡ πρότασις αὐτῆς συμφέρουσα, ἐπειδὴ οὕτω θὰ ἔληγεν ἡ μακρὰ πάλη μεταξὺ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ θὰ συνηνοῦτο μέγα μέρος τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἀλλ᾽ ὁ πατριάρχης ἀντέστη εἰς γάμον μεταξὺ δευτέρων ἐξαδέλφων· ὁ δὲ Ἀνδρόνικος, ὢν θεολόγος, συνεφώνησε μετὰ τοῦ πατριάρχου, στερουμένου πολιτικῆς ὀξυδερκείας, καὶ ἐφαντάσθη, ὅτι εἶχεν εὕρει καλλίτερον γάμον διὰ τὸν υἱὸν, προτιμῶν ὡς σύζυγον αὐτοῦ τὴν Αἰκατερίνην Κουρτεναίην, ἐγγόνην τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος Βαλδουίνου Β΄, ἧς αἱ ἀξιώσεις ὡς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔμελλον νὰ ἐκλίπωσι διὰ τοῦ γάμου αὐτῆς μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου [3]. Ἐν τούτοις δὲ ἡ μὲν ἄλλη αὕτη κηδεστία ἐναυάγησεν, ἡ δὲ ἀπόκρουσις τῆς περικαλλοῦς Θάμαρ

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8653-8781. — Livre de la Conqueste σ. 297-300, 472.

[2] ⟨ ***Βιργιλίου*** Αἰνειάδος Α΄, 27 ⟩.

[3] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β΄ σ. 153, 200-2.

ἤγαγε τὸν πατέρ᾽ αὐτῆς εἰς τὸ νἀποπλύνῃ τὴν ὕβριν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δοὺξ τῶν Νέων Πατρῶν, ἂν πιστεύσωμεν τὸ πολὺ βραδύτερον γραφὲν Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου [1], ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως ἐκδικηθῇ τὸν αὐτοκράτορα ἐπὶ τῷ τρόπῳ, καθ᾽ ὃν μετεχειρίζετο τὸν πρεσβύτερον υἱόν, ὄντα τότε δεσμώτην ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ *μὲ τὰ δάκρυα 's τὰ μάτια* ἐκάλεσε τοὺς ὀρεινοὺς τοῦ Λοιδωρικίου καὶ τοὺς ναύτας τοῦ Γαλαξειδίου νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Διακόσιοι δὲ λογάδες ἄνδρες ἦλθον ἐξ ἑκατέρας τῶν πόλεων

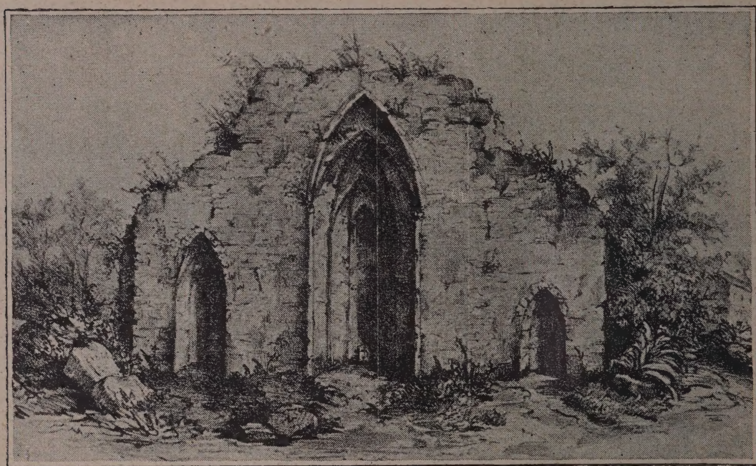
Ἡ λίμνη καὶ ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἰωαννίνων.

τούτων μετὰ τῆς προθέσεως νὰ νικήσωσιν ἢ ἀποθάνωσιν· ἀλλ᾽ ἔν τινι μάχῃ πλησίον τῆς Λαμίας ἐγκατελείφθησαν ἐπαισχύντως ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῶν συμμαχητῶν. Καὶ οἱ μὲν Γαλαξειδιῶται ἔπεσον πάντες, γενναίως ἀγωνισθέντες μὲ τὸ ξίφος ἀνὰ χεῖρας, τὸ δ᾽ ἓν τέταρτον τῶν Λοιδωρικιωτῶν ἐφονεύθη, καὶ ὁ νόθος Ἰωάννης, ὅστις εἶχε παραστῇ εἰς πολλὰς μάχας, μόλις ἐσώθη ἀπὸ τῆς ζωγρήσεως διὰ τῆς φυγῆς. Τότε πλέον ὁ δεσπότης Νικηφόρος εὑρέθη ἐκτεθειμένος εἰς τὴν ὅλην δύναμιν τῆς αὐτοκρατορικῆς στρατιᾶς, ἥτις, συγκειμένη ἐκ τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν, διεπέρασεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ Μετζόβου εἰς τὰ Ἰωάννινα, τὴν δευτέ-

[1] Σελ. 203-4.

ραν ὑπὸ ἔποψιν σημασίας πόλιν τοῦ δεσποτάτου, ἥτις εἶχεν ἀνακτηθῆ ἀπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὴν πρότερον αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ αὐτοκράτωρ, ναυλώσας ἑξήκοντα γαλέρας γενουατικὰς, εἶχε δώσει εἰς αὐτὰς τὴν διαταγὴν νὰ εἰςπλεύσωσιν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον.

Οὕτω κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν ἀπειλούμενος ὁ Νικηφόρος ἠκολούθησε τὴν συμβουλὴν τῶν παρ᾽ αὐτῷ πρωτευόντων ἀνδρῶν, οἵτινες συνέστησαν εἰς αὐτὸν νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ Φλωρεντίου, ὅςτις εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἀνεψιὰν αὐτοῦ καὶ εἶχε Γάλλους

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐν Ἀνδραβίδᾳ κατὰ τὸν Buchon.

ἱππεῖς περιλαλήτους παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι. Διὸ ἔστειλε τῷ 1292 πρέσβεις εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀχαΐας Ἀνδραβίδαν, ὅπου ἡ ὑπόθεσις συνεζητήθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι, οἵτινες ἐνεθυμοῦντο τὰς ἀτυχίας, αἵτινες εἶχον σωρευθῆ εἰς τὸν Μορέαν ἐκ τῆς εἰς τὴν Ἤπειρον στρατείας τοῦ ἡγεμόνος Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου πρὸ τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν, ἀντετάσσοντο εἰς ἐπανάληψιν τοιούτου γεγονότος. Ἀλλὰ λόγοι δυναστικοὶ καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοδοξία ὑπερίσχυσαν, καὶ συνῄνεσαν, ὅπως ὁ Φλωρέντιος βοηθήσῃ τὸν θεῖον τῆς συζύγου, ἡγούμενος πεντακοσίων λογχοφόρων ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅπως ὁ Νικηφόρος ἐξασφαλίσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας Ῥιχάρδου καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν

Η ΕΞΩΣΙΣ ΤΟΥ ΔΟΥΚΟΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΛΑΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΟΥΣΣΗ

Ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ καὶ νέᾳ πινακοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας.

(Φωτογραφία Alinari)

ἐξ ἐκείνης τῆς νήσου, στέλλων εἰς αὐτὸν ὡς ὅμηρον τῆς πίστεως αὐτοῦ τὴν θυγατέρα Μαρίαν.

Συνηντήθησαν δ' οἱ τρεῖς σύμμαχοι ἐν Ἄρτῃ καὶ ἀπεφάσισαν νὰ στρατεύσωσιν εἰς Ἰωάννινα· ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς ταύτην τὴν πόλιν, ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς εἶχε φύγει, καταληφθεὶς ὑπὸ πανικοῦ, οὐδ' αἱ ἱπποτικαὶ παρ' αὐτῶν προκλήσεις πρὸς τὸν Ἕλληνα στρατηγὸν, οὗ μόνον οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Κόμανοι ἐπίκουροι ἠδύναντο νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τοὺς ἰδίους ἀρχηγοὺς, ἴσχυσαν νἀγάγωσιν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην πρὸς αὐτούς. Μετὰ δὲ βραχεῖαν ἐπιδρομὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐδάφους ἠναγκάσθησαν οἱ σύμμαχοι νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐν σπουδῇ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλματος, ὅτι αἱ γενουατικαὶ γαλέραι εἶχον φθάσει εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ὅτι δὲ οἱ ναῦται εἶχον ἀποβῇ εἰς τὴν Πρέβεζαν καὶ ὥδευον κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν Ἄρταν [1]. Ὁ δὲ δεσπότης ἐφοβήθη περὶ τῆς ἰδίας πρωτευούσης, ἐπειδὴ οἱ Γενουήνσιοι ἦσαν περιώνυμοι ἐπὶ τῇ δεξιότητι περὶ τὸ πολιορκεῖν, καὶ χίλιοι ἱππεῖς ἀπεστάλησαν ἐν μεγίστῃ σπουδῇ, ὅπως ἀναχαιτίσωσιν αὐτούς. Ἀλλ' ἡ φυγὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς στρατιᾶς, ἥτις ἔμελλε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Γενουηνσίων κατὰ γῆν, ἀπεθάρρυνεν αὐτοὺς, τινὲς δ' αὐτῶν ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ. Ὅτε δ' ἔφθασεν ὁ Φλωρέντιος καὶ ἔστησε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐν Σαλαγώρᾳ, ὅπου ἦσαν ἠγκυροβολημέναι αἱ γαλέραι, ὅπως ἐμποδίσῃ αὐτοὺς νἀποβιβασθῶσιν, αὗται ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Βόνιτσαν κατὰ τὰ νότια τοῦ κόλπου [2], καὶ ἐκεῖ ἐδῄωσαν ἀπαρακώλυτοι τὸ δεσποτᾶτον μέχρι τῆς Λευκάδος, ἥτις τότε ἀπετέλει μέρος αὐτοῦ. Ἔπειτα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· καὶ οἱ μὲν σύμμαχοι τοῦ δεσπότου διεσπάρησαν, ὁ δ' υἱὸς αὐτοῦ ἀπελύθη ἀπὸ τῆς κρατήσεως ἐν Χλουμουτσίῳ. Ἀλλ' ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας Ῥιχάρδος δὲν ἀπέδωκεν εἰς τὸν δεσπότην τὴν παρ' ἑαυτῷ ὁμηρεύουσαν θυγατέρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ συνέζευξεν αὐτὴν μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ Ἰωάννου, ἀνδρὸς ὡραίου καὶ πελωρίου, οὗ ἁρμόζουσα σύζυγος δὲν εὑρίσκετο καθ' ἅπασαν τὴν Ῥωμανίαν. Μεγάλη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Νικηφόρου, ὅστις ἐπωφθαλμία γαμβρὸν ἀνώτερον τοῦ

---

[1] Ἐνταῦθα περατοῦται ἡ ἰταλικὴ παραλλαγὴ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως.

[2] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8782 μέχρι τέλους. — Livre de la Conqueste σ. 302-320. — Libro de los fechos σ. 100-3. — Συνεχιστὴς τοῦ *Caffari* παρὰ τῷ *Pertz* Monumenta Germaniae historica Τόμ. ΙΗ′ σ. 338. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β′ σ. 482.

διαδόχου τοῦ παλατίνου κόμιτος. Ἀλλὰ τὸ δεσποτᾶτον ἐστερεῖτο στόλου, καὶ ὁ κόμις, ὢν ἀσφαλὴς ἐν ταῖς νησιωτικαῖς αὐτοῦ κτήσεσιν, ἠδυνήθη νὰ μειδιᾷ ἐπὶ τῇ ὀργῇ τοῦ προτέρου συμμάχου. Ηὔξησε δὲ αὕτη, ὅτε ὁ Ῥιχάρδος ἠρνήθη τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποσχέσεως περὶ παραχωρήσεως εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τῆς περιωνύ-

Βόρειος πλευρὰ τῆς εἱρκτῆς τοῦ κάστρου τοῦ Χλουμουτσίου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

μου «νήσου Ἰθάκης ἢ τοῦ κάστρου τοῦ Κορωνοῦ» ἐν Κεφαλληνίᾳ [1]. Ὁ δὲ Νικηφόρος εἶχεν ἀποδειχθῆ πολὺ γενναιοδωρότερος, ἐπειδὴ, καταληφθεὶς ὑπὸ στοργῆς πρὸς τὸν εὐειδῆ γαμβρὸν, ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν, καθ᾽ ἃ φαίνεται, τὴν Λευκάδα ἢ Ἁγίαν Μαύραν, καθ᾽ ἃ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει καλουμένη ἡ νῆσος [2]. Καὶ εἶνε μὲν σκο-

[1] *Minieri Riccio* Saggio di Codice Diplomatico. Suppl. Μέρ. Α΄ σ. 87. Ἡ νοτιοανατολικὴ ἄκρα τῆς Κεφαλληνίας φέρει ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον τὸ ὄνομα Κορωνοί.

[2] Ἐξάγεται τοῦτο ἐκ δύο γεγονότων, πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Λευκὰς δὲν μνημονεύεται μεταξὺ τῶν κτήσεων τοῦ Ῥιχάρδου ἐν τῷ κτηματολογίῳ τῆς ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας τοῦ ἔτους 1264, περὶ οὗ ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω, εἶτα δ᾽ ἐκ τοῦ ὅτι μνημονεύεται ἀπ᾽ ἐναντίας ὡς ἀνήκουσα εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ῥιχάρδου Ἰωάννην τῷ 1300. Ἴδε ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸν Ζώρζην σ. 166, 297.

τεινὴ ἡ ἱστορία τῆς Ἁγίας Μαύρας καὶ ἡ γένεσις τοῦ ὀνόματος αὐτῆς· ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι εἶχεν ἀποτελέσει μέρος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, καὶ ἔσχομεν εὐκαιρίαν νὰ ποιήσωμεν μνείαν αὐτῆς πλέον ἢ ἅπαξ ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ μέχρι βραχέος χρόνου πρὸ τοῦ ἔτους 1300, ὅτε μνημονεύουσιν αὐτῆς ὑπὸ τὰ ὀνόματα Luccate καὶ Lettorna δύο ἀνδηγαυικὰ ἔγγραφα ὡς ἀνηκούσης εἰς τὸν κόμιτα Κεφαλληνίας Ἰωάννην. Ἐν τῷ ἑτέρῳ τούτων τῶν ἐγγράφων ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Κάρολος Β΄ παρέχει εἰς τὸν Ἰωάννην τὴν ἄδειαν νὰ κτίσῃ κάστρον ἐν τῇ Lettorna, ἀπὸ δὲ τοῦ κάστρου τούτου, ὅπερ εἶνε γνωστόν, ὅτι ἐκαλεῖτο κατόπιν Ἁγία Μαῦρα, λόγιοί τινες ὑπολαμβάνουσι προελθὸν τὸ ὄνομα τῆς νήσου, ἐν ᾧ ἄλλοι φρονοῦσιν, ὅτι τὸ ὄνομα ὑπῆρχε καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τοῦ κάστρου[1]. Εἶνε δὲ ἡ Μαῦρα ἁγία δημώδης ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Ἰταλίᾳ, ὥςτε τὸ ὄνομ᾽ αὐτῆς ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἔκ τε τοῦ οἴκου τῶν Ἰταλῶν Ὀρσίνη καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἰθαγενῶν.

Ἠδυνήθη δὲ ὁ δεσπότης Νικηφόρος νὰ παρηγορηθῇ ἐπὶ τῇ δυσαναλόγῳ ἐκείνῃ συζεύξει τῆς θυγατρὸς Μαρίας μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας διὰ λαμπροῦ γάμου τῆς ἄλλης αὐτοῦ θυγατρός, τῆς ὡραίας Θάμαρ, ἧς τὰ θέλγητρα παροραθέντα εἶχον προκαλέσει τὸν τελευταῖον πόλεμον μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ δεσπότου. Καὶ δὴ τῷ 1294 ἡ Ἠπειρῶτις ἡγεμονόπαις συνεζεύχθη ἐν Νεαπόλει τὸν Φίλιππον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως Καρόλου Β΄, ὅςτις οὕτω κατώρθωσε νἀνακτήσῃ διὰ τῆς δυναστικῆς ἐκείνης κηδεστίας τὸ ἔδαφος, ὅπερ ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶχεν ἀποβάλει διὰ τοῦ ξίφους πέραν τοῦ Ἀδρίου. Ἐξετέλεσε δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως τὰ σχέδια αὐτοῦ μετὰ πολλῆς πονηρίας. Πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου μετεβίβασεν εἰς τὸν υἱὸν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Τάραντος, ἅτε οὖσαν ἐγγυτάτην εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην Ἤπειρον· περαιτέρω δὲ βαίνων ἔπεισε τὴν ἀνεψιὰν Αἰκατερίνην Κουρτεναίην, τὴν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτειραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ

---

[1] Τὸ Livre de la Conqueste, συνταχθὲν πιθανῶς μεταξὺ τοῦ 1333 καὶ τοῦ 1341, ποιεῖται μνείαν τῆς Saincte Maure (σ. 317) ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν συμβάντων τοῦ 1292· οὕτω δὲ ὀνομάζεται τὸ κάστρον ἔν τινι ἀνδηγαυικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1343, ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Βαλθέρου Βριεννίου (1347) καὶ ἔν τινι βενετικῷ ἐγγράφῳ τοῦ 1355, ἐν ᾧ ἡ νῆσος καλεῖται ἀκόμη Lucate, τοῦθ᾽ ὅπερ ἐνδεικνύει, ὅτι τὸ κάστρον ἐκαλεῖτο Ἁγία Μαῦρα καὶ πρὸ τῆς νήσου. Ἴδε ***Ῥωμανὸν*** ἔνθ. ἀν. σ. 301-2.—***Βλαντῆ*** Ἡ Λευκὰς ὑπὸ τοὺς Φράγκους σ. 25. Πρβλ. τὸ σημείωμα τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ English Historical Review Τόμ. ΙΗ΄ σ. 513.

ἐπικυρώσῃ τὴν συνθήκην τοῦ Οὐιτέρβου καὶ νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι οὐδέποτ' ἔμελλε νὰ συνάψῃ γάμον ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως. Τὸ δὲ διπλωματικὸν τοῦτο κατόρθωμα προσεπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῶν ἀηδεστάτων ἅμα καὶ διαφανεστάτων προφάσεων. Οὕτω συνεκέντρωσεν ἐν ἑαυτῷ ἁπάσας τὰς ἀξιώσεις περὶ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας, ὅσαι εἶχόν τινα βαρύτητα ἐν τῷ διπλωματικῷ κόσμῳ. Ἔπειτα δὲ μετεβίβασεν ἁπάσας ταύτας τὰς ἀξιώσεις καὶ τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ βασιλείου τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Βλαχίας, ἤτοι τῆς Θεσσαλίας, εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν, εἰς ὃν παρεχώρησε καὶ τὴν Κέρκυραν μετὰ τοῦ ἐν τῇ ἀντιπέραν ἠπειρωτικῇ παραλίᾳ κειμένου Βουθρωτοῦ καὶ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτοῦ, τοῦ πραγματικοῦ καταλοίπου τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἠπείρῳ ἀνδηγαυικῶν κτήσεων. Οὕτω τῷ 1294 ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος Φίλιππος ἔγεινεν ἐπικυρίαρχος ἁπασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν πολιτειῶν, ἃς ὑπεσχέθη νὰ εὐλαβηθῇ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας, ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ ἀνδηγαυικοῦ οἴκου καὶ πράγματι κύριος τῆς ἀνδηγαυικῆς κτήσεως τῆς Κερκύρας καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς παραλίας, ἧς τὴν ἐπικυριαρχίαν διετήρησεν ὁ πατήρ. Ἡγεμὼν δὲ πεπροικισμένος οὕτω πλουσίως δι' ἀξιωμάτων καὶ κτήσεων ἦτο λίαν περιζήτητος ὡς γαμβρὸς, οὐδ' ἐκώλυσε τὸν Νικηφόρον ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ τοιούτου γάμου τῆς θυγατρὸς ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως ἔτι ἐξακολουθοῦσα κράτησις τῶν ἀνεψιῶν τοῦ δεσπότου, τῶν υἱῶν τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μαμφρέδου, ἐν ταῖς εἱρκταῖς τῆς Παναγίας τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους (Santa Maria del Monte), τοῦ ὡραίου κάστρου τοῦ ἔτι σωζομένου πλησίον τῆς πόλεως Ἀνδρίας (Andria). Ὑπεσχέθη δὲ νὰ δώσῃ εἰς τὸν Φίλιππον, πλὴν τῆς ἐξ ἑνὸς περίπου ἑκατομμυρίου καὶ ἑκατὸν τεσσαράκοντα χιλιάδων δραχμῶν ἐνιαυσίας προικὸς τῆς Θάμαρ, τὰς τέσσαρας ὀχυρὰς πόλεις Ναύπακτον, Βόνιτσαν, Ἀγγελόκαστρον καὶ Βραχῶρι, τὸ σημερινὸν Ἀγρίνιον. Καὶ θνήσκοντος μὲν τοῦ υἱοῦ τοῦ Νικηφόρου, τοῦ Θωμᾶ, ὁ Φίλιππος ἔμελλε νὰ γείνῃ δεσπότης συμπάσης τῆς Ἠπείρου· ἂν δὲ οὗτος ἐπέζη μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως, ἔμελλε νὰ κρατήσῃ τὴν κληρονομίαν τῶν προγόνων ὡς ὑποτελὴς τοῦ Φιλίππου καὶ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοῦτον ἕτερόν τι κάστρον ἢ παράλιόν τινα κτῆσιν[1]. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ

---

[1] *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β' σ. 326-32. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α' σ. 320-4, 455. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Nouvelles recherches

Φίλιππος ἠγγυήθη εἰς τὸν Νικηφόρον, ὅτι ἔμελλε νὰ εὐλαβηθῇ τὴν θρησκείαν τῆς συζύγου καὶ τῶν μελλόντων αὐτοῦ ὑπηκόων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν παρέβη· ἡ δὲ προσδοκία τῶν Ἑλλήνων περὶ τηρήσεως τῆς δευτέρας ἐκλονήθη ὑπὸ τῆς ἱδρύσεως καθολικῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἐν τῷ βασιλικῷ κάστρῳ τῆς Ναυπάκτου, ἧς ὁ Ἕλλην μητροπολίτης, ὁ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου πρωθιεράρχης τοῦ δεσποτάτου, μετήνεγκε τὴν ἕδραν αὐτοῦ εἰς τὰ Ἰωάννινα μακρὰν τῆς σφαίρας τῆς ἐνεργείας *τῶν ἀλαζόνων καὶ ἀγερώχων τούτων καὶ πλεονεκτῶν Ἰταλῶν*[1]. Ὁ δὲ Ταραντῖνος Φίλιππος ἀπέβη διὰ τῆς ὑπερφυοῦς ἐκείνης συμβάσεως κύριος τῶν ἀρίστων χωρίων τῆς Αἰτωλίας καὶ εἶχε τὴν προσδοκίαν νὰ καταλάβῃ τὴν ὅλην Ἤπειρον.

Ὁ δ᾽ ἕτερος κλάδος τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων ὁ ἄρχων ἐν Θεσσαλίᾳ ἐθορυβήθη, ὡς εἰκὸς, ἐπὶ τῇ ἐπεκτάσει τῆς ἀνδηγαυικῆς δυνάμεως ἐν τῇ δυσμικῇ Ἑλλάδι, καὶ οἱ δύο νεώτεροι υἱοὶ τοῦ γηραιοῦ δουκὸς τῶν Νέων Πατρῶν ἐπεχείρησαν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Ἄρτης καὶ κατέλαβον τὴν Ναύπακτον. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως φοβηθεὶς παρεκάλεσε τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας Φλωρέντιον καὶ τὸν Οὔγωνα Βριέννιον, ὅστις ἦτο τότε κηδεμὼν τοῦ νεαροῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν Ἤπειρον. Ἀλλ᾽ ἡ κατάληψις ἐκείνη ὑπῆρξε προσωρινὴ, καὶ ἡ Ἄρτα ἐγκατελείφθη σχεδὸν ἀμέσως. Πράγματι δὲ τὸ κυριώτατον ἀποτέλεσμα τῶν ἀγώνων ἐκείνων μεταξὺ τῶν δύο κλάδων τῶν Ἀγγέλων ὑπῆρξεν ἡ ἐξασθένησις ἀμφοτέρων καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἐπελθοῦσα ὠφέλεια τῶν Ἀνδηγαυῶν. Πρὸς τούτοις δὲ κατέλαβον τότε οἱ Σέρβοι τὰ βόρεια τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου· διὸ οἱ καθολικοὶ Ἀλβανοὶ κάτοικοι αὐτοῦ προετίμησαν τὴν ἀρχὴν ἡγεμόνος ὁμοδόξου τῆς κυριαρχίας δεσπότου ἀνήκοντος εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Αὐτὸς δὲ ὁ Φίλιππος μικρᾶς μόνον προσοχῆς ἠδύνατο νἀξιώσῃ τὰς ὑπερποντίους ἐκείνας κτήσεις, ἐπειδὴ, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ πατὴρ πρὸ αὐτοῦ, εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ ὑπὸ τῶν Ἀραγωνίων κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1299 μάχην τῆς Φαλκονάρας καὶ ἀπελύθη ἔπειτα

Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 306-8, 315-6, 407-9. Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 198-9. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 338. Ὁ *Buchon* ταὐτίζει τὸ *le Blecola* μετὰ τοῦ Βραχωρίου. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β′ σ. 202. — *Minieri Riccio* Della dominazione Angioina σ. 7, 8. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Saggio Suppl. Μέρ. Α′ σ. 56.

[1] *Miklosich Müller* Τόμ. Α′ σ. 94, 470, ἔνθα ἐκ πλάνης φέρεται ὡς χρονολογία «περὶ τὸ 1284» ἀντὶ τοῦ 1307. Πρβλ. Regestum Clementis V (ἐκδ. Βενεδικτίνων) Τόμ. Β′ σ. 89.

τῷ 1302, ὅτε ὡμολογήθη ἡ ἐν Καλταβελόττᾳ εἰρήνη. Ἀλλὰ διαρκούσης τῆς αἰχμαλωσίας τὰ συμφέροντα τοῦ Φιλίππου δὲν ἠμελήθησαν, καὶ ὁ πατὴρ πάσῃ μηχανῇ ἠγωνίσθη νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς Ἠπειρώτας. Μετὰ δύο δ' ἔτη ὁ Κάρολος Α΄ ἀνενέωσε τὴν συνθήκην τοῦ 1294, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔκτοτε προσωνομάζετο δεσπότης τῆς Ῥωμανίας καὶ κύριος τοῦ βασιλείου τῆς Ἀλβανίας. Τὴν δὲ προσωνυμίαν τοῦ δεσπότου βλέπομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ τῶν κοπέντων ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῆς Ναυπάκτου (Nepant)[1].

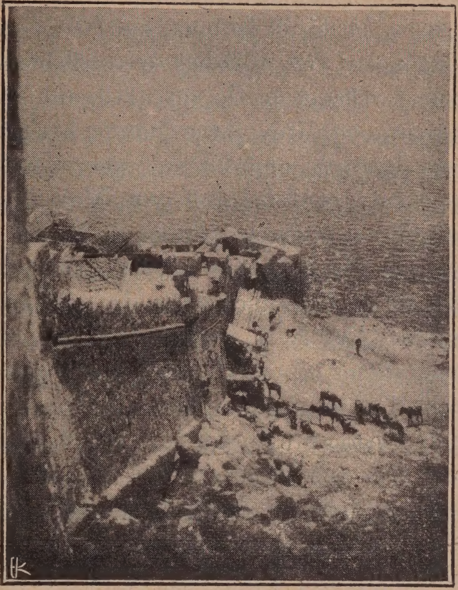
Ἐν τούτοις δὲ τὰ ἑπτὰ ἔτη εἰρήνης, ὧν ἀπήλαυσεν ἡ Πελοπόννησος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Φλωρεντίου, διεταράχθησαν ὑπό τινων βιαίων συμβάντων. Βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἠπείρου ἐπάνοδον ὁ Φλωρέντιος ἐδέησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἐπικυρίαρχον βασιλέα τῆς Νεαπόλεως. Ἐν δὲ τῷ χρόνῳ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ τῷ 1292 ἐνεφανίσθη ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις πειρατικὸν στῖφος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ῥογήρου de Lluria, τοῦ περιβοήτου ναυάρχου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας Ἰακώβου. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη πρότερον δῃώσει τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν παραλίαν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ὁ κηδεστὴς τοῦ Ῥογήρου de Lluria Βερεγγάριος Δεντένζα (d'Entença)[2], ἀλλ' ἡ νέα αὕτη ἐκστρατεία ὑπῆρξε πολὺ μᾶλλον καταστρεπτική. Αὐτὸς ὁ Lluria ἔλεγεν ἀργότερον εἰς τὸν Βενετὸν ἱστορικὸν Σανοῦδον, ὅτι εἶχε δῃώσει τὰς κτήσεις τοῦ αὐτοκράτορος, διότι οὗτος δὲν εἶχε πληρώσει τὴν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Πέτρον ὑπεσχημένην ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου χορηγίαν· ἐπειδὴ δὲ ἡ προθεσμία τῆς εἰρήνης τῆς Γαέτης μεταξὺ τοῦ ἀνδηγαυικοῦ καὶ τοῦ ἀραγωνικοῦ οἴκου εἶχε μόλις ἐκπνεύσει, δὲν ἐπετέθη ἐναντίον τῶν Φράγκων τῆς Ἀχαΐας πρὶν ἢ προσβληθῇ ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ἔβλαπτε τούς τε Λατίνους καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀδιαφόρως δίκην πειρατοῦ. Καὶ ἡ μὲν Χίος, ἀνήκουσα τότε εἰς τοὺς Βυζαντίνους, παρέσχεν εἰς αὐτὸν μαστίχην ἀρκέσασαν πρὸς πλήρωσιν δύο γαλερῶν, τὸ δὲ λατινικὸν δουκᾶτον τῆς Νάξου ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἄλλα λάφυρα· ἔπειτα δ' ἔπλευσεν εἰς τὴν Μονεμβασίαν. Εἶχε δὲ ἡ Μονεμβασία μεγάλως προοδεύσει ἀπὸ τῆς πρὸ τριάκοντα ἐτῶν παλινορθώσεως τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος

---

[1] ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 16. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 388. — *Minieri Riccio* Saggio Suppl. Μέρ. Α' σ. 96.

[2] ⟨Ὁ **Νικηφόρος Γρηγορᾶς** Τόμ. Α' σ. 227 καλεῖ αὐτὸν Περεγκάριον Τέντζαν⟩.

εἶχε χορηγήσει εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἀξίας λόγου ἀτελείας, ὁ δ' εὐσεβὴς αὐτοῦ υἱὸς εἶχεν ἐπικυρώσει τὰς προνομίας αὐτῶν καὶ τὰς κτήσεις καὶ ἔδωκε τῷ 1293 εἰς τὸν μητροπολίτην Μονεμβασίας τὴν προσηγορίαν *ἐξάρχου πάσης τῆς Πελοποννήσου*, τάξας ὑπ' αὐτὸν ὀκτὼ ἐπισκοπάς, εἰ καί τινες αὐτῶν πράγματι δὲν ὑφίσταντο πλέον, καὶ ἐπεκύρωσεν ἅπαντα τὰ δίκαια καὶ τὰς κτήσεις τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, αἵτινες ἀνῆλθον εἰς τὸ δέκατον τῶν τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας καὶ ἐξετείνοντο, πάντως ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἀνὰ τὴν χερσόνησον ἕως εἰς τὴν Πύλον, *τὸν καλούμενον Ἀβαρῖνον*. Ἐν δὲ τῷ ἐνδιαφέροντι τούτῳ χρυσοβούλλῳ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅπερ κοσμεῖται ὑπὸ ὡραίας ⟨ἀλλ' ἐξιτήλου⟩ εἰκόνος ⟨παριστανούσης τὸν Ἰησοῦν εὐλογοῦντα τὸν αὐτοκράτορα⟩, περισώζεται δ' ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν [1], καὶ ἐν ⟨ἀρχαίῳ⟩ ἀντιγράφῳ ἐν ταῖς συλλογαῖς τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας [2], ἐγκωμιάζονται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τὰ κοσμοῦντα τὸ ἄστυ, *καὶ θέσεως εὐκαιρία καὶ πρὸς ἀσφάλειαν ἐρυμνότης καὶ πλῆθος μάλιστα οἰκητόρων καὶ πολυολβία καὶ*

Τὸ δυτικὸν τεῖχος τῆς Μονεμβασίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

---

[1] ⟨Ὑπ' ἀρ. 1462. Ἴδε ***Σακκελίωνος*** Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος σ. 261 κ. ἑ.⟩.

[2] ⟨***Γ. Λαμπάκη*** Κατάλογος καὶ ἱστορία τοῦ Μουσείου τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης. Ἐν Ἀθήναις. 1906 σ. 63, ἔνθα δημοσιεύεται καὶ ἡ εἰκών, διατηρουμένη ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τούτῳ πολλῷ κάλλιον ἢ ἡ τοῦ πληρεστέρου ἄλλως πρωτοτύπου τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης. — ***Ν. Βέη*** Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας ἐν Δελτίῳ Ϛ'. Ἐν Ἀθήναις 1896 σ. 111 κ. ἑ. μετὰ καὶ τῆς αὐτῆς εἰκόνος ἐν σ. 112. Ἴδε τὴν εἰκόνα ταύτην ἀνωτέρω ἐν σ. 24⟩.

πολιτείας εὐγένεια καὶ τεχνῶν ἀσκήσεις καὶ ἀγορᾶς δαψίλεια πάντων πᾶσα ὥς καὶ τὸ τῶν οἰκούντων ἐνταῦθα ἱκανόπλοον καὶ θαλαττουργὸν, καὶ μάλιστα ἡ πρὸς τὴν βασιλείαν μου ἐνεργός τε καὶ ἄτρεπτος παντάπασιν εὔνοια [1]. Ἐν πόλει τοιαύτῃ εὗρεν ἀναμφιβόλως ὁ Lluria ἄφθονον λείαν, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐκπορθήσῃ τὸν κατώτερον πύργον ἄνευ φόνου, ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ λαὸς κατέφυγον εἰς τὴν δυσπόρθητον ἀκρόπολιν τὴν πολλάκις ἀντιταχθεῖσαν εἰς ξένας στρατιὰς καὶ ἀφῆκαν ἐκτεθειμένην εἰς τοὺς πειρατὰς τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῶν ὥς καὶ τὸν μητροπολίτην. Στηριζόμενος δ᾽ εἰς τὸ πρόσχημα τῆς ἀναπετάσεως τῆς βενετικῆς σημαίας καὶ προσποιούμενος, ὅτι ἦτο Βενετὸς ἔμπορος, ἐπέτυχε νὰ δελεάσῃ τινὰς Μανιάτας, ἵνα καταβῶσιν εἰς τὰ πλοῖα αὐτοῦ καὶ ἀπήγαγεν αὐτοὺς εἰς δουλείαν. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου δὲν ἠνώχλησε τὰς γαλλικὰς χώρας τοῦ Μορέως, γινώσκων, ὅτι αὗται ἦσαν τεταγμέναι ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἀνδηγαυικοῦ οἴκου. Ἀλλ᾽ ἐν ᾧ ὑδρεύετο καὶ ἀνεπαύετο ἐν Ναβαρρίνῳ, ἐπέπεσε κατ᾽ αὐτοῦ σῶμα Ἑλλήνων καὶ Φράγκων ἱπποτῶν ὑπὸ τὸν Γεώργιον Γκίζην, τὸν καπετᾶνον Καλαμῶν καὶ τὸν Ἰάκωβον de Tournay, «ὅστις ἦτο τότε ὁ μέγιστος, ὡραιότατος καὶ γενναιότατος ἱππότης ὅλου τοῦ Μορέως»[2]. Ἐπηκολούθησε δὲ μάχη ἐκ τοῦ συστάδην. Μετὰ τοιαύτης δ᾽ ὁρμῆς ἐπῆλθον ἐναντίον ἀλλήλων ὁ Lluria καὶ ὁ de Tournay, ὥστε κατεθραύσθησαν τἀκόντια αὐτῶν, καὶ ὁ Γάλλος ἱππότης ἔπεσε μεθ᾽ ὅλου αὐτοῦ τοῦ βάρους ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀντιπάλου. Ἤθελον δὲ φονεύσει αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ Lluria, ἂν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν δὲν παρεκάλει αὐτοὺς νὰ φεισθῶσι μαχητοῦ οὕτω γενναίου, ὃν ἀνεγνώριζεν ὡς υἱὸν ἀρχαίου γνωρίμου καὶ ὃν ἀσμένως θὰ ἤθελε νὰ ἔχῃ γαμβρὸν, ἂν δὲν ἦτο ἤδη ἔγγαμος. Πολλοὶ δὲ τῶν τε Ἑλλήνων καὶ τῶν Φράγκων μετ᾽ οὐ πολὺ ἦσαν νεκροὶ ἢ αἰχμάλωτοι, καὶ οὐδὲν ὑπελείπετο εἰς τὸν Lluria ἢ νὰ ὁρίσῃ καὶ εἰσπράξῃ τὰ λύτρα. Πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Γλαρέντζαν, τὸ κυριώτατον ἐμπόριον τῆς Ἀχαΐας, ὅπου διέτριβε τότε ἡ ἡγεμονὶς Ἰσαβέλλα. Ὅτε δ᾽ ἐνεφανίσθη ἡ ἐρυθρὰ γαλέρα τοῦ Ἀραγωνίου ναυάρχου, φέρουσα καὶ τὸν Ἰωάννην de Tournay, ὁ ναύαρχος τῆς Ἀχαΐας ἐχαιρέτισε τὸν Lluria

---

[1] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Ε΄ σ. 154-61. — **Φραντζῆ** σ. 399. — ⟨**Ψευδο**⟩**δωροθέου Μονεμβασίας** σ. 400.

[2] ⟨Qui estoit adonc le plus grant et bel chevalier et le plus vaillant de toute la Morée. Livre de la Conqueste σ. 365⟩.

ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτῆς, καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν πύργου τινὸς πλησίον τῆς παραλίας συνηντήθησαν ἡ Ἰσαβέλλα καὶ ὁ ἐπισκέπτης αὐτῆς ἐν θέσει, ἥτις ἐκαλεῖτο Καλὸ ποτάμι [1]. Οἱ ἀγαθοὶ βουργήσιοι τῆς Γλαρέντζης παρεκλήθησαν νὰ προκαταβάλωσι τὰ λύτρα τῶν αἰχμαλώτων· ἐπληρώθησαν δὲ περὶ τὰς ἑβδομήκοντα χιλιάδας δραχμῶν ὡς λύτρα τοῦ Γκίζη, οὗ ὁ πατὴρ, ὁ δυνάστης τῆς Τήνου, ἦτο ἀνὴρ πλούσιος, καθ᾽ ἃ ἐγίνωσκεν ἄριστα ὁ Lluria, ἅτ᾽ ἐπισκεφθεὶς ἐπ᾽ ἐσχάτων τὴν νῆσον ταύτην, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ Tournay. Ἀλλ᾽ ὁ Ἀραγώνιος ναύαρχος ὑπῆρξε μεγαλόφωνος κῆρυξ τῆς ἀνδρείας τοῦ ἀνδρὸς, ὅστις ἀντεπεξελθὼν εἶχε ῥίψει αὐτὸν χαμαὶ μετὰ τοῦ ἵππου, ἐδώρησε δ᾽ εἰς αὐτὸν ὡραῖον ἵππον καὶ πλήρη πανοπλίαν ὡς ἀνάμνησιν, καὶ χαριζόμενος εἰς αὐτὸν ἀπέλυσε πάντας τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους. Ἔπειτα δ᾽ ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Σικελίαν κατάφορτος λαφύρων, ἀρκούντων νὰ εὐχαριστήσωσι πέντε στρατιὰς, χωρὶς νἀμελήσῃ νὰ δῃώσῃ κατὰ τὸν διάπλουν τὰς Πάτρας, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Κέρκυραν. Ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας δὲ ταύτης παριστάνει ἀρχομένην ὁ Ἱσπανὸς ἱστορικὸς Μουντάνερ τὴν σπάνιν γενναίων ἀνδρῶν δυναμένων νὰ ὑπερασπίσωσι τὸν Μορέαν [2].

Βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Lluria οἱ Σλάβοι τῆς Γιάνιτσας πλησίον τῶν Καλαμῶν κατέλαβον ἐξ ἐφόδου ἐν καιρῷ τελείας εἰρήνης τὸ προγονικὸν κάστρον τῶν Βιλλαρδουνίων, ἐν ᾧ εἶχε γεννηθῆ καὶ ἀποθάνει ὁ ἡγεμὼν Γουλιέλμος, καὶ ἐπ᾽ οὐδενὶ λόγῳ ἐπείθοντο νὰ παραδώσωσιν αὐτὸ εἰς τὸν Φλωρέντιον. Οὗτος δ᾽ ἀνεφέρθη εἰς τὴν *κεφαλὴν* τῶν Βυζαντίνων τοῦ Μυστρᾶ· ἀλλ᾽ οὗτος ἀπήντησεν, ὅτι οὔτε κατ᾽ εἰσήγησιν αὐτοῦ εἶχον ἐνεργήσει οἱ Σλάβοι ἐκεῖνοι, οὔτε ὑπήκουον εἰς αὐτὸν, «ὄντες ἄνδρες αὐτόβουλοι καὶ ὑπείκοντες εἰς τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἀρχηγοὺς», δι᾽ ἧς ἀπαντήσεως ἐχαρακτηρίζετο ἀκριβῶς ὁ τρόπος, καθ᾽ ὃν εἶχον ζήσει πάντοτε οἱ Μελιγγοὶ τοῦ Ταϋγέτου. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ λάβῃ ὁ Φλωρέντιος ἱκανοποίησιν παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ αὐτοκράτορος, ἔστειλεν εἰς

---

[1] ⟨Ὁ πύργος οὗτος σώζεται ἀκόμη ἠρειπιωμένος νῦν κατὰ τὸν *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α′ σ. 374 ἐν σημ.⟩.

[2] Livre de la Conqueste σ. 359-77, ὅπου ὅμως συγχέονται αἱ χρονολογίαι. — *Muntaner* κεφ. CXVI, CXVII, CLIX. — Libro de los fechos σ. 107-110. — *Bartholomaeus de Neocastro* παρὰ τῷ Muratori ἔνθ. ἀν. Τόμ. ΙΓ′ σ. 1185. — *Nicolaus Specialis* αὐτόθι Τόμ. Ι′ σ. 959. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 133.

αὐτὸν τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον δύο πρέσβεις, τὸν μέγαν κοντόσταυλον Ἰωάννην de Chauderon καὶ τὸν βαρῶνον Ἀρκαδιᾶς Γοδοφρεῖδον d' Aunoy. Καὶ ἀμφότεροι μὲν οὗτοι εἶχον μάθει τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου καὶ ἄλλοτε εἶχον μεταβῆ ὡς πρέσβεις, ὁ δὲ d' Aunoy εἶχε καὶ σύζυγον Ἑλληνίδα, καὶ δὴ συγγενῆ τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Ἀνδρόνικος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ αὐτούς, ἐπειδὴ οὐδαμῶς ἐπεθύμει νὰ διατάξῃ τὴν ἀπόδοσιν τῶν Καλαμῶν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ηὐτύχησαν νὰ συναντήσωσι τὸν Πέτρον de Surie, ὃν εἶχεν ἀποστείλει ὁ Κάρολος Β΄ ἐκ Νεαπόλεως ὡς πρέσβυν, ὅπως διαπραγματευθῇ τὸν μελετώμενον γάμον τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης Κουρτεναίης μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου. Εἰς τοῦτον δ' ἐξέθηκαν τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν, καὶ οὗτος συνήργησεν, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ οὐ μόνον νὰ δεχθῇ αὐτοὺς εἰς ἀκρόασιν, ἀλλὰ καὶ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἀπάντησιν εὐνοϊκήν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ περιχαρεῖς ἀπεσταλμένοι ἔμαθον παρὰ τοῦ πρωτοστράτορος τοῦ βυζαντιακοῦ Μυστρᾶ, ὅστις διέτριβε τότ' ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτι οὐδαμῶς ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε δώσει μυστικὰς διαταγάς, ὧν πιθανῶς ἄγγελος ἔμελλε νὰ εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος, περὶ παραδόσεως τοῦ κάστρου. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἐκαλεῖτο Σγουρομάλλης (Sgouro-mailly), γασμοῦλος ἐκ Μεσσηνίας, ἀπόγονος τοῦ ἑλληνικοῦ οἴκου τῶν Σγουρῶν καὶ τῶν Γάλλων Mailly καὶ, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν γασμούλων, εἶχε δεδηλωμένην εὔνοιαν πρὸς τοὺς Φράγκους, καίπερ ἄριστα εἰδώς, ὅτι οἱ γασμοῦλοι τοῦ Μορέως ἐτύγχανον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτέχνου ἰσχύος, ἀγούσης εἰς ἀξιώματα οὐκ εὐκαταφρόνητα. Διὸ προέτεινεν, ὅπως οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Φλωρεντίου ἐπιστρέψωσι μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ταχέος πλοίου καὶ παραλάβωσιν ἀμέσως γραπτὴν τὴν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν περὶ παραδόσεως τῶν Καλαμῶν. Ἐκεῖνοι δ' ἔπραξαν συμφώνως πρὸς τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ, καὶ ὁ γασμοῦλος ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν· τὸ κάστρον, ὅπερ κατείχετο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, παρεδόθη πάραυτα εἰς τοὺς Φράγκους πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ Φλωρεντίου. Ἀλλ' ὁ Σγουρομάλλης ἐτιμωρήθη πικρῶς διὰ τὰ φιλοφραγκικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα. Καὶ δή, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Μυστρᾶν, εὗρε μυστικὴν διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ μηδενὶ λόγῳ νὰ παραδώσῃ τὰς Καλάμας. Θεωρούμενος δὲ προδότης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Τσακωνίαν, καί, καθαιρεθεὶς ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος πρωτοστράτορος, ἀπέθανε φυγὰς καὶ ἐπικεκηρυγμένος ἔν τινι χθαμαλῇ ἀχυρίνῃ στέγῃ. Ἕνα δὲ

καὶ ἥμισυν αἰῶνα ἀργότερον εὑρίσκομεν ἀκόμη τὸν οἶκον αὐτοῦ μνημονευόμενον μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ὄνομα σώζεται ἀκόμη ἐν τῇ χερσονήσῳ μέχρι τῆς σήμερον [1].

Καὶ ἄλλο δὲ συμβὰν συνετέλεσεν εἰς τὴν διατάραξιν τῶν ἀγαθῶν σχέσεων τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἰταμότητα τῶν Φλαμανδῶν τῶν ἀκολουθησάντων εἰς τὸν Μορέαν τὸν Φλωρέντιον καὶ λαβόντων βαρωνείας ἐνίοτε πρὸς ζημίαν τῶν ἀρχαίων Φράγκων εὐπατριδῶν. Μεταξὺ τῶν ἀρτιφανῶν τούτων ἰσχυρῶν ὑπῆρχον δύο στενοὶ συγγενεῖς τοῦ Φλωρεντίου, ὁ Ἐγγελβέρτος καὶ ὁ Βάλθερος de Liedekerke [2], ὧν ἐκεῖνος μὲν εἶχε διαδεχθῆ τὸν γηραιὸν Ἰωάννην de Chauderon ὡς μέγας κοντόσταυλος, οὗτος δ᾿ εἶχε διορισθῆ φρούραρχος τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ἦτο δὲ ὁ Βάλθερος λίαν σπάταλος ἀνήρ, ὅςτις εὕρισκε τὰ κέρδη αὐτοῦ ὅλως δυςανάλογα πρὸς τὰς ἰδίας δαπάνας, καὶ ἐξετράπη εἰς πιέσεις πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τελεία ἦτο κατ᾿ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, ὥςτε πολλοὶ τῶν ὑπηκόων τοῦ αὐτοκράτορος ἐν ταῖς βυζαντιακαῖς κτήσεσι τῆς Πελοποννήσου εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν τῇ εὐφόρῳ χώρᾳ πλησίον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἣν καὶ διεμοιράσθησαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Φράγκων ὑποτελῶν τοῦ ἡγεμόνος. Μεταξὺ δὲ τούτων τῶν ἐποίκων ἦτο καί τις Φώτιος, ἐξάδελφος τοῦ Ἰακώβου le Chasy ἢ Ζασσῆ, «ὁ γενναιότατος τῶν ἀνδρῶν, οὓς εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ καθ᾿ ὅλην τὴν χώραν τοῦ Μορέως» [3], ὅςτις κατ᾿ ἐκεῖνον τὸν χρόνον κατεῖχε τὴν ἀρχαίαν ἐν Καλαβρύτοις κτῆσιν τῶν de Tournay. Τούτου δὲ ὁ οἶκος, ὁρμώμενος πιθανῶς ἀπὸ Σλάβων, ἦρχε μέρους τῆς Τσακωνίας. Οἱ πάροικοι οἱ καλ-

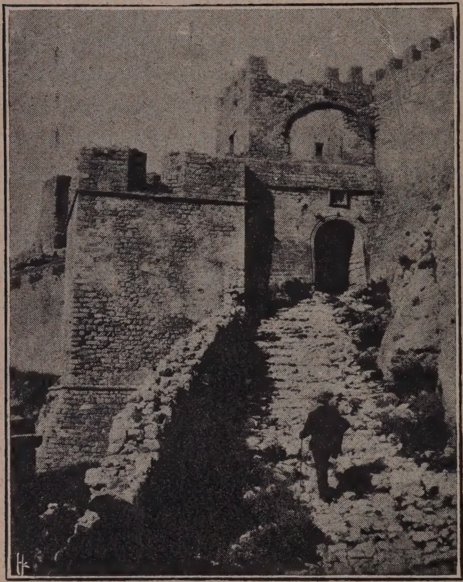
---

[1] Livre de la Conqueste σ. 335 - 59.—*Mikloscih - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ′ σ. 290. — ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ′ σ. 183 κ. ἑ.⟩. — Ὁ ***Ἀδ. Ἀδαμαντίου*** ⟨Τὰ Χρονικὰ τοῦ Μορέως⟩ ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ′ σ. 596 ⟨καὶ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τοῦ χωριστοῦ τεύχους⟩ ὑπολαμβάνει τὸ ὄνομα ⟨γνησίως ἑλληνικὸν⟩, ἄρα σημαῖνον τὸν οὐλότριχα. ⟨Τὴν δ᾿ ἐκ τῶν Σγουρῶν καὶ Mailly παραγωγὴν παρεδέχετο ὁ *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 342 κ. ἑ., 346 κ. ἑ., 362 καὶ κατὰ τοῦτον ὁ Παπαρρηγόπουλος ἐν Ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. Ε′ σ. 152, 160 κ. ἑ.⟩

[2] Ἐν τῷ Livre de la Conqueste ⟨σ. 325⟩ καὶ ἐν τῷ Libro de los fechos ⟨σ. 103⟩ λέγονται ἀνεψιοὶ τοῦ Φλωρεντίου· ἀλλ᾿ ἐν τῇ γενεαλογίᾳ τοῦ Φλωρεντίου (*Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α′ σ. 499) δὲν μαρτυρεῖται ἔχων ἀδελφάς.

[3] ⟨Livre de la Conqueste σ. 325⟩.

λιεργοῦντες τὴν Κορινθίαν ἀπηρέσκοντο εἰς τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τοῦ Φωτίου, καὶ παρεπονέθησαν εἰς τὴν Κόρινθον, ὅτι δὲν ἠδύναντο νἀνέχωνται τὰ βάρη δύο κυρίων. Τὰ παράπον' αὐτῶν ὑπεβλήθησαν εἰς τὸν Βάλθερον, ὅστις διέταξεν ἀμέσως τὴν κράτησιν τοῦ Φωτίου ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οὔτε Φράγκοι οὔτε Ἕλληνες εἶχον τὸ δικαίωμα ἐγκαταστάσεως ἐν ταῖς κοιναῖς γαίαις. Ἰδὼν δὲ, ὅτι ὁ δεσμώτης αὐτοῦ ἦτο ἀνὴρ πλούσιος, ἀπεφάσισε νἀναγκάσῃ αὐτὸν εἰς πληρωμὴν βαρέων λύτρων. Ἔρριψεν αὐτὸν εἰς τὴν εἱρκτὴν τοῦ Ἀκροκορίνθου, καὶ εἶπεν εἰς αὐτὸν, ὅτι, ἂν δὲν ἐπλήρονε τὰς ζημίας τῶν ὑπερβασιῶν αὐτοῦ, ὑπολογισθείσας εἰς ἑκατὸν δύο χιλιάδας δραχμῶν καὶ ὑπερέκεινα, ἔμελλε νἀπαγχονίσῃ αὐτόν. Ὁ Φώτιος κατ' ἀρχὰς ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ, ἀλλ' ὁ φρούραρχος διέταξε νὰ ἐκριζωθῶσι δύο τῶν ὀδόντων αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ, εὐχαρίστως δεχθεὶς νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν Βάλθερον τὸ δέκατον τῶν ἀρχῆθεν ἀπαιτηθέντων λύτρων. Ἀλλ' ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει ἀνεφέρθη εἰς τὴν *κεφαλὴν* τῶν βυζαντιακῶν κτήσεων, ζητῶν ἐκδίκησιν, οὗτος δὲ ὑπέβαλε τὸ ζήτημα εἰς τὸν Φλωρέντιον, ὑποστηρίζοντα τὸν συγγενῆ καὶ προσθέσαντα, ὅτι ὁ Φώτιος ἔπαθεν ὀλιγώτερα τῶν πεπραγμένων.

Ἡ ἀνάβασις εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Ἰδὼν δὲ οὕτως ὁ Φώτιος, ὅτι δὲν ἐτύγχανε δικαιοσύνης, ἀπεφάσισε ναὐτοδικήσῃ. Διὸ ἔστησεν ἐνέδραν εἰς τὸν Liedekerke παρὰ τὴν μικρὰν παραθαλασσίαν πόλιν Ἅγιον Νικόλαον τῆς Συκῆς (au Figuier), οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ Ξυλόκαστρον κατὰ τὰ νότια παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου [1], πιστεύων, ὅτι ὁ Φράγκος

---

[1] ⟨Εἶνε μᾶλλον ἡ Συκιὰ τοῦ δήμου Σικυῶνος⟩.

δυνάστης ἔμελλε πιθανῶς νἀποβιβασθῇ αὐτόσε, ὅπως ἀριστήσῃ παρὰ τὸ χεῖλος πολύρρου τινὸς πηγῆς. Μετ' οὐ πολὺ ἐνεφανίσθη πράγματι φραγκικὸν κάτεργον, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξεπήδησεν εἰς τὴν ἀκτὴν εὐγενὴς βαρῶνος ὡραῖος τὴν ὄψιν καὶ ξανθόμαλλος, ὁμοιάζων ἀπαραλλάκτως πρὸς τὸν Βάλθερον. Ὁ Φώτιος, βέβαιος ὤν, ὅτι ἦτο ἐκεῖνος, ἀνέμεινεν, ἕως ὁ βαρῶνος παρεκάθησεν εἰς τὸ ἄριστον, ἔπειτα δ' ἔπληξεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως διὰ τοῦ ξίφους, κραυγάζων μεγάλῃ τῇ φωνῇ μετὰ χαρᾶς ἐκδικήσεως· «Ἰδοὺ, λάβε, αὐθέντα Βάλθερε, τὸν μισθόν σου». Οἱ δὲ ἀκόλουθοι τοῦ τραυματίου ἀνεκραύγασαν· «Φώτιε, Φώτιε, τί πράττεις; Φονεύεις τὸν βαρῶνον τῆς Βοστίτσης ἀντὶ τοῦ αὐθέντου Βαλθέρου». Καταληφθεὶς δὲ ὑπὸ φρίκης ἐπὶ ταύτῃ τῇ παρανοήσει, ἐπειδὴ ὁ Γουίδων de Charpigny, ὁ ἄλλοτε βάϊλος τοῦ Μορέως, ἠγαπᾶτο ὑπὸ πάντων, ὁ Φώτιος ἔρριψε χαμαὶ τὸ ξίφος, ἀνήγειρε μετὰ στοργῆς τὸν τραυματίαν καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ συγγνώμην. Ἀλλ' ἦτο πολὺ ἀργά· τὸ ἀθῷον αὐτοῦ θῦμα ἀπέθανεν ἐκ τῶν πληγῶν, οὐδ' ὁ Φλωρέντιος, πεισθεὶς, ὅτι ὁ πταίσας ἦτο ὁ ἴδιος αὐτοῦ συγγενὴς, ἐθάρρησε νὰ ζητήσῃ διὰ τῆς βίας ἱκανοποίησιν παρὰ τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ [1].

Τέλος δ' ἔληξεν ἡ ἑπταετὴς εἰρήνη ἡ μεγάλως ὠφελήσασα τὸν Μορέαν. Εἰς τὰ Βέρβαινα, μεταξὺ Τριπόλεως καὶ Σπάρτης, ὑπῆρχεν ὡραῖος λειμὼν, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο κατὰ μῆνα Ἰούνιον ἐνιαυσία ἐμπορικὴ πανήγυρις. Ἕνεκα δὲ τοῦ κεντρικοῦ τῆς θέσεως συνέρρεον αὐτόσε χάριν ἀγορῶν καὶ πωλήσεων Ἕλληνές τε καὶ Φράγκοι. Τοιαῦται ἑορταὶ ἦσαν κοιναὶ ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας, καθ' ἃ καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις· μεταξὺ δὲ τῶν προνομίων τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Μονεμβασιώτας ἦτο καὶ ἡ ἰδιάζουσα προστασία αὐτῶν καθ' ἁπάσας τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πανηγύρεις [2]. Τελουμένης δὲ τότε τῆς πανηγύρεως τῶν Βερβαίνων, Φράγκος τις ἱππότης, οἰκῶν ἐκεῖ που πλησίον, ἦλθεν εἰς λόγους πρός τινα Ἕλληνα ἔμπορον μετάξης, ἀπὸ δὲ τῶν λόγων ὁ ὑπερφίαλος Φράγκος προέβη εἰς πλήγματα. Ὁ μεταξέμπορος

---

[1] Livre de la Conqueste σ. 325-35, ὅπου τὰ δύο τελευταῖα συμβάντα ἀναστρέφονται χρονολογικῶς. Τὸ δὲ δεύτερον τούτων ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόθεσις τῆς νεοελληνικῆς τραγῳδίας τοῦ ⟨**Ἀντωνίου Ἀντωνιάδου**⟩ τῆς ἐπιγραφομένης Φώτιος Ζασσῆς ἤτοι τὰ Καλάβρυτα ἐπὶ φραγκοκρατίας. ⟨Ἐν Ἀθήναις. 1903⟩.

[2] Ἴδε τὸ χρυσόβουλλον τοῦ 1332 παρὰ **Φραντζῇ** σ. 400. ⟨Πρβλ. *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Ε' σ. 167⟩.

ἐπανῆλθεν οἴκαδε βυσσοδομεύων ἐκδίκησιν καὶ συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὸ κάστρον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπερ ἕνεκα τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ θέσεως κατέναντι τῶν Σκορτῶν ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ ἐξαιρέτως εὐπρόσδεκτον εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Κερδήσας δὲ δύο προδότας ἐκ τῶν φρουρῶν τοῦ κάστρου, ἐξεμυστηρεύθη τὸ σχέδιον αὐτοῦ εἴς τινα τῶν Ἑλλήνων τῶν Σκορτῶν, ἡγούμενον ὁμάδος Τούρκων μισθοφόρων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκλεχθείσης δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου νυκτὸς σεληναίας, οἱ προδόται συνήργησαν, καὶ τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τοῦ κάστρου καὶ ἡ τουρκικὴ φρουρὰ ἐφύλασσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων. Ὅτε ὁ Φλωρέντιος ἤκουσε τὸ ἄγγελμα ἐν τῇ κεχαρισμένῃ πρωτευούσῃ αὐτοῦ Ἀνδραβίδᾳ, ἐξεκίνησεν ἀμέσως, ὅπως πολιορκήσῃ τὸ ἁρπαγὲν φρούριον. Ἀλλά, καίτοι ὤμοσεν, ὅτι ἔμελλε νὰ παρακαθήσῃ μέχρις ἀνακτήσεως αὐτοῦ, καίτοι ἐκάλεσεν ἔμπειρον Βενετὸν μηχανικὸν ἐκ Κορώνης, ὅστις οὐ μικρὸν ἔβλαψε τὸν πύργον, καίτοι ἐτείχισεν οὐκ ὀλίγας ὀχυρὰς θέσεις μετ᾿ ἀλλήλας καὶ ἔκτισεν ἕτερον κάστρον, κληθὲν Beaufort, ὅπερ εἶνε ἴσως τὸ αὐτὸ καὶ τὸ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὀνομαζόμενον Ὡραιόκαστρον ἐν τοῖς ὄρεσιν ὄπισθεν τοῦ Ἄστρους, ὅπως δεσπόζῃ τῶν εἰς τὰ Σκορτὰ ἀγόντων στενῶν, καίτοι δὲ πρὸς τούτοις ἔστειλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν ζητῶν στρατιώτας καὶ ἔλαβε τοξότας καὶ ἀκοντιστὰς παρά τινος ἰσχυροῦ Σλάβου ἄρχοντος τῆς Μαΐνης, τὸ ἐξαίρετον κάστρον ἀντέσχε. Τέλος δ᾿ ἐλθόντος τοῦ χειμῶνος ὁ Φλωρέντιος ἀνέζευξε. Πρὸ δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ ἑπομένου ἔτους 1297 ἀπέθανε. Τὸ δὲ γαλλικὸν Βιβλίον τῆς Κουγκέστας θρηνεῖ τὸν θάνατον αὐτοῦ «ἐπειδὴ ἦτο εὐθὺς καὶ συνετὸς καὶ ἐγίνωσκε καλῶς νὰ κυβερνᾷ τὴν χώραν αὐτοῦ καὶ τὸν λαόν» [1]. Καὶ εἶχε μὲν ἴσως τὰ πλημμελήματα ξένου, ἀλλ᾿ ἦτο ἀνὴρ χρηστός, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ φίλος τῆς εἰρήνης. Ἀλλ᾿ ἀτυ-

---

[1] Livre de la Conqueste σ. 377-86, 472. — *Buchon* Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἐκδ. 1825 σ. XLVI. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** La Grèce continentale σ. 399 κ. ἑ. — Τὸ δὲ ἀραγωνικὸν Libro de los fechos, σ. 103-6, διηγεῖται τὰ γεγονότα ταῦτα ὅλως διαφόρως. Λέγεται δ᾿ ἐν αὐτῷ, ὅτι ὁ Βυζαντῖνος στρατηγὸς διέταξε τὴν ἀγορὰν ὡς πλείστων ἵππων παρὰ τῶν Φράγκων ἀντὶ μεγίστων τιμῶν· ἔπειτα δ᾿ ἐζήτησεν ἀφορμὴν πολέμου, κατέλαβε τὸ Νύκλι καὶ τὸ κάστρον τῆς Χαλανδρίτσης, κατέστρεψεν ἐντελῶς τὸ Νύκλι καὶ ἔκτισε τὸ Μοῦχλι, κείμενον πλησίον τῆς σημερινῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μεταξὺ Ἄργους καὶ Τριπόλεως, καὶ τὰ Τσιπιανὰ ἐν ᾗ θέσει ἔκειτο ἡ ἀρχαία Νεστάνη, ὀλίγον βορείως τοῦ Μουχλίου, ὅπως δεσπόζῃ τῆς πεδιάδος.

χῶς, καθ᾽ ἃ πρὸ αὐτοῦ ὁ ἡγεμὼν Γουλιέλμος, δὲν κατέλιπεν υἱὸν, ἀλλὰ μόνον μίαν θυγατέρα, Mahaut ἢ Ματθίλδην, κοράσιον τριῶν ἐτῶν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός. Οὕτως ἐφαίνετο, ὅτι αἱ τύχαι τῆς Ἀχαΐας ἔμελλον νὰ ἐξαρτῶνται διηνεκῶς ἀπὸ γυναικῶν. Ἡ δὲ μήτηρ τῆς Ματθίλδης Ἰσαβέλλα ἐξηκολούθησεν ἄρχουσα ὡς ἡγεμονὶς τῆς Ἀχαΐας, ἧς τὰ νομίσματα ἔφερον τὸ ὄνομ᾽ αὐτῆς· ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ ἀπεσύρθη εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτῇ Νησίον, ὅπερ οἱ

Τὸ κάστρον τῆς Μαΐνης. Κτίρια παρὰ τὰ βόρεια αὐτοῦ τείχη κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Φράγκοι μεταφράσαντες ἐκάλουν L' Ille, κείμενον ἐν τοῖς θελκτικοῖς περιχώροις τῶν εἰς αὐτὴν ἀνηκουσῶν Καλαμῶν. Τὴν δὲ διοίκησιν τῆς χώρας ἐπέτρεψεν εἰς τὸν κόμιτα Κεφαλληνίας Ῥιχάρδον ὡς βάϊλον· οὗτος δὲ μετ᾽ οὐ πολὺ ἐνυμφεύθη τὴν χήραν αὐτῆς ἀδελφὴν Μαργαρίταν καὶ συνεδέθη πρὸς ἅπαντας τοὺς κορυφαίους τῶν Φράγκων δυναστῶν [1]. Νέος δὲ λογοθέτης διωρίσθη Βενιαμὶν ὁ ἐκ Καλαμῶν, καὶ Ἕλλην καλούμενος Βασιλόπουλος ἔγεινε πρωτοβε-

---

[1] Les Registres de Boniface VIII ⟨ἐκδ. *Digard*⟩ Τόμ. Β′ σ. 523. Πρώτη σύζυγος τοῦ Ῥιχάρδου ἦτο ἀδελφή τις τοῦ αὐθέντου τῶν Σαλώνων Θωμᾶ Γ′.

στιάριος, τοῦθ' ὅπερ ἀποδεικνύει τὴν προϊοῦσαν ὁσημέραι δύναμιν τῶν ἰθαγενῶν.

Ὁ Φλωρέντιος εἶχεν ἀφήσει τοὺς Φράγκους ἐν καταστάσει ἐμπολέμῳ πρὸς τοὺς Βυζαντίνους τῆς Πελοποννήσου. Διὸ πρῶτον μέλημα τῆς χήρας αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἄμυνα τῶν συνόρων τῆς ἡγεμονίας. Ἔπραξε δὲ τοῦτο κτίσασα νέον κάστρον, τὸ κληθὲν Chateau-neuf, ἐν τῇ κοιλάδι τῶν Καλαμῶν, δι' ἧς διέρχεται σήμερον ὁ σιδηρόδρομος. Οὕτω δὲ οἱ κατοικοῦντες τὰ δυσμικὰ τῆς Μεσσηνίας ἀπηλλάγησαν τῆς ἀνάγκης νὰ πληρόνωσι τέλη εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν δύο ἐγγυτάτων ἑλληνικῶν πόλεων, τοῦ Μυστρᾶ καὶ τοῦ Γαρδικίου, τοῦ φρουρίου ἐκείνου, ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε κτίσει κατὰ τὸ στενὸν τοῦ Μακρυπλαγίου ὕπερθεν τοῦ σπηλαίου, εἰς ὃ εἶχον καταφύγει οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ μετὰ τὴν ἐκεῖ συγκροτηθεῖσαν ἀξιομνημόνευτον μάχην [1]. Ἀλλ' οἱ βαρῶνοι εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι πολιτικὸς γάμος τῆς Ἰσαβέλλης θὰ ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Μορέως πολὺ μᾶλλον ὀχυρῶν ἐρυμάτων. Ἐψιθυρίζετο δὲ γάμος μεταξὺ τῆς χήρας ἡγεμονίδος καὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε προτείνει ἑαυτὸν ὡς σύζυγον τῆς Ἰσαβέλλης πρὸ τριάκοντα ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα· ὥστε θὰ ὑπῆρχεν οὐ μικρὰ δυσαναλογία μεταξὺ τῶν ὑπερωρίμων θελγήτρων τῆς ἡγεμονίδος τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς ἐξαιρέτως νεαρᾶς ἡλικίας τοῦ βασιλόπαιδος. Καὶ ἐναυάγησε μὲν αὕτη ἡ κηδεστία, ἀλλὰ συνεφωνήθη ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Νικολάου Γ΄ Σαιντομὲρ, πρωτοστράτορος τῆς Ἀχαΐας, νὰ συνομολογηθῇ γάμος τῆς μικρᾶς ἡγεμονόπαιδος Ματθίλδης καὶ τοῦ νεαροῦ αὐτῆς ἐξαδέλφου Γουίδωνος Β΄, δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐνηλικιωθῇ καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ἄριστος γαμβρὸς ἐν ἁπάσῃ τῇ Ῥωμανίᾳ [2].

Τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ νεαροῦ δουκὸς εἶχον διαρρεύσει ἄνευ γεγονότων ἀξίων λόγου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Ἑλληνὶς αὐτοῦ μήτηρ Ἑλένη Ἀγγελῖνα εἶχε παράσχει εἰς αὐτὸν ἰσχυρὸν κηδεμόνα διὰ τοῦ δευτέρου αὐτῆς γάμου μετὰ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ πρώτου συζύγου, Οὔγωνος τοῦ Βριεννίου, ὅστις εἶχε χηρεύσει καὶ ἤγαγεν εἰς αὐτὴν τὸ ἥμισυ τῆς μεγάλης βαρωνείας τῆς Καρυταίνης, ἧς τὸ ὄνομα καὶ τὸ κάστρον ἐπεχαράχθη ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῆς. Εἶνε δὲ τοῦτο σχεδὸν τὸ μόνον παράδειγμα βαρωνι-

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 5429. — Livre de la Conqueste σ. 387.

[2] Livre de la Conqueste σ. 388-90. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β΄ σ. 290.

κοῦ νομίσματος ἐν τῷ Μορέᾳ [1]. Ἓν δὲ μόνον λεπτὸν τιμαριωτικὸν ζήτημα, τὸ αὐτὸ ὅπερ εἶχεν ἀγάγει πρὸ μιᾶς γενεᾶς εἰς πόλεμον μεταξὺ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀχαΐας, διετάραξε τὴν ἡσυχίαν τῆς δουκικῆς αὐλῆς καὶ ἠπείλησε τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἀδελφοκτόνου ἐκείνης διαμάχης. Ἡ δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν εἶχε μὲν προςκυνήσει τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, ἀλλ᾽ αὐτή τε καὶ ὁ σύζυγος Οὔγων εἶχον ῥητῶς ἀρνηθῆ νἀναγνωρίσωσι τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Φλωρεντίου ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε φεουδαλικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν δύο πολιτειῶν. Ἀμφοτέρωθεν δ᾽ ἔγεινεν ἔφεσις εἰς τὸν κοινὸν ἐπικυρίαρχον, τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Κάρολον Β΄, ὅςτις μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν λύσεως τοῦ ζητήματος διὰ διαιτησίας, τέλος ἔγραψε τῷ 1294, ὅτι, ὅτε εἶχε παραχωρήσει τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Φλωρέντιον, ἐθεώρει περιλαμβανομένην εἰς τὴν δωρεὰν καὶ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν. Διὸ ἀνενέωσε ῥητῶς τὴν παραχώρησιν ταύτην καὶ ἐκέλευσεν ἐπιτακτικῶς τὸν ἐν τῷ μεταξὺ ἐνηλικιωθέντα Γουίδωνα Β΄ καὶ τοὺς ὑποτελεῖς αὐτοῦ, ἐν οἷς ἰδίως μνημονεύονται ὁ αὐθέντης Σαλώνων Θωμᾶς Γ΄, ὁ Ὄθων Σαιντομὲρ καὶ Φραγκῖσκος ὁ Οὐηρωναῖος, νὰ προςκυνήσωσι τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας. Τέλος δὲ μετὰ περαιτέραν ἀναβολὴν δύο ἐτῶν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ὑπήκουσε [2].

Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ τελευταίου ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Δελαρὸς δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν περιεγράφησαν ὑπὸ τοῦ γλαφυροῦ Καταλωνίου χρονογράφου Ῥαμὼν Μουντάνερ [1]. Ἐτελέσθη δ᾽ ἡ ἑορτὴ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῷ 1294 ἐν Θήβαις, ὅπου ὁ νεαρὸς δοὺξ εἶχε καλέσει ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ δουκάτῳ ἐπιφανεῖς. Εἶχε δὲ καταστήσει πρὸς τούτοις γνωστὸν ἀνὰ σύμπασαν

---

[1] *Schlumberger* Numismatique de l' Orient Latin σ. 325. Ἀλλ᾽ ὁ ***Νεροῦτσος*** (Δελτίον Ἱστορ. ἑταιρείας Τόμ. Δ΄ σ. 114 σημ. 2) τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ νομίσματος τούτου ⟨ $\overline{\mathrm{DI}}$. GRA, ἣν ὁ ***Π. Λάμπρος*** ἐν Revue Numismatique 1869-70 σ. 184 κ. ἑ. (Πρβλ. Ἀνέκδοτα νομίσματα καὶ μολυβδόβουλλα. Ἐν Ἀθήναις. 1880 σ. 29) εἶχεν ὀρθῶς ἀναγνώσει DEI GRATIA ⟩ ὑπολαμβάνει ἀναγνωστέαν DOMINA GRAVIAE, ἐπειδὴ ἡ Γραβιὰ ἀπετέλει μέρος τῶν προικῴων αὐτῆς κτήσεων. ⟨ Ἀλλὰ τὸ $\overline{\mathrm{DI}}$ εἶνε πράγματι ἐπίτμησις τοῦ DEI, τὸ δὲ DOMINA ἐπιτέμνεαι εἰς $\overline{\mathrm{DOA}}$⟩. Τὸ δὲ μόνον ἄλλο παράδειγμα Φράγκου βαρώνου κόψαντος νόμισμα ἀνήκει εἰς τὴν βαρωνείαν Δαμαλᾶ ⟨ Ἴδε ***Π. Λάμπρου*** Ἀνέκδοτα νομίσματα καὶ μολυβδόβουλλα σ. 31⟩.

[2] Livre de la Conqueste σ. 269-71. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7979-81, 8018-46. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ Μέρ. Α΄ σ. 233-5. Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 334-8. — *Minieri Riccio* Saggio. Suppl. Μέρ. Α΄ σ. 90. — ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 238.

τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἀνὰ τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου ὡς καὶ ἀνὰ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀρχὴν τοῦ πρὸς μητρὸς πάππου, ὅτι ὁστιςδήποτε ἤθελε προςέλθει εἰς τὴν ἑορτὴν ἔμελλε νὰ λάβῃ παρ᾽ αὐτοῦ δῶρα καὶ φιλοφρονήματα, «ἐπειδὴ ἦτο εἷς τῶν εὐγενεστάτων ἀνδρῶν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ῥωμανίαν, καίπερ μὴ ὢν βασιλεὺς, καὶ δὴ εἷς τῶν πλουσιωτάτων». Ὅτε δὲ ἠθροίσθησαν πάντες οἱ φιλοξενούμενοι, ἐτελέσθη λειτουργία ἐν τῇ καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θηβῶν Νικολάου, καὶ τότε ἁπάντων οἱ ὀφθαλμοὶ ἐστράφησαν πρὸς τὸν δοῦκα, ὅπως ἴδωσι τίνα θὰ παρεκάλει νὰ περιβάλῃ αὐτὸν τὰ σήματα τῆς ἱπποσύνης, τοῦθ᾽ ὅπερ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἢ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ θὰ ἐθεώρει εὐχαρίστησιν καὶ τιμὴν νὰ πράξῃ. Ὁποία δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ὁμηγύρεως, ὅτε ὁ Γουίδων, ἀντὶ νὰ καλέσῃ πρὸς τοῦτό τινα τῶν μεγάλων εὐπατριδῶν, τὸν αὐθέντην τῶν Σαλώνων Θωμᾶν Γ´ ἢ τὸν Ὄθωνα Σαιντομὲρ τὸν μετ᾽ αὐτοῦ τοῦ δουκὸς συνάρχοντα τῆς βαρωνείας τῶν Θηβῶν, ἐκάλεσε πλησίον ἑαυτοῦ νεαρὸν ἱππότην ἐξ Εὐβοίας, Βονιφάτιον τὸν Οὐηρωναῖον, ἔγγονον τοῦ Γουλιέλμου Α´ ἐκείνου, ὅςτις εἶχε προσονομάσει ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ εἶχε διαδραματίσει σπουδαιότατον πρόςωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀλλ᾽ ὁ Βονιφάτιος ἦτο πτωχὸς ἀνὴρ, ὁ νεώτατος τριῶν ἀδελφῶν, μόνην κτῆσιν ἐχόντων ἁπλοῦν κάστρον, ὅπερ εἶχε πωλήσει ὅσον καλλίτερον ἠδύνατο διὰ νὰ ὁπλίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἑαυτοῦ. Καὶ ὅμως οὐδεὶς ἐνεποίησε περισσοτέραν αἴσθησιν ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ἣν εἶχε μεταβῇ πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Πάντοτε περιεβάλλετο τὰ πλουσιώτατα τῶν ἐνδυμάτων, κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῆς μεγάλης τελετῆς οὐδεὶς ἔφερε περιβολὴν κομψοτέραν αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, καίτοι ἕκαστος εἶχε κοσμήσει ἑαυτόν τε καὶ τοὺς ἀκολούθους διὰ τῆς ὡραιοτάτης τῶν ἀμφιέσεων. Εἶχε δ᾽ ἑκατοντάδα ὅλην λαμπάδων, κεκοσμημένων διὰ τοῦ οἰκοσήμου αὐτοῦ, καίτοι εἶχε δανεισθῆ τὰ χρήματα διὰ πάσας ἐκείνας τὰς δαπάνας, εὐελπιστῶν, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτὰ ἐν τῷ μέλλοντι. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὃν τότε παρεκάλεσεν ὁ δοὺξ νὰ πλησιάσῃ. «Ἔλθετ᾽ ἐδῶ, εἶπεν, αὐθέντα Βονιφάτιε, πλησίον τοῦ κυρίου μου ἀρχιεπισκόπου, ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦμεν σεῖς νὰ χειροτονήσητε ἡμᾶς ἱππότην». «Ἆ, αὐθέντα μου, ὑπέλαβεν ὁ Βονιφάτιος, τί λέγετε; βεβαίως μὲ χλευάζετε». «Οὐχὶ, μὰ τὴν πίστιν ἡμῶν, εἶπεν ὁ δούξ· οὕτως ἐπιθυμοῦμεν νὰ γείνῃ». Τότε δὲ ὁ Βονιφάτιος, βλέπων, ὅτι ὁ δοὺξ ὡμίλει εἰλικρινῶς, ἦλθε καὶ ἔστη πλησίον τοῦ ἀρχιεπισκόπου

παρὰ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ὅπου ἔκειντο τὰ ὅπλα τοῦ δουκὸς, καὶ ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ἱππότην. Εἶτα δὲ ὁ δοὺξ εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἐνώπιον πάντων τῶν παρισταμένων· «Αὐθέντα Βονιφάτιε, εἶνε συνήθεια, ὅπως οἱ χειροτονοῦντές τινα ἱππότην δίδωσιν εἰς αὐτὸν καὶ δῶρα. Ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν νὰ κάμωμεν τὸ ἐναντίον. Σεῖς μ' ἐχειροτονήσατε ἱππότην· διὸ δίδομεν εἰς ὑμᾶς ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης εἰσόδημα πεντήκοντα χιλιάδων σολδίων δι' ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑμετέ-

Ὁ φραγκικὸς πύργος τοῦ Μπεζᾶ πλησίον τοῦ Ἀχμέταγα ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ τὸν Buchon.

ρους εἰς ἀεὶ εἰς κάστρα καὶ εἰς τερπνὰ χωρία καὶ εἰς ἀσύδοτα κτήματα, ὅπως κάμητε οἵαν χρῆσιν αὐτῶν θέλητε. Δίδομεν δὲ εἰς ὑμᾶς καὶ σύζυγον τὴν θυγατέρα βαρώνου τινὸς, ἧς τὴν χεῖρα ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ παραχωρήσωμεν, ἥτις εἶνε κυρία μέρους τῆς νήσου Εὐβοίας καὶ τῆς πόλεως Χαλκίδος»[1]. Ἐτήρησε δὲ ὁ δοὺξ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν Βονιφάτιον τὸ Γαρδίκιον τῆς Θεσσαλίας, προικῷαν κτῆσιν τῆς ἰδίας μητρὸς, τὴν ἱστορικὴν νῆσον Σαλαμῖνα[2], δεκατρία

[1] Ποιεῖται μὲν ὁ *Muntaner* λόγον περὶ τοῦ «ἑνὸς τρίτου» τῆς Εὐβοίας, ἀλλ' ἡ Ἁγνὴ δὲν ἦτο τριτημόριος τῆς νήσου.

[2] Τὴν Σαλαμῖνα θεωρεῖ ὁ *Hopf* (ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 377) νοουμένην διὰ τοῦ ὀνόματος Selizirij τοῦ ἀπαντῶντος ἐν τῇ βενετικῇ ἀναγραφῇ τῶν δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος τῶν ἐτῶν

κάστρα ἐν ὅλῳ ἐν τῇ ἠπείρῳ τοῦ δουκάτου καὶ ὡς σύζυγον τὴν ἐξαδέλφην αὐτοῦ Ἁγνὴν de Cicon, κυρίαν τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Καρύστου. Καὶ κατείχετο μὲν ἡ Κάρυστος ἀκόμη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ ὁ Βονιφάτιος ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἦτο ἄξιος τῆς τύχης αὐτοῦ, ἀποσπῶν αὐτὴν ἀπ᾽ αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Καταλώνιος χρονογράφος, ὅςτις εἶχε φιλοξενηθῇ ἐν Χαλκίδι ὑπὸ τοῦ Βονιφατίου καὶ ἤκουσεν ἐκεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀπροσδοκήτου αὐτοῦ ἀναδείξεως, λέγει ὀρθῶς, ὅτι αἱ παραχωρήσεις τοῦ Δελαρὸς ὑπῆρξαν ἡ εὐγενεστάτη τῶν δωρεῶν, ἅς ποτε ἡγεμὼν ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ παρέσχεν ἐπὶ χρόνον μακρόν. Πράγματι δὲ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο παρέχει ἰδέαν τινὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς λαμπρότητος τῶν Βουργουνδίων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὃν ὁ Νικόλαος Σαιντομὲρ προέτεινεν ὡς σύζυγον τῆς μικρᾶς θυγατρὸς τῆς ἡγεμονίδος Ἰσαβέλλης. Ὁ δὲ Γουίδων τὸ καθ᾽ ἑαυτὸν ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν πρότασιν περὶ κηδεστίας, ἥτις, ἂν ἐτύγχανε τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, θὰ ἠδύνατο ἡμέραν τινὰ, φυσικῶς ἐρχομένων τῶν πραγμάτων, νἀναδείξῃ αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας, λυομένου οὕτω διὰ παντὸς τοῦ ἀνιαροῦ ζητήματος τῆς προσκυνήσεως. Διὸ, ὅτ᾽ ἔφθασαν οἱ ἐξ Ἀχαΐας πρέσβεις, συνῄνεσε πάραυτα εἰς τὴν συμβουλὴν αὐτῶν, ὑποδειξάντων νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν δέσποιναν αὐτῶν καὶ ἐπικυρίαρχον αὐτοῦ. Καλέσας δὲ τὸν αὐθέντην τῶν Σαλώνων Θωμᾶν Γ´, τὸν σπουδαιότατον τῶν ὑποτελῶν αὐτοῦ καὶ τὸν ἐντιμότατον τῶν ἐν ἁπάσῃ τῇ Ῥωμανίᾳ ἀνδρῶν, καὶ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ βαρώνους καὶ ἱππότας, μετέβη τῷ 1299 μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ λαμπρότητος εἰς τὸ Βλισίρι τῆς Ἠλείας, τὸ ὑπὸ τῶν Φράγκων καλούμενον La Glisière, χωρίον τερπνὰς ἔχον ἐπαύλεις, ὅπου ὑπῆρχον εὐμαρῆ τὰ πάντα πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς ἡγεμονίδος καὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς. Ἐκεῖ δ᾽ ἐκανονίσθησαν τὰ τοῦ γάμου, καὶ αἱ Καλάμαι, τὸ οἰκογενεια-

Νόμισμα τοῦ δυνάστου Σαλώνων Θωμᾶ Β´.

1311 - 1313, ἐν ᾗ ὁ Βονιφάτιος λέγεται dominator Caristi et Gardichie, Selizirij et Egue (*Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 177). Τῶν δὲ δεκατριῶν κάστρων μνείαν ποιεῖται ὁ *Muntaner* ἐν κεφ. CCLXIII. Ἴδε καὶ Livre de la Conqueste σ. 408, 415.

κὸν τιμάριον τῶν Βιλλαρδουίνων, ἐδόθησαν ὡς προὶξ εἰς τὴν νύμφην. Τελέσαντος δὲ τὸ μυστήριον τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου Ὠλένης, μετὰ εἴκοσι περίπου ἡμέρας εὐωχίας καὶ τέρψεως ὁ δοὺξ ἀνεχώρησεν εἰς Θήβας μετὰ τῆς πενταετοῦς συζύγου. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ὅστις τὸ κατ᾽ ἀρχὰς διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ γάμου τούτου μετὰ νύμφης, ἥτις ἦτο ἀκόμη μικρὰ παῖς, τοῦ συνομολογηθέντος ἄνευ τῆς προηγουμένης αὐτοῦ συναινέσεως, ἐνέκρινεν αὐτὸν κατόπιν. Οἱ δὲ δισταγμοὶ τοῦ πάπα Βονιφατίου Η´ ἐπὶ τῇ συζεύξει τῶν ἄλλως μακρινῶν ἐξαδέλφων κατηυνάσθησαν διὰ τῆς δωρεᾶς εἴκοσι μεταξωτῶν ἐνδυμάτων ἐκ τῶν θηβαϊκῶν μεταξουργείων. Τοιαῦται ἀφέσεις παρείχοντο κατὰ ταύτην τὴν περίοδον συχνάκις εἰς τοὺς Φράγκους δυνάστας τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδή, καθ᾽ ἃ εἶπεν ὁ πάπας ἐν ἄλλῃ ὁμοίᾳ περιπτώσει, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶχεν οὕτως ἐλαττωθῆ ἕνεκα τῶν πολέμων, ὥστε δυσκόλως ἠδύναντο νὰ εὕρωσι γυναῖκας τῆς ἰδίας ἑαυτῶν κοινωνικῆς τάξεως μὴ συνδεομένας μετ᾽ αὐτῶν διὰ συγγενείας [1].

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἰσαβέλλα δὲν ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν χήρα μετὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρός. Τῷ 1300 ὁ πάπας Βονιφάτιος Η´ ἐτέλεσε τὸ πρῶτον ἰωβιλαῖον ἢ ἱερὸν ἔτος (anno santo) τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ μεταξὺ τῶν χιλιάδων προσκυνητῶν, οἵτινες συνέρρευσαν εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ ταύτην τὴν μεγάλην ἑορτήν, ἦτο καὶ ἡ ἡγεμονὶς τῆς Ἀχαΐας. Πρὸ δὲ τοῦ ἐκ Γλαρέντζης ἀπόπλου διώρισε τὸν Νικόλαον Σαιντομὲρ βάϊλον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπουσίας αὐτῆς, ἐπειδὴ εἶχε θεωρηθῆ, ὅτι ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας Ῥιχάρδος, ὅστις ἄλλως ἦτο νῦν γαμβρὸς αὐτῆς, ἅτε νυμφευθεὶς νεωστὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Μαργαρίταν, τὴν κυρίαν τῆς Ἄκοβας, ἦτο ὡς ἐκ τοῦ μακροῦ γήρατος ἀνίκανος ὅπως κυβερνήσῃ τὴν χώραν ἐν ὥραις πολέμου. Συνήντησε δ᾽ ἡ Ἰσαβέλλα ἐν Ῥώμῃ οὐχὶ τυχαίως, διότι εἶχον προηγηθῆ διαπραγματεύσεις τινές, τὸν κόμιτα Σαβαυδίας Φίλιππον, υἱὸν τοῦ θανόντος Θωμᾶ Γ´. Ὢν παῖς καθ᾽ ὃν χρόνον ἀπέθανεν ὁ πατήρ, εἶχε παραγκωνισθῆ μὲν ἐν Σαβαυδίᾳ ὑπὸ τοῦ θείου Ἀμαδαίου Ε´, ἀλλ᾽ εἶχε λάβει ὡς κλῆρον αὐτοῦ τὸ Πεδεμόντιον καὶ εἶχεν ὁρίσει ὡς ἕδραν τῆς ὑπαλπείου αὐτοῦ ἀρχῆς τὸ

---

[1] Livre de la Conqueste σ. 390-3. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 136. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7982-4. — Les Registres de Boniface VIII Τόμ. Α´ σ. 485. Τόμ. Β´ σ. 465. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἔγγραφα (Μεταφρ. Ἱστορίας Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Γ´ σ. 44). — Ἀρχεῖον Βενετίας Grazie (1298-1304) φ. 16.

Πινερόλον, ὅπου κεῖνται ἀκόμη τὰ λείψαν' αὐτοῦ. Ἦτο δὲ ὁ Φίλιππος γενναῖος ἱππότης, μόλις ὑπερβὰς τὴν ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν, ὅστις ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἰσαβέλλαν ὅπως ὑπερασπισθῇ τὴν χώραν αὐτῆς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀποβληθείσας χώρας. Καὶ ὁ μὲν πάπας ἦτο εὐμενῶς διατεθειμένος ὑπὲρ τοῦ γάμου, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Κάρολος Β΄, ὅστις τὸ κατ' ἀρχὰς ἐνίστατο, ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ὅρους τοὺς ὁμολογηθέντας ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ δευτέρου γάμου τῆς Ἰσαβέλλης, ἐπείσθη μετὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα νὰ δώσῃ τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ μεγάρῳ, ἐν ᾧ διέτριβε τότε, πλησίον τοῦ Λατερανοῦ, παρεχώρησεν εἰς Φίλιππον τὸν Σαβαυδικὸν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας ἐξ ὀνόματος τοῦ ἰδίου δεσμώτου υἱοῦ Φιλίππου, τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος, εἰς ὃν, καθ' ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, εἶχε μεταβιβάσει τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἀχαΐας πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν. Εἷς δὲ τῶν μαρτύρων τῆς οἰκείας πράξεως ὑπῆρξεν ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος Ῥογῆρος de Lluria, ὁ νῦν ὑπηρετῶν παρὰ τοῖς Ἀνδηγαυοῖς, ὅστις εἶχεν ἔλθει εἰς συνέντευξιν μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης ἐν Γλαρέντζᾳ ὑπὸ περιστάσεις ὅλως διαφόρους. Μεγαλοπρεπὴς ὑπῆρξεν ἡ ἱεροτελεστία τοῦ γάμου, τελεσθέντος ἐν Ῥώμῃ τῷ 1301· ἐσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν τὸ μακρότατον ἐδεσματολόγιον τοῦ γαμηλίου προγεύματος, καὶ οἱ λιτοὶ Ἕλληνες θὰ ἐξεπλήσσοντο βεβαίως ἐπὶ τῇ ποσότητι τῶν ὄψων τῶν παρατεθέντων εἰς τὸν νέον αὐτῶν ἡγεμόνα καὶ τοὺς ξένους αὐτοῦ. Ὀλίγας δὲ ἡμέρας πρὸ τοῦ γάμου ἡ Ἰσαβέλλα παρεχώρησεν εἰς τὸν μέλλοντα σύζυγον τὸ κάστρον καὶ τὸ ἄστυ τῆς Κορίνθου, καὶ οὗτος τὸ καθ' ἑαυτὸν ὑπεσχέθη νἀγάγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἱκανοὺς στρατιώτας χάριν ἀμύνης τῆς χώρας καὶ ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου. Διῆλθον δὲ οἱ νυμφίοι τὸν μῆνα τοῦ μέλιτος ἐν Πεδεμοντίῳ, ὅπου ὁ ἡγεμὼν εἶχε νὰ διαρρυθμίσῃ τὰς ὑποθέσεις αὐτοῦ. Πράγματι μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1302 ἡ ἡγεμονὶς ἐπέστρεψε μετ' αὐτοῦ καὶ στίφους Σαβαυδῶν καὶ Πεδεμοντίων εἰς τὴν γενέτειραν [1].

Φίλιππος ὁ Σαβαυδικὸς ὤμοσε, καθ' ἃ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, νὰ τηρήσῃ τὰ *συνήθεια* τῆς χώρας, καὶ ἐχαιρετίσθη ἐξ ὀνόματος τῶν ἠθροισμένων ὑποτελῶν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, ὅστις καὶ

---

[1] Livre de la Conqueste σ. 393-8, 404, 434, 472. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8588-90. — *Guichenon* Histoire généalogique de . . . Savoye Τόμ. Β΄. Preuves σ. 102-4. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β΄ σ. 379. Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 339-43. — *Datta* Storia dei Principi di Savoia Τόμ. Α΄ σ. XV, 33-5. — *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 231-5.

ἐπρώτευσε κατὰ τὴν προσκύνησιν, καθ᾽ ἃ καὶ ὅτε ὁ Κάρολος Α΄ εἶχεν ἀποστείλει τὸν πρῶτον βάϊλον καὶ ὅτε εἶχε διορισθῆ ἡγεμὼν ὁ Φλωρέντιος. Ἀλλ᾽ ὁ νέος ἡγεμὼν μετ᾽ οὐ πολὺ ἐπειράθη νὰ παραβῆ τὰ συνήθεια τῆς ἡγεμονίας. Ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως πράγματι εἶχε δυςαρέστως πρὸς τὸν γάμον αὐτοῦ, ἡ δὲ σκέψις, ὅτι ὁ Κάρολος Β΄ ἠδύνατο καθ᾽ οἱονδήποτε χρόνον νἀπολύσῃ αὐτὸν καὶ ἤθελε πιθανῶς πράξει τοῦτο, ἂν προαπέθνησκεν αὐτοῦ ἡ Ἰσαβέλλα, ἐπηύξησε τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ φιλοχρηματίαν καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπου περισυλλογὴν χρημάτων χάριν τῶν μελλουσῶν αὐτοῦ μεγάλων δαπανῶν καὶ χάριν ἐναποταμιεύματος ἐν ἡμέραις πονηραῖς. «Εἶχε διδαχθῆ τὸ χρηματίζεσθαι οἴκοι ἀπὸ τῶν τυράννων τῆς Λομβαρδίας», ἐψιθύριζον περὶ αὐτοῦ, ὅτε ἤρχισε νὰ ἐφαρμόζῃ σύστημα τακτικῶν πιέσεων. Καὶ δὴ εὐθὺς ὡς ἔταξε τοὺς περὶ αὐτὸν Πεδεμοντίους καὶ Σαβαυδοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας εἰς τὰ κάστρα τοῦ Μορέως, ἐκάλεσε τὸν μάλιστα ἔμπιστον τῶν παρ᾽ αὐτῷ ἀνδρῶν, τὸν Γουλιέλμον de Monbel, ὃν εἶχε μεθ᾽ ἑαυτοῦ ἐξ Ἰταλίας, καὶ συνεβουλεύθη αὐτὸν πῶς θὰ ἠδύνατο ἄριστα νὰ πληρώσῃ τὸ βαλάντιον αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐπιχειρήσει δὲ ταύτῃ ἐβοήθησεν αὐτὸν εἷς τῶν συμβούλων τοῦ προκατόχου, ὁ Βιγκέντιος de Marays, πολύτροπος γηραιὸς ἱππότης ἐκ Πικαρδίας, τυγχάνων τῆς εὐνοίας καὶ προστασίας τοῦ κόμιτος Κεφαλληνίας Ῥιχάρδου· ἐνεφορεῖτο δὲ οὗτος μίσους ἐναντίον τοῦ λογοθέτου Βενιαμὶν τοῦ ἐκ Καλαμῶν, ἅτε συνεργήσαντος εἰς τὴν παῦσιν τοῦ Ῥιχάρδου ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος βαΐλου τῆς Ἀχαΐας. Ἦτο δὲ ὁ Βενιαμὶν πλούσιος ἀνὴρ, κύριος γαιῶν πλειοτέρων καὶ αὐτῶν τῶν ποτὲ κατεχομένων ὑπὸ τοῦ Λεονάρδου τοῦ ἐξ Οὐηρόλου καὶ διὰ τοῦτο δυνάμενος νὰ πληρώσῃ ἁδρὰ λύτρα. Ὡς ἀφορμὴ πιέσεως τοῦ λογοθέτου εὑρέθη ἡ παράλειψις τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀποστολῆς τῶν λογαριασμῶν δημοσίων χρημάτων εἰςπραχθέντων ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπί τινα ἔτη· διὸ, κατηγορηθεὶς ἐπὶ καταχρήσει, ἐφυλακίσθη παραχρῆμα. Ὁ Βενιαμὶν ἐν τῇ ταραχῇ αὐτοῦ ἀνεφέρθη εἰς τὸν ἰσχυρὸν φίλον Νικόλαον Γ΄ Σαιντομὲρ, οὗ εἶχε συστήσει τὸν διορισμὸν ὡς βαΐλου, ὅστις ἦτο ἅμα ὁ ἀγαπητότατος καὶ ἐπιφοβώτατος ἀνὴρ ἐν Ἀχαΐᾳ. Ὁ δὲ ἀγέρωχος πρωτοστράτωρ εἰςῆλθε κατ᾽ εὐθεῖαν εἰς τὸ δωμάτιον, ὅπου ἐκάθητο ὁ ἡγεμὼν μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης καὶ τῶν Πεδεμοντίων φίλων, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἄνευ περιστροφῶν διὰ τίνα λόγον εἶχε διατάξει τὴν κράτησιν τοῦ λογοθέτου. Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἀπήντησεν, ὅτι ὁ Βενιαμὶν ἐχρεώστει εἰς αὐτὸν λογαριασμὸν τῶν εἰςπράξεων, ἃς εἶχε

διαχειρισθῇ, ὁ Σαιντομὲρ παρετήρησεν, ὅτι ἡ φυλάκισις ὑποτελοῦς ἕνεκα χρεῶν ἀντέκειτο εἰς τὰ συνήθεια τῆς χώρας. «Ἆ, ἐξάδελφε, εἶπεν ὁ ἡγεμὼν, καὶ ποῦ εὗρες αὐτὰ τὰ συνήθειά σου;». Τότε ὁ πρωτοστράτωρ ἀνέσυρεν ὑπερμέγεθες ξίφος, καὶ, κρατῶν αὐτὸ γεγυμνωμένον πρὸ αὐτοῦ, ἀνεκραύγασε «Τήρησον τὰ συνήθεια ἡμῶν· διὰ τοῦ ξίφους τούτου οἱ προπάτορες ἡμῶν κατέκτησαν τὴν χώραν ταύτην καὶ διὰ τοῦ ξίφους τούτου θέλομεν ὑπερασπίσει τὰ προνόμια ἡμῶν καὶ τὰ συνήθεια ἐναντίον ἐκείνων οἵτινες ἤθελον παραβῆ ἢ περιορίσει αὐτά». Ἡ Ἰσαβέλλα, φοβηθεῖσα περὶ τῆς ζωῆς τοῦ συζύγου, ἐξέβαλε μεγάλην κραυγὴν, ἀλλ᾽ ὁ Σαιντομὲρ καθησύχασεν αὐτὴν, εἰπὼν, ὅτι δὲν κατηγόρει τὸν ἡγεμόνα, ἀλλὰ τοὺς κακοὺς αὐτοῦ συμβούλους. Τέλος ὁ ἐξωργισμένος πρωτοστράτωρ κατηυνάσθη, τυχὼν εὐπροσηγόρου ἀπαντήσεως, ὁ δὲ λογοθέτης κατώρθωσε νἀποφυλακισθῇ, πληρώσας εἰκοσακισχίλια ὑπέρπυρα τῆς Γλαρέντζης, ἀντιστοιχοῦντα περίπου πρὸς διακοσίας τριάκοντα δύο χιλιάδας δραχμῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου ὁ πανοῦργος Βενιαμὶν ἀνέκτησε τὴν εὔνοιαν τοῦ φιλοχρημάτου κυρίου, οὗ τὴν πλεονεξίαν κατώρθονε νὰ θεραπεύῃ ἐπιτηδείως, ἐπιδιώκων ἅμα κατάλληλον ὥραν ἐκδικήσεως. Ἐπὶ δὲ τῇ εἰσηγήσει τοῦ Βενιαμὶν ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ κόμις Κεφαλληνίας Ῥιχάρδος ἠναγκάσθη νὰ δανείσῃ εἰς τὸν Φίλιππον εἰκοσακισχίλια ὑπέρπυρα, ὧν σχεδὸν οὐδὲν ἐπεστράφη εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ τὸ δάνειον τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον μηχάνημα τοῦ Φιλίππου, ὅπως ἐκμυζήσῃ τὸν πλούσιον οἶκον τῶν Ὀρσίνη τῆς Κεφαλληνίας. Ὅτε ὀλίγον ἀργότερον ὁ γηραιὸς κόμις Ῥιχάρδος ἐφονεύθη ὑπό τινος τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἱπποτῶν, ὃν εἶχε πλήξει κατὰ κεφαλῆς διὰ ῥάβδου, ἐν ᾧ ἐκάθητο ἐν Γλαρέντζῃ ἐπὶ τῆς δικαστικῆς ἕδρας, ὁ υἱὸς τοῦ κόμιτος Ἰωάννης Α´ ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάθεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς κεκτημένων νήσων παρὰ τοῦ ἐπικυριάρχου ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας διὰ μεγάλης χρηματικῆς δωρεᾶς. Μετ᾽ οὐ μακρὸν δὲ χρόνον ἔδωκεν ὁ Ἰωάννης εἰς τὸν Φίλιππον βαρύτιμον φιλοδώρημα, ὅπως ἐκδικάσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τῇ ὑψηλῇ κούρτῃ τῆς Ἀχαΐας ἀπαίτησιν τῆς μητρυιᾶς, τῆς κυρίας τῆς Ἄκοβας, ἀξιούσης τὴν εἰς αὐτὴν ἐπιστροφὴν τῆς προσωπικῆς ἰδιοκτησίας τοῦ θανόντος συζύγου, ἧς ἡ ἀξία ὑπελογίζετο περίπου εἰς ἓν ἑκατομμύριον καὶ ἑκατὸν ἑξήκοντα χιλιάδας δραχμῶν. Ἀλλ᾽ ὁ μεγαλόφρων Νικόλαος Σαιντομὲρ ἐνεστερνίσθη τὸν ἀγῶνα τῆς δεσποίνης μᾶλλον ἐκ περιφρονήσεως καὶ δυσαρεσκείας ἐναντίον τοῦ ὠνίου ἡγεμόνος ἢ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ τιμωρήσῃ τὴν βιαιότητα τοῦ

κηδεστοῦ αὐτοῦ, τοῦ νεαροῦ κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας. Καὶ πάλιν δὲ ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ καταστείλῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ μεγίστου βαρώνου τῆς χώρας, ὅστις ἐκαυχᾶτο, ὅτι εἶχεν εἰς τὰς φλέβας αἷμα βασιλικὸν καὶ ἦτο μὲν ἐξάδελφος τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, συνεδέετο δὲ διὰ δεσμῶν φεουδαλικῶν πρὸς τοὺς πρωτεύοντας εὐπατρίδας τῆς Ἀχαΐας. Διό, γενομένου συμβιβασμοῦ, συνεφωνήθη, ὅπως ἡ κυρία τῆς Ἄκοβας λάβῃ τὸ ἓν πέμπτον τοῦ ποσοῦ ὅπερ ἠξίου. Καὶ ἄλλοθεν δὲ ὁ Πεδεμόντιος ἡγεμὼν ἐξεπίεζε διάφορα ποσά. Ὁ Βασιλόπουλος, ὁ Ἕλλην ὁ διορισθεὶς πρωτοβεστιάριος, προςήνεγκεν εἰς αὐτὸν καταναγκασθεὶς δῶρον περίπου τριάκοντα καὶ πέντε χιλιάδων δραχμῶν, ὁ λαὸς τῆς Καρυταίνης συνεισήνεγκε περὶ τὰς τεσσαράκοντα ἓξ χιλιάδας καὶ τετρακοσίας, οἱ πολῖται τῆς ἀγαπητῆς αὐτοῦ πρωτευούσης Ἀνδριτσαίνης περὶ τὰς πεντακισχιλίας ὀκτακοσίας, οἱ δὲ βουργήσιοι τῆς Γλαρέντζης περὶ τὰς ἑπτακισχιλίας ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ τὰ τέλη τοῦ λιμένος αὐτῆς ἐπεβαρύνθησαν δι᾽ ἐνιαυσίας χορηγίας περίπου τρισχιλίων πεντακοσίων δραχμῶν, παρεχομένης εἰς ἕνα τῶν Πεδεμοντίων αὐτοῦ εὐνοουμένων. Αἱ ὑπερβασίαι αὗται παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς ἰδέαν τινὰ τοῦ πλούτου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τῆς Ἴσοβας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair[1].

Ἀλλὰ παρὰ πάσας ταύτας τὰς «φιλοφρονήσεις» ὁ ἡγεμὼν ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ δάνειον παρὰ τῷ ἐν Γλαρέντζῃ ὑποκαταστή-

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 177.

ματι τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Τραπέζης Περούτση, δανειζούσης καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μονάρχας τῆς Ἀγγλίας. Τέλος δ᾽ αἱ πιέσεις αὐτοῦ ἤγαγον εἰς ἀξίαν λόγου ἀποστασίαν. Οἱ κάτοικοι τῶν Σκορτῶν εἶχον ὑπάρξει πάντοτε τὸ ταραχωδέστατον στοιχεῖον τῆς χερσονήσου, καὶ ἡ ὀρεινὴ αὐτῶν χώρα, ἡ Ἑλβετία αὕτη τοῦ Μορέως, ἦτο ἡ μετὰ τῆς μεγίστης δυσπιστίας φρουρουμένη ὑπὸ τῶν Φράγκων. Ἀλλὰ παρὰ τὰ γνωστὰ χαρακτηριστικὰ τῶν Ἀρκάδων τούτων ὀρεινῶν καὶ τὴν φυσικὴν ὀχυρότητα τῆς ὑπ᾽ αὐτῶν οἰκουμένης χώρας ὁ Φίλιππος, παρορμώμενος ὑπὸ τοῦ κακοῦ αὐτοῦ δαίμονος, τοῦ γηραιοῦ ἐκ Πικαρδίας ἱππότου, ἤχθη εἰς τὸ ἐπιβάλῃ ἔκτακτον φόρον εἰς τοὺς Ἀρκάδας ἄρχοντας. Εἶχε λεχθῆ εἰς αὐτόν, ὅτι ἦσαν πλούσιοι, τὸ δὲ μέγα ποσόν, ὅπερ εἶχεν ἤδη λάβει παρὰ τῆς ἀρκαδικῆς πόλεως Καρυταίνης, ἤγαγεν αὐτὸν ἀναμφιβόλως εἰς τὸ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι θὰ ἠδύναντο ἄριστα νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς πληρωμὴν πλειόνων χρημάτων· Ἀλλ᾽ οἱ κάτοικοι τῆς Γόρτυνος εἴχοντο φιλονείκως τῶν δικαίων αὐτῶν, τῶν ἠγγυημένων εἰς αὐτοὺς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς κατακτήσεως. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν μετέβη εἰς τὸν οἶκον τῶν δύο ἀδελφῶν Μικρωνᾶ, κείμενον κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, ἐφ᾽ οὗ ἔκειτο ὁ ἐρημικὸς ναὸς τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος τῆς Φιγαλείας, καὶ ὤμοσε κατὰ τρόπον ἀντάξιον τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν χρόνων, ὅτι προετίμων νἀποθάνωσι μᾶλλον ἢ νὰ πληρώσωσιν ἔστω καὶ ὀβολὸν τοῦ ἀπαιτουμένου φόρου. Ὁ δὲ μόνος ἀνήρ, ὅστις θὰ ἠδύνατο νἀναχαιτίσῃ τὴν ἀποστασίαν, ἦτο ὁ Νικόλαος Σαιντομέρ· ἀλλ᾽ οἱ Ἀρκάδες ἐγίνωσκον, ὅτι οὗτος ἀπουσίαζεν ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἔστειλαν δύο ἀγγέλους εἰς τὸν Μυστρᾶν, ὅπως προκαλέσωσι τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίνου στρατηγοῦ καὶ προσφέρωσι τὴν χώραν αὐτῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ δὲ ἀποστολὴ αὐτῶν δὲν ἐξήγειρεν ὑπονοίας, ἐπειδὴ ἦτο κοινοτάτη ἡ ὑπὸ προσκυνητῶν ἐπίσκεψις τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου Νίκωνος ⟨τοῦ Μετανοεῖτε⟩ ἐν Λακεδαιμονίᾳ, τοῦ ⟨ἐκ τοῦ Ἀρμενιακοῦ θέματος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας⟩ μοναχοῦ, ὅστις μετὰ τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφὴν τῶν ἀπ᾽ αὐτοῦ ⟨κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων καταλήψεως τῆς Κρήτης⟩ ἀποσκιρτησάντων Κρητῶν εἶχεν ἐγκατασταθῆ τελευτῶντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἐν Σπάρτῃ, ὅπου καὶ τὴν σήμερον τιμᾶται ἡ μνήμη αὐτοῦ. Ὁ στρατηγὸς ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν γενομένην ὑπ᾽ αὐτῶν προσφοράν, καὶ συνήθροισε τὴν στρατιὰν αὐτοῦ ἐν τῇ περιωνύμῳ πεδιάδι τοῦ Νυκλίου, ὁπόθεν οἱ ἀποστάται ὡδήγησαν αὐτὴν δι᾽ ἀσφαλοῦς ὁδοῦ εἰς τὰ Σκορτά.

Μετ᾽ οὐ πολὺ τὰ φραγκικὰ κάστρα Ἁγία Ἑλένη καὶ Crève-Coeur ἑκατέρωθεν τῆς Ἀνδριτσαίνης ἦσαν μεταβεβλημένα εἰς καπνίζοντα ἐρείπια. Ἀλλ᾽ οἱ Ἕλληνες, καθ᾽ ἃ παρατηρεῖ ὁ διασκευαστὴς τοῦ γαλλικοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ἦσαν δεξιώτεροι ἐν τῷ ἐπιχειρεῖν αἰφνιδίαν τινὰ ἔφοδον ἢ ἐν τῷ διεξάγειν μακρὰν πολιορκίαν. Διὸ τὸ νεόκτιστον κάστρον τοῦ Φλωρεντίου, τὸ ⟨Λεῦτρον τὸ ὑπὸ τῶν Γάλλων λεγόμενον⟩ Beaufort, ἀντέσχεν εἰς τὰς ἐπιθέσεις αὐτῶν, καί, ὅτε προσήγγισεν ὁ Φίλιππος, οἱ πολιορκηταὶ ἐτράπησαν ἐν σπουδῇ εἰς ἄτακτον φυγήν. Συνετῶς δὲ ποιῶν ὁ ἡγεμὼν ἀπέφυγε νὰ μεταγάγῃ τὸν πόλεμον εἰς τὰς βυζαντιακὰς κτήσεις. Παρεκάλεσε τοὺς ἐντρόμους παροίκους, οἵτινες ἔφευγον πρό τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Φράγκων, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς ἰδίας ἑστίας· ἀνακρίνας δ᾽ αὐτοὺς περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀποστασίας καὶ μαθών, ὅτι αὕτη εἶχε διενεργηθῆ ὑπὸ τῆς φατρίας ἀρχοντικοῦ τινος οἴκου, ἠρκέσθη εἰς τὴν δήμευσιν τῶν γαιῶν καὶ τῶν κτημάτων τοῦ οἴκου τούτου [1].

Εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ ἀποστασία δὲν ἤθελεν ἐκραγῆ, ἂν μὴ ἀπουσίαζεν ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ πρωτοστάτωρ Νικόλαος Σαιντομέρ· εἶνε δὲ τώρα ἀναγκαῖον νὰ ἐκθέσωμεν τἄξια λόγου συμβάντα τὰ ἐπιβαλόντα τὴν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην μετάβασιν αὐτοῦ. Τῷ 1296 εἶχον ἀποθάνει ὅ τε δεσπότης τῆς Ἠπείρου Νικηφόρος καὶ ὁ νόθος δοὺξ Νέων Πατρῶν Ἰωάννης Α΄· μετὰ δ᾽ ἑπτὰ ἔτη ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἰωάννου Κωνσταντῖνος ἠκολούθησε τὸν πατέρα εἰς τὸν τάφον, καταλιπὼν ἕνα καὶ μόνον υἱόν, τὸν Ἰωάννην Β΄, ὅστις ἦτο ἀκόμη ἀνήλικος καθ᾽ ὃν χρόνον ἀπέθανεν ὁ πατήρ. Διὰ δὲ τῆς διαθήκης αὑτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε διορίσει κηδεμόνα τοῦ υἱοῦ καὶ ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς αὑτοῦ τὸν ἀνεψιὸν Γουίδωνα τὸν Β΄, τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, οὐ μόνον διότι οὗτος ἦτο ὁ πλησιέστατος τῶν ἐπιζώντων ἀρρένων αὐτοῦ συγγενῶν, ἀλλὰ καὶ διότι μόνον τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ τότε ἰσχυρότατον ἁπάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν κρατῶν, ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Θεσσαλίαν ἐναντίον τῶν μελετωμένων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου ἐξ ἑνὸς καὶ ἐξ ἑτέρου τῶν σχεδίων τῆς ἐπιτηδείας καὶ φιλοδόξου δεσποίνης

[1] Livre de la Conqueste σ. 398-405, 306, 413, 422-54, 472. — Libro de los fechos σ. 111-3. — *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β΄ σ. 341-2. — *Gerland* Neue Quellen zur Geschichte des Lateinischen Erzbistums Patras σ. 245. — *Minieri Riccio* Studii storici σ. 30. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 352. — *Datta* Storia dei Principi di Savoia Τόμ. Β΄ σ. 30-1.

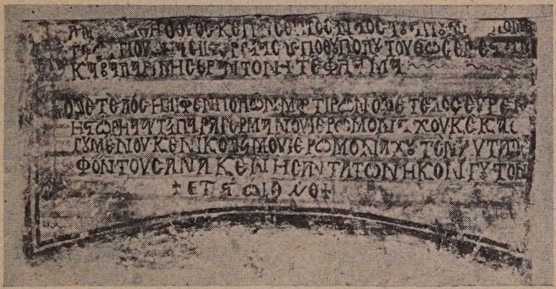
τῆς Ἠπείρου Ἄννης, ἥτις ἦρχεν ὡς ἐπίτροπος τοῦ νεαροῦ δεσπότου Θωμᾶ. Ὁ δὲ Γουίδων, ὅστις εἶχεν ἤδη συμφέροντα κατὰ τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας, ἀπεδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανόντος Κωνσταντίνου τιμητικὴν ἐντολὴν, ἥτις ἐκολάκευε τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ. Καλέσας δὲ τὸν αὐθέντην Σαλώνων Θωμᾶν, τὸν ἀξιολογώτατον τῶν ὑποτελῶν, τὸν εὐνοούμενον Βονιφάτιον τὸν Οὐηρωναῖον καὶ ἄλλους ἐξ Εὐβοίας εἰς τὸ Ζητού-

Τὸ κάστρον τῶν Νέων Πατρῶν
κατὰ φωτογραφίαν τῆς δεσποινίδος Gray.

νιον, τὴν σημερινὴν Λαμίαν, ἣν ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶχε προσαρτήσει εἰς τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ὡς μέρος τῶν προικῴων αὐτῆς κτήσεων, ἐδέχθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὴν προσκύνησιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ θεσσαλικῇ βαρωνείᾳ. Ἐκεῖ δὲ διερρύθμισε τὰ τῆς μελλούσης διοικήσεως τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευομένων κτήσεων. Καὶ τὰ μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ κάστρα ἔμελλον νὰ φυλάσσωνται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εὐπατριδῶν, αὐτὸς δ' ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ τὰς προσόδους καὶ νὰ φροντίζῃ δι' αὐτῶν περὶ τῆς διοικήσεως τῆς χώρας. Καὶ πρωτοστράτορα μὲν τῆς Θεσσαλίας διώρισεν ὁ Γουίδων εὐπατρίδην, ὅστις ἦτο ὑποκόμις

ἢ πρόεδρος τῆς κούρτης τῶν βουργησίων ἐν Ἀθήναις, βάϊλον δὲ καὶ ἐπίτροπον αὑτοῦ ἐν τῇ διακυβερνήσει τῆς χώρας τὸν Ἀντώνιον Λὲ Φλάμα (Le Flamenc) Φλαμανδὸν, ὅστις εἶχε γείνει δυνάστης τῆς βοιωτικῆς Καρδίτσης, κειμένης παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Κωπαΐδος. Αὐτόθι ἐπιγραφὴ ἀκόμη σωζομένη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ποιεῖται μνείαν αὐτοῦ ὡς *θεοσεβεστάτου* κτίστου[1]· τὸ δὲ γαλλικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς «τὸν συνετώτατον ἄνδρα ἐν ἅπαντι τῷ δουκάτῳ». Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ τιμαριωτισμὸς, ὃν εἴδομεν ἀνωτέρω ὑπεισελθόντα εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἤδη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀγγέλων, ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῆς φραγκικῆς ἐπιτροπείας· οἱ δ᾽ Ἕλληνες εὐπατρίδαι τῆς χώρας ἔμαθον τὴν γαλλικὴν, καὶ νομίσματα φέροντα λατινικὰς ἐπιγραφὰς ἐκόπτοντο ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ νεαροῦ δεσπότου ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῶν Νέων Πατρῶν[2].

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀντωνίου Λὲ Φλάμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Καρδίτσης κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. D. Steel.

Οἱ δὲ φόβοι τοῦ θανόντος Κωνσταντίνου ἐξηλέγχθησαν ταχύτατα ἀληθεῖς. Μόλις ὁ Γουίδων εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτοῦ ἕδραν, τὰς Θήβας, καὶ ἡ φιλόδοξος δέσποινα τῆς Ἠπείρου Ἄννα κατέλαβεν ἐν τῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπιτροπευομένῃ Θεσσαλίᾳ τὸ Φανάριον, κάστρον, ὅπερ μέχρι καὶ τῆς σήμερον δεσπόζει τῆς μεγάλης πεδιάδος δίκην σκοπιᾶς. Ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ἐκμανεὶς ἐπὶ τῷ

---

[1] ⟨*Buchon* Voyage en Morée σ. 215. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Recherches historiques Τόμ. Α΄ σ. 409 ἐν σημ. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ταύτῃ ἐπιγραφῇ ὁ Le Flamenc λέγεται *Λὲ Φλάμα*⟩.

[2] *Buchon* Atlas Πίν. XXXIX, 5. Οὗτος ἐκ πλάνης ἀποδίδει τὸ νόμισμα τοῦτο εἰς Αἴμωνα τὸν Σαβαυδικόν. Ἡ δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῦ ἐπιγραφὴ Angelus Sab' C (*Ἄγγελος σεβαστοκράτωρ ἢ Σεβαστοκράτωρ Κομνηνός*) Della Patra ἀναφέρεται εἰς τὸν σεβαστοκράτορα Νέων Πατρῶν Ἰωάννην Β΄ ⟨καθ᾽ ἃ πρῶτος ἀπέδειξεν ὁ ***Παῦλος Λάμπρος*** ἐν τῇ Revue Numismatique 1869-70 σ. 188 (Πρβλ. Ἀνέκδοτα νομίσματα σ. 21)⟩. *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 382.

θρασεῖ τούτῳ τολμήματι γυναικὸς, ἐκάλεσε τοὺς ὑποτελεῖς καὶ φίλους, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐξάδελφος Νικόλαος Σαιντομὲρ, νὰ συμμετάσχωσι τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἠπειρωτῶν. Ἀλλὰ Φίλιππος ὁ Σαβαυδικὸς, καίπερ φιλίας ἔχων σχέσεις πρὸς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις εἶχε προσωπικῶς προσκυνήσει αὐτὸν ὡς κύριος τοῦ δουκάτου, τῶν βαρωνειῶν Ἄργους καὶ Ναυπλίας καὶ τῶν προικῴων τῆς συζύγου Καλαμῶν, ἠρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν Σαιντομὲρ ἄδειαν νἀπέλθῃ ἐκ τοῦ Μορέως. Οὐχ ἧττον ὁ πρωτοστάτωρ ἀνεχώρησεν ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ἡγεμόνος, ἡγούμενος ὀγδοήκοντα ἐννέα ἱππέων, ὧν τοὐλάχιστον δεκατρεῖς ἦσαν ἐζωσμένοι ἱππόται, καὶ συνηντήθη μετὰ τοῦ δουκὸς οὐ μακρὰν τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νέας Ἑλλάδος πεδιάδος τοῦ Δομοκοῦ. Ὅτε δὲ εἶδε τὸν ἠθροισμένον στρατὸν, οὗ παρεκάλεσεν αὐτὸν ὁ δοὺξ νἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν, ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι οὐδέποτ᾽ ἐν ἁπάσῃ τῇ Ῥωμανίᾳ εἶχεν ἴδει θέαμα μεγαλοπρεπέστερον. Ἦσαν ἐννεακόσιοι Φράγκοι ἱππεῖς καὶ ὑπερέκεινα, ἅπαντες δορατοφόροι, καὶ πλείονες ἢ ἑξακισχίλιοι Θεσσαλοὶ καὶ Βούλγαροι ἱππεῖς, ὧν ἡγοῦντο δεκαοκτὼ Ἕλληνες ἄρχοντες, καὶ τριάκοντα ὅλαι χιλιάδες πεζῶν. Ἐναντίον δὲ τοσούτων δυνάμεων ἡ Ἄννα ἐνόησεν, ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Διὸ, πρὶν ἢ οἱ πολέμιοι προχωρήσωσι πολὺ πέραν τῆς Καλαμπάκας, πρὸς τὰ Ἰωάννινα, προέτεινε τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἁρπαγέντος κάστρου καὶ τὴν πληρωμὴν πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἑκατὸν δεκαὲξ περίπου χιλιάδων δραχμῶν. Καὶ ἔγεινε μὲν δεκτὴ ἡ πρότασις αὐτῆς, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἐθεωρήθη εὐκταῖον νὰ ἐπιχειρηθῇ τι ἀντάξιον στρατιᾶς οὕτως ἐξαιρέτου, ἐξευρέθη πρόφασις χάριν ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, μεθ᾽ ἧς ἄλλως τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν εὑρίσκετο τότ᾽ ἐν εἰρήνῃ. Ἤδη ἡ στρατιὰ εἶχε προχωρήσει ἱκανῶς βαίνουσα πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτε ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη, ἥτις ἔζη ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διεζευγμένη ἀπὸ τοῦ συζύγου, ἠξίωσε παρὰ τοῦ φραγκικοῦ ἱππικοῦ νὰ μὴ πολεμήσῃ ἐναντίον ἀσθενοῦς γυναικός. Ὁ δὲ Γουίδων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν βαρῶνοι συνεκινήθησαν ἐκ τῆς παρακλήσεως ταύτης, καὶ, ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Θεσσαλίαν, διέλυσαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν [1].

Καὶ ἐπιτυχῶς μὲν ἠδυνήθη ἡ πολύτροπος δέσποινα τῆς Ἠπείρου νἀφοπλίσῃ ἕνα αὐτῆς ἐχθρὸν, ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ προσεβλήθη

---

[1] Livre de la Conqueste σ. 405 - 22. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 233 κ. ἑ.

ὑφ᾽ ἑτέρου. Φίλιππος ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος εἶχε τότ᾽ ἀπολυθῆ ἐκ τῆς φυλακῆς· διὸ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐφρόνει, ὅτι εἶχεν ἔλθει ἡ ὥρα, ὅπως ζητήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν παραλόγων ἐκείνων ὅρων, εἰς οὓς εἶχε συναινέσει ὁ θανὼν δεσπότης τῆς Ἠπείρου κατὰ τὸν χρόνον τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς μετὰ τοῦ Ἀνδηγαυοῦ ἡγεμόνος. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ὁ Φίλιππος τηρήσει καθ᾽ ἑαυτὸν τὰ συμπεφωνημένα, ἐξαναγκάσας τὴν ὡραίαν Θάμαρ νἀλλάξῃ θρησκείαν καὶ ὄνομα· ἀλλ᾽ ὁ πατὴρ αὐτοῦ προσεδόκα οὐχ ἧττον τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῶν γαμικῶν συμβολαίων παρὰ τῶν κηδεστῶν. Διὸ ἀπήτησε τότε παρὰ τῆς Ἄννης νὰ παραδώσῃ τὴν Ἤπειρον εἰς τὸν Φίλιππον ἢ ἄλλως νἀναγκάσῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς Θωμᾶν νὰ προσκυνήσῃ τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος, ἐφ᾽ ᾧ ὅρῳ θὰ ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τὸ δεσποτᾶτον ὡς ὑποτελὴς τοῦ Φιλίππου. Ἡ δὲ Ἄννα ἦτο γυνὴ εὐφυὴς καὶ πολυμήχανος· οὐδέποτ᾽ ἐλησμόνει, ὅτι ἀνῆκεν ἐκ γενετῆς εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, καὶ ὡς φιλόπατρις Ἑλληνὶς προετίμα, ἵνα αἱ κτήσεις τοῦ υἱοῦ, ἀφ᾽ οὗ ἐφαίνετο δύσκολον νὰ μείνῃ οὗτος ἀνεξάρτητος, ἀνήκωσιν εἰς τοὺς Παλαιολόγους μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς Ἀνδηγαυούς. Διὸ ὑπέβαλεν εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον προτάσεις περὶ γάμου τοῦ υἱοῦ μετὰ τῆς ἐγγόνης τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἀπήντησεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, ὅτι ὁ Θωμᾶς ἦτο ὑποτελὴς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ μόνου. Προσέθηκε δὲ, ὅτι ὁ θανὼν δεσπότης δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ παραβιάσῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ ἀποκληρώσῃ τὸν υἱὸν χάριν μιᾶς τῶν θυγατέρων· διὰ τοῦτο

Εἴσοδος εἰς τὸ κάστρον Σαλώνων κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

ὤφειλε νἀρνηθῇ, ἐφ᾽ ὅσον ἔζη ὁ υἱὸς, τὴν εἰς τὸν Φίλιππον παράδοσιν ἄλλων χωρῶν πλὴν τῶν ἤδη ὑπ᾽ αὐτοῦ κεκτημένων. Ὁ Κάρολος Β΄ ἐφαντάσθη, ὅτι θὰ ἦτο εὔκολον νὰ ὑποτάξῃ μίαν γυναῖκα καὶ ἓν παιδίον. Διὸ, ἅμα λαβὼν τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἄννης, ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ ἐναντίον τῆς δεσποίνης τοὺς ὑποτελεῖς τοῦ υἱοῦ, Φίλιππον τὸν Σαβαυδικὸν καὶ τὸν κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας Ἰωάννην Α΄. Ἀλλὰ τὰ ὀχυρὰ τείχη τῆς Ἄρτης καὶ αἱ φυσικαὶ δυςχωρίαι τῆς Ἠπείρου ἀντέταξαν μεγάλας δυςκολίας εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς, οἵτινες μετ᾽ οὐ πολὺ ἐγκατέλιπον τὴν ἄδοξον αὐτῶν ἐκστρατείαν [1]. Ἡ δὲ Ἄννα προέλαβε τὴν μετὰ τῶν Ἀνδηγαυῶν σύμπραξιν Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ κατὰ δευτέραν ἐναντίον αὐτῆς ἐπίθεσιν, δεκάσασ᾽ αὐτὸν ἐπιτηδείως διὰ δωρεᾶς ἑξήκοντα ὀκτὼ περίπου χιλιάδων δραχμῶν. Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τῆς Ἀχαΐας, ὅπως ἔχῃ εὔλογον δικαιολογίαν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς προςκλήσεως τοῦ ἐπικυριάρχου, ἐξέδωκε προςκλήσεις πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑποτελεῖς τῆς Ἀχαΐας, ἵνα προσέλθωσιν εἰς γενικὴν συνέλευσιν ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔαρ τοῦ 1305.

Ἐν τῷ περιωνύμῳ ἐκείνῳ ἰσθμῷ, ὅπου ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἐτελοῦντο τὰ Ἴσθμια, οἱ μεσαιωνικοὶ ἱππόται τῆς Ἑλλάδος συνηθροίσθησαν νῦν εἰς λαμπροὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας. Ἅπαντες οἱ εὐγενέστατοι τῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν πρόςκλησιν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Καὶ δὴ παρέστησαν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων Β΄ μετ᾽ ἐξαιρέτου στίφους ἱπποτῶν, ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης καὶ οἱ τρεῖς τριτημόριοι τῆς Εὐβοίας, ὁ δοὺξ τοῦ Αἰγαίου καὶ ὁ παλατῖνος κόμις τῆς Κεφαλληνίας Ἰωάννης Α΄, ἀνησύχως καραδοκῶν τὴν κρίσιν τῶν ὁμοτίμων εὐπατριδῶν μεταξὺ τῆς φιλονείκου ἀδελφῆς καὶ τοῦ εὐοργήτου αὐτῆς συζύγου, ὁ πρωτοστράτωρ Νικόλαος Σαιντομὲρ, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ὑποτελῶν. Ἄγγελοι εἶχον ἀποσταλῇ ἀνὰ τὰς ὀρεινὰς χώρας καὶ τὰς νήσους τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος, ὅπως κηρύξωσιν εἰς ἅπαντας, ὅτι ἑπτὰ πρωταθληταὶ εἶχον ἔλθει ὑπερπόντιοι καὶ προεκάλουν τοὺς ἱππότας τῆς Ῥωμανίας εἰς ἅμιλλαν ἱππικῶν ἀγώνων. Οὐδέποτε ἡ ὡραία Ἑλλὰς εἶχεν ἴδει λαμπρότερον θέαμα ἐκείνου, ὅπερ παρίστανεν ἡ κονίστρα ἐν Κορίνθῳ κατὰ τὸν ἐπέραστον μῆνα Μάϊον, ὅτε ὁ οὐρανὸς καὶ οἱ δύο κόλποι τῆς διθαλάσσου Κορίνθου ἔχουσι τὰς μεγίστας χάριτας. Πλείονες χιλίων ἱπποτῶν καὶ βαρώνων μετέ-

[1] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β΄ σ. 450.

σχον τοῦ ἱππικοῦ ἀγῶνος, ὅστις διήρκεσεν εἴκοσιν ἡμέρας, αἱ δὲ ὡραῖαι δέσποιναι τῆς Ἀχαΐας εἶχον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοὺς ἀνταγωνιζομένους. Ἐνεφανίσθησαν οἱ ἑπτὰ πρωταθληταὶ περιβεβλημένοι τὸν ἐξ ὁλοσηρικοῦ πρασίνην ⟨καὶ χρυσόπαστον⟩ αὐτῶν θώρακα· ἐνεφανίσθη δὲ καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, ὅστις κατῆλθε πάνυ εὐγενῶς εἰς τὴν κονίστραν μετὰ πάντων τῶν οἰκείων αὐτοῦ. Πάντων δ᾽ ὁρμητικώτατος ὑπῆρξεν ὁ νεαρὸς δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, διακαιόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπιδείξῃ τὴν δεξιότητα αὐτοῦ ὡς ἱππεὺς καὶ ὡς ἀκοντιστὴς ἐναντίον τοῦ Γουλιέλμου Bouchart, δικαίως φημιζομένου ὡς ἑνὸς τῶν ἀρίστων ἱπποδρόμων τῆς Ἑσπερίας. Καὶ εὐχαρίστως μὲν ὁ Bouchart θὰ ἐφείδετο τοῦ ἧττον πεπειραμένου ἀνταγωνιστοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ δοὺξ, ὅστις πονηρῶς εἶχε παραγεμίσει τὸ σῶμα διὰ τυλῶν κάτωθεν τοῦ θώρακος, εἶχεν ἀποφασίσει νἀντεπεξέλθῃ κατ᾽ αὐτοῦ σῶμα πρὸς σῶμα. Οἱ ἵπποι αὐτῶν συνεκρούσθησαν μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ πανόπλου ἵππου τοῦ Bouchard ἐξέχουσα σιδηρᾶ αἰχμὴ διέτρησε τὸν ἵππον τοῦ Γουίδωνος μεταξὺ τῶν ὤμων οὕτως, ὥστε ὅ τε ἵππος καὶ ὁ ἀναβάτης ἐκυλίσθησαν χαμαί. Ὁ δὲ Σαιντομὲρ ἐπεθύμει πολὺ νἀντιμετρηθῇ πρὸς τὸν κόμιτα Κεφαλληνίας Ἰωάννην ἐν τῇ κονίστρᾳ· ἀλλ᾽ οὗτος, φοβούμενος τὴν γενναιότητα τοῦ πρωτοστράτορος, προεφασίσθη, ὅτι ὁ ἵππος αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν κονίστραν, οὐδ᾽ ἐθάρρησε νὰ μετάσχῃ τοῦ ἀγῶνος ἐξ αἰσχύνης, καὶ ὅτε ὁ Bouchart διέτρεξε γύρῳ τὴν κονίστραν ἐποχούμενος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἵππου καὶ κραυγάζων ἅμα μεγάλῃ τῇ φωνῇ «Οὗτος εἶνε ὁ ἵππος, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα»[1]. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ λαμπρὰ πανήγυρις παρὰ τὸν ἰσθμόν. Ἀλλά, φεῦ, ἦτο ἡ τελευταία μεγάλη ἐπίδειξις τῶν εὐπατριδῶν τῆς Νέας Γαλλίας· μετὰ ἓξ ἔτη πολλοὶ τῶν ἱπποτῶν ἐκείνων, οἵτινες εἶχον ἱππεύσει ὑπερηφάνως πλησίον τῶν ὡραίων δεσποινῶν τοῦ Μορέως, ἔκειντο ἠκρωτηριασμένοι νεκροὶ ἐν τοῖς τέλμασι τοῦ βοιωτικοῦ πεδίου.

Ὁ ἱππικὸς ἀγὼν τῆς Κορίνθου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐμφάνισις τοῦ Φιλίππου ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ δημοσίου ἐν Ἑλλάδι βίου. Ὁ Κάρολος Β´ εἶχεν ἀπροθύμως συναινέσει εἰς τὸν γάμον αὐτοῦ· εἶχε δὲ τότε ἀποφασισθῆ, ὅτι ὁ ἀνδηγαυικὸς οἶκος ἔμελλε νὰ ἔχῃ τήν τε πραγματικὴν κατοχὴν καὶ τὴν σκιώδη ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἀχαΐας. Καίτοι ὁ Φίλιππος εἶχεν ἀνταποκριθῆ εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ πρόσ-

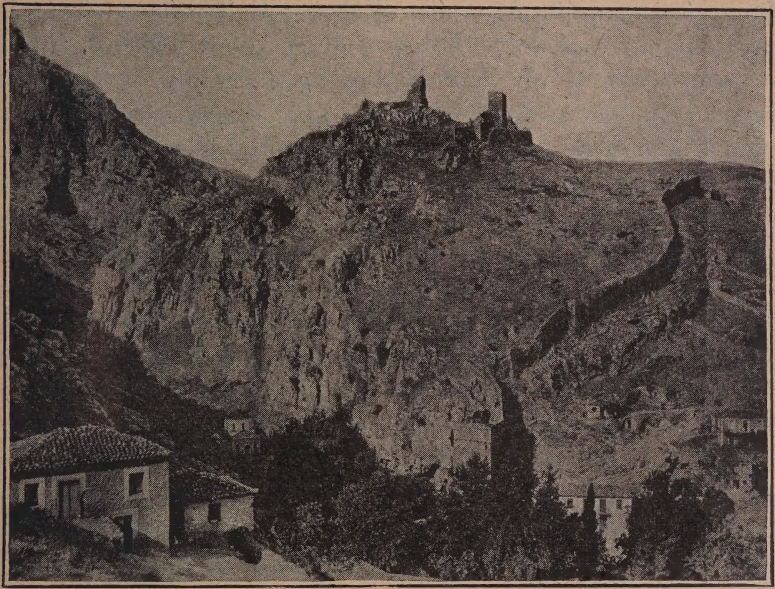
[1] Livre de la Conqueste σ. 454-62, 464-70, 472.

κλησιν, ὅπως βοηθήσῃ αὐτὸν ἐν Ἠπείρῳ, ὁ Κάρολος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1304 εἶχεν ἐπαναλάβει τὴν ἀρχαίαν αὑτοῦ δήλωσιν, ὅτι ἡ Ἰσαβέλλα, ἐλθοῦσα εἰς γάμον ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὑτοῦ, εἶχεν ἀποβάλει τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας συμφώνως πρὸς τὰ συντεθειμένα κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πρώτου αὐτῆς γάμου μετὰ τοῦ Φλωρεντίου. Ἡ δὲ ἄρνησις τοῦ Φιλίππου νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐπικυρίαρχον ἐν δευτέρᾳ ἐπιστρατείᾳ εἰς τὴν Ἤπειρον παρέσχεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως περαιτέραν δικαιολογίαν, ὅπως παύσῃ τῆς ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίδα καὶ τὸν σύζυγον αὐτῆς. Τοιαύτη ἄρνησις ἀπετέλει βαρεῖαν παράβασιν τοῦ φεουδαλικοῦ κώδικος, δικαιολογοῦσαν τὸν Κάρολον εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν βαρώνων τῆς Ἀχαΐας ἀπὸ τῆς πειθαρχίας αὐτῶν πρὸς τὸν ἡγεμόνα. Ἀλλὰ Φίλιππος ὁ Σαβαυδικὸς δὲν ἀνέμεινε τὸ τελευταῖον τοῦτο πλῆγμα· πρὶν ἢ δ᾽ ἐπενεχθῇ, εἶχεν ἐγκαταλίπει τὸν Μορέαν, ἐπιστρέψας εἰς τὰς ἰδίας ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις, ἃς ἐπ᾽ ἴσης ἐπεβουλεύετο ὁ ἀνδηγαυικὸς οἶκος, καὶ ἀφήσας βάϊλον αὐτοῦ τὸν ἄλλοτ᾽ ἐχθρὸν Νικόλαον Σαιντομέρ. Ἂν δὲ πιστεύσωμεν τὸ ἀραγωνικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως[1], ἡ πρεσβυτέρα θυγάτηρ τῆς Ἰσαβέλλης, ἡ δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν Ματθίλδη, ἠξίωσε παρὰ τοῦ βαΐλου τὴν Ἀχαΐαν ὡς κληρονομίαν αὐτῆς, ἀλλ᾽ ὁ Σαιντομὲρ ἠρνήθη νὰ παραδώσῃ ταύτην ἄνευ διαταγῶν ἐκ Νεαπόλεως. Ὁ δὲ σύζυγος αὐτῆς ἀνταπέδωκε τὰ ἴσα, καταλαβὼν τὸ εἰς τὸν Σαιντομὲρ ἀνῆκον ἥμισυ τῶν Θηβῶν, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ κάστρου τοῦ ἀπ᾽ αὐτοῦ φερωνυμουμένου. Ἀλλ᾽ ὁ Κάρολος Β´ ἐπέτρεψε τὴν ἀφαιρεθεῖσαν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας εἰς τὸν εὐνοούμενον υἱὸν Φίλιππον τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος, ὅστις μετ᾽ οὐ πολὺ ἔφθασεν εἰς τὸν Μορέαν, πλεύσας, ὅπως ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῆς δεσποίνης τῆς Ἠπείρου, καὶ ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τῶν βαρώνων τῆς Ἀχαΐας. Οὕτως ἥ τε πραγματικὴ κατοχὴ καὶ ἡ ἐπικυριαρχία τῆς ἡγεμονίας περιῆλθον καὶ πάλιν εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνδρα. Οἱαιδήποτε δ᾽ ἀξιώσεις, ἃς ἠδύναντο ἀκόμη νὰ προβάλωσι Φίλιππος ὁ Σαβαυδικὸς καὶ ἡ Ἰσαβέλλα, ἐξηγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, οἵτινες ὡς ἀντάλλαγμα τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων αὐτῶν ὑπεσχέθησαν νὰ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς μετὰ τὸν θάνατον τῆς ὑπαρχούσης κομίσσης τὴν κομιτείαν τῆς Ἄλβας παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Φουκίνης Λίμνης, ἧς τὰ ἐτήσια εἰσοδή-

---

[1] Libro de los fechos σ. 113, 114 ὅπου ἡ χρονολογία εἶνε προφανῶς ἐσφαλμένη.

ματα ἀνήρχοντο εἰς ἑξακοσίας οὐγκίας χρυσοῦ, ἤτοι περίπου εἰς τριάκοντα ἑπτὰ χιλιάδας καὶ τριακοσίας δραχμὰς, καὶ νὰ πληρόνωσιν εἰς αὐτοὺς ἐφ' ὅσον ἔζη ἡ κόμισσα ἐτησίαν χορηγίαν ἴσην πρὸς τοῦτο τὸ ποσόν. Εἰς δὲ τὸ μόνον τέκνον τῆς Ἰσαβέλλης καὶ τοῦ Φιλίππου, τὴν μικρὰν Μαργαρίταν τὴν Σαβαυδικὴν, ὑπεσχέθη ὁ Κάρολος Β΄ ἱκανὰς γαίας πλησίον τῆς Ἄλβας, δυναμένας νὰ παρέχωσι προικῷον εἰσόδημα διακοσίων οὐγκιῶν χρυσοῦ, ἤτοι περίπου δωδε-

Τὸ κάστρον Λεβαδείας ἐξ ἀνατολῶν
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

κασχιλίων τετρακοσίων δραχμῶν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ὑπ' αὐτῆς παραχωρήσεως τῶν δύο κάστρων Καλαμῶν καὶ Ἀρακλόβου, ἅτινα οἱ γονεῖς εἶχον παραχωρήσει εἰς αὐτήν. Καὶ ἀνύψωσε μὲν ὁ βασιλεὺς τὴν Ἄλβαν εἰς ἡγεμονίαν πρὸς ἐπαύξησιν τῆς σημασίας τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ· ἀλλ' οὔτε παρέδωκεν εἰς Φίλιππον τὸν Σαβαυδικὸν τὴν πραγματικὴν αὐτῆς κατοχὴν, οὔτ' ἐπλήρωσεν εἰς αὐτὸν τὴν ὑπεσχημένην ἐνιαυσίαν χορηγίαν. Ἡ δὲ Ἰσαβέλλα δὲν ἔζησε πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πατρῴας ἡγεμονίας. Τῷ 1311, ἀφροντιστοῦσα περὶ τῶν συμφωνηθέντων μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπό-

λεως, συνέταξε διαθήκην, δι᾿ ἧς ἄφινε τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα Ματθίλδην κληρονόμον συμπάσης τῆς Ἀχαΐας, ἐξαιρουμένων τῶν τριῶν κάστρων Καρυταίνης, Ποντικοκάστρου ὕπερθεν τοῦ Κατακώλου καὶ Περιγαρδίου (Beauregard), κειμένου ὁμοίως ἐν τῇ Ἤλιδι, ἅτινα ὥρισε νἀποτελέσωσι τὴν προῖκα τῆς νεωτέρας θυγατρὸς Μαργαρίτας. Τὸ αὐτὸ δ᾿ ἔτος ἀπέθανεν ἐν Ὁλλανδίᾳ, τῇ πατρίδι τοῦ δευτέρου συζύγου. Ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Σαβαυδικὸς ἐνυμφεύθη καὶ πάλιν σχεδὸν ἀμέσως. Καίτοι ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἰσαβέλλης Μαργαρίτα παρῃτήθη ἀπὸ πάσης ἀξιώσεως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν ἐν ἔτει 1324 γάμον, οἱ ἐκ τοῦ δευτέρου αὐτῆς γάμου ἀπόγονοι ἐξηκολούθησαν φέροντες τὴν προςωνυμίαν ἡγεμόνων τῆς Ἀχαΐας μέχρι τῆς μετὰ ἕνα αἰῶνα ἐξαλείψεως τῆς γενεᾶς αὐτῶν, ἔκοπτον δὲ καὶ νομίσματα μετὰ τῆς προςωνυμίας ταύτης, καθ᾿ ἃ οἱ πρόγονοι αὐτῶν. Εἷς δὲ τῶν Πεδεμοντίων τούτων ἡγεμόνων ἐπεχείρησε νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ, καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος νόθοι ἀπόγονοι Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ ἐσφετερίζοντο τὴν προςωνυμίαν ἡγεμόνων τῆς Ἀχαΐας [1].

Ἰσαβέλλα ἡ ἡγεμονὶς τῆς Ἀχαΐας εἶνε μία τῶν περιεργοτάτων μορφῶν ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῶν δεσποινῶν τῆς λατινικῆς Ἀνατολῆς. Μνηστευθεῖσα ἐν ἡλικίᾳ ἀκόμη παιδικῇ μετὰ ξένου ἡγεμόνος, ὃν οὐδέποτε εἶδεν, ἀποσπασθεῖσα τοῦ ἰδίου οἴκου καὶ ἀποσταλεῖσα, ὅπως ζήσῃ ἐν κάστρῳ τῆς Ἰταλίας ὅπερ προωρίζετο σχεδὸν εἰς εἱρκτὴν αὐτῆς, χηρεύσασα ἐν ἡλικίᾳ, καθ᾿ ἣν αἱ πλεῖσται τῶν γυναικῶν εἶνε ἀκόμη παρθένοι, χωρισθεῖσα ἐπὶ ἔτη μακρὰ τῆς γενετείρας γῆς, ἕως τέλος ἐπετράπη εἰς αὐτὴν νὰ ἐπιστρέψῃ ὡς σύζυγος ἀλκίμου Φλαμανδοῦ τυχοδιώκτου, χηρεύσασα καὶ πάλιν καὶ συζευχθεῖσα ἐκ νέου ἐν μέσῳ τῆς πομπῆς καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς παπικῆς αὐλῆς μετὰ τρίτου συζύγου μόνον ὅπως ἀποθάνῃ μεθ᾿ ἁπάσας ἐκείνας τὰς περιπετείας ἐν ἀκόμη ἀκμαίᾳ ἡλικίᾳ ἐξόριστος ἐν ἀπωτάτῃ

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8588-90. — Livre de la Conqueste σ. 473, ὅπου ἐν τούτοις ἡ χρονολογία εἶνε ἐσφαλμένη. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 339-43. Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 237. Atlas Πίν. XXIV, 9, 12-15. — *Guichenon* Histoire genéalogique de ... Savoye Τόμ. Α′ σ. 318. — Τόμ. Β′ Preuves σ. 104, 110, 111. — *Datta* Storia dei Principi di Savoia Τόμ. Α′ σ. 49-50, 56, 67, 89. Τόμ. Β′ σ. 45-50, 114. — *Ptolemaeus Lucensis* παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ. ἀν. Τόμ. ΙΑ′ σ. 1227, 1232. — *Muntaner* κεφ. CCLXII. — *St. Genois* Droits primitifs Τόμ. Α′ σ. 338.

βορείῳ χώρᾳ, ὑπῆρξε δι' ὅλου τοῦ βίου τὸ θῦμα δυναστικῶν συμφερόντων. Γυνὴ μεγάθυμος, παντελῶς Βιλλαρδουίνη, δὲν ἐπτοήθη νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν πρὸς τὸν τολμηρότατον τῶν συγχρόνων πειρατῶν παρὰ τὴν παραλίαν τῆς Ἠλείας· ἐμφορουμένη περισσῆς εὐσεβείας ἔκτισε τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Κλάρας πλησίον τῆς Ὠλένου. Δυνάμεθα δὲ νὰ φαντασθῶμεν αὐτὴν ἀκόμη ἱππεύουσαν διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Ναυπλίας ἐπὶ τοῦ ἵππου αὐτῆς «τοῦ περιβεβλημένου βαθύφαιον ἐφίππιον ἐξ ὑφάσματος δουακικοῦ (Douai)», ὅπερ ὁ προνοητικὸς Ἀνδηγαυὸς εἶχε παράσχει εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ δεσμίαν, ἐξαγοράζων ἀντὶ τιμῆς εὐτελοῦς τὴν εἰς τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ συγκράτησιν τῆς «Κυρᾶς τοῦ Μορέως»[1].

Ὁ δὲ Φίλιππος ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος δὲν διέτριψε μακρὸν χρόνον ἐν τῇ πελοποννησιακῇ ἡγεμονίᾳ. Εὐθὺς ὡς ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τῶν βαρώνων, οἵτινες ἔχαιρον ἀπαλλαγέντες τῶν πιέσεων τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ ἡγεμόνος, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπως πραγματώσῃ ἐν αὐτῇ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ δεσποτᾶτον ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ γυναικὸς, ἡ Ἄννα ὑπῆρξε δυςχείριστος εἰς τὸν Νεαπολίτην ἡγεμόνα· ἐβοήθησε δὲ τὴν Ἄνναν καὶ ἐπιδημία, ἐξαναγκάσασα τὸν Φίλιππον νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Νεάπολιν. Βάϊλον δ' αὐτοῦ ἐν Ἀχαΐᾳ διώρισε τὸν δοῦκα Ἀθηνῶν Γουίδωνα Β΄, τὸν ἀξιολογώτατον ἁπάντων τῶν συγχρόνων Φράγκων ἐν Ἑλλάδι δυναστῶν, οὗ ἡ σύζυγος Ματθίλδη ὡς πρεσβυτέρα θυγάτηρ τῆς Ἰσαβέλλης ἠδύνατο, ὡς εἰκὸς, νἀντιπροσωπεύσῃ παρὰ τοῖς κατοίκοις τοῦ Μορέως τὸν ἡγεμονικὸν οἶκον τῶν Βιλλαρδουίνων[2]. Ἄλλως δ' ἴσως διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἤλπιζε νὰ δικαιώσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς. Εἶχε δὲ κηρυχθῇ ἡ Ματθίλδη ἐνῆλιξ πρὸ δύο ἐτῶν, ἡλικίαν ἔχουσα μόνον δώδεκα ἐτῶν, καὶ ἡ οἰκεία ἑορτὴ τῆς ἐνηλικιώσεως εἶχε τελεσθῇ ἐν Θήβαις μετὰ πάσης τῆς συνήθους λαμπρότητος τῆς ἀθηναϊκῆς αὐλῆς ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς χήρας αὐτῆς θείας, τῆς κυρίας τῆς Ἄκοβας, τοῦ Νικολάου Σαιντομὲρ, τῶν δύο Λατίνων ἀρχιεπισκόπων Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν καὶ λαϊκῶν ἀρχῶν.

Ἀπήλαυε δὲ τότε μεγάλης εὐημερίας τὸ ἀθηναϊκὸν δουκᾶτον, οὗ

---

[1] Archivio storico Italiano Σειρᾶς Δ΄ Τόμ. Δ΄ σ. 176. — Les Registres de Boniface VIII. Τόμ. Β΄ σ. 845. — Regestum Clementis V ⟨ἐκδ. τῶν Βενεδικτίνων⟩ Τόμ. Α΄ σ. 283.

[2] Libro de los fechos σ. 117.

ὁ δυνάστης ἦτο συγχρόνως δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπίτροπος τῆς Θεσσαλίας καὶ βάϊλος τῆς Ἀχαΐας. Εἴδομεν δὲ ἤδη ἀνωτέρω ὁπόσον μέγας ἦτο ὁ πλοῦτος καὶ ὁπόσον περίβλεπτον τὸ ἀξίωμα τοῦ δουκός, ὅστις ηὐφραίνετο κεκοσμημένος διὰ λαμπρᾶς ἀμφιάσεως καὶ ἔχων κατάγραφον τὸ ἐν Θήβαις κάστρον, ἀπηχοῦν τὰ ᾄσματα τῶν ἀοιδῶν. Οὐδ᾽ ἦτο αὕτη ἡ εὐημερία μόνον ἐπιπολαία. Τώρα πρῶτον βλέπομεν τὴν Ἀττικὴν ἐξάγουσαν εἰς τὴν Βενετίαν σῖτον, ἐν ᾧ συνήθως ἔδει νὰ εἰσάγωνται σιτηρὰ εἰς τὸ δουκᾶτον ἐκ τῶν νοτίων τῆς Ἰταλίας· ἡ δὲ εἰς τὸν πάπαν Βονιφάτιον Η´ γενομένη δωρεὰ μεταξίνων ἐσθήτων ἀποδεικνύει τὴν ἐξακολούθησιν τῆς μεταξουργίας ἐν Θήβαις. Τρεῖς δὲ ὅλαι σειραὶ νομισμάτων ἐχρειάζοντο διὰ τὰς ἐμπορικὰς ἀνάγκας τοῦ δουκάτου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Γουίδωνος. Ἦσαν δ᾽ αἱ Ἀθῆναι ἄλλως καὶ κέντρον θρησκευτικόν. Τὸν πάπαν Νικόλαον Δ´ βλέπομεν χορηγοῦντα ἀφέσεις ἁμαρτιῶν εἰς ἅπαντας τοὺς ἐπισκεπτομένους Παναγίαν τὴν Ἀθηνιώτισσαν (Santa Maria di Atene) κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου, τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου καὶ τοῦ ἁγίου Ἐλιγίου καὶ κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἐγκαινιάσεως τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι χριστιανικῆς ἐκκλησίας [1]. Κατ᾽ ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον καὶ ὁ ἐφημέριος Νικόλαος Δελαρὸς ἔκτισεν ἐκκλησιαστικόν τι κτίριον, καὶ δὴ ἴσως τὸ κωδωνοστάσιον τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας τῆς Μεγάλης Παναγίας, ἥτις ἐσῴζετο μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν τῇ Στοᾷ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ μεγάλη βυζαντιακὴ ἐκκλησία τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ οὐ μακρὰν τῶν Δελφῶν ἐλαμπρύνετο ἐκ νέου διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπισκέψεως τῆς χήρας δουκίσσης. Οὐ μακρὰν δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἔν τινι νησιδρίῳ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὁ ἐξ Ἰταλίας καταδιωχθεὶς ἐρημίτης ⟨ Λιβερᾶτος ⟩ παρεκάλεσε τὸν αὐθέντην Σαλώνων Θωμᾶν νὰ δώσῃ ἄσυλον εἰς αὐτόν, καίπερ ἀναγκασθεὶς νὰ συνίδῃ, ὅτι καὶ ἐκεῖ ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ αὐτὸν ἡ μακρὰ χεὶρ τοῦ ἐγκοσμίου πάπα ⟨ Βονιφατίου Η´ ⟩. Εὐτυχὴς δὲ πάντως φαίνεται ὑπάρξασα ἡ περὶ τὸν Παρνασσὸν χώρα, ἐπειδὴ ὁ ἥρως (miles) Θωμᾶς εἶχεν ἴδιον νομισματοκοπεῖον, ὅπερ ὁ ζηλότυπος αὐτοῦ κύριος, ὁ δούξ, προσεπάθει νὰ διαλύσῃ [2]. Ἀλλ᾽ αἱ ἡμέραι τοῦ δουκι-

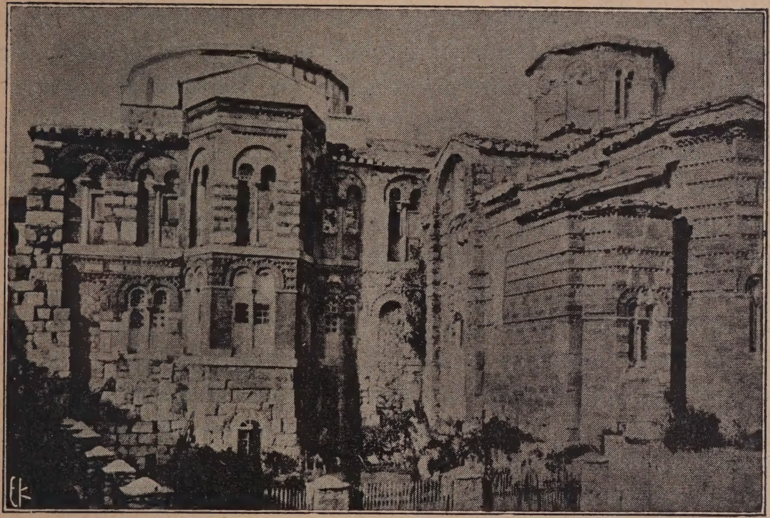
---

[1] Les Registres ⟨ de Nicolas IV ἐκδ. *Langlois* ⟩ σ. 610. — *Schlumberger* Numismatique de l' Orient Latin σ. 339. — Mélanges historiques Τόμ. Γ´ σ. 27. — *St Genois* Τόμ. Α´ σ. 336. — ⟨ Ἀρχεῖα Βενετίας ⟩ Capricornus φ. 337.

[2] *Wadding* Annales Minorum Τόμ. Ε´ σ. 324. Τόμ. Ϛ´ σ. 1, 11. — ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 239.

κοῦ οἴκου ἔβαινον πρὸς τὸ πέρας. Ἡ λαμπρὰ μεγαλοπρέπεια τοῦ δουκὸς δὲν ἠδύνατο νὰ συγκαλύψῃ τὴν ἀθεράπευτον ἀσθένειαν τὴν ὑπονομεύουσαν τὴν ὑγιείαν αὐτοῦ· δὲν εἶχε δὲ κληρονόμους ἐξ ἀρρενογονίας, καὶ ἐν τῷ βορρᾷ ἐνελόχευεν ἡ ἑταιρεία ἐκείνη πλανωμένων Καταλωνίων μαχητῶν, ἥτις ἠπείλει ἤδη τὰς κτήσεις αὐτοῦ.

Ἑκατὸν ἔτη εἶχον ἤδη παρέλθει ἀπὸ τῆς κατακτήσεως, καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ πρώτῃ δεκάδι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἦτο διῃρημένη ἀληθῶς εἰπεῖν μεταξὺ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Ἀνδηγαυῶν, τοῦ οἴκου Ὀρσίνη, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βενετῶν. Καὶ ὁ

Ὁ Ὅσιος Λουκᾶς κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἐρρίκου Brockhaus.

μὲν οἶκος τῶν Ἀνδηγαυῶν εἶχε παραλάβει τὴν κτῆσιν τῆς Ἀχαΐας ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ κατακτητοῦ, εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἐν τῇ ὡραιοτάτῃ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ εἶχε πατήσει τὸν πόδα ποὺ καί που ἐν ταῖς παραλίαις τῆς Ἠπείρου. Οἱ δὲ Ὀρσίνη εἶχον περιστείλει τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν τῇ παλατίνῃ κομιτείᾳ τοῦ Ἰονίου πελάγους. Ἀλλ' οὔτε οἱ Ἀνδηγαυοὶ οὔτε οἱ Ὀρσίνη εἶχον ἀπορροφήσει τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἦσαν γείτονες αὐτῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ ἐκράτει ἐπίδρασίς τις φραγκική, ἣν ἐξεπροσώπει ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ὁ ἐν αὐτῇ ἐπιτροπεύων τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ θανόντος σεβαστοκράτορος Κωνσταντίνου, ἐν δὲ τῇ Ἠπείρῳ ὑπερεμάχει ἀκόμη τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος

γυνὴ δεξιὰ καὶ ἀκάθεκτος καθ᾽ ὃν χρόνον ὁ πάπας ἔγραφε θρηνωδῶς, ὅτι «πολὺ μέρος τῆς Ἀχαΐας κατέχεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων» καὶ μάτην διέτασσε νὰ εἰςπραχθῇ δεκάτη, πληρωθησομένη εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας χάριν ἀνακτήσεως τῶν ἀπολεσθεισῶν χωρῶν [1]. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία εἶχε διατηρήσει καὶ ἐνισχύσει τὰς τρεῖς αὑτῆς ἀποικίας, τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώνην καὶ τὴν Εὔβοιαν. Ὁ Lluria κατὰ τὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπιχειρηθέντα πειρατικὸν περίπλουν τῆς Πελοποννήσου εἶχε φεισθῇ τῶν δύο μεσσηνιακῶν πόλεων, ἐπειδὴ οἱ κυριαρχοῦντες αὐτῶν Βενετοὶ εὑρίσκοντο ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν ἀραγωνικὸν οἶκον, ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἡ βενετικὴ πολιτεία ἔκτισε ναύσταθμον ἐν Κορώνῃ καὶ ἀνῳκοδόμησε τὰ τείχη τῆς Μεθώνης. Καὶ τὸ μὲν ἐμπόριον τῶν δύο τούτων πόλεων ἔπαθεν, ὡς εἰκὸς, ὅτε ὁ πάπας εἶχε κηρύξει ἀπαγόρευσιν κατὰ τῶν κτήσεων τῆς Βενετίας καὶ μετὰ τὸν μέγαν σεισμὸν τοῦ 1304· ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ εὐημερία αὐτῶν τῷ 1291, ὥςτε διετάχθη νἀποστέλλωνται εἰς τὴν Βενετίαν ἐνιαυσίως διςχίλιαι οὐγκίαι χρυσοῦ, ἀντιστοιχοῦσαι περίπου πρὸς ἑκατὸν εἰκοσιτέσσαρας χιλιάδας δραχμῶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος τῶν προςόδων αὐτῶν, μικρὸν δὲ κατόπιν ηὐξήθησαν οἱ μισθοὶ τῶν ἐν αὐταῖς ὑπηρετούντων ἀρχόντων. Βλέπουσα δὲ ἡ Βενετία, ὅτι αἱ σύζυγοι τῶν διοικητῶν ἀνεμιγνύοντο εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῶν ἀποικιῶν καὶ ὅτι οἱ υἱοὶ αὐτῶν συμμετεῖχον ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐξέδωκε διάταξιν, καθ᾽ ἣν ὤφειλον νὰ ἐγκαταλίπωσιν οἴκοι ἐν Βενετίᾳ τὰς θηλείας συγγενεῖς καὶ τοὺς ηὐξημένους υἱούς. Ἐξεδόθησαν δὲ καὶ αὐστηρόταται διαταγαὶ περὶ προστασίας τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἀγροτῶν· πρόγραμμα δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας ἦτο ἡ τήρησις ἀγαθῶν σχέσεων πρός τε τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Φράγκους γείτονας, ἀλλ᾽ εἰς τοὺς Φράγκους δὲν ἠρνοῦντο ἄλλως νὰ δανείζωσι τὰς ὑπηρεσίας τῶν περιωνύμων Κορωναίων μηχανικῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν κάστρου τινός [2].

Τέλος δὲ εἴδομεν μὲν τὴν Εὔβοιαν περιελθοῦσαν σχεδὸν ἐντελῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς δραστηρίας ἐνεργείας τοῦ Λικαρίου, ἀλλὰ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος αἱ αὐτοκρατορικαὶ φρουραὶ εἶχον ἅπασαι ἐξωσθῇ ἐκ τῆς νήσου. Πρῶτον δὲ βῆμα

---

[1] Regestum Clementis V ⟨ἐκδ. Βενεδικτίνων⟩ Τόμ. Β′ σ. 17, 19. Τόμ. Γ′ σ. 84.

[2] Livre de la Conqueste σ. 472. — *Sanudo* Vite de' Duchi παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. ΚΒ′ σ. 580. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β′ σ. 393. — ⟨Ἀρχεῖα Βενετίας⟩ Pilosus φ. 466.

ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτησις τῶν κάστρων Κλεισούρας (la Clisura) καὶ Ἀργαλιᾶς (;) (Argalia) διὰ προδοσίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νῆσος ἐξῃρεῖτο ῥητῶς ἀπὸ τῶν μεταξὺ Βενετίας καὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τῷ 1285 ὁμολογηθεισῶν σπονδῶν, ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀνάκτησις αὐτῆς ἠδύνατο νὰ γείνῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἄνευ διακοπῆς. Ἀλλὰ τέλος αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Γενουηνσίων αὐτῶν ἀντιπάλων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤγαγον τῷ 1296 εἰς τὴν ἀνανέωσιν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ οὕτω παρέσχον ἐξαίρετον εὐκαιρίαν ἀνακυριεύσεως τῶν τελευταίων παραμενόντων βυζαντιακῶν φρουρίων Καρύστου, Λαρμένων καὶ Metropyle ⟨Ἀνεμοπυλῶν;⟩. Τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο τραῦμα ἐπήνεγκε Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος, ὅςτις οὕτως ἔγεινε κύριος τοῦ ἀξιολόγου κάστρου τῆς νοτίου Εὐβοίας, ὅπερ εἶχεν ἀποτελέσει μέρος τῆς προικὸς τῆς συζύγου αὐτοῦ. Ἔκτοτε δὲ καὶ πράγματι καὶ κατ᾽ ὄνομα ὁ πρωτεύων εὐνοούμενος τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνος ἦτο βαρῶνος τῆς Καρύστου καὶ ὁ σπουδαιότατος ἁπάντων τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Λομβαρδῶν δυναστῶν. Ἀλλ᾽ ἡ κυρία ἐν Εὐβοίᾳ δύναμις εἶχε περιέλθει κατὰ μικρὸν εἰς τοὺς Βενετούς. Οὐ μόνον οἱ Βενετοὶ ἐξηγόραζον πολλὰς γαίας ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Χαλκίδος, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς συνήθους ἀτυχίας τῆς παρακολουθούσης τοὺς γάμους τῶν Φράγκων ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἱ τρεῖς μεγάλαι βαρωνεῖαι τῆς Εὐβοίας κατείχοντο ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ σχεδὸν καθ᾽ ὁλοκληρίαν ὑπὸ γυναικῶν οὕτως, ὥστε ὁ Βενετὸς βάϊλος ἀπέκτησεν ὑπέροχον ἰσχὺν, ἥτις ἄλλως ηὐξάνετο ἔτι μᾶλλον ἕνεκα τῆς εὐνοίας, μεθ᾽ ἧς περιέβαλλον οἱ πολλοὶ τινὰς τῶν Βενετῶν ἀρχόντων. Ἀλλ᾽ ὁ Σανοῦδος ὁ πρεσβύτερος [1], καίπερ ὢν αὐτὸς Βενετὸς, μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀγρόται προετίμων τῶν Βενετῶν τοὺς Γενουηνσίους, σπεύδοντες νὰ καταβῶσιν εἰς τὴν παραλίαν μετὰ τροφῶν εὐθὺς ὡς ἐνεφανίζετο γενουατικὸν πλοῖον, οὐδαμῶς δ᾽ ἐπιδεικνύοντες τὴν αὐτὴν προθυμίαν ὁσάκις διέκρινον τὴν βενετικὴν σημαίαν. Καθ᾽ ἃ δὲ παρετήρησεν ὁ αὐτὸς ἀγχίνους ἱστορικὸς, ἐν Κρήτῃ, ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις νήσοις, ὡς καὶ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τοῦ Μορέως, καίτοι αἱ χῶραι αὗται ὑπόκεινται εἰς τοὺς Φράγκους καὶ ὑπείκουσιν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, οὐχ ἧττον σχεδὸν ἅπαντες οἱ κάτοικοι εἶνε Ἕλληνες καὶ ῥέπουσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν αἵρεσιν, αἱ δὲ καρδίαι

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 125, 130, 131, 134, 143. — Secreta Fidelium Crucis σ. 299-300.

αὐτῶν στρέφονται πρὸς πᾶν τὸ ἑλληνικόν· ἂν δὲ εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νἀποκαλύψωσιν ἐλευθέρως τὴν προτίμησιν αὐτῶν, θὰ ἔπραττον οὕτω. Περισσόθρησκος δὲ Γάλλος ἐπίσκοπος, οἷος ὑπῆρξεν ὁ τῆς Χαλκίδος Βάλθερος de Ray, ἐξάδελφος τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἐθάρρησε περαιτέρω βαίνων νὰ κηρύξῃ ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς πίστεως τοὺς *σχισματικοὺς* Ἕλληνας. Ἄλλη δέ τις μοῖρα τοῦ κοινοῦ τῆς πόλεως ταύτης, οἱ Ἰουδαῖοι, δὲν εἶχον ἴδιον λόγον νἀγαπῶσι τὴν βενετικὴν διοίκησιν, διότι αὐτοὺς μάλιστα εἰδικώτερον ἐπεβάρυνε τὸ ἄχθος τῆς φορολογίας. Διὸ, ὅτε ηὐξήθησαν οἱ μισθοὶ τῶν δύο Βενετῶν συμβούλων χάριν ἀποζημιώσεως αὐτῶν διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπιβληθεῖσαν ἀπαγόρευσιν τοῦ ἐμπορεύεσθαι, διετάχθη ἡ εἴσπραξις τῆς διαφορᾶς παρὰ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες τῷ 1304 ὑπεχρεώθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ πληρώσωσι τὰς δαπάνας τῆς δι᾽ ὀχυρῶν τειχῶν καὶ πυλῶν ὀχυρώσεως τῆς μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀτειχίστου βενετικῆς συνοικίας τῆς Χαλκίδος. Ἡ δὲ προφύλαξις αὕτη εἰς ἣν ἐπηκολούθησε διαταγὴ, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι

Ἄγαλμα τῆς Παναγίας
ἐν τῇ Ἁγίᾳ Παρασκευῇ τῆς Χαλκίδος
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἰωσὴφ Στογόφσκη.

ὁ βάϊλος καὶ ὁ ἕτερος τῶν δύο συμβούλων διαμένωσι πάντοτε ὑποχρεωτικῶς ἐντὸς τῆς πόλεως, προῆλθεν ἕνεκεν ἀποπείρας τῶν Λομβαρδῶν, ὅπως εἰσπράξωσι φόρους παρὰ Βενετοῦ πολίτου. Τότε δὲ ἡ Χαλκὶς προσέλαβε τὴν γραφικὴν ὄψιν πόλεως τετειχισμένης, ἣν δὲν διατηρεῖ πλέον σήμερον, κατεδαφισθέντος πρό τινων ἐτῶν τοῦ πλείστου μέρους τῶν τειχῶν. Οὐχ ἧττον ἐνίοτε ἰουδαϊκή τις οἰκογένεια ἀπηλλάσσετο ἰδίᾳ πάσης φορολογίας χάριν ἀμοιβῆς τῆς πίστεως αὐτῆς εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν. Οὕτως, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ἡ Εὔβοια ἐπεῖχε διὰ τὴν Βενετίαν τὴν δευτέραν θέσιν μετὰ τὴν Κρήτην ὡς πρὸς τὴν σημασίαν. Ἀπέβη δὲ ὁ σταθμὸς βενετικοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, τοῦ περατωθέντος διὰ τῶν δεκαετῶν σπονδῶν τοῦ 1303, ἦτο ἐπίκαιρον ὁρμητήριον, ἐξ οὗ πειραταὶ καὶ ἐφοπλισταὶ ἠδύναντο νὰ ἐφορμῶσι κατὰ τῶν νήσων ἐκείνων τοῦ Αἰγαίου, ἃς ὁ Λικάριος εἶχεν ἀποσπάσει ἀπὸ τῶν Λατίνων αὐτῶν δυναστῶν [1].

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅτ' ἐνεφανίσθη ἐν αὐτῇ νέον φῦλον ἑσπερίων κατακτητῶν καὶ κατέστρεψεν ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ τὸ μεγαλοπρεπέστατον οἰκοδόμημα, ὅπερ οἱ Φράγκοι εἶχον ἀνεγείρει ἐν τῇ Νέᾳ Γαλλίᾳ.

---

[1] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α΄ σ. 4, 10, 35. — Les Registres de Boniface VIII Τόμ. Α΄ σ. 408, 763. — Archivio Veneto Τόμ. Κ΄ σ. 81.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Η ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΤΑΛΩΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (1302—1311)

Ἐπὶ τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος μεγίστην ῥοπὴν ἔσχεν εἴπερ τι καὶ ἄλλο αἴτιον ὁ μακρὸς περὶ τῆς ὡραίας Σικελίας ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο ἀντιπάλων οἴκων, τοῦ ἀνδηγαυικοῦ καὶ τοῦ ἀραγωνικοῦ. Καὶ ὁ μὲν Σικελικὸς ἑσπερινὸς μετὰ τῶν ἐπακολούθων αὐτοῦ παρέλυσε τὰ σχέδια τῶν Ἀνδηγαυῶν περὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ δὲ μετὰ εἰκοσαετῆ ἀγῶνα ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ἐν Σικελίᾳ διὰ τῆς ἐν Καλταβελόττᾳ εἰρήνης τοῦ 1302 ἀπέλυσε κατά τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Φράγκων δυναστῶν τῆς Ἀνατολῆς τοὺς φοβεροὺς Καταλωνίους ἐπικούρους τῆς ἀραγωνικῆς φατρίας καὶ οὕτως ἔπληξε θανασίμως τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ ἑκατὸν σχεδὸν ἔτη. Ὅ τι δὲ ὑπῆρξε κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ἡ φραγκικὴ κατάκτησις ὑπῆρξεν ἡ καταλωνικὴ ἐκστρατεία κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον μετὰ τῆς διαφορᾶς, ὅτι οἱ τραχεῖς ἀπὸ τῆς Βαρκελῶνος μισθοφόροι ἐπέδειξαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐλάβειαν μικροτέραν τοῦ ἑτερομιγοῦς στίφους νεαρῶν εὐπατριδῶν καὶ εὐγενῶν τυχοδιωκτῶν καὶ πολυτρόπων Βενετῶν τῶν διανειμαμένων ἐν ἀλλήλοις πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν τὰ ἀποκόμματα τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους. Ἐκρίθησαν δὲ καὶ οἱ Καταλώνιοι, καθ᾿ ἃ οἱ σταυροφόροι, πάνυ διαφόρως ὑπό τε τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν ἑσπερίων συγγραφέων. Καὶ τῶν μὲν τεσσάρων συγχρόνων τῶν καταλιπόντων εἰς ἡμᾶς διηγήσεις περὶ τῶν πραχθέντων ὑπ᾿ αὐτῶν οἱ τρεῖς, ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς καὶ ὁ ῥήτωρ Θεόδουλος, ἐξεικονίζουσιν αὐτοὺς ὡς ἀγρίους, μόνον πρόγραμμα ἔχοντας τὴν λαφυραγωγίαν, ὁ δὲ σύντροφος αὐτῶν καὶ συμπολίτης Ῥαμὼν Μουντάνερ εἶνε εἴπερ τις καὶ ἄλλος ὑπερήφανος ἐπὶ τοῖς ἄθλοις αὐτῶν καὶ ἐσώρευε κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς αὐτοὺς ὀνειδισμούς, οὓς εὑρίσκομεν ἐκτοξευομένους ἐναντίον αὐτῶν ἕνα αἰῶνα πρότερον ὑπὸ τῶν ὑπεραπολογουμένων τῆς τετάρτης σταυροφορίας. Οἱ δὲ νεώτεροι συγγραφεῖς ἐτάχθησαν

ὑπὲρ τῶν Καταλωνίων ἢ κατ᾿ αὐτῶν ἀναλόγως πρὸς τὸ ἔθνος, εἰς ὃ ἀνήκουσι. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Σταματιάδην, ⟨τὸν Παπαρρηγόπουλον καὶ τὸν Λάμπρον⟩ οἱ Καταλώνιοι ὑπῆρξαν τύραννοι τῶν Ἑλλήνων, κατὰ δὲ τὸν Μογκάδα καὶ τὸν Rubió y Lluch εἶνε ἥρωες, δυνάμενοι νὰ θεωρηθῶσιν ἀντάξιοι ἀπόγονοι τῶν σταυροφόρων. Καίτοι δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν ἐκρίθη πάνυ διαφόρως, ἐνέπνευσε δύο λογοτεχνικὰ ἀριστουργήματα, τὸ τερπνότατον Χρονικὸν τοῦ Μουντάνερ καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ πεζογραφίαν τοῦ Μογκάδα, ἔργον δικαίως κριθὲν ἄξιον νὰ ταχθῇ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν ἐγκρίτων Ἱσπανῶν συγγραφέων [1].

Διαρκούσης τῆς μακρᾶς πάλης ἐναντίον τῶν Ἀνδηγαυῶν ἐν τῇ Σικελίᾳ, ὁ βασιλεὺς Φρειδερῖκος Β΄, ὅστις τότε ἦρχε τῆς περιμαχήτου ἐκείνης νήσου, εἶχεν εὐγνωμόνως ἐπωφεληθῆ τὰς στιβαρὰς ψυχὰς καὶ τοὺς χαλυβδίνους βραχίονας τῶν Καταλωνίων. Κύριος δ᾿ αὐτῶν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ῥογῆρος Δεφλὸρ, οὗ ὁ πατὴρ, ὢν Γερμανὸς, εἶχεν ὑπάρξει ἱερακοτρόφος τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β΄, ἡ δὲ μήτηρ ἦτο θυγάτηρ προκρίτου πολίτου τοῦ Βρενδησίου, ὅπου καὶ εἶχε γεννηθῆ ὁ Ῥογῆρος, καθ᾿ ἃ πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ὁ Margaritone. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀποβάλει τήν τε ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν μαχόμενος ἐναντίον Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ταλιακότσου· διὸ ὁ παῖς εἶχεν ἐνωρὶς εὑρεθῆ ἠναγκασμένος νὰ μεριμνήσῃ περὶ ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τὸ Βρενδήσιον ἦτο κατ᾿ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἷς τῶν σπουδαιοτάτων λιμένων τῆς Μεσογείου, εὑρισκόμενος ἐν διαρκεῖ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Συρίας, καὶ κατὰ ταῦτα ἦτο πράγματι θέσις ἐπικαιροτάτη, ἐν ᾗ παῖς

---

[1] Αἱ σύγχρονοι πηγαὶ περὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Καταλωνίων εἶνε ὁ ***Παχυμέρης*** Τόμ. Β΄ σ. 393 - 400, 415 - 42, 450 - 518, 521 - 558, 562 κ. ἑ., ὁ ***Νικηφόρος Γρηγορᾶς*** Τόμ. Α΄ σ. 218 - 33, 244 - 54, ὁ ***Θεόδουλος*** ἐν τῷ *Πρεσβευτικῷ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον* καὶ *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλῶν καὶ Περσῶν ἐφόδῳ γεγενημένων* παρὰ *Boissonade* Anecdota Graeca Τόμ. Β΄ σ. 188 - 228, ὁ *Muntaner* κεφ. CXCIV κ. ἑ. [καὶ ὁ ***Δανιὴλ ἀρχιεπίσκοπος Σερβίας*** Zivoti Kraljeva i arhiepiskopa srpskih σ. 341 - 55]. Πρβλ. *Nicolaus Specialis* παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ. ἀν. Τόμ. Ι΄ σ. 1050. Τῶν δὲ νεωτέρων οἱ ἄριστοι εἶνε ὁ *Moncada* (ἀποθανὼν τῷ 1635) Expedicion de los Catalanes, ὁ *Rubió y Lluch* La expedicion y dominacion de los Catalanes en Oriente, ὁ ***Ἐπαμ. Σταματιάδης*** Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ⟨Ἐν Ἀθήναις. 1869⟩ καὶ ὁ *Schlumberger* Expedition des Almugavares ou routiers Catalans en Orient. ⟨Πρβλ. ***Παπαρρηγοπούλου*** Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. Ε΄ σ. 191 κ. ἑ. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ϛ΄ σ. 448 κ. ἑ.⟩.

φιλοκίνδυνος καὶ τολμηρὸς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἀφετηρίαν σταδίου. Καὶ δὴ χειμῶνά τινα, ὅτε ὁ Ῥογῆρος εἶχεν ἡλικίαν ὀκτὼ ἐτῶν, ἐναυλόχει ἐν τῷ λιμένι ἐγγὺς τῆς κατοικίας τῆς μητρὸς τοῦ Ῥογήρου σκάφος Ναΐτου τινὸς ἱππότου· οἱ δ᾽ εὐκίνητοι παῖδες ἔτρεχον μετ᾽ οὐ πολὺ ἐλευθέρως ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ὡς εἰ εἶχον γεννηθῆ ἐν τῇ θαλάσσῃ. Ὁ πλοίαρχος κατελήφθη ὑπ᾽ εὐνοίας πρὸς τὸν Ῥογῆρον, προέτεινεν εἰς αὐτὸν νά τον παραλάβῃ ὡς ναυτόπαιδα, καὶ, ὅτε τέλος τὸ πλοῖον ἀπέπλευσεν, ὁ Ῥογῆρος συναπέπλευσε μετ᾽ αὐτοῦ. Μετ᾽ οὐ πολὺ δ᾽ ἀνεδείχθη ἔμπειρος ναυτίλος, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ εἰσήχθη ὡς ἀδελφὸς εἰς τὸ τάγμα τῶν Ναϊτῶν καὶ τέλος ἐπετράπη εἰς αὐτὸν ἡ κυβέρνησις τοῦ μεγίστου τῶν πλοίων τοῦ τάγματος. Παρέστη δὲ μετὰ τοῦ πλοίου τούτου κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Πτολεμαΐδος ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν μεταφορὰν πολλῶν φυγάδων καὶ πολλῶν θησαυρῶν εἰς τόπον ἀσφαλῆ. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα αὐτοῦ κέρδη κατὰ τὸν πλοῦν ἐκεῖνον ἐξήγειραν φθόνον καὶ ὑπονοίας. Ὁ μέγας μάγιστρος τοῦ τάγματος κατέσχε τὴν περιουσίαν τοῦ Ῥογήρου, ὅσην ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ, καὶ ἐπειράθη νὰ κρατήσῃ αὐτὸν, ἀλλ᾽ οὗτος κατώρθωσε νἀποδράσῃ εἰς Γένουαν, ὅπου ἐξήρτυσεν ἴδιον ἑαυτοῦ κάτεργον. Διαρρήξας δὲ τὰς πρὸς τοὺς Ναΐτας σχέσεις, προσήνεγκε τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς, τούτων δ᾽ ἀποδεχθέντων αὐτὰς μετὰ ψυχρότητος, εἰς τὸν βασιλέα Φρειδερῖκον Β´, ὅστις ἀπεδέχθη αὐτὰς εὐγνωμόνως. Ἠξιώθη δὲ τιμῶν καὶ πλούτου καὶ ἀπέβη ἀντιναύαρχος τῆς Σικελίας καὶ ὁ τρομερώτατος πειρατὴς μεταξὺ τῶν συγχρόνων.

Διὰ δὲ τῆς ἐν Καλταβελόττῃ εἰρήνης ἐπερατώθη τὸ ἐνεργὸν στάδιον τοῦ Ῥογήρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν Καταλωνίων ἐν Σικελίᾳ. Καὶ ὁ μὲν κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον μισθωτὴς αὐτῶν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διατηρήσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν προσόδων νήσου ἐξαντληθείσης ὑπὸ εἰκοσαετοῦς ἐμφυλίου πολέμου· εἰς δὲ τὴν Ἱσπανίαν δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιστρέψωσιν, ἐπειδὴ εἶχον συμπράξει μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας Ἰακώβου τοῦ Β´, οὐδ᾽ εἶχον οἱ ἀνέστιοι ἐκεῖνοι πλάνητες ἰσχυροὺς δεσμοὺς συνδέοντας αὐτοὺς πρὸς τὴν γενέτειραν· πρὸς δ᾽ ἐπὶ τούτοις ὁ πάπας ἢ εἶχεν ἤδη ζητήσει ἢ ἐφαίνετο πιθανῶς ζητῶν τὴν παράδοσιν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, τῆς μάστιγος ταύτης τῶν Ἀνδηγαυῶν, τοῦ λιποτάκτου Ναΐτου. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ Φρειδερῖκος Β´ ἐπεθύμει, ὡς εἰκὸς, καθ᾽ ἃ κυβερνήσεις τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων ἐν ἀναλόγοις περιπτώσεσι, νἀπαλλαγῇ τοιούτων ἐπικινδύνων συμ-

μάχων τώρα, ὅτε δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν. Εἶχε δὲ ἤδη προσφέρει αὐτοὺς εἰς Κάρολον τὸν Βαλεσιακὸν (Valois), σύζυγον τῆς Αἰκατερίνης Κουρτεναίης, τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς τὰς ἐπὶ τοῦ βυζαντιακοῦ θρόνου ἀξιώσεις εἶχεν ἀναλάβει νὰ ὑποστηρίξῃ [1]. Ἐπειδὴ τὸ τόλμημα τοῦτο ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῆ, ὁ Ῥογῆρος ἐσκέφθη νὰ προσφέρῃ τὸ στῖφος τῶν ἑταίρων αὐτοῦ εἰς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν αὐτοκράτορα, ὃν εἶχον καραδοκηθῆ ὅτι ἔμελλον νὰ προσβάλωσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὃν τότε δεινῶς ἐστενοχώρει ἡ αὔξουσα δύναμις τῶν Τούρκων, ἠσπάσθη ἀσμένως ὡς θεόπεμπτον τὴν πρότασιν τοῦ Ῥογήρου. Ἀπεδέχθη δὲ τοὺς ὅρους αὐτοῦ, οὓς διετύπωσεν αὐτὸς ὁ Μουντάνερ. Συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τούτους ὁ Ῥογῆρος ἔμελλε νὰ λάβῃ τὴν προσωνυμίαν μεγάλου δουκός, ἀντιστοιχοῦσαν ἐν τῇ βυζαντιακῇ ἱεραρχίᾳ πρὸς τὴν ἀρχὴν σημερινοῦ ναυάρχου, καὶ τὴν ἀνεψιὰν τοῦ αὐτοκράτορος Μαρίαν ὡς σύζυγον, οἱ ὑπ᾽ αὐτὸν ἄνδρες ἔμελλον νὰ λαμβάνωσι διπλοῦν τοῦ συνήθους μισθόν, καὶ τέσσαρες μῆνες ἔμελλον νὰ προπληρωθῶσι, τῆς πρώτης καταβολῆς γενομένης ἐν Μονεμβασίᾳ. Ὑπὸ τούτους τοὺς ὅρους ὁ Ῥογῆρος ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τριάκοντα καὶ ἓξ πλοίων καὶ ἑξακισχιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν [2]. Τούτων δὲ τετρακισχίλιοι μὲν ἦσαν οἱ λεγόμενοι Ἀλμουγάβαροι, ἤτοι ἀκροβολισταί, τὸ φοβερώτατον τῶν συγχρόνων πεζικῶν σωμάτων, οὗ οἱ ἆθλοι ἤγαγον τὸν ἐκπεφοβημένον Παχυμέρην ἕνεκεν ἐσφαλμένης, ἀλλὰ δεδικαιολογημένης ἐτυμολογίας νὰ συγχύσῃ αὐτοὺς πρὸς τοὺς βαρβάρους Ἀβάρους ⟨οὓς ἐκάλει Ἀλανούς⟩. *Εἶδεν ἡ Κωνσταντίνου,* ἀνεκραύγασεν ὁ ἱστορικὸς οὗτος, *καὶ τὸν Λατῖνον Ῥοντζέριον, ὡς μὴ ὄφελεν* [3].

Ἐγινώσκοντο δὲ ἤδη ἐν τῇ Ἀνατολῇ τό τε ὄνομα καὶ ἡ φήμη τῶν Καταλωνίων. Ἤδη τῷ 1268 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Ἰάκωβος Α΄, οὗ τῶν κτήσεων ἀπετέλει μέρος ἡ Καταλωνία, εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τοὺς ἐμπόρους τῆς Βαρκελῶνος νὰ ἐγκαταστήσωσι προξένους ἐν τῇ βυζαντιακῇ αὐτοκρατορίᾳ· περὶ δὲ τὸ 1290 γίνεται μνεία τοιού-

---

[1] *Ducange* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Β΄ σ. 335-6. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 173.

[2] Ὁ μὲν *Muntaner*, ὅςτις εἶνε ἡ ἀρίστη πηγή, λέγει αὐτοὺς 6500, ὁ δὲ ***Παχυμέρης*** ⟨Τόμ. Β΄ σ. 397⟩ 8000, καὶ ὁ ***Νικηφόρος Γρηγορᾶς*** ⟨Τόμ. Α΄ σ. 218, 24 κ. ἑ.⟩ 2000.

[3] ⟨***Παχυμέρους*** Τόμ. Β΄ σ. 393, 6⟩.

του *κουνσούλου* ἐν χρυσοβούλλῳ τινὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, χορηγοῦντος ἴδια προνόμια εἰς ἐμπόρους ἐξ Ἱσπανίας[1]. Καταλωνικὸν δ᾽ ἐμπόριον εἶχεν, ὡς εἰκὸς, παρακολουθήσει τὴν βυζαντιακὴν σημαίαν ἐν χρόνοις, καθ᾽ οὓς οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες παρώξυνον τὸν ἀραγωνικὸν οἶκον ἐναντίον τῶν μισητῶν Ἀνδηγαυῶν ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ἡ Ἀνατολὴ εἶχεν ἀπογευθῆ τῆς ἀνδρείας τῶν Καταλωνίων ὡς μαχητῶν. Ὁ δὲ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχε κατά τινα περίστασιν μετεχειρισθῆ καταλωνικὸν σκάφος πρὸς ἐξάρτυσιν γενουατικοῦ πειρατικοῦ πλοίου· εἴδομεν δ᾽ ἀνωτέρω Καταλωνίους μισθοφόρους βοηθοῦντας τὸν Λικάριον ἐναντίον τῶν Λομβαρδῶν τῆς Εὐβοίας καὶ δῃοῦντας τὸν Μορέαν ὑπὸ τὸν Ῥογῆρον de Lluria. Οὕτω δὴ ὁ νέος Ῥογῆρος ἀντεπροσώπευε δύναμιν, ἧς τὴν ἀξίαν ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο ἄριστα νὰ ἐκτιμήσῃ.

Πλέοντες δὲ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Καταλώνιοι ἐδῄωσαν τὴν Κέρκυραν, οὖσαν τότε κτῆσιν τῶν Ἀνδηγαυῶν, καὶ προσωρμίσθησαν εἰς τὴν Μονεμβασίαν, ὅπου ἔγειναν φιλίως δεκτοὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀρχῶν. Ὅτε δ᾽ ἔφθασαν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὁ αὐτοκράτωρ ἐτήρησε τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἰς μὲν τοὺς στρατιώτας προκατεβλήθησαν μισθοὶ τεσσάρων μηνῶν, ὁ δὲ Ῥογῆρος ἐνυμφεύθη τὴν ὡραίαν Μαρίαν. Ὅτε δὲ ὀλίγον ἀργότερον κατέπλευσε μετὰ νέων ἐπικούρων ὁ Βερεγγάριος Δεστένζα, ὁ κηδεστὴς τοῦ Lluria καὶ «εἷς τῶν εὐγενεστάτων ἀνδρῶν τῆς Ἱσπανίας», ὁ Ῥογῆρος μετεβίβασεν εἰς αὐτὸν τὴν προσωνυμίαν μεγάλου δουκὸς καὶ ἐτιμᾶτο ἔκτοτε ὡς καῖσαρ, ἀξιωθεὶς οὕτω μιᾶς τῶν μεγίστων βυζαντιακῶν ἀρχῶν, ἣν τελευταῖον εἶχον περιβληθῆ ὁ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος, ὁ πορθήσας τὴν Κωνσταντινούπολιν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Λατίνων, καὶ ὁ Ἰωάννης καὶ Κωνσταντῖνος οἱ Παλαιολόγοι, οἱ θεῖοι τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ δὲ Καταλώνιος στρατηλάτης ὑπῆρξεν ὁ ἔσχατος λαβὼν τὴν προσωνυμίαν ταύτην.

Μετ᾽ οὐ πολὺ ἀπεδείχθη, ὅτι οἱ Καταλώνιοι ἦσαν μάστιξ τοῦ κράτους, οὗ εἶχον κληθῆ ὑπερασπισταί. Καὶ ἐνίκησαν μὲν τοὺς Τούρκους ἐν Ἀσίᾳ, ἀλλ᾽ ἤριζον πρὸς τοὺς Γενουηνσίους ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐλαφυραγώγουν τοὺς Ἕλληνας ἁπανταχοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἀσίας διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐστρατοπέδευσαν παρὰ τὴν Καλλίπολιν κατὰ τὰ Δαρδανέλλια, ὅπου ἡνώθη μετ᾽ αὐτῶν ὁ Ἀλφόνσος Φαδρῖγος,

---

[1] ⟨*Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ′ σ. 97⟩.

1.

2.

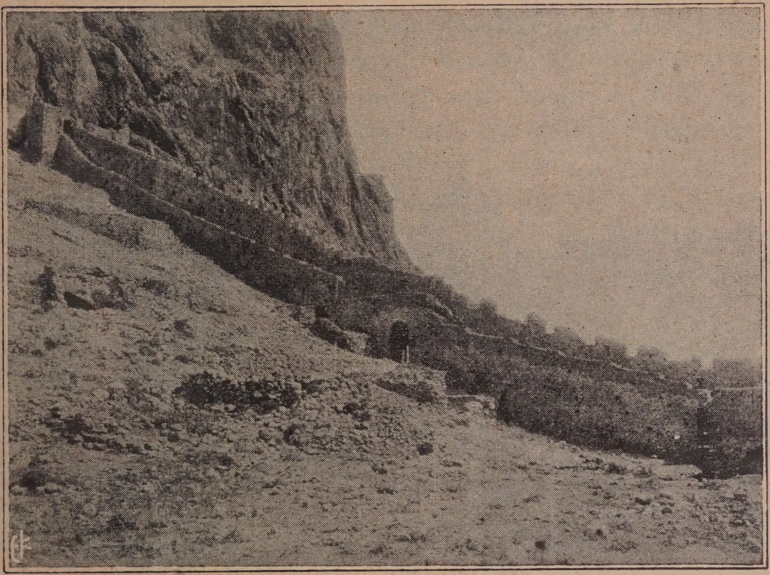

1. Σφραγὶς Βαλθέρου Βριεννίου ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δουκὸς Ἀθηνῶν.

2. Σφραγὶς Πέτρου Μεδίκου Ταντένες βαΐλου Ἄργους καὶ Ναυπλίου.

Ἐν τῷ Archivio di Stato τῆς Φλωρεντίας.

νόθος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου. Καὶ ἐφονεύθη μὲν τότε ὁ Ῥογῆρος ἐν Ἀδριανουπόλει κατὰ διαταγὴν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, τοῦ υἱοῦ καὶ συμβασιλέως τοῦ Ἀνδρονίκου· ἀλλ' ἡ πρᾶξις ἐκείνη ἐνέβαλεν εἰς τοὺς Καταλωνίους μεγαλειτέραν λύσσαν καὶ κατέστησεν αὐτοὺς ὡς ἐκ τούτου μᾶλλον ἐπικινδύνους. Ὑπὸ τὸν Δεντένζα, τὸν διάδοχον τοῦ Ῥογήρου, ὠχυρώθησαν ἐν Καλλιπόλει καὶ προεκάλουν τὸν αὐτοκράτορα. Ὅτε δὲ ὁ Δεντένζα συνελήφθη

Τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς Μονεμβασίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

ὑπὸ στόλου Γενουηνσίων, ἀνέδειξαν ἀρχηγὸν τὸν Βερεγκάριον Ῥοκαφὸρτ, τολμηρὸν στρατιώτην ταπεινοῦ γένους, ἐνίκησαν τὴν αὐτοκρατορικὴν στρατιὰν καὶ ἐτραυμάτισαν τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος. Δώδεκα σύμβουλοι διωρίσθησαν βοηθοὶ τοῦ Ῥοκαφόρτ· κατεσκευάσθη δὲ μεγάλη σφραγὶς, φέρουσα τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τὴν ἀλαζονικὴν ἐπιγραφὴν «Στρατιὰ τῶν Φράγκων τῶν ἀρχόντων τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας», ἥτις παρεδόθη πρὸς φύλαξιν εἰς τὸν Μουντάνερ. Τρεῖς σημαῖαι, ἡ τῆς Ἀραγωνίας, ἡ τῆς Σικελίας καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἠκολούθουν τὴν στρατιὰν ἐν ταῖς μάχαις, τετάρτη δὲ, ἡ τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τοῦ

ὑψηλοτάτου τῶν πύργων τῆς Καλλιπόλεως. Αἱ νῖκαι αὐτῶν μετ᾽ οὐ πολὺ προσείλκυσαν σῶμα πιστῶν καὶ ἀξιολόγων συμμάχων, τρισχιλίους καὶ ὀκτακοσίους Τούρκους καὶ Τούρκους ἐκχριστιανισθέντας· πρὶν ἢ δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, οὐδεμία σχεδὸν ὑπῆρχε πόλις ἐν Θρᾴκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ἣν δὲν εἶχον λεηλατήσει. Ἀλλ᾽ ἐξερράγησαν διχόνοιαι μεταξὺ τῶν Καταλωνίων ἀρχηγῶν. Ὁ Δεντένζα, ὅστις εἶχε κατορθώσει νἀπολυτρωθῇ τῆς αἰχμαλωσίας, ἐδολοφονήθη κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ Ῥοκαφὸρτ, ὁ δὲ πανοῦργος οὗτος ἀρχηγὸς ἔπεισε τοὺς περὶ αὐτὸν ἄνδρας νἀρνηθῶσι

Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονὴ τῶν Ἰβήρων.

τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀρχῆς τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου, ὅστις ἐπεθύμει νὰ ἐπωφεληθῇ χάριν ἰδίων τελῶν τοὺς θριάμβους τῶν πρώην μισθοφόρων αὐτοῦ. Διὸ εἶχεν ἀποστείλει τὸν ἐξάδελφον, βασιλόπαιδα Φερδινάνδον, υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Μαϊορικῆς Ἰακώβου Α´, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ[1]. Ἀδυνατῶν δ᾽ ὁ βασιλόπαις νὰ ἐπιβάλῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ὡς ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως Φρειδερίκου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σικελίαν· μετ᾽ αὐτοῦ δὲ συναπῆλθε καὶ ὁ πιστὸς Μουντάνερ, ἐν ᾧ τὸ κύριον σῶμα ὑπὸ τὸν Ῥοκαφὸρτ μετὰ τὴν ἐξάν-

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β´ Μέρ. Α´ σ. 285-90.

τλησιν τῆς Θρᾴκης καὶ τὴν δῄωσιν τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους [1] ὥδευσεν εἰς τὴν Κασσάνδρειαν, τὴν ἀρχαίαν Ποτίδαιαν, πόλιν ἐγκαταλελειμμένην ἐπὶ τοῦ στενοῦ ἰσθμοῦ τοῦ συνδέοντος τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας μετὰ τῆς λοιπῆς Μακεδονίας.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ᾽ ἐκείνου ἡ καταλωνικὴ ἐκστρατεία ἄρχεται ἐπιδρῶσα ἐπὶ τὰς τύχας τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Ἐπιστρέφοντες οἴκαδε ὁ βασιλόπαις καὶ ὁ Μουντάνερ προσωρμίσθησαν εἰς τὸν θεσσαλικὸν Ἁλμυρὸν, οὗ τότε ἦρχεν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἐπίτροπος τοῦ υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος Κωνσταντίνου, καὶ ἐπυρπόλησαν πᾶν ὅ τι ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσιν, ἐκδικούμενοι τὴν ἀπώλειάν τινων τῶν ὑπ᾽ αὐτοὺς ἀνδρῶν καὶ ἐπιτηδείων. Μετὰ δὲ τὴν λαφυραγώγησιν τῆς νήσου Σκοπέλου, ἥτις ἀνῆκεν ἀκόμη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἔπλευσαν εἰς τὴν Χαλκίδα, ὅπου ὁ βασιλόπαις εἶχε τύχει φιλίας δεξιώσεως κατὰ τὸν πρότερον αὐτοῦ εἰς τὴν Καλλίπολιν ἀνάπλουν. Ἀλλὰ τώρα ἔτυχε νὰ εὑρίσκωνται ἐν τῷ λιμένι ἕνδεκα βενετικὰ πλοῖα, ἐφ᾽ ὧν ἔπλεεν ὁ Θεοβάλδος de Cepoy, Γάλλος εὐπατρίδης, ἐπίτροπος Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ. Οὗτος τῷ 1306 εἶχεν ἀνανεώσει μεταξὺ τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ τῆς Βενετίας τὴν συνθήκην τὴν ὁμολογηθεῖσαν πρὸ εἰκοσιπέντε ἐτῶν ἐν Ὀρβιέτῳ χάριν ἀνακτήσεως τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας [2] καὶ τώρα ἐμηχανᾶτο νὰ κατορθώσῃ τὴν μετάστασιν τοῦ Ῥοκαφὸρτ καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν Καταλωνίων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν Cepoy ἐφοβήθη, μὴ ὁ Φερδινάνδος ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας ματαιώσῃ τὸ σχέδιον αὐτοῦ, οἱ δὲ Βενετοὶ αὐτοῦ ἀκόλουθοι ἤκουσαν, ὅτι τὸ πλοῖον τοῦ Μουντάνερ περιεῖχεν ἀξιόλογον ποσὸν λαφύρων. Διὸ προσέβαλον τὸν στολίσκον, κατέλαβον τὴν περιουσίαν τοῦ Ἱσπανοῦ χρονογράφου, καὶ ἐκράτησαν τὸν βασιλόπαιδα, ἀφροντιστοῦντες περὶ τοῦ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν βαρώνων τῆς Χαλκίδος δοθέντος διαβατηρίου. Ἐγκατῳκίσθη δ᾽ ὁ Φερδινάνδος μετὰ τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ ἀκολούθου εἰς τὸν οἶκον Βονιφατίου τοῦ Οὐηρωναίου. Ἐκεῖθεν δὲ ὁ βασιλόπαις παρεδόθη εἰς τὸν Ἰωάννην de Maisy, Γάλλον ἄριστα νενυμφευμένον, ὅστις ἐπ᾽ ἐσχάτων διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ μιᾶς τῶν ἐκ Λομβαρδίας τριτημορίων τῆς Εὐβοίας εἶχεν ἀποβῆ ὁ σπουδαιότατος τῶν

---

[1] ⟨ Ἴδε περὶ τῶν κατὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἐπιδρομῶν τῶν Καταλωνίων ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ οἱ Καταλώνιοι ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ϛ΄ σ. 317 κ. ἑ.⟩.

[2] *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α΄ σ. 48-53.

βαρώνων τῆς νήσου. Ἔπειτα δὲ μετήχθη ὑπὸ συνοδίαν εἰς τὰς Θήβας, ὅπου ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων, βαρέως φέρων τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἁλμυροῦ καὶ ἤδη δελεασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ceroy, ἐνέκλεισεν αὐτὸν εἰς τὸ κάστρον Σαιντομέρ. Ὁ δὲ Μουντάνερ ἐστάλη καὶ πάλιν πρὸς τὸν Ῥοκαφὸρτ εἰς τὴν Κασσάνδρειαν, ὅπου ἔτυχεν

Βαρωνικὸν οἰκόσημον ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Χαλκίδος.

ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς· ἐκεῖθεν δ᾽ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Χαλκίδα, ὅπως ἀπαιτήσῃ τὴν κατασχεθεῖσαν αὐτοῦ περιουσίαν. Καὶ ἀπέτυχον μὲν ἅπασαι αἱ προσπάθειαι πρὸς ἀπόληψιν αὐτῆς, ἀλλὰ μετὰ ἥμισυν αἰῶνα ἡ Βενετία ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐγγόνην τοῦ χρονογράφου τὸ δέκατον τῶν ζημιῶν, ἃς εἶχεν ὑποστῆ ἐν Χαλκίδι [1]. Πτωχότε-

[1] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α′ σ. 87. Τόμ. Β′ σ. 186, 190, 250.

ρος δὲ καὶ σοφώτερος, ἅτε διδαχθεὶς, ὅτι ἦτο ἐπικίνδυνον τὸ συνοδοιπορεῖν μετὰ νεαρῶν ἡγεμόνων, μετέβη ὁ Μουντάνερ εἰς τὰς Θήβας, ὅπου ὁ Γουίδων Β΄, τηκόμενος ἤδη ὑπὸ τῆς νόσου, ἥτις ἀνήρπασεν αὐτὸν μετὰ ἓν ἔτος, ἐδεξιώθη αὐτὸν φιλοφρόνως. Δὲν ἦτο δὲ ὁ πρῶτος Καταλώνιος, μεθ᾽ οὗ ὁ δοὺξ ἤρχετο εἰς συνάφειαν· καὶ δὴ πρὸ τριῶν ἐτῶν ὁ Φερδινάνδος Ξιμένης, ὁ ἐπιφανέστατος ἁπάντων τῶν Καταλωνίων ἀρχηγῶν, ἐγκαταλιπὼν τὸν Ῥογῆρον Δεφλὸρ ἐκ βδελυγμοῦ πρὸς τὴν ὠμότητ᾽ αὐτοῦ, εἶχε διατρίψει χρόνον τινὰ ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Θηβῶν, ἐν ᾗ εἶχεν ἀξιωθῇ τῶν τιμῶν, ἃς ὁ σπάταλος δοὺξ ἐγίνωσκεν ἄριστα νὰ παρέχῃ. Ἀνταποκρινόμενος δ᾽ ὁ Μουντάνερ πρὸς τὴν εὐπροςήγορον φιλοφροσύνην τοῦ δουκὸς, μίαν καὶ μόνην ἐζήτησε χάριν, τὴν καλὴν μεταχείρισιν τοῦ βασιλόπαιδος τῆς Μαϊορικῆς καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἴδῃ αὐτόν. Ἡ δ᾽ αἴτησις αὐτοῦ ἔγεινε δεκτὴ, καὶ ὁ φιλόστοργος Καταλώνιος διῆλθε δύο ἡμέρας ἐν τῇ συντροφίᾳ τοῦ νεαροῦ κυρίου· ὅτε δ᾽ ἀπεχωρίσθη αὐτοῦ, ἀναχωρῶν μονονοὺ μετὰ συντετριμμένης καρδίας εἰς τὴν Σικελίαν, κατέλιπε μέρος τῶν ὀλιγοστῶν αὐτοῦ χρημάτων πρὸς χρῆσιν τοῦ βασιλόπαιδος καὶ ἀπῄτησε παρὰ τοῦ μαγείρου νὰ ὀμόσῃ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ ἐμβάλῃ δηλητήριον εἰς τὴν τροφὴν τοῦ βασιλογενοῦς δεσμώτου. Κατόπιν δὲ ὁ βασιλόπαις ἀπελύθη καὶ ἐστάλη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως ἐπὶ τῇ αἰτήσει Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ· μετὰ δ᾽ ἄτιμον κάθειρξιν ἑνὸς ἔτους καὶ ὑπερέκεινα ἐν Νεαπόλει ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μαϊορικήν. Μέλλομεν δὲ νὰ ἐπανεύρωμεν αὐτὸν κατόπιν ἀναμιγνυόμενον μετ᾽ ὀλεθρίων δι᾽ αὐτὸν ἐπακολούθων εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὸ κύριον σῶμα τῶν Καταλωνίων τὸ στρατοπεδευόμενον ἐν Κασσανδρείᾳ μετεχειρίζετο τὴν Μακεδονίαν, καθ᾽ ἃ εἶχε μεταχειρισθῇ καὶ τὴν Θρᾴκην. Ὁ Ῥοκαφὸρτ, συνδιαλλαχθεὶς ἀπροσδοκήτως πρός τε τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας καὶ τὸν ἀραγωνικὸν οἶκον ἕνεκα τῆς ἀρνήσεως τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀρχῆς τοῦ βασιλόπαιδος Φερδινάνδου, εἶχε μὲν ὑπολάβει συνετὸν νὰ ὀμόσῃ ὅρκον πίστεως εἰς τὸν Θεοβάλδον Cepoy ὡς ἐπίτροπον Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἀρχηγίαν τοῦ Cepoy ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἡ ψυχὴ τῆς ἑταιρείας. Ἡ δὲ φιλοδοξία αὐτοῦ ἐπωφθαλμία εἰς οὐδὲν ὀλιγώτερον ἢ εἰς στέμμα βασιλικὸν, καὶ ὠνειροπόλει τὴν χάριν ἑαυτοῦ ἀναβίωσιν τοῦ βασιλείου ἐκείνου τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπερ εἶχεν ἱδρύσει πρὸ ἑνὸς αἰῶνος Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς καὶ δὲν εἶχε παύσει κοσμοῦν διὰ ψιλῆς προσωνυ-

μίας τὸν οἶκον τῶν δουκῶν τῆς Βουργουνδίας [1]. Εἶχε δὲ κατασκευάσει σφραγῖδα φέρουσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ χρυσοῦν στέμμα, καὶ παρώξυνε τοὺς ὑπ᾽ αὐτὸν ἄνδρας, ὑπισχνούμενος εἰς αὐτοὺς τὴν λεηλασίαν τῆς Θεσσαλονίκης, πόλεως πλουσίας καὶ πολυανθρώπου, κατ᾽ ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον ἰδιαζόντως πολυτιμήτου, ἐπειδὴ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς διέτριβον αἱ δύο αὐτοκράτειραι, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου Εἰρήνη καὶ ἡ γυνὴ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ συμβασιλέως Μιχαήλ. Καθ᾽ ἃ δ᾽ αἱ κατακτήσεις τοῦ Βονιφατίου εἶχον περιλάβει καὶ τὴν Ἀττικήν, ὁμοίως ὁ Ῥοκαφὸρτ ἐβυσσοδόμευε τὴν ἐν τέλει κατάληψιν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τοῦτο δ᾽ ἀποσκοπῶν, ἐζήτησεν εἰς γάμον τὴν Ἰωαννέτταν de Brienne, ὁμομήτριον ἀδελφὴν τοῦ ἀτέκνου Γουίδωνος Β΄, ἣν ἤδη ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη εἶχε ζητήσει ὡς νύμφην τοῦ υἱοῦ Θεοδώρου. Ἀλλ᾽ ὁ Γουίδων εἶχε τὴν ἐντιμότητα νὰ μὴ ἀποδεχθῇ τὴν κηδεστίαν ἐκείνην, ἅτε συνδυαζομένην πρὸς τὴν πρότασιν ὁμοχρόνου ὑπ᾽ αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατείρας ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ ὑπὸ τοῦ Γουίδωνος ἐπιτροπευομένου σεβαστοκράτορος τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Νέων Πατρῶν Ἰωάννου Β΄ καὶ τῆς εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς υἱὸν Μιχαὴλ παραδόσεως τῶν κτήσεων τοῦ σεβαστοκράτορος [2]. Μετὰ δὲ τοῦ Ῥοκαφὸρτ διεξήχθησαν μὲν ἐπί τινα χρόνον διαπραγματεύσεις ὑπὸ τοῦ Γουίδωνος, καὶ δύο τῶν ἀοιδῶν τοῦ δουκὸς ἀπεστάλησαν ὡς πρέσβεις αὐτοῦ εἰς τὴν Κασσάνδρειαν [3]· φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ Γουίδων εἶχε τὸ σχέδιον νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς Καταλωνίους, ὅπως κυριεύσῃ τὸν Μορέαν ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς συζύγου, τῆς νομίμου κληρονόμου τῶν Βιλλαρδουίνων [4], ἥτις, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, εἶχε μάτην ζητήσει τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Μορέως ὡς κτῆσιν πατρογονικὴν παρὰ τοῦ Νικολάου Σαιντομὲρ, ὅτε οὗτος εἶχε μείνει βάϊλος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία, φοβηθεῖσα περὶ τῆς ἐν Χαλκίδι βενετικῆς ἀποικίας, ἀντενήργησε κατὰ σχεδίου, δι᾽ οὗ ἤθελεν ἡ πόλις αὕτη ἐκτεθῇ εἰς τὸν κίνδυνον ἐπιθέσεως τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων, καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Cepoy. Εἶχε δὲ

---

[1] *Buchon* Recherches et Materiaux Τόμ. Α΄ σ. 68.

[2] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 237, ὅστις ἐκ πλάνης λέγει αὐτὴν θυγατέρα τοῦ δουκός. ⟨Ἀρχείων Βενετίας⟩ Lettere di Collegio φ. 6.

[3] Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν διηγήσεων τοῦ Cepoy. *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β΄ σ. 355.

[4] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7275-81. — Cronaca di Morea παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 456.

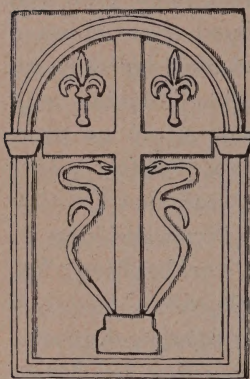
οὗτος κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον βαρυνθῇ τὴν μετὰ τῶν ἀκαθέκτων Καταλωνίων συμβίωσιν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ δὲν εἶχε πλέον σκοπὸν μετὰ τὸν ἀρχομένου τοῦ 1308 συμβάντα θάνατον τῆς Αἰκατερίνης Κουρτεναίης, τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὴν κατ' ἀκολουθίαν τοῦ θανάτου τούτου μεταβίβασιν τῶν ἀξιώσεων αὐτῆς εἰς τὴν θυγατέρα Αἰκατερίνην τὴν Βαλεσιακήν. Διὸ ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ καταλωνικὸν στρατόπεδον μετὰ τοῦ δεσμώτου αὐτοῦ. Νύκτα δέ τινα, χωρὶς μηδὲ ἕνα νἀποχαιρετίσῃ, ἐπεβιβάσθη τινῶν κατέργων, ἅτινα εἶχεν ἀγάγει ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐκ Βενετίας, καὶ τὴν πρωίαν τῆς ὑστεραίας, ὅτε οἱ Καταλώνιοι ἐξηγέρθησαν τοῦ ὕπνου, εἶχεν ἤδη ἀναχθῇ, ἀποπλέων πρὸς τὴν Νεάπολιν. Ἐκεῖ δὲ παρέδωκε τὸν Ῥοκαφὸρτ εἰς τὸ τρυφερὸν ἔλεος τοῦ ἐρασμίου ἐκείνου ἡγεμόνος, τοῦ βασιλέως Ῥοβέρτου, ὅστις ἐξεδικήθη ἐπὶ ἀρχαίᾳ ἔχθρᾳ, ἣν εἶχε κατὰ τοῦ μεγαθύμου Καταλωνίου, ῥίψας αὐτὸν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Ἀβέρσης, ὅπου ἀπέθανεν ἐκ λιμοῦ[1]. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Καταλώνιοι, καταληφθέντες ὑπὸ μανίας ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ ἡγέτου, μετεμελήθησαν δι' ὅσα εἶχον πράξει. Ἐν δὲ τῇ λύσσῃ αὐτῶν ἐφόνευσαν δεκατέσσαρας ἀρχηγοὺς, οἵτινες εἶχον ὑπάρξει οἱ κυριώτατοι αἴτιοι τῆς ἐναντίον τοῦ Ῥοκαφὸρτ ἀποστασίας. Ἡ δὲ σφαγὴ ἐκείνη ἠλάττωσεν ἔτι μᾶλλον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξεχόντων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἑταιρείᾳ. Μέχρις οὗ δὲ δυνηθῶσι νὰ εὕρωσι νέον ἀρχηγὸν, κατέστησαν ἐπιτροπείαν τεσσάρων ἀνδρῶν, ἐκλεχθέντων ἐξ ἰσαρίθμων ἱππέων καὶ πεζῶν μεταξὺ τῶν ἀρχῆθεν δώδεκα συμβούλων[1].

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν καταλωνικὴν ἑταιρείαν, ὅτε ὁ τελευ-

---

[1] Ὁ *Hopf* ⟨ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 389⟩ καὶ ὁ *Gregorovius* ⟨Geschichte der Stadt Athen Τόμ. Β′ σ. 10 σημ. 1. Ἑλλ. μεταφρ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Τόμ. Β′ σ. 16 σημ. 1⟩ ἀπέρριψαν τὴν μαρτυρίαν τοῦ *Muntaner* ἐν κεφ. CCXXXIX, καθ' ἣν ὁ Cepoy ἔφυγε μετὰ τοῦ Ῥοκαφὸρτ, διὰ τὸν λόγον, ὅτι τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς ἀναγραφῆς τῶν δαπανῶν αὐτοῦ, ἥτις ἐσώθη καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Ducange* (Histoire de Constantinople Τόμ. Β′ σ. 352-6) ἄρχεται τῇ 9 Σεπτεμβρίου 1309, ἣν ἡμέραν οὗτοι διὰ τοῦτο ἀπεδέχθησαν ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου ὡς τὴν τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ Cepoy συνείθιζε πάντοτε νὰ χωρίζῃ τοὺς λογαριασμοὺς αὐτοῦ κατὰ ταύτην τὴν ἡμερομηνίαν, ἐπειδὴ τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνεπληροῦτο δωδεκάμηνος περίοδος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκ Παρισίων ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐν ἔτει 1306. Κατὰ ταῦτα ἡ μνεία τῆς ἡμερομηνίας ταύτης ἁπλῶς σημαίνει, ὅτι τότε ἤρχιζε τὸ τέταρτον ἔτος τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὰς Lettere di Collegio ἐν φ. 63 ὁ Cepoy εὑρίσκετο ἐν Θεσσαλίᾳ τῷ 1309.

ταῖος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Δελαρὸς δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς ὥραν θανάτου. Ἤδη ὁ Μουντάνερ, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς Θήβας εὗρεν αὐτὸν ἀσθενῆ, οὐδὲ ἠδυνήθη νὰ σώσῃ αὐτὸν ἡ περὶ τὴν ἰατρικὴν δεινότης τοῦ Λατίνου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὅστις εἶχε παρατύχει ἐν Εὐβοίᾳ καὶ εἶχε δώσει συνταγὰς χάριν τοῦ νοσοῦντος δουκός. Οὕτω δὲ τῇ 5 Ὀκτωβρίου 1308 ὁ «ἀγαθὸς δοὺξ» Γουίδων Β΄ ἀπέθανε. Τὴν δὲ ὑστεραίαν ὁ νεκρὸς ἤχθη εἰς τὸ «μαυσσωλλεῖον τῶν προγόνων αὐτοῦ» ἐν τῇ περιωνύμῳ μονῇ τῶν Κιστερκίων τοῦ Δαφνίου παρὰ τὴν Ἱερὰν ὁδὸν τῶν ἀρχαίων. Σαρκοφάγος δὲ φέρουσα ἐγγεγλυμένον σταυρὸν, δύο ὄφεις καὶ δύο κρίνους, ἥτις ὑπῆρξεν ἴσως ὁ τάφος αὐτοῦ, εἶνε ὁρατὴ καὶ τὴν σήμερον ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ἐν τῇ παραπλεύρῳ αὐτοῦ αὐλῇ. Συνετάχθη δὲ μαρτυρικὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ τῆς ταφῆς, ὑπογραφὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν Ἐρρίκου, τοῦ ἡγουμένου τοῦ Δαφνίου, τοῦ πρώην πειρατοῦ Καφούρη, ὅστις ἦτο τότε εἰρηνικὸς πολίτης τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἄλλων, ἐπικαλουμένων ἐξ ὀνόματος τῆς χηρευσάσης δουκίσσης, μεινάσης πλέον μόνης ἐν τῷ κόσμῳ ἐν ἡλικίᾳ δεκαπέντε ἐτῶν, τὴν προστασίαν τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῆς, κόμιτος Γουλιέλμου τοῦ Ἀννονικοῦ (de Hainaut).

Ἐπιτύμβιος πλὰξ τοῦ Δαφνίου κατὰ τὸν κ. Millet.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθωσι τέσσαρες μῆνες ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ συζύγου ἐμνηστεύθη ἐν τῇ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Θηβῶν, ἐν ᾗ εἶχον τελεσθῇ πλεῖσται ὅσαι μεγαλοπρεπεῖς ἑορταὶ, τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου ⟨Κάρολον⟩. Ἐν αὐτῇ δὲ συνῆλθον τὸ ὕστατον οἱ εὐγενεῖς ἱππόται τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως παραστῶσιν ὡς μάρτυρες εἰς τὴν ἐσχάτην θυσίαν ἣν ἀπήτησεν ἡ ἀκόρεστος φιλοδοξία τῶν Ἀνδηγαυῶν [1].

---

[1] ***Παχυμέρους*** Τόμ. Β΄ σ. 450, 595. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 136. — *Muntaner* κεφ. CCXXXVII, CCXL, CCLXIV. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7263-9, 8046-55. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α΄ σ. 89. — *St. Genois* Τόμ. Α΄ σ. 215, 338. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α΄ σ. 473. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** La Grèce continentale σ. 131-3. Ἀλλ᾽ ὁ *Millet* (Le monastère de Daphni. Ἐν Παρισίοις 1899 σ. 39) ἐκφράζει δισταγμοὺς περὶ τῆς σαρκοφάγου ὡς τάφου τοῦ Γουίδωνος, ἐπειδὴ τὰ ἐπ᾽ αὐτῆς οἰκόσημα δὲν εἶνε τὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ.

Ὁ Γουίδων Β΄ δὲν εἶχε καταλίπει τέκνα, ἀλλ᾽ εὐτυχῶς ἡ διαδοχὴ τοῦ ἐξαιρέτου αὐτοῦ δουκάτου, οὗ προσωρινὸν διοικητὴν εἶχε διορίσει τὸν ἐπιστήθιον φίλον Βονιφάτιον τὸν Οὐηρωναῖον, δὲν διημφισβητεῖτο σοβαρῶς. Οὔτε ὁ γαλλικὸς κλάδος τοῦ οἴκου τῶν Δελαρὸς, οὔτε ὁ ἀργολικὸς, εἰς ὃν ἀνῆκον οἱ βαρῶνοι τῆς Βελίγοστης καὶ τοῦ Δαμαλᾶ, ἤγειραν ἀξιώσεις περὶ διαδοχῆς αὐτοῦ. Ὁ δὲ σύζυγος τῆς θείας τοῦ Γουίδωνος Αἰκατερίνης, ὁ Κάρολος Λαγονέσσας, στρατοπεδάρχης τῆς Σικελίας καὶ υἱὸς τοῦ ἄλλοτε βαΐλου τῆς Ἀχαΐας, ὅςτις εἶχε θεωρήσει ἑαυτὸν ἐπί τινα ἔτη ὡς κληρονόμον αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Λαγονέσσα Ἰωάννης εἶχον ἀμφότεροι προαποθάνει αὐτοῦ [1]. Κατὰ ταῦτα μόνοι δυνάμενοι νἀξιώσωσι τὴν κληρονομίαν τοῦ Γουίδωνος ἦσαν οἱ δύο πρῶτοι αὐτοῦ ἐξάδελφοι, ἡ δέσποινα τῆς Βηρυτοῦ Ἐσκίβη, θυγάτηρ τῆς θείας αὐτοῦ Ἀλίκης, καὶ ὁ Βάλθερος, υἱὸς τῆς θείας Ἰσαβέλλης καὶ τοῦ πατρυιοῦ Οὔγωνος τοῦ Βριεννίου. Εἶχε δ᾽ ἀπέλθει ὁ Οὔγων Βριέννιος ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀπουλίαν μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν τοῦ προγονοῦ καὶ εἶχε φονευθῆ ἔν τινι μάχῃ τῷ 1296. Κατὰ ταῦτα προήχθη εἰς διάδοχον τοῦ Γουίδωνος ὁ υἱὸς τοῦ Οὔγωνος Βάλθερος, κόμις τοῦ Ἀλητίου (Lecce). Ἀλλ᾽ ἡ δέσποινα τῆς Βηρυτοῦ Ἐσκίβη ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς προηγοῦντο, διότι ἡ μήτηρ αὐτῆς ἦτο πρεσβυτέρα ἀδελφὴ τῆς μητρὸς τοῦ Βαλθέρου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀνδηγαυικοὺς χρόνους ἦτο ὑποτελὲς τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτος, ὁ προεξάρχων τῶν Ἀνδηγαυῶν, καὶ ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος Φίλιππος ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐπικυρίαρχος τῶν Ἀθηνῶν ὑπέβαλον τὸ ζήτημα μεσοῦντος τοῦ 1309 εἰς τὴν ὑψηλὴν κούρτην τῆς Ἀχαΐας, ἧς προήδρευεν ὁ νέος βάΐλος τοῦ Φιλίππου Βερτῖνος Βισκόντης. Ἡ δὲ ὑψηλὴ κούρτη ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Βαλθέρου διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἦτο ἀνὴρ ἰσχυρὸς καὶ γενναῖος, ἐν ᾧ ἡ δέσποινα τῆς Βηρυτοῦ ἦτο οὐ μόνον γυνὴ, ἀλλὰ καὶ χήρα. Ὅτε ἡ Ἐσκίβη ἤκουσε τὴν ἀπόφασιν τῆς κούρτης, ἐγονυπέτησε πρὸ τοῦ βωμοῦ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου ἐν Γλαρέντζῃ, ἐν ᾗ εἶχον συνέλθει οἱ βαρῶνοι, καὶ ἐδεήθη τῆς Θεοτόκου, ὅπως, ἂν οἱ δικασταὶ αὐτῆς καὶ ὁ ἀντίδικος εἶχον πράξει ἀδικίαν, ἀποθάνωσιν ἄνευ κληρονόμων. Ἔπειτα δ᾽ ἐπέστρεψεν οἴκαδε, καὶ ὁ Βαλθέρος Βριέννιος ἀνέλαβε τὴν εἰρηνικὴν κατοχὴν τοῦ δουκάτου τοῦ ἐξαδέλφου, ὅπερ παρέδωκεν εἰς

---

[1] *Riccio* Studii storici sopra 84 Registri Angioini σ. 54.

αὐτὸν Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος, ὅστις εἶχεν ἐπιτροπεύσει αὐτοῦ ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ [1].

Ἦτο δὲ ὁ νέος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν γνήσιος γόνος τοῦ φιλοκινδύνου οἴκου τῶν Βριεννίων καὶ κατὰ τὰ τριάκοντα ἔτη τοῦ βίου εἶχε πολλὰ ἴδει ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ παῖς μὲν ὢν εἶχε πάντως διατρίψει ἱκανὸν χρόνον ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Θηβῶν, ὅτε ὁ πατὴρ ἦτο κηδεμὼν τοῦ Γουίδωνος Β΄. Μόλις δ' ἐνηλικιωθεὶς εἶχεν ὑπάρξει εἷς τῶν «ἱπποτῶν τοῦ θανάτου» [2] τῶν μεταβάντων εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπως βοηθήσωσι τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, καὶ εἶχε πολεμήσει δίκην λέοντος ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ ἐν Γαλαρίᾳ (Gagliaro) τῆς Σικελίας, ὅτε αὐτός τε καὶ οἱ ἑταῖροι εἶχον πέσει προδοτικῶς εἰς ἐνέδραν. Καθ' ἃ δὲ ὁ ἐπικυρίαρχος αὐτοῦ Φίλιππος ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος, εἶχεν ὑπάρξει δεσμώτης τοῦ Ἀραγωνίου, ἀλλ' ἡ εἱρκτὴ δὲν εἶχεν ἐκφοβήσει αὐτὸν, οὐδ' ἡ ἧττα τὸν εἶχε διδάξει τὴν ἀφροσύνην νὰ περιφρονῇ τὸν πεζικὸν στρατὸν τῆς Ἱσπανίας. Διὸ ἡ διαδοχὴ τοῦ δουκάτου ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου, ἀλλ' ἰσχυρογνώμονος στρατιώτου ἀντὶ νὰ συντηρήσῃ κατέστρεψε «τὴν εὐφροσύνην τῶν Λατίνων» [3] ἐν ταῖς φραγκοκρατουμέναις Ἀθήναις. Ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὸ παράβολον θάρρος τοῦ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἥκιστα πολιτικοῦ τούτου ἡγεμόνος. Οἱ ἰδόντες τὴν ἱπποτικὴν μορφὴν τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀναβιβασθεῖσαν ἐπὶ σκηνῆς ἐν τῷ μεγαλοπρεπῶς διδαχθέντι δράματι τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ «Ἡ δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν«, ὅπερ πλήν τινων προδήλων ἀναχρονισμῶν παρέσχεν ἡμῖν ζωηρὰν εἰκόνα τῆς λαμπρᾶς φραγκικῆς αὐλῆς τῶν Θηβῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς, δύναται νὰ αἰσθανθῶσι τελείως συμπάθειαν καὶ οἶκτον πρὸς στάδιον εὐοιωνότατον θυσιασθὲν ἀλογίστως.

Ἐν τούτοις δ' οἱ Καταλώνιοι κατέβαινον πλησιέστερον πρὸς τὰ σύνορα τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ θέσις τῆς ἑταιρείας ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Κασσανδρείας εἶχεν ἀποβῆ ὁσημέραι μᾶλλον ἐπισφαλής· διαμένοντες δ' ἐν Μακεδονίᾳ ἠπειλοῦντο ὑπὸ λιμοκτονίας καὶ τῆς κοινῆς ἐπιθέσεως ἁπάντων τῶν περιοίκων λαῶν ἡνωμένων. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀποκόψει τὴν εἰς τὴν Θρᾴκην ὑποχώρησιν

---

[1] Libro de los fechos σ. 118-9.

[2] [Les Chevaliers de la mort τριακόσιοι ἱππόται οἱ ἐν ἔτει 1299 ὀμόσαντες νὰ νικήσωσι τὸν Blasco d'Alagona].

[3] [Le delizie de' Latini κατὰ τὸν Βενετὸν χρονογράφον *Villani*].

αὐτῶν κτίσας μακρὸν τεῖχος κατὰ μῆκος τοῦ στενοῦ τῆς Χριστοπόλεως, ἐν ᾧ ἀφ᾿ ἑτέρου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατηγοῦ Χανδρηνοῦ, ἂν πιστεύσωμεν τὰ ἐγκώμια τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ, τοῦ ῥήτορος Θεοδούλου, εἶχον εὕρει πολέμιον ἰσάξιον τῆς ὁρμῆς αὐτῶν, ὅστις καὶ ἐστενοχώρησεν αὐτοὺς δεινῶς ἐν τῷ κατὰ τὴν Θρᾳκικὴν χερσόνησον σταθμῷ αὐτῶν. Διὸ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τολμηρὰν εἰσβολὴν εἰς τὴν εὔφορον Θεσσαλίαν ἢ νὰ εὕρωσιν ἐγκατοίκησιν ἔν τινι τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν πρὸς νότον αὐτῆς. Συνέκειτο δὲ τότε ἡ ἑταιρεία ἐξ ὀκτακισχιλίων τοὐλάχιστον ἀνδρῶν, ὧν περὶ τοὺς πεντακισχιλίους ἦσαν Καταλώνιοι, οἱ δὲ λοιποὶ Τοῦρκοι, ὧν χίλιοι καὶ ἑκατὸν εἶχον μεταστῇ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Κατὰ δὲ τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας μέρος τῶν Τούρκων ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς [1], οἱ δὲ λοιποὶ, παραχειμάσαντες εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, διῆλθον διὰ τῆς ἐρασμίας κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, δι᾿ ἧς πλεῖσται ὅσαι διώδευσαν κατὰ διαφόρους χρόνους στρατιαὶ, καὶ τὸ ἔαρ τοῦ 1309 προήλασαν εἰς τὴν μεγάλην θεσσαλικὴν πεδιάδα. Ὁ σιτοβολὼν δ᾿ ἐκεῖνος τῆς Ἑλλάδος εὑρέθη ἀνοικτὸς πρὸ αὐτῶν, ἐπειδὴ ὁ κύριος αὐτῆς, ὁ σεβαστοκράτωρ τῶν Νέων Πατρῶν Ἰωάννης Β΄, ὅστις εἶχε χειραφετηθῆ ἀπὸ τοῦ Ἀθηναίου κηδεμόνος διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Γουίδωνος Β΄, ἦτο νεαρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ ἀσθενικός· φοβούμενος δ᾿ ἁρπαγὴν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ παρά τινος τῶν φεουδαλικῶν βαρώνων τῆς Θεσσαλίας, εἶχε νεωστὶ νυμφευθῆ ἢ τοὐλάχιστον μνηστευθῆ τὴν Εἰρήνην, νόθον θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου [2]. Ἀλλ᾿ ἐπειδὴ δὲν εἶχε κληρονόμον, ὁ θάνατος αὐτοῦ, τοῦ τελευταίου ἀπογόνου τοῦ ἰδίου οἴκου, ἐφαίνετο μέλλων νὰ ἔχῃ ὡς ἐπακόλουθον τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας ἢ τὴν ἀναρχίαν ἐν αὐτῇ.

---

[1] [***Δανιὴλ ἀρχιεπισκόπου Σερβίας*** Zivoti Kraljevai archiepiskopa srpskih σ. 354-5]. — Ὁ ***Νικηφόρος Γρηγορᾶς*** (Τόμ. Α΄ σ. 248) λέγει, ὅτι ἅπαντες οἱ Τοῦρκοι ἐγκατέλιπον τοὺς Καταλωνίους· ἀλλ᾿ ὁ *Muntaner*, τὸ Ἀραγωνικὸν Χρονικὸν καὶ ὁ ***Θεόδουλος*** (Τόμ. Β΄ σ. 201) μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι συμμετέσχον τῆς παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχης.

[2] Ὁ ***Νικηφόρος Γρηγορᾶς*** ἐν ἑνὶ μὲν χωρίῳ (Τόμ. Α΄ σ. 249) λέγει περὶ τοῦ Ἰωάννου *γυναῖκα μὲν γὰρ οὗτος ἠγάγετο ἑαυτῷ πρὸ βραχέος Εἰρήνην*, ἀλλαχοῦ δὲ (σ. 278) *ἄγεται ἑαυτῷ γυναῖκα Εἰρήνην . . . ἀλλὰ τρεῖς μόνους αὐτῇ συνοικήσας ἐνιαυτοὺς ἄπαις ἀπολείπει τὸν βίον.* ⟨Ἀλλ᾿ ἐξ οὐδετέρου τῶν χωρίων τούτων δικαιολογεῖται ἡ ἐν τῷ κειμένῳ διστακτικὴ προσθήκη τοῦ συγγραφέως *ἢ τοὐλάχιστον μνηστευθῇ*⟩.

Τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους κατανάλωσαν οἱ Καταλώνιοι δῃοῦντες τὴν Θεσσαλίαν, ἕως οἱ κάτοικοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅςτις οὐ μόνον διέταξε τὸν φοβερὸν Χανδρηνὸν νὰ καταδιώξῃ τοὺς Καταλωνίους, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσε τὸν λαὸν τοῦ Λοιδωρικίου καὶ τοῦ Γαλαξειδίου, πόλεων συμπεριλαμβανομένων, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, εἰς τὴν θεσσαλικὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀγγέλων, νὰ

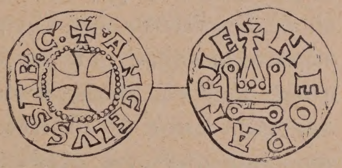

Ἡ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν.

συμπράξωσι μετ᾽ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἀραγωνίων, ⟨ὡς καλεῖ αὐτοὺς τὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου, λέγον *Ταραγωνάτους*⟩. Ἀλλὰ διχόνοιαι παρεκώλυσαν τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Ἑλλήνων μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Χανδρηνοῦ, ὅςτις παρέσχεν εἰς τὰς δυνάμεις αὐτῶν τὴν ἀπαιτουμένην ἑνότητα· οὕτω δ᾽ ἐν δύο μάχαις, ὧν μετέσχον ἐπιφανῶς οἱ χαλύβδινοι Γαλαξειδιῶται, ἡττήθησαν οἱ Καταλώνιοι, μεγάλας ὑπο-

στάντες ἀπωλείας [1]. Εὐχαρίστως δὲ τότε ἡ καταλωνικὴ ἑταιρεία εἰρήνευσε μετὰ τῶν Θεσσαλῶν. Καὶ ὁ μὲν Χανδρηνὸς, ἐπιτελέσας τὸ ἔργον αὐτοῦ, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, οἱ δὲ Καταλώνιοι ἀρχηγοὶ ἐδέχθησαν τὰ δῶρα καὶ τὰς προτάσεις τῶν Θεσσαλῶν ἀρχόντων, προτεινάντων νὰ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς ὁδηγοὺς, ὅπως ἀγάγωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν «χώραν χλιδῶσαν καὶ εὔφορον, πεπροικισμένην διὰ πολλῶν χαρίτων καὶ ἀρίστην πασῶν τῶν χωρῶν πρὸς ἐνοίκησιν». Ἐφ᾽ ᾧ τὸ ἔαρ τοῦ 1310 διῆλθον τὸ στενὸν τῆς Φούρκας, οὐ μικρὰ δεινὰ ὑφιστάμενοι παρὰ τῶν νομάδων Βλάχων τῶν συχναζόντων εἰς τὴν δυςπρόσιτον ἐκείνην χώραν, καὶ κατέβησαν εἰς τὴν Λαμίαν.

Στρατιώτης δραστήριος, οἷος ὁ νέος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, οὗ τὸ ὄνομα ἦτο πεφημισμένον ἐν τοῖς βασιλείοις τῆς Ἑσπερίας, δυςκόλως προσεδοκᾶτο, ὅτι ἤθελε συναινέσει εἰς τὴν ἐγκατάστασιν βυζαντιακῆς προστασίας ἐπὶ τῶν κτήσεων τοῦ ὑπὸ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ κηδεμονευομένου σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Β΄. Ἐκ δὲ τῆς βραχείας διηγήσεως τοῦ Μουντάνερ φαίνεται, ὅτι κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἶχε συνομολογηθῆ οἱονεὶ τριπλῆ τις συμμαχία μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τῆς Ἄρτης ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς παρεμποδίσεως τῆς ὑπὸ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν προσαρτήσεως τῆς ἐπιθανάτου ἀρχῆς τῶν Ἀγγέλων. Ἐναντίον δὲ τῶν συμμάχων ὁ δοὺξ Βάλθερος ἐσκέφθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ ὤνια ὅπλα τῶν περιπλανωμένων Καταλωνίων. Καὶ ἤδη μὲν ὁ ἀποθανὼν δοὺξ εἶχε διαπραγματευθῆ μετ᾽ αὐτῶν, ὅτε εὑρίσκοντο ἀκόμη ἐν Κασσανδρείᾳ· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ἐτύγχανε πρὸς τούτοις καὶ ἰδίας δημοτικότητος παρ᾽ αὐτοῖς, τοῦτο μὲν ἅτε ἑλκύσας τὴν εὐλάβειαν αὐτῶν, ὅτε κατὰ τὸν σικελικὸν πόλεμον ἠγωνίσθη κατ᾽ αὐτῶν, τοῦτο δὲ ἅτε λαλῶν τὴν καταλωνικὴν γλῶσσαν, ἣν εἶχεν ἐκμάθει, ὅτε ἦτο παιδίον, διαρ-

Νόμισμα Ἰωάννου Β΄ σεβαστοκράτορος Θεσσαλίας.

[1] Οὐδένα λόγον βλέπω πρὸς διαμφισβήτησιν τῆς σαφοῦς μαρτυρίας τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου (σ. 205), ἐπειδὴ αὕτη ἀκριβῶς ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐκθέσεως τοῦ Θεοδούλου. Καθ᾽ ἃ δὲ ἀποδεικνύει ὁ **Σάθας** (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 225), ὁ Ἀνδρέας ἢ Ἀνδρῖκος τοῦ Χρονικοῦ εἶνε ὁ Χανδρηνός.

κούσης τῆς καθείρξεως αὐτοῦ καθ᾽ ὃν χρόνον ὡμήρευεν ἀντὶ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Αὐγούστης πλησίον τῶν Συρακουσῶν. Διὰ δὲ τῆς προθύμου μεσιτείας τοῦ Ῥογήρου Δελὼρ, ἱππότου ἐκ Ῥουσκελλόνου (Roussillon), εὑρισκομένου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ, ὁ Βριέννιος ἐμίσθωσε τοὺς Καταλωνίους ἐπὶ ἓξ μῆνας ἀντὶ τῆς ἁδρᾶς ἀντιμισθίας τεσσάρων οὐγκιῶν, ἀντιστοιχουσῶν περίπου πρὸς διακοσίας τεσσαράκοντα ὀκτὼ δραχμὰς, δι᾽ ἕκαστον πάνοπλον ἱππέα, δύο οὐγκιῶν, ἤτοι περίπου ἑκατὸν εἴκοσι τεσσάρων δραχμῶν, δι᾽ ἕκαστον ψιλὸν ἱππέα, καὶ μιᾶς οὐγκίας, ἤτοι ἑξήκοντα δύο δραχμῶν, δι᾽ ἕκαστον πεζὸν, ἤτοι ἀντὶ τῶν αὐτῶν μεγάλων μισθῶν, οὓς εἶχε συμφωνήσει πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν ὁ Ῥογῆρος Δεφλὸρ μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου. Ἅμα δὲ τῇ μετ᾽ αὐτῶν συναντήσει, γενομένῃ πιθανῶς ἐν Λαμίᾳ [1], προκατέβαλεν εἰς αὐτοὺς μισθὸν δύο μηνῶν. Οἱ δὲ Καταλώνιοι δὲν ἤργησαν νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν ἀντισηκώματα τῶν χορηγηθέντων εἰς αὐτοὺς χρημάτων. Καὶ δὴ, ἐπιστρέψαντες διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, δι᾽ ἧς εἶχον καταβῇ, κατέλαβον τὸν Δομοκόν. Κατὰ δὲ τὸ τέλος ἑξαμήνου στρατείας εἶχον κυριεύσει χάριν τοῦ μισθωτοῦ αὐτῶν τριάκοντα κάστρα καὶ ὑπερέκεινα, καὶ εἶχον δῃώσει καὶ πάλιν τὴν εὔφορον πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας οὕτω τελεσφόρως, ὥστε ἡ ἐξ αὐτῆς ἐξαγωγὴ σίτου καὶ ἄλλων προϊόντων ἠλαττώθη μετὰ ταύτην τὴν ἐπιδρομήν. Οἱ τρεῖς ἀντίπαλοι τοῦ Βριεννίου ἔστερξαν νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην μετ᾽ αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς παρ᾽ αὐτοῦ ἐπιβληθεῖσιν ὅροις. Τὸ δὲ ἄγγελμα τοῦ θριάμβου αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς τὴν παπικὴν αὐλὴν ἐν Αὐενιῶνι, ὁπόθεν ὁ πάπας Κλήμης ἔγραψε διατάσσων, ὅπως αἱ ἐξ Ἀθηνῶν πρόσοδοι τοῦ διαλυθέντος τάγματος τῶν Ναϊτῶν δανεισθῶσιν εἰς τοὺς «πιστοὺς ἐκείνους προμάχους» τῆς ἀληθοῦς ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν «σχισματικῶν Ἑλλήνων» [2].

Μεταχειρισθεὶς δὲ τὴν ἑταιρείαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ ὁ δοὺξ ἐπεθύμει πλέον νὰπαλλαγῇ αὐτῆς, καθ᾽ ἃ ἅπαντες οἱ

---

[1] Ἐξ ἐγγράφου μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ *Lunzi* (Della condizione politica delle isole Ionie σ. 125) γινώσκομεν, ὅτι ὁ Βάλθερος εὑρίσκετο πρὸ τῆς la Gyzona (=Gytona, φραγκικὸν ὄνομα τοῦ Ζητουνίου, ἤτοι τῆς Λαμίας) τῇ 6 Ἰουνίου 1310, ἡ δὲ Λαμία ἦτο πράγματι ὁ καταλληλότατος τόπος πρὸς συνάντησιν τῶν Καταλωνίων, ἅτε τῆς πόλεως εὑρισκομένης κατὰ τὸ πέρας τῶν ἐκ τῆς Θεσσαλίας στενῶν.

[2] *Sanudo* Secreta Fidelium Crucis ἐκδ. *Bongars* Τόμ. Β΄ σ. 68. — Regestum Clementis V Τόμ. Ε΄ σ. 235.

πρὸ αὐτοῦ μισθώσαντες αὐτήν. Ἐκλέξας δ' ἐκ τῶν τάξεων τῶν Καταλωνίων διακοσίους τῶν ἀρίστων ἱππέων καὶ τριακοσίους πεζοὺς στρατιώτας καὶ δοὺς εἰς αὐτοὺς μισθὸν καὶ χώρας, ἐν αἷς νὰ ἐγκατασταθῶσιν, εἶπεν ἔπειτα αἰφνιδίως εἰς τοὺς λοιποὺς νἀπέλθωσιν, ἀφ' οὗ πρῶτον παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὰ κάστρα τὰ χάριν αὐτοῦ κυριευθέντα ὑπ' αὐτῶν καὶ τὰ ληφθέντα λάφυρα. Ἐκεῖνοι δὲ ἠρνήθησαν μὲν νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, καὶ ὑπέμνησαν αὐτὸν, ὅτι ἐχρεώστει εἰς αὐτοὺς μισθὸν τεσσάρων μηνῶν, ἀλλὰ προέτειναν νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν ὡς κύριον τῶν κυριευθέντων κάστρων, ἂν ἤθελεν ἐπιτρέψει εἰς αὐτοὺς νὰ παραμείνωσιν ἐν τῇ χώρᾳ, ἐπειδὴ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἠδύναντο νὰ μεταβῶσιν [1]. Ὁ δὲ Βάλθερος ἀπεκρίθη ἀγερώχως, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς βίας, καὶ προέβη διαρκοῦντος τοῦ φθινοπώρου καὶ τοῦ χειμῶνος εἰς παρασκευὰς πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀπειλῆς ταύτης. Ἄγγελοι αὐτοῦ μετέβησαν εἰς πάσας τὰς φραγκικὰς χώρας, ὅπως ζητήσωσι βοήθειαν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ· ἅπαντες δ' οἱ μεγάλοι τιμαριοῦχοι τῆς Ἑλλάδος ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ. Καὶ δὴ ἦλθεν ὁ Ἀλβέρτος Παλλαβιτσίνης, μαρκίων τῆς Βοδονίτζης καὶ ἑκτημόριος τῆς Εὐβοίας ὡς ἐκ τοῦ γάμου μετά τινος τῶν κληρονόμων τῶν Δαλλεκάρτσερη, ὁ αὐθέντης τῶν Σαλώνων Θωμᾶς Γ΄, ὁ πιστὸς ὑποτελὴς τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις ἐπ' ἐσχάτων εἶχε γείνει πρωτοστράτωρ τῆς Ἀχαΐας, Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος, ὁ ἰσχυρὸς βαρῶνος ἐν Εὐβοίᾳ, ὅστις τὰ πάντα ἐχρεώστει εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ προκατόχου τοῦ Βαλθέρου, καὶ δύο ἄλλοι ἐν Εὐβοίᾳ δυνάσται, ὁ Γεώργιος Γκίζης, κύριος μιᾶς τῶν τριῶν βαρωνειῶν τῆς νήσου ταύτης καὶ δυνάστης τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου, ὅστις εἶχε ζωγρηθῇ ὑπὸ τοῦ Ῥογήρου de Lluria πρὸ εἴκοσι περίπου ἐτῶν, καὶ ὁ Ἰωάννης de Maisy, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν φύλαξιν τοῦ βασιλόπαιδος Φερδινάνδου. Οἱ δὲ φίλοι Ἀνδηγαυοὶ, ὑπὲρ ὧν ὁ Βάλθερος εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐν Σικελίᾳ, προθύμως ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ἐν τῷ Μορέᾳ ὑποτελεῖς καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως ὑπηκόους νὰ σπεύσωσιν ὑπὸ τὰς ἀθηναϊκὰς σημαίας· καὶ ὁ δοὺξ δὲ τῆς Νάξου φαίνεται ὅτι ἔστειλε βοήθειαν ἐκ τῆς νήσου [2]. Οὐδέποτε δὲ στρατιὰ οὕτως ἀξιόμαχος εἶχε

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 7282-92. — Libro de los fechos σ. 117 (ὅπου ὁ Βάλθερος συγχέεται πρὸς τὸν Γουίδωνα Β΄), 119, 120.

[2] Libro de los fechos σ. 120, δι' οὗ χωρίου ἐπιβεβαιοῦται ἡ γνώμη τοῦ *Sauger* Histoire nouvelle des anciens Ducs de l'Archipel. Ἐκδ. 1699 σ. 130. Ἑλλ. μεταφρ. ***Π. Καράλη***. Ἐν Ἑρμουπόλει. 1878 σ. 87.

ταχθῆ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὸν Βυζαντῖνον συγγραφέα ⟨Νικηφόρον Γρηγορᾶν⟩ τὴν στρατιὰν τοῦ Βαλθέρου συνεκρότουν ἓξ χιλιάδες τετρακόσιοι ἱππεῖς, πεζοὶ δ' ὑπὲρ τοὺς ὀκτακισχιλίους [1], κατὰ δὲ τὸν Καταλώνιον Μουντάνερ αὕτη συνίστατο ἐξ ἑπτακοσίων Φράγκων ἱπποτῶν καὶ εἰκοσιτεσσάρων χιλιάδων πεζῶν ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ δουκάτου· τὸ δὲ ἀραγωνικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως ὑπολογίζει τὰς ἀθροισθείσας δυνάμεις τοῦ δουκὸς εἰς δισχιλίους ἱππεῖς καὶ τετρακισχιλίους πεζούς. Μετὰ τῆς τοιαύτης

Τὸ κάστρον τῆς Βοδονίτζης κατὰ τὸν Buchon.

δὲ στρατιᾶς ὁ ὑπεροπτικὸς δοὺξ ἤλπιζεν, ὅτι οὐ μόνον ἤθελεν ἐκμηδενίσει τοὺς Καταλωνίους δι' ἑνὸς πλήγματος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἤθελεν ἐπεκτείνει τὰ σύνορα αὐτοῦ μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἑταιρείαν τῶν Καταλωνίων, συνισταμένην νῦν ἐκ τρισχιλίων πεντακοσίων ἱππέων καὶ τετρακισχιλίων πεζῶν, συμπεριλαμβανομένων πολλῶν τῶν αἰχμαλώτων, καταγραφέντων εἰς τὰς τάξεις αὐτῶν διὰ τὴν περὶ τὸ τοξεύειν δεινότητα, εἶχον δυσελπίστως. Καὶ ἂν μὲν ὑπεχώρουν, ἤθελον ἐκτεθῆ εἰς νέαν ἐπίθεσιν τοῦ νικηφόρου Χανδρηνοῦ, συμμάχους δὲ δὲν εἶχον, ἐπειδὴ ἡ Βενετία εἶχεν ἀπαντήσει λοξῶς εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν προτάσεις τὰς

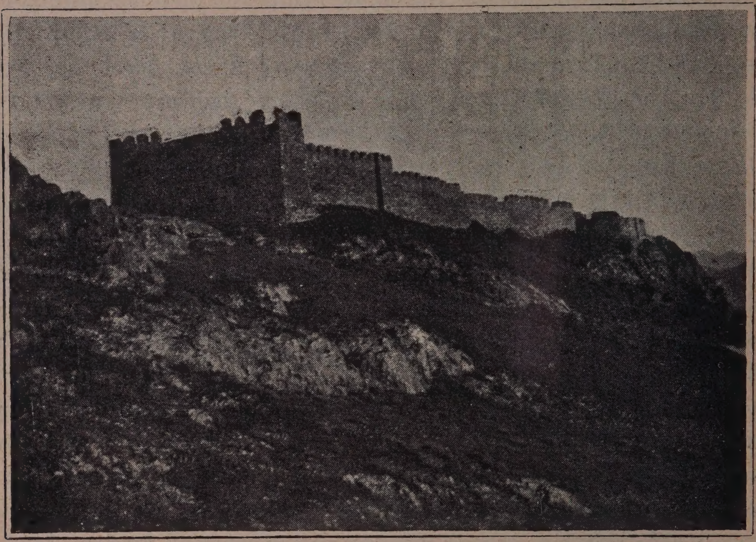
[1] ⟨***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 252 κ. ἑ.⟩.

ὑποβληθείσας πρὸς τὸν ἐν Χαλκίδι Βενετὸν βαΐλον καὶ εἶχε πρὸ μικροῦ ἀνανεώσει ἐπὶ εἰκοσαετίαν τὰς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος σπονδάς, ἐν αἷς περιελαμβάνετο καὶ ἴδιος ὅρος, καθ' ὃν οὐδεὶς Βενετὸς ὑπήκοος ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν κτημάτων αὐτοῦ ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπισκεφθῇ οἱονδήποτε τόπον ὅπου ἐτύγχανεν οὖσα ἡ καταλωνικὴ ἑταιρεία [1]. Διὰ ταῦτα οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο εἰς τοὺς Καταλωνίους πλὴν τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ ἐνδόξου θανάτου ἢ πολὺ μᾶλλον ἐνδόξου νίκης. Πεπειραμένοι δὲ ὄντες μαχηταὶ ἐξέλεξαν καλῶς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Καὶ δή, ἐλθόντος τοῦ ἔαρος, διέβησαν τὸν βοιωτικὸν Κηφισόν, καὶ ἐστρατοπέδευσαν οὐ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ βραδυκινήτου τούτου ποταμοῦ, ὑπορρέοντος ὑπὸ τὰς λύγους. Ἔπειτα δὲ προεχώρησαν, ὅπως παρασκευάσωσι τὸ ἔδαφος, ὅπερ ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ τὸ θέατρον τοῦ τελικοῦ αὐτῶν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος. Φαίνεται δὲ αὐτὴ ἡ φύσις προορίζουσα τὴν βοιωτικὴν πεδιάδα ὡς πεδίον μάχης. Ὀλίγα μίλια μακρὰν τοῦ χώρου, ὅπου εἶχον στρατοπεδεύσει οἱ Καταλώνιοι, Φίλιππος ὁ Μακεδὼν πρὸ δεκαὲξ αἰώνων καὶ ὑπερέκεινα εἶχε νικήσει ἐν Χαιρωνείᾳ· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις τοῦ Σύλλα ἡ αὐτὴ πεδιὰς εἶχε τρὶς ἀκούσει τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων δεσποτῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν στρατιῶν τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθραδάτου. Τώρα δὲ μετὰ παρέλευσιν χιλίων τετρακοσίων ἐτῶν ἐπέπρωτο ἡ αὐτὴ πεδιὰς νὰ ὑπάρξῃ ἡ κονίστρα, ἐν ᾗ ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' οἱ πανοῦργοι Καταλώνιοι δὲν ἐστήριζον τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τὰς τέχνας ἐκείνας, δι' ὧν εἶχον κατατροπώσει Ἕλληνας καὶ Ἀσιανοὺς οἱ στρατιῶται τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ῥώμης. Ἐγίνωσκον, ὅτι ἔμελλον νὰ ἔχωσιν ἀντιμετώπους τοὺς μάλιστα πεφημισμένους τῶν συγχρόνων ἱππέων, ἱππότας οἵτινες εἶχον ἀναδείξει τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀχαΐας περιλάλητον ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἀνατολήν, ἀπογόνους τῶν ὑψηλῶν ἐκείνων καὶ πανόπλων ἱππέων, πρὸ τῶν ὁποίων ἕνα αἰῶνα πρότερον εἶχε φύγει ὁ Σγουρὸς ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν. Τὸ δ' ἑλῶδες ἔδαφος τῆς Κωπαΐδος παρεῖχεν ἐξαίρετον ἄμυναν ἐναντίον ἱππικῆς ἐπελάσεως, καὶ οἱ Καταλώνιοι τὸ φυσικὸν τοῦτο προτέρημα κατέστησαν ἔτι μᾶλλον τελεσφόρον, διαυλακώσαντες τὸ κατέναντι αὐτῶν ἔδαφος, ὀρύξαντες περὶ αὐτὸ τάφρον καὶ ἔπειτ' ἀρδεύσαντες τὴν ὅλην ἐπιφάνειαν διὰ διωρύγων ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ. Ἡ δὲ νοτὶς ὑπεβοήθησε τὴν βλάστησιν, καὶ κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου, ὅτε ἡ στρα-

[1] *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α' σ. 82-5.

τιὰ τῶν Φράγκων ἀντεμετώπισε τοὺς Καταλωνίους, τὸ τέλμα ἐκαλύφθη δι᾿ εὐρείας σκέπης χλόης.

Τὴν Τετάρτην, 10 Μαρτίου 1311, ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν συνήθροισε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐν Λαμίᾳ, ὅπου, οἱονεὶ προβλέπων τὸν προσεγγίζοντα θάνατον, συνέταξεν ἐπισήμως τὴν διαθήκην αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου, εἰς οὗ τὴν σύνταξιν παρέστησαν μάρτυρες ὁ Gilles de la Planche, βάϊλος τῆς Ἀχαΐας, καὶ οἱ δύο μεγάλοι βαρῶνοι τῆς Εὐβοίας, ὁ συγγενὴς τοῦ δουκὸς Ἰωάννης de Maisy καὶ Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος, ἐλαμβάνετο μὲν φροντὶς περὶ

Τὸ κάστρον τῆς Λαμίας κατὰ φωτογραφίαν τῆς Δ^{ος} Gray.

πασῶν τῶν ἐκκρεμῶν ἀξιώσεων τῆς χήρας τοῦ προκατόχου Γουίδωνος τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς κτήσεις αὐτοῦ, ἐκληροδοτεῖτο δὲ ποσὸν διακοσίων ὑπερπύρων, ἀντιστοιχούντων περίπου πρὸς δισχιλίας τριακοσίας δραχμάς, εἰς ἑκατέραν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Θεοτόκου ἐν Ἀθήναις, Θήβαις καὶ Χαλκίδι, εἰς τὰς μεγάλας ἐκκλησίας τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου καὶ εἰς τὴν ἐν Διαυλείᾳ, ἴσον ποσὸν εἰς τοὺς Μινωρίτας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν καὶ εἰς τοὺς Δομινικανοὺς (Frêres prêcheurs) τῶν Θηβῶν καὶ τὸ ἥμισυ εἰς τὴν ἐν Λεβαδείᾳ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ εἰς τὴν ἐν Βοδονίτζῃ. Ἀνέθηκε δὲ ὁ δοὺξ διὰ τῆς αὐτῆς διαθήκης εἰς τὴν σύζυγον Ἰωάνναν

τὴν Καστελλιονικὴν τὴν κηδεμονίαν τῶν δύο τέκνων, τοῦ Βαλθέρου καὶ τῆς Ἰσαβέλλης, καὶ ὑπεχρέωσε μὲν αὐτὴν νὰ κτίσῃ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Λεονάρδου ἐν τῇ πατρίῳ κομιτείᾳ τοῦ Ἀλητίου ἐν Ἰταλίᾳ χάριν ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς ἑαυτοῦ καὶ τῶν γονέων, ἀλλ' ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ταφῇ πλησίον τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Δαφνίου, εἰς ἣν κατέλιπε γαίας ἑκατὸν

Ἡ εἱρκτὴ καὶ ἡ πύλη τοῦ κάστρου τῆς Βοδονίτζης κατὰ φωτογραφίαν τῆς Δ^ος^ Gray.

ὑπερπύρων ἢ χίλια ὑπέρπυρα μετρητὰ χάριν ἐνιαυσίου αὐτοῦ μνημοσύνου. Εἰς δὲ τὴν σύζυγον, τὸν ἐπίσκοπον Διαυλείας καὶ ἄλλους τινὰς ἀνετέθη ἡ ἐκτέλεσις τῶν τελευταίων αὐτοῦ τούτων θελήσεων [1]. Διαθεὶς δὲ οὕτω τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐξώρμησεν ὁ Βάλθερος, ὅπως ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν πολεμίων.

Τραπεὶς δ' ὁ Βάλθερος τὴν ὁδὸν, ἥτις καὶ σήμερον ἄγει ἀπὸ τῆς Λαμίας εἰς τὴν Λεβάδειαν διὰ τοῦ Δαδίου, ἔστη μετὰ τὴν διάβασιν

[1] *D'Arbois de Jubainville* Voyage paléographique dans le département de l'Aube σ. 332-40.

τῆς Χαιρωνείας ἐν τῇ θέσει, ὅπου ἐκτρέπεται ἡ σημερινὴ ὁδὸς πρὸς τὴν Σκριποῦ, ἤτοι τὸν ἀρχαῖον Ὀρχομενόν. Πιθανῶς δ᾿ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ καλουμένου Θουρίου, ὃν ἐπιστέφει ἔτι καὶ τὴν σήμερον πύργος μεσαιωνικὸς, ἔστησε τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην 15 Μαρτίου τὸ στρατήγιον αὑτοῦ, ὅπως ἐπισκοπήσῃ τὸ πεδίον. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ ἡ μάχη, οἱ πεντακόσιοι ἐκεῖνοι Καταλώνιοι, οὓς προκρίνας εἶχεν ἀποχωρίσει τῶν λοιπῶν καὶ κρατήσει παρ᾿ ἑαυτῷ, ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν ἀνεκοίνωσαν, ὅτι προετίμων νὰ συναποθάνωσι μετὰ τῶν ὁμοφύλων ἢ νἀγωνισθῶσιν ἐναντίον αὐτῶν. Ὁ δὲ δοὺξ εἶπεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἔχουσι τὴν ἄδειαν νἀποθάνωσι μετὰ τῶν ἄλλων· ἐφ᾿ ᾧ ἀπεχώρησαν καὶ προσέθηκαν εὐπρόσδεκτον καὶ πεπειραμένην ἐπικουρίαν εἰς τὰς δυνάμεις τῶν πολεμίων. Ὅτε δὲ οὗτοι ἀπῆλθον, ὁ Βάλθερος, ἀνυπομονῶν νὰ συγκρουσθῇ, ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν διακοσίων Γάλλων ἱπποτῶν φερόντων χρυσοῦς πτερνιστῆρας καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιχωρίων ἱπποτῶν ὡς καὶ τοῦ πεζικοῦ, καὶ ἐξώρμησε μετὰ βοῆς διὰ τοῦ πεδίου πρὸς τὴν ποώδη ἔκτασιν, ἧς ὄπισθεν ἵσταντο οἱ Καταλώνιοι. Σπανίως δέ ποτε εἶχεν ἴδει ἡ φραγκοκρατουμένη Ἑλλὰς θέαμα μεγαλοπρεπέστερον τοῦ τοῦ ἀρηιφίλου δουκὸς καὶ τῶν πανόπλων αὐτοῦ μαχητῶν, τοῦ ἄνθους τῶν Ἑσπερίων ἱπποτῶν, φερόντων κυματίζουσαν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν τὴν λεοντοφόρον σημαίαν τοῦ Βριεννίου. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ οἱ ἵπποι φθάσωσιν εἰς τὸ μέσον τοῦ πεδίου, ἐβυθίσθησαν ἅπαντες ἀνυπόπτως εἰς τὸ ἕλος. Ἕνεκα δὲ τοῦ βαρέος φορτίου καὶ τῆς ὁρμῆς τῆς ἐπελάσεως οἱ πόδες τῶν ἵππων ἐνέπεσον βαθέως εἰς τὸ ἐνδίδον τέλμα· τὴν δὲ καταθορύβησιν αὐτῶν ἐπηύξανον αἱ κραυγαὶ τῶν Καταλωνίων *Ἀραγωνία, Ἀραγωνία*. Καί τινες μὲν αὐτῶν συνεκυλίοντο μετὰ τῶν πανόπλων ἱππέων κατὰ τοῦ πηλοῦ, ἄλλοι δὲ, περιπλακέντες στερρῶς ἐν τῷ τέλματι, ἵσταντο ἀτρεμεῖς δίκην ἀνδριάντων ἵππων, μὴ δυνάμενοι νὰ κινηθῶσι[1]. Καὶ οἱ μὲν Καταλώνιοι κατεπόνουν τοὺς ἱππεῖς διὰ χαλάζης βελῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι, οἵτινες μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας εἶχον μείνει ἀμέτοχοι τοῦ ἀγῶνος ἐκ φόβου μὴ οἱ Καταλώνιοι καὶ οἱ Φράγκοι ἑνούμενοι ἐπιτεθῶσι κατ᾿ αὐτῶν, ἰδόντες, ὅτι ἡ μάχη δὲν ἦτο προσποιητὴ, ὥρμησαν πρὸς τὰ πρόσω καὶ συνεπλήρωσαν τὸ θανάσιμον ἔργον. Ἀλλ᾿ οἱ

---

[1] Πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ συγγραφέως παράβαλε τὸ τοῦ ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 253 *οἱ μὲν ἅμα τοῖς ἱππεῦσιν ἐκυλίοντο κατὰ τοῦ πηλοῦ, οἱ δὲ τοὺς ἱππέας ἀποβαλόντες πλημμελῶς ἐφέροντο κατὰ τοῦ πεδίου, τοὺς πόδας συγκαταχώσαντες ἐφ᾿ ἑνὸς ἵσταντο, καθάπερ ἀνδριάντας τοὺς ἐπιβάτας ἀνέχοντες.*

Φράγκοι παρὰ τὴν ἄπελπιν αὐτῶν θέσιν ἐξηκολούθουν μαχόμενοι γενναίως, καὶ ἡ πάλη ὑπῆρξε κρατερὰ μέχρι τέλους. Οὕτω δὲ μέγας ὑπῆρξεν ὁ φόνος, ὥστε, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Καταλώνιον χρονογράφον, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐφονεύθησαν εἰκοσακισχίλιοι πεζοὶ καὶ ὑπερέκεινα ὡς καὶ ἅπαντες οἱ ἑπτακόσιοι Φράγκοι ἱππόται πλὴν δύο. Οἱ δ᾽ ἐπιζήσαντες ὑπῆρξαν Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος, ὅστις εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε ἀγαθὸς φίλος τῶν Καταλωνίων, καὶ ὁ Ῥογῆρος Δελὼρ, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ μεσιτεύσας μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ γινώσκομεν οὐχ ἧττον ἐξ ἄλλων πηγῶν, ὅτι ἐπέζησαν τοὐλάχιστον δύο ἄλλοι ἱππόται, ὁ βαρῶνος Εὐβοίας Ἰωάννης de Maisy καὶ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου, ὅστις εἶχε πληγωθῇ ἐν τῇ μάχῃ· οὗτος δὲ καὶ ἐνυμφεύθη ἀργότερον τὴν ὁμομήτριον ἀδελφὴν τοῦ Βαλθέρου Ἰωαννέτταν, ἠγωνίσθη δὲ καὶ πάλιν ἔπειτα ἐναντίον τῶν Καταλωνίων [1]. Δύο δὲ ἄλλοι μεγάλοι εὐπατρίδαι, ὁ Νικόλαος Γ΄ Σαιντομὲρ καὶ ὁ δυνάστης τῆς βοιωτικῆς Καρδίτσης Ἀντώνιος le Flamenc, εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἔζων ἐπ᾽ ἴσης μετὰ τὴν μάχην. Καὶ ἐκεῖνος μὲν δὲν παρέστη προφανῶς εἰς αὐτὴν, ὁ δὲ Ἀντώνιος μετέσχεν αὐτῆς πιθανῶς· δικαιούμεθα δὲ νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἣν ἔκτισε κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος τῆς μάχης ἐν τῷ παρὰ τὴν Κωπαΐδα χωρίῳ, οὗ ἦτο αὐθέντης, ᾠκοδομήθη ὑπ᾽ αὐτοῦ κατόπιν εὐχῆς γενομένης εἰς τὸν ἅγιον πρὸ τῆς εἰς τὴν μάχην συμμετοχῆς [2].

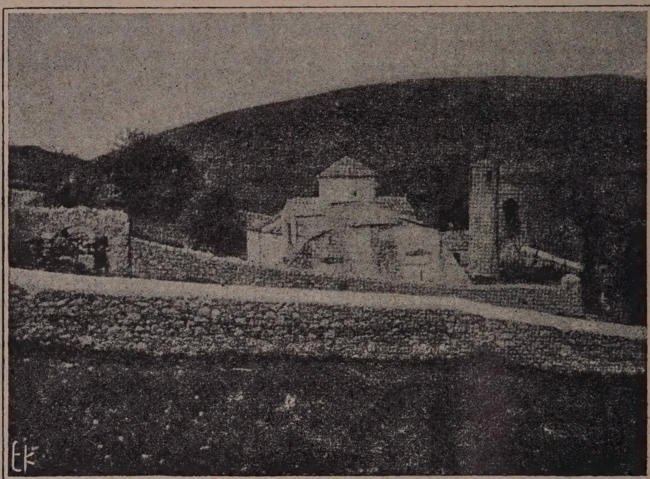
Οὐχ ἧττον ἡ παρὰ τὸν Κηφισὸν πανωλεθρία κατέστρεψε διὰ μιᾶς σύμπαντας τοὺς εὐπατρίδας ἱππότας τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἡγεμόνες τῆς χώρας, σχεδὸν ἅπαντες οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων οἴκων τῶν κατακτητῶν ἔπεσον ἐν τῷ βοιωτικῷ ἕλει. Ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἐφονεύθη, ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ, χωρισθεῖσα τοῦ σώματος διὰ καταλωνικοῦ ξίφους, ἐκομίσθη μετὰ πολλὰ ἔτη ἐπὶ νεκροφόρου κατέργου εἰς τὸ Βρενδήσιον καὶ ἐκεῖθεν

---

[1] *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α΄ σ. 111 — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α΄ σ. 133, 134, 198, 204.

[2] ⟨*Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α΄ σ. 409. Πρβλ. *William Miller* The frankish inscription at Karditza ἐν τῷ Journal of Hellenic Studies Τόμ. ΚΘ΄ (1909) σ. 198 κ. ἑ.⟩. Ὁ κ. D. Steel, διευθυντὴς τῆς ἑταιρείας τῆς Κωπαΐδος, παρεσκεύασεν εὐγενῶς χάριν ἐμοῦ νέον ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης διὰ τοῦ Ἕλληνος αὐτοῦ ἰχνογράφου. Ἡ δὲ χρονολογία εἶνε *ἔτος 6819 ἰνδικτιῶνος ἐνάτης* ἤτοι τὸ 1311· εἶνε δὲ τοῦτο λίαν χαρακτηριστικόν. ⟨ Ἴδε τὴν εἰκόνα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀνωτέρω σ. 285⟩.

ἤχθη ἐν πομπῇ εἰς τὸ Ἀλήτιον, ὅπου ἐτάφη κάτωθεν μαρμαρίνου μνημείου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Παναγίου σταυροῦ (Santa Croce), ἣν ὁ δύσμοιρος αὐτοῦ υἱὸς ἀνήγειρεν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἕδρᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἥτις συγκατεστράφη μετὰ τοῦ μνημείου, ὅτε τὸ Ἀλήτιον ἐτειχίσθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Καρόλου Ε'[1]. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχῃ ἔπεσε καὶ ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης καὶ ὁ αὐ-

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος τῆς Καρδίτσης
κατὰ φωτογραφίαν παρὰ τῷ κ. Steel.

θέντης Σαλώνων, οἱ δύο ἐκεῖνοι φύλακες τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, ὧν τἀξιώματ' ἀνήρχοντο εἰς τὰς ἡμέρας τῆς κατακτήσεως, ὁ γενναῖος Γεώργιος Γκίζης καὶ πολλοὶ ἄλλοι εὐπατρίδαι. Δὲν εἶνε δὲ βεβαίως ῥητορικὴ ὑπερβολὴ τὸ λεγόμενον ὑπὸ Θεοδούλου τοῦ ῥήτορος, ὅτι οὐδὲ πυρφόρος τις ἐπέζησεν, ὅπως ἀναγγείλῃ τὸ συμβάν[2]. Ὅ τε Θεόδουλος δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν τὰ γενόμενα ὡς ἔνδοξον νίκην, ἀπαλλάξασαν αὐτοὺς τῶν κυριάρχων, οἵτινες εἶχον δεσπόσει

---

[1] *Galateus* De situ Japygiae σ. 92.—*Della Monaca* Memoria historica della città di Brindisi σ. 470. — *Summonte* Storia della città e del regno di Napoli Τόμ. Β' σ. 248.

[2] ⟨***Θεοδούλου*** παρὰ *Boissonade* Anecdota Graeca Τόμ. Β' σ. 200⟩ ὅπου τὸ ***μηδὲ πυρφόρον*** εἶνε ἀρχαία παροιμιακὴ ἔκφρασις, δι' ἧς δηλοῦται ὁ ἱερεὺς ὁ φέρων τὸ πῦρ τῆς θυσίας.

τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τρεῖς γενεάς, ὧν ἡ ἀλαζονεία εἶχεν ὑπάρξει ἡ αἰτία τῆς πτώσεως αὐτῶν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ φιλόφραγκον χρονικὸν τοῦ Μορέως ἀποδέχεται, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Βαλθέρου ὑπῆρξεν ἴδιον αὐτοῦ πταῖσμα [1].

Μετὰ δὲ τὴν μάχην οἱ νικηταὶ κατέλαβον τὸ φραγκικὸν στρατόπεδον, καὶ ἔπειτα μετέβησαν εἰς τὴν γείτονα Λεβάδειαν. Καὶ ἦτο μὲν αὕτη τῶν ὀχυρωτάτων πόλεων τοῦ δουκάτου, καὶ εἶχεν ὑπάρξει

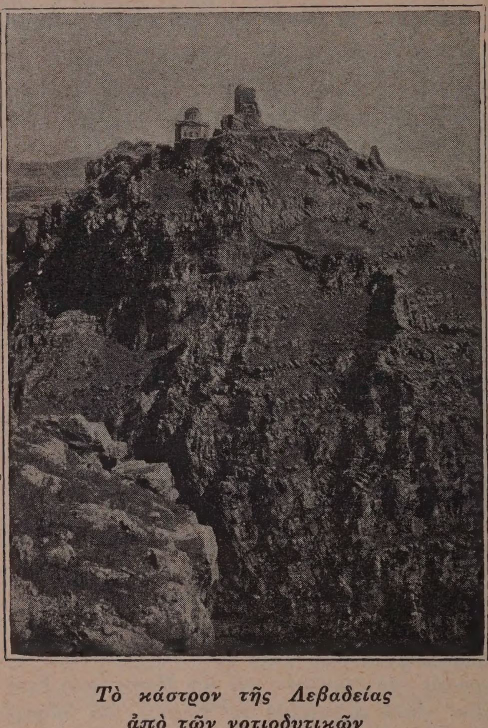
[1] Ὑπάρχουσι δύο δυσκολίαι περὶ τῆς μάχης ταύτης, ἡ χρονολογία αὐτῆς καὶ ἡ θέσις. Τὸ ἑλληνικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἐν στ. 7295-300 λέγει·

Ὁ πόλεμος ἐγίνετον ἡμέρα γὰρ Δευτέρα
᾽στὰς δεκαπέντε τοῦ μηνὸς ὅπερ τὸν λέγουν Μάρτιον,
ἐν ἔτει τρέχοντος χρονῶν τῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου
ἕξι χιλιάδων ἀλλὰ δὴ κι ὀχτακοσίων χρόνων
καὶ σὺν αὐτοῖς δεκαεφτά, καὶ τῆς ἰνδίκτου ὀγδόης,

κατ᾽ ἄλλον δὲ κώδικα *ἑβδόμης δὲ ἰνδίκτου*. Ἔχομεν κατὰ ταῦτα τὸ ἔτος 1309. Ἡ δὲ γαλλικὴ παραλλαγὴ τοῦ Χρονικοῦ παρέχει τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ τὸν αὐτὸν μῆνα τοῦ 1310 (σ. 340), ἀλλὰ μεταβάλλει ἀλλαχοῦ τὸ ἔτος εἰς τὸ 1307 (σ. 474). Ἀλλὰ τῷ 1311 ἡ 15 Μαρτίου συνέπιπτε πρὸς Δευτέραν, ἡ δὲ ἡμερομηνία αὕτη ῥητῶς βεβαιοῦται ἐκ τῆς διαθήκης τοῦ Βαλθέρου καὶ ἐκ τοῦ Necrologium Monasterii S. Nicolai et Cataldi τοῦ Ἀλητίου (Lecce), ὅπερ ἐξήτασα ἐν Νεαπόλει, ἐν ᾧ λέγεται 15 Martii obiit Gualterius, dux Athenarum, Brennae et Lisiae Comes, 1311, Ind. VIIII. Αἱ δὲ τέσσαρες παραλλαγαὶ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως καὶ ὁ Σανοῦδος λέγουσιν ὁμοφώνως, ὅτι ἡ μάχη συνεκροτήθη ἐν Ἁλμυρῷ. Ἀλλὰ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ νοῆται ἡ γνωστὴ ὁμώνυμος πόλις τῆς Θεσσαλίας, καθ᾽ ἃ ἐνόμισεν ὁ **Νεροῦτσος** (ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ′ σ. 130) καὶ ὁ **Γιαννόπουλος** (ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Ἔτ. Η′ σ. 76), ἐπειδὴ μόνον τὸ βοιωτικὸν πεδίον συμβιβάζεζεται πρὸς τὰς ἀκριβεῖς περιγραφὰς τοῦ *Muntaner* καὶ τοῦ **Νικηφόρου Γρηγορᾶ**. Ἄλλως δὲ Ἁλμυρὸς εἶνε κοινὴ τοπωνυμία ἐν Ἑλλάδι, καὶ ὑπῆρχε πιθανῶς θέσις οὕτως ὀνομαζομένη ἐν τοῖς περιχώροις τῆς Κωπαΐδος.

Σύγχρονοι δὲ πηγαὶ περὶ τῆς μάχης εἶνε ὁ **Νικηφόρος Γρηγορᾶς** Τόμ. Α′ σ. 251-4, ὁ *Muntaner* κεφ. CCXL, ὁ **Θεόδουλος** ἐν τοῖς τοῦ *Boissonade* Anecdota graeca Τόμ. Β′ σ. 200-1. Εἰς τὴν μάχην δ᾽ ἀναφέρονται καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως σ. 7272-300, 8010, τὸ Livre de la Conqueste σ. 239-40, 268, 474, ἡ Cronaca della Morea σ. 456, τὸ Libro de los fechos σ. 120, ὁ *Boccaccio* De casibus Virorum illustrium σ. 265, ὁ *Villani* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΓ′ σ. 379-80, ὁ *Sanudo* Istoria del Regno σ. 125, ὁ **Λαόνικος Χαλκοκονδύλης** σ. 19. Ποίημα δέ τι τοῦ *Pucci*, ἐκδοθὲν ἐν τῷ Archivio storico Italiano Σειρᾶς Γ′ Τόμ. ΙϚ′ σ. 52 ὑπαινίσσεται τὸ γεγονὸς «τῆς ὑπὸ τῆς ἑταιρείας ἐκκοπῆς» τῆς κεφαλῆς τοῦ Βαλθέρου. Ἐν συγχρόνῳ δὲ ἀναγραφῇ τῶν δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 177-8 καταλέγονται τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων ἐν τῇ μάχῃ.

ἰδία κτῆσις τοῦ δουκικοῦ οἴκου· ἀλλ᾽ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἀνέῳξαν τὰς πύλας εἰς «τὴν εὐτυχῆ ἑταιρείαν τῶν Καταλωνίων», λαβόντες ὡς ἀμοιβὴν τὰ πλήρη δίκαια καὶ προνόμια Φράγκων, σφραγισθέντα διὰ τῆς μεγάλης σφραγῖδος τοῦ ἁγίου Γεωργίου [1]. Ὅτε δὲ τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἥττης τῶν Φράγκων ἔφθασεν εἰς τὰς Θήβας, οἱ κάτοικοι ἔφυγον μετὰ παντὸς ὅ τι ἠδυνήθησαν νὰ συναπαγάγωσιν εἰς τὴν Χαλκίδα, τὸ γενικὸν καταφύγιον τῶν Λατίνων κατοίκων τοῦ δουκάτου, ὅπου ἦτο προσωρμισμένος τότε βενετικὸς στόλος καραδοκῶν τὰ συμβησόμενα. Ἀλλ᾽ ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα πόλις, ἡ πλουσιωτάτη ἐν παντὶ τῷ δουκάτῳ, ἐδῃώθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν τραχέων τυχοδιωκτῶν, οἵτινες ἔπειτα ἔσπευσαν νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Εὐχαρίστως δὲ ἠθέλομεν πιστεύσει τὴν διήγησιν τοῦ ἀραγωνικοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, καθ᾽ ἣν ἡ ἡρωικὴ χήρα τοῦ πεσόντος δουκὸς, οὖσα θυγάτηρ Γάλλου κοντοσταύλου, ὑπερημύνθη τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἣν εἶχε καταφύγει μετὰ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ, ἕως συνεῖδεν, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς βοηθείας, καὶ τότ᾽ ἔφυγε μετὰ τοῦ νεαροῦ Βαλθέρου εἰς τὴν Νεάπολιν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἀρχαίαν ἑστίαν [2]. Ἀλλ᾽ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς μαρτυρεῖ ῥητῶς, ὅτι

Τὸ κάστρον τῆς Λεβαδείας ἀπὸ τῶν νοτιοδυτικῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

[1] ***Λάμπρου*** ἔγγραφα (Ἱστορίας Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Γ΄ σ. 339).
[2] Αὐτόθι σ. 121.

οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπεισέπεσον εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπροσδοκήτως καὶ ἐκυρίευσαν αὐτὰς μετὰ μεγίστης εὐχερείας ὁμοῦ μετὰ τῶν χρημάτων, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων τῶν ἡττηθέντων. Πηγὴ δὲ πολὺ μεταγενεστέρα λίαν ἀμφιβόλου ἀξίας [1] προσθέτει, ὅτι ἔκαυσαν τὸ ⟨ἄλσος⟩ τῶν Νυμφῶν ἐν τῷ Κολωνῷ, παρασχόντες οὕτως εἰς τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ἐγεννήθη ὁ Σοφοκλῆς, τὴν ὄψιν τῆς ἐρημώσεως, ἣν διασώζει μέχρις ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπέζησαν Φράγκοι ἡγέται, ὅπως ἀντιτάξωσιν ἀντίστασιν ἐναντίον τῶν Καταλωνίων, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμειναν ἁπλοῖ θεαταὶ τῆς μεταβολῆς ἐκείνης δυναστῶν, οὗτοι ἠδυνήθησαν νὰ διανεμηθῶσιν ἐν ἀλλήλοις ἁπάσας τὰς πόλεις καὶ τὰ κάστρα τοῦ δουκάτου, ἐξαιρουμένων τῶν ἐν Ἀργολίδι πέραν τοῦ ἰσθμοῦ ἐξαρτημάτων αὐτοῦ, ἅτινα ὁ πιστὸς οἶκος τῶν Foucherolles ἐκράτει ἀκόμη χάριν τῆς ἐκπεσούσης δυναστείας [2]. Αἱ δὲ χῆραι τῶν φονευθέντων ἔγειναν αἱ γυναῖκες τῶν φονέων, καὶ ἕκαστος στρατιώτης ἔλαβε σύζυγον ἀναλόγως πρὸς τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ· οὕτω δὲ πολλοὶ τῶν τραχέων μαχητῶν εὑρέθησαν σύνευνοι προκρίτων δεσποινῶν, εἰς ὧν τὰς φλέβας ἔρρεε τὸ εὐγενέστατον αἷμα τῆς Γαλλίας καὶ «ὧν τὸν νιπτῆρα δὲν ἦσαν ἄξιοι νὰ φέρωσι» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μουντάνερ. Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον, ὅτι οἱ ἀλῆται ἐκεῖνοι ἀπεφάσισαν νἀποπερατώσωσι τὴν ἐννεαετῆ αὐτῶν περιπλάνησιν ἐγκαθιστάμενοι ἐν τῷ εὐφροσύνῳ ἐκείνῳ δουκάτῳ, ὅπερ εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτοὺς εὐμενὴς τύχη. Ἀλλ᾽ οἱ Τοῦρκοι αὐτῶν σύμμαχοι κατελήφθησαν ὑπὸ πόθου νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἑστίας, καίτοι οἱ Καταλώνιοι προσεφέρθησαν νὰ δώσωσιν εἰς αὐτοὺς τρία ἢ τέσσαρα χωρία πρὸς ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐν τῷ δουκάτῳ καὶ παρεκάλεσαν αὐτοὺς νὰ μείνωσιν. Ἔλαβον δὲ ὡς κλῆρον αὐτῶν τοὺς ἵππους, τὰ

---

[1] Χρονικὸν τοῦ Ἀνθίμου, τὸ νῦν προσγραφόμενον εἰς τὸν Ἰωάννην Βενιζέλον, οὗ ποιεῖται μνείαν ὁ *Fallmerayer* Geschichte der Halbinsel Morea Τόμ. Β′ σ. 182· ⟨*Τὸ ἐν Κολωνῷ τῶν Νυμφῶν σωζόμενον τότε δάσος.* Τὸ χωρίον τοῦτο δὲν εὑρίσκεται οὔτ᾽ ἐν τῷ Χρονικῷ τῷ λεγομένῳ τοῦ Ἀνθίμου, περὶ οὗ ἴδε ***Δ. Καμπούρογλου*** Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Α′ σ. 28 κ. ἑ., 99 κ. ἑ. Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Α′ σ. 25 κ. ἑ. — ***Θεμ. Φιλαδελφέως*** Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Τόμ. Β′ σ. 255 κ. ἑ., οὔτ᾽ ἐν τοῖς λεγομένοις Ἀναργυρείοις ἀποσπάσμασιν⟩.

[2] Αὗται εἶνε ἀναμφιβόλως αἱ κτήσεις, ἃς ὑπαινίσσεται ὁ Κλήμης Ε′ ὡς κρατουμένας ἀκόμη τῷ 1319 (Regestum Τόμ. Η′ σ. 14. Τόμ. Θ′ σ. 46).

ὅπλα [1] καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀποσκευὰς τῶν πεσόντων Φράγκων, καὶ ἀνεχώρησαν φιλικώτατα διατεθειμένοι πρὸς τοὺς Καταλωνίους ἑταίρους. Καὶ ἀμφότερα μὲν τὰ μέρη ὑπεσχέθησαν νὰ βοηθῶσιν ἄλληλα ἐν περιπτώσει ἀνάγκης· ἀλλὰ πρὶν ἢ οἱ Καταλώνιοι προφθάσωσι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, οἱ Τοῦρκοι αὐτῶν φίλοι ἡττήθησαν παρὰ τὰ Δαρδανέλλια ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Γενουηνσίων αὐτοῦ συμμάχων. Οἱ δ᾽ ἐκφυγόντες τὸ ξίφος τῶν Βυζαντίνων ἐπεράτωσαν τὸν βίον ἐν τοῖς κατέργοις τῶν Γενουηνσίων.

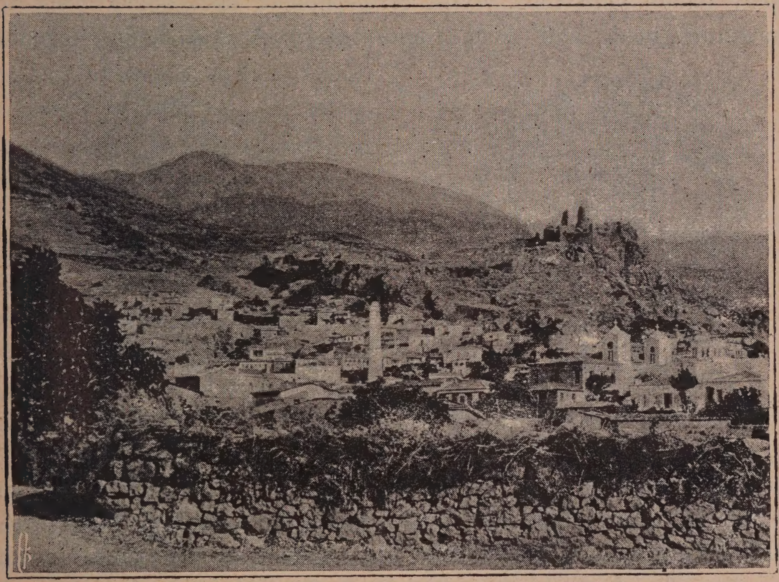
Ἡ παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχη, ἥτις εἶνε βεβαίως τῶν παραδοξοτάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀφῆκε τούς τε νικητὰς καὶ τοὺς ἡττημένους ἄνευ ἡγετῶν. Οἱ μὲν Καταλώνιοι εἶχον ἀποβάλει ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ἀρχηγοὺς μακρὸν χρόνον πρὸ τῆς μάχης, οἱ δὲ Φράγκοι ἱππόται ἔπεσον ἐν τῷ βοιωτικῷ τέλματι. Ἀλλ᾽ ἡ καταλωνικὴ ἑταιρεία ᾐσθάνθη ἐν τῇ νέᾳ αὐτῆς θέσει τὴν ἀνάγκην ἀρχηγοῦ ἐγνωσμένης τάξεως καὶ ἀξιώματος διαπρεποῦς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Καταλώνιοι δὲν εἶχον μεταξὺ αὐτῶν τοιοῦτον ἄνδρα, προσήνεγκον τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἑταιρείας εἰς τὸν ἕτερον τῶν δύο εὐγενῶν αὐτῶν δεσμωτῶν, Βονιφάτιον τὸν Οὐηρωναῖον. Ἦτο δὲ ὁ περιλάλητος ἐκεῖνος βαρῶνος τῆς Εὐβοίας ὁ ἀξιολογώτατος τῶν Φράγκων ἀνὰ σύμπασαν τὴν βόρειον Ἑλλάδα. Κατήγετο μὲν ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ἦτο δὲ πλούσιος, εὐφυὴς καὶ δημοφιλὴς παρὰ τοῖς Καταλωνίοις. Ὁ δὲ Μουντάνερ, ὅστις, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, εἶχε κατοικήσει ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἐν Χαλκίδι, χαρακτηρίζει αὐτὸν δι᾽ ἐνθουσιωδῶν λέξεων ὡς «τὸν νοημονέστατον καὶ εὐπροσηγορώτατον εὐπατρίδην τῶν ποτὲ γεννηθέντων». Σύνεσις δ᾽ ἅμα καὶ εὐγένεια ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὸ νὰ μὴ ἀποδεχθῇ τὸ προσφερόμενον ἀξίωμα, ὅπερ ἔμελλε νὰ διαταράξῃ τὰς σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῆς Βενετίας καὶ καταστήσῃ αὐτὸν μυσαρὸν εἰς ἅπαντας τοὺς Φράγκους. Διὸ ἀπεποιήθη διαρρήδην. Τότε δ᾽ οἱ Καταλώνιοι ἐστράφησαν εἰς τὸν συνδεσμώτην αὐτοῦ Ῥογῆρον Δελῶρ, τὸν ἱππότην τοῦ Ῥουσκελλόνου, ὅστις δὲν εἶχεν οὔτε

---

[1] **Θεόδουλος** (ἔνθ᾽ ἀν. σ. 201). Ἡ μαρτυρία αὐτοῦ αὕτη ἀποδεικνύει ἀπαράδεκτον τὴν ἄλλως εὐφυᾶ εἰκασίαν, ὅτι τὰ κράνη καὶ τὰ ὅπλα τὰ εὑρεθέντα ἐν Χαλκίδι τῷ 1840 καὶ νῦν ἀποκείμενα ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας ἀνῆκον εἰς τοὺς πεσόντας παρὰ τὸν Κηφισὸν καὶ μεταφέρθησαν ὑπὸ Βονιφατίου τοῦ Οὐηρωναίου εἰς τὴν Χαλκίδα. *Buchon* La Grèce continentale σ. 134 κ. ἑ. ⟨ Ἴδε περὶ τῶν ὅπλων τούτων πλειότερα ἐν τῇ τοῦ **Σπυρ. Π. Λάμπρου** Ἱστορίᾳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ **Γρηγοροβίου** Τόμ. Β′ σ. 31 σημ. 1⟩.

τὸ δυναστικὸν ἀξίωμα καὶ τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς, οὔτε τοὺς δισταγμοὺς τοῦ Βονιφατίου. Ὁ δὲ Ῥογῆρος ἐδέχθη, καὶ οἱ Καταλώνιοι κατέστησαν αὐτὸν ἀρχηγὸν καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τὸ λαμπρὸν κάστρον τῶν Σαλώνων μετὰ καὶ τῆς χήρας τοῦ πεσόντος αὐτῶν αὐθέντου Θωμᾶ Γ΄ τοῦ τελευταίου τῶν Στρομογκούρ.

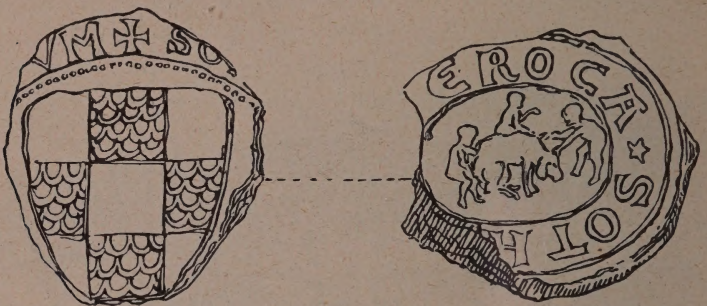
Οὕτω μετὰ διάρκειαν ἑκατὸν ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ἔπεσε δι᾽ ἑνὸς καὶ μόνου πλήγματος. Δημιούργημα ἐπίτεχνον, ἐπιβληθὲν ἐπὶ ἐδάφους ξένου, κατέπεσεν ἐπ᾽ ἴσης

Τὰ Σάλωνα καὶ ἡ ἀκρόπολις αὐτῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

αἰφνιδίως ὡς καὶ εἶχεν ἐγερθῇ καὶ ὀλίγα κατέλιπεν ἴχνη τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Εἴδομεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν δουκῶν τοῦ οἴκου Δελαρὸς τὸ ἐμπόριον εὑρίσκετο ἐν εὐημερίᾳ, ἡ βιομηχανία ἤνθει καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐν Θήβαις αὐλῆς ἐξέπλησσε ξένους εἰθισμένους εἰς τὴν πομπὴν καὶ τὴν αἴγλην κρατῶν πολὺ μεγαλειτέρων. Οὐδέποτε πρότερον καὶ οὐδέποτε κατόπιν ἡ ἀρχαία ἑπτάπυλος πόλις παρέστη μάρτυς τοιούτου λαμπροῦ θορύβου, οἷος ὁ τῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν κώμων, οὓς ἀπήχουν οἱ κατάγραφοι τοῖχοι τοῦ μεγάλου κάστρου τοῦ Σαιντομέρ. Οὐδέποτε πρότερον καὶ οὐδέποτε κατόπιν ὁ

ἐξ ἴων στέφανος τοῦ ἄστεως τῶν Ἀθηνῶν περιέστεψε σκηνὴν θελκτικωτέραν τοῦ θεάματος τῶν πανόπλων ἱπποτῶν καὶ τῶν ὡραίων Βουργουνδίων δεσποινίδων ἀνερχομένων ἐφίππων, ὅπως ἀκροασθῶσι τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Θεομήτορος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ κοινωνία, ἥτις εἶχε μεταβάλει τὰς Ἀθήνας εἰς ἐπαγωγὸν ἐντευκτήριον τῆς Ἀνατολῆς, οὐδέποτ' ἐρριζώθη σταθερῶς ἐν τῇ χώρᾳ. Ἕλληνες καὶ Φράγκοι οὐδαμοῦ ἐφαίνοντο συναναμιχθέντες ὀλιγώτερον ἢ ἐν Ἀθήναις· οἱ δὲ Φράγκοι ἦσαν ἀκόμη μετὰ τρεῖς γενεὰς ξένη φρουρὰ, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ συναποτελέσωσι, καθ' ἃ οἱ Νορμανδοὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, κρᾶμα ἰσχυρὸν

Ἡ σφραγὶς τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ὄθωνος Δελαρός.

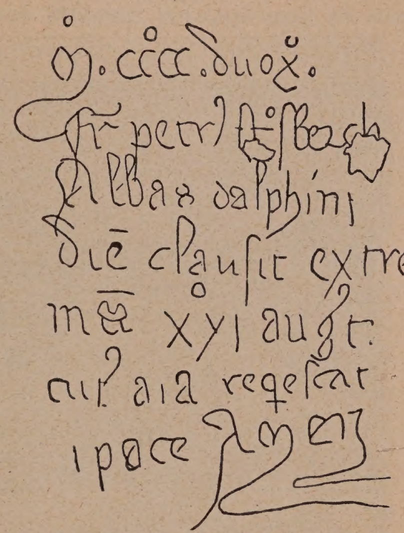
μετὰ τῆς κατακτηθείσης φυλῆς. Καὶ ἦτο μὲν γοητευτικὸν τὸ θέαμα τῆς ἐν τῇ γῇ τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων ἐνθρονισθείσης ἱπποσύνης, ἀλλ' ὁ συνδυασμὸς ἐκεῖνος δὲν ἦτο φυσικὸς, ἅτε δὲ ὢν τοιοῦτος κατεδικάσθη εἰς διάλυσιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐν τῇ μακρᾷ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶνε αἱ πασῶν ἐλάχισται αἱ λαμπραὶ σελίδες αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς ὑπερποντίους δοῦκας.

Καὶ ἥκιστα μὲν ἐπέδρασεν ἡ γαλλικὴ δυναστεία ἐπὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἐκληροδότησεν εἰς ἡμᾶς ἱκανὰ ὁρατὰ μνημόσυνα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Ἅπαντες μὲν οἱ δυνάσται ἐκεῖνοι, ἐξαιρουμένων τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ Ἰωάννου, κατέλιπον νομίσματα σωζόμενα ἐν τῷ δογικῷ παλατίῳ τῆς Βενετίας καὶ ἀλλαχοῦ, ἐξ ἑτέρου δὲ, καθ' ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, εὐσεβὴς ἀφιέρωσις κτημάτων εἰς τὴν ἐν Bellevaux μονὴν διέσωσε τὴν σφραγῖδα τοῦ πρώτου Γάλλου κυρίου τῶν Ἀθηνῶν [1].

---

[1] ⟨Ἴδε ἀνωτέρω σ. 135⟩.

Εἴπερ τι δὲ καὶ ἄλλο κτίριον, ἐν ᾧ ἀνεμένομεν νἀνακαλύψωμεν ἴχνη γαλλικῆς ἐπιδράσεως, εἶνε ἡ περιώνυμος μονὴ τοῦ Δαφνίου, ἣν ὁ Ὄθων Δελαρὸς εἶχε παραχωρήσει εἰς τοὺς Κιστερκίους μοναχοὺς καὶ ἣν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐξέλεξαν ὡς τόπον ταφῆς. Ἀλλ' ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Γουίδωνος Β΄, δύο μόνον στοῖχοι γοτθικῶν τόξων ἀναμιμνήσκουσι τὴν περίοδον ταύτην, τὴν ἄλλως λαμπροτάτην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς μονῆς. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν ἀπὸ τῆς ἄνω Βουργουνδίας (Franche-Comté) δουκῶν οἱ ἡγούμενοι τοῦ Δαφνίου εἶχον διαδραματίσει σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Πάπαι εἶχον μεταχειρισθῆ αὐτοὺς ὡς μεσίτας, αἱ δὲ πενταετηρικαὶ αὐτῶν ἐπισκέψεις εἰς τὴν θέσιν μητροπόλεως ἐπέχουσαν μονὴν τοῦ ἐν Γαλλίᾳ Κιστερκίου (Citeaux) πάντως συνετέλουν εἰς τὴν συντήρησιν τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ γαλλικοῦ δουκάτου ἡ μονὴ παρήκμασε· μικρὸς δὲ μόνον λόγος γίνεται περὶ αὐτῆς κατὰ τοὺς δύο ἑπομένους αἰῶνας, ὅτε εἶχε παύσει οὖσα τὸ κοιμητήριον τῶν δουκῶν καὶ εἶχε παρευδοκιμηθῆ ὑπὸ τῆς μεγαλειτέρας λαμπρότητος τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκκλησίας τῆς Παναγίας· ἐπὶ ἑνὸς δὲ τῶν κιόνων ταύτης ὁ τελευταῖος εἰς ἡμᾶς γνωστὸς ἐπίσκοπος τῆς μονῆς τοῦ Δαφνίου ⟨Πέτρος⟩ Strosberch ἔτυχεν ἀθανασίας οἵαν δύναται νὰ παράσχῃ προχείρως κεχαραγμένη λατινικὴ ἐπιγραφή [1]. Ἄλλο δ' ἐπιγραφικὸν χάραγμα ἐν τῇ Στοᾷ τοῦ Ἀδριανοῦ μνημονεύει, καθ' ἃ εἴδομεν, Λατίνου ἐν Ἀθήναις ἱερέως τοῦ δουκικοῦ οἴκου· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Λατίνου ἡγουμένου Δαφνίου Πέτρου Strosberch κατὰ τὸν κ. Millet.

---

[1] ⟨Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ***Πιττάκη*** ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ ἐφημερίδι τοῦ 1836 ὑπ' ἀρ. 2995, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ *Lenormant*, τοῦ Ῥώσου ἀρχιμανδρίτου ***Ἀντωνίνου*** καὶ τοῦ κ. ***Λαμπάκη***⟩. — *Millet* Le monastère de Daphni σ. 40, 42, 57. — *Martène et Durand* Thesaurus Τόμ. Δ' σ. 1320, 1422.

Βάλθερος de Ray, ὅστις ἦτο ἐπίσκοπος Χαλκίδος κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Καταλωνίων καταλύσεως τοῦ δουκάτου, ἠξιώθη πολυτελοῦς μνημείου ἐν τῇ μονῇ τῆς ἐν Γαλλίᾳ Bèze [1]. Εἰς τὴν περίοδον δὲ ταύτην ἀνέρχεται, καθ᾽ ἃ πιστεύεται, καὶ τὸ Φραγκομονάστηρον, οὗ τὰ ἐρείπια ἐπὶ μακρὸν συνέμενον κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Πεντελικοῦ· ἦτο δὲ τοῦτο πιθανῶς ἡ μονὴ τῶν Μινωριτῶν, ἧς γίνεται μνεία ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ τελευταίου δουκός [2]. Καὶ ἄλλο τι

Ἐρείπια τῆς φραγκικῆς γεφύρας τῆς Κωπαΐδος κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. D. Steel.

δὲ πολὺ ἀξιολογώτερον κτίσμα, ἡ ἐκκλησία τῆς Γοργοεπηκόου ⟨ἡ σήμερον τιμωμένη ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου πλησίον τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν⟩ ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιώδους Buchon κτίσμα τῶν Γάλλων [3]· ἀλλὰ κατὰ τὴν γενικὴν γνώμην ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶνε οἰκοδόμημα βυζαντιακόν. Εὐφάνταστος δέ τις Ἕλλην, ἔτι περαιτέρω βαίνων, ἰσχυρίσθη, ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο ἀλλ᾽ ὡραῖον κτίριον εἶνε τὸ ἐκκλησίδριον τοῦ παλατίου τῶν δουκῶν, ὅπερ ὑπέθετε κείμενον ἐν ᾗ θέσει σήμερον ἡ Μητρόπολις τῶν Ἀθηνῶν [4].

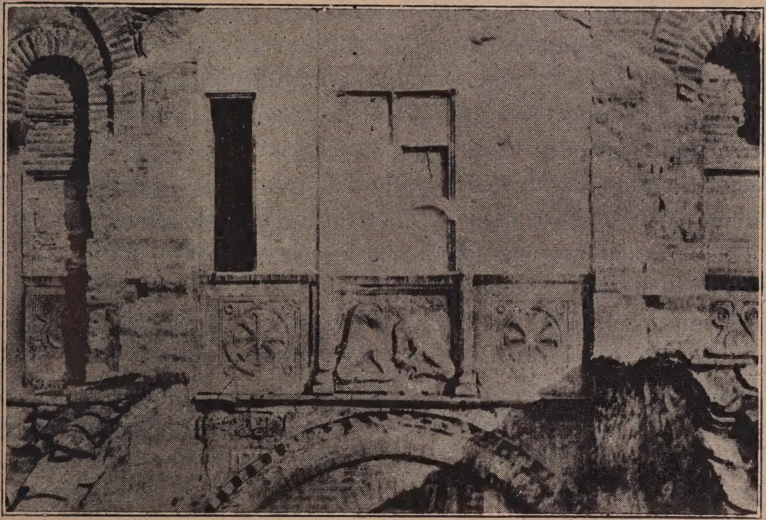
[1] Académie de Besançon (1860) σ. 149-53. Πίν. V.

[2] ⟨ **Νεροῦτσος** ἐν ⟩ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ′ σ. 82, 136.

[3] ⟨ *Buchon* La Grèce continentale et la Morée σ. 129 κ. ἑ.⟩.

[4] **Σουρμελῆ** Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν σ. 36 ἐν σημ.

Ἀλλ᾽ ἕδρα μὲν τῆς φραγκικῆς δυναστείας ἦσαν αἱ Θῆβαι, ὁ δὲ φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως ὁ ἐκπροσωπῶν αὐτὸν ἐν Ἀθήναις διέτριβεν ἀναμφιβόλως ἐπ᾽ αὐτῆς. Διὸ μᾶλλον ἐν Βοιωτίᾳ ἢ ἐν Ἀττικῇ ὀφείλομεν νὰ προσδοκήσωμεν τὴν εὕρεσιν κτιρίων τῆς πρώτης ταύτης περιόδου τῆς φραγκοκρατίας. Καὶ ὁ μὲν κολοβὸς πύργος Σανταμέρη ἐν Θήβαις διατηρεῖ ἀκόμη τὸ ὄνομα τοῦ κτίστου· γέφυρα δέ τις ἄλλοτε μὲν συνισταμένη ἐκ πέντε τόξων, νῦν δ᾽ ἐκ μόνον τριῶν καὶ ἐζευγμένη ἐπὶ τοῦ Μέλανος ποταμοῦ περὶ τὰ δύο

Μεσαιωνικὰ οἰκόσημα ἐν τῷ Ὁσίῳ Λουκᾷ
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἐρρίκου Brockhaus.

μίλια κάτωθεν τοῦ χωρίου Τοπόλια μαρτυρεῖ περὶ τῆς φιλοπονίας τῶν Γάλλων ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῆς ἐκείνης τῆς Κωπαΐδος, ἥτις παρέστη μάρτυς τῆς πτώσεως αὐτῶν, ἣν καταστροφὴν ἴσως ὑπομιμνήσκει ἡ μικρὰ ἐκκλησία τῆς βοιωτικῆς Καρδίτσης. Φραγκικαὶ δὲ πανοπλίαι εἶνε ὁραταὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ὧν μία, ἐφ᾽ ἧς εἰκονίζονται δύο ὄφεις ὑποβαστάζοντες δύο σταυρούς, παρουσιάζει τινὰ ὁμοιότητα πρὸς τὸ οἰκόσημον τοῦ τάφου τοῦ Δαφνίου. Δὲν εἶνε δὲ ἀληθῶς ἄπορον, ὅτι μονή, ἐν ᾗ κατέλυον ὁ ἡγούμενος καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ Παναγίου τάφου καὶ

ἐν ᾗ κατόπιν ἐγκατῴκησεν ἡ χήρα δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν, περιέχει ἀναμνήσεις φραγκικάς [1].

Καθ' ἃ δὲ οἱ Γάλλοι δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν, οὕτω καὶ οἱ κυριώτατοι αὐτῶν ὑποτελεῖς, οἱ αὐθένται τῶν Σαλώνων, ἀπηθανάτισαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν κόψαντες ἴδια νομίσματα, οἷα τὰ περισωθέντα τοῦ Θωμᾶ Β΄ καὶ τοῦ Θωμᾶ Γ΄ [2], χαραχθέντα ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν νομισματοκοπείῳ [3]. Ἀλλὰ τὸ λαμπρὸν κάστρον τῶν Σαλώνων, εἰς οὗ τὴν ὀχύρωσιν εἶχε βοηθήσει ὁ πάπας Ὀνώριος Γ΄, εἶνε τὸ ἄριστον λείψανον τοῦ πάλαι ἰσχυροῦ ἐκείνου φραγκικοῦ οἴκου, καίτοι δὲν εἶνε εὔκολον νὰ διακριθῇ ὁπόσον μέρος τῶν σήμερον σωζομένων τειχῶν ἐκτίσθη ὑπ' ἐκείνων καὶ ὁπόσον ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτῶν. Ἐξ ἑτέρου δὲ οὔτε ὁ οἶκος Παλλαβιτσίνη καὶ τῆς Βοδονίτζης οὔτε ὁ κλάδος τῶν Δελαρὸς ὁ ἐγκαταστημένος ἐν Δαμαλᾷ τῆς Ἀργολίδος φαίνονται ἐγκαταλιπόντες λείψανα δυνάμενα νὰ ταὐτισθῶσιν, ἐξαιρουμένου τοῦ ἀρχαίου κάστρου τῶν μαρκιώνων τῆς Βοδονίτζης. Ἀμφότεροι δ' οἱ οἶκοι οὗτοι ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενοι μόνον ἐκ θηλυγονίας· τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἡ κοινὴ μοῖρα τῶν ἐν Ἑλλάδι Φράγκων εὐπατριδῶν.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ πέρας τοῦ πρωτοφανοῦς ἐκείνου τολμήματος, δι' οὗ ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Βοιωτία εἶχον μεταβληθῇ εἰς Νέαν Γαλλίαν. Ὀλίγα νομίσματα, ὀλίγα τόξα γεφυρῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἀραιαί τινες ἐπιγραφαὶ εἶνε τὰ μόνα περισωθέντα ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις λείψανα τῶν λαμπρῶν αὐτῶν Βουργουνδίων δουκῶν.

---

[1] *Buchon* La Grèce continentale σ. 246. Atlas Πίν. XLI ἀρ. 7, 8, 16. — *Schultz* καὶ *Barnsley* The Monastery of St Luke Πίν. 14, D. — ⟨Ἴδε περὶ τῆς μονῆς ταύτης καὶ *Diehl* L' église et les mosaïques du Couvent de Saint-Luc en Phocide. Ἐν Παρισίοις. 1889⟩.

[2] ⟨Ἴδε τὴν εἰκόνα νομίσματος τοῦ Θωμᾶ Β΄ ἀνωτέρω ἐν σ. 276⟩.

[3] ⟨***Π. Λάμπρος***⟩ ἐν τῷ Χρονικῷ Γαλαξειδίου σ. 231 κ. ἑ.⟩ — *Schlumberger* Numismatique de l' Orient Latin σ. 349.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΟΙ ΚΑΤΑΛΩΝΙΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΑΥΤΩΝ (1311—1333)

Ἡ μεγάλη ἑταιρεία τῶν Καταλωνίων ἔγεινε μὲν κυρία τῶν Ἀθηνῶν διὰ τοῦ πλάνητος αὐτῆς βίου, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπέκτησε πλῆθος ἐχθρῶν φιλυπόπτων καὶ φιλεκδίκων. Ὁ μὲν ἀνδηγαυικὸς οἶκος, ὃν ἐξεπροσώπει Φίλιππος ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος, ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐπικυρίαρχος τῶν ἐν Ἑλλάδι φραγκικῶν πολιτειῶν, μετὰ δυςφορίας ἤκουσεν, ὡς εἰκὸς, τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς δυναστείας αὐτοῦ· οἱ δὲ Βενετοὶ τῆς Χαλκίδος εἶχον εὐλόγως ἀνησυχήσει, φοβούμενοι περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ἀξιολόγου ταύτης ἀποικίας· ἡ χήρα τοῦ πεσόντος δουκὸς ἐζήτει τὴν ἀνάκτησιν τοῦ δουκάτου χάριν τοῦ υἱοῦ· τὰ δύο ἑλληνικὰ δεσποτᾶτα τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τῆς Ἄρτης διετέθησαν κακῶς ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν νέων τούτων παρειςάκτων· ὁ αὐτοκράτωρ, καίπερ χαίρων, ὅτι οἱ Φράγκοι εἶχον ὑποστῇ τοιαύτην πανωλεθρίαν, δὲν εἶχε λησμονήσει τὰς καταστροφὰς, ἃς οἱ Καταλώνιοι εἶχον ἐπαγάγει εἰς τὰς στρατιὰς καὶ τὰς χώρας αὐτοῦ. Οἱ δὲ νικηταὶ τῆς παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχης, ἔχοντες τελείαν συνείδησιν τῆς κρισίμου αὐτῶν θέσεως ἐν χώρᾳ ξένῃ καὶ περιστοιχιζόμενοι ὑπ' ἐχθρῶν, ἦλθον καὶ ἀκουσίως εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι χάριν διατηρήσεως τῶν ἰδίων κτήσεων ὤφειλον νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν προστασίαν ἰσχυροῦ τινος μονάρχου. Ὡς τοιοῦτον δ' ἐξέλεξαν, ὡς εἰκὸς, τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Φρειδερῖκον Β΄, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον κύριον, ὃν εἶχον ὑπηρετήσει πρὶν ἢ ἐγκαταλείποντες τὴν νῆσον ταύτην μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸ δέκα ἐτῶν, καὶ ὅςτις, ἀποστείλας εἰς αὐτοὺς τὸν βασιλόπαιδα τῆς Μαϊορικῆς, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν αὐτῶν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἀκόμη εὑρίσκοντο ἐν τῇ ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ, εἶχεν ἐπιδείξει, ὅτι δὲν εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν ἰδέαν νὰ ἐπωφεληθῇ τὰς ἐπιτυχίας αὐτῶν. Διὸ τῷ 1312 ἐκάλεσαν τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας νἀποστείλῃ εἰς αὐτοὺς ἕνα τῶν υἱῶν, εἰς ὃν ὑπεσχέθησαν νὰ ὀμόσωσι πίστιν ὡς εἰς κύριον καὶ νὰ παρα-

δώσωσι τὴν ἀρχηγίαν ἁπασῶν αὐτῶν τῶν δυνάμεων. Ὁ δὲ Φρειδερῖκος Β΄ μετὰ προθυμίας ἐδέχθη τὴν πρότασιν ἐκείνην, ἥτις ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ νέαν αἴγλην εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Εἶπε δ' εἰς τοὺς ἀποστόλους τῶν Καταλωνίων, ὅτι ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ὡς δοῦκα τὸν δευτερότοκον υἱὸν Μαμφρέδον· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἦτο ἀκόμη παρὰ πολὺ νέος καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ περιβληθῇ αὐτοπροσώπως τὴν ἀρχὴν τοῦ δουκάτου, θὰ ἔστελλεν εἰς αὐτοὺς πιστὸν ἱππότην, ὅστις ἔμελλε νὰ τύχῃ τῆς προσκυνήσεως αὐτῶν καὶ νὰ διοικήσῃ αὐτοὺς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μαμφρέδου. Διὰ δὲ τὸ περισπούδαστον τοῦτο ἀξίωμα ἐξέλεξε τὸν Βερεγγάριον Ἐστανιὸλ, ἱππότην ἐξ Ἐμποριῶν (Ampurias) τῆς Ἱσπανίας, ὅστις καὶ ἀπέπλευσε μετὰ πέντε πλοίων, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἀρχήν. Τοῦτον ἐδεξιώθησαν καλῶς οἱ Καταλώνιοι, καὶ ὁ Δελὼρ, παραιτήσας τὴν προσωρινὴν ἀρχηγίαν, ἀπεχώρησεν ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ διοικητοῦ δουκὸς εἰς τὴν ἐν Σαλώνοις αὐθεντείαν, οὐδὲν δὲ πλέον μανθάνομεν περὶ αὐτοῦ [1].

Τἀρχεῖα τοῦ Πανόρμου δὲν περισώζουσι δυστυχῶς ἔγγραφ' ἀναφερόμενα εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς διοικήσεως τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Καταλωνίων. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἱκανῶς συχνῶν μνειῶν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰς τελευταίας δύο δεκάδας τῆς σικελικῆς ἐπικυριαρχίας δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐπιεικῶς τελείαν εἰκόνα τοῦ συστήματος τῆς κυβερνήσεως, συστήματος, ὅπερ μετά τινων μεταβολῶν ὑφίστατο πιθανῶς, καθ' ἃ δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ δὴ οἱ δύο πρωτεύοντες ἄρχοντες ἦσαν ὁ γενικὸς ἐπίτροπος (βικάριος) καὶ ὁ πρωτοστράτωρ, ἀμφότεροι διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ δουκός. Καὶ ἐκεῖνος μὲν εἶχε τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ δουκὸς, ὁ δὲ πρωτοστράτωρ ἦτο ὁ στρατιωτικὸς ἄρχων τῆς πολιτείας. Τούτων ὁ γενικὸς ἐπίτροπος διωρίζετο ἐπ' ἀόριστον καὶ ὤμνυε τὸν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὅρκον τῆς πίστεως εἰς τὸν δοῦκα ἢ τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, ἐπαναλαμβανόμενον ἐνώπιον τῶν *συνδίκων* ἁπασῶν τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων τοῦ δουκάτου, συναποτελούντων οἱονεί τινα βουλήν. Ἐκ δὲ τῆς ἐν Θήβαις ἕδρας αὐτοῦ ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τῆς καταλωνικῆς πολιτείας ἠδύνατο νὰ ἐκδίδῃ ἐπ' ὀνόματι τοῦ δουκὸς ἀφέσεις τῶν ἐπὶ κακουργίᾳ ἢ προδοσίᾳ κατηγορουμένων· ἐκεῖνος ἦτο ὁ ἐξασκῶν τὴν δικαιοδοσίαν, διοι-

---

[1] *Muntaner* κεφ. CCXLII. — Libro de los fechos σ. 121. — *Sanudo* Epistolae παρὰ τῷ *Bongars* Gesta Dei per Francos Τόμ. Β΄ σ. 305.

κῶν τὰ οἰκονομικά, φροντίζων περὶ τῆς ἀμύνης τῆς χώρας, ἐπιθεωρῶν τὰ φρούρια καὶ πολλάκις διορίζων τοὺς φρουράρχους αὐτῶν. Ἦτο δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου περιφανὲς τὴν λαμπρότητα· καὶ εἷς μὲν αὐλάρχης (majordomus) προΐστατο τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ἦτο δὲ προσηρτημένος εἰς τὴν αὐλὴν καὶ εἷς γενικὸς ἐπιμε-

Τὸ κάστρον τῶν Σαλώνων ἀπὸ τῶν νοτιοδυτικῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

λητής. Ἀργότερον δ' ἐπὶ τῆς ἀραγωνικῆς ἐπικυριαρχίας αἱ ἐξουσίαι αὐτοῦ ἦσαν πράγματι αἱ τοῦ δουκὸς αὐτοῦ [1].

Ὁ δὲ πρωτοστάτωρ ἐξελέγετο πάντοτ' ἐκ τῶν τάξεων τῆς Ἑταιρείας, καὶ τὸ ἀξίωμ' ἀπέβη κληρονομικὸν ἐν τῷ οἴκῳ De Novelles μέχρι βραχέος χρόνου πρὸ τοῦ 1363, ὅτε ὁ κληρονομικὸς πρωτοστράτωρ, καθ' ἃ φαίνεται, καθηρέθη ἕνεκα στάσεως ἐναντίον τοῦ κυριάρχου. Διεδέχθη δ' αὐτὸν ὡς πρωτοστράτωρ ὁ Ῥογῆρος de Lluria, καὶ μετὰ τρία ἔτη ἡνώθησαν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἀμφό-

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν (Ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Γ') σ. 247, 286. — Mélanges historiques Τόμ. Γ' σ. 53, 54. — *Rosario Gregorio* Considerazioni Τόμ. Β' σ. 574.

τεραι αἱ μεγάλαι ἀρχαί, ἥ τε τοῦ πρωτοστράτορος καὶ ἡ τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, ἃς καὶ διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου. Ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς πλέον γίνεται λόγος περὶ πρωτοστρατόρων. Δὲν εἶνε δὲ δυσχερὴς ἡ πιθανὴ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου. Καὶ δὴ πιθανῶς ἐπῆλθε, καθ᾽ ἃ μέλλομεν νὰ ἴδωμεν, σύγκρουσις μεταξὺ τοῦ βικαρίου καὶ τοῦ πρωτοστράτορος, τοῦθ᾽ ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἐχώρουν ἐν τῇ μικρᾷ αὐλῇ τῶν Θηβῶν δύο οὕτως ὑπέροχοι ἀρχαί· καὶ ἐπειδὴ ὁ Lluria, ὅτε ἀνεδείχθη βικάριος, ἦτο ἤδη πρωτοστράτωρ, τοιοῦτος συνδυασμὸς τῶν δύο ἀρχῶν ἐφάνη πιθανῶς ἐπιφέρων αἰσίαν λύσιν τῆς ὑφισταμένης δυσκολίας.

Ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξε πάντοτε ἡ γῆ τῆς κατὰ χώρας διοικήσεως. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς σικελικῆς ἐπικυριαρχίας ἑκάστη πόλις καὶ περιοχὴ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἴδιον ἐπιτόπιον διοικητὴν, καλούμενον *βικάριον* (veguer), *καστελλᾶνον* (castellano) ἢ *καπετᾶνον* (capitán)· αἱ προσωνυμίαι αὗται ἐνίοτε μὲν ἐδίδοντο εἰς τὸν αὐτὸν ἄνδρα, ἐνίοτε δὲ διακριδὸν, ἐπειδὴ ἐθεωρεῖτο κατάχρησις ὅταν πλείονες τῆς μιᾶς ταύτης ἀρχῆς συνεκεντροῦντο εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτόν. Μαρτυρεῖται δὲ ῥητῶς, ὅτι τὰ καταστατικὰ (capitulations) τὰ ὁμολογηθέντα μεταξὺ τῶν Καταλωνίων καὶ τοῦ δουκὸς αὐτῶν περιώριζον τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς τοῦ βικαρίου εἰς τρία ἔτη, κατά τινα δὲ περίπτωσιν εἷς «καπετᾶνος, βικάριος καὶ καστελλᾶνος» τῶν Ἀθηνῶν ἐπαύθη, ἐπειδὴ εἶχε παρέλθει ὁ τριετὴς χρόνος [2]. Ἀλλ᾽ ὑπάρχουσι καὶ παραδείγματα διορισμοῦ τοιούτων ἀρχόντων διὰ βίου ἢ ἐπ᾽ ἀόριστον [3]. Διωρίζοντο δὲ ὁτὲ μὲν ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, ὁτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ δουκὸς καὶ ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων ἀντιπροσώπων, οἷον ἐπὶ παραδείγματι ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν, τῆς ἐκλογῆς ὑποκειμένης εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ δουκός· εἶχον δὲ τὸ δικαίωμα νὰ διορίζωσιν ἀντικαταστάτην ἐν περιπτώσει ἀπουσίας ἕνεκα δημοσίας ὑπηρεσίας. Ἦσαν δ᾽ ὑποχρεωμένοι, πρὶν ἢ ἀναλάβωσι τὰ καθήκοντα αὐτῶν, νὰ ὁμόσωσιν ὅρκον ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐνώπιον τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου καὶ τοῦ ἐπιχωρίου κοινοῦ. Εἰς τὰ καθήκοντα ταῦτα συμπεριελαμβά-

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 240, 279, 282, 330, 350. — *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 476. — *Rosario Gregorio* Considerazioni Τόμ. Β′ σ. 572, 575. Πρβλ. τὸ ἄρθρον τοῦ συγγραφέως ἐν τῇ English Historical Review Τόμ. ΚΒ′ σ. 520.

[2] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 249, 318.

[3] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 276, 278, 280, 309.

νετο ἡ στρατιωτικὴ ἀρχηγία τῆς πόλεως καὶ ἡ ἀκρόασις ποινικῶν ὑποθέσεων [1]· ἀλλὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν ὡς καὶ τῶν ἀστικῶν τε καὶ ποινικῶν ἀποφάσεων τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου ὑπεβάλλετο τελικὴ ἔφεσις εἰς τὸ ἐν Σικελίᾳ δουκικὸν δικαστήριον, καθ᾽ ἃ αἱ ἐφέσεις τῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς Ἰνδικῆς ὑποβάλλονται εἰς τὸ ἐν Λονδίνῳ ἀνώτατον δικαστήριον τοῦ Βρεττανικοῦ κράτους (Privy Council). Ἀλλὰ κατά τινα περίστασιν εὑρίσκομεν ἀρχιδικαστὴν διωρισμένον ἐπ᾽ ἀόριστον χρόνον καὶ δικάζοντα κατ᾽ ἔφεσιν ἐπιχωρίως, δι᾽ οὗ συστήματος οἱ ἐφεσιβάλλοντες ἀπηλλάσσοντο πολλῆς ἀπωλείας χρόνου καὶ δαπανῶν [1]. Γίνεται δὲ μνεία καὶ νοταρίων, οὐχὶ σπανίως Ἑλλήνων τὸ γένος, διωρισμένων ὑπὸ τοῦ δουκὸς διὰ βίου ἢ καὶ κληρονομικῶν, ὡς καὶ κοντοσταύλου τῆς πόλεως Θηβῶν καὶ βαΐλου τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις προδήλως ἦτο κοινοτικὸς ἄρχων [2].

Ἀπήλαυε δ᾽ ἡ καταλωνικὴ τῶν Ἀθηνῶν πολιτεία ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν ἐν μεγάλῳ μέτρῳ κατὰ τὰ ἐφ᾽ ἱκανὸν χρόνον κρατήσαντα ἐν τῇ πατρίῳ χώρᾳ. Καὶ δὴ αἱ κυριώταται τῶν πόλεων καὶ κωμῶν ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ *συνδίκων* καὶ εἶχον δημοτικὰς ἀρχὰς μετ᾽ ἰδίων συμβουλίων καὶ ἀρχόντων. Αἱ δημοτικαὶ δὲ αὗται ἀρχαὶ περιστάσεως διδομένης ἀπηύθυνον εἰς τὸν δοῦκα ἀπὸ κοινοῦ αἰτήσεις περὶ ἐπανορθώσεως ἀδικιῶν εἰς αὐτὰς γενομένων· αἱ αἰτήσεις δ᾽ αὗται ἐσφραγίζοντο τότε ὑπὸ τοῦ «καγκελλαρίου τῆς Ἑταιρείας τῶν Φράγκων» διὰ τῆς σφραγῖδος τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τῆς αὐτῆς ἐκείνης, ἣν εἶχεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν περιπλανήσεων. Ἅπαξ δέ ποτε τὰ κοινὰ ταῦτα ἐξέλεξαν τὸν γενικὸν ἐπίτροπον, καὶ οἱ δοῦκες ἔγραφον εἰς αὐτὰ πολλάκις περὶ τῶν τῆς πολιτείας. Δὲν ἐδίσταζον δὲ νὰ πέμπωσιν ἀπεσταλμένους, ἀπαιτοῦσαι τὴν ἀνάκλησιν μισητοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, καὶ μετεχειρίζοντο ὕφος ἀφελέστατον ἀπευθυνόμενα πρὸς τὸν κυρίαρχον αὐτῶν, ὅστις κατά τινα περίστασιν ἔψεξε τὰς «τραχείας ἀπαντήσεις» αὐτῶν, αἱ δὲ ἀναφοραὶ αὐτῶν συνήθως ἕνεκα φανερῶν λόγων ἐτύγχανον εὐνοϊκῆς ἀπαντήσεως. Ἀργότερον δὲ μία τῶν κυριωτάτων αὐτῶν ἀπαιτήσεων συνίστατο εἰς τὴν δι᾽ ἀνδρῶν ἐνοικούντων ἐν τῷ δουκάτῳ καὶ οὐχὶ διὰ Σικελῶν πλήρωσις τῶν θέσεων τῶν ἀρχόντων. Ἡ Ἀττικὴ χάριν τῶν Καταλωνίων, τοιοῦτο ἦτο πράγματι τὸ σύνθημ᾽ αὐτῶν. Ἦσαν λαὸς δύσκαμπτος καὶ τελείως ηὐχαριστοῦντο νὰ διατηρῶσι τὴν ἐπικοινω-

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 239, 247, 295.

[2] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 270, 312.

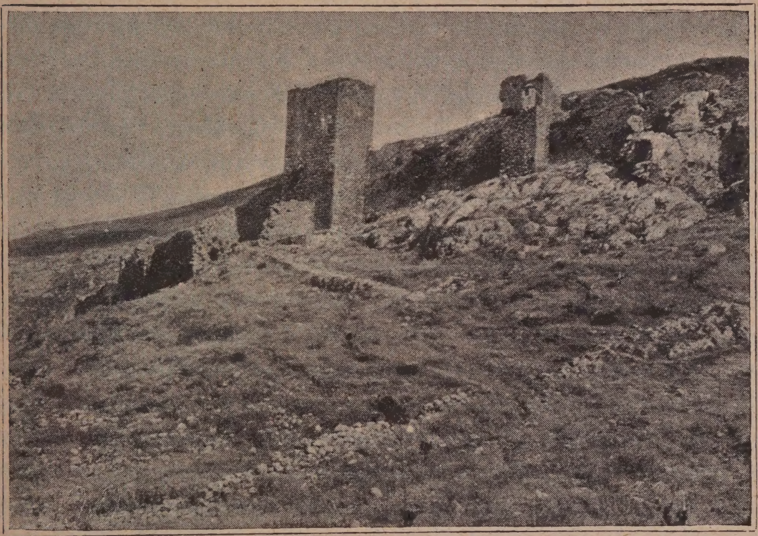
νίαν πρὸς τὴν σικελικὴν βασιλείαν ἐφ᾿ ὅσον ἠδύναντο νὰ διαθέτωσι τὰ καθ᾿ ἑαυτοὺς καθ᾿ ὃν ἐβούλοντο τρόπον. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ καὶ ὡς πρὸς ἄλλα πολλὰ ὡμοίαζον τὰς αὐτοδιοικουμένας ἀποικίας τῆς Μεγάλης Βρεττανίας.

Τὸ δὲ φεουδαλικὸν σύστημα ἐξηκολούθησεν, ἀλλὰ μετὰ πολλῷ ὀλιγωτέρας λαμπρότητος ἢ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀρχῆς τῶν Γάλλων. Οἱ Καταλώνιοι κατακτηταὶ εἶχον κοινὴν τὴν καταγωγὴν, καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἱκανῶν ἐτῶν ὀλίγους εὑρίσκομεν παρ᾿ αὐτοῖς ἱππότας, μετὰ ἑβδομήκοντα δὲ ὅλα ἔτη διαμονῆς ἐν Ἀττικῇ ὁ κατάλογος τῶν εὐγενῶν οἴκων ἐν τῇ ὅλῃ πολιτείᾳ περιελάμβανε μόνον περὶ τὰ δεκαὲξ ὀνόματα. Ἰδίως δ᾿ ἡ Ἑταιρεία ἀντέπραξεν εἰς τὸ φεουδαλικὸν ἔθος τῆς παραχωρήσεως σπουδαίων πόλεων, οἷα ἡ Λεβάδεια, εἰς ἰδιώτας, προτιμωμένης τῆς διοικήσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν ἀρχόντων. Κῶδιξ δὲ δικαστικὸς ἦσαν τὰ Συνήθεια τῆς Βαρκελῶνος, ἀντικαταστήσαντα τὰς Ἀσσίζας τῆς Ῥωμανίας, καὶ ἡ καταλωνικὴ ἀπέβη ἥ τε ἐπίσημος καὶ ἡ συνήθης γλῶσσα. Οἱ δοῦκες ἔγραφον ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ Μουντάνερ οὐ μόνον πρὸς τοὺς Καταλωνίους αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἑαυτῶν ὑπηκόους· ῥητῶς δὲ μαρτυρεῖται, ὅτι ἡ χρῆσις «τῆς κοινῆς καταλωνικῆς διαλέκτου» ἦτο «σύμφωνος πρὸς τὴν ἕξιν καὶ τὴν συνήθειαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν».

Ἡ δ᾿ ἐκκλησιαστικὴ διάταξις ἔμεινεν ἐν τοῖς πλείστοις ἡ αὐτὴ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Βουργουνδίων. Μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν Νέων Πατρῶν τὰ δύο δουκᾶτα περιελάμβανον τρεῖς ἀρχιεπισκοπὰς, τὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὴν τῶν Θηβῶν καὶ τὴν τῶν Νέων Πατρῶν, ὧν ἐκείνη μὲν εἶχεν ὑποκειμένας δεκατρεῖς ἐπισκοπὰς, ἡ δὲ τῶν Νέων Πατρῶν μίαν καὶ μόνην, τὴν τοῦ Ζητουνίου, ἤτοι τῆς Λαμίας. Οὕτως ἡ μὲν ἀρχιεπισκοπὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶχε προσαυξηθῆ κατὰ δύο ἐπισκοπὰς, ἡ δὲ τῶν Θηβῶν εἶχεν ἐλαττωθῆ κατὰ δύο ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς φραγκοκρατίας· ἀλλὰ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐπισκοπῶν μόναι τέσσαρες, ἡ τῶν Μεγάρων, ἡ τῆς Διαυλείας, ἡ τῶν Σαλώνων καὶ ἡ τῆς Βοδονίτζης, περιελαμβάνοντο τανῦν ἐντὸς τῶν συνόρων τοῦ δουκάτου.

Ἡ δ᾿ ἐν Ἀθήναις ἐκκλησία τῆς Παναγίας ἡ ἐν τῷ Παρθενῶνι εἶχε δώδεκα ἱερεῖς, διοριζομένους ὑπὸ τοῦ δουκὸς, ὃν βλέπομεν ἐπικυροῦντα ἕνα Καταλώνιον ὡς προϊστάμενον τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἱερατείου, διορίζοντα τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θηβῶν καὶ παραχωροῦντα εἰς ἱερεῖς χηρευούσας ἐνορίας. Καίτοι δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς

ἀρχῆς τῶν Καταλωνίων ὁ κλῆρος ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν καὶ ἐκ τῶν τάξεων αὐτοῦ ἐξελέγοντο ἀπεσταλμένοι εἰς τὴν δουκικὴν αὐλήν, ὁ νόμος αὐστηρῶς ἀπηγόρευεν εἰς αὐτὸν τὴν κατοχὴν τιμαρίων, ἥτις διάταξις ἦτο ἀναγκαιοτάτη ἐν χώρᾳ κατακτηθείσῃ καὶ συντηρουμένῃ διὰ τῶν ὅπλων [1]. Ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον τὸ ἱεροπολεμικὸν τάγμα

Ἄποψις τοῦ κάστρου τῆς Λεβαδείας ἀπὸ τῆς αὐλῆς κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

τῶν Ἰωαννιτῶν εἶχε κτήσεις ἐν τῇ καταλωνικῇ πολιτείᾳ, καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνῆκε τὸ κάστρον Συκάμινον πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ [2].

Καθ᾿ ἃ δὲ οἱ Φράγκοι, οὕτω καὶ οἱ Καταλώνιοι μετεχειρίζοντο τοὺς Ἕλληνας ὡς φυλὴν ὑποδεεστέραν. Κατὰ γενικὸν κανόνα ἀπέκλειον αὐτοὺς ἀπὸ πάντων τῶν ἀστικῶν δικαίων, ἅτινα παρείχοντο εἰς μόνους τοὺς κατακτητὰς (Conquistadores), ὡς ἐκάλουν ἑαυτοὺς οἱ Καταλώνιοι. Οὕτως οἱ ἀτυχεῖς Ἕλληνες ἐστεροῦντο νο-

---

[1] *Çurita* Anales Τόμ. Β′ σ. 377. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 271, 285, 306-7 — *Rubió y Lluch* ἔνθ. ἀν. σ. 472, 481.

[2] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 233.—⟨***Γ. Κωνσταντινίδου*** Δύο ἱστορικὰ ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς καταλανοκρατίας ἐν⟩ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Ε′ σ. 827. — Revue de l'Orient Latin Τόμ. Γ′ σ. 653.

μίμως τοῦ δικαιώματος τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς κατὰ βούλησιν πωλήσεως ἢ διαθέσεως τῆς ἰδίας ἑαυτῶν περιουσίας. Καὶ μετὰ θάνατον δὲ οἱοσδήποτε ἄλλος ἠδύνατο νὰ ὑπεισέλθῃ καὶ ἀφαιρέσῃ τὰς κτήσεις τοῦ θανόντος ἀπὸ τοῦ υἱοῦ· μανθάνομεν δὲ καὶ περὶ δουλείας ὑφισταμένης ἐν Ἀθήναις. Ὁμοίως κατὰ γενικὸν κανόνα ἀπηγορεύετο ἡ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν ἐπιγαμία. Ἀλλὰ τῶν τοιούτων διατάξεων ὑπῆρχον οὐκ ὀλίγαι ἐξαιρέσεις. Ἕλληνες παρασχόντες ἀξίας λόγου ὑπηρεσίας εἰς τὴν καταλωνικὴν ἑταιρείαν ἐν ἡμέραις δυσκόλοις, οἷοι οἱ Λεβαδεῖς, ἐλάμβανον πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα, ἐδικαιοῦντο δὲ νὰ ἔχωσι καὶ δούλους πλὴν τῆς ἀδείας τῆς συζεύξεως τῶν ἰδίων τέκνων μετὰ οἰκογενῶν τῶν κατακτητῶν. Ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ περιόδῳ τῆς καταλωνιοκρατίας εὑρίσκομεν Ἕλληνας περιβεβλημένους ἀξίας λόγου ἀρχάς, οἷαι ἡ τοῦ καστελλάνου τῶν Σαλώνων, τοῦ καγκελλαρίου τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ νοταρίου ἐν Λεβαδείᾳ. Ἅπαξ δὲ περὶ αὐτὰ τὰ τέλη τῆς καταλωνικῆς κυριαρχίας γίνεται μνεία Ἑλλήνων συνεδρευόντων ἐν τῷ δημοτικῷ συμβουλίῳ τῶν Νέων Πατρῶν. Ἄνδρες δὲ κατέχοντες μεγάλα ἀξιώματα, οἷοι ὁ κόμις τῶν Σαλώνων καὶ ὁ πρωτοστράτωρ τῶν δουκάτων, ἐνυμφεύοντο Ἑλληνίδας, ἐκ τῶν προτέρων δὲ καθωρίζετο ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι ἡ Ἑλληνὶς γυνὴ ἐδικαιοῦτο νὰ διατηρήσῃ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν· μόνον δὲ ἂν ἡ σύζυγος ἐγίνετο καθολικὴ καὶ ἔπειτα ἐπέστρεφεν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἐτιμωρεῖτο ἐπὶ διπλῇ ἀρνησιθρησκείᾳ διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν κτήσεων αὐτῆς. Ἡ αὐτὴ ποινὴ ἐπεβάλλετο εἰς πάντα Καταλώνιον μεθιστάμενον εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν [1]. Καὶ ἡ μὲν ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐξηκολούθει ἐπέχουσα τὴν ὑποδεεστέραν ἐκείνην θέσιν, ἐν ᾗ εὑρίσκετο ὑπὸ τοὺς Φράγκους. Περὶ δὲ τῆς τάξεως τῶν προτέρων Φράγκων εὐπατριδῶν οὐδείς, ὡς εἰκός, γίνεται λόγος, ἐπειδὴ οὗτοι εἶχον καταστραφῆ κατὰ τὴν παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχην· τῶν δὲ Βουργουνδίων ἀστῶν οὐδεμία γίνεται μνεία. Ἐξ ἑτέρου δ᾽ εὑρίσκομεν ἑδρεύοντας ἐν Θήβαις Ἀρμενίους, οἵτινες ἀποβαίνουσι πηγὴ προσόδων τοῦ δουκικοῦ ταμείου.

Εἰς δὲ τὸν δοῦκα ἔμελλον νὰ περιέλθωσιν, ὡς εἰκός, αἱ ἰδιαίτεραι δουκικαὶ κτήσεις τῶν Γάλλων προκατόχων, συνιστάμεναι ἐκ γαιῶν καὶ οἰκιῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Θήβαις. Καὶ αἱ μὲν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ δουκάτου οἰκίαι ἐκεῖναι ἐμισθοῦντο, τὸ δ᾽ ἐκ τῆς μι-

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 238, 272, 331, 337-8, 342. — *Rubió y Lluch* Cataluyna a Grecia σ. 46.

σθώσεως αὐτῶν εἰσόδημα ἐπληρόνετο καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς κηρόν· ἐνίοτε ὁ δοὺξ ηὐδόκει νὰ χορηγήσῃ ἐνιαυσίαν πρόσοδον ἐκ τῶν εἰσπράξεων τῆς «ἐκ Θηβῶν ἀπὸ τοῦ κηροῦ ἀποφορᾶς» εἴς τινας τῶν ἐν ὑπηρεσίᾳ Καταλωνίων. Γίνεται δὲ λόγος καὶ περὶ ἐγγείου φόρου (ius terragii), πληρονομένου εἰς τὴν δουκικὴν αὐλήν, εἰς ἣν περιήρχετο καὶ ἡ κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία τῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν μεθισταμένων [1]. Ἀλλ᾽ ὡς συμβαίνει εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ τὰς ἀποικίας αὐτῆς, οἱ Σικελοὶ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐξετίμων τὴν ἀξίαν τῆς κυριαρχίας ἀπὸ τῶν εἰσοδημάτων, οὐδὲ ἠξίουν προσοχῆς τὰς ἐκ τοῦ δουκάτου εἰσπράξεις. Εἰς αὐτοὺς περιήπτετο ἡ γοητεία ἡ παρεπομένη διὰ πάντων τῶν αἰώνων εἰς τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν, παρείχετο δ᾽ εἰς αὐτοὺς ἅμα καὶ δικαιολογία πρὸς ἐπέμβασιν εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς. Ἐξ ἑτέρου διὰ τοὺς Καταλωνίους ἡ προστασία τῶν βασιλέων τῆς Σικελίας εἶχε μεγάλην πρακτικὴν ἀξίαν. Μὴ ἔχοντες ἰδίαν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν, ἀνέθετον εἰς τοὺς παρὰ τῷ δουκὶ πολιτικοὺς ἄνδρας τὴν διὰ καταλλήλων ἐξηγήσεων ἀπαλλαγὴν ἑαυτῶν ἀπὸ τῶν ἐπακολούθων βιαίων πειρατικῶν πράξεων, ἃς συνηθέστατα ἐπεχείρουν κατὰ Βενετῶν ὑπηκόων, τὴν ὑπὲρ ἑαυτῶν συνηγορίαν παρὰ τῷ Βατικανῷ, ἐν ἑνὶ λόγῳ τὴν παράστασιν ἑαυτῶν ἐν τῇ κοινότητι τῶν ἐθνῶν. Ἀπολαύοντες δὲ ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς ἀνεξαρτησίας ἄνευ τῶν ὑπ᾽ αὐτῆς ἐπιβαλλομένων ὑποχρεώσεων, οὐδὲν ἀπώλεσαν ἀναγνωρίσαντες τὴν κυριαρχίαν τῆς Σικελίας· ἀμφότεροι δὲ, αὐτοί τε καὶ οἱ Σικελοὶ αὐτῶν δοῦκες, φαίνονται κατανοήσαντες τελείως τὰς ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεις.

Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1316 συμβάντος θανάτου ὁ Ἐστανιὸλ διῴκησε τὸ καταλωνικὸν δουκᾶτον μετὰ συνέσεως καὶ καλῶς. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ ἡ Ἑταιρεία διετήρησε τὸ ἀρηίφιλον πνεῦμα, ὅπερ ἀπετέλει αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τῆς ὑπάρξεως τῶν Καταλωνίων δι᾽ ἐκστρατειῶν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις, ἐναντίον τῶν αὐτοκρατορικῶν φρουρίων κατὰ τὰ σύνορα τῆς Θεσσαλίας, ἐναντίον τῶν Ἀγγέλων τῶν Νέων Πατρῶν καὶ τῆς Ἄρτης, ἐναντίον τῆς Εὐβοίας καὶ χάριν ὑποστηρίξεως τῶν περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας ἀξιώσεων τοῦ ἀρχαίου ἑταίρου, τοῦ βασιλόπαιδος τῆς Μαϊορικῆς Φερδινάνδου. Δυνάμεθα δὲ νὰ κρίνωμεν περὶ

---

[1] **Λάμπρου** Ἔγγραφα σ. 234, 272, 291, 292, 299, 313, 350. — *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 465.

τῆς ἐρημώσεως, ἣν ἐπέφερον αἱ ἐπιδρομαὶ ἐκεῖναι, ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Κορίνθου Βαρθολομαῖον ἐπετράπη κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπὸ τοῦ πάπα Κλήμεντος Ε΄ ἡ ἐπὶ τρία ἔτη ἀναβολὴ τῆς πληρωμῆς τῶν ὀφειλομένων ὑπὸ τοῦ προκατόχου, ἐπειδὴ αἱ εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ τασσόμεναι χῶραι «εἶχον ἐρημωθῆ καὶ τὸ ἄστυ τῆς Κορίνθου εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων»· ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θηβῶν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Χαλκίδος Βάλθερος de Ray δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς ἕδρας αὐτῶν. Ἀλλ᾽ ὁ Ἐστανιὸλ ἦτο οὐ μόνον στρατιώτης, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς ἀνήρ. Κατώρθωσε δὲ νὰ προσβάλῃ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καθ᾽ ἕνα χωριστὰ, καὶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἅμα τῇ ἐξαντλήσει τῶν πόρων τῆς χώρας, ἣν εἶχον ἐπιδράμει, μετέβαινον δίκην ἀκρίδων εἰς ἑτέραν. Μάτην ὁ πάπας διεταξε τὸν Λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως νὰ συζητήσῃ μετὰ τῶν Καταλωνίων ἀρχηγῶν περὶ τῆς πλάνης τῆς διαγωγῆς αὐτῶν καὶ ἀφορίσῃ τοὺς συλητὰς ἐκείνους ἐκκλησιῶν καὶ φονεῖς ἱερέων ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἣν ἐξηκολούθουν παρακούοντες εἰς τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Μάτην παρεκάλεσε τὸν μέγαν μάγιστρον τῶν ἱπποτῶν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, οἵτινες ἐπ᾽ ἐσχάτων μόνον εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν Ῥόδῳ, νὰ στείλωσι τέσσαρας γαλέρας πρὸς βοήθειαν τοῦ Βαλθέρου de Foucherolles, ὅστις ἐκράτει τῶν ἐν Ἀργολίδι φρουρίων μετὰ τῆς προσηγορίας «καπετάνου τοῦ δουκάτου», χάριν τοῦ πάππου καὶ κηδεμόνος τοῦ ἀνηλίκου δουκὸς, τοῦ κοντοσταύλου τῆς Γαλλίας. Μάτην ἀπηυθύνθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Ἰάκωβον Β΄, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐκβάλῃ τοὺς Καταλωνίους ἐκ τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐξεικόνισε τὰς ὠμότητας, τὰς ἁρπαγὰς καὶ τοὺς φόνους πιστῶν τέκνων τῆς ἐκκλησίας, οὓς εἶχον διαπράξει ἐν ἐκείναις ταῖς χώραις. Οἱ μὲν Καταλώνιοι δὲν ἠξίουν προσοχῆς τὰς παρακελεύσεις τοῦ πατριάρχου, ὁ δὲ μέγας μάγιστρος τῶν Ἰωαννιτῶν ἠσχολεῖτο περὶ τῆς νέας αὐτῶν κτήσεως, καὶ ὁ πολιτικὸς μονάρχης, ὅστις δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ πράγματα τοῦ δουκάτου τοῦ ἀδελφοῦ, ἀπήντησεν, ὅτι ὁ «εὐσεβὴς ἀθλητὴς τοῦ Χριστοῦ καὶ πιστὸς πύκτης τῆς ἐκκλησίας», ὡς εἶχεν

Σφραγὶς τῶν Ἰωαννιτῶν.

ὀνομάσει ὁ πάπας τὸν θανόντα δοῦκα Βάλθερον, εἶχε πάθει κατ' ἀξίαν καὶ ὅτι οἱ Καταλώνιοι ἦσαν μὲν ἴσως ὠμοί, ἀλλ' ἦσαν ἀκόμη καθολικοί, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀναδειχθῶσι προπύργιον τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν σχισματικῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου [1].

Θανόντος δὲ τοῦ Ἐστανιὸλ, ἡ Ἑταιρεία ἐξέλεξεν ὡς προσωρινὸν ἀρχηγὸν ἓν τῶν μελῶν αὐτῆς, ἱππότην καλούμενον Γουλιέλμον Θωμᾶν, ἄνδρα τάξεως ἀνωτέρας τῆς τῶν ἑταίρων, ὅστις καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν μέχρις ὁ βασιλεὺς Φρειδερῖκος εὐκαιρήσῃ νὰ στείλῃ τινὰ, ὅπως ἄρξῃ τῶν Καταλωνίων [2]. Ὁ δὲ βασιλεὺς διώρισε τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ νόθον υἱὸν, δὸν Ἀλφόνσον Φαδρῖγον ἢ Φρειδερῖκον, ἄνδρα μεγάλης δραστηριότητος καὶ ἰσχυροῦ χαρακτῆρος, ὃν εἴχομεν ἴδει δῃώσαντα τὰς παραλίας καὶ νήσους τῆς Ἑλλάδος πρὸ δώδεκα περίπου ἐτῶν. Ὁ δὲ «πρόεδρος τῆς εὐτυχοῦς στρατιᾶς τῶν Φράγκων ἐν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν», ὡς ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν ἐπισήμως ὁ νέος γενικὸς ἐπίτροπος, διετήρησε τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ δεκατρία ἔτη, ὢν πράγματι ἀνεξάρτητος, ἐπειδὴ ὁ κατ' ὄνομα δοὺξ Μαμφρέδος ἀπέθανε τὸ ἔτος τοῦ διορισμοῦ τοῦ Φαδρίγου, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὡς δοὺξ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ὁ νεώτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ Γουλιέλμος, ὅστις ἦτο ἐπ' ἴσης ἀνήλικος. Πρὸς τούτοις δ' ἐστερέωσεν ὁ Ἀλφόνσος τὴν ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ συγχρόνως ἐπενέβη εἰς τὰ τῆς Εὐβοίας, ἐπωφεληθεὶς τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς Μαρούλλας, θυγατρὸς καὶ κληρονόμου Βονιφατίου τοῦ Οὐηρωναίου, «μιᾶς τῶν χρηστοτάτων Χριστιανῶν τοῦ κόσμου, τῆς ἀρίστης καὶ συνετωτάτης γυναικὸς τῶν ποτὲ ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ γενομένων», καθ' ἃ λέγει περὶ αὐτῆς ἐνθουσιωδῶς ὁ Μουντάνερ, ὅστις εἶχεν ἴδει αὐτὴν ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ ἐν τῇ κατὰ τὴν Χαλκίδα πατρικῇ οἰκίᾳ. Καίτοι δὲ ὁ Βονιφάτιος εἶχεν ἀδελφὸν, τὰ δεκατρία κάστρα ἐν τῷ ἀθηναϊκῷ δουκάτῳ καὶ τὰ ἄλλα χωρία, ἅτινα εἶχέ ποτε παραχωρήσει εἰς αὐτὸν ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων Β΄, περιῆλθον εἰς τὸν κλῆρον τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ [3].

Οἱ δὲ Βενετοὶ εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ φόβου περὶ τῆς ἀσφαλείας

---

[1] *Muntaner* κεφ. CCXLII. — *Çurita* Anales βιβλ. VI κεφ. XII. — *Raynaldus* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Ε΄ σ. 22-3. — Regestum Clementis V Τόμ. Ζ΄ σ. 72-3, 125, 238. Τόμ. Η΄ σ. 14, 131-2. Τόμ. Θ΄ σ. 44-7.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 394-6. — **Λάμπρου** Ἔγγραφα σ. 354-6.

[3] *Muntaner* κεφ. CCXLIII, ἐν ᾧ ἡ τελευταία ὑπ' αὐτοῦ μνεία τῶν Καταλωνίων ἐν τῇ Ἀττικῇ.

τῆς Εὐβοίας ἀπ' αὐτοῦ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν οἱ Καταλώνιοι εἶχον κατέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχην ηὔξησαν τοὺς μισθοὺς τῶν ἐν τῇ νήσῳ Βενετῶν ἀρχόντων καὶ παρεσκεύασαν στόλον πρὸς ἄμυναν αὐτῆς. Εἰς ἀπαρτισμὸν δὲ τοῦ στόλου τούτου ἐκλήθησαν νὰ συνεργήσωσι καὶ οἱ Λομβαρδοὶ δυνάσται τῆς Εὐβοίας καὶ συνεφώνησαν νὰ πράξωσι τοῦτο, ἐξαιρουμένου τοῦ Βονιφατίου. Ὁ ἰσχυρὸς οὗτος καὶ φιλόδοξος βαρῶνος, ὅστις εὑρίσκετο εἰς σχέσεις φιλικωτάτας πρὸς τοὺς Καταλωνίους, ἠρνήθη νὰ συμπράξῃ, προτιθέμενος νὰ γείνῃ κύριος τῆς νήσου, ἀναμφιβόλως διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν. Ὁ δὲ γάμος τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Καταλωνίων ἐφαίνετο προάγων τὸ σχέδιον τοῦτο.

Ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ Καταλώνιοι περιωρίσθησαν εἰς παρεμπόδισιν τῆς εἰς τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐπανόδου τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου Χαλκίδος, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήξῃ ἡμᾶς, ἐπειδὴ ἦτο ἐξάδελφος τῶν Γάλλων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ εἰς συχνὰς ἐπιδρομὰς χάριν δῃώσεως πέραν τοῦ στενοῦ πορθμοῦ τοῦ χωρίζοντος αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μεγάλης νήσου. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικωτέρα στρατεία ἤρχισεν, ὅτε ὁ Φαδρῖγος, στρατεύσας μετὰ δισχιλίων ἀνδρῶν καὶ ὑπερέκεινα, ἐν οἷς καὶ Τοῦρκοι μισθοφόροι, διέβη «τὴν μελανὴν γέφυραν». Ἐν δὲ τῇ Χαλκίδι οἱ ἐμπειροπόλεμοι ἐκεῖνοι ἐπιδρομεῖς μικρὰν εὗρον μόνον ἀντίστασιν. Ἡ βαρωνεία τῆς νήσου, καθ' ἃ ἡ φραγκικὴ ἀριστοκρατία ἐν ἄλλοις μέρεσι τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰς ἀπωλείας ἐν τῇ παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχῃ, ἐν ᾗ εἶχον πέσει δύο τῶν δυναστῶν τῆς Εὐβοίας, ὁ Γεώργιος Γκίζης καὶ ὁ Ἀλβέρτος Πολλαβιτσίνης. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Παλλαβιτσίνη, ὁ Ἀνδρέας Κορνάρος, γόνος τοῦ περιωνύμου βενετικοῦ οἴκου, ἔσπευσε νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπιδρομέων, οἵτινες εἰσήλασαν εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ ἠνάγκασαν τὸν βενετὸν βάϊλον νὰ πράξῃ τὸ αὐτό. Οὕτω δ' ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν συμμάχων οἱ ἄλλοι τριτημόριοι ἀπετάθησαν εἰς Ματθίλδην τὴν Ἀννονικὴν, οὖσαν τότε ἡγεμονίδα τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐπικυρίαρχον αὐτῶν. Ἀλλ' αὕτη ἦτο μόνη καὶ ἀνίσχυρος νὰ βοηθήσῃ αὐτούς· καὶ εἶχε μὲν ἤδη σκεφθῆ νὰ παραχωρήσῃ τὴν φαντασιώδη αὐτῆς ἐπὶ τῆς Εὐβοίας κυριαρχίαν εἰς τὴν Βενετίαν, περιωρίσθη δὲ τώρα εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ εἰς τὸν δόγην τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ὃν διέτρεχεν ἡ νῆσος νὰ περιπέσῃ εἰς τοὺς Καταλωνίους. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον ἀπέθανε Βονιφάτιος ὁ Οὐηρωναῖος, τὸ τελευταῖον ἐπιζῶν λείψανον τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος, καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ κατέλαβε

πάραυτα τὰ δύο ἀξιόλογα κάστρα Κάρυστον καὶ Λάρμενα ὡς ἀποτελοῦντα μέρος τῆς προικὸς τῆς Μαρούλλας. Ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Καταλωνίων εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον θορυβήσει τὴν Εὐρώπην, ὥςτ' ἐφαίνετο εὐλόγως συγκροτουμένη ἐναντίον αὐτῶν σύμπραξις τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἰσχυρῶν. Καὶ ὁ μὲν πάπας παρεπονέθη πικρῶς, ὅτι οἱ Καταλώνιοι, «τὰ καθάρματα τῆς ἀνθρωπότητος», μετεχειρίζοντο ἀπίστους Τούρκους ἐναντίον Χριστιανῶν, καὶ παρώρμησε τὴν Βενετίαν νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς, ὁ δ' ἐξόριστος οἶκος τῶν Βριεννίων ἐβυσσοδόμευε τὴν ἀνάκτησιν τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, καὶ οἱ Ἀνδηγαυοὶ διεμαρτυρήθησαν ἐναντίον τῆς εἰς τὴν Εὔβοιαν ἐπεμβάσεως τοῦ Φαδρίγου. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας Φρειδερῖκος ἐθεώρησε συνετὸν νὰ διατάξῃ τὸν παράτολμον αὐτοῦ υἱὸν νἀποστῇ περαιτέρων κατακτήσεων ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ὁ Φαδρῖγος ὑπακούσας ἀπεσύρθη ἐκ τῆς Εὐβοίας, κρατήσας μόνον τὰ δύο κάστρα Κάρυστον καὶ Λάρμενα. Ἀλλ' οἱ Καταλώνιοι δὲν εἶχον πραγματικὸν λόγον νὰ φοβῶνται τὴν ἐνεργὸν ἔχθραν τῆς Βενετίας, τῆς πλησιεστάτης

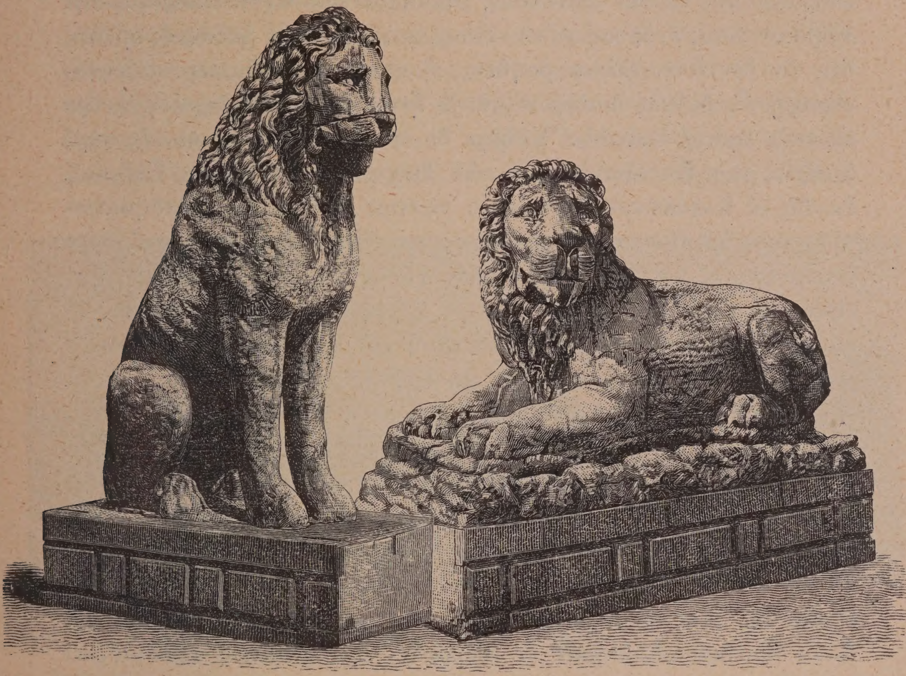

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Μέρμπακα ἐν τῷ δήμῳ Μιδέας τῆς Ἀργολίδος κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Struck[1].

[1] ⟨Τὸ χωρίον τοῦτο φερωνυμεῖται ἀπὸ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Moerbeke τοῦ μεταφράσαντος τὸν Ἀριστοτέλην. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 221. Πρβλ. *Struck* ἐν ταῖς Athenische Mitteilungen Τόμ. ΚΔ' (1909) σ. 234 κ. ἑ.⟩

καὶ σπουδαιοτάτης ἀντιπάλου. Καὶ δὴ ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐγίνωσκε παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, ὅτι αὐτοὶ οἱ ὑπήκοοι τοῦ νεαροῦ δουκὸς Βαλθέρου ἐν Ἄργει καὶ Ναυπλίῳ εἶχον συνομολογήσει συμμαχίαν μετὰ τῶν Καταλωνίων· τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ καταλωνικὸς σφετερισμὸς δὲν προεκάλει τὴν δυσαρέσκειαν τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο οἱ Βενετοὶ πολιτευταί, οἵτινες ἦσαν πάντοτ' ἐπιφυλακτικοί, μικρὰν ἐδείκνυον διάθεσιν νὰ παράσχωσι χρήματα καὶ πλοῖα χάριν παλινορθώσεως τῆς δυναστείας τῶν Βριεννίων, καίτοι ἡ δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ σύστημα ἐξορίστων βασιλέων παρεῖχεν ἀφθόνους ἐπαγγελίας περὶ χορηγήσεως ἐμπορικῶν προνομίων, ἅτινα δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ παραχωρήσῃ. Ἐξ ἑτέρου ἤρχισαν διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ βασιλέως Φρειδερίκου καὶ τῆς Βενετίας, ἀπολήξασαι τῷ 1319 εἰς σπονδάς, ἀνανεωθείσας μετὰ δύο ἔτη, εἰς ἃς συμπεριελήφθησαν καὶ οἱ τριτημόριοι. Ἡ ἀξιομνημόνευτος αὕτη συνθήκη ὥριζεν ἐπὶ ποινῇ πεντήκοντα καὶ ὀκτὼ περίπου χιλιάδων δραχμῶν, ὅτι ἡ καταλωνικὴ ἑταιρεία δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐξαρτύσῃ πλοῖα ἐν τῇ «θαλάσσῃ τῶν Ἀθηνῶν», ἤτοι τῷ Σαρωνικῷ κόλπῳ, ἢ ἐν τῷ Εὐρίπῳ· ἔμελλε δὲ νὰ ἐξαχθῇ μία τῶν σανίδων τοῦ σκάφους ἑκάστου τῶν πλοίων τῶν τότε ναυλοχούντων ἐν τοῖς σταθμοῖς ἐκείνοις, καὶ ἡ ἐξάρτυσις αὐτῶν ἀφαιρουμένη ὤφειλε νὰ κατατεθῇ ἐπὶ «τοῦ κάστρου τῶν Ἀθηνῶν», ἤτοι τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ τὰ καταλωνικὰ πλοῖα τὰ σταθμεύοντα ἐν «τῇ θαλάσσῃ τῆς Rivadostria (Λιβαδόστρας)», ἤτοι ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ, ἠδύναντο νὰ μείνωσιν ὡς εὑρίσκοντο. Τὰ σύντονα δὲ ταῦτα μέτρα ἀπεσκόπουν εἰς τὴν παρεμπόδισιν τῆς αὐξήσεως στόλου καταλωνικοῦ, ἥτις εἶχεν ἤδη ἀποβῇ ἀπειλητικὴ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Βενετίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς ἀρχομένης καὶ πάλιν ἀναδείξεως τοῦ Πειραιῶς εἶνε τὸ ὅτι ἔν τινι γενουατικῷ χάρτῃ τῶν χρόνων ἐκείνων ὁ λιμὴν ἐκεῖνος, ὅστις ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὠνομάζετο «λιμὴν τῶν Ἀθηνῶν (Sithines)», ἐμφανίζεται φέρων τότε πρῶτον τὸ ὄνομα «Λέοντος». Προήρχετο δὲ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, ἐξ οὗ τὸ μεταγενέστερον Porto Leone, ἐκ τοῦ κολοσσιαίου λέοντος τοῦ τότε ἱσταμένου ἐν τῷ λιμένι καὶ ὅστις νῦν εὑρίσκεται πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Ναυστάθμου τῆς Βενετίας, ⟨ὅπου μετεκόμισεν αὐτὸν ὁ Μοροζίνης⟩. Ἐκ τοῦ Πειραιῶς δὲ ἠδυνήθη ὁ Φαδρῖγος νὰ στείλῃ δύο γαλέρας εἰς τοὺς Τούρκους συμμάχους, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξορμῶντες οἱ πειραταὶ τῶν Καταλωνίων ἐλαφυραγώγουν τοὺς Βενετοὺς ναυτίλους καὶ εἶχον τιμωρήσει τὴν νῆσον Μῆλον,

ἥτις ἀνῆκεν εἰς τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου, ἐπὶ τῇ συμπράξει τοῦ υἱοῦ τοῦ δουκὸς, τοῦ Νικολάου, μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν Καταλωνίων ἐν τοῖς τέλμασι τῆς Κωπαΐδος καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Ἤλιδος. Μέχρι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Χίου εἶχον προχωρήσει αἱ καταλωνικαὶ γαλέραι καὶ εἶχον ἀπαγάγει ἐκ τῆς εὐφόρου ταύτης νήσου τὸν υἱὸν τοῦ Μαρτί-

Οἱ ἀττικοὶ λέοντες ἐν Βενετίᾳ.

νου Ζαχαρία, τοῦ Γενουηνσίου αὐτῆς δυνάστου, οὗ τὸ ὄνομα ἐπὶ μακρὸν ἐνέπνεε τρόμον εἰς Λατίνους πειρατάς.

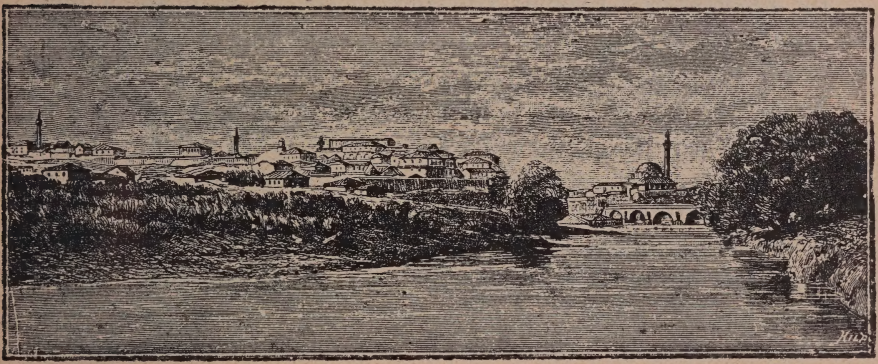
Ἡ δὲ Βενετία ἐπωφελήθη τὸν ἐν Εὐβοίᾳ πόλεμον, ὅπως ἐπεκτείνῃ τὴν δύναμιν αὐτῆς εἰς ταύτην τὴν νῆσον. Ὅτε ἀπηλλάγη τοῦ ἀπὸ τῶν Καταλωνίων κινδύνου, ἐγνώρισεν εἰς τοὺς τριτημορίους τὴν πρόθεσιν νὰ καταλάβῃ τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια ὡς ἀντάλλαγμα τῶν μεριμνῶν καὶ δαπανῶν αὐτῆς. Ἦτο δὲ πράγματι ἡ μόνη δύναμις ἡ ἰσχύουσα νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Χαλκίδα ἀπὸ τοῦ ὁσημέραι αὐξάνοντος ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνου, ὅστις ἠπείλει ἁπάσας τὰς νήσους καὶ παραλίας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἦτο μὲν ἀπὸ τοῦ 1314 τὸ

ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἀξίωμα Λατίνου πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνδεδεμένον μετὰ τῆς ἐπισκοπῆς Χαλκίδος, ἀλλ᾿ αἱ νουθεσίαι τοῦ πατριάρχου οὐδεμιᾶς ἠξιοῦντο προσοχῆς ὑπὸ τῶν ἰταμῶν ἀπίστων. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Θηβῶν, ὅστις μετέβη ὡς ἀπεσταλμένος εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπως ζητήσῃ βοήθειαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἔγραψεν εἰς τὸν Σανοῦδον, ὅτι οὗτοι τρὶς εἶχον ἐπιδράμει τὴν Εὔβοιαν ἐντὸς ἑνὸς καὶ μόνου ἔτους, καὶ ὁ Βενετὸς βάϊλος ἐφοβεῖτο, ὅτι, ἂν δὲν ἀπεστέλλετο βοήθεια, ἡ νῆσος αὕτη ἔμελλε νὰ καταστραφῇ, εἷς δὲ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ λύτρα εἰς τοὺς λῃστὰς ἐκείνους. Ὑπῆρχε δὲ πάντοτε κίνδυνος κοινῆς συμπράξεως τῶν Καταλωνίων καὶ τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Εὐβοίας, ἐπειδὴ οἱ Καταλώνιοι διεπνέοντο πάντοτε ὑπὸ φιλίων αἰσθημάτων πρὸς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἑταίρους, καὶ, ὅτε ὁ Φαδρῖγος μετ᾿ ὀλίγα ἔτη ἀνεμίχθη καὶ πάλιν εἰς τὰ τῆς νήσου χάριν τῆς συζύγου, ἥτις εἶχεν ἐπιτρέψει ἐπ᾿ ἐσχάτων εἰς τὸν ἀδελφὸν τὴν χρησικτησίαν τοῦ κάστρου Λαρμένων, ἀλλ᾿ ἠξίωσεν αὐτὸ καὶ πάλιν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, οἱ Τοῦρκοι συνέπραξαν ἐν Εὐβοίᾳ ἐνεργότατα μετ᾿ αὐτοῦ. Διὸ δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι αἱ δύο πρότεραι συνθῆκαι μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων ἀνενεώθησαν ἐν Θήβαις τῷ 1331, καὶ οἱ Καταλώνιοι ὑπεχρεώθησαν νὰ ὑποσχεθῶσιν, ὅτι δὲν ἤθελον εἰςδεχθῆ Τούρκους εἰς τὴν χώραν καὶ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν καὶ ὅτι δὲν ἔμελλον νὰ συνομολογήσωσι νέας συνθήκας μετὰ τῶν κοινῶν τούτων ἐχθρῶν τῆς λατινικῆς φυλῆς. Νέα τουρκικὴ ἐπιδρομὴ τῆς Ἀττικῆς, καθ᾿ ἣν πολλοὶ τῶν κατοίκων ἐφονεύθησαν καὶ ἄλλοι ἐξηνδραποδίσθησαν ἐν Τουρκίᾳ, εἶχε πιθανῶς προδιαθέσει τοὺς Καταλωνίους εἰς ἀποδοχὴν τῶν ὅρων τούτων. Ὁ δὲ Ἀλφόνσος ὑπεσχέθη νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν κτίσιν κάστρων ἐν τῇ περιοχῇ τῆς εἰς αὐτὸν ἀνηκούσης Καρύστου, ἣν ἠρνήθη νὰ πωλήσῃ εἰς τὴν Βενετίαν, καὶ ἀπ᾿ ἐκείνου τοῦ χρόνου δὲν ἠνώχλει πλέον τοὺς Βενετοὺς τῆς Εὐβοίας [1].

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Φαδρῖγος εὗρε σχολὴν ἐν ᾧ χρόνῳ εἰρήνευε μετὰ τῆς Βενετίας νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἑταιρείας

[1] Regestum Clementis V Τόμ. Θ′ σ. 82. — *Raynaldus* ἔνθ' ἀν. — Mélanges historiques Τόμ. Γ′ σ. 32-54. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α′ σ. 110-7, 120-2, 214-19. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α′ σ. 163, 176, 189, 191, 195. Τόμ. Β′ σ. 13. — *Sanudo* Epistolae παρὰ τῷ *Bongars* Τόμ. Β′ σ. 298, 313-15. — Giornale Ligustico (1898) σ. 236. — Atti della Società Ligure di Storia Patria Τόμ. Ε′ Πίν. IV, VI, VII.

ἐπὶ μέγα μέρος τῆς βορείου Ἑλλάδος, ὅπου τότ᾽ ἐξέλιπεν ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχῃ ὁ ἀδύνατος ἄρχων τῆς Θεσσαλίας εἶχε λάβει τὴν προσηγορίαν κυρίου τῶν χωρῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν (Signore de le terre de Thenes e Patras) ἕνεκα τῆς κηδεστίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Δελαρός. Ἀλλ᾽ ὁ Ἰωάννης Β΄, ὁ τελευταῖος τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀγγέλων, οὐδαμῶς ἐκέκτητο τὴν δραστηριότητα τῶν προκατόχων. Ἡ ὑγίεια αὐτοῦ οὐδέποτε ἦτο ἰσχυρά, καὶ τῷ 1318 ἀπέθανεν ἄνευ ἀπογόνων, ἐγκαταλιπὼν τὰς πλουσίας αὐτοῦ κτήσεις ἐκθέτους εἰς διαμελισμόν. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ διὰ μιᾶς ἐπακολουθήσασα σύγχυσις, ὥστε ὁ

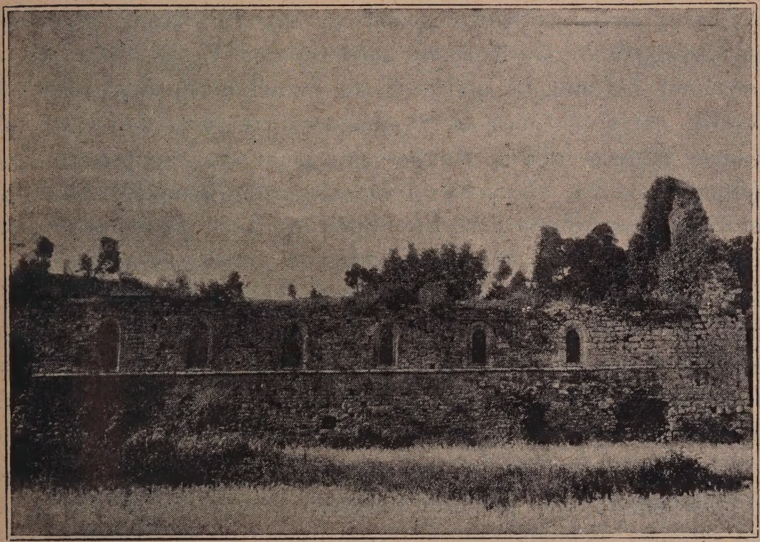
Ἡ Λάρισα καὶ ὁ Πηνειός.

μητροπολίτης τῆς Λαρίσης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξασκῇ πλέον ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ καθήκοντα. Εἶχε δ᾽ ὁ φεουδαλισμός, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, εὐκόλως ἀναπτυχθῆ ἐν τῷ εὐεπιφόρῳ πρὸς τιμαριωτικὸν βίον ἐδάφει τῆς Θεσσαλίας, ὅπου οἱ Ἕλληνες ἄρχοντες εἶχον μιμηθῆ τοὺς θεσμοὺς τῶν Φράγκων, καὶ δὴ ἐπὶ τὸ χεῖρον, ὡς συμβαίνει πάντοτε ὅταν ἡ Ἀνατολὴ δανείζηται τὰ ἤθη τῆς Ἑσπερίας. Καὶ εἷς μὲν εὐτελὴς τύραννος εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἐν Τρικκάλοις· ἄλλος δέ τις, ἀνήκων εἰς τὸν μέγαν οἶκον τῶν Μελισσηνῶν, ἦρχε (νοτιώτερον τῆς Θεσσαλίας) ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Δελφῶν, ἅτινα ἔφερον ἤδη τὸ νέον ὄνομα Καστρί, καὶ διετέλει εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τῶν γειτόνων Καταλωνίων τῶν Σαλώνων ἕνεκα τοῦ γάμου τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ πρωτοστράτορος τῆς Ἑταιρείας.

Ἱκαναὶ δὲ πόλεις εἶχον προςαρτηθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅςτις εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ὀρεχθῆ τῶν χωρῶν τοῦ γαμβροῦ, καὶ ἡ ἁγία σύνοδος ἠπείλει διὰ φοβερῶν ποινῶν τοὺς Θεσσαλοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἠρνοῦντο νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ δὲ Βενετία μετέσχε τῶν λαφύρων, λαβοῦσα τὸ παραθαλάσσιον Πτελεὸν κατὰ τὸν εἴςπλουν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, οὗ τὴν κατάληψιν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν ἑκουσίως ὁ αὐτοκράτωρ, προτιμῶν τοὺς Βενετοὺς τῶν Καταλωνίων, οἵτινες καὶ συνεφώνησαν ὕστερον νὰ μὴ ἐνοχλήσωσι τὸ χωρίον. Βενετὸς δ᾽ ἐξ Εὐβοίας διωρίσθη ῥαίκτωρ, ἤτοι κυβερνήτης, τοῦ πολίσματος τούτου, τοῦ μόνου πλὴν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης κατεχομένου ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι· ἐξηκολούθησε δ᾽ ἡ Βενετία κατέχουσα τὸ Πτελεὸν μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ τὸ ἄριστον μέρος τῶν εἰς τοὺς σεβαστοκράτορας τῶν Νέων Πατρῶν ἄλλοτε ἀνηκουσῶν χωρῶν περιῆλθεν εἰς τὴν καταλωνικὴν ἑταιρείαν. Ὁ Σανοῦδος μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Φαδρῖγος ἔγεινεν ἀλληλοδιαδόχως κύριος τοῦ Λοιδωρικίου καὶ τοῦ Σιδηροκάστρου, τοῦ Γαρδικίου καὶ τῆς Λαμίας, τοῦ Δομοκοῦ καὶ τῶν Φαρσάλων, πόλεων ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε γνωστότατα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἐν δὲ ταῖς Νέαις Πάτραις, τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἐκλιπούσης δυναστείας, ἔστησε τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἕδραν, περιβληθεὶς τὴν προςωνυμίαν γενικοῦ ἐπιτρόπου τῶν δουκάτων Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν. Ἔκτοτε δ᾽ οἱ Σικελοὶ δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν ἔλαβον τὴν διπλῆν ταύτην προςηγορίαν, ἣν βλέπομεν ἐπὶ τῶν νομισμάτων καὶ ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτῶν· καὶ μακρὸν δὲ χρόνον μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ καταλωνικοῦ δουκάτου οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀραγωνίας ἐξηκολούθησαν προςωνυμούμενοι οὕτω. Πλὴν δὲ τῶν ποικίλων τούτων μνηστήρων τῆς κληρονομίας τῶν Ἀγγέλων ἐνεφανίσθησαν τότε πρῶτον ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Θεσσαλίας καὶ μεγάλα πλήθη Ἀλβανῶν μεταναστῶν, ἀποτελεσάντων νέον καὶ ἀκμαῖον στοιχεῖον τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐδῄουν ἅπασαν τὴν ὕπαιθρον χώραν, καὶ, ἐπειδὴ ἔφερον μεθ᾽ ἑαυτῶν τὰς γυναῖκας, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὐξήθη ταχέως, καὶ ἤρχισαν ἀντικαθιστάνοντες τοὺς Βλάχους, οἵτινες μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀπετέλουν τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἐγκατοίκων τῆς Θεσσαλίας, ἥτις ἐξ αὐτῶν εἶχεν ὀνομασθῆ Μεγαλοβλαχία. Οἱ δὲ Βενετοὶ ἐφρόνουν, ὅτι ἡ ἀλβανικὴ αὕτη μετανάστευσις παρεῖχε τὸ μέγα κέρδος, ὅτι δι᾽ αὐτῆς ἀπησχολοῦντο οἱ Καταλώνιοι οὕτως, ὥστε δὲν ηὐκαίρουν νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γειτόνων. Διὰ τούτων δὲ τῶν Ἀλβανῶν

συνεπλήρωσαν κατόπιν τὰ κενὰ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Μορέως [1].

Ἡ Θεσσαλία ἦτο νῦν καταλωνικὴ κατὰ μέγα μέρος· τὰ δὲ Σάλωνα ἦσαν τιμάριον τοῦ πρώην ἀρχηγοῦ τῆς Ἑταιρείας, τοῦ Ῥογήρου Δελώρ. Κατὰ ταῦτα οἱ ἐπιδρομεῖς ἐκεῖνοι ἦσαν κύριοι πράγματι συμπάσης τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος πλὴν τῆς ἱστορικῆς μαρ-

Ἐρείπια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς Ἴσοβας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

κιωνείας τῆς Βοδονίτζης καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Παλλαβιτσίνη μαρκίωνος τῆς Βοδονίτζης ἐν τοῖς τέλμασι τῆς Βοιωτίας ἡ χήρα αὐτοῦ εἶχε γείνει σύζυγος τοῦ Ἀνδρέου Κορνάρου, τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου βαρώνου τῆς Εὐβοίας, ὃν εἴδομεν μάτην ἀντιπράττοντα κατὰ τῶν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἀξιώσεων τοῦ Φαδρίγου. Ὁ δὲ Φαδρῖγος ἐτιμώρησεν αὐτὸν δηώσας τὴν μαρκιωνείαν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προσαρτήσῃ

[1] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α′ σ. 279, 318. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α′ σ. 177. — *Sanudo* Epistolae παρὰ τῷ *Bongars* Τόμ. Β′ σ. 293. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α′ σ. 79.—*Çurita* Βιβλ. VI, κεφ. XII. — *Schlumberger* Numismatique de l' Orient Latin σ. 346. — Archivio Veneto Τόμ. Κ′ σ. 84-5. — [*A. Rubio y Lluch* Documents per l' Historia. . . Catalana. Ἐν Βαρκελῶνι. 1908 Τόμ. Α′ σ. 96].

αὐτὴν εἰς τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλά, θανόντος τοῦ Κορνάρου, ἡ μαρκιωνεία διὰ τοῦ γάμου τῆς προγονῆς αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς ἄσπονδον ἐχθρὸν καὶ πρότερον δεσμώτην τῶν Καταλωνίων, τὸν υἱὸν τοῦ Μαρτίνου Ζαχαρία, τοῦ Γενουηνσίου δυνάστου τῆς Χίου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ χήρα αὐτοῦ ἔγημε τῷ 1335 ἄνδρα ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βενετῶν εὐπατριδῶν Giorgi ἢ Zorzi, ὡς ἐκαλοῦντο ἐν τῇ ἁβρᾷ διαλέκτῳ τῶν βενετικῶν τελμάτων. Ὁ οἶκος δ' ἐκεῖνος διετήρησε τὴν μαρκιωνείαν τῆς Βοδονίτζης μέχρι τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως. Εἶχον δ' ὑπάρξει οἱ μαρκίωνες ἐπὶ μακρὸν ὁμότιμοι καὶ ὑποτελεῖς τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐξηκολούθησαν θεωρούμενοι τοιοῦτοι καθ' ὅλον τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Καὶ δὲν ὑπάρχουσι μὲν τεκμήρια ὅτι ἐξηρτήθησάν ποτε ἀπὸ τοῦ γαλλικοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν· ἀλλά, καίτοι τώρα συνεπάθουν πρὸς τὴν Βενετίαν, ἀπέτινον ἐτησίαν χορηγίαν τεσσάρων ἵππων εἰς τὸν Καταλώνιον γενικὸν ἐπίτροπον [1].

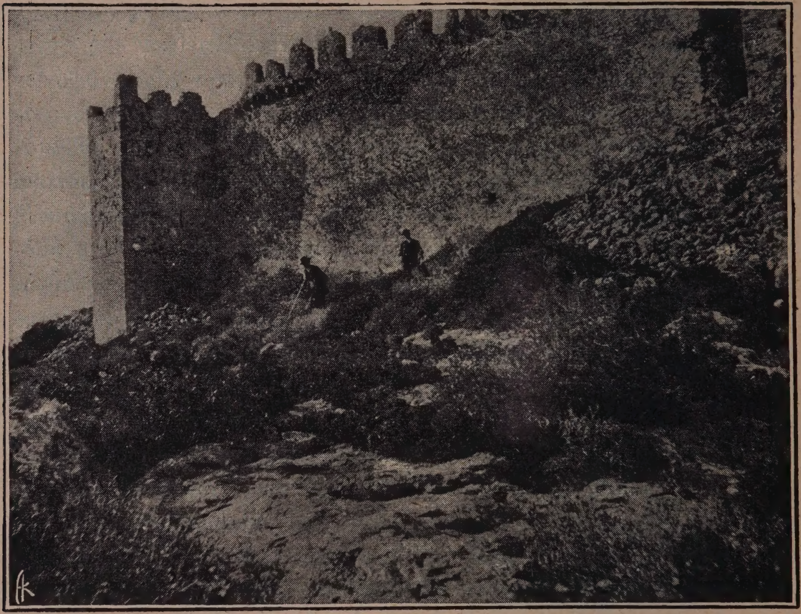
Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἐκεῖνο ἔτος, καθ' ὃ ἐπῆλθεν ἡ ἐξάλειψις τῶν Ἀγγέλων ἐν Θεσσαλίᾳ, συνέβη καὶ ἡ κατάλυσις τῆς ὁμωνύμου δυναστείας ἐν Ἠπείρῳ. Τῷ 1318 ὁ ἀσθενὴς δεσπότης Θωμᾶς, ὁ τελευταῖος τῶν Ἀγγέλων, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ, τοῦ κόμιτος Κεφαλληνίας Νικολάου, ὅστις ἐνυμφεύθη τὴν χήραν αὐτοῦ Ἄνναν Παλαιολογῖναν, ἐγγόνην τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β΄. Συγγενεύσας δ' οὕτω μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου ὁ Ἰταλὸς κόμις ἐπεζήτει νὰ στερεώσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἠπείρου, συνδεόμενος φιλιώτερον μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὧν ἀπεδέχθη τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν γλῶσσαν, ἐν ᾗ ἐχαράχθη καὶ ἡ σφραγὶς αὐτοῦ. Διὰ τῶν μέσων τούτων ἤλπιζε νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου, ὅστις ἐξηκολούθει μελετῶν τὴν κατάκτησιν τῆς Ἠπείρου καὶ εἰς ὃν ἠρνήθη τολμηρῶς τὴν ὀφειλομένην προσκύνησιν χάριν τῶν νησιωτικῶν αὐτοῦ κτήσεων. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῶν Ἰωαννίνων, ἅτινα ἦσαν τότε πόλις πολυάνθρωπος καὶ πλουσία, ἐν ᾗ ἠδύναντο νὰ χρηματίζωνται Ἰουδαῖοι καὶ τὰ ἑλληνικὰ αἰσθήματα ὑπετρέφοντο ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπάρξεως μητροπολιτικῆς ἕδρας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, προετίμων τῆς ἀρχῆς τοῦ Λατίνου ἀρ-

---

[1] *Canciani* Leges Barbarorum Τόμ. Γ΄ σ. 507. — *Çurita* Βιβλ. X κεφ. XXX. — *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 482. — *Hopf* Choniques Gréco-romanes σ. 125, 230. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 425, 436.

νησιθρήσκου τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος, παρ᾽ οὗ ἡ ἐκκλησία αὐτῶν εἶχε λάβει ἐπανειλημμένας δωρεάς. Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον ὁ Νικόλαος Ὀρσίνης ἐθεώρησε πρέπον χάριν προσελκύσεως τῆς φιλίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀποκτήσεως τῆς προσωνυμίας τοῦ δεσπότου νὰ τηρήσῃ τοὺς ὅρκους αὐτοῦ καὶ μὴ παρενοχλήσῃ τοὺς Ἕλληνας τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλλ᾽ ὁ θάνατος τῆς συζύγου καὶ ἡ προϊοῦσα ἀσθένεια τῆς αὐτοκρατορίας ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι οὐδεὶς εἶχε νὰ ἐλπίσῃ ἢ φοβηθῇ ἐξ αὐτῆς. Διὸ ὁ «παλατῖνος κόμις, ἐλέῳ θεοῦ δεσπότης τῆς Ῥωμανίας», ὡς ἀπεκάλει ἑαυτὸν, ἀπετάθη πρὸς τὴν Βενετίαν, ζητῶν βοήθειαν, ὅπως ἐξώσῃ ἐκ τῆς Ἠπείρου τὰς αὐτοκρατορικὰς στρατιὰς, καὶ ὑπεσχέθη νἀποδώσῃ τὴν χάριν, ὑψόνων τὴν λεοντοφόρον σημαίαν τῆς Βενετίας ἐφ᾽ ἁπάντων αὐτοῦ τῶν κάστρων, προσφέρων προσκύνησιν εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν δι᾽ ἁπάσας αὐτοῦ τὰς κτήσεις καὶ παραχωρῶν εἰς αὐτὴν ἢ τὰ ἀξιόλογα ἰχθυοτροφεῖα τῆς λίμνης τοῦ Βουθρωτοῦ ἀπέναντι τῆς Κερκύρας ἢ τὰς σακχαροφυτείας τῆς Πάργας, τῆς πόλεως ἥτις μετὰ πέντε αἰῶνας ἦτο πεπρωμένον νἀποβῇ γνωστοτάτη ὡς ἐκ τῶν τραγικῶν αὐτῆς περιπετειῶν καὶ ἥτις τὸ πρῶτον νῦν ἴσως μνημονεύεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλ᾽ οἱ προνοητικοὶ Βενετοὶ προσεῖχον ὅπως μὴ διακινδυνεύσωσι τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν συμφέροντα ἐν τῇ ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ, μεθ᾽ ἧς ἐξηκολούθουν νὰ εἰρηνεύωσι, καὶ ὑπέμνησαν αὐτὸν ἡσύχως, ὅτι δὲν ὑπῆρχέ τι τὸ νέον ἐν τῇ προτάσει αὐτοῦ, προσφερομένου νὰ γείνῃ «ἄνθρωπος αὐτῶν», ἐπειδὴ ὁ πρόγονος αὐτοῦ Μάϊος ἤδη πρὸ ἑνὸς αἰῶνος καὶ ὑπερέκεινα εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν βενετικὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῶν τριῶν νήσων Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Ἰθάκης (Val di Compare). Οὐδαμῶς δὲ φοβηθεὶς ἐκ ταύτης τῆς ἀπαντήσεως καὶ ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἐσχάτης ἐν Κωνσταντινουπόλει συγχύσεως, ἣν προεκάλεσαν αἱ ἔριδες τῶν δύο Ἀνδρονίκων, τοῦ *γέροντος* καὶ τοῦ *νέου*, προσέβαλε φανερῶς τὰ ὀχυρὰ Ἰωάννινα. Ἀλλὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τῷ 1323 ὁ ἐγκληματικὸς αὐτοῦ βίος ἐπερατώθη αἴφνης διὰ χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ κόμιτος Ἰωάννου Β΄, ὅστις ἐδολοφόνησε τὸν δολοφόνον καὶ ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὴν προσωνυμίαν τοῦ δεσπότου ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ὀμόσῃ, ὅτι θὰ διοικήσῃ τὴν Ἤπειρον ὄχι ὡς κυρίαρχος αὐτῆς, ἀλλ᾽ ὡς «δοῦλος τοῦ αὐτοκράτορος». Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντι «κάστρῳ τῆς Ἄρτας» ἔκοψε νομίσματα, περισωζόμενα μέχρι τῆς σήμερον, κατὰ μίμησιν τοῦ τύπου τῶν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας χάριν διευκολύνσεως τοῦ μετὰ τῶν λατινοκρατουμένων χωρῶν ἐμπο-

ρίου. Καὶ παρ᾽ αὐτὸ δὲ τὸ ποικιλότροπον τῶν τυχῶν τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος ἔχει τι τὸ ὅλως καινοφανὲς καὶ παράχορδον τὸ θέαμα Ἰταλοῦ τυχοδιώκτου κόπτοντος γαλλικὰ νομίσματα παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον. Ἀλλ᾽ ὁ κρατερὸς ἐκεῖνος γόνος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ οἴκου Ὀρσίνη συνεσωμάτονεν ἐν ἑαυτῷ τὰς παραδοξοτάτας τῶν ἀντιθέσεων. Καθ᾽ ἃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἐνυμφεύθη ἄλλην τινὰ Ἄνναν Παλαιολογῖναν καὶ ἠσπάσθη τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, ἐπειδὴ

Κάστρον πλησίον τοῦ Γερακίου
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Γ. Παπανικολάου.

ἐπεζήτει κατὰ τὸν συνήθη τρόπον τῶν σφετεριζομένων τὴν ἀρχὴν νὰ συγγενεύσῃ μετὰ τῆς ἐπιχωρίου δυναστείας, προςλαμβάνων τὰ τρία μεγάλα ὀνόματα τῶν Ἀγγέλων, τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Δουκάδων. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἐπιδεικτικῆς αὐτοῦ εὐσεβείας ἀνέκτισε τὴν περιώνυμον ἐκκλησίαν Παναγίας τῆς Παρηγοριτίσσης ἐν Ἄρτῃ, ἐν ᾗ ἐπιγραφὴ σωζομένη μέχρι τῆς σήμερον φέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου Ἄννης [μετὰ τῶν ἄρκτων, τοῦ ἐμβλήματος τοῦ οἴκου Ὀρσίνη]. Ὑπῆρξε δὲ καὶ εἷς τῶν ὀλίγων ἐν τῇ ἱστορίᾳ

τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος Λατίνων δυναστῶν τῶν προστατευσάντων τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Καὶ δὴ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος Ἑρμονιακὸς ἐποίησε παράφρασιν τοῦ Ὁμήρου ἐν στίχοις ὀκτασυλλάβοις. Καὶ στερεῖται μὲν τὸ ποίημα τοῦτο, ἂν δύναται νὰ κληθῇ οὕτω, λογοτεχνικῆς ἀξίας, ἀλλ᾽ εἶνε ἀναμφισβήτητον δεῖγμα ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς παιδεύσεως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ τῆς ὀρεινῆς Ἠπείρου. Πράγματι δ᾽ ὁ αὐλικὸς ποιητὴς ἐπειράθη νὰ πείσῃ ἡμᾶς, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ ἦτο *ἥρως* ἅμα καὶ *φιλολογικώτατος* καὶ ἐξυμνεῖ τὴν δέσποιναν Ἄνναν

τὴν εἰς ἄκρον σωφρονοῦσαν
κ᾽ ἐν τῷ νῷ κ᾽ ἐν τῇ δυνάμει
ὑπὲρ πάσας τὰς γυναῖκας
τάς τε νῦν εὑρισκομένας
καὶ τὰς πρώην ὑμνουμένας

καὶ ποιεῖται λόγον περὶ αὐτῆς ὡς *ὡραίας καὶ παγκάλου* [1].

Πρὸς νότον δὲ τῆς Κορίνθου ἐξηκολούθει παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τοὺς δόλους τῶν Καταλωνίων ἐπικρατοῦσα ἡ ῥοπὴ τῶν Γάλλων. Ὁ μὲν πιστὸς οἶκος τῶν Foucherolles, εἰς ὃν ὁ τελευταῖος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν εἶχε παραχωρήσει γαίας ἐν Ναυπλίᾳ καὶ Ἄργει, ἐκράτει ἀκόμη τὸ μόνον τοῦτο περισωζόμενον τμῆμα τοῦ γαλλικοῦ δουκάτου ἐν ὀνόματι τοῦ ἐξορίστου οἴκου τῶν Βριεννίων [2]· ἡ δ᾽ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας, καίπερ πικρῶς δοκιμασθεῖσα, ἐξηκολούθει συμμένουσα ἐν μέσῳ ποικίλων περιπετειῶν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀνδηγαυῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Καταλωνίων κατακτήσεως τῶν Ἀθηνῶν κατεῖχεν αὐτήν, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος Φίλιππος, ὅστις τὴν διοίκησιν αὐτῆς ἀνέθετεν εἰς

---

[1] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 283, 536, 544. — ***Καντακουζηνοῦ*** Τόμ. Α΄ σ. 13. — Libro de los fechos σ. 138. — *Raynaldus* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Ε΄ σ. 95. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α΄ σ. 171. Τόμ. Ε΄ σ. 77, 84, 86. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum σ. 146, 161, 168-170. — Archivio Veneto Τόμ. Κ΄ σ. 93. — Lettres secrètes de Jean XXII Τόμ. Α΄ σ. 670. — ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 232-4. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 374. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Les Principautés franques σ. 80. — Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας Γ΄ σ. 76.

[2] *Raynaldus* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Ε΄ σ. 116. — *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 241. — Libro de los fechos σ. 31, ὅπου διὰ παραδόξου ἀναχρονισμοῦ ἡ ἐν τῇ Ἀργολίδι ἀρχὴ τῶν Foucherolles ἀναβιβάζεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Γοδοφρείδου Α΄ Βιλλαρδουίνου.

βαΐλους. Ἀλλὰ δύο ἔτη μετὰ τὴν παρὰ τὸν Κηφισὸν πανωλεθρίαν ἡ κτῆσις τῆς ἡγεμονίας περιῆλθεν εἰς ἄλλους δι' ἑνὸς τῶν πολιτικῶν ἐκείνων γάμων, εἰς οὓς μεγάλως ἐνησμένιζεν ὁ πολυμήχανος ἀνδηγαυικὸς οἶκος. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, τῶν προκριτοτάτων κληρονόμων τοῦ φραγκικοῦ κόσμου ἦτο ἡ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτειρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Αἰκατερίνη ἡ Βαλεσιακή, κόρη μόλις δωδεκαέτις, ἡ δ' ἐπίτευξις τῆς μετ' αὐτῆς συζυγίας ἦτο τώρα ὁ κυριώτατος σκοπὸς τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Φιλίππου. Καὶ ἐκ μέρους μὲν αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν ἐμπόδιον τοῦ γάμου τούτου, ἐπειδὴ ἡ πρώτη αὐτοῦ σύζυγος, ἡ Ἠπειρῶτις Θάμαρ, μεθ' ἧς αἱ σχέσεις τοῦ Φιλίππου εἶχον ἀποβῆ ὁσημέραι ψυχρότεραι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐναντίον τῆς Ἠπείρου στρατείας, εἶχε κατηγορηθῆ πρό τινων ἐτῶν ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ κατόπιν εἶχεν ἀποθάνει. Ἀλλ' ἡ νεαρὰ αὐτοκράτειρα εἶχεν ἤδη μνηστευθῆ μετὰ τοῦ δουκὸς Βουργουνδίας καὶ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης Οὔγωνος Ε΄, καὶ παρίστατο ὡς ἐκ τούτου ἀνάγκη νὰ διαλυθῆ ἡ μνηστεία ἐκείνη πρὶν ἢ ἐπιτευχθῇ τὸ σχέδιον τοῦ Φιλίππου. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, θεῖος ὢν τῆς κόρης, δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ καταστήσῃ τὸν Γάλλον πάπαν Κλήμεντα Ε΄ ὄργανον ὑπηρετικὸν τῶν σχεδίων αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ παπικὴ αὐλὴ ἦτο νῦν ἐγκαταστημένη ἐν Αὐενιῶνι, καὶ χάριν προκαταρκτικῆς ἐνεργείας πρὸς διάλυσιν τῆς μνηστείας ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἀνήλικον αὐτοκράτειραν νὰ ἐκφράσῃ δισταγμοὺς περὶ τοῦ σχεδὸν ὁμήλικος μνηστῆρος ὡς ἀνικάνου νἀνακτήσῃ τὴν ἀποβληθεῖσαν αὐτῆς αὐτοκρατορίαν. Χάριν δὲ ἱκανοποιήσεως τοῦ βουργουνδικοῦ οἴκου ἐπὶ τῇ διαλύσει τῆς μνηστείας ὡρίσθη ἐφεξῆς, ὅπως ἡ Ματθίλδη, ἡ νεαρὰ χήρα τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουΐδωνος Β΄, συζευχθῆ μετὰ Λουδοβίκου τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας. Εἶχε δὲ ἤδη ἡ Ματθίλδη μνηστευθῆ βραχὺν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου συζύγου μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ δὲν ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς νέας οἰκογενείας ἡ διατήρησις ταύτης τῆς μνηστείας. Τότε δὲ ὁ Φίλιππος παρεχώρησεν εἰς τὴν Ματθίλδην ἅπαντα τὰ εἰς τὴν κτῆσιν τῆς Ἀχαΐας ἀναφερόμενα δικαιώματα αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἔμελλε νὰ μεταβιβάσῃ ταῦτα πρὸ τοῦ γάμου αὐτῆς εἰς τὸν μέλλοντα σύζυγον Λουδοβῖκον· ὡρίσθη δὲ καὶ ὅτι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οὗτος ἀπέθνησκεν ἄτεκνος, ἡ Ματθίλδη μόνην τὴν διὰ βίου κυριαρχίαν τῆς ἡγεμονίας θὰ εἶχε, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτῆς αὕτη θὰ περιήρχετο πάντως εἰς τὸν οἶκον τῆς Βουργουνδίας.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Λουδοβῖκος ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ψιλὴν προσωνυμίαν βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης, προσεκύνησε τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος ῥητῶς ὡς ἐπικυρίαρχον τῆς Ἀχαΐας καὶ ὑπεσχέθη νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν κατὰ πᾶσαν ἀπόπειραν πρὸς παλινόρθωσιν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ οἱ δύο γάμοι ἐτελέσθησαν τῷ 1313, καὶ οὕτως ὁ μὲν Φίλιππος ἔγεινεν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ Λουδοβῖκος ὁ Βουργουνδικὸς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης· περιῆλθε δὲ μέχρις ἡμῶν ἓν νόμισμα καὶ λαμπρὰ αὐτοῦ σφραγίς, δι᾽ ὧν διασῴζεται ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἐν Ἀχαΐᾳ ἀξιώματος αὐτοῦ [1]. Θῦμα δὲ τῆς ὅλης ἐκείνης πολιτικῆς συνθηκολογίας ὑπῆρξεν ἡ ἀτυχὴς Ματθίλδη, ἥτις ἔγεινεν ἁπλῶς ἰσόβιος κυρία ἡγεμονίας, ἣν οὐκ ἀπεικότως ἐθεώρει ὡς ἐκ πρωτοτοκίων ἀνήκουσαν εἰς ἑαυτήν, ἅτε οὖσαν τὴν πρεσβυτέραν ἐγγόνην τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, καὶ ἣν ἡ μήτηρ εἶχε κληροδοτήσει εἰς αὐτὴν παρὰ πάσας τὰς πρὸς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς συμβάσεις.

Σφραγὶς Λουδοβίκου τοῦ Βουργουνδικοῦ.

Ἀλλ᾽ ἀτυχῶς Λουδοβῖκος ὁ Βουργουνδικὸς ἀνέβαλε τὴν εἰς Ἑλλάδα ἀναχώρησιν· παρατεινομένης δὲ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ παρουσιάσθη ἀπαιτητὴς τῆς προσωνυμίας αὐτοῦ. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ Ἀχαΐα ἐν μέσῳ τῶν δοκιμασιῶν αὐτῆς ὑπὸ τὴν διοίκησιν γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν ξένων καὶ ἀποδήμων δὲν εἶχεν ὑποστῆ τὰ δεινὰ ἀμφισβητουμένης διαδοχῆς· ἀλλὰ τώρα προσετέθη καὶ αὕτη ἡ συμφορὰ εἰς τὰς ἄλλας ἀτυχίας τῆς χώρας. Ἔζη ἀκόμη ἡ δευτερότοκος θυγάτηρ Γουλιέλμου τοῦ Βιλλαρδουίνου Μαργαρίτα, κυρία τῆς Ἄκοβας καὶ χήρα τοῦ κόμιτος Κεφαλληνίας Ῥιχάρδου· μετὰ

---

[1] *Buchon* Recherches et matériaux Τόμ. Α′ σ. 54-5, 238-48. Atlas Πίν. XXIV, ἀρ. 10, 11. Πίν. XXVI, ἀρ. 2. — *Ptolemaeus Lucensis* παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. ΙΑ′ σ. 1232. — Livre de la Conqueste σ. 29, 474. — Libro de los fechos σ. 124-7.

δὲ τὸν θάνατον τῆς πρεσβυτέρας ἀδελφῆς τῷ 1311 ἤγειρεν ἀξιώσεις περὶ τῆς ἡγεμονίας, στηριζομένη εἰς διαθηκῴαν θέλησιν τοῦ πατρός. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἐγγράφου τούτου, μνημονευομένου μόνον ὑπὸ τῶν πηγῶν ἐκείνων, ὅσαι ἐπιδεικνύουσι φανερὰν εὔνοιαν πρὸς τοὺς Ἀραγωνίους, ὁ τελευταῖος τῶν Βιλλαρδουίνων εἶχε κληροδοτήσει τὴν Ἀχαΐαν εἰς τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα, διατάξας, ὅπως, ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἣν αὕτη ἀπέθνησκεν ἄτεκνος, ἡ ἡγεμονία περιέλθῃ εἰς τὴν νεωτέραν αὐτῆς ἀδελφήν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ προικοσύμφωνον τῆς Ἰσαβέλλης ἐν ἔτει 1271 ὁ πατὴρ αὐτῆς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα τοιαύτης διαθέσεως τῶν κατ᾽ αὐτὸν, καὶ ἂν δὲ εἶχε τοιοῦτο δικαίωμα, ἡ νεωτέρα θυγάτηρ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀκόμη ἀξιώσεις, ἐπειδὴ νόμιμος ἡγεμόνη θὰ εἶχεν ὑπάρξει ἡ θυγάτηρ τῆς πρεσβυτέρας αὐτῆς ἀδελφῆς Ματθίλδη. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἄπορον, ὅτι ἥ τε αὐλὴ τῆς Νεαπόλεως καὶ οἱ πρωτεύοντες τῶν βαρώνων τοῦ Μορέως, τὰ μικρὰ λείψανα τῶν Ἀχαιῶν ἱπποτῶν τῶν ἐπιζησάντων μετὰ τὴν παρὰ τὸν Κηφισὸν μάχην, ἀπέρριψαν τὴν ἀστήρικτον ταύτην πρόφασιν. Καὶ ἐφ᾽ ὅσον μὲν ἔζη ὁ γενναῖος προστάτης τῆς Μαργαρίτας, ὁ Νικόλαος Γ´ Σαιντομὲρ, αὕτη ἐκ παντὸς τρόπου κατεῖχεν ἀσφαλῶς τὴν ἰδίαν βαρωνείαν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1313 θάνατον αὐτοῦ εὑρέθη περιεστοιχισμένη ὑπὸ ἰδίων ἐχθρῶν, οἷος ὁ προγονὸς αὐτῆς κόμις Κεφαλληνίας Ἰωάννης Α´, καὶ ὑπὸ ὀπαδῶν τοῦ βουργουνδικοῦ οἴκου, οἷος ὁ Νικόλαος Μαῦρος ἢ Le Noir, βαρῶνος τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Σωτῆρος (Saint Sauveur), ὅστις εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τοῦ νέου ἡγεμόνος Λουδοβίκου βάϊλος αὐτοῦ καὶ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου Ὠλένης. Ἕνεκα δὲ τῶν τοιούτων δυσχερειῶν ἐπῆλθεν εἰς αὐτὴν νὰ ἐπιζητήσῃ κηδεστίαν μετὰ τῶν Καταλωνίων ἐκείνων, ὧν οἱ ἆθλοι εἶχον καταπλήξει ὅλον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Καὶ δὴ πρὸ τοῦ γάμου αὐτῆς μετὰ τοῦ θανόντος κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας εἶχεν ὑπάρξει σύζυγος τοῦ Ἰνάρδου Δεσαβρὰν, υἱοῦ τοῦ κόμιτος τοῦ ἐν Ἀπουλίᾳ τῆς Ἰταλίας Ἀριανοῦ, εἶχε δ᾽ ἐξ αὐτοῦ καὶ θυγατέρα, καλουμένην Ἰσαβέλλαν. Τὴν θυγατέρα δὲ ταύτην ὑπάνδρευσε νῦν μετὰ τοῦ βασιλόπαιδος τῆς Μαϊορικῆς Φερδινάνδου, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις εἶχε συμμετάσχει φιλοκινδυνότατα τῶν τυχῶν τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων, οὗ τὸ ὄνομα ἦτο γνωστότατον ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅστις εὑρίσκετο τότ᾽ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Σικελίας. Συνήφθη δὲ ὁ γάμος ἐκεῖνος ἐκ συμπαθείας ἅμα καὶ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν. Καὶ ὁ μὲν εὐαίσθητος Φερδινάνδος ἠράσθη ἐκ πρώτης ὄψεως κόρης, ἥτις, καθ᾽ ἃ λέγει ὁ

πιστὸς αὐτοῦ θεράπων Μουντάνερ, ἦτο «τὸ ὡραιότατον δεκατετραετὲς πλάσμα, ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ, ἅμα δὲ ἡ ἀσπιλωτάτη, ἡ ῥοδινωτάτη, ἡ ἀρίστη καὶ ἡ συνετωτάτη τῶν ὁμηλίκων παρθένων». Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Σικελίας δὲν ἦτο δυσμενὴς πρὸς πρότασιν δυναμένην νὰ καταστήσῃ τὸν ἀραγωνικὸν οἶκον κυρίαρχον ἔν τε τῷ Μορέᾳ καὶ ἐν Ἀθήναις. Διὸ ὁ γάμος ἐπεσπεύσθη· ὡς προῖκα δὲ τῆς θυγατρὸς ἡ Μαργαρίτα παρεχώρησεν εἰς τὸν Φερδινάνδον τὴν βαρωνείαν τῆς Ἄκοβας καὶ ἁπάσας τὰς περὶ τῆς Ἀχαΐας ἀξιώσεις

Τὸ κάστρον τοῦ Χλουμουτσίου ἀπὸ βορρᾶ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

αὐτῆς, μὴ περιοριζομένας πλέον ἐπιεικῶς εἰς «τὸ πέμπτον μέρος τῆς ἡγεμονίας», καὶ ἡ γαμήλιος ἑορτὴ ἐτελέσθη μετὰ μεγάλης εὐφροσύνης ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῇ, ὅτι ἡ ἐν τῷ Μορέᾳ βουργουνδικὴ φατρία ἤθελε συναινέσει εἰς τὰ συντεθέντα. Καὶ δὴ ἅμα τῇ ἐπανόδῳ τῆς Μαργαρίτας, ἥτις εἶχεν ἀφήσει τὸ νεαρὸν ζεῦγος ἐν Κατάνῃ, ὁ Νικόλαος Μαῦρος καὶ οἱ μετ᾿ αὐτοῦ συνωμόται ἔρριψαν αὐτὴν δεσμῶτιν εἰς τὸ κάστρον τοῦ Χλουμουτσίου. «Καίτοι ἔδωκες τὴν θυγατέρα σου εἰς τοὺς Καταλωνίους», εἶπον μετὰ περιφρονήσεως εἰς αὐτήν, «κακὴ μοῖρά σε ἀναμένει, ἐπειδὴ μέλλεις νἀποβάλῃς πάντα τὰ σά». Ἀποστερηθεῖσα

ληστρικῶς ἁπασῶν αὐτῆς τῶν βαρωνικῶν γαιῶν ἀπέθανεν ἡ τελευταία ἀπόγονος τοῦ μεγάλου Βιλλαρδουίνου μετὰ βραχὺν χρόνον τῷ 1315 ὡς δεσμῶτις τῶν ἀτιθασεύτων εὐπατριδῶν. Μετὰ δὲ δύο μῆνας ἠκολούθησεν αὐτὴν εἰς τὸν τάφον καὶ ἡ θυγάτηρ [1].

Ἀλλὰ πρὸ τοῦ θανάτου ἡ νεαρὰ σύζυγος τοῦ Φερδινάνδου ἔτεξεν υἱὸν, τὸν μέλλοντα τελευταῖον βασιλέα τῆς Μαϊορικῆς Ἰάκωβον Β΄, εἰς τοῦτο δὲ τὸ τέκνον ἐκληροδότησε τὰς περὶ τῆς Ἀχαΐας ἀξιώσεις αὐτῆς. Ἀναθεὶς δ᾽ ὁ Φερδινάνδος εἰς τὸν ἀρχαῖον ἑταῖρον Μουντάνερ τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς μεταφορᾶς τοῦ βρέφους εἰς τὸ κατὰ τὰ Πυρηναῖα Περπινιανὸν (Perpignan) καὶ τῆς παραδόσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητέρα, τὴν χήραν βασίλισσαν τῆς Μαϊορικῆς, αὐτὸς ἀπέπλευσε μετὰ στρατοῦ, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν πραγμάτωσιν τῶν περὶ τῆς Ἀχαΐας ἀξιώσεων ἐκείνων. Ἀποβιβασθεὶς δὲ πλησίον τῆς Γλαρέντζης τὸ θέρος τοῦ 1315 ἐνίκησε τὴν μικρὰν στρατιὰν, ἥτις εἶχεν ἐξέλθει πρὸς ἀντιμετώπισιν αὐτοῦ, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τῶν περιφόβων πολιτῶν. Συνεχίζων δὲ ταύτην τὴν ἐπιτυχίαν ἐκυρίευσε τὸ Ποντικόκαστρον (Beauvoir), οὗ τὰ ἐρείπια σωζόμενα μέχρι τῆς σήμερον δεσπόζουσι τῆς ὕπερθεν τοῦ Κατακώλου χερσονήσου· ὁ Μουντάνερ εὐλόγως ἀποκαλεῖ αὐτὸ «μίαν τῶν ὡραιοτάτων θέσεων τοῦ κόσμου». Ἅπασα ἡ πεδιὰς τῆς Ἤλιδος κατεκτήθη ὑπ᾽ αὐτοῦ, οἱ δὲ ταχεῖς αὐτοῦ θρίαμβοι ἠνάγκασαν τοὺς τρεῖς ἡγέτας τῆς βουργουνδικῆς φατρίας, τὸν Μαῦρον, τὸν κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας Ἰωάννην καὶ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ὠλένης, νἀναγνωρίσωσι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἣν ἐπειράθη νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν διαθηκῶν τοῦ ἡγεμόνος Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, τῆς κυρίας τῆς Ἄκοβας καὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συζύγου ὡς καὶ τοῦ προικοσυμφώνου αὐτοῦ. Ἐκάλει δὲ πλέον ἑαυτὸν «κύριον τοῦ Μορέως» καὶ ἐζήτησε νὰ στερεώσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ διὰ δευτέρου γάμου μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης Ἰβελίνου, ἐξαδέλφης τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου. Εὗρε δὲ καὶ καιρὸν νὰ κόψῃ ἐν Γλαρέντζῃ νομίσματα φέροντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἀλλ᾽ ἡ ἐκ σφετερισμοῦ προελθοῦσα ἀρχὴ τοῦ Φερδινάνδου βραχὺ μόνον διήρκεσε. Λουδοβῖκος ὁ Βουργουνδικὸς καὶ ἡ σύζυγος ἐνεφανίσθησαν τέλος, ὅπως λάβωσι κατοχὴν τῆς ἡγεμονίας. Φαίνεται δὲ, ὅτι ἡ ἡγεμόνη Ματθίλδη ἔφθασε πρώτη μετὰ στρατοῦ

[1] *Muntaner* κεφ. CCLXI - LXV. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α΄ σ. 439 - 42, 452, 475. — Libro de los fechos σ. 121 - 2.

Βουργουνδίων εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρρίνου [1], ὅπου ὁ Μαῦρος ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ αὐτὴν καὶ διαβεβαιώσῃ περὶ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὸν ἀγῶν' αὐτῆς. Ταχέως δὲ προσῆλθον καὶ ἄλλοι ὀπαδοὶ τῶν Γάλλων, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν μετ' ἐπιτυχίας ἐκράτει τὴν πόλιν ὑπὲρ αὐτῆς· εἶχε δὲ σταλῆ πρὸς βοήθειαν αὐτῆς καὶ ἐπικουρία σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ ὑποτελοῦς δουκὸς τῆς Νάξου. Ἀλλ' οἱ Καταλώνιοι στρατιῶται τοῦ Φερδινάνδου ἐπήνεγκον δεινὴν ἧτταν εἰς τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Βουργουνδίους αὐτῶν ἑταίρους πλησίον τοῦ τόπου ὅπου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἦλις, καὶ ἡ ἡγεμόνη ἠναγκάσθη νὰ μετακαλέσῃ ἐν μεγάλῃ σπουδῇ τὸν σύζυγον. Σχεδὸν δὲ ἀμέσως ἀπεβιβάσθη ὁ Λουδοβῖκος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν βουργουνδικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῶν βενετικῶν αὐτοῦ πλοίων, συνεπαγόμενος καὶ τὸν κόμιτα Κεφαλληνίας, καὶ μετ' οὐ πολὺ μετεστράφησαν αἱ τύχαι τοῦ πολέμου. Μάτην ὁ Φερδινάνδος ἐζήτησεν ἐνίσχυσιν παρὰ τῶν Καταλωνίων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἀδελφοῦ βασιλέως τῆς Μαϊορικῆς. Πρὶν ἢ φθάσωσιν αὗται αἱ ἐπικουρίαι, τὰ πάντα εἶχον ἀπολεσθῆ δι' αὐτόν. Ὁ Λουδοβῖκος, ἑπόμενος εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ ἐν Μυστρᾷ Ἕλληνος στρατηγοῦ, καὶ ἐξώρμησεν ἐναντίον τοῦ Φερδινάνδου μετὰ μεγάλου σώματος Ἑλλήνων, αὐξήσαντος τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς τὸ τριπλάσιον τῶν δυνάμεων τοῦ ἀντιπάλου. Τῇ δὲ 5 Ἰουλίου 1316 αἱ δύο στρατιαὶ συνηντήθησαν παρὰ τὴν Μανωλάδαν, τὸ ὡραῖον ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἤλιδος κτῆμα τὸ ἀνῆκον νῦν εἰς τὸν διάδοχον τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Καὶ ὁ μὲν Φερδινάνδος ἐστρατοπέδευσεν ἔν τινι πευκῶνι, ἀλλ' οἱ πολέμιοι ἐνέβαλον πῦρ εἰς τὰ ῥητινοφόρα δένδρα, ἅτινα οὐδαμοῦ καίονται εὐκολώτερον ἢ ἐν Ἑλλάδι, καὶ οὕτως ἐξέβαλε τὸν βασιλόπαιδα εἰς τὴν ἔξαιθρον χώραν. Καὶ ὁ μὲν ἀκάθεκτος Ἱσπανὸς ὥρμησε κατ' εὐθεῖαν ἐναντίον τῆς μοίρας τῆς διοικουμένης ὑπὸ τοῦ ἀσπόνδου αὐτοῦ ἐχθροῦ, τοῦ κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας Ἰωάννου, καὶ διέσπασε τὰς τάξεις αὐτοῦ, ἤδη δὲ εἶχε ζωγρηθῆ ὁ υἱὸς τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου. Ἀλλ' οἱ Βουργούνδιοι ἔσπευσαν πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ κόμιτος· ἐν δὲ τῇ συμβολῇ ἔπεσεν ὁ σημαιοφόρος τοῦ βασιλόπαιδος, ἐπὶ τούτοις δὲ οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν ἔφυγον ἅπαντες πλὴν ἑπτά, ἀφήσαντες τὸν κύριον αὐτῶν σχεδὸν μόνον.

---

[1] Libro de los fechos σ. 128-32, ὅπου ἡ διήγησις φαίνεταί μοι ἀξιόπιστος, ἐξαιρουμένων ὀλίγων πταισμάτων περὶ τὰ κύρια ὀνόματα.—*Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 318.

Οἱ ὀλίγοι ἐναπομείναντες ἑταῖροι παρώρμησαν αὐτὸν ματαίως νὰ φύγῃ πρὸς τὸ Χλουμοῦτσι· ἐν ᾧ δὲ συνεζήτουν μετ᾽ αὐτοῦ, οἱ Βουργούνδιοι ἐπέπεσον κατὰ τοῦ μικροῦ στίφους, ὁ βασιλόπαις περιεκυκλώθη, καὶ παρὰ τὰς δοθείσας ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου διαταγὰς περὶ διασώσεως τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀπεκεφαλίσθη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ, φέρουσα πλῆθος τραυμάτων, παρεδόθη εἰς τὸν θανάσιμον αὐτοῦ ἐχθρὸν, τὸν κόμιτα Ἰωάννην, ὅστις τὴν ὑστεραίαν διέταξε νὰ ἐκτεθῇ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Γλαρέντζης. Ἀλλ᾽ ἀκόμη καὶ τότε τὸ εὔτολμον πεζικὸν τῶν Καταλωνίων ἐπέμενε νὰ συνεχισθῇ ὁ ἀγών· ἀλλ᾽ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἰσχυρίσθη, ὅτι δὲν εἶχεν οὔτε ἐπιτήδεια οὔτε χρήματα ὅπως πληρώσῃ αὐτοὺς, καὶ συνεβούλευσε νὰ παραδοθῶσι. Κατέστη δὲ τότ᾽ ἐπιτροπεία δωδεκαμελὴς, ὅπως διαρρυθμίσῃ τὰ πράγματα, καὶ ἔγεινεν εὑρεῖα χρῆσις δεκασμῶν· ὁ δ᾽ ἀρχιεπίσκοπος Ναυπάκτου, ὅστις, ὡς εἰκὸς, ἦτο ὀπαδὸς τῆς γαλλικῆς φατρίας, διέσπειρε τὸ ψευδὲς ἄγγελμα, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Μαϊορικῆς, τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Σικελίας εἶχον ἀποθάνει. Ὅτε δ᾽ ἀφίχθησαν αἱ ἐκ τῆς Μαϊορικῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀναμενόμεναι ἐνισχύσεις, ἐλέχθη εἰς τοὺς ἐπικούρους ἐκείνους, ὅτι εἶχεν ἤδη συνομολογηθῇ εἰρήνη. Ἀλλ᾽ ἔντιμός τις Καταλώνιος ἀνεκραύγασεν εἰς αὐτοὺς νὰ μὴ πιστεύσωσι τοὺς προδότας, ἀλλὰ νἀποβιβασθῶσι καὶ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ βασιλόπαιδος. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ἀπεβιβάσθησαν καὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν Γλαρέντζαν, ὅπου οἱ ἑταῖροι αὐτῶν ἐπέμενον, ὅπως ἀνοιχθῶσιν αἱ πύλαι πρὸς εἰςδοχὴν αὐτῶν. Τότε ὁ φρούραρχος ἐκάλεσεν εἰς τὸ κάστρον τὸν κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας, οὗ αἱ ἀπειλαὶ περὶ λιμοῦ ἐψύχραναν κατὰ μικρὸν τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς φρουρᾶς. Ὁ ἀκέφαλος νεκρὸς τοῦ δυσμοίρου Φερδινάνδου μετεφέρθη ἐπὶ τῶν καταλωνικῶν γαλερῶν καὶ κατετέθη ἐν τῷ Περπινιανῷ. Ὁ δὲ ἄριστος τῶν ἐπιταφίων αὐτοῦ εἶνε τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ πιστοῦ ἀρχαίου ἀκολούθου Μουντάνερ ἐν τῷ χαρίεντι αὐτοῦ Χρονικῷ «Ὑπῆρξεν ὁ ἄριστος τῶν ἱπποτῶν καὶ ὁ γενναιότατος μεταξὺ πάντων τῶν συγχρόνων υἱῶν βασιλέων καὶ ὁ πάντων εὐθύτατος καὶ ὁ ἐν πάσαις ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ συνετώτατος». Οὕτως ἔληξεν εἷς τῶν περιπετειωδεστάτων βίων οὓς δύναται νὰ ἐπιδείξῃ καὶ αὐτὴ ἡ εἰς ῥωμαντικὰ ἐπεισόδια πλουσιωτάτη ἱστορία τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος.

Λουδοβῖκος ὁ Βουργουνδικὸς οὐδὲν εἶχε πλέον νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τῶν φανερῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν. Οἱ Καταλώνιοι τῶν Ἀθηνῶν ἐπέστρεψαν, ὅτ᾽ ἔμαθον ἐν Βοστίτζῃ τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἥττης καὶ

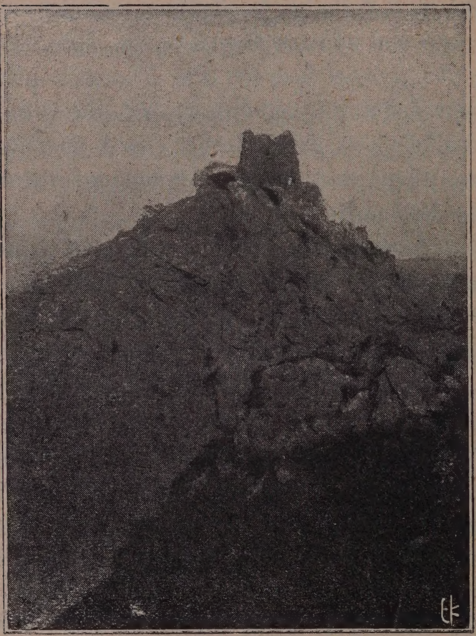
τοῦ θανάτου τοῦ βασιλόπαιδος· ἅπαντα δὲ τὰ κάστρα τὰ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ συγκρατούμενα παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν, ἐξαιρουμένης τῆς Γλαρέντζης, ἥτις κατείχετο ἀκόμη ὑπὸ τῶν Καταλωνίων, οἵτινες ἦσαν ἀναποφάσιστοι περὶ τῶν καθ' ἑαυτούς. Ἀλλ' ὁ νικητὴς δὲν ἔζησε μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ἀντιπάλου. Μόλις ἕνα μῆνα μετὰ τὴν παρὰ τὴν Μανωλάδα μάχην πρὸ τῆς ἐκκενώσεως τῆς Γλαρέντζης ἀπέθανεν ὁ ἡγεμὼν Λουδοβῖκος, δηλητηριασθεὶς, καθ' ἃ ὑπωπτεύετο, ὑπὸ τοῦ κόμιτος Κεφαλληνίας, ἑνὸς τῶν μυσαρωτάτων χαρακτήρων τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ ἐθρυλεῖτο μὲν, ὅτι οἱ Βουργούνδιοι ἐμελέτων ἐκδίκησιν τῆς δολοφονίας αὐτοῦ διὰ τῆς βοηθείας τινῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ βασιλόπαιδος, ἀλλὰ φυσικὸς θάνατος ἐπελθὼν μετά τινας μῆνας ἀπεμάκρυνε τὸν κακουργότατον ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῶν ἐγκλημάτων αὐτοῦ [1].

Ἡ δὲ Ματθίλδη, ἔχουσα ἡλικίαν μόλις εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν καὶ δὶς ἤδη χηρεύσασα, ἔμεινε πλέον ἐγκαταλελειμμένη, ὅπως κυβερνήσῃ χώραν μόλις ἀνακύπτουσαν ἐξ ἐμφυλίου πολέμου, ἐν ᾗ ἕκαστος τῶν δυσπειθῶν βαρώνων ἐβουλεύετο νὰ πράξῃ ὅ τι αὐτὸς ἐνόμιζεν ὀρθὸν καὶ ἐν ᾗ ἡ ἀναρχία μόνον ὑπὸ τῶν ἀνδηγαυικῶν σκευωριῶν συνεστέλλετο. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτος, ὃν οἱ ἱστορικοὶ ἐπονομάζουσι Συνετὸν, ἦτο διπλωμάτης ἀκράτητος, ὅστις ἐν τῇ παρούσῃ καταστάσει τῶν πραγμάτων εὕρισκε κατάλληλον εὐκαιρίαν ὅπως ἐκ νέου ἐξασφαλίσῃ τὴν κατοχὴν τῆς ἡγεμονίας ὑπέρ τινος τῶν μελῶν τοῦ ἰδίου οἴκου. Πλὴν δὲ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου εἶχε καὶ ἄλλον ἀδελφὸν, τὸν κόμιτα τῆς ἐν Ἀπουλίᾳ Γραυίνης Ἰωάννην· διὸ ἀπεφάσισεν, ὅπως ἡ νεαρὰ χήρα συζευχθῇ μετὰ τούτου τοῦ ἀνδρός. Ἡ δὲ Ματθίλδη, ἥτις εἶχε κληρονομήσει τὸ μένος τοῦ γένους αὐτῆς, ἠρνήθη νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως· ἐφ' ᾧ ὁ Ῥοβέρτος ἔπεμψεν εἰς τὸν Μορέαν πιστὸν ἀπεσταλμένον, ἄνδρα ἀνήκοντα εἰς τὸν ἐκ Γενούης οἶκον Σπινόλα, ὅπως ἀγάγῃ αὐτὴν εἰς τὴν Νεάπολιν διὰ τῆς βίας. Ἐκεῖ δὲ ἠναγκάσθη τῷ 1318 νὰ μνηστευθῇ μετὰ τοῦ κόμιτος Γραυίνης Ἰωάννου, ὅστις πάραυτα ἔλαβε τὴν ποθητὴν προσωνυμίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδυνήθη νἀναγκάσῃ αὐτὴν νἀνα-

---

[1] *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α' σ. 442-50, 475-6. Τόμ. Β' σ. 455-9. — *Muntaner* κεφ. CCLXVII-LXX, CCLXXX. — Libro de los fechos σ. 122-4, 127-37. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α' σ. 112.

γνωρίσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὡς σύζυγον, καίτοι ἐστενοχώρησεν αὐτὴν νἀπαρνηθῇ τὰ πατρογονικὰ αὐτῆς δικαιώματα ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελεν ἀρνηθῇ νὰ συναινέσῃ εἰς τοῦτο. Ἐκείνη δ' ἀπετάθη εἰς τὴν Βενετίαν, ζητοῦσα βοήθειαν· καὶ ὁ ἀνδράδελφος δ' αὐτῆς Εὔδων Δ', ὁ δοὺξ τῆς Βουργουνδίας, ὅστις εἶχε κληρονομήσει ἀξιώσεις περὶ τῆς ἡγεμονίας ἕνεκα διαθήκης τοῦ ἀδελφοῦ, διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῆς τοιαύτης αὐθαιρέτου παραγκωνίσεως τῶν ἰδίων δικαίων. Ἀλλ' ἡ Βενετία οὐδὲν ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτῆς, ὁ δὲ Εὔδων κατωρθώθη νὰ κατασιγασθῇ διὰ τῆς ἐξαγοράσεως τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου. Τότε ἡ Ματθίλδη, μείνασα πλέον ἐντελῶς ἀβοήθητος, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσα νὰ ἐμμένῃ, ἤχθη ἐνώπιον τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΒ' εἰς τὴν Αὐενιῶνα, καὶ διετάχθη νὰ ὑπακούσῃ. Ἀπήντησε δὲ, ὅτι ἀνῆκεν ἤδη εἰς ἄλλον, ἅτε συζευχθεῖσα κρύφα μετὰ τοῦ Οὔγωνος Δελαπαλὶς [1], Βουργουνδίου ἱππότου, ὃν συνεπάθει μεγάλως. Ἡ δ' ἐξομολόγησις αὕτη ἐπήνεγκε τὸν ὄλεθρον αὐτῆς, ἐπειδὴ παρέσχεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως δικαιολογίαν, ὅπως ἀποστερήσῃ αὐτὴν τῆς οἰκείας κληρονομίας. Ἐστηρίχθη δ' ὁ Ῥοβέρτος εἰς τὸν ὅρον ἐκεῖνον τοῦ πρὸ τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν συνταχθέντος προικοσυμφώνου τῆς μη-

Τὸ κάστρον τῶν Μολάων
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

---

[1] Ὁ *Buchon* φρονεῖ, ὅτι οὗτος εἶχεν ἐγκατασταθῇ ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἑλλάδι. Ἴσως δὲ τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ χωρίον La Palessien (Livre de la Conqueste σ. 466) ἦτο οἰκογενειακὸν αὐτοῦ κτῆμα.

τρός, δι᾽ οὗ ὡρίζετο, ὅτι, ἄν τις θυγάτηρ τῆς Ἰσαβέλλης ὑπανδρεύετο ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ἐπικυριάρχου αὐτῆς, ἡ κτῆσις τῆς Ἀχαΐας ἐπανήρχετο εἰς τὸ στέμμα τῆς Νεαπόλεως. Μὴ ἀρκούμενος δ᾽ εἰς τοῦτο ὁ Ῥοβέρτος, κατεσκεύασε διήγησιν, καθ᾽ ἣν ὁ Δελαπαλὶς εἶχε συνωμόσει κατὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ ἐκράτησε τὴν ἀτυχῆ ἡγεμόνην ὡς συνένοχον αὐτοῦ. Ἐπὶ ἐννέα δ᾽ ὁλόκληρα ἔτη παρὰ τὰς πρὸς βοήθειαν αὐτῆς ἐπικλήσεις τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῆς, τοῦ κόμιτος τῆς Ἁννονίας, ὑποστηριζομένας καὶ χρηματικῶς, ἡ Ματθίλδη ἐτήκετο καθειργμένη ὡς πολιτικὴ κατάδικος ἐν τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ νησιωτικῷ Κάστρῳ τοῦ Ὠοῦ (Castel dell' Uovo) τῆς Νεαπόλεως, ἐν ᾧ ἐν ἡμέραις εὐτυχεστέραις ἡ μήτηρ αὐτῆς Ἰσαβέλλα εἶχε διέλθει τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἐγγάμου αὐτῆς βίου. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὁ κρατῶν αὐτὴν δεσμίαν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν τὸ ποσὸν τριῶν οὐγκιῶν κατὰ μῆνα, ἤτοι περίπου ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε δραχμῶν, χάριν συντηρήσεως αὐτῆς· καί, ὅτε τέλος τῷ 1331 ὁ θάνατος ἀπήλλαξεν αὐτὴν τῶν ὀνύχων αὐτοῦ, ὁ Ῥοβέρτος ἐπλήρωσε τὰς δαπάνας τῆς κηδείας αὐτῆς καὶ ἔθαψεν αὐτήν, τὴν τελευταίαν ἀπόγονον εὐγενοῦς οἴκου, βασιλικῶς ἐν τῇ οἰκογενειακῇ αὐτοῦ κρύπτῃ ἐν τῇ καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Νεαπόλεως. Ἀλλὰ δὲν περισώζονται σήμερον λείψανα τοῦ μαρμαρίνου μνημείου τοῦ ἐγερθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀτυχοῦς αὐτοῦ θύματος, τοῦ τελευταίου ἀνθρωπίνου σφαγίου τῶν ἀνδηγαυικῶν σκευωριῶν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ ἐν τῷ Μορέᾳ οἴκου τῶν Βιλλαρδουίνων· οὕτω δὲ ὁ δόλος τοῦ Γοδοφρείδου Α´ ἐξέσπασε μετὰ τρεῖς γενεὰς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τῆς ἀτυχοῦς αὐτοῦ ἀπογόνου [1].

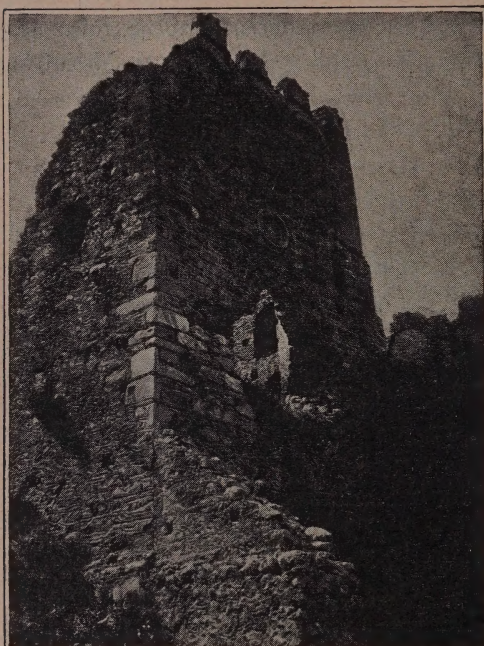
Ἡ ἡγεμόνη τῆς Ἀχαΐας οὔτε τέκνα κατέλιπεν, οὔτε διαθήκην· ἀλλ᾽ ὅτε προσήγγιζεν ὁ θάνατος, ἐδήλωσε ῥητῶς, ἐνώπιον ἱκανῶν μαρτύρων, ὅτι ἐκληροδότει πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς εἰς τὸν ἐξάδελφον βασιλέα τῆς Μαϊορικῆς Ἰάκωβον Β´, τὸν υἱὸν τοῦ ἀρχαίου ἀντιπάλου Φερδινάνδου, τὸ παιδίον ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Μουντάνερ εἶχεν εὐχηθῇ νὰ ζήσῃ, ὅπως ὑπηρετήσῃ αὐτὸ ἐν τῷ γήρατι αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ μισητὸς αὐτῆς σύνευνος Ἰωάννης ὁ

---

[1] *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α´ σ. 450-1. — *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β´ σ. 380-2. — Libro de los fechos σ. 137-9. — *Villani* παρὰ τῷ *Muratori* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. ΙΓ´ σ. 489, 523. — *Riccio* Studii storici sopra 84 Registri Angioini σ. 3, 29, 30. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α´ σ. 189. — *R. Rodd* The Princes of Achaia Τόμ. Β´ σ. 282-7. — Lettres secrètes de Jean XXII Τόμ. Α´ σ. 862, 898. — Archivio Veneto Τόμ. Κ´ σ. 93-4. — *Saint Genois* Τόμ. Α´ σ. 360.

κόμις Γραυίνης διῴκει τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας διὰ βαΐλων, ὑπηρετούντων ἐπὶ ἐνιαυτὸν ἢ διετίαν τὸ πολὺ καὶ ἀδυνατούντων διὰ τοῦτο νἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν καὶ εὐημερίαν τῆς χώρας.

Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων ἀποδεχθῆ τὸ συνετὸν σχέδιον τοῦ διορίζειν ἐπ᾽ ἀόριστον χρόνον τὸν αὐτοκρατορικὸν διοικητὴν τοῦ Μυστρᾶ, τὴν *κεφαλὴν τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον χώρας καὶ τῶν κάστρων τῆς βασιλείας* [1], ὡς ὠνομάζετο ἐπισήμως. Οὕτως ὁ ἄρχων ἐκεῖνος ἠδύνατο νἀποκομίσῃ πραγματικὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν χώραν καὶ τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς. Κατὰ ταῦτα ὁ Καντακουζηνός, υἱὸς τοῦ ἀνδρὸς τοῦ φονευθέντος ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ 1264 καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος, διῴκησε τὴν κατὰ τὴν Πελοπόννησον χώραν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ὀκταετίαν, ἕως ἐφονεύθη τῷ 1316, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὁ δεξιώτατος στρατηγὸς Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος Ἀσάνης, ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ υἱὸς τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων, διέμεινεν ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπὶ ὅλην ἑξαετίαν καὶ ὑπερέκεινα. Ἐν τῷ χρόνῳ δ᾽ ἐκείνῳ ἡ ἀσθενὴς φραγκικὴ ἡγεμονία, ἥτις εἶχεν ἀποβάλει τοὺς ἀρχαίους ἀμύντορας, εἶχεν ἔτι μᾶλλον κολοβωθῆ διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ πλείστου τῆς Ἀρκαδίας, τῆς ὀχυρωτά-

Μέρος τῶν τειχῶν τοῦ Μυστρᾶ
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

[1] Ἴδε τὸ χρυσοβούλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ ⟨***Κ. Ζησίου*** Σύμμικτα. Ἀθήνησιν, 1892 σ. 49 καὶ 55 καὶ εἶτα ὑπὸ⟩ *Millet* ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique Τόμ. ΚΓ΄ σ. 104. Πρβλ. Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8694, 8708, 8716.

της στρατηγικῆς χώρας τῆς χερσονήσου. Οἱ προδόται καὶ ὤνιοι φρούραρχοι τῶν περιωνύμων κάστρων Ἁγίου Γεωργίου, Ἄκοβας καὶ Καρυταίνης ἐπώλησαν ταῦτα εἰς τὸν Ἀσάνην, ὅστις ἐνίκησε τὸν βάϊλον δι᾽ ἐνέδρας καὶ ἐζώγρησε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ὠλένης καὶ τὸν μέγαν κοντόσταυλον Βαρθολομαῖον Γκίζην, ὅστις ἦτο ἐν τῷ τότε χρόνῳ ὁ πρωτεύων ἐν Ἀχαΐᾳ ἀνήρ. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης ὑπῆρξεν οὐ μόνον ἡ ἀπώλεια δύο ἐπὶ πλέον ἐκ τῶν ἀρχῆθεν δώδεκα βαρωνειῶν, ὧν τέσσαρες μόνον τὸ ἑξῆς ἐξηκολούθησαν κατεχόμεναι ὑπὸ Φράγκων, ἡ τῶν Πατρῶν, τῆς Βελίγοστης, τῆς Βοστίτσης καὶ τῆς Χαλανδρίτσης, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν Φράγκων τῆς Ἀρκαδίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν κατακτητῶν, μετάστασις ἀναπόφευκτος, εἰς ἧς τὴν ματαίωσιν μάτην παρώρμησεν ὁ πάπας τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν. Ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Μυστρᾶ, αἵτινες ἄρχονται ἀπὸ τούτων τῶν χρόνων, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν αὔξουσαν πρόοδον τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον αὐτοκρατορικῆς χώρας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει ἡ δραστηρία οἰκοδόμησις κτιρίων. Καὶ ἀνεκτίσθη μὲν ἡ ἐκκλησία τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, καὶ ὠρύχθη φρέαρ, τῷ δὲ 1312 ἐκτίσθη ἡ μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου· τότε δὲ ᾠκοδομήθη καὶ ἡ ἐξαίρετος ἐκκλησία Αὐθεντικὸν (Ἀφεντικό)· κατὰ ταῦτα δὲ τὰ ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ παρεχώρησε προνόμια καὶ ἀτελείας εἰς τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου τοῦ Βροντοχίου,

Τὸ οἰκόσημον τοῦ οἴκου Albamonte ἐν Καρυταίνῃ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

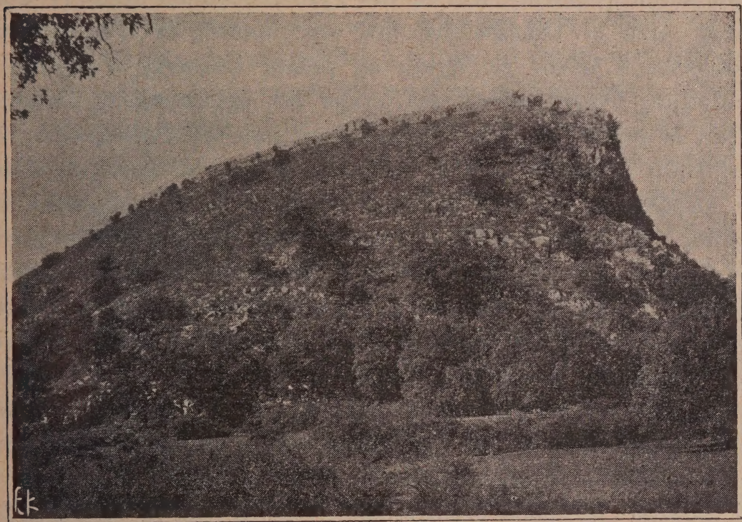
ἧς αἱ εὐρύτατα διεσπαρμέναι κτήσεις, ἐξικνούμεναι ἀπὸ τῆς Καρυταίνης μέχρι τοῦ Πασσαβᾶ, παρέχουσι τὸ μέτρον τῆς βυζαντιακῆς δυνάμεως. Καὶ κατ᾽ αὐτὴν δὲ τὴν ἔτι *λατινικὴν μερίδα* τῆς Ἀρκαδίας ἐδόθη ὑπόσχεσις δωρεᾶς κτημάτων εἰς τὴν μονήν, *ἐπὰν γένηται εὐδοκίᾳ τοῦ θεοῦ διὰ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἡ εἰρημένη ἅπασα χώρα τῶν Σκόρτων τῆς βασιλείας μου.*

Ἡ ἐν Μυστρᾷ μητρόπολις τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Οὕτως οἱ Φράγκοι τοῦ Μορέως εἶχον ἐλαττωθῆ μὲν τὸ πλῆθος, ἔβλεπον δὲ κεκολοβωμένους τοὺς πόρους αὐτῶν, ἀπειλούμενοι μὲν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατιῶν ἐν τῇ μεσογαίᾳ τῆς χερσονήσου, κατατρυχόμενοι δὲ ὑπὸ Καταλωνίων καὶ Τούρκων πειρατῶν ἐν ταῖς παραλίαις αὐτῆς. Ταῦτα συνορῶντες οἱ πρωτεύοντες τῶν ἀνδρῶν τῆς ἡγεμονίας ἐκυμαίνοντο οὐχ ἧττον ὀδυνηρῶς, διστάζοντες εἰς ὁποτέρους νὰ προσφέρωσι τὴν ἰδίαν χώραν, εἰς τοὺς Βενετοὺς ἢ εἰς τοὺς Καταλωνίους τῆς Ἀττικῆς, ὅπως τέλος δυνηθῶσι νὰ εὕρωσι προστασίαν, ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς ὁ ἀπόδημος ἡγεμών. Τέλος δέ, προκρίναντες τὴν Βενετίαν, ἀνεκοίνωσαν τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν· ἀλλ᾽ αὕτη ὑπῆρξεν ὑπεράγαν ἐπιφυλακτικὴ περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς γενομένης προτάσεως καὶ ἐξηκολούθησε περιοριζομένη εἰς τὰς δύο ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποικίας. Ἀλλὰ τέλος τῷ 1324 ὁ κόμις Γραυίνης Ἰωάννης ἔπλευσεν εἰς τὸν Μορέαν, καί, ἀφ᾽ οὗ πρῶτον ἐστάθμευσεν ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Ζακύνθῳ, ὅπου ἐπανίδρυσε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὡς ἐπικυριάρχου τῶν στασιωδῶν ἐκείνων νήσων καὶ κατέλυσε τὴν δυναστείαν τοῦ οἴκου Ὀρσίνη, ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τῶν Ἀχαιῶν βαρώνων κατὰ τὸν συνήθη τρόπον ἐν Γλαρέντζῃ. Ἀλλ᾽ ἡ διαμονὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ ὑπῆρξε βραχεῖα καὶ ἄκαρπος. Ἀπόπειρα δέ τις αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑποτελοῦς δουκὸς τῆς Νάξου Νικολάου Α′ πρὸς ἀνά-

κτησιν τῆς Καρυταίνης ἀπέτυχε, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθησαν προοδεύοντες, καίπερ ἡττηθέντες ὑπὸ τοῦ δουκὸς ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἤλιδος κάτωθεν τοῦ κάστρου τοῦ Σαιντομέρ. Τὸ μόνον δὲ μόνιμον ἀποτέλεσμα τῆς στρατείας ἐκείνης ὑπῆρξεν ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐγκατάστασις τοῦ φλωρεντιακοῦ τραπεζιτικοῦ οἴκου Ἀτζαϊώλη, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ ἄρξῃ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Παρ' αὐτοῦ ὁ κόμις τῆς Γραυίνης Ἰωάννης ἐδανείσθη μεγάλα ποσὰ χάριν τῶν δαπανῶν αὐτοῦ ἐν τῷ Μορέᾳ, καὶ παρ' αὐτοῦ ἔλαβον οἱ Ἀτζαϊῶλαι

Τὸ κάστρον Πασσαβᾶ ἐξ ἀνατολῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. ***Traquair.***

ὡς ἀντάλλαγμα τὰ τιμάρια La Mandria καὶ La Lichina, ὧν τὸ δεύτερον δυνάμεθα νὰ ταὐτίσωμεν πιθανῶς πρὸς τὰ Λεχαινὰ πλησίον τῆς Ἀνδραβίδας. Καὶ πολλοὶ δὲ Νεαπολῖται, παρακολουθήσαντες τὸν κόμιτα Ἰωάννην, προσεδόκων νὰ ἀμειφθῶσι διὰ κτημάτων ἀδεσπότων, ἀνηκόντων ποτὲ εἰς τοὺς σχεδὸν τελείως ἐκλιπόντας ἀρχαίους Φράγκους εὐπατρίδας. Οὕτω δὲ προῆλθε νέα γενεὰ βαρώνων, ἀγνοούντων τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἤθη τῶν ἰθαγενῶν, ἅμα δὲ στερουμένων καὶ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ἀρχαίων κατακτητῶν [1]. Χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς νέας ταύτης καταστάσεως

[1] Livre de la Conqueste σ. LXXVIII, 476 - 7. — Libro de los fechos σ. 140 - 7. — *Millet* ἐν Bulletin de Correspondance Hellénique Τόμ. ΙΘ' σ.

πραγμάτων εἶνε, ὅτι εἷς τῶν βαΐλων τῆς περιόδου ταύτης, ὁ Νικόλαος de Joinville, ἀνὴρ εὐγενὴς καὶ εὐθύς, ὅστις ἔπραξε πᾶν ὅ τι ἠδυνήθη ὑπὲρ τῆς χώρας τῆς ἐπιτραπείσης εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ προςθέσῃ εἰς τὰ Συνήθεια τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας ὀκτὼ νέα ἄρθρα κανονίζοντα τὰ τοῦ μισθοῦ τῶν στρατιωτῶν, ζητήματα διαδοχῆς καὶ τὸ σύστημα τῆς κατὰ νόμον διαδικασίας [1].

Μετ᾽ οὐ πολὺ ὁ κόμις Γραυίνης Ἰωάννης ἐβαρύνθη τὴν ἑλληνικὴν αὐτοῦ ἡγεμονίαν. Καὶ τῷ μὲν 1326 εὑρίσκομεν αὐτὸν ἐν Φλωρεντίᾳ, μετὰ δὲ τέσσαρα ἔτη ἦτο γερουσιαστὴς ἐν Ῥώμῃ, ἀντεπροσώπευε δ᾽ αὐτὸν ἐν Ἀχαΐᾳ ὡς βάϊλος ἐπιφανὴς Ῥωμαῖος, ὁ Γουλιέλμος Φραντζιπάνης, ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι οὐδέποτε πρὸ τοῦ Φραντζιπάνη εἶχε περιβληθῆ τὴν ἀρχὴν βαΐλου κληρικός· εἶνε δὲ ὁ διορισμὸς αὐτοῦ καὶ ἀσφαλὲς δεῖγμα τῆς αὐξούσης δυνάμεως τῶν προὐχόντων τῆς Ἀχαΐας. Ἀσχολούμενος δὲ ὁ Ἰωάννης περὶ μόνην τὴν προαγωγὴν τῶν ἀνδηγαυικῶν συμφερόντων ἐν Ἰταλίᾳ οὐδέποτε πλέον ἐπάτησε τὸν πόδα ἐν Ἑλλάδι, καὶ τῷ 1333 ἀπέκοψε πᾶσαν μετ᾽ αὐτῆς ἐπικοινωνίαν. Δύο δ᾽ ἔτη πρότερον εἶχεν ἀποθάνει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ ἐπικυρίαρχος Φίλιππος ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος, καὶ ὁ Ἰωάννης ἠρνήθη νὰ προςκυνήσῃ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ῥοβέρτον. Ἀλλὰ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Νικολάου Ἀτζαϊώλη, τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς μεγάλης ἐν Νεαπόλει φλωρεντιακῆς τραπέζης καὶ κοιτωνάρχου, ἴσως δὲ καὶ ἐραστοῦ τῆς χήρας αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς, συνεβιβάσθη ἡ ἔρις μεταξὺ τοῦ θείου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ. Ὁ δὲ κόμις Ἰωάννης μετεβίβασεν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ῥοβέρτου τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀχαΐας μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς,

---

269. Τόμ. ΚΓ′ σ. 113-8. — *Boeckh* Corpus Inscriptionum Graecarum ⟨Τόμ. Δ′⟩ ἀρ. 8762-4. — *Raynaldus* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Ε′ σ. 200-1. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α′ σ. 431. — Mélanges historiques Τόμ. Γ′ σ. 54-7. — **Καντακουζηνοῦ** Τόμ. Α′ σ. 85. — **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α′ σ. 362. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 33. Ὅτι δὲ ἡ δυναστεία τοῦ οἴκου Ὀρσίνη κατελύθη ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις ὑπὸ τοῦ κόμιτος Γραυίνης Ἰωάννου τῷ 1324 μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπό τε τοῦ *Villani* καὶ τοῦ ἀραγωνικοῦ Χρονικοῦ, παρουσιάζεται δ᾽ ἐν ταῖς νήσοις ἐκείναις Ἀνδηγαυὸς βάϊλος τῷ 1337 καὶ τῷ 1356.

[1] *Canciani* Leges Barbarorum Τόμ. Γ′ σ. 530. — Itinerarium Symonis Simeonis σ. 15.

ἀνταλλάξας αὐτὴν ἀντὶ τῶν κτήσεων τῶν Ἀνδηγαυῶν ἐν Ἠπείρῳ, τοῦ βασιλείου τῆς Ἀλβανίας καὶ τοῦ δουκάτου τοῦ Δυρραχίου ὡς καὶ ποσοῦ πεντακισχιλίων οὐγκιῶν, ἀντιστοιχουσῶν πρὸς περίπου τριακοσίας εἰκοσιτέσσαρας χιλιάδας δραχμῶν, προκαταβληθεισῶν εἰς μετρητὰ ὑπὸ τῶν προθυμοτάτων εἰς τοιαύτας ὑπηρεσίας Ἀτζαϊωλῶν. Οὕτω δὲ καὶ πάλιν ἥ τ' ἐπικυριαρχία τῆς Ἀχαΐας καὶ ἡ πραγματικὴ κτῆσις αὐτῆς συνηνώθησαν εἰς τὸν αὐτὸν ἄνδρα, τὸν ἀξιοῦντα τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐκλιπούσης λατινικῆς αὐτοκρατορίας [1].

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ νεαρὸς Βάλθερος Βριέννιος, ὁ κληρονόμος τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, εἶχεν αὐξηθῇ εἰς ἄνδρα, καὶ διενοεῖτο, ὅτι εἶχεν ἔλθει ὁ χρόνος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνάκτησιν τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, ἣν κατεῖχον οἱ Καταλώνιοι. Ἅτε δὲ ὢν Γάλλος εὐπατρίδης, κόμις τοῦ Ἀλητίου καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ Φιλίππου τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος, τοῦ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε πάντα λόγον νὰ προσδοκᾷ θερμὴν ὑποστήριξιν παρὰ τοῦ ἀνδηγαυικοῦ οἴκου χάριν τοῦ ἰδίου συμφέροντος, ἀλλὰ καὶ χάριν τοῦ συμφέροντος αὐτῶν τῶν Ἀνδηγαυῶν. Καὶ ὁ μὲν Φίλιππος ἔβλεπεν, ὅτι τὰ σχέδια τοῦ Βαλθέρου ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι μετὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ προθέσεων περὶ ἀνακτήσεως τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας, ἃς οὐδέποτε εἶχεν ἐγκαταλίπει, καὶ ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὴν προσηγορίαν γενικοῦ ἐπιτρόπου ἐν Ῥωμανίᾳ. Ὁ δὲ πάπας Ἰωάννης ΚΒ΄ ἦτο, καθ' ἃ καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Κλήμης Ε΄, ἔνθερμος συνήγορος τοῦ ἀγῶνος τοῦ Βαλθέρου, στέλλων εἰς τὴν Βενετίαν γράμματα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ παρακαλῶν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν καὶ Κορίνθου νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν «σχισματικῶν, υἱῶν τῆς ἀπωλείας καὶ ἐργατῶν τῆς ἀνομίας», οἵτινες εἶχον καταλάβει τὴν ἀρχαίαν κληρονομίαν τοῦ νομίμου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπιβάλει βαρείας πιέσεις εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς Ἀττικῆς. Ἀλλ' οἱ Βενετοί, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας πλειότερον ἁπάντων τῶν κεραυνῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἀνενέωσαν τὰς σπονδὰς μετὰ τῶν

---

[1] *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β΄ σ. 214-5, 376. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ Μέρος Α΄ σ. 54. — *Riccio* Studii storici σ. 17, 28. Οἱ τάφοι τῶν δύο ἡγεμόνων τῆς Ἀχαΐας, Φιλίππου τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ κόμιτος Γραυίνης, σώζονται καὶ τὴν σήμερον ἐν τῷ Ἁγίῳ Δομινίκῳ τῆς Νεαπόλεως.

Καταλωνίων ἐν Θήβαις. Ἀπὸ τῆς ὥρας δ᾽ ἐκείνης ἡ ἀπόπειρα τοῦ Βαλθέρου εἶχε καταδικασθῇ εἰς ἀποτυχίαν.

Ἦτο δὲ ὁ Βάλθερος, καθ᾽ ἃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, στρατηγὸς ὁρμητικὸς, καίτοι εἶχεν ἤδη ἀποκτήσει φήμην συνετοῦ διοικητοῦ κατὰ τὸν βραχὺν χρόνον, καθ᾽ ὃν ὑπῆρξε βικάριος τῶν Ἀνδηγαυῶν ἐν Φλωρεντίᾳ. Ὅτε δ᾽ ἐξέπλευσε τῷ 1331 εἰς τὴν Ἤπειρον, ἠκολουθεῖτο ὑπὸ λαμπρᾶς συνοδίας ὀκτακοσίων Γάλλων ἱπποτῶν, πεντακοσίων ἐπιλέκτων Τοσκανῶν ὁπλιτῶν καὶ σώματος στρατιωτῶν ἐκ τῶν ἐν Ἀλητίῳ κτήσεων αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν κατ᾽ ἀρχὰς τὰ σχέδια αὐτοῦ ἤρχισαν στεφόμενα ὑπὸ ἐπιτυχίας. Καὶ δὴ κατέλαβε τὴν νῆσον Ἁγίαν Μαύραν, ἥτις ἀνῆκεν εἰς τοὺς κόμιτας Κεφαλληνίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1300 περίπου, ἔπειτα δ᾽ εἶχεν ἀποτελέσει μέρος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ᾽ ὃν ὁ οἶκος Ὀρσίνη εἶχε σφετερισθῆ αὐτό. Ἐν δὲ τῇ ἠπείρῳ περιῆλθον εἰς αὐτὸν ἡ Ἄρτα ὡς καὶ ἡ Βόνιτσα, οὖσα τμῆμα τῶν χωρῶν, αἵτινες εἶχον ἀποτελέσει τὴν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος Φίλιππον δοθεῖσαν προῖκα τῆς Θάμαρ, ἀλλ᾽ ἥτις εἶχεν ἐκπέσει τῆς ἀνδηγαυικῆς κυριαρχίας. Ἀλλ᾽ ὅτε προέβη εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Καταλωνίων, εἶδεν, ὅτι εἶχε νὰ παλαίσῃ ἐναντίον μαχητῶν προφυλακτικῶν καὶ ἐμπείρων τῆς στρατηγικῆς, οἵτινες οὐδέποτε παρεῖχον εἰς τὸ ἐξαίρετον ἱππικὸν τοῦ Βαλθέρου τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὁρμῆς αὐτοῦ ἐν μάχῃ ἐκ τοῦ συστάδην. Συνίστατο δὲ τὸ πολεμικὸν αὐτῶν σχέδιον εἰς τὸ νὰ μένωσιν ἐγκεκλεισμένοι ἐντὸς τῶν φρουρίων, ἀφίνοντες τοὺς ἀκαθέκτους ἀκολούθους τοῦ πολεμίου νὰ καταναλίσκωσι πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐνέργειαν ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Βαλθέρου εἶχον ἀναλάβει βαρέα χρέη χάριν τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων αὐτῶν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βάλθερος εἶχε πωλήσει τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις αὐτοῦ καὶ ἐνεχυριάσει τὴν προῖκα τῆς συζύγου, ὅπως συναθροίσῃ χρήματα πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ πατρῴου δουκάτου. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ὑπολογίσει τὰς δαπάνας ἐκστρατείας παρατεταμένης· οὕτω δὲ, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, συνεῖδεν, ὅτι ἦτο ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ὑποστῇ τὰ ἔξοδα οὕτω μεγάλου πλήθους ἀνδρῶν τόσῳ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον οἱ Γάλλοι ἐπίκουροι ἐκαραδόκουν μεγάλους μισθοὺς καὶ γενναῖα σιτηρέσια. Καὶ μικροτέρα μὲν δύναμις, ἰδίως ἂν ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, θὰ εἶχε μεγαλειτέρας ἐλπίδας ἐπιτυχίας· ἀλλ᾽ οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας ἐδείκνυον ἐλαχίστην προθυμίαν νἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τοῦ νομίμου δουκὸς, καθ᾽ ἃ εἶχον δειχθῆ ἀπρόθυμοι πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Ὁ δ' ἀνταποκριτὴς τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ ⟨ Ἀθανάσιος Λεπανδρηνὸς ⟩ ἔλεγεν αὐτοὺς *δουλείαν τὴν ἐσχάτην ὑφισταμένους* καὶ προσέθετεν, ὅτι *τῆς παλαιᾶς εὐδαιμονίας τὴν ἀγροικίαν ἠλλάξαντο*, [καὶ ὁ μοναχὸς Brochart ἔγραφεν, ὅτι ἦσαν «χειρότεροι δούλων]». Ἀλλ' εἴτε τὰ δεινὰ αὐτῶν δὲν ἤρκουν, ὥςτε νὰ καταστήσωσιν εἰς αὐτοὺς ποθητὴν τὴν μεταβολὴν δυναστῶν, εἴτε ἡ ἀγροικία αὐτῶν ἦτο τοσαύτη, ὥςτε νὰ μὴ ἐκτιμῶσι τὰ προτερήματα τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ, ὁπωςδήποτε παρίσταντο ἀπαθεῖς θεαταὶ τοῦ μεταξὺ τῶν Καταλωνίων καὶ τοῦ Βαλθέρου ἀγῶνος, καὶ αἱ προςδοκίαι τούτου ἔφθινον ὁσημέραι. Τέλος δ' ἀρχομένου τοῦ 1332 ἀπεχώρησεν εἰς τὸν Μορέαν, ἐκεῖθεν δὲ μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν ἐξαναγκάσεως τῶν Καταλωνίων διὰ τῶν ἀπειλῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Φραντζιπάνη ἐπιβὰς πλοίου ἀνεχώρησεν ἀνεπιστρεπτεὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν [1]. Ἀλλ' ἀποτέλεσμα τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὑπῆρξεν ἀνεπανόρθωτος ἀπώλεια, ἣν ὑπέστη ἡ Ἑλλάς. Καὶ δή, ὅπως προληφθῇ ἡ εἰς τὸν Βάλθερον μετάπτωσις τοῦ ἐν Θήβαις κάστρου Σανταμέρη, ὅπερ ἠδύνατο νἀποβῇ ἄξιον λόγου ὁρμητήριον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ δουκάτου, οἱ Καταλώνιοι κατέστρεψαν τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο μνημεῖον τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας. Τρία ἔτη μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάκτησιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον παραχωρήσει τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο κάστρον μετὰ τοῦ φαντασιώδους βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὸν Γουίδωνα Δελατοὺρ, εὐγενῆ Γάλλον τυχοδιώκτην ἐκ τοῦ Δελφινάτου (Dauphiné), ὅστις εἶχε ταχθῆ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ ὁ Φαδρῖγος εἶχεν ἐπιτρέψει τὸ κάστρον ἐκεῖνο εἰς τὸν Βαρθολομαῖον Β΄ Γκίζην, ἕνα τῶν πρωτευόντων ἐν Ἑλλάδι δυναστῶν, ὅστις ἦτο συγχρόνως τριτημόριος τῆς Εὐβοίας, μέγας κοντόσταυλος τῆς Ἀχαΐας καὶ κύριος τῶν νήσων Τήνου καὶ Μυκόνου, οὗ ὁ υἱὸς εἶχε νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ Καταλωνίου φρουράρχου. Φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ Γκίζης ἦτό πως κάτοχος φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς παιδεύσεως, ἐπειδὴ τὸ πρωτότυπον τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, οὗ ἐπιτομὴ εἶνε ἡ γαλλικὴ διασκευὴ, εὑρίσκετο ἐν τῷ κάστρῳ ἐκείνῳ τῶν Θηβῶν. Καὶ ἡ μὲν ἐπιτομὴ ἐκείνη περιεσώθη εὐτυχῶς· ἀλλὰ τὸ κάστρον μετὰ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ τοιχογραφιῶν καὶ τῶν ἀναμνήσεων λαμ-

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ Μέρ. Α΄ σ. 30-3. — *Raynaldus* Τόμ. Ε΄ σ. 495, 517. — *Villani* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΓ΄ σ. 717. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. CXIV. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 55. — [*Brochart* ἐν Monumento de Namur . . . Τόμ. Δ΄ σ. 275].

πρῶν τελετῶν, ὅτε τὸ ᾆσμα τῶν ἀοιδῶν περιήχει τὰς εὐρείας αὐτοῦ στοὰς καὶ πάντες οἱ ἱππόται τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος συνηθροίζοντο ἐν αὐτῷ, ἐξέλιπεν ὁλόκληρον πλὴν μικροῦ τετραγώνου πύργου, φέροντος μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὸ ἄλλοτε μέγα ὄνομα τῶν Σαιντομὲρ (Σανταμέρη).[1].

Μόνα δὲ ἄλλ᾽ ἀποτελέσματα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Βαλθέρου ὑπῆρξαν ἡ ἀναγνώρισις τῆς σκιώδους ἀνδηγαυικῆς ἐπικυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ δεσπότου Ἰωάννου Β΄, διατηρήσαντος οὐχ ἧττον τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν καὶ κόψαντος ἐν Ἄρτῃ νομίσματα φέροντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἡ παρακράτησις τῆς Βονίτσης καὶ τῆς Ἁγίας Μαύρας ὑπὸ τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀργότερον δὲ τῷ 1355 οὗτος μετεβίβασε τὴν Βόνιτσαν, «τὸ ἡμέτερον κάστρον τῆς Ἁγίας Μαύρας καὶ τὴν ἡμετέραν νῆσον Λευκάδα (Lucate)» εἰς τὸν Γρατιανὸν Ζώρζην, ἀρχαῖον συμμαχητὴν καὶ γόνον τοῦ μεγάλου ἐκείνου βενετικοῦ οἴκου, ὃν εἴδομεν ἤδη ἐγκατασταθέντα ἐν τῇ μαρκιωνείᾳ τῆς Βοδονίτζης[2]. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βάλθερος ὠνειροπόλει ἐνίοτε τὴν παλινόρθωσιν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ εὗρε στάδιον ἐνεργείας ἐν Ἰταλίᾳ. Κληθεὶς ὑπὸ τῶν Φλωρεντίνων νἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ αὐτῶν, ἐπεβλήθη ὡς τύραννος τῆς πόλεως, ἐξ ἧς ἐξώσθη ἐν μέσῳ γενικῆς εὐφροσύνης τῷ 1343. Ὁ δὲ περιηγητὴς δύναται νὰ ἴδῃ ἀκόμη σήμερον τὰ οἰκόσημ᾽ αὐτοῦ, ἀναζωγραφηθέντα ⟨τῷ 1861⟩ ὑπὸ τῶν νέων ἰταλικῶν ἀρχῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ἀκροάσεων τοῦ μεσαιωνικοῦ Bargello[3], ⟨ὅπου σώζεται καὶ ἀρχαία τοιχογραφία παριστάνουσα συμβολικῶς τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ, ἣν ἀναπαρέστησε καὶ ὡραία νέα ζωγραφία τοῦ Στεφάνη Οὔσση⟩[4]. Ἐκ δὲ τῆς Φλωρεντίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πά-

---

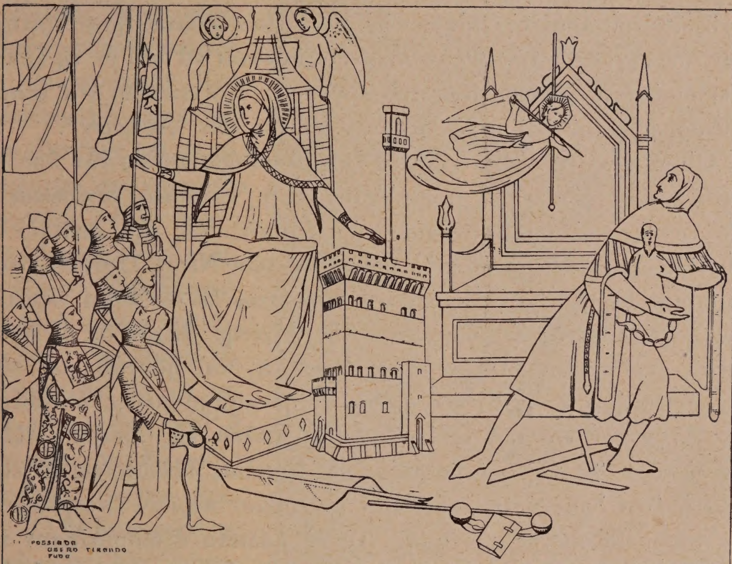
[1] Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8086 - 92. — Livre de la Conqueste σ. 274. — Histoire du Dauphiné Τόμ. Β΄ σ. 151.— Bibliothèque de l'Ecole des Chartes Τόμ. ΛΓ΄ σ. 183. — Mélanges historiques Τόμ. Γ΄ σ. 27. ⟨Ἴδε τὴν εἰκόνα τοῦ περισωζομένου πύργου τοῦ κάστρου Σανταμέρη ἀνωτέρω ἐν σ. 237⟩.

[2] *Lunzi* Della condizioue politica delle Isole Ionie σ. 121. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 67. — ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 302.

[3] [Εἰς τὰ νέα ταῦτα οἰκόσημα ἀναφέρεται ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή· MDCCCLXI. Rinnovando gli stemmi di Gualtieri Duca di Atene già dipinti sulle pareti di questa sala si registra sul marmo il decreto della Repubblica Fiorentina che gli faceva cancellare nel MCCCXLIII in onta del signore straniero e perchè sapessero gli avvenire che in Firenze non allignano tiranni].

[4] ⟨Καὶ ἡ νεωτέρα λογοτεχνία ἔλαβε θέμα τὰ κατὰ τὸν Βάλθερον Βριέν-

τριον κομιτείαν τοῦ Ἀλητίου καὶ ἔπεσε μετὰ δεκατρία ἔτη μαχόμενος ὡς κοντόσταυλος τῆς Γαλλίας ἐναντίον τῶν Ἄγγλων ἐν τῇ μάχῃ τῆς Πικταυίας (Poitiers) ⟨τῇ 19 Σεπτεμβρίου 1356⟩. Πρὶν ἢ δὲ ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ Ἀλητίου συνέταξε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἀνέγραψεν ἁπάσας τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις, τὸ ἄστυ τοῦ Ἄργους μετὰ τῆς ἀξιολόγου αὐτοῦ ἀκροπόλεως Λαρίσης, τὰ κάστρα Ναυπλίας, Κιβερίου (σήμερον Τζιβέρι), Θερμησίας, τὴν Βόνιτσαν καὶ

Ἡ ἔξωσις τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν.
Ἀρχαία τοιχογραφία ἐν τῷ Bargello τῆς Φλωρεντίας κατὰ τὸν Buchon.

τὴν Ἁγίαν Μαύραν μετὰ τῶν κοντοσταύλων καὶ στρατιωτῶν αὐτῶν. Καὶ δωρεὰς μέν τινας κατέλιπεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ τάγματα τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Γλαρέντζης καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐφημερίους Ναυπλίας καὶ Ἄργους, μέρος δὲ τῶν κεκανονισμένων τελεσμάτων τοῦ Ἄργους προωρίσθη εἰς τὴν προίκισιν διηνεκοῦς ἐφημερίας, ἧς ὁ κάτοχος ὤφειλε νὰ τελῇ καθημερινὴν λειτουργίαν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ εὐσεβοῦς ἱδρυτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βάλθερος δὲν κατέ-

---

νιον, ὅστις εἶνε ὁ ἥρως τοῦ ἱστορικοῦ διηγήματος τοῦ γνωστοῦ φιλέλληνος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος Νικολάου Θωμασαίου (Tommaseo) τῆς ἐπιγραφομένης Il duca d' Atene⟩.

λιπε τέκνα, ἐκληρονόμησε τὰς κτήσεις αὐτοῦ καὶ τὰς ἀξιώσεις ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἰσαβέλλα, χήρα Βαλθέρου τοῦ Ἀγγιανοῦ (Gautier d'Enghien)· τῶν δὲ υἱῶν αὐτῆς εἷς μὲν προςωνομάσθη δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ἄλλος δ' ἔγεινε κύριος τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ναυπλίας. Ἀναδειχθεὶς δ' ὑπό τινα ἔποψιν εὐτυχέστερος τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρξάντων προκατόχων, κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς ὁ Βάλθερος εἰκόνα ἑαυτοῦ. Καὶ δὴ πᾶς ἐπισκέπτης τῆς χθαμαλοτέρας ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου ἐν Ἀσσισίῳ (Assisi) τῆς Ἰταλίας, ἐκκλησίας ἐκ παραδόσεως συνδεδεμένης πρὸς τὸν οἶκον τῶν Βριεννίων, οἵτινες ἦσαν τριτημόριοι τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν, δύναται νὰ ἴδῃ ἐν τῇ ἔμπροσθεν ὁμάδι τῆς Σταυρώσεως τοῦ ζωγράφου Lorenzetto τὴν ἱπποτικὴν μορφὴν τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν [1].

Οὕτω κατὰ τὰ εἴκοσιν ἔτη τὰ ἐπακολουθήσαντα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Καταλωνίων κατάκτησιν τῶν Ἀθηνῶν ἡ Ἑταιρεία ἐστερέωσε τὰ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐπεξέτεινε τὰς κτήσεις αὐτῆς. Εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν προσηρτήθη τὸ δουκᾶτον τῶν Νέων Πατρῶν, περιλαμβάνον μέρος τῆς Θεσσαλίας, Καταλώνιοι δὲ δυνάσται ἐκράτουν τῶν Σαλώνων, τῆς Καρύστου καὶ τῆς Αἰγίνης. Εἶχον δὲ οἱ Καταλώνιοι συνθηκολογήσει μετὰ τῆς Βενετίας, καὶ ἠδυνήθησαν οὕτω νἀφροντιστήσωσι περὶ τῶν σχεδίων τῆς καθῃρημένης δυναστείας τῶν Βριεννίων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὅπλων τῆς παπικῆς αὐλῆς. Ἐν δὲ τῷ νόθῳ υἱῷ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκῳ Β´ εἶχον εὕρει ἡγέτην δραστήριον, εὔτολμον καὶ δεξιὸν περὶ τὸ ἐπωφελεῖσθαι τὰς παρουσιαζομένας εὐκαιρίας. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον εἶνε ἡ αἰφνιδία καὶ πρόωρος ἀποχώρησις τοῦ εὐτυχοῦς τούτου ἡγέτου ἀπὸ τῆς ἀρχηγίας τῆς Ἑταιρείας. Καὶ δὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Βαλθέρου Βριεννίου δὲν ἦτο πλέον γενικὸς ἐπίτροπος, ὅπερ ἀξίωμα κατεῖχεν ὁ Νικόλαος Lancia, καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Θηβῶν μεταξὺ τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Βενετίας ἐπονομάζεται μόνον «κόμις Μελίτης καὶ Γαύδου». Πιθανῶς δὲ, ἂν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον εἶχε τὴν ἀρχηγίαν, θὰ ἔσωζε τὸ κάστρον τοῦ κηδεστοῦ Σαιντομὲρ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς. Καὶ οὐδὲν μὲν μανθάνομεν περὶ τῆς αἰτίας

[1] *D'Arbois de Jubainville* Voyage pittoresque σ. 341-2. — Archivio Storico Italiano Σειρᾶς Γ´ Τόμ. Ιϛ´ σ. 48. — *Galateus* De situ Iapygiae σ. 92. — *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. XXIX-XXX, ὅπου ὀρθῶς τὸ Chamires ταὐτίζεται μετὰ τοῦ Κιβερίου, κειμένου ἀπέναντι τοῦ Ναυπλίου καὶ τὸ Le Trémis μετὰ τῆς Θερμησίας.

τῆς ἀποχωρήσεως αὐτοῦ· ἀλλὰ, βλέποντες ὅτι τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐπεσκέφθη τὴν Σικελίαν, δυνάμεθα ἴσως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ὑπεράγαν ἐπιτυχὴς σταδιοδρομία αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι προεκάλεσε κατ᾿ αὐτοῦ ἐχθροὺς ἐν τῇ σικελικῇ αὐλῇ, οἵτινες πιθανῶς κατηγόρησαν αὐτὸν ὡς ἐπιδιώκοντα ἀνεξάρτητον κυριαρχίαν, πρὸς ὧν τὰς κατηγορίας ὑπέλαβε πιθανῶς εὐκταῖον νἀπαντήσῃ δι᾿ αὐτοπροσώπου παρουσίας. Καίτοι δὲ δὲν ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἑταιρείας, διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι, ὅπου εὑρίσκομεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν πρωτευόντων Καταλωνίων τῷ 1335 καὶ ὅπου ἀπέθανε τῷ 1338, καταλιπὼν πολυπληθεῖς ἀπογόνους. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς, δὸν Πέτρος, ἦτο ἤδη κύριος Λοιδορικίου καὶ κόμις Σαλώνων, ἅτινα εἶχον περιέλθει εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅτε, καθ᾿ ἃ φαίνεται, ἀπέθανεν ὁ Ῥογῆρος Δελὼρ ἄτεκνος. Ὁ δὲ δευτερότοκος αὐτοῦ υἱὸς, δὸν Ἰάκωβος (Jaime), διεδέχθη τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτοῦ, ἐκράτησεν ἐπί τινα χρόνον τῆς Αἰγίνης καὶ ἔγεινεν ἀργότερον γενικὸς ἐπίτροπος τῆς Ἑταιρείας· ἄλλος δὲ υἱὸς, ὁ Βονιφάτιος, ἐκληρονόμησε τὴν Κάρυστον καὶ τὴν Λαμίαν καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ δὸν Ἰακώβου μετά τινων ἐπιφυλάξεων τὴν νῆσον Αἴγιναν, συνενόνων οὕτω καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰς ἀρχαίας κτήσεις τοῦ ὁμωνύμου πάππου, Βονιφατίου τοῦ Οὐηρωναίου. Ἀλλ᾿ ἄξιον λόγου μέρος αὐτῶν, ἡ γείτων τῆς Αἰγίνης νῆσος Σαλαμὶς, φαίνεται ὅτι εἶχε καθυποταχθῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς ὡς πληρονούσης φόρον εἰς τὸν Βυζαντῖνον διοικητὴν τῆς Μονεμβα-

Ἡ πύλη τῆς εἱρκτῆς τοῦ κάστρου τῶν Σαλώνων κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

σίας[1]. Οὕτως αἱ τύχαι τοῦ οἴκου τῶν Φαδρίγων ἐξηκολούθησαν ἐγκαταπλεκόμεναι πρὸς τὰς τοῦ καταλωνικοῦ δουκάτου μέχρι τῆς πτώσεως αὐτοῦ.

Πανταχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος τὰ εἴκοσιν ἐκεῖνα ἔτη ἐπήνεγκον μεγάλας μεταβολάς. Ἔν τε τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ Ἠπείρῳ εἶχεν ἐπέλθει τὸ τέλος τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων. Καὶ τὴν μὲν Θεσσαλίαν εἶχον διανεμηθῇ Βυζαντῖνοι ἄρχοντες, ἐπιχώριοι δυνάσται, Ἀλβανοὶ ἄποικοι[2] καὶ ἡ καταλωνικὴ Ἑταιρεία, ἡ δὲ Ἤπειρος κατελήφθη ὑπὸ τῶν παλατίνων κομίτων τῆς Κεφαλληνίας, οἵτινες ἔπειτα ἐξώσθησαν ἀπὸ τῶν νήσων αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἀνδηγαυῶν. Κατὰ ταῦτα οἱ Ἀνδηγαυοὶ ἦσαν ἤδη κύριοί τε καὶ ἐπικυρίαρχοι τῶν πλείστων Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, ἄλλως κολοβωθείσης μεγάλως ὑπὸ τῶν κατακτήσεων τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ βυζαντιακῆς χώρας, καὶ ἐκράτουν ἀκόμη τοῦ ὀχυροῦ φρουρίου τῆς Ναυπάκτου ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ παραλίᾳ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ἡ δὲ Ἁγία Μαύρα, τὸ κάστρον τῆς Βονίτσης καὶ ἡ Ναυπλία καὶ τὸ Ἄργος ὑπέκειντο εἰς τὸν Βάλθερον Βριέννιον, ὅστις διώρισεν ἕνα βάϊλον καὶ γενικὸν ἐπίτροπον, ἔχοντα παρεδρεῦον συμβούλιον. Ἡ δὲ Βενετία διὰ τῆς συνήθους αὐτῇ πολιτικῆς εἶχεν ἐπαυξήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς ἐν Εὐβοίᾳ, εἶχεν ἀποκτήσει σταθμὸν ἐν Πτελεῷ τῆς Θεσσαλίας καὶ εἶχε διατηρήσει τὰς ἀρχαίας αὐτῆς ἐν Μεθώνῃ καὶ Κορώνῃ ἀποικίας παρὰ τὰς ἐκ τοῦ Μυστρᾶ ἐπιδρομὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς συγκρούσεις πρὸς τοὺς ὑπερφιάλους γείτονας, τοὺς Τεύτονας ἱππότας τῆς Μοστενίτζης. Ἀλλ' ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐθεώρησεν οὐχ ἧττον ἀναγκαῖον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν ταῖς ἀποικίαις ἐκείναις ἐγκατάστασιν Ἕλληνος ἀρχιεπισκόπου, καίτοι οἱ τοιοῦτοι φιλοπάτριδες καὶ πολυμήχανοι ἱεράρχαι εἶχον τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ ὑποθάλπωσι τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν συμπατριωτῶν[3]. Τὸ ἔργον δὲ τούτων ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους

---

[1] *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α΄ σ. 127, 214. — *Bozzo* Notizie storiche Siciliane del secolo XIV σ. 607. — *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β΄ σ. 204.— *Rosario Gregorio* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Β΄ σ. 582-3. — *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 477. — *Hopf* Karystos ἔνθ' ἀν. σ. 588.

[2] ⟨Περὶ Ἀλβανῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἐθνολογικῆς μίξεως μάλιστα περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ϛ΄ σ. 175 κ. ἑ.⟩.

[3] Archivio Veneto Τόμ. ΙΘ΄ σ. 115-116. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α΄ σ. 105-7. [*Brochart* ἐν τῷ Monumento... de Namur Τόμ. Δ΄ σ. 307].

ἐκείνους εὐκολώτερον ἐν τῇ φραγκικῇ ἡγεμονίᾳ ἢ ἐν ταῖς βενετοκραμέναις χώραις, ἐπειδὴ παρὰ τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς τὰς διαπεμπομένας εἰς τοὺς διοικητὰς τῆς βενετικῆς ἀποικίας, εἰς οὓς ἐδίδετο ἡ ἐντολὴ νὰ μεταχειρίζωνται καλῶς τοὺς Ἕλληνας, οὗτοι μετενάστευον πολυπληθεῖς εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ὅπου ἡ φορολογία ἦτο ὀλιγώτερον καταθλιπτική. Ἀλλ᾿ ἡ πειρατεία ἐξηκολούθει οὖσα ἡ μεγάλη πληγὴ τῶν κατοικούντων τὰ παράλια τοῦ Μορέως καὶ τὰς ἑλληνικὰς νήσους. Ἔν τινι ἐπιδρομῇ οἱ πειραταὶ ἀπήγαγον καὶ ἐπώλησαν ὡς δούλους ὄχι ὀλιγωτέρους τῶν πεντακοσίων ἐκ τῆς Σαλαμῖνος, ἐν ᾧ ἀφ᾿ ἑτέρου οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀποβῆ ἐνιαυσία καὶ ὁσημέραι αὔξουσα ἀπειλή. Ἀλλ᾿ αἱ τοιαῦται ἐρημώσεις δὲν εἶχον οὐχ ἧττον καταστρέψει τὰ ἑλληνικὰ δάση. Οἱ δὲ γινώσκοντες ὁπόσον ψιλὴ εἶνε σήμερον ὡς τὸ πλεῖστον ἡ Ἑλλὰς μετ᾿ ἐκπλήξεως θἀκούσωσιν, ὅτι ὁ Σανοῦδος [1] εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ξυλεία ἡ ἀπαιτουμένη χάριν τῆς ὑπ᾿ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἀπίστων ἐπιδιωκομένης σταυροφορίας ἠδύνατο νὰ ληφθῇ ἐκ τῆς Ἀττικῆς, τοῦ Μορέως καὶ τῆς Εὐβοίας. [Σῖτος δὲ ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῇ ἄφθονος ἐκ τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ λιμένος τῆς Βοδονίτζης].

Οὐδ᾿ ὑπῆρχεν ἔλλειψις ἐμπορίου. Ἡ μὲν Μονεμβασία ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἀνθηρὸς λιμὴν, οὗ οἱ ἔμποροι ἠξιοῦντο ἰδίων προνομιῶν καὶ ἀτελειῶν, ἐπικυρωθεισῶν ὑπὸ τῶν Ἀνδρονίκων Παλαιολόγων Β′ καὶ Γ′, περιλαμβανουσῶν δὲ καὶ τὴν προστασίαν ἁπασῶν τῶν ἐμπορικῶν πανηγύρεων καὶ ἑορτῶν τῆς χερσονήσου. Ἡ δὲ Γλαρέντζα, ἡ ἕδρα Βενετοῦ προξένου, καὶ αἱ Πάτραι, ἐν αἷς ἥδρευε Βενετὸς *ποτεστᾶτος* (podestà) ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διοίκησιν τοῦ μεγάλου αὐτῶν ἀρχιεπισκόπου Γουλιέλμου Φραντζιπάνη, ἦσαν τὰ κυριώτατα κέντρα τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας. Τούτων ἡ Γλαρέντζα ἦτο ἀξία λόγου ἀγορὰ μετάξης, σταφυλῶν καὶ βαλανιδίων, εἶχε δ᾿ ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ἀπουλίας, τῆς Ἀγκῶνος, τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Βενετίας, ὁμοίως δὲ μετὰ τοῦ Δυρραχίου, τῆς Πτολεμαΐδος καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας· καθ᾿ ἃ δὲ αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Χαλκίς, εἶχεν ἴδια σταθμὰ καὶ μέτρα καὶ ἐκέκτητο ἀκόμη ἴδιον νομισματοκοπεῖον, οὗ οἱ τεχνῖται ἐλάμβανον ἐνιαύσιον μισθὸν τριακοσίων ὑπερπύρων. Ἀλλ᾿ εἶχεν ἤδη παρατηρηθῆ ἐν Βενετίᾳ, ὅτι τὰ νομίσματα τῆς ἀχαϊκῆς ἡγεμονίας εἶχον ὑποτιμηθῆ σχεδὸν

---

[1] *Sanudo* Secreta Fidelium Crucis σ. 68. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Β′ σ. 26.

κατὰ τὸ τρίτον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἡγεμόνος Γουλιέλμου· διὸ οἱ Βενετοὶ εἶχον διαθρυλήσει, ὅτι ἔμελλον νὰ ἱδρύσωσιν ἴδιον νομισματοκοπεῖον ἐν Κορώνῃ καὶ Μεθώνῃ. Ἀλλ᾽ οὐδέποτ᾽ ἐξετέλεσαν τὸ σχέδιον τοῦτο, καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον τῆς Γλαρέντζης ἐξηκολούθησε λειτουργοῦν μέχρι περίπου τοῦ ἔτους 1364, μεθ᾽ ὃ δὲν ἔχομεν πλέον ἀχαϊκὰ νομίσματα. Ἀντ᾽ αὐτῶν δὲ ἤρχισαν οἱ Βενετοὶ κόπτοντες ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῆς Βενετίας περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος τὰ λεγόμενα μικρὰ τορνέσια (tornesi piccoli ἢ torneselli), ἅτινα ἐχρησίμευον ἔκτοτε ὡς νομίσματα τῶν ἐν Ἑλλάδι βενετικῶν ἀποικιῶν καὶ εἶχον τὸν τύπον τῶν ἀρχαίων τορνεστίων τοῦ ἀχαϊκοῦ νομισματοκοπείου [1]. Πράγματι δ᾽ ἡ Ἑλλὰς ἦτο κατ᾽ ἐκείνην τὴν περίοδον χώρα, ἐν ᾗ ἠδύναντο νὰ κτηθῶσι χρήματα, ἔδαφος ἀνεξέλικτον, ὅπερ ἠδύναντο νὰ ἐκμεταλλεύωσι δεξιοὶ χρηματισταί. Ἐν τῷ χρυσῷ δ᾽ ἐκείνῳ αἰῶνι τῆς ἐν Ἰταλίᾳ τραπεζιτικῆς κινήσεως δὲν ἔλειπον ἄνδρες τοιοῦτοι. Τότε δὲ τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθη ἐν τῇ φραγκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι νέα δύναμις, ἡ τῆς οἰκονομολογίας, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Νικολάου Ἀτζαϊώλη, οὗ ὁ οἶκος ἦτο προωρισμένος μετὰ ἥμισυν αἰῶνα νὰ καταλύσῃ τὴν ἐν Ἀθήναις ἀρχὴν τῶν Καταλωνίων καὶ νὰ ἄρξῃ τοῦ δουκάτου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

---

[1] **Φραντζῆ** σ. 400. — *Gerland* Neue Quellen zur Geschiche des lateinischen Erzbistums Patras σ. 150. — *Pegolotti* Della Decima Τόμ. Γ′ σ. 51, 60, 106-9, 145, 202. — *Schlumberger* Numismatique de l' Orient Latin σ. 471, 476. — Archivio Veneto Τόμ. ΙΓ′ σ. 152.

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Η ΑΥΞΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΤΖΑΪΩΛΩΝ (1333—1373)

Ἡ συνδιαλλαγὴ μεταξὺ τοῦ κόμιτος Γραυίνης Ἰωάννου καὶ τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς εἶχεν ἐπιφέρει τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα τῆς εἰς μίαν καὶ μόνην ἀρχὴν ἑνώσεως ἁπασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀνδηγαυικῶν κτήσεων, τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, τῆς κομιτείας τῆς Κεφαλληνίας, τοῦ κάστρου τῆς Ναυπάκτου καὶ τῆς Κερκύρας. Ἔκτοτε δὲ ἡ ἐξουσία τοῦ Ἀνδηγαυοῦ βαΐλου καὶ τῶν ἄλλων κυρίων ἀρχόντων ἐν τῷ Μορέᾳ ἐπεξετείνετο εἰς τὴν παρακειμένην Κεφαλληνίαν καὶ εἰς τὰ «βασιλικὰ κάστρα» ἐπὶ τῆς βορείου παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ἐπ᾿ ἴσης δ᾿ εὐτυχῶς, καίτοι ὁ Ῥοβέρτος, ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, οὗ χάριν ἡ αὐτοκράτειρα εἶχεν ἀγοράσει τὴν ἡγεμονίαν, ἦτο ἀκόμη ἀνήλικος, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἥτις ἐξήσκει τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἐπ᾿ ὀνόματι αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ προσωνόμαζεν ἑαυτὴν ἡγεμόνην [1], ἦτο πεπροικισμένη δι᾿ αὐτόχρημα ἀνδρικῶν προτερημάτων, ἅτινα καὶ ἤρχισε μετ᾿ οὐ πολὺ ἐπιδεικνύουσα ἐν τῇ διοικήσει τοῦ πραγματικοῦ τούτου τμήματος τῆς ἄλλης σκιώδους αὐτῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον παρίστατο μεγάλη ἀνάγκη σθεναροῦ κυβερνήτου ἐν τῷ Μορέᾳ, ὅπου ἡ χαλαρὰ ἀρχὴ τοῦ θανόντος ἡγεμόνος καὶ ἡ σύγχυσις τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας εἶχον αὐξήσει τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας μεταξὺ τῶν μεγάλων βαρώνων, οἵτινες ἄλλως οὐδέποτε καθ᾿ οἱονδήποτε χρόνον ἠνείχοντο μεγάλως τὴν δικτατωρικὴν ἐξουσίαν.

Τῶν δὲ τοιούτων τιμαριούχων οἱ ἀξιολογώτατοι ἦσαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ ὁ ἐκ Γενούης οἶκος τῶν Ζαχαριῶν, ὃν εἴδομεν ἤδη δεσπόζοντα τῆς Χίου καὶ ὅστις εἶχεν ἐπ᾿ ἐσχάτων πατήσει τὸν πόδα ἐν τῷ Μορέᾳ, εἰς ὃν προωρίζετο νὰ δώσῃ ἀργότερον τὸν

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ Μέρ. Α΄ σ. 62. Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 103, 108.

ἔσχατον Φράγκον ἡγεμόνα. Ἀμφότεροι δ' οἱ μεγάλοι τιμαριοῦχοι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς πράγματι ἀνεξαρτήτους. Ὁ Μαρτῖνος Ζαχαρίας εἶχε διαδεχθῆ τὸν ἐκλιπόντα οἶκον τῶν Δελαρὸς ὡς βαρῶνος τοῦ Δαμαλᾶ ἐν τῇ Ἀργολίδι, ὅπου καὶ ἐθάρρησε νὰ κόψῃ ἴδια αὐτοῦ νομίσματα. Εἶχε δὲ διαδεχθῆ καὶ τὸν οἶκον τῶν Trémouille ἐν Χαλανδρίτσῃ. Καίτοι δὲ ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπ' ἐσχάτων κυριεύσει τὴν πλουσίαν αὐτοῦ νῆσον Χίον, ζωγρήσει δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ζαχαρίαν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κεντυρίων κατεῖχεν ἀμφοτέρας τὰς ἐν Πελοποννήσῳ πατρῴας βαρωνείας. Τῆς δ' αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς εἶχεν ἐπιστηθῆ ἰδίᾳ ἡ προσοχὴ εἰς τὰ σχέδια, ἅτινα ὁ πολύτροπος οὗτος Λεβαντῖνος ἐβυσσοδόμευεν ἐναντίον τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, ὑπὸ τοῦ Νικολάου di Rojano, Νεαπολίτου ταμιακοῦ ὑπαλλήλου, ὅστις συνέταξεν ἔκθεσιν περὶ τῶν κατὰ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Ὁ Κεντυρίων, ἔγραψεν ὁ Νικόλαος, νὰ περιορισθῇ, ἄλλως οὔτε αὐτὴ οὔτε ὁ υἱὸς αὐτῆς θὰ ἠδύναντό ποτε νὰ καταλάβωσιν ὅ τι ἀνῆκεν αὐτοῖς ἐν τῷ Μορέᾳ [1]. Καὶ αἱ Πάτραι δὲ ὑπὸ τὸν μέγαν αὐτῶν ἀρχιεπίσκοπον Γουλιέλμον Φραντζιπάνην ἦσαν κατ' ἀλήθειαν αὐτόνομοι, καὶ ὁ Βερτράνδος de Baux, ὁ βάϊλος ὁ σταλεὶς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας πρὸς διοίκησιν τῆς Ἀχαΐας, ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὸ ἄστυ καὶ πολιορκήσῃ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πατρῶν. Ὁ δὲ πάπας Βενέδικτος ΙΒ' [2] προέβη εἰς δριμεῖαν διαμαρτυρίαν ἐναντίον τοῦ διαβήματος τούτου, καὶ προέβαλε τὴν ἀξίωσιν, ὅτι αἱ Πάτραι ἐτάσσοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ πάπα, εἰς ὃν ἀνῆκον. Διὸ διέταξε τοὺς ἐπισκόπους Ὠλένης καὶ Κορώνης νὰ ἐπιβάλωσιν ἀφορισμὸν εἰς τὴν χερσόνησον. Αὗται δ' αἱ δυσχέρειαι ἔπεισαν τὴν αὐτοκράτειραν, ὅτι ἦτο ἀναγκαία ἡ παρουσία αὐτῆς ἐν τῷ Μο-

---

[1] *Schlumberger* Numismatique de l' Orient Latin σ. 326. — *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β' σ. 265. Ἡ ἀχρόνιστος αὕτη ἔκθεσις ἀναφέρεται εἰς τὴν Αἰκατερίνην καὶ ὄχι, ὡς ἐφαντάζετο ὁ Ducange, εἰς Μαρίαν τὴν Βουρβωνικήν, ἐπειδὴ ὁ Νικόλαος di Boiano εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1342 (*Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β' Μέρ. Α' σ. 111). Αἱ δὲ μνεῖαι τοῦ «κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας» καὶ ὁ πόλεμος αὐτοῦ πρὸς «τὸν δεσπότην», ὧν ὁ *Hopf* εὗρε δυσχερῆ τὴν ἑρμηνείαν, ἐξηγοῦνται εὐκόλως. Ὁ μὲν κόμις εἶνε ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Ἰωάννης Β', ὁ δὲ δεσπότης εἶνε ὁ Στέφανος Γαβριηλόπουλος, ὁ Θεσσαλὸς ἄρχων, εἰς ὃν ὁ ***Καντακουζηνὸς*** (Τόμ. Α' σ. 472) ῥητῶς ἀπονέμει ταύτην τὴν προσωνυμίαν. Τὸ δ' ἔτος εἶνε πάντως τὸ 1333.

[2] Lettres communes de Benoit XII Τόμ. Α' σ. 479. — *Raynaldus* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Ϛ' σ. 115-6.

ρέᾳ· διὸ τῷ 1338 ἀπέπλευσεν εἰς Πάτρας, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ πιστοῦ συμβούλου Νικολάου Ἀτζαϊώλη.

Ἔσχομεν ἤδη εὐκαιρίαν νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ἀνδρός, οὗ ὁ οἶκος ἦτο προωρισμένος κατὰ τρόπον χαρακτηριστικῶς νεωτερικὸν νὰ ὑποσκελίσῃ τοὺς ἱππότας τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Καὶ πράγματι ἡ ἱστορία τῶν Ἀτζαϊωλῶν παρουσιάζει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰς τύχας τῶν μεγάλων τραπεζιτῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Καὶ ὅτε μὲν οἱ Ἀτζαϊῶλαι ἀπέβησαν περιώνυμοι, κόλακες βιογράφοι κατεσκεύασαν γενεαλογίαν, ἀναβιβάζουσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς αὐτὸν τὸν ἕκτον αἰῶνα καὶ παρέστησαν, ὅτι ἱδρυτὴς τοῦ οἴκου ὑπῆρξεν ὁ Ἄγγελος, ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστίνου Β', καὶ ὅτι εἷς τῶν προγόνων αὐτῶν εἶχεν ἀναδειχθῆ βαρῶνος τῆς ἁγίας ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα[1]. Πράγματι δὲ ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἀνήρχετο εἰς φιλόπονον καὶ δραστήριον πολίτην τῆς Βριξίας (Brescia), ὅστις μετέβη περὶ τὸ 1160 εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἐγκατέστησεν ἐν αὐτῇ ἐργοστάσιον χάλυβος (acciajo), ἐξ οὗ προῆλθε καὶ τὸ ὄνομ' αὐτῶν. Οἱ *χαλυβοποιοὶ* ἐκεῖνοι ἀπέκτησαν χρήματα, ἐδάνεισαν αὐτὰ ἐπὶ τόκῳ ἐκτὸς τῆς πόλεως, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβησαν τραπεζῖται, συμμετασχόντες τοῦ δημοτικοῦ βίου τῆς θετῆς αὐτῶν πατρίδος. Ἦσαν δὲ καὶ πολιτευταὶ πολύπειροι, ὧν ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὴν φατρίαν τῶν Οὐέλφων ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς τῆς Νεαπόλεως, ὅτε οἱ Φλωρεντῖνοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ῥοβέρτου ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων Γιβελλίνων. Ὁ δὲ ἀγχίνους οὗτος μονάρχης ἀντήμειψεν ἕνα τῶν τοῦ οἴκου ἕνεκα τῆς δεξιότητος αὐτοῦ περὶ τὸ διαχειρίζεσθαι τὰ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου διὰ τοῦ ἀξιώματος κοιτωνάρχου καὶ μυστικοῦ συμβούλου· οὗτος δὲ, ὡς εἰκὸς, κατενόησεν, ὅτι ἐν τῇ διοικήσει τοῦ ἐν Νεαπόλει ὑποκαταστήματος τῆς τραπέζης ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔμελλε νὰ τύχῃ ἐξαιρέτου ἀπαρχῆς. Τῷ δὲ 1331, νεαρὸς ἔτι ὢν τὴν ἡλικίαν, ὁ Νικόλαος Ἀτζαϊώλης ἔφθασεν εἰς Νεάπολιν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἑνὸς μόνον ὑπηρέτου. Ἀλλ' ἡ περὶ τὴν χρηματιστικὴν δεξιότης αὐτοῦ, συνδυαζομένη πρὸς τὸ ἐπίχαρι τῆς ὄψεως καὶ τὸ ἱπποτικὸν τῶν τρόπων, προσείλκυσε τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν, ἴσως δὲ καὶ τὴν συμπάθειαν τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς, ἥτις εἶχεν ἐναπομείνει χήρα κατ' ἐκεῖνο

---

[1] *Fanelli* Atene Attica σ. 290.

τὸ ἔτος, ἔχουσα νἀναθρέψῃ τρεῖς υἱούς. Ἐκεῖνος δ' ἐβοήθησεν αὐτὴν εἰς τὴν ἀγωγὴν αὐτῶν, καὶ ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὁ διαπράξας, καθ' ἃ εἴδομεν, τὴν ἀνταλλαγὴν τοῦ δουκάτου τοῦ Δυρραχίου ἀντὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας. Ἡ τράπεζα, ἣν ἀντεπροσώπευεν, εἶχεν ἤδη συμφέροντα ἐν Ἑλλάδι, ἣν οἱ Ἰταλοὶ χρηματισταὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἐθεώρουν ὡς τὸ πλεῖστον καθ' ὃν τρόπον οἱ νεώτεροι αὐτῶν συνάδελφοι ἐν Λονδίνῳ θεωροῦσι τὰς βρεττανικὰς ἀποικίας. Ἐπιτυχὼν δ' ὁ πανοῦργος Νικόλαος περὶ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ

Τὸ κάστρον τοῦ Νικολάου Ἀτζαϊώλη ἐν Lettere τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸν Buchon.

κηδεμονευομένου Ῥοβέρτου εἰς ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας, ἀπεφάσισε νἀποκτήσῃ γαίας ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ ἐπὶ ἰδίῳ λογαριασμῷ. Διὸ ἔπεισε τὴν τράπεζαν νὰ μεταβιβάσῃ εἰς ἑαυτὸν τὰ δύο κτήματα, ἅτινα εἶχε λάβει παρὰ τοῦ κόμιτος Γραυίνης Ἰωάννου, καὶ συνεπλήρωσεν αὐτὰ διὰ τῆς ἀγορᾶς προσκειμένων γαιῶν, ηὔξησε δὲ περαιτέρω τὰς κτήσεις αὐτοῦ δι' ἑτέρων ἐν Ἀνδραβίδᾳ, Πρινίτσῃ, Καλάμαις καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἃς παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ἡ αὐτοκράτειρα ἐπ' ἀμοιβῇ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἀπέβη ὑποτελὴς τῆς ἡγεμονίας, φροντίζων ἄλλως, ὅπως τύχῃ παρὰ τῆς προστάτιδος ἐπικουφίσεως

τῶν τιμαριωτικῶν ὑποχρεώσεων τῶν βαρυνουσῶν τὰς κτήσεις αὐτοῦ καὶ τῆς ἀδείας τοῦ διαθέτειν αὐτὰς εἰς οἱονδήποτε κατάλληλον νὰ παρέχῃ τὴν ἀπαιτουμένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Πρὸ δὲ τῆς ἀναχωρήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα ὥρισεν, ὅπως ἐν περιπτώσει θανάτου αἱ πρόσοδοι τῶν κτημάτων τούτων ἀφιερωθῶσιν εἰς τὴν κτίσιν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης παρὰ τὴν Φλωρεντίαν μονῆς τῶν Καρθουσίων (Certosa), ἥτις καὶ μέχρι τῆς σήμερον σωζομένη εἶνε τὸ κυριώτατον τῶν μνημοσύνων αὐτοῦ [1].

Ὁ τάφος τοῦ Ἀτζαϊώλου Ἀτζαϊώλη πατρὸς τοῦ μεγάλου στρατοπεδάρχου Νικολάου ἐν τῇ μονῇ τῶν Καρθουσίων **(Certosa)** *πλησίον τῆς Φλωρεντίας.*

Πάντως δὲ ἡ αὐτοκράτειρα καὶ ὁ πολύτροπος αὐτῆς σύμβουλος δὲν ἤργησαν νὰ συνίδωσι χάριν ἑαυτῶν τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένη ἡ Ἀχαΐα. Οἱ μὲν Καταλώνιοι ἦσαν σκαιοὶ γείτονες, καθιστάνοντες ἀναγκαίαν τὴν ἄγρυπνον ἐπ᾿ αὐτοὺς προσοχὴν τῶν ἱπποτῶν τοῦ Τευτονικοῦ τάγματος· οἱ δ᾿ Ἕλληνες εἶχον ἀποσπάσει μέρη τῆς ἡγεμονίας ἔξωθεν, νῦν δ᾿ ὑπεισελθόντες καὶ ἐντὸς αὐτῆς κατεῖχον πολλὰς ἀξιολόγους ὑπηρεσίας καί, τὸ χείριστον πάντων, οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες εἶχον τεραστίως προοδεύσει ἐν Ἀσίᾳ, νῦν ἐδῄουν τὰ παράλια αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος. Τὸ δὲ ἰσχυρότατον καὶ ἄριστα διοικούμενον μέρος τῆς ἡγεμονίας ἦσαν αἱ Πάτραι,

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 31-114, 117. — *G. Villani* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΓ′ σ. 958. — *M. Villani* αὐτόθι σ. 1205-6. — *Palmerius* De vita et gestis N. Acciajoli αὐτόθι Τόμ. ΙΔ′ σ. 166-7.

καὶ ἡ αὐτοκράτειρα, ἥτις διέτριβεν ἐν αὐταῖς, ἦλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ συνετώτατον τῶν διαβημάτων, εἰς ὃ ὤφειλε νὰ προβῇ, ἐπειδὴ μάλιστα εἶχεν ἀνάγκην παπικῆς βοηθείας ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἦτο τὸ νὰ παύσῃ τοὺς ὑπεράγαν πολυπράγμονας βαΐλους αὐτῆς καὶ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἁγίας ἕδρας ἐπὶ τῆς κοσμικῆς ταύτης βαρωνείας. Ἔκτοτε δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἠδύνατο νὰ λέγῃ ἀληθῶς, ὅτι τὴν πόλιν εἶχεν ἀμέσως παραλάβει παρὰ τοῦ πάπα [1].

Ἔμεινε δ᾽ ἡ Αἰκατερίνη ἐν Ἑλλάδι δύο ἔτη, καθ᾽ ὃν χρόνον ὁ Ἀτζαϊώλης οὔτε χρημάτων οὔτε μόχθων ἐφείσθη ὅπως ὑπηρετήσῃ τὰ συμφέροντα τῆς ἡγεμονίας. Ἰδίαις δὲ δαπάναις ᾠκοδόμησε φρούριον χάριν ἀμύνης τῆς ἄλλοτε ὡραίας κοιλάδος τῶν Καλαμῶν, τοῦ κήπου τούτου τῆς Ἑλλάδος, ὅστις τότε ἦτο ἠρημωμένος καὶ δεδῃωμένος· αἱ δὲ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ ἠμείφθησαν διὰ νέων παραχωρήσεων, ἤτοι διὰ δωρεᾶς τῆς βαρωνείας τῶν Καλαμῶν, τοῦ ἐρύματος τῆς Πιάδας πλησίον τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἄλλων γαιῶν. Οὕτω δὲ ὁ Φλωρεντῖνος τραπεζίτης ὡς γαιοκτήμων ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἰδίου οἴκου ἐν τῷ ὑποκαταστήματι τῆς Γλαρέντζης, ὅπερ τότ᾽ ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἦτο ἀναγεγραμμένον ὡς ἰσότιμον κατὰ τὴν ἀξίαν πρὸς τὸ γραφεῖον τοῦ Λονδίνου, εἶχεν ἐν τῇ χώρᾳ χαράκωμα παρέχον εἰς αὐτὸν ἄμεσον ἐνδιαφέρον πρὸς συντήρησιν αὐτῆς καὶ ἄγον αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς δεσποίνης αὐτοῦ εἰς τὸ νὰ δράσῃ ἐπί τινα χρόνον ὡς βάϊλος αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλ᾽ ὑπελόγιζεν, ὅτι τὰ κεφάλαια τῆς τραπέζης αὐτοῦ εἶχον ἐλαττωθῆ σὺν τῷ χρόνῳ ἐν τῷ Μορέᾳ κατὰ τεσσαράκοντα χιλιάδας οὐγκιῶν, ἀντιστοιχούσας περίπου πρὸς δύο καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια δραχμῶν. Ὅτε δ᾽ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τῷ 1341, ὁ Βοκάκκιος, ὁ κατόπιν ἄσπονδος αὐτοῦ ἐχθρὸς, ἀπηύθυνεν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιώδη χαιρετιστήριον ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ ἐπωνόμαζεν αὐτὸν δεύτερον Ὀδυσσέα [2].

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς ἐν Πάτραις διαμονῆς ἡ αὐτοκράτειρα εἶχεν ἐπιχειρήσει καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐν τῷ δεσποτάτῳ τῆς Ἠπείρου, ὅπου μόνον ἡ Ναύπακτος ὑπελείπετο ἐκ

---

[1] *Gerland* Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 159.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 46. — Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 114.

τῶν προτέρων κτήσεων τῶν Ἀνδηγαυῶν. Τῷ 1335 ὁ Ἰταλὸς δεσπότης Ἰωάννης Β΄ εἶχε τιμωρηθῆ ἐπὶ τοῖς κρίμασιν αὐτοῦ διὰ χειρὸς τῆς ⟨κατὰ τὸν Ἑρμονιακὸν⟩ σώφρονος καὶ φιλολογικωτάτης αὐτοῦ συζύγου, ἥτις εἶχε δηλητηριάσει αὐτὸν ἐκ φόβου μὴ πάθῃ αὐτὴ τὸ αὐτὸ ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ἔπειτα δὲ ἀνέλαβεν ἡ Ἄννα τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ νεαροῦ υἱοῦ Νικηφόρου Β΄ τῇ συναινέσει ἐνίων τοὐλάχιστον τῶν ἀνάρχων αὐτῆς ὑπηκόων. Ἀλλ᾽ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος διενοήθη, ὅτι εἶχεν ἔλθει ὁ κατάλληλος χρόνος πρὸς νέαν συνένωσιν τῆς Ἠπείρου μετὰ τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, τοσούτῳ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων ἀναγκασθῆ νὰ ἐξώσῃ τὰς ἠπειρωτικὰς φρουρὰς ἀπὸ τῆς Καλαμπάκας, τῶν Τρικκάλων καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Θεσσαλίας, ἃς εἶχον καταλάβει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαβριηλοπούλου, τοῦ αὐτόθι ἄρξαντος ἐπιχωρίου ἄρχοντος. Ἐπὶ δὲ τῷ ἀγγέλματι τῆς πλησιάσεως τοῦ αὐτοκράτορος αὐτὴ ἡ Ἄννα συνεβούλευσε τὴν καθυπόταξιν, ἐπειδὴ ἐφαίνετο μὴ παρέχουσα ἐλπίδας. Οὕτω δὲ ὁ Ἀνδρόνικος ἠδυνήθη νὰ συντελέσῃ ἄνευ χύσεως αἵματος ἐκεῖνο ὅπερ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ εἶχον μάτην ἀγωνισθῆ νὰ ἐπιτύχωσι. Καὶ οὐδεὶς μὲν Ἕλλην αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν Ἤπειρον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μανουὴλ Α΄ Παλαιολόγου πρὸ δύο σχεδὸν αἰώνων. Ἀλλ᾽ ἡ ἀνὰ τὰς πόλεις τοῦ δεσποτάτου ἐπίσκεψις τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν προήρχετο ἐκ περιεργείας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐκ τοῦ πόθου νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς νέους αὐτοῦ ὑπηκόους τὴν ἐπιθυμίαν τῆς κατανοήσεως τῶν ἀπαιτήσεων αὐτῶν. Διὰ λελογισμένων δὲ παραχωρήσεων ἀξιωμάτων καὶ ἐνιαυσίων χορηγιῶν εἰς πρωτεύοντας ἄνδρας ἐσκοπεῖτο νὰ παραμυθηθῶσιν οἱ Ἠπειρῶται ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς αὐτονομίας, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐκ περισκέψεως ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν χώραν. Ἀλλ᾽ ὁ ἔρως τῆς ἐλευθερίας εἶχεν ἐμφωλεύσει βαθέως εἰς τὰ στήθη ἄλλων ἰθαγενῶν ἐκ τῆς πείρας ἑνὸς αἰῶνος καὶ ὑπερέκεινα. Τῇ συγκαταθέσει δὲ αὐτῶν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῆς κηδεμονευούσης αὐτὸν αὐτοκρατείρας ὁ Νικηφόρος, παῖς ἔχων φιλοδοξίαν ὑπερτέραν τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας, φυγὼν διεπεραιώθη εἰς Πάτρας πρὸς τὴν Αἰκατερίνην καὶ παρεκάλεσεν αὐτὴν νὰ συντελέσῃ εἰς παλινόρθωσιν τοῦ θρόνου αὐτοῦ. Ἡ δὲ αὐτοκράτειρα συνεῖδεν, ὅτι ὁ Νικηφόρος ἠδύνατο νἀποβῇ ὄργανον τῶν ἀνδηγαυικῶν συμφερόντων ἐν Ἠπείρῳ, καὶ διέταξεν ἕνα τῶν Νεαπολιτῶν αὐτῆς ἀκολούθων νἀγάγῃ καὶ πάλιν τὸν παῖδα πρὸς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ ὑπηκόους, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἐκδιώξει τὸν Βυζαντῖνον στρατηγὸν καὶ ἀνεκραύγαζον ὑπὲρ

τοῦ Νικηφόρου. Τότε ὁ Ἀνδρόνικος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ὅπου ἡ διπλωματικὴ τούτου ἐνέργεια ὑπῆρξε τελεσφορωτέρα τῆς στρατηγίας τοῦ αὐτοκράτορος. Τὴν δὲ πεισματωδεστάτην ἀντίστασιν ἀντέταξε τὸ Θωμόκαστρον, εἰς ὃ εἶχε φύγει ὁ Νικηφόρος, ὀχυρὸν φρούριον κατὰ τὰ παράλια τοῦ Ἀδρίου, φέρον τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου Ἕλληνος δεσπότου καὶ δυνάμενον νὰ τροφοδοτηθῇ εὐκόλως ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλὰ, καίτοι ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἔστειλε μικρὸν στόλον καὶ στρατιὰν ἐκ τοῦ Μορέως πρὸς βοήθειαν τοῦ προστατευομένου ὑπ᾽ αὐτῆς, τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Καντακουζηνοῦ ἔπεισαν τέλος τὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ. Καὶ δὴ εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὁ Καντακουζηνὸς, ὅτι οἱ Ἀνδηγαυοὶ παρὰ τὰς συχνὰς ἀποπείρας αὐτῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς ἠπειρωτικῆς χώρας οὐδέποτε εἶχον κατορθώσει νὰ κρατήσωσί τι πλέον ὀλίγων ἀπομεμονωμένων πόλεων, οἷον τῆς Ναυπάκτου, τῆς Βονίτσης καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ, καὶ ταύτας δὲ μόνον διὰ τῆς συναινέσεως τοῦ δεσπότου. Σύμμαχοι δὲ οὕτως ἀσθενεῖς, προσέθηκε, δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε ὠφέλιμοι ἐναντίον τῶν αὐτοκρατορικῶν δυνάμεων, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου, ἂν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν, ἔμελλον νὰ κυριεύσωσι τὴν Ἤπειρον χάριν ἑαυτῶν καὶ ὄχι χάριν τῶν Ἠπειρωτῶν· τότε δὲ οἱ ἰθαγενεῖς ἤθελον ἀποβῆ δοῦλοι τῶν Λατίνων. «Ἂν παραδοθῆτε, συνεπέρανε, θὰ δώσω τὴν ἰδίαν μου θυγατέρα εἰς τὸν Νικηφόρον καὶ θὰ ἐκθρέψω αὐτὸν ὡς υἱὸν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἕνεκα τῆς εἰς ἐμὲ εὐνοίας θὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐπιφανῆ διὰ τιμῶν καὶ πολλῶν εὐεργεσιῶν, καὶ ὑμᾶς δὲ θὰ εὐεργετήσῃ, προσθέτων καὶ ἕτερα εἰς ὅσα εἴχετε πρότερον ἀγαθά». Ἐπὶ τούτοις ἡ φρουρὰ ἀνέῳξε τὰς πύλας, ἡ δὲ ὅλη χώρα ὑπέκυψε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὁ Νικηφόρος, ἀναγκασθεὶς νἀρκεσθῇ εἰς τὴν πομπώδη προσηγορίαν Βυζαντίνου *πανυπερσεβάστου,* ἀπήχθη εἰς Θεσσαλονίκην.

Τὰ δ᾽ εὔλογα ἐπιχειρήματα τοῦ Καντακουζηνοῦ τὰ ἐκτεθέντα πρὸς τοὺς ἐν τῷ Θωμοκάστῳ πολιορκουμένους εἶχον ἐπιδράσει ἐπὶ τὴν ἐκ Μορέως στρατιὰν, ἣν εἶχε στείλει ἡ αὐτοκράτειρα, ὅπως ὑπερασπίσῃ τοῦτο τὸ κάστρον. Ὅτ᾽ ἐπέστρεψαν οἴκαδε καὶ εἶδον, ὅτι ἡ μὲν Αἰκατερίνη καὶ ὁ δεξιὸς αὐτῆς σύμβουλος εἶχον ἀπέλθει ἐκ τῆς Πελοποννήσου, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐδῄουν ἀνεμποδίστως τὰ παράλια αὐτῆς, ἐσκέφθησαν, ὅτι καὶ τὸν Μορέαν δὲν εἶχον δυνάμεις νὰ ὑπερασπίσωσιν οἱ Ἀνδηγαυοί. Ἐπιδρῶντος δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοὺς τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶχεν ὑπάρξει *κεφαλὴ* ἐν τῷ Μυστρᾷ καὶ

αὐτὸς δ᾿ ἐκεῖνος εἶχε περιβληθῇ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, ἦλθον τῷ 1341 εἰς λόγους πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας. Οἱ δ᾿ ἀπεσταλμένοι αὐτῶν, ὁ Λατῖνος ἐπίσκοπος Κορώνης καί τις γασμοῦλος καλούμενος Σιδερὸς, εἶπον εἰς τὸν μέγαν ἄνδρα, ὅτι εἶχε προσελκύσει τὰς καρδίας αὐτῶν διὰ τῆς ἐν Ἠπείρῳ διαγωγῆς, καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ αὐτὸς καὶ παραλάβῃ τὴν χώραν αὐτῶν. Τὸ μόνον δ᾿ ὅπερ ἐζήτησαν ὑπῆρξεν ἡ διατήρησις τῶν τιμαρίων αὐτῶν καὶ ἡ εἰς τὸν αὐτοκράτορα πληρωμὴ τῶν αὐτῶν φόρων, οὓς νῦν ἐπλήρονον εἰς τὸν ἡγεμόνα· ἐπὶ τούτοις τοῖς ὅροις ἦσαν πρόθυμοι νὰ προσκυνήσωσι καὶ δεχθῶσιν αὐτοκρατορικὸν στρατηγόν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκολακεύθη, ὡς εἰκὸς, ἐπὶ ταύτῃ τῇ αἰτήσει, ἥτις, καθ᾿ ἃ εἶπεν εἰς αὐτοὺς, δὲν ἦτο ἡ πρώτη· ὑπεσχέθη δὲ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Μορέαν τὸ προσεχὲς ἔαρ, στέλλων ἐν τῷ μεταξὺ ἔμπιστον ἄνδρα, ὅπως προσελκύσῃ τοὺς ἔτι διαφωνοῦντας καὶ ἐπιδείξῃ, ὅτι ἐπρονόει ἤδη περὶ αὐτῶν ὡς οἰκείων. Ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτοῦ σχέδιον περὶ τῆς τοιαύτης ἑνώσεως τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ Ταινάρου μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐδέποτ᾿ ἐξετελέσθη. Ὁ μέγας Σέρβος τσάρος Στέφανος Δουσὰν εἶχεν ἤδη ἀρχίσει τὸ ἔνδοξον αὐτοῦ καὶ ταχὺ, ἀλλὰ βραχὺ κατακτητικὸν στάδιον ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἐν ᾧ αὕτη μετ᾿ οὐ πολὺ διεταράσσετο ὑπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν ἀντιπάλων αὐτοκρατόρων Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου [1].

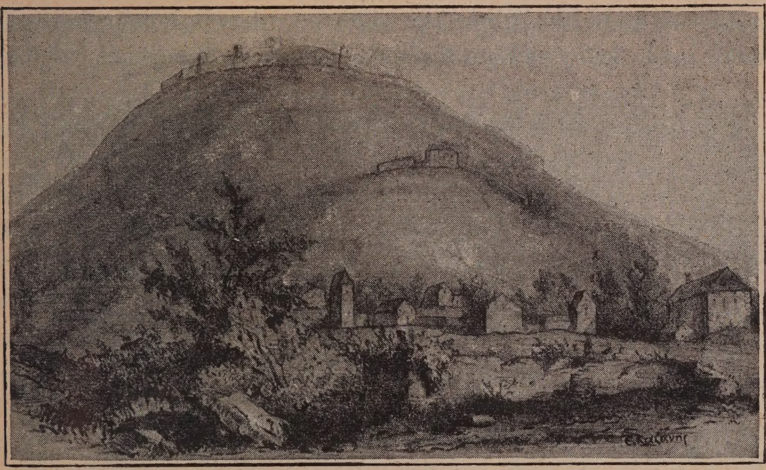
Πλὴν δὲ τῆς φατρίας τοῦ Καντακουζηνοῦ ὑπῆρχεν ἀκόμη μερὶς τῶν Φράγκων θεωροῦσα ὡς νόμιμον ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας τὸν βασιλέα τῆς Μαϊορικῆς Ἰάκωβον Β', τὸν ἔγγονον τῆς κυρίας τῆς Ἄκοβας. Ὁ βασιλεὺς δ᾿ οὗτος τῆς Μαϊορικῆς, ὃν εἴδομεν τελευταῖον φερόμενον ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ Μουντάνερ ὡς βρέφος ὀλίγων ἑβδομάδων, εἶχεν ἤδη ἀνδρωθῇ, καὶ κατὰ ταῦτα ἀνενεώθη ὁ ἀγὼν, οὗ χάριν εἶχε πέσει ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φερδινάνδος πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα, καίτοι ὁ γηραιὸς Καταλώνιος χρονογράφος δὲν ἔζη πλέον, ὅπως ἀγωνισθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ. Εἶχε δὲ συνταχθῇ καὶ σταλῇ πρὸς αὐτὸν ἀκριβὲς ὑπόμνημα, ἀποδεικνῦον τὰ δικαιώματα αὐτοῦ,

---

[1] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α' σ. 536, 538-9, 544-6, 550-4, Τόμ. Β' σ. 596. — ***Καντακουζηνοῦ*** Τόμ. Α' σ. 77, 85-6, 473, 495, 499-504, 509-34. Τόμ. Β' σ. 74-7, 80, 82, 83. — *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α' σ. 172-4. — Archivio storico per le Provincie Napoletane Τόμ. Η' σ. 225.

στηριζόμενα ἐπὶ τῆς διαθήκης τοῦ πάππου Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, καθ᾿ ἣν, ἂν τις τῶν δύο αὐτοῦ θυγατέρων ἀπέθνησκεν ἄτεκνος, ἡ ἡγεμονία ὤφειλε νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἄλλην ἢ τοὺς κληρονόμους αὐτῆς. Καὶ οὕτω δ᾿ ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Ἰάκωβος Β′ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις, ἐπειδὴ ἔζη ἀκόμη ἡ ἐκ τοῦ τρίτου γάμου τῆς Ἰσαβέλλης Βιλλαρδουίνης θυγάτηρ Μαργαρίτα ἡ Σαβαυδική. Ἀλλ᾿ οἱ βαρῶνοι τοῦ Μορέως δὲν ἐθεώρουν τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς παρακωλύουσαν τὰ σχέδια αὐτῶν. Ἐγνωρίζετο δὲ διὰ τοῦ ὑπομνήματος ἐκείνου εἰς τὸν βασιλέα τῆς Μαϊορικῆς, ὅτι ἡ Εὔβοια μετὰ τῶν δύο αὐτῆς βαρώνων, τοῦ Πέτρου Δαλλεκάρτσερη καὶ τοῦ Βαρθολομαίου Γκίζη, οἵτινες τότε κατεῖχον καὶ τοὺς τρεῖς τῆς νήσου κλήρους, τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου, οὗ ἦρχε τότε ὁ Νικόλαος Σανοῦδος, καὶ τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ὑπέκειντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν ὡς πολιτεῖαι ὑποτελεῖς, καίτοι οἱ κατέχοντες τὸ ἀθηναϊκὸν δουκᾶτον Καταλώνιοι, «οἱ ἀσπονδότατοι ἡμῶν ἐχθροί,» καθ᾿ ἃ ἔλεγε τὸ ὑπόμνημα, δὲν ἐδεσμεύοντο ὑπὸ τῶν φεουδαλικῶν δεσμῶν. Ἡ δὲ ὅλη χερσόνησος, ἔγραφον, ἦτο διῃρημένη μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Ῥοβέρτου, ὄντος ἀνηλίκου καὶ ἀποδήμου, ὃν ἀντεπροσώπευε καὶ πάλιν ὡς βικάριος ὁ Βερτράνδος de Baux, τυγχάνων ἐκ νέου τῆς εὐνοίας τοῦ ἀνδηγαυικοῦ οἴκου, τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Βαλθέρου Βριεννίου, λαβόντος παρὰ τοῦ Ῥοβέρτου τὸ Ἄργος καὶ τὴν Ναυπλίαν, τῶν Βενετῶν, ὄντων ἀνεξαρτήτων κυρίων τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης, καὶ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος. Περιελάμβανε δὲ ἡ ὅλη ἡγεμονία πλέον τῶν χιλίων βαρωνειῶν καὶ ἱπποτικῶν τιμαρίων. Ἡ δ᾿ ἐξ ἑκάστου αὐτῶν ἐνιαυσία εἰσφορὰ ἠδύνατο νἀνέλθῃ εἰς τριακοσίας λίτρας τῆς Βαρκελῶνος. Μετὰ δὲ τὴν ἀφαίρεσιν ἁπασῶν τῶν χάριν φρουρήσεως τῶν κάστρων ἀπαιτουμένων δαπανῶν ἠδύνατο νὰ ἐναπολειφθῇ εἰς τὸν ἡγεμόνα καθαρὰ πρόσοδος ἑκατὸν χιλιάδων φλωρινίων. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ὅπερ παρέχει σαφῆ ἔκθεσιν περὶ τοῦ Μορέως ἐν ἔτει 1344, ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Ῥογήρου, ὑπὸ τοῦ βαρώνου Βοστίτσης Φιλίππου de Joinville, ὑπὸ τοῦ κυρίου τοῦ Σωτῆρος (Saint Sauveur) Ἐράρδου Μαύρου (Le Noir), ἐγγόνου τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις εἶχεν ἐγκαταλίπει τὸν βασιλόπαιδα τῆς Μαϊορικῆς, ὑπὸ τοῦ Ἀλιβέρτου de Luc, ἴσως ἀπογόνου ἑνὸς τῶν ἀρχαίων βαρώνων τῆς κατακτήσεως, καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων. Ἀπεδέχθη δὲ ὁ Ἰάκωβος Β′ τὴν προσηγορίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, καθ᾿ ἃ προσωνυμεῖτο καὶ ἄλλος τις Ἰάκωβος, υἱὸς Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ ἐκ τοῦ δευ-

τέρου αὐτοῦ γάμου, ὡς καὶ ὁ ἐμίρης Ἀϊδινίου Ὀμάρβεης, ὅστις ἐδήωσεν ἐπ᾽ ἐσχάτων τὴν «ἡγεμονίαν» αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ἡ μόνη πρᾶξις τοῦ βασιλέως Ἰακώβου Β´ ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν Ἐράρδον Μαῦρον χορήγησις τοῦ ἀξιώματος πρωτοστάτορος τῆς Ἀχαΐας, οὗ ἦτο ἀντάξιος ὁ ἀνήρ, ἂν πιστεύσωμεν τὰ μεγάλα ἐγκώ-

Ἡ Λάρισα τοῦ Ἄργους κατὰ τὸν ***Buchon.***

μια, ὧν ἀξιοῖ ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος τοῦ Μορέως τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ βαρώνου τούτου, δι᾽ οὗ

ἐπλούτηναν τὰ ὀρφανά, ἐχάρησαν οἱ χῆρες,
οἱ πένητες καὶ οἱ φτωχοὶ πολὺ λογάρι ἐποῖκαν.

Τῷ δὲ 1349 ὁ Ἰάκωβος Β′ ἔπεσεν ἐν πολέμῳ, καθ᾽ ἃ ὁ πατήρ, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν Ἀραγωνίων, οἵτινες εἶχον καθαιρέσει αὐτὸν ἀπὸ τῆς βασιλείας [1].

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ αὐξάνων ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος εἶχε πείσει τοὺς πάπας, ὅτι ἦτο συνετὸν νἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπὸ τῶν Καταλωνίων κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς γεγονὸς τετελεσμένον. Τρία ἔτη μετὰ τὴν ἀτυχῆ στρατείαν τοῦ Βαλθέρου Βριεννίου ὁ πά-

[1] *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Α′ σ. 452-3. — *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β′ σ. 224-6. — *Datta* Storia dei Principi di Savoia Τόμ. Β′ σ. 166. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8468-73.

πας Βενέδικτος ΙΒ´ εἶχε διατάξει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν νἀφορίσῃ καὶ πάλιν τοὺς ἡγέτας τῆς Ἑταιρείας, Γουλιέλμον τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, Νικόλαον Lancia τὸν γενικὸν αὐτοῦ ἐπίτροπον, τὸν Ἀλφόνσον Φαδρῖγον καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς, τὸν αὐθέντην Σαλώνην Πέτρον, τὸν Ἰάκωβον καὶ ἄλλους πολλούς. Ἀλλ᾽ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Θηβῶν Ἰσνάρδος, ὅστις ἐγίνωσκε τὰς τοπικὰς ἀνάγκας καλλίτερον τοῦ πάπα καὶ ἔβλεπε τὴν αὔξουσαν τάσιν τοῦ ποιμνίου πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, οὐ μόνον ἠκύρωσεν ἐπὶ ἰδίᾳ

Τὸ κάστρον τῶν Σαλώνων
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Α. Rubió y Lluch.

αὐτοῦ εὐθύνῃ τὴν ἀπόφασιν περὶ ἀναθεματισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐτέλεσε λειτουργίαν ἐνώπιον τῆς Ἑταιρείας ἐν τῇ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Θηβῶν. Καίτοι δὲ ὁ πάπας Βενέδικτος ἀπεδοκίμασε κατ᾽ ἀρχὰς τὴν αὐθαίρετον ταύτην πρᾶξιν καὶ διέταξε τὴν ἐπανάληψιν τοῦ ἀναθεματισμοῦ, ἀλλὰ τέλος ἐπείσθη, ὅτι οἱ Καταλώνιοι ἠδύναντο νὰ εἶνε χρήσιμοι ὡς πολιτεία μετεωριζομένη μεταξὺ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Τούρκων καὶ τῆς Δύσεως καὶ ὠλιγώρησε τῆς κενῆς διαμαρτυρίας τοῦ ἐξορίστου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ Λατῖνος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐχρησίμευσεν ὡς μεσίτης·

μεταβαίνων δ᾿ εἰς τὴν ἕδραν αὐτοῦ, τὴν Χαλκίδα, ἐστάθη ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ εὗρε τοὺς Καταλωνίους προθύμους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας. Τὴν εὐχὴν αὐτῶν ταύτην ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Βενέδικτον, ὅςτις ἀπεκρίθη, ὅτι θὰ εἰςήκουεν αὐτῆς, ἂν ἤθελον στείλει ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Κλήμης Ϛ´, μεριμνῶν περὶ συγκροτήσεως συμμαχίας ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἀνέθηκεν εἰς τὸν Λατῖνον πατριάρχην τὴν φροντίδα τῆς εἰρηνεύσεως τῶν Καταλωνίων μετὰ τοῦ Βαλθέρου Βριεννίου, ἔδωκεν εἰς ἐκείνους ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ προςεκάλεσε τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας Ῥοβέρτον καὶ τὴν μητέρ᾿ αὐτοῦ, τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην, νὰ συνεισφέρωσι γαλέρας εἰς τὸν συμμαχικὸν στόλον. Καὶ τῆς μὲν σταυροφορίας ταύτης μικροὶ ὑπῆρξαν οἱ καρποὶ, ἀλλ᾿ ἡ συνδιαλλαγὴ μεταξὺ τῶν Καταλωνίων καὶ τῆς παπικῆς αὐλῆς ὑπῆρξε τελεία. Ἔκτοτε δ᾿ «οἱ υἱοὶ τῆς ἀπωλείας» ἐκεῖνοι ἐθεωροῦντο ὡς αἰδέσιμα τέκνα τῆς ἐκκλησίας. Βραχὺ δ᾿ ὅμως μετὰ τὸν χρόνον, καθ᾿ ὃν ἀπέβησαν αἰδέσιμοι, ἔπαυσαν νὰ εἶνε ἐπίφοβοι. Πλὴν ἐνίοτε ἀνεφαίνετο ὁ ἀρχαῖος Ἀδὰμ, ὡς ὅτε ὁ αὐθέντης Σαλώνων Πέτρος Φαδρῖγος ἀπεκαλύφθη μετερχόμενος τὸ ἔργον πειρατοῦ τῇ βοηθείᾳ τῶν Τούρκων. Ἀλλ᾿ αἱ ἐν Θεσσαλίᾳ κατακτήσεις τῶν Καταλωνίων παρημελήθησαν καὶ ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν τρυφηλῶν καὶ φιλοποτῶν ἀπογόνων τῶν τολμηρῶν μαχητῶν, οἵτινες εἶχον κατακόψει τοὺς Φράγκους παρὰ τὸν Κηφισὸν, ἐν ᾧ ἀφ᾿ ἑτέρου οἱ Βενετοὶ τῆς Εὐβοίας δὲν εἶχον πλέον λόγον νὰ φοβῶνται τοὺς ἄλλοτε φοβεροὺς αὐτῶν γείτονας. Ὅτε ὁ ἐν Χαλκίδι βάϊλος εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων χάριν κοινῶν σκοπῶν, ἐδανείζετο παρὰ Καταλωνίου ἱππότου τῶν Ἀθηνῶν· ὅτε ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος τῆς Ἄνδρου ἔμελλε νὰ χειροτονηθῇ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν μετέβαινεν ὅπως τελέσῃ τὴν χειροτονίαν τοῦ ὑποτεταγμένου εἰς αὐτὸν ἐπισκόπου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς πρωτευούσης τῆς Εὐβοίας· τοῦτο δ᾿ ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διάταξιν τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶχον διαταραχθῇ ἕνεκα τῆς καταλωνικῆς κατακτήσεως [1].

Σφραγὶς τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου Ἄνδρου Ἰωάννου.

---

[1] *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β´ σ. 204-5, 221. — *Raynaldus* ἔνθ᾿ ἀν. Τόμ. Ϛ´ σ. 286, 311. — *M. Villani* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΔ´ σ.

Κατὰ δὲ τὸν πόλεμον τῆς Βενετίας ἐναντίον τῆς Γενούης οἱ Καταλώνιοι παρέσχον ὑπηρεσίας ἐθελοντῶν εἰς τοὺς Βενετοὺς ἐν Ὠρεῷ.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐν τῇ μακρὰν κειμένῃ Σικελίᾳ οἱ κατὰ φαντασίαν δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Νέων Πατρῶν διεδέχοντο ἀλλήλους χωρίς ποτε νὰ ἴδωσι τὰ ἑλληνικὰ αὐτῶν δουκᾶτα. Καὶ ὁ μὲν δοὺξ Γουλιέλμος ἀπέθανε τῷ 1338, οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ Ἰωάννης καὶ Φρειδερῖκος οἱ μαρκίωνες τοῦ Ῥανδάτσου, τῆς γραφικῆς πόλεως τῆς ἐκτισμένης ἐπὶ τῆς λάβας τῆς Αἴτνης, ἀπέθανον ἀμφότεροι ἐκ λοιμοῦ, ἐκεῖνος μὲν μετὰ δέκα ἔτη, οὗτος δὲ μετὰ δεκαεπτά. Ὑπῆρξαν δ᾿ οὕτως οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι κενὰ ὀνόματα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου σχεδὸν μόνα αὐτῶν γνωστὰ ἔγγραφα συνδέονται πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἐν Λεβαδείᾳ ἐκκλησίαν τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φρειδερίκου, τῷ 1355, ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ καὶ διάδοχος ἐν τῇ μαρκιωνείᾳ τοῦ Ῥανδάτσου ἔγεινε καὶ βασιλεὺς τῆς Σικελίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Φρειδερίκου Γ΄. Οὕτω δὲ τὰ δύο ἑλληνικὰ δουκᾶτα, ἅτινα μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον ὑπάρξει κτῆσις νεωτέρων μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, προσηρτήθησαν νῦν εἰς τὸ στέμμα τῆς Σικελίας. Ἀλλ᾿ ἦλθεν ὥρα τῷ 1357, καθ᾿ ἣν ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Σικελίας, στενῶς πιεζόμενος ὑπὸ πολεμίων ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ νήσῳ, προετίθετο πράγματι νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας Πέτρου Δ΄ διὰ παραχωρήσεως τῶν δουκάτων Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ μονάρχου τούτου καὶ ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἐλεονώραν. Ἀλλ᾿ ἐπειδὴ οὐδεμία βοήθεια ἀπεστέλλετο ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ἐματαιώθη [1].

Ὁ νέος δοὺξ εὑρέθη ἠναγκασμένος νἀπαντήσῃ διὰ μιᾶς εἰς δύο αἰτήσεις τῶν μακρινῶν αὐτοῦ ὑπηκόων. Βραχὺν χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ προκατόχου εἶχε φθάσει πρεσβεία ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, ὑποβαλοῦσα τὴν παράκλησιν τῆς παύσεως τοῦ Ῥαμὼν Βερνάρδη, τοῦ τότε γενικοῦ ἐπιτρόπου τῶν δου-

371. — *Hopf* Die Insel Andros σ. 51. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 55-82. — Lettres closes de Benoit XII σ. 515. — Lettres closes de Clément VI Τόμ. Α΄ σ. 162, 204.

[1] *Çurita* Τόμ. Β΄ σ. 17, 129, 287. — Archivio storico Siciliano Τόμ. Ζ΄ σ. 196. — Τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Φρειδερίκου τῶν κυρίων τοῦ Ῥανδάτσου ὡς δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν ποιοῦνται μνείαν δύο ἔγγραφα παρὰ ***Λάμπρῳ*** (Ἔγγραφα σ. 255 304).

κάτων, ἅτινα εὑρίσκοντο ἐν κινδύνῳ, καθ᾽ ἃ ἐδήλουν οἱ ὑποβάλλοντες τὴν αἴτησιν, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας ἰδίας ἀρχῆς. Προέτειναν δ᾽ ὡς ὑποψηφίους τοῦ ἀξιώματος ἐκείνου τὸν Ὀρλάνδον de Aragona, νόθον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Σικελίας, ἢ τὸν ἕτερον τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλφόνσου Φαδρίγου, τὸν Ἰάκωβον ἢ τὸν Ἰωάννην. Εἰσακούσας δὲ ὁ Φρειδερῖκος Γ΄ τῆς εὐχῆς τῶν ὑποβαλλόντων τὴν αἴτησιν, διώρισε γενικὸν ἐπίτροπον τὸν Ἰάκωβον Φαδρῖγον· διὰ δευτέρας δ᾽ αἰτήσεως παρεκαλεῖτο ὁ δοὺξ νἀνταμείψῃ τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ πρὸς ἄμυναν τῶν δουκάτων. Καὶ δὲν λέγει μὲν ῥητῶς τὸ ἔγγραφον τίνες ὑπῆρξαν οὗτοι οἱ ἀγῶνες· ἀλλ᾽ ἐξ ἄλλης πηγῆς μανθάνομεν, ὅτι μία τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχεν εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ἡ κατάπαυσις στάσεως τοῦ κληρονομικοῦ πρωτοστράτορος Ermengol de Novelles. Δικαιούμεθα δὲ νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τοῦ ἰσχυροῦ τούτου εὐπατρίδου καὶ τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου εἶχεν ἀναπτυχθῇ εἰς φανερὰν ἀποστασίαν. Γινώσκομεν, ὅτι ὁ πρωτοστράτωρ ἀπέβαλε τὸ ὑπ᾽ αὐτοῦ κατεχόμενον ὀχυρὸν Σιδηρόκαστρον, ὅπερ ὁ Ἰάκωβος Φαδρῖγος προσήρτησεν εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ χώρας, τῆς κτήσεως ἐπικυρωθείσης ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ κυρίου αὐτοῦ· δυνάμεθα δὲ νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ οἶκος de Novelles ἐτιμωρήθη πρὸς τούτοις διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ῥάβδου τοῦ πρωτοστράτορος, ἣν γινώσκομεν, ὅτι κατεῖχε κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου τοῦ Ermengol ὁ Ῥογῆρος de Lluria. Κατὰ δὲ τὴν παροῦσαν περίστασιν οἱ ὑποβαλόντες τὴν αἴτησιν παρεκάλεσαν, ὅπως εἰς τὸν πιστὸν Ἰάκωβον παραχωρηθῶσιν ὡς ἀμοιβὴ τὰ κάστρα τῶν Σαλώνων καὶ τοῦ Λοιδορικίου μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, ἅτιν᾽ ἀνῆκον εἰς αὐτὸν νομίμως. Καὶ δὴ ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὸν πατέρ᾽ αὐτοῦ, ἐξ οὗ εἶχον μεταβιβασθῇ εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν Πέτρον, μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τούτου, θανόντος ἀτέκνου, ὤφειλον νὰ περιέλθωσιν εἰς τὸν Ἰάκωβον ὡς τὸν πλησιέστατον τῶν ἐξ ἀγχιστείας συγγενῶν. Ἀλλ᾽, ὡς φαίνεται, ἕνεκα τῆς διαταράξεως τῶν κατὰ τὸ δουκᾶτον τὰ μεγάλα ἐκεῖνα κτήματα παρεκρατοῦντο, μὴ περιελθόντα εἰς τὴν κατοχὴν αὐτοῦ [1]. Πάντα δὲ ταῦτα τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουσι τὴν ἀμοιβαίαν ἀντιζηλίαν τῶν μεγάλων Καταλωνίων τιμαριούχων πρὸς

---

[1] Ταῦτ᾽ ἀντιστρατεύονται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ *Hopf*, καθ᾽ ἣν τὰ Σάλωνα περιῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φαδρίγου διὰ τοῦ γάμου τοῦ Πέτρου μετά τινος ἀνυπάρκτου θυγατρὸς τοῦ Ῥογήρου Deslaur. Ἴδε *Rosario Gregorio* Τόμ. Β΄ σ. 570-1, 582-3. — *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 476.

ἀλλήλους, ἥτις ἦτο βέβαιον, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον, ἄν ποτε ἤθελεν ἐξασθενήσει ὁ γενικὸς ἐπίτροπος. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἄρχων κληρονομικὸς, οἷος ὁ πρωτοστράτωρ, κεκτημένος μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἰσχυροὺς ὀπαδοὺς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἔμελλε νὰ εἶνε ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος ξένου ἐκ Σικελίας, δημιουργήματος μονάρχου ἀπομεμακρυσμένου.

Ὁ Ἰάκωβος Φαδρῖγος δὲν διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀρχὴν ἣν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν δουκάτων εἶχον παρακαλέσει τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτόν. Ἴσως δὲ εἶχε, καθ᾽ ἃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐχθροὺς ἐν τῇ αὐλῇ, παριστάνοντας εἰς τὸν φιλύποπτον αὐτοῦ κύριον, ὅτι ἦτο ὑπεράγαν ἰσχυρὸς καὶ ὑπεράγαν ἀνεξάρτητος. Ὁπωσδήποτε δὲ τῷ 1359 διεδέχθη αὐτὸν ὡς γενικὸς ἐπίτροπος ὁ Γονζάλβος Ξιμενές [1]. Ἀλλὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐδόθη τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο εἰς μέγαν Σικελὸν εὐπατρίδην, τὸν Ματθαῖον Μογκάδον ἢ Montecateno, οὗ ὁ οἶκος εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Σικελίαν ἐκ Καταλωνίας μετὰ τὸν Σικελικὸν ἑσπερινόν. Προσηύξησε δ᾽ ὁ Φρειδερῖκος τὸ ἀξίωμα τοῦ βικαρίου αὐτοῦ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως τῆς ἐπὶ τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου ἀρχῆς καὶ τῆς μαρκιωνείας τῆς Βοδονίτζης. Ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ παραχωρήσῃ τὰ δικαιώματα ταῦτα, ἐπειδὴ τὸ μὲν Ἄργος ἀνῆκεν ἀκόμη εἰς Γουίδωνα τὸν Ἀγγιανὸν (d'Enghien), ἡ δὲ Κόρινθος εἶχε παραχωρηθῆ ἐπ᾽ ἐσχάτων εἰς τὸν Νικόλαον Ἀτζαϊώλην, ἡ δὲ Βοδονίτζα, καίπερ ἀπειλουμένη ὑπὸ τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων, κατείχετο ὑπὸ τῶν Zorzi καὶ ἦτο προφυλακὴ ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων ἀπὸ τοῦ βορρᾶ, ὅπου εἶχε κατ᾽ αὐτὰς ἐγκατασταθῆ νέα δύναμις, ⟨ἡ τῶν Σέρβων⟩ [2].

Ὁ πενταετὴς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ ἡ σταδιοδρομία τοῦ ὑπομιμνήσκοντος τὸν μέγαν Ναπολέοντα μεγάλου τσάρου τῶν Σέρβων Στεφάνου Δουσὰν, ὅςτις ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἀνέδειξεν αὐτοὺς φυλὴν κρατοῦσαν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, εἶχε τὰ μέγιστα ἐπιδράσει ἐπὶ τὰ τῆς βορείου Ἑλλάδος. Ἡ πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν εὔνοια τῶν πολλῶν δὲν περιωρίζετο εἰς τὸν Μορέαν· ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, ὅπου τὸ βυζαντιακὸν κράτος εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων ἀνακτήσει μέγα μέρος τοῦ ἀπολεσθέντος ἐδάφους, ἀλλ᾽ ὅπου οἱ Ἀλβα-

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 239, 332, 334.

[2] *Predelli* Commemeriali Τόμ. Β΄ σ. 308. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 438-9.

νοὶ εἶχον δράξει τὴν εὐκαιρίαν τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ′ Παλαιολόγου, ὅπως λαφυραγωγήσωσι τὰς πόλεις, καὶ ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας, ὅπου πάντες ἀνεμιμνήσκοντο τῶν προσφάτων αὐτοῦ κατορθωμάτων καὶ εἰς ἣν εἶχεν ἀποδράσει ἡ χήρα τοῦ δεσπότου, ἦλθον πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν προσκλήσεις, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν ἐκείνων. Καὶ ὁ μὲν Καντακουζηνὸς δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβῇ αὐτόσε αὐτὸς ἐν οὕτω κρισίμῳ περιστάσει τοῦ βίου, ἀλλὰ διώρισεν ὅμως διὰ βίου διοικητὴν τῆς Θεσσαλίας τὸν ἀνεψιὸν Ἰωάννην Ἄγγελον, μαχητὴν πολύπειρον καὶ πολιτευτὴν ἐξαίρετον, ὅστις ἐβοήθησεν αὐτὸν διὰ τοῦ περιωνύμου θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ, συνεπλήρωσε τὴν ἔκπτωσιν τῶν Καταλωνίων ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ καὶ ἀπέβη κύριος τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, δεσμεύσας τὴν φιλόδοξον Ἄνναν. Ἀλλ' ἀπέθανε τῷ 1349, καὶ ὁ μέγας Σέρβος τσάρος, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐπεκτείνει τὸ κράτος αὐτοῦ μέχρις αὐτῶν τῶν Ἰωαννίνων, προσήρτησεν ἔπειτα τὸ ὑπόλοιπον τῆς βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν εὐρεῖαν αὐτοῦ ἀρχήν, ἥτις ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας μέχρι τῆς Ἄρτης. Πλὴν δὲ τῆς προσωνυμίας «τσάρου καὶ αὐτοκράτορος τῶν Σέρβων καὶ Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν» ὁ Δουσὰν προσέλαβε τότε καὶ τὴν προσηγορίαν «δεσπότου τῆς Ἄρτης καὶ κόμιτος τῆς Βλαχίας». Ἐπέτρεψε δὲ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν εἰς τὸν ἀδελφὸν Συμεὼν Οὔρεσιν, ὅστις ἐπειράθη νὰ ἐπισύρῃ τὰς συμπαθείας τῶν ἰθαγενῶν, νυμφευόμενος τὴν Θωμαΐδα, ἀδελφὴν τοῦ καταλυθέντος δεσπότου Νικηφόρου Β′. Σέρβος δέ τις μεγιστὰν, καλούμενος Πρεάλιμπος, ἔλαβε τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Θεσσαλίαν, προσονομασθεὶς καῖσαρ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς τρόμον καὶ αὐτοὺς τοὺς τὸν Πτελεὸν κατέχοντας Βενετούς[1].

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ βορειοδυτικὴ Ἑλλὰς μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος περιῆλθον εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Σέρβων, ὡς ἀντισήκωμα τῆς ἀπωλείας ταύτης παρουσιάζεται ἑλληνικὴ ἀναγέννησις ἐν τῷ Μορέᾳ. Τῷ 1348 ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς, ἀναμιμνησκόμενος τοῦ μακροῦ συνδέσμου τοῦ οἴκου αὐτοῦ πρὸς χώραν, ἐν ᾗ εἶχον ἀποθάνει ὅ τε πατὴρ καὶ ὁ πάππος καὶ ἧς ἡ διοίκησις εἶχε προσφερθῇ εἰς αὐτὸν ἐκεῖνον, ἔστειλε τὸν

---

[1] ***Καντακουζηνοῦ*** Τόμ. Α′ σ. 495. Τόμ. Β′ σ. 15, 239, 309-22, 355. Τόμ. Γ′ σ. 147, 150, 155, 314. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Β′ σ. 596, 644, 656-8, 663. — Ἠπειρωτικὰ ἐκδ. Βόννης σ. 210-11. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Β′ σ. 181. — [*Theiner* Monumeuta spectantia historiam Slavorum Meridionalium Τόμ. Γ′ σ. 169, 174].

δευτερότοκον υἱὸν Μανουὴλ ὡς διοικητὴν τοῦ Μυστρᾶ ὄχι ἁπλῶς ἐπί τινα ἔτη, ἀλλὰ διὰ βίου. Ἔμεινε δὲ ὁ Μανουὴλ δεσπότης τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον βυζαντιακῆς χώρας μέχρι τοῦ θανάτου ἐν ἔτει 1380· ἡ δὲ μακρὰ αὐτοῦ ἐπὶ τριάκοντα καὶ δύο ἔτη ἀρχὴ συνετέλεσεν εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἔκτοτε ὁ Μυστρᾶς προσέλαβεν ὁσημέραι μείζονα σημασίαν ὡς ἕδρα ἑνὸς τῶν νεωτέρων μελῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐστενοχώρουν τὴν Κωνσταντινούπολιν πυκνότερον, ὁσημέραι μείζων ἀξία ἀπεδίδετο εἰς τὸν ὀχυρὸν ἐκεῖνον λόφον παρὰ τὴν Σπάρτην, οὗ τὰ ὡραῖα βυζαντιακὰ κτίρια μέχρι τῆς σήμερον μαρτυροῦσι τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν δεσποτῶν καὶ φέρουσι μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων τὰ εὔγραμμα αὐτῶν μονογράμματα. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ αἰῶνος εἶχεν ἐπικρατήσει, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, μεγάλη δραστηριότης πρὸς οἰκοδόμησιν ναῶν ἐν τῷ Μυστρᾷ. Ὁ δὲ Μανουὴλ Κανταχουζηνὸς ἐξηκολούθησε βαίνων ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου. Καὶ ἔκτισε μὲν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος, τὴν δὲ Ἁγίαν Σοφίαν ἐκόσμησε διὰ ποιήματος ἀπευθυνομένου εἰς τὸν πατέρα [1]. Ὡς δὲ ἦτο σύνηθες ἁπανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον Ἕλληνες, ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ νέᾳ Σπάρτῃ πόθος συναγωγῆς βιβλίων· διὸ δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι εὑρίσκομεν ἐν αὐτῇ ἄνδρας ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἀντιγραφὴν κωδίκων [2]. Ἀργότερον δὲ, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Κανταχουζηνὸς, ἐγκαταλιπὼν τὸν θρόνον, περιεβλήθη τὸ ῥάσον μοναχοῦ, διέτριψεν ἓν ἔτος μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐν Μυστρᾷ, καὶ ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν αὐτῷ τῷ 1383 [3]. Ἐν δὲ τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ συγγραφῇ παρέσχεν εἰς ἡμᾶς γραφικὴν εἰκόνα περὶ τῶν κατὰ τὴν χερσόνησον ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ διορισμοῦ τοῦ υἱοῦ. Τουρκικαὶ ἐπιδρομαὶ, ἡ κυριαρχία τῶν Φράγκων καὶ, τὸ χείριστον,

---

[1] ⟨ Millet ἐν τῷ ⟩ Bulletin de Correspondance hellénique Τόμ. ΚΓ΄ σ. 144. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α΄ σ. 472-4.

[2] ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄ σ. 152 κ. ἑ., 303 κ. ἑ.⟩

[3] Τοῦτο ἀποδέχονται ὁ *Hopf* ⟨ ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 448 ⟩, ὁ *Krumbacher* ⟨ Geschichte der byzantinischen Litteratur σ. 298, ἑλλ. μεταφρ. ***Σωτηριάδου*** Τόμ. Α΄ σ. 602 καὶ ὁ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ϛ΄ σ. 612 ⟩ ἀπορρίπτοντες τὴν μαρτυρίαν τοῦ ***Δούκα*** ⟨ σ. 43, 10 ⟩ περὶ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Κανταχουζηνοῦ ἐν Ἁγίῳ ὄρει καὶ ἀκολουθοῦντες τὸ Χρονικὸν τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ *Miller* ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Wiener Akademie Τόμ. Θ΄ σ. 393.

αἱ ἀδιάκοποι ἀλληλοφθόροι ἔριδες τῶν Ἑλλήνων εἶχον περιστήσει τὴν χώραν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ. Αἱ μὲν πόλεις εἶχον διαιρεθῆ ἕνεκα τῶν φατριαστικῶν διενέξεων τῶν πολιτῶν, τὰ δὲ χωρία εἶχον ἐρημωθῆ ὑπὸ ξένων πολεμίων, ἡ δὲ γεωργία εἶχε παραμεληθῆ οὕτως, ὥςτε ἡ Πελοπόννησος ἦτο κατὰ τὴν παροιμιώδη ἔκφρασιν *Σκυθῶν ἐρημοτέρα* [1]. Ὁ αὐτοκράτωρ συγγραφεὺς χαρακτηρίζει τοὺς Πελοποννησίους ἄρχοντας ὡς τὸ πλεῖστον κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον τρόπον καθ᾽ ὃν εἶχεν ἐξεικονίσει αὐτοὺς πρὸ αἰῶνος καὶ πλέον ὁ Νικήτας Χωνιάτης, καὶ λέγει περὶ αὐτῶν τὰ ἑξῆς· *Οὔτε κακοπραγία, οὔτ᾽ εὐημερία, οὔτε χρόνος ὁ πάντα λύων διαλύειν δύναται αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν, ἀλλὰ διὰ βίου τε πολέμιοί εἰσιν ἀλλήλοις, καὶ μετὰ τελευτὴν ὥσπερ τινὰ πατρῷον κλῆρον καταλείποντες τοῖς παισὶ τὴν πρός τινας διαφοράν· καὶ τῶν Λυκούργου νόμων πάντων ἀμελήσαντες, ἑνὸς μόνου τῶν Σόλωνος ἐξέχονται τοῦ Ἀθηναίου ἀκριβῶς, ὃς ἀτίμους ποιεῖ τῶν πολιτῶν τοὺς ἐν στάσει μηδεμιᾷ μερίδι προσκειμένους* [2]. Ἄνδρες τοιοῦτοι, ὅμοιοι πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων, δὲν εἶχον τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν μονίμου κυβερνήσεως, ἀντιστρατευομένης πρὸς τὸ πάτριον παρ᾽ αὐτοῖς ἔθιμον τοῦ σφάζειν ἀλλήλους ἐν φατριαστικῷ τινι ἀγῶνι [3]. Εὗρον δὲ μετ᾽ οὐ πολὺ ἀρχηγὸν Λαμπούδιόν τινα, τὸν μεταξὺ αὐτῶν πανουργότατον καὶ ἀνοσιώτατον, ὅστις εἶχεν ἤδη στασιάσει κατὰ τοῦ δεσπότου, ἀλλ᾽ εἶχε συγχωρηθῆ καὶ τύχει εὐκαιριῶν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς κατεστραμμένης αὐτοῦ περιουσίας. Μία δὲ τῶν σοφῶν διατάξεων τοῦ Μανουὴλ ἦτο ἡ συγκρότησις στόλου χάριν παρακτίου ἀμύνης ἀπὸ τῶν μικρῶν στιφῶν Τούρκων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, οἵτινες διαρκῶς ἠνώχλουν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προετίθετο νὰ εἰςπράξῃ χρήματα παρὰ τῶν κατοίκων, ὁ δὲ πονηρὸς Λαμπούδιος παρεκάλεσε καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιχειρήσῃ ταύτην τὴν εἴςπραξιν. Περιελθὼν δὲ ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον δίκην δημαγωγοῦ, ἀνεστάτωσε τὰ πάντα, ὀνειδίζων τοὺς Πελοποννησίους ἐπὶ τῇ *ἐθελοδουλίᾳ* αὐτῶν καὶ ὡς ἀναξίους τῶν προγόνων, τῶν ἡρώων ἐκείνων, οἵτινες εἶχον ἀγωνισθῆ, ἀλλ᾽ ἐναντίον ἀλλήλων, ὅτε οἱ Φράγκοι καθυπέτασσον τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ὀνειδισμοὶ ἐκεῖνοι καὶ ἡ ἀπειλουμένη φορολογία ἐπήνεγκον τὸ ποθούμενον

---

[1] ⟨ ***Καντακουζηνοῦ*** Τόμ. Γ′ σ. 85 ⟩.

[2] ⟨ Αὐτόθι σ. 86-7 ⟩.

[3] ⟨ Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Β′ σ. 180 κ. ἑ. ⟩.

ἀποτέλεσμα. Ὁ λαὸς ἐξανέστη, δοθέντος τοῦ συνθήματος· ἐκράτησαν τοὺς ἄρχοντας τῶν πόλεων καὶ κωμῶν, καὶ ὥδευσαν ἐναντίον τοῦ Μυστρᾶ. Ἀλλὰ τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ δεσπότης παρεσκευάζετο νὰ προσβάλῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν τριακοσίων ἀνδρῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν βυζαντιακὴν στρατιὰν καὶ ὀλίγων Ἀκαρνάνων μισθοφόρων, οἵτινες τὸ πρῶτον νῦν παρουσιάζονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πελοποννήσου, ἤρκεσε νὰ προξενήσῃ γενικὸν πανικόν. Ὁ δὲ Μανουὴλ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἐπιεικείας ἔδωκε συγγνώμην εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, οἵτινες καὶ εἰρήνευσαν ἐπί τινα χρόνον. Ἀλλ᾽ ἡ διαγωγὴ αὐτῶν προήρχετο ἐκ φόβου μᾶλλον ἢ ἐξ εὐγνωμοσύνης, ὡς ἀπεδείχθη, ὅτε κατελύθη ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἔστειλεν ὡς ἐπιτρόπους εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ⟨υἱοὺς τοῦ Ἰσαακίου Ἀσάνη⟩ Μιχαὴλ καὶ Ἀνδρέαν. Τότε σύμπασαι αἱ βυζαντιακαὶ χῶραι τῆς χερσονήσου, ἐξαιρουμένης μιᾶς μόνης πιστῆς πόλεως, μετέστησαν εἰς τοὺς νεωστὶ ἐλθόντας· ἀλλ᾽ ὁ Μανουὴλ ἀντέσχε γενναίως, ἐξεδίωξε τοὺς ἀδελφοὺς Ἀσάνη καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἔκτοτε οἱ Ἕλληνες ἔστερξαν τὴν πραεῖαν, ἀλλ᾽ εὐσταθῆ αὐτοῦ ἀρχὴν, οἱ ἐπιχώριοι ἄρχοντες παρῄτησαν τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν χάριν τῆς ἐπιδιώξεως τῆς ἠρέμου γεωργίας, καὶ εἰσήχθη τὸ σύστημα τῆς ἀποκτήσεως μεγάλων συγκτησιῶν καὶ ἀναπτύξεως τῆς χώρας [1]. Οἱ δὲ γινώσκοντες τὴν πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον ἀντιπάθειαν τῶν Ἑλλήνων θὰ συνίδωσιν ὁπόσον θαυμασία ὑπῆρξε πάντως ἡ ἐπίδρασις τοῦ Μανουὴλ Καντακουζηνοῦ. Συνετῶς δ᾽ οἱ Καντακουζηνοὶ ἐστήριξαν τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν πρόγραμμα ἐπὶ τῆς προστασίας τῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας. Οὕτω δὴ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐπεκύρωσε τῷ 1348 διὰ χρυσοβούλλου τὰ κτήματα τῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Μεγάλου σπηλαίου, ἀμέσου ἐξαρτήματος ἢ *σταυροπηγίου* τοῦ πατριαρχείου, εἰς ἣν εἶχον ἐπιδείξει εὔνοιαν οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, οἱ δὲ μοναχοὶ ἐξηκολούθησαν νὰ διαθέτωσι τοὺς παροίκους αὐτῶν κατὰ βούλησιν· μετὰ δ᾽ ἓξ ἔτη ἡ μονὴ αὕτη ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ὡς διαμονὴ διὰ βίου τοῦ Ἕλληνος μητροπολίτου Πατρῶν, «ἐξάρχου πάσης Ἀχαΐας», ὅστις ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως τῆς πόλεως ἠδυνάτει σὺν τῷ χρόνῳ νὰ καταλάβῃ τὴν ἕδραν ἀφ᾽ ἧς ἐφερωνυμεῖτο. Πάντα δὲ ταῦτα ἐμαρτύρουν τὴν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ μεγάλην ἑλληνικὴν ἀναγέννησιν. Ἀλλὰ μετὰ τῶν Φράγκων αὐτοῦ γειτόνων ὁ Μανουὴλ διετήρει συνήθως

---

[1] ⟨Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος σ. 584 κ. ἑ.⟩.

σχέσεις φιλιωτάτας. Καὶ ἐκεῖνοι δ' ἔμαθον νὰ εὐλαβῶνται τὸ ἀψευδὲς αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ λόγος αὐτοῦ εἶχεν ἰσχὺν ὅρκου, καὶ οὐδέποτε παρέβαινε τὰ μετ' αὐτῶν συμφωνηθέντα. Ἡττηθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐξωτερικῶς, ἀπέβησαν σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ συνεφώνησαν νὰ βοηθῶσιν αὐτὸν ἐντός τε τῆς χερσονήσου καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἰδίαις δαπάναις. Ἡ δὲ συμμαχία αὕτη ἀπεδείχθη τελεσφορωτάτη πρὸς ἀπόκρουσιν

Ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Μ. Βελουδίου.

τῶν Τούρκων, οἵτινες ἦσαν νῦν ἐξαιρέτως ἐπικίνδυνοι ὁμοίως εἴς τε τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχον πάντοτε προβῆ εἰς κατακτήσεις ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ καὶ κατορθώσει τὴν διατήρησιν αὐτῶν ἕνεκα τῶν ἐρίδων τῶν Χριστιανῶν, τώρα δὲ εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐμφύλιος διχόνοια τῆς πολιτείας τῶν Καταλωνίων. Τῷ 1361 τὸν Μογκάδαν εἶχε διαδεχθῆ ὡς γενικὸς ἐπίτροπος τῶν δουκάτων ὁ Ῥογῆρος de Lluria, συγγενὴς καὶ ὁμώνυμος τοῦ μεγάλου Ἀραγωνίου ναυάρχου, ὅστις εἶχε δῃώσει τὸν Μορέαν πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν. Εἶχε δ' ὁ

οἶκος τῶν Lluria ἀποκτήσει δύναμιν ἐν Θήβαις, ὅπου ὁ μὲν ἀδελφὸς τοῦ Ῥογήρου εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων ὑπάρξει διοικητὴς, αὐτὸς δὲ ὁ Ῥογῆρος εἶχε λάβει παραχωρήσεις παρὰ τῶν κυρίων τοῦ Ῥανδάτσου Ἰωάννου καὶ Φρειδερίκου καὶ εἶχεν ὑπάρξει πρωτοστράτωρ. Ἀλλ᾽ ὑπῆρχεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ τοῦ δουκάτου καὶ φατρία ἀντίθετος τοῦ νῦν πρωτεύοντος τούτου οἴκου, ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ ὁ νέος ἐπίτροπος εὑρέθη ταὐτοχρόνως περιπεπλεγμένος εἰς ἔριν πρὸς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ Βενετοὺς, προελθοῦσαν ἐκ διαφόρων εὐτελῶν ἀμφοτέρωθεν δυσαρεσκειῶν. Ἐντεῦθεν δὲ στενοχωρηθεὶς ὁ Lluria κατέφυγεν εἰς τὴν κατὰ παράδοσιν ἐνέργειαν τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων, καὶ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τοὺς Τούρκους. Δὲν παρίστατο δὲ ἀνάγκη νὰ πορευθῶσιν οὗτοι μακρὰν ὁδὸν, ἐπειδὴ ὁ σουλτᾶνος Μουρὰτ Α′ εἶχε μεταφέρει τὴν τουρκικὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῆς Προύσης εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ ἔρριπτεν ἤδη ἄπληστα βλέμματα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Διὸ προθύμως ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν πρόςκλησιν τῶν Καταλωνίων, καὶ τῷ 1363 αἱ Θῆβαι, ἡ πρωτεύουσα τοῦ καταλωνικοῦ δουκάτου, κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐπικινδύνων τούτων συμμάχων. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ πρεσβεία ἐκ δυνατῶν ἀνδρῶν ἔσπευσεν εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπως ὑποβάλῃ τὰ παράπονα αὐτῶν εἰς τὸν δοῦκα. Ὁ Φρειδερῖκος Γ′, εἰςακούσας τῆς διηγήσεως τῶν δεινῶν αὐτῶν, ἀναδιώρισε γενικὸν ἐπίτροπον τὸν Μογκάδαν καὶ ἐκέλευσε τὸν Lluria νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας Οὐρβανὸς Ε′ ἐποιήσατο ἔκκλησιν εἰς τὰ φιλόθρησκα αἰσθήματα τοῦ Lluria καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ παρώρμησε τοὺς Λομβαρδοὺς καὶ τοὺς Βενετοὺς τῆς Εὐβοίας καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ἀχαΐας νὰ προλάβωσι τὴν σκοπουμένην εἰς τὸν Μορέαν εἰςέλασιν τοῦ « βεβήλου πλήθους τῶν ἀπίστων Τούρκων ». Καὶ ὁ μὲν κοινὸς κίνδυνος πολὺ πλέον καὶ τῶν παροτρύνσεων τοῦ πάπα προεκάλεσε τὸν συνασπισμὸν ἁπάντων τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐνδιαφερομένων πρὸς ἄμυναν αὐτῆς. Αἱ δὲ ἡνωμέναι προσπάθειαι τοῦ Βαλθέρου de Lor, βαΐλου τῆς Ἀχαΐας, τῶν Γάλλων βαρώνων, τοῦ δεσπότου Μανουὴλ, τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ βενετικοῦ στόλου κατώρθωσαν τὴν πυρπόλησιν τριάκοντα καὶ πέντε τουρκικῶν κατέργων ἐλλιμενιζομένων ἐν Μεγάροις. Ἐπὶ τούτοις οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν μελετωμένην αὐτῶν ἐπιδρομὴν καὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν συμμάχων, τὰς Θήβας. Ἡ πιστὴ ἕνωσις Ἑλλήνων καὶ Λατίνων ἔσωσε τὸν Μορέαν. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤρκει νὰ ἐπισύρῃ τὰ περὶ τῆς συνετῆς διοικήσεως τοῦ Μανουὴλ

Καντακουζηνοῦ ἐγκώμια, δι᾽ ὧν ἐτίμησαν αὐτὸν ὁ πατὴρ καὶ ὁ τοῦ πατρὸς ἀφωσιωμένος φίλος Δημήτριος Κυδώνης [1].

Ἡ δὲ διεσπασμένη φραγκικὴ ἡγεμονία, ὑποκειμένη κατ᾽ ὄνομα εἰς ξένον καὶ ἀπόδημον ἡγεμόνα, παρεῖχε λυπηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βυζαντιακὰς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ χώρας, ἃς διῴκει ὁμογενὴς ἄρχων διαρκῶς ἐν αὐταῖς διαμένων. Ὁ ἡγεμὼν Ῥοβέρτος, ὅστις προσέλαβε τὴν προσηγορίαν αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸν θάνατον τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης τῷ 1346, οὐδέποτε ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐπεσκέφθη τὴν Ἀχαΐαν. Πράγματι δ᾽ ἦτο ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη δεσμώτης ἐν Οὐγγαρίᾳ, καὶ τὸ μόνον αὐτοῦ ἐνδιαφέρον περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων συνίστατο εἰς τὸ ὅτι ἠδύνατο νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν σύζυγον ὡς κάτοχος ἐκτεταμένων κτημάτων. Εἶχε δὲ νυμφευθῇ τῷ 1347 Μαρίαν τὴν Βουρβωνικὴν, χήραν τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Οὔγωνος Δ´ Λουσινιανοῦ, παρεχώρησε δ᾽ εἰς αὐτὴν γαίας ἐν Κερκύρᾳ καὶ Κεφαλληνίᾳ, ἐν Καλάμαις, τῷ ἀρχαίῳ τούτῳ οἰκογενειακῷ τιμαρίῳ τῶν Βιλλαρδουίνων, καὶ ἄλλας κτήσεις ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, εἰς ἃς ἡ Μαρία προσέθηκεν ἐξ ἀγορᾶς τὰς βαρωνείας Βοστίτσης καὶ Nivelet. Καὶ αἱ μὲν συχναὶ μεταβολαὶ τῶν Ἀνδηγαυῶν βαΐλων αἱ μνημονευόμεναι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῷ ἀραγωνικῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως, ἐξησθένησαν, ὡς εἰκὸς, ἔτι περαιτέρω τὸ κῦρος τοῦ ἀπόντος ἡγεμόνος, ἀπ᾽ ἐναντίας δ᾽ ἡ πραγματικὴ δύναμις περιῆλθεν ὁσημέραι μᾶλλον εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν καὶ τὸν οἶκον τῶν Ἀτζαϊωλῶν, ὅστις ἐν τέλει ἀπέβη ἰσοδύναμος. Ὁ Νικόλαος Ἀτζαϊώλης καὶ μετὰ τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀναχώρησιν δὲν ἠμέλησε νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι μεγάλων αὐτοῦ συμφερόντων. Καὶ δυνάμεθα μὲν νἀπορρίψωμεν τὴν διήγησιν πολλῷ μεταγενεστέρου Νεαπολίτου ἱστορικοῦ, καθ᾽ ἣν ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννας Α´, ὅπως δεχθῇ τὴν προσκύνησιν τῶν Ἀθηναίων, οὓς ὁ συγγραφεὺς φαντάζεται ὑποταχθέντας εἰς αὐτὴν ὑπὸ δύο τολμηρῶν ἀνδρῶν ἐξ Ἀλητίου (Lecce) [2], καὶ ταῦτα ἐκ φανερᾶς παρανοήσεως, προερχομένης ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις μεταγενε-

---

[1] ***Καντακουζηνοῦ*** Τόμ. Γ´ σ. 85-90, 358-60. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Γ´ σ. 248. — Βραχὺ Χρονικὸν κατόπιν Δούκα ἐν ἐκδ. Βόννης σ. 515. — ***Κυδώνης*** ἐν τοῖς τοῦ *Boissonade* Anecdota nova σ. 294. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α´ σ. 326-30. Τόμ. Ε´ σ. 191-3. — *Raynaldus* Τόμ. Ζ´ σ. 108. — Lettres secrètes d'Urbain V σ. 163. — Libro de los fechos σ. 151. — *Rosario Gregorio* Τόμ. Β´ σ. 572-5. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Β´ σ. 304.

[2] *Summonte* Historia di Napoli Τόμ. Β´ σ. 601.

στέρας κυριαρχίας τῶν Ἀτζαϊωλῶν. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ὁ Νικόλαος Ἀτζαϊώλης προσέθηκεν εἰς τὰς εὐρείας αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις τὸ κάστρον τοῦ Βουλκάνου, κείμενον κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς ἀρχαίας Ἰθώμης, ἔνθα σήμερον κεῖται ἡ γραφικὴ μονή, τῷ δὲ 1358 ἔλαβε παρὰ τοῦ ἡγεμόνος Ῥοβέρτου τὴν πόλιν τῆς Κορίνθου καὶ τὸν Ἀκροκόρινθον, ἅτινα ἀπετέλουν μέρος τῶν ἡγεμονικῶν κτήσεων. Μετὰ δὲ δύο ἔτη εἷς τῶν οἰκογενῶν τοῦ Νικολάου ἕνεκα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀνεδείχθη ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, εἰς ἣν ἀρχιερατείαν, ἧς ἡ ἐνιαυσία πρόσοδος ὑπελογίζετο εἰς δεκαὲξ χιλιάδας φλωρινίων, ἀνυψώθησαν δύο ἕτερα μέλη τοῦ αὐτοῦ οἴκου.

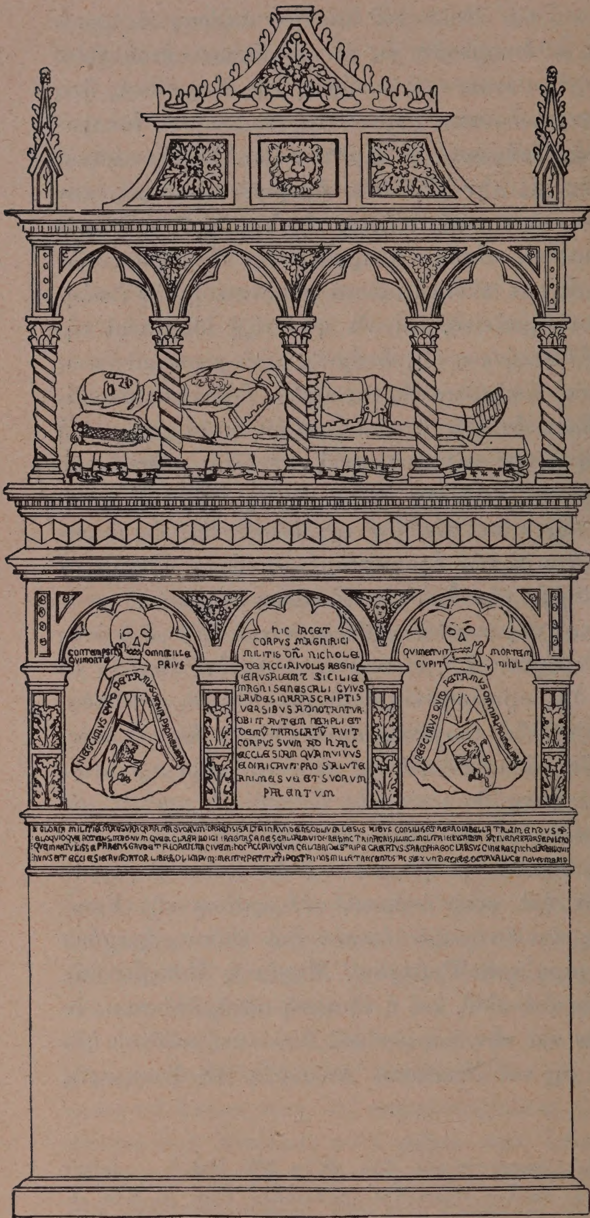
Ἡ δὲ παραχώρησις τῆς μεγάλης ἀκροπόλεως τῆς Κορίνθου εἰς τὸν κερδαλεόφρονα Φλωρεντῖνον τραπεζίτην ὑπῆρξεν ἀμοιβὴ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ. Οἱ κάτοικοι τῶν παραλίων τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἦταν τότ᾽ ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς δηώσεις τῶν Τούρκων πειρατῶν, μάτην δ᾽ ἐπεκαλεῖτο ἐναντίον αὐτῶν ὁ Ῥοβέρτος τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα καὶ τῶν Βενετῶν. Καὶ ᾐσθάνετο μὲν ὁ πάπας τελείως τὸν ἐπικείμενον παρὰ τῶν Τούρκων κίνδυνον, προέτεινε δ᾽ εἰς τοὺς Ἰωαννίτας ἱππότας τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀνυπερασπίστου ἡγεμονίας· ἀποτυχόντος δὲ τούτου τοῦ σχεδίου, παρεκάλεσε τὸν Νικόλαον Ἀτζαϊώλην νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν Ῥοβέρτον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ πράξῃ τι χάριν διασώσεως τῆς Ἀχαΐας ἀπὸ τῶν ἀπίστων. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Κορίνθου ἥνωσαν τὰς αἰτήσεις αὐτῶν εἰς τὰς παρακελεύσεις ταύτας τοῦ πάπα, παρέστησαν δ᾽ εἰς τὸν Ῥοβέρτον, ὅτι εἶχεν ἐγκαταλίπει αὐτοὺς εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων, οἵτινες καθημερινῶς ἐπίεζον αὐτούς, ὅτι τὰ κάστρα αὐτῶν εἶχον ἀποβάλει πολλοὺς τῶν ἀμυντόρων αἰχμαλωτισθέντας ἢ λιμοκτονήσαντας, ὅτι ἡ χώρα αὐτῶν εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐρημίαν καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἐφρόντιζε περί τινος θεραπείας, ἦσαν ἠναγκασμένοι ἢ νὰ ἐκπατρισθῶσιν ἢ νὰ πληρώσωσι φόρον εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ἐπὶ τούτοις ὁ Ῥοβέρτος παρεχώρησε τὸ ἄστυ τῆς Κορίνθου καὶ τὸν Ἀκροκόρινθον μετὰ καὶ ἄλλων ὀκτὼ μικροτέρων κάστρων εἰς τὸν Νικόλαον Ἀτζαϊώλην, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀναδειχθῆ μέγας στρατοπεδάρχης τῆς Σικελίας καὶ κόμης Μελίτης, ὡς τὸν ἀξιώτατον νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς παραχωρηθείσας εἰς αὐτὸν κτήσεις. Ἐδαπάνησε δὲ ὁ Νικόλαος πολὺ χρῆμα πρὸς ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Ῥοβέρτου τὴν ἄφεσιν ἁπάντων τῶν καθυστερουμένων ὑπὸ τῶν ὑποτελῶν αὐτοῦ εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ ἡγεμόνος, διαταγὴν ἀναγκάζουσαν εἰς ἐπιστροφὴν ἅπαντας τοὺς παροίκους αὐτοῦ τοὺς μεταναστεύσαντας ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλείας

ἐν τῇ περιοίκῳ χώρᾳ, καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ παρέχειν ἁπάσας τὰς φεουδαλικὰς ὑπηρεσίας, εἰς ἃς ὑπεχρεοῦτο ὡς ἐκ τῶν ἄλλων αὐτοῦ πελοποννησιακῶν κτήσεων, ἐν μόνοις τοῖς συνόροις τῆς Κορινθίας, ἥτις ἦτο περισσότερον τῶν ὑπολοίπων χωρῶν τῆς χερσονήσου ἐκτεθειμένη εἰς τὰς προσβολὰς Τούρκων καὶ Καταλωνίων. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἐπανέλθῃ αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, διώρισεν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν Κορίνθῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς κτήσεσι τῆς Ἀχαΐας τὸν ἐξάδελφον Δονᾶτον, ἀναθέσας εἰς αὐτὸν νὰ προάγῃ τὴν εὐημερίαν τῶν ὑπηκόων, νὰ δικαιοδοτῇ μετ᾿ εὐθύτητος, νὰ προστατεύῃ τὴν ἐκκλησίαν, ἥτις ἐντολῇ ἐνίοτε ἠμελεῖτο, καὶ νὰ φροντίζῃ ἰδίᾳ περὶ τῆς ὀχυρώσεως. Σμῆνος δ᾿ Ἑλλήνων, οὓς ὠνόμαζε μετὰ περιφρονήσεως Γραικύλους ὁ Βοκάκκιος, παρίστατο εἰς τὰς σχεδὸν βασιλικὰς ἀκροάσεις ἃς ἔδιδεν ὁ Νικόλαος ἐν τοῖς ἰταλικοῖς αὐτοῦ μεγάροις, καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ ἀπέβη οἱονεί τις ἀναγραφὴ μεγάλου μέρους τοῦ Μορέως. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1365 καὶ κεῖται ἐν τῇ ἐπιφανεῖ μονῇ τῶν Καρθουσίων, ἣν εἶχε κτίσει πλησίον τῆς Φλωρεντίας ὡς μαυσσωλλεῖον αὐτοῦ [1]. Ὀλίγοι δὲ τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτὴν ἀναμιμνήσκονται, ὅτι ᾠκοδομήθη ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος λαφύρων.

Μετὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 1364 συμβάντα θάνατον τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος Ῥοβέρτου ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας ἐξετέθη τὸ δεύτερον εἰς τὰ δεινὰ ἀμφισβητουμένης διαδοχῆς. Καὶ δὴ ὁ Ῥοβέρτος δὲν κατέλιπε τέκνα· ἀλλ᾿ ὁ προγονὸς αὐτοῦ Οὔγων Λουσινιανός, ὁ ἡγεμὼν τῆς Γαλιλαίας, ὅστις συμφώνως πρὸς τὸν περὶ πρωτοτοκίων νόμον ὤφειλε νὰ γείνῃ βασιλεὺς τῆς Κύπρου, στερηθεὶς τοῦ θρόνου τούτου ὑπὸ τοῦ θείου, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ζητήσῃ ἀναπλήρωσιν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, ἣν ἠξίου ὁ τοῦ θανόντος Ῥοβέρτου ἀδελφὸς Φίλιππος, νῦν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις καὶ ὠνόμαζεν ἑαυτὸν διὰ τοῦτο «ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας». Ἡ δὲ χήρα τοῦ Ῥοβέρτου, Μαρία ἡ Βουρβωνική, ἐβοήθει τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ υἱοῦ, καὶ ἡ ἐδαφικὴ αὐτῆς ἐπέκτασις ἐν τῇ χώρᾳ ἕνεκεν ἀγορῶν καὶ τῶν δωρεῶν τοῦ θανόντος συζύγου ἦτο μεγαλειτέρα καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Νικολάου Ἀτζαϊώλη. Ἐξ ἀναγραφῆς

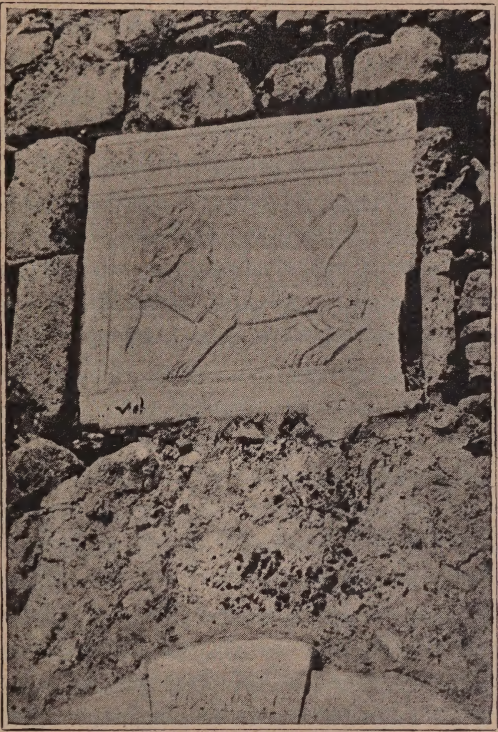
[1] *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β′ σ. 233, 263-7. — Libro de los fechos σ. 149-52. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 90, 98-100, 113. Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 143-204. — *M. Villani* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΔ′ σ. 608. — *Raynaldus* Τόμ. Ϛ′ σ. 515. — Lettres secrètes d' Urbain V σ. 55, 76. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 106-7, 120-1.

Τάφος Νικολάου Ἀτζαϊώλη. Ἔργον Orcagna ἐν τῇ μονῇ τῶν Καρθουσίων (Certosa) πλησίον τῆς Φλωρεντίας.

τινος τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ βαρωνειῶν κατὰ τὸ 1364, περισωθείσης ἐξ εὐτυχοῦς συγκυρίας, μανθάνομεν, ὅτι οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν δεκαὲξ κάστρων ἀνῆκον εἰς αὐτὴν, περιλαμβανομένων καὶ ἐρυμάτων οἷα τὸ μέγα φρούριον τοῦ Χλουμουτζίου, αἱ Καλάμαι, τὸ ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν κάστρον τῶν Βιλλαρδουίνων, τὰ δύο φρούρια, ἅτινα ὁ περιώνυμος οἶκος τῶν Σαιντομὲρ εἶχε κτίσει παρὰ τὸν ὅρμον τοῦ Ναβαρρίνου καὶ ἐν τῷ ὑπερθεν τοῦ πεδίου τῆς Ἤλιδος ὄρει Σανταμέρη, καὶ τὸ Ποντικόκαστρον, οὗ τὰ ἐρείπια μέχρι καὶ τῆς σήμερον δεσπόζουσι τοῦ λιμένος τοῦ Κατακώλου. Ἀλλ᾽ οἱ βαρῶνοι εἶχον διορίσει τὸν αὐθέντην τῆς Χαλανδρίτσης, τὸν Κεντυρίωνα Ζαχαρίαν, βαΐλον τῆς ἡγεμονίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥοβέρ-

του καὶ εἶχον ἀποστείλει αὐτὸν εἰς τὸν Τάραντα, ὅπως δεχθῇ τὸν ὅρκον τοῦ Φιλίππου ὡς νέου αὐτῶν ἡγεμόνος. Οὕτω δὲ, ὅτε ἡ Μαρία ἡ Βουρβωνικὴ καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1366 μετὰ δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ ὑπερέκεινα ἐκ Κύπρου καὶ Προβιγκίας, εὗρον, ὅτι ὁ βάϊλος τοῦ Φιλίππου κατεῖχε χάριν τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἅπαντα τὰ φρούρια πλὴν τοῦ Ναβαρρίνου, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Ἄγγελος Ἀτζαϊώλης καὶ εἷς θετὸς υἱὸς τοῦ μεγάλου Νικολάου εἶχον κηρυχθῇ ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου ὡς νομίμου ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Θαρροῦσα δὲ ἡ Μαρία μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Γαλιλαίας εἰς τὸ ὑπέρτερον αὐτῶν πλῆθος ἐπολιόρκησαν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πατρῶν. Ἀλλ᾽ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, καίπερ ἔχων μόνον ἑκατὸν ἱππεῖς, εἶχε μεταξὺ τῶν ἱερέων τῆς μητροπολιτικῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας ἕνα τῶν μεγίστων συγχρόνων στρατηγῶν. Καὶ δὴ πρό τινων ἐτῶν νεαρός τις Βενετὸς, ὁ Κάρολος Ζένος, ὢν ἔτι παιδίον, εἶχε λάβει θέσιν ἱερέως ἐν Πάτραις, αἵτινες ἐθεωροῦντο ἀκόμη ὡς ἰδιοκτησία τῆς ἁγίας ἕδρας. Μεταξὺ δὲ τῶν χρεῶν τοῦ ἱερέως ἦτο καὶ ἡ φύλαξις τοῦ κάστρου τῶν Πατρῶν, τοῦ donjon, ὡς ἐλέγετο γαλλιστὶ, τὸ δὲ ἥκιστα ἱερατικὸν τοῦτο ἔργον ἐξετέλει ὁ Ζένος μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας. Ἐφρόντιζε δ᾽ ὁ νεανίσκος μᾶλλον περὶ πολεμικῶν ἔργων ἢ περὶ θεολογίας, καὶ ὁ σχεδὸν διαρκὴς ἀγὼν πρὸς τοὺς Τούρκους πειρα-

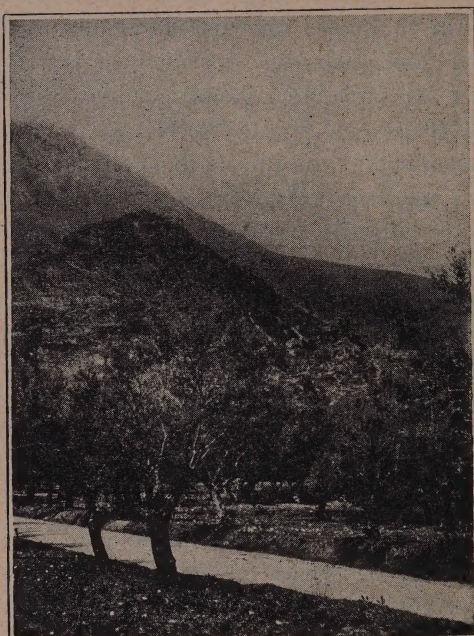

Ὑπέρθυρον τῆς πύλης τῆς εἱρκτῆς τῆς ἀκροπόλεως Πατρῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

τὰς παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου παρεῖχεν εὐρεῖαν ἐπασχόλησιν εἰς τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. Τραυματισθεὶς δ᾽ ὁ νεαρὸς ἱερεὺς ἔν τινι τούτων τῶν ἀψιμαχιῶν εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων μόλις ἐπιστρέψει εἰς τὴν ἱερατικὴν αὐτοῦ θέσιν, ὅτε ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐκάλεσεν αὐτὸν νἀναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς φρουρᾶς. Ὁ Ζένος εἶχε μάθει ἅπαντα τὰ στρατηγήματα τοῦ πολεμικοῦ τρόπου τῶν Ἑλλήνων. Ἀναμείνας δ᾽ ἕως οἱ πολιορκηταὶ διασκεδασθῶσιν ἀνὰ τὴν χώραν, δῃοῦντες τὰ πλούσια περίχωρα τῶν Πατρῶν, ἐπέπεσε κατ᾽ αὐτῶν μετ᾽ ἐπιφανοῦς ἐπιτυχίας, καὶ οὐ μόνον ὑπερημύνθη τῶν Πατρῶν ἐπὶ ἓξ μῆνας, ἀλλὰ καὶ μετήνεγκε τὸν πόλεμον εἰς τὰ τείχη τοῦ Ναβαρρίνου, ὅπου εἶχον καταφύγει ἡ Μαρία καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς καὶ ὅπου διέτριβε δεσμώτης ὁ βάϊλος τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου. Τότε ὁ φρούραρχος τοῦ Ναβαρρίνου ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ καὶ τὸν δυνάστην τοῦ Ἄργους Γουίδωνα τὸν Ἀγγιανὸν, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐπεξετάθη, καὶ αἱ στρατιαὶ τῶν Βυζαντίνων καὶ τοῦ αὐθέντου τοῦ Ἄργους ἐδῄωσαν τὴν πεδιάδα τῆς Ἤλιδος. Ἀλλ᾽ εὐτυχῶς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἀνεφάνη ὡς εἰρηνοποιὸς ὁ λεγόμενος Πράσινος κόμις (Conte Verde), Ἀμαδαῖος ϛ′ ὁ Σαβαυδικὸς, ὅστις συνέπεσε νὰ σταθμεύσῃ ἐν Κορώνῃ κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Ἐκεῖ δ᾽ ἔμαθε τὸ ἄγγελμα τῆς πολιορκίας τοῦ Ναβαρρίνου, καὶ ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν Μαρίας τῆς Βουρβωνικῆς, ἥτις ἦτο ἐξαδέλφη τῆς συζύγου αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τῇ θέᾳ τῶν κατέργων τοῦ Ἀμαδαίου ὁ στρατὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἀπέστη τῆς ἐφόδου, καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ Σαβαυδὸς κόμις προσήνεγκε τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὡς διαιτητὴς εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιδιαμαχομένους. Τὴν δὲ πρότασιν αὐτοῦ ἀπεδέχθησαν ἥ τε Μαρία καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ συνηντήθησαν ἐπὶ οὐδετέρου ἐδάφους ἐν Μεθώνῃ. Καὶ ἡ μὲν Μαρία παρῄτησε πάσας τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς περὶ τῶν Πατρῶν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου, οὗτος δὲ τὸ καθ᾽ ἑαυτὸν ἀπεδέχθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὴν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ἡ δὲ συλλογὴ τοῦ χρήματος τούτου ἀνετέθη εἰς τὸν περὶ πάντα χρήσιμον Ζένον, ὅστις μετεχειρίσθη τὴν συνήθη μέθοδον, καλέσας εἰς συνεισφορὰν τοῦ ἀπαιτουμένου ποσοῦ τοὺς κατοίκους τῆς Γλαρέντζης. Ἦτο δὲ τότε ἡ Γλαρέντζα οὐ μόνον ἡ πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἀχαΐας, ἀλλὰ καὶ σπουδαῖον κέντρον ἐμπορίου, καίτοι τὸ νομισματοκοπεῖον αὐτῆς εἶχε παύσει χαράσσον τὰ οἰκεῖα νομίσματα τῆς Ἀχαΐας, ὧν τὰ τελευταῖα, φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ Ῥοβέρτου, ἀπόκεινται ἐν τῷ ⟨κατὰ τὴν Βενετίαν⟩ Μουσείῳ Correr ⟨καὶ

ἀλλαχοῦ⟩. Καὶ ὁ μὲν Βοκκάκιος, ὅςτις μίαν σκηνὴν τοῦ διηγήματος αὐτοῦ Alatiel ἔθηκεν ἐν Γλαρέντζῃ, παριστάνει Γενουησίους ἐμπόρους χρηματιζομένους μετὰ τῆς πόλεως ἐκείνης. Γινώσκομεν δὲ, ὅτι εἰςεπράττοντο λιμενικὰ τέλη δύο μέχρι τριῶν τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ ἑκάστης πραγματείας. Διὰ τοῦτο ἡ Γλαρέντζα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς πληρωμὴν τῆς ἀποζημιώσεως. Ἀλλ᾽ ἱππότης τις τῆς πόλεως κατήγγειλε τὸν Ζένον ἐπὶ προδοσίᾳ ὡς ὁμολογήσαντα εἰρήνην ἐπὶ ὅροις, οὓς ἐκεῖνος ἐθεώρει λίαν βαρεῖς. ῾Ο δὲ Ζένος προςεκάλεσε τὸν κατήγορον εἰς μονομαχίαν, καὶ διὰ τοῦτο καθῃρέθη τῆς ἱερωσύνης καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἐν ῾Ελλάδι ἐκκλησιαστικὰς ἐπικαρπίας. ῾Η διαφορὰ ἀνεφέρθη εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Νεαπόλεως Ἰωάνναν Α΄, ἥτις ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Ζένου· οὗτος δὲ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἔλαβε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου τὸ ἀξίωμα βαΐλου τῆς Ἀχαΐας, ἐν ᾗ καὶ ἔμεινε κατὰ τὰ τρία προςεχῆ ἔτη, ὅπως βοηθήσῃ τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ προστάτην, τὸν ἀρχιεπίσκοπον, καὶ τὸν διάδοχον αὐτοῦ «διά τε τῆς χειρὸς καὶ τῶν συμβουλῶν». Ἔκτοτε δὲν ἐπῆλθον ἄλλαι ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Πατρῶν καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Γαλιλαίας, ὅςτις ἐξηκολούθησε κατέχων τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς χερσονήσου, ἐξ ὧν οἱ περὶ αὐτὸν ἠπείλουν τὰς γείτονας ἀποικίας τῆς Βενετίας. Ἀλλ᾽ ἡ ἐν ἔτει 1369 δολοφονία τοῦ θείου αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ῾Ελλάδος χάριν προαγωγῆς τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς νήσου ἐκείνης. Τὸ δ᾽ ἑπόμενον ἔτος αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ ὑπέγραψαν συνθήκην μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου, δι᾽ ἧς ἐγκατέλειπον τὴν Ἀχαΐαν, ἐξαιρουμένων τῶν Καλαμῶν, τοῦ κλήρου τῆς Μαρίας ὡς χήρας, ἀντὶ ἐνιαυσίας χορηγίας ἑξακιςχιλίων φλωρινίων. Καὶ ὁ μὲν πρίγκιψ τῆς Γαλιλαίας δὲν ἠνώχλησε πλέον τὴν ῾Ελλάδα ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τοῦ θανάτου, ἐπελθόντος μετὰ ἐννέα ἔτη. Ἀλλὰ μέλλομεν νὰ συναντήσωμεν τὴν μητέρ᾽ αὐτοῦ καὶ πάλιν ἐν τῇ περιπλόκῳ ἱστορίᾳ τῆς ἡγεμονίας, καθότι ἡ Ἰσαβέλλα Λουσινιανὴ, ἥτις ἦτο πιθανῶς θυγάτηρ αὐτῆς, ἐνυμφεύθη ἕνα τῶν δεσποτῶν τοῦ Μυστρᾶ, ὅπου εὑρέθη ἐπ᾽ ἐσχάτων τὸ μονόγραμμ᾽ αὐτῆς. ῾Ο δὲ αὐτοκράτωρ Φίλιππος ἀφ᾽ ἑτέρου δὲν ἀπήλαυσεν ἐπὶ μακρὸν τὸ ἀναμφισβήτητον δικαίωμα τοῦ φέρειν τὴν προσωνυμίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Καὶ ἀπέθανε μὲν τῷ 1373 χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐπισκεφθῇ τὰς ἐν ῾Ελλάδι κτήσεις αὐτοῦ· ἀλλ᾽ ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ χρόνῳ ὁ βάϊλος αὐτοῦ, ὢν Γενουήνσιος, παρηνώχλησεν ἐπὶ τοσοῦ-

τον τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Πατρῶν, ὥςτε οὗτος, ὢν Βενετὸς, ἠναγκάσθη νὰ προσφέρῃ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν. Καὶ δὲν ἔγεινε μὲν τότε δεκτὴ ἡ προσφορὰ, ἀλλ' ἠμείφθησαν λόγοι περὶ μεταβιβάσεως ἅπαντος τοῦ βενετικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῆς Γλαρέντζης εἰς τὰς Πάτρας, καὶ μετὰ τριάκοντα καὶ πέντε ἔτη ἡ διοίκησις τῆς πόλεως περιῆλθεν εἰς τοὺς Βενετούς [1].

Τὸ κάστρον τοῦ Μυστρᾶ ἀπὸ νότου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ οἶκος τῶν Ἀτζαϊωλῶν συμμετεῖχε δραστηρίως τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Πατρῶν, τὰ μέλη αὐτοῦ ἐξηκολούθουν ἐπεκτείνοντα τὰς κτήσεις αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν ἐν ἄλλοις μέρεσι τῆς πελοποννησιακῆς χερσονήσου. Ὁ Νικόλαος Ἀτζαϊώλης διὰ τῆς διαθήκης εἶχε διανείμει τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ πρεσβυτάτου τῶν ζώντων υἱῶν Ἀγγέλου καὶ τοῦ ἐξαδέλφου καὶ θετοῦ υἱοῦ, καλουμένου ὁμοίως Ἀγγέλου, γενομένου δ' ἔπειτ' ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, ὃν πρὸ μικροῦ

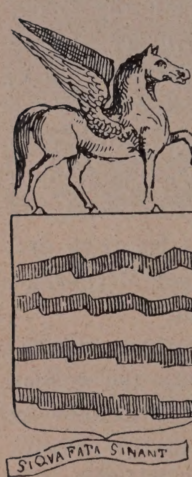
---

[1] *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 227. — Libro de los fechos σ. 152-5. — *Jacopo Zeno* Vita Caroli Zeni παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΘ' σ. 212-14. — *Datta* Spedizione in Oriente di Amadeo VI σ. 89-93, 186-9, 205-6. — *Guichenon* Histoire généalogique de la royale maison de Savoye Τόμ. Α' σ. 416. *Serviou* Gestez et Chroniques de la maison de Savoye Τόμ. Β' σ. 130-2. — *Boccacio* Decamerone Διήγ. 7 ἡμέρας Β'. — *Pegolotti* Della Decima Τόμ. Γ' σ. 107. — *Gerland* Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 41-2. — *Millet* ἐν τῷ Bulletin de Correspondance hellénique 1906 σ. 453-9.

εἴδομεν εὑρισκόμενον ἐν πολέμῳ. Εἰς δὲ τὸν υἱὸν Ἄγγελον εἶχε κληροδοτήσει «τὴν εὐγενεστάτην πόλιν Κόρινθον» μετὰ τῶν ἐννέα ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένων κάστρων, ὡς καὶ πάσας τὰς ἄλλας γαίας καὶ τὰ κάστρα, ἅτινα ἐκέκτηντο ἐν Ἑλλάδι, πλὴν τῶν εἰς τὸν θετὸν υἱὸν καταλειφθέντων. Τούτου δὲ κλῆρος ὑπῆρξαν τὸ κάστρον τοῦ Βουλκάνου ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἅπαντα τὰ ὑποστατικά, τὰ δικαιώματα καὶ οἱ ὑποτελεῖς ἐν τῇ βαρωνείᾳ τῶν Καλαμῶν. Ἔμελλον δὲ οἱ δύο Ἄγγελοι νὰ μοιρασθῶσι τὰς δεκάτας τῆς εἰς μονήν τινα Βενεδικτίνων δωρεᾶς κτημάτων ἐν Μεθώνῃ τῆς εἰρημένης βαρωνείας. Μεριμνῶν δὲ ὁ πολύτροπος διαθέτης περὶ τῆς περαιτέρας εὐημερίας τοῦ ἰδίου οἴκου ἐν Ἑλλάδι, ἀφῆκεν ἔτι πλειοτέρας κτήσεις, καὶ δὴ «τὰ κτήματα, ἅτινα πρότερον ἀνῆκον εἰς τὸν Νικόλαον Γκίζην, τὸν μέγαν κοντόσταυλον τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας», εἰς τὸν θετὸν υἱὸν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ νυμφευθῇ τὴν Φλωρεντίαν Σανούδου, τὴν περιζήτητον κληρονόμον τοῦ δουκάτου τοῦ Αἰγαίου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Νικολάου ὁ αὐτοκράτωρ Φίλιππος ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας παρεχώρησε προσηκόντως τὴν πόλιν τῆς Κορίνθου καὶ τὸν Ἀκροκόρινθον ἐκ νέου εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἄγγελον, ὀλίγον δὲ ἀργότερον, ἀμείβων αὐτὸν διὰ τὴν ἐνόχλησιν καὶ τὰς δαπάνας, ἃς ὑπέστη, συνοδεύσας αὐτὸν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, περιέβαλεν αὐτὸν διὰ τοῦ ἀξιώματος παλατίνου. Ἀλλ᾽ ὁ Ἄγγελος οὗτος ἀπησχολεῖτο παρὰ πολὺ ὑπὸ τῶν συμφερόντων ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα εἶχε κληρονομήσει εὐρείας κτήσεις παρὰ τοῦ πατρός· διὸ ἔλαβε παρὰ τοῦ Φιλίππου ῥητὴν ἄδειαν νὰ διορίσῃ ἐπίτροπον φρούραρχον ἐν Κορίνθῳ ἀντ᾽ αὐτοῦ, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐξέλεξε τὸν Ῥαϊνέριον ἢ Νέριον Ἀτζαϊώλην, ἄλλον ἐξάδελφον ἑαυτοῦ καὶ θετὸν υἱὸν τοῦ Νικολάου.

Ὁ νεαρὸς Νέριος Ἀτζαϊώλης, ὅστις ἦτο προωρισμένος νἀναδειχθῇ κύριος τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄρξῃ τῆς περιωνυμωτάτης τῶν πόλεων τοῦ κόσμου, εἶχεν ἤδη ἀρχίσει τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ στάδιον ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ἐζήτησεν εἰς γάμον τὴν Φλωρεντίαν Σανούδου, τὴν Πηνελόπην ταύτην τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος, ἥτις ἦτο τότε δούκισσα τοῦ Αἰγαίου· ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ὅστις ἦτο τότε ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν, ἐβοήθησε τὰ σχέδια αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς τὸν ἴδιον οἶκον μεταβιβάσεως τοῦ κεχαριτωμένου ἐκείνου δουκάτου. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία εἶχεν ἀπόφασιν ὅπως τοιοῦτο γέρας περιπέσῃ μόνον εἰς Βενετόν τινα κλητὸν καὶ κατώρθωσε τὴν ματαίωσιν τοῦ μελετωμένου γάμου τοῦ Νερίου. Ἀποτυχὼν δ᾽ ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἔστρεψε τὸ πρῶτον τὴν προσοχὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἠγό-

ρασε παρὰ Μαρίας τῆς Βουρβωνικῆς τὰς βαρωνείας Βοστίτσης καὶ Nivelet. Οὕτω δ' ὅτ' ἔγεινεν ἐπίτροπος φρούραρχος τῆς Κορίνθου μετὰ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐξηρτημένων Βασιλικῶν, ἤτοι τῆς Σικυῶνος, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἐξετείνετο ἐπί τε μέγα μέρος τῶν νοτίων παραλίων τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἐπὶ τὸν ἰσθμόν. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀπέβη πραγματικὸς κύριος τῆς ὁμάδος τῶν κορινθιακῶν κάστρων, ἅτινα ὁ Ἄγγελος εὐχαρίστως ὑπεθήκευσεν εἰς αὐτὸν ἀντὶ καταβληθέντος χρηματικοῦ ποσοῦ. Ἀλλὰ τὸ δάνειον οὐδέποτε ἀπεδόθη, οὕτω δὲ ὁ μὲν Ἄγγελος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ διετήρησαν τὴν κενὴν προσωνυμίαν παλατίνου τῆς Κορίνθου, ὁ δὲ Νέριος ἔμεινε κάτοχος τῆς ἀξιολόγου ταύτης πόλεως, ἥτις ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτὸν ὡς ὁρμητήριον, ὅπως ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν Καταλωνίων τῆς Ἀττικῆς. Ὡς εἰκὸς δὲ, πολλοὶ συγγενεῖς καὶ ὀπαδοὶ τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἠκολούθησαν τὸν εὐτυχῆ αὐτῶν συγγενῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω φλωρεντιακὸς ἀποικισμὸς ἀνεπλήρωσέ πως τὰς ἠλαττωμένας τάξεις τῶν Φράγκων ἐποίκων καὶ τῶν ἐκ Νεαπόλεως τυχοδιωκτῶν. Ἦσαν δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου οἱ βαρῶνοι τῆς Ἀχαΐας κρᾶμα διαφόρων φυλῶν· καὶ δὴ τῶν ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ φεουδαλικῷ καταλόγῳ τοῦ 1364 οἱ μὲν Ἀτζαϊῶλαι κατήγοντο ἐκ Φλωρεντίας, οἱ δὲ Ζαχαρίαι ἐκ Γενούης, ὁ δὲ Μαρκεζᾶνος ἐκ Νικαίας· ὁ δὲ Janni Misito ἦτο, καθ' ἃ φαίνεται, Ἕλλην ⟨Ἰωάννης Μισθός;⟩· πράγματι δὲ ὁ Στέφανος Μαῦρος (Le Noir) ἦτο σχεδὸν ὁ μόνος Γάλλος ὁ περισωζόμενος μεταξὺ τῶν μεγάλων βαρώνων, καὶ αὐτοῦ δὲ οἱ πρόγονοι δὲν ἦσαν ἐκ τῶν κατακτητῶν [1]. Οἱ ἀρχαῖοι κατακτητικοὶ οἶκοι εἶχον ἐκλίπει.

Οἰκόσημον τῶν Τόκκων.

Οἱ δὲ Ἀτζαϊῶλαι δὲν ἦσαν ὁ μόνος ἰταλικὸς οἶκος ὁ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην θεμελιώσας ἰδίαν δυναστείαν ἐν Ἑλλάδι. Μεταξὺ τῶν εὐνοουμένων τῶν Ἀνδηγαυῶν ἦσαν οἱ Τόκκοι, οἵτινες ἀρχῆθεν προήρχοντο ἐκ Βενεουέντου καὶ ἦσαν τῶν πρωτευόντων ἀνδρῶν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νεαπόλεως. Καὶ κόλακες μὲν γενεαλόγοι ἀνῆγον τὸ ὄνομ' αὐτῶν καὶ τὸ γένος εἰς τὸ

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β' Μέρ. Α' σ. 164, 175, 189-90, 204-14. — *Palmerius* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΓ' σ. 1228, 1230. — *Gerland* Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistmus Patras σ. 141-5.

γοτθικὸν φῦλον τῶν Ταύκων, οἵτινες εἶχον ἀκολουθήσει τὸν Τωτίλαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ᾽ ὁ πρῶτος ἱστορικὸς γενάρχης τοῦ οἴκου ἦτο ὁ μέγας στρατοπεδάρχης Οὐγολῖνος. Γουλιέλμος δέ τις Τόκκος εἶχεν ὑπάρξει διοικητὴς τῆς Κερκύρας, τεταγμένης ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου Α′ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ ἔγεινε κηδεστὴς ἑνὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχόντων οἴκων διὰ τοῦ γάμου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἰωάννου Β′. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Λεονάρδος ἐξηκολούθησεν ἀπολαύων τῆς εὐνοίας τοῦ Ῥοβέρτου· ὑπῆρξε δὲ τῶν μαρτύρων τοῦ προικοσυμφώνου αὐτοῦ, εἰργάσθη δραστηρίως πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐν Οὐγγαρίᾳ καθείρξεως καὶ διὰ τοῦ γάμου μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς τοῦ Νικολάου Ἀτζαϊώλη ἐξησφάλισε τὴν δύναμιν τοῦ ἰσχυροῦ τούτου πολιτευτοῦ. Διὸ τῷ 1357 ὁ ἡγεμὼν Ῥοβέρτος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὸν κομιτείαν τῆς Κεφαλληνίας, ἣν ἴσως ἠξίωσεν ὁ Λεονάρδος ὡς πρωτεξάδελφος τοῦ τελευταίου τῶν Ὀρσίνη. Εἰς δὲ τὰς νήσους Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον καὶ Ἰθάκην προσέθηκε τῷ 1362 τὴν Ἁγίαν Μαῦραν καὶ τὴν ὀχυρὰν Βόνιτσαν, ἧς οἱ κάτοικοι, καταπονηθέντες ὑπὸ τοῦ οἴκου Ζώρζη, ἐκάλεσαν τὸν Λεονάρδον εἰς βοήθειαν αὐτῶν [1]. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν ἀτελοῦς μείναντος δράματος τοῦ ποιητοῦ Βαλαωρίτου ⟨τοῦ Φωτεινοῦ⟩. Ἂν δὲ πιστεύσωμεν ἄλλον τινὰ νεώτερον συγγραφέα [2], ὁ Λεονάρδος ὑπεσχέθη εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Βονίτσης νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς συμμετόχους τῆς διοικήσεως τῆς πόλεως, νὰ σεβασθῇ τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἀνεχθῇ τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Ἀλλὰ γινώσκομεν ὅμως ἐκ συγχρόνου ἐγγράφου, ὅτι τὴν ἀνεξιθρησκείαν αὐτοῦ ἐπέδειξε διὰ τὰς ἀπὸ τῆς νήσου ἐξώσεως τοῦ ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκόπου [3]. Οὕτως ὁ Λεονάρδος συνήνωσε τὰς ἀρχαίας κτήσεις τοῦ οἴκου Ὀρσίνη, αὐτός τε δὲ καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ ὑπὸ τὴν προσωνυμίαν «Δοὺξ Λευκάδος, κόμις Κεφαλληνίας καὶ αὐθέντης τῆς Βονίτσης» οὐ μόνον συνεκράτησαν τὰς κτήσεις αὐτῶν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 307, 410. — Libro de los fechos σ. 151. — *Remondini* De Zacynthi Antiquitatibus σ. 139, 142-3. — *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 182. — Ὁ *Ducange* (Histoire de Constantinople Τόμ. Β′ σ. 264) καὶ ὁ *Predelli* (Commemoriali Τόμ. Β′ σ. 263) παρέχουσι τὸ ἔτος 1357 καὶ μνημονεύουσι τῆς προσωνυμίας τοῦ Λεονάρδου. — *Mazella* Descrittione del Regno di Napoli σ. 643-5.

[2] *Petritzopoulos* Saggio storico sull' età di Leucadia σ. 45.

[3] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α′ σ. 493.

ἐπέκεινα, ἀλλὰ καὶ μόνοι αὐτοὶ ἁπάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι Φράγκων κυριάρχων ἀφῆκαν ἀντιπροσώπους τοῦ οἴκου αὐτῶν μέχρι τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς. Μόνον δ' ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐξέλιπεν ὁ οἶκος ἐκεῖνος.

Δὲν ἦτο δὲ ἄπορον, ὅτι οἱ Ἀνδηγαυοὶ ἐπεθύμουν ἀναγκαίως νὰ ἴδωσι τὰς Ἰονίους νήσους περιερχομένας εἰς ἄνδρα ἰσχυρὸν, εἰς ὃν νὰ δύνανται νὰ ἔχωσι πεποίθησιν, ἐν ἡμέραις, καθ' ἃς ἡ παρακειμένη ἠπειρωτικὴ χώρα, ὅπου ἀκόμη κατεῖχον τὴν Ναύπακτον, ἦτο ἀνάστατος. Καὶ δὴ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1355 θάνατον τοῦ μεγάλου Σέρβου τσάρου, τοῦ Δουσὰν, ἐξερράγη ἀναρχία ἐν τῷ ταχέως συγκροτηθέντι κράτει αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος μικροῦ λόγου ἄξιος Σέρβος σατράπης ἐκήρυττεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ θάνατος τοῦ Πρεηλάμπου, τοῦ Σέρβου δυνάστου τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἡ πτῶσις τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἀπὸ τοῦ βυζαντιακοῦ θρόνου συνεπλήρωσαν τὴν σύγχυσιν. Τοιαύτη εὐκαιρία ἐφάνη κατάλληλος εἰς τὸν ἔκπτωτον δεσπότην τῆς Ἠπείρου Νικηφόρον Β', ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν πατρῴαν κληρονομίαν. Ἔζη δὲ ἀπὸ τῆς παραδόσεως αὐτοῦ ὡς διοικητὴς τῶν θρᾳκικῶν πόλεων παρὰ τὰ Δαρδανέλλια, ἀπολαύων τῆς εὐνοίας καὶ ἐμπιστοσύνης τοῦ πενθεροῦ, τοῦ αὐτοκράτορος. Τότε δ' ἐστράτευσεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἧς οἱ κάτοικοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν χαίροντες, καὶ ἔπειτα, διαβὰς τὴν Πίνδον, εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ὁπόθεν ἐξεδίωξε τὸν Σέρβον ἡγεμόνα Συμεὼν Οὔρεσιν. Καὶ ἀνέθαλλε μὲν οὕτως ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἡ ἀρχαία εὔκλεια τοῦ ἑλληνικοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου· ἀλλὰ, ποθῶν νὰ ἐπισύρῃ τὰς συμπαθείας τῶν Σέρβων, ἔσχε τὴν ἀφροσύνην νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἀφωσιωμένην σύζυγον, ὅπως συνάψῃ γάμον μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς γυναικὸς τοῦ θανόντος τσάρου τῶν Σέρβων. Ἡ πρᾶξις αὕτη προσέβαλεν ἅμα καὶ κατετάραξε τοὺς Ἀλβανοὺς αὐτοῦ ὑπηκόους, ἰδιαζόντως ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἶκον τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τότε, καθ' ἃ καὶ νῦν, ὑπόπτως ἔχοντας πρὸς τὴν δύναμιν τῶν Σέρβων. Καὶ ἡ μὲν περιφρονηθεῖσα γυνὴ κατέφυγεν εἰς Μυστρᾶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν Μανουὴλ, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ὁ Νικηφόρος ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν σῶμα Τούρκων μισθοφόρων, δηούντων τὴν Θεσσαλίαν, καὶ θαρρῶν ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐπαναστατησάντων ὑπηκόων. Ἀπρονόητος τόλμη εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε τὸ κυριώτατον αὐτοῦ χαρακτηριστικὸν, ἐν δὲ τῇ μάχῃ, ἥτις ἐπηκολούθησε τῷ 1358 πλησίον τῆς πόλεως Ἀχελῴου, ἡ ἀπρονοησία αὐτοῦ ἐπήγαγε τὸν θάνατον. Οὕτω κατελύθη τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, αἱ δὲ χῶραι, αἵτινες

ὑπετάσσοντο ἄλλοτε εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Ἑλλήνων Ἀγγέλων καὶ τῶν Ῥωμαίων Ὀρσίνη, περιέπεσον νῦν εἰς Σέρβους καὶ Ἀλβανούς. Ὁ Συμεὼν Οὔρεσις, ὅστις τώρα ἐπωνομάζετο « αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σέρβων », ἵδρυσε τὴν αὐλὴν αὐτοῦ μετὰ πασῶν τῶν μεγαλωνύμων ἀρχῶν τοῦ Βυζαντίου ἐν Τρικκάλοις, ὅπου εὕρηται ἀκόμη ἐπιγραφὴ περισώζουσα τὸ ὄνομ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἔτυχεν ἀναγνωρίσεως τῆς ἰδίας ἀρχῆς, τοὐλάχιστον κατ᾽ ὄνομα, ἔν τε Ἠπείρῳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἔκτοτε δὲ ἠξίωσε τῆς ἰδίας αὐτοῦ μερίμνης μόνην τὴν Θεσσαλίαν, παραχωρήσας τὰ Ἰωάννινα τῷ 1367 εἰς τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν Θωμᾶν Πρελιούμποβιτς, τὴν δ᾽ Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν εἰς δύο Ἀλβανοὺς ἀρχηγοὺς ἀνήκοντας εἰς τοὺς οἴκους Μπούα καὶ Λιώσα, ὧν τὰ ὀνόματα εὑρίσκομεν ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ ἀττικῷ πεδίῳ [1]. Οὕτω δὲ περὶ τὸ 1362 σύμπασα ἡ βορειοδυτικὴ Ἑλλὰς ἦτο ἀλβανική, ἐξαιρουμένης τῆς Ναυπάκτου, ὅπου ἐπὶ τῶν τριπλῶν τειχῶν ἐκυμάτιζεν ἡ σημαία τῶν Ἀνδηγαυῶν, καὶ τῆς Βονίτσης, ὅπου ἦρχον οἱ Τόκκοι [2].

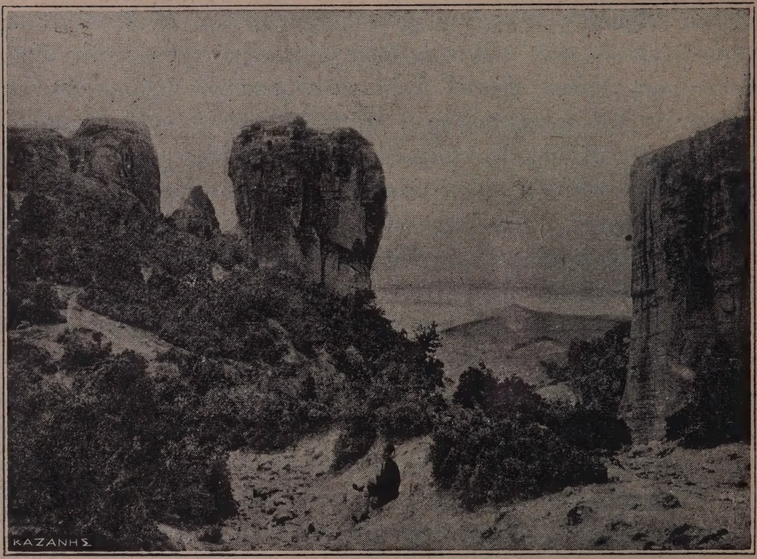
Καὶ ἡ μὲν βραχεῖα ἐν Θεσσαλίᾳ σερβικὴ κυριαρχία ἦτο προωρισμένη νὰ ὑποχωρήσῃ μετ᾽ οὐ πολὺ εἰς τοὺς πρόσω προβαίνοντας καὶ τὰ πάντα καθυποτάσσοντας Τούρκους. Ἀλλ᾽ ἡ ἀρχὴ τοῦ Συμεὼν Οὔρεσι καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, οἵτινες ἐπεζήτησαν νὰ ζήσωσιν ἐν εἰρήνῃ ἐν τῇ θεσσαλικῇ αὐτῶν πρωτευούσῃ, τοῖς Τρικκάλοις, ἐκληροδότησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ παραδοξότατα τῶν μεσαιωνικῶν αὐτῆς μνημείων. Οὐδεὶς τῶν ἐπισκεφθέντων τὰς περιωνύμους μονὰς τῶν ἀεροπετῶν καὶ γοητευτικῶς φαντασμαγορικῶν Μετεώρων, τὰς ἐπιστεφούσας τοὺς βελονοειδεῖς κρημνοὺς τῆς ἀγριωπῆς κοιλάδος τῆς Καλαμπάκας, ἠδυνήθη νὰ λάβῃ σαφῆ ἔννοιαν περὶ τοῦ πῶς ποτε ὁ πρῶτος μοναχὸς ἀνερριχήθη ἐπὶ τῶν ὀρθίων βράχων, ἐφ᾽ ὧν ἐκτίσθησαν αἱ μοναὶ ἐκεῖναι, τῶν βράχων ἐκείνων, οὓς ὁ ὁδοιπόρος ὀφείλει νῦν νὰ προσαναβῇ διὰ κρεμαστῶν κλιμάκων, ἐκτὸς ἂν προ-

---

[1] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Ἔτ. Α′, 1896, σ. 184 κ. ἑ.⟩

[2] ***Καντακουζηνοῦ*** Τόμ. Γ′ σ. 211, 310, 315-19. Ἠπειρωτικὰ ἐκδ. Βόννης σ. 211-16. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Γ′ σ. 249, 557. — ⟨ ***Ν. Γιαννοπούλου*** Βυζαντιακὴ ἐπιγραφὴ Τρικκάλων ἐν Ἐπετηρίδι ⟩ Παρνασσοῦ Ἔτ. Ε′ (1901) σ. 191. ⟨ Ἀναφέρεται δ᾽ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰς τὴν κτίσιν ναοῦ τοῦ Ἁγίου Συμεών, κτισθέντος *ἐπὶ τοῦ βασιλέος ἡμῶν Σημεόντ[ος] Παλαιολόγου* (τοῦ Οὔρεσι) *κ[αὶ] τῆς εὐσεβεστάτης δεσποίνης Ἄννης, ἀρχιερατεύο[ν]τος Νείλου τοῦ παν[ιερωτάτου] μ(ητ)ρο[πολίτου] Λ(α)ρ(ίσσης)* ⟩.

τιμᾷ νἀνελκυσθῇ δίκην ἰχθύος ἐντὸς δικτύου. Καὶ κατὰ μὲν τὴν γνώμην τοῦ πρώην ἡγουμένου τοῦ Μετεώρου ⟨Πολυκάρπου⟩, ὅςτις ἐδημοσίευσεν ἱστορίαν τῶν εἰκοσιτεσσάρων μονῶν τῶν Μετεώρων [1], ἡ ἀρχὴ τῆς ἐναερίου ταύτης μοναστικῆς κοινότητος δύναται νἀναβιβασθῇ εἰς τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ὅτ' ἐγκαθιδρύθη αὐτόθι μοναχός τις Ἀνδρόνικος ἢ Ἀθανάσιος ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς ὁ μέγας Βούλγαρος τσάρος Σαμουὴλ ἐδῄου τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς προςγράφει τὴν κτίσιν τοῦ προςιτωτάτου τῶν ἔτι

Ἡ μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν Μετεώρων.

κατοικουμένων πέντε μοναστηρίων, τοῦ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, καὶ οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς ταύτης διηγήθησαν εἰς τὸν συγγραφέα τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου, ὅτι ὁ εὐσεβὴς αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ πρεσβύτερος, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ, ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη ἐπί τινα χρόνον ἐν τῇ μονῇ ἐκείνῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀντωνίου καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἔδωκε μέγα ποσὸν χρημάτων χάριν ἐπεκτάσεως τῶν κτιρίων. Ἀλλὰ συμφώνως πρὸς χειρόγραφον τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, περι-

---

[1] Τὰ Μετέωρα. ⟨Ἐν Ἀθήναις. 1882. Ἡ συγγραφὴ αὕτη εἶνε λίαν ἄκριτος⟩.

σωθὲν ἐν μεταγενεστέρῳ ἀντιγράφῳ ἐν Μετεώροις [1], καὶ πρὸς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τὸν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Λάμπρου [2] πρῶτος ὁ Νεῖλος, ἡγούμενος τῆς μονῆς Δουπιάνης, κειμένης πλησίον τοῦ γραφικοῦ χωρίου Καστράκι, ἔκτισε τέσσαρας ἐκκλησίας ἐν τοῖς σπηλαίοις, ἅτινα βλέπομεν ἐν τοῖς βράχοις τῆς ἀγρίας καὶ ἐρήμου ἐκείνης κοιλάδος μεμονωμένων κρημνῶν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος, ὁ πρῶτος ἀναβὰς τὸν Στῦλον τοῦ Μετεώρου, ἦτο σύγχρονος τοῦ Συμεὼν Οὔρεσι, ὅστις εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ ὑπὸ τῶν Καταλωνίων ὢν παιδίον ἐν Νέαις Πάτραις. Ὁπωσδήποτε αἱ μοναὶ ἀνῆλθον εἰς ἀκμὴν ἐπὶ τῆς σερβικῆς ἐν Θεσσαλίᾳ κυριαρχίας. Ὁ Ἰωάννης Οὔρεσις, ὅστις ἐν τῇ νεότητι αὑτοῦ εἶχε διατρίψει ἐν Ἁγίῳ ὄρει, ἀπεσύρθη ἐκ τῶν ἐγκοσμίων εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Μετεώρου, ὡς ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν ἡ μεγίστη τῶν μονῶν, ἀφήσας δύο ἐπιτρόπους πρὸς διοίκησιν τῶν κτήσεων αὑτοῦ. Οἱ ταπεινοὶ πατέρες ἐδεξιώθησαν αὐτὸν μετὰ χαρᾶς· δυνάμεθα δ' εὐκόλως νὰ φαντασθῶμεν τὴν εὐφροσύνην, μεθ' ἧς ἠκροῶντο τῶν διηγήσεων αὐτοῦ περὶ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου, ὅπερ εἶχεν ἐγκαταλίπει, ἀπαραλλάκτως ὡς οἱ σημερινοὶ αὐτῶν διάδοχοι ἰδιαζόντως ἀρέσκονται διαλεγόμενοι μετὰ τοῦ ἄρτι ἀφικομένου ξένου περὶ ὑπουργικῆς μεταβολῆς ἐν Ἀθήναις. Διὰ τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ καὶ τῆς δυνάμεως κατώρθωσεν ὁ Οὔρεσις ναὐξήσῃ τὴν σημασίαν τῆς μονῆς· τῷ δὲ 1388 ἔκτισε τὴν σήμερον σωζομένην ἐκκλη-

---

[1] Ἴδε τοῦτο μεταπεφρασμένον ἐν τῇ Revue archéologique τοῦ 1864 σ. 157 κ. ἑ.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Β΄ σ. 61-156. Δὲν εἶνε δ' ἀξιόπιστος ἡ παράδοσις, καθ' ἣν ἀνὴρ πολλῷ ἐπιφανέστερος, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἦτο ὁ *βασιλεὺς Ἰωάννης* ὁ ἀφιχθεὶς εἰς Μετέωρα τῷ 1368. Οὐ μόνον τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον, ἀλλὰ καὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ καλοῦσιν οὕτω τὸν Ἰωάννην Οὔρεσιν. Ὁ *Leake* (Travels in Northern Greece Τόμ. Δ΄ σ. 539) ἤκουσε τὴν αὐτὴν παράδοσιν παρὰ τῶν μοναχῶν, ἡ δὲ σημείωσις εἰς τὸν Κωδινὸν ἐν σ. 286 δὲν δύναται νἀναφέρηται εἰς τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις ἀπέθανε πολὺ μετὰ τὸ 1411, ἀλλ' εἰς τὸν Οὔρεσιν. Κῶδιξ δέ τις τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν ⟨ἐκ τῶν εἰς αὐτὴν εἰςαχθέντων ἐκ τῶν Μετεώρων⟩ φέρει αὐτόγραφον τούτου σημείωμα. ⟨Ὁ συγγραφεὺς ὑπέπεσεν εἰς πλάνην. Τοιοῦτος κῶδιξ δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ. Πρόκειται δὲ βεβαίως ἐνταῦθα περὶ δύο κωδίκων, τῶν ὑπ' ἀρ. 551 καὶ 629, φερόντων αὐτόγραφον σημείωμα Ἰωάσαφ, ἐπισκόπου Δράμας καὶ ἔπειτα Λαρίσης, γεγραμμένων δὲ τῷ 1383 καὶ 1385. Ἴδε ***Σακκελίωνος*** Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος σ. 109 καὶ 117⟩.

σίαν τῆς Μεταμορφώσεως, καθ᾽ ἃ διδάσκει ἡμᾶς ἐπιγραφὴ διατηρουμένη μέχρι τοῦ νῦν. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τὸ ὀργανωτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἠσχολεῖτο ἐν εὐρυτέρᾳ σφαίρᾳ χάριν τῆς ἀδελφῆς, τῆς χήρας δεσποίνης τῶν Ἰωαννίνων, καὶ περὶ τὸ ἧττον ὑψηλὸν ἔργον τῆς διοικήσεως τῶν κτημάτων, ἅτινα αὕτη ἐκληροδότησεν εἰς τὴν μονήν, ἐν ᾗ μέχρι τῆς σήμερον τιμᾶται ἡ εἰκὼν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ εὐσεβοῦς κτίστου Ἀθανασίου. Προστὰς δ᾽ ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη τῆς κοινότητος ὡς «πατὴρ τοῦ Μετεώρου» τέλος ἔγεινεν ἡγούμενος, ὅπερ ἀξίωμα δὲν εἶχε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου περιβληθῆ τις ἐν ταῖς μοναῖς τῶν Μετεώρων, αἵτινες εἶχον ἐξακολουθήσει τασσόμεναι ὑπὸ τὸν ἡγούμενον τῆς Δουπιάνης, καὶ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης, ὅτε τῷ 1393 ἡ τουρκικὴ κατάκτησις τῆς Θεσσαλίας ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἐγκόσμιον αὐτοῦ ἀρχήν. Ὁ δὲ ἡγούμενος τοῦ Μετεώρου ἀπέβη ὁ πρόεδρος μοναστικῆς κοινότητος, ἧς μέλη ἦσαν αἱ λοιπαὶ μοναί, διατηροῦσαι ἕκασται τὴν διοίκησιν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν πραγμάτων, εἰς ἣν καὶ μόνην περιορίζονται σήμερον αἱ περισωθεῖσαι τῶν μονῶν, μὴ ὑφισταμένης πλέον τῆς ἀρχαίας κοινοπραγίας. Ἀλλ᾽ οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν καλοῦντες αὐτὸν «βασιλέα Ἰωάσαφ» διὰ τοῦ ὀνόματος, ὅπερ ἔλαβεν ὡς μοναχός, ἀναμιμνησκόμενοι τοῦ πρότερον αὐτοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, καὶ ἀπέθανε τῷ 1411 ἐν τῷ ἐρημικῷ αὐτοῦ κελλίῳ μακρὰν τῶν συγχρόνων σκευωριῶν καὶ ἐρίδων. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εὐθανασία τοῦ τελευταίου Χριστιανοῦ δυνάστου τῆς Θεσσαλίας.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὸ καταλωνικὸν δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, καθ᾽ ἃ ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας, εἶχε λάβει πεῖραν τῶν κακῶν ἡγεμόνος ἀσθενοῦς καὶ ἀποδήμου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπακολουθούσης ἀναρχίας. Εἴδομεν, ὅτι τῷ 1363 ὁ Φρειδερῖκος Γ′, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ἐκ Θηβῶν ἀπεσταλμένων, εἶχεν ἀναδιορίσει τὸν Μογκάδαν ἰσόβιον γενικὸν ἐπίτροπον καὶ εἶχε στείλει ἐπιστολὰς εἰς τὴν κοινότητα τῶν Θηβῶν καὶ εἰς τὸν Ῥογῆρον de Lluria, παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν δεδοκιμασμένον τοῦτον ἀντιπρόσωπον τοῦ δουκός. Ἀλλ᾽ ὁ Μογκάδας, καίπερ περιβεβλημένος ὑπὸ τοῦ μονάρχου αὐτοῦ ἐξουσίαν εὐρυτάτην, φαίνεται μὴ ἀσχοληθεὶς παρὰ πολὺ περὶ τὰς ὑποθέσεις τοῦ δουκάτου, οὐδὲ κἂν ἐπισκεφθεὶς αὐτὸ καὶ πάλιν. Ὁπωσδήποτε δὲ ἀρχομένου τοῦ 1365 ἀκόμη παρεσκευάζετο νἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἦρχον ὡς ἐπίτροποι αὐτοῦ πλείονες τοῦ ἑνὸς Καταλώνιοι μεγιστᾶνες. Καὶ πρῶτος μὲν ἀναπληρωτὴς αὐτοῦ φαίνεται ὑπάρξας ὁ Ἰάκωβος Φαδρῖγος, κόμις τῶν

Σαλώνων, ὁ πρότερον χρηματίσας γενικὸς ἐπίτροπος, ἔπειτα δὲ μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1365 θάνατον τοῦ Φαδρίγου βλέπομεν τὸν Ῥογῆρον de Lluria καὶ πάλιν ἐπανελθόντα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ὑπὸ δὲ τὴν ἰδιότητα «πρωτοστράτορος καὶ γενικοῦ ἐπιτρόπου» διαπραγματευόμενον μετὰ τῶν Βενετῶν περὶ τῆς ἀνανεώσεως τῆς συνθήκης εἰρήνης μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Ἑταιρείας. Χαρακτηριστικὸν δὲ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπολιτεύετο ἡ Βενετία πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι λατινικὰς πολιτείας, εἶνε

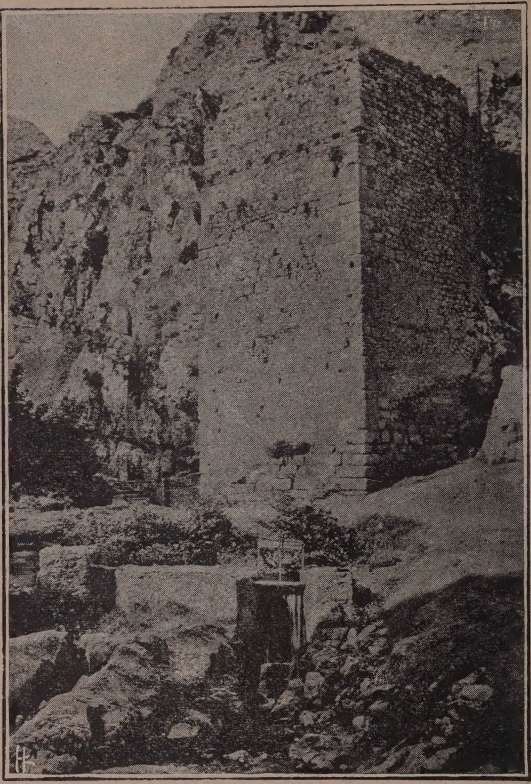

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐν Σαλώνοις φραγκικῆς ἐκκλησίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Rubió y Lluch.

τὸ ὅτι ἐμφαντικῶς ἀπέρριψε τὴν πρότασιν τοῦ Lluria, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς τὴν καταλωνικὴν ἑταιρείαν νὰ ἐξαρτύσῃ ἰδίαις δαπάναις στόλον ἐναντίον τῶν πολεμίων αὐτῆς. Ὑπέμνησε δ' αὐτὸν ἡ βενετικὴ πολιτεία, ὅτι ἴσχυεν ἀκόμη ὁ ἀρχαῖος ὅρος ὁ ἀπαγορεύων τὴν αὔξησιν ἀθηναϊκοῦ στόλου. Οὕτως ἡ Βενετία ἐματαίωσε τὰς προσπαθείας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐκείνου Θεμιστοκλέους καθ' ὃν τρόπον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις αἱ δυνάμεις περιώρισαν τὸν ῥωσικὸν στόλον ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ.

Ἐπιστολὴ δέ τις τοῦ διοικητοῦ τῆς Λεβαδείας πρὸς τὸν Φρειδε-

ρῖκον Γ´ ἐξεικονίζει διὰ μελανῶν χρωμάτων τὰ κατὰ τὸ δουκᾶτον ἐν ταύτῃ τῇ περιόδῳ. Οἱ Καταλώνιοι, ἀπειλούμενοι ἔξωθεν ὑπὸ τῶν Βενετῶν τῆς Εὐβοίας καὶ τοῦ παρὰ τῶν Τούρκων κινδύνου, ἦσαν διῃρημένοι ἐν ἀλλήλοις ὑπὸ φατριαστικῶν ἐρίδων, αἵτινες παρέλυσαν τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν καὶ προεκάλεσαν παρὰ πᾶσι τὸ αἴσθημα τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλείας. Καὶ μία μὲν φατρία ἐπεθύμει νὰ τεθῇ τὸ δουκᾶτον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Γενούης, τῆς φυσικῆς ἐχθρᾶς τῆς Βενετίας, ἀντίπαλος δὲ τοῦ Lluria ἐξεφάνη ὁ Πέτρος de Pou, οὗ τὸ ἐπώνυμον ἀντεστοίχει ἐν τῇ καταλωνικῇ γλώσσῃ πρὸς τὸ λατινικὸν de Puteo καὶ ὅστις ἐκράτει τὸ ὀχυρὸν φρούριον τῆς Λαμίας. Εἶχε δ᾽ οὗτος ὁ ἀνὴρ ἐξασκήσει ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀνωτάτην δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐν τοῖς δουκάτοις καὶ ὑπηρέτει κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὡς ἐπίτροπος αὐτῶν κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Μογκάδα. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ ἀπὼν γενικὸς ἐπίτροπος δὲν εἶχε λησμονήσει τὴν προδοτικὴν συμμαχίαν τοῦ Lluria μετὰ τῶν Τούρκων, ἣν ὁ κύριος αὐτοῦ δὲν εἶχε τολμήσει νὰ τιμωρήσῃ, καὶ πιθανῶς εὕρισκε τὸν Pou πιστότερον ἢ ὁπωσδήποτ᾽ εὐαγωγότερον ἀντιπρόσωπον. Ἀλλ᾽ ὅμως ὁ Pou ἦτο ἄρχων πλεονέκτης καὶ φιλόδοξος, ἅμα δὲ δικα-

Ὁ παρὰ τὴν Ἕρκυναν πύργος ἐν Λεβαδείᾳ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

στὴς ἄδικος. Καὶ ἄφινε μὲν νὰ παρελκύωνται ἐπὶ ἔτη ὅλα ἐπίδικοι ὑποθέσεις, παρεκράτει δ᾽ Ἕλληνα πάροικον, ἀνήκοντα εἰς ἄλλον Καταλώνιον, καὶ ἐπώλει αὐτὸν ὡς δοῦλον εἰς τὴν Μαϊορικὴν, αἱ δὲ ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὸν Μογκάδαν ὑποβαλλόμεναι γνῶμαι ἦσαν προσβλητικώταται διὰ τὸν Lluria καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ, ὧν τὰ κάστρα κατέλαβεν ἐπί τινος ἀλβανικῆς ἐπιδρομῆς, κρατήσας αὐτὰ κατόπιν. Ἡ δὲ κατ᾽ αὐτοῦ δυσαρέσκεια ἐξέσπασεν εἰς ἀποστασίαν ἐναντίον τοῦ τυράννου τὸ θέρος τοῦ 1366. Ὁ Pou, ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ὀπαδῶν ἐσφάγησαν, οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ Μαγκάδα οἱ ἐλθόντες ὅπως ἐκδικήσωσιν αὐτὸν ἐφονεύθησαν, καὶ ὁ Lluria ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν ἀρχὴν γενικοῦ ἐπιτρόπου. Οἱ νικηταὶ ἀπέστειλαν εἰς Σικελίαν πρέσβυν, ὅπως δικαιολογήσωσι τὴν διαγωγὴν αὐτῶν πρὸς τὸν δοῦκα, ὅστις ἔδωκε συνετῶς εἰς αὐτοὺς ἀμνηστίαν, ἣν δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νἀρνηθῇ, καὶ διέταξε τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπόδοσιν τῶν δεδημευμένων κτήσεων αὐτῶν. Οὕτως ἡ ἀπόπειρα τῆς ἐν Σικελίᾳ διαμονῆς τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, καθ᾽ ἃ καὶ τοῦ δουκὸς, τῶν δουκάτων διοικουμένων ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, ἐξηλέγχθη ἀτυχής. Ἀρίστη δ᾽ ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Lluria, νῦν ἐχθροῦ τῶν Τούρκων, ὡς ἰσχυροῦ ἐπιτοπίου ἄρχοντος· μετὰ δέ τινας δισταγμοὺς, προερχομένους ἐκ τῆς δυςκολίας, ἣν παρεῖχεν ἡ λύσις τῶν δυςχερειῶν, ἃς προεκάλει ἡ ἐν Σικελίᾳ ἀπουσία τοῦ Μογκάδα, ἐκ τῆς εὐλόγου ἐπιθυμίας νὰ μὴ προσβληθῇ ὁ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος εὐπατρίδης καί τινος ὁμοίως εὐλόγου δυσπιστίας τοῦ Lluria, ὁ βασιλεὺς Φρειδερῖκος προέβη εἰς ἀπόφασιν, ἥτις ἦτο ἴσως ἀναπόφευκτος, ὡς εἶχον τὰ πράγματα. Καὶ δὴ ὁ Μογκάδας ἐπαύθη, καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1367 ὁ Lluria ἀναδιωρίσθη νομίμως γενικὸς ἐπίτροπος ἐπὶ χρόνον ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ μονάρχου αὐτοῦ, λαμβανομένης ὑπ᾽ ὄψιν τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ «σθεναρᾶς ἀμύνης τῶν δουκάτων ἐναντίον τῶν Πάρθων», ἤτοι τῶν Τούρκων, ὅτε «δὲν ἀπεδειλίασεν οὔτε πρὸς τὸν ἴδιον κίνδυνον οὔτε πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἰδίου βαλαντίου δαπάνας». Καὶ οἱ μὲν Θηβαῖοι πάντως ἐμειδίασαν, ὅτε ἀνεγνώσθη εἰς αὐτοὺς ἡ διπλωματικὴ αὕτη φράσις τοῦ δουκικοῦ γραφείου· ἀλλ᾽ ἦσαν χρόνοι, καθ᾽ οὓς ἡ χώρα ὑπέκειτο εἰς ταχείας πολιτικὰς μεταβολὰς, καὶ ὁ Ῥογῆρος de Lluria εὗρε τότ᾽ ἐπιβαλλομένην εἰς ἑαυτὸν τὴν πιστὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ κυριάρχου. Διὸ οὗτος ἐξ εὐγνωμοσύνης ἢ εὐτονίας ἐπεσώρευσεν εἰς αὐτὸν τιμὰς, τὰ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν δύο τελευταίων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν παραχωρηθέντα προνόμια ἐπεκυρώθησαν, καὶ ἀπ᾽ ἐκείνου τοῦ χρό-

νου μέχρι τοῦ θανάτου συνεδύασε τὰς διπλᾶς ἀρχὰς πρωτοστράτορος καὶ γενικοῦ ἐπιτρόπου τῶν δουκάτων [1].

Ἡ δὲ προϊοῦσα ἀδυναμία τῶν καταλωνικῶν δουκάτων ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ Βαλθέρου Βριεννίου τὴν ἰδέαν ἀνανεώσεως τῆς ἀποπείρας, εἰς ἣν μετ᾽ ἀποτυχίας εἶχον προβῆ πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἀνεψιὸς τοῦ Βαλθέρου Σοχιέρος ὁ Ἀγγιανὸς, ὅστις εἶχε περιβληθῆ τὴν προσηγορίαν δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, εἶχεν ἀποθάνει ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος τῷ 1366 κατὰ διαταγὴν ⟨Ἀλβέρτου τοῦ Βαυαρικοῦ⟩ ἐπιτροπεύοντος ἐν Ἁννονίᾳ ⟨τὸν πατέρα, τὸν αὐτοκράτορα Λουδοβῖκον⟩· ἀλλ᾽ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὁ αὐθέντης τοῦ Ἄργους Γουίδων καὶ οἱ κόμιτες Ἀλητίου καὶ Κομβερσάνου, παρεκάλεσαν τὴν βενετικὴν πολιτείαν, ἧς ἦσαν ἐπίτιμοι πολῖται, νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς εἰς ἀνάκτησιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐπιτρέπουσα εἰς αὐτοὺς νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς ὁρμητήριον τὴν Χαλκίδα. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία ἀπήντησε ψυχρῶς, ὅτι εὑρίσκετο ἐν εἰρήνῃ πρὸς τοὺς Καταλωνίους καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάζετο νἀποκρούσῃ τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν. Ἂν δὲ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἀξιόπιστον εἴδησίν τινα τοῦ ἀραγωνικοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως [2], ὁ κόμις τοῦ Κομβερσάνου, ὅστις ἦτο κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου βάϊλος τῆς Ἀχαΐας, οὐχ ἧττον προσέβαλε τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ἐκ τοῦ Μορέως καὶ πρὸς καιρὸν κατέλαβε τὸ ὅλον ἄστυ, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε διὰ τῶν ἀγαθῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ βαΐλου τῆς Εὐβοίας συνωμολογήθη συνθήκη μεταξὺ τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου καὶ τοῦ αὐθέντου τοῦ Ἄργους, δι᾽ ἧς ἡ μονογενὴς τούτου θυγάτηρ ἔμελλε νὰ συζευχθῇ μετὰ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ τοῦ Lluria καὶ ἡ Βενετία ἔμελλε νὰ λάβῃ τὰ Μέγαρα ὡς ἐχέγγυον πίστεως τῶν Καταλωνίων. Ἀλλ᾽ ὁ γάμος δὲν ἐτελέσθη, μετὰ δέκα δ᾽ ἔτη εὑρίσκομεν τὸν Ἰωάννην de Lluria δεσμώτην τοῦ κόμιτος τοῦ Κομβερσάνου [3].

---

[1] *Rosario Gregorio* Considerazioni sopra la storia di Sicilia Τόμ. Β′ σ. 57-78. — *Guardione* Sul dominio dei Ducati di Atene e Neopatria σ. 22-4. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 234-8, 254-61, 283, 302, 328, 343, ἐξ ὧν ἐγγράφων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Pou ἐφονεύθη πρὸ τῆς 3 Αὐγούστου 1366, ὅτε ὁ Lluria ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ὡς ἐνεργὸς γενικὸς ἐπίτροπος. Πρβλ. τὸ ἄρθρον τοῦ συγγραφέως *William Miller* ἐν τῇ English Historical Review Τόμ. ΚΒ′ σ. 519.

[2] Σελ. 155.

[3] *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 437, 440. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 96. — *Saint Genois* Τόμ. Α′ σ. 41.

Ἔκ τινων δὲ μυστικῶν ἐγγράφων, διασωζομένων ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Βατικανοῦ, φαίνεται, ὅτι εἶχε σχεδιασθῆ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἄλλη κηδεστία πολὺ μᾶλλον ἔντεχνος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς συνδιαλλαγῆς τῶν ἀξιώσεων τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγιανῶν πρὸς τοὺς Καταλωνίους καὶ τὴν ἐπ᾽ αὐτῶν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Καὶ δὴ εἶχε γείνει σκέψις νυμφεύσεως Βαλθέρου τοῦ Ἀγγιανοῦ, τότε ὄντος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τῆς Κωνσταντίας, θυγατρὸς Ἰωάννου τοῦ αὐθέντου Ῥανδάτσου καὶ πρωτεξαδέλφου τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου. Καὶ ἀπησχόλησε μὲν ἡ σκευωρία αὕτη διαφόρους ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας, ἀλλ᾽ ἄνευ ἀποτελέσματος. Οὐχ ἧττον δ᾽ ἀποδεικνύει τὸ ἀνένδοτον τῶν ἀξιώσεων τῶν Ἀγγιανῶν, εἰς ἃς ἐξηκολούθουν ἐμμένοντες καὶ ἐν τῷ μεταγενεστέρῳ τούτῳ χρόνῳ οἱ κληρονόμοι τοῦ τελευταίου Γάλλου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν [1].

Αἱ δὲ οἰκογενειακαὶ ἔριδες τῶν Καταλωνίων ἐξερράγησαν καὶ πάλιν μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1370 θάνατον τοῦ Ῥογήρου de Lluria, καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἀντιζηλίαι τῶν πρωτευόντων ἀνδρῶν ηὐξήθησαν ἕνεκα τῆς ἐκ Σικελίας ἀποστολῆς ξένων πρὸς πλήρωσιν τῶν σπουδαιοτάτων θέσεων ἐν τοῖς δουκάτοις διὰ βίου ἢ κατὰ βούλησιν τοῦ κυριάρχου. Οὕτω κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὅ τε γενικὸς ἐπίτροπος καὶ ὁ φρούραρχος «τοῦ κάστρου τῶν Ἀθηνῶν» κατήγοντο ἐκ τοῦ μεγάλου σικελικοῦ οἴκου τῶν Περάλτα, συνδεομένου διὰ κηδεστίας μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀλλ᾽ ἦσαν ἐπήλυδες ἐν Ἀθήναις [2]. Οἱ Καταλώνιοι ἦσαν ἤδη ἐγκαταστημένοι ἐν Ἀθήναις ἐπὶ δύο γενεὰς καὶ ᾐσθάνοντο, καθ᾽ ἃ πολλαὶ ἀποικίαι μετὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὅτι ἡ μητρόπολις ὤφειλε νὰ ἐπεμβαίνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐλάχιστα εἰς τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν καὶ ὅτι τἄριστα τῶν ἀξιωμάτων ὤφειλον νὰ κατέχωνται ὑπὸ τῶν ἀποίκων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο μόνον ἀποικία, ἀλλὰ στρατιωτικὴ κοινότης, προετίμων, ὅπως αἱ ἀρχαὶ κατέχωνται ἐπὶ βραχὺν χρόνον οὕτως, ὥστε νὰ περιέρχωνται ἐκ περιτροπῆς εἰς πολλούς. Ὁ δὲ Φρειδερῖκος Γ΄, ὑπάρξας πειθήνιος, καθ᾽ ἃ συνήθως, ἐδέχθη ἀμφότερα τὰ αἰτήματ᾽ αὐτῶν. Ὁ φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως ἐπαύθη, ἅτε ἄρξας

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 82-8. Πρβλ. *William Miller* ἐν τῇ Historical Review ἔνθ᾽ ἀν.

[2] Ὁ Ματθαῖος de Peralta διωρίσθη τῇ 31 Μαρτίου 1370. ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 314. Πρβλ. αὐτόθι σ. 273, 317.

τριετίαν, τὸν κατὰ τὰ παλαιὰ καταστατικὰ καθωρισμένον χρόνον. Ἔκτοτε δὲ ἡ κοινότης τῶν Ἀθηνῶν ἔμελλε νὰ ἐκλέγῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς φρούραρχον ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις Καταλωνίων, ἁπλῶς ὑποκείμενον εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ δουκός. Ὁμοίως διετάχθησαν τὰ πράγματα ἐν Λεβαδείᾳ, ἧς ὁ διοικητὴς εἶχε λάβει καὶ ἄρξει καὶ τὰς τρεῖς ἀρχὰς, τὴν τοῦ καστελλάνου (castellano), ἐπιτρόπου (veguer) καὶ φρουράρχου, ἐπ᾿ ἀμοιβῇ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ὡς εἰρηνοποιοῦ κατὰ τὸν πόλεμον τῶν βαρώνων τὸν ἀρξάμενον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Lluria. Αἱ ἀρχαὶ δ᾿ ἐκεῖναι ἐχωρίσθησαν νῦν συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Καταλωνίων, ἀλλ᾿ οὕτω δύσκολος ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ λαοῦ τῆς Λεβαδείας, ὅτε ἠρωτήθη, ὅπως ὑποβάλῃ τὰ ὀνόματα τῶν νέων ἀρχόντων, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐκράτησεν αὐτὸς τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ χεῖρας [1].

Ὀλίγοι στίχοι περὶ τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν θέλουσι συμπληρώσει τὴν σκιαγραφίαν ταύτην τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Ἡ σημασία, ἣν ἡ βενετικὴ πολιτεία ἀπέδιδεν εἰς τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Κορώνην, δύναται νὰ τεκμαρθῇ ἐκ τῶν λεπτομερῶν κανονισμῶν τῆς διοικήσεως τῶν πόλεων τούτων τῶν λεγομένων Καταστατικῶν (Statuta) καὶ Συμβάσεων (Capitula), ἀρχομένων ἀπὸ ταύτης τῆς περιόδου. Οἱ δύο ἐκεῖνοι μεσσηνιακοὶ σταθμοὶ ἔπασχον, καθ᾿ ἃ καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ κόσμου, ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ, διὸ παρέστη ἡ ἀνάγκη ἀποστολῆς νέου στίφους ἀποίκων ἐκ Βενετίας, καὶ τὰ προνόμια τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν ἐπεξετάθησαν εἰς ἅπαντας τοὺς κατοίκους, ἐξαιρουμένων τῶν Ἰουδαίων. Περίεργος δὲ διάταξις ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς Βενετοὺς φρουροὺς τὸ τρέφειν γένειον, ὅπως οὕτω διακρίνωνται ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἀκούονται μὲν ἀκόμη παράπονα περὶ τῆς ἐν ταῖς ἀποικίαις ἐκείναις κακώσεως τῶν Ἑλλήνων ἀγροτῶν καὶ τῆς ὡς ἐκ τούτου μεταναστεύσεως αὐτῶν εἰς τὸ φραγκικὸν ἔδαφος· ἀλλὰ δυνατοὶ αὐτῶν συνήγοροι παρουσιάζονται ἤδη οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι, εἰς οὓς εἶχεν ἐπιτραπῆ ἡ ἐγκατοίκησις ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἕδραις πλὴν τῶν καθολικῶν αὐτῶν συναδέλφων. Ἀλλ᾿ εἷς τῶν Λατίνων τούτων ἐπισκόπων, ὁ ἅγιος Πέτρος Θωμᾶς, κατώρθωσε πολλὰς ἀποστάσεις εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ τῇ περιόδῳ, ὅτε οἱ ἱερωμένοι ἐξήσκουν τὴν μεγίστην ῥοπὴν ἐν τῇ φραγκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι, ἡ δύναμις αὐτοῦ παρὰ τοῖς μεγάλοις εὐπατρίδαις τῆς

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 249-52, 319-21.

Ἀχαΐας ἦτο ἐξαιρετική. Καίπερ δὲ συνήθως οὖσαι εἰρηνικώτεραι τῶν γειτόνων πολιτειῶν αἱ βενετικαὶ ἀποικίαι, δὲν ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι ἐκ τοῦ πολέμου μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, διαρκέσαντος ἀπὸ τοῦ 1350 μέχρι τοῦ 1355. Τῷ 1347 οἱ Γενουήνσιοι εἶχον ἀνακτήσει ἀπὸ τῶν Βυζαντίνων τὴν πλουσίαν καὶ μαστιχοφόρον νῆσον Χίον καὶ ἀνέθηκαν τὴν διοίκησιν αὐτῆς εἰς προνομιοῦχον Ἑταιρείαν (maona), ἥτις ἐξηκολούθησε διοικοῦσα τὴν νῆσον ἐπὶ διακόσια ἔτη καὶ ὑπερέκεινα. Τὸ δὲ κατόρθωμα τοῦτο καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου ἐξηρέθισαν τοὺς Βενετούς, οἵτινες ἔπεμψαν στόλον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅστις κατέστησε τὴν Χαλκίδα ὁρμητήριον τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ. Ὁ εὐρὺς λιμὴν μεταξὺ τοῦ ἱστορικοῦ κόλπου τῆς Αὐλίδος, ἐν ᾧ εἶχε συναχθῆ ὁ ἑλληνικὸς στόλος πρὸ τοῦ εἰς τὴν Τροίαν ἀπόπλου, καὶ τῆς Σκάλας τοῦ Ὠρωποῦ ὑπῆρξε τὸ θέατρον ἥττης τῶν Γενουησνσίων· ἀλλ᾽ οἱ ἡττηθέντες ἀνταπέδωκαν τὰ ἴσα πυρπολήσαντες τὴν βενετικὴν καὶ τὴν ἰουδαϊκὴν συνοικίαν τῆς Χαλκίδος καὶ κρεμάσαντες τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Χίου. Τότε δὲ οἱ Βενετοὶ ἠξίωσαν παρὰ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας Πέτρου Δ΄, οὗ ἡ ἐπὶ τῆς Σαρδόνος κυριαρχία εἶχεν ὑπονομευθῆ ὑπὸ σκευωριῶν τῶν Γενουησνσίων, νὰ ἑνωθῶσι χάριν καταπολεμήσεως τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας προδιέθεσεν, ὡς εἰκὸς τοὺς Καταλωνίους τῆς Ἀττικῆς νὰ ταχθῶσιν ὑπὲρ τῶν Βενετῶν, καθ᾽ ἃ ὁ Ἱσπανὸς αὐτῶν συμπατριώτης· ἀλλ᾽ ὁ Πέτρος ἠρνήθη νὰ βοηθήσῃ πρὶν ἢ ἡ Βενετία πληρώσῃ εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ Μουντάνερ τὴν ἀποζημίωσιν τὴν ὀφειλομένην διὰ τὴν ἀπώλειαν, ἣν ὁ Καταλώνιος χρονογράφος εἶχεν ὑποστῆ ἐν Χαλκίδι πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος. Ἡ δὲ παρὰ καταλωνικοῦ στρατοῦ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν παρασχεθεῖσα βοήθεια κατέστησεν εἰς τοὺς Βενετοὺς δυνατὴν τὴν ἀπόκρουσιν ἐπιθέσεως τῶν Γενουησνσίων ἐναντίον τοῦ φρουρίου τοῦ Ὠρεοῦ, ὅπερ ἦτο τότε ὀχυρὸν, καίπερ κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἠρειπιωμένον. Ἀλλ᾽ ὁ Πτελεός, οὗ ἡ σημασία εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων μεγάλως αὐξηθῆ, ὑπέστη τὰς εἰσβολὰς τῶν ἐπιδρομέων, ἀποβάντων καὶ εἰς τὸν περιώνυμον λιμένα τοῦ Ναβαρρίνου καὶ λα-

Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἐν ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Μοδένης.

φυραγωγησάντων τοὺς Βενετούς. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη ὁ Γενουήνσιος οἶκος τῶν Ζαχαριῶν κατεῖχε κτήσεις ἐν τῷ Μορέᾳ, πόλεμος διεξαγόμενος μεταξὺ Γενούης καὶ Βενετίας ἔμελλεν ἀναποφεύκτως νὰ συνεπιφέρῃ ἐχθροπραξίας μεταξὺ τοῦ οἴκου ἐκείνου καὶ τῶν δύο ἐν Μεσσηνίᾳ βενετικῶν ἀποικιῶν [1]. Οὕτω δ᾽ ἐπικίνδυνοι εἶχον ἀποβῆ ἐν Ἑλλάδι αἱ ἀρχαί, ὥςτε ἡ Βενετία ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον ναὐξήσῃ τοὺς μισθοὺς τῶν ἐν Μεθώνῃ καὶ Κορώνῃ Βενετῶν διοικητῶν καὶ τῶν ἐν Χαλκίδι συμβούλων, ὅπως προςελκύσῃ εἰς τἀξιώματα ταῦτα ἄνδρας ἀξίους λόγου.

Αἱ ζημίαι, ἃς ὑπέστη ἡ Χαλκίς, ἐπηνωρθώθησαν μετ᾽ οὐ πολύ, ὁ δὲ πόλεμος συνετέλεσεν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς αὐξανούσης δυνάμεως τῆς Βενετίας ἐπὶ τῆς νήσου. Πράγματι δὲ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, ὅστις ἐπεσκέφθη αὐτὸς τὴν νῆσον διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, λέγει αὐτὴν *ὑπήκοον οὖσαν Βενετικοῖς ἐτῶν ἤδη μακρῶν* [2]. Οἱ δὲ κάτοικοι εἶχον αὐξηθῆ διὰ πολλῶν προσφύγων ἐκ Θεσσαλίας μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Καταλωνίων κατάκτησιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐκεῖ δὲ ὁμοίως ἅπαντες οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Χαλκίδος, ἐξαιρουμένων τῶν Ἰουδαίων, ἔλαβον τότε τὰ προνόμια τῶν Βενετῶν ἐλευθέρων πολιτῶν μετὰ διαμονὴν δεκαετῆ. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι, οἵτινες ἠναγκάζοντο νὰ συνεισφέρωσι πρὸς ὀχυρώτερον τειχισμὸν τῆς Χαλκίδος ἐναντίον τῶν Τούρκων, προετίμησαν νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ βαΐλου, εἰς ὃν νῦν ἐπλήρονον φόρους περίπου δισχιλίων τριακοσίων δραχμῶν, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσωσιν ὄντες «Ἰουδαῖοι τῶν Λομβαρδῶν», εἰς οὓς εἶχον πληρώσει μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ ποσοῦ τούτου. Οἱ δὲ τριτημόριοι, οἵτινες εἶχον τότε περιορισθῆ εἰς δύο, ἕνα μὲν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Γκίζη, ἕνα δ᾽ ἐκ τοῦ τῶν Δαλλεκάρτσερη, δὲν ἀντετάσσοντο πλέον εἰς τὴν πολιτείαν, καίτοι ἐνίοτε παρεπονοῦντο, ὅτι ὁ βάϊλος παρηνώχλει αὐτοὺς καὶ δὴ καὶ ἀνῄρει τὰς ἀποφάσεις τοῦ δικαστοῦ αὐτῶν. Ἀλλὰ φεουδαλικῶν ἐρίδων κοινῇ συναινέσει

---

[1] *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α´ σ. 333. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Β´ σ. 878. Γ´ σ. 42 - 44, 46 - 51. — ***Καντακουζηνοῦ*** Τόμ. Γ´ σ. 209. — *Cortusius* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ´ σ. 935 - 6. — *M. Villani* αὐτόθι Τόμ. ΙΔ´ σ. 82. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Β´ σ. 204, 206, 215, 231, 248. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Δ´ σ. 6. — Παρὰ τῷ ***Νικηφόρῳ Γρηγορᾷ*** ἐν Τόμῳ Β´ σ. 878 τόπος τῆς ναυμαχίας λέγεται ὁ Ὠρεὸς ἀντὶ τοῦ Ὠρωποῦ, οὗ γίνεται μνεία ἐν Γ´ σ. 43. Ἀλλὰ τὸ ὀρθὸν εἶνε προφανῶς ὁ Ὠρωπός, ὁ δὲ Ὠρεὸς κεῖται πολὺ βορειότερον.

[2] ⟨ ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Γ´ σ. 42 ⟩.

ἐγίνετο ἔφεσις εἰς τὸν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι Λατῖνον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις νῦν, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ἥδρευεν ἐν Χαλκίδι καὶ ὡς ἐκ τούτου πάντως περιέβαλλε δι᾽ αἴγλης τινὸς τὴν νῆσον. Καὶ εἰς μὲν τοὺς τριτημορίους εἶχεν ἐπιβληθῆ ἡ δαπάνη τῆς ἐξαρτύσεως τῶν εὐβοϊκῶν γαλερῶν, βάρος διανεμηθὲν κατόπιν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς βενετικῆς πολιτείας, ὁ δὲ βάϊλος διώριζε τοὺς εἰσπράκτορας τῶν τελῶν. Καὶ δύο δὲ τῶν κυρίων φρουρίων τῆς νήσου περιέστησαν εἰς τοὺς Βενετοὺς, τὰ Λάρμενα καὶ τὸ κάστρον τῆς Καρύστου. Εἶχε δ᾽ ἡ Βενετία ἐπὶ μακρὸν ἀγωνισθῆ νὰ καταλάβῃ τὸ ποθητὸν τοῦτο φρούριον, οὗ καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται τἄξια λόγου ἐρείπια· ἦτο δὲ τοῦτο ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις οὕτως ὀχυρὸν, ὥστε ἤρκουν εἰς ἄμυναν αὐτοῦ περίπου τριάκοντα ἔνοπλοι ἄνδρες. Τέλος τῷ 1365 μετὰ πολλὰς ἀποπείρας οἱ Βενετοὶ ἠγόρασαν τὴν ὅλην βαρωνείαν μετὰ τῶν παροίκων καὶ πασῶν αὐτῆς τῶν κτήσεων παρὰ τοῦ Βονιφατίου Φαδρίγου ἀντὶ ἑξακισχιλίων δουκάτων [1].

Οὕτω τὰ κύρια ἀποτελέσματα τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἅτινα ἔγειναν ἀντικείμενον λόγου ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ὑπῆρξαν ἡ ἀναβίωσις τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως ἐν τῇ Πελοποννήσῳ χάρις εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Καντακουζηνῶν καὶ ἡ αὔξησις τῶν Ἀτζαϊωλῶν ὡς δυνάμεως ἐν Ἑλλάδι χάρις εἰς τὴν ἀγχίνοιαν Φλωρεντίνου τραπεζίτου. Καὶ ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις, τῷ τελικῷ σκοπῷ τοῦ οἴκου ἐκείνου, οἱ Καταλώνιοι εἶχον περιέλθει εἰς ἀδυναμίαν καὶ διχόνοιαν, ἐν δὲ τῇ Ἠπείρῳ καὶ τῇ Θεσσαλίᾳ Σέρβοι καὶ Ἀλβανοὶ εἶχον ἐκτοπίσει τούς τε Φράγκους καὶ τοὺς Ἕλληνας, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ Τοῦρκος καραδοκεῖ τὸν κατάλληλον χρόνον, ὅπως ὑποσκελίσῃ καὶ τὰ τέσσαρα ἐκεῖνα χριστιανικὰ φῦλα. Ἐν δὲ ταῖς Ἰονίοις νήσοις ἱδρύθη νέα καὶ ἀρρενωπὴ ἰταλικὴ δυναστεία, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ Βενετία συνέσφιγξε τὸ κράτος αὐτῆς ἐν ταῖς βενετικαῖς ἐν Ἑλλάδι ἀποικίας. Τοιαύτη εἶνε ἡ εἰκὼν, ἣν παρέχει ἡ Ἑλλὰς τῷ 1373.

---

[1] *Hopf* Karystos σ. 602-6. — Archivio Veneto Τόμ. Κ΄ σ. 90.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΩΝ ΝΑΒΑΡΡΑΙΩΝ (1375 – 1388)

Ὁ σταθερῶς προσεγγίζων τουρκικὸς κίνδυνος ὤφειλε νὰ εἶχεν ἐξεγείρει ἅπαντας τοὺς Λατίνους τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ἀντιμετωπίσωσιν ἡνωμένοι τὸν κοινὸν ἐχθρόν, οὗ τὴν λελογισμένην ἐνέργειαν θὰ ἠδύναντο νὰ συγκρατήσωσιν. Ἀλλὰ τὰ ποικίλα φῦλα τῶν κατοίκων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου δὲν εἶχον τότε, καθ᾽ ἃ οὐδὲ νῦν, κοινὸν δεσμὸν δυνάμενον νὰ παρακωλύσῃ αὐτὰ ἀπὸ τοῦ νὰ θυσιάσωσι τὴν γενικὴν εὐημερίαν εἰς προσωρινά τινα ὠφελήματα. Οὕτως ὁ Βυζαντῖνος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος ἀντὶ νὰ ἑνώσῃ τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους εἰς κοινοπραγίαν ἐναντίον τοῦ Μουρὰτ Α΄ εἶχε συνομολογήσει ἰδιοτελῆ συμμαχίαν μετὰ τοῦ σουλτάνου, ἥτις δὲν εἶχε κἂν τὴν ἀξίαν τῆς διασώσεως τοῦ Βυζαντίνου αὐτοκράτορος ἀπὸ τῆς ἐπαισχύντου καταπροδόσεως τῆς τιμῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Βενετίαν καὶ τῆς θρησκείας τῶν ἰδίων πατέρων εἰς τὴν Ῥώμην χάριν τῆς κενῆς ἐλπίδος βοηθείας ἀπὸ τῆς Ἑσπερίας. Καὶ ὁ μὲν νέος πάπας Γρηγόριος ΙΑ΄ ἐκ τῆς «δακρυοέσσης ἐκθέσεως» τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νέων Πατρῶν, ἀφηγηθέντος εἰς αὐτὸν πῶς οἱ Τοῦρκοι εἶχον ὑποτάξει καὶ ἐκράτουν δεδουλωμένους τοὺς Ἕλληνας Χριστιανοὺς σχεδὸν μέχρις αὐτῶν τῶν συνόρων τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἠπείλουν αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῶν πολιτειῶν τούτων, συνεκινήθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ᾽ ἐκάλεσε τοὺς Χριστιανοὺς κυριάρχους τῆς Ἀνατολῆς εἰς σύνοδον, ἥτις ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ἐν Θήβαις τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1373. Ἀπηυθύνετο δ᾽ ἡ πρόσκλησις τοῦ πάπα εἰς τὸν πραγματικὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Ϛ΄ καὶ εἰς τὸν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορα Φίλιππον Γ΄, εἰς τὰς πολιτείας τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης, εἰς τοὺς ἱππότας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, εἰς τοὺς

Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος ἐν ἑλληνικῷ κώδικι τῆς Μοδένης.

βασιλεῖς τῆς Κύπρου, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Σικελίας, εἰς τὸν γενικὸν ἐπίτροπον τῶν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας ὑποκειμένων δουκάτων Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Αἰγαίου Νικόλαον Γ´ Δαλλεκάρτσερη, εἰς τὸν δοῦκα Λευκάδος Λεονάρδον Τόκκον, εἰς τὸν «ἡγεμόνα Κορίνθου» Νέριον Ἀτζαϊώλην, εἰς τὸν μαρκίωνα Βοδονίτζης Φραγκῖσκον Γεώργιον, εἰς τὸν «ἡγεμόνα Μυτιλήνης» Φραγκῖσκον Γατελοῦζον καὶ εἰς τὸν αὐθέντην τῆς μικρᾶς Σερίφου Ἑρμόλαον Μινόττον. Δυνάμεθα δ᾽ εὐκόλως νὰ φαντασθῶμεν ὁποίας ζωῆς ἐπληρώθη ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Θηβῶν ἐκ τῆς ἀφίξεως τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιφανῶν ἐκείνων ἀνδρῶν ἢ τῶν πληρεξουσίων αὐτῶν, πῶς οἱ ἀρχιεπίσκοποι Νέων Πατρῶν καὶ Νάξου ἐκήρυξαν τὴν ἕνωσιν ἐναντίον τῶν ἀπίστων, ὁποίας μεγαλοφώνου ἐπιδοκιμασίας ἔτυχεν ἡ ἐξαίρετος αὐτῶν πρότασις καὶ πῶς προσωπικαὶ ἀντιζηλίαι συνώμοσαν πρὸς ματαίωσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου, καθ᾽ ὃν τρόπον ὁμοίως ἐναυάγησαν αἱ ἀποφάσεις πάσης μεταγενεστέρας συνόδου περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Μόλις δ᾽ ἐχωρίσθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι, καὶ ὁ Νέριος Ἀτζαϊώλης, ὁ πάντων τολμηρότατος καὶ πανουργότατος, ὀλιγωρῶν τῆς ἐκκλήσεως τοῦ πάπα πρὸς αὐτὸν ὡς πρόμαχον τῶν Χριστιανῶν, ἐπὶ τῇ προφάσει, ἣν παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἡ ἄρνησις τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων, μὴ παραδοσάντων εἰς αὐτὸν φυγάδας τινὰς αὐτοῦ ὑπηκόους, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν Μεγάρων καὶ γείνῃ κύριος τῆς ἐπικαίρου ταύτης θέσεως παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἶνε δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὡς ἀπόδειξις, ὅτι ἡ καταλωνικὴ κυριαρχία δὲν ἦτο ὅλως ἀντιδημοτικὴ ἐν Ἑλλάδι, τὸ ὅτι εἷς τῶν θερμοτάτων αὐτῆς συνηγόρων ἦτο ὁ Ἕλλην συμβολαιογράφος Δημήτριος Ῥένδης, ὅστις πρό τινων ἐτῶν εἶχε τύχει παρὰ τῶν Καταλωνίων τῶν προνομίων Φράγκου πολίτου καὶ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου Γ´ παραχώρησιν γαιῶν, μετὰ δὲ ταῦτα ηὐξήθη εἰς πλοῦτον καὶ δύναμιν ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ᾽ ἐν ἁπάσαις ταῖς χώραις ταῖς κυβερνωμέναις ὑπὸ ξένων ὑπάρχουσι πάντοτ᾽ ἐπιχώριοι συνδεόμενοι διὰ δεσμῶν συμφερόντων πρὸς τὴν ἄρχουσαν τάξιν. Ὁ Νέριος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κόρινθον μετά τινων διακεκριμένων αἰχμαλώτων· τὰ δὲ Μέγαρα ἐξηκολούθησαν κατεχόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν μετὰ χαρᾶς εὗρέ τινα ζῶντα ὡς ἱερέα τοῦ ἐκκλησιδρίου τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου τοῦ ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ διοικητοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Οὕτω δὲ ἀδύνατος ἦτο ἡ ἄλλοτε περιώνυμος Ἑταιρεία,

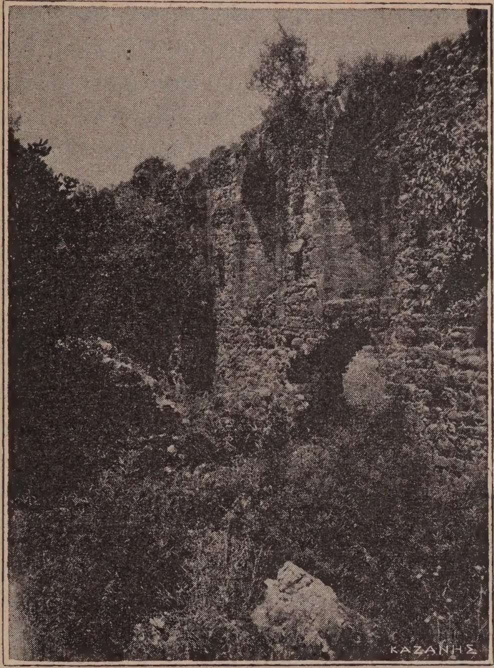
ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ τὸ ἴδιον ἑαυτῆς ἔδαφος ἀπὸ τοῦ αἴφνης ἀνυψουμένου Φλωρεντίνου. Ταραχαὶ δ᾽ ἐκραγεῖσαι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ματθαίου Περάλτα, τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, τὸ ἑπόμενον ἔτος παρεκώλυσαν ἀντεπιθέσεις ἐναντίον τοῦ Νερίου. Διάδοχον δ᾽ αὐτοῦ αἱ διάφοροι κοινότητες τῶν δουκάτων, χωρὶς νἀναμείνωσι διαταγὰς ἐκ Σικελίας, ἐξέλεξαν ὁμοφώνως τὸν Λουδοβῖκον Φαδρῖγον, κόμιτα Σαλώνων καὶ ἔγγονον τοῦ περιωνύμου Ἀλφόνσου. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἀρίστη, ἐπειδὴ ὁ Φαδρῖγος ἦτο τότε τὸ ἐπιφανέστατον μέλος τῶν ἀρχαίων ἀποικιακῶν οἴκων, καὶ ὁ Φρειδερῖκος Γ´ δὲν ἐξέκλινε τὴν ἐπικύρωσιν αὐτῆς [1], συνετῶς ἀδιαφορήσας περὶ τοῦ παρατύπου αὐτῆς, ἐπειδὴ ὁ Φαδρῖγος εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν τάξιν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς αὐτοῦ πολιτείαις.

Ὁ θάνατος τοῦ ἀνισχύρου ἐκείνου μονάρχου τῷ 1377 ἤγαγεν εἰς τελείαν μεταβολὴν ἐν τῷ δουκικῷ οἴκῳ. Καὶ ὁ μὲν Φρειδερῖκος Γ´, ἀποθανὼν ἄνευ νομίμων υἱῶν, ἐκληροδότησε τὰ δουκᾶτα εἰς τὴν νεωτέραν θυγατέρα Μαρίαν· ἀλλ᾽ ἡ διαδοχὴ ἀμφεσβητήθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς Πέτρου Δ´, τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας, ὅστις ἐποιήσατο ἔκκλησιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἄρθρον τοῦ Σαλίου νόμου, οἷον εἶχε καταγραφῆ ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου Β´. Ἡ δὲ μέλλουσα κατακυριάρχησις ὑπὸ νεαρᾶς κόρης ἦτο, ὡς εἰκός, δυσάρεστος εἰς τοὺς Καταλωνίους τῶν Ἀθηνῶν ἐν ὥραις, καθ᾽ ἃς ἐπηπειλεῖτο ὁ ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος. Διὸ δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς Λατῖνοι ἀρχιεπίσκοποι, ὁ τῶν Ἀθηνῶν Βαλλεστὲρ, ὁ τῶν Θηβῶν Σίμων καὶ ὁ τῶν Νέων Πατρῶν Ματθαῖος, καὶ ἅπαντες οἱ κυριώτατοι βαρῶνοι καὶ ἱππόται ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ Πέτρου Δ´. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦσαν πρώτιστα μὲν ὁ γενικὸς ἐπίτροπος Λουδοβῖκος Φαδρῖγος, κόμις τῶν Σαλώνων καὶ δυνάστης Λαμίας, μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ, δὸν Ζουὰν τοῦ Ἀραγωνικοῦ, ὁ κόμις τῆς ἐν τῷ Βόλῳ Δημητριάδος (Mitre), ὅστις παρέλαβε χιλίους πεντακοσίους Ἀλβανοὺς ἱππεῖς ἐπὶ μισθῷ, οἱ διοικηταὶ τῶν τεσσάρων ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν ἐπικαίρων πόλεων Ἀθηνῶν, Λεβαδείας, Σαλώνων καὶ Νέων Πατρῶν, οἱ δύο ἀδελφοὶ Puigpardines, αὐθένται τῆς ⟨βοιω-

---

[1] *Raynaldus* Τόμ. Ζ´ σ. 224. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β´ Μέρ. Α´ σ. 218-20. — *Jauna* Histoire générale des royaumes de Chypre. Τόμ. Β´ σ. 882. — *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 464, 465, 474. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 286, 289-90, 298, 300, 323, 343. — [*Theiner* Vetera monumenta historiae Ungariae Τόμ. Β´ σ. 130].

τικῆς⟩ Καρδίτσης καὶ τῆς Ἀταλάντης, ὁ Πέτρος Βαλλεστὲρ, ὅστις κατεῖχε τὴν ῥυπαρὰν Κάπραιναν, ἥτις ἦτο ἐκτισμένη ἐν ᾗ θέσει ἡ ἀρχαία Χαιρώνεια, καὶ ὁ Μελισσηνὸς Novelles, μιγὰς Ἕλλην καὶ Καταλώνιος, οὗ τὸ κάστρον ἐκαλεῖτο Ἐστανιόλ. Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ μειονοψηφία ὑπὲρ Μαρίας τῆς Σικελικῆς, ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Φραγκῖσκος Γεώργιος, μαρκίων τῆς Βοδονίτζης, ὅστις, ὡς εἰκὸς, διεκαίετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νἀποτινάξῃ τὴν εἰς τὸν γενικὸν ἐπίτροπον ὑποτέλειαν καὶ, ἅτε ὢν Βενετὸς, δὲν συνεπάθει πρὸς τοὺς Καταλωνίους. Μετ' αὐτοῦ δὲ συνετάσσοντο ὁ αὐθέντης τῆς Αἰγίνης δὸν Πέτρος Φαδρῖγος, οὗ ἡ ἀποστασία προεκάλεσε τὴν μετάστασιν τῆς νήσου εἰς τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ, τὸν γενικὸν ἐπίτροπον, καὶ ὁ Θωμᾶς de Pou, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Ῥογήρου de Lluria. Οἱ δὲ βουργήσιοι, μεριμνῶντες περὶ ἀσφαλείας, ὑπεστήριζον τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας [1].

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς Ἴσοβας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Ἡ ἀραγωνικὴ φατρία, ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου καὶ τοῦ διοικητοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ἔστειλε δύο πρέσβεις εἰς

---

[1] *Çurita* Anales Τόμ. Β' σ. 377. Indices σ. 350-1. — *Rubió* y *Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 265, 266, 436, 440-2, 447-9, 477, 482. Ὁ *Rubió* ἀπέδειξεν ἐκ τῶν ἀραγωνικῶν ἐγγράφων, ὅτι ὁ «δὸν Λουδοβῖκος de Aragon, κόμις Μελίτης», οὗ ποιεῖται μνείαν ὁ *Çurita* ὡς χωριστοῦ ἀνδρὸς, εἶνε αὐτὸς ὁ δὸν Λουδοβῖκος Φαδρῖγος.

τὴν αὐλὴν τοῦ Πέτρου Δ΄, ὅπως γνωρίσωσιν εἰς αὐτόν, ὅτι ὁ λαὸς τῶν δουκάτων ἀνέμενε τὰς διαταγὰς αὐτοῦ καὶ ἐκλιπαρήσωσιν αὐτὸν νὰ διορίσῃ τινὰ ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπήντησεν, εὐχαριστῶν τὸν γενικὸν ἐπίτροπον καὶ τὸν διοικητὴν διὰ τὰς πιστὰς αὐτῶν ὑπηρεσίας καὶ παρακαλῶν αὐτοὺς νὰ μείνωσιν ἐν τῇ ἀρχῇ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου γενικοῦ ἐπιτρόπου. Ὡς τοιοῦτον δ' ἐξέλεξε τῷ 1379 τὸν Φίλιππον Dalmau, ὑποκόμιτα Ῥοκαβέρτης, οὗ τὸν διορισμὸν ἐγνώρισεν εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς κοινότητας Θηβῶν, Ἀθηνῶν, Λεβαδείας, Νέων Πατρῶν καὶ Σιδηροκάστρου. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον διέταξε τὸν ἐκ Θηβῶν Βερεγγάριον Βαλλεστέρ, τὸν ἕτερον τῶν πρέσβεων, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ δουκᾶτα, ἀξιώσας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἀραγωνίαν μετ' ἄλλου τινὸς ἁρμοδίου ἀνδρός· ἔδωκε δ' εἰς αὐτοὺς τὴν ἐντολὴν νὰ προσκυνήσωσι τὸν νέον «δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν»[1].

Ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἄλλος ἀπαιτητὴς ἐνεφανίσθη ἐν τοῖς καταλωνικοῖς δουκάτοις. Καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων, ἥτις νῦν ἐπειράθη νὰ ἐπαναλάβῃ τοὺς πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἄθλους τῆς τῶν Καταλωνίων, εἶνε ἀκόμη σκοτεινή. Ἀλλὰ φαίνεται πιθανόν, ὅτι ὡμοίαζε τὴν ἀρχὴν τῆς περιωνυμοτέρας προκατόχου ἑταιρείας. Καὶ δὴ ἡ ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων, ὑπηρετήσασα τὸν βασιλέα τῆς Ναβάρρας Κάρολον Β΄ ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ κατὰ Καρόλου Ε΄, τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, δὲν εὗρεν ἄλλην ἐπασχόλησιν οἴκοι μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν πολεμίων ἐν ἔτει 1366, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν οἱ Καταλώνιοι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐξασκήσωσι τὸ ἔργον αὐτῶν ἐν Σικελίᾳ μετὰ τὴν εἰρήνην μεταξὺ τοῦ ἀνδηγαυικοῦ καὶ τοῦ ἀραγωνικοῦ οἴκου τῷ 1302. Ἀλλ' ὁ δὸν Λουδοβῖκος, ὁ ῥιψοκίνδυνος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ναβάρρας, εἶχε τότε δὴ τότε νυμφευθῇ τὴν δούκισσαν τοῦ Δυρραχίου, ἥτις εἶχε κληρονομήσει τὰς περὶ τῆς Ἀλβανίας ἀξιώσεις τοῦ πάππου Ἰωάννου, τοῦ κόμιτος Γραυίνης, καί, ὅτε τῷ 1368 οἱ Ἀλβανοὶ κατέλαβον τὸ Δυρράχιον καὶ μετ' αὐτοῦ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ἀνδηγαυικῆς κυριαρχίας, ὁ γενναῖος Λουδοβῖκος, ὡς εἰκός, ἀνέλαβε προπαρασκευὰς πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἀπολεσθεισῶν κτήσεων τῆς συζύγου. Σῶμα ὀκτακοσίων Ναβαρραίων καὶ Γασκόνων, τῶν πλείστων ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς ἐκκρίτους οἴκους, εἶχε συνοδεύσει αὐτὸν ἐκ Νεαπόλεως, ὅπου διέτριβεν ἡ σύζυ-

---

[1] *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 444-51.

γος αὐτοῦ· πολλοὶ δ᾽ ἐπηκολούθησαν, καὶ προςέτι ἄλλους τετρακοσίους ἄνδρας παρέσχον εἰς αὐτὸν ὁ βασιλεὺς τῆς Ναβάρρας, ὁ αὐλάρχης τούτου Μαϊῶτος Κοκερὲλ, ὃν μέλλομεν νὰ συναντήσωμεν κατόπιν ὡς βάϊλον τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἄλλοι. Ἀλλ᾽ ὁ θάνατος τοῦ δὸν Λουδοβίκου ἐν ἔτει 1376 ἐπέθηκε τέρμα εἰς τὰ περὶ τῆς ἀνακτήσεως τοῦ Δυρραχίου σχέδια αὐτοῦ [1], καὶ οὐδεὶς πλέον γίνεται λόγος περὶ τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων μέχρι τοῦ 1380. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ Ἰάκωβος de Baux, ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, ἐσκέφθη, ὅτι εἶχεν ἐπέλθει ἡ ὥρα, ὅπως καταλάβῃ τὰς ἑλληνικὰς ἐκείνας κτήσεις, αἵτινες ὤφειλον νἀνήκωσιν εἰς αὐτὸν, καὶ ὅτι ἡ ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ ἄριστον ὄργανον τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ.

Ὁ Φίλιππος Γ´ εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1373 ἄτεκνος, καθ᾽ ἃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Οὕτω δ᾽ ἡ προσηγορία αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας ὤφειλον νὰ περιέλθωσιν εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰάκωβον de Baux, υἱὸν τῆς ἀδελφῆς, τῆς χήρας τοῦ βασιλέως τῆς Σκωτίας Ἐδουάρδου Baliol, ἥτις ἔπειτα ἔγεινε σύζυγος τοῦ δουκὸς τῆς ἐν Ἀπουλίᾳ Ἀνδρίας, Φραγκίσκου de Baux, μέλους διακεκριμένης προβιγκιακῆς οἰκογενείας, ὅςτις εἶχεν ἀκολουθήσει εἰς Νεάπολιν Κάρολον Α´ τὸν Ἀνδηγαυὸν, συμμετασχὼν τῶν τυχῶν αὐτοῦ, καὶ εἶχε περιβληθῆ μεγάλας ἀρχὰς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀνδηγαυῶν. Εἶχον δὲ οἱ Baux συνδεθῆ ἤδη μετὰ τῆς Ἀχαΐας, ὅπου ὁ πάππος τοῦ Ἰακώβου εἶχε χρηματίσει δὶς βάϊλος ἐπ᾽ ὀνόματι Αἰκατερίνης τῆς Βαλεσιακῆς καὶ τὸ πρῶτον οἱ βαρῶνοι εἶχον ἀναγνωρίσει τὴν μητέρ᾽ αὐτοῦ ὡς νόμιμον αὐτῶν ἡγεμόνην. Πράγματι δὲ, διαρκοῦντος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μεταξὺ τῶν Baux καὶ τῆς βασιλίσσης τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννης Α´, ἥτις δὶς ἐξεδίωξεν ἀπὸ τοῦ βασιλείου αὐτῆς τὸν ἀποστατήσαντα πατέρα τοῦ Ἰακώβου, ὁ υἱὸς εὗρε προσωρινὸν ἄσυλον, ἴσως δὲ καὶ ἐκτίμησιν, ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ εἷς τῶν πολλῶν συζύγων τῆς Ἰωάννης εἶχεν ὑπάρξει ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μαϊορικῆς Ἰακώβου Β´ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἄμεσος ἀπόγονος τῶν Βιλλαρδουίνων, ἡ Ἰωάννα ἐδικαιοῦτο νὰ προβάλῃ ἀξιώσεις τινὰς περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, ἧς τὴν κτῆσιν εἶχεν ἤδη ἐποφθαλμιάσει. Φαίνεται δὲ πιθανὸν, ὅτι εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε φατρία εὔνους εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς, ἐπειδὴ εἶνε

---

[1] *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 251, 254, 428, 430-5. — *Çurita* Τόμ. Β´ σ. 377.

ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι μεταξὺ τῶν πρέσβεων, οὓς οἱ βαρῶνοι ἀπέστειλαν τῷ 1374, ὅπως προςφέρωσι τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα εἰς τὴν βασίλισσαν Ἰωάνναν, ὑπῆρχεν ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος Ἐράρδος Μαῦρος (Le Noir), ὅςτις εἶχεν ὑπογράψει πρὸ τριάκοντα ἐτῶν τὸ ὅμοιον ἔγγραφον περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Μαϊορικῆς. Ἡ πρεσβεία, ἥτις συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν ἐπιφανεστάτων, ἐπειδὴ περιελάμβανε τὸν Λεονάρδον Τόκκον, τὸν κόμιτα Κεφαλληνίας καὶ ὡς τοιοῦτον ὄντα τῶν ὁμοτίμων τῆς ἡγεμονίας, καὶ τοὺς δύο μεγάλους βαρώνους Κεντυρίωνα Ζαχαρίαν καὶ Ἰωάννην Misito (Μισθὸν;), ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν βασίλισσαν, ὅτι ἔμελλον νὰ δεχθῶσιν αὐτὴν ὡς ἡγεμόνην, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅπως ὑποσχεθῇ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν πολίτευμα, ἤτοι μὲ ἄλλας λέξεις νἀφήσῃ αὐτοὺς μόνους. Ἡ δὲ βασίλισσα ἀπεδέχθη, ὡς εἰκὸς, τοὺς εὐκόλους ἐκείνους ὅρους, ὤμοσε τὸν προσήκοντα ὅρκον, ἠξιώθη τῆς προσηγορίας ἡγεμόνης καὶ ἔστειλε βάϊλον, ὅπως κυβερνήσῃ ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτῆς. Ἀλλ᾽ ὁ ἄρχων οὗτος ἦτο ἀκοίμητος ἀνὴρ, ὅςτις οὐ μόνον διέλυσε τὴν μεταξὺ τῆς ἡγεμονίας καὶ τοῦ δεσπότου Μυστρᾶ Μανουὴλ ⟨Καντακουζηνοῦ⟩ εἰρήνην, πολιορκήσας τὸ πολλάκις μνημονευθὲν κάστρον Γαρδίκι ἐν τῷ στενῷ τοῦ Μακρυπλαγίου, ἀλλὰ καὶ ἐρεθίσας τοὺς Βενετοὺς διὰ τῆς ὑποκινήσεως ζητήματος ἀναφερομένου εἰς τὰ σύνορα τῶν ἐν Μεσσήνῃ ἀποικιῶν αὐτῶν. Καὶ εἶχε μὲν ἡ βασίλισσα τὴν διάθεσιν νἀναθέσῃ τὴν λύσιν ταύτης τῆς διαφορᾶς εἰς μικτὴν ἐπιτροπείαν καὶ διέταξε τὸν βάϊλον αὐτῆς νὰ συμπεριφέρηται οἰκείως πρὸς τοὺς Βενετούς· ἀλλ᾽ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἐπαχθῶς ἔχουσα πρὸς τὴν κτῆσιν ἐκείνην, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβαινεν ἐνοχλητική. Διὸ, ὅτε τῷ 1376 ἔλαβε τέταρτον σύζυγον, Ὄθωνα τὸν Βρουνσβιγικὸν, παρεχώρησε τὴν ἡγεμονίαν εἰς αὐτὸν, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐνεχυρίασεν αὐτὴν εἰς τοὺς Σπιταλιώτας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ πέντε ἔτη ἀντὶ ἐτησίας χορηγίας τετρακισχιλίων δουκάτων [1].

Δὲν ἦσαν δ᾽ οἱ Σπιταλιῶται ξένοι ἐν τῷ Μορέᾳ. Καθ᾽ ἃ οἱ Ναΐται καὶ οἱ ἱππόται τοῦ γερμανικοῦ τάγματος, εἶχον λάβει ἐν αὐτῷ τέσσαρα τιμάρια ἐν τοῖς χρόνοις τῆς κατακτήσεως, εἶχον δὲ περιέλθει εἰς αὐτοὺς καὶ αἱ κτήσεις τῶν Ναϊτῶν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1312 διάλυ-

---

[1] *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β′ σ. 292-4. — Libro de los fechos σ. 155-9, ὅπου καὶ περατοῦται τοῦτο τὸ Χρονικόν. — *Predelli Commemoriali* Τόμ. Γ′ σ. 129-131. — *Costanzo* Storia del Regno di Napoli Τόμ. Β′ σ. 21.

σιν τοῦ τάγματος τούτου. Ἐν τῇ ἀναγραφῇ τοῦ 1364 εὑρίσκομεν δύο κάστρα ἀνήκοντα εἰς αὐτούς· ὀλίγον δὲ πρότερον ὁ Ἰννοκέντιος ϛ' εἶχε προτείνει τὴν μετακίνησιν αὐτῶν ἐκ Ῥόδου, ὅπου εἶχον τὴν ἑστίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ 1309, εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων ὑπεράσπισιν αὐτῆς ὑπ' αὐτῶν. Μέγας δ' αὐτῶν μάγιστρος ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἦτο ὁ Ἰωάννης Φερνάνδος Ἐρέδιας, εὐγενὴς καὶ ῥιψοκίνδυνος Ἱσπανὸς, ὅστις εἶχεν ἀποκτήσει τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἰννοκεντίου ϛ', εἶχεν ἀποβῆ «ὁ δεξιὸς βραχίων τοῦ ἐν Αὐενιῶνι παπισμοῦ», εἶχε πολεμήσει ἐναντίον τοῦ Μελανοῦ πρίγκιπος ἐν Πικταυίᾳ (Poitiers) καὶ εἶχεν ἐπ' ἐσχάτων συνοδεύσει τὸν πάπαν Γρηγόριον ΙΑ' εἰς τὴν Ῥώμην, ὅτε ὁ ποντίφιξ οὗτος, ὑπακούων εἰς τὴν ἐκ Σιένης ἁγίαν Αἰκατερίνην, ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν λεγομένην βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν τῶν παπῶν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν ἐν Ῥώμῃ χηρεύοντα θρόνον. Οἱ δὲ βαρῶνοι, καὶ ἰδίως ὁ Βενετὸς ἀρχιεπίσκοπος τῶν Πατρῶν, ἐδεξιώθησαν προθύμως τὸν διακεκριμένον ἐκεῖνον στρατιώτην, ὅστις ἐφαίνετο οὐρανόπεμπτος ἀμύντωρ τῆς ἀπειλουμένης αὐτῶν χώρας. Νέον δὲ καὶ ἀκμαῖον φῦλον ἐπιδρομέων ἐνεφανίσθη τότε διεκδικοῦν τὴν χώραν ἐναντίον τῶν λειψάνων τῶν Φράγκων. Καὶ δὴ ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἐγκαταστάσεως δύο ἀλβανικῶν ἡγεμονιῶν τὰ βόρεια τῆς Ἀχαΐας εἶχον ἀπειληθῆ ὑπὸ ἀλβανικῆς μεταναστεύσεως, ἅμα δὲ ὑπὸ τουρκικῶν ἐπιδρομῶν. Αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος τὸ ἐπακολουθῆσαν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν ἀπόκτησιν τῆς ἡγεμονίας εἷς τῶν δύο τούτων Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν, ὁ Γκῖνος, ἤτοι Ἰωάννης, Μπούας Σπάτας, ὅστις εἶχεν ἤδη καταλάβει τὰς κτήσεις τοῦ ἀντιπάλου οἴκου Λιώσα ἐν Ἄρτῃ μετὰ τὸν ἐκ τοῦ λοιμοῦ θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ καὶ εἶχεν οὕτως ἑνώσει τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐκυρίευσε τὴν Ναύπακτον, οὕτω δὲ κατέστρεψε τὸ τελευταῖον λείψανον ἀνδηγαυικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι. Ἐπὶ ὀγδοήκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα οἱ γαλλικοὶ κρίνοι εἶχον κυματίσει ἐπὶ τοῦ τριπλοῦ τείχους τοῦ περιωνύμου ἐκείνου κάστρου. Ἡ Ναύπακτος, ἀποτελέσασα μέρος τῶν χωρῶν, ἃς ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος Φίλιππος εἶχε λάβει ὡς προῖκα τῆς ἀτυχοῦς Θάμαρ, εἶχεν ἀπολεσθῆ πλέον, καὶ Ἀλβανὸς ἀρχηγὸς ἐκράτει μιᾶς τῶν κλειδῶν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ὁ δ' Ἐρέδιας ἔκρινεν, ὅτι ἡ ὕβρις αὕτη ἔπρεπε νὰ ἐκπλυθῇ· διὸ, διαπεραιωθεὶς διὰ τοῦ κόλπου, ἀνέκτησε τὴν Ναύπακτον. Ἀλλ' ἡ φυλάκισις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Μέλανος πρίγκιπος μετὰ τὴν μάχην παρὰ τὴν Πικταυίαν

δὲν ἐσωφρόνισεν αὐτόν. Ὁδεύσας δ᾽ ἀκατάσχετος εἰς μέσην τὴν ἐχθρικὴν χώραν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ καταλήψεως τῆς Ἄρτης, ἡττήθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἤχθη αἰχμάλωτος εἰς τὸν Σπάταν. Ἦτο δ᾽ ὁ ἀρχηγὸς οὗτος *ἀνὴρ δραστήριος καὶ τὰ πάντα λαμπρὸς, ἔργῳ καὶ λόγῳ κοσμούμενος καὶ τῷ κάλλει σεμνυνόμενος*[1]· ἀλλὰ παρὰ πάσας ταύτας τὰς ἀρετὰς ἐστερεῖτο μεγαλοψυχίας, καὶ ἄνευ δισταγμοῦ ἐπώλησε τὸν εὐγενῆ αὐτοῦ αἰχμάλωτον εἰς τοὺς Τούρκους. Παρὰ πάσας δὲ τὰς προσπαθείας τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, βοηθουμένων ὑπὸ τοῦ χρήματος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, πρὸς συγκράτησιν τῆς ἐπικαίρως κειμένης Ναυπάκτου, ἡ πόλις αὕτη περιέπεσε καὶ πάλιν εἰς τὸν φοβερὸν Σπάταν[2]. Ὁ δὲ Ἑρέδιας μετὰ διετῆ ταλαιπωρίαν ἐν τῇ εἱρκτῇ ἀπελυτρώθη τῷ 1381 καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Μορέαν.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ νόμιμος κληρονόμος τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας ἐφαντάσθη, ὅτι εἶχεν ἔλθει ἡ ὥρα τοῦ θριάμβου αὐτοῦ. Ἡ ἀντίπαλος αὐτοῦ, ἡ βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννα, εἶχε πρὸ βραχέος χρόνου καταλυθῆ ὑπὸ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ Ϛ´, ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι οἱ καιροὶ ἐφαίνοντο ἐξαιρέτως εὐνοϊκοὶ εἰς τὰ σχέδια τοῦ ἀπαιτητοῦ τῆς ἡγεμονίας, καθ᾽ ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἀχαΐᾳ οἱ ἱππόται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ὁσημέραι μᾶλλον ἐβαρύνοντο τὴν μίσθωσιν αὐτῆς, ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ ὑπῆρχον διχόνοιαι περὶ τῆς διαδοχῆς. Ὡς ἐργάτας δὲ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ὁ Ἰάκωβος de Baux ἐξέλεξεν, ὡς εἰκὸς, τοὺς ἄνδρας τῆς ἀργούσης ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων, οἵτινες πιθανῶς διέκειντο εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν ὡς σύζυγον τῆς γυναικαδέλφης τοῦ προτέρου αὐτῶν ἀρχηγοῦ. Διὸ κατέλαβον χάριν αὐτοῦ τὴν Κέρκυ-

---

[1] Ἠπειρωτικὰ ἐκδ. Βόννης σ. 221, 223.

[2] *Gerland* Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbisthums Patras σ. 43. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β´ σ. 11. — Ὁ *Bosio* (Dell'Istoria della sacra Religione ... di S. Giovanni Gierosolimitano Τόμ. Β´ σ. 126-9) παρέχει γραφικωτάτην, ἀλλ' ὡς τὸ πλεῖστον ἀνακριβῆ διήγησιν τῆς στρατείας τοῦ Ἑρέδια ἐν Ἑλλάδι, παριστάνων αὐτὸν ἐπιβαίνοντα τῶν τειχῶν τῶν Πατρῶν καὶ φονεύοντα τὸν Τοῦρκον (!) φρούραρχον ἰδίᾳ χειρί. Ἔπειτα δ' ὁ Ἑρέδιας προχωρεῖ ἐναντίον τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ ζωγρεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες λαμβάνουσι καὶ πάλιν τὰς Πάτρας ὡς λύτρα αὐτοῦ. Περιττὸν δὲ εἶνε νὰ εἴπωμεν, ὅτι τῷ 1378 αἱ Πάτραι δὲν ἦσαν τουρκικαὶ, οὐδ' εἶχον οἱ Τοῦρκοι «καταλάβει νεωστὶ τὸν Μορέαν». Ἀλλ' ὁ αὐτὸς *Bosio*, στηριζόμενος εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ τάγματος, ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἐν Ἀλβανίᾳ αἰχμαλωσίας τοῦ Ἑρέδια καὶ περὶ τῆς ἐν ἔτει 1381 ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ.

ραν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Ἰωάννης, καὶ ἔπειτα, ἀρχομένου τοῦ 1380, κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν Ἀττικήν. Ὑπῆρχον δὲ ἰδιάζοντες λόγοι, ὅπως προσβληθῇ τὸ καταλωνικὸν δουκᾶτον. Καὶ δὴ οἱ Ναβαρραῖοι ἐνεφοροῦντο ἀρχαίας ζηλοφθονίας ἐναντίον τοῦ Πέτρου Δ΄, ὅστις εἶχε φυλακίσει τὸν θανόντα ἀγαπητὸν αὐτῶν ἀρχηγόν· ὁ δὲ Baux, ἅτε ὢν θεῖος Μαρίας τῆς Σικελικῆς, ἐθεώρει τὸν Πέτρον ὡς σφετεριστὴν, ἐσυγγένευε δ᾽ ἄλλως καὶ μετὰ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγιανῶν, οἵτινες εἶχον ἀξιώσεις περὶ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Πρὸς τούτοις δ᾽ ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἐδικαιοῦτο νἀξιώσῃ ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς, καθ᾽ ἃ εἶχον πράξει ἔνιοι τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου, ἅτε ὢν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠδύνατο νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν σκιὰν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ὅλην λατινικὴν Ἀνατολήν.

Ἦρχον δὲ τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων ὁ Μαϊῶτος Κοκερὲλ καὶ ὁ Πέτρος τοῦ Ἁγίου Σουπερανοῦ (de San Superan), ὁ ἐπονομαζόμενος Βόρδος εἴτε διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἶχεν ἀνακηρυχθῇ πολίτης τῶν Βορδιγάλων (Bordeaux) ὑπὸ τοῦ Μελανοῦ πρίγκιπος, εἴτε, ὡς εἶνε πιθανώτερον, ἐπειδὴ ἦτο νόθος, ἱσπανιστὶ bort, καθ᾽ ἃ πολλοὶ ἄλλοι διάσημοι σπείραρχοι τῶν μέσων αἰώνων [1]. Οἱ δὲ πεπειραμένοι ἐκεῖνοι ἄνδρες εὗρον ἀξίους λόγου βοηθοὺς ἐν τοῖς ἡγέταις τῆς σικελικῆς φατρίας. Ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης, οὗ τὸ κάστρον ἐδέσποζε τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν, ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ διαβῶσι κάτωθεν τῶν τειχῶν αὐτοῦ καὶ ἐβοήθησε τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν· ὁ δὲ Νικόλαος Γ΄ Δαλλεκάρτσερη, δοὺξ τοῦ Αἰγαίου καὶ κύριος δύο τῶν τριῶν μεγάλων βαρωνειῶν τῆς Εὐβοίας, ἦτο σύμμαχος αὐτῶν, ἐλπίζων διὰ βοηθείας αὐτῶν νὰ δεσπόσῃ τῆς Χαλκίδος. Ἀπὸ δὲ τοῦ Μορέως οἱ ἱππόται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἦλθον νὰ λεηλατήσωσι τὸ τεταραγμένον δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ κατεῖχον ἄξιον λόγου ἔρυμα, τὸ κάστρον τοῦ Συκαμίνου. Φαίνεται δὲ πιθανὸν, ὅτι ὁ κόμις τοῦ Κομβερσάνου εἶχεν ἐπιχειρήσει δευτέραν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς νομίμου κληρονομίας τοῦ ἰδίου οἴκου, ἐπειδὴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ναβαρραίων ὁ δυνάστης Θηβῶν Ἰωάννης de Lluria εἶχεν ὑπάρξει ἤδη ἐπὶ δύο ἔτη δεσμώτης αὐτοῦ. Προσετίθεντο δ᾽ εἰς ταύτας τὰς ἀτυχίας αἱ ἀμοιβαῖαι ἀντιζηλίαι τῆς

---

[1] Ἴδε σημείωσιν τοῦ *Ducange* εἰς τὸν Κίνναμον σ. 392. — *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 309 σημ. 2.

πόλεως ταύτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες ἐπ᾽ ἐσχάτων εἶχον ἐπιδιώξει ποιάν τινα αὐτονομίαν καὶ ἐχαλέπαινον θεωρούμεναι κατώτεραι τῆς πρωτευούσης τῆς Βοιωτίας. Τέλος δὲ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων οὐκ ὀλίγοι ἦσαν οἱ δυςανασχετοῦντες ἐναντίον τῆς κυριαρχίας τῶν Καταλωνίων. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἄπορον, ὅτι ἓν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ ἐπίκαιρα χωρία περιέπεσον εἰς τοὺς νέους τούτους ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐπιδρομεῖς, νέους ὑπὸ τὴν διπλῆν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἂν ἀντιπαραβάλωμεν αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐκφύλους ἐκγόνους τῶν Καταλωνίων τῶν κατακτησάντων τὴν Ἀττικήν. Καὶ τὸ μὲν ὡραῖον κάστρον τῆς Λεβαδείας, τὸ σωζόμενον μέχρι τῆς σήμερον ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ ὑπερκειμένου τῆς πόλεως, ἐπιφανὲς μνημεῖον τῆς ἐν Ἑλλάδι καταλωνικῆς κυριαρχίας, ἔτυχε γενναίας ὑπερασπίσεως ὑπὸ τοῦ παλαιμάχου αὐτοῦ φρουράρχου Γουλιέλμου δὲ Ἀλμενάρα καὶ τοῦ Ἰακώβου Φερρὲρ, Καταλωνίου ἐκ Σαλώνων. Οἱ δὲ πολῖται ἦσαν ὡς τὸ πλεῖστον πιστοὶ εἰς τοὺς Καταλωνίους, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες τῆς Λεβαδείας εἶχον λάβει ἴδια προνόμια κατὰ τὴν καταλωνικὴν κατάκτησιν καὶ ἡ πόλις αὐτῶν εἶχεν ἀξιωθῆ μεγάλης ὑπεροχῆς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Καταλωνίων. Ἀλλ᾽ ἡ προδοσία Ἕλληνός τινος ἐκ Δυρραχίου ἀνέῳξε τὰς πύλας εἰς τὸν ἐχθρὸν, καὶ ὁ Ἀλμενάρα ἐφονεύθη ματαίως ἀποπειρώμενος νὰ σώσῃ τὴν προδοθεῖσαν πόλιν. Ἐξ ἑτέρου δὲ δύο Ἕλληνες, ὁ Δημήτριος καὶ ὁ Μῆτρος, ὑπερήσπισαν λαμπρῶς τὰς Θήβας ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Ἰωάννου de Lluria· τῶν δὲ τριῶν προδοτῶν, τῶν παραδόντων αὐτὰς εἰς τοὺς Ναβαρραίους, δύο ἔφερον ὀνόματα ἱσπανικά. Πολλοὶ τῶν ἐντρόμων κατοίκων τῆς τε Λεβαδείας καὶ τῶν Θηβῶν, Ἕλληνές τε καὶ Καταλώνιοι, προετίμησαν τῆς ἐν ταῖς ἰδίαις πόλεσιν ὑπὸ τοὺς νέους κυριάρχους διαμονῆς νὰ διασωθῶσι φεύγοντες εἰς τὴν βενετικὴν Εὔβοιαν, ἐν ᾗ διέτριψαν μῆνας ὅλους, πλανώμενοι ἀνὰ τὴν νῆσον μετὰ τῶν ἀγελῶν αὐτῶν καὶ τῶν ποιμνίων. Ὁ δὲ Δημήτριος καὶ ὁ Μῆτρος ἠμείφθησαν διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν, ἐπιτραπέντες τὴν διοίκησιν τῶν Σαλώνων. Τὸ κάστρον τοῦτο, καθ᾽ ἃ καὶ ἡ Λαμία καὶ τὸ Σιδηρόκαστον, ἀπέκρουσε τὰς ἐφόδους τῶν Ναβαρραίων ἕνεκα τῶν προσπαθειῶν, ἃς κατέβαλεν ὁ γενικὸς ἐπίτροπος ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτοῦ κτήσεων, καὶ τῆς πολυτίμου βοηθείας τῆς παρασχεθείσης ὑπὸ τοῦ κόμιτος τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν Ἀλβανῶν· οὐδ᾽ ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια τούτων ἡ τελευταία ὑπηρεσία, ἣν τὸ μάχιμον τοῦτο φῦλον παρέσχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καθ᾽ ἃ δὲ τὰ Σάλωνα, οὕτω καὶ ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν ἀντέταξεν εὔτολμον ἀντίστασιν εἰς τὸν ἐχθρόν. Καὶ ὁ μὲν Γαλ-

σερανὸς Περάλτας, ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως, εἶχεν ἀτυχῶς ζωγρηθῆ κατά τινα ἔξοδον ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων· ἀλλ᾽ ὁ Ῥωμαῖος de Bellarbe, ὁ φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πιστοῦ Ἕλληνος συμβολαιογράφου Δημητρίου Ῥένδη, ὃν εἴδομεν γενναίως ἀγωνισθέντα ἐν Μεγάροις πρὸ ἓξ ἐτῶν, ἐματαίωσε τὰς σκευωρίας μικρᾶς ὁμάδος προδοτῶν καὶ ἀντέστη εἰς τοὺς ἐκ Ναβάρρας στρατιώτας. Ἀνεμιμνήσκετο δ᾽ εὐλόγως ἡ φρουρὰ μετ᾽ εὐγνωμοσύνης τῆς συνετῆς ἐνεργείας τοῦ θανόντος δουκὸς, ὅστις εἶχε διατάξει, ὅπως αἱ πρόσοδοι τακτῶν τινων γαιῶν, ἀρχῆθεν προωρισμένων εἰς ἄμυναν τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλ᾽ ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ παραχωρηθεισῶν εἴς τινα Καταλώνιον εὐνοούμενον, ἀφιερωθῶσι πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Τῇ δὲ 20 Μαΐου οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν νὰ συνεδριάσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ῥωμαίου de Bellarbe ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς συντάξεως ἀναφορᾶς εἰς τὸν βασιλέα Πέτρον, συνενούσης ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ αἰτήματα αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁμοία συνέλευσις συνεκροτήθη ἐν Σαλώνοις τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, οἱ ἐπιδρομεῖς εἶχον κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἀποχωρήσει εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἥτις κατείχετο ἔτι ὑπ᾽ αὐτῶν [1].

Τὰ καταστατικὰ ταῦτα, συντεταγμένα ἐν τῇ καταλωνικῇ γλώσσῃ καὶ σωζόμενα μέχρις ἡμῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βαρκελῶνος, ἐπέχυσαν ἄφθονον φῶς εἰς τὰ τοῦ δουκάτου κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δεκαετηρίδα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Δεικνύουσι δ᾽ εἰς ἡμᾶς καὶ ὅτι οἱ ἡγέται τῆς ἀραγωνικῆς φατρίας, μόλις που ἀνακύψαντες ἐξ ἀπεγνωσμένου ἀγῶνος ὑπὲρ ὑπάρξεως τῆς χώρας, εἶχον τελείαν συνείδησιν τῆς ἀξίας τῶν ἰδίων ὑπηρεσιῶν καὶ ἐπεθύμουν τὴν γενναίαν ἀνταμοιβὴν αὐτῶν. Καθ᾽ ἃ δὲ συμβαίνει εἰς πολλοὺς πολιτευτὰς πρακτικοὺς καὶ μὴ ἀποβλέποντας εἰς φιλοσοφικὰ ἰδεώδη, ἡ ἀθηναϊκὴ συνέλευσις τοῦ 1380 ἠσχολήθη ἁπλῶς περὶ ζητήματα προσωπικά. Ἡ κοινότης τῶν Ἀθηνῶν παρεκάλεσε τὸν βασιλέα Πέτρον νἀποστείλῃ εἰς αὐτὴν γενικὸν ἐπίτροπον, μέλλοντα νἀπαλλάξῃ τὴν χώραν τῆς δυνάμεως τῶν ἐπιδρομέων, ἤ, ἐν ἐλλείψει τοιούτου, νὰ διορίσῃ ἰσόβιον διοικητὴν τῆς πόλεως τῶν Ῥωμαῖον de Bellarbe ἕνεκα τῆς ἰδιαζούσης προσωπικῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ γνώσεως τῶν κατὰ τὰς Ἀθήνας καὶ

---

[1] *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 436-40, 443, 455, 463-8, 473, 474, 483, 485. — *Çurita* ἔνθ᾽ ἀν. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 183. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 267-8.

τῆς πτωχείας καὶ κακοδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Ἐδεήθησαν δ᾽ αὐτοῦ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Ῥωμαῖον ἁπάσας τὰς ἀθηναϊκὰς κτήσεις τριῶν τῶν ἐχθρῶν τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ καὶ νὰ χορηγήσῃ εἰς τὴν παλλακὴν αὐτοῦ, Ἑλληνίδα δούλην ἐκ Μεγάρων, τὰ πλήρη δικαιώματα καὶ τὰς προνομίας Καταλωνίας γυναικός. Γενναῖαι δὲ παροχαὶ ἐζητήθησαν χάριν ἄλλου Ἕλληνος, τοῦ συμβολαιογράφου Δημητρίου Ῥένδη, ὅςτις εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων λάβει παρὰ τοῦ Φρειδερίκου Γ´ γαίας ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ τὰ ἐκ τοῦ φραγκικοῦ δικαίου ἀπορρέοντα προνόμια καὶ εἶχεν ὑποστῆ χρηματικὰς ζημίας ἕνεκα τῆς εἰς τὸν Πέτρον Δ´ πίστεως. Οἱ ἀναφερόμενοι ἱκέτευσαν, ὅπως παραχωρηθῶσιν εἰς αὐτὸν, τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Ἰωάννην Ῥένδην καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ἅπαντα τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια, ὧν ἀπήλαυον οἱ κατακτηταὶ (Conquistadors) τῶν δουκάτων, καὶ ὅπως ἡ ἰδιοκτησία αὐτῶν ἀπαλλαγῇ οἱαςδήποτε φορολογίας· προςέτι δὲ ἠξίωσαν παρὰ τοῦ βασιλέως, ὅπως παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς κληρονόμους εἰς ἀεὶ τὴν ἀρχὴν καγκελλαρίου τῶν Ἀθηνῶν, συνεπιφέρουσαν ἐνιαύσιον χορηγίαν τεσσαράκοντα χρυσῶν δηναρίων, εἰςπραττομένων ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ ἐμπορίου προσόδων καὶ τῶν τελῶν τῆς πόλεως. Ἠξίωσαν δὲ, ὅπως ὁ Γεράρδος Ῥοδονέλλας, εἷς τῶν ἀποσταλέντων ὑπ᾽ αὐτῶν πρέσβεων, ὁ Φραγκῖσκος Πὸνς καὶ ὁ Βερεγγάριος Ὀρονιόλας ἀμειφθῶσι διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν γαιῶν καὶ κτήσεων προδοτῶν ἢ κακοποιῶν, ὅπως ἡ αὐτοῦ μεγαλειότης εὐδοκήσῃ νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυτρώσεως τοῦ πιστοῦ αὐτῆς ὑπηκόου Γαλσερανοῦ Περάλτα, δι᾽ ὃν οἱ Ναβαρραῖοι ἀπῄτουν λύτρα ἀνώτερα τῶν ὅσα ἠδύναντο νὰ παράσχωσιν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ὅπως παραχωρήσῃ εἰς τὸν Πέτρον Βάλτερ, ὅςτις εἶχε συναιχμαλωτισθῆ μετὰ τοῦ Γαλσερανοῦ, ἁπάσας τὰς νοταριακὰς ὑπηρεσίας ἀμφοτέρων τῶν δουκάτων διὰ βίου. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐνέκρινεν ἅπαντα ταῦτα τὰ αἰτήματα πλὴν τοῦ τελευταίου, παρατηρήσας, ὅτι μία καὶ μόνη συμβολαιογραφικὴ θέσις θὰ ἤρκει νὰ παράσχῃ εἰς τὸν ἔντιμον Βάλτερ ἐπαρκεῖς πρὸς ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν πόρους· ἀργότερον δ᾽ ἐπεδαψίλευσε καὶ ἄλλας δωρεὰς, ἤτοι γαίας, κτήματα καὶ παροίκους ἔν τε Ἀθήναις καὶ Θήβαις, εἰς τὸν πάντοτε ὑπηρετικὸν Δημήτριον Ῥένδην. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως τῆς Ἀττικῆς οὐδέποτε Ἕλλην εἶχεν ἀξιωθῆ τοιούτων τιμῶν καὶ ὠφελημάτων, οἵων ἔτυχεν ὁ πρόθυμος ἐκεῖνος συμβολαιογράφος, οὗ ἡ εὐτυχία δὲν εἶχεν ἐν τούτοις ἀκόμη φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον.

Τῶν δὲ δεκαὲξ ἄρθρων, τῶν συναποτελούντων τὴν ἀναφορὰν τῶν Ἀθηναίων, τέσσαρα καὶ μόνα ἀναφέρονται εἰς ζητήματα γενικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὸ πρῶτον τούτων ἀντικατοπτρίζει τὴν κοινοτικὴν ἐκείνην ἀντιζηλίαν ἢ τὸ πνεῦμα ἐπιτοπίου πατριωτισμοῦ, διότι τὰ δύο ταῦτα εἶνε συνώνυμα, ἅτινα ὑπῆρξαν ἐν πάσῃ ἐποχῇ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἑλλάδος. Συνίστατο δ᾽ εἰς παράκλησιν, ὅπως αἱ Ἀθῆναι διατηρήσωσιν ἐν τῷ νέῳ καθεστῶτι τὸν βαθμὸν ἐκεῖνον τῆς αὐτονομίας, οὗ εἶχον τύχει ἐπ᾽ ἐσχάτων παρὰ τῶν ἐν Θήβαις κεντρικῶν ἀρχῶν. Τοῦτο διαρρήδην ἀπέκρουσεν ὁ βασιλεὺς Πέτρος, βεβαιώσας, ὅτι προετίθετο νὰ διοικήσῃ τὰ δύο δουκᾶτα ὡς ἀδιαίρετον ὅλον, κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ διοριζομένου ὑπ᾽ αὐτοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ᾽ ὄψιν οἱασδήποτε ἀποκεντρωτικὰς τάσεις, εἰς ἃς ἐπωφθαλμίων αἱ Ἀθῆναι. Καὶ τὸ δεύτερον δ᾽ αἴτημα ἔτυχεν ὁμοίως ῥητῆς ἀρνήσεως. Καὶ δὴ ὁ βασιλεὺς δὲν ηὐδόκησε νἀποδεχθῇ τὴν ἀπαίτησιν τῶν εὐσεβῶν Ἀθηναίων, τὴν προκληθεῖσαν ἀναμφιβόλως ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν κληρικῶν τῶν ὑποστηριξάντων τὴν ἀραγωνικὴν φατρίαν, δι᾽ ἧς ἠξιοῦτο, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιτρέπηται νὰ κληροδοτῶσιν οἱ ἱερωμένοι τὰς κτήσεις αὐτῶν καὶ τοὺς παροίκους εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ ἀπελευθερόνωσι τοὺς ἀγρότας αὐτῶν κατ᾽ ἰδίαν βούλησιν. Κατὰ δὲ τὰς ὑφισταμένας διατάξεις τῶν δουκάτων τοῦτο ἀπηγορεύετο πρότερον ῥητῶς, ἴδιος δὲ ὅρος εἶχεν ἀκυρώσει πᾶσαν τοιαύτην κληροδοσίαν καὶ καθώριζεν, ὅτι πᾶν κτῆμα ἢ πᾶς πάροικος κληροδοτούμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὤφειλε νὰ προορίζηται εἰς χρῆσιν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἅτε ὢν πολιτευτὴς πρακτικὸς, ἀπεφάνθη, ὅτι οἱ Καταλώνιοι ἀπετέλουν μικρὰν μόνον φρουρὰν ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅτι, ἂν ἡ ἁγία ἐκκλησία ἀπέβαινε κυρία τῶν κτήσεων αὐτῶν, οὐδεὶς ἤθελεν ἀπολειφθῇ πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας, ἐπειδὴ ὁ κλῆρος οὔτε τὴν ὑποχρέωσιν εἶχε τοῦ στρατεύεσθαι οὔτε εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βασιλέως ὑπέκειτο. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ ὑφιστάμενος ἐν Ἀθήναις νόμος ἦτο αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τῶν βασιλείων τῆς Μαϊορικῆς καὶ τῆς Βαλεντίας. Τέλος δ᾽ οἱ ἀναφερόμενοι παρεκάλεσαν, ὅπως ἐξακολουθήσωσι κυβερνώμενοι κατὰ τὰ *συνήθεια* τῆς Βαρκελῶνος καὶ προσαρτηθῶσι διὰ παντὸς εἰς τὸ στέμμα τῆς Ἀραγωνίας. Τὰ αἰτήματα δὲ ταῦτα ἐνέκρινεν, ὡς εἰκὸς, ὁ βασιλεύς. Τὰ καταστατικὰ ταῦτα, ὑποβληθέντα εἰς αὐτὸν ἐν Ἰλέρδῃ (Lerida) ὑπὸ τῶν δύο Ἀθηναίων ἐπιτρόπων Boyl, ἐπισκόπου Μεγάρων, καὶ Ῥοδονέλλα, ὑπεγράφησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως πανηγυρι-

κῶς τῇ 1 Σεπτεμβρίου. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ οἱ ἀπεσταλμένοι προσεκύνησαν αὐτὸν ὡς νόμιμον αὐτῶν δοῦκα.

Τὴν αὐτὴν δ᾽ ἐκείνην ἡμέραν ὁ Πέτρος Δ΄ ἐπεκύρωσε τὰ καταστατικὰ γράμματα τὰ σχεδιασθέντα ἐν Σαλώνοις καὶ ὑποβληθέντα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Βερνάρδου Βαλλεστὲρ, ὅστις ἀντεπροσώπευε καὶ τὰς δύο σπουδαίας πόλεις Θήβας καὶ Λεβάδειαν, αἵτινες κατείχοντο ἀκόμη ὑπὸ τῶν Ναβαρραίων. Ἡ δ᾽ ἀναφορὰ τῶν Σαλώνων εἶνε ἔτι μᾶλλον προσωπικὴ καὶ ἐγωιστικὴ ἢ ἡ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ ἀνεφέρετο καθ᾽ ὁλοκληρίαν εἰς τὸν δὸν Λουδοβῖκον Φαδρῖγον. Ὑπεβάλλετο δὲ δι᾽ αὐτῆς ἡ παράκλησις νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς κληρονόμους τὸ ἀξίωμα κόμιτος τῆς Μελίτης, νὰ ἐπικυρωθῇ εἰς αὐτὸν ἡ κτῆσις τοῦ Σιδηροκάστρου, κυριευθέντος ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅτε κατεῖχεν αὐτὸ ὁ ἀποστάτης πρωτοστάτωρ Ermengol de Novelles, τῆς νήσου Αἰγίνης καί τινων κάστρων, ἅτινα θὰ ἠδύνατο νἀνακτήσῃ ἀπὸ τῶν Ναβαρραίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου γενικοῦ ἐπιτρόπου. Ὁ δὲ βασιλεὺς, συνειδὼς τὰς ὑπηρεσίας τοῦ κόμιτος τῶν Σαλώνων, ἐνέκρινεν ἅπαντα ταῦτα τὰ αἰτήματα καὶ ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τῶν ἀπεσταλμένων. Ἔπειτ᾽ ἀνεκοίνωσε πάλιν εἰς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ ὑπηκόους τὴν πρόθεσιν νὰ στείλῃ πρὸς κυβέρνησιν αὐτῶν τὸν Ῥοκαβέρτην. Διέταξε δὲ τὸν νέον διοικητὴν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν κλῆρον τῶν δουκάτων καὶ τοὺς ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐξαρτωμένους Λατίνους καὶ Ἕλληνας τὰ προνόμια, ὧν ἀπήλαυεν ἡ ἐκκλησία ἐν

Εἴσοδος εἰς τὴν εἱρκτὴν τοῦ κάστρου Λεβαδείας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Ἀραγωνίᾳ καὶ Καταλωνίᾳ, καὶ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἁρπαγείσης αὐτῶν ἰδιοκτησίας, καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Μεγάρων δώδεκα ἐνόπλους, εἰς οὓς ἐπλήρωσε τὸν μισθὸν τεσσάρων μηνῶν, χάριν τῆς ἀμύνης «τοῦ κάστρου τῶν Ἀθηνῶν», ἤτοι τῆς Ἀκροπόλεως. Περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς δὲ τούτου βράχου ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς, ὅςτις ἦτο αὐτὸς τρουβαδοῦρος καὶ χρονογράφος, εἰς τὸν ταμίαν αὐτοῦ ἐν γλαφυρᾷ γλώσσῃ, ὅτι ἦτο «τὸ πολυτιμότατον κειμήλιον τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ δὴ τοιοῦτον, ὥςτε ἅπαντες οἱ βασιλεῖς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου οὐδὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσι παραπλήσιον». Οὕτω δ᾽ ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας ἔχομεν τὸν πρῶτον ὑπαινιγμὸν τῆς ὅλης σχέσεως τῆς ἱστορίας τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος πρὸς τὰς κλασικὰς καλλονὰς τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἀναμφιβόλως ἀκούσει ἐκ τῶν χειλέων τοῦ ἐπισκόπου, ὅςτις ἦτο ἐφημέριος ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ διοικητοῦ, ἐνθουσιώδη περιγραφὴν τῶν ἀρχαίων κτιρίων, τότε σχεδὸν ἀκεραίων καὶ ἄριστα γνωστῶν εἰς τοῦτον. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Πέτρος Δ΄ ἀνεδεικνύετο ἐνθουσιώδης θαυμαστὴς τῆς ἀρχαίας εὐκλείας τοῦ Παρθενῶνος, ἡ εὐσεβὴς αὐτοῦ σύζυγος Σίβυλλα διεκαίετο ὑπὸ σφοδρᾶς ἐπιθυμίας νὰ γείνῃ κάτοχος τῶν ἐν αὐτῷ τότε περισωζομένων ἁγίων λειψάνων τῆς Παναγίας καὶ ἄλλων ἁγίων, καὶ ἐδέετο τοῦ ἐπισκόπου νὰ ἀποστείλῃ αὐτὰ εἰς αὐτήν. Καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν τῷ χρόνῳ τὸ σπάνιον ἐκεῖνο «κειμήλιον» τὸ οὕτω προςφιλὲς εἴς τε τοὺς φίλους τοῦ καλοῦ καὶ εἰς τοὺς εὐσεβεῖς ἠδύνατο νὰ τύχῃ ἀμύνης παρὰ δρακὸς μόνον ἀνδρῶν [1]. Ἀλλ᾽ ὅτε μετὰ τέσσαρας αἰῶνας καὶ ὑπερέκεινα ἡ Ἀκρόπολις ὑπέστη τὴν τελευταίαν αὐτῆς πολιορκίαν, ἡ φρουρὰ συνίστατο ἐκ χιλίων ἀνδρῶν.

The relics of our Lady at Athens

Ἐκτελέσαντες δὲ οἱ πρέσβεις τὴν ἐντολὴν αὐτῶν μετ᾽ ἐπιτυχίας ἀνεχώρησαν, κατάφορτοι δειγμάτων τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ βασιλέως. Ἰδιαιτέρας δ᾽ εὐνοίας ἠξιώθη ὁ ἐπίσκοπος τῶν Μεγάρων. Καὶ δὴ ὁ βασιλεὺς οὐ μόνον παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὰ κτήματα ἑνὸς τῶν Θηβαίων προδοτῶν καὶ διέταξε τὴν εἰς αὐτὸν πληρωμὴν ἐτησίας χορηγίας χάριν «τοῦ ἐκκλησιδρίου τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ κάστρου τῶν Ἀθηνῶν», ἀλλὰ καὶ παρεκάλεσε τὸν πάπαν

St Bartholomew's church on the acropolis?

---

[1] *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 451-7, 461-71, 474, 476-9, 490. — ⟨ ***Γ. Κωνσταντινίδου*** Δύο ἱστορικὰ ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς Καταλανοκρατίας ἐν ⟩ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ΄ σ. 824-7.

νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον Θηβῶν. Ἀλλ᾿ ὁ Ῥοκαβέρτης κατ᾿ ἀκολουθίαν σπουδαίων πολιτικῶν γεγονότων ἐν Καταλωνίᾳ καὶ Σικελίᾳ ἀνέβαλε τὴν ἀναχώρησιν, οὐδὲ κατέπλευσεν εἰς Πάτρας μετὰ τοῦ ἐκ τεσσάρων κατέργων στόλου αὐτοῦ πρὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1381, ὁπότε ὁ Λουδοβῖκος Φαδρῖγος καὶ ὁ Γαλσερανὸς Περάλτας, οἵτινες εἶχον ἀποδράσει ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, παρέδωκαν εἰς αὐτὸν τὰς οἰκείας ἀρχάς. Αἱ δὲ δοθεῖσαι εἰς αὐτὸν ὁδηγίαι συνίσταντο εἰς τὴν ἀποκατάστασιν φιλίων σχέσεων πρὸς ἅπαντας τοὺς γείτονας ἰσχυρούς, εἰς τὴν παραχώρησιν ἀμνηστείας ἐπ᾿ ὀνόματι τοῦ κυρίου αὐτοῦ εἰς ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῶν δουκάτων καὶ εἰς ἀνταμοιβὴν ἐκείνων, οἵτινες εἶχον διακριθῆ ἐπὶ τῇ πίστει πρὸς τὸν βασιλέα. Βασιλικαὶ δ᾿ ἐπιστολαὶ εἶχον ἤδη ἀποσταλῆ εἰς τὸν «αὐτοκράτορα» Ματθαῖον Καντακουζηνόν, ὅστις τῷ 1380 εἶχε διαδεχθῆ τὸν ἀδελφὸν Μανουὴλ ὡς δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ, συνιστῶσαι τοὺς Ἀθηναίους ὑπηκόους τοῦ βασιλέως εἰς τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Βενετὸς βάϊλος τῆς Χαλκίδος εἶχε παρακληθῆ νὰ παράσχῃ βοήθειαν ἐναντίον τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων καὶ ἐμποδίσῃ τὸν δοῦκα τοῦ Αἰγαίου καὶ τὸν μαρκίωνα τῆς Βοδονίτζης ἀπὸ τῆς παρενοχλήσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων τοῦ βασιλέως. Ὅμοιαι δ᾿ ἐκκλήσεις εἶχον ἀποταθῆ πρὸς τὸν κύριον τῆς Κορίνθου Νέριον Ἀτζαϊώλην, πρὸς τὴν Μαγδαληνὴν Βουονδελμόντη, χήραν τοῦ κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας, κηδεμονεύουσαν τὸν νεαρὸν αὐτῆς υἱὸν καὶ διάδοχον, πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν καὶ πρὸς τὸν μέγαν μάγιστρον Ἑρέδιαν, νεωστὶ ἀπελευθερωθέντα ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, οὗ οἱ ἱππόται μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχον συστῆ πρὸς δῄωσιν τῶν δουκάτων. Ἅπαντες οὗτοι ἐθεώρουν τοὺς Ναβαρραίους ὡς κοινὸν αὐτῶν ἐχθρόν· περὶ δὲ τοῦ Ἑρέδια λέγεται ῥητῶς, ὅτι αὐτός τε καὶ οἱ ἱππόται αὐτοῦ ἦσαν τὸ ἀξιολογώτατον στήριγμα τοῦ Ῥοκαβέρτη, ἡ δὲ βασίλισσα τῆς Ἀραγωνίας Σίβυλλα δὲν ἐδίστασε νὰ παρακαλέσῃ αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὸ ἐν τῇ Ἀττικῇ κάστρον τοῦ Συκαμίνου εἰς ἕνα τῶν προστατευομένων αὐτῆς. Ἡ ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων, εὑρεθεῖσα ἀντιμέτωπος τῆς συμμαχίας ταύτης, διεπέρασεν ἐκ τῆς Βοιωτίας εἰς τὸν Μορέαν· ἀλλ᾿ ἀφῆκε φρουρὰς ὄπισθεν αὐτῆς ἐν Λεβαδείᾳ καὶ Θήβαις. Καὶ ἡ μὲν Λεβάδεια ἔπεσε μετ᾿ οὐ πολύ, αἱ δὲ Θῆβαι κατείχοντο ἔτι ὑπ᾿ αὐτῶν μετὰ δύο ἔτη, καὶ δὲν ἀναφαίνονται πλέον ἐν τοῖς ἀραγωνικοῖς ἀρχείοις. Ὡς ἀμοιβὴν δὲ τῶν δεινῶν, ἅτινα ὑπέστησαν οἱ ἀγαθοὶ ἀστοὶ τῆς Λεβαδείας, ἔλαβον παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν νόμιμον ἐπικύρωσιν ἁπάντων

τῶν προνομίων, ἅτινα εἶχον παραχωρηθῆ εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν προκατόχων τοῦ Πέτρου Δ', περιλαμβανομένου καὶ τοῦ δικαιώματος νὰ κυβερνῶνται κατὰ τὰ *συνήθεια* τῆς Βαρκελῶνος. Ἐπὶ δὲ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν αἰτήσει ὁ βασιλεὺς ἐγκατέστησεν ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, ἐν ᾗ ἐφυλάσσετο ἡ κάρα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, κλάδον τινὰ τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου τούτου, οὗ τὰ ἐπίσημα παρεχώρησεν εἰς τὸν θανόντα γενικὸν ἐπίτροπον καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας. Ἀλλ' ἰδιαιτέρως διέταξε τὸν Ῥοκαβέρτην νὰ φέρῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἐπιστρέφων εἰς αὐτὴν, τὸ λείψανον ἐκεῖνο τοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησι δημοφιλοῦς τούτου ἁγίου [1]· ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη οὐδέποτ' ἐξετελέσθη. Ὁμοίως δὲ ἠξίωσε παρὰ τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου νἀποδώσῃ εἰς τὸν ἀποστατήσαντα κλάδον τοῦ οἴκου τῶν Φαδρίγων ἅπαντα τὰ κάστρα καὶ τὰ κτήματα ὅσα οὗτοι εἶχον ἀφαιρέσει. Μεταξὺ δὲ τούτων ἦτο καὶ ἡ ἱστορικὴ νῆσος Αἴγινα, ἥτις οὕτω περιῆλθεν εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Βονιφατίου Ἰωάννην παρὰ τὰ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐν Σαλώνοις ψηφισθέντα καταστατικὰ γράμματα [2]. Τέλος δὲ χάριν πληρώσεως τῶν κενῶν ἐν τῷ πληθυσμῷ τοῦ δουκάτου, ἅτινα εἶχεν ἐπιφέρει ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ναβαρραίων, διέταξεν ὁ Πέτρος τὸν γενικὸν αὐτοῦ ἐπίτροπον νὰ χορηγήσῃ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν φόρων ἐπὶ δύο ἔτη εἰς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀλβανοὺς τοὺς θέλοντας νὰ ἔλθωσι καὶ ἐγκατασταθῶσιν ἐν αὐτῷ. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀλβανικοῦ ἐκείνου ἐποικισμοῦ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας, οὗ σώζονται πλεῖστα ὅσα λείψανα ἔν τε τοῖς κατοίκοις καὶ ἐν ταῖς γεωγραφικαῖς τοπωνυμίαις μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Καὶ δὴ οὐκ ὀλίγα χωρία ἐν τοῖς περιχώροις τῶν Ἀθηνῶν κατοικοῦνται ἀκόμη ὑπὸ Ἀλβανῶν, λαλούντων τήν τε ἀλβανικὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν, ὀνόματα δὲ οἷα τὰ τῶν χωρίων Σπάτα, Λιόσα, Λιόπεσι ⟨Μαλακάσα καὶ Κορωπὶ⟩ εἶνε καταγωγῆς ἀλβανικῆς [3].

Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Καταλώνιοι ηὔξανον οὕτως ἐκ νέου τὸν

[1] *Çurita* Anales Τόμ. Β' σ. 378. Indices σ. 355. — *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 330, 436, 453, 459, 472, 473, 482, 486-90. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Catalunya a Grecia σ. 57.

[2] *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 460.

[3] ⟨ Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ Ἔτ. Α' (1896) σ. 156 κ. ἑ. ὅπου ὡς πρῶτος χρόνος τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀλβανῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ὁρίζεται τὸ ἔτος 1382, ἀποδεικνύεται δὲ ὅτι ἀθρωωτέρα ἤρχισεν ἡ ἐποίκησις περὶ τὸ 1402 ⟩.

πληθυσμὸν τοῦ ἀθηναϊκοῦ αὐτῶν δουκάτου, οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν καὶ μιμηταί, οἱ Ναβαρραῖοι, εἶχον δημιουργήσει χάριν ἑαυτῶν ἰδίαν πολιτείαν ἐν τῷ Μορέᾳ. Καὶ δή, πορευθέντες τῷ 1381 κατὰ μῆκος τῆς νοτίου παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, οὐδένα εὗρον τὸν ἀντιμετρηθέντα εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν, ἐπειδὴ οἱ ἱππόται τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, ἀπαυδήσαντες ἐκ τῆς ἀκάρπου μισθώσεως τῆς ἡγεμονίας, ἦσαν πρόθυμοι νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν ἐπηλύδων, καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ ἐγκατέλιπον τὴν χώραν ἀθρόοι. Καὶ ἡ μὲν πενταετὴς αὐτῶν προθεσμία δὲν εἶχεν ἀκόμη παρέλθει, ἀλλά, καίτοι ὁ ἔγγειος φόρος τῆς Ἀχαΐας παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἐννεακισχίλια δουκᾶτα, αἱ δαπάναι αὐτῶν εἶχον ὑπάρξει οὕτω μεγάλαι, ὥστε παρεκάλεσαν τὴν βασίλισσαν τῆς Νεαπόλεως νἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ αὕτη μὲν εἶχε δολοφονηθῆ, ὁ δὲ σύζυγος αὐτῆς εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὑπὸ Καρόλου τοῦ δυνάστου τοῦ Δυρραχίου, οἱ Ναβαρραῖοι ἔμειναν κύριοι τῆς ἡγεμονίας. Καὶ συνήνεσε μὲν ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Μαϊῶτος Κοκερὲλ νὰ καλῆται βάϊλος τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτορος καὶ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Ἰακώβου de Baux ἐφ᾽ ὅσον οὗτος ἔζη. Ἀλλ᾽ ὅτε ὁ Λατῖνος οὗτος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέθανε τῷ 1383 ἐν Τάραντι ἄτεκνος, οἱ Ναβαρραῖοι ἀπέβησαν ὁλοτελῶς ἀνεξάρτητοι. Ἐκεῖνοι δὲ καὶ ὄχι αὐτός, καθ᾽ ἃ μαρτυρεῖ ἡ πομπώδης ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Κατάλδου, «ὑπέταξε διὰ πολέμου τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος»[1], καὶ ἔμειναν πραγματικοὶ κύριοι τῆς Ἀχαΐας, καίτοι ὁ κληρονόμος τοῦ Ἰακώβου Λουδοβῖκος ὁ Ἀνδηγαυικός, ἡ ἀκόμη ζῶσα αὐτοκράτειρα καὶ πρώην ἡγεμόνη τῆς Ἀχαΐας Μαρία ἡ Βουρβωνικὴ καὶ Κάρολος ὁ Δυρραχηνός, ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ἐδικαιοῦντο ἕκαστος νἀξιῶσιν, ὅτι εἶνε οἱ νόμιμοι ἐπικυρίαρχοι τῆς χώρας. Ἀλλ᾽ ὁ μὲν Λουδοβῖκος μετεβίβασε τὰ ἥκιστα πραγματικὰ αὐτοῦ δικαιώματα εἰς τὴν χήραν αὐτοῦ Μαρίαν τὴν Βρεττανικήν, ἡ δὲ αὐτοκράτειρα Μαρία ἡ Βουρβωνικὴ εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς καὶ κληρονόμον Λουδοβῖκον τὸν Βουρβωνικόν· τρίτος δ᾽ ἀπαιτητὴς ἀνεφάνη ὁ Ἀμαδαῖος, ἔγγονος Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ, τοῦ ἄλλοτε ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν συγκρουομένων τούτων ἀξιώσεων ὁ Μαϊῶττος Κοκερὲλ ἐπεθύμει μὲν νὰ διατηρήσῃ τὸ πλάσμα, ὅτι ἦτο ὁ ἀντιπρόσωπος Καρόλου Γ´ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, τοῦ νεαρωτάτου καὶ ἐγγυτάτου τῶν

---

[1] *Ducange* Histoire de Constantinople Τόμ. Β´ σ. 296.

ἀπαιτητῶν· ἀλλ' ἀμφότεροι, αὐτός τε καὶ ὁ Πέτρος, ὁ περιώνυμος νόθος υἱὸς τοῦ Σουπερανοῦ, ὅστις διεδέχθη αὐτὸν ὡς ἐπίτροπος τῷ 1386, ἦσαν πράγματι ἀπηλλαγμένοι ξένης ἐπικυριαρχίας. Οἱ Ναβαρραῖοι ἦγον καὶ ἔφερον τὸν Μορέαν ὡς χώραν κατακτηθεῖσαν, ἀπαραλλάκτως καθ' ἃ εἶχον πράξει οἱ Γάλλοι, διανεμόμενοι μὲν τἀρχαῖα τιμάρια, συμπεριλαμβάνοντες δ' εἰς τὰς κτήσεις αὐτῶν τὰ πλεῖστα τῶν κτημάτων τῶν Ἀτζαϊωλῶν πλὴν ἢ μιᾶς ἢ δύο περιπτώσεων, καθ' ἃς οἱ βαρῶνοι ἐσυνθηκολόγησαν μετ' αὐτῶν. Οἱ

Παλαιὰ μονὴ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ἰθώμης, νῦν ἐρημητήριον κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἐρρίκου Brockhaus [1].

δ' Ἕλληνες ἄρχοντες τοῦ Μυστρᾶ, ὅπου νῦν ἦρχεν ὡς δεσπότης ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου Θεόδωρος, συνέπραττον μετ' αὐτῶν καὶ ἔδραξαν τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀποστατήσωσι κατὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ αὐτοκράτορος [2]. Οἱ δὲ Βενετοὶ διοικηταὶ τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης εὐφροσύνως ἤθελον ὁμολογήσει εἰρήνην μετὰ τῶν δυσαρέστων ἐκείνων γειτόνων, οἵτινες ἐχώρουν ὁσημέραι ἐγγύτερον τῶν δύο ἐκείνων μεγατίμων ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποικιῶν τῆς Βενετίας. Ὅτε δὲ οἱ Ναβαρραῖοι κατέλαβον τὸ Ναβαρρῖνον, ὅπερ ἤδη ἔφε-

---

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 408.

[2] *Müller* Byzantinische Analekten σ. 393.—***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 52.

ρεν ἀπὸ μακροῦ τοῦτο τὸ ὄνομα [1], καὶ τὴν τότε ἀξίαν λόγου πόλιν Ἀνδροῦσαν, αἵτινες πόλεις ἀπέβησαν τὰ στρατήγια αὐτῶν, ἔγεινεν αἰσθητὸν, ὅτι ἦτο ἀνάγκη συνδιαλλαγῆς μετὰ τῶν Ναβαρραίων. Ἰδίως δὲ ἀνησύχει ἡ βενετικὴ πολιτεία περὶ τοῦ ἀξιολόγου κόλπου τοῦ Ναβαρρίνου, ἅτε φοβουμένη μὴ οὗτος ἐξαγορασθῇ ὑπὸ τῆς μισητῆς ἀντιπάλου Γενούης· διὸ προέτεινεν εἰς τοὺς Ναβαρραίους τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ. Καὶ ἀπέκρουσαν μὲν οἱ Ναβαρραῖοι τὴν πρότασιν ἐκείνην, ἀλλὰ παρέσχον εἰς τὴν Βενετίαν τὸ δικαίωμα τῆς προωνήσεως τῆς πόλεως. Οὕτω δὲ ἡ τυχοδιωκτικὴ ἐκείνη ἐκ Ναβάρρας ἑταιρεία εἶχεν ἐγκατασταθῇ ὡς ἀνεγνωρισμένη δύναμις ἐν τῇ Πελοποννήσῳ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων τοῦ Μυστρᾶ καὶ τῶν δύο ἀρχαίων ἀποικιῶν τῆς Βενετίας.

Πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι πρὸς ἔξωσιν τῶν παρεισάκτων ἐκείνων ἀπέτυχον. Καὶ ὁ μὲν Ἑρέδιας, ὅστις οὐδέποτε εἶχεν ἀποβάλει τὴν σκέψιν, τὴν ἑλκύουσαν τὸν εὐφάνταστον αὐτοῦ νοῦν, τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἡγεμονίας χάριν τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, κατώρθωσε πράγματι νὰ ἐξαγοράσῃ τὰς ἀξιώσεις Μαρίας τῆς Βρεττανικῆς. Ἀλλ' ὁ ἀντίπαλος ἀπαιτητὴς Ἀμαδαῖος ὁ Σαβαυδικὸς διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῆς ἐξωνήσεως ταύτης καὶ ἔπεισε τὸν ἀντιπάπαν Κλήμεντα Ζ´ νὰ κυρώσῃ αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ τότε ὁ Ἑρέδιας δὲν ἀπεθαρρύνθη· μέχρι δ' αὐτοῦ τοῦ ἔτους 1389 βλέπομεν αὐτὸν ἀποπειρώμενον νὰ διοργανώσῃ ἐκστρατείαν εἰς τὸν προσφιλῆ αὐτῷ Μορέαν. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὐτοῦ ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία· διέτριψε δὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν Αὐενιῶνι, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ λογίων ἀνδρῶν καὶ καταβροχθίζων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτοῦ τοὺς περιπετειώδεις βίους τῶν μεγάλων κατακτητῶν τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τέλος δ' ἐστράφη τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑρέδια πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ συνερράφη ἡ ἀραγωνικὴ διασκευὴ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως, ἥτις παρὰ τοὺς ἐν αὐτῇ ἐνίοτε ἀπαντῶντας προφανεῖς ἀναχρονισμοὺς περιέχει πολλὰς ἀξιολόγους εἰδήσεις περὶ τῆς τελευταίας περιόδου τῆς λατινοκρατίας. Ὁ δὲ Λουδοβῖκος ὁ Βουρβωνικὸς ἐφάνη ἐπί τινα χρόνον φοβερώτερος τοῦ Ἑρέδια ἀνταπαιτητής· ἦλθε δ' εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς δυσηρεστημένους ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων φεουδαρχῶν, οἷος ὁ Ἐράρδος Μαῦρος (Le Noir), ὁ βαρῶνος τῆς Ἀρκαδιᾶς. Ἐκ δὲ μαρτυρίας τοῦ γραμματέως αὐτοῦ γινώσκομεν, ὅτι οἱ «Μοραῗται ἀνέμενον αὐτόχρημα νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐ-

---

[1] ⟨ Ἴδε ἀνωτέρω σ. 238 ⟩.

τὸν ὡς ἴδιον κύριον». Ἀλλ᾽ ἀνέμειναν μάτην, ἐπειδὴ ὁ Βουρβῶνος ἀπαιτητὴς οὐδέποτε ἦλθε, καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου ἁπλῶς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας. Εἶνε δὲ ὁ τελευταῖος τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γένους, ὅπερ πάντοτε εἴχετο τῆς προσηγορίας κυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ἀμαδαῖος ὁ Σαβαυδικὸς εὑρίσκετο ἐν ἀνταποκρίσει πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον τὸν Παλαιολόγον καὶ προσεπάθει νὰ προσελκύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν Βενετίαν. Τέλος δὲ, ὡς εἰ μὴ ὑπῆρχον ἱκανοὶ ἀπαιτηταὶ, ὁ πάπας Οὐρβανὸς Ϛ´ «ἐν τῷ συμφέροντι τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης» διώρισε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν, οὗ ἡ ἕδρα ἦτο νῦν ἀνεξάρτητος, γενικὸν ἐπίτροπον τῆς ἡγεμονίας [1].

Πλὴν δὲ τῶν Ναβαρραίων, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν ὑπῆρχον καὶ δύο ἄλλα σπουδαῖα στοιχεῖα ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι τῆς Πελοποννήσου, ὁ Νέριος Ἀτζαϊώλης, ὅστις ἐκράτει τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἐξαρτήσεων αὐτῆς, καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἀρχαίου δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, τὰ κάστρα τῆς Ναυπλίας καὶ τοῦ Ἄργους. Καὶ ἦρχε μὲν τούτων ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι γυνὴ, Μαρία ἡ Ἀγγιανὴ, ἡ τελευταία ἀπόγονος τοῦ οἴκου ἐκείνου· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἡ Βενετία εἶχε πείσει τοὺς δύο πρωτεύοντας ἄρχοντας τῆς Ναυπλίας, τὸν Καματερὸν καὶ τὸν Καλοήθη, δεκάσασ᾽ αὐτοὺς ἐπιτηδείως διὰ χρημάτων, ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πόλεως ἡ Μαρία ὤφειλε νὰ συζευχθῇ μετὰ τοῦ Βενετοῦ Κορνάρου. Οὕτω δὲ ἡ βενετικὴ πολιτεία ἦτο ἤδη πράγματι κυρία τῶν περιποθήτων ἐκείνων φρουρίων [2].

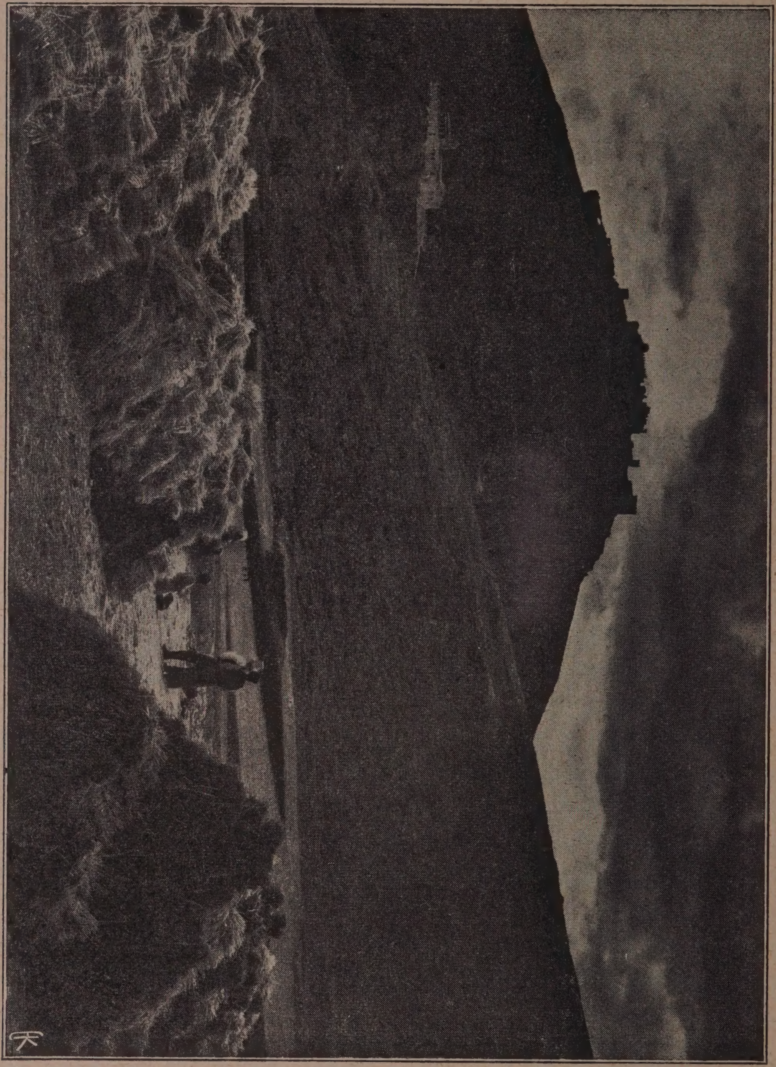
Κατ᾽ ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον ἡ Βενετία εἶχε γείνει ἀπόλυτος κυρία καὶ τῆς Εὐβοίας, ἐξαιρουμένου τοῦ ὀνόματος. Καὶ δὴ τῷ 1383 διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ ἰσχυροῦ τριτημορίου Νικολάου Γ´ Δαλλεκάρτσερη, ὅστις οὐ μόνον ἐκράτει τῶν δύο τρίτων τῆς νήσου, ἀλλ᾽ ἦτο καὶ δοὺξ τῆς Νάξου, ἐξέλιπεν ὁ τελευταῖος ἀντίπαλος τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἐπειδὴ ὁ Νικόλαος ἀπέθανεν ἄκληρος. Μετὰ δ᾽ ἑπτὰ ἔτη ὁ κύριος τοῦ ἄλλου τρίτου τῆς Εὐβοίας, ὁ Γεώργιος Γκίζης, ἐκληροδότησε τὴν μερίδα αὐτοῦ εἰς τὴν Βενετίαν, ἥτις οὕτως ἠδύνατο,

---

[1] *Buchon* Recherches et matériaux Τόμ. Α´ σ. 258. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ´ σ. 249. — *Gerland* Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 133.

[2] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ´ σ. 157. — [Ψευδο]δωροθέου **Μονεμβασίας** σ. 471. ⟨Ὁ Δωρόθεος τονίζει Καλοηθὴς, ἀλλὰ γραπτέον μᾶλλον Καλοήθης, ἂν μὴ προτιμητέα ἡ γραφὴ Καλοειδής⟩.

ἂν εὐηρεστεῖτο, νὰ προσαρτήσῃ εὐκόλως τὴν ὅλην νῆσον. Ἀλλὰ μετὰ τῆς συνήθους αὐτῇ ἀγχινοίας ἡ βενετικὴ κυβέρνησις διέγνω, ὅτι θὰ

Η' ἀκρόπολις τοῦ Ἄργους.

ἦτο πολὺ ὠφελιμώτερον νὰ κρατήσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς Εὐβοίας κατ' οὐσίαν, ἐπιτρέπουσα εἰς ἀναξίους λόγου δυνάστας νὰ καρπῶνται τὴν κενὴν καὶ πολυδάπανον τιμὴν τῆς διατηρήσεως τῶν κάστρων τῆς

νήσου. Τὸ παράδειγμα τῆς Καρύστου εἶχε χρησιμεύσει ἀντὶ νουθεσίας. Ἡ πολυπόθητος αὕτη βαρωνεία παρεῖχεν εἰς τοὺς Βενετοὺς ὀλιγώτερον τοῦ ἑνὸς τρίτου τῶν εἰσοδημάτων, ἅτινα ὁ Βονιφάτιος ἀπελάμβανεν ἐξ αὐτῆς· πολλοὶ δὲ τῶν κατοίκων εἶχον μεταναστεύσει εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἡ δὲ ἀπόπειρα τῆς ἐν Καρύστῳ ἐγκαταστάσεως ἐποίκων ἐκ Τενέδου εἶχεν ἀποτύχει. Διὸ εἶχεν ἀποφασισθῆ νἀφεθῇ αὕτη εἰς τρεῖς Βενετοὺς, τοὺς ἀδελφοὺς Ἰουστινιάνη, ἀντὶ λίαν εὐτελοῦς μισθώματος [1]. Οἱ Ἕλληνες δ᾽ ὑπῆρξαν οἱ ἐκ τῶν πρώτων ὠφεληθέντες ἐκ τῆς τελείας ἐκείνης κυριαρχίας τῆς Βενετίας, ἐπειδὴ ἡ βενετικὴ κυβέρνησις, οὐδέποτ᾽ ἐπιδείξασα ὑπέρμετρον εὔνοιαν πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, κατήργησε τὸν φόρον, ὃν ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἐπλήρονε κατ᾽ ἔθος εἰς τὸν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι Λατῖνον πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἑδρεύοντα ἐν Χαλκίδι.

The Venetians & the Orthodox church in Euboea

Οἱ δὲ Καταλώνιοι τῆς Ἀττικῆς, ἀπαλλαγέντες τῶν δεινῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῆς ξενικῆς ἐπιδρομῆς, δὲν εἶχον λόγον νὰ ὑποπτεύσωσιν, ὅτι ἐπεκρέματο ἡ μόρσιμος αὐτῶν ὥρα καὶ ὅτι μετ᾽ ὀλίγα ἔτη ἡ κυριαρχία αὐτῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἔμελλε νὰ καταλυθῇ. Ὅ τε ἀπὼν αὐτῶν ἐπικυρίαρχος ὁ περὶ τῆς Ἀκροπόλεως ῥαψῳδῶν καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις γενικὸς αὐτοῦ ἐπίτροπος ἐπολιτεύοντο ὡς εἰ ἐθεώρουν τὰ δουκᾶτα ἀσφαλῶς πλέον ἐξηρτημένα ἀπὸ τοῦ στέμματος τῆς Ἀραγωνίας. Ὁ δὲ Ῥοκαβέρτης ἐνόμιζε τὴν προσάρτησιν οὕτως ἔμπεδον, ὥστ᾽ ἐμερίμνα περὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ ἰδίου υἱοῦ ἐξασφαλίσεως τοῦ τιμαρίου τῶν Σαλώνων. Τούτων ὁ τελευταῖος κόμις Λουδοβῖκος Φαδρῖγος εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1382 μετὰ τὴν μνηστείαν τῆς μόνης αὐτοῦ κληρονόμου Μαρίας μετὰ τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ῥοκαβέρτη, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας ἔγραψε παρορμῶν τὴν μητέρα αὐτῆς νὰ ἐπισπεύσῃ τὸν γάμον, οὗ ἀμοιβὴ ἔμελλε νὰ εἶνε τὸ Σιδηρόκαστρον, παραχωρηθὲν εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς ἰσοβίως. Συνέφερε δ᾽ ὡς εἰκὸς εἰς αὐτὸν, ὅπως τὰ Σάλωνα καὶ μετ᾽ αὐτῶν ἡ Λαμία περιέλθωσιν εἰς στιβαρὰς χεῖρας. Εἶχε δὲ ἡ κομιτεία μέγαν πληθυσμὸν Φράγκων τε καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις καθίστανεν αὐτὴν πολύτιμον προμαχῶνα ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἵτινες τὸ ἑξῆς μιᾶς μόνης ἡμέρας ὁδὸν ἀπεῖχον ἀπὸ τῶν Νέων Πατρῶν. Ἀλλὰ πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ὁ Ῥοκαβέρτης ἐγκατέλιπε τὴν Ἑλλάδα. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ 1382 εὑρίσκομεν αὐτὸν

---

[1] *Hopf* Karystos ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 90.

ἐν Σικελίᾳ, ἀσχολούμενον νὰ λάβῃ κτήσεις παρὰ τῆς νεαρᾶς βασιλίσσης Μαρίας, ἥτις, ἅτε οὖσα κληρονόμος τοῦ Φρειδερίκου Γ΄, ὤφειλε νὰ εἶνε δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἣν ὁ Πέτρος Δ΄ ἐσπούδαζε νὰ ἔχῃ ὑποχείριον. Ὡς ἀναπληρωτὴν δ᾽ αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ὁ Ῥοκαβέρτης ἀφῆκεν ἀναχωρῶν τὸν Ῥαμὼν δὲ Βιλανόβα, ἄνδρα μεγάλης ἀνδρείας καὶ συνέσεως, ὅςτις ἐκυβέρνησε καλῶς τὰ δουκᾶτα. Διαρκούσης δὲ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ οἱ τελευταῖοι Ναβαρραῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Βοιωτίαν, καὶ αἱ σχέσεις

Ἄποψις τοῦ Βελεστίνου[1].

μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ ἐχθρῶν, ἐγκαταστημένων τὸ ἑξῆς ἐν τῷ Μορέᾳ, ἀπέβησαν οὕτως εἰρηνικαί, ὥστε οὗτοι ἐβοήθησαν εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν συχνῶν ἐπιθέσεων ἐναντίον τοῦ δουκάτου τῶν ἐπιχειρηθεισῶν ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Μαρτυρεῖται δέ, ὅτι ὁ Βιλανόβα παρεσκευάζετο νὰ ἀνακτήσῃ τὰς κτήσεις ἐκείνας ὅσαι κατείχοντο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τούτων, ὅτε αἱ οἰκογενειακαὶ ἔριδες μεταξὺ τοῦ βασιλέως Πέτρου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου ἠνάγκασαν καὶ αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Ἀφῆκε δὲ τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν εἰς τὸν Ῥογῆρον

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 47.

καὶ τὸν Ἀντώνιον de Lluria, υἱοὺς τοῦ προτέρου γενικοῦ ἐπιτρόπου, καὶ ἀνέθηκε τὴν φρουραρχίαν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἄστεως τῶν Ἀθηνῶν ὡς καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῷ δουκάτῳ ἐπικαίρων χωρίων εἰς γενναῖον στρατιώτην, τὸν Πέτρον de Pau. Ὁ δὲ Ῥοκαβέρτης, ὅστις εἶχε ταχθῆ μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως, ὑπέπεσεν ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Πέτρου Δ΄, ἐπιμείναντος, ὅπως οὗτος ἀπαλλάξῃ τὸν ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ Βιλανόβα τοῦ ὅρκου πίστεως ὃν εἶχεν ὀμόσει εἰς τὸν Ῥοκαβέρτην, ἔπαυσε τοῦτον ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος γενικοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἐκώλυσε τὸν σχεδιαζόμενον γάμον μεταξὺ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ῥοκαβέρτη καὶ τῆς κομίσσης τῶν Σαλώνων. Μετὰ μακρὰν δ᾽ ἀναβολήν, προελθοῦσαν ἐκ σοβαρῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων ἐν Ἱσπανίᾳ, ὁ βασιλεὺς διώρισε τὸν Ἰούνιον 1386 γενικὸν ἐπίτροπον τὸν Βερνάρδον δὲ Κορνελλά. Ὁ δὲ διορισμὸς ἀνεκοινώθη εἰς ἅπαντας τοὺς φιλίως ἔχοντας ἰσχυροὺς τῆς Ἑλλάδος, ὧν μεταξὺ ἦσαν τότε καὶ οἱ ἡγέται τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας ἐγνώρισεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἔμελλε νὰ συμπράξῃ μετ᾽ αὐτῶν καὶ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ μεγάλης δυνάμεως τὸ ἑπόμενον ἔτος. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου ὁ μονάρχης ἐκεῖνος, ὅστις εἶχεν ἐπικληθῆ Ὑπερδεξιωτικὸς (El Ceremonioso), εἶχεν ἀποθάνει, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν δὲν ὑπέκειτο πλέον εἰς τὴν Ἀραγωνίαν [1].

Ὁ Νέριος Ἀτζαϊώλης ἤδη μακρὸν χρόνον κατεσκόπευε μετὰ προσοχῆς ἀπὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς δικορύφου ἀκροπόλεως τῶν Μεγάρων τὴν ταχεῖαν διάλυσιν τῆς ἀρχῆς τῶν Καταλωνίων. Ἔβλεπε χώραν ἐξησθενημένην ὑπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῆς ξενικῆς ἐπιδρομῆς, ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δοὺξ ἦτο ἀπόδημος, βεβαρημένος ὑπὸ πολλῶν σπουδαίων ὑποθέσεων, καὶ εἶδε τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ δουκὸς κληθέντας ἐκτὸς τοῦ δουκάτου εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἢ τὴν Σικελίαν, καθ᾽ ὃν χρόνον οἱ ἀρχαῖοι οἶκοι τοῦ δουκάτου εἶχον σχεδὸν ἐξαλειφθῆ. Καὶ δραστήριος μὲν ὢν συνεῖδεν, ὅτι εἶχεν ἐπέλθει ἡ ὥρα νὰ πατάξῃ· ἐμπεφορημένος δ᾽ ἀγχινοίας καὶ πολιτικῆς συνέσεως, εἶχε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος καλῶς καὶ συνδέσει φιλικὰς σχέσεις μετὰ πολλῶν τῶν γειτόνων, Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων. Εἶχε δὲ ὑπανδρεύσει τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα Βαρθολομαίαν, ἥτις ἐφημίζετο ὡς ἡ περικαλλεστάτη γυνὴ τῶν χρόνων

[1] *Çurita* Anales Τόμ. Β΄ σ. 387. Indices σ. 360. — *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 460, 479-80. — **Τοῦ αὐτοῦ** Catalunya a Grecia σ. 44-7.

ἐκείνων, μετὰ τοῦ Θεοδώρου Α΄ Παλαιολόγου, τοῦ δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ, εἰς ὃν ὑπεσχέθη ὡς προῖκα τὴν μέλλουσαν κτῆσιν τῆς Κορίνθου· ἡ κηδεστία αὕτη ἐξησφάλισεν ὑπὲρ τῶν σχεδίων αὐτοῦ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ τε δεσπότου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μανουὴλ, τότε ὄντος ἀντιπροσώπου τοῦ αὐτοκράτορος ἐν Θεσσαλονίκῃ. Διὰ πιστοῦ πράκτορος, τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ἄργους, εἶχε κερδήσει τὴν γνωριμίαν τοῦ Πέτρου Κορνάρου, τοῦ Βενετοῦ συζύγου τῆς κυρίας τοῦ Ἄργους, καὶ μεταδώσει εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ συγγενεῖς ὑπαινιγμοὺς περὶ τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Διὰ δὲ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ γάμου μετὰ τῆς ἐξ Εὐβοίας ⟨Ἁγνῆς⟩ Saraceno εἶχε συγγενεύσει μεθ᾽ ἑνὸς τῶν δυνατωτάτων οἴκων τῆς σπουδαίας ταύτης νήσου. Ἡ δὲ τεταραγμένη κατάστασις τοῦ Μορέως, ὅπου οἱ Ναβαρραῖοι ἠπείλουν τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ, τὸν δεσπότην, παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἐξαίρετον πρόφασιν πρὸς σύνταξιν στρατιᾶς κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον πρὸς βοήθειαν τοῦ Θεοδώρου, ἀλλὰ πράγματι χάριν κατακτήσεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπιστολὴ δέ τις τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ἄργους, γραφεῖσα ἀρχομένου τοῦ 1385, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ Νέριος «συνήθροιζεν ἐνόπλους ἄνδρας ὁθενδήποτε ἠδύνατο» καὶ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιστρατεύσῃ «ἑβδομήκοντα ὅλους λογχοφόρους καὶ ὀκτακοσίους Ἀλβανοὺς ἱππεῖς ὡς καὶ μέγα πλῆθος πεζῶν στρατιωτῶν»[2]. Ὑπελείπετο δὲ μόνον νὰ φροντίσῃ περὶ ἐπιθέσεως κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν. Τοῦτο δὲ ἦτο πολὺ δυσκολώτερον, ἐπειδὴ ἀντέκειτο εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Βενετίας τὸ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Λατίνους δυνάστας τῆς Ἀνατολῆς τὴν συντήρησιν πλοίων. Ἀλλ᾽ ὁ Νέριος εἶχε

Νέριος Ἀτζαϊώλης [1].

---

[1] ⟨Ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ αἱ τῶν λοιπῶν Φλωρεντίνων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐλήφθησαν ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ *Fanelli* Atene Attica (ἐν Βενετίᾳ 1707), ἀλλὰ δὲν εἶνε γνωστὸν πόθεν οὗτος παρέλαβεν αὐτὰς καὶ ἂν εἶνε πισταί⟩.

[2] *Gregorovius* Briefe aus der «Corrispondenza Acciajoli» σ. 298-9 ⟨ἐν τοῖς Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der K. bayer. Ahademie der Wissenschaften zu München. 1890 Τόμ. Β΄ σ. 298-9. — ***Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β΄ σ. 643⟩. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 208.

μισθώσει ἓν κάτεργον ἀπὸ τῶν βενετικῶν νεωρίων τοῦ Ἡρακλείου ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ προφάσει τῆς φυλάξεως τοῦ τε Σαρωνικοῦ καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀπὸ ἐπιδρομῶν Τούρκων πειρατῶν, ἐπειδὴ πράγματι ἠναγκάζετο νὰ παρέχῃ εἰς αὐτοὺς σκέπην ἐν Μεγάροις. Ὅτε δὲ τὰ πάντα παρεσκευάσθησαν, εὐκόλως εὗρεν ἀφορμὴν πολέμου. Ἀφορμὴ καταλύσεως τῶν Καταλωνίων ἐν Ἀθήναις ὑπῆρξεν ἡ ἀλαζονεία εὐγενοῦς δεσποίνης, καθ' ἃ μετὰ δύο γενεὰς τὸ πάθος ὡραίας γυναικὸς ἤγαγεν εἰς τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν. Ἐπανειλημμένως τὸ ὡραῖον φῦλον διεδραμάτισε πρωτεῦον πρόσωπον ἐν ταῖς τύχαις τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ Σαλίου ἐκείνου νόμου, ὅστις θὰ ἤθελε μὲν ἀπαλλάξει τὴν χώραν ἀπὸ πολλῶν καταστροφῶν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἤθελε στερήσει τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος μεγάλου μέρους τοῦ εἰδυλλιακοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος. Ἡ κομιτεία τῶν Σαλώνων ἦτο τὸ σπουδαιότατον τιμάριον τοῦ καταλωνικοῦ δουκάτου, κατὰ δ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον διέτριβεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κάστρῳ τῶν Στρομογκοὺρ καὶ τῶν Φαδρίγων ἡ χήρα κόμισσα Ἑλένη καὶ ἡ μονογενὴς αὐτῆς θυγάτηρ Μαρία, ἧς ἧς εἶχε ματαιωθῆ ἡ μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ῥοκαβέρτη μνηστεία. Τότε ὁ Νέριος προέτεινε γάμον τῆς νεαρᾶς κομίσσης, τῆς μεγίστης κληρονόμου τοῦ καταλωνικοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς ἰδίας γυναικὸς, τοῦ ἐξ Εὐβοίας Πέτρου Saraceno. Ἡ δὲ χήρα κόμισσα, εἰς τῆς ὁποίας τὰς φλέβας ἔρρεε τὸ αἷμα τῶν Καντακουζηνῶν, ἐπειδὴ ἦτο ἄμεσος ἀπόγονος τοῦ περιωνύμου αὐτοκράτορος καὶ ἐξαδέλφη τοῦ δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ, ἀπέκρουσε μετὰ περιφρονήσεως τὴν πρότασιν τοῦ Φλωρεντίνου χρηματιστοῦ, καὶ ἐμνήστευσε τὴν θυγατέρα μετὰ τοῦ Στεφάνου Δούκα, Σέρβου ἡγεμονίσκου τῆς Θεσσαλίας. Ἡ δὲ κηδεστία αὕτη μετ' ἀνδρὸς Σλάβου ἐξήγειρεν, ὡς εἰκὸς, τὴν ἀγανάκτησιν τῶν τε Ἑλλήνων καὶ Φράγκων ἐν Σαλώνοις. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ὥραν οἱ ἱππεῖς τοῦ Νερίου εἰςώρμησαν εἰς τὰ Σάλωνα καὶ τὰς ὑπολοίπους χώρας τοῦ καταλωνικοῦ δουκάτου, ἐν ᾧ συγχρόνως τὸ κάτεργον αὐτοῦ ἐξέπλευσε κατευθυνόμενον εἰς τὸν Πειραιᾶ. Καὶ ἀγνοοῦνται μὲν τὰ καθ' ἕκαστα καὶ ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς ὑπὸ τοῦ Φλωρεντίνου κατακτήσεως ταύτης τοῦ δουκάτου, ἀλλὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1385 ὁ Νέριος ἠδύνατο ἤδη νὰ προσαγορεύσῃ ἑαυτὸν «κύριον τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ δουκάτου» [1],

---

[1] Dominator Choronti et Ducaminis. Misti ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας Τόμ. XXXIX φ. 110[б].

Nerio takes athens.

καὶ τὸν Ἰανουάριον 1387 ὑπέγραφεν ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην ἔγγραφον ἐκδοθὲν ἐν τῷ ἄστει τῶν Ἀθηνῶν [1]. Ἀλλὰ γινώσκομεν ὅμως νῦν, ὅτι ἡ Ἀκρόπολις ἐξηκολούθησεν ἀντέχουσα ἐπὶ δέκα ἓξ ἀκόμη μῆνας. Ἐφυλάσσετο δὲ τὸ ἐπιφανέστατον τοῦτο ἁπάντων τῶν φρουρίων ὑπὸ τοῦ δὸν Πέτρου de Pau, τοῦ γενναίου ἐκείνου ἄρχοντος, ὃν ὁ Βιλανόβα εἶχεν ἀφήσει ἀναπληρωτὴν ἑαυτοῦ καὶ οὗ τὸ ὄνομα εἶνε ἄξιον νὰ περιληφθῇ εἰς τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν ἡρώων τὸν συνδεόμενον μετὰ τοῦ ἱεροῦ βράχου. Ὁ Pau κατώρθωσε μέχρις αὐτοῦ τοῦ πέρατος τοῦ 1387 νὰ εὑρίσκηται ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὴν ἐν τῇ πατρίῳ Ἱσπανίᾳ οἰκείαν κυβέρνησιν. Τὸν Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ Ῥοδονέλλας, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ὅστις εἶχεν ὑποβάλει πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν εἰς τὸν Πέτρον Δ´ τὰ ἀθηναϊκὰ καταστατικὰ γράμματα, ἐνεφανίσθη ἐν Βαρκελῶνι πρὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου Α´, ὅπως ἀκούσῃ τὰς θελήσεις τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ δουκᾶτα καὶ προσκυνήσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ νέος δοὺξ εἶχεν ἤδη διορίσει καὶ πάλιν γενικὸν ἐπίτροπον τὸν φίλον Ῥοκαβέρτην, καὶ ἀνήγγειλε τὴν πρόθεσιν περὶ ἀποστολῆς αὐτοῦ μετὰ στόλου, ὅπως « συγχύσῃ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ». Ἡ ἀναγγελία δὲ αὕτη εἶχε γείνει πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων, πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Νέων Πατρῶν καὶ πρὸς τὴν χήραν κόμισσαν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐκ μὲν τῆς φρασεολογίας τῆς πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως γίνεται σαφές, ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν δὲν κατείχετο πλέον ὑπὸ τῶν Καταλωνίων, καίτοι ἡ Ἀκρόπολις δὲν εἶχεν ἀκόμη κυριευθῇ. Ἐκ δὲ τοῦ ἐγγράφου τοῦ ἀπευθυνθέντος πρὸς τὴν κόμισσαν βλέπομεν, ὅτι τὰ Σάλωνα ἀνῆκον ἀκόμη εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐμερίμνα νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν χεῖρα τῆς περιζητήτου αὐτῆς θυγατρὸς ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ εὐνοουμένου Ῥοκαβέρτη, καίτοι ἡ δεσποινὶς αὕτη, ἡ Ἑλένη τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, ἦτο ἤδη μεμνηστευμένη μετ᾽ ἄλλου. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ βασιλεὺς ἐβεβαίωσε τοὺς *συνδίκους* τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι οὐδέποτε ἔμελλε « νὰ λησμονήσῃ οὕτω περιώνυμον τμῆμα τοῦ βασιλείου αὐτοῦ, ὅπερ ἤλπισε θείᾳ χάριτι νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτός ». Πολιτικαὶ ὑποθέσεις ἐν Ἱσπανίᾳ ἐκώλυσαν τὴν σχεδιαζομένην ταύτην ἀποδημίαν· ὁ δ᾽ ἐπηγγελμένος στόλος τοῦ Ῥοκαβέρτη φαίνεται ὅτι οὐδέποτε κατέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ· ἀπ᾽ ἐναντίας δὲ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1387

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β´ Μέρ. Α´ σ. 221.

Defence of the Acropolis by Peter de Pau, on behalf of the King of Aragon.

βλέπομεν αὐτὸν ἀκόμη διατρίβοντα ἐν Ἱσπανίᾳ. Τοιαύτη ἦτο ἡ πρακτικὴ συμπάθεια ἡ ἐπιδεικνυομένη ὑπὸ τῶν διαχυτικῶν βασιλέων τῆς Ἀραγωνίας πρὸς τὰς ἀφεστώσας αὐτῶν κτήσεις.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Πέτρος de Pau, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῆς οἰκείας κυβερνήσεως, ἀντεῖχεν ἀκόμη, μονήρης καὶ παθητικὴ μορφὴ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Εὐνοϊκαὶ περιστάσεις ἐν Ἑλλάδι ηὐκόλυνον τὴν ἄμυναν αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ προσοχὴ τῶν πολιορκητῶν εἶχε περισπασθῇ ὑπὸ ἐπιδρομῆς Τούρκων πειρατῶν, ἧς πρὸς ἀπόκρουσιν συνέπραξαν μετὰ τοῦ ἐν Χαλκίδι Βενετοῦ βαΐλου. Τῇ δὲ 5 Νοεμβρίου 1387 ἔφθασεν εἰς τὴν Καταλωνίαν φήμη περὶ τοῦ θανάτου τοῦ γενναίου φρουράρχου, καὶ διάδοχος αὐτοῦ διωρίσθη ὁ P. de Vilalba, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ φύλαξις τῶν δύο ἔτι ἀκυριεύτων κάστρων Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν. Ἀλλὰ μετὰ ἕνδεκα ἡμέρας ἀφίχθη δεύτερος ἄγγελος, φέρων τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ δὸν Πέτρος ἔζη, καὶ κατηργήθη ἡ ἐξουσία τοῦ Vilalba. [Οὐχ ἧττον ἡ κατάστασις ἦτο ἀπεγνωσμένη, καὶ τῇ 22 Ἀπριλίου 1388 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῇ ὡς τελευταῖον μέσον τὴν προσφορὰν τοῦ «κάστρου τῶν Ἀθηνῶν» εἰς τὴν κόμισσαν τῶν Σαλώνων, ἂν ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτό]. Ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου τἀραγωνικὰ ἀρχεῖα σιγῶσι περὶ τῆς τύχης τῶν Ἀθηνῶν [1]. Ἀλλ᾽ ἐπιστολὴ περισωθεῖσα ἐν τῇ Λαυρεντιακῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας διδάσκει ἡμᾶς λακωνικῶς, ὅτι τῇ 2 Μαΐου 1388 «ὁ κῦρ Νέριος κατεῖχε τὸ κάστρον Setines». Δὲν ἠδυνήθη δ᾽ ὁ νικητὴς νὰ ἐγκατασταθῇ διὰ μιᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπειδὴ τὰς Ἀθήνας ἐλυμαίνετο λοιμός, ἐξ οὗ πολλοὶ εἶχον ἀποθάνει, ὧν μεταξὺ ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ θεράπων τοῦ Νερίου. Διὸ ὁ Νέριος μεθ᾽ ἁπάσης αὐτοῦ τῆς οἰκογενείας μετέβη εἰς τὰς Θήβας, ὅπως σκεφθῇ ἐν ἀσφαλείᾳ περὶ τῆς νέας αὐτοῦ θέσεως. Ἦτο δὲ ἄλλως ὁ θρίαμβος αὐτοῦ πλήρης· οὐ μόνον ἦτο κύριος τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ δύο ἑβδομάδας πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Ἀκροπόλεως εἶχεν ἔτι μᾶλλον στερεωθῇ ἐν Ἑλλάδι, ὑπανδρεύσας τὴν δευτερότοκον καὶ ἠγαπημένην θυγατέρα Φραγκῖσκαν μετὰ τοῦ Καρόλου Τόκκου, τοῦ νεαροῦ δουκὸς τῆς Λευκάδος καὶ παλατίνου κόμιτος Κε-

---

[1] *Çurita* Anales Τόμ. Β′ σ. 391. Indices σ. 360, 363, 367. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 69, 213. — *Hopf* Chroniques greco-romanes σ. 183. — Ἀρχείων Βενετίας Misti Τόμ. XXXVIII φ. 10α. Τόμ. XL φ. 17α. — *Rubió y Lluch* Catalunya a Grecia σ. 42-53, 91 σημ. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Los Navarros σ. 491. — [***Ὁ αὐτὸς*** ἐν Anuari de l'Institut (1907) σ. 253].

φαλληνίας, τοῦ ἰσχυροτάτου τῶν Λατίνων δυναστῶν τῆς Ἀνατολῆς [1].

Οὕτως ἡ καταλωνικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῶν δουκάτων εἶχε καταλυθῆ διὰ παντός. Καὶ δὲν ἔπαυσαν μὲν οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀραγωνίας καὶ Σικελίας προσονομάζοντες ἑαυτοὺς δοῦκας τῶν Ἀθηνῶν καὶ Πατρῶν· ἡ αὐτὴ δὲ προσηγορία ἐφέρετο καὶ ὑπὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Σικελίας Μαρίας καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς, [2] ἐξηκολούθησε δὲ περιλαμβανομένη μεταξὺ τῶν ἀξιωμάτων τοῦ ἱσπανικοῦ στέμματος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος. Αὐλικοὶ δὲ Ἱσπανοὶ ποιηταὶ συγκατερίθμουν «τὰς μεγάλας σου Ἀθήνας, τὰς Νέας Πάτρας σου» εἰς τὰς «καλὰς χώρας» θανόντος Ἀραγωνίου μονάρχου, καὶ οἱ κυρίαρχοι τῆς Σικελίας ἀνέπαυον τὴν ματαιοδοξίαν αὐτῶν διορίζοντες γενικὸν ἐπίτροπον μετὰ πομπώδους διαταγῆς νἀπαλλάξῃ τὴν χώραν τῶν καταλαβόντων αὐτὴν «τυράννων» [3]. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ὁ Ἀλφόνσος Ε΄ ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ διορίσῃ ἕνα τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τῷ 1444 ἠξίωσε πραγματικῶς τὴν ἀπόδοσιν τῶν δύο αὐτοῦ δουκάτων [4]. Ἀλλ᾽ ἀπὸ τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης 2 Μαΐου 1388 ἡ σημαία τῆς Ἀραγωνίας οὐδέποτ᾽ ἐκυμάτισε πάλιν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ μεγάλη ἑταιρεία τῶν Καταλωνίων ἐξέλιπεν ἐκ τῆς Ἀττικῆς μετὰ τῆς αὐτῆς γοργότητος, μεθ᾽ ἧς ἡ βροχὴ ἀπὸ τοῦ ἡλιολαμποῦς αὐτῆς ἐδάφους. Καθ᾽ ἃ δὲ οἱ Βουργούνδιοι αὐτῶν προκάτοχοι, οἱ τυχοδιωκτικοὶ ἐκεῖνοι στρατιῶται ἦλθον, κατέκτησαν καὶ ἐξηφανίσθησαν χωρὶς νὰ ῥιζωθῶσιν ἐν τῇ χώρᾳ. Μόνον δύο γενεαὶ εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Κηφισοῦ, καὶ ἤδη εἷς οἶκος μετὰ τὸν ἄλλον εἶχον ἐκλίπει διὰ θανάτου, ποὺ δὲ καί που γηραιός τις Καταλώνιος εἶχεν ἐπιστρέψει, ὅπως διανύσῃ τὸ τέλος τοῦ βίου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πατρίδι· διὸ δικαίως ὁ βασιλεὺς Πέτρος εἶχεν ἐξάρει τὴν μικρότητα τῆς ἐν Ἑλλάδι καταλωνικῆς φρουρᾶς. Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τῶν Ἀθηνῶν ἔνιοι μέν, οἷον οἱ ἀδελφοὶ Lluria, ἐξέπλευσαν εἰς τὴν Σικελίαν, ἄλλοι δέ, ὡς ὁ Βαλεστὲρ, ὁ τελευταῖος Καταλώνιος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Βαρκελῶνα, ἄλλοι δὲ πάλιν ἐβράδυναν ἐπί τινα χρόνον, ἐν οἷς καὶ οἱ δύο κλάδοι τοῦ οἴκου τῶν Φαδρίγων, ὧν τὸν μὲν πρῶτον ἀντεπροσώπευεν ἡ κόμισσα

---

[1] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 119.

[2] *La Lumia* Storie Siciliane Τόμ. Γ΄ σ. 339 ἀρ. 1.

[3] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 324-7.

[4] Archivio storico per le provincie Napoletane Τόμ. ΚΖ΄ σ. 430.

τῶν Σαλώνων καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς, τὸν δὲ δεύτερον ὁ βαρῶνος Αἰγίνης Ἰωάννης. Καὶ ἡ μὲν δεσποτικὴ κόμισσα, οὖσα βεβαία, ὅτι εἴτε διὰ τῆς θαρραλέας αὐτῆς ἀμύνης, εἴτε διὰ τῶν χαρακτηριζόντων αὐτὴν ἀριστοκρατικῶν τρόπων ἔμελλε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν Φλωρεντῖνον ἀρτιθαλῆ δυνάστην, ὃν εἶχε περιφρονήσει, συνεκράτησε τὰς κτήσεις αὐτῆς ἐπὶ ἓξ ἀκόμη ἔτη. Τῷ δὲ 1390 βλέπομεν τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Ἰωάννην καὶ πάλιν ζητοῦντα τὴν περιζήτητον αὐτῆς θυγατέρα χάριν γάμου μετ᾽ εὐγενοῦς ἀπογόνου τοῦ οἴκου Μογκάδα [1]. Τὸ δὲ ὁριστικὸν τέλος τῆς κομιτείας τῶν Σαλώνων θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ ἑπομένῳ κεφαλαίῳ. Ἡ δὲ περιώνυμος νῆσος Αἴγινα ἐξηκολούθησε διαμένουσα καταλωνικὴ κτῆσις ἔτι μακρότερον. Καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου Φαδρίγου περιῆλθε, καθ᾽ ἃ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εἰς τὸν οἶκον τῶν Καοπένα, τότ᾽ ἐγκαταστημένον ἐν Ναυπλίᾳ. Ἦτο δὲ ὁ οἶκος οὗτος καταλωνικὸς, καθ᾽ ἃ ἀναμφιλέκτως ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, καίτοι Βενετοὶ γενεαλόγοι λέγουσιν αὐτὸν καταγόμενον ἐκ τῆς δαλματικῆς νήσου Lesina, ἧς τὸ ὄνομα εὐκόλως συνεχύθη πρὸς τὸ Legena, τὸν βενετικὸν τύπον τῆς Αἰγίνης, ἄλλοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι πατρὶς αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ Κύπρος [2]. Ἦρξαν δὲ οἱ Καοπένα τῆς Αἰγίνης μέχρι τοῦ 1451, καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν καύχησιν πολλῷ μεταγενεστέρου Καταλωνίου συγγραφέως, γράψαντος, ὅτι οἱ συμπολῖται αὐτοῦ διετήρησαν τὴν «ἀρχαίαν αὐτῶν αἴγλην» ἐν Ἑλλάδι μέχρι τῶν μέσων τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Φαίνεται δὲ πιθανὸν, ὅτι βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φλωρεντίνων κατάκτησιν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ὁ Καταλώνιος δυνάστης τῆς Αἰγίνης ἀνεκόμισεν εἰς τὴν νῆσον τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, αὐτὴν ἐκείνην, ἧς ὁ βασιλεὺς Πέτρος εἶχεν ἐπιθυμήσει τὴν εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἐκ τῆς Λεβαδείας ἀποστολὴν, ἀλλ᾽ ἥτις ἐφυλάσσετο ἀκόμη ἐν αὐτῇ τῷ 1393. Καὶ δὴ οἱ Βενετοὶ εὗρον αὐτὴν ἐν Αἰγίνῃ, ὅτε κατέλαβον ταύτην τὴν νῆσον, καὶ μετήνεγκον αὐτὴν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Βενετίαν τῷ 1462 [3]. Γίνεται δὲ λόγος περὶ Καταλωνίου τινὸς ζῶντος ἐν Μεθώνῃ τῷ 1418 καὶ περὶ Καταλωνίου τινὸς πειρατοῦ ἐν Μονεμβα-

---

[1] *Rubió y Lluch* Catalunya a Grecia σ. 54, 61, 63-5. — Monumenta Ordinis Fratrum Praedicatorum Τόμ. Ζ′ σ. 71.

[2] *Hopf* Karystos ἰταλ. μετάφρ. *Sardagna* σ. 67, 73. Τὸ ὄνομα Cao-Pinna εἶνε μέχρι τῆς σήμερον κοινὸν ἐν Σαρδινίᾳ, ὅπου εὑρίσκονται ἱκαναὶ οἰκογένειαι καταλωνικαί.

[3] *Hopf* Chroniques greco-romanes σ. 202.

σίᾳ τῷ 1460, τῷ δὲ 1609 Καταλώνιός τις ἦτο ἐπίσκοπος Κυθήρων. Ὑπάρχει δ᾽ ἀκόμη καὶ σήμερον οἶκος εὐπατριδῶν ἐν Ζακύνθῳ, φέρων τὸ ὄνομα Καταλιᾶνος, ἄνδρες δ᾽ ὁμώνυμοι εὑρίσκοντο μέχρι νεωτάτων χρόνων ἐν Πάτραις, Καλάμαις, Αἰγίῳ. Ἡ δὲ Θήρα ἔχει τρεῖς οἴκους ἱσπανικοῦ γένους, τοὺς Δακορώνα [1], Δεκιγάλλα καὶ Δελένδα· τῶν δὲ Δελένδα τὸ ὄνομα εἶνε κοινὸν ἐν Σαρδινίᾳ ὑπὸ τὸν τύπον Deledda. Οὕτω δὲ κατὰ σύμπτωσιν ὁ σημερινὸς Λατῖνος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν, σεβασμιώτατος κ. Δελένδας, εἶνε ἀπόγονος τῶν Καταλωνίων κατακτητῶν τῆς πόλεως.

Λείψανα δὲ τῆς κυριαρχίας τῶν Καταλωνίων σώζονται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἐν Ἑλλάδι. Τὰ ὡραῖα κάστρα τῶν Σαλώνων, τῆς Λεβαδείας καὶ τῆς Λαμίας, ἁπασῶν πόλεων σπουδαιοτάτων ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, περιέχουσι καταλωνικὰ ἔργα, αἱ δὲ τρεῖς ἠρειπιωμέναι ἐκκλησίαι αἱ μέχρι τοῦδε σωζόμεναι ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ φρουρίου τῶν Σαλώνων εἶχον βεβαίως λειτουργηθῇ, εἰ μὴ καὶ κτισθῇ, ὑπὸ τῶν εὐλαβῶν στρατιωτῶν τῆς Ἱσπανίας τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ διατριβόντων. Γινώσκομεν δὲ καὶ ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ὑπῆρχον ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἐν Λεβαδείᾳ, ἀλλὰ δὲν μαρτυρεῖται, ὅτι αὗται εἶχον κτισθῇ ὑπὸ Καταλωνίων. Πιθανῶς δὲ ὁ στοῖχος πύργων μεταξὺ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας χρονολογεῖται ἀπὸ ταύτης τῆς περιόδου, ἐπειδὴ, ὡς εἰκὸς, ἦτο σπουδαιοτάτη ἡ συντήρησις ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν κυριωτάτων τῶν φρουρίων τῶν δουκάτων. Ῥητῶς δὲ μαρτυρεῖται, ὅτι ὠχύρωσαν τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως ἥδρευεν ἐν αὐτῇ καὶ εἶχεν ἐν αὐτῇ ἐκκλησίδριον ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον Βαρθολομαῖον. Καὶ τοῦ μὲν ἐκκλησιδρίου τούτου οὐδὲν σώζεται λείψανον. Ἀλλὰ τὸ μουσεῖον τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας περιλαμβάνει περιεργότατον λείψανον τῆς κυριαρχίας τῶν Καταλωνίων, τοιχογραφίαν τῆς Θεοτόκου χριστοφορούσης μετὰ δύο θυρεῶν κρεμαμένων ἀπὸ δένδρων καί τινων δυσερμηνεύτων γοτθικῶν γραμμάτων, προερχομένης ἐκ τῆς παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς ἐκκλησίας τοῦ προφή-

---

[1] Ὁ *Hopf* Karystos ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* ἐν τῷ Archivio Veneto Τόμ. ΛΑ΄ σ. 163 λέγει ἐπὶ τῇ βάσει γενεαλογικοῦ τινος στέμματος ἐν Θήρᾳ, ὅτι οἱ Δακορώνα ὠνομάζοντο ἐκ τοῦ Coruña. Ἀλλ᾽ ὁ οἶκος οὗτος μνημονεύεται ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἤδη τῷ 1307 πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Καταλωνίων κατακτήσεως τῶν Ἀθηνῶν.

του Ἡλιοῦ [1]. Ἀλλ' ἡ γοτθικὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τοῦ δυσμικοῦ τοίχου τοῦ Παρθενῶνος δὲν φαίνεται οὖσα καταλωνική. Δὲν εἶνε δὲ ἄπορον, ὅτι οἱ Καταλώνιοι κατέλιπον ὀλίγα μόνον μεγάλα κτίρια, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι ἐστεροῦντο τῆς παρορμήσεως αὐλῆς δουκικῆς, οἵα ἡ ἐπὶ τῶν Βουργουνδίων, καὶ ὅτι ὡς τὸ πλεῖστον δὲν ἦσαν ἔκγονοι οἴκων εὐπατριδῶν, ἀλλὰ στῖφος στρατιωτῶν τυχοδιωκτῶν,

Ἡ καταλωνικὴ Παναγία τῶν Ἀθηνῶν.

οἵτινες διὰ τοῦ παραδοξοτάτου τῶν συμβαμάτων εἶχον γείνει κληρονόμοι τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φειδίου. Ὄντες δὲ ἁπλῶς ἀντιπρόσωποι τῶν ἀπόντων δουκῶν οἱ Καταλώνιοι γενικοὶ ἐπίτροποι δὲν ἔκοψαν νομίσματα, ἀλλ' οἱ βασιλεῖς τῆς Σικελίας καὶ Ἀραγωνίας ἔφερον ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν τὴν προσωνυμίαν «δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν» [2].

---

[1] Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Α' σ. 65. ⟨ Τὴν εἰκόνα ταύτην πρῶτος ἀνεκάλυψε καὶ περὶ αὐτῆς ἔγραψεν ὁ ***Λύσανδρος Καυταντζόγλου*** (Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἐπέτειον τελετὴν τοῦ Βασιλικοῦ Πολυτεχνείου ἐν Ἀθήναις. 1850 σ. 11. Ἐδημοσίευσε δὲ ταύτην τὴν εἰκόνα ὁ κ. *Rubió y Lluch* La expedición y dominación de los Catalanes jurgadas por los Griegos. Ἐν Βαρκελῶνι. 1883 ⟩.

[2] *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 245.

Τοιαύτη δ᾽ οὖσα ἡ καταλωνικὴ κυριαρχία δὲν εἶχε τὰ προσόντα προαγωγῆς τοῦ πολιτισμοῦ. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶνε, ὅτι ἡ καταλωνικὴ διάλεκτος δὲν ἀφῆκεν ἴχνη ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Καὶ εὑρίσκομεν μὲν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν τῶν ἡμερῶν τῆς καταλωνιοκρατίας ἱερέα ⟨ Ἕλληνα, τὸν Κοσμᾶν Κάμηλον⟩ ἀντιγράφοντα ἰατρικὰς συγγραφὰς ⟨χάριν τοῦ ἐν Ἀθήναις πιθανώτατα διατρίβοντος ἰατροῦ Δημητρίου Χλωμοῦ⟩, γινώσκομεν δ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου, ὅτι οἱ καθολικοὶ ἐπίσκοποι τῶν Σαλώνων καὶ τῶν Μεγάρων εἶχον βιβλιοθήκας [1]. Ἀλλ᾽ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιστήμονες φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν σπάνιοι ἐν τῇ χώρᾳ, καθ᾽ ἃ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατά τινα περίστασιν ἐστάλη ἰατρός τις ἐκ Σικελίας εἰς τὰς Θήβας [2]. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἤκμαζεν, ὡς εἰκὸς, τὸ ἐμπόριον μεταξὺ Βαρκελῶνος καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταλωνικῆς ἀποικίας. Τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα περιέχουσιν ἱκανὰς μαρτυρίας περὶ τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν Θηβῶν ἐξ ἑνὸς καὶ τῆς Βαρκελῶνος καὶ τῆς Μαϊορικῆς ἐξ ἑτέρου. Αἱ Θῆβαι, ἅτε οὖσαι «ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ κυρία» τῶν πόλεων τῶν δουκάτων, εἶχον ἰδίας διατάξεις καὶ εἰσέπραττον φόρον δύο ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ πάντων τῶν εἰσαγομένων ἢ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων· ὁ δὲ σύγχρονος Ἄραψ γεωγράφος Ἀβουλφέδας ποιεῖται μνείαν τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κεντημάτων τῶν Θηβῶν. Ἀλλὰ Καταλώνιός τις περιηγητὴς μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ πόλις ἔπασχε σοβαρῶς ἐκ σεισμῶν. Καίτοι δὲ ἡ Βενετία ὑπεχρέονε τὴν ἑταιρείαν νὰ μὴ διατηρῇ κάτεργα ἐν Πειραιεῖ καὶ παρεκώλυε τοὺς Καταλωνίους τῆς Αἰγίνης ἀπὸ παντὸς ἐμπορίου κατὰ θάλασσαν, ὁ «λιμὴν τῶν Ἀθηνῶν» εἶχεν ἀνακτήσει ἱκανῶς τὴν σημασίαν αὐτοῦ, ἐπειδὴ μανθάνομεν τὴν ὕπαρξιν λιμενάρχου διωρισμένου καὶ τὴν ἐν Πειραιεῖ ἀγκυροβολίαν πλοίων ἐξ Ἱσπανίας [3]. Ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἔφερεν ὁ Πειραιεὺς τὸ ὄνομα Λεόντος (Lion ἢ Porto Leone), ὑφ᾽ ὃ γινώσκεται μέχρι τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας [4], ἀπὸ τοῦ μαρμαρί-

---

[1] *Montfaucon* Palaeographia Graeca σ. 70. — *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 458, 475. — ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Ἔτ. Ϛ´ (1902) σ. 172 κ. ἑ. Ἰδίου τεύχους σ. 16 κ. ἑ.⟩.

[2] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 303.

[3] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Β´ σ. 22, 139, 141, 310, 325, 331. Τόμ. Γ´ σ. 97. — *Pegolotti* Della Decima Τόμ. Γ´ σ. 51, 108, 109. — *Iordanus* Mirabilia descripta μεταφρ. *Yule* σ. 2, 3.

[4] ⟨Ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τουρκοκρατίας ἀκριβέστερον ὀνομάζεται τοῦτο Δράκος καὶ Ἰταλιστὶ Draco⟩.

νου μεγάλου λέοντος τοῦ ἱσταμένου ἐν αὐτῷ καὶ ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη ἀπαχθέντος εἰς Βενετίαν [1], ὅπου μέχρι τῆς σήμερον φυλάσσει τὴν εἴσοδον τοῦ ναυστάθμου, ἀναμένων τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἅπαντα τὰ ἁρπαγέντα κειμήλια θἀποδοθῶσιν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα. Ἐξ ἑτέρου δ' αἱ Ἀθῆναι εἶχον καταπέσει εἰς ἀδοξίαν, παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς Θήβας. Ὁ ἐκ Βεστφαλίας ἱερεὺς Λουδόλφος ⟨von Sudheim⟩, ὅστις περιώδευσεν ἐν Ἑλλάδι μεταξὺ τοῦ 1336 καὶ 1341, λέγει τὰς Ἀθήνας «σχεδὸν ἐρήμους», καὶ προσθέτει τὴν ἀξίαν λόγου παρατήρησιν, ἣν ἴσως δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν κατὰ γράμμα, ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἐν Γενούῃ μαρμάρινος κίων ἢ οἱονδήποτε καλὸν ἔργον ἐκ λίθου κατειργασμένον τὸ μὴ μετακομισθὲν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐξ Ἀθηνῶν· ὅλη ἡ πόλις αὕτη ἔχει οἰκοδομηθῆ διὰ λίθων ληφθέντων ἐκ τῶν Ἀθηνῶν» [2]. Μετὰ δὲ τεσσαράκοντα ἔτη οἱ Καταλώνιοι τῶν Ἀθηνῶν παρεπονοῦντο εἰς τὸν Πέτρον Δ΄ ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν «πτωχείᾳ καὶ κακοδαιμονίᾳ». Ἡ δὲ Λεβάδεια ἐπὶ τῶν Καταλωνίων ἀνῆλθεν εἰς σημασίαν, ἣν διετήρησεν ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ κομιτεία τῶν Σαλώνων ἦτο τὸ μέγιστον τῶν τιμαρίων τῆς χώρας, καὶ τὸ Σιδηρόκαστρον λέγεται «ἡ κλεῖς τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν» [3]. Ἡ Βοδονίτζα, ἧς ὁ Βενετὸς μαρκίων ἦτο ὑποτελὴς τῶν Καταλωνίων, ἡ Δημητριὰς «τὸ σύνορον τῆς Ἑλλάδος», τὸ τελευταῖον λείψανον τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ καταλωνιοκρατίας, ἡ Λαμία ὑπὸ τὸ ὄνομα Citon (Ζητούνιον), ἡ βοιωτικὴ Καρδίτσα, ἡ Ἀταλάντη ἢ La Calandri, ἡ Κάπραινα, ἐπέχουσα τὸν τόπον τῆς ἀρχαίας Χαιρωνείας, ἡ Στεῖρις ἢ Estir πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ καὶ ἡ Βετερανίτζα, ἡ νῦν Βιτρινίτσα ἢ La Veterniça παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἅπασαι αὗται παρουσιάζονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν καταλωνικῶν δουκάτων. Ἡ δὲ δευτέρα αὐτῶν πρωτεύουσα, αἱ Νέαι Πάτραι ἢ La Patria, ἕνεκα τῆς ἐξ αὐτῆς προελεύσεως τοῦ ἑτέρου ἡμίσεος τῆς προσηγορίας τοῦ δουκὸς ἀπέβη ὄνομα οἰκεῖον καθ' ἅπαντα τὸν ἱσπανικὸν κόσμον, καὶ Ἱσπανὸς ποιητὴς ἐμνήσθη τῆς πόλεως ταύτης μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν τειχῶν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου Καταλωνίου διοικητοῦ.

Οἱ Ἕλληνες ἐπὶ μακρὸν ἀνεμιμνήσκοντο τῆς κυριαρχίας τῶν

---

[1] Ἴδε τὴν εἰκόνα ἀνωτέρω ἐν σ. 351.

[2] De Itinere Terrae Sanctae [ἐκδ. *Deyks*. Ἐν Στουτγάρδῃ. 1851 Literarischer Verein Τόμ. ΚΕ΄] σ. 23. — *Rubió y Lluch* Catalunya a Grecia σ. 98.

[3] *Guardione* ἔνθ. ἀν. σ. 22.

Καταλωνίων μετὰ τρόμου. Ἑλληνὶς κόρη ἔν τινι μεσαιωνικῷ ᾄσματι ἐδέετο, ὅπως ὁ ἐξαπατήσας αὐτὴν περιπέσῃ *'σὲ Καταλάνου χέρια*, καὶ πρὸ μιᾶς ἀκόμη γενεᾶς ἐν Ἀττικῇ, ἐν Εὐβοίᾳ, ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐν Μεσσηνίᾳ, ἐν Λακωνικῇ, ἐν Τριπόλει τοῦ ὀνόματος *Καταλᾶνος* ἐγίνετο χρῆσις ἐπὶ μομφῇ. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου ἐρευνήσας ἐν Ἑλλάδι δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ σωζομένην τὴν τοιαύτην ἀνάμνησιν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν [1]. Ὁ δὲ καθηγητὴς Πολίτης, ὁ εἰδικώτατος γνώστης τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας, μαρτυρεῖ, ὅτι παιδία ἐν Μάνῃ ἐνίοτε λαμβάνουσι κατὰ τὴν βάπτισιν τὸ ὄνομα Καταλᾶνος χάριν εὐοιώνου προεξασφαλίσεως τῆς ῥώμης αὐτῶν καὶ τοῦ θάρρους καὶ ὅτι παρὰ τοῖς Μανιάταις τὸ ὄνομα τοῦτο τυγχάνει μεγάλης τιμῆς [2]. Ὁ δὲ διακεκριμένος Ἕλλην ἱστορικός, ὁ καθηγητὴς Λάμπρος, ἐν τῷ νεανικῷ αὐτοῦ δράματι «Ὁ κόμης τῶν Σαλώνων» καὶ ὁ Κουτούβαλης ἐν τῷ δράματι «Ἰωάννης Καταλᾶνος ὁ ἄρχων τοῦ Ὀλύμπου» ἐνεσάρκωσαν ἐν λογοτεχνήμασι τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῶν Καταλωνίων ὡς τεράτων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἔργοις τούτοις ὑπάρχει μᾶλλον ῥητορικὴ ἢ ἱστορία. Καὶ ὅτι μὲν οἱ Καταλώνιοι ὑπῆρξαν κυρίαρχοι τραχύτεροι τῶν Φράγκων εἶνε λίαν πιθανόν· ἀλλ' εἶνε ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδὲ κἂν τὸν δάκτυλον ἐκίνησαν πρὸς ὑποστήριξιν παλινορθώσεως τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, ὅτε παρέστη εἰς αὐτοὺς τοιαύτη εὐκαιρία. Πιθανὸν δὲ εἶνε, ὅτι οἱ Καταλώνιοι ἐδυσφημήθησαν ἕνεκα τῶν ὠμοτήτων, ἃς διέπραξαν πρὸ τῆς ἐν Ἀττικῇ ἐγκαταστάσεως καὶ ὅτι ἀπέβησαν εὐκοσμότεροι καὶ ἐπιεικέστεροι ὅτ' ἔτυχον μείζονος εὐλαβείας· περὶ δὲ τὸ τέλος, καθ' ἃ εἴδομεν, ὁ βασιλεὺς Πέτρος οὐ μόνον ὑπῆρξεν ἐλευθέριος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη δίκην φιλέλληνος ἐνθουσιώδης ὑπὲρ τοῦ μεγαλοπρεποῦς κάλλους τοῦ Παρθενῶνος. Ἂν δὲ οἱ Ἕλληνες παρὰ τὴν μεγαθυμίαν τοῦ βασιλέως Πέτρου ἐβοήθησαν τὸν Νέριον, καθ' ἃ ὑπετέθη εὐλόγως, χάριν κατακτήσεως τῶν Ἀθηνῶν, τοῦτο ἀποδεικνύει μόνον, ὅτι διεγίνωσκον ἐν αὐτῷ ἄνδρα ἐκ τοῦ παρὰ χρῆμα δυνατὸν, συνδεόμενον διὰ κηδεστίας μετὰ τοῦ κυριωτάτου ἐν τῇ Ἑλλάδι ἀντιπροσώπου

---

[1] ⟨Εἶνε ἀπ' ἐναντίας βέβαιον, ὅτι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ σήμερον ἡ λέξις Καταλᾶνος λέγεται ἐπὶ ὕβρει⟩.

[2] ***Σταματιάδου*** Οἱ Καταλανοὶ σ. 223. — ***Πολίτης*** παρὰ τῷ *Rubió y Lluch* La Expedición y dominación de los Catalanos σ. 15-17. — *Legrand* Recueil de chansons populaires grecques σ. XX.

τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις θὰ ἔμελλεν ἴσως νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην ἐκείνην, ἣν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ ὁ ἀπόδημος δούξ.

Καὶ οἱ μὲν νεώτεροι Ἕλληνες ἀποβλέπουσι δυσμενῶς πρὸς τοὺς Καταλωνίους· ἀλλ᾽ οἱ νεώτεροι Καταλώνιοι μετὰ δικαίας ὑπερηφανείας ἀναμιμνήσκονται τῶν χρόνων τῆς ἐπικοινωνίας τῶν ἰδίων συμπολιτῶν καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Καταλώνιοι θεολόγοι ἐκαυχήθησαν ὀρθῶς, ὅτι ἡ πάτριος αὐτῶν γλῶσσα ἐλαλεῖτό ποτε ἐν τῷ τεμένει τοῦ Παρθενῶνος. Καταλώνιοι ποιηταὶ καὶ δραματικοὶ ἐξέλεξαν τὴν καταλωνικὴν μεγάλην Ἑταιρείαν ὡς ὑπόθεσιν αὐτῶν· εἰς δὲ τοὺς μόχθους ἐξαιρέτου Καταλωνίου λογίου ⟨τοῦ Rubió y Lluch⟩ χρεωστοῦμεν τὰ ἔγγραφα, ἅτινα ἐπέχυσαν ἄφθονον φῶς εἰς ταύτην τὴν περίοδον, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ᾗ οὐδὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος, οἱ τραχεῖς ἐκεῖνοι στρατιῶται τῆς Δύσεως ἔχουσι καὶ αὐτοὶ δικαίωμα νὰ καταλάβωσι θέσιν ἀξίαν λόγου.

Περὶ δὲ τὸν χρόνον καθ᾽ ὃν ὁ Νέριος Ἀτζαϊώλης κατέλαβε τὴν Ἀττικήν, συγγενής τις αὐτοῦ συνεπλήρωσε τὴν ἀλλοκότως ἔκτακτον τύχην τοῦ οἴκου ἐκείνου, ἀναδειχθεὶς δεσπότης τῆς Ἠπείρου. Εἴδομεν ἐπ᾽ ἐσχάτων τὴν ὅλην Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν κατεχομένην ὑπ᾽ Ἀλβανοῦ ἀρχηγοῦ, τοῦ Γκίνου ἢ Ἰωάννου Μπούα Σπάτα, ἐν ᾧ συγχρόνως ὁ Σέρβος Θωμᾶς Πρελιούμποβιτς ἐδέσποζεν ἐν Ἰωαννίνοις. Οὗτος, καθ᾽ ἃ λέγει τὸ ἠπειρωτικὸν χρονικόν, *τὴν ἀλωπεκῆν ὑπενδὺς ὑπούλως καὶ δολερῶς πάντας εἰς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο· οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τὴν ἀλωπεκῆν ἀποτίθεται, τὴν δὲ λεοντῆν ὑπενδύεται*. Πᾶσαι δ᾽ αἱ τάξεις καὶ πάντα τὰ φῦλα ἔπασχον ἐκ τῶν διώξεων τοῦ εὐτελοῦς τούτου τυράννου. Καὶ πρῶτον μὲν προσέβαλε τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἐξώσας τὸν μητροπολίτην Ἰωαννίνων καὶ διανείμας τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἰδιοκτησίαν μεταξὺ τῶν Σέρβων αὐτοῦ ὀπαδῶν· ἔπειτα δ᾽ ἦλθεν ἡ σειρὰ τῶν ἰθαγενῶν ἀρχόντων, οὓς ἢ ἐξώρισεν ἢ ἐφυλάκισε· τέλος δ᾽ ἤρχισε καταδιώκων τὸν δῆμον καὶ φορολογῶν μὲν τὴν τροφὴν, ἐκπιέζων δὲ τὰς οἰκονομίας αὐτοῦ. Οἶνος, σῖτος, κρέας καὶ τυρὸς, οἱ ἰχθύες τῆς λίμνης, αἱ ὀπῶραι τῶν δένδρων, ἅπαντα ἀπέβησαν μονοπώλιον τοῦ τυράννου, ὅστις ἐξηνάγκασε τοὺς ἀγρότας νὰ ἐργάζωνται χάριν αὐτοῦ ἄνευ μισθοῦ. Ἀλλ᾽ οἱ Ἀλβανοὶ δὲν συνειθίζουσι νὰ στρέφωσι τὴν ἀριστερὰν παρειὰν εἰς τὸν κολαφίζοντα· διὸ ἐκάλεσαν πρὸς βοήθειαν τῶν συμπολιτῶν τὸν Μπούαν Σπάταν, ὅστις πλέον ἢ ἅπαξ ἐπολιόρκησε τὰ Ἰωάννινα, ἀλλὰ ματαίως. Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ ἔσωσε τὴν ἀπειλουμένην πόλιν, ὁ δὲ τύραννος αὐτῆς, μιμούμενος Βασίλειον

τὸν Βουλγαροκτόνον, ἠδυνήθη νὰ λάβῃ τὴν προσηγορίαν Ἀλβανοκτόνου ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν θυμάτων. *Μικρὰ γὰρ κακία πᾶσα πρὸς κακίαν τὴν τοῦ Θωμᾶ*, τοιαύτη εἶνε ἡ ἐπῳδὸς τοῦ πολυδάκρυος χρονογράφου. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὁμόφυλοι Σέρβοι ἔφευγον κατέμπροσθεν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ, ἀποβαλὼν τὰς συμπαθείας πάντων, συνεπλήρωσε τὰς κακουργίας αὐτοῦ διὰ προσκλήσεως τῶν Τούρκων. Τῷ 1385 τὸ πρῶτον τουρκικὴ στρατιὰ ὥδευσεν ἐναντίον τῆς Ἄρτης, ἡγουμένου τοῦ Τιμουρτὰς, καὶ ἀπήγαγε πολλοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ ὁ μὲν Μπούας Σπάτας ἐν τῷ κρισίμῳ ἐκείνῳ καιρῷ μάτην προέτεινεν εἰς τὸν Πρελιούμποβιτς συμμαχίαν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ· ἀλλ' ἡ ἐκδίκησις ἐπέκειτο, καὶ, πρὶν ἢ παρέλθῃ ἓν ἔτος, ὁ τύραννος ἔπεσε, φονευθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σωματοφυλάκων. Ὁ δὲ λαὸς τῶν Ἰωαννίνων ἐν ἀγαλλιάσει ἀνεκήρυξε τὴν χήραν αὐτοῦ, ἥτις ἐκάλεσε τὸν ἴδιον ἀδελφὸν, τὸν περιώνυμον ἡγούμενον τῶν Μετεώρων «βασιλέα Ἰωσὴφ», ὡς σύμβουλον αὐτῆς. Κατὰ δὲ τὰς ὑποθήκας αὐτοῦ καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν πρωτευόντων ἀρχόντων ἀπεφάσισε νὰ συζευχθῇ μετ' ἀνδρὸς ἰσχυροῦ, δυναμένου νὰ βοηθήσῃ αὐτὴν εἰς ἀναδιοργάνωσιν τῆς διασπασθείσης χώρας καὶ προστατεύσῃ ταύτην ἀπὸ τῶν ἐπαναλαμβανομένων ἐπιθέσεων τοῦ

Τάφος Λάπας Ἀτζαϊώλη, ἀδελφῆς τοῦ στρατοπεδάρχου Νικολάου καὶ μητρὸς τοῦ Ἡσαῦ Βουονδελμόντη ἐν τῇ μονῇ τῶν Καρθουσίων (Certosa) πλησίον τῆς Φλωρεντίας.

φιλοδόξου Σπάτα. Τοιοῦτος δὲ σύζυγος εὑρέθη ὁ Ἡσαῦ Βουονδελμόντης, Φλωρεντῖνος ἐξ εὐπατριδῶν, συγγενεύων μετὰ τῶν Ἀτζαϊωλῶν καὶ ἀδελφὸς τῆς δουκίσσης τῆς Λευκάδος, κατοικῶν δὲ τότε ἐν ταῖς νησιωτικαῖς αὐτῆς κτήσεσιν. Ἤρεσκε δὲ ὁ κομψὸς καὶ γαλήνιος Φλωρεντῖνος εἰς τὴν χήραν τοῦ Σέρβου δυνάστου μάλιστα ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς βαρβάρους τρόπους τοῦ πρώτου συζύγου· καὶ δὴ κατά τινα διήγησιν ὁ Ἡσαῦ εἶχεν ὑπάρξει ἤδη ἐραστὴς αὐτῆς, ζωγρηθεὶς μὲν ἐν μάχῃ ὑπὸ τοῦ Πρελιούμποβιτς, συγχωρηθεὶς δὲ κατὰ παράκλησιν τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ ἔπειτα βοηθήσας αὐτὴν εἰς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ τυράννου. Ὁ δὲ λαὸς ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ περισσῆς ἀνακουφίσεως, καὶ ὁ Ἡσαῦ ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Ἠπειρώτας τὰς δεδημευμένας αὐτῶν κτήσεις, ἀνεκάλεσε τὸν ἐξόριστον μητροπολίτην καὶ τοὺς φυγάδας ἄρχοντας, ἐχορήγησε νέας δωρεὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀνέῳξε τὰς θύρας τῶν φυλακῶν καὶ κατήργησε τὰς μισητὰς ἀγγαρείας. Καὶ ἠγωνίσθη μὲν, καθ' ἃ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, νὰ καταστήσῃ νόμιμον τὴν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων κυριαρχίαν αὐτοῦ διὰ τῆς παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας ἀπονομῆς τῆς προσηγορίας δεσπότου. Ἀλλ' εἶχεν ἀνάγκην τελεσφορωτέρας βοηθείας ἐναντίον τοῦ Σπάτα καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν Ἀλβανῶν καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ Α΄. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀδυναμία, εἰς ἣν εἶχον περιπέσει αἱ χριστιανικαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐμφανισθέντος δὲ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὁ Σπάτας, ὅστις ἐπολιόρκει τὴν πόλιν κατά τε γῆν καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ἡ πικρῶς δεδοκιμασμένη Ἤπειρος ἀπήλαυσεν ἐπί τινα ἔτη τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης [1].

Οὕτως ἐν ἔτει 1388 κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν Φλωρεντῖνοι ἦρχον ἔν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Κορίνθῳ, ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν τῇ νησιωτικῇ κομιτείᾳ τῆς Κεφαλληνίας, ὅπου ἡ δούκισσα Μαγδαληνὴ, ἡ χήρα τοῦ Λεονάρδου Τόκκου, ἐκηδεμόνευε τὸν υἱὸν Κάρολον [2], αὐτὴ μεμνηστευμένη μετά τινος Ἀτζαϊώλη. Ἄλλη δὲ θυγάτηρ τοῦ αὐτοῦ κυριάρχου οἴκου ἐπλήρου διὰ τῶν θελγήτρων αὐτῆς καὶ τῆς

---

[1] Ἠπειρωτικὰ ἐκδ. Βόννης σ. 216 - 235. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 211 - 212. — *Gregorovius* Briefe aus der Corrispondenza Acciajuoli ἔνθ' ἀν. σ. 304 ⟨ ***Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β΄ σ. 649 ⟩.— *Verino* De illustratione urbis Florentiae Τόμ. Α΄ σ. 120. Τόμ. Β΄ σ. 22.

[2] Ὁ Λεονάρδος Α΄ εἶχεν ἀποθάνει μεταξὺ τοῦ 1374 καὶ τοῦ 1377. *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ Μέρ. Α΄ σ. 304. — *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 183.

καλλονῆς τὴν πολυέορτον βυζαντιακὴν αὐλὴν τοῦ Μυστρᾶ. Καὶ ἐπρώτευε μὲν οὕτως ὡς λατινικὴ δύναμις ἐν Ἑλλάδι ἡ Φλωρεντία, μετ' αὐτὴν δὲ ἤρχετο ἡ Βενετία, ἐπειδὴ ἦτο μὲν ἐγκαταστημένη μονίμως ἐν Κρήτῃ, ἐδέσποζε δὲ πράγματι τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Ἀργολίδος, ὅπου εὐγενὴς Γαλλὶς δέσποινα διετήρει ἀκόμη κατὰ τὸ φαινόμενον τὴν ἰσχὺν τῶν τελευταίων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου γαλλικοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκράτει δὲ ἡ Βενετία καὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποικιῶν αὐτῆς, ἡ δὲ κατοχὴ τοῦ Πτελεοῦ παρεῖχεν εἰς αὐτὴν σκοπιὰν ἐν Θεσσαλίᾳ, εἶχε πρὸ μικροῦ ἀποκτήσει τὴν Κέρκυραν, τὴν κλεῖδα ταύτην τοῦ Ἀδρίου, καὶ ἀνὰ τὰς Κυκλάδας ἡ νέα ἰταλικὴ δυναστεία ὑφίστατο τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς πλειότερον ἢ οἱ προκάτοχοι δοῦκες τοῦ Αἰγαίου. Συνεπλήρονον δὲ τὸ λατινικὸν στοιχεῖον οἱ Ναβαρραῖοι ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Ἀχαΐας καὶ οἱ Καταλώνιοι ἐν Σαλώνοις. Ἐν ᾧ δ' ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοὶ ἐκράτουν ἀκόμη τῆς Ἄρτης καὶ τῆς Ναυπάκτου, καὶ ἡ σερβικὴ κυριαρχία σχεδὸν ἔφθινεν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὁ Τοῦρκος προσήγγιζεν ἀσφαλῶς. Ἤδη βλέπομεν καλούμενον αὐτὸν εἰς βοήθειαν ἐν τοῖς ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἀγῶσιν· ἤδη ἡ σκιὰ αὐτοῦ πλανᾶται ἐπὶ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν καὶ τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ πεδίου. Πολὺ δὲ ἀργὰ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὁ ἐπὶ μακρὸν ἀσύντακτος ἀπέκτησε συνείδησιν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἡ δὲ τελευταία περίοδος τῆς ἐν Ἀθήναις λατινοκρατίας μαρτυρεῖ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀριστοκρατίας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Ο ΚΟΛΟΦΩΝ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (1214-1262)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ (1262-1278)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'

ΟΙ ΑΝΔΗΓΑΥΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ (1278-1307)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Η ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΤΑΛΩΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (1302-1311)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

ΟΙ ΚΑΤΑΛΩΝΙΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΕΣ ΑΥΤΩΝ (1311-1333)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Η ΑΥΞΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΤΖΑΪΩΛΩΝ (1333-1373)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΩΝ ΝΑΒΑΡΡΑΙΩΝ (1375-1388)

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι

ΕΙΚΟΝΕΣ ΟΛΟΣΕΛΙΔΟΙ

ΧΑΡΤΑΙ ΕΓΧΡΩΜΟΙ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν σ. 98 ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἀντὶ *S. C. Atchley* γράφε *Ἀντωνίου Πετρίτση.*
Ἐν σ. 330 σημ. 1, στ. 5 ἀντὶ *μεταφέρθησαν* γράφε *μετεφέρθησαν.*
Ἐν σ. 411 στ. 21 ἀντὶ *ἐπολιόρκησαν* γράφε *ἐπολιόρκησε.*

'Εν 'Αθήναις, Τυπογραφεῖον «Ἑστία» Κ. Μάϊσνερ καὶ Ν. Καργαδούρη — 7371

Η ΕΛΛΑΣ ΤΩι 1388
Κλῖμαξ εἰς Χιλιόμετρα
0 25 50 75 100 125 150 175 200
Ναβαρρικὴ ἡγεμονία Ἀχαΐας
Ἑλληνικαὶ χῶραι (Βυζαντιακὸν Δεσποτᾶτον Πελοποννήσου, Βόρειοι Σποράδες, Σαλαμίς,)
Δεσποτᾶτον Ἠπείρου Φλωρεντιακόν (Βονονδελμόντης) καὶ Ἀλβανικόν
Βενετικαὶ ἀποικίαι (Μεθώνη, Κορώνη, 2/3 Εὐβοίας, Πτελεόν, Κέρκυρα, Παξοί, Βουθρωτόν, Κύθηρα, 1/4 Ἀμοργοῦ, Κρήτη
Δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου
Παλατίνη κομιτεία Κεφαλληνίας
Δουκᾶτον Ἀθηνῶν
Κτήσεις τῶν Γκίζη (Τῆνος, Μύκονος, Δῆλος, 1/3 Εὐβοίας)
Κτήσεις τῶν Ἀγγιανῶν (Ἄργος, Ναυπλία, Κιβέρι, Θερμησία)
Κτήσεις τῶν Δακαρώνια (Σίφνος)
Καταλωνικαὶ κτήσεις (Κομιτεία Σαλώνων, Αἴγινα)
Κτήσεις τῶν Γοζαδίνων (Κύθνος μέρος τῆς Κέω)
Κτήσεις τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου (Ῥήνεια)
Αἱ κάτωθεν ὀνομάτων γραμμαὶ δηλοῦσι ὑποτέλειαν, τοῦ χρώματος τῶν γραμμῶν δηλοῦντος τὴν ἐπικυρίαρχον πολιτείαν
Αἱ πρωτεύουσαι τῶν διαφόρων πολιτειῶν φέρουσι κάτωθεν μέλαιναν γραμμήν
ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΚΟΝ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΕΡΒΙΚΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΑΛΒΑΝΙΚΟΝ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ
ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΚΟΝ ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΝΑΒΑΡΡΑΙΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΑΧΑΪΑΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΝ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ
ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΚΟΜΙΤΕΙΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ
ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΕΥΒΟΙΑ (NEGROPONTE)
ΚΡΗΤΗ
ΚΕΡΚΥΡΑ
ΛΕΥΚΑΣ (Άγία Μαύρα)
ΖΑΚΥΝΘΟΣ
ΚΥΘΗΡΑ
ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ
ΛΗΜΝΟΣ (Stalimene)
ΛΕΣΒΟΣ
ΧΙΟΣ
ΣΚΥΡΟΣ
ΑΝΔΡΟΣ
ΤΗΝΟΣ
ΜΥΚΟΝΟΣ
ΝΑΞΟΣ
ΠΑΡΟΣ
ΣΙΦΝΟΣ (Sifanto)
ΜΗΛΟΣ
ΘΗΡΑ
ΑΝΑΦΗ
ΑΜΟΡΓΟΣ
ΑΣΤΥΠΑΛΑΙΑ (Stampalia)
ΣΕΡΙΦΟΣ
ΚΥΘΝΟΣ
ΚΕΩΣ (Zia)
ΣΥΡΟΣ (La Suda)
ΑΙΓΙΝΑ
ΣΑΛΑΜΙΣ
ΥΔΡΑ (Le Sidre)
ΛΙΘ. Γ. ΣΤΑΓΓΕΛ & ΣΙΑ

Η ◇ ◇ ◇ ◇ ◇ ◇
ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ◇ ◇

ΟΥΙΛΛΙΑΜ ΜΙΛΛΕΡ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ (1204-1566)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ Β΄

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
1909—1910

'Αθῆναι, Τυπογραφεῖον «Ἑστία» Κ. Μάϊσνερ καὶ Ν. Καργαδούρη — 7791.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΦΛΩΡΕΝΤΙΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ (1388–1415)

Ἡ ἱστορία τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν εἶνε πλήρης ἐκπλήξεων. Βουργούνδιος εὐπατρίδης ἱδρύων δυναστείαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑστίᾳ ἡρώων καὶ φιλοσόφων, στῖφος πλανήτων μισθοφόρων ἐκ τῆς δυτικωτάτης χερσονήσου τῆς Εὐρώπης καταστρέφον ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ τὸν λαμπρὸν γαλλικὸν πολιτισμὸν ἑνὸς ὅλου αἰῶνος, Φλωρεντῖνος ἀρτιθαλὴς δυνάστης, ἐμφορούμενος τῶν νεωτέρων ὅπλων τῆς οἰκονομικῆς τέχνης καὶ παραλαμβάνων τὰς κλεῖδας τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ γενναίου καὶ ἱπποτικοῦ Ἱσπανοῦ στρατιώτου, τοιαῦται εἶνε αἱ εἰκόνες, δι᾽ ὧν ἄρχονται αἱ τρεῖς περίοδοι τῆς ἐν τῇ πόλει φραγκοκρατίας. Ἀλλ᾽ ὁ ἔμπορος ἡγεμών, ὃν ἐπιτυχὴς ἐνέργεια πεφωτισμένης πλεονεξίας κατέστησεν ἱδρυτὴν τῆς τρίτης καὶ τελευταίας ἐν Ἀθήναις λατινικῆς δυναστείας, εὑρίσκετο ἐν θέσει πολὺ δυσκολωτέρᾳ ἢ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ. Ἦτο ἀληθές, ὅτι αἱ κτήσεις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ χάρτου τοὐλάχιστον ἦσαν σχεδὸν τόσον ἐκτεταμέναι ὅσον αἱ τῶν Βουργουνδίων καὶ τῶν Καταλωνίων ἐν ταῖς ἐνδοξοτάταις αὐτῶν ἡμέραις. Καὶ δὲν ἐδέσποζε μὲν τῆς Ἀργολίδος, καθ᾽ ἃ οἱ Βουργούνδιοι, ἀλλ᾽ ἐκράτει ὅμως τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ἀκροκορίνθου, τῆς κλειδὸς ταύτης τοῦ Μορέως, μετὰ τοῦ περιβόλου τῶν ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐξαρτωμένων φρουρίων. Ὁ δὲ Χαλκοκονδύλης μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἀτζαϊώλης κατεῖχε τὸ πλεῖστον τῆς Φωκίδος, ἐννοῶν ἀναντιρρήτως τὰ παραμεθόρια μέρη τῆς εἰς τοὺς Καταλωνίους ὑποκειμένης κομιτείας τῶν Σαλώνων, καὶ ὅτι τὰ βόρεια αὐτῆς σύνορα συνέπιπτον μετὰ τῶν ὁρίων τῆς Θεσσαλίας. Αἱ τρεῖς μάλιστα εὐημεροῦσαι πόλεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, ἀνῆκον πᾶσαι εἰς αὐτόν. Ἀλλ᾽ ὁ κίνδυνος εὑρίσκετο ἐπὶ θύραις, ὁ δὲ Τοῦρκος ἐστρατοπεδεύετο παρὰ τὰ μακεδονικὰ σύνορα. Οὕτω δ᾽ ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ νέου κυριάρχου ἦτο, ὡς εἰκός, ἡ συνδιαλλαγὴ μετὰ

τῶν Ἑλλήνων. Τώρα δὲ τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καθέδραν αὐτοῦ φεύγων πρὸ τοῦ Βουργουνδίου κατακτητοῦ, ἐπετράπη εἰς Ἕλληνα μητροπολίτην νὰ ἑδρεύσῃ ἐν Ἀθήναις [1]. Ἀλλὰ δὲν ἀνέκτησε τὴν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου βράχου ἀρχαιοπρεπῆ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ἐπειδὴ ὁ Παρθενὼν ἐξηκολούθησε νὰ εἶνε, καθ' ἃ καὶ πρότερον, ἡ καθολικὴ μητρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, τὰς δὲ λειτουργίας αὐτοῦ ἐτέλει ἐν τῷ κτιρίῳ, ὅπερ σήμερον μὲν χρησιμεύει ὡς στρατιωτικὸν ἀρτοποιεῖον, ἀλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς τουρκοκρατίας ἦτο «τὸ τζαμίον τοῦ κατακτητοῦ» [2]. Τὸ σεμνὸν τοῦτο κτίριον, τὸ σήμερον χρησιμεῦον πρὸς οὕτως εὐτελῆ σκοπὸν, ἦτο ἡ μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ὑπολοίπους χρόνους τῆς φραγκοκρατίας. Διάφοροι δὲ εἶνε αἱ γνῶμαι περὶ τῆς κατοικίας τοῦ μητροπολίτου. Καὶ ἀρχαιολόγος μέν τις ἐνόμισεν, ὅτι εἶχεν ἀνακαλύψει λείψανα τοῦ κτιρίου ἐν τῇ Στοᾷ τοῦ Ἀττάλου· ἀλλ' ἡ πιθανωτέρα γνώμη εἶνε, ὅτι τοῦτο ἔκειτο πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅπου περιηγηταὶ ἐπεσκέφθησαν τὸν τότε μητροπολίτην τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα, ἕως ἀπόκομμα τοῦ βράχου, ἀποσπασθὲν ὑπὸ σεισμοῦ, ἔπεσε καὶ κατέστρεψε τὸ οἴκημ' αὐτοῦ. Μεγάλη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξις τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτ' ἔφθασεν εἰς αὐτὴν τὸ ἄγγελμα, ὅτι μετὰ σχεδὸν δύο αἰῶνας Ἀθηναῖος μητροπολίτης ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ἐν τῇ ἕδρᾳ αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ εἶνε, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν προκατόχων, ἁπλοῦς ἐπίσκοπος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι, μόνην ἀσχολίαν ἔχων νὰ περιμένῃ τὴν σειρὰν αὐτοῦ ὅπως συμμετάσχῃ τῶν συνεδριῶν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου σωματείου. Ἐν δὲ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐγγράφοις τῶν καταλωνικῶν χρόνων εὑρίσκομεν συχνὴν μνείαν μητροπολιτῶν τῶν Ἀθηνῶν ὡς μελῶν τῆς ἱερᾶς συνόδου. Εἷς δὲ τῶν ἐξορίστων τούτων ἱεραρχῶν ἀπέθανεν ἐν Κρήτῃ ὡς μάρτυς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας [3]. Ἀλλ' αἱ ἐντόπιοι ὑποθέσεις εἶχον πάντοτε διεξαχθῆ κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν ὑπὸ

---

[1] *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β' σ. 165.

[2] ***Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β' σ. 37, 170, 304. — *Spon* Voyage Τόμ. Β' σ. 200. — ***Φιλαδελφέως*** Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α' σ. 178, 273, 278, 279, 312. Τόμ. Β' σ. 91.

[3] *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α' σ. 453, 456, 459, 467, 471, 476, 477, 488, 498, 558, 564.

ἐπιτρόπων, φερόντων τὴν ταπεινὴν προσωνυμίαν *πρωτοπαπᾶ* [1] ἢ *ἐξάρχου* [2]. Διὸ ἦτο δεδικαιολογημένος ὁ ὑποβιβασμὸς τῆς τάξεως τῆς ἀθηναϊκῆς μητροπόλεως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου. Καὶ εἶχε μὲν διατηρηθῆ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φραγκοκρατίας ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ διάταξις μετ᾽ ὀλίγων μόνον μεταβολῶν· ἀλλ᾽ ἐξηκολούθει ὑφισταμένη μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου καθ᾽ ὅσον ἀφεώρα εἰς τὰς πλείστας τῶν λατινικῶν πολιτειῶν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ αἱ μὲν δώδεκα μητροπολιτικαὶ ἕδραι, ἃς εὑρίσκομεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων καταχτήσεως, εἶχον αὐξηθῆ εἰς δεκαπέντε ἢ δεκαὲξ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου· ἀλλ᾽ εἶνε ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ὑπεβίβασεν ἁπάσας τὰς μητροπόλεις τῆς Ἑλλάδος, ἐξαιρουμένης τῆς Μονεμβασίας. Ἦτο δὲ ἡ ἐξαίρεσις αὕτη φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης σημασίας, ἣν εἶχεν ἡ πόλις αὕτη διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔτει 1262. Οἱ δὲ Βενετοὶ, ἅτε πάντοτε διακαιόμενοι ὑπὸ ἐλάσσονος θρησκευτικοῦ ζήλου ἢ οἱ ἄλλοι καθολικοὶ, εἶχον ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπισκόπους νὰ ἑδρεύωσιν ἐν ταῖς βενετικαῖς ἀποικίαις τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε χῶρος ἱκανὸς ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πόλει διὰ καθολικὸν ἐπίσκοπον καὶ Ἕλληνα μητροπολίτην. Διὸ εἶχε προέλθει ἐν τῷ οἰκουμενικῷ πατριαρχείῳ ἡ συνήθεια τῆς προσαρτήσεως ὑποκειμένων ἐπισκοπῶν, αἵτινες ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐτάσσοντο εἰς τὰς *ἐσκλαβωμένας* μητροπόλεις, εἰς ἄλλας ἕδρας, αἵτινες εἶχον εὐτυχήσει νὰ ἐκφύγωσι τῶν ὀνύχων τῶν Φράγκων. Εἶχεν ἀποβῆ δὲ σύνηθες καὶ τὸ νὰ ἐπιθέτῃ χεῖρας ὁ ἐπίσκοπος *ἐλευθέρας* ἐπισκοπῆς ἐπὶ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα *ἐσκλαβωμένης* ἐπισκοπῆς, ὅσα ἐπεθύμουν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἱερωσύνην [3]. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες εἶχον κατὰ μικρὸν ἀνακτήσει μέγα μέρος τοῦ Μορέως, δύο μὲν τῶν ἐν αὐτῷ πέντε μητροπολιτῶν, οἱ τῆς Μονεμβασίας καὶ τῆς Λακεδαιμονίας, εἶχον κατορθώσει νὰ ἑδρεύωσιν ἐν ταῖς οἰκείαις ἕδραις, τρίτος δέ τις, ὁ τῶν Πατρῶν, καίπερ βεβαίως ἀποκλειόμενος τῆς πόλεως ἐκείνης, ἥτις ἦτο τὸ ἐξόχως καθολικὸν ἄστυ τῆς χερσονήσου, ἥδρευεν ἐπ᾽ ἐσχάτων μετὰ μακρὰν πλάνην ἐν

---

[1] Αὐτόθι Τόμ. Β΄ σ. 259.

[2] ***Λάμπρου*** ⟨Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι⟩ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ Ἔτ. Ϛ΄ (1902) σ. 172 ἀρ. 4 ⟨καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει σ. 16⟩.

[3] *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β΄ σ. 139.

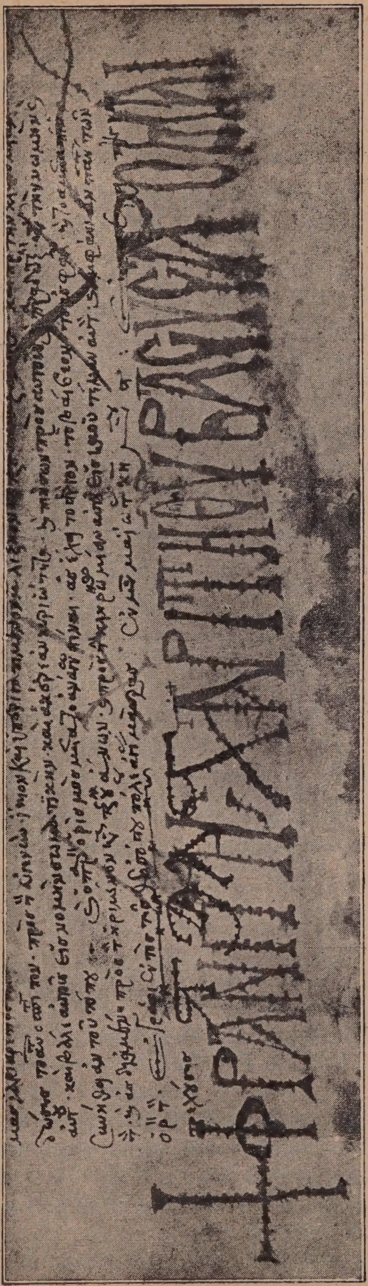
τῇ λαμπρᾷ μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, τῷ μέχρι τῆς σήμερον πλουσιωτάτῳ μοναστηρίῳ τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ ἦτο σταυροπήγιον τοῦ πατριαρχείου. Πρὸς βορρᾶν δὲ τοῦ ἰσθμοῦ ἡ κατάληψις τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων Σέρβων μετὰ προσωρινὴν ἀπόπειραν ἱδρύσεως ἰδίας σερβικῆς ἐκκλησίας εἶχεν, ὡς εἰκός, συνεπαγάγει τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ μητροπολίτου τῆς Λαρίσης, ὄντος *ἐξάρχου τῆς δευτέρας Θεσσαλίας καὶ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος* εἰς τὴν εἰρημένην πόλιν· ἡ δὲ ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν ἅλωσις τῆς εἰς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς ἀνηκούσης Ναυπάκτου ἤγαγεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 1380 ἐπάνοδον τοῦ μητροπολίτου τῆς πόλεως ταύτης, *ἐξάρχου συμπάσης τῆς Αἰτωλίας,* εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἕδραν μετὰ μακρὰν ἐξορίαν ἐν Ἄρτῃ[1]. Ἐν δὲ Σαλώνοις, ἀναμφιβόλως ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἑλληνίδος αὐτῶν κομίσσης, βλέπομεν τώρα τὸ πρῶτον Ἕλληνα ἐπίσκοπον, οὗ τὸ παράδειγμα, καθ' ἃ καὶ τὸ τῶν εἰς Ἀθήνας ἐπανελθόντων μητροπολιτῶν, ἐμπνέει δισταγμοὺς περὶ τῆς συνέσεως τῆς ἀνεξιθρήσκου ταύτης πολιτείας τῶν Φράγκων ἀπὸ φραγκικῆς ἀπόψεως. Ἀλλ' οἱ κατακτηταὶ ὤφειλον νῦν νἀντιμετωπίσωσι τὸ ἑξῆς δίλημμα· ἢ ὤφειλον δῆλα δὴ νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἀποκλείοντες τὸν ἀνώτερον ἑλληνικὸν κλῆρον, ὅτε ἤθελον ἀποβάλει τὰς συμπαθείας τῶν πολυπληθῶν καὶ ὁσημέραι μᾶλλον ἀπαραιτήτων Ἑλλήνων ὑπηκόων, ἢ ὤφειλον νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν κάθοδον, ὅτε αἱ πατριωτικαὶ τάσεις τῶν ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν, συνδυαζόμεναι πρὸς τὸν σύντονον πολιτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἤθελον βεβαίως ἀγάγει εἰς συνωμοσίας ἐναντίον τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἦσαν ἀλλογενεῖς, ἅμα δὲ, ὅπερ χεῖρον, καὶ σχισματικοί. Τοῦτο δ' ἀκριβῶς συνέβη τότε. Πράγματι ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῶν Σαλώνων ἀπέβη πολιτικὸς πράκτωρ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡγέτης ἢ τοὐλάχιστον ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς φατρίας, ἀπαραλλάκτως ὡς συμβαίνει τοῦτο σήμερον εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀρχιεπισκόπους τῆς Μακεδονίας· ἀδυνατῶν δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἦτο πρόθυμος, καθ' ἃ σήμερον οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι τῆς Μακεδονίας, νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ Τούρκου, προτιμῶν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τῆς κυριαρχίας Χριστιανοῦ ἄλλης ἐκκλησίας. Κατὰ ταῦτα ἡ παλινόρθωσις τῆς ἑλληνικῆς μητροπολιτικῆς ἕδρας τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξε γεγονὸς μεγίστης σημασίας διὰ τὸν ἑλληνισμὸν καὶ ἡ ἱερὰ

---

[1] ***[Ψευδο]δωροθέου Μονεμβασίας*** σ. 397. — *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α′ σ. 413, 493, 514, 587. Τόμ. Β′ σ. 11, 23, 270.

σύνοδος ἠδυνήθη νἀναφέρῃ μεθ' ὑπερηφανείας, ὅτι ὑπὸ τὴν ἄψογον διοίκησιν τοῦ Δωροθέου, *ἐξάρχου ἁπάσης Ἑλλάδος καὶ προέδρου Θηβῶν καὶ Νέων Πατρῶν*, ἡ ἀθηναϊκὴ ἐκκλησία, ἥτις εἶχε προασπίσει τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ ἄνευ τοῦ ἱεράρχου αὐτῆς εἶχε ῥυθμισθῆ οὕτως, *ὡς δοκεῖν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστῆναι σχῆμα καὶ τὴν προτέραν εὐδαιμονίαν καὶ εὐκληρίαν, πρὶν ἁλωθῆναι χειρὶ βαρβαρικῇ* [1]. Τὰ δὲ κατὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ἐξηκολούθησαν ἔχοντα ὡς καὶ πρότερον μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἀρχιεπίσκοπος τῶν τε Θηβῶν καὶ τῆς Κορίνθου δὲν ἦτο Καταλώνιος, ἀλλὰ Τοσκανός.

Ἀλλὰ δὲν ὠφελήθη μόνον ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς δυναστείας. Ἡ φιλελληνικὴ πολιτεία τοῦ Νερίου, ὅστις, καίπερ δύσκαμπτος ὤν, ηὐνόει τοὺς Ἕλληνας πράγματι ἐκ πολιτικοῦ προγράμματος καὶ ὄχι ἐξ αἰσθήματος, ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τοὺς λαϊκούς. Καὶ δὴ ἑλληνικὴ τότε πρῶτον ἀπέβη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς διοικήσεως τῶν Ἀθηνῶν. Τριάκοντα δ' ἔτη πρότερον εἶχε γείνει χρῆσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ βαΐλου τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δουκὸς ἐν Ναυπλίᾳ. Ὁ Νέριος καὶ ἡ χαρίεσσα αὐτοῦ θυγάτηρ, ἡ κόμισσα τῆς Κεφαλληνίας,

Ἡ ἑλληνικὴ ὑπογραφὴ τῆς Φραγκίσκης Τόκκου.

[1] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β΄ σ. 166.

μετεχειρίζοντο αὐτὴν ἐν τοῖς δημοσίοις αὐτῶν ἐγγράφοις· ἡ δὲ κόμισσα ἐκείνη, ἡ δεσποτικωτάτη τῶν γυναικῶν τῆς λατινικῆς Ἀνατολῆς, μετὰ καυχήσεως ὑπεγράφετο διὰ κινναβάρεως, καθ' ἃ οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, *βασίλισσα τῶν Ῥωμαίων* [1]. Ἡ δὲ συνήθεια αὕτη κατέστησεν, ὡς εἰκὸς, ἀναγκαῖον τὸν διορισμὸν Ἑλλήνων ὡς γραμματέων καὶ νοταρίων. Καὶ γραμματεὺς μὲν τοῦ Νερίου ἦτό τις καλούμενος Φιομάχος, ὁ δ' εὔκολος Δημήτριος Ῥένδης ἐξηκολούθει νὰ εἶνε νοτάριος τῆς πόλεως, καὶ ὡς συνάδελφον αὐτοῦ εὑρίσκομεν ἄλλον Ἕλληνα, καλούμενον Νικόλαον Μακρῆν. Μαρτυρεῖται δὲ, ὅτι Ἕλληνες *γέροντες* μετέσχον τῆς δημοτικῆς διοικήσεως τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ἃ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς τουρκοκρατίας[2]· καὶ Φλωρεντῖνοι δ' ἐγκατεστημένοι ἐν Ἀθήναις προέβησαν εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἐπωνύμου αὐτῶν. Μέλος τι τοῦ περιωνύμου οἴκου τῶν Μεδίκων εἶχε μεταναστεύσει εἰς Ἀθήνας ἐπὶ τῆς καταλωνιοκρατίας· ἦτο δὲ πιθανῶς τῶν Τοσκανῶν ἐνόπλων τῶν συμμετασχόντων τῆς ναυαγησάσης ἐκστρατείας Βαλθέρου τοῦ Βριεννίου· ὁπωσδήποτε δέ τις Πέτρος Ἰατρὸς Ταντένες (de Medicis de Atenes) ἦτο *μπάϊλλος καὶ καθολικὸς καπετάνιος Ἄργους, Ναυπλίου καὶ τῆς διακρατήσεως αὐτῶν* ἐπ' ὀνόματι τοῦ Βαλθέρου, ὅτε οὗτος ἦτο τύραννος τῆς Φλωρεντίας, καὶ δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δοὺξ εὐχαρίστως μετεχειρίζετο ὡς ἀπεσταλμένον αὐτοῦ ἄνδρα Φλωρεντῖνον καὶ ἀρχαῖον ὀπαδὸν διαμείναντα ἐν Ἑλλάδι. Τούτου λοιπὸν τοῦ ἀνδρὸς ὁ υἱὸς εἶχε νῦν ἐγκατασταθῆ ἐν Ἀθήναις, ἀναμφιβόλως προσελκυσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ συμπολίτου Νερίου. Συνῆψαν δὲ οἱ Μέδικοι ἐπιγαμίας μεθ' Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνίσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀντὶ νὰ καλῶνται Μέδικοι μετωνομάσθησαν Ἰατροί. Μετὰ δ' ἕνα αἰῶνα καὶ

---

[1] ⟨***Βασίλισσα*** τῶν Ῥωμαίων καὶ ὄχι ***Βάσισσα***, καθ' ἃ ἐνόμιζεν ὁ *Buchon*. Nouvelles recherches historiques. Τόμ. Α′ σ. 166 σημ. 7. Τόμ. Β′ σ. 286. Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν μεταφρ. Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 672, 746⟩.

[2] Ταῦτα, ἂν ἀποδεχθῶμεν μετὰ τοῦ ***Φιλαδελφέως*** (Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α′ σ. 135), ὅτι εἰς ταύτην τὴν περίοδον ἀναφέρεται ὁ «Θρῆνος περὶ τῆς ἀναλώσεως καὶ τῆς αἰχμαλωσίας, ἡ γέγονεν ὑπὸ Περσῶν εἰς ἀττικὴν Ἀθήνα» ⟨ὁ ἐκδοθεὶς τὸ πρῶτον ὑπὸ ***Γαβριὴλ Δεστούνη*** ἐν Πετρουπόλει τῷ 1881, ἀνατυπωθεὶς δ' εἶτα ὑπὸ ***Δ. Καμπούρογλου*** ἐν Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α′ σ. 49 κ. ἑ. καὶ τελευταῖον ὑπὸ ***Φιλαδελφέως*** ἔνθ' ἀν. Τόμ. Α′ σ. 134 κ. ἑ. Ἀλλ' ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Παρνασσῷ Τόμ. Ε′, 1881, σ. 249 κ. ἑ.⟩.

ἥμισυν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἤκμαζον ἐν Ἀθήναις καὶ Ναυπλίᾳ καὶ ὁ οἶκος τῶν Ἰατροπούλων ἀξιοῖ αὐτοὺς ὡς προγόνους [1].

Μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου τὸ στάδιον τοῦ Νερίου Ἀτζαϊώλη ἦτο μεστὸν ἀδιαλείπτων ἐπιτυχιῶν. Ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ εἶχεν ὁδηγήσει αὐτὸν ἀπὸ τῆς Φλωρεντίας εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀκροκορίνθου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Αἱ δύο αὐτοῦ θυγατέρες, ὧν ἡ μὲν ἐφημίζετο ὡς ἡ ὡραιοτάτη, ἡ δ᾽ ἑτέρα ὡς ἡ εὐφυεστάτη τῶν συγχρόνων γυναικῶν, εἶχον γείνει σύζυγοι τοῦ κυριωτάτου τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ πρωτεύοντος τῶν Λατίνων ἐν Ἑλλάδι ἡγεμόνων. Αἱ δύο δὲ αὗται κηδεστίαι ἐφαίνοντο παρέχουσαι εἰς αὐτὸν προστασίαν ἐναντίον τοῦ μόνου σοβαροῦ ἐχθροῦ, ὃν εἶχε νὰ φοβῆται, τοῦ ἰσχυροῦ καὶ ἀκαθέκτου ἡγέτου τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας ἐν τῷ κατὰ τὴν Βαρκελῶνα ἀνακτόρῳ αὐτοῦ ἀπεῖχε μακρὰν, ἀλλ᾽ οἱ Ναβαρραῖοι ἦσαν ἐγγύς. Οὐδέποτε δὲ εἶχον ἐπιδείξει πολλὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Νέριον, οὐδ᾽ ὅτε ἦτο μόνον κύριος τῆς Κορίνθου. Εἶχον καταλάβει πολλὰς τῶν οἰκογενειακῶν αὐτοῦ κτήσεων καὶ θὰ ἦσαν μόνον εὐχαριστημένοι, καθ᾽ ἃ παρεπονέθη ὁ οἰκεῖος τοῦ Νερίου, ὁ εἰς τὰ ἐγκόσμια παραδεδομένος ἐπίσκοπος τοῦ Ἄργους, «νὰ προξενήσωσιν εἰς αὐτὸν μέγα τι κακόν»· Δὲν εἶχον λησμονήσει, ὅτι εἶχον πρὸς καιρὸν καταλάβει τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, εἶχον νῦν φιλιωτάτας σχέσεις πρὸς τὸν νέον βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας, ὅστις ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀκόμη νόμιμον αὐτοῦ δοῦκα, καὶ ἠδύναντο καθ᾽ οἱανδήποτε ὥραν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ ξίφη αὐτῶν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς χώρας ἐναντίον τοῦ σφετεριστοῦ [2]. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τὸν κοινότατον ἔχων νοῦν ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ Νέριος δὲν ἤθελεν ὑποτάξει ἑαυτὸν εἰς τοὺς πανούργους ἐκείνους ἐχθρούς. Ἀλλ᾽ ἡ ἐπιτυχία καθίστανε τὸν δολερὸν Φλωρεντῖνον κωφὸν πρὸς τὰς φανερὰς ὑπαγορεύσεις τῆς φρονήσεως. Ἕνεκα δὲ τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀκαθέκτου χαρακτῆρος ἦτο νῦν προωρισμένος νὰ λάβῃ πεῖραν μιᾶς τῶν αἰφνιδίων ἐκείνων μεταστροφῶν τῆς τύχης τῶν χαρακτηριζουσῶν ἰδιαίτατα τὴν φραγκοκρατουμένην Ἑλλάδα.

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 131, Τόμ. Β′ Μέρ. Α σ. 220. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ′ σ. 248, 253. — *Gregorovius* Geschichte der Stadt Athen Τόμ. Β′ σ. 227. ⟨ἑλλ. μετάφρ. ***Λάμπρου*** Τόμ. Β′ σ. 232 καὶ σ. 670 κ. ἑ., 738 κ. ἑ.⟩. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 407. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Η′ σ. 370, 451. ⟨Πρβλ. ***Μ. Λαμπρινίδου*** Οἱ Μέδικοι ἐν Ἑλλάδι ἐν Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ ***Κωνστ. Φ. Σκόκου*** 1900 σ. 356 κ. ἑ.⟩.

[2] *Rubió y Lluch* Los Navarros σ. 480, 492.

Ὁ Νέριος ἐπεθύμει, ὡς εἰκός, νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ διὰ τῆς ἀποκτήσεως τῶν κάστρων τῆς Ναυπλίας καὶ τοῦ Ἄργους, ἅτινα εἶχον μὲν ὑπάρξει ἐξαρτήματα τοῦ γαλλικοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καταλωνιοκρατίας εἶχον μείνει πιστὰ εἰς τὸν οἶκον τῶν Βριεννίων καὶ τοὺς κληρονομήσαντας αὐτοὺς Ἀγγιανούς. Συνέπεσε δέ, ὥςτε τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος 1388, καθ' ὃ συνέβη ἡ πτῶσις τῆς Ἀκροπόλεως, Μαρία ἡ Ἀγγιανή, ἡ κυρία τοῦ Ἄργους, νὰ στερηθῇ τοῦ Βενετοῦ συζύγου Πέτρου Κορνάρου. Διὸ ἡ κυρία τοῦ Ἄργους, ἐγκαταλειφθεῖσα ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ χήρα καὶ ἀβοήθητος καὶ φοβουμένη ἐπίθεσιν κατὰ τῶν κτήσεων αὐτῆς ὑπὸ τῶν δύο φιλοδόξων γειτόνων, τοῦ Νερίου καὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου, τοῦ δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ, οὗ αἱ κτήσεις ἔφθανον μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ἄστρους παρὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον, μετεβίβασε τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς τὴν Βενετίαν ἀντὶ διηνεκοῦς ἐτησίας χορηγίας πεντακοσίων χρυσῶν δουκάτων χάριν ἑαυτῆς καὶ τῶν κληρονόμων καὶ προςθέτου εἰς ἑαυτὴν ἐτησίας χορηγίας διακοσίων δουκάτων. Ἐν δὲ περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελεν ἀποθάνει ἄκληρος, ἐπετράπη εἰς αὐτὴν νὰ κληροδοτήσῃ διςχίλια δουκᾶτα, πληρωθησόμενα ἐκ τοῦ βενετικοῦ ταμείου, εἰς οἱονδήποτε ἤθελεν εὐδοκήσει. Ἀλλ' ὤφειλεν ὅμως νἀποβάλῃ πᾶσαν ἀξίωσιν περὶ τῶν εἰρημένων χορηγιῶν, ἂν ἤρχετο εἰς γάμον μεθ' οἱουδήποτε πλὴν Βενετοῦ εὐπατρίδου[1]. Εὐτελὲς ὑπῆρξε κατὰ ταῦτα τὸ τίμημα τῆς ἀρχαίας Λα-

Σφραγὶς Θεοδώρου Α΄ Παλαιολόγου [1].

---

[1] ⟨Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ταυρίνου πρωτοτύπου ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ϛ΄ σ. 457⟩.

[1] ⟨Εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐν Ναυπλίᾳ καὶ Ἄργει ἀρχῆς τοῦ πατρὸς Μαρίας τῆς Ἀγγιανῆς Γουίδωνος ἠθέλησαν νἀναγάγωσι τὴν παράδοσιν,

ρίσης τοῦ Ἄργους, τῶν διδύμων κάστρων τῆς Ναυπλίας, τοῦ Φράγκου καὶ τοῦ Ἕλληνος, ὡς ταῦτα ἐκαλοῦντο ἀκόμη κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον, καὶ τοῦ ὡραίου κόλπου, οὗ τὰ κύματα ἔλουον τότε τοὺς πρόποδας αὐτῶν[1]. Οὕτως ἡ Βενετία ἀπέκτησε τὸ μόνον ὑπολειπόμενον ἐξάρτημα τοῦ παλαιοῦ γαλλικοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, ὅπερ καὶ ἐξηκολούθησε κατεχόμενον ὑπ᾽ αὐτῆς ἐπὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔναρξις τῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου βασιλείου τοῦ Ἀγαμέμνονος μακρᾶς κυριαρχίας τῆς πολυτροπωτάτης καὶ ἥκιστα ἰδεολόγου τῶν μεσαιωνικῶν πολιτειῶν. Κατὰ τοιοῦτον δὲ τρόπον τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος Φλωρεντῖνος μὲν τραπεζίτης ἀπέβη ὁ κληρονόμος τοῦ Θησέως, Βενετὸς δὲ ἄρχων ὁ κληρονόμος τοῦ Ἀτρείδου.

Ἀλλά, πρὶν ἢ ὁ Βενετὸς ἐπιτετραμμένος Μαλιπιέρος προφθάσῃ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀργολίδα, ὁ δεσπότης Θεόδωρος, παρορμώμενος ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ Νερίου, κατέλαβε τὸ Ἄργος ἐξαπίνης. Καὶ δὴ ὁ

καθ᾽ ἣν θησαυροφύλαξ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Μιχαὴλ Σαμογαλᾶς ὁ ἀρχαιότατος τῶν γνωστῶν προγόνων τοῦ οἴκου Ζυγομαλᾶ. Περὶ τούτου τὰ ἑξῆς χρονολογικῶς συγκεχυμένα ἔγραψεν ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος πρωτονοτάριος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ***Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς*** εἰς τὸν Μαρτῖνον Κρούσιον· *Ὡς ἀκούω καὶ ὡς ἐν εὐεργετικοῖς ἀρχοντικοῖς γράμμασι τοῦ γένους ἡμῶν ὁρῶ, πρὸ τριακοσίων ἤδη ἐτῶν (τὸ ἐκεῖθεν δὲ ἀφίημι διὰ τὸ μακρήγορον), ὅτε Γουΐδὼν τις ντὲ Βὶν λεγόμενος, Γάλλος, καὶ ὁ μετὰ τοῦτον Ἰάκωβος ντὲ λὰ Ῥόκας ἦσάν ποτε κύριοι Ἀθηνῶν, καὶ ἐνωτίζοντο ὅτι ἡ νέων Ῥωμαίων, εἴτε Γραικῶν βασιλεία ἀσθενεῖν ἄρχεται, καὶ εἰς Ἄργος μετῴκησαν, τότε Μιχαῆλον Σαγομαλᾶν θησαυροφύλακα εἶχον· καὶ πᾶν ὅ τι ζυγῷ διεδίδοτο ἦν ἐπ᾽ ἀδείας αὐτῷ· ὅθεν, ὡς οἶμαι, καὶ τὸ Ζυγομαλᾶς ὠνομάσθη, ζυγοστατεῖν ὡρισμένος καὶ τὰ μέτρα τῆς ἀρχῆς διευθετεῖν.* ***Κρουσίου*** Turcograecia σ. 92. Ὁ *Legrand* (Notice biographque sur Jean et Théodose Zygomalas ἐν ταῖς Publications de l'Ecole des Langues orientales. Ἐν Παρισίοις. 1889 Γ′ σειρᾶς Τόμ. Ϛ′ σ. 69 κ. ἑ.) εἰκάζει, ὅτι ὁ Μιχαὴλ Σαγομαλᾶς ἐγεννήθη περὶ τὸ 1375 ἢ 1380. Ἀλλὰ τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰκοτολογηθέντα δὲν φαίνονται ἀκριβῆ. Πράγματι δὲ τὸν οἶκον Ζυγομαλᾶ εὑρίσκομεν συμφωνότερον πρὸς τὰ μαρτυρούμενα ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἤδη ἐν ἀρχαιοτέρῳ χρόνῳ ἐγκατεστημένον ἐν Ναυπλίῳ. Καὶ δὴ ἤδη πρὸ τοῦ 1357 βλέπομεν τὴν θυγατέρα τοῦ Ναυπλιέως Ἰωάννου Πελεκάνου Εἰρήνην ὡς σύζυγον *Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλᾶ*, καθ᾽ ἃ μαρτυρεῖ ἔγγραφον ἀποκείμενον ἐν τῷ ἀρχείῳ Φλωρεντίας καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ τῆς παρούσης Ἱστορίας ἐν ἐπιμέτρῳ τῆς μεταφράσεως τῆς τοῦ ***Γρηγοροβίου*** Ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν Τόμ. Β′ σ. 738 κ. ἑ.).

[1] *Thomas* καὶ *Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β′ σ. 211-15.—*Caresinus*, *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ′ σ. 482 καὶ *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΒ′ σ. 760, 777. Τόμ. ΚΓ′ σ. 1072. — *Gerland* Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbisthums Patras σ. 159. — Χρονικὸν βραχὺ μετὰ τὸν Δούκαν ἐν ἐκδ. Βόννης σ. 516.

Νέριος ἐθεώρει ἑαυτὸν, καὶ ὄχι τὴν Βενετίαν, διάδοχον τῶν Δελαρὸς καὶ τῶν Βριεννίων ἐν πόλεσιν, αἵτινες ἄλλοτε ἀνῆκον εἰς αὐτοὺς καὶ ἐν αἷς αὐτὸς ἐκεῖνος εἶχε κτήσεις. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον αὐτοῦ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπέτυχεν, ἐπειδὴ ὁ Μαλιπιέρος ἔπεισε τὸν λαὸν τῆς Ναυπλίας νἀποδεχθῇ ἑαυτὸν ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς γαληνοτάτης πολιτείας. Ἤδη δ᾽ ἐρεθισθεῖσα ἡ Βενετία ὑπὸ τοῦ Νερίου, ὃν κατηγόρησεν ὡς εἰςδεχόμενον Τούρκους πειρατὰς ἐν τῷ λιμένι τῶν Μεγάρων χάριν βλαβης τῶν ἀποικιῶν αὐτῆς, ἀντεπεξῆλθε, διακόψασα πᾶσαν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ὑπηκόων τοῦ Νερίου καὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπετρέπετο πλέον νὰ ἐξάγωσι τὰ σῦκα αὐτῶν καὶ τὰς σταφυλὰς εἰς τὴν Εὔβοιαν, οὐδὲ νὰ εἰςάγωσι σίδηρον καὶ ὕννιδας ἀρότρων ἐκ Μεθώνης καὶ Κορώνης. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἡ βενετικὴ διπλωματία μετεχειρίσθη τὴν ἑταιρείαν τῶν Ναβαρραίων πρὸς τιμωρίαν τοῦ κυρίου ἐνόχου. Ὁ Σουπερανὸς εὑρίσκετο εἰς φιλίας σχέσεις πρὸς τὴν Βενετίαν· εἶχε δὲ ὑποσχεθῇ νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς ἀντισηκώματα διὰ τὰς ζημίας τὰς προςγενομένας ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπιδρομῆς, νὰ προστατεύσῃ τὸ ἐμπόριον αὐτῶν καὶ νὰ μὴ διαθέσῃ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἡγεμονίας ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τῆς Βενετίας. Τώρα δὲ παρέσχε προθύμως τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ· τὸ αὐτὸ δ᾽ ἔπραξε καὶ ὁ Βενετὸς ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν. Ἐπέδειξε δὲ κατὰ ταύτην τὴν περίπτωσιν ὁ δολερὸς Φλωρεντῖνος παιδικὴν ἁπλότητα, ἀξίαν παρατηρήσεως δι᾽ ἄνδρα, ὅστις εἶχε ζήσει πλεῖστα ἔτη ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ δὴ ἀπεδέχθη τὴν πρόςκλησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ναβαρραίων εἰς προςωπικὴν συνέντευξιν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Ἄργους, θαρρῶν εἰς ἄδειαν ἐλευθέρας διαβάσεως, ἣν εἶχε λάβει. Ἀλλὰ διὰ τοὺς Ναβαραίους τὸ διεθνὲς δίκαιον ἦτο ἄγραφος χάρτης· ἡ δ᾽ εὐκαιρία τῆς παρακρατήσεως τοῦ ἐχθροῦ ἦτο τοιαύτη, ὥστε δὲν ἠθέλησαν νὰ μὴ ἐπωφεληθῶσιν αὐτήν. Καὶ δὴ ὁ Σουπερανὸς παρεκάλεσε τὸν μέγαν κοντόσταυλον τοῦ Μορέως Ἀσάνην Ζαχαρίαν νὰ κρατήσῃ τὸν Νέριον, καὶ ἡ διαταγὴ αὕτη ἐξετελέσθη τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1389[1]. Πάραυτα δὲ ὅλος ὁ οἶκος τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἐτέθη εἰς κίνησιν, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐπιφανοῦς συγγενοῦς. Καὶ ἡ μὲν σύζυγος τοῦ Νερίου προςήνεγκεν εἰς τὸν δεσπότην Θεόδωρον μέγα ποσὸν χρημάτων, ὅπως πολιορκήσῃ τὸ Ἄργος. Εἰς

---

[1] *Gregorovius* Briefe aus der «Corrispendenza Acciajoli» ἔνθ᾽ ἀν. σ. 305-6. ⟨***Γρηγοροβίου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν μετφρ. ***Λάμπρου*** Τόμ. Β΄ σ. 650⟩.

δὲ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὁ καρδινάλιος ἀρχιεπίσκοπος Φλωρεντίας Ἄγγελος, ἔπεμψε πρὸς τὸν δεσπότην πιστὸν ἀπεσταλμένον, ἐπεκαλέσθη δὲ καὶ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα. Ἄλλος δ᾽ ἀδελφὸς, ὁ σημαιοφόρος (gonfaloniere) τῆς Φλωρεντίας Δονᾶτος, οὗ τὴν βοήθειαν ἰδίως ἐπεκαλέσθη ἡ σύζυγος τοῦ Νερίου, ἔπεισε τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ νὰ στείλῃ πρέσβεις εἰς τὴν Βενετίαν, προτείνων ὅρους συμφορωτάτους, ἂν ἡ Βενετία ἤθελεν ἀναλάβει νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ Νερίου. Καὶ δὴ ὁ Δονᾶτος ἦτο πρόθυμος νὰ μεταβιβάσῃ τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς Θήβας ὡς καὶ μέρος τῆς βαρωνείας τῆς Κορίνθου εἰς Βενετὸν ἐπίτροπον ὡς ἐνέχυρον τῆς εἰλικρινείας τοῦ ἀδελφοῦ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐν Κορίνθῳ ἐμπορευμάτων τοῦ Νερίου, ὧν ἡ ἀξία ἀνήρχετο ἀπὸ δωδεκακισχιλίων μέχρι δεκαπεντακισχιλίων δουκάτων χάριν καλύψεως τῶν δαπανῶν, ἃς ἤθελεν ὑποστῆ ἡ βενετικὴ πολιτεία πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ. Προέτεινε δὲ νὰ μεταβῇ αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπιβλέψῃ, ὅπως τὸ Ἄργος παραδοθῇ εἰς τὴν Βενετίαν πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἐπεκαλέσθη τὸ ἔλεος αὐτῆς χάριν ἀνδρὸς, ὅστις ἦτο ἐπίτιμος πολίτης τῆς βενετικῆς πολιτείας. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων ἀπηυθύνθη ζητῶν τὴν βοήθειαν τῆς Γενούης, ἥτις εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων χορηγήσει τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τῆς πόλεως εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ Νερίου, τὴν κόμισσαν τῆς Κεφαλληνίας, ἐπεκαλέσθη δὲ καὶ τὴν ὑποστήριξιν Ἀμαδαίου τοῦ Σαβαυδικοῦ. Ὁ δὲ φόβος ἐπεμβάσεως τῶν Γενουηνσίων καὶ τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ δεσπότης Θεόδωρος παρεσκευάζετο νἀπολυτρώσῃ τὸν πενθερὸν διὰ τῆς βίας, ἔπεισαν τὴν Βενετίαν νὰ ἐνδώσῃ. Μετὰ δὲ κάθειρξιν σχεδὸν ἑνὸς ἔτους πλησίον τῆς Βοστίτζης καὶ ἐν τῷ μεσογείῳ κάστρῳ τῆς Λιστρίνας πλησίον τῶν Πατρῶν ὁ Νέριος ἔτυχεν ἀπολυτρώσεως ὑπερμεσοῦντος τοῦ 1390 δι᾽ ἀποστολῆς τῆς ἠγαπημένης θυγατρὸς Φραγκίσκης, τῆς κομίσσης Κεφαλληνίας, ὡς ὁμήρου εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ διὰ παραδόσεως τοῦ ἄστεως καὶ τοῦ κάστρου τῶν Μεγάρων καὶ τοῦ ἀντιτίμου τῶν ἐν Κορίνθῳ ἐμπορευμάτων αὐτοῦ εἰς τοὺς Βενετοὺς, μέχρις ὅτου λάβωσι κατοχὴν τοῦ Ἄργους, εἰς οὗ τὴν κατάληψιν ὁ Νέριος ὑπεσχέθη νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς, διὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ. Ἂν δ᾽ οἱ Ναβαρραῖοι εἶχον ἐλπίσει νὰ προςαρτήσωσι τὰς κτήσεις τοῦ Νερίου διαρκούσης τῆς αἰχμαλωσίας, ἐπλανήθησαν, ἐπειδὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἠδυνήθη μεθ᾽ ὑπερηφανείας νὰ ἐξάρῃ τὴν πίστιν τῶν τε ἀρχαίων αὐτοῦ ἐν Κορίνθῳ ὑπηκόων καὶ τῶν νέων ὑπηκόων τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὸν δεσμώτην αὐτῶν δυνάστην. Ἐντεῦθεν δ᾽ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ φιλελληνικὴ

αὐτοῦ πολιτεία εἶχε καρποφορήσει. Ἀλλ' οἱ Ναβαρραῖοι, καθ' ἃ ἦτο γνωστότατον, ἦσαν φιλοχρήματοι, εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐξαναγκάσωσι τὸν αἰχμάλωτον αὐτῶν εἰς ἐξαγόρασιν τῆς ἰδίας ἐλευθερίας δι' ἁδρᾶς πληρωμῆς. Χάριν δὲ συναγωγῆς τῶν ἀναγκαίων λύτρων ἔτηξε τὰς ἀργυρᾶς πλάκας τῶν πυλῶν τοῦ Παρθενῶνος, κατέσχεσε τὰ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐκ πολυτίμων λίθων ἀναθήματα, ἅτινα ἡ εὐσέβεια αἰώνων ὅλων εἶχεν ἀφιερώσει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐν αὐτῷ ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Κορίνθου, καὶ ἀπέκτησε διὰ μισθώσεως ἢ ἄλλων μέσων διαφόρους ἐκκλησίας, περιλαμβανομένου καὶ αὐτοῦ τοῦ Παρθενῶνος. Ἀλλ' ὁ δεσπότης δὲν ἔσπευδε νὰ πολιορκήσῃ τὸ Ἄργος. Μόλις δὲ τῷ 1394 ἡ Βενετία κατέλαβε τέλος τὴν ποθητὴν ταύτην πόλιν μετὰ τῶν κάστρων Θερμησίας καὶ Τζιβερίου. Καὶ ταῦτα, ἐπειδὴ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι ἐν ταῖς ἰδίαις κτήσεσι τοῦ Θεοδώρου, ὅπου εἷς τῶν κληρονομικῶν ἀρχόντων τῆς Μονεμβασίας, ἀπόγονος τῶν Μαμωνάδων ἐκείνων, οἵτινες εἶχον ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Γουλιέλμον Βιλλαρδουῖνον πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν, ὠρέγετο ἀνεξαρτησίας διὰ τῆς βοηθείας τῶν Τούρκων ἢ ὑπὸ βενετικὴν ἐπικυριαρχίαν. Τότε ἡ Βενετία ἀπέδωκεν εἰς τὸν Νέριον τὰ Μέγαρα μετὰ μεγάλου μέρους τῶν χρημάτων αὐτοῦ, ἅτινα παρεκράτει ἀκόμη. Εἶτα δὲ καθωρίσθησαν τὰ τῆς διοικήσεως τῆς Ἀργολίδος. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς χρόνους τῶν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν ἡ Ναυπλία καὶ τὸ Ἄργος διῳκοῦντο ὑπὸ βαΐλου ἢ γενικοῦ καπετάνου, ἔχοντος παρεζευγμένον συμβούλιον· τώρα δ' ἐν ἑκατέρᾳ τῶν πόλεων τούτων ἐτάχθη *ποτεστᾶτος* (podestá) ἢ καπετᾶνος μετὰ δύο διοικητῶν, ὑποτασσομένων εἰς αὐτὸν, ἀλλ' αἱ δύο αὗται διοικήσεις ὤφειλον νὰ κοινοπραγῶσι, καθ' ἃ ἐν Μεθώνῃ καὶ Κορώνῃ. Ἐπιτροπεία Ἀργείων ὑπέβαλε τὰ καταστατικὰ γράμματα τῶν πόλεων εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἔλαβε τὴν ἐπικύρωσιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ φεουδαλικῶν αὐτῶν προνομίων. Μία τῶν πρώτων πράξεων τῶν βενετικῶν ἀρχῶν ὑπῆρξε τὸ νὰ κτίσωσι τρίτον φρούριον ἐν Ναυπλίᾳ ἐπὶ τῶν βορειοδυτικῶν κλιτύων τοῦ Ἴτς-καλέ· ὠνόμασαν δ' αὐτὸ Torrione. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡ θέσις τοῦ σημερινοῦ ἄστεως κατεκλύζετο ὑπὸ τῆς θαλάσσης, τὸ φρούριον ἦτο ἐξαιρέτως ὀχυρόν [1].

---

[1] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 206, 208, 223, 231. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 238-253, 254-256. — ***Λάμπρου*** Ἔγ-

Ὁ Νέριος οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ συγχωρήσῃ τὴν δολερὰν σύλληψιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ναβαρραίων, μάλιστα ἐπειδὴ οὗτοι εἶχον καταλάβει πλεῖστα τῶν οἰκογενειακῶν αὐτοῦ κτημάτων ἐν τῷ Μορέᾳ καὶ ἐπέμενον διατηροῦντες τὸ ἀρχαῖον πλάσμα, ὅτι τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ἦτο τιμάριον τῆς Ἀχαΐας, ὁ δὲ δυνάστης αὐτοῦ ἁπλῶς «κύριος τῆς Κορίνθου». Διὸ ἦλθεν ὁ Νέριος εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ μνηστῆρος τῆς ἡγεμονίας Ἀμαδαίου τοῦ Σαβαυδικοῦ, ὅστις μεγάλως εἶχε συγκινηθῆ ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς φυλακίσεως τοῦ Νερίου καὶ εἶχεν ἐπιδείξει τότε μεγάλην δραστηριότητα πρὸς ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν Βενετία ἐσκέφθη, ὅτι ὁ Σαβαυδὸς ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν χάριν ἑαυτῆς κατάληψιν τοῦ Ἄργους καὶ ἀνέλαβε νὰ μεταφέρῃ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄνδρας εἰς τὸν Μορέαν καὶ συντελέσῃ ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ Ἀμαδαίου εἰς τὴν συνθηκολογίαν αὐτοῦ καὶ τῶν Ναβαρραίων. Οἱ δὲ Ναβαρραῖοι ἀφ᾽ ἑτέρου, θορυβηθέντες ὑπὸ τῆς προσεγγίσεως τουρκικῆς ἐπιδρομῆς, προέτειναν τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι οὗτος ἤθελεν ἐπικυρώσει τὴν ὑπ᾽ αὐτῶν κατοχὴν τῶν τιμαρίων ἐκείνων, ὅσα εἶχον κατακτήσει διὰ τοῦ ξίφους, μετὰ πλήρους δικαιώματος πωλήσεως, ἄν τις αὐτῶν ἐπεθύμει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ναβάρραν, ὅτι ἤθελεν ἐπιτρέψει εἰς αὐτοὺς νὰ προσφέρωσί τινας δωρεὰς ἢ κληροδοτήματα εἰς τὴν περιώνυμον ἐκκλησίαν τῶν Μινωριτῶν ἐν Γλαρέντζῃ καὶ ὅτι ἤθελε πληρώσει εἰκοσακισχίλια δουκᾶτα εἰς τὸν Σουπερανόν. Πρὸς ὁδηγίαν δὲ τοῦ Ἀμαδαίου ἔστειλαν εἰς αὐτὸν ἀναγραφὴν τῶν ἐν τῷ Μορέᾳ τῷ 1391 ὑφισταμένων τιμαρίων. Ἐκ ταύτης τῆς ἀναγραφῆς βλέπομεν, ὅτι οἱ δώδεκα ὁμότιμοι συνίσταντο τώρα εἰς τοὺς τρεῖς δοῦκας τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Λευκάδος, εἰς τὸν μαρκίωνα τῆς Βοδονίτζης, εἰς τὸν κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας καὶ τὴν κόμισσαν τῶν Σαλώνων, εἰς τοὺς τρεῖς τριτημορίους τῆς Εὐβοίας, εἰς τοὺς βαρώνους τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Χαλανδρίτζης καὶ εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν. Ἀπαριθμοῦνται δὲ καὶ τρεῖς ἄλλοι ἱερωμένοι βαρῶνοι, οἱ ἐπίσκοποι Ὠλένης, Μεθώνης καὶ Κορώνης, καὶ δύο ἱεροπολεμικὰ τάγματα, τὸ τῶν Τευτόνων ἱπποτῶν καὶ τὸ τῶν

Σφραγὶς ἐν μεγεθύνσει τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν Νερίου Ἀτζαϊώλη ἐξ ἐγγράφου ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Μεδιολάνου.

γραφα σ. 114. — Χρονικὸν βραχὺ ἔκδ. Βόννης σ. 516. — ⟨***Ψευδο***⟩***δωροθέου Μονεμβασίας*** σ. 472.

τῆς Ῥόδου [1]. Κατὰ ταῦτα μεγάλαι εἶχον ὑπάρξει αἱ μεταβολαὶ ἀπὸ τῆς πρὸ δύο περίπου αἰώνων ἱδρύσεως τοῦ ἐν Ἀχαΐᾳ φεουδαλικοῦ συστήματος. Καὶ δὴ αἱ μόναι σωζόμεναι τῶν ἀρχαίων βαρωνειῶν ἦσαν ἡ Ἀρκαδία, ἡ Χαλανδρίτζα καὶ αἱ Πάτραι, ἅπασαι δὲ εἶχον ἀπαλλοτριωθῆ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν κυρίων. Καὶ ἡ μὲν Ἀρκαδία καὶ ἡ Χαλανδρίτζα ἀνῆκον νῦν ἀμφότεραι εἰς τὸν Γενουήνσιον Ἀσάνην Ζαχαρίαν, μέγαν κοντόσταυλον τῆς ἡγεμονίας, αἱ δὲ Πάτραι ἦσαν κατ᾽ ἀλήθειαν ἀνεξάρτητον τιμάριον, κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὅστις οὐδέν᾽ ἄλλον ἀνεγνώριζεν ἐπικυρίαρχον πλὴν τοῦ πάπα. Πρὸς δὲ τούτοις ἐννέα τῶν ὁμοτίμων ἤδρευον ἐκτὸς τῆς χερσονήσου, ἐν ᾧ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀναγραφῇ τῇ φυλασσομένῃ εἰς τὰ *Συνήθεια* τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας καὶ συνταχθείσῃ ὀλίγον τι πρότερον κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον αἰῶνα ὑπῆρχον ἑπτὰ μόνον ἀπόδημοι. Ἄξιον δὲ ἰδίας σημειώσεως εἶνε, ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι εἶχον δύο βαρωνείας, καίτοι ὁ Κάρολος Α´ Τόκκος ἦτο συγχρόνως κόμις Κεφαλληνίας καὶ δοὺξ Λευκάδος· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἀμαδαῖος εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων παραχωρήσει ἐπὶ τοῦ χάρτου τὴν Κεφαλληνίαν μετὰ τῆς μικρᾶς Ἰθάκης εἰς Ἕλληνα βοηθὸν αὐτοῦ, τὸν ⟨Ἰωάννην⟩ Λάσκαριν Καλόφερον, ὅστις εἶχεν οὕτω διαδεχθῆ θεωρητικῶς τὸ βασίλειον τοῦ Ὀδυσσέως [2]. Γινώσκομεν δὲ καὶ

Σφραγὶς τοῦ Ἰωάννου Καλοφέρου Λασκάρεως ἐξ ἐγγράφου τῶν ἀρχείων τοῦ Ταυρίνου.

---

[1] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ´ σ. 203, 209. — *Gregorovius* Briefe aus der «Corrispondenza Acciajoli» σ. 306. ⟨***Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β´ σ. 651⟩. — *Buchon* Recherches et matériaux Τόμ. Α´ σ. 288-299. — *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 229-230.

[2] *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 48. ⟨Ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Ταυρίνου (Principato d' Acaja Mazzo 3) ἔχει ὁ μεταφραστὴς ἀντίγραφον τοῦ ἐπὶ περγαμηνῆς ἐγγράφου τοῦ Ἰωάννου Καλοφέρου Λασκάρεως, miles Constantinopolitanus, Comes Cephalleniae πρὸς Ἀμαδαῖον τὸν Σαβαυδικὸν τῷ 1387, ἐν ᾧ ἀναγράφονται καὶ αἱ πελοποννησιακαὶ αὐτοῦ κτήσεις, ἐν αἷς ἡ Λιγούδιστα, τὸ Ζόγκλον καὶ ἄλλαι. Ἀπὸ τοῦ ἐγγράφου δὲ τούτου κρέμαται ἡ ἀνωτέρω ἀπεικονιζομένη σφραγίς⟩.

ὅτι ὁ γενικὸς ἐπίτροπος εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξασφαλίσῃ δι᾽ ἑαυτὸν τὰς ἀρίστας τῶν τε εἰς τὸν ἡγεμόνα ἀνηκουσῶν καὶ τῶν βαρωνικῶν χωρῶν. Οὕτω δὴ ἐκράτει χωρίων περιδόξων, κυριευθέντων ὑπὸ τῶν Ἀτζαϊωλῶν τῆς Γλαρέντζης, οἷα ἡ Βοστίτζα, τοῦ ὕπερθεν τοῦ Κατακώλου κειμένου Ποντικοκάστρου, τοῦ κάστρου τῶν Σαιντομὲρ, οὗ τὸ ὄνομα περισώζει ἀκόμη τὸ ὄρος Σανταμέρη, τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ Ἀνδρούσης (Druse), ἥτις τότε ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν Καλαμῶν, τοῦ ἀρχαίου τούτου τιμαρίου τῶν Βιλλαρδουΐνων, καὶ πολλῶν ἄλλων κάστρων. Περιελάμβανον δὲ ἅπασαι αὗται αἱ κτήσεις περίπου δισχιλίας ἑπτακοσίας ἑβδομήκοντα ἑστίας ἐκ τῶν καθ᾽ ὅλου ὑπαρχουσῶν τετρακισχιλίων πεντήκοντα. Μετ᾽ αὐτὸν δὲ δεύτερος ὡς πρὸς τὴν σημασίαν ἤρχετο ὁ Ἀσάνης Ζαχαρίας· ἀλλὰ πολλὰ τῶν ἀρχαίων κάστρων ἀνῆκον νῦν εἰς στρατιώτας τῆς Ἑταιρείας, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὀχυρὸν Ναβαρρῖνον ἢ Port Jonc (Ζόγκλον), ὡς ἀκόμη καλεῖται ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγγράφῳ, ἦτο παραδεδομένον εἰς δύο τῶν τυχοδιωκτῶν τούτων. Ἄλλος δὲ ἀνὴρ, οὗ γίνεται συχνοτάτη μνεία ἐν τοῖς ἐγγράφοις τῆς περιόδου ταύτης, ἦτο ὁ Ῥοδόλφος Schoppe, μέγας διδάσκαλος [1] τῶν ἱπποτῶν τοῦ τευτονικοῦ τάγματος, ὅστις τότε διέτριβεν ἐν Μοστενίτζῃ. Μετὰ δ᾽ ἕνα αἰῶνα «ὁ γερμανικὸς οἶκος» ἐν Μεθώνῃ ἦτο ὁ συνήθης σταθμὸς τῶν Γερμανῶν προσκυνητῶν τῶν πλεόντων εἰς τὴν Παλαιστίνην [2].

Αἱ διαπραγματεύσεις αὗται μετὰ τῶν Ναβαρραίων δὲν ἐμπόδισαν τὸν Ἀμαδαῖον νἀποδεχθῇ πολιτείαν προσφιλῆ εἰς τοὺς διπλωμάτας τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων, συνισταμένην εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν καθ᾽ ἑαυτὸν διὰ συνθηκολογίας μετὰ τῶν ἀντιπάλων τῶν ἑαυτοῦ συμμάχων. Καὶ δὴ ἔπεμψε πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐκεῖ δὲ «ἐν τῷ ἐκκλησιδρίῳ τοῦ παλατίου» ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις ἦτο νῦν ἡ ἕδρα «τοῦ κυρίου τῆς Κορίνθου, τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Νέων Πατρῶν», ὡς ἐκάλει ἑαυτὸν ὁ Νέριος, οὗτος ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀμαδαῖον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν, ὅπως κυριεύσῃ τὸν Μορέαν ἀπὸ τῶν Ναβαρραίων καὶ πείσῃ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ, τὸν δεσπότην, νὰ συμπράξῃ ἐν τῇ κατ᾽ αὐτῶν ἐπιθέσει. Ὡς ἀνταμοιβὴν δ᾽ ἑαυτοῦ ἠξίωσε τὴν ἀπόδοσιν τῶν οἰκογενειακῶν αὐτοῦ κτήσεων [3]. Οὕτως

---

[1] [Magnus preceptor ἐλέγετο ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι Τευτόνων ἱπποτῶν. Ἴδε *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 12].

[2] *Faber* Evagatorium Τόμ. Α′ σ. 39, 165. Τόμ. Γ′ σ. 331. — Archives de l'Orient latin Τόμ. Β′ Documents σ. 254.

[3] ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 405-407.

ἐξασφαλισθεὶς ὁ Ἀμαδαῖος ἐναντίον πάντων τῶν ἀνταγωνιστῶν ἀνεμένετο ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήση τὴν ἐκστρατείαν. Ἀλλ᾿ ὁ θάνατος τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ κόμιτος τῆς Σαβαυδίας κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ οἴκοι· διὸ προετίμησε συνετῶς νὰ διαφυλάξῃ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις μᾶλλον ἢ νὰ κατορθώσῃ νέας κατακτήσεις ἐν Ἑλλάδι· αὐτός τε δὲ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ κληρονόμος Λουδοβῖκος περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ φέρωσι τὴν κενὴν προσωνυμίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, ἥτις παρουσιάζεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν[1]. Σὺν δὲ τῷ θανάτῳ τοῦ Λουδοβίκου ἐν ἔτει 1418 ἐξέλιπεν ὁ νόμιμος οἶκος τῶν ἐκ Σαβαυδίας ἀπαιτητῶν, ἀλλὰ μέχρις αὐτοῦ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος νόθος τις τοῦ σαβαυδικοῦ οἴκου προσωνομάζετο ἀπὸ τοῦ Μορέως.

Καθ᾿ ὃν δὲ χρόνον οἱ Λατῖνοι κυρίαρχοι τῆς Ἑλλάδος ἐδολοπλόκουν οὕτως ἐναντίον ἀλλήλων, οἱ Τοῦρκοι ἠπείλουν τὴν ὕπαρξιν ἁπάντων τούτων. Ἡ κατάλυσις τοῦ σερβικοῦ κράτους, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1389 ἐν Κοσσυφοπεδίῳ πανωλεθρίαν, εἶχε μετακινήσει τὸ τελευταῖον ὅριον μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν μελλόντων αὐτῆς κυριάρχων· καὶ τότε δὲ, καθ᾿ ἃ καὶ τὴν σήμερον, ἡ διχόνοια μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σλάβων εἶχε καταστήσει εἰς αὐτοὺς ἀδύνατον τὴν σύμπραξιν ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν. Τῷ 1387 καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη τουρκικὰ στίφη ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ Μορέᾳ, καὶ τῷ 1391 ὁ φοβερὸς Ἐβρενόσβεης, ὁ Βρανέζης ἢ Ἀβρανέζης τῶν Βυζαντίνων ἱστορικῶν, εἶχε κληθῆ ὑπὸ τῶν Ναβαρραίων εἰς τὸν Μορέαν, ὅπως βοηθήσῃ κατὰ τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν ἐναντίον τοῦ δεσπότου τοῦ Μυστρᾶ καὶ εἶχε καταλάβει τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, τὴν νέαν ἑλληνικὴν πόλιν Λεοντάρη καὶ τὸ ἀρχαῖον φραγκικὸν κάστρον τῆς Ἄκοβας[2].

Τὸ δ᾿ ἑπόμενον ἔτος ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς Θεσσαλίας, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὁ Νέριος ἐνόμισεν, ὅτι εὗρε προδότην τὸν ἐπ᾿ ἐσχάτων ἐγκατασταθέντα ἐν Ἀθήναις Ἕλληνα μητροπολίτην Δωρόθεον, οὗ ἡ θεολογικὴ ἔχθρα ἐναντίον τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας ἦτο ἐπαρκὴς λόγος, ὅπως πείσῃ αὐτὸν νὰ δεξιωθῇ τὸν Τοῦρκον στρατηλάτην. Ὁ καταγγελθεὶς μητροπολίτης ἔφυγεν, ἐπειδὴ ἐκινδύνευεν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, διαμαρτυρόμενος ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ἀθωότητι καὶ ἐξακολουθῶν νὰ διατηρῇ ζωηρὰν ἀνταπόκρισιν μετὰ τοῦ ποιμνίου

---

[1] *Buchon* Atlas σ. XXIV, 14, 15.

[2] *Hopf* Chroniques Gréco-romanes σ. 185. — ***Δούκα*** σ. 50. — Βραχὺ χρονικὸν ἐν ἐκδ. Βόννης σ. 516.

αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νέριος παρεπονέθη ἐπὶ τούτοις διὰ τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ Δωρόθεος εἶχε καταφύγει εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς ἀπίστους, ἐπ' ἀνταμοιβῇ τῆς βοηθείας αὐτῶν ἐναντίον τῶν Λατίνων, τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ ἱερὰ σύνοδος ἠθώωσε τὸν μητροπολίτην, στηριζομένη εἰς τοὺς κανόνας, καθ' οὓς αἱ μαρτυρίαι αἱρετικῶν καὶ σχισματικῶν δὲν ἰσχύουσι κατ' ἐπισκόπων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ διατηρήσῃ τὰς ἐπισκοπὰς Ἀθηνῶν, Θηβῶν καὶ Νέων Πατρῶν. Ἀλλὰ μετὰ ἕνα αἰῶνα, ὅτε οἱ Λατῖνοι δὲν ἐδέσποζον πλέον τῶν Ἀθηνῶν, βλέπομεν ἄλλον οἰκουμενικὸν πατριάρχην κατηγοροῦντα τὸν Δωρόθεον ἐπὶ διαφθορᾷ, ἅτε διαιρέσαντα εἰς δύο τὰς πρότερον ἡνωμένας ἐπισκοπὰς Δαυλείας καὶ Ἀταλάντης. Οὐχ ἧττον ὁ Νέριος ἠδιαφόρησε περὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς συνόδου, ἠρνήθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Δωρόθεον τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπιστροφὴν καὶ ἐπέμεινε προτιμῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀξιώματος *Διαίρει καὶ βασίλευε* νὰ ἔχῃ δύο Ἕλληνας μητροπολίτας ἀνθ' ἑνός, ἤτοι ἕνα μὲν ἐν Ἀθήναις, ἕνα δ' ἐν Θήβαις καὶ Νέαις Πάτραις[1].

Ἡ δ' ἐπιδρομὴ τῆς Βοιωτίας ὑπὸ τοῦ Ἐβρενοῦ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἤγαγεν ἄξιον λόγου πλὴν τῆς προσωρινῆς ἀπωλείας τῆς Λεβαδείας, ἥτις ἀνεκτήθη ἀρχομένου τοῦ 1393 ὑπὸ τοῦ Βερτρανέτου Μότα, ὅστις λέγεται ὢν «τῶν πρωτευόντων καπετάνων τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν»[2] καὶ διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐτῶν ἐκείνων, ὁτὲ μὲν παρουσιαζόμενος ὡς δεσμοφύλαξ τοῦ Νερίου ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Λιστρίνας, ὁτὲ δὲ μαχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων ἐν Βοιωτίᾳ. Ἀλλὰ τῷ 1393 Βαγιαζῖτ Α΄ ὁ Κεραυνὸς ἀπεφάσισε νὰ προσαρτήσῃ διαρκῶς μέγα μέρος τῆς βορείου Ἑλλάδος. Ἦτο δὲ τότε ὁ σουλτᾶνος ἐκεῖνος κύριος τῶν τυχῶν αὐτῆς, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνέρρευσαν τρέμοντες ἄρχοντες, ὅπως ἀκούσωσι τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ. Ἀκολουθούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ εὐτελοῦς δεσπότου Θεοδώρου Παλαιολόγου κατέλαβε τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Δομοκόν, ὁπόθεν ὁ Σέρβος διοικητὴς, ὁ Στέφανος Δούκας Χλαπηνός, ἄρχων ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐν τοῖς

---

[1] *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β΄ σ. 165. — **Καμπούρογλου** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β΄ σ. 135 - 6.

[2] Arch. cor. Arag. reg. 1964 φ. 72^{α}, V, 2243 φ. 123^{α} ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βαρκελῶνος κατ' εὐμενῆ ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ἀντωνίου Rubió y Lluch. — **Λαονίκου Χαλκοκονδύλη** σ. 145, 213. — Ἠπειρωτικὰ ἐν ἐκδ. Βόννης σ. 242.

Μετεώροις *βασιλέως Ἰωσὴφ*, ἔφυγεν εἰς τὴν Ναυπλίαν· ἔπειτα δὲ ὁ Βαγιαζὶτ προεχώρησε νοτίως πρὸς τὴν Λαμίαν. Ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος παρέδωκε τὴν ὀχυρὰν ταύτην πόλιν, αἱ Νέαι Πάτραι ἔπεσον καὶ πολλὰ ἄλλα κάστρα παρεδόθησαν ἐπὶ ὅροις. Ἐκκλησιαστικὴ δὲ προδοσία καὶ διαφθορὰ ἐπεσφράγισε τὴν μοῖραν τῶν Σαλώνων ἐν μέσῳ τραγικῶν περιπετειῶν, ἃς ἐπεχείρησε νὰ ἐξεικονίσῃ νέον ἑλληνικὸν δρᾶμα [1]. Καὶ δὴ ἡ χήρα κόμισσα εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν ἐραστὴν αὐτῆς, ὄντα ἱερέα, νὰ διοικῇ ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτῆς, ὁ δ᾽ εὐτελὴς ἐκεῖνος τύραννος, καταχρώμενος τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἐξεπίεζε χρήματα ἀπὸ τῶν ποιμένων τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐβίαζε τὰς νεάνιδας τῶν Δελφῶν διὰ τῶν δαιμονιωδῶν αὐτοῦ γοητειῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐκείνῃ ἑστίᾳ τοῦ ὑπερφυοῦς καὶ δαιμονίου. Ἐπὶ τέλους δ᾽ ἐπωφθαλμίασε τὴν ὡραίαν καὶ πολύφερνον θυγατέρα τοῦ Ἕλληνος ἐπισκόπου Σεραφείμ· ὁ δὲ ἐπίσκοπος, στερηθεὶς τῆς κόρης καὶ φοβούμενος περὶ τοῦ χρυσοῦ αὐτοῦ, ἐξήγειρε τὸ ἴδιον ποίμνιον ἐναντίον τοῦ τέρατος καὶ παρεκάλεσε τὸν σουλτᾶνον νὰ καταλάβῃ τὴν χώραν, οὖσαν καταλληλοτάτην διὰ τὰς περὶ τὴν θήραν καὶ τὴν ἱππασίαν ἀρεστὰς ἀσχολίας τῆς αὐτοῦ Μεγαλειότητος, ἅτε κειμένην ἐν τῇ πεδιάδι κάτωθεν τοῦ Παρνασσοῦ. Οἱ Τοῦρκοι ἀπεδέχθησαν τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ, καὶ ὁ ἱερεὺς ἐνεκλείσθη ἐν τῷ ὀχυρῷ κάστρῳ, ἐφόνευσε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐπισκό-

Εἴσοδος τοῦ πύργου τοῦ κάστρου τῆς Λεβαδείας τῆς εἱρκτῆς κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

[1] *Σπυρ. Π. Λάμπρου* Ὁ τελευταῖος κόμης τῶν Σαλώνων. Ἐν Ἀθήναις. 1870.

που καὶ παρεσκευάσθη νὰ φύγῃ. Ἀλλ᾽ ἐν τῇ φρουρᾷ ἐξερράγη προδοσία· ἀνὴρ δέ τις ἐκ Σαλώνων ἐφόνευσε τὸν τύραννον καὶ προςήνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτᾶνον. Μάτην ἡ χήρα κόμισσα καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἠγωνίσθησαν νὰ διαλλάξωσι τὸν κατακτητὴν διὰ δώρων. Ὁ Βαγιαζὶτ τὴν μὲν νεαρὰν κόρην ἔστειλεν εἰς τὸ χαρέμιον αὑτοῦ, τὴν δὲ μητέρ᾽ αὐτῆς παρέδωκεν εἰς τὰς ὕβρεις τοῦ ὑπ᾽ αὐτὸν στρατιωτικοῦ ὄχλου, καὶ τὴν χώραν αὐτῆς παρεχώρησεν εἰς ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν αὑτοῦ, τὸν Μουράτβεην. Ὅτε δὲ οὗτος ἐπέδειξε διαθέσεις ἀνεξαρτησίας, ἐπαύθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη ὑπὸ τοῦ δεσποτικοῦ αὑτοῦ μονάρχου. Πρὶν δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ἄλλη αἱματηρὰ πρᾶξις συνεπλήρωσε τὴν στυγνὴν τραγῳδίαν. Καὶ δὴ παρὰ τῷ λαῷ τῶν Σαλώνων ἐφέρετο ἡ παράδοσις, ὅτι ὁ σουλτᾶνος ἐδολοφόνησε τὴν ὡραίαν αὐτῶν νεαρὰν κόμισσαν, θεωρῶν τὴν ἀπόγονον τῆς Ἀραγωνίας καὶ τοῦ Βυζαντίου ἀναξίαν τῶν ἐναγκαλισμῶν αὑτοῦ. [Ἡ δὲ μνήμη αὐτῆς συνδέεται ἀκόμη πρὸς τὴν ἐν Σαλώνοις ῥοιὰν, ἀφ᾽ ἧς ἐκρημνίσθη «ἡ πριγκίπισσα» κατὰ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν]. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ περιωνύμου τιμαρίου τῶν Στρομογκοὺρ, τῶν Δελὼρ καὶ τῶν Φαδρίγων. Οὕτω δὲ μίαν τῶν πρώτων ἑβδομάδων τοῦ 1394 ἐγκαθιδρύθη τὸ πρῶτον Τοῦρκος διοικητὴς παρὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου [1].

---

[1] Διὰ τῆς ἀπὸ 20 Φεβρουαρίου 1394 ἐπιστολῆς τοῦ Νερίου παρὰ τῷ *Gregorovius* Briefe aus der «Corrispondenza Acciajoli» σ. 307 ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 652⟩ ὁρίζεται ὁ χρόνος τῆς ἁλώσεως τῶν Σαλώνων πρὸ τῆς ἡμερομηνίας ἐκείνης. Οὕτω δὲ ἡ πολλάκις διαμφισβητηθεῖσα χρονολογια τοῦ ***Χαλκοκονδύλη*** (σ. 67-9) ἀποδεικνύεται ὀρθοτάτη. Καὶ ὁ *N. de Martoni* (Revue de l'Orient latin Τόμ. Γ′ σ. 660) ποιεῖται μνείαν τῆς ἁλώσεως τῶν Σαλώνων. Πρβλ. ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 206. — ***Μανουὴλ Παλαιολόγου*** Μονῳδία ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ Θεοδώρῳ παρὰ τῷ *Migne* Patrologia Graeca Τόμ. ΡΝϛ′ σ. 223, 228, 232. — ***Φραντζῆ*** σ. 57. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β′ σ. 270. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 89. Τὸ δὲ ὄνομα τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δομοκοῦ *Ἐπικέρνεως* ἐτάραξε τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ***Χαλκοκονδύλη*** ⟨σ. 67⟩. Καὶ ὑπῆρξαν μέν τινες οἱ θεωρήσαντες αὐτὸ παραφθορὰν τοῦ *πιγκέρνη* ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. ϛ′ σ. 719⟩, ἀλλ᾽ Ἕλλην ἱστορικὸς δὲν ἠδύνατο νὰ διαφθείρῃ τὴν προσηγορίαν γνωστοτάτου βυζαντιακοῦ ἀξιώματος. Ὁ δὲ ***Νεροῦτσος*** ⟨ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Δ′ σ. 174 σημ. 3⟩ ἰσχυρίσθη, ὅτι ὁ οἶκος αὐτοῦ κατήγετο ἐκ τῆς Κερναγόρας, ἤτοι τοῦ Μαυροβουνίου· ἄλλοι δ᾽ ἐνόμισαν, ὅτι πρόκειται περὶ μέλους τοῦ γαλλικοῦ οἴκου Charny, καίτοι οἱ Φράγκοι εἶχον ἀπὸ μακροῦ ἐκλίπει ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἐγὼ δὲ πιστεύω, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χλα-

Τὸ πλῆγμα εἶχε συμβῆ πλησιέστατα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ Νέριος ἔγραψεν εἰς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Σαλώνων, ὅτι ἀνεμένετο ἡ προχώρησις τοῦ σουλτάνου καὶ ὅτι ἐπέκειτο πόλεμος. Ἀλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξεκένωσε καὶ πάλιν τὰς κτήσεις αὐτοῦ. Καὶ ἀπέβη μὲν ἡ Θεσσαλία *τιμάριον* (timar), ἤτοι κληρονομικὴ κτῆσις τοῦ φοβεροῦ Ἐβρενοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη ἡ ὥρα τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ πολιτικώτατος Φλωρεντῖνος ἐθέριζε νῦν τοὺς καρποὺς τῆς συνετῆς ὑπ' αὐτοῦ μεταχειρίσεως τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε εἶχεν ἀκούσει, ὅτι οἱ Τοῦρκοι προεχώρουν, εἶχε κρατήσει γυναῖκάς τινας καὶ παῖδας ὡς ὁμήρους τῆς πίστεως τῶν πρωτευόντων ἀνδρῶν ἐν ταῖς κώμαις καὶ εἶχε στείλει αὐτοὺς ὡς ὁμήρους εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον, ὅτε οἱ Ἕλληνες τῶν χωρίων ἐκείνων ἐδεξιώθησαν τοὺς Τούρκους, ὁ Νέριος ἀπέσχεν ἀπὸ τοῦ νὰ τιμωρήσῃ ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν τοὺς ὁμήρους. Ἐθεώρει δὲ βέβαιον, ὅτι, ἀποχωρούντων τῶν Τούρκων, οἱ Ἕλληνες, ἂν μὴ ἐξωθοῦντο εἰς ἀπελπισμὸν, ἔμελλον νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν προτέραν ὑπακοὴν, καὶ ἡ εἰκασία αὐτοῦ ἐξηλέγχθη ὀρθή. Ὁπωσδήποτ' ἐνόμισεν, ὅτι ἡ φιλανθρωπία ἦτο τὸ ἄριστον πολιτικὸν πρόγραμμα[1].

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ παρόντος ὁ Νέριος διέφυγε τὸν κίνδυνον, συναινέσας νὰ πληρόνῃ φόρον εἰς τὸν σουλτᾶνον· ἀλλ' ἔσπευσε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Λαδισλάου ἐναντίον τῶν ἀπίστων, οἵτινες ἐφόνευον καὶ ἐβασάνιζον τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Ἀττικῆς. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐπεθύμει, καθ' ἃ ἅπαντες οἱ σφετερισταὶ, νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, τυγχάνων τυπικῆς ἀναγνωρίσεως παρὰ καθεστηκυίας τινὸς ἀρχῆς. Καὶ δὴ αἱ τύχαι τοῦ οἴκου αὐτοῦ εἶχον λάβει ἀρχὴν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νεαπόλεως· ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτῆς ἰσχυρίζετο ἀκόμη, ὅτι ἦτο ἐπικυρίαρχος τῆς Ἀχαΐας, ἧς ἐξάρτημα ἦσαν αἱ Ἀθῆναι συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον πλάσμα, καὶ εἶχεν ἤδη δώσει εἰς τὸν Νέριον δείγματα τῆς εὐνοίας αὐτοῦ ἀναδείξας αὐτὸν βάϊλον τῆς Ἀχαΐας. Τώρα δὲ ἀντήμειψε τὰς ὑπηρεσίας τοῦ πιστοῦ Φλωρεντίνου, ὡς ἀνακτήσαντος τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ κατεχόμενον «ὑπό τινος τῶν ἀντιπάλων τοῦ βασιλέως», διὰ τῆς κατὰ

πηνοῦ, ἐπειδὴ γινώσκομεν, ὅτι ὁ Στέφανος Δούκας Χλαπηνὸς ἦτο τῶν τοποτηρητῶν τοῦ Ἰωάννου Οὔρεσι (*Orbini* Regno degli Slavi σ. 271). Οὗτος δὲ ἦτο ὁ μεμνηστευμένος μετὰ τῆς κομίσσης τῶν Σαλώνων. Τὸ δὲ Βραχὺ χρονικὸν (ἐκδ. Βόννης σ. 517) ποιεῖται μνείαν αὐτοῦ ἐν Ναυπλίᾳ.

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 114. — *Raspe* Τόμ. Ζ' σ. 16.

Ἰανουάριον 1394 παραχωρήσεως εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ τῆς προσωνυμίας τοῦ δουκός, ἣν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔφερον οἱ προγενέστεροι κυρίαρχοι τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Νέριος δὲν εἶχεν υἱοὺς νομίμους, ὁ βασιλεὺς συνήνεσεν, ὅπως ἡ προσωνυμία περιέλθῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νερίου Δονᾶτον καὶ τοὺς τούτου κληρονόμους. Εἰς ἄλλον δέ τινα τῶν ἀδελφῶν, τὸν καρδινάλιον Ἄγγελον Ἀτζαϊώλην, ἐπετράπη ἡ ἐντολὴ νὰ περιβάλῃ τὸν νέον δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν διὰ χρυσοῦ δακτυλίου, καὶ διωρίσθη οὗτος ἀντ᾽ αὐτοῦ βάϊλος τῆς Ἀχαΐας. Ἀλλ᾽ ὡρίσθη ῥητῶς, ὅτι ὁ δοὺξ δὲν ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἄλλον ἐπικυρίαρχον πλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως. Οὕτως ἡ ἀρχαία θεωρία, καθ᾽ ἣν αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πολιτεία ὑποτελὴς τῆς Ἀχαΐας, ὑπέστη καίριον τραῦμα. Ὁ πάπας συνεπλήρωσε τὰς τύχας τῶν Ἀτζαϊωλῶν, διορίσας τὸν καρδινάλιον Ἄγγελον ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν. Τὸ δὲ ἄγγελμα, ὅτι ἀνὴρ ἀνήκων εἰς τὸν οἶκον τῶν Ἀτζαϊωλῶν εἶχε λάβει τὴν ἔνδοξον προσηγορίαν δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἐπλήρωσεν αὐτοὺς ὑπερηφανείας· τοιαύτη ἦτο ἡ γοητεία, ἣν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης ἐξήσκει ἐν Ἰταλίᾳ[1]. Ὁ Βοκκάκιος πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος εἶχεν ἐξοικειώσει τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ πρὸς τὴν προσηγορίαν ἐκείνην, ἣν ὁ Βάλθερος Βριέννιος, ὁ τύραννος τῆς Φλωρεντίας, εἶχε περιβληθῆ ὡς ἐκ δικαιώματος καὶ ἥτις μεταβιβαζομένη εἰς τὸν Νέριον Ἀτζαϊώλην δὲν ἦτο ἁπλοῦν κόσμημα τοῦ οἰκογενειακοῦ οἰκοσήμου[1].

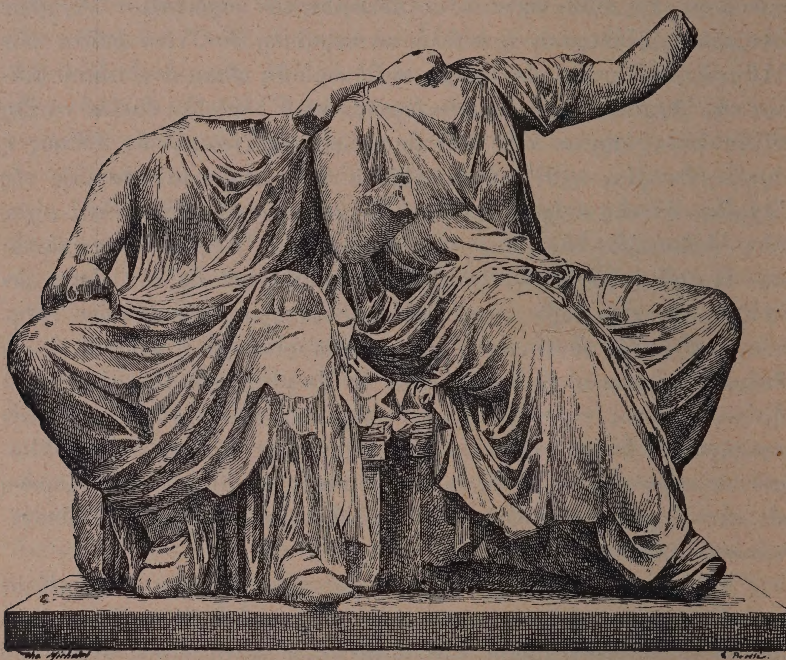
Ἀλλ᾽ ὁ πρῶτος Φλωρεντῖνος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἐπέζησε μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ, ἀποθανὼν τῇ 25 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, κατάφορτος τιμῶν, τοῦ ἰδεώδους τούτου εἰς ὃ ἀποβλέπουσιν ἐπιτυχόντες πολιτευταί. Ἀλλ᾽ ἐν ᾧ ἔκειτο ἐν τῇ ἐπιθανατίῳ κλίνῃ κατὰ τὴν Κόρινθον θνήσκων ὁ Νέριος φαίνεται συνιδὼν, ὅτι εἶχε κτίσει ἐπὶ τῆς ἄμμου. Καὶ δὴ ὁ πάπας καὶ ὁ βασιλεὺς εἶχον μὲν δώσει εἰς αὐτὸν τιμὰς καὶ ἐπαγγελίας, ἀλλὰ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ παράσχωσι βοήθειαν τελεσφόρον ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οὕτως ὁ πρῶτος Φλωρεντῖνος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος αὐτῶν κυρίαρχος ὁ πληρώσας φόρον εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ὑποκείμενος δ᾽ εἰς τὸν ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπει-

---

[1] *Raynaldus* Τόμ. Ζ′ σ. 585. — *Gerland* Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 139. — *Fanelli* Atene Attica σ. 290-1. — *Gregorovius* Briefe aus der « Corrispendenza Acciajoli » σ. 309-10. — ⟨ **Λάμπρου** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ **Γρηγοροβίου** Τόμ. Β′ σ. 654 κ. ἑ.⟩. — *Buchon* Nouvelles recherches historiques Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 223-36.

λούμενον κίνδυνον συνέταξεν ὁ Νέριος τὴν ἀξιοσημείωτον αὑτοῦ διαθήκην[1].

Πρώτη μέριμνα τοῦ θνήσκοντος δουκὸς ἐν τῇ συντάξει τῆς διαθήκης ἐκείνης ὑπῆρξεν ἡ περὶ τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης (Santa Maria di Athene), ἐν ᾗ ὥρισεν ὅπως

Ἀγάλματα θεαινῶν ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ.

ταφῇ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ. Καὶ δὴ διέταξεν, ὅπως αἱ πύλαι τῆς ἐκκλησίας ταύτης κοσμηθῶσι καὶ πάλιν δι᾽ ἀργυρῶν ἐλασμάτων καὶ ὅπως ἅπαντες οἱ θησαυροὶ τῆς μητροπόλεως, οὓς εἶχε δημεύσει ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης, ἐξαγορασθῶσι καὶ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὴν, πλὴν δὲ τῶν κανονικῶν ἐφημερίων, οἵτινες ἦσαν δώδεκα, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ὑπάρ-

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches historiques Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 254-62. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 213. — *Gregorovius* Briefe aus der «Corrispondenza Acciajoli» ἔνθ. ἀν. σ. 308 ⟨***Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 653⟩.

χωσι πάντοτε εἴκοσιν ἱερεῖς ὑπηρετοῦντες ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ τελοῦντες λειτουργίας ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Χάριν δὲ συντηρήσεως τῶν ἱερέων τούτων καὶ τοῦ κτιρίου τῆς ἐκκλησίας ἐκληροδότησεν εἰς αὐτὴν τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν ἐξαρτημάτων καὶ ἁπάσας τὰς φορβάδας τοῦ πλουσίου αὐτοῦ ἱπποστασίου, ἐπειδὴ οἱ Ἀτζαϊῶλαι ἦσαν ἀγαθοὶ ἱππογνώμονες[1]. Σπανίως δε ποτ᾽ ἐκκλησία ἔτυχε τοιαύτης ἀλλοκότου προικίσεως· ἴσως δὲ μόνον ἡ μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τοῦ Μονοίκου (Monaco), κτισθεῖσα ἐκ τῶν κερδῶν τυχηρῶν παιγνιδίων, παρέχει τὴν παρεμφερεστάτην ἀναλογίαν πρὸς τὸν Παρθενῶνα, συντηρούμενον ἐκ τῶν προσόδων ἱπποτροφείου. Ἀπέτισε δ᾽ ὁ Νέριος καὶ δύο ποσὰ χρημάτων ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν, διέταξε τὴν ἀπόδοσιν τῶν κειμηλίων, ἅτινα εἶχε λάβει ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου, ἐκληροδότησε πολύτιμον σταυρὸν εἰς τὴν καθεδρικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἄργους καὶ ποσόν τι χρημάτων πρὸς τέλεσιν ἑβδομαδιαίας λειτουργίας ἐν αὐτῷ, καὶ ὥρισεν, ὅπως ἅπασαι αἱ μητροπόλεις καὶ ἐκκλησίαι αἱ περιελθοῦσαι εἰς αὐτὸν διὰ μισθώσεως ἢ ἄλλων μέσων ἐπιστραφῶσιν εἰς τοὺς οἰκείους ἱεράρχας καὶ πάτρωνας μετὰ τὸ πέρας τῆς μισθώσεως. Τὰς δ᾽ ἐν Ἄργει κτήσεις αὐτοῦ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν οἰκοδόμησιν πτωχοκομείου ἐν Ναυπλίᾳ, ὅπερ, ἀνακτισθὲν ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου, χρησιμεύει μέχρι τῆς σήμερον ⟨ὡς δημοτικὸν νοσοκομεῖον⟩[2]· ἔταξε δ᾽ αὐτὸ ὡς καὶ τὴν μονὴν καλογραιῶν, ἣν εἶχε κτίσει ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ συμβούλου, τοῦ ἐπισκόπου Ἄργους. Καὶ ζῶν μὲν ὁ Νέριος εἶχεν ἐξελεγχθῆ ἥκιστα εὐλαβὴς πρὸς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν, ἁρπάσας τὰ κειμήλια αὐτῆς καὶ ἐγκαταστήσας καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις Ἕλληνα μητροπολίτην· ἀλλὰ θνήσκων ἐπηνώρθωσε δαψιλῶς τὰ εἰς αὐτὴν διαπραχθέντα.

Ἡ σύζυγος τοῦ Νερίου εἶχε προαποθάνει τρεῖς μόνον μῆνας πρότερον, ὥστε δὲν εἶχε νὰ φροντίσῃ περὶ αὐτῆς, ἀλλὰ κυρίαν κληρονόμον αὐτοῦ κατέστησε τὴν ἀγαπητὴν θυγατέρα, τὴν δούκισσαν τῆς Λευκάδος. Καὶ δὴ, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἄλλην αὐτοῦ θυγατέρα ἀφῆκε μόνον ἐννεακισχίλια ἑπτακόσια δουκᾶτα, ὀφειλόμεν᾽ αὐτῷ ὑπὸ τοῦ

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 178.

[2] ***Λαμπρυνίδου*** Ἡ Ναυπλία ⟨Ἐν Ἀθήναις. 1898⟩ σ. 109. ⟨Ὁ κ. Λαμπρυνίδης ποιεῖται λόγον ἐν σ. 109 κ. ἑ. περὶ *Νοσοκομείου τῶν πτωχῶν* ἱδρυθέντος ὑπὸ τοῦ Νερίου Ἀτζαϊώλη· ἀλλὰ τὸ hospitale per li poveri τῆς διαθήκης τοῦ Νερίου σημαίνει πτωχοτροφεῖον καὶ οὐχὶ νοσοκομεῖον⟩.

συζύγου αὐτῆς, τοῦ δεσπότου Θεοδώρου, εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἐκληροδότησε τὰ κάστρα Μέγαρα καὶ Βασιλικᾶτα (Σικυῶνα), ἁπάσας τὰς ἄλλας αὐτοῦ κτήσεις τὰς μὴ κληροδοτηθείσας ῥητῶς εἰς ἄλλους καὶ μέγα ποσὸν χρημάτων. Ἔμελλε δὲ νὰ λάβῃ καὶ τὴν Κόρινθον παρὰ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἔμελλε νἀνήκῃ εἰς τὸν δεσπότην μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νερίου, ἐφ᾿ ὅσον τὰ τέκνα τοῦ Ἀγγέλου Ἀτζαϊώλη, ἅτινα ἦσαν οἱ νόμιμοι τῆς πόλεως κύριοι, δὲν ἤθελον ἀποδώσει τὰ χρήματα, ἅτινα ὁ πατὴρ αὐτῶν εἶχε δανεισθῆ παρὰ τοῦ

Ἡ Λεβάδεια καὶ τὸ κάστρον αὐτῆς ἀπὸ τῶν βορειονατολικῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Νερίου. Πλὴν δὲ τῶν δύο τούτων θυγατέρων ὁ Νέριος εἶχε καὶ νόθον υἱὸν, τὸν Ἀντώνιον, ἐκ τῆς Μαρίας Ῥένδη, τῆς θυγατρὸς τοῦ ὑπηρετικωτάτου Ἕλληνος συμβολαιογράφου. Εἰς τὸν υἱὸν τοῦτον ἐκληροδότησε τὴν διοίκησιν τῶν Θηβῶν, τὸ κάστρον τῆς Λεβαδείας καὶ ἅπαντα αὐτῆς τὰ περίχωρα, ἐπειδὴ ἡ Λεβάδεια, καθ᾿ ἃ εἴδομεν, καίπερ προσαρτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Βαγιαζῖτ, εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὸ δουκᾶτον τῷ 1393, ἀνακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βάσκωνος ἀνεξαρτήτου ἱππότου Βερτρανέτου. Περὶ δὲ τῆς παλλακίδος αὐτοῦ ὁ Νέριος ὥρισεν, ὅπως μείνῃ ἐλευθέρα καὶ διατηρήσῃ ἁπάσας αὐτῆς τὰς κτήσεις, περιλαμβανομένης ἴσως εἰς αὐτὰς καὶ τῆς τοποθεσίας μεταξὺ

Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς, ἥτις φέρει ἀκόμη σήμερον τὸ οἰκογενειακὸν αὐτῆς ὄνομα Ῥένδη. Ἡ διάταξις αὕτη τῆς διαθήκης εἶνε περιεργοτάτη, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Πέτρος Δ' εἶχε, καθ' ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, παραχωρήσει πλήρεις τὰς ἐλευθερίας καὶ προνομίας τῶν κατακτητῶν εἰς τὸν πατέρα τῆς Μαρίας καὶ τὸν οἶκον αὐτῆς. Εἰς δὲ τὸν ἀδελφὸν Δονᾶτον, ὅςτις ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ τὴν προσηγορίαν δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἀφῆκεν ὁ Νέριος τὰς ἐν Φλωρεντίᾳ κτήσεις αὐτοῦ καὶ διακόσια πεντήκοντα δουκᾶτα· κατέλιπε δὲ καὶ μικρὰ κληροδοτήματα εἰς τοὺς θεράποντας αὐτοῦ, καὶ διέταξεν, ὅπως τὰ κτήνη αὐτοῦ πωληθῶσι, τὰ δ' ἐξ αὐτῶν ἔσοδα διατεθῶσιν ἐν Φλωρεντίᾳ χάριν θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν. Ἐκτελεστὰς δὲ τῆς διαθήκης αὐτοῦ διώρισε τὴν δούκισσαν τῆς Λευκάδος, τὴν ἀδελφὴν Γισμόνδαν, ἐφ' ὅσον αὕτη διέτριβεν ἐν Ἑλλάδι, τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Ἄργους, τὸν φρούραρχον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τρεῖς ἄλλους, ὧν δύο Ἀτζαϊῶλαι. Τέλος συνέστησε τὴν χώραν εἰς τὰς φροντίδας τῆς βενετικῆς πολιτείας, πρὸς ἣν οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης αὐτοῦ ὤφειλον νὰ καταφεύγωσιν ἐν περιπτώσει οἱασδήποτε δυςχερείας. Ἐκεῖνος δὲ ῥητῶς παρεκάλεσε τὴν Βενετίαν νὰ προστατεύσῃ τὴν κληρονόμον αὐτοῦ, τὴν δούκισσαν Φραγκῖσκαν, καὶ μεριμνήσῃ περὶ ἐκτελέσεως τῶν διατάξεων αὐτοῦ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν καθεδρικὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Δονᾶτος Ἀτζαϊώλης, ὢν σημαιοφόρος (gonfaloniere) τῆς Φλωρεντίας καὶ γερουσιαστὴς τῆς Ῥώμης, δὲν ἤγειρεν ἀξίωσιν περὶ διαδοχῆς τοῦ ἀδελφοῦ ἐν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν τοῦ οἴκου, ὅπως εἷς τῶν οἰκογενῶν ἐξακολουθήσῃ περιβαλλόμενος τὴν προσωνυμίαν δουκὸς τῆς περιωνύμου ταύτης πόλεως. Εἶχε δ' ὁ Δονᾶτος ἤδη πεῖράν τινα τῆς Ἑλλάδος, ὅπου εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Νικολάου Ἀτζαϊώλη πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, καὶ προετίμησε τἀσφαλῆ καὶ σεμνὰ αὐτοῦ ἀξιώματα ἐν Ἰταλίᾳ τῆς αἴγλης δουκικοῦ στεμματίου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀλλ' ἦτο προφανὲς, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐξεγερθῇ ἔρις μεταξὺ τῶν γαμβρῶν τοῦ θανόντος δουκὸς, ἐπειδὴ ὁ Νέριος εἶχεν ἐμπράκτως ἀποκληρώσει τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα ὑπὲρ τῆς νεωτέρας, ἀλλ' ἐπιτηδειοτέρας αὐτῆς ἀδελφῆς. Ὁ Θεόδωρος Παλαιολόγος, ὅςτις ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ Κόρινθος ἐθεωρεῖτο πάντοτε ὡς μέλλουσα νἀνήκῃ εἰς αὐτὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νερίου, ἐπολιόρκησεν αὐτὴν μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ καὶ ἐκυρίευσεν ἅπαντα τὰ μικρότερα κάστρα τῆς βαρωνείας τῆς Κορίνθου. Ὁ δὲ νόθος τοῦ Νερίου Ἀντώνιος καὶ ὁ Βερτρανέ-

τος Μότας, ὁ νικητὴς τῆς Λεβαδείας, ὅστις εἶχεν ὁμοίως ὠφεληθῆ ἐκ τῆς διαθήκης τοῦ Νερίου, συνεισήνεγκον τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ Θεοδώρου. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ δοὺξ τῆς Ἑλλάδος Κάρολος Τόκκος ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἐκτελεστοῦ τῆς διαθήκης τὰς κτήσεις τὰς κληροδοτηθείσας εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σύζυγον καὶ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς Τούρκους. Τεσσαρακοντακισχίλιοι περίπου τῶν ὀλεθρίων τούτων ἐπικούρων ὑπήκουσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ καὶ ἐπέπεσον νικηφόροι δι᾽ αἰφνιδίας νυκτερινῆς ἐπιδρομῆς ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ δεσπότου Θεοδώρου. Καὶ συνελήφθησαν μὲν τρισχίλιοι τῶν ἱππέων τοῦ δεσπότου, αὐτὸς δὲ ὁ Θεόδωρος μόλις διεσώθη. Τότε ὁ Κάρολος ὑπέγραψεν ἔγγραφον, ὑποσχόμενος μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κορίνθου νὰ ἐκτελέσῃ ἁπάσας τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης τοῦ πενθεροῦ. Οἱ δ᾽ ἐκτελεσταί, οἵτινες δὲν εἶχον αἵρεσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, παρέδωκαν ἐπὶ τούτοις τὴν μεγάλην καὶ ὀχυρὰν πόλιν εἰς αὐτόν. Ἀναθεὶς δ᾽ ὁ Κάρολος τὴν φύλαξιν τῆς Κορίνθου εἰς τὸν ἀδελφὸν Λεονάρδον καὶ τὴν τῶν Μεγάρων εἰς ἄλλον ἄρχοντα, ἐξηπάτησε δύο τῶν ἐκ Φλωρεντίας ἐκτελεστῶν καλέσας αὐτοὺς νὰ ἐπισκεφθῶσιν αὐτὸν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν κατὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον. Εὐθὺς δ᾽ ὡς ἐξησφαλίσθη κρατῶν αὐτοὺς ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτούς, ὅτι οὐδέποτ᾽ ἔμελλον νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Κεφαλληνίαν ζῶντες, ἂν μὴ ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν τὴν ἔγγραφον αὐτοῦ ὁμολογίαν. Ἐκείνων δ᾽ ἀπαντησάντων, ὅτι εἶχον ἤδη ἀποστείλει αὐτὴν εἰς τὸν Δονᾶτον, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑπογράψωσιν ἀντέγγραφον, μαρτυροῦν, ὅτι εἶχεν ἐκτελέσει τοὺς ὅρους τῆς διαθήκης τοῦ Νερίου. Ἐκεῖνοι τότε διεμαρτυρήθησαν ἐπὶ τῇ βιαιοπραγίᾳ ἐκείνῃ εἴς τε τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὴν Βενετίαν, ἧς ὁ Κάρολος εἶχεν ἐπ᾽ ἐσχάτων ζητήσει τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τὴν προστασίαν ἐναντίον τῶν πρὸς τὴν Γένουαν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ. Ὁπωσδήποτε ὁ πιστὸς φίλος τοῦ οἴκου τῶν Ἀτζαϊωλῶν, ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Ἄργους, παρώρμησε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πατρῶν νὰ μεσιτεύσῃ μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων συγγενῶν. Ἐπί τινας μῆνας ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ αὐτῶν καθίστανε τὴν διάβασιν τοῦ ἰσθμοῦ ἐπικίνδυνον εἰς τοὺς ὁδοιπόρους ἕνεκεν ἐλλείψεως ἀσφαλείας. Ἰταλός τις συμβολαιογράφος, ⟨ὁ Νικόλαος Μαρτόνι⟩, κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς γραφικὴν παράστασιν τῶν κινδύνων ὁδοιπορίας ἀπ᾽ Ἀθηνῶν εἰς Κόρινθον κατὰ τὸν κρίσιμον ἐκεῖνον χρόνον, ἐκθέτων πῶς οἱ Τοῦρκοι ἐλυμαίνοντο τὴν ἱερὰν ὁδόν, πῶς ἀπηγορεύετο ἡ εἴσοδος οἱουδήποτε εἰς τὴν πόλιν τῶν Μεγάρων ἐκ φόβου τῶν ἀνδρῶν τοῦ

δεσπότου καὶ πῶς ἡ πρεσβυτέρα θυγάτηρ τοῦ Νερίου ἐκαραδόκει νὰ παρακωλύσῃ τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν ἐπιχειροῦσαν νὰ ἐπιβιβασθῇ ἐν τῷ λιμένι τῆς Κορίνθου πλοίου, ὅπως πλεύσῃ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Ὁ νοτάριος ἐκεῖνος ηὐχαριστήθη εὑρεθεὶς ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Καρόλου Τόκκου, καίτοι αἱ οἰκίαι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἦσαν ὀλίγαι καὶ εὐτελεῖς καὶ ὁ ὅλος πληθυσμὸς δὲν ὑπερέβαινε πεντήκοντα οἰκογενείας, ἤτοι τριάκοντα ὀλιγωτέρας τῶν ἐν Μεγάροις. Καὶ οὐδὲ ἓν μὲν πανδοχεῖον παρεῖχεν ἡ πόλις, οὐδ᾽ ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ ἄρτος ἐκ δωρεᾶς ἢ διὰ χρημάτων· ἀλλὰ τὰ ἐξαίρετα σῦκα τοῦ χωρίου καὶ ἡ φιλοξενία τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν, ὄντος Ἰταλοῦ ὡς ὁ Μαρτόνι, παρεμύθησαν τὸν νοτάριον ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις αὐτοῦ. Τοιοῦτος ἦτο ὁ βίος ἐν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν τῷ 1395[1].

Μετ᾽ οὐ μακρὸν χρόνον οἱ δύο γαμβροὶ τοῦ Νερίου, φοβηθέντες ἴσως ἐκ τῆς αὐξούσης θρασύτητος τῶν Τούρκων, ἐσυνθηκολόγησαν, καὶ ὁ Τόκκος παρεχώρησε τὸν Ἀκροκόρινθον εἰς τὸν δεσπότην Θεόδωρον. Καὶ τὰ μὲν τείχη αὐτοῦ κατέπληξαν τὸν Ἰταλὸν νοτάριον ὡς μικρά, τὸ δὲ ὑπόγειον δεσμωτήριον τοῦ φρουρίου ὡς ἀνάξιον λόγου· ἀλλ᾽ ἡ ἐπίκαιρος θέσις τῆς ἀκροπόλεως ταύτης καθίστανεν αὐτὴν σχεδὸν ἀπόρθητον, καὶ ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς ὑπὸ ἡγεμόνος Βυζαντίνου ἐθεωρήθη ἐθνικὸς θρίαμβος· εἰς ἀνάμνησιν δ᾽ αὐτοῦ ἱδρύθη ἐπὶ τῆς πύλης τῆς Κορίνθου ὁ ἀνδριὰς τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου[2]. Ἔσπευσε δ᾽ ὁ Θεόδωρος νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῆς Βενετίας πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Ἑξαμιλίου, τοῦ τείχους τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ κτισθέντος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, οὗ μέρος ἵστατο ἀκόμη, τοῦ ὑπολοίπου ἐρειπιωθέντος. Οὕτω μετὰ τὴν πάροδον δύο περίπου αἰώνων ὁ ἰσθμὸς περιέπιπτε πάλιν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ μητροπολίτης τῆς Κορίνθου, ἧς ἡ μητρόπολις ἐπὶ χρόνον μακρότατον ἐχήρευεν Ἕλληνος ἱεράρχου, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἕδραν αὐτοῦ. Μία δὲ τῶν πρώτων αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρξε τὸ νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ 262-69. — *Gregorovius* Briefe aus der «Corrispondenza Acciajoli» ἔνθ᾽ ἀν. σ. 309-10. ⟨***Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 654 κ. ἑ.⟩. — *N. de Martoni* ἐν τῇ Revue de l'Orient latin Τόμ. Γ′ σ. 652-3, 656-9. ⟨Πρβλ. *Judeich* ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archäologischen Instituts von Athen Τόμ. ΚΒ′ (1897) σ. 423 κ. ἑ.⟩. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 218, 236, 238.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Β′, σ. 443-4.

μητροπολίτου Μονεμβασίας τὴν ἀπόδοσιν, ἧς καὶ ἔτυχε, τῶν δύο ὑποκειμένων ἐπισκοπῶν Μαΐνης καὶ Ζεμενοῦ, αἵτινες εἶχον προσαρτηθῆ εἰς τὸν προκάτοχον μητροπολίτην Μονεμβασίας μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων κατάκτησιν τῆς Κορίνθου [1]. Τοιοῦτος δὲ χόλος ἦτο κοινὸς παρὰ τοῖς ἱεράρχαις ἐν τῇ κρισίμῳ ἐκείνῃ περιόδῳ, καθ᾽ ἣν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ εἶνε ἡνωμένοι. Ἀτυχῶς τὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς μητροπολίτας τεταγμένους ἐναντίον μητροπολιτῶν, ἐπισκόπους διωκομένους ὑπὸ τῶν προϊσταμένων καὶ τοὺς Ἕλληνας ἱεράρχας παρεμβάλλοντας ἐμπόδια εἰς τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ, ὅστις ὤφειλε νὰ εἶνε ὁ ἀνεγνωρισμένος ἡγέτης τοῦ ἑλληνισμοῦ [2].

Καθ᾽ ὃν χρόνον τὰ τέκνα τοῦ Νερίου ἤριζον οὕτω περὶ τῆς Κορίνθου, οἱ Ἕλληνες τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἔμενον ἀργοί. Δὲν ἠδύνατό τις βεβαίως νἀναμένῃ, ὅπως τὸ φῦλον ἐκεῖνο, ὅπερ εἶχε τέλος ἀνακτήσει τὴν ἐθνικὴν αὑτοῦ συνείδησιν καὶ εἶχε πάντοτε μείνει στερρῶς προσηλωμένον εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν, συναινέσῃ ἡσύχως εἰς τὴν παράδοξον διάταξιν, καθ᾽ ἣν τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν προωρίζετο ὡς κτῆσις τῆς καθολικῆς μητροπόλεως. Ὁ Σανοῦδος, ἄριστος ὢν γνώστης τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολιτικῶν πραγμάτων, ὀρθῶς εἶπεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπίγειος δύναμις ἰσχύουσα νὰ καταστήσῃ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ἀγαπητὴν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους Ἕλληνας, ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀντιζηλία δύο μεγάλων ἱεραρχῶν ἐξετράχυνε τοὺς ἰθαγενεῖς ἐναντίον τῶν ξένων. Ὁ Νέριος παρὰ τὸ διδακτικὸν προηγούμενον τῆς προδοσίας τοῦ Δωροθέου εἶχεν αἰσθανθῆ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἄλλον μητροπολίτην, τὸν Μακάριον, ὅπως ἑδρεύῃ ἐν Ἀθήναις. Ὁ δὲ ἱεράρχης οὗτος, φρονῶν, ὅτι ἡ κυριαρχία Μουσουλμάνου πασσᾶ ἦτο προτιμοτέρα τῆς ἀρχῆς Λατίνου ἀρχιεπισκόπου, ἐκάλεσε τὸν Τιμουρτὰς, τὸν φοβερὸν Τοῦρκον στρατηλάτην, νἀπαλλάξῃ τὰς Ἀθήνας τοῦ ὅρου τοῦ *καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ* (filioque), καὶ ὁ ἀλλόκοτος αὐτοῦ σύμμαχος κατέλαβε τὴν κάτω πόλιν. Ἀλλ᾽ ἡ Ἀκρόπολις ἀντέσχεν ὑπὸ τὸν γενναῖον αὐτῆς φρούραρχον Ματθαῖον δὲ Μοντόνα, ὄντα ἕνα τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης τοῦ θανόντος δουκός. Οὗτος ἔστειλεν εἰς τὸν Βενετὸν βάϊλον τῆς Χαλκίδος ἄγγελον, ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν αὐτοῦ καὶ προτείνων νὰ παραδώσῃ τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν βε-

---

[1] *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β′ σ. 287 - 91.

[2] Αὐτόθι Τόμ. Α′ σ. 216 - 21. Τόμ. Β′ σ. 9 - 11, 23 - 5, 135 - 7, 249 - 55.

νετικὴν πολιτείαν, ἂν ὁ βάϊλος ἤθελεν ὑποσχεθῇ, ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ εὐλαβηθῇ τὰς ἀρχαίας ἐλευθερίας καὶ προνομίας καὶ τὰ *συνήθεια* τῶν Ἀθηναίων. Ὁ βάϊλος ἔδωκε τὴν ζητηθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ὑποκειμένην εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ, καὶ ἔστειλε στρατὸν, ὅςτις διεσκόρπισε τοὺς Τούρκους. Πρὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ 1394 τὸ πρῶτον, ἀλλ᾽ οὐχὶ τὸ ὕστατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ σημαία ἡ φέρουσα τὸν λέοντα τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐκυμάτισεν ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ Βενετία μετὰ ὥριμον σκέψιν ἀπεφάσισε νἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Ἀθηναίου φρουράρχου. Ἀλλ᾽ οὔτε αἰσθηματικὰ ἐπιχειρήματα, οὔτε κλασικαὶ ἀναμνήσεις ἔπεισαν τοὺς σοβαρῶς πρακτικοὺς πολιτευτὰς τῶν βενετικῶν τελμάτων. Καὶ ὁ μὲν ῥωμαντικὸς βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας εἶχεν ἀναδειχθῇ ἐμφορούμενος ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν παρελθοῦσαν εὔκλειαν τῆς Ἀκροπόλεως, ἑξήκοντα δ᾽ ἔτη κατόπιν ὁ μέγιστος τῶν Τούρκων σουλτάνων ἐθεάσατο τὴν ἅλωσιν αὐτῆς μετὰ θαυμασμοῦ. Ἀλλὰ τὴν βενετικὴν πολιτείαν εἷς καὶ μόνος λόγος ἔπεισε νὰ προςαρτήσῃ τὰς Ἀθήνας, ἡ ἐγγύτης αὐτῶν πρὸς τὰς βενετικὰς ἀποικίας καὶ ὁ κίνδυνος, ὅςτις ἠδύνατο νὰ ἐπακολουθήσῃ δι᾽ αὐτὰς, ἂν αἱ Ἀθῆναι περιέπιπτον εἰς τοὺς Τούρκους ἢ ἄλλους ἐπιδρομεῖς[1]. Διὸ ἡ Βενετία κατέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν τῷ 1395, οὐχὶ διότι ἦτο μνημεῖον πολύτιμον, ἀλλὰ διότι ἦτο φρούριον ὀχυρόν· ἔσωσε δὲ τοὺς Ἀθηναίους οὐχὶ, ὡς ἄλλοτε ὁ Καῖσαρ, χάριν τῶν προγόνων αὐτῶν, ἀλλὰ χάριν τῶν ἰδίων ἑαυτῆς ἀποικιῶν, «τῆς κόρης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς». Ἄλλως ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν αἱ Ἀθῆναι δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε κτῆσις ἀξία λόγου. Πόλις, ἥτις εἶχε παραπονεθῆ περὶ τῆς πτωχείας αὐτῆς εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας, πόλις, ἧς τὰς προόδους ὁ Νέριος εἶχε καθορίσει πρὸς συντήρησιν τῶν ἱερέων τῆς καθεδρικῆς ἐκκλησίας, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε μεγάλη ἢ πλουσία, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν πολὺ μεταγενεστέρου Βενετοῦ ἱστορικοῦ, καθ᾽ ἣν ἐν τῇ βραχείᾳ ἀρχῇ τοῦ Νερίου εὗρεν οὗτος καιρὸν νὰ κτίσῃ «μεγαλοπρεπῆ κτίρια» καὶ κατασκευάσῃ «εὐ-

[1] *Navagero* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ′ σ. 1075. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 238. Τὸ κείμενον τῆς βενετικῆς ἀποφάσεως εἶν᾽ ἐκδεδομένον ἐν τοῖς Sitzungsberichte der K. Bayrischen Akademie 1888 Τόμ. Α′ 152-8. — Ὁ Νικόλαος de Martoni, ὅςτις ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τὴν 24 Φεβρουαρίου 1395, λέγει, ὅτι οἱ Βενετοὶ εἶχον «λάβει αὐτὰς ἐπ᾽ ἐσχάτων». Ἴδε Revue de l'Orient latin Τόμ. Γ′ σ. 647.

ρείας ὁδούς [1]». Οἱ Βενετοὶ ὡμολόγουν, ὅτι ἠγνόουν ὁποῖα ἦσαν τὰ εἰσοδήματα καὶ τὰ ἀναλώματα τῆς πόλεως· περὶ τούτου δ᾽ ἔμελλε νἀποστείλῃ εἰς αὐτοὺς εἰδήσεις ὅσον τὸ δυνατὸν ταχέως ὁ διοικητὴς αὐτῶν, καὶ ἐν τούτῳ τῷ μεταξύ, ἐπειδὴ οἱ καιροὶ ἦσαν ἐπισφαλεῖς καὶ ἡ πόλις ὡς ἐκ τούτου ἀπῄτει πρόσθετον προστασίαν, ἐπαγομένην ἐκτάκτους δαπάνας, καθ᾽ ὅσον ἔνιαι τῶν πολυθρυλήτων φορβάδων τοῦ Νερίου εἶχον κλαπῆ καὶ κατὰ ταῦτα εἶχεν ἐπέλθει ἐλάττωσις τῶν κεκανονισμένων προσόδων, εἶχεν ὁρισθῆ, ὅπως μόνον ὀκτὼ ἱερεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος λειτουργῶσιν «ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιωτίσσης». Ἐκ τοιούτων τυχαίων συμβάντων ἐξηρτᾶτο κατὰ τοὺς μέσους ἀγῶνας ἡ συντήρησις τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ δὲ βενετικὴ κυβέρνησις ἀνεκοίνωσιν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Μοντόνα, Λεονάρδον τὸν Βονωναῖον, ὅτι οἱ Βενετοὶ ἄρχοντες ἔμελλον νὰ λάβωσιν ὁδηγίας ὅπως διατηρήσωσιν ἅπαντα τἀρχαῖα δίκαια, τὰς ἐλευθερίας καὶ τὰ συνήθεια τῶν «ἡμετέρων πιστῶν Ἀθηναίων», ὧν τὰ καταστατικὰ γράμματα εἶχεν ὑποβάλει ὁ Λεονάρδος, οἷα εἶχον ὑποβληθῆ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραγωνίας Πέτρον Δ΄. Ὁ δὲ Μοντόνα ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ τετρακόσια ὑπέρπυρα ἐνιαυσίως καὶ ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ διακόσια ἀπὸ τῶν προσόδων τῆς πόλεως ὡς ἀμοιβήν· ἀλλὰ μετὰ πέντε ἔτη βλέπομεν ἐκεῖνον παραπονούμενον, ὅτι ἡ ἐνιαυσία αὐτοῦ χορηγία δὲν εἶχε πληρωθῆ [2]. Ὅτι δ᾽ Ἕλληνες ἐπιφανεῖς εἶχον εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν Βενετίαν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ ὑπὲρ τοῦ συμβολαιογράφου τῆς πόλεως Μακρῆ ὡρίσθη ποσόν τι χρημάτων.

Ἐπὶ τούτοις ἡ βενετικὴ κυβέρνησις διέταξε τὰ τῆς μελλούσης διοικήσεως τῆς νέας ἀποικίας. Ὁ νέος διοικητὴς ὠνομάσθη *ποτεστᾶτος* (potestà) καὶ *καπετᾶνος* καὶ διωρίσθη ἐπὶ διετίαν ἐπὶ ἐνιαυσίῳ μισθῷ χιλίων ἑπτακοσίων πεντήκοντα περίπου δραχμῶν, ἐξ οὗ ὤφειλε νὰ διατηρῇ νοτάριον, Βενετὸν βοηθὸν, τέσσαρας θεράποντας, δύο ἱπποκόμους καὶ τέσσαρας ἵππους. Τέσσαρες ὅλοι μῆνες παρῆλθον, ἕως εὑρεθῇ εὐπατρίδης, ὁ Ἀλβανὸς Κονταρίνης, ἔχων τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἑδρεύῃ ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τούτοις τοῖς ὅροις. Δύο δὲ ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἢ *καστελλᾶνοι* διωρίσθησαν ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ ἓξ δουκάτων ἑκάτερος, ὅπως φρουρῶσι τὴν Ἀκρόπολιν· τούτων ὁ ἕτερος ὤφειλε νὰ εὑρίσκηται ἐπ᾽ αὐτῆς τὴν ἡμέραν,

---

[1] *Fanelli* Atene Attica σ. 293.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β΄ σ. 6.

ἀμφότεροι δὲ εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διανυκτερεύωσιν ἐν αὐτῇ. Ὡρίσθη δὲ, ὅπως εἴκοσιν ἄνδρες ἀποτελῶσι τὴν φρουρὰν, λαμβάνοντες ἕκαστος δώδεκα ὑπέρπυρα κατὰ μῆνα· ἂν δ᾽ ἐχρειάζοντο πλειότεροι ἢ ὑπῆρχεν ἀνάγκη χρήματος, ὁ Κονταρίνης ἔμελλε νἀποταθῇ εἰς τὸν βάϊλον τῆς Χαλκίδος ἢ τοὺς καστελλάνους τῶν δύο μεσσηνιακῶν ἀποικιῶν. Ὁμοῦ δὲ μετὰ δύο ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτρόπων ἔμελλε νὰ εἰςπράττῃ τὰς προσόδους τῆς ἐκκλησίας οὕτως, ὥςτε ἡ βενετικὴ πολιτεία νὰ μὴ ἀναγκάζηται νὰ δαπανᾷ ἐξ ἰδίων· ἀργότερον δ᾽ ἔμελλε νἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὁ διορισμὸς τῶν καστελλάνων[1].

Εὑρισκόμεθα εὐτυχῶς εἰς καλλιτέραν θέσιν τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως, ὅπως κρίνωμεν περὶ τῶν κατὰ τὰς Ἀθήνας ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. Καὶ δὴ κατ᾽ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν χρόνον καθ᾽ ὃν ἐκρίνετο ἡ τύχη τῆς πόλεως διέτριψεν ἐν αὐτῇ δύο ἡμέρας ὁ Ἰταλὸς νοτάριος Νικόλαος δὲ Μαρτόνι, τὸ δὲ ἡμερολόγιον αὐτοῦ εἶνε ἡ πρώτη ἔκθεσις ἣν ποτε περιηγητὴς κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς ἐξ αὐτοψίας τῶν κατ᾽ αὐτὴν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας[2]. «Τὸ ἄστυ, λέγει ὁ Μαρτόνι, ὅπερ εἶνε ἐκτισμένον παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, ἐφ᾽ οὗ τὸ κάστρον, περιέχει περὶ τὰς χιλίας ἑστίας», ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἕνα ξενῶνα· διὸ ὁ περιηγητὴς ἠναγκάζετο νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν φιλοξενίαν τοῦ κλήρου, καθ᾽ ἃ σήμερον ὁ ἀρχαιολόγος ἔν τισιν ἐπαρχιακοῖς πολίσμασι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Περιγράφει «τὴν μεγάλην στοὰν» τοῦ κάστρου, ἤτοι τὰ Προπύλαια, μετὰ τῶν τριάκοντα αὐτῶν κιόνων, καὶ διηγεῖται, ὅτι οἱ φύλακες τῆς ἐκκλησίας αὐτοὶ ὡδήγησαν αὐτὸν εἰς τὴν «ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας», ἥτις εἶχεν ἑξήκοντα κίονας ἔξωθεν καὶ ὀγδοήκοντα ἐντός. Ἐπὶ ἑνὸς τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων ἐδεικνύετο ὁ σταυρὸς ὁ χαραχθεὶς ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σεισμοῦ τοῦ συνακολουθήσαντος τὴν σταύρωσιν τοῦ Κυρίου· τέσσαρες δ᾽ ἄλλοι κίονες, περιστοιχίζοντες τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἦσαν ἐξ ἰάσπιδος καὶ ὑπεστήριζον θόλον, αἱ δὲ θύραι προήρχοντο, καθ᾽ ἃ ἐλέγετο, ἐκ Τροίας. Ἔπειτα ὁ εὐσεβὴς ἐκ Καπύης περιηγητὴς ἤχθη, ὅπως ἴδῃ τὰ ἅγια λείψανα τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας, τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τὴν ἱστορηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ, τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Μακαρίου, ὀστοῦν τοῦ ἁγίου Διονυ-

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β΄ σ. 3.

[2] Ὁ ἀρχαιότερος περιηγητὴς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὁ Γερμανὸς Λουδόλφος von Suchem, ποιεῖται μὲν μνείαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπεσκέφθη αὐτὰς πράγματι.

σίου, χεῖρα τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου καὶ ἀντίγραφον τοῦ Εὐαγγελίου γραφὲν ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἑλένης, λείψανα, ὧν τὴν εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἀποστολὴν μάτην εἶχε ζητήσει πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἡ βασίλισσα τῆς Ἀραγωνίας Σίβυλλα παρὰ τοῦ τελευταίου Καταλωνίου ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν.

Εἶδε δ᾿ ὁ Μαρτόνι προςέτι ἔν τινι ῥωγμῇ τοῦ περιβόλου τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ἄσβεστον φῶς καὶ ἔξω αὐτῆς, κάτωθεν τῶν προμαχώνων τοῦ κάστρου, τοὺς δύο κιονίσκους τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Θρασύλλου, ὧν μεταξὺ συνειθίζετο νὰ ὑπάρχῃ «εἴδωλόν τι» ἐντὸς σιδηροδέτου κόγχης, ἔχον τὴν παράδοξον δύναμιν τοῦ καταβυθίζειν ἐχθρικὰ πλοῖα εὐθὺς ὡς ἐπεφαίνοντο εἰς τὸν ὁρίζοντα. Ὁ θρῦλος οὗτος ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς τὴν διήγησιν περὶ τοῦ Γοργονείου τὴν μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Παυσανίου [1], ἣν εὑρίσκομεν κατόπιν ἐν μεταγενεστέραις ἐκθέσεσι περὶ τῶν Ἀθηνῶν [2]. Ἐν δὲ τῷ κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως ἄστει ποιεῖται μνείαν ὁ Μαρτόνι διαφόρων πεπτωκότων κιόνων καὶ ἀποκομμάτων γλυπτῶν, ἀναφέρει τὸ Στάδιον, ἐπεσκέφθη δὲ καὶ τὸν « οἶκον τοῦ Ἀδριανοῦ », ὡς ἐκαλεῖτο κοινῶς τὸ Ὀλυμπιεῖον ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐπιγραφῶν τῶν πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου κεχαραγμένων, αἵτινες ἐφαίνοντο ἐν αὐτῷ. Ἐσῴζοντο δὲ τότε εἴκοσι τῶν κιόνων τοῦ ναοῦ. Συνεπλήρωσε δ᾿ ὁ Ἰταλὸς νοτάριος τὴν περιήγησιν αὑτοῦ δι᾿ εὐλαβοῦς ἐπισκέψεως τοῦ λεγομένου «Σχολείου τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁπόθεν οἱ φοιτῶντες ἔπινον καὶ ἀπεκόμιζον σοφίαν». Ἦτο δὲ τοῦτο τὸ ὑδραγωγεῖον, οὗ αἱ μαρμάριναι δοκοὶ αἱ ἀναμιμνήσκουσαι τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀδριανοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου Πίου ἦσαν τότε ὁραταὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Λυκαβητοῦ καὶ χρησιμεύσασαι ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ὡς ὑπέρθυρον τῆς πύλης Βουβουνίστρας κεῖνται σήμερον χαμαὶ, κεκαλυμμέναι κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ φυτῶν, ἐν τῷ ἀνακτορικῷ κήπῳ Ἀλλ᾿ ὁ φόβος τῶν λῃστρικῶν Τούρκων ἦτο σπουδαῖον κώλυμα τῶν ἐρευνῶν τοῦ ἐρασιτέχνου ἐκείνου ἀρχαιολόγου. Οὐχ ἧττον εἰς τὸ Πόρτο Ῥάφτη, ὅπου ἀπεβιβάσθη, κατώρθωσε νὰ θαυμάσῃ τὰ δύο μαρμάρινα ἀγάλματα ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ὧν τὸ ἕτερον, σωζόμενον μέχρι τοῦδε, προεκάλεσε τὴν λαϊκὴν ὀνομασίαν τοῦ λιμένος ἐκείνου ⟨τῶν ἀρχαίων Πρασιῶν⟩. Ποιητικώτατος

---

[1] ⟨***Παυσανίου*** Α′ 21⟩.

[2] ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἀπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 356 σημ. 3, 547⟩.

δ' εἶνε ὁ μεσαιωνικὸς θρῦλος, καθ' ὃν ἡ γυνή, δεινῶς διωκομένη ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, εἶχε δεηθῆ νὰ μεταμορφωθῶσιν ἀμφότεροι εἰς λίθους. Ἐν δὲ τῇ Ἐλευσῖνι ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ κατὰ τὸ λυκαυγὲς τοὺς μαρμαρίνους κίονας καὶ τὰ τόξα τοῦ ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ διηγεῖται, ὅτι τό τε Πόρτο Ῥάφτη καὶ ἡ Ἐλευσὶς ἐδῃοῦντο ὑπὸ Τούρκων· διὸ ἀπέβαινεν ἀναγκαῖον τὸ περιοδεύειν νύκτωρ. Πορευόμενος δ' εἰς τὴν Χαλκίδα ἐσώθη ἀπὸ τῆς ὑπ' αὐτῶν ζωγρήσεως ἕνεκα τῆς χαρακτηριστικῆς ἀνακριβείας τῶν ἡμιονηγῶν αὐτοῦ. Δὲν εὑρίσκοντο δὲ τότε ἵπποι ἐν Ἀθήναις, καὶ μόνον δι' ἡμιόνων, καθ' ἃ ⟨ἐν μέρει⟩ καὶ νῦν, ἐγίνετο ἡ ἐπικοινωνία ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ. Ἐπ' ἴσης δὲ μετὰ δυσκολίας ἐξέφυγε τὴν ἐπίθεσιν ἱπποτῶν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κρατούντων τοῦ κάστρου Συκαμίνου καὶ νομιζόντων ὅτι πᾶς περιηγητὴς ἦτο Τοῦρκος, ἐν ᾧ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Ὠρωποῦ ἦσαν λῃσταὶ χειρότεροι καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ μαρτυρεῖ ὁ ἡμέτερος περιηγητής, ὅτι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι εἶχον φεισθῆ τοῦ ὡραίου ἐλαιῶνος τῶν Ἀθηνῶν [1].

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, οἷα εὗρεν αὐτὰ ὁ πρῶτος Βενετὸς διοικητὴς τῶν Ἀθηνῶν. Δὲν ἦτο δ' ἀληθῶς εὔκολον τὸ ἔργον αὐτοῦ. Εὗρε Τούρκους πειρατὰς λαφυραγωγοῦντας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν χώραν οὕτω πτωχήν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ δάνειον τρισχιλίων δουκάτων. Ὁ δὲ μητροπολίτης Μακάριος, φύσει ὢν δολοπλόκος, ὅστις εἶχε προβῆ εἰς μηχανορραφίας ἐναντίον τοῦ τε δεσπότου τοῦ Μορέως καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις Λατίνων, εὑρίσκετο μὲν νῦν δεσμώτης ἐν Βενετίᾳ, ἀλλ' εὕρισκε τὸν τρόπον νὰ ἐξακολουθῇ ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῶν Τούρκων [2]. Τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ἦτο νῦν δεινῶς ἐκτεθειμένον εἰς τὰς ἐπιθέσεις αὐτῶν. Καὶ διὰ μὲν τῆς ἁλώσεως τῶν Σαλώνων εἶχεν ἀπολεσθῆ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ προπύργιον· ὁ δὲ φύλαξ τῶν βορείων αὐτοῦ συνόρων, ὁ μαρκίων τῆς Βοδονίτζης, εἶχε κατορθώσει νὰ συγκρατήσῃ τὸ παρὰ τὰς Θερμοπύλας κάστρον διὰ πληρωμῆς φόρου καὶ δυνάμει τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ὡς Βενετοῦ πολίτου [3]. Ἀλλὰ τῷ 1395 ἡ μαρκιωνεία αὐτοῦ καὶ ὁ βενετικὸς σταθμὸς τοῦ Πτελεοῦ ἐν

---

[1] *Martoni* ἐν τῇ Revue de l'Orient latin Τόμ. Γ' σ. 647-56. ⟨Πρβλ. *Judeich* ἐν ταῖς Mittheilungen des Deutschen archaölogischen Instituts Τόμ. ΚΒ' (1897) σ. 423 κ. ἑ.⟩.

[2] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β' σ. 250, 256, 259. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ' σ. 238.

[3] *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β' σ. 292.

Θεσσαλίᾳ ἦσαν αἱ μόναι ὑπολειπόμεναι χριστιανικαὶ μικροπολιτεῖαι τῆς βορειοανατολικῆς Ἑλλάδος. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἦσαν τουρκικά, πρὸς μὲν μεσημβρίαν μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν Θηβῶν, πρὸς δὲ δυσμὰς μέχρι καὶ τῆς Ναυπάκτου. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ βόρειοι Σποράδες εἶχον ὑποκύψει προσωρινῶς.

Μανουὴλ Παλαιολόγος. Εἰκὼν βυζαντιακοῦ χειρογράφου ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Λούβρου.

Ἀλλ' ἡ προχώρησις τῶν Ὀθωμανῶν εἶχεν εὐτυχῶς παρακωλυθῆ πρὸς ὥραν ἕνεκα τοῦ ἀγγέλματος, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμοῦνδος, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὴν πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὥδευε πρὸς τὸν Δούναβιν μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῆς Δύσεως, ὅπως σώσῃ τὸ βυζαντιακὸν μικρὸν κράτος. Ὁ Βαγιαζὶτ ἀπεσύρθη μετὰ σπουδῆς ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἀντεπεξέλθῃ πρὸς τὸν νέον τοῦτον πολέμιον, ὃν καὶ ἐνίκησε τελείως ἐν τῇ μεγάλῃ μάχῃ τῆς Νικοπόλεως. Ἡ δὲ ἧττα τῶν νέων τούτων σταυροφόρων ἐξέθηκε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ ἔλεος τοῦ κατακτητοῦ. Ὁρμήσας ὁ σουλτᾶνος αὐτὸς ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως

ἀπέστειλε δύο πιστοὺς στρατηγούς, τὸν Ἰαγοὺβ πασᾶν καὶ τὸν Ἐβρενὸν μετὰ στρατιᾶς πεντήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, ὅπως συνεχίσῃ τὴν διακοπεῖσαν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐκστρατείαν. Μετὰ δὲ τὴν διάβασιν τοῦ ἰσθμοῦ αἱ δυνάμεις διῃρέθησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἰαγοὺβ ὥδευσεν ἐναντίον τοῦ Ἄργους, τῆς νέας ταύτης κτήσεως τῆς Βενετίας, ὅπερ καὶ παρεδόθη τῷ 1397 ἀμαχητί, ἐπυρπόλησε τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐξηνδραπόδισε δεκατετρακισχιλίους ἢ κατ' ἄλλην παράδοσιν τριακοντακισχιλίους καὶ ὑπερέκεινα Ἀργείους, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὸν σημερινὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ δ' Ἐβρενὸς ἐπέδραμε τὰς βενετικὰς ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποικίας. Μετὰ δ' ἐπίθεσιν εἰς Λεοντάρη οἱ Τοῦρκοι διέβησαν καὶ πάλιν τὸν ἰσθμὸν [1], φαίνεται δ' ὅτι ἐκυρίευσαν καὶ τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ τὴν μὲν ἅλωσιν ταύτης «τῆς πόλεως τῶν σοφῶν» ἐν ἔτει 1397, περὶ ἧς καυχῶνται οἱ Τοῦρκοι συγγραφεῖς [2], οὔτε βενετικὰ ἔγγραφα οὔτε Βυζαντῖνοι ἱστορικοὶ μαρτυροῦσιν. Ἀλλ' ἡ τουρκικὴ διήγησις ἐπικυροῦται ὑπὸ ἐγγράφου τοῦ 1405, ἀνακαλυφθέντος ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐκδοθέντος πρὸ ὀλίγων ἐτῶν [3], ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες εὗρον ἄσυλον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ φεύγουσαι τοὺς Τούρκους, καὶ ἐκ χωρίου τοῦ ἠπειρωτικοῦ χρονικοῦ, μαρτυροῦντος, ὅτι ὁ Βαγιαζὶτ ὑπέταξε τὰς Ἀθήνας. Ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν στιχούργημα

Περὶ τῆς ἀναλώσεως καὶ τῆς αἰχμαλωσίας
ἣ γέγονεν ὑπὸ Περσῶν εἰς ἀττικὴν Ἀθήνα [4]

ὅπερ ἀποτελοῦσιν ἑξήκοντα ἐννέα πολιτικοὶ στίχοι, ἀναφέρεται εἰς ταύτην τὴν ἅλωσιν, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν οἱ ὑποθέσαντες, ὅτι ἡ *ἀνάλωσις* αὕτη εἶν' ἐκείνη, ἣν ἡ πόλις ὑπέστη ὑπὸ τοῦ Ὀμὰρ τῷ 1456 ἢ ὅτι τὸ ποίημ' ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ μετὰ δύο ἔτη. Ὁ συγγραφεύς, ὅστις ἦτο ἱερεύς, παριστάνει τὰς Ἀθήνας λεγούσας, ὅτι οἱ Πέρσαι

ἀρχὴν αἰχμαλωτίσασιν Λεγουρικοῦ τὸ μέρος

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 97.—Χρονικὸν βραχὺ ἐκδ. Βόννης σ. 516.— ***Φραντζῆ*** σ. 62, 83. — Revue de l'Orient latin Τόμ. Η' σ. 79.

[2] *Hammer* Geschichte des Osmanischen Reichs Τόμ. Α' σ. 252, 613.

[3] ***Καμπούρογλου*** Μνημεῖα Τόμ. Β' σ. 153.— ***Φιλαδελφέως*** Ἱστορία Ἀθηνῶν Τόμ. Α' σ. 139. — Πρβλ. Ἠπειρωτικὰ ἐκδ. Βόννης σ. 242.

[4] ***Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Α' σ. 117-24. — ***Φιλαδελφέως*** Ἱστορία Ἀθηνῶν Τόμ. Α' σ. 134-9. — ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν Παρνασσῷ 1881 σ. 150 κ. ἑ.⟩.

ἐννοῶν τὸ μεταξὺ τῆς Ἐπιδαύρου καὶ Ναυπλίας Λιγουριό, περὶ οὗ λέγει κατωτέρω

ἐκόψασιν τοὺς πόδας μου ἤγουν τὰ Λεγουρία

δι᾽ οὗ στίχου ὑπαινίσσεται τὰς ἡμέρας, καθ᾽ ἃς ἡ Ἀργολὶς ἦτο ἐξάρτημα τοῦ δουκάτου [1]. Ἔπειτα δὲ παριστάνονται οἱ Τοῦρκοι ἐλθόντες εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου

ἐσκότωσαν τοὺς ἱερεῖς, τοὺς λειτουργοὺς, τοὺς . . .
τοὺς γέροντας, τοὺς φρόνιμους καὶ τὴν βουλήν των ὅλην.

Ὑπὲρ πάντα δὲ παριστάνονται αἱ Ἀθῆναι θρηνοῦσαι τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν γεωργῶν τοῦ προαστείου Σεπολίων, οἵτινες δὲν θὰ δύνανται πλέον νὰ γεωργῶσι τοὺς ἀγροὺς τῶν Παραδεισίων, ἤτοι τῶν Πατησίων.

Ἀντώνιος Νερίου Ἀτζαϊώλης.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλος ἐχθρὸς ἐξηκολούθει ἐνεδρεύων, ὅπως καιροσκοπῶν γείνῃ κύριος τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ νόθος τοῦ Νερίου Ἀντώνιος Ἀτζαϊώλης δὲν ἠρκεῖτο εἰς τὰς Θήβας καὶ τὴν Λεβάδειαν, ἃς εἶχε κληροδοτήσει εἰς αὐτὸν ὁ πατὴρ, ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ ἤρχισε λεηλατῶν διὰ τῶν ἱππέων αὐτοῦ τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀπολύων δίκην θηρευτικῶν κυνῶν τοὺς Τούρκους, οἵτινες προθύμως ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς παρορμήσεις αὐτοῦ. Ἀλληλοδιάδοχοι Βενετοὶ διοικηταὶ ἐξεικόνισαν τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν τῆς χώρας καὶ ἐζήτησαν ἐνισχύσεις· ἡ δὲ βενετικὴ κυβέρνησις ἀπήντησεν αὐξήσασα τὴν μὲν φρουρὰν εἰς πεντήκοντα ἓξ ἄνδρας, τοὺς δὲ ἱππεῖς εἰς πεντήκοντα πέντε καὶ διατάξασα τὸν Βεττούρην, ὅστις ἦτο ποτεστᾶτος τῷ 1401, νὰ δαπανήσῃ διακόσια ὑπέρπυρα πρὸς ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως. Χάριν δ᾽ εἰρηνεύσεως τῶν Ἀθηναίων ἐκείνων, ὅσοι

---

[1] Ὁ καθηγητὴς *Λάμπρος* ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Β΄ σ. 236 προέτεινε πρό τινων ἐτῶν τὴν ἀνάγνωσιν *Ἀλαιουργεῖα* ἀντὶ *Λεγούρια*.

εἶχον δυσαρέστως πρὸς τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν, διετάχθη νὰ ἐκδώσῃ προκήρυξιν παρακαλοῦσαν αὐτοὺς νὰ ὑποβάλωσι τὰ παράπονα αὐτῶν ἐνώπιον τῶν Βενετῶν ἐπιτρόπων ἐν Χαλκίδι ἢ ἐν Ναυπλίᾳ. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται διατάξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ σώσωσι τὰς Ἀθήνας. Μεσοῦντος τοῦ 1402 ἦλθεν εἰς τὴν Βενετίαν τὸ δυσάρεστον ἄγγελμα, ὅτι τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν ἕνεκα τῆς προδοσίας τῶν κατοίκων, εὐνοϊκῶς ἐχόντων, ὡς εἰκὸς, πρὸς ἄνδρα Ἕλληνα ἐκ μητρὸς, εἶχε περιέλθει εἰς τὸν νόθον τοῦ Νερίου, μόνη δὲ συνεκρατεῖτο ἀκόμη ἡ Ἀκρόπολις. Ἡ βενετικὴ γερουσία διέταξε τὸν βάϊλον τῆς Χαλκίδος νὰ κηρύξῃ τὸν Ἀντώνιον «ἐχθρὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως» καὶ νὰ παράσχῃ ἀμοιβὴν ὀκτακισχιλίων ὑπερπύρων εἰς ὅντινα ἤθελε παραδώσει αὐτὸν ζῶντα ἢ πεντακισχιλίων εἰς τὸν δυνάμενον νἀποδείξῃ, ὅτι ἐφόνευσεν αὐτόν. Προσέτι διέταξεν αὐτὸν νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ, εἰ δυνατὸν, ἀποτεφρώσῃ τὰς Θήβας, τὸ ὁρμητήριον τοῦτο τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ δὲ βάϊλος, ἡγούμενος ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐξώρμησεν, ὅπως ἐκτελέσῃ τὴν δευτέραν τῶν προσταγῶν ἐκείνων. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος εἶχε μόνον τὸ δέκατον τοῦ ἀριθμοῦ ἐκείνου εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔθηκεν αὐτοὺς εἰς ἐνέδραν, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν κατὰ τὸ στενὸν τοῦ Ἀνηφορίτου, ὅπερ οἱ Βενετοὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ διαβῶσι, καὶ, προσβαλὼν τὸν ἐχθρὸν ταὐτοχρόνως κατά τε μέτωπον καὶ ὄπισθεν, ᾐχμαλώτισε τὸν βάϊλον. Οὐδὲν δὲ πλέον φοβούμενος ἐκ τῆς Βενετίας, ἐπέστρεψεν, ὅπως ἐκπολιορκήσῃ τὴν Ἀκρόπολιν [1].

Ἡ Βενετία ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς νίκης τοῦ Ἀντωνίου κατελήφθη ὑπὸ ταραχῆς οὐχὶ τόσον περὶ τῆς ἐνδεχομένης τύχης τῶν Ἀθηνῶν, ὅσον περὶ τῆς ἐπικειμένης ἀπωλείας τῆς πολὺ σπουδαιοτέρας ἐν Εὐβοίᾳ βενετικῆς ἀποικίας. Καὶ ἐστάλησαν μὲν ἐπίτροποι ἐν σπουδῇ, ὅπως συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ἀλλ' οὗτος, ὢν βέβαιος, ὅτι θὰ ἔμενεν ἀδιατάρακτος ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐξηκολούθησεν ἀθόρυβος τὴν πολιορκίαν τῆς μικρᾶς βενετικῆς φρουρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀντέσχον δ' ὁ Βεττούρης καὶ ὁ Μοντόνας ἐπὶ δεκαεπτὰ ἐν ὅλῳ μῆνας, ἕως ἔφαγον καὶ τὸν τελευταῖον ἵππον καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταβροχθίζωσι τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως φυόμενον ⟨κνιδοειδὲς παρθένιον⟩ [2]. Τότε δὲ παρεδόθησαν καὶ

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 7, 45, 60, 75, 91, 92. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 213-14.

[2] ⟨Ἀρχεῖα Βενετίας, Grazie Βιβλ. XX φ. 31: cum prius comederit equos et omnia alia comestibilia quae reperere potuit usque ad urticam. Ἴδε *Gre-*

ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς νἀποσυρθῶσιν ἀκτήμονες εἰς τὴν Χαλκίδα, ἣν οἱ Βενετοὶ σύμβουλοι ἔθηκαν εἰς κατάστασιν ἀμύνης. Οὕτως ὁ Ἀντώνιος ἀπέβη κύριος τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ νόθος τολμητίας ἐνίκησε τὴν ὑπερήφανον βενετικὴν πολιτείαν [1].

Ἡ Βενετία ἐπειράθη νἀνακτήσῃ διὰ πολιτικῆς ἐνεργείας ὅ τι εἶχεν ἀπολέσει διὰ τῶν ὅπλων. Καὶ δὴ ἐκέκτητο ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πέτρου Ζένου, δυνάστου τῆς Ἄνδρου, διπλωμάτην ἀπαραμίλλου πείρας ἐν τοῖς σκολιοῖς πολιτικοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς. Τοῦ Ζένου ἡ δεξιότης εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἐκχώρησιν τοῦ Ἄργους· ἠλπίζετο δὲ, ὅτι νῦν ἤθελεν ὁμοίως ἐπιτύχει τὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηνῶν. Καίτοι δὲ ὁ Βαγιαζὶτ εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ τῷ 1402 ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου ἐν τῇ μάχῃ τῆς Ἀγκύρας καὶ τὸ τουρκικὸν κράτος ἦτο διῃρημένον, ὅ τε Ζένος καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐγίνωσκον, ὅτι ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ Σουλεϊμὰν, τοῦ νέου ἐν Εὐρώπῃ κυριάρχου τῆς Τουρκίας. Εἰς τὴν αὐλὴν δ᾽ αὐτοῦ κατέφυγον ἀμφότεροι, φέροντες τὰ χρηματικὰ ἐκεῖνα ἐφόδια, ἅτιν᾽ ἀποτελοῦσι συνήθως τὰ πειστικώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων ἐν πάσῃ διαπραγματεύσει μετὰ Τούρκων ὑπουργῶν. Ἡ διπλωματικὴ ἐκείνη μονομαχία ὑπῆρξε μακρά. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος ἦτο ἤδη εὐνοϊκῶς γνωστὸς ὡς χρηματίσας ἱκέτης τοῦ προτέρου σουλτάνου, ὁ δὲ Ζένος εἰργάζετο ἐπωφελούμενος τὸν ἀπὸ τοῦ μογγολικοῦ κινδύνου φόβον τῶν Τούρκων καὶ ἐξῆρεν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ συμμαχία, ἣν εἶχον ἀποτελέσει ἡ Βενετία καὶ ἡ Γένουα, ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ, οἱ ἱππόται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ ὁ δοὺξ τῆς Νάξου, δὲν ἦτο ἀξία καταφρονήσεως. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ἐδαπάνησεν ἐπωφελῶς πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν τὰ χρήματα τῶν ἐντολέων αὐτοῦ, καὶ τέλος ἐκέρδησε μίαν τῶν ἐπὶ τοῦ χάρτου νικῶν ἐκείνων τῶν προσφιλεστάτων μὲν εἰς τοὺς πρέσβεις, ἀναξίων δὲ παντὸς λόγου εἰς ἄνδρας δράσεως. Καὶ δὴ ὁ σουλτᾶνος ὑπεσχέθη εἰς τὴν Βενετίαν τὴν ἀπόδοσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν παραχώρησιν λωρίδος γῆς εἰς ἔκτασιν πέντε μιλίων καθ᾽ ὅλον τὸ

---

gorovius Die erste Einnahme Athens ἐν τοῖς Sitzungsberichte der ... k. Bayer. Akademie der Wissenschaften zu München 1888 σ. 141 κ. ἑ. καὶ ***Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β′ σ. 271 καὶ 620 ἐν σημ. Πρβλ. ***Λάμπρου*** Τὸ παρθένιον τῆς Ἀκροπόλεως ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α′ σ. 236 κ. ἑ.).

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ′ σ. 4, 5. Τόμ. Β′ σ. 25-103.— *Jorga* Notes et extraits (pour servir à l' histoire des Croisades au XVe siecle) ἐν τῇ Revue de l'Orient Latin Τόμ. Δ′ σ. 303.

μῆκος τῆς παραλίας τῆς κειμένης ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας· παρεχώρησε δὲ τὰς νοτίους Σποράδας εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐπεκύρωσε τὴν ἐπ᾿ ἐσχάτων γενομένην ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου μεταβίβασιν τῶν Σαλώνων εἰς τοὺς ἱππότας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ συνῄνεσε νὰ μὴ αὐξηθῇ ὁ φόρος ὁ πληρονόμενος ὑπὸ τοῦ μαρκίωνος τῆς Βοδονίτζης, καίτοι οὗτος εἶχε φωραθῇ συνωμοτῶν ἐναντίον τοῦ διοικητοῦ τῆς Θεσσαλίας [1]. Ἀλλ᾿ ὁ Σουλεϊμὰν εἰς οὐδὲν προέβη διάβημα ὅπως ἀναγκάσῃ τὸν Ἀντώνιον νὰ ἐκτελέσῃ τὸ εἰς Ἀθήνας ἀναφερόμενον μέρος τῆς συνθήκης· ἀπ᾿ ἐναντίας δὲ οὗτος εἶχεν ἰσχυροὺς φίλους ἐν Ἰταλίᾳ, τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον Ζ΄, τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Λαδίσλαον καὶ τὸν καρδινάλιον Ἄγγελον Ἀτζαϊώλην, ἐνεργοῦντας ὑπὲρ αὐτοῦ. Διὸ ἡ Βενετία εὑρέθη ἠναγκασμένη νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν ἀπώλειαν πόλεως, ἧς θὰ ἦτο δαπανηρὰ ἡ ἀνάκτησις. Ὅπως διατηρηθῶσιν οἱ τύποι, ὁ Ἀντώνιος ἐπείσθη τῷ 1405 νὰ γείνῃ ὑποτελὴς τῆς Βενετίας, κρατῶν «τὴν χώραν, τὸ κάστρον καὶ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις καλουμένων Sythines» ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἔμελλε νὰ στέλλῃ καθ᾿ ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου μεταξωτὸν ἐκκλησιαστικὸν ἔνδυμα ἀξίας ἑκατὸν δουκάτων. Ὑπεχρεώθη δὲ νὰ εἰρηνεύῃ ἢ νὰ πολεμῇ κατὰ πρόσκλησιν τῆς ἐπικυριάρχου πολιτείας, νὰ μὴ παρέχῃ προστασίαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς καὶ νὰ συμπράττῃ ἀποκρούων ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν. Ἀνέλαβε δὲ νἀποζημιώσῃ Βενετοὺς ὑπηκόους διὰ κτήσεις αὐτῶν καταληφθείσας διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, νὰ πληρώσῃ τὴν ἀξίαν πολεμικῶν ἐφοδίων, ἅτινα εὗρεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ ἀποδώσῃ τὰ κτήματα τοῦ θανόντος διοικητοῦ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ ὑπεχρεώθη νὰ ἐξορίσῃ ἐσαεὶ τὸν μηχανορράφον Ἕλληνα μητροπολίτην Μακάριον, ὅστις, καθ᾿ ἃ φαίνεται, εἶχεν ἀποδράσει ἀπὸ τῆς ἐν Βενετίᾳ εἱρκτῆς. Ἐπὶ τούτοις τοῖς ὅροις ἡ βενετικὴ πολιτεία ἀπεδέχθη νὰ συγχωρήσῃ τὸν πλάνητα Ἀντώνιον δι᾿ ὅλας τὰς

---

[1] *Jorga* ἔνθ᾿ ἀν. Τόμ. Δ΄ σ. 259-62. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 290-3. — ***Λάμπρου*** Ἔγγραφα σ. 392. Ἡ συνθήκη αὕτη δὲν φέρει χρονολογίαν· βεβαίως δὲ δὲν ὡμολογήθη πρὸ τοῦ 1404, τοῦ ἔτους ἐκείνου, καθ᾿ ὃ παρεχωρήθησαν τὰ Σάλωνα εἰς τοὺς ἱππότας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ ***Χαλκοκονδύλη*** (σ. 174) καὶ τοῦ ***Δούκα*** (σ. 79) ὁ σουλτᾶνος παρεχώρησε καὶ τὴν Θεσσαλίαν μέχρι τῆς Λαμίας. Πρβλ. ***Βησσαρίωνα*** παρὰ τῷ *Migne* Patrologia graeca Τόμ. ΡΞΑ΄ σ. 618.

πικρίας, ἃς εἶχε προξενήσει εἰς αὐτὴν καὶ ἀναλάβῃ αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Ἀντώνιος δὲν ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἐκτελέσῃ τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις. Ἡ δὲ Βενετία ἠναγκάσθη νὰ ὑπομνήσῃ αὐτὸν αὐστηρῶς, ὅτι δὲν εἶχεν ἀποστείλει τὰ ὑπεσχημένα μεταξωτὰ ὑφάσματα καὶ δὲν εἶχεν ἐκκενώσει τὴν ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας λωρίδα γῆς, ἣν ὁ σουλτᾶνος εἶχε παραχωρήσει εἰς τὴν Βενετίαν, τὴν Στερεὰν (Staria), ὡς ἐκάλουν αὐτὴν οἱ Βενετοί. Παρετηρήθη δὲ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς βενετικῆς πολιτείας, ὅτι, ἂν δὲν ἐξετέλει τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ, ἡ Βενετία ἔμελλε νἀποσύρῃ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ἤθελεν ἀφήσει αὐτὸν κύριον τῶν Ἀθηνῶν. Τέλος δ' ἐπῆλθε συνδιαλλαγὴ καὶ ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ κρατήσῃ τὰ ἐν τῷ καταζητουμένῳ τεμαχίῳ γῆς ὑφιστάμενα φρούρια, οἷα τὸ Συκάμινον καὶ ὁ Ὠρωπὸς, ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ κτίσῃ ἄλλα. Μετὰ δ' ἐννέα ἔτη ἐξηκολούθει πειρώμενος μάτην νὰ τύχῃ καὶ ἄλλων παραχωρήσεων παρὰ τῶν Βενετῶν [1].

Ἡ Βενετία παρηγορήθη ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Ἀθηνῶν διὰ δύο νέων ἀποικήσεων ἐν Ἑλλάδι. Ἡ Ναύπακτος, ἧς τὸ ὄνομα φέρει ἡ περιώνυμος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ χριστιανισμοῦ μάχη, κατείχετο ἀκόμη ὑπὸ τοῦ ἀλβανικοῦ οἴκου τοῦ Μπούα Σπάτα, ἀλλ' ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ὅπως περιέλθῃ εἰς τοὺς Τούρκους, μεθ' ὧν ὁ δυνάστης αὐτῆς εὑρίσκετο ἐν συνεννοήσει. Πάντοτε ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῶν Σαλώνων καὶ τοῦ θαυμασίου λιμένος τοῦ Γαλαξειδίου πειραταὶ εἶχον λαφυραγωγήσει Βενετοὺς ἐμπόρους ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ. Ὑπῆρχε δὲ φόβος, ὅτι ἡ βενετικὴ Κέρκυρα ἔμελλε νὰ βλαφθῇ, ἂν οἱ Τοῦρκοι κατώρθονον νὰ μεταβάλωσι τὴν Ναύπακτον εἰς μικρὸν Ἀλγέριον, οἷα ἀπέβη πράγματι τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα. Διὸ ἡ Βενετία, προτιμῶσα νὰ μὴ συμβῇ τοῦτο, ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1390 τολμηρὸς Βενετὸς φρούραρχος εἶχεν ἀναπετάσει ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Ναυπάκτου τὴν σημαίαν τοῦ λέοντος τοῦ ἁγίου Μάρκου· ἀλλὰ δὲν εἶχεν ὑποστηριχθῇ ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου καὶ ἡ πρόωρος αὐτοῦ ἐνέργεια εἶχεν ἐπιφέρει εἰς αὐτὸν τὴν στέ-

---

[1] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ' σ. 309. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α' σ. 52. Τόμ. Β' σ. 135, 184, 183. — *Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Δ' σ. 284. Ἡ Στερεὰ (Staria) δὲν ἦτο ἔκτασις πέντε μιλίων, καθ' ἃ ὑπετέθη, ἀλλὰ tantum infra terram quantum capiunt miliaria V, tantum quantum est lunga insula (*Jorga* ἔνθ' ἀν.).

ρησιν τῶν ὀφθαλμῶν. Μετὰ δὲ τέσσαρα ἔτη οἱ κάτοικοι καταθορυβηθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων προςήνεγκον τὴν πόλιν εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν, ἥτις ἐξ ἐπιφυλάξεως δὲν ἀπεδέχθη τὴν γενομένην προςφοράν. Τέλος τῷ 1407 ἡ Βενετία ἐπείσθη, ὅτι εἶχε φθάσει ἡ κατάλληλος ὥρα τῆς καταλήψεως τῆς Ναυπάκτου. Ὑπάρχουσι δὲ δύο διηγήσεις περὶ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὃν ἐπετεύχθη τὸ σκοπούμενον. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἐπίσημον διήγησιν ὁ τότε κύριος τῆς Ναυπάκτου Παῦλος Μπούας Σπάτας ἐπώλησεν αὐτὴν ἀντὶ χιλίων πεντακοσίων δουκάτων· ἀλλὰ κατὰ μαρτυρίαν πολὺ πιθανωτέραν ἀπεβιβάσθη αἴφνης βενετικὸν ἀπόσπασμα, καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ, δελεάσας τὸν πολυμήχανον Ἀλβανὸν δι᾽ ὑποσχέσεως ἐλευθέρας καὶ ἀσφαλοῦς ἐπικοινωνίας, ἔπεισε νὰ μεταβῇ εἰς τὸ βενετικὸν στρατόπεδον, ἔπειτα δὲ ἠπείλησεν, ὅτι θἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ἂν δὲν παρέδιδε τὴν πόλιν. Διωρίσθη δ᾽ ἐν αὐτῇ καπετᾶνος (capitano) ἢ ῥαίκτωρ (rettore), τεταγμένος ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς Κερκύρας, ἐξαιρουμένου τοῦ χρόνου τῆς προσωρινῆς καταλήψεως τῶν πολὺ πλησιεστέρων Πατρῶν. Αἱ δαπάναι τῆς συντηρήσεως τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἅτινα εἶνε μέχρι καὶ τῆς σήμερον τῶν γραφικωτάτων θεαμάτων τοῦ ὡραίου Κορινθιακοῦ κόλπου, ἐκαλύπτοντο ἐκ τῶν εἰςπράξεων τῶν πολυτίμων ἰχθυοτροφείων τοῦ Ἀνατολικοῦ. Διέμεινε δ᾽ ἡ Ναύπακτος ἐπὶ ἐνενήκοντα δύο ἔτη ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς καὶ ἡ «τριπλῆ τιάρα» τῶν τειχῶν ἀπεκλήθη ὑπὸ Βενετοῦ ἱστορικοῦ «ὁ ὀχυρώτατος προμαχὼν τῶν χριστιανικῶν λαῶν» [1]. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία εἶχε τὴν σύνεσιν νὰ συμπληρόνῃ τὴν ἄμυναν ταύτην τῆς πόλεως δι᾽ ἐτησίου φόρου ἑκατὸν δουκάτων ἀποτινομένου εἰς ἀλληλοδιαδόχους σουλτάνους [2].

Μετὰ ἓν ἔτος, τῷ 1408, ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐμίσθωσε τὰς Πάτρας ἐπὶ πέντε ἔτη παρὰ τοῦ Λατίνου αὐτῶν ἀρχιεπισκόπου Στεφάνου Ζαχαρία ἐπὶ πληρωμῇ χιλίων δουκάτων κατ᾽ ἐνιαυτόν. Καὶ ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος ἠνωχλεῖτο παρὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐπεθύμησε νὰ διατρίψῃ ἐπὶ τριετίαν ἐν Παδούῃ χάριν σπουδῶν, οἱ δὲ Βενετοὶ μετὰ χαρᾶς ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀπόκτησιν πόλεως, ἐν ᾗ εἶχον μεγάλα

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 1, 2. Τόμ. Β′ σ. 64, 70, 172, 180, 187-9, 231. Τόμ. Γ′ σ. 75. — Nuovo Archivio Veneto Τόμ. ΙΕ′ σ. 284-5. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ′ σ. 837. — *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Δ′ σ. 295.

[2] *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β′ σ. 303, 318, 345, 368.

ἐμπορικὰ συμφέροντα. Καὶ ὁ μὲν ἀρχιεπίσκοπος διετήρησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἡ δὲ Βενετία διώρισεν ἴδιον ἐξουσιαστὴν (podestà), ὅστις ἀπεφάσιζε περὶ πασῶν τῶν κοσμικῶν ὑποθέσεων ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐβοηθεῖτο κατὰ τὸ ἔθος τῆς πόλεως ὑπὸ τακτῶν πολιτῶν. Οἱ Βενετοὶ ἔγειναν κύριοι τῶν δουλοπαροίκων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ἔλαβον τὰς προσόδους αὐτῆς, ἤτοι τὰ ἐξ οἴνου, σίτου, ἐλαίου, μετάξης καὶ βάμβακος τέλη, ἅτινα, καίπερ μεγάλως ἠλαττωμένα, ἀνήρχοντο ἀκόμη περίπου εἰς δεκαπεντακισχίλια δουκᾶτα, καὶ παρεῖχον τὸν ἐκ πεντακοσίων δουκάτων φόρον, ὃν ἡ πόλις ἦτο ἤδη ἠναγκασμένη νὰ πληρόνῃ εἰς τοὺς Τούρκους, παραδιδόμενον εἰς τὸν σουλτᾶνον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ φόρου. Ἐκ δὲ τῶν συνθηκῶν τούτων ὠφελήθησαν αἵ τε Πάτραι καὶ ἡ Βενετία. Καὶ ἡ μὲν Βενετία ἐκράτει νῦν τῶν δύο κλειδῶν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, αἱ δὲ Πάτραι ἔλαβον πεῖραν τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων διοικήσεως πρακτικῆς, ἥτις ἐδαπάνα τὰς προσόδους εἰς τὰ ὀχυρώματα, ἐπεσκεύασε τὰ τείχη καὶ τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν μέγαρον, οὗ ἡ ὡραία στοὰ ἐκοσμεῖτο ὑπὸ τοιχογραφιῶν παριστανουσῶν τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας, καὶ διώρισε τὴν στάθμευσιν ναυάρχου κατὰ τὸ στόμιον τοῦ κόλπου χάριν ἐπιτηρήσεως τῶν πειρατῶν. Ἡ δὲ πολυάριθμος ἀποικία τῶν ἐν Πάτραις Βενετῶν ἐμπόρων ᾐσθάνετο ἑαυτήν, ὡς εἰκός, ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς βενετικῆς πολιτείας ἀσφαλεστέραν ἢ ὑπὸ τὴν ποιμαντικὴν βακτηρίαν πνευματικοῦ ἱεράρχου. Ἀτυχῶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπόθησε νὰ ἐπανέλθῃ, καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς πενταετοῦς προθεσμίας ἔλαβε καὶ πάλιν τὰς κτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ φόβος ἀπὸ νέου ἐχθροῦ, τῶν Ἑλλήνων τοῦ Μυστρᾶ, ἠνάγκασεν αὐτὸν μετ᾽ οὐ πολὺ νὰ παραδώσῃ καὶ πάλιν τὰς Πάτρας μετὰ τῶν ἑπτὰ ἀπ᾽ αὐτῶν ἐξαρτωμένων φρουρίων εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν, τῷ δὲ 1417 ἐγκαθιδρύθη ἐκ νέου Βενετὸς διοικητὴς ἐν τῷ ἀρχαίῳ κάστρῳ τῶν Φράγκων. Ἀλλ᾽ ὁ πάπας ἀντέστη εἰς τὴν ἀποξένωσιν ταύτην κτήσεως ἐκκλησιαστικῆς, καὶ ἡ Βενετία ἠναγκάσθη μετὰ δύο ἔτη νἀποδώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀσθενῆ κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου· φυσικὸν δ᾽ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης μεταβιβάσεως ὑπῆρξεν ἡ μετ᾽ ὀλίγα ἔτη διὰ παντὸς ἀπώλεια τῶν Πατρῶν ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἥτις, ἐπιδιώκουσα σκιάν, εἶχεν ἀποβάλει αὐτὴν τὴν οὐσίαν [1].

---

[1] *Gerland* Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 162-71. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 335. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Diplo-

Ἄλλαι δέ τινες ἀπόπειραι τῆς Βενετίας πρὸς ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀπέτυχον καὶ ἡ γενομένη εἰς αὐτὴν προσφορὰ τῶν Μεγάρων δὲν ἦτο ἑλκυστικὴ δι' αὐτήν, ἐπειδὴ ἡ πόλις ἀπεῖχε παρὰ πολύ. Ἀλλ' ἐν Ἠπείρῳ ἡ πολυθρύλητος βραχώδης Πάργα εἶχε γείνει τῷ 1401 ἐξάρτημα τῆς Κερκύρας, μεθ' ἧς καὶ ἐξηκολούθησε συνδεομένη μέχρι τῆς ἀξιομνημονεύτου παραχωρήσεως ὑπὸ τῶν Βρεττανῶν τῷ 1819 ⟨εἰς τὸν Ἀλῆν πασσᾶν⟩ [1]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ τῷ 1390 εἶχον κληροδοτηθῆ εἰς τὴν Βενετίαν ἡ Μύκονος καὶ ἡ Τῆνος. Οἱ δὲ κάτοικοι τῶν δύο τούτων νήσων ὑπέβαλον εἰς τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν αἴτησιν νὰ μὴ μεταβιβάσῃ αὐτὰς εἰς ἄλλους, «βλέποντες ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐπὶ γῆς δεσποτεία δικαιοτέρα καὶ ἀγαθωτέρα τῆς βενετικῆς». Ἐπὶ τούτοις ἡ Βενετία ἐξεμίσθωσε τὰς νήσους ἐκείνας διὰ δημοπρασίας εἰς Βενετὸν πολίτην, δεχθέντα νὰ πληρόνῃ ἐνιαύσιον μίσθωμα χιλίων πεντακοσίων ὑπερπύρων ἐκ τῶν χιλίων ὀκτακοσίων, ὅσα ἀπετέλουν τὰς νησιωτικὰς προσόδους· ἐξηρτᾶτο δὲ οὗτος ἀπὸ τοῦ βαΐλου τῆς Χαλκίδος. Τὴν τύχην τῶν νήσων ἐκείνων συνηκολούθησε καὶ ἡ ἱστορικὴ Δῆλος (le Sdiles), ἥτις ἦτο τότε προσφιλὲς κρησφύγετον Τούρκων πειρατῶν, ἀρυομένων ὕδωρ ἐκ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης λίμνης, ἣν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Καλλίμαχος [2]. Πασῶν δὲ τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ βενετικῶν κτήσεων αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μακρότατον χρόνον διαρκέσασα.

Οὕτω κατὰ τὴν πρώτην δεκάδα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ηὐξήθη ἡ σημασία τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βενετικῶν κτήσεων, τοῦτο δ' ἀνεγνώρισε τελείως ἡ βενετικὴ κυβέρνησις. Τὰ ἔγγραφα τῆς περιόδου ταύτης γέμουσι διατάξεων περὶ τῶν ἀποικιῶν, προκαλουμένων ἐκ τοῦ ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνου, καὶ ὑποχωρήσεων εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς. Ἐπίτροποι ἀποστέλλονται, ὅπως διερευνήσωσι τὴν κατάστασιν αὐτῶν μετὰ τῆς ἐξουσίας νὰ ἐξετάσωσιν Ἕλληνάς τε καὶ Λατίνους. Ἐν Χαλκίδι εἰς ἅπαντας τοὺς κατοίκους πλὴν τῶν Ἰουδαίων, ὧν διπλασιάζονται τὰ τέλη, παρέχονται προνόμια, ὁ δὲ καταθλιπτικὸς ἀπὸ τῶν ἑστιῶν φόρος καταργεῖται προσωρινῶς καὶ οἱ βαρῶνοι

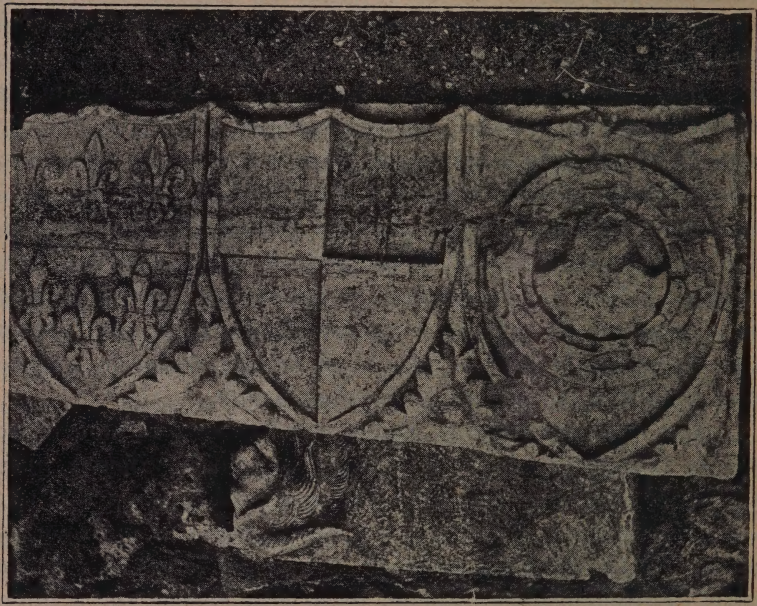
---

matarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β′ σ. 303. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 2, 15, 21-30, 34, 41, 51, 68, 76-89, 91-6, 101, 106. Τόμ. Β′ σ. 216, 260. — *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ′ σ. 839, 917. — *N. de Martoni* ἐν Revue de l'Orient latin Τόμ. Γ′ σ. 661.

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 29, 35, 46.

[2] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 278, 354. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 163, 168, 178.

διατάσσονται νὰ ὁπλίσωσι τοὺς ἰδίους παροίκους διὰ τόξων καὶ βελῶν καὶ ἐπιβλέπωσι τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἡ βενετικὴ πολιτεία ἀποδέχεται ταπεινὴν παράκλησιν τῶν Εὐβοέων, παρακαλεσάντων νὰ τηρῶνται τὰ καλὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἔθιμα, νὰ κωλύηται ἡ εἰς τοὺς αὐτοὺς συσσώρευσις ἀξιωμάτων, νὰ γείνωσιν ἐνιαύσιοι αἱ κατὰ τόπους ἀρχαί, περιοριζόμεναι εἰς τοὺς ζήσαντας ἐπὶ πέντε ἔτη ἐν τῇ νήσῳ, καὶ οἱ πάροικοι νἀπαλλαγῶσι τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ἐλαύνωσι τὰ θηρία κατὰ τὰ κυνηγέσια τοῦ βαΐλου. Ἀλλὰ καὶ παρὰ ταῦτα ἡ

Φραγκικὰ οἰκόσημα ἐν τῷ μουσείῳ Χαλκίδος.

νῆσος δὲν ἦτο εὐτυχής· ὑπῆρχε μέγα ἔλλειμμα ἐν τῷ ἐτησίῳ προϋπολογισμῷ τῆς ἀποικίας, οἱ δὲ ὑποτελεῖς παρεπονοῦντο ἐπὶ τῇ πτωχείᾳ αὐτῶν, τῇ ἀνεπιτηδειότητι πρὸς τὸ ἐμπόριον καὶ τῇ ἀνάγκῃ νἀποζῶσιν ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι ἐκ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν προσόδων. Περὶ τούτους τοὺς χρόνους ὁ ὅλος πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνήρχετο εἰς δεκατέσσαρας χιλιάδας κατοίκων, καὶ ἡ πόλις, καίπερ οὖσα πολὺ μικροτέρα ἢ ὅ τι εἶχεν ὑπάρξει ἄλλοτε, ἠδύνατο νὰ ἐπιδεικνύῃ μετὰ καυχήσεως τὴν ἐν αὐτῇ ὡραίαν ἐκκλησίαν, τὴν πλουσίαν μονὴν τῶν Φραγκισκανῶν καὶ τὸ μοναστήριον καλογραιῶν. Ἀλλὰ τὸ μά-

Η ΕΛΛΑΣ ΤΩι 1462
Κλῖμαξ Εἰς Χιλιόμετρα
0 25 50 75 100 125 150 175 200
Χῶραι τουρκικαί
Βενετικαὶ ἀποικίαι (Μεθώνη, Κορώνη κ.τ.λ.)
Δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου
Παλατίνη κομιτεία Κεφαλληνίας
Παπικὴ (Μονεμβασία)
Κτήσεις τῶν Δακορώνια (Σίφνος καὶ μέρος τῆς Κέω)
Κτήσεις τῶν Σομμαρίπα (Πάρος, Ἄνδρος)
Κτῆσις τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου (Ρηνεία)
Κτήσεις τῶν Γοζαδίνων (Κύθνος, μέρος τῆς Κέω)
Αἱ κάτωθεν ὀνομάτων γραμμαὶ δηλοῦσιν ὑποτέλειαν, τοῦ χρώματος τῶν γραμμῶν δηλοῦντος τὴν ἐπικυρίαρχον πολιτείαν.
ΟΘΩΝΟΙ
Ἰωάννινα
Μοναὶ Μετεώρων
Τρίκκαλα
Λάρισα
ΛΗΜΝΟΣ
(Stalimene)
Δημήτριος Παλαιολόγος
ὑπὸ τουρκ. ἐπικυριαρχίαν
Κέρκυρα
La Bastia
Σύβοτα
Πάργα
Φανάριον
Ἄρτα
ΠΑΞΟΙ
ΑΝΤΙΠΑΞΟΣ
Πρέβεζα
Βόνιτσα
Βελεστῖνον
Δημητριάς
ΣΚΙΑΘΟΣ
ΣΚΟΠΕΛΟΣ
ΛΕΣΒΟΣ
Φάρσαλα
Δομοκός
Ἁλμυρός
Πτελεόν
Λαμία
Γαρδίκι
Στυλίς
Ὠρεός
Λιθηνός
Νέαι Πάτραι (Πατρατζίκι)
ΛΕΥΚΑΣ
(Ἁγία Μαύρα)
ΣΚΥΡΟΣ
Ἀγγελόκαστρον
Ἀνατολικόν
Ναύπακτος
(Lepanto)
Γαλαξείδιον
Λοιδωρίκιον
Σάλωνα
Κίρρα
(Ancona)
Λεβάδεια
Θῆβαι (Estives)
Κλεισοῦρα
Χαλκίς
(Negroponte)
La Cuppa
ΙΘΑΚΗ
(VAL DI COMPARE)
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ
Ἁγ. Γεώργιος
ΧΙΟΣ
(Γενουήσιοι Μαονεῖς)
Πάτραι
Ἀχαΐα
Χαλανδρίτσα
Καλάβρυτα
Σανταμέρη
Τρεμοῦλα
Κόρινθος
Μέγαρα
Ἀθῆναι
Φάληρον
Πορτορράφτη
Στύρα
Κάρυστος (Castel Rosso)
ΑΝΔΡΟΣ
ΖΑΚΥΝΘΟΣ
Χλουμοῦτσι
ΣΑΛΑΜΙΣ (Κούλουρι)
ΑΙΓΙΝΑ
Φλιοῦς
(Πολύφεγγος)
Ἄργος
Ναύπλια
Δαμαλᾶς
Θερμησία
ΥΔΡΑ
(Le Sidre)
ΜΑΚΡΟΝΗΣΙ
ΚΕΩΣ
(Ζία)
ΓΥΑΡΟΣ
ΤΗΝΟΣ
ΚΟΜΙΤΕΙΑ ΙΚΑΡΙΑΣ
(Κόμις Arangio)
Ποντικόκαστρον
(Belveder)
Ἀλφειός
Σιδηρόκαστρον
Καρύταινα
Γαρδίκι
Λεοντάρη
Ἄστρος
ΚΥΘΝΟΣ
(Θερμιά Fermene)
ΣΥΡΟΣ
(La Suda)
ΡΗΝΕΙΑ
ΜΥΚΟΝΟΣ
ΔΗΛΟΣ
(Sdiles)
(ἔρημος)
ΣΤΡΟΦΑΔΕΣ
Κυπαρισσία
(Ἀρκαδία)
Ἰθώμη
Ἀνδροῦσα
(Druse)
Μάραθος
Ναβαρρῖνος
(Zonchio)
Μεθώνη
Κορώνη
Καλαμάτα
Μαντίνεια
Ζαρνάτα
Λεῦκτρον
Γεράκι
ΒΑΤΙΚΑ
Πασσαβᾶς
Μονεμβασία
Παλαιὰ Μάνη
(Maina Grande)
ΚΥΘΗΡΑ
ΑΝΤΙΚΥΘΗΡΑ
ΔΟΥΚΑΤΟΝ
ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΕΡΙΦΟΣ
ΠΑΡΟΣ
ΑΝΤΙΠΑΡΟΣ
ΣΙΦΝΟΣ
(Sifanto)
Νάξία
ΝΑΞΟΣ
ΚΙΜΩΛΟΣ
ΜΗΛΟΣ
ΠΟΛΥΑΙΓΟΣ
ΣΙΚΙΝΟΣ
ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ
ΙΟΣ
(Νιὸς)
ΑΜΟΡΓΟΣ
ΑΣΤΥΠΑΛΑΙΑ
(Stampalia)
ΘΗΡΑΣΙΑ
ΘΗΡΑ
(Σαντορήνη)
ΑΝΑΦΗ
Κ Ρ Η Τ Η
ΛΙΘ. Γ. ΣΤΑΓΓΕΛ & Σ.

λιστα ἐκπλῆσσον τοὺς περιηγητὰς ἦτο τὸ γραφικὸν κάστρον, τὸ δυστυχῶς μὴ περισωζόμενον πλέον, τὸ ἐκτισμένον ἐν μέσῳ τῷ πορθμῷ καὶ ἔχον ἑκατέρωθεν ξυλίνην περιαιρετὴν γέφυραν. Ἡ ἐπιτόπιος παράδοσις παρίστανεν αὐτὸ ὡς οἰκητήριον Νηρηίδων, ὡς τὸ μαγευμένον φρούριον, ὅπου ἡ πυργοδέσποινα ἐκράτει αἰχμάλωτον τὸν ἐρωτευμένον νεανίαν ⟨δίκην ἄλλης τινὸς Λευκῆς δεσποίνης κατ᾽ ἀναλογίαν τῶν ἐν τῇ Δύσει παραδόσεων⟩ [1]. Ἡ δὲ καλλονὴ τῶν Λομβαρδῶν καὶ Βενετῶν δεσποινίδων τῆς Χαλκίδος, αἵτινες ἐνεδύοντο κατὰ τὸν ἰταλικὸν τρόπον, ἐπιστεύετο προερχομένη ἐκ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἀπὸ τῶν γοησσῶν ἐκείνων γυναικῶν.

Χάριν δὲ παρακωλύσεως τοῦ αὐξανομένου κινδύνου τῆς ἀποκτήσεως κτημάτων ἐν τῇ νήσῳ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς τὸ ἀγοράζειν γαίας ἐκτὸς τῆς ἰουδαϊκῆς συνοικίας, εἰσήχθη δὲ τὸ ἐν Κρήτῃ ἰσχῦον σύστημα τῆς μισθώσεως γαιῶν ἐπὶ μακρὰς προθεσμίας εἰκοσιεννέα ἐτῶν, ὅπως προσελκύωνται μετὰ μεγαλειτέρου ἐνδιαφέροντος οἱ μισθωταὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Τέλος δ᾽ εἴς τινας «Ἀλβανοὺς ἢ ἄλλους ἐφίππους» θέλοντας νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Εὔβοιαν ἐδόθησαν πλήρεις ἐλευθερίαι καὶ παραχωρήσεις ἀγεωργήτων ἀγρῶν ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἔμελλον νὰ φέρωσι καὶ διατηρήσωσιν ἵππους χάριν ἀμύνης τῆς νήσου. Ἀλβανοὶ δ᾽ ἐκλήθησαν νὰ ἐγκατασταθῶσι καὶ ἐν Ἄργει, κατελήφθη δὲ τὸ παρὰ τὸν Ἀργολικὸν κόλπον κείμενον Ἄστρος καὶ διετάχθη ἡ ἐπισκευὴ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Ναυπλίας. Τοιαύτη δ᾽ ὑπῆρξεν ἡ εὐημερία τῆς ἀποικίας ταύτης ἐπὶ τῶν νέων αὐτῆς κυριάρχων, ὥστε μετ᾽ οὐ πολὺ ἄξιον λόγου ἐνιαύσιον περίσσευμα ἐκ τῶν προσόδων αὐτῆς μετεβιβάσθη εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης. Λαμβάνουσα δ᾽ ἡ προφυλακτικὴ Βενετία ὑπ᾽ ὄψιν τὸν αὐξάνοντα κίνδυνον ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων ἦτο πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ σχέδιον τοῦ δεσπότου Θεοδώρου περὶ ἀνακτίσεως τοῦ τείχους τοῦ Ἑξαμιλίου, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου δι᾽ ἐπανειλημμένων συνθηκῶν μετὰ ⟨τοῦ σουλτάνου Σουλεϊμὰν⟩ κατὰ τὰ ἔτη 1406 καὶ 1411 ἐξησφάλισε τὸ ἀνενόχλητον τῶν ἐν Ἑλλάδι βενετικῶν ἀποικιῶν [2].

---

[1] ⟨Ὁ κ. Νικόλαος Γ. Πολίτης μ᾽ ἐβεβαίωσεν, ὅτι δὲν γινώσκει παρ᾽ ἡμῖν παραδόσεις ἀντιστοιχούσας πρὸς τὴν παρὰ τοῖς Ἑσπερίοις περὶ τῆς Λευκῆς δεσποίνης (Dame blanche)⟩.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 27, 30, 56-59, 60-2, 79, 83, 122-4, 224. Τόμ. Γ′ σ. 1, 2, 74, 95. — *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. IV σ. 291, 296.— *N. de Martoni* ἔνθ᾽ ἀν. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β′ σ. 299, 303.

Theodoros Palaiologos, despot of Mistra

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατοχῆς τῶν Ἀθηνῶν ἡ Πελοπόννησος ὑπῆρξεν ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἀντιζηλίας ἐκείνας, αἵτινες εἶχον ἀναταράξει αὐτὴν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φραγκοκρατίας. Ὁ δεσπότης, καίπερ ὢν ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου, οὐδέποτε εἶχε κατορθώσει νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς ὑπέρφρονας καὶ δυσπειθεῖς ἄρχοντας, ὧν οἱ πρόγονοι ἦσαν ἐπ᾿ ἴσης ἀρχαῖοι καὶ οἱ γενάρχαι τοῦ ἰδίου αὐτοῦ οἴκου. Ἂν δὲ πιστεύσωμεν τὸ ἰαμβικὸν ποίημα τὸ ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σήμερον μὴ ὑφισταμένης Παναγίας τοῦ Παρόρη πλησίον τοῦ Μυστρᾶ, κατὰ τὰ πέντε πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἶχον ἀντιπράξει εἰς αὐτὸν κατὰ πάντα τρόπον, ἀγωνιζόμενοι ἢ νὰ ἐξώσωσιν αὐτὸν ἐκ τῆς χώρας ἢ νὰ φονεύσωσιν αὐτόν, εἰ καὶ ἦτο *δῶρον θεοῦ*. Εἷς δὲ τῶν ἐπιτοπίων τούτων ἀρχόντων, ὁ ἐκ Μονεμβασίας Μαμωνᾶς, ἀπόγονος τοῦ ἀνδρὸς ὅστις εἶχε παραδώσει τὴν ὀχυρὰν ἐκείνην πόλιν εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον, περιεβάλλετο τὴν ἀρχὴν μεγάλου δουκός, ἤτοι ἀρχιναυάρχου, καὶ ἐφέρετο ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμονίδης. Ὅτε δὲ ὁ Θεόδωρος ἐστερεώθη καὶ ἐξώρισεν αὐτόν, ὁ Μαμωνᾶς δὲν εἶχε διστάσει νὰ ὑποτάξῃ τὸ πατρῷον δικαίωμα τῆς ἐπὶ τῆς πατρίου πόλεως ἀρχῆς εἰς τὴν θέλησιν τοῦ σουλτάνου, ὅστις διέταξε τὴν παλινόρθωσιν αὐτοῦ. Ὁσάκις δὲ ὁ δεσπότης ἐπειρᾶτο νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, οἱ ἀποστάται Ἕλληνες ἄρχοντες συνεμάχουν μετὰ τῶν Ναβαρραίων, καὶ ὁ Θεόδωρος ἠναγκάζετο ὡς ἐκ τούτου χάριν ἰδίας ἀμύνης νὰ μεριμνᾷ περὶ βοηθείας ἄλλοθεν. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον δεκακισχίλιοι Ἀλβανοὶ εἶχον μεταναστεύσει ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ οἰκήσεων αὐτῶν, φεύγοντες τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, καὶ εἶχον στρατοπεδεύσει μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ παίδων παρὰ τὸν ἰσθμόν. Ἐκεῖθεν δ᾿ ἔστειλαν ἀγγέλους πρὸς τὸν δεσπότην, ζητοῦντες τὴν ἄδειαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτοῦ. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν συμβούλων αὐτοῦ ἀντετάχθησαν εἰς ταύτην τὴν πρότασιν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν ξένων ἐκείνων δὲν ἦσαν ὁποῖα τὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ᾿ ὁ Θεόδωρος συνεῖδε, καθ᾿ ἃ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ Μανουὴλ Καντακουζηνός, ὅτι οἱ ὀρεσίβιοι ἐκεῖνοι ἔμελλον νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὸν ἀρίστους μαχητάς, δι᾿ ὧν ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ ἐν τῇ τάξει τοὺς ἄρχοντας. Διὸ ἀπεδέχθη τοὺς Ἀλβανοὺς ἐν τῇ χερσονήσῳ· ἐκεῖνοι δὲ κατέλαβον τόπους ἀκατοικήτους καὶ ἐφύτευσαν δένδρα ἐν χωρίοις, ἐξ ὧν ἡ λῃστεία εἶχεν ἐκδιώξει τοὺς εἰρηνικοὺς ἰθαγενεῖς. Ἀφ᾿ ἑτέρου, ὅτε ὁ Θεόδωρος ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν

Albanians in the Peloponnese

ἀποστατῶν καὶ τῶν Ναβαρραίων αὐτῶν συμμάχων, αὐτοὶ καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Δημήτριος Ῥὰλ ἢ Ῥαοὺλ, πρόγονος τοῦ μεγάλου οἴκου Ῥάλλη, ἄφοβος πρὸ τῶν θωρακοφόρων ἱππέων τοῦ Σουπερανοῦ, κατώρθωσε νὰ ζωγρήσῃ τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον μαχητὴν καὶ τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τὸν κοντόσταυλον Ζαχαρίαν τὸν ἄλλοτε ζωγρήσαντα τὸν Νέριον. Μόνον δὲ ὁ ἀπὸ τῶν Τούρκων φόβος καὶ ἡ ἐπέμβασις τῆς Βενετίας ἐξησφάλισε τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτῶν [1]. Μιμούμενος δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ Νερίου ὁ Σουπερανὸς ἔλαβε τῷ 1396 παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Λαδισλάου τὴν προσηγορίαν κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, εἰς ἣν ὁ πάπας Βονιφάτιος Θ΄, χωρὶς νὰ σφετερισθῇ τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, προσέθηκε τὴν προσωνυμίαν σημαιοφόρου τῆς ἐκκλησίας [2]. Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ τῷ 1402 ἀπέθανεν ὁ Σουπερανὸς, ὅστις ἦτο πρότυπον νικηφόρου τυχοδιώκτου, οὐδέποτε πτοηθέντος νὰ ἐπωφεληθῇ τοὺς Τούρκους, ὁσάκις τοῦτο προῆγε τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ. Καὶ διεδέχθη μὲν αὐτὸν ἡ χήρα Μαρία ὡς ἡγεμόνη τῆς Ἀχαΐας καὶ κηδεμὼν τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοῦ υἱοῦ· ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν περιεβλήθη ὁ ἀνεψιὸς αὐτῆς Κεντυρίων Ζαχαρίας, ὁ φιλόδοξος βαρῶνος τῆς Κυπαρισσίας [3].

Ὁ δεσπότης Θεόδωρος εἶχε μετ᾽ οὐ πολὺ πείσει ἑαυτὸν, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ μόνοι δὲν θὰ ἤρκουν νὰ σώσωσι τὴν χώραν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Τούρκων. Δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ, ἐπειδὴ οὗτος εἶχε μεταβῆ εἰς ⟨Παρισίους καὶ⟩ Λονδῖνον, ὅπως ἐκλιπαρήσῃ τὴν ἐπικουρίαν ⟨τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ΄ καὶ τοῦ τῆς Ἀγγλίας⟩ Ἐρρίκου Δ΄· εἶχε δ᾽ ἀφήσει τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ παρὰ τοῖς Βενετοῖς ἐν Μεθώνῃ. Οὐχ ἧττον ἐφαίνετο, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Θεόδωρος θὰ ἠναγκάζετο νὰ ζητήσῃ ἄσυλον ἔν τινι τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν [4]. Ἐν τῷ διλήμματι τούτῳ ἐμνήσθη τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οἵτινες ἐκράτουν πρότερον τῆς Ἀχαΐας καὶ ἐγινώσκοντο ὡς τολμηροὶ καὶ πεπειραμένοι μαχηταί. Διὸ μετέβη τῷ

---

[1] ***Μανουὴλ Παλαιολόγου*** Μονῳδία εἰς ἀδελφὸν Θεόδωρον παρὰ τῷ *Migne* Ἑλλην. Πατρολογίας Τόμ. ΡΝϚ΄ σ. 211-15, 228-9. — ***Φραντζῆ*** σ. 57. — ⟨*Millet*⟩ ἐν Bulletin de Correspondance hellénique Τόμ. ΚΓ΄ σ. 151-4.

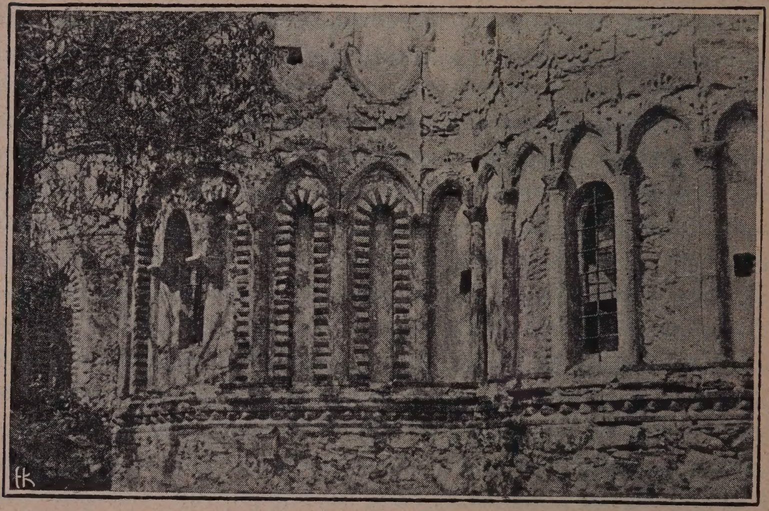
[2] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ΄ σ. 240. — *Raynaldus* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Η΄ σ. 72. — *Riccio* Notizie storiche σ. 67.

[3] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 273.

[4] *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Δ΄ σ. 228.

sells Mistra Kalavryta and Corinth to the Knights of S. John

1400 εἰς τὴν Ῥόδον [1] καὶ ἐπώλησεν εἰς τοὺς ἱππότας τὸν Μυστρᾶν, τὰ Καλάβρυτα καὶ τὴν Κόρινθον. Ὅτε δὲ τὸ ἄγγελμα ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἀγανάκτησις τῶν ἰθαγενῶν· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐπίτεχνος μονῳδία ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ, ἣν ἔγραψε κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ, δὲν κατορθόνει νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἄνανδρον ταύτην πρᾶξιν τοῦ Θεοδώρου. Καὶ δὴ ὁ νεκρολόγος ἀπεπειράθη νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ ἀδελφὸς εἶχε προξενήσει εἰς τὸν ἑλληνισμὸν διὰ τῆς παραχωρήσεως τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀγαθὸν

Ἡ ἁψὶς τῆς Παντανάσσης ἐν Μυστρᾷ
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἐρρ. **Brockhaus.**

μεγαλείτερον ἢ διὰ τῆς πρὸ πέντε ἐτῶν ἀνακτήσεως αὐτοῦ. Μάτην δ' ἐμνημόνευσε τοῦ Σολομῶντος πρὸς ἀπόδειξιν τῆς σοφίας τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἐξήνεγκε τὸ θαυμάσιον ἀξίωμα, τὸ τελείως ἀμεληθὲν ἐν τῇ πράξει ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ἐπὶ τέλους ἦτο καλλίτερον νὰ παραδοθῇ ἡ Κόρινθος εἰς ὁμοθρήσκους Χριστιανοὺς ἢ νἀφεθῇ νὰ περιπέσῃ εἰς τοὺς ἀπίστους. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἡ γνώμη τοῦ λαοῦ. Οὐχ ἧττον οἱ ἱππόται κατέλαβον τὴν Κόρινθον, ἐν ᾗ ἡ ἑλληνικὴ φατρία δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ῥιζωθῇ σταθερῶς· προσεπάθη-

[1] ⟨ Ἡ εἰς Ῥόδον μετάβασις αὐτοῦ τοῦ Θεοδώρου Παλαιολόγου δὲν ἐξάγεται ἐκ τῶν πηγῶν ⟩.

σαν δὲ νὰ καταστήσωσι τὴν ἐν αὐτῇ ἀρχὴν αὐτῶν δημοφιλῆ διὰ παντοίων παραχωρήσεων. ᾿Αλλ᾿ ἐν Μυστρᾷ, τῇ πρωτευούσῃ καὶ τῇ ἕδρᾳ τοῦ μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, οἱ ῞Ελληνες ἐπετέθησαν διὰ ῥοπάλων καὶ λίθων, ὅπως φονεύσωσι τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ τάγματος. ῾Ο μητροπολίτης, ἐπεμβὰς, ὅπως σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτῶν, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς προθεσμίαν τριῶν ἡμερῶν, ἵνα ἐγκαταλίπωσι τὴν χώραν. ᾿Επὶ τούτοις ὁ φανατικὸς λαὸς ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνωτάτην κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ ἠρνήθη νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ δεσπότου πρὶν ἢ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς ἱππότας τὸ τίμημα τῆς ἀγορᾶς τοῦ Μυστρᾶ καὶ ὑποσχεθῇ νὰ μὴ ὀνειροπολήσῃ καὶ πάλιν τοιαύτην τερατώδη συνθηκολογίαν. Συνεῖδε δ᾿ ὁ Θεόδωρος, ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ εἶχεν ὑπολάβει ἀριστοτέχνημα πολιτικῆς ἐνεργείας ἦτο σχεδὸν ἀπώλεια τῶν κτήσεων αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἧττα καὶ ἡ ζώγρησις τοῦ φοβεροῦ σουλτάνου Βαγιαζῖτ ἀπεμάκρυνεν ἐπί τινα χρόνον τὸν φόβον νέας τουρκικῆς ἐπιδρομῆς. ᾿Εσκέφθη δ᾿ ὁ Θεόδωρος, ὅτι οἱ ἱππόται, χρησιμεύσαντες ἐφ᾿ ὅσον ἦτο τελεσφόρον, δὲν ἦσαν πλέον ἀναγκαῖοι· διὸ ἐπεδόθη ἐπιτυχῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀπομακρύνσεως αὐτῶν μετὰ τῆς ὅσον ἦτο δυνατὸν ἐλαχίστης ψυχρότητος. Καὶ δὴ διὰ μηνιαίας πληρωμῆς καὶ τῆς παραχωρήσεως τῆς ἀρχαίας κομιτείας τῶν Σαλώνων μετὰ τῆς βαρωνείας τῆς Λαμίας, ἣν ὁ Θεόδωρος εἶχε καταλάβει ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἐν ᾿Αγκύρᾳ ἥττης τῶν Τούρκων ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς τελευταίας κομίσσης, ἀλλ᾿ ἣν δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συγκρατήσῃ, κατεσιγάσθησαν αἱ ἀξιώσεις τῶν ἱπποτῶν, ἀμφότεροι δ᾿ οἱ συμβαλλόμενοι ἀπεχωρίσθησαν ἐν τελείᾳ εἰρήνῃ. Τῷ 1404 ὁ Θεόδωρος εἰςῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν Κόρινθον, καὶ οἱ ἱππόται διαπεραιωθέντες διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου κατέλαβον τὰ Σάλωνα. ᾿Αλλὰ καὶ ἐκεῖ εὗρον τοὺς ῞Ελληνας φανατικῶς ἀντιτιθεμένους πρὸς τοὺς *Φραγκοπαπάδες*. ῞Οτε δ᾿ οὗτοι ἐπειράθησαν νὰ δεκάσωσι διὰ χρημάτων τοὺς ὀρεσιβίους ἐκείνους, ὅπως ἐξεγερθῶσιν ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον καταλάβει καὶ πάλιν τὴν χώραν, οἱ πανοῦργοι ῞Ελληνες ἔλαβον μὲν τὰ δοθέντα χρήματα, ἀλλ᾿ ἔπειτα ἠπάτησαν αὐτούς· ὁ δὲ μοναχὸς χρονογράφος δικαιολογεῖ ἀφελῶς τὴν διαγωγὴν τῶν ὁμοφύλων πρὸς τοὺς Φράγκους *᾿Αντιχρίστους*, παθόντας ἀντάξια ὧν ἐποίησαν. Πᾶν δ᾿ ὅτι ἐτέλεσαν ὑπῆρξεν ἡ ἐν Γαλαξειδίῳ κτίσις ἐκκλησίας, ἧς τὰ ἐρείπια διασώζουσι καὶ σήμερον τὸ παρεφθαρμένον ὄνομα ῾Αγίου ᾿Ιωάννου τῶν ῾Ιεροσολύμων. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τυπικὴ συναίνεσις τοῦ νέου σουλτάνου περὶ τῆς ὑπ᾿ αὐτῶν καταλήψεως τῶν Σαλώνων δὲν ὠφέ-

The church of St John in Galaxidi built by The Knights of St John

λησεν αὐτοὺς ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως ταύτης τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ ἀρχαία φραγκικὴ βαρωνεία περιῆλθε καὶ πάλιν μετ' οὐ πολὺ ἅπασα εἰς τοὺς Τούρκους [1].

Ὁ Θεόδωρος δὲν ἔζησε μακρὸν χρόνον μετὰ τὸν διπλωματικὸν αὐτοῦ ἐκεῖνον θρίαμβον, ἀποθανὼν τῷ 1407. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἀφῆκε κληρονόμους, ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ διώρισε διάδοχον τοῦ ἀδελφοῦ τὸν δευτερότοκον αὐτοῦ υἱὸν Θεόδωρον Β΄, ὅστις ἦτο ἀκόμη ἀνήλικος. Ἐπὶ δὲ τοῦ λειψάνου τοῦ θανόντος δεσπότου ὁ αὐτοκράτωρ ἐξεφώνησε μετά τινα ἔτη πομπώδη ἐπιτάφιον μονῳδίαν, σωζομένην μέχρις ἡμῶν, ἐν ᾗ ἐνεκωμίασε τὸν ἐν οὐρανοῖς ἀδελφὸν ἐν ἀπταίστῳ ἑλληνικῇ καὶ μετὰ μεγάλου πλούτου κλασικῶν ἀναμνήσεων, προσέγραψεν εἰς τὴν συνετὴν ὑπ' αὐτοῦ πρόσκλησιν τῶν ἱπποτῶν τὴν ἀναβίωσιν τῆς εὐημερίας ἐν τῇ χερσονήσῳ καὶ ἐκήρυξεν, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἦτο μνημεῖον τοῦ ἀδελφοῦ, στήλη οὐχὶ ἄψυχος ἀλλ' ἔμψυχος [2].

Τελευταία δὲ πρᾶξις τοῦ δεσπότου πρὸ τοῦ θανάτου ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ἐπιχειρηθεῖσα ἀπόπειρα τῆς κατακτήσεως τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας. Ἐδέσποζε δ' αὐτῆς νῦν νέος καὶ δραστήριος ἡγεμών, ὁ Κεντυρίων Ζαχαρίας. Ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ πρότερον κοντοσταύλου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος δὲν ἦτο ἀνὴρ ἀνεχόμενος νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ νὰ κυβερνᾷ ἐπ' ὀνόματι τῆς θείας Μαρίας καὶ τοῦ ἀνηλίκου αὐτῆς τέκνου. Ἔσχε δὲ τὴν ἀναίδειαν νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν σύμπραξιν τῆς Βενετίας, εἰς ἣν ὁ Σουπερανὸς εἶχεν ἀναθέσει τὴν περὶ τῶν κληρονόμων αὐτοῦ μέριμναν, ὅπως βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ φιλοδόξου σχεδίου τῆς παραγκωνίσεως αὐτῶν κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον τρόπον, καθ' ὃν πρὸ δύο αἰώνων ὁ πρῶτος Βιλλαρδουῖνος, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς Βενετίας, εἶχε στερήσει τὸν διάδοχον τοῦ Σαμπλίττου τῆς κληρονομίας αὐτοῦ. Ἔπειτα δ' ἀπετάθη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς

---

[1] ***Φραντζῆ*** σ. 63. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 96, 206. — ***Μανουὴλ Παλαιολόγου*** Μονῳδία ἔνθ' ἀν. σ. 244-72. — Χρονικὸν βραχὺ μετὰ Δούκαν ἐν ἐκδ. Βόννης σ. 517. — ***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 207-9. — *Bosio* Dell' historia della sacra Religione... di S. Giovanni Gierosolimitano Τόμ. Β΄ σ. 117. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 290-3.

[2] ⟨Ἴδε ἀκριβέστερα περὶ τῆς συντάξεως τῆς μονῳδίας ταύτης, ἐκδεδομένης ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne Τόμ. ΡΝϚ΄ σ. 176 κ. ἑ., παρὰ ***Λάμπρῳ*** (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ϛ΄ σ. 743 καὶ Μία ἐπιμνημόσυνος τελετὴ ἐν Μυστρᾷ ἐν Σπαρτιατικῷ ἡμερολογίῳ Ἔτ. ΙΑ΄ (1910) σ. 33 κ. ἑ.)⟩.

Νεαπόλεως Λαδίσλαον, ὅστις ἐνηβρύνετο ἀκόμη ὡς ἐπικυρίαρχος τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἠξιώθη παρ᾽ αὐτοῦ τῷ 1404 τῆς ποθητῆς προσωνυμίας ἡγεμόνος αὐτῆς. Ἀνέπαυσε δ᾽ ὁ Νεαπολίτης μονάρχης τὴν συνείδησιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀπὸ τῶν τέκνων τοῦ Σουπερανοῦ ἀφαιρέσει τῶν πατρῴων δικαιωμάτων διὰ τῆς προφάσεως, ὅτι ταῦτα δὲν εἶχον γνωρίσει εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ φεουδαλικοῦ νόμου προδιαγραφομένου χρόνου. Οὕτω δὲ ὁ μέγας οἶκος τῆς Γενούης, ἐξ οὗ κατήγετο ὁ Κεντυρίων, εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ διὰ σοφίσματος ἀναλόγου πρὸς ἐκεῖνο, δι᾽ οὗ ὁ πρῶτος Βιλλαρδουῖνος εἶχε κερδήσει τὴν Ἀχαΐαν. Ἀλλ᾽ εἶχεν ἐπέλθει ἡ ἐσχάτη ὥρα. Ὁ Κεντυρίων ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν ἐπὶ μακρὸν ἀρξάντων Φράγκων ἡγεμόνων τῆς Ἀχαΐας· ἡ δὲ ἠλαττωμένη ἐκείνη πολιτεία, ἐξασθενήσασα ὑπὸ ἐμφυλίων διχονοιῶν, ἦτο προωρισμένη, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν βραχεῖαν ἀναβίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Μυστρᾷ. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ ἐπικινδυνότατοι τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κεντυρίωνος ἦσαν αὐτοὶ αὐτοῦ οἱ ὁμόφυλοι. Εἷς δὲ τῶν σπουδαιοτάτων τούτων ὁμοτίμων, ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας Κάρολος Τόκκος, ἔτυχε παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως τῆς καταργήσεως τῶν φεουδαλικῶν δεσμῶν, δι᾽ ὧν ἡ νησιωτικὴ αὐτοῦ κομιτεία ἦτο ἡνωμένη μετὰ τῆς Ἀχαΐας ἐπὶ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἔτη. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀπεμνημονεύθη διὰ τῆς ἐκκοπῆς τοῦ μόνου νομίσματος τῆς δυναστείας αὐτοῦ, ἀποκειμένου νῦν ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ. Μὴ ἀρκούμενος δ᾽ εἰς τοῦτο κατέλαβε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Λεονάρδου, αὐθέντου τῆς Ζακύνθου, τὴν Γλαρέντζαν, ἐξ ἧς τέλος ἐξώσθησαν οἱ Τόκκοι διὰ τῶν ἡνωμένων προσπαθειῶν τοῦ οἴκου τῶν Ζαχαριῶν καὶ τῶν Ἀλβανῶν στρατιωτῶν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ὁ δὲ Κεντυρίων, αἰσθανόμενος, ὅτι δὲν ἦτο ἀσφαλής, παρεκάλεσε τὴν πατρῴαν Γένουαν νὰ ἐπιμεληθῇ ἑαυτοῦ ὡς υἱοῦ αὐτῆς καὶ πολίτου [1].

Ἦσαν δ᾽ οἱ Τόκκοι κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τῶν φιλοδοξοτάτων καὶ δεξιωτάτων Λατίνων δυναστῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ὁ Κάρολος Α΄, δοὺξ Λευκάδος καὶ παλατῖνος κόμις Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, εἶχε νυμφευθῇ τὴν ἰδίᾳ ἀγαπητὴν θυγατέρα τοῦ Νερίου Ἀτζαϊώλη καὶ εἶχε διαδραματίσει, εἰ καὶ ἐπισφαλῶς, σπου-

---

[1] *Σάθα* Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β΄ σ. 30, 109, 135, 165, 168, 194. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient latin σ. 391. — *Riccio* Notizie storiche σ. 67.

δαῖον πρόσωπον κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαθήκης τοῦ πενθεροῦ. Ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ, ἡ δούκισσα Φραγκῖσκα, οὖσα τῶν δεξιωτάτων καὶ ἀρχικωτάτων γυναικῶν τῆς λατινικῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾗ τὸ φῦλον αὐτῆς εἶχε πρωταγωνιστήσει, ἐκυριάρχει ἐν ταῖς βουλαῖς αὐτοῦ. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς ἐχρεωστεῖτο ἡ παλινόρθωσις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἐν Λευκάδι. Ἦτο ἱκανῶς Ἑλληνὶς καὶ ἱκανῶς ὑπερήφανος, ὥστε νὰ θέτῃ ὑπὸ τὰ γράμματα αὐτῆς ἑλληνιστὶ διὰ κινναβάρεως, καθ᾽ ἃ οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, τὴν ὑπογραφὴν *βασίλισσα τῶν Ῥωμαίων* ⟨καίπερ ἀνορθογράφως γεγραμμένην⟩[1], εἶχε τὰς φρένας τοῦ πατρὸς καὶ εἶχε κληρονομήσει τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἰδέας. Ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Ἁγίας Μαύρας, τῷ ἀκανονίστῳ, ἑξαγώνῳ κτιρίῳ τῷ μέχρι τῆς σήμερον σωζομένῳ, καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν Κεφαλληνίαν κάστρῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἅτινα ἐχρησίμευσαν ὡς στρατῶνες ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, σήμερον δὲ εἶνε ἐγκαταλελειμμένα λείψανα ξένης κυριαρχίας, προΐστατο ὁμίλου ὡραίων δεσποινῶν. Ὁ ἀρχαῖος Γάλλος χρονογράφος Froissart μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ κόμις τοῦ Νιβέρνου (Nevers) καὶ οἱ ἄλλοι Γάλλοι εὐπατρίδαι, οὓς εἶχεν ὁ σουλτᾶνος αἰχμαλωτίσει ἐν τῇ μάχῃ τῆς Νικοπόλεως, εἶχον κατὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφὴν ἀξιωθῆ παρ᾽ αὐτῆς λαμπρᾶς καὶ φιλοξένου δεξιώσεως. Αἱ δέσποιναι ἔχαιρον ἐξαιρέτως, καθ᾽ ἃ λέγει, ἀξιούμεναι τοιαύτης εὐγενοῦς συντροφίας, ἐπειδὴ συνήθως Βενετοὶ καὶ Γενουήνσιοι ἔμποροι ἦσαν οἱ μόνοι ξένοι οἱ ἐρχόμενοι εἰς τὴν μαγευτικὴν αὐτῶν νῆσον. Παριστάνει δὲ τὴν Κεφαλληνίαν ὡς κυβερνωμένην ὑπὸ γυναικῶν, αἵτινες ὅμως δὲν ἐθεώρουν ἀναξιοπρεπὲς τὸ κατασκευάζειν μετάξινα σκεπάσματα ἀπαράμιλλα κατὰ τὴν τέχνην. Νηρηίδες καὶ Νύμφαι κατῴκουν τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο βασίλειον τοῦ Ὀδυσσέως, ἐν ᾧ μεσαιωνική τις Πηνελόπη ἐκυβέρνα ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ συζύγου. Ἔμελλον δὲ μετ᾽ οὐ πολὺ νὰ ἐπέλθωσι γεγονότα, δι᾽ ὧν ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν γειτονεύουσαν Ἤπειρον, ὅπου τὸ τελευταῖον εἴδομεν ἄρχοντα τὸν θεῖον αὐτῆς Ἡσαῦ Βουονδελμόντην[2].

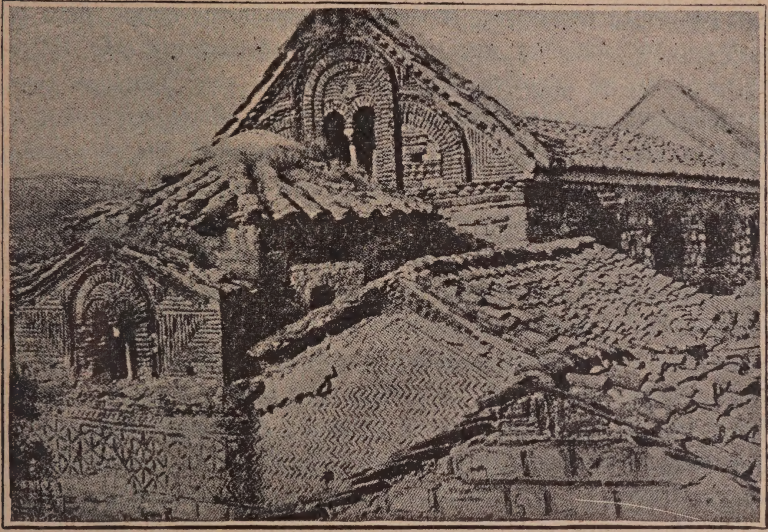
Ὁ Φλωρεντῖνος κυρίαρχος τῶν Ἰωαννίνων ἐμερίμνα μετὰ σπουδῆς ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ με-

---

[1] ⟨Ἴδε τὴν εἰκόνα τῆς ὑπογραφῆς ταύτης ἀνωτέρω ἐν Τόμῳ Β′ σ. 9⟩.

[2] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Β′ σ. 139. Τόμ. Γ′ σ. 253. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 254, 283, 286. — *Froissart* ἐκδ. *Buchon* XIV σ. 57, 58. — ***Μηλιαράκη*** Γεωγραφία τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας σ. 34. — ***Βλαντῆ*** Ἡ Λευκὰς σ. 58.

γάλου ἀλβανικοῦ οἴκου τῶν Σπάτα, ὅστις εἶχε πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν. Διὸ μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἀγαπητῆς συζύγου εἶχε συνάψει δεύτερον γάμον μετὰ θυγατρὸς τοῦ γηραιοῦ Γκίνου, ἤτοι Ἰωάννου, Μπούα Σπάτα, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ οἴκου. Ἀλλ᾽ ἡ πολιτικὴ αὕτη πρᾶξις ἔσχεν ἀποτέλεσμα ἀντίθετον τοῦ προσδοκωμένου, ἐπειδὴ ἤγαγε τὸν Ἐβρενὸν μετὰ τουρκικῆς στρατιᾶς ἐναντίον τῆς Ἠπείρου καὶ κατέστησε τοὺς Ἀλβανοὺς εἴπερ ποτὲ ἀντιζήλους τοῦ Ἰταλοῦ σφετεριστοῦ. Καὶ τοὺς μὲν Τούρκους ἀντεμετώπισεν ἐπιτυχῶς ἐν τῇ

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θεοδώρας ἐν Ἄρτῃ.

δυςπροσίτῳ ἐκείνῃ χώρᾳ· ἀλλ᾽ εὗρεν ἐπικίνδυνον ἀνταγωνιστὴν τὸν ἀδελφὸν τῆς νέας συζύγου Γκῖνον Ζενεβίσην, τὸν αὐθέντην τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ἐπιχειρήσας δ᾽ ἐκστρατείαν, ὅπως τιμωρήσῃ τὸν παράσπονδον τοῦτον Ἀλβανόν, συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπελύθη μόνον διὰ τῶν ἐπιτυχῶν ἐνεργειῶν τῶν δυνατῶν αὐτοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ συγγενῶν καὶ τοῦ Βενετοῦ διοικητοῦ Κερκύρας ἐπὶ πληρωμῇ βαρέων λύτρων. Τὸ ὕστατον δὲ γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ τῷ 1408, ὅτε ἀπέθανεν ἄκληρος καὶ κατὰ τὸ σύνηθες ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Κάρολος Τόκκος [1]. Ἀλλ᾽ ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ

[1] Χρυσόβουλλον τοῦ Ἠσαῦ (Ἰζαοῦ) φέρον χρονολογίαν 1408 καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ **Ρωμανοῦ** (Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου σ. 168) ἀποδεικνύει

Ἡσαῦ ἄλλος Ἀλβανὸς ἀρχηγὸς, ὁ Μαυρίκιος Μπούας Σγουρὸς, ὅςτις εἶχε διαδεχθῆ τὸν ἀδελφὸν Γκῖνον ἐν Ἄρτῃ, ἔγεινε κύριος καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ὁπόθεν δὲν κατώρθωσε νὰ ἐκτοπίσῃ αὐτὸν ὁ Τόκκος. Ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῆς Βενετίας, ἥτις μετὰ τὴν ὑπ᾽ αὐτῆς κατάληψιν τῆς Ναυπάκτου οὐδαμῶς ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἰσχυρὸν Ἰταλὸν ἡγεμόνα ἐγκαθιδρυόμενον ἐν τῇ ἠπείρῳ. Ὁ δὲ Σγουρὸς, ἰδὼν ἑαυτὸν ἰσχυρῶς πιεζόμενον, ἐκάλεσε τοὺς Τούρκους, οἵτινες κατώρθωσαν νὰ ἐπιβάλωσιν ἐκ φόβου εἰς ἅπαντας εἰρήνην. Καὶ ἐγκατέλιπε μὲν ὁ Τόκκος πρὸς ὥραν τὰς ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι καταληφθείσας χώρας, ἀλλὰ δὲν παρῄτησε τὰς ἀξιώσεις περὶ τοῦ ἀρχαίου δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Καὶ δὴ τὰ ποικίλα φῦλα τὰ οἰκοῦντα τὴν Ἤπειρον ἐφαίνοντο βαρυνθέντα τὴν ἀλβανικὴν ἀρχήν· ἤδη ἄλλος ἀντίπαλος ⟨ὁ αὐθέντης τῆς Ζαρδαρίας Βογκόης⟩ εἶχε πειραθῆ νὰ προσελκύσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν πλείονας συμπαθείας τῶν διαφόρων φύλων, ἀποκαλῶν ἑαυτὸν Σερβαλβανιτοβουλγαρόβλαχον, δι᾽ ὀνόματος πολυσυνθέτου ἀνταξίου τῶν παρ᾽ Ἀριστοφάνει, ὁ δὲ Τόκκος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἦσαν ἀναμφιβόλως δημοφιλεῖς παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Βοηθούμενος δὲ ὑπ᾽ αὐτῶν καὶ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων φαίνεται τέλος νικήσας τὸν ἐχθρὸν ἐν μάχῃ, ἥτις ἀπέβη ὀλεθρία εἰς τὸν ἡττηθέντα. Ἀρχομένου δὲ τοῦ 1417 εἶχεν ἤδη δεσπόσει τῆς χώρας τῆς Ἄρτης καὶ τῷ 1418 ἠδυνήθη νὰ ἐπικληθῇ *δεσπότης τῶν Ῥωμαίων*. Αἱ κτήσεις αὐτοῦ περιελάμβανον πλὴν τῶν εἰς αὐτὸν ἀνηκουσῶν νήσων τὴν Ἤπειρον, τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν· ἥδρευε δὲ ὁτὲ μὲν ἐν Ἄρτῃ, ὁτὲ δ᾽ ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἄλλοτε ἐν τοῖς νησιωτικοῖς αὐτοῦ κάστροις, ἐν ᾧ οἱ συγγενεῖς τοῦ πεσόντος ἀντιπάλου μετενάστευσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοι διεδραμάτισαν ἀργότερον ἄξιον λόγου πρόσωπον. Οὕτως ὁ Τόκκος καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτοῦ σύζυγος ἐγκαθίδρυσαν ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Ἑλλάδι ἀρχὴν συμπαγῆ, διακοπτομένην μόνον ὑπὸ τῆς εἰς Βενετοὺς ὑποκειμένης ὀχυρᾶς Ναυπάκτου. Καὶ ταύτης δὲ ὁ Τόκκος προέτεινε τὴν ἀγορὰν, ἀλλ᾽ ἔλαβε τὴν ἀγέρωχον ἀπάντησιν, ὅτι ἡ βενετικὴ πολιτεία «οὐδέποτε συνείθιζε νὰ πωλῇ τὰ φρούρια αὐτῆς καὶ εὐπορεῖ ἱκανῶς, καὶ ἐν περιπτώσει καθ᾽ ἣν ταῦτα δὲν εἶνε κερδαλέα, νὰ ὑφίσταται τὰς δαπάνας αὐτῶν»[1].

ἀνακριβῆ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρονικοῦ τῆς Ἠπείρου περὶ τοῦ ἐν ἔτει 1400 θανάτου αὐτοῦ.

[1] Ἠπειρωτικὸν χρονικὸν ἐν ἐκδ. Βόννης σ. 235-8. — **Σάθα** Μνημεῖα ἑλλη-

Ὁ δεκαετὴς ἀδελφοκτόνος ἀγὼν μεταξὺ τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Βαγιαζὶτ Α΄ εἶχε παράσχει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν τῷ συνόλῳ εὐπρόσδεκτον ἀνακούφισιν ἀπὸ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν, Βυζαντῖνος δὲ διοικητὴς ἦρχε τὸ πρῶτον ἤδη μετὰ πολλὰς γενεὰς ἐν Λαμίᾳ. Ἀλλὰ τὰ δύο ἐπιζῶντα λείψανα λατινικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Ἑλλάδι, ἡ βενετικὴ μαρκιωνεία τῆς Βοδονίτζης καὶ ὁ βενετικὸς σταθμὸς τοῦ Πτελεοῦ, ἦσαν ἰδίως ἐκτεθειμένα εἰς ἐπιθέσεις. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Σουλεϊμὰν ἐγγυηθῆ, καθ᾿ ἃ εἴδομεν, τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ μαρκίωνος Ἰακώβου ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐξακολουθήσεως πληρωμῆς φόρου, οἷον οἱ Τοῦρκοι ἠξίουν νὰ λαμβάνωσι καὶ παρὰ τοῦ Πτελεοῦ· ἀλλ᾿ οἱ Τοῦρκοι οὐχ ἧττον ἀπέβησαν οὕτως ἀπειλητικοί, ὥστε ὁ Ἰάκωβος ἠναγκάσθη νὰ μετακινήσῃ τοὺς ὑποτελεῖς αὐτοῦ καὶ τὰ βοσκήματα εἰς τὴν ἐν Εὐβοίᾳ ἀσφαλεστέραν Κάρυστον, ἧς ἐκράτει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐπ᾿ ὀνόματι τῆς βενετικῆς πολιτείας. Ὁ δὲ κίνδυνος ηὐξήθη, ὅτε ὁ τοῦ Σουλεϊμὰν ἀδελφὸς Μουσᾶς κατέλαβε τὸν τουρκικὸν θρόνον τῷ 1410. Αἱ νικηφόροι στρατιαὶ τοῦ νέου σουλτάνου ἐτράπησαν κατ᾿ εὐθεῖαν δίκην ἄλλης στρατιᾶς τοῦ Ξέρξου ἐναντίον τοῦ ἱστορικοῦ κάστρου, ὅπερ ἐπὶ δύο αἰῶνας εἶχε φυλάξει τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Καὶ ὑπερημύνθη μὲν αὐτοῦ ὁ μαρκίων δίκην ἄλλου Λεωνίδου, ἀλλ᾿ ἐδολοφονήθη ὑπό τινος προδότου ἐντὸς τῶν τειχῶν. Καὶ τότε δὲ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ θείου αὐτῶν, τοῦ βαρώνου τῆς Καρύστου, ἐκράτησαν τὸ κάστρον ἐπί τινας ἀκόμη μῆνας ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ἡ Βενετία ἔμελλε νὰ στείλῃ βοήθειαν εἰς τὰ κινδυνεύοντα αὐτῆς τέκνα. Καὶ διετάχθη μὲν πράγματι ἡ ἀποστολὴ βοηθείας, ἀλλά, πρὶν ἢ αὕτη φθάσῃ, ἡ Βοδονίτζα εἶχε πέσει, παραδοθεῖσα τέλος ὑπὸ τῶν γενναίων αὐτῆς ἀμυντόρων ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς διασώσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν. Ἀλλ᾿ οἱ Τοῦρκοι παρέβησαν τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ἐστέρησαν τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν πάσης κινήσεως καὶ προςήρτησαν τὴν μαρκιωνείαν εἰς τὸ πασσαλίκιον τῆς Θεσσαλίας. Ὁ δὲ νεαρὸς Νικόλαος Ζώρζης, ὁ κληρονόμος τοῦ θανόντος μαρκίωνος, καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ Νικόλαος, ὁ αὐθέντης τῆς Καρύστου, ἤχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει αὐλὴν τοῦ σουλτάνου, ὅπου ἡ Βενετία δὲν ἐλησμόνησεν αὐτούς. Καὶ δὴ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ 1411

Fall of Bodonitza to the Turks 1410

νικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 34. Τόμ. Β΄ σ. 114, 234. Τόμ. Γ΄ σ. 64, 174. — *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 195, 301, 342, 368. — *Lami* Deliciae eruditorum Τόμ. Ε΄ σ. CXX. — *Jorga* ἔνθ᾿ ἀν. Τόμ. Δ΄ σ. 581.

μεταξὺ τοῦ Μουσᾶ καὶ τῆς βενετικῆς πολιτείας ὁ σουλτᾶνος ὑπεσχέθη νἀπολυτρώσῃ τὸν νεαρὸν μαρκίωνα χάριν τῆς Βενετίας, βλέπων ὅτι ἦτο Βενετὸς, νὰ μὴ ταλαιπωρήσῃ αὐτὸν πλέον, ἂν ἐπλήρονε τὸν συμφωνηθέντα φόρον, καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὰ πλοῖα αὐτοῦ καὶ τὰ ἐμπορεύματα νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ τῷ ὅρῳ πληρωμῆς τοῦ τέλους. Ἀλλ' ὁ νεαρὸς Νικόλαος μετὰ τὰ συμβάντα ἐθεώρει, ὅτι δὲν ἦτο ἀσφαλὴς ἐν τῷ προγονικῷ αὐτοῦ κάστρῳ κατὰ τὰς βορείους πύλας τῆς Ἑλλάδος. Τῷ δὲ 1412 βλέπομεν αὐτὸν ἀποστέλλοντα τὸν ἐπίσκοπον τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπως ζητήσῃ τοξότας ἐκ τῆς Χαλκίδος καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι ἢ ὁ ὑποτελὴς αὐτῶν δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἀντώνιος Ἀτζαϊώλης ἤθελον ἐπιτεθῆ ἐναντίον αὐτοῦ [1]. Καὶ ἡ μὲν αἴτησις αὕτη ἔγεινε δεκτὴ, ἀλλ' ἡ μαρκιωνεία αὐτοῦ ἐχώρει πρὸς τὸ πεπρωμένον τέλος.

Μωάμεθ ὁ Α' εἶχε μὲν ὑποσχεθῆ κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1413 ἀνάρρησιν αὐτοῦ νὰ προσενεχθῇ δίκην υἱοῦ πρὸς τὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα Μανουὴλ Παλαιολόγον, ὅςτις εἶχε βοηθήσει αὐτὸν νἀναβῇ τὸν θρόνον, καὶ εἶχεν εἴπει εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ δεσπότου Θεοδώρου, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, καὶ τοῦ δεσπότου τῶν Ἰωαννίνων, ὅτι ἐπεθύμει νὰ εἰρηνεύῃ μετὰ τῶν κυρίων αὐτῶν [2]. Ἀλλὰ δὲν ἐφείσθη τοῦ Βενετοῦ μαρκίωνος τῆς Βοδονίτζης. Ὁ στόλος τοῦ σουλτάνου ἔπλευσεν εἰς τὴν Εὔβοιαν καὶ λαφυραγωγήσας τὴν νῆσον διεπεραιώθη εἰς τὴν ἀπέναντι ἤπειρον. Τῇ δὲ 20 Ἰουνίου 1414 τὸ κάστρον ἔπεσε, τὰ τείχη αὐτοῦ κατεσκάφησαν, πολλοὶ τῶν ὑποτελῶν τοῦ μαρκίωνος ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ ἡ ἱστορικὴ μαρκιωνεία, ἥτις εἶχε διαρκέσει δύο αἰῶνας καὶ ὑπερέκεινα, ἐξηλείφθη ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ νεαρὸς Νικόλαος ἔφυγεν εἰς τὴν Βενετίαν, ἥτις παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἄσυλον καὶ ἐπεχείρησε νἀνακτήσῃ χάριν τοῦ Νικολάου τὰς ἀποβληθείσας αὐτοῦ κτήσεις. Ὅτε δὲ ἡ βενετικὴ πολιτεία, νικήσασα ἐπιφανῶς τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐξηνάγκασε τὸν Μωάμεθ νὰ συνομολογήσῃ τὴν συνθήκην τοῦ 1416, εἷς τῶν ὅρων αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ παλινόρθωσις τοῦ μαρκίωνος, ἂν ἤθελε προσκυνήσει καὶ πληρώσει φόρον εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ἀλλὰ

[1] *Hopf* Karystos ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 55-8, 90. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β' σ. 203. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β' σ. 155, 210, 270. — *Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Ϛ' σ. 119.
[2] ***Δούκα*** σ. 97.

τὸ κάστρον αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἠρειπιωμένον, καὶ ὁ Νικόλαος ἠρκέσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν κενὴν τιμὴν τῆς προσηγορίας τοῦ μαρκίωνος εἰς τὸν θεῖον αὐτοῦ, τὸν βαρῶνον τῆς Καρύστου, αὐτὸς λαβὼν τὴν ἀρχὴν τοῦ Πτελεοῦ ὡς ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ πατρὸς «φονευθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς Βενετίας ἀγῶνι». Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ' ἐκείνου οὐδὲν πλέον ἀκούομεν περὶ αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ θεῖος αὐτοῦ, ὁ βαρῶνος τῆς Καρύστου Νικόλαος, ἐπρώτευσεν ἐν ταῖς διπλωματικαῖς διαπραγματεύσεσι τῆς περιόδου ταύτης. Καὶ δὴ μετέβη ὡς πρέσβυς τῆς Βενετίας πρός τε τὸν αὐτοκράτορα Σιγισμοῦνδον καὶ τὸν πάπαν Μαρτῖνον Ε', ἀπέθανε δ' ἐν Ἀδριανουπόλει κατά τινα πρεσβείαν πρὸς τὸν Μουρὰτ Β', δηλητηριασθεὶς, καθ' ἃ λέγεται, διὰ φαρμάκου δοθέντος εἰς αὐτὸν κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου. Ἡ δὲ προσωνυμία μαρκίωνος τῆς Βοδονίτζης καὶ ἡ βαρωνεία τῆς Καρύστου συνέμειναν ἐπὶ δύο γενεὰς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, μέχρι δὲ καὶ τῆς σήμερον οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ, οἱ Ζώρζη τῆς Ἁγίας Ἰουστίνης, ζῶσιν ἀκόμη ἐν Βενετίᾳ. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τραγικὸν τέλος τῆς μαρκιωνείας ἐκείνης, ἣν Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς εἶχε παραχωρήσει εἰς τὸν οἶκον Παλλαβιτσίνη καὶ ἥτις ἀπ' αὐτῶν εἶχε περιέλθει εἰς τὸν οἶκον τῶν Ζώρζη [1]. Ἐρείπιον δὲ γραφικὸν μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον δεικνύει τὸν τύπον τοῦ μεγάρου τῶν Ἰταλῶν μαρκιώνων.

Σὺν δὲ τῇ πτώσει τῆς Βοδονίτζης κατελύθη καὶ ἡ βραχεῖα παλινόρθωσις τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐν Λαμίᾳ, καὶ τὸ ὅλον τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τῆς Βοιωτίας ἔγεινε τουρκικὸν, ἐξαιρουμένων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐν οἷς ὁ Εὐβοεὺς διοικητὴς τοῦ Πτελεοῦ ἐκράτει ἀκόμη κυματίζουσαν τὴν βενετικὴν ση-

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ' σ. 890, 911, 1043. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ' σ. 1080-1. — Cronaca di *Amadeo Valier* φ. 259 (Cod. Cicogna ἀρ. 297) ἐν τῷ Ἀστικῷ μουσείῳ (Museo Correr) τῆς Βενετίας. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ' σ. 429-31. — *Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Δ' σ. 561. Τόμ. Ε' σ. 196. Πολλὴν σύγχυσιν ἐπήνεγκε τὸ γεγονὸς, ὅτι ὅ τε θεῖος καὶ ὁ ἀνεψιὸς ἔφερον τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἐγὼ δ' ἠκολούθησα τὴν ἔκθεσιν τοῦ *Hopf* ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ Karystos (ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna*), προτιμήσας αὐτὴν τῆς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος ***τοῦ αὐτοῦ*** (ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 73-76), ἐπειδὴ γινώσκομεν (*Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Δ' σ. 546), ὅτι ὁ θεῖος ἦτο δεσμώτης ἐπὶ πέντε ἔτη. [Ἀλλὰ πρβλ. τὸ περὶ Βοδονίτζης ἄρθρον τοῦ συγγραφέως τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου ἐν τῷ Journal of Hellenic Studies Τόμ. ΚΗ' σ. 234-49].

μαίαν. Παρὰ δὲ τὴν ὑπόσχεσιν ἣν ἔδωκεν ὁ θανὼν σουλτᾶνος νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ τὰς βενετικὰς ἀποικίας, καθ᾽ ἕκαστον ἔτος οἱ Τοῦρκοι κατέβαινον ἐν μικροτέρῳ ἢ μεγαλειτέρῳ πλήθει εἰς τὴν Εὔβοιαν, καὶ κατά τινα τούτων τῶν ἐπιδρομῶν περὶ τοὺς χιλίους πεντακοσίους τῶν νησιωτῶν ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι, καὶ ἡ πόλις Λεψὼ, ἡ ἀρχαία καὶ νέα Αἰδηψὸς, κατεστράφη. Οὕτω δὲ ταλαίπωρος ἦτο ὁ βίος ἐν τῇ νήσῳ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ὥςτε οἱ κάτοικοι ἐζήτησαν δι᾽ ἀναφορᾶς αὐτῶν παρὰ τῆς Βενετίας τὴν ἄδειαν νὰ γείνωσιν ὑπόφοροι τῶν Τούρκων. Καὶ ἡ μὲν ἀγέρωχος βενετικὴ πολιτεία ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν ταύτην· ἀλλ᾽ ἦτο φανερὸν, καθ᾽ ἃ παρετήρουν οἱ ἀναφερόμενοι, ὅτι ἡ Χαλκὶς ἦτο τότε, ὡς ἡ Ναύπακτος «εἰς τὰ

Ἄποψις Αἰδηψοῦ.

σύνορα ἁπασῶν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεων τῆς Βενετίας» καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἐπιθέσεις πάσης τουρκικῆς ἐπιδρομῆς. Ἡ δ᾽ Ἀττικὴ ἦτο πολὺ μᾶλλον ἔκθετος εἰς τοὺς ἀπειλητικοὺς ἐκείνους πολεμίους, καὶ τῷ 1415 ὁ Ἀντώνιος Ἀτζαϊώλης ἀπηυθύνθη εἰς τὴν Βενετίαν ζητῶν πολεμικὰ ἐφόδια ἐκ Χαλκίδος καὶ τὴν ἄδειαν τῆς ἐν αὐτῇ φυλάξεως τῶν κτηνῶν αὐτοῦ καὶ τῆς περιουσίας ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως. Μετὰ δ᾽ ἓν ἔτος οἱ Τοῦρκοι ἐδῄωσαν τὸ δουκᾶτον αὐτοῦ καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ πληρώσῃ φόρον. Ἀλλ᾽ εὐτυχῶς ἡ μεγάλη κατὰ θάλασσαν ἧττα τῶν Τούρκων ὑπὸ τῶν Βενετῶν τῷ 1416 ἀνέστειλεν ἐπί τινα χρόνον τὴν προχώρησιν τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα συνθήκη ἡ συνομολογηθεῖσα μετὰ τρία ἔτη μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν νικητῶν παρέσχεν εἰς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Λατίνους χρόνον ἀνακωχῆς. Προέβη μάλιστα ὁ

Μωάμεθ Α΄ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε νἀπειλήσῃ διὰ προςηκούσης τιμωρίας τὸν Ἀντώνιον Ἀτζαϊώλην, ὅςτις εἶχε κακοποιήσει Βενετούς τινας ὑπηκόους, ἢ οἱονδήποτε ἄλλον, ὅςτις ἤθελεν ἀποτολμήσει νὰ βλάψῃ ὁπωςδήποτε βενετικήν τιν᾽ ἀποικίαν [1]. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἀπήλαυεν εὐπροςδέκτου ἀναπαύλης ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου. Ἂν δὲ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἦσαν συνετοὶ, ἤθελον ἐπωφεληθῆ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως συμπυκνώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, παρ᾽ οὗ ἐπέκειτο μετ᾽ οὐ πολὺ ἡ καταστροφὴ τῶν κτήσεων αὐτῶν. Ἀλλὰ πότε οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρξαν ἡνωμένοι ἐναντίον τῆς ἡμισελήνου; Καὶ ὅμως ὀλίγαι περιστάσεις ἦσαν μᾶλλον κατάλληλοι τῆς εὐκαιρίας ἐκείνης, ὅτε ὁ μὲν Τοῦρκος κυρίαρχος ἦτο εἰρηνικὸς, τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ εἶχε τότε μόλις ἀνακύψει ἐκ μακροῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὁ δ᾽ ἑλληνισμὸς κατὰ περίεργον τῆς τύχης εἰρωνείαν ἀνέπτυσσε συνείδησιν τοῦ ἰδίου παρελθόντος καὶ μέριμναν περὶ τοῦ μέλλοντος, οἵαν δὲν εἶχεν ἐπιδείξει ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως. Ἀλλ᾽ ἦτο δυστυχῶς ἡ τελευταία ἀκτινοβολία πρὸ τῶν μακρῶν αἰώνων τῆς ἀχλύος τῆς τουρκοκρατίας.

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ΄ σ. 896. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ΄ σ. 100-2, 125-7, 129-31, 190. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 318-20.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Η ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΧΑΪΑΣ

(1415 – 1441)

Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1415 ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἀξιομνημόνευτον ἐπίσκεψιν τῆς Πελοποννήσου. Σκοπὸς δ᾿ αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐγκατάστασις τοῦ υἱοῦ Θεοδώρου, ἐνηλίκου ὄντος ἤδη, ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Μυστρᾶ, ἡ ἐπιτέλεσις παντὸς ὅ τι ἦτο δυνατὸν χάριν ἀμύνης χώρας, ἥτις εἶχεν ἀξιωθῇ ἐν τῇ βυζαντιακῇ αὐλῇ μείζονος προσοχῆς ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ᾿ ὃν τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς αὐτοκρατορίας εἶχον οἰκτρῶς κολοβωθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν, καὶ ἡ ἐκφώνησις ἐπιμνημοσύνου μονῳδίας εἰς τὸν θανόντα ἀδελφόν. Καὶ ἠξίωσαν μὲν αὐτὸν οἱ Βενετοὶ λαμπρᾶς ὑποδοχῆς, ὅτε κατὰ τὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατάπλουν προσωρμίσθη εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἀλλ᾿ ἐθορυβήθησαν τοσοῦτον ἐπὶ τῇ ἀφίξει ἡγεμόνος, ὅστις ἐξεπροσώπει, ὡς εἰκός, τὴν ἀναγεννωμένην ἰδέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥστε ἀπέλυσαν αἴφνης τοὺς Ἕλληνας μισθοφόρους τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βενετικῶν ἀποικιῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς Εὐβοίας ὁ αὐτοκράτωρ ἔπλευσεν εἰς τὰς Κεγχρεάς, τὸν κατὰ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον λιμένα τῆς Κορίνθου, ὅπου ἐδέχθη τὴν προσκύνησιν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας καὶ συνήθροισε τὸν λαὸν τῆς χερσονήσου. Ἔπειτα δ᾿ ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐργασθῶσι πρὸς ἀνάκτισιν τοῦ μεγάλου τείχους τοῦ ἰσθμοῦ, οὗ τὴν οἰκοδόμησιν εἶχε μελετήσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Ὑπὸ δὲ τὰ ὄμματα τοῦ αὐτοκράτορος οἱ ἐργάται εἰργάσθησαν οὕτω ταχέως, ὥστ᾿ ἐντὸς εἴκοσι καὶ πέντε ἡμερῶν ἐκτίσθη ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν τεῖχος τεσσαράκοντα καὶ δύο σταδίων τὸ μῆκος, ὀχυρούμενον ὑπὸ ἑκατὸν πεντήκοντα τριῶν πύργων καὶ τάφρου καὶ περατούμενον ἑκατέρωθεν εἰς φρούριον. Ἔκτισε δ᾿ ὁ αὐτοκράτωρ τὸ τεῖχος ἐκεῖνο πλησίον τοῦ ἐγερθέντος ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων κατὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ Ξέρξου καὶ ἀνακτισθέντος ὑπὸ τοῦ Οὐαλεριανοῦ, ὅτε οὗτος ὠχύρονε τὴν Ἑλλάδα ἐναντίον

τῶν Γότθων, τοῦ καὶ πάλιν οἰκοδομηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Οὔννων καὶ Σλάβων. Κτιζομένου δὲ τοῦ τείχους ἐξεσκάφη ἐπιγραφὴ τιμητικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ ὑπῆρχεν ἐλπὶς, ὅτι τὸ τεῖχος τοῦ Μανουὴλ ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ὅσον τὸ ἰουστινιάνειον. Καὶ λείψανα μὲν τοῦ Ἑξαμιλίου εἶνε ὁρατὰ μέχρι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων μεταξὺ τῆς νέας πόλεως τῆς Κορίνθου καὶ τῆς διώρυγος, τὸ δὲ ὄνομ᾽ αὐτοῦ διασώζει χωρίον κείμενον παρὰ τὴν γραμμὴν τοῦ σιδηροδρόμου τοῦ ἄγοντος εἰς τὸ Ἄργος. Ἀλλ᾽ ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ τείχους ὀλίγον ὠφέλησε πρὸς ἀναχαίτισιν τῆς ἀνδρείας τῶν Τούρκων, διότι, καθ᾽ ἃ εἶχε παρατηρήσει πρὸ αἰώνων ὁ Θουκυδίδης, τὰς πόλεις δὲν ἀποτελοῦσι τὰ τείχη, ἀλλ᾽ οἱ ἄνδρες [1]. Ἂν δὲ πιστεύσωμεν τὸν Βυζαντῖνον σατυρικὸν Μάζαριν, οὗ ἡ μαρτυρία συμφωνεῖ μετὰ τοῦ χαρακτῆρος τῶν Πελοποννησίων ἀρχόντων, οὗτοι ἐπέδειξαν τόσον ὀλίγην φιλοπατρίαν καὶ τόσον πολλὴν ἀντιζηλίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὥστ᾽ ἀπεστάτησαν καὶ ἠπείλησαν τὴν καταστροφὴν τοῦ τείχους, ὅτε μόλις εἶχε περατωθῆ ἡ κτίσις αὐτοῦ. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀπειθαρχία αὐτῶν, ὥστε, ὅτε ὁ Μανουὴλ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐθεώρησε καλὸν νὰ συμπαραλάβῃ αὐτοὺς μεθ᾽ ἑαυτοῦ. Πρὸ δὲ τῆς ἐκ Πελοποννήσου ἀναχωρήσεως ἀνήγγειλε τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου εἰς τὸν δόγην, ὅστις ἀπέστειλε τὰ συγχαρητήρια αὐτοῦ καὶ διέταξε τοὺς διοικητὰς τῶν ἐν τῷ Μορέᾳ βενετικῶν ἀποικιῶν νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ τείχους. Ἀλλ᾽ ὅτ᾽ ἐζητήθη παρ᾽ αὐτοῦ νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως, οἱ Βενετοὶ ἀπέσχον ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ὑφίσταντο ἁδρὰς δαπάνας πρὸς ὑπεράσπισιν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οὕτω δὲ ἀντιδημοτικὸς ἦτο ὁ εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου ἐπιβληθεὶς φόρος πρὸς φύλαξιν τοῦ Ἑξαμιλίου, ὥστε πολλοὶ πάροικοι ἔφυγον εἰς τὰς βενετικὰς ἀποικίας πρὸς ἀποφυγὴν αὐτοῦ, καὶ μετ᾽ ὀλίγα ἔτη ὁ δεσπότης Θεόδωρος Β΄ προέτεινε ῥητῶς νὰ μεταβιβάσῃ τὴν φύλαξιν τοῦ μεγάλου τείχους εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν. Ἀλλ᾽ οἱ ἰδιοτελεῖς Βενετοὶ ἀπεδέχοντο νὰ συναινέσωσιν εἰς τοῦτο, μόνον ἂν ἐλάμβανον καὶ αὐτοὶ ἓν ἢ δύο μίλια γῆς ἐντὸς

Σφραγὶς Θεοδώρου Β΄ Παλαιολόγου [2].

[1] [*Θουκυδίδου* VII,77· *ἄνδρες γὰρ πόλις καὶ οὐ τείχη οὐδὲ νῆες ἀνδρῶν κεναί*].
[2] ⟨ Ἴδε Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Α΄ σ. 421 ⟩.

τοῦ τείχους καὶ ἂν ὁ Θεόδωρος ἤθελεν ἀναλάβει τὴν πληρωμὴν τοῦ ἡμίσεος τῶν δαπανῶν τῆς συντηρήσεως. Τοιαύτη ἦτο ἡ στάσις τῶν δύο δυνάμεων τῶν μάλιστα ἐνδιαφερομένων περὶ διατηρήσεως τῆς πελοποννησιακῆς χερσονήσου ἐν χρόνῳ καθ᾽ ὃν μόνη ἡ ἕνωσις θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων [1].

Ἔζη δὲ τοὐλάχιστον τότ᾽ ἐν Πελοποννήσῳ ἀνὴρ, ὅςτις εἶχε τελείαν συνείδησιν, ὅτι πλέον τι ἢ λίθινα τείχη ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς

Ἡ Εὐαγγελίστρια ἐν Μυστρᾷ
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἐρρίκου Brockhaus.

ἐξασφάλισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χερσονήσου. Ὁ πλατωνικὸς φιλόσοφος Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων, καθ᾽ ἃ ἀπεκάλει ἑαυτὸν κατόπιν, εἶχε διατρίψει τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν διδάσκων τὰ δόγματα τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ γραφικῇ πρωτευούσῃ Μυστρᾷ. Καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη, ὅτε ὁ Μυστρᾶς τῶν Παλαιολόγων εἶνε πόλις ἔρημος, ὁ περιηγητὴς, πλανώμενος ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀνακτόρου, ἐπισκεπτόμενος τὰς ὡραίας βυζαντιακὰς ἐκκλησίας καὶ ἀναβαίνων τὸν λόφον, ἐφ᾽ οὗ τὸ κάστρον, δύναται νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν

[1] **Φραντζῆ** σ. 96, 107, 108.—**Λαονίκου Χαλκοκονδύλη** σ. 183, 216.—**Δούκα** σ. 102. — **Μάζαρις** παρὰ *Boissonade* Anecdota graeca Τόμ. Γ′ σ. 177. — Χρονικὸν βραχὺ ἐκδ. Βόννης σ. 517. — **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 115. Τόμ. Γ′ σ. 110, 113, 116, 126, 177, 179. — *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Δ′ σ. 547, 554-5, 558. — **Σπυρ. Π. Λάμπρου** Τὰ τείχη τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Β′ σ. 451-4, 461-6.

τοῦ πολιτισμοῦ τῆς μεσαιωνικῆς Σπάρτης. Εἶχε τότε ὁ Μυστρᾶς ἡλικίαν ἐτῶν ἑκατὸν πεντήκοντα καὶ ὑπερέκεινα· ἐπειδὴ δὲ τὸ βυζαντιακὸν κράτος εἶχε συσταλῇ εἰς ὀλίγας νήσους καὶ μικρὰν περιοχὴν ἐγγὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἑλληνικὴ χώρα καὶ ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς εἶχον ἀποκτήσει σημασίαν ἣν οὐδέποτε πρότερον ἐκέκτηντο. Ἥδρευε δὲ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν Μυστρᾷ τακτικῶς ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἤδη ἦσαν τεθαμμένοι ἐν αὐτῷ ὁ ἔκπτωτος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Καντακουζηνός, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ματθαῖος καὶ Μανουὴλ καὶ ὁ δεσπότης Θεόδωρος Α΄. Εἰς τὸ ὡραῖον ἐκεῖνο πόλισμα, ὁρατὸν μὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ἀλλὰ κείμενον ἐν πολλῷ ὡραιοτέρᾳ θέσει, εἶχε μεταναστεύσει ὁ Γεμιστὸς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς πρωτευούσης, τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἂν δὲ δικαιούμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ *φιλόσοφος Γεώργιος,* εἰς ὃν ὁ λόγιος Δημήτριος Κυδώνης ἔχει ἀπευθύνει τρεῖς ἢ τέσσαρας παιγνιώδεις ἐπιστολάς, εἶνε αὐτὸς ἐκεῖνος, ἡ ἐκλογὴ τῆς διαμονῆς αὐτοῦ φαίνεται ἐκπλήξασα τοὺς χαρίεντας Βυζαντίνους, οἵτινες, καθ᾽ ἃ οἱ σημερινοὶ Γάλλοι διηγηματογράφοι, δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρήσωσι τὸν βίον βιώσιμον ἀλλαχοῦ ἢ ἐν τῇ μητροπόλει. *Σὺ δ᾽ ᾤου,* γράφει ὁ Κυδώνης, *Μακάρων νήσους τὴν Πελοποννησίων εἶναι σκιάν... Ἀλλὰ τῷ λίαν εἶναι φιλέλλην, καὶ τοὔδαφος αὐτὸ μόνον τῆς Σπάρτης ἐνόμιζές σοι δείξειν καὶ τὸν Λυκοῦργον, κἀκείνῳ συνέσεσθαι καὶ νομοθετοῦντος τοὺς σώφρονας ἐκείνους νόμους ἀκούσεσθαι* [1]. Ἐνυπῆρχε δὲ καὶ ποιά τις ἀλήθεια ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Κυδώνη, ἐπειδὴ τὰ οἰκονομικὰ σχέδια τοῦ Γεμιστοῦ εὐηρμόστουν πρὸς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος πολὺ μᾶλλον ἢ πρὸς τὴν πελοποννησιακὴν κοινωνίαν τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ἀλλ᾽ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς παιδεύσεως ὁ Μυστρᾶς θὰ ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ ἁρμοζόντως πρός τινα τῶν νεωτέρων κέντρων τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἀνὴρ μὲν περιωνυμώτατος, οἷος ὁ Βησσαρίων, ἦλθε μακρόθεν ἐκ τῆς Τραπεζοῦντος, ὅπως ἀκροασθῇ τοῦ μαθητοῦ ἐκείνου τοῦ Πλάτωνος ἐκθέτοντος τὴν διδασκαλίαν τοῦ φιλοσόφου, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὁ ἐν Μυστρᾷ ἀναβιώσας Χαριτώνυμος ⟨Ἑρμ⟩ώνυ-

---

[1] *Boissonade* Anecdota nova σ. 303. Δὲν ὑπάρχει ἀναχρονισμὸς ἐν τῇ ὑποθέσει, ὅτι ὁ εἰς ὃν ἀπευθύνεται ἡ ἐπιστολὴ εἶνε ὁ Γεμιστός, ἐπειδὴ εἶνε γνωστόν, ὅτι ὁ Κυδώνης ἔζη ἀκόμη τῷ 1397, ὁπότε περίπου ὁ Γεμιστὸς ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ δὲ λοιμὸς οὗ γίνεται μνεία ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς εἶνε ὁ τοῦ ἔτους 1399.

μος, οὗ περιεσώθη μέχρις ἡμῶν ἡ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Γεμιστοῦ μονῳδία, διεκρίθη κατόπιν ὡς εἷς τῶν ἀρχαιοτάτων διδασκάλων τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων [1].

Τὰς δὲ προτάσεις αὐτοῦ περὶ ἀναγεννήσεως τῆς Πελοποννήσου ὁ Γεμιστὸς εἶχεν ἀναμφιβόλως ἐνθαρρυνθῆ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς, ἧς εἶχε τύχει προτέρα αὐτοῦ ἐπιστολή, δι᾽ ἧς εἶχε παρορμήσει τὸν Μανουὴλ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Πελοπόννησον, ἂν ἐμερίμνα ὁπωσδήποτε περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς [2]. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὡς καὶ ἐν ὑπομνήματι ὑποβληθέντι εἰς τὸν δεσπότην Θεόδωρον εἶχε προσημάνει τὰς προτάσεις, ἃς συμπεριέλαβεν εἰς ὑπόμνημα ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ παραδοθὲν εἰς αὐτόν, ὅτε ἀκόμη εὑρίσκετο κατὰ τὸν ἰσθμόν. Ἤρχιζε δὲ κηρύσσων τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς χώρας, καί, ἐπισκοπῶν τὴν ὕπαρξιν διαφόρων ἄλλων φύλων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἐξῆρε τὴν γλῶσσαν καὶ ἀγωγὴν τοῦ λαοῦ ὡς ἀποδείξεις τῆς ἑλληνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς. Ἀλλὰ δὲν εἶχον τὰ πάντα καλῶς ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐκείνῃ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἣν οὔτε τὰ φυσικῶς ὀχυρὰ αὐτῆς ἐρύματα, οὔτε τὸ τεῖχος τοῦ ἰσθμοῦ θὰ ἠδύναντο νὰ προστατεύσωσιν ἄνευ δραστηρίων μεταρρυθμίσεων. Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦ Μυστρᾶ τὸ ῥιζικὸν πλημμέλημα ἐν τῷ ὑφισταμένῳ συστήματι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐνέκειτο εἰς τὸ ὅτι οἱ πληρόνοντες τοὺς φόρους ἀπήγοντο ἐκ τῶν γεωργικῶν αὐτῶν ἔργων, ὅπως ὁπλοφορήσωσι. Καὶ ἐφ᾽ ὅσον μὲν αἱ στρατεῖαι ἦσαν βραχεῖαι, τὸ γινόμενον δὲν ἦτο ἄξιον ἰδίας προσοχῆς· ἀλλ᾽ αἱ συνεχεῖς καὶ μακραὶ εἰς τὰ ὅπλα προσκλήσεις ἕνεκα τῶν συχνῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καθίστανον αὐτοὺς ὁσημέραι ἀπροθυμοτέρους. Διὰ τοῦτο ὀλίγοι ὑπῆρχον οἱ παρουσιαζόμενοι, κηρυσσομένου πολέμου, καὶ οἱ ὀλίγοι δ᾽ ἐκεῖνοι ἦσαν κακῶς ὡπλισμένοι καὶ ἔσπευδον νὰ

---

[1] *Platina* Panegyricus in laudem Bessarionis σ. 2. ⟨ Ἴδε περὶ τοῦ Βησσαρίωνος ἐν Πελοποννήσῳ *Vast* Le cardinal Bessarion. Ἐν Παρισίοις 1878 σ. 22 κ. ἑ. — *Rocholl* Bessarion. Ἐν Λειψίᾳ 1904 σ. 25 κ. ἑ. Ἡ εἰς τὸν Γεμιστὸν μονῳδία τοῦ Ἑρμωνύμου ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ *Alexandre* (Πλήθωνος Νόμων συγγραφῆς τὰ σωζόμενα. Ἐν Παρισίοις. 1858, σ. 375 κ. ἑ.). Ἴδε περὶ τοῦ Χαριτωνύμου Ἑρμωνύμου ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ′ σ. 309-12 ⟩.

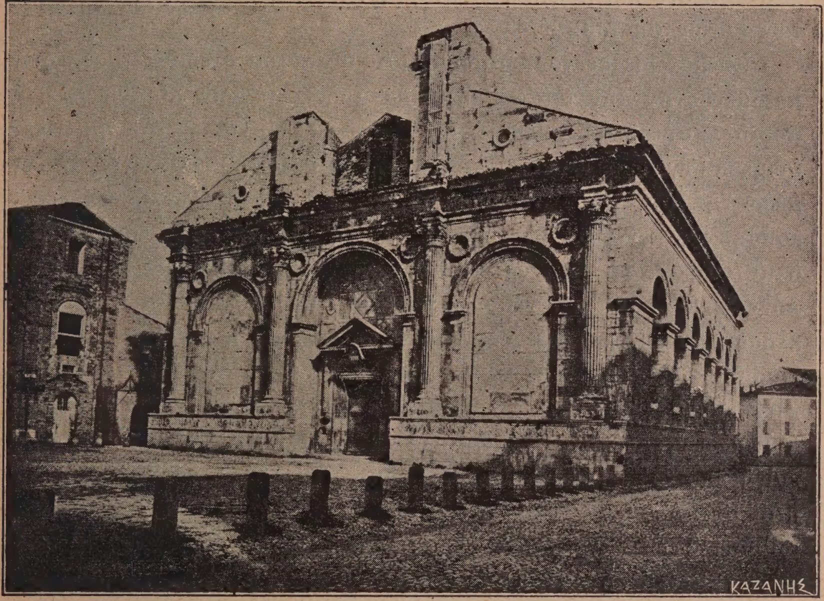
[2] « Πρὸς τὸν βασιλέα » ἐκδεδομένον ὑπὸ τοῦ *Ἰωσὴφ Müller* ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Wiener Akademie Τόμ. Θ′ (1852) σ. 400-2 ⟨ καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Byzantinische Analekten. Ἐν Βιέννῃ. 1852 ⟩.

ἐγκαταλίπωσι τὸ στρατόπεδον χάριν τῶν οἰκιακῶν ἔργων. Ὡς ἐκ τούτου εἶχε κριθῆ ἀναγκαία ἡ στρατολογία ξένων μισθοφόρων χάριν ἀμύνης τῆς χώρας, τοῦτο δ' ἐπηύξανε τοὺς φόρους, διέφθειρε τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ παρατυχούσης ἐπειγούσης ἀνάγκης ἦτο ἀλυσιτελέστατον. Πρὸς ἐπανόρθωσιν τούτου τοῦ κακοῦ ὁ Γεμιστὸς προέτεινεν, ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἐπέβαλλε τὴν διαίρεσιν τῶν προϊόντων τῆς χώρας εἰς τρία ἴσα μέρη μεταξὺ τῶν τριῶν τάξεων, τῶν ἐργαζομένων τὴν γῆν, ἤτοι τῶν παραγωγέων, τῶν εἰςφερόντων καὶ τῶν παρεχόντων τὴν ἀσφάλειαν· εἰς τοὺς τελευταίους δὲ τούτους περιελαμβάνοντο οἱ στρατευόμενοι, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ περὶ τὸν δεσπότην. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τάξις, ἥτις ἦτο ἡ πασῶν πολυπληθεστάτη, ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ τὸ ἓν τρίτον τῶν ὑπ' αὐτῆς παραγομένων, ἓν δ' ἕτερον τρίτον ἔμελλε νὰ πληρόνῃ εἰς τοὺς εἰςφέροντας καὶ τὸ ὑπόλοιπον τρίτον νὰ παρέχῃ ὡς φόρον εἰς τὴν πολιτείαν πρὸς συντήρησιν τῶν στρατευομένων καὶ τῶν ἀρχόντων. Γεωργὸς δὲ κεκτημένος ἴδια θρέμματα καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα θὰ ἠδύνατο πάντως νὰ κρατήσῃ δύο τρίτα τῶν προϊόντων αὑτοῦ. Ἐν χώραις δὲ, ἐν αἷς οἱ πλεῖστοι τῶν γεωργῶν ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ὤφειλον νὰ συνταχθῶσι κατὰ ζεύγη, ἑκάστου ζεύγους ἔχοντος κοινὴν κτῆσιν καὶ κοινὰ κεφάλαια οὕτως, ὥστε ὁ μὲν ἕτερος νὰ γεωργῇ, ὁ δὲ ἄλλος νὰ ἐκτελῇ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τἀνάπαλιν. Οἱ ἄρχοντες ὤφειλον νἀποκλείωνται τῆς ἐμπορίας, καθ' ἃ συνέβαινεν ἐν ταῖς βενετικαῖς ἀποικίαις, καὶ νἀπαλλαγῶσι τῆς πληρωμῆς φόρων ἕνεκα τῶν δημοσίων αὐτῶν ὑπηρεσιῶν. Οἱ γεωργοὶ, οἵτινες κατὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ εἶνε οἱ μόνοι φορολογούμενοι, τούτους δ' ὁ Γεμιστὸς ἀποκαλεῖ ἐπὶ τὸ σπαρτιατικώτερον εἵλωτας, ἔμελλον νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένοι τὸ ἑξῆς ἔργων καταναγκαστικῶν καὶ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ πληρόνειν διαφόρους μικροὺς φόρους κατὰ συχνὰ διαλείμματα εἰς στρατιὰν ὅλην εἰςπρακτόρων. Ἀντὶ δὲ τῶν ἐπαχθῶν τούτων τελῶν ὁ νέος Λυκοῦργος συνηγόρει αἰῶνας ὅλους πρὸ τοῦ ⟨ Ἀμερικανοῦ οἰκονομολόγου καὶ δημοσιογράφου τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων⟩ Ἐρρίκου George ὑπὲρ ἑνὸς καὶ μόνου φόρου, πληρονομένου ὄχι εἰς χρῆμα, ἀλλ' εἰς εἶδος, καὶ ἀνερχομένου εἰς τὸ τρίτον ἁπάντων τῶν καρπῶν καὶ τῶν νεογεννήτων ζῴων. Οὕτως οἱ εἵλωτες, μὴ ὑποχρεούμενοι πλέον εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, θὰ ἠδύναντο νὰ συντηρῶσιν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς οἰκογενεῖς, νἀνταμείβωσι τὸν εἰςφέροντα, νὰ συντελῶσι δὲ καὶ εἰς συντήρησιν τῆς ἀρχούσης καὶ μὴ παραγωγοῦ τάξεως. Προέτεινε δ' ὁ Γεμιστὸς, ὅπως εἷς μὲν εἵλως ἀναλάβῃ

τὴν συντήρησιν ἑκάστου πεζοῦ, δύο δ' εἵλωτες ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν συντήρησιν ἑκάστου ἱππέως, ἄφινε δ' ἐλεύθερον τὸν δεσπότην νὰ ὁρίζῃ ὅσους ἐνόμιζεν ἀναγκαίους εἵλωτας πρὸς συντήρησιν τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ οἴκου τοῦ δεσπότου, καίπερ προτείνων τρεῖς χάριν τῶν ἀρχόντων. Ἓν δὲ τμῆμα τῆς μὴ παραγωγοῦ τάξεως, ὁ κλῆρος, μετρίας ἔτυχεν εὐνοίας ὑπὸ τοῦ ἀνορθοδόξου ἐκείνου φιλοσόφου, ὅστις τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἠρύετο ἐκ τοῦ Πλάτωνος μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Καὶ συνῄνει μὲν νὰ παραχωρήσῃ τρεῖς εἵλωτας εἰς ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων, ἅτε ὄντων τῶν ἀρχόντων τῆς πολιτείας, ἀλλὰ τοῖς μοναχοῖς *τοῖς φιλοσοφεῖν μὲν φάσκουσι τούτοις, ἐπὶ δὲ τούτῳ τῷ προσχήματι τὰ πολλὰ τῶν δημοσίων καρποῦσθαι ἀξιοῦσιν* ἠρνεῖτο καὶ τὴν ἐλαχίστην βοήθειαν ἐκ τῶν δημοσίων πόρων. Οὗτοι *κατεσκεύαζον*, καθ' ἃ ἔλεγεν, *ἑαυτοῖς ἀργὴν καὶ κηφηνώδη ἕξιν* καὶ οὐδενὸς ἄλλου προνομίου ἦσαν ἄξιοι ἢ τῆς ἀσυδοσίας τῶν κτήσεων αὐτῶν. Δὲν εἶνε δὲ ἄπορον, ὅτι ἡ ἐπίθεσις αὕτη κατὰ τοῦ κλήρου ἐξήγειρε τὴν βαρεῖαν τούτου μῆνιν κατὰ τοῦ Γεμιστοῦ. Καὶ μετ' αὐτὸν δ' αὐτοῦ τὸν θάνατον ἠρνήθησαν τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἐν ἱερῷ ἐδάφει, καὶ διὰ τοῦτο οὐχὶ ἐν Μυστρᾷ, ἀλλ' ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Ἀριμίνου ὀφείλομεν νἀναζητήσωμεν τὸ θνητὸν αὐτοῦ σκήνωμα. Μὴ ἀρκούμενος δ' εἰς τὴν τοιαύτην ἐναντίον αὐτοῦ ἐξέγερσιν τοῦ ἰσχυροῦ κληρικοῦ στοιχείου ὁ ἀπτόητος ὀνειροπόλος ἐπετέθη καὶ κατ' ἄλλης τάξεως, τῆς τῶν γαιοκτημόνων, προτείνας τολμηρῶς τὴν κοινοκτημοσύνην τῆς γῆς, δι' ἧς, καθ' ἃ ἐπίστευεν, *ἀρίστην ἂν ἐπανόρθωσιν σχοίη Πελοποννήσῳ τὰ πράγματα.*

Καὶ διὰ μὲν τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων ἤλπιζεν ὁ Γεμιστὸς πεποιθότως, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ συγκροτηθῇ διὰ τοῦ ἥκιστα ἐπαχθοῦς τρόπου δύναμις ἑξακισχιλίων ἰθαγενῶν στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὁ μεταρρυθμιστικὸς αὐτοῦ ζῆλος δὲν περιωρίζετο εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης. Θερμὸς ὢν πατριώτης, ἐπεθύμησε νὰ ἐγείρῃ ὑψηλὸν οἰκονομικὸν φραγμόν, τελωνειακὴν ζώνην τοῦ Ἑξαμιλίου, ἐναντίον τῶν ξένων. Χώρα οἵα ἡ ἡμετέρα, ἔγραφεν εἰς οὓς ὑπέβαλλε τὰ ὑπομνήματα αὐτοῦ, εἶνε αὐτόχρημα γεωργική· τοιαύτη εἶνε ἡ κυριωτάτη ἡμῶν ἀσχολία· δυνάμεθα νὰ παράγωμεν ἐν Πελοποννήσῳ πάντα τὰ χρειώδη πλὴν σιδήρου καὶ ὅπλων καὶ θὰ εἶνε πολὺ καλλίτερον νὰ μὴ εἰσάγωμεν ξένα ἐνδύματα, βλέποντες, ὅτι ἡ χερσόνησος παράγει ἔρια, λίνον, κάνναβιν καὶ βάμβακα. Διατί λοιπὸν νὰ εἰσάγωνται ἔρια ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ καὶ νὰ ὑφαίνωνται εἰς ἱμάτια πέραν τοῦ Ἰονίου πελάγους; Διὸ συνηγόρει ὑπὲρ βαρέος ἐξαγωγι-

κοῦ τέλους πέντε ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ ἄλλων χρησίμων προϊόντων τῆς χώρας, πλὴν ἂν ταῦτα ἀντηλλάσσοντο ἀντὶ σιδήρου ἢ ὅπλων, ἐν ᾗ περιπτώσει ὤφειλον νὰ ἐξάγωνται ἀτελῆ. Τῶν δὲ φόρων καὶ μισθῶν πληρονομένων εἰς εἶδος καὶ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ βάμβακος ἀρκούσης συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ πρὸς πληρωμὴν τοῦ εἰςαγομένου σιδήρου καὶ τῶν ὅπλων, ὁ Γεμιστὸς δὲν ἔβλεπε τὴν ἀνάγκην χρήματος. Τὴν Πελοπόννησον κατέ-

Ἡ μητρόπολις τοῦ Ἀριμίνου.

κλυζον κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον κακὰ ξένα νομίσματα, ἐπειδὴ οἱ δεσπόται τοῦ Μυστρᾶ, καθ᾽ ὅσον γινώσκομεν, οὐδέποτ᾽ ἔκοψαν ἴδιον νόμισμα, καίτοι ὁ Θεόδωρος Α´ ἀνέλαβε τῷ 1394 τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ μιμῆται τὸ βενετικὸν χάραγμα, ἐν ᾧ ἀπ᾽ ἐναντίας ἔλαβε τὴν ἄδειαν τῆς ἀπομιμήσεως ἄλλων νομισμάτων, τοῦθ᾽ ὅπερ παρέχει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι εἶχε σκεφθῆ περὶ ἱδρύσεως νομισματοκοπείου [1]. Τὸ κακὸν δ᾽ ἐκεῖνο ἐπεθύμει ὁ φιλόσοφος νὰ κατασταλῇ. Τέλος

[1] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ´ σ. 223. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 322.

δ᾿ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ποινικοῦ κώδικος. Καὶ ἡ μὲν θανατικὴ ποινή, ἧς ἐγίνετο πρότερον χρῆσις, εἶχε πέσει εἰς ἀχρηστίαν, ἀντ᾿ αὐτῆς δὲ οἱ δικασταὶ ἐπέβαλλον τὸν βάρβαρον ἀκρωτηριασμὸν ἢ ἐν πλείσταις περιστάσεσιν ἄφινον ἀτιμωρήτους τοὺς καταδίκους. Ὁ δὲ Γεμιστὸς ἐθεώρει ἐπίσης ἀξιοκατάκριτον τήν τε ὑπερβολικὴν ὠμότητα καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐπιείκειαν· διὸ ἐσκέφθη, ὅτι ἦτο πολὺ προτιμότερον τὸ δεσμεῖν τοὺς καταδίκους καθ᾿ ὁμίλους καὶ ἀναγκάζειν αὐτοὺς νὰ ἐργάζωνται πρὸς ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ ἰσθμοῦ.

Ἐπεράτωσε δὲ τὸ μεταρρυθμιστικὸν αὐτοῦ σχέδιον προσφέρων μετριοφρόνως τὴν ἰδίαν ὑπηρεσίαν πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Ἀλλ᾿ ἡ πρότασις αὐτοῦ ἀπερρίφθη· ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἦτο πρακτικὸς ἀνήρ, καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἔζη οὐχὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ᾿ ἐν μέσῳ τῆς τρυγὸς τοῦ Λυκούργου [1], ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον ὁ φιλόσοφος ἐξηλούθησεν ἀπολαύων τῆς εὐνοίας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ὅτε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος [Η΄] ἐπεσκέφθη τὴν Πελοπόννησον τῷ 1428, συνεβουλεύθη αὐτὸν περὶ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐπεκύρωσε τὴν παραχώρησιν δύο κτημάτων, τοῦ Φαναρίου καὶ τῆς Βρύσεως, τὴν γενομένην εἰς τὸν Γεμιστὸν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δεσπότου Θεοδώρου Β΄. Εἶνε δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι μεταξὺ τῶν ὅρων τῆς παραχωρήσεως ταύτης ἦτο καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἑκάστου κτήματος πληρωμὴ τοῦ *φλωριατικοῦ*, ἤτοι τοῦ φόρου τοῦ προωρισμένου πρὸς συντήρησιν τοῦ τείχους τοῦ ἰσθμοῦ. Ἔδειξε δ᾿ ὁ Γεμιστὸς τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ γράψας γλαφυρὰν μονῳδίαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Ἰταλίδος συζύγου τοῦ δεσπότου, τῆς Κλεόπας Μαλατέστα, σῳζομένην μέχρις ἡμῶν [2].

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, καθ᾿ ὃν ὁ Γεμιστὸς κατέγραφε τὸ σχέδιον αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Πελοποννήσου, Βυζαντῖ-

---

[1] ***Γεμιστοῦ*** Περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων Λόγος α΄ καὶ β΄ παρὰ τῷ *Migne* (Patrologia graeca Τόμ. ΡΞ΄ σ. 821-64. Πρβλ. Tozer ἐν τῷ Journal of Hellenic Studies Τόμ. Ζ΄ σ. 353. — ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ϛ΄ σ. 754⟩. [Λέγων δὲ ὁ συγγραφεὺς τρύγα τοῦ Λυκούργου ὑπαινίσσεται τὸ ὑπὸ τοῦ ***Κικέρωνος*** (Epistolae ad Atticum II, 1, 8) περὶ Κάτωνος λεγόμενον· Dicit enim tamquam in Platonis πολιτείᾳ, non tanquam in Romuli faece sententiam].

[2] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ΄ σ. 173-6. — ***Σγουροπούλου*** Vera Historia Unionis § 6 κεφ. Χ. — ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Β΄ σ. 457 κ. ἑ.⟩.

νος σατυρογράφος συνέθετε κατὰ μίμησιν τῶν Νεκρικῶν διαλόγων τοῦ Λουκιανοῦ πικρὰν σάτυραν, ἐν ᾗ ἐξέθηκε τὰς ἐντυπώσεις αὐτοῦ περὶ τῆς χερσονήσου. Καὶ εἶνε μὲν ἴσως ὑπερβολικωτέρα τοῦ δέον-

Ἰωάννης Παλαιολόγος. Ζωγραφία τοῦ Benozzo Gozzoli ἐν Φλωρεντίᾳ.

τος ἡ σάτυρα αὕτη, ἀλλ' εἶνε πλησιεστέρα πρὸς τὸν πραγματικὸν βίον τῶν ἰδεολογιῶν τοῦ πλατωνίζοντος Γεμιστοῦ. Καὶ δὴ ἀντὶ τῶν παρ' ἐκείνῳ ἁγνῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Πελοποννήσου ὁ Μάζαρις μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῇ χερσονήσῳ ἑπτὰ ἔθνη, *Λακεδαίμο-*

νες, Ἰταλοί, Πελοποννήσιοι, Σθλαβῖνοι, Ἰλλυριοί, Αἰγύπτιοι καὶ Ἰουδαῖοι, οὐκ ὀλίγοι δὲ μέσον τούτων καὶ ὑποβολιμαῖοι. Ταῦτα δὲ εἶνε πράγματι αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ φῦλα, ἅτινα προσεδοκῶμεν εὐλόγως νὰ εὕρωμεν ἐν αὐτῇ. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι, καθ' ἃ ἐξηγεῖ αὐτὸς ὁ Μάζαρις, εἶνε οἱ Τσάκωνες, οἵτινες *ἐβαρβαρώθησαν* τὴν γλῶσσαν, ἧς παρέχει τινὰ δείγματα. Οἱ δὲ Ἰταλοὶ εἶνε οἱ παντοῖοι Φράγκοι, ἤτοι Γάλλοι, Ἰταλοὶ καὶ Ναβαρραῖοι· οἱ Πελοποννήσιοι οἱ ἰθαγενεῖς Ἕλληνες· οἱ Σλάβοι αἱ περὶ τὸν Ταΰγετον φυλαὶ τῶν Ἐζεριτῶν καὶ Μελιγγῶν· οἱ Ἰλλυριοὶ οἱ Ἀλβανοὶ οὓς εἶχεν εἰσδεχθῇ εἰς τὴν χερσόνησον ὁ Θεόδωρος Α΄· οἱ δ' Αἰγύπτιοι εἶνε οἱ Ἀτσίγγανοι, ὧν τὸ ὄνομα, καθ' ἃ καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων, περισῴζουσι τὰ διάφορα ἐν Ἑλλάδι Γυφτόκαστρα καὶ Ἑβραιόκαστρα. Ὁ δὲ Μάζαρις ποιεῖται τὴν εὐφυᾶ παρατήρησιν, ἥτις ἀληθεύει τὴν σήμερον περὶ πασῶν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, ἐν αἷς ὁ Ἀνατολίτης προσλαμβάνει τὴν ἐπίφασιν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, λέγων, ὅτι *ἐπειδὴ φύρδην τυγχάνουσιν ἅπαντες καὶ εἰσὶν ἀναμὶξ, πᾶσα ἀνάγκη ἵν' ἕκαστος τά τε ἔθη ἑκάστου, τοὺς νόμους, τὴν φύσιν, τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν κακίαν ἣν τὸ γένος πλεονεκτεῖ, ἐκμιμήσηται*. Καὶ δὴ οἱ μὲν Ἕλληνες προσηταιρίζοντο τὸ πολυθόρυβον τῶν Φράγκων, οὗτοι δὲ τὴν πανουργίαν τῶν Ἑλλήνων. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας, ζωῆς καὶ περιουσίας, ὥστε πάντες ὡπλοφόρουν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, πρᾶγμα ἀπηρχαιωμένον ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Θουκυδίδου. Περὶ δὲ τῶν Πελοποννησίων ἀρχόντων λέγει ὁ Μάζαρις περίπου τὰ αὐτὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Καντακουζηνός. Κατὰ τὸν Μάζαριν ἦσαν *μάχαις μὲν ἀεὶ χαίροντες καὶ ταραχαῖς, φόνειον δ' ἐς ἀεὶ πνέοντες τοπάρχαι, οἱ ἀπάτης καὶ δόλου καὶ ψεύδους μεστοί, οἱ βεβαρβαρωμένοι καὶ τετυφωμένοι καὶ ἄστατοι καὶ ἐπίορκοι καὶ ἄπιστοι πρὸς βασιλέα τε καὶ δεσπότας ἀεί* [1].

Ἄνδρες τοιοῦτοι δὲν ἦτο εὔκολον νὰ διαλλάξωσι τὰς ἰδιωτικὰς αὐτῶν διαφορὰς καὶ συγκροτήσωσι περὶ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν ἔμπεδον καὶ ἑνιαίαν ὁμάδα ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἡ δ' ἐν Πελοποννήσῳ διαμονὴ τοῦ Μανουὴλ φαίνεται τοὐλάχιστον συντελέσασά πως εἰς τὴν εὐκοσμίαν καὶ τὴν ἐκπολίτισιν τῶν ἐκνόμων καὶ ἀγρίων κατοίκων τῆς Μάνης. Καθ' ἃ οἱ Βαυαροὶ κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα, ὁ Βυζαντῖνος

---

[1] «Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Ἅδου» παρὰ τῷ *Boissonade* Anecdota graeca Τόμ. Γ΄ σ. 164, 168, 174, 177-8.

μονάρχης κατηδάφισε πολλοὺς τῶν πύργων, οἵτινες ἦσαν τὸ ἄσυλον τῶν ἀτιθάσων ἀρχηγῶν τῆς Μάνης. Ἐκεῖνος δ᾽ ὑπῆρξεν, ὡς μανθάνομεν παρὰ δύο αὐτοῦ πανηγυριστῶν, ὁ πατάξας καὶ τὸ βάρβαρον, ἀλλ᾽ ἀρχαιότατον ἐκεῖνο ἔθιμον τὸ μνημονευόμενον ἤδη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τραγικῶν, καθ᾽ ὃ ἀπεκόπτετο ὁ δάκτυλος ⟨ἢ ἕτερον μέλος φονευθέντος⟩ ἐχθροῦ, καὶ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο τρόπαιον ἐνεβαπτίζετο εἰς τὸ κύπελλον τῶν συμποσίων, δι᾽ οὗ προέπινον εἰς ὑγίειαν τῶν φίλων. Καὶ ἀνεκτίσθησαν μὲν ἐκ νέου μετ᾽ οὐ πολὺ οἱ πύργοι ἐν χώρᾳ ἐν ᾗ οἱ λίθοι ἦσαν δαψιλεῖς καὶ σπάνιοι οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἄρχοντες, ἀλλ᾽ ἡ ἀγρία ἐκείνη συνήθεια, ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων λεγόμενος *μασχαλισμὸς*, δὲν μνημονεύεται ἔκτοτε πλέον [1].

Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἡ Πελοπόννησος ἀπήλαυσε σχετικῆς ἡσυχίας, διακοπτομένης μόνον ὑπὸ τυχαίων συγκρούσεων μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Κεντυρίωνος, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν αὐτῶν αἱ βενετικαὶ ἀποικίαι ἔπασχον παρὰ τῶν ἀκαθέκτων Ἀλβανῶν τοῦ δεσπότου, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ ἀρχαία φραγκικὴ ἡγεμονία ἔβαινεν ὁσημέραι φθίνουσα καὶ σχεδὸν ἐκλείπουσα ὑπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ δὲ αὐτοκρατορικὸς οἶκος ἐξηκολούθει ἐπιδεικνύων μέγιστον προσωπικὸν ἐνδιαφέρον ἐν τῇ χερσονήσῳ. Ἰωάννης Παλαιολόγος, ὁ συμβασιλεὺς καὶ διάδοχος τοῦ Μανουὴλ, διέτριψεν ἐν αὐτῇ ἓν ἔτος, καθ᾽ ὃ ἐκυρίευσε τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἡγεμονίας Ἀνδροῦσαν. Ὅτε δ᾽ ἐπέστρεψεν οἴκαδε, ἐστάλη εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ νεώτατος αὐτοῦ ἀδελφὸς Θωμᾶς, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ, καταγομένου ἐκ Μονεμβασίας, ὅςτις ἦτο προωρισμένος νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ τελευταίᾳ πράξει τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὰ συμβάντα τῶν χρόνων αὐτοῦ χάριν διδασκαλίας τῶν μεταγενεστέρων. Οὐδ᾽ ἦσαν μόνοι ἐχθροὶ τοῦ Κεντυρίωνος οἱ Ἕλληνες. Ἰταλός τις τυχοδιώκτης, καλούμενος Ὀλιβέ-

---

[1] ***Ἰσίδωρος Μονεμβασίας*** καὶ ***Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος*** ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Β΄ σ. 181-4. ⟨Τὸ δεύτερον χωρίον εἶχεν ἀποδώσει πράγματι ὁ μεταφραστὴς τῆς παρούσης συγγραφῆς εἰς τὸν Ἰωάννην Ἀργυρόπουλον, ὅτ᾽ ἔγραψε τὴν ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι πραγματείαν «Τὸ ἔθος τοῦ μασχαλισμοῦ παρὰ τοῖς Μανιάταις τῶν μέσων αἰώνων», εἰς ἣν ἀναφέρεται ἐνταῦθα ὁ συγγραφεύς. Ἀλλ᾽ ἔκτοτε νεώτεραι σκέψεις ἔπεισαν τὸν μεταφραστὴν, ὅτι ὁ γράψας τὴν «Σύγκρισιν παλαιῶν ἀρχόντων καὶ νέου τοῦ νῦν αὐτοκράτορος» δὲν εἶνε ὁ Ἀργυρόπουλος. Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἀργυροπούλεια. Ἐν Ἀθήναις. 1910 σ. η΄ κ. ἑ.⟩.

ριος, κατέλαβε τὸ ἄξιον λόγου ἐπίνειον, τὴν Γλαρέντζαν, ἠνάγκασε τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας νὰ παραχωρήσῃ αὐτὴν εἰς αὐτὸν μετὰ καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ καὶ ἔπειτα ἐπώλησε τὴν πόλιν εἰς τὸν Κάρολον Τόκκον, ὅστις εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ἐπιθυμήσει τὴν κατοχὴν τοῦ ὁρμητηρίου τούτου ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Βλέπων δ' ὁσημέραι τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀποβαίνουσαν ἐπισφαλεστέραν, ἐπειράθη ὁ Κεντυρίων νὰ μεταβιβάσῃ τὴν ἡγεμονίαν εἰς ἄλλον. Καὶ πρῶτον μὲν προςήνεγκεν αὐτὴν εἰς τὴν προγονικὴν πόλιν Γένουαν πρὸς μεγάλην καταθορύβησιν τῆς ἀντιπάλου αὐτῆς Βενετίας, ἔπειτα δ' εἰς τοὺς ἱππότας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οἵτινες ἕνεκα τοῦ ἀπὸ τῶν Τούρκων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κινδύνου ἠρνήθησαν νἀναμιχθῶσι καὶ πάλιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς ἡγεμονίας· ἦτο δὲ προθυμότατος νἀπεμπολήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν. Αὕτη δ' ἐπεθύμει μὲν νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις αὐτῆς ἢ καὶ νἀποκτήσῃ τὴν ὅλην χερσόνησον ὄχι ἐκ πλεονεξίας, καθ' ἃ ἔλεγεν ἀληθῶς, ἀλλ' ἐκ φόβου μὴ περιπέσῃ εἰς ἐχθρὸν δυνάμενον νὰ βλάψῃ τὸ ἐμπόριον αὐτῆς καὶ τὰς ἀποικίας. Ἐν τούτοις δὲ πράγματι ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας καὶ ἀγαθῆς διοικήσεως κατέστρεψε τὸ ὑπὸ τῶν Βενετῶν διεξαγόμενον ἐμπόριον τοῦ μονεμβασιωτικοῦ οἴνου. Καὶ τῷ μὲν 1417 ἡ Βενετία

Ἰωάννης Παλαιολόγος. Χαλκῆ προτομὴ ἐν τῷ κατὰ τὴν Ῥώμην Βοργιανῷ μουσείῳ τῆς Προπαγάνδας.

εἶχεν ἐγκαταστήσει φρουρὰν ἐν Ναβαρρίνῳ ἐν καταλλήλῳ καιρῷ, ὅπως προλάβῃ τὴν κατάληψιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων· τῷ δὲ 1423 ἐνομιμοποίησε τὴν ἐν αὐτῷ ἐγκατάστασιν δι᾽ ἀγορᾶς τῆς πόλεως καὶ ἐξέτεινε τὰς ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποικίας αὐτῆς διὰ τῆς ἀποκτήσεως κάστρων τινῶν ἀξίων λόγου. Ταῦτα μεγάλως ἐνίσχυσαν τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τοῖς νοτίοις τῆς Μεσσηνίας· ἡ δὲ κατὰ γῆν ἐπικοινωνία μεταξὺ Κορώνης καὶ Μεθώνης ἐξησφαλίσθη τότε διὰ τοῦ φρουρίου Γρίζι, ὅπερ εἶχε μεγάλην ἀξίαν, ὅτε ἡ θάλασσα περιεπολεῖτο ὑπὸ τουρκικῶν πλοίων. Νέαι δὲ διατάξεις εἰσήχθησαν χάριν τοῦ ἀποκτηθέντος τούτου τμήματος βενετικοῦ ἐδάφους. Τῷ δὲ 1439 μανθάνομεν, ὅτι τοῦτο περιελάμβανεν ἑπτὰ κάστρα, ὧν τρία, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Ναβαρρίνου, ἦσαν τεταγμένα ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς Μεθώνης, τὰ δὲ λοιπὰ τέσσαρα ὑπὸ τὴν τῆς Κορώνης. Ἐν ἑκάστῳ τῶν ἑπτὰ τούτων ἐρυμάτων ἦρχεν ἐπὶ διετίαν Λατῖνος διοικητής, ἐκλεγόμενος μεταξὺ τῶν Βενετῶν τῶν δύο ἀποικιακῶν πρωτευουσῶν· μετὰ δὲ τὸ πέρας τοῦ χρόνου τούτου μετέβαινε σύμβουλος τῆς ἀποικίας καὶ ἤκουεν ἅπαντα τὰ παράπονα, ὅσα τυχὸν εἶχεν ἐναντίον αὐτοῦ ὁ λαός.

Μὴ ἀρκουμένη δ᾽ εἰς τὰς τμηματικὰς ταύτας ἀποκτήσεις, ἡ βενετικὴ πολιτεία ἔστειλε τῷ 1422 ἐπίτροπον, ὅπως προβῇ εἰς καθολικὴν ἐξέτασιν, ὑποβάλῃ ἔκθεσιν περὶ τῶν φρουρίων, τῶν προσόδων καὶ τῶν δαπανῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ βολιδοσκοπήσῃ τὸν δεσπότην Θεόδωρον, τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας καὶ τὸν Κάρολον Τόκκον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλήψεως τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ δεσποτάτου ἢ τοῦ πλείστου αὐτοῦ, τῆς ὅλης ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, ἢ πάραυτα ἢ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κεντυρίωνος, καὶ τῆς ἀξιολόγου ἐμπορικῆς πόλεως Γλαρέντζης. Ὁ δ᾽ ἐπίτροπος ὑπέβαλε τελείαν καὶ εὐάρεστον ἔκθεσιν εἰς τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν. Ὁ Μορέας, ἔγραφεν, ἔχει πλείονας προσόδους τῆς Κρήτης· περιλαμβάνει ἑκατὸν πεντήκοντα κάστρα καὶ ὑπερέκεινα, ἡ δὲ περίμετρος αὐτοῦ εἶνε ἑπτακοσίων μιλίων· τὸ ἔδαφος αὐτοῦ περιέχει μεταλλεῖα χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ μολύβδου καὶ ἐξάγει μέταξαν, μέλι, κηρὸν, σῖτον, ὄρνιθας καὶ σταφυλάς. Εἶνε περίεργος ἡ σύγκρισις τῆς μαρτυρίας ταύτης πρὸς τὴν τοῦ Γεμιστοῦ. Καὶ δὴ ὁ μὲν φιλόσοφος δὲν εἶχε μνημονεύσει τῆς μεταξουργίας, ἥτις ἤκμαζεν ἀκόμη, ὁ δὲ Βενετὸς ἐπίτροπος παρέλιπε τὸν βάμβακα, περὶ οὗ ἐγίνετο πολὺς λόγος ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τοῦ Πλήθωνος καὶ οὗ γίνεται συχνὴ μνεία ἐν τοῖς βενετικοῖς ἐγγράφοις. Ἡ δ᾽ εὐρεῖα ἀποθήκη ἐμπορευμάτων, ἣν εἶχεν ἐγκαταστήσει

ἐν Κορίνθῳ ὁ Νέριος Ἀτζαϊώλης, ἡ μεγάλη ἀξία τῆς βενετικῆς ἐμπολῆς ἣν βλέπομεν ἐν Πάτραις καὶ ἡ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὕπαρξις ἀξίας λόγου ἰουδαϊκῆς παροικίας βεβαιοῦσι τὴν ἐμπορικὴν σημασίαν τῆς χώρας. Καὶ ἐν μέσῳ πολεμικῆς ταραχῆς πλούσιος Βενετὸς ἔμπορος ἐγκατεστημένος ἐν Πάτραις εἶχε τελώνας ἑκατέρωθεν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ αἱ Πάτραι ἦσαν ἑστία ἱκανῶν εὐπόρων οἰκογενειῶν, ὧν ὁ τρόπος τοῦ ζῆν ἤθελε προκαλέσει τὰς ἐπικρίσεις τοῦ φιλοσόφου. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ παρὰ πάσας τὰς ἐπελθούσας καταστροφάς, τοὺς συνεχεῖς ἐμφυλίους πολέμους, τὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων δηώσεις, τὰς ὀκτὼ πληγὰς τῶν τελευταίων δύο γενεῶν καὶ τέλος τὸν ἐπελθόντα μέγαν σεισμὸν ἡ Πελοπόννησος ἐφαίνετο χώρα ἀξία ἀποκτήσεως. Ἂν δ᾽ ἡ Βενετία ἤθελε προσαρτήσει αὐτήν, ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ διασώσῃ αὐτὴν ἢ τοὐλάχιστον νἀναβάλῃ τὴν πτῶσιν αὐτῆς. Ἀλλ᾽ αἱ διαπραγματεύσεις ἐναυάγησαν, καὶ ἡ βενετικὴ πολιτεία ἠρκέσθη παρορμῶσα εἰς κοινὴν ἐνέργειαν ἐναντίον τῶν Τούρκων [1].

Ἦτο δὲ ἡ παρόρμησις αὕτη πράγματι ἀναγκαία. Ἦτο ἤδη σουλτᾶνος ὁ φιλοπόλεμος Μουρὰτ Β΄, καὶ τῷ 1423, ὅτε ἀπέτυχον αἱ διαπραγματεύσεις, ὁ μέγας Τοῦρκος στρατηγὸς Τουραχὰν ἐπέδραμε τὴν Πελοπόννησον μετὰ στρατιᾶς εἰκοσιπενταχισχιλίων ἀνδρῶν. Ἀκολουθούμενος δ᾽ ὑπὸ τοῦ περιφόβου ὑποτελοῦς, τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν Ἀντωνίου Ἀτζαϊώλη, εὐκόλως παρέδραμε τὸ ὑπερήφανον Ἑξαμίλιον, οὗ οἱ ἀμύντορες ἔφυγον εὐθὺς ὡς εἶδον αὐτὸν πλησιάζοντα, καὶ ὥδευσεν ἐναντίον τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ Γαρδικίου, κειμένου κατὰ τὸ στενὸν τοῦ Μακρυπλαγίου, καὶ τοῦ Λεοντάρη. Καὶ ἐπέπεσον μὲν κατ᾽ αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες ἔν τινι δυςβάτῳ κλεισωρείᾳ, ἐνίκησαν αὐτὸν, πολλὰς ὑποστάντα ἀπωλείας, καὶ ἀνέκτησαν τὸ πλεῖστον τῆς πλουσίας λείας, ἣν εἶχεν ἀποκομίσει. Ἀλλ᾽ ἡ ἧττα αὐτοῦ ἐξηλέγχθη προσωρινή. Οἱ ἐπίτροποι τοῦ Τόκκου ἐν Γλαρέντζῃ ἐξηγόρασαν τὴν σωτηρίαν ἑαυτῶν παραδόντες εἰς τοὺς Τούρκους τὸ στενὸν τοῦ Κισσάμου, ὅπερ ἐξέθηκε τὰς βενετικὰς ἀποικίας εἰς ἐπίθεσιν ἐναντίον αὐτῶν. Πλῆθος χιλίων διακοσίων ἑξήκοντα Βενετῶν ὑπηκόων καὶ

---

[1] ***Φραντζῆ*** σ. 109, 110, 138. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 241. — *Sanudo* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμος ΚΒ΄ σ. 916, 943. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 52-60, 64, 65, 68-70, 74, 75, 92, 104, 106-8, 115-19. Τόμ. Γ΄ σ. 185, 207, 449-50.—*Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Δ΄ σ. 582 σημ. 3, 607, 615. — *Gerland* Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 171, 211-16. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 518. — Journal of Hellenic Studies Τόμ. ΚΖ΄ σ. 300-1.

περίπου ἑξακισχιλίων Ἑλλήνων αἰχμαλώτων ἠκολούθησε τὴν πορείαν τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ, ἐπιστρέφοντος εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀλλ' οἱ Ἀλβανοὶ ἔποικοι εἶχον ἀποφασίσει νὰ μὴ ἐγκαταλίπωσι τὴν Πελοπόννησον χωρὶς νὰ καταστήσωσιν αἰσθητὴν τὴν ῥοπὴν τῶν ὅπλων αὐτῶν. Συνηθροίσθησαν λοιπὸν ἐν Ταβίᾳ, πλησίον τῆς Τριπόλεως [1] ὑπὸ στρατηγὸν ὁμόφυλον, καὶ παρεσκευάσθησαν νὰ ἐπιτεθῶσιν. Ἀλλ' ἐπλήρωσαν ἀκριβὰ τὸ τόλμημα αὐτῶν, πολλῶν μὲν φονευθέντων, ὀκτακοσίων δὲ περίπου ζωγρηθέντων καὶ σφαγέντων, καὶ πύργοι ἐξ ἀλβανικῶν κρανίων, ὁποῖοι οἱ μέχρι τῆς σήμερον ἱστάμενοι πλησίον τῆς σερβικῆς Ναϊσσοῦ (Νίσσας) ἐδήλουν τὴν θέσιν ἐν ᾗ συνεκροτήθη ἡ μάχη. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰρήνην, ὑποσχεθείς, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔμελλε νὰ πληρόνῃ ἐτήσιον φόρον ἑκατοντακισχιλίων ὑπερπύρων καὶ ὅτι τὰ τείχη τοῦ Ἑξαμιλίου ἔμελλον νὰ μείνωσιν ἠρειπιωμένα. Ἀλλὰ καὶ τὸ πικρὸν τοῦτο δίδαγμα δὲν ἐσωφρόνισε τοὺς ἡγεμόνας τῆς Πελοποννήσου· μόλις δὲ οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀναζεύξει, καὶ ὁ Θεόδωρος προσέβαλε τὸν Κεντυρίωνα καὶ ᾐχμαλώτισεν αὐτόν [2].

Ἀλλὰ τότ' ἐνεφανίσθη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου ἀνὴρ ἐπαγωγότερος καὶ δραστηριώτερος, ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ πέσῃ παρὰ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος. Καὶ δὴ ὁ δεσπότης Θεόδωρος ὑπέκειτο εἰς προσβολὰς ἀθυμίας. Ἡ μὲν διαβίωσις αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰταλίδος συζύγου δὲν ἦτο εὐτυχής, αἱ δὲ δολοπλοκίαι τοῦ Μυστρᾶ ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν ματαιότης καὶ ὁ μοναχικὸς βίος προκριτώτερος τοῦ βίου ἡγεμόνος. Κατά τινα δὲ τούτων τῶν δυσθύμων ὡρῶν ἀνεκοίνωσε τὴν πρόθεσιν νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ παραδώσῃ τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν δραστήριον

Χρυσῆ βοῦλλα Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βιέννης.

---

[1] ⟨Περὶ Ταβίας ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Μικταῖς σελίσι σ. 448 κ. ἑ. καὶ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ' σ. 376 κ. ἑ.⟩.

[2] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 238-9.—Χρονικὸν βραχὺ σ. 518.—***Φραντζῆ*** σ. 117. — *Sanudo* ἔνθ' ἀν. Τόμ. ΚΒ' σ. 970, 975, 978. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β' Μέρ. Α' σ. 272. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ' σ. 268. —*Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Ε' σ. 136, 145.

αὑτοῦ ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον. Ὁ τότ' ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ τῷ 1427 ἔπλευσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ πιστοῦ Φραντζῆ, ὅπως ἐγκαταστήσῃ τὸν νέον δεσπότην. Ἀλλ' ὅτ' ἔφθασαν εἰς τὸν Μυστρᾶν, εἶδον, ὅτι ὁ Θεόδωρος εἶχε μεταβάλει γνώμην, καθ' ἃ καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες κατὰ θεωρίαν μὲν ἐρώμενοι τῶν θελγήτρων τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, ἀλλ' ἐμπράκτως ἐγκολπούμενοι τὰς ἡδονὰς τοῦ ἄρχειν. Δικαιολογῶν δὲ τὴν μετάγνωσιν

Τὰ τείχη τοῦ κάστρου τοῦ Χλουμουτσίου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

εἶπεν, ὅτι οἱ ἐπιχώριοι ἄρχοντες δὲν ἐπέτρεπον τὴν παραίτησιν τοῦ προσφιλοῦς δεσπότου. Διὸ ἀπέβη ἀναγκαῖον νὰ ληφθῇ μέριμνα, ὅπως εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, ὅστις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ἀρκεσθῆ εἴς τινας πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου, δοθῶσι χῶραί τινες ἀλλαχοῦ, καὶ τοῦτο ἤγαγεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ φραγκικοῦ Μορέως.

Τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας διεξήχθη δεξιῶς. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπεχειρήθη ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Γλαρέντζης καὶ τῶν ἄλλων ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεων τοῦ Καρόλου Τόκκου. Τινὲς τούτων παρεδόθησαν, πολιτικὸς δὲ γάμος τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἀνεψιᾶς

τοῦ Καρόλου Θεοδώρας, θυγατρὸς τοῦ δεσπόζοντος τῆς Ζακύνθου Λεονάρδου Τόκκου [1], κατέστησεν αὐτὸν κύριον τῆς Γλαρέντζης λόγῳ προικός. Ὁ δὲ ἱστορικὸς Φραντζῆς παρέλαβεν ὡς διοικητὴς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν τῷ ἱστορικῷ κάστρῳ Χλουμουτσίῳ τῷ κτισθέντι πρὸ δύο αἰώνων ὑπὸ τοῦ Γοδοφρείδου Β΄ Βιλλαρδουίνου. Εἶτα δ᾽ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν κατάληψιν τῶν Πατρῶν, καὶ ὁ πάπας προέβη τότε παρὰ πολὺ ἀργὰ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἄφρονος ἀποφάσεως νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Βενετοὺς νἀποδώσωσι τὴν πόλιν εἰς τὴν πολὺ ἀσθενεστέραν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ μετὰ μὲν τὸν θάνατον τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως ἡ Βενετία εἶχε μάτην παρακαλέσει τὸν Μαρτῖνον Ε΄ νὰ διορίσῃ ἕνα τῶν πολιτῶν αὐτῆς εἰς τὸν χηρεύοντα θρόνον· ἀλλ᾽ ὁ πάπας ἐθεώρησεν, ὅτι θὰ ἐξησφάλιζε τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ἑλλήνων καλλίτερον, στέλλων εἰς αὐτὴν ὡς ἀρχιεπίσκοπον τὸν ἐκ Πεσάρου Πανδοῦλφον Μαλατέσταν, οὗ ἡ ἀδελφὴ Κλεόπα ἦτο σύζυγος τοῦ δεσπότου Θεοδώρου. Ἀλλ᾽ ἡ κηδεστία αὕτη δὲν συνετέλεσεν εἰς διάσωσιν τῆς πόλεως. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐπίθεσις τῶν τριῶν ἀδελφῶν ⟨Ἰωάννου, Θεοδώρου καὶ Κωνσταντίνου⟩ ἀπέβη κατὰ μέρος μόνον ἐπιτυχὴς, ἐπειδὴ αἱ ἔριδες αὐτῶν ἐκώλυσαν τὴν κοινὴν αὐτῶν ἐνέργειαν· οὕτω δὲ οἱ Πατρεῖς ἠδυνήθησαν νὰ τύχωσι βραχείας ἀναπαύλης διὰ τῆς εἰς τὸν Κωνσταντῖνον πληρωμῆς ἐτησίου φόρου τριακοσίων χρυσῶν νομισμάτων. Ἀλλὰ τῷ 1429 ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πιστὸς αὐτοῦ Φραντζῆς ἐπεχείρησαν τὸ δεύτερον νὰ καταλάβωσι τὰς Πάτρας. Καὶ προσεφέρθησαν μέν τινες τῶν ἐπιχωρίων ἱερέων καὶ τῶν πρωτευόντων πολιτῶν νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν, ἀλλ᾽ ἡ πρότασις αὐτῶν ἐξηλέγχθη ἀνεφάρμοστος. Διὸ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς,

Ἰωάννης Παλαιολόγος. Εἰκὼν ἑλληνικοῦ χειρογράφου ἐν Μοδένῃ.

[1] ⟨Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄ σ. 417 κ. ἑ. καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ϛ΄ σ. 795⟩.

φέρων ἀνὰ χεῖρας βαΐα μυρσίνης, ἐπελήφθη τῆς ἐφόδου. Τῷ δὲ μεγάλῳ Σαββάτῳ ἔγεινεν αἰφνιδία ἔξοδος τῶν πολιορκουμένων ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς πύλης. Καὶ ἀπεκρούσθη μὲν αὕτη, ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Φραντζῆς καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ εἶχον προχωρήσει ἐγγύτατα τῶν τειχῶν, ὁ ἵππος τοῦ Κωνσταντίνου ἐπλήγη, τοξευθεὶς ὑπὸ ἐπιδεξίου τοξότου. Ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ ἔπεσε κατὰ γῆς, ἤθελε δὲ φονευθῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ ἀφωσιωμένου αὐτοῦ ἑταίρου, ὅστις ὑπερεμάχησε τοῦ Κωνσταντίνου, ἕως τέλος οὗτος ἠδυνήθη, ἀποπλακεὶς τοῦ ἵππου, νὰ φύγῃ πεζός. Ὅ τε Φραντζῆς καὶ ὁ ἠγαπημένος αὐτοῦ ἵππος ἐτραυματίσθησαν, καὶ ὁ ἱστορικὸς ἐζωγρήθη καὶ ἐνεβλήθη δέσμιος εἰς σκοτεινὸν πύργον, ὅστις εἶχε χρησιμεύσει ἄλλοτε ὡς ἀποθήκη σίτου. Ἐκεῖ ἔμεινεν ἔγκλειστος ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἔχων ἄφθονον σχολὴν νὰ ἐπιδίδηται εἰς θεωρίας περὶ τῶν καρπῶν τῆς πιστῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος ἐν μέσῳ μυρμήκων, σιτοφθειρῶν καὶ μυῶν. Ὅτε δ' ἦλθεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὁ εὐσεβὴς Φραντζῆς ἐδεήθη τοῦ προστάτου ἁγίου, οὗ ἔφερε τὸ ὄνομα, νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτόν. Ἡ δέησις αὐτοῦ εἰσηκούσθη, αἱ σιδηραῖ ἁλύσεις, δι' ὧν ἐδεσμοῦντο οἱ πόδες αὐτοῦ, ἐλύθησαν, καὶ ἠδυνήθη νὰ συνεννοηθῇ δι' ἐπιστολῆς μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου. Εἰσηγήσει δ' αὐτοῦ ἐπῆλθε συνδιαλλαγὴ μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν καὶ τῶν πολιορκουμένων, καθ' ἣν οὗτοι συνήνεσαν νὰ παραδώσωσι τὸ ἄστυ ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰς Γλαρέντζαν ἀποχωρήσεως τοῦ Κωνσταντίνου, ἐὰν ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Πατρῶν, ὅστις ἀπουσίαζε, μεταβὰς ὅπως ζητήσῃ βοήθειαν παρὰ τοῦ πάπα, δὲν ἐπιστρέψῃ ἐξ Ἰταλίας μέχρι τέλους Μαΐου. Τότε δὲ ἀπελύθη καὶ ὁ Φραντζῆς· καὶ ἦτο μὲν ἡμιθανής, ἀλλ' ἡ ἔκφρασις τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ ἡ δωρεὰ πολυτίμων καινουργῶν ἐνδυμάτων καὶ πολλοῦ χρήματος παρηγόρησαν αὐτὸν ἐπὶ τῇ τεσσαρακονθημέρῳ αἰχμαλωσίᾳ. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἔσχε σχεδὸν παραυτίκα εὐκαιρίαν νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ νέον δεῖγμα ἀφοσιώσεως. Καὶ δὴ μόλις εἶχε φθάσει εἰς τὴν Γλαρέντζαν, καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ σουλτάνου ὑψηλὸν κέλευσμα, ἀπαγορεῦον εἰς αὐτὸν τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, ἅτε οὐσῶν ὑποφόρων εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἐνεργὸς ἀνὴρ, καὶ ἀπεφάσισε πάραυτα νὰ κυριεύσῃ πρῶτον τὴν πόλιν καὶ ἔπειτα νὰ προβῇ εἰς διπλωματικὰς δικαιολογίας. Διὸ, εὐθὺς ὡς ἐξέπνευσεν ἡ δοθεῖσα προθεσμία καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἐνεφανίζετο, ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Πάτρας, καὶ ἐκεῖ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ πολιούχου Ἁγίου Ἀνδρέου παρέλαβε τῆς πόλεως τὰς κλεῖδας.

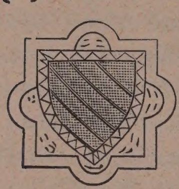
Ἡ εἴςοδος αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν ὑπῆρξεν αὐτόχρημα ἡμέρα ἑορτῆς· ἄνθη ἐρρίπτοντο εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῶν παραθύρων, καὶ ῥόδα, ῥόδα ἔπιπτον καθ' ἅπασαν τὴν ὁδὸν, ὅτε τὸ πρῶτον μετὰ διακόσια εἰκοσιπέντε ἔτη Ἕλλην κατακτητὴς ἐπάτησε τὰς ἀγυιὰς τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς πόλεως. Μόνον δὲ ἡ ἀρχαία φεουδαλικὴ ἀκρόπολις καὶ τὸ πλησίον αὐτῆς ἀρχιεπισκοπικὸν μέγαρον ἀντέσχον ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Πανδοῦλφος. Τὴν δ' ὑστεραίαν οἱ πολῖται ὤμοσαν πίστιν εἰς τὸν δεσπότην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἱστορικῷ κτιρίῳ καταστραφέντι δυστυχῶς ὑπὸ ἐκρήξεως πρὸ ὀλιγωτέρων τῶν ἑκατὸν ἐτῶν [1]. Ἐπὶ δὲ τῇ αἰτήσει αὐτῶν ὁ Φραντζῆς, ὁ πρώην αἰχμάλωτος τῶν Πατρέων, διωρίσθη ⟨*εἰς κεφαλὴν* ἤτοι⟩ διοικητὴς αὐτῶν.

Ἀλλὰ, πρὶν ἢ ἀναλάβῃ ὁ Φραντζῆς τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ἀπεστάλη εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅπως ἐξηγήσῃ εἰς αὐτὸν ὡς ἄριστα ἠδύνατο τὴν προσάρτησιν τῶν Πατρῶν. Εὑρισκόμενος δὲ καθ' ὁδὸν συνηντήθη ἐν Ναυπάκτῳ μετὰ δύο Τούρκων ἀπεσταλμένων καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Πανδούλφου, ὅςτις εἶχεν ἀκούσει τὰ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς ἕδρας αὐτοῦ καὶ ἐπὶ μιᾶς τῶν καταλωνικῶν γαλερῶν τῶν δοθεισῶν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ πάπα εἶχε καταπλεύσει εἰς τὸν βενετικὸν ἐκεῖνον σταθμὸν κατὰ τὰ βόρεια παράλια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Καὶ ἐπεχείρησαν μὲν ὅ τε Φραντζῆς καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπιμόνως διαλεγόμενοι νὰ ἐκμάθωσι τἀπόρρητα ἀλλήλων· ἀλλὰ τὴν ἑσπέραν ὁ πανοῦργος ἱστορικὸς, ὀλίγου δεῖν καὶ αὐτὸς μεθυσθεὶς, καθ' ἃ αὐτὸς μετὰ λύπης μαρτυρεῖ, ἐμέθυσε τοὺς Τούρκους ἀπεσταλμένους καὶ ἀνέῳξεν ἃς ἔφερον ἐπιστολάς. Φθάσας δ' εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σουλτάνου ἔλαβε μὲν αὐστηρὰς διαταγὰς νὰ παρακαλέσῃ τὸν κύριον αὐτοῦ νἀποδώσῃ τὰς Πάτρας εἰς τὸν νόμιμον αὐτῶν κύριον. Ἀλλ' ὁ Φραντζῆς ἐγίνωσκε τοὺς Τούρκους. Καὶ δὴ συνέδεσε φιλίαν μετὰ τοῦ μεγάλου βεζύρου, εἰρήνευσεν ἐπιστρέφων καθ' ὁδὸν μετὰ τοῦ Τουραχὰν, καὶ κατώρθωσε νὰ βεβαιώσῃ τὸν Κωνσταντῖνον, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔμελλον νὰ ἐνοχλήσωσιν αὐτόν. Ὁ δὲ Πανδοῦλφος περιελθὼν εἰς ἀπόγνωσιν προςήνεγκε τὰς Πάτρας εἰς τὴν Βενετίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἀνῆκον πλέον εἰς αὐτὸν, ὥστε νὰ προςφέρῃ αὐτὰς, ἡ ἐπιφυλακτικὴ βενετικὴ πολιτεία ἀπέρριψε τὴν πρότασιν. Τὸ ὡραῖον ἀρχαῖον κάστρον ἀντεῖχεν ἀκόμη, ἕως τὸν Μάϊον

---

[1] *Gerland* Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 117 σημ. 1.

τοῦ 1430 ἡ φρουρὰ ἠναγκάσθη ὑπὸ λιμοῦ νὰ παραδοθῇ. Αἱ δὲ καταλωνικαὶ γαλέραι τοῦ πάπα ἀπεδείχθησαν ἄχρηστοι εἰς τὸν Πανδοῦλφον. Καὶ κατέλαβον μὲν οἱ Καταλώνιοι τὴν Γλαρέντζαν, ἀλλὰ μετὰ βραχὺν χρόνον ἀπέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ πληρωμῇ. Οὗτος δὲ διέταξε τὴν κατεδάφισιν τῶν τειχῶν τῆς ὀνομαστῆς ταύτης πόλεως ἐκ φόβου μὴ καταληφθῇ καὶ πάλιν ὑπό τινος ἐχθροῦ. Αἱ ἐκκλησίαι αὐτῆς καὶ αἱ μοναὶ, ἐν αἷς ποτε εἶχε συνέλθει ἡ μεγάλη κούρτη τῆς Ἀχαΐας, κατεσκάφησαν, οἱ δὲ μοναχοὶ, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ πένητες αὐτῶν ἀπέβησαν ἀνέστιοι ἐξόριστοι, καὶ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Γλαρέντζης Ἕλλην μεσαιωνικὸς ποιητὴς ἐχρονολόγει τὴν ἔναρξιν τῶν συμφορῶν τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος. Ἀλλ᾽ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἡ θεὰ Τύχη ἐμειδία εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ τελευταῖος Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Πατρῶν, ἐκπεσὼν τῶν ἐλπίδων, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ πάτριον Πέσαρον, ὅπου καὶ κεῖται ὁ νεκρὸς αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ ὄνομ᾽ αὐτοῦ περισώζουσι δύο ἐπιγραφαὶ, χρησιμεύουσαι νῦν ὡς παραστάδες τῆς ἐσωτερικῆς πύλης αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἀκροπόλεως τῶν Πατρῶν, ἣν οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ὑπερήσπισαν γενναίως. Διὰ δὲ τοὺς Ἕλληνας ἡ ἅλωσις τῶν Πατρῶν θὰ συνδυάζηται πάντοτε πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, οὗ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἄθλους προσηκόντως ἐξύμνησε τὸ ἐγκώμιον τὸ γραφὲν ὑπὸ Βυζαντίνου λογίου τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ⟨τοῦ Ἰωάννου Δοκειανοῦ⟩ [1].

Οἰκόσημον Πανδούλφου Μαλατέστα ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Πατρῶν.

Σχεδὸν σύμπασα ἡ Πελοπόννησος εἶχε περιέλθει νῦν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν τριῶν ἀδελφῶν Θεοδώρου, Κωνσταντίνου καὶ Θωμᾶ τῶν Παλαιολόγων. Πλὴν τῆς Γλαρέντζης καὶ τῶν Πατρῶν, ἃς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε καταλάβει χάριν ἑαυτοῦ, εἶχε λάβει οὗτος παρὰ

[1] *Boeckh* Corpus Inscriptionum graecarum Τόμ. Δ′ ἀρ. 8776. — Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Α′ σ. 523. — ***Φραντζῆ*** σ. 122-39, 144-58. — Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ⟨παρὰ τῷ *Ellissen* Analecten der mittel- und neugriechischen Litteratur. Ἐν Λειψίᾳ. 1857. Μέρ. Γ′, *W. Wagner* Medieval greck texts καὶ *E. Legrand* Bibliothèque grecque vulgaire. Ἐν Παρισίοις. 1880 Τόμ. Α′⟩ στ. 52-62. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 206, 239-42. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 160-2, 191.— Chronicon Ariminense παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΕ′ σ. 939. — ***Ἰωάννης Δοκειανὸς*** παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 251.

τοῦ Θεοδώρου τὴν ἀρχαίαν βαρωνείαν τῆς Βοστίτζης, γειτονεύουσαν πρὸς τὰς Πάτρας, καὶ μακρὰν ἐν τοῖς νοτίοις τῆς χερσονήσου κατὰ τὰ δυτικὰ τοῦ Ταϋγέτου τὸ ὀχυρὸν κάστρον Λεῦκτρον, τὸ κτίσμα τοῦ τελευταίου Βιλλαρδουΐνου, μετὰ καὶ εὐρείας λωρίδος τῆς Μάνης. Εἶχε δὲ μεταβιβάσει εἰς αὐτὸν ὁ Θεόδωρος καὶ τὴν διοίκησιν τῶν μεγάλων κτήσεων τοῦ οἴκου τῶν Μελισσηνῶν διαρκούσης τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ τότε ἀντιπροσωπεύοντος αὐτόν. Περιελάμβανον δὲ αὗται τὸ πλουσιώτατον μέρος τῆς Μεσσηνίας μετὰ πόλεων, οἷαι ἡ Ἀνδροῦσα, αἱ Καλάμαι, τὸ Νησίον μετὰ καὶ τῆς Ἰθώμης, καὶ τὴν λακωνικὴν Μαντίνειαν, τὴν ἀρχαίαν Ἀβίαν, ἐν ᾗ εἶχεν ἐγκαταστῆ ἄλλος ἀδελφὸς τῶν Παλαιολόγων, ὁ Ἀνδρόνικος, μετὰ τὴν εἰς τοὺς Βενετοὺς πώλησιν τῆς τέως ἐμπεπιστευμένης εἰς αὐτὸν Θεσσαλονίκης. Ἐν τούτῳ τῷ

Ἰωάννης Παλαιολόγος
ἐπὶ τοῦ ἐμπροσθίου μέρους τοῦ μεταλλίου
τοῦ Βίκτωρος Πισάνου.

Ἰωάννης Παλαιολόγος
ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ μεταλλίου
τοῦ Βίκτωρος Πισάνου.

μεταξὺ δὲν εἶχε μείνει ἄπρακτος καὶ ὁ Θωμᾶς. Οὗτος εἶχε λάβει τὰ Καλάβρυτα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου, κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς παραδόσεως τῶν Πατρῶν ἐπολιόρκει τὸν Κεντυρίωνα ἐν τῇ Χαλανδρίτσᾳ. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1429 ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ πολιορκητοῦ· ἔδωκε δὲ τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα Αἰκατερίνην σύζυγον εἰς τὸν Θωμᾶν, καὶ, παραγκωνίσας τὸν νόθον υἱὸν, παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν ὡς προῖκα τὰ λείψανα τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας, ἐπιφυλάξας εἰς ἑαυτὸν μόνον τὴν οἰκογενειακὴν βαρωνείαν τῆς Κυπαρισσίας καὶ τὴν προσηγορίαν ἡγεμόνος. Ὁ γάμος ἐτελέσθη ἐν Μυστρᾷ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1430, καὶ ὁ Θωμᾶς ἔλαβε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀδελφοῦ Ἰωάννου τὴν προσωνυμίαν δεσπότου. Μετὰ δὲ δύο ἔτη ἀπέθανεν ὁ τελευταῖος ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, καὶ τότε ὁ Θωμᾶς, φοβούμενος τὰς δολοπλοκίας τῆς συζύγου, ἐκράτησεν αὐτὴν δεσμίαν ἐφ᾽ ὅρου ζωῆς. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Κεντυρίωνος, Ἰωάννης Ἀσὰν, φαίνεται προσφυγὼν εἰς βενετικὸν ἔδαφος, ὅπου θὰ ἐπανεύρωμεν αὐτὸν μετὰ ἓν τέταρτον αἰῶνος. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον οἱ Ἕλληνες προσήρτησαν τἀρχαῖα τιμάρια τῶν Τευτόνων ἱπποτῶν ἐν Μοστενίτζῃ, καὶ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς συμμετρίας ἐν τῇ χερσονήσῳ ἔγεινεν ἀνταλλαγὴ μεταξὺ τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐκείνου μὲν ὡς κληρονόμου τοῦ Κεντυρίωνος λαβόντος τὴν Γλαρέντζαν, τοῦ δὲ Κωνσταντίνου τὰ Καλάβρυτα. Οὕτω τῷ 1432 μετὰ πάροδον διακοσίων εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἐτῶν ἡ ὅλη χερσόνησος ἔγεινεν ἑλληνικὴ πλὴν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης, τῶν ἀπ᾽ αὐτῶν ἐξαρτωμένων ἑπτὰ κάστρων καὶ τοῦ Ναυπλίου καὶ τοῦ Ἄργους, ὅπου ἐκυμάτιζεν ἡ βενετικὴ σημαία. Οὐδέποτε ἀπὸ τῶν ἀρχαίων βυζαντιακῶν ἡμερῶν ὑπῆρχεν ἐν Πελοποννήσῳ τοιαύτη ταὐτότης κυριαρχίας.

Ἡ δ᾽ ἐν Ἀχαΐᾳ ἀρχὴ τῶν Φράγκων κατὰ μὲν τὸν τελευταῖον χρόνον εἶχεν ἀποβῆ ἁπλῶς στοιχεῖον διχονοίας, ἀλλ᾽ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ αὐτῆς περιόδῳ εἶχε προξενήσει οὐκ ὀλίγα ἀγαθὰ εἰς τὴν χώραν καὶ τὸν λαόν. Εὐφυὴς ἱστορικὸς τῆς νέας Ἑλλάδος ἰσχυρίσθη, ὅτι τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα τὸ ἐπιδειχθὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας μέχρι τῶν ἡμερῶν καθ᾽ ἃς ἀνέκτησαν τὴν ἐλευθερίαν προῆλθεν ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν λαμπρῶν Φράγκων ἱπποτῶν, παρ᾽ ὧν οἱ Ἕλληνες ἐδιδάχθησαν τὸ μάχεσθαι. Βεβαίως δὲ ὑπάρχει μεγάλη ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἀσθενοῦς ἀντιστάσεως, ἣν ἀντέταξαν οἱ Πελοποννήσιοι εἰς τοὺς Φράγκους τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, καὶ τῶν εὐσταθῶν αὐτῶν ἐπαναστάσεων ἐναντίον τῶν Τούρ-

κων [1]. Μόνον δὲ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ἐν ταύτῃ τῇ ἀντιπαραβολῇ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἀλβανοί, τὸ μάχιμον τοῦτο ἔθνος, δὲν ἀντεπροσωπεύοντο ἐν τῷ Μορέᾳ ἐν τοῖς χρόνοις καθ' οὓς ἦλθον οἱ Φράγκοι. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἐπὶ μέγα μέρος τῆς ἀρχῆς τῶν Βιλλαρδουίνων ἡ Πελοπόννησος ἔλαβε πεῖραν ἁπάντων τῶν ἀγαθῶν αὐστηρᾶς καὶ σθεναρᾶς ἡγεμονικῆς κυριαρχίας. Τὸ μὲν ἐμπόριον ἤκμαζεν, ἡ δὲ ἀλλοτρία ἐκκλησία συνεκρατεῖτο καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον τοὐλάχιστον τοσαύτην ἐλευθερίαν, ὅσην εἶχον παράσχει εἰς αὐτοὺς οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ ἴδιοι αὐτῶν ἐπιχώριοι τύραννοι. Ἀλλὰ δυνάμεθα ὅμως νὰ διακρίνωμεν τρεῖς περιόδους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φραγκοκρατουμένης Ἀχαΐας. Ὁ μὲν χρυσοῦς αἰὼν ἐπερατώθη μετὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν τεσσάρων κάστρων ἐν ἔτει 1262, ἥτις ἤγαγεν εἰς τὴν παλινόρθωσιν τῆς βυζαντιακῆς ἐπιδράσεως καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ἐπακολουθήσασαν μονομαχίαν μεταξὺ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Φράγκων, ἧς κονίστρα ὑπῆρξεν ἡ Πελοπόννησος τὰ ἑπόμενα ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἔτη. Ἡ δὲ δευτέρα περίοδος διήρκεσε μέχρι τοῦ ἔτους 1311, καθ' ὃ συνεκροτήθη ἡ ὀλεθρία μάχη παρὰ τὸν Κηφισόν, ἥτις διεσάλευσε δεινότατα τὰς τύχας τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Κατὰ τὸν ἥμισυν τοῦτον αἰῶνα ὑπῆρξαν μὲν βραχεῖαι περίοδοι εἰρήνης καὶ εὐημερίας, οἷον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς Φλωρεντίου τοῦ Ἀννονικοῦ, ἀλλ' ἡ χώρα ἠρημώθη ἕνεκα τῶν μακρῶν πολέμων τοῦ γενναίου αὐτῆς ἡγεμόνος Γουλιέλμου, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, μὴ καταλιπόντος ἄρρενα κληρονόμον, ἡ ἀνδηγαυικὴ κηδεστία μετὰ τῶν κακῶν αὐτῆς ἐπακολούθων, τῆς διὰ διορισμοῦ βαΐλων ἐπιτροπεύσεως τῶν ἐκ τῆς χώρας ἀπουσιαζόντων ἡγεμόνων καὶ τῶν δυναστικῶν δολοπλοκιῶν, προεκάλεσε χαλεπὴν δοκιμασίαν τοῦ ὡραιοτάτου τούτου τῶν τμημάτων τῆς «νέας Γαλλίας». Οἱ βαρῶνοι, ὄντες πάντοτε ὁμότιμοι τοῦ ἡγεμόνος, ἠξίουν νὰ εἶνε οἱ κύριοι τῶν Ἀνδηγαυῶν βαΐλων καὶ δὲν ἠνείχοντο εὐκόλως μείωσιν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, ἥτις ἦτο πολλάκις οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀκολασία κατ' εὐφημισμόν.

---

[1] ⟨***Παπαρρηγοπούλου*** Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. Ε' σ. 94 κ. ἑ. Ἄλλως ἑρμηνεύει τὸ φαινόμενον τῆς ἀναθαρρήσεως τῶν Πελοποννησίων ὁ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος,*** προςγράφων τὴν ἔξαψιν τοῦ φιλοπολέμου φρονήματος εἰς τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα τὸ ἐξεγερθὲν παρὰ τοῖς κατοίκοις διὰ τῆς ὑπὸ τῆς βυζαντιακῆς διοικήσεως παραχωρήσεως μεγάλων κτημάτων ἢ *στρατιωτοπίων* εἰς εὐπατρίδας, ὑποχρεουμένους εἰς στράτευσιν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτούς. Ἴδε Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ϛ' σ. 585 κ. ἑ., 706 κ. ἑ.⟩.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ξένοι, Φλαμανδοί, Νεαπολῖται καὶ Σαβαυδοί, ἀγνοοῦντες τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν τῆς χώρας, ἀντικατέστησαν τοὺς ἀρχαίους γαλλικοὺς οἴκους, οἵτινες εἶχον ἐκλίπει διὰ τοῦ ἀνεξηγήτου φυσικοῦ νόμου τῆς ἀτεκνίας ἢ θηλυγονίας ἢ ἐπέζων μόνον διὰ θηλυγονίας μετὰ δύο ἢ τρεῖς γενεάς. Διαρκούσης δὲ τῆς τρίτης περιόδου τὰ μὲν κακὰ ἐκεῖνα ἐπηυξήθησαν, προσετέθησαν δὲ καὶ ἄλλα. Ἡ διαφιλονεικουμένη διαδοχὴ τῆς ἡγεμονίας ἐβάρυνεν εἴπερ ποτὲ τὴν χώραν διὰ τῶν δεινῶν ἐμφυλίου πολέμου, ἐν ᾧ συγ-

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κάστρου τοῦ Χλουμουτσίου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

χρόνως ὁ Βυζαντῖνος διοικητὴς πρῶτον μὲν ἔπαυσε νὰ εἶνε ἁπλοῦς ἐνιαύσιος ἄρχων, ἔπειτα δ' ὑπῆρξε δυνατὸν μέλος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ὁ δὲ Μυστρᾶς ηὐξάνετο ἐφ' ὅσον ἐξέπιπτεν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἕως τέλος μετὰ δύο αἰῶνας ἡ Πελοπόννησος ἀπέβη καὶ πάλιν πολιτεία ἑλληνική. Καὶ παρεβάλομεν μὲν ἀνωτέρω τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάληψιν τῆς Ἀχαΐας πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν κατάκτησιν τῆς Ἀγγλίας· ἀλλ' ἡ παρομοίωσις ἔπαυσεν ἀτυχῶς οὖσα ἀληθὴς σὺν τῇ κατακτήσει. Ὁ Μορέας ἔσχεν ἰδίους πολέμους ἀναλόγους πρὸς τοὺς τῶν δύο ῥόδων ἐν Ἀγγλίᾳ πρὶν ἢ αἱ δύο φυλαί, οἳ κατα-

κτηταὶ καὶ οἱ κατακτηθέντες, συγκερασθῶσι τελείως· ἐστερεῖτο δ' ἡ ἡ φραγκοκρατουμένη Πελοπόννησος τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν δεξιῶν μοναρχῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν εὐρώστων ἐκείνων πολιτῶν, οἵτινες συνετέλεσαν ὡς πλεῖστον ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς τὴν εὐστάθειαν τῶν ἐθνικῶν θεσμῶν. Ἐν ᾧ δ' ἐν Ἑλλάδι ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, πλὴν ἢ ἐν Κερκύρᾳ καὶ ταῖς Κυκλάσι, διέμεινε μέχρι τέλους τὸ θρήσκευμα μικρᾶς μειονότητος, ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπῆρξεν ἡ πίστις αὐτοῦ τοῦ λαοῦ καὶ πρὸ τῆς κατακτήσεως. Ὅτε δὲ τὰ δύο ἔθνη συνήρχοντο εἰς γάμον, οἱ ἐκ τῶν τοιούτων μικτῶν γάμων γεννώμενοι *γασμοῦλοι* συνήθως ἐτάσσοντο μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐπέβαινον τῶν αὐτοκρατορικῶν πλοίων, ἐμάχοντο ἐν ταῖς στρατιαῖς τῶν αὐτοκρατόρων καὶ ὑπηρέτουν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ διοικήσει. Καὶ ἦγε μέν πού καί που γασμοῦλόν τινα τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον εἰς σύμπραξιν μετὰ τῶν Φράγκων, ἀλλ' ἐν ταῖς πλείσταις περιστάσεσιν ἴσχυε τὸ νομικὸν ἀξίωμα τῆς ὑπὸ τοῦ τεχθέντος παρακολουθήσεως τῆς μητρός (partus sequitur matrem).

Θύρα ἐκκλησίας ἐν Γερακίῳ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς σήμερον μετὰ τὴν πάροδον σχεδὸν πέντε αἰώνων ὁ λαμπρὸς γαλλικὸς πολιτισμὸς τῆς Ἀχαΐας περισώζεται ἀκόμη ἐν πολλαῖς ἠρειπιωμέναις εἱρκταῖς, ἐν πολλοῖς εὐρωτιῶσι κάστροις, ἐν τῇ νορμαννικῇ καμάρᾳ τῆς Ἀνδραβίδας, ἐν τοῖς μεγάλοις φρουρίοις τῆς Καρυταίνης καὶ τοῦ Χλουμουτσίου, ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ μονώσει τοῦ Πασσαβᾶ. Ἡ Ἦλις διατηρεῖ ἀκόμη ἐν τοῖς ὀνόμασι τῶν εὐδαιμόνων αὐτῆς πολισμάτων καὶ ἐν τῷ τροχασμῷ τῶν ἵππων αὐτῆς τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἀγλαῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς ἱππόται εὐπρεπεῖς διή-

λαυνον ἔφιπποι τὸ πεδίον τὸ ἄγον εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἢ ἐζήτουν σκέπην ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ ἡλίου ὑπὸ τὰς δρῦς τῆς Μανωλάδος, ὅτε παντοῖαι παιδιαὶ ἐζωογόνουν τὴν μειδιῶσαν περίχωρον τοῦ Βλισιρίου, ὅτ' εὐλαβεῖς μοναχοὶ ἐλθόντες ἀπὸ τοῦ μακρινοῦ ἰταλικοῦ Ἀσισίου (Assisi) ἔψαλλον τὸν ἑσπερινὸν ἐν τῇ μινωριτικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Γλαρέντζης.

Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον καθ' ὃν κατελύετο ἡ φραγκοκρατία ἐν Ἀχαΐᾳ οἱ Τοῦρκοι προέβαινον εἰς περαιτέρας κατακτήσεις ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι. Τῷ 1423 ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, ὅστις ἦρχε τῆς Θεσσαλονίκης, προσβληθεὶς ὑπὸ ἐλεφαντιάσεως καὶ κατατρυχόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἶχεν ἀπεμπολήσει τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν, τὴν δευτερεύουσαν τοῦ κράτους, εἰς τὴν Βενετίαν, ἥτις ὁμοίως ἐπροθυμήθη νἀποδεχθῇ τὴν προσφορὰν τοῦ Ἕλληνος ἄρχοντος *(κεφαλῆς)* τῆς Λαμίας, προτείνοντος τὴν μεταβίβασιν τῆς Στυλίδος καὶ τοῦ ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ μεταξὺ Στυλίδος καὶ Λαμίας κειμένου χωρίου Αὐλάκι εἰς τὴν ἰσχυροτάτην τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων τῶν ἐχουσῶν συμφέροντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ χάριν διασώσεως τῆς Λαμίας, ἥτις εἶχε προσωρινῶς ἀνακτηθῆ ἀπὸ τῶν κατεχόντων αὐτὴν Τούρκων [1]. Ἡ δὲ βενετικὴ πολιτεία ἐθεώρησεν ἐπὶ τῇ νέᾳ ἐξαγοράσει ἐπαρκῆ τὴν παραχώρησιν τῆς προσηγορίας δουκὸς εἰς τὸν ἄρχοντα, ὃν ἀπέ-

Δεξαμενὴ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἴσοβας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 140, 149. Τόμ. Γ΄ σ. 250, ὅπου τὸ Zeffali Zittoni εἶνε παραφθορὰ τῶν λέξεων ***κεφαλὴ Ζητουνίου.***

στειλεν αὐτόσε, καὶ τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου χάριν αὐτῆς εἰς τὸν Μουρὰτ Β΄. Καὶ ἡ μὲν ὑπ᾽ αὐτῆς κατοχὴ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρξε λίαν βραχεῖα καὶ ἥκιστα ἐπωφελὴς εἴς τε τὴν Βενετίαν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἐν Εὐβοίᾳ βενετικὴν ἀποικίαν. Ἡ δὲ Λαμία καὶ ἡ περὶ αὐτὴν χώρα περιῆλθον μετ᾽ οὐ πολὺ καὶ πάλιν εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ οἱ ἀτυχεῖς Εὐβοεῖς παρεπονοῦντο, ὅτι παρηνωχλοῦντο εἴπερ ποτὲ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων τούτων, οἵτινες ἀπῆγον οὕτω πολλοὺς αἰχμαλώτους, ὥςτε ἡ νῆσος διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ ἐρημωθῇ. Ταῦτα δ᾽ ἐθορύβησαν τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥςτε ὁ βάϊλος ἔλαβεν ὁδηγίας νὰ ἐπιθεωρήσῃ καὶ ἐπισκευάσῃ διὰ καταναγκαστικῶν ἔργων τῶν παροίκων ἅπαντα τὰ φρούρια τῆς Εὐβοίας καὶ περιορίσῃ τὴν πώλησιν οἴνου εἰς μόνα τὰ ἐρύματα ταῦτα, ἵν᾽ ἀναγκάσῃ τὸν λαὸν νὰ ἐνοικήσῃ ἐν αὐτοῖς. Ἕνεκα δὲ τοῦ ἐπείγοντος κινδύνου ηὐξήθη μὲν ὁ μισθὸς τοῦ βαΐλου, ἀλλ᾽ ἅπασαι αἱ λοιπαὶ δαπάναι ἐν τῇ νήσῳ περιωρίσθησαν, καὶ εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Αἰγαίου ὑπεμνήσθη, ὅτι εἶχεν ὑπάρξει πάντως ἔθος τῶν προκατόχων αὐτοῦ νἀνάπτωσι φρυκτωρίας γνωριζούσας εἰς τοὺς ἐν Εὐβοίᾳ Βενετοὺς πρὸς προφύλαξιν τὴν τυχὸν ἐπερχομένην προσέγγισιν τουρκικοῦ στόλου. Τῷ δὲ 1430 ἔπεσε τέλος ἡ Θεσσαλονίκη, κυριευθεῖσα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ τότε οἱ Βενετοὶ τῆς Εὐβοίας ἐφοβήθησαν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ἡ σειρὰ αὐτῶν. Πλείονες δὲ τῶν πεντακιςχιλίων ἐκ τῶν νησιωτῶν ἦσαν αἰχμάλωτοι, καὶ ὑπῆρχεν ἐπείγουσα ἀνάγκη ἐπιτηδείων καὶ διακοσίων ἀνδρῶν χάριν ἀμύνης τῶν ἕνδεκα κάστρων τῆς νήσου. Διὸ ἡ Βενετία ἔσπευσε νὰ σώσῃ τὴν ἀποικίαν αὐτῆς ὁμολογοῦσα εἰρήνην μετὰ τοῦ Μουρὰτ Β΄ [1].

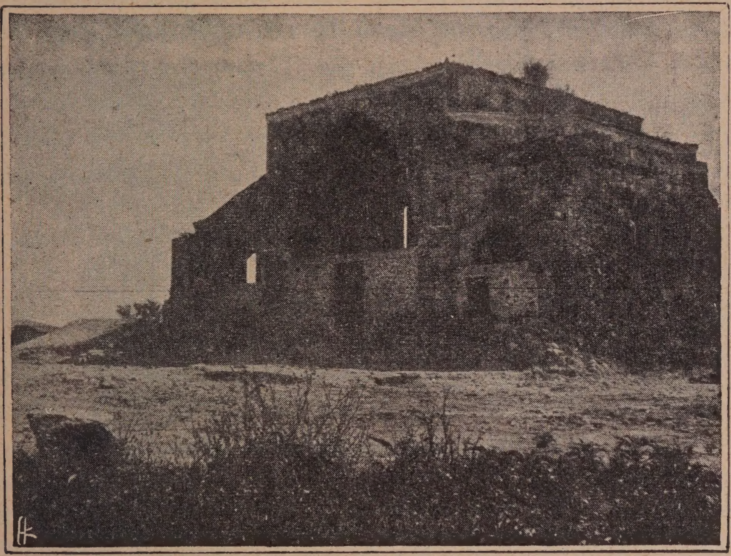
Ἀλλ᾽ ἐν τοῖς δυτικοῖς τῆς Ἑλλάδος οἱ Λατῖνοι δὲν εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ διασωθῶσι. Τῷ 1429 ὁ Κάρολος Α΄ Τόκκος εἶχε περατώσει ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ, τοῖς Ἰωαννίνοις, τὴν μακρὰν καὶ ἐπιτυχῆ ἀρχήν. Κατὰ τὸν Χαλκοκονδύλην ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν ἱκανότητα οὐδενὸς τῶν συγχρόνων ἦτο δεύτερος, ὑπ᾽ αὐτὸν δὲ ἡ δυναστεία τῶν παλατίνων κομίτων τῆς Κεφαλληνίας εἶχε φθάσει εἰς τὸ κατακόρυφον. Μὴ ἔχων νομίμους κληρονόμους, ἀφῆκε τὴν Λευκάδα καὶ τὴν παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ὀχυρὰν Βόνιτζαν εἰς τὴν χήραν αὐτοῦ, τὴν δεξιὰν καὶ ἀρρενωπὴν δούκισσαν Φραγκῖσκαν, διένειμε τὴν Ἀκαρνανίαν εἰς τοὺς

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ΄ σ. 306, 349, 372, 388-91. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 345.

πέντε αὐτοῦ νόθους υἱοὺς καὶ ἐκληροδότησε τὸ ὑπόλοιπον τῶν ἠπειρωτικῶν καὶ νησιωτικῶν αὐτοῦ κτήσεων εἰς τὸν ἀνεψιὸν Κάρολον Β΄, ⟨υἱὸν τοῦ Λεονάρδου Τόκκου⟩. Ἀλλὰ τοιαύτη διάταξις ἦτο βέβαιον ὅτι ἔμελλε νἀγάγῃ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον. Καὶ οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ἐμίσουν τὸν Ἰταλὸν κυρίαρχον, ὅςτις ἐβάρυνεν ἐπαχθῶς ἐπ᾽ αὐτούς· οἱ δὲ νόθοι κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς περιόδου ταύτης τῆς παρακμῆς ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ σουλτάνου καὶ ἐπεδοκίμασαν τὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ Μέμνων, ὁ δεξιώτατος καὶ ἀσυνειδητότατος τῶν πέντε ἀδελφῶν, μετ᾽ ἰδιαζούσης ἐπιμονῆς ἐξελιπάρει τὸν Μουρὰτ Β΄ νὰ ἐπαναφέρῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κάρολος Β΄ μάτην ἐπεκαλέσθη τὴν σύμπραξιν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὅςτις ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἤπειρον τὸν πρόθυμον αὐτοῦ φίλον Φραντζῆν, οὗ τὴν ἀπόφασιν ἅπαντες οἱ διαμαχόμενοι ὤμοσαν νἀποδεχθῶσιν. Ἀλλ᾽ ὁ Φραντζῆς ἐνέπεσε καὶ πάλιν εἰς τὴν συνήθη αὐτοῦ ἀτυχίαν. Ὑπερθεν τῶν μικρῶν παρὰ τὴν Λευκάδα νήσων, ἐν αἷς ᾤκουν ἄλλοτε οἱ φίλοι τῆς κωπηλασίας *(φιλήρετμοι)* Τάφιοι, καταλωνικὴ γαλέρα, ἣν εἶχε μεμισθωμένην ἡ δούκισσα Φραγκῖσκα, συνέλαβε τὸν ἱστορικὸν καὶ ἐπώλησεν αὐτὸν μετὰ τῶν ἀκολούθων εἰς τὴν Γλαρέντζαν ἐπὶ λύτροις, ἅτινα δὲν θὰ ἠδύνατο σήμερον νἀποτίσῃ ληστευόμενος ἀρχαιολόγος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ πτῶσις τῆς Θεσσαλονίκης εἶχεν ἀφήσει τὸν σουλτᾶνον ἐλεύθερον νἀνταποκριθῇ εἰς τὴν πρόςκλησιν τοῦ Καρόλου Τόκκου. Καὶ ἀπεκρούσθησαν μὲν ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἠπείρου δύο ἀπόπειραι εἰςορμήσεως τῶν Τούρκων εἰς τὴν χώραν ἐν τοῖς δυςπροσίτοις στενοῖς τῆς Πίνδου. Ἀλλὰ κατόπιν ἐνεφανίσθη τουρκικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν Σινὰν πασσᾶν παρὰ τὰ τείχη τῶν Ἰωαννίνων, ἧς προηγήθη ἐπιστολὴ τοῦ σουλτάνου, καλοῦσα τοὺς κατοίκους εἰς παράδοσιν, ἐπαγγελλομένη νὰ μὴ στερηθῶσιν οὗτοι τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ παρακαλοῦσα αὐτοὺς νἀποφασίσωσιν ἐφ᾽ ὅσον ἦτο ἀκόμη καιρὸς μετανοίας. Ὁ δὲ Σινὰν πασσᾶς ἐπανέλαβε τὰς διαταγὰς καὶ ὑποσχέσεις τοῦ ἀποστείλαντος αὐτὸν σουλτάνου καὶ ἔγραψεν ⟨εἰς τὸν μητροπολίτην Ἰωαννίνων καὶ τοὺς ἄρχοντας⟩, ὅτι «μᾶς ἔστειλεν ὁ μέγας αὐθέντης νὰ παραλάβωμεν τοῦ δούκα τὸν τόπον καὶ τὰ κάστρη του», ἀπειλῶν, ὅτι «ὅποιον κάστρον καὶ χώρα δὲν προςκυνήσει, ὥρισε νὰ τὰ καταλύσω καὶ νὰ τὰ χαλάσω ἐκ θεμελίων, ὥςπερ ἐποίησα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην». Συμβουλεύων δὲ «μηδὲν πλανηθῆτε εἰς τῶν Φράγκων τὰ λόγια, ὅτι τίποτε δέν σας θέλουν ὠφελήσει, πλὴν θέλουν σας χαλάσει, καθὼς

ἐχάλασαν καὶ τοὺς Θεσσαλονικαίους», ὑπεσχέθη ἐν περιπτώσει παραδόσεως τῆς πόλεως «ὁ μητροπολίτης νὰ ἔχῃ τὴν κρίσιν του τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ὅλα του τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα· οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια πάλιν νὰ τὰ ἔχουσι». Τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα ἔπεισαν τοὺς κατοίκους, ὅτι πᾶσα ἐξακολούθησις τῆς ἀντιστάσεως ἦτο ἀνωφελής. Καὶ εἰς μὲν τὸν Κάρολον Β´ ἐπετράπη νὰ κρατήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τῆς Ἠπείρου, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὰς ὑπ᾽ αὐτοῦ κατεχομένας τῶν Ἰονίων νήσων ἐπὶ πληρωμῇ ἐτησίου φόρου, οἱ δὲ

Ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Ἀνδραβίδας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

ἄρχοντες ἐξηγόρασαν τὴν τήρησιν τῶν προτέρων αὐτῶν προνομίων διὰ τοῦ συνήθους κεφαλικοῦ φόρου. Τῇ δὲ ⟨10⟩ Ὀκτωβρίου παρεδόθησαν τὰ Ἰωάννινα, ἅτινα καὶ ἐξηκολούθησαν ἔκτοτε ἀνήκοντα εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐγκατεστάθη δ᾽ ἐν τῇ πόλει μικρὰ τουρκικὴ φρουρά, καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ δι᾽ ἐπαναλήψεως τῆς ἁρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν ἔλαβον οἱ Τοῦρκοι συζύγους Χριστιανάς. Ὁ δὲ Κάρολος δὲν ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ἐπειδὴ ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Μέμνων ἐξηκολούθει νὰ φοιτᾷ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ πτήσσῃ πρὸ τοῦ προστάτου αὐτοῦ δίκην εὐλαβοῦς δούλου. Διὸ βλέπομεν τὸν Κάρολον ἐπικαλούμενον τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας, ἐπειδὴ ἄλλως θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς συνθηκολογίαν τινὰ πρὸς

τοὺς Γενουησίους, τοὺς Καταλωνίους ἢ τοὺς Τούρκους. Εἰς ὁμοίαν δ' ἔκκλησιν προέβη καὶ ἡ χήρα δούκισσα, ἧς ἀπὸ τῆς νήσου οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀπαγάγει πεντακοσίας ψυχάς. Οἱ δὲ Βενετοὶ ἀνησύχουν μὴ ἀπολεσθῶσιν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, αἵτινες διεξῆγον μέγα ἐμπόριον μετὰ τῶν κτήσεων αὐτῶν· διὸ παρώρμησαν τὴν δούκισσαν νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν ὡς ἄριστα ἠδύνατο «τοιαύτη ἀρρενωπὴ δέσποινα» καὶ ἐμήνυσαν εἰς τὸν Κάρολον, ὅτι ἔμελλον νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὸν ὡς Βενετὸν πολίτην καὶ ἐκλέξωσιν αὐτὸν εὐπατρίδην τοῦ μεγάλου συμβουλίου. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἐμπόδισαν τὸν Μέμνονα καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἡρακλέα (Ἑρκούλιον) νὰ συνομόσωσι κατὰ τοῦ Καρόλου μετὰ τῶν Ἠπειρωτῶν αὐτοῦ ὑπηκόων, ἕως ἐξηγόρασε τὴν εἰρήνην, ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς νὰ κατέχωσιν ὅσα εἶχον καταλάβει. Ἔκτοτε ὁ Κάρολος, ὅστις ἀπεκάλει ἑαυτὸν δεσπότην ἢ αὐθέντην Ἄρτης, διετήρησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰρηνικὰς σχέσεις πρός τε τὸν Μέμνονα, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν σουλτᾶνον[1].

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν σώφρονα διοίκησιν τοῦ Ἀντωνίου Ἀτζαϊώλη ἔμεινεν ἀπηλλαγμένον τῶν περιπετειῶν τῶν λοιπῶν λατινικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς. Καθ' ὃν χρόνον ἅπασαι αἱ λοιπαὶ ἡγεμονίαι καὶ πολιτεῖαι ἐκλονοῦντο ἐκ θεμελίων, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἀρχαία φρουρὸς τῶν βορείων συνόρων τῶν Ἀθηνῶν, ἡ μαρκιωνεία τῆς Βοδονίτζης, εἶχε σαρωθῆ διὰ παντὸς, καθ' ὃν χρόνον τουρκικαὶ στρατιαὶ ἐπέτρεχον τὴν Πελοπόννησον καὶ προσήρτων τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀχαΐας ἐξηφανίζετο ἐκ τοῦ χάρτου, καταβαλλομένη ὑπὸ ὀψίμου ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως, ὁ πολιτικὸς ἡγεμὼν τῶν Ἀθηνῶν ἐκυβέρνα δεξιῶς τὸ δουκᾶτον αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἠδυνήθη μὲν ἐνίοτε παρὰ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν νἀποτρέψῃ τὰ δεινὰ τουρκικῆς ἐπιδρομῆς. Οὕτως εἴδομεν τῷ 1416 τοὺς Τούρκους δῃοῦντας τὴν χώραν αὐτοῦ, τὸν Μωάμεθ Α΄ ἀπειλήσαντα νὰ τιμω-

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 236-8.—***Φραντζῆ*** σ. 154, 155, 157.—*Spandugino* (ἐκδ. 1551) σ. 25-28. — Ἠπειρωτικὸν χρονικὸν ἐκδ. Βόννης σ. 242-6, 254. —*Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Ϛ΄ σ. 75, 82. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Α΄ σ. 191, Τόμ. Γ΄ σ. 282.—***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ΄ σ. 416.— *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 350-2.—*Brocquière* Voyage d'outremer ἐν τοῖς Mémoires de l'Institut Τόμ. Ε΄ σ. 587. ⟨Ἴδε τὸν Ὁρισμὸν τοῦ Σινὰν πασσᾶ ἐν νεωτάτῃ ἐκδόσει ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄ σ. 62 κ. ἑ. Περὶ δὲ τῆς παραδόσεως τῶν Ἰωαννίνων ἴδε ***τοῦ αὐτοῦ*** Ἱστορικὰ μελετήματα. Ἐν Ἀθήναις 1884 σ. 167 κ. ἑ.⟩.

ρήσῃ αὐτὸν ὡς ζημιώσαντα Βενετούς τινας ὑπηκόους καὶ τὸν Τουραχὰν ἀναγκάσαντα τῷ 1423 αὐτὸν ὡς ὑποτελῆ τοῦ σουλτάνου νὰ συμπράξῃ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς Πελοποννήσου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὡς βοηθήσαντα τοὺς Τούρκους ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης παριστάνει αὐτὸν ὁ ἱστορικὸς Δούκας [1]. Ἀλλ᾽ ὡς τὸ πλεῖστον οἱ φοβεροὶ Μουσουλμᾶνοι ἐφείδοντο τοῦ μιγάδος ἐκείνου Ἀνατολίτου, ὅςτις ἦτο δεξιώτατος ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ διαπραγματεύεσθαι μετὰ τῶν ὑπουργῶν τοῦ σουλτάνου. Ἀπὸ δὲ τῶν προτέρων κυριάρχων τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Καταλωνίων καὶ τῶν Βενετῶν, οὐδὲν εἶχε νὰ φοβῆται. Ἀλλ᾽ ἅπαξ ὅμως ἦλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς

Ἄποψις τοῦ κάστρου Μήλα ἐν Τριφυλίᾳ.

Ἀραγωνίας καὶ Σικελίας Ἀλφόνσος Ε΄, ὅςτις οὐδέποτ᾽ ἐλησμόνει νὰ ὑπογράφηται Δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, εἶχε παραχωρήσει εἴς τινα Καταλώνιον καλούμενον Θωμᾶν Βεράλδον τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ προετίθετο νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν ἐν αὐτῷ. Ἐπὶ τοσοῦτον δ᾽ ἐθορυβήθη ὁ Ἀντώνιος, ὥςτε παρεκάλεσε τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν νὰ διατάξῃ τὸν ἐν Χαλκίδι βάϊλον αὐτῆς νὰ προστατεύσῃ αὐτόν. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία καθησύχασεν αὐτὸν διὰ τῆς πονηρᾶς παρατηρήσεως, ὅτι οἱ Καταλώνιοι συνήθως ἔκαμνον πολὺν θόρυβον διὰ τὸ τίποτε [2], καὶ οὐδὲν πλέον ἠκούσθη περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Τὸ δὲ καθ᾽ ἑαυτὴν ἡ βενετικὴ πολιτεία εἶχε φιλίως

---

[1] **Δούκα** ἐκδ. Βόννης σ. 197, ὅπου καλεῖται *ἀρχηγὸς Θηβῶν*. Αὐτὸς δ᾽ ὁ Ἀντώνιος ἐκάλει ἑαυτὸν ἰταλιστὶ Duca (*Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 273) ἢ συνηθέστερον ἑλληνιστὶ *αὐθέντην Ἀθηνῶν, Θηβῶν καὶ τῶν ἑξῆς* (αὐτόθι σ. 289, 290, 296).

[2] *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Ε΄ σ. 122.

πρὸς τὸν ἄνδρα, ὅστις εἶχεν ἀπατήσει αὐτὴν, ὅτε ποτὲ εἶχεν ἔλθει εἰς συνεννόησιν πρὸς αὐτόν. Δὶς δ᾽ ἔδωκεν ἡ Βενετία εἰς τὸν Ἀντώνιον ἐν περιπτώσει κινδύνου τὴν ἄδειαν νὰ στείλῃ τοὺς πολυτίμους τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἵππους εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἐπειδὴ, καθ᾽ ἃ ὁ πατὴρ, ἦτο ἄριστος ἱππογνώστης, καὶ διέταξε τὸν Βενετὸν βάϊλον «νὰ τηρῇ τὰς ἀρχαίας ἐμπορικὰς συνθήκας μεταξὺ τοῦ δουκάτου καὶ τῆς νήσου, ἃς θὰ εὕρισκε γραπτὰς ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Χαλκίδος». Ὅτε δὲ παρεπονέθη, ὅτι ἀλβανικαί τινες οἰκογένειαι εἶχον μεταναστεύσει ἐκ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν Εὔβοιαν, αὗται ἀπεστάλησαν ὀπίσω μετὰ τῆς μεγίστης προθυμίας, ἐπειδὴ ἦσαν ἄχρηστοι. Ἐπὶ δὲ τῇ αἰτήσει αὐτοῦ οἱ ἀγρόται τῆς Εὐβοίας ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ καλλιεργῶσι τὴν κατὰ μῆκος τῆς ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας παραλίας ἔκτασιν πέντε μιλίων πρὸς τὰ μεσόγεια, ἣν οἱ Βενετοὶ ἐξηκολούθουν ἀκόμη θεωροῦντες ὡς στρατηγικὴν θέσιν. Ἀλλ᾽ ὅτ᾽ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ναυπηγήσῃ δύο γαλέρας, ἔτυχεν ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως, καίτοι ὑπεσχέθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Βενετῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οὐδ᾽ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος, ὅτε διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῆς συνθηκολογίας, δι᾽ ἧς ἡ Βενετία ἐξησφάλισεν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὴν μέλλουσαν κτῆσιν τῆς Αἰγίνης. Εἶχε δὲ περιέλθει ἡ ἱστορικὴ αὕτη νῆσος, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Φαδρίγων εἰς τὸν τῶν Καοπένα. Ἀλλὰ τῷ 1425 ὁ Ἀλιότος Καοπένας ὁ τότε δυναστεύων αὐτῆς ὑπετάχθη εἰς τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας, ὅπως διαφύγῃ τὸν κίνδυνον τουρκικῆς ἐπιδρομῆς. Ἦτο δὲ πάντως τότε ἡ νῆσος εὔφορος, ἐπειδὴ εἷς τῶν ὅρων, ἐφ᾽ οἷς ἡ Βενετία παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν προστασίαν αὐτῆς, ἦτο ἡ προμήθεια σίτου εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι βενετικὰς ἀποικίας. Καίτοι δ᾽ ἐτήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ, ἀπεδέχθη νὰ ἐπαίρῃ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ὁσάκις ἐζητεῖτο τοῦτο παρὰ τῆς Βενετίας· ὡρίσθη δὲ, ὅτι, ἐκλείποντος τοῦ οἴκου αὐτοῦ, τὴν Αἴγιναν ἔμελλε νὰ λάβῃ ἡ Βενετία. Κατὰ ταύτης λοιπὸν τῆς συνθήκης διεμαρτυρήθη ματαίως ὁ Ἀντώνιος Ἀτζαϊώλης, οὗ μία τῶν εἰςποιητῶν θυγατέρων εἶχε συζευχθῆ τὸν μέλλοντα δεσπότην τῆς Αἰγίνης Ἀντωνέλλον Καοπέναν. Ὁ Φλωρεντῖνος δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν πιθανὸν εἶνε ὅτι εὐλόγως ἐθεώρει τὴν Αἴγιναν *λήμην* τοῦ Πειραιῶς. Ἀλλὰ μετὰ ἓν τέταρτον αἰῶνος εἶχε γείνει ἀποικία τῆς Βενετίας [1].

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 178, 179. Τόμ. Γ΄ σ. 6, 225, 281, 287, 319, 420. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 215-6. Ἡ ἀρίστη ἔκθε-

Καὶ μετ᾽ ἄλλης δὲ ἰταλικῆς πολιτείας, τῆς ἀρχαίας πατρίδος τοῦ οἴκου αὐτοῦ, τῆς Φλωρεντίας, διετήρει ὁ Ἀντώνιος σχέσεις φιλιωτάτας. Τῷ 1422 ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας Φλωρεντῖνος πρέσβυς, ἔχων ὁδηγίας νὰ παράσχῃ τὰ προνόμια πολίτου τῆς Φλωρεντίας εἰς τὸν δυνάστην τῶν Ἀθηνῶν καὶ γνωρίσῃ εἰς αὐτὸν, ὅτι ἡ Φλωρεντία, ἥτις εἶχεν ἤδη γείνει θαλασσία δύναμις διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Πίσης καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ Λιβούρνου, προετίθετο νἀναμιχθῇ εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἀντωνίου τοὺς αὐτοὺς εὐνοϊκοὺς ὅρους, ὧν ἐτύγχανον ἐν τοῖς κτήσεσιν αὐτοῦ οἱ Βενετοὶ καὶ Γενουήνσιοι ἔμποροι. Προσετάχθη δ᾽ ὁ πρέσβυς νἀπευθύνῃ ὁμοίαν αἴτησιν καὶ πρὸς τὸν Κάρολον Α´ Τόκκον διὰ τὸν λόγον, ὅτι ἡ μήτηρ αὐτοῦ Μαγδαληνὴ Βουονδελμόντη ἦτο Φλωρεντίνη. Ὁ δὲ Ἀντώνιος ἀφῆκεν εὐχαρίστως ἐλεύθερον εἰς ἅπαντα τὰ φλωρεντιακὰ πλοῖα τὸν κατάπλουν εἰς τοὺς λιμένας τοῦ δουκάτου καὶ ὑπεβίβασεν εἰς τὸ ἥμισυ τὰ συνήθη τέλη ἐν ἁπάσαις αὐτοῦ ταῖς κτήσεσι χάριν τῶν ἐκ Φλωρεντίας ἐμπόρων. Καὶ οἱωνδήποτε δὲ δικαιωμάτων μελλόντων τυχὸν νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς Βενετοὺς, Καταλωνίους ἢ Γενουηνσίους ἔμελλον νἀξιωθῶσι καὶ οἱ Φλωρεντῖνοι [1].

Ξένοι δ᾽ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς Τοσκάνης, ὅτε προσωρμίζοντο εἰς τὴν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ Λιβαδόστραν (Riva d' Ostia), πάντως ᾐσθάνοντο, ὅτι κατέπλεον εἰς τὴν χώραν φιλίου ἡγεμόνος, καίτοι ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως αὐλὴ παρεῖχε τὸ θέαμα παραδόξου μίξεως τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν φλωρεντιακῶν στοιχείων. Ὁ Ἀντώνιος, ὢν Ἕλλην ἐκ μητρὸς, ἐνυμφεύθη καὶ αὐτὸς δὶς μεθ᾽ Ἑλληνίδων. Καὶ ἡ μὲν πρώτη αὐτοῦ σύζυγος ὑπῆρξεν ἡ ὡραία θυγάτηρ Ἕλληνος ἱερέως, ἧς ἠράσθη ἐν μέσῳ τῆς εὐφροσύνης γαμηλίου χοροῦ ἐν Θήβαις· αὕτη, καίπερ οὖσα ἤδη ἔγγαμος, ἔγεινε παλλακὶς καὶ ἔπειτα σύζυγος αὐτοῦ. Ἡ δὲ δευτέρα γυνὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ Μαρία Μελισσηνὴ, ἀπόγονος τοῦ μεγάλου μεσσηνιακοῦ οἴκου, ἥτις ἔφερεν εἰς αὐτὸν ὡς προῖκα τὸ Ἄστρος, τὸ Λεωνίδειον καὶ ἄλλα πολίσματα τῆς Τσακωνιᾶς, ἤτοι τῆς ἀρχαίας Κυνουρίας. Μὴ ἔχουσα δὲ τέκνα εἰσεποιήσατο τὰς δύο θυγατέρας τοῦ Εὐβοέως εὐπατρίδου Προθυμοῦ, ἃς συνέζευξε μετὰ τοῦ Νικολάου Giorgio, τοῦ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι μαρκίωνος τῆς Βοδονίτζης καὶ βαρώνου τῆς Καρύστου, καὶ τοῦ Ἀντωνέλλου Καοπένα,

---

σις τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Αἰγίνης περιλαμβάνεναι ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ βαρώνου *Sardagna* μεταφράσει τῆς μονογραφίας τοῦ *Hopf* Karystos σ. 66 - 72.

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β´ Μέρ. Α´ σ. 287 - 90.

δυνάστου τῆς Αἰγίνης. Τούτων ὁ Ἀντωνέλλος ἦτο λίαν ἀγαπητὸς ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ ἦτο ὑπηρετικὸς εἰς τὸν πενθερόν [1]. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ὁ δοὺξ δὲν εἶχε διαδόχους, ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας ὅπως ὑποβάλωσι τὸν σεβασμὸν αὐτῶν εἰς τὸν εὐημεροῦντα συγγενῆ, μέλη τοῦ οἴκου τῶν Ἀτζαϊωλῶν, υἱοὶ τοῦ Δονάτου, θείου τοῦ Ἀντωνίου, ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Λαδίσλαος εἶχε διορίσει τῷ 1394 κληρονόμον τοῦ ἤδη προαποθανόντος Νερίου. Τῶν ἐξαδέλφων τούτων τοῦ Ἀντωνίου ὁ Φράγκος ἐγκατεστάθη ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ Συκαμίνου πλησίον τοῦ Ὠρωποῦ, ὅπερ ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τοὺς ἱππότας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου· ὑπηρέτησε δὲ ὡς πρέσβυς τοῦ Ἀντωνίου κατά τινας διαπραγματεύσεις αὐτοῦ μετὰ τῆς Βενετίας. Ὁ δ᾽ ἕτερος ἐξάδελφος Νέριος ἐπεσκέφθη δὶς τὴν ἀθηναϊκὴν αὐλὴν, καὶ ἐφιλοξενήθη μακρὸν χρόνον ὑπὸ τῆς ἐξαδέλφης αὐτοῦ, τῆς δουκίσσης τῆς Λευκάδος. Τέλος δὲ τῶν ἄλλων ἐξαδέλφων ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔγεινεν ἐπίσκοπος τῆς εἰς τὴν αὐτὴν Φραγκῖσκαν ἀνηκούσης Κεφαλληνίας, ὁ δὲ Ἰωάννης ἀρχιεπίσκοπος Θηβῶν, ὧν τὴν ἕδραν κατεῖχε πρὸ αὐτοῦ ἕτερος Ἀτζαϊώλης. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς μακρᾶς ἀρχῆς τοῦ δουκὸς Ἀντωνίου εἶχεν ἐνηλικιωθῆ ἐν Ἑλλάδι δευτέρα γενεὰ τοῦ αὐτοῦ οἴκου. Πρώτιστοι τῶν νεωτέρων τούτων ἐξαδέλφων ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Φράγκου, Νέριος καὶ Ἀντώνιος, οἵτινες ἀμφότεροι ἔμελλον νὰ γείνωσι δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῶν Λαοδάμεια, κυρία τοῦ Συκαμίνου, ἧς ὁ σύζυγος ἀνῆκεν εἰς τὸν μέγαν φλωρεντιακὸν οἶκον τῶν Πίττη. Δύο δὲ ἄλλοι ἔγγονοι τοῦ Δονάτου, ὁ Νικόλαος Μακκιαβέλλης καὶ ὁ Ἄγγελος Ἀτζαϊώλης, διέτριψαν ἀμφότεροι χρόνον τινὰ ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ὁ Ἄγγελος, ὢν πιστὸς ὀπαδὸς τοῦ Κοσμᾶ Μεδίκου, εἶχεν ἐξωσθῆ ἐκ Φλωρεντίας ὑπὸ τῶν Ἀλβίτζη. Κλάδος δέ τις τῶν Μεδίκων εἶχεν ἤδη ἐγκαθιδρυθῆ ἐν Ἀθήναις, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω. Κατὰ ταῦτα εὑρίσκοντες ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Ἀθηνῶν ὀνόματα οἷα τὰ τῶν Ἀτζαϊωλῶν, Μεδίκων, Πίττη καὶ Μακκιαβέλλη, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀποβῆ πράγματι ἀποικία τῆς Φλωρεντίας [2].

Διῆγον δὲ πάντως ὁ Ἀντώνιος καὶ οἱ Φλωρεντῖνοι αὐτοῦ συγγενεῖς βίον εὔθυμον ἐν τῷ τερπνῷ αὐτῶν δουκάτῳ. Ἐν ταῖς οἰκο-

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 215 - 216. — ***Φραντζῆ*** σ. 159.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 269 - 86, 294. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 309. — *Mai* Spicilegium Romanum Τόμ. Α′ σ. 460. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ′ σ. 100.

γενειακαῖς ἐπιστολαῖς βλέπομεν γινομένην μνείαν ὀρνιθοθηρίας δι᾿ ἱεράκων καὶ τοξείας περδίκων, καὶ τὸ δουκικὸν ἱπποστάσιον παρεῖχε καλοὺς ἵππους εἰς τοὺς νεαροὺς Ἰταλούς, οἵτινες διέτρεχον τὰς πεδιάδας τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας ζητοῦντες ἄγραν. Οἱ πεπολιτισμένοι Φλωρεντῖνοι μετὰ τέρψεως διέτριβον ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπεσκέπτοντο τὴν Ἀκρόπολιν. «Οὐδέποτε εἴδετε, ἔγραφεν ὁ Νικόλαος Μακκιαβέλλης εἴς τινα τῶν ἐξαδέλφων, χώραν ὡραιοτέραν οὐδὲ φρούριον ὡραιότερον αὐτοῦ». Τὸ αἴσθημα δ᾿ αὐτοῦ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὴν περὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑμνῳδίαν τοῦ Πέτρου Δ΄. Ἐπ᾿ αὐτῆς, ἐν τοῖς σεμνοῖς Προπυλαίοις, ἔστησεν ὁ Ἀντώνιος τὴν δουκικὴν αὐτοῦ καθέδραν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχῆς τῶν Καταλωνίων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως εὑρίσκετο, καθ᾿ ἃ εἴδομεν, τὸ μέγαρον τῶν δουκῶν μετὰ παρακειμένου ἐκκλησυδρίου τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου· πλὴν ἐπί τε τῶν Βουργουνδίων καὶ τῶν Καταλωνίων ἡ συνήθης πρωτεύουσα τῆς πολιτείας ἦσαν αἱ Θῆβαι. Ἀλλ᾿ οἱ Ἀτζαϊῶλαι κατέστησαν πρωτεύουσαν αὐτῶν τὰς Ἀθήνας καὶ ἐγκατῴκησαν ἐν τοῖς Προπυλαίοις. Δὲν ἀπῃτοῦντο δὲ μεγάλαι μεταβολαί, ὅπως τὸ πολυθρύλητον κατασκεύασμα τοῦ Μνησικλέους μεταβληθῇ εἰς μέγαρον φλωρεντιακόν. Καὶ δὴ οἱ Ἀτζαϊῶλαι περιωρίσθησαν, καθ᾿ ἃ φαίνεται, εἰς τὸ νὰ κόψωσι τὰ δύο πρόθυρα εἰς δύο οὕτως, ὥστε νὰ γείνωσι τέσσαρα διαμερίσματα, νὰ πληρώσωσι τὰ μεταξὺ τῶν κιόνων κενὰ διὰ μεσοτοίχων, οὓς εἶδον ὁ Dodwell, ὁ Leake καὶ ἄλλοι περιηγηταὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἀφαιρεθέντας κατόπιν μόνον τῷ 1835, καὶ νὰ προσθέσωσι δεύτερον ὄροφον, οὗ εἶνε ὁρατοὶ ἀκόμη οἱ αὐλοὶ τῶν δοκίδων, εἴς τε τὰ Προπύλαια καὶ τὴν Πινακοθήκην· ὁ δεύτερος δὲ οὗτος ὄροφος, εἴτε τότε εἴτ᾿ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, ἐκορυφώθη δι᾿ ἐπάλξεων [1]. Εἰκάσθη δ᾿ ἔκ τινος χωρίου ἀνωνύμου περιγραφῆς τῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν, γραφείσης πιθανῶς τῷ 1458 [2], ὅτι ἡ δουκικὴ *καγκελ-*

---

[1] *Stuart-Revett* Antiquities of Athens Τόμ. Β΄ κεφ. V Πίν. 1. — *Burnouf* La ville et l'Acropole d'Athènes σ. 80. Ἴδε τὸ παρ᾿ αὐτῷ σχέδιον τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ τῶν Φράγκων ἐν Πίνακι VI.

[2] *Τὰ θέατρα καὶ διδασκαλεῖα τῶν Ἀθηνῶν παρὰ Laborde* Athènes aux XV, XVI et XVII siècles Τόμ. Α΄ σ. 20. — *Wachsmuth* Die Stadt Athen Τόμ. Α΄ σ. 738. Ἀλλ᾿ ὁ καθηγητὴς ***Λάμπρος*** ἐν τῇ μεταφράσει τῆς τοῦ ***Γρηγοροβίου*** Ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν Τόμ. Β΄ σ. 359 σημ. 2 ἐκφράζει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς μεσαιωνικῆς ἐκείνης περιγραφῆς λέξις *καγκελλαρία* σημαίνει κιγκλίδωμα.

λαρία, ἐξ ἧς οἱ Ἀτζαϊῶλαι ἐξέδιδον τὰ ἑλληνιστὶ συντασσόμενα ἔγγραφα αὐτῶν, ἦτο ἐγκαθιδρυμένη ἐν τῇ Πινακοθήκῃ. Ἐκεῖ δ' εὑρίσκετο καὶ τὸ ἐκκλησύδριον τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, οὗ ἐποιεῖτο μνείαν ὁ Πέτρος Δ´ καὶ ἐν ᾧ ὁ Νέριος Α´ ὑπέγραψε συνθήκην τινὰ μετὰ τῶν πρέσβεων Ἀμαδαίου τοῦ Σαβαυδικοῦ. Τὰ θολωτὰ τόξα τοῦ ἐκκλησυδρίου τούτου καὶ ὁ κεντρικὸς κίων ὁ ἀνέχων αὐτὰ ἐσώζοντο ἀκόμη μέχρι τοῦ 1837. Εἰς δὲ τοὺς Φλωρεντίνους δοῦκας προσγράφεται συνήθως καὶ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ τετραγώνου, κοινῶς *φραγκικοῦ* λεγομένου πύργου τοῦ κατεδαφισθέντος τῷ 1874 διὰ βανδαλισμοῦ ἀναξίου λαοῦ ἐμφορουμένου συνειδήσεως τῆς ἱστορικῆς συνεχείας [1]. Ὁ πύργος οὗτος, ἔχων ὕψος ὀγδοήκοντα καὶ πέντε ποδῶν, μῆκος εἰκοσιοκτὼ ποδῶν καὶ ἡμίσεος καὶ πλάτος εἰκοσιπέντε καὶ ἡμίσεος, ἔχων δὲ κατὰ τὴν βάσιν πάχος πέντε ποδῶν καὶ τριῶν τετάρτων, ἦτο ἐκτισμένος διὰ μεγάλων λίθων ἐκ τῶν λατομείων τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Πειραιῶς, ληφθέντων ἁπάντων ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν οἰκοδόμων ἐκ τῶν ἀρχαίων κτιρίων τῆς Ἀκροπόλεως. Ὑψηλὰ κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ πύργου προεξέβαλλε μικρὸς τετράγωνος πυργίσκος, καὶ κατὰ τὸ ἄκρον ἠδύναντο νἀνάπτωνται πυρσοὶ ὁρατοὶ ἐκ τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ὀρθούμενος δ' ὁ πύργος ἐκεῖνος ἀπέναντι τοῦ χαρίεντος ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐδέσποζε τῆς παραλίας, τοῦ πεδίου καὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἀττικῆς πλὴν ὅπου ὁ εἰς ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας μεταβεβλημένος Παρθενὼν ἀπέκρυπτε μέρος τοῦ Ὑμηττοῦ. Ξυλίνη δὲ κλῖμαξ, ἐστηριγμένη ἐντὸς τοῦ τοίχου, ὁποῖαι αἱ ὑπάρχουσαι ἔν τισι τῶν βενετικῶν κωδωνοστασίων (campanili), καθίστανε δυνατὴν εἰς τοὺς Φλωρεντίνους φρουροὺς τὴν ἀνάβασιν εἰς τὴν κορυφὴν καὶ ἐποπτείαν τῆς κατὰ γῆν ἐμφανίσεως Τούρκων ἱππέων ἢ τοῦ ἐν θαλάσσῃ πλοῦ ὑπόπτων γαλερῶν. Τοιοῦτοι πύργοι σώζονται μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ Μοῦλκι

---

[1] ⟨ Κατὰ τὰ σημειούμενα ἐν τῇ ὑπὸ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** μεταφράσει τῆς τοῦ ***Γρηγοροβίου*** Ἱστορίας τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Β´ σ. 316 ὁ πύργος οὗτος κατηδαφίσθη δαπάναις τοῦ Σχλιέμαν. Ὁ δ' ***Ἐδουάρδος*** ***Freeman*** ἔψεξε πρῶτος τὴν κατεδάφισιν ταύτην ἀποκαλέσας βανδαλισμόν. Ἴδε μετάφρασιν τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ ἐν τῇ Κλειοῖ τῆς 13 Αὐγούστου 1877 καὶ τῇ Academy τῆς 3 Ἰαν. 1885 σ. 5. Πρῶτος δ' ὑπερήσπισε τὴν κατεδάφισιν τοῦ πύργου ὁ ***Στέφανος Κουμανούδης*** ἐν Ἀθηναίῳ Τόμ. Δ´ (1876) σ. 195 κ. ἑ., εἶτα δὲ καὶ ὁ ***Λύσανδρος Καυταντζόγλους*** ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Τόμ. ϛ´ (1878) σ. 287 κ. ἑ., ἰσχυρισθεὶς καὶ ὅτι ὁ πύργος ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἣν γνώμην ἀπεδέχθη ὁ *Richard Bohn* (Die Propyläen der Akropolis in Athen. 1882 σ. 7)⟩.

τῆς Βοιωτίας καὶ ἐν Εὐβοίᾳ. Πλὴν δὲ τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐγερθέντων τούτων κτισμάτων τινὲς τῶν ἀρχαιολόγων ἐθεώρησαν τοὺς Ἀτζαϊώλας ὡς κατασκευάσαντας τὰς μαρμαρίνας βαθμῖδας τῆς εἰς τὰ Προπύλαια ἀναβάσεως, αἵτινες συνηθέστερον θεωροῦνται ἔργον τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων [1], καὶ ἄλλοι ἐπίστευσαν, ὅτι ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ τὸ πρῶτον κτίσαντες τείχη περὶ τὴν Κλεψύδραν χάριν ὑδρεύσεως τῆς Ἀκροπόλεως [2]· ἂν δὲ τοῦτο ἀληθεύῃ, ὁ Ὀδυσσεὺς ἁπλῶς ἠκολούθησε τὸ παράδειγμ᾽ αὐτῶν, ὅτε ὠχύρωσε τῷ 1822 τὴν πηγὴν ἐκείνην.

Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ οἰκοδομικὴ ἐνέργεια τῶν Ἀτζαϊωλῶν εἰς μόνην τὴν Ἀκρόπολιν. Εἰς τὴν φλωρεντιακὴν περίοδον, εἰ μὴ ἤδη εἰς τὴν βουργουνδιακὴν, ἀποδίδεται νῦν ὁ λεγόμενος περίβολος τοῦ Οὐαλεριανοῦ [3]. Ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἀνωνύμῳ περιγραφῇ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἀναφέρονται *οἱ λαμπροὶ οἶκοι τοῦ πολεμάρχου,* δι᾽ οὗ ὀνόματος ὁ συντάξας τὴν περιγραφὴν ἐκείνην ἐξέφρασεν, ὡς ὑποτίθεται, τὴν προσηγορίαν τοῦ Φράγκου διοικητοῦ τῆς πόλεως, ἐν τῇ Στοᾷ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅπου σώζονται μέχρι καὶ τῆς σήμερον τοιχογραφίαι ἐξαιρέτως διατηρούμεναι. Ὁ αὐτὸς δὲ συγγραφεὺς λέγει, ὅτι ὑπῆρχε καὶ *οἶκος βασιλικὸς* τῶν δουκῶν πλησίον τῆς Καλλιρρόης, ἐν ᾗ συνείθιζον νὰ λούωνται, ἀνερχόμενοι μετὰ τὸ λουτρὸν χάριν προσευχῆς εἰς ναὸν, ὅστις ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἥραν ἢ ὀρθότερον εἰς τὸν Τριπτόλεμον. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ἥτις ἐλέγετο ἀργότερον *Παναγία ᾽ς τὴν Πέτρα*, ἐτέλεσε λειτουργίαν ὁ μαρκίων de Nointel, ὅτ᾽ ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας τῷ 1674. Καὶ ὁ συνοδὸς δὲ αὐτοῦ Κορνήλιος Magni ποιεῖται μνείαν ἐν τῇ Περιγραφῇ τῶν Ἀθηνῶν ἐκκλησίας τινὸς κειμένης ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Ἰλισσοῦ, ἥτις τότε «εὑρίσκετο μὲν ἅπασα ἠρειπιωμένη, ἀλλ᾽ ἔσωζεν ἀκόμη φανερὰ λείψανα τῶν

---

[1] *Burnouf* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 75, 76, 85, 87.—*Leake* Topography of Athens Τόμ. Α′ σ. 73. — *Finlay* History of Greece Τόμ. Δ′ σ. 170, ὅστις ὑπελάμβανε τὸν πύργον ἀρχαιότερον τῶν χρόνων τῶν Ἀτζαϊωλῶν. — *Buchon* La Grèce continentale et la Morée σ. 67, 127, ὅστις ὑπέθεσεν, ὅτι ὁ πύργος ἐκεῖνος ὑπῆρχεν ἡ φυλακὴ τῶν δουκῶν.

[2] *Pittakys* L' ancienne Athènes σ. 155. — *Curtius* ἐν τῇ Archäologische Zeitung τοῦ 1854 σ. 203.

[3] *Warchsmuth* Die Stadt Athen Τόμ. Α′ σ. 724. Ὅ τε Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης καὶ ὁ ἀνώνυμος ἐπισκέπτης τοῦ 1466 ποιοῦνται λόγον περὶ τῶν «νέων τειχῶν» τῶν Ἀθηνῶν.

οἰκοσήμων τῶν Ἀτζαϊωλῶν», εὗρε δὲ καὶ τὸν ὄρθιον λέοντα τῆς Βριξίας (Brescia), τὸ ἔμβλημα τοῦ δουκικοῦ οἴκου τὸ ἄριστα γνωστὸν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν περιώνυμον παρὰ τὴν Φλωρεντίαν μονὴν τῶν Καρθουσίων (Certosa), φυλάσσοντα ἀκόμη τὴν εἴσοδον τῆς τουρκικῆς ἀγορᾶς ὡς οἰωνὸν καλλιτέρων χρόνων (auspicium melioris aevi)[1]. Μετά τινα δ' ἔτη ὁ Βενετὸς συγγραφεὺς Κορονέλλης[2] ποιεῖται μνείαν ἐκκλησυδρίου τινὸς καλουμένου Ἅγιος Φράγκος ὡς «κτισθέντος ὑπὸ τῶν Ἀτζαϊωλῶν». Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ μαρτυρία τοῦ Φλωρεντίνου βιογράφου τοῦ Ἀτζαϊωλῶν Οὐβαλδίνη[3], καθ' ἣν ὁ Ἀντώνιος ἔστησε τὸν λέοντα τοῦ Πειραιῶς, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα τοῦ λιμένος Porto Leone, εἶνε ἀνακριβής, ἐπειδὴ εἴδομεν, ὅτι ὁ Πειραιεὺς ἐκαλεῖτο οὕτως ἤδη ἕνα αἰῶνα πρότερον. Ἀλλ' ἱκανὰ εἴπομεν, ὅπως δικαιολογήσωμεν τὴν βεβαίωσιν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη[4], καθ' ἣν ἡ μακρὰ εἰρηνικὴ καὶ φειδωλὴ διοίκησις τοῦ Ἀντωνίου κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατὴν τὴν ἐξωράϊσιν τῆς πόλεως.

Ἔχομεν δὲ καί τινα ὀλίγα δείγματα λογοτεχνικῆς κινήσεως ἐν ταῖς φλωρεντιακαῖς Ἀθήναις. Καὶ δὴ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀντωνίου Ἀτζαϊώλη ἐγεννήθη ὁ τελευταῖος τῆς πόλεως ἱστορικὸς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, ὁ Ἡρόδοτος τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, ὅστις ἐξέθηκε τὴν ἱστορίαν τῆς νέας περσικῆς ἐπιδρομῆς, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος ὁ μεγάλως ἐργασθεὶς ὑπὲρ διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἰταλίᾳ. Ἄλλος δέ τις τῶν ὑπηκόων τοῦ Ἀντωνίου, ὁ Ἀντώνιος Λογοθέτης, εἶνε γνωστὸς εἰς τοὺς λογίους ὡς ἀντιγραφεὺς χειρογράφων *ἐν Σήνῃ* (Σιένῃ) *τῆς Τυρρηνίας*[5]. ⟨Πλὴν αὐτοῦ δὲ ἀπαντῶμεν ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις ὡς βιβλιογράφον καὶ τὸν Ἀθηναῖον ἱερέα Μιχαὴλ τὸν Καλοφρενᾶν⟩[6]. Εἶνε δὲ

---

[1] *Laborde* Athènes Τομ. Α' σ. 18, 19. — Ὁ *Stuart* Τόμ. Α' κεφ. Β' πίν. 1 ἐδημοσίευσεν εἰκόνα τῆς Παναγίας 'ς τὴν Πέτρα, ἥτις κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Χασεκῆ τῷ 1778. *Magni* Relazione σ. 14, 19. Viaggi σ. 466, 491. Ἡ ἐκκλησία δηλοῦται ἐν τῷ σχεδίῳ αὐτοῦ.

[2] *Coronelli* Tavola 36.

[3] *Ubaldini* Origine della famiglia degli Acciajuoli σ. 176.

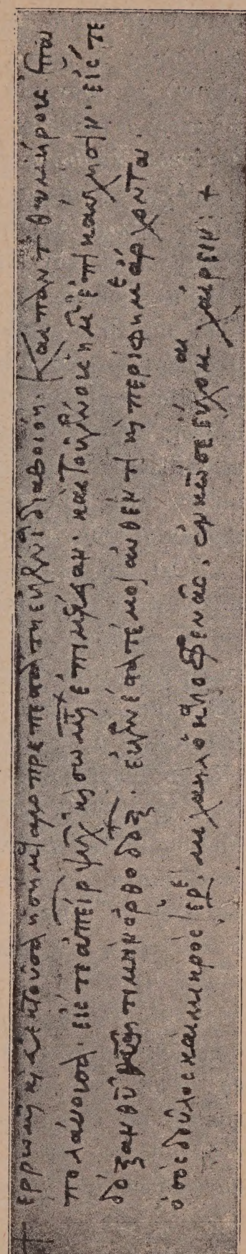
[4] ⟨Σ. 215-6⟩.

[5] *Monfaucon*, Palaeographia graeca σ. 76, 79, 94. ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Ἔτ. Ϛ' (1902) σ. 177 κ. ἑ. χωριστοῦ τεύχους σ. 25⟩.

[6] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** ἔνθ' ἀν. σ. 176 κ. ἑ. χωριστοῦ τεύχους σ. 22 κ. ἑ. Συμπληρώματα εἰς τοὺς Ἀθηναίους βιβλιογράφους ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασ-

φανερὸν, ὅτι αἱ δύο ἰταλικαὶ αὐλαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἰωαννίνων ἐθεωροῦντο ὡς αἱ πόλεις, ἐν αἷς ὑπῆρχεν ἀνοικτὸν τὸ στάδιον δι' ἐπαγγελματικοὺς ἄνδρας, ἐπειδὴ εὑρίσκομεν νεαρὸν Ἰταλὸν, γράφοντα ἐξ Ἀρητίου (Arezzo) εἰς τὸν Νέριον, ὅπως λάβῃ διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, τοῦ Καρόλου Α΄ Τόκκου καὶ τοῦ Ἀντωνίου ἕδραν νομικῆς, λογικῆς, φυσικῆς ἢ ἠθικῆς φιλοσοφίας ἢ ἰατρικῆς ἐν τῇ ἑτέρᾳ τῶν δύο τούτων αὐλῶν, ἀδιάφορον ὁποτέρᾳ [1]. Οὐδέ τις δὲ Γραικύλος τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουβεναλίου θὰ ἤθελε προτείνει νὰ διδάξῃ οὕτω ποικίλας ἐπιστήμας. Ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν μανθάνομεν ἂν ἔγεινε δεκτὴ ἡ μετριόφρων αἴτησις τοῦ πολυτρόπου ὑποψηφίου.

Οὕτως ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ ἀθηναϊκὸν δουκᾶτον ἀπήλαυεν εἰρήνης καὶ εὐημερίας, διακοπείσης μόνον ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ τοῦ πλήξαντος αὐτὸ ἐν ἔτει 1423 καὶ ἀναγκάσαντος τὸν Ἀντώνιον νὰ ἐπιζητήσῃ σωτηρίαν εἰς Μέγαρα [2]. Ἀλλ' ὅμως, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν παραπόνων, ἅτινα ὁ Ἀντώνιος ἀπηύθυνεν εἰς τὴν Βενετίαν ἐπὶ τῇ ἐκ τοῦ δουκάτου εἰς τὴν Εὔβοιαν μεταναστεύσει ὀλίγων ἑκατοντάδων Ἀλβανῶν, φαίνεται πιθανὸν, ὅτι ἡ χώρα εἶχεν ἐρημωθῆ καὶ ὅτι ὑπῆρχε λειψανδρία γεωργῶν. Ἀνάλογον δὲ φαινόμενον παρατηρεῖται ἐν τῇ Ἑλλάδι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐν ᾗ καὶ αὐταὶ αἱ εὐφορώταται τῶν χωρῶν ταχέως ἀπεγυμνώθησαν τῶν ἀρρένων κατοίκων. Ἀλλ' οἱ νεώτεροι Ἕλληνες δὲν ἔχουσι τοὺς δύο ἐκείνους θεσμοὺς, ἐφ' ὧν

Τέλος αὐτογράφου ἐπιστολῆς καὶ ὑπογραφὴ Μιχαὴλ Καλοφρενᾶ.

σοῦ Ἔτ. Η΄ (1904) σ. 49 κ. ἑ. χωριστοῦ τεύχους σ. 1 κ. ἑ. Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Α΄ (1904) σ. 43 κ. ἑ.⟩.

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 276.

[2] Αὐτόθι σ. 272, 279, 280.

ἠρείδετο ἡ μεσαιωνικὴ κοινωνία, τὴν παροικίαν καὶ τὴν δουλείαν. Ἀμφότερα ταῦτα ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμενα ἐπὶ τῶν Ἀτζαϊωλῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἕλληνα ⟨Γρηγόριον Χαμάχην⟩ τὰ προνόμια τῶν ἐλευθέρων Φράγκων πολιτῶν, ἅτινα ἐπεκύρωσεν ὁ διάδοχος τοῦ Ἀντωνίου· ἀπηλλάγη δὲ οὗτος γενόμενος *Φράγκος ἐλεύθερος* τῆς παροχῆς τῆς εἰς τοὺς μὴ ἐλευθέρους ἐπιβεβλημένης ἀγγαρείας *κανισκίων, μουστοφοριῶν, ἐλαιοπαρουχίων καὶ ἑτέρων ἄλλων* τοιούτων. Ἡ δὲ δούκισσα τῆς Ἑλλάδος Φραγκῖσκα ἐδώρησεν εἰς τὸν ἐξάδελφον Νέριον νεαράν τινα δούλην μετὰ τῆς πλήρους ἐξουσίας τῆς κατὰ βούλησιν πωλήσεως ἢ διαθέσεως αὐτῆς [1]. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἐξηκολούθει ἐνισχυόμενον ἐν Ἀθήναις τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, καθ᾽ ἃ ἦτο φυσικὸν ὑπὸ δυναστείαν ἥτις εἶχεν ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐξελληνισθῆ. Καὶ ὁ μὲν νοτάριος καὶ ὁ καγκελλάριος τῆς πόλεως ἐξηκολούθουν νὰ εἶνε Ἕλληνες, τὰ δὲ δημόσια γράμματα κατετίθεντο ἑλληνιστὶ γεγραμμένα ἐν τῇ Πινακοθήκῃ καὶ Ἕλλην ἄρχων ἦτο ἤδη προωρισμένος νὰ πρωτεύσῃ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασι τῶν Ἀθηνῶν.

Ὅτε τῷ 1435 μετὰ μακρὰν ἀρχὴν τριάκοντα δύο ἐτῶν, τὴν μακροτάτην οἱουδήποτε ἡγεμόνος ἐν Ἀθήναις μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α΄, ὁ Ἀντώνιος εὑρέθη θερινήν τινα πρωίαν νεκρὸς ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ, παθὼν ἀποπληξίαν, δύο ἀπαιτηταί, ὁ εἷς Ἰταλὸς καὶ ὁ ἕτερος Ἕλλην, παρουσιάσθησαν διεκδικοῦντες τὴν διαδοχὴν αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἰταλὸς ὑποψήφιος, ὁ νεαρὸς Νέριος, πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Φράγκου Ἀτζαϊώλη, βαρώνου τοῦ Συκαμίνου, ὃν ὁ θανὼν δοὺξ εἶχεν υἱοθετήσει, κατέλαβε τὸ ἄστυ. Ἀλλ᾽ ἡ δούκισσα Μαρία Μελισσηνὴ καὶ ὁ συγγενὴς αὐτῆς Χαλκοκονδύλης, πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ προύχων τῶν Ἀθηνῶν, ἐκράτουν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ συνειδὼς ὁ Ἕλλην ἄρχων, ὅτι ἀληθὴς κύριος τῶν πραγμάτων ἦτο ὁ σουλτᾶνος, μετέβη εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐλὴν μετὰ μεγάλου ποσοῦ χρημάτων, ὅπως λάβῃ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Μουρὰτ Β΄ περὶ τοῦ σφετερισμοῦ ἐκείνου. Ὁ δὲ σουλτᾶνος μετὰ περιφρονήσεως ἀπέρριψε τὰ τριακοντακισχίλια χρυσᾶ νομίσματα τὰ προσφερθέντα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἄρχοντος, ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν εἱρκτὴν καὶ ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ δουκάτου, στείλας ἐν ταὐτῷ στρατιὰν ὑπὸ τὸν φοβερὸν Τουραχάν, ἵνα καταλάβῃ τὰς Θήβας. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Χαλκοκονδύλης νἀποδράσῃ εἰς τὴν Κωνσταντινού-

---

[1] Αὐτόθι σ. 285, 290, 296-7.

πολιν, ὁπόθεν ἐπεβιβάσθη πλοίου πλέοντος εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν, περιπεσὼν εἴς τινα πλοῖα ἀνήκοντα εἰς τὴν φραγκικὴν ἐν Ἀθήναις φατρίαν, συνελήφθη καὶ ἀπεστάλη πάλιν δέσμιος εἰς τὸν σουλτᾶνον, ὅστις συνεχώρησεν αὐτόν. Ἀλλ' ἡ ματαία αὕτη ἀπόπειρα δὲν ὑπῆρξεν ἡ μόνη ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως γείνωσι κύριοι τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ πρὸ αὐτοῦ ἤδη τοῦ θανάτου τοῦ δουκὸς Ἀντωνίου ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος εἶχεν ἀποστείλει τὸν ἴδιον αὐτοῦ πρέσβυν Φραντζῆν μετὰ τακτῶν ἐντολῶν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν αὐλήν· νῦν δὲ ἡ δούκισσα ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ μεγάλου ἀριθμοῦ στρατιωτῶν καὶ κανονικοῦ ἐγγράφου καθορίζοντος τὰ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ κυρίου τοῦ Φραντζῆ συμφωνηθέντα. Συνίσταντο δὲ ταῦτα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου παράληψιν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Μαρίας λαμβανούσης ὡς ἀντάλλαγμα γαίας ἐν τῇ Λακωνικῇ πλησίον τῶν κτήσεων τοῦ οἴκου αὐτῆς. Ἀλλὰ τὸ διπλωματικὸν τοῦτο σχέδιον, δι' οὗ ἤθελεν ἑνωθῇ σχεδὸν σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τοὺς Παλαιολόγους, ἐματαιώθη οὐχ ἧττον τῆς πρώτης ἀποστολῆς. Ὁ μὲν Τουραχὰν εἶχεν ἤδη πολιορκήσει καὶ μετ' οὐ πολὺ καταλάβει τὰς Θήβας, ἡ δὲ φραγκικὴ φατρία τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις περιελάμβανε τοὺς ἄλλους Ἕλληνας προκρίτους τοὺς διακειμένους ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Χαλκοκονδύλην, εἶχεν αἴφνης δράξει τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, ὅπως δι' ἀπάτης ἐξαγάγῃ τὴν δούκισσαν ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀνακηρύξῃ τὸν Νέριον. Ἡ δὲ εἰρήνη ἐξησφαλίσθη διὰ τοῦ γάμου τοῦ νέου δουκὸς μετὰ τῆς χήρας δουκίσσης καὶ διὰ τῆς ἐξορίας τῶν Χαλκοκονδυλαίων. Ἡ δὲ Βενετία, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπέμβῃ ὡς ἐπικυρίαρχος τοῦ προκατόχου δουκὸς, διέταξε τὸν ἐν Χαλκίδι βάϊλον αὐτῆς, ὅπου εἶχον φύγει πολλοὶ Ἀθηναῖοι πάροικοι, νὰ μὴ ἐπέμβῃ εἰς τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν παρὰ

Νέριος Ἀτζαϊώλης Β'.

μηδετέρας τῶν ἀντιμαχομένων φατριῶν μηδὲ παρ᾽ αὐτῶν τῶν Τούρκων. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔμελλεν ὁ βάϊλος νὰ προτείνῃ διπλωματικῶς εἰς τὸν Νέριον, ὅπως ὑποβάλῃ καθομολόγησιν τῆς βενετικῆς ἐπικυριαρχίας [1]. Τὸ δὲ μόνον ἐνδιαφέρον, ὅπερ εἶχεν ἡ Βενετία πειρωμένη νἀνακτήσῃ τὴν πόλιν, ἦτο τὸ νὰ προλάβῃ, ὅπως μὴ αὕτη περιπέσῃ εἰς ἐπικίνδυνον κυρίαρχον. Οἱ δὲ Τοῦρκοι, καίτοι ὁ Φραντζῆς μετέβη εἰς τὸ ἐν Θήβαις στρατήγιον τοῦ Τουραχὰν καὶ εἶχε δοθῆ εἰς αὐτὸν ἡ βεβαίωσις, ὅτι ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς ἤθελεν ἀποδεχθῆ τὴν αἴτησιν αὐτοῦ, ἂν εἶχε μάθει ὀλίγῳ πρότερον τὰ κατ᾽ αὐτὴν, δὲν παρηνώχλησαν τὸν νέον δοῦκα. Πρόγραμμα τῶν Τούρκων εἶχεν ὑπάρξει πάντοτε τὸ κυβερνᾶν διὰ τῆς διαιρέσεως τῶν χριστιανικῶν φυλῶν τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς· ὁ δὲ σουλτᾶνος μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ἐπέτρεπεν εἰς Φλωρεντῖνον ἡγεμονίδην νὰ διατηρήσῃ τὸ φάσμα ἰσχύος ἐφ᾽ ὅσον ἐπλήρονε τὸν φόρον αὐτοῦ τακτικῶς.

Καὶ ὁ μὲν ἀσθενὴς καὶ θηλυδρίας Νέριος Β´ ἦτο οἱονεὶ πεπλασμένος αὐτόχρημα ὅπως διαδραματίσῃ τὸ πρόσωπον νευροσπάστου τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ, καθ᾽ ἃ πολλοὶ ἀδύνατοι ἡγεμόνες, ὁ «κύριος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν», ὡς ὠνόμαζεν ἑαυτὸν ἐπισήμως, φαίνεται, ὅτι ἔγεινεν ἀντιδημοτικὸς ἕνεκα τῆς ὑπερφροσύνης αὐτοῦ, ὀλίγα δ᾽ ἔτη μετὰ τὴν ἀνάρρησιν ἀπέβαλε τὴν ἀρχὴν διὰ σκευωρίας τοῦ ἀδελφοῦ Ἀντωνίου Β´. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πάτριον Φλωρεντίαν, ὅπου εἶχε κτήματα, ἔζησε δ᾽ ἐν αὐτῇ ὡς ἐξόριστος, ἂν δύναται νὰ λεχθῇ ἐξορία ἡ ἐν τοιαύτῃ πόλει διατριβή. Ἐκεῖ δὲ πάντως ἔζη κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς περιωνύμου συνόδου, ἧς τῶν ἀποφάσεων ἠχὼ ἀκούομεν ἐν ταῖς μακριναῖς Ἀθήναις, ὁπόθεν ὁ ἱερεὺς ⟨Μιχαὴλ Καλοφρενᾶς⟩, ἔχων παίδευσιν ἀνωτέραν πλείστων ἄλλων συγχρόνων Ἑλλήνων ἱερωμένων, ἔγραψε πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην ⟨ἀρχιερατεύοντος τοῦ Φαντίνου⟩ ἐπιστολὴν ἐπέχουσαν τόπον δημοσίας προσευχῆς ὑπὲρ τοῦ πάπα [2]. Ἐκ τοῦ

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 320-2.—***Φραντζῆ*** σ. 158-60.—***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α´ σ. 199. Τόμ. Γ´ σ. 427. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀποδεικνύει διὰ τῆς φράσεως ***διὰ τοῦ τελεσθέντος γάμου*** (ex matrimonio secuto), ὅτι ἡ Μαρία πράγματι ἔγεινε σύζυγος τοῦ Νερίου.

[2] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 322.—*Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β´ Μέρ. Α´ σ. 298-302.—*Ubaldini* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 177.—*Gaddi* Elogiographus σ. 90-4. ***Τοῦ αὐτοῦ*** Corollarium poeticum σ. 33. — ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Καλοφρενᾶς καὶ ὁ πατριάρχης Μητροφάνης Β´ ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α´ σ. 43-56. — ⟨***Τοῦ αὐτοῦ*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β´ σ. 747-52⟩.

τέλους ταύτης τῆς ἐπιστολῆς μανθάνομεν, ὅτι τὸ δουκᾶτον διῴκει τότε βάϊλος, ἐπικειμένης τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Νερίου, ἐπειδὴ ὁ μὲν ᾿Αντώνιος εἶχεν ἀποθάνει τῳ 1441, ὁ δὲ ἀνήλικος υἱὸς αὐτοῦ Φράγκος διέτριβεν ἐν τῇ τουρκικῇ αὐλῇ καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ εἶχον ἀνακαλέσει τὸν πρότερον δοῦκα εἰς τὴν ᾿Ακρόπολιν, ἅτε προτιμῶντες τὴν ἀρχὴν ηὐξημένου ἀνδρὸς, καίπερ ὄντος ἀσθενοῦς, τῆς κυριαρχίας παιδίου τυγχάνοντος ἀγωγῆς λίαν ἀμφιβόλου. Δωρήσας δὲ ὁ Νέριος τὰ ἐν Φλωρεντίᾳ ἴδια κτήματα εἰς τὸν τραπεζίτην αὐτοῦ Θωμᾶν Πίττην, εἰς ὃν ἐχρεώστει χρήματα, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ᾿Ακροπόλεως μέγαρον αὐτοῦ, ὅπου μέλλομεν νὰ ἴδωμεν αὐτὸν μετ᾿ οὐ πολὺ ξενίζοντα τὸν πρῶτον ἀρχαιολόγον τὸν ἐπισκεφθέντα τὰς ᾿Αθήνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

Η ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ (1441—1460)

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς φραγκικῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας πᾶς τις θὰ προσεδόκα, ὅτι ὀρθοφροσύνη καὶ ὁ κοινὸς ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος θὰ ἤθελον πείσει τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἦτο ἀνάγκη ἑνώσεως καὶ ἀφιλοκερδείας πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἄμυναν ἐναντίον τῶν Τούρκων τῶν χωρῶν ἐκείνων, αἵτινες μετὰ βραδύτητος καὶ μόχθου πολλοῦ εἶχον ἀνακτηθῆ ἀπὸ τῶν Λατίνων. Ἀλλ᾽ ἐκείνη ἡ γνωστὴ μεταξὺ ἀδελφῶν ἔχθρα (nota inter fratres inimicitia), ἣν ὁ Τάκιτος ἐσημείωσεν ὡς χαρακτηριστικὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τοῖς κατ᾽ αὐτὸν χρόνοις, εἶχεν ἐπιδεινωθῆ μεταξὺ τῶν τεσσάρων ἐπιζώντων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η΄ τοῦ Παλαιολόγου ἀδελφῶν, τοῦ Θεοδώρου, τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Δημητρίου. Ἡ Πελοπόννησος, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, ἦτο νῦν διῃρημένη μεταξὺ τῶν τριῶν πρώτων, ὁ δὲ τέταρτος δὲν εἶχε λάβει ἀκόμη κλῆρον ἐν τῇ χερσονήσῳ. Ἀτυχῶς τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο μεταξὺ αὐτῶν μῆλον τῆς ἔριδος, καὶ ἡ βυζαντιακὴ αὐλὴ εἶχεν ἀποβῆ ἑστία ἀδελφικῶν σκευωριῶν, αἵτινες, ὡς εἰκὸς, ἐξηκολούθουν ἐν ταῖς ἕδραις τῶν τριῶν δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἐπεθύμει νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπόθει νὰ κρατήσῃ καὶ τοὺς τρεῖς δεσπότας ἐν Ἑλλάδι. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Θωμᾶς ὠρέγοντο νἀποβῶσι κύριοι τῆς ὅλης χερσονήσου, ἐκεῖνος δὲ δὲν ἐδίστασε νὰ ζητήσῃ τὴν περὶ τούτου συναίνεσιν τοῦ σουλτάνου διὰ πρεσβείας τοῦ πάντοτε προθύμου Φραντζῆ, τοῦ ἀπαραιτήτου αὐτοῦ ἀποστόλου κατὰ πάσας τὰς ἐπισφαλεῖς ἢ διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις. Διὸ ἐξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τοῦ Θεοδώρου καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν, καὶ πρὸς κατάπαυσιν αὐτοῦ ἀπῃτήθη ἡ δραστηρία ἐνέργεια δύο πρεσβειῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Συνεφωνήθη δὲ, ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ζήσῃ ἐν αὐτῇ· ἐκεῖ δ᾽ ἔμεινεν ὡς ἐπίτροπος τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ οἰκου-

Ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ. Εἰκὼν ἑλληνικοῦ χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης Παρισίων.

μενικοῦ πατριάρχου Ἰωσὴφ, ἀπέπλευσεν ὅπως συντελέσῃ τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς συνόδοις τῆς Φερράρας καὶ τῆς Φλωρεντίας. Πλέων δὲ ὁ Ἰωάννης πρὸς τὴν Ἰταλίαν προσωρμίσθη εἰς τὰς Κεγχρεὰς, τὸ παρὰ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον ἐπίνειον τῆς Κορίνθου, διέτρεξε τὴν Ἑλλάδα ἔφιππος, ἐκήρυξε τὰς εὐλογίας ἀδελφικῆς ἀγάπης εἰς τοὺς δύο δεσπότας καὶ διέταξε τὸν φιλόσοφον Γεμιστὸν νὰ συνοδεύσῃ αὐτὸν εἰς τὴν σύνοδον. Ἔπειτα δ' ἐπέβη πλοίου ἐν τῷ βενετικῷ μικρῷ λιμένι τοῦ Ναβαρρίνου. Ὁποία δὲ ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας ἀνὰ τὰ ἑλληνικὰ πελάγη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, βλέποντες, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συμπλέοντες σοφοὶ θεολόγοι διέτρεξαν τὸν ἄμεσον κίνδυνον νὰ συλληφθῶσιν ὑπὸ Καταλωνίου πειρατοῦ ἐνεδρεύοντος ὄπισθεν τοῦ παρὰ τὸ Σούνιον Γαϊδουρονησίου ⟨τῆς ἀρχαίας νήσου τοῦ Πατρόκλου⟩ [1]. Ἀλλὰ μάταιοι ἀπέβησαν οἱ μόχθοι αὐτῶν καὶ τὰ δεινὰ ἅτινα ὑπέστησαν· κατὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν ὁπουδήποτε προσωρμίσθησαν, εἰς τὴν Κέρκυραν, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Χαλκίδα, ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος μετ' ἀγανακτήσεως διεμαρτυρήθη κατ' αὐτῶν ἐπὶ ταῖς παραχωρήσεσιν εἰς ἃς εἶχον προβῆ ἐν τῇ συνόδῳ. Οἱ Ἕλληνες τῆς Κερκύρας, ὅπου

Ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ. Εἰκὼν Benozzo Gozzoli ἐν Φλωρεντίᾳ.

[1] **Φραντζῆ** σ. 161-3. — **Δούκα** σ. 214. — *Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Ϛ' 389, 393. — **Σγουροπούλου** Vera Historia Unionis § 4, κεφ. IV, VI. § 11, κεφ. VI-VIII.

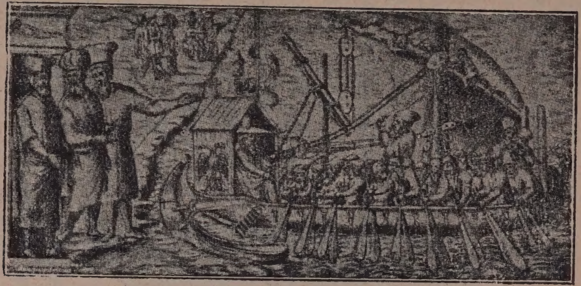
Ὁ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπλους
τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.
Ἀνάγλυφον τῆς χαλκῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐν Φερράρᾳ
καὶ ἡ δεξίωσις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πάπα Εὐγενίου Δ′.
Ἀνάγλυφον τῆς χαλκῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Ὅρου τῆς ἑνώσεως
ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας.
Ἀνάγλυφον τῆς χαλκῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ὁ ἐκ τῆς Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπόπλους
τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.
Ἀνάγλυφον τῆς χαλκῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

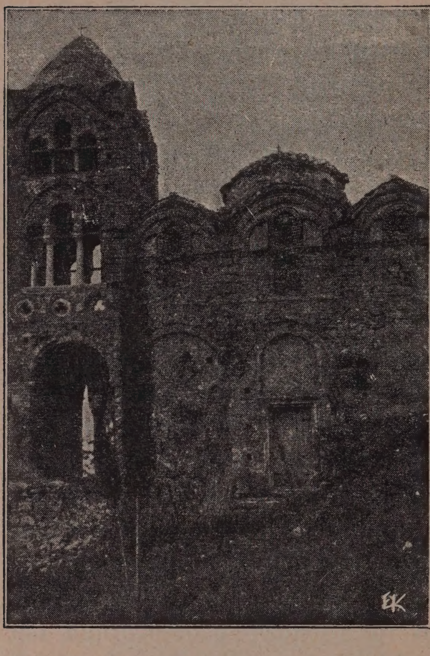
δὲν ὑπῆρχεν ὀρθόδοξος ἱεράρχης, παρεπονέθησαν πικρῶς, ὅτι ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἤθελε νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀξιώσεως τοῦ χειροτονεῖν τοὺς ἱερεῖς τῆς νήσου. Οἱ δ᾽ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Χαλκίδος, ὅπου οἱ ἐπιστρέφοντες θεολόγοι μετέσχον λειτουργίας τελεσθείσης ἐν καθολικῇ τινι ἐκκλησίᾳ, ἐδήλωσαν, ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐμποδίσωσι τὸν λατινικὸν κλῆρον ἀπὸ τῆς τελέσεως λειτουργίας ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις.

Κατὰ δὲ τὰ ἓξ ἔτη τὰ μεταξὺ τοῦ 1437 καὶ τοῦ 1443, καθ᾽ ἃ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἀπουσίαζεν ὡς τὸ πλεῖστον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ Πελοπόννησος ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ μὴ ἔχῃ πράγματι ἰδίαν ἱστορίαν. Καὶ δὴ βλέπομεν τὸν μὲν Θωμᾶν ἐξασκοῦντα δικαιοσύνην καὶ ἐπικυροῦντα πωλήσεις κτημάτων ἐν Πάτραις, τὸν δὲ Θεόδωρον ἐπικυροῦντα τἀρχαῖα προνόμια τῶν κατοίκων τῆς Μονεμβασίας. Ἅπαντες οἱ ὑπήκοοι τοῦ δεσπότου ἐλεύθεροί τε καὶ πάροικοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέρχωνται ἀπαρακωλύτως εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ νὰ ἐξέρχωνται ἐξ αὐτῆς, ἐξαιρουμένων μόνων τῶν ἐπικινδύνων κατοίκων τῆς Τσακωνιᾶς καὶ τῶν Βατίκων, ὧν ὁ χαρακτὴρ δὲν εἶχε μεταβληθῆ ἐπὶ διακόσια ἔτη. Οἱ δὲ πολῖται τῆς Μονεμβασίας, τὰ κτήνη καὶ τὰ πλοῖα αὐτῶν ἀπηλλάσσοντο καταναγκαστικῶν ἔργων, καὶ ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν αἰτήσει ὁ δεσπότης ἐπεκύρωσε τὸ ἐπιχώριον ἔθιμον, καθ᾽ ὃ τὰ κτήματα Μονεμβασιώτου ἀποθνήσκοντος ἄνευ συγγενῶν ἀφιεροῦντο εἰς ἐπισκευὴν τοῦ κάστρου, ἂν δὲ εἶχε μόνον ἀπωτέρους συγγενεῖς, τὸ ἓν τρίτον τῶν κτημάτων αὐτοῦ ἐπεφυλάσσετο πρὸς τοῦτον τὸν σκοπόν. Τὸ δὲ σύστημα τοῦ *ἀβιωτικίου*, ὡς ἐκαλοῦντο αἱ τοιαῦται κληρονομίαι, συνεχίζεται ἐπὶ Δημητρίου, τοῦ διαδόχου τοῦ Θεοδώρου, ὅστις ἔλεγε τὴν Μονεμβασίαν *τῶν ὑπὸ τὴν βασιλείαν μου χρησιμωτάτων πόλεων καὶ ταύτην οὖσαν.* Ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ εὐημερία τῶν Πατρῶν ἐκλονήθη πάντως ἐκ τῆς μεταφορᾶς τοῦ βενετικοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν Ναύπακτον, ἥτις πρότερον ἦτο ἁπλῆ ἀγορὰ θρεμμάτων· ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ πόλις αὕτη ἤρχισεν ἀνταποκρινομένη εἰς τὰς ὑπὲρ αὐτῆς δαπάνας τῆς Βενετίας [1]. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἔκφρασιν φιλολόγου παρατηρητοῦ, τοῦ ἀρχαιομαθοῦς Φραγκίσκου Φιλέλφου «οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ ἄξιον ἐπαίνου πλὴν τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ», ὅστις εἶχεν

---

[1] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ΄ σ. 258. Τόμ. Ε΄ σ. 170-4.— *Gerland* Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 218, 222. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β΄ σ. 413, 458.

ἐπανέλθει ἐκ τῆς Φλωρεντίας καὶ κατεῖχε δικαστικήν τινα θέσιν ἐν τῷ Μυστρᾷ. «Αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες Παλαιολόγοι», προσέθετεν ὁ Φίλελφος, «ταλαιπωροῦνται ὑπὸ πενίας, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὑπήκοοι αὐτῶν ἀπατῶσι καὶ διαρπάζουσιν αὐτούς. Ἡ γλῶσσα ἔχει παραφθαρῆ, τὰ ἔθη εἶνε βαρβαρώτερα καὶ αὐτῶν τῶν βαρβαρικῶν»[1]. Καὶ ὅμως εἰς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους χρεωστοῦμεν τὰς ὡραίας ἐν Μυστρᾷ βυζαντιακὰς ἐκκλησίας, τὴν Παντάνασσαν καὶ τὴν Περίβλεπτον.

Ἡ πρόσοψις τῆς Παντανάσσης τοῦ Μυστρᾶ.

Τῷ δὲ 1443 ἔγεινε νέα διανομὴ τῶν πελοποννησιακῶν δεσποτάτων. Ἕνεκα τῆς προσδοκωμένης διαδοχῆς τοῦ θρόνου παρὰ πάντων τῶν ἀδελφῶν, ὅ τε Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Θεόδωρος ἐπεθύμουν διακαῶς νὰ λάβωσι τὴν Σηλυβρίαν, ἥτις, κειμένη ἐν τῇ Προποντίδι, εὑρίσκετο πλησιέστατα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος δ᾽ ἐπῆλθε διαλλαγή, τοῦ Θεοδώρου λαβόντος τὴν Σηλυβρίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ λοιμοῦ μετὰ πέντε ἔτη, καὶ παραχωρήσαντος τὰς κτήσεις αὐτοῦ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἐπιγραφή δέ τις ἐν τῷ κατὰ τὸν Μυστρᾶν ἐκκλησυδρίῳ τῆς Παναγίας τοῦ Βροντοχίου, μέχρι τῆς σήμερον σωζομένη, μνημονεύει τῆς εἰς τὴν μοναχικὴν εἰρήνην προσωρινῆς μεταστάσεως τοῦ Θεοδώρου[2]. Διεσώθη δὲ μέχρις ἡμῶν καὶ ⟨ἀνώνυμος⟩ ὠχρὰ μονῳδία εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ[3] ⟨ὡς καὶ

---

[1] **Φιλέλφου** Epistolae βιβλ. Ε΄ φ. LVII.

[2] ⟨ *Millet* Inscriptions byzantines de Mistra ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique Τόμ. ΚΓ΄ (1899) σ. 119⟩.

[3] ⟨ Ταύτην, ἥτις ἐνομίζετο πρότερον ἀναφερομένη εἰς Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ὀρθῶς ἀπέδωκεν εἰς τὸν Θεόδωρον Β΄ ὁ **Ῥιχάρδος** *Förster* ἐν τῇ ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Θ΄ ⟨1900⟩ σ. 641 κ. ἑ.

ἀνέκδοτος μέχρι τοῦδε ἐπιτάφιος τοῦ κατόπιν πατριαρχεύσαντος Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου⟩ [1].

Οὕτω δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο νῦν κύριος τοῦ μεγίστου μέρους τῆς χερσονήσου, περιλαμβάνοντος τὰς Πάτρας, τὴν Κόρινθον καὶ τὸν Μυστρᾶν. Ἐν ἑκάστῃ δὲ τῶν πόλεων τούτων ἀντεπροσώπευεν αὐτὸν ἴδιος ἐπίτροπος· τοιοῦτος δ᾽ ἦτο ἐν Μυστρᾷ ὁ πιστὸς Φραντζῆς, οὗ ἡ δικαιοδοσία περιελάμβανεν οὐ μόνον τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ καὶ τὸ χωρίον Ἰουδαϊκὴν Τρύπαν, κείμενον ἐν τῇ φάραγγι τῆς Λαγκάδας, τὸ Σκλαβοχώριον, ἐπέχον τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Ἀμυκλῶν, καὶ διαφόρους ἄλλας κώμας τῆς περιχώρου. Ἔλαβε δὲ κατὰ τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ὁ Φραντζῆς αὐστηρὰς διαταγὰς νὰ καταργήσῃ διαφόρους ὑφισταμένας ἀρχὰς καὶ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν Μυστρᾷ τὴν ἀρχὴν ἑνὸς μόνου ἀνδρός, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου εἷς μόνος ὑπουργός, καλούμενος *καθολικὸς μεσάζων*, παρεζεύχθη εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος, παρακολουθῶν αὐτὸν ὁπουδήποτε μεταβαίνοντα. Πρώτη δὲ πρᾶξις τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκτισις τοῦ τείχους τοῦ ἰσθμοῦ, ὅπερ εἶχε καταστρέψει τὸ δεύτερον ὁ Τουραχὰν κατά τινα ἐν ἔτει 1431 ἐπιδρομὴν τῆς Πελοποννήσου [2]. Ἔπειτα δ᾽ ἐπανέλαβε, δι᾽ ἐνόπλου βίας ταύτην τὴν φοράν, τὴν πρὸ ἐννέα ἐτῶν διὰ διπλωματικῆς ὁδοῦ γενομένην ἀπόπειραν τῆς ἀνακτήσεως τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν χάριν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὃν ἐξεπροσώπει. Ἐφαίνοντο δὲ οἱ καιροὶ ἐξαιρέτως εὐνοϊκοί, ἐπειδὴ τῶν Ἀθηνῶν ἦρχεν ἀνὴρ ἀδύνατος, οἱ δὲ Τοῦρκοι, δεινῶς πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Οὔγγρων καὶ τῶν Πολωνῶν, οὓς εἶχε διευθύνει κατ᾽ αὐτῶν ὁ πάπας Εὐγένιος Δ´, προκληθέντες ὑπὸ τοῦ Σκενδέρβεη ἐν Ἀλβανίᾳ, ἡττηθέντες ὑπὸ τοῦ Οὐνυάδου ἐν Ναϊσσῷ, ἀπειληθέντες ὑπὸ τῆς ἐμφανίσεως βενετικοῦ στόλου ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἠδυνάτουν νὰ προστατεύσωσι τὸν ὑποτελῆ δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν. Διὸ ὁ Κωνσταντῖνος προθύμως ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα, εἰσήλασεν εἰς τὴν Βοιωτίαν ἀρχομένου τοῦ 1444, κατέλαβε τὰς Θήβας, ἐδῄωσε τὴν χώραν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Λεβαδείας καὶ προεχώρησε πρὸς βορρᾶν μέχρις αὐτῆς τῆς Λαμίας καὶ τῶν Ἀγράφων, ἠνάγκασε δὲ τὸν Νέριον Β´ νὰ ὑποσχεθῇ

---

[1] ⟨ Ταύτην ἐκ τριῶν κωδίκων θὰ ἐκδώσῃ ὁ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν Μνημείων τῆς ἱστορίας τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων⟩.

[2] ⟨ Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Δ´ (1907) σ. 240 κ. ἑ.⟩.

τὴν πληρωμὴν φόρου. Τότε δὲ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου ἐπικατέβησαν κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ πεδίου, καὶ ἔλαβον παρὰ τοῦ νικηφόρου Κωνσταντίνου ἄρχοντα, οὗ ἕδρα ὡρίσθη τὸ Φανάριον, ⟨πρωτεύουσα τοῦ σημερινοῦ θεσσαλικοῦ δήμου τῆς Ἰθώμης⟩. Μία δὲ τῶν ἀλβανικῶν ἐν Φθιώτιδι φρατρῶν, εἰς ἣν ὁ σουλτᾶνος εἶχε παράσχει αὐτονομίαν, ἡνώθη μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ηὐξήθησαν διὰ τῆς προσχωρήσεως τριακοσίων Βουργουνδίων ἐπικούρων. Αἱ δ᾽ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ κατέστησαν αὐτὸν οὕτω τολμηρὸν, ὥστε δὲν ὤκνησε νὰ προκαλέσῃ τὴν ὀργὴν τῆς Βενετίας, καταλαμβάνων τὴν παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον κειμένην Βετερανίτσαν (Βιτρινίτσαν), ἥτις εἶχε παραχωρηθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὸν Βενετὸν διοικητὴν τῆς Ναυπάκτου. [Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Κωνσταντῖνος Καντακουζηνὸς, διοικητὴς τῆς Βοστίτζης, ἐνίκησε τοὺς Τούρκους παρὰ τὰς Νέας Πάτρας, ἐκυρίευσε διαφόρους πόλεις τῆς Δωρίδος καὶ τῆς Λοκρίδος καὶ ἀνεκαίνισε τὰ τείχη τοῦ Λοιδορικίου καὶ τῆς Οἰανθείας ⟨ἤτοι τοῦ Γαλαξειδίου⟩, ἣν μετωνόμασε Καντακουζηνόπολιν][1]. Οὕτως ἐπί τινα χρόνον σχεδὸν σύμπασα ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶχον ὑποταχθῆ εἰς τὴν κυριαρχίαν ἡγεμόνος Ἕλληνος. Οὐδέποτε ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως ὁ ἀγὼν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶχεν ἀναδειχθῆ τοσοῦτον ἐπιτυχής. Τὸ δὲ ἄγγελμα τῶν νικῶν τούτων ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων ἔσπευσε νὰ συγχαρῇ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ τῇ ἀνακτίσει τοῦ ἰσθμοῦ, καὶ παρώρμησεν αὐτὸν νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τοῦ Μυστρᾶ εἰς τὴν Κόρινθον. Ταὐτοχρόνως δὲ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ γείνῃ ὁ Λυκοῦργος

Σκενδέρβεης.

---

[1] [Νέον ἀπόσπασμα ***Κυριακοῦ τοῦ Ἀγκωνίτου*** ἐν τοῖς Miscellanea Ceriani. Ἐν Μεδιολάνῳ. Παρὰ τῷ Hoepli. 1910 σ. 231].

τῆς νέας Σπάρτης, ἐπικουφίζων τοὺς φόρους, ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν περιττὴν εὐμάρειαν περὶ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν πολυανθρωπίαν τῶν θεραπόντων δι' αὐστηρῶν οἰκονομικῶν διατάξεων, κωλυουσῶν τὴν ἐξαγωγὴν σίτου, καὶ διὰ ναυπηγήσεως στόλου ἐκ τῆς ξυλείας τῶν πελοποννησιακῶν δασῶν καὶ διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν σιδηρωρυχείων τοῦ Ταϋγέτου. Πρὸ πάντων δ' ὁ καρδινάλιος ὑπέβαλεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν γνώμην νἀποστείλῃ νεαρούς τινας Σπαρτιάτας, ὅπως μάθωσι γράμματα καὶ τέχνας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ χρησιμεύσωσιν ὡς παιδαγωγοὶ τῶν συμπολιτῶν ἐν τῇ παιδείᾳ καὶ ταῖς τέχναις. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ φιλόπατρις ἱεράρχης ὠνειροπόλει ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τοῦ δαιμονίου πνεύματος τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ αὐλὴ τῆς Νεαπόλεως ἐμάνθανεν, ὅτι οὗτος εἶχε πράγματι καταλάβει τὰς Ἀθήνας· ὁ δὲ Ἀλφόνσος Ε΄ ὁ Ἀραγωνικὸς, ὅστις οὐδέποτε εἶχε λησμονήσει, ὅτι ἦτο ἀκόμη ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, ἔγραψεν αἴφνης ἀπαιτῶν τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀπόδοσιν τῶν δύο δουκάτων καὶ ἔστειλε τὸν μαρκίωνα τοῦ παρὰ τὴν Νεάπολιν Ἱερακίου (Gerace), ὅπως παραλάβῃ αὐτὰ παρὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ ἀποσταλῇ τὸ γράμμα, ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος εἶχε κριθῆ κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἡ παρασπονδία τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες εἶχον παραβῆ τοὺς ἐπισήμους αὐτῶν ὅρκους περὶ τηρήσεως εἰρήνης μετὰ τοῦ σουλτάνου, εἶχε τιμωρηθῆ διὰ τῆς πανωλεθρίας αὐτῶν παρὰ τὴν Βάρναν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1444. Καὶ ἡ μὲν Βενετία ὡμο-

Βησσαρίων
κατ' ἐλαιογραφίαν ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας.

λόγησεν εἰρήνην μετὰ τῶν Τούρκων, ὅπως σώσῃ τὰς ἀποικίας αὐτῆς· ἡ δὲ λοιπὴ Ἑλλὰς ἔκειτο ἐκτεθειμένη εἰς τὸ ἔλεος τοῦ νικητοῦ [1].

Ὁ δὲ πρῶτος παθὼν ἐκ τῆς ἀναγκαστικῆς αὐτοῦ συμμαχίας μετὰ τοῦ σουλτάνου ὑπῆρξεν ὁ Νέριος Β′. Ὀμὰρ ὁ υἱὸς τοῦ Τουραχὰν, διοικητοῦ τῆς Θεσσαλίας, ἐδῄωσε τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν χάριν τιμωρίας τῆς ἀδυναμίας τοῦ Νερίου. Τότε συνεῖδεν ὁ Νέριος, ὅτι ἡ μόνη αὐτοῦ ἐλπὶς ἐναπέκειτο ἐν τῇ εὐπειθείᾳ πρὸς τοὺς Τούρκους, ὧν ὁ ἀστὴρ ἐμεσουράνει καὶ πάλιν, καὶ ἔστειλε πρέσβυν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἐκφράζων τὴν προθυμίαν ὅπως πληρώσῃ τὸν αὐτὸν καὶ πρότερον φόρον. Ἐπὶ τούτοις τοῖς ὅροις ἐξησφάλισεν ἀσφάλειαν παρὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ᾽ ἅμα καὶ προεκάλεσε καθ᾽ ἑαυτοῦ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὅστις ὥδευσεν ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ αὐτάς. Τότε ὁ Νέριος ἐκάλεσε τὸν σουλτᾶνον, ὅπως προστατεύσῃ αὐτόν. Ἡ δ᾽ ἔκκλησις αὐτοῦ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Τουραχὰν, οὗ ἡ θεσσαλικὴ ἐπαρχία εἶχε πάθει ἐκ τῶν τελευταίων ἐπιτυχιῶν τοῦ Κωνσταντίνου. Πιστῶς δ᾽ ἐμμένων ὁ Μουρὰτ εἰς τὸ πάτριον τουρκικὸν πρόγραμμα τοῦ ὑποστηρίζειν τὸ ἀσθενέστερον δύο ἀντιπάλων χριστιανικῶν ἐθνῶν, ἐμήνυσεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν τελευταίαν ἀπαίτησιν τῆς ἐκκενώσεως τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ καταληφθέντος τουρκικοῦ ἐδάφους. Ἀρνη-

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Εἰκὼν ἑλληνικοῦ χειρογράφου ἐν Μοδένῃ.

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 283, 305, 306, 318, 319. ⟨Ἐν τῷ τελευταίῳ χωρίῳ πρῶτος ὁ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** διώρθωσε τὸ *Φανδρίου* εἰς *Φαναρίου* ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ε′ σ. 114⟩. — ***Φραντζῆ*** σ. 157, 193-6, 200-1. — Χρονικὸν βραχὺ ἐκδ. Βόννης σ. 518, 519. — ***Δούκα*** σ. 223. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 195. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 208. — *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Η′ σ. 6. — Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλφόνσου Ε′ ἐν τῷ Archivio storico per le Province Nopolitane Τόμ. ΚΖ′ σ. 430-1. — ***Κυριακὸς Ἀγκωνίτης*** παρὰ τῷ *Fabricius* Biblioteca Latina mediae et infimae aetatis Τόμ. Ϛ′. Addenda σ. 12.—⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ὑπόμνημα τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου εἰς Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον ἐν⟩ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Γ′ σ. 15-27. Πρβλ. Τόμ. Δ′ σ. 23.

θέντος δὲ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ σουλτᾶνος ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ τὸν θρασὺν Ἕλληνα, ὅστις ἐτόλμα νὰ παρακούσῃ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ.

Περατώσας δὲ τῷ 1446 ἁπάσας αὐτοῦ τὰς παρασκευὰς ἐξεκίνησεν ὁ Μουρὰτ ἐκ Μακεδονίας, ὅπως ἐπιδράμῃ τὴν Ἑλλάδα μετ᾽ ἐπιτελείου οὕτω λαμπρῶς ὠργανωμένου, ὥστ᾽ ἐπέσυρε τὰ ἐνθουσιώδη ἐγκώμια τοῦ Ἀθηναίου ἱστοριογράφου Χαλκοκονδύλη. Βορείως δὲ τοῦ ἰσθμοῦ οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀντιστάσεως, ἐπειδὴ ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Θωμᾶ καὶ τῆς ὅλης στρατιᾶς τῆς Πελοποννήσου, ἀνερχομένης εἰς ἑξήκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν, εἶχεν ἀποσυρθῆ ὄπισθεν τοῦ ἀνακτισθέντος τείχους τοῦ Ἑξαμιλίου. Ἐν δὲ Θήβαις προςῆλθεν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἄγων στρατὸν ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ Νέριος, ὅστις ἔσχεν οὕτω τὴν εὐτελῆ εὐχαρίστησιν νὰ παράσχῃ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ προτέρου κυρίου. Στρατοπεδεύσας δ᾽ ὁ Μουρὰτ ἐπί τινας ἡμέρας ἐν θέσει ἥτις ἐκαλεῖτο Μιγγίαι, ὅπως παρασκευάσῃ τὰ πυροβόλα αὐτοῦ καὶ τὰ μηχανήματα, παρέταξεν ἔπειτα τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἀντιμετώπους τοῦ τείχους τοῦ ἰσθμοῦ. Κατάσκοπος δ᾽ ἀποσταλεὶς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐπέστρεψε φέρων φοβερὰ ἀγγέλματα περὶ τοῦ πλήθους τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς, ἥτις ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς ἑτέρας τῶν θαλασσῶν μέχρι τῆς ἄλλης, καὶ ἐδεήθη τοῦ δεσπότου νὰ στείλῃ ἐν πάσῃ σπουδῇ ἄγγελον πρὸς τὸν σουλτᾶνον καὶ ἀποτρέψῃ οὕτως, εἰ δυνατὸν, τὰ δεινὰ, ἅτινα ἡ τόλμη αὐτοῦ εἶχεν ἐπισύρει ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος διέταξε τὴν φυλάκισιν τοῦ κατασκόπου διὰ τὴν παρρησίαν αὐτοῦ καὶ ἀπέρριψε τὴν συμβουλὴν ἣν ὑπέβαλε. Καὶ ἔστειλε μὲν ὡς πρέσβυν πρὸς τὸν σουλτᾶνον τὸν Χαλκοκονδύλην, τὸν πατέρα τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλ᾽ αἱ δοθεῖσαι εἰς αὐτὸν ὁδηγίαι ὑπῆρξαν νἀξιώσῃ τὸν ἰσθμὸν καὶ τὰς ἐπ᾽ ἐσχάτων ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου κυριευθείσας τουρκικὰς κτήσεις· ἐπειδὴ δ᾽ αἱ ἀξιώσεις αὗται ἦσαν ὑπερβολικαὶ, καθ᾽ ἃ ἀποδέχεται ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς, ὁ Μουρὰτ ὠργίσθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ᾽ ἐνέβαλε τὸν ἀπεσταλμένον εἰς τὴν εἱρκτήν. Ἀλλ᾽ ὅτε ὁ σουλτᾶνος ἦλθε νὰ ἐξετάσῃ τὰ καταπληκτικὰ τείχη τοῦ Ἑξαμιλίου, ἐμέμφθη τοῦ γηραιοῦ Τουραχὰν ὡς συμβουλεύσαντος αὐτὸν νὰ προσβάλῃ τοιοῦτον, καθ᾽ ἃ ἐφαίνετο, δυσπόρθητον περίβολον ἐν τοιαύτῃ τοῦ ἔτους ὥρᾳ, ἐπειδὴ ἦτο ἤδη 27 Νοεμβρίου. Ἀλλ᾽ ὁ παλαίμαχος στρατηγὸς, ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὸ τεῖχος τοῦ ἰσθμοῦ δὶς, ἐπέμεινεν, ὅτι οἱ ἀμύντορες αὐτοῦ δὲν θὰ ἤθελον ἀντιστῇ εἰς ἐπιχειρουμένην ἔφοδον, ἀλλ᾽ ἔμελλον νὰ φύγωσιν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς εἰς

τὸν ἰσθμὸν ἀφίξεως αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ ὁ σουλτᾶνος ἀνέμεινέ τινας ἡμέρας πρὶν ἢ διατάξῃ τὴν ἐπίθεσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Κωνσταντῖνος δὲν παρεῖχε σημεῖον παραδόσεως, διέταξε τὰ πυροβόλα αὐτοῦ νἀρχίσωσι πυροβολοῦντα τὸ τεῖχος· τὴν δ' ἑσπέραν τῆς τετάρτης ἡμέρας τὰ πυρὰ κατὰ τὸ μέτωπον τῶν τουρκικῶν σκηνῶν καὶ τὰ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου ἀντηχοῦντα πολεμικὰ ᾄσματα ἐγνώρισαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι οἱ πολιορκηταὶ κατὰ τὸ ἔθος αὐτῶν ἔμελλον νἀρχίσωσι τὴν ἐπίθεσιν τὴν ὑστεραίαν τὸ πρῶτον. Τὴν δ' ἑπομένην ἑσπέραν οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ κάπηλοι εἵλκυσαν τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς εἰς τὰς οἰκείας θέσεις, καί, ὑποφωσκούσης τῆς ὑστεραίας, 10 Δεκεμβρίου, ἀντήχησε τὸ σημεῖον τῆς ἐφόδου. Ἐν ᾧ δὲ τινὲς μὲν ἐπειρῶντο νὰ ὑπονομεύσωσι τὰ τείχη καὶ ἄλλοι ἐπέθετον κατ' αὐτοῦ κλίμακας, τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν ἠμπόδισε τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ τείχους νὰ ἐκτεθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων. Τὰς δὲ τιμὰς τῆς μάχης ἔλαβε νεαρός τις Σέρβος γενίτσαρος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος προσαναβὰς τὰ τείχη ἐν αὐτῷ τῷ μέσῳ ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τοῦ σουλτάνου. Εἶνε δὲ τοῦτο θλιβερὸν, ἀλλὰ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν οἱ Τοῦρκοι ἐν παντὶ αἰῶνι ἐπωφελήθησαν τοὺς Σλάβους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐναντίον τῶν Σλάβων. Εἰς τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἐπηκολούθησαν ἄλλοι, οἱ Ἕλληνες ἐξώσθησαν ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους τῶν τειχῶν, καταληφθέντες δ' ὑπὸ πανικοῦ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν, ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τῆς πλησίον αὐτῶν στρατιᾶς. Καὶ οἱ μὲν δύο δεσπόται μάτην ἐπεχείρησαν νἀνασυντάξωσι τοὺς ὑπὸ πανικοῦ καταληφθέντας ἄνδρας· διὸ, βλέποντες τὰς προσπαθείας αὐτῶν ματαίας καὶ ὑποπτεύοντες ἐπικειμένην προδοσίαν τῶν Ἀλβανῶν, ἔφυγον καὶ αὐτοί. Οἱ δὲ Τοῦρκοι στρατιῶται ἀφ' ἑτέρου εἰςώρμησαν εἰς τὸ ταλαίπωρον τεῖχος τὸ μὲν πρῶτον διὰ γενομένου ῥήγματος, τέλος δὲ διὰ τῶν πυλῶν. Καί τινες μὲν ἐτράπησαν εἰς τὴν πλουσίαν λείαν, ἣν εὗρον ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ, ἄλλοι δ' ἐφόνευσαν ἢ ἐζώγρησαν τοὺς φεύγοντας Ἕλληνας. Ὅλος ὁ κόσμος, θρηνεῖ Ἕλλην ποιητής,

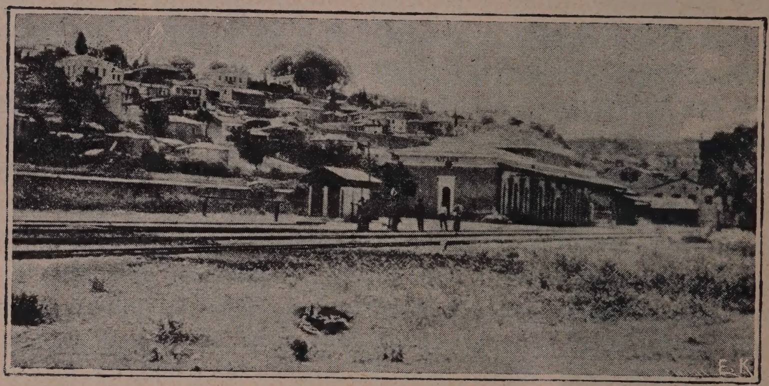
Ὅλος ὁ κόσμος ἔγεμεν ἅρματα καὶ δοξάρια,
σαγίταις χρυσοπτέρυγαις, σπαθία κοσμημένα·
κεφαλαὶ, χέρια, σώματα 'ς τὸν κάμπον ἁπλωμένα.

Ὁ δὲ σουλτᾶνος ἐκηλίδωσε τὰς δάφνας αὐτοῦ διὰ δύο μυσαρῶν καὶ ὠμῶν πράξεων. Τριακοσίους μὲν Ἕλληνας, φυγόντας εἰς τὸ Ὄνειον

ὄρος ὕπερθεν τῶν Κεγχρεῶν, ἔπεισε νὰ παραδοθῶσι καὶ ἔπειτα ἔσφαξεν αὐτοὺς ψυχραίμως, ἑξακοσίους δὲ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ὑπὸ τῶν ἰδίων στρατιωτῶν ἐξηνδραπόδισε, παρέχων αὐτοὺς θύματα ἐξιλαστήρια εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἰδίου πατρός.

Οἱ δύο δεσπόται ὑπεχώρησαν μακρὰν εἰς τὰ νότια τῆς χερσονήσου, ἐπειδὴ ἐγίνωσκον, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου οὔτε πολεμικὰ ἐφόδια ὑπῆρχον οὔτε ζωοτροφίαι ἱκαναὶ, ὥστε νἀντιστῶσιν εἰς μακρὰν πολιορκίαν. Εἶχον διακυβεύσει καὶ ἀποβάλει τὰ πάντα παρὰ τὸν ἰσθμὸν, καὶ ὤφειλον νἀντεπεξέλθωσιν εἰς ἀποστασίαν, ἧς ἡγεῖτο Ἕλλην ἄρχων, ἀνακηρύξας νόμιμον ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Κεντυρίωνος Ἰωάννην Ἀσάνην. Ἂν δ᾽ ἐπιέζοντο δεινῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἶχον τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Πελοπόννησον. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ σουλτᾶνος, ἀφήσας τὸν γηραιὸν Τουραχὰν, ὅστις ἐγίνωσκε καλῶς τὴν χερσόνησον, νὰ καταδιώξῃ τοὺς δεσπότας, ὥδευσε κατὰ μῆκος τῆς νοτίου παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μετὰ ταχύτητος τοιαύτης, ὥστε τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν, καθ᾽ ἣν ἐκυρίευσε τὸ τεῖχος τοῦ ἰσθμοῦ, κατέλαβε τὰ Βασιλικὰ, τὴν ἀρχαίαν Σικυῶνα, ἧς οἱ ἄρρενες κάτοικοι εἶχον μεταβῆ πρὸς ἄμυναν τοῦ Ἑξαμιλίου, ἐξαιρουμένων ὀλίγων, οἵτινες μετὰ τῶν γυναικῶν εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἡ μικρὰ αὕτη φρουρὰ παρεδόθη μετ᾽ οὐ πολὺ, καὶ ὁ σουλτᾶνος ἐπυρπόλησε τὴν πόλιν· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὑτοῦ πρὸς τὸ πλούσιον Αἴγιον, τὴν μεσαιωνικὴν Βοστίτζαν, ἥτις καὶ περιῆλθεν εἰς τὸν Μουρὰτ, ὑποστᾶσα τὴν αὐτὴν τύχην καὶ ἡ Σικυών. Ὅτε δ᾽ ἔφθασεν εἰς τὰς Πάτρας, οἱ κάτοικοι πάντες, ἐξαιρουμένων περίπου τετρακισχιλίων, καταλαβόντων τὸ φρούριον καὶ τὸ ἀνάκτορυν, διαπεραιωθέντες τὸν Κορινθιακὸν κόλπον εἶχον φύγει εἰς τὴν βενετικὴν Ναύπακτον, ἥτις ἐτύγχανεν ἀσφαλείας, ἐξακολουθοῦσα νὰ πληρόνῃ φόρον εἰς τοὺς Τούρκους. Καὶ οἱ μὲν κατέχοντες τὸ ἀνάκτορον παρεδόθησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν, ἀλλ᾽ οἱ πολιορκούμενοι ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἀρχαίᾳ ἀκροπόλει, καίτοι εἶχε γείνει ῥῆγμα εἰς τὰ τείχη, ἐτόξευον ἀνημμένην ῥητίνην καὶ πίσσαν κατὰ τῶν γενιτσάρων, καὶ ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ συγκρατηθῶσιν. Ὁ δὲ σουλτᾶνος ἠναγκάσθη νὰ πυρπολήσῃ καὶ καταστρέψῃ τὴν πόλιν, ἧς ὁ πλοῦτος εἶχεν ἀναδείξει αὐτὴν *πουγκὶν καὶ σακκοῦλι* τοῦ Κωνσταντίνου ⟨κατὰ τὸν Θρῆνον Κωνσταντινουπόλεως⟩, καὶ νὰ δηώσῃ τὰ περίχωρα μέχρι τῆς Γλαρέντζης αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὁ Τουραχὰν εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς· ἐπειδὴ δὲ ἡ

ἐποχὴ ἦτο προκεχωρημένη καὶ οἱ δεσπόται ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὁμολογήσωσιν εἰρήνην ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένοις ὅροις καὶ πληρώσωσιν εἰς αὐτὸν φόρον, ὁ Μουρὰτ ἀνέζευξεν εἰς τὰς Θήβας, ἐγκαταλιπὼν τὸ Ἑξαμίλιον ἠρειπιωμένον καὶ συμπαραλαβὼν ἑξηκοντακισχιλίους καὶ ὑπερέκεινα αἰχμαλώτους. Ἐπὶ δὲ τῇ προσεγγίσει αὐτοῦ οἱ ἔντρομοι Θηβαῖοι ἐγκατέλιπον τὰς ἑστίας αὐτῶν, οὐδεμιᾶς τυχόντες σωτηρίας, ἀλλ' ἐκθέσαντες ἑαυτοὺς εἰς τὸν κίνδυνον νὰ

Ἄποψις τοῦ Αἰγίου.

περιπέσωσιν εἰς τοὺς ὄνυχας τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς παρὰ τὸν ἰσθμόν· Εἰς δὲ τὸ ἄγγελμα τῆς πτώσεως τοῦ Ἑξαμιλίου ἐπηκολούθησε πάραυτα ἡ καθυπόταξις ἁπασῶν τῶν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἐπ' ἐσχάτων περιελθουσῶν χωρῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ βέης τῶν Σαλώνων ὤμοσεν εἰς τὸ κοράνιον *πῶς δὲν θὰ πειράξῃ τὸ τίποτα μήτε τοὺς Σαλωνίταις, μήτε τοὺς Γαλαξειδιώταις, μήτε τοὺς Λοιδορικιώταις, μονάχα νὰ γυρίσουνε 'ς τὰ γονικά τους* [1].

Μετὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 1448 ἐπελθόντα θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 320, 322, 341-50, 408. — ***Δούκα*** σ. 223. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 519, 520. — ***Φραντζῇ*** σ. 202, 203. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 194.—⟨***Ἰωαννικίου Καρτάνου*** Ἄνθος χαρίτων αὐτόθι⟩ σ. 267. — Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τῷ *Ellissen* Analekten der mittel-und neugriechischen Literatur Τόμ. Γ' σ. 116 στ. 67-90.—***Σάθα*** Χρονικὸν Γαλαξειδίου σ. 209, 210.—*Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Η' σ. 33, 34. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β' σ. 368. — ***Κυριακὸς Ἀγκωνίτης*** παρὰ *Tozzetti* Relazioni di alcuni viaggi Τόμ. Ε' σ. 442 ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Β' σ. 479 κ. ἑ.⟩.

αὐτοκράτορος Ἰωάννου, διεδέχθη αὐτὸν ὁ Κωνσταντῖνος παρὰ τὰς σκευωρίας τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ Δημητρίου. Ἐστέφθη δ᾽ ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ Μυστρᾷ, ὅπου ἔκειτο τεθαμμένη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ζωοδότου ἡ πρώτη αὐτοῦ σύζυγος Θεοδώρα Τόκκου, καθ᾽ ἃ καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Θεοδώρου Α΄ Κλεόπα Μαλατέστα. Τὸ γραφικὸν δὲ τοῦτο γεγονὸς δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωσιν οἱ Ἕλληνες, ὅταν ἀνεγείρωσι τὸ ἀναμνηστικὸν μνημεῖον τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ δὲ τὴν στέψιν, τελεσθεῖσαν τῇ 6 Ἰανουαρίου 1449, ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἔπλευσεν ἐπὶ καταλωνικῆς τριήρους εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν πρωτεύουσαν, ὅπου συνήντησε τοὺς δύο ἐπιζῶντας αὐτοῦ ἀδελφούς. Καὶ τὸν μὲν Θωμᾶν ἐπεκύρωσεν ὡς δεσπότην, εἰς δὲ τὸν Δημήτριον παρεχώρησε τὰς προτέρας ἑαυτοῦ κτήσεις, ἐξαιρουμένων τῶν Πατρῶν, αἵτινες προσηρτήθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Θωμᾶ. Πρὶν δὲ οἱ δύο δεσπόται ἀναχωρήσωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὤμοσαν ἐπισήμως, παρούσης τῆς γηραιᾶς αὐτῶν μητρὸς καὶ ἁπάντων τῶν ἐγκρίτων μελῶν τῆς συγκλήτου, νὰ ζήσωσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀμοιβαίᾳ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ [1].

Σφραγὶς Δημητρίου Παλαιολόγου ἐπὶ ἐγγράφου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μοδένης.

Βραχὺν δὲ χρόνον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Κωνσταντίνου ὁ μέγας αὐτοῦ ἀντίπαλος Μουρὰτ Β΄ ἐπηύξησε τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις αὐτοῦ προσαρτήσας ἁπάσας τὰς ὑπολειπομένας χώρας τοῦ προτέρου δεσπότου τῆς Ἠπείρου. Ὁ Κάρολος Β΄ Τόκκος εἶχε διαγάγει πολλὰ ἔτη ἐν εἰρήνῃ μετά τε τῶν ἐξαδέλφων καὶ μετὰ τῶν Τούρκων. Ὅτε δ᾽ ὁ φιλάρχαιος Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης ἐπεσκέφθη τὸν βασιλέα τῶν Ἠπειρωτῶν, ὡς λέγει αὐτὸς, τῷ 1435 καὶ 1436, ὁ Τόκκος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν συστατικὴν ἐπιστολὴν, ἥτις ἐξησφάλισε τὴν θερμὴν αὐτοῦ δεξίωσιν κατὰ τὴν γαμήλιον ἑορτὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἐξαδέλφου δεσπότου Τούρνου. Ἀλλὰ τῷ 1444, ὅτε ἡ τύχη τοῦ σουλτάνου ἐφαίνετο φθίνουσα καὶ ὁ ἐπ᾽ ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Καρόλου, ὁ δεσπότης

---

[1] ***Φραντζῆ*** σ. 204 - 6.

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, προέβη εἰς τὰς λαμπρὰς, ἀλλὰ βραχείας αὐτοῦ κατακτήσεις ἐν τῇ βορείῳ Ἑλλάδι, ἀπετίναξε καὶ ὁ Κάρολος τὴν τουρκικὴν ἐπικυριαρχίαν. Εἰς τὸ τολμηρὸν δὲ τοῦτο διάβημα παρωρμήθη καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ Ἰωάννου, τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος μαρκίωνος τοῦ Ἱερακίου, μέλους τοῦ μεγάλου σικελικοῦ οἴκου τῆς Ventimiglia. Ὁ μαρκίων, ἀποβιβασθεὶς μετὰ μικροῦ σώματος ἱππικοῦ, ἐνίκησε μεγάλην στρατιὰν Τούρκων, πολιορκοῦσαν τὸν γαμβρὸν, ἥτις ἡττήθη μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν. Ἀλλὰ βραχὺ κατόπιν κατὰ τὴν οἴκαδ' ἐπιστροφὴν ὁ Κάρολος ἐζωγρήθη διὰ προδοσίας ἢ στρατηγήματος τῶν Τούρκων καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὴν προτέραν ὑποτέλειαν. Ἀτυχῶς δ' ἀπέθανε τῇ 30 Σεπτεμβρίου 1448, πρὶν ἢ ἐνηλικιωθῇ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Λεονάρδος Γ΄, ὥστε οὐδεὶς ὑπῆρχεν ὁ ἱκανῶς ἰσχυρὸς ὁ δυνάμενος νὰ προστατεύσῃ τὰς ἠπειρωτικὰς αὐτοῦ κτήσεις. Οἱ μὲν τέσσαρες διοικηταὶ, οὓς ὁ δεσπότης εἶχε διορίσει κηδεμόνας τῶν τέκνων, ὑπελάμβανον, ὅτι ὁ μόνος τρόπος σωτηρίας τῆς ἀπειλουμένης αὐτῶν κληρονομίας ἦτο ἡ ἐπίκλησις τῆς προστασίας τῆς Βενετίας, ἡ δὲ Ζάκυνθος ὕψωσε τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ὁ φρούραρχος τῆς Ἁγίας Μαύρας προσήνεγκε τὴν νῆσον εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν, ἐν ᾧ ἄλλοι τῶν νησιωτῶν ἐκάλεσαν τὸν Ἀλφόνσον Ε΄, μνήμονες τῆς κηδεστίας μεταξὺ τοῦ δουκικοῦ οἴκου καὶ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Νεαπόλεως. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ Βενετία περιωρίζετο εἰς διαπραγματεύσεις, ὁ σουλτᾶνος ἐνήργει. Τῇ δὲ 24 Μαρτίου 1449 οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἄρταν καὶ προσήρτησαν, ἐξαιρουμένης τῆς Βονίτζης, τῆς Βαρνάτσας καὶ τοῦ Ἀγγελοκάστρου, ἁπάσας τὰς ἠπειρωτικὰς κτήσεις τοῦ οἴκου τῶν Τόκκων, αἵτινες ἔκτοτε ἀπετέλεσαν μέρος τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, διασώσασαι ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν τουρκικῷ ὀνόματι Κάρλελι, σημαίνοντι χώραν τοῦ Καρόλου, τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Καρόλου Τόκκου.

Ἡ δὲ Βενετία εἴπερ ποτὲ ἐμερίμνησε νὰ προλάβῃ τὴν ἀπώλειαν τῆς νησιωτικῆς κομιτείας τῆς Κεφαλληνίας ἢ τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὑπὸ ἄλλου ἰσχυροῦ Χριστιανοῦ, οἷος ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως. Πράγματι δ' ἐπεθύμει ἀπόλυτον κυριαρχίαν τῶν κεντρικῶν τούτων νήσων, οἵα ἐκείνη ἧς εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ἀπολαύσει ἐν Κερκύρᾳ, καὶ διέταξε τὸν ναύαρχον Βίκτωρα Καππέλλον, τὸν φημισθέντα ἔπειτα ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῶν Ἀθηνῶν, οὗ ἡ εἰκὼν μέχρι τῆς σήμερον κοσμεῖ τὸν πυλῶνα τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου (Sant Aponal) νὰ προβῇ εἰς διαβήματα χάριν προσαρτήσεως τῆς

Ζακύνθου. Ἐσκέφθησαν δὲ, ὅπως διὰ συντάξεων συνδιαλλάξωσι πρὸς τὴν μεταβολὴν κυριάρχου ἐκείνους τῶν ἐγκρίτων κατοίκων, οἵτινες τότε κατεῖχον ἀρχὰς, οἷοι ἦσαν πολλοὶ ἐπὶ τῶν Τόκκων. Ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ κατεδείχθη, ὅτι οὔτε ὁ δεσπότης τῆς Ἄρτας, καθ᾽ ἃ ἐξηκολούθει ἐπονομάζων ἑαυτὸν ὁ Λεονάρδος Γ´, οὔτε οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν πρόθυμοι νὰ παραδώσωσι τὴν κληρονομίαν αὐτῶν. Καὶ ἄλλη δὲ πρότασις περὶ καταλήψεως τῶν νήσων ὑπὸ τῆς Βενετίας διαρκούσης τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ ἀπεκρούσθη. Τέλος δ᾽ αἱ διαπραγματεύσεις ἀπέληξαν συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην «τῶν συμβούλων τῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου» εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Βενετίας ἀνάληψιν τῆς προστασίας αὐτοῦ, τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν διαδόχων. Ἔκτοτε δ᾽ ὁ Λεονάρδος Γ´ συμπεριελαμβάνετο εἰς συνθήκας τῆς Βενετίας, καίτοι οἱ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως ἐξηκολούθουν θεωροῦντες αὐτὸν ὑποτελῆ ἑαυτῶν [1].

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ἔληγεν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἡ ἰταλικὴ κυριαρχία, ἐπεσκέπτετο τὴν χώραν Ἰταλός τις φιλάρχαιος, ὁ πρῶτος ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως. Ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος Παυσανίας, Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης, κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς πλὴν πολυπληθῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν καὶ οὐκ ὀλίγων σκαριφημάτων ἀρχαίων μνημείων βραχείας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐγκρίτων ἀνδρῶν οὓς συνήντησε κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐκτεταμένων αὐτοῦ ἀποδημιῶν. Ἔμπορος ὢν τὸ ἐπάγγελμα, καθ᾽ ἃ ὁ Σχλιέμαν, πρὸς ὃν ὁμοιάζει ἐν πολλοῖς, ἔμαθεν ὡς αὐτοδίδακτος τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἐξεκαίετο ὑπὸ διαπύρου ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ εἶνε μὲν δυσχερεστάτη ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις τῶν ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας περιοδειῶν τοῦ Κυριακοῦ, ἐπειδὴ αἱ σημειώσεις αὐτοῦ δὲν περιέχουσι πολλάκις ἔνδειξιν τοῦ ἔτους καθ᾽ ὃ ἐγράφησαν. Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐπεσκέφθη τὴν Ἀνατολὴν τὸ πρῶτον τῷ 1412, καὶ βλέπομεν αὐτὸν ἀναγινώσκοντα καθ᾽ ἑκάστην τοὺς Ἕλληνας, Λατίνους καὶ μεσαιωνικοὺς ἱστοριογράφους μέχρι τοῦ Μωάμεθ, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Κων-

---

[1] *Aeneas Sylvius* Europa σ. 406.—*Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 196. — *Navagero* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ´ σ. 1113. — Ἠπειρωτικὸν χρονικὸν ἐκδ. Βόννης σ. 254. — *Sansovino* Dell' origine dei Turchi σ. 154. — *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Ζ´ σ. 424. Τόμ. Η´ σ. 45, 54, 55. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε´ σ. 37, 204. — The chronicles of Rabbi Joseph μετάφρ. *Bialloblotzky* σ. 283.

σταντινουπόλεως ἢ ἀμέσως μετ᾽ αὐτήν, ἤτοι τῷ 1452 ἢ 1453[1]. Ἀλλὰ τὰ περισωζόμεν᾽ ἀποσπάσματ᾽ αὐτοῦ ἀναφέρονται μόνον εἰς τρεῖς ἐν Ἑλλάδι περιοδείας, ὧν ἡ πρώτη διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1435 τελευτῶντος μέχρι περίπου τῶν μέσων τοῦ 1436, ἡ δευτέρα ἔληξε τῷ 1437 καὶ ἡ τρίτη καὶ μακροτάτη διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1443 μέχρι τοῦ 1449, ὅτε ἡ κυβέρνησις τῆς Γενούης παριστάνει αὐτὸν ἔν τινι συστατικῇ ἐπιστολῇ ὡς ἐπιστρέφοντα νῦν εἰς τὴν Ἑσπερίαν μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Ἠπείρου, τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἀκαρνανίας, τοῦ Μορέως, τῆς Ἀχαΐας, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Φωκίδος, τῆς Βοιωτίας, τῆς Κρήτης καὶ τῶν Κυκλάδων»[2].

Ὁ ἀξιόλογος φίλος τῆς ἀρχαιότητος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀποδημιῶν τούτων ἔφθασεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πελάγη περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1435. Λυμαινόμενος δὲ τότε ὁ λοιμὸς τὴν Κέρκυραν ἐμπόδισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς προσορμίσεως εἰς τὴν νῆσον ταύτην, ὅπου, διαρκούσης μιᾶς τῶν προτέρων αὐτοῦ ἀποδημιῶν, εἶχεν ἀποκτήσει ἑλληνικούς τινας κώδικας[3]. Διὸ διῆλθε τὰ Χριστούγεννα ἐν τῷ ἀπὸ τῆς Κερκύρας ἐξαρτωμένῳ Βουθρωτῷ κατὰ τὴν ἀπέναντι παραλίαν τῆς Ἠπείρου· ἐκεῖθεν δὲ προεχώρησεν εἰς τὴν Ἄρταν, ὅπου ἐδεξιώθη αὐτὸν ὁ Κάρολος Β´ Τόκκος μετὰ περισσῆς φιλοξενίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἠπειρωτῶν, καθ᾽ ἃ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὁ Κυριακός, παρέσχεν εἰς τὸν περιηγητὴν πᾶσαν εὐκολίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀξιοθεάτων ἐν ταῖς κτήσεσιν αὐτοῦ. Ὁ γραμματεὺς τῆς μεγαλειότητος αὐτοῦ, ὁ ἐκ Πεσάρου Γεώργιος Ragnarolo, ἐβοήθησε τὸν συμπατριώτην· οὕτω δ᾽ ὑποστηριχθεὶς ἠδυνήθη ὁ φιλάρχαιος νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς Ῥωγούς, ὅπου εὗρε «τὴν κάραν τῆς μητρὸς τῆς Θεοτόκου, τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Λουκᾶ καὶ τὸν πόδα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς ἀποικίας Νικοπόλεως τῆς κτισθείσης πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Ἀκτίῳ νίκης τοῦ Αὐγούστου καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Δωδώνης. Ἔπειτα δέ, τραπεὶς πρὸς νότον, διέτρεξε τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν, σταθεὶς ἐν τῇ Βονίτζῃ, ἥτις ὑπῆρξε σπουδαιοτάτη ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ τῆς χώρας ταύτης, ἐκ δὲ τῆς ἀκαρνανικῆς παραλίας διεπεραιώθη εἰς τὴν

---

[1] *Zorzi Dolfin* Cronaca dell' Assedio di Constantinopoli παρὰ τῷ *De Rossi* Inscriptiones Christianae urbis Romae Τόμ. Β´ Μέρ. Α´ σ. 374 ⟨Πρβλ. ***Σπ. Π. Λάμπρου*** «Ἐπίγραμμα Κυριακοῦ τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Μυστρᾶ» ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ Ἔτ. Ζ´ (1903) σ. 39 κ. ἑ.⟩.

[2] *Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Η´ σ. 55.

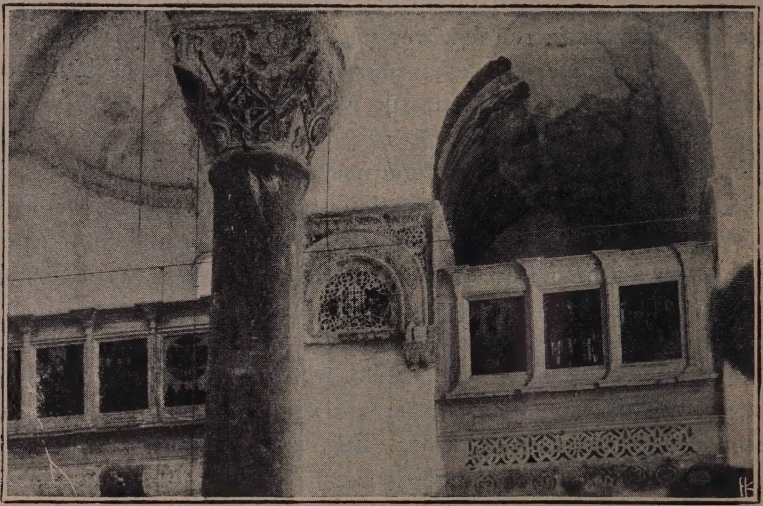
[3] *Kyriaci Anconitani* Itinerarium ἐκδ. *Mehus* σ. 29, 30.

Ἰθάκην, καὶ τέλος ἔφθασεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Καλυδῶνα, ὁπόθεν ἔπλευσεν εἰς τὰς Πάτρας. Ἀλλὰ πρότερον εἶχε καταλίπει «τὴν βασιλεύουσαν τῆς Ἀκαρνανίας», εἶχεν ὑποβάλει εὐλαβῶς δι' ἐπιστολῆς σωζομένης μέχρις ἡμῶν [1] τὴν χειρόγραφον ἔκθεσιν περὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ περιοδείας εἰς τὸν «βασιλέα τῶν Ἠπειρωτῶν», ὅπως μή τις τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ ἀπαρέσῃ εἰς τοὺς βασιλικοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμούς. Ἐκ δὲ Πατρῶν διεπεραιώθη εἰς τὴν βενετικὴν ἀποικίαν Ναύπακτον, καὶ, πρὶν ἢ παρέλθωσι πολλαὶ ἡμέραι, εὑρίσκομεν αὐτὸν ἐν Κίρρᾳ, τῷ ἀρχαίῳ ἐπινείῳ τῶν Δελφῶν, ὅπερ τότ' ἐκαλεῖτο Ἀγκὼν ἐκ τοῦ ἀγκῶνος γῆς, ἐφ' οὗ ἔκειτο, ἢ Πέντε ἅγιοι ἔκ τινος ἐκκλησίας φερούσης τοῦτο τὸ ὄνομα. Ἐν δὲ Σαλώνοις ποιεῖται μνείαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Μεταμορφώσεως, ἀλλ' ἀξιοῖ μικρᾶς ἢ καὶ οὐδεμιᾶς προσοχῆς τὰ μνημεῖα ὅσα δὲν ἀνάγονται εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Καὶ παρατηρεῖ μὲν μετὰ περιφρονήσεως, ἐν τῷ στενῷ πνεύματι ἀρχαιολόγου εἰς ὃν οὐδὲν παρέχει ἐνδιαφέρον ἡ σύγχρονος Ἑλλάς, ὅτι οἱ Δελφοὶ «καλοῦνται Καστρὶ ὑπὸ τοῦ μωροῦ ἑλληνικοῦ ὄχλου, ὅστις ἀγνοεῖ τελείως ποῦ εὑρίσκετο»· ἀλλ' ἐξήτασε μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος τὰ ἠρειπειωμένα τείχη, τὰ λείψανα τοῦ στρογγύλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, τὸ ἀμφιθέατρον καὶ τὸν ἱππόδρομον, ἐπλανήθη διὰ μέσου τῶν ἀποκεκρουσμένων ἀγαλμάτων τῶν καλυπτόντων τὸ ἔδαφος καὶ ἐθαύμασε τοὺς μεγάλους καὶ πλουσίως κεκοσμημένους τάφους. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς τὴν Λεβάδειαν, διαβὰς ἐκ τῆς ὡραίας βυζαντιακῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ὅπου οἱ μοναχοὶ ἔδειξαν εἰς αὐτὸν ἀρχαιοτάτην συλλογὴν ἐκκλησιαστικῶν κωδίκων. Ἐν δὲ Λεβαδείᾳ ἐσημείωσε μέγαν ναὸν τῆς Ἥρας ἐν τῇ ἠρειπιωμένῃ πόλει καὶ μετά τινα ἐκδρομὴν εἰς τὸν Ὀρχομενὸν ἔφθασεν εἰς τὰς Θήβας, αἵτινες, καίπερ μὴ οὖσαι πλέον ἡ πρωτεύουσα τοῦ δουκάτου, ἐχρησίμευον ἀκόμη ποὺ καί που ὡς τόπος διαμονῆς τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν, ἐπειδὴ ὁ ἡμέτερος περιηγητὴς ῥητῶς ποιεῖται μνείαν τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ «βασιλικῆς αὐλῆς». Διὰ βραχείας δ' ἐπισκέψεως εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτριαν ἐπερατώθη τὸ μέρος τοῦτο τῆς περιηγήσεως, καὶ τῇ 7 Ἀπριλίου 1436 ὁ Κυριακὸς ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας, ξενιζόμενος ὑπό τινος Ἀντωνέλλη Balduini. Κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην δὲν φαίνεται παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Νέριον Β', οὐδὲ λέγει εἰς ἡμᾶς πολλὰ περὶ τῆς συγχρόνου καταστά-

---

[1] Ἐξεδόθη ἐν τοῖς Studi e documenti di storia e di diritto Τόμ. ΙΕ' σ. 337.

σεως τῆς πόλεως ἐν τῷ πρώτῳ χρόνῳ τῆς ἀρχῆς τοῦ νέου δουκός. Ἀφιερόνει δὲ ὅλας τὰς ἡμέρας εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀρχαιοτήτων, εἰς τὴν σχεδιαγράφησιν μνημείων καὶ εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ἐπιγραφῶν ἃς εὕρισκε. Πολλαὶ δ᾽ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανὸν, τὸν μέγαν φιλέλληνα, ὅστις, καθ᾽ ἃ ὑπεμίμνησκε τὸν περιηγητὴν ἡ ἐπὶ τῆς φερωνύμου τοῦ αὐτοκράτορος Πύλης ἐπιγραφὴ, ἵδρυσε νέας Ἀθήνας ἀρχομένας ἐκεῖ ὅπου ἐπερατοῦτο ἡ πόλις τοῦ Θησέως. Κατέγραψε τὸ περιώνυμον διάταγμα τοῦ αὐτοκρά-

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἐρρ. Brockhaus.

τορος τὸ ἐγκεκολαμμένον ἐπὶ λίθου πλησίον τῆς πύλης τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς ⟨τῆς κοινῶς λεγομένης Πύλης τῆς ἀγορᾶς⟩ καὶ κανονίζον τὰ τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἐλαίου· ἔλαβεν ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἀναμνηστικῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Πίου συμπληρώσεως τοῦ Ἀδριανείου ὑδραγωγείου [1], ὅπερ οἱ ἐπιχώριοι ἐξηγηταὶ εἶπον εἰς αὐτὸν ὅτι ἦτο τὸ Διδασκαλεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ᾽ ἃ καὶ πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν εἶχε λεχθῆ τὸ αὐτὸ εἰς τὸν ἐκ Καπύης νοτάριον Μαρτόνην. Καὶ αὐτὸς δ᾽ ὡς ἐκεῖνος ποιεῖται μνείαν τοῦ Γοργονείου κατὰ τοὺς νοτίους πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως· καὶ αὐ-

[1] *Tozzetti* Relazioni di alcuni viaggi fatti in Toscana ἐκδ. β′ Τόμ. Ε′ σ. 414-16.

τὸς τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, οὗ ἀριθμεῖ ἕνα κίονα περισσότερον τῶν σημειωθέντων ὑπὸ τοῦ προδρόμου περιηγητοῦ, χαρακτηρίζει ὡς τὸν «οἶκον» ἢ «τὸ παλάτιον τοῦ Ἀδριανοῦ». Ὁμοίως δ' ὡς ἐκεῖνος τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ἐξέλαβε κακῶς ὡς μαρμάρινα ἑδώλια θεάτρου. Εὐλόγως δ' ἐξήγειραν τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ ὁ ἀλώβητος τότε «ναὸς τοῦ Ἄρεως», καθ' ἃ ὀνομάζει τὸ κοινῶς λεγόμενον Θησεῖον «μετὰ τῶν τριάκοντα αὐτοῦ κιόνων», καὶ «οἱ πεντήκοντα ὀκτὼ κίονες καὶ τὰ ὡραῖα γλυπτὰ τῶν ἀετωμάτων, τῆς ζῳφόρου καὶ τῶν μετοπῶν τοῦ Παρθενῶνος». Ἀλλά, διαφόρως ἢ ὁ εὐσεβὴς νοτάριος, οὐδὲν λέγει εἰς ἡμᾶς ὁ Κυριακὸς περὶ τῶν κατὰ τὸν Παρθενῶνα ὡς καθεδρικὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀθηνῶν πλὴν τῆς τυχαίας μνείας τῆς ἐπ' ἐσχάτων γενομένης ἐπισκευῆς παραστάδος τινὸς καὶ ἐνεπιγράφου ἐντὸς τοῦ ναοῦ μαρμαρίνης ὑδρίας, ἥτις εἶχεν ἴσως χρησιμεύσει εἴτε ὡς βαπτιστήριον εἴτε ὡς δοχεῖον ἡγιασμένου ὕδατος ⟨κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν ταῖς καθολικαῖς ἐκκλησίαις⟩. Ἀλλ' ἀναφέρει ὅμως τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρείου πάγου. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶνε ἡ περὶ τῶν Ἀθηνῶν καθολικὴ αὐτοῦ ἐντύπωσις. «Πανταχοῦ, γράφει, εἶδον εὐρέα τείχη φθίνοντα ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἐντὸς δὲ τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς αὐτῆς θαυμαστὰ μαρμάρινα κτίρια, οἰκίας καὶ ναούς, παντοῖα γλυπτὰ πεποιημένα μετὰ θαυμασίας δεξιότητος καὶ πελωρίους κίονας, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ὄγκον μεγάλων ἐρειπίων». Ἐν δὲ τῷ Πειραιεῖ ὁ ἀρχαιοδίφης ἠδυνήθη νὰ σχεδιάσῃ τὰ πελώρια θεμέλια τῶν ἀρχαίων τειχῶν· ἐσώζετο δὲ ἀκόμη μέρος δύο στρογγύλων πύργων, καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ λιμένος ἐφυλάσσετο ὑπὸ τοῦ κολοσσιαίου λιθίνου λέοντος τοῦ κοσμοῦντος νῦν τὴν εἴσοδον τοῦ ἐν Βενετίᾳ Ναυστάθμου. Τὸ δὲ Φάληρον ἢ Porto Vecchio ἀγνοεῖ ὁ Κυριακός.

Τῶν δὲ συγχρόνων Ἀθηνῶν παρέχει μόνον εὐτελεῖς καὶ σποραδικὰς σκιαγραφίας. Λέγει, ὅτι ἡ πόλις εἶχε «βόρειον» καὶ «νότιον πύλην» ὡς καὶ τὴν «πύλην τῆς νέας πόλεως καὶ τὴν τῆς Ἀκροπόλεως»· ἔχομεν δῆλα δὴ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον ἀριθμὸν πυλῶν, ὃν εὑρίσκομεν μετὰ δύο αἰῶνας παρὰ τῷ Ἰησουΐτῃ πατρὶ Σίμωνι· ὅτι εἶχε «νέα τείχη», ἥτις μαρτυρία, ἐνισχυομένη ὑπὸ τῶν λεγομένων μετὰ τριάκοντα ἔτη ὑπ' ἄλλου περιηγητοῦ, δύναται νἀναφέρηται εἰς τὸν λεγόμενον Οὐαλεριάνειον περίβολον ὡς κτίσμα τῶν Ἀτζαϊωλῶν· καὶ ὅτι τὸ Θησεῖον ἔκειτο ἐκτὸς τῆς πόλεως. Περὶ δὲ τῶν κατοίκων οὐδὲν λέγει· οἱ ζῶντες Ἕλληνες οὐδὲν παρεῖχον εἰς αὐτὸν ἐνδιαφέρον· μὴ δὲν ἦτο ἀρχαιολόγος;

Μετὰ δὲ διαμονὴν μιᾶς ἡμέρας ἐν Ἐλευσῖνι, ὅπου, καθ' ἃ πρὸ αὐτοῦ ὁ Μαρτόνης, ἐσημείωσε τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐρειπίων ὑδραγωγείου, ὁ Κυριακὸς μετέβη διὰ Μεγάρων εἰς τὸν ἰσθμὸν, ἐπεστρωμένον ἀκόμη διὰ τῶν ἐρειπίων τοῦ περιβόλου τοῦ κτισθέντος μὲν ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου, καταστραφέντος δ' ὑπὸ τῶν Τούρκων πρὸ τριάκοντα πέντε ἐτῶν. Ἐν σπουδῇ δ' ἐπεσκέφθη τὴν Κόρινθον καὶ τὸ ἀμφιθέατρον καὶ τὰς πλινθίνους θέρμας τῆς Σικυῶνος, ἀνέβη εἰς τὰ Καλάβρυτα, ὅπου εὗρεν ἄνδρα ὁμοιάζοντα πρὸς

Τὸ κάστρον τῶν Καλαβρύτων κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

αὐτὸν, τὸν Γεώργιον Καντακουζηνὸν, λόγιον πεπαιδευμένον περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἔχοντα μεγάλην βιβλιοθήκην, ἐξ ἧς ὁ περιοδεύων ἀρχαιολόγος ἐδανείσθη τὸν Ἡρόδοτον καὶ διάφορα ἄλλα βιβλία· εἶνε δὲ τοῦτο ἀξία λόγου ἀπόδειξις τῆς ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ὑπάρξεως παιδείας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Καταβαίνων δ' ἐκ Καλαβρύτων διὰ τῆς κοιλάδος, ἔστη ὁ περιηγητὴς, ὅπως ἴδῃ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἥτις ἐνομίζετο ἱστορηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Λουκᾶ καὶ σώζεται ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μεγάλου σπηλαίου· ἔπειτα δ' ἐπέστρεψε διὰ Πατρῶν, ἀρχομένου τοῦ Μαΐου, εἰς τὰς κτήσεις τοῦ φίλου « βασιλέως τῶν Ἠπειρωτῶν », ὅστις ἔδω-

κεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐξάδελφον Τοῦρνον. Δὲν ἦσαν δ' οἱ Τόκκοι ἀμέτοχοι ἐνδιαφέροντος περὶ τὰ γράμματα. ⟨Οὕτω τὸν μὲν Λεονάρδον Τόκκον βλέπομεν κεκτημένον ἑλληνικὰ χειρόγραφα⟩ [1], ὁ δ' ἀδελφὸς τοῦ Τούρνου Ὀρλάνδος εἶνε γνωστὸν ὅτι εἶχεν ἀναθέσει εἰς Ἕλληνά τινα ἱερέα τὴν χάριν ἑαυτοῦ ἀντιγραφὴν κωδίκων τοῦ Ὠριγένους καὶ τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Τοῦρνος ἐδεξιώθη θερμῶς τὸν Κυριακὸν κατὰ τὸν ἐν Ὀρινατίῳ γάμον τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ μεσοῦντος τοῦ Μαΐου. Μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ὁ ὑπ' αὐτοῦ ξενισθεὶς διεπεραιώθη εἰς Κέρκυραν, εἶδε μέρος τῶν ἀρχαίων τειχῶν καὶ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας Παλαιοπόλεως, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψε μετὰ τῶν σχεδιαγραμμάτων αὐτοῦ καὶ ἀξίας λόγου συλλογῆς ἐπιγραφῶν εἰς τὴν γενέτειραν [2].

Ἀλλὰ τὸ φιλαπόδημον τοῦ Κυριακοῦ δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ ἐπὶ μακρόν. Τὸν Ἰούλιον τοῦ ἑπομένου ἔτους βλέπομεν αὐτὸν σχεδιαγραφοῦντα τὰ τείχη τῶν Κυθήρων καὶ θαυμάζοντα τὰ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς πλησίον τῆς Μονεμβασίας. Τὸν δὲ Αὔγουστον εὑρίσκεται ἐν Ζακύνθῳ, «τῇ νήσῳ τῆς Ἠπείρου», ὡς ἀποκαλεῖ αὐτήν, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῶν ἠπειρωτικῶν κτήσεων τῶν Τόκκων· ἐκεῖ δὲ πιθανῶς ἔλαβε συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φιλόδοξον ἐξάδελφον τοῦ Καρόλου Β΄, τὸν νόθον Μέμνονα, ὅστις φαίνεται κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπάρξας διοικητὴς τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Κερπινῆς, τοῦ ἀρχαίου φεουδαλικοῦ κάστρου τοῦ Οὔγωνος de Lille. Παρέχει δ' εἰς ἡμᾶς χαρίεσσαν εἰκόνα τὴς συναντήσεως μετὰ τοῦ Μέμνονος «παρὰ τὰς διαυγεῖς πηγὰς τοῦ Ἀλφειοῦ», ὅπου ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Τόκκου περιεστοιχίζετο ὑπὸ τῶν θηρατῶν αὐτοῦ, τινῶν μὲν φερόντων ὀρθόκερων ἔλαφον, ἄλλων δὲ παμμεγέθη ἄρκτον καὶ ἄλλων βόλον νωπῶν ἰχθύων ἐκ τοῦ ποταμοῦ. Ὁ δὲ Μέμνων οὐ μόνον ἠξίωσεν αὐτὸν δεξιώσεως φιλοξένου, ἀλλὰ καὶ ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν δορὰν τῆς ἄρκτου καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν συνοδίαν μέχρι τοῦ Μυστρᾶ, ὅπου ἔφθασε μετὰ μίαν ἑβδομάδα [3]. Ἐκεῖ δ' ἐπεσκέφθη

---

[1] ⟨Τοιοῦτος κῶδιξ εἶνε ὁ Βιενναῖος Theol. gr. CCLVI, περιέχων σὺν τοῖς ἄλλοις τοὺς εἰς τὴν Κλεόπαν καὶ Ὑπομονὴν τὰς Παλαιολογίνας ἐπιταφίους τοῦ Γεμιστοῦ⟩.

[2] ***Κυριακοῦ Ἀγκωνίτου*** Epigrammata reperta per Illyricum σ. III-V, IX-XIX, XXVIII, XXXI, XXXII, XXXV.— ***Τοῦ αὐτοῦ*** Itinerarium σ. 62, 64-70. — *Montfaucon* Palaeographia Graeca σ. 79, 80.

[3] ⟨***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης ἐν τῇ Λακωνικῇ ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ε΄ σ. 414-423⟩.

τὸν τότε δεσπότην Θεόδωρον Β´, ἐξήτασε τὰ ἀγάλματα, τοὺς κίονας καὶ τὰ λείψανα τοῦ λιθίνων γυμνασίων ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας Σπάρτης καὶ ἐμελέτησε τὰ κατὰ τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος τῆς διαδεχθείσης αὐτὴν μεσαιωνικῆς πόλεως, ὅπερ ἐνόμισε προελθὸν ἐκ τοῦ μυζηθροειδοῦς σχήματος τοῦ λόφου τοῦ Μυστρᾶ [1]. Περὶ δὲ τῶν ὡραίων βυζαντιακῶν ἐκκλησιῶν τῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου τηρεῖ τὴν αὐτὴν περιφρονητικὴν σιγὴν ἣν καὶ πᾶς ἀρχαιολόγος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐκ τῶν περὶ μόνην τὴν ἀρχαιότητα σπουδαζόντων.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐν Μυστρᾷ παλαιοῦ ἀνακτόρου.

Καὶ ὅμως ἡ περίοδος ἐκείνη ἦτο ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Μυστρᾶ. Καὶ αἱ μὲν φλωρεντιακαὶ στοαί, προερχόμεναι ἀναμφιλέκτως ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Ἰταλίδων συζύγων τοῦ δεσπότου, καὶ ἡ Περίβλεπτος ἀνέρχονται εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος· μόνον δὲ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς εἰς Μυστρᾶν ἐπισκέψεως τοῦ Κυριακοῦ ὁ πρωτοστράτωρ τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννης Φραγκόπουλος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Θεοτόκον τὴν ὡραίαν Παντάνασσαν ὡς *μικρὸν δῶρον* [2].

Τῷ δὲ 1443 ὁ Κυριακὸς ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα

---

[1] ***Κυριακοῦ Ἀγκωνίτου*** Epigrammata σ. XXXVI, XL. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Itinerarium σ. 72.

[2] Τὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, ὑπῆρξε πάντως τὸ 1444 καὶ οὐχὶ τὸ 1447, καθ' ἃ ἀπεδέχθησαν ὁ ***Γρηγορόβιος*** [Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθη-

μετ᾽ ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς δεσπότας τῆς Πελοποννήσου, καί, καθ᾽ ἃ φαίνεται, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1444 ἐπεσκέφθη τὸ δεύτερον τὰς Ἀθήνας. Ἐπιστολὴ δὲ αὐτοῦ λίαν ἐνδιαφέρουσα, ἣν ἔγραψεν ἐκ Χίου τῇ 29 Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου, περιγράφει τὰς ἐκ τῆς πόλεως δευτέρας αὐτοῦ ἐντυπώσεις. Καὶ δὴ μετὰ τὴν μνείαν τοῦ Πύργου τῶν ἀνέμων, ὃν ἀποκαλεῖ «Ναὸν τοῦ Αἰόλου», διηγεῖται, ὅτι, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ δουκὸς καὶ ὁμωνύμου αὐτῷ, μετέβη, ὅπως ὑποβάλῃ τὰ σεβάσματα αὐτοῦ εἰς «Νέριον Ἀτζαϊώλην τὸν ἐκ Φλωρεντίας, τότε ἡγεμόνα τῶν Ἀθηνῶν», ὃν εὗρεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, «τοῦ ὑψηλοῦ κάστρου τῆς πόλεως». Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων ἐνδιαφέρον κατίσχυσε τοῦ περὶ τῶν ἀνθρώπων. Περὶ μὲν τοῦ ζῶντος κυριάρχου οὐδὲν ἐκθέτει, ἡ δὲ προσοχὴ αὐτοῦ ἐστρέφετο, καθ᾽ ἃ λέγει, μᾶλλον εἰς τὰ Προπύλαια, ἐν οἷς κατῴκει ὁ δούξ. Περιγράφει μετ᾽ ἐνθουσιασμοῦ τὴν λαμπρότητα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν θαυμασίαν ἐκ τεσσάρων λελεασμένων μαρμαρίνων κιόνων πύλην, ἔχουσαν ἄνωθεν δέκα μαρμαρίνας πλάκας καὶ αὐτὴν τὴν αὐλήν, ὅπου δύο στοῖχοι ἓξ πελωρίων κιόνων, ἐχόντων διάμετρον τριῶν ποδῶν, ὑπεβάσταζον τὴν μαρμαρίνην ὀροφὴν καὶ ὅπου οἱ τοῖχοι ἑκατέρωθεν, συνιστάμενοι ἐκ λελεασμένων τεμαχίων μαρμάρου, ἁπάντων τοῦ αὐτοῦ μεγέθους, ἐχωρίζοντο ὑπὸ μιᾶς μόνον εὐρείας καὶ μεγαλοπρεποῦς εἰσόδου. Μετὰ δὲ τὴν σκιαγραφίαν τῶν Προπυλαίων ἔσπευσε μετὰ προθυμίας ἔτι μείζονος νὰ θεωρήσῃ καὶ πάλιν τὸν Παρθενῶνα. Ἀπαριθμεῖ δὲ καὶ πάλιν τοὺς πεντήκοντα καὶ ὀκτὼ κίονας αὐτοῦ, ὧν δώδεκα μὲν καθ᾽ ἑκάτερον μέτωπον καὶ δεκαεπτὰ καθ᾽ ἕκαστον πλευρόν, ποιεῖται μνείαν τοῦ ἀγῶνος τῶν Κενταύρων καὶ τῶν Λαπιθῶν τοῦ γεγλυμμένου ἐπὶ τῶν μετωπῶν, τῶν γλυπτῶν τῶν ἀετωμάτων καὶ τῶν τῆς ζῳφόρου καὶ τοῦ σηκοῦ, ἅτινα ὑπέθετε παριστάνοντα τὰς νίκας τῶν Ἀθηνῶν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Περικλέους.

Κατὰ δὲ τὰ ἑπόμενα πέντε ἔτη ὁ Κυριακὸς ἐξηκολούθησε τὰς

νῶν μεταφρ. ***Λάμπρου*** Τόμ. Β´ σ. 358] καὶ ἄλλοι, ἐπειδὴ ἡ ἐκ Χίου ἐπιστολὴ μηνολογεῖται Kyriaceo die, IV. Kal. Ap. Ἀλλ' ἡ 29 Μαρτίου συνέπιπτε Κυριακῇ τῷ 1444, ἐξ ἄλλης δ' ἐπιστολῆς τοῦ Κυριακοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Ϛ´, γραφείσης πρὸ τοῦ Ἰουνίου 1444, γινώσκομεν, ὅτι ἀνεχώρησεν ἐκ Χαλκίδος εἰς Χίον τῇ v. kal. Mart. τοῦ ἔτους ἐκείνου (*Fabricius* Bibliotheca latina medicae et infimae aetatis Τόμ. Ϛ´ Addenda σ. 12). Οὐκ ὀρθῶς δ' ὁ Mommsen ἐκλαμβάνει τὸ Kyriaceo die σημαῖνον ἡμέραν Τετάρτην, ὅπερ δὲν συμβιβάζεται πρὸς ἄλλας χρονολογίας.

περιηγήσεις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἔσχεν ἀκρόασιν παρὰ τῷ Μουρὰτ Β΄ ἐν Ἀδριανουπόλει πρὸ τῆς ἐν Βάρνῃ πανωλεθρίας, καὶ περιγράφει κυνηγέσιον πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ παρῆσαν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ϛ΄ καὶ ὁ πρώην δεσπότης Θεόδωρος Β΄, ὅστις τότε εἶχεν ἤδη ἐγκαταλίπει τὴν Πελοπόννησον. Ἐν δὲ Δαρδανελλίοις ὡμίλησε μετά τινων τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων, οὓς ὁ Μουρὰτ Β΄ εἶχεν ἀπαγάγει ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ δὲ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπισκέψεις τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἔτυχε τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Λατίνων ἐν αὐταῖς δυναστῶν, οἵτινες ἐνίοτε ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἄνδρες πεπαιδευμένοι, ἔχοντες ἐνδιαφέρον περὶ τῶν ἀρχαίων θησαυρῶν τῶν μικρῶν αὐτῶν κτήσεων. Οὕτως ὁ δυνάστης τῆς Πάρου Κρουσῖνος Α΄ Σομμαρίπας μεθ᾽ ὑπερηφανείας ἐδείκνυεν εἰς αὐτὸν μαρμάρινά τινα ἀγάλματα, ἅτινα εἶχεν εὕρει δι᾽ ἀνασκαφῶν, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ στείλῃ μαρμαρίνην τινὰ κεφαλὴν καὶ μέλος ἀγάλματος εἰς τὸν ἐν Χίῳ φίλον Ἀνδρίολον Giustiniani-Banca, τεχνογνώστην καὶ ποιητὴν ἰταλικῶν στίχων, εἰς ὃν πολλαὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυριακοῦ ἀπευθύνονται [1]. Οὕτω δὲ βαθέως συνεκίνησε τὸν Κυριακὸν ἡ παίδευσις καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ Κρουσίνου, ὥστε καὶ αὐτὸς ἐνεπνεύσθη νὰ συντάξῃ ἰταλικὸν ποίημα, οὗ εὐτυχῶς εἷς καὶ μόνος στίχος ἐξεδόθη. Ὁ δὲ δυνάστης τῆς Λέσβου Δορῖνος Α΄ Γατελοῦζος ἐβοήθησε τὸν Κυριακὸν ἐν τῇ ἐξερευνήσει ταύτης τῆς νήσου, οὐδ᾽ ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον πρόθυμος ὁ Βενετὸς διοικητὴς τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου Φραγκῖσκος Νάνης, ὅστις συνώδευσεν αὐτὸν εἰς Δῆλον καὶ κατὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐπιστροφὴν ἐν τῇ ἐπισήμῳ αὐτοῦ γαλέρᾳ ἐχούσῃ δεκατέσσαρας ἐρέτας [2]. Ἐν ἄλλῃ δὲ βενετικῇ νήσῳ, τῇ Κρήτῃ, ὁ Κυριακὸς παρέστη ἐν τοξευτικῷ ἀγῶνι τελεσθέντι ἐν Χανίοις, ἐν ᾧ οἱ τοξόται ἦσαν ἐνδεδυμένοι ὡς ἥρωες διαφόρων ἐθνῶν καὶ ὁ νικητὴς ἔλαβεν ἀντὶ ἄθλου ἐγκώμιον ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοδίφου.

[Τὸ δὲ θέρος τοῦ 1447 καὶ] ἀρχομένου τοῦ 1448 ὁ Κυριακὸς ἐπεσκέφθη καὶ πάλιν τὸν Μυστρᾶν, [ὅπου συνήντησε τὸν Πλήθωνα καὶ τὸν ἱστορικὸν Χαλκοκονδύλην, τότε ὄντα νεανίαν, πεπαιδευμένον περί τε τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἰταλικὰ γράμματα] [3]. Καθ᾽ ὁδὸν ἡ θέα τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τὴν σύνταξιν ἰταλικοῦ ποιηματίου, ἐν ᾧ ἀντιπαρέβαλλε τὴν ἀρχαίαν πό-

---

[1] *Hopf* Les Giustiniani (μετάφρ. *Vlasto*) σ. 149.
[2] Bulletino dell' Istituto 1861 σ. 183, 187.
[3] [Miscellanea Ceriani ἔνθ᾽ ἀν. σ. 203-4, 221].

λιν τῶν ἡρώων πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν πρωτεύουσαν, ἐν ᾗ ἦρχε τότε ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Ἀλλὰ τοὐλάχιστον οἱ Σπαρτιᾶται τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος δὲν εἶχον ἀποβάλει τὸν πάτριον αὐτῶν χαρακτῆρα, ὡς βλέπομεν ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Κυριακοῦ, καθ' ἣν ὑψηλὸς νεανίας ὑπερόχου ῥώμης, ἀναλαβὼν τὸν ἀρχαιοδίφην διὰ τῆς χειρὸς ὑπὸ τὸν βραχίονα, διεπεραίωσεν αὐτὸν διά τινος ποταμίου καὶ ἔπειτα ἐθρυμμάτισεν εἰς τεμάχια ῥάβδον σιδηρᾶν πρὸς ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ [1]. Καὶ τὸ ποίημα δ' ἐκεῖνο, καίπερ μὴ ὂν κολακευτικὸν διὰ τὸν Μυστρᾶν, μετεφράσθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἡ δὲ μετάφρασις ἐκείνη, περισωθεῖσα μέχρις ἡμῶν, ἀπεδόθη εἰς τὸν Γεμιστόν [2]. [Ἀπόσπασμα νεωστὶ ἀνακαλυφθὲν ποιεῖται μνείαν τῆς] τοιαύτης συναντήσεως τοῦ Ἰταλοῦ ἀρχαιοδίφου καὶ τοῦ Ἕλληνος φιλοσόφου, οἵτινες πιθανῶς εἶχον ἤδη γνωρίσει ἀλλήλους ἐν Φλωρεντίᾳ, [οὐδ' ὑπῆρξεν ἡ μετάφρασις ἐκείνη τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ Γεμιστοῦ], ἐπειδὴ τῷ 1450, ἀμέσως πρὸ τοῦ θανάτου, ὁ Γεμιστὸς συνέταξε συγχαρητήριον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν δεσπότην Δημήτριον ἐπὶ τῇ συνδιαλλαγῇ αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ [3], ἔγραψε δὲ μονῳδίαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς μητρὸς αὐτῶν, τῆς χήρας τοῦ αὐτοκράτορος ⟨Ἰωάννου Ἑλένης τῆς ὡς μοναχῆς μετονομασθείσης Ὑπομονῆς⟩. Ἐν δὲ τῷ Μυστρᾷ ὁ Κυριακὸς φαίνεται ξενισθεὶς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἐπειδὴ βλέπομεν αὐτὸν γράψαντα τῇ 4 Φεβρουαρίου 1448 ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ ἑλληνιστὶ σημείωμα ἐπιγραφόμενον «Μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ τάξις κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ῥωμαίους» καὶ ἀφιερωθὲν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον [4]. Ἀπὸ δὲ τοῦ Μυστρᾶ ὁ Κυριακὸς ἐξέδραμεν εἰς τὴν [Ἀνδροῦσαν, εἰς τὴν] Κορώνην, ὅπου οἱ Βενετοὶ ἄρχοντες βοηθούμενοι ὑπὸ Κρητός τινος λογίου ἐκ τοῦ

---

[1] ⟨Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ε′ σ. 418 κ. ἑ.⟩.

[2] Ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ***Λάμπρου*** ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ Ἔτ. Ζ′ (1903) σ. 39-48. ⟨Πρβλ. Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Ε′ σ. 419 κ. ἑ.⟩.

[3] ⟨Τὸ *προσφωνημάτιον* τοῦτο τοῦ Γεμιστοῦ⟩ εἶνε ἀκόμη ἀνέκδοτον, ⟨μέλλει δὲ νὰ ἐκδοθῇ ἐν τοῖς τοῦ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μνημείοις τῆς ἱστορίας τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου⟩. Πρβλ. *Migne* Patrologia graeca Τόμ. ΡΞ′ σ. 802.

[4] Ἐξεδόθη ⟨ὑπὸ τοῦ ***Γεωργίου*** *Castellani*⟩ ἐν τῇ Revue des études grecques τοῦ 1896, σ. 228. Τὸ δ' ἔτος ὡρίσθη ἀσφαλῶς, ἐπειδὴ τὸ σημείωμα φέρει ἡμερομηνίαν Κυριακῆς 4 Φεβρουαρίου καὶ ἐπειδὴ γινώσκομεν, ὅτι ὁ Bollani, οὗ ποιεῖται μνείαν ὁ Κυριακὸς ὡς Βενετοῦ καστελλάνου ἐν Κορίνθῳ, ἐξελέχθη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1447. ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ε′ σ. 422⟩.

οἴκου τῶν Καλεργῶν ἔδειξαν εἰς αὐτὸν τὰς ἀρχαιότητας, [εἰς τὴν Ἰθώμην] καὶ εἰς ⟨τὴν Πύλον⟩, ὅπου ὁ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου διωρισμένος διοικητὴς Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐξένισε τὸν Κυριακὸν καὶ ἔδειξεν εἰς αὐτὸν τοὺς ἀρχαίους λίθους, δι᾽ ὧν ἦτο ἐκτισμένη ἡ ἀκρόπολις [1]. [Τὸ ἔαρ ἐπεσκέφθη καὶ πάλιν τὴν Ναυπλίαν καὶ συνήντησε τὸν τότε φρούραρχον τοῦ Ἀκροκορίνθου Ἰωάννην Καντακουζηνόν]. Τὸ δὲ τελευταῖον στάδιον τῆς μακρᾶς ταύτης περιοδείας ὑπῆρξεν ἄλλη ἐπίσκεψις εἰς τὴν Ἤπειρον τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1448. Εἶχε δὲ ἤδη πρὸ μικροῦ ἀποθάνει ὁ ἄλλοτε φιλοξενήσας τὸν Κυριακὸν Κάρολος Β′ καὶ εἶχε διαδεχθῆ αὐτὸν ὁ Λεονάρδος Γ′. Ἐπεσκέφθη δ᾽ ὁ ἀρχαιοδίφης ἐν Ἠπείρῳ ἐκ δευτέρου τὴν Δωδώνην καὶ τοὺς Ῥωγοὺς καὶ ἐποίησε τρία ἰταλικὰ σοννέττα χάριν ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ Καρόλου [2].

Καὶ τὰ μὲν πορίσματα τῶν μακρῶν αὐτοῦ ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν περιέλαβεν ὁ Κυριακὸς εἰς τρεῖς μεγάλους τόμους, ὧν ἀποσπάσματα μόνον περιῆλθον μέχρις ἡμῶν. Τὰ δὲ πρωτότυπ᾽ αὐτοῦ σχεδιαγραφήματα τοῦ δυτικοῦ πτεροῦ τοῦ Παρθενῶνος [3] καὶ ἄλλων μνημείων τῶν Ἀθηνῶν περιεσώθησαν ἐν χειρογράφῳ ἀνήκοντι πρότερον εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Χάμιλτων, νῦν δὲ ἀποκειμένῳ ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ, καὶ εἶνε αἱ ἀρχαιόταται τῶν ὑπαρχουσῶν ἀναπαραστάσεων τῶν μνημείων τούτων. Σχεδιαγραφήματα δὲ τοῦ αὐτοῦ πτεροῦ τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ Πύργου τῶν ἀνέμων, τοῦ Μνημείου τοῦ Φιλοπάππου, ὅπου ὁ βασιλεὺς εἰκονίζεται ἐπὶ ἅρματος τεθρίππου, στρογγύλου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἀθήναις, ἴσως τοῦ τοῦ Αὐγούστου, καὶ τοῦ ὡραίου λέοντος τοῦ «ναοῦ τῶν Ἀθηνῶν» ἀπέναντι τῶν δύο στρογγύλων πύργων βλέπομεν ἐν χειρογράφῳ τοῦ ἔτους 1465 τῆς συλλογῆς Barberini, ἀποκειμένῳ νῦν ἐν τῷ Βατικανῷ [4] καὶ περιέχοντι τὰ διαγράμματα τοῦ San Gallo. Ἐπειδὴ δὲ ὁ διαπρεπὴς οὗτος ἀρχιτέκτων παρέλαβε τὸ ἐξηγητικὸν κείμενον σχεδὸν αὐτοτελὲς

---

[1] ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** αὐτόθι⟩.

[2] *Collucci* Delle antichità Picene Τόμ. ΙΕ′ σ. 110. — *Tozzetti* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Ε′ σ. 66-9, 422-3, 437, 439-42, 449, 460.—[Miscellanea Ceriani σ. 206-7, 228, 230].

[3] Ταῦτ᾽ ἀναπαρεστάθησαν ἐν τῷ Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen Τόμ. Δ′ σ. 81.

[4] Ἀρ. 4424 φ. 28, 29, 32. — Ὁ *Laborde* (⟨Athènes aux XVᵉ, XVIᵉ et XVIIᵉ siècles⟩ Τόμ. Α′ σ. 32) ἀπετύπωσε τὸ φ. 28. Πρβλ. *De Rossi* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 363.

ἐκ τοῦ Κυριακοῦ, ὑπελήφθη, ὅτι ἀντέγραψε τὰ σχέδια τούτου, εἶνε δὲ τοῦτο πιθανώτατον, ἐπειδὴ ἡ σκιαγραφία τοῦ «ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος» εἶχε σχεδιασθῆ καὶ δοθῆ εἰς τὸν Κυριακὸν, καθ᾽ ἃ οὗτος ῥητῶς ἐμαρτύρησεν, ὑπὸ «Ἕλληνός τινος ἐν Ἀγκῶνι», τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ἰταλοῦ φιλαρχαίου. Ἀντίγραφα δὲ τῶν ἐκ τῶν Κυκλάδων σχεδίων τοῦ περιηγητοῦ ὑπάρχουσιν ἔν τινι κώδικι τοῦ Μονάχου [1]. Ἀπ᾽ ἐναντίας δὲ οὔτε ἴχνος σώζεται περιγραφῶν ἢ σχεδίων τοῦ συγχρόνου τῷ Κυριακῷ Φραγκίσκου Squarcione τοῦ ἐκ Παδούης, περὶ οὗ λέγεται, ὅτι «περιηγήθη σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα» [2].

Ἡ ἅλωσις τῆς Ἱεριχοῦς
τοιχογραφία ἐκκλησίας τοῦ Γερακίου
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Ἡ πτῶσις τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ προσήγγισεν ἤδη, ἐπισπευδομένη ὑπὸ τῶν ἀδελφικῶν ἐρίδων τῶν δύο δεσποτῶν, τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Δημητρίου. Οὔτε οἱ ἐπίσημοι αὐτῶν ὅρκοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὔτε ὁ ἐπικείμενος τουρκικὸς κίνδυνος ἴσχυσαν νὰ καταπαύσωσι τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν φιλαυτίαν καὶ φιλοδοξίαν. Τὸ μόνον δ᾽ ἐν ᾧ ἦσαν σύμφωνοι ἦτο ὁ πόθος νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς κτήσεις αὐτῶν πρὸς ζημίαν τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν, ἰδίως τῆς Ναυπλίας καὶ τοῦ Ἄργους, αἵτινες παρεπονέθησαν ζωηρῶς εἰς τὴν μητρόπολιν, ἐξαιτούμεναι προστασίαν, καὶ ἐζήτησαν ἀντίγραφον τῶν προνομίων τῶν παραχωρηθέντων εἰς αὐτὰς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν

[1] Cod. Lat. 716. Πρβλ. Bulletino dell' Istituto τοῦ 1861 σ. 183, 187.
[2] *Scardeonius* De antiquitatibus urbis Patavii σ. 370.

Τούρκων ἅλωσιν αὐτῶν ἐν ἔτει 1397 [1]. Ὁ δὲ Θωμᾶς κατώρθωσε νὰ προτερεύσῃ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ φθάσας εἰς τὴν Πελοπόννησον πρῶτος παρεπλάνησε τοὺς ὑπηκόους τοῦ Δημητρίου ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὸν ὑποταγῆς. Ὁ δὲ Δημήτριος, ἄμοιρος ἐθνικοῦ αἰσθήματος, ἔστειλε τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς Ματθαῖον Ἀσάνην, ὅπως καλέσῃ εἰς βοήθειαν τοὺς Τούρκους· οὕτω δ' ἠνάγκασε τὸν Θωμᾶν νὰ συνθηκολογήσῃ, τῆς διαφορᾶς αὐτῶν ὑποβληθείσης εἰς τὴν διαιτησίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐξηκολούθουν ἐρίζοντες, Μωάμεθ ὁ Β΄ διέταξε τὸν γηραιὸν Τουραχὰν νὰ βοηθήσῃ τὸν Δημήτριον καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον νὰ καταστρέψῃ τὰ περιλειπόμενα τοῦ Ἑξαμιλίου χάριν τῆς μελλούσης κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου. Τότε δὲ ὁ Θωμᾶς εἰρήνευσε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ, παραδοὺς εἰς αὐτὸν τὰς Καλάμας εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ Σκορτῶν, ἅτινα εἶχε λάβει. Οὕτω δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ τοῦ γηραιοῦ φιλοσόφου καὶ πατριώτου Γεμιστοῦ, ὥστε, ἀναλαβὼν τὸν κάλαμον τὸ τελευταῖον, συνεχάρη τὸν Δημήτριον ἐπὶ τῇ συνδιαλλαγῇ. Ἔπειτα δὲ ἀπέθανεν ἐσχατόγηρως, εὐτυχής, διότι ἐξέφευγε τὴν ἀτυχίαν νὰ ἴδῃ τὴν Πελοπόννησον τουρκοκρατουμένην. Ὁ φίλος αὐτοῦ ⟨Ἑρμώνυμος⟩ Χαριτώνυμος ἀνεκραύγασεν ἐν τῇ ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ γραφείσῃ μονῳδίᾳ *Οὐκέτι λοιπὸν περιώνυμος Σπάρτη, οὐκέτι Λακεδαίμων εὐδαίμων, οὐκέτι Πελοπόννησος ζηλουμένη . . . Διασπαρησόμεθά τε οἱ λόγων ἐρασταὶ ἐπὶ τὴν τῆς οἰκουμένης ἐσχατιάν* [2]. Ἡ δὲ προφητεία αὐτοῦ αὕτη ἦτο δυστυχῶς ἀληθεστάτη, καὶ ἔμελλε νὰ ἐκπληρωθῇ ταχύτατα.

Σφραγὶς Ματθαίου Ἀσάνη ἐπὶ ἐγγράφου ἐν τῷ ἀρχείῳ Μοδένης.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1452, ὅτε ὁ Μωάμεθ ἦτο παρεσκευασμένος, ἵνα ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔστειλε τὸν Τουραχὰν καὶ πάλιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως ἀπασχολήσῃ ἐν αὐτῇ τοὺς δύο δεσπότας, ἀναγκαζομένους νὰ μεριμνήσωσι περὶ τῆς ἰδίας ἀμύνης, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῶσι νὰ πέμψωσι βοήθειαν εἰς τὸν ἀδελφόν, τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον. Συνοδευόμενος δ' ὁ Του-

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 212-13. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 381. — *Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Η΄ σ. 69, 70, 79, 95.

[2] *Migne* Patrologia graeca Τόμ. Ε΄ σ. 807. ⟨Τὴν μονῳδίαν ταύτην, ἐκ νέου ἀντιβληθεῖσαν, θὰ περιλάβῃ ὁ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς ἱστορίας τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου⟩.

ραχὰν ὑπὸ τῶν δύο υἱῶν, τοῦ Ἀχμὲτ καὶ τοῦ Ὀμὰρ, τοῦ μέλλοντος πορθητοῦ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡγούμενος τῆς εὐρωπαϊκῆς στρατιᾶς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ἔφθασε καὶ πάλιν εἰς τὸν ἰσθμόν. Τὰ τείχη εἶχον ἐπισκευασθῆ, καὶ ἡ ἀντίστασις ἣν ἀντέταξαν οἱ ἀμύντορες αὐτῶν ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥςτε ἡ ἅλωσις τοῦ ἐρύματος ἐπετεύχθη μόνον διὰ μεγάλων θυσιῶν. Φυγόντων δὲ τῶν Ἑλλήνων, ὁ Τουραχὰν, εἰςελάσας εἰς τὰ μεσόγεια τῆς χερσονήσου, κατέβη διὰ Τεγέας καὶ Μαντινείας μέχρι τῆς Ἰθώμης καὶ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, δῃῶν καὶ αἰχμαλωτίζων ἁπανταχοῦ. Καὶ τὸ μὲν Νεόκαστρον, ἤτοι πιθανῶς τὸ ἐν τῇ φεουδαλικῇ ἀναγραφῇ τοῦ 1364 μνημονευομένου Chastel-Neuf, ἔπεσεν, ἐκπορθηθὲν ὑπ᾽ αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ Σιδηρόκαστρον ἐδικαίωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἀντέστη εἰς ἁπάσας τὰς προςπαθείας τῶν Τούρκων. Οὐδὲ ὑπῆρξε τοῦτο ἡ μόνη αὐτῶν ἀποτυχία. Καὶ δὴ, ὅτε ὁ Ἀχμὲτ ἀνεζεύγνυε διὰ τῶν Δερβενακίων, μεταξὺ Μυκηνῶν καὶ Κορίνθου, τῆς αὐτῆς ἐκείνης θανατηφόρου παγίδος τουρκικῶν στρατιῶν, ὅπου μετὰ τριακόσια ἑβδομήκοντα ἔτη ἄλλη τουρκικὴ δύναμις, ἡ ὑπὸ τὸν Δράμαλην, ὑπέστη ὁμοίαν πανωλεθρίαν, κατελήφθη ἐξαίφνης ὑπὸ τοῦ Ματθαίου Ἀσάνη, τοῦ ἀδελφοῦ τῆς γυναικὸς τοῦ Δημητρίου, ἡττήθη καὶ ἤχθη αἰχμάλωτος εἰς τὸν Μυστρᾶν. Ἡ νίκη δ᾽ ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἀκτὶς λυκόφωτος πρὸ τοῦ σκότους αἰώνων ὅλων. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσος, ὅςτις εἶχεν ἐπὶ μακρὸν σκευωρήσει μετὰ τοῦ Δημητρίου, ἀπέστειλε τὰ συγχαρητήρια αὐτοῦ καὶ ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπιδράμῃ τὴν Τουρκίαν· ἀλλ᾽ οἱ Τοῦρκοι εἶχον περάνει τὸ σκοπούμενον, καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιορκούμενοι μάτην ἀπηυθύνοντο εἰς τοὺς δεσπότας ζητοῦντες σῖτον καὶ στρατιώτας [1].

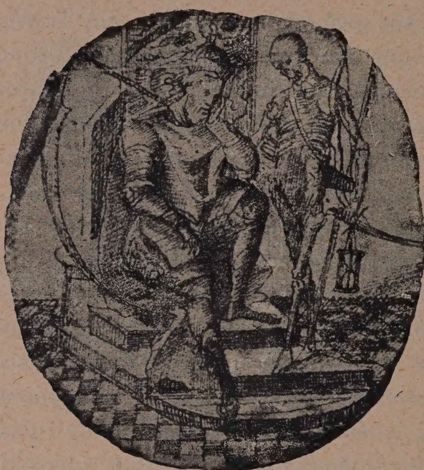
Σφραγὶς Κωνσταντίνου Παλαιολόγου ἐπὶ ἐγγράφου ἐν τοῖς ἀρχείοις Μοδένης.

Τὸ δὲ ἄγγελμα τῆς ἁλώσεως τῆς Πόλεως καὶ τοῦ φόνου τοῦ Κωνσταντίνου ἔπληξε δίκην κεραυνοῦ τοὺς δειλοὺς αὐτοῦ ἀδελφοὺς, οἵτινες, ὡς εἰκὸς, ἀνέμενον, ὅτι αὐτοὶ ἔμελλον νὰ εἶνε τὰ πρῶτα θύματα. Ἡ δὲ πρώτη ἐν σπουδῇ σκέψις αὐτῶν τε καὶ τῶν περὶ

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 374, 375, 378, 381, 382. — ***Φραντζῆ*** σ. 235, 236. — ***Κριτοβούλου*** I, 19. — Archivio storico per le provincie Napoletane Τόμ. ΚΖ′ σ. 612, 823.

αὐτοὺς προκρίτων ἀρχόντων τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρξε νὰ καταβῶσιν εἰς τὸν ἐγγύτατον λιμένα καὶ ἐπιβιβαζόμενοι πλοίων νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ δὲ δειλία αὕτη ἔσχε χειρίστην ῥοπὴν ἐπὶ τοὺς ἤδη δυσηρεστημένους Ἀλβανοὺς ὑπηκόους. Ἀλλ' ὅτε εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἔφθασαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, ἄνδρες οἷοι ὁ καρδινάλιος Ἰσίδωρος, ὅστις εἶχε διαπρέψει κατὰ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον καὶ εἶχεν ἔπειτα κατὰ τὴν ἅλωσιν αἰχμαλωτισθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ὁ Φραντζῆς, ὅστις ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ πίστεως εἶχε περιπέσει εἰς ὁμοίαν συμφοράν, οἱ δύο δεσπόται ἀνέλαβον ἱκανὸν θάρρος, ὅπως μείνωσιν ἐν Πελοποννήσῳ. Ἔστειλαν δὲ πρέσβεις πρὸς τὸν σουλτᾶνον εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐλπίζοντες, ὅτι ὁ πορθητὴς ἔμελλε νἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς σκιὰν κυριαρχίας ἐφ' ὅσον ἐπλήρονον τὸν ἐτήσιον φόρον δεκακισχιλίων ἢ δωδεκακισχιλίων δουκάτων, ὃν εἶχεν ἐπιβάλει εἰς αὐτούς [1].

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος καὶ ὁ θάνατος. Εἰκὼν ἑλληνικοῦ χειρογράφου τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης.

Καὶ ἐπεθύμουν μέν τινες τῶν Ἑλλήνων εὐπατριδῶν νἀνακηρύξωσιν αὐτοκράτορα τὸν Δημήτριον, ἀλλὰ τοῦτο ἐξηρέθιζε τὴν ἀδελφικὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Θωμᾶ, καὶ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐναυάγησεν. Ἐν τούτοις δὲ ἡ ὑποκαίουσα δυσαρέσκεια τῶν Ἀλβανῶν, κακῶς πασχόντων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων καὶ ἀναζωπυρουμένων ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐπιτυχιῶν τοῦ ὁμοφύλου αὐτῶν Σκενδέρβεη ἐν Ἀλβανίᾳ, εἶχεν ἐκραγῇ εἴς τινα τῶν ἐκπρεπῶν ἐκείνων ἀποπει-

---

[1] ***Φραντζῆ*** σ. 309. — ***Δούκα*** σ. 314, ὅστις λέγει τὸν φόρον ἀνερχόμενον εἰς δεκακισχίλια δουκᾶτα.— ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 399, 400, 416, ὅστις ἀναβιβάζει τὸν φόρον εἰς δωδεκακισχίλια χρυσᾶ νομίσματα. — Ὁ ***Κριτόβουλος*** (I, 74. III, 1) ὁρίζει τὸν φόρον εἰς ἑξακισχίλια χρυσᾶ νομίσματα. — Ὁ δὲ *Cambini*, ὁ ***ῥαββῖνος Ἰωσὴφ*** καὶ ὁ *Aeneas Sylvius* Europa σ. 405 ὁρίζουσι τὸν φόρον εἰς δεκαεπτὰ χιλιάδας.

ρῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας, ἃς οὐ σπανίως ἐπιδεικνύει τὸ παράδοξον τοῦτο φῦλον. Περὶ τὰς τριάκοντα χιλιάδες τῶν νομάδων τούτων ἐπανεστάτησαν ἐναντίον τῶν δεσποτῶν, ἐπὶ τῇ παρορμήσει τοῦ ἐπιχωρίου ἀρχηγοῦ Πέτρου Βούα τοῦ ἐπονομαζομένου Χωλοῦ, καταγομένου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἀλβανικοῦ οἴκου, ὅστις ἦρχέ ποτε τῆς Ἄρτης καὶ τῆς Ναυπάκτου. Προσεχώρησαν δ' εἰς τὴν στάσιν διάφοροι δυσηρεστημένοι Ἕλληνες ἄρχοντες, ἐπειδὴ οἱ ἄπληστοι Βυζαντῖνοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι οἱ κατέχοντες τὰς κυριωτάτας θέσεις ἐν ταῖς μικραῖς αὐλαῖς τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Μυστρᾶ ἦσαν ἐξαιρέρέτως ἀντιδημοτικοὶ παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις τῆς χερσονήσου. Τῶν δ' Ἑλλήνων τούτων ἀποστατῶν ὁ ἐπιφανέστατος ἦτο ὁ Μανουὴλ Καντακουζηνός, ὅστις ἐδέσποζεν ἁπάσης τῆς Μάνης καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ, ὅτι οἱ πρόγονοι αὐτοῦ κατήγοντο ἐξ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καὶ εἶχόν ποτε ἄρξει ἐν τῷ Μυστρᾷ. Καὶ ὁ μὲν Θωμᾶς εἶχε μάτην πειραθῆ νὰ συλλάβῃ αὐτὸν ὡς ἐπικίνδυνον ἀνταπαιτητήν, ἀνεκηρύχθη δὲ οὗτος δεσπότης ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, ὧν ἐκολάκευσε τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν ἑαυτὸν μὲν ὀνομάσας ἀλβανιστὶ Γκῖνον, τὴν δὲ σύζυγον Κούκιαν.

Ἐν δὲ τῇ οἰκτρᾷ καταστάσει τῆς Ἑλλάδος κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦτο φανερὸν εἰς ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη, ὅτι μόνον διὰ ξένης βοηθείας ἠδύναντο νὰ τύχωσι τῆς ἀρχῆς τῆς Πελοποννήσου ἢ νὰ κρατήσωσιν αὐτήν. Διὸ ἀμφότεροι ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν δύο ξένων ἰσχυρῶν, οἵτινες ἦσαν ἱκανῶς ἰσχυροί, ὥστε νὰ βοηθήσωσιν αὐτούς, τῆς Βενετίας καὶ τοῦ σουλτάνου. Κατ' ἀρχὰς δ' ἡ βενετικὴ πολιτεία δὲν ἀπέστεργε νὰ εἰσακούσῃ τῶν προτάσεων τῶν Ἀλβανῶν περὶ καθυποτάξεως αὐτῶν εἰς τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν. Ἡ Βενετία εἶχεν ὑποστῆ διαρκεῖς ἐνοχλήσεις παρὰ τῶν δεσποτῶν, καὶ κατά τινα περίστασιν εἶχεν ἐκφρασθῆ εὐθαρσῶς εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Παλαιολόγον, ὅτι οἱ οἰκογενεῖς αὐτοῦ ἦσαν «γείτονες χειρότεροι τῶν Τούρκων» [1], κατ' αὐτὸ δ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος τῆς στάσεως ὁ Δημήτριος εἶχε παραβλάψει τὰς βενετικὰς ἀποικίας. Διὸ ἡ πρώτη διάθεσις τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξε νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἄρχοντας αὐτῆς ὁδηγίας, ὅπως ἐνθαρρύνωσι τοὺς ἐπαναστάτας, ἕως λάβῃ καιρὸν νἀποφασίσῃ περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀλλὰ κατίσχυσαν συνετώτεραι σκέψεις, ἐπειδὴ ἡ Βενετία δὲν ἐπεθύμει νὰ ἔλθῃ εἰς σύγχυσιν πρὸς τὸν σουλτᾶνον, καὶ ἐμελετᾶτο ἡ εἰς

---

[1] *Jorga* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Δ' σ. 596.

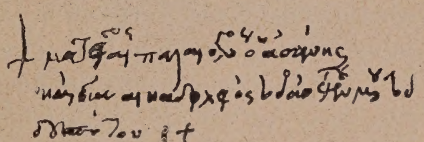
τὴν Πελοπόννησον ἀποστολὴ τοῦ Βίκτωρος Καπέλλου, ὅπως οὗτος παρορμήσῃ εἰς τὴν ποθητὴν συνδιαλλαγὴν τῶν ἀντιδιαμαχομένων καὶ διαπραγματευθῇ τὴν εἰρηνικὴν προσάρτησιν παραλίων πόλεων, οἷαι ἡ Γλαρέντζα, αἱ Πάτραι, ἡ Βοστίτζα καὶ ἡ Κόρινθος, ἀλλὰ μόνον ἐν περιπτώσει δυνατῆς ὑπὸ τῶν Γενουησίων ἢ τῶν Καταλωνίων καταλήψεως τῆς χερσονήσου. Ἔμελλε λοιπὸν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἄλλως εἰλικρινῆ βεβαίωσιν, ὅτι ἡ βενετικὴ πολιτεία δὲν ἐπεζήτει τὰς ἐδαφικὰς ἐκείνας προσαρτήσεις ἐκ λόγων φιλοδοξίας, ἀλλὰ μόνον χάριν διασώσεως τῆς χώρας. Τὸ δὲ ἄγγελμα, ὅτι στόλος Γενουηνσίων περιεπόλει τὴν Πελοπόννησον καὶ ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ διεπραγματεύοντο μετὰ τῆς ἀντιπάλου Γενούης, ἐθορύβησεν, ὡς εἰκός, τοὺς Βενετοὺς πολιτευτάς [1].

Ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον οἱ Βενετοὶ διεπραγματεύοντο, ὁ σουλτᾶνος ἐνήργει. Συνεῖδεν, ὅτι ἰσχυρὰ ἀλβανικὴ ἡγεμονία ἐν τῇ Πελοποννήσῳ θὰ ἦτο εἰς αὐτὸν ὀλιγώτερον συμφέρουσα τῆς διατηρήσεως τῶν δύο ἀσθενῶν βυζαντιακῶν πολιτειῶν τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Μυστρᾶ. Διὸ ἀπεφάσισε νὰ βοηθήσῃ τοὺς δεσπότας πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἀποστασίας, ἀλλὰ χωρὶς ἄλλως νὰ ἐκμηδενίσῃ τοὺς ἀποστάτας· ἐξέλεγε δῆλα δὴ τὴν πολιτικὴν ἐκείνην τῆς ἰσορρόπου ἀντιτάξεως τῶν χριστιανικῶν φύλων ἐναντίον ἀλλήλων, ἣν ἐπιτηδειότατα ἀκολουθοῦσιν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ τὴν σήμερον ἐν Μακεδονίᾳ. Πρὸς δ' ἐκτέλεσιν τῶν ὁδηγιῶν τούτων ἀπεστάλη εἰς τὴν Πελοπόννησον Ὀμὰρ ὁ υἱὸς τοῦ γηραιοῦ Τουραχάν. Μετ' εὐτελῆ δὲ ἧτταν τῶν Ἀλβανῶν ἔλαβε παρὰ τοῦ εὐγνώμονος Δημητρίου ἐπ' ἀμοιβῇ τὸν ἀδελφὸν Ἀχμὲτ, ἀπολυθέντα τῆς αἰχμαλωσίας. Ἀλλὰ τότ' ἐνεφανίσθη ἄλλος μνηστὴρ, ὁ υἱὸς τοῦ Κεντυρίωνος Ἰωάννης Ἀσάνης. Ὁ καλούμενος «ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας» ἐκεῖνος εἶχε καθειρχθῇ μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ ἀπὸ τῆς ἀκάρπου αὐτοῦ ἐν ἔτει 1448 ἀποστασίας ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ Χλουμουτζίου. Καὶ εἶχε μὲν διαδοθῇ, ὅτι ὁ Θωμᾶς εἶχεν ἐπιτρέψει, ὅπως οἱ ἐπικίνδυνοι ἐκεῖνοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἀρχαίας δυναστείας λιμοκτονηθῶσιν. Ἀλλ' ἔζων ὅμως ἀκόμη καὶ εἶχον προθύμως συναινέσει εἰς τὰ σχέδια τοῦ συνδεσμώτου αὐτῶν, τοῦ ἀφανοῦς τὸ γένος Ἕλληνος στασιαστοῦ Λουκάνη, ὅστις εἶχε μὲν ἀξιωθῇ τιμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Β', ἀλλ' εἶχεν ἰσχυρῶς ἀντιταχθῇ εἰς τὴν δύναμιν τῶν Βυζαντίνων ἀρχόντων χάριν τοῦ ἰδίου συμφέ-

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α' σ. 215-27. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 199.

ροντος καὶ τοῦ τῶν συμπολιτῶν. Οἱ δεσμῶται λοιπὸν ἐκεῖνοι ἔπεισαν τότε τὸν δεσμοφύλακα αὐτῶν νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτοὺς, ἐπὶ δὲ τούτοις συνετάχθησαν μετὰ τῶν ἀποστατῶν, οὓς ἐνίσχυσεν ὁ μὲν Κεντυρίων διὰ τῆς ῥοπῆς τοῦ ἰδίου ὀνόματος, ὁ δὲ Λουκάνης διὰ τῆς δεξιότητος αὐτοῦ. Ὑπῆρχον δὲ πάντως ἀκόμη πολλοὶ Φράγκοι θεωροῦντες τὸν μόνον υἱὸν τοῦ τελευταίου Φράγκου ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας ὡς τὸν νόμιμον αὐτῶν κυρίαρχον, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Βενετία καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσος ὑπέλαβον εὐκταῖον νὰ συγχαρῶσι τὸν «ἡγεμόνα Κεντυρίωνα» ἐπὶ τῇ ἀπολυτρώσει αὐτοῦ καὶ νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν σύζυγον τὴν ποθητὴν προσωνυμίαν ἡγεμόνος. Ὁ δὲ Φραντζῆς, ὅστις ἐγίνωσκε καλῶς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου καὶ πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀναλάβει ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ δεσπότῃ Θωμᾷ, ἐθεώρησε τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Κεντυρίωνος ἀξίαν τοιαύτης προσοχῆς, ὥστε ἅμα τῷ ἀγγέλματι αὐτῆς διέκοψεν ἀνατεθειμένην εἰς αὐτὸν πρεσβείαν εἰς τὴν σερβικὴν αὐλὴν, καὶ ὁ Ματθαῖος Ἀσάνης, ὁ ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Δημητρίου, ἀπεστάλη πρὸς τὸν σουλτᾶνον, ὅπως ἐπικαλεσθῇ ἐκ νέου τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ὁ Μωάμεθ Β΄ ἀπέστειλεν αὐτὸν τὸν γηραιὸν Τουραχὰν εἰς βοήθειαν τῶν δεσποτῶν, ὧν αἱ δύο πρωτεύουσαι, αἱ Πάτραι καὶ ὁ Μυστρᾶς, ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν ἀποστατῶν. Ὁ δὲ Τουραχὰν ἔφθασε μετὰ τῶν δύο υἱῶν καὶ μεγάλης στρατιᾶς τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1454, καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς δεσπότας, οἵτινες ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχον ἀναγκάσει τὸν ἐχθρὸν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν δύο ἐκείνων πόλεων, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἑτέρου αὐτῶν μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἦτο ἀναγκαία πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, προσέβαλε τοὺς Ἀλβανοὺς ἐν θέσει καλουμένῃ Βορβοτίᾳ, ἣν εἶχον ὀχυρῶς χαρακώσει, ἀλλ' ἐξ ἧς ἔφυγον διὰ νυκτὸς, ἀφήσαντες δέκα χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν αἰχμαλώτους τῶν συμμάχων. Ἔπειτα δὲ ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ Θωμᾶ, ὅστις μετὰ τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ συμμετέσχε τῆς ἁλώσεως τῆς Ἰθώμης καὶ τοῦ Ἀετοῦ [1], πόλεως, ἥτις ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ὑψώσει

Ὑπογραφὴ Ματθαίου Ἀσάνη ἐξ ἐγγράφου ἐν τῷ ἀρχείῳ Μοδένης.

[1] ⟨Ὁ περὶ οὗ πρόκειται Ἀετὸς ἐπεῖχεν ἀναμφιβόλως τὴν θέσιν τοῦ ὁμωνύμου σημερινοῦ χωρίου τοῦ ὁμωνύμου δήμου Τριφυλίας⟩.

τὴν σημαίαν τοῦ Κεντυρίωνος καὶ ἥτις προσέθηκεν ἑτέρους χιλίους εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν νικητῶν αἰχμαλωτισθέντας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὑπετάχθησαν οἱ ὑπόλοιποι Ἀλβανοὶ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἔμελλον νὰ κρατήσωσι τὰς κτήσεις, ἃς εἶχον καταλάβει, καὶ τὰ θρέμματα, ὅσα εἶχον ἁρπάσει. Ἡ δὲ τοιαύτη συνδιαλλαγὴ ἀνταπεκρίνετο ἄριστα εἰς τὸ σουλτανικὸν πρόγραμμα τοῦ ἀμοιβαίου τῶν δύο φύλων ἐναντίον ἀλλήλων ἐρεθισμοῦ. Καὶ ὁ μὲν ψευδοδεσπότης Καντακουζηνὸς ἐξηφανίσθη, ἕως μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐπέστρεψεν ὡς δέλεαρ τοῦ σουλτάνου, ὁ δὲ Κεντυρίων κατέφυγεν εἰς τὴν βενετικὴν Μεθώνην, ὅπου διέτριψε περὶ τὰ δύο ἔτη. Τότε δ' ἐκρίθη ἐφετὴ ἡ ἐξασφάλισις τῆς πρὸς τὴν Βενετίαν ἀφοσιώσεως αὐτοῦ διὰ παραχωρήσεως μικρᾶς τινος εἰς αὐτὸν συντάξεως, ὅπως μὴ παράσχῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἴς τινα ἐπιχείρησιν τῶν Τούρκων ἢ ἄλλων τινῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου, ἀφ' οὗ μάλιστα ῥητῶς ἀρχομένου τοῦ 1456 βλέπομεν αὐτὸν λαμβάνοντα σύνταξιν παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσου. Διὸ τῷ 1457 ἡ βενετικὴ πολιτεία παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ἐτησίαν χορηγίαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ἐξακολουθήσῃ παραμένων ἐν Μεθώνῃ ἢ «ὁπουδήποτε ἀλλαχοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ χρησιμώτερος» εἰς τὴν Βενετίαν. Μετὰ δ' ἑπτὰ ἔτη μετέβη, καθ' ἃ καὶ ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Θωμᾶς, εἰς τὴν Ῥώμην, [παραλαβὼν καὶ συστατικὰς ἐπιστολὰς παρὰ τῆς Γενούης, ἐξ ἧς κατήγετο [1]] καὶ ἔκτοτ' ἐλάμβανε μηνιαίαν σύνταξιν παρὰ τοῦ πάπα Παύλου Β΄ μέχρι τοῦ 1469, ὅτε ἀπέθανεν ὡς τελευταῖος ἀπόγονος τῆς περιωνύμου γενεᾶς τῆς ἀξιούσης τὴν προσηγορίαν ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας [2]. Ὁ δὲ Ἀλβανὸς ἀρχηγὸς Πέτρος Βούας ἔτυχε παρὰ τῶν Τούρκων ἐπικυρώσεως τῶν προνομίων αὐτοῦ καὶ μετὰ ἐννέα ἔτη ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν ἑτέρας ἀποστασίας τῶν ἰδίων ὁμοφύλων. Οὕτως ὁ γηραιὸς Τουραχὰν, ἀποδοὺς εἰς τοὺς δύο δεσπότας τὴν ἀρχὴν, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ, τὴν ἐξαίρετον συμβουλὴν νὰ ζήσωσιν ὡς ἀδελφοὶ, νἀνταμείψωσι τοὺς πιστοὺς αὐτῶν ὑπηκόους καὶ νὰ καταπαύσωσι διὰ μιᾶς τὰ σπέρματα τῆς ἀποστασίας. Ἀλλὰ περιττὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ συμβουλὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη [3].

Ὁ Μωάμεθ ἦτο πλέον ὁ ἀληθὴς κύριος τῆς Πελοποννήσου.

---

[1] Giornale Ligustico di archeologia storia e belle arti Τόμ. Ε΄ σ. 361-2.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 229. — Ἀρχείου Βενετίας Secreta Τόμ. XX φ. 133. Liber Depositarii S. Cruciatae φ. 123-148, 81-87.

[3] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 406-14. — ***Φραντζῆ*** σ. 383-5. — *Cambini* παρὰ τῷ *Sansovino* ἔνθ' ἀν. σ. 152. — *Spandugino* ἐκδ. 1551 σ. 41-2. — *Ae-*

Οἱ μὲν δύο δεσπόται ἦσαν ὑπόφοροι αὐτοῦ, οἱ δ' Ἕλληνες ἄρχοντες, ἔκφυλοι ἀπόγονοι ἀρχαίων πελοποννησιακῶν οἴκων, οἷοι ὁ τῶν Σοφιανῶν καὶ ὁ τῶν Σγουρομαλλαίων, [1] ὡς καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοί, οἷος ὁ Πέτρος Βούας καὶ ὁ Μανουὴλ Ῥάλης [2], ἥκιστα ἐδίσταζον νἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς κυρίαρχον ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μὴ ἀφαιρέσῃ τὰς κτήσεις αὐτῶν καὶ μὴ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν ἰδίων τέκνων τὸν φόρον τοῦ αἵματος. Δύο δὲ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων προέτειναν νὰ παραδώσωσιν εἰς τὴν Βενετίαν τὸ Μοῦχλι, κείμενον μεταξὺ τοῦ Ἄργους καὶ τῆς σημερινῆς Τριπόλεως, καὶ τὰ τρία κάστρα Δαμαλᾶν, Λιγουριὸ καὶ Φανάρι ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἡ δὲ βενετικὴ κυβέρνησις εὗρε τὴν προσφορὰν ταύτην λίαν δελεαστικήν, ἐπειδὴ τὰ τρία ἐκεῖνα κάστρα τῆς Ἀργολίδος ἔκειντο πλησίον τῆς παραλίας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Θωμᾶς καὶ ὁ Δημήτριος ἤρχισαν πάλιν σκευωροῦντες, καθ' ἃ καὶ πρότερον. Ἀμφότεροι εἶχον ἐπιχειρήσει διαπραγματεύσεις περὶ γάμου μεταξὺ τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Νεαπόλεως

Ὁ Μωάμεθ ἐπὶ τοῦ μεταλλίου τοῦ **Constantius.**

---

neas Sylvius Europa σ. 405. — ⟨ ***Ἰωαννικίου Καρτάνου*** ⟩ Ἄνθος χαρίτων παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 267. — Archivio storico per le provincie Napoletane Τόμ. ΚΖ΄ σ. 834-5. Τόμ. ΚΗ΄ σ. 193, 203.

[1] ⟨ Ἴδε περὶ τῶν Σγουραμαλλαίων ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄ (1907) σ. 183 κ. ἑ. Πρβλ. ***Ἀδ. Ἀδαμαντίου*** Χρονικὰ τοῦ Μορέως ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Ϛ΄ σ. 594 κ. ἑ. ⟩.

[2] ⟨ Πρβλ. περὶ τοῦ οἴκου Ῥάλη ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄ (1907) σ. 155 σημ. 2. — ***Ἀντ. Χατζῆ*** Οἱ Ῥαοὺλ, Ῥάλ, Ῥάλαι. Ἐν Kirchhain. 1909 ⟩.

Ἀλφόνσου, ὅστις ἔστειλε πρέσβυν, ὅπως ἐξετάσῃ τὸν περίβολον τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ἀναφέρῃ περὶ τῶν ἐρυμάτων τῆς χώρας. Ὁ δὲ Θωμᾶς ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῆς Βενετίας, ὅπως παρακωλύσῃ τὸν ἀδελφὸν ἀπὸ τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπαναφορᾶς τῆς ἱσπανικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς ζημίαν τῆς τε Βενετίας καὶ ἑαυτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος διώρισε τὸν λόγιον Ἰωάννην Ἀργυρόπουλον πρέσβυν αὐτοῦ, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Ζ´ [1], ὁ δὲ Θωμᾶς ἔστειλε τὸν πρόθυμον Φραντζῆν, ὅπως διαλύσῃ τὰς μετὰ τῶν Βενετῶν ἔριδας αὐτοῦ καὶ ἔλαβε χάριν αὐτοῦ καὶ τῶν οἰκογενῶν διαβατήριον διὰ τὰς βενετικὰς ἀποικίας, ἐδανείσθη δὲ καὶ δύο γαλέρας, μίαν βενετικὴν καὶ μίαν νεαπολιτικὴν, ὅπως δυνηθῇ νὰ φύγῃ, παρισταμένης ἀνάγκης. Οὐχ ἧττον οἱ δύο ἀδελφοὶ θὰ ἤθελον διατηρήσει πιθανῶς τὴν σκιὰν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, ἂν ἤθελον ἀποφύγει πᾶσαν πρᾶξιν δυναμένην νὰ προσβάλῃ τὸν πανίσχυρον αὐτῶν ἐπικυρίαρχον, τὸν σουλτᾶνον. Ἀλλ᾽ ὁ γηραιὸς ῥαδιοῦργος Λουκάνης δὲν ὤκνησε νἀποπειραθῇ, ὅπως ἐξερεθίσῃ εἰς ἀποστασίαν Βυζαντίνους τε ἄρχοντας καὶ ἐπιχωρίους Πελοποννησίους. Καίτοι δὲ ὁ διοικητὴς τῆς Κορίνθου Ματθαῖος Ἀσάνης, ὅστις ἐγίνωσκεν ἄριστα τὰ κατὰ τοὺς Τούρκους, ἠρνήθη συνετῶς νὰ συμπράξῃ, ἤρχισε καθυστερούμενος ὁ εἰς τὸν σουλτᾶνον ὀφειλόμενος φόρος. Καὶ ἐφ᾽ ὅσον μὲν ὑπῆρχέ τις κίνδυνος παρὰ τῶν Ἀλβανῶν, οἱ δεσπόται ἐπλήρονον μετὰ προθυμίας τὴν ὑπὸ τοῦ ἐλευθερωτοῦ αὐτῶν ἀπαιτουμένην ἀμοιβὴν τῆς εἰς αὐτοὺς παρασχεθείσης βοηθείας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάπνιξιν τῆς ἀποστασίας παρέλιπον τὴν ἀπότισιν τῶν ἐτησίων αὐτῶν λύτρων. Ἐδικαιολογοῦντο δὲ, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι οὔτε οἱ Ἀλβανοὶ οὔτε οἱ Ἕλληνες αὐτῶν ὑπήκοοι ἤθελον πληρώσει τὸ ἀναλογοῦν εἰς αὐτοὺς

Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος.

[1] ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἀργυροπούλεια. Ἐν Ἀθήναις 1910 σ. λθ´⟩.

ἐφ᾿ ὅσον αἱ γαῖαι τῆς χερσονήσου ἦσαν διῃρημέναι εἰς ἴσα μέρη. Ἀλλ᾿ ἡ ἀντίληψις τῶν Τούρκων ἦτο, ὅτι οἱ μὲν δεσπόται ἐλάμβανον τακτικῶς τὰ χρήματα, ἀλλ᾿ ἐδαπάνων αὐτὰ χάριν ἑαυτῶν [1].

Ὁ δὲ σουλτᾶνος ἀπέστειλεν ἐπανειλημμένας πρεσβείας ζητῶν τὴν πληρωμὴν καὶ συγχρόνως πυνθανόμενος περὶ τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Ἐφοβεῖτο δὲ, ὅτι αἱ ἄπαυστοι ἔριδες τῶν δεσποτῶν ἔμελλον νἀπολήξωσιν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἢ τῶν Ἀραγωνίων κατάληψιν τῆς χερσονήσου, ἥτις, καθ᾿ ἃ ἐφρόνει, ἠδύνατο νἀποτελέσῃ ἀξιόλογον ὁρμητήριον διὰ τὴν μελετωμένην ὑπ᾿ αὐτοῦ ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Ἰταλίας· δὲν ἐπεθύμει δὲ νὰ ἴδῃ αὐτὴν περιπίπτουσαν εἴς τινα ἰσχυρὰν ἑσπερίαν δύναμιν.

Διὸ, ὅτε καθυστερεῖτο ὁ φόρος τριῶν περίπου ἐτῶν, ἀπέστειλεν εἰς τοὺς δεσπότας τελεσίγραφον, παρέχων εἰς αὐτοὺς τὴν ἐκλογὴν εἰρήνης μετὰ πληρωμῆς τοῦ φόρου ἢ ἄλλως ἀπωλείας τῶν κτήσεων αὐτῶν. Ἐνθαρρυνόμενος δὲ ὁ Θωμᾶς, ὁ δραστηριώτερος τῶν δύο ἀδελφῶν, ὑπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ στόλου τοῦ ἐκπεμφθέντος εἰς τὸ Αἰγαῖον ὑπὸ τοῦ πάπα Καλλίστου Γ´, ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ· ἡ δὲ ἄρνησις αὕτη ἤγαγε τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ.

Τὸ ἔαρ τοῦ 1458 ὁ Μωάμεθ Β´, ἡγούμενος ὀγδοήκοντα χιλιάδων ἱππέων καὶ μεγάλου σώματος πεζῶν, ἔφθασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου ἀνέπαυσε τὴν στρατιὰν, δοὺς ἅμα εἰς τοὺς δεσπότας τελευταίαν προθεσμίαν πρὸς πληρωμὴν τοῦ φόρου. Ἐλέγετο δὲ τότε κοινῶς, ὅτι, ἂν οἱ Παλαιολόγοι ἤθελον πράξει τοῦτο, ὁ σουλτᾶνος, ὅςτις εἶχεν ἄλλας ἐπειγούσας ἀνάγκας κατ᾿ ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ἤθελεν ἐγκαταλίπει τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ καὶ κατ᾿ αὐτὴν τὴν ἐσχάτην ὥραν. Ἀλλ᾿ ἐπειδὴ οὐδεὶς ἀπεσταλμένος ἦλθεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου, διέταξε τὴν στρατιὰν νὰ προχωρήσῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Βοιωτίαν, καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῇ ἱστορικῇ πεδιάδι τῶν Πλαταιῶν παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀσωπὸν, μέχρις οὗ οἱ πρόσκοποι αὐτοῦ ἐξετάσωσι τὰς ὀρεινὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸν ἰσθμόν. Ἐν ᾧ δ᾿ εὑρίσκετο ἐκεῖ, ἔφθασαν ἄγγελοι παρὰ τοῦ Θωμᾶ, παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ φέροντες μέρος τοῦ φόρου, τετρακισχίλια καὶ πεντακόσια χρυσᾶ νομίσματα. Ἀλλ᾿ ἦτο πολὺ ἀργά·

---

[1] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ´ σ. 290. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α´ σ. 230-32. — ***Φραντζῆ*** σ. 385. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 413-14. — ***Κριτοβούλου*** III, 1. — Archivio storico per le provincie Napoletane Τόμ. ΚΗ´ σ. 200.

ὁ σουλτᾶνος ἔλαβε τὰ χρήματα, καὶ εἶπεν εἰς τοὺς τρέμοντας ἀποστόλους, ὅτι εἰρήνην θὰ ὁμολογήσῃ εὑρισκόμενος ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἔπειτα δὲ, τῶν προσκόπων ἀναγγειλάντων, ὅτι αἱ δίοδοι ἦσαν ἐλεύθεραι, προεχώρησε πρὸς τὸν ἰσθμὸν, ὅπου ἔφθασε τῇ 15 Μαΐου. Καὶ οὐδεμίαν μὲν εὗρεν ἀντίστασιν ἐν τῷ Ἑξαμιλίῳ· ἀλλὰ βραχεῖα ἐξέτασις τῆς φυσικῆς καὶ τεχνητῆς ὀχυρώσεως τοῦ Ἀκροκορίνθου ἔπεισεν αὐτὸν, ὅτι οὗτος μόνον διὰ παραδόσεως ἢ λιμοκτονίας ἠδύνατο νὰ καταληφθῇ. Μία καὶ μόνον ὑπάρχει ἀνάβασις πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ταύτην, τὸ δὲ ἀπόκρημνον τοῦ ἐδάφους δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ στήσῃ τὰ πυροβόλα αὐτοῦ ἀρκετὰ πλησίον τῶν τειχῶν, ὥςτε νὰ ἐνεργήσῃ κατ᾽ αὐτῶν τελεσφόρως· καὶ ἂν δὲ ἤθελε κατορθώσει νὰ κατεδαφίσῃ διὰ τῶν πυροβόλων τὰ τριπλᾶ τείχη, ἔτι μᾶλλον δυσχερὴς θὰ ἦτο ἡ ἔφοδος. Διὸ ἀφῆκε τὸ ἥμισυ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Μαχμοὺτ πασσᾶ, Ἕλληνος ἀρνησιθρήσκου καὶ τοῦ πρώτου Χριστιανοῦ τοῦ περιβληθέντος τὸ ἀξίωμα μεγάλου βεζύρη, ὅπως πολιορκήσῃ τὸν Ἀκροκόρινθον, καὶ αὐτὸς προεχώρησεν ἵνα ὑποτάξῃ τὰ γειτονεύοντα φρούρια διὰ τῆς βίας ἢ δι᾽ ἀπειλῶν. Ἔπειτα δὲ ὥδευσεν εἰς τὰ μεσόγεια τῆς χερσονήσου, δηῶν καὶ καταστρέφων πάντα τὰ καθ᾽ ὁδόν. Φθάσας δ᾽ εἰς τὴν Νεμέαν, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Ταρσὸν, κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς λίμνης Φενεοῦ, ἥτις παρεδόθη καὶ παρέσχε περὶ τοὺς τριακοσίους νεανίας εἰς τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων. Ἀλλ᾽ ὁ Δοξίης, ὁ Ἀλβανὸς ἀρχηγὸς τῆς περιχώρου, κατέλαβεν ὀχυρωτάτην θέσιν ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ μετὰ στίφους Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, καὶ παρεσκευάσθη νἀντιστῇ εἰς τὸν μέγαν σουλτᾶνον. Ἀλλ᾽ ἀτυχῶς οἱ πολιορκηταὶ ἀπέκοψαν τὸ ὕδωρ, οὕτω δὲ οἱ ἡρωικοὶ ἀμύντορες, οἵτινες εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ ζυμόνωσι τὸν ἴδιον ἄρτον διὰ τοῦ

Ὁ Μωάμεθ. Ζωγραφία τοῦ Ἰταλοῦ Γκεντίλη Μπελλίνη.

αἵματος τῶν σφαζομένων αὐτῶν θρεμμάτων, ὑπεχρεώθησαν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην. Ὁ δὲ Μωάμεθ ἔδραξε παρασπόνδως τὴν ὥραν ἐκείνην, καθ᾽ ἣν οἱ πολιορκούμενοι εἶχον καταλίπει τὰς φυλακάς, ὅπως προσβάλῃ τὸ χωρίον, ὅπερ καὶ ἐπορθήθη ὑπ᾽ αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν φεουδαλικὸν κάστρον τῆς Ἄκοβας ἐκυριεύθη δι᾽ ἐφόδου· τὸ δὲ φρούριον τῆς Ῥουπέλης, εἰς ὃ εἶχον καταφύγει πολλοὶ Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες μετὰ τῶν οἰκογενῶν, ἀντέσχεν ἐπὶ δύο ἡμέρας ἀπεγνωσμένου ἀγῶνος· τοιαῦται δὲ ὑπῆρξαν κατ᾽ αὐτὰς αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων, ὥστε ὁ σουλτᾶνος διέταξεν ὑποχώρησιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὥραν, καθ᾽ ἣν ἀνεζεύγνυεν, οἱ πολιορκούμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν. Ὁ Μωάμεθ ἀπέστειλε τοὺς κατοίκους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξαιρουμένων εἴκοσι περίπου Ἀλβανῶν, οἵτινες εἶχον παραδοθῆ ἐν Ταρσῷ καὶ εἶχον παραβῆ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν νὰ μὴ ἀγωνισθῶσι πλέον ἐναντίον τοῦ σουλτάνου. Χάριν δὲ φοβεροῦ παραδειγματισμοῦ διέταξε νὰ θραυσθῶσι τὰ σφυρὰ τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ οἱ καρποὶ τῶν χειρῶν· τὴν δὲ ὠμότητα ταύτην ἀπομνημονεύει τὸ τουρκικὸν ὄνομα τῆς θέσεως Τοκμὰκ Χισσὰρ, ἤτοι Κάστρον τῶν σφυρῶν. Ἐκεῖθεν δὲ ὥδευσεν εἰς τὴν περὶ Μαντίνειαν χώραν, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Γκίνου Καντακουζηνοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐν ἔτει 1453 ἀλβανικῆς ἀποστασίας, ὃν εἶχε καλέσει εἰς σύμπραξιν, φρονῶν, ὅτι ἡ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς δύναμις αὐτοῦ θὰ ἦτο χρήσιμος. Ἐστάλη δὲ ὁ ἔκπτωτος ἐκεῖνος δεσπότης, ὅπως πειραθῇ νὰ πείσῃ εἰς προσχώρησιν τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως Παζενίκης [2], ἀλλ᾽ ἡ πρεσβεία αὐτοῦ παρώξυνεν

Ἀντώνιος Β΄ Ἀτζαϊώλης [1].

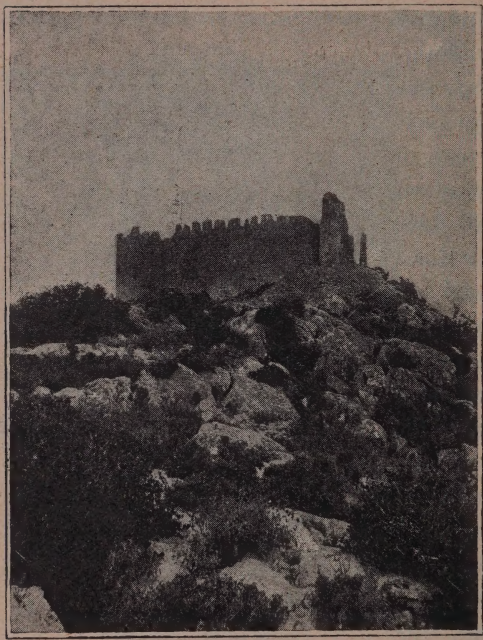
---

[1] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 97 κ. ἑ.

[2] ⟨ ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** ἐκδ. Βόννης σ. 446, 12. Εἶνε δὲ ἡ Παζενίκη τοῦ Χαλκοκονδύλη πιθανώτατα ὁ σημερινὸς Μπεζενῖκος τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ δήμου Ὀρχομενοῦ ⟩.

«αὐτοὺς εἰς μείζονα ἰσχυρογνωμοσύνην. Οἱ Τοῦρκοι αὐτοῦ συνοδοὶ κατηγόρησαν αὐτὸν ἐπὶ προδοσίᾳ, καὶ ἐξεδιώχθη ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ σουλτάνου. Φοβηθεὶς δὲ περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἔφυγεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε.

Βλέπων δ᾽ ὁ Μωάμεθ, ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶχε καταλάβει θέσιν ὀχυρωτάτην, κατεσκήνωσε πλησίον τῆς Τεγέας, καὶ συνεκρότησε πολεμικὸν συμβούλιον. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ δύο δεσπόται ἔφυγον εἰς τὴν παραλίαν, ὁ μὲν Θωμᾶς μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς τὴν λακωνικὴν Μαντίνειαν, ὁ δὲ Δημήτριος εἰς τὴν Μονεμβασίαν. Ὁ δὲ πόθος τοῦ σουλτάνου ἦτο νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν περιώνυμον ἐκείνην *πόλιν ἐρυμνὴν πασῶν δὴ πόλεων ὧν ἡμεῖς ἴσμεν*, καθ᾽ ἃ ὀρθῶς ἔλεγε περὶ αὐτῆς ὁ Χαλκοκονδύλης[1]. Ἀλλ᾽ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ παρέστησαν εἰς αὐτὸν τὸ δύσβατον τῆς χώρας, δι᾽ ἧς ὤφειλε νὰ διέλθῃ. Διὸ ἀπεφάσισε συνετῶς νὰ προσβάλῃ τὸν Δημήτριον Ἀσάνην εἰς τὸ Παλαιομοῦχλι, ὅπερ ἦτο τότε τῶν ὀχυρωτάτων χωρίων τῆς χερσονήσου. Ἐνταῦθα δὲ πάλιν ὁ σουλτᾶνος ἀπέκοψε τὸ ὕδωρ, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ Ἀσάνης παρεδόθη ἐπὶ εὐνοϊκοῖς ὅροις, λαβὼν τὸ Λοιδωρίκιον ὡς τιμάριον χάριν τοῦ υἱοῦ. Εἶτα δ᾽ ὁ σουλτᾶνος προεχώρησε διὰ δυσβάτου ὁδοῦ πρὸς τὰς Πάτρας, τὴν ἐγκαταλελειμμένην πρωτεύουσαν τοῦ Θωμᾶ, ἧς οἱ κάτοικοι εἶχον φύγει εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ ἄλλας βενετικὰς ἀποικίας, ἐξαιρουμένων τῶν φρουρῶν τῆς ἀκρο-

Τὸ νότιον τεῖχος τοῦ Γερακίου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

[1] ⟨ Ἐκδ. Βόννης σ. 447, 7 ⟩.

πόλεως. Οὗτοι δὲ δὲν ἀντέταξαν ἀντίστασιν, καὶ ὁ Μωάμεθ ἐφείσθη τῆς ζωῆς αὐτῶν. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ κατεπλάγη ὁ πορθητὴς ἐκ τῆς εὐφορίας καὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως παρὰ τὸν εἴςπλουν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὥστε παρεχώρησεν ἐλευθερίαν, ἀνεισφορίαν ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἰδιοκτησίας εἰς ἅπαντας τοὺς κατοίκους ὅσοι ἤθελον ἐπιστρέψει. Τάξας δὲ φρουρὰν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἔστειλεν ἀπόσπασμα τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, ὅπως ἐπιδράμῃ τὴν Ἦλιν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψε κατὰ μῆκος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καταλαβὼν καθ᾿ ὁδὸν τὴν Βοστίτζαν.

Καίτοι δὲ ἦτο ἤδη Ἰούλιος, εὗρε τὸν Ἀκροκόρινθον ἀπόρθητον ἀκόμη, ἐπειδὴ ὁ Ματθαῖος Ἀσάνης, ὅςτις εἶχεν ἀπουσιάσει ἐν Ναυπλίᾳ, εἶχε κατορθώσει νἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐκείνην διὰ νυκτὸς μεθ᾿ ἑβδομήκοντα ἀνδρῶν καὶ εἰςαγάγει εἰς αὐτὴν μέρος νέων τροφίμων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀσάνης ἠρνήθη θαρραλέως νὰ παραδοθῇ καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον χόρτος διὰ τὰ ὑποζύγια ἐν τῷ τουρκικῷ μικρῷ στρατοπέδῳ, ὁ Μωάμεθ ἀπεφάσισε νὰ καταρρίψῃ τὴν εἴςοδον τοῦ Ἀκροκορίνθου, πυροβολῶν αὐτὴν διὰ λιθίνων σφαιρῶν, κατασκευαζομένων ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Κορίνθου. Τέλος δ᾿ ἔγεινε μὲν ῥῆγμα ἐν τῷ ἐξωτάτῳ τῶν τριῶν περιβόλων, ἀλλ᾿ ὅτε μετ᾿ ἀγῶνα ἐκ τοῦ συστάδην οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν ἔφοδον κατὰ τοῦ δευτέρου τείχους, κατετοξεύθησαν διὰ τοιούτου πλήθους μεγάλων λίθων, ὥστε ἠναγκάσθησαν νἀναζεύξωσι μετὰ μεγίστων ἀπωλειῶν. Ἀλλ᾿ οὕτως ἰσχυρὸν ἦτο κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν, ὥστε μία λιθίνη σφαῖρα ἐζύγιζε περὶ τὰς ἐννεακοσίας λίτρας καὶ ἐκτοξευομένη κατέστρεψεν ἐξ ἀποστάσεως ἑνὸς περίπου καὶ ἡμίσεος μιλίου τὸ ἀρτοποιεῖον τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν ὁπλοθήκην. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ καιρῷ τὸ τουρκικὸν ἀπόσπασμα τὸ ἀποσταλὲν πρὸς δῄωσιν τῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Μεσσηνίας ἔφθασεν εἰς τὴν Κόρινθον μετὰ δεκαπεντακισχιλίων περίπου θρεμμάτων· οὕτως οἱ πολιορκηταὶ εἶχον ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια διὰ μακρὰν πολιορκίαν, ἐν ᾧ ἀπ᾿ ἐναντίας τὰ ὀλίγα τρόφιμα ἅτινα εἶχεν εἰςαγάγει ὁ Ἀσάνης εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον εἶχον ἤδη σχεδὸν τελείως ἐξαντληθῆ. Οἱ δ᾿ Ἕλληνες ἀνήγγειλαν τὸ θλιβερὸν τοῦτο γεγονὸς εἰς τὸν μητροπολίτην, ὅςτις προδοτικῶς ἐγνώρισεν εἰς τὸν Μωάμεθ τὴν ταλαιπωρίαν τῶν πολιορκουμένων. Τότε ὁ σουλτᾶνος ἐκάλεσε καὶ πάλιν τὸν Ἀσάνην νὰ παραδοθῇ· οὗτος δὲ, βλέπων, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ αὐτὸν ἀντετάσσοντο εἰς ἐξακολούθησιν τῆς ἀντιστάσεως, ἐξῆλθε φέρων σημαίαν ἀνακωχῆς, ὁμοῦ μετὰ τοῦ Λουκάνη, ὅςτις εἶχε στρα-

τηγήσει κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ, καὶ ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τοῦ σουλτάνου. Τῇ 6 Αὐγούστου ἡ Κόρινθος, « τὸ κάστρον τοῦ ἄστρου », ὡς ἐκάλουν αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι, παρεδόθη· οἱ δὲ κάτοικοι ἔμειναν ἀπαρενόχλητοι, διαταχθέντες νὰ πληρόνωσι φόρον, καὶ ὁ πορθητὴς ἀπῄτησε παρὰ τῶν δεσποτῶν ἐνιαύσιον φόρον τριςχιλίων χρυσῶν νομισμάτων καὶ τὴν παραχώρησιν τῶν πόλεων καὶ τῆς περιχώρου τῶν Πατρῶν, τῆς Βοστίτζης καὶ τῶν Καλαβρύτων καὶ ἁπασῶν τῶν χωρῶν, ἃς εἶχε διελάσει μετὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ, ἀποτελουσῶν περίπου τὸ ἓν τρίτον τῆς ὅλης χερσονήσου, καὶ ἠπείλησεν ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τὴν ἐπανάληψιν τοῦ πολέμου. Ὁ δὲ Ἀσάνης μετέβη εἰς τὴν Τρύπην κατὰ τὴν εἴςοδον τῆς Λαγκάδας, ὅπου ἀνέμενον οἱ δύο δεσπόται, καὶ ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸν τοὺς βαρεῖς ἐκείνους ὅρους. Ἀλλά, καίτοι ἦσαν βαρεῖς, ἐφαίνετο ἐπιβεβλημένη ἡ ἀποδοχὴ αὐτῶν. Οὐχ ἧττον ὁ φιλόπατρις Φραντζῆς ἐμυκτήρισε τοὺς ἄνδρας τοὺς παραδόντας τὴν κλεῖδα τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐξέφρασε τὸ παράπονον, ὅτι ὁ Θωμᾶς *πάντα τὰ ῥηθέντα ἄστεα τῷ ἀμηρᾷ παρέδωκεν ὡς λάχανα κήπου*. Ὁ Μωάμεθ ἀφῆκεν ἐν Κορίνθῳ φρουρὰν τετρακοσίων ἐπιλέκτων ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ σωματοφυλάκων, ἐπεσίτισεν ἅπαντα τὰ κάστρα ὅσα ἐφαίνοντο εὑρισκόμενα ἐν καλῇ καταστάσει καὶ κατέστρεψε τὰ ἄλλα, στείλας τοὺς κατοίκους αὐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐγκατῴκισε τοὺς μὲν ἐμπείρους ἐργάτας ἐν τῇ πόλει, τοὺς δὲ ἀγρότας ἐν τοῖς προαστείοις. Ἔπειτα δέ, διορίσας Ὁμὰρ τὸν υἱὸν τοῦ Τουραχὰν διοικητὴν τῆς νέας ἐν τῷ Μορέᾳ τουρκικῆς ἐπαρχίας, ἐξεκίνησεν ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1458 εἰς Ἀθήνας, τὴν ὑπὸ τοῦ Ὁμὰρ κυριευθεῖσαν πόλιν [1].

Τὸ δὲ πέρας τῆς ἐν Ἀθήναις ἰταλικῆς κυριαρχίας συνδέεται πρὸς οἰκογενειακὴν τραγῳδίαν, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἑλκύσῃ τὴν δραματικὴν μεγαλοφυΐαν τῶν μεγάλων τῆς πόλεως ἀρχαίων τραγῳδῶν. Τῷ 1451, τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ ἔτει καθ' ὃ ἐμαρτυρήθη ὁ θάνατος τοῦ Μουρὰτ Β', ἀπέθανε Νέριος ὁ Β'. Τελευταῖον δὲ περὶ αὐτοῦ χαρακτη-

---

[1] ***Κριτοβούλου*** III, 1-9. — ***Δούκα*** σ. 339-40. — Πολιτικὴ ἱστορία ἐκδ. Βόννης σ. 31. — ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ecthesis chronica. Ἐν Λονδίνῳ. 1902 σ. 20 κ. ἑ ⟩. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 520. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 442-52. — ***Φραντζῆ*** σ. 387-8. — ***Καρτάνου*** Ἄνθος χαρίτων παρὰ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 267-8. — *Cambini* ἔνθ' ἀν. σ. 152. — *Aeneas Sylvius* Europa σ. 405. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* ἔνθ' ἀν. σ. 200. Τὸ ποσὸν τοῦ φόρου τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Κριτοβούλου φαίνεται πιθανώτερον τῶν πεντακοσίων χρυσῶν τοῦ Χαλκοκονδύλη.

ριστικὸν ἐπεισόδιον εἶνε τὸ ἀναφερόμενον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὅτε ὁ ἐκ Βενετίας πρὸς τὸν νέον σουλτᾶνον σταλεὶς πρέσβυς ἔλαβε διαταγὴν νὰ παρακαλέσῃ τὸν Μωάμεθ ὅπως ἐξαναγκάσῃ τὸν ὑποτελῆ αὐτοῦ, «τὸν κύριον Ἀθηνῶν» (Sethines) καὶ Θηβῶν (Stives), νὰ ἐκτελέσῃ τὰς χρηματικὰς ἀξιώσεις δύο Βενετῶν [1]. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης συζύγου, Μαρίας Μελισσηνῆς, ὁ Νέριος εἶχε νυμφευθῆ, καθ᾽ ἃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος, μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ ἐν Καρύστῳ Νικολάου Ζώρζη ἢ Georgio, ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι μαρκίωνος τῆς Βοδονίτζης. Ἡ δὲ δούκισσα Κιάρα, ὡς ὠνομάζετο ἡ ἐρωτομανὴς καὶ περικαλλὴς Βενετή, ἐγέννησεν εἰς αὐτὸν υἱόν, τὸν Φραγκῖσκον, ὅστις ἦτο ἀτυχῶς ἀκόμη ἀνήλικος ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός. Ἡ μήτηρ τοῦ παιδὸς κατέλαβεν αὐτὴ τὴν ἀρχὴν καὶ ἔπεισε τὴν Πύλην διὰ τῶν συνήθων μεθόδων νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν σφετερισμὸν ἐκεῖνον. Ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ ἐπεσκέφθη χάριν ἐμπορικῆς τινος ἐντολῆς τὰς Ἀθήνας νεαρός τις Βενετὸς εὐπατρίδης, ὁ Βαρθολομαῖος Κονταρίνης, οὗ ὁ πατὴρ εἶχεν ὑπάρξει διοικητὴς τῆς βενετικῆς ἀποικίας Ναυπλίας. Ἡ δὲ δούκισσα κατελήφθη ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὸν θελκτικὸν ἐπισκέπτην καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν χεῖρα αὐτῆς καὶ τὴν χώραν. Ἀλλ᾽ ὁ Κονταρίνης ἀπήντησε, φεῦ, ὅτι εἶχεν ἐγκαταλίπει σύζυγον ἐν τῷ κατὰ τὴν Βενετίαν μεγάρῳ αὐτοῦ. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δέσποιναν, γυναῖκα ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ νομισθῇ ὁρμωμένη ἔκ τινος τραγῳδίας τοῦ Αἰσχύλου, ἡ Βενετὴ σύζυγος δὲν ἦτο ἐμπόδιον. Ἦσαν οἱ χρόνοι τῶν μεγάλων ἐγκλημάτων. Ὁ δὲ Κονταρίνης ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ κτῆσις τῶν Ἀθηνῶν ἤξιζε νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ δολοφονίας, ἐδηλητηρίασε τὴν σύζυγον καὶ ἐπέστρεψεν, ὅπως ἀπολαύσῃ τῶν ἐναγκαλισμῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δουκίσσης.

Ἀλλ᾽ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἤργησαν νὰ βαρυνθῶσι τὴν βενετικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν. Παρεπονέθησαν δ᾽ εἰς τὸν Μωάμεθ Β´, καὶ ὁ μέγας σουλτᾶνος ἐζήτησεν ἐξηγήσεις. Ὁ Κονταρίνης ἠναγκάσθη νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν ὀθωμανικὴν αὐλὴν μετὰ τοῦ προγόνου, οὗ ἰσχυρίζετο ὅτι ἦτο κηδεμών. Ἐκεῖ δ᾽ εὗρεν ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον, τὸν Φράγκον Ἀτζαϊώλην, μονογενῆ υἱὸν τοῦ προτέρου δουκὸς Ἀντωνίου Β´ καὶ ἐξάδελφον τοῦ Φραγκίσκου, ἰδιαζόντως εὐνοούμενον ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ καὶ πρόθυμον ὑποψήφιον τῆς δουκείας τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις μόνον κατάλληλον εὐκαιρίαν ἐκαραδόκει ὅπως ἐπιστρέψῃ.

---

[1] *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Η´ σ. 78.

Ὅτε δὲ ὁ σουλτᾶνος ἤκουσε τὴν τραγικὴν διήγησιν τοῦ ἔρωτος τῆς Κιάρας, διέταξε τὴν κατάλυσιν αὐτῆς τε καὶ τοῦ συζύγου καὶ παρεκάλεσε τοὺς προθύμους Ἀθηναίους νὰ δεχθῶσιν ὡς κύριον αὐτῶν τὸν Φράγκον. Καὶ περὶ μὲν τοῦ νεαροῦ Φραγκίσκου δὲν γίνεται πλέον λόγος. Ἀλλ᾽ ἡ τραγῳδία δὲν ἔληξε. Καὶ δὴ ὁ Φράγκος ἅμα τῇ ἀναλήψει τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀθηνῶν διέταξε τὴν κράτησιν τῆς θείας Κιάρας, ἔρριψεν αὐτὴν εἰς τὴν εἱρκτὴν τῶν Μεγάρων καὶ ἐδολοφόνησεν αὐτὴν μυστηριωδῶς. Ποιητικὸς δὲ θρῦλος, διαδεδομένος ἐν Ἀθήναις μετὰ τρεῖς αἰῶνας, παρίστανε τὸν Φράγκον στραγγαλίζοντα τὴν δούκισσαν τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν ἐν τόπῳ μέχρι καὶ τῆς σήμερον ῥωμαντικωτάτῳ, τῇ μονῇ τοῦ Δαφνίου, τῷ μαυσσωλλείῳ ἐκείνῳ τῶν Φράγκων δουκῶν, καθ᾽ ἣν ὥραν γονυπετὴς ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀντίληψιν τῆς Θεοτόκου, καὶ ἔπειτα τέμνοντα τὴν κεφαλὴν αὐτῆς διὰ τοῦ ἰδίου ξίφους [1]. Οὕτω βαθεῖα ὑπῆρξεν ἡ αἴσθησις, ἣν ἡ τύχη τῆς Κιάρας εἶχεν ἐμποιήσει εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ.

Φράγκος Ἀντωνίου Ἀτζαϊώλης.

Διηγεῖται δὲ ἡ παράδοσις περαιτέρω, ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ *ἀμιράλης*, εἶχεν ἔλθει μετὰ πολλῶν πλοίων εἰς τὸν Πειραιᾶ ὅπως λυτρώσῃ αὐτὴν, ἀλλ᾽ ἔφθασε παρὰ πολὺ ἀργά. Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ σώσῃ αὐτὴν, ἀπεφάσισε νά την ἐκδικήσῃ καὶ ἐγνώρισε τὰ βδελυρὰ γεγονότα εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ὁ δὲ Μωάμεθ, ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ διαγωγῇ τοῦ προστατευομένου Νερίου, ἀλλ᾽ ἴσως χαίρων, ὅτι παρουσιάζετο εἰς αὐτὸν πρόφασις, ἵνα καταλύσῃ τὰ λείψανα τῆς ἐν Ἀθήναις φραγκικῆς κυριαρχίας, διέταξε τὸν υἱὸν τοῦ Τουραχὰν, Ὁμὰρ τὸν διοικητὴν τῆς Θεσσαλίας, νὰ στρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ τὸ μὲν ἄστυ δὲν ἀντέταξεν ἀντίστασιν, ἐπειδὴ τὰ νέα αὐτοῦ τείχη περιωρίζοντο εἰς μικρὰν μόνον ἔκτασιν, ὁ δὲ πληθυσμὸς

---

[1] **Καμπούρογλου** Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Γ΄ σ. 141.

τῆς πόλεως ἦτο ἀραιὸς καὶ οἱ πόροι αὐτῆς πενιχροί. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φύσις ἐφαίνετο ἀντιμαχομένη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ δὴ τὴν 29 Μαΐου 1456, τὴν τρίτην ἐπέτειον τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐφάνη ἐν τῷ οὐρανῷ κομήτης, εἰς οὗ τὴν ἐμφάνισιν ἐπηκολούθησε δεινὸς λιμὸς, ὥςτε οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ τρώγωσι ῥίζας καὶ χόρτα. Τῇ δὲ 4 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ πόλις ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων [1]. Ἀλλ᾽ ἡ ἀκρόπολις, ἥτις ἐφημίζετο ὡς δυςπόρθητος, ἀντέσχεν ἐπὶ μακρόν. Μάτην ὁ κοντόσταυλος τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἔνιοι τῶν πολιτῶν προςήνεγκον τὴν Ἀκρόπολιν εἰς τὴν Βενετίαν διά τινος τῶν Ζώρζη· ἡ βενετικὴ πολιτεία διέταξε μὲν τὸν βάϊλον τῆς Χαλκίδος νὰ δεχθῇ τὴν προσφορὰν, ἀλλὰ δὲν προέβη εἰς διαβήματα πρὸς διάσωσιν τῆς περιωνυμωτάτης τῶν ἀκροπόλεων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· μάτην δ᾽ ἐκλήθησαν εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης Ἀκροπόλεως διάφοροι Λατῖνοι ἡγεμόνες ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον. Ἐκ δὲ τῆς παρουσίας Ἀθηναίου ἀπεσταλμένου ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νεαπόλεως [2] δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Ἀλφόνσος Ε΄, ὁ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο μεταξὺ ἐκείνων, ὧν ἐζητήθη ἡ βοή-

Φραγκῖσκος Νερίου Β΄ Ἀτζαϊώλης.

---

[1] Ἐν συγχρόνῳ σημειώματι τοῦ ὑπ᾽ ἀρ. 103 λειτουργικοῦ κώδικος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, ἐκδοθέντι ἐν τοῖς ***Δ. Καμπούρογλου*** Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β΄ σ. 153, ὁρίζεται ὡς ἡμερομηνία τῆς ἁλώσεως *Μαΐῳ δ΄ ἡμέρα Παρασκευῇ*, ἀλλὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο Παρασκευὴ συνέπιπτε τὴν 4 Ἰουνίου καὶ οὐχὶ τὴν 4 Μαΐου. Συμφωνεῖ δὲ ἡ χρονολογία αὕτη μετὰ τοῦ Ἰουνίου 1456 τοῦ ἀναγραφομένου ὑπὸ τοῦ ***Φραντζῇ***, τοῦ Χρονικοῦ βραχέος, τῆς Πατριαρχικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐν ἔτει 1456 ἀναφορᾶς τοῦ ***Νερούτσου Πίττη*** τῆς ἀποκειμένης ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Φλωρεντίας (Balie XXIX φ. 67). [Ἴδε English Historical Review Τόμ. ΚΓ΄ σ. 529].

[2] Archivio storico per le provincie Napoletane Τόμ. ΚΗ΄ σ. 203.

θεια. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος Ἀσάνης, ὁ αὐθέντης τοῦ Παλαιομουχλίου, ὅστις ἦτο πενθερὸς τοῦ Φράγκου, ἀπεπειράθη νὰ προσφέρῃ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὴν πόλιν αὑτοῦ εἰς τὴν Βενετίαν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τὸν γαμβρόν· καὶ ὁ παπικὸς δὲ στόλος, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὸ Αἰγαῖον, οὐδὲ προσωρμίσθη κἂν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ὀμὰρ, ἀφ' οὗ πρότερον μάτην ἀπεπειράθη νὰ παραπείσῃ τὴν φρουρὰν εἰς ἀποστασίαν, ὑπέμνησε τὸν Φράγκον, ὅτι θᾶττον ἢ βράδιον ὤφειλε νἀποδώσῃ τὰς Ἀθήνας εἰς τὸν δώσαντ' αὐτὰς σουλτᾶνον. «Τώρα λοιπὸν, προσέθηκεν ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς, ἂν καταλίπῃς εἰς τὸν σουλτᾶνον τὴν Ἀκρόπολιν, οὗτός σοι παρέχει τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν πόλιν τῶν Θηβῶν καί σοι δίδει τὴν ἄδειαν νἀπέλθῃς ἀποφερόμενος τὸν τῆς ἀκροπόλεως ὄλβον καὶ τὰ σαυτοῦ».Ὁ δὲ Φράγκος περιέμεινε μόνον, ὅπως ὁ Μωάμεθ ἐπικυρώσῃ τὰς προτάσεις τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἐγκατέλιπε διὰ παντὸς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τριῶν υἱῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον οἱ Τοῦρκοι ἀφῄρεσαν παρὰ τοῦ θείου τοῦ Φράγκου, τοῦ Νερούτσου Πίττη, τὰς ἀθηναϊκὰς αὐτοῦ κτήσεις, τὸ κάστρον Συκάμινον καὶ τὴν νῆσον Παναιὰν ἢ Καναιὰν, τὴν ἀρχαίαν Πύρραν, κειμένην ἀπέναντι τοῦ εἴσπλου τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, ὁ δὲ Πίττης ἠναγκάσθη νἀποσυρθῇ πενέστατος εἰς θηβαϊκόν τι κάστρον μετὰ τῆς συζύγου καὶ ἕνδεκα τέκνων.

Σφραγὶς Φράγκου Ἀτζαϊώλη δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν· ἐξ ἐγγράφου τοῦ ἀρχείου Μεδιολάνου.

Ὡς ἀντάλλαγμα δὲ τῶν ἀπωλειῶν ἐκείνων ἡ φλωρεντιακὴ κυβέρνησις ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ πωλήσῃ τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ οἰκίαν, τὴν μόνην ἐναπομείνασαν εἰς αὐτὸν περιουσίαν· πολλοὶ δὲ ἄλλοι, καθ᾿ ἃ αὐτὸς, εἶχον καταστραφῆ ἢ ἐξορισθῆ. Ὁ δὲ τελευταῖος Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ἐξ Εὐβοίας Νικόλαος Προθυμὸς, ἐγκατέλιπε τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ τοῦ δουκός· παρεχωρήθησαν δ᾿ εἰς αὐτὸν αἱ ἐν Εὐβοίᾳ κτήσεις τοῦ λατινικοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῷ 1461 παρεμυθήθη διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἕδρας αὐτοῦ, λαβὼν τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ναυπάκτου, ἧς προέστη μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1483 θανάτου· καὶ ἔπειτα δὲ οἱ πάπαι ἐξηκολούθησαν παρέχοντες τὴν φαντασιώδη προσηγορίαν ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν εἰς ἀποδήμους [1]. Μέχρι δὲ τοῦ 1875, ὅτε συνέστη καὶ πάλιν ἡ λατινικὴ ἐπισκοπὴ Ἀθηνῶν, οὐδεὶς Λατῖνος ἐπίσκοπος ἥδρευσεν ἐν Ἀθήναις.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Μωάμεθ Β΄, τιμωρήσας τοὺς δεσπότας τῆς Πελοποννήσου, ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀρχομένου τοῦ φθινοπώρου 1458. Ὁ Ἕλλην αὐτοῦ βιογράφος Κριτόβουλος, ὅστις ἔγεινε διοικητὴς τῆς πατρίου νήσου Ἴμβρου ἀδείᾳ τῶν Τούρκων, μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ πεπαιδευμένος Μωάμεθ, ὅστις ἐγίνωσκε τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὃν λίαν τολμηρῶς ἐπονομάζει *φιλέλληνα*, ἐνεφορεῖτο τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἐπισκεφθῇ «τὴν μητέρα τῶν φιλοσόφων», ὡς Τοῦρκός τις ἱστορικὸς ὀνομάζει τὰς Ἀθήνας. Ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀκούσει καὶ ἀναγνώσει πολλὰ περὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν θαυμασίων ἔργων τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων· δυνάμεθα δὲ νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης εἶχε διηγηθῆ εἰς αὐτὸν περὶ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων, ὅτε ὑπηρέτει παρὰ τῷ σουλτάνῳ ὡς ἀναγνώστης ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπόθει δὲ νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς τόπους ὅπου εἶχον βαδίσει καὶ διαλεχθῆ οἱ ἥρωες καὶ οἱ σοφοὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἐξετάσῃ ἐν ταὐτῷ διὰ τοῦ βλέμματος ἀνδρὸς πολιτικοῦ τὴν θέσιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ κατὰ τοὺς λιμένας αὐτῆς. Ὅτε δ᾿ ἔφθασεν εἰς τὰς πύλας τῶν Ἀθηνῶν,

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 453-5. — ***Φραντζῆ*** σ. 385. — The chronicles of Rabbi Joseph σ. 281. — Πολιτικὴ ἱστορία ἐκδ. Βόννης σ. 25. — Πατριαρχικὴ ἱστορία σ. 97, 124. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 520. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 230. Τόμ. Ε΄ σ. 6. Τόμ. Ϛ΄ σ. 165. — *Sansovino* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 153. — *Aeneas Sylvius* Europa σ. 405. — *Baphius* De felicitate urbis Florentiae σ. 38. — *Pagnini* Della decima Τόμ. Β΄ σ. 251. — *Ubaldini* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 177-8. — Κῶδ. Reg. Vatic. 491 φ. 304. — *Eubel* ἔνθ᾿ ἀν. Τόμ. Β΄ σ. 40.

ἂν πιστεύσωμεν πολὺ μεταγενεστέραν παράδοσιν, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Καισαριανῆς ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως. Εἰς ἀνταμοιβὴν δὲ τούτου διέταξεν ὁ Μωάμεθ, ὅπως ἡ περιώνυμος βυζαντιακὴ μονὴ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὑμηττοῦ, ἥτις ἐπὶ τῆς λατινοκρατίας εἶχε μείνει παντελῶς ἀπηλλαγμένη φόρων, πληρόνῃ μόνον ἓν *τσεκίνιον* εἰς τὸν Τοῦρκον διοικητὴν τῆς πόλεως [1]. Οὐδὲν δ᾽ ὑπάρχει τὸ ἀπίθανον ἐν ταύτῃ τῇ παραδόσει, ἐπειδὴ ὁ ἡγούμενος ἦτο πιθανῶς ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἐν Ἀθήναις ἀπομεινάντων κληρικῶν, ἅτε τοῦ μητροπολίτου Ἰσιδώρου, ὅςτις ἦτο φίλος τοῦ Φραντζῆ, φυγόντος εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Βενετῶν δεσποζομένην Τῆνον, ὅπου εὑρέθη ὁ τάφος αὐτοῦ πρὸ ἑξήκοντα περίπου ἐτῶν πλησίον τῆς Εὐαγγελιστρίας [2]. Διῆλθε δ᾽ ὁ σουλτᾶνος τέσσαρας ἡμέρας, θαυμάζων τὰ μνημεῖα καὶ ἐπισκεπτόμενος τοὺς λιμένας τῆς νέας ταύτης κτήσεως, περὶ ἧς λέγει ὑπερηφάνως ὁ Ἀθηναῖος Χαλκοκονδύλης *τήν τε πόλιν ταύτην καὶ ἀκρόπολιν πυνθάνομαι βασιλεῖ μάλιστα τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ πόλεων ἐν γνώμῃ γενέσθαι* [3]. Ἀλλ᾽ εἴπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ὅσα εἶδεν ἐθαύμασε τὴν ἀκρόπολιν *ὡς σοφός τε καὶ φιλέλλην καὶ μέγας βασιλεὺς τὰ ἀρχαῖα καὶ ἄρτια στοχαζόμενός τε καὶ τεκμαιρόμενος* ⟨κατὰ τὸν Κριτόβουλον⟩ [4]. Καθ᾽ ἃ δὲ πρὸ αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Πέτρος Δ΄, ὁ Μωάμεθ ἦτο ὑπερήφανος ἐπὶ τῇ κτήσει τοιούτου κειμηλίου καὶ ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ ἐξεφώνησε· *πόση δὴ χάρις ὀφείλεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ Ὀμάρῃ τοῦ Τουραχάνεω* [5].

Οἱ δουλωθέντες Ἀθηναῖοι ἐσώθησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν προγόνων αὐτῶν. Ὁ Μωάμεθ προσηνέχθη πρὸς αὐτοὺς φιλανθρώπως, καθ᾽ ἅ ποτε ὁ Ῥωμαῖος ⟨Σύλλας⟩· καίτοι δὲ ἀπήγαγε πολλὰς γυναῖκας καὶ παῖδας εἰς τὸ χαρέμιον, ἀπεδέχθη ἁπάσας αὐτῶν τὰς αἰτήσεις καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ καὶ ποικίλα προνόμια. Καὶ δὲν λέγουσι μὲν εἰς ἡμᾶς οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ εἰς τί συνίσταντο ταῦτα τὰ προνόμια· ἀλλ᾽ ὑπῆρχον κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα Ἀθη-

---

[1] *Spon* Voyage Τόμ. Β΄ σ. 155, 172. — Πρβ. ***Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β΄ σ. 21-3.

[2] ***Καμπούρογλου*** Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β΄ σ. 18. — ***Φραντζῆ*** σ. 203.

[3] ⟨***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 453, 1⟩.

[4] ⟨Ἐκδ. *Müller* ἐν τοῖς Fragmenta historicorum graecorum Τόμ. Ε΄ σ. 125⟩.

[5] ⟨***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 452, 19 κ. ἑ.⟩.

ναῖοι δεικνύοντες ἔγγραφα ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν φόρων, παραχωρηθέντα εἰς τοὺς προγόνους αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ. Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον, ὅτι οἱ δημογέροντες, ὧν εὑρίσκομεν ἴχνη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀτζαϊωλῶν, καὶ οἵτινες πολλάκις μνημονεύονται κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον καὶ δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ. Ὁμοίως δὲ εἶνε πιθανὸν, ὅτι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πολιτικώτατος μονάρχης ὁ μεταβαλὼν τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην εἰς χρήσιμον ἐργάτην τοῦ ὀξυδερκοῦς αὐτοῦ πολιτικοῦ προγράμματος ἐδείχθη εὐμενὴς πρὸς τὴν παλινόρθωσιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ὡς τῆς προεξαρχούσης χριστιανικῆς κοινότητος ἐν Ἀθήναις. Πάντως δὲ, ἐν ᾧ ὁ Οὐνίτης ἀρχιεπίσκοπος συνεμερίζετο τὰς τύχας τοῦ καθολικοῦ αὐτοῦ συναδέλφου, εὑρίσκομεν μητροπολίτην τῶν Ἀθηνῶν ἑδρεύοντα ἐν τῇ πόλει μίαν γενεὰν μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν, ἄλλος δέ τις μνημονεύεται ὡς μετασχὼν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1465 [1]. Καὶ ὁ μὲν Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν ἐξεδιώχθη τῆς ἐπιφανοῦς αὐτοῦ καθεδρικῆς ἐκκλησίας εὐθὺς ὡς οἱ Τοῦρκοι ἔγειναν κύριοι τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλ᾽ ὁ Παρθενὼν ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἀπεδόθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Καὶ δὴ ὑπετέθη κατ᾽ ἀναλογίαν τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἡ σπουδαιοτάτη ἐκείνη ἐκκλησία τῶν Ἀθηνῶν ἀφιερώθη ἀμέσως εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀλλάχ. Ἀλλὰ δύο συγγραφεῖς ὀλίγον μεταγενέστεροι τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ἀνώνυμος τοῦ 1458 καὶ ὁ τοῦ 1466, μνημονεύουσιν ἀμφότεροι τοῦ Παρθενῶνος ὡς ἐκκλησίας ἀκόμη [2]. Πιθανῶς δὲ μέρος τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Μωάμεθ συνίστατο εἰς τὴν μετὰ τῶν Τούρκων διαλλαγὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν περαιτέραν ἀποξένωσιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Λατίνων, ἐπιτραπείσης εἰς αὐτοὺς τῆς ἀναλήψεως, ἐπί τινα χρόνον τοὐλάχιστον, τῆς χρήσεως τῆς ὡραίας αὐτῶν μητροπόλεως. Ὁπωσδήποτε δὲ, πρὶν ἢ παρέλθῃ μακρὸς χρόνος, ὁ Παρθενὼν μετετράπη εἰς *τζαμίον*, ὅπερ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ὠνομάζετο *Ἰσμαϊντὶ* (μασγίδιον) ἤτοι εὐκτήριον, καὶ μετ᾽ οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ *μιναρὲ* τοῦ ὑψωθέντος ὑπὲρ αὐτὸν ὁ *μουεζὶν* ἐκάλει τοὺς πιστοὺς εἰς λατρείαν. Εἰς ὁμοίαν δὲ τύχην περιέπεσεν

---

[1] **Καμπούρογλου** Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Α΄ σ. 358. Τόμ. Β΄ σ. 226. **Τοῦ αὐτοῦ** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β΄ σ. 147-8. — Reg. Vatic. 469 φ. 392, 479 φ. 14.

[2] *È nel detto castello una chiessia che già fu tempio.* Mittheilungen des K. deutschen Archäologischen Instituts zu Athen Τόμ. ΚΔ΄ σ. 73.

ἡ ἐκκλησία ἥτις εἶχε χρησιμεύσει ὡς ὀρθοδοξος μητρόπολις ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἥτις εἶνε νῦν μεταβεβλημένη εἰς στρατιωτικὸν ἀρτοποιεῖον, ἐκλήθη πρὸς τιμὴν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ σουλτάνου Φετιχιὲ τζαμισὶ, ἤτοι Τζαμίον τοῦ πορθητοῦ, διασώζει δὲ ἀκόμη τὰ ἴχνη τοῦ σκοποῦ εἰς ὃν ἐχρησίμευσεν [1]. Ἀντ᾽ αὐτῆς δ᾽ οἱ ὀρθόδοξοι μετεχειρίσθησαν ὡς Καθολικὸν, ἤτοι ὀρθόδοξον μητρόπολιν, τὴν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, ἥτις ἵστατο ἐν τῇ σημερινῇ πλατείᾳ τοῦ δημοπρατηρίου [2]. Ὑπῆρχε δὲ κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα παράδοσις, καθ᾽ ἣν ὁ Μωάμεθ Β΄ διέταξε πρὸς τούτοις εἰς ἔνδειξιν τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πρὸς τὰς Ἀθήνας εὐνοίας, ὅπως μὴ γείνῃ ἡ πόλις πρωτεύουσα σαντζακίου, ἤτοι ἐπαρχίας, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν συνήθων πιέσεων τῆς ἀκολουθίας τοῦ διοικητοῦ [3]. Ἀλλὰ τῷ 1462 γίνεται μνεία *σούμπαση* ἐν Ἀθήναις [4]· διὰ τοῦτο δὲ ὑπετέθη ὑπὸ νεωτέρων Ἑλλήνων ἱστορικῶν, ὅτι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως μέχρι τοῦ 1610 ἢ 1621 ἡ πόλις διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος ἐκείνου, ὅστις μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1470 ἅλωσιν τῆς Χαλκίδος ἦτο τεταγμένος ὑπὸ τὸν πασσᾶν τῆς Εὐβοίας. Τὸ δὲ *κονάκιον* αὐτοῦ ἔκειτο παρὰ τὴν Στοὰν τοῦ Ἀδριανοῦ, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ὁ *δισδὰρ-ἀγᾶς*, ἤτοι ὁ φρούραρχος, κατεῖχε μέρος τοῦ ἐν τοῖς Προπυλαίοις μεγάρου τῶν Ἀτζαϊωλῶν, τοῦ Ἐρεχθείου χρησιμεύοντος εἰς αὐτὸν ὡς *χαρεμίου*.

Ἡ ἀνώνυμος περιγραφὴ *Τὰ θέατρα καὶ διδασκαλεῖα τῶν Ἀθηνῶν*, ἥτις εἶχε πιθανῶς συνταχθῇ ὑπό τινος Ἕλληνος ἐν τῷ χρόνῳ ἐκείνῳ, ἴσως ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγὸς τοῦ σουλτάνου, εἰς οὗ τὰς συντόνους ἐρεύνας περὶ τῆς σημασίας καὶ ἱστορίας τῶν μνημείων φαίνεται πειραθεὶς νἀνταποκριθῇ, παρέχει ἐνδιαφέρουσαν,

---

[1] ⟨ Ἴδε τὴν μεταξὺ **Μνήμονος, Δ. Καμπούρογλου** καὶ **Κ. Ζησίου** συζήτησιν, εἰς ἣν ἀνεμίχθησαν καὶ ὁ **Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Κ. Κωνσταντόπουλος, Δ. Σῶχος** καὶ **Εὐγ. Ἀντωνιάδης** ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀθῆναι» τῆς 18, 19, 21, 22, 24, 28, 30 Δεκεμβρίου 1909 καὶ 9, 13 καὶ 17-20 Ἰανουαρίου 1910 ⟩.

[2] **Καμπούρογλου** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β΄ σ. 37, 275, 304. — **Φιλαδελφέως** Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α΄ σ. 178, 273, 312.

[3] *La Guilletière* Athènes ancienne et nouvelle σ. 157, 160.

[4] *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ΄ σ. 1172. — *Malipiero* Annali ἐν τῷ Archivio storico Italiano Τόμ. Ζ΄ σ. 12. — **Σούμπασης** μνημονεύεται καὶ τῷ 1506. Οὐχ ἧττον ὁ **Καμπούρογλους** (ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Β΄ σ. 77-83) φρονεῖ, ὅτι μέχρι τοῦ 1479 αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἕδρα πασσᾶ, ἀλλὰ μόνους μάρτυρας προσάγει νεωτέρους ἱστορικοὺς, οἷον τὸν *Hammer* καὶ τὸν *Daru*. Πρβλ. **Φιλαδελφέα** ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α΄ σ. 287-8.

εἰ καὶ ἥκιστα ἐπιστημονικὴν ἰδέαν περὶ τῶν Ἀθηνῶν, ὁποῖαι ἦσαν μετὰ δύο καὶ ἥμισυν αἰῶνας φραγκοκρατίας [1]. Ὁ ἐπισκέπτης τῆς πόλεως ἠδύνατο νὰ σταχυολογήσῃ ἀπὸ τοῦ περιέργου τούτου ὁδηγοῦ, ὅστις ἦτο προφανῶς ἔργον φιλαρχαίου ἐπιχωρίου, τὰ δημώδη ὀνόματα, δι᾿ ὧν οἱ ἰθαγενεῖς ἐκάλουν τἀρχαῖα μνημεῖα. Οὕτω τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ὠνομάζετο τότε, καθ᾿ ἃ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, «Λύχνος τοῦ Δημοσθένους», ὅπερ ὄνομα ἐφέρετο ἀκόμη ἀνὰ τὰ στόματα τῷ 1672· ὁ δὲ Πύργος τῶν ἀνέμων ὑπετίθετο, ὅτι ἦτο τὸ Διδασκαλεῖον τοῦ Σωκράτους, καθ᾿ ὃν τρόπον τὸ ἄντρον τὸ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου λέγεται μέχρι τοῦ νῦν Φυλακὴ τοῦ Σωκράτους· ἡ Πύλη τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος εἶχε μεταμορφωθῆ ἐν τῇ κοινῇ λαλιᾷ εἰς Παλάτιον τοῦ Θεμιστοκλέους· τὸ Ὠδεῖον τοῦ Περικλέους ἀνακτισθὲν ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις ἐδεικνύετο εἰς τοὺς ἐπισκέπτας ὡς Διδασκαλεῖον τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τὸ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ὡς Παλάτια τοῦ *Κλεονίδους* καὶ Μιλτιάδου. Πλησίον δὲ τοῦ Λύχνου τοῦ Δημοσθένους οἱ ἐπιχώριοι ἐδείκνυον εἰς τὸν περίεργον ξένον τὰς θέσεις ὅπου ἔκειντό ποτε αἱ οἰκίαι τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Ἀλκμαίωνος. Τὸ δὲ Διδασκαλεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐλέγετο ἱστάμενον ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου, καὶ ὕπερθεν αὐτοῦ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς μνημονεύει τοῦ μαρμαρίνου ἡλιακοῦ ὡρολογίου καὶ δύο κιόνων, τῶν τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Θρασύλλου, καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν διήγησιν περὶ κεφαλῆς Γοργόνος ἥτις ὑπῆρχεν ἄλλοτε *ἔνδοθεν κουβουκλείου σιδηροῦ* μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων κιόνων. Ἅπασαι δὲ αὗται αἱ μαρτυρίαι ἐπικυροῦνται ὑπὸ τῆς ὁμοίας περιγραφῆς τῆς φερούσης ἐπιγραφὴν «Περὶ τῆς Ἀττικῆς» καὶ συνταχθείσης πιθανῶς περὶ τὸ 1628 [2]. Ἄλλο δὲ Διδασκαλεῖον, τὸ τοῦ Σοφοκλέους, ὑπετίθετο, ὅτι ἔκειτό ποτε πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται μνείαν τῆς Ἀκαδημίας, ἣν λέγει κειμένην *ἐν χωρίῳ τῶν Βασιλικῶν* πρὸς τἀριστερὰ τῆς εἰς Φάληρον ἀγούσης ὁδοῦ καὶ οὐχὶ κατὰ τὰ Καθέμια πλησίον τῆς Κολοκυθοῦς, τῆς Ἐλεατικῆς σχολῆς *εἰς τοὺς Ἀμπελοκήπους*, τοῦ Διδασκαλείου τοῦ Πλάτωνος *εἰς τὸ Παραδείσιον*, ἤτοι τὰ Πατήσια, καὶ τῶν Διδασκαλείων Πολυ-

---

1 Πρὸς τὴν χρονολογίαν 1458 ἢ 1460 εὐαρμοστεῖ ἀκριβῶς ἡ μνεία τοῦ *δουκὸς* ἐν παρελθόντι χρόνῳ καὶ ἡ τοῦ Παρθενῶνος ὡς χριστιανικῆς ἐκκλησίας.

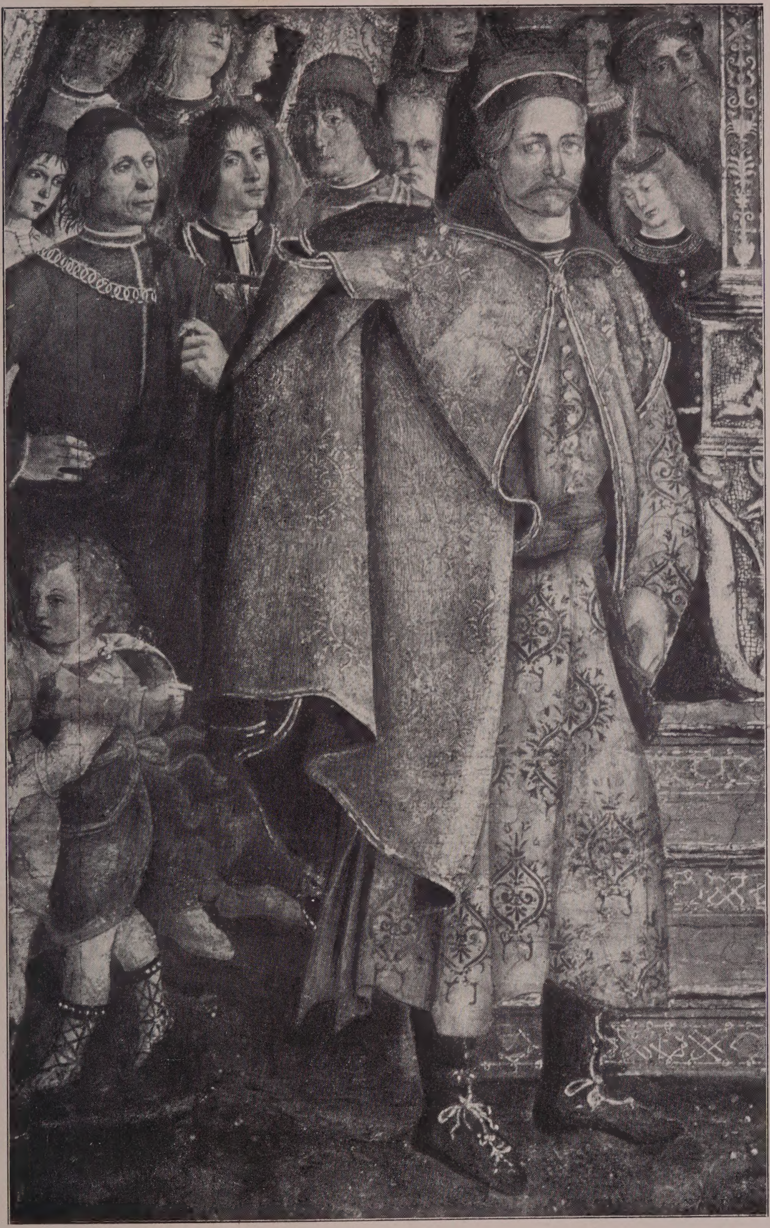
2 Πρβλ. **Φιλαδελφέως** Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α΄ σ. 189.

ζήλου τινὸς καὶ Διοδώρου παρὰ τὸν Ὑμηττὸν, οὗ τὸ ὄνομα οἱ Ἰταλοὶ εἶχον παραφθείρει εἰς Monte Matto ⟨ἐξ οὗ κατὰ μετάφρασιν τὸ σημερινὸν ὄνομα Τρελός⟩. Καίτοι δ' αἱ μαρτυρίαι αὗται εἶνε σφαλεραὶ, περιέχουσιν οὐχ ἧττον ἄξια λόγου τοπογραφικὰ γεγονότα. Καὶ δὴ ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῶν, ὅτι ὁ ἀρχαῖος δῆμος Ἀλωπεκὴ ἔφερεν ἤδη τότε τὸ σημερινὸν ὄνομα Ἀμπελόκηποι, ὅτι τὰ Πατήσια, ὧν τὸ ὄνομα πεπλανημένως ἐνομίσθη παραχθὲν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Πατισὰχ ἔστησεν αὐτόθι τὸ στρατήγιον αὐτοῦ, ἔφερον ἀκόμη τὸ γραφικὸν ὄνομα Παραδείσια [1] καὶ ὅτι διετηρεῖτο ἀκόμη ἡ ἀρχαία παράδοσις, καθ' ἣν αἱ δύο ἀρχαῖαι μοναὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, πιθανῶς ἡ Καισαριανὴ καὶ τὸ Ἀστέρι, εἶχον ὑπάρξει ποτὲ σχολαὶ φιλοσόφων, τοῦθ' ὅπερ φαίνεται ὅτι συνέβαινε πράγματι περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος [2]. Τὸ δὲ Ὀλυμπιεῖον ὑπελάμβανεν ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς, καθ' ἃ ὁ Κυριακὸς, ὡς ἐρείπια παλατίου· ὡς δὲ ὁ Ἀγκωνίτης περιηγητὴς, ποιεῖται καὶ αὐτὸς μνείαν τριῶν πυλῶν τῆς πόλεως. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἀκροπόλεως τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου ἐξέλαβε σφαλερῶς ὡς *μικρὸν διδασκαλεῖον, ὅπερ ὑπῆρχε τῶν μουσικῶν, ὅπερ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος συνεστήσατο*, τὰ δὲ Προπύλαια λέγει *παλάτιον μέγιστον*, τὸ τοῦ δουκὸς, προσθέτων, ὅτι *πρὸς τὸ βόρειον κλεῖτος ὑπῆρχε πᾶσα καγκελλαρία ἐκ μαρμάρου καὶ κιόνων πεποιημένη λευκῶν*, προβαίνει δ' εἰς μακρὰν περιγραφὴν *τοῦ ναοῦ τῆς Θεομήτορος, ὃν ᾠκοδόμησαν Ἀπολλὼς καὶ Εὐλόγιος*· ὑπῆρξαν δ' ἀμφότεροι οὗτοι πατριάρχαι τῆς Ἀλεξανδρείας τὸν ἕκτον αἰῶνα. Ἔγεινε δὲ ἤδη ἀνωτέρω λόγος περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ μνείας τοῦ παρὰ τὴν Καλλιρρόην *βασιλικοῦ οἴκου* τῶν Ἀτζαϊωλῶν καὶ τοῦ παρακειμένου *τεμένους*, εἰς ὃ ἀνερχόμενοι προσηύχοντο. Περὶ τοῦ ἐκκλησυδρίου τούτου λέγει ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς, *νῦν δὲ μετεποιήθη εἰς ναὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν*, ἐννοῶν τοὺς ὀρθοδόξους. Γινώσκομεν δ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων, ὅτι ὠνομάζετο ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας Παναγία 'ς τὴν Πέτρα. Ἴσως δὲ ἡ περιεργοτάτη παράδοσις ἡ ἐν τῇ ἀνωνύμῳ ταύτῃ περιγραφῇ τῶν Ἀθηνῶν περισωθεῖσα εἶνε τὸ ἐπεισόδιον τὸ ληφθὲν ἐκ τῶν ἀποκρύφων Πράξεων τοῦ ἁγίου Φιλίππου. Καὶ δὴ κατὰ τὸν θρῦλον

---

[1] ⟨Ἴδε τὰς διαφόρους γνώμας περὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Πατησίων ἐν τῇ τοῦ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορίᾳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Β' σ. 398 σημ. 1⟩.

[2] ***Συνέσιος*** ἐν τῇ τοῦ *Migne* Patrologia graeca Τόμ. ΞϚ' σ. 1523. — ***Σουρμελῆ*** Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν σ. 43 ἐν σημ., 46, 47.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΙΝΟΥ PINTURICCHIO

Ἐν τῇ εἰκόνι τῆς ὑπεραπολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης ἐν τοῖς δώμασι τοῦ Βοργία (Appartamenno Borgia) τοῦ μεγάρου τοῦ Βατικανοῦ.

(Φωτογραφία Alinari)

ἐκεῖνον ὁ ἀπόστολος εἶχε διατρίψει δύο ἔτη ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἠκολούθησεν αὐτὸν ὁ γραμματεὺς τοῦ *ἀρχιερέως* Ἱεροσολύμων, ὅπως ἀντιλέγῃ εἰς τὰ λεγόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ [1]. Τέλος δ᾽ ἐπέλιπε τὸν ἀπόστολον ἡ ὑπομονή, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγορᾶς ὁ ἅγιος ἐνήργησε τὸ θαῦμα νἀνοιχθῇ ἡ γῆ καὶ καταπίῃ τὸν ἀνευλαβῆ ἀνταγωνιστήν. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ συμβάντος ἐκτίσθη ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Φιλίππου, ἥτις, τελείως ἀνακτισθεῖσα ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις, ἔδωκε μὲν τὸ ὄνομ᾽ αὐτῆς εἰς τὴν συνοικίαν ἐν ᾗ κεῖται, διασώζει δὲ ἀκόμη τὴν παράδοξον μεσαιωνικὴν παράδοσιν περὶ τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ γραμματέως. Οὕτω τελευτώσης τῆς φραγκοκρατίας οἱ ἐξηγηταὶ (ciceroni) τῶν Ἀθηνῶν εἶχον συνδυάσει τὰ μνημεῖα τῆς πόλεως πρός τινα τῶν περιωνυμωτάτων ὀνομάτων τῶν τε εἰδωλολατρικῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν χρόνων.

Ὁ δὲ Τοῦρκος κληρονόμος τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν, ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν, μετέβη εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐξετάζων μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ λεπτομεροῦς προσοχῆς ἅπαντας τοὺς ἀξίους λόγου τόπους καὶ ζητῶν πληροφορίας περὶ αὐτῶν. Ἀπὸ δὲ τῶν Θηβῶν, τῆς ἕδρας τοῦ ὑποτελοῦς αὐτῷ Φράγκου Ἀτζαϊώλη, ἐμήνυσεν εἰς τὸν ἔντρομον βάϊλον τῆς Χαλκίδος, ὅτι προετίθετο νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν πόλιν ταύτην τὴν ὑστεραίαν. Φθάσας δ᾽ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἀνηφορίτου, ἀνεπαύθη ἐπὶ μίαν ὥραν, καθ᾽ ἃ πολλοὶ περιηγηταὶ ἔπραξαν ἔκτοτε, ὅπως θαυμάσῃ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς Εὐβοίας ἐξαπλουμένης πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ δίκην γεωγραφικοῦ χάρτου, τὸν στενὸν πορθμὸν τοῦ Εὐρίπου μετὰ τῆς παλιρροίας αὐτοῦ, προσομοιάζοντα μᾶλλον πρὸς ποταμὸν ἢ πρὸς θαλάσσιον βραχίονα, τὰ γραφικὰ φρούρια, ἅτινα ἔκειντο τότ᾽ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὑδάτων, καὶ τὴν γέφυραν τὴν συνδέουσαν τὴν Χαλκίδα πρὸς τὴν Βοιωτίαν. Οἱ δὲ νησιῶται, θορυβηθέντες ἐπὶ τῇ δυνάμει τῶν ἀκολουθούντων τὸν Μωάμεθ χιλίων ἱππέων, ἐνόμισαν, ὅτι εἶχεν ἐπιστῆ ἡ τελευταία αὐτῶν ὥρα· ἀλλ᾽ ἀνέλαβον ὅμως ἱκανὸν θάρρος, ὅπως ἐξέλθωσιν εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, κομίζοντες πλούσια δῶρα. Ὁ σουλτᾶνος ἐδέχθη αὐτοὺς μετ᾽ εὐπροσηγορίας, διέβη τὴν γέφυραν ἔφιππος καὶ κατεσκόπευσε τὸν δυνατὸν τρόπον τῆς ἐκπορθήσεως τῆς πόλεως. Τῶν δὲ πληροφοριῶν, ἃς τότε συνέλεξεν, ἐποιήσατο καταλληλοτάτην χρῆσιν, ὅτε μετὰ

---

[1] *Laborde* Athènes Τόμ. Α′ σ. 17-20. — ***Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β′ σ. 299. — ***Νερούτσου*** Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι ἐν Δελτίῳ ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Γ′ σ. 75.

δώδεκα ἔτη ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν. Ἔπειτα τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 2 Σεπτεμβρίου, ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Θήβας, ὁπόθεν ἀνεχώρησε τὴν ὑστεραίαν εἰς τὴν Μακεδονίαν [1]. Ὁ δὲ περίτρομος αὐτοῦ ὑποτελὴς Φράγκος Ἀτζαϊώλης ἐξέβαλε βεβαίως στεναγμὸν ἀνακουφίσεως, ὅτε ἀπῆλθεν ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος ἐπισκέπτης.

Ἀλλὰ μόλις εἶχε καταλίπει τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐξερράγησαν πάλιν ταραχαὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Καὶ δὴ τὸν Ὀκτώβριον ὁ σουλτᾶνος εἶχεν ἀποστείλει ἕνα τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν, ὅπως συμπληρώσῃ τὰς ἀναγκαίας διατυπώσεις τῆς προσφάτου εἰρήνης, δεχθῇ τοὺς ὅρκους τῶν δύο δεσποτῶν καὶ ζητήσῃ παρὰ μὲν τοῦ Δημητρίου ὡς σύζυγον τὴν μονογενῆ θυγατέρα Ἑλένην, παρὰ δὲ τοῦ Θωμᾶ τὴν παραχώρησιν τῶν κάστρων ἐκείνων, ὅσα δὲν εἶχεν ἀκόμη μεταβιβάσει εἰς τὸν ἐπίτροπον τοῦ σουλτάνου. Καὶ ὁ μὲν Θωμᾶς ἐξετέλεσε τὸ αἴτημα τοῦ Μωάμεθ· ὁ δὲ Δημήτριος ἔστειλε τὸν Ματθαῖον Ἀσάνην, ὅπως ζητήσῃ παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν παραχώρησιν τῆς Λήμνου καὶ τῆς Ἴμβρου εἰς ἀντάλλαγμα τῆς θυγατρὸς καὶ τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ. Κατ᾽ ἄλλην δέ τινα διήγησιν, ὁ Ἀσάνης παρηγγέλθη νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ Μωάμεθ ἐναντίον τοῦ Θωμᾶ, ὅστις ἐφαίνετο φύσει ἀνίκανος νὰ ἐπωφεληθῇ τὰ διδάγματα τῆς πείρας καὶ ἀρχομένου τοῦ 1459 διέπραξε τὸ διπλοῦν σφάλμα νὰ ἐπιτεθῇ μὲν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, νἀποστατήσῃ δὲ κατὰ τοῦ ἐπικυριάρχου.

Οἱ πολύτροποι καὶ φιλόδοξοι ἄρχοντες οἱ λυμαινόμενοι τὰς δύο μικκύλας αὐλὰς τῆς Πελοποννήσου, ἐν οἷς ὁ παλαίμαχος μηχανορράφος Λουκάνης ὁ Πελοποννησιοφθόρος, ὡς ἐπονομάζει αὐτὸν ὁ Φραντζῆς, ἀνερρίπισαν τὴν ὑποκαίουσαν σποδὸν τοῦ ἀδελφικοῦ μίσους. Τινὲς δὲ τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν, δυσφοροῦντες ἐπὶ τῇ τουρκικῇ κυριαρχίᾳ καὶ διακαιόμενοι ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ μιμηθῶσι τοὺς ἄθλους τοῦ μεγάλου αὐτῶν ὁμοφύλου, τοῦ Σκενδέρβεη, συνέπραξαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων προβούλων, παρορμῶντες τὸν Θωμᾶν νὰ ἐπαναστατήσῃ κατὰ τοῦ σουλτάνου *καὶ φάγῃ τοὺς ὅρκους ὡς λάχανα, οὓς πρὸ ὀλίγου μετ᾽ αὐτῶν ἐποίησεν.* Ἐπειδὴ δὲ ὁ σουλτᾶνος ὑπωπτεύετο, ὅτι ὁ Τοῦρκος διοικητὴς Ὀμὰρ ἠδύνατο νὰ δειχθῇ ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς ἀποστάτας, ἔπαυσεν αὐτὸν ἀπό τε τῆς ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ στρατηγίας καὶ ἔστειλεν ὡς διάδοχον αὐτοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Ἀλβανὸν ἀποστάτην Χα-

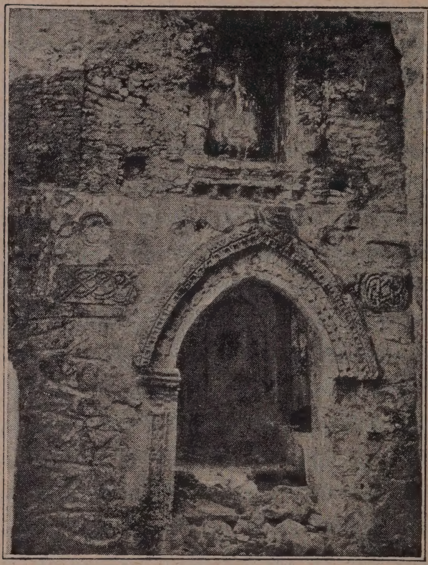
---

[1] ***Κριτοβούλου*** III, 9. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques grécoromanes σ. 200. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 547.

μουζᾶν Ζενεβίσην τὸν *ἱερακοφόρον*, ⟨ ὡς ἐπονομάζει αὐτὸν ὁ Χαλκοκονδύλης ⟩. Ἡ δὲ πρώτη πρᾶξις τοῦ Χαμουζᾶ ὑπῆρξε νὰ φυλακίσῃ τὸν Ὀμὰρ καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ἀχμέτ· ἔπειτα δ' ἔλυσε τὴν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Θωμᾶ πολιορκίαν τῆς ἐν Πάτραις τουρκικῆς φρουρᾶς. Αἱ δ' ἐπὶ ζημίᾳ τῶν Τούρκων ἐπιτυχίαι τοῦ Θωμᾶ εἶχον περιορισθῆ εἰς τὴν ἅλωσιν τῶν Καλαβρύτων, ἐπειδὴ ἡ Κόρινθος καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις, ὧν τὴν κατάληψιν διὰ προδοσίας εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Λουκάνης, ἔμειναν πισταὶ εἰς τὸν σουλτᾶνον. Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος ἀπέβαλεν ἀλλεπάλληλα πολλὰ ὀχυρὰ χωρία, τὴν Καρύταιναν καὶ τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἐν Ἀρκαδίᾳ, τὰ Βορδόνια καὶ τὸ πλησίον τῆς Σπάρτης κείμενον Καστρίτζι, τὰς Καλάμας, τὴν Ζαρνάταν, τὸ Λεῦκτρον καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Μάνης. Ἀλλ' οἱ φρούραρχοι τινῶν τῶν κάστρων τούτων, ἀντὶ νὰ ὀμόσωσι πίστιν εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ, ἁπλῶς ἐκήρυξαν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν, καίπερ οὕτως ἔτι μᾶλλον ἐξασθενοῦντες τὴν ἀτυχῆ χώραν. Ἐπηύξανον δὲ τὴν σύγχυσιν ὀρεγόμενοι λαφύρων οἱ Ἀλβανοὶ, οἵτινες *τρὶς τοῦ Σαββάτου*, ἤτοι ἀπὸ Σαββάτου εἰς Σάββατον τρὶς τῆς ἑβδομάδος, *ἐκ τοῦ ἑνὸς αὐθέντου πρὸς τὸν ἄλλον ἀπήρχοντο*, ὁτὲ μὲν πρὸς τὸν Θωμᾶν, ὁτὲ δὲ πρὸς τὸν Δημήτριον κατὰ τὰς ἐνδείξεις τοῦ ἰδίου αὐτῶν συμφέροντος. Ἀλλ' ὁ Θωμᾶς ἐξηκολούθει διασώζων τὰς ἰδίας χώρας· προέλαβε δὲ τὸν ἧττον δραστήριον ἀδελφὸν, ἐπιχειρήσας νὰ κυριεύσῃ τὸ ἄξιον λόγου Λεοντάρη, καὶ ὁ Δημήτριος ἀνέζευξεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, τὸν Μυστρᾶν. Ἀλλὰ τότ' ἔφθασεν εἰς Λεοντάρη ἐκ Πατρῶν ὁ τουρκικὸς στρατὸς, συνέχυσεν εὐκόλως τὰς δυνάμεις τοῦ Θωμᾶ, ὅστις ἦτο δεξιώτερος περὶ τὰς ἐν τῷ παλατίῳ σκευωρίας ἢ περὶ τὴν στρατηγίαν, καὶ ἐπολιόρκησε τὸν δεσπότην ἐν τῇ πόλει, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἐνέσκηψε πυρετὸς καὶ λιμός. Ὁ δὲ Τοῦρκος στρατηγὸς, τοῦ ἔργου αὐτοῦ κωλυομένου ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν αἰχμαλώτων, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν· ἀφήσας δ' ἕνα τῶν ὑποστρατήγων νὰ βοηθήσῃ τὸν ἐν Μυστρᾷ σύμμαχον Δημήτριον, ἐπέστρεψε πρὸς τὸν σουλτᾶνον, ὅπως ζητήσῃ ἐνισχύσεις. Οὕτως ὁ Θωμᾶς ἔμεινεν ἐλεύθερος νἀναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν τουρκικῶν φρουρῶν. Ἀκτὶς δὲ κοινοῦ νοῦ ἐπιλάμψασα ἢ τύψις τοῦ συνειδότος ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ νἀποστῇ, τοὐλάχιστον ἐπὶ βραχὺ, ἀπὸ ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ. Εἰς δὲ τὸ Καστρίτζι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συνηντήθη μετὰ τοῦ Δημητρίου. Ἐκεῖ ὁ μητροπολίτης τῆς Λακεδαιμονίας, ἐνδεδυμένος τὸν ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ σάκκον, τὸ σύμβολον τῆς δικαιοσύνης, ἱερούργησε μετὰ τῆς μεγαλοπρεπείας ἐκείνης

τῆς προσιδιαζούσης εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν· ὅτε δ᾽ ἐν τῇ ὡραίᾳ γλώσσῃ τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου ἔδειξεν εἰς τὸν λαὸν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, λέγων Μετὰ φόβου θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε, οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐπλησίασαν ἀλλήλους καὶ ὤμοσαν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς εὐχαριστίας νὰ φυλάξωσιν εἰρήνην πρὸς ἀλλήλους.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπισημότατοι τῶν ὅρκων εἶχον παύσει ἀπὸ μακροῦ δεσμεύοντες τὰς συνειδήσεις τῶν δύο Παλαιολόγων. Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ κατήρξαντο νέου ἀδελφοκτόνου πολέμου. Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος ἐθάρρει εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Θωμᾶς εἰς σῶμα τριακοσίων Ἰταλῶν πεζῶν, ἀποσταλὲν ὑπὸ τῆς δουκίσσης Μεδιολάνου Βιάγκας Βισκόντη καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου Β΄, ὅςτις ἔγραψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, ὅτι σχεδὸν σύμπασα ἡ Πελοπόννησος εἶχεν ἀποστατήσει ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ ἀπεφαίνετο, ὅτι ἡ χερσόνησος αὕτη ἦτο ὁ προμαχὼν τῶν Χριστιανῶν ἐναντίον τῶν ἀπίστων [1]. Ὁ σουλτᾶνος ἀνέθηκε τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Ζαγανὸν πασσᾶν, Χριστιανὸν ἐξωμότην διαπρέποντα ἐπὶ δεξιότητι, ὃν εἶχε προαγάγει εἰς διοικητὴν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ προσβάλῃ τὸν Θωμᾶν. Ὁ δὲ Ζαγανὸς εἰςώρμησεν εἰς τὴν χερσόνησον τὸν Μάρτιον τοῦ 1460, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀχαΐας, κειμένης πλησίον τῶν Πατρῶν, ἣν ἐβομβάρδιζεν ὁ δεσπότης, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νἀποσυρθῇ εἰς τὰ νότια τῆς Μεσσηνίας. Βλέπων δὲ ὁ Θωμᾶς, ὅτι αἱ στρατιωτικαὶ αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις ἦσαν ἀνεπιτυχεῖς καὶ ὅτι οἱ Ἰταλοὶ αὐτοῦ μισθοφόροι εἶχον διασπαρῇ, παρεκάλεσε νὰ ὁμολογηθῇ

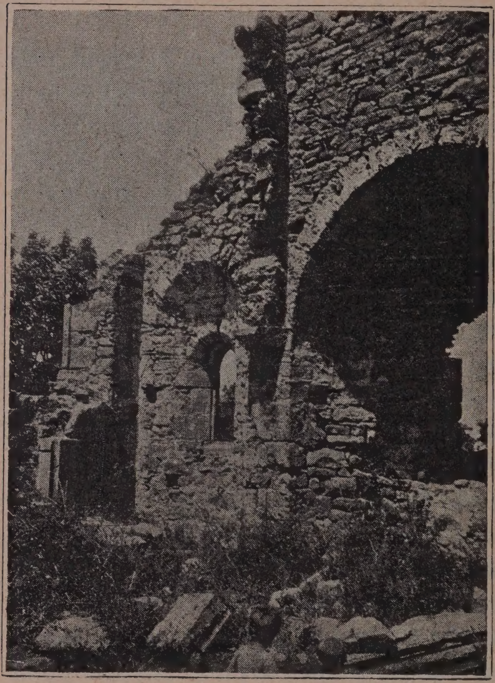
Ἡ Ζωοδόχος πηγὴ ἐν Γερακίῳ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Παπανικολάου.

[1] *Raynaldus* Τόμ. Ι΄, σ. 198. — *Pii II* Commentarii ἐκδ. 1614 σ. 61-2.

εἰρήνη. Ὁ δὲ Μωάμεθ, ἐπειγόμενος νὰ τιμωρήσῃ τὸν Τουρκομᾶνον στρατηλάτην Οὐζοὺν Χασὰν ἐν Ἀσίᾳ, ἦτο εὐδιάθετος νὰ συνθηκολογήσῃ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅπως ὁ δεσπότης ἀνακτίσῃ τουρκικά τινα κάστρα ἅτινα εἶχε καταλάβει, ἄρῃ τὸν στρατὸν αὑτοῦ ἀπὸ οἱουδήποτε κάστρου πολιορκουμένου ὑπ᾿ αὐτοῦ, δεχθῇ ἵνα πληρώσῃ ἐφ᾿ ἅπαξ φόρον τρισχιλίων χρυσῶν νομισμάτων καὶ ὑποσχεθῇ, ἵνα ἐμφανισθῇ αὐτὸς πρὸ τοῦ Τούρκου ἀπεσταλμένου ἐν Κορίνθῳ ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν.

Παρεσκευάζετο δὲ ὁ Θωμᾶς νἀποδεχθῇ τοὺς ὅρους τούτους, ἀλλ᾿ ἐπειδὴ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ ἠρνήθησαν νὰ συνεισφέρωσι τὸ χρῆμα, ἠδυνάτει νὰ πληρώσῃ. Ἡ τελικὴ αὕτη παράβασις τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ ἐξώργισε τὸν Μωάμεθ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀνέβαλε τὴν μελετωμένην εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείαν, καὶ ἐξεκίνησε τὸν Μάϊον 1460, ὅπως διὰ βραχέων περατώσῃ τὸν πρὸς τοὺς δύο δεσπότας ἀγῶνα. Ἀνέμεινε δὲ τρεῖς ἡμέρας ἐν Κορίνθῳ τὴν ἄφιξιν τοῦ Δημητρίου· ἀλλ᾿ οὗτος, πολιορκούμενος μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐν Μονεμβασίᾳ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, ἔστειλεν ἀνθ᾿ ἑαυτοῦ τὸν ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς Ματθαῖον Ἀσάνην μετὰ πολυτίμων δώρων, ὅπως συνδιαλλάξῃ τὸν σουλτᾶνον, εἰς ὃν εἶχε παραλίπει νἀποστείλῃ τὴν θυγατέρα Ἑλένην κατὰ τὰ συμπεφωνημένα. Ὁ Μωάμεθ δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ὁμολογήσῃ εἰρήνην· διέταξε δὲ τὴν φυλάκισιν τοῦ Ἀσάνη, καὶ, ἀντὶ νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὰς χώρας τοῦ Θωμᾶ, τοῦ κεκηρυγμένου αὐτοῦ πολεμίου, ἔστειλεν ἀπόσπασμα ὑπὸ τὸν Μαχμοὺτ πασσᾶν ἐν μεγίστῃ σπουδῇ εἰς τὸν Μυστρᾶν, ὅπου εἶχε σπεύσει ὁ Δημήτριος ἕνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ ἀπὸ Καλαμῶν ἐπιχειρουμένων ἐπεκδρομῶν. Εὑρὼν δ᾿ ὁ Δημήτριος τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ πολιορκουμένην ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀπεφάσισε νὰ κλεισθῇ ἐν τῷ ἀρχαίῳ φρουρίῳ τῆς πόλεως. Ἀλλ᾿ ὅτ᾿ ἔμαθεν, ὅτι ὁ ἀδελφὸς τῆς γυναικὸς ἦτο δεσμώτης, συνῄνεσε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν περὶ παραδόσεως πρόσκλησιν, ἂν ἐλάμβανε γραπτὴν ἐγγύησιν παρὰ τούτου. Ὁ δὲ Μαχμοὺτ ἀπέλυσε πάραυτα τὸν Ἀσάνην καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν, ὡς ἐπεθύμει, μετὰ τοῦ Χαμουζᾶ Ζενεβίσῃ, εἰς ὃν ἐνεπιστεύετο ὁ δεσπότης ὅπως δεχθῶσι τὴν παράδοσιν αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἕλλην ἱστορικὸς ⟨Κριτόβουλος⟩ ἐκφράζει τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἡ ὅλη ὑπόθεσις ἦτο κωμῳδία ἐπιμελῶς ἐκ τῶν προτέρων παρεσκευασμένη καὶ ὅτι ὁ Δημήτριος προθύμως ἐζήτει δικαιολογίαν, ὅπως ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπαχθοῦς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀρχῆς, λαμβάνων ἀντ᾿ αὐτῆς ἀνταλλάγματ᾿ ἀλλαχοῦ. Ἀλλ᾿ ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ πράγματα, ὁ

Μωάμεθ, ὅστις ἔφθασε τὴν ὑστεραίαν, ἐδεξιώθη αὐτὸν μετὰ τῶν τιμῶν τῶν ὀφειλομένων εἰς ἀπόγονον αὐτοκρατόρων, ἠγέρθη ἐκ τῆς ἕδρας αὐτοῦ, ὅτε ὁ περίτρομος Δημήτριος εἰςῆλθεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ σουλτάνου, ἔτεινεν εἰς αὐτὸν τὴν δεξιὰν, ἐκάθισεν αὐτὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἐπεχείρησε νὰ καταπαύσῃ τοὺς φόβους αὐτοῦ διὰ λαμπρῶν δώρων καὶ ἔτι λαμπροτέρων ἐπαγγελιῶν. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα μετεχειρίσθη αὐτὸν ὡς δεσμώτην, κατέδειξεν εἰς αὐτὸν σαφῶς, ὅτι εἶχεν ἤδη καταλυθῆ ἡ ἐν Μυστρᾷ ἑλληνικὴ κυριαρχία, καὶ διώρισε τὸν Χαμουζᾶν Ζενεβίσην διοικητὴν τῆς περιωνύμου ταύτης πόλεως, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἐν συνόλῳ πρωτεύουσα τῆς βυζαντιακῆς ἐν Πελοποννήσῳ χώρας ἐπὶ μόνα διακόσια ἔτη. Συγχρόνως δ᾽ ὁ σουλτᾶνος ἐπανέλαβε τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ δεσπότου, ἥτις μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς ἐφυλάσσετο ἀκόμη ἐν Μονεμβασίᾳ. Διὸ ἐστάλησαν ὁ υἱὸς τοῦ πασσᾶ τῶν Σκοπίων Ἰσᾶς ⟨ὁ ὑπὸ τοῦ Χαλκοκονδύλη λεγόμενος Ἰησοῦς⟩ καὶ ὁ Ματθαῖος Ἀσάνης, ὅπως ἀπαιτήσωσι τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως καὶ τῆς δεσποίνης μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. Οἱ Μονεμβασιῶται παρέδωκαν μὲν τὰς δύο δεσποίνας εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ σουλτάνου καὶ τοῦ δεσπότου, ἀλλὰ, θαρροῦντες εἰς τὴν μεγίστην φυσικὴν ὀχυρότητα τῆς πόλεως αὐτῶν, παρορμώμενοι ὑπὸ τοῦ κρατεροῦ πνεύματος ἀνεξαρτησίας, ἐφ᾽ ᾧ εἶχον διαπρέψει ἐπὶ μακρὸν, καὶ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἡγεμονεύοντος αὐτῶν Μανουὴλ Παλαιολόγου

Τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τῆς Ἴσοβας, κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

παρεκάλεσαν τοὺς πρέσβεις νὰ εἴπωσιν εἰς τὸν Μωάμεθ νὰ μὴ ἐπιβάλῃ χεῖρα ἱερόσυλον εἰς πόλιν ἣν ὁ θεὸς εἶχε πλάσει ἀνίκητον. Ὁ σουλτᾶνος λέγεται ὅτι ἐθαύμασε τὸ θάρρος τῶν Μονεμβασιωτῶν καὶ συνετῶς ἀπέσχεν ἀπὸ ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ δυςπορθήτου ἐρύματος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Τῇ δὲ 30 Μαΐου εἰςήγαγε τὴν θυγατέρα τοῦ Δημητρίου εἰς τὸ χαρέμιον καὶ ἔστειλεν αὐτὴν μετὰ τῆς μητρὸς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν εὐνούχου εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἀπεστάλη ἐπὶ βραχὺ καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος πρὸς συνάντησιν αὐτῶν.

Παλαιαὶ οἰκίαι ἐν Μονεμβασίᾳ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquair.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ συνώδευσε τὸν πορθητήν. Ἐπὶ τούτοις ὁ διοικητὴς τῆς Μακεδονίας μετέθηκε τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὸν Θωμᾶν· ἀλλ᾿ οὗτος, καίπερ ὢν καὶ αὐτὸς φυγὰς καὶ μετ᾿ οὐ πολὺ ἐξόριστος, ἠδυνάτει νὰ διατηρήσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Τότε Καταλώνιός τις πειρατής, ὀνομαζόμενος Lope de Baldaja, ὅστις διήρχετο ἐκ Μονεμβασίας, ἐκλήθη ἵνα καταλάβῃ τὴν πόλιν· ἀλλ᾿ οἱ φιλελεύθεροι κάτοικοι ἐξέβαλον μετ᾿ οὐ πολὺ τὸν εὐτελῆ τύραννον, ὃν εἶχον καλέσει εἰς βοήθειαν αὐτῶν· συναινοῦντος δὲ τοῦ Θωμᾶ ἔθηκαν τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ προστατεύοντος αὐτὸν πάπα. Ὁ δὲ Πίος Β΄ εὐχαρίστως διώρισεν ἐκκλησιαστικούς τε καὶ πολιτι-

κοὺς ἄρχοντας ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκείνου, ὅστις ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ὁ προμαχὼν τῆς ὀρθοδοξίας [1].

Ἐξαλείψας δ᾽ οὕτως ὁ σουλτᾶνος τὰς κτήσεις τοῦ Δημητρίου ἀπὸ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου, ἔστρεψε τὰ ὅπλα ἐναντίον τοῦ Θωμᾶ. Καὶ τὰ μὲν Βορδόνια ἐγκατελείφθησαν ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Μωάμεθ ὑπὸ τῶν δειλῶν αὐτῶν ἀρχόντων· ἀλλὰ τὸ ὀχυρὸν Καστρίτζι, ἐκτισμένον ἐπὶ βράχου ἀπορρῶγος καὶ ἔχον μίαν μόνην εἴσοδον, καὶ ταύτην ὠχυρωμένην ὑπὸ τριπλοῦ τείχους, ἀντέστη ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν ἔφοδον τῶν γενιτσάρων. Παρορμηθέντες δ᾽ οὗτοι δι᾽ ἐπαγγελιῶν λαφύρων ἐπανέλαβον τὴν ἐπίθεσιν, ἐδίωξαν τὴν φρουρὰν εἰς τὰ ἔνδον τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἠνάγκασαν αὐτὴν εἰς παράδοσιν ἐπὶ ὅροις ἕνεκα τελείας ἐξαντλήσεως καὶ λειψυδρίας. Δι᾽ αἰσχρᾶς δὲ παραβάσεως τῶν συντεθειμένων ὁ Μωάμεθ ἐκαρατόμησεν ἢ ἀνεσκολόπισεν ἅπαντας τοὺς ἐπιζήσαντας ἄρρενας, ἀνερχομένους εἰς τριακοσίους, διέταξεν ὅπως ἐκδαρῇ ζῶν ὁ ἐπιχώριος ἀρχηγὸς Προινοκοκκᾶς, ἐξηνδραπόδισε τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας καὶ κατηδάφισε τὸ κάστρον τελείως. Τὸ δὲ Λεοντάρη εὗρεν ἐγκαταλελειμμένον ὑπὸ τῶν κατοίκων, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς τὸ δυσπορθητότατον Γαρδίκι. Μάτην δὲ προτείνας εἰς αὐτοὺς ὁ σουλτᾶνος ὅρους συνθηκολογίας, διέταξε τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐναντίον τῆς πόλεως, ἥτις ἀντέσχεν ἐπὶ μίαν καὶ μόνην ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ θερμότης ἦτο μεγίστη καὶ τὸ πλῆθος τῶν φυγάδων ἦτο τοσοῦτον, ὥστ᾽ ἐπέλιπον αὐτοὺς τό τε ὕδωρ καὶ τὰ τρόφιμα. Καὶ ἐκεῖ δὲ ὁ Μωάμεθ παρέβη τὸν ὅρκον αὐτοῦ περὶ διασώσεως τῆς ζωῆς τῶν παραδοθέντων. Συναθροίσας τοὺς ἄνδρας, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ὁμοῦ ἐν μικρᾷ τινι πλατείᾳ, ἑξακισχιλίας ψυχὰς ἐν ὅλῳ, ἔδεσε τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τοὺς πόδας, καὶ ἔπειτα διέταξε ψυχραίμως νὰ σφαγῶσιν. Ἀλλ᾽ οἱ ἡγέται τῆς πόλεως, ἀνήκοντες εἰς τὸν οἶκον τῶν Μποχαραίων, διέφυγον τὴν γενικὴν συμφορὰν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ βεγλέρβεη Μαχμοὺτ, ὅστις συνεδέετο πρὸς αὐτοὺς διὰ κηδεστίας καὶ ἐφυγάδευσεν αὐτοὺς εἰς τὴν Νεάπολιν. Εἰς δὲ τὴν παράδοσιν τοῦ Γαρδικίου ἐπηκολούθησεν ἀμελλητὶ ἡ τοῦ κάστρου Ἁγίου Γεωργίου, οὗ ὁ διοικητὴς Κροκόδειλος Κλαδᾶς ἐπιζήσας προέστη μετά τινα ἔτη ἀποστασίας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Τότε δ᾽ ἀλλεπαλλήλως ἀνέῳξαν τὰς πύλας εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς ἡ Κυπαρισσία, ἐν ᾗ μέχρις ἐπ᾽ ἐσχάτων

---

[1] *Pii II* Commentarii σ. 103-4. — *Raynaldus* Τόμ. Ι΄ σ. 241-2. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 203-4.

ἥδρευεν ὁ δεσπότης Θωμᾶς, ἡ Καρύταινα, ἡ Ἀνδροῦσα καὶ ἡ Ἰθώμη. Ἀπὸ δὲ τῆς Κυπαρισσίας καὶ τῶν εὐφόρων αὐτῆς περιχώρων, τοῦ κήπου τούτου τῆς Ἑλλάδος, ἀπήχθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ τοὺς δεκακισχιλίους. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Θωμᾶς εἰς οὐδεμίαν προέβη ἀπόπειραν πρὸς ἄμυναν τῶν κτήσεων αὐτοῦ. Καὶ δὴ ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς εἰς Μυστρᾶν ἀφίξεως τοῦ σουλτάνου εἶχεν ἐγκλεισθῆ ἐν τῇ παραθαλασσίᾳ παρὰ τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον πόλει Μαντινείᾳ, ὁπόθεν ἠδύνατο εὐκόλως νἀποδράσῃ, παρισταμένης ἀνάγκης. Βλέπων δὲ, ὅτι τὰ πάντα εἶχον ἀπολεσθῆ καὶ ὅτι μόνον αἱ βενετικαὶ κτήσεις παρεῖχον ἀσφάλειαν, μετέβη εἰς τὸ Ναβαρρῖνον. Ἀλλ᾽ ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐπισκοπῇ τὰς ἐν Μεσσηνίᾳ βενετικὰς ἀποικίας, καθ᾽ ἃ εἶχεν ἐπισκοπήσει τὴν Χαλκίδα. Ἐπειδὴ δ᾽ ἐπέκειτο ἐγγύτερον, αἱ βενετικαὶ ἀρχαὶ ἐδεήθησαν τοῦ Θωμᾶ νὰ μὴ ἐμβάλῃ αὐτὰς εἰς διπλωματικὰς δυσχερείας διατρίβων προκλητικῶς ἐν Ναβαρρίνῳ καὶ προσήνεγκαν εἰς αὐτὸν δύο πλοῖα, ὅπως φύγῃ ἐπ᾽ αὐτῶν. Ἐπὶ τούτοις δὲ περίφοβος ὁ δεσπότης ἔφυγεν εἰς Μάραθον, τὴν αὐτὴν δ᾽ ἐκείνην ἡμέραν, καθ᾽ ἣν ὁ σουλτᾶνος ἐνεφανίσθη ἐν Ναβαρρίνῳ, ὁ Θωμᾶς μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων καὶ μετά τινων τῶν περὶ αὐτὸν εὐπατριδῶν ἐξέπλευσεν ἀπὸ τοῦ γείτονος λιμένος τοῦ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ναυτίλων καλουμένου Porto Longo εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἔφθασε δ᾽ εἰς τὴν νῆσον ταύτην τῇ 28 Ἰουλίου καὶ μετὰ πέντε ἡμέρας ἐπηκολούθησεν εἰς αὐτὸν ὁ πιστὸς Φραντζῆς. Οὐδέτερος δ᾽ αὐτῶν ἐπανεῖδε πλέον τὴν Πελοπόννησον.

Σφραγὶς Θωμᾶ Παλαιολόγου ἐπὶ ἐγγράφου ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μαντούης.

Οἱ δὲ Βενετοὶ εὐλόγως ἐφοβοῦντο, μὴ ἡ ὀργὴ τοῦ Μωάμεθ ἐκραγῇ ἐναντίον τῆς ἀποικίας αὐτῶν. Καὶ ἦσαν μὲν ἀληθῶς ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου, ἀλλ᾽ οὗτος εἶχε πρὸ μικροῦ ἐπιδείξει τὴν κατέχουσαν αὐτὸν ὀλιγωρίαν τῶν διεθνῶν νομίμων διὰ τοῦ φόνου τινῶν Μεθωναίων, οἵτινες εἶχον ἐξέλθει πρὸς προϋπάντησιν αὐτοῦ, φέροντες σημαίαν ἀνακωχῆς, καὶ διὰ τῆς προσαρτήσεως βενετικῶν τινων χωρίων ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ταῦτα ἦσαν πρότερον ἑλληνικὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀνῆκον εἰς ἑαυτόν. Διὸ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ναβαρρίνου ἔσπευσαν νἀνανεώσωσι τὴν μετὰ τοῦ πορθητοῦ συνθήκην καὶ ἐπειράθησαν νὰ πραΰνωσιν αὐτὸν προσφέροντες φιλοξενίαν. Ἀλλ᾽ ἡ

τοιαύτη προσφορὰ δὲν ἠμπόδισε τοὺς ἱππεῖς τοῦ Μωάμεθ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐπιδρομὴν τῆς πόλεως καὶ φονεύσωσί τινας Ἀλβανοὺς τῶν περιχώρων. Ἔπειτα δὲ ὁ σουλτᾶνος ἀνέζευξε πρὸς βορρᾶν, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Ματθαίου Ἀσάνη. Ὁ δὲ Δημήτριος, ὃν δὲν ἐχρειάζετο πλέον ὁ Μωάμεθ, ἀπεστάλη εἰς τὴν Βοιωτίαν πρὸς συνάντησιν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Ζαγανὸς πασσᾶς εἶχεν ἐργασθῆ δραστηρίως ἐν τοῖς δυτικοῖς τῆς Πελοποννήσου. Τὸ Χλουμοῦτζι ἔπεσε, καὶ τὸ Σανταμέρη, τὸ περιώνυμον κάστρον τοῦ Νικολάου Γ΄ Σαιντομὲρ, ὅπερ ἐκρατεῖτο ὑπό τινων Ἀλβανῶν καὶ ἐν ᾧ πολλοὶ τῶν γειτόνων εἶχον ἐναποθέσει ἅπαντα τὰ τιμαλφῆ αὐτῶν, παρεδόθη ἐπὶ ὅροις. Ἀλλὰ τὴν ὑστεραίαν ὁ Ἰλλυριὸς ἐξωμότης παρέβη τὰ συμπεφωνημένα, ἐφόνευσε πολλοὺς τῶν κατοίκων καὶ ἐξηνδραπόδισε τοὺς λοιπούς. Ἡ δὲ παρασπονδία αὕτη ἦτο ἅμα καὶ πολιτικὸν σφάλμα, ἐπειδὴ ἐνέπνευσεν εἰς τὰς ἔτι ἀνθισταμένας φρουρὰς τὸ θάρρος τοῦ ἀπελπισμοῦ. Καὶ ἠδύνατο μὲν νὰ δικαιολογηθῇ ὁ Ζαγανὸς, λέγων ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ μιμηθῇ αὐτὸν τὸν σουλτᾶνον, ὅστις εἶχε διατάξει νὰ ἐκδαρῇ ζῶν ὁ τότε φρούραρχος Καλαβρύτων ἀρχαῖος αὐτοῦ Ἀλβανὸς ἀντίπαλος Δόξας ἢ Δοξίης, ὅστις εἶχεν ἐξαπατήσει ὁμοίως τούς τε Ἕλληνας καὶ τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος συνεῖδε τὸ πταῖσμα τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ καὶ ἐπειράθη πάραυτα νἀναιρέσῃ αὐτὸ, ἀπολύσας τὸν Ζαγανὸν τῆς στρατηγίας καὶ διατάξας τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων τοῦ Σανταμέρη. Ἡ συνετὴ αὕτη πρᾶξις ἔσχε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα· πολλὰ τῶν περὶ τὰς Πάτρας φρουρίων ἔσπευσαν νὰ παραδοθῶσι, καὶ, ὅτε ὁ σουλτᾶνος ἔφθασεν αὐτόσε, σχεδὸν μόνον χωρίον ἀνθιστάμενον ἀκόμη ἦτο τὸ Σαλμενικὸν, ὀχυρώτατον ὀρεινὸν φρούριον μεταξὺ Πατρῶν καὶ Βοστίτζης, οὗ ὑπερημύνετο ὁ Γραίτζας Παλαιολόγος, ὅστις, εἰ καὶ δὲν ἦτο γνήσιος βλαστὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, ἀπεδείχθη πολὺ ἀξιώτερος τοῦ ὀνόματος τῶν Παλαιολόγων ἢ οἱ δύο ἄθλιοι δεσπόται. Ὁ θαρραλέος ἐκεῖνος στρατιώτης δὲν ἠξίωσε προσοχῆς τὰς περὶ συνθηκολογίας προσκλήσεις τοῦ σουλτάνου· μάτην δὲ τὰ τουρκικὰ πυροβόλα ἐβομβάρδισαν τὴν πόλιν, καὶ μάτην οἱ γενίτσαροι ἐπεχείρησαν ἔφοδον. Μετὰ πολιορκίαν ἑπτὰ ἡμερῶν ὁ ἐχθρὸς ἀπέκοψε τὸ ὕδωρ, καὶ τότε τὸ κάτω ἄστυ, ὂν κατάμεστον Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν προσφύγων, παρεδόθη. Ἑξακισχίλιοι αἰχμάλωτοι προσετέθησαν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ κατακτητοῦ, ὅστις τοὺς μὲν εὐέλπιδας παῖδας ἐξέκρινε προορίσας εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα τῶν γενιτσάρων, τοὺς δὲ λοιποὺς διένειμε

μεταξὺ τῶν ἀρίστων ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ ἄστεως ὁ Παλαιολόγος ἀνθίστατο ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἠρνεῖτο νὰ ὑποχωρήσῃ πρὶν ἢ ὁ σουλτᾶνος ἀπομακρυνθῇ ἕνα σταθμὸν ἀπὸ τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Μωάμεθ συνήνεσε καὶ ἀνέζευξεν εἰς τὴν Βοστίτζαν, ἀφήσας τὸν Χαμουζᾶν Ζενεβίσην, ὃν εἶχε διορίσει ἀντὶ τοῦ Ζαγανοῦ ἵνα παραλάβῃ τὴν πόλιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸ πάθημα τοῦ Σανταμέρη ὁ Γραίτζας Παλαιολόγος δὲν εἶχε μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἰς

Θωράκιον ἐκ τοῦ παρὰ τὴν Ἄλον μεσαιωνικοῦ νοτίου Ἁλμυροῦ ἐν τῇ συλλογῇ τῆς Φιλαρχαίου ἑταιρείας Ὄθρυος [1].

τοὺς ὅρκους τῶν Τούρκων. Διὸ ἀπεφάσισε νὰ δοκιμάσῃ πρῶτον τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Χαμουζᾶ καὶ ἐξέπεμψεν ἀπόσπασμα τῆς φρουρᾶς μετὰ σκευῶν, διὰ νὰ ἴδῃ ἂν οἱ Τοῦρκοι ἤθελον ἀφήσει αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν ἐλευθέρως. Ὁ δὲ πασσᾶς δὲν ἀντέσχεν εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ προσβάλῃ καὶ λαφυραγωγήσῃ αὐτούς, καὶ ἡ παράβασις αὕτη τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ὑποσχέσεως ἐπήγαγε τὴν ἄρνησιν τοῦ Παλαιολόγου νὰ παραδοθῇ. Καὶ ὁ μὲν ὀργίλος σουλτᾶνος διώρισε

---

[1] Ἴδε Τόμ. Α′ σ. 308.

καὶ πάλιν τὸν Ζαγανὸν διοικητὴν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ τὸ Σαλμενικὸν ἀντεῖχεν ἀκόμη. Τέλος τῷ 1461 μετὰ πολιορκίαν ἑνὸς ἔτους ὁ γενναῖος φρούραρχος ἐσυνθηκολόγησε καὶ ἀπῆλθε, τυχὼν τῶν προσηκουσῶν πολεμικῶν τιμῶν, εἰς τὴν βενετικὴν Ναύπακτον. Οὕτω δὲ μέγας ἦτο ὁ θαυμασμὸς ὃν ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς πολεμίους, ὥςτε ὁ μέγας βεζύρης Μαχμοὺτ ἠκούσθη ἀναφωνῶν, ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ ἀνδράποδα μὲν εὗρε πολλὰ, ἄνδρα δὲ μόνον ἐκεῖνον. Ἡ δὲ βενετικὴ σύγκλητος ἐδεξιώθη χαίρουσα στρατιώτην οὕτω θαρραλέον καὶ διώρισεν αὐτὸν διοικητὴν σύμπαντος τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ τῆς Βενετίας. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ἴσως κατήγοντο οἱ ἐν Ἀθήναις Παλαιολόγοι, περὶ ὧν γίνεται λόγος μετὰ ἕνα αἰῶνα.

Ἀπὸ δὲ τῆς Βοστίτζης ὁ σουλτᾶνος μετέβη εἰς τὴν Κόρινθον διὰ τῆς λίμνης Φενεοῦ καὶ τοῦ Φλιοῦντος. Παρασπόνδως δὲ φερόμενος πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ Φλιοῦντος, ἔπεμψε κήρυκα ἀγγέλλοντα εἰς αὐτοὺς, ὅτι παρέχει συγγνώμην εἰς ἅπαντας ὅσοι ἤθελον καταθέσει τὰ ὅπλα καὶ παράσχει εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ἀγοράν· ἀλλ᾽ ἔπειτα συνέλαβε τοὺς πιστεύσαντας εἰς τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο. Ἔκρινε δ᾽ ἀναγκαῖον νὰ ἐπιδράμῃ τὸν Φλιοῦντα, ἐπειδὴ οἱ Ἀλβανοὶ εἶχον συναγάγει ἐν αὐτῷ ἅπαντας τοὺς οἰκείους, καὶ εἶχον ἀκολουθήσει αὐτοὺς πολλοὶ ὁμοίως φιλοτάραχοι, οἵτινες ἦσαν ἕτοιμοι νἀποστατήσωσι κατὰ τὰς εἰςηγήσεις αὐτῶν. Ἐπὶ τούτοις ὁ Μωάμεθ, ἀφήσας ἐν Πελοποννήσῳ τὸν Ζαγανὸν, ὅπως διατρέξῃ τὴν χερσόνησον καὶ ἀναδιοργανώσῃ τὰ τῆς διοικήσεως, διέβη καὶ πάλιν τὸν ἰσθμὸν, τελευτῶντος τοῦ θέρους τοῦ 1460. Ἡ δ᾽ ἐκστρατεία αὐτοῦ εἶχε στεφθῆ ὑπὸ τελείας ἐπιτυχίας. Εἶχε καταλύσει ὁριστικῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἑλληνικῆς κυριαρχίας καὶ εἶχε προςαρτήσει τὴν σύμπασαν χερσόνησον εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν πλὴν τῶν πόλεων ἐκείνων, ἐν αἷς ἐκυμάτιζεν ἀκόμη ἡ βενετικὴ σημαία, ἤτοι τῆς Ναυπλίας, τοῦ Ἄργους, τῆς Θερμησίας, τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης καὶ τοῦ Ναβαρρίνου, καὶ πλὴν τῆς Μονεμβασίας, ἥτις ὑπετάσσετο εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πάπα. Ὁ δ᾽ Ἕλλην βιογράφος τοῦ Μωάμεθ Κριτόβουλος λέγει, ὅτι εἶχει κυριεύσει περὶ τὰ διακόσια πεντήκοντα φρούρια καὶ πολίχνια, χιλιάδας δὲ κατοίκους, περιλαμβανομένων καὶ πολλῶν τῶν πλουσίων, εἶχεν ἀπαγάγει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τοὺς μὲν ἐν ἡλικίᾳ, ὅπως ἀνοικίσῃ πάλιν τὴν πρωτεύουσαν, τοὺς δὲ παῖδας, ὅπως ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ σώματι τῶν γενιτσάρων· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν προκρίτων ἔφυγον εἰς

τὰς βενετικὰς ἀποικίας. Οὕτως ἡ χώρα, στερηθεῖσα τῶν φυσικῶν αὐτῆς ἡγετῶν, ἔκειτο ἐκτεθειμένη εἰς τὸ ἔλεος τοῦ πορθητοῦ [1].

Αἱ δὲ τύχαι τῶν Παλαιολόγων εἶνε ἄξιαι τῆς προσοχῆς, μεθ᾽ ἧς παρακολουθοῦμεν συνήθως τοὺς ἐκπτώτους ἡγεμόνας. Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος ἔλαβε παρὰ τοῦ Μωάμεθ τὰς νήσους Ἴμβρον καὶ Λῆμνον. ὧν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάληψιν εἶχεν ἐνεργήσει ὁ φίλος τοῦ σουλτάνου, ὁ ἱστορικὸς Κριτόβουλος, πρὸς δὲ τούτοις καὶ μέρος τῆς Θάσου καὶ τῆς Σαμοθρᾴκης καὶ τὴν ἀξιόλογον ἀγορὰν καὶ τὰ ἁλατωρυχεῖα τῆς Αἴνου. Αἱ δὲ κτήσεις αὗται, αἵτινες ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς τὸν μέγαν Γενουήνσιον οἶκον τῶν Γατελούζων, παρεῖχον εἰσόδημα ἑξακοσίων χιλιάδων ἄσπρων κατ᾽ ἐνιαυτόν· πλὴν δὲ τούτων ὁ Δημήτριος ἔλαβεν ἐνιαύσιον χορηγίαν τριακοσίων ἑτέρων χιλιάδων ἐκ τοῦ ἀργυροκοπείου τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἠδυνήθη λοιπὸν νὰ κατατρίψῃ τὸν χρόνον εἰς ἄσωτον βίον καὶ κυνηγέσια, ἕως ἔσχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ἐπισύρῃ τὴν ὀργὴν τοῦ σουλτάνου. Ἂν πιστεύσωμεν τὴν διήγησιν τοῦ Φραντζῆ, ἀσπόνδου ἐχθροῦ τοῦ Ματθαίου Ἀσάνη, οὗτος, συνοδεύσας τὸν γαμβρὸν Δημήτριον εἰς τὴν Αἶνον, κατηγορήθη ὡς σφετεριζόμενος χρήματα ἀπὸ τῶν ἁλατωρυχείων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, ὅστις οὐ μόνον ἠπείλησεν αὐτὸν δι᾽ ἀνασκολοπίσεως, ἀλλὰ καὶ ὑπώπτευσε συνενοχὴν τοῦ Δημητρίου καὶ ἐστέρησεν αὐτὸν τοῦ σιτηρεσίου πλὴν τοῦ αὐτόχρημ᾽ ἀναγκαίου πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Μεταγενέστερος δὲ συγγραφεὺς θεωρεῖ τὸν Δημήτριον ὡς τὸν ἔνοχον καὶ λέγει, ὅτι ἐσώθη ἀπὸ τοῦ θανάτου μόνον διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Μαχμοὺτ πασσᾶ. Μίαν δὲ ἡμέραν, καθ᾽ ἣν ὁ Μωάμεθ ἐκυνήγει, συνήντησε τὸν δυστυχῆ ἐξόριστον πεζὸν, καὶ τοσοῦτον συνεκινήθη ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτοῦ, ὥστ᾽ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ποσὸν πεντήκοντα χιλιάδων ἄσπρων ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ φόρου τοῦ σίτου, πολὺ μὲν μικρότερον τῶν χρημάτων ἅτινα ἐλάμβανε πρότερον, ἀλλ᾽ ὁπωσδήποτε ἀρκοῦν καὶ τοῦτο εἰς ζωάρκειαν αὐτοῦ. Τῷ δὲ 1470 ὁ δεσπότης κατέστρεψεν οἰκτρῶς τὸν βίον ὡς μοναχὸς Δαυὶδ ἐν Ἀδρια-

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 455-9, 470-85. — ***Φραντζῆ*** σ. 388-97, 405-9. — ***Δούκα*** σ. 340. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 521. — ***Κριτοβούλου*** III, 14, 15, 19-24. — Πολιτικὴ Ἱστορία ἐκδ. Βόννης σ. 32-3. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 201, 203, 204. — *Sansovino* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 152, 156. — ***Κριτόβουλος*** ὁ ἐγκωμιαστὴς τοῦ Μωάμεθ δὲν ποιεῖται μνείαν τῶν παρασπονδιῶν τοῦ σουλτάνου. — Περὶ δὲ τῶν Ἀθηναίων Παλαιολόγων ἴδε ***Καμπούρογλου*** Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Α′ σ. 89. Τόμ. Γ′ σ. 251-6.

νουπόλει. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ μεθ᾽ ὅλα τὰ συμβάντα δὲν ἔγεινε σύζυγος τοῦ Μωάμεθ, φοβουμένου μὴ δηλητηριασθῇ ὑπ᾽ αὐτῆς, ὁ κλάδος ἐκεῖνος τῶν Παλαιολόγων ἐξέλιπεν [1].

Ὁ δὲ σουλτᾶνος ἀνυπομόνως, ὡς εἰκὸς, ἐμερίμνα νὰ ἐπιθέσῃ τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ Θωμᾶ, καθ᾽ ἃ καὶ ἐπὶ τοῦ Δημητρίου, ὅπως προλάβῃ σκευωρίας αὐτοῦ μετὰ τῶν δυνάμεων τῆς Δύσεως ἐναντίον τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Διὸ ἔστειλεν εἰς τὴν Κέρκυραν ἄγγελον μετὰ τῆς αἰτήσεως, ὅπως ὁ δεσπότης ὁρίσῃ τινὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ χάριν διαπραγματεύσεων περὶ εἰρήνης καὶ καθορισμοῦ τόπου δοθησομένου εἰς αὐτὸν πρὸς ζωάρκειαν. Ἀλλ᾽ ὅτε ὁ ἀπόστολος τοῦ δεσπότου ἦλθεν εἰς τὸ στρατήγιον τοῦ σουλτάνου, φέρων τὴν πρότασιν περὶ ἀνταλλαγῆς τῆς Μονεμβασίας πρὸς ἄλλην παραθαλασσίαν πόλιν, ὁ Μωάμεθ διέταξε τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ καὶ ἀπηλευθέρωσεν αὐτὸν μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἤθελε διαβιβάσει εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ τὴν διαταγὴν τοῦ Μωάμεθ νὰ ἐμφανισθῇ πρὸ αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ὁ Θωμᾶς ἤ τις τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Θωμᾶς εἶχεν ἀποστείλει τὸν Γεώργιον Ῥάλην, ὅπως ζη-

Ἀνάγλυφον ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Μονεμβασίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Traquai..

[1] *Κριτοβούλου* III, 14, 15, 24. — *Φραντζῆ* σ. 413-14, 427-9, 447. — *Λαονίκου Χαλκοκονδύλη* σ. 469, 483, 494. — *Spandugino* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 43-4. — Πολιτικὴ ἱστορία ἔκδ. Βόννης σ. 35-6.

τήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα Πίου Β΄, καὶ τῇ 16 Νοεμβρίου 1460 ἐξέπλευσεν εἰς τὸν Ἀγκῶνα, συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν ἀρχόντων καὶ φέρων τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, ἥτις ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἐφυλάσσετο ἐν Πάτραις. Ἦτο δὲ τὸ ἅγιον τοῦτο λείψανον κεφάλαιον πολύτιμον, ἐπειδὴ πολλοὶ ἡγεμόνες προσέφερον χάριν αὐτοῦ μεγάλα ποσὰ, καὶ ὁ κάτοχος αὐτοῦ δὲν εἶχε δυσκολίαν νὰ παραχωρήσῃ αὐτὸ εἰς τὸν πάπαν, λαμβάνων εἰς ἀντάλλαγμα ἐνιαυσίαν χορηγίαν. Καὶ τὸ μὲν πολύτιμον λείψανον κατετέθη χάριν ἀσφαλείας ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Ναρνίας (Narni), ὁ δὲ Θωμᾶς μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ὁ Πίος Β΄ παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὸ χρυσοῦν ῥόδον, τὸ σύμβολον τῆς ἀρετῆς, κατοικίαν ἐν τῷ νοσοκομείῳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ σιτηρέσιον τριακοσίων χρυσῶν νομισμάτων μηνιαίως, εἰς ἃ οἱ καρδινάλιοι προσέθηκαν ἕτερα πεντακόσια, ποσὸν, ὅπερ οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Θωμᾶ ἐθεώρησαν μόλις ἐξαρκοῦν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ καὶ βεβαίως ἀνεπαρκὲς δι᾿ ἑαυτούς. Ἡ δὲ Βενετία συνεισήνεγκε ποσὸν πεντακοσίων δουκάτων εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ καὶ συνωμολόγησε συνθήκην μετ᾿ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων· ἀλλ᾿ ἡ συμμαχία αὕτη δὲν εἶχεν ἀποτελέσματα πρακτικά. Ἐν τούτοις δὲ τῇ 12 Ἀπριλίου 1462, Δευτέρᾳ μετὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ὁ Πίος Β΄ ἐδεξιώθη τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐπὶ τῆς Μουλβίας γεφύρας κατὰ τὴν θέσιν ἐν ᾗ ἵσταται σήμερον τὸ ἐκκλησύδριον τοῦ Ἀποστόλου τούτου μετὰ τῆς ἐπ᾿ αὐτοῦ ἀναμνηστικῆς ἐπιγραφῆς. Ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων ἐνεχείρισε τὸ λειψανοφυλάκιον τὸ περιέχον τὴν κάραν εἰς τὸν πάπαν, ὅστις προσεφώνησεν ἀσπασίως τὴν ἱερὰν κάραν, προσκομιζομένην εἰς τοὺς οἰκείους αὐτῆς, τοὺς Ῥωμαίους, «τοὺς ἐκγόνους τοῦ ἁγίου Πέτρου». Ἡ δὲ σκηνὴ αὕτη ἀπεικονίζεται ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ποντίφικος ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἀνδρέᾳ τῆς Κοιλάδος (Sant' Andrea della Valle). Μετὰ βραχὺν δὲ χρόνον ἡ σύζυγος τοῦ δεσπότου, ἥτις εἶχε διαμείνει μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς ἐν Κερκύρᾳ, ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἁγίων Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ Θωμᾶς ἐκάλεσε τοὺς δύο αὐτοῦ υἱοὺς καὶ τὴν θυγατέρα Ζωὴν νὰ μεταβῶσι πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν ἀπέθανε τῇ 12 Μαΐου 1465 καὶ ἐτάφη ἐν τῇ

Σφραγὶς Νικολάου Ῥάλη ἐπὶ ἐγγράφου ἐν τῷ ἀρχείῳ Μεδιολάνων[1].

---

[1] ⟨ Ἴδε **Σπυρ. Π. Λάμπρον** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α΄ σ. 431⟩.

κρύπτη τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἀλλ᾽ οὕτω τελείως ἐλησμονήθη ὁ ἀπόγονος οὗτος αὐτοκρατόρων, ὥςτε οὐδεὶς γινώσκει τὸν τάφον αὐτοῦ· οὐχ ἧττον πᾶς ἐπισκέπτης τῆς Ῥώμης ἀτενίζει ἀσυνειδήτως τὴν ὄψιν αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἕνεκα τῆς ὑψηλῆς καὶ ὡραίας αὐτοῦ μορφῆς ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον τοῦ ἀγάλματος τοῦ ἀποστόλου Παύλου τοῦ ἱσταμένου καὶ μέχρι τῆς σήμερον παρὰ τὰς ἐξωτερικὰς βαθμῖδας τὰς ἀναγούσας εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον [1].

Τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων μόνοι γόνοι ἔμενον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θωμᾶ οἱ δύο αὐτοῦ υἱοὶ καὶ αἱ δύο θυγατέρες. Καὶ ἡ μὲν πρεσβυτέρα θυγάτηρ Ἑλένη, χήρα τοῦ τελευταίου δεσπότου τῆς Σερβίας, διέτριβεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ γαμβροῦ αὐτῆς Λεονάρδου Γ΄ Τόκκου ἐν Λευκάδι· ἐπιτόπιος δὲ παράδοσις, ἐστερημένη ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας, ἀποδίδει εἰς αὐτὴν τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας, ἐξ ἧς τὸ νεώτερον ὄνομα τῆς νήσου, τὸ τῆς Ἁγίας Μαύρας, χάριν εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ διασώσει αὐτῆς καὶ τῆς θυγατρὸς ἀπὸ ναυαγίου τὴν 3 Μαΐου, καθ᾽ ἣν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία τιμᾷ τὴν μνήμην τῆς ἁγίας ἐκείνης [2]. Ἐκεῖ δ᾽ ἀπέθανεν ὡς μοναχὴ Ὑπομονὴ τῷ 1474, καταλιποῦσα δύο ἄλλας θυγατέρας, ὧν ἡ μὲν ἀπέθανεν ἄτεκνος, ἡ δὲ τρίτη συνεζεύχθη μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος Σκενδέρβεη οὕτως, ὥςτε εἰς τὰς φλέβας τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ὡς καὶ τὰς τῶν ἀπογόνων τῶν Τόκκων ἔρρεε τὸ αἷμα τῶν Παλαιολόγων. Ἡ δὲ νεωτέρα θυγάτηρ τοῦ Θωμᾶ Ζωὴ ἢ Σοφία ἔγεινε σύζυγος τὸ μὲν πρῶτον ἀνδρὸς ⟨ἀνήκοντος εἰς τὸν μέγαν ῥωμαϊκὸν οἶκον τῶν⟩ Caracciolo, ἔπειτα δὲ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσίας Ἰβὰν Γ΄, εἰς ὃν ἤγαγε προῖκα ἑξακιςχιλίων χρυσῶν νομισμάτων, δοθέντων ὑπὸ τοῦ πάπα Σίξτου Δ΄. Τὸν γάμον τοῦτον ἀπομνημονεύει μία τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἐν Ῥώμῃ νοσοκομείου Santo Spirito ⟨in Sassia⟩ [3]. Μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, συζύγου τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Ἀλεξάνδρου Jagellon, ἐξέλιπεν ἡ ἐκ θηλυγονίας σειρὰ τῶν Παλαιολόγων. Οἱ δὲ δύο υἱοὶ τοῦ Θωμᾶ δὲν φαίνονται μεγάλως ὠφεληθέντες ἐκ τῶν αὐστηρῶν ἐντολῶν περὶ τῆς

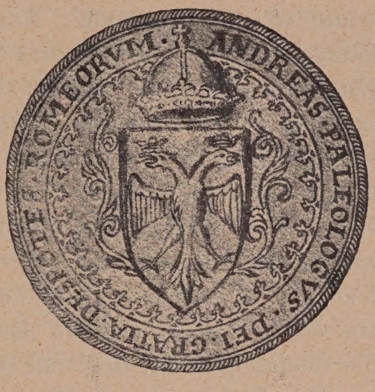
---

[1] ***Φραντζῇ*** σ. 409-13, 415. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλῃ*** σ. 485. — *Pii II* Commentarii σ. 130, 192 κ. ἑ. — *Spandugino* σ. 42-3. — *Eroli* Miscellanea storica Narnese Τόμ. Α΄ σ. 70.—*Ciacconius* Vitae Pontificum Τόμ. Β΄ σ. 1076. — *Fortini* Solenne ricevimento della testa di S. Andrea Apostolo.

[2] *Petritzópoulos* Saggio storico sull' età di Leucadia. 1824 σ. 48.

[3] ⟨ Ἴδε περὶ τῆς τοιχογραφίας ταύτης καὶ τῆς τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Ε΄ σ. 496 ⟩.

ἀγωγῆς αὐτῶν τῶν δοθεισῶν ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος [1]. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος αὐτῶν, ὁ Ἀνδρέας, ὅστις ἔφερε τὴν κενὴν προσωνυμίαν δεσπότου, καθ᾿ ἃ βλέπομεν ἐν τῇ σφραγῖδι αὐτοῦ [2] καὶ ἐξηκολούθει λαμβάνων παρὰ τοῦ πάπα τὸ σιτηρέσιον τοῦ πατρὸς, ἐξέκλινεν εἰς ἀσωτίαν καὶ ἐνυμφεύθη γυναῖκα ἐκ τῶν ἀγυιῶν τῆς Ῥώμης, ὀνόματι Αἰκατερίνην, ἐξ ἧς δὲν ἀπέκτησε τέκνα. Τοιαύτην δ᾿ ἔχων σύντροφον καὶ μόλις που καλύπτων διὰ ῥακῶν τὰ μέλη προεκάλει τὸν οἶκτον ἢ τὴν καταφρόνησιν τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἡ μὲν ἐτησία αὐτοῦ χορηγία εἶχεν ἐλαττωθῇ, κατὰ δὲ τὰς παπικὰς τελετὰς περιωρίζετο εἰς θέσιν ἐκ τῶν ὀπισθίων. ⟨ Οὐχ ἧττον βλέπομεν αὐτὸν ἐν ἐπιφανεῖ θέσει ζωγραφηθέντα ὑπὸ τοῦ Pinturicchio ἐν τῷ Appartamento Borgia τοῦ Βατικανοῦ τῷ διακοσμηθέντι ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Ϛ΄, ἂν ὑποτεθῇ ἔχουσα ἀκριβῶς ἡ γνώμη τῶν ἀναγνωριζόντων τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ, ἣν παριστάνει ὁ παρένθετος πίναξ ⟩[3].

Ἀποτύπωμα τῆς σφραγῖδος τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου ἐν τῇ Βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ Ἁννοβέρου.

Ἐπῆλθε δέ ποτε εἰς αὐτὸν ἡ ἰδέα νἀνακτήσῃ τὴν Πελοπόννησον διὰ βοηθείας ἐκ Νεαπόλεως καὶ ἔπεισε τὸν Σίξτον Δ΄ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν δισχίλια χρυσᾶ νομίσματα χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου· ἀλλὰ τῷ 1494 παρεχώρησεν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ δικαιώματα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η΄, καὶ διὰ τῆς τελευταίας αὐτοῦ διαθήκης κατέλιπε τῷ 1502 κληρονόμους τὸν Φερδινάνδον καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Καστιλίας Ἰσαβέλλαν. Τὸ ἔτος δ᾿ ἐκεῖνο ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ ἐν τοιαύτῃ πενίᾳ, ὥστε ἡ χήρα αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ παρακαλέσῃ τὸν πάπαν, ὅπως παράσχῃ τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας αὐτοῦ [4]. Ὁ δὲ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Μανουὴλ, εὐφυέστερος ὤν, προετίμησε τὸν κίν-

[1] ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ε΄ σ. 19-39 ⟩.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α΄ σ. 426. — *Gottlob* Aus der Camera apostolica σ. 292.

[3] Ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ε΄ σ. 188.

[4] ***Φραντζῆ*** σ. 424-5, 450. — *J. Volaterranus* Diarium Romanum παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ΄ σ. 157. — ⟨ *Foncemagne* Acte de cession d'André Paléo-

δυνον νἀποθάνῃ διὰ χειρὸς τοῦ σουλτάνου τῆς προβλεπομένης λιμοκτονίας ἐν τῇ παπικῇ αὐλῇ. Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην αὐτοῦ ἔκπληξιν ὁ Μωάμεθ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν πρὸς συντήρησιν κτήσεις καὶ ἡμερήσιον σιτηρέσιον [1]. Καὶ αὐτὸς μὲν διετήρησε τὴν χριστιανικὴν πίστιν, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ νεαρᾷ· ἀλλ᾽ ὁ δευτερότοκος αὐτοῦ υἱὸς Ἀνδρέας ἔγεινε Μουσουλμᾶνος, καὶ τέλος ἐμφανίζεται ὡς Μαχμοὺτ πασσᾶς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς. Καίτοι δὲ κατὰ ταῦτα ὁ οἶκος τῶν δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου θὰ ἐφαίνετο ἀπὸ μακροῦ ἐκλιπὼν, Ἄγγλος ἀρχαιοδίφης ἐκ Κορνουαλλίας ἀνήγγειλε τῷ 1815, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Λανδούλφης ἐσώζετο μνημεῖον ἀπογόνου τινὸς τοῦ Θωμᾶ. Ἀλλ᾽ ἡ ἀξίωσις αὕτη εἶνε γενεαλογικῶς ἀβάσιμος, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἱστορικὴ ἀπόδειξις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὑποτιθεμένου τρίτου υἱοῦ τοῦ δεσπότου, ⟨τοῦ Ἰωάννου⟩, οὗ γίνεται μνεία ἐν τῇ χαλκῇ ἐπιταφίῳ πλακὶ τῆς Λανδούλφης [2]. Ἀλλὰ τὸ κάτω τῆς γραφῆς ὁ κόσμος δὲν ὑπέστη μεγάλην ἀπώλειαν διὰ τῆς ἀποσβέσεως τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ἐπειράθη μὲν νὰ σώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ θυσίας ἡρωικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπέβαλεν ἀσυνέτως τὴν Πελοπόννησον διὰ τῆς διχονοίας αὐτοῦ.

Οἱ δὲ πιστοὶ ἀκόλουθοι τῶν Παλαιολόγων, ἀηδιάσαντες ἐκ τῶν ἐπιδειχθεισῶν εἰς αὐτοὺς ἐν Ῥώμῃ διαθέσεων, διεσπάρησαν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Εὐρώπην. Καὶ πολλοὶ μὲν ἠκολούθησαν τὴν μεγάλην δούκισσαν Σοφίαν εἰς τὴν Ῥωσίαν, ὅπου ἀπερροφήθησαν ἐν τῇ μοσχοβιτικῇ ἀριστοκρατίᾳ· ἔνιοι δὲ μετέβησαν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἄλλοι δ᾽ εἰς τὴν Βενετίαν ἢ τὸ Πάνορμον, ἄλλοι δὲ πάλιν, οἷος ὁ Νικόλαος Μελισσηνὸς, ὁ μνηστὴρ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φραντζῆ, εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ δὲ ἱστορικὸς δὲν ἠθέλησε νἀκολουθήσῃ τὸν Θω-

---

logue en faveur de Charles VIII ἐν⟩ Mémoires de l'Academie des Inscriptions Τόμ. 17. ⟨1751⟩ σ. 572-⟨8⟩. — *Çurita* ⟨Historia del Rey Don Hernando el Catholico⟩ Τόμ. Ε' σ. 210.

[1] Πολιτικὴ ἱστορία ἔκδ. Βόννης σ. 34. — ⟨*Spyr. P. Lambros* Ecthesis chronica. Ἐν Λονδίνῳ. 1902 σ. 23⟩. — *Spandugino* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 43.

[2] ⟨V. Sago ἐν τῇ⟩ Archaeologia Τόμ. ΙΗ' σ. 83 κ. ἑ. ⟨Πρβλ. Proceedings of the Archeological Society of London Τόμ. Η'. — Πανδώρας Τόμ. Ι' τῆς 15 Νοεμβρίου 1859 σ. 375 κ. ἑ. — ***Σπυρ. Ζαμπελίου*** Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος. Κερκύρᾳ. 1852 σ. 579-81. — ***Δ. Βικέλα*** ἐν Πανδώρᾳ Τόμ. ΙΑ' 1 Ἀπριλίου 1860 σ. 23 κ. ἑ. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Διαλέξεις καὶ ἀναμνήσεις. Ἐν Ἀθήναις, 1389 σ. 432-35⟩.

μᾶν εἰς Ῥώμην, ἀλλ' ἐξηκολούθησε διατρίβων ἐν Κερκύρᾳ καὶ μετακινούμενος ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, ἕως τέλος ἐγκατεστάθη ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου. Ἐπίσκεψις δὲ πρὸς τὸν ἐν Ῥώμῃ δεσπότην Ἀνδρέαν κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πρώτου γάμου τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ καὶ πρόσκλησις παρὰ τῆς χήρας ἡγεμονίδος τῆς Σερβίας εἰς τὴν ἐν Λευκάδι αὐλὴν τοῦ Λεονάρδου Τόκκου διέκοψαν τὴν μονοτονίαν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Τέλος ὁ πολυπράγμων διπλωμάτης, περατωθέντος τοῦ σταδίου αὐτοῦ, ἔγεινε μοναχός, μετονομασθεὶς Γρηγόριος. Ἐν δὲ τῷ ἐρημικῷ αὐτοῦ κελλίῳ ἠσχολήθη *αἰτήσει τινῶν εὐγενῶν Κερκυραίων* περὶ τὴν σύνταξιν τῆς ἱστορίας τῶν πολυταράχων χρόνων καθ' οὓς ἔζησεν [1], ἕως τέλος ἐτάφη παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς προαποθανούσης συζύγου τοῦ Θωμᾶ ἐν τῇ ἡσύχῳ ἐκκλησίᾳ εἰς Καστράδες [2]. Καὶ δὲν ἔγραψε μὲν ὁ Φραντζῆς sine ira et studio, ἀλλὰ κατέλιπεν ὅμως εἰς ἡμᾶς ζωηρὰν εἰκόνα τῶν πρωταθλητῶν τῆς τραγῳδίας, ἧς καὶ αὐτὸς μετέσχε. Καὶ σήμερον δὲ παρὰ τὸν τάφον τοῦ τελευταίου ἱστορικοῦ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος πᾶς φίλος τοῦ νέου ἑλληνικοῦ βασιλείου δύναται νὰ ἐπιδοθῇ εἰς σκέψεις περὶ τῶν αἰτίων ἅτινα ἐπὶ σχεδὸν τέσσαρας αἰῶνας ὑπήγαγον τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Εἰς δὲ τὴν πτῶσιν τῶν δύο ἐν Πελοποννήσῳ ἑλληνικῶν δεσποτάτων ἐπηκολούθησεν ἀμέσως ἡ κατάλυσις τῶν ἐναπολειπομένων λειψάνων τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Μωάμεθ ἀναζευγνύων τῷ 1460 ἐκ τῆς χερσονήσου μετέβη καὶ πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεσκέφθη ἐκ νέου τὴν ἀρχαίαν πόλιν καὶ τοὺς λιμένας. Ἀλλ' ἀτυχῶς οἱ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως φρουροῦντες γενίτσαροι ἀνεκοίνωσαν εἰς αὐτόν, ὅτι τινὲς τῶν Ἀθηναίων εἶχον συνομώσει νὰ παλινορθώσωσι τὴν ἀρχὴν τοῦ Φράγκου. Ὁ δὲ σουλτᾶνος οὐ μόνον συνέλαβε δέκα τῶν πλουσιωτάτων πολιτῶν καὶ ἀπήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ ἀπεφάσισε νἀπαλλαγῇ τοῦ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ εὐνοουμένου. Ὁ Φράγκος, ἅτε ὢν ὑποχείριος τοῦ σουλτάνου, ὑπηρέτει τότε μετὰ τοῦ βοιωτικοῦ ἱππικοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ,

---

[1] ***Φραντζῆ*** σ. 411, 424, 425, 429, 430, 453.

[2] ⟨ Ἀκριβέστερον ἡ μὲν σύζυγος τοῦ Θωμᾶ Αἰκατερίνη κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ ***Φραντζῆ*** σ. 413, θανοῦσα τῇ 16 Αὐγούστου 1462 *ἐτάφη ἐν τῇ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων μονῇ Ἰάσονος λέγω καὶ Σωσιπάτρου*, ὁ δὲ τάφος τοῦ Φραντζῆ ἔκειτο ἐν τῇ μονῇ τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ. Ἴδε ***Σπυρ. Σακελλαροπούλου*** Ὁ τάφος τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ ἐν τῇ «Μελέτῃ» τοῦ Νοεμβρίου 1908 σ. 513-22 ⟩.

καὶ ἔλαβε διαταγὴν παρὰ τοῦ κυριάρχου νὰ συμμετάσχῃ τῆς παρασκευαζομένης ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ Λεονάρδου Γ´ Τόκκου ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Ὁ δὲ κύριος τῶν Θηβῶν εἰς τὸν ἐπιβαλλόμενον καταναγκασμὸν νἀγωνισθῇ ἐναντίον τῶν ὁμοθρήσκων Χριστιανῶν ἀντέστη μετὰ τοιαύτης ἐπιμονῆς, ὥςτε, εἰ καὶ εἰςέπραττεν ἐκ τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Λεβαδείας προσόδους ἐπ᾽ ἴσης μεγάλας οἷαι αἱ ἄλλοτε περιερχόμεναι εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἔγραψεν εἰς τὸν δοῦκα Μεδιολάνων Φραγκῖσκον Σφόρτσαν, παρέχων τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὡς σπείραρχος (condottiere) ἀντὶ δεκακιςχιλίων δουκάτων ἐτησίως [1]. Ἀλλ᾽ ἠναγκάσθη ὅμως νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Μωάμεθ, καί, νικήσας τὸν Τόκκον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ στρατήγιον τοῦ Ζαγανοῦ, τοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ δὲ Ζαγανὸς εἶχεν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ λάβει διαταγὴν τοῦ σουλτάνου νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Ἐκάλεσε λοιπὸν αὐτὸν ὁ πασσᾶς εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ καὶ ἐκράτησεν αὐτὸν ἐν συνομιλίᾳ μέχρι νυκτός, ἔπειτα δέ, ἐν ᾧ ὁ Φράγκος ἐπέστρεφεν ἀνύποπτος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σκηνήν, οἱ δορυφόροι τοῦ πασσᾶ ἐφόνευσαν αὐτόν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ θλιβερὸν τέλος τοῦ τελευταίου αὐθέντου τῶν Θηβῶν.

Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ Μωάμεθ προςήρτησε τὰς Θήβας καὶ σύμπασαν τὴν Βοιωτίαν, οὕτω δ᾽ ἐξήλειψε τὰ τελευταῖα ἴχνη τοῦ φραγκικοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου. Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Φράγκου, Ματθαῖος, Ἰάκωβος καὶ Γαβριήλ, ἤχθησαν μετὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατετάχθησαν εἰς τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων, ἐν ᾧ εἷς αὐτῶν ἐπέδειξε κατόπιν στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν ἱκανότητα οὕτως ὑπέροχον, ὥςτε προςείλκυσε τὴν εὔνοιαν τοῦ σουλτάνου. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν, οὖσα θυγάτηρ τοῦ αὐθέντου τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Μουχλίου Δημητρίου Ἀσάνη καὶ πολυθρύλητος ἐπὶ κάλλει, ἔγεινεν αἰτία τρομερᾶς τραγῳδίας ταραξάσης τήν τε αὐλὴν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ Γεώργιος Ἀμοιρούτζης ἄλλοτε πρωτοβεστιάριος καὶ ἔπειτα προδότης τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος ⟨Δαυὶδ Κομνηνοῦ⟩ κατελήφθη ὑπὸ δεινοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ὡραίαν χήραν, εἰς ἣν ἀφιέρωσε περιπαθεῖς στίχους [2], καίπερ δ᾽ ἔχων σύζυγον ζῶσαν, ὤμοσε νὰ νυμφευθῇ τὴν ἐρωμένην ἢ νἀποθάνῃ. Καὶ ὁ μὲν οἰκουμενικὸς πα-

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρος*** ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α´ σ. 216-18.

[2] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ποιήματα τοῦ Γεωργίου Ἀμοιρούτζη ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Β´ σ. 275 κ. ἑ.

τριάρχης ἐκώλυσε τὸν γάμον καὶ προετίμησε νἀποβάλῃ τὸ γένειον καὶ τὴν πατριαρχείαν μᾶλλον ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ἀλλὰ τὸν δίγαμον ἔπληξε ταχεῖα τιμωρία, ἐπειδὴ κατέπεσε χαμαὶ νεκρὸς ἐν ᾧ ἔπαιζε τοὺς κύβους [1].

Καίτοι δὲ ἡ δυναστεία τῶν Ἀτζαϊωλῶν κατελύθη οὕτω διὰ παντὸς, μέλη τοῦ μεγάλου οἴκου ἐξηκολούθησαν ἀκόμη διαμένοντα ἐν Ἑλλάδι. Ἀτζαϊώλης τις ἔγεινε πολιτικὸς διοικητὴς τῆς ἀρχαίας ἐν Μεσσήνῃ βενετικῆς ἀποικίας Κορώνης, ὅτε οἱ Ἱσπανοὶ ἐκυρίευσαν αὐτὴν τῷ 1532, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὅτε δ' ἐγκατέλιπον αὐτὴν, ἠκολούθησεν αὐτοὺς, ἀλλὰ συνελήφθη ὑπὸ Ἀλγερίνου πειρατοῦ, ὅςτις ἐπώλησεν αὐτὸν ὡς δοῦλον εἴς τινα Ἕλληνα, τέλος δ' ἐπωλήθη τὸ δεύτερον εἴς τινα Ἱσπανὸν καὶ ἀπέθανε πένης ἐν Νεαπόλει, ὅπου ὁ οἶκος αὐτοῦ εἶχε τὸ πρῶτον ἀναδειχθῆ καὶ ὅπου ἐξέλιπεν [2]. Ἀρχομένου δὲ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος ὁ Γάλλος περιηγητὴς Πουκεβὶλ [3] εἶδεν ἐν Ἀθήναις ὀνηλάτην ὀνομαζόμενον Νέριον, εἰς οὗ τὰς φλέβας ἔρρεε τὸ αἷμα τῶν Φλωρεντίνων δουκῶν· ὁ δὲ νέος ἱστοριογράφος τῶν Χριστιανικῶν Ἀθηνῶν Νεροῦτσος συνείθιζε νὰ ἰσχυρίζηται, ὅτι ὁ οἶκος αὐτοῦ κατήγετο ἐκ τοῦ Νερούτσου Πίττη, κυρίου τοῦ Συκαμίνου καὶ θείου τοῦ τελευταίου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν [4]. Ἐν δὲ τῇ Φλωρεντίᾳ ὁ οἶκος ἐξέλιπεν ἐπ' ἐσχάτων μόνον τῷ 1834 [5], ἡ δὲ μονὴ τῶν Καρθουσίων (Certosa) καὶ ἡ παραποτάμιος λεωφόρος Lung' Arno Acciajuoli περισώζουσιν ἀκόμη τὴν μνήμην αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τῆς Φλωρεντίας ὑπάρχουσι δύο ἔγχρωμοι προσωπογραφίαι, αἵτινες φαίνονται

---

[1] ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 483-4. — Πατριαρχικὴ ἱστορία ἔκδ. Βόννης σ. 97-100. — ⟨ *Spyr. P. Lambros* Ecthesis chronica σ. 27 ⟩. — *Spandugino* ἔνθ' ἀν. σ. 44. — *Ubaldini* σ. 178-9. The Chronicles of Rabbi Joseph σ. 281-2.

[2] *Litta* ⟨ Famiglie celebri d' Italia ⟩ Τόμ. Η' Πίν. 4.

[3] *Pouqueville* Voyage dans la Grèce Τόμ. Δ' σ. 90.

[4] ***Καμπούρογλου*** Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Α' σ. 289-92. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Τόμ. Β' σ. 45.

[5] ⟨ Τελευταῖος γόνος τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπῆρξεν ὁ ἱερωμένος Νικόλαος, οὗ ἡ ἀδελφὴ Ἰουλία εἶχε συνδεθῆ διὰ γάμου μετὰ τοῦ βαρώνου Ῥικάζολη. Ἴδε ***Γρηγορόβιον*** ἐν τοῖς Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und historischen Classe der K. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München. 1890 Τόμ. Β' σ. 288. Ἑλλ. μετάφρ. Ἱστορίας Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Τόμ. Β' σ. 631. Εἰς τὴν οἰκογένειαν ταύτην ἀνήκει ἡ βαρωνὶς Ἰουλιανὴ Ῥικάζολη Φιριδόλφη, παρ' ᾗ εὕρηται σήμερον τὸ ἀρχεῖον τῶν Ἀτζαϊωλῶν. Ἴδε αὐτόθι σ. 672 ⟩.

παριστάνουσαι τὸν Νέριον Α΄ καὶ τὸν νόθον Ἀντώνιον Α΄. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ Φλωρεντῖνοι δοῦκες τῶν Ἀθηνῶν εἶνε οἱ μόνοι Φράγκοι δυνάσται τῆς Ἑλλάδος ὧν ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν αἱ εἰκόνες πλὴν τῶν τῶν παλατίνων κομίτων τῆς Κεφαλληνίας [1].

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς παραδόξου ἐπικοινωνίας τῆς Φλωρεντίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Δοὺξ μέν τις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἔγεινε τύραννος τῶν Φλωρεντίνων, Φλωρεντῖνος δ᾽ ἔμπορος ἀνεδείχθη δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ᾽ ὁ χρόνος καθ᾽ ὃν οἱ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ τυχοδιῶκται ἠδύναντο νὰ εὕρωσι γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐν τῷ ποιητικῷ ἐδάφει τῆς Ἑλλάδος εἶχε παρέλθει.

Ἡ δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος συνεπληρώθη διὰ τῆς ἐναντίον Λεονάρδου Γ΄ Τόκκου ἐκστρατείας, ἧς ἠναγκάσθη, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, νὰ συμμετάσχῃ ὁ ἀτυχὴς Φράγκος Ἀτζαϊώλης. Ὁ δοὺξ τῆς Λευκάδος, καίπερ ἐν περιστάσει τινὶ περιελθὼν εἰς ἔριν πρὸς τοὺς Βενετοὺς αὐτοῦ προστάτας, εἶχεν ἐφ᾽ ἱκανὰ ἔτη βιώσει εἰρηνικῶς ἐν ταῖς νήσοις αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον αἱ τρεῖς κτήσεις ὧν ἐδέσποζεν ἀκόμη ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι εἶχον μείνει ἀπαρενόχλητοι παρὰ τῶν Τούρκων γειτόνων. Ἀλλ᾽ ἔσχε τὴν φιλοπατρίαν ἢ τὴν ἀσυνεσίαν νὰ βοηθήσῃ τὸν Σκενδέρβεην ἐν τῇ κατὰ τῶν Τούρκων ἀποστασίᾳ αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἐπέσυρε κατ᾽ αὐτοῦ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ σουλτάνου. Κατά τινα δὲ διήγησιν συνελήφθη αἰχμάλωτος ἐν Κορίνθῳ, ὁπόθεν ἀπέδρα εἰς τὴν Λευκάδα, τυχὼν τῆς βοηθείας πειρατοῦ τινος. Ἀλλ᾽ ἀπέβαλε τὰς ὑστάτας τῶν ἠπειρωτικῶν αὐτοῦ κτήσεων, ἐξαιρουμένης τῆς παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον ὀχυρᾶς Βονίτσης. Ὅτε δὲ μετὰ τρία ἔτη ἤκουσεν, ὅτι ἡ Βενετία παρεσκευάζετο νἀνακτήσῃ τὴν τουρκοκρατουμένην Πελοπόννησον, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἧς ἦτο

---

[1] ⟨ Πλὴν τῶν δύο ἐν τῷ κειμένῳ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μνημονευομένων εἰκόνων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἔχομεν καὶ τὰς παρὰ τῷ *Fanelli* Atene Attica (Ἐν Βενετίᾳ 1707) ἄλλως ὑπόπτους πως εἰκόνας πάντων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου δουκευσάντων ἐν Ἀθήναις, ἃς καὶ ἀνεδημοσιεύσαμεν ἐν ταύτῃ τῇ Ἱστορίᾳ. Αἱ δὲ εἰκόνες τῶν Τόκκων σώζονται ἐν πλήρει σειρᾷ ἐλαιογραφιῶν ἀποκειμένων ἐν τῷ κατὰ τὴν Νεάπολιν ἐν τῷ Corso Emanuele 440 μεγάρῳ Palazzo dei Principi Montemileto τῷ ἄλλως καλουμένῳ di Santo Piede ἢ Palazzo del Duca della Regina, γνωστοτέρῳ δὲ σήμερον ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ νῦν κατόχου αὐτοῦ, πλουσίου ἐμπόρου Troise, ἐν τῷ τρίτῳ πατώματι. Δυστυχῶς ἡ αἴθουσα ἡ δι᾽ αὐτῶν κοσμουμένη εἶνε λίαν σκοτεινή, ὥστε δὲν κατωρθώθη ἡ φωτογράφησις τῶν εἰκόνων τούτων ⟩.

ἐπίτιμος πολίτης, πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀρχαίου δεσποτάτου τῆς Ἄρτης, ὅπου εἶχεν ἀκόμη πολλοὺς ὀπαδούς. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐναυάγησε [1].

Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς εἰκόνος, ἣν παρεῖχεν ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως, ὑπολείπεται νὰ ἐκθέσωμεν τὰ κατὰ τὰς βενετικὰς ἀποικίας. Ἐν μὲν τοῖς βορείοις παραλίοις τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἡ Ναύπακτος, ἧς χάριν ἡ Βενετία ἐξηκολούθει νὰ πληρώνῃ εἰς τὸν σουλτᾶνον ἐτήσιον φόρον ἑκατὸν χρυσῶν δουκάτων, εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ τὸν πληθυσμὸν ἕνεκα τῆς εἰς αὐτὴν μεταναστεύσεως προσφύγων ἐκ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἄρτης καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ μετανάσται δὲ οὗτοι, ὄντες τὸ πλεῖστον Ἀλβανοί, εἶχον ἴδιον ἀρχηγὸν καὶ ἠξιώθησαν ἀπαλλαγῆς ἀπὸ ἐπαχθῶν ἀγγαρειῶν τῶν ἀκατίων αὐτῶν καὶ τῶν φορτηγῶν κτηνῶν. Ἀλλὰ σεισμὸς ἐπελθὼν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπιστᾶσα ἀνάγκη τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν κατέστησαν δυστυχῶς ἀναγκαίαν τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φρουρῶν, καὶ οὕτως ἐπῆλθε μείωσις τῆς ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι δυνάμεως τῶν Βενετῶν [2]. Ἥ τε Ναύπακτος καὶ τὸ Πτελεόν, ὁ κατὰ τὸν εἴσπλουν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου βενετικὸς σταθμός, περιεστοιχίζοντο ἤδη ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ ἡ διατήρησις αὐτῶν ἀπέβαινεν, ὡς εἰκός, ἀκροσφαλής. Εἶχε δὲ ληφθῆ ἡ ἀπόφασις τὴν μὲν φρουρὰν τοῦ Πτελεοῦ νἀποτελῶσιν Ἰταλοί, ῥαίκτωρ δ᾽ αὐτοῦ διωρίζετο Βενετὸς ἐξ Εὐβοίας λαλῶν τὴν ἑλληνικὴν καὶ γινώσκων τὰ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν. Καθ᾽ ἃ δὲ εἴδομεν ἀνωτέρω, τὴν ἀρχὴν ταύτην περιεβάλλετο ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ὁ Νικόλαος Ζώρζης, υἱὸς τοῦ τελευταίου μαρκίωνος τῆς Βοδονίτζης. Ἀλλὰ μετὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον εἶχον ἀποδεχθῆ τὸ ἀρχαῖον σύστημα τοῦ διορισμοῦ διοικητοῦ ἀπ᾽ εὐθείας ἐκ Βενετίας [3]. Καὶ ἀναφέρεται μὲν τῷ 1439 ἡ Βενετία ὡς κατέχουσα ἀκόμη τὴν περὶ ἧς ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω ἔκτασιν γῆς πέντε μιλίων ἀπὸ τῆς παραλίας εἰς τὴν μεσόγαιαν ἐν ταῖς χώραις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ταῖς κειμέναις ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας. Ἀλλ᾽ ἡ καλλιέργεια τῆς περιοχῆς ταύτης ἦτο ζήτημα ἂν ἦτο ἐπωφελὴς εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὴν Εὔβοιαν, ἐπειδή, καίτοι

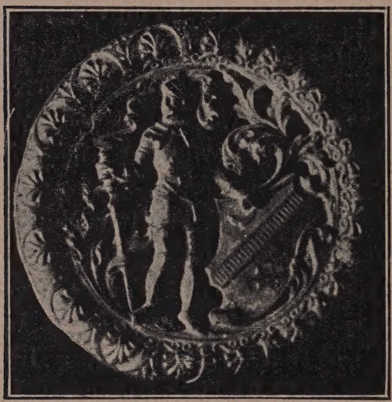
[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 201. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε′ σ. 131. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 178-81.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 213. Τόμ. Ε′ σ. 2-5. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β′ σ. 345, 383.

[3] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ′ σ. 225, 430, 452, 455.

ἠδύναντο τότε νὰ ἐξαχθῶσι μεγάλαι ποσότητες σίτου, οἱ Εὐβοεῖς ἀγρόται οἱ ἐν ταῖς ἠπειρωτικαῖς ἐκείναις γαίαις γεωργοῦντες δὲν ἔπαυον κατὰ τὸν χρόνον τῆς γεωργίας παρενοχλούμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Τῆς δ᾽ Εὐβοίας αὐτῆς ἡ Βενετία εἶχεν ἀποβῆ πράγματι τελείως κυρία ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ᾽ ὃν περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος εἶχον ἐκλίπει οἱ οἶκοι τῶν Δαλλεκάρτσερη καὶ Γκίζη. Ὅτ᾽ ἐπὶ τούτοις ἔμειναν χηρεύουσαι αἱ τρεῖς μεγάλαι βαρωνεῖαι, ὁ Βενετὸς βάϊλος διέθηκε τὰ κατ᾽ αὐτὰς καθ᾽ ἃ ἐφαίνετο συμφερώτερον εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν, παραχωρήσας τὸ μὲν τριτημόριον τοῦ οἴκου Γκίζη εἰς διαφόρους μικροὺς δυνάστας, τὰ δὲ δύο τριτημόρια τῶν Δαλλεκάρτσερη εἰς τὸν Ἰανούλην d' Anoe, οὗ ὁ οἶκος διετήρησε τὸν κλῆρον αὐτοῦ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς Εὐβοίας, καὶ εἰς τὴν Μαρίαν Σανούδου, ἧς ὁ κλῆρος περιῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τῶν ἐν Πάρῳ Σομμαρίπα. Ἀλλ᾽ ἅπαντες οὗτοι οἱ φεουδάρχαι, οἷοι οἱ Ζώρζη τῆς Καρύστου, ἦσαν δημιουργήματα τῆς Βενετίας, καὶ πραγματικὸς διοικητὴς τῆς νήσου ἦτο ὁ Βενετὸς βάϊλος. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἅπαντα τὰ φρούρια τῆς βαρωνείας τοῦ d' Anoy εἶχον βενετικὰς φρουράς, εἰς τὴν Βενετίαν δ᾽ ἀνέφερον τὰς ἐπιδίκους αὐτῶν ὑποθέσεις οἱ ὑποτελεῖς αὐτοῦ, καὶ καθ᾽ ἑκάστην τετραμηνίαν αὐτὸς ὁ βαρῶνος ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐμφανισθῇ ἐν Χαλκίδι προσάγων δύο ἵππους καὶ ἕνα ὁπλοφόρον ἀκόλουθον ἱππότου [1]. Μετὰ δὲ τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν ἀξιολογώτατος ἐν τῇ ἀποικίᾳ ἦτο ὁ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι Λατῖνος πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ ἀξίωμα συνεδέετο ἀκόμη πρὸς τὴν ἕδραν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χαλκίδος. Τῷ δὲ 1426 μανθάνομεν, ὅτι ἦτο κύριος ἑνὸς τεταρτημορίου τῆς νήσου καὶ ὅτι εἶχε πολλοὺς δουλο-

Φράγκος ἱππότης ἐν ὀρειχαλκίνῃ πόρπῃ εὑρεθείσῃ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ νέου μεσαιωνικοῦ Ἁλμυροῦ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ν. Γιαννοπούλου.

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 197-8. Τόμ. Γ΄ σ. 316-18.

παροίκους, ἀλλ' ὅτι ἐξῄρει τὰς κτήσεις αὐτοῦ τῶν πρὸς τὸ δημόσιον ὑποχρεώσεων [1]. Μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1430 μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ σουλτάνου ὁμολογηθεῖσαν εἰρήνην ἡ Εὔβοια ἀπήλαυσε βραχείας τινὸς ἀναγεννήσεως εὐημερίας, καὶ τὰ παράπονα τῶν ἀποίκων ἦσαν ὀλιγώτερον μεγάλα. Προστατευτικὴ δέ τις διάταξις πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῆς ἐπιχωρίου οἰνεμπορίας ἀπεδείχθη τὰ μάλιστα εὐεργετική, καὶ τὸ περιώνυμον Ληλάντιον πεδίον, περὶ οὗ τῆς ἀρδεύσεως ὤφειλε νὰ φροντίζῃ ὁ ἴδιος ἄρχων, ὁ *ποταμάρχης*, ὠνομάζετο τότε «ἡ ζωὴ τῆς νήσου, ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ὁ φύλαξ τῆς Εὐβοίας», ὁποῖον εἶνε καὶ τὴν σήμερον ἔτι [2]. Ἐλήφθη δὲ καὶ φροντὶς περὶ εὐαρεστήσεως τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἦσαν οἱ κυριώτατοι ἔμποροι καὶ ἔφερον τὰ μέγιστια βάρη τῆς φορολογίας, καὶ ηὐρύνθη ἡ ἐν Χαλκίδι ἰουδαϊκὴ συνοικία. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔζων οἱ Ἰουδαῖοι ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ χάριν μείζονος ἀσφαλείας εἶχον εἰσέλθει ἐντὸς τῶν τειχῶν, τῷ δὲ 1355 παρεχωρήθη εἰς αὐτοὺς ἡ ἰουδαϊκὴ συνοικία, καὶ τέλος τῷ 1440 ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶχεν αὐξηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστ' ἐπεξετάθησαν τὰ ὅρια αὐτῆς ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι, ἂν ἤθελον κατοικήσει πέραν τακτοῦ τινος πύργου, ἔμελλον νὰ ζημιωθῶσι τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ νὰ ἐξορισθῶσιν εἰς ἀεί. Ἐδόθησαν δὲ καὶ διαταγαὶ νὰ ἐπισκευασθῶσιν αἱ ἐν Καρύστῳ καὶ Ὠρεῷ ἰουδαϊκαὶ συνοικίαι, ὅπως ὁ νόμος ἐφαρμόζηται δι' αὐτοὺς ὁμοίως καὶ διὰ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ὅπως μὴ ἐκλέγηται πλέον ὁ δήμιος τοῦ δημοσίου ἐκ τῶν Ἰουδαίων [3]. Ἀλλ' ὑπῆρχον ὅμως καὶ τεκμήρια παρακμῆς τῆς νήσου. Οἱ μὲν λιμένες τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Καρύστου εἶχον κατακλυσθῆ ὑπὸ ἄμμου, τὰ δὲ τείχη ἐδέοντο ἐπισκευῶν καὶ ὁ λιμὸς ἐπήνεγκε τοιαύτην ἐρήμωσιν, ὥστε οἱ ὑποτελεῖς τῆς Καρύστου εἶχον περιορισθῆ εἰς δισχιλίους μέχρι τρισχιλίων. Πρὸς τούτοις δὲ Καταλώνιοι μὲν πειραταὶ ἐλυμαίνοντο ἀκόμη τὰς παραλίας, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ μετανάσται εἶχον ἀποβῆ δυσήνιοι, καὶ οἱ Τοῦρκοι μετὰ μακρὸν διάλειμμα ἀνέλαβον τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν· διὸ ὁ φρούραρχος τῆς γεφύρας εἶχε διαταχθῆ νὰ διανυκτερεύῃ ἐπ' αὐτῆς. Ἔπειτα δ' ἐπῆλθον αἱ ἀνησυχητικαὶ εἰδήσεις περὶ καταλύσεως τῆς χριστιανικῆς κυ-

---

[1] ***Σάθα*** ἔνθ' ἀν. Τόμ. Γ' σ. 312.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ' σ. 361, 452-7.

[3] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ' σ. 279, 464. ⟨Ἴδε καὶ τὴν ἑβραϊκὴν ἐπιγραφὴν τοῦ μουσείου Χαλκίδος τὴν ἀπεικονιζομένην ἀνωτέρω Τόμ. Α' ἐν σ. 116, περὶ ἧς ἴδε ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** (Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ βορρᾶ. Ἐν Ἀθήναις, 1909 σ. 150 κ. ἑ.)⟩.

ριαρχίας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐπὶ τῆς ἠπείρου καὶ ἡ πτόησις ἣν προεκάλεσεν ἡ ἐπίσκεψις τῆς Χαλκίδος ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ. Τότ' ἐν σπουδῇ διετάχθη κουφισμὸς φόρων χάριν καταπραΰνσεως τῶν νησιωτῶν, καὶ ἡ βενετικὴ κυβέρνησις ἤρχισεν ἀνησυχοῦσα σοβαρῶς περὶ τῆς νήσου, διότι «ἀπὸ τῆς κτήσεως αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἡ συντήρησις τῆς ἡμετέρας θαλασσοκρατίας», καθ' ἃ ἔγραφον εἰς τὸν βαΐλον.

Εἰς τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα ἔτη τῆς ἐν Εὐβοίᾳ βενετοκρατίας ἀνέρχεται τὸ ἀντίγραφον τοῦ *Βιβλίου τῶν συνηθειῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας*, οὗ ἔγεινε μνεία ἀνωτέρω ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ [1]. Καὶ δὴ τῷ 1421 διετάχθη ἡ ἐκλογὴ δωδεκαμελοῦς ἐπιτροπείας πολιτῶν χάριν τῆς ἐν ἑνὶ τόμῳ καταγραφῆς τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων τῶν ἰσχυόντων ἐν τῇ λατινικῇ Ἀνατολῇ. Τὸ δ' ἔργον ἐπερατώθη μόνον μετὰ τριάκοντα ἔτη, ὅτε ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Νικόλαος Προθυμὸς, ὢν καὶ αὐτὸς Εὐβοεὺς ἐκ γενετῆς, ἐπετράπη τὴν ἀντιβολὴν τοῦ συντελεσθέντος ἀντιγράφου τοῦ σταλέντος ἐκ Χαλκίδος πρὸς τὸ φυλασσόμενον ἐν τῷ γραμματοφυλακίῳ τῆς Βενετίας. Εὑρέθη δὲ τότε, ὅτι ὁ εὐβοϊκὸς κῶδιξ περιελάμβανεν ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἄρθρα πλειότερα τοῦ βενετικοῦ, τούτων δὲ μόνον τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἐνεκρίθησαν. Ὁ δὲ κῶδιξ, οἷον ἔχομεν αὐτὸν σήμερον, συνίσταται ἐξ ἄρθρων διακοσίων δέκα ἐννέα μετὰ ἑπτὰ ἐπὶ πλέον, προστεθέντων ὑπὸ τοῦ Νικολάου de Joinville, βαΐλου τῆς Ἀχαΐας πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα, καὶ εἶνε γεγραμμένος ἐν τῇ βενετικῇ διαλέκτῳ [2].

Πρὸς νότον δὲ τοῦ ἰσθμοῦ αἱ δύο ὁμάδες τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν ἐν Ἀργολίδι καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ εἶχον πάθει τὰ μέγιστα, καθ' ἃ εἴδομεν, ἕνεκα τῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ ἀνωμαλίας, ὁτὲ μὲν παρὰ τῶν δεσποτῶν, ὁτὲ δὲ παρὰ τῶν Τούρκων. Καὶ ὁ μὲν πληθυσμὸς τῆς Ναυπλίας εἶχεν αὐξηθῇ δι' ἐγκαταστάσεως Ἀλβανῶν, στῖφος δ' Ἀτσιγκάνων εἶχε σκηνώσει περὶ τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ τέλους ἤδη τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ὑπὸ ἴδιον ἀρχηγὸν ἢ *δρουγγάριον*, εἰς ὃν εἶχον χορηγηθῇ ἴδιά τινα προνόμια. Ἀλλ' ἡ ἐπιχώριος ἀριστοκρατία ἠξίου αὐτὴ μόνη τὸ δικαίωμα τοῦ κατέχειν τὰς διαφόρους ἀρχὰς, καθ' ἃ πάλαι, καὶ παρεπονεῖτο περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν τειχῶν καὶ

---

[1] 〈 Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Α', σ. 82 κ. ἑ. 〉

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ' σ. 225. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 198. — *Canciani* Leges Barbarorum Τόμ. Γ' σ. 497.

τῆς ἀκαθέκτου συμπεριφορᾶς τῶν ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ διοικητοῦ ἱππέων [1]. Ἐν δὲ Μεθώνῃ καὶ Κορώνῃ τὸ σπουδαιότατον ζήτημα κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἦτο ἡ μεταχείρισις τῶν δουλοπαροίκων. Καὶ παρεπονοῦντο μὲν οὗτοι, ὅτι ὤφειλον νὰ προμηθεύωσιν ἄχυρον καὶ χόρτον χάριν τῶν ἵππων τοῦ διοικητοῦ καὶ νὰ δανείζωσι τὰ ἴδια αὐτῶν κτήνη χάριν τῶν κυνηγεσίων αὐτοῦ· ὑπεχρεοῦντο δὲ εἰς ἀγγαρείαν ἢ *παραπιασμὸν*, ὡς ἐλέγετο, ἐπὶ δύο ἡμέρας καθ᾽ ἕκαστον μῆνα. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον φαίνεται, ὅτι εἶχον εὐημερήσει ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας, ἐπειδὴ ὑπῆρχον μεταξὺ αὐτῶν πλούσιοι χωρικοί, οἵτινες ἦσαν πρόθυμοι νὰ πληρώσωσι μέγα ποσόν, ὅπως ἀπελευθερωθῶσιν. Εἰς δὲ τὸν Ἕλληνα ἐπίσκοπον εἶχεν ἐπιτραπῆ ἡ διαμονὴ ἐν αὐτῇ τῇ Κορώνῃ ἀντὶ μιλίων τινῶν ἐκτὸς αὐτῆς· δὶς δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἐπλήρονον εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν φόρον. Ἀλλ᾽ ἡ ἐκ τῶν πόλεων ἐκείνων μετανάστευσις εἶχε λάβει τοιαύτας διαστάσεις, ὥστε οἱ φόροι ἠλαττώθησαν, ὅπως ἐνθαρρυνθῶσιν οἱ κάτοικοι νὰ μένωσιν ἐν αὐταῖς [2].

Ἐν ᾧ δὲ πανταχοῦ πέριξ κατελύοντο ἡγεμονίαι, ἡ Βενετία εἶχε κατὰ τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ὥραν προσαρτήσει νέας ἐν Ἑλλάδι ἀποικίας. Καὶ δὴ τῷ 1451 ἀπέκτησε τὴν ἱστορικὴν νῆσον Αἴγιναν, ἧς ἐπὶ μακρὸν εἶχε καραδοκήσει τὴν πτῶσιν. Πρὸ ἐτῶν εἴκοσι καὶ ἓξ εἶχε συμφωνηθῆ, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, ὅτι, ἐκλείποντος τοῦ οἴκου τῶν Καοπένα, δυναστῶν τῆς Αἰγίνης, ὁ κλῆρος αὐτῶν ὤφειλε νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν Βενετίαν. Τῷ δὲ 1451 ἀπέθανεν ἄκληρος ὁ Ἀντωνέλλος Καοπένας, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀντωνίου Α΄, παραχωρήσας τὴν Αἴγιναν εἰς τὴν Βενετίαν. Καὶ οἱ μὲν νησιῶται ἀπεδέχθησαν ἀσμένως τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν· αἱ δ᾽ ἀξιώσεις τοῦ θείου τοῦ Ἀντωνέλλου, τοῦ Ἀρνᾶ, ὅστις εἶχε γαίας ἐν τῇ Ἀργολίδι, ἧς τὸ ὄρος Ἀρνᾶ φέρει ἀκόμη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, συνεβιβάσθησαν διὰ συντάξεως παρασχεθείσης εἰς αὐτόν, καὶ διωρίσθη Βενετὸς *ῥαίκτωρ* (rettore), ἤτοι διοικητὴς τῆς νήσου, ἐξαρτώμενος ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς Ναυπλίας. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρνᾶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλιότος ἐπανέλαβε τὰς περὶ τῆς νήσου ἀξιώσεις, ἀλλ᾽ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ ἀπάντησις, ὅτι ἡ Βενετία εἶχε στερρὰν

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ΄ σ. 192, 443. Τόμ. Δ σ. 187 - 91. — *Hopf* Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 113.

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ΄ σ. 343, 421, 459. Τόμ. Δ΄ σ. 29. Τόμ. Ε΄ σ. 94. — *Jorga* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Ϛ΄ σ. 379. Τόμ. Η΄ σ. 95.

ἀπόφασιν νὰ διατηρήσῃ αὐτήν. Ἐδόθη δὲ σύνταξις εἰς αὐτὸν καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ εἷς τῶν οἰκογενῶν αὐτοῦ ἐβοήθησε πιστῶς τὴν Βενετίαν κατὰ τὴν ἄμυναν τῆς Αἰγίνης ἐναντίον τῶν Τούρκων τῷ 1537, συλληφθεὶς δὲ μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἀπέθανεν ἔν τινι τουρκικῷ δεσμωτηρίῳ. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία ἀπηλευθέρωσε διὰ λύτρων τὴν σύζυγον αὐτοῦ μετὰ τῶν παίδων, οἵτινες μετέβησαν εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῷ ὡς πτωχοὶ καὶ ἁπλοῖ πολῖται. Ἐκεῖ δὲ διέμειναν μέχρι τοῦ 1648, ὅτε ἀπέθανεν ὁ τελευταῖος αὐτῶν ἀπόγονος ὡς ἱερεὺς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐπονομαζομένου in Bragora. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῶν Καταλωνίων δυναστῶν τῆς Αἰγίνης [1].

Δύο δ᾽ ἔτη μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Αἰγίνης ὁ Βενετὸς ναύαρχος κατέλαβε τὰς βορείους Σποράδας, τὴν Σκῦρον, τὴν Σκίαθον καὶ τὴν Σκόπελον, τὸ ἀρχαῖον τιμάριον τῶν Γκίζη, νήσους αἵτινες εἶχον ἀποτελέσει ἔπειτα μέρος τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ κάτοικοι τῶν νήσων ἐκείνων εἶχον μείνει ἐντελῶς ἀνυπεράσπιστοι ἐναντίον τῶν ἐπιθέσεων τῶν πειρατῶν. Καί τινες μὲν αὐτῶν προετίμων τὴν πραεῖαν κυριαρχίαν τῶν Γατελούζων τῆς Λέσβου, ἄλλοι δὲ τὴν τῆς ἑταιρείας τῶν Γενουηνσίων Μαονέων, δεσποζόντων τῆς Χίου· ἀλλ᾽ οἱ πλεῖστοι προέκρινον τὴν βενετικὴν προστασίαν, ἧς οἱ γείτονες Εὐβοεῖς εἶχον μακρὰν πεῖραν. Διὸ προσήνεγκαν τὰς νήσους εἰς τὸν Βενετὸν ναύαρχον ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἐπικυρώσεως τῶν ἀρχαίων αὐτῶν προνομίων καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐν αὐταῖς ἕδρας ἐπισκόπου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ ναύαρχος ἐδίστασεν, ἐπειδὴ τρία ἢ τέσσαρα τῶν φρουρίων τῆς Σκύρου ἦσαν ἤδη ἠρειπιωμένα καὶ ἡ τοιαύτη κτῆσις ἐφαίνετο οὖσα μᾶλλον δαπανηρὰ ἢ ἐπωφελὴς εἰς τὴν Βενετίαν. Ἀλλὰ πρεσβεία σταλεῖσα ὑπὸ τῶν νησιωτῶν εἰς τοὺς Γενουηνσίους ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ συναινέσῃ, ἐπειδὴ ἐγίνωσκεν, ὅτι ἡ Βενετία δὲν ἔμελλε νἀνεχθῇ τοιαύτην προσέγγισιν τῆς μεγάλης ἀντιπάλου πόλεως εἰς τὴν σπουδαιοτάτην τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν. Δύο δὲ Βενετοὶ ῥαίκτωρες, ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τοῦ βαΐλου τῆς Χαλκίδος,

---

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 197. — Ἀρχεῖα Βενετίας Mar Τόμ. Δ′ φ. 80, 83. — *Hopf* Karystos μεταφρ. *Sardagna* σ. 71 κ. ἑ. Πλησίον τῆς Ἐπιδαύρου ἀκόμη τὴν σήμερον ὑπάρχει κορυφὴ ὄρους καλουμένη Ἀρνᾶς ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ποτε κειμένων κτημάτων τοῦ θείου τοῦ Ἀντωνέλλου. Ἴδε **Μηλιαράκη** Γεωγραφία πολιτικὴ τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας. Ἐν Ἀθήναις, 1886 σ. 65.

ἐστάλησαν πρὸς διοίκησιν τῶν νήσων, ἡ Βενετία παρεχώρησεν εἰς αὐτὰς τὰ προνόμια αὐτῶν καὶ εἰσήκουσε τῶν αἰτήσεων τῶν νησιωτῶν, καὶ αἱ νῆσοι ἐξηκολούθησαν κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Βετετῶν μέχρι τοῦ 1538 [1].

Τέλος δὲ, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, δύο τῶν Κυκλάδων, ἡ Τῆνος καὶ ἡ Μύκονος, ἐτάσσοντο ὑπὸ τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν ἀπὸ τῆς ἐκλείψεως τοῦ οἴκου τῶν Γκίζη τῷ 1390 καὶ εἶχον ἐκμισθωθῆ εἰς Βενετὸν πολίτην, ἐξαρτώμενον ἀπὸ τῆς Χαλκίδος. Ἀλλ᾽ αἱ νῆσοι ἐκεῖναι ἦσαν πτωχόταται καὶ εἶχον ὀλιγίστους κατοίκους, ὥστε τὸ εἰσόδημ᾽ αὐτῶν περιωρίσθη μεγάλως. Συχναὶ δ᾽ ἐπεχειροῦντο εἰς αὐτὰς δηώσεις ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ οἱ νησιῶται παρεπονέθησαν εἰς τὴν βενετικὴν σύγκλητον, εἰς ἣν ἐξηκολούθουν μένουσαι πισταὶ παρὰ τὴν κακὴν διοίκησιν, ὑφ᾽ ἧς ἔπασχον. Διὸ τῷ 1430 ἐστάλη ἀπ᾽ εὐθείας ἐκ Βενετίας διοικητὴς, αἱ δύο νῆσοι ἐκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς Εὐβοίας, καὶ ἐπεκυρώθησαν τὰ προνόμια τῶν κατοίκων. Ἀλλὰ καὶ αἱ εὐρύταται τῶν ἐλευθεριῶν δὲν ἠδύναντο νὰ περιστείλωσι τοὺς Τούρκους καὶ Καταλωνίους πειρατάς [2]. Οὕτω δὲ τῷ 1460 ἡ νωθρὰ μονοτονία τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐξηπλώθη ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα πλὴν τῶν χωρῶν ἐκείνων, ἐν αἷς οἱ δοῦκες τοῦ Αἰγαίου καὶ αἱ βενετικαὶ ἀποικίαι διετηροῦντο ἀκόμη ὡς οἱ μόνοι φύλακες τοῦ ἑσπερίου πολιτισμοῦ, αἱ μόναι ἀκτῖνες φωτὸς ἐν τῇ ἄλλοτε λαμπρᾷ λατινικῇ Ἀνατολῇ.

---

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 198-9. — *Navagero* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ′ σ. 1116. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 431. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 45.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ′ σ. 144, 181, 414. Τόμ. Δ′ σ. 236.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

ΑΙ ΒΕΝΕΤΙΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ (1462—1540)

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας αἱ μόναι λατινικαὶ κτήσεις αἱ ἀπομείνασαι ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἦσαν ἡ παπικὴ πόλις Μονεμβασία, ἡ Βόνιτσα παρὰ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ αἱ βενετικαὶ ἀποικίαι, συγκροτούμεναι ἐκ τεσσάρων διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων ὁμάδων, τῶν μεσσηνιακῶν σταθμῶν Κορώνης καὶ Μεθώνης μετὰ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἐξαρτωμένου Ναβαρρίνου, τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ναυπλίας, εἰς ἃς πόλεις ὑπετάχθη ἡ Αἴγινα, καὶ τῶν παραμεθορίων ἐρυμάτων, τῆς Ναυπάκτου καὶ τοῦ Πτελεοῦ. Κατὰ ταῦτα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἠπείρῳ λατινοκρατίας ὑπολείπεται ἡ ἔκθεσις τῶν τυχῶν τῶν τελευταίων τούτων παραφυάδων τῆς Ἰταλίας μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς ἐσχάτης αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1540. Εἰς ταῦτα δὲ χάριν σαφηνείας θὰ συμπεριλάβωμεν καὶ τὰς τύχας τῆς βενετικῆς Εὐβοίας καὶ τὰς τῆς νησιωτικῆς ἀρχῆς τῶν Τόκκων ἐν τῇ παλατίνῃ κομιτείᾳ τῆς Κεφαλληνίας.

Προφανῶς δ' ἐνεδεικνύετο ὡς ἐπικείμενος πόλεμος μεταξὺ τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ τοῦ σουλτάνου, καίτοι ἐλάχιστα ἐπεθύμουν τοῦτο οἱ Βενετοί. Πειθόμενοι δ' ὅτι ὁ μέγας πορθητὴς προετίθετο νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις αὐτοῦ διὰ καταλήψεως τῶν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους βενετικῶν ἀποικιῶν, ἐπωφελήθησαν συνετῶς τὴν βραχεῖαν ἀνάπαυλαν τὴν παρασχεθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ σουλτάνου ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος, ὅπως προετοιμάσωσι τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν. Ἐπιγραφή τις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Κορώνης μέχρι τῆς σήμερον σωζομένη ποιεῖται μνείαν τῆς ἐπισκευῆς τῆς προφυλακῆς ταύτης [1], ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ Αἴγινα ἀπέ-

[1] Risposta di Giacopo Grandi σ. 144. — *Buchon* La Grèce Continentale et la Morée σ. 454, ὅπου ἡ χρονολογία φέρεται ἐσφαλμένη. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 237-8.

κτησε τἀναγκαῖα χρήματα χάριν τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῆς διὰ τῆς ἀκουσίας θυσίας τοῦ ἐν αὐτῇ πολυτίμου ἁγίου λειψάνου, τῆς κάρας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἥτις εἶχε κομισθῆ εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς Λεβαδείας ὑπὸ τῶν Καταλωνίων μετὰ τὴν ἔξωσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ δὴ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀραγωνίας δὲν εἶχον ἀποβάλει τὴν ἐλπίδα νὰ γείνωσι κύριοι τῆς πολυποθήτου κάρας. Ὁ δὲ Ἀλφόνσος Ε΄ εἶχεν ἀποστείλει πρέσβυν, ὅπως παραλάβῃ αὐτήν· ἀλλὰ μεγάλη τρικυμία ἐματαίωσε τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, καὶ τὸ ἅγιον

Γενικὴ ἄποψις τῆς Λεβαδείας
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. ***Rubió y Lluch.***

λείψανον ἀπεδόθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐφ᾿ ὑψηλοῦ κειμένῃ πόλει, ἥτις οὖσα νῦν ἐγκαταλελειμμένη καλεῖται Παληαχώρα. Τῷ δὲ 1462 ἡ βενετικὴ σύγκλητος διέταξε τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ ἁγίου ἐκείνου λειψάνου εἰς τὴν ἐν Βενετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Maggiore, καὶ τὴν φορὰν ταύτην πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τῶν Ἑλλήνων ὁ ἅγιος οὐδὲν ἐποίησε θαῦμα ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἱεροσυλίαν ἐκείνην, καὶ τῇ 12 Νοεμβρίου ἡ κάρα ἀνεκομίσθη ἐξ Αἰγίνης ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Καππέλλου, τοῦ ὀνομαστοῦ Βενετοῦ στρατηγοῦ, καὶ κατετέθη ἐν τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ, ἡ δὲ

μονὴ ἐκείνη καὶ ἡ σύγκλητος τῆς Βενετίας ἐπειράθησαν νὰ παραμυθήσωσι τοὺς Αἰγινήτας χορηγήσαντες ἑκατὸν δουκᾶτα εἰς ἕκαστον αὐτῶν πρὸς ὀχύρωσιν τῆς νήσου [1].

Μετ᾽ οὐ πολὺ δὲ οἱ Τοῦρκοι εὗρον ἀφορμὴν πρὸς ἐχθροπραξίας. Ἀλβανὸς δοῦλος, ἀνήκων εἰς τὸν διοικητὴν τῶν Ἀθηνῶν, εἶχεν ἀποδράσει μετὰ πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ, καὶ εἶχεν ἐπιζητήσει ἄσυλον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Βαλαρέσσου, ἑνὸς τῶν συμβούλων τῆς Μεθώνης. Ὅτε δ᾽ αἱ βενετικαὶ ἀρχαὶ τῆς ἀποικίας ταύτης ἠρνήθησαν νὰ ἐκδώσωσιν αὐτὸν, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1462 Ὀμὰρ ὁ υἱὸς τοῦ Τουραχὰν, ὁ πορθητὴς τῶν Ἀθηνῶν, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ναύπακτον, καὶ ὀλίγου δεῖν ἐκυρίευε τὴν ὀχυρὰν ταύτην πόλιν· ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ Ἰσᾶς, ὅστις εἶχε διαδεχθῆ τὸν Ζαγανὸν ὡς διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου, κατέλαβε τὸ Ἄργος ἀμαχητὶ ἕνεκα τῆς προδοσίας Ἕλληνός τινος ἱερέως, καὶ τουρκικὰ στίφη ἐδῄωσαν τὰ περίχωρα τῆς Μεθώνης. Τότε ἡ φιλοπόλεμος ἐν Βενετίᾳ φατρία ἔπεισε τὴν κυβέρνησιν νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον, ὅστις ἀρξάμενος τῷ 1463 διήρκεσε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον συνεχῶς μέχρι τοῦ 1479. Βερθόλδος ὁ Ἀτεστῖνος (d' Este) διωρίσθη ἀρχιστράτηγος τῶν κατὰ ξηρὰν βενετικῶν δυνάμεων καὶ διετάχθη νὰ στρατεύσῃ εἰς τὴν Ναυπλίαν καὶ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Λορεδανὸν στόλου, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου ἐστάλησαν ἐπικουρίαι εἰς τὸν Ἀλβανὸν ἥρωα Σκενδέρβεην, ὅπως δυνηθῇ νὰ προκαλέσῃ ἀντιπερισπασμὸν παρὰ τοῖς ὀρεινοῖς κατοίκοις τῆς Ἀλβανίας. Ἐστρατολόγησε δὲ ὁ Βερθόλδος τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἀνοίξας τὰ δεσμωτήρια τῆς Κρήτης καὶ μεταβαλὼν τοὺς δεσμώτας εἰς στρατιώτας. Ταὐτοχρόνως δ᾽ ἐξέδωκε προκήρυξιν καλοῦσαν τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀποστασίαν καὶ ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν διὰ τῆς βοηθείας αὐτοῦ. Ἡ δὲ μακρὰ φραγκοκρατία εἶχεν ἐπιφέρει τὸ ἀποτέλεσμα νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς μαχιμωτέρους ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου· λαμβάνοντες δὲ ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι ἔμελλον βεβαίως νὰ τύχωσι ξένης βοηθείας, ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσωσιν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ οἱ μὲν Σπαρτιᾶται ἔδραξαν τὰ ὅπλα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μιχαὴλ Ῥάλη, προκρίτου ἀνήκοντος εἰς διακεκριμένον οἶκον τῆς Λακεδαίμονος,

---

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 202. — *Cornelius* Ecclesiae Venetae Τόμ. Η′ σ. 173-93, 270-1. — *Malipiero* Annali ἐν τῷ Archivio storico Italiano Τόμ. Ζ′ σ. 12. — [The Itineraries of *W. Wey* σ. 119].

ἔχοντα νορμαννικὴν ἢ ἀλβανικὴν τὴν καταγωγήν [1]. Οἱ δὲ Ἀρκάδες ἐτάχθησαν ὑπὸ τὸν Πέτρον Μπούαν, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον Ἀλβανὸν, ὅστις εἶχε πρὸ ἐννέα ἐτῶν τὴν ἀρχηγίαν ἀποστασίας ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Μανιᾶται ἐπέδειξαν, ὡς πάντοτε, πνεῦμα φιλελεύθερον. Ἡ δὲ Μονεμβασία βαρυνθεῖσα, καθ᾽ ἃ ἠδύνατό τις νἀναμένῃ, τὴν κυριαρχίαν τοῦ πάπα, προεκάλεσε τὴν προστασίαν τῆς πολιτείας ἐκείνης, ἥτις ἦτο γνωστὸν ὅτι ἦτο ἡ ἥκιστα περισσόθρησκος ἁπασῶν τῶν καθολικῶν κοινοτήτων. Καὶ ὁ μὲν πάπας ἀπεῖχε μακρὰν, ὁ δὲ παπικὸς διοικητὴς ἐστερεῖτο βοηθειῶν· διὸ, πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ἀπεστάλη εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὀχυρὰν πόλιν Βενετὸς ἐξουσιαστὴς (podestà), πληρονόμενος ἐκ τοῦ ταμείου τῆς βενετικῆς νήσου Λήμνου ἢ τῆς Κρήτης [2].

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ τύχη ἐμειδίασεν εἰς τὰ βενετικὰ ὅπλα. Τὸ Ἄργος ἀνεκτήθη ἐν τάχει, ἐπὶ δὲ τῆς ἀκροπόλεως αὐτοῦ, τῆς ὀνομαστῆς Λαρίσης, ἀνεπετάσθη μετ᾽ οὐ πολὺ ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Καὶ ἄλλη δὲ φραγκικὴ πόλις, ἡ Βοστίτζα, ἐξέβαλε τοὺς Τούρκους. Ὁ Βερθόλδος κατώρθωσε νὰ στείλῃ οἴκαδε μακρὸν κατάλογον ἐρυμάτων, ἅτινα εἶχον ἀνοίξει μετ᾽ ἀγαλλιάσεως τὰς πύλας εἰς τοὺς ὑπ᾽ αὐτὸν ἄνδρας. Μεταξὺ τούτων μετ᾽ ἐνδιαφέροντος εὑρίσκομεν ὀνόματα οἷα τὸ τῆς Καρυταίνης, τοῦ Σανταμέρη καὶ τοῦ Γερακίου, ἅτιν᾽ ἀναφαίνονται καὶ πάλιν μετὰ μακρὰν αὐτῶν ἀποσιώπησιν. Ἀλλ᾽ ἱκαναὶ ὀχυραὶ θέσεις ἐξηκολούθησαν κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐν αἷς κυριώτατα ὁ Ἀκροκόρινθος, οὗ τὴν τύχην ἦτο βέβαιον ὅτι ἔμελλε νὰ παρακολουθήσῃ καὶ ἡ τῶν λοιπῶν. Διὸ ὁ Βερθόλδος καὶ ὁ Λορεδανὸς ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρῶτον χάριν ἐνθαρρύνσεως τῶν Ἑλλήνων ἀνέκτισαν τὸν ὀνομαστὸν περίβολον τοῦ ἰσθμοῦ τὸν κατεδαφισθέντα ὑπὸ τοῦ Μουρὰτ Β´. Οἱ δύο στρατηγοὶ αὐτοὶ ἔθηκαν τὸν πρῶτον λίθον, τὸ δὲ παράδειγμ᾽ αὐτῶν ἐνέπνευσε τοιοῦτον ζῆλον εἰς τοὺς περὶ αὐτοὺς ἄνδρας, ὥστ᾽ ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν τὸ ἀνακτισθὲν Ἑξαμίλιον, ἔχον ὕψος δώδεκα ποδῶν καὶ ὀχυρούμενον ὑπὸ ἑκατὸν τριάκοντα ἓξ πύργων, ἐξετείνετο ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν. Ἡ δὲ

---

[1] ⟨ Πρβλ. περὶ τῆς οἰκογενείας Ῥάλλη **Ἀντ. Φ. Χατζῆ** Οἱ Ῥαοὺλ, Ῥάλ, Ῥάλαι (1080-1800). Ἐν Kirchhain. 1909 ⟩.

[2] Ἡ προσάρτησις τῆς Μονεμβασίας ἔγεινε κατὰ τὸν **Φραντζῆν** καὶ τὸν *Stefano Magno* τῷ 1464· ἀλλ᾽ ὁ γραμματεὺς τοῦ Malatesta λέγει αὐτὴν γενομένην τῷ 1463. Τὸ δ᾽ ἔγγραφον τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἐξουσιαστοῦ αὐτῆς (Regina φ. 52 ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας) φέρει χρονολογίαν 17 Σεπτεμβρίου 1464.

συντέλεσις τοῦ ἔργου ἑωρτάσθη δι᾿ ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τείχους ἠγέρθη βωμὸς, καὶ ἐτελέσθη λειτουργία, ἡ δὲ σημαία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ἐπήρθη ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων. Ἡ δ᾿ ἐκτέλεσις τοιούτου ἔργου ἐθεωρήθη ἀξία ἀπομνημονεύσεως διὰ ζωγραφίας ἐπὶ τοῦ φατνώματος τοῦ ἐν Βενετίᾳ δογικοῦ παλατίου. Ἀλλ᾿ ἀτυχῶς τὸ τεῖχος εἶχε κτισθῆ μετὰ μεγίστης σπουδῆς· ὁ μὲν

Τὸ ἐν Γερακίῳ βυζαντιακὸν παλαιόκαστρον Ἅγιος Γεώργιος κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Γ. Παπανικολάου.

περίβολος ἦτο χθαμαλὸς, οἱ δὲ λίθοι εἶχον ἐπιτεθῆ ἐπ᾿ ἀλλήλων ἄνευ συνδετικοῦ πηλοῦ.

Ἀλλ᾿ αἴφνης αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Βενετῶν ἀνεστάλησαν. Ὁ Βερθόλδος, ἀπρονοήτως ἀποβαλὼν τὸ κράτος αὐτοῦ ἐν τῇ ὁρμῇ ἐπιθέσεώς τινος ἐναντίον τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἐβλήθη διὰ λίθου καὶ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν ἔφθασε τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ μέγας βεζύρης Μαχμοὺτ πασσᾶς μετὰ τῆς νικηφόρου στρατιᾶς, ἥτις εἶχε πρὸ μικροῦ καταλύσει διὰ παντὸς τὸ ἀρχαῖον βασίλειον τῆς Βοσνίας, ὥδευεν, ὅπως ἐπιχειρήσῃ ἔφοδον ἐναντίον τοῦ τείχους τοῦ ἰσθμοῦ. Οἱ ἀμύντορες αὐτοῦ, ἐστερημένοι μὲν στρατηγοῦ, ἀποδεκατισμένοι δὲ ὑπὸ δυσεντερίας καὶ θορυβηθέντες ἐπὶ τῇ κατὰ πλῆ-

θος μεγάλῃ ὑπεροχῇ τῶν πολεμίων, ἐγκατέλιπον τὸ Ἑξαμίλιον ἀμαχητὶ καὶ ὑπεχώρησαν εἰς τὴν Ναυπλίαν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι κατέστρεψαν καὶ πάλιν τὸν περίβολον, κατέλαβον ἐκ νέου τὸ Ἄργος, καὶ κατηδάφισαν ταύτην τὴν πόλιν, στείλαντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔλαβον παρὰ τοῦ σουλτάνου γαίας καὶ οἰκίας περὶ τὴν μονὴν τῆς Περιβλέπτου. Πολὺ χείρων τύχη ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς πιστοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ ὑπηκόους τῆς Βενετίας, ὧν πολλοὶ ἐδιχοτομήθησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Μωάμεθ διὰ πρίονος. Οἱ δὲ Σπαρτιᾶται, βλέποντες, ὅτι οἱ Βενετοὶ αὐτῶν σύμμαχοι ἠδυνάτουν νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτοὺς, ἀπεχώρησαν εἰς τὰς δυςχωρίας τοῦ Ταϋγέτου, ὁπόθεν μάτην ἀπεπειράθησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ ἐξαγάγωσιν αὐτοὺς δελεάζοντες δι᾽ ὑποσχέσεων ἀμνηστίας [1].

Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία δὲν εἶχεν ἀποθαρρυνθῆ ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν ὅπλων αὐτῆς. Ὁ Σιγισμόνδος Μαλατέστας, ὁ σύζυγος τῆς Ἰζόττας καὶ κτίστης τῆς καθεδρικῆς ἐκκλησίας τοῦ πατρίου Ἀριμίνου, διωρίσθη διάδοχος τοῦ Βερθόλδου· ἀλλ᾽ ὁ ὀνομαστότατος ἐκεῖνος ἀπόγονος τοῦ οἴκου αὐτοῦ μικρὰν ἀπέκτησε δόξαν ἐκ τῆς πελοποννησιακῆς ἐκστρατείας. Καὶ ἐπέτυχε μὲν κυριεύσας δύο τῶν τριῶν περιβόλων τῶν τειχῶν τῶν περιβαλλόντων τὴν ἀρχαίαν βυζαντιακὴν πρωτεύουσαν, τὸν Μυστρᾶν. Ἀλλὰ τὸ λαμπρὸν κάστρον ἀντέστη εἰς τὰς ἐφόδους τῶν Βενετῶν, καὶ διχόνοια ἐξερράγη ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Μαλατέστα, ὅςτις ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε, ὅπως προασπίσῃ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ πάπα. Μόνον δ᾽ ἔπαθλον τῆς στρατείας αὐτοῦ ὑπῆρξαν τὰ ὀστᾶ τοῦ φιλοσόφου Γεμιστοῦ, οὗ τὰς νεοπλατωνικὰς θεωρίας εἶχεν ἀποδεχθῆ· κατέθηκε δὲ τὰ λείψαν᾽ αὐτοῦ ἐν τῇ καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀριμίνου, ὅπου μέχρι καὶ τῆς σήμερον σώζονται οἱ τάφοι τοῦ Σπαρτιάτου σοφοῦ καὶ τοῦ Ἰταλοῦ ἄρχοντος [2].

---

[1] ***Φραντζῆ*** σ. 414-15.—***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 545, 555-64.—Χρονικὸν βραχὺ σ. 521.—*Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 202-3. —***Ἰωαννικίου Καρτάνου*** Ἄνθος, αὐτόθι σ. 268.— *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ′ σ. 1172-3.— *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ′ σ. 1121-3.— Lettera d' un segretario τοῦ Μαλατέστα ἐν τοῖς τοῦ ***Σάθα*** Μνημείοις ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. ϛ′ σ. 95-7.— *Daru* Histoire de Venise Τόμ. Β′ σ. 443-6. — ***Κριτοβούλου*** IV, 16.— V, 1, 2.— ***Λάμπρου*** ἔγγραφα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ ***Γρηγοροβίου*** Τόμ. Γ′ σ. 134-5.— Ἀρχείων Βενετίας Regina φ. 52, 56 ἐν τῷ Journal of Hellenic Studies Τόμ. ΚΖ′ σ. 241.

[2] *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ′ σ. 1179-82. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ′ σ. 1123. — *Malipiero* σ. 32-6. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 242-57. Τόμ. ϛ′ σ. 87, 92-4, 98.— *Sansovino* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 194.

Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Μαλατέστα ἡ Βενετία ἀπέστειλεν εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου ἕνα τῶν διαπρεπεστάτων αὐτῆς γόνων. Ὁ Βίκτωρ Καππέλλος εἶχεν ἀποκομίσει εὐρεῖαν πεῖραν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, τὸ δὲ ἄγγελμα τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ ὡς στολάρχου τῆς Ἀνατολῆς ἐνέπνευσεν εἰς τὴν στρατιὰν νέας ἐλπίδας. Οὐδὲ διέψευσαν τὰς προσδοκίας τοῦ στρατοῦ οἱ πρῶτοι αὐτοῦ ἆθλοι. Καὶ δὴ πλεύσας πρὸς τὰ βόρεια τοῦ Αἰγαίου συνεπλήρωσε τὴν ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ ἀρξαμένην κατάκτησιν τῶν νήσων τῶν ἄλλοτε ἀνηκουσῶν εἰς τοὺς Γατελούζους, καὶ ἔπειτα ἠγκυροβόλησεν ἐν Πειραιεῖ τὸ θέρος τοῦ 1466. Τότε καὶ πάλιν αἱ Ἀθῆναι ἐμφανίζονται ἐπὶ βραχὺ ἐν ταῖς σελίσι τῆς ἱστορίας. Ὁ Καππέλλος ὥδευσεν ἐπὶ τὴν πόλιν πρὸ τοῦ λυκαυγοῦς τῆς 12 Ἰουλίου καὶ κατέλαβεν ὅλον τὸ κάτω ἄστυ. Καὶ ἀπεκόμισαν μὲν οἱ ὑπ᾽ αὐτὸν ἄνδρες πλούσια λάφυρα ἐκ τῆς δῃώσεως, ἀλλ᾽ ὁ Καππέλλος ἐφείσθη τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων κατοίκων καὶ περιωρίσθη εἰς τὸν πυροβολισμὸν τῶν ἐν τῷ λιμένι τουρκικῶν πλοίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀκρόπολις ἦτο ὀχυρώτατα τετειχισμένη καὶ εἶχεν ἀφθονίαν ἐπιτηδείων, δὲν ἐπεχείρησε νὰ πολιορκήσῃ αὐτὴν καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Πάτρας.

Καὶ δὲν ἔσχε μὲν ἡ δευτέρα αὕτη ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελέσματα πρακτικὰ, ἀλλὰ τοὐλάχιστον παρέσχεν εἰς ἡμᾶς τελευταίαν τινὰ παροδικὴν εἰκόνα τῆς πόλεως, ἐπειδὴ εἰς ἐκείνας τὰς ἡμέρας δυνάμεθα πιθανῶς νὰ προσγράψωμεν τὴν ἀνώνυμον περιγραφὴν τὴν γραφεῖσαν ὑπὸ Βενετοῦ καὶ ἐκδοθεῖσαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν [1]. Διηγεῖται δ᾽ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι σχεδὸν σύμπας ὁ βράχος, ἐφ᾽ οὗ ἔκειτο ἡ Ἀκρόπολις περιεβάλλετο τότε ὑπὸ οἰκιῶν· μνημονεύει δὲ τῆς ἐξαιρέτου ὀχυρότητος αὐτῆς καὶ διαστέλλει τὰ «νέα τείχη» τοῦ ἄστεως καὶ τὸν ἀρχαῖον περίβολον, ὅστις ἦτο «μεγαλείτερος τοῦ τῆς Παδούης». Ἡ δυτικὴ πύλη τῆς Ἀδριανείου στοᾶς ἐχρησίμευε τότε ὡς πύλη τῆς πόλεως, ὁ δὲ Πύργος τῶν ἀνέμων, ὅστις ἀργότερον μετεβλήθη εἰς *τεκὲν* τῶν δερβισῶν, ἦτο τότε ἑλληνικὴ ἐκκλησία· πλησίον δὲ τοῦ Σταδίου κατῴκουν οἱ Ἀδελφοὶ τῆς κακῆς γνώμης (Fraticelli della male opinione), αἱρετικοὶ, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἵδρυσαν ἄσυλον ὑπὸ τὴν ἀνεκτικὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων. Τῶν δὲ ἄλλων ἀρχαίων μνημείων ὁ πεπαιδευμένος ἐπισκέπτης περιγράφει τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ὅστις

---

[1] Mitteilungen des k. deutschen Archäologischen Instituts (Athen) Τόμ. ΚΔ′ σ. 72-88.

τότε εἶχεν ἕνα κίονα ὀλιγώτερον ἢ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Κυριακοῦ, τὴν Πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον, ὅπερ οἱ ἐπιχώριοι ἐγίνωσκον ἀκόμη ὡς Διδασκαλεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους, τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου, οὗ ἡ δυτικὴ πλευρὰ εἶχεν ἐν μέρει καταπέσει ἀπὸ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἀγκωνίτου ἀρχαιοδίφου, τὸ Θησεῖον ἢ «Ναὸν τῶν θεῶν», τὴν ῥωμαϊκὴν ἀγορὰν μετὰ τῆς πύλης τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς καὶ τὴν στήλην τοῦ Ἀδριανοῦ τὴν φέρουσαν τὴν ἐπιγραφὴν περὶ τοῦ κανονισμοῦ τοῦ ἐμπορίου τοῦ ἐλαίου. Μνημονεύει δὲ καὶ ῥωμαϊκοῦ τάφου πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀλυμπιείου, διαφυγόντος τὴν προσοχὴν ἄλλων περιηγητῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν Ἀκρόπολιν κατεῖχον οἱ Τοῦρκοι, «δὲν κατώρθωσε νὰ πλησιάσῃ», καθ' ἃ λέγει [1], ἀρκετὰ ἐγγὺς, ὅπως ἐξετάσῃ τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Θρασύλλου, καὶ ἠδυνήθη μόνον νὰ ἐπισκοπήσῃ τὸ δυτικὸν πτερὸν τοῦ Παρθενῶνος, ὅςτις ἦτο ἀκόμη χριστιανικὴ ἐκκλησία. Οὗτος δὲ καὶ τὸ «ἀρχαῖον παλάτιον» τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἐν τοῖς Προπυλαίοις εἶνε τὰ μόνα κτίρια, ἅτινα ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ κάτωθεν σαφῶς καὶ διὰ τοῦτο μνημονεύει τούτων ὡς κειμένων ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἐν δὲ τῷ Πειραιεῖ ἐθαύμασε τὸν περιώνυμον λέοντα, οὗ ἀπὸ τοῦ στόματος, καθ' ἃ ἐλέχθη εἰς αὐτὸν, ἐξέρρεε συνήθως ὕδωρ. Παρὰ δὲ τὴν ἱερὰν ὁδὸν αὐξάνεται ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν μαρμάρων καὶ τῶν μωσαϊκῶν τοῦ Δαφνίου, «τῶν ὡραιοτάτων ὅσων ποτὲ εἶδον». Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου αἱ Ἀθῆναι ἐξαφανίζονται ἀπὸ τοῦ ὁρίζοντος τῆς Εὐρώπης ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα. Γερμανός τις περιηγητὴς, ὅςτις διῆλθεν ἐξ αὐτῶν τῷ 1483 ποιεῖται λόγον περὶ «τῶν ἀμυδρῶν καὶ σχεδὸν ἐξιτήλων ἰχνῶν τῶν Ἀθηνῶν», ἅτινα δὲν ἔκρινεν ἄξια ἐπισκέψεως. Αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τοῦ Φαραὼ καὶ ὁ φόρος τοῦ *παιδομαζώματος* ἀπεδεκάτισαν τὸν ἀραιὸν τῆς πόλεως πληθυσμόν [2].

---

[1] Mitteilungen des k. deutschen Archäologischen Instituts (Athen) Τόμ. ΚΔ' σ. 76. Διὰ τοῦ χωρίου τούτου ὁρίζεται ὡς χρόνος τῆς συντάξεως τῆς περιγραφῆς ταύτης τὸ ἔτος 1466, ἐπειδὴ ἡ Ἀκρόπολις ἦτο τότε πράγματι ἀπρόςιτος. Ἄλλο δ' ἱστορικὸν τεκμήριον ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ εἶνε μόνον ἡ μνεία τοῦ θανάτου τοῦ Βερθόλδου d'Este πρὸ τῆς Κορίνθου ἐν ἔτει 1463. Καὶ ἐκ τῆς παραλείψεως δὲ πάσης ἄλλης μνείας τῶν Τούρκων ὁριζονται ὡς χρόνος τῆς συντάξεως αἱ ἡμέραι, καθ' ἃς τὸ ἄστυ κατείχετο ὑπὸ τῶν Βενετῶν.

[2] Πηγαὶ περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἀθηνῶν εἶνε ὁ *Sabellico* Δεκ. III βιβλ. Η'.— Ἀρχείων Βενετίας *Secreta* Τόμ. ΚΒ' σ. 186. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 204. — **Φραντζῆ** σ. 425. — *Sanudo* παρὰ τῷ

Ἐπὶ τούτοις δὲ τὰ βενετικὰ ὅπλα περιέπεσον εἰς νέας ἥττας. Ὁ διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου Βαρβαρῖγος, ἀχθόμενος ἐπὶ ἐνιαυτῷ ἀπραξίας, ἀπεφάσισε παρὰ τὴν σώφρονα συμβουλὴν τοῦ Ῥάλη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ περιπέσῃ δελεαζόμενος εἰς ἐνέδραν τῶν Τούρκων, ὧν ἡγεῖτο ὁ φοβερὸς Ὀμάρ. Οἵ τε Βενετοὶ καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἀρχηγοὶ ἀνεσκολοπίσθησαν ὑπὸ τοῦ βαρβάρου πορθητοῦ· αἱ προσπάθειαι τοῦ Καππέλλου ὅπως κυριεύσῃ τὰς Πάτρας ἀπέτυχον· ὁ δὲ κατὰ γῆν στρατὸς ὑπεχώρησεν εἰς τὰς Καλάμας, ὅπου κάτωθεν τοῦ ἀρχαίου κάστρου τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου ὑπέστη νέαν ἧτταν, καὶ ὁ ναύαρχος ἔφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα, ὅπου ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας. Ἐπὶ πέντε ὅλους μῆνας οὐδεὶς εἶδεν αὐτὸν μειδιάσαντα. Ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ γονυπετοῦς, ὁ πῖλος αὐτοῦ, ὁ θώραξ καὶ ἐπιγραφὴ ἀναμνηστικὴ τῶν κατὰ θάλασσαν ἄθλων αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ θανάτου κοσμοῦσι τὸν πυλῶνα τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀπολλιναρίου (S. Aponal) [1].

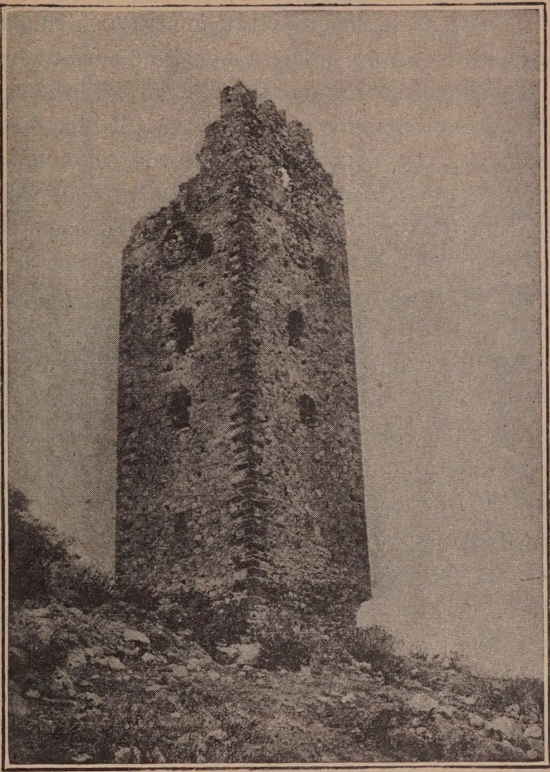
Κατὰ τὰ ἑπόμενα τρία ἔτη ἐμετεωρίζετο ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀβέβαιος ἀγὼν μετ᾽ ἀποτελεσμάτων δυσμενῶν εἰς τὴν Βενετίαν. Ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Πίου Β΄ ἐν Ἀγκῶνι εἶχε ναυαγήσει ἡ σταυροφορία, ἥτις εἶχε διοργανωθῆ διὰ τοῦ ζήλου αὐτοῦ καὶ τῆς εὐγλωττίας τοῦ Βησσαρίωνος. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Παῦλος Γ΄, καίπερ ὢν Βενετὸς, ἐστερεῖτο ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἡ ἐγωιστικὴ πολιτεία, ἐφ᾽ ᾗ διεκρίνετο ἡ Βενετία, εἶχε παρακωλύσει τὴν μετ᾽ αὐτῆς σύνταξιν τῶν λοιπῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μόνος τῶν συμμάχων αὐτῆς ὁ Σκενδέρβεης ἐξηκολούθησεν ἀγωνιζόμενος· μετὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 1468 θάνατον αὐτοῦ ἡ Βενετία ἐφάνη πρόθυμος νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ καθεστῶτος (uti possedetis). Τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἑκατὸν εἴκοσι δύο κάστρων μόνον εἰκοσιὲξ κατείχοντο τότε ὑπὸ τῶν Βενετῶν, τεσσαράκοντα δὲ καὶ ὑπερέκεινα ἦσαν ἠρειπιωμένα, ἐπὶ πεντήκοντα δὲ καὶ πλέον, ἐν οἷς τὸ ἀρχαῖον φραγκικὸν ἔρυμα Γε-

---

Muratori Τόμ. ΚΒ΄ σ. 1183. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ΄ σ. 1125. — Lettera d'un segretario τοῦ Μαλατέστα ἐν τοῖς τοῦ ***Σάθα*** Μνημείοις ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ΄ σ. 99. — *Malipiero* σ. 37.

[1] Ἴδε τὰς ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει ἀναγραφομένας πηγὰς καὶ *Sansovino* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 203. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 258. Τόμ. Ζ΄ σ. 7, 8, 15, 26, 48. — ***Κριτοβούλου*** V 13. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 558.

ράκι, ἐκυμάτιζεν ἡ τουρκικὴ σημαία. Διετήρουν δὲ ἀκόμη οἱ Βενετοὶ τὰς ἀρχαίας αὐτῶν ἀποικίας, ἐξαιρουμένου τοῦ Ἄργους, οἱ ῥαίκτωρες αὐτῆς ἦρχον ἐν τῇ Μάνῃ καὶ ἐν Λήμνῳ, Βενετὸς ἐξουσιαστὴς ἐκυβέρνα τὸν ἀπόκρημνον βράχον τῆς Μονεμβασίας, καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μυτιλήνης μετέβαινον ἵνα καλλιεργῶσι τὰς εὐρείας γαίας τῆς προσφιλοῦς εἰς αὐτοὺς Εὐβοίας [1].

Ὁ βορειοανατολικὸς τῶν παρὰ τὰ Φύλλα τῆς Εὐβοίας πύργων ἀπὸ δυσμῶν κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου [2].

Ὁ Μωάμεθ ἀπὸ μακροῦ ἐπόθει τὴν κατάκτησιν τῆς λαμπρᾶς ταύτης νήσου, καὶ νῦν ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς κατορθώσεως τοῦ πεφιλημένου αὐτοῦ σχεδίου. Κυβέρνησις ἔχουσα πάντοτε τὰς ἀρίστας πληροφορίας, οἵα ἡ βενετική, οὐδαμῶς ἠδύνατο νἀμφιβάλλῃ περὶ τῶν προθέσεων τοῦ σουλτάνου, οὐδ᾿ ἐλησμόνουν οἱ Βενετοί, ὅτι οὗτος εἶχεν ἤδη ποτὲ ἐπισκοπήσει τὴν Χαλκίδα. Καὶ πανταχόθεν μέν, παρὰ τῆς Κύπρου, παρὰ τῆς Ῥόδου καὶ παρὰ τῆς Κεφαλληνίας, παρὰ τῆς Νεαπόλεως καὶ παρὰ τῆς Βουργουνδίας ἡ Βενετία ἐζήτει βοήθειαν χάριν ἀμύ-

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 205-6.

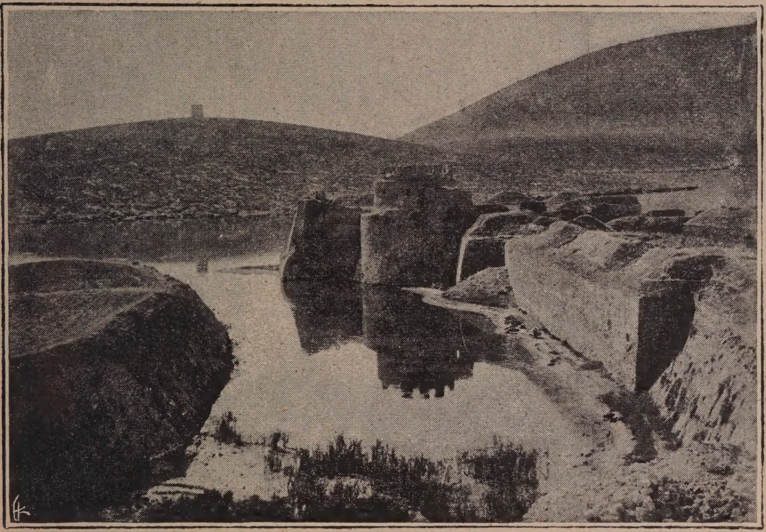
[2] ⟨Ὁ πύργος οὗτος ἔχει πλάτος ἑκάστης πλευρᾶς 6,20. Οἱ δ᾿ ἐξ ἐντετειχισμένων πλίνθων κύκλοι ἄνω μετὰ τῆς παραπλεύρου θυρίδος ὑπάρχουσι καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλευρῶν, ἴσως δὲ κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ κ. Οἰκονόμου ἐχρησίμευον πρὸς ἐναπόθεσιν σημάτων χάριν τῆς μετὰ τοῦ ἀπέναντι φρουρίου συνεννοήσεως⟩.

νης τῆς πολυτιμήτου κτήσεως. Ἀλλὰ πάντων τούτων τῶν συμμάχων εἷς καὶ μόνος, ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας, ἔστειλε μίαν γαλέραν, ὅπως συμπράξῃ μετὰ τοῦ βενετικοῦ στόλου. «Οἱ ἡγεμόνες τῶν Χριστιανῶν» ἔλεγεν ἔγγραφόν τι, «ἐθεῶντο ἁπλῶς ὡς ἔν τινι θεάτρῳ».

Ἀρχομένου δὲ τοῦ Ἰουνίου 1470 ὁ τουρκικὸς στόλος, συγκροτούμενος ἐκ τριακοσίων πλοίων, ὧν ἐπέβαινον ἑξηκοντακισχίλιοι μέχρις ἑβδομηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν, ἐξέπλευσεν ἐκ τῶν Δαρδανελλίων καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἴμβρου καὶ ματαίαν ἀπόπειραν ἁλώσεως τῶν ὀχυρῶν κάστρων τῆς Λήμνου καὶ τῆς Σκύρου παρέπλευσε τὸν Καφηρέα κατὰ τὰ νότια τῆς Εὐβοίας καὶ προεχώρησε πρὸς τὴν Χαλκίδα. Καθ' ὁδὸν ὁ Τοῦρκος ναύαρχος κατέλαβε τὸ κάστρον τῶν Στύρων καὶ τὸν μέγαν τετράγωνον πύργον τὸν μέχρι τοῦ νῦν σωζόμενον ἐν τῷ χωρίῳ Βασιλικῷ πλησίον τῆς Χαλκίδος, καὶ τῇ 15 Ἰουνίου ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ ὅρμῳ Burchio, τῷ σημερινῷ Βούρκῳ. Ἐκεῖ δὲ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἄνδρες ἀπεβιβάσθησαν καὶ ἔπηξαν τὰς σκηνὰς αὐτῶν κατὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Μιλλεμόζας, ὡς ἐκαλεῖτο ὁ ἐσώτατος μυχὸς τοῦ ὅρμου τούτου, ἐν μικρᾷ ἀποστάσει ἀπὸ τῶν χερσαίων τῆς Χαλκίδος τειχῶν. Αἱ δύο ἑπόμεναι ἡμέραι διῆλθον ἐν ἀψιμαχίαις· ἀλλὰ τὴν 18 Ἰουνίου ἡ ὁρμὴ τῆς φρουρᾶς ἀνεκόπη ὑπὸ τῆς θέας μακρᾶς γραμμῆς τουρκικῆς στρατιᾶς καταβαινούσης διὰ τοῦ Ἀνηφορίτου κατὰ μῆκος τῆς ἀπὸ τῶν Θηβῶν ἀγούσης λεωφόρου [1]. Ἡγεῖτο δὲ τῆς στρατιᾶς αὐτὸς ὁ Μωάμεθ. Ἐπὶ δύο ὥρας ὁ σουλτᾶνος ἵστατο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐρίπου γεφύρας καὶ μετὰ προσοχῆς ἐξήταζε τὸ μεμαγευμένον κάστρον, ὅπερ ἵστατο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πορθμοῦ, ἕως τοῦτο κατηδαφίσθη ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐξ ἐπιπολαίου καὶ ἀλυσιτελοῦς βανδηλισμοῦ. Ἔπειτα κρίνας ἀκατόρθωτον τὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον εἰςέλασιν εἰς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ τὸ μὲν ῥεῦμα εἶνε ὁρμητικὸν καὶ ἡ περιαιρετὴ γέφυρα ἦτο ἀνασεσυρμένη, μετέβη εἰς τὴν Ποῦνταν ἢ τὸ Στόμιον τοῦ Ἁγίου Μάρκου (Bocca di S. Marco), ὡς ἐκαλεῖτο τότε ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὁ στενὸς εἴςπλους τοῦ μικροῦ ὅρμου κατὰ τὰ νότια τοῦ Εὐρίπου, καὶ διέταξε νὰ πηχθῇ γέφυρα ἐκ σκαφῶν ἐκ τῆς Βοιωτίας πρὸς τὴν νῆσον. Ἐπὶ τούτοις περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου διέβη τὸ ἓν τρίτον τῆς στρατιᾶς· τὴν δὲ ὑστεραίαν ἐπηκολούθησαν

[1] Τὸ Struez τῶν πηγῶν εἶνε ἀναμφηρίστως γεγραμμένον ἀντὶ Stives, ἐπειδὴ πράγματι αἱ Θῆβαι ἔκειντο κατὰ τὴν φυσικὴν ὁδὸν ἣν ἔμελλε νὰ τραπῇ ὁ σουλτᾶνος ἐρχόμενος εἰς τὴν Χαλκίδα.

ὁ σουλτᾶνος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ τὸ κύριον σῶμα τῆς στρατιᾶς. Ὁ δὲ Μωάμεθ ἔστησε τὸ στρατήγιον αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἁγίαν Κλάραν (Santa Chiara), περὶ τὰ ὀκτακόσια μέτρα μακρὰν τῆς πόλεως, καὶ αἱ τάξεις αὐτοῦ ἐξετάθησαν ὑπὲρ τὸ Βουνὸν τῶν καλογραιῶν, ὡς ἐκαλεῖτο τότε ὁ λόφος τοῦ Βελήμπαμπα ὄπισθεν τῆς Χαλκίδος ἐκ μονῆς τῆς Θεοτόκου κειμένης ἐπ' αὐτοῦ, ὑπὲρ τὸ προάστειον τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς πηγῆς τῆς Ἀρεθούσης παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Ἐρέτριαν. Ἐπὶ δὲ τῆς Βοιω-

Τείχη τῆς Χαλκίδος παρὰ τὸν Βοῦρκον
καὶ ἡ χωρίζουσα τὸ φρούριον ἀπὸ τῆς πόλεως τάφρος
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου.

τίας, κατὰ τὴν Φοῦρκαν, ὡς ὠνομάζετο τότε τὸ σημερινὸν φρούριον Καράμπαμπα, ἐτοποθετήθησαν πυροβόλα. Οὕτως ἡ πόλις περιεστοιχίσθη ἐκ πάντων τῶν μερῶν πλὴν τοῦ βορρᾶ· κατὰ τοῦτο δὲ τὸ μέρος ὁ σουλτᾶνος ἔπηξε δευτέραν γέφυραν ἐκ λέμβων, αἵτινες ἀνειλκύσθησαν κατὰ γῆν ἀπὸ τοῦ ὅρμου Βούρκου εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Ἀταλάντης.

Τὰ κατὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, καθ' ἃ ἐγίνωσκον οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτῆς, δὲν εἶχον εὐχαρίστως. Εἶχον μὲν ἐπισκευασθῆ τὰ τείχη πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, καὶ ἐφ' ἑκάστου προμαχῶνος τοῦ

παραθαλασσίου περιβόλου ὁ λέων τοῦ Εὐαγγελιστοῦ προεκάλει τοὺς ἀπίστους, ἐκ δὲ τοῦ κατὰ γῆν μέρους ἔβρεχε τὰ τείχη τάφρος· οὕτως ὁ περίβολος τῶν τειχῶν περιεστοιχίζετο πανταχόθεν ὑπὸ ὑδάτων. Ἀλλ' ἡ βενετικὴ πολιτεία εἶχε παραδόξως ἀμελήσει νὰ ὀχυρώσῃ τὰ δύο ὑψώματα τὰ δεσπόζοντα τῆς πόλεως, τὴν Φοῦρκαν καὶ τὸ Βουνὸν τῶν Καλογραιῶν, πεποιθυῖα εἰς τὴν ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης ὑπὸ τοῦ

Ἀνάγλυφος βενετικὸς λέων ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος ἐν τῷ μουσείῳ τῆς πόλεως ταύτης κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου.

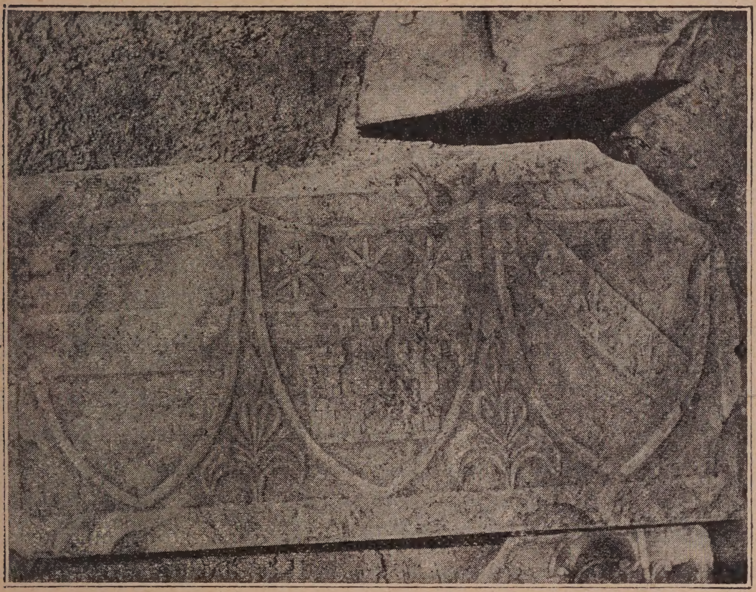
στόλου διάσωσιν τῆς Χαλκίδος [1]. Ἀλλ' ἀτυχῶς ὁ στόλος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Νικολάου Κανάλη (Da Canale), ἀνδρὸς δικανικοῦ μᾶλλον ἢ ναυβάτου, ὅστις ἀντὶ νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον εἶχε χρονοτριβήσει ἀπέναντι τῆς Σκιάθου καὶ ἔπειτ' ἀπέπλευσεν εἰς τὸ Ἡράκλειον πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τῶν ἀρχῶν τῆς Κρήτης.

Βάϊλος δὲ ἦτο κατὰ τὸν χρόνον τῆς πολιορκίας ὁ Παῦλος Ἐρίτσος, οὗ εἶχον μὲν λήξει νεωστὶ τὰ δύο ἔτη τῆς ὑπηρεσίας, ἀλλ' ὅστις

---

[1] ⟨ Πράγματι τὸ φρούριον Καράμπαμπα ἐκτίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀλίγα ἔτη πρὸ τοῦ 1728, ὅτ' ἐξετυπώθη ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς Γεωγραφίας τοῦ Μελετίου. Ἴδε **Μελετίου** Γεωγραφίαν ἔκδ. β' **Ἀνθίμου Γαζῆ** Τόμ. Β' σ. 333 ⟩.

ἐξηκολούθησεν ἄρχων ἐπὶ ἐλπίδι, ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ εἶνε ἐπωφελής. Δι᾽ ὅμοιον δὲ λόγον εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν τῇ πόλει ὁ Ἰωάννης Bondumier, πρῴην προνοητής (ex-provveditore). Καὶ δὴ κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον ἕνεκα τοῦ ἐπικειμένου ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνου ἐστέλλετο εἰς τὴν Χαλκίδα πλὴν βαΐλου καὶ προνοητής (provveditore). Καὶ εἶχε μὲν ἤδη φθάσει ὁ νέος προνοητὴς Ἀλοΐσιος Κάλβος, ἀλλ᾽ ἐξηκολούθησεν ὑπηρετῶν ὁ προκάτοχος αὐτοῦ. Περιελάμβανε δὲ ἡ πόλις δισχιλίους πεντακοσίους κατοίκους

Φραγκικὰ οἰκόσημα ἐν τῷ μουσείῳ Χαλκίδος.

ἐκτὸς προσφύγων, καὶ ἡ φρουρὰ εἶχεν ἐνισχυθῇ ἐπ᾽ ἐσχάτων δι᾽ ἑπτακοσίων ἀνδρῶν ἐκ Κρήτης καὶ πεντακοσίων πεζῶν, ὧν ἡγεῖτο Δαλμάτης τις καλούμενος Θωμᾶς, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ φροντὶς ἁπασῶν τῶν πολεμικῶν μηχανῶν. Ἐναντίον δ᾽ αὐτῶν ἀντιπαρετάχθη ἡ πολυπληθὴς στρατιὰ τῶν Τούρκων, ἀνερχομένη συμφώνως πρὸς ποικίλας, ἀπ᾽ ἀλλήλων διαφερούσας, μαρτυρίας εἰς ἑκατὸν εἴκοσι μέχρι τριακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν ἐκτὸς τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων.

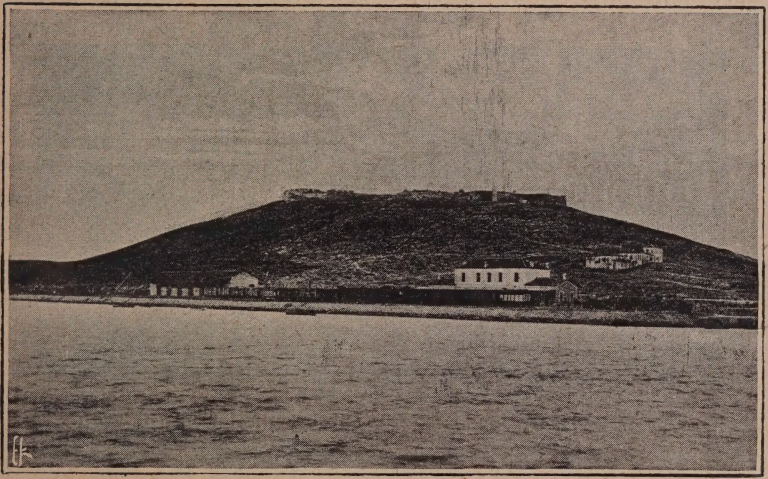
Τῇ 25 Ἰουνίου, ὅτε εἶχον περατωθῇ ἅπασαι αἱ παρασκευαί, ὁ σουλτᾶνος δι᾽ Ἰταλοῦ διερμηνέως ἐκάλεσεν εἰς παράδοσιν τὸν βάϊ-

λον, λέγων, ὅτι εἶχε μὲν ἀπόφασιν νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν, ἀλλ' ὅτι, ἂν ὁ βάϊλος ἤθελε νὰ ὑποχωρήσῃ πάραυτα, ἦτο διατεθειμένος νἀπαλλάξῃ τοὺς κατοίκους παντὸς φόρου ἐπὶ δέκα ἔτη, νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον εὐπατρίδην ἔχοντα μίαν οἰκίαν καὶ ἑτέραν καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν βάϊλον καὶ τὸν προνοητὴν νὰ ζήσωσιν ἀνέτως ἐν Χαλκίδι ἢ ἄλλως νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐλευθέριον σιτηρέσιον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δὲ βάϊλος διέταξε τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ νἀπαντήσῃ πρὸς ταῦτα, ὅτι ἡ Βενετία εἶχε καταστήσει τὴν Χαλκίδα ἰδίαν αὐτῆς κτῆσιν, ὅτι ἐντὸς δέκα ἢ δώδεκα ἡμερῶν τὸ πολὺ ἔμελλε νὰ κριθῇ ἡ τύχη αὐτῆς καὶ ὅτι τῇ βοηθείᾳ τοῦ θεοῦ ἔμελλε νὰ πυρπολήσῃ τὸν στόλον τοῦ σουλτάνου καὶ ἐκριζώσῃ τὰς σκηνὰς αὐτοῦ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ γινώσκῃ ποῦ νὰ κρύψῃ τὴν ἀτιμασθεῖσαν αὐτοῦ κεφαλήν. Ἐπὶ τῇ εὐτόλμῳ ταύτῃ ἀπαντήσει ἅπαντες οἱ ἐπὶ τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν ἄνδρες ἀνεβόησαν μεγάλῃ τῇ φωνῇ, καὶ ὁ διερμηνεὺς παρεκλήθη νὰ μεταβῇ καὶ εἴπῃ πρὸς τὸν κύριον αὐτοῦ νὰ φάγῃ χοίρειον κρέας καὶ ἔπειτα νὰ πειραθῇ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔφοδον ἐναντίον τῆς τάφρου. Ἡ ὕβρις αὕτη ἀνεκοινώθη πιστῶς εἰς τὸν Μωάμεθ, ὅστις ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης ἀπεφάσισε μηδένα νὰ ἐπιδείξῃ οἶκτον πρὸς τὴν φρουράν.

Τὴν αὐτὴν δ' ἑσπέραν ἤρχισεν ὁ βομβαρδισμός. Εἶχε δὲ ὁ σουλτᾶνος εἴκοσι καὶ δύο, κατὰ δὲ ἄλλην ἔκθεσιν τεσσαράκοντα καὶ δύο, μεγάλα πυροβόλα, ἅτινα εἶχε τοποθετήσει εἰς στρατηγικὰς θέσεις ἐπί τε τῆς νήσου καὶ ἐπὶ τοῦ Καράμπαμπα· ἐπυροβόλουν δὲ ταῦτα ἡμέρας καὶ νυκτός. Οὐδεὶς δὲ τῶν ἑκατὸν εἴκοσι πελωρίων λίθων, οὓς ἔβαλον, ἀπέτυχεν, ἀλλὰ πάντες ἔπεσον ἐντὸς τῆς καταδεδικασμένης πόλεως· καὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲ δύναταί τις νὰ ἴδῃ αὐτοὺς συσσωρευθέντας ἔν τινι τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης πολιορκίας. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἔρριψαν ξηροὺς κλάδους, ὅπως πληρώσωσι τὴν τάφρον· ἀλλ' οἱ ἀμύντορες κατώρθωσαν νὰ βάλωσι πῦρ εἰς αὐτούς, καὶ οἱ πολιορκηταὶ ἠναγκάσθησαν νἀποχωρήσωσι, μεγάλας ὑποστάντες ζημίας. Τῇ δὲ 30 Ἰουνίου ἐπεχειρήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων δευτέρα ἔφοδος μετὰ ἔτι μεγαλειτέρων ἀπωλειῶν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν οἱ Χριστιανοὶ ὑπέστησαν δύο καταστροφὰς μεγάλας. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν ἐπέδραμε τὴν νῆσον, προχωρῆσαν πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Ὠρεοῦ καὶ φονεῦσαν ἅπαντας τοὺς ἔχοντας ἡλικίαν ἀνωτέραν δεκαπέντε ἐτῶν, εἶτα δ' ἐκυριεύθη διὰ προδοσίας τὸ κάστρον La Cuppa, καὶ οἱ τρισχίλιοι Ἕλληνες οἱ καταφυγόντες εἰς αὐτὸ χάριν σωτηρίας ἐκρεουργήθησαν

ὠμῶς πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστη καὶ τὸ πλήρωμα πλοίου φέροντος στρατὸν καὶ πολεμικὰ ἐφόδια, ὅπερ ἐξ ἀνεπιστασίας περιέπεσεν εἰς τὸ μέσον τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν τῷ ὅρμῳ τοῦ Βούρκου.

Ἀλλ' ὑπῆρχε προδότης καὶ ἐν Χαλκίδι, καθ' ἃ ἐν τῷ κάστρῳ La Cuppa. Ἡ αἰφνιδία ἀπώλεια Δαλμάτου τινὸς ὀνόματι Λουκᾶ καὶ τὰ λεγόμενα περὶ γηραιᾶς τινος Ἑλληνίδος ὡς ἐχούσης οἰκειότητα πρὸς τὴν παλλακίδα τοῦ Δαλμάτου ἀρχηγοῦ Θωμᾶ ἐξήγειραν τὰς ὑπονοίας τοῦ βαΐλου. Συλληφθεὶς δ' ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λουκᾶ καὶ ἀπειληθεὶς, ὅτι ἔμελλε νὰ ὑποβληθῇ εἰς βασάνους, ὡμολόγησεν, ὅτι ὁ Λουκᾶς εἶχεν

Τὸ φρούριον Καράμπαμπα ἀπέναντι τῆς Χαλκίδος.

ἐξαποσταλῆ κατὰ διαταγὴν τοῦ Θωμᾶ· προςέθηκε δ' ὅτι τὸν λόγον δύναται νὰ εἴπῃ ὁ σαλπιγκτὴς τοῦ Δαλμάτου ἀρχηγοῦ. Ὁ σαλπιγκτὴς δὲ οὗτος κληθεὶς ἐνώπιον τοῦ βαΐλου ἀπεκάλυψε πάραυτα τελείως τὰ τῆς ἐπιβουλῆς. «Εἴμεθα πάντες ἐχθροὶ τοῦ χριστιανισμοῦ» εἶπε, καὶ ἔπειτα κατήγγειλεν Ἀλβανόν τινα ὑπηρετοῦντα ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ βαΐλου ὡς λαμβάνοντα μισθὸν παρὰ τῶν Τούρκων κατὰ τὰ τελευταῖα ἑπτὰ ἔτη. Γενομένης δὲ παρὰ τῷ ἀνδρὶ τούτῳ κατ' οἶκον ἐρεύνης εὑρέθησαν ἐν αὐτῷ τρία βέλη φέροντα ἐπιγραφὰς ἀποκαλυπτούσας τὰ τῆς προδοσίας. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἔλεγεν ἑλληνιστὶ τὰ ἑξῆς· «Εἶμαι δοῦλός σου· ὅσα ὑπεσχέθην εἶνε ἕτοιμα», αἱ δὲ λοιπαὶ δύο, τουρκιστὶ γεγραμμέναι, προήρχοντο

ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ σουλτάνου, καὶ δι᾽ αὐτῶν παρεκαλεῖτο ὁ προδότης νὰ ἐκτελέσῃ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ἐπειδὴ ὁ σουλτᾶνος εἶχε στηριχθῆ εἰς τὰς ὑποσχέσεις αὐτοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο νἀναμένῃ μακρότερον χρόνον. Τὸ ἄγγελμα τῆς ἀποκαλύψεως τῆς προδοσίας περιῆλθεν εἰς τὸν πρωτουργὸν αὐτῆς Θωμᾶν. Ἀπεφάσισε δὲ οὗτος νὰ διασωθῇ ῥιψοκινδυνεύων. Καὶ δὴ ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἵππον αὐτοῦ, καὶ, ἡγούμενος ἑκατοντάδος τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, ἵππευσε πρὸς τὴν πλατεῖαν, καυχώμενος, ὅτι ἔμελλε νἀποκόψῃ τὴν ῥῖνα τοῦ ἀνδρὸς τοῦ φυλακίσαντος τοὺς φίλους αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ βάϊλος εἶχε παρασκευάσει τὰ δέοντα· ἡ πλατεῖα ἦτο περιεστοιχισμένη ὑπὸ στρατιωτῶν, ἐν τῷ μέσῳ δ᾽ αὐτῆς ὁ Ἐρίτσος περιεπά-

Μεσαιωνικὸν ἀνάγλυφον ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος ἐν τῷ μουσείῳ τῆς πόλεως ταύτης κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου.

τει ἥσυχος ἄνω καὶ κάτω μετά τινων Βενετῶν εὐπατριδῶν, ὡς εἰ οὐδὲν εἶχε συμβῆ. Ἰδὼν δὲ τὸν προδότην ὁ βάϊλος ἠρώτησεν αὐτὸν διὰ τί εἶχεν ἔλθει μετὰ τοιαύτης ἀκολουθίας, ἀφήσας οὕτω τὰ τείχη ἀνυπεράσπιστα. Ἀφοπλισθεὶς ὑπὸ τῆς προσποιητῆς ἀγνοίας τοῦ Ἐρίτσου περὶ τῶν διατρεξάντων ὁ Θωμᾶς ἀπέλυσε τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ ἠκολούθησε τὸν βάϊλον εἰσερχόμενον εἰς τὸ μέγαρον αὐτοῦ, ὅπως συζητήσωσι περί τινων ἀναγκαίων ἐπισκευῶν τῶν ὀχυρωμάτων. Ἀλλὰ, μόλις εἶχε διαβῆ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας, καὶ ὁ Ἀλοΐσιος Δολφῖνος ἔπληξεν αὐτὸν κατὰ τὸν αὐχένα. Πεντήκοντα ξίφη διεπέρασαν τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἄλλοι τόσοι τῶν ἑταίρων αὐτοῦ ἐθανατώθησαν καὶ ὁ λοχαγὸς αὐτῶν μετὰ τοῦ γραμματέως καὶ τοῦ σαλπιγκτοῦ ἀνεκρεμάσθησαν ἐκ τοῦ ποδὸς ἀπὸ τῶν κιόνων τοῦ μεγάρου τοῦ

βαΐλου. Ἔπειτα οἱ νεκροὶ αὐτῶν καταβιβασθέντες ἐκόπησαν εἰς τέσσαρα τεμάχη καὶ ἐξετοξεύθησαν ἀπὸ τῶν πυροβόλων εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τούρκων. Οὕτως ἀγρία ὑπῆρξεν ἡ ἐκδίκησις τῶν Βενετῶν κατὰ τῶν περὶ τὸν Δαλμάτην, ὥστε ὁ βάϊλος ἐθρήνησε τὴν ἀπώλειαν πολλῶν τοξοτῶν.

Ἀνάγλυφον οἰκόσημον ἀποκείμενον ἐν τῷ μουσείῳ Χαλκίδος.

Ὁ δὲ σουλτᾶνος, ἀγνοῶν τὸν θάνατον τοῦ προδότου, ἐπεχείρησε τρίτην ἔφοδον κατὰ τῶν χερσαίων τειχῶν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Βούρκου, οὗ τὴν παράδοσιν εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Θωμᾶς. Ὅπως δ᾿ ἐξακολουθήσῃ ἀπατώμενος ὁ Μωάμεθ, αὐτοὶ οἱ Βενετοὶ ὕψωσαν ἐπὶ τοῦ πύργου τοῦ Ναοῦ (Tempio) τὴν τουρκικὴν σημαίαν, ἦτο δὲ τοῦτο τὸ μετὰ τοῦ Θωμᾶ προσυμπεφωνημένον σύνθημα, καὶ οἱ Τοῦρκοι, ὁρμῶντες «δίκην ἀγριοχοίρων», περιέπεσον εἰς χεῖρας τῶν σφαγέων ἀντὶ νὰ ἐπιτύχωσι τὴν προσδοκωμένην ἅλωσιν τῆς πόλεως. Πρὸς τούτοις δὲ τὰ ῥωμαλέα μειράκια τῆς πόλεως ἀντικατέστησαν τότε τοὺς θανατωθέντας τοξότας ἐπὶ τῶν

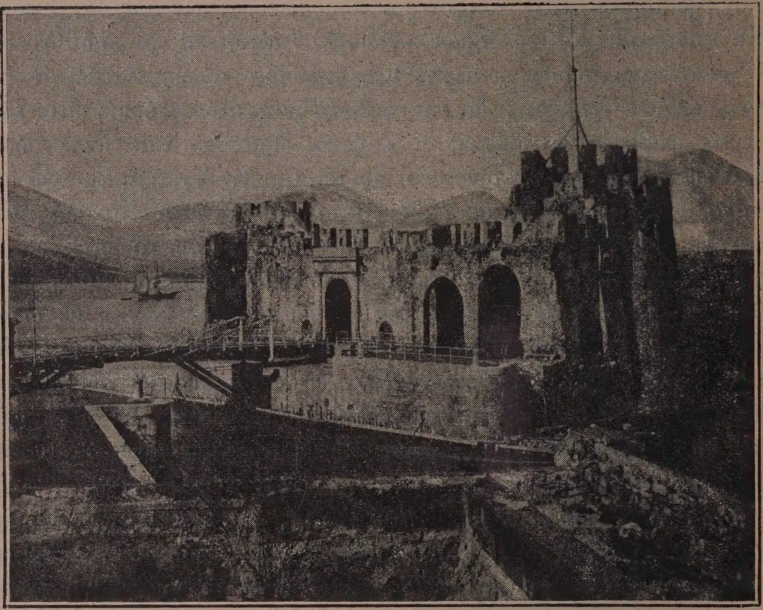
τειχῶν, καὶ παρέσχον ὑπηρεσίας οὕτως ἐξαιρέτους, ὥστε ὁ σουλτᾶνος ἔστειλε νὰ μάθῃ τίνες ἄρα ἦσαν. Ἐλέχθη δ᾿ εἰς αὐτόν, ὅτι ἦσαν ἄνδρες ἐλθόντες πρὸς ἐνίσχυσιν ἐκ Ναυπλίας, οἵτινες εἶχον διαπεραιωθῇ τὸν Εὔριπον παρὰ τὴν ἄγρυπνον ἐπιτήρησιν τῶν φρουρῶν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γεφύρας· πιστεύσας δ᾿ ὁ Μωάμεθ τὸν μῦθον τοῦτον διέταξε τὴν καρατόμησιν τῶν δυστυχῶν ἐκείνων ἀνδρῶν. Ἐπὶ τρεῖς ἀκόμη ἡμέρας καὶ νύκτας ὁ σουλτᾶνος ἐξηκολούθησε βομβαρδίζων καὶ ἀπαιτῶν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως. Τὴν δὲ πρωίαν τῆς 11 Ἰουλίου παρεσκευάσθη νὰ προβῇ εἰς ἔφοδον, κρατερωτέραν πασῶν τῶν προτέρων, ἐναντίον τοῦ βεβλαμμένου περιβόλου μεταξὺ τοῦ πύργου τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς Πύλης τοῦ Χριστοῦ, τῆς κυριωτάτης τῶν χερσαίων πυλῶν· ταυτοχρόνως δὲ ὁ τουρκικὸς στόλος διηύθυνε τὰς προςβολὰς αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἠρειπιωμένων προχωμάτων τῆς ἰουδαϊκῆς συνοικίας. Ἀλλ᾿ αἴφνης ἐφάνη καταπλέων διὰ τοῦ πόρου τῆς Ἀταλάντης ὁ ἐξ ἑβδομήκοντα καὶ ἑνὸς σκαφῶν συγκείμενος στόλος τοῦ Κανάλη. Αἰφνιδίως τότε τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ὁ σουλτᾶνος ἀνέμενεν, ὅτι ὁ Βενετὸς ναύαρχος ἔμελλε νὰ διαρρήξῃ τὴν βόρειον ἐξ ἀκατίων γέφυραν, νὰ πυρπολήσῃ τὴν ἄλλην καὶ νὰ κατακλείσῃ αὐτὸν ἐν τῇ νήσῳ. Καὶ κατά τινα μὲν διήγησιν ἔχυσε δάκρυα λύσσης, κατ᾿ ἄλλην δέ τινα ἀνέβη πάραυτα ἐπὶ τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἵνα διαβῇ καὶ πάλιν τὴν γέφυραν, καὶ ἀνεχαιτίσθη μόνον ὑπὸ τοῦ πιστοτάτου τῶν περὶ αὐτὸν πασσάδων. Ἡ δὲ γνώμη τῶν ἐμπειροτέρων νεωτέρων ἱστορικῶν εὑρίσκει δίκαιον τὸν φόβον ὑφ᾿ οὗ κατελήφθη ὁ σουλτᾶνος. Πράγματι, ἂν ὁ Κανάλης ἐξετέλει τὸ καθῆκον αὐτοῦ, θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν Χαλκίδα καὶ καταστρέψῃ τὸν μέγαν πορθητήν.

Ἀλλ᾿ ὁ Βενετὸς ναύαρχος τοῦτο μὲν ὑπὸ ἐφεκτικότητος, τοῦτο δὲ ἴσως ὑπὸ πατρικῆς φιλοστοργίας, ἐπειδὴ συνέπλεε μετ᾿ αὐτοῦ ὁ υἱός, κατελήφθη ὑπὸ δισταγμῶν νὰ προβῇ εἰς τὰς προςηκούσας ἐνεργείας ἐν ὅσῳ ἦτο ἀκόμη καιρός. Μάτην δύο Βενετοὶ ἐκ Κρήτης εὐπατρίδαι ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιπέσωσι μετὰ τῆς γαλέρας αὐτῶν ἐναντίον τῆς ἐξ ἀκατίων γεφύρας. Ὁ ναύαρχος ἀπήντησεν, ὅτι ὤφειλε νἀναμείνῃ μέχρις οὗ φθάσωσιν ἅπαντα αὐτοῦ τὰ πλοῖα Ἀλλ᾿ ἐν τούτοις ἐπεκράτησεν ἐν τῷ στόλῳ ἡ δωροδοκία· οὐδὲ εἷς ἐκινήθη· τὸ ῥεῦμα ἐν τῷ Εὐρίπῳ ἀνεστράφη, καὶ ὁ Κανάλης ἠγκυροβόλησεν ἡσύχως ἐν τῷ ὅρμῳ τῶν Πολιτικῶν, εἰς ἀπόστασιν ἓξ μιλίων πρὸς βορρᾶν τοῦ πορθμοῦ. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ μέγας καὶ ἐνεργὸς ἀνὴρ ὁ ἡγούμενος τῶν πολιορκητῶν ἐνήργησε δραστη-

ρίως. Παρέταξεν ἐπί τε τῆς βοιωτικῆς καὶ τῆς εὐβοϊκῆς παραλίας στρατὸν, ὅπως παρεμποδίσῃ ἀπόβασιν τοῦ Κανάλη· ἔστησε τοξότας ἐπὶ τῆς βορείου γεφύρας, ὅπως ἀπωθήσῃ πᾶσαν ἐπίθεσιν, καὶ ἐδώρησεν ἅπαντα τὰ μέλλοντα λάφυρα τῆς πόλεως εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ. Ἅμα δὲ τῇ πρωίᾳ τῆς ὑστεραίας, βλέπων, ὅτι ὁ Κανάλης ἔμενεν ἀκόμη ἀργὸς, ἐπεχείρησε τὴν κρίσιμον αὐτοῦ ἔφοδον ἐναντίον τῆς πόλεως. Εἶχε δὲ πρότερον πληρώσει τὴν τάφρον διὰ βυτίων, διὰ πτωμάτων καὶ διὰ ξηρῶν κλάδων· οὕτως ἕνεκα τοῦ πλήθους τῆς ἐν τῇ τάφρῳ συσσωρευθείσης ὕλης τὰ ὕδατ' αὐτῆς κατέκλυσαν τὰ διερρωγότα τείχη. Διὰ δὲ τῆς αὐτοσχεδίου ταύτης ὁδοῦ, ἥτις ἐξέπεμπε φοβερὰν δυςοδμίαν, οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν ἐπὶ τὴν ἔφοδον. Καὶ ὕψωσε μὲν ἡ κατάπονος καὶ συντετριμμένη βενετικὴ φρουρὰ μελαίνας σημαίας δηλωτικὰς κινδύνου πρὸς γνῶσιν τοῦ Κανάλη, ἀλλὰ μάτην. Καίπερ ἐγκαταλελειμμένη ὑπὸ τοῦ στόλου, ἀντέσχε καρτερικῶς μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας μετὰ τὸν ὄρθρον, ὅτε οἱ πολιορκηταὶ ἐκυρίευσαν τοὺς προμαχῶνας τοῦ Βούρκου· μετ' ὀλίγην δὲ ὥραν ἅπας ὁ περίβολος τῶν τειχῶν εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ καὶ τότ' ἐξηκολούθησεν ὁ ἀγὼν ἐν ταῖς στεναῖς ῥύμαις τῆς πόλεως, αἵτινες εἶχον φραχθῆ διὰ δοκῶν, βυτίων καὶ ἁλύσεων, ἐν ᾧ συγχρόνως αἱ γυναῖκες ἔβαλλον κατὰ τῶν κεφαλῶν τῶν Τούρκων ὕδωρ, ἄσβεστον καὶ στάμνους. Προχωροῦντες δὲ διὰ τῆς βίας, βῆμα πρὸς βῆμα, οἱ ἐπιδρομεῖς ἔφθασαν τέλος περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὴν πλατεῖαν. Ἐκεῖ ἔπεσεν ὁ προνοητὴς Κάλβος, κρατῶν ἀνὰ χεῖρας τὸ ξίφος· ὁ δὲ προκάτοχος αὐτοῦ Bondumier κατεσφάγη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Παύλου Ἀνδρεότσου, ὅστις ἐπιζήσας συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς πολυωδύνου πολιορκίας. Ὁ δὲ βάϊλος καὶ οὐκ ὀλίγαι εὐγενεῖς δέσποιναι κατέφυγον εἰς τὸ ἐν τῷ Εὐρίπῳ κάστρον καὶ ἀνέσπασαν τὴν περιαιρετὴν γέφυραν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ὁ στόλος ἤθελε τότε τοὐλάχιστον ἔλθει πρὸς διάσωσιν αὐτῶν. Καὶ ἐπεχείρησε μὲν πράγματι ὁ Κανάλης ἐπίφασιν ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς ἐξ ἀκατίων γεφύρας, ἀλλ' ὅτε εἶδε τὴν τουρκικὴν σημαίαν κυματίζουσαν ἐπὶ τῆς πόλεως, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀφῆκε τοὺς ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ Εὐρίπου δειλαίους ἐκτεθειμένους εἰς τὴν τύχην αὐτῶν.

Ὑπῆρξε δ' ἀληθῶς ἡ τύχη αὕτη φοβερά. Ὁ Μωάμεθ εἶχεν ἀποφύγει νὰ ἐκδικήσῃ τὰς ὕβρεις τὰς τοξευθείσας ἐναντίον αὐτοῦ ἀπὸ τῶν τειχῶν, καὶ ἐτήρησε τὸν ὅρκον. Ἀλλὰ τὸ κάστρον ἦτο ὀχυρὸν, καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ, ὁ Τοῦρκος καπετὰν-πασσᾶς Μαχμοὺτ πασσᾶς καὶ ὁ Ἰταλὸς διερμηνεὺς, ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον νὰ ὑποσχε-

θῶσι τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς, ἀλλ᾽ ὄχι καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν αὐτῷ ἐγκεκλεισμένων. Ὁ δὲ Μωάμεθ κατέστη μανιώδης βλέπων οὕτως ἀποβαλλομένην τὴν ἄγραν αὐτοῦ. Ἐξέδωκεν αὐστηροτάτας διαταγάς, ὅπως πᾶσα ψυχὴ ζῶσα, οὐδ᾽ αὐτῶν τῶν θηλαζόντων νηπίων ἐξαιρουμένων, κοπῇ εἰς τεμάχια ἐπὶ τῆς γεφύρας. Εἰς δὲ τὸν

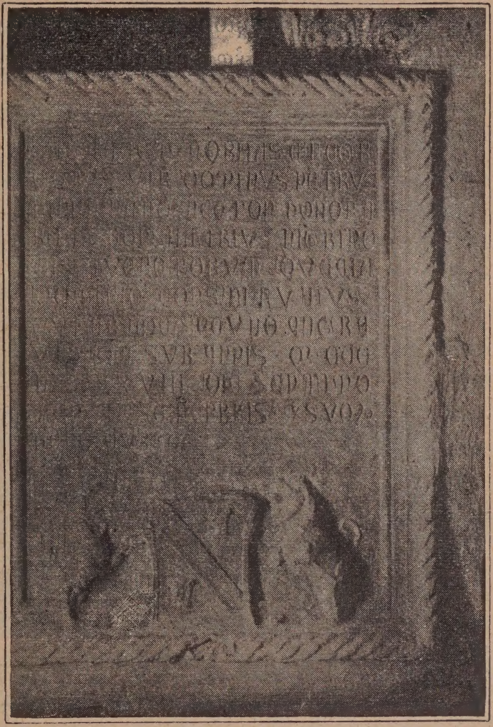

Ἄποψις ἀπὸ ἀνατολῶν τῶν ἐπὶ τῆς βοιωτικῆς ἀκτῆς πυργίσκων καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Εὐρίπου κινητῆς γεφύρας κατὰ φωτογραφίαν Γαζιάδου [1].

Ἐρίτσον ἐπεφύλαξεν ἔτι χείρονα μοῖραν. Καὶ δὴ παρατηρήσας σαρκαστικῶς, ὅτι εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ φεισθῇ τοῦ αὐχένος τοῦ βαΐλου, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, διέταξε νὰ θέσωσιν αὐτὸν ἐπὶ δύο σανίδων καὶ νὰ καταπρίσωσιν αὐτόν, ἥτις κακουργία ἀπεμνημονεύθη ὑπό τινος τῶν ζωγραφιῶν τοῦ φατνώματος τοῦ ἐν Βενετίᾳ

[1] Σήμερον λείπει τὸ φρούριον, μένουσι δὲ μόνον ἄθικτοι αἱ βάσεις αἵτινες ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς νέας γεφύρας. Ἡ ἐν τῇ εἰκόνι, γενομένη πρὸ τῆς ἀνακτίσεως, περιαιρετὴ γέφυρα εἶχεν ἀντικαταστήσει τῷ 1856 τὴν πρότερον ἀκίνητον ξυλίνην, στηριζομένην ἐπὶ πασσάλων.

παλατίου τῶν δογῶν [1]. Κατά τινα δὲ διήγησιν, ἣν προθύμως μὲν ἀπεδέχθησαν πλεῖστοι ὅσοι Βενετοὶ δραματοποιοί, ἀλλ' ἥτις φαίνεται ὀλίγον ἀξιόπιστος ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως, ἡ μονογενὴς θυγάτηρ τοῦ Ἐρίτσου Ἄννα, ἀρνηθεῖσα νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ δολοφόνου τοῦ πατρός, ἐφονεύθη κατενώπιον αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου. Φλεγόμενος δ' ὁ πορθητὴς ὑπὸ δίψης αἵματος διέτρεχεν ἔφιππος τὰς ὁδούς, ὅπως ἴδῃ μὴ οἱ γενίτσαροι ὑπὸ πλεονεξίας εἶχον φεισθῆ τῆς ζωῆς τῶν θυμάτων αὐτοῦ, καὶ ἔσφαξεν ἅπαντας ὅσους ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ πρὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ ὅρμου τοῦ Βούρκου, ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ στρατηγίῳ καὶ παρὰ τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (San Giovanni Bocca d' Oro). Χάριν δὲ βεβαιοτέρας ἐξασφαλίσεως διέταξε τὴν ἐξερεύνησιν τῶν γαλερῶν αὐτοῦ καὶ ἐξέδωκε προκήρυξιν, καθ' ἣν πᾶς Τοῦρκος στρατιώτης ὢν ἔνοχος ἀποκρύψεως Φράγκου ὤφειλε νὰ καρατομηθῇ. Ἰδία δ' ἐκδίκησις ἐπεφυλάχθη εἰς τὰ μειράκια τὰ διακριθέντα ἐπὶ τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτῶν τοξεύσει ἀπὸ τῶν τειχῶν.

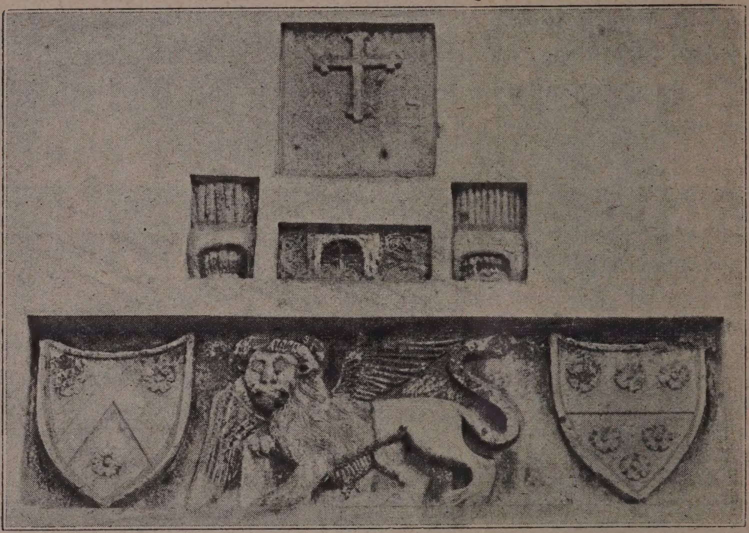

Ἐπιτύμβιος λίθος Πέτρου Λιππομάνου consiliarius Nigropontis ἐν Χαλκίδι τῷ 1398 κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου.

Μία τῶν ὡραιοτάτων πόλεων τῆς Ἑλλάδος εἶχε μεταβληθῆ εἰς

[1] Τοῦτο φρονοῦσιν ὁ Cicogna καὶ ὁ Litta. Ἀλλ' ἡ σημερινὴ ἐπίσημος γνώμη εἶνε, ὅτι ἐν τῇ ζωγραφίᾳ ταύτῃ παριστάνεται ὁ Alban d'Armer, περὶ οὗ ἴδε κατωτέρω.

σφαγεῖον. Αἱ κεφαλαὶ τῶν φονευθέντων συνεσωρεύθησαν ἐν τῇ Πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου (Piazza di S. Francesco), ἀπέναντι τοῦ μεγάρου τοῦ Λατίνου πατριάρχου· ὁ δ' Εὔριπος ἔρρεε πορφυροῦς ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ῥιφθέντων εἰς αὐτὸν πτωμάτων. Καὶ ὑπελογίσθη μὲν, ὅτι ἑβδομήκοντα καὶ ἑπτὰ χιλιάδες Τούρκων, ἢ κατ' ἄλλους ὑπολογισμοὺς εἰκοσιπέντε ἢ τριάκοντα χιλιάδες, καὶ ἑξακισχίλιοι Χριστιανοὶ ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν πολιορκίαν. Ἐλέχθη δὲ,

Οἰκόσημα καὶ ἄλλα γλυπτὰ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Παρασκευῇ τῆς Χαλκίδος κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Ἰωσὴφ Στρυγόφσκη.

ὅτι πάντες οἱ ἐν Χαλκίδι ἄρρενες οἱ ὑπερβαίνοντες ἡλικίαν ὀκτὼ ἐτῶν κατετεμαχίσθησαν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Χαλκίδος ἡ λοιπὴ Εὔβοια παρεδόθη. Κάστρα ἱστορικὰ, οἷα ἡ Κάρυστος, τὸ τιμάριον τοῦ οἴκου Ζώρζη, ἡ Αἰδηψὸς, ἡ κτῆσις τῶν Σομμαρίπα τῆς Πάρου, ὁ Ὠρεὸς, τὸ τριτημόριον τῶν τριῶν ἀρχῆθεν βαρωνειῶν καὶ ἔπειτα βενετικὸν ἔρυμα, ἅπαντα ὑπέκυψαν. Τὸ δὲ Πτελεὸν μετὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτωμένου Γαρδικίου ὑπετάχθη τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Χαλκίδος παρὰ τὰς ἡρωικὰς προσπαθείας τοῦ ῥαίκτωρος αὐτοῦ, ἀγωνισθέντος νὰ σώσῃ τὸν τελευταῖον ἐκεῖνον χριστιανικὸν προμαχῶνα τῆς βορείου Ἑλλάδος. Καὶ ἡ μὲν θέσις ἐν ᾗ ἔκειτο ἔμει-

νεν ἐγκαταλελειμμένη, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ ἀπεστάλησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ χριστιανικοῦ αὐτῆς πληθυσμοῦ. Ἐκεῖσε δὲ μετέβη καὶ αὐτὸς ὁ σουλτᾶνος, ἀφ᾽ οὗ πρῶτον ἐδώρησε τὴν Χαλκίδα εἰς τὸν υἱὸν καὶ ἀφῆκεν ἐν αὐτῇ φρουράν· ὁ δὲ στόλος αὐτοῦ, κατάφορτος λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων γυναικῶν καὶ παίδων, ἐξέπλευσεν εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Καὶ πάλιν δὲ ὁ ἀναποφάσιστος Κανάλης ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἀνενόχλητος, οἱονεὶ «φιλοφρόνως προπέμψας αὐτὸν κατά τε τὸν ἔκπλουν αὐτοῦ καὶ τὸν οἴκαδε κατάπλουν», ὥς εἶπε σαρκαστικῶς ὁ Τοῦρκος ναύαρχος.

Ὅτε τὸ ἄγγελμα τῆς ἁλώσεως τῆς Χαλκίδος ἔφθασεν εἰς τὴν Βενετίαν, μέγας ὑπῆρξεν ὁ γενόμενος θρῆνος. Πολλοὶ εὐπατρίδαι ἠσθένησαν ἐκ λύπης καὶ αἰσχύνης, λύπης μὲν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἐμπορευομένων συγγενῶν καὶ φίλων, αἰσχύνης δ᾽ ἐπὶ τοῖς θλιβερωτάτοις ἀγγέλμασι τῶν ποτὲ περιελθόντων εἰς τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ ἀγανάκτησις αὐτῶν ἐζήτει τὸν ἀποδιοπομπαῖον τράγον, καὶ εὐκόλως εὑρέθη ὥς ὑπεύθυνος ὁ ἀδόκιμος ναύαρχος. Διωρίσθη δὲ διάδοχος αὐτοῦ ὁ Πέτρος Μοτσενῖγος, λαβὼν ἐντολὴν νὰ στείλῃ τὸν Κανάλην σιδηροδέσμιον εἰς τὴν Βενετίαν. Ὁ δ᾽ ἐλεεινὸς οὗτος, προαισθανόμενος τὴν ἐπικειμένην δυσμένειαν, ἐπεχείρησεν ἀπρόθυμον ἀπόπειραν, ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν ἀποβληθεῖσαν Χαλκίδα. Μετὰ ἐνενήκοντα καὶ τεσσάρων πλοίων ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ ὅρμῳ τῆς Αὐλίδος ἐκείνῳ, ἐν ᾧ ἄλλοτέ ποτε ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἶχε ναυλοχήσει πλέων πρὸς τὴν Τροίαν. Ἐκ στρατηγικοῦ δὲ παίσματος αὐτοῦ ἐπῆλθεν ἡ ἀπώλεια ἐνίων τῶν παρ᾽ αὐτῷ πολυτιμοτάτων ἀνδρῶν, καὶ πρὶν προφθάσῃ νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ σφάλμα, ἔφθασεν ὁ Μοτσενῖγος. Ὁ δὲ Κανάλης ἔσπευσεν εἰς συνάντησιν αὐτοῦ καὶ ὑποχωρῶν παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν τῆς ἀνακτήσεως τῆς πόλεως. Ἀλλ᾽ ὁ Μοτσενῖγος παρεκάλεσεν αὐτὸν χλευαστικῶς νὰ κρατήσῃ αὐτὸς τὴν δόξαν τῆς ἐπιχειρήσεως, καί, ὅτε ὁ Κανάλης ἀπεποιήθη, διέταξε τὴν κράτησιν αὐτοῦ. Δικασθεὶς δ᾽ ἐν Βενετίᾳ ἐξωρίσθη εἰς τὸ ἐν τῷ Βενετικῷ Porto Gruaro, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ἀπέβαλε πᾶσαν ἐλπίδα περὶ ἀνακτήσεως τῆς Χαλκίδος, οὕτω δὲ ἀπὸ τοῦ 1470 ἡ νῆσος δὲν εἶδεν ἄλλους κυρίους πλὴν τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων [1].

Οἱ δὲ λομβαρδικοὶ καὶ βενετικοὶ οἶκοι οἱ ἐπὶ μακρότατον χρόνον

---

[1] Αἱ πηγαὶ περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Χαλκίδος, ὧν ἐποιησάμην χρῆσιν, εἶνε αἱ ἑξῆς· Ὁ αὐτόπτης μάρτυς *Rizzardo* La presa di Negroponte ⟨ fatta dai Tur-

ἐγκατεστημένοι ἐν Εὐβοίᾳ δὲν κατέλιπον ἀπογόνους. Καὶ φέρει μὲν ἀκόμη ἰατρός τις τῆς νήσου τὸ ὄνομα Βενετσᾶνος, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἴχνος διασώζεται ἐν αὐτῇ ἐκγόνων τῶν τριῶν βαρώνων καὶ τῶν Βενετῶν ἐμπόρων, οἵτινες εἶχον ἄλλοτε ζωογονήσει τὰς παραλίας τοῦ Εὐρίπου διὰ τῶν ἑορτῶν αὐτῶν ἢ πλουτίσει αὐτὰς διὰ τοῦ ἐμπορίου. Τραχεῖα δὲ ὑπῆρξεν ἡ τύχη πολλῶν τῶν μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Χαλκίδος ἐπιζησάντων. Πολλοὶ μὲν ἀπέβαλον πᾶν ὅ τι ἐκέκτηντο, εὐγενεῖς δὲ γυναῖκες αἵτινες εἶχον ζήσει ὡς ἐπιχώριοι δέσποιναι ἐν κτήμασι τῆς Εὐβοίας, ἅτιν᾽ ἄλλοτε ἀνῆκον εἰς τοὺς προγόνους αὐτῶν ἐπὶ αἰῶνας ὅλους, ἠναγκάσθησαν νἀποζῶσιν ἐξ ἐλέους, λαμβάνουσαι σύνταξιν τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως ἐν τῇ μονῇ τῶν ἁγίων Φιλίππου καὶ Ἰακώβου. Εἴκοσι καὶ ἑπτὰ τῶν δεσποτῶν ἐκείνων «ἀτυχέσταται πασῶν τῶν θνητῶν γυναικῶν» παρουσιάσθησαν εἰς τὸν δόγην καὶ ἐδεήθησαν περὶ παροχῆς ἄρτου. Μετὰ δὲ εἴκοσιν ἔτη ἔλαβον πρὸς οἴκησιν οἰκίαν εὐσεβοῦς δεσποίνης, ἐκείνην ἥτις ἀπέβη ἡ μονὴ τοῦ Παναγίου τάφου. Μία δ᾽ εὐγενὴς δέσποινα ἐκ τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Σομμαρίπα ἀπήχθη εἰς δουλείαν μετὰ τῆς θυγατρὸς καὶ ἀπελυτρώθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν Σμύρνῃ, ὅτ᾽ ἐκυρίευσαν ταύτην τὴν πόλιν. Εἶχε δὲ διατάξει ἡ βενετικὴ κυβέρνησις, ὅπως ὁ Κα-

---

chi ai Venetiani nel 1470. Ora per la prima volta pubblicata con documenti e annotazioni. Ἐν Βενετίᾳ 1844〉. — Ὁ ἐπ᾽ ἴσης αὐτόπτης μάρτυς *Iacopo dalla Castellana* Perdita di Negroponte, καὶ τὰ δύο ποιήματα Il pianto di Negroponte καὶ La persa di Negroponte. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι πηγαὶ εὕρηνται ἐκδεδομέναι ἐν τῷ Archivio storico Italiano, Appendice Τόμ. Θ′ σ. 403-40. 〈Πρβλ. τοὺς δύο ἐμμέτρους ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Χαλκίδος θρήνους παρὰ τῷ *Medin-Frati* Lamenti storici dei secoli XIV, XV e XVI. Ἐν Βονωνίᾳ. 1888 Τόμ. Β′ σ. 251 κ. ἑ.〉. — Continuatio Chronici Bononiensis παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΗ′ σ. 779-80. — *Sanudo* αὐτόθι Τόμ. ΚΒ′ σ. 1190-1. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ′ σ. 1128-9. — *Malipiero* ἐν τῷ Archivio storico Italiano Τόμ. Ζ′ σ. 48-55. — Ἡ λατινικὴ πραγματεία De Negroponti captione ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη ἐν Βασιλείᾳ (1556)· ὑπάρχει δὲ ταύτης ἰταλικὴ μετάφρασις παρὰ τῷ *Sansovino* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 322-3. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 207. — *Sabellico* Decade III βιβλ. Η′. — ***Φραντζῇ*** σ. 448. — Πολιτικὴ ἱστορία ἐκδ. Βόννης σ. 44. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 521-2. — [*Macascev* Monumenta historiae Slavorum Τόμ. Β′ σ. 35]. — Ἡ δὲ ἀρίστη τῶν νεωτέρων περιγραφῶν εἶνε τὸ ἀξιόλογον ἄρθρον τοῦ ναυάρχου *Fincati* ἐν τῷ Archivio Veneto Τόμ. ΛΒ′ σ. 267-307. 〈Πρβλ. *Piero Magistretti* Galeazzo Maria Storza e la caduta di Negroponte ἐν τῷ Archivio storico Lombardo Τόμ. ΙΑ′ σ. 79 κ. ἑ., 337 κ. ἑ. μετὰ πολλῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων〉.

νάλης ὑποχρεωθῇ νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἀντίτιμον τῶν μισθῶν αὐτοῦ κατὰ τὸν χρόνον καθ᾽ ὃν εἶχεν ὑπάρξει ναύαρχος, τὸ δὲ ποσὸν τοῦτο ἔμελλε νἀφιερωθῇ εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων. Εἷς δὲ αὐτῶν διαρκούσης τῆς ἐν τοῖς Δαρδανελλίοις καθείρξεως αὐτοῦ ἔφθειρε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ πυρπολήσῃ τὸν ἐν Καλλιπόλει ναύσταθμον τῶν Τούρκων. Καὶ ἰδίων μὲν χορηγιῶν ἠξιώθησαν τὰ τέκνα τοῦ Ἀλοϊσίου Κάλβου καὶ τοῦ Bondumier, ὁ δὲ τελευταῖος βαρῶνος τῆς Καρύστου διωρίσθη διοικητὴς τῆς Ναυπάκτου· ἀλλ᾽ οἱ πλεῖστοι τῶν προσφύγων ἀπέθανον πτωχοί [1]. Καὶ ὁ μὲν Λατῖνος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα εἶχεν ἕδραν τὴν Χαλκίδα, ἔχων πλείστας κτήσεις ἐν Εὐβοίᾳ, ἔπαυσε πλέον διαμένων ἐν τῇ πόλει· αἱ δὲ καθολικαὶ ἐπισκοπαὶ τῆς Εὐβοίας ἐξέλιπον τὸ ἑξῆς. Ὁ δὲ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν Προθυμὸς, ὅστις ἔζη ἐν Εὐβοίᾳ, περιῆλθε τὸ δεύτερον ἤδη εἰς ἐξορίαν καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν πάπαν θρηνητικῶς, ὅτι ἦτο ἠναγκασμένος ἢ νὰ ἐπαιτῇ ἢ νὰ λιμοκτονήσῃ [2].

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς μακρᾶς ἐν Εὐβοίᾳ ἱστορίας τῶν Λομβαρδῶν καὶ Βενετῶν, ἱστορίας ἣν ἀπομνημονεύουσιν ἀκόμη παρὰ τὸν νεώτερον βανδηλισμὸν, ἐξ οὗ κατεστράφησαν αἱ μεσαιωνικαὶ ἀναμνήσεις τῆς Χαλκίδος, οἱ πτερωτοὶ λέοντες ἐπὶ τῶν τειχῶν ἐκείνων, ἅτινα μετὰ θαυμαστῆς γενναιότητος ὑπερήσπισεν ὁ Ἐρίτσος, καὶ τὰ ὡραῖα ⟨ἐπὶ λίθων γεγλυμμένα⟩ οἰκόσημα τὰ φυλασσόμενα ⟨ἐν τῇ αὐλῇ⟩ τοῦ μικροῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τῆς Χαλκίδος.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ Βενετία παρὰ τὸ δεινὸν πλῆγμα ὅπερ ὑπέστη ἐξηκολούθησε γενναίως τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ μεγάλου σουλτάνου. Νέαι δ᾽ ἀπώλειαι ἐπῆλθον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἡ Βοστίτσα παρεδόθη, τὸ Ποντικόκαστρον ὕπερθεν τοῦ λιμένος τοῦ Κατακώλου ἠκολούθησε τὸ παράδειγμα αὐτῆς, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἔθηκαν πῦρ εἰς τὰ ἐγκαταλελειμμένα αὐτοῦ τείχη, μεταβαλόντες εἰς ἐρείπια, οἷα βλέπομεν αὐτὰ σήμερον. Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενετοὶ ἐπυρπόλησαν τὸ ἀρχαῖον κάστρον τῶν Καλαμῶν, ἐν ᾧ εἶχε γεννηθῇ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος, προτιμήσαντες νὰ καταστραφῇ μᾶλλον ἢ

---

[1] *Cornelius* Ecclesiae Venetae Τόμ. ΙΑ΄ σ. 272-9, 293-6. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 208. — *Navagero* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ΄ σ. 1130, 1146. — *Malipiero* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 67. — *Cippico* P. Mocenigi Gesta (ἔκδ. 1656) σ. 350. — *Wadding* Annales Minorum Τόμ. ΚΕ΄ σ. 195.

[2] *Mas-Latrie* ἐν τῇ Revue de l'Orient latin Τόμ. Γ΄ σ. 445. — Βατικανικῆς βιβλιοθήκης Regestum Lateranense 722 φ. 291[b].

νὰ περιπέσῃ εἰς τοὺς Τούρκους. Χιλιάδες Ἑλλήνων ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπισκοπῆς Ὠλένου καὶ δύο ἄλλων πόλεων τῆς Ἤλιδος, εἰς ἃς ἡ βενετικὴ πολιτεία εἶχε χορηγήσει ἐξαίρετα προνόμια, μετενάστευσαν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου οἱ Τόκκοι ἠδύναντο νὰ προστατεύσωσιν αὐτοὺς καλλίτερον τῆς Βενετίας. Ἡ δὲ Ναυπλία σχεδὸν ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ ἕνεκεν ἐλλείψεως τροφῶν, ἀλλ' ἔλαβεν ἔγκαιρον βοήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θάλασσα ἔβρεχεν ἀκόμη τοὺς πρόποδας τοῦ βράχου, ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ χρόνῳ οὐδεμία ὑπῆρχεν οἰκία ὅπου σήμερον ὑπάρχει ἡ κάτω πόλις, δὲν ὑφίστατο φόβος ἐφόδου [1]. Διήρκεσε δὲ ὁ πόλεμος ἐπὶ ἐννέα ἀκόμη περίπου ἔτη παρὰ τὰς γενομένας ἀποπείρας εἰρήνης, αἵτινες ἀναγκαίως ἐναυάγουν, ἐπειδὴ ἡ Βενετία ἠξίου τὴν ἀπόδοσιν τῆς Εὐβοίας.

Ἀλλ' ὡς τὸ πλεῖστον ὁ πόλεμος διεξήγετο ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ πάπας Σίξτος Δ´ κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Κύπρου καὶ τὸν μέγαν μάγιστρον τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου νὰ συνομολογήσωσι μετὰ τῆς Βενετίας ἱερὰν συμμαχίαν· ὁ σάχης τῆς Περσίας παρωρμήθη νὰ προσβάλῃ τοὺς Τούρκους ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἀξιώσῃ τὴν καταλυθεῖσαν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος· ὁ μέγας δοὺξ τῆς Ῥωσίας προσεφέρθη νὰ ἐπιδράμῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἅτε ὢν γαμβρὸς τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου καὶ κατὰ ταῦτα κληρονόμος τοῦ Βυζαντίου. Ἐπί τινα δὲ χρόνον αἱ τύχαι τοῦ πολέμου μετεστράφησαν. Ὁ μὲν Μοτσενῖγος ἐβομβάρδισε τὴν Σμύρνην, ὁ δὲ Λορεδανὸς ἔσωσε τὴν Ναύπακτον. Οἱ Τοῦρκοι ἐπόθουν, ὡς εἰκός, νὰ κυριεύσωσι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔρυμα τῆς βορείου Ἑλλάδος, ἡ δὲ παραμέλησις τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων ἐφαίνοντο ὅτι ἐβοήθουν τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν. Ἀλλὰ, καίτοι τῷ 1477 μεγάλη στρατιὰ ἐπολιόρκησε τὴν Ναύπακτον ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ τὰ τουρκικὰ πυροβόλα κατηδάφισαν μέγα μέρος τῶν ὀχυρωμάτων, ἡ ἀνδρεία τοῦ ῥαίκτωρος αὐτῆς Ἀντωνίου Ζώρζη καὶ ἡ ἔγκαιρος ἄφιξις τοῦ στόλου τοῦ Λορεδανοῦ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νἀναζεύξωσι, χωρὶς νὰ κατορθώσωσιν ἄλλο τι πλὴν τῆς ἁλώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν τῆς

---

[1] *Malipiero* ἔνθ' ἀν. σ. 59, 65. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ´ σ. 1192. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ´ σ. 1129. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 203. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α´ σ. 269. Τόμ. Ε´ σ. 27-9. — ***[Ψευδο] δωροθέου Μονεμβασίας*** Βιβλίον ἱστορικὸν σ. 473.

πόλεως[1]. Ἀλλ' ἡ Βενετία εἶχε βαρυνθῆ τὸν ἀγῶνα. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ὅστις, ἐποφθαλμιῶν τὴν Κύπρον, συνεκρούετο πρὸς τὰς βλέψεις τῶν Βενετῶν, οὐχὶ μόνον εἶχεν ἀποστῆ τῆς ἐναντίον τοῦ σουλτάνου συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ εἶχε συμμαχήσει μετ' αὐτοῦ. Εἶνε δὲ τοῦτο τὸ πρῶτον παράδειγμα τοιούτων παρὰ φύσιν, ἀλλ' οὐχὶ ἀσυνήθων συμμαχιῶν. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐπίεζον δεινῶς τὰς ἐν Ἀλβανίᾳ βενετικὰς κτήσεις, καὶ τὸ Σκούταρι εἶχεν ὑποστῆ τὸ πεπρωμένον τέλος. Διὰ τούτους τοὺς λόγους μετὰ πόλεμον διαρκέσαντα δεκαὲξ ἔτη ὡμολογήθη εἰρήνη τῷ 1479. Ἐκράτησε δ' ἀκόμη ἡ Βενετία πρὸς μὲν βορρᾶν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου τὴν Ναύπακτον καὶ τὴν περιοχὴν αὐτῆς, ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ τὴν Ναυπλίαν, τὴν Μονεμβασίαν, τὴν Κορώνην, τὴν Μεθώνην καὶ τὸ Ναβαρρῖνον. Διορισθείσης δ' ἐπιτροπείας, ὅπως καθορισθῶσι τὰ ὅρια τῶν κτήσεων τούτων, μετὰ μακρὰς συζητήσεις ἡ «ἀπόρθητος» Θερμησία, κειμένη κατὰ τὴν ἀπέναντι τῆς Ὕδρας παραλίαν, μετὰ τῶν πολυτίμων αὐτῆς ἁλατοπηγείων, τὸ παρακείμενον Καστρὶ ⟨ἐπέχον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἑρμιόνης⟩ καὶ τὸ ἠρειπιωμένον κάστρον Κιβέρι ⟨σήμερον Τζιβέρι⟩ ἀπέναντι τῆς Ναυπλίας συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ναυπλίας, εἰς δὲ τὴν Μονεμβασίαν ἐπετράπη νὰ κρατήσῃ τὰ Βάτικα. Ἡ Αἴγινα ἐξηκολούθησεν ὑποκειμένη εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Ναυπλίας. Αἱ δὲ Ἰόνιοι νῆσοι Κέρκυρα, Παξοὶ καὶ Κύθηρα μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῶν, αἱ βόρειοι Σποράδες, αἱ δύο νῆσοι τῶν Κυκλάδων Τῆνος καὶ Μύκονος καὶ ἡ Κρήτη συνεπλήρονον τὰς ἐλαττωθείσας κτήσεις τῆς Βενετίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ[2].

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ Βενετία εἶχεν ἀποβάλει διὰ πολέμου τὴν Εὔβοιαν καὶ τὸ Ἄργος, ὁ μακρὸς ἀγὼν εἶχεν ἀποβῆ ἔτι μᾶλλον καταστρεπτικὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Βενετοί, ὧν ὁ στόλος ἦτο πολὺ ἀνώτερος τοῦ τῶν Τούρκων, τὰς πλείστας τῶν ἐπιτυχιῶν αὐτῶν κατώρθωσαν οὐχὶ πρὸς ζημίαν τοῦ σουλτάνου, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτοῦ ὑπηκόων, ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν τῷ ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ

---

[1] *Malipiero* ἔνθ' ἀν. σ. 106, 114. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ′ σ. 1207. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ′ σ. 1146-7. — *Sabellico* Decade III βιβλ. Ι′. — ***Ἰωαννικίου Καρτάνου*** Ἄνθος παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques grécoromanes σ. 268. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ζ′ σ. 17.

[2] *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ′ σ. 293-309. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε′ σ. 228-30, 238-9. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ′ σ. 121, 126, 142, 214, 219-20. — *Navagero* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ′ σ. 1166.

τοῦ 1897 βομβαρδισμὸς τῆς Σμύρνης ἢ τῆς Θεσσαλονίκης ἤθελε βλάψει κυρίως τοὺς Ἕλληνας οἰκήτορας τῶν δύο τούτων μεγάλων τουρκικῶν πόλεων. Ὁμοίως οἱ Τοῦρκοι ἀπῆγον πλείστους ὅσους τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῶν πόλεων, ἃς ἐκυρίευον, οὕτω δὲ οἱ ἀτυχεῖς ἰθαγενεῖς ἦσαν οἱ μάλιστα πάσχοντες ἐκ τῶν νικῶν τῶν φίλων αὐτῶν ἢ τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλ᾽ ὁ πόλεμος εἶχε καταστήσει ἐμφανές, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἠδύνατο νἀναδείξῃ λαμπροὺς μαχητάς, καὶ ἡ ἡρωίνη τῆς Λήμνου Μαροῦλλα δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἀρχαίας Σπαρτιάτιδας ἢ τὰς νέας γυναῖκας τοῦ Σουλίου. Κατά τινα κρίσιμον ὥραν διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς νήσου ταύτης ἡ κόρη τῆς Λήμνου ἔδραξε τὸ ξίφος καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ θνήσκοντος πατρὸς καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Τούρκων, ἡγουμένη τῆς κεκλονημένης φρουρᾶς. Πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῆς ⟨προετάθη⟩ εἰς αὐτὴν νὰ ἐκλέξῃ σύζυγον μεταξὺ τῶν εὐγενεστάτων ἀξιωματικῶν τοῦ βενετικοῦ στρατεύματος, καὶ ἡ βενετικὴ πολιτεία ⟨ὑπεσχέθη⟩ νὰ προικίσῃ αὐτήν [1].

Τότε δὲ τὸ πρῶτον ἐποιήσαντο οἱ Βενετοὶ καὶ χρῆσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν τῆς Πελοποννήσου ὡς ψιλῶν ἱππέων ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οὕτω προῆλθε τὸ περιώνυμον σῶμα τῶν Στρατιωτῶν (Stradioti), οἵτινες τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα κατέδειξαν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Εὐρώπην μέχρις αὐτῆς τῆς μακρινῆς Σκωτίας, ὅτι δὲν εἶχεν ἐκλίπει ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ λογίου Ἕλληνος ἱστορικοῦ ⟨Κωνσταντίνου Σάθα⟩, οὗ αἱ ἔρευναι ἐπέχυσαν ἄφθονον φῶς περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν ἄθλων αὐτῶν, τὸ ὄνομα Stradioti δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *στρατιῶται*, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *strada* τοῦ σημαίνοντος τὴν ὁδόν, ἐπειδὴ ἦσαν «πάντοτε καθ᾽ ὁδὸν» καὶ δὲν εἶχον μονίμους οἰκήσεις. Καὶ ἐστρατολογοῦντο μὲν κυρίως ἐκ τῆς Λακωνικῆς, ἀλλ᾽ οἱ γενναιότατοι ἦσαν ἐκ τῆς Ναυπλίας καὶ τῆς Θερμησίας. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν εὑρίσκομεν οὐκ ὀλίγα ἱστορικὰ ὀνόματα, οἷα τὸ τοῦ Μπούα καὶ Παλαιολόγου, οἱ δὲ φέροντες αὐτὰ ἦσαν ἀπόγονοι ἢ συγγενεῖς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες εἶχον ἀγωνισθῆ τὸν καλὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ᾽ εἶχον πλὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν προσόντων καὶ οὐκ ὀλίγα τὰ τρωτά, ἡ δὲ ἀκρατὴς αὐτῶν ματαιοφροσύνη ἦτο τὸ ἀγαπητὸν θέμα Βενετῶν κωμῳδῶν, καθ᾽ ἃ

---

[1] *Sabellico* Decade III βίβλ. Ι΄. — ⟨ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μαροῦλλα ἡ *Λημνία* ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Ϛ΄ σ. 289 κ. ἑ.⟩.

ὁ Πλαῦτος εἶχε διακωμῳδήσει τὰς μεγαληγορίας τοῦ Miles Gloriosus χάριν διασκεδάσεως τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων. Καὶ Βενετὸς μέν τις ἱστορικὸς εἶπε περὶ αὐτῶν, ὅτι «ἠγάπων μᾶλλον τὰ λάφυρα ἢ τὴν μάχην», ὁ δὲ Τάσσος ἐκάκισε τὴν πλεονεξίαν αὐτῶν διὰ τοῦ στίχου

Il leggier Greco alle rapine intento.

Ἀλλ᾽ ὅμως ἄλλοι ποιηταὶ ἐξύμνησαν τοὺς θριάμβους αὐτῶν. Καὶ δὴ ὑπῆρχον ῥαψῳδοὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τάξεσι τῶν πλανήτων ἐκείνων μαχητῶν, καὶ ἐξεδόθη συλλογὴ ὁλόκληρος τῶν ποιημάτων αὐτῶν, γεγραμμένων τὸ πλεῖστον ἐν ἰδιαζούσῃ διαλέκτῳ, ἥτις ὁμοιάζει τὴν νῦν λαλουμένην ἐν τῇ Καλαβρίᾳ, ὅπου ᾄδονται ἀκόμη πολλὰ ἑλληνικὰ ᾄσματα ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῶν πολυαρίθμων ἐξ Ἠπείρου οἰκογενειῶν τῶν μεταναστευσασῶν αὐτόσε μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς χώρας. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ τρίτη φορά, καθ᾽ ἣν ἡ Μεγάλη Ἑλλὰς κατῳκίσθη ὑπὸ πολυπληθῶν Ἑλλήνων ἐποίκων. Εἷς αὐτῶν, ὁ Μάρουλλος, περὶ οὗ ἐλέχθη, ὅτι «πρῶτος παρέζευξε τὸν Ἀπόλλωνα εἰς τὸν Ἄρην», ἔγραψε λατινιστὶ στροφὰς ἀλκαϊκὰς καὶ σαπφικάς, αἵτινες δὲν εἶνε μὲν ἀντάξιαι τῶν τοῦ Ὁρατίου, ἀλλ᾽ εἶνε ὁπωσδήποτε ἐπ᾽ ἴσης καλαὶ ὅσον τὰ κοινὰ γυμνάσματα τῶν μαθητῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως τοῦ γυμνασίου. Ἄλλος δέ, ὁ Θεόδωρος Σπανδουνῆς ἢ Spandugino, μετεχειρίσθη ἐπωφελέστερον τὸν κάλαμον αὑτοῦ πρὸς σύνταξιν ἔργου περὶ τῆς *Ἀρχῆς τῶν Ὀθωμανῶν αὐτοκρατόρων*, ἐμφορούμενος τῆς φιλοπάτριδος προθέσεως νὰ ἐξεγείρῃ τὴν συμπάθειαν τῶν πολιτευτῶν τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ᾽ οἱ *Στρατιῶται* ἐχειρίζοντο δεξιώτερον τὸ ἀκόντιον καὶ τὴν κορύνην, τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν ὅπλα, ἢ τὸν κάλαμον. Τὸ μακρὸν ἀκόντιον, ὅπερ ἔφερον ἔφιπποι, ἦτο ἐξαιρέτως φοβερὸν ὅπλον. Ἔχον κατ᾽ ἀμφότερα τὰ ἄκρα ὀξεῖαν σιδηρᾶν αἰχμήν, ἦτο ἑκατέρωθεν ἐπίσης θανατηφόρον· ἂν δ᾽ ἀπετύγχανε τοῦ σκοποῦ, ὁ εὐκίνητος ἱππεὺς ἠδύνατο νὰ δράξῃ τὴν κορύνην τὴν κρεμαμένην ἀπὸ τοῦ ἐφιππίου αὑτοῦ καὶ καταφέρῃ αὐτὴν κατὰ τοῦ κρανίου τοῦ

Ἕλλην στρατιώτης.

ἀντιπάλου [1]. Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ πλῆγμα κατεφέρετο σπανίως χάριν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ κρανίον ἦτο συνήθως κρανίον Χριστιανοῦ, καθ' οὗ οἱ *Στρατιῶται* δὲν εἶχον ἴδιον ἢ ἐθνικὸν λόγον, ὅπως ἀντιμετρηθῶσιν.

Ἡ δὲ ἀγενὴς ἀγνωμοσύνη τῆς Βενετίας ἐθυσίασε διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1479 ἕνα τῶν τελευταίων ἀνεξαρτήτων Λατίνων δυναστῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Λεονάρδος Γ΄ Τόκκος εἶχε διατηρήσει ἀκόμη τὰς νήσους Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον, Λευκάδα καὶ Ἰθάκην μετὰ τῆς Βονίτσης. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ μεταξὺ Βενετῶν καὶ Τούρκων πολέμου εἶχε χρησιμεύσει ὡς διαλλακτὴς μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων, εἶχε στείλει μίαν γαλέραν, κυβερνωμένην ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, πρὸς βοήθειαν τῆς Χαλκίδος, καὶ εἶχε συμπεριληφθῇ εἰς τὴν μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως συμμαχίαν ἐναντίον τῶν Τούρκων τῷ 1471. Κατὰ δὲ τὰ δέκα καὶ ἓξ ἔτη τοῦ πολέμου αἱ νῆσοι αὐτοῦ εἶχον ἀποβῆ τὸ ἄσυλον πολλῶν χιλιάδων ψυχῶν ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Δεκαπεντακισχίλιοι περίπου εἶχον προσφύγει εἰς τὴν Λευκάδα καὶ δεκακισχίλιοι Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ εἶχον μεταναστεύσει ἐκ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου εἶχον μεταβάλει ἀφόρους ἀγροὺς εἰς ἀνθῶνας καὶ ὅπου εἶχον συγκροτήσει κοινότητα σχεδὸν ἀνεξάρτητον ὑπὸ Βενετὸν ἄρχοντα, καλούμενον *κόνσουλον*, καθ' ἃ αἱ ἀλβανικαὶ ἀποικίαι τῆς Σικελίας ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις. Οὕτω καθ' ὃν χρόνον ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς ἐδῃοῦτο διὰ πυρὸς καὶ ξίφους, αἱ νῆσοι ἤκμαζον. Ὅτε δὲ ὁ Φραντζῆς ἐπεσκέφθη τὴν αὐλὴν τῆς Λευκάδος, ἐν ᾗ ἤδρευεν ὁ δοὺξ, εὗρε τὰ πάντα καλῶς ἔχοντα ἐν αὐτῇ καὶ τὸν Λεονάρδον κύριον τοῦ παντὸς, ἐπειδὴ εἶχε θανατώσει τοὺς τέσσαρας διοικητὰς τοὺς ὑπὸ τοῦ προκατόχου διορισθέντας ὡς ἐπόπτας αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἱσπανὸς ἱστοριογράφος Θουρίτας μαρτυρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἡ Κεφαλληνία ἦτο εὐφορωτάτη· ἐν τοῖς δύο αὐτῆς λιμέσιν ἠδύναντο νὰ ὁρμῶσι πελώρια πλοῖα, καὶ περιελάμβανεν ἑξακισχιλίας

---

[1] Κύριαι πηγαὶ περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων εἰς τοὺς Stradioti εἶνε οἱ τόμοι Ζ΄—Θ΄ τῶν Μνημείων ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ ***Σάθα***, περιέχοντες ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1464-1570 καί τινα τῶν λογοτεχνημάτων αὐτῶν. Πρβλ. αὐτόθι Τόμ. Δ΄ σ. LIX καὶ 417 καὶ *Cippico* P. Mocenigi Gesta σ. 343. — ⟨Πρβλ. ***Κ. Σάθα*** Ἕλληνες στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει ἐν τῇ Ἑστίᾳ τοῦ 1885 σ. 371 κ. ἑ., 385 κ. ἑ., 403 κ. ἑ., 419 κ. ἑ., 435 κ. ἑ., 451 κ. ἑ., 467 κ. ἑ., 483 κ. ἑ., 499 κ. ἑ., 521 κ. ἑ., 553 κ. ἑ., 569 κ. ἑ., 600 κ. ἑ., 618 κ. ἑ., καὶ ἐν τῷ χωριστῷ τεύχει ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν. Ἐκ τῆς πραγματείας ταύτης ἐλήφθη καὶ ἡ ἐν σελ. 219 παρατεθεῖσα εἰκών⟩.

οἰκίας καὶ ὑπερέκεινα μετὰ πληθυσμοῦ τεσσαρακοντακισχιλίων κατοίκων. Ἡ δὲ Ζάκυνθος εἶχε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰκοσιπέντε χιλιάδας κατοίκων, καὶ ὁ Θουρίτας μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Λεονάρδος ἀπελάμβανεν ἐτήσιον εἰσόδημα δωδεκισχιλίων δουκάτων καὶ πλέον, ἦτο δὲ ἱκανῶς μεγάλη, ὥστε ἐπετρέπετο εἰς αὐτὴν νὰ ἐπέχῃ θέσιν βασιλείου. Ἡ διοίκησις τῶν νήσων ἦτο καλῶς ὠργανωμένη· ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἦρχεν ἐπίτροπος ἢ καπετᾶνος, ἀντιπροσωπεύων τὸν δοῦκα καὶ ἐξασκῶν δικαστικὴν ἐξουσίαν· γίνεται δὲ λόγος περὶ οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων τῆς δουκικῆς αὐλῆς, οἵτινες ἐκαλοῦντο *μαστρομασσάροι*, περὶ ἐπιμελητῶν (procuratori) καὶ ταμιῶν. Τῶν δὲ καθολικῶν τῆς Ζακύνθου καθεδρικὴ ἐκκλησία ἦτο ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ κάστρῳ οὐ μακρὰν τῆς μονῆς τῶν Φραγκισκανῶν, καὶ ἐν τῇ καθολικῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἠλίου ἦσαν ὁ τάφος καὶ τὰ οἰκόσημα τοῦ Καρόλου Α΄. Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἐκτίσθη ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐπὶ τοῦ ὄρους Σκοποῦ, ὁ δὲ Λεονάρδος ἐπεβράβευσε διαφόρους παραχωρήσεις εἰς τὴν λατινικὴν ἐπισκοπὴν Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου καὶ ὥρισεν, ὅπως ὁ ἐπίσκοπος ἑδρεύῃ ἐν Ζακύνθῳ, ἥτις εἶχεν ἰταλικώτερον χαρακτῆρα. Ἀλλὰ δὲν περιώρισε τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ εἰς τοὺς καθολικούς, συνιδών, ὅτι Ἕλληνες, ἂν ἐτύγχανον τραχείας μεταχειρίσεως, θὰ ἠδύναντο νὰ «προτιμήσωσι τὸ τουρβάνιον τοῦ μουφτῆ τοῦ πίλου τοῦ καρδιναλίου». Διὸ ἀνασυνέστησε τῷ 1452 τὴν ἀρχαίαν ὀρθόδοξον ἐπισκοπὴν τῆς Κεφαλληνίας, ἥτις ἐχήρευεν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀρχῆς τοῦ οἴκου Ὀρσίνη, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον δικαιοδοσίαν ἐπί τε τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Ἰθάκης. Ὤφειλε δὲ νὰ ἐκλέγηται ἐκ περιτροπῆς ἐκ τῆς ἑτέρας τῶν δύο μεγάλων νήσων καὶ νὰ εἶνε, ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ὑποτεταγμένος εἰς τὸν μητροπολίτην τῆς Κορίνθου. Ἀδείᾳ δὲ αὐτοῦ ἀρχόντισσά τις καλουμένη Κλεόπα ἀφιέρωσε τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς τὴν ἐν Ζακύνθῳ μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου [1]. Ἀλλ' εἰ καὶ προέβη εἰς ταύτας τὰς παραχωρήσεις καὶ ἦτο ἱκανῶς ἐξελληνισμένος, ὥστε νὰ ποιῆται χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ, λέγεται, ὅτι ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν νησιωτῶν τύραννος. Ἡ δὲ δυσμένεια αὐτῶν διηυκόλυνεν, ὡς εἰκός, τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῶν νήσων.

Ὁ Λεονάρδος Γ΄ εἶχε νυμφευθῆ τῷ 1463 τὴν Μιλίτσαν, ἐγγονὴν τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἐπεζή-

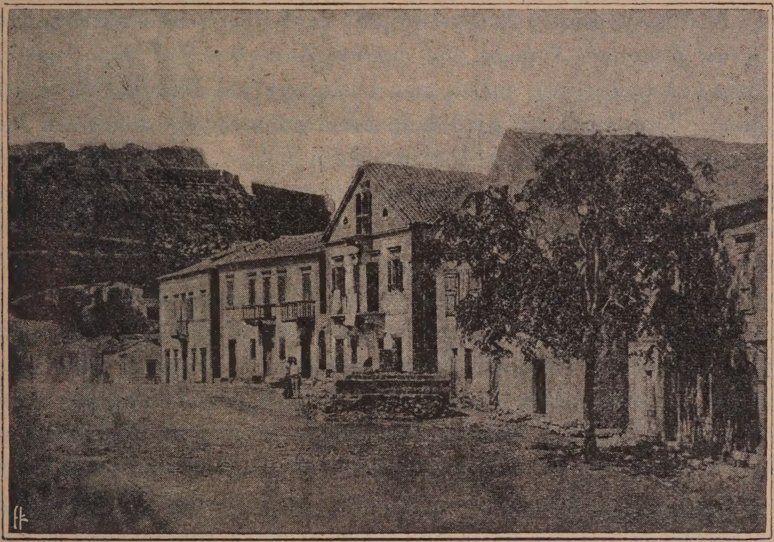
---

[1] **Χιώτου** Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Τόμ. Β΄ σ. 532-3, 628.

τησε νὰ συνάψῃ πολιτικὸν γάμον, δυνάμενον νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὸν τὴν προστασίαν ἐκείνην, ἣν ἡ Βενετία ἠδυνάτει ἢ δὲν ἦτο πρόθυμος νὰ παράσχῃ εἰς αὐτόν. Διὸ τῷ 1477 ἐνυμφεύθη δέσποιναν ἐκ Νεαπόλεως ἐπιφανῆ τὸ γένος, ἥτις ἦτο ἀνεψιὰ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου Α΄. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐνεργείας ὑπῆρξεν ὅλως ἀντίθετον τοῦ προσδοκωμένου. Ἡ Βενετία ἥκιστα ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἱδρυομένην καὶ πάλιν τὴν ἀρχαίαν δύναμιν τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις καὶ εἶχεν ὀλιγωρήσει τῆς διαμαρτυρίας τοῦ Φερδινάνδου, ἰσχυριζομένου, ὅτι οἱ Τόκκοι ἦσαν ὑποτελεῖς αὐτοῦ. Οὗτοι δ' ὑπῆρξαν οἱ λόγοι, δι' οὓς, ἐκδικουμένη τὴν προσπέλασιν ταύτην πρὸς τὴν Νεάπολιν, ἀπέκλεισε τὸν Λεονάρδον τῆς συνθήκης τῆς μετὰ τῶν Τούρκων εἰρήνης. Ἡ δὲ παράλειψις αὕτη προεκάλεσε τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ.

Ὁ Λεονάρδος εἶχε διὰ συνθήκης τὴν ὑποχρέωσιν οὐ μόνον νὰ πληρόνῃ εἰς τὸν σουλτᾶνον ἐνιαύσιον φόρον τετρακισχιλίων δουκάτων, ἀλλὰ καὶ νὰ παρέχῃ δῶρον ἑτέρων τετρακοσίων ὁσάκις Τοῦρκος σαντζάκβεης, ἤτοι ἐπαρχιακὸς διοικητὴς, μετέβαινεν εἰς τὰ Ἰωάννινα ἢ τὴν Ἄρταν. Συνέβη δὲ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον νὰ ἔλθῃ ὡς τοιοῦτος νεανίσκος μὴ ἔχων ἀκόμη ἡλικίαν δεκαὲξ ἐτῶν καὶ ὅστις εἶχεν ὑποβιβασθῆ ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου ἀξιώματος πασσᾶ. Ὁ δοὺξ τῆς Λευκάδος προσηνέχθη πρὸς τὸν νεαρὸν τοῦτον ἄρχοντα, ὅστις συνέπεσε νὰ εἶνε ἴδιος ἑαυτοῦ συγγενὴς, μετὰ περιφρονήσεως, καὶ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν ὡς δῶρον ἀντὶ χρημάτων ὀπώρας. Καὶ ὁ μὲν νεαρὸς διοικητὴς, προσβληθεὶς ἐν τῇ ἀλαζονείᾳ αὐτοῦ, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν κατηγορίαν, ὅτι ὁ Λεονάρδος εἶχεν εἰσδεχθῆ ἐν Ζακύνθῳ ψιλοὺς Βενετοὺς ἱππεῖς καὶ ἀνέμνησεν ἅμα τὸ γεγονὸς, ὅτι δὲν εἶχε συμπεριληφθῆ εἰς τὴν ἔναγχος συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην. Ὁ δὲ Μωάμεθ ἔδραξε λίαν εὐχαρίστως τὴν ἐπιδιωκομένην εὐκαιρίαν ὅπως συμπληρώσῃ τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς τελευταίας σχεδὸν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῆς πολιτείας, ἥτις ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁρμητήριον τῆς μελετωμένης αὐτοῦ ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς Ἰταλίας. Διὸ διέταξε τὸν πασσᾶν Αὐλῶνος Ἀχμὲτ νὰ προσβάλῃ τὸν Λεονάρδον μετὰ τριάκοντα καὶ ἐννέα πλοίων. Ὁ δοὺξ δὲν ἀνέμεινε τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων. Ἐγίνωσκεν, ὅτι οἱ μὲν Βενετοὶ δὲν ἤθελον νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν, οἱ δὲ Νεαπολῖται δὲν ἠδύναντο, καὶ ὅτι οἱ ἴδιοι αὐτοῦ ὑπήκοοι ἐμίσουν αὐτόν. Διὸ πολὺ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ πασσᾶ συνήθροισεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἅπαντα τὰ κινητὰ αὐτοῦ κειμήλια, ἐμίσθωσε βενετικὴν φορ-

τηγίδα, καὶ ἔφυγεν ἐκ τῆς Λευκάδος εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ἐγκαθιδρυθεὶς ἐν τῷ ὀχυρωτάτῳ τῶν κάστρων αὐτῆς, τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὴν φρουράν, οἱ δὲ προσεγγίζοντες Τοῦρκοι εἶδον τὸ φέρον τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ πλοῖον· διὸ ἐπεβιβάσθη ἐν σπουδῇ εἰς ἄλλο βενετικὸν σκάφος, ὁρμοῦν ἐν τῷ λιμένι, μετὰ τῆς γυναικός, τοῦ υἱοῦ Καρόλου καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν, καὶ ἔπλευσεν εἰς τὸν Τάραντα, ὁπόθεν μετέβη εἰς τὴν Νεάπολιν. Ὁ δὲ Ἀχμέτ, χαιρετισθεὶς ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ναυάρχου,

Τὸ κάστρον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Κεφαλληνίᾳ μετὰ τῆς Στέρνας τοῦ Ἀννίνου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Τρικάρδου.

ἐν ᾧ κατέπλεε τὸν πόρον τῆς Κερκύρας, κατέλαβεν εὐκόλως τὴν Βόνιτσαν, τὸ τελευταῖον τοῦτο λείψανον τοῦ ἀρχαίου δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, καὶ τὰς νήσους Λευκάδα, Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην, καὶ ἔκοψε μὲν εἰς τεμάχια ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ δουκὸς ἄρχοντας, ἐπυρπόλησε δὲ τὸ κάστρον τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἀπήγαγε πλείστους ὅσους τῶν ἀγροτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ὁ σουλτᾶνος ἀπεχώρισε τοὺς συζύγους ἀπὸ τῶν γυναικῶν καὶ συνέζευξε τοὺς μὲν ἄνδρας μετ᾽ Αἰθιοπίδων, τὰς δὲ γυναῖκας μετ᾽ Αἰθιόπων, ὅπως γεννηθῇ γενεὰ μιξομελάνων δούλων. Ἔπειτα ὁ πασσᾶς ἔπλευσεν, ὅπως ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῆς Ζακύνθου, ἀλλ᾽ ἐκεῖ συν-

ήντησε τὸν Βενετὸν ναύαρχον, ὅςτις διεμαρτυρήθη, ὅτι ἡ νῆσος ᾠκεῖτο ὑπὸ ἀποικίας Βενετῶν ὑπηκόων ἐκ τῆς Πελοποννήσου τῶν νεωστὶ μεταναστευσάντων, οἵτινες εἶχον ὑψώσει τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἐπροστατεύοντο ὑπὸ πεντακοσίων ψιλῶν ἱππέων ὑπὸ τὸν φοβερὸν Πέτρον Μπούαν. Τὸ ζήτημα ἀνηνέχθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλβανὸς σπείραρχος δὶς ἐνίκησε τοὺς παρασπόνδους ἐπιδρομεῖς. Ἀλλὰ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐφέσεως τοῦ ζητήματος ὑπῆρξε τὸ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἀναχώρησις τῶν βουλομένων ἐκ τῶν νησιωτῶν, τὴν δὲ ἄδειαν τούτων ἐπωφελήθησαν πράγματι χιλιάδες τινές. Ἐπὶ τούτοις ὁ πασσᾶς ἐδῄωσε τὴν ὡραίαν Ζάκυνθον διὰ πυρὸς καὶ ξίφους, καὶ κατέστρεψε πολλὰς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἁπάσας αὐτῆς τὰς οἰκίας. Οὕτω τῷ 1479 μετὰ διάρκειαν τριῶν σχεδὸν αἰώνων ἡ παλατίνη κομιτεία τῆς Κεφαλληνίας, ἐν ᾗ ἦρξαν οὐκ ὀλίγοι μεσαιωνικοὶ Ὀδυσσεῖς, ἐξαφανισθεῖσα περιέπεσεν εἰς τὴν νωθρὰν μονοτονίαν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ᾽ ἐν Ζακύνθῳ, ἐν Ἰθάκῃ καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἡ τουρκοκρατία διήρκεσεν ἐπὶ βραχὺν μόνον χρόνον, οὐδὲ ὑπῆρξε δυςάρεστος εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες φαίνονται προτιμήσαντες τοὺς Τούρκους ἄρχοντας τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐπισκόπου. Ἀλλ᾽ ἐν Λευκάδι μετὰ βραχείας διακοπῆς διήρκεσεν ἡ τουρκοκρατία ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ ἐπέκεινα. Οἱ Τοῦρκοι μετέβαλον τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Μαύρας εἰς τζαμίον, ἡ δὲ νῆσος ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ βέη, ὅςτις μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1499 ἅλωσιν τῆς Ναυπάκτου ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἑδρεύοντος πασσᾶ· ὀθωμανικαὶ δὲ οἰκογένειαι μετενάστευσαν, ὅπως ἀντικαταστήσωσι τοὺς ταλαιπώρους ἐκείνους Λευκαδίους, οὓς ὁ ⟨Κεδοὺκ⟩ Ἀχμὲτ πασσᾶς ἐξηνδραπόδισεν, ἕκαστον ἀντὶ δέκα μόνον σολδίων [1].

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Λεονάρδος Γ´ καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ

---

[1] *Miklosich - Müller* Acta et diplomata Τόμ. Ε´ σ. 69 - 72, 260. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 180 - 98. — *Remondini* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 146. — *Serra* Storia di Zante παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco - romanes σ. 344 - 5. — *Stefano Magno* αὐτόθι σ. 208. — *Sansovino* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 197. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α´ σ. 269 - 71. Τόμ. Ϛ´ σ. 17, 21, 215 καὶ ἐν τῇ Ἑστίᾳ τοῦ 1885 ⟨σ. 618⟩. ⟨Χωριστοῦ τεύχους Ἕλληνες στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει σ. 70⟩. — *Çurita* Anales de la Corona de Aragon Τόμ. Ε´ βιβλ. δ´ κεφ. XXX. — ***Φραντζῆ*** σ. 429, ὅπου εἰς τὴν ἐφθαρμένην γραφὴν *μαστραϊδινῷ* ὑπόκειται τὸ ὄνομα τῶν *μαστρομασσάρων*, ἀρχόντων γνωστοτάτων ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε´ σ. 203, 212. — *Sabellico* ἔνθ᾽ ἀν. — *Feyerabend* Reyssbuch φ. 351, 372.

ἔτυχον φιλόφρονος δεξιώσεως παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου, ὅστις ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν ἐνιαύσιον σιτηρέσιον πεντακοσίων φλωρινίων καὶ τὰς ἐν Βριατικῷ (Briatico) καὶ Καλημέρᾳ τῆς Καλαβρίας γαίας. Τῷ δὲ 1480 μετέβη μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως δεηθῇ τοῦ πάπα Σίξτου Δ΄ νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὸν ἐνιαυσίαν χορηγίαν. Οὗτος δ᾿ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν χίλια χρυσᾶ νομίσματα καὶ ὑπεσχέθη αὐτῷ τὴν παροχὴν δισχιλίων κατ᾿ ἔτος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀπομνημονεύεται ἔν τινι τῶν ζωγραφιῶν τοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Santo Spirito ⟨in Sassia⟩). Μετὰ δὲ βραχεῖαν ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Νεάπολιν καὶ ἤρχισε σχεδιάζων τὴν ἀνάκτησιν τοῦ ἀποβληθέντος δουκάτου. Ἦσαν δὲ οἱ Τόκκοι οἶκος τολμηρὸς καὶ ἥκιστα διατεθειμένος νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ἰδέαν τοῦ ἄρχειν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἀποτυχίᾳ. Ὁ Ῥωμαῖος χρονογράφος Volaterranus μαρτυρεῖ, ὅτι ἤκουσέ ποτε νόθον υἱὸν τοῦ Λεονάρδου, εὔτολμον νεανίαν εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν, λέγοντα· «Καίτοι ἀπεβάλομεν τοὺς δακτυλίους ἡμῶν, διεσώσαμεν ἀκεραίους τοὺς δακτύλους», ὁ δὲ νεανίας οὗτος μνημονεύεται ὡς εὑρισκόμενος ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1481. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λεονάρδος μετὰ στόλου ἐκ Νεαπόλεως μάτην ἐκάλεσεν εἰς παράδοσιν τὸν Τοῦρκον *σούμπασην* τῆς Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου [1]. Ἀλλ᾿ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λεονάρδου Ἀντώνιος μετὰ στίφους μισθοφόρων Καταλωνίων ἀνέκτησε περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον εὐκόλως τὰς δύο νήσους, ἐπειδὴ ἡ μὲν φρουρὰ τῆς Κεφαλληνίας ἦτο ἀσθενής, ἡ δὲ τῆς Ζακύνθου ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Ἀντωνίου ἔφυγε καταθορυβηθεῖσα. Ἀλλ᾿ ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἀντωνίου ἐξήγειρε τὴν ἀντιζηλίαν τῆς Βενετίας, ἥτις δὲν ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τὰς νήσους κατεχομένας ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν ὑποτελῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐξετόπισε μὲν ὁ διοικητὴς τῆς Μεθώνης τῷ 1482 τὸν Ἀντώνιον καὶ τοὺς ὑπ᾿ αὐτὸν Καταλωνίους ἐκ τῆς Ζακύνθου, ἀλλ᾿ οὗτος κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν Κεφαλληνίαν μέχρι τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Ἀλλ᾿ αἱ πιέσεις αὐτοῦ ἐξηρέθισαν τοὺς ἰθαγενεῖς, ἡ δ᾿ ἐπιείκεια αὐτοῦ πρὸς τοὺς πειρατάς, ὧν ἐντευκτήριον ἀπέβη ἡ νῆσος, κατεθορύβησε τοὺς Βενετούς. Διὸ τῷ 1483 ἡ Βενετία μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν πρὸς ἐξώνησιν τῆς Κεφαλληνίας παρὰ τοῦ Ἀντωνίου, βοηθουμένη ὑπὸ πολλῶν τῶν νησιωτῶν, παρεσκευά-

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 279. Τόμ. Ϛ΄ σ. 228, 230. — *Faber* Evagatorium Τόμ. Γ΄ σ. 345-6.

σθη νὰ προσβάλῃ αὐτόν. Ἐπὶ τούτοις ἡ φρουρὰ τοῦ κάστρου ἐφόνευσε τὸν Ἀντώνιον καὶ ἀνέῳξε τὰς πύλας εἰς τὸν Βενετὸν διοικητήν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Λεονάρδος Γ΄ ἠξίου παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν ἀπόδοσιν τῶν δύο νήσων, οὗτος ἐζήτει αὐτὰς ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἡ δὲ Βενετία μάτην ἠγωνίσθη νὰ κρατήσῃ τὴν Κεφαλληνίαν, ἣν ἠναγκάσθη τῷ 1485 νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τὸν Βαγιαζὶτ Β΄, ἕως τέλος ὁριστικῶς περιῆλθεν εἰς αὐτὴν τῷ 1500. Ἀλλὰ κατώρθωσεν ὅμως νὰ διατηρήσῃ τὴν Ζάκυνθον ἐπὶ τῷ ὅρῳ πληρωμῆς ἐνιαυσίου φόρου πεντακοσίων δουκάτων· ἔκτοτε δὲ ἡ νῆσος ἐκείνη, τὸ Ἄνθος τῆς Ἀνατολῆς (Fior di Levante), ἐξηκολούθησεν ἀνήκουσα εἰς τοὺς Βενετοὺς μέχρι τῆς πτώσεως τῆς βενετικῆς πολιτείας[1].

Οἱ δὲ Τόκκοι οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν νέαν ἀπόπειραν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νησιωτικῆς αὐτῶν κυριαρχίας, ἐπειδὴ οἱ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως ἠπειλοῦντο ἤδη ὑπὸ τῆς Γαλλίας καὶ δὲν εἶχον διάθεσιν νὰ ἐξερεθίσωσι τὸν σουλτᾶνον, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ δευτέραν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ Ὑδροῦντος (Otranto). Ὁ δὲ Λεονάρδος Γ΄ τὸ μὲν πρῶτον μετέβη ὡς πρεσβευτὴς τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου ἐδεξιώθησαν αὐτὸν μετὰ βασιλικῶν τιμῶν, ἔπειτα δ' ἔλαβε τὴν ἐν Ἀπουλίᾳ Μονόπολιν, τὴν γενέτειραν τοῦ πρώτου παλατίνου κόμιτος τῆς Κεφαλληνίας, παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Καρόλου Η΄ τῷ 1495, ὅτε οὗτος ἐπέδραμε τὴν Νεάπολιν, καὶ ἐτάφη ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς ἐν Ῥώμῃ οἰκίας αὐτοῦ, παπεύοντος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ϛ΄. Ὁ δὲ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Κάρολος, ὃν ὁ Φερδινάνδος Α΄ εἶχεν ὑποσχεθῇ νὰ περιποιηθῇ ὡς ἴδιον ἑαυτοῦ τέκνον καὶ ὅστις ἔτυχε συντάξεων παρά τε τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ πάπα, τὸ μὲν πρῶτον ἠγωνίσθη μετὰ τῶν στρατιῶν τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ Α΄, ἔπειτα δ' ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ πάπα Λέοντος Ι΄ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, ἥτις ἔκειτο ἐν Ῥώμῃ ἐν τῇ ὁδῷ Ἁγίου Μάρκου. Οἱ δ' ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου υἱοὶ τοῦ Λεονάρδου ἔτυχον, ὡς εἰκός, παροχῶν παρὰ τῆς ἱσπανικῆς δυναστείας ἔν τε τῇ Νεαπόλει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱσπανίᾳ. Εἷς αὐτῶν, ὁ Φερδινάνδος ἢ Don Ferrante, ἔλαβε τὸ ἐν Λομβαρδίᾳ κάστρον Refrancore

---

[1] *J. Volaterranus* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΓ΄ σ. 102-3 (ἐκδ. β΄ Μέρ. Γ΄ σ. 12-13). — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ΄ σ. 1180-1, 1189. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 199-219. — *Σάθα* Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 315. Τόμ. Ϛ΄ σ. 334, 336. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε΄ σ. 248, 317. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ΄ σ. 332. — [*Macuscev* Monumenta historiae Slavorum Τόμ. Α΄ σ. 550-1].

παρὰ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Α΄, εἰργάσθη ὡς πρέσβυς τῆς Ἱσπανίας παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Ζ΄ τῷ 1506 ἐν τῷ ζητήματι τοῦ δουκὸς Σουφφολκίας καὶ ἐπειράθη νὰ διατηρήσῃ τὴν εἰρήνην μεταξὺ τοῦ Φραγκίσκου Α΄ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε΄ τῷ 1535, ὅπερ γεγονὸς ἀπομνημονεύεται ἐν τῷ κατὰ τὴν Μαδρίτην τάφῳ αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀπόγονοι τοῦ Καρόλου ἠξίουν νὰ θεωρῶνται ὡς ἡγεμόνες ἐξ αἵματος, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀντεπροσώπευον τήν τε βυζαντιακὴν καὶ τὴν σερβικὴν δυναστείαν. Ἐξηκολούθησαν δὲ φέροντες τὴν προσωνυμίαν δεσπότου τῆς Ἄρτης μέχρι τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, ὅτε ἀντικατέστησαν αὐτὴν διὰ τῆς προσηγορίας ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας [1], ἴσως διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Θωμᾶς Παλαιολόγος, οὗ ἦσαν ἔκγονοι ἐκ θηλυγονίας, εἶχε νυμφευθῆ τὴν κληρονόμον τοῦ τελευταίου Φράγκου ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας. Ἐν δὲ Νεαπόλει ἔκτισαν ἐν τῇ σημερινῇ Λεωφόρῳ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ (Corso Vittorio Emanuele) μέγαρον, ὅπερ εἶνε μὲν σήμερον γνωστὸν ὡς Μέγαρον (Palazzo) Troise ⟨ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ σημερινοῦ αὐτοῦ ἰδιοκτήτου⟩, ἀλλὰ πρότερον ἐγινώσκετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς Μέγαρον τοῦ Ἁγίου ποδὸς (Palazzo del Santo Piede), ἀπὸ τοῦ ποδὸς τῆς ἁγίας Ἄννης, ὃν ὁ Λεονάρδος Γ΄ εἶχε συναποκομίσει ἐξ Ἑλλάδος καὶ ὅστις ἐφυλάσσετο ἐν αὐτῷ. Ἐξέλιπε δ᾽ ὁ οἶκος μόνον ἐπ᾽ ἐσχάτων· ἀλλὰ μία τῶν αἰθουσῶν τοῦ μεγάρου διασώζει ἀκόμη συλλογὴν τῶν προσωπογραφιῶν τῶν ἄλλοτε παλατίνων κομίτων τῆς Κεφαλληνίας. Αἱ δὲ προσωνυμίαι τῆς οἰκογενείας καὶ ὁ ποὺς τῆς ἁγίας περιῆλθον εἰς τὸν δοῦκα τοῦ ἐν Καλαβρίᾳ Ἐρίνου (Regina) Κάρολον Capece Galeotta, τὸν ἡγέτην τῶν ἐν Νεαπόλει νομιμοφρόνων [2].

Ἐν δὲ ταῖς Ἰονίοις νήσοις, ἐν αἷς ἦρξαν οἱ Τόκκοι, ἐλάχισται μόνον διεσώθησαν ἀναμνήσεις αὐτῶν. Τὸ οἰκόσημον αὐτῶν, φέρον τρία κυανᾶ κύματα ἐπὶ θυρεοῦ ἀργυροῦ, ὧν ὑπέρκειται κεφαλὴ Πηγάσου, δὲν εἶνε πλέον ὁρατὸν ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ κάστρου καὶ ἐπὶ τῶν κωδώνων τῆς ἐν Ζακύνθῳ ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Ἀναφωνη-

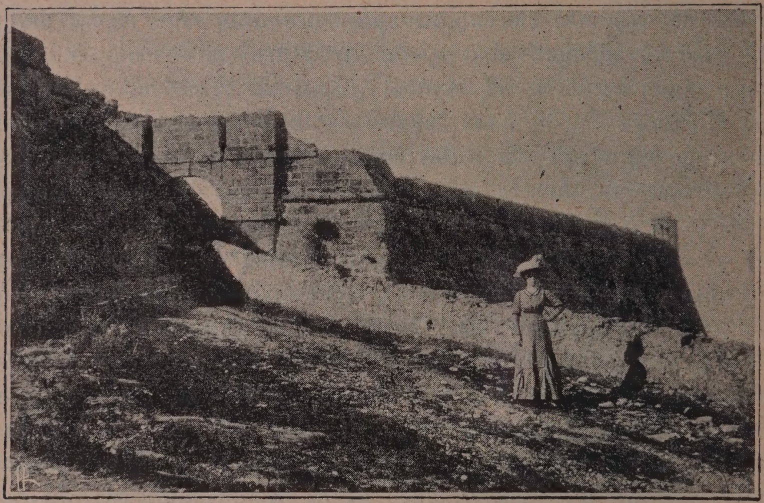
---

[1] *Çurita* Anales de la Corona de Aragon Τόμ. Δ΄ βιβλ. κ΄ κεφ. LXXIII. Τόμ. Ε΄ βιβλ. ε΄ κεφ. XXVI. — *Serra* Storia di Zante παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 345. — *Mazzella* Descrittione del Regno di Napoli σ. 643-8. — *Sansovino* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 197. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ Μέρ. Α΄ σ. 325-335. Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 354-6. — *Gottlob* Aus der Camera apostolica σ. 293. Ὁ τάφος οὗτος κατεστράφη πρὸ δύο αἰώνων.

[2] *De la Ville* Napoli Nobilissima τοῦ 1900 σ. 180-1.

τρίας [1], ἓν δὲ μόνον νόμισμα ἀπομνημονεύει τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει.

Ἡ εἰκοσαετὴς εἰρήνη μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν Τούρκων ἡ ἐπακολουθήσασα εἰς τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου οὐδαμῶς ὑπῆρξε περίοδος ἀνακουφίσεως διὰ τοὺς Ἕλληνας. Μόλις εἶχε περατωθῆ ὁ πόλεμος ἐκεῖνος, καὶ ἐξερράγη ἐν τῇ Μάνῃ ἐθνικὴ ἐπανάστασις ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Κροκοδείλου Κλαδᾶ, τοῦ προτύπου τῶν ὁπλαρχη-

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φρουρίου τῆς Ζακύνθου.

γῶν τῶν πρωτοστατησάντων ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνι μετὰ τρεῖς αἰῶνας καὶ ὑπερέκεινα. Ἦτο δὲ ὁ Κλαδᾶς τῶν τελευταίων Πελοποννησίων μαχητῶν τῶν ὑποταχθέντων εἰς τὸν Μωάμεθ κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατακτήσεως, καὶ ὁ πορθητὴς εἶχε θεωρήσει συνετὸν νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν ὡς στρατιωτικὸν τιμάριον τὴν πλησίον τῆς Σπάρτης κειμένην πλουσίαν πεδιάδα τοῦ Ἕλους [2]. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ Ἕλους προῆλθε κατά τινα γνώμην ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ ὄνομα τῶν

---

[1] Ὁ ἐν Ζακύνθῳ κ. Γ. Μαζαράκης ἐξήτασε φιλοφρόνως χάριν ἐμοῦ τούς τε κώδωνας τῆς ἐν Ζακύνθῳ Ἀναφωνητρίας καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ κάστρου οἰκόσημον. Ἀμφότερα εἶνε βενετικά, τὸ δὲ οἰκόσημον εἶνε τοῦ Βενετοῦ διοικητοῦ Donato da Leze (1504-6).

[2] *Φραντζῆ* σ. 407.

εἱλώτων· ἀλλ᾽ ὁ Κλαδᾶς εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ σπαρτιατικὸν μᾶλλον ἢ τὸ εἱλωτικόν. Οἱ δὲ Βενετοὶ, ἐκτιμήσαντες τὴν γενναιότητα αὐτοῦ διαρκοῦντος τοῦ πολέμου, εἶχον ἀναδείξει αὐτὸν ἀρχηγὸν τῶν παρ᾽ ἑαυτοῖς ὑπηρετούντων Ἑλλήνων τῶν καλουμένων *Στρατιωτῶν* [1]. Ἀλλ᾽ οἱ Βενετοὶ πολιτευταὶ εὗρον μετ᾽ οὐ πολὺ, καθ᾽ ἃ ἔκτοτε ἀνεκάλυψαν πολλαὶ κυβερνήσεις, ὅτι φιλοτάραχος ἀρχηγὸς ἀτάκτων, καίπερ ὢν χρήσιμος ἐν ἡμέραις πολέμου, εἶνε ἱκανὸς νὰ φέρῃ εἰς στενοχωρίας ἐν ἡμέραις εἰρήνης. Ὁ Κλαδᾶς δὲν συνῄνεσεν εἰς τὴν εἰς τοὺς Τούρκους ἐκχώρησιν τῆς χώρας τῆς λεγομένης ὑπὸ τῶν Βενετῶν Βραχίονος τῆς Μάνης (Brazzo di Maina). Ἀποδρὰς δ᾽ ἐκ Κορώνης εἰς τὴν Μάνην ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας, περὶ ἣν ἠθροίσθησαν ἐν σπουδῇ χιλιάδες τινὲς προγεγραμμένων καὶ ἀτάκτων. Αἱ βενετικαὶ ἀρχαὶ, φοβούμεναι μὴ ὁ Μωάμεθ ὑποπτευθῇ τοὺς Βενετοὺς ὡς ὑποκινήσαντας τὴν ἀποστασίαν, αἴφνης ἐκράτησαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κλαδᾶ καὶ παρεκάλεσαν τοὺς Μανιάτας νὰ ἐκδώσωσι τὸν ἀποστάτην ἀρχηγὸν εἰς τὸν Τοῦρκον διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου. Ὅπως δ᾽ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης, ἐπεκήρυξαν τὸν πρότερον ὁπλαρχηγὸν, ὁρίσαντες μεγάλην ἀμοιβὴν διὰ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ οἱ Μανιᾶται δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νἀπεμπολήσωσι τὸν ἡγέτην αὐτῶν, ὅστις τέλος ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τουρκικὴν στρατιὰν σταλεῖσαν ἐναντίον αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ ἐξερράγη διχόνοια μεταξὺ τοῦ Κλαδᾶ καὶ ἑτέρου ἐπαναστάτου καὶ ἀρχηγοῦ σώματος *Στρατιωτῶν*, τοῦ Θεοδώρου Μπούα, νέα δὲ τουρκικὴ στρατιὰ κατώρθωσε νὰ εἰςδύσῃ εἰς μέρη τῆς Μάνης, ἅτινα οὐδέποτε μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχε πατήσει ποὺς Μουσουλμάνου. Οὐχ ἧττον ὁ Κλαδᾶς, καίπερ περιελθὼν εἰς κίνδυνον, δὲν συνελήφθη. Ἐπειδὴ δὲ συνέπεσε νὰ εὑρίσκωνται προσωρμισμέναι κατὰ τὰ παράλια γαλέραι τινὲς ἐκ Νεαπόλεως, ὁ προγεγραμμένος ὁπλαρχηγὸς μετὰ τελευταίαν τινὰ γενναίαν καὶ ἐπιτυχῆ ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀπέδρα εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἔπλευσεν εἰς τὴν Νεάπολιν, ὅπου ἔτυχε θερ-

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ζ′ σ. 20. ⟨Πρβλ. περὶ τοῦ Κλαδᾶ καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ An historical outline of a Grecian family, when Greece and the Jonian Islands were unter the dominion of the Republic of Venice and the Jonian Islands under the Protectorate of England. By C—. Cheltentham. George Norman, printer and publisher. 1864, καὶ «Ἀρχαῖα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς οἰκογενείας τῶν Κομήτων Κλαδαίων ἀπὸ τὰ 1366 μέχρι τὰ 1803. Ἀθήνησι. Τυπογραφεῖον Ἑκατόγχειρος. 1872», ἐν ᾧ τεύχει ἕπεται ἰταλικὴ καὶ ἀγγλικὴ μετάφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου⟩.

μῆς δεξιώσεως παρὰ τοῦ βασιλέως, ὅςτις ἀνέμενε περίφοβος τὸν κατάπλουν τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὰ ἀδριατικὰ παράλια τοῦ βασιλείου αὐτοῦ. Ἔκτοτε ὁ Κλαδᾶς δὲν ἐμφανίζεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ βλέπομεν αὐτὸν ἀγωνιζόμενον μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σκενδέρβεη ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως ἐν Ἠπείρῳ· ὁ δὲ βασιλεὺς Φερδινάνδος Α΄ τοιαύτης ἠξίωσε τιμῆς τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὥστ᾿ ἐχορήγησεν εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἰδίου ταμείου ἐτήσιον σιτηρέσιον, ὅπερ μετεβίβασε καὶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κλαδᾶ [1].

Νέα δ᾿ ἐπανάστασις ἐξερράγη τῷ 1489. Ἀλλὰ τότε ἀπησχόλει τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης κίνημα πολλῷ σπουδαιότερον. Ἀνδρέας Παλαιολόγος, ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ τελευταίου δεσπότου τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ᾿ οὗ πρῶτον ἐπεχείρησε νὰ πείσῃ τὴν αὐλὴν τῆς Νεαπόλεως, ὅπως βοηθήσῃ αὐτὸν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν πατρῴων κτήσεων, εὗρεν εὐηκοώτερον τὸν φιλόδοξον βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η΄. Τῷ δὲ 1494 ἦλθεν ὁ Ἀνδρέας Παλαιολόγος εἰς ἐπίσημον συνέντευξιν μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ βασιλέως τοῦ καρδιναλίου York, ἐν τῇ κατὰ τὴν Ῥώμην ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου in Montorio. Ἐκεῖ ὁ μὲν Ἀνδρέας μετεβίβασεν ἅπαντα ταὐτοκρατορικὰ αὐτοῦ δικαιώματα καὶ ἁπάσας τὰς ἀξιώσεις εἰς τὸν χριστιανικώτατον βασιλέα ἐπὶ τῇ πληρωμῇ ἐνιαυσίας χορηγίας τετρακισχιλίων τριακοσίων δουκάτων καὶ ἐκχωρήσει γαιῶν ἀποφερουσῶν ἑτέραν πρόσοδον ἐνιαυσίαν πεντακισχιλίων χρυσῶν δουκάτων· ὁ δὲ καρδινάλιος ὑπεσχέθη καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς Κάρολος θὰ ἐπαναφέρῃ τὸν Παλαιολόγον εἰς τὸ δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου. Ἀντὶ τούτου δὲ ὁ δεσπότης ἔμελλε νὰ παρέχῃ ἐνιαυσίως εἰς τὸν βασιλέα «ὡραῖον λευκὸν ἵππον», κατὰ τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου πρὸς ἔνδειξιν ὑποτελείας [2]. Τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ὁ Κάρολος Η΄ ἐπεχείρησε τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ ἐκστρατείαν εἰς τὴν Νεάπολιν, ἧς προηγήθη μεγαλορρήμων προκήρυξις, ἀναγγέλλουσα τὰς προθέσεις αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ φέρουσα ὡς λόγιον τοὺς στίχους αὐλικοῦ ποιητοῦ, προλέγοντος, ὅτι ἔμελλε «νὰ διαπεραιωθῇ διὰ τῆς θαλάσσης, ἔπειτα δὲ

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 271, 273-9. — Τόμ. Ϛ΄ σ. 147-50, 154-6, 158, 168, 171, 180, 200, 221, 222, 226-9. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα Τόμ. Α΄ σ. ξη΄-ξθ΄. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σ. 36-45.

[2] ⟨*Foncemagne* ἐν⟩ Mémoires de l' Académie des Inscriptions Τόμ. ΙΖ΄ σ. 539.

νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ νἀνακηρυχθῇ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων». Τὸ ἄγγελμα τῶν σχεδίων αὐτοῦ διεσπάρη πέραν τοῦ Ἀδρίου, Θεσσαλία δὲ καὶ Ἤπειρος ἐκαραδόκουν τὴν ἄφιξιν τοῦ πορθητοῦ τῆς Νεαπόλεως. Οἱ Τοῦρκοι ἐγκατέλιπον τὰς παραλίας τεθορυβημένοι, καὶ ὁ σουλτᾶνος παρεσκευάσθη νἀναζεύξῃ μετὰ τῶν ἀποσκευῶν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν [1]. Ἐν δὲ τῇ Μονεμβασίᾳ διωργανώθη ἀποστασία τῇ συμπράξει τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, οὗ τὸ ὄνομα ἦτο ἀκόμη δημοφιλὲς ἐν αὐτῇ, χάριν ἀπελευθερώσεως τῆς ὀχυρᾶς ἐκείνης βενετικῆς πόλεως καὶ παραδόσεως αὐτῆς εἰς τὸν Γάλλον σύμμαχον [2]. Ἀλλ᾽ οἱ θρίαμβοι τοῦ Καρόλου ἐξήγειραν τὴν ἀντιζηλίαν τῆς Εὐρώπης· ἡ Βενετία ἐφυλάκισεν ἕνα τῶν κυρίων αὐτοῦ πρακτόρων καὶ ἠμπόδισε τὸν ἐκ τῶν βενετικῶν λιμένων κατάπλουν οἱουδήποτε πλοίου εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ Κάρολος ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀφήσας τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας νὰ πληρώσωσι διὰ τῆς ζωῆς τἀντίποινα τῆς εὐπιστίας αὐτῶν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ σύνηθες ἀποτέλεσμα ξένων ἀναμίξεων εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Quicquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Αἱ δὲ πρόσφατοι αὗται ὑπηρεσίαι τῆς Βενετίας αἱ παρασχεθεῖσαι εἰς τὸν σουλτᾶνον δὲν ἀνέστειλαν ἐπὶ μακρὸν τὰ σχέδια αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεων αὐτῆς. ⟨Ὁ τότε σουλτᾶνος Βαγιαζὶτ Β'⟩, ἐξερεθισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἐχθρῶν τῆς Βενετίας, ὧν χείριστος ἦτο ὁ ἄρχων τῶν Μεδιολάνων Λουδοβῖκος ὁ Μαῦρος (Moro) κατήρξατο νέου πρὸς τοὺς Βενετοὺς πολέμου τῷ 1499. Κυριώτατος δὲ σκοπὸς, καθ᾽ οὗ κατηυθύνοντο αἵ τε κατὰ γῆν καὶ αἱ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις αὐτοῦ, ἦτο ἡ Ναύπακτος. Τῆς παρὰ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἀποικίας ταύτης τῶν Βενετῶν εἶχε μεγάλως αὐξηθῇ ὁ πληθυσμὸς ἕνεκα μεταναστεύσεως κατοίκων ἐκ Ζακύνθου, ὅτε οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν νῆσον ταύτην. Καίτοι δὲ πολλοὶ αὐτῶν εἶχον ἐπιστρέψει οἴκαδε, ὅτε πλέον ἡ Ζάκυνθος κατείχετο ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ἡ Ναύπακτος κατῳκεῖτο ὑπὸ ἑπτακισχιλίων περίπου ψυχῶν βραχὺ πρὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἀλλ᾽ οἱ Ναυπάκτιοι μικρᾶς εἶχον ἀξιωθῇ προσοχῆς ὑπὸ τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως, καίτοι δὲν ἠμέλουν νἀποστέλλωσιν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν

---

[1] Pour se sauver de là en Asie avec tout son train. Mémoires de l'Académie des Inscriptions Τόμ. ΙΖ' σ. 567. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ πρώτη χρῆσις τῆς ἱστορικῆς ἀποβάσης φράσεως τοῦ Γλάδστωνος.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. Α' σ. 703.

εἰς τὴν μητρόπολιν πρέσβεις ὑποβάλλοντας διαφόρους αἰτήσεις. Ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη οὐδεὶς Βενετὸς ἐπίτροπος εἶχεν ἀποσταλῆ, ὅπως ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς ὑπερποντίου ταύτης κτήσεως· ὅτε δὲ τέλος τὴν ἐσχάτην ὥραν κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς ἁλώσεως ἔφθασέ τις τῶν τοιούτων ἀρχόντων, εὗρεν, ὅτι οἱ πένητες εἶχον καταπιεσθῆ μεγάλως ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῶν ἀστῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τάξιν διακεκριμένην ἀπὸ τοῦ λαοῦ καὶ εἶχον ἐγκαταστήσει συμβούλιον τριάκοντ' ἀνδρῶν πρὸς διοίκησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων. Περιελάμβανε δ' ἡ ἀποικία αὕτη, οἵα εἶχε περιορισθῆ μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, πλὴν αὐτῆς τῆς Ναυπάκτου τέσσαρα ἄλλα κάστρα, ἅπαντα ἐν κακῇ καταστάσει καὶ φυλαττόμενα μετὰ τοιαύτης ἀμελείας, ὥστε τὴν φρουρὰν ἑνὸς αὐτῶν ἀπετέλει μία καὶ μόνον γραῖα. Ἀλλὰ τὰ τείχη τῆς πόλεως αὐτῆς εἶχον ἀξιωθῆ τινων φροντίδων. Ὁ τελευταῖος ῥαίκτωρ εἶχεν ἀποθάνει καταβληθεὶς ἐκ τῶν μόχθων οὓς ὑπέστη χάριν τῶν ὀχυρωμάτων, ὁ δὲ Σανοῦδος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς σύγχρονον διάγραμμα τῆς πόλεως μετὰ τοῦ τριπλοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν αὐτῆς καὶ τοῦ κάστρου ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ὅπερ παρεῖχεν εἰς αὐτὴν τότε, καθ' ἃ καὶ νῦν, ὄψιν παπικῆς τιάρας. Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἐκείνην, ἣν Βενετὸς ἱστορικὸς εἶχεν ἀποκαλέσει «τὸν ὀχυρώτατον προμαχῶνα τῶν χριστιανικῶν λαῶν»[1].

Ἀλλ' ἡ τύχη τῆς Ναυπάκτου ἐκρίθη οὐχὶ κατὰ γῆν, ἀλλὰ κατὰ θάλασσαν. Ὁ βενετικὸς στόλος, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ φροντὶς τῆς εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον εἰσορμήσεως τοῦ Τούρκου ναυάρχου, ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Γριμάνη, ἀνδρὸς ὅστις ὤφειλε τὸ ἀξίωμα ὅπερ ἔφερεν εἰς τὸν ἴδιον πλοῦτον καὶ τὰς σχέσεις μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ναυτικὴν αὐτοῦ δεξιότητα. Ἐπανέλαβε δὲ οὗτος νῦν τὴν δειλὴν διαγωγὴν τοῦ Κανάλη, ἐξ ἧς ἡ Βενετία πρὸ εἴκοσι καὶ ἐννέα ἐτῶν εἶχεν ἀποβάλει τὴν Χαλκίδα. Καὶ δὴ ἀφῆκε τὸν τουρκικὸν στόκον νὰ εἰσερπύσῃ, παραπλέων τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου μέχρι κάτωθεν τῶν τειχῶν τοῦ Ναβαρρίνου ἢ τοῦ Ζόγκλου, ὡς ἐκάλουν αὐτὸ ἀκόμη οἱ Βενετοί. Ὅτε δὲ ὁ Τοῦρκος ναύαρχος ἐξεκίνησεν ἐκεῖθεν πλέων πρὸς τὸ νησύδριον Πρώτην τὸ καλούμενον Prodano ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ναυτίλων, κατέστη ἀναπόφευκτος ἡ σύγκρουσις τῶν δύο ἀντιπάλων στόλων. Ἀλλ' ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ, ἥτις

---

[1] *Σάθα* Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 7-12. Τόμ. ϛ′ σ. 218-19. — *Sanudo* Diarii Τόμ. Β′ σ. 165, 292-4, 534, 790. — *Cappelletti* Storia della Repubblica di Venezia Τόμ. ϛ′ σ. 365. — *Lamansky* Secrets d' état de Venise σ. 593.

φερωνυμεῖται ἀπὸ τοῦ Ζόγκλου, ὁ Βενετὸς ναύαρχος, τυφλωθεὶς ὑπὸ ἀντιζηλίας πρὸς τὸν πολλῷ δεξιώτερον συνάρχοντα, τὸν Λορεδανὸν, ἔμεινεν ἁπλοῦς θεατής. Μάτην δ᾽ ὁ Λορεδανὸς καὶ ὁ Alban d'Armer, ἄλλος Βενετὸς πλοίαρχος, προσέβαλον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸ μέγιστον τῶν τουρκικῶν σκαφῶν. Ὁ ἀτρόμητος Τοῦρκος ἐνέβαλε πῦρ εἰς τὸ ἴδιον αὑτοῦ πλοῖον, αἱ δὲ φλόγες μετεδόθησαν καὶ εἰς τὰ προσεγγίσαντα δύο βενετικὰ πλοῖα· ἀπωλέσθησαν δ᾽ οὕτω καὶ τὰ τρία, καὶ ἡ νῆσος Σαπιέντζα, ⟨μία τῶν Οἰνουσσῶν⟩, διετήρησεν ἐπὶ μακρὸν τὸ ὄνομα τοῦ Μπορὰκ Ῥέϊς, τοῦ αὐτουργοῦ τῆς τραγικῆς ἐκείνης αὐτοκτονίας. Κατ᾽ ἄλλην δέ τινα, ὀλιγώτερον πιθανὴν, διήγησιν ὁ Armer διέφυγε μὲν τὰς φλόγας, ἀλλ᾽ ἐξεδάρη ζῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἦσαν μὲν κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον οἱ Γάλλοι σύμμαχοι τῆς Βενετίας· ἀλλ᾽ οὐδὲ ἡ ἄφιξις γαλλικοῦ στόλου ἠδυνήθη νὰ παρορμήσῃ εἰς δραστηρίαν ἐνέργειαν τὸν νωθρὸν Βενετὸν ναύαρχον. Μετὰ δὲ τρεῖς ἀναξίας λόγου συμπλοκὰς αἱ τουρκικαὶ γαλέραι εἰςῆλθον εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, καὶ ἡ τύχη τῆς Ναυπάκτου ἐπεσφραγίσθη. Ἡ φρουρὰ εἶχεν ἤδη ἀποκρούσει ἑπτὰ ἐφόδους, ἅμα δὲ τῇ πρώτῃ ἐμφανίσει τῶν πλοίων οἱ κώδωνες ἤχησαν χαρμοσύνως, ἐπειδὴ οἱ ἐν Ναυπάκτῳ πολιορκούμενοι ἐνόμισαν, ὅτι ἦτο ὁ Γριμάνης, ἐρχόμενος πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας. Ἀλλ᾽ ἡ μοιραία ἀλήθεια μετέτρεψε τὴν χαρὰν αὐτῶν εἰς ἀπόγνωσιν, καὶ τὴν ὑστεραίαν οἱ ἐν τῇ πόλει Ἀλβανοὶ ἔπεμψαν ἑπτὰ ἀποστόλους, ὅπως συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν Τούρκων. Οἱ ἀπεσταλμένοι δ᾽ ἐκεῖνοι ἐπέστρεψαν, φέροντες χρυσόπαστα ἐνδύματα, κατάφορτοι ἐπαγγελιῶν περὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ παντὸς φόρου ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ φέροντες τὴν ἐγγύησιν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔμελλον νὰ φεισθῶσι τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας ἁπάντων τῶν κατοίκων. Ἐπὶ τούτοις ἡ πόλις παρεδόθη, καὶ τὴν ὑστεραίαν, 29 Αὐγούστου 1499, ὑπεστάλη ἀπὸ τοῦ κάστρου ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἥτις εἶχε κυματίσει ἐν Ναυπάκτῳ ἐπὶ ἐνενήκοντα δύο ἔτη. Εἰς δὲ τοὺς Τούρκους στρατιώτας ἀπηγορεύθη ἡ δῄωσις τῆς πόλεως· συνετάχθη δ᾽ ἀκριβὴς ἀναγραφὴ ἁπάντων τῶν ἐν αὐτῇ περιλαμβανομένων, καὶ ὁ φιλόπατρις Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Σαράκκος, ὅστις εἶχε μείνει, ὅπως παραμυθῇ τοὺς πολιορκουμένους, ἔλαβεν ἄδειαν ἐλευθέρας ἐξόδου, ὅπως μεταβιβάσῃ τὸ πικρὸν ἄγγελμα εἰς τὴν Βενετίαν [1]. Μεγάλη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἀγανά-

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Β΄ σ. 1235, 1290-4, 1323, 1339-40. Τόμ. Γ΄ σ. 11-14. — *Malipiero* Annali σ. 174-80. — ***Χατζῆ Χάλφα*** ἐν τῇ ἀγγλικῇ μεταφρά-

κτησις τῶν Βενετῶν, ὅτ᾿ ἐγνώσθη ἡ παράδοσις τῆς Ναυπάκτου. Ἡ κοινὴ γνώμη πάραυτα διέγνω, ὅτι ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῆς ἦτο ὁ ναύαρχος Γριμάνης καὶ οὐχὶ ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Μαῦρος (Moro). Ἀγυιόπαιδες περιερχόμενοι τὰς ὁδοὺς ἔψαλλον δηκτικοὺς στίχους ἐναντίον τοῦ «Ἀντωνίου Γριμάνη, τοῦ ὀλετῆρος τῶς Χριστιανῶν». Καὶ ἡ μὲν κυβέρνησις διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ Γριμάνη, οἱ δ᾿ ἐχθροὶ τοῦ ναυάρχου ἐζήτουν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος μετ᾿ ἀσθενῆ ἀπόπειραν πρὸς κατάληψιν τῆς Κεφαλληνίας εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὴν Κέρκυραν, ὁπόθεν ἤχθη δεσμώτης εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἐδικάσθη. Μέγισται δὲ κατεβλήθησαν προσπάθειαι τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ πρὸς ἀθώωσιν τοῦ ὑποδίκου, καὶ ἡ δίκη παρετείνετο, ἕως ἡ κοινὴ ἀγανάκτησις ἤρχισέ πως ψυχραινομένη, καὶ τέλος ἐπεβλήθη εἰς αὐτὸν ποινὴ ἐξορίας εἰς τὴν νῆσον Χέρσον (Cherso) ἐν τῷ Καρνίῳ κόλπῳ τῷ ⟨κειμένῳ ἐν τῷ Ἀδρίᾳ μεταξὺ τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῶν παραλίων τῆς Κροατίας⟩ [1]. Μετὰ δὲ πάροδον εἴκοσι καὶ ἐννέα ἐτῶν ὁ ἀνὴρ ὁ ἀποβαλὼν τὴν Ναύπακτον ἀνεδείχθη δόγης τῆς Βενετίας. Ὁ δὲ ὀλιγώτερον πταίσας φρούραρχος τοῦ κάστρου, ὅστις ἀπεδείχθη δωροδοκήσας, ἀνεκρεμάσθη μεταξὺ τῶν πορφυρῶν κιόνων τοῦ δογικοῦ παλατίου. Παρέχουσι δὲ τὰ συμβάντα ταῦτα τὴν βεβαίωσιν τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰουβεναλίου, καθ᾿ ἃ εἷς μὲν πονηρὸς ἀνασταυροῦται, ἄλλος δέ τις ἀξιοῦται τοῦ διαδήματος [2].

Ὁ σουλτᾶνος ἐκράτει πλέον τῆς κλειδὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ εἶχε πάραυτα διατάξει νὰ ἐξασφαλισθῇ ὁ εἴσπλους αὐτοῦ διὰ τῆς κτίσεως δύο φρουρίων, ἑνὸς ἐπὶ ἑκατέρας παραλίας, τοῦ Ῥίου καὶ τοῦ Ἀντιρρίου, ἐκεῖ ὅπου τὰ λεγόμενα Μικρὰ Δαρδανέλλια, ἔχοντα εὖρος ὀλίγῳ μεγαλείτερον ἑνὸς θαλασσίου μιλίου, χωρίζουσι τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου. Ἀπεπερατώθη δὲ ἡ τειχοδομία τῶν φρουρίων τούτων ἐντὸς τριῶν μηνῶν· καίπερ δὲ φθαρέντα ὑπὸ τῶν πολεμικῶν τυχῶν διεσώθησαν ταῦτα ἔκτοτε

σει *Mitchell* The History of the Maritime wars σ. 19-21. — Chronicon Venetum παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΔ′ σ. 113-4, 117. — *Bembo* Rerum Venetarum Historia ἐκδ. 1551 φ. 100-4. — *Sansovino* ἔνθ᾿ ἀν. φ. 200. — Πολιτικὴ ἱστορία ἐκδ. Βόννης σ. 56. Ἡ δὲ ἀρίστη νεωτέρα περιγραφὴ εἶνε ἡ τοῦ ναυάρχου *Fincati* La deplorabile battaglia navale del Zonchio ἐν τῇ Rivista maritima τοῦ 1883 σ. 185-213.

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Γ′ σ. 5, 66, 172-4. — *Malipiero* Annali σ. 182.

[2] *Bembo* ἔνθ᾿ ἀν. φ. 153. — *Sanudo* Diarii Τόμ. Ϛ′ σ. 85.

μέχρι τῆς σήμερον ὡς γραφικὴ ἀνάμνησις τοῦ Βαγιαζὶτ Β´[1]. Ἀλλ᾽ ὁ σουλτᾶνος δὲν ἠρκέσθη εἰς ταύτην τὴν κατάκτησιν· ὅτε δὲ ἡ Βενετία ἐζήτησε τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης, ἀπῄτησεν οὐδὲν ὀλιγώτερον τῆς ἐκχωρήσεως τῆς Ναυπλίας καὶ τῶν δύο ἐν Μεσσηνίᾳ βενετικῶν ἀποικιῶν· ἐκείνης δ᾽ ἀρνηθείσης, ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὰς πόλεις ἐκείνας διὰ τῆς βίας. Τὸ δ᾽ ἑπόμενον ἔτος 1500 εἰςήλασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἡγούμενος μεγάλης στρατιᾶς, καὶ διέταξεν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Ναυπλίας. Καίτοι δὲ τὸ Παλαμήδειον ἦτο ἀκόμη ἀτείχιστον, τὴν πόλιν ὑπερήσπιζον τέσσαρα κάστρα, δύο ἀρχαῖα «φρούρια τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑλλήνων», ὡς ἐκαλοῦντο ἔτι, τὸ βενετικὸν Torrione καὶ τὸ ἐπὶ τῆς νησῖδος τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου φρούριον τοῦ Σκοπείου (Castel dello Scoglio), ἤτοι τὸ νεώτερον Μποῦρτζι[2]. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν κατοίκων εἶχεν αὐξηθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου, ἐπειδὴ ἑπταετὴς ἐν τῇ πόλει ἐνοίκησις παρεῖχε τὰ δικαιώματα ἐπιχωρίου πολίτου. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ οἱ *Στρατιῶται*, καίπερ ἐνίοτε παρέχοντες ἀνησυχίας εἰς τὸν Βενετὸν διοικητὴν τῆς πόλεως καὶ γινόμενοι αἴτιοι ῥήξεων πρὸς τοὺς Τούρκους τοῦ Ἄργους, ἦσαν μαχηταὶ γενναιότατοι. Διὰ τοὺς λόγους τούτους τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν ἡττήθη. Ἐπ᾽ ἴσης δ᾽ ἀτυχὴς ὑπῆρξεν ἐπίθεσις τῶν Τούρκων ἐναντίον τοῦ ὀχυροῦ Ναβαρρίνου. Διὸ ὁ Βαγιαζὶτ ἀπεφάσισε νὰ συγκεντρώσῃ τὰς προσπαθείας αὐτοῦ ἐναντίον τῆς Μεθώνης, τοῦ Πὸρτ-Σαῒδ τούτου τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος, τοῦ σπουδαίου σταθμοῦ κατὰ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, ὅπου πᾶς περιηγητὴς ἀνεπαύετο κατὰ τὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν πλοῦν. Προςκυνητής τις τοῦ Παναγίου τάφου, ἐπισκεφθεὶς τὴν Μεθώνην τῷ 1484, ἐθαύμασε τὰ παχέα αὐτῆς τείχη, τὰς βαθείας αὐτῆς τάφρους καὶ τοὺς ὀχυροὺς πύργους· μετὰ δὲ δέκα ἔτη εἶχεν ἀποβῆ ἔτι ὀχυρωτέρα. Ἡ καθεδρικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, καίπερ οὖσα ἁπλῆ ὡς κτίριον, περιελάμβανε τὸ τίμιον λείψανον τοῦ ἁγίου Λέοντος καὶ τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ὁ δὲ «Γερμανικὸς οἶκος» τῶν Τευτόνων ἱπποτῶν μνημονεύεται ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν πόλιν. Καὶ παρετήρει μὲν ἡ βενετικὴ κυβέρνησις, ὅτι ὁ προϋπολογι-

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Γ´ σ. 30, 40, 54. — Chronicon Venetum παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΔ´ σ. 128. — ***Χατζῆ Χάλφα*** ἰταλικῆς μεταφράσεως *Carli* Cronologia historica σ. 137.

[2] *Sanudo* Diarii ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Γ´ σ. 830, 900. — ***[Ψευδο] δωροθέου Μονεμβασίας*** Βιβλίον ἱστορικὸν σ. 472. — ***Λαμπρυνίδου*** Ἡ Ναυπλία σ. 131-2.

ομὸς τῆς ἀποικίας ταύτης παρουσίαζε πάντοτ' ἔλλειμμα· ἀλλ' ἡ Μεθώνη ἦτο οὐχ ἧττον ἀκμάζουσα πόλις, ἐν ᾗ εὕρισκον ἐνασχόλησιν οὐκ ὀλίγοι Ἰουδαῖοι μεταξουργοί. Ἐκέκτητο δὲ ὡραῖον τεχνητὸν λιμένα, καὶ ἐνθουσιώδης περιηγητὴς τῆς περιόδου ταύτης ἐκφωνεῖ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσι πλοῖα «δι' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ ἡ Μεθώνη ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς εὑρίσκεται κατὰ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ πρὸς πᾶσαν χώραν καὶ θάλασσαν». Εἶχε δὲ πλουσίαν καὶ πολυκίνητον ἀγορὰν ἐν τῷ προαστείῳ, ὅπου εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἀποικία Ἀτσιγκάνων καὶ ὅπου οἱ Τοῦρκοι τῆς χώρας ἐπλούτουν πωλοῦντες χοίρους εἰς τοὺς ἀπίστους, οὓς ἕνεκα τούτου ἤξιζε νὰ μὴ παρενοχλῶσιν. Ἐξήγοντο δὲ εἰς τὴν Βενετίαν περὶ τὰ πεντακισχίλια τοιαῦτα ζῶα, καὶ μέγα μέρος τοῦ οἴνου τοῦ πωλουμένου ἐν τῇ δύσει ὡς μονεμβασιωτικοῦ προήρχετο πράγματι ἐκ τῆς Κρήτης ἢ τῆς Μεθώνης, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι, εἰς οὓς ἀνῆκον τότε οἱ περὶ τὴν Μονεμβασίαν ἀμπελῶνες, εἶχον παύσει φυτεύοντες ἀμπέλους. «Καὶ μόνη ἡ ἀνάμνησις τοῦ *μοσχάτου* τῆς Μεθώνης μὲ εὐφραίνει» γράφει ἐπαξίως ὁ πατὴρ Faber, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου τὰ πορτοκάλλια ἦσαν ἀφθονώτατα καὶ ἐπωλοῦντο εἰς τιμὴν εὐτελεστάτην. Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποικίαν τῶν Βενετῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἁλώσεως αὐτῆς [1].

Ὁ δὲ διοικητὴς τῆς πόλεως Cabriel εἶχε προβῆ εἰς τὰς ἀναγκαίας παρασκευὰς χάριν τῆς ἐπικειμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίας. Καὶ δὴ ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ναυπάκτου εἶχε γράψει εἰς τὴν Βενετίαν ζητῶν ἐπικουρίαν, ἡ δὲ βενετικὴ πολιτεία εἶχε πάραυτα διατάξει τὴν ἀποστολὴν ἀνδρῶν, πολεμικῶν ἐφοδίων καὶ χρημάτων χάριν τῆς ἀμύνης πόλεως προςφιλεστάτης εἰς αὐτήν. Καὶ πολλοὶ μὲν οἰκίσκοι ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐπυρπολήθησαν, ὅπως μὴ παράσχωσι στέγην εἰς τοὺς ἐχθρούς, εἶχε δὲ κλεισθῆ διὰ τῆς κτίσεως βραχιόνων τὸ στόμιον τοῦ λιμένος, ὅπως ἓν καὶ μόνον πλοῖον δύναται νὰ εἰςπλεύσῃ διὰ μιᾶς. Πολλαὶ τῶν γυναικῶν ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ἡ ἐξ ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν φρουρὰ ἐνεφορεῖτο ἀρίστου φρονήματος. Ἐπὶ ἕνα μῆνα μάτην ὁ Βαγιαζὶτ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, ἐν ᾧ συγχρόνως πεντακόσια πυροβόλα ἐκανονιοβόλουν τὰ τείχη αὐτῆς. Παρεσκευάζετο δὲ ἤδη ὁ σουλτᾶνος νὰ λύσῃ

---

[1] *Faber* Evagatorium Τόμ. Α′ σ. 39, 165. Τόμ. Γ′ σ. 314, 311, 333, 337, 338, 343. — *Feyerabend* Reyssbuch φ. 37, 55, 125, 182-3, 351. — *Casola* Viaggio σ. 37-8. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 295.

τὴν πολιορκίαν, ὅτε ἀτυχὴς πρᾶξις ἐκ μέρους τῆς φρουρᾶς παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς αὐτόν. Τέσσαρες βενετικαὶ καὶ κερκυραϊκαὶ γαλέραι ἐνεφανίσθησαν αἴφνης μετ᾽ ἐπικουριῶν κατὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος· οἱ δὲ κάτοικοι καταληφθέντες ὑπὸ χαρᾶς κατέβησαν μεθ᾽ ὁρμῆς εἰς τὸν αἰγιαλὸν, ὅπως ὑποδεχθῶσι τοὺς ἐλευθερωτὰς αὐτῶν. Τῶν δὲ τειχῶν ἐγκαταλειφθέντων οὕτω πρὸς ὥραν, οἱ γενίτσαροι ἔδραξαν τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὸν πύργον τοῦ μεγάρου τοῦ διοικητοῦ, ὅπου αἱ συνεχεῖς βολαὶ τῶν πυροβόλων αὐτῶν εἶχον καταστρέψει τὰ ὀχυρώματα. Καὶ ἐπέστρεψαν μὲν οἱ πολιορκούμενοι ἐν σπουδῇ πρὸς ἄμυναν τῆς πόλεως, ἀλλ᾽ ἦτο πολὺ ἀργά· ὑπὸ δὲ τῆς ἀπογνώσεως ἔθηκαν πῦρ εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν οἰκίας, καὶ πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς πόλεως ἀπετεφρώθη. Ὁ σουλτᾶνος οὐδένα ἐπέδειξεν οἶκτον πρὸς τοὺς ἐπὶ ἕνα ὅλον μῆνα γενναιότατ᾽ ἀντιστάντας εἰς τὰς στρατιὰς αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν καθολικὸς ἐπίσκοπος ἐφονεύθη, ἐν ᾧ προσηγόρευε τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ἅπαντες δὲ οἱ ἄρρενες οἱ πρεσβύτεροι δώδεκα ἐτῶν ἐκαρατομήθησαν, [καὶ ἐκ τῶν κρανίων αὐτῶν ἐστήθησαν δύο πύργοι]· ἀλλὰ τῆς ζωῆς τοῦ διοικητοῦ ἐφείσθησαν, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς δέλεαρ ἀλλαχοῦ. Αἱ δὲ λοιπαὶ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ἔφυγον ἐν πανικῷ πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν καθ᾽ ἁπάσας τὰς ἐσχατιὰς τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Οὕτω τὴν Κυριακὴν 9 Αὐγούστου 1500 ἔπεσεν ἡ Μεθώνη, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει βενετικὴ κτῆσις ἐπὶ τριακόσια σχεδὸν ἔτη. Χαίρων δ᾽ ἐπὶ τῷ ἐπάθλῳ αὐτοῦ ὁ Βαγιαζὶτ ἀντήμειψε τὸν γενίτσαρον τὸν πρῶτον ἀναβάντα τὰ τείχη, προαγαγὼν αὐτὸν εἰς *σαντζάκβεην,* ἤτοι διοικητὴν ἐπαρχίας· τὴν δὲ πρώτην Παρασκευὴν μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὅτε τὸ πῦρ ἐσβέσθη τέλος, μετέβη ὁ Βαγιαζὶτ ἔφιππος εἰς τὴν βεβηλωθεῖσαν καθεδρικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως προσφέρῃ ἐν αὐτῇ τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ εἰς τὸν θεὸν τῶν μαχῶν, εἰς ὅν, καθ᾽ ἃ ὡμολόγησεν, ὅτε ἠτένισε τὴν βαθεῖαν τάφρον, ἐχρεώστει τὴν κατάκτησιν τῆς ὀχυρᾶς ἐκείνης πόλεως. Ἀμελλητὶ δ᾽ ἐπελήφθη τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν, καὶ ἕκαστον χωρίον τῆς Πελοποννήσου διετάχθη νὰ στείλῃ πέντε οἰκογενείας χάριν συνοικισμοῦ τῆς Μεθώνης [1].

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Γ′ σ. 574, 602, 620, 637, 688-94, 717-18, 733. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 316-18. — *Sansovino* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 201. — *Bembo* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 110-14. — *Πολιτικὴ ἱστορία* ἔκδ. Βόννης σ. 56-8. ⟨Πρβλ. *Spyr. P. Lambros* Ecthesis chronica σ. 43, 22 κ. ἑ.⟩. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 522. — ***Χατζῆ Χάλφα*** ἀγγλικῆς μεταφράσεως *Mitchell* The Maritime wars σ. 21-3. [Τοῦ ἐκ κρανίων πύργου μνημονεύουσιν ὁ *Le Saige* Voyage σ. 79, ὁ *Possot* Voyage σ. 126 καὶ ὁ *Affagart* Relation σ. 35].

Τὴν δὲ πτῶσιν τῆς Μεθώνης παρηκολούθησεν ἡ τοῦ Ναβαρρίνου καὶ τῆς Κορώνης. Ὁ φρούραρχος τοῦ Ναβαρρίνου Κονταρίνης, εὐθὺς ὡς ἐπείσθη, ὅτι ἡ Μεθώνη εἶχε πράγματι κυριευθῆ, παρέδωκε τὸ ὀχυρὸν ἐκεῖνο φρούριον, τιμωρηθεὶς ἐπὶ τῇ δειλίᾳ αὐτοῦ ἐκείνῃ διὰ καρατομήσεως. Προσήκουσα δὲ ὑπῆρξεν ἡ ποινὴ, ἐπειδὴ ἡ πόλις εἶχεν ἐπιτήδεια διὰ τρία ἔτη καὶ τρισχιλίους ἄνδρας, ὅπως ὑπερασπίσωσιν αὐτήν. Τῆς δὲ Κορώνης αἱ ἀρχαὶ ἤθελον μὲν νἀντιστῶσιν, ἀλλὰ παρεπείσθησαν ὑπὸ τῶν περιτρόμων κατοίκων, εἰς οὓς οἱ Τοῦρκοι ὑπεσχέθησαν εὐνοϊκοὺς ὅρους, ἂν ὑπέκυπτον, ἀπειλήσαντες θάνατον ἐν περιπτώσει ἀντιστάσεως. Καὶ ἐφείσθησαν μὲν πράγματι τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἀλλ᾽ ἐξώρισαν αὐτοὺς, αἱ δὲ πρόσοδοι ἀμφοτέρων τῶν πόλεων, τῆς τε Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης, ἀφιερώθησαν ἔκτοτε εἰς τὴν Μέκκαν. Καὶ ἐν Κορώνῃ δὲ προσηυχήθη ὁ σουλτᾶνος εἰς τὸν Ἀλλὰχ ἐν τῇ πρότερον ἐπὶ μακρὸν χρόνον καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἔπειτα δὲ μετέβη, ὅπως πολιορκήσῃ τὴν Ναυπλίαν, συμπαραλαβὼν μεθ᾽ ἑαυτοῦ τὸν τέως Βενετὸν διοικητὴν τῆς Μεθώνης πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἀποικία ἐκείνη εἶχεν ὑποταχθῆ. Ἀλλ᾽ ὁ Cabriel ἀπέδρα, ἄλλος δέ τις Βενετὸς ἐκ Κορώνης, ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσει ἐν Ναυπλίᾳ, φυγὼν ἔφιππος εἰςῆλθεν εἰς ταύτην τὴν πόλιν καὶ παρώρμησε τοὺς πολίτας νἀντιστῶσι μέχρις ἐσχάτων, καίτοι εἶχεν ἀποσταλῆ, ὅπως πείσῃ αὐτοὺς, ὅτι πᾶσα ἀντίστασις θὰ ἦτο παραφροσύνη. Τολμηρὸς δὲ ἀπόστολος ἐκ Μονεμβασίας, ἐπὶ κινδύνῳ ἀνασκολοπισμοῦ, ὃν εἶχον ὑποστῆ δύο σύντροφοι αὐτοῦ, ἀπέβαλε τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ καὶ διεκολύμβησε τὸν λιμένα τῆς Ναυπλίας, φέρων ἐπιστολὰς ἀγγελλούσας τὴν ἐν σπουδῇ ἄφιξιν τοῦ βενετικοῦ στόλου. Τὸ δὲ φρόνημα τῆς φρουρᾶς καὶ ἡ ὀχυρότης τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἠνάγκασαν τὸν Βαγιαζὶτ νἀποστῇ τῆς δυσχεροῦς ἐπιχειρήσεως τῆς ἐκπορθήσεως αὐτῆς, καὶ ἀνέζευξεν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἀρκεσθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὰ Βάτικα.

Καὶ ἐσώθη μὲν ἡ Ναυπλία, ἀλλὰ μέγιστον ὑπῆρξε τὸ πένθος τῆς Βενετίας ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς πτώσεως τῆς Μεθώνης. Τὸ συμβούλιον τῶν δέκα ἐξερράγη εἰς δάκρυα, ὅτε ἀνηγγέλθησαν εἰς αὐτὸ αἱ πικραὶ εἰδήσεις, καὶ σύμπασα ἡ πόλις κατελήφθη ὑπὸ λύπης. Οὐδὲ ἦτο τοῦτο ἀδικαιολόγητον, ἐπειδὴ ἡ Μεθώνη, καθ᾽ ἃ ἡ βενετικὴ πολιτεία ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, εἶχεν ὑπάρξει «ἡ ἀποθήκη καὶ ἡ ἐκπρεπὴς φωλεὰ ἁπάντων τῶν ἡμετέρων κατέργων, πλοίων καὶ σκαφῶν κατὰ τὴν ὁδὸν αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀνατολήν». Ὁμοῦ μετὰ τῆς Κορώνης εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀρχαιοτάτη

κτῆσις τῆς Βενετίας ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι, καὶ τὰ βενετικὰ ἀρχεῖα περιλαμβάνουσι πλουσιωτάτας συλλογὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν διοίκησιν τῶν δύο τούτων μεσσηνιακῶν ἀποικιῶν. Καὶ τὸ μὲν ἀπὸ τῶν πόλεων ἐκείνων ἐξηρτημένον Ναβαρρῖνον σχεδὸν ἀμέσως ἀνεκτήθη δι᾽ εὐφυοῦς δόλου, ἀλλ᾽ ἐκυριεύθη καὶ πάλιν τὸ ἐπιὸν ἔτος ὑπὸ τοῦ Κεμὰλ Ῥεῒς, καὶ ἡ Μεθώνη δὲ καὶ ἡ Κορώνη μετὰ τριάκοντα ἔτη ὑπετάχθησαν ἐπὶ βραχὺ εἰς στόλους χριστιανικούς. Ἀλλ᾽ ἡ σημαία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ οὐδέποτε πάλιν ἐκυμάτισεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων αὐτῶν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ᾽ ἣν ὁ Μοροζίνης, μιμούμενος τὸν Βαγιαζὶτ Β΄, μετέβη ἐπισήμως, ὅπως τελέσῃ εὐχαριστήριον λειτουργίαν ἐν τῷ ἐκ νέου εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν μεταβληθέντι τζαμίῳ τῆς Μεθώνης. Καὶ οἱ μὲν ἐπιζήσαντες κάτοικοι τῆς Μεθώνης εὗρον ἄσυλον ἐν τῇ νεωστὶ ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἀνακτηθείσῃ Κεφαλληνίᾳ, ὡς λιμὴν δ᾽ ἐντεύξεως ἀντικατέστησεν αὐτὴν ἡ Ζάκυνθος [1].

Ἡ Βενετία εἶχε κατ᾽ ἐπανάληψιν ἀποπειραθῆ νἀνακτήσῃ τὴν Κεφαλληνίαν, ἣν εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς Τούρκους τῷ 1485. Διὰ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου ϛ΄ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας Φερδινάνδος εἶχε πεισθῆ νὰ στείλῃ εἰς βοήθειαν τῶν Βενετῶν τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ναύαρχον Gonzalo de Cordoba. Ὁ ἱσπανικὸς στόλος καὶ ὁ βενετικὸς, ὃν ἐκυβέρνα ὁ Πέζαρος, ἐτάχθησαν, ὅπως ἀναλάβωσι τὴν ἀνάκτησιν τῆς Μεθώνης· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ἐχρειάζετο ξυλεία χάριν τῶν ἀναγκαίων πολιορκητικῶν μηχανῶν, ἔπλευσαν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ἥτις σήμερον μὲν εἶνε ἐξαιρέτως ἀπεψιλωμένη, τότε δ᾽ ἐκαλύπτετο ὑπὸ δασῶν, ἐξ ὧν προῆλθε τὸ ὄνομα τοῦ Μέλανος ὄρους (Monte Nero) [2]. Χάριν δὲ τελεσφόρου ἐπασχολήσεως τῶν στρατιωτῶν ἐν τῷ χρόνῳ καθ᾽ ὃν ἐκόπτετο ἡ ξυλεία, οἱ δύο στόλαρχοι ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι τὸ φρούριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει ἡ ἀρεστὴ ἕδρα τῶν Τόκκων καὶ ἐξηκολούθει νὰ εἶνε ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου. Καὶ ἵστατο μὲν τὸ κάστρον ἐπὶ ἀποκρήμνου καὶ ⟨μετρίως⟩ ὑψηλοῦ ὄρους, ὑπερ-

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Γ΄ σ. 688, 719, 771, 811, 833, 901-2. Τόμ. Δ΄ σ. 328. — *Bembo* φ. 115, 117, 123. — *Sansovino* φ. 201. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 318. Τόμ. Ζ΄ σ. 67. — ***[Ψευδο]δωροθέου Μονεμβασίας*** Βιβλίον ἱστορικὸν σ. 472.

[2] ⟨Τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα δὲν ἔχουσι κατὰ πάντα ὀρθῶς. Δὲν εἶνε τελείως ἀκριβὲς, ὅτι εἶνε ἡ Κεφαλληνία ἐξαιρέτως ἀπεψιλωμένη. Μέλαν δὲ ὄρος ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Αἶνος, ὅστις ἔχει καὶ σήμερον πλουσιώτατα δάση ἐλατῶν⟩.

ησπίζετο δὲ ὑπὸ τριακοσίων ἀνδρῶν. Ἀλλ᾽ οἱ πολιορκηταὶ ἤγειραν ὀχύρωμα ἀρκετὰ ὑψηλὸν, ὥστε νὰ καθίσταται εἰς αὐτοὺς δυνατὸν νὰ δεσπόζωσι τῆς θέσεως. Ἕλλην δέ τις φιλίως πρὸς αὐτοὺς διατεθειμένος παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἐπιτήδεια. Οὕτως ἡ πρωτεύουσα τῆς Κεφαλληνίας ἔπεσε τῇ 24 Δεκεμβρίου 1500. Ἐνετειχίσθη δ᾽ ἐπὶ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ κάστρου ἐπιγραφὴ ἀπομνημονεύουσα γεγονὸς, δι᾽ οὗ ἡ νῆσος ὑπήχθη ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας ὑπὸ τὴν βενετικὴν κυριαρχίαν, καὶ οἱ πιστοὶ Κεφαλλῆνες καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἠμείφθησαν διὰ διηνεκοῦς ἀπαλλαγῆς παντὸς φόρου [1].

Καὶ ἄλλη δὲ τῶν Ἰονίων νήσων, ἡ Λευκὰς, περιῆλθε τότε, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ βραχὺ, εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Βενετίας. Ὁ Ἱσπανὸς ναύαρχος εἶχε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κεφαλληνίας ἀποπλεύσει εἰς τὴν Σικελίαν, ἐπιστρέφων εἰς τὰ ἴδια, καὶ ὁ Πέζαρος εἶχεν ἀρκεσθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἐν Πρεβέζῃ τουρκικοῦ ναυστάθμου. Ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, βοηθούμενος ὑπὸ παπικοῦ στόλου, κυβερνωμένου ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου αὐτῷ ἐπισκόπου τῆς Πάφου, προσέβαλε τὴν μόνην τῶν Ἰονίων νήσων, ἥτις ἦτο ἀκόμη τουρκική. Εἶχον δ᾽ ἔλθει ἐπ᾽ ἐσχάτων εἰς τὴν Λευκάδα παμπληθεῖς Ἰουδαῖοι πρόσφυγες ἐξ Ἱσπανίας, οἵτινες πάντοτ᾽ ἐγίνοντο ἀσπασίως δεκτοὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων [2], καὶ ἡ νῆσος εἶχεν ἀποβῇ κρησφύγετον πειρατῶν λαφυραγωγούντων τὰ φορτία τῶν Ἰονίων νήσων. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Λεονάρδος Τόκκος ὀχυρώσει τἀρχαῖα τείχη, ὧν ὑπερημύνετο πολυάριθμος τουρκικὴ φρουρά. Ἀλλ᾽ ὁ κυβερνήτης τοῦ πάπα κατέλαβε τὰ τενάγη τὰ χωρίζοντα τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς ἀπέναντι ἠπείρου, καὶ ὁ Βενετὸς ναύαρχος ἐβομβάρδισε τὸ φρούριον μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε μετὰ ἓξ ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν μελετῶντες καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ παραδοθῶσιν. Ἐν ᾧ δ᾽ ἐξηκολούθουν βουλευόμενοι, εἰςῆλθον οἱ πολιορκηταὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ οὕτως ἔπεσεν ἡ Λευκάς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐφάνη, ὅτι ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς ἦτο πολύτιμος· μέγα ποσὸν χρημάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν σουλτᾶνον εὑρέθη ἐν τῷ ταμείῳ, πολλοὶ δ᾽ αἰχμάλωτοι Μουσουλμᾶνοι ἐξηνδραποδίσθησαν, καὶ στρατηγικῶς ἦτο «δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ Τούρκου»,

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Γ′ σ. 1274, 1639, ὅπου παρέχεται ἡ χρονολογία, ἣν ἐσφαλμένως ἀνέγραψεν ὁ *Hammer* Geschichte des Osmanischen Reiches Τόμ. Β′ σ. 611. — Πρβλ. *Bembo* φ. 115-7. — *Sansovino* φ. 201. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 222-7. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 155-6.

[2] Risposta di Iacopo Grandi σ. 22.

«ἡ κλεὶς τῆς Κερκύρας, τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ζακύνθου». Ἀλλ᾽ ὅμως ἡ ἀπώλεια αὐτῆς ἐξώργισε τοσοῦτον τὸν Βαγιαζὶτ, ὥστε ἠρνήθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, καθ᾽ ἃ διακαῶς ἐπόθει ἡ Βενετία, πρὶν ἢ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ Λευκάς. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐν τῇ νήσῳ φατρία σκευωροῦσα μετὰ τῶν Τούρκων, μεθ᾽ ὧν εἶχον ἔλθει εἰς ἐπιγαμίαν οἱ ἰθαγενεῖς. Ἡ δὲ Βενετία ἠναγκάσθη ἀκουσίως νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν παράδοσιν πόλεως, ἣν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὀχυρόνῃ, ἓν δὲ ἔτος καὶ μίαν ἡμέραν μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς ὁ πρῶτος Βενετὸς διοικητὴς παρέδωκε τὴν Λευκάδα εἰς τοὺς Τούρκους. Ἔμελλον δὲ νὰ παρέλθωσι δύο σχεδὸν αἰῶνες, πρὶν ἢ ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου κυματίσῃ καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου κάστρου τῶν παλατίνων αὐτῆς κομίτων [1].

Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου εἶχον ὑπάρξει καταστρεπτικὰ εἰς τὴν Βενετίαν. Καὶ ὁ μὲν τάφος τοῦ νικηφόρου αὐτῆς ναυάρχου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Φράρων ἀναμιμνήσκει μέχρι τῆς σήμερον μεγαληγόρως τοὺς ἑλληνικοὺς αὐτοῦ θριάμβους καὶ ἀπεικάζει τὰ δύο ὑπ᾽ αὐτοῦ κυριευθέντα Ἰόνια κάστρα. Ἀλλὰ τούτων μόνη ἡ Κεφαλληνία ὑπῆρξε τὸ κέρδος τῆς Βενετίας, διὰ δὲ τῆς εἰρήνης τοῦ 1502-3 οὐδεμία ἄλλη κτῆσις ὑπελείφθη εἰς αὐτὴν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ πλὴν τῆς Ναυπλίας καὶ τῆς Μονεμβασίας μετὰ τῶν οἰκείων αὐτῶν ἐξαρτημάτων. Δὲν κατώρθωσε δὲ νὰ κρατήσῃ τὴν Μάνην, ἣν εἶχεν ἀνακτήσει χάριν αὐτῆς ὁ υἱὸς τοῦ Κλαδᾶ [2]. Ὡς ἀντάλλαγμα δὲ τῆς ὑπὸ τῶν ἐκ Ναυπλίου Βενετῶν πορθήσεως τῶν Μεγάρων ἠναγκάσθη νὰ ὑποστῇ τὴν ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ Κεμὰλ Ῥεῒς προσωρινὴν ἅλωσιν τοῦ κάστρου τῆς Αἰγίνης καὶ τὴν ἀπαγωγὴν δισχιλίων Αἰγινητῶν, ἥτις ὑπῆρξε πρόδρομος τῶν δεινῶν, ἅτινα ἔμελλε νὰ πάθῃ ἡ νῆσος αὕτη μετὰ μίαν γενεάν [3].

Ἐπὶ τριάκοντα δ᾽ ἔτη καὶ ὑπερέκεινα ἡ Ἑλλὰς ἔπαυσε νὰ εἶνε θέατρον πολέμου μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τῶν σουλτάνων, ἐπειδὴ ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι ἦσαν ἀπησχολημένοι ἀλλαχοῦ. Ἡ συνθήκη τοῦ 1502-3 ἀνενεώθη τῷ 1513 καὶ τῷ 1521 [4], οὕτω δ᾽ αἱ

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Δ′ σ. 313, 315, 394, 645, 667, 781. Τόμ. Ε′ σ. 46-7, 85. — *Bembo* φ. 141. — *Sansovino* φ. 202. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ϛ′ σ. 65-6. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ′ σ. 344-54.

[2] *Miklosich-Müller* Τόμ. Γ′ σ. 17, 730. — *Σάθα* Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 152.

[3] *Miklosich-Müller* Τόμ. Δ′ σ. 83, 604. — *Bembo* φ. 114.

[4] *Miklosich-Müller* Τόμ. Γ′ σ. 360. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ϛ′ σ. 131.

βενετικαὶ ἀποικίαι ἠδυνήθησαν νἀπολαύσωσι μακρᾶς περιόδου ἀναπαύσεως πρὸ τῆς ὁριστικῆς αὐτῶν ὑποδουλώσεως εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐκ δὲ τῶν αἰτήσεων τῶν κοινοτήτων τούτων καὶ τῶν ἐκθέσεων τῶν διοικητῶν αὐτῶν δυνάμεθα νἀποκομίσωμεν σαφῆ ἰδέαν περὶ τῶν κατ᾽ αὐτὰς ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ χρόνῳ τῆς βενετοκρατίας. Καὶ δὴ οἱ Μονεμβασιῶται πικρῶς παρεπονοῦντο, ὅτι ὁ περιορισμὸς τῶν οἰκείων αὐτῶν χωρῶν μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον εἶχε στερήσει αὐτοὺς τῶν γαιῶν, ἃς εἶχον συνειθίσει νὰ σπείρωσιν. Ἠναγκάζοντο δὲ τὸ ἑξῆς νὰ εἰσάγωσιν ἅπαντα τὸν ἀναγκαῖον σῖτον ἐκ τῶν τουρκικῶν κτήσεων· οὕτω δ᾽ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῶν Τούρκων νὰ περιστήσωσιν αὐτοὺς εἰς σιτοδείαν δι᾽ ἁπλοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν συνόρων, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου πειραταὶ καθίστανον ἐπικίνδυνον πᾶσαν κατὰ θάλασσαν ἐμπορίαν, καὶ πολλοὶ τῶν ἁλιέων τῆς Ναυπλίας ἀπαχθέντες εἶχον ἐγκλεισθῆ εἰς τὸ ἀρχαῖον φραγκικὸν κάστρον τοῦ Δαμαλᾶ, ὅπερ νῦν περιελαμβάνετο εἰς τὰ τουρκικὰ σύνορα [1]. Καὶ σύμπαντες μὲν οἱ οἰκήτορες τῆς πόλεως Ναυπλίας ἀνήρχοντο περίπου εἰς δεκακισχιλίους, ἡ δὲ ὅλη ἀποικία, ἥτις συμπεριελάμβανε τὴν Θερμησίαν καὶ τὸ Καστρὶ, ᾠκεῖτο ὑπὸ δεκατριῶν χιλιάδων καὶ διακοσίων ἐνενήκοντα ἐννέα ψυχῶν [2]. Τῷ δὲ 1519 εἶχε μεταρρυθμισθῆ ἡ διοίκησις αὐτῆς. Τὸ σύστημα τῆς δυαρχίας τῶν ῥαικτώρων ἀπεδείχθη ὅτι ἦγεν εἰς συχνὰς ἔριδας· διὸ ἡ βενετικὴ πολιτεία ἔστελλε τὸ ἑξῆς ἕνα μόνον ἄρχοντα, ἐπονομαζόμενον μὲν *βάϊλον καὶ καπετᾶνον*, ἔχοντα δὲ δύο βοηθοὺς συμβούλους, οἵτινες ἐξετέλουν τὰ ἔργα γραμματέως (camerlengo) ἐκ περιτροπῆς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ βαΐλου ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ τὸν ῥαίκτωρα τῆς Αἰγίνης· τὸ δὲ Καστρὶ εἶχε παραχωρηθῆ εἰς δύο οἴκους, τὸν τῶν Παλαιολόγων καὶ τὸν τῶν Ἰταλῶν Ἀλμπέρτη, ὧν ἡ διοίκησις προεκάλει μεγάλας δυσαρεσκείας [3]. Ἀρχομένου δὲ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος εἶχεν ἀρχίσει διαπνέον τὰς ἀποικίας δημοκρατικὸν πνεῦμα. Ἡ κοινωνία ἐν Ναυπλίᾳ διηρεῖτο εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς εὐπατρίδας, τοὺς ἀστοὺς καὶ τὸν δῆμον, ἐξηκολούθει δὲ ἀρχαία συνήθεια, καθ᾽ ἣν μόνοι οἱ εὐπατρίδαι ἠδύναντο νὰ περιβάλλωνται τὰς πολυποθήτους ἀρχὰς, οἷαι αἱ τοῦ δικαστοῦ τοῦ κατωτέρου δικα-

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Δʹ σ. 197, 220, 230. Τόμ. ϛʹ σ. 247-8, 254. — *Sanudo* Diarii Τόμ. ΚΘʹ σ. 482.

[2] Ἔκθεσις τοῦ 1531 ἐν τοῖς τοῦ ***Σάθα*** Μνημείοις ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. ϛʹ σ. 249.

[3] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Δʹ σ. 220. Τόμ. ϛʹ σ. 246, 254. — *Sanudo* Diarii Τόμ. ΚΖʹ σ. 315, 338, 358.

στηρίου καὶ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν. Ἀλλὰ τώρα πλέον ὁ ὄχλος ἐζήτει συμμετοχὴν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων, καὶ ἡ βενετικὴ κυβέρνησις διέταξεν, ὅπως τοὐλάχιστον εἷς τῶν τριῶν ἐπιθεωρητῶν λαμβάνηται ἐκ τοῦ δήμου. Κατώρθωσαν δ᾽ ἐπ᾽ ἴσης οἱ δημοκρατικοὶ νὰ καταστήσωσιν αἰσθητὴν τὴν ῥοπὴν αὐτῶν ἐν τῷ δημοτικῷ συμβουλίῳ τῶν τριάκοντα, οἵτινες συνεδρίαζον κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, πρὸς μέγα σκάνδαλον τοῦ διοικητοῦ, ὅςτις κατήγγειλεν εἰς τὴν Βενετίαν τὰς τοιαύτας ἀτασθαλίας. Χάριν δὲ οἰκονομίας τῶν χρημάτων τῆς κοινότητος διετάχθη, ὅπως ἐφέσεις τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς ὑποβάλλωνται εἰς τὴν Κρήτην ἀντὶ τῆς Βενετίας. Οἰκονομικῶς δ᾽ εὐωδοῦντο τὰ τῆς ἀποικίας, καίτοι ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη εἶχε παραχωρηθῇ εἰς τοὺς κατοίκους ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἐπιτοπίων τελῶν ὡς ἀμοιβὴ τῆς γενναιότητος αὐτῶν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον. Καὶ κυριώτατοι μὲν δασμοὶ ἦσαν εἰσαγωγικὸν τέλος ἐπὶ πάντων τῶν ἔξωθεν ζῴων, φόρος ὀνικὸς καὶ δασμὸς ἐπὶ τῶν ἁλοπηγίων τῆς Θερμησίας· ἀλλὰ σοβαρῶς ἐβάρυνε τὸν προϋπολογισμὸν τὸ *μπαξίσιον* τὸ ἀποτινόμενον εἰς τὸν Τοῦρκον διοικητὴν τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς τὸν κατὰ τὰ σύνορα σταθμεύοντα *βοεβόδαν* [1]. Τὰ δὲ τείχη ἐγκατελείφθησαν ἀνεπισκεύαστα καὶ ἐφρουροῦντο ἀνεπαρκῶς. Τὸ μὲν χθαμαλὸν παράκτιον τεῖχος οὐδέποτε εἶχε συμπληρωθῇ, ὁ δὲ λόφος τοῦ Παλαμηδείου ἐστερεῖτο ἀκόμη περιβόλου καὶ τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροναυπλίας Κάστρον τῶν Ἑλλήνων ἔμενεν ἀφύλακτον καὶ σχεδὸν ἠρειπιωμένον· ἦτο δὲ δύςκολον νὰ εὑρεθῶσιν ἄνδρες πρὸς φρούρησιν τοῦ ἐπὶ τῆς νησῖδος φρουρίου, ἐφ᾽ οὗ νῦν κρατεῖται ὁ δήμιος, ⟨τοῦ σημερινοῦ Μπουρτζίου⟩. Οἱ δὲ χωρικοὶ στρατιῶται τῆς Ναυπλίας συνήθιζον ἐνίοτε νἀφίνωσιν ἐν τῷ Κάστρῳ τῶν Φράγκων μόνον ἓξ φρουρούς, μεταβαίνοντες πρὸς πορισμὸν βίου, ἐπειδὴ ἐπληρόνοντο κακῶς· φυλετικαὶ δ᾽ ἀντιζηλίαι διῄρουν τοὺς Ἕλληνας *Στρατιώτας*, ἀρνουμένους νὰ ὑπηρετήσωσιν ὑπὸ Ἀλβανούς, καὶ Ἀλβανοὺς ἀποκνοῦντας νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ οἱονδήποτε ἀρχηγὸν μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν *φάραν*. Συνετέλει δ᾽ εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἑκατέρα τῶν δύο φυλῶν εἶχεν ἴδιον *πρωτοπαπᾶν*· οὐχ ἧττον δ᾽ ἐπηύξανεν αὐτὴν καὶ ἡ παρουσία καθολικοῦ ἐπισκόπου, ἐπειδὴ ἡ Ναυπλία εἶχεν ἤδη ἰδίαν λατινικὴν ἐπισκοπήν. Τὸ δὲ χείριστον πάντων, οἱ Τοῦρκοι ἦσαν πάντοτε ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως, καὶ ἐγίνωσκον

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Δ΄ σ. 195, 198, 200, 203, 215, 219, 223. Τόμ. Ϛ΄ σ. 245-6, 252.

ἄριστα ἅπαντα τἀσθενῆ σημεῖα τοῦ στρατηγικοῦ ἐκείνου ἐρύματος, ὅπερ ἀνώτερος Βενετὸς ἄρχων εἶχε χαρακτηρίσει ὡς σπουδαιότατον οὐ μόνον διὰ τὴν Βενετίαν, ἀλλὰ διὰ σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον [1].

Ἡ δ' Αἴγινα εἶχεν ὑπάρξει πάντοτ' ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς πειρατῶν καὶ εἶχε δῃωθῆ ὑπὸ καταθλιπτικῶν διοικητῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα τριάκοντα ἔτη βενετοκρατίας. Ἦτο δὲ ἡ νῆσος

Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Στρυγόφσκη.

μακρὰν τῆς συνήθους ἐπικοινωνίας καὶ μεμονωμένη, Βενετοὶ δ' εὐπατρίδαι ἦσαν ἐπ' ἴσης ἀπρόθυμοι νὰ μεταβῶσιν εἰς αὐτὴν ὅσον σημερινοὶ Ἰταλοὶ ὑπάλληλοι στελλόμενοι εἰς τὴν Σαρδινίαν· ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ δυσανάλογον πλῆθος κακῶν διοικητῶν κατὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην περίοδον. Τρεῖς ῥαίκτωρες τῆς Αἰγίνης ἐτιμωρήθησαν αὐστηρῶς διὰ τὰς ἀδικοπραγίας αὐτῶν, σώζεται δὲ γραφικὴ ἔκθεσις περὶ τῆς ὑποδοχῆς τῆς γενομένης ὑπὸ τῶν

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ' σ. 224-5, 250-1. — *Sanudo* Diarii Τόμ. Ζ' σ. 654. Τόμ. ΙΑ' σ. 138. Τόμ. ΚϚ' σ. 457, 476. Τόμ. Μ' σ. 338. — *Lamansky* Secrets d' état de Venise σ. 608.

Αἰγινητῶν εἰς τὸν καπετᾶνον τῆς Ναυπλίας, ὅστις ἦλθεν ὅπως προβῇ εἰς ἀνακρίσεις περὶ τῆς διοικήσεως ἑνὸς τῶν παρανομησάντων διοικητῶν. Καὶ δὴ λέγεται, ὅτι σύμπας ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Παληαχώρας μετὰ τῶν διατόρων κραυγῶν· Δικαιοσύνην, δικαιοσύνην· Μᾶρκος, Μᾶρκος· ὅτι εἶχον παραδώσει εἰς τὸν ῥαίκτωρα σάκκον πλήρη δημοσίων γραμμάτων καθοριζόντων τὰ προνόμια αὐτῶν, ἐκεῖνος δ' εἶχεν ἐπιστρέψει τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα ἔγγραφα πάντα διαβεβρωμένα ὑπὸ μυῶν καὶ κατερρακωμένα· ὅτι εἶχεν ὀλιγωρήσει τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν ἕνα τῶν νησιωτῶν ὅπως κρατῇ μίαν τῶν κλειδῶν τοῦ χρηματοκιβωτίου· καὶ ὅτι τέλος ἠπείλησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν νῆσον συναπαξάπαντες μετὰ τοῦ σταλέντος ἐπιτρόπου, ἕως οὗτος ἐκδικήσῃ τὰς προσγενομένας εἰς αὐτοὺς ἀδικίας. Λατινικὴ δ' ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐν Περαχώρᾳ λατινικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μετὰ τοῦ οἰκοσήμου τοῦ ἐλθόντος ἐκ Ναυπλίας συμβούλου καὶ στάμνου κάτωθεν αὐτῶν ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς καὶ τὴν σήμερον τὴν τελευταίαν τῶν τοιούτων ἐπιθεωρήσεων ἐν ἔτει 1533. Προκαλεῖ δ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν καὶ τὴν συμπάθειαν, ἐπειδὴ εἶνε τὸ τελευταῖον μνημεῖον τῆς μεσαιωνικῆς Αἰγίνης. Μετὰ δὲ τέσσαρα ἔτη ἡ ὀρεινὴ πρωτεύουσα τῆς νήσου ἦτο σωρὸς καπνιζουσῶν οἰκιῶν καὶ ἠρειπιωμένων ἐκκλησιῶν [1].

Ἡ δὲ Μονεμβασία εἶχεν ὑποστῇ μακρὰν πολιορκίαν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, εἶχε δ' ἀποβάλει τὰ ἐκτὸς αὐτῆς κείμενα κάστρα Ῥάμπανον καὶ Βάτικα, οἱ δὲ ὀνομαστοὶ αὐτῆς ἀμπελῶνες καὶ οἱ σιτοφόροι ἀγροὶ κατείχοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἐξηκολούθει ὅμως νὰ εἶνε ὅ τι εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ αἰῶνας, φρούριον ἀπόρθητον, τὸ Γιβραλτὰρ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀνανεώσει τὴν συνήθειαν τὴν ἰσχύουσαν ἐπὶ τῶν δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου,

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 39-40. — *Sanudo* Diarii Τόμ. Ζ′ σ. 258. Τόμ. Ιϛ′ σ. 651, 655-7. Τόμ. ΙΖ′ σ. 79-80. Τόμ. ΙΗ′ σ. 98. Τόμ. ΙΘ′ σ. 343. Τόμ. Κ′ σ. 150, 182. Τόμ. ΚΒ′ σ. 468, 529. Τόμ. ΚΔ′ σ. 49. Τόμ. ΛΒ′ σ. 402. Τόμ. ΝΗ′ σ. 556. Ἡ ἐν Αἰγίνῃ ἐπιγραφὴ εἶνε, ὅσον οἶδα, ἀνέκδοτος μέχρι τοῦδε, ἀντέγραψα δ' αὐτὴν κατὰ χώραν, ἔχουσαν ὧδε· Tempore syndicatus clariss. domini Antonii Barbaro Dignissimi Consiliarii Nauplii Romanie Die Prima Aprilis MDXXXIII. Ἡ δὲ στάμνος, ἥτις δὲν εἶνε βενετικὸν ἔμβλημα, εἶχε προστεθῇ ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα, ὅστις ἦτο υἱὸς σταμνοποιοῦ. ⟨Μή τοι ἔχει ἡ στάμνος αὕτη οἱανδήποτε σχέσιν πρὸς τὴν καὶ σήμερον ἀκμάζουσαν ἀγγειοπλαστικὴν τῶν Αἰγινητῶν;⟩

καθ' ἣν εἷς τῶν ἐπιχωρίων δασμῶν ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν· ὁ δὲ Βενετὸς ἐξουσιαστὴς (podestà) ἦτο, καθ' ἃ φαίνεται, ἄρχων δημοφιλής, καὶ ἡ Βενετία εἶχε συνετῶς ἐπικυρώσει τὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινότητα τῆς εὐνοουμένης πόλεως χορηγηθέντα ἴδια προνόμια. Ἥδρευον δ' ἐν Μονεμβασίᾳ δύο ἱεράρχαι, ἤτοι οὐ μόνον Ἕλλην μητροπολίτης, ἀλλὰ καὶ Λατῖνος ἐπίσκοπος· ὁ δὲ ὀνομαστότατος τῶν ἱεραρχῶν τούτων ὑπῆρξεν ὁ ἐπιφανὴς λόγιος Μᾶρκος Μουσοῦρος. Ἀλλὰ τῷ 1524 παρὰ τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ἰταλὸς ἱεράρχης συνεφώνησαν ἐν ἀλλήλοις, ὅπως ἐκεῖνος μὲν κρατήσῃ τὴν ἕδραν τῆς Μονεμβασίας, οὗτος δὲ λάβῃ ἐπισκοπὴν ἐν Κρήτῃ [1]. Πυκνὴ δὲ ἦτο ἤδη ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου καὶ τῆς βραχώδους χερσονήσου τῆς Μονεμβασίας. Οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς τῆς Κρήτης, οἵτινες πρότερον μετέβαινον χάριν χειροτονίας εἰς τὴν Μεθώνην ἢ τὴν Κορώνην, μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀποικιῶν τούτων ἤρχοντο εἰς τὴν Μονεμβασίαν· τὸ δὲ ταμεῖον τῆς Κρήτης συνεισέφερεν εἰς τὰς δαπάνας τῆς Μονεμβασίας, καὶ ἐφέσεις δικαστικῶν ἀποφάσεων τοῦ ἐξουσιαστοῦ τῆς πόλεως ταύτης ὑπεβάλλοντο εἰς τὰς ἐν Κρήτῃ βενετικὰς ἀρχὰς ἀντὶ νὰ ἐφεσιβάλλωνται εἰς τὴν Βενετίαν, ἐπειδή, καθ' ἃ ἀνέφερέ ποτε παραπονουμένη μονεμβασιωτική τις πρεσβεία, αἱ δαπάναι τοῦ μακροῦ πλοῦ εἶχον καταβληθῆ δι' ἐνεχυριάσεως τῶν δισκοποτήρων τῶν ἐκκλησιῶν. Καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη ἡ Μονεμβασία εἶνε ἐστερημένη πυκνῆς συγκοινωνίας· ἐν δὲ τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς βενετοκρατίας ἐτύγχανε σπανίων ἐπισκέψεων οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ἀποκέντρου αὐτῆς θέσεως, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τοῦ φόβου ὃν ἐνέπνεον εἰς τοὺς πλοιάρχους οἱ κάτοικοι αὐτῆς [2].

Ἡ δὲ μακρὰ εἰρήνη διεκόπη τῷ 1531 ὑπὸ αἰφνιδίας εἰς τὴν Μεθώνην προσορμίσεως τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἐξωσθέντες ἐκ τῆς Ῥόδου ὑπὸ τῶν Τούρκων πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν οἱ ἱππόται δὲν εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν ἰδέαν νὰποκαταστασθῶσιν ἐν τῇ Ἀνα-

---

[1] ***Λάμπρου*** Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Γ' σ. 56. — *Sanudo* Diarii Τόμ. Ζ' σ. 714. Τόμ. ΚΓ' σ. 536. Τόμ. ΚΔ' σ. 669. Τόμ. ΚΕ' σ. 64. Τόμ. ΚΘ' σ. 402. Τόμ. ΛΑ' σ. 227. Τόμ. ΛΕ' σ. 363. Τόμ. ΜΔ' σ. 475. Τόμ. ΛΕ' σ. 296.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΙΑ' σ. 349. Τόμ. ΛΓ' σ. 366. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Δ' σ. 224, 227, 229, 234. — *Lamansky* Secrets d' état de Venise σ. 059. — *Feyerabend* Reyssbuch φ. 112 ⟨Πρβλ. ***Α. Μομφερράτου*** Μεθώνη καὶ Κορώνη ἐν Μηνιαίῳ παραρτήματι Ἀθηνῶν. Δεκ. 1907 σ. 17 κ. ἑ.⟩.

τολῇ, ἡ δὲ Κεφαλληνία [1] καὶ ἡ τουρκικὴ Μεθώνη εἶχον ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ἐκ περιτροπῆς ὡς τόποι κατάλληλοι ἐνοικήσεως αὐτῶν. Καὶ ὅτε δὲ εἶχε παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε΄ ἡ Μελίτη, ἐξηκολούθουν σχεδιάζοντες τὴν ἅλωσιν τῆς ἄλλοτε βενετικῆς ἐκείνης ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποικίας, ἥτις ὑπ᾽ αὐτῶν κατεχομένη ἤθελεν ἀποβῇ προμαχὼν τοῦ χριστιανισμοῦ. Δύο δ᾽ Ἕλληνες, οἵτινες πρότερον εἶχον ὑπάρξει θεράποντες τοῦ τάγματος ἐν Ῥόδῳ, ἀλλ᾽ οἵτινες τότε ὑπηρέτουν ἐν τῷ λιμένι τῆς Μεθώνης, συμμετέσχον τῆς σκευωρίας. Ἐξηρτύθη στολίσκος ὑπὸ κυβερνήτην τὸν Φρὰ Βερνάρδον Σαλβιάτην, ἡγούμενον μονῆς ἐν Ῥώμῃ καὶ ἀνεψιὸν τοῦ πάπα Κλήμεντος Ζ΄, καὶ εἰς δύο ἡμιολίας ἐφορτώθησαν σανίδες κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ κρυβῇ κάτωθεν αὐτῶν ἀριθμὸς ἐνόπλων. Ἓν δὲ τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀνυπόπτων τούτων πλοίων ἐπετράπη εἰς τὸν Γιάννην Σκανδάλην, Ἕλληνα ἐκ Ζακύνθου καὶ υἱὸν τοῦ φιλίως διατεθειμένου τελώνου τῆς Μεθώνης, καὶ τὸ ἑλληνικὸν αὐτοῦ πλήρωμα μετημφιέσθη εἰς γενιτσάρους. Καὶ τὰ μὲν λοιπὰ πλοῖα τοῦ στολίσκου διέμειναν ὄπισθεν τῆς νήσου Σαπιέντζας, αἱ δὲ ἡμιολίαι προέπλευσαν πρὸς τὴν Μεθώνην. Οἱ δύο συνωμόται ἐτήρησαν τὸν λόγον αὐτῶν· οἱ ἄκακοι ἔμποροι καὶ οἱ πλαστοὶ γενίτσαροι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νἀποβιβασθῶσι, τούτων δὲ οἱ γενίτσαροι διενυκτέρευσαν ἐν τῷ πύργῳ τῆς προκυμαίας, ὅστις ἦτο ἀνατεθειμένος εἰς τὴν φρούρησιν τοῦ πατρὸς τοῦ Σκανδάλη, καταστήσαντος τοὺς φρουροὺς ἀνωδύνους δι᾽ ἀφθόνου παροχῆς τοῦ ἐξαιρέτου ἐπιχωρίου οἴνου. Ὑπῆρξε δ᾽ εὔκολος ἡ ἐξουδετέρωσις ἢ ὁ φόνος τῶν νυσταλέων καὶ οἰνοβαρῶν Μουσουλμάνων· ὁ πύργος ἐκυριεύθη, οἱ στρατῶται ἀπεβιβάσθησαν ἀπὸ τῶν δύο ἡμιολιῶν, καὶ ἡ πόλις εὑρίσκετο μετ᾽ οὐ πολὺ τελείως ὑπ᾽ αὐτῶν κατειλημμένη, ἐξαιρουμένου τοῦ ἄλλοτε μεγάρου τοῦ Βενετοῦ διοικητοῦ ὕπερθεν τῆς χερσαίας πύλης, εἰς ὃ εἶχε σπεύσει τὸ ὑπόλοιπον τῆς φρουρᾶς. Ἀλλ᾽ οἱ ἱππόται ἤργησαν νὰ καταπλεύσωσιν ἐκ Σαπιέντζας πρὸς συμπλήρωσιν τῆς πορθήσεως· διὸ, πρὶν ἢ τὰ πυροβόλα αὐτῶν προξενήσωσι τὴν ἐλαχίστην βλάβην εἰς τὸ μέγαρον, ἀνηγγέλθη ἡ προσέγγισις μεγάλου τουρκικοῦ στόλου. Κατ᾽ ἀκολουθίαν, δῃώσαντες τὴν πόλιν, ἀπέπλευσαν συναπάγοντες χιλίους ἑξακοσίους αἰχμαλώτους. Τὸ δὲ κινδύνευμ᾽ αὐτῶν, ἀναγγελθὲν εἰς τὸν πάπαν ὑπό τινος τῶν Ἀτζαϊωλῶν, εἶνε δὲ τοῦτο ἄξιον σημειώσεως, ἔγεινεν ἀσπασίως ἀκουστὸν ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ΄ σ. 278.

δυςηρέστησεν οὐκ ὀλίγον τὴν Βενετίαν, προθυμουμένην νὰ μὴ ἐξεγείρῃ τὴν ὀργὴν τοῦ σουλτάνου, ὅςτις ἠδύνατο πιθανῶς νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὑπεύθυνον διὰ τὰς πράξεις τῶν Ἰονίων αὐτῆς ὑπηκόων. Διὸ χάριν προφυλάξεως ὁ Σκανδάλης ἐξωρίσθη ἐκ Ζακύνθου [1].

Τὸ δ᾽ ἐπιὸν ἔτος αἱ ἑλληνικαὶ παραλίαι ἐξετέθησαν εἰς πολὺ σοβαρωτέραν ἐπίσκεψιν. Καὶ δή, ἐκραγέντος πολέμου μεταξὺ τοῦ Καρόλου Ε΄ καὶ τοῦ σουλτάνου, ὁ Κάρολος, ἐπιθυμῶν νὰ βλάψῃ μᾶλλον τοὺς Τούρκους ἢ νὰ ὠφελήσῃ τοὺς Ἕλληνας, ὧν τὰ προγονικὰ κατορθώματα δὲν ἐθέρμαινον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπέστειλε τὸν περιώνυμον Γενουήνσιον ναύαρχον Ἀνδρέαν Δόριαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Προέβη δὲ ὁ Δόριας εἰς ταχείας καὶ ἀλλεπαλλήλους νίκας. Ὁ συμμαχικὸς στόλος τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ πάπα καὶ τῶν Μελιταίων ἱπποτῶν, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, ἐκυρίευσε ταχέως τὴν Κορώνην [2], καὶ ἐπινίκιος δοξολογία ἐψάλη ἐν τῇ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἀποδοθείσῃ καθεδρικῇ ἐκκλησίᾳ· κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τῆς ὑψώσεως τοῦ ἀζύμου ἄρτου αἱ σημαῖαι τῶν τριῶν συμμάχων ἐπήρθησαν ἐπὶ τῶν τειχῶν. Ὁ Μενδόζης, Ἱσπανὸς καὶ Μελιταῖος ἱππότης, κατελείφθη ἐν Κορώνῃ μετὰ φρουρᾶς συμπολιτῶν αὐτοῦ, ὁ Ἀτζαϊώλης διωρίσθη πολιτικὸς διοικητὴς, καὶ ὁ Δόριας ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Πάτρας, ὧν ἡ φρουρὰ ἐσυνθηκολόγησε, τῶν κατοίκων αὐτῆς λαφυραγωγηθέντων ὑπ᾽ αὐτοῦ. Συνεπλήρωσε δὲ τὸν περίπλουν αὐτοῦ προσβαλὼν τὰ δύο κάστρα, ἅτινα ὁ Βαγιαζὶτ εἶχε κτίσει κατὰ τὸν εἴςπλουν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, τὸ Ῥίον καὶ τὸ Ἀντίρριον. Καὶ τὸ μὲν Ῥίον παρεδόθη, ἀλλὰ τοῦ Ἀντιρρίου ἡ φρουρὰ ἀνετίναξε τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος καὶ ἐτάφη ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ φρουρίου.

Οἱ δ᾽ Ἕλληνες μόνον ζημίας ὑπέστησαν ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δόρια, καὶ εἶχον δίκαιον λόγον νὰ εὔχωνται ἐλευθέρωσιν ἀπὸ τῶν ἐλευθερωτῶν. Ἀπατηθέντες ὑπὸ τῶν ἐπαγγελιῶν καὶ ἐπαρθέντες ὑπὸ τῶν νικῶν αὐτῶν, ἐξηγέρθησαν καὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἰδίους Τούρκους δεσπότας, οἵτινες ἀνταπέδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴσα ἅμα τῷ ἀπό-

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΝΔ΄ σ. 603-8. Τόμ. ΝΕ΄ σ. 9-13, 25, 49, 85. — *Spandugino* ἐν τοῖς τοῦ ***Σάθα*** Μνημείοις ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Θ΄ σ. 193-4. — *Bosio* Dell' Istoria della sacra Religione . . . di S. Giovanni Gerosolimitano Τόμ. Γ΄ σ. 75-6, 103-7. — Codice Diplomatico Gerosolimitano Τόμ. Β΄ σ. 204.

[2] Σώζεται περίεργος ζωγραφία τοῦ γεγονότος τούτου ἐν τῷ Δημοσίῳ Ἀρχείῳ τῆς Σιένης ἐπὶ ἑνὸς τῶν καλυμμάτων τῶν ἀρχαίων ταμειακῶν ἀναγραφῶν (tavolette).

πλῳ τοῦ Γενουησίου ναυάρχου. Ὁ δὲ Κάρολος Ε΄ ἐνόησε μετ' οὐ πολὺ ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ διαρκῶς ἀπομεμονωμένον ἐν Μεσσηνίᾳ σταθμὸν, κείμενον μακρὰν τῶν ἰδίων αὐτοῦ κτήσεων καὶ ἐκτεθειμένον εἰς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων. Διὸ, ἀφ' οὗ πρῶτον ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς φρουρᾶς, ἐπεχείρησε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὴν Βενετίαν ἢ εἰς τοὺς Μελιταίους ἱππότας τὴν εὐθύνην τῆς ἀμύνης αὐτῆς. Καὶ ἡ μὲν Βενετία μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὴν συνέσεως ἠρνήθη νἀποδεχθῇ τὴν προτέραν αὐτῆς ἀποικίαν, καθ' ὃν τρόπον ἀπεποιήθη καὶ τὴν προσφορὰν τῶν κάστρων τῶν πρότερον ἐξαρτωμένων ἀπὸ τῆς Μονεμβασίας. Οἱ δὲ Μελιταῖοι ἱππόται κατενόησαν, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσι τὴν Κορώνην ἄνευ βενετικῆς βοηθείας, ὡς καὶ ὅτι ἡ ἰδιοτελὴς Βενετία οὐδέποτε ἤθελεν ἀνεχθῇ τὴν ἀνάμιξιν ἄλλης χριστιανικῆς δυνάμεως ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ ἠρνήθησαν νὰ συμπράξωσιν ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Κορώνης ἢ τῇ ἀποστολῇ ἐπικουρίας εἰς αὐτήν. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι εἶχον συνεχῶς περικεκλεισμένην τὴν πόλιν, λιμὸς δὲ καὶ λοιμὸς ἠλάττονον ὁσημέραι τὴν δύναμιν τῆς φρουρᾶς. Τέλος τῷ 1534 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ αὐτὴν καὶ μεταστήσῃ τοὺς κατοίκους εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ κτήσεις. Ἡ βιαία αὕτη μετανάστασις τῶν κατοίκων, ὄντων τὸ πλεῖστον Ἀλβανῶν, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες εἶχον μεταχθῇ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν πρὸ τριάκοντα ἐτῶν, ἀναμιμνήσκει τὴν ὑπὸ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας εἰς τὸν Ἀλῆν πασσᾶν ἐκχώρησιν τῆς Πάργας μετὰ τριακόσια ἔτη. Καὶ κατέφυγον μὲν ἐκεῖνοι εἰς τὰς ἐκκλησίας, ἱκετεύσαντες τὴν θείαν πρόνοιαν νἀποτρέψῃ ἀπ' αὐτῶν τὰ δεινὰ τῆς ἐξορίας, ἀλλ' ἐπείσθησαν, ὅτι ὤφειλον ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς Τούρκους ἢ νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Πολλοὶ αὐτῶν ἀπέθανον ἐκ τοῦ λοιμοῦ κατὰ τὸν πρὸς τὴν Σικελίαν πλοῦν, οἱ δ' ἐπιζήσαντες προσεβλήθησαν κατὰ τὴν ἀποβίβασιν ὑπὸ τῶν περιτρόμων κατοίκων τῆς Μεσσήνης καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον δίκην παριῶν. Εἰς τοιαύτην δὲ περιῆλθον ταλαιπωρίαν, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἐχορήγησεν εἰς ἐκείνους ὅσοι κατῴκησαν ἐν Νεαπόλει ἐνιαύσιον σιτηρέσιον καὶ ἀξίας λόγου ἐπικουφίσεις φόρων, πρὸς δὲ τούτοις παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὴν κτῆσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, ἥτις εἶχε κτισθῇ ἐν Νεαπόλει ὑπό τινος τῶν Παλαιολογων πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν καὶ ὑπερέκεινα. Χάριν δ' ἀνταλλάγματος εἰςῆλθον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Καρόλου ὡς *Στρατιῶται* καὶ ἐπέδειξαν ἐν ἄλλαις χώραις ἀνδρείαν, ἥτις

ὑπὸ καλλιτέρους οἰωνοὺς θὰ ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν ἀγαπητὴν αὐτῶν πατρίδα ἀπὸ τῶν Τούρκων. Ἄλλοι δ᾽ ἐγκατεστάθησαν ἐν Καλαβρίᾳ καὶ τῇ ⟨ἐπαρχίᾳ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως⟩ Βασιλικάτᾳ, καὶ ἄλλοι πάλιν ἐν Σικελίᾳ. Ἀλβανὸς δέ τις μοναχὸς τῆς πλησίον τῆς Ῥώμης κειμένης ἑλληνικῆς μονῆς Κρυπτοφέρρης (Grotta Ferrata) εἶπέ μοι, ὅτι πλεῖστοι ὅσοι τῶν Ἀλβανῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Σικελίας, ἐξ ἧς κατήγετο, ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἐκ Κορώνης ἐξορίστων ἐκείνων. Ἕλλην δέ τις, ἐξαιρέτως διαπρέψας ἐν τῇ πολιορκίᾳ καὶ ἀμύνῃ τῆς πόλεως, ⟨ὁ Θεόδωρος Ἁγιαποστολίτης⟩, ἠξιώθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τιμητικοῦ διπλώματος ἱππότου, καὶ παρεχωρήθησαν ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς αὐτὸν τὸ Λεωνίδειον καὶ ὁ Ἅγιος Γεώργιος τῶν Σκορτῶν «ὁποτεδήποτε ἤθελεν εὐδοκήσει ὁ θεὸς νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους»[1].

Τῷ δὲ 1537 Σουλεϊμὰν ὁ Μεγαλοπρεπὴς ἐκήρυξε πόλεμον ἐναντίον τῆς Βενετίας. Ὁ τουρκικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χαϊρεδὶν Βαρβαρόσσαν μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν καταλήψεως τῆς Κερκύρας καὶ μετὰ δήωσιν τῶν Ἰονίων νήσων ἐπετέθη τὸν Ὀκτώβριον ἐναντίον τῆς Αἰγίνης, ἥτις τότε ἦτο καλῶς κατῳκημένη. Οὐδεμία δ᾽ ἀνασκοπὴ ἀνέστειλε τὴν ὁρμὴν τοῦ ἐρυθροπώγωνος πειρατοῦ ⟨Βαρβαρόσσα⟩. Οἱ ὑπ᾽ αὐτὸν ἄνδρες ἀνέβησαν εἰς τὸν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς νήσου ὑψηλὸν βράχον τὸν προσομοιάζοντα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθη-

---

[1] *Guazzo* Historie φ. 124, 128-30. — *P. Jovius* Historiae sui temporis Τόμ. Β′ φ. 116-8, 126-8. — *Bosio* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Γ′ σ. 114-6, 125-7, 132. — *Sanudo* Diarii Τόμ. ΝΖ′ σ. 94-5, 182, 227, 668, 678. — *Paruta* Historia Venetiana Τόμ. Α′ σ. 328, 333, 339. — ***Μουστοξύδου*** Ἑλληνομνήμων σ. 14[2-59]. ⟨Ἅλωσις, ὑπεράσπισις καὶ ἐγκατάλειψις τῆς Κορώνης ὑπὸ τῶν δυνάμεων τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε′. — Συνέργεια εἰς τὴν ἅλωσιν καὶ ὑπεράσπισιν αὐτῆς Θεοδώρου τοῦ Ἁγιαποστολίτου⟩. — ⟨Delle istorie della chiesa greca in Napoli esistente. Ἐν Νεαπόλει. 1790⟩. — *Duplessis* In difesa dei Nazionali Greci per la Chiesa di rito greco ... in Napoli ⟨Al distinto giureconsulto ... Raffaele Conforti ... i Nazionali Greci residenti in Napoli per la vertenza della loro chiesa esistente in detta città questo sunto di ragioni in loro difesa sommettono. Ἄνευ χρονολογίας. — ***Νικολάου Κατραμῆ*** Ἡ ἐν Νεαπόλει ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Ἐν Ζακύνθῳ. 1866⟩. Δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Νεαπόλεως τοὺς ὑπὸ τοῦ Μουστοξύδου μνημονευομένους τάφους· ἀλλ᾽ ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ οἱ τάφοι διαφόρων ἄλλων στρατιωτῶν. ⟨Ὁ μεταφραστὴς ἔχει ἀποκομίσει ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἐν Νεαπόλει ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει δημοσίου ἀρχείου πλούσιον ὑλικὸν περὶ τῆς μεταναστεύσεως ταύτης, ὅπερ θέλει ἐκδώσει λίαν προσεχῶς ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι⟩.

νῶν, ἐφ᾿ οὗ μακρὰν ἀπὸ τοῦ ἐκ τῶν πειρατῶν φόβου ἦτο ἐκτισμένη ἡ μεσαιωνικὴ πρωτεύουσα τῆς νήσου. Τὴν δὲ τετάρτην ἡμέραν ἔπεσεν ἡ Παληαχώρα. Καὶ ἡ μὲν πόλις κατεστράφη, ἀλλ᾿ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία, ἣν εἴδομεν μνημονευομένην πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, ἐσώθη. Οἱ ἐν ἡλικίᾳ ἄνδρες ἐσφάγησαν, ὁ δὲ Βενετὸς διοικητὴς τῆς Αἰγίνης μετά τινος τῶν Καοπένα, ὅστις εἶχεν ἔλθει πρὸς διάσωσιν τῆς εἰς τοὺς προγόνους αὐτοῦ ἀνηκούσης νήσου, καὶ ἓξ χιλιάδες καὶ ὑπερέκεινα γυναικῶν καὶ παίδων ἀπήχθησαν εἰς δουλείαν. Οὕτω δὲ τελεία ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτέλεσις τοῦ μυσαροῦ ἔργου τῶν Τούρκων, ὥστε, ὅτε ὁ βαρῶνος de Blancard προσωρμίσθη βραχὺν χρόνον κατόπιν εἰς τὴν Αἴγιναν μετὰ γαλλικοῦ στόλου, οὐδὲ μίαν ψυχὴν ζῶσαν εὗρεν ἐν τῇ νήσῳ [1]. Ὀλίγοι δὲ ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς καθ᾿ ἡμᾶς χρόνοις οἱ ἐπισκεφθέντες τὰς ἐρήμους ὁδοὺς τῆς πόλεως ταύτης τῶν πολλῶν ἐκκλησιῶν, ὅπου οἱ ἀραιοὶ κάτοικοι τῶν διεσπαρμένων μικρῶν χωρίων τῆς περιχώρου τελοῦσι τὰς λειτουργίας αὐτῶν πλέον ἢ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὅτε οἱ εὐλαβεῖς νησιῶται ἀθροίζονται περὶ τὸ θαυματουργὸν φρέαρ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας, ὅπως πανηγυρίσωσι τὰ γενέθλια τῆς Παρθένου. Κάτωθεν ἡ κλιτὺς τοῦ ὄρους φαίνεται κεκαλυμμένη ὑπὸ κτιρίων, καὶ τὸ κάστρον ἐξέχει ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου κορυφῆς τοῦ βράχου ὄρθιον, ὡς εἰ οἱ Βενετοὶ σκοποὶ ἐφύλαττον ἀκόμη ἐπ᾿ αὐτοῦ, ἐπιβλέποντες χάριν ἀνακαλύψεως πειρατῶν τὸν κάτωθεν ἁπλούμενον Σαρωνικὸν κόλπον. Λείψανα δὲ τοιχογραφιῶν καλύπτουσιν ἀκόμη τοὺς ἠρειπιωμένους τοίχους τοῦ ἀρχαίου ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ κάστρου βενετικοῦ ἐκκλησυδρίου, ὅπου ὁ τελευταῖος Βενετὸς διοικητὴς ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ στόλου τοῦ Βαρβαρόσσα ἔπεσε γονυκλινὴς καὶ ἐδεήθη τῶν ἁγίων νὰ σώσωσιν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τὴν πρόσκοπον ἐκείνην τῆς Βενετίας νῆσον. Δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι

---

[1] *Paruta* ἔνθ᾿ ἀν. Τόμ. Α′ σ. 381. — *Maurocenus* Historia Veneta σ. 182.— *A. Cornaro* Historia di Candia Τόμ. Β′ φ. 92. — *Charrière* Négotiations de la France dans le Levant Τόμ. Α′ σ. 372. — ***Χατζῆ Χάλφα*** The Maritime Wars μεταφρ. *Mitchell* σ. 58. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Θ′ σ. 129. — *Hopf* Karystos μεταφρ. *Sardagna* σ. 72. — ***⟨Ψευδο⟩δωροθέου Μονεμβασίας*** Βιβλίον ἱστορικὸν σ. 437. Πρβλ. τὸ ἐμὸν ἄρθρον περὶ Παληαχώρας ἐν τῷ Ἑωθινῷ Ταχυδρόμῳ (Morning Post) τῆς 23 Δεκεμβρίου 1904 ⟨καὶ ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α′ σ. 505. Ἐπεσκέφθη δὲ πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν Παληαχώραν καθ᾿ ὑπόδειξιν τοῦ μεταφραστοῦ καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Graz πανεπιστημίου κ. *Strzygofski*, ὅστις καὶ φωτογραφίας ἔλαβεν ἐξ αὐτῆς, ἐξ ὧν καὶ ἡ παρατεθεῖσα ἀνωτέρω ἐν σ. 244 εἰκών⟩.

ἄλλη τοποθεσία ἐρασμιωτέρα ἐκείνης καὶ ἔχουσα μᾶλλον αὐτῆς μεσαιωνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ Παληαχώρα ἀνήκει εἰς κόσμον πολὺ διάφορον τοῦ ἡμετέρου, καὶ μαρτυρεῖ εἰς ἡμᾶς ὁποῖος ὁ βίος, ἀλλὰ καὶ ὁ θάνατος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βενετοκρατίας ἐν ταῖς μικραῖς ἑλληνικαῖς νήσοις.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι, ἐκτελοῦντες τὰς διαταγὰς τοῦ Κασὶμ πασσᾶ, ἠγωνίζοντο νὰ κυριεύσωσι τὰς δύο τελευταίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἀποικίας τῆς Βενετίας. Ἡ δὲ πρὸ τῆς Ναυπλίας πολεμικὴ ἐνέργεια ἤρχισε τῇ 14 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1537, καὶ μετ' οὐ πολὺ κατεφάνη, ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὶ *Στρατιῶται* ἐσκόπουν νἀντιτάξωσιν ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν. Δύο δ' ἐπιτυχεῖς ἔξοδοι τῶν πολιορκουμένων μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ἄργους ἐκόσμησαν τὰ τείχη τῆς Ναυπλίας δι' οὐκ ὀλίγων τουρκικῶν κεφαλῶν. Καὶ ὅτε δ' ἔφθασεν αὐτὸς ὁ Κασὶμ πασσᾶς, οἱ ὑπ' αὐτὸν ἄνδρες ἐλάχιστα ἐκλόνησαν τὴν ἐρρωμένην καὶ ἀνένδοτον φρουράν. Ἐπιτυχεστέρα δ' ὑπῆρξεν ἡ ἐνέργεια τοῦ Κασὶμ κατὰ τῶν δύο ἐξωτερικῶν φρουρίων, τῆς Θερμησίας καὶ τοῦ Καστρίου. Καὶ οἱ μὲν ἀμύντορες τοῦ Καστρίου προετίμησαν νὰ δουλωθῶσι μᾶλλον ἢ νὰ καῶσι ζῶντες ἐντὸς τοῦ κάστρου· οἱ δὲ τέσσαρες Παλαιολόγοι οἱ δεσπόζοντες τῆς πόλεως ἐκαρατομήθησαν ἐν Ἄργει. Ἐπὶ τούτοις παρεδόθη ἡ Θερμησία. Ἀλλ' οὐδετέρα τῶν ἀπωλειῶν τούτων ἠλάττωσε τὸ ἡρωικὸν θάρρος τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ναυπλίας. Καὶ εἰσέδυσαν μὲν εἰς τὴν πόλιν νέαι ἐπικουρίαι, ἀλλ' ἡ κρατοῦσα λειψυδρία ἤρχισε νὰ γίνηται δεινῶς αἰσθητὴ, ἅτε ἀποξηρανθεισῶν τῶν δεξαμενῶν, ἀπόσπασμα δὲ, ἐπιχειρῆσαν ἔξοδον ὅπως κομίσῃ ὕδωρ ἐκ τῶν κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ φρεάτων, ὑπέπεσεν εἰς ἐνέδραν τῶν Τούρκων, καὶ ὁ Βίκτωρ Busichio, ὁ εὔτολμος ἀρχηγὸς τῶν Ἀλβανῶν ἱππέων, ἐτραυματίσθη θανασίμως. Τότε ὁ Κασὶμ κατέλαβε τὸν λόφον τοῦ Παλαμηδείου, ὃν οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀμελήσει νὰ ὀχυρώσωσι καὶ ὅστις ἐδέσποζε τῆς πόλεως, καὶ μετέθηκε τὸ στρατήγιον αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἄργους εἰς τὴν Τίρυνθα, ἐκεῖθεν δ' εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἥτις ἀπεῖχε μόνον ὀλίγα βήματα ἀπὸ τῆς Ναυπλίας. Ἀλλ' ἡ πόλις ἀντεῖχε, καίτοι ἐξετόξευε κατ' αὐτῆς βαρείας σφαίρας ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Παλαμηδείου, ἐφ' ὧν σήμερον κεῖνται αἱ φυλακαὶ, πελώριον τουρκικὸν πυροβόλον, ὅπερ οἱ πολιορκούμενοι ἐπωνόμασαν χλευαστικῶς μετ' εὐθύμου εἰρωνείας Κοκκαλοθραύστην ⟨Fraccalosso⟩. Εἶτα δ' ὁ Κασὶμ ἔσκαψεν ὀρύγματα πλησιέστατα τοῦ χείλους τῆς τάφρου· ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὓς ἔταξεν ἐκεῖ

ἔπεσον θύματα τολμηρᾶς νυκτερινῆς ἐφόδου. Τέλος, ἀφ᾽ οὗ ἡ πολιορκία εἶχε διαρκέσει δεκατέσσαρας μῆνας, ἀνέζευξε μετὰ τοῦ μεγίστου πλήθους τῆς στρατιᾶς εἰς τὸ Ἄργος, ἀφήσας μικρὰν φρουρὰν ἐπὶ τοῦ Παλαμηδείου, ὅπερ ἐν τάχει ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν, καταστρεψάντων τοὺς ἐσχάτως ἐπ᾽ αὐτοῦ ἀνεγερθέντας προμαχῶνας. Καὶ συνεκροτήθησαν μὲν ἄκριτοί τινες ἀψιμαχίαι διαρκοῦντος τοῦ ἔαρος τοῦ 1539, ἀλλ᾽ ἡ Ναυπλία ἐξηλέγχθη, καθ᾽ ἃ ἡ Μονεμβασία, ὑπερόχως ὀχυρὰ καὶ δυσπόρθητος ὑπὸ τῶν Τούρκων [1].

Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία δὲν εὑρίσκετο πλέον μόνη ἐν τῷ ἀγῶνι ἐναντίον τοῦ σουλτάνου, ἐπειδὴ ὁ πάπας Παῦλος Γ´ εἶχε κατορθώσει τέλος νὰ συγκροτήσῃ συμμαχίαν μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε´, τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ στόλος τῶν τριῶν συμμάχων, συναθροισθεὶς ἐν Κερκύρᾳ, ἔπλευσεν εἰς τὴν Πρέβεζαν, ὅπου ἐστάθμευεν ὁ Βαρβαρόσσας. Ἐκεῖ, κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ὅπου πρὸ δεκαὲξ αἰώνων εἶχε κριθῆ ἡ τύχη τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, συνεκρούσθησαν οἱ ἀντίπαλοι στόλοι. Ἀλλ᾽ ἀτυχῶς ἡ ναυαρχία τῶν αὐτοκρατορικῶν πλοίων εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Ἀνδρέαν Δόριαν, ὅστις, καθ᾽ ἃ ἀνεμένετο εἰκότως παρ᾽ ἀνδρὸς Γενουηνσίου, δὲν ἐπέδειξε τὸν προσήκοντα ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς Βενετίας. Ἕνεκα δὲ τῆς δειλῆς αὐτοῦ στρατηγίας νικητὴς ἀνεδείχθη ὁ Βαρβαρόσσας, καὶ ὡς ἐκ τῆς συνδιαλλαγῆς τοῦ Καρόλου Ε´ καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἡ τριπλῆ συμμαχία διελύθη. Καὶ εἰς μὲν τὴν Βενετίαν οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις τῶν δυνατῶν ὅρων. Ἀλλ᾽ ὅμως ταπεινωτικὴ ὑπῆρξεν ἡ εἰρήνη τοῦ 1540, δι᾽ ἧς ἡ Βενετία ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ τὴν Ναυπλίαν καὶ τὴν Μονεμβασίαν, τὰς δύο τελευταίας αὐτῆς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεις [2]. Ὁ ναύαρχος Μοτσενῖγος ἀπεστάλη, ὅπως ἀνακοινώσῃ καθ᾽ οἷον ἠδύνατο καλλίτερον τρόπον εἰς τοὺς πιστοὺς ὑπηκόους τῆς βενετικῆς πολιτείας τὸ πικρὸν ἄγγελμα, ὅτι αὕτη, ὑπὲρ ἧς εἶχον ἀγωνισθῆ μετὰ γενναιότητος καὶ εἶχον ὑποστῆ μυρίας στερήσεις, εἶχεν ἐγκαταλίπει τὰς ἑστίας αὐτῶν εἰς τὸν Τοῦρκον. Ὁ Βενετὸς ἀπεσταλμένος, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς λόγους οὓς παριστάνει αὐτὸν εἰπόντα ὁ Βενετὸς ἱστορικὸς Παρούτας, ἐπανέλαβεν εἰς τὸν δακρυρροοῦντα λαὸν τὸ ἀρχαῖον ῥητὸν «Ὅπου ἡ εὐημε-

---

[1] *Guazzo* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 205-8. — ⟨*Ψευδο*⟩***δωροθέου Μονεμβασίας*** Βιβλίον ἱστορικὸν σ. 437-8. — *Paruta* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Α´ σ. 379-80, 391-2, 412, 439.

[2] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ϛ´ σ. 236, 238.

ρία, ἐκεῖ ἡ πατρὶς» (Ubi bene, ibi patria), καὶ κατέδειξεν εἰς αὐτούς, ὅτι ἔμελλον νὰ εἶνε εὐτυχέστεροι ἐν νέαις οἰκήσεσιν, αἵτινες νὰ εἶνε ὀλιγώτερον ἢ αἱ πάτριοι αὐτῶν πόλεις ἐκτεθειμέναι εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδύνους. Τὸν δὲ Νοέμβριον κατέπλευσεν εἰς τὸν ὡραῖον ὅρμον τῆς Ναυπλίας καὶ παρὰ τὸν ἱερὸν βράχον τῆς Μονεμβασίας στόλος βενετικὸς, ὅπως μεταφέρῃ τοὺς στρατιώτας, τὸ πυροβολικὸν καὶ ἅπαντας ἐκείνους τῶν κατοίκων, ὅσοι ἐπεθύμουν νὰ ζήσωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Βενετίας. Ἔπειτα ἡ σημαία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ὑπεστάλη, αἱ κλεῖδες τῶν δύο βενετικῶν ἐρυμάτων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ παρεδόθησαν εἰς τὸν Κασὶμ πασσᾶν καὶ αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς ἐκχωρήσεως αὐτῶν ἐστάλησαν εἰς τὴν Βενετίαν [1].

Οἱ κάτοικοι τῶν δύο πόλεων εἶχον ὑπάρξει πιστοὶ εἰς τὴν Βενετίαν, ἐπειδὴ οὐ μόνον οἱ *Στρατιῶται* ἠγωνίσθησαν δίκην ἡρώων, ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον ἡρωικὴ ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τῶν ἑπτακισχιλίων Ναυπλιέων, οἵτινες εἶχον προτιμήσει τῆς παραδόσεως τὸν ἐκ τοῦ λιμοῦ καὶ δυσεντερίας θάνατον. Ἀλλὰ καὶ ἡ Βενετία ὑπῆρξεν οὐχ ἧττον πιστὴ εἰς αὐτούς. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σκέψις περὶ μεταφορᾶς τῶν Μονεμβασιωτῶν εἰς τὰ βραχώδη Κύθηρα ἐγκατελείφθη, ληφθείσης ὑπ᾿ ὄψιν τῆς εὐγλώττου διαμαρτυρίας τοῦ μητροπολίτου τῆς Μονεμβασίας, παρεχωρήθησαν δὲ εἰς τοὺς φυγάδας γαῖαι ἐν ταῖς εὐφορωτάταις τῶν ἀποικιῶν τῆς Βενετίας. Διωρίσθη δ᾿ ἐπιτροπεία πέντε εὐπατριδῶν, ὅπως ἐξετάσῃ τὰς ἀξιώσεις τῶν *Στρατιωτῶν* καὶ φροντίσῃ περὶ τῆς μετοικίσεως αὐτῶν ἐκ Ναυπλίας καὶ Μονεμβασίας· ἡ δ᾿ ἐπιτροπεία αὕτη συνεδρίαζεν ἐφ᾿ ἱκανὰ ἔτη, διότι οἱ ὑποβάλλοντες αἰτήσεις ἦσαν παμπληθεῖς, οὐχὶ δὲ ἅπαντες γνήσιοι [2]. Καί τινες μὲν αὐτῶν, οἷον ὁ ἀρχαῖος μονεμβασιωτικὸς οἶκος Δαιμονογιάννη, ὁ ἄλλοτε δεσπόζων τῶν Κυθήρων, ἔλαβε γαίας ἐν Κρήτῃ [3]· ἐκεῖ δ᾿ ἐγκατεστάθησαν καὶ ὁ τελευταῖος πρωτοπαπᾶς τῆς Ναυπλίας καὶ ἔνιοι τῶν Ἀθηναίων Μεδίκων (De Medici), οἵτινες εἶχον διατρίψει ἐν Ναυπλίᾳ ἐπὶ μακρότατον χρόνον. Εἷς δὲ τούτων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν γῆν τῶν προγόνων, καὶ ἀσμένως ἐδέχθη μικράν τινα ὑπηρεσίαν ἐν Οὐηρῶνι [4]. Ὁ δὲ Καοπένα, οὗ ὁ πατὴρ,

---

[1] *Paruta* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 451-3.

[2] *Lami* Deliciae Eruditorum Τόμ. ΙΕ´ σ. 203. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Η´ σ. 310-3, 320-1, 335, 344, 377-8, 441-3.

[3] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Η´ σ. 342, 413, 450, 454. — *Sansovino* Cronologia del Mondo φ. 185.

[4] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Η´ σ. 370, 451, 455.

αἰχμαλωτισθεὶς ἐν Αἰγίνῃ, ἀπέθανε δεσμώτης τῶν Τούρκων, μετενάστευσεν εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐξέλιπε μετὰ ἕνα αἰῶνα [1]. Ἄλλοι δὲ μετῴκησαν εἰς τὴν Κέρκυραν, ὅπου συνανεμίχθησαν μετὰ τοῦ κερκυραϊκοῦ πληθυσμοῦ, καὶ ὅπου ἡ ἀνάμνησις τῶν *Στρατιωτῶν* διεσώθη ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ⟨χωρίου Στρατιὰ τοῦ δήμου Κερκύρας⟩, καὶ ἄλλοι πάλιν μετενάστευσαν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Κύπρον ἢ τὴν Δαλματίαν. Ἀλλ᾽ οὐκ ὀλίγοι αὐτῶν μετ᾽ οὐ πολὺ κατελήφθησαν ὑπὸ νοσταλγίας· πωλήσαντες δὲ τὰς νέας αὐτῶν γαίας ἐπέστρεψαν ὅπως γείνωσι Τοῦρκοι ὑπήκοοι ἐν Ναυπλίᾳ ἢ Μονεμβασίᾳ [2].

Οὕτως ἔπεσεν ἡ τελευταία τῶν ἐν Πελοποννήσῳ λατινικῶν ἀποικιῶν. Ἐπὶ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα καὶ ἥμισυν ὁ λέων τοῦ Ἁγίου Μάρκου οὐδὲ μιᾶς σπιθαμῆς ἐδάφους ἐκυριάρχει ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἐκείνῃ, ὅπου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος εἶχε διαρκῶς ὁρμητήριόν τι. Ἀλλὰ διεσώζοντο τὰ βενετικὰ τείχη τῆς Ναυπλίας, φέροντα ποὺ καί που λέοντα πτερωτὸν καὶ ἐπιγραφὴν κεχρονισμένην καὶ ὑπομιμνήσκοντα τὸν ῥαγιᾶν τοῦ Τούρκου τὰς ἡμέρας τῆς βενετοκρατίας. Αἱ δὲ ζωγραφίαι καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς Μονεμβασίας, ὁ περίβολος τῶν τειχῶν αὐτῆς, αἱ κομψαὶ ἰταλικαὶ θερμάστραι καὶ ἡ ἐν τῷ κάστρῳ βρύσις ἡ φέρουσα τὴν χρονολογίαν 1514, τὸν θυρεὸν τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ τοῦ τελευταίου αὐτῆς ἐξουσιαστοῦ (podestà) Ἀντωνίου Γαρτσόνη, καὶ τἀρχικὰ γράμματα καὶ τὸ οἰκόσημον τοῦ Σεβαστιανοῦ Ῥενιὲρ, ὅστις ὁμοίως εἶχεν ἀντιπροσωπεύσει τὴν Βενετίαν, ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον λαλοῦσιν εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς πρώτης ἐκείνης βενετοκρατίας [3].

Ἐκλιπούσης δὲ τῆς βενετικῆς σημαίας ἀπὸ τῶν ἠπειρωτικῶν τῆς Ἑλλάδος χωρῶν, οἱ Ἕλληνες ἀπέβαλον τὸ ἄσυλον, εἰς ὃ εἶχον συνειθίσει νὰ καταφεύγωσι, σπεύδοντες ἐν περιπτώσει κινδύνου εἰς τὰς βενετικὰς κτήσεις ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, Πολλοὶ τῶν ἡγετῶν αὐτῶν εἶχον εὕρει, καθ᾽ ἃ ὁ Μιχαὴλ Ῥάλλης. στέγην ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ ἐν ταῖς βενετικαῖς ἐκείναις κτήσεσιν ὠργάνωσαν τὸ πρῶτον τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν οἱ κλέφται οἱ ἔπειτα πρωταγωνιστήσαντες ἐν τῇ ἀπελευθερώσει τῆς

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Η′ σ. 434, 457.

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Η′ σ. 396.

[3] Journal of Hellenic Studies Τόμ. ΚΖ′ σ. 240.

Ἑλλάδος. Προετίμων δὲ οἱ Ἕλληνες ἐν ταύτῃ τῇ περιόδῳ, ὅ τι δήποτε καὶ ἂν συνέβη κατόπιν κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, τὴν βενετοκρατίαν τῆς τουρκοκρατίας, ὡς γίνεται καταφανὲς ἐκ τῆς προθυμίας, μεθ᾿ ἧς ἔδραττον τὰ ὅπλα ἐπὶ τῇ παρακλήσει τῶν Λατίνων αὐτῶν συμμάχων. Μέχρι δὲ τοῦ 1540 ἡ Βενετία ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ ὑποβάλῃ, εἰ μὴ νὰ προκαλέσῃ, τὴν δυνατὴν ἐνέργειαν ἐπιτυχοῦς ἐξεγέρσεως, καὶ αἱ βενετικαὶ ἀποικίαι διετήρουν τὴν σημαίαν τοῦ ἑσπερίου πολιτισμοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ καθολικοῦ μαρασμοῦ τοῦ λυμαινομένου τὴν τουρκοκρατουμένην Ἑλλάδα. Ἀλλὰ ταὐτοχρόνως ἡ φυγὴ τοῦ πτερωτοῦ λέοντος ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου ἐσήμαινεν ἀνακούφισίν τινα τῆς πικρῶς δοκιμασθείσης ταύτης χώρας ἀπὸ τῶν σχεδὸν ἀπαύστων ταραχῶν, εἰς ἃς ὑπῆρξεν ἐκτεθειμένη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, καθ᾿ ἃς ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ βριαρόχειρος Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου ἐβύθισε τὸ πρῶτον τὴν χερσόνησον εἰς τὴν ἀναρχίαν. Ἐπὶ δὲ τῆς τουρκοκρατίας ὑπῆρχε τοὐλάχιστον νωθρὰ μονοτονία, ἥτις παρέσχεν ὁπωσδήποτε τὸ ὄφελος τῆς παγιώσεως τῶν διαφόρων στοιχείων τοῦ ἔθνους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

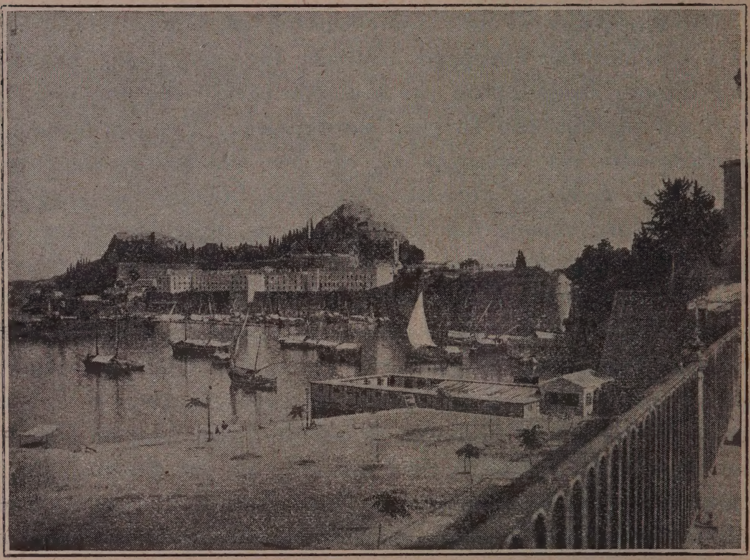
Η ΚΕΡΚΥΡΑ (1214 – 1485)

Περιεγράψαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις τὴν γένεσιν καὶ τὴν πτῶσιν τῶν διαφόρων πολιτειῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ὧν ἡ ἱστορία περιελάμβανε τὴν περίοδον μεταξὺ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως. Τώρα δὲ ὀφείλομεν νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν εἰς τὰς δύο κυριωτάτας νησιωτικὰς κτήσεις τῶν Φράγκων, παραλείποντες χάριν ἐπιζητήσεως σαφηνείας τὰς μικροτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὧν αἱ τύχαι δὲν ἐφάπτονται τῆς κυρίας ἡμῶν ἐκθέσεως. Αἱ δύο νησιωτικαὶ ἐκεῖναι πολιτεῖαι ἦσαν τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου καὶ ἡ ἀποικία Κέρκυρα. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀμφοτέρων τούτων τῶν πολιτειῶν ἐπιφανῶς ἔδρασεν ἡ βενετικὴ ἐπιβολή. Ἀμφότεραι διετηρήθησαν, καίτοι ἐπὶ διάφορον περίοδον χρόνου, καὶ μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς τουρκοκρατίας ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι, ἡ δὲ Κέρκυρα, ἡ σπουδαιοτάτη ἁπασῶν τῶν Ἰονίων νήσων οὐδ᾽ ὑπετάχθη ποτὲ πράγματι εἰς τὸν μουσουλμανικὸν ζυγόν. Ἀλλ᾽ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις αἱ τύχαι τῶν δύο τούτων πολιτειῶν ἐπιδεικνύουσιν ὅλως διάφορα ἀλλήλων ἀποτελέσματα λατινικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ἡ νῆσος Κέρκυρα, τὸ ἐρασμιώτατον τοπίον ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος, ἔσχεν ἱστορίαν χωριστὴν ἀπὸ τοῦ λοιποῦ τῆς χώρας μέχρι χρόνων νεωτάτων. Καὶ αὗται αἱ λοιπαὶ Ἰόνιοι νῆσοι, ἐξαιρουμένων τῶν μικρῶν Παξῶν, κεῖνται μακρὰν τῆς ἀρχαίας ἑστίας τῶν Φαιάκων. Ἐπὶ σχεδὸν τρεῖς αἰῶνας αἱ τύχαι τῆς Κερκύρας ἦσαν διακεκριμέναι ἀπὸ τῶν τυχῶν αὐτῶν, μόνον δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἡνώθησαν πᾶσαι ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς Βενετίας, ἥτις καὶ ἐκυμάτισεν ἐπ᾽ αὐτῶν μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1797 καταλύσεως τῆς βενετικῆς πολιτείας.

Εἴδομεν ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι μετὰ δύο ἀποπείρας τῶν Βενετῶν πρὸς ἀποικισμὸν τῆς Κερκύρας ἡ νῆσος κατελήφθη ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Α΄ περὶ τὸ

1214 καὶ διέμεινεν ἡνωμένη μετὰ τῶν κτήσεων αὐτοῦ ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα. Εἴδομεν δὲ καὶ ὅτι οἱ δεσπόται ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἐπεκύρωσαν καὶ ἐπηύξησαν τὰ προνόμια τῆς κερκυραϊκῆς ἐκκλησίας, ἣν ἀνεγνώριζον συνετῶς ὡς προπύργιον τῆς ἐπὶ τῶν νησιωτῶν κυριαρχίας αὐτῶν καὶ ἥτις παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ καλάμου τοῦ μητροπολίτου Κερκύρας Γεωργίου Βαρδάνη εὔλογα ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῶν θεολόγων τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ νόθου Μιχαὴλ Β´ τοῦ Ἀγγέλου ἡ Κέρκυρα ἔτυχεν ἐξαι-

Ἄποψις τῆς Κερκύρας.

ρέτου εὐνοίας. Ὁ Μιχαὴλ, ὢν σφετεριστὴς τῆς ἀρχῆς, εἶχεν ἀνάγκην νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους· διὸ βλέπομεν αὐτὸν ἐπιδαψιλεύοντα κατ᾽ ἐπανάληψιν προνόμια εἰς τοὺς εὐτυχεῖς Κερκυραίους. Καὶ δὴ, τελευτῶντος τοῦ 1236, ἀμέσως ἅμα τῇ ἀναδείξει ἑαυτοῦ ὡς κυρίου τῆς νήσου, οὐ μόνον ἐπεκύρωσε τὰ πρότερα αὐτῶν δίκαια, ἀλλὰ καὶ ἀπήλλαξεν αὐτοὺς καὶ τοὺς δουλοπαροίκους αὐτῶν κατ᾽ οὐσίαν φόρων καὶ τελῶν [1]. Μετὰ δὲ δέκα ἔτη διὰ δύο ἀλληλοδιαδόχων ἀργυροβούλλων ἠλευθέρωσε τοὺς τριάκοντα καὶ δύο ἱερεῖς τῆς πόλεως

[1] *Barone* Notizie storiche di Re Carlo III di Durazzo σ. 61-4.

Κερκύρας, οἵτινες ἀπετέλουν θρησκευτικὸν σωματεῖον, πάσης ἀγγαρείας [1], ὅμοια δὲ προνόμια παρεχώρησε καὶ εἰς τοὺς τριάκοντα καὶ τρεῖς ἱερεῖς τῆς ὑπαίθρου χώρας, οἵτινες διὰ τοῦτον τὸν λόγον ὠνομάσθησαν *Λευθεριῶται*, ἀποτελέσαντες χωριστὴν τάξιν, εἰς ἣν οὐδεὶς ἄλλος πλὴν τῶν μελῶν τῶν ἰδίων αὐτῶν οἴκων ἠδύνατο νὰ εἰςέλθῃ [2]. Ἐκ δὲ τῶν μέχρις ἡμῶν περιελθουσῶν ἀραιῶν εἰδήσεων περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ᾽ οὓς ἡ Κέρκυρα ἀνῆκεν εἰς τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου, καθίσταται σαφὲς, ὅτι αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι ἦσαν ὁ κολοφὼν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐν τῇ νήσῳ. Μακρὸν δὲ χρόνον μετὰ τὴν ἀρχὴν τῶν δεσποτῶν ὁ κερκυραϊκὸς κλῆρος συνείθιζε νὰ παρουσιάζῃ τὰ περὶ τῶν ἰδίων προνομίων ἔγγραφα, ὅτ᾽ ἐζήτει ἐπανόρθωσιν παρὰ τῶν Ἀνδηγαυῶν ἢ Βενετῶν κυριάρχων τῆς νήσου· ὁ δὲ θεσμὸς τῶν τριάκοντα καὶ δύο ἱερέων τοῦ ἄστεως ὑφίστατο ἀκόμη περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος [3], ὅτ᾽ ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἔρεισμα τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ νήσῳ. Οἱ δὲ προνομιοῦχοι ἐκεῖνοι ἱερεῖς οὐδέποτ᾽ ἐλησμόνουν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν, καὶ ἡ συνετὴ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι πολιτεία τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου ἔσωσε τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν δι᾽ αἰώνων ὅλων ἐπικρατήσεως τῆς ῥωμαϊκῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Περὶ δὲ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως τῶν δεσποτῶν ἐν τῇ νήσῳ μόλις που γινώσκομέν τι πλὴν τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἡ Κέρκυρα ἦτο διῃρημένη εἰς *δεκαρχίας* [4], αἵτινες ἦσαν ἴσως μὲν ἐξακολούθησις τοῦ βενετικοῦ συστήματος τοῦ ἀποικισμοῦ διὰ δέκα εὐπατριδῶν, ἴσως δὲ λείψανον τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων δέκα ἀνδρῶν (decuriones) ἢ ἐπιχωρίων γαιοκτημόνων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τῶν δεκαρχιῶν τούτων τῶν περιελθόντων μέχρις ἡμῶν ἓν τοὐλάχιστον διασώζει ὑπὸ τὸν παρεφθαρμένον τύπον Βιστώνη (Bistoni) τὸ ὄνομα τοῦ ἱστορικοῦ ὄρους Ἱστώνης, τῶν σημερινῶν Ἁγίων Δέκα, ὅπερ γινώσκομεν ἐκ τῆς παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ περιγραφῆς τῆς ἐν Κερκύρᾳ στάσεως. Καὶ ὑπερβάλλει μὲν πιθανῶς τὰ πράγματα ὁ ἀρχαιότατος τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν τῆς Κερκύρας, λέγων, ὅτι οἱ δεσπόται τῆς Ἠπείρου «ἐκό-

---

[1] Αὐτόθι σ. 65-6. — **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 48-9.

[2] **Ῥωμανὸς** ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Β′ σ. 594-6.

[3] **Φραντζῆ** σ. 412. — *Lamansky* Secrets de l'état de Venise σ. 050.

[4] **Ῥωμανὸς,** ἔνθ᾽ ἀν. σ. 594.

σμησαν τὴν πόλιν διὰ πλείστων ὡραίων κτιρίων»[1]· ἀλλ᾽ ἥ τε παράδοσις καὶ ἡ πιθανότης συνηγοροῦσιν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀποδίδοντος εἰς αὐτοὺς τὴν κτίσιν τοῦ κατὰ τὰ δυτικὰ παράλια τῆς νήσου κειμένου Ἀγγελοκάστρου (Castel Sant᾽Angelo), οὗ τὰ ἐρείπια ἐν μεγαλοπρεπεῖ τοποθεσίᾳ δεσποζούσῃ τοῦ γλαυκοῦ Ἰονίου πελάγους διασώζουσιν ἀκόμη τὸ ὄνομα τῆς τολμηρᾶς ἐκείνης φυλῆς[2].

Ὁ Μιχαὴλ Β΄ ὑπέλαβε, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ἀναγκαῖον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ βασιλέως Μαμφρέδου ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ περὶ τῆς ἡγεσίας τῶν Ἑλλήνων. Διὸ τῷ 1259 ἐξέδωκε τὴν ὡραίαν αὐτοῦ θυγατέρα Ἑλένην εἰς τὸν μονάρχην τῶν Δύο Σικελιῶν, δοὺς εἰς αὐτὴν ὡς προῖκα τὴν Κέρκυραν, τὸ Βουθρωτὸν, τὰ Σύβοτα (Suboto), τὸν Αὐλῶνα καὶ ἓν ἢ δύο ἄλλα χωρία ἐν τῇ Ἠπείρῳ. Δὲν ἦτο δὲ ἡ πρώτη φορὰ, καθ᾽ ἣν ἡ Κέρκυρα εἶχεν ὑπάρξει σικελικὴ κτῆσις, ἐπειδὴ πλέον ἢ ἅπαξ διαρκοῦντος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος οἱ Νορμαννοὶ τῆς Σικελίας εἶχον καταλάβει αὐτήν. Ἀλλ᾽ ἀδυνατῶν ὁ Μαμφρέδος νὰ διοικήσῃ τὴν νῆσον αὐτὸς ἐπέτρεψεν αὐτὴν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐν Ἠπείρῳ κτήσεων αὐτοῦ εἰς τὸν ναύαρχον αὐτοῦ Φίλιππον Κινάρδον, ὅστις, ὢν Φράγκος ἐκ τῆς Κύπρου, εἶχεν ἀποκτήσει πεῖραν περὶ τὸ ἐπικοινωνεῖν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀπεπειράθη δὲ οὗτος νὰ προσελκύσῃ τοὺς Κερκυραίους, ἀπαλλάξας αὐτοὺς τῆς ὑποχρεώσεως τῆς ἐπισκευῆς τοῦ σικελικοῦ στόλου. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Μαμφρέδου ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βενεουέντου καὶ τὴν κάθειρξιν τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ τῶν τέκνων ὑπὸ Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ ὁ Κινάρδος ἐξηκολούθησε κατέχων τὴν Κέρκυραν καὶ τὰ ἐν Ἠπείρῳ φρούρια ἐπί τινας μῆνας. Ὁ δὲ πολυμήχανος δεσπότης τῆς Ἠπείρου ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς κύριον τῆς νήσου, ὑπολογίσας αὐτὴν ὡς προῖκα αὐτῆς τώρα, ὅτε ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ νόμιμος αὐτῆς δέσποινα, εὑρίσκετο δεσμῶτις. Ὁ δὲ Κινάρδος ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἱκανῶς ἀσφαλῆ, ὥστε νὰ παραχωρήσῃ κερκυραϊκὰ τιμάρια εἰς τοὺς περὶ αὐτόν[3], ἐπεκτείνας οὕτω τὸ φεουδαλικὸν σύστημα τὸ ἱδρυθὲν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐπικρατῆσαν ἔκτοτε ἐπὶ μακρὸν ἐν Κερκύρᾳ. Ἀλλ᾽ ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ ἑλληνικὴ φατρία, εὑρισκομένη ἐν ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τοῦ δεσπότου, ὅστις δὲν

---

[1] *Marmora* Della historia di Corfù σ. 210 ⟨ Ἑλλ. μεταφρ. ***Ἰω. Μάρμορα.*** Κερκύρα, 1902 σ. 195⟩.

[2] ⟨ Ἴδε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν Τόμ. Α΄ σ. 118.⟩.

[3] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 309-10. — *Del Giudice* La famiglia di Re Manfredi σ. 428.

ἐδυσκολεύθη νὰ κατορθώσῃ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κινάρδου. Ἀλλὰ δὲν ἐπωφελήθη ὁ Μιχαὴλ Β΄ ἐπὶ μακρὸν τοὺς καρποὺς τῆς κακουργίας αὐτοῦ. Καὶ δὴ εἷς τῶν νεωστὶ ὑπὸ τοῦ Κινάρδου ἀναδειχθέντων βαρώνων, ὁ Γαρνιέρος Ἀλαμᾶνος, καταγόμενος ἐκ τοῦ προβιγκιακοῦ ἐκείνου οἴκου, ὃν εἴδομεν ἐγκατεστημένον ἐν Πάτραις, εἶχε λόγους ἰσχυροτάτους ἰδίου ἐνδιαφέροντος, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάκτησιν τῆς Κερκύρας. Διὸ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ συμπατριώτου καὶ ὁμοθρήσκου Καρόλου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, ὅστις ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ἡττηθέντος Μαμφρέδου ἐν ἁπάσαις ταῖς κτήσεσιν αὐτοῦ. Καὶ εἶχε μὲν ὁ Κάρολος ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τοῦ φόνου τοῦ Κινάρδου διορίσει τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1267 καπετᾶνον τῆς Κερκύρας τὸν υἱὸν τοῦ δολοφονηθέντος. Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα καὶ αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Ἀλαμάνου ἦσαν ἀντάξιαι ἀνταμοιβῆς, καὶ ἡ ἀρχὴ καπετάνου καὶ γενικοῦ ἐπιτρόπου μετεβιβάσθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ συνετοῦ βασιλέως[1]. Διὰ δὲ τῆς μετὰ δύο μῆνας ὁμολογηθείσης συνθήκης τοῦ Οὐιτέρβου ἀνεγνωρίσθησαν καὶ κατὰ τύπους τὰ δικαιώματα τοῦ Καρόλου ἐπὶ τῶν χωρῶν «αἵτινες κατείχοντο ὑπὸ τοῦ Μαμφρέδου καὶ τοῦ Κινάρδου». Οὕτω δὲ τῷ 1267 ἤρξατο ἡ ἀνδηγαυικὴ ἐπὶ τῆς Κερκύρας κυριαρχία.

Ἀλλὰ κατὰ τὰ δύο προσεχῆ ἔτη Κάρολος ὁ Ἀνδηγαυὸς ἦτο ὑπεράγαν ἀπησχολημένος περὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ ἰδίαν προσοχὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου σχεδίου τῆς κατακτήσεως τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ συλληφθέντος ἐν Οὐιτέρβῳ, οὗ πρὸς ἐκτέλεσιν καὶ αὐτὸς, καθ᾿ ἃ μετὰ πέντε αἰῶνας ὁ Βοναπάρτης, ὑπελάμβανε τὴν κατάληψιν τῆς Κερκύρας ὡς τὸ πρῶτον βῆμα. Καὶ προσέθηκε μὲν τὴν προσηγορίαν βασιλέως τῆς Κερκύρας εἰς τὰς λοιπὰς αὐτοῦ προσωνυμίας καὶ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμον νὰ προβῇ εἰς τἀναγκαῖα διαβήματα πρὸς φύλαξιν αὐτῆς. Ἀλλ᾿ ἐθεώρει οὐχ ἧττον τελεσφόρον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Ἀλαμᾶνον νὰ ἐξακολουθῇ κατέχων ἀδιατάρακτος καὶ κατ᾿ οὐσίαν ἀνεξάρτητος τὴν νῆσον καὶ τὰ κάστρα αὐτῆς, ἀπαλλάξας αὐτὸν τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ὑποβάλλῃ οἱανδήποτε ἔκθεσιν περὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ καὶ συγχωρήσας πᾶν πλημμέλημα ὅπερ εἶχε τυχὸν διαπράξει παρὰ τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως. Εἶνε δὲ σαφὲς, ὅτι ὁ διπλωματικὸς μονάρχης εἶχε περὶ πολλοῦ νὰ μὴ προς-

[1] *Minieri Riccio* Alcuni fatti σ. 21, 24, 37.—*Del Giudice* Codice diplomatico Τόμ. Α΄ σ. 278, 298.

βάλῃ τὸν ἀλαζόνα ἐκ Προβιγκίας βαρῶνον, εἰς ὃν ἐχρεώστει τὴν νῆσον. Εἶνε δ' ὁμοίως σαφὲς καὶ ὅτι ἐπεθύμει νὰ συνδιαλλάξῃ τὴν μεταξὺ τῶν Κερκυραίων ἑλληνικὴν φατρίαν. Μία δὲ τῶν πρώτων αὐτοῦ πράξεων ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκλησις ἁπάντων τῶν ἰθαγενῶν ὅσοι εἶχον φύγει ἐκ τῆς νήσου, ἐξαιρουμένων τῶν ἀναμεμιγμένων εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Κινάρδου· ἠγγυήθη δὲ καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἰδιοκτησίας συμφώνως πρὸς τὰς συνηθείας καὶ τὰ νόμιμα τῆς νήσου [1].

Καθ' ἃ ὁ θάνατος τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ Β΄ παρέσχεν εἰς τὸν Κάρολον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκτελέσῃ τὰ ἐπὶ μακρὸν ἀναβληθέντα σχέδια αὐτοῦ ἐν Ἠπείρῳ, οὕτως ὁ τοῦ Γαρνιέρου Ἀλαμάνου ἐν ἔτει 1272 κατέστησεν αὐτὸν τὸ πρῶτον πράγματι κύριον τῆς Κερκύρας. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλαμάνου ἱκανοποιήθη διὰ τῆς εἰς αὐτὸν παροχῆς μηνιαίας χορηγίας καὶ δι' ἐπικυρώσεως τῶν ἐν τῇ νήσῳ πατρῴων τιμαρίων, καὶ ὁ νέος γενικὸς ἐπίτροπος καὶ καπετᾶνος τῆς Κερκύρας Ἰορδᾶνος di San Felice κατέλαβεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Καρόλου τὰ τρία φρούρια, τὸ Παλαιὸν (Castel Vecchio) καὶ τὸ Νέον (Castel Nuovo), ὡς ἐκαλοῦντο τότε αἱ δύο κορυφαὶ τοῦ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις λεγομένου Παλαιοῦ Φρουρίου (Fortezza Vecchia) ὡς καὶ τὸ Ἀγγελόκαστρον. Εἰς δὲ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπήγοντο τὰ κάστρα Σύβοτα καὶ τὸ Βουθρωτὸν, «ἡ κλεὶς τῆς Κερκύρας», καθ' ἃ ἐπωνόμαζον τοῦτο οἱ Βενετοὶ, τὰ ἀνήκοντα μὲν ἄλλοτε εἰς τὸν Μαμφρέδον καὶ τὸν Κινάρδον, ἀνακτηθέντα δ' ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἔπειτα τῷ 1279 ἀποδοθέντα εἰς τὸν νικητὴν τοῦ Μαμφρέδου ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦς δεσπότου Ἠπείρου Νικηφόρου Α΄ [2].

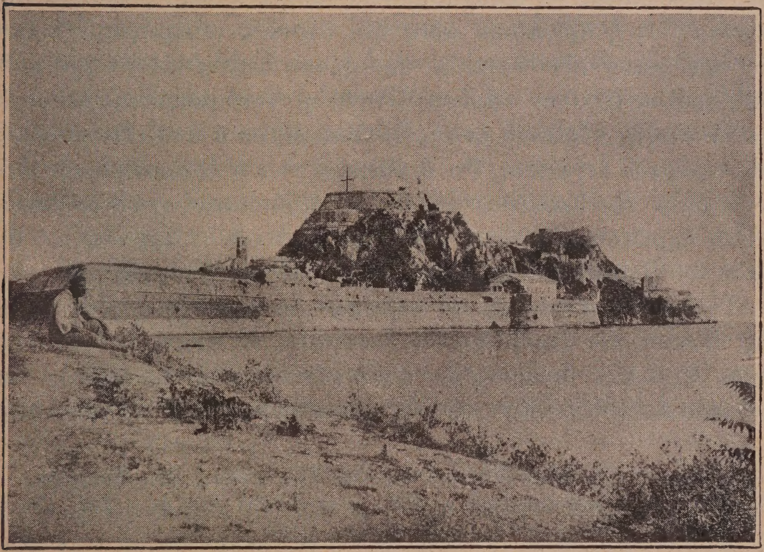
Ἡ δὲ ἀνδηγαυικὴ κυριαρχία, ὡς ἄλλως ἠδύνατο νὰ προϋποτεθῇ ἐξ αὐτῆς τῆς γενέσεως αὐτῆς, ὑπῆρξεν ἐξαιρέτως μισαλλόδοξος πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν. Καὶ δὴ ὁ Κάρολος ἐχρεώστει τὸ στέμμα αὐτοῦ εἰς τὸν πάπαν καὶ ἐπροθυμεῖτο νἀποδώσῃ τὴν ὀφειλομένην

---

[1] *Del Giudice* La famiglio di Re Manfredi σ. 403-4. — **Τοῦ αὐτοῦ** Codice diplomatico Τόμ. Α΄ σ. 307. Τόμ. Β΄ σ. 35. — *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. LVII, 442. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 406.

[2] *Del Giudice* La famiglia di Re Manfredi σ. 397, 405-7, 409-12, 414-16. — *Buchon* Nouvelles recherches σ. 309, 407. — *Riccio* Il regno di Carlo I σ. 58, 60, 87, 107. — Saggio di codice diplomatico Τόμ. Α΄ σ. 99, 175, 180. Τὴν ἱστορίαν τοῦ Βουθρωτοῦ ἐξέθηκε περιληπτικῶς ὁ **Ῥωμανὸς** ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Γ΄ σ. 554 κ. ἑ. ⟨καὶ ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ **Μπὰρτ** Τόμ. Γ΄ σ. 40 κ. ἑ.⟩.

ὑποχρέωσιν διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ καθολικισμοῦ μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων αὐτοῦ ὑπηκόων. Καὶ οἱ μὲν Βενετοί, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, εἶχον δώσει ἐντολὴν περὶ ἀνοχῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, διαρκούσης τῆς βραχείας περιόδου τῆς ἐν τῇ νήσῳ κυριαρχίας αὐτῶν, οἱ δὲ δεσπόται τῆς Ἠπείρου εἶχον ἀναδείξει τὸν κλῆρον αὐτῆς σῶμα προνομιοῦχον· ἀλλὰ τώρα τὸ πρῶτον οἱ νησιῶται ἐδιδάχθησαν ὁποία ἡ σημασία διωγμοῦ θρησκευτικοῦ. Τὸ ἀξίωμα μητροπολίτου τῆς Κερκύρας, οὗ ἡ ἀρχὴ ἀνήρχετο εἰς τὸν δέκατον αἰῶνα καὶ ὅστις εἶχε διακριθῆ συμμετασχὼν τῶν μεταξὺ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Νικαίας

Τὸ παλαιὸν φρούριον τῆς Κερκύρας.

θεολογικῶν ἐρίδων, εἶχε καταργηθῆ, εἶχε δὲ διαδεχθῆ αὐτὸν ἱεράρχης βαθμοῦ κατωτέρου, ὁ καλούμενος *μέγας πρωτοπαπᾶς*. Ἐξελέγετο δὲ οὗτος ὑπὸ τῶν τριάκοντα δύο ἱερέων τοῦ *ἱεροῦ τάγματος* καὶ ὑπὸ ἰσαρίθμων ἐπιχωρίων εὐπατριδῶν· ὀκτὼ δὲ ὅμοιοι πρωτοπαπάδες διωρίζοντο ἐπ᾽ ἀγαθῷ τῶν Ἑλλήνων ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν. Τὴν δὲ προσωνυμίαν ἀρχιεπισκόπου τῆς Κερκύρας ἐσφετερίσθη ὁ Ἀντώνιος, Λατῖνος ἱερεύς, καὶ αἱ κυριώταται ἐκκλησίαι, συμπεριλαμβανομένης τῆς μητροπόλεως, ἥτις εὑρίσκετο τότ᾽ ἐν τῷ φρουρίῳ, κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ἡ δὲ κατοικία τοῦ μητροπολίτου εἶχεν ἤδη κατεδαφισθῆ ὑπὸ τοῦ Κινάρδου. Μόνον δὲ

κατὰ τὴν πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἀποβίβασιν τῶν Ῥώσων εἰς τὴν Κέρκυραν ἀνέκτησεν ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς ἀξίωμα ἐν τῇ νήσῳ, καίτοι οἱ διάδοχοι τοῦ Καρόλου ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ προβῶσιν εἰς παραχωρήσεις πρὸς τὸν ἑλληνικὸν κλῆρον [1].

Πρὸς ἄλλην δὲ θρησκείαν, τὴν τῶν Ἰουδαίων, ὑπῆρξαν οἱ Ἀνδηγαυοὶ ἱκανῶς ἀνεξίθρησκοι, οὕτω δὲ προσείλκυσαν αὐτοὺς νὰ ἐγκατασταθῶσι τὸ πρῶτον ἀρκούντως πολυάριθμοι ἐν τῇ νήσῳ, ὅπου μνημονεύεται τῷ 1365 *Ἰουδαϊκὴ* (συνοικία) καὶ *βικάριος* αὐτῆς. Ἀλλὰ τὰ προστάγματα ἀλληλοδιαδόχων ἡγεμόνων, παρακαλούντων τοὺς Κερκυραίους νὰ μεταχειρίζωνται αὐτοὺς ἠπίως, φαίνονται δεικνύοντα, ὅτι ἡ προστασία αὕτη ἦτο σπανίως τελεσφόρος ἐναντίον τῶν προλήψεων τῶν ἰθαγενῶν, προλήψεων αἵτινες οὐδ᾽ ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις ἐξέλιπον τελείως. Ὅτι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι ἦλθον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς Ἰταλίας, φαίνεται ἀποδεδειγμένον ἐκ τοῦ περιέργου γεγονότος, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ εἶνε ἡ ἀρχαιοτέρα τῶν δύο συναγωγῶν τῆς Κερκύρας καὶ ὅτι τὸ ἀρχαιότατον γνωστὸν παράδειγμα δημώδους ἑλληνικοῦ πεζοῦ λόγου εἶνε ἡ μετάφρασις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰωνᾶ πρὸς χρῆσιν τῆς ἐν Κερκύρᾳ συναγωγῆς [2].

Τὴν δὲ στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν διεξῆγον, ὡς εἰκός, Ἰταλοὶ καὶ Προβιγκιανοί. Ἀνώτατος δὲ ἄρχων ἦτο ὁ καπετᾶνος ἢ γενικὸς βικάριος, συνήθως μὲν ἐξαρτώμενος ἀμέσως ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλ᾽ ἐνίοτε εἰδικῶς ὑποτασσόμενος εἰς τὴν ἀνωτάτην

---

[1] *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 216 ⟨Λείπει ἐν τῇ Ἑλλ. μεταφρ. ***Ἰω. Μάρμορα***⟩. — *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 410. — *Del Giudice* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 425, 434. — Les registres de Grégoire X ⟨ἐκδ. *Guiraud* σ. 208⟩.

[2] ***Ῥωμανοῦ*** Ἡ ἑβραϊκὴ κοινότης Κερκύρας ⟨τὸ πρῶτον ἐν τῇ Πανδώρᾳ Τόμ. ΚΒ΄ 15 Ὀκτ. 1871, εἶτα δ᾽ ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ 1872 σ. 248-69, καὶ ἐπηυξημένη ἐν τῷ περιοδικῷ Ἑστίᾳ 1891 σ. 373 κ.ἑ. 384 κ.ἑ. 401 κ.ἑ. καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει⟩ σ. 4, 5. ⟨Μετεφράσθη δὲ καὶ ἰταλιστὶ μὲν ὑπὸ ***Λαζ. Βελέλη*** ἐν τῷ ἐν Κερκύρᾳ περιοδικῷ Mosé, Antologia Israeletica Τόμ. Η΄ (1885), γαλλιστὶ δ᾽ ἀνωνύμως ἐν τῇ Revue des études juives τῷ 1892, ἐξεδόθη δὲ καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Histoire de la Communauté Israélite de Corfou. Ἐν Παρισίοις (Librairie Burlacher). 1892. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Ἀνδηγαυικὸν δίπλωμα⟩ ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Β΄ σ. 605. ⟨Τὸ νεοελληνικὸν κείμενον τοῦ Ἰωνᾶ ἀνεκάλυψεν ὁ μακαρίτης R. Neubauer ἔν τινι ἑβραϊκῷ χειρογράφῳ τοῦ Ὀξωνίου, ἐβοήθησε δ᾽ αὐτὸν ὁ μεταφραστὴς τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου εἰς τὴν μεταγραφὴν αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικήν. Ἴδε *Lambros* Collection de romans grecs. Ἐν Παρισίοις. 1880 σ.VIII. — Πρβλ. ***Σπυρ. Παπαγεωργίου*** Ἑβραιο-ἑλληνικὸν ἐλεγεῖον ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Ἔτ. Ε΄ (1901) σ. 157 κ. ἑ. ***Λάζ. Βελέλην*** ἐν Νουμᾷ 24 Ἰουλίου 1905⟩.

ἀρχὴν τοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου. Δεύτερος δὲ Ἀνδηγαυὸς ἐν Κερκύρᾳ ἄρχων ἦτο ὁ *μαστρομασσάριος* (magister massarius), καλούμενος οὕτω διότι ἓν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ συνίστατο εἰς τὴν φύλαξιν τῆς *μάσσας*, ἤτοι κυρίως τῶν πολεμικῶν σκευῶν καὶ μηχανῶν καὶ παντὸς ἄλλου κτήματος ἢ χρήματος ἀνήκοντος εἰς τὸ δημόσιον. Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος αἱ δύο αὗται ἀρχαὶ ἀνετέθησαν εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνδρα. Τρίτος δὲ ἄρχων ἐκαλεῖτο inquisitor [1]. Τὸ δὲ ἀνώτερον δικαστήριον ⟨ἡ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν τότε χρόνων καλουμένη *αὐθεντικὴ καὶ ῥηγικὴ κόρτη*⟩ (Curia Regis) συνεκροτεῖτο ἐκ τοῦ καπετάνου, ἑνὸς νομομαθοῦς καὶ ἑνὸς νοταρίου, ἁπάντων ξένων καὶ διοριζομένων ἁπάντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ δύο ἢ τριῶν Κερκυραίων δικαστῶν, οἵτινες ἐκ τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ὠνομάζοντο ⟨*χρονικοὶ κριταὶ*⟩ (Judices annuales). Τὸ δικαστήριον τοῦτο, ὅπερ ἐξεδίκαζε τάς τε ἀστικὰς καὶ τὰς ποινικὰς δίκας, συνήδρευεν ἔν τινι loggia ἢ ἔν τινι μεγάρῳ ὕπερθεν *τῆς σιδηρέας πόρτας*, σπουδαίας πύλης, ἧς ἡ φύλαξις ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ἴδιον ἄρχοντα [2]. Ἡ δ᾽ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ δικαστηρίου ἦτο λατινική, ἀλλὰ τὸν καπετᾶνον βλέπομεν ὑπογραφόμενον γαλλιστί, ὑπῆρχε δὲ δημόσιος νοτάριος χάριν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν ᾗ συνετάσσοντο τὰ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ξένων συμβόλαια [3]. Μία δὲ τῶν πρώτων πράξεων τῶν Λατίνων κυριάρχων ὑπῆρξεν ἡ εἰσαγωγὴ τῶν φεουδαλικῶν ἐθίμων καὶ νομίμων τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας [4].

Διῃρεῖτο δὲ ἡ Κέρκυρα ἐπὶ τῶν Ἀνδηγαυῶν εἰς τέσσαρας βαϊλαρχίας, ὧν ἑκάστη διῳκεῖτο ὑπὸ ἑνὸς βαΐλου· ἐκαλοῦντο δὲ ὁ Γῦρος, τὸ Ὄρος, ἡ Μέση καὶ ἡ Λευκίμμη, ὀνομαζομένη οὕτως ἐκ τοῦ ὁμωνύμου κατὰ τὰ νότια τῆς νήσου ἀκρωτηρίου. Ἀλλ᾽ ἐξηκολού-

---

[1] *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. — *Del Giudice* La famiglia di Re Manfredi σ. 423. — ⟨*Guidi* Iscrizione greca medievale Corcirese ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ τῆς Ῥώμης 1881 σ. 190-6⟩ Πρβλ. ***Ῥωμανοῦ*** Δημοσία ⟨κερκυραϊκὴ⟩ πρᾶξις. ⟨Ἐν Κερκύρᾳ 1882⟩.

[2] ***Ῥωμανὸς*** ἐν Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας Τόμ. Β′ σ. 603, 606. — *Del Giudice* Codice diplomatico Τόμ. Α′ σ. 308. — *Barone* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 24, 26. — ***Ῥωμανοῦ*** Δημοσία κερκυραϊκὴ πρᾶξις σ. 7. ⟨Κατὰ τὸν *Λ. Βροκίνην* (Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἐν τῷ κερκυραϊκῷ ἄστει Στοᾶς Loggia, ἐν Κερκύρᾳ, 1901), ἡ Loggia τῷ 1720 μετετράπη εἰς δημοτικὸν θέατρον καὶ ἀρχομένου τοῦ 1820 εἰς δημαρχεῖον⟩.

[3] *Barone* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 25. — ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 311-3.

[4] *Del Giudice* La famiglia di Re Manfredi σ. 410.

θουν ὅμως ὑφιστάμεναι αἱ ἀρχαῖαι δεκαρχίαι, καθ᾽ ἃ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου. Αἱ δὲ γαῖαι ἀνῆκον μέρος μὲν εἰς τὴν βασιλείαν, μέρος δὲ εἰς τοὺς βαρώνους, εἰς οὓς εἶχον παραχωρηθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως [1]. Μία δὲ τῶν κυριωτάτων διαταγῶν τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ἡ σύνταξις τελείας ἀναγραφῆς τῶν κερκυραϊκῶν τιμαρίων, διακρινομένων τῶν συσταθέντων ὑπὸ τοῦ Μαμφρέδου καὶ τοῦ Κινάρδου· ἀπὸ τῶν ἀρχῆθεν ἑλληνικῶν [2]. Καὶ ἀπωλέσθη μὲν αὕτη ἡ ἀναγραφή, ἀλλ᾽ ἂν πιστεύσωμεν τὸν Κερκυραῖον ἱστορικὸν Μάρμοραν [3], τὰ τιμάρια ταῦτα ἦσαν εἰκοσιτέσσαρα ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀνδηγαυικῆς κατακτήσεως. Εἶχον δὲ ταῦτα περιέλθει εἰς προβιγκιακοὺς ἢ ἰταλικοὺς οἴκους, οἷος ὁ τῶν ⟨Δεληγότη ἤτοι τοῦ⟩ Goth ἢ Hugot [4], ὅστις εἶχε συνοδεύσει τὸν Κάρολον εἰς τὴν Νεάπολιν, ἢ τῶν Ἀλταβίλλα, τῶν τοῦ Ἁγίου Ἱππολύτου (S. Ippolito) καὶ τοῦ Καρακκιόλου (Caracciolo). Ὁ δὲ μέγας οὗτος νεαπολιτικὸς οἶκος ἀφῆκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ μακρὸν συνδεδεμένον μετὰ τῶν γαιῶν τῶν ἀνηκουσῶν ποτε εἰς αὐτόν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ὁμὰς τῶν νησυδρίων Ὀθωνῶν ἀπετέλει ἓν τῶν τιμαρίων τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῆς Κερκύρας [5].

Οἱ δὲ Λατῖνοι βαρῶνοι συνεκρότουν συμβούλιον, συνεδριάζον ἐν ταῖς στοαῖς ταῖς κειμέναις πλησίον τῆς *σιδηρέας πόρτας*· ἐξέλεγε δὲ τοῦτο τοὺς προμνημονευθέντας *χρονικοὺς κριτάς*, τέσσαρας *συνδίκους*, οἵτινες ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς κοινότητος, καὶ δύο ἄλλους ἄρχοντας, φέροντας τὸ ἀρχαῖον βυζαντιακὸν ὄνομα *κατεπάνω*, οἵτινες ἐπεστάτουν ἐπὶ τῶν τροφίμων. Σὺν τῷ χρόνῳ παρεχωρήθησαν βαρωνεῖαι εἰς Ἕλληνας παρασχόντας ὑπηρεσίας εἰς τὸν μονάρχην, οἷος ὁ ἠπειρωτικὸς οἶκος Καβάσιλα. Περὶ τὰ τέλη τῆς ἀνδηγαυικῆς περιόδου βλέπομεν τὴν κοινότητα ἢ τοὐλάχιστον τοὺς πρωτεύοντας αὐτῆς καλουμένους διὰ κώδωνος πρὸς συζήτησιν δημοσίων πραγμάτων. Εἷς δὲ ἡγεμὼν μετὰ τὸν ἄλλον, καθ᾽ ἃ ὡμολόγουν οἱ Κερκυραῖοι, παρέσχε προνόμια εἰς αὐτούς [6].

Ἦτο δὲ ἡ νῆσος πολύτιμος εἰς τοὺς Ἀνδηγαυοὺς δι᾽ ἄλλους λό-

---

[1] *Barone* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 22-4. — **Ῥωμανὸς** ἐν τῷ Δελτίῳ ἔνθ᾽ ἀν. σ. 605.

[2] *Del Giudice* La famiglia di Re Manfredi σ. 428.

[3] Αὐτόθι σ. 283.

[4] ⟨Περὶ τοῦ τιμαρίου τῶν Δεληγοτῶν ἴδε **Ῥωμανὸν** ἐν Ἀττικῷ ἡμερολογίῳ 1869 σ. 213 καὶ ἐν Γρατιανῷ Ζώρζη σ. 179⟩.

[5] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 409. — *Barone* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 20, 23, 25.

[6] *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 221 ⟨Λείπει ἐν τῇ ἑλλ. μεταφρ. **Ἰω. Μάρμορα**⟩.— *Mu-*

γους πλὴν τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς θέσεως. Ὁ μὲν Κάρολος Α′ εὗρεν αὐτὴν ἐπιτηδειοτάτην πρὸς ἱπποτροφίαν, ἐκέκτητο δὲ ἄξια λόγου ἁλατοπηγεῖα, παρῆγεν ἄφθονον οἶνον, καὶ οἱ ἐλαιῶνες αὐτῆς, καίπερ μὴ ἔχοντες ἀκόμη τὴν σημασίαν ἣν ἀπέκτησαν ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας, μνημονεύονται ἤδη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα[1]. Τὰ δὲ ἰχθυοτροφεῖα τοῦ Βουθρωτοῦ ἦσαν λίαν προσοδοφόρα, καὶ ὑπῆρχεν ἱκανὸν ἐμπόριον δυνάμενον νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν νῆσον βενετικήν τε καὶ ἰουδαϊκὴν παροικίαν[2]. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Κερκυραῖοι, ὄντες ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων θαλασσοπόρων Φαιάκων, ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσι πληρώματα εἰς τὸν ἀνδηγαυικὸν στόλον.

Ὁ δὲ σικελικὸς ἑσπερινὸς καὶ ὁ εἰς αὐτὸν ἐπακολουθήσας ἀγὼν μεταξὺ τοῦ ἀραγωνικοῦ καὶ τοῦ ἀνδηγαυικοῦ οἴκου ἐκληροδότησε τὴν ἐκδίκησιν τῶν Ἀραγωνίων κατὰ τῶν ταλαιπώρων Κερκυραίων, οἵτινες εἶχον τὴν ἀτυχίαν νὰ εἶνε ὑπήκοοι τῶν Ἀνδηγαυῶν. Καὶ δὴ ὁ Ῥογῆρος de Lluria δὶς ἐδῄωσε τὴν νῆσον, πυρπολήσας καὶ καταστρέψας τὸ φρούριον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βερεγγάριος Δεντέντζας καὶ ὁ Βερεγγάριος Villaraut ἐπέδραμον τὴν ὡραίαν νῆσον· ἡ δὲ καταλωνικὴ ἑταιρεία κατὰ τὸν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλοῦν αὐτῆς ἐθεώρησε πρόσφορον νὰ λαφυραγωγήσῃ αὐτήν[3]. Οὐδ᾽ ἦσαν οἱ ἀραγωνικοὶ στόλοι τὰ μόνα δεινά, ἐφ᾽ οἷς παρεπονοῦντο οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, οἱ δὲ καπετᾶνοι κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἦσαν ἀπόδημοι, ὄντες ἄνδρες ἐπιφανοῦς γένους καὶ μεγάλων ἀξιωμάτων, οἷοι ὁ βαρῶνος Καρυταίνης Οὔγων Βριέννιος, ὁ κόμις τῆς Κεφαλληνίας Ῥιχάρδος καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας Φλωρέντιος d'Avesnes· εἶχον δὲ οὗτοι σπουδαιότερα συμφέροντα ἀλλαχοῦ, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἐπίεζον τὸν κερκυραϊκὸν λαόν. Ἀλλ᾽ ὁ τότε κυρίαρχος τῆς Κερκύρας Κάρολος Β΄, ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ἔδειξεν, ὅτι ηὐνόει τοὺς Κερκυραίους. Καὶ δὴ τῷ 1294 ἐπεκύρωσε τὸ ἀργυρόβουλλον τὸ ἐπιβραβευθὲν εἰς τὴν Κέρκυραν τῷ 1236 ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Β΄[4]· τὸ αὐτὸ δ᾽ ἔτος παρεχώρησε τὴν νῆσον

---

stoxidi Delle cose Corciresi σ. LX, LXVII. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 410.

[1] ⟨Πρβλ. ***Σπυρ. Παπαγεωργίου*** Αἱ ἐλαῖαι τῆς Κερκύρας ἐν Μηνιαίῳ παραρτήματι Ἀθηνῶν Ἔτος Β′ ἀρ. 10 σ. 2151 κ. ἑ.⟩.

[2] *Barone* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 25, 29. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Β′ σ. 21.

[3] *Muntaner* κεφ. CXVI, CXVII, CLIX. — *N. Specialis* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. Ι′ σ. 960. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α′ σ. 31.

[4] *Barone* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 60.

μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ εἰς τὸν τέταρτον αὐτοῦ υἱὸν Φίλιππον τὸν ἡγεμόνα τοῦ Τάραντος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς ὡραίας Θάμαρ, τῆς θυγατρὸς τοῦ δεσπότου ⟨Νικηφόρου καὶ Ἄννης τῆς Παλαιολογίνης⟩, ἐπιφυλάξας εἰς ἑαυτὸν κατὰ τύπους τὴν ἐπικυριαρχίαν. Οὕτω δὲ ὁ γάμος τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος ὑπῆρξεν ἐπανάληψις τοῦ πολιτικοῦ γάμου τοῦ Μαμφρέδου ὑπὸ πολὺ αἰσιωτέρους οἰωνούς. Κατέχων δὲ τὴν Κέρκυραν μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς καὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ προικὸς τῆς Θάμαρ ἐφαίνετο ἰσχυρότερος παντὸς προγενεστέρου Λατίνου κυριάρχου τῆς νήσου. Καθ᾽ ὅσον δ᾽ ἐπέδρων ὑψηλορρήμονες προσηγορίαι, μετ᾽ οὐ πολὺ οὐδεὶς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Λατίνων δυναστῶν εἶχε τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ νέου κυρίου (dominus) τῆς Κερκύρας, ὡς ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ, ὅστις ἅμα προσηγορεύετο αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας καὶ δεσπότης τῆς Ῥωμανίας [1].

Ἡ δὲ μακρὰ αὐτοῦ, σχεδὸν τεσσαρακονταετὴς, ἀρχὴ ἐπὶ τῆς νήσου ὑπῆρξεν, ἂν πιστεύσωμεν τὸν ἄκριτον πανηγυρικὸν τοῦ Μάρμορα, ἄλλος χρυσοῦς αἰὼν, καθ᾽ ὃν ἡγεμὼν πολυαγάπητος ἐκυβέρνα λαὸν ἀφωσιωμένον. Ἐνίσχυσε δὲ τὸ καθολικὸν στοιχεῖον καὶ ταὐτοχρόνως ἐνεθάρρυνε τὴν γεωργίαν, παραχωρήσας εἰς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον τὰς εὐρείας καὶ ἀκαλλιεργήτους γαίας τῆς νήσου χάριν βοηθείας τῆς ἐγκαθιδρυθείσης ἐκκλησίας [2]. Ἐξέδωκε δὲ διαταγὰς περὶ προστασίας τῶν Ἰουδαίων, ὧν εἶχον διαταραχθῆ τὰ Σάββατα, ὧν αἱ κτήσεις ὑπέκειντο εἰς ὑποθήκευσιν καὶ οἵτινες ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς ἐρέται ἐν τοῖς κατέργοις, καὶ, τὸ χεῖρον, ὡς δήμιοι, ἥτις ὑποχρέωσις ἦτο ἡ μάλιστ᾽ ἀντιπαθητικὴ, διότι ἡ ἀγχόνη ἐπήγνυτο ἐν τῷ ἰουδαϊκῷ κοιμητηρίῳ [3]. Ἀλλ᾽ ὑπάρχουσι καὶ σκιαὶ ἐν τῇ εἰκόνι, ἃς παρέλειψεν ὁ αὐλικὸς καλλιτέχνης. Παρὰ καθολικοῦ οὕτω φανατικοῦ, ὡς ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος, δυσκόλως ἠδυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ἀνεξιθρησκείαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἥτις ἀντεπροσώπευε δύναμιν ἐθνικὴν ἅμα καὶ θρησκευτικὴν, τοσούτῳ

---

[1] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 407. — *Riccio* Saggio di Codice Supp. Μέρ. Α′ σ. 79. — *Schlumberger* Numismatique de l'Orient Latin σ. 389. Suplement σ. 22.

[2] ***Μιχαὴλ Μουστοξύδου*** Ἱστορικὰ ἀνάλεκτα ⟨Ἐν Κερκύρᾳ. 1872⟩ σ. 98.

[3] *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 445. — ***Μουστοξύδου*** Ἑλληνομνήμων σ. 486 (ἀκριβέστερον ἢ παρὰ *Buchon* Recherches nouvelles Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 408).

μᾶλλον, ὅσῳ ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ εἶχε νεωστὶ χορηγήσει εἰς τὸν νέον μητροπολίτην Ἰωαννίνων τὴν προκλητικὴν προσωνυμίαν ἐξάρχου τῆς Κερκύρας, ἥτις ἦτο ἅμα προάγγελος ἑλληνικῶν ἐπιδρομῶν ἀπὸ τῆς ἔναντι κειμένης Ἠπείρου. Πράγματι δὲ βλέπομεν ὁτὲ μὲν τὸν δεσπότην τῆς Ἠπείρου Θωμᾶν σχεδιάζοντα μετὰ τοῦ ναυάρχου τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος ἀπόβασιν ἀπὸ Αὐλῶνος εἰς τὴν Κέρκυραν, ὁτὲ δὲ τὸν κόμιτα τῆς Κεφαλληνίας Ἰωάννην Β′ ἀπειλοῦντα τὴν εὐδαίμονα νῆσον ἢ πάλιν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον ἀποκλείοντα τὸν λιμένα. Ἀλλὰ καὶ οἱ διοικηταὶ οἱ στελλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου ἐπίεζον τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὁ ἡγεμὼν, ὅστις ἦτο πάντοτε ἀπόδημος, ἐπί τινα δ᾽ ἔτη καὶ δεσμώτης, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐντείνῃ στιβαρὰν κατ᾽ αὐτῶν χεῖρα. Ἀκόμη δ᾽ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς βενετοκρατίας οἱ Κερκυραῖοι εὐπατρίδαι ἀνεμιμνήσκοντο τοῦ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος ὡς τοῦ χορηγήσαντος ἱκανὰ τῶν προνομίων ὧν ἀπήλαυον· ἐπεκύρωσε δὲ καὶ ἐνίσχυσε τὸ φεουδαλικὸν σύστημα διὰ παραχωρήσεων νέων βαρωνειῶν εἰς τοὺς φίλους [1]. Τούτων δὲ ἦτο καὶ ὁ Γουλιέλμος Τόκκος, ὅστις ὡς διοικητὴς τῆς Κερκύρας ἐπὶ Φιλίππου ἔθηκε τὰ θεμέλια τῆς ἐπιφανοῦς εὐημερίας τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις [2].

Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Φιλίππου Ῥοβέρτος ἦτο ἀνήλικος καθ᾽ ὃν χρόνον ἀπέθανεν ὁ πατὴρ, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτειρα Κωνσταντινουπόλεως Αἰκατερίνη ἡ Βαλεσιακὴ, ἦρχεν ἐπ᾽ ὀνόματι ἑαυτῆς καὶ τοῦ κηδεμονευομένου υἱοῦ ἐν Κερκύρᾳ, καθ᾽ ἃ καὶ ἐν Ἀχαΐᾳ. Τὸν δὲ Ῥοβέρτον βλέπομεν συνεχίζοντα τὸ πρόγραμμα τοῦ πατρὸς καὶ προστατεύοντα μὲν τοὺς Ἰουδαίους τῆς Κερκύρας, ἀμείβοντα δὲ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστοὺς ὀπαδοὺς, Ἕλληνάς τε καὶ Ἰταλοὺς, διὰ τῆς παραχωρήσεως τιμαριωτικῶν γαιῶν. Ἐπεκύρωσε δὲ τὰ ἐπιχώρια προνόμια, ἰδίως δὲ τὰ τῶν τριάκοντα καὶ τριῶν ἀγροτικῶν ἱερέων, τὰ παραχωρηθέντα πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ὑπὸ τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ Β′, καὶ ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῶν πιέσεων τοῦ μαστομασσαρίου καὶ τῆς εἰς ἅπαντας τοὺς Κερκυραίους ἐπιβαλλομένης ὑποχρεώσεως τοῦ παρέχειν εἰς τὸν ἡγεμόνα δῶρον, ὁσάκις παρουσιάζοντο ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἡ δ᾽ εὐφορία τῆς νήσου κατέστησεν εἰς αὐτὸν δυνατὴν καὶ τὴν ἐναποταμίευσιν χρημάτων χάριν τῆς συζύγου Μαρίας τῆς Βουρβωνικῆς ἐν περιπτώσει χηρείας αὐτῆς· διαρκοῦντος δὲ τοῦ ἀγῶνος

---

[1] *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum σ. 135, 161.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 410.

τοῦ ἐκραγέντος μεταξὺ τῆς χήρας καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ συζύγου, τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος Φιλίππου Β΄, εἶχεν ἱκανὴν ἐξουσίαν ἐν Κερκύρᾳ, ὥστε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ὑπὲρ τῆς ἰουδαϊκῆς κοινότητος διαταγὰς τοῦ θανόντος συζύγου [1]. Ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου Α΄ ἐν ἔτει 1364 τὰ δικαιώματα κυριαρχίας ἐπὶ τῆς νήσου ἐξήσκει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Φίλιππος Β΄. Καὶ ἐκεῖνος δ᾽ ἠγωνίσθη νὰ προστατεύσῃ τοὺς Ἰουδαίους, ἐπεκύρωσε τὰς ἐλευθερίας ὧν εἶχον ἐπὶ μακρὸν ἀπολαύσει οἱ ἱερεῖς τῶν χωρίων καὶ διέταξε τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ νὰ μὴ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ πράγματα τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, οὗ τὴν τιμωρίαν ἐπέτρεψε νὰ καθορίζωσιν οἱ πρωτοπαπάδες τῆς πόλεως Κερκύρας συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων πατροπαράδοτον ἔθος. Ἐν δὲ τῇ ἀνεξιθρησκείᾳ αὐτοῦ ταύτῃ ἠκολούθει τὰς συμβουλὰς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥωμανοπούλου, ὅστις, καίπερ ὢν Ἕλλην τὸ γένος καὶ Λατῖνος τὸ θρήσκευμα, δὲν εἶχεν οὔτε τὴν πατριδοκοπίαν πολιτογραφημένου ξένου οὔτε τὸν φανατισμὸν προσηλύτου [2]. Κατά τινας δὲ μαρτυρίας ἀξιοπίστους ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Φιλίππου Β΄ ἱδρύθη τὸ πρῶτον τὸ τιμάριον τῶν Ἀτσιγκάνων, περὶ οὗ πλείονα θὰ εἴπωμεν ἐν τῇ βενετικῇ περιόδῳ. Ὁπωσδήποτε δὲ οἱ Ἀστίγκανοι ἢ Γύφτοι, ὧν ἴχνη εἴδομεν ἐν ἄλλαις χώραις τῆς Ἑλλάδος, ὅπου διασώζουσιν ἀκόμη τὸ ὄνομ᾽ αὐτῶν τὰ διάφορα Γυφτόκαστρα, φαίνονται διαπεραιωθέντες εἰς τὴν Κέρκυραν ἀπὸ τῆς Ἠπείρου ἐπὶ τῆς ἀνδηγαυικῆς κυριαρχίας. Οὗτοι ὑπῆρξαν πιθανῶς οἱ «ἐκ τῆς Βαγενετίας ἄνδρες» ἐν Ἠπείρῳ, οἵτινες κατέφυγον τὸ πρῶτον εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Κερκυραίων βαρώνων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἡγεμόνων τοῦ Τάραντος Καρόλου Β΄ καὶ Φιλίππου Α΄. Ἡ δ᾽ Αἰκατερίνη ἡ Βαλεσιακὴ καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς Ῥοβέρτος μετέβαλον τοὺς δουλοπαροίκους τούτους, ὧν τὸ ὄνομα διασώζεται ἀκόμη ἐν Κερκύρᾳ, εἰς πηγὴν πλούτου διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπιβολῆς φόρου κατὰ κεφαλὴν, πληρονομένου ὑπὸ τοῦ φεουδάρχου αὐτοῦ, ὅτ᾽ ἐγκατῴκουν ἐν Κερκύρᾳ καὶ εἰσήρχοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν. Ἡ δὲ δευτέρα σύζυγος τοῦ Φιλίππου, Ἐλισάβετ ἡ Οὐγγρικὴ, εἰς ἣν οὗτος παρεχώρησε τὴν Κέρκυραν ἐπὶ τῷ γάμῳ αὐτοῦ τῷ 1371, ἐπειράθη νὰ δεσπόσῃ αὐτῶν πάντων καὶ μεταβάλῃ αὐτοὺς εἰς δουλοπαροίκους

[1] *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 447-9 καὶ LXI. — **Ῥωμανὸς** ἐν Δελτίῳ ἔνθ᾽ ἀν. σ. 601. — **Τοῦ αὐτοῦ** Ἑβραϊκὴ κοινότης σ. 5.

[2] *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 223 ⟨ἑλλ. μεταφρ. **Ἰω. Μάρμορα** σ. 199⟩. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Ε΄ σ. 67. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Α΄ Μέρ. Α΄ σ. 413.

τῶν ἡγεμονικῶν κτήσεων. Ἀλλ᾿ οἱ βαρῶνοι διεμαρτυρήθησαν ἐπιτυχῶς ἐναντίον τῆς τοιαύτης αὐθαιρεσίας [1].

Ἀλλ᾿ ἥ τε Ἐλισάβετ [2] καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς ἀπέθανον τὸν Νοέμβριον τοῦ 1373, καὶ ὁ νεαρὸς ἀνεψιὸς τοῦ Φιλίππου Β´ Ἰάκωβος de Baux ἀπέβη κληρονόμος ἁπασῶν αὐτοῦ τῶν προσωνυμιῶν καὶ κτήσεων. Ἀλλ᾿ οἱ Κερκυραῖοι βαρῶνοι ἦσαν, καθ᾿ ἃ οἱ τῆς Πελοποννήσου, ἥκιστα διατεθειμένοι νὰ δεχθῶσι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Καὶ διαρκοῦντος μὲν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τοῦ διεξαχθέντος λυσσωδῶς μεταξὺ τοῦ Baux καὶ τῆς βασιλίσσης τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννης, ὁ Ἰάκωβος κατέφυγε προσωρινῶς εἰς τὰς ἑλληνικὰς αὐτοῦ πολιτείας. Ἀλλ᾿ οἱ Ἰόνιοι ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Γουλιέλμου καὶ τοῦ Ῥιχάρδου Ἀλταβίλλα ἀνεκήρυξαν τὴν βασίλισσαν τῆς Νεαπόλεως δέσποιναν τῆς Κερκύρας, ἧς ἡ ἐπικυριαρχία εἶχεν ἐπιφυλαχθῇ πρὸ ἐνενήκοντα ἐτῶν, καθ᾿ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, εἰς τὸ στέμμα τῆς Νεαπόλεως. Ἐκράτησε δ᾿ ἡ Ἰωάννα τὴν κατοχὴν τῆς νήσου ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, καὶ συνδιήλλαξε τοὺς Ἕλληνας, ἀνανεώσασα τὰ προνόμια τῶν τριάκοντα καὶ δύο ἱερέων τοῦ ἄστεως τὰ παραχωρηθέντα ὑπὸ τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ Β´ καὶ ἐπικυρωθέντα ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτῆς. Ἠγγυήθη εἰς τοὺς πολίτας τὴν τήρησιν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν νομίμων καὶ τὰς εἰς αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπὸ τῶν Ἀνδηγαυῶν ἡγεμόνων χορηγηθείσας ἐλευθερίας, ἐπεξέτεινε τὴν προστασίαν αὐτῆς εἰς τοὺς Ἰουδαίους. ἐνεθάρρυνε τὴν μετανάστευσιν τῶν «ἐκ τῆς Βαγενετίας ἀνδρῶν», καὶ διέταξε τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς νὰ φροντίσωσιν, ὅπως οἱ ἐπὶ μακρὸν ἤδη ἐν τῇ νήσῳ ἐγκαταστημένοι Βενετοὶ ἔμποροι καρπῶνται ἀδιαταράκτως τῶν πολυχρονίων αὐτῶν δικαίων [3]. Ἀλλὰ τῷ 1380 ὁ Ἰάκωβος de Baux ὑπέλαβεν, ὅτι ἡ εὐκαιρία ἦτο κατάλληλος πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἑταιρεία τῶν Ναβαρραίων ἀπεστάλη αὐτόσε, ὅπως ἐργασθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὸ πρῶτον αὐτῆς κατόρθωμα ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὑπῆρξεν ἡ κατάληψις

---

[1] *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 449. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 86 σ. 33, 186. — *Barone* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 25. — **Ρωμανὸς** Δημοσία κερκυραϊκὴ πρᾶξις. — **Ἀλβάνα** Περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ τίτλων σ. 13, 29.

[2] *Crassulto* De rebus Tarantinis ἐν τῇ Raccolta di varie Cronache Τόμ. Ε´ σ. 1.

[3] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α´ σ. 47. Τόμ. Γ´ σ. 31. — *Barone* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 22, 24, 26, 65. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 79-82. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ´ σ. 130.

τῆς Κερκύρας. Ὁ δὲ τελευταῖος ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπραξε πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως προσελκύσῃ ὀπαδοὺς ἐν τῇ νήσῳ. Ἡ δὲ μόνη αὐτοῦ σχεδὸν πρᾶξις ὑπῆρξεν ἡ ἐξώνησις τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ ἰσχυροῦ βαρώνου Ἀδὰμ di Sant' Ippolito διὰ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως τῶν Παξῶν, ἥτις νῆσος ἄλλοτε ἀνῆκεν εἰς τὸν Οὐηρωναῖον Φίλιππον Μαλέρβαν, ἐπ' ἐσχάτων ὑπάρξαντα καπετᾶνον τῆς Κερκύρας. Εἶνε δὲ αὕτη μία τῶν ὀλίγων περιστάσεων, καθ' ἃς μνημονεύεται ἡ μικροτάτη αὕτη τῶν Ἰονίων νήσων ἐπὶ τῆς ἀνδηγαυικῆς περιόδου [1]. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς συγχύσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ὁ βαρῶνος τῶν Παξῶν μετ' οὐ πολὺ ἐλησμόνησε τὸν εὐεργέτην. Κάρολος Γ´ ὁ Δυρραχηνὸς ἐπῆλθεν ἐναντίον τῆς Νεαπόλεως καὶ ἐστέρησε τὴν βασίλισσαν Ἰωάνναν τοῦ τε στέμματος καὶ τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ Κέρκυρα, ἀδυνατοῦσα ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀσθενείας νὰ μείνῃ ἀπομεμονωμένη, διῃρέθη εἰς τρεῖς φατρίας, τὴν τοῦ σφετεριστοῦ Καρόλου Γ´, τὴν τοῦ κληρονόμου τῆς Ἰωάννης Λουδοβίκου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, οὗ εἷς ἄρχων ἐνησμένιζεν ἀποκαλῶν ἑαυτὸν «μαρκίωνα τῆς Κερκύρας», καὶ τὴν τοῦ Ἰακώβου de Baux, οὗ ἡ ἐκ Ναβαρραίων φρουρὰ πάντως ἐμισεῖτο ὑπό τε Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν. Ὁ δὲ Sant' Ippolito καὶ ὁ Ῥιχάρδος Ἀλταβίλλας συνεῖδον, ὅτι τὸ συμφέρον αὐτῶν ἀπῄτει νὰ λατρεύσωσι τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον. Κατώρθωσαν δὲ οὐκ ἄνευ ἀξίων λόγου μόχθων καὶ δαπανῶν νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Ναβαρραίους παλαιμάχους ἀπὸ τῶν κάστρων τῆς Κερκύρας καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ· συμπραξάντων δὲ μετ' αὐτῶν πολλῶν βαρώνων, τῷ 1382 ὁ Κάρολος Γ´ ἀνεδείχθη κύριος τῆς νήσου. Ὁ σφετεριστὴς ἐπέδειξε τὴν συνήθη «φιλοφροσύνην βασιλέων ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ τῆς στέψεως». Καὶ ἀντήμειψε μὲν τὰς ὑπηρεσίας τῶν δύο ἐπιφανῶν προδοτῶν, ἐδεξιώθη δ' εὐμενῶς ἐπιτροπείαν Ἰταλῶν καὶ Ἑλλήνων, ἀνενέωσε τἀρχαῖα προνόμια τῆς πόλεως καὶ τῶν τριάκοντα καὶ δύο αὐτῆς Ἑλλήνων ἱερέων, ἐπειράθη νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς οἰκονομικὰς ζημίας, ἃς εἶχεν ὑποστῆ κατὰ τὸν πρόσφατον ἀγῶνα, ἐβεβαίωσε τοὺς Ἰουδαίους περὶ τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ προστασίας καὶ ἐπεκύρωσε τὰς βαρωνείας ἐπιφανῶν φεουδαρχῶν, οἷοι οἱ Καράκκιολοι (Caracciolo) [2]. Ὅσοι δ' ἐνθυμοῦνται τὴν Κέρκυραν ἐν ταῖς

---

[1] ***Ἀρχιδουκὸς Σαλβατὼρ*** Paxos und Antipaxos σ. 9-13.

[2] *Mustoxidi* Delle cose Corsiresi σ. 452-3. — *Barone* ἔνθ' ἀν. σ. 18, 20, 22, 23, 24-6, 29.

ἡμέραις τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, ὅτε τὴν ἐν τῷ λιμένι νῆσον Βίδο ὑπερήσπιζον τὰ ὀχυρὰ ἐκεῖνα ἐρύματα, ἅτινα κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα παράδοσιν τῆς νήσου κατηδαφίσθησαν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων [1], θὰ μάθωσιν οὐκ ἄνευ ἐνδιαφέροντος, ὅτι ἡ νησὶς αὕτη ἀπετέλει φέουδον ἐκ τῶν παραχωρηθέντων ὑπὸ τοῦ Καρόλου Γ΄. Ἐγινώσκετο δὲ τότε τὸ Βίδο ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἅγιος Στέφανος [2] ἐξ ἀρχαίας ἐκκλησίας, ἣν οἱ Ἄγγλοι τειχοποιοὶ κατηδάφισαν τῷ 1837. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐν ἔτει 1537 πολιορκίας ἐκαλεῖτο Μαλιπιέρο, ἀλλ᾽ ἀργότερον τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ὠνομάσθη ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ τότε κυρίου αὐτοῦ Βίδο, καὶ οἱ Γάλλοι κατὰ τὸν χρόνον τῆς βραχείας αὐτῶν κατοχῆς μετωνόμασαν αὐτὴν Νῆσον εἰρήνης (Ile de la Paix).

Ἀλλ᾽ ὑπῆρχε καὶ ἄλλη δύναμις, ἥτις ἐπὶ μακρὸν ἐπωφθαλμία τὴν Κέρκυραν καὶ εἶχεν ἐκ τοῦ πλησίον παρακολουθήσει τὰς ποικίλας μεταβολὰς ἐν τῇ κυριαρχίᾳ τῆς νήσου. Ἡ Βενετία οὐδέποτε εἶχε λησμονήσει, ὅτι ἡ κλεῖς τοῦ Ἀδρίου εἶχέ ποτε ὑπάρξει κτῆσις αὐτῆς· ἐπὶ δὲ τῆς ἀνδηγαυικῆς περιόδου εἶχεν ἐπιχειρήσει ἐπανειλημμένας ἀποπείρας νὰ καταλάβῃ αὐτὴν τῷ μὲν 1314 καὶ 1351 δι᾽ ἀγορᾶς, τῷ δὲ 1355 διὰ πραξικοπήματος. Καὶ ἐπ᾽ ἐσχάτων δὲ εἶχον ἐπιληφθῇ οἱ Βενετοὶ διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ Ἰακώβου de Baux χάριν ὑποθηκεύσεως, μισθώσεως ἢ ἀγορᾶς τῆς νήσου, ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ διαπραγματεύσεις ἐναυάγησαν. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Βενετὸς πρόξενος κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἐν Ἀνατολῇ προξένων τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων παρεσκεύαζε μετὰ δραστηριότητος τὴν κοινὴν γνώμην ἐν Κερκύρᾳ ὑπὲρ βενετικῆς κατοχῆς. Ὑπῆρχε δὲ μεταξὺ τῶν Κερκυραίων φατρία, ἥτις προετίμα τὴν ἀδιάσπαστον συνέχισιν τῆς βενετικῆς διοικήσεως τῶν ἀδιαλλάκτων ἐν Νεαπόλει ἐμφυλίων πολέμων. Χρήματα ἐδαπανῶντο ἐλευθερίως καὶ οὐχ ἧττον δαψιλεῖς παρείχοντο ὑποσχέσεις εἰς κλονουμένους εὐπατρίδας, οἵτινες εἶχον μὲν τυχὸν φοβηθῇ ἐκ τοῦ φόνου τινὸς τῶν τῆς τάξεως αὐτῶν ἐπὶ προδοσίᾳ,

---

[1] ⟨Ἡ κατεδάφισις ἔγεινε συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 3 τῆς συνθήκης τῆς 14 Νοεμβρίου μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τῆς Αὐστρίας, Γαλλίας, Πρωσσίας καὶ Ῥωσίας ἀφ᾽ ἑτέρου περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Πάντα τὰ ἔγγραφα τἀναφερόμενα εἰς τὰς διαπραγμασεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας ὡς πρὸς τὴν κατεδάφισιν τῶν φρουρίων καὶ τὴν οὐδετερότητα τῆς Κερκύρας περιλαμβάνει τὸ δημοσίευμα: Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. Ἔγγραφα ἐπίσημα ἀφορῶντα τὰς ἐπὶ τοῦ Ἑπτανησιακοῦ ζητήματος διαπραγματεύσεις. Ἐν Ἀθήναις 1864⟩.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β΄ Μέρ. Α΄ σ. 409-11.

ἀλλ᾽ οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τε Ἰακώβου de Baux καὶ τοῦ Καρόλου Γ´ εὑρέθησαν ἄνευ κυριάρχου. Ἡ πίστις αὐτῶν εἰς τὸν θρόνον τῆς Νεαπόλεως ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρα ὑπέστη καὶ ἄλλον κλονισμόν, διότι ἀνεκαλύφθη, ὅτι ὁ βαρῶνος ὁ κατέχων τὴν πόλιν καὶ τὸ κάστρον ἐν ὀνόματι τοῦ θανόντος βασιλέως ἦτο ἀπατεὼν προσάγων πλαστὸν δίπλωμα. Ἐν ᾧ δὲ ἡ νεαπολιτικὴ φατρία συνηγόρει ὑπὲρ πίστεως πρὸς τὸν Λαδίσλαον, τὸν ἀνήλικον υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Καρόλου, ὑπῆρχον ἔνιοι μὲν ἀποβλέποντες εἰς τὴν Γένουαν, ἄλλοι δ᾽ εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἄλλοι πάλιν προσήνεγκον αὐτόχρημα τὴν Κέρκυραν εἰς τὸν αὐθέντην τῆς Παδούης Φραγκῖσκον da Carrara, ὅστις ἔστειλε πάραυτα, ἵνα καταλάβῃ τὴν νῆσον τὸν πιστὸν θεράποντα ἑαυτοῦ καὶ τοῦ θανόντος βασιλέως Scrovigno. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία ἐπ᾽ οὐδενὶ λόγῳ ἠδύνατο νἀνεχθῇ, ὅπως ἡ Κέρκυρα περιέλθῃ εἰς τὸν ἀσπονδότατον αὐτῆς ἐχθρόν· πρόσφατον δὲ γεγονὸς καθίστανε περιττὴν τὴν ἐπὶ μακρότερον χρόνον εὐλάβειαν πρὸς τὴν εὐπάθειαν τῆς αὐλῆς τῆς Νεαπόλεως. Καὶ δὴ συνέπεσε νὰ εὑρίσκηται κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐν τοῖς κερκυραϊκοῖς ὕδασιν ὁ Βενετὸς καπετᾶνος τοῦ κόλπου (capetano del golfo) Μιάνης. Ἀποβιβασθεὶς δ᾽ εἰς τὴν νῆσον, ἐξήγησεν εἰς συνάθροισιν πολιτῶν, ὅτι ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ εἶχε καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὴν δύναμιν νὰ προστατεύσῃ αὐτούς, ὅτι δὲ ἡ Γένουα, ἡ ἄλλη θαλασσοκρατοῦσα δύναμις, ἔμελλε νὰ μεταχειρισθῇ αὐτοὺς ὡς δούλους καὶ ὅτι ἡ Πάδουα δὲν εἶχε στόλον. Τὰ δ᾽ ἐπιχειρήματα ταῦτα ἐξηλέγχθησαν τελεσφόρα· ἡ πόλις παρεδόθη εἰρηνικῶς καὶ ὁ Scrovigno ἐνεκλείσθη ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν ἐρυμάτων τοῦ ἀμφιάλου φρουρίου. Ἀλλ᾽ ἐκ Βενετίας ἐστάλησαν πολιορκητικαὶ μηχαναί, τὸ φρούριον ἐπορθήθη καὶ ὁ Scrovigno ἔσπευσε νἀποδράσῃ νύκτωρ ἐπὶ γενουηνσίας γαλέρας. Τότε ὁ Μιάνης ἔπεισε τὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ· τὸ δεύτερον δὲ ἤδη μετὰ τὴν πάροδον ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐπήρθη ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῆς Κερκύρας καὶ ἐκυμάτιζεν ἔκτοτ᾽ ἐπ᾽ αὐτῶν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας. Ἀλλ᾽ ὀλίγα τινὰ ὀχυρώματα ἐνέμειναν ἔτι ἐπί τινα χρόνον πιστὰ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, τὸ δεύτερον τῶν φρουρίων τῆς πόλεως, τὸ ὑψηλὸν Ἀγγελόκαστρον κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν, τὸ νεωστὶ κτισθὲν φρούριον τῆς Κασσιόπης ἐν τοῖς βορείοις τῆς νήσου καὶ τὸ τοῦ Βουθρωτοῦ ἐν τῇ ἀπέναντι τῆς Κερκύρας ἠπειρωτικῇ ἀκτῇ. Ἀλλὰ τὰ φρούρια ταῦτα παρεδόθησαν πάντα ἢ ἐκυριεύθησαν· τὸ δὲ τῆς Κασσιόπης κατηδαφίσθη ἐκ φόβου μὴ περιπέσῃ εἰς τοὺς Γενουηνσίους, καὶ παράδοξοι θρῦλοι ἐγεννήθησαν περὶ τὰ

ἐρείπια αὐτοῦ, μετὰ ἑκατὸν δ' ἔτη ἐλέγετο εἰς τοὺς περιηγητὰς, ὅτι εἶχεν ἐρημωθῆ, διότι φλογώδης δράκων εἶχε δηλητηριάσει τοὺς κατοίκους διὰ τῆς ἀναπνοῆς αὐτοῦ [1]. Ὁ δὲ διοικητὴς τοῦ Βουθρωτοῦ Ἀλταβίλλας, ὅςτις εἶχε λάβει αὐτὸ παρὰ τοῦ Καρόλου Γ', ἐσυνθηκολόγησεν εὐθὺς ὡς ἐξησφάλισε τὴν ἀμοιβὴν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Βενε-

Τὸ Νέον φρούριον τῆς Κερκύρας.

τοῦ ναυάρχου [2]. Ἐστάλη δ' ἐκ Βενετίας ὡς ῥαίκτωρ καὶ προνοητὴς τῆς Κερκύρας ὁ Μαλιπιέρος.

Τῇ 28 Μαΐου 1386 ἐκλήθη διὰ κωδωνοκρουσίας συνέλευσις τῆς κοινότητος ἢ «τοῦ μεγίστου καὶ ὀρθοφρονεστέρου μέρους αὐτῆς», ὅπως ἐκλέξῃ ἐπιτροπείαν μέλλουσαν νὰ προσκυνήσῃ τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν καὶ ὑποβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν αἴτησιν τῆς κοινότη-

---

[1] *Feyerabend* Reyssbuch σ. 36, 54, 185. — Revue de l'Orient latin Τόμ. Α' σ. 231. Τόμ. Γ' σ. 666. — [*D' Anglure* Le saint voyage de Jerusalem σ. 7. — The Itineraries of *W. Wey* σ. 56].

[2] *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 85-105. — *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 455 κ. ἑ., LVIII, LXIV. — *Marmora* σ. 231 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Ἰω. Μάρμορα*** σ. 202⟩. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΚΒ' σ. 760-1. — *Navagero* αὐτόθι Τόμ. ΚΓ' σ. 1070-1. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β' σ. 185. — Archivio Veneto Τόμ. ΙΖ' σ. 252.

τος. Ἔλαβε δ᾽ ἡ ἐπιτροπεία ἐντολὴν νὰ παρακαλέσῃ, ὅπως οἱ νέοι δυνάσται τῆς Κερκύρας τηρήσωσιν ἅπαντα τὰ προνόμια τὰ χορηγηθέντα εἰς τὴν κοινότητα ὑπὸ τῶν Ἀνδηγαυῶν, ἐπικυρωθῶσιν ἅπαντα τὰ τιμάρια, οἱ δὲ βαρῶνοι καὶ ἡ ἁγία ἐκκλησία ἐξακολουθήσωσι νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τοῦ σύρειν τοὺς ἀπειθοῦντας δουλοπαροίκους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ καπετάνου, ὅστις ἔμελλε νὰ κρατῇ αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ, ἕως οἱ κύριοι αὐτῶν τύχωσι δικαιώσεως. Περιελαμβάνετο δ᾽ εἰς τὰ αἰτήματα αὐτῶν καὶ ἡ παράκλησις, ὅπως ὁ καπετᾶνος δικαιοδοτῇ ἔν τε ταῖς ἀστικαῖς καὶ ταῖς ποινικαῖς δίκαις, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν *χρονικῶν κριτῶν* συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἔθος· ὅπως, ἐπειδὴ ἡ κοινότης παρῃτήθη ἐνώπιον τοῦ νέου ῥαίκτωρος ἀπὸ τοῦ πατροπαραδότου κερκυραϊκοῦ προνομίου τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ πάντων τῶν φόρων καὶ τελῶν, χάριν τῆς εὐημερίας τῆς πόλεως, πληρόνηται ἐνιαύσιος μισθὸς εἰς ἰατρὸν, ἐπισκευάζωνται τὰ τείχη καὶ κτισθῇ στοὰ (loggia) πρὸς τιμὴν τῆς πολιτείας καὶ τῆς νήσου, καὶ ὅπως ἐπικυρωθῶσιν ἅπασαι αἱ προσωριναὶ συμφωνίαι αἱ ὁμολογηθεῖσαι μεταξὺ τοῦ Μιάνη καὶ τῆς κοινότητος. Δευτέρα δὲ συνέλευσις, συγκροτηθεῖσα τῇ 9 Ἰουνίου, ἐκήρυξε τὴν κατὰ τύπους ἀποδοχὴν τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ νῆσος εἶχε στερηθῆ τοῦ νομίμου αὐτῆς προστάτου «ἐποφθαλμιωμένη ὑπὸ τῶν ζηλοτύπων αὐτῆς γειτόνων καὶ σχεδὸν πολιορκουμένη ὑπὸ Ἀράβων καὶ Τούρκων», καὶ ἀνέθηκε τὴν ἀρχὴν καπετάνου ἢ μαστρομασσαρίου εἰς τὸν Μιάνην πρὸς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰρηνικῇ καταλήψει τῆς πόλεως [1].

Οἱ σταλέντες ἓξ πρέσβεις ἔτυχον θερμῆς δεξιώσεως παρὰ τῆς βενετικῆς ἀριστοκρατίας, καὶ ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν κομψῶς ἐσκευασμένον μέγαρον. Τῇ δὲ 8 Ἰανουαρίου 1387 ἠξιώθησαν ἀκροάσεως παρὰ τοῦ δόγη, ὃν εἷς αὐτῶν προσεφώνησεν, ὡς λέγεται, ἐν τῷ περισσολόγῳ ὕφει τῆς Ἀνατολῆς. Ἐποιήσατο λόγον περὶ τῆς παρελθούσης ἱστορίας τῆς Κερκύρας, περὶ τῆς ἐπ᾽ αὐτῆς κυριαρχίας Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων, δεσποτῶν καὶ βασιλέων, καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ βενετικὸς λέων, ὁ βασιλεὺς τῶν ζῴων, θὰ ἤθελε περιφρονήσει νὰ τυραννήσῃ τοὺς ὑπηκόους καὶ θὰ ἠρκεῖτο εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀφίνων εἰς αὐτοὺς τὰς

---

[1] *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. LX - LXIII. — *Thomas - Predelli* Diplomatarium Veneto - Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 199 - 204. — *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ΄ σ. 751.

ἀρχαίας αὐτῶν ἐλευθερίας. Ὁ δόγης εὐηρεστήθη μετ᾽ εὐμενείας νἀποδεχθῇ μὲν τὴν προσκύνησιν, νὰ ἐπικυρώσῃ δὲ τὰ προνόμια αὐτῶν μετά τινων μεταβολῶν καὶ προσθηκῶν. Οὕτω διετάχθη, ὅπως ἡ μὲν δικαιοσύνη ἀπονέμηται ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ διοικητοῦ καὶ τῶν *χρονικῶν κριτῶν* συμφώνως πρὸς τὰ νόμιμα τῆς Βενετίας, εἰς ἣν ἔμελλε νὰ γίνηται ἔφεσις, ἀλλ᾽ οὐδεὶς Κερκυραῖος ἠδύνατο νὰ δικάζηται ἐκτὸς τῆς νήσου, ἐξαιρουμένων περιπτώσεων ἐφέσεως. Ὡρίσθη δὲ νὰ ἐκλεχθῇ Ἕλλην νοτάριος συμφώνως πρὸς τὰ ἐθιζόμενα καὶ νὰ ἐκδίδῃ κλήσεις τῶν Ἑλλήνων, διοριζομένων ὡς βοηθῶν αὐτοῦ δύο ὑπαλλήλων τοῦ δικαστηρίου. Παρενεβλήθη δὲ διάταξις, προκληθεῖσα ἴσως ἐκ τῆς ἐν Κρήτῃ πείρας, δι᾽ ἧς ὡρίζετο, ὅπως οἱ βαρῶνοι τῆς νήσου ἐκτελῶσι τὴν φεουδαλικὴν αὐτῶν ὑπηρεσίαν διὰ καλῶν καὶ ἐπαρκῶν πολεμικῶν ἵππων. Δι᾽ ἄλλης δὲ διατάξεως ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Βενετοὺς ἄρχοντας νἀναγκάζωσι τοὺς Κερκυραίους ὅπως πωλῶσιν εἰς αὐτοὺς τρόφιμα ἢ ἁλιεύωσι χάριν αὐτῶν. Τρίτη τις ὥριζεν, ὅτι τὸ μὲν μέτρον τῆς πωλήσεως τοῦ νέου οἴνου ὤφειλε νὰ σφραγίζηται ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τὸν Ὀκτώβριον ἢ καὶ συχνότερον, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον τέλος ἔπρεπε νὰ πληρόνηται μόνον ἅπαξ τοῦ ἔτους. Τέλος ἔμελλον νὰ διατηρηθῶσιν αἱ ἀρχαὶ τοῦ *κατεπάνω* καὶ τοῦ *συνδίκου*, οὐδεὶς δὲ ἄλλος πλὴν τοῦ ῥαίκτορος ἠδύνατο νἀναμιγνύηται εἰς τὰ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν [1].

Μεγάλη δὲ ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ τῶν Κερκυραίων κατὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν πρέσβεων αὐτῶν, φερόντων τὸν καταστατικὸν χάρτην τῶν προνομίων τῆς νήσου· οὐδ᾽ εἶχον λόγον νὰ μεταμεληθῶσιν ἐπὶ τῇ μεταβολῇ κυριάρχου. Ὁ Βενετὸς βάϊλος, ὡς ὠνομάσθη ὁ διοικητὴς συμφώνως πρὸς τὴν ῥητὴν ἐπιθυμίαν τῶν νησιωτῶν, ἐπανέφερεν εἰς τάξιν τὸ χάος τῶν τελευταίων ἐτῶν. Ἐν τῷ χρόνῳ τῆς γενικῆς συγχύσεως τῆς διαμέσου ἀναρχίας πολλοὶ εἶχον σφετερισθῇ δημοσίας κτήσεις, ἃς τώρα ἠναγκάσθησαν νἀποδώσωσιν. Οὕτω δὲ δημοφιλὴς ἀπέβη ἡ νέα κυβέρνησις, ὥστε ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν χάριν ἐπισπεύσεως τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν τὰς προσόδους ἐκ τοῦ εἰς δύο ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἀνερχομένου τελωνιακοῦ δασμοῦ τοῦ ἐπιβληθέντος ἐπ᾽ ἐσχάτων [2].

---

[1] *Marmora* σ. 230 ⟨ Ἑλλ. μετάφρ. Ἰω. **Μάρμορα** σ. 201⟩.—*Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. LXIV - LXVIII.—*Thomas - Predelli* Diplomatarium Veneto - Levantinum Τόμ. Β′ σ. 204 - 9.

[2] *Marmora* σ. 249 ⟨ ἑλλ. μεταφρ. Ἰω. **Μάρμορα** σ. 209 ⟩. — *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 423.

Ἀλλ᾿ ἐν τούτοις ἡ Βενετία ἐμερίμνα μετὰ σπουδῆς νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτῆς ὡς κυρίας τῆς νήσου. Καὶ ἡ μὲν ἀντιβασιλεύουσα βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως διεμαρτυρήθη ἐπὶ τῇ προσαρτήσει· ὁ δὲ Λαδίσλαος ἐνηλικιωθεὶς ἠξίωσε μὲν καὶ ἐπειράθη νὰ ἐξασκήσῃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ἀλλ᾿ ὑπεδείχθη, ὅτι δὲν ἐσκόπει νὰ συνθηκολογήσῃ. Αἱ δὲ διαπραγματεύσεις παρετάθησαν μέχρι τοῦ 1402, ὅτε τέλος ὁ Λαδίσλαος ἐπώλησε τὴν νῆσον μετὰ πάντων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς εἰς τὴν Βενετίαν ἀντὶ τριακοντακισχιλίων χρυσῶν δουκάτων [1]. Οὕτω δ᾿ ἔληξεν ἡ κυριαρχία τῶν ἡγεμόνων τῆς Νεαπόλεως ἐπὶ τῆς ὡραιοτάτης τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ μετ᾿ αὐτῆς ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσις αὐτῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὰς ἀρχὰς ὑπῆρξεν αὕτη ἐν τῷ συνόλῳ εὐχερής, καίτοι ἡ διαγωγὴ τῶν κρατούντων ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν ὑπῆρξεν ἄδικος πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν κατοίκων. Ἀλλ᾿ ἀργότερον, ὅτε ἡ ἀνδηγαυικὴ δυναστεία ἀπέβη ἀσθενὴς ἐν Νεαπόλει, ἡ συγκράτησις τῆς Κερκύρας κατέστη ἀδύνατος. Πᾶσα ἐπανάστασις ἐν Νεαπόλει εἶχεν ἀπήχησιν ἐν τῇ νήσῳ, συνεπιφέρουσαν κάκιστα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τῶν ἐν αὐτῇ πραττόντων τὰ δημόσια. Εἶχε καταντήσει νὰ θεωρῆται ἀκρότατον ὅριον τῆς πολιτικῆς εὐφυίας ἡ πρὸς τὸν νικῶντα μετάστασις ἐπὶ τῇ βεβαιότητι, ὅτι ὁ μετ᾿ αὐτοῦ τασσόμενος ἔμελλε νὰ τύχῃ τιμαρίου ἢ ἀρχῆς ὡς ἀμοιβῆς τῆς προδοσίας. Ἐξ ἑτέρου δὲ τὸ ἀβέβαιον τῆς ἀρχῆς τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων κυριάρχων καθίστανεν αὐτοὺς ἐξαιρέτως προθύμους περὶ τὴν τήρησιν τῶν ἀρχαίων προνομίων τῶν νησιωτῶν. Πράγματι εἶνε πιθανόν, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀνδηγαυῶν, ὅτε ὁ κυρίαρχος ἦτο πάντοτε ἀπόδημος, ἡ Κέρκυρα ἦτο παράδεισος μὲν διὰ τοὺς βαρώνους, Ἅδης δὲ διὰ τοὺς δουλοπαροίκους. Κυριώτατον δ᾿ ἀποτέλεσμα τῆς κυριαρχίας τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως ὑπῆρξεν ἡ ἐνίσχυσις τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος καὶ ἡ δι᾿ αὐτοῦ στήριξις τοῦ ἀριστοκρατικοῦ ἐκείνου πνεύματος τοῦ χαρακτηρίζοντος καὶ μέχρι τῆς σήμερον τὰς Ἰονίους νήσους.

Ἡ δὲ νεωτέρα Κέρκυρα μόλις που περιλαμβάνει ἴχνη τῶν Ἀνδηγαυῶν αὐτῆς δυναστῶν. Ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ Βίδου ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἐξέλιπεν, ἡ δὲ Κασσιόπη εἶνε σωρὸς ἐρειπίων, καὶ

---

[1] *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. LXVIII - LXXVII. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 117-8. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 263-89.

ἓν μόνον νόμισμα διασώζει τὸ ὄνομα τῶν ἡγεμόνων τοῦ Τάραντος[1] ἐκείνων, ἐξ ὧν ἐκαυχᾶτο, ὅτι κατήγετο οἶκος κερκυραϊκός, πρὸ βραχέος χρόνου ἐκλιπών, ⟨ ὁ τῶν Δεληγότη ἢ Διγότη ⟩[2].

Καὶ ἡ μὲν ἀνδηγαυικὴ βαρωνεία τοῦ de Martina, ἥν ποτε εἶχον οἱ Τόκκοι καὶ ἥτις μέχρις ἐπ᾽ ἐσχάτων διετήρει τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, δὲν ὀνομάζεται πλέον σήμερον ἀπὸ τῶν Ἀνδηγαυῶν αὐτῆς κυρίων[3]. Ἀλλ᾽ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνέρχεται ἡ ἐκκλησία ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Παντοκράτορος, εἰς ἣν ἀναβαίνουσιν οἱ Κερκυραῖοι προσκυνηταί.

Ἡ διοίκησις τῆς Κερκύρας ἐπὶ τῆς βενετικῆς περιόδου ὠργανώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν ταῖς βενετικαῖς ἀποικίαις τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐπὶ μακρὸν κρατησάσης. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη ἡ διοίκησις εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς ἕνα καὶ μόνον Βενετὸν ἄρχοντα ἐπονομαζόμενον « βάϊλον καὶ καπετᾶνον » καὶ ἐκλεγόμενον ὑπὸ τῆς ἐν Βενετίᾳ πατρίου κυβερνήσεως, οὗ ἡ ἀρχὴ διήρκει δύο ἔτη. Ἀλλὰ τῷ 1410 ἀπεφασίσθη, ἵν᾽ ἀποστέλλωνται ἐκ Βενετίας δύο σύμβουλοι, ὅπως βοηθῶσιν αὐτὸν ἐν τῇ ἐξασκήσει τῆς ἀστικῆς καὶ ποινικῆς δικαιοδοσίας καὶ ἐκτελῶσι τὰ ἔργα γραμματέως. Ἕκαστος τῶν συμβούλων ἔμελλε νὰ λαμβάνῃ ἐνιαύσιον μισθὸν τριακοσίων χρυσῶν δουκάτων, δύο δὲ πύργοι τῆς πόλεως ὡρίσθησαν εἰς ἐνοίκησιν αὐτῶν. Ἐκεῖνοι δὲ καὶ ὁ βάϊλος διετάχθησαν νὰ δικάζωσι πεντάκις τῆς ἑβδομάδος, καὶ οἱ *χρονικοὶ κριταί*, ὧν ὁ ἀριθμὸς ηὐξήθη τὸ ἑξῆς εἰς τρεῖς, ἕνα Λατῖνον καὶ δύο Ἕλληνας, ἐξηκολούθουν συνεργαζόμενοι ὡς βοηθοὶ αὐτῶν. Ἀλλ᾽ οἱ ἀγρόται παρετήρησαν μετ᾽ οὐ πολύ, ὅτι ἡ παρουσία τῶν δύο συμβούλων συνέτεινεν εἰς παράτασιν τῆς διαδικασίας καὶ ἦγεν εἰς τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παρέχωσιν εἰς δύο ἐπὶ πλέον ἄρχοντας χόρτον διὰ τοὺς ἵπ-

---

[1] Τὸ νόμισμα τοῦτο εἶνε τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Iohs Despotus Curfou Civis, ὅπερ ὁ μὲν *Buchon* ἀποδίδει εἰς τὸν κόμιτα Γραυίνης Ἰωάννην, ὅστις οὐδέποτ᾽ ἐδέσποσε τῆς Κερκύρας, ὁ δὲ *Schlumberger* (Numismatique de l'Orient latin σ. 389) θεωρεῖ παρακεχαραγμένον. Μὴ ἀναφέρεται ἴσως εἰς τὸν κόμιτα Κεφαλληνίας Ἰωάννην Β΄, ὅστις ὠνόμαζεν ἑαυτὸν δεσπότην καὶ ἠπείλησε τὴν Κέρκυραν;

[2] ⟨Ἴδε περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ οἴκου τούτου *Mustoxidi* Delle cose Corciresi σ. 694. Ὁ οἶκος οὗτος ἐσυγγένευεν ἐκ κηδεστίας πρὸς τὸν τῶν Ἀλαμάνων, ἐξ οὗ οἱ Ἀλαμάνοι-Διγότοι. Κληρονόμος δ᾽ αὐτῶν εἶνε ὁ οἶκος Χαλικιοπούλου καὶ τούτου ὁ οἶκος Γυαλινᾶ⟩.

[3] **Ῥωμανὸς** ἐν τῷ Δελτίῳ, ἔνθ᾽ ἀν. σ. 597 σημ. 2. — **Γερακάρη** *Κερκυραϊκαὶ σελίδες* σ. 53.

πους αὐτῶν. Διὸ ὑπέβαλον αἴτησιν περὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸ πρότερον σύστημα τῆς μοναρχικῆς διοικήσεως, ἥτις πράγματι εἶνε εἰς τοὺς ἐν νοτίοις χώραις ἀπόρους ἐπωφελεστέρα ἄλλων δημοκρατικωτέρων διατάξεων. Ἀλλ᾽ αἱ εὐχαὶ αὐτῶν δὲν εἰςηκούσθησαν καὶ ἡ νῆσος ἐξηκολούθησε διατηροῦσα τοὺς δύο συμβούλους. Μαρτυρεῖται δὲ ῥητῶς, ὅτι, καίτοι εἰς τοὺς Βενετοὺς ἄρχοντας ἀπηγορεύετο τὸ ἐμπορεύεσθαι, οἱ διορισμοὶ εἰς τοιαύτας θέσεις ἐθεωροῦντο ὡς τὸ γλυκύτατον δέλεαρ τῆς ἐν ταῖς ἀποικίαις ὑπηρεσίας. Οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἡ ἐρασμία νῆσος τῶν Φαιάκων ὑπελαμβάνετο ὡς ὁ ἄριστος τόπος διαμονῆς τῶν Ἄγγλων ἐν τῇ ξένῃ [1].

Περιωρίσθη δ᾽ ἡ ἐξουσία τοῦ βαΐλου καὶ διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τρίτης τινὸς ἀρχῆς, τῆς τοῦ προνοητοῦ (provveditore), ὅστις εἶχε τὴν ἀρχηγίαν τῆς φρουρᾶς, κατῴκει ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ συναπεφάσιζε περὶ τῶν ἀμφισβητησίμων ἐκείνων ζητημάτων τοῦ φεουδαλικοῦ δικαίου, ἅτινα πολλάκις παρουσιάζοντο ἐν κοινότητι οἵα ἡ τῆς Κερκύρας. Πρὸς δὲ τούτοις ἐδίκαζεν ἐν διενέξεσι μεταξὺ τῶν πολιτικῶν καὶ τῆς φρουρᾶς, καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν νησιωτικὴν βαρωνείαν τῶν Παξῶν, ἥτις διῳκεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Βενετῶν, καθ᾽ ἃ ἡ ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτῶν, ὡς ἀναπόσπαστον μέρος τῆς μεγαλειτέρας γείτονος νήσου. Ἐξηκολούθουν δ᾽ οἱ Παξοὶ ἀνήκοντες εἰς τὸν μέγαν βαρωνικὸν οἶκον τῶν Sant' Ippolito, ὅστις τῷ 1423 ὠχύρωσεν αὐτοὺς πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τῶν Τούρκων πειρατῶν, οἵτινες συνείθιζον νὰ λαφυραγωγῶσι τοὺς ἀνυπερασπίστους δουλοπαροίκους. Ὅτε δ᾽ οἶκος ἐκεῖνος ἐξέλιπεν, οἱ Παξοὶ περιῆλθον εἰς τὸν ἄλλον μέγαν νεαπολιτικὸν οἶκον, τὸν τῶν Ἀλταβίλλα, καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ τῷ 1513 ἡ νῆσος ἐκείνη ἐπωλήθη μετὰ καὶ τῶν φόρων οὓς ἐπλήρονεν εἰς τὸν οἶκον Ἀβράμη, ὅστις ἐφέρετο πρὸς τοὺς κατοίκους μετὰ τοιαύτης τραχύτητος, ὥστε πολλοὶ αὐτῶν ἔφυγον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Ἕνεκα δὲ τούτου ἀπεδόθησαν οἱ Παξοὶ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ προνοητοῦ, ὃν ἀντεπροσώπευεν ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ εἷς τῶν πρωτευόντων νησιωτῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ καὶ ὁ ἄξιος λόγου οὗτος ἄρχων ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν καπετάνου, ἣν κατ᾽ ἀρχὰς περιεβάλλετο ὁ βάϊλος· διὸ καὶ ὁ ἐν Παξοῖς ἐπίτροπος αὐτοῦ ὠνομάσθη καπετᾶνος [2].

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 249. Τόμ. Γ′ σ. 88, 247. — *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 256 ⟨ ἑλλ. μεταφρ. **Ἰω. Μάρμορα** σ. 235 ⟩.

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ′ σ. 249, 422. Τόμ. Ε′ σ. 235. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 252, 348. — ⟨ **Ἀρχι-**

Κατὰ δὲ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ὁ διορισμὸς τοῦ μεγάλου κατὰ θάλασσαν ἄρχοντος, τοῦ καθολικοῦ προνοητοῦ τῆς Ἀνατολῆς (provveditore generale del Levante), ὅςτις εἶχεν ἕδραν τὴν Κέρκυραν, ἐπεσκίασε τελείως τὴν ἀρχὴν τῶν λοιπῶν ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις Βενετῶν ἀρχόντων. Ἡ ἄφιξις αὐτοῦ χάριν τῆς τριετοῦς ἀρχῆς ἐκανονίζετο ὑπὸ πολυδαιδάλου κώδικος ἐθιμοτυπίας, περισωζομένου μέχρι τῆς σήμερον ἐν ἰδίῳ τόμῳ τῶν ἀρχείων τῆς Κερκύρας. Καὶ εἰς μὲν τοὺς Ἰουδαίους ἐναπέκειτο ἡ φροντὶς περὶ τῶν ταπήτων ἀνὰ τὰς ὁδούς, δι᾿ ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ μέγας ἀνήρ· οἱ δὲ κορυφαῖοι τῆς τε λατινικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας προσεφώνουν αὐτὸν μεθ᾿ ὅλης τῆς λαμπρᾶς ἐθιμοταξίας τῶν οἰκείων θρησκευμάτων· Κερκυραῖος εὐπατρίδης ἐξεφώνει πανηγυρικὸν ἐπ᾿ αὐτῷ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, πρὸ δὲ τοῦ λειψάνου αὐτοῦ ἐγονυπέτει ἡ αὐτοῦ ἐξοχότης μέχρι τῆς εἰς τὸ ἴδιον μέγαρον ἐπιστροφῆς, ὅπου εὐπειθεῖς Ἰουδαῖοι κατάφορτοι ἀνθέων ὑπεκλίνοντο, ἐν ᾧ διέβαινε τὴν φλιάν. Αὐστηραὶ δὲ διαταγαὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς βαΐλους, ὅπως εὐλαβῶνται τὰ δικαιώματα τῶν ἰθαγενῶν, καὶ κατάσκοποι γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἀνακριτῶν περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς» ἐστέλλοντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὰς νήσους ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐξελέγξεως τῶν κατὰ τὴν βενετικὴν διοίκησιν καὶ τῆς ἐξακριβώσεως τῶν παραπόνων τῶν κυβερνωμένων, οἵτινες εἶχον, καθ᾿ ἃ ἐπὶ τῶν Ἀνδηγαυῶν, τὸ προνόμιον, οὗ συχνὴν ἐποιοῦντο χρῆσιν, τοῦ ἀποστέλλειν εἰδικοὺς πρέσβεις, ὅπως ὑποβάλλωσι τὰς αἰτιάσεις αὐτῶν εἰς τὴν ἐν Βενετίᾳ κυβέρνησιν. Δυνάμεθα δὲ νὰ ἴδωμεν ἐκ τῶν βενετικῶν ἀρχείων τοῦθ᾿ ὅπερ Ἰόνιοι ἱστορικοὶ ὁμοφώνως βεβαιοῦσιν ὅτι συνέβαινεν, ὅτι δῆλα δὴ σχεδὸν πάντοτε παρείχετο ἀναλλοιώτως δικαίωσις εἰς τοὺς παραπονουμένους, καίτοι αἱ καταχρήσεις, περὶ ὧν παρεπονοῦντο οἱ ἰθαγενεῖς, δὲν ἔπαυον ἐπαναλαμβανόμεναι [1].

Εἰς δὲ τοὺς κατοίκους τῆς Κερκύρας ἢ μᾶλλον τὴν ἐν αὐτῇ ἀριστοκρατίαν παρεχωρήθη ἐν πολλοῖς συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐπιχώριον διοίκησιν. Καὶ κατὰ μὲν τὸν χρόνον τῆς εἰς τὴν Βενετίαν μεταβιβάσεως τῆς νήσου ἡ γενικὴ συνέλευσις συνίστατο ἐκ τῶν πρωτευόντων πολιτῶν, Ἑλλήνων τε καὶ Ἰταλῶν. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ξένα στοι-

---

δουκὸς Σαλβατὼρ⟩ Paxos and Antipaxos σ. 13-14. — *Buondelmonti* Liber Insularum Archipelagi σ. 55.

[1] *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 253-65.

χεῖα, Ἀλβανοὶ καὶ Κεφαλλῆνες, παρεισέδυσαν εἰς τὸ σῶμα τοῦτο. Διὸ τῷ 1440 διετάχθη, ὅπως ὁ βάϊλος κατὰ τὰς ὁδηγίας τῶν «ἀγαθῶν πολιτῶν» ἐκλέξῃ περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα ἐξέχοντας ἄνδρας ὡς συμβούλους ἐπὶ ἕνα ἐνιαυτόν. Μετὰ δ' ἕνα αἰῶνα τὸ σῶμα τοῦτο ηὐξήθη εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος διετηρήθη μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς βενετοκρατίας. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἔκτοτε δύο συμβούλια, ἡ γενικὴ συνέλευσις καὶ τὸ συμβούλιον τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα. Καὶ ἐκείνη μὲν ἀπέβη ὀλιγαρχικὴ, ἀποτελουμένη μόνον ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν εὐπατριδῶν μετ' ὀλίγων ξένων ἐνοικησάντων ἐν Κερκύρᾳ ἐπὶ δεκαετίαν ἢ λαβόντων σύζυγον Κερκυραίαν. Ἀλλ' ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν εὐπατριδῶν ἠλαττώθη κατὰ πολὺ ἕνεκα τῆς πρώτης ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίας ἐν ἔτει 1537, νέοι οἶκοι προσετέθησαν εἰς τὸν κατάλογον ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀστῶν, ἡ δὲ περὶ τῶν ξένων διάταξις περιωρίσθη τὸ ἑξῆς εἰς πέντε μόνον ἔτη, καὶ ὁ Μάρμορας παρέχει τὰ ὀνόματα ἑκατὸν δώδεκα εὐγενῶν οἴκων ἐγγεγραμμένων ἐν τῇ *Χρυσῇ βίβλῳ* τῆς κερκυραϊκῆς ἀριστοκρατίας, ὅτ' ἔγραψε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τῷ 1672. Ἡ δὲ Χρυσῆ βίβλος ἐπυρπολήθη ὡς σύμβολον μισητῆς διακρίσεως τάξεων ἐν τῷ πρώτῳ ἐνθουσιασμῷ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων δημοκρατικῶν κατάληψιν τῆς Κερκύρας. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντες οἱ εὐπατρίδαι ἀπεκλείοντο ἀπὸ τῆς ἐμπορίας, εὐκόλως δύναταί τις νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἐπεβραβεύθη ἡ ἀρχολιπαρία. Πολὺ δ' ἐνωρὶς ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας γίνεται λόγος περὶ πολυαρίθμων Ἑλλήνων δικηγόρων, κακοῦ ἐξ οὗ καὶ σήμερον ἀκόμη πάσχει ἡ Ἑλλάς. Τέλος δ' ἀπεθαρρύνθη ἡ γεωργία, τῶν εὐπατριδῶν ἀναγκασθέντων νὰ διατρίβωσιν ἐν τῷ ἄστει, ἂν ἐπεθύμουν νὰ μετέχωσι τῆς γενικῆς συνελεύσεως· οὕτω δὲ συνεπληρώθη ἡ διαφθορὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Εἰς τὰς διατάξεις ταύτας δυνάμεθα νἀποδώσωμεν τὴν παραμέλησιν τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν δυσπραγίαν τῆς νήσου ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις.

Συνήρχετο δ' ἡ γενικὴ συνέλευσις ἕκαστον ἐνιαυτὸν περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, ὅπως ἐκλέξῃ τὸ συμβούλιον τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν φαίνεται ὅτι συνεδρίαζεν ἐν «τῇ στοᾷ ὕπερθεν τῆς γραμματείας». Ἀλλὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κτιρίου τούτου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας συνήρχετο ἐν εὐπρεπεῖ οἰκοδομήματι, κεκοσμημένῳ διὰ ζωγραφιῶν τῆς Ναυσικάας δεξιουμένης τὸν Ὀδυσσέα καὶ ἄλλων παραστάσεων ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Κερκύρας καὶ κειμένῳ ἐν

τῇ πλατείᾳ μεταξὺ τοῦ Παλαιοῦ φρουρίου (Fortezza vecchia) καὶ τῆς πόλεως. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο μνημεῖον τῆς βενετοκρατίας ἔχει ἐκλίπει ἤδη ἀπὸ μακροῦ [1].

Εἶχε δ᾿ ἀφήσει ἡ βενετικὴ κυβέρνησις εἰς τοὺς Κερκυραίους τὴν κατάληψιν τῶν κατωτέρων ἀρχῶν, καὶ οἱ νησιῶται ἐπεθύμουν, ἵνα ἡ διάρκεια τῶν ἐτῶν τούτων εἶνε ἐνιαυσία, ὅπως συμμετέχωσιν αὐτῶν ὡς πλεῖστοι τῶν πολιτῶν. Οὕτω τὸ συμβούλιον τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐξέλεγε τοὺς τρεῖς *χρονικοὺς κριτάς*, οἵτινες οὐ μόνον ἦσαν βοηθοὶ τοῦ βαΐλου καὶ τῶν δύο συμβούλων ἐν τῷ ἀνωτέρῳ δικαστηρίῳ, ἀλλὰ καὶ ἀπετέλουν ἴδιον κατώτερον δικαστήριον πρὸς ἐκδίκασιν ὑποθέσεων, ἐν αἷς τὸ ποσὸν περὶ οὗ προέκειτο ἦτο μικρόν. Ἐξέλεγε δὲ τὸ αὐτὸ συμβούλιον τοὺς τέσσαρας συνδίκους, ὄντας δύο Ἕλληνας καὶ δύο Λατίνους ἐν τῇ περιόδῳ, περὶ ἧς πραγματευόμεθα νῦν. Ἀπητεῖτο δὲ, ὅπως οὗτοι ἔχωσιν ἡλικίαν τοὐλάχιστον τριάκοντα ὀκτὼ ἐτῶν, καὶ ἦσαν ἀντιπρόσωποι ἁπασῶν τῶν τάξεων τῆς κοινότητος συλλήβδην καὶ ἰδίᾳ, ὑποβάλλοντες τὰ παράπονα αὐτῶν εἰς τὰς βενετικὰς ἀρχὰς καὶ ὁρίζοντες τὰς τιμὰς τῶν ὠνίων ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἥτις λειτουργία συνεκρούετο πρὸς τὴν τῶν ἔτι ὑφισταμένων *κατεπάνω*. Ἐξέλεγε δὲ καὶ τὸν γραμματέα τοῦ δικαστηρίου, δύο ἐπιτάκτας ὁρίζοντας τὰ δικαστικὰ ἔξοδα, τοὺς giustizieri, ἤτοι ὑπαλλήλους σφραγίζοντας τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ, καὶ τὸν ἄνδρα εἰς ὃν ἀνετίθετο ἡ *ἀναγραφὴ* τοῦ πληθυσμοῦ, ἥτις ὤφειλε κατὰ τὰ διατεταγμένα νὰ γίνηται ἅπαξ ἐφ᾿ ἑκάστης βαϊλείας [2]. Τῷ δὲ 1470 τὸ συμβούλιον ἐκεῖνο ἔλαβε τὸ προνόμιον τοῦ ἐκλέγειν τὸν πλοίαρχον τῶν πολεμικῶν γαλερῶν τῶν ἐξαρτυομένων ἐν Κερκύρᾳ κατὰ συνετὴν παραχώρησιν τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἐπείσθη κατὰ τὴν μεγάλην ναυμαχίαν τῶν Ἐχινάδων (Ναυπάκτου), ὅτι οἱ Κερκυραῖοι αὐτῆς πλοίαρχοι ἦσαν ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν Φαιάκων θαλασσοπόρων. Καὶ δὲν ἐπροθυμήθη μὲν ἡ Βενετία νὰ καταλίπῃ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς τὰς θέσεις τοῦ κοντοσταύλου τῆς νήσου, τοῦ καπετάνου *τῆς σιδηρείας* πύλης, τοῦ διερμηνέως καὶ τοῦ ἐπιστάτου τοῦ ἅλατος· ἀλλ᾿ ἡ φρουραρχία τοῦ Ἀγγελοκάστρου, ἥτις περιελάμβανεν ἱκανὴν δικαιοδοσίαν εἴς τινας μικρὰς ὑποθέσεις, περιῆλθεν ἐγκαίρως εἰς τὸ

---

[1] *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 274. — *Marmora* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 312-3 ⟨Λείπει ἐν τῇ ἑλλην. μεταφρ. ***Ἰω. Μάρμορα***⟩. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλλην. ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 159. Τόμ. Γ′ σ. 467. Τόμ. Ε′ 226, 249.

[2] *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 425.

συμβούλιον. Ἀργότερον δὲ τὸ συμβούλιον ἐξέλεγε καὶ τὸ καλούμενον Συνέδριον (Conclave), ἀποτελοῦν οἱονεί τι ὑπουργικὸν συμβούλιον, συνιστάμενον ἐκ τῶν τριῶν χρονικῶν κριτῶν, τῶν τεσσάρων συνδίκων καὶ πέντε ἄλλων ἀρχόντων, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡρίσθη τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα· αἱ δὲ συνεδρίαι τοῦ συμβουλίου τούτου ἐγίνοντο κεκλεισμένων τῶν θυρῶν [1].

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξαρτήματα τῆς ἀποικίας ἐν Ἠπείρῳ παρεῖχον ὁμοίως ἀρχάς, ὧν τινες ἀπενέμοντο ὑπὸ τοῦ συμβουλίου· περιεβάλλοντο δ᾽ αὐτὰς πάσας Κερκυραῖοι εὐπατρίδαι, συνήθως ἐπὶ ἕνα ἐνιαυτόν. Τῶν σταθμῶν τούτων κυριώτατος ἦτο τὸ Βουθρωτὸν ὑπό τε στρατηγικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἔποψιν, ἐπειδὴ δὲν ἦτο μόνον «ὁ φρουρὸς καὶ ὁ δεξιὸς ὀφθαλμὸς» τῆς Κερκύρας, ἀλλὰ καὶ παρεῖχεν ἐκ τῶν ἰχθυοτροφείων αὐτοῦ, ἅτινα ἀνῆκόν ποτε εἰς τὸν φίλον τοῦ Κικέρωνος Ἀττικόν, χίλια τριακόσια δουκᾶτα κατ᾽ ἔτος [2]. Ἀλλὰ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα ἦτο ἡ Πάργα ἕνεκα τῶν ὡραίων στίχων τοῦ Βύρωνος καὶ τῆς τραγικῆς αὐτῆς τύχης ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τῆς ἀγγλικῆς προστασίας, ὅτ᾽ ἐπίσημος ἄγνοια τῆς γεωγραφίας παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Τούρκους. Τὸν πρόσκοπον τοῦτον κατέλαβε τολμηρῶς ἐπὶ ἰδίᾳ αὐτοῦ εὐθύνῃ ὁ Βενετὸς βάϊλος τῆς Κερκύρας τῷ 1401 καὶ ἀπεδέχθη αὐτὸν μετά τινας δισταγμοὺς ἡ βενετικὴ πολιτεία [3]. Οἱ δὲ δισταγμοὶ ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν ἀδικαιολόγητοι, ἐπειδὴ παρὰ τὸ ποιητικὸν ὄνομα τῆς Πάργας οἱ πρακτικοὶ Βενετοὶ ὑπελόγιζον, ὅτι ἡ πόλις, ἧς τὸ σάκχαρον παρεῖχε πρὸ ἑνὸς αἰῶνος μεγάλα κέρδη εἰς τὸν κόμιτα Κεφαλληνίας Νικόλαον, τότ᾽ ἐστοίχιζε πολὺ περισσότερον τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ κατ᾽ ἐπανάληψιν παρώρμησεν ἡ Βενετία τοὺς κατοίκους τῆς Πάργας νὰ μεταναστεύσωσι καὶ διαπεραιούμενοι τὸν στενὸν πόρον νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ νησῖδι Ἀντιπάξῳ, ἐν ᾗ ἔχαιρον τὸ δικαίωμα τοῦ γεωργεῖν, ἢ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κερκύρᾳ, ὅπου ὑπῆρχον πάντοτε εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν ἀκαλλιέργητοι γαῖαι. Ἀλλὰ καὶ τότε, ὡς τῷ 1819, οἱ Πάργιοι ἐπέδειξαν συγκινητικήν, εἰ καὶ ἀσύμφορον εἰς αὐτούς, προσήλωσιν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, κείμενον ἐν ἐπικαίρῳ θέσει πρὸς πειρατείαν, καὶ

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 112-4, 221. Τόμ. Β΄ σ. 151, 213, 221. Τόμ. Ε΄ σ. 224, 251. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 279-87, 299-302. — *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 9 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 13⟩, 270 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 224⟩, 314 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 246⟩.

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 250.

[3] ⟨**Ἀρχιδουκὸς Σαλβατὼρ** Parga. Ἐν Πράγᾳ. 1907 Τόμ. Β΄ σ. 7⟩.

συνεδύασαν τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Βενετίαν, παρ᾽ ἧς εἶχον λάβει ἀξίους λόγου παραχωρήσεις, μετὰ τοῦ κέρδους τῆς εἰς τοὺς γείτονας Τούρκους πωλήσεως τῶν χάριν τῆς ἰδίας ἀμύνης στελλομένων εἰς αὐτοὺς ὅπλων. Ἡ δὲ διοίκησις τῆς Πάργας, ἐπιτραπεῖσα τὸ πρῶτον εἰς Κερκυραῖον εὐπατρίδην διὰ βίου καὶ ἔπειτα τεθεῖσα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κερκυραϊκοῦ συμβουλίου, ἀφῃρέθη συμφώνως πρὸς αἴτησιν τῶν Παργίων ἐν ἔτει 1511 ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκείνου καὶ μετεβιβάσθη εἰς τὰς ἐν Κερκύρᾳ βενετικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ τελευταῖον ἀπεδόθη καὶ πάλιν εἰς τὸ συμβούλιον. Ἀλλ᾽ ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε οὔτ᾽ ἐπικερδής, οὔτ᾽ εὐχερής, διότι ὁ διοικητὴς ἐκ τοῦ ἄλλως εὐτελοῦς αὐτοῦ μισθοῦ ὤφειλε νὰ παρέχῃ εἰς ἕκαστον Πάργιον πέντε μέτρα ἅλατος ἐνιαυσίως καὶ εἰς ἕκαστον ἱερέα καὶ ἐπιχώριον εὐπατρίδην ἓν δηνάριον τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τὰ Θεοφάνεια, συμβούλιον δὲ τριάκοντα καὶ δύο ἀνδρῶν διεχειρίζετο πολλὰς τῶν ὑποθέσεων τῆς μικρᾶς ταύτης κοινότητος καὶ ἴδιος πρωτοπαπᾶς προΐστατο τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῆς πραγμάτων [1]. Ἅπαντες δὲ οἱ κάτοικοι ἦσαν στρατιῶται καὶ πολλοὶ αὐτῶν πειραταί, καὶ ἦτο γνωστόν, ὅτι ἐφυλάκιζον Βενετόν τινα διοικητήν, καθ᾽ ὃν τρόπον οἱ Ἀλβανοὶ τῆς σήμερον πολιορκοῦσι Τοῦρκόν τινα βαλῆν, ἕως οὗ τύχωσι τῶν αἰτημάτων αὐτῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον καθ᾽ ὃν κατέλαβε τὴν Πάργαν, ἀπέκτησεν ἡ Βενετία καὶ τὰ κάστρα Σαγιάδαν καὶ Φανάριον, ἅτινα μετὰ τῆς La Bastia, τῶν Συβότων καὶ τοῦ Στροβιλίου συναπετέλουν τὰ ἠπειρωτικὰ ἐξαρτήματα τῆς νήσου κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Καὶ ἡ Ναύπακτος δ᾽ ἐτάχθη ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Κερκύρας ἐπὶ βραχὺν χρόνον [2]. Ὑπὸ δὲ τὴν βενετικὴν προστασίαν ἦσαν καὶ οἱ μοναχοὶ οἱ οἰκοῦντες τὰς ὑπὸ τῶν Ἁρπυιῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους οἰκουμένας Στροφάδας,

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 45-6, 232. Τόμ. Γ′ σ. 32, 766. Τόμ. Ε′ σ. 256, 328-30.—*Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 253 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 213⟩, 282 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 232⟩, 285 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 234⟩.—*Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α′ σ. 170. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α′ σ. 217. — *Jorga* ἐν τῇ Revue de l' Orient latin Τόμ. Ϛ′ σ. 378. — ⟨**Π. Α. Σαλαπάτα**⟩ Ἡ Πάργα σ. 75-7. — *Ugo Foscolo* Prose politiche σ. 447-82.

[2] Les Registres de Boniface VIII ⟨ἐκδ. *Digard*⟩ Τόμ. Β′ σ. 540.—Revue de l'Orient latin Τόμ. Α′ σ. 232. Τόμ. Δ′ σ. 508, 563.—*Feyerabend* Reyssbuch φ. 125, 233. — *Faber* Evagatorium Τόμ. Α′ σ. 164. — *Buochenbach* Orientalische Reyss σ. 34. — **Χιώτη** Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Τόμ. Β′ σ. 535. — Purchas His Pilgrimes (ἀγγλικὴ συλλογὴ ἀνατολικῶν ταξιδίων) Τόμ. Ζ′ σ. 546.

ὅπου ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη εἶχον πρὸ μακροῦ χρόνου κτίσει ἑλληνικὴν μονὴν τοῦ Σωτῆρος. Ἐκεῖσε δὲ εἶχον μεταβῆ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα οἱ Βενεδικτῖνοι, καὶ κατά τινα περίστασιν βλέπομεν τὸν πάπαν διορίζοντα τὸν ἡγούμενον «τῆς Παναγίας τῶν Στοφαρίων». Ἀλλ' ὅτε οἱ Ἕλληνες ἀνέκτησαν τὴν Ἀχαΐαν, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Ϛ´ ἀνέκτισε τὴν μονὴν τοῦ Σωτῆρος. Πᾶν πλοῖον διερχόμενον ἐκεῖθεν ἐχαιρέτιζεν εὐλαβῶς τὴν μονὴν καὶ ἔδιδεν ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς μοναχούς, ὧν οἱ ἆθλοι ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον τολμήσει νὰ πατήσωσι τὸν πόδα ἐπὶ τῆς ἀνεμοέσσης αὐτῶν ἐρημίας, ηὔξησε τὴν γοητείαν τῆς ἱερᾶς αὐτῶν κατοικίας μεταξὺ τῶν προσκυνητῶν τῶν πλεόντων εἰς τὴν Ἁγίαν γῆν.

Ἐν δὲ τῇ διοικήσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἡ Βενετία ἦτο πάντοτε ἧττον φανατικὴ ἄλλων καθολικῶν πολιτειῶν. Καὶ ἐξηκολούθουν μὲν παρέχοντες οἱ Βενετοὶ καθ' ὃ καθολικοὶ προτίμησιν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐκκλησίαν, ἥτις ἐν Κερκύρᾳ ἀπέβη ἐπίδομα τῶν μεγάλων βενετικῶν οἴκων, ἀλλ' οὐδέποτ' ἐλησμόνουν, ὅτι τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας ἦσαν ἀνώτερα τῶν τοῦ παπισμοῦ. Διὸ ἐπιμελῶς παρεκώλυον οἱανδήποτε ἰδιοποίησιν δικαιωμάτων εἴτε παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, εἴτε παρὰ τοῦ πάπα, φοβούμενοι ἐκείνου μὲν τὴν πολιτικὴν ἐπίδρασιν, τούτου δὲ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν. Διὸ οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι τοῦ ἀνδηγαυικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος διετηρήθησαν, ἅτε καλῶς προσαρμοζόμενοι εἰς τὸ συνετὸν ἐκεῖνο πρόγραμμα τῆς Βενετίας. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐξηκολούθει καλούμενος *μέγας πρωτοπαπᾶς*, ἡ δὲ προσωνυμία ἀρχιεπισκόπου ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸν Βενετὸν εὐπατρίδην τὸν ἡγούμενον τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Ἐξελέγετο δὲ ὁ πρωτοπαπᾶς ὑπὸ τριάκοντα αἱρετῶν μελῶν τῆς γενικῆς συνελεύσεως καὶ ὑπὸ τοῦ «ἱεροῦ τάγματος» τῶν τριάκοντα καὶ δύο ἀστικῶν ἱερέων[1]· ἀλλὰ τούτων ὁ ἀριθμὸς ἐν τῇ τελευταίᾳ περιόδῳ τῆς βενετοκρατίας ἀνήρχετο πράγματι εἰς εἴκοσι μόνον. Διήρκει δ' ἡ ἀρχὴ τοῦ πρωτοπαπᾶ ἐπὶ πέντε ἔτη, ἂν δὲ μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τούτου δὲν ἐξελέγετο καὶ πάλιν, ὑπεβιβάζετο εἰς τὴν τάξιν τοῦ κοινοῦ κλήρου, διακρινόμενος τότε ἀπ' αὐτοῦ μόνον ἐκ τῆς πορφυρᾶς ζώνης. Συνήθως δὲ προσὸν πρὸς ἐκλογὴν αὐτοῦ δὲν ἦτο ἡ ἀξία, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ συγγένεια πρός τινα τῶν εὐγενῶν οἴκων καὶ τὸ ποσὸν τῶν χρημάτων, ὅσα διεβίβαζεν

---

[1] ⟨ **Ρωμανοῦ** Ἀνδηγαυικὸν δίπλωμα σ. 5 ⟩.

εἰς τὰ θυλάκια τῶν ἐκλεκτόρων· ἀφῃροῦντο δὲ ταῦτα ἀπὸ τῶν κερδῶν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Ἐν ἑκάστῃ δὲ τῶν τεσσάρων βαϊλειῶν, εἰς ἃς ἐξηκολούθει ἀκόμη διαιρουμένη ἡ Κέρκυρα, καὶ ἐν τοῖς Παξοῖς, οἵτινες τότε, καθ᾿ ἃ καὶ νῦν, ἀπετέλουν μέρος τῆς κερκυραϊκῆς ἐκκλησίας, ὑπῆρχε πρωτοπαπᾶς τασσόμενος ὑπὸ τὸν μέγαν πρωτοπαπᾶν, ὅςτις ἀπὸ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐξηρτᾶτο πλὴν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου· μετὰ τούτου δὲ εἶχε μόνος αὐτὸς τὴν ἄδειαν νἀνταποκρίνηται διὰ μέσου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βενετοῦ βαΐλου. Εἶχε δὲ ἀκολουθίαν ὑποτακτικῶν, φερόντων ὑπερκόμπους βυζαντιακὰς προσηγορίας, ἀπήλαυε μεγάλων τιμῶν, καὶ αἱ περὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀποφάσεις αὐτοῦ ἦσαν ἀνέκκλητοι. Δύο δ᾿ ἐλευθερόφρονες πάπαι, ὁ Λέων Ι´ καὶ ὁ Παῦλος Γ´, ῥητῶς ἀπηγόρευσαν πᾶσαν εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων ἀνάμιξιν τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου, καὶ οἱ δόγαι πλέον ἢ ἅπαξ ἐστήριξαν τὸ ἀρχαῖον δίπλωμα τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀστικῶν ἱερέων καὶ τὰ προνόμια τῆς *δεκαρχίας* τῶν τριάκοντα καὶ τριῶν ἀγροτικῶν. Ταυτοχρόνως δ᾿ ἐλήφθησαν μέτρα, ὅπως παρακωλυθῇ ἡ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ Ἑλλήνων ἱερέων, μοναχῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐξ ὧν προήρχετο ἀνησυχία τῶν Βενετῶν, ἐπειδὴ εἶχον τελείαν συνείδησιν, ὅτι παρὰ τοῖς Ἕλλησι πολιτικὴ καὶ θρησκεία εἶνε ἀχώριστοι. Συνέβαινε δὲ τοῦτο ἰδίως, ὅτε πολλοὶ πρόσφυγες ἱερεῖς κατέφυγον εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν διάταξιν ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία διεφύλαξε ζωηρὸν τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα ἐν τῇ νήσῳ. Μικτοὶ δὲ γάμοι ἐπετρέποντο, καὶ, ἐπειδὴ τὰ τέκνα συνήθως ἐγίνοντο ὀρθόδοξα, δὲν ἐκπληττόμεθα μανθάνοντες, ὅτι εἴκοσιν ἔτη πρὸ τῆς καταλύσεως τῆς βενετοκρατίας δύο μόνον ὑπῆρχον ἐν Κερκύρᾳ λατινικοὶ οἶκοι εὐπατριδῶν ἐμμένοντες ἀκόμη εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα.

Φυσικὸν δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου, καθ᾿ ὃν ἐπολιτεύθησαν οἱ Βενετοὶ ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι, ὑπῆρξεν, ὅτι ἐν Κερκύρᾳ οἱ ὀπαδοὶ τῶν δύο δογμάτων δὲν ἀντετάσσοντο πρὸς ἀλλήλους μετὰ τῆς πικρίας ἐκείνης, ἥτις ἐκράτει πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ. Οἱ μὲν καθολικοὶ συμμετεῖχον τῶν λιτανειῶν τῶν ὀρθοδόξων, οἱ δὲ τριάκοντα καὶ δύο ὀρθόδοξοι ἱερεῖς ἐποιοῦντο τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων δέησιν ὑπὲρ τῆς κυριάρχου Βενετίας ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ βαΐλου, μεθ᾿ ἣν δύο τῶν καταδίκων ἀπολυόμενοι τοῦ δεσμωτηρίου παρεδίδοντο εἰς αὐτοὺς δίκην ἄλλου Βαραββᾶ. Ὅτε δὲ τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος περιήγετο

ἀνὰ τὴν πόλιν, αἱ βενετικαὶ ἀρχαὶ καὶ πολλοὶ τῶν τῆς φρουρᾶς συμμετεῖχον εὐλαβῶς τῆς λιτανείας, ἐρρίπτοντο εἴκοσι καὶ εἷς πυροβολισμοὶ ἀπὸ τοῦ Παλαιοῦ φρουρίου, ἐχαιρέτιζον δὲ διὰ πυροβολισμῶν καὶ τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα. Ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος ἀνταπέδιδε τὰς φιλοφρονήσεις ταύτας συλλειτουργῶν μετὰ τῶν καθολικῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, τοῦ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἱεράρχου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μητροπολίτης τῆς Κερκύρας, ὅπου παρὰ τὸ ἀσύμφωνον τῆς ψαλμῳδίας τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων κατεδεικνύετο ἡ θεολογικὴ αὐτῶν ὁμόνοια, καὶ δεόμενος ὑπὲρ τοῦ πάπα καὶ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου κατὰ τὸ ἐνιαύσιον συμπόσιον ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς καθολικῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Ἦσαν δὲ καὶ πρόθυμοι νἀφορίσωσι δυςπειθῆ χωρία ἐπὶ τῇ παρακλήσει τῆς κυβερνήσεως· τὸ δ᾽ ἔθος τοῦτο, ὅπερ ἐπλήρου τρόμου τοὺς δεισιδαίμονας χωρικοὺς, ἦτο μία τῶν μεγίστων κοινωνικῶν καταχρήσεων ἐν Κερκύρᾳ. Καὶ σήμερον δὲ δὲν ἐξέλιπε τελείως ὁ ἀφορισμὸς ἐν Ἑλλάδι [1].

Ἡ δὲ θέσις τῶν Ἰουδαίων ἐν Κερκύρα, καίπερ οὖσα ὀλιγώτερον εὐνοϊκὴ τῆς τῶν ὀρθοδόξων, ἦτο πολὺ καλλιτέρα τῆς τῶν ἑβραϊκῶν παροικιῶν ἐν ἄλλαις βενετικαῖς κτήσεσι. Καὶ δὴ κατ᾽ αὐτὰς τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν καταλήψεως τῆς νήσου ἐξεδόθη διαταγὴ, δι᾽ ἧς οἱ Βενετοὶ ἄρχοντες ἐκελεύοντο νὰ φέρωνται καλῶς πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν κοινότητα καὶ νὰ μὴ ἐπιβάλλωσιν εἰς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις βαρυτέρας τῶν τῶν λοιπῶν νησιωτῶν. Πολλοὶ τῶν Βενετῶν διοικητῶν εὕρισκον πρόσφορον νὰ δανείζωνται παρ᾽ αὐτῶν οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ ἔπιπλα, πινάκια καὶ στολὰς ὑπηρετῶν. Ὁ δὲ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὐξήθη ἕνεκα τῆς ἐκ τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Πορτογαλλίας μεταναστεύσεως ἐν ἔτει 1492 καὶ τῆς ἐκ Νεαπόλεως, Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας μετὰ ἥμισυν αἰῶνα, καθ᾽ ἃ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Μάρμορα, καθ᾽ ἣν τῷ 1665 ὑπῆρχον ἐν Κερκύρᾳ πεντακόσιοι περίπου ἰουδαϊκοὶ οἶκοι. Ὁ δὲ ἱστορικὸς ⟨Λούντζης⟩, ὅστις συμμερίζεται πληρέστατα τὴν πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἀντιπάθειαν τὴν χαρακτηρίσασαν πάντοτε τοὺς Ἕλληνας καὶ πάντοτε ὑπ᾽ αὐτῶν ἐκθύμως ἀποδοθεῖσαν, παρατηρεῖ ἀφελῶς, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Κερκύρας ἤθελον πλουτήσει, ἂν ἤθε-

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 46-51. Τόμ. Β′ σ. 143, 150, 193. Τόμ. Γ′ σ. 33, 431. — *Lnnzi* Della condizione politica delle Isole Ionie κεφ. XI καὶ XII. — *Lamansky* Les secrets de l'état de Venise σ. 050. — Ἀρχείου Βενετίας Misti Τόμ. IB′ φ. 54. — *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 319-22 ⟨ἑλλην. μεταφρ. σ. 249 κ. ἑ.⟩.

λον ἀφεθῆ μόνοι [1]. Οὐδένα δ' ἐπλήρονον τῶν συνήθων φόρων τῶν εἰςπραττομένων ἐν ἰουδαϊκαῖς τραπέζαις τῆς Βενετίας· καὶ ὅτε διὰ τοῦ ψηφίσματος τοῦ 1572 ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ βενετικοῦ ἐδάφους, ἐξηρέθησαν δι' ἰδίας συγκαταβάσεως οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Κερκύρας. Ἐπετρέπετο δ' εἰς αὐτοὺς νὰ ἐξασκῶσιν ἐν τῇ νήσῳ τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα μετὰ τῆς ἀδείας νὰ ὑπερασπίζωσιν οὐ μόνον ὁμοφύλους, ἀλλὰ καὶ Χριστιανούς. Εἶχον δὲ ἴδιον συμβούλιον, καὶ ἐξέλεγον δύο ἰδίους ἄρχοντας, διαχειριζομένους τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Ἰουδαϊκῆς (συνοικίας) καὶ ἀντιπροσωπεύοντας τὴν ἑλληνικὴν συναγωγὴν καὶ τὴν «ἀπουλικὴν» ἢ «ἱσπανικὴν», ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ 1540 ὑπῆρχον δύο συναγωγαί [2]. Ἐκτὸς δὲ τῶν συνόρων τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νἀποκτῶσιν ἀκίνητον περιουσίαν οὐχὶ ἀνωτέραν τετρακιςχιλίων δουκάτων, καίτοι ἡ κοινὴ γνώμη εἰς μόνην τὴν κτῆσιν τάφων παρ' αὐτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ γαιῶν, ἐφαίνετο συναινοῦσα· ἀπηγορεύετο δ' εἰς αὐτοὺς ῥητῶς νὰ ἔχωσι δουλοπαροίκους ἢ νὰ μισθόνωσι γαίας ἢ ἐπαύλεις, ἐξαιρουμένης μιᾶς καὶ μόνης οἰκίας χάριν χρήσεως αὐτοῦ τοῦ ἐνοικιαστοῦ. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων διατάξεων ἐμηδενίζετο δι' ὑποθηκεύσεων, καὶ, ἄν τις Ἰουδαῖος ἐπεθύμει νὰ διαθέσῃ χρήματα εἰς οἰκίας, δὲν ἐδυςκολεύετο νὰ εὕρῃ Χριστιανὸν θέλοντα νἀγοράσῃ ἢ μισθώσῃ αὐτὰς διὰ κεφαλαίων λαμβανομένων ἐπὶ δανείῳ παρ' Ἰουδαίων. Οὐδὲ ἦτο εὔκολος ὁ περιορισμὸς τῆς αὐξανούσης ἰουδαικῆς κοινότητος εἰς τὴν κεχωρισμένην αὐτῆς συνοικίαν. Καὶ ὅτε μὲν ἡ ἀρχαία Ἰουδαϊκὴ, τὸ λεγόμενον «ὄρος τῶν Ἰουδαίων» [3], κατηδαφίσθη τῷ 1524, ὅπως ἀνοιχθῇ χῶρος διὰ τὰ ὀχυρώματα, ἐδόθη διαταγὴ νὰ ἐκλέξωσι νέαν θέσιν· ἀλλὰ μετὰ ἓξ ἔτη βλέπομεν βενετικὴν ἔκθεσιν, ἐν ᾗ ἐκφράζεται ἡ αἰτίασις, ὅτι ἔζων μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ φρουρίῳ. Ἀλλὰ μεταγενέστερα διαγράμματα τῆς πόλεως δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰουδαϊκὴν συνοικίαν σημειουμένην ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐν ᾗ καὶ σήμερον καὶ καλουμένην *Ἑβραϊκὰ*, ἤτοι διὰ τοῦ μέχρις ἡμῶν σωζομένου ὀνόματος [4]. Ταὐτοχρόνως δὲ οἱ Ἰουδαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς διαφόρους ἀτιμωτικοὺς περιορισμοὺς περὶ τὸν ἱματισμόν. Καὶ δὴ ὑπεχρεώθησαν νὰ φέρωσι

---

[1] *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 430.

[2] **Ῥωμανοῦ** Ἑβραϊκὴ κοινότης Κερκύρας σ. 8.

[3] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ' σ. 46. — *Marmora* ἔνθ' ἀν. σ. 286 ⟨λείπει ἐν τῇ ἑλλ. μεταφράσει⟩. — **Ῥωμανὸς** ἔνθ' ἀν. σ. 9.

[4] *Marmora* ἔνθ' ἀν. σ. 364-5 ⟨λείπει ἐν τῇ ἑλλ. μεταφράσει⟩.

κίτρινον σημεῖον ἐπὶ τοῦ στήθους ὡς γνώρισμα δουλείας· βενετικὴ δέ τις διάταξις παρατηρεῖ ἀφελῶς, ὅτι τοῦτο ἦτο «ἀντικατάστασις τῆς συνηθείας τῆς λιθοβολήσεως, ἥτις ἐπιφέρει μεγίστας ζημίας εἰς τὰς οἰκίας». Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς, ὅτι χρηματικὴ ἀποζημίωσις ἀποτινομένη εἰς τὸ ταμεῖον ἀπήλλασσε τοὺς Ἰουδαίους τῆς ἀνάγκης νὰ φέρωσι τὸ στῖγμα ἐκεῖνο· ἀλλ᾽ εἶνε φανερὸν ἐκ τῶν παραπόνων τῶν ἀπεσταλμένων αὐτῶν, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἐτύγχανον κακῆς μεταχειρίσεως ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, οἵτινες ἐκώλυον αὐτοὺς νὰ προσέρχωνται εἰς τὸ κύριον φρέαρ τῆς πόλεως καὶ παρηνώχλουν αὐτοὺς καθ᾽ ὃν χρόνον ἐποιοῦντο τὰς ἐμπολὰς αὐτῶν. Πρὸς τούτοις δὲ ἦσαν διαδεδομέναι καὶ μωραὶ περὶ αὐτῶν φῆμαι. Ὁ ἀρχαῖος μῦθος, καθ᾽ ὃν Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης ἦτο γέννημα τῆς Κερκύρας, ἐπανελαμβάνετο ἀκόμη εἰς τοὺς περιηγητὰς, εἰς οὓς καὶ ἐδεικνύετο ἀπόγονός τις τοῦ προδότου τοῦ Σωτῆρος. Εἰς ἕκαστον δὲ νέον Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον ἀνεμένετο νὰ προσφέρωσιν ἀντίτυπον τῶν μωσαϊκῶν νόμων, καὶ οὗτος ἐνίοτε ηὔφραινε τοὺς ἄλλους Κερκυραίους νουθετῶν αὐτοὺς περὶ τῶν παραβάσεων τοῦ καθήκοντος αὐτῶν. Τέλος δ᾽ ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς νὰ προσέρχωνται εἰς δημοσίας λιτανείας, ἥτις ἀπαγόρευσις ἴσως ἀνεφέρετο ὁμοίως εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον καὶ εἰς τὸ τῆς δημοσίας τάξεως [1].

Τὸ δὲ φεουδαλικὸν σύστημα ἐξηκολούθει νἀποτελῇ τὴν βάσιν τῆς κερκυραϊκῆς κοινωνίας καὶ ἀπέβη τὸ στήριγμα τῆς βενετικῆς κυριαρχίας. Οἱ νέοι κυρίαρχοι τῆς νήσου ἐπεκύρωσαν μὲν τὰ τιμάρια τῶν Ἀνδηγαυῶν βαρώνων, ἀλλ᾽ ὀλίγα νέα συνέστησαν πλέον. Οὕτω δὲ περὶ τὰ τέλη τῆς βενετοκρατίας αἱ ἀρχῆθεν εἴκοσι τέσσαρες βαρωνεῖαι εἶχον ἐλαττωθῆ ἀπὸ δώδεκα μέχρι δεκαπέντε, ἐν αἷς δύο μὲν ἔφερον ἀκόμη τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλιπόντων οἴκων Ἀλταβίλλα καὶ Sant' Ippolito, μία ἢ δύο κατείχοντο ὑπὸ ἀρχαίων ἑλληνικῶν οἴκων καὶ αἱ ὑπόλοιποι ὑπὸ Βενετῶν εὐπατριδῶν ἀπὸ μακροῦ ἐγκαταστημένων ἐν τῇ νήσῳ. Ἐπειδὴ δ᾽ ἐξηκολούθουν κρατοῦντα τὰ Συνήθεια τῆς Ῥωμανίας, κατ᾽ ἀκολουθίαν δὲν ἴσχυεν ἐν Κερκύρᾳ ὁ Σάλιος νόμος· διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ ὡς καὶ ἀλλαχοῦ πολλαὶ βαρωνεῖαι περιῆλθον εἰς γυναῖκας, αἵτινες συνήθως ἐλάμβανον ὡς

---

[1] *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 255-6 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 215⟩, 286 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 233⟩, 370 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 279⟩, 430 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 333⟩, 437 ⟨λείπει ἐν τῇ ἑλλ. μεταφράσει⟩. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 150-3, 206. Τόμ. Ε′ σ. 261. — *Buochenbach* Orientalische Reyss σ. 27. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 455-61.

συζύγους Βενετοὺς εὐπατρίδας. Καὶ κατὰ τόπους μὲν ἕκαστος βαρῶνος ὤφειλε νὰ διατηρῇ τοὐλάχιστον ἕνα καλὸν ἵππον καὶ ἀριθμόν τινα ἀκολούθων χάριν ἀμύνης τῆς νήσου καὶ νὰ παρουσιάζηται μετ᾿ αὐτῶν πρὸς ἐπιθεώρησιν ἐν τῷ φρουρίῳ τὴν 1 Μαΐου· ἔχομεν δ᾿ ἔκθεσιν τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐπιδείξεως τῶν βαρώνων, ὄντων τότε δεκατεσσάρων, τῆς γενομένης τῷ 1515. Ἀλλ᾿ ἐν τῇ πράξει ἐπετρέπετο συνήθως ἡ παράβασις τοῦ ἱπποτικοῦ τούτου ἐθίμου. Ὀλιγώτερον δὲ γραφικὸν, ἀλλὰ μᾶλλον τελεσφόρον σῶμα ἦτο τὸ ἔνοπλον στῖφος τῶν χωρικῶν, τὸ καλούμενον cernide, ὅπερ ἐφρούρει τὰς ἀκτὰς καὶ ἐνίοτε παρεῖχεν εἰς τὴν Βενετίαν ἐνίους τῶν ἀρίστων αὐτῆς ναυτῶν. Ὑπεχρεοῦντο δὲ νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν τῷ σώματι τούτῳ ἅπαντες οἱ ἔχοντες ἡλικίαν μεταξὺ εἴκοσι καὶ ἑξήκοντα πέντε ἐτῶν. Ἴδιον δὲ ἄρθρον τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Πάργας ὥριζε ῥητῶς, ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς τῆς βραχώδους ἐκείνης πόλεως εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπηρετῶσι μόνον χάριν ἀμύνης τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος [1].

Σπουδαιότατον δὲ ἁπάντων τῶν τιμαρίων ἦτο τὸ τῶν Ἀτσιγκάνων, οἵτινες ἦσαν περίπου ἑκατὸν καὶ ὑπέκειντο μόνον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βαρώνου, εἰς ὃν εἶχε παραχωρηθῇ τὸ τιμάριον αὐτῶν, «ἥτις ἀρχὴ» κατὰ τὸν Μάρμοραν «παρεῖχεν οὐ μικρὸν κέρδος καὶ λίαν μεγάλας τιμάς». Ἠδύνατο δὲ ὁ φεουδάρχης αὐτῶν νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτοὺς οἱανδήποτε ποινὴν πλὴν τοῦ θανάτου, καταδίκης ἧς οὐδ᾿ οἱ λοιποὶ ὁμότιμοι αὐτοῦ εἶχον τὸ δικαίωμα· ἦσαν δὲ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς αὐτὸν καὶ ὄχι εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν ταῖς γαλέραις ἢ νὰ παράσχωσι τὰς συνήθεις τιμαριωτικὰς ὑπηρεσίας τῶν λοιπῶν χωρικῶν. Εἶχον ἴδιον στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν, ἀνάλογον πρὸς τὸν *δρουγγάριον* τῶν Ἀτσιγκάνων τῆς Ναυπλίας, τὴν δὲ πρώτην Μαΐου, ἡγουμένου τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ὑπὸ τοὺς ἤχους τυμπάνων καὶ πλαγιαύλων, φέροντες ὑψωμένην τὴν σημαίαν τοῦ βαρώνου αὐτῶν καὶ κρατοῦντες *τὸν Μάην*, δένδρον κοσμούμενον ὑπ᾿ ἀνθέων μετέβαινον εἰς τὴν πλατεῖαν ἀπέναντι τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ κατῴκει ὁ βαρῶνος. Ἐκεῖ κατέθετον τὸ δένδρον καὶ ἔψαλλον περίεργον ᾆσμα εἰς τιμὴν τοῦ βαρώνου, ὅστις παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ἀναψυκτικὰ καὶ τὴν ὑστεραίαν ἐλάμβανε παρ᾿ αὐτοῦ τὸ νενομισμένον χρηματικὸν αὐτῶν τέλεσμα. Καὶ κατ᾿ ἀρχὰς μὲν

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 267-9.—*Marmora* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 259 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 215⟩, 283-4 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 232 κ. ἑ.⟩. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 452-4, 467 κ. ἑ.

τὸ τιμάριον ἐκεῖνο εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὸν οἶκον τῶν Abitabuli, οὗ τὸ ὄνομα προήρχετο ἴσως ἐκ τῶν habitacula, ἤτοι τῆς σκηνοπηγίας, τῶν πλανήτων ἐκείνων Ἀτσιγκάνων, ἔπειτα δὲ περιῆλθεν εἰς τὸν οἶκον Δεληγότη. Τῷ δὲ 1540, μετὰ τὴν μεγάλην ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, τὸ τιμάριον μετεβιβάσθη εἰς τὸν Ἀντώνιον Ἔπαρχον, ἄνδρα πολύτροπον, ποιητὴν ἅμα, ἑλληνιστὴν καὶ στρατιώτην, χάριν ἀποζημιώσεως τῶν ἀπωλειῶν ἃς ὑπέστη καὶ ὡς ἀμοιβὴ τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Κατὰ παράδοξον δὲ ἀνωμαλίαν ἡ δικαιοδοσία τοῦ βαρώνου τῶν Ἀτσιγκάνων ἐπεξετείνετο εἰς τοὺς ἀγρότας τῶν ἠπειρωτικῶν ἐξαρτημάτων τῆς Κερκύρας. Διὸ εἶνε πιθανὸν, ὅτι οἱ δουλοπάροικοι οἱ καλούμενοι vaginiti, οὓς εἴδομεν ἐπὶ τῶν Ἀνδηγαυῶν καὶ οἵτινες εἶχον μεταναστεύσει ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ ἐπλήρονον κατὰ τὴν ἄφιξιν αὐτῶν τέλος ἐγγραφῆς, ἦσαν Ἀτσίγκανοι[1].

Οἱ δὲ δουλοπάροικοι ⟨σέρμποι⟩ τῆς Κερκύρας ἦσαν τριῶν τάξεων, οἱ τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἐπειδὴ ἡ Βενετία εἶχε δημοσίας κτήσεις ἐν τῇ νήσῳ, αἵτινες συνήθως ἐξεμισθοῦντο εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα ἐπὶ προθεσμίᾳ εἴκοσι καὶ ἐννέα ἐτῶν, οἱ τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ τῶν βαρώνων. Ἡ δὲ θέσις τῶν Κερκυραίων ἀγροτῶν, καίτοι ἐνίοτε συνήθροιζον ἱκανὸν χρῆμα, ὥστε νἀπελευθερώσωσιν ἑαυτοὺς, ἡ δὲ Βενετία πολλάκις παρεῖχεν εὐήκοον οὖς εἰς τὰς αἰτιάσεις αὐτῶν, ἦτο χειροτέρα ὑπὸ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἢ ἡ τῶν χωρικῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Οὐδὲν μὲν ἐκέκτηντο πολιτικὸν δικαίωμα, συνυπελογίσθησαν δὲ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν καταλήψεως τῆς νήσου εἰς τὰς συμβάσεις ὁμοῦ μετὰ «τῶν ἄλλων κινητῶν καὶ ἀκινήτων κτημάτων» τῶν κυρίων αὐτῶν. Δὲν εἶνε δὲ ἄπορον, ὅτι ἐνίοτε ἀπεδίδρασκον, ὅπως ἐκφύγωσι τὴν τυραννίαν σκληροῦ κυρίου. Οἱ δὲ χωρικοὶ τῶν δημοσίων γαιῶν εἶχον καλλιτέραν μοῖραν τῶν λοιπῶν δύο τάξεων, καὶ ἐν ᾧ ἅπαντες οἱ λοιποὶ πλὴν τῶν ἱερέων ὑπεχρεοῦντο εἰς ἔργα καταναγκαστικὰ, ἐκεῖνοι ἠδύναντο νὰ τύχωσιν ἀπαλλαγῆς ἐπὶ τῇ πλη-

---

[1] *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 464-6. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ´ σ. 31, 38-40· τὸ κείμενον τοῦ ᾄσματος τῶν Ἀτσιγκάνων παρατίθεται ἐν τῷ Ὁδηγῷ τῆς Κερκύρας 1902. ⟨Ἴδε Περὶ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ τιμαρίου τῶν Ἀτσιγκάνων καὶ τῆς πρώτης τοῦ Μαΐου ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα. Ἐν Ἀθήναις 1882 σ. 60-74, ὅπου καὶ συμβολὴ τοῦ μακαρίτου ***Ἰω. Ῥωμανοῦ***. Πρβλ. τὰς περὶ τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πρώτης Μαΐου πρὸς τοὺς Ἀτσιγκάνους ἀντιρρήσεις ***Ν. Γ. Πολίτου*** «Οἱ Ζυγιῶται τῆς Πελοποννήσου» ἐν τῷ Αἰῶνι τῆς 26 Μαρτίου 1882⟩.

ρωμῇ μικροῦ ποσοῦ. Τὰ δὲ κυριώτατα αὐτῶν παράπονα ἦσαν, ὅτι ἠναγκάζοντο νὰ ἐργάζωνται χάριν κυβερνητικῶν ἔργων ἐν τῇ πόλει, ὅτ' ἐπεθύμουν νὰ σπείρωσι τὸν σῖτον ἢ νὰ τρυγήσωσι τὰς σταφυλὰς αὐτῶν, καὶ ὅτι ὑπεχρεοῦντο νὰ κόπτωσι ξύλα χάριν τοῦ βαΐλου καὶ νὰ παρέχωσιν ἔλαιον καὶ κατὰ ἔτη καθ' ἃ δὲν ὑπῆρχεν ἐσοδεία. Ἔν τινι δὲ περιστάσει γίνεται λόγος καὶ περὶ ἀποστασίας χωρικῶν ἐναντίον τῶν πιεζόντων αὐτούς, καὶ ὁ Μάρμορας μαρτυρεῖ περὶ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔγραφεν, «ὅτι οἱ χωρικοὶ οὐδέποτε εἶνε εὐχαριστημένοι καὶ ἐξεγείρονται κατὰ τῶν κυρίων αὐτῶν ἐπὶ τῇ μικροτάτῃ προκλήσει». Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ Βενετία μέχρι τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς ἐν τῇ νήσῳ κυριαρχίας μικρὰς μόνον ἔσχε ταραχὰς ἐν αὐτῇ. Ἐφρόντιζε δὲ νὰ εὐχαριστῇ τοὺς εὐπατρίδας, παρέχουσα εἰς αὐτοὺς πολιτικὰ προνόμια, τίτλους εὐγενείας καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ὑπηρετῶσιν ἐν τῷ βενετικῷ στόλῳ, ἐφ' ὅσον δ' ὑπῆρχε κίνδυνος παρὰ τῶν Τούρκων ἦτο ἀναγκασμένη ἐκ λόγων συνέσεως νὰ ἀξιοῖ τῆς προσηκούσης προσοχῆς τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ἕνεκα τῆς σχεδὸν τελείας παραμελήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως ἡ βενετικὴ πολιτεία κατώρθονε νὰ παρακωλύῃ τὴν αὔξησιν ἀνεπτυγμένου θητικοῦ πλήθους, οἷον τὸ ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας μεγάλως αὐξάνον τὰς τάξεις τῶν πολιτικῶς ὑπονομευόντων αὐτήν [1].

Κατὰ δὲ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας τῆς βενετοκρατίας ἡ Βενετία οὐδὲν ἀληθῶς ἔπραξεν ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν Κερκυραίων. Δημόσια σχολεῖα δὲν ἱδρύθησαν, ἐπειδή, καθ' ἃ ἀνεκοίνονε πολὺ ἀργότερον εἰς τὴν βρεττανικὴν βουλὴν ὁ κόμις Βιᾶρος Καποδίστριας, ἡ γερουσία τῆς Βενετίας οὐδέποτ' ἐπέτρεψε τὴν ἵδρυσιν τοιούτων καθιδρυμάτων ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις [2]. Ὅτε δ' ὁ καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος ἐπεθύμει νὰ εὕρῃ δικαιολογίαν, ὅπως διαμείνῃ ἐν Βενετίᾳ, ἰσχυρίζετο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μελετήσῃ θεολογίαν ἐν Κερκύρᾳ. Ἡ διοίκησις περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ πληρόνῃ ὀλίγους διδασκάλους τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς καὶ εἰς τὸ νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς Ἰονίους νεανίας τὸ ἰδιαίτερον προνόμιον τοῦ τυγχάνειν διπλώματος ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Παδούης ἄνευ ἐξετάσεων. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Κερκυραῖος σπουδαστὴς μετὰ τὴν οἴκαδε ἐπιστροφὴν ἐλησμόνει πάνθ' ὅσα εἶχε διδαχθῇ, διατηρῶν μόνον ἐπίφασίν τινα παι-

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β' σ. 169. Τόμ. Γ' σ. 77, 85, 89, 290, 422.

[2] Remarks respectfully committed to the Consideration of the British Parliament σ. 64.

δείας. Ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἐξαιρέσεις ἀπὸ τοῦ ταπεινοῦ ἐκείνου ἐπιπέδου. Ὅτε Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα, κατώρθωσε νἀγοράσῃ ἑλληνικοὺς κώδικας ἐν Κερκύρᾳ· ⟨ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἰᾶνος Λάσκαρις ποιεῖται μνείαν χειρογράφων εὑρισκομένων ἐν τῇ νήσῳ⟩[1]. Ἄλλοι δ' ἀντεγράφοντο ὑπὸ τῶν ἐξορίστων, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς τὴν νῆσον μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων. Κατὰ δὲ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ὑπῆρχον ἱκανοὶ Κερκυραῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, οἷοι ὁ Ἀντώνιος Ἔπαρχος καὶ ὁ Τριβώλης[2], ὁ περιηγητὴς ⟨Νίκανδρος⟩ Νούκιος καὶ ὁ θεολόγος ⟨Ἰωαννίκιος⟩ Καρτᾶνος, ἀλλ' ὡς τὸ πλεῖστον ἔγραψαν ἐκτὸς τῆς νήσου. Ὑπῆρξε δὲ καὶ Κερκυραῖος ἱδρύσας τῷ 1621 ἐν Βενετίᾳ τὴν ἑλληνικὴν σχολὴν τὴν κληθεῖσαν Φλαγγίνειον φροντιστήριον ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ ⟨Θωμᾶ⟩ Φλαγγίνη, ὅπερ τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ὑφίσταται ἀκόμη παρὰ τῇ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ βενετικῇ περιόδῳ ὀλίγαι παρείχοντο εὐκολίαι πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων ἐν Κερκύρᾳ. Διὸ δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι οἱ Κερκυραῖοι ἦσαν εὐαγωγότεροι ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἢ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν Ἄγγλων, ὅτε οἱ Ἰόνιοι ἦσαν μᾶλλον πεφωτισμένοι, ὅτε ἠφθόνουν ἐφημερίδες καί τινες τῶν ἀρίστων καλάμων τῆς νοτίου Εὐρώπης ἐπροθυμοῦντο νὰ στηλιτεύσωσι τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν[3].

Ἰᾶνος Λάσκαρις.

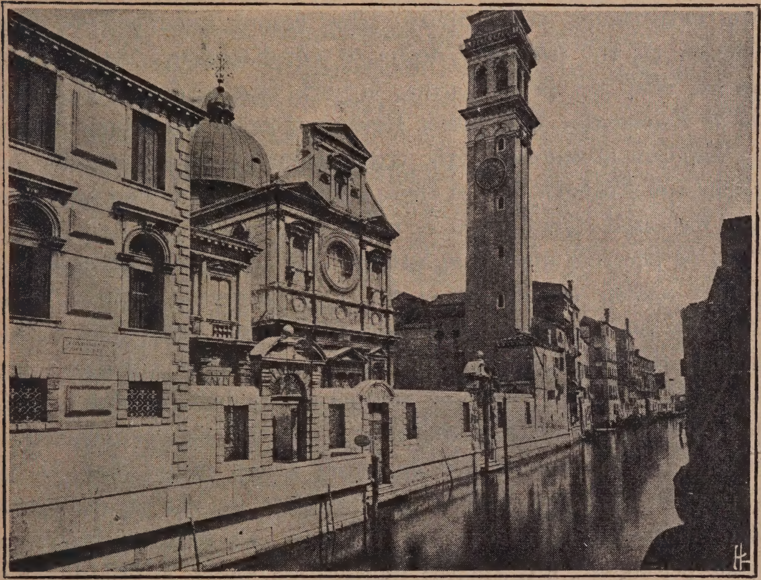
---

[1] ⟨*K. K. Müller* Neue Mittheilungen über Janos Lascaris ἐν τῷ Centralblatt für Bibliothekswesen Τόμ. Α΄, 1884, σ. 379 κ. ἑ.⟩.

[2] ⟨Ἴδε περὶ τοῦ οἴκου Τριβώλη ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄, 1907, σ. 316 κ. ἑ.⟩.

[3] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β΄ σ. 245. Τόμ. Ε΄ σ. 269. — *Marmora* ἔνθ' ἀν. σ. 433 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 337⟩. — *Kyriaci Anconitani* Itinerarium σ. 29. — ***Βελούδου*** Ἡ ἐν Βενετίᾳ ἑλληνικὴ κοινότης ἐκδ. β΄ σ. 116. — ⟨***Σάθα*** Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 326. Τὸν Φλαγγίνην ἐκ πλάνης καλεῖ Ἀντώνιον ὁ Μάρμορας, ὀρθῶς δὲ Θωμᾶν ὅ τε Βελοῦδος καὶ ὁ Σάθας⟩.

Ἡ δὲ μακρὰ βενετικὴ κυριαρχία ἐξήσκησεν, ὡς εἰκὸς, ἐπίδρασίν τινα εἰς τὴν γλῶσσαν, ἰδίως ἐν τῇ πόλει. Ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς προσαρτήσεως οἱ Κερκυραῖοι εἶχον, καθ' ἃ εἴδομεν, συμφωνήσει, ἵνα διορισθῇ Ἕλλην νοτάριος, καθ' ἃ ἐπὶ τῶν Ἀνδηγαυῶν, ὅπως συντάσσῃ ἑλληνιστὶ δικόγραφα, ἀπετέλει δὲ μέρος τῆς βενετικῆς διοικήσεως καὶ Ἕλλην διερμηνεύς. Ἐξηκολούθει δὲ γινομένη χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς ἐν ἰδιογράφοις, ἐν ᾧ ἐπίσημος γλῶσσα ἦτο ἡ βενε-

Ἅγιος Γεώργιος, ἡ ἐν Βενετίᾳ ἑλληνικὴ ἐκκλησία.

τικὴ ἢ ἡ λατινική. Γίνεται δὲ τοῦτο σαφὲς ἐκ τῆς περισωζομένης διαθήκης ἑνὸς τῶν βαρώνων, ἥτις εἶνε συντεταγμένη ἑλληνιστὶ, καίτοι ὁ διαθέτης ἦτο Φράγκος τὸ γένος. Ἀλλὰ περὶ τὸν χρόνον τῆς μάχης τῶν Ἐχινάδων (Ναυπάκτου), ὅτε ἡ Βενετία ἐπροθυμεῖτο ἰδιαζόντως νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς Ἕλληνας αὐτῆς ὑπηκόους, ὁ βάϊλος ἐξέδιδεν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῶν προκηρύξεων αὐτοῦ χάριν ἰδίας ὠφελείας τοῦ ἀγροτικοῦ πλήθους [1]. Παρ' αὐτοῖς δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἐρριζώθη στερεώτατα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ σήμερον δ' ἔτι

[1] ***Ῥωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 57, 59, 314-20. — ***Γερακάρη*** Κερκυραϊκαὶ σελίδες σ. κζ'.

αὕτη εἶνε σχεδὸν ἡ μόνη γλῶσσα ἡ ἐννοουμένη ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν ἐν Κερκύρᾳ, ἐν ᾧ ἡ ἰταλικὴ λαλεῖται ἀσμένως ἐν τῷ ἄστει. Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τῆς βενετοκρατίας ἡ διάλεκτος τῶν κυριάρχων ἦτο ἡ παρὰ τῇ ἐκλεκτῇ κοινωνίᾳ λαλουμένη γλῶσσα, καὶ οἱ νεαροὶ Κερκυραῖοι οἱ νεωστὶ ἐπιστρέφοντες ἐκ Παδούης, ὅπου εἶχον ἀμόχθως ἀξιωθῆ τῆς ἀκαδημαϊκῆς δάφνης, εἶχον ὑπεροπτικῶς πρὸς τὴν εὐγενεστάτην καὶ ἐμμονωτάτην τῶν γλωσσῶν, ἥτις εἶχε καταντήσει νὰ λαλῆται μόνον ὑπὸ τῶν περιφρονουμένων ἀγροτῶν. Οὐχ ἧττον ἡ φύσις ὑπερενίκησε, καὶ ἑλληνικαὶ λέξεις καιροῦ παραπεσόντος παρεισέδυσαν εἰς τὴν βενετικὴν διάλεκτον τῆς Κερκύρας. Ἀλλὰ μόνον περὶ τὰ τέλη τῆς βενετοκρατίας ἤρχισεν ἐπικρατοῦσα ἡ ἑλληνική. Δύο δὲ Κερκυραῖοι, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὑπῆρξαν οἱ σκαπανεῖς τῆς νέας ἑλληνικῆς, καὶ ἔν τινι τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Γολδόνη γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀγυιοπαίδων τῆς Κερκύρας ὡς ψαλλόντων ᾄσματα ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ [1].

Ἡ δὲ βενετικὴ σημαία προςείλκυεν, ὡς εἰκός, πολὺ μεγαλείτερον ἀριθμὸν πλοίων εἰς τὴν νῆσον, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς διάμεσος σταθμὸς τῶν γαλερῶν μεταξὺ Βενετίας καὶ Κρήτης· περιηγητὴς δ᾽ ἐπισκεφθεὶς τὴν Κέρκυραν τῷ 1480 λέγει, ὅτι ὁ λιμὴν «οὐδέποτε ἦτο κενός». Τὸ δ᾽ Ἰόνιον ἐμπόριον παρημποδίζετο ὑπὸ τῆς τότε ἰσχυούσης ἐν Εὐρώπῃ ἀποικιακῆς πολιτικῆς, ἥτις ἐπεδίωκε τὴν συγκέντρωσιν ἅπαντος τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ μητροπόλει, δι᾽ ἧς ὤφειλον νὰ διέλθωσιν ἅπαντα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῆς νήσου κερκυραϊκὰ προϊόντα. Τοῦτο δὲ ἦγεν, ὡς εἰκός, εἰς μεγάλην ἀνάπτυξιν τῆς λαθρεμπορίας, ἥτις καὶ τὴν σήμερον ἀσχημονεῖ ἐν Ἑλλάδι. Ὡς ἐξαγόμενα δὲ προϊόντα ἀναγράφονται βελανίδια, βάμβαξ, παντοῖαι ὀπῶραι καὶ ἅλας, ἀποστελλόμενον εἰς τὰς ἄλλας ἐν Δαλματίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ βενετικὰς ἀποικίας. Παρήγετο δὲ μέγα ποσὸν οἴνου, καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ ἐλαίου, ὅπερ ἀποτελεῖ σήμερον τὴν κυριωτάτην πρόσοδον τῆς Κερκύρας, παρεθαρρύνετο ἐπὶ τοσοῦτον δι᾽ ἀμοιβῆς δώδεκα χρυσῶν νομισμάτων ἐπὶ ἑκάστῃ ἐμφυτεύσει ἑκατὸν ἐλαιοδένδρων, ὥστε κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς βενετοκρατίας ὑπῆρχον ἐν τῇ νήσῳ σχεδὸν δύο ἑκατομμύρια τοιούτων δένδρων. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σήμερον ἄδενδρος νησὶς Βίδο, ἣν οἱ Γάλλοι μετέβαλον εἰς ἐρημίαν, καλέσαντες αὐτήν, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, Νῆσον

---

[1] *Ῥωμανοῦ* Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 29-30. — *Goldoni* La famiglia dell'antiquario Πράξεως Β′ σκηνὴ δεκάτη.

τῆς εἰρήνης (Ile de la Paix), εἶχεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μάρμορα τοιαύτας πυκνὰς φυτείας ἐλαιῶν, ὥςτε «ἐφαίνετο ὡς δάσος πλέον ἐκτὸς τῶν ὑδάτων». Καὶ ὅμως ἡ Κέρκυρα συνεδύαζε παραδόξως καὶ τότε, καθ᾽ ἃ καὶ νῦν, μεγάλην εὐφορίαν μετὰ μεγάλης πενίας. Ὅτε δὲ ὁ σῖτος ὁ αὐξάνων ἐν τῇ ἀπέναντι ἠπείρῳ ἐξήγετο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀντὶ νὰ ἐπιφυλαχθῇ εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ κατανάλωσιν, οἱ Κερκυραῖοι περιήρχοντο εἰς ἀπόγνωσιν, ἐπειδὴ τὰ ἐν τῇ νήσῳ παραγόμενα σιτηρὰ σχεδὸν δὲν ἐπήρκουν πρὸς διατροφὴν ἑνὸς ὅλου ἔτους. Διὸ ἡ ἐξαγωγὴ αὐτοῦ πλέον ἢ ἅπαξ ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῆς πατρικῆς διοικήσεως, καὶ ἱδρύθησαν δημόσιοι σιτοβολῶνες, ἐν οἷς οἱ ἄρχοντες διετάσσοντο νὰ καταθέτωσι μέρος τοῦ μισθοῦ αὐτῶν χάριν ἐπικουφίσεως μεγάλων σιτοδειῶν. Οἱ δὲ φόροι συνέκειντο εἰς δεκάτην τοῦ ἐλαίου, τοῦ θεριζομένου σίτου καὶ τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, εἰς ποσοστὸν ἐπὶ τοῦ παραγομένου οἴνου, εἰς καπνικὸν φόρον ἑκάστης οἰκίας· ἐπληρόνετο δ᾽ ἐξαγωγικὸν τέλος δεκαπέντε ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῶν ἐλαιῶν, ἐννέα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τοῦ ἐλαίου καὶ τεσσάρων ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς λοιπῆς ἐμπολῆς. Ὑπῆρχον δὲ καὶ εἰςαγωγικὰ τέλη, ἓξ μὲν ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ βενετικῶν προϊόντων, ὀκτὼ δ᾽ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῶν ἄλλοθεν εἰςαγομένων. Τὰ δὲ ἁλατοπήγια τῆς Λευκίμμης ἦσαν μονοπώλιον τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἡ εἰςαγωγὴ ξένου ἅλατος ἐτιμωρεῖτο δι᾽ ἐξορίας. Τὰ ἰχθυοτροφεῖα τοῦ Βουθρωτοῦ ἐξεμισθοῦντο, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, εἰς Κερκυραῖον καὶ εἰςέφερον χίλια τριακόσια δουκᾶτα κατ᾽ ἔτος [1]. Κερκυραῖοι δ᾽ ἔμποροι ἐτύγχανον τὴς αὐτῆς μεταχειρίσεως ἐν Βενετίᾳ, ἧς οἱ τῆς Κρήτης καὶ οἱ τῶν ἄλλων ἐν Ἑλλάδι ἀποικιῶν, καὶ τὰ bezzoni καὶ τορνέσια (tornesi) τοῦ βενετικοῦ νομισματοκοπείου ἐκυκλοφόρουν ἐν Κερκύρᾳ[2].

Εἰς τὴν Βενετίαν ὀφείλει ἡ Κέρκυρα πλειότερον πάσης ἄλλης πόλεως ἐν Ἑλλάδι τὴν σημερινὴν αὐτῆς ὄψιν. Αἱ ὁδοὶ, τὰ ὀχυρώματα, αἱ οἰκίαι εἶνε ἅπασαι μᾶλλον βενετικαὶ ἢ ἑλληνικαί. Πράγματι ὑπό τινας ἐπόψεις ὁ περιηγητὴς ὁ ἔναγχος ἀφικόμενος αὐ-

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 112-4. Τόμ. Β′ σ. 126, 131, 140, 307. Τόμ. Γ′ σ. 33, 90, 200, 302, 356, 359, 470. Τόμ. Ε′ σ. 224, 227, 228. — *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 10 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 19⟩, 257 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 217⟩, 258 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 218⟩. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie κεφ. XV. — *Jervis* History of the Island of Corfù σ. 125. — *Botta* Storia naturale dell' Isola di Corfù σ. 61. — *Faber* Evagatorium Τόμ. Γ′ σ. 351.

[2] Archivio Veneto Τόμ. ΙΖ′ σ. 88. Τόμ. ΙΗ′ σ. 114.

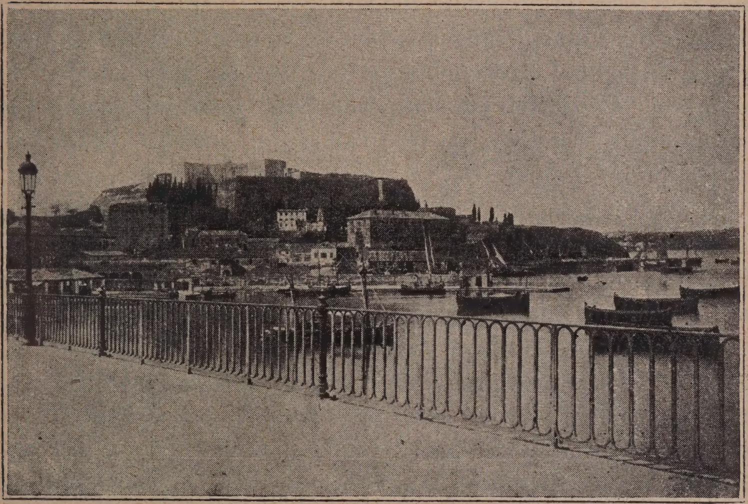
τόσε μόλις που δύναται νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἐπάτησε τὸν πόδα ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, διότι οὔτε τεσσαράκοντα πέντε ἔτη ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, οὔτε πεντήκοντα ἔτη ἀγγλικῆς προστασίας, οὐδὲ ἡ μεσάσασα βραχεῖα γαλλικὴ καὶ ῥωσικὴ κατοχὴ κατώρθωσαν νἀπαλείψωσι τὸν χαρακτῆρα τῆς Βενετίας. Ὁ λέων τοῦ Ἁγίου Μάρκου φρουρεῖ ἀκόμη ἐπὶ τῶν τειχῶν· ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥέει ἀκόμη τὸ ὕδωρ ἐν τῇ βρύσει τοῦ Καρδακίου ἐκείνῃ, ἐξ ἧς συνείθιζον νὰ ὑδρεύωνται τὰ βενετικὰ πλοῖα· τὰ φρούρια διασώζουσιν ἀκόμη τὰ βενετικὰ αὐτῶν ὀνόματα, καὶ χωρίον κερκυραϊκὸν ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Παντοκράτορος καλεῖται ἀκόμη Ἑνετία. Ἡ ὅλη συγκρότησις τῆς νέας κερκυραϊκῆς κοινωνίας, οἱ ὅροι τῆς κατοχῆς τῶν γαιῶν καὶ αἱ ἕξεις τοῦ λαοῦ κατὰ μέγα μέρος βασίζονται καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπὶ τύπων βενετικῶν. Οἱ τίτλοι εὐγενείας, ὧν οἱ Ἰόνιοι ποιοῦνται ἀκόμη χρῆσιν σχεδὸν μόνοι ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων, εἶνε λείψανα τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς οἱ εὐφυεῖς πολιτευταὶ τῆς ἐμπορικῆς πολιτείας, ὥς οἱ σημερινοὶ πρωθυπουργοὶ τῆς Ἀγγλίας, ἔκλειον τὰ στόματα ὀχληρῶν ὑπηκόων ἢ ἀντήμειβον πιστὰς ὑπηρεσίας διὰ τῆς χορηγίας τιμητικῶν διακρίσεων. Πολλοὶ τῶν ἐνθερμοτάτων Ἑλλήνων ἀντιπάλων τῆς ἀγγλικῆς προστασίας ἔφερον καταφώρως ἰταλικὰ ὀνόματα, καὶ μεταξὺ δὲ τῶν Κερκυραίων βουλευτῶν τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ κοινοβουλίου ὑπάρχουσιν ἔνιοι, ὧν ἡ ἰταλικὴ καταγωγὴ μόλις που ἐπικαλύπτεται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοπρεπῶν καταλήξεων τῶν ἑλληνικῶν κλίσεων.

Ἂν δὲ ἠθέλομεν νὰ φαντασθῶμεν ὁποία τις ἦτο ἡ Κέρκυρα κατὰ τὰ πρῶτα ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη τῆς βενετοκρατίας, ἤτοι μέχρι τοῦ χρόνου τῆς πρώτης ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκίας, ὀφείλομεν νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ἡ πόλις παρὰ τἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως ἔμεινεν ἀπεριτείχιστος καὶ ὅτι μόνα ἐρύματα εἶχεν, ὥς ἐν τοῖς ἀνδηγαυικοῖς χρόνοις, τὰς δύο ὠχυρωμένας κορυφὰς τοῦ καλουμένου Παλαιοῦ φρουρίου (Fortezza vecchia), τότε διαστελλομένας ὥς Παλαιὸν κάστρον καὶ Νέον, τοῦτο κτισθὲν ὑπὸ Καρόλου Α´ τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, ὧν οἱ φρούραρχοι ἤλλασσον ἀνὰ δεκαὲξ μῆνας. Συνήθη δὲ ὅρια τῆς πόλεως ἦσαν οἱ δύο πύργοι, ἐν οἷς συνεδρίαζον οἱ σύμβουλοι, «ὁ πύργος τῆς σιδηρέας πύλης», ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἡ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων[1]·

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β´ σ. 10, 81, 85, 87, 116, 117. Τόμ. Γ´ σ. 46.

τῷ δὲ 1394 Κερκυραῖος βαρῶνος καταγόμενος ἐκ Νεαπόλεως, ὁ Πέτρος Capece, ἔκτισε τὴν καθολικὴν μονὴν καὶ ἐκκλησίαν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (Annunziata), τὴν ἀρχαιοτάτην πασῶν τῶν ἐν τῇ νήσῳ ὑφισταμένων λατινικῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἔθηκεν ἔπειτ᾿ αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ βαΐλου. Περιλαμβάνει δὲ αὕτη πολλοὺς τάφους καὶ ἐπιγραφάς, τὰς πλείστας ἀναφερομένας εἰς Κερκυραίους πεσόντας ἐν τοῖς τουρκικοῖς πολέμοις. Ἄλλη δ᾿ ἐκκλησία, ἡ τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ, ἀνερχομένη κατά τινας εἰς τοὺς χρόνους τῶν δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου, ὧν ἔφερε τὸ ὄνομα, λέγεται ὑπὸ τοῦ Μάρ-

Τὸ Νέον φρούριον τῆς Κερκύρας.

μορα, ὅτι ἐθεμελιώθη ἴσως καθ᾿ ἣν ἡμέραν οἱ Κερκυραῖοι ἀπεφάσισαν νἀποδεχθῶσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Βενετίας. Ἀλλὰ τὸ ὀνομαστότατον ἱερὸν τῆς νήσου ἦτο ἡ Παναγία τῆς Κασσιόπης, ὅπου συνείθιζον νὰ προςκυνῶσιν οἱ εἰς τὴν πατρίδα προςκείμενοι ναῦται· ἐκτίσθη δὲ αὕτη ἐν ᾗ θέσει ἔκειτο ὁ βωμὸς τοῦ Διὸς ἐκεῖνος, οὗ ἐνώπιον κατήρξατο ὁ Νέρων τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα περιοδείας. Περὶ αὐτὴν δ᾿ ἐτελεῖτο πολυφοίτητος ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἀπηλλαγμένη παντὸς τέλους [1]. Ἕνεκα δὲ τοῦ πλήθους ἀπόρων

[1] *Marmora* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 232 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 202⟩, 251 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 211⟩. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 141. Τόμ. Γ′ σ. 30, 85, 263,

καὶ ἀσθενῶν προσκυνητῶν διερχομένων ἐκ τῆς νήσου κατὰ τὴν εἰς τὴν Παλαιστίνην μετάβασιν ἢ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐπιστροφὴν εἶχεν ἱδρυθῆ ξενὼν πρὸς ἐνοίκησιν αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος κατέλυον συνήθως ἐν τῇ μονῇ τῶν Γυμνοπόδων φράρων. Εἰς δὲ περιηγητὰς ἐρχομένους ἐκ τοῦ Βορρᾶ ἡ πόλις δὲν ἐνεποίει ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἀξίαν λόγου αἴσθησιν. Αἱ μὲν ἀγυιαὶ ἦσαν «στεναί, σκοτειναὶ καὶ δύσοδμοι», ἡ δὲ πλατεῖα ἐπλήθυε «ἀθλίων ἀνδρῶν», καὶ τὸν εὐσεβῆ προσκυνητὴν ἐλύπει ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἐνδείας τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς κατοικίας καὶ τοῦ πλήθους τῶν Ἰουδαίων [1]. Ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς πολιορκίας γίνεται λόγος περὶ τῶν «ὡραίων καὶ λαμπρῶν οἰκιῶν» τῶν προαστείων καὶ τοῦ λαμπροῦ μεγάρου Ἀβράμη παρὰ τὴν παραλίαν, κεκοσμημένου δι' ὡραίων μαρμαρίνων ἀγαλμάτων καὶ κειμένου ἐντὸς χαρίεντος κήπου. Εἶνε δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν νῆσον ἐδεικνύετο ὁ βράχος, ὃν Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος πρὸ μακροτάτων χρόνων εἶχε ταὐτίσει πρὸς τὴν νῆα τοῦ Ὀδυσσέως [2]. Ὁ δὲ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Κερκύρας συνδεόμενος Ὑλλαϊκὸς λιμὴν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἔλαβε τὸ νεώτερον αὐτοῦ ὄνομα Λίμνης τοῦ Χαλικιοπούλου ἐκ τοῦ ὁμωνύμου οἴκου εἰς ὃν ἀνῆκεν [3].

Ὁ δὲ ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνος δὲν ἀπέβη δεινὸς ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας. Οἱ γείτονες τῆς νέας βενετικῆς ἀποικίας ἦσαν ἢ Ἰταλοὶ ἡγεμονίδαι, οἷοι οἱ τῶν λοιπῶν Ἰονίων νήσων δεσπόζοντες Τόκκοι καὶ ὁ δεσπότης τῶν Ἰωαννίνων Ἡσαῦ Βουονδελμόντης, ἢ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοί, οἵτινες εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς Ἠπείρου μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ δεσποτάτου. Ἡ Βενετία συμφώνως πρὸς τὸ πολιτικὸν αὐτῆς πρόγραμμα μετεχειρίζετο ἐπιτηδείως τοὺς μὲν Ἰταλοὺς ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν, τοὺς δ' Ἀλβανοὺς ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν. Οὕτως, ὅτε ὁ Ἡσαῦ ἐξωγρήθη ὑπὸ τῶν Ἀλβα-

---

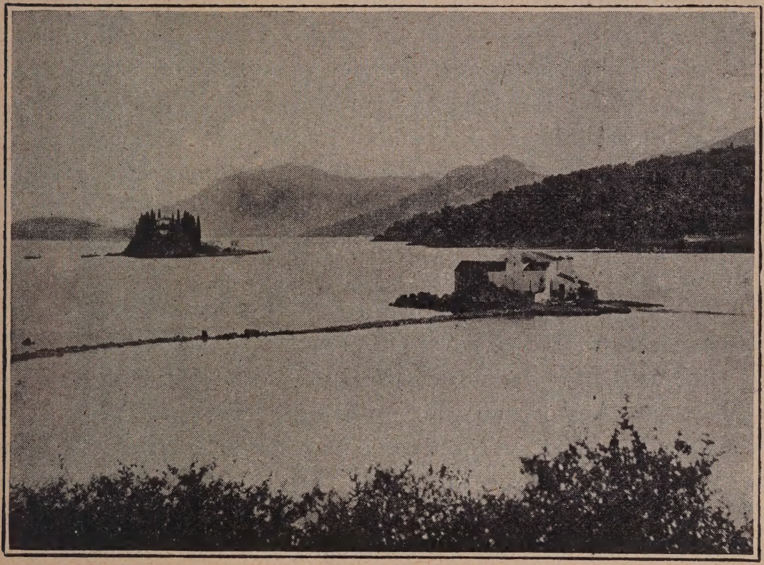
460. — *Buondelmonti* Liber insularum σ. 54, 55. Ἴδε καὶ τὸ παρ' αὐτῷ διάγραμμα τῆς νήσου. — Κῶδιξ Βουρνεϊανὸς 213 φ. 23 ⟨ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου⟩.

[1] *Feyerabend* Reyssbach φ. 36, 351. — *Casola* Viaggio a Gerusalemme σ. 34-5. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ' σ. 57. — *Jovius* Historiae sui temporis Τόμ. Β' φ. 186. — *Guazzo* Historie φ. 203. — [*Noè* Viaggio σ. 11-30. — *Suriano* Trattato di Terra Santa σ. 250].

[2] *Faber* Evagatorium Τόμ. Γ' σ. 347.

[3] ***Ρωμανοῦ*** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 316. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε' σ. 318.

νῶν, ὁ βάϊλος τῆς Κερκύρας ἐπενέβη, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ καὶ ἐξένισεν αὐτὸν ἐν τῷ κάστρῳ, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ Κερκυραῖοι ἐβοήθησαν τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ καταλάβωσι τὰ Ἰωάννινα, ὅπως μὴ περιέλθωσιν εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἡσαῦ Κάρολον Τόκκον, ὅστις ἦτο πρὸς τούτοις ὑποτελὴς τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως. Ἡ δ' ἐπιθετικὴ καὶ ἐπιτυχὴς ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ ἐνέργεια τοῦ Τόκκου ἤγαγε μὲν καιροῦ παραπεσόντος εἰς προστριβὴν πρὸς τὴν Βενετίαν, ἀλλ' οὐδέποτ' ἐνέβαλεν εἰς κίνδυνον τὴν Κέρκυραν.

Ἡ λίμνη τοῦ Χαλικιοπούλου.

Ἄλλως δ' εἶχον τὰ κατὰ τὰς σχέσεις τῶν Βενετῶν πρὸς τοὺς Γενουηνσίους. Οἱ ἐμπορικοὶ οὗτοι ἀντίπαλοι τῆς Βενετίας δὲν ἀπέβαλον πᾶσαν ἐλπίδα περὶ καταλήψεως νήσου πολυποθήτου ἱκανὸν χρόνον καὶ μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς βενετικῆς προστασίας. Δὶς δὲ, τῷ 1403 καὶ πάλιν τῷ 1432, προσέβαλον τὴν Κέρκυραν, ἀλλὰ καὶ τὰς δύο φορὰς ἀνεπιτυχῶς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ πρωτοστράτορος Boucicaut ἐπειράθησαν νὰ κυριεύσωσι τὸ Ἀγγελόκαστρον, ὅπερ ὑπερήσπιζε γενναίως Κερκυραῖός τις εὐπατρίδης καὶ ἡττήθησαν ὑπὸ τῆς πολιτοφυλακῆς τῆς νήσου, πολλῶν φονευθέντων, παρὰ τὸ χωρίον Δουκάδες. Ἡ δὲ δευτέρα ἀπόπειρα ὑπῆρξε σοβα-

ρωτέρα. Οἱ ἐπιδρομεῖς κατώρθωσαν μὲν νἀποβιβασθῶσι, καὶ εἶχον ἤδη δῃώσει τὴν εὔφορον νῆσον καὶ πυρπολήσει τὸ *ἐξωπόλιον* (borgo) [1] καὶ τὰ σημερινὰ προάστεια τῆς πόλεως, ὅτε τὴν ἑβδόμην ἡμέραν αἰφνιδία ἔξοδος τῶν ἀστῶν καὶ τῆς φρουρᾶς παρεκώλυσε τὴν περαιτέρω αὐτῶν προχώρησιν. Πολλοὶ τῶν Γενουηνσίων ἐξωγρήθησαν, οἱ δὲ κατορθώσαντες νὰ ἐκφύγωσιν εἰς τὰ ἴδια πλοῖα κατεδιώχθησαν καὶ δεινῶς ἔπαθον ὑπὸ τοῦ βενετικοῦ στόλου. Αἱ δὲ περαίτεραι ἀπόπειραι Γενουηνσίων πειρατῶν, ὅπως ἐνεδρεύσωσι φορτηγίδας πλεούσας μεταξὺ Κερκύρας καὶ Βενετίας, ἀπέβησαν μάταιαι, καὶ μετ᾿ οὐ πολὺ οἱ νησιῶται οὐδὲν πλέον εἶχον νὰ φοβῶνται ἀπὸ τῶν Χριστιανῶν τούτων ἐχθρῶν τῶν ἰδίων προστατῶν. Καὶ ἡ μὲν ἐπιδρομὴ κατέδειξε τὴν πίστιν τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἑλλήνων, περὶ ἧς ποτε ἀμφέβαλλον οἱ Βενετοὶ πολιτευταί· ἀλλ᾿ ἡ ἀπώλεια ψυχῶν καὶ περιουσιῶν, ἧς ἔγειναν αἰτία καὶ ἣν ἐπηύξησαν ἐπελθόντες λοιμοί, ἤγαγε τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν παραχώρησιν πενταετοῦς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ πάσης ὑπηρεσίας καὶ δασμοῦ ἁπάντων τῶν θελόντων νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν τῇ νήσῳ [2].

Ἀλλ᾿ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι εἶχον ταχέως κερδήσει ἔδαφος ἐν τῇ ἀπέναντι Ἠπείρῳ. Ὁ πρῶτος δὲ κώδων σοβαροῦ κινδύνου ἐκρούσθη, ὅτε κατέλαβον τὸν λιμένα τοῦ Αὐλῶνος, μίαν τῶν κλειδῶν τοῦ Ἀδρίου, κατεχόμενον ὑπὸ τῆς Ῥεγγίνας Μπάλσα, τῆς δεσποίνης τῆς χώρας [3]. Τῷ 1430 ἔπεσον τὰ Ἰωάννινα, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς Κερκύρας· ἀλλ᾿ ἡ ἀπόκρουσις, ἧς ἔτυχον, ἀπεθάρρυνεν αὐτοὺς ἀπὸ ἐπαναλήψεως πάσης ἀποπείρας ἐπὶ ἕνα ὅλον αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα. Ἀλλ᾿ ἔκτοτε, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἠπείρου

---

[1] ⟨Μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1574 ἀνεγέρσεως τοῦ Νέου φρουρίου καὶ τοῦ περιτοιχίσματος τοῦ νῦν ἄστεως, οὗ μία τῶν πυλῶν ὑπῆρξεν ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατεδαφισθεῖσα Βασιλικὴ πύλη (Porta Reale), ἣν εἰκονίζει ἡ ἐν σ. 303 εἰκών, ἡ νῦν πόλις τῆς Κερκύρας ἐθεωρεῖτο κυρίως ὡς προάστειον, ἄστυ δ᾿ ὑπελαμβάνετο μόνον τὸ Παλαιὸν φρούριον, τότε κατῳκημένον. Τὸ δὲ νῦν ἄστυ μετὰ μέρους τῶν σημερινῶν προαστείων ἐκαλεῖτο, ὡς μανθάνομεν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐξ ἐγγράφων, *ἐξωπόλιον Κορυφῶν* ἢ *Μπόργο*. Ἴδε *Ν. Τ. Βούλγαρη* καὶ *Ν. Β. Μάνεση* Ἀληθὴς ἔκθεσις περὶ τοῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος σ. 20⟩.

[2] *Marmora* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 253-7 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 215 κ. ἑ.⟩. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 265. — *Sanudo* παρὰ Muratori Τόμ. ΚΒ´ σ. 1030. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ´ σ. 433, 445, 466, 472. — *Kyriaci Anconitani Itinerarium* σ. 29, 30.

[3] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ´ σ. 159, 181.

ἐξαφάνισιν τῶν Τόκκων, τὰ ἠπειρωτικὰ ἐξαρτήματα τῆς Κερκύρας ἦσαν διαρκῶς ἐκτεθειμένα εἰς τὸν κίνδυνον ἐπιθέσεως παρὰ τῶν Τούρκων ἢ παρὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ἰδίως δ' ἔπασχον δεινῶς οἱ κάτοικοι τῆς Πάργας ἕνεκα τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν Βενετίαν· αἱ μὲν οἰκίαι αὐτῶν κατελήφθησαν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα ἀπήχθησαν, καὶ ἐχρειάσθη κρατερὸς ἀγὼν τῶν Κερκυραίων, ὅπως ἀνακτή-

Ἡ Βασιλικὴ πύλη τῆς Κερκύρας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Borri.

σωσι τὸ βραχῶδες ἐκεῖνο ἔρυμα, ὅπερ ἦτο τότε ὁ πρόσκοπος αὐτῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων [1].

Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν κατάλυσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι χριστιανικῶν πολιτειῶν ἡ Κέρκυρα ἀπέβη τὸ ἄσυλον πολλῶν ἐπιφανῶν ἐξορίστων. Καὶ ἐκ μὲν τῆς αὐτοκρατορικῆς πόλεως ἦλθεν ὁ ὀνομαστὸς οἶκος Θεοτόκη, ὅστις ἔδωκε πολλοὺς πρωτεύοντας ἄνδρας εἰς τὴν νῆσον, ἣν ἐξέλεξαν ὡς δευτέραν πατρίδα [2]. Ἐκ δὲ τῆς Πελοποννήσου κατέφυγεν εἰς τὴν

---

[1] **Καλλιγᾶ** Μελέται σ. 653. — **Π. Α. Σ⟨αλαπάτα⟩** Ἡ Πάργα σ. 80-1. — **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε' σ. 328.

[2] **Ῥωμανοῦ** Γρατιανὸς Ζώρζης σ. 99.

Κέρκυραν ὁ τελευταῖος δεσπότης Θωμᾶς Παλαιολόγος μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων, ὁ ἱστορικὸς Φραντζῆς καὶ ὁ πρόγονος τοῦ Κερκυραίου ἱστορικοῦ Μάρμορα. Ὁ δὲ Φραντζῆς ἔγραψεν ἐν τῇ κατὰ τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων ἠρεμίᾳ τὴν ἱστορίαν τῶν πολυταράχων αὑτοῦ χρόνων ἐπὶ τῇ παρακλήσει εὐγενῶν τινων Κερκυραίων, καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ κοιμᾶται μετὰ τοῦ τῆς συζύγου τοῦ κυρίου αὑτοῦ, τῆς δεσποινίδος Αἰκατερίνης, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἁγίων Ἰάσονος καὶ Σωσιπάτρου [1]. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ δύναμις τῶν Ἑλλήνων ἱερέων, ὥστε ἡ Βενετία ἐφοβήθη σοβαρῶς, μὴ ὑπονομεύσωσι τὴν πίστιν τῶν Κερκυραίων αὐτῆς ὑπηκόων, καὶ ἐξέδωκε διαταγὴν, καθ' ἣν « τὸ συνέδριον τῶν τριάκοντα καὶ δύο » ἀπηγορεύετο πλέον νὰ συνεδριάζῃ, ἅπαντες δὲ οἱ ἱερεῖς οἱ μεταναστεύσαντες εἰς τὴν νῆσον κατὰ τὰ δέκα τελευταῖα ἔτη ὤφειλον νὰ ἐκχωρήσωσιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη νὰ πραΰνωσι τοὺς Ἕλληνας χάριν τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀγῶνος πρὸς τοὺς Τούρκους ἠνάγκασε τοὺς Βενετοὺς νὰ ἐξακολουθήσωσι πολιτευόμενοι μετὰ τοῦ συνήθους αὐτῶν ἀνεκτικοῦ τρόπου [2].

Ὁ δὲ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων ηὔξανεν ὁσημέραι, διότι περὶ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ Κέρκυρα ἀπέβη τὸ λειψανοφυλάκιον τοῦ ὀνομαστοῦ αὐτῆς ἁγίου Σπυρίδωνος, ἐπισκόπου ⟨ Τριμυθοῦντος τῆς ⟩ Κύπρου, ὅστις εἶχε διακριθῆ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας, οὗ τὸ λείψανον εἶχεν ἀνακομισθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἱερεὺς καλούμενος Καλοχαιρέτης ἐκόμισε τῷ 1456 εἰς τὴν Κέρκυραν τὸ ἅγιον αὐτοῦ λείψανον καὶ τὸ τῆς ἁγίας Θεοδώρας, τῆς συζύγου τοῦ εἰκονοκλάστου αὐτοκράτορος Θεοφίλου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Καλοχαιρέτη οἱ μὲν δύο πρεσβύτεροι αὐτοῦ υἱοὶ ἔγειναν ἰδιοκτῆται τοῦ λειψάνου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ὁ δὲ νεώτερος ἔλαβε τὸ τῆς ἁγίας Θεοδώρας, ὅπερ καὶ παρεχώρησεν εἰς τὴν πόλιν· τὸ δὲ λείψανον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος περιῆλθε τέλος εἰς τὸν διακεκριμένον οἶκον Βούλγαρι, εἰς ὃν καὶ ἀνήκει μέχρι τῆς σήμερον, καὶ φυλάσσεται ἐν τῇ φερωνύμῳ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου, τοῦ τῆς ἁγίας Θεοδώρας φυλασσομένου ἐν τῇ μητροπόλει. Τετράκις τοῦ ἔτους τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος περιάγεται ἐν λιτανείᾳ πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ὑπὸ τῆς κοινῆς πίστεως ὁμολογουμένων ὑπηρεσιῶν, ἃς παρέσχε διὰ τῆς διπλῆς διασώσεως τῆς νήσου ἅπαξ

---

[1] ⟨ Ἴδε περὶ τοῦ τάφου τοῦ Φραντζῆ ἀνωτέρω σ. 179 σημ. 2 ⟩.

[2] *Lamansky* Les secrets de l'état de Venise σ. 047 - 050. — *Marmora* ἔνθ' ἀν. σ. 267. ⟨ ἑλλ. μετάφρ. σ. 219 κ. ἑ. ⟩.

μὲν ἀπὸ τοῦ λιμοῦ, ἅπαξ δὲ ἀπὸ τῶν Τούρκων. Τὸ δὲ ὄνομ᾿ αὐτοῦ εἶνε τὸ μάλιστα διαδεδομένον ἐν Κερκύρᾳ, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν παίδων τῶν φερόντων τὸ ὄνομα Σπῦρος ἀνέρχεται εἰς λεγεῶνα ὅλον [1].

Διαρκούντων δὲ τῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀγώνων κατὰ ταύτην τὴν περίοδον οἱ Κερκυραῖοι διεκρίθησαν διὰ τῆς δραστηρίας συμπράξεως μετὰ τῶν προστατῶν αὐτῶν. Βλέπομεν αὐτοὺς ἀγωνιζομένους δὶς μὲν ἐν Πάργᾳ, δὶς δ᾿ ἐν Βουθρωτῷ· διαρκοῦντος δὲ τοῦ μακροῦ μεταξὺ Τούρκων καὶ Βενετῶν πολέμου τοῦ ἐκραγέντος τῷ 1463 μανθάνομεν τὰ τῆς ὑπὸ τῶν Κερκυραίων ἐπιδειχθείσης ἀνδραγαθίας ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου, κάτωθεν τῶν τειχῶν τῶν Πατρῶν καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ναυπάκτου. Κερκυραῖος δ᾿ ὑπῆρξεν ὁ προσωρινῶς κυριεύσας χάριν τῆς Βενετίας τὸ κάστρον Στροβίλι ἐν Ἠπείρῳ. Καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς αὐτόχρημα ἰταλικοῖς πολέμοις ἐβοήθουν οἱ Κερκυραῖοι τοὺς Βενετούς, καὶ ἀμοιβὴ τῆς πίστεως αὐτῶν ὑπῆρξε τὸ προνόμιον τῆς ἐκλογῆς τοῦ πλοιάρχου τῶν κερκυραϊκῶν πολεμικῶν γαλερῶν. Ἐν τούτοις ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν εἰργάσθησαν χάριν τῶν ὀχυρωμάτων καί, ἀδιαφοροῦντες

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Κερκύρᾳ.

[1] **Βροκίνη** Περὶ τῶν ἐτησίως τελουμένων ἐν Κερκύρᾳ λιτανειῶν τοῦ θείου λειψάνου τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. — *Marmora* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 261-7, 287 ⟨ ἑλλ. μετάφρ. σ. 224 κ. ἑ. Τὸ δεύτερον χωρίον λείπει⟩.—**Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 260.

περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐλάμβανον προχείρους λίθους ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἥτις φέρει ἀπὸ μακροῦ μέχρι καὶ τῆς σήμερον τὸ ὄνομα Παλαιόπολις. Φαίνεται δὲ πράγματι, ὅτι δὲν ἦσαν πλέον κενὴ δουλοπρεπὴς φράσις τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Μάρμορα, καθ᾽ ἃ ἡ Κέρκυρα «ἐπροθυμεῖτο πάντα κατὰ τίνα τρόπον νὰ ἐξακολουθήσῃ διαμένουσα πιστῶς ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Βενετούς»[1].

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 222, 224, 246, 336-9. Τόμ. Ϛ΄ σ. 219. Τόμ. Ζ΄ σ. 11. — *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 268-70 ⟨Λείπει ἐν τῇ ἑλλην. μεταφράσει⟩, 324-5 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 255 κ. ἑ.⟩, 333 ⟨ἑλλ. μεταφρ. σ. 225 κ. ἑ.⟩. — ***Π. Α. Σ****⟨αλαπάτα⟩* Ἡ Πάργα σ. 81-4. — *Malipiero* Annali σ. 89, 110.

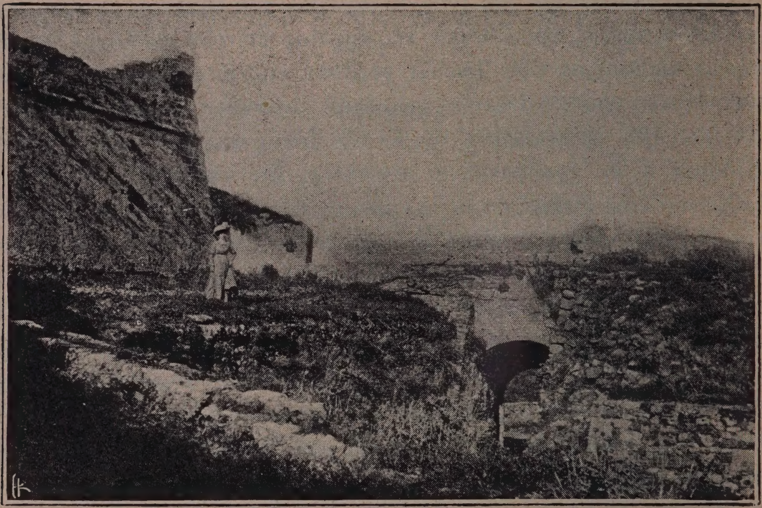
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ′

ΑΙ ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ (1485—1540)

Κατ᾽ ἀκολουθίαν τοῦ μακροῦ πολέμου τοῦ λήξαντος ἐν ἔτει 1479 καὶ ἐπενεγκόντος τὸν ὄλεθρον τῆς ἀρχαίας ἐπὶ τῶν τεσσάρων Ἰονίων νήσων κυριαρχίας τῶν Ἰταλῶν κομίτων τῆς Κεφαλληνίας, ἥτις ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀπετέλει χωριστὴν λατινικὴν πολιτείαν, ἡ Βενετία ἠδυνήθη νὰ ἐπαυξήσῃ τὰς ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει κτήσεις αὐτῆς. Εἴδομεν δ᾽ ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὅτι κατὰ τὸ 1482 καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐξεδίωξε τὸν Ἀντώνιον Τόκκον ἐκ τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Κεφαλληνίας, ὅτε οὗτος εἶχεν ἀνακτήσει τὰς νήσους ταύτας μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων προσωρινὴν αὐτῶν κατάληψιν, καὶ ὅτι τὴν μὲν Κεφαλληνίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τὸν Βαγιαζὶτ, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ διηνεκῶς τὴν Ζάκυνθον ἐπὶ πληρωμῇ ἐνιαυσίου φόρου πεντακοσίων δουκάτων, ὅςτις ἐξηκολούθει καταβαλλόμενος ἀπὸ τοῦ 1485 μέχρι τῆς καταργήσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἐν ἔτει 1699 ὁμολογηθείσης συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς καὶ ἐπεβάρυνε μεγάλως τὰς προσόδους τῆς νήσου.

Πρώτη δὲ φροντὶς τῶν Βενετῶν ὑπῆρξεν ὁ ἀποικισμὸς τῆς νέας αὐτῶν κτήσεως, ἥτις δὲν εἶχε συνέλθει κατὰ τὴν βραχεῖαν παλινόρθωσιν τῶν Τόκκων ἀπὸ τῆς μεταναστεύσεως καὶ τῆς ἐρημώσεως, ἣν εἶχε προκαλέσει ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησις. Αἱ ἀρχαὶ τῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι βενετικῶν ἀποικιῶν διετάχθησαν νὰ προςφέρωσι γαίας εἰς τοὺς προσερχομένους πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν τῇ νήσῳ, ἰδίως δὲ εἰς τοὺς ἐκ Μεθώνης, Κορώνης, Ναυπλίας καὶ Ναυπάκτου *Στρατιώτας,* οἵτινες ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς προστασίαν τῆς νήσου. Πλεῖστοι ὅσοι τῶν τοιούτων ἐλαφρῶν ἱππέων ἔγειναν δεκτοὶ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἔμελλον νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένοι πάσης δεκάτης καὶ πάσης καταναγκαστικῆς φεουδαλικῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ τέσσαρα ἔτη. Οὕτως ἡ βενετικὴ πολιτεία διέθετε μετ᾽ οὐ πολὺ κατάλληλον σῶμα ἀνδρῶν, ἐποίκων ἅμα καὶ ἱππέων, ἅτε ὑποχρεουμένων νὰ διατηρῶσιν ἰδίους ἵππους, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Θεοδώρου Παλαιολό-

γου, ἴσως υἱοῦ τοῦ ἀμύντορος τοῦ Σαλμενικοῦ, ὅστις εἶχεν ἤδη ὑπηρετήσει ὡς ἐπίτροπος τῆς Βενετίας, βολιδοσκοπῶν τὰς γνώμας τῶν κατοίκων τῆς Κεφαλληνίας. Ἐν σχετικῶς δὲ βραχεῖ χρόνῳ ὀλίγων ἐτῶν οἱ *Στρατιῶται* τῆς Ζακύνθου ἀνήρχοντο εἰς χιλίας πεντακοσίας οἰκογενείας· καίτοι δὲ εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπηρετῶσιν ἐκτὸς τῆς νήσου, εἶχον ἰσχυρὸν λόγον ἐγκαταστάσεως ἐν αὐτῇ, ὅτι ἠδύναντο νὰ διαθέτωσιν ἐν αὐτῇ τὰς γαίας αὐτῶν. Ἡ ἀπώλεια τῆς Ναυπάκτου, τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης ἐπηύξησεν, ὡς εἰκὸς, τὸ ῥεῦμα τῆς εἰς τὴν Ζάκυνθον μεταναστεύσεως. Καὶ οἱ ἱππό-

Τὸ φρούριον τῆς Ζακύνθου.

ται δὲ τῆς Ῥόδου ἔλαβον γαίας ἐν τῇ νήσῳ. Τῷ 1528 παρὰ τοὺς συμβάντας ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ χρόνου λοιμοὺς καὶ σεισμοὺς[1] ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἀνέλθει εἰς 17255 κατοίκους, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦσαν ἱκανοὶ ἐκ τῶν διασημοτάτων ἑλληνικῶν οἴκων τῆς Κρήτης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἡ νῆσος ἀντικατέστησε τὴν Μεθώνην ὡς διάμεσος λιμὴν κατὰ τὸν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν πλοῦν, ἐκτίσθη δὲ καὶ ηὔξησεν ἀνθοῦσα πόλις παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ αἰγιαλοῦ ἐκεῖ ὅπου κεῖται ἡ νέα πρωτεύουσα, καὶ κατ' ἐπανάληψιν οἱ διοικηταὶ τῆς νήσου ἐξέθετον πεφοβημένοι τὰ κατὰ τὴν προϊοῦ-

[1] 〈Πρβλ. **Ν. Κατραμῆ** Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου σ. 459 κ. ἑ.〉.

σαν ἐρήμωσιν τῆς ἀρχαίας μεσαιωνικῆς πόλεως τῆς κειμένης ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ φρουρίου, ἐν ᾗ διητῶντο αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαὶ, καὶ ἠγωνίζοντο δι᾽ οἰκονομικῶν προνομίων νἀντεπεξέλθωσιν εἰς τὴν πρὸς τὸ κάτω ἄστυ κατάβασιν τοῦ ἀνθρωπίνου ῥεύματος [1].

Καὶ διετάχθη μὲν τὸ πρῶτον, ὅπως ἡ νέα ἀποικία διοικῆται κατὰ τὰ νόμιμα τῆς Ναυπάκτου, ἀλλ᾽ ἡ διοίκησις τῆς Ζακύνθου ἐξωμοιώθη κατόπιν πρὸς τὴν τῆς Κερκύρας. Μέχρι τοῦ 1545 ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ἕνα μόνον προνοητὴν (provveditore), ὅςτις ἦτο τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ὑποτεταγμένος εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Μεθώνης· ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ κοινοῦ τῶν Ζακυνθίων διωρίσθησαν ἐν Βενετίᾳ δύο σύμβουλοι ὡς βοηθοὶ τοῦ προνοητοῦ, μέλλοντες νὰ ἄρχωσιν ἐπὶ δύο ἔτη, καθ᾽ ἃ ἐκεῖνος. Οἱ σύμβουλοι δὲ οὗτοι ἀνελάμβανον ἐκ περιτροπῆς ἐπὶ ἕνα μῆνα τὰ χρέη ταμίου, ἐδικαιοδότουν δὲ ὁμοῦ μετὰ τοῦ προνοητοῦ, τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν ἐφεσιβαλλομένων εἰς τὴν Κέρκυραν. Συνεπληροῦντο δ᾽ αἱ ἐν τῇ νήσῳ ἑδρεύουσαι βενετικαὶ ἀρχαὶ δι᾽ ἑνὸς γραμματέως [2]. Ἀλλ᾽ ὑπῆρχε καὶ πολὺ ἀνώτερος ἄρχων, ὁ *γενικὸς προνοητὴς τῆς Ἀνατολῆς* (Provveditore generale del Levante), διωρίσθη δὲ τοιοῦτος τὸ πρῶτον τῷ 1500 μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Μεθώνης. Ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐποπτεία ἁπασῶν τῶν βενετικῶν κτήσεων, εἰδικώτερον δὲ τῆς Ζακύνθου ἕνεκα τῆς αὐξούσης αὐτῆς σημασίας. Καθ᾽ ἕκαστον ἔτος εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπισκέπτηται τὰς διαφόρους νήσους· ἐπὶ δὲ τῇ ἀφίξει αὐτοῦ ἔπαυεν ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπιχωρίου διοικητοῦ, καὶ οἱ ἔχοντες παράπονα ἔσπευδον νὰ ὑποβάλωσιν αὐτὰ εἰς αὐτόν. Ἡ δὲ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἦτο ἡμέρα κοινῆς ἑορτῆς. Ὅ τε ἑλληνικὸς καὶ ὁ λατινικὸς κλῆρος μετέβαινον ἐν λιτανείᾳ εἰς τὸ μέγαρον αὐτοῦ. Ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος καὶ ὁ Ἕλλην πρωτοπαπᾶς ἔδιδον εἰς αὐτὸν ἰδίᾳ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς ἀσπασμόν· ἔπειτα δὲ πάντες μετέβαινον ἐπισήμως εἰς τὴν καθολι-

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλλην. ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 75-6, 81-3, 91, 96. Τόμ. Ϛ′ σ. 253-63. Τόμ. Ζ′ σ. 43. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 203-4. — *Remondini* De Zacynthi antiquitatibus σ. 147. — Χρονικὸν βραχὺ σ. 522. — **Μουστοξύδου** Ἑλληνομνήμων σ. 299-300. — *Bembo* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 15. — **Χιώτη** Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ζακύνθου Τόμ. Β′ σ. 305-11, 633. — [*Le Saige* Voyage σ. 73-7. — *Possot* Voyage σ. 120-2. — *Suriano* Trattato di Terra Santa σ. 18, 249].

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 100, 103. Τόμ. Ϛ′ σ. 269. Τόμ. Ζ′ σ. 45.

κὴν μητρόπολιν, ἐν ᾗ οἱ ἱεράρχαι τῶν δύο ἀντιζήλων ἐκκλησιῶν ἐκάθηντο πλησίον ἀλλήλων. Καὶ ὁ μὲν πρωτοπαπᾶς ηὔχετο πολλὰ τὰ ἔτη εἰς τὴν Βενετίαν καὶ τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτῆς, ὁ δ᾽ ἐπίσκοπος ἐτέλει λειτουργίαν. Ἐπερατοῦτο δὲ ἡ ἑορτὴ διὰ συμποσίου, εἰς ὃ παρεκάθηντο αἱ ἀρχαὶ καὶ οἱ εὐπατρίδαι [1].

Καὶ ἐν Ζακύνθῳ δὲ ὑπῆρχε, καθ᾽ ἃ καὶ ἐν Κερκύρᾳ, γενικὸν συμβούλιον, συγκείμενον ἐξ ἁπάντων τῶν εὐπατριδῶν καὶ συνερχόμενον ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ χάριν ἐκλογῆς μικροτέρου συμβουλίου, ὅπερ μέχρι μὲν τοῦ 1545 ἀπετελεῖτο ἐξ ἑκατὸν μελῶν, τέλος δ᾽ ἀνεβιβάσθη εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα. Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ μικροτέρου τούτου συμβουλίου εἶχεν ἐσκεμμένως συνταχθῇ ὁμοίως πρὸς τὸν τοῦ ἀναλόγου σώματος ἐν Κερκύρᾳ· καθ᾽ ἃ δὲ τοῦτο, εἶχε καὶ τὸ ἐν Ζακύνθῳ συμβούλιον τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν τὰς ἐπιτοπίους ἀρχὰς, αἵτινες ἦσαν ὀλίγαι, ἀνάξιαι λόγου καὶ πολυζήτητοι. Τοῦτο δὲ τὸ σῶμα ἐξέλεγε καὶ τοὺς τρεῖς χρονικοὺς κριτὰς καὶ τοὺς πλοιάρχους τῶν τυχὸν ἐν Ζακύνθῳ ἐξαρτυομένων γαλερῶν. Τὸ δὲ κοινὸν εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποστέλλειν ἰδίᾳ δαπάνῃ πρέσβεις χάριν ἐπανορθώσεως ἀδικιῶν εἰς τὴν Βενετίαν ἢ πρὸς τὸν *γενικὸν προνοητὴν*, ὅστις ἥδρευεν ἐν Κερκύρᾳ. Ἡ δὲ κοινωνία τῆς Ζακύνθου ἦτο ἱδρυμένη ἐπὶ βάσεων ἀριστοκρατικῶν· οἱ κάτοικοι τῆς νήσου διῃροῦντο εἰς τρεῖς τάξεις, τὸν λαὸν, τοὺς ἀστοὺς καὶ τοὺς εὐπατρίδας, διὰ δὲ τοῦ ὑπὸ τῶν Λατίνων κομίτων ἐγκαθιδρυθέντος φεουδαλικοῦ συστήματος ἡ νῆσος εἶχε διαιρεθῆ εἰς δώδεκα τιμάρια. Οἱ εὐγενεῖς οἶκοι ἐπὶ μακρὸν μὲν ἦσαν ἀπεριορίστου ἀριθμοῦ, ἀλλὰ τῷ 1542 ὡρίσθη, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ μετέχωσι τοῦ γενικοῦ συμβουλίου ἐπήλυδες, ἐξαιρουμένων τῶν μεταναστευσάντων ἐκ τῆς Ναυπλίας καὶ τῆς πρὸ μικροῦ ὑπὸ τῆς Βενετίας ἀπολεσθείσης Μονεμβασίας, πρὶν ἢ παρέλθωσι πέντε ἔτη ἀπὸ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ἐνοικήσεως αὐτῶν· τέλος δ᾽ ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν εὐπατριδῶν ὡρίσθη εἰς ἐνενήκοντα τρεῖς, τῆς χηρευούσης θέσεως ἐκλείποντος οἴκου ἀναπληρουμένης διὰ τῆς εἰς τοὺς εὐπατρίδας κατατάξεως οἰκογενείας ἀστῶν [2]. Δὲν ὑπῆρχε δὲ, καθ᾽ ἃ ἐν Κερκύρᾳ, διάκρισις μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων εὐπατριδῶν· ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 319-20 — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 314-6.

[2] ⟨Ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας ὑπάρχει βιβλίον ἐγχρώμων οἰκοσήμων τῶν εὐγενῶν οἴκων τῆς Ζακύνθου ὑπ᾽ ἀρ. κώδ. 17. Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Ϛ΄ (1909) σ. 341⟩.

Ζακύνθου ἦτο κρᾶμα διαφόρων φυλῶν, Ἰταλῶν, Ἑλλήνων ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ Ἰουδαίων, οἰκούντων ἐν ἰδίᾳ περιτετειχισμένῃ καὶ φρουρουμένῃ ἰουδαϊκῇ συνοικίᾳ. Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ μῖξιν, παρέχουσαν ὅλως λεβαντινικὸν χαρακτῆρα, ἀπέδιδον οἱ Βενετοὶ διοικηταὶ τὴν δυςκολίαν τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως ἐν τῇ νήσῳ. Καὶ δὴ φόνοι ἦσαν συχνοὶ, καὶ οἱ ἐκ Μάνης μετανάσται ἐτήρουν καὶ πρὸς τοὺς Ζακυνθίους τὴν συνήθειαν τῆς ἐκδικήσεως τοῦ αἵματος [1].

Ἡ δὲ καθολικὴ ἐκκλησία ἐδεῖτο παλινορθώσεως, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταστρέψει τὴν μονὴν τῶν Φραγκισκανῶν καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐν τῷ φρουρίῳ μητρόπολιν, μόνος δὲ τόπος λατρείας τῶν καθολικῶν ἔμενεν ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος μικρὸς εὐκτήριος οἶκος, χρησιμεύων ὡς σιτοβολών. Ἐπὶ τούτοις τοῖς ὅροις δὲν εἶνε ἄπορον, ὅτι οἱ καθολικοὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ τότε ἤδη ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἔγεινε καὶ πάλιν ἕδρα καθολικοῦ ἐπισκόπου. Ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ᾽ ὃν ὁ Ὁνώριος Β´ προςήρτησε τὸν λατινικὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Ζακύνθου εἰς τὸν τῆς Κεφαλληνίας [2], ὁ κατέχων τοὺς θρόνους τούτους ἐπωνομάζετο πάντοτε «ἐπίσκοπος Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου» καὶ ἥδρευε μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ Λεονάρδου Γ´ Τόκκου ἐν τῇ μεγαλειτέρᾳ καὶ σπουδαιοτέρᾳ τῶν δύο νήσων, τῇ Κεφαλληνίᾳ. Ἀλλ᾽ ὅτε ὁ τελευταῖος τῶν παλατίνων κομίτων ἵδρυσε καὶ πάλιν τὴν ἑλληνικὴν ἐπισκοπὴν Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου, διέταξεν, ὅπως ὁ πρῶτος μετὰ ταῦτα καθολικὸς ἐπίσκοπος Ἰωάννης Ὄγγαρος, καίπερ διατηρῶν τὴν προσωνυμίαν ἀμφοτέρων τῶν λατινικῶν ἐπισκοπῶν, ἑδρεύῃ ἐν Ζακύνθῳ, ὅπου τὸ πλῆθος τῶν Ἰταλῶν ἦτο μεγαλείτερον ἢ ἐν τῇ πολλῷ ἑλληνικωτέρᾳ Κεφαλληνίᾳ, εἰς τὴν Ζάκυνθον δ᾽ ἐπέστρεψε μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀνάκτησιν τῆς νήσου ὁ ἐξόριστος Λατῖνος ἱεράρχης. Ὅτε δὲ τῷ 1488 ὡς ἕδρα αὐτοῦ ὡρίσθη ἡ λατινικὴ μητρόπολις (duomo), ὁ διάδοχος αὐτοῦ μετέβαλε τὴν προσωνυμίαν, ἀποκαλέσας ἑαυτὸν ἐπίσκοπον «Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας»· ἡ δὲ μεταβολὴ τῆς ἐν τῇ προσωνυμίᾳ τάξεως τῶν νήσων προῆλθεν ἀναμφηρίστως διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ Κεφαλληνία κατείχετο ἀκόμη ὑπὸ

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε´ σ. 100, 112. Τόμ. Ϛ´ σ. 257, 275. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 186. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie κεφ. VIII. — *Mercati* Saggio storico statistico di Zante σ. 33.

[2] Honorii III Regesta ⟨ἔκδ. *Pressuti*⟩ Τόμ. Β´ σ. 50.

τῶν Τούρκων. Καὶ ὅτε δ᾿ ἔγεινε καὶ αὐτὴ βενετική, ἡ Ζάκυνθος ἐξηκολούθησεν οὖσα ἡ ἕδρα τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου καὶ ἐπέχουσα τὴν πρώτην τάξιν ἐν τῇ προσηγορίᾳ αὐτοῦ, καθ᾿ ἃ συμβαίνει μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Ἀλλ᾿ ἐπὶ μακρὸν οἱ καθολικοὶ ἱεράρχαι ἦσαν ἀπόδημοι, εἷς δὲ τῶν Μεδίκων τῆς Ναυπλίας κατεῖχε τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας ἐπὶ πολλὰ ἔτη χωρὶς νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν ἠλαττώθη, ὡς εἰκός, οἱ δὲ Κεφαλλῆνες παρεπονοῦντο, ὅτι τὰ τέκνα αὐτῶν εἶχον μείνει ἀνευλόγητα καὶ αἱ λατινικαὶ ἐκκλησίαι τῆς νήσου εἶχον ἐγκαταλειφθῆ εἰς ἐρειπίωσιν. Ἀλλ᾿ ἐν Ζακύνθῳ οἱ Βενετοὶ ἔκτισαν τὴν ἀκόμη ὑφισταμένην ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἥτις ἀνεπλήρωσε τὴν ἀρχαίαν ἐν τῷ φρουρίῳ μονὴν τοῦ Σωτῆρος, τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τῶν Χαρίτων (Santa Maria delle Grazie) καὶ τὸν Ἅγιον Ἀντώνιον τοῦ Λοιμοκαθαρτηρίου (ai Lazzaretti), πρὸς δὲ τούτοις ἀνέκτισαν τὴν ἀρχαίαν μητρόπολιν ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ πάπα Σίξτου Ε΄, οὗ ὁ θυρεὸς ἐτέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ τὴν ἀρχαίαν μονὴν τῶν Φραγκισκανῶν, ἥτις κατόπιν μετεσκευάσθη εἰς στρατιωτικὰ παραπήγματα [1].

Ὁ δ᾿ Ἕλλην ἐπίσκοπος τῆς Κεφαλληνίας ὁ χειροτονηθεὶς ἐπὶ τοῦ Λεονάρδου Γ΄ Τόκκου ἔζη ἀκόμη ἐν βαθεῖ γήρατι, ὅτε οἱ Βενετοὶ κατέλαβον τὴν Ζάκυνθον, καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ περιελάμβανον, καθ᾿ ἃ οἱ Λατῖνοι ἐπίσκοποι, τήν τε Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον ἐν τῇ προσηγορίᾳ αὐτῶν καὶ ἠξίουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἀμφοτέρων τῶν νήσων. Ἐντεῦθεν προῆλθον ἔριδες μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ πρωτοπαπᾶ τῆς Ζακύνθου, ὅστις ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα ἐπὶ μίαν πενταετίαν καὶ ἦτο ὁ πραγματικὸς ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ ἀρχηγὸς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐπετάθησαν δ᾿ αἱ ἔριδες αὗται ἕνεκα τῆς ἐνεργείας τοῦ μητροπολίτου Κορίνθου, πειραθέντος νἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα θρόνου ὃν κατεῖχεν ἐπίσκοπος τῶν ὑπ᾿ αὐτὸν τεταγμένων. Ἡ δὲ ἀνάμιξις αὕτη ἀνεστάλη ὑπὸ τῶν Βενετῶν, οἵτινες ἀπηγόρευσαν εἰς Ἕλληνας ἱερεῖς νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὴν Κόρινθον χάριν χειροτονίας. Ἕτερον δὲ παράπονον τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ζακύνθου ἦτο, ὅτι ὁ κλῆρος τῆς Κεφαλληνίας

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλλην. ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 79-80, 95, 180-1. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie κεφ. XIII. — ***Χιώτη*** Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ζακύνθου Τόμ. Β΄ σ. 298, 492, 497, 506, 515, 532-4. Τόμ. Ϛ΄ σ. 98-103. — *Mercati* Saggio storico statistico di Zante σ. 31.

ἐξέλεγε πάντοτε Κεφαλλῆνα ὡς ἐπίσκοπον ἢ ἀρχιεπίσκοπον, ὡς συνέβη τῷ 1632, ἐν ᾧ οἱ Ζακύνθιοι δὲν μετεῖχον ψήφου κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας. Διὸ ἀπεφασίσθη τέλος, ὅπως μεθ' ἑκάστην τρίτην χηρείαν τοῦ θρόνου ἐκλέγηται Ζακύνθιος [1]. Εἶνε δὲ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐνδεικτικὸν τῆς μεταξὺ τῶν δύο νήσων ἀντιζηλίας. Χαρακτηριστικὸν δὲ τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων εἶνε τὸ ὅτι, ὅτε κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα οἱ Κεφαλλῆνες ἠξίουν νὰ ὑπερευδοκιμήσωσι τοὺς Ζακυνθίους, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀξιώσεως αὐτῶν ὑπέβαλον εἰς τοὺς Βενετοὺς τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐν τῷ ὁμηρικῷ καταλόγῳ τῶν νηῶν οἱ Ζακύνθιοι ἀναγράφονται ὡς ὑπήκοοι τοῦ Ὀδυσσέως [2]. Τινὲς δὲ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων τῆς Ζακύνθου παρεβίαζον τὰ προνόμια τῶν ὀρθοδόξων, διατάσσοντες καθολικοὺς ἱερεῖς νὰ τελῶσι λειτουργίας καὶ βαπτίσεις ἐν ἐκκλησίαις ἑλληνικαῖς [3]. Ἀλλὰ κατὰ τῆς παρανομίας ταύτης ἐπροθυμήθη νὰ διαμαρτυρηθῇ ἡ βενετικὴ πολιτεία, ἐμμένουσα πιστῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνεξιθρησκείας, ἥτις ἀπετέλει τὸ πρόγραμμα αὐτῆς. Ἐφέροντο δ' οἱ Βενετοὶ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις εὐλαβῶς πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἱεράρχας, καὶ ἐν τῷ συμποσίῳ τῷ διδομένῳ πρὸς τιμὴν τοῦ γενικοῦ προνοητοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος παρεκάθητο πρὸς τὰ δεξιὰ αὐτοῦ καὶ ἔτρωγεν ἐκ πινακίου χρυσοῦ.

Ὅτε δὲ τῷ 1500 ἔγεινε καὶ ἡ Κεφαλληνία κτῆσις τῶν Βενετῶν, οὗτοι προσηνέχθησαν καὶ πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς τὴν Ζάκυνθον. Ἡ νῆσος ἐδεῖτο καλλιεργείας, ἐπειδὴ ἡ βενετικὴ κυβέρνησις ἐπὶ τῆς βραχείας αὐτῆς κατοχῆς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1483 καὶ 1485 εἶχε διατάξει, ὅπως διὰ παντὸς τρόπου ἡ νῆσος παρουσιασθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν μᾶλλον ἠρημωμένη, ἵνα ὁ σουλτᾶνος κρίνῃ ἀνάξιον λόγου νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκκένωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν. Ἡ δὲ τουρκικὴ κυριαρχία καὶ αἱ διάφοροι ἀπόπειραι τῶν Βενετῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς νήσου παρεκώλυσαν, ὡς εἰκὸς, τὴν πρόοδον αὐτῆς. Διὸ ἡ πρᾶξις τῆς Βενετίας, ὅτ' ἐπανέκτησεν αὐτὴν, ὑπῆρξεν ἡ ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασις ἀποικίας *Στρατιωτῶν* ἐκ Μεθώνης καὶ Ναβαρρίνου καὶ ἄλλων περισωθέντων κατοίκων τῶν εἰς τοὺς Τούρκους ὑποτεταγμένων τούτων πόλεων· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐδημεύθη μέρος πέντε βαρωνειῶν τῆς νήσου. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ηὐξήθη ὁ πληθυσμὸς τῆς

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 80, 108, 109, 136, 140, 188. — ***Χιώτη*** Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ζακύνθου Τόμ. Β΄ σ. 520, 527. — *Miklosich - Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Ε΄ σ. 74 - 6.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Δ΄ σ. IV.

[3] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 167.

Κεφαλληνίας, ὥςτε τῷ 1548, καίτοι πρὸ δέκα ἐτῶν εἶχε συμβῆ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἶχε 15304 κατοίκους· ὁ δὲ θεσμὸς τῆς ἐπιβολῆς προστίμου εἰς ἅπαντας τοὺς ἀφίνοντας ἀκαλλιεργήτους τὰς γαίας αὐτῶν ἐπηύξησε τὴν εὐφορίαν αὐτῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μόνον μία τετειχισμένη πόλις ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ, τὸ κάστρον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπερ ἀνέκτισαν οἱ Βενετοὶ, ἡ δὲ Ἄσσος ἐκτίσθη ἀρχότερον. Οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς νήσου ᾤκουν ἐν διεσπαρμένοις χωριδίοις, ἅτινα προεκάλουν τὸν πειρασμὸν ξένων καὶ ἐπιχωρίων ληστῶν.

Ἡ δὲ διοίκησις τῆς Κεφαλληνίας ἐπὶ μὲν τῆς προσωρινῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατοχῆς εἶχεν ὀργανωθῆ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ναυπάκτου, μετὰ δὲ τὴν ὁριστικὴν κατάληψιν ἐξωμοιώθη πρὸς τὴν τῆς Ζακύνθου. Ἀλλ᾽ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν δύο νήσων, καίπερ μόνον ὑπὸ στενοῦ πόρου χωριζομένων ἀπ᾽ ἀλλήλων, ἦτο κατὰ πολὺ διάφορος. Ἡ μὲν Κεφαλληνία παρὰ τὴν ἐν αὐτῇ ὕπαρξιν ἓξ βαρωνειῶν, λειψάνων τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος, ὡς ἐκ τοῦ ἁγνοτέρου ἑλληνικοῦ αὐτῆς πληθυσμοῦ διεταράσσετο ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν αἰσθημάτων τῶν προσιδιαζόντων εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλήν. Αἱ συνεδρίαι τοῦ κεφαλληνιακοῦ συμβουλίου διεκρίνοντο διὰ τὸ πολυτάραχον αὐτῶν καὶ τὴν ἀκοσμίαν, ἐφ᾽ ᾗ πολλάκις παρεπονοῦντο οἱ Βενετοὶ διοικηταί. Καὶ τῷ μὲν 1506 ἔγεινε δεκτὴ αἴτησις περὶ «συμβουλίου προὐχόντων» ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ἕκαστος σύμβουλος ὤφειλε νὰ μὴ οἰκῇ ἀπώτερον ἑνὸς μιλίου ἀπὸ τῆς πρωτευούσης· ἀλλὰ τῷ 1548 μανθάνομεν ὅτι «δὲν ὑπῆρχεν οὔτε τρόπος οὔτε τόπος πρὸς συνεδρίαν». Θορυβώδεις δὲ συνελεύσεις, ὧν μετεῖχον καὶ χωρικοὶ, συνεκροτοῦντο καθ᾽ ὁδὸν, καὶ γίνεται λόγος περὶ ὀκτακοσίων ἢ ἐννεακοσίων ἀνδρῶν ἐκλεγόντων τοὺς πλοιάρχους τῶν γαλερῶν, τοὺς τρεῖς χρονικοὺς κριτὰς καὶ τὰς ἄλλας ἐπιχωρίους ἀρχάς. Διὸ, ἐν ᾧ Κερκυραῖοι εὐπατρίδαι προσωρινῶς διαμένοντες ἐν Ζακύνθῳ καὶ Ζακύνθιοι εὐπατρίδαι ἐν Κερκύρᾳ ἐπετρέπετο νὰ συμμετέχωσι τοῦ γενικοῦ συμβουλίου τῆς νήσου ἐν ᾗ παρεπεδήμουν, ἀμφότεραι αἱ νῆσοι ἐκεῖναι ἠρνοῦντο μετὰ περιφρονήσεως τὸ προνόμιον ἐκεῖνο εἰς Κεφαλλῆνας. Μετὰ δὲ ἥμισυν αἰῶνα βενετοκρατίας διοικητής τις ὡς ἑξῆς ἀνεκεφαλαίονε τὴν κατάστασιν τῆς νήσου ἔν τινι διαγνώσει· «οἱ κάτοικοι εἶνε ἄποροι καὶ ῥάθυμοι· στεροῦνται δὲ πολιτισμοῦ καὶ δημοτικῶν νόμων».

Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον οἱ ἰθαγενεῖς ὡς γνήσιοι Ἕλληνες εἶχον καὶ τότε ἔφεσιν ἐκπαιδεύσεως. «Οὐδὲ εἷς διδάσκαλος ὑπάρχει ἀνὰ σύμπασαν τὴν Κεφαλληνίαν» ἔγραφον ἐντόνως πρὸς τὴν Βενετίαν, καὶ παρε-

κάλουν, ὅπως μέρος τῶν προστίμων τῶν πληρονομένων ὑπὸ τῶν καταδικαζομένων προορισθῇ χάριν τοῦ μισθοῦ διδασκάλου. Ἡ δ' αἴτησις αὐτῶν ἔγεινε δεκτὴ, καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς ἐν Ζακύνθῳ μονῆς τῆς Ἀναφωνητρίας ὑπεχρεώθη νὰ πληρόνῃ εἰς τὸ κοινὸν ἑκατὸν πεντήκοντα δουκᾶτα κατ' ἐνιαυτὸν πρὸς πληρωμὴν διδασκάλου. Ἄλλως δὲ εἷς μόνον Ἰταλὸς διδάσκαλος ἐν ἑκατέρᾳ τῶν νήσων ἀντεπροσώπευε τὴν ὅλην εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν συμβολὴν τῆς προνοητικωτάτης βενετικῆς πολιτείας [1].

Ὑπὸ δὲ τὴν Κεφαλληνίαν ἦτο τεταγμένη ἡ ἀρχαία πατρὶς τοῦ Ὀδυσσέως. Ἡ Ἰθάκη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1479 δῄωσιν ὑπὸ τοῦ Ἀχμὲτ ἔμεινεν ἠρημωμένη, οὐδενὸς ἀξιοῦντος αὐτὴν, μέχρι τοῦ 1503, καίτοι μνημονεύεται ἱκανὰς φορὰς ἐπὶ τοῦ προηγηθέντος πολέμου ὡς σταθμὸς τοῦ βενετικοῦ στόλου [2]. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὅμιλος Βενετῶν ὑπηκόων ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν νῆσον μετὰ τῶν βοῶν αὐτῶν καὶ ἤρχισε καλλιεργῶν αὐτήν. Ὁ διοικητὴς τῆς Κεφαλληνίας, φοβηθεὶς διαμαρτυρίας τοῦ σουλτάνου, συνέστησε προφύλαξιν καὶ ἀνήνεγκε τὸ ζήτημα εἰς τὴν Βενετίαν [3]. Ἐπὶ τούτοις τῷ 1504 ἐξεδόθη ἐκ Βενετίας διαταγὴ περὶ τοῦ ἀνοικισμοῦ «νήσου καλουμένης Val di Compare [4], κειμένης ἀπέναντι τῆς Κεφαλληνίας καὶ νῦν ἀοικήτου, ἀλλὰ περὶ ἧς ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρξε πρότερον εὔφορος καὶ εὔκαρπος». Διὸ γαῖαι προσηνέχθησαν εἰς μετανάστας, ἀπαλλαγέντας παντὸς δασμοῦ ἐπὶ πέντε ἔτη, μετὰ δὲ τὴν πάροδον αὐτῶν οἱ ἄποικοι ὤφειλον νὰ καταβάλλωσιν εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Κεφαλληνίας τοὺς αὐτοὺς φόρους καὶ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης. Αἱ ἐπαγγελίαι τῆς βενετικῆς γερουσίας φαίνονται στεφθεῖσαι ὑπὸ ἐπιτυχίας· μεταξὺ δὲ τῶν ἀποδεχθέντων τὰ προταθέντα ὑπῆρξαν οἱ οἶκοι Μπούα Γρίβα καὶ Πεταλᾶ καὶ ὁ τῶν Καραβία, ἐξ ὧν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις προῆλθεν ἐπιχώριος ἱστορικὸς τῆς Ἰθάκης. Τῷ δὲ 1545 ἡ δεκάτη τῆς Ἰθάκης, συνισταμένη εἰς ὀγδοήκοντα καὶ δύο μεδίμνους σίτου, ἀναγράφεται ἐν τῷ ἀπολογισμῷ τῆς Κεφαλληνίας, καὶ μετὰ τρία ἔτη ὁ ἀποχωρῶν διοικητὴς τῆς νήσου ταύτης ἀνέφερεν ἐν τῇ

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε' σ. 150-5, 163, 175, 179, 186-7, 200. Τόμ. Ϛ' σ. 279, 281, 285. Τόμ. Ζ' σ. 86, 120. — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 205, 216, 227-31, 318-23, 472. — ***Χιώτη*** Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Τόμ. Ε' σ. 75.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. Γ' σ. 444, 488, 498, 500.

[3] *Sanudo* Diarii Τόμ. Ε' σ. 883.

[4] ⟨ Ἴδε περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος Τόμ. Α' σ. 229 σημ. 2 ⟩.

οἰκείᾳ αὐτοῦ πρὸς τὴν Βενετίαν ἐκθέσει, ὅτι «ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Κεφαλληνίας ὑπάγεται ἄλλη νῆσος καλουμένη Θιάκη ἢ Val di Compare· ἐν ταύτῃ δὲ τῇ νήσῳ ὑπάρχουσι χωρίδια εἰς τρία μέρη, οἰκούμενα ὑπὸ ἑξήκοντα περίπου οἰκογενειῶν, ἅτινα εἶνε μεγάλως ἐκτεθειμένα εἰς τὸν ἀπὸ τῶν πειρατῶν κίνδυνον, ἐπειδὴ δὲν ἔχουσι φρούριον, εἰς ὃ νὰ καταφύγωσι». Τὰ χωρίδια ἐκεῖνα εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ Παλαιοχώρα, ἡ Ἀνω(γ)ῆ καὶ ἡ Ἐξω(γ)ῆ, ἅτινα θεωροῦνται ὡς τἀρχαιότατα τῶν ἐν τῇ νήσῳ. Τῷ δὲ 1563 ἡ Ἰθάκη περιγράφεται ὡς «ἄριστα κατῳκημένη, ἐπειδὴ πολλοὶ Κεφαλλῆνες μεταβαίνουσι νὰ ζήσωσιν ἐν αὐτῇ», καὶ δυνάμεθα νἀποκομίσωμεν ἀραιάς τινας γνώσεις περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς διοικήσεως. Καὶ δὴ τῷ 1504 εἶχε διορισθῇ Βενετὸς διοικητής, καί τις Πουλιέζος ὀνόματι εἶχε γείνει κατόπιν *καπετᾶνος* τῆς Ἰθάκης διὰ βίου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ τῷ 1563 ἡ Βενετία ἐπέτρεψεν εἰς τὸ συμβούλιον τῆς Κεφαλληνίας νὰ ἐκλέγῃ ἓν τῶν μελῶν αὐτοῦ καθ' ἕκαστον ἔτος, ὅπως διορισθῇ καπετᾶνος τῆς Ἰθάκης «ἄνευ τινὸς δαπάνης τῆς πολιτείας» ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι οὗτος ἔμελλε νἀναγνωρίζῃ ἐν παντὶ τὴν ἀνωτέραν ἀρχὴν τοῦ *προνοητοῦ*, ὅστις ἐπεσκέπτετο τὴν νῆσον ἅπαξ τοῦ ἔτους. Τὰ δὲ συμφέροντα τῶν Ἰθακησίων ἐξεπροσώπουν δύο *δημογέροντες*, οἵτινες ὑπηρέτουν ὡς βοηθοὶ τοῦ καπετάνου. Οἱ δὲ ἰθαγενεῖς μετὰ τὴν εἰς τὴν Βενετίαν ὑποβολὴν ἱκανῶν αἰτιάσεων περὶ τῶν πιέσεων τοῦ καπετάνου καὶ τῆς ἀναμίξεως αὐτοῦ εἰς τὰ ἐπιτόπια πράγματα κατώρθωσαν τέλος τὴν κατάργησιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· οὕτω δὲ τὸ ἑξῆς διῴκουν μόνοι οἱ δύο δημογέροντες. Καθ' ἕκαστον δ' ἐνιαυτὸν οἱ προὔχοντες τῆς νήσου συνερχόμενοι ἐξέλεγον τὰς ἐπιχωρίους ἀρχάς. Παρὰ δὲ τὴν σμικρότητα αὐτῆς εἶχε καὶ ἡ Ἰθάκη μίαν φεουδαλικὴν βαρωνείαν, κατεχομένην ὑπὸ τοῦ οἴκου Γαλάτη, τῆς μόνης ἰθακησίας οἰκογενείας, ἥτις ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας εἶχε τὰ προνόμια τῆς εὐγενείας. Εἶχε δὲ αὕτη τύχει ἐξαιρετικῶν δικαιωμάτων τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Λεονάρδου Γ΄ Τόκκου, καὶ ὑφίσταται ἀκόμη ἐν τῇ νήσῳ [1].

Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ἥ τε Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία ἦσαν ἐπαχθεῖς εἰς τὸ βενετικὸν ταμεῖον, ἐπειδὴ ἀμφότεραι εἶχον ἀνάγκην

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 157, 202. Τόμ. Ϛ΄ σ. 284, 285. — ***Καραβία*** Ἱστορία τῆς νήσου Ἰθάκης σ. 69 — *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 348-50 (ἑλλ. ἐκδόσεως σ. 83-5). — ***Μηλιαράκη*** Γεωγραφία τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας σ. 150, 191. — ***Χιώτη*** Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Τόμ. Β΄ σ. 228.

ἀναπτύξεως, ἡ δὲ Ζάκυνθος ἐπεβαρύνετο καὶ ὑπὸ τοῦ χάριν αὐτῆς εἰς τοὺς Τούρκους ὑπὸ τῶν Βενετῶν πληρονομένου ἐνιαυσίου φόρου. Ἀλλ' ἡ εἰςαγωγὴ τῆς σταφίδος κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος [1] ἐπήνεγκε μεγίστην αὔξησιν τῶν προσόδων τῆς Ζακύνθου. Ἀλλ' ἡ καθολικὴ μετατροπὴ τῶν σιτοφόρων ἀγρῶν εἰς σταφιδῶνας προεκάλεσε τοιούτους φόβους, ὥςτε αἱ ἐπιχώριοι ἀρχαὶ ἀπετάθησαν εἰς τὴν Βενετίαν, ἐξαιτούμεναι τὴν ἄδειαν τῆς ἐκριζώσεως τῶν σταφιδοφόρων κλιμάτων. Ἡ δὲ βενετικὴ πολιτεία ἀπήντησεν ἐπιτρέπουσα μὲν τὰς τοιαύτας φυτείας, ἀλλὰ συγχρόνως ἐπιβάλλουσα εἰς αὐτὰς τὸν κληθέντα «νέον φόρον», οὗ αἱ πρόσοδοι προωρίσθησαν εἰς ἀγορὰν καὶ ἐναποταμίευσιν σίτου [2]. Καὶ ἡ Ζάκυνθος δὲ καὶ ἡ Κεφαλληνία ἐχρησίμευον εἰς τὸν βενετικὸν στόλον, ὅςτις ἐν μὲν Ζακύνθῳ ἠγόραζε τὸν οἶνον αὐτοῦ, ἐκ δὲ τῶν δασῶν τοῦ Αἴνου τῆς Κεφαλληνίας, ἅτινα ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐπεφύλασσεν εἰς μόνην τὴν ἰδίαν αὐ-

Τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ἐν Ζακύνθῳ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Δ. Ι. Λοΐζου.

[1] Ἡ σταφὶς χαρακτηρίζεται τῷ 1541 ὡς προϊὸν ἀπὸ βραχέος χρόνου ⟨da pocho tempo in qua⟩ ἐξαγόμενον. Ἴδε *Σάθα* Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ' σ. 268. Τῷ δὲ 1552 ζακυνθιακὴ σταφὶς ἀπεστέλλετο εἰς τὴν Ἀγγλίαν (*Feyarbend* Reyssbuch φ. 376). ⟨Περὶ τῆς σταφίδος ἴδε πλείονα παρὰ ***Σπυρ. δὲ Βιάζη*** (Ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ σταφίδος ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἰδίως ἐν Ζακύνθῳ ἐν τῷ Παρνασσῷ) Τόμ. ΙΕ', 1892-3, σ. 925 κ. ἑ. Τόμ. ΙϚ', 1893-4, σ. 71 κ. ἑ. Πρβλ. Νέον Ἑλληνομνήμονα Τόμ. Α' σ. 438⟩.

[2] *Lunzi* Della condizione politica delle Isole Ionie σ. 433-4.

τῆς χρῆσιν, ἐπρομηθεύετο ἱστοὺς πλοίων καὶ σανίδας [1]. Ἀνέλαβε δὲ τὸ κατ᾽ ἀρχὰς καὶ ἅπαντα τὰ ἁλατοπήγια, τὰ ἰχθυοτροφεῖα, τοὺς μυλῶνας καὶ ἁπάσας τὰς εἰς τοὺς παλατίνους κόμιτας ἀνηκούσας κτήσεις [2] καὶ ἐξεμίσθονε τοὺς φόρους κατὰ τὸν συνήθη τρόπον. Οἱ κυριώτατοι δ᾽ αὐτῶν ἦσαν ἡ δεκάτη τῶν προϊόντων, ἧς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι οἱ *Στρατιῶται*, εἰςπραττομένη ὑπὸ τῶν καλουμένων scontri, ἐκλεγομένων κατ᾽ ἔτος ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ καὶ τοῦ συμβουλίου· φόρος τῶν οἰκιῶν καλούμενος livello· φόρος ἐπὶ τοῦ πωλουμένου οἴνου, καὶ ἡ ὀνομαζομένη preda, ἤτοι φόρος ἐπὶ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγελῶν. Ἐκτὸς δὲ τοῦ σίτου τοῦ παρεχομένου ὑπὸ τῶν Ζακυνθίων ἀντὶ δεκάτης ἱκανὸς διετάχθη νἀποστέλληται καθ᾽ ἕκαστον ἔτος εἰς τὴν Βενετίαν, ἵνα καταβάλληται τὸ ποσὸν τοῦ χάριν τῆς νήσου εἰς τοὺς Τούρκους πληρονομένου φόρου [3]. Διὰ ταῦτα μετὰ ἕνα αἰῶνα κατήντησε νὰ λεχθῇ, ὅτι ἡ μὲν Κέρκυρα ἦτο χρήσιμος εἰς τὴν Βενετίαν διὰ τὴν στρατηγικὴν αὐτῆς θέσιν, ἡ δὲ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία ἦσαν ἄξιαι λόγου διὰ τὰς προσόδους αὐτῶν. Οἵ τε Ζακύνθιοι δὲ καὶ οἱ Κεφαλλῆνες, ἂν πιστεύσωμεν εἰς τὰς ἐκθέσεις τῶν Βενετῶν διοικητῶν τῶν δύο νήσων, ἦσαν αὐτόχρημα πιστοὶ εἰς τὴν Βενετίαν. Ἐγίνωσκον δ᾽ ἄλλως, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀποτινάξεως τῆς βενετικῆς κυριαρχίας οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο εἰς αὐτοὺς πλὴν τῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους καθυποτάξεως, καὶ ἔβλεπον πρὸς τούτοις ἕνεκα τῆς γειτονίας τῆς Πελοποννήσου, ὅτι ἡ τύχη τῶν ἐν αὐτῇ ὁμοφύλων ἦτο πολὺ χειροτέρα τῆς ἑαυτῶν. Καὶ δυσηρεστοῦντο μὲν οἱ χωρικοὶ ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει τῆς ὑπηρεσίας ἐν τῷ στρατῷ ἢ ἐν ταῖς γαλέραις τῶν νήσων, ἃς ὑπερηφάνως ἐκυβέρνων οἱ εὐπατρίδαι. Ἀλλ᾽ ἐγίνωσκον ὅμως, ὅτι τὸ *παιδομάζωμα* τῶν Τούρκων ἦτο πολὺ βαρύτερον τῆς τοιαύτης πραοτέρας στρατολογίας. Καὶ οἱ μὲν Ζακύνθιοι ἀγρόται ἐμίσουν τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἀριστοκρατικούς, οἱ δὲ Κεφαλλῆνες ἤριζον πολλάκις μεταξὺ ἀλλήλων· ἀλλ᾽ οὐδετέρα τῶν νήσων ἐξηγέρθη ποτὲ κατὰ τῆς Βενετίας, ἥτις ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς σχεδὸν ἄνευ διακοπῆς τὰς εὐλογίας τῆς εἰρήνης.

Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ Βενετῶν πόλεμος ὁ διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1499 μέχρι τοῦ 1502, μεθ᾽ ὃν ἡ Βενετία ἔλαβε τὴν Κεφαλ-

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 97, 170, 177. Τόμ. Ϛ′ σ. 278.

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 156.

[3] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 77, 88, 94, 161. Τόμ. Ϛ′ σ. 266-7, 272, 284.

ληνίαν, μόλις που ἠνώχλησε τὰς ἄλλας νήσους. Ἡ μὲν Ζάκυνθος ἐξησφαλίσθη καὶ πάλιν διὰ τῆς ψυχραιμίας τινὸς *Στρατιώτου* κατὰ τὴν ὥραν φόβου ἐπιδρομῆς. Ἡ δὲ Κέρκυρα, ἣν εἶχεν ἀπειλήσει δέκα ἔτη πρότερον ὁ Βαγιαζὶτ Β΄, παρεσκευάσθη πρὸς ἄμυναν, καὶ αἱ οἰκίαι τοῦ προαστείου ἐθυσιάσθησαν χάριν τῶν ὀχυρωμάτων τῆς πόλεως [1]. Ἀλλ᾽ ἡ ἀποικία αὕτη οὐδεμίαν ὑπέστη ἀπώλειαν πλὴν τῆς προςωρινῆς ἁλώσεως τοῦ Βουθρωτοῦ· ἀπ᾽ ἐναντίας δὲ Κερκυραῖος πλοίαρχος, ἀνήκων εἰς τὸν ἀρχαῖον οἶκον Δεληγότη (Goth), διεκρίθη μεγάλως διαρκούσης τῆς πολιορκίας τῆς Μεθώνης, καὶ ἔλαβεν ἐπ᾽ ἀμοιβῇ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ τὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τοῦ τιμαρίου τῶν Ἀτσιγκάνων [2]. Ἐπὶ ἕνα δὲ ὅλον αἰῶνα αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἀπήλαυσαν, καθ᾽ ἃ καὶ αἱ λοιπαὶ βενετικαὶ ἀποικίαι, τῆς μακρᾶς εἰρήνης.

Ἀλλὰ τέλος μετὰ ἕνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα σχεδὸν τελείας ἀπαλλαγῆς ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως ἡ Κέρκυρα προωρίζετο νὰ ὑποστῇ τὴν πρώτην τῶν δύο μεγάλων ὑπὸ τῶν Τούρκων πολιορκιῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν τὰ κυριώτατα τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας. Καὶ δὴ τῷ 1537 εἶχεν ἐκραγῆ πόλεμος μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ὅστις τότε ἐνησχολεῖτο εἰς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν κτήσεων τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Καρόλου Ε΄. Διαρκούσης δὲ τῆς μεταφορᾶς στρατοῦ καὶ πολεμικῶν ἐφοδίων διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Ὑδροῦντος (Otranto), ὁ τουρκικὸς καὶ ὁ βενετικὸς στόλος ἦλθον εἰς ῥῆξιν· καίτοι δὲ ἡ Βενετία ἦτο πρόθυμος νὰ παράσχῃ ἱκανοποίησιν διὰ τὰ σφάλματα τῶν Βενετῶν ἀξιωματικῶν, ὁ σουλτᾶνος ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ αὐτοὺς διὰ τὰς προσβολὰς τῆς τουρκικῆς σημαίας. Εὑρίσκετο δὲ τότ᾽ ἐν Αὐλῶνι, καὶ, μεταστρατοπεδεύσας εἰς Βουθρωτὸν [3], οὗ ὁ φρούραρχος παρεδόθη ἐπὶ τῇ προσεγγίσει αὐτοῦ, ἔδωκε διαταγὰς περὶ ἐπιδρομῆς τῆς Κερκύρας.

Ἡ δ᾽ ἐπιδρομὴ δὲν εὗρε τὴν Κέρκυραν ἀπαράσκευον. Ἡ παρουσία τοῦ σουλτάνου ἐν Ἠπείρῳ καὶ αἱ κατὰ θάλασσαν κινήσεις τοῦ

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ΄ σ. 237-9. Τόμ. Ζ΄ σ. 66. — *Malipiero* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 169. — *Chronicon Venetum* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΔ΄ σ. 150.

[2] *Marmora* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 277. ⟨ Λείπει ἐν τῇ ἑλλ. μεταφράσει ⟩. Ἀλλ᾽ ὁ *Lunzi* ⟨ Della condizione politica delle Isole Ionie ⟩ λέγει, ὅτι τὸ τιμάριον τοῦτο εἶχε δοθῆ εἰς αὐτὸν πρὸ μιᾶς γενεᾶς.

[3] Ταῦτα κατὰ τὸν *Paruta* καὶ τὸν δοῦκα τῆς Νάξου ⟨ *Sanudo* ⟩. Ἡ δὲ θέσις τοῦ Βουθρωτοῦ καθιστάνει πιθανωτέραν τὴν στρατοπέδευσιν τοῦ Σουλεϊμὰν ἐν Βουθρωτῷ μᾶλλον ἢ ἐν La Bastia ἢ Παραμυθίᾳ, αἵτινες ἦσαν αἱ ἐναλλάσσουσαι θέσεις τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ.

Ἀνδρέου Δόρια πρὸς τὰ βόρεια καὶ νότια τῆς νήσου εἶχον ἐφελκύσει τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχῶν, καὶ ἀπεστάλη εἰς τὴν Κέρκυραν ὁ Βενετὸς ναύαρχος Ἱερώνυμος Πέζαρος μετὰ μεγάλου στόλου, μεθ' οὗ ἡνώθησαν καὶ πέντε Ἰόνιοι γαλέραι. Ἐστήριζε δὲ ἡ πόλις τὴν ἄμυναν αὐτῆς καὶ τότε ἀκόμη εἰς τὰς δύο ὠχυρωμένας κορυφὰς τοῦ σήμερον καλουμένου Παλαιοῦ φρουρίου (Fortezza Vecchia), οὗ ὑπερημύνετο φρουρὰ δισχιλίων περίπου Ἰταλῶν καὶ ἰσαρίθμων Κερκυραίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νάλδου, ἀξιωματικοῦ ὅστις εἶχε διακριθῆ ἐν τοῖς ἰταλικοῖς πολέμοις. Τέσσαρες δὲ γαλέραι, ἔχουσαι ἐπιβεβιβασμένα τὰ πληρώματα αὐτῶν, ἐναυλόχουν ὄπισθεν τοῦ κυματοθραύστου κάτωθεν τοῦ φρουρίου. Εἶχε δὲ ἡ πόλις ἀφθονίαν πυροβόλων καὶ πολεμικῶν ἐφοδίων καὶ περιελάμβανε προμηθείας τριῶν ἐτῶν· τὰ δὲ τείχη αὐτῆς εἶχον ἐνισχυθῆ διὰ τῆς κατεδαφίσεως τρισχιλίων οἰκιῶν ἐν τοῖς προαστείοις, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς στέγασιν τῶν πολεμίων.

Οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ φοβεροῦ Χαϊρεδὶν Βαρβαρόσσα, τοῦ ὀνομαστοτάτου τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ σουλτάνου στρατηγῶν, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Γουβὶ (Govino), ὅπου κεῖται σήμερον ὁ πολὺ μεταγενέστερος βενετικὸς ναύσταθμος, περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου, κατέστρεψαν τὸ χωρίον Ποταμὸν καὶ ὥδευσαν ἐναντίον τῆς πρωτευούσης. Τῇ δὲ 29 Αὐγούστου ἑτέρα δύναμις εἰκοσιπενταкισχιλίων ἀνδρῶν διεπεραιώθη, ὅπως ἑνωθῇ μετὰ τῶν τὸ πρῶτον ἀποβάντων. Διηυκολύνθησαν δ' αἱ κινήσεις αὗται τῶν Τούρκων, ἐπειδὴ ὁ Πέζαρος εἶχε καταπλεύσει τὸν Ἀδρίαν χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἡ ἀγορὰ, ἥτις ἐκαλεῖτο ὁ *μαρκᾶς* καὶ ἔκειτο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, κατελήφθη ἐν σπουδῇ, καὶ οἱ ὑπολειπόμενοι περίοικοι αὐτῆς εὗρον τὰς πύλας κλειστὰς καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ὑπὸ τοὺς προμαχῶνας τοῦ φρουρίου ἐπὶ τοῦ βραχώδους ἀκρωτηρίου τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου (S. Sidero, κάβο Σίδερο) καὶ ὄπισθεν τοῦ κυματοθραύστου. Ὁ δὲ Κερκυραῖος περιηγητὴς ⟨Νίκανδρος⟩ Νούκιος, ὅστις ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τῆς πολιορκίας, κατέλιπε γραφικὴν διήγησιν τῶν παθημάτων τῶν δυστυχῶν τούτων, συμπεφυρμένων ὁμοῦ ἐπὶ στενῆς ῥάχεως βράχου ἄνευ τροφῆς καὶ σκέπης καὶ ἐκτεθειμένων εἰς τοὺς λίθους τῆς φρουρᾶς καὶ εἰς τὴν ὁρμὴν ῥαγδαιοτάτου ὑετοῦ ἐκ τῶν οὐκ ἀσυνήθων ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ ἔτους. Καὶ ὅσοι μὲν κατώρθωσαν νὰ δεκάσωσι τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν στρατιώτας ἀνειλκύσθησαν διὰ σχοινίων, οἱ δὲ λοιποὶ ἔμειναν ἐγκαταλε-

λειμμένοι εἰς τὸν ἐκ τοῦ ψύχους ἢ ἐκ τῆς πείνης θάνατον. Ὅτε δ' ἐφάνη, ὅτι ἡ πολιορκία ἐχρόνιζεν, ὁ Βενετὸς διοικητὴς χάριν ἐξοικονομήσεως τροφῶν καὶ χώρου ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ φρουρίου τοὺς γέροντας, τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, οἱ δ' ἐξωσθέντες μετέβησαν εἰς τὰς τουρκικὰς τάξεις ζητοῦντες ἄρτον. Ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς, ἐλπίζων ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς φρουρᾶς, ἀπέκρουσε τὴν αἴτησιν αὐτῶν. Οὕτω τἄθλια ἐκεῖνα πλάσματα, ἀποπεμπόμενα ὑπό τε τῶν πολιορκουμένων καὶ τῶν πολιορκητῶν,

Ἄποψις τῆς ἐν Λευκάδι μονῆς Ὁδηγητρίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Σπυρ. Βλαντῆ.

ἐπλανῶντο μανιωδῶς μεταξὺ τῶν δύο στρατιῶν, ἀγωνιζόμενα νὰ γείνωσι καὶ πάλιν δεκτὰ εἰς τὸ φρούριον διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῶν τραυμάτων, ἅτινα εἶχον ὑποστῇ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Βενετίας· τέλος δὲ, ὅτε αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἐξηλέγχθησαν ἀνίσχυροι, ἐξηπλώθησαν χαμαὶ ἐν ταῖς τάφροις, ὅπως ἀποθάνωσιν. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ τὰ προάστεια ἐπυρπολοῦντο ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐδῄουν διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας τὴν ὡραίαν νῆσον. Μόνον τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν Ἀγγελόκαστρον ἀνθίστατο εἰς τὰς ἐπιθέσεις αὐτῶν. Τρισχίλιοι καὶ ὑπερέκεινα πρόσφυγες ἐκ τῆς ὑπαίθρου χώρας εἶχον συναθροισθῇ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ, καὶ τε-

τράκις ἡ γενναία αὐτοῦ κερκυραϊκὴ φρουρὰ ἀπέκρουσε τοὺς πολεμίους. Ὁ δὲ Βαρβαρόσσας, οὗ τὸ στρατήγιον εὑρίσκετο ἐν τῷ μεγάρῳ Ἀβράμη παρὰ τὴν παραλίαν, ἤρχισε πλέον βομβαρδίζων τὴν ὠχυρωμένην χερσόνησον τὴν περιλαμβάνουσαν τὴν μεσαιωνικὴν πόλιν τῆς Κερκύρας. Ἔστησε δὲ πυροβολοστάσιον ἐν τῇ νησῖδι Βίδο, ἥτις, καλουμένη τότε Malipiero καὶ οὖσα ἐπαύλιον Βενετοῦ εὐπατρίδου, ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ ἀφθόνῳ θήρᾳ. Ἀλλὰ τὰ πυροβόλα ἠστόχουν τοσοῦτον, ὥςτ᾽ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας προςέβαλον μόνον τὴν ἀγορὰν πεντάκις, αἱ δὲ λοιπαὶ βολαὶ, ὑπεριπτάμεναι τοῦ φρουρίου, κατέπιπτον εἰς τὴν θάλασσαν ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους. Οὐδ᾽ ὑπῆρξεν ἐπιτυχεστέρα ἡ ἀπόπειρα τοῦ Βαρβαρόσσα, ἐπιχειρήσαντος νὰ βομβαρδίσῃ τὴν πόλιν ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ναυαρχίδος, διότι ἐπιτυχὴς βολὴ τῶν πολιορκουμένων ἔπληξε τὸ πλοῖον, καὶ, ὅτε ὁ Βαρβαρόσσας ἀπεσύρθη πρὸς τὴν βρύσιν τοῦ Καρδακίου, ὅπου συνείθιζον νὰ ὑδρεύωνται τὰ πλοῖα, καὶ ἤρχισε νὰ πυροβολῇ τὴν πόλιν ἐκ τοῦ μέρους, ὅπου τὰ τείχη ἦσαν χθαμαλώτερα, ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως αἱ πλεῖσται τῶν βολῶν αὐτοῦ ἀπετύγχανον τοῦ σκοποῦ. Ἐπὶ τούτοις δ᾽ ὁ μέγας βεζύρης Ἀγιᾶς πασσᾶς ἀπεφάσισε νὰ ἴδῃ αὐτὸς, ἂν ὑπῆρχεν ἐλπὶς ἐκπορθήσεως τῆς πόλεως· διὸ ἐπεχείρησεν ἐν νυκτὶ σκοτεινῇ καὶ βροχερᾷ νὰ ἐπισκοπήσῃ τὴν τάφρον καὶ τὰ τείχη. Ὅσα δὲ εἶδεν ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι ἡ Κέρκυρα μόνον μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἠδύνατο νὰ κυριευθῇ, ἐπειδὴ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ὁ Σεπτέμβριος καὶ εἶχον ἀναφανῆ ἀσθένειαι μεταξὺ τῶν σχεδὸν λιμοκτονούντων Τούρκων. Συνεβούλευσε λοιπὸν τὸν σουλτᾶνον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Ὁ δὲ Σουλεϊμὰν ἀπεφάσισε πρῶτον νὰ πειραθῇ, ἵνα πείσῃ τὴν φρουρὰν, καὶ ἀπέστειλε Κερκυραῖον αἰχμάλωτον, ὅπως ἐκφοβήσῃ τὰς βενετικὰς ἀρχὰς, ἵνα παραδοθῶσιν. Ὁ βάϊλος Συμεὼν Leone καὶ ὁ προνοητὴς Λουδοβῖκος da Riva ἀπεδίωξαν τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ σουλτάνου ἄνευ ἀπαντήσεως, καὶ σφοδροὶ πυροβολισμοὶ ἐκ τῶν πυροβολείων τοῦ φρουρίου ἀνήγγειλαν πραγματικὴν ἀπάντησιν νέας ἐπιδείξεως ἐχθροπραξιῶν. Διὸ ὁ Σουλεϊμὰν ἔκαμε τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν· ὁ μέγας βεζύρης ἐξαπέστειλε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βενετὸν πρέσβυν, ὅστις εὑρίσκετο ἐν τῷ στρατηγίῳ τοῦ σουλτάνου, καὶ προέτεινε τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅπως ὁ σουλτᾶνος λάβῃ παρὰ τῆς βενετικῆς πολιτείας ἀποζημίωσιν διὰ τὰς ζημίας ἃς ὑπέστη. Ἀλλὰ, πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ φθάσῃ ἡ ἀπάντησις ἐκ Βενετίας, ἡ πολιορκία εἶχεν ἤδη λυθῇ. Καὶ δὴ μετὰ τὴν πυρπόλησιν ἁπασῶν τῶν

οἰκιῶν ἐν τοῖς προαστείοις, ὅσαι δὲν εἶχον κατεδαφισθῆ, οἱ Τοῦρκοι εἶχον διαταχθῆ νὰ ἐπιβιβασθῶσι, καὶ ὁ στόλος αὐτῶν προέβη εἰς νέαν ἐπίδειξιν· ἀλλὰ τῇ 11 Σεπτεμβρίου μετὰ διαμονὴν δεκατριῶν μόνον ἡμερῶν ἐν τῇ νήσῳ διεπεραιώθησαν ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Ἤπειρον. Καὶ ὅμως ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ χρόνῳ εἶχον προξενήσει παμμεγίστας ζημίας. Ὁ Κερκυραῖος περιηγητὴς μαρτυρεῖ, ὅτι εἶχον καταστρέψει ἅπαντα τἀνθρώπινα κατασκευάσματα ἀνὰ τὴν νῆσον καὶ ὅτι ἐφόνευσαν ἢ ἀπήγαγον ἅπαντα τὰ κτήνη ὅσα ἠδυνήθησαν νὰ εὕρωσιν, ἐφείσθησαν δὲ μόνον τῶν δένδρων καὶ τῶν ἀμπέλων ἕνεκα τῆς αἰφνιδίας αὐτῶν ἀναζεύξεως. Ὁ δὲ δοὺξ τῆς Νάξου ⟨Σανοῦδος⟩ ἔγραψεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι δύο μεγάλαι πόλεις θὰ ἠδύναντο νὰ κτισθῶσιν ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεδαφισθεισῶν οἰκιῶν καὶ ἐκκλησιῶν· τὰ δὲ προνόμια καὶ τὰ διπλώματα τῶν νησιωτῶν ἐκάησαν ἢ ἐχρησίμευσαν ἀντὶ πολεμικῶν ἐφοδίων, καὶ συμφώνως πρὸς κερκυραϊκήν τινα αἴτησιν οἱ Τοῦρκοι ἀπήγαγον εἰκοσακισχιλίους αἰχμαλώτους καὶ ὑπερέκεινα. Ὁ πληθυσμὸς ἠλαττώθη ἐπὶ τοσοῦτον ἕνεκα τῆς ἀθρόας ἀπαγωγῆς, ὥστ᾿ ἐδέησεν αἱ τάξεις τῶν εὐπατριδῶν νὰ συμπληρωθῶσιν ἐξ ἀστῶν, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη ἡ ὅλη νῆσος εἶχε μόνον περὶ τὰς δεκαεπτὰ χιλιάδας καὶ πεντακοσίους κατοίκους, ἤτοι ὀλιγώτερον τοῦ πέμπτου τοῦ ὑπολογιζομένου πλήθους τῶν κατοίκων ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις [1]. Μεταξὺ δὲ τῶν αἰχμαλώτων ὑπῆρξε καὶ ἡ νεαρὰ κόρη Καλὴ Καρτάνου· αὕτη δέ, καὶ οὐχὶ ἡ ἐκ Πάρου Baffo, ὑπῆρξε κατὰ τοὺς Κερκυραίους ἱστορικοὺς ἡ μήτηρ τοῦ σουλτάνου Μουρὰτ Γ´ [2].

Μεγάλη δ᾿ ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ ἐν Βενετίᾳ ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι, ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν Κέρκυραν, καὶ δημόσιαι εὐχαριστήριοι λειτουργίαι ἐτελέσθησαν ἐπὶ τῇ διασώσει τῆς νήσου, ἔστω καὶ ἐν τῇ οἰκτρᾷ καταστάσει ἐν ᾗ ἀφῆκαν αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ ἐστάλησαν μὲν σανίδες πρὸς ἀνάκτισιν τῶν προαστείων, ἀνεκρεμάσθησαν δ᾿ οἱ Ἰταλοὶ μισθοφόροι οἱ κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας κακώσαντες τοὺς κατοίκους, καί τις δὲ Βενετὸς εὐπατρίδης ἐκαρατομήθη.

---

[1] [*Buchon* Recherches Τόμ. Β´ σ. 466-7].

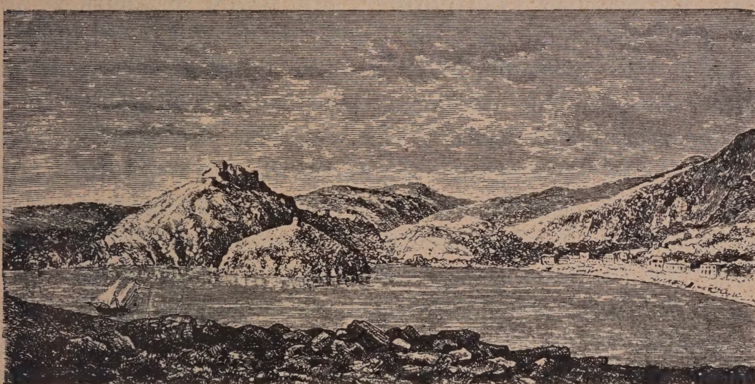
[2] **Νουκίου** Ἀποδημιῶν σ. 7-14. — *Paruta* Τόμ. Α´ σ. 372-9. — *Maurocenus* σ. 176-81. — *Marmora* ἔνθ. ἀν. σ. 301-2, 327. — **Χατζῆ Χάλφα** The History of the maritime wars μετάφρ. *Mitchell* σ. 57-8. — *Guazzo* φ. 199, 201-4. — *Jovius* Historiae sui temporis φ. 186-8 — **Μιχαὴλ Μουστοξύδου** Ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ ἀνάλεκτα σ. 83-97, 193. — ⟨ Πρβλ. **Ν. Γ. Μαυρόχη** Ἡ Κερκυραία Καλὴ Καρτάνου ἐν τῇ «Εἰκονογραφημένῃ» 1907 σ. 180 κ. ἑ.⟩.

Οἱ δ' Ἕλληνες ἠμείφθησαν ἐπὶ ταῖς παμμεγίσταις θυσίαις ἃς εἶχον ἐπιτελέσει πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως μηδέποτε νὰ ὑποκύψωσιν, ἀγωνισθέντες, καθ' ἃ ἐλέγετο, καθ' ὃν τρόπον δὲν θὰ ἠδύναντο νἀγωνισθῶσι καλλίτερον, ἂν προέκειτο περὶ ἐθνικοῦ αὐτῶν ἀγῶνος. Καὶ ὁ μὲν νέος βάϊλος Τιέπολος ηὐχαρίστησε πάντας, καθ' ἃ μανθάνομεν, διὰ τῶν συνετῶν αὐτοῦ διατάξεων, ἀποκαταστήσας τὴν τάξιν ἐκ τοῦ χάους καὶ πράξας πᾶν ὅ τι ἠδύνατο πρὸς εἰρήνευσιν μετὰ τῶν Τούρκων. Ἡ δὲ Βενετία παρεχώρησεν εἰς τὸν ⟨Ἀντώνιον⟩ Ἔπαρχον, τὸν διακεκριμένον Κερκυραῖον λόγιον καὶ πρέσβυν, τὸ χηρεῦον τεμάχιον τῶν Ἀτσιγκάνων ὡς ἀποζημίωσιν τῶν ἀπωλειῶν ἃς ὑπέστη καὶ ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἀποτέλεσμα τῆς πολιορκίας ὑπῆρξεν ἡ βραδεῖα μέν, ἀλλὰ συστηματικὴ ὀχύρωσις τῆς πόλεως Κερκύρας κατόπιν ἐπανειλημμένων αἰτήσεων τοῦ κερκυραϊκοῦ συμβουλίου, ἀποστείλαντος πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν διαφόρους πρεσβείας εἰς τὴν Βενετίαν. Χίλιαι οἰκίαι καὶ ὑπερέκεινα κατηδαφίσθησαν ἐν τῷ προαστείῳ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους (San Rocco), ὅπως ἀνοιχθῇ χῶρος διὰ τὰ τείχη, ὧν χάριν καὶ πάλιν ἐλήφθησαν λίθοι ἐκ τῆς ἀρχαίας Παλαιοπόλεως, καὶ ἡ Βενετία ἐδαπάνησε μέγα ποσὸν χάριν κτίσεως νέων προμαχώνων. Καὶ ἱκανὰ μὲν μέρη τοῦ Παλαιοῦ φρουρίου (Fortezza Vecchia) ἀνέρχονται εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους· τὸ δὲ σήμερον καλούμενον Νέον φρούριον (Fortezza Nuova) ἐκτίσθη μεταξὺ τοῦ 1577 καὶ τοῦ 1588, ὅτε συνεπληρώθησαν τὰ νέα ἔργα. Ὁ δὲ Γερμανὸς περιηγητὴς Buochenbach, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Κέρκυραν τῷ 1579, ἀνακοινόνει τὰς ἐπιγραφὰς τὰς χαραχθείσας ἐπὶ δύο τῶν νέων προμαχώνων. Ἔχομεν δὲ δύο διαγράμματα δεικνύοντα τὰ ὀχυρώματα τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἄστεως περὶ τούτους τοὺς χρόνους. Οἱ δ' ἐπισκεπτόμενοι τὴν Βενετίαν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὰ προπλάσματα τῆς Κερκύρας ἐν τῷ Ναυστάθμῳ καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τῆς ἐκκλησίας Θεοτόκου (S. Maria Zobenigo)[1].

Αἱ δὲ λοιπαὶ Ἰόνιοι νῆσοι ἔπαθον ὀλιγώτερον ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οὗτοι ἐδῄωσαν μὲν τοὺς Παξούς, ἀπήγαγον δὲ δεκατρεῖς χιλιάδας ψυχῶν καὶ ὑπερέκεινα ἐκ τῆς Κεφαλληνίας, ἀπέβησαν εἰς τὴν

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε' σ. 269. — *Lamansky* Les secrets de l'état de Venise σ. 611. — *Guazzo* φ. 208. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ' σ. 364-6. — ***Μιχαὴλ Μουστοξύδου*** ἔνθ' ἀν. σ. 52, 193. — *Buochenbach* Orientalische Reyss σ. 24. — Ὁ *Marmora* (σ. 364-5) καὶ ὁ *Jervis* (History of the Island of Corfù σ. 129) ἐξέδωκαν τὰ δύο διαγράμματα, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῷ κειμένῳ.

Ζάκυνθον καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν Πάργαν, ἧς οἱ κάτοικοι ἐπὶ μακρὸν περιεπλανῶντο ἀνὰ τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου, ἕως ἡ Βενετία τέλος ἀνέκτισε τὴν ἀγαπητὴν αὐτῶν ἑστίαν [1]. Πρὸς τούτοις δ᾽ ἀπετέφρωσαν τὴν ἐπὶ τῶν Στροφάδων νήσων μονὴν τοῦ Σωτῆρος, ἥτις καὶ πρότερον ἤδη εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, παρὰ τὴν γενναιότητα τῶν ῥωμαλέων ἐκείνων Χριστιανῶν, τῶν μοναχῶν ὧν τὸ μαρτύριον ἀπεμνημόνευσεν ⟨ ἐν ἰδίᾳ εἰς τοὺς ὁσίους ἐκείνους πατέρας ἀκολουθίᾳ ⟩ ὁ Ζακύνθιος ⟨ Παχώμιος Ῥουσᾶνος ⟩ [2]. Τέλος δὲ ἡ δῄωσις τῶν βενε-

Ἄποψις τῶν Κυθήρων.

τικῶν νήσων συνεπληρώθη δι᾽ ἐπιδρομῆς τῆς νοτιωτάτης αὐτῶν, τῶν Κυθήρων.

Ἐνταῦθα εἶνε ἡ προσφορωτάτη θέσις πρὸς ἔκθεσιν τῆς ἱστορίας τῶν Κυθήρων, ἅτινα, καίπερ οὔτε γεωγραφικῶς οὔτε πολιτικῶς ποτε ἀποτελέσαντα μέρος τῶν Ἰονίων νήσων, εἰς αὐτὰς συνηριθμήθησαν κατά τε τὰ τελευταῖα ὀγδοήκοντα ἔτη τῆς βενετοκρατίας καὶ ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας. Καὶ δὴ αἱ τύχαι τῆς μυθευομένης γενετείρας τῆς Κυθερείας ὑπῆρξαν παντελῶς διάφοροι τῶν τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν νήσων, περί τινα μὲν ὁμοιάζουσαι πρὸς τὰς τῶν Κυ-

[1] *Paruta* Τόμ. Α΄ σ. 379. — ***Π. Α. Σ⟨αλαπάτα⟩*** Ἡ Πάργα σ. 86. — ⟨ ***Ἀρχιδουκὸς Σαλβατὼρ*** Parga Τόμ. Β΄ σ. 22 κ. ἑ. ⟩. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 98, 289, Τόμ. Η΄ σ. 331. — *Guazzo* φ. 242. — *Maurocenus* σ. 181.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε΄ σ. 78-9, 102. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς σ. 122.

κλάδων, περὶ ἄλλα δὲ πρὸς τὰς τῶν Ἰονίων νήσων, ὡς καὶ ἡ θέσις αὐτῶν εἶνε διάμεσος μεταξὺ τῶν δύο ὁμάδων. Καὶ κατὰ μὲν τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος, τῷ 1207, κατελήφθησαν, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ὑπὸ τοῦ βενετικοῦ οἴκου τῶν Venier, οἵτινες ἔλεγον ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῆς θεᾶς τοῦ ἔρωτος (Venus)· ὠνομάσθησαν δὲ οὗτοι *μαρκίωνες* τῶν Κυθήρων, ἅτε φρουροῦντες τὰ ἔσχατα ἄκρα (marca) τῆς Ἑλλάδος. Τὴν αὐτὴν δὲ προσηγορίαν ἔφερον καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτῶν Βιάροι, οἵτινες ἐδέσποζον τῆς νησῖδος Ἀντικυθήρων (Cerigotto)[1], ἥτις ἀπέβη ὀνομαστὴ ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ χαλκοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἐφήβου τῶν Ἀντικυθήρων. Ἀλλ᾽ ὅτε οἱ Ἕλληνες ἀνέκτησαν τὴν Μονεμβασίαν, οἱ δύο μαρκίωνες περιῆλθον εἰς κίνδυνον. Ἐκ δὲ συγκεχυμένου χωρίου ἰταλικῆς τινος περὶ τῶν Κυθήρων ἐκθέσεως θὰ ἠδύνατο νὰ νομισθῇ, ὅτι οἱ Κυθήριοι, βαρέως φέροντες τὸν τρόπον, καθ᾽ ὃν ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰταλὸς αὐτῶν δυνάστης, ἔστειλαν πρεσβείαν, ὅπως ἐπικαλεσθῶσι τὴν βοήθειαν τοῦ Ἕλληνος διοικητοῦ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βυζαντιακῶν χωρῶν[2]. Ὁπωσδήποτε ὁ ἀνὰ τὰς λατινοκρατουμένας νήσους πολυθρύλητος περίπλους τοῦ Λικαρίου ἀπέβη ὀλέθριος εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν δύο Βενετῶν μαρκιώνων. Καὶ ἐστάλη μὲν εἰς τὰ Κύθηρα διοικητὴς ἐκ Μονεμβασίας, ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἡ νῆσος παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου εἰς τὸν Παῦλον Μονογιάννην, ἕνα τῶν τριῶν μεγάλων Μονεμβασιωτῶν ἀρχόντων, ὅστις ἔν τινι βενετικῷ ἐγγράφῳ λέγεται ὢν τῷ 1275 «ὑποτελὴς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ καπετᾶνος Κυθήρων». Ὁ Μονογιάννης ὠχύρωσε τὴν νῆσον, ἐν ᾗ ἀνευρέθη ὁ τάφος αὐτοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀγγλικῆς προστασίας. Ἐξηκολούθησαν δὲ τὰ Κύθηρα κατεχόμενα ὑπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1309, ὅτε δι᾽ ἐπιγαμίας μεταξὺ τῶν τέκνων τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων δυναστῶν τῆς νήσου τὰ Κύθηρα, ἐγκρινάσης τῆς Βενετίας, ἐπανῆλθον εἰς τὸν οἶκον Βενιέρη[3].

Τότε δὲ ἡ νῆσος ἔτυχεν αὐστηρῶς φεουδαλικῆς διοργανώσεως,

---

[1] ***Χειλᾶ*** Χρονικὸν παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 346.

[2] Antique memorie di Cerigo ἐν τοῖς τοῦ ***Σάθα*** Μνημείοις ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ′ σ. 301.

[3] *Sanudo* Istoria del Regno παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 127. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ′ σ. 181. — *Hopf* ἐν Ἐγκυκλοπαιδείᾳ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 85 σ. 310. — *Sansovino* Chronologia del Mondo σ. 185. — Archivio Veneto Τόμ. Κ′ σ. 92.

ἥτις ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησεν ἐπιδρῶσα ἐπὶ τὴν ἐπιτόπιον διαίρεσιν τῆς νήσου καὶ τὸν τρόπον τῆς διοικήσεως αὐτῆς. Καὶ δὴ διῃρεῖτο εἰς εἰκοσιτέσσαρα carati, ἤτοι μοιράδια, ὧν ἓξ ἀνῆκον εἰς ἕκαστον τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν Βενιέρη· ἡ δ᾽ εὔφορος πεδιὰς καὶ τὸ κάστρον Καψάλη ἀνῆκον εἰς ἅπαντας ὁμοῦ. Χάριν δ᾽ αὐξήσεως τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων οἱ ἀδελφοὶ ἐκάλεσαν πρὸς ἐγκατάστασιν Κρῆτας, παρασχόντες εἰς αὐτοὺς ἀπαλλαγὴν διηνεκῆ πάσης ὑπηρεσίας καὶ παντὸς φόρου. Οἱ δὲ λοιποὶ νησιῶται ἦσαν ἁπλοῖ *πάροικοι,* ὡς ἐκαλοῦντο, οὓς οἱ τέσσαρες ἀδελφοὶ διενέμοντο ἐν ἀλλήλοις δίκην ἐμπνόου κεφαλαίου. Ἦσαν δ᾽ οἱ πάροικοι οὗτοι *ἡνωμένοι τῇ γῇ ἔνοικοι,* παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν κτημάτων ἅτινα ἐκαλλιέργουν· καὶ δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ νυμφευθῶσιν ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν κυρίων αὐτῶν, δὲν εἶχον δὲ τὴν ἄδειαν τοῦ μετέρχεσθαι τὸν ἐλάχιστον ἄνευ ἐξαιρέσεως χρηματισμὸν, οὐδ᾽ ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσι τῆς νήσου χωρὶς νὰ παράσχωσιν ἐγγύησιν περὶ τῆς ἐπανόδου αὐτῶν. Διὰ βραχέων, οἱ πάροικοι ὑπέκειντο εἰς τὰ νεύματα καὶ τὰς διαταγὰς τῶν ἰδίων κυρίων ἢ, τὸ χεῖρον, τῶν ἐπιτρόπων τῶν κυρίων αὐτῶν, ἐπειδὴ οἱ μαρκίωνες συνήθως προετίμων τὴν ἐν Κρήτῃ διαμονὴν τῆς διατριβῆς ἐν τῷ πατρῴῳ κάστρῳ Καψάλη, ἐν ᾧ διέμενεν εἷς καὶ μόνος τῶν τοῦ οἴκου, ἄρχων καὶ ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν λοιπῶν [1].

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὰ Κύθηρα μέχρι τοῦ 1363, τοῦ ἔτους τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τῶν Κρητῶν ἐναντίον τῆς Βενετίας. Ταύτης τῆς ἀποστασίας ὁ οἶκος Βενιέρη μετέσχεν ἐπιφανῶς. Καὶ ὁ μὲν Τίτος Βενιέρης ἦτο τῶν πρωτευόντων ἡγετῶν, αὐτός τε δὲ καὶ δύο ἄλλα μέλη τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐτιμωρήθησαν ἐπὶ τῇ πρὸς τὴν Βενετίαν ἀπιστίᾳ καρατομηθέντες. Βενετικὸς στόλος κατέπλευσεν εἰς τὰ Κύθηρα, καὶ ὁ νεαρὸς Πέτρος Βενιέρης, ὅστις ἐκράτει τὸ κάστρον, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Κατέλαβε δὲ τὴν νῆσον ἡ Βενετία, καὶ ἐπὶ τριάκοντα ἔτη τὰ Κύθηρα ἦσαν βενετικὴ ἀποικία, διοικουμένη ὑπὸ *καστελλάνου,* ἀποστελλομένου καθ᾽ ἕκαστον δεύτερον ἔτος ἐκ Κρήτης.

Ἀλλ᾽ ὁ οἶκος Βενιέρη δὲν ἀπέβαλε τὴν ἐλπίδα ἀνακτήσεως τῆς δημευθείσης αὐτοῦ μαρκιωνείας. Καὶ εἶχον μὲν δύναμιν ἐν Βενετίᾳ, δὲν εἶχον δὲ ὑπάρξει ἅπαντες προδόται τῆς μητροπόλεως· διὸ τῷ 1393 ἀπεδόθη εἰς αὐτοὺς μέρος τῆς νήσου. Ἔκτοτε ἕνδεκα μὲν

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ΄ σ. 302-3. — *Stai* Raccolta di antiche autorità riguardanti l'isola di Citera σ. 45.

τῶν εἰκοσιτεσσάρων μοιραδίων κατείχοντο ὑπὸ τῆς Βενετίας, τὰ δὲ λοιπὰ ὑπὸ τῶν Βενιέρη, ἣν διάταξιν βλέπομεν ἰσχύουσαν μετὰ δύο αἰῶνας· ἀλλ᾽ ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐξηκολούθησε διορίζουσα τὸν διοικητήν. Πράγματι δὲ τὸ σύστημα τοῦτο ὡμοίαζε πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Τήνου κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα. Ἔκτοτε διετήρησαν οἱ Βενιέρη ἀπαρενόχλητοι τὴν κατοχὴν τῶν δεκατριῶν αὐτῶν τιμαρίων, καὶ ἐξηκολούθησαν μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1797 καταλύσεως τῆς βενετικῆς πολιτείας διαμένοντες *συμμέτοχοι* (compartecipi) τῆς Βενετίας· τὸ δὲ ὄνομ᾽ αὐτῶν φέρουσιν ἀκόμη ἄσημοι κάτοικοι τῶν Κυθήρων [1].

Ἡ διοργάνωσις τῆς ἀποκέντρου ταύτης ἀποικίας ὡμοίαζε πρὸς τὴν τῆς Κερκύρας, καὶ τῷ 1502 ὁ διοικητὴς ἀνυψώθη εἰς προνοητήν. Ὁ δὲ πρῶτος περιβαλλόμενος τὴν τοιαύτην ἀρχὴν ἐστάλη μετὰ τῆς ῥητῆς ἐντολῆς ὅπως ἀνακτίσῃ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου, ὧν ἡ πύλη φέρει ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον ἐπιγραφὴν μνημονεύουσαν τοῦ ἔτους 1503, καθ᾽ ὃ ηὐρύνθη τὸ ἀρχαῖον φρούριον [2]. Ὁ ἄρχων οὗτος, ὅστις ἐξήσκει δικαστικήν, ἐκτελεστικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν, ὑπεῖκεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης ἐφ᾽ ὅσον ἡ νῆσος αὕτη ἐξηκολούθει τασσομένη ὑπὸ τὴν Βενετίαν. Ἐπὶ δὲ τῆς βραχείας κατοχῆς τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Βενετῶν κατὰ ⟨τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου⟩ ὁ προνοητὴς τῶν Κυθήρων ἐλάμβανε διαταγὰς ἐκεῖθεν. Τέλος μετὰ τὴν ⟨ἐν ἔτει 1718⟩ ἐν Πασσάροβιτς ὁμολογηθεῖσαν συνθήκην ὑπετάχθη εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ γενικὸν προνοητὴν τῆς Ἀνατολῆς (provveditore generale del Levante). Ἐφέσεις δὲ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ ὑπεβάλλοντο εἰς τὰς προμνησθείσας ἀρχὰς καὶ ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν. Τῷ δὲ 1573 ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν πρωτευόντων κατοίκων ἱδρύθη συμβούλιον τριάκοντα ἀνδρῶν, οὗ τὰ μέλη ἀπετέλουν στενὴν ὀλιγαρχίαν, εἰσήχθη δὲ «Χρυσῆ βίβλος», ἐν ᾗ ἐνεγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν εὐπατριδῶν καὶ τῶν υἱῶν αὐτῶν. Τὸ σῶμα τοῦτο, ὅπερ ὑφίστατο μέχρι τοῦ 1797, εἶχεν αὐτὸ μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τὰς ἐπιχωρίους ἀρχὰς ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ τάξεων, συνισταμένας εἰς δύο συμβούλους, ὑπηρετοῦντας ὡς βοηθοὺς τοῦ προνοητοῦ, καὶ τρεῖς εἰρηνοδίκας δικάζοντας τὰς μικρὰς ὑποθέσεις. Εἶχε δὲ

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ′ σ. 303-5. — **Χειλᾶ** Χρονικὸν ἔνθ᾽ ἀν. σ. 347, 350. — Relazioni degli Ambasciatori Veneti Σειρᾶς III Τόμ. Γ′ σ. 13. — *Stai* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 46.

[2] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ′ σ. 306. — *Stai* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 48.

τὸ συμβούλιον καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἀπεσταλμένους ἢ *συνδίκους*, εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ εἰς τὰς ἐν Βενετίᾳ ἀρχὰς ὑποβολὴ οἱωνδήποτε παραπόνων τῶν νησιωτῶν ἐναντίον τοῦ Βενετοῦ προνοητοῦ ἢ τῶν εἰς αὐτὸν ὑποτεταγμένων ἀρχῶν. Ἀλλ᾽ ὁ ἐπιχώριος ἱστορικὸς Στάης μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ Βενετία πάντοτε ὑπεστήριζε τοὺς ἰδίους αὐτῆς ἄρχοντας [1]. Διὰ δὲ τὴν Βενετίαν τὰ Κύθηρα ἀπέβησαν ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως ἄξια πολλοῦ λόγου μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ βενετικῶν σταθμῶν. Τότε τὰ Κύθηρα ἦσαν ὁ μόνος διάμεσος λιμὴν τῶν Βενετῶν μεταξὺ Ζακύνθου καὶ Κρήτης· ἦσαν δὲ καὶ ἐξαίρετος σκοπιά, ὅπου ἠδύναντο νὰ μεταβιβάζωνται εὐκόλως ἀγγέλματα ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ νὰ κατοπτεύωνται πλοῖα μέχρι μεγίστης ἀποστάσεως. Καὶ δὴ κατὰ τοὺς ἐπικινδύνους μῆνας, ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐφύλασσε πάντοτε φρουρὸς ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγίου Γεωργίου, πυρσοὶ ἀνήπτοντο τὴν νύκτα, γνωρίζοντες εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ κυβέρνησιν τὴν προσέγγισιν τουρκικοῦ στόλου, καὶ διὰ βραχέων τὰ Κύθηρα ἦσαν ὀφθαλμὸς τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς νήσου ταύτης ἀπέβαλον καὶ τὰ Κύθηρα τὴν σημασίαν αὐτῶν, καὶ μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Πασσάροβιτς ἀπέβησαν πρακτικῶς ἄχρηστα [2].

Ἀλλὰ διὰ τοὺς κατοίκους ἡ θέσις τῆς νήσου ἦτο ἀναμφιβόλως ἐπικίνδυνος, ἅτ᾽ ἐκθέτουσα αὐτοὺς εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν τε πειρατῶν καὶ τῶν Τούρκων. Καὶ ὑπερήσπιζον μὲν τὰ Κύθηρα τρία φρούρια, ἐν οἷς ἡ Βενετία διετήρει μικρὰν φρουράν, πληρονομένην ὑπὸ τῆς κρητικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τῷ 1537 ἡ νῆσος ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Βαρβαρόσσα. Καὶ δὴ ἐκ μὲν τοῦ κάστρου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς τότε πρωτευούσης τῆς νήσου, ἀπήχθησαν ἄνευ τῆς μικροτάτης ἀντιστάσεως ἑπτακισχίλιαι ψυχαί, αἱ δὲ λοιπαὶ πόλεις τῆς νήσου ἐλαφυραγωγήθησαν καὶ κατεστράφησαν. Ἐνεποίησε δ᾽ ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη βαθυτάτην αἴσθησιν εἰς τοὺς κατοίκους, καὶ «Ἡ ἅλωσις τῆς Παλαιοχώρας ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα» ἀνεφέρετο ἐπὶ μακρὸν ὡς ἡ θλιβερωτάτη ἡμέρα ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν Κυθήρων. Οἱ δ᾽ ἐπιζήσαντες ἢ ἔφυγον εἰς τὰς λόχμας ἢ ἀπέδρασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁπόθεν ἦτο δύσκολον νὰ προσελκυσθῶσι καὶ πάλιν, ὅπως ἐπιστρέψωσιν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ νῆσος ἔπαυσε καλλιεργουμένη

---

[1] *Staï* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 50-1.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ´ σ. 286, 289, 290. — *Lamansky* Les secrets de l' état de Venise σ. 660 κ. ἑ.

καὶ οἱ κάτοικοι ἐξέπεσον τῷ 1545 εἰς χιλίους πεντακοσίους, τὸ δὲ εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν ἀνῆκον μέρος τῆς νήσου παρῆγε μόνον τὸ τέταρτον τοῦ πρὸ τοῦ πολέμου παραγομένου σίτου. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ ἔνδεια, ὥστε τῷ 1562 ἅπαντες οἱ κάτοικοι ἐπεθύμουν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τουρκικὸν ἔδαφος. Προήρχοντο δὲ τὰ δεινὰ αὐτῶν ἔκ τε τῆς οἴκαδε τυραννίας καὶ τῆς ἔξωθεν ἐπιδρομῆς. Οἱ Βενιέρη ἐμίσθονον τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντας κλήρους τῶν Κυθήρων εἰς ἐπιχωρίους, ἐξέδιδον ἐπὶ μισθώσει τοὺς φόρους, καὶ τὸ εἰς αὐτοὺς ὑπεῖκον μοιράδιον τῆς νήσου κατήντησε νὰ καλῆται Ἐπιτροπικὸν (Commessaria), ἅτε διοικούμενον ὑπὸ ἐπιτρόπων (commessi), καταστρεφόντων τοὺς χωρικοὺς διὰ παντοίων πιέσεων. Ἦτο δὲ ἀδύνατον νὰ πεισθῶσι τὰ θύματ᾽ αὐτῶν, ὅπως ὑποβάλωσι τὰ περὶ τῶν ἰδίων βασάνων παράπονα εἰς τὸν Βενετὸν προνοητὴν, ἐπειδὴ, καθ᾽ ἃ ἔλεγον μετ᾽ ἀγχινοίας οἱ χωρικοὶ, «οἱ διοικηταὶ ἡμῶν ἔρχονται καὶ παρέρχονται, ἀλλ᾽ οἱ τύραννοι ἡμῶν ζῶσι διαρκῶς ἐδῶ». Μάτην δὲ ἥ τε Βενετία καὶ οἱ Βενιέρη ἐπειρῶντο νὰ προσελκύσωσι τοὺς χωρικοὺς εἰς ἐπιστροφὴν διὰ πενταετοῦς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν terzarie, ἤτοι τῆς τρίτης τῶν προϊόντων, ἥτις ἦτο ἡ κυριωτάτη τῶν προσόδων τῆς νήσου. Βενετὸς δέ τις διοικητὴς ἐδήλωσεν, ὅτι οὐδέποτε εἶχεν ἀκούσει νὰ γίνηται λόγος περὶ ἑνὸς καὶ μόνου φυγάδος ἐπιστρέψαντος εἰς τὴν νῆσον. Διὰ τοῦτο ὁ Βενετὸς ἐπίτροπος ὁ ἐπισκεφθεὶς τὰ Κύθηρα τῷ 1563 ὑπέβαλεν ἔκθεσιν, καθ᾽ ἣν ἅπασαι αἱ ἐνιαύσιαι πρόσοδοι τοῦ μοιραδίου τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἀνερχόμεναι κατὰ μέσον ὅρον εἰς πεντακόσια δουκᾶτα, κατεδαπανῶντο εἰς μισθοὺς τῶν ἀρχόντων καὶ εἰς τὰ ἔξοδα τῶν ταχυπλόων τῶν μεταφερόντων εἰδήσεις εἰς τὴν Κρήτην [1].

Πρὸς δὲ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν προσηνέχθησαν οἵ τε Βενιέρη καὶ οἱ Βενετοὶ ἐν Κυθήροις μετὰ πραότητος. Τὸ περιώνυμον χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Β´ τὸ ἐκδοθὲν τῷ 1293 ἐπὶ τῆς βραχείας ἐν τῇ νήσῳ ἀρχῆς τῶν Ἑλλήνων ποιεῖται μνείαν τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Κυθήρων ὡς ἤδη ὑφισταμένης καὶ τάσσει τὸν ἐπίσκοπον τῆς νήσου πρῶτον μεταξὺ τῶν εἰς τὸν μητροπολίτην Μονεμβασίας ὑποκειμένων. Καὶ βλέπομεν μὲν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ δεκάτου τετάρτου

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε´ σ. 53-62. Τόμ. Ϛ´ σ. 287, 288, 292, 306, 807. — *Stai* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 54. — *Cornaro* Historia di Candia χειρόγραφος ⟨ ἐν τῇ Μαρκιακῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βενετίας ⟩ Τόμ. Β´ φ. 92.—*Lamansky* ἔνθ᾽ ἀν.

αἰῶνος μνημονευόμενον *πρωτοπαπᾶν* ἀντὶ ἐπισκόπου, ἀλλ᾽ ἀργότερον ὁ πρωτεύων ἱεράρχης τῶν Κυθήρων ἔφερε τὴν προσηγορίαν ἐπισκόπου καὶ εἶχε μόνος αὐτὸς τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν τοὺς ἱερεῖς τῆς Κρήτης. Ὁ δὲ γνωστότατος τῶν ἐπισκόπων τούτων, ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἀρχιερατεύσας Μάξιμος Μαργούνιος, ἔγεινεν ὀνομαστὸς ὡς Ἕλλην λόγιος, θεολόγος, ἐπιστολογράφος καὶ λυρικὸς ποιητής. Μόνον δ᾽ ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς χρόνοις ἕνεκα τῶν ἀπαιτήσεων ἐπιχωρίων πολιτευομένων ἐκινδύνευσεν ἐπί τινα καιρὸν ἡ ὕπαρξις τῆς ἐπισκοπικῆς ἕδρας [1]. Μέχρι δὲ καὶ τῆς σήμερον οἱ Κυθήριοι εἴτε οἴκοι εἴτ᾽ ἐν Ἀθήναις τελοῦσι πάντοτε τῇ 24 Σεπτεμβρίου τὴν ἑορτὴν τῆς πολιούχου Παναγίας τῆς Μυρτιδιωτίσσης, ἧς ἡ εἰκὼν κομισθεῖσα ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὴν νῆσον καὶ εὑρεθεῖσα ἔν τινι μυρσίνῃ παρουσιάζει χριστιανικὴν ἀναπαράστασιν τῆς ἀναδυομένης Ἀφροδίτης.

Ἡ εἰρήνη τοῦ 1540, δι᾽ ἧς αἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις τῆς Βενετίας περιωρίσθησαν εἰς τὴν Κρήτην, τὴν ὅσονούπω μέλλουσαν νὰ κυριευθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων Κύπρον, τὴν μόνην ἐν τῷ Αἰγαίῳ πρόσκοπον Τῆνον καὶ τὰς ἓξ τῶν ἑπτὰ Ἰονίων νήσων μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἠπείρῳ ἐξαρτημάτων τῆς Κερκύρας, τῆς Πάργας [2] καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ, ἐπηύξησε μεγάλως τὴν σημασίαν τῶν Ἰονίων τούτων νήσων διὰ τὴν Βενετίαν. Εἴδομεν δὲ, ὅτι οἱ *Στρατιῶται*, φυγόντες ἐκ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτηθεισῶν βενετικῶν ἀποικιῶν, εὗρον ἄσυλον ἐν Κερκύρᾳ. Ἂν δ᾽ ἠθέλομεν συνεχίσει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰονίων ἐπὶ τῆς βενετοκρατίας, ἐμέλλομεν νὰ ἴδωμεν, ὅτι κατήντησαν οὗτοι ἐν τέλει νἀντιπροσωπεύωσι πᾶν ὅ τι εἶχεν ὑπολειφθῇ τῆς ἄλλοτε λαμπρᾶς ἀποικιακῆς ἀρχῆς τῆς Βενετίας ἐν Ἑλλάδι. Ἀλλ᾽ ἡ ἱστορία τῶν Ἰονίων νήσων μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1797 καταλύσεως τῆς βενετικῆς πολιτείας κεῖται ἐκτὸς τοῦ προγράμματος τῆς ἀνὰ χεῖρας συγγραφῆς.

---

[1] *Stai* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 49 - 50. — ***Χειλᾶς*** παρὰ *Hopf* Chroniques greco-romanes σ. 348. — *Lami* Deliciae Eruditorum Τόμ. Β′ σ. 292-318. Τόμ. Θ′ σ. 1 - 61. — *Horatio F. Brown* The Venetian Printing Press σ. 135. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ε′ σ. 66 - 75. — Δελτίον Χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Ι′ σ. 115.

[2] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ϛ′ σ. 236.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄

ΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ (1207—1463)

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῆς φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος ὑπολείπεται μόνον ἡ ἔκθεσις τῶν κατὰ τὴν ῥωμαντικωτάτην, πρὸς δὲ καὶ μακροχρονιωτάτην τῶν ὑπὸ τῆς τετάρτης σταυροφορίας δημιουργηθεισῶν πολιτειῶν, ἤτοι τὸ νησιωτικὸν δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου. Καὶ δὴ ἡ ἰταλικὴ κυριαρχία ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κοιτίδι τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἣν ἀπηθανάτισαν οἱ καλλιεπεῖς στίχοι τοῦ Βύρωνος, ἡ ἱδρυθεῖσα διὰ τῆς ἀρχῆς δρακὸς ἀριστοκρατικῶν τυχοδιωκτῶν, οὐ μόνον ἐπέζησεν ἕνα ὅλον αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα μετὰ τὰς ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι λατινικὰς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη ἔν τισι τῶν νήσων μεμονωμένως μέχρι τοῦ δεκάτου ἑβδόμου ἢ καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.

Εἴδομεν ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ, ὅτι τῷ 1207 ὁ Βενετὸς Μᾶρκος Σανοῦδος καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ ἀπέβησαν κύριοι τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι ὁ τολμηρὸς τυχοδιώκτης ἔστησε τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν Νάξῳ. Καὶ ἡ μὲν βυζαντιακὴ πρωτεύουσα τῆς νήσου εὑρίσκετο κατὰ τὰ νότια ἐκεῖ ὅπου τὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου τ᾽ *Ἀπαλίρου* δεικνύουσιν ἀκόμη τὴν θέσιν αὐτῆς· ὁ δὲ κατακτητὴς ἔκτισε τὴν σημερινὴν πόλιν. Ἐκεῖ δ᾽ ἐν τῷ λόφῳ ὕπερθεν τῆς θαλάσσης, ὅπου αἱ καμάραι καὶ αἱ σκολιαὶ στενωποὶ τῆς ἄνω πόλεως ἀνακαλοῦσιν ἀκόμη εἰς τὴν μνήμην τὰ γραφικὰ βραχώδη χωρία τῆς ἰταλικῆς Ῥιβιέρας, ἔκτισεν ὀχυρὸν κάστρον, ἔχον δώδεκα εὐρεῖς πύργους καὶ μέγα τετράγωνον πυργοειδῆ σκοπιὰν ἐν τῷ μέσῳ, οὗ μέρος μόνον σώζεται τὴν σήμερον, μνημεῖον τῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἰταλικῆς κυριαρχίας, καθ᾽ ἃ καὶ ὁ πύργος τῆς Πάρου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ λόφου ἔκτισεν ὁ Σανοῦδος καὶ καθολικὴν μητρόπολιν, ἐφ᾽ ἧς εἶνε ὁρατὸν ἀκόμη μέχρι τοῦδε τὸ οἰκόσημον αὐτοῦ παρὰ τὴν γενομένην ἐπισκευὴν καὶ τὴν κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα ἀνάκτισιν αὐτῆς. Κάτωθεν δὲ τοῦ λόφου τὰ λείψανα ὀγκώδους κυματοθραύστου μαρτυροῦσι τὰς προσπαθείας αὐτοῦ, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὸν λιμένα, ὃν ἐκ

τοῦ ἑτέρου μέρους προστατεύει ἡ νησὶς Παλάτι. Ἐκεῖνος δ᾿ ὑπῆρξε κατά τινα μαρτυρίαν καὶ ὁ κατασκευάσας νεώρια χάριν στολίσκου γαλερῶν [1], ἀναγκαιοτάτου εἰς τὸν δυνάστην νησιωτικῆς ἀρχῆς.

Ὁ δὲ Σανοῦδος, καίπερ ὢν Βενετὸς καὶ καταγόμενος, ὥς μετὰ ταῦτα ἰσχυρίζοντο φιλοκόλακες γενεαλόγοι, ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ Λιβίου, δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Βενετίας καὶ νὰ γείνῃ ἁπλοῦς Βενετὸς διοικητής, καίτοι διὰ τῆς πράξεως τῆς μεταξὺ τῶν σταυροφόρων διανομῆς τῶν ἑλληνικῶν κτήσεων ἡ Ἄνδρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι τῶν Κυκλάδων εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς Βενετούς. Προσεκύνησε τὸν Λατῖνον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρῖκον, τὸν ἐπικυρίαρχον τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκικῶν πολιτειῶν, ὅστις περιέβαλεν αὐτὸν τὴν ἀρχὴν τῶν ὑπ᾿ αὐτοῦ κατεχομένων νήσων «μετὰ μείζονος ἐλευθερίας παντὸς ἄλλου βαρώνου τῶν τότε ὑπαρχόντων καθ᾿ ἅπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Ῥωμανίας» [2], καὶ ἀνηγόρευσε τὰς νήσους ἐκείνας δουκᾶτον. Ἐκλήθη δὲ τοῦτο τότε διὰ τοῦ ἀρχαίου βυζαντιακοῦ ὀνόματος Δωδεκάνησος, ἀλλὰ μετ᾿ οὐ πολὺ μετωνομάσθη «δουκᾶτον τῆς Νάξου» ἢ «τοῦ Ἀρχιπελάγους», εἰς ὃν τύπον παρεφθάρη ὑπὸ τῶν Λατίνων τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ Αἰγαίου. Ἔμεινε δ᾿ ὁ δοὺξ Μᾶρκος Α΄ πιστὸς εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον, κατά τινα δὲ μαρτυρίαν παρίστατο παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ, ὅτε ὁ Ἐρρῖκος ἀπέθανεν ἐν Θεσσαλονίκῃ [3]. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ἐπ᾿ ἴσης πιστὸς πρὸς τὴν πάτριον χώραν. Καὶ δή, ὅτε τῷ 1212 οἱ Κρῆτες ἐπανέστησαν ἐναντίον τῆς Βενετίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἁγιοστεφανιτῶν, ὁ τότε δοὺξ τῆς Κρήτης Τιέπολος ἐκάλεσε τὸν Μᾶρκον Σανοῦδον εἰς βοήθειαν, ἀναζωπυρήσας τὴν φιλοπατρίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπαγγελίας τριάκοντα ἱπποτικῶν τιμαρίων ἐν Κρήτῃ. Κατ᾿ ἄλλην δὲ μαρτυρίαν ὁ Σανοῦδος εἶχεν ἤδη λάβει τὴν ὑπόσχεσιν παραχωρήσεως ἐκτεταμένων γαιῶν ἐν Κρήτῃ χάριν ἀμοιβῆς τῶν ὑπηρεσιῶν

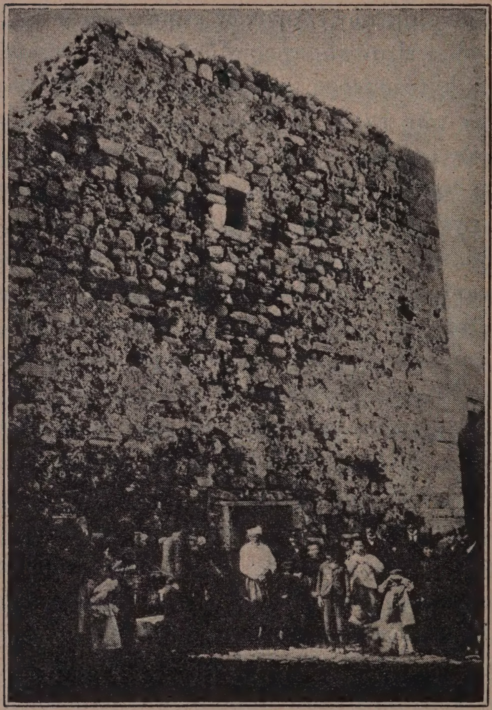
---

[1] Ἀλλ᾿ ὁ ⟨***Ἰγνάτιος***⟩ *Lichtle* ἐν τῇ χειρογράφῳ Description de Naxie ⟨ἀποκειμένῃ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς ἑταιρείας ὑπ᾿ ἀρ. 73⟩ προσγράφει τὰ νεώρια ταῦτα εἰς τοὺς ἱππότας τῆς Ῥόδου. ⟨Πρβλ. ***Γ. Κρέμον*** ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀπόλλωνι Τόμ. Η΄ σ. 66. Ἴδε ***Π. Ζερλέντη*** Ναξία νῆσος καὶ πόλις ἐν τῇ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΑ΄ σ. 496-8.

[2] Pacta Ferrariae παρὰ τῷ *Hopf* (Andros) ἰταλ. μετάφρ. *Sardagna* σ. 167. — *Zabarella* Tito Livio Padovano σ. 56, 78. — *Sauger* Histoire nouvelle des anciens ducs l' Archipel ἐκδ. 1699 σ. 13-4 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη***. Ἐν Ἀθήναις, 1878 σ. 3 κ. ἑ.⟩.

[3] *Sauger* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 23, 27-8 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 3, 18⟩.

αὐτοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς πωλήσεως τῆς νήσου εἰς τὴν Βενετίαν. Ὁπωσδήποτε δὲ ἦλθεν εἰς Κρήτην μετὰ μεγάλου πλήθους ἀνδρῶν, κατέβαλε ταχέως τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀπήτησε τὴν ἀμοιβὴν αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ὁ Τιέπολος ἀνέβαλλε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν συμπεφωνημένων, ὁ δοὺξ τῆς Νάξου προθύμως εἰσήκουσε τῆς προδοτικῆς προτάσεως Κρητός τινος ἄρχοντος, τοῦ Σκορδύλη, περὶ καταλήψεως τῆς νήσου τῇ βοηθείᾳ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ πρότασις αὕτη ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Σανούδου, καὶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, οἵτινες δυσηρεστοῦντο διὰ τὴν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀνεπάρκειαν τοῦ ἄρτου, προθύμως ἐζήτουν ἀφορμὴν πολέμου. Τῶν δ' Ἑλλήνων συναδελφωθέντων μετ' αὐτῶν, τὸ Ἡράκλειον μετ' οὐ πολὺ περιήρχετο εἰς αὐτούς. Ὁ Βενετὸς δοὺξ τῆς Κρήτης, μεταμορφωθεὶς εἰς γυναῖκα, κατεβιβάσθη ἐκ τῶν τειχῶν καὶ ἀπέδρα εἰς τὸ γειτονικὸν κάστρον Τέμενος, ὅπερ εἶχε κτίσει πρὸ διακοσίων πεντήκοντα ἐτῶν ὁ τὴν Κρήτην ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἀνακτήσας αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρος Φωκᾶς ἐπὶ τοῦ διπλοῦ ἐκείνου λόφου, ὅστις ὑψοῦται οἱονεὶ ἐπιφανὲς σῆμα ἐν τῇ χώρᾳ χάριν τῶν ναυτιλλομένων. Ἀναθέσας δὲ ὁ Μᾶρκος εἰς τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Στέφανον τὴν φρούρησιν τῆς πόλεως ἐξῆλθεν ἔπειτα μετὰ τῆς ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ἰταλῶν στρατιᾶς, ἵνα πορθήσῃ τὰ λοιπὰ φρούρια τῆς νήσου. Ἀλλὰ τὸ στάδιον τοῦτο τῶν κατακτήσεων ἀνεκόπη ἕνεκα τῆς ἀφίξεως ἐπικουριῶν ἐκ Βενετίας εἰς τὸ Καλὸ

Τὸ κάστρον τοῦ Μάρκου Σανούδου ἐν Νάξῳ
κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. T. K. Fotheringham.

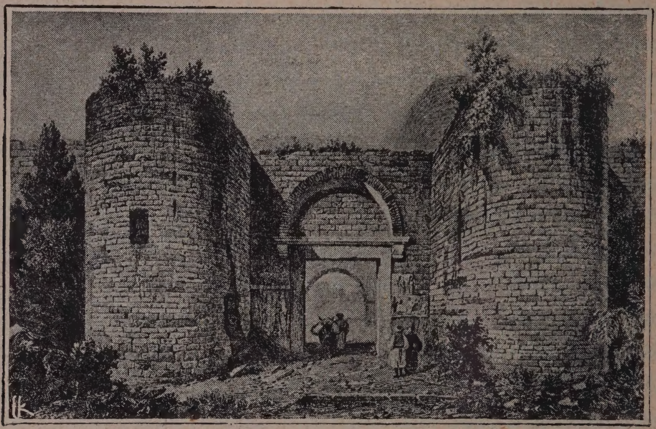
λιμάνι. Τότε ὁ Τιέπολος ἐπεχείρησεν ἔξοδον ἐκ τοῦ ὀχυρώματος αὐτοῦ, κατέλαβε καὶ ὠχύρωσε στρατηγικήν τινα θέσιν ἐν τῷ Ἄνω Σιβρίτη, οὗ τὴν θέσιν ἐπέχει σήμερον τὸ Ἀμάρι· ὁ δὲ Μᾶρκος ἠναγκάσθη νὰ κρυφθῇ ἔν τινι ἄντρῳ, ἀναμένων βοήθειαν ἐκ τῆς Νάξου. Ἐν τούτοις δ᾽ ὁ Τιέπολος διὰ λαμπροῦ τολμήματος ἀνέκτησε τὸ Ἡράκλειον ἄνευ χύσεως αἵματος καὶ καθεῖρξεν ἀλυσόδετον τὸν φρούραρχον αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μᾶρκος, καίτοι τὸ κάστρον Μπελβεδέρε κατὰ τὰ νότια τῆς νήσου καὶ ἅπασα ἡ χώρα ἀπὸ τοῦ Μυλοποτάμου μέχρι τοῦ πρὸς δυσμὰς ἀκρωτηρίου Spada εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς αὐτὸν, συνεῖδεν, ὅτι περαιτέρα ἀντίστασις ἦτο ἀνωφελής· ἀλλὰ, καθ᾽ ἃ πᾶς τις ἤθελε προσδοκήσει παρὰ διπλωμάτου ἐπιτηδειοτάτου, οἷος αὐτὸς, κατώρθωσε νὰ συνθηκολογήσῃ ἐπὶ ὅροις εὐνοϊκωτάτοις. Καὶ δὴ ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς παραδόσεως τῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ κατεχομένων ἑπτὰ φρουρίων συνεφώνησε νὰ λάβῃ δισχίλια πεντακόσια ὑπέρπυρα καὶ ἀποκομίσῃ ἐκ γαιῶν, αἵτινες ἀκόμη ἀνῆκον εἰς αὐτόν, τρισχιλίους μεδίμνους σίτου καὶ δισχιλίους βρόμου· εἰς εἴκοσι δ᾽ Ἕλληνας ἄρχοντας συμμετασχόντας τῆς ἀποστασίας ἐπετράπη νἀπέλθωσι τῆς νήσου μετὰ πάσης αὐτῶν τῆς οὐσίας. Ὁ δὲ Σανοῦδος ὑπεσχέθη νὰ μὴ πατήσῃ πλέον τὸν πόδα εἰς τὴν Κρήτην, ἂν μὴ ἐκάλει αὐτὸν εἰς βοήθειαν ὁ δοὺξ τῆς Κρήτης, καὶ τῷ 1213 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Νάξον. Ἀλλ᾽ ἡ ἀποτυχία αὕτη τῆς ἀποπείρας αὐτοῦ νἀναδειχθῇ «βασιλεὺς τῆς Κρήτης» οὐδὲ κατ᾽ ἐλάχιστον ἀπεθάρρυνε τὸν ζῆλον αὐτοῦ. Ἐξαρτύσας ὀκτὼ γαλέρας κατέπλευσεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐκυρίευσε τὴν Σμύρνην· ἀλλ᾽ ὁ στόλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Θεοδώρου Λασκάρεως, ὅστις ἦτο σχεδὸν τετράκις μεγαλείτερος τοῦ τοῦ Σανούδου, ἐνίκησε καὶ ἐζώγρησεν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν δοὺξ ἠναγκάσθη νἀποδώσῃ τὰ κατακτηθέντα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ τῆς καλλονῆς ἐπεβλήθη ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὥστε οὐ μόνον ἀπηλευθέρωσε τὸν Σανοῦδον, ἀλλὰ καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν ὡς σύζυγον [1].

Οὕτω δὲ συνδεθεὶς διὰ κηδεστίας πρὸς ὀρθόδοξον μονάρχην ὁ πρῶτος δοὺξ τῆς Νάξου, ὅστις, ἅτε, ὢν Βενετὸς, οὐδαμῶς ἦτο φανατικὸς, ἐπέδειξεν, ὡς εἰκὸς, συνετὴν ἀνεξιθρησκείαν πρὸς τοὺς Ἕλ-

---

[1] *Laurentius de Monacis* Chronicon σ. 154-5. — *A. Dandolo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΙΒ΄ σ. 338. — *Sanudo* αὐτόθι Τόμ. ΚΒ΄ σ. 545. — *E. Dandolo* Cronaca Veneta φ. 44-5. — *Cornelius* Creta sacra Τόμ. Β΄ σ. 241-9. — *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Β΄ σ. 159-66. — Πρβλ. *Gerola* Monumenti Veneti dell' isola di Creta Τόμ. Α΄ σ. 105, 181, 191, 195, 219, 257, 265, 284, 285.

ληνας αὐτοῦ ὑπηκόους. Οὗτοι δὲ, ἐξασφαλιζομένης τῆς μὴ παρενοχλήσεως τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν, μόλις που εἶχον ἀντίρρησιν νὰ διοικηθῶσιν ὑπὸ ἀνδρὸς Ἰταλοῦ. Διὸ, ὅτε εἶδον, ὅτι ὁ Σανοῦδος δὲν προετίθετο νὰ ἐξώσῃ τὸν μητροπολίτην αὐτῶν, οὗ τὴν ἕδραν δὶς προςήνεγκεν ὁ ἐν Νικαίᾳ πατριάρχης ⟨Μιχαὴλ Αὐτωρειανὸς⟩ εἰς Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτον τὸν ἐξόριστον μητροπολίτην Ἀθηνῶν [1], ἢ νὰ ἐπιβάλῃ φόρον εἰς τὰς μονὰς αὐτῶν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀπέβη δημοφιλὴς ἐν τῷ Μπούργῳ καὶ τῷ παρακειμένῳ Νεοχωρίῳ, ὅπου συνηγέρ-

Πύλη τῶν τειχῶν τῆς Νικαίας.

θησαν οἱ Ἕλληνες παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου ἐφ' οὗ τὸ φρούριον. Ἀλλὰ πολλοὶ καθολικοὶ συνέρρευσαν ἀναμφιβόλως εἰς τὰς Κυκλάδας, ὅπως πλουτήσωσιν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Σανούδου ἱδρυθέντι τερπνῷ δουκάτῳ· διὸ ἱδρύθη χάριν ψυχικῆς αὐτῶν σωτηρίας ἐν Νάξῳ λατινικὴ ἀρχιεπισκοπὴ ταχθεῖσα ὑπὸ τὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν· ὑπέκειντο δ' εἰς αὐτὴν τέσσαρες ἐπισκοπαὶ, ἡ τῆς Μήλου, ἡ τῆς Θήρας, ἡ τῆς Τήνου καὶ ἡ τῆς Σούδας, ὡς ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ Σῦρος [2]. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ λατινικῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἀπέβη τὸ μακροχρονιώτατον ἁπάντων τῶν ἐν τῇ

---

[1] ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τὰ σωζόμενα Τόμ. Β′ σ. 154-5.

[2] Les Registres d'Innocent IV ⟨ἐκδ. *Berger*⟩ Τόμ. Γ′ σ. 196, 207, 239, 328. —Les Registres de Grégoire IX ⟨ἐκδ. *Auvray*⟩ Τόμ. Α′ σ. 613.—*Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 11-3 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 8⟩.

Ἀνατολῇ φραγκικῶν καθιδρυμάτων. Πράγματι δὲ μέχρι καὶ τῆς σήμερον ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς νήσοις ἐκείνοις πολυάριθμοι καθολικοὶ καὶ ὑφίσταται ἀκόμη ἐν Νάξῳ Λατῖνος ἐπίσκοπος.

Περὶ δὲ τὸ 1227 ἀπέθανεν ὁ ἱδρυτὴς τῆς νέας πολιτείας καὶ ἐπερατώθη τὸ ἐπιτυχὲς αὐτοῦ στάδιον, στάδιον προτύπου Βενετοῦ κινδυνευτοῦ, γενναίου, ἀκάμπτου, ἰδιοτελοῦς καὶ ἀκαθέκτου. Διὰ βραχέων, ὁ Σανοῦδος ὑπῆρξεν ὁ κατάλληλος ἀνὴρ πρὸς ἵδρυσιν δυναστείας ἐν χρόνοις, καθ᾽ οὓς εἶχε διασπασθῇ αὐτοκρατορία ἀσθενής, καὶ ἐν χώραις, ὅπου ἡ ἀγχίνοια ἰσχύει πλειότερον τῆς ἡρωικῆς ἁπλότητος τοῦ χαρακτῆρος. Ὁ δὲ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μάρκου Ἄγγελος Σανοῦδος, καίπερ ὢν υἱὸς μητρὸς Ἑλληνίδος, ὑπηρέτησε πιστῶς τὴν ἐκπίπτουσαν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν, ὁμολογήσας πίστιν ἀλλεπαλλήλως εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Ῥοβέρτον, Ἰωάννην Βριέννιον καὶ Βαλδουῖνον Β΄. Διεκρίθη δὲ, καθ᾽ ἃ λέγεται, διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ κατὰ τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Νικαίας καὶ τῶν Βουλγάρων αὐτῶν συμμάχων ἐν ἔτει 1236, ὅτε μεγάλως ἐβοήθησεν ἡ ἐκ πολλῶν αὐτοῦ πλοίων ἐπικουρία καὶ εἶχε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Γοδοφρείδου Β΄ Βιλλαρδουίνου [1]. Τὸ δὲ γεγονὸς τοῦτο ἐπήνεγκε σπουδαιότατα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ δουκάτου. Καὶ δή, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὁ Λατῖνος αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος Β΄, ἀγνωμόνως φερόμενος πρὸς τὸν δοῦκα, παρεχώρησεν εἰς τὸν Βιλλαρδουῖνον τὴν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου ἐπικυριαρχίαν. Ὁ δὲ Ἄγγελος ἔλαβε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος μολυβδόβουλλον καθιεροῦν τὴν νέαν φεουδαλικὴν διάταξιν, δι᾽ ἧς οἱ δοῦκες τῆς Νάξου ἐγίνοντο ὑποτελεῖς καὶ ὁμότιμοι τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας. Καίτοι δὲ ἡ ὑποτέλεια αὕτη ἑκάστοτε διημφισβητεῖτο ὑπὸ τῆς Βενετίας, ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος [2]. Δυνάμει τῆς διατάξεως ταύτης ὁ Ἄγγελος Σανοῦδος καὶ οἱ λοιποὶ δυνάσται τῶν Κυκλάδων ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπικυριάρχου αὐτῶν, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου, ὅπως βοηθήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1247 πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας καὶ συναγωνισθῶσι μετ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκείνην ἐκστρατείαν τὴν ἀπολήξασαν τῷ 1259 εἰς τὴν παρὰ τὴν Πελαγονίαν μάχην. Ὅ τε δὲ Ἄγγελος καὶ ὁ μέγας δοὺξ τῆς

---

[1] *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 40-4. ⟨Ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 31 κ. ἑ.⟩.

[2] *Sanudo* παρὰ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 124.

Λήμνου προσεκλήθησαν ὑπὸ τῆς Βενετίας, ὅπως συμπράξωσι τῷ 1260 πρὸς συντήρησιν τοῦ κλονουμένου οἰκοδομήματος τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ δ' ἐπιὸν ἔτος, ὅτε ὁ φυγὰς αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος Β΄ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ προεχώρησεν εἰς τὰς Θήβας, ἡ δούκισσα τῆς Νάξου, Γαλλὶς δέσποινα ἐξ εὐπατριδῶν, ἧς οἱ γάμοι εἶχον τελεσθῇ ἐν τῷ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνακτόρῳ αὐτοῦ ἐν εὐτυχεστέραις ἡμέραις, ἦλθεν εἰς συνάντησιν τοῦ Βαλδουίνου μετὰ μεγαλοπρεπῶν δώρων. Ὁ δὲ ἄπορος αὐτοκράτωρ, οὐδὲν οὐσιαστικὸν ἀντάλλαγμα δυνάμενος νὰ δωρήσῃ εἰς αὐτήν, ἀνέδειξεν ἱππότην τὸν υἱὸν αὐτῆς Μᾶρκον, τὸν μέλλοντα δοῦκα, ὅστις εἶχε παιδευθῇ ἐν τῇ ἀρίστῃ σχολῇ τοῦ ἱπποτισμοῦ, τῇ αὐλῇ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου, καὶ ἐχορήγησεν εἰς τὸν σύζυγον αὐτῆς τὸν κενὸν τίτλον βασιλέως [1].

Ἀλλὰ διὰ τῆς βοηθείας ἣν παρέσχεν εἰς τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν ὁ Ἄγγελος Σανοῦδος προεκάλεσε τὸν χόλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Βατάτζη, ὅστις ἐξεδικήθη ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτοῦ τὴν Ἀμοργὸν καὶ παραχωρήσας αὐτὴν εἰς τὸν Ἱερεμίαν Γκίζην, τὸν ἡγέτην τοῦ συγγενοῦς τῶν Σανούδων βενετικοῦ οἴκου, ὅστις ἤδη κατεῖχεν ὀκτὼ ὅλας νήσους ἢ μέρος αὐτῶν καὶ διὰ ταῦτα μόνης τῆς δουκικῆς δυναστείας ἦτο δεύτερος. Καταγόμενοι δ' ἀρχῆθεν ἐξ Ἀκυληίας οἱ τοῦ οἴκου Γκίζη ἦσαν πιστότεροι εἰς τὴν Βενετίαν τῶν ἀνεξαρτήτων αὐτῶν ἐξαδέλφων Σανούδων, καὶ ἡ κατ' ἔτος ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἀνάθεσις μεγάλης κηρίνης λαμπάδος ἐν τῇ κατὰ τὴν Βενετίαν μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐδείκνυεν, ὅτι ἐξηκολούθουν διαμένοντες πιστὰ τέκνα τῆς βενετικῆς πολιτείας [2]. Ὁ δὲ Ἄγγελος προσηνέχθη πρὸς τὴν Βενετίαν πολὺ φιλιώτερον τοῦ πατρός. Ὅτε τῷ 1229 ἐξερράγη ἐν Κρήτῃ νέα κατὰ τῶν Βενετῶν ἀποστασία, ὑπήκουσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τῇ αἰτήσει αὐτοῦ τὸ κάστρον τῆς Σούδας. Ἀλλ' ὅτε οἱ Κρῆτες ἐδεήθησαν τοῦ Βατάτζη νὰποστείλῃ εἰς αὐτοὺς βοήθειαν καὶ στόλος τριάκοντα τριῶν πλοίων κατέπλευσεν ἐκ Νικαίας εἰς τὴν νῆσον, ὁ Ἄγγελος, ἐγκαταλιπὼν τὸν ἐν Κρήτῃ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν ἀγῶνα, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Νάξον, δεκασθείς, καθ' ἃ λέγεται, διὰ χρημάτων

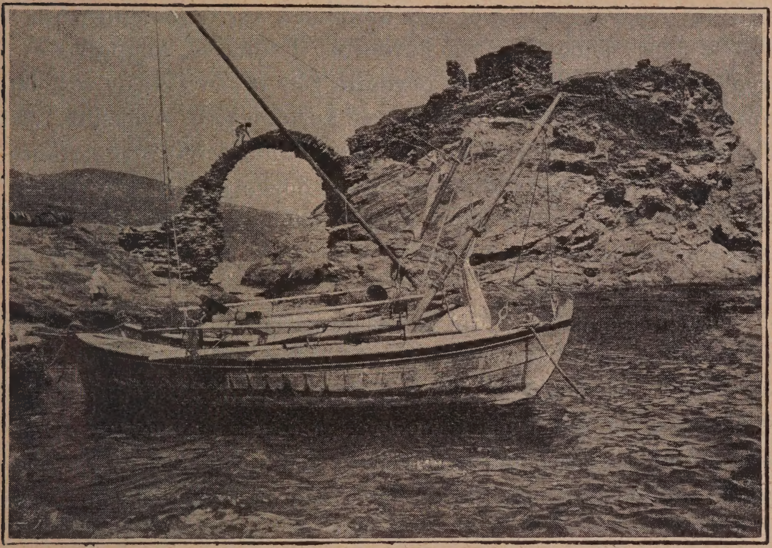
---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 100, 102, 115, 172. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 2891-6. — Livre de la Conqueste σ. 119, 145. — Libro de les fechos σ. 52, 56, 61.

[2] *Hopf* Geschichte Griechenlands ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ersch καὶ Gruber Τόμ. 86, σ. 336.

ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ἐκείνου αὐτοκράτορος [1]. Ἀπέθανε δὲ μετὰ μακρὰν ἀρχὴν τῷ 1262, «ἀγαπώμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ», ἂν πιστεύσωμεν μεταγενέστερον αὐτοῦ ἐγκωμιαστὴν, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν «ἀναδειχθεὶς ἄξιος τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ἀνατολῆς».

Σχεδὸν δὲ ἥμισυς αἰὼν εἶχεν ἤδη διαρρεύσει ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως

Τὸ Μέσα Κάστρον τῆς Ἄνδρου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Δ. Πατεράκη [2].

τοῦ δουκάτου, καὶ ἡ ἐν αὐτῷ λατινικὴ κυριαρχία ἐφαίνετο ἑδραιωθεῖσα. Ἐκ δὲ βενετικοῦ ἐγγράφου τῆς περιόδου ταύτης μανθάνομεν, ὅτι ἅπασαι αἱ νῆσοι ἐκέκτηντο φρούρια [3], ὧν δεῖγμα παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὰ γραφικὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου τῆς Ἄνδρου. Κείμενον τοῦτο ἐπὶ βράχου κατὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος καὶ ἔχον ἐγγὺς αὐτοῦ λιθίνην γέφυραν μονότοξον, ἥτις ἀντέσχεν εἰς τὰς τρομερὰς τρικυμίας

---

[1] *Laurentius de Monacis* σ. 156. — *A. Dandolo* παρὰ τῷ *Muratori* Τόμ. ΙΒ', σ. 346. — *Cornelius* Creta sacra Τόμ. Β' σ. 263, ὅστις δι' ἀναχρονισμοῦ ὅλον τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον ἀναφέρει εἰς τὸν Μᾶρκον Σανοῦδον.

[2] ⟨ Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ὀνομάτων Μέσα Κάστρον, Κάστρον τοῦ Ἐμπορίου καὶ Νημπουργιὸς ἴδε ***Ι. Κ. Βογιατζίδην*** ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. Κ' (1908) σ. 27 κ. ἑ. Πρβλ. τὸ ὑπὸ στοιχεῖον Α ὑπὸ ***τοῦ αὐτοῦ*** ἐκδεδομένον ἔγγραφον ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΘ' (1910) σ. 124 κ. ἑ.⟩.

[3] *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 175-176.

ἑπτὰ ὅλων αἰώνων, καὶ τρεῖς βαθμῖδας, ἔφερεν ὕπερθεν τῆς εἰσόδου ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ [1]. Καὶ τὸ μὲν ἄγαλμα ἠφανίσθη· ἀλλὰ τὸ ἐκ πρασίνου λίθου κάστρον, κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Δανδόλου, τοῦ πρώτου Βενετοῦ δυνάστου τῆς νήσου, σώζεται ἀκόμη, καίτοι ἡ θάλασσα ἔχει διαβρώσει τὴν ὄψιν αὐτοῦ οὕτως, ὥστε παρουσιάζεται οἱονεὶ ἐγκοπὲν ὑπὸ τῶν ὀδόντων πρίονος· ὄροφος δὲ καμαρωτὸς, κατεσκευασμένος ἐντὸς ἑνὸς τῶν ὀγκολίθων τῆς τειχοδομίας, ἦτο πιθανῶς ὁ εὐκτήριος οἶκος τοῦ δυνάστου. Ἐνίοτε, ὡς συμβαίνει ἐν τῷ πύργῳ τῆς Πάρου, οἱ μικροὶ δυνάσται τῶν νήσων ἔκτιζον τὰς οἰκίας αὐτῶν ἐκ τῶν μαρμαρίνων λειψάνων ἀρχαίου τινὸς μνημείου, καταστρέφοντες τὰ μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου διαφυγόντα τὴν καταστροφήν [2]. Ἀλλὰ, καίτοι ἕκαστος νησιωτικὸς δυνάστης εἶχεν ἀνάγκην ἑνὸς κάστρου ἢ καὶ πλειόνων χάριν ἰδίας ἐνοικήσεως ἢ χάριν τῆς προστασίας τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἐναντίον τῶν πειρατῶν, δὲν κατῴκει πάντοτε αὐτὸς ἐντὸς αὐτῶν.

Ἐν ᾧ δὲ συνήθως αὐτοὶ οἱ δοῦκες κατῴκουν ἐν τῷ γραφικῷ αὐτῶν δουκάτῳ, οὐκ ὀλίγοι τῶν ὑποτελῶν εἰς αὐτοὺς δυναστῶν τῶν νήσων, οἵτινες εἶχον κτήσεις ἢ περιεβάλλοντο ἀρχὰς ἐν Κρήτῃ, Χαλκίδι ἢ ἄλλῃ τινὶ τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν, προετίμων τὴν μᾶλλον αἰγλήεσσαν καὶ μᾶλλον εὐφρόσυνον κοινωνίαν τῶν πόλεων ἐκείνων τῆς ἐρημικῆς λαμπρότητος σκυθρωποῦ βαρωνικοῦ κάστρου ἐπί τινος βράχου τοῦ Αἰγαίου, ὃν οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι, ὧν ἀπόγονοι ἐκαυχῶντο ὅτι ἦσαν, ἤθελον θεωρήσει ἀνιαρὰν ἐξορίαν ἀξίαν προδοτῶν μᾶλλον ἢ εὐάρεστον τόπον διαμονῆς. Οὕτω δὴ Μαρῖνος Δάνδολος ὁ δυνάστης τῆς Ἄνδρου, μιᾶς τῶν τερπνοτάτων καὶ εὐφορωτάτων τῶν Κυκλάδων, νήσου διαρρεομένης ὑπὸ ῥυάκων καὶ χλοαζούσης ὑπὸ λεμονεώνων καὶ πτέριδος, συνήθως διῴκει αὐτὴν ἐκ τοῦ ἐν Βενετίᾳ μεγάρου αὐτοῦ, καὶ οἱ Βαρότση τῆς Θήρας διέτριβον ὀλιγώτερον χρόνον ἐν τῷ θηραϊκῷ κάστρῳ τοῦ Σκαροῦ ἢ ἐν ταῖς κρητικαῖς αὐτῶν κτήσεσι. Παρὰ πάντα ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ αἱ ἐν τῷ Αἰγαίῳ βαρωνεῖαι ἀπέβησαν σχολὴ διὰ τοὺς διοικητὰς καὶ πολιτικοὺς ἄνδρας, ὧν εἶχεν ἀνάγκην ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ Βενετία· διὸ πολλάκις ἐκ τῶν Κυκλάδων

---

[1] *Bartolomeo dalli Sonetti* Periplus σ. 21. — *Hopf* Andros ἰταλ. μετάφρ. *Sardagna* σ. 161.

[2] ⟨ Οὕτως ἐντετοιχισμένον ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Πάρου εὗρεν ὁ κ. Μιχαὴλ Κρίσπης τὸ νέον τεμάχιον τοῦ Παρίου χρονικοῦ τὸ ἐκδοθὲν ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον ⟩.

ἐξέλεγε τοὺς βαΐλους τῆς Χαλκίδος καὶ τοὺς καπετάνους τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης.

Ἤδη δ᾽ ἐν τῷ στόματι τῶν Βενετῶν ἀποίκων καὶ ναυτίλων τὰ ὀνόματα τῶν Κυκλάδων ⟨καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν νήσων⟩ εἶχον δεινῶς παραφθαρῆ. Ἡ μὲν Δῆλος κατήντησε νὰ ὀνομάζεται Σδῆλι (Sdili), ἡ Σῦρος Σούδα (Lasudha), ἡ Σέριφος καὶ ἡ Σίφνος παρεφθάρησαν εἰς Serfentò καὶ Sifantò, τὸ ὄνομα Fermene ἀντικατέστησε τὸ τῶν Θερμιῶν, ἤτοι τῆς Κύθνου, ⟨ἡ Κῶς μετωνομάσθη Stancò, ἡ Ἀστυπάλαια Stampalia καὶ ἡ Ἀνάφη Namfio, ἡ δὲ Πάτμος μόλις ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τὸ λατινικὸν ὄνομα Sanctus Joannes de Palmasa⟩. Καὶ ἀντὶ δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ Αἰγαίου ἐν τῷ προμνημονευθέντι βενετικῷ ἐγγράφῳ γίνεται χρῆσις τῆς ὀνομασίας Arcipelago[1], ἀνθ᾽ ἧς εὑρίσκομεν τὸ Egeopelagus ἐν ταῖς λατινικαῖς προσηγορίαις τῶν τελευταίων δουκῶν.

Ἀλλ᾽ ἡ ἐν ταῖς Κυκλάσι φραγκοκρατία ὑπέστη σοβαρὸν κλονισμὸν ἐπὶ τὰς ἀρχῆς τοῦ Μάρκου Β΄ Σανούδου, τοῦ τρίτου δουκός. Ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐστέφετο ἤδη ἁπανταχοῦ ὑπὸ ἐπιτυχίας. Οὐ μόνον ἡ λατινικὴ αὐτοκρατορία εἶχε καταλυθῆ, ἀλλ᾽ ὁ δικέφαλος ἀετὸς τοῦ Βυζαντίου ἐκυμάτιζεν ἤδη κατὰ τὰ νοτιοανατολικὰ τῆς Πελοποννήσου, ἐξ ἧς Τσάκωνες καὶ Γασμοῦλοι σωρηδὸν σπεύδοντες ἀπετέλουν τὰ πληρώματα τοῦ Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγου, οὗ ὁ ναύαρχος Φιλανθρωπηνὸς εἶχεν ἀποσταλῆ ἐναντίον τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Οἱ ἰθαγενεῖς τῶν Κυκλάδων εἶχον, ὡς εἰκὸς, φρονηματισθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων τῶν ὁμοφύλων, ἰδίως δὲ ἡ ἐθνικὴ κίνησις εἶχε μεταδοθῆ εἰς τὴν Μῆλον, τὴν πλησιεστάτην πρὸς τὴν ὀχυρὰν Μονεμβασίαν, τὸ μέγα τοῦτο ἔρυμα τῶν Ἑλλήνων ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ κειμένην κατ᾽ εὐθεῖαν τοῦ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλοῦ. Ἕλλην μοναχὸς ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν τῆς νήσου, οἵτινες κατέλαβον τὸ κάστρον καὶ ἐξεδίωξαν τοὺς Λατίνους. Ἀλλ᾽ ὁ Μᾶρκος Β΄ ἐνεφορεῖτο τοῦ μεγάλου σθένους τοῦ χαρακτηρίζοντος τὸν ἴδιον οἶκον. Συναθροίσας στόλον δεκαὲξ γαλερῶν καὶ βοηθούμενος ὑπό τινων Γάλλων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κινδυνευτῶν ἐξεπόρθησε τὸ φρούριον τῆς Μήλου ἐντὸς χρόνου ὀλιγωτέρου τῶν δύο ὡρῶν· ἀλλὰ συνετῶς φερόμενος παρέσχε συγγνώμην εἰς τοὺς ἀποστάτας, ἐξαιρουμένων τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ

---

[1] Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾷ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ 1268. *Tafel-Thomas* Urkunden Τόμ. Γ΄ σ. 96.

τὸν μοναχὸν ὑπέλαβεν ἀναγκαῖον νὰ τιμωρήσῃ χάριν παραδειγματισμοῦ τῶν ἄλλων. Διὸ διέταξε νὰ δεθῶσιν αἱ χεῖρες αὐτοῦ καὶ οἱ πόδες καὶ ἔπειτα νὰ καταποντισθῇ. Ὁ δὲ συνδυασμὸς ἐκεῖνος ἐπιεικείας καὶ ὠμότητος ἐπήνεγκε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα [1].

Ἀλλ᾽ ἤδη ἐνεφανίσθη ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἕτερος πολὺ μᾶλλον ἐπικίνδυνος ἀνταγωνιστής. Ἀφηγήθημεν ἤδη τὰ κατὰ τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Λικαρίου, τοῦ ἐξ Εὐβοίας Ἰταλοῦ ἐκείνου, ὃν ἡ ὑπερφροσύνη τῶν Λομβαρδῶν δυναστῶν τῆς νήσου εἶχεν ἀναγκάσει νὰ τραπῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος καὶ ὅστις εἶχε προξενήσει μεγίστας ζημίας εἰς τοὺς ὁμοφύλους αὐτοῦ. Καὶ εἴδομεν μὲν αὐτὸν κυριεύοντα τὴν νομιζομένην δυσπόρθητον Σκόπελον, ἣν κατεῖχεν ὁ οἶκος Γκίζη, ἀλλ᾽ ἡ ἅλωσις αὐτῆς δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον κατόρθωμα τοῦ Λικαρίου ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις. Αἱ λοιπαὶ τῶν βορείων Σποράδων, ἡ Σκῦρος, ἡ Σκίαθος καὶ τὰ Χιλιοδρόμια, ἀνακτηθεῖσαι τότε ἀπεδόθησαν εἰς τὴν βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστη καὶ ἡ Λῆμνος, τὸ τιμάριον τῶν Navigajosi. Ἡ νῆσος αὕτη ἦτο ἐξαιρέτως ὠχυρωμένη, καὶ τὸ κύριον αὐτῆς κάστρον κατείχετο ὑπὸ τοῦ Παύλου Navigajoso, ὅστις ἔφερεν ἀκόμη τὴν ὑπερήφανον προσωνυμίαν μεγάλου δουκός, ἤτοι ναυάρχου, τῆς πεσούσης λατινικῆς αὐτοκρατορίας, μετὰ ἑπτακοσίων ἀνδρῶν. Οὕτω δὲ κραταρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἀντίστασις αὐτοῦ, ὥστε ὁ Ἕλλην αὐτοκράτωρ προσήνεγκεν εἰς αὐτὸν χάριν παραδόσεως τοῦ κάστρου ἑξήκοντα χιλιάδας ὑπερπύρων, ⟨ἀντιστοιχούντων πρὸς ἑξακοσίας ἑξήκοντα περίπου χιλιάδας δραχμῶν⟩· ἀλλ᾽ ὁ γενναῖος καὶ πλούσιος εὐπατρίδης ἀπέρριψε μετὰ περιφρονήσεως τὴν πρότασιν ἐκείνην. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Παύλου ἐξηκολούθησεν ἀνθισταμένη ἡ χήρα αὐτοῦ, οὖσα ἀδελφὴ τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου Μάρκου Β´ Σανούδου· μόνον δὲ μετὰ τριετῆ πολιορκίαν ἀπῆλθε, συμπαραλαβοῦσα ἅπαντα τὸν ἐν τοῖς σιτοβολῶσι σῖτον, τὸν μόλυβδον τῆς στέγης τοῦ δουκικοῦ μεγάρου καὶ τὰ ἐν τῷ κάστρῳ ἐνδύματα καὶ χρήματα. Ἔκτοτε ἡ Λῆμνος κατείχετο, καθ᾽ ἃ καὶ αἱ βόρειοι Σποράδες, ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ δέκα δὲ ἄλλαι νῆσοι ἐκυριεύθησαν τότε ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἢ καὶ ὑπερέκεινα, ἐξωσθέντων τῶν Λατίνων δυναστῶν αὐτῶν. Καὶ ἐκ μὲν τῆς Ἀμοργοῦ, τῆς Σερίφου καὶ τῆς Κέω ἐξεδιώχθησαν οἱ Γκίζη, ἐκ δὲ τῆς Θήρας ἔφυγον οἱ Βαρότση, ὁ δὲ δοὺξ τῆς Νάξου ἀπώλεσε τὴν Ἴον, τὴν Σίφνον, τὴν

[1] *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 78-80 ⟨Ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 51 κ. ἑ.⟩.

Σίκινον καὶ τὴν Φολέγανδρον· ἐκ δὲ τῆς Ἀστυπαλαίας ἐξώσθησαν οἱ Κυιρίνη, οἵτινες ἐκαυχῶντο, ὅτι ἦσαν καὶ αὐτῶν τῶν Σανούδων εὐγενέστεροι, ἅτε δῆθεν καταγόμενοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ οἴκου καὶ ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Γάλβας· ὁ δὲ τρομερὸς πειρατὴς Ἰωάννης de lo Cavo ἀπηλευθέρωσεν ἀπὸ τῶν Φωσκόλων τὴν γενέτειραν αὐτοῦ Ἀνάφην. Δύο δὲ μόναι δυναστεῖαι, ἡ τῶν Σανούδων καὶ ἡ τῶν ὑποτελῶν αὐτῶν Γκίζη, ἐξηκολούθησαν ἄρχουσαι καθ᾿ ἅπαν τὸ Αἰγαῖον. Ἀμφότεροι οἱ οἶκοι ἐκεῖνοι εὐγνωμόνως ἐδέχθησαν νὰ συμπεριλάβωσιν αὐτοὺς οἱ Βενετοὶ εἰς τὰς συνθήκας εἰρήνης, ἃς ἡ Βενετία συνωμολόγησε μετὰ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους τῷ 1277 καὶ τῷ 1285 ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μὴ παρέχωσιν ἄσυλον εἰς πειρατάς. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ συνθήκῃ τοῦ 1265 ἡ βενετικὴ πολιτεία εἶχεν ἐγκαταλίπει εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Μιχαὴλ Η΄ «ἁπάσας τὰς νήσους αἵτινες ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας». Τώρα δ᾿ ἀπέδωκε μείζονα σημασίαν εἰς τὴν διατήρησιν αὐτῶν καὶ δὲν ἐλησμόνησεν, ὅτι οἱ δυνάσται αὐτῶν ἦσαν Βενετοὶ τὸ γένος καὶ ἠδύναντο νὰ προαγάγωσι τὰ βενετικὰ συμφέροντα ἐναντίον τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς ἀντιπάλου τῶν Βενετῶν, τῆς Γενούης. Εἶχον δὲ οἱ Γενουήνσιοι διὰ τῆς ἐν Νυμφαίῳ συνθήκης τοῦ 1261 λάβει παρὰ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαθιδρύσωσιν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα ἐν Λέσβῳ καὶ Χίῳ[1]· οὕτω δὲ ἤρξατο ἡ ὀνομαστὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῆς Γενούης καὶ τῆς πλουσίας μαστιχοφόρου νήσου[2].

Ἡ δὲ αὔξουσα ἐπιθυμία τῆς Βενετίας νἀποκτήσῃ τὴν ἄμεσον ἀρχὴν τοῦ δουκάτου ἐξεδηλώθη νῦν διὰ τῆς ἀποπείρας αὐτῆς, ὅπως ἀξιώσῃ τὴν ἐπ᾿ αὐτοῦ ἐπικυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὴν ἀξίωσιν ταύτην ἀπέκρουσε κρατερῶς καὶ ἐπιτυχῶς ὁ δοὺξ Μᾶρκος Β΄. Δικαιολογίαν δ᾿ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Βενετίας παρεῖχον τὰ κατὰ τὴν Ἄνδρον. Καὶ δὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου δυνάστου τῆς νήσου ταύτης Μαρίνου Δανδόλου, θανόντος ἀτέκνου, ὁ δοὺξ Ἄγγελος Σανοῦδος, τηρῶν αὐστηρῶς τὰ κελευόμενα ὑπὸ τοῦ φεουδαλικοῦ κώδικος τῆς Ῥωμανίας, εἶχεν ἀφήσει τὸ ἥμισυ τῆς βαρωνείας εἰς τὴν χήραν τοῦ Μαρίνου καὶ εἶχε παραχωρήσει τὸ ἕτερον ἥμισυ εἰς τὸν Ἱερεμίαν Γκίζην.

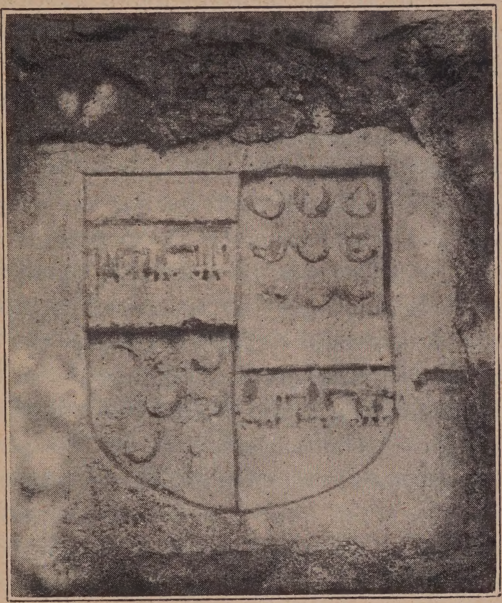
---

[1] *Sanudo* καὶ *Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniqucs gréco-romanes σ. 123-5, 127, 132, 181-2. — ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Α΄ σ. 98. — ***Παχυμέρους*** Τόμ. Α΄ σ. 204-5, 209. — *Tafel-Thomas* Τόμ. Γ΄ σ. 68-9, 80, 138, 326, 344. — ***Zabarella*** Il Galba.

[2] *Hopf* Les Giustiniani μεταφρ. *Vlasto* σ. 5, 6.

Ἀλλ᾽ ὁ Γκίζης ἦτο ἀνὴρ ἰσχυρὸς καὶ ἀκάθεκτος, πράγματι δ᾽ ὁ μέγιστος πειρατὴς καθ᾽ ἅπαν τὸ Αἰγαῖον· ἐπέβαλε δ᾽ ἑαυτὸν ὡς κύριον τῆς ὅλης νήσου καὶ ἔστησε τὴν σημαίαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ κάστρου. Ἡ δὲ χήρα ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτῆς ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ ἐραστοῦ, τοῦ δυνάστου τῆς Ἀστυπαλαίας Ἰακώβου Κυιρίνη, Βενετοῦ ἰσχυροῦ, ἐν ᾧ εὗρεν οὐ μόνον δεύτερον σύζυγον, ἀλλὰ καὶ θερμὸν ὑπέρμαχον. Ὁ δὲ Κυιρίνης ὑπέβαλεν ἔφεσιν εἰς τὴν Βενετίαν, ἥτις διέταξε δεσποτικῶς τὸν Γκίζην νὰ παραδώσῃ τὴν νῆσον εἰς ἐπίτροπον τῆς βενετικῆς πολιτείας. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γκίζης εἶχε φίλους ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ δόγη, οὗ εἷς υἱὸς εἶχε σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ. Οὕτω τὸ ζήτημα παρειλκύσθη κατὰ τὸν συνήθη ἀναβλητικὸν τρόπον τῆς ἰταλικῆς δικαιοσύνης, ἕως τέλος ἀπέθανον ἀμφότεροι, ὅ τε Γκίζης καὶ ἡ δέσποινα τῆς Ἄνδρου. Ἐπὶ τούτοις ὁ Μᾶρκος Β΄, ὅστις ἦτο ἤδη δοὺξ τῆς Νάξου, παρέλαβε τὴν ὅλην νῆσον, ἐπειδὴ οὐδεὶς εἶχεν ἐμφανισθῇ ὁ ἀξιῶν αὐτήν. Ἀλλὰ δύο ἡμέρας πρὸ τῆς παρελεύσεως δύο ἐτῶν καὶ δύο ἡμερῶν, τῆς προθεσμίας ἣν ὥριζεν ὁ φεουδαλικὸς κῶδιξ, ἀπεβιβάσθη εἰς Νάξον ὁ Νικόλαος Κυιρίνης, υἱὸς τῆς δεσποίνης τῆς Ἄνδρου ἐκ τοῦ δευτέρου αὐτῆς γάμου, καὶ ἠξίωσε τὴν μητρικὴν κληρονομίαν. Ὁ δοὺξ θὰ ἠδύνατο μὲν νὰ μιμηθῇ τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας Γοδοφρεῖδον Β′ Βιλλαρδουΐνον καὶ νὰ ἐκφύγῃ τὴν μετὰ τοῦ μνηστῆρος τῆς ἀρχῆς συνάντησιν, ἀναγκάζων αὐτὸν νὰ περιφέρηται ματαίως ἐπὶ δύο ἡμέρας ἀνὰ τοὺς ὅρμους τῶν νήσων αὐτοῦ, ἕως ἐκπνεύσῃ ἡ προθεσμία. Ἀλλ᾽ ὑπῆρξεν ἱκανῶς εὐσυνείδητος, καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ τοιαύτας ὑπεκφυγάς· διὸ ἐδήλωσεν, ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν οἰκείαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόφασιν τῆς φεουδαλικῆς κούρτης τῆς Ἀχαΐας, ἧς πολιτείας ἦτο ὑποτελής. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ηὐχαρίστησε τὸν ἀπαιτητήν, ὅστις, καθ᾽ ἃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὑπέβαλεν ἔφεσιν εἰς τὴν Βενετίαν, ἐλπίζων, ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀγῶνα ἀνδρὸς, ὅστις εἶχεν ἀντιπροσωπεύσει αὐτὴν ἐν τῇ Παλαιστίνῃ. Μετὰ δὲ περαιτέραν μακρὰν ἀναβολὴν ὁ Μᾶρκος Β΄ ἐκλήθη τέλος τῷ 1282 νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ δόγη. Εἰς δὲ τὴν κλῆσιν ταύτην ἀπήντησεν ὁ δοὺξ τῆς Νάξου διὰ δεξιωτάτου ἐπισήμου ἐγγράφου, ἐν ᾧ ἀπεδείκνυε δι᾽ ἀναμφισβητήτων ἱστορικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅτι ἡ Βενετία δὲν ἦτο ἐπικυρίαρχος αὐτοῦ καὶ κατὰ ταῦτα οὐδεμίαν εἶχεν ἐπ᾽ αὐτοῦ δικαιοδοσίαν. Καὶ ἦτο μὲν ἀληθὲς, ὅτι διὰ τῆς πράξεως τῆς διανομῆς τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐφ᾽ ἧς ἡ Βενετία ἐστήριζε τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς, ἡ Ἄνδρος εἶχε παραχωρηθῇ εἰς τὴν βενετικὴν πο-

λιτείαν. Ἀλλ' ὁ πάππος τοῦ Μάρκου Β΄ εἶχε κατακτήσει αὐτὴν καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ δουκάτου ἰδίαις δαπάναις, εἶχε δὲ περιβληθῆ τὴν ἀρχὴν τῆς νήσου ταύτης ὑπὸ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκου, καὶ ὁ διάδοχος τοῦ μονάρχου ἐκείνου Βαλδουῖνος Β΄ εἶχε μεταβιβάσει τὴν ἐπὶ τοῦ δουκάτου ἐπικυριαρχίαν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀχαΐας. Τῷ δὲ 1267 διὰ τῆς ἐν Οὐιτέρβῳ συνθήκης ὁ Βαλδουῖνος Β΄ εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ἐπικυριαρχίαν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας ταύτης καὶ ἁπάντων τῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς, ὧν ἦτο καὶ τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου, εἰς Κάρολον τὸν Ἀνδηγαυὸν, καὶ εἶχε ῥητῶς περιβάλει τὸν μονάρχην ἐκεῖνον διὰ τῆς ἀρχῆς « ἁπασῶν τῶν νήσων τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὴν λατινικὴν αὐτοκρατορίαν », ἐξαιρουμένων τεσσάρων κειμένων ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῶν Κυκλάδων. Κατὰ ταῦτα μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1278 θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου ὁ Μᾶρκος Β΄ εἶχεν ὁμολογήσει πίστιν εἰς τὸν βασιλέα Κάρολον, ὅστις ἦτο ὁ νόμιμος αὐτοῦ ἐπικυρίαρχος, καὶ εἶχε κυβερνήσει τρεῖς γαλέρας ἐν τῷ στόλῳ, ὃν ὁ μονάρχης ἐκεῖνος ἔπεμψεν, ὅπως προσβάλῃ τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Διὸ ἰσχυρίσθη, ὅτι εἰς τὴν φεουδαλικὴν κούρτην τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Βενετίαν ὤφειλε νὰ ὑποβληθῇ πᾶσα ἔφεσις ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου. Συγχρόνως δὲ ὑπέδειξεν εἰς τὴν Βενετίαν καταφανῶς τὸ συμφέρον ὅπερ εἶχεν αὕτη νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς μονάρχην ἰσχυρότατον, οἷος ὁ Κάρολος, ὅστις τότε εὑρίσκετο ἐν τῷ κολοφῶνι τῆς δυνάμεως. Ἐπὶ τούτοις ἡ μὲν Βενετία παρῄτησε τὸ ζή-

Τὸ οἰκόσημον τῶν Κυιρίνη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ κάστρου Ἀστυπαλαίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Α. Τ. Β. Wace.

τημα, ὁ δὲ Μᾶρκος συνετῶς φερόμενος συνδιηλλάχθη διὰ χρημάτων μετὰ τοῦ Κυρίνη, ὅςτις εἶχε μεγάλην δύναμιν ἐν Βενετίᾳ καὶ ὑπῆρξεν ὁ κτίσας τὸ ἔτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σωζόμενον μέγαρον τῶν Κυρίνη τῆς Ἀστυπαλαίας (Quirini-Stampalia). Οὐδὲν δὲ πλέον ἠκούσθη περὶ ὑποθέσεως, ἥτις εἶχε διαρκέσει ἥμισυν αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα, καὶ οἱ Σανοῦδοι ἔμειναν κύριοι τῆς Ἄνδρου ἐφ᾽ ὅσον χρόνον ὑφίστατο ἡ δυναστεία αὐτῶν, προςθέσαντες μὲν τὸ ὄνομα τῆς νήσου εἰς τὴν δουκικὴν αὐτῶν προσηγορίαν καὶ κληθέντες «κύριοι τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου καὶ τῆς Ἄνδρου» ἐνοικοῦντες δ᾽ ἐνίοτε ἐν τῷ κυματοπλήκτῳ κάστρῳ τοῦ Μαρίνου Δανδόλου [1].

Ἡ δὲ ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον στρατεία τοῦ Λικαρίου ἔσχε καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα, καταστρεπτικώτερον καὶ αὐτῆς τῆς ἀπωλείας τῶν εἰς τοὺς Βυζαντίνους περιελθουσῶν νήσων. Ἡ πειρατεία εἶχεν ὑπάρξει ἡ πληγὴ τοῦ Αἰγαίου καθ᾽ ἁπάσας τὰς ἐποχάς, καὶ ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ πειραταὶ παντοίων ἐθνῶν ἐλυμαίνοντο τὸ ὡραῖον τοῦτο πέλαγος. Ἡ Σκόπελος καὶ ἡ Κέως, ὁ ὅρμος τῆς ἡφαιστειώδους Θήρας καὶ ὁ ὡραῖος λιμὴν τῆς Ἴου ἦσαν προσφιλῆ κρησφύγετα τῶν πειρατῶν· ἐλυμαίνοντο δὲ οὗτοι τὸν μεταξὺ τῆς Ἄνδρου καὶ τῆς Εὐβοίας κινδυνώδη Καφηρέα καὶ ἐλῄστευσαν ἕνα τῶν βαρώνων τῆς νήσου ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τῆς Μήλου. Οἱ δ᾽ Ἕλληνες ἄρχοντες οἱ διορισθέντες ὅπως διοικήσωσι τὰς ὑπὸ τοῦ Λικαρίου κατακτηθείσας νήσους παρέβλεπον τὰ πραττόμενα ὑπὸ τῶν πειρατῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐκφεύγωσι καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν στόλον καὶ νὰ καλῶσιν ἑαυτοὺς μεγάλους δοῦκας, ἤτοι βασιλικοὺς ναυάρχους, καθ᾽ ἃ ὁ δυνάστης τῆς Ἀνάφης Ἰωάννης de lo Cavo. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου περιορισμὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ἠνάγκασε παμπληθεῖς Γασμούλους ναύτας νὰ μεταβληθῶσιν εἰς πειρατάς. Περιεγράψαμεν δὲ ἤδη τοὺς ἄθλους τῶν ἀνδρῶν τούτων, καὶ εὐκόλως ἕκαστος δύναται νὰ φαντασθῇ τὴν τρομερὰν ἐρήμωσιν ἣν ἐπέφερον εἰς τὰς μικροτέρας καὶ μᾶλλον ἀνυπερασπίστους νήσους. Ἐνίοτε δὲ τὰ ἀπώτερα ἐπακόλουθα τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν ἦσαν χειρότερα τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν. Οὕτω τῷ 1286 κατά τινα τούτων τῶν ἐκστρατειῶν πειραταὶ ἀπήγαγον ἐξαίρετον ὄνον ἀνήκοντα εἰς ἕνα

---

[1] *Hopf* Andros ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 36-52, 161-70. — **Τοῦ αὐτοῦ** Veneto-Byzantinische Analekten σ. 462-4. — *Ducange* Histoire de l'Empire de Constantinople Τόμ. Α΄ σ. 455-63. — *Buchon* Recherches et matériaux Τόμ. Α΄ σ. 32, 33. — *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 130.

τῶν Γκίζη καὶ ἐπώλησαν αὐτὸν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μάρκου Β´ Σανούδου Γουλιέλμον, ὅστις ἦρχε τῆς Σύρου. Καὶ δὲν ἠπατᾶτο μὲν ὁ ἀγοραστὴς περὶ τοῦ κυρίου τοῦ ὄνου, ἐπειδὴ οὗτος ἦτο σεσημασμένος διὰ τῶν ἀρχικῶν αὐτοῦ γραμμάτων, εἶχε δὲ τελείαν συνείδησιν, ὅτι εἶχεν ἀγοράσει ξένον κτῆμα. Ἰδὼν ταῦτα ὁ Γκίζης ἐπέδραμε τὴν Σῦρον καὶ ἐπολιόρκησε τὸ κάστρον. Ἀλλὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ὄνου εἶχεν ἐξεγείρει μεγίστας συμπαθείας καὶ εἶχε θέσει εἰς κίνησιν ὅλον τὸν μικρόκοσμον τοῦ Αἰγαίου. Ἀκριβῶς δὲ κατ᾿ ἐκεῖνον τὸν χρόνον συνέπεσε νὰ καταπλεύσῃ εἰς Μῆλον χάριν παραλήψεως τροφῶν ⟨ὁ Narjaut de Toucy⟩, ναύαρχος τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Καρόλου Β´ τοῦ Ἀνδηγαυοῦ, ὅστις ἦτο τότε ὁ ἐπικυρίαρχος τῶν Σανούδων. Καὶ οἱ μὲν φεουδαλικοὶ νόμοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ παράσχῃ βοήθειαν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ὑποτελοῦς τοῦ δεσπότου αὐτοῦ· αἱ δὲ παρακλήσεις τῆς ὡραίας πυργοδεσποίνης τῆς Μήλου, τῆς Κασσάνδρας Σανούδου, διέλυσαν πάντα δισταγμὸν, ὃν εἶχε τυχὸν ὁ Narjaut. Οὕτως ἔπλευσεν εἰς τὴν Σῦρον, καὶ, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς στρατιᾶς τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου καὶ Ἄνδρου, ἠνάγκασε τὸν Γκίζην νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Τότε τὸ μέγα ζήτημα τοῦ ὄνου ὑπεβλήθη πρὸς ἐκδίκασιν εἰς τὸν Βενετὸν βάϊλον τῆς Εὐβοίας, ὅστις συνδιήλλαξε τοὺς δύο μεγάλους οἴκους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην τοῦ δουκάτου, ἀλλὰ μόνον ἀφ᾿ οὗ ἤδη «τριακοντακισχίλια βαρέα σολδία καὶ ὑπερέκεινα» εἶχον δαπανηθῆ χάριν τοῦ κτήνους, ὅπερ δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἐψόφησεν ἐν τῷ μεταξύ [1].

Νέα δὲ καταστροφὴ ἔπληξε τὸ Αἰγαῖον τῷ 1292, ὅτε ὁ Ἀραγώνιος ναύαρχος Ῥογῆρος de Lluria κατέπλευσεν εἰς τὰς Κυκλάδας μετὰ τὴν χάριν τιμωρίας τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐπιχειρηθεῖσαν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Ἠδιαφόρει δὲ ὁ συγκεχωρημένος ἐκεῖνος πειρατὴς περὶ Λατίνων ἢ Ἑλλήνων, θεωρῶν αὐτοὺς ἴσους, προκειμένης λαφυραγωγίας. Ἡ Ἄνδρος, ἡ Τῆνος, ἡ Μύκονος καὶ ἡ Κύθνος ἐδῃώθησαν ὁμοίως ὑπὸ τῶν ναυτῶν αὐτοῦ, οἵτινες οὕτω προέγευσαν τοὺς Ἕλληνας τὰ δεινὰ τῆς ὠμότητος τῶν Καταλωνίων [2]. Ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον, ἂν πιστεύσωμεν μεταγενέστερον ἱστορικὸν, καὶ κατὰ ταύτην τὴν περίοδον ἡ Νάξος ἦτο νῆσος ἀνθοῦσα. Μαρτυρεῖται δὲ, ὅτι

---

[1] *Sanudo* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 113-4. — ⟨Ἴδε περὶ τοῦ πολέμου τούτου καὶ ***Σπυρ. Π. Λάμπρον*** ἐν Οἰκογενειακῷ Ἡμερολογίῳ Περρῆ Ἔτ. Δ´ (1872) σ. 118 κ. ἑ.⟩.

[2] *Muntaner* κεφ. CXVII.

τότε ἡ εὔφορος πεδιὰς τῆς Δρυμαλίας, ⟨τῆς ἀρχαίας καὶ σημερινῆς Τραγέας⟩, «περιελάμβανε δώδεκα μεγάλα χωρία, πολυπληθεῖς ἐξοχικὰς οἰκίας καὶ δεκακισχιλίους κατοίκους καὶ ὑπερέκεινα»· τὸ δὲ μέγα τοῦτο πλῆθος ἐξηγεῖται ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ἐπελθούσης εἰς τὴν Νάξον μεταναστεύσεως τῶν Ἀμοργίνων.

Ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους αὐτοῦ ὑπηκόους οὐδαμῶς προσηνέχθη ὁ Μᾶρκος Β′ ἐπ᾽ ἴσης συνδιαλλακτικῶς καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ. Καὶ δὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ νήσῳ βωμὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἅγιον Παχὺν, ὅστις ἐπιστεύετο ὑπὸ τῶν δεισιδαιμόνων Ναξίων ὅτι ἐκέκτητο τὴν δύναμιν νὰ καθιστάνῃ τὰ τέκνα αὐτῶν παχέα, ἄρα καὶ εὔμορφα κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βιούντων. Διὸ ἄφρονες μητέρες συνέρρεον εἰς τὸν βωμὸν φέρουσαι τὰς ἰσχνὰς αὐτῶν δωρεὰς καὶ διεβίβαζον τὸ σῶμα τῶν τέκνων κατ᾽ ἐπανάληψιν διὰ λίθου διατρήτου, ὅστις διεφυλάσσετο ἀκόμη ὥς τι ἀξιοθέατον κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα καὶ ἦτο ὅμοιος πρὸς τοὺς εὑρεθέντας ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ. Ἂν δὲ ὁ Μᾶρκος Β′ ἦτο πολιτευτὴς συνετὸς, θὰ ἤθελεν ἐπιτρέψει εἰς τὰς Ναξίας δεσποίνας νὰ ὑποβάλλωσι τὰς δεήσεις αὐτῶν εἰς τὸν Ἅγιον Παχὺν ἐφ᾽ ὅσον εἶχον διάθεσιν. Ἀλλ᾽ ἦτο ἢ ὑπεράγαν φανατικὸς ἢ ὑπεράγαν πυρρωνιστὴς καὶ δὲν ἠνείχετο τὴν ἄκακον ἐκείνην λατρείαν, ἥτις ἐνεῖχέ τι τὸ εἰδωλολατρικὸν καὶ εἶχεν ἀναμφηρίστως τὰς ἀρχὰς αὐτῆς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Διὸ ἐθρυμμάτισε τὸν βωμὸν, ἐξεγείρας διὰ τῆς πράξεως αὐτοῦ ταύτης τοιαύτην ἀγανάκτησιν τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ κτίσῃ φρούριον ὅπως συγκρατήσῃ αὐτούς. Τὰ δὲ διπλᾶ τείχη καὶ ὁ στρογγύλος πύργος τοῦ ἐρύματος τούτου τοῦ ὀνομαζομένου Castel d'Alto ἢ Ἀπανοκάστρου ἵστανται ἀκόμη ἐπὶ ὄρους δεσπόζοντος τῆς πεδιάδος τῆς Δρυμαλίας πρὸς ἐκφόβησιν ἐκείνων οἵτινες θὰ ἤθελον ἀντιμετρηθῇ πρὸς τὰ πιστευόμενα ὑπὸ τοῦ λαοῦ [1].

Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἀρχῆς ὁ Μᾶρκος Β′ ἔτυχε τῆς εὐχαριστήσεως νὰ ἴδῃ τὴν ἀνάκτησιν ἱκανῶν τῶν ἀποβληθεισῶν νήσων. Διαρκοῦντος τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Β′ Παλαιολόγου, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, τοῦ ἀρξαμένου τῷ 1296, ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐπανέλαβε τὴν τακτικὴν, ἧς εἶχε ποιήσει χρῆσιν πρὸ ἐνενήκοντα ἐτῶν, καὶ ἐνήργησε νἀπολυθῇ νέον στῖφος πειρατῶν ἐναντίον τοῦ Αἰγαίου. Ὁ μὲν βάϊ-

---

[1] *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 65-8 ⟨Ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 42 κ. ἑ.⟩. — *Buchon* Les Cyclades ἐν τῇ Revue de Paris τοῦ 1843 Τόμ. Ι϶′ σ. 350. Τόμ. ΙΖ′ σ. 269.

λος τῆς Χαλκίδος διετάχθη νὰ ἐξαρτύσῃ πλοῖα πρὸς λαφυραγώγησιν τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην περιεβάλλετο ἀνὴρ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βαρότση, τῶν ἐκπτώτων δυναστῶν τῆς Θήρας, ἐξετέλεσεν, ὡς εἰκός, τὰς διαταγὰς τῆς Βενετίας μετὰ θερμοτάτου ζήλου. Καὶ ἄλλων δὲ νήσων ἀπόβλητοι δυνάσται συμμετέσχον τῆς πειρατικῆς ἐκείνης ἐκστρατείας, οἱ Γκίζαι, οἱ Μικιέλη καὶ οἱ Ἰουστινιάναι, νέος δὲ οἶκος ἀστῶν τῆς Βενετίας, ὁ τῶν Σκιάβων, ἀνέκτησε τὴν Ἴον ἐπ' ὀνόματι τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου καὶ ἔλαβεν αὐτὴν παρ' αὐτοῦ ὡς τιμάριον. Καὶ οἱ ἐκ πατρικίων δ' ἐξόριστοι ἐπέτυχον ὁμοίως· οἱ μὲν Βαρότσαι ἀνέκτησαν τὴν Θήραν καὶ τὴν Θηρασίαν, οἱ δὲ Γκίζαι καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτῶν τὴν Ἀμοργὸν, τὴν Κέων καὶ τὴν Σέριφον, ἡ δὲ κτῆσις τῶν πέντε τούτων νήσων ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ἐπεκυρώθη ῥητῶς ἐν τῇ συνθήκῃ ἣν συνωμολόγησεν ἡ Βενετία μετὰ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος τῷ 1303. Ἀλλ' αἱ φεουδαλικαὶ σχέσεις τῶν δυναστῶν τούτων δὲν διέμειναν ἐπὶ μακρὸν αἱ αὐταὶ καὶ πρότερον. Τὰς ἀποβληθείσας αὐτῶν νήσους εἶχον ἀνακτήσει καὶ διατηρήσει διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Βενετίας καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχιῶν τῆς βενετικῆς διπλωματίας· διὰ τοῦτο τὴν Βενετίαν καὶ οὐχὶ τὸν δοῦκα τῆς Νάξου ἐθεώρουν ὡς ἐπικυρίαρχον. Τοιαύτη δὲ ἀνεξάρτητος στάσις προεκάλεσεν, ὡς εἰκός, δυσαρέσκειαν καὶ ἤγαγεν εἰς διχόνοιαν μεταξὺ τοῦ Μάρκου Β΄ καὶ αὐτῶν, καταστραφείσης οὕτω τῆς ἑνό-

Ἡ πύλη τοῦ φρουρίου Καραμπαμπᾶ ἀπέναντι τῆς Χαλκίδος.

τητος τοῦ λατινικοῦ δουκάτου. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ μακρὸς πόλεμος, καίπερ ὑπάρξας νικηφόρος, εἶχε προςθέσει καὶ ἄλλην μάστιγα εἰς τὸ Αἰγαῖον, δὲν ὑπῆρξαν δὲ ἅπαντες οἱ νησιῶται ἐπ' ἴσης εὐτυχεῖς ὡς οἱ κάτοικοι τῆς Κέω, οἵτινες ἔτυχον ἀποζημιώσεως ὑπὸ τῆς Γενούης διὰ τὰς ζημίας ἃς ὑπέστησαν παρὰ τῶν ὑπηκόων αὐτῆς ἐν τῇ ἐπικαιρότατα κειμένῃ νήσῳ αὐτῶν, ἐξ ἧς αἱ γαλέραι ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι προμηθείας πλέουσαι πρὸς τὴν Ἀνατολήν[1]. Ἀλλ' οἱ Καταλώνιοι ἦσαν ἧττον εὐλαβεῖς τῶν Γενουηνσίων, ὁ δὲ ἀρχηγὸς αὐτῶν Ῥογῆρος Δεφλὸρ ἐδῄωσε τὴν Κέων τῷ 1303, ἀπήγαγε πολλοὺς τῶν κατοίκων καὶ ἐπήνεγκε ζημίας, καθ' ὧν ἀπέβη ἄπρακτος πᾶσα διαμαρτυρία[2].

Ὁ δὲ Μᾶρκος Β΄ φαίνεται ἀποθανὼν τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, κειμένῃ ἐκτὸς τῆς πόλεως Νάξου, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς δουκικὸς εὐκτήριος οἶκος· ἐν αὐτῇ δ' εὑρέθη ἔπειτα ὁ τάφος αὐτοῦ, δηλούμενος ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ οἰκοσήμου τοῦ δουκός[3]. Διεδέχθη δ' αὐτὸν ὡς τέταρτος δοὺξ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Γουλιέλμος Α΄[4], ὁ ἥρως τοῦ ὀνομαστοῦ πολέμου τοῦ ὄνου, καὶ ἐπειράθη νἀναγκάσῃ τοὺς καὶ πάλιν ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις ἐγκατασταθέντας δυνάστας ὅπως ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν προτέραν πρὸς τὸ δουκᾶτον ὑποτέλειαν. Καθ' ἃ δὲ δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τοῦ προτέρου αὐτοῦ ἐκείνου ἄθλου δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος νἀναχαιτισθῇ ὑπὸ ἀνασκοπῆς. Διὸ, ὅτε ὁ δυνάστης τῆς Θήρας Ἰάκωβος Βαρότσης διέπλεέ ποτε τὸ Αἰγαῖον, διέταξε τὴν ὑπὸ πειρατῶν σύλληψιν αὐτοῦ καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν εἱρκτὴν τῆς Νάξου. Ἀλλὰ τὴν βιαίαν ταύτην πρᾶξιν οὐδαμῶς ἠδύνατο νἀνεχθῇ ἡ Βενετία, ἐπειδὴ ὁ ζωγρηθεὶς βαρῶνος εἶχεν ὑπάρξει βάϊλος τῆς Εὐβοίας καὶ Βενετὸς ἄρχων ἐν Κρήτῃ. Διὸ ἐστάλη πρὸς

---

[1] *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 502. — *Navagero* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΓ΄ σ. 1009-1011. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α΄ σ. 15, 18. — *Sanudo* παρὰ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 131. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α΄ σ. 36, ὅπου βλέπομεν τοὺς Μικιέλη καὶ τοὺς Ἰουστινιάνας γράφοντας τῷ 1303, ὅτι essi avevano riconosciuto la sovranità feudale di Venezia sopra quei luoghi. Ὁ δὲ Γεώργιος Α΄ Γκίζης ἔκοψε καὶ νομίσματα.

[2] *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α΄ σ. 138, 149.

[3] *Buchon* ἐν τῇ Revue de Paris τοῦ 1843 Τόμ. ΙϚ΄ σ. 348.

[4] Τοῦ Γουλιέλμου Α΄ μνεία γίνεται τὸ πρῶτον ἔν τινι ἐγγράφῳ τοῦ 1303, μνημονευθέντι ἀνωτέρω ἐν σ. 349.

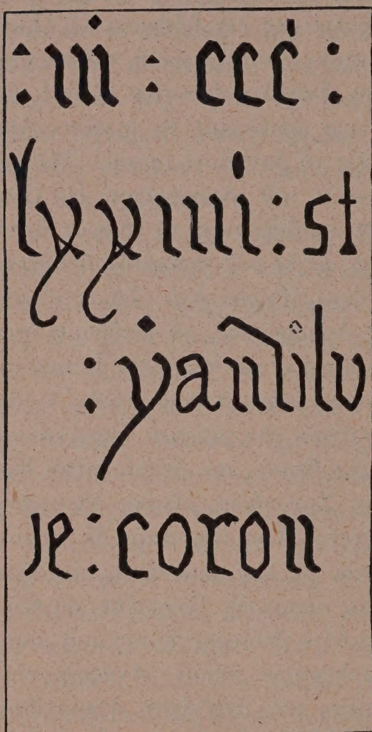
τὸν δοῦκα τελεσίγραφον, δι᾽ οὗ ἐκαλεῖτο νἀποστείλῃ τὸν δεσμώτην αὐτοῦ εἰς τὴν Χαλκίδα ἐντὸς ἑβδομάδος, ἄλλως ἤθελε τιμωρηθῇ ὡς προγεγραμμένος. Τὸ δὲ μήνυμα τοῦτο ἐπήνεγκε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ δοὺξ ἀφῆκε τὸν αἰχμάλωτον αὐτοῦ ἐλεύθερον, καὶ ὁ κόσμος ἐπείσθη, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Βενετίας ἦτο ἰσχυρότερον τοῦ Σανούδου ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Ἀλλ᾽ ὁ Γουλιέλμος δὲν ἠδύνατο νὰ ταραχθῇ εὐκόλως. Διὸ ἀπέστειλε τὸν πιστὸν αὐτοῦ ὑποτελῆ καὶ ναύαρχον, τὸν δυνάστην τῆς Ἴου Δομίνικον Σκιάβον, ἐναντίον τῆς εἰς τὸν Γκίζην ἀνηκούσης Ἀμοργοῦ κατά τινα ὥραν καθ᾽ ἣν ἡ νῆσος ἦτο ἀφύλακτος, καὶ προσήρτησεν αὐτὴν εἰς τὸ δουκᾶτον αὐτοῦ [1]. Ἄλλως δὲ καὶ ἕνεκα τῆς ἀνισχύρου διοικήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου Β´ Παλαιολόγου οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἀποβάλλοντες τὸ ἔδαφος, ὅπερ εἶχον κατακτήσει ἐπὶ τῆς δραστηρίας ἀρχῆς τοῦ προκατόχου αὐτοῦ. Οὕτω τῷ 1307 πολλαὶ ὁμοῦ νῆσοι ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Λατίνων. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἢ Γιαννούλης Δακορώνιας, οὗ τὸ ὄνομα δεικνύει ὅτι ὁ οἶκος αὐτοῦ κατήγετο ἀρχῆθεν ἐκ τῆς ⟨ἐν Ἱσπανίᾳ⟩ Coruña καὶ ὅςτις ἀνῆκεν εἰς τὸ τάγμα τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, κατέλαβε τὴν Σίφνον, ἀπετίναξε τὴν πρὸς τὸ ἴδιον τάγμα ὑποτέλειαν καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον δυνάστην παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Σανούδων, οἵτινες ἐθεώρουν ἀκόμη τὴν νῆσον ἀνήκουσαν εἰς ἑαυτούς. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ Γιαννούλης Γοζαδῖνος, καταγόμενος ἐκ τοῦ ὁμωνύμου ἀρχαίου καὶ μόλις πρό τινος χρόνου ἐκλιπόντος οἴκου τῆς Βονωνίας, οὗ κλάδος εἶχεν ἐγκατασταθῇ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀνέκτησε τὴν ἀπόκεντρον νῆσον Ἀνάφην, τὴν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καλουμένην Namfio, καὶ ἀνεδείχθη ἡγεμονίδης αὐτῆς. Οὕτως ἀκριβῶς ἕνα αἰῶνα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων κατάκτησιν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας δύο νέοι λατινικοὶ οἶκοι, ὁ μὲν εἷς ἱσπανικὸς, ὁ δ᾽ ἕτερος ἰταλικὸς, ἐγκαθιδρύθησαν ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Οἱ δὲ Γοζαδῖνοι ἦρχον ἀκόμη ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα· καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἠρειπιωμένης *καγκελλαρίας* τοῦ κάστρου τῆς Σίφνου σώζεται ἀκόμη λατινικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Γιαννούλη Β´ Δακορώνια φέρουσα ὡς χρονολογίαν τὸ ἔτος 1374, ὁ δὲ οἶκος οὗτος ἀκμάζει ἀκόμη καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Θήρᾳ [2]. Τέλος

---

1 *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 388, 454.

2 *Hopf* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 466 καὶ ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 78 σ. 306, 307. Τόμ. 76 σ. 415, 416. — *Buchon* Recherches histo-

δὲ τῷ 1310 οἱ Κυιρήνη, βοηθούμενοι ὑπὸ ἄλλου βενετικοῦ οἴκου, τῶν Γριμάνη, ἀνέκτησαν τὴν εἰς αὐτοὺς ἀνήκουσαν, ἀλλ᾽ ἀποβληθεῖσαν Ἀστυπάλαιαν, ὁμολογήσαντες χάριν αὐτῆς πίστιν εἰς τὴν Βενετίαν· ἔκειτο δὲ ἡ νησὶς αὕτη ἀρκετὰ μακρὰν τῆς Νάξου, ὥστε δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ἐνοχληθῇ ὑπὸ τοῦ ἀντιζήλου δουκός [1].

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ κάστρου τῆς Σίφνου κατὰ σχεδιογραφίαν τοῦ A.T.B.Wace

Οὕτως ἡ ἑλληνικὴ κυριαρχία ἐξεδιώχθη καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν νήσων, τὴν δὲ θέσιν τῶν Βυζαντίνων ἐν αὐταῖς ἀρχόντων κατέλαβον ὑποτελεῖς τῆς Βενετίας ἢ ἀνεξάρτητοι δυνάσται.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ὁρίων τοῦ δουκάτου ἡ λατινοκρατία ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐνισχύθη κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον διὰ δύο σπουδαίων κατακτήσεων. Καὶ δὴ τῷ 1304 ὁ Βενέδικτος Ζαχαρίας, ὁ πλούσιος Γενουήνσιος, ὅστις εἶχεν ἤδη γείνει κύριος τῶν ἀξίων λόγου στυπτηριωρυχείων τῆς Φωκαίας καὶ εἶχε νυμφευθῇ ἀδελφὴν τοῦ θανόντος αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η′ Παλαιολόγου, κατέλαβε τὴν Χίον, ὀνόματι μὲν ὡς ὑποτελὴς τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος, πράγματι δὲ ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμών. Μετὰ δὲ πέντε ἔτη οἱ ἱππόται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, εὑρισκόμενοι ἐν ἀναζητήσει νέας ἑστίας μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης ἔξωσιν αὐτῶν, κατέκτησαν τὴν Ῥόδον, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων πειρατῶν, οἵτινες ἐδέσποζον αὐτῆς. Ῥητῶς δὲ μαρτυρεῖται ὑπὸ Σανούδου τοῦ πρεσβυτέρου, ὅτι ὁ δοὺξ τῆς Νάξου ἀπέ-

riques Τόμ. Β′ σ. 475-6. — *Tournefort* Voyage du Levant Τόμ. Α′ σ. 68. Ὁ *Tournefort*, ὁ *Ross* (Reisen Τόμ. Α′ Μέρ. Α′ σ. 43) καὶ ὁ *Hopf* παρανέγνωσαν τὴν χρονολογίαν, ἣν ἐπηνώρθωσα κατὰ τὸ χάριν ἐμοῦ κατὰ χώραν ὑπὸ τοῦ κ. Wace γενόμενον ἀντίγραφον (οὗ παρατίθεται ἐν τῷ κειμένῳ ἡ εἰκών).

[1] *Piacenza* L'Egeo redivivo σ. 241. — *Zabarella* Il Galba σ. 82.

στειλε τὸν ἀπόβλητον υἱὸν Νικόλαον μετὰ στόλου γαλερῶν, ὅπως βοηθήσῃ τοὺς ἱππότας νὰ κατακτήσωσι τὴν νῆσον ἐκείνην. Ἴσως δὲ καθ᾽ ὑπόδειξιν τοῦ δουκὸς τὸ ἱεροπολεμικὸν ἐκεῖνο τάγμα κατέλαβε τὴν ἱστορικὴν Δῆλον, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ Καντακουζηνὸς παριστάνει αὐτοὺς ἐγκατεστημένους μετὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ ὅπου τὰ λείψανα τοῦ κάστρου αὐτῶν ἐσημείωσάν τινες τῶν ἀρχαιολόγων ἐπὶ τοῦ ὄρους Κύνθου, ἄλλων ἀποδεχομένων τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν ἐν Ῥηνείᾳ [1]. Ἔχαιρε δὲ, ὡς εἰκὸς, ὁ δοὺξ βλέπων τοὺς φιλοπολέμους ἱππότας ἐγκαθιδρυθέντας ἐν Ῥόδῳ καὶ τοὺς Ζαχαρίας ἐν Χίῳ, ἐπειδὴ ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ὑπερασπίσωσι τὸ Αἰγαῖον ἐναντίον τῶν Τούρκων πειρατῶν τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἵτινες ἤρχιζον ἐμφανιζόμενοι νῦν ἐν αὐτῷ. Τῷ δὲ 1318 βλέπομεν αὐτοὺς δῃοῦντας τὴν πλουσίαν Θήραν, καὶ ἤδη τινὲς τῶν Κυκλάδων σχεδὸν ἐξηρημώθησαν ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν [2]. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ὁ Μαρῖνος Σανοῦδος ἔγραφε τῷ 1321, ὅτι ἡ Μῆλος ἠδύνατο νὰ προμηθεύσῃ μυλοπέτρας καὶ αἱ ἄλλαι Κυκλάδες πλῆθος βοῶν καὶ προβάτων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ξυλείαν διὰ τὴν παρασκευαζομένην αὐτοῦ σταυροφορίαν [3].

Ἀμφότεροι δὲ οἱ Σανοῦδοι, ὅ τε Γουλιέλμος καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Νικόλαος, ἦσαν ἄνδρες τολμηροὶ καὶ φιλοκίνδυνοι ἐκ τῶν πρωτοστατούντων ἐν τῇ κρισίμῳ περιόδῳ, καθ᾽ ἣν οἱ Καταλώνιοι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Γουλιέλμος ἦτο τῶν προσκληθέντων εἰς τοὺς μεγάλους παρὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου τῷ 1305 τελεσθέντας ἱππικοὺς ἀγῶνας. Καθ᾽ ἃ δὲ εἴδομεν ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὅστις εἶχε νυμφευθῆ ὁμομήτριον ἀδελφὴν τοῦ Βαλθέρου Βριεννίου, ἡγεῖτο σώματος ἐκ Νάξου ἐν τῇ μεγάλῃ μάχῃ τοῦ Κηφισοῦ, ὅπου ἐτραυματίσθη τὸ πρόσωπον καὶ τὴν χεῖρα· ὑπῆρξε δὲ τῶν ὀλίγων Λατίνων εὐπατριδῶν τῶν ζωγρηθέντων, ἐν ᾧ ἄλλοι δυνάσται ἐν τῷ Αἰγαίῳ, οἷον ὁ τῆς Τήνου Γεώργιος Γκίζης, ἐφονεύθησαν. Ἀλλ᾽ ἡ νίκη τῶν Καταλωνίων δὲν ἐφόβησεν αὐτὸν, καὶ μετέβη πρὸς βοήθειαν τῆς ἐπι-

---

[1] **Καντακουζηνοῦ** Τόμ. Α΄ σ. 380, 476-8, 485. — *R. C. Jebb* Delos ἐν Journal of Hellenic Studies Τόμ. Α΄ σ. 38. — *Buchon* ἐν τῇ Revue de Paris τοῦ 1843 Τόμ. ΙϚ΄ σ. 339.

[2] *Hopf* Les Giustiniani μεταφρ. *Vlasto* σ. 14. — *Sanudo* Epist. VII παρὰ τῷ *Kunstmann* σ. 810. — ***Παχυμέρη*** Τόμ. Β΄ σ. 384. — *Thomas* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Α΄ σ. 107, 108, 110.

[3] Secreta Fidelium Crucis σ. 67.

κυριάρχου τοῦ πατρὸς ἡγεμόνης τῆς Ἀχαΐας Ματθίλδης ἐν ἔτει 1316, ὅτε τὴν ἡγεμονίαν ταύτην ἐπέδραμεν ὁ βασιλόπαις τῆς Μαϊορικῆς· ἐν δὲ τῇ κατὰ τὴν Ἦλιν συγκροτηθείσῃ μάχῃ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ πάλιν. Πρὸς ἐκδίκησιν δὲ τῶν δύο τούτων ἐχθρικῶν διαβημάτων ἐναντίον τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων ὁ Ἀλφόνσος Φαδρῖγος ἐπέδραμε τὴν Μῆλον καὶ ἀπήγαγε περὶ τοὺς ἑπτακοσίους αἰχμαλώτους. Ὅτε δ᾽ οἱ Βενετοὶ διεμαρτυρήθησαν ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐπιδρομῇ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Φρειδερῖκον Β΄, οὗτος ἀπήντησεν ἀψογώτατα, ὅτι κατὰ τὰ φεουδαλικὰ νόμιμα ὁ δοὺξ τοῦ Αἰγαίου κατεῖχε τὰς νήσους αὐτοῦ ὡς τιμάριον τῆς ἡγεμόνης τῆς Ἀχαΐας, ὥςτε «ἡ βενετικὴ πολιτεία δὲν εἶχε δικαιώματα» ἐπί τινος αὐτῶν.

Ὁ δὲ δοὺξ Νικόλαος, ὅςτις διεδέχθη τὸν πατέρα τῷ 1323, ἐξηκολούθησεν ἐμμένων πιστῶς εἰς τὸν τιμαριωτικὸν αὐτοῦ ὅρκον, καὶ βλέπομεν αὐτὸν βοηθοῦντα τὸν ἐπικυρίαρχον κόμιτα Γραυίνης Ἰωάννην ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελοποννήσου. Ὁμοῦ δὲ συμμαχόμενοι ἐπειράθησαν μάτην νὰ κυριεύσωσι τὸ ὀχυρὸν φρούριον τῆς Καρυταίνης, καὶ, ὅτε ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τῆς Ἀχαΐας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ φιλοπόλεμος δοὺξ τοῦ Αἰγαίου ἔμεινεν ἐν Πελοποννήσῳ ὡς ἀρχιστράτηγος ἁπασῶν αὐτοῦ τῶν δυνάμεων. Ὡς τοιοῦτος δ᾽ ἐνίκησε τοὺς Ἕλληνας μετὰ πολλοῦ φόνου ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἤλιδος κάτωθεν τοῦ κάστρου Σανταμέρη, οὐ μακρὰν τῆς θέσεως, ὅπου ἄλλοτε εἶχε συλληφθῇ αἰχμάλωτος [1].

Ὁ δὲ γηραιὸς Μαρῖνος Σανοῦδος κατελήφθη ὑπὸ φρίκης ἐπὶ ταῖς πράξεσι ταύταις, προέβαλε δὲ ὡς δικαιολογίαν τῶν πραχθέντων τὴν νεότητα τοῦ κηδεστοῦ, καὶ ὑπεσχέθη νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ ὑπηρετήσῃ πιστῶς τὸν Ἕλληνα αὐτοκράτορα, καθ᾽ ἃ εἶχε πράξει πρότερον ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὰς προσηκούκας συμβουλὰς χάριν διατηρήσεως τοῦ ἰδίου δουκάτου.

Ἀνὴρ οὕτως ἀκοίμητος δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῇ, ὅτι ἔμελλε νἀνεχθῇ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν προτέρων ὑποτελῶν τοῦ δουκάτου. Διὸ ὁ Νικόλαος, καθ᾽ ἃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλὰ μετὰ μεγαλειτέρας ἐπιτυχίας ἐπετέθη ἐναντίον τῶν Βαρότση τῆς Θήρας καὶ τῆς Θηρασίας παρὰ τὰς ὑποβληθείσας ὑπ᾽ αὐτῶν εἰς τὴν Βενετίαν διαμαρτυρίας καὶ τὴν φερομένην ὑπ᾽ αὐτῶν ὑπερ-

---

[1] Livre de la Conqueste σ. 271, 465. — Χρονικὸν τοῦ Μορέως στ. 8032-5. — Cronaca di Morea παρὰ *Hopf* Chroniques greco-romanes σ. 461. — Libro de los fechos σ. 88, 99, 120, 144-6. *Predelli* Commemoriali Τόμ. Α΄ σ. 111-2.

οπτικὴν προςηγορίαν μεγάλου δουκὸς τῆς ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ὑφισταμένης αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας. Ἠνάγκασε δ' αὐτοὺς καὶ ἄκοντας νὰ ὁμολογήσωσι πίστιν εἰς αὐτὸν, καὶ τῷ 1335 ἀπέσπασε τὰς δύο ἀξιολόγους αὐτῶν νήσους ἀπ' αὐτῶν καὶ προςήρτησεν αὐτὰς εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ κτήσεις. Οἱ δὲ Βαρότση οὐδέποτε πλέον ἀνέκτησαν τὴν βαρωνείαν τῶν προπατόρων, ἥτις ἐξηκολούθησε μένουσα ἡνωμένη μετὰ τοῦ δουκάτου ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα· ἀπεχώ-

Ἡ ἐν Λευκάδι μονὴ τῆς Ὁδηγητρίας ἀπὸ ὕψους ὁρωμένη κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Σπυρ. Βλαντῆ [1].

ρησαν δ' εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς νήσου ταύτης μετενάστευσαν εἰς τὴν Νάξον, ὅπου ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος βιβλίου εἶδε τοὺς τάφους αὐτῶν καὶ ὅπου οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ὑφίσταντο ἀκόμη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Οἱ δὲ Σανοῦδοι δὲν παρημέλησαν τὴν νέαν αὐτῶν κτῆσιν. Καὶ προήγαγον μὲν τὰς βαμβακοφυτείας ἐπὶ τοῦ ἡφαιστειώδους ἐδάφους τῆς Θήρας, ἐνίσχυσαν δὲ τὰ ὀχυρώματα αὐτῆς· χάριν δὲ μεγαλειτέρας ἀσφαλείας τῆς νήσου ὁ Νικόλαος παρεχώρησε τῷ

---

[1] Ἴδε Τόμ. Β΄ σ. 321.

1336 τὸ φρούριον Πούνταν (La Ponta) ἢ Ἀκρωτῆρι, ὡς καλεῖται σήμερον, εἰς τοὺς Γοζαδίνους, οἵτινες εἶχον ἐπ᾽ ἐσχάτων ἐγκατασταθῆ τῇ συναινέσει αὐτοῦ ἐν τῇ Κύθνῳ, ἥτις ἀπετέλει μέρος τοῦ δουκάτου. Οὕτω δ᾽ ὀχυρὸν ἦτο τὸ κάστρον ἐκεῖνο, καθ᾽ ἃ μαρτυροῦσι καὶ σήμερον τὰ ἐρείπια αὐτοῦ, ὥςτε διέμεινεν ἐν τῇ κατοχῇ τῶν Γοζαδίνων μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν, μόνον δὲ τῷ 1617 ὑπέκυψε τέλος εἰς τοὺς Τούρκους [1]. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐκ δημοτικοῦ γένους δυνάσται τῆς Ἴου Σκιάβοι εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ ἐκχωρήσωσι τὴν νῆσον ταύτην εἰς τὸν ἐπικυρίαρχον αὐτῶν Σανοῦδον, τὸ δουκᾶτον ἦτο νῦν σπουδαιότερον ἢ πρότερον ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Μάρκου Β΄ καὶ τὸ πρῶτον ἤδη εἶχεν ἴδια νομίσματα [2]. Κατεῖχε δὲ νῦν ὁ δοὺξ ὡς ἀμέσους κτήσεις τὰς πλουσιωτάτας καὶ μεγίστας τῶν νήσων, τὴν Νάξον, τὴν Ἄνδρον, ἐν ᾗ καὶ διέτριβεν ἐνίοτε, τὴν Πάρον μετὰ τῆς Ἀντιπάρου, τὴν Μῆλον μετὰ τῆς Κιμώλου, τὴν Θήραν, τὴν Σῦρον καὶ τὴν Ἴον. Οἱ δὲ Γοζαδῖνοι τῆς Κύθνου καὶ οἱ Σκιάβοι καὶ Γριμάναι, εἰς οὓς ὁ θανὼν δοὺξ εἶχε παραχωρήσει τὴν Ἀμοργὸν, ἦσαν ὑποτελεῖς αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ οἱ Γριμάναι βενετικὸς οἶκος ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἐμπορίαν τῆς στυπτηρίας. Ἀλλ᾽ οἱ πατρῷοι ἀντίζηλοι τῶν Σανούδων, οἱ Γκίζαι, ἐδέσποζον ἀκόμη τῆς Τήνου καὶ τῆς Μυκόνου, ἔχοντες ἐπικυρίαρχον τὴν Βενετίαν· οἱ δὲ Κυιρίνη καὶ οἱ Γριμάναι ἀπεξεδέχοντο παρὰ τῆς βενετικῆς πολιτείας τὴν προστασίαν τῆς εἰς αὐτοὺς ἀνηκούσης Ἀστυπαλαίας· νέοι δ᾽ ἔποικοι, οἷοι οἱ δυναστεύοντες τῆς Κέω Πρεμαρῖνοι καὶ οἱ Βραγαδῖνοι τῆς Σερίφου ἦσαν Βενετοὶ τὸ γένος καὶ συνεδέοντο στενῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα, καθ᾽ ἃ οἱ Ἰουστινιάναι καὶ οἱ Μικιέλη, οἵτινες διενέμοντο μετ᾽ αὐτῶν τὴν ἀρχὴν τῶν νήσων ἐκείνων· οἱ δὲ ἱππόται τῆς Ῥόδου εἶχον φρουρὰν ἐν Δήλῳ· τέλος δ᾽ ἐν Ἀνάφῃ οἱ Γοζαδῖνοι καὶ ἐν Σίφνῳ οἱ Δα-

---

[1] *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 391-8, 505, 515-6. Οἱ Γοζαδῖνοι εἶχον παραλάβει τὴν Κύθνον παρὰ τῶν Καστέλλη, οἴκου ὁρμωμένου μὲν ἐκ τοῦ πλησίον τῆς Βενετίας Ταρβισίου (Treviso), συνδεομένου δὲ πρὸς τοὺς Καταλωνίους τῆς Ἀττικῆς, οἵτινες καὶ προσείλκυσαν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶχε δὲ παραχωρήσει τὴν Κύθνον εἰς αὐτοὺς ὁ Σανοῦδος πρὸ δεκατριῶν περίπου ἐτῶν. Καθ᾽ ἃ δὲ οἱ Σκιάβοι, ἦσαν δὲ καὶ οἱ Καστέλλη τῶν δύο ἢ τριῶν οἴκων μέσης τάξεως τῶν ἐπιβληθέντων ὡς δυναστῶν τῶν Κυκλάδων, καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ὑπῆρξεν ἔτι βραχυτέρα τῆς ἐκείνων.

[2] *Hopf* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 443. Νόμισμα ἑτέρου δουκὸς, τοῦ Ἰωάννου Α΄, ἀπόκειται ἐν τῷ Ἀστικῷ μουσείῳ (Museo Correr) τῆς Βενετίας.

κορώνια εἴχοντο τῆς ἰδίας ἀπό τε τῆς Βενετίας καὶ ἀπὸ τοῦ δουκὸς ἀνεξαρτησίας.

Ἐν τοῖς κρισιμωτάτοις δ᾽ ἐκείνοις καιροῖς, καθ᾽ οὓς οἱ Τοῦρκοι προεχώρουν ταχέως, ἦτο ἀναγκαιότατον, ὅπως οἱ μικρότεροι δυνάσται τοῦ Αἰγαίου συνενωθῶσι περὶ τὸν δοῦκα. Ὁ Βενετὸς ἱστορικὸς Σανοῦδος ὁ πρεσβύτερος ἐφρόνει, ὅτι ὁ φιλόδοξος αὐτοῦ συγγενὴς ὤφειλε, ταπεινόνων τὴν ὀφρῦν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δουκάτου, νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τῶν Γκίζη καὶ συμπράξῃ μετ᾽ αὐτῶν χάριν διατηρήσεως μιᾶς γαλέρας, οἱ δὲ Γενουήνσιοι δυνάσται τῆς Χίου ὤφειλον νὰ διατηρῶσιν ἑτέραν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῶν Χριστιανῶν. «Οἱ Τοῦρκοι, ἔγραφε τῷ 1326, «ἐξαιρέτως λυμαίνονται ταύτας τὰς νήσους, αἵτινες εἶνε ἐξαρτήματα τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μορέως», ἐννοῶν διὰ τούτων τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου, «καὶ, ἂν δὲν παρασχεθῇ βοήθεια, αὗται θἀπολεσθῶσι». Πράγματι, ἂν δὲν ὑπῆρχον οἱ Ζαχαρίαι τῆς Χίου καὶ ὁ Νικόλαος Σανοῦδος τῆς Νάξου καὶ τὸ ἱερὸν τάγμα τῶν Σπιταλιωτῶν, οἵτινες μέχρι τοῦδε ὑπερήσπισαν καὶ ἐξακολουθοῦσιν ἀκόμη ὑπερασπίζοντες αὐτοὺς, αἱ νῆσοι αὗται δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσιν. «Οὐδὲ πιστεύω», συμπεραίνει ὁ εὐλαβὴς Βενετὸς, «ὅτι θὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑπάρχουσαι ἄνευ τῆς βοηθείας τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ πάπα» [1]. Καὶ δύο μὲν ἔτη πρότερον οἱ Τοῦρκοι εἶχον λαφυραγωγήσει τὴν Νάξον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Ἀχαΐᾳ ἀπουσίας τοῦ δουκός· μετὰ δὲ δύο ἔτη ὁ Βενετὸς βάϊλος τῆς Χαλκίδος ἔγραφεν, ὅτι τὸ Αἰγαῖον ὅλον ἐκινδύνευε νὰ περιπέσῃ εἰς τοὺς πειρατὰς ἐκείνους, οἵτινες εἶχον ἀπαγάγει κατ᾽ἐπανειλημμένας ἐπιδρομὰς περὶ τοὺς δεκαπεντακισχιλίους ἄνδρας. Κατά τινα τῶν τρομερῶν ἐκείνων ἐπισκέψεων τριακόσια ὀγδοήκοντα ἐν ὅλῳ πλοῖα, ὧν ἐπέβαινον τεσσαρακοντακισχίλιοι ἄνδρες, ἐξήσκησαν τὸ θανάσιμον αὐτῶν ἐπιτήδευμα ἀνὰ τὸ ὡραῖον Αἰγαῖον καὶ ἀπήγαγον δεκακισχιλίας ψυχὰς καὶ ὑπερέκεινα. Ἀλλὰ καὶ τὰ δεινὰ ταῦτα διδάγματα δὲν ἤρκεσαν νὰ ἐμποιήσωσιν αἴσθησιν βαθεῖαν εἰς τοὺς ἀντιζήλους ἀλλήλων Λατίνους τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀγάγωσιν εἰς μόνιμον ἕνωσιν αὐτῶν. Καὶ ἐξ ἑνὸς μὲν βλέπομεν τὸν Νικόλαον Σανοῦδον συνομολογοῦντα πρὸς ὥραν μετὰ τῶν Γκίζη καὶ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου συμμαχίαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐξ ἑτέρου δὲ μανθάνομεν, ὅτι προσέβαλε τὴν Μύκονον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ συμμάχου καὶ ἀπήγαγε τὴν σύζυγον

---

[1] *Sanudo* Secreta Fidelium Crucis σ. 2, 30, 294, 300, 302. — *Villani* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΙΓ′ σ. 723. — Archivio Veneto Τόμ. Κ′ σ. 86-9.

αὐτοῦ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ στέλλει ἓξ πλοῖα καὶ ἑκατὸν ἱππεῖς πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ´ Παλαιολόγου χάριν ἁλώσεως τῆς Χίου. Κατεῖχε δὲ τὴν νῆσον ταύτην ὁ τολμηρὸς Γενουήνσιος Μαρτῖνος Ζαχαρίας, φέρων ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῆς φαντασιώδους λατινικῆς αὐτοκρατορίας τὴν ψιλὴν προσηγορίαν βασιλέως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· εἶχε δ᾽ οὗτος φονεύσει ἢ ζωγρήσει κατὰ τὰ δεκαπέντε ἔτη τῆς ἐν Χίῳ ἀρχῆς αὐτοῦ περὶ τοὺς δεκακισχιλίους Τούρκους καὶ ἐδείκνυε τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον φιλίαν ὑποβάλλων τὸ σέβας αὐτοῦ καὶ προσφέρων δῶρα. Ὁ δὲ συγγενὴς τοῦ Νικολάου Σανούδου ἱστορικὸς Μαρῖνος διηγεῖται, ὅτι ὁ δοὺξ εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἕνεκα τῆς ἀπαθείας ἐκείνων, παρ᾽ ὧν εἶχε δικαίωμα νὰ προσδοκᾷ βοήθειαν πρὸς ἀνάκτησιν καὶ διατήρησιν τῶν κτήσεων αὐτοῦ, ἥτις δικαιολογία φέρεται συνήθως καὶ τὴν σήμερον ἐν τῇ ἐγγὺς Ἀνατολῇ χάριν συμμαχιῶν παρὰ φύσιν συνομολογουμένων. Οὐχ ἧττον παρὰ πάντα ταῦτα ὁ δοὺξ ἦτο προθυμότατος νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ῥόδου καὶ τοῦ Καττανέου, τοῦ δυνάστου τῆς Φωκαίας, χάριν προσβολῆς τῆς ἑλληνικῆς νήσου Λέσβου ἐν παρουσιαζομένῃ καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ. Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Καττάνεος ὑπηρέτησε προσηκόντως τὸν Νικόλαον, παρακωλύσας τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῆς δῃώσεως καὶ ἐν ἀλλήλοις διανομῆς τῆς νήσου. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν ἐχθροπαθειῶν κατεφάνη τῷ 1341, ὅπερ ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Νικολάου Σανούδου. Τότε ὁ ἐμίρης τοῦ Ἀϊδινίου, ⟨ἤτοι τῶν Κυδωνιῶν⟩, Ὀμάρβεης, ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος σατράπης ὁ εὐαρεστούμενος νὰ καλῆται Ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἢ Πασσᾶς τοῦ Μορέως, ἐδῄωσε τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου μετὰ μεγάλου στόλου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὰς τὸ πρῶτον νὰ πληρόνωσιν ἐνιαύσιον φόρον [1].

Νόμισμα Δομινίκου Καττανέου.

Ὁ δὲ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Νικολάου Ἰωάννης Α´ μετέσχε δραστηρίως ἁπάντων τῶν ταραχωδῶν γεγονότων περιόδου, καθ᾽ ἣν

[1] **Νικηφόρου Γρηγορᾶ** Τόμ. Α´ σ. 438, 523-7, 597. — **Καντακουζηνοῦ** Τόμ. Α´ σ. 385. — *Sanudo* Secreta Fidelium Crucis σ. 315. — *Buondelmonti* Liber Insularum κεφ. XVIII.

βλέπομεν τοὺς Τούρκους διαπεραιουμένους εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τοὺς Γενουηνσίους ἐγκαθισταμένους ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Συνεισήνεγκε δὲ μίαν γαλέραν εἰς τὸν συμμαχικὸν στόλον, ὅστις εἰσηγουμένου τοῦ πάπα Κλήμεντος Ϛ´ προσέβαλε καὶ ἐκυρίευσε τὴν Σμύρνην τῷ 1343. Τὸ ἑπόμενον ἔτος τουρκικὸν σῶμα ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν Γενουηνσίου πειρατοῦ κατέλαβε τὸ ἄστυ τῆς Νάξου, ἐδήωσε τὴν νῆσον καὶ ἀπήγαγεν εἰς δουλείαν ἑξακισχιλίους τῶν ὑπηκόων τοῦ δουκός. Μετὰ δὲ δύο ἔτη ἡ πανώλης ἐπέδραμε τὸ Αἰγαῖον κατὰ τὴν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ὀλεθρίαν αὐτῆς διάδοσιν, καὶ ζῷά τε καὶ ἄνθρωποι ἀπωλέσθησαν ἐξ αὐτῆς. Ἡ δὲ πίστις τοῦ Νικολάου πρὸς τὴν Βενετίαν, βοηθήσασαν αὐτὸν διὰ τῶν ὅπλων ἐναντίον τῶν Τούρκων, περιέπλεξεν αὐτὸν εἰς τὸν μέγαν πόλεμον μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Γενουηνσίων, οὗ κονίστρα ὑπῆρξεν ἡ Ἀνατολὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος. Τοιούτου δὲ ζήλου ἐνεφορεῖτο, ὅπως βοηθήσῃ τὴν ἀρχαίαν πατρίδα, ὥστε πάραυτα προσῆλθεν εἰς τὸν βενετικὸν στόλον καὶ ἐμελέτα νὰ μεταβῇ αὐτὸς εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπως προσφέρῃ τὴν βοήθειαν αὐτοῦ, ὅτε ὁ στόλος τῶν Γενουηνσίων, συνιστάμενος ἐκ δεκαπέντε γαλερῶν, ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν πόλις Ναξία ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, καὶ τῷ 1354 ὁ δοὺξ ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς τὴν Γένουαν· ἡ δὲ Κέως ἐδῃώθη καὶ ἡ Μῆλος καὶ ἄλλαι νῆσοι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων. Ἀλλὰ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1355 ὁ δοὺξ ἀπελυτρώθη καὶ αἱ νῆσοι ἐκεῖναι ἀπεδόθησαν εἰς αὐτόν [1]. Αἱ δὲ κρίσιμοι περιστάσεις τῶν χρόνων ἐκείνων ἐδίδαξαν αὐτὸν, ὅτι ὤφειλε νὰ μεριμνήσῃ συνετῶς περὶ ὁμονοίας ἐν ταῖς νησιωτικαῖς αὐτοῦ κτήσεσι. Διὸ συνδιηλλάγη μετὰ τῶν Γκίζη, παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς τὴν Ἀμοργὸν, ἣν εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπ᾽ αὐτῶν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὡς τιμάριον τοῦ δουκάτου, καὶ ἐξηγόρασε διὰ χρημάτων πᾶσαν ἀξίωσιν τῶν Βαρότση τῆς Θήρας. Ἀλλ᾽ οἱ Γκίζαι δὲν ἐκράτησαν ἐπὶ μακρὸν τὴν καλλιγύναικα νῆσον. Καὶ δὴ ὁ δυνάστης τῆς Ἀμοργοῦ μετέσχε τῷ 1363 ἀπρονοήτως τῆς μεγάλης ἀποστασίας τῶν ἐν Κρήτῃ Βενετῶν ἀποίκων ἐναντίον τῆς μητροπόλεως· ἀπέτισε δ᾽ ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος δίκην τῆς προδοσίας ταύτης, καὶ ἡ Βενετία κατέλαβε τὴν νῆσον. Ἀλλ᾽ αἱ Κυκλάδες δὲν ἀπετέλουν πλέον ποθητὴν κτῆσιν, ἐπειδὴ

---

[1] ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** Τόμ. Β´ σ. 797. — *Laurentius de Monacis* σ. 222. — *Lichtle* Histoire de Naxie. — *Romanin* Storia documentata di Venezia Τόμ. Γ´ σ. 194.

ὑπῆρχε παντελὴς ἔλλειψις γεωργῶν πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς. Καὶ δὴ μαρτυρεῖται, ὅτι κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον οἱ δουλοπάροικοι εἶχον φύγει ἐκ τῆς Ἀνάφης, τῆς Ἀμοργοῦ καὶ τῆς Ἀστυπαλαίας εἰς τὴν Κρήτην, διότι δὲν εὕρισκον ἄξιον τοῦ κόπου νὰ σπείρωσιν, ἀφ᾽ οὗ ἔμελλον νὰ θερίσωσι Τοῦρκοι καὶ Καταλώνιοι. Ἐξαίρεσιν δὲ τῆς γενικῆς ταύτης ἐρημώσεως παρουσίαζε μόνον ἡ Σέριφος, νῆσος τραχεῖα μὲν καὶ βραχώδης, ἀλλ᾽ ἔχουσα πλοῦτον ὀρυκτῶν ἐκμεταλλευομένων μέχρι καὶ τῆς σήμερον. Μέγα δὲ μέρος τῆς νήσου ταύτης εἶχε περιέλθει εἰς τὸν Ἑρμόλαον Μινῶττον, εὐπατρίδην Βενετόν, ὅστις ἐξεμετάλλευε τὸν σίδηρον καὶ κατέστησεν αὐτὴν μίαν τῶν πλουσιωτάτων ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Οἱ δὲ δουλοπάροικοι τῆς νήσου ταύτης εἶχον περισώσει ἱκανὰ χρήματα, ὥστε νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν, τὴν δὲ σημασίαν αὐτῆς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ θανὼν πάπας Γρηγόριος ΙΑ´ περιέλαβε τὸν Μινῶττον εἰς τοὺς εὐπατρίδας, οὓς ἐκάλεσεν εἰς τὸ ἐν Θήβαις συνέδριον τοῦ 1373 [1].

Ὁ δοὺξ τῆς Νάξου Ἰωάννης Α´ ἀπέθανε τῷ 1361 [2], καταλιπὼν μόνον μίαν θυγατέρα, τὴν Φλωρεντίαν (Fiorenza), ἐξαιρέτως περιζήτητον νεαρὰν χήραν, ἐπειδὴ δὲν ἦτο μόνον δούκισσα τοῦ Αἰγαίου, ἀλλ᾽ εἶχε συζευχθῇ μετ᾽ ἀνδρὸς ἐκ τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Δαλλεκάρτσερη, εἰς ὃν ἀνῆκον δύο τῶν τριῶν μεγάλων κλήρων τῆς Εὐβοίας· εἶχε δ᾽ ἀποκτήσει ἐξ αὐτοῦ ἕνα υἱόν, ὅστις ἦτο ἀκόμη ἀνήλικον παιδίον. Τὸ πρῶτον δὲ ἤδη τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο δουκᾶτον ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ γυναικός, καὶ εἶνε περιττὸν νὰ εἴπωμεν, ὅτι δὲν ἔλειπον μνηστῆρες τῆς ὡραίας Φλωρεντίας. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου αὐτῆς γάμου διεξήγετο λυσσώδης διπλωματικὸς ἀγών, οὗ συμμετεῖχεν ἡ Βενετία μεθ᾽ ὅλης τῆς ἀνυποστόλου ἐκείνης ὁρμῆς, ἣν ἡ πολύτροπος ἐκείνη πολιτεία ἐπεδείκνυεν ὁσάκις διεκυβεύοντο τὰ πρωτεῖα αὐτῆς. Πρῶτος δὲ τῶν μνηστήρων τῆς μεσαιωνικῆς ἐκείνης Πηνελόπης ἦτο Γενουήνσιος, ὁ ἐπισημότατος τῶν τυχοδιωκτικῶν ἐκείνων ἐμπόρων ἢ Μαονέων, οἵτινες ἐδέσποζον τῆς πλουσίας Χίου, καθ᾽ ὃν τρόπον νέαι προνομιοῦχοι ἑταιρεῖαι ἐκράτησαν μερῶν τῆς Ἀφρικῆς ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν οἰκείων κυβερνήσεων. Ἡ δὲ Βενετία εἶχεν

[1] *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 66 σ. 338, 343. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Veneto-Byzantinische Analekten σ. 438.

[2] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Β´ σ. 327, ἐξ οὗ ἐγγράφου ὁ *Mas Latrie* (Les ducs de l'Archipel) ἐν τοῖς Miscellanea τῆς Βενετίας Τόμ. Δ´ σ. 81 ἐξάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰωάννης εἶχεν ἤδη ἀποθάνει.

ἴδει μετὰ ταραχῆς τὴν πρόσφατον ἐγκατάστασιν τῆς ἐν Χίῳ καὶ Λέσβῳ δυνάμεως τῶν Γενουηνσίων, καὶ εἶχεν ἀποφασίσει, ὅπως μὴ πατήσῃ τὸν πόδα ἐν Νάξῳ ἢ ἐν Εὐβοίᾳ ὡς σύζυγος τῆς Φλωρεντίας πολίτης τῆς Γενούης. Διὸ ἐπισήμως ἀπηγορεύθη εἰς τὴν δέσποιναν νὰ δώσῃ τὴν χεῖρα εἰς ἐχθρὸν τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἐν ᾧ πλεῖστοι ἠδύναντο νὰ εὑρεθῶσι λογάδες σύζυγοι ἐν Βενετίᾳ ἢ ἐν ταῖς βενετικαῖς ἀποικίας τῆς Κρήτης καὶ τῆς Εὐβοίας. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ βάϊλος τῆς Χαλκίδος ἔλαβε διαταγὰς νὰ παρεμποδίσῃ τὸν μετὰ τοῦ Γενουηνσίου γάμον δι' αἰσχρῶν μέσων. Καὶ ἡ μὲν μήτηρ τῆς περικαλλοῦς Φλωρεντίας ἀπήντησεν ἠπίως, ὅτι ἡ θυγάτηρ αὐτῆς οὐδέποτε ὠνειρεύθη νὰ συζευχθῇ μεθ' οἱουδήποτε ἀνδρὸς ὃν δὲν ἤθελεν ἐγκρίνει ἡ γαληνοτάτη πολιτεία. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἡ νεαρὰ χήρα ἔδειξε διάθεσιν νἀποδεχθῇ τὴν μνηστείαν τοῦ μέλλοντος δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Ἀτζαϊώλη, οὗ ὁ οἶκος ἀπὸ μακροῦ ἐπεδίωκε τὴν μετ' αὐτῆς ποθητὴν κηδεστίαν ὑπὲρ ἑνὸς τῶν μελῶν αὐτοῦ. Καὶ ἀντετάχθη μὲν εἰς τὸν γάμον τοῦτον ἡ Βενετία μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ τὸ

Τὸ πάτημα τῆς βασιλοπούλας[1] *ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῶν Φύλλων ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου.*

[1] ⟨Οὕτω καλεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἴχνος ποδὸς ἐπὶ ἀσβέστου ἐν τῷ κάστρῳ τῶν Φύλλων. Τὸ ἴχνος ἐσώζετο ἀκέραιον πρό τινων ἔτι ἐτῶν⟩.

πρότερον ἐπιμονῆς· ἀλλ᾽ οἱ Ἀτζαϊῶλαι εἶχον μεγάλην δύναμιν παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Νεαπόλεως, καὶ διὰ τοῦτο κατώρθωσεν ὁ Νέριος νὰ τύχῃ τῆς συναινέσεως Ῥοβέρτου τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Τάραντος, ὅστις ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας ἦτο ἐπικυρίαρχος τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου. Εἰς δὲ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Ῥοβέρτου, ἀξιώσαντος, ὅπως ἡ Βενετία μὴ ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τοῦ γάμου τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ὑποτελοῦς, οἱ Βενετοὶ ἀπήντησαν, ὅτι ἡ δούκισσα Φλωρεντία ἦτο καὶ τῆς Βενετίας θυγάτηρ, ὅτι οἱ πρόγονοι αὐτῆς εἶχον κερδήσει τὸ δουκᾶτον διὰ τῆς βοηθείας αὐτῆς, εἶχον προστατευθῆ ὑπὸ τῶν στόλων αὐτῆς καὶ ὤφειλον τὴν ἐξακολούθησιν τῆς συντηρήσεως τῶν κτήσεων αὐτῶν εἰς τὴν διπλωματίαν αὐτῆς. Συγχρόνως δ᾽ ἀπεστάλησαν διαταγαὶ εἰς τὸν κυβερνῶντα τὸν βενετικὸν στόλον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις νἀντιταχθῇ, διὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ, εἰς τὴν εἰς τὰς Κυκλάδας ἀπόβασιν τοῦ Νερίου. Ἀλλ᾽ οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Βενετοὶ ἄρχοντες δὲν εἶχον ἀνάγκην περαιτέρων ὁδηγιῶν. Ἐγίνωσκον τί προσεδοκᾶτο παρ᾽ αὐτῶν, καὶ εἶχον πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτῶν, ἂν ἐτελεσφόρει, δὲν θἀπεδοκιμάζετο. Καὶ δὴ ἡ Φλωρεντία συνελήφθη, ἐπεβιβάσθη ἐπὶ βενετικῆς γαλέρας καὶ ἐκομίσθη ἀθορύβως εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκεῖ δὲ προσηνέχθησαν μὲν εἰς αὐτὴν μετὰ πάσης εὐλαβείας, ἀλλὰ καὶ ἐγνώρισαν εἰς αὐτὴν διαρρήδην, ὅτι, ἂν ἤθελέ ποτε νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀγαπητὴν Νάξον, ὤφειλε νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν ἐξάδελφον αὐτῆς Νικόλαον Σανοῦδον τὸν ἐπονομαζόμενον Spezzabanda, τὸν ὑποψήφιον τῆς Βενετίας καὶ υἱὸν μεγάλου γαιοκτήμονος ἐν Εὐβοίᾳ. Ἡ δὲ τόλμη τοῦ νεανίου τούτου, ἐξ ἧς προῆλθε τὸ παρωνύμιον αὐτοῦ ἐκεῖνο τὸ σημαῖνον τὸν διασκορπίζοντα τὰ στίφη τῶν πολεμίων, φαίνεται ἐπιδράσαν ἐπὶ τὴν εὐπαθῆ δέσποιναν οὐχ ἧττον τῶν δυσχερειῶν τῆς θέσεως ἐν ᾗ εὑρίσκετο. Ὁπωσδήποτε συνῄνεσεν εἰς τὸν μετ᾽ αὐτοῦ γάμον· ἡ δὲ Βενετία ἐξέφρασε τὴν τελείαν αὐτῆς εὐχαρίστησιν καὶ ὑπεσχέθη νὰ προστατεύσῃ αὐτὴ ἐκείνη τὸ δουκᾶτον ἐναντίον ἁπάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ὁ Spezzabanda ἐπέδειξε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τοὺς Βενετοὺς προστάτας πλεύσας μετὰ στολίσκου εἰς τὴν Κρήτην, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν καταστολὴν τῆς ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ μεγάλης ἐν τῇ νήσῳ ἀποστασίας, καὶ πιστῶς διῴκησε, φέρων τὴν προσηγορίαν δουκὸς, τὰς κτήσεις τῆς συζύγου μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1371 θανάτου αὐτῆς [1]. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρόγονος αὐτοῦ ἦτο ἀκόμη ἀνήλι-

---

[1] Ἅπαντα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἐξέδωκεν ὁ *Gerland* (Neue Quellen zur

κος, ἐξηκολούθησε κυβερνῶν τὸ δουκᾶτον ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτοῦ ὡς κηδεμών (avogier). Εἰς δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐν ταύτῃ τῇ ἰδιότητι πρέπει πιθανῶς νἀποδώσωμεν τὴν παραχώρησιν τῆς Ἄνδρου, τῆς δευτερευούσης νήσου ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ὡς τιμαρίου εἰς τὴν ἀνήλικον αὐτοῦ θυγατέρα Μαρίαν Σανούδου, ἥτις παραχώρησις ἐξησθένησε τὴν πολιτείαν ἐν χρόνῳ καθ᾽ ὃν αὕτη εἶχεν ἀνάγκην διοικήσεως ἑνιαίας [1]. Εἶχε δὲ διατελέσει ἡ Ἄνδρος ἄμεσος κτῆσις τῶν δουκῶν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα, οὐδὲ ἡνώθη καὶ πάλιν μετὰ τῆς Νάξου ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός.

Ὅτε δὲ ὁ νεαρὸς υἱὸς τῆς Φλωρεντίας Νικόλαος Δαλλεκάρτσερη ἐνηλικιώθη, ἐξηλέγχθη ὁ χείριστος τῶν δυναστῶν τῶν ποτὲ ἀρξάντων ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Καὶ μέχρι μὲν ἐκείνου τοῦ χρόνου οἱ δοῦκες δὲν εἶχον συμφέροντα ἐκτὸς τοῦ ἰδίου δουκάτου καὶ εἶχον πάντοτε διατρίψει ἐν αὐτῷ, εἴτ᾽ ἐν Νάξῳ εἴτ᾽ ἐν Ἄνδρῳ. Ἀλλ᾽ ὁ διάδοχος αὐτῶν ἦτο ἀτυχῶς καὶ μέγας βαρῶνος ἐν Εὐβοίᾳ καὶ διέτριβε τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ, περὶ ἧς ἐμερίμνα μᾶλλον ἢ περὶ τοῦ ἰδίου δουκάτου. Ἀφήσας δὲ ὡς ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ ἐν Νάξῳ ἕνα τῶν Γοζαδίνων τῆς Ἀνάφης ἐσχεδίασε τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἰδίων κτήσεων ἐν Εὐβοίᾳ, καὶ τῷ 1380 ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ Βενετία εὑρίσκετο ἐν πολέμῳ πρὸς τὴν Γένουαν ἐβυσσοδόμησε τὴν ἅλωσιν τῆς Χαλκίδος τῇ βοηθείᾳ τῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων, ἥτις εἶχε τότε καταλάβει τὴν Ἀττικήν. Ἐν ᾧ δὲ ἡ τοιαύτη προδοτικὴ ἐνέργεια ἐξηρέθισε τὴν Βενετίαν, ἥτις εἶχε βοηθήσει αὐτὸν ἐναντίον τῶν Τούρκων διὰ τῆς ἀποστολῆς μιᾶς γαλέρας, ἐξήγειρε μεγίστας ἀντιπαθείας διὰ τῶν πιέσεων αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἰδίων ὑπηκόων, οἵτινες εὗρον πρόθυμον ἡγέτην τῆς ἐναντίον αὐτοῦ ἀντιστάσεως Ἰταλόν τινα, ὅστις νεωστὶ εἶχε συνδεθῇ διὰ κηδεστίας μετὰ τῶν Σανούδων. Ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος, ὁ Φραγκῖσκος Κρίσπος, οὗ τὸ ὄνομα προεκάλεσε τὴν ὑπόθεσιν τῶν βιογράφων τοῦ πρὸ βραχέος χρόνου ἀποθανόντος Ἰταλοῦ πρωθυπουργοῦ Κρίσπη, ὅτι οὗτος κατήγετο πιθανῶς ἐξ αὐτοῦ, ἀνῆκε, καθ᾽ ἃ οἱ Δαλλεκάρτσερη, εἰς λομβαρδικὸν οἶκον ἐξ Οὐηρῶνος ἐγκατασταθέντα ἐν Εὐβοίᾳ, ὅπου ὁ Φραγκῖσκος ἢ Φραγκούλης, ὡς ἐκάλουν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, κατεῖχε τὴν βαρωνείαν Astro-

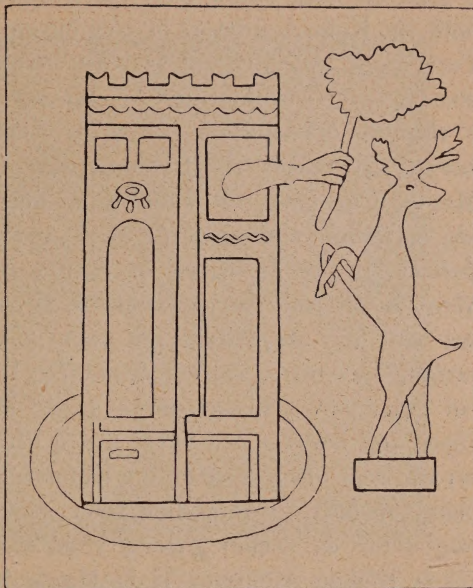

Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras σ. 138-49). Πρβλ. *Buchon* Nouvelles recherches Τόμ. Β′ Μέρ. Α′ σ. 175.

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 182. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 204.

gidis ⟨ ἄγνωστον ποῦ τῆς νήσου κειμένην ⟩. Πρό τινων δ᾿ ἐτῶν εἶχε νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ Μάρκου Σανούδου, ἀδελφοῦ τοῦ δουκὸς Ἰωάννου Α´ καὶ δυνάστου τῆς Μήλου, ἥτις νῆσος φαίνεται μεγάλως εὐημερήσασα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Καὶ διεδέχθη μὲν ὁ Κρίσπος τὸν πενθερὸν ὡς δυνάστης τῆς νήσου ταύτης, ἀλλ᾿ ἐπεθύμει νὰ εἶνέ τι πλέον ὑποτελοῦς τοῦ νεαροῦ δουκὸς τῆς Νάξου. Ἐβολιδοσκόπησε δὲ τοὺς δυσηρεστημένους ἐν διαφόροις νήσοις, καὶ ἔπλευσεν εἰς τὴν Νάξον, ὅπου συνέπεσε νὰ εὑρίσκηται ὁ Νικόλαος. Καὶ κατά τινα μὲν διήγησιν ὁ δοὺξ ἐφονεύθη ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ· κατ᾿ ἄλλην δὲ εἴδησιν κυνηγέσιον ἐπιχειρηθὲν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς νήσου παρέσχεν εἰς τὸν Κρίσπον εὐκαιρίαν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Ὁ ἱλαρὸς ὅμιλος τῶν κυνηγῶν ἐκκινήσας μετέβη εἰς τὴν ἐπίχαριν κοιλάδα Μέλανες, παράδεισον πορτοκαλλεῶν καὶ λεμονεῶν, ὅπου ὁ δοὺξ εἶχεν ἔπαυλιν καλουμένην μέχρι καὶ τῆς σήμερον Ἀφεντικό. Μετὰ δὲ τὸ ἄριστον προεχώρησαν εἰς κοιλάδα, ὅπου ἡ θήρα ἦτο ἄφθονος, τοῦ Κρίσπου ἡγουμένου τῆς ὁδοῦ μετὰ τῶν πιστοτάτων φίλων τοῦ δουκός· οὕτω δὲ ὁ ξενίζων αὐτὸν ὑπελείφθη ἀνύποπτος μετὰ τῶν ἑταίρων τοῦ Κρίσπου. Αἴφνης δ᾿ ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους οἱ συνοδοὶ τοῦ δουκὸς ἐπέπεσον κατ᾿ αὐτοῦ· μάτην δὲ πειραθεὶς νἀμυνθῇ ὁ Νικόλαος κατερρίφθη νεκρὸς εἰς τὴν γῆν, πληγεὶς διὰ ξίφους. Καὶ οἱ μὲν δολοφόνοι, ἀκολουθοῦντες τὰς προβεβουλευμένας ὁδηγίας τοῦ Κρίσπου, ἔσπευσαν πρὸς αὐτὸν καὶ εἶπον, ὅτι ὁ δοὺξ εἶχε προσβληθῇ ὑπὸ σώματος ἀγνώστων ἱππέων, οἵτινες εἶχον φονεύσει αὐτὸν ἢ ἀπαγάγει, ἠγνόουν δὲ ὁπότερον τούτων εἶχε συμβῆ, ἐπειδὴ δὲν παρέμειναν νὰ ἐξετάσωσιν. Ὁ δὲ Κρίσπος προσεποιήθη κατάπληξιν καὶ ἀγανάκτησιν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τοῦ κηδεστοῦ· ἡτοιμάζετο δὲ νὰ μεταβῇ πάραυτα εἰς τὸν τόπον τῆς δολοφονίας, ἀλλ᾿ ἐδέχθη νὰ μεταπεισθῇ ὑπὸ τῶν συντρόφων, οἵτινες παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ μὴ ἐκθέσῃ τὴν ζωὴν τυχὸν εἰς ἐνέδραν. Δύο ἱππεῖς, σταλέντες, ὅπως ἐρευνήσωσιν, ἀνήγγειλαν, ὅτι εὗρον τὸν δοῦκα νεκρὸν καὶ καθῃμαγμένον. Εἷς δὲ τῶν ἐμπίστων τοῦ Κρίσπου παρώρμησεν αὐτὸν νὰ καταλάβῃ πάραυτα τὸ φρούριον τῆς νήσου, ὅπως προλάβῃ τὰ σχέδια τῶν μυστηριωδῶν δολοφόνων τοῦ ἀτυχοῦς Νικολάου. Ὁ δὲ Κρίσπος κατέλαβεν ἄνευ ἀναβολῆς τὸ δουκικὸν κάστρον τῆς Νάξου, καὶ οἱ Νάξιοι, χαίροντες ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ τυράννου, ὁμοθύμως ἀπεδέχθησαν τὸν Κρίσπον ὡς δοῦκα, ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ἦτο ὁ πλησιέστατος συγγενὴς τοῦ θανόντος δυνάστου, ἂν ἐξηροῦντο αἱ δύο ὁμομήτριοι ἀδελφαὶ τοῦ Νικολάου.

Οὕτω τῷ 1383 ἱδρύθη ἐν τῷ Αἰγαίῳ νέα δυναστεία, διαρκέσασα σχεδὸν διακόσια ἔτη. Καὶ ἐξέλιπον μὲν οἱ Σανοῦδοι ἐκ Νάξου, ἀλλὰ νόθοι ἀπόγονοι τῶν Δαλλεκάρτσερη ἐξηκολούθησαν ὑπάρχοντες ἐν αὐτῇ μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος, καὶ τὰ οἰκόσημα αὐτῶν κοσμοῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὸ δάπεδον πρὸ τῆς θύρας τῆς ἑλληνικῆς μητροπόλεως [1].

Οἰκόσημον τῶν Δαλλεκάρτσερη ἐν Νάξῳ κατὰ σχεδιογραφίαν τοῦ κ. Α. Τ. Β. Wase.

Καὶ ἐν αὐταῖς ἡμῶν ταῖς ἡμέραις ἡ δολοφονία ἡγεμόνος δὲν ἐκώλυσε τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην νἀναγνωρίσῃ τὸν διάδοχον αὐτοῦ· οἱ δὲ Βενετοὶ ἦσαν πρῶτον ἀναφανδὸν πολιτευταὶ καὶ ἔπειτα Χριστιανοί. Δὲν εἶχον δὲ λόγους νἀγαπῶσι τὸν δολοφονηθέντα δοῦκα, ὅστις εἶχε συνομόσει κατ' αὐτῶν, ἐν ᾧ ὁ δολοφόνος αὐτοῦ ἦτο ἀνὴρ δραστήριος, δυνάμενος νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ δουκᾶτον ἐναντίον τῶν Τούρκων, καί, ἅτε ὢν σφετεριστὴς τῆς ἀρχῆς, ἔμελλε νὰ εἶνε μᾶλλον ὑποχείριος εἰς τὴν Βενετίαν ἢ ἡ νόμιμος δυναστεία. Καθ' ἃ δὲ ὁ νεώτερος αὐτοῦ μιμητής, ὁ Φραγκῖσκος Κρίσπος εὗρεν ἀνώτερον ἱεράρχην, ὅστις ἀνέλαβε νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ [2]· καὶ δὴ ὁ

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 182-3. — *Rubió y Lluch* Los Navarros en Grecia σ. 436. — *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 185-92 ⟨μεταφρ. **Καράλη** σ. 118 κ. ἑ.⟩. — *Lichtle* ἔνθ' ἀν. — *Buchon* ἐν τῇ Revue de Paris τοῦ 1843 Τόμ. ΙΖ' σ. 269. — ⟨*W. Miller* Der älteste Stammbaum der Herzöge von Naxos ἐν τῇ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Ιϛ' σ. 259. — Revue de l'Orient latin Τόμ. Γ' σ. 581. Ἀλλὰ τὰ οἰκόσημα τὰ κοσμοῦντα ⟨τὰ ἐν Οὐηρῶνι χειρόγραφα τοῦ⟩ *Turresanus* ⟨Elogium historicarum nobilium Veronae propaginum⟩ εἶνε ἐντελῶς διάφορα.

[2] ⟨Ὁ συγγραφεὺς ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα τὸν βασιλέα τῆς Σερβίας Πέτρον, οὗ ἀπολογητὴς παρέστη ὁ μητροπολίτης Βελιγραδίου Ἰννοκέντιος⟩.

ἐπίσκοπος τῆς Μήλου μετέβη ὡς ἀπεσταλμένος αὐτοῦ, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἐπὶ τῷ σφετερισμῷ συναίνεσιν τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ παρασκευάσῃ τὴν ὁδὸν ἐπισκέψεως αὐτοῦ εἰς Βενετίαν. Πάντες δ᾽ ἔγραψαν ὑπὲρ αὐτοῦ, οἵ τε Λατῖνοι εὐπατρίδαι τοῦ Αἰγαίου καὶ ὁ δοὺξ τῆς Κρήτης· πάντων δὲ τῶν δυναστῶν τῶν Κυκλάδων μόνος ὁ Γιαννούλης Γοζαδῖνος, ὁ ἐν Νάξῳ ἀναπληρωτὴς τοῦ φονευθέντος δουκὸς, ἔσχε τὸν ἱπποτισμὸν νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον αὐτοῦ. Διὰ δ᾽ εὐφυοῦς διπλωματικῆς ἐνεργείας ὁ σφετεριστὴς ἐκέρδησεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν βάϊλον τῆς Εὐβοίας, ἀφαιρέσας τὴν Ἄνδρον ἀπὸ τῆς Μαρίας Σανούδου, τῆς ὁμομητρίου ἀδελφῆς τοῦ φονευθέντος δουκὸς, καὶ παραχωρήσας αὐτὴν ὁμοῦ μετὰ τῆς Σύρου εἰς τὸν υἱὸν τοῦ βαΐλου Πέτρον Ζένον, εἰς ὃν ἔδωκεν ὡς σύζυγον μίαν τῶν ἰδίων αὐτοῦ θυγατέρων. Διὰ μελετηθέντος δὲ γάμου ἑνὸς τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ δόγη ⟨ Ἀντωνίου Βενιέρου ⟩ προσεκτήθη ὁ ἀνώτατος ἐκεῖνος ἄρχων τῆς Βενετίας. Δύο δὲ μόνον φωναὶ ὑψώθησαν ἐναντίον αὐτοῦ, ἡ τῆς Μαρίας Σανούδου καὶ ἡ τῆς χήρας τοῦ δουκὸς Νικολάου. Καὶ ἡ μὲν χήρα, ἥτις εἶχε παρακρούσει τὰς περὶ αὐτῆς ἐλπίδας τοῦ Κρίσπου, συζευχθεῖσα μετά τινος τῶν υἱῶν τοῦ δόγη, συνδιηλλάγη τέλος μετὰ τοῦ νέου δουκὸς, λαβοῦσα παρ᾽ αὐτοῦ ὡς κλῆρον χηρείας γαίας πλησίον τῶν θερμῶν λουτρῶν τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Αἰδηψοῦ. Ἡ δὲ Μαρία Σανούδου, πρὸς ἣν ὁ Κρίσπος ὑποκριτικῶς ἰσχυρίζετο ὅτι « φέρεται ὡς πρὸς ἴδιον αὐτοῦ τέκνον », ἔλαβε πρὸς ἀποζημίωσιν τὴν πλουσίαν μαρμάρων Πάρον ἐπὶ τῷ ὅρῳ συζεύξεως μετὰ τοῦ Γασπάρου Σομμαρίπα, ἀνήκοντος εἰς οἶκον μέχρι τῆς σήμερον ἀκμάζοντα ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Οἱ Σομμαρίπαι ὁρμώμενοι ἀρχῆθεν ἐκ τοῦ ἐν Λαγγεδοκίᾳ (Languedoc) τῆς Γαλλίας μαρκίωνος de Sommerive, εἶχον μεταναστεύσει εἰς τὴν Οὐηρῶνα, ἐκεῖθεν δὲ, καθ᾽ ἃ οἱ Δαλλεκάρτσερη καὶ οἱ Κρίσποι, εἶχον ἔλθει πρὸς ἀναζήτησιν τύχης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ δὲ λόγοι φαίνονται ἀγαγόντες τὸν Κρίσπον εἰς ἐκλογὴν τούτου τοῦ ἀνδρός. Ὁ Σομμαρίπας ἐσυγγένευε πιθανώτατα πρὸς τοὺς Δαλλεκάρτσερη, ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ Κρίσπος ἐθεώρησεν ἴσως εὐκταῖον νὰ συνδιαλλάξῃ ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον, ἢ ἐθεώρησε πιθανῶς, ὅτι ἀνὴρ ὅστις δὲν εἶχε τύχει μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀξιώματος ἐν τῷ φεουδαλικῷ κόσμῳ τῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ αἰσθανθῇ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν εὐεργέτην. Τρίτος δὲ λόγος ἦτο, ὡς ῥητῶς μαρτυρεῖται, ἡ ἐξουδετέρωσις τῶν ἀξιώσεων τῆς Μαρίας Σανούδου διὰ τοῦ γάμου αὐτῆς μετ᾽ ἀνδρὸς ὅστις ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς προεξέχουσιν εὐπατρίδαις τοῦ

Αἰγαίου ὡς παρείςακτος. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο ἠπατήθη ὁ Κρίσπος, ἐπειδὴ ἡ Μαρία δὲν ἐγκατέλιπεν ἣν εἶχεν ἀξίωσιν· καίτοι δὲ ὁ σύζυγος αὐτῆς μάτην ἀπετάθη πρὸς τὸν συγγενῆ αὐτοῦ δοῦκα τοῦ Μεδιολάνου Γαλεᾶτσον Βισκόντην, μόλις κατόπιν μακρᾶς καὶ ἐπιπό-

Οἰκόσημον ἐκ τοῦ βορειοανατολικοῦ πύργου τῶν Φύλλων ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου [1].

νου διαδικασίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ κατώρθωσε μετὰ ἥμισυν αἰῶνα νἀνακτήσῃ τὴν εἰς τὴν μητέρα ἀνήκουσαν Ἄνδρον [2].

Οἱ δὲ Βενετοὶ ἦσαν εὐλόγως ηὐχαριστημένοι ἐπὶ τῷ σφετερισμῷ τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Κρίσπου. Δι' αὐτοῦ ἔμενον ἐλεύθεροι ἐν Εὐβοίᾳ, ἐπειδὴ οὗτος συνετῶς ποιῶν δὲν ἤγειρε τὴν ἀξίω-

[1] ⟨Εὑρέθησαν τεθραυσμένα περὶ τὴν βάσιν τοῦ πύργου καὶ συνηρμολογήθησαν ὑπὸ τοῦ φωτογραφήσαντος κ. Χρήστου Οἰκονόμου, δικηγόρου ἐν Χαλκίδι, ὅςτις εἰκάζει, ὅτι τὸ οἰκόσημον τοῦτο ἦτο ἐντετειχισμένον ἐπὶ τοῦ ἐκ κεραυνοῦ καταστραφέντος ἀνωτέρου ἀνατολικοῦ μέρους τοῦ πύργου⟩.

[2] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques greco-romanes σ. 183-5. — *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ' σ. 779, 783. — *Lichtle* ἔνθ' ἀν. — *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 325 κ. ἑ. ⟨μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 221⟩. — *Hopf* Andros ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 78. — Codice Cicogna ⟨ἐν Βενετίᾳ⟩ ἀρ. 2532 § 34. Ὁ πρῶτος τῶν λόγων τούτων φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ φερόμενος ***ἐν*** Νάξῳ, ἐπειδὴ ὁ *Sauger* παριστάνει τὸν Κρίσπον σπουδάζοντα νὰ δυσφημήσῃ τὸν Σομμαρίπαν διὰ τῆς κατηγορίας, ὅτι ἐκεῖνος ἦτο ὁ δολοφονήσας τὸν δοῦκα Νικόλαον Σανοῦδον.

σιν νὰ διαδεχθῇ τὸν Νικόλαον Σανοῦδον ἐν τοῖς δύο μεγάλοις τριτημορίοις τῆς νήσου ταύτης, ἥτις οὕτω περιήρχετο εἰς τοὺς Βενετούς· τὸ δ᾽ Αἰγαῖον ὑπέκυπτε πολὺ μᾶλλον εἰς τὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς θελήσεως τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἥτις ἀπὸ τοῦ νῦν εἶχε ζωηρότερον ἐνδιαφέρον περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτοῦ. Ἐν δὲ τῷ προσώπῳ τοῦ νέου δυνάστου τῆς Ἄνδρου, τοῦ Πέτρου Ζένου, εὗρεν ἡ Βενετία τὸν χρησιμώτατον τῶν συγχρόνων διπλωματῶν, ἄνδρα ἔχοντα τελείαν γνῶσιν πάσης φάσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, καὶ μετεχειρίσθη αὐτὸν ἐν ἁπάσαις ταῖς δυσκόλοις αὐτῆς διαπραγματεύσεσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πρὸς δὲ τούτοις, ὅτε τῷ 1390 ὁ οἶκος Γκίζη, ὁ δευτερεύων κατὰ τὴν σπουδαιότητα ἀνὰ τὰς Κυκλάδας, ἐξέλιπεν ἐν Τήνῳ καὶ Μυκόνῳ, περιῆλθον καὶ αὗται αἱ νῆσοι μετὰ τῆς Δήλου ἑκουσίως εἰς τὴν Βενετίαν. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν ὑπάρχοντες μέχρι καὶ τῆς σήμερον Γκίζαι ἐν Ἑλλάδι, οἵους συνήντησεν ἐν Ἀθήναις ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος βιβλίου, καυχωμένους ἐπὶ τοῖς γενεαλογικοῖς αὐτῶν δένδροις καὶ ἔχοντας συνείδησιν τοῦ ἰδίου ἀριστοκρατικοῦ παρελθόντος, ἀλλ᾽ οὐδέποτε πλέον ἦρξαν ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν προγόνων κατεχομέναις νήσοις. Οὕτως ἡ Βενετία ἀπέβη ἡ ὑπερέχουσα δύναμις ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Τὸ αὐτὸ δ᾽ ἔτος τῆς παρανόμου ἀναρρήσεως τοῦ Κρίσπου εἶχεν ἀποθάνει ὁ Ἰάκωβος de Baux, ὁ τελευταῖος Ἀνδηγαυὸς ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας, ὥστε ὁ νέος δοὺξ οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ βοήθειαν παρὰ τῶν ἀρχαίων φεουδαλικῶν ἐπικυριάρχων τοῦ δουκάτου. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ Βενετία ἐβοήθησεν αὐτὸν διὰ πλοίων ἐναντίον τῶν πειρατῶν τοῦ σουλτάνου Βαγιαζὶτ καὶ συμπεριέλαβεν εἰς τὰς συνθήκας τὰς συνομολογηθείσας μετὰ τοῦ μονάρχου τούτου καὶ ἄλλων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰσχυρῶν, διαμαρτυρομένη μόνον ὅτε αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνεμιγνύετο εἰς πειρατικὰς ἐπιχειρήσεις μέχρις αὐτῶν τῶν ἀκτῶν τῆς Συρίας. Δὲν δύναται δὲ νἀμφισβητηθῇ, ὅτι οἱ Ἕλληνες προετίμων τὴν κυριαρχίαν τῆς Βενετίας ἐν τῷ Αἰγαίῳ τῆς τῶν μικρῶν δυναστῶν. Ὅτε δὲ ἡ Τῆνος καὶ ἡ Μύκονος ἔγειναν βενετικαί, οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τούτων ἐδεήθησαν τῆς Βενετίας νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτοὺς καὶ ἐδήλωσαν, ὅτι προετίμων νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς ἄλλην τινὰ βενετικὴν ἀποικίαν μᾶλλον ἢ νὰ διαμείνωσιν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν νήσοις, ἂν αὗται ἠγοράζοντο ὑπὸ τοῦ δυνάστου τῆς Ἄνδρου Πέτρου Ζένου [1]. «Δὲν ὑπάρχει κυριαρχία ὑπὸ τὸν οὐρανὸν» διεβεβαίουν «δικαιοτέρα καὶ ἀγαθο-

[1] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Γ′ σ. 278.

τέρα τῆς τῆς Βενετίας». Τοῦτο δὲ οὐδαμῶς ἦτο ὑπερβολικὸν, ὡς ἀπέδειξεν ἐπεισόδιον συμβὰν κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἐν τῷ Αἰγαίῳ.

Ἐν τῇ ἀνθούσῃ νήσῳ Σερίφῳ εἰς τὴν συνετὴν ἀρχὴν τοῦ Ἑρμολάου Μινώττου ἐπηκολούθησεν ἡ στυγνὴ τυραννία ἀληθινοῦ δαίμονος ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπου, τοῦ Βενετοῦ εὐπατρίδου Νικολάου Ἀδόλδου. Καὶ εὐτυχῶς μὲν διὰ τοὺς Σεριφίους ὁ δυνάστης αὐτῶν ἀπουσίαζε συνήθως ἐκ τῆς Σερίφου, προτιμῶν τὰς ἐν Βενετίᾳ ἡδονὰς τῆς διαμονῆς ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ, ἣν οἵ τε ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον θεωρήσει ὡς τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως καὶ ὁ περιηγητὴς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος Βαρθολομαῖος dalli Sonetti ὀνομάζει Σέριφον τὴν ἀτυχῆ (Serfeno de la calamitate). Ἀλλ᾽ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὁ Ἀδόλδος κατήρχετο εἰς τὴν Σέριφον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διὰ πιέσεων εἰσπράξεως πλειόνων χρημάτων παρὰ τῶν ἀτυχῶν ὑπηκόων. Κατά τινα δὲ τῶν περιστάσεων τούτων ἀπεβιβάσθη μετὰ στίφους Κρητῶν μισθοφόρων, τοῦ χειρίστου εἴδους δολοφόνων, προσεκάλεσεν εἰς γεῦμα ἐν τῷ κάστρῳ διαφόρους τῶν Σεριφίων προὐχόντων καὶ ἔπειτα συνέλαβεν αὐτούς. Ἀλλ᾽ αἱ φοβερώταται τῶν βασάνων δὲν ἤρκεσαν, ὅπως ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νἀποκαλύψωσι τὸν τόπον ὅπου εἶχον κρύψει τὰ χρήματα αὑτῶν, ἐφ᾽ ᾧ ὁ τύραννος, οὗ διεψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες, ἐθανάτωσεν αὐτοὺς, κρημνίσας ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοῦ κάστρου κατὰ τῶν κάτωθεν αὐτοῦ λίθων. Καὶ ἦτο μὲν ἡ Σέριφος ἀπόκεντρος νῆσος τῷ 1393, οὐδὲ σήμερον δ᾽ εἶνε λίαν εὐκόλως προσιτή· ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἄγγελμα τῶν φόνων ἐκείνων ἔφθασεν εἰς τὴν Βενετίαν, ἐπειδὴ οἱ βενετικοὶ οἶκοι τῶν Μικιέλη καὶ Ἰουστινιάνη εἶχον καὶ αὐτοὶ μερίδια τῆς Σερίφου καὶ ὁ Ἀδόλδος εἶχε σφετερισθῆ τὰ δικαιώματα αὐτῶν. Διὸ δικασθεὶς ἐπὶ ὠμότητι καὶ φόνῳ κατεδικάσθη εἰς διετῆ κάθειρξιν «ἐν τῇ κατωτέρᾳ φυλακῇ», καὶ ἀπηγορεύθη εἰς αὐτὸν διὰ παντὸς ἡ ἐκ νέου μετάβασις εἰς τὴν Σέριφον, ἧς τὸ εἰς αὐτὸν ἀνῆκον μερίδιον ἐδημεύθη ὑπὸ τῆς Βενετίας. Οὕτως οἱ Σερίφιοι ἐδιδάχθησαν ἐκ πείρας τὴν ἐκδίκησιν ἣν ἐπέβαλλεν ἡ Βενετία εἰς τυράννους, οἵτινες συνέπιπτε νὰ εἶνε πολῖται αὐτῆς. Ὁ δὲ Ἀδόλδος ἀπέθανεν ἐσχατόγηρως, ἀποπνέων τὸ μύρον τῆς ἁγιότητος, καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐτάφη ἐν τῇ κατὰ τὴν Βενετίαν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος τοῦ μικροῦ (S. Simeone Piccolo), εἰς ἣν εἶχε παράσχει δωρεὰς, καὶ ἐπὶ τῆς ἀναξίας αὐτοῦ τέφρας ἱδρύθη λαμπρὸν μνημεῖον [1].

---

[1] *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 66 σ. 344.

Ὁ δὲ Φραγκῖσκος Κρίσπος ἀπέθανε τῷ 1397, καταλιπὼν πολλοὺς υἱούς, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξοικονομήσεως αὐτῶν ἤγαγεν εἰς τὴν περαιτέρω ὑποδιαίρεσιν τοῦ δουκάτου εἰς βαρωνικὰ τιμάρια. Καὶ ὁ μὲν Ἰάκωβος Α΄ διεδέχθη αὐτὸν ὡς δοὺξ τῆς Νάξου, ἄλλος δὲ αὐτοῦ υἱὸς ἔλαβε τὴν Μῆλον καὶ τὴν Κίμωλον, τρίτος τις τὴν Ἀνάφην, τέταρτος τὴν Σῦρον καὶ πέμπτος τὴν Ἴον. Ὁ δὲ Ἰάκωβος, καίπερ ἀξιωθεὶς τοῦ ἐπιθέτου Εἰρηνικὸς, ἐφάνη οὐχ ἧττον πρόθυμος νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν ἰσχυρῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κοινῶν αὐτῶν συμφερόντων ἐναντίον τῶν Τούρκων, ὧν ἡ μεγάλη παρὰ τὴν Ἄγκυραν ἧττα ὑπὸ τῶν Μογγόλων μόνον προσωρινὴν ἀνακούφισιν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων αὐτῶν εἶχε παράσχει εἰς τὸ Αἰγαῖον. Διὸ μετέσχε τῆς χριστιανικῆς συμμαχίας, ἧς πρὸς ὄφελος ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ καὶ ὑποτελὴς δυνάστης τῆς Ἄνδρου Πέτρος Ζένος συνωμολόγησε μετὰ τοῦ νέου σουλτάνου Σουλεϊμὰν τὴν εὐνοϊκωτάτην συνθήκην τοῦ 1403 [1]. Μετὰ ἓν δ᾽ ἔτος ἐπεσκέφθη καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ Ἐρρίκου Δ΄. Ἀλλ᾽ ὁ εὔτολμος ἐκεῖνος βασιλεὺς δὲν κατώρθωσε νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν, καίτοι εἶχέ ποτε διανοηθῇ νἀγάγῃ στρατιὰν «μέχρις αὐτοῦ τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ». Ἀλλ᾽ ὅτε ὁ Ἐρρῖκος Beaufort, ἐπίσκοπος τῆς Οὐιγκεστρίας (Winchester), ἐπεχείρησε τῷ 1418 προσκύνησιν εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν Βενετίαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν γαλέρα τοῦ Πέτρου Ζένου. Εἶνε δὲ αὕτη, καθ᾽ ὅσον ἠδυνήθημεν νἀνακαλύψωμεν, ἡ μόνη μετὰ τῆς Ἀγγλίας σχέσις τοῦ δουκάτου [2]. Ἀλλὰ καὶ ὁ δοὺξ Ἰάκωβος ἦτο πρόθυμος εἰς σύμπραξιν τῆς γαλέρας αὐτοῦ μετὰ τῶν βενετικῶν ἀποικιῶν χάριν ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τούρκων κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἡ δὲ Βενετία οὐ μόνον ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν ὡς «ἀγαθὸν καὶ ἀγαπητὸν φίλον», ἀλλὰ καὶ παρέσχε τὰς φιλικὰς αὐτῆς ὑπηρεσίας παρὰ τοῖς σουλτάνοις Μουσᾷ καὶ Μωάμεθ Α΄ καὶ παρὰ τῷ δυνάστῃ τῆς Καρίας Ἠλίᾳ βέῃ χάριν προφυλάξεως τοῦ Αἰγαίου ἀπὸ λαφυραγωγιῶν. Συγχρόνως δ᾽ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ὑπ᾽ αὐτῆς προστατευόμενον δοῦκα νἀγοράσῃ ὅπλα ἀπὸ τοῦ ὁπλοστασίου αὐτῆς καὶ ἐξαγάγῃ ξυλείαν κυπαρίσσων ἐκ Κρήτης χάριν ὀχυρώσεως τῶν νήσων αὐτοῦ. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον τὸ δουκᾶτον ἔπασχεν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἀναποφεύκτων

---

[1] *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 290-3.

[2] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β΄ σ. 125. — *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ΄ σ. 923. — *Antonio Morosini* Chronique Τόμ. Β΄ σ. 164.

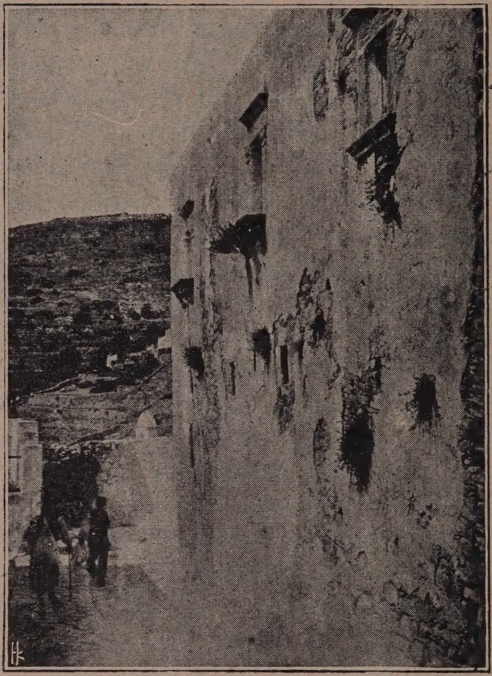
Τούρκων, οἵτινες, καθ᾽ ἃ ἀνεκοίνωσεν ὁ Ζένος εἰς τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν, ἐνεφανίζοντο καθημερινῶς. Τῷ 1416 ἡ ἀδεξία παράλειψις τοῦ δουκὸς Ἰακώβου, μὴ χαιρετίσαντος τὸν Μωάμεθ Α΄ ἐν Σμύρνῃ, προεκάλεσε τὴν κατάβασιν εἰς τὰς Κυκλάδας μεγάλου τουρκικοῦ στόλου, ὅστις ἀπήγαγε πολλοὺς τῶν κατοίκων τῆς Ἄνδρου, τῆς Μήλου καὶ τῆς Πάρου καὶ ἐπήνεγκε μεγίστας ζημίας. Καὶ ἐτιμώρησε μὲν ἡ Βενετία διὰ τῆς παρὰ τὴν Καλλίπολιν κατὰ θάλασσαν νίκης τὴν ἐπίθεσιν ταύτην ἐναντίον ἀνδρὸς, ὅστις ἦτο κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Βυζαντίνου ἱστορικοῦ Δούκα *πρὸ πολλοῦ τοῖς Βενετοῖς ὑποκύπτων καὶ τὴν σημαίαν αὐτῶν φέρων* [1], ἀλλ᾽ ἡ βλάβη ἣν οἱ Τοῦρκοι εἶχον προξενήσει εἰς τὰς νήσους ἦτο οὕτω μεγάλη, ὥστε τινὲς αὐτῶν εἶχον σχεδὸν ἐρημωθῆ. Ὁ δὲ Φλωρεντῖνος ἱερεὺς Βουονδελμόντης, ὅστις διήγαγε κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον τέσσαρα ἔτη «ἐν φόβῳ καὶ μεγάλῃ ἀνησυχίᾳ» περιοδεύων ἀνὰ τὰς Κυκλάδας, ὧν κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων περιγραφῶν τῶν συγγραφεισῶν ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας, περιγράφει τὸν βίον ἐν τῷ Αἰγαίῳ διὰ σκοτεινῶν χρωμάτων. Ἔν τε τῇ Νάξῳ καὶ τῇ Σίφνῳ ὑπῆρχε τοιαύτη λειψανδρία, ὥστε πολλαὶ γυναῖκες δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρωσι συζύγους· πράγματι δὲ ὁ ὀλιγάριθμος καὶ μεγάλως ἠλαττωμένος πληθυσμὸς τῆς Σίφνου, ἀνηκούσης ἀκόμη τότε εἰς μόνους τοὺς Δακορώνια, οἵτινες εἶχον κτίσει ἐν αὐτῇ πύργον ἐντὸς ὡραίου κήπου, συνίστατο κυρίως ἐκ γυναικῶν, αἵτινες ἦσαν ἔνθερμοι καθολικαὶ, καίτοι οὐδὲ μίαν λέξιν ἐνόουν τῆς λατινικῆς, ἐν ᾗ ἐτελοῦντο αἱ λειτουργίαι αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ Σερίφῳ, ἥτις ἦτο πλουσιωτάτη πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ὁ πεπαιδευμένος Φλωρεντῖνος εὗρεν «οὐδὲν ἄλλο πλὴν δυστυχίας»· οἱ κάτοικοι ἔζων «δίκην κτηνῶν» καὶ κατείχοντο ἡμέρας καὶ νυκτὸς ὑπὸ διαρκοῦς φόβου μὴ περιπέσωσιν εἰς τοὺς ἀπίστους, καίτοι ἡ Βενετία εἶχε συμπεριλάβει τὴν νῆσον εἰς τὰς μετὰ τῶν Τούρκων συνθήκας αὐτῆς, καθ᾽ ἃ καὶ πολλὰς ἄλλας τῶν Κυκλάδων [2]. Ἡ δὲ Σῦρος, ἥτις ἦτο προωρισμένη νὰ ἀποβῇ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡ ἀνθηροτάτη ἁπασῶν τῶν νήσων, ἦτο τότε «σχετικῶς ἀναξία λόγου», καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐτρέφοντο διὰ ξυλοκεράτων (χαρουπίων) καὶ κρέατος τράγων καὶ ἔζων ἐν συνεχεῖ φόβῳ, καίτοι αὐστηρὸν πνεῦμα ἐπιτοπίου φιλοπατρίας συνέδεεν αὐτοὺς πρὸς τὴν ὑπὸ πτω-

---

[1] ***Δούκα*** σ. 109. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β΄ σ. 174. Τόμ. Γ΄ σ. 92-3, 112.

[2] *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 295, 320.

χείας μαστιζομένην πάτριον νῆσον. Ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει εὑρίσκετο καὶ ἡ Πάρος, τῆς μὲν πρωτευούσης αὐτῆς Παροικίας ἐχούσης ὀλίγους κατοίκους, τοῦ δὲ μεγάλου ὅρμου τῆς Ναούσης συχναζομένου ὑπὸ πειρατῶν. Ἡ Ἀντίπαρος καὶ ἡ Σίκινος ἦσαν ἐγκαταλελειμμέναι εἰς ἀετοὺς καὶ ἀγρίους ὄνους, καὶ αἱ πλεῖσται τῶν νησίδων ἦσαν ἔρημοι. Παραβαλλομένη δὲ πρὸς τὰς λοιπὰς νήσους ἡ Ἄνδρος εἶχε πάθει ὀλιγώτερα, ἀναμφιβόλως ἕνεκα τῆς μεγάλης δραστηριότητος τοῦ Ζένου, τοῦ « δουκὸς τῆς Ἄνδρου », ὡς ἐνίοτ᾽ ἐκαλεῖτο [1], καὶ τοῦ σθένους τοῦ ἀκολούθου αὐτοῦ Γιαννούλη Δελλαγραμμάτικα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ζένος ἐθεώρει συνετὸν νὰ ξενίζῃ ἐν τῇ νήσῳ αὐτοῦ τοὺς φοβεροὺς ἐχθροὺς τοῦ χριστιανισμοῦ, καθ᾽ ἃ ὁ δοὺξ τῆς Νάξου ἐστέγαζε τοὺς ἐκ Καταλωνίας καὶ Βισκαΐας πειρατάς [2]. Μόνον δὲ χωρίον ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ὅπερ οἱ Μουσουλμᾶνοι οὐδέποτε ἠνώχλησαν, ἦτο ἡ μονὴ τῆς Πάτμου, ἧς οἱ μόναχοὶ εὑρίσκοντο εἰς ἀρίστας μετ᾽ αὐτῶν σχέσεις. Χάριν δ᾽ ἐπανορθώσεως τῶν ζημιῶν, ἃς εἶχον προξενήσει αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Τούρκων, τινὲς τῶν δυναστῶν τῶν νήσων προέβησαν ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ εἰς μέτρα περὶ ἀνοικισμοῦ τῶν ἠρημωμένων αὐτῶν κτήσεων. Οὕτω δὴ ὁ Μᾶρκος

Τὰ νοτιοανατολικὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ κάστρου τῆς Σικίνου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. A. T. B. Wace.

---

[1] *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ′ σ. 896.

[2] *Σάθα* Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β′ σ. 255. Τόμ. Γ′ σ. 158. — Revue de l'Orient latin Τόμ. Δ′ σ. 319.

Κρίσπος ἐπῴκισε τὴν Ἴον δι᾽ Ἀλβανῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐνίσχυσε τὰ ὀχυρώματα τῆς νήσου κτίσας κάστρον καὶ πόλιν κατὰ τοὺς πρόποδας αὐτοῦ, οὗ τὰ λείψανα εἶνε ὁρατὰ μέχρι καὶ τῆς σήμερον [1]. Εἰς τὸ κάστρον τοῦτο οἱ χωρικοὶ τῆς Ἴου συνείθιζον νἀνέρχωνται ἑκάστην ἑσπέραν ἐκ τῶν ἐν τῇ κάτω πεδιάδι πλησιοχώρων ἀγρῶν, οὐδ᾽ ἐθάρρουν νἀνοίξωσι τὰς πύλας τὴν πρωίαν καὶ ἐξέλθωσι πρὶν ἢ αἱ γραῖαι, ἃς εἶχον ἐξαποστείλει πρότερον κάτω ὡς προσκόπους, ἀναγγείλωσιν, ὅτι ἡ παραλία ἦτο ἐλευθέρα καὶ δὲν εἶχε προσορμισθῆ ἐν τῷ ὡραίῳ λιμένι πειρατικὸν σκάφος. Τῷ δὲ 1413 ὁ δυνάστης Ἀστυπαλαίας Ἰωάννης Κυιρίνης, ὅστις ἐκυβέρνα καὶ τὴν Τῆνον καὶ Μύκονον ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Βενετίας, προέβη εἰς ἀνοικισμὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ νήσου, ἥτις οὐδέποτε εἶχεν ἀνορθωθῆ ἀπὸ τῆς μεγάλης πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἐπιδρομῆς τοῦ πασσᾶ τοῦ Μορέως Ὀμάρβεη, μετοικίσας εἰς τὴν Ἀστυπάλαιαν οἴκους ἐκ τῶν δύο ἄλλων εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένων βενετικῶν νήσων. Ἡ καθολικὴ ἐκείνη μετανάστευσις Τηνίων εἰς τὴν Ἀστυπάλαιαν ἐξήγειρε μεγάλως τὸ ἐνδιαφέρον ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον. Ἐπιγραφὴ δέ τις μετὰ καὶ τοῦ ἐπὶ λίθου οἰκοσήμου, περιλαμβάνοντος τοὺς τρεῖς κρίνους τῶν Κυιρίνη [2] καὶ τὰ ἐννέα κυβευτικὰ σημεῖα [3] τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐν τῷ εὐκτηρίῳ οἴκῳ τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀνακτισθέντος κάστρου τῆς Ἀστυπαλαίας, ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ «κόμις τῆς Τήνου», ὡς ἀπεκαλεῖτο, ἤρχισε τὴν μεταφορὰν τῶν ἀποίκων τῇ 30 Μαρτίου 1413, καθ᾽ ἣν ἡμέραν ἀνεκομίσθη ὁ πολιοῦχος αὐτοῦ ἅγιος Κυρῖνος· σχεδὸν δὲ πάντες οἱ κατόπιν περιηγηθέντες τὰς Κυκλάδας μνημονεύουσι τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Ἀλλ᾽ ἡ Βενετία ἀντέστη, ὡς εἰκός, εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῶν δύο εἰς αὐτὴν ἀνηκουσῶν νήσων, καὶ ὁ Κυιρίνης διετάχθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς αὐτὰς μεθ᾽ ἁπάντων τῶν ἐξ αὐτῶν ἀπαχθέντων κατοίκων καὶ νὰ μὴ ἀπομακρύνηται περισσότερον εἰκοσιπέντε μιλίων ἀπὸ τῆς ἕδρας αὐτοῦ [4]. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Γοζαδῖνοι ἀνῴ-

---

[1] *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 214-5. — *Tournefort* Τόμ. Α′ σ. 95-6. — *Pasch von Krienen* Breve descrizione σ. 31.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 345.

[3] ⟨ Οὕτω μετέφρασα τὰ caunters τοῦ πρωτοτύπου, σημαίνοντα ὅ τι τὸ γερμανικὸν Rechenpfennige καὶ τὸ γαλλικὸν jeton, ἤτοι τὰς κοινῶς λεγομένας *μάρκας* τῶν χαρτοπαικτῶν ⟩.

[4] *Buchon* Atlas Πίν. XLII ἀρ. 2, 3. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Γ′ σ. 4. — *Buondelmonti* Liber insularum κεφ. XVIII. — *Bartolomeo dalli Sonetti* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 12. — *Boschini* L'Archipelago σ. 20. — Annual report of the British School at Athens Τόμ. ΙΒ′ σ. 152.

κισαν τὴν πόλιν τῆς Κύθνου, ἣν εἶχον καταλάβει οἱ Τοῦρκοι διὰ προδοσίας. Εἶνε δὲ πιθανὸν, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον διεπεραιώθησαν οἱ Ἀλβανοὶ ἐκ τῆς Εὐβοίας, ὅπως ἐγκατασταθῶσιν ἐν τοῖς βορείοις τοῖς Ἄνδρου, ἥτις εἶνε ἡ μόνη νῆσος τῶν Κυκλάδων ἡ περισώζουσα μέχρι τῆς σήμερον κατοίκους Ἀλβανούς. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἐκμετάλλευσις τῶν ὀρυκτῶν καὶ μετάλλων τῶν νήσων, ἐξαιρουμένων τῶν μαρμάρων τῆς Πάρου. Διὸ ἔμενε μὲν ἀνεκμετάλλευτος ὁ ἔν τισι μέρεσι τῆς Νάξου εὑρεθεὶς χρυσὸς, ἡ δὲ σμύρις τῆς νήσου ταύτης, ἧς μνημονεύει ὁ Βουονδελμόντης καὶ ἥτις παρέχει σήμερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν μεγάλα κέρδη, δὲν φαίνεται ὑπάρξασα πηγὴ προσόδων διὰ τὸν δοῦκα. Ἠναγκάζετο δὲ οὗτος νὰ προμηθεύηται χρήματα πρὸς πληρωμὴν τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ διὰ τῆς πωλήσεως ἵππων καὶ ἡμιόνων ἐν Κρήτῃ, οἵτινες ἦσαν περιζήτητοι, ὡς ἐτιμῶντο πολλοῦ καὶ τότε τὰ πρόβατα τῆς Τήνου [1]. Ὁ δὲ Βουονδελμόντης ποιεῖται μνείαν τοῦ θείου καὶ τῶν μυλοπετρῶν τῆς Μήλου καὶ ἀναφέρει ἀποτυχοῦσάν τινα ἀπόπειραν τοῦ δουκὸς Ἰακώβου, ὅπως βολιδοσκοπήσῃ τἀνεξερεύνητα βάθη τοῦ κρατῆρος τοῦ ἀποτελοῦντος τὸν λιμένα τῆς Θήρας [2].

Ὁ δὲ Ἰάκωβος Α´ ἀπέθανε τῷ 1418 ἐκ δυσεντερίας ἐν Φερράρᾳ καθ᾿ ὁδὸν ἐν ᾧ ἐπορεύετο εἰς Μάντουαν πρὸς συνάντησιν τοῦ πάπα Μαρτίνου Ε´ [3]. Εἶχε δὲ διαδραματίσει σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τοῖς συγχρόνοις πολιτικοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἶχεν ὑπάρξει χρησιμώτατος ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῶν κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Κορίνθου εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου [4]. Ἡ δὲ κτῆσις τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἁρπαγείσης ἀρχῆς ὀλίγον διεταράχθη ὑπὸ τῶν συνεχῶν ἀπαιτήσεων περὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως, ἃς ἡ χήρα τοῦ τελευταίου νομίμου δουκὸς ἀπηύθυνε κατ᾿ αὐτοῦ εἰς τὴν Βενετίαν, εἰς ἃς ἐκεῖνος ἀντέτασσε τὰς συνήθεις ἀναβολὰς τῆς Ἰταλίας, βοηθουμένας ὑπὸ τῆς ἐπιχωριαζούσης πάντοτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀχρηματίας. Διὰ δὲ τῆς διαθήκης αὐτοῦ κατέστησε

---

[1] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Β´ σ. 129, 130, 279. — *Hopf* Andros ἰταλ. μετάφρ. *Sardagna* σ. 177.

[2] *Buondelmonti* Liber iusularum Κεφ. XVIII-XX, XXIV-VI, XXVIII-XXX, XXXII-IV, XXXVII, XL, XLIX, LXXIX.

[3] **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α´ σ. 96.

[4] *Bosio* Dell'Istoria della Sacra Religione... di S. Giovanni Gierosolimitano Μέρ. Β´ σ. 121.

διάδοχον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννην, παραβὰς οὕτω τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δουκάτου τὸν συνήθη θεσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας, καθ᾽ ὃν ὤφειλε νὰ διαδεχθῇ αὐτὸν μία τῶν θυγατέρων αὐτοῦ. Θὰ ἦτο δ᾽ εὐεργετικὸν διὰ τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος ἂν ἤθελε γείνει δεκτὴ καθολικῶς ἡ εἰλικρινὴς αὕτη ἀναγνώρισις τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ Σαλίου νόμου ἐν ἡμέραις μεσταῖς κινδύνων· βεβαίως, τούτου γινομένου, ἡ ἱστορία τῶν φραγκοκρατουμένων πολιτειῶν θἀπέβαινεν εἰρηνικωτέρα, εἰ καὶ ἧττον ποιητική. Ὁπωσδήποτε ὁ Ἰάκωβος Α΄ εἰσήγαγεν οὕτω προηγούμενον, ὅπερ ἠκολούθησαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, καὶ οὐδέποτε πλέον γυνὴ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ δὲ βενετικὴ κυβέρνησις, ποθοῦσα ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ δουκάτου, ἐσκέφθη, ὅτι εἶχεν ἐπέλθει ὁ χρόνος ὁριστικοῦ διαβήματος πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ σκοπουμένου. Διὸ προετίθετο νὰ καταλάβῃ τὰς κτήσεις τοῦ θανόντος δουκὸς Ἰακώβου ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς χήρας αὐτοῦ καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς καὶ ἐπικυρώσῃ τὰ διάφορα τιμάρια τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ὑπ᾽ αὐτῶν καθομολογήσεως πίστεως, καθ᾽ ἃ καὶ πρότερον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Βενετία θὰ ἦτο πρόθυμος νὰ ἐπισκευάσῃ τελείως τὸ κάστρον τῆς Νάξου. Ἔμελλε δὲ νἀποσταλῇ Βενετὸς πρέσβυς, ὅπως ἀνακοινώσῃ τὰς προτάσεις ταύτας εἰς τὸν δυνάστην Σύρου Νικόλαον Κρίσπον, ὅστις ἦρχεν ὡς ἀναπληρωτὴς τοῦ θανόντος δουκός. Ἀλλ᾽ ἐπεκράτησαν συνετώτεραι σκέψεις. Ὁ Νικόλαος, καθ᾽ ἃ ἀπεδείχθη, οὐ μόνον ἦτο ἀντίπαλος τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, ἀλλὰ καὶ εἶχε σύζυγον Γενουηνσίαν ἤ, κατ᾽ ἄλλην μαρτυρίαν, ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ὁ κληρονόμος τοῦ Ἰακώβου, εἶχεν ἐρωτικῶς πρὸς τὴν Βενετίαν. Εἶχε δὲ τὴν συνήθειαν νὰ διατρίβῃ ἑκάστοτ᾽ ἐν αὐτῇ ἐπὶ μῆνας ὅλους, καὶ κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον διέμενε μετὰ τῆς ⟨Φλωρεντίας⟩, ἀδελφῆς τῆς γυναικός, ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναγίας τῶν Παρθένων (S. Maria delle Vergine), ἥτις σήμερον ἔχει μεταβληθῆ εἰς ἀποθήκην· εἶχε δ᾽ ἐκλέξει ὡς σύζυγον οὐχί τινα Γενουηνσίαν ἢ Τραπεζουντίαν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν θυγατέρων τῆς Βενετίας [1]. Διὸ ἀπεφασίσθη

[1] *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ′ σ. 923. — *Antonio Morosini* ἔνθ᾽ ἀν. — *Cicogna* Iscrizioni Veneziane Τόμ. Ε′ σ. 92, 629, οὗ ἡ μαρτυρία ἐκ τοῦ χρονικοῦ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῶν Παρθένων ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τοῦτον τὸν δοῦκα. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 96-101. — *Sansovino* Cronologia del Mondo φ. 184.

νἀναγνωρισθῇ οὗτος ὡς δοὺξ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅπως ὀμόσῃ ὑπακοὴν εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ὁμολογήσῃ, ὅτι τὸ δουκᾶτον αὐτοῦ ἔμελλε νὰ εἶνε ἐξάρτημ᾽ αὐτῆς. Ἐπὶ τούτοις δὲ παρεσκευάσθη γαλέρα, ὅπως κομίσῃ αὐτὸν ἢ εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν αὐτῷ ἀνήκουσαν Μῆλον. Ἔσχε δὲ τὴν σύνεσιν νἀποφύγῃ πᾶσαν δυνατὴν ἀντίστασιν παρὰ τῶν ἀδελφῶν διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν ἤδη ἱκανῶς μεγάλων κλήρων αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν Θήραν, ἥτις ἦτο πρότερον προσηρτημένη εἰς τὴν Νάξον ἐπὶ ὀγδοήκοντα καὶ πλέον ἔτη, παρεχώρησεν

Τὸ κάστρον τῆς Ἀντιπάρου ἀπὸ βορρᾶ κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Α. Τ. Β. Wase.

εἰς τὸν δυνάστην τῆς Σύρου Νικόλαον, τὴν δὲ Θηρασίαν εἰς τὸν τῆς Ἴου Μᾶρκον. Καὶ ἦτο μὲν τὸ διάβημα τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀναπόφευκτον, ἀλλὰ συνετέλεσεν εἰς ἐξασθένησιν τῆς ἑνότητος τοῦ δουκάτου. Ἀλλ᾽ ὅπου ὑπῆρχε πολυμελὴς δουκικὸς οἶκος, ἡ ὑποδιαίρεσις ἦτο ὁ μόνος τρόπος ὑπεκφυγῆς τοῦ ἐμφυλίου πολέμου[1]. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ νέος δοὺξ προσηνέχθη μετ᾽ ἐλλείψεως παντὸς ἱπποτισμοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς καὶ τὴν μητέρ᾽ αὐτῆς Μαρίαν Σανούδου, περιστήσας αὐτὰς εἰς ἔνδειαν καὶ ἐξορίαν διὰ τῆς ἀπ᾽ αὐτῶν ἀφαιρέσεως τῆς Πάρου καὶ τῆς Ἀντιπάρου. Ἦσαν δ᾽ ἀμφότεραι

[1] *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 213 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 136⟩.

αὗται αἱ νῆσοι ἄξιαι λόγου κτήσεις, ὧν ἑκάστη παρεῖχεν εἰς τὰς γαλέρας τοῦ δουκὸς τριάκοντα ναύτας. Ἀπέδωκε δ᾽ ὁ Ἰωάννης Β΄ τὰς νήσους εἰς τὰς ἀτυχεῖς ἐκείνας δεσποίνας μόνον μετ᾽ αὐστηρὰς καὶ ἐπανειλημμένας διαμαρτυρίας τῆς Βενετίας, ὑποστηριχθείσας διὰ βίας [1].

Καίτοι δ᾽ ὁ Ἰωάννης Β΄ εἶχε παραλάβει τὴν διαδοχὴν τοῦ δουκάτου διὰ τελείας ἐγκρίσεως τῆς Βενετίας, συνεῖδεν, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τῆς βίας αὕτη δὲν εἶχε πάντοτε τὴν δύναμιν νὰ προστατεύσῃ τὸν μακρὰν εὑρισκόμενον κλητὸν αὐτῆς. Περιστάσεως δὲ τυχούσης, ἔμελλε νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸν μίαν γαλέραν χάριν ἀμύνης αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων, καὶ ἐν ταῖς συνθήκαις αὐτῆς μετὰ τοῦ Μωάμεθ Α΄ καὶ τοῦ Μουρὰτ Β΄ τῷ 1419 καὶ τῷ 1430 παρενέβαλεν ὅρον, καθ᾽ ὃν ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ὤφειλον νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν συνθηκολογίαν τῆς εἰρήνης, θεωρούμενοι ὡς Βενετοὶ καὶ ἀπαλλασσόμενοι παντὸς φόρου καὶ πάσης ἄλλης ὀχλήσεως. Πράγματι δ᾽ ἔν τινι ἀναγραφῇ τῆς προτέρας συνθήκης, τῆς τοῦ 1419, ὁ Μωάμεθ Α΄ ῥητῶς ἐδήλου, ὅτι ἀνεγνώριζεν ὡς βενετικὰς ἁπάσας τὰς νήσους «Θήραν, Ἀνάφην, Θηρασίαν, Ἀστυπάλαιον, Κύθνον, Ἀμοργὸν, Ἴον, Πάρον, Νάξον, Σῦρον, Μῆλον, Σίφνον, Κέαν, Σέριφον, Τῆνον, Μύκονον καὶ Ἄνδρον». Ἀλλὰ τῷ 1426 ἡ Βενετία ὡμολόγησεν εἰλικρινῶς, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἰωάννην καὶ εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπεν αὐτὸν καὶ τὸν δυνάστην τῆς Ἄνδρου Ζένον συνθηκολογοῦντας μετὰ τῶν Τούρκων ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις δυνατοῖς ὅροις χάριν διασώσεως τῶν ἰδίων νήσων, ἤρκει μόνον νὰ μὴ δεχθῶσί ποτε μηδ᾽ ἐπισιτίσωσι τουρκικὰ πλοῖα, μηδὲ βοηθήσωσι δι᾽ οἱουδήποτε τρόπου τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνους τῶν Χριστιανῶν. Ἀλλ᾽ ὁ δοὺξ οὐ μόνον συνήνεσεν εἰς τὸ νὰ πληρόνῃ φόρον καὶ ἀνοίξῃ τοὺς λιμένας αὐτοῦ εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλ᾽ ἔβλαψεν ἔτι βαρύτερον τὰ συμφέροντα τῶν Βενετῶν, παραλείψας ἀπ᾽ ἐκείνου τοῦ χρόνου νἀνάπτῃ τὰς συνήθεις φρυκτωρίας, ὅπως ἀγγέλλῃ εἰς τὸν βάϊλον τῆς Χαλκίδος τὴν προσέγγισιν ὀθωμανικοῦ στόλου [2]. Αἱ δὲ φίλιαι αὐτοῦ σχέσεις μετὰ τῆς Βενετίας ἐξηλέγχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ οὖσαι δι᾽ αὐτὸν

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 124, 129-33. Τόμ. Γ΄ σ. 220, 223-4, 283. — Revue de l'Orient latin Τόμ. Ε΄ σ. 137.

[2] *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 318-9, 345. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Δ΄ σ. 164. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 179. Τόμ. Γ΄ σ. 304, 372. — Revue de l'Orient latin Τόμ. Ε΄ σ. 320 σημ. 3.

αὐτόχρημα πηγὴ κινδύνων· καὶ δή, ὅτε οἱ Βενετοὶ ἐδήωσαν τῷ 1431 τὴν ἀποικίαν της Γενούης Χίον, ὁ Γενουήνσιος ναύαρχος Σπινόλας ἐξεδικήθη καταλαβὼν τὴν Νάξον καὶ τὴν Ἄνδρον, ἀπῃτήθη δὲ νὰ καταβάλωσιν οἱ Κρίσποι μεγίστην διπλωματικὴν ἐνέργειαν, ὅπως μὴ αἱ νῆσοι αὐτῶν ἀποβῶσιν ὁριστικαὶ κτήσεις τῶν Γενουηνσίων. Καὶ μεγάλη μὲν ὑπῆρξεν ἡ δυςφορία τῆς Βενετίας, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι οἱ

Τὸ παρὰ τὰ Φύλλα πλησίον τῆς Χαλκίδος Καστέλλι κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρήστου Οἰκονόμου.

« ἀγαπητοὶ φίλοι » αὐτῆς εἶχον συνθηκολογήσει πρὸς τοὺς ἀσπονδοτάτους τῶν ἐχθρῶν τῆς βενετικῆς πολιτείας καὶ ἐπλήρωσαν εἰς αὐτοὺς λύτρα· ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον οἱ Κρίσποι ἐξηκολούθησαν ἐφ᾽ ἱκανὰ ἔτη προςκείμενοι εἰς τὴν Γένουαν [1]. Ἀλλὰ καὶ τότε, καθ᾽ ἃ καὶ νῦν, αἱ μικραὶ πολιτεῖαι τῆς Ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ φέρωσι μετά τινος ἀληθείας τὴν δικαιολογίαν, ὅτι, ἂν οἱ φυσικοὶ αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ προστάται παρημέλουν αὐτῶν, αὐταὶ ὤφειλον νὰ ὑπεραμυνθῶσιν ἑαυτῶν.

---

[1] Revue de l'Orient latin Τόμ. Ϛ' σ. 124, 130. — *Foglietta* Historia Genuensium ἐκδ. 1585 σ. 208. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Δ' σ. 208.

Ὁ δὲ Ἰωάννης Β΄ φαίνεται ἀποθανὼν τῷ 1433 [1], καὶ κατέλιπεν ἕνα μόνον υἱὸν, τὸν Ἰάκωβον Β΄, ὅστις ἦτο ἀκόμη ἀνήλικος, ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν γυναικὸς ἀρχικῆς, τῆς χήρας δουκίσσης Φραγκίσκης· οἱ δὲ τρεῖς θεῖοι τοῦ παιδὸς, ὁ δυνάστης τῆς Σύρου καὶ Θήρας Νικόλαος, ὁ τῆς Ἴου Μᾶρκος καὶ ὁ τῆς Ἀνάφης Γουλιέλμος, ὡρίσθησαν ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης τοῦ ἀδελφοῦ, τούτων δὲ ὁ Νικόλαος ἀνέλαβε τὴν μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ἰακώβου Β΄ ἀρχὴν τοῦ δουκάτου.

Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ Ἰακώβου Β΄ εἶνε κυρίως ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν ὁριστικὴν διάλυσιν τῶν περὶ τῆς Ἄνδρου ἀξιώσεων τοῦ οἴκου Σομμαρίπα. Καὶ δὴ ἡ Μαρία Σανούδου οὐδέποτε εἶχε παραιτήσει τὰ δικαιώματα αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀξίας λόγου νήσου ταύτης, ἣν, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, ὁ πρῶτος τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κρίσπων δοὺξ εἶχε παραχωρήσει εἰς τὸν Πέτρον Ζένον. Ὁ ὀνομαστὸς οὗτος διπλωμάτης, ὅστις ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπῆρξεν ὁ πρωτεύων ἀνὴρ ἐν τῇ λατινικῇ Ἀνατολῇ καὶ ὅστις, ἂν ἦρχε μεγαλειτέρας χώρας, ἤθελεν ἀφήσει μέγα ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1427. Ἐπειδὴ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Ἀνδρέας ἦτο φιλάσθενος, εἶχε δὲ μίαν καὶ μόνην θυγατέρα, ἡ Βενετία εἶχε παρασκευασθῇ νὰ καταλάβῃ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν Ἄνδρον, ἵνα μὴ περιπέσῃ αὕτη εἰς δυνάστας δυσαρέστους εἰς αὐτὴν, καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἡ βενετικὴ πολιτεία ἀναλάβῃ τὴν κηδεμονίαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ζένου μέχρι τοῦ γάμου αὐτῆς. Ἀλλὰ τὰ σχέδια ταῦτα δὲν ἔμειναν ἀπόκρυφα, καὶ, ὅτε ὁ Ἀνδρέας ἀπέθανε τῷ 1437, ὡς ἐκαραδοκεῖτο, ὁ Βενετὸς βάϊλος τῆς Εὐβοίας, ὅστις εἶχε διαταχθῇ νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς βενετικῆς πολιτείας, εὗρεν, ὅτι εἶχε προκαταληφθῇ ὑπὸ ἄλλων. Καὶ δὴ ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ δὲν ἔγεινε δεκτὸς ὑπὸ τῶν

---

[1] Οὐχὶ τῷ 1437, καθ᾽ ἃ ὁ *Hopf* καὶ ὁ *Mas-Latrie* ἐξάγουσιν ἐκ τοῦ βενετικοῦ ἐγγράφου τοῦ ἔτους τούτου τοῦ ἀπευθυνομένου εἰς τὸν Ἰωάννην Β΄ καὶ ἐκδοθέντος ἐν τῇ ὑπὸ *Sardagna* ἰταλικῇ μεταφράσει τῆς τοῦ *Hopf* Andros, σ. 171. Καθ᾽ ἃ ἀπέδειξεν ὁ *Jorga* (Revue de l'Orient latin Τόμ. ϛ΄ σ. 383 ἐν σημ.), τὸ Iohanni τοῦ ἐγγράφου ἐκείνου εἶνε πάντως ἐσφαλμένον ἀντὶ τοῦ *Jacopo*, οὗτος δὲ εἶνε «ὁ δοὺξ», οὗ οὕτως ἀνωνύμως γίνεται μνεία ἐν ἄλλῳ βενετικῷ ἐγγράφῳ, ἐκδοθέντι τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὡς «συνομολογήσαντος γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ θανόντος αὐθέντου τῆς Ἄνδρου». Ἔγγραφον δὲ τοῦ δουκικοῦ γραφείου τῆς Νάξου, φέρον χρονολογίαν 26 Δεκεμβρίου 1433, ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ δουκὸς Ἰωάννου ὡς ἀποθανόντος. Ἴδε ⟨ **Π. Ζερλέντην** ἐν τῇ ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ΄ σ. 143. Πρβλ. *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 186.

θείων τοῦ νεαροῦ δουκὸς τῆς Νάξου, οἵτινες εἶχον φυλακίσει τὴν Φραγκίσκαν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κάστρῳ τῆς Ἄνδρου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὴν διὰ τῆς βίας νὰ ὑπογράψῃ ἔγγραφον, δι᾽ οὗ ὑπέσχετο νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα, οὖσαν ἀκόμη παιδίσκην, μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτῆς ἐντὸς πέντε ἐτῶν καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν Ἄνδρον ὡς προῖκα. Ἡ βενετικὴ κυβέρνησις κατελήφθη, ὡς εἰκός, ὑπ᾽ ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ ματαιώσει τοῦ ἐπὶ μακρὸν ἐπιδιωχθέντος σχεδίου αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἀσήμων δυναστῶν τοῦ Αἰγαίου. Διὸ ἀπεστάλη εἰς τὴν Νάξον ὁ Βενετὸς εὐπατρίδης Φραγκίσκος Κυιρίνης. Ἡ δὲ ὑποστήριξις αὐτοῦ ὑπὸ κρητικῆς γαλέρας καὶ ἡ ἀπειλή, ὅτι ὁ δοὺξ ἤθελε κηρυχθῆ πολέμιος τῆς πολιτείας, ἤγαγον εἰς τὴν εἰς αὐτὸν ὡς Βενετὸν διοικητὴν ἐκχώρησιν τῆς νήσου, μεινάσης ἀκρίτου τῆς ὁριστικῆς ἀποφάσεως περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐπὶ τρία δ᾽ ἔτη αὐτὸς καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ διῴκησαν τὴν Ἄνδρον ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς βενετικῆς πολιτείας, ἥτις διεβεβαίονεν, ὅτι ἐπεθύμει ἁπλῶς νὰ κυρώσῃ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἅπαντες οἱ μνηστῆρες τῆς νήσου ἔτυχον ἀκροάσεως ἐν Βενετίᾳ. Τέλος τῷ 1440 τὸ βενετικὸν δικαστήριον ἐξέδωκεν ἀπόφασιν, καθ᾽ ἣν νόμιμος βαρῶνος τῆς Ἄνδρου ἦτο ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας Σανούδου Κρουσῖνος Α΄ Σομμαρίπας, δυνάστης τῆς Πάρου καὶ τριτημόριος τῆς Εὐβοίας. Ὁ Κρουσῖνος συνήνεσε νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν εἰς τὰ μέλη τοῦ οἴκου τοῦ Ζένου· οὕτω δὲ μετὰ ἥμισυν αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα ἡ Ἄνδρος ἐπεστράφη εἰς τὸν νόμιμον αὐτῆς κύριον [1].

Ἐγκατασταθέντες δ᾽ οἱ Σομμαρίπαι ἐν τῇ Ἄνδρῳ, ἧς καὶ ἐκράτησαν μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως, κατέλαβον ἣν θέσιν πρὸ αὐτῶν ὁ οἶκος Γκίζη, ἤτοι τὸ ἀξίωμα δευτερεύοντος ἐν τῷ δουκάτῳ ὡς πρὸς τὴν σημασίαν οἴκου. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Κρουσῖνος ἦτο ἀνὴρ πεπαιδευμένος ἅμα καὶ πολιτικός. Εἶχεν ἐκσκάψει ἐν Πάρῳ μαρμάρινα ἀγάλματα καὶ ἐπεδείκνυεν αὐτὰ χαίρων εἰς Κυριακὸν τὸν Ἀγκωνίτην, ἐπισκεφθέντ᾽ αὐτὸν πλέον ἢ ἅπαξ καὶ ἐπισκοπήσαντα τὰ λατομεῖα τῆς νήσου, ἐξ ὧν ἐξήγοντο ἀκόμη μάρμαρα. Ὁ φιλάρχαιος περιηγητὴς εἶδεν ἠγκυροβολημένον ἐν τῷ λιμένι πλοῖον φέρον φόρτον λείων Παρίων μαρμάρων, ἕτοιμον

---

[1] *Hopf* Andros ἰταλ. μεταφρ. Sardagna σ. 171-9. — ⟨*Jorga* ἐν⟩ Revue de l'Orient latin Τόμ. Ϛ′ σ. 379, 383, 388. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α′ σ. 199-208. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 185-93. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Δ′ σ. 224.

νἀποπλεύσῃ εἰς Χίον, ἧς οἱ πλούσιοι Γενουήνσιοι ἄποικοι εἶχον παραγγείλει τὰ μάρμαρα ἐκεῖνα χάριν τῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐπαύλεων αὐτῶν. Ἐπέτρεψε δ' ὁ Κρουσῖνος εἰς τὸν Κυριακὸν νὰ στείλῃ τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν κνήμην ἀρχαίου τινὸς ἀγάλματος εἴς τινα τῶν ἐν Χίῳ φίλων. Κατὰ ταῦτα, ὅταν οἱ ἀρχαιολόγοι μέμφωνται τῶν Λατίνων δυναστῶν τῶν Κυκλάδων ὡς δῆθεν καταστρεψάντων ἀρχαίους ναοὺς χάριν οἰκοδομήσεως τῶν ἰδίων κάστρων ἐκ τῶν μαρμάρων αὐτῶν, οἷον παράδειγμα εἴδομεν ἀνωτέρω ἐν αὐτῇ τῇ Πάρῳ, πρέπει νὰ ἐνθυμῶνται, ὅτι τινὲς αὐτῶν, οἷος ὁ Κρουσῖνος, ἔπραξάν τι ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογίας, καὶ δή τι πλέον ἐκείνου, ὅπερ οἱ ἀρχαιολόγοι ἔπραξαν ὑπὲρ τῶν λειψάνων τῶν μέσων αἰώνων. Αὐτὸς δ' ὁ Κυριακὸς ἀναφέρει, ὅτι εἶδεν ἐν Μυκόνῳ τεμάχια μαρμαρίνων ἀγαλμάτων, ἅτινα εἶχον μετενεχθῇ αὐτόσε ἐκ τῆς Δήλου [1]. Ὁ δὲ Βουονδελμόντης μετὰ εἰκοσιπέντε περίπου ἔτη ποιεῖται λόγον περὶ χιλιάδος καὶ ὑπερέκεινα ἀγαλμάτων διεσπαρμένων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἱερᾶς νήσου, ἐξ ἧς μάτην ἀπεπειράθη νὰ παραλάβῃ τὸ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος [2].

Ἡ δ' ἐγκατάστασις τῶν Σομμαρίπα ἐν Ἄνδρῳ δὲν ὑπῆρξεν ἡ μόνη δυναστικὴ μεταβολὴ ἐν τῷ Αἰγαίῳ κατὰ τούτους τοὺς χρόνους. Καὶ δὴ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Κρουσίνου Λορεδανὸς ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν Ἀντίπαρον, οὕτω δ' ἐθεμελιώθη ἐν ταῖς Κυκλάσι νέος μέγας βενετικὸς οἶκος. Ἡ ἔγχυσις αὕτη νέου αἵματος ὑπῆρξεν εὐεργετικωτάτη εἰς τὴν νῆσον, ἥτις εἶχεν ὑπάρξει ἐπὶ μακρὸν ἄοικος, ἐπειδὴ ὁ δραστήριος Βενετὸς ἀνῴκησεν αὐτὴν διὰ νέων ἀποίκων, ἔκτισε δὲ καὶ κάστρον, ἐν ᾧ ᾤκησε. Τοῦ κάστρου τούτου ὁ σήμερον πεπτωκὼς πυλὼν ἐσώζετο ἀκόμη κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, διατηρῶν τὸ οἰκόσημον αὐτοῦ [3]. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἄλλος Βενετὸς ἄποικος, ὁ δυνάστης τῆς Ἀστυπαλαίας Ἰωάννης Κυιρίνης, ἀπέκτησε τὴν σύμπασαν Ἀμοργὸν, καὶ ἡ αὔξησις αὕτη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ δικαιολογεῖ ἴσως τὴν προσηγορίαν κόμιτος, ἣν ἔφερον αὐτός τε καὶ ἅπαντες οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ [4]. Τρίτος δὲ βε-

---

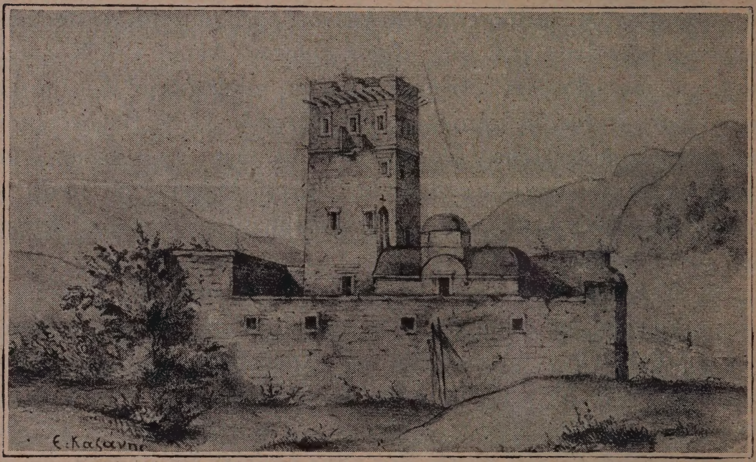
[1] *Tozzetti* Relazioni di alcuni viaggi Τόμ. Ε' σ. 423. — Bullettino dell' Istituto archeologico (1861) σ. 187.

[2] Bullettino dell' Istituto Archeologico (1860) σ. 181. — *Buondelmonti* Liber Insularum κεφ. XXXII.

[3] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Croniques gréco-romanes σ. 194.—*Pasch van Krienen* Breve descrizione dell' Archipelago σ. 128. — *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 346.

[4] *Stefano Magno* ἔνθ' ἀν. σ. 195. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Δ' σ. 299. — *Zabarella* Il Galba σ. 82. — *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 524-6.

νετικὸς οἶκος, ὁ τῶν Μικιέλη, ἔγεινε τότε κύριος συμπάσης τῆς Σερίφου καὶ ἐπέθηκε τὸ οἰκόσημον αὐτοῦ μετὰ τῆς χρονολογίας 1434 ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ κάστρου. Καὶ δυναστεῖαι δὲ ἄλλοθεν καὶ οὐχὶ ἐκ Βενετίας ἕλκουσαι τὸ γένος, οἷοι οἱ ⟨ἐξ Οὐηρῶνος⟩ δυνάσται τῆς Κύθνου καὶ Κέω Γοζαδῖνοι καὶ ὁ ἐν Κέῳ καὶ Σίφνῳ ἄρχων οἶκος τῶν ἐξ Ἱσπανίας Δακορώνια, εὐχαρίστως ἐδέχοντο νὰ θεωρῶνται βενετικαί, ὁσάκις ἡ Βενετία συνωμολόγει συνθήκην εἰρήνης μετὰ τῶν Τούρκων, καίτοι ὁ Γιαννούλης Δακορώνια μετὰ καυχήσεως διε-

Κάστρον τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἐν Κέῳ κατὰ τὸν Buchon.

βεβαίου, ὅτι οὐδέν' ἀνεγνώριζεν ἐπικυρίαρχον τῆς βραχώδους αὐτοῦ Σίφνου [1], ἐφ' ἧς οἱ δοῦκες τῆς Νάξου ἠξίουν σκιώδη ἐπικυριαρχίαν καὶ ἧς διισχυρίζοννο ἐπὶ μακρὸν ὅτι ἦσαν νόμιμοι κύριοι οἱ ὑποτελεῖς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, οἱ Γριμάναι [2].

Ἡ δὲ δεκατετραετὴς ἀρχὴ τοῦ δουκὸς Ἰακώβου Β΄ Κρίσπου ὑπῆρξε περίοδος εἰρήνης ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Ἡ πολεμικὴ ἐνέργεια τῶν Τούρκων εἶχε στραφῆ πρὸς ὥραν ἐναντίον τῆς Οὐγγαρίας, καὶ ἡ δεινὴ αὐτῶν ἧττα ὑπὸ τοῦ Οὐνυάδου παρὰ τὴν Ναϊσσὸν (Nish)

---

[1] Ἔν τινι ἐγγράφῳ τοῦ 1434 παρὰ τῷ *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 68 σ. 307 ἰσχυρίζετο ὁ Γιαννούλης esse liberum dominum insule Siphani.

[2] *Hopf* Andros ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 185.

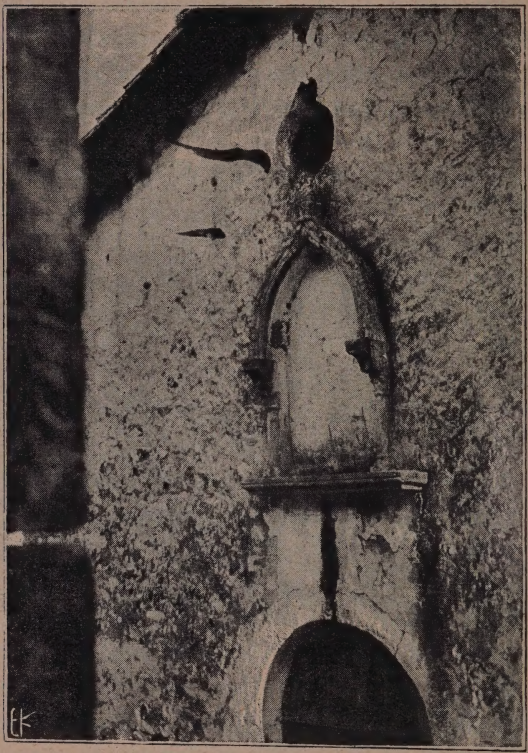
τῆς σημερινῆς Σερβίας ἐνεθάρρυνε τοὺς Βενετοὺς νὰ πέμψωσι στόλον εἰς τὸ Αἰγαῖον ὑπὸ τὸν Λουδοβίκον Λορεδανόν, τὸν πατέρα τοῦ νέου δυνάστου τῆς Ἀντιπάρου. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὅρους δὲν ἐκπλησσόμεθα βλέποντες τὴν Ἄνδρον καὶ τὴν Νάξον, αἵτινες εἶχον πρὸ μικροῦ ἐνισχύσει τὸν στόλον αὐτῶν, συνεισφερούσας γαλέρας εἰς τὸν βενετικὸν στόλον. Ἀλλ' ἡ ἐκνίκησις τοῦ παρασπόνδου χριστιανικοῦ στρατοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ μάχῃ τῆς Βάρνης ἠνάγκασε τὴν Βενετίαν νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ σουλτάνου τῷ 1446 συνθήκην, εἰς ἣν συμπεριελήφθη καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου [1]. Τὸ δ' ἑπόμενον ἔτος ἀπέθανεν ὁ δοὺξ Ἰάκωβος [2], καταλιπὼν τὴν σύζυγον ἐγκύμονα υἱοῦ, γεννηθέντος ἓξ ἑβδομάδας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς καὶ ὀνομασθέντος Ἰωάννου Ἰακώβου (Gian Giacomo). Τὰ δὲ δύο ἰσχυρότατα μέλη τοῦ οἴκου, ὁ δυνάστης Σύρου καὶ Θήρας Νικόλαος καὶ ὁ τῆς Ἀνάφης Γουλιέλμος, οἱ αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἵτινες εἶχον ὑπάρξει κηδεμόνες τοῦ θανόντος δουκός, ἀνέλαβον καὶ πάλιν τὴν κυβέρνησιν, συναινούσης τῆς Βενετίας, καὶ ἐφυλάκισαν τὴν μάμμην τοῦ παιδός, τὴν χήραν δούκισσαν Φραγκίσκαν, ἥτις εἶχεν ἐξασκήσει μεγάλην ῥοπὴν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἰακώβου Β´ καὶ ἠξίου νὰ ἄρξῃ ὡς κηδεμὼν τοῦ ἐγγόνου. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀπέθανεν ὁ Νικόλαος, καὶ τότε βλέπομεν τὴν δούκισσαν Φραγκίσκαν, τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς Νάξου καὶ τοὺς Ναξίους ἐκλέγοντας ἀντὶ τοῦ θανόντος νικητοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ παρακαλοῦντας τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν νὰ κυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν. Εἶνε δὲ ἄξιον σημειώσεως τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἐπειδὴ δεικνύει, ὅτι ὁ λαὸς εἶχε ψῆφον ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ἀναπληρωτῶν τοῦ δουκὸς καὶ ὅτι τὸ δουκᾶτον ἦτο εἴπερ ποτὲ ἐξηρτημένον ἀπὸ τῆς Βενετίας. Διὸ ἡ Βενετία συμπεριέλαβε καὶ πάλιν τοὺς δύο κηδεμόνας τοῦ ἀνηλίκου δουκὸς εἰς τὰς συνθήκας εἰρήνης, ἃς συνωμολόγησε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Ἀλφόνσου Α´ καὶ Μωάμεθ τοῦ Β´ τῷ 1450 καὶ 1451. Εἶνε δὲ ἡ μετὰ τοῦ Μωάμεθ συνθήκη αὕτη ἡ τελευταία συνομολογηθεῖσα ὑπὸ τῆς Βενετίας μετὰ τῶν Τούρκων πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α´ σ. 208. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β´ σ. 368. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Δ´ σ. 296.

[2] Ὁ δοὺξ τῆς Γενούης ἔγραψε πρὸς αὐτὸν τῷ 1447. Ἴδε Giomale Ligustico Τόμ. Γ´ σ. 315. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ τελευταία μνεία τοῦ Ἰακώβου Β´. — Ὁ δὲ *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 196 λέγει, ὅτι ἀπέθανε «τῷ 1450 ἢ περὶ ἐκεῖνο τὸ ἔτος».

Τῷ δὲ 1452 ἀπέθανεν ὁ μικρὸς δοὺξ [1], καὶ ἐπηκολούθησε πάραυτα διχόνοια περὶ τῆς διαδοχῆς αὐτοῦ. Καὶ ἂν μὲν ἐπετρέπετο ἡ ὑπὸ γυναικῶν διαδοχή, ἡ πλησιεστάτη συγγενὴς τοῦ παιδὸς ἦτο ἡ θεία τοῦ δουκὸς Ἀδριανή, σύζυγος τοῦ Δομινίκου Σομμαρίπα, υἱοῦ τοῦ δυνάστου τῆς Ἄνδρου, περὶ ἧς εἶχε συμφωνηθῇ ἐν τῷ προικοσυμφώνῳ αὐτῆς, ὅτι, ἂν ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἰάκωβος Β΄ ἀπέθνησκεν ἄκληρος, ἔμελλε νὰ διαδεχθῇ αὐτόν. Ἀλλ᾽ ὑπῆρχεν ἤδη προηγούμενον ἐν τῇ δυναστείᾳ τῶν Κρίσπων, δι᾽ οὗ ἀπεκλείοντο αἱ γυναῖκες, καὶ τοῦτο παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς δύο κηδεμόνας, τὸν γηραιὸν δυνάστην τῆς Ἀνάφης Γουλιέλμον Κρίσπον, τὸν μέγαν θεῖον τοῦ θανόντος δουκός, καὶ τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Φραγκῖσκον, δυνάστην τῆς Θήρας, ὅπως ἀξιώσωσι τὸ δουκᾶτον ὡς οἱ πλησιέστατοι πατρόθεν συγγενεῖς. Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἡ βενετικὴ κυβέρνησις δι᾽ ἀποφάσεως τοῦ Μαρτίου 1452 ἀπέκλεισεν ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιζήλους τούτους μνηστῆρας τοῦ δουκάτου, θἀπέβαινε δ᾽ εὔκολον εἰς τοὺς Σομμα-

Τὸ ὑπέρθυρον τῆς ἐν Λευκάδι μονῆς Ὁδηγητρίας κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Σπυρ. Βλαντῆ [2].

[1] *Stefano Magno* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 196-8. — *Thomas-Predelli* Diplomatarium Veneto-Levantinum Τόμ. Β΄ σ. 383-4. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε΄ σ. 59, 65. — Revue de l'Orient latin Τόμ. Η΄ σ. 42, 76.

[2] Ἴδε ἀνωτέρω σ. 321 καὶ 355.

ρίπα, ἂν ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ἐνόχλησιν νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Βενετίαν χάριν ψηφοθηρίας, νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν διαδοχὴν ὑπὲρ ἑαυτῶν [1]. Ἀλλ' ὁ Γουλιέλμος Κρίσπος, καίπερ ὢν πρεσβύτης, ἦτο φιλόδοξος· εἶχε δὲ δὶς ἄρξει τοῦ δουκάτου ὡς κηδεμὼν ἀνηλίκων δουκῶν, καὶ δὲν εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ περατώσῃ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ κάστρῳ ὅπερ εἶχε κτίσει ἐν τῇ Ἀνάφῃ, τῇ ἀπωτάτῃ ἁπασῶν τῶν Κυκλάδων. Διὸ ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ Φραγκίσκου ἐπὶ ὅροις, οἵτινες ὑπῆρξαν, καθ' ἃ φαίνεται, εὐνοϊκοὶ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς συμβληθέντας. Ὡρίσθη δὲ νὰ γείνῃ δοὺξ καθ' ὅλον τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς· ἐπειδὴ δὲ εἶχε μόνον ἓν νόμιμον τέκνον, καὶ δὴ θυγατέρα, τὸ δουκᾶτον ἔμελλε νὰ περιέλθῃ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς τὸν ἀνεψιόν, ἡ δὲ θυγάτηρ ἔμελλε νὰ κληρονομήσῃ τὴν ἀπόκεντρον Ἀνάφην, καὶ αἱ γαῖαι καὶ αἱ δουλοπάροικοι γυναῖκες ἐν Νάξῳ θὰ ἦσαν ὁ κλῆρος τοῦ νόθου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰακώβου [2]. Ἄλλως δ' ἔπρεπε πάσῃ δυνάμει νἀποφευχθῇ ἐμφύλιος πόλεμος, ἐπειδὴ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἤδη κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στῖφος Τούρκων καὶ Καταλωνίων εἶχεν ἐκφοβήσει ἐπ' ἐσχάτων τοὺς νησιώτας, οἵτινες ἔφευγον παμπληθεῖς ἐπὶ τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τῆς ἁλώσεως τῆς βασιλευούσης. Διὸ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1453 ὁ Γουλιέλμος Β' ἀνεκηρύχθη δούξ. Καὶ ἐκάλεσε μὲν αὐτὸν ἡ Βενετία νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς συγκλήτου, ὅπως ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἔνστασιν τῶν Σομμαρίπα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους συνήνεσεν εἰς τὴν ἀνάρρησιν ἀνδρὸς τὰ μάλιστα πεπειραμένου, ὅστις ἦτο πρόθυμος νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς βενετικῆς πολιτείας τὰς ναυτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν καγκελλάριον αὐτοῦ νὰ συνοδεύσῃ τὸν βενετικὸν στόλον [3]. Ἡ δὲ δεσπόζουσα χήρα Φραγκίσκα, ἥτις ἐπὶ μακρότατον χρόνον εἶχεν ἐξασκήσει δύναμιν ἐν τοῖς πράγμασι τοῦ δουκάτου, εἶχεν ἤδη ἀποσυρθῇ εἰς τὰ τέλματα τῆς πατρίου Βενετίας, ὥστε οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἐν τῇ δουκικῇ αὐλῇ ὁ δυνάμενος νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Γουλιέλμου. Ἀλλ' ἡ μνήμη τῆς δουκίσ-

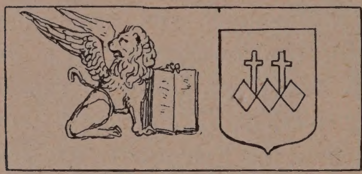
---

[1] *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 214, 226, 343, 348. ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 144, 214, 215⟩. — *Lichtle* ἔνθ' ἀν.

[2] *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 227 ⟨ἑλλ. μετάφρ. ***Καράλη*** σ. 140. — ***Ζερλέντης*** ἐν τῇ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ' σ. 150. Τὸ αὐτόθι ἐκδιδόμενον ἔγγραφον, φέρον χρονολογίαν 9 Νοεμβρίου 1453, εἶνε ἡ πρώτη αὐτοῦ γνωστὴ πρᾶξις ὡς δουκός.

[3] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε' σ. 92. — *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 200. — ***Λαονίκου Χαλκοκονδύλη*** σ. 400.

σης Φραγκίσκης περισώζεται ἔτι σήμερον ἐν Νάξῳ ἐν τῇ μικρᾷ παραθαλασσίῳ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ἥτις ἀπετέλει μέρος τῆς μονῆς, ἣν εἶχε κτίσει καὶ παραχωρήσει εἰς τοὺς ἱππότας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῷ 1452, ὅπως τύχῃ τῆς ἐν τῷ ἀμφιετηρικῷ ἱερῷ ἔτει (anno santo) ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, ἣν εἶχε προκηρύξει πρὸ δύο ἐτῶν ὁ πάπας Νικόλαος Ε′. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δ᾽ ἐκείνου ἡ Νάξος ἔγεινε μία τῶν βαΐλειῶν τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν, πληρόνουσα ἐνιαύσιον φόρον πεντήκοντα καὶ μιᾶς χιλιάδων φλωρινίων εἰς τὸν μέγαν μάγιστρον τῆς Ῥόδου. Τὰ δὲ οἰκόσημα τῶν ἱπποτῶν κοσμοῦσιν ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν. Καὶ δεξιὰ μὲν τοῦ ἁγίου βήματος εὑρίσκεται ὁ τάφος καὶ τὸ οἰκόσημον τοῦ Ἰωάννου Κρίσπου, ὅστις ὑπῆρξε στρατηγὸς τοῦ τάγματος, πλησιέστατα δὲ κεῖνται τὰ λείψανα τῶν νεωρίων, ὅπου ἐστεγάζοντο περὶ τὰς ἓξ γαλέραι τῶν Κρίσπων [1]. Ἦτο δ᾽ ἄλλως ἐποχὴ εὐλαβῶν ἀναθημάτων ἐν Νάξῳ. Δὲν εἶχε κτισθῇ μόνον ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ὑπὸ τῆς δουκίσσης Φραγκίσκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, τοῦ δουκὸς Ἰακώβου Β′, καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἡ εὐλάβεια ἀπεμνημονεύθη κατὰ τὰ λεγόμενα διὰ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἠλία οἰκοσήμων αὐτῶν, μὴ σωζομένων πλέον μέχρις ἡμῶν.

Τὸ οἰκόσημον τῶν Κρίσπων ἄνωθεν θύρας ἐν Νάξῳ.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ δουκὸς Γουλιέλμου Β′ συνέβη ἓν τῶν τρομερῶν ἐκείνων φυσικῶν φαινομένων, ἅτινα ἔχουσι καταστήσει παγκοσμίως γνωστὴν μίαν τῶν Κυκλάδων. Ἐπὶ ἑπτὰ αἰῶνας καὶ πλέον, ἀπὸ τοῦ ἔτους 726, τὸ ἡφαίστειον ἦτο ἐσβεσμένον, καίτοι οἱ ἐκ λάβας βράχοι καὶ ἡ δριμύτης τοῦ οἴνου ἠδύναντο νὰ ὑπομνήσωσι τοὺς Θηραίους τὴν γένεσιν τῆς νήσου. Ἀλλὰ τῷ 1457 ἡ θάλασσα ἐμυκήθη ὡς ἐν ἀγωνίᾳ, οἱ βράχοι τῆς Παλαιᾶς Καϋμένης,

---

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 199-200. — *Bosio* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Β′ σ. 239. — *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 220 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 140⟩. — *Lichtle* ἔνθ᾽ ἀν. — *Buchon* ἐν τῇ Revue de Paris τοῦ 1843, Τόμ. Ιϛ′ σ. 343. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Atlas Πίν. XL ἀρ. 33. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶχε κτισθῇ πρὸ τοῦ 1440, ἐπειδὴ τὸ ἔτος ἐκεῖνο βλέπομεν τὸν δυνάστην Κύθνου Νικόλαον Γοζαδῖνον ἀφίνοντα εἰς αὐτὴν κληροδότημά τι (*Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 76 σ. 419).

ἥτις εἶχεν ἀναδύσει ἐν τῷ λιμένι διακόσια ἔτη πρὸ Χριστοῦ, ἀπεσχίσθησαν ἀπ᾽ ἀλλήλων μετὰ βρυχηθμοῦ, καὶ νέοι ὄγκοι βράχων, μέλανες δίκην ἄνθρακος, ἀναδύσαντες ἐκ τοῦ βάθους, ἐπλήρωσαν τὸ χάσμα. Ἡ δὲ «γέννησις τοῦ ἀξιομνημονεύτου τούτου τέρατος», ἡ τρίτη ἐπαύξησις τῆς νησῖδος, ἀπεμνημονεύθη ὑπὸ ἐλεεινῶν τινων λατινικῶν ἑξαμέτρων στίχων, ἐγκολαφθέντων ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ Σκαροῦ καὶ ἀφιερωθέντων εἰς τὸν Φραγκίσκον Κρίσπον, τὸν «πιστὸν ἀπόγονον ἡρώων», ὅςτις ἦτο τότε δυνάστης τῆς Θήρας καὶ ἔμελλε μετ᾽ οὐ πολὺ νὰ γείνῃ δοὺξ τῆς Νάξου. Καὶ μετὰ δύο δ᾽ αἰῶνας μέρη κατὰ τὴν ἔκρηξιν ἐκείνην ἀναδύσαντα ἠδύναντο νὰ διακριθῶσι σαφῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων βράχων τῆς Καϋμένης ἐκ τῆς πυριφλέκτου αὐτῶν ἄμμου [1]. Ἐπὶ ἑκατὸν δ᾽ ἔτη καὶ ὑπερέκεινα οὐδεμία ἄλλη ἔκρηξις ἐτάραξε τοὺς «μεγαλόφρονας» δυνάστας τῆς Θήρας.

Ἀλλ᾽ αἱ πολιτικαὶ καταστροφαὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν σοβαρώτεραι τῶν φυσικῶν. Εἰς τὸν γηραιὸν δοῦκα τῆς Νάξου Γουλιέλμον ἐπεφυλάσσετο νὰ γείνῃ αὐτόπτης τῆς ὑπὸ τῶν προχωρούντων Μωαμεθανῶν ἀλλεπαλλήλου καταλύσεως διαφόρων χριστιανικῶν πολιτειῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἶχε πέσει ἡ βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἔπεσον ὁμοίως τὸ βυζαντιακὸν δεσποτᾶτον τῆς Πελοποννήσου, τὸ φλωρεντιακὸν δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ πλησιέστερον τῆς ἕδρας αὐτοῦ ἡ νησιωτικὴ πολιτεία τῆς Λέσβου, ἐν ᾗ εἶχον ἄρξει ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλέον οἱ Γατελοῦζοι. Πασῶν δὲ τούτων τῶν συμφορῶν εἴπερ τις ἔπληξε τὸν Γουλιέλμον ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσις τῆς Λέσβου, ἐπειδὴ ὁ οἶκος τῶν Γατελούζων συνεδέετο πρὸς αὐτὸν διὰ κηδεστίας, καὶ, ὅτε ὁ Δορῖνος Γατελοῦζος ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Αἴνου, ἐγκατέστη ὡς ἐξόριστος ἐν Νάξῳ καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἀνεψιὰν τοῦ δουκὸς ⟨Ἐλισάβετ Κρίσπου, θυγατέρα τοῦ Ἰακώβου Β´⟩ [2]. Ἐπ᾽ αὐτοῦ δὲ συνέβη καὶ ἡ εἰς τοὺς Βενετοὺς προσχώρησις τῶν νήσων Σκύρου, Σκοπέλου καὶ Σκιάθου. Ἀλλὰ πολὺ σαφέστερον καὶ αὐτῶν τῶν κατοίκων τῶν βορείων Σποράδων ἔβλεπον οἱ νησιῶται τῶν Κυκλάδων, ὅτι ἡ Βενετία ἦτο τὸ ἑξῆς ἡ μόνη δυνατὴ προστα-

---

[1] *Pègues* Histoire de Santorin σ. 138. — *Casola* Viaggio a Gerusalemme σ. 96. — *Bartolomeo dalli Sonetti* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 5. — [*Suriano* Trattato di Terra Santa σ. 219].

[2] ***Κριτοβούλου*** Β´ 16.

σία ἐναντίον τοῦ Τούρκου, ἐπειδὴ τί θὰ ἠδύναντο νὰ ὠφελήσωσιν οἱ δισχίλιοι ἱππεῖς τοῦ δουκάτου ἐναντίον τῶν ἀπειροπληθῶν στιφῶν τοῦ Ἰσλάμ; Ἐξ ἑτέρου δ᾽ ἡ Βενετία δὲν ἐλησμόνησε «τὸν δοῦκα τῆς Νάξου», τοὺς περὶ αὐτὸν εὐπατρίδας καὶ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ μετὰ πάντων τῶν τόπων αὐτῶν καὶ ἁπάντων τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν τῇ συνθήκῃ ἣν συνωμολόγησε τῷ 1454 μετὰ τοῦ Μωάμεθ Β΄, ἥτις ῥητῶς ἀπήλλαξεν αὐτοὺς ἀπὸ «φόρου ἢ οἱασδήποτε ἄλλης ὑπηρεσίας» καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀξίωμα Βενετῶν [1], ἐχόντων τὸ δικαίωμα τῆς ἐπὶ τῶν κάστρων αὐτῶν ἐπάρσεως τῆς σημαίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Οὐχ ἧττον τὸ δουκᾶτον μόνον ἕνεκα τρικυμίας ἐκ τῶν συνηθέστατα ἐκρηγνυμένων αἰφνιδίως ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐσώθη ἀπὸ ἐπιθέσεώς τινος μεγάλου τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Γιουνῆς βέην κατ᾽ αὐτὸ τὸ ἑπόμενον τῆς συνθήκης ἔτος. Ἐδικαιολογήθη δὲ ἡ ἐπίθεσις αὕτη εἰς τὸν ἐπ᾽ αὐτῇ ὀργισθέντα σουλτᾶνον ἐκ τῆς ξενίας καὶ στέγης, ἧς εἶχον τύχει πειραταὶ ἐν τοῖς λιμέσι τῆς Νάξου, τῆς Πάρου καὶ τῆς Ῥηνείας. Διδαχθεὶς δὲ ὁ δοὺξ ἐκ τοῦ παθήματος τῶν Λεσβίων καὶ ἐκ νέας τουρκικῆς ἐπιδρομῆς ἐθεώρησε συνετὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς κτήσεις αὑτοῦ διὰ πληρωμῆς φόρου εἰς τὸν πανίσχυρον Μωάμεθ [2]. Καὶ ᾐσθάνετο μὲν ἑαυτὸν φοβερῶς ἀπομεμονωμένον ἀπὸ τοῦ λοιποῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἠπείρου· πάντως δ᾽ ἐφαντάζετο ὡς βέβαιον, ὅτι θᾶττον ἢ βράδιον ὁμοία τύχη ἐπεφυλάσσετο εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ κτήσεις, καὶ ὅτι ἡ ὑψίστη πολιτικὴ σύνεσις ἐπέβαλλε τὴν συμπλήρωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ χάρτου ἐγγυήσεων τῶν μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ Βενετῶν συνθηκῶν διὰ τῆς διαρκεστέρας μετ᾽ αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου ταμειακῆς σχέσεως.

---

[1] *Sanudo* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΒ΄ σ. 1155.

[2] ***Κριτοβούλου*** Β΄ 3. Γ΄ 10. — ***Δούκα*** σ. 331, 340.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ´

ΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ (1463—1566)

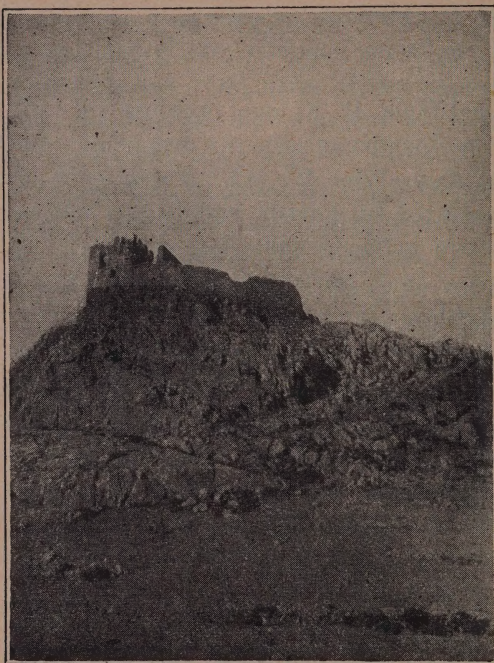
Ὁ δοὺξ τῆς Νάξου Γουλιέλμος Β´ Κρίσπος ἀπέθανε τῷ 1463· συμφώνως δὲ πρὸς τὰ συνομολογηθέντα κατὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἀνεψιὸς Φραγκῖσκος Β´. Ἀλλ᾽ ὁ νέος δοὺξ δὲν ἠδυνήθη νἀπολαύσῃ ἐπὶ πολὺ τοῦ ἐπὶ μακρὸν ποθουμένου ἀξιώματος ἐκείνου. Προςβληθεὶς ὑπὸ σοβαρᾶς ἀσθενείας μετέβη εἰς τὴν βενετικὴν ἀποικίαν Κορώνην, ὅπως ζητήσῃ τὴν συμβουλὴν ἰατροῦ ἐν αὐτῇ διαμένοντος, καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος. Ἀνεκηρύχθη δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ διάδοχος αὐτοῦ ὁ υἱὸς Ἰάκωβος Γ´ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς χήρας τοῦ θανόντος δουκὸς [1], καίτοι ἐφαίνετο κατ᾽ ἀρχὰς ἀμφίβολον μὴ θελήσῃ νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχὴν ὁ θεῖος τοῦ παιδὸς Ἀντώνιος, ὁ δυνάστης τῆς Σύρου [2]. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἰακώβου Γ´ συνέπεσε πρὸς τὸν μακρὸν μεταξὺ Τούρκων καὶ Βενετῶν πόλεμον τὸν διαρκέσαντ᾽ ἀπὸ τοῦ 1463 μέχρι τοῦ 1479, ἐπέδρασαν ἐπ᾽ αὐτὴν, ὡς εἰκὸς, αἱ πρόσθετοι συμφοραὶ, ἃς ὑπέστησαν αἱ βενετικαὶ κτήσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τῷ 1468 τέσσαρα τουρκικὰ πλοῖα προσέβαλον τὴν Ἄνδρον, ὁ δὲ δυνάστης τῆς νήσου Ἰωάννης Σομμαρίπας ἐφονεύθη, ὑπερασπιζόμενος τὸν ἴδιον οἶκον, καὶ οἱ ἐπιδρομεῖς ἀνεχώρησαν μετὰ τὴν δῄωσιν τῆς νήσου, ἀπαγαγόντες πλῆθος αἰχμαλώτων καὶ λάφυρα ἀξίας δεκαπενταkισχιλίων δουκάτων. Μετὰ δὲ δύο ἔτη κατόπιν τοῦ κορυφώματος τῶν καταστροφῶν τοῦ πολέμου, τῆς ἁλώσεως τῆς Χαλκίδος, ὁ τουρκικὸς στόλος, πλέων εἰς τὰ ἴδια, προςωρμίσθη καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἄνδρον καὶ ἀπήγαγε τοσοῦτον πλῆθος αἰχμαλώτων, ὥστε ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου περιωρίσθη εἰς δισχιλίας ψυχάς. Καὶ ἐπεσκέπτοντο

---

[1] Ὁ δόγης ἔγραψεν αὐτῇ τῷ 1464 ὡς gubernatrici Egeopelagi. Ἴδε *Cornelius* Ecclesiae Venetae Τόμ. Η´ σ. 272.

[2] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 204-5.

μὲν τὸ Αἰγαῖόν που καί που πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτοῦ βενετικοὶ στόλοι, ἀλλὰ σχεδὸν ἅπασαι αἱ νῆσοι ἔπασχον πολὺ ἢ ὀλίγον κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἐκ τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν. Καὶ ἐν μὲν Πάρῳ ἔμειναν μόνον τρισχίλιοι περίπου κάτοικοι, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Λορεδανοῦ πρὸ μιᾶς γενεᾶς ἀνοικισθεῖσα Ἀντίπαρος εἶχε καταντήσει νὰ ἔχῃ μόνον ἑκατὸν κατοίκους· οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Ἀστυπαλαίας παρὰ τὰς προτέρας προσπαθείας τοῦ Ἰωάννου Κυιρίνη περὶ ἀνοικισμοῦ αὐτῆς, ἕνεκα τῆς ἀφροντισίας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅςτις διέτριβεν ἐκτὸς τῆς νήσου, ἠλαττώθησαν μέχρι τετρακοσίων· ἡ δὲ πλουσία Θήρα, καίπερ οὖσα νῦν ἄμεσον ἐξάρτημα τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου, ἔτρεφε μόνον τριακοσίους κατοίκους καὶ παρεῖχεν εἰς τὸν δοῦκα ἐνιαυσίαν πρόσοδον μόνον πεντακοσίων δουκάτων. Ἔτι δὲ μικρότερος ἦτο ὁ πληθυσμὸς τῆς Κέω καὶ τῆς Σερίφου· αἱ δὲ βενετικαὶ νῆσοι Τῆνος καὶ Μύκονος εἶχον ἐπὶ μακρὸν παραπονεθῇ ἐπὶ τῇ ἐρημώσει τῇ προξενηθείσῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς ταύτην δὲ πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὴν ἀραίωσιν τὴν ἐπερχομένην ἐκ τῆς ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον κατατάξεως ναυτῶν εἰς τὸν βενετικὸν στόλον, ὅςτις ἔπλευσεν αὐτόσε τῷ 1472 μεταβαίνων, ἵνα προσβάλῃ τὴν Σμύρνην. Καὶ ἡ μὲν Δῆλος, ἣν ἐπεσκέφθη κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ὁ Βενετὸς ναύαρχος Μοτσενῖγος, ἦτο παντελῶς ἔρημος· ἀλλ᾽ ὁ βιογράφος αὐτοῦ μνημονεύει τῶν ἐρειπίων τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θεάτρου, τοῦ κολοσσοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ πλήθους κιόνων καὶ ἀγαλμάτων καὶ τῶν πλήρων

Τὸ Καστέλλι τῶν Φύλλων πλησίον τῆς Χαλκίδος κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Χρ. Οἰκονόμου.

ὕδατος δεξαμενῶν [1]. Τὴν δὲ Νάξον ἐπεσκέφθη ὁ τουρκικὸς στόλος τῷ 1477, καὶ μετὰ δύο ἔτη ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Νάξου, ἥτις ἐπί τινα χρόνον εἶχε περιέλθει εἰς μεγάλην ἔνδειαν, μαρτυρεῖται περιπεσοῦσα καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Τούρκων [2]. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ εἰρήνη τοῦ 1479 ἤγαγεν εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ μακροῦ ἀγῶνος μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ σουλτάνου. Ὁ δὲ δοὺξ τῆς Νάξου καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ ἔτυχον τῶν ἴσων καὶ ὁμοίων καὶ οἱ Βενετοί, καὶ μετὰ τρία ἔτη ὁ νέος σουλτᾶνος Βαγιαζὴτ Β΄ ἀνενέωσε τὴν συνθήκην τοῦ προκατόχου [3].

Καὶ ἡ μὲν ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης προεκάλεσεν, ὡς εἰκὸς, χαρὰν εἰς τὸ πικρῶς δεδοκιμασμένον Αἰγαῖον· ὁ δὲ γάμος τῆς θυγατρὸς τοῦ δουκὸς Ἰακώβου Γ΄ κατὰ τὰς Ἀπόκρεω τοῦ 1480 παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν αἰσθημάτων ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ ἰδίου λαοῦ. Εἶχε δ' ἐκλέξει ὡς γαμβρὸν τὸν Δομίνικον Πιζάνην, υἱὸν τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης καὶ μέλος ἐπιφανεστάτου βενετικοῦ οἴκου, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς προῖκα τῆς θυγατρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ γενέτειραν Θήραν ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ὅτι ὁ Πιζάνης ἔμελλε νἀποδώσῃ αὐτὴν, ἂν ὁ δωρήσας αὐτὴν δοὺξ ἤθελε τυχὸν ἀποκτήσει υἱόν. Οὐδέποτε δ' εἶχον τελεσθῆ ἐν τῷ δουκάτῳ ἑορταὶ οὕτω λαμπραί. Τὸ κάστρον τῆς Μήλου, ὅπου διέτριβε τότε ὁ Ἰάκωβος Γ΄, ἀντήχησεν ἐκ τῆς εὐφροσύνης τῶν εἰς τὸν γάμον κεκλημένων, καὶ ἡ χαρμοσύνη ἐπανελήφθη, ὅτε οἱ νεαροὶ νυμφίοι ἀπεβιβάσθησαν μετὰ τοῦ δουκὸς εἰς τὴν νέαν αὐτῶν κτῆσιν. Ὁ μὲν Ἰάκωβος, καθ' ἃ λέγεται, «ἐχόρευε καθ' ἑκάστην, σκιρτῶν ἐκ χαρᾶς καὶ ᾄδων», οἱ δὲ κάτοικοι ἀνεκραύγαζον πρὸς τιμὴν τοῦ νέου δυνάστου Ζήτω ὁ Πιζάνης (Viva Pisani). Ἐν δὲ τῷ κάστρῳ τοῦ Σκαροῦ, τῷ ἀρχαίῳ κτίσματι τοῦ οἴκου Βαρότση, τῷ κυριωτάτῳ τῶν πέντε φρουρίων τῆς ἡφαιστειώδους νήσου, οὗ τὰ ἐρείπια δεσπόζουσι καὶ σήμερον ἀκόμη τοῦ κάτωθεν αὐτῶν ἐκτεινομένου ἀπυθμένου λιμένος, ὁ Πιζάνης ἐγονυπέτησε μετὰ τῆς γυναικὸς πρὸ τοῦ κυρίου αὐτῶν, τοῦ δουκὸς, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ πενθεροῦ τὰς κλεῖδας τοῦ κάστρου, τὸ σκῆπτρον τὸ μαρτυροῦν τὰ φεουδαλικὰ αὐτῶν δικαιώ-

---

[1] *Stefano Magno* σ. 205, 207. — *Rizzardo* La presa di Negroponte σ. 24. — **Σάθα** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Α΄ σ. 244. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε΄ σ. 230. — *Cippico* P. Mocenigi gesta σ. 341, 344.

[2] *Eubel* Hierarchia catholica medii aevi Τόμ. Β΄ σ. 221.

[3] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε΄ σ. 228, 241. — *Miklosich-Müller* Acta et Diplomata Τόμ. Γ΄ σ. 295, 314. — *Malipiero* Annali σ. 121.

ματα καὶ τὸ ἐπὶ περγαμηνῆς εἰλητάριον τὸ ἀναγράφον τοὺς ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ δουκὸς καταγραφέντας ὅρους τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως τῆς νήσου. Ἔπειτα δὲ ὁ οἰκεῖος θεράπων εἰςήγαγεν εἰς τὸν πύργον τοῦ κάτω κάστρου τοὺς ὑποτελεῖς, ὅπως προςκυνήσωσι τὸν νέον αὐθέντην· ἐξεῖχον δὲ μεταξὺ αὐτῶν οἱ δύο μεγάλοι οἶκοι τῆς Θήρας, οἱ Γοζαδῖνοι καὶ οἱ Ἀργυροὶ ἢ Δαργένται, ἐκλελατινισμένοι Ἕλληνες ἄρχοντες, καυχώμενοι μὲν ὅτι κατήγοντο ἐκ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος ⟨Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ⟩, ἀλλὰ καταδεχόμενοι νὰ κατέχωσι τὸ κάστρον τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὡς ὑποτελεῖς τοῦ δυνάστου τῆς Θήρας. Ὅτε δ᾽ ἐπερατώθη ἡ τελετή, ἀνεπετάσθη ἐπὶ τοῦ ἄνω κάστρου ἡ σημαία τοῦ οἴκου Πιζάνη, καὶ ἡ νέα δυναστεία εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἐπισήμως, συμπεριληφθεῖσα εἰς τὴν πολυμιγῆ ἀριστοκρατίαν τοῦ Αἰγαίου. Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν δοὺξ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐν Μήλῳ καθέδραν αὐτοῦ, ὁ δὲ νέος κύριος τῆς Θήρας ἐπελήφθη τῆς ἐπιστασίας τῆς νησιωτικῆς αὐτοῦ κτήσεως, ἥτις ἐπὶ μακρότερον τοῦ δέοντος χρόνον εἶχε παραμεληθῆ ὑπὸ τοῦ ἐν ἀποδημίᾳ πάντοτε εὑρισκομένου προτέρου αὐτῆς δυνάστου. Ὁ δὲ Πιζάνης ἐπέδειξεν ὅλην ἐκείνην τὴν δραστηριότητα ἣν ἀναπτύσσει βασιλεὺς τὴν ἐπιοῦσαν τῆς στέψεως. Ἐφύτευσεν ἀμπέλους καὶ ἐλαίας, ἔσπειρε βάμβακα καὶ συνεβουλεύθη πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ πλειότερον τοὺς ἐμπόρους τοῦ κοινοῦ. Νέα ἐποχὴ ἐφαίνετο ἀρχομένη ἐν τῇ ἠρημωμένῃ νήσῳ. Ἁπανταχοῦ ὅπου μετέβαινεν ὁ δυνάστης οἱ κώδωνες τῆς ἐκκλησίας ἤχουν χαρμοσύνως πρὸς χαιρετισμὸν αὐτοῦ· ἁπανταχοῦ ὅπου κατέλυεν, ὅπως διαμείνῃ, οἱ φρούραρχοι τῶν κάστρων κατέθετον τὰς κλεῖδας ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ. Καὶ περὶ μὲν τῆς ψυχικῆς σωτηρίας τῶν ὑπηκόων μεριμνῶν διώρισε νέον ἐπίσκοπον, ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτοὺς ἐναντίον ἐπιθέσεων ὑπήγαγε τὴν Θήραν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας, ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς βενετικῆς πολιτείας πρὸς τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ, καὶ ἔπλευσε μετὰ τῆς συζύγου εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπως τύχῃ ἐπικυρώσεως τῆς ἰδίας κτήσεως. Ὡς εἰκὸς δὲ, ἡ Βενετία ἐπένευσεν εἰς τὴν αἴτησιν δυνάστου οὕτως εὐαρέστου καὶ ἔχοντος ἀρίστους συγγενεῖς.

Ἀλλὰ τὸ εἰδύλλιον τῆς Θήρας δὲν διήρκεσε μακρὸν χρόνον. Καθ᾽ ὃν χρόνον ὁ Πιζάνης εὑρίσκετο ἀκόμη ἐν Βενετίᾳ, ὁ πενθερὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰάκωβος Γ´ δὲν κατέλιπεν υἱόν, συμφώνως πρὸς τὸ προικοσύμφωνον ὁ Πιζάνης ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ τὴν Θήραν· ἂν δὲ δὲν ἤθελεν εἰςαχθῆ ὁ Σάλιος νόμος εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Κρίσπων, καθ᾽ ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, ἡ σύζυγος αὐτοῦ θὰ

ἠδύνατο καὶ νὰ διαδεχθῇ τὸν πατέρα ὡς δούκισσα τοῦ Αἰγαίου. Ἀλλ᾽ ὁ ἀδελφὸς τοῦ θανόντος δουκὸς Ἰωάννης, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ δουκάτου, προςωρμίσθη εἰς τὴν Θήραν, κατέλαβε τὸν Σκαρὸν, κατεβίβασε τὴν σημαίαν τοῦ οἴκου Πιζάνη καὶ ἀνεπέτασε τοὺς ῥόμβους καὶ τοὺς σταυροὺς τῶν Κρίσπων. Ὁ δὲ πατὴρ τοῦ Πιζάνη ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βενετίαν διαμαρτυρίαν ἐπὶ τῇ βιαιοπραγίᾳ ταύτῃ, καὶ ἡ βενετικὴ κυβέρνησις διέταξε τὸν ναύαρχον τοῦ στόλου νὰ διενεργήσῃ διὰ τῆς βίας τὴν ἀπόδοσιν τῆς νήσου. Ἀλλ᾽ ὅτε οἱ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἀποσταλέντες ἔφθασαν εἰς τὴν Θήραν, εἶδον, ὅτι ὁ Ἰωάννης Γ΄ εἶχεν ὀχυρώσει κρατερώτερον τὸν Σκαρὸν, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐπονειδίστως, βαλλόμενοι ὑπὸ πυκνῆς βροχῆς λίθων. Ἀλλὰ τοιαύτην προσβολὴν δὲν ἠδύναντο νἀνεχθῶσιν αἱ ἀρχαὶ τῆς Βενετίας. Διὸ διέταξαν δι᾽ ἐπιστολῆς ἐπιτακτικωτάτης τὸν ἁμαρτήσαντα δοῦκα νὰ ἐμφανισθῇ ἐν Βενετίᾳ, ὅπως ἀπολογηθῇ εἰς τὰς ἐναντίον αὐτοῦ κατηγορίας. Ἐκεῖνος δ᾽ ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως παρήγγειλεν εἰς τὸν ἐν Βενετίᾳ τότε παρεπιδημοῦντα ἀδελφὸν τῆς γυναικὸς νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐξητάσθη δὲ τότε ἡ ὅλη ὑπόθεσις, καὶ, ἐπειδὴ ἀνεμίχθησαν σπουδαῖα ζητήματα τοῦ φεουδαλικοῦ νόμου, οἱ δικασταὶ διέταξαν ἕνα τῶν γραμματέων τοῦ δικαστηρίου νὰ παρασκευάσῃ νέον ἀντίγραφον τοῦ βιβλίου τῶν Συνηθειῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας καὶ συντάξῃ γενεαλογικὸν στέμμα τῶν δουκῶν τῆς Νάξου, τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν εἰς ἡμᾶς γνωστῶν ἀναγραφῶν τῆς δυναστείας τῶν Σανούδων καὶ τῶν Κρίσπων. Ἀφ᾽ οὗ δὲ πρῶτον ἀντίθετοι γνῶμαι ἐξεφράσθησαν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, τέλος ἐπετεύχθη συνδιαλλακτικὴ ἀπόφασις, καθ᾽ ἣν ὁ δοὺξ ἔμελλε νὰ κρατήσῃ τὴν Θήραν, πληρόνων ἀποζημίωσιν εἰς τὸν Πιζάνην καὶ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης Γ΄, ἐπιτυχὼν τὸ ποθούμενον, ἀπήντησε τότε πλέον ταπεινῶς. ὅτι «ἦτο πρόθυμος νὰ ζήσῃ καὶ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τῆς Βενετίας», ὁ δὲ οἶκος Πιζάνη πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἔτυχε τῆς ἀμφισβητησίμου ἱκανοποιήσεως νὰ ἄρξῃ τριῶν τῶν μικροτέρων νήσων τοῦ Αἰγαίου [1].

Ἡ δὲ μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ Τούρκου συνομολογηθεῖσα

---

[1] *Stefano Magno* παρὰ τῷ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 209.—***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. ϛ΄ σ. 225, 233. — *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 404-13, 517. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Andros ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 185.—*Predelli* Commemoriali Τόμ. Ε΄ σ. 305.—*Feyerabend* Reyssbuch φ. 371. — *Canciani* Barbarorum Leges Τόμ. Γ΄ σ. 485. — Τὸ γενεαλογικὸν τοῦτο στέμμα ἐξέδωκα ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Iϛ΄ σ. 258.

εἰρήνη δὲν ἐστερέωσε τὴν ἀσφάλειαν τῆς Ἀνατολῆς. Διαρκούσης τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β΄ πολιορκίας τῆς Ῥόδου τὸ Αἰγαῖον διεσταυροῦτο ὑπὸ Τούρκων πειρατῶν, οἵτινες ἦσαν συνεχὴς ἀπειλὴ διὰ τοὺς μᾶλλον ἢ ἧττον εὐσεβεῖς προςκυνητὰς τοὺς πλέοντας εἰς τὸν Πανάγιον Τάφον, καὶ δὲν ἦτό τι ἀσύνηθες τὸ βλέπειν τὸ κύτος τουρκικοῦ τινος πειρατικοῦ πλοίου πεπληρωμένον αἰχμαλώτων ἀπαχθέντων ἐκ τῶν ἐν ταῖς Κυκλάσιν ἑστιῶν αὐτῶν [1].

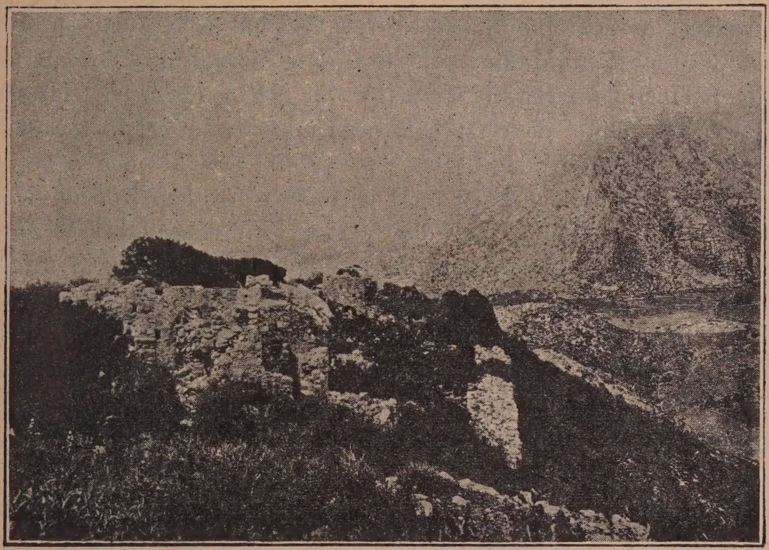
Ὁ δὲ νέος σουλτᾶνος Βαγιαζὶτ Β΄ παρὰ τὴν δοθεῖσαν εἰς τὴν Βενετίαν ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν ἤθελε ζητηθῇ φόρος παρὰ τοῦ δουκάτου, ἐζήτησε καθυστερουμένας πληρωμὰς καὶ διεμαρτυρήθη, ὅτι ὁ δοὺξ τῆς Νάξου καὶ ὁ δυνάστης τῆς Πάρου ἐστέγαζον πειρατὰς λυμαινομένους τὰς τουρκικὰς κτήσεις. Κατόπιν τῆς διαμαρτυρίας ταύτης παρεσκεύασε στολίσκον, ὅπως ἐξώσῃ τὸν δυνάστην τῆς Πάρου ἀπὸ τῆς νήσου. Ἡ δὲ Βενετία διέταξε τὸν ναύαρχον αὐτῆς νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πάρου καὶ Νάξου ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας τῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ παρουσίας αὐτοῦ, ὅπως ὑποβάλῃ τὴν γνώμην, ὅτι ἡ παρὰ τῆς Βενετίας προσφορὰ ἐνιαυσίας χορηγίας θὰ ἠδύνατο νὰ πείσῃ τοὺς δυνάστας τῶν νήσων ἐκείνων νὰ ἐκχωρήσωσιν ἅπαντα αὐτῶν τὰ δικαιώματα εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν. Καὶ οὔτε μὲν ὁ δοὺξ, οὔτε ὁ Σομμαρίπας ἦσαν πράγματι πρόθυμοι νὰ παραιτηθῶσι, καίτοι ὁ Σομμαρίπας εὐχαρίστως ἀνεπέτασε τὴν βενετικὴν σημαίαν πρὸς τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ. Ἀλλ᾽ ἡ τυραννικὴ διαταγὴ τοῦ δουκὸς Ἰωάννου Γ΄ ἤγαγε μετ᾽ οὐ πολὺ εἰς βενετικὴν κατοχήν. Ὁ προπετὴς οὗτος δυνάστης παρώξυνε διὰ τῶν πιέσεων αὐτοῦ τοὺς ἰδίους ὑπηκόους εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε, ἀποστατήσαντες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἕλληνος παλαιμάχου, ἐπολιόρκησαν αὐτὸν καὶ τοὺς εὐπατρίδας ἐν τῷ κάστρῳ, ἐξ οὗ ἠλευθερώθη μόνον ἕνεκα τῆς ἐγκαίρου ἀφίξεως στόλου ἀνήκοντος εἰς τοὺς ἱππότας τῆς Ῥόδου. Ἀλλὰ καὶ τὸ δίδαγμα τοῦτο δὲν ἔπεισεν αὐτὸν νὰ διορθωθῇ. Ἡ δὲ θανάτωσις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀποστασίας ἀνεζωπύρησε τὸ ἐναντίον τοῦ δουκὸς μῖσος τοῦ λαοῦ, καὶ, ὅτε ἀπέθανε τῷ 1492, πολλοὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἔσειον τὰς κεφαλὰς καὶ ἐλάλουν περὶ ἐπελθούσης δηλητηριάσεως·

Καίτοι δὲ κατέλιπεν ὁ Ἰωάννης δύο τέκνα, ἕνα υἱὸν καὶ μίαν θυγατέρα, ἀμφότερα ἦσαν οὐ μόνον ἀνήλικα, ἀλλὰ καὶ νόθα. Διὸ ἦτο κατάλληλος εὐκαιρία ἐπεμβάσεως τῆς Βενετίας. Δὲν ἦτο δὲ ἴσως ἁπλῆ σύμπτωσις, ὅτι ὁ Βενετὸς ναύαρχος εὑρίσκετο μετὰ ἓξ γαλερῶν

---

[1] *Bartolomeo dalli Sonetti* σ. 36. — *Faber* Evagatorium Τόμ. Α΄ σ. 37.

ἐν τῷ λιμένι, καὶ ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐνεθάρρυνε τὴν δημοτικὴν φατρίαν νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ προσαρτήσεως τοῦ δουκάτου εἰς τὴν Βενετίαν. Ἀλλ᾽ οἱ προέχοντες ἄνδρες ὑπεστήριζον τὰς ἀξιώσεις τῆς μητρὸς τῶν τέκνων τοῦ Ἰωάννου, καὶ ὁ δραστηριώτατος τῶν Κρίσπων Ἰάκωβος, νόθος υἱὸς τοῦ προκατόχου δουκὸς Γουλιέλμου Β΄ περιεβλήθη τὴν προσηγορίαν κυβερνήτου τῆς Νάξου ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν παιδίων ἐκείνων καὶ ἐξέδιδεν ἐπίσημα ἔγγραφα ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην. Ἀλλ᾽ ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ οἱ τοῦ δήμου, συνοδευόμε-

Τὸ κάστρον Ἀπαλίρη ἐν Νάξῳ ἀπὸ νότου
κατὰ φωτογραφίαν τῆς κ. J. K. Fotheringham.

νοι ὑπὸ τῶν γυναικῶν αὐτῶν, φερουσῶν εἰς τὰς ἀγκάλας τὰ τέκνα, προσῆλθον πρὸς τὸν Βενετὸν ναύαρχον, κραυγάζοντες «Θέλομεν νὰ κυβερνηθῶμεν ὑπὸ τῆς Βενετίας· ὑποτασσόμεθα εἰς αὐτήν». Ὁ δὲ ναύαρχος, ὅστις πιθανῶς εἶχεν ὑποκινήσει τὴν διαδήλωσιν ταύτην, ὑπεδέχθη αὐτοὺς φιλοφρόνως, διώρισε Βενετὸν διοικητὴν τῆς Νάξου, καὶ ἔστειλεν ἄρχοντας, ἵνα καταλάβωσι καὶ διοικήσωσι τὰς λοιπὰς νήσους, αἵτινες εἶχον ἀποτελέσει μέρος τοῦ δουκάτου ἐπὶ τοῦ θανόντος δουκὸς, τὴν Θήραν, τὴν Σῦρον, τὴν Ἴον καὶ τὴν Μῆλον. Συγχρόνως δ᾽ ἐστάλη εἰς τὴν Βενετίαν ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ τῆς Νάξου, ὅπως ἀναγγείλῃ τὰ συμβάντα, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ

ἀρχιεπισκόπου καὶ κανονικῆς πρεσβείας. Τότε δὲ προετάθη ἐν τῇ συγκλήτῳ, ἵνα ἡ Βενετία ἀποδεχθῇ τὸ δουκᾶτον, ληφθείσης πρότερον προνοίας περὶ τῆς χήρας καὶ τῶν τέκνων τοῦ θανόντος δουκὸς, χάριν ἀνακουφίσεως τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς τυραννίας καὶ ὅπως αἱ νῆσοι ἀποφύγωσι τὸν κίνδυνον νἀποβῶσι φωλεὰ πειρατῶν καὶ τμῆμα τῆς αὐξανομένης τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ἀπεφασίσθη μὲν, ὅπως αἱ πρόσοδοι τῶν νήσων ἀφεθῶσιν εἰς τὸν δουκικὸν οἶκον, ἀλλὰ καὶ ὅπως διορίζηται Βενετὸς διοικητὴς, ἄρχων ἐπὶ διετίαν, ἑδρεύων ἐν Νάξῳ καὶ λαμβάνων ἐνιαύσιον μισθὸν πεντακοσίων δουκάτων, πληρονόμενον ἐκ τῶν προσόδων ἐκείνων. Νάξιοι δὲ πολῖται ἔμελλον νἀποστέλλωνται πρὸς διοίκησιν τῶν ἀπὸ τῆς Νάξου ἐξαρτωμένων νήσων. Πρῶτος δὲ Βενετὸς διοικητὴς τῆς Νάξου ἐξελέχθη ὁ Πέτρος Κονταρίνης. Οὕτω τῷ 1494 ἡ Βενετία ἀπέβη τέλος κυρία τοῦ δουκάτου τοῦ Αἰγαίου [1].

Ἀλλ' ἡ κτῆσις δὲν εἶχεν ἴσως μεγάλην ἀξίαν ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικήν. Καὶ δὴ μανθάνομεν, ὅτι ἐκ τῶν πέντε νήσων, ὧν τὴν ἄμεσον ἀρχὴν εἶχεν ὁ θανὼν δοὺξ, ἡ μὲν Θήρα καὶ ἡ Ἴος ᾠκοῦντο ὑπὸ ὀκτακοσίων ψυχῶν, ἡ δὲ Σῦρος εἶχε τετρακοσίους μόνον κατοίκους. Ἥ τε Ἴος δὲ καὶ ἡ Μῆλος εἶχον ὡραίους καὶ συχναζομένους λιμένας· ἀλλὰ τὰ μὲν τείχη τοῦ λιμένος τῆς Μήλου ἦσαν ἠρειπιωμένα, ὁ δ' ἐκ Μεδιολάνου κανονικὸς Casola, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν Ἴον ἀμέσως πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ δουκὸς, παρωμοίασε τὸ ἐπ' αὐτῆς ὀρεινὸν κάστρον τῶν Κρίσπων πρὸς χοιροστάσιον, ἐν ᾧ συνηγελάζοντο οἱ κάτοικοι ἐκ τοῦ φόβου τῶν πειρατῶν, ἀλλ' ὅπου ἡ τροφὴ ἦτο καλὴ καὶ αἱ γυναῖκες ὡραῖαι. Ἡ δὲ Μῆλος καὶ ἡ Νάξος ἦσαν αἱ ἀνθηρόταται τῶν Κυκλάδων. Τούτων ἡ Μῆλος εἶχε πλοῦτον νίτρου, κισήρεως καὶ μυλοπετρῶν, τὰ δὲ θερμὰ αὐτῆς λουτρὰ, ἅτινα, καθ' ἃ λέγεται, εἶχον τὰ μέγιστα βλάψει τὸν Γουλιέλμον Β', μόνον τῶν ἐν Κύθνῳ ἦσαν δεύτερα, ἅτινα ὁ ἐνθουσιώδης Βενετὸς ναυτικὸς Βαρθολομαῖος dalli Sonetti [2] ἀπεφάνθη, ὅτι ἦσαν ἀνώτερα τῶν τῆς Παδούης. Τῶν δὲ ἄλλων νήσων τῶν Κυκλάδων, ἐν αἷς τότ' ἐπε-

---

[1] *Stefano Magno* παρὰ *Hopf* Chroniques gréco-romanes σ. 209. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ' σ. 241. — *Navagero* παρὰ *Muratori* Τόμ. ΚΓ' σ. 1203. — *Bembo* Historia Veneta ἐκδ. 1809, Τόμ. Α' σ. 73, 101-2. — *Casola* Viaggio σ. 96. — Archives de l'Orient latin Τόμ. Α' σ. 614.

[2] ⟨Διὰ τοῦ παρωνυμίου τούτου, εἰλημμένου ἐκ τῆς ἐμμέτρου ὑπ' αὐτοῦ περιγραφῆς τῶν Κυκλάδων, ἐπωνομάζετο ὁ Βαρθολομαῖος, οὗ τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον εἶνε ἄγνωστον⟩.

κράτει ἡ βενετικὴ ἐπιρροή, καίτοι οἱ οἰκεῖοι δυνάσται ἦσαν κατ᾽ ὄνομ᾽ ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς Βενετίας, αἱ δύο μάλιστα εὐημεροῦσαι ἦσαν αἱ εἰς τοὺς Σομμαρίπας ἀνήκουσαι Πάρος καὶ Ἄνδρος. Ὁ Γερμανὸς περιηγητής, πατὴρ Faber, ὅςτις εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ Αἰγαῖον πρὸ ἕνδεκα ἐτῶν, μαρτυρεῖ, ὅτι Πάρια μάρματα ἐξήγοντο εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ὅτι ἡ νῆσος ἐξῆγε καὶ ἄλλον λίθον καλλίτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ μαρμάρου [1]. Ὁ δὲ δοὺξ τῆς Ἄνδρου, ὃν ἡ Βενετία ἀνεγνώριζεν ὡς ὅλως ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ δουκάτου τῆς Νάξου, φαίνεται, ὅτι προςηγόρευε καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν *δοῦκα* τῆς ἰδίας νήσου [2], καθ᾽ ἃ εἶχε πράξει πρότερον ὁ Πέτρος Ζένος, ἀνὴρ πολὺ σπουδαιότερος αὐτοῦ. Ἅπασαι δὲ αἱ ἄλλαι νῆσοι, ἐξαιρουμένων τριῶν καὶ μέρους τετάρτης, ἀνῆκον νῦν εἰς βενετικοὺς οἴκους, καὶ δὴ ἡ μὲν Ἀμοργὸς καὶ ἡ Ἀστυπάλαια εἰς τοὺς Κυιρίνη, ἡ δὲ Σέριφος εἰς τοὺς Μικιέλη, ἡ Ἀντίπαρος εἰς τοὺς Λορεδανούς, μέρος δὲ τῆς Κέω, ἧς ὁ λιμὴν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ μέγαν στόλον, εἰς τοὺς Πρεμαρίνη. Ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Γουλιέλμου Κρίσπου Φλωρεντία ἐδέσποζεν ἀκόμη τῆς Ἀνάφης, καὶ οἱ Γοζαδῖνοι ἦρχον ἐν Σίφνῳ, Κύθνῳ καὶ ἐν μέρει τῆς Κέω. Ἡ δὲ Βενετία, ἂν λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν, ὅτι ἦτο ἀπόλυτος κυρία τῆς τε Τήνου καὶ τῆς Μυκόνου καὶ τῶν βορείων Σποράδων καὶ εἶχεν ἀποκτήσει τὴν Κύπρον πρὸ πέντε ἐτῶν, ⟨περιελθοῦσαν εἰς αὐτὴν διὰ τῆς ὡραίας Βενετῆς Αἰκατερίνης Κορνάρου⟩, κατεῖχεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ παρὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Εὐβοίας ἀξίους λόγου σταθμούς.

Ἦσαν δ᾽ αἱ Κυκλάδες ἅπασαι ὠχυρωμέναι, καθ᾽ ἃ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἐκ τῶν διαγραμμάτων ἑκάστης νήσου, ἅτινα περιέλαβεν ὁ Βενετὸς ναυτικὸς Βαρθολομαῖος dalli Sonetti εἰς τὴν γλαφυρὰν αὐτοῦ ἔμμετρον ἔκθεσιν περὶ τῶν πολλῶν αὐτοῦ εἰς αὐτὰς ἐπισκέψεων [3]. Καὶ ἡ μὲν Θήρα καὶ Κέως εἶχον ἑκατέρα πέντε φρούρια,

---

[1] ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Ϛ′ σ. 241. — *Casola* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 39, 96. — *Faber* Evagatorium Τόμ. Γ′ σ. 299, 301, 319-21.

[2] *Hopf* Andros ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 135, 185.

[3] Τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον τοῦ περιηγητοῦ τούτου εἶνε ἄγνωστον, καθ᾽ ἃ ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἀλλ᾽ ἡ ὑπ᾽ αὐτοῦ περιγραφὴ τῶν Κυκλάδων ἀφιερώθη εἰς τὸν δοῦκα Μοτσενῖγον, ἄρξαντα ἀπὸ τοῦ 1478 μέχρι τοῦ 1485. Αἱ μόναι δ᾽ ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ ἱστορικαὶ μνεῖαι εἶνε ἡ τῆς δεσποίνης τῆς Μήλου Φλωρεντίας, ἀκμασάσης περὶ τὸ 1376, τοῦ ὑπὸ τοῦ Κυιρίνη ἐν ἔτει 1413 ἀνοικισμοῦ τῆς Ἀστυπαλαίας, τῆς ἐν ἔτει 1457 ἐκρήξεως τῆς Θήρας, τῆς ἐν ἔτει 1384 κατεδαφίσεως τῶν τειχῶν τῆς Τενέδου καὶ ἴσως τῆς ἐν ἔτει 1470 ἁλώσεως τῆς Χαλκίδος ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ. Μέγα μέρος τῆς συγγραφῆς δὲν εἶνε

ἡ δὲ Πάρος τέσσαρα, ἐν οἷς καὶ τὸ ὀχυρὸν κάστρον τοῦ Κεφάλου, ὅπερ εἶχε κτίσει ἐπ' ἐσχάτων ὁ Νικόλαος Σομμαρίπας ὡς καθέδραν αὐτοῦ ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου δεσπόζοντος τῆς θαλάσσης. Ἡ δὲ Νάξος καὶ ἡ Ἀμοργὸς εἶχον ἀνὰ τρία, ἡ Μῆλος δύο, καὶ ἡ Σῦρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι τῶν Κυκλάδων ἕν. Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸ Αἰγαῖον, ὅτε ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Νάξον ὁ πρῶτος Βενετὸς διοικητής.

Ἡ δὲ βενετικὴ διοίκησις διήρκεσε μὲν βραχὺν χρόνον, ἀλλ' ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ εἰς τὰς νήσους. Ἐπί τινα χρόνον οἱ πειραταὶ ἐσαρώθησαν ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ συχνὴ παρουσία βενετικοῦ στόλου ἔν τινι τῶν λιμένων παρεῖχεν εἰς τοὺς κατοίκους αἴσθησιν ἀσφαλείας. «Ἀποβλέπουσι πρὸς τὸν ἡμέτερον ναύαρχον ὡς πρὸς Μεσσίαν» ἔλεγε βενετική τις ἔκθεσις. Ἀλλὰ τὰ εὐεργετήματα ταῦτα ἦσαν μόνον προσωρινά. Οἱ πειραταὶ ἐπέστρεψαν καὶ πάλιν εἰς τὸ θέατρον τῶν ληστειῶν αὐτῶν εὐθὺς ὡς εἶχεν ἀποπλεύσει ὁ Βενετὸς ναύαρχος, καὶ κυρίως δύο αὐτῶν, ὁ ἐκ Κατάνης Παῦλος de Campo, ὢν τοῦτο μὲν πειρατής, τοῦτο δ' ἐρημίτης, καὶ ὁ ἀντίζηλος αὐτοῦ ὁ ὀνομαζόμενος Μαῦρος Χασσὰν, ἐπέφερον μεγάλας ζημίας. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐπανάληψις τῶν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τῆς Βενετίας τῷ 1499 κατεθορύβησε τοὺς νησιώτας. Ὁ μὲν Βενετὸς διοικητὴς τῆς Νάξου ἔγραψεν, ὅτι δὲν εἶχε πυρῖτιν· Βενετὸς δέ τις πρέσβυς, ὅστις ἐπεσκέφθη τὴν νῆσον, διερχόμενος ἐξ αὐτῆς, ἀνήνεγκεν, ὅτι τὰ τείχη ἦσαν ἀσθενῆ καὶ προέτεινε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ διοικητοῦ καὶ τὴν χάριν ἐνισχύσεως τῶν τειχῶν ἐξόδευσιν τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Ἡ δ' ἐνέργεια αὐτοῦ αὕτη ὑπεστηρίχθη ἐν Βενετίᾳ κρατερῶς ὑπὸ τῶν Λορεδανῶν, ὧν τις οἰκογενὴς «δέσποινα συνετὴ καὶ μεγάλην ἔχουσα εὐφυίαν» εἶχε συζευχθῇ μετὰ τοῦ Φραγκίσκου, υἱοῦ τοῦ θανόντος δουκὸς τῆς Νάξου Ἰωάννου Γ΄. Διὸ, ἐπειδὴ οὗτος ἦτο ἤδη ἐνήλικος, ἀπεφάσισε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1500 νἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ δουκᾶτον ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ὑποσχεθῇ οὗτος νὰ μὴ λάβῃ ὡς πρότυπον τὸν πατέρα. Οὕτως ἐν κακῇ ὥρᾳ νεανίας ὅστις ἐπέπρωτο νὰ ἐκμανῇ μέχρι συζυγοκτονίας ἀντικατέστησεν ἐν τῷ δουκάτῳ τὴν Βενετίαν [1].

πρωτότυπον, ἀλλ' ἀντεγράφη ἁπλῶς ἐκ τοῦ Βουονδελμόντη· διὸ πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις αὐτοῦ μετὰ προσοχῆς. Ἀλλὰ τὰ ἐν αὐτῇ διαγράμματα τῶν νήσων εἶνε ἀκριβῆ, καθ' ἃ ἐπείσθην ἐξ αὐτοψίας.

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Α΄ σ. 204, 463, 739, 744, 815. Τόμ. Β΄ σ. 130, 630, 662-3, 701. Τόμ. Γ΄ σ. 23, 85, 971. — *Bembo* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Α΄ σ. 324 (λατινικῆς ἐκδόσεως φ. 115). — *E. A. C.* Cenni storici intorno Paolo de Campo.

Ἡ δ᾽ ἐπελθοῦσα μεταβολὴ ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀτύχημα διὰ τοὺς κατοίκους τῶν Κυκλάδων. Ἡ μὲν ἐξακολούθησις τοῦ μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Τούρκων πολέμου ἐξέθηκε τὴν Νάξον εἰς δύο ἐντὸς δύο ἐτῶν ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, κατ᾽ αὐτὰς δ᾽ ἐκυριεύθη καὶ ἐλεηλατήθη ἡ κάτω πόλις καὶ πολλοὶ Νάξιοι ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι. Οὕτω δὲ ἄγρια ὑπῆρξαν τὰ αἰσθήματα ἐκδικήσεως, ἅτινα προεκάλεσαν αἱ πράξεις ἐκεῖναι, ὥστε περιώνυμός τις Τοῦρκος πειρατὴς, ἐξοκείλας εἰς Μῆλον, ἐφονεύθη ὀπτηθεὶς βραδέως ἐπὶ τρεῖς ὅλας ὥρας ὑπὸ τοῦ μαινομένου λαοῦ. Εἰς δὲ τὴν εἰρήνην τοῦ 1503 συμπεριελήφθη μὲν κατὰ τὰ εἰωθότα τὸ Αἰγαῖον, ἀλλ᾽ οἱ μικροὶ δυνάσται τῶν Κυκλάδων ἐπίεζον κατὰ τούτους τοὺς χρόνους πολλάκις τοὺς ὑπηκόους πολὺ μᾶλλον αὐτῶν τῶν Τούρκων. Οἱ μὲν Σομμαρίπαι τῆς Πάρου διεξῆγον πόλεμον πρὸς τοὺς Σομμαρίπας τῆς Ἄνδρου, οἱ δὲ ἀβοήθητοι Ἄνδριοι ἔγραψαν ἑλληνιστὶ εἰς τὴν Βενετίαν, παραπονούμενοι, ὅτι πολλοὶ μὲν τῶν συμπολιτῶν εἶχον ἐξοικισθῆ εἰς τὴν Πάρον, ὁ δὲ ἴδιος αὐτῶν « δοὺξ » Φραγκῖσκος ἦτο τύραννος οὕτως ὠμὸς, ὥστε διενοεῖτο αὐτόχρημα νὰ καλέσῃ εἰς τὴν νῆσον τοὺς Τούρκους. Ἡ δὲ βενετικὴ πολιτεία μὴ θέλουσα νὰ ἐπιτρέψῃ, ὅπως συμβῇ ἡ ἐπαπειλουμένη συμφορὰ, προετίμησε νἀνακαλέσῃ εἰς Βενετίαν τὸν Φραγκῖσκον, ἐπὶ δ᾽ ἑπτὰ ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1507 μέχρι τοῦ 1514, ἡ Ἄνδρος ἐκυβερνήθη ὑπὸ Βενετῶν διοικητῶν, καὶ ἡ σημαία τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τοῦ κυματοπλῆγος κάστρου τῶν φεουδαλικῶν δυναστῶν τῆς νήσου [1]. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ Αἰγαίου καὶ ὡραιοτάτῃ τῶν Κυκλάδων διεδραματίσθη μία τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ δουκάτου φρικτοτάτων τραγῳδιῶν. Ὁ Φραγκῖσκος Γ´ ἐνόσει μὲν ἀπὸ μακροῦ, ἀλλὰ μόνον τῷ 1509, ὅτε εὑρίσκετο μετὰ τῆς ἰδίας γαλέρας ἐν Τεργέστῃ, ὑπηρετῶν ἐν τῷ βενετικῷ στόλῳ, μανθάνομεν τὸ πρῶτον περὶ τῆς παραφροσύνης αὐτοῦ. Οὕτω δὲ βιαία ὑπῆρξεν ἡ καταλαβοῦσ᾽ αὐτὸν μανία, ὥστε οἱ ὑπ᾽ αὐτὸν ἄνδρες ηὔχοντο νὰ ὑπηρετῶσι μᾶλλον τὸν Τοῦρκον, καὶ ὁ δοὺξ ἐτέθη ὑπὸ φύλαξιν ἐν τῷ Ἁγίῳ Μιχαὴλ τοῦ Μουράνου [2], τῆς νήσου ὅπου σήμερον τὸ νεκροταφεῖον. Ἀλλ᾽ ἀπηλευθερώθη ἐκεῖθεν συμφώνως πρὸς συνήθειαν ἀκόμη ὑπάρχουσαν ἐν Ἰταλίᾳ τοῦ ἀπελευθερόνειν τοὺς δεσμώτας παράφρονας, οὕτω

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. Δ´ σ. 40, 178, 205, 310. Τόμ. Ε´ σ. 1007. Τόμ. Ζ´ σ. 159, 683, 717. — Relazioni degli Ambasciatori Veneti Σειρᾶς Γ´ Τόμ. Γ´ σ. 14, 15.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. Η´ σ. 328, 337, 355, 366.

δ' ἐδόθη εἰς αὐτὸν ⟨ἐπιστρέψαντα εἰς τὴν Νάξον⟩ ἡ εὐκαιρία νὰ διαπράξῃ στυγερὸν ἔγκλημα.

Καὶ δὴ τῇ 15 Αὐγούστου 1510 κατώρθωσε «δι' ᾀσμάτων, ἀσπασμῶν καὶ θωπειῶν» νὰ δελεάσῃ τὴν σύζυγον εἰς τὴν κλίνην αὐτοῦ, σκοπῶν νὰ δολοφονήσῃ αὐτήν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατώρθωσεν ἡ δούκισσα νὰ διασωθῇ ἀπὸ τοῦ ξίφους τοῦ παράφρονος, φυγοῦσα, ὡς εὑρίσκετο φέρουσα τὴν νυκτερινὴν αὑτῆς ἐνδυμασίαν, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς θείας Λουκρητίας Λορεδανοῦ, τῆς κυρίας τῆς Ἴου. Ἀλλὰ τὴν νύκτα τῆς 17 Αὐγούστου ὁ σύζυγος κατεδίωξεν αὐτὴν ἐκεῖσε, διέρρηξε τὰς θύρας καὶ ἀνελθὼν διὰ τῆς βίας εὗρε τὴν κυρίαν τῆς Ἴου κατακεκλιμένην. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἡ ἔντρομος δούκισσα, ἀκούσασα τὸν θόρυβον, ἐκρύβη ὑπό τινα λουτῆρα, ἀλλὰ δοῦλός τις προέδωκε τὸν κρυψῶνα αὐτῆς, καὶ ὁ δοὺξ ἔπληξεν αὐτὴν κατὰ τῆς κεφαλῆς διὰ τοῦ ξίφους. Ἡ δούκισσα, πειρωμένη ἐν ἀπογνώσει νἀποκρούσῃ τὸ πλῆγμα, ἔδραξε τὸ ξίφος δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν καὶ ἔπεσε λιπόθυμος πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν κατηυνάσθη ἡ μανία τοῦ μιαροῦ, ἀλλ' ἔπληξεν εἰς τὴν γαστέρα τὴν ἐκτάδην κειμένην καὶ ἔπειτ' ἀφῆκεν αὐτὴν νἀποθάνῃ. Ἐπὶ τούτοις ἡ πόλις ὅλη ἐτράπη εἰς δίωξιν αὐτοῦ· ὁ δὲ δοὺξ ἔφυγεν εἰς τὸν κῆπον αὐτοῦ καὶ ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖθεν εἰς τὸ ἴδιον μέγαρον, ὅπου μάτην ἐπειράθη νἀποδείξῃ, ὅτι τὰ τραύματα τῆς συζύγου προῆλθον ἐξ ἐγχειριδίου μεθ' οὗ ἔπαιζεν αὕτη. Τότε δ' ἔγεινε συνέλευσις, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ἡ παῦσις τοῦ δολοφόνου, ἡ ἀνάρρησις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὄντος τότε μόνον ἑνδεκαετοῦς, καὶ ἡ ἀνάδειξις ὡς διοικητοῦ τοῦ δουκάτου τοῦ δυνάστου τῆς Κέω Ἰακώβου Γοζαδίνου, ὅστις διέτριβεν ἐν Νάξῳ καὶ εἶχε περιβληθῆ καὶ πρότερον τὴν ἀρχὴν ἐκείνην. Τὸ ἄγγελμα τῆς ἀπολύσεως αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς τὸν Φραγκῖσκον ἐν ᾧ παρεκάθητο ἐν τῷ μεγάρῳ εἰς τὴν τράπεζαν μετὰ τοῦ υἱοῦ. Οὕτω δὲ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ μανία αὐτοῦ, ὥστ' ἔδραξε μάχαιραν, ὅπως φονεύσῃ τὸν υἱόν, καί, ἂν μὴ ὁ κουρεὺς τοῦ μεγάρου συνεκράτει τὴν χεῖρ' αὐτοῦ, θὰ διέπραττε δεύτερον φόνον. Ἀλλ' εὐτυχῶς ὁ παῖς διέφυγε, πηδήσας ἐκ τοῦ ἐξώστου· ὁ δὲ λαὸς εἰσώρμησεν εἰς τὸ μέγαρον, καὶ μετὰ σφοδρὸν ἀγῶνα, καθ' ὃν ἐτραυματίσθη ὁ δούξ, συνελήφθη καὶ ἐστάλη ὑπὸ ἀσφαλῆ συνοδίαν εἰς τὴν Θήραν [1].

Οἱ Νάξιοι ἀνήγγειλαν ἀμελλητὶ τὰ συμβάντα εἰς τὰς πλησιε-

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΙΑ' σ. 393-4, 705.

στάτας βενετικὰς ἀρχὰς, καὶ ἡ ὑπόθεσις ὑπεβλήθη εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐν Βενετίᾳ. Αὕτη δ᾽ ἀπεφάσισε νἀποστείλῃ εἰς τὴν Νάξον ὡς διοικητὴν τὸν Ἀντώνιον Λορεδανὸν, ἀδελφὸν τῆς φονευθείσης δουκίσσης, ἐπὶ ἐνιαυσίῳ μισθῷ τετρακοσίων δουκάτων, πληρονομένῳ ἐκ τῶν προσόδων τοῦ δουκάτου, καὶ νὰ ἐξορίσῃ τὸν παράφρονα εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκεῖ δ᾽ ἀπέθανε τῷ 1511 τὴν ἐπέτειον τοῦ φόνου ἐκ πυρετοῦ. Ὁ δὲ Λορεδανὸς διέμεινεν ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη καὶ ἥμισυ, καὶ οὕτω τὸ δεύτερον ἤδη ἡ Νάξος ἠξιώθη βραχείας βενετικῆς προστασίας [1]. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Ἄνδρος εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Βενετίας, οὔσης ἐκκρεμοῦς τῆς ἐκδικάσεως τῶν διαφόρων περὶ τῆς νήσου ταύτης ἀξιώσεων, ἡ σκιὰ τοῦ πτερωτοῦ λέοντος ἐκάλυπτε τὸ Αἰγαῖον ὅλον. Οὐδὲ ἦσαν ὁπωσδήποτε ἀξιόθρηνοι οἱ Βενετοὶ διοικηταὶ τῶν Κυκλάδων, ἐπειδὴ ὁ βίος ἦτο εὐφρόσυνος ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐφ᾽ ὅσον δὲν ὑπῆρχε φόβος λοιμοῦ καὶ ἐφ᾽ ὅσον ἐπήρχετο ἀνάπαυλα τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν. Σώζεται δ᾽ ἀξία λόγου ἔκθεσις περὶ τῶν διασκεδάσεων αἵτινες διωργανώθησαν χάριν τινὸς τῶν Βενετῶν πρέσβεων τῶν διατριψάντων κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐν ταῖς νήσοις. «Ἡ Νάξος καὶ ἡ Πάρος, λέγει ἡ διήγησις αὕτη, εἶνε πόλεις πολὺ διασκεδαστικαὶ, ὧν οἱ κύριοι ἐτίμησαν τὴν Ἐξοχότητ᾽ αὐτοῦ δι᾽ ἑορτῶν καὶ χορῶν, ἐξ ὧν δὲν ἔλειπον μεμορφωμέναι καὶ χαρίεσσαι δέσποιναι». Ὁ δὲ διοικητὴς τῆς Σκύρου ἀνέφερεν, ὅτι ἡ νῆσος αὐτοῦ θὰ ἦτο εὐφορωτέρα, ἂν μόνον ἐπείθοντο οἱ Ἕλληνες νὰ καλλιεργῶσιν αὐτὴν μετὰ φιλοπονίας. Ἀλλ᾽ ὑπῆρχον ὅμως μόνον δύο ἐργάσιμοι ἡμέραι καθ᾽ ἑβδομάδα· ἡμέραν δὲ παρ᾽ ἡμέραν ἐτέλουν οἱ κάτοικοι ἑορτήν τινα, ἐνατενίζοντες μετὰ σεβασμοῦ τὰς ὀνομαστὰς θαυματουργοὺς εἰκόνας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἃς καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν προσῆκον νὰ ἐξευμενίσωσι διὰ δωρεῶν, ἢ χορεύοντες τοὺς γραφικοὺς ἐκείνους ἀγροτικοὺς χοροὺς, οἵτινες σήμερον ἐξέλιπον σχεδὸν πάντες. «Οὕτω διέρχεται ὁ βίος ἡμῶν» ἔγραφε δυσθύμως ὁ διοικητὴς, προφανῶς ὢν ἀνὴρ σοβαρός. Ὑπὸ τούτους δὲ τοὺς ὅρους δὲν εἶνε ἄπορον ὅτι, οὐδέποτε εἶδεν ἡ Βενετία προσόδους εἰσπραττομένας ἐκ τῶν βενετικῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου [2].

Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς Βενετίας διοίκησις τῆς Νάξου ἔπαυσεν, ὅτε ἠλικιώθη ὁ νεαρὸς δοὺξ Ἰωάννης Δ′ [3]· ἐπειδη δὲ καὶ ὁ Ἀλβέρτος Σομ-

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΙΖ′ σ. 35. Τόμ. ΙΗ′ σ. 359-60. Τόμ. Κϛ′ σ. 457.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΙΒ′ σ. 22, 175, 503. Τόμ. Κ′ σ. 354, 356, 376.

[3] Ἐκ τοῦ *Sanudo* (Diarii Τόμ. Β′ σ. 701 καὶ Τόμ. Κϛ′ 457) φαίνεται, ὅτι

μαρίπας ἀνεγνωρίσθη νόμιμος δυνάστης τῆς Ἄνδρου καὶ περιεβλήθη ἐν Βενετίᾳ πορφυρᾶν στολὴν εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀρχῆς ταύτης[1], αἱ Κυκλάδες παρεδόθησαν καὶ πάλιν εἰς τὴν διοίκησιν ἐπιχωρίων δυναστειῶν. Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ Ἰωάννου Δ΄ ἀπέβη ἡ μακροχρονιωτάτη πάσης ἄλλης ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ, ἐξαιρουμένης μιᾶς αὐτῶν, ἡ δυστυχεστάτη πασῶν τῶν ἄλλων. Δὲν ἦρχε μακρὸν χρόνον, ὅτε εὑρισκόμενος ἐν κυνηγεσίῳ κατελήφθη αἴφνης ὑπὸ τουρκικοῦ πειρατικοῦ πλοίου καὶ ἀπήχθη αἰχμάλωτος. Ἡ Βενετία διέταξε πάραυτα τὸν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις ναύαρχον αὐτῆς νἀπελευθερώσῃ διὰ λύτρων τὸν ὑπ᾽ αὐτῆς προστατευόμενον, καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βενετὸς πρέσβυς προέβη ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς παραστάσεις οὕτως αὐστηρὰς, ὥστε ὁ σουλτᾶνος ὑπεσχέθη νὰ ἐκδώσῃ γράμμα «χαρασσόμενον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ πειρατοῦ». Καὶ βραχεῖα μὲν ὑπῆρξεν ἡ κάθειρξις τοῦ δουκὸς, ἀλλ᾽ ἡ αἰχμαλωσία αὐτοῦ, καθ᾽ ἃ ἔλεγε μετὰ παραπόνου, ἐπέδρασεν οὕτω κακῶς ἐπὶ τοὺς πόρους αὐτοῦ, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὰ ἴδια χρέη[2]. Ἴσως δὲ δὲν ἐλυπεῖτο εὑρίσκων δικαιολογίαν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς πληρωμῆς αὐτῶν, ἐπειδὴ Βενετός τις ἐπίτροπος εὗρεν, ὅτι αἱ μὲν πρόσοδοι τοῦ δουκὸς ἀνήρχοντο εἰς τριςχίλια δουκᾶτα κατ᾽ ἔτος, αἱ δὲ δαπάναι αὐτοῦ εἰς χίλια τριακόσια. «Ὁ νεαρὸς δοὺξ» ἔγραφεν ὁ Βενετὸς ἐκεῖνος, «περιστοιχίζεται ὑπὸ κακῶν συμβούλων, ἡ νῆσος αὐτοῦ εἶνε ἀσθενὴς, τὸ δὲ κάστρον ὀχυρὸν μὲν, ἀλλὰ κακῶς ὡπλισμένον». Ὁ δὲ Σανοῦδος, ὅςτις συνήντησεν αὐτὸν ἐν Βενετίᾳ, περιγράφει αὐτὸν ὡς «λίαν ἄπειρον νεανίαν». Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον ἡ μεγαλόφρων βενετικὴ πολιτεία προςηνέχθη πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς μεγίστης τιμῆς. Καὶ δὴ οὐ μόνον συμπεριέλαβε «τὴν Νάξον καὶ τὰς εἰς αὐτὴν ἀνηκούσας νήσους» εἰς τὴν μετὰ τοῦ Σελὶμ Α΄ ἐν ἔτει 1517 συνομολογηθεῖσαν συνθήκην, ἀλλὰ καὶ παρέσχε πολλὰ δείγματα τιμῆς εἰς τὸν ἐπισκεφθέντα τὴν Βενετίαν δοῦκα, ὅςτις ἐδείκνυεν ὁπόσον ὑψηλὴ ἦτο ἡ κοινωνικὴ εὐπρέπεια τοῦ δυνάστου τοῦ Αἰγαίου. Τέσσαρες εὐπατρίδαι πορφυρᾶ ἐνδεδυμένοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι μελανείμονες ἐστάλησαν ὑπὸ τοῦ δόγη, ὅπως συνοδεύσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ κατέλυε, προηγοῦντο δ᾽ ἓξ σαλπιγκταὶ καὶ τὸ πλήρωμα τῆς γαλέρας τοῦ δουκὸς, καὶ,

---

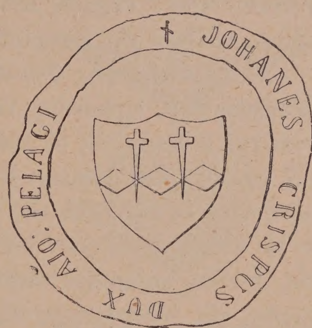
ὁ Ἰωάννης εἶχε γεννηθῇ τῷ 1499· ὡς δοὺξ δὲ μνημονεύεται τὸ πρῶτον τὸν Μάϊον 1417.

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΙΗ΄ σ. 358, 361.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΚΔ΄ σ. 467, 471, 596, 645. Τόμ. ΚΕ΄ σ. 158, 185.

ὅτ᾽ ἐνεφανίσθη, περιβεβλημένος ἐρυθρὰν ἐξ ὁλοσηρικοῦ στολὴν μετὰ χρυσῆς ἁλύσεως περὶ τὸν τράχηλον, ὁ δόγης ἠσπάσθη αὐτὸν καὶ παρεκάλεσε νὰ καθίσῃ εἰς τὸ πλευρὸν αὐτοῦ [1].

Ἀλλὰ, καθ᾽ ἃ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ, ὁ Ἰωάννης Δ´ δὲν ὤκνησε νὰ ὀλιγωρήσῃ τῆς Βενετίας, ἀφ᾽ οὗ ἔτυχε τοῦ σκοπουμένου. Καὶ δὴ βραχὺν χρόνον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἡ δυναστεία τῶν Σομμαρίπα ἐξέλιπεν ἐν Πάρῳ, θανόντος ἀκλήρου τοῦ τελευταίου ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου δυνάστου. Ἀνεφάνησαν δὲ πάραυτα διάφοροι μνηστῆρες τῆς ἐν τῇ νήσῳ ἀρχῆς, ἐπειδὴ ἡ Πάρος, καίτοι αἱ πρόσοδοι αὐτῆς ἦσαν τότε μικραὶ, ἦτο οὐχ ἧττον τῶν σπουδαιοτάτων νήσων. Δραστηριώτατος δ᾽ ἁπάντων τούτων τῶν μνηστήρων ὑπῆρξεν ὁ νεαρὸς δοὺξ τῆς Νάξου, ὅστις καὶ κατέλαβε τὰ φρούρια τοῦ Κεφάλου καὶ τῆς Παροικίας καὶ ἐγκατέστησεν ἐν ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς κάστροις ἰδίους αὐτῶν ἄρχοντας. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ἡ Βενετία ὑπὸ τὴν ἰδιότητα γενικοῦ κληρονόμου τοῦ θανόντος δυνάστου καὶ δυνάμει τῆς καθολικῆς ἐξουσίας διαιτησίας ἣν εἶχεν ἀπὸ μακροῦ ἀξιώσει ἐν ὁμοίαις περιστάσεσι διέταξεν ἐπίτροπον ἵνα καταλάβῃ τὴν Πάρον ἐπ᾽ ὀνόματι αὐτῆς, μενούσης ἐκκρεμοῦς τῆς ὁριστικῆς ἐκδικάσεως τῆς διαφορᾶς. Ἀλλ᾽ ἡ ἐκ Νάξου φρουρὰ ἀπέκρουσε διὰ τῆς βίας τὰς ἀνακοινώσεις αὐτοῦ, καὶ παρέστη ἀνάγκη ναυτικῆς ἐπιδείξεως, ὅπως ὁ δοὺξ συνέλθῃ εἰς ἑαυτόν. Τότε ἡ ὑπόθεσις ὑπεβλήθη εἰς ἐπιτροπείαν πραγματογνωμόνων ἐν Βενετίᾳ, καὶ ἡ σύγκλητος ἐξέδωκεν ἀπόφασιν, δι᾽ ἧς ἀνεγνωρίζετο ὡς κυρία τῆς Πάρου ἡ Φλωρεντία Βενιέρη, ἥτις ὡς ἀδελφὴ τοῦ θανόντος δυνάστου ἦτο ἡ νόμιμος κληρονόμος συμφώνως πρὸς τὰ θέσμια τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμανίας καὶ ὡς χώρα Βενετοῦ εὐπατρίδου ἦτο ἡ εὐαρεστοτάτη τῶν ὑποψηφίων. Οὕτω τῷ 1520 οἱ Βενιέρη, οἵτινες ἐδέσποζον τῶν Κυθήρων, ἔγειναν κύριοι τῆς μαρμαροπληθοῦς νήσου. Ἀλλὰ βραχὺς ὑπελείφθη εἰς αὐτοὺς χρόνος, ὅπως ἀφήσωσιν ἴχνη τῆς ἀρχῆς

Σφραγὶς Ἰωάννου Δ΄ Κρίσπου κάτωθι ἐγγράφου τοῦ 1523.

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΚΕ´ σ. 416. Τόμ. ΚϚ´ σ. 457. Τόμ. ΛΔ´ σ. 245, 246, 250, 260.

αὐτῶν ἐν τῇ νέᾳ κτήσει, ἐπειδὴ καὶ αὐτῶν ἡ δυναστεία ἐξέλιπεν ἐν Πάρῳ μετὰ ἕνδεκα ἔτη, ὅτε καὶ ἠγέρθη νέα ἔρις περὶ τῆς διαδοχῆς. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ δοὺξ τῆς Νάξου, ὅστις προϊούσης τῆς ἡλικίας εἶχεν ἀποβῇ συνετώτερος, δὲν ἀνεμίχθη. Ἐστάλη δὲ Βενετὸς ἐπίτροπος πρὸς διοίκησιν τῆς Πάρου κατὰ τὸ μεσοχρόνιον διάστημα μέχρι τῆς ἐκδικάσεως τοῦ ζητήματος τῆς διαδοχῆς, καὶ τῷ 1535 ἡ Βενετία ἐξέδωκεν ἀπόφασιν ὑπὲρ ἑτέρας γυναικὸς, τῆς Καικιλίας, ἀδελφῆς τοῦ τελευταίου δυνάστου καὶ συζύγου γενναίου Βενετοῦ, τοῦ Βερνάρδου Σαγρέδου, οὗ ἡ ἡρωικὴ ἄμυνα τῆς νήσου ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀποτελεῖ μίαν τῶν τελευταίων καὶ λαμπροτάτων σελίδων τῆς ἱστορίας τοῦ Αἰγαίου [1].

Ἡ δὲ ἀνάρρησις Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς ἀνενέωσε καὶ ἐπηύξησε τοὺς κινδύνους, εἰς οὓς ἦσαν ἐκτεθειμένοι οἱ μικροὶ δυνάσται τοῦ Αἰγαίου ὡς οἱ πλησιέστατοι πρὸς τοὺς Τούρκους πρόμαχοι τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ ἐκέρδησαν μὲν οὗτοι πιθανῶς ὠφελήματά τινα ἐκ τῆς μετὰ τῆς Βενετίας συνθήκης τοῦ σουλτάνου, ἀλλὰ ταῦτα ἐξουδετερώθησαν διὰ τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ ⟨ἐν ἔτει 1522⟩ ἁλώσεως τῆς Ῥόδου, πολεμικοῦ κατορθώματος διευκολυνθέντος ἐκ τῆς ἀδιαφορίας τῆς γαληνοτάτης πολιτείας. Ἀλλ᾽ ὁ δοὺξ τῆς Νάξου δὲν ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὴν τύχην τῶν κατεχόντων τὴν Ῥόδον φιλοπολέμων Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν, ὧν εἷς κλάδος ὑφίστατο ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ καὶ οἵτινες εἶχον δεσπόσει κατὰ τὰ τελευταῖα τεσσαράκοντα ἔτη τῆς γείτονος νήσου Ἰκαρίας. Διὸ παρεκάλεσε τὸν θεὸν νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ τῆς ἀνάγκης καὶ παρέσχεν εἰς αὐτοὺς ζωοτροφίας, ἐπισύρων διὰ τῆς πράξεως αὐτοῦ ταύτης τὰς ἐπιτιμήσεις τῆς Βενετίας καὶ τὸν κίνδυνον προσβολῆς τῆς Νάξου ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ φαίνεται μὲν, ὅτι ἔγεινε σκέψις μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ῥόδου νὰ ζητήσωσιν οἱ ἱππόται τὴν ἄδειαν, ὅπως ἐγκαταστήσωσι τὸ στρατήγιον αὐτῶν ἐν Νάξῳ. Τοιαύτη δὲ γενναιοφροσύνη ἤθελεν ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὸ δουκᾶτον, ἐπειδὴ ἢ οἱ ἱππόται, ἐγκαθιστάμενοι ἐν Νάξῳ, θὰ καθίσταντο κύριοι αὐτῆς ἢ θὰ προσήρτα αὐτὴν ἄνευ ἀναβολῆς ὁ σουλτᾶνος, προτιμῶν τὴν κατάληψιν αὐτῆς μᾶλλον ἢ τὴν ἐν οὕτως ἐπικαίρῳ θέσει ἐνίσχυσιν τῶν ἀσπόνδων αὐτοῦ ἐχθρῶν. Ἀλλ᾽ οἱ πάπαι εἶχον πρὸ μακροῦ χρόνου ὑποτάξει τὴν ἐπὶ τῆς Ῥό-

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΚΕ΄ σ. 259, 264, 281, 282, 421, 422. Τόμ. ΚϚ΄ σ. 24, 160, 161. Τόμ. ΚΖ΄ σ. 482. Τόμ. ΚΘ΄ σ. 52, 55, 57, 64, 68, 507. — *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 344 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 214⟩.

δου Λίνδον καὶ δύο ἐπισκοπὰς τῆς Ἀσίας εἰς τὴν μητροπολιτικὴν ἕδραν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Νάξου καὶ τώρα παρεχώρησαν εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον τὰ ἐν αὐταῖς κτήματα τοῦ τάγματος [1].

Κατὰ δὲ τὰ ἑπόμενα δέκα ἔτη ὀλίγα μανθάνομεν περὶ τοῦ δουκάτου. Ἡ Βενετία ἦγεν εἰρήνην μετὰ τοῦ σουλτάνου, οὕτω δὲ ὁ ὑπ' αὐτῆς προστατευόμενος δοὺξ Ἰωάννης Δ΄ κατώρθωσε νἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Νάξου ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ προσκυνήσῃ ἐν Λορέτῳ καὶ Ῥώμῃ· τὸ δὲ δουκᾶτον ἔμεινε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ ἀνενόχλητον πλὴν τῆς εἰς τὰς νήσους προσορμίσεως ἐνίων ἐπικινδύνων πειρατῶν. Ἀλλ' ἡ ἀδυναμία τοῦ δουκὸς κατεφάνη προδήλως τῷ 1532, ὅτε ὁ Κούρτογλους, εἷς τῶν χειρίστων τῶν πειρατῶν ἐκείνων, ἐνεφανίσθη αἴφνης ἐν Νάξῳ μετὰ δώδεκα πλοίων, καὶ ἡ ἀναχώρησις αὐτοῦ κατωρθώθη μόνον διὰ πληρωμῆς χρημάτων καὶ παροχῆς ἀναψυκτικῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βενετὸς διοικητὴς τῆς Πάρου καὶ ὁ μικρὸς δυνάστης τῆς Σίφνου ἠναγκάσθησαν νὰ πληρώνωσι λύτρα εἰς τὸν ὠμὸν ἐκεῖνον πειρατὴν, ὅστις εἰσέπραττε τριάκοντα δουκᾶτα ἐκ τῶν εὐτελῶν προσόδων τῆς Σίφνου. «Θὰ ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ δάκρυα καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς λίθους», ἔγραφεν ὁ Βενετὸς διοικητὴς τῆς Μυκόνου, «ἡ θέα τῆς καταστροφῆς ἐκείνης», ἣν ἐπέφερεν ὁ εἷς ἢ ὁ ἄλλος τῶν πειρατῶν ἐκείνων [2]. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ ὁ ἀνεψιὸς περιωνύμου πειρατοῦ συνέταξε τουρκικὴν περιγραφὴν τῶν Κυκλάδων πρὸς διευκόλυνσιν τῆς κατακτήσεως αὐτῶν.

Οἰκόσημον τῶν Σοράντσων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ κάστρου τῆς Σίφνου.

Τέλος ἡ ἐπὶ μακρὸν ἀπειλουμένη θύελλα ἐξερράγη κατὰ «τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος». Τῷ 1536 ἡ Γαλλία καὶ ὁ σουλτᾶνος συνωμολόγησαν ἀνοσίαν συνθήκην ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐκδίωξιν τῆς Βενετίας, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐξερράγη ὁ πόλεμος ὁ προωρισμένος νὰ στερήσῃ τὴν βενετικὴν πολιτείαν τῶν τελευταίων

---

[1] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΛΑ' σ. 59. Τόμ. ΛΒ' σ. 362, 375. — *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 286 ⟨ἑλλ. μεταφρ. **Καράλη** σ. 181⟩. — *Lichtle* ἔνθ' ἀν. — Regestum Avenionense CLXVII φ. 441.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. Λ' σ. 450. Τόμ. Nϛ' σ. 882. — Mittheilungen des deutschen Archäologischen Instituts in Athen Τόμ. ΚΖ' σ. 417-30.

αὐτῆς ἐν Πελοποννήσῳ κτήσεων [1]. Καὶ ἀπέτυχε μὲν, καθ' ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, ἡ ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Κερκύρας· ἀλλὰ στόλος ἑβδομήκοντα γαλερῶν καὶ τριάκοντα μικροτέρων σκαφῶν ἐνεφανίσθη ἐν τῷ Αἰγαίῳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαϊρεδδὶν Βαρβαρόσσα, τοῦ τρομεροῦ πειρατοῦ, ὄντος καὶ αὐτοῦ νησιώτου ἐκ Λέσβου [2], ὅςτις εἶχε προαχθῆ εἰς Τοῦρκον ναύαρχον. Αἱ πρῶται δ' αὐτοῦ ἐπιθέσεις ἐστράφησαν κατὰ τῶν δύο εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν ἀνηκουσῶν νήσων, τῶν Κυθήρων καὶ τῆς Αἰγίνης, ὧν τὰ φοβερὰ δεινὰ ὅσα ἔπαθον ἐξ αὐτοῦ περιεγράψαμεν ἐν προηγουμένοις κεφαλαίοις. Ἀπὸ δὲ τῆς Αἰγίνης ὁ ἐρυθροπώγων ναύαρχος ἔπλευσεν εἰς τὰς Κυκλάδας, ὅπου μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ μικραὶ δυναστεῖαι κατελύθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν κάστρον τῆς Σερίφου, ἐξ οὗ ἦρξαν τῆς νήσου ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλέον οἱ Μικιέλη, δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς Τούρκους καθυποτάξεως τὴν ἠλαττωμένην αὐτῶν ἀρχήν· αἱ δὲ τρεῖς νῆσοι Ἴος, Ἀνάφη καὶ Ἀντίπαρος, αἵτινες διὰ γάμου ἢ κληρονομίας εἶχον περιέλθει πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὸν οἶκον τῶν Πιζάνη, ἔγειναν τουρκικαί· οἱ δὲ Κυιρίνη ἀπέβαλον ἃς ἐκέκτηντο νήσους, Ἀστυπάλαιαν καὶ Ἀμοργὸν, ὧν οἱ κάτοικοι ἔφυγον εἰς τὴν Κρήτην. Αἱ ἓξ δὲ αὗται νῆσοι οὐδέποτε πλέον ἐδεσπόσθησαν ὑπὸ Λατίνων. Οἱ Βενετοὶ αὐτῶν δυνάσται, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῆς Βενετίας ἐν τῇ ἐπονειδίστῳ συνθήκῃ τοῦ 1540, μάτην ἐπειράθησαν νἀνακτήσωσιν ἕκαστος τὰς οἰκείας νήσους διὰ διαπραγματεύσεων μετὰ τῆς Πύλης. Καὶ οἱ μὲν Πιζάνη ἐνήργησαν ὑπὲρ ἀνακτήσεως τῆς μικρᾶς Ἀνάφης, ἀλλ' ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βενετὸς βάϊλος ἀπήντησεν, ὅτι ἅπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον μετακινηθῆ ἐκεῖθεν καὶ ὅτι ἡ νησὶς ἐκείνη εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ γυμνὸς βράχος. Οἱ δὲ Κυιρίνη ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ συναινέσωσιν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἀμοργοῦ, ἂν ἠδύναντο νὰ κρατήσωσι μόνην τὴν Ἀστυπάλαιαν, ἧς τὸ ὄνομα εἶχε προστεθῆ εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ὄνομα ⟨Quirini-Stampaglia⟩. Ἀλλὰ καὶ ὣς πρὸς τοῦτο ὁ σουλτᾶνος ὑπῆρξεν ἄκαμπτος [3]. Καὶ ἐν μὲν τῇ

---

[1] ***Χατζῆ Χάλφα*** History of the maritime wars of the Turks μεταφρ. *Mitchell* σ. 28.

[2] *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 419. — *Sanudo* Diarii Τόμ. LVII σ. 472. — *Pasch van Krienen* Breve descrizione dell' Archipelago σ. 31.

[3] *A. Maurocenus* Historia Veneta ἐκδ. 1623 σ. 182. — *Paruta* Historia Venetiana ἐκδ. 1703 σ. 382. — *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ϛ' σ. 236, 238. — *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 417, 476. — La Vidade Barbaroxa ἐν τῷ Archivio storico Siciliano Τόμ. ΙΑ' σ. 105-9.

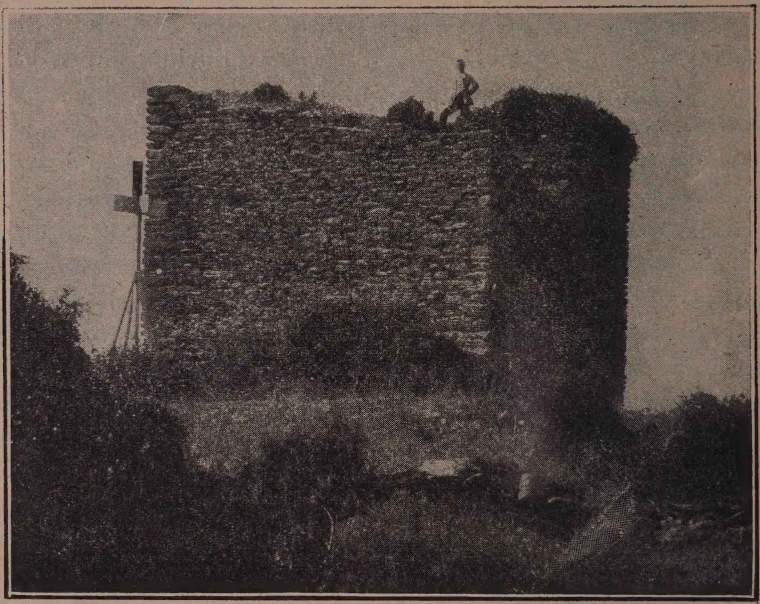
Σερίφῳ μόνον τὸ οἰκόσημον τῶν Μικιέλη ὕπερθεν τῆς πύλης τοῦ κάστρου διασώζει τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐν τῇ νήσῳ ἀρχῆς αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ μετὰ τῆς Ἀστυπαλαίας σύνδεσμος τῶν Κυιρίνη ἐπιζῇ ἐν τοῖς οἰκοσήμοις αὐτῶν καὶ τῇ ἄνωθεν αὐτοῦ ἐπιγραφῇ ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τῆς φερωνύμου αὐτῶν πλατείας, τῆς ὁδοῦ, τῆς γεφύρας καὶ τοῦ μεγάρου αὐτῶν ἐν Βενετίᾳ, ἐν ᾗ διέτριψαν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐν ᾗ ὁ τελευταῖος ἀπόγονος τοῦ οἴκου αὐτῶν μόλις νεωστὶ ἀπέθανεν. Ἀλλ' ὀλίγοι ὅμως τῶν εἰςερχομένων εἰς τὴν βιβλιοθήκην, εἰς ἣν μετεβλήθη νῦν τὸ μέγαρον Quirini-Stampaglia, φαντάζονται πράγματι τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τοῦ διπλοῦ τούτου ὀνόματος [1].

Εὐκόλως δ' οὕτω κατακτήσας ὁ Βαρβαρόσσας τὰς μικροτέρας νήσους ἐνεφανίσθη ἔπειτα ἐν Πάρῳ καὶ διέταξε τοὺς Παρίους νὰ παραδοθῶσιν. Ἀλλ' ὁ δυνάστης τῆς μαρμαροβριθοῦς νήσου Βερνάρδος Σαγρέδος εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μὴ ἐγκαταλίπῃ ἄνευ ἀγῶνος τὴν ἄρτι εἰς αὐτὸν περιελθοῦσαν κτῆσιν. Ἐγκαταλείψας δ' εἰς τοὺς πολεμίους τὸ κάστρον Νάουσαν, ἐνεκλείσθη αὐτὸς μετὰ τῆς μικρᾶς στρατιᾶς ἧς ἡγεῖτο ἐν τῷ ὀχυρῷ κάστρῳ τοῦ Κεφάλου, ὅπου, βοηθούμενος ὑπό τινος Φλωρεντίνου φυγάδος, οὐ μόνον ἀντέσχεν ἐπί τινας ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ ἐπεχείρησε τελεσφόρους ἐξόδους ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν. Ἀλλ' ἔλλειψις πυρίτιδος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραδοθῇ. Καὶ εἰς μὲν τὴν σύζυγον αὐτοῦ Καικιλίαν Βενιέρη ἐπετράπη ἡ εἰς Βενετίαν ἐπιστροφή· αὐτὸς δ' ὁ Σαγρέδος μετ' οὐ πολὺ ἀπελυτρώθη ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας χάρις εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην Ῥαγουσαίου ναύτου, ὅστις εἶχε ποτὲ χρηματίσει ἐρέτης γαλέρας τινὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ. Οἱ δὲ Πάριοι, ἀνερχόμενοι εἰς ἑξακισχιλίους περίπου, ἔτυχον τῆς αὐτῆς μοίρας καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἄλλων νήσων· οἱ μὲν γέροντες ἐσφάγησαν, οἱ δὲ νεανίαι ἀπεστάλησαν ὅπως ὑπηρετήσωσιν ὡς ἐρέται, αἱ δὲ γυναῖκες διετάχθησαν νὰ χορεύσωσι παρὰ τὸν αἰγιαλὸν, ὅπως ὁ πορθητὴς ἐκλέξῃ τὰς ἀρεστοτάτας χάριν τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ παιδία τέλος κατετάχθησαν εἰς τὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων [2]. Καίτοι δ' ὁ Σαγρέδος ἐπειράθη νἀνακτήσῃ τὴν ἀποβληθεῖσαν νῆσον προτείνας νὰ πληρόνῃ φόρον, ἡ Πάρος

[1] *Pasch van Krienen* ἔνθ' ἀν. σ. 110.

[2] *A. Maurocenus* ἔνθ' ἀν. — *Paruta* ἔνθ' ἀν. — *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β' σ. 468. — *Hopf* Andros ἰταλ. μεταφρ. *Sardagna* σ. 148-50. — *Pasch van Krienen* σ. 119. — *A. Cornaro* Historia di Candia ⟨ χειρόγραφος ἐν τῇ Μαρκιακῇ βιβλιοθήκῃ ⟩ φ. 93, 94.

ἐγκατελείφθη εἰς τὸν σουλτᾶνον διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1540. Ἀλλ' οὗτος φαίνεται δοὺς αὐτὴν εἰς τὸν δοῦκα τῆς Νάξου, εἰς οὗ τὰς κτήσεις βλέπομεν αὐτὴν περιλαμβανομένην μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον Ἕλλην καλούμενος Ἡρακλείδης Βασιλικὸς, εἷς τῶν τυχοδιωκτῶν ἐκείνων τῶν κοινοτάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅςτις ἐκαυχᾶτο, ὅτι κατήγετο ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδα-

Ἐρείπια φραγκικοῦ πύργου ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Πτελεοῦ[1].

βίας, ἠρέσκετο ἐπονομάζων ἑαυτὸν παλατῖνον μαρκίωνα τῆς Πάρου[2].

Ἀπὸ δὲ τῆς Πάρου ὁ τουρκικὸς στόλος διεπεραιώθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Κυκλάδων, τὴν Νάξον. Ἔχομεν δὲ σωζομένην ἐκ τοῦ καλάμου αὐτοῦ τοῦ δουκὸς γραφικὴν περιγραφὴν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἐπισκέψεως. Μόλις αἱ ὀλέθριαι γαλέραι ἐπεφάνησαν, οἱ κάτοικοι ἔφυγον ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς νήσου, ἵνα καταφύγωσιν

---

[1] ⟨Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 212⟩.

[2] *Gratiani* De Joanne Heraclide despota σ. 6. — ⟨*Em. Legrand* Deux vies de Iacques Basilicos. Ἐν Παρισίοις. 1889. — *Ἐπαμ. Σταματιάδου* Βίος Ἰακώβου Βασιλικοῦ. Ἐν Σάμῳ. 1894. — *Ἀντ. Μηλιαράκη* Ἰάκωβος Βασιλικὸς Ἡρακλείδης ἐν Ἑστίᾳ Τόμ. ΚΗ' (1889) σ. 214 κ. ἑ.⟩.

εἰς τὸ ἄστυ, ἐγκαταλιπόντες ἐν τῇ σπουδῇ αὐτῶν τὰ δυσκίνητα ὑπάρχοντα καὶ κτήματα. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἅμα τῇ ἀποβιβάσει κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθωσι διὰ τῆς βίας εἰς τὸν παραθαλάσσιον πύργον καὶ τὰς παρακειμένας οἰκίας, καὶ ἐν τῇ κατεχούσῃ αὐτοὺς λύσσῃ, ἐπειδὴ οὐδένα εὗρον ἐντὸς αὐτῶν, κατέστρεψαν ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ κτίρια καὶ διέρρηξαν τὰς ἀποθήκας, ἐν αἷς ὑπῆρχεν ἐναποτεθηκευμένος σῖτος, οἶνος καὶ ἔλαιον. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ Χριστιανὸς ἀπόστολος τοῦ Τούρκου ναυάρχου ἐζήτησεν ἀκρόασιν παρὰ τοῦ ἀνθισταμένου δουκὸς ἐν τῷ κατὰ τὴν ἄνω πόλιν μεγάρῳ αὐτοῦ. «Ἂν, εἶπε, θέλητε νὰ ὑποταχθῆτε ἑκουσίως καὶ παραδώσητε τὰς νήσους ὑμῶν εἰς τὸν σουλτᾶνον, ἤδη ὄντα κύριον τῆς Ἀσίας καὶ μετ᾿ οὐ πολὺ καὶ τῆς Εὐρώπης, δύνασθε εὐκόλως νἀξιωθῆτε τῆς εὐνοίας αὐτοῦ. Ἂν δὲ μὴ, τότε παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ προσδοκᾶτε τὸ μῖσος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγανάκτησιν». Ἐξηκολούθησε δ᾿ ὁ ἀπεσταλμένος ἐν τῷ αὐτῷ τόνῳ· «Ἂν παραδεχθῆτε, ὅλαι αἱ κτήσεις ὑμῶν θὰ σωθῶσι· ἀλλ᾿ ἂν ἀρνηθῆτε, θὰ ἐξολοθρεύσωμεν ὑμᾶς, τὴν σύζυγον ὑμῶν καὶ τὰ τέκνα, τοὺς συμπολίτας ὑμῶν καὶ τοὺς ὑπηκόους, ἅπαντας ὁμοῦ. Ἔχομεν στόλον ἰσχυρὸν, στρατιώτας ἀκμαίους καὶ νικηφόρους καὶ θαυμασίας πολιορκητικὰς μηχανάς. Διδάχθητε λοιπὸν καὶ συνετισθῆτε παρὰ τῶν Αἰγινητῶν, τῶν Παρίων καὶ τῶν ἄλλων δυναστῶν τῶν Κυκλάδων. Εἶσθε εὐτυχεῖς, ὅτι δύνασθε, ἂν πολιτευθῆτε συνετῶς, νὰ ὠφεληθῆτε ἐκ τῶν ἀτυχιῶν τῶν ὑμετέρων γειτόνων». Ὁ δὲ δοὺξ παρεκάλεσε τὸν ἀπεσταλμένον νἀποχωρήσῃ καθ᾿ ὃν χρόνον συνεσκέπτετο μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ. Τὸ ἔντρομον συμβούλιον συνῆλθεν ἐν σπουδῇ, καὶ, ἐπειδὴ τὰ μέσα τοῦ δουκὸς ἦσαν δυσανάλογα πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἀντιστάσεως καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς βοηθείας παρὰ τῶν ἑσπερίων Χριστιανῶν, ἀπεφασίσθη νὰ δεχθῶσι τὰς προτάσεις τῶν Τούρκων μᾶλλον ἢ νὰ ἐκθέσωσι τὸν δοῦκα καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ εἰς βέβαιον θάνατον ἢ ἀνδραποδισμόν. Διὸ τῇ 11 Νοεμβρίου παρεδόθη ὁ Ἰωάννης Δ΄, ὑποσχεθεὶς νὰ πληρόνῃ ἐνιαύσιον φόρον πεντακισχιλίων δουκάτων καὶ πληρώσας ἐκ προκαταβολῆς τὸ πρῶτον ἔτος, ὅπως μαλάξῃ τὸν ἀπειλητικὸν ἀντίπαλον. Καὶ ἦτο μὲν τὸ ποσὸν, καθ᾿ ἃ λέγει ὀδυρόμενος, ἀνώτερον τῶν πόρων πτωχοῦ δουκὸς καὶ πολιτείας μικρᾶς, ἀλλ᾿ ἡ ἀπώλεια τοῦ χρήματος ἦτο κακὸν μικρότερον τῆς ἀπωλείας τῶν κτήσεων αὐτοῦ. Ἀλλ᾿ οὐχ ἧττον παρὰ πάσας ἐκείνας τὰς ὑποχωρήσεις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς δῃώσεως «τῆς βασιλίσσης τῶν Κυκλάδων» καὶ τῆς ἀπαγωγῆς λαφύρων ἐχόντων ἀξίαν εἰκοσιπεντακισχιλίων

δουκάτων καὶ ὑπερέκεινα. Προεῖδε δὲ ἤδη, ὅτι, ἂν μὴ ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἡνοῦτο ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἔμελλε καὶ αὐτὸς νὰ τύχῃ τῆς αὐτῆς μοίρας, ἣν ὑπέστη πρὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν ὁ τελευταῖος Ἕλλην αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως [1].

Τρέφων δὲ τὴν ἐσχάτην ἐλπίδα νὰ ἐμποιήσῃ εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον λησμοσύνην τῶν ἐρίδων αὐτοῦ καὶ νὰ ἑνώσῃ αὐτὸν καὶ πάλιν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ ἀπηύθυνεν ὁ δοὺξ τὴν ἀξιομνημόνευτον αὐτοῦ ἐπιστολὴν τὴν σταλεῖσαν πρὸς «τὸν πάπαν Παῦλον Γ΄, τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον Ε΄, τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων Φερδινάνδον, τὸν τῆς Γαλλίας Φραγκῖσκον Α΄ καὶ τοὺς ἄλλους Χριστιανοὺς βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας». Ἐν τῷ περιέργῳ τούτῳ ἐγγράφῳ παρεκάλει αὐτοὺς «νὰ ἐντείνωσι τὰ ὦτα αὐτῶν καὶ ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπιστήσωσι τὸν νοῦν ἐφ᾿ ὅσον τὰ καθ᾿ ἑαυτοὺς σώζονται ἀκέραια καὶ ἀβλαβῆ», μὴ καὶ αὐτοὶ ὑποστῶσι τὴν τύχην τοῦ ἐπιστέλλοντος. Ἀνέμνησεν αὐτοὺς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν τοῦ μεγαλειοτάτου σουλτάνου, πρὸς ὃν, καὶ ἂν ἑνωθῶσιν ὡς ἐκ θαύματος, δυσκόλως θὰ δυνηθῶσι νἀντιστῶσιν. Ἀπέδειξε δὲ, ὅτι πρόγραμμα τοῦ Σουλεϊμὰν ἦτο ὁ χωρισμὸς αὐτῶν, ἵνα δυνηθῇ εὐκολώτερον νὰ καταστρέψῃ τὸν ἕνα, κολακεύων τὸν ἄλλον, καὶ ὅτι διὰ τούτων τῶν μέσων, πρὶν παρέλθῃ πολὺς χρόνος, ἡ σύμπασα γῆ θἀποβῇ ποιμνιοστάσιον τοῦ Μωάμεθ. Ἐξῆρε δὲ τὰς θαυμασίας ταύτας ἀληθείας, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νἀπευθυνθῶσιν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν ἐν οἱῳδήποτε χρόνῳ κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, διὰ τῆς παραθέσεως χωρίου, οὗ ἔχει γείνει μεγάλη κατάχρησις, παραληφθέντος ἐκ τοῦ νομιζομένου προγόνου αὐτοῦ Σαλλουστίου Κρίσπου, τοῦ γενάρχου τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ὡς ἐπονομάζει αὐτόν. Παρώρμησε τέλος τοὺς εἰς οὓς ἐπέστελλε νὰ ἐγερθῶσιν ἐκ τοῦ ληθάργου καὶ ἐπιδράμωσι τὸ τουρκικὸν κράτος καθ᾿ ὃν χρόνον ἡ προσοχὴ τοῦ σουλτάνου ἦτο ἐστραμμένη εἰς τὸν περσικὸν πόλεμον [2]. Ἀλλ᾿ οὔτε αἱ κοινοτοπίαι αὐτοῦ, οὔτε ἡ ὑπόδειξις τῆς ἐπιφανοῦς αὐτοῦ καταγωγῆς, ἣν θὰ εἶχεν ἱκανὴν δυσκολίαν νἀποδείξῃ, ὠφέλησαν τὸν ἀτυχῆ δοῦκα παρὰ τοῖς ἰδιοτελέσιν ἰσχυροῖς τῆς Εὐρώπης.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Βαρβαρόσσας προεχώρει ἐν τῷ στα-

---

[1] Τῷ 1553 καὶ 1554 ὁ φόρος τῶν Κυκλάδων ἀνῆλθεν εἰς ἑξακισχίλια δουκᾶτα. Ἴδε Relazioni degli Ambasciatori Veneti Σειρᾶς Γ΄ Τόμ. Α΄ σ. 39, 150.

[2] *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β΄ σ. 464-72. — *Charrière* Négotiations de la France dans le Levant Τόμ. Α΄ σ. 373.

δίῳ τῶν κατακτήσεων. Ἡ Μύκονος ἡ πικρότατα δοκιμασθεῖσα πρὸ δεκαὲξ ἐτῶν ὑπέκυψεν, οὐδ᾽ ἔγεινε πλέον καὶ πάλιν βενετική, καίτοι ὁ ῥαίκτωρ τῆς Τήνου ἐξηκολούθει ἀξιῶν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς ἀδελφῆς νήσου καὶ προσθέτων ἔτι ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα τὸ ὄνομ᾽ αὐτῆς εἰς τὴν προσηγορίαν τῆς ἐντεταλμένης αὐτῷ ἀρχῆς. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων εἶχον ἀπαχθῆ, οἱ δὲ λοιποὶ ἔφυγον εἰς τὴν Τῆνον. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης παρὰ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν εἰς τὴν Βενετίαν ὑπέκυψαν πάραυτα εἰς τὰς προκλήσεις τοῦ φοβεροῦ Τούρκου ναυάρχου, καὶ κατ᾽ εἰσήγησιν Μηλίου προδότου, ὅστις, ἅτε ὢν ὑπήκοος τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου, δὲν ἦτο φίλος τῶν Βενετῶν, παρέδωκαν εἰς τὸν Βαρβαρόσσαν τὸν ῥαίκτωρα αὐτῶν Δολφῖνον. Ἀλλὰ μετ᾽ οὐ πολὺ μετεμελήθησαν διὰ τὴν ἐσπευσμένην ἐκείνην παράδοσιν, ἔστειλαν εἰς Κρήτην, ζητοῦντες βοήθειαν, καὶ ἀνεπέτασαν καὶ πάλιν τὴν σημαίαν τῆς Βενετίας. Ἐπὶ τοσοῦτον δ᾽ ᾐσχύνοντο οἱ Τήνιοι ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ ἐκείνῃ, ὥστε εἰς μεταγενεστέρους περιηγητὰς διηγοῦντο, ὅτι οἱ πρόγονοι αὐτῶν μόνον μίαν στιγμὴν ἐσκέφθησαν νὰ παραδοθῶσι καὶ ὅτι ὄχι μόνον ἐνίκησαν τὰς δυνάμεις τοῦ Βαρβαρόσσα, ἀλλὰ καὶ κατεκρήμνισαν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοῦ κάστρου τὸν σταλέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ, ὅπως συμφωνήσῃ περὶ τῶν ὅρων τῆς προσδοκωμένης συμβάσεως [1]. Ἡ δὲ Κέως, ἥτις ἦτο τότε διανενεμημένη μεταξὺ τῶν Πρεμαρίνων καὶ τῶν Γοζαδίνων, ἐκυριεύθη μὲν, ἀλλὰ παρεχωρήθη τὸ ἑπόμενον ἔτος εἰς τὸν δοῦκα [2]. Ὁ δὲ Κρουσῖνος Σομμαρίπας ἀπέβαλε μὲν τὴν Ἄνδρον, ἀλλὰ κατώρθωσε νἀνακτήσῃ τὴν νῆσον διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Γαλλίας, εἰς ὃν ἀναμφιβόλως ἐξῆρε τὴν γαλλικὴν αὐτοῦ καταγωγήν. Συνεφωνήθη δὲ

Οἰκόσημον τῶν Σομμαρίπα ἐν Νάξῳ κατὰ τὸν Buchon.

---

[1] *Cornaro* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 94, 95, 99. — *Maurocenus* ἔνθ᾽ ἀν. — *Tournefort* Voyage du Levant Τόμ. Α´ σ. 139. Πρβλ. τὸ περὶ Μυκόνου ἄρθρον τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος βιβλίου ἐν τῇ English Historical Review Τόμ. ΚΒ´ σ. 307.

[2] **Χατζῆ Χάλφα** ἔνθ᾽ ἀν. σ. 58. — ⟨ Ἀρχείων Βενετίας Senato⟩ Mar Τόμ. ΚϚ´ φ. 48α, ὅπερ ἔγγραφον παρηρμήνευσεν ὁ *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 451. ⟨ Πράγματι τὸ ἔγγραφον λέγει Domino Duci Aegei Pelagi: Del bon et amorevole ufficio usato da V. S. a beneficio et commodo de fidel^{mo} nostro Paulo Permarino, facendo **lei** moestir nelli ultimi turbulenni della guerra passata della isola di Zia. Ἐνταῦθα τὸ lei εἶνε ἴσον τῷ *ὑμεῖς* καὶ σημαίνει τὸν δοῦκα τῆς Νάξου, ὁ δὲ Hopf ἐνόησε **lui** ⟩.

νὰ πληρόνῃ ἐνιαύσιον φόρον τριάκοντα καὶ πέντε χιλιάδων *ἄσπρων* εἰς τὸν βέην τῆς Εὐβοίας, διὰ δὲ φιρμανίου τοῦ σουλτάνου ἐπετράπη ῥητῶς εἰς τοὺς Ἀνδρίους νὰ ὑπερασπίζωσιν ἑαυτοὺς ἐναντίον τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν γενιτσάρων [1]. Εἰς δὲ τὰς ἄλλας νήσους ἐδόθησαν ὅμοιαι προνομιακαὶ ὁμολογίαι (capitulations) [2].

Τῷ δὲ 1538 ὁ Βαρβαρόσσας ἐπεχείρησε δεύτερον περίπλουν τοῦ Αἰγαίου μετὰ στόλου ἑκατὸν εἴκοσι πλοίων, εἰσέπραξε τὸν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου ὀφειλόμενον φόρον καὶ κατέλυσε διὰ παντὸς τὴν ἐν ταῖς βορείοις Σποράσι κυριαρχίαν τῆς Βενετίας. Οἱ Ἕλληνες τῶν νήσων τούτων, καίπερ ἐνίοτε πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Βενετῶν αὐτῶν διοικητῶν, εἶχον πολλάκις μετ' ἐπιτυχίας ζητήσει δικαιοσύνην παρὰ τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως. Μόνον δὲ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἁλώσεως εἶχον δράξει τὴν εὐκαιρίαν ἐπισκέψεως τῶν νήσων ὑπὸ Βενετοῦ ἐπιτρόπου, ὅπως ὑποβάλωσιν εἰς αὐτὸν ἀπ' εὐθείας τὰ παράπονα αὐτῶν ἐπὶ τῇ τυραννίᾳ τῶν Βενετῶν ῥαικτώρων. Ὁ δὲ Σανοῦδος κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς γραφικὴν ἔκθεσιν τῆς σκηνῆς ταύτης, παριστάνων τὸν λαὸν τῆς Σκύρου, ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, κατερχόμενον εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἀνακραυγάζοντα Ἔλεος, ἔλεος ὑπὲρ ἡμῶν. Ὁ δ' ἐπίτροπος παρεκάλεσε τὸν κήρυκα τῆς πόλεως νὰ καλέσῃ ἅπαντας τοὺς ἔχοντας οἱασδήποτε αἰτιάσεις ἐναντίον τοῦ ῥαίκτωρος, ὅπως ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ· ἐκεῖνοι δ' ἐξετραγῳδησαν εἰς αὐτὸν τὰ δεινὰ ἅτινα ὑφίσταντο. Ὁ ῥαίκτωρ, εἶπεν ὁ ἐκ μέρους αὐτῶν λαβὼν τὸν λόγον, ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος, εἶχε κατακρύψει ὅλον τὸν σῖτον τῆς νήσου καὶ εἶχεν ἐμποδίσει τὴν ἔξωθεν εἰσαγωγὴν σιτηρῶν, παρακαλέσας τοὺς γειτονεύοντας Τούρκους διοικητὰς νὰ μὴ στείλωσι σῖτον εἰς τὴν Σκῦρον. Ἔπειτα δὲ παρὰ τὸν ῥητὸν ὅρον τῶν μετ' αὐτῶν ὁμολογηθεισῶν συνθηκῶν τὸν ἀπαγορεύοντα εἰς τὸν ῥαίκτωρα τὴν ἐμπορίαν εἶχε πωλήσει εἰς αὐτοὺς τὴν ὅλην αὐτοῦ παρακαταθήκην εἰς ὁποίαν ἤθελε τιμὴν καὶ εἰς οὐδένα ἐπέτρεπε νὰ ζυμόνῃ ἄρτους ἀπὸ ἄλλου σίτου πλὴν τοῦ πωλουμένου ὑπὸ τοῦ ῥαίκτωρος, οὕτω δὲ πολλοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν εἰς τὴν Τουρκίαν. Ὁμοίως δὲ οἱ Σκιάθιοι εἶχον παραπονεθῆ, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ αὐτῶν τοιαύτη ὑπῆρχεν ἔλλειψις ἀσφαλείας, ὥστε ἠναγκάζοντο νὰ μένωσιν ἐγκεκλεισμένοι ἐν τῷ κάστρῳ «δίκην πτηνοῦ ἐν τῷ

---

[1] *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 349-51 ⟨ἑλλ. μετάφρ. ***Καράλη*** σ. 217-8⟩. — *Pègues* Histoire de Santorin σ. 609.

[2] *Sanudo* Diarii Τόμ. ΛΕ' σ. 458-9, 472-6.

κλωβῷ». Ἀμφότεροι δ᾽ οἱ ῥαίκτωρες ἐκεῖνοι ἀνεκλήθησαν καὶ ἡ βενετικὴ δικαιοσύνη ἐπέδειξε τὴν αὐστηρότητα αὐτῆς. Διὸ ἠθέλομεν ἀναμείνει νὰ ἴδωμεν τοὺς ἐπιχωρίους ἀγωνιζομένους μέχρι τῶν ἐσχάτων ὑπὲρ τῆς Βενετίας. Ἀλλ᾽ ὅμως ἡ προδοσία αὐτῶν ἤγαγεν εἰς τὴν ἀπώλειαν ἀμφοτέρων τῶν νήσων τούτων. Καὶ οἱ μὲν Σκύριοι παρέδωκαν ἀμελλητὶ τὸν ῥαίκτωρα αὐτῶν Κορνᾶρον μετὰ τῆς αὐλῆς αὐτοῦ καί τινων πυροβολητῶν σταλέντων ἐκ Κρήτης, καὶ προσεφέρθησαν νὰ πληρόνωσιν εἰς τοὺς Τούρκους ἐνιαύσιον φόρον δισχιλίων δουκάτων. Ὁ δὲ ῥαίκτωρ τῆς Σκιάθου Μέμμος ἐγίνωσκεν, ὅτι τὸ ὑψηλὸν κάστρον ἦτο ἐκ φύσεως ἐξαιρέτως ὀχυρόν. Διὸ ἀπεφάσισε νἀντιστῇ· ἐπειδὴ δὲ ἡ φρουρὰ αὐτοῦ ἦτο μικρά, ὥπλισε τοὺς ἰθαγενεῖς, νομίζων ὅτι ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτούς. Ἀλλ᾽ ἀτυχῶς ἐτραυματίσθη ὑπὸ βέλους κατ᾽ αὐτὴν τὴν πρώτην ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων· ἐν ᾧ δὲ κατέκειτο τραυματίας ἐν τῷ φορείῳ, οἱ ἐν τῷ κάστρῳ προδόται ἐπιπεσόντες ἐφόνευσαν αὐτὸν, καὶ μετὰ ταῦτα, καθελκύσαντες ἀπὸ τῶν βράχων σχοινία, ἀνέσυραν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ὁ δὲ Βαρβαρόσσας τοσοῦτον ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ γενναίου ἀντιπάλου, ὥςτε διέταξε τὴν ἄμεσον καρατόμησιν τῶν ἀνδρῶν τῶν προδοσάντων τὸν στρατηγοῦντ᾽ αὐτῶν, τοὺς δὲ λοιποὺς κατοίκους ἀπήγαγεν εἰς δουλείαν. Ὅτε δὲ ὁ Γάλλος ναύαρχος, βαρῶνος Blancard, διῆλθε μετ᾽ οὐ πολὺ ἐκ τῶν νήσων, εὗρεν ἐρήμους τήν τε Σκίαθον καὶ τὴν Σκόπελον[1].

Καθ᾽ ἃ δ᾽ αἱ νῆσοι τῶν καταλυθέντων δυναστῶν τοῦ Αἰγαίου, οὕτω καὶ αἱ βόρειοι Σποράδες καὶ ἡ πολὺ ἀρχαιοτέρα βενετικὴ ἀποικία Μύκονος ἐκρατήθησαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1540 ὁμολογηθεῖσαν εἰρήνην παρὰ τὰς προςπαθείας τοῦ Βενετοῦ πληρεξουσίου. Μετὰ δὲ πέντε ἔτη βλέπομεν τὴν Βενετίαν πειρωμένην νὰ τύχῃ τῆς ἀποδόσεως τῆς μικρᾶς Μυκόνου[2]. Μόνον δ᾽ ἐκεῖναι τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ δυναστειῶν ὅσαι δὲν ἦσαν βενετικαὶ, οἱ Κρίσποι, οἱ Σομμαρίπαι καὶ οἱ Γοζαδῖνοι, διεσώθησαν καὶ μετὰ τὰς δύο ὀλεθρίας στρατείας τοῦ ἐρυθροπώγωνος ναυάρχου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δυνάστης τῆς μικρᾶς Σίφνου εὐχαρίστως ὑπετάχθη εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου, «μὴ ἐπιθυμῶν νὰ φανῇ ἢ συνετώτερος ἢ μωρότε-

---

[1] *Maurocenus* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 196. — *Paruta* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 409. — *Charrière* ἔνθ᾽ ἀν. — *Cornaro* ἔνθ᾽ ἀν. — ***Χατζῆ Χάλφα*** ἔνθ᾽ ἀν. σ. 59-61.

[2] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ϛ′ σ. 236-238. — *Lamansky* Secrets de l'état de Venise σ. 58. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Η′ σ. 451.

ρος τῶν γειτόνων »[1]. Ἀλλ᾽ ἐγίνωσκον ὅμως, ὅτι ἐξηκολούθουν ὑφιστάμενοι μόνον κατ᾽ ἀνοχὴν τῶν Τούρκων. Ἡ δὲ Βενετία δὲν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς πλέον προστασίαν, οὐδ᾽ εἶχε ταὐτὰ καὶ πρότερον συμφέροντα ἐν πελάγει, ἐν ᾧ τὸ ἑξῆς μίαν εἶχε καὶ μόνην κτῆσιν, τὴν Τῆνον.

Καὶ ἡ μὲν ἐπονείδιστος ὑπὸ τῆς Βενετίας ἐγκατάλειψις καὶ αὐτῆς τῆς Τήνου, καίπερ ἀποτελούσης πρόσκοπον ἀξιολογώτατον, κατεδείχθη ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ὑπερέκεινα δὲν ἐπεσκέφθησαν τὴν νῆσον ταύτην Βενετοὶ *σύνδικοι*, ὅπως ἐπανορθώσωσι τὰς διὰ τῶν αἰτιάσεων τῶν Ἑλλήνων καταγγελλομένας ὑπερβασίας. Εἰς δὲ τὴν ἐν ἔτει 1563 ἐπίσκεψιν ἑνὸς τούτων τῶν ἀρχόντων ὀφείλομεν λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν κατὰ τὰς Κυκλάδας ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως αὐτῶν. « Ἡ Τῆνος, ἔγραφεν, εἶνε ἡ πλουσιωτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη ἁπασῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἐξαιρουμένης τῆς Χίου· τὸ φρούριον αὐτῆς εἶνε σχεδὸν δυςπόρθητον, καίτοι ἡ φρουρὰ σύγκειται ἐκ μόνον δώδεκα πεζῶν στρατιωτῶν, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀνέρχεται εἰς ἐννέα χιλιάδας κατοίκων, ὧν πολλοὶ λαλοῦσι τὴν ἰταλικὴν καὶ εἶνε καθολικοί. Τοιοῦτος εἶνε ὁ πολιτισμὸς αὐτῶν, ὥςτε ἡ ἀπόκεντρος αὕτη νῆσος μόλις διαφέρει ἐν τῷ συνόλῳ ἀπὸ τῆς Βενετίας. Ἐν ᾧ δὲ οἱ πειραταὶ διηνεκῶς ἀπειλοῦσι τὰς ἄλλας νήσους, σπανίως ἀποτολμῶσι νὰ ἐνοχλήσωσι τὴν Τῆνον, ἣν ὑπερασπίζουσι διςχίλιοι ῥωμαλέοι ἄνδρες. Καθ᾽ ἑαυτοὺς οἱ Τήνιοι εἶνε φιλήσυχοι· οἱ ἀρχαιότατοι τῶν κατοίκων δὲν ἐνθυμοῦνται συμβάντα ποτὲ φόνον· οἱ δὲ ῥαίκτωρες εὑρίσκουσιν αὐτοὺς ἐξαιρέτους καὶ πειθηνιωτάτους ὑπηκόους, καὶ τὰ τέλη πληρόνονται συνήθως εἰς μέταξαν, τὸ κύριον ἐμπόρευμα τῆς νήσου. Ἀλλ᾽ οὐχ ἧττόν τινες τῶν ῥαικτώρων ἐν τῷ παρελθόντι ἐπίεσαν ὑπερβαλλόντως τοὺς νησιώτας, οἵτινες ἔχουσιν ἓν ῥητὸν παράπονον ἐναντίον αὐτῶν. Καὶ δὴ πρέπει νὰ ὑπομνήσω, ὅτι ἡ Τῆνος ἀποτελεῖται ἐκ δύο μεριδίων, ὧν τὸ μὲν διοικεῖται ἀπ᾽ εὐθείας ὑπὸ τῆς βενετικῆς πολιτείας, τὸ δ᾽ ἕτερον ἀφέθη ἀρχῆθεν ὑπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὸν οἶκον τῶν Λορεδανῶν καὶ διατίθεται ὑπ᾽ αὐτῶν εἴς τινας πολίτας, οἵτινες καλοῦνται Σκουτόνοι ἢ Σκούταροι. Συμφώνως δὲ πρὸς τὰς βενετικὰς διατάξεις τὸ προϊὸν τοῦ εἰς τὴν Βενετίαν ἀνήκοντος ἡμίσεος τῆς νήσου, συνιστάμενον ἐκ σίτου καὶ οἴνου, ὤφειλε νὰ ἐκμισθόνηται καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν διὰ

---

[1] *Cornaro* ἔνθ᾽ ἀν. φ. 100.

δημοπρασίας εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα, ἐκ δὲ τῶν προσόδων, αἵτινες ἔμελλον νἀνέρχωνται κατὰ μέσον ὅρον εἰς ὀκτακόσια δουκᾶτα, ὤφειλε νὰ πληρόνηται ὁ μισθὸς τοῦ ῥαίκτωρος καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων. Ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων διὰ προφανοῦς παραβιάσεως τῶν συνωμολογημένων, ἅτιν' ἀπαγορεύουσι τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐμπορίαν τῶν ῥαικτώρων, οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἐξηγόραζον σύμπαντα τὸν σῖτον εἰς εὐτελεῖς τιμὰς, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐτόλμα νἀντισταθῇ εἰς αὐτοὺς, ἰδίως διότι οἱ διοικηταὶ τῆς Τήνου ἔχουσιν ἐξουσίαν μεγαλειτέραν ἢ οἱ πάσης ἄλ-

Ἐρείπια τοῦ βυζαντιακοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος παρὰ τὸ Πτελεόν[1].

λης βενετικῆς ἀποικίας καὶ ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς Βενετίας ἢ καὶ αὐτῆς τῆς Κρήτης ἔχουσιν ὀλιγώτερον φόβον νὰ κληθῶσιν εἰς ἀπολογίαν. Ἡ κατάχρησις αὕτη εἶνε διττῶς κακὴ, ἐπειδὴ οὐ μόνον οἱ ἰθαγενεῖς ἀναγκάζονται νἀγοράζωσι σῖτον παρὰ τοῦ ῥαίκτωρος εἰς τὰς ὁριζομένας ὑπ' αὐτοῦ τιμὰς, ἅτε τῆς νήσου μὴ παραγούσης ἱκανὸν ἄλλον σῖτον χάριν διατροφῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ κάστρον πολλάκις ἐγκαταλείπεται ἄνευ τῶν ἐπιτηδείων. Δύο λοιπὸν μέσα θεραπείας ὑποδεικνύονται, ἡ αὔξησις τοῦ σημερινοῦ εὐτελεστάτου ἐξ ἑπτὰ δουκάτων κατὰ μῆνα μισθοῦ τοῦ ῥαίκτωρος,

---

[1] ⟨Ἴδε ἀνωτέρω Τόμ. Β' σ. 212⟩.

ὅςτις ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ χρηματίζηται κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ *γημόρου* (zemoro), ἤτοι τῆς εἰς εἶδος δεκάτης, διὰ χρηματικῆς πληρωμῆς, ἣν ὁ λαὸς ἤθελε πολὺ μᾶλλον προτιμήσει. Διὰ δὲ λόγους φιλανθρωπικοὺς, ἅμα δὲ στρατηγικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἡ πολιτεία ὀφείλει νἀγαπᾷ τὴν νῆσον ταύτην· διότι εἶνε τὸ μόνον ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἄσυλον φυγάδων δούλων, ὧν αἱ ἄλλαι νῆσοι δὲν τολμῶσι νἀρνηθῶσι τὴν παράδοσιν, καὶ εἶνε ἡ πρώτη σκοπιὰ ἐξ ἧς δύναται νὰ κατασκοπευθῇ ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ οὕτω νὰ εἰδοποιηθῇ ἐγκαίρως χάριν προφυλάξεως ἡ Κρήτη. Πρὸ πάντων δὲ εἶνε ζῶσα ὑπόμνησις τῆς βενετικῆς κυριαρχίας, καὶ προβάλλει πάντοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων νήσων τὰς εὐλογίας τῆς ὑμετέρας ἀρχῆς. Ἐπὶ τέλους δὲ, ἂν οἱ Τήνιοι δυςαρεστηθῶσι, δὲν θὰ ἠδύνασθε νὰ κρατήσητε αὐτοὺς οὐδ᾽ ἐπὶ στιγμὴν, οὐδ᾽ ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ἐνσπαρῶσι μεταξὺ αὐτῶν ἀφορμαὶ δυςμενείας. Ὁ γείτων αὐτῶν, ὁ δοὺξ τῆς Νάξου, ὢν, ὡς εἰκὸς, φιλόδοξος ἀνὴρ καὶ ἐπιθυμῶν ναὐξήσῃ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ παντὶ τρόπῳ ἐπὶ ζημίᾳ τῶν γειτόνων, ἐποφθαλμιᾷ τὴν Τῆνον καὶ ἐπιδαψιλεύει χάριτας εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ὁσάκις μεταβαίνωσιν εἰς τὴν Νάξον ἤ τινα τῶν ἄλλων αὐτοῦ νήσων, πειρώμενος νὰ πείσῃ αὐτοὺς, ὅτι θὰ διῆγον καλλίτερον βίον ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Τὸ δ᾽ ἐπιχείρημα αὐτοῦ εἶνε ἔκκλησις εἰς τὰ ὑλικὰ αὐτῶν συμφέροντα. «Ὡς ὑπήκοοί μου, λέγει εἰς αὐτοὺς, θὰ εἶσθε ὑπόφοροι τῶν Τούρκων καὶ ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην θὰ ἠδύνασθε νἀγοράζητε σῖτον ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐπιτυγχάνητε εὐκολώτερον τὴν ἀνάκτησίν τινος τῶν ὑμετέρων φίλων ἀπαχθέντος ὑπὸ Τούρκων πειρατῶν»». «Ἐξ ἑτέρου δὲ, προςέθετεν ὁ Βενετὸς ἐπίτροπος ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ, εὗρον ἐν ταῖς ἄλλαις νήσοις, ὅσαι πρότερον ὑπέκειντο εἰς τὴν ὑμετέραν προστασίαν, ἀπίστευτον συμπάθειαν καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀρχήν. Οὐδέποτε οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι ἐλησμόνησαν τοὺς εὐτυχεῖς ἐκείνους χρόνους».

Συνείθιζον δὲ κατ᾽ ἀρχὴν οἱ Βενετοὶ νὰ ἐπιτρέπωσιν εἰς τοὺς Τηνίους εὐρεῖαν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐπιχώριον διοίκησιν, καὶ αἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαὶ ἀνετίθεντο ἐπὶ βραχείᾳ προθεσμίᾳ, ὥστε νὰ περιβάλλωνται αὐτὰς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότεροι. Τῇ δὲ 25 Ἀπριλίου καθ᾽ ἕκαστον ἔτος ὁ ῥαίκτωρ συνεκάλει τὸ συμβούλιον, συγκείμενον ἐκ πάντων τῶν πολιτῶν τῆς πρωτευούσης, τῆς καλουμένης Καστέλλου, καὶ ὑπέβαλλεν εἰς αὐτὸ τὰ ὀνόματα τεσσάρων διαφόρων οἴκων, ὅπως ἐξ ἑνὸς αὐτῶν ἐκλέξωσιν ἕνα ἄρχοντα, ὀνομαζόμενον *βάϊλον*. Ἐπιχώριοι δὲ δικασταὶ, ἐκλεγόμενοι κατ᾽ ἐνιαυτὸν, ἐδίκαζον μικρὰς

ὑποθέσεις, ἐφεσιβαλλομένας εἰς τὸν ῥαίκτωρα καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Κρήτην, ἐπειδὴ ὁ εἰς τὴν νῆσον ταύτην πλοῦς ἦτο δαπανηρὸς ἅμα καὶ ἐπισφαλής. Ἡ δὲ Βενετία εἶχεν ἐπιτρέψει συνετῶς νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀρχαίου κώδικος τῶν Ἀσσιζῶν τῆς Ῥωμανίας καὶ τῶν καταστατικῶν τοῦ οἴκου Γκίζη (Casa Ghisi), καθ᾽ ἃ εἶχε κυβερνηθῆ ἡ Τῆνος πρὸ τῆς κυριαρχίας τῆς Βενετίας ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας. Εἶχε δ᾽ ἐπικυρώσει τὰ προνόμια τῶν τε Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων καὶ τῶν Λατίνων δυναστῶν, καὶ καθ᾽ ἑκάστην διετίαν διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Βενετοῦ ῥαίκτωρος δύο *πρωτόγεροι* τῶν χωρίων. Ἅπαξ δὲ τοῦ ἔτους, τῇ πρώτῃ Μαΐου, ἐδέχετο κατὰ τὸ παλαιὸν ἔτος τὴν προςκύνησιν τῶν φεουδαρχῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Ἁγίας Βενεράνδας, καὶ τετράκις τοῦ ἔτους καθῆκον αὐτῶν ἦτο τὸ ἀσκεῖσθαι περὶ τὴν τοξείαν χάριν τῆς ἀμύνης τῆς νήσου. Καθ᾽ ὅλον τὸ θέρος ἐγίνετο ἡμέρας καὶ νυκτὸς φύλαξις τῶν ἀκτῶν, τὸ λεγόμενον *ἡμεροβίγλι* καὶ *νυχτοβίγλι*, χωρικοὶ δ᾽ ἀγγαρευόμενοι καὶ καλούμενοι *ῥοκκάροι* (roccari), ἤτοι φύλακες τοῦ βραχώδους φρουρίου, ὤφειλον νὰ φυλάττωσι τὸ κάστρον νύκτωρ. Ἠνάπτοντο δὲ πυρσοὶ ἅμα τῇ ἐμφανίσει πλοίου ὑπόπτου, προσεφέροντο ἀμοιβαὶ δι᾽ ἑκάστην κεφαλὴν πειρατοῦ προςκομιζομένην εἰς τὸν ῥαίκτωρα, Τοῦρκοι πλοίαρχοι ἐξηυμενίζοντο διὰ δωρεᾶς κτηνῶν, καὶ τέλος πέντε ἄνδρες καλούμενοι *κεντυρίωνες* (centurioni) ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ συμβουλίου, ὅπως συγκροτήσωσιν ἕκαστος στῖφος ἑκατὸν ἀνδρῶν, καθ᾽ ἃ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Τοιοῦτος ἦτο ὁ βίος ἐν τῇ μιᾷ καὶ μόνῃ βενετικῇ νήσῳ τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῶν λοιπῶν Κυκλάδων.

Ἔπειτα ὁ προμνημονευθεὶς Βενετὸς ἄρχων προβαίνει ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν κατὰ τὸ δουκᾶτον. «Αἱ νῆσοι Κέως, Σίφνος καὶ Ἄνδρος», ἐξέθετεν εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ, «ἔχουσι τοὺς ἰδίους αὐτῶν δυνάστας», ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Σομμαρίπαι καὶ οἱ Γοζαδῖνοι, «ἀλλ᾽ εἶνε ὑπόφοροι τοῦ σουλτάνου. Αἱ δὲ λοιπαὶ δεκαὲξ νῆσοι εἶνε ὑποτεταγμέναι εἰς τὸν δοῦκα, ἀλλὰ τούτων μόνον πέντε οἰκοῦνται, ἡ Νάξος, ἡ Θήρα, ἡ Μῆλος, ἡ Σῦρος καὶ ἡ Πάρος. Ὁ δὲ δοὺξ τῆς Νάξου ⟨ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κρίσπων⟩, ὅςτις τώρα εἶνε γέρων ἔχων ἡλικίαν ἑβδομήκοντα ἐτῶν, εἶνε ὑπὸ ἔποψιν ἀξιώματος ὁ πρῶτος δοὺξ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀλλὰ κατ᾽ ἀντίθεσιν τῆς προσηγορίας ἣν φέρει εἶνε δοὺξ μᾶλλον κατ᾽ ὄνομα ἢ πράγματι, ἐπειδὴ ἡ διοίκησις ἐξαρτᾶται σχεδὸν ὡς πρὸς πάντα καὶ διὰ πάντα ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Καθ᾽ ἕκαστον ἔτος, ὅταν φθάνωσιν οἱ πλοίαρχοι τοῦ τουρκικοῦ στό-

λου, οἱ ὑπήκοοι τοῦ δουκὸς ὑποβάλλουσιν εἰς αὐτοὺς τὰ παράπονα αὐτῶν ἐναντίον αὐτοῦ· διὸ δὲν τολμᾷ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ ὑπηκόους διὰ τὰ ἐγκλήματ᾽ αὐτῶν οὐδὲ διὰ τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ἐκείνου προςβολάς. Ἐνδύεται δὲ καὶ διαιτᾶται ἀθλίως, ἄνευ οἱαςδήποτε μεγαλοπρεπείας ἢ ἡγεμονικῆς δαπάνης· διότι, καίτοι εἰςπράττει ἐκ τῶν νήσων αὐτοῦ ἐννεακιςχίλια μέχρι δεκακιςχιλίων δουκάτων ἐνιαυσίως, ὀφείλει νὰ πληρόνῃ τετρακιςχίλια ὡς φόρον εἰς τὸν σουλτᾶνον, καὶ μόνη αὐτοῦ σκέψις εἶνε τὸ πῶς νὰ ἐξοικονομήσῃ τινὰ χρή-

Ἐπιγραφὴ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐν Νάξῳ ἐκκλησίας τῶν Φράρων κατὰ σχεδιογραφίαν τοῦ κ. Α. Τ. Β. Wace.

ματα, δι᾽ ὧν νὰ δεκάσῃ τοὺς Τούρκους πλοιάρχους καὶ ὑπουργούς. Ἐπὶ τοιούτοις ὅροις ἡ διοίκησις αὐτοῦ εἶνε σκιὰ ἡγεμονίας μᾶλλον ἢ διοίκησις [1].

Ἡ δ᾽ ἔκθεσις τοῦ Βενετοῦ ἐπιτρόπου ἐπιβεβαιοῦται τελείως ἐξ ὅσων γινώσκομεν περὶ τοῦ δουκὸς ἐξ ἄλλων πηγῶν. Μόλις εἶχεν ὁμολογηθῇ ἡ εἰρήνη τοῦ 1540, καὶ ἐκεῖνος, ὅστις εὐγλωττότατα εἶχε συνηγορήσει παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἑνώσεως, ἀπέδειξε τὴν ἀνειλικρίνειαν τῶν τοιούτων ἀξιωμάτων, δωροφορῶν τοὺς ἰδίους αὐτοῦ συγγενεῖς ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν γειτόνων. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι συνῄνεσαν, οἱ δὲ Βενετοὶ μάτην διεμαρτυρήθησαν, ὅτ᾽ ἐστέρησε τοὺς Πρεμαρίνους τὸ εἰς αὐτοὺς ἀνῆκον μέρος τῆς Κέω καὶ ὁμοῦ μετὰ τῆς ἠρημωμένης Μυκόνου, ἣν ἡ Βενετία εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐγκαταλίπῃ εἰς τὸν σουλτᾶνον, παρεχώρησεν εἰς τὴν ἰδίαν θυγατέρα ἐπὶ τῷ γάμῳ αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου (Gian Francesco) Σομμαρίπα, τοῦ τελευταίου Λατίνου δυνάστου τῆς Ἄνδρου, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου τοὺς Γοζαδίνους, οἵτινες ἦσαν συγγενεῖς τῆς γυναικὸς καὶ πατρῷοι φίλοι τῆς δυναστείας αὐτοῦ,

---

[1] *Lamansky* Secrets d'état de Venise σ. 651-60, 08-10. — ***Σάθα*** Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας Τόμ. Δ' σ. 236-311. ⟨Τὰ ἐκ τῆς βενετικῆς ἐκθέσεως χωρία παρέθηκεν ἀνωτέρω ὁ συγγραφεὺς τὸ πλεῖστον ἐν περιλήψει καὶ ἐλευθέρᾳ μεταφράσει⟩. Πρβλ. τὸν *Κόμιτα Albrecht zu Loewenstein,* ἐπισκεφθέντα τὴν Μῆλον τῷ 1562 ἐν τῷ τοῦ *Feyarabend* Reysbuch φ. 205.

ἀφῆκε νὰ δεσπόζωσι τοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντος μέρους τῆς Κέω [1]. Καὶ ἠδύνατο μὲν ὁ δοὺξ νὰ διανέμῃ τιμάρια εἰς τοὺς φίλους, ἔχομεν δὲ ἱκανὰ ἔγγραφα φέροντα τὸ ὄνομ᾽ αὐτοῦ καὶ ἓν φέρον τὴν δουκικὴν αὐτοῦ σφραγῖδα [2], ἠδύνατο δὲ καὶ νὰ διορίζῃ τοὺς συγγενεῖς διοικητὰς τῶν ὑπεικουσῶν εἰς αὐτὸν νήσων· ἀλλὰ καὶ δὲν ἠπατᾶτο περὶ τοῦ ἐπισφαλοῦς τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ. Καθ᾽ ἕκαστον ἔτος ηὔξανεν ἡ κατ᾽ αὐτοῦ δυςαρέσκεια τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, οἵτινες ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἀπετέλουν τὰ δεκαεννέα εἰκοστὰ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Νάξου [3]. Ἔβλεπον, ὅτι οἱ Λατῖνοι αὐτῶν δυνάσται ἦσαν καὶ αὐτοὶ δοῦλοι τῶν Τούρκων, καὶ, ὅταν ἑσπέριόν τι ἔθνος ἔχῃ ἀποβάλει τὴν γοητείαν αὐτοῦ, πῶς δύναται νὰ ἐλπίσῃ νὰ κυβερνήσῃ λαόν τινα τῆς Ἀνατολῆς; Ἐκτὸς τούτου ὁ δοὺξ, ὅπως εἰςπράξῃ χρήματα χάριν τοῦ εἰς τὸν σουλτᾶνον πληρονομένου φόρου καὶ τοῦ δεκασμοῦ τῶν Τούρκων ἀρχόντων, ἠναγκάζετο νὰ χρηματίζηται διὰ πιέσεων τῶν ὑπηκόων πλέον ἢ πρότερον. Οἱ δὲ ὑπήκοοι, καθ᾽ ἃ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς πολιτείαις τῆς Ἀνατολῆς, εὕρισκον ἀρχηγοὺς ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ κλήρῳ. Τῷ 1559 ὁ δοὺξ ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ τὸν ὀρθόδοξον μητροπολίτην τῆς Παροναξίας ⟨Θεωνᾶν⟩ ὡς στασιαστήν. Ὁ ἱεράρχης ἐκεῖνος, ἀναμιγνυόμενος εἰς τὰ πολιτικὰ κατὰ τὸ ἔθος τῶν συνιεραρχῶν αὐτοῦ, εἶχε συνομόσει μετά τινος Μαμούσσου ἐκ Κρήτης νὰ ὑποκινήσῃ ἀποστασίαν τοῦ ἰδίου ποιμνίου. «Ἦτο ἐπονείδιστον, ἔλεγε, τόσοι ἀνδρεῖοι Ἕλληνες νὰ ἐπιτρέπωσιν, ὅπως ἡ θρησκεία αὐτῶν περιυβρίζηται καὶ ἡ ἰδία χώρα δεσπόζηται ὑπὸ δρακὸς Φράγκων» [4]. Τοιοῦτο δ᾽ ἐπεισόδιον, οὗ ἀνάλογον δὲν εἶχε συμβῆ ἄλλο ἐν τῷ δουκάτῳ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μάρκου Β´ Σανούδου, ἦτο δυςοίωνον διὰ τὸ μέλλον. Τὸ δὲ χείριστον, ὁ οἰκουμενι-

---

[1] *Hopf* Veneto-Byzantinische Analekten σ. 451. — *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 296, 352 ⟨ἑλλ. μετάφρ. ***Καράλη*** σ. 182, 219⟩. Τούτου ἡ ἔκθεσις, ἥτις ἀποβαίνει πιστοτέρα καθ᾽ ὅσον κατέρχεται πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ χρόνους, ἐνταῦθα συνδυάζεται πρὸς τὸ ἄγνωστον εἰς τὸν *Hopf* γεγονὸς, ὅτι ἡ Μύκονος δὲν ἦτο πλέον βενετική.

[2] *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β´ σ. 463, 473. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Atlas Πίν. XLII ἀρ. 14. — ***Ζερλέντης*** ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ´ σ. 154-6. ⟨Ἴδε τὴν σφραγῖδα τοῦ Ἰωάννου Δ´ Κρίσπου ἀνωτέρω σ. 403⟩.

[3] *Lichtle* ἔνθ᾽ ἀν.

[4] *Lamansky* Secrets d'état de Venise σ. 0,64.—Βατικανικοῦ ἀρχείου Ἑρμάριον (Arm.) XI, κιβωτίδιον (Caps.) IV, 183. — [*W. Miller* Two letters of Giovanni IV, Duke of the Archipelago ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΖ´ σ. 463-70].

κὸς πατριάρχης ἐζήτησε παρὰ τοῦ μεγάλου βεζύρου νὰ ἐξώσῃ τὸν καθολικὸν ἱεράρχην, οὗ τὸ σκανδαλῶδες τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τὴν μεγάλην παρὰ τοῦ δήμου ἀντιπάθειαν ἀνωμολόγει ὁ δοὺξ ἐν δύο ἐπιστολαῖς σταλείσαις εἰς τὴν Ῥώμην. «Ἀπεφάσισα, ἔγραφεν εἰς τὸ Βατικανὸν, νὰ μὴ ἔχω πλέον φράρους ἢ ξένους ὡς ἀρχιεπισκόπους. μόνον οἱ ἐπιχώριοι εἶνε δημοφιλεῖς». Ἦτο δὲ φανερὸν, ὅτι ἐν δεδομένῃ ὥρᾳ οἱ ἰθαγενεῖς θὰ ἠδύναντο νὰ καλέσωσι τοὺς Τούρκους, ὅπως θέσωσι τέρμα εἰς τὴν τυραννίαν τῆς μικρᾶς ξένης φρουρᾶς, ἥτις διετήρει ἀκόμη τὰς προσηγορίας καὶ τὰ ἀξιώματα αὐτῆς χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ καταστήσῃ αὐτὰ σεβαστά.

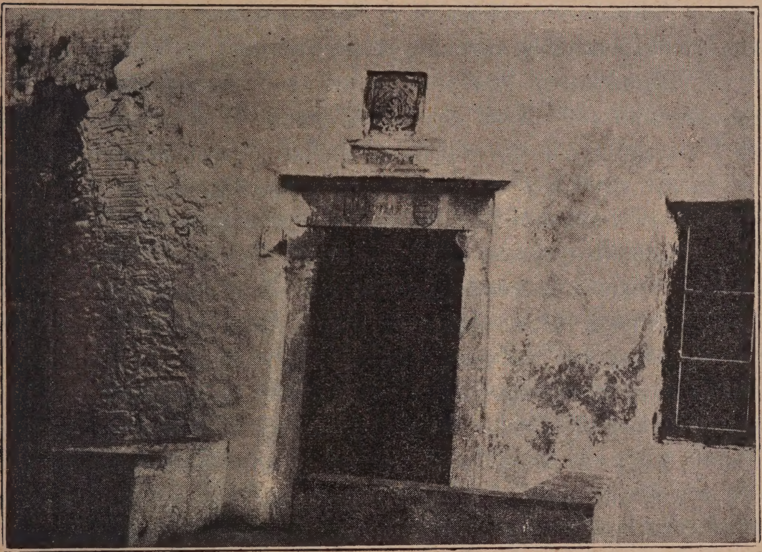
Ὁ Ἰωάννης Δ΄, εὐτυχήσας νἀποθάνῃ ἐπικαίρως, ἀπηλλάγη τῆς ταπεινώσεως νὰ παραστῇ αὐτόπτης τῆς καταλύσεως τῆς δυναστείας αὐτοῦ. Ἔληξε δὲ ἡ μακρὰ αὐτοῦ ἀρχὴ, ἡ μακροτάτη παντὸς ἄλλου δουκὸς ἐν τῷ Αἰγαίῳ, τῷ 1564 [1], καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ δευτερότοκος υἱὸς Ἰάκωβος Δ΄, ὁ τελευταῖος Χριστιανὸς κύριος τοῦ δουκάτου, ἐπειδὴ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Φραγκῖσκος, ὅστις εἶχε συμμερισθῆ τὴν ἀρχὴν τοῦ πατρὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχεν ἀποκτήσει πεῖράν τινα περὶ τὸ διοικεῖν, εἶχεν ἀτυχῶς προαποθάνει τοῦ πατρός. Ὁ δὲ νέος δοὺξ συνεῖδεν, ὅτι ἦτο ἁπλοῦν νευρόσπαστον τῶν Τούρκων· ἔν τινι δ᾽ ἐπιστολῇ, γραφείσῃ τῷ 1565, διετραγῴδει, *ὅτι τώρα εὑρισκόμεθα χαρατσιάροι τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος σουλτὰν Σουλεϊμὰν Μουσουλμὰν καὶ πῶς ἥμεστεν εἰς δυστυχίας... διὰ τὴν στενοχωρίαν τῶν καιρῶν· διότι ὡς καθὼς τότε ἐβασίλευεν ἡ ἀρχοντία καὶ εὐγένεια, καὶ τώρα βασιλεύει ἀνάγκη, στενοχωρία καὶ βάσανα· καὶ ὡςὰν ἐξουσιασταὶ καὶ ἐπίτροποι οἰκονομοῦμεν τὸν καιρὸν καθὼς λαχαίνει* [2]. Ἀλλὰ καίτοι ἔβλεπε τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ, ἐνήργει ὡς εἰ ἦτο ἀνίκητος. Αὐτός τε καὶ οἱ εὐπατρίδαι τῆς μικρᾶς αὐτοῦ αὐλῆς περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐσκέπτοντο ἢ περὶ τέρψεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας αὐτῶν. Ἡ ἀσωτεία τοῦ κάστρου τῆς Νάξου ἐσκανδάλιζε δεινῶς τοὺς σώφρονας Ἕλληνας· ὁ ἐπίδοξος διάδοχος ἐδυσφημεῖτο ἐπὶ φαυλότητι βίου, καὶ τὰ πράγματα ἔφθασαν εἰς τὸ ἀπροχώρητον, ὅτε ὁ λατινικὸς κλῆρος ἔζη ἐν φανερᾷ παλλακείᾳ καὶ καθολικός τις κληρικὸς συνώδευσε δημοσίᾳ τὸν νεκρὸν τῆς ἐρωμένης

---

[1] Σώζεται ἔγγραφον τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰακώβου Δ΄, φέρον χρονολογίαν 10 Δεκ. 1564. Ἴδε **Ζερλέντην** ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ΄ σ. 157.

[2] Ἴδε **Ζερλέντην** ἔνθ᾽ ἀν. σ. 138. 〈 Ἡ ἐπιστολὴ περιεσώθη ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, εἰ καὶ δὲν λείπουσι πρωτότυπα ἑλληνικὰ ἔγγραφα τῶν Κρίσπων. Ἴδε **Σπυρ. Π. Λάμπρον** ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Δ΄ σ. 469 κ. ἑ.〉.

εἰς τὸν τάφον καὶ ἐδέχθη τὰ συλλυπητήρια τῶν φίλων ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ ἣν ὑπέστη. Αἱ δὲ τοιαῦται προσβολαὶ τῆς ἠθικῆς τῶν Ἑλλήνων, συνδυαζόμεναι πρὸς χρηματικὰς πιέσεις, ἐγέννησαν τέλος παρ' αὐτοῖς τὴν ἐπιθυμίαν νἀλλάξωσι δεσπότην, καθ' ἃ εἶχον πράξει πρὸ μικροῦ οἱ Χῖοι. Διὸ ἔστειλαν δύο τῶν συμπολιτῶν εἰς τὸν σουλτᾶνον, παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ πέμψῃ εἰς αὐτοὺς ἄνδρα κατάλληλον ὡς διοικητὴν τῆς νήσου. Τότε ὁ δοὺξ ἐβεβαιώθη περὶ τοῦ κινδύνου. Συναγαγὼν δὲ δωδεκαςχίλια δουκᾶτα ἔπλευσεν εἰς τὴν Κων-

Οἰκία ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Νάξου φέρουσα τὰ οἰκόσημα τῶν Σομμαρίπα καὶ τῶν Κρίσπων κατὰ φωτογραφίαν τῆς κ. J. K. Fotheringham.

σταντινούπολιν, ὅπως ἀντιπράξῃ εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν Ναξίων διὰ τοῦ πειστικωτάτου τῶν ἐπιχειρημάτων, τοῦ χρήματος. Ἀλλ' ἦτο παρὰ πολὺ ἀργά· ἅμα δὲ ἀφικόμενος ἐστερήθη πάραυτα ἁπασῶν τῶν κτήσεων καὶ, φυλακισθεὶς δίκην κοινοῦ κακούργου, ἔμεινεν ἐν τῇ εἱρκτῇ ἐπὶ πέντε ἢ ἓξ μῆνας. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ Πιαλῆς πασσᾶς, ὅςτις εἶχεν ἐκδιώξει τοὺς Γενουηνσίους ἐκ τῆς Χίου, ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ Ἀδρίου καὶ κατέλαβε τὴν Νάξον ἄνευ ἀντιστάσεως. Βλέποντες δὲ οἱ Ἕλληνες τῆς Ἄνδρου, οἵτινες εἶχον συνειθίσει νὰ περιφρονῶσι τὸν ἀσθενῆ αὐτῶν δυνάστην, μεθ' ὁποίας ἐπι-

τυχίας οἱ ὁμόφυλοι τῆς Νάξου εἶχον κατορθώσει νἀπαλλαγῶσι τοῦ δουκὸς, συνώμοσαν κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Σομμαρίπα. Ἐγκαταλειφθεὶς δὲ οὗτος ὑπὸ πολλῶν τῶν Λατίνων τῆς νήσου, οἵτινες ἀντὶ νὰ συναχθῶσι περὶ αὐτὸν ἔφυγον τὴν δίωξιν τῶν Ἑλλήνων, ἔσωσε μὲν τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἀπέβαλε τὴν Ἄνδρον καὶ τὴν Κέων, φυγὼν εἰς τὴν γενέτειραν τῆς συζύγου Νάξον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἡ τελευταία περιλειπομένη λατινικὴ δυναστεία, ἡ τῶν Γοζαδίνων, ἐξηλείφθη ὁμοίως ἐκ τῶν Κυκλάδων [1]. Οὕτω τὸ λατινικὸν δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου μετὰ διάρκειαν τριακοσίων καὶ πεντήκοντα ἐννέα ἐτῶν ἔπαυσεν ὑφιστάμενον. Μόνη δὲ ἡ Τῆνος ἀντέστη εἰς τὸν ἐν τῷ Αἰγαίῳ κατακλυσμὸν τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως.

Οἱ Νάξιοι καὶ οἱ Ἄνδριοι μετ' οὐ πολὺ κατενόησαν, ὅτι εἶχον περιπέσει ἀπὸ τοῦ Ἄννα εἰς τὸν Καϊάφαν. Ὁ νέος σουλτᾶνος Σελὶμ Γ´ παρεχώρησε τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ γραφικωτάτην ἁπασῶν τῶν πρώην λατινικῶν πολιτειῶν τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ εὐνοούμενον Ἰωσὴφ Νάζην, Ἰουδαῖον τυχοδιώκτην, ὅστις οὕτω μετὰ πολλὰς περιπετείας ὑψώθη ἀπὸ τοῦ πεζοῦ ἐμπόρικοῦ γραφείου εἰς τὸν ῥωμαντικὸν νησιωτικὸν θρόνον τῶν Σανούδων καὶ τῶν Κρίσπων. Κατήγετο δὲ ὁ Νάζης ἐξ οἴκου Πορτογάλλων Ἰουδαίων, ὅστις ἐξομόσας κατ' ἐπίφασιν εἶχε προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ὅπως ἐκφύγῃ τὴν δίωξιν, καὶ εἶχε προσλάβει ἐπιπροσθέτως τὸ πορτογαλλικὸν ὄνομα Miquez, ὅπερ εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὴν ἑβραϊκὴν αὐτοῦ καταγωγήν. Καθ' ἃ δὲ καὶ ἄλλα μέλη τοῦ αὐτοῦ οἴκου, ὁ Joâo Miquez, ὡς εὐηρεστεῖτο τὸ ἐξῆς νὰ ὀνομάζηται, μετέβη πρὸς ἀναζήτησιν τύχης εἰς Ἀμβέρσην, ὅπου προσέλαβεν αὐτὸν πρὸς διεύθυνσιν τῶν ὑποθέσεων αὐτῆς ἡ θεία αὐτοῦ, πλουσία χήρα. Ἐκεῖ προσείλκυσε τὴν εὔνοιαν τῆς ἀντιβασιλίσσης τῶν Κάτω Χωρῶν Μαρίας, ἀδελφῆς τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε´, καὶ τὸν ἔρωτα τῆς ὡραίας αὐτοῦ ἐξαδέλφης, μεθ' ἧς καὶ ἀπέδρα. Ἡ δὲ θεία συνήνεσεν εἰς τὸν γάμον, καὶ ἡ ὅλη οἰκογένεια μετενάστευσε χάριν μείζονος ἀσφαλείας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μανθάνομεν δὲ πρῶτον, ὅτι ὁ Miquez ἵδρυσε τράπεζαν ἐν Λουγδούνῳ (Lyon) καὶ ἀπέβη δανειστὴς μεγάλων ποσῶν εἰς τὸ γαλλικὸν στέμμα. Ἐκεῖθεν δὲ, ἐφοδιασθεὶς διὰ συστατικῆς ἐπιστολῆς

---

[1] *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 299-301, 354-5 ⟨ἑλλ. μεταφρ. ***Καράλη*** σ. 189-190, 207⟩. — *Luccari* Copioso ristretto degli annali di Rausa σ. 148. — *Conti* Historie de' suoi tempi Τόμ. Α´ σ. 475.

τοῦ ἐν Ῥώμῃ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου οἱ Ἰουδαῖοι ἐτύγχανον καλῆς δεξιώσεως καὶ ὅπου ἤρχισεν ἡ ἀληθινὴ τύχη αὐτοῦ. Ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη πλέον νὰ ὑποκρίνηται τὸν Χριστιανόν, ἀλλ᾽ ἀνέλαβε τὴν πίστιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν Ἰουδαίων αὐτοῦ προπατόρων, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωσὴφ Νάζη κατέκτησε τὴν οἰκειότητα τοῦ μέλλοντος σουλτάνου Σελὶμ Β΄ διά τινος ὁμοθρήσκου, τοῦ Ἰουδαίου ἰατροῦ Δαούτη. Ἐξηκολούθησε δὲ διατηρῶν τὴν μετὰ τοῦ Σελὶμ φιλίαν, ἅτε θεραπεύων τὰς κακίας τοῦ φιλοίνου καὶ γαστριμάργου ἐκείνου ἡγεμόνος, εἰς ὃν ἐδώρει ἐκλεκτοὺς οἴνους καὶ λιχνεύματα χάριν τῆς τραπέζης αὐτοῦ [1]. Ἀλλ᾽ ὁ Νάζης, καθ᾽ ἃ οἱ ἐπιφανεῖς Ἰουδαῖοι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χρόνων, ἐπόθει διακαῶς νὰ ὠφελήσῃ τοὺς ὁμοφύλους ἅμα καὶ ἑαυτόν. Εἶχε δ᾽ ἐπὶ μακρὸν φιλοδοξήσει νὰ ἱδρύσῃ ἰουδαϊκὴν πολιτείαν, γενόμενος οὕτω κατ᾽ αὐτὸν ἤδη τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα πρόδρομος τῶν Σιωνιτῶν τῆς σήμερον. Μάτην δὲ ζητήσας παρὰ τῆς Βενετίας νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν νῆσόν τινα πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τῆς νέας Σιὼν, ἔλαβε παρὰ Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς τὴν ἄδειαν νἀνακτίσῃ τὴν Τιβεριάδα. Καὶ Γάλλοι μὲν διπλωμάται, φοβηθέντες ἐκ τῶν πιέσεων τοῦ Νάζη περὶ πληρωμῆς τῶν εἰς αὐτὸν ὀφειλομένων χρημάτων, ἀνήνεγκον, ὅτι ἐμελέτα νἀναδειχθῇ «Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων», ἀνούσιοι δ᾽ Ἰουδαῖοι συγγραφεῖς ἀφιέρονον εἰς αὐτὸν τὰ ἴδια ἔργα, καὶ ἡ ὅλη καταπεπατημένη φυλὴ ἀπέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, εἰς ὃν ὁ Σελὶμ Β΄ τώρ᾽ ἀνέθηκεν ἐπισήμως τὴν Νάξον, τὴν Ἄνδρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου μετὰ τῆς ἱστορικῆς προσηγορίας δουκός [2].

Ὅτε δ᾽ οἱ νησιῶται ἤκουσαν, ὅτι ἔμελλε νὰ γείνῃ νέος αὐτῶν

---

[1] Le Relazioni degli Ambasciatori Veneti Σειρᾶς Γ΄ Τόμ. Α΄ σ. 343. Τόμ. Β΄ σ. 66, 67, 91.

[2] *Charrière* Négociations de la France Τόμ. Β΄ σ. 403, 707, 708, 735-7, 773-5. Τόμ. Γ΄ σ. 80, 84. — *Strada* De bello Belgico Τόμ. Α΄ σ. 171-2. — Ἐκθέσεις Βενετῶν καὶ αὐτοκρατορικῶν πρέσβεων παρὰ τῷ *Hammer* Geschichte des osmanischen Reiches Τόμ. Γ΄ σ. 564-5. — *Sereno* Commentari della guerra di Cipro σ. 7. — *Contarini* Historia delle cose successe σ. 2. — *Carmoly* Don Joseph Nassy ⟨Ἄνευ τόπου καὶ χρόνου⟩, ἔργον οὗ πρέπει νὰ γίνηται χρῆσις μετὰ προσοχῆς. — *Levy* Don Joseph Nasis ⟨Ἐν Βρεσλαυίᾳ. 1859⟩. — ⟨**Σάθα** Ἰωσὴφ Νάζης ὁ βασιλεὺς τῆς Νάξου καὶ τῶν Κυκλάδων ἐν τῷ περιοδικῷ Χρυσαλλίδι Τόμ. Γ΄ 1865, σ. 657-662 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει⟩. — *Romanin* Storia documentata di Venezia Τόμ. ϛ΄ σ. 317 σημ. 2.

κύριος ἀνὴρ Ἰουδαῖος, ἔσπευσαν νὰ ἐπανορθώσωσι τὸ σφάλμα, ὅπερ εἶχον διαπράξει. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἀγαπῶσι μὲν τοὺς καθολικούς, ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους ἀγαπῶσιν ἔτι ὀλιγώτερον, οὗτοι δὲ τελείως ἀνταποδίδουσι τὰ τοιαῦτα αἰσθήματα. Διὸ οἱ ὑπήκοοι τοῦ καταλυθέντος δουκὸς Ἰακώβου Δ΄ παρεκάλεσαν τὸν σουλτᾶνον νἀπελευθερώσῃ αὐτὸν καὶ ἀποδώσῃ εἰς τὸν νῦν πιστὸν αὐτῷ λαόν. Ὁ δὲ Σελὶμ ἀπηλευθέρωσε μὲν τὸν δοῦκα, ἀλλ᾽ ἠρνήθη νὰ περιβάλῃ αὐτὸν καὶ πάλιν διὰ τῆς προτέρας ἀρχῆς. Βλέπων δὲ ὁ Ἰάκωβος Κρίσπος, ὅτι πᾶν ἐπιχείρημα ἦτο ἀνίσχυρον ἐναντίον τοῦ πανισχύρου Ἰουδαίου, ἔφυγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς, τῆς δεσποίνης Ἄνδρου, ἐκ δὲ τῆς Πελοποννήσου μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα Πίου Ε΄· ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ εὗρεν ἄσυλον ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τῆς Ῥαγούσης. Ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης ὁ δοὺξ ἐπορεύθη εἰς Βενετίαν, ὅπως ζητήσῃ παρ᾽ αὐτῆς ἐλεημοσύνην, καὶ ἡ βενετικὴ κυβέρνησις, συγκινηθεῖσα ἐκ τοῦ θεάματος τῆς πτωχείας αὐτοῦ, παρέσχεν εἰς αὐτὸν βοήθημα, καθ᾽ ἃ εἶχε πράξει καὶ ὁ πάπας· οὕτω δὲ κατέστησεν εὐπρεπεστέραν πως τὴν δίαιταν τοῦ πρώτου «δουκὸς τῆς χριστιανωσύνης»[1].

Ὁ πάπας Πίος Ε΄
ἐπὶ μεταλλίου ἀναμνηστικοῦ
τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου.

Ὁ Ἰουδαῖος δοὺξ τῆς Νάξου οὐδέποτ᾽ ἐπεσκέφθη τὸ ἴδιον δουκᾶτον κατὰ τὰ δεκατρία ἔτη, καθ᾽ ἃ ἐδέσποζεν αὐτοῦ. Καὶ ἴσως μὲν δὲν ἐτόλμα, βεβαίως δὲ δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ἦτο ὁ ἀρεστὸς ἑταῖρος Σελὶμ τοῦ Φιλοπότου, χάριν τῆς λαμπρᾶς ἐρημίας τοῦ ἐν Νάξῳ φεουδαλικοῦ κάστρου τῶν Κρίσπων ἢ χάριν τοῦ νησιωτικοῦ φρουρίου τῶν Σομμαρίπα ἐν Ἄνδρῳ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἦτο ἀναμεμιγμένος εἰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ἁρπάζων μὲν τὰ γαλλικὰ πλοῖα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐξερεθίζων δὲ τοὺς Τούρκους ἐναντίον τοῦ Ὑδροῦντος καὶ ὑποτυ-

---

[1] *Luccari* ἔνθ᾽ ἀν. — *Conti* ἔνθ᾽ ἀν. — *Sauger* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 303 ⟨ ἑλλ. μετάφρ. **Καράλη** σ. 192 ⟩.

πόνων τὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐσπούδαζε νὰ εἰσπράττῃ ἐκ τῶν Κυκλάδων ὅσον περισσότερα ἠδύνατο, ἐπειδὴ ὁ ἐκ τῶν νήσων ὑπ᾿ αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτᾶνον πληρονόμενος φόρος ἀνήρχετο εἰς δεκατετρακισχίλια δουκᾶτα καὶ αἱ ἴδιαι αὐτοῦ δαπάναι ἦσαν παμμέγισται. Διὸ ἀπέστειλεν αὐτόσε ὡς ἐπίτροπον αὐτοῦ ἄνδρα, εἰς ὃν εἶχε πληρεστάτην ἐμπιστοσύνην, τὸν διδάκτορα Φραγκῖσκον Κορονέλλον, νομικὸν τὸ ἐπάγγελμα, Χριστιανὸν μὲν κατ᾿ ὄνομα, ἀλλὰ πράγματι Ἱσπανὸν Ἰουδαῖον. Τούτου ὁ πατὴρ Σολομὼν εἶχεν ὑπάρξει διοικητὴς τῆς ἐν Καστιλίᾳ Σεγουβίας, κατ᾿ ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον ἦτο «ὁ δεξιὸς ὀφθαλμὸς» τοῦ Νάζη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὃν διαρκῶς συνεβουλεύετο ὁ μέγας τραπεζίτης καί, καθ᾿ ἃ ἐλέγετο ἐν ταῖς Κυκλάσιν, ἦτο μετὰ τοῦ υἱοῦ Φραγκίσκου ὑπαίτιος τῆς καταλύσεως τῶν Κρίσπων καὶ τῶν Σομμαρίπα [1]. Καὶ ὁ μὲν Ἰησουίτης ἱστοριογράφος τοῦ δουκάτου, ὁ Sauger, παρακινούμενος ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁμώνυμός τις αὐτοῦ Κορονέλλος ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Νάξῳ [2], παρέστησε τὸν Φραγκῖσκον Κορονέλλον ὡς ἀγαπητὸν καὶ τιμώμενον δυνάστην, τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ τῶν Τούρκων ἡ ἐπίσημος ἀντίληψις [3]. Ἀλλὰ πολὺ διάφορος ἦτο ἡ περὶ αὐτοῦ γνώμη τῶν συγχρόνων, οἵα ἐκράτει τοὐλάχιστον ἐν τῇ βενετικῇ νήσῳ Τήνῳ. Καὶ δὴ οἱ Τήνιοι εἶχον ἰδίους λόγους ἀπαρεσκείας πρὸς τὴν ἐν ταῖς γείτοσι νήσοις ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν κυριαρχίας. Οἱ μὲν Λατῖνοι δυνάσται τῆς Ἄνδρου καὶ τῆς Νάξου, καὶ ὅτε ἀκόμη ἦσαν ὑπόφοροι τῶν Τούρκων, δὲν εἶχον παύσει ὄντες Χριστιανοὶ καὶ εἶχον πάντοτε κρυφίως γνωρίσει εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους πᾶσαν ἐπικειμένην ἐπίθεσιν. Ἀλλ᾿ ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἰουδαίου δουκὸς οὔτε ἀγγέλματα οὔτε τροφὰς ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἰδίων νήσων νὰ διαβιβάζωσιν εἰς τὴν Τῆνον ἢ τὴν Κρήτην, πάντας δὲ τοὺς ἀποδιδράσκοντας δούλους ἀπέστελλε καὶ πάλιν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυρίους αὐτῶν. Ἐν καιρῷ δέ ποτε εἰρήνης ὁ «ἄσπονδος ἐχθρὸς τῆς Βενετίας» ἐκεῖνος συνέλαβε βενετικὸν βρίκιον ἐκ Κρήτης, φέρον πυρῖτιν καὶ χρήματα, προωρισμένα διὰ τὴν ἐν Τήνῳ φρουράν, καὶ τὸν μὲν φόρτον παρεκράτησε, τὸ δὲ πλήρωμα ἐξηνδραπόδισε. Θέ-

---

[1] *Gerlach* Tagebuch σ. 426. — *Lamansky* Secrets d'état de Venise σ. 82.

[2] *Sauger* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 302 ⟨ἑλλ. μετάφρ. **Καράλη** σ. 191⟩.

[3] Κατὰ τὰ ἐκφραζόμενα ἐν ταῖς πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Κυκλάδων διομολογήσεσι (Capitulations) τοῦ 1580 καὶ 1840. Ἴδε *Pègues* Histoire de Santorin σ. 609, 614.

λων δὲ νὰ παροξύνῃ τὸν σουλτᾶνον ἐναντίον τῆς Βενετίας ἔστειλεν εἰς αὐτὸν δεῖγμα τοῦ ἄρτου, ὃν ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ τρώγωσιν οἱ Βενετοὶ τῆς Κρήτης, περιελθόντες εἰς ἐσχάτην στενοχωρίαν. Εὑρισκόμενος δὲ τῷ 1570 ἐν τῇ γείτονι Ἄνδρῳ ἀνεκάλυψεν, ὅτι καὶ ἡ Τῆνος δὲν εἶχεν ἐπιτήδεια. Συμφώνως δὲ πρὸς εἴδησιν διαδεδομένην ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὸν Σελὶμ ζωγραφίαν ὡραίου κήπου, οὗ ἐν μέσῳ ὑπῆρχε δένδρον κατάμεστον ὀπωρῶν, γράψας εἰς τὸν σουλτᾶνον «ὁ κῆπος εἶνε αἱ Κυκλάδες, καὶ ἀνήκουσιν ἅπασαι εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ἐκτὸς τοῦ ἑνὸς μόνον τούτου δένδρου, τὸ ὁποῖον εἶνε ἡ Τῆνος»[1]. Διὸ, βέβαιος ὢν περὶ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ σουλτάνου, παρώρμησε τὸν Πιαλῆν πασσᾶν, εὑρισκόμενον τότ' ἐν Ἀθήναις, νὰ συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῶν Κυκλάδων διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς βενετικῆς ἐκείνης νήσου. «Ἡ Τῆνος, ἔγραψε πρὸς τὸν Τοῦρκον ναύαρχον, εἶνε τὸ κρησφύγετον ἁπάντων τῶν φυγάδων δούλων καὶ ἁπάντων τῶν Χριστιανῶν ὑποτελῶν· ἂν μὴ κυριεύσητε αὐτὴν, οὐδέποτε θὰ μείνωσιν ἥσυχοι αἱ ἄλλαι νῆσοι». Ὁ δὲ Πιαλῆς ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν ἔκκλησιν ταύτην, καὶ, συμπαραλαβὼν τὸν Κορονέλλον, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Τῆνον μετὰ ὀκτὼ χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ, καίτοι ἐπήνεγκε μεγάλας ζημίας, τὸ θάρρος τοῦ Βενετοῦ ῥαίκτωρος Ἱερωνύμου Παρούτα ἔσωσε τὴν τελευταίαν ἐν τῷ Αἰγαίῳ βενετικὴν κτῆσιν. Μετὰ δὲ βραχὺν χρόνον αὐτὸς ὁ Κορονέλλος περιέπεσεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Καὶ δὴ κατά τινα ἐπίσκεψιν εἰς τὴν Σῦρον, ἥτις καὶ τότε ἀκόμη ἤκμαζεν, ἔχουσα τρισχιλίους κατοίκους καὶ ὑπερέκεινα, συνελήφθη νύκτωρ ὑπὸ τῶν προὐχόντων καὶ παρεδόθη εἰς τὸν κυβερνήτην τριῶν κρητικῶν πλοίων, τότε ναυλοχούντων ἐν τῷ λιμένι. Ὅτε δὲ οἱ Τήνιοι ἤκουσαν, ὅτι ὁ μέγιστος αὐτῶν ἐχθρὸς, «ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Joâo Miquel», εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ, προσήνεγκαν εἰς τὸν κυβερνήτην τῶν πλοίων πεντακόσια *τσεκίνια,* ὅπως ἀποβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν Τῆνον καὶ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν δι' ὠμῶν βασάνων. Ἀλλ' ὁ Κορονέλλος προσήνεγκεν ἀνώτερον ποσὸν, ἂν ὁ κυβερνήτης ἦγεν αὐτὸν ἀπ' ἐναντίας εἰς τὰ Χανία. Ἐπὶ τούτοις δ' ἐφυλακίσθη ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐφ' ὅσον ἀνεμένετο ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπόφασις τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἀπέστειλαν ἐπίτροπον, ὅπως τιμωρήσῃ τοὺς Συρίους· ἀλλ' οὗτοι ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ὁ Κορονέλλος δὲν ἐξωγρήθη

---

[1] *Buochenbach* Orientalische Reyss σ. 39.

ὑπ' αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου τῶν βενετικῶν πλοίων, καὶ ἔπεισαν τὸν ἐπίτροπον περὶ τῆς πίστεως αὐτῶν, δεκάσαντες αὐτὸν διὰ χρημάτων [1].

Ἤδη δ' εἶχεν ἐκραγῇ ὁ ὀλέθριος ἐκεῖνος πόλεμος, ὅστις ἔμελλε νὰ στερήσῃ τὴν Βενετίαν τῆς κατοχῆς τῆς Κύπρου, καὶ ἡ βενετικὴ πολιτεία, ὑποπτευομένη, ὅτι ὁ Νάζης ὑπεῖχεν εὐθύνην ἐπὶ τῷ γενομένῳ ἐπ' ἐσχάτων ἐμπρησμῷ τοῦ ναυστάθμου τῆς Βενετίας, καὶ γινώσκουσα, ὅτι εἶχεν ὑπάρξει τὸ κυριώτατον ὄργανον τοῦ ἐξερεθισμοῦ τοῦ Σελὶμ Β´ ἐναντίον τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου, ἧς τὰ σήματα εἶχε ζωγραφήσει ὁ Ἰουδαῖος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ οἰκίᾳ καὶ ἧς ἐπωφθαλμία νὰ γείνῃ κύριος [2], ἐνεθυμήθη, ὡς εἰκός, τὸν ἐξόριστον δοῦκα τῆς Νάξου. Βενετικὸς στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ἦτο δὲ κατάλληλος ἡ ὥρα, ἐπειδὴ ὁ ἐπίτροπος τοῦ Νάζη εὑρίσκετο δεσμώτης ἐν Χανίοις. Οὕτω τῇ βοηθείᾳ τοῦ προνοητοῦ Κανάλη ὁ Ἰάκωβος Δ´ ἀνερρήθη καὶ πάλιν δοὺξ τῆς Νάξου καὶ ὁ Νικόλαος Γοζαδῖνος ἀνέκτησε τὴν Σίφνον [3]. Ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἐπέστρεψεν ὁ Ἰάκωβος εἰς τὴν Νάξον, ἥτις προσωρινῶς ἀνετέθη εἰς τὴν διοίκησιν ἀνδρὸς καλουμένου Ἀγγέλου καὶ ἐπονομαζομένου μὲν Giudizzi, ἀλλ' ἀνήκοντος ἴσως εἰς τὸν οἶκον τῶν Γοζαδίνων [4]. Ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐξήσκησεν οὗτος διὰ διορισθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ὁ δὲ δοὺξ Ἰάκωβος ἐπέδειξε τὴν πρὸς τὴν Βενετίαν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, συμπλεύσας ἐπὶ τοῦ βενετικοῦ στόλου κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου μετὰ πεντακοσίων ἀνδρῶν [5].

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ οἱ Τήνιοι ἔπεμψαν εἰς τὴν Βενετίαν μυστικὸν ἀπεσταλμένον, παρακαλοῦντες τὴν πολιτείαν νὰ μὴ ἀπελευθερώσῃ ἄνδρα ἐπικίνδυνον, οἷος ὁ Κορονέλλος. Διὸ ἡ σύγκλητος διέταξε τὰς ἀρχὰς τῆς Κρήτης νὰ προβῶσιν εἰς ἀνακρίσεις περὶ τῶν κατ' αὐτοῦ καταγγελιῶν. Καὶ ἂν μὲν ἐξηλέγχοντο αὗται ἀληθεῖς, ἐδόθη ἡ διαταγὴ νὰ θανατωθῇ κρυφίως καὶ νὰ διαδοθῇ ὅτι ἀπέθα-

---

[1] *Lamansky* Secrets d'état de Venise σ. 80-3. — *Contarini* ἔνθ' ἀν. σ. 5. — *Hammer* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Γ´ σ. 576.

[2] *Contarini* ἔνθ' ἀν. σ. 2. — *Charrière* ἔνθ' ἀν. Τόμ. Γ´ σ. 88. — Relazioni degli Ambasciatori Veneti, Appendice σ. 391.

[3] *Crescenzi* Corona della nobiltà d'Italia Τόμ. Β´ σ. 159.

[4] *Lichtle* ἔνθ' ἀν. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 76 σ. 422 σημ.

[5] *Predelli* Commemoriali Τόμ. Ϛ´ σ. 327. — *Theiner* Annales ecclesiastici Τόμ. Α´ σ. 473.

νεν ἐκ νόσου, ἂν δὲ ὑπῆρχέ τις ἀμφιβολία περὶ τῶν καταγγελθέντων, νὰ σταλῇ χάριν περισσοτέρας ἀσφαλείας εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ἡρακλείου [1]. Καὶ εἶνε μὲν ἄγνωστα τὰ ἐπακολουθήσαντα· ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Κορονέλλος κατώρθωσε νἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ πρότερον ἀξίωμα ἐν Νάξῳ, ἥτις κατελήφθη καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν Τούρκων, στρατηγοῦντος τοῦ Μαχμοὺτ πασσᾶ βραχύτατον χρόνον μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καναλη κατάληψιν. Ὁπωσδήποτε τῷ 1572 βλέπομεν τὸν Ἰάκωβον Δ' παρακαλοῦντα τὴν Βενετίαν νὰ διατάξῃ τὸν στόλον αὐτῆς νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ δουκάτου [2] καὶ δωρούμενον ἐκ τῶν προτέρων τὰς ἰδίας κτήσεις εἰς τοὺς εὐεργέτας αὐτοῦ Βενετούς. Καθ' ἃ δὲ καὶ ἄλλοι, ἐνεθαρρύνετο ὑπ' ἐλπίδων ἕνεκα τῆς προσφάτου νίκης τῆς Ναυπάκτου, ⟨ἐν ᾗ εἶχε διαπρέψει Δὸν Ἰωάννης ὁ Αὐστριακὸς⟩ καὶ ἧς εἶχε καὶ αὐτὸς συμμετάσχει. Ἀλλ' αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ ἀπέβησαν φροῦδαι διὰ τῆς ταπεινωτικῆς συνθήκης, ἣν ἡ Βενετία συνωμολόγησε μετὰ τοῦ σουλτάνου τῷ 1573.

Ἰωάννης ὁ Αὐστριακὸς ἐπὶ μεταλλίου ἀναμνηστικοῦ τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου.

Θανόντος δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος τοῦ σουλτάνου Σελὶμ Β', προσεδοκᾶτο ἡ ἐλάττωσις τῆς ἰσχύος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εὐνοηθέντος Νάζη, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐβδελύσσετο αὐτὸν ὁ μέγας βεζύρης, ὡς ἐκ τούτου δ' αἱ προσδοκίαι τοῦ ἐκπτώτου δουκὸς ἐφαίνοντο αὐξάνουσαι. Ἡ μήτηρ τοῦ νέου σουλτάνου Μουρὰτ Γ', ὁρμωμένη ἐκ τοῦ οἴκου Baffo, ἦτο Παρία ἐκ γενετῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἤλπιζεν ὁ Ἰάκωβος, ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Διὸ τῷ 1575 ἔπλευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ Ῥαγούσης καὶ Φιλιππουπόλεως, ὅπου ὁ Ῥαγουσαῖος ἱστορικὸς Λούκκαρης ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς γεῦμα καὶ ἔμαθε παρ' αὐτοῦ πολλὰ περὶ τῶν ἀρχαίων ἄθλων τῶν Κρίσπων [3]. Ἀλλ' ἡ παρὰ τῷ σουλτάνῳ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀπέτυχε, καὶ

---

[1] *Lamansky* Secrets d'état de Venise ἔνθ' ἀν.

[2] ***Χατζῆ Χάλφα*** Cronologia Historica μεταφρ. *Carli* σ. 150. — *Predelli* Commemoriali ἔνθ' ἀν.

[3] *Luccari* ἔνθ' ἀν. σ. 148.

τὸ ἐπιὸν ἔτος ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας ἐν τῷ Πέραν καὶ ἐτάφη αὐτόθι ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ.

Ὁ δὲ Νάζης, οὗ ἡ δύναμις εἶχε μὲν μειωθῇ ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Μουρὰτ Γ΄, ἀλλ' ἦτο ἀκόμη ἱκανὴ, ὥστε νὰ κατορθώσῃ νὰ διατηρήσῃ τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴνου πρόσοδον, ἐξηκολούθει κυβερνῶν τὰς νήσους διὰ τοῦ πιστοῦ Κορονέλλου, οὗ ἡ δύναμις ἦτο τοσαύτη, ὥστε λέγεται, ὅτι ἐπωνόμαζεν ἑαυτὸν «δοῦκα τοῦ Αἰγαίου»[1]. Διετήρησε δὲ ὁ Νάζης τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα καὶ τοὺς νόμους τῶν Λατίνων· οἱ δὲ ἄλλοι αὐτοῦ ὑπάλληλοι πλὴν τοῦ Κορονέλλου ἦσαν Χριστιανοὶ, καὶ προσεπάθησε νὰ προσελκύσῃ τινὰς τῶν ἀρχαίων οἴκων, οἵους τοὺς Συρίγους καὶ τοὺς Δαργέντας ἢ Ἀργυροὺς τῆς Θήρας, δοὺς εἰς αὐτοὺς ἀρχὰς ὑπὸ τὸν ἐπίτροπον Κορονέλλον καὶ ἐπικυρώσας τἀρχαῖα αὐτῶν τιμάρια. Καὶ ὁ Κορονέλλος δὲ κατώρθωσε νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἀξίωμα καὶ ἐνισχύσῃ αὐτὸ διὰ τοῦ γάμου ἑνὸς τῶν υἱῶν μετὰ κόρης ὁρμωμένης ἐκ τοῦ δουκικοῦ οἴκου[2]. Ἀλλ' ἡ διοίκησις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ τῶν Κρίσπων, ἐλάχιστα ἠδυνήθη νὰ προστατεύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ὑπηκόων τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πειρατῶν. Τῷ δὲ 1577 οἱ Δαργένται, οἵτινες ἐπὶ γενεὰς ὅλας εἶχον ὑπάρξει δυνάσται τοῦ ἐν Θήρᾳ κάστρου τοῦ Ἁγίου Νικολάου, προσεβλήθησαν ὑπὸ δέκα τουρκικῶν πλοίων καὶ ἀπήχθησαν εἰς τὴν Συρίαν. Καὶ κατώρθωσαν μὲν νὰ τύχωσι καὶ πάλιν τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ὄχι καὶ νἀνακτήσωσι τὸ προγονικὸν κάστρον. Ἐπὶ τέσσαρα δ' ἐπώδυνα ἔτη ἐπλανῶντο ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν ἡγεμόνων καὶ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ἕως τέλος, ἐφοδιασθέντες δι' ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ΄, ἔκρουσαν ἡμέραν τινὰ τὴν φιλόξενον θύραν τοῦ ἐντίμου Μαρτίνου Κράους, καθηγητοῦ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν ἐν Τυβίγγῃ τῆς Γερμανίας. Ὁ δὲ Κράους ⟨ὁ γνωστότερος ὑπὸ τὸν λατινικὸν τύπον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὡς Κρούσιος⟩, ἐνδιαφερόμενος περὶ τῆς νέας Ἑλλάδος ὅσον καὶ περὶ τῆς ἀρχαίας, συνέλεξε χρήματα χάριν τῶν δύο ἐπισκεπτῶν καὶ συγχρόνως παρ' αὐτῶν ὑλικὸν διὰ τὴν *Τουρκογραικίαν* αὐτοῦ. Καὶ ὁ μὲν ἕτερος αὐτῶν ἐξέθηκε χάριν τοῦ Κρουσίου τὰ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν κατά-

---

[1] Relazioni degli Ambasciatori Veneti Σειρᾶς Γ΄ Τόμ. Β΄ σ. 166. — *Lichtle* ἔνθ' ἀν.

[2] *Pègues* ἔνθ' ἀν. σ. 614. — *Curtius* Naxos σ. 46. — *Sauger* ἔνθ' ἀν. σ. 302 ⟨ἑλλ. μετάφρ. ***Καράλη*** σ. 191⟩. — Νέα Πανδώρα Τόμ. ϛ΄ σ. 572. Τόμ. Θ΄ σ. 436.

στασιν τοῦ Αἰγαίου, τὸ ὅτι ἡ Θήρα εἶχεν ἀκόμη πέντε κάστρα, ἡ Πάρος δύο καὶ ἡ Μῆλος, ἡ Ἴος, ἡ Σέριφος, ἡ Σίφνος, ἡ Ἄνδρος, ἡ Μύκονος, ἡ Ἀμοργὸς, ἡ Ἀνάφη καὶ ἡ Ἀστυπάλαια ἀνὰ ἕν, ὅτι ἅπασαι αὗται αἱ νῆσοι ἐκέκτηντο ἀκόμη πόλεις ἢ χωρία, καὶ ὅτι δύο αὐτῶν, ἡ Πάρος καὶ ἡ Μῆλος, ἦσαν ἕδραι ἐπισκόπων. Διηγήθη δ' εἰς αὐτὸν, ὅτι μόνη ἡ Τῆνος διέσωζεν ἀκόμη τὴν βενετικὴν σημαίαν, ἴσως δὲ προσέθηκε καὶ ὅτι οἱ Τήνιοι ἦσαν ἐξαιρέτως πιστοὶ εἰς τὴν βενετικὴν πολιτείαν, ἥτις εἶχε καταστήσει κατὰ μέγα μέρος αὐτοὺς συμμετόχους τῆς ἐπιτοπίου διοικήσεως. Ὁ δὲ Κορονέλλος μετὰ τὸ αὐστηρὸν δίδαγμα, ὅπερ εἶχε λάβει, δὲν φαίνεται παρενοχλήσας καὶ πάλιν τοὺς Τηνίους. Ἐλάμβανον δὲ οὗτοι πλέον εἰδήσεις καὶ τροφὰς ἐκ Σύρου, συμπραττόντων φανερῶς ἢ κρυφίως τῶν Χριστιανῶν ὑπαλλήλων τοῦ Νάζη. Ἐξηκολούθουν δ' οἱ Τήνιοι στεγάζοντες φυγάδας δούλους, κλείοντος ὡς πρὸς τοῦτο τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκ συνέσεως τοῦ Βενετοῦ ῥαίκτωρος, καὶ μόνην αἰτίασιν εἶχον, ὅτι ἡ Βενετία εἶχεν ἐκδώσει διαταγὴν, καθ' ἣν ἐδημεύετο ἡ περιουσία αὐτῶν ἐν περιπτώσει ἀπουσίας μακροτέρας ἕξ μηνῶν ἀπὸ τῆς νήσου, ἥτις ποινὴ ἔβλαπτε πολλοὺς βιοπαλαιστάς [1].

Μετάλλιον μετὰ τῆς εἰκόνος τῆς Γράτσιας, πενθερᾶς τοῦ Ἰωσὴφ Νάζη.

Ὁ δὲ δοὺξ τῆς Νάξου Νάζης ἀπέθανε λιθοβοληθεὶς τὸν Αὔγουστον τοῦ 1579, καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἀφῆκε τέκνα [2], ἡ δυναστεία αὐτοῦ συνεξέλιπε μετ' αὐτοῦ. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ποιηταὶ, οὓς μετὰ μεγάλης ἐλευθεριότητος εἶχεν ἐνθαρρύνει, ἐθρήνησαν αὐτὸν ὡς «τὸ σκῆπτρον τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν σημαιοφόρον τῶν διεσπαρμένων Ἰουδαίων, τὸν εὐγενῆ δοῦκα, τὸν ὕπατον κύριον». Ἡ δὲ χήρα αὐτοῦ, ἡ δού-

---

[1] *Crusius* Turcograecia σ. 206. — *Foscarini* ἔκθεσις τοῦ ἔτους 1577 παρὰ τῷ *Lamansky* Secrets d'État de Venise σ. 641.

[2] ⟨*Longperier* ἐν τῇ Revue Numismatique τοῦ 1858 σ. 59 κ. ἑ.⟩.

κισσα Ῥέϊνα, ἐξηκολούθησε ζῶσα ἐν τῷ παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν μεγάρῳ αὐτῆς ἐπὶ πολλὰ ἀκόμη ἔτη, ἐκδίδουσα ἰδίαις δαπάναις τὰ ἔργα τῶν Ἑβραίων λογίων καὶ ποιητῶν. Τῆς δὲ πενθερᾶς ⟨καὶ θείας⟩ τοῦ Νάζη, ⟨τῆς ὡραίας⟩ Γράτσιας, ἔχομεν δύο μνημόσυνα, τὴν εἰκόνα τῆς ὑπ᾽ αὐτῆς ἱδρυθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰουδαϊκῆς ἀκαδημίας καὶ τὸ χαλκοῦν μετάλλιον αὐτῆς τὸ ἀποκείμενον νῦν ἐν τῇ ⟨Νομισματικῇ συλλογῇ τῇ⟩ ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Φραγκίσκου Κορονέλλου οὐδὲν πλέον μανθάνομεν· ἀλλ᾽ ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐξηλληνίσθη ἐν Νάξῳ καὶ δὲν ἐξέλιπεν ἀκόμη ὁλοτελῶς ἐν Ἑλλάδι.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῆς βραχείας ἐπὶ τῶν «νήσων τῆς Ἑλλάδος» ἰουδαϊκῆς ἀρχῆς, ἥτις δὲν εἶνε ἡ ἐλάχιστα περίεργος τῶν πολλῶν παραδόξων συμβάντων τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾗ ἄνδρες ὁρμώμενοι ἐξ ἐθνῶν, ἅτινα ἥκιστα θὰ ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῇ, περιεβλήθησαν τὰ μάλιστ᾽ ἀπροσδόκητα τῶν ἀξιωμάτων. Ἀλλὰ τὸ πείραμα ὤφειλεν ἀναγκαίως νἀποτύχῃ. Ἀνὴρ Ἰουδαῖος ἦτο ὁ ἐλάχιστα πάντων προσδοκώμενος ὡς δυνάμενος νὰ γείνῃ δημοφιλὴς δυνάστης πολιτείας ἑλληνικῆς. Ἄνθρωπος ἀπόδημος, οὗ αἱ δαπάναι, προερχόμεναι ἐκ τοῦ βίου ὃν διῆγε καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Τούρκων δωροδόκων, ἦσαν οὕτω μεγάλαι, ὥστε τρία ἔτη μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὡς δουκὸς ἐλέγετο «μέχρι τῆς κεφαλῆς ὑπέρφορτος χρεῶν» καὶ ὅτι ἀποθνήσκων δὲν ἤθελε καταλίπει οὔτε ἐνενήκοντα χιλιάδας δουκάτων, ἦτο βέβαιον, ὅτι ἔμελλε νὰ εἰσπράξῃ διὰ πιέσεων ὅ τι περισσότερον ἠδύνατο ἀπὸ τῶν ὅλως ξένων πρὸς αὐτὸν ὑπηκόων. Ἂν δὲ ὁ τελευταῖος τῶν Κρίσπων εἶχε κολάσει αὐτοὺς διὰ ῥάβδων, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ὁ Νάζης ἐκόλασεν αὐτοὺς διὰ μαστίγων. Καὶ ἡ μὲν ἐπίσημος γνώμη, οἵα ἐκφράζεται διὰ τῶν ἐν ἔτει 1580 διομολογήσεων (Capitulations) ἦτο, ὅτι εἶχον ζήσει ἀνενόχλητοι καὶ ἄνευ πιέσεων· ἀλλ᾽ ὅμως ἡ ἐπιθυμία αὐτῶν νὰ ἴδωσι παλινορθουμένους τοὺς ἀρχαίους κυρίους, ἡ ἤδη μὲν πρότερον δηλωθεῖσα, ἐπιδειχθεῖσα δὲ καὶ πάλιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουδαίου δουκός, ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἥκιστα δημοφιλής.

Εὐθὺς δ᾽ ὡς ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Νάζη, διάφοροι κάτοικοι τῶν Κυκλάδων διαμένοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει μετέβησαν εἰς τὴν Πύλην καὶ παρεκάλεσαν νἀποδοθῶσιν ἡ Νάξος καὶ ἡ Ἄνδρος εἰς τοὺς προτέρους κυρίους, ὧν τὰ τέκνα εἶχον ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Βενετίαν. Καὶ ὁ μὲν πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἀνήνεγκεν, ὅτι ὁ μέγας

βεζύρης, ὅςτις ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Νάζη, εἶχεν ἐκφρασθῆ εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τῆς παλινορθώσεως τῶν δύο ἐκείνων ἀρχαίων δυναστειῶν, ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἐπετεύχθη [1].

Ἀπεφασίσθη δ᾽ ἡ προςάρτησις τῶν νήσων εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ ὡρίσθη ἡ εἰς αὐτὰς ἀποστολὴ ἑνὸς *σαντζάκμπεη* καὶ ἑνὸς *καδῆ* πρὸς διοίκησιν αὐτῶν [2]. Τῷ δὲ 1580 ἐπιτροπεία Χριστιανῶν ἐκ τῶν νήσων, εἰς ἣν συμπεριελαμβάνετο καί τις Σομμαρίπας ἐξ Ἄνδρου, παρουσιάσθη εἰς τὴν Πύλην καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Μουρὰτ Γ´ ἐξαιρέτως εὐνοϊκὰς διομολογήσεις. Ὁ μὲν κεφαλικὸς φόρος ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφὴν, αἱ δ᾽ ἐκκλησίαι αὐτῶν ἔμελλον νὰ μένωσιν ἐλεύθεραι καὶ ἠδύναντο νἀνακτίζωνται κατὰ βούλησιν αὐτῶν, ἅπαντα δὲ τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν νόμιμα καὶ ἔθιμα ἔμελλον νὰ διατηρηθῶσιν ἐν πλήρει ἰσχύι, ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ φέρωσι τὰς ἐπιχωρίους ἐνδυμασίας, καὶ, καθ᾽ ἃ ἀνέκαθεν, μέταξα, οἶνος καὶ τρόφιμα ἔμελλον νὰ εἶνε ἀπηλλαγμένα παντὸς τέλους ἐν ταῖς νήσοις. Αἱ δὲ διομολογήσεις ἐκεῖναι ἐπεκυρώθησαν μετὰ ἑξήκοντα ἔτη ὑπὸ τοῦ Ἰβραῒμ καὶ ἀπετέλεσαν τὸν καταστατικὸν χάρτην τῶν Κυκλάδων ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας.

Ἀλλὰ, καίτοι τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου εἶχεν ἐκλίπει διὰ παντὸς, μία μικρὰ, ἀλλ᾽ ἀρχαία λατινικὴ δυναστεία ἐξηκολούθησεν ἄρχουσα ἐν ταῖς Κυκλάσιν ἐπὶ τεσσαράκοντα σχεδὸν ἀκόμη ἔτη. Καὶ δὴ οἱ Γοζαδῖνοι εἶχον παλινορθωθῆ ἐν Σίφνῳ, καθ᾽ ἃ εἴδομεν, τῷ 1571, καὶ ἐξηκολούθησαν διατρίβοντες ἐν τῷ κατὰ τὴν ἄσημον ταύτην νῆσον μεγάρῳ αὐτῶν καὶ ἐν τῷ ἀρχαιοπρεπεῖ κάστρῳ τοῦ Ἀκρωτηρίου ἐν Θήρᾳ. Δὲν μανθάνομεν δὲ πῶς κατώρθωσαν νὰ διατηρηθῶσι καὶ μετὰ τὴν τουρκικὴν θύελλαν τὴν σαρώσασαν ἁπάσας τὰς λοιπὰς νήσους. Καὶ ἴσως μὲν ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ ἀσημότης, ἴσως δ᾽ ἡ μεγαλειτέρα αὐτῶν δουλοπρέπεια ἀπέναντι τοῦ σουλτάνου, ἴσως δὲ καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι κατήγοντο ἐκ Βονωνίας καὶ ὄχι ἐκ Βενετίας. Ὁπωςδήποτε οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι οἱ καυχώμενοι ἐπὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμενοι, καίπερ ὄντες ὑπόφοροι τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Τῷ δὲ 1607 ὁ Ἄγγελος Γοζαδῖνος ἔστειλε τοὺς υἱοὺς χάριν ἀνατροφῆς εἰς τὸ ἑλληνικὸν κολλέγιον (Collegio greco) τῆς Ῥώμης, καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ

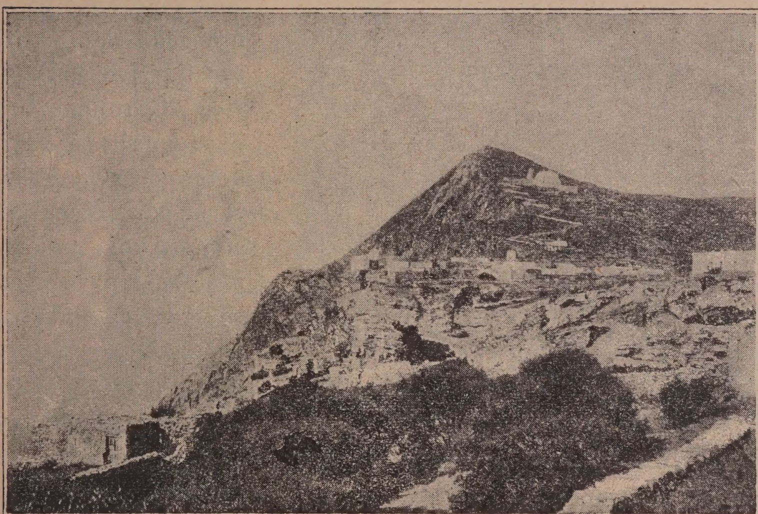
---

[1] *Charrière* ἔνθ᾽ ἀν. Τόμ. Γ´ σ. 71, 809, 931. — *Carmoly* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 10-4. — *Mas-Latrie* Les ducs de l'Archipel σ. 15.

[2] *Pègues* ἔνθ᾽ ἀν. σ. 609, 614.

ταύτῃ ὁ πάπας Παῦλος Ε΄ ἐξέδωκεν ἔκκλησιν ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς ἅπασαν τὴν χριστιανωσύνην, ἀναφερόμενος ῥητῶς εἰς τὸν ἐπικείμενον ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον πλοῦν τοῦ βενετικοῦ στόλου. «Ἤκουσα, ἔγραφεν ὁ πάπας, ὅτι ὁ ἀγαπητός μου υἱὸς Ἀγγελέττος Γοζαδῖνος ὁ ἐκ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῆς Βονωνίας ὁρμώμενος δεσπόζει τῶν ἑπτὰ νήσων Σίφνου, Κύθνου, Κιμώλου, Πολυαίγου, Φολεγάνδρου, Γυάρου καὶ Σικίνου, αἵτινες πρόςκεινται πιστῶς εἰς τὴν καθολικὴν πίστιν. Διὸ ἅπαντες οἱ Χριστιανοὶ οἱ καταπλέοντες εἰς ταύτας τὰς νήσους πρέπει νὰ φέρωνται καλῶς πρὸς αὐτόν».

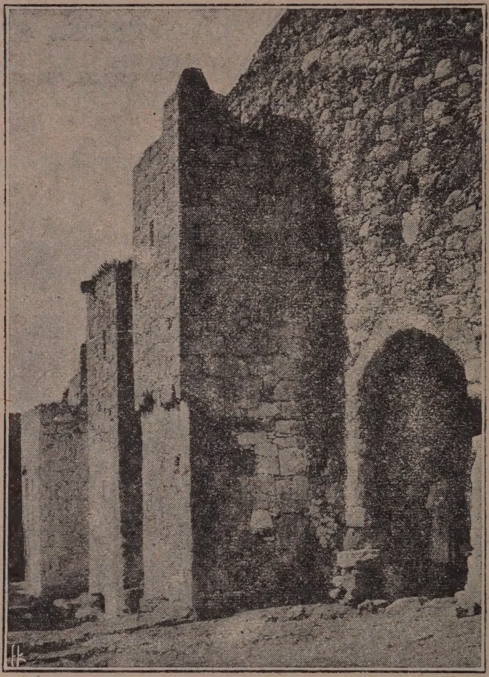
Καὶ τὸ μὲν ἑπόμενον ἔτος ὁ βενετικὸς στόλος ἠξιώθη φιλοξένου

Γενικὴ ἄποψις τῆς Φολεγάνδρου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. A. T. B. Wace.

δεξιώσεως ἐν ταῖς νησιωτικαῖς αὐτοῦ κτήσεσι παρὰ τοῦ Γοζαδίνου, ὅστις ἐδήλωσε πίστιν καὶ ὑποτέλειαν εἰς τὴν Βενετίαν. Ἀλλὰ τῷ 1617 ἡ μικρὰ αὐτοῦ πολιτεία συνεχωνεύθη εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν ὥρᾳ καθ' ἣν ὑπῆρχε μεγάλη δυσμένεια κατὰ τῶν καθολικῶν τοῦ Αἰγαίου. Ὁ δὲ Ἄγγελος κατέφυγεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἴσχυε τότε μεγάλως ὁ καρδινάλιος Γοζαδῖνος, ἀλλ' ἐν βαθεῖ γήρατι ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Νάξον, ὅπου οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ εἶχον ζήσει μακρότατον χρόνον. Οἱ δὲ δύο αὐτοῦ υἱοί, ὧν ὁ ἕτερος ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς Βενετίας ἐν τῷ Κρητικῷ πολέμῳ, μάτην ἤλπισαν νἀνακτήσωσι τὰς ἑπτὰ αὐτῶν νήσους, καὶ ἀπέθανον, καθ' ἃ καὶ ἄλλοι πολ-

λοὶ ἔκπτωτοι ἡγεμόνες, ἐξόριστοι ἐν Ῥώμῃ [1]. Καὶ ὁ μὲν οἶκος ἐξ οὗ ὡρμῶντο μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἐξέλιπεν ἐν Βονωνίᾳ. Ὁ δὲ ⟨Γάλλος βοτανικὸς⟩ Tournefort [2] ⟨ὁ ἐπισκεφθεὶς τὰς Κυκλάδας τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος⟩ εὗρε τρεῖς Γοζαδίνους διατρίβοντας ἐν Σίφνῳ, ἀπόγονοι δὲ αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ σήμερον ἐν ταῖς Κυκλάσιν, ὅπου ἦρξαν ἐπὶ τριακόσια δέκα ἔτη. Κατὰ τὸν μακρὸν τοῦτον χρόνον, ὡς ἦτο φυσικόν, οἱ ὑπερήφανοι ἐκεῖνοι ἐκ Βονωνίας εὐπατρίδαι ἔκτισαν μνημεῖα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ὧν τινα σώζονται ἀκόμη. Τὸ ὑπ' αὐτῶν κτισθὲν καὶ νῦν ἠρειπιωμένον κάστρον τῆς Σίφνου καλεῖται ἀκόμη Σεράγι (Seraglio), καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἐπὶ στήλης μαρμαρίνης ἦσαν μέχρις ἐπ' ἐσχάτων ὁρατὰ τρία οἰκόσημα μετὰ τῆς χρονολογίας 1465 καὶ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τοῦ ὀνόματος τοῦ Νικολάου Γοζαδίνου, τοῦ πρώτου ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου ἄρξαντος ἐν τῇ νήσῳ. Ὁ δ' ἕτερος τῶν δύο πύργων τῆς αὐτῆς νήσου ἔφερεν ἐπὶ μακρὸν τὸ ὄνομα τῶν Γοζαδίνων, καὶ τὸ οἰκόσημον αὐτῶν κοσμεῖ ἀκόμη τὴν ἀρχαίαν μονὴν τὴν σήμερον μετεσκευασμένην εἰς σχολήν. Ἐφέρετο δὲ τὸ ὄνομ' αὐτῶν καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς δύο τῶν σήμερον ἠρειπιωμένων ἐκκλησιῶν τῆς

Ἡ ἀνατολικὴ πύλη τοῦ κάστρου τῆς Κιμώλου κατὰ φωτογραφίαν τοῦ κ. Α. Τ. Β. Wace.

[1] *Hopf* Gozzadini ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 76 σ. 423. — ***Τοῦ αὐτοῦ*** Veneto-byzantinische Analekten σ. 398, 516.— ⟨Ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Βενετίας τοῦ ἀστικοῦ Μουσείου (Museo Civico)⟩ Cod. Cicogna ἀρ. 2532 § 34.

[2] *Tournefort* Voyage du Levant Τόμ. Α΄ σ. 68.

Κέω, καὶ τὸ οἰκόσημον αὐτῶν ἐσώζετο ἐπὶ τοῦ ἐπ᾿ ἐσχάτων ἐπισκευασθέντος κάστρου τῆς Παλαιοχώρας τῆς Μήλου [1]. Τὸ δ᾿ ἐκ τοῦ Σεραγίου τῆς Σίφνου εὑρίσκεται σήμερον ἐν Σύρῳ [2].

Τὸ ἐν Σύρῳ οἰκόσημον τῶν Γοζαδίνων.

Ἕνεκα δὲ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ διαρκείας καὶ τοῦ ἐξαιρέτως ἀριστοκρατικοῦ χαρακτῆρος τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου ἐκληροδότησεν εἰς ἡμᾶς πλειότερον ἀριθμὸν οἰκοσήμων ἢ αἱ ἄλλαι φραγκικαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ᾧ οἰκογενειακὰ ἐμβλήματα σπανίως εὑρίσκονται ἐν τοῖς τιμαριωτικοῖς κάστροις τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἀχαΐας, πλὴν μιᾶς ἐπιφανοῦς ἐξαιρέσεως, τοῦ Γερακίου, οὐδεμία σχεδὸν ὑπάρχει νῆσος τῶν Κυκλάδων μὴ διασώσασα θυρεούς τινας τῶν ἀρχαίων αὐτῆς δυναστῶν. Πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν τὰ οἰκόσημα τῶν Σομμαρίπα ἐκάλυπτον τὰ τείχη τῆς Ἄνδρου, καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου εἶδεν ἐπί τινος

---

[1] *Pasch van Krienen* σ. 114. — *Piacenza* ἔνθ᾿ ἀν. σ. 286. — *Buchon* Atlas Πίν. XL ἀρ. 26. — Νέα Πανδώρα Τόμ. Θ′ σ. 196. — *Hopf* ἐν τῇ Allgemeine Encyclopädie τοῦ *Ersch* καὶ *Gruber* Τόμ. 76 σ. 423, ὅπου τὴν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ χρονολογίαν MCCCC συμπληρόνει εἰς MCCCCLXV, ἐπειδὴ οἱ Γοζαδῖνοι δὲν ἦσαν κύριοι τῆς Σίφνου πρὸ τοῦ 1464.

[2] ⟨ Τοῦτο ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν συγγραφέα ὁ κ. Wace, ὁ δὲ κ. Τρύφων Εὐαγγελίδης ἐφρόντισε κατὰ παράκλησιν τοῦ μεταφραστοῦ νἀποστείλῃ εἰς αὐτὸν τὴν φωτογραφίαν τοῦ ἐν Σύρῳ παρὰ τῷ κ. Δημοσθένει Γοζαδίνῳ, εὐμενῶς ἐπιτρέψαντι αὐτήν, ἀποκειμένου ἀναγλύφου οἰκοσήμου ⟩.

πύργου ἐν τῇ γραφικῇ ταύτῃ πόλει λαμπρὸν *σημεῖον* [1] παριστάνον δύο πιθήκους ἀντιμετώπους ὑποβαστάζοντας θυρεὸν περιέχοντα δύο κρίνους, κάτω ἐν τῷ λίθῳ εἰκονιζομένου τοῦ ἡλίου. Ἐμνημονεύσαμεν δὲ ἤδη τῶν οἰκοσήμων τῆς Νάξου, καὶ ἡ μικρὰ ἐκκλησία ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Μήλου διασώζει ἀκόμη τὸν θυρεὸν καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Κρίσπων, ἐν ᾧ ἀφ᾽ ἑτέρου δύο ἐστεμμένοι λέοντες ἀνορθούμενοι καὶ ἔχοντες προτεταμένας τὰς ὁπλάς, ἀποτελοῦντες ἴσως τὸ οἰκόσημον τῶν Μικιέλη, εἶνε ἐπιγεγλυμμένοι ἐπὶ δύο πλακῶν τοῦ δαπέδου τῆς ἀρχαίας ἐν Ἀμοργῷ μονῆς τῆς Παναγίας ⟨Χοζοβιωτίσσης⟩ [2]. Καὶ ὅτε δὲ οἱ ἀπόγονοι τῶν δυναστῶν τῶν νήσων οὐδὲν διετήρησαν ἄλλο, διέσωσαν φιλοστόργως τὰ δείγματα ἐκεῖνα τῆς εὐγενείας.

Ἀλλ᾽ ἄλλος παράγων ἰσχυρότερος ἐπιγραφῶν ἐπὶ λίθου διέσωσε ζῶσαν τὴν λατινικὴν ἐπίδρασιν καὶ συνεκράτησεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς ἀρχαίους λατινικοὺς οἴκους τῶν Κυκλάδων. Καὶ δὴ κατ᾽ αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος, καθ᾽ ὃ ἡ Νάξος προσηρτήθη ὁριστικῶς εἰς τὴν Τουρκίαν, ὁ πάπας Γρηγόριος ΙΓ´ ἐπεκύρωσε τὴν δικαιοδοσίαν τῆς καθολικῆς μητροπόλεως Νάξου ἐπὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐξαρτωμένων ἐπισκοπῶν, αἵτινες ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Γάλλου Ἰησουίτου Sauger ἦσαν πέντε τὸν ἀριθμόν. Καὶ μεταξὺ δὲ τῶν ἐπισκόπων εὑρίσκομεν ἀπογόνους τῶν προτέρων δυναστῶν. Καὶ ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχαίων ἰταλικῶν οἴκων μετέστησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ πλεῖστοι ὅσοι αὐτῶν ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων, καὶ σήμερον δὲ οἱ καθολικοὶ τῶν Κυκλάδων εἶνε πολλάκις ἀπόγονοι τῶν Λατίνων κατακτητῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ ἑλληνικῇ βουλῇ ἀπαντῶσιν ἐνίοτε ὀνόματα οἷον τὸ τῶν Κρίσπων, ὁ δὲ σημερινὸς καθολικὸς ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνῶν κατάγεται ἐκ τῶν Δελένδα τῆς Θήρας.

Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὴν φεουδαλικὴν κοινωνίαν τῶν Κυκλάδων δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμέν τινα ἰδέαν ἐκ τῶν εἰς ἡμᾶς περισωθεισῶν ἐπιστολῶν τῶν δουκῶν. Καὶ δὴ καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἐκείναις, καθ᾽ ἃ ἐν τῇ λοιπῇ φραγκοκρατουμένῃ Ἑλλάδι, φεουδαλικὸς κῶδιξ ἦσαν αἱ Ἀσσίζαι τῆς Ῥωμανίας, μετερρυθμισμέναι ὑπὸ τῶν προσιδιαζόντων εἰς τὴν Νάξον νομίμων, ὧν ἓν κεφάλαιον ἐν ἰταλικῇ

---

[1] ⟨Ὅτι *σημεῖον* ἐλέγετο κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους τὸ οἰκόσημσν ἀπέδειξεν ὁ μεταφραστὴς ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. ϛ´ σ. 104⟩.

[2] Lettere edificanti ⟨scritte dalle missioni straniere⟩ Τόμ. Ζ´ σ. 153. — ⟨**Μηλιαράκη** Ἀμοργὸς ἐν⟩ Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Α´ σ. 599.

μεταφράσει περιεσώθη χειρόγραφον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου [1]. Ὁ δὲ δοὺξ, ὡς ὁ κορυφαῖος ἐν τῷ κοινωνικῷ στερεώματι, ἦτο, καθ' ἃ εἴδομεν ἀνωτέρω, ἀνὴρ μεγάλης ἐπιβολῆς οὐ μόνον ἐν ταῖς διεσπαρμέναις αὐτοῦ κτήσεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Ἀχαΐας, ἧς ἦτο ὁμότιμος, ἐν τῷ Βατικανῷ, παρ' ᾧ ἐπέμενεν ὑποστηρίζων τὸ δικαίωμα αὐτοῦ τοῦ διορίζειν ἐπισκόπους, καὶ ἐν Βενετίᾳ, ὅπου ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ πρωτεύων δοὺξ τῆς χριστιανωσύνης.

Ἡ βενετικὴ πολιτεία ἐφέρετο πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Αἰγαίου μετὰ τῆς ὑπὸ τῶν αὐτῶν λόγων ἐπιβαλλομένης αὐτῆς ἐκείνης φιλοφροσύνης, ἣν ἡ βρεττανικὴ κυβέρνησις ἐπιδεικνύει πρὸς Ἰνδοὺς πρίγκιπας ἐπισκεπτομένους τὸ Λονδῖνον. Κατ' ὄνομα ὢν ἀνεξάρτητος ἦτο κατ' οὐσίαν ὑποτελὴς τῆς Βενετίας, καὶ ὡς τοιοῦτος ἠδύνατο καθ' οἱονδήποτε χρόνον νἀποβῇ χρήσιμος εἰς τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ βενετικὰ συμφέροντα. Ἐν δὲ τῷ κύκλῳ τῶν ἀμέσως εἰς αὐτὸν ὑπαγομένων καὶ πράγματι ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένων νήσων ἦτο δεσποτικώτερος τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀχαΐας, καὶ ἡ μακρὰ ἱστορία τῶν δυναστειῶν τῶν τε Σανούδων καὶ τῶν Κρίσπων δὲν διεκόπη δι' ἐμφανίσεως τῶν μνηστήρων ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν κοινότατοι ἐν τῇ σπουδαιοτέρᾳ τοῦ δουκάτου ἡγεμονίᾳ τῆς Ἀχαΐας. Μόνον δ' ἐν ταῖς μικροτέραις τῶν νήσων ἀνεφαίνοντο ἐνίοτε ἀμφισβητήσεις περὶ διαδοχῆς, αἵτινες συνήθως ἐλύοντο διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Βενετίας. Εὐτυχέστεροι δὲ καὶ ὡς πρὸς ἄλλο τι τῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ὁμοφύλων δυναστῶν ἐγέννησαν οἵ τε Σανοῦδοι καὶ οἱ Κρίσποι πολυπληθῆ γενεὰν ἀρρένων κληρονόμων τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Ἅπαξ μόνον τὸ δουκικὸν ἀξίωμα περιῆλθεν εἰς γυναῖκα, καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας δυναστείας αἱ Ἀσσίζαι τῆς Ῥωμανίας μετερρυθμίσθησαν, καθ' ἃ εἴδομεν, κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ ἐμποδισθῇ ἡ εἰς τὴν δουκείαν ἀνάρρησις γυναικῶν. Διὰ τούτους τοὺς λόγους, μετὰ μιᾶς ἢ δύο σπανίων ἐξαιρέσεων, ἀπεφεύχθησαν δυναστικαὶ σκευωρίαι.

Ἐν οὕτω δ' ἐξαιρέτως διεσπαρμέναις κτήσεσι δὲν ἠδύνατο ὁ δοὺξ νὰ διοικῇ αὐτὸς τὰ πράγματα ἁπασῶν τῶν ἀμέσως εἰς αὐτὸν ὑποκειμένων νήσων, ἀντεπροσωπεύετο δ' ἐν αὐταῖς ὑπὸ ἰδίων διοικητῶν. Ἐν ταῖς δουκικαῖς ἐπιστολαῖς γίνεται λόγος περὶ τοιούτων ἀρχόντων ὑπὸ τὸ ὄνομα τοποτηρητῶν (locotenenti), *μπαλίων* ἢ *πραξικῶν τοῦ δουκὸς* (ducal fattore), ὅπερ ἀξίωμα εὑρίσκομεν καὶ

---

[1] Archives de l' Orient latin Τόμ. Α′ σ. 613-4. — ⟨ *Ζερλέντης* ἐν τῇ ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ′ σ. 147, 150.

ἐν Θήρᾳ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Νάζη. Ὑπῆρχε δὲ καὶ *καπετᾶνος* τοῦ κάστρου τῆς Νάξου. Ἄλλη δ᾽ ἀξία λόγου ἀρχὴ, παρεχομένη ἐπὶ μακρὰ ἔτη καὶ ὑφισταμένη καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας, ἦτο ἡ τοῦ *ἀπανωκυνηγάρι* τῆς νήσου καὶ πόλεως Νάξου [1]. Καὶ τὸ μὲν κατ᾽ ἀρχὰς ὁ ἀπανωκυνηγάρις ἦτο πράγματι ὁ ἀρχιθηρατὴς τοῦ δουκικοῦ οἴκου, ἀλλ᾽ ἀργότερον ἀπέβη πολιτικὸς ἄρχων. Νομικαὶ δὲ πράξεις προςυπεγράφοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ νοταρίου, καὶ ἡ συνήθης γλῶσσα τοῦ δουκικοῦ γραφείου ἦτο ἡ βενετικὴ διάλεκτος, ἔχουσα ἐγκαταμεμιγμένα καὶ λατινικά. Ἀλλ᾽ ἔχομεν ὅμως καὶ παράδειγμα δουκικοῦ ἐγγράφου συντεταγμένου ἑλληνιστί [2].

Ἐν πολιτείᾳ, ἧς ἦρξαν οἱ Λατῖνοι ἐπὶ χρόνον μακρότατον, ὑπῆρχεν, ὡς εἰκὸς, μέγας ἀριθμὸς *βασμούλων,* ὡς ἐκαλοῦντο ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ γλώσσῃ τῶν νήσων ⟨ οἱ ἄλλως λεγόμενοι *γασμοῦλοι,* ἤτοι ⟩ οἱ ἐξ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων μιγάδες τὸ γένος. Οἱ τοιοῦτοι οὔτε παντελῶς ἐλεύθεροι ἦσαν, οὔτε καθ᾽ ὁλοκληρίαν δοῦλοι, ἠδύναντο δὲ νἀποκτήσωσι περιουσίαν, ἀλλὰ δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ κληροδοτήσωσιν αὐτὴν εἰς τοὺς κληρονόμους, καὶ μετὰ θάνατον πᾶν ὅ τι ἐκέκτηντο ἀνῆκεν εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν. Αὐτοί τε καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν ὑπεχρεοῦντο εἰς ἀγγαρείαν ⟨ *βασμουλίαν* ⟩ κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν. Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει ἀπηλευθεροῦντο, ὤφειλον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἐκ νέου παρὰ τοῦ διαδόχου τοῦ προτέρου κυρίου. Οἱ δὲ δουλοπάροικοι ⟨ *βιλλᾶνοι* ⟩ ἠδύναντο μὲν νἀποκτήσωσιν ἰδίαν ἔγγειον κτῆσιν, ἀλλ᾽ αὕτη ὑπέκειτο πάντοτε εἰς τὴν διάθεσιν τῶν κυρίων αὐτῶν, καὶ γυνὴ δουλοπάροικος μετὰ τοῦ τέκνου αὐτῆς, καὶ ἀγέννητον ἂν ἦτο, μετεβιβάζετο ἀπὸ δεσπότου εἰς δεσπότην, ὡς πᾶσα ἄλλη κτῆσις. Καὶ πρὸς μὲν τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν οἱ δοῦκες πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων ἐφέροντο μετ᾽ εὐλαβείας· ἀλλ᾽ ἦσαν ὅμως παντελῶς ἄστοργοι πρὸς τοὺς *βιλλάνους*, οἵτινες ἦσαν πάντες ὀρθόδοξοι. Ὁ Ἕλλην δουλοπάροικος ὑπεχρεοῦτο νὰ κωπηλατῇ δέσμιος ἐν τοῖς κατέργοις τοῦ δουκὸς ἢ νὰ γεωργῇ τοὺς ἀγροὺς τοῦ τιμαριούχου δεσπότου καὶ τῶν ἀγερώχων εὐπατριδῶν, οἵτινες ἀνῆγον τὸ γένος εἰς τοὺς μεγάλους οἴκους τῆς Βενετίας ἢ τῆς Βονωνίας καὶ ἐδικαιοῦντο νὰ παρακάθηνται « ἐν τῇ ἄνω καὶ κάτω κούρτῃ » τοῦ δουκάτου [3].

---

[1] ⟨ **Ζερλέντης** ἐν τῇ ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ′ σ. 156.

[2] ⟨ **Σπυρ. Π. Λάμπρου** Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Δ′ σ. 467 κ. ἑ.⟩.

[3] *Buchon* Recherches historiques Τόμ. Β′ σ. 463.

Ἀλλὰ φόροι καὶ τέλη κατὰ κανόνα δὲν φαίνονται νὰ ὑπῆρξαν βαρέα. Ἡ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸν δυνάστην προσφορὰ *νεραντζίου*[1] ἢ ὄρνιθος ἦτο ἡ τυπικὴ ἀναγνώρισις τῆς φεουδαλικῆς κυριαρχίας. Ἀπέτινον δ᾽ οἱ νησιῶται δεκάτην ⟨decatia⟩ καὶ τριακοστὴν ⟨ἢ *ἐντριτείαν*, trigesimo⟩, διεσώζετο δ᾽ ὡς κτηματικὸς φόρος καὶ τὸ βυζαντιακὸν *ἀκρόστιχον*. Ὑπῆρχε δὲ καὶ τὸ *τουρκοτέλι*[2], ἀντίστοιχον πρὸς τὸ Danegeld τῶν μεσαιωνικῶν Ἄγγλων, ἤτοι φόρος πληρονόμενος ὑπὸ τοῦ δουκὸς εἰς τοὺς Τούρκους πειρατὰς καὶ εἰςπραττόμενος ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐκ περιτροπῆς παρὰ τῶν ὑπηκόων. Καὶ ὅμως, ὅτε αἱ νῆσοι ἔγειναν κτῆσις ἑβραϊκή, οἱ ἐπιχώριοι θἀνεφώνησαν βεβαίως ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν προτέρων αὐτῶν δουκῶν Quando si stava peggio, si stava meglio, ἤτοι ὅτε εἴμεθα χειρότερα, εἴμεθα καλλίτερα.

Οὐδαμῶς δὲ ἦτο ἀπαίδευτος ἡ ἰταλικὴ κοινωνία τῶν Κυκλάδων κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον καὶ δέκατον ἕκτον αἰῶνα. Εἴδομεν, ὅτι ὁ Κρουσῖνος Σομμαρίπας ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς ἐν Πάρῳ καὶ ὅτι ἐδεξιώθη τὸν περιοδεύοντα Ἀγκωνίτην ἀρχαιοδίφην Κυριακόν. Ὁ δὲ Ἰάκωβος Α΄ Κρίσπος, οὗ τῆς φιλοκαλίας ἀπόδειξις ἦτο ὁ ὡραῖος αὐτοῦ κῆπος, ἔκαμεν ἐπιστημονικὰ πειράματα ἐν τῷ κρατῆρι τῆς Θήρας, καὶ ὁ Βουονδελμόντης κατώρθωσε νἀγοράσῃ ἕνα κώδικα ἐν Ἄνδρῳ[3]. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος τἀρχαῖα κάστρα τῶν δυναστῶν τῶν νήσων ἀντήχουν ἐκ τῶν ᾀσμάτων τῆς εὐθυμίας, καὶ χοροὶ ἐτελοῦντο διαρκῶς. Ὅτε δὲ ὁ τουρκικὸς κίνδυνος ἐπηύξανεν ὁσημέραι πλησιάζων ἐγγύτερον, σύμβολον τῶν δουκῶν ἀπέβη τὸ λόγιον *Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθανούμεθα*.

Τὸ δουκᾶτον τοῦ Αἰγαίου ἀντιπαρῆλθε διὰ παντὸς ἀνύμνητον καὶ ἀθρήνητον. Καὶ ὁ μὲν σοβαρὸς κλασικὸς φιλόλογος ὑπολαμβάνει τοὺς Ἰταλοὺς δοῦκας ὡς ἁπλοῦς παρεισάκτους ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ θὰ ἤθελε κατεδαφίσει τοὺς πύργους αὐτῶν μετὰ τῆς αὐτῆς ἀναλγησίας, μεθ᾽ ἧς Σανοῦδός τις ἢ Κρίσπος κατέσπασε τοὺς ἀρχαίους ναούς· βενετικός τις δὲ λέων, πτερωτὸς καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κρατῶν, εἶνε εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εὐτελέστερος

---

[1] ⟨**Ζερλέντης** ἔνθ᾽ ἀν. σ. 139. — **Σπυρ. Π. Λάμπρου** Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ. Δ΄ σ. 472 καὶ Ε΄ σ. 489⟩.

[2] ⟨**Ζερλέντης** ἐν τῇ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΓ΄ σ. 152.

[3] ⟨**Ζερλέντης** ἐν τῇ⟩ Byzantinische Zeitschrift Τόμ. ΙΑ΄ σ. 499. — *Buondelmonti* Liber insularum ἐκδ. *Legrand* σ. 25.

κεραμίου τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Ἀλλ' ἡ μυθοπλαστία καὶ ἡ ποιητικὴ ὁμίχλη τῆς Ἑλλάδος συνδέεται πρὸς τοὺς μεσαιωνικοὺς αὐτῆς αἰῶνας πολὺ μᾶλλον ἢ πρὸς τὴν νεότητα τῶν ἀρχαίων χρόνων, καὶ, ὅταν πλέοντες διὰ μέσου τῶν ὀνειρωδῶν ἐκείνων νήσων, διατρέχωμεν πέλαγος εὐρυτάτων κυανῶν ἐκτάσεων, νομίζομεν, ὅτι βλέπομεν τὴν γαλέραν μεσαιωνικοῦ τινος δουκὸς ἐξορμῶσαν ἐκ τοῦ λιμένος πρὸς ἀναζήτησιν λείας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ ΔΥΝΑΣΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡγεμόνες τῆς Ἀχαΐας.

		Ἔτος
Γουλιέλμος Σαμπλίττης		1205
Γοδοφρεῖδος Α′ Βιλλαρδουῖνος	βάϊλος 1209 : ἡγεμὼν	1210
Γοδοφρεῖδος Β′ Βιλλαρδουῖνος		1218
Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος		1246
Κάρολος Α′ ὁ Ἀνδηγαυὸς		1278
Κάρολος Β′ ὁ Ἀνδηγαυὸς		1285
Ἰσαβέλλα Βιλλαρδουίνη		1289
Μετὰ Φλωρεντίου τοῦ Ἀννονικοῦ		1289
Μετὰ Φιλίππου τοῦ Σαβαυδικοῦ		1301
Φίλιππος Α′ ὁ ἡγεμὼν τοῦ Τάραντος		1307
Ματθίλδη ἡ Ἀννονικὴ		1313
Μετὰ Λουδοβίκου τοῦ Βουργουνδικοῦ		1313
Ἰωάννης ὁ κόμης Γραυίνης		1318
Αἰκατερίνη ἡ Βαλεσιακὴ Ῥοβέρτος ὁ ἡγεμὼν Τάραντος		1333
Ῥοβέρτος ὁ ἡγεμὼν Τάραντος		1346
Μαρία ἡ Βουρβωνικὴ		1364
Φίλιππος Β′ ὁ ἡγεμὼν Τάραντος		1370
Ἰωάννα Α′ ἡ βασίλισσα Νεαπόλεως		1374
Ὄθων ὁ Βρουνσβιγικὸς		1376
[Ἱππόται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου 1377 - 81].		
Ἰάκωβος de Baux		1381

Μαΐωτος Κοκερὲλ, βικάριος		1383
Βόρδος τοῦ Ἁγίου Σουπερανοῦ	βικάριος 1386 : ἡγεμὼν	1396
Μαρία Ζαχαρία		1402
Κεντυρίων Ζαχαρίας		1404 - 32

Δοῦκες Ἀθηνῶν.

Ὄθων Δελαρὸς, μέγας κῦρ		1205
Γουίδων Α′ Δελαρὸς	μέγας κῦρ 1225 : δοὺξ	1260
Ἰωάννης Α′ Δελαρὸς		1263
Γουλιέλμος Δελαρὸς		1280
Γουίδων Β′ Δελαρὸς		1287
Βάλθερος Βριέννιος		1309

	Ἔτος
Ῥογῆρος Δελὼρ, ἀρχηγὸς τῆς ἑταιρείας τῶν Καταλωνίων	1311
Μαμφρέδος	1312
Γουλιέλμος	1317
Ἰωάννης ὁ μαρκίων Ῥανδάτσου	1338
Φρειδερῖκος ὁ μαρκίων Ῥανδάτσου	1348
Φρειδερῖκος Γ′ ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας	1355
Πέτρος Δ′ ὁ βασιλεὺς Ἀραγωνίας	1377
Ἰωάννης Α′ ὁ βασιλεὺς Ἀραγωνίας	1387

Νέριος Ἀτζαϊώλης . . . . δυνάστης Ἀθηνῶν 1388 : δοὺξ	1394

[Βενετία 1394 - 1402].

Ἀντώνιος Α′ Ἀτζαϊώλης	1402
Νέριος Β′ Ἀτζαϊώλης	1435
Ἀντώνιος Β′ Ἀτζαϊώλης	1439
Νέριος Β′ Ἀτζαϊώλης τὸ δεύτερον	1441
Φραγκῖσκος Ἀτζαϊώλης	1451
Φράγκος Ἀτζαϊώλης . . . . 1455 - 6 : «κύριος τῶν Θηβῶν»	1456 - 60

Δεσπόται τῆς Ἠπείρου.

Μιχαὴλ Α′ Ἄγγελος	1204
Θεόδωρος Ἄγγελος	1214
Μανουὴλ Ἄγγελος	1230
Μιχαὴλ Β′ Ἄγγελος	1236
Νικηφόρος Α′ Ἄγγελος	1271
Θωμᾶς Ἄγγελος	1296
Νικόλαος Ὀρσίνης	1318
Ἰωάννης Β′ Ορσίνης	1323
Νικηφόρος Β′	1335 - 58

[Βυζαντῖνοι 1336 - 49. Σέρβοι 1349 - 56].

Συμεὼν Οὔρεσις	1358
Θωμᾶς Πρελιούμποβιτς	1367
Μαρία Ἀγγελῖνα	1385
Ἠσαῦ Βουονδελμόντης	1386 - 1408

[Ἀλβανοὶ 1408 - 18. Ἔπειτα τὸ δεσποτᾶτον ἑνοῦται μετὰ τῆς Κεφαλληνίας].

Δοῦκες Νέων Πατρῶν.

Ἰωάννης Α′ Ἄγγελος	1271
Κωνσταντῖνος Ἄγγελος	1295
Ἰωάννης Β′ Ἄγγελος	1303 - 18

[Ἔπειτα τὸ δουκᾶτον τοῦτο ἑνοῦται μετὰ τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν].

Παλατῖνοι κόμιτες Κεφαλληνίας.

	Ἔτος
Ματθαῖος Ὀρσίνης	1194
Ῥιχάρδος Ὀρσίνης	πρὸ τοῦ 1264
Ἰωάννης Α′ Ὀρσίνης	1303
Νικόλαος Ὀρσίνης	1317
Ἰωάννης Β′ Ὀρσίνης	1323

[Ἀνδηγαυοὶ, ἐν ἑνώσει μετὰ τῆς Ἀχαΐας, 1324-57].

Λεονάρδος Α′ Τόκκος	1357
Κάρολος Α′ Τόκκος	πρὸ τοῦ 1377
Κάρολος Β′ Τόκκος	1429
Λεονάρδος Γ′ Τόκκος	1448 - 79
Ἀντώνιος Τόκκος	1481 - 83

Δοῦκες τοῦ Αἰγαίου.

Μᾶρκος Α′ Σανοῦδος	1207
Ἄγγελος Σανοῦδος	περὶ τὸ 1227
Μᾶρκος Β′ Σανοῦδος	1262
Γουλιέλμος Α′ Σανοῦδος	1303
Νικόλαος Α′ Σανοῦδος	1323
Ἰωάννης Α′ Σανοῦδος	1341
Φλωρεντία	1361
Μετὰ Νικολάου Β′ Σανούδου τοῦ Spezzabanda	1364
Νικόλαος Γ′ Δαλλεκάρτσερη	1371

Φραγκῖσκος Α′ Κρίσπος	1383
Ἰάκωβος Α′ Κρίσπος	1397
Ἰωάννης Β′ Κρίσπος	1418
Ἰάκωβος Β′ Κρίσπος	1433
Ἰωάννης Ἰάκωβος Κρίσπος	1447
Γουλιέλμος Β′ Κρίσπος	1453
Φραγκῖσκος Β′ Κρίσπος	1463
Ἰάκωβος Γ′ Κρίσπος	1463
Ἰωάννης Γ′ Κρίσπος	1480

[Τὸ δουκᾶτον βενετικὴ κτῆσις 1494-1500].

Φραγκῖσκος Γ′ Κρίσπος	1500

[Τὸ δουκᾶτον βενετικὴ κτῆσις 1511-17].

Ἰωάννης Δ′ Κρίσπος	1517
Ἰάκωβος Δ′ Κρίσπος	1564 - 6
Ἰωσὴφ Νάζης	1566 - 79

Δυνάσται τῆς Κερκύρας.

[Βενετικὴ κτῆσις 1206 - 14].	*Ἔτος*
Δεσπόται τῆς Ἠπείρου	1214 - 59
Μαμφρέδος ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας	1259 - 66
Κινάρδος	1266
Κάρολος Α΄ ὁ Ἀνδηγαυὸς	1267
Κάρολος Β΄ ὁ Ἀνδηγαυὸς	1285
Φίλιππος Α΄ ὁ ἡγεμὼν Τάραντος	1294
Αἰκατερίνη ἡ Βαλεσιακὴ / Ῥοβέρτος ὁ ἡγεμὼν Τάραντος	1331
Ῥοβέρτος ὁ ἡγεμὼν Τάραντος	1346
Μαρία ἡ Βουρβωνικὴ	1364
Φίλιππος Β΄ ὁ ἡγεμὼν Τάραντος	1364
Ἰωάννα Α΄ ἡ βασίλισσα Νεαπόλεως	1373
Ἰάκωβος de Baux	1380
Κάρολος Γ΄ ὁ βασιλεὺς Νεαπόλεως	1382 - 86

[Βενετικὴ κτῆσις 1386 - 1797].

Βενετικαὶ ἀποικίαι.

Μεθώνη / Κορώνη		1206 - 1500
Ἄργος		1388 - 1463
Ναυπλία		1388 - 1540
Μονεμβασία		1464 - 1540
Ναύπακτος		1407 - 99
Εὔβοια		1209 - 1470
Πτελεὸν		1323 - 1470
Αἴγινα		1451 - 1537
Τῆνος		1390 - 1715
Μύκονος		1390 - 1537
Βόρειοι Σποράδες		1453 - 1538
Κέρκυρα	1206 - 1214	1386 - 1797
Κεφαλληνία	1483 - 5	1500 - 1797
Ζάκυνθος		1482 - 1797
Κύθηρα		1363 - 1797

Λευκὰς		1502 - 3
Ἀθῆναι		1394 - 1402
Πάτραι	1408 - 13	1417 - 19
Νάξος	1494 - 1500	1511 - 17
Ἄνδρος	1437 - 40	1507 - 14
Πάρος	1518 - 20	1531 - 36
1/4 τῆς Ἀμοργοῦ		1370 - 1446
Μαΐνη		1467 - 79
Βοστίτσα		1470

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ[1]

Α΄. ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΑ

α΄) Βενετικά.

Giomo Le Rubriche dei Libri Misti perduti ἐν τῷ Archivio Veneto Τόμ. ΙΖ΄. Ἐν Βενετίᾳ. 1879 - 80.

Jorga N. Notes et extraits pour servir à l' histoire des Croisades au XVe ciècle ἐν τῇ Revue de l' Orient latin Τόμ. Δ΄ - Η΄. Ἐν Παρισίοις. 1896 - 1900 ⟨ καὶ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ ἐν τόμοις τρισίν ⟩. Ἐν Παρισίοις. 1899 - 1900.

Lamansky V. Secrets d' état de Venise. Ἐν Πετρουπόλει. 1884.

Ljubić Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Τόμ. Γ΄, Δ΄, Θ΄, ΚΒ΄. Ἐν Agram. 1872 - 91.

Miller William καὶ *Giomo* Le Rubriche dei Misti del Senato. Βιβλία XV-XLIV ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας. Ἐν Ἀθήναις. 1910 Τόμ. Ζ΄.

Predelli R. J. Libri Commemoriali. Τόμ. Α΄ - Ζ΄. Ἐν Βενετίᾳ. 1876 - 1907.

» Il Liber Communis detto anche Plegiorum. Ἐν τῷ Archivio Veneto. Ἐν Βενετίᾳ. 1872. Τόμ. Β΄.

Σάθα Κ. Ν. Μνημεῖα Ἑλληνικῆς ἱστορίας (Monumenta Hellenicae historiae). Τόμ. Α΄ - Θ΄. Ἐν Παρισίοις. 1880 - 90.

Tafel G. L. F. καὶ *Predelli R.* Diplomatarium Veneto - Levantinum (1300 - 1454). Ἐν Βενετίᾳ. Τόμ. Α΄ 1880. Τόμ. Β΄ 1899.

Tafel καὶ *Thomas G. M.* Urkunden zur älteren Handels - und Staatsgeschichte der Republik Venedig (1204 - 1300) ἐν ταῖς Fontes Rerum Austriacarum Μέρ. Β΄ Τόμ. ΙΒ΄ - ΙΔ΄ καὶ ἐν χωριστοῖς τόμοις Α΄ - Γ΄.

» *Thomas G. M.* Der Doge Andreas Dandolo . . . mit dem Original - Register des Liber Albus, des Liber Blancus und der Libri Pactorum. Ἐν Μονάχῳ. 1855.

Relazioni degli Ambasciatori Veneti. Τόμ. Α΄ - Δ΄. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1840 - 63.

β΄) Νεαπολιτικά.

Barone N. Notizie storiche di Re Carlo III. di Durazzo. Ἐν τῷ Archivio storico per le provincie Napolitane. Ἐν Νεαπόλει. Ἔτ. ΙΒ΄ (1887).

Del Giudice G. Codice diplomatico del Regno di Carlo I. e II. di Angiò (1265 - 70). Τόμ. Α΄ - Γ΄. Ἐν Νεαπόλει. 1863 - 1902.

» La famiglia di Re Manfredi. Ἔκδ. β΄. Ἐν Νεαπόλει. 1896.

---

[1] ⟨ Ἡ βιβλιογραφία αὕτη ὑπὸ μὲν τοῦ συγγραφέως ἐπλουτίσθη διὰ τῆς προσθήκης τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως τῶν βιβλίων, ἥτις λείπει ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ πρωτοτύπου, καὶ διὰ τῆς μνείας ἑτέρων βιβλίων, ὑπὸ δὲ τοῦ μεταφραστοῦ κατετάχθη κατὰ τὴν ἀλφαβητικὴν τάξιν τοῦ ὀνόματος τῶν συγγραφέων χάριν μεγαλειτέρας εὐκολίας τῶν ἀναγνωστῶν ⟩.

Riccio Minieri Saggio di Codice diplomatico. Τόμ. Α'-Β' μετὰ παραρτήματος Ἐν Νεαπόλει. 1878 - 83.

» Alcuni fatti riguardanti Carlo I. di Angiò dal 6 di Agosto 1252 al 20 di Decembre 1270. Ἐν Νεαπόλει. 1874.

» Il regno di Carlo I. di Angiò negli anni 1271 e 1272. Ἐν Νεαπόλει. 1875.

» Il regno di Carlo I. di Angiò, dal 2 Gennaio 1273 al 31 Decembre 1283 ἐν τῷ Archivio storico Italiano. Ἐν Φλωρεντίᾳ. Σειρᾶς Γ' Τόμ. ΚΒ'. (1875). Σειρᾶς Δ' Τόμ. Ε' (1880).

» Il regno di Carlo I. d' Angiò, dal 4 Gennaio 1284 al 7 Gennaio 1285. Αὐτόθι Σειρᾶς Δ' Τόμ. Ζ'. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1881.

» Studi storici su' fascicoli Angioini. Ἐν Νεαπόλει. 1863.

» Della dominaziane Angioina nel reame di Sicilia. Ἐν Νεαπόλει. 1876.

» Nuovi studii riguardanti la dominazione Angioina nel regno di Sicilia. Ἐν Νεαπόλει. 1876.

» Studii storici fatti sopra 84 Registri Angioini. Ἐν Νεαπόλει. 1876.

» Notizie storiche tratte da 62 Registri Angioini. Ἐν Νεαπόλει. 1887.

γ') Παπικά.

Epistolarum *Innocentii III.* libri XVI. Ἔκδ. **Baluze** Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Παρισίοις. 1682 καὶ ἐν τοῖς Opera omnia ἐν τῇ τοῦ **Migne** Patrologia latina Τόμ. CCXIV-CCXVII. Ἐν Παρισίοις. 1885.

Honorii III Opera. Ἔκδ. **Horoy.** Τόμ. Α'-Δ'. Ἐν Παρισίοις. 1879 - 80.

Regesta *Honorii Papae III* ἔκδ. **P. Pressuti.** Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Ῥώμῃ. 1888-95.

Les Registres de *Gregoire IX* ἔκδ. **L. Auvray.** Τόμ. Α'-Β' μέχρι Μαρτίου 1240. Ἐν Παρισίοις. 1896 - 1908.

Les Registres d' *Alexandre IV* ἔκδ. **C. Bourel de la Roncière.** Τόμ. Α'. Ἐν Παρισίοις. 1902.

Les Registres d' *Urbain IV* ἔκδ. **J. Guiraud.** Τόμ. Α'-Γ' καὶ ἓν τεῦχος. Ἐν Παρισίοις. 1901 - 6.

Les Registres de *Clement IV* ἔκδ. **E. Jordan.** Τεύχ. 1 - 4. Ἐν Παρισίοις. 1893 - 1904.

Les Registres de *Grégoire X* et de *Jean XXI* ἔκδ. **J. Guiraud.** Τόμ. Α'. Ἐν Παρισίοις. 1902.

Les Registres de *Nicolas* III ἔκδ. **J. Gay** καὶ **L. Cadier.** Τεύχ. 1 - 2. Ἐν Παρισίοις. 1898 - 1904.

Les Registres de *Martin IV* ἔκδ. τῆς École française de Rome. Τεῦχ. 1. Ἐν Παρισίοις. 1901.

Les Registres d' *Honorius IV* ἔκδ. **M. Prou.** Τόμ. εἷς. Ἐν Παρισίοις. 1888.

Les Registres de *Nicolas IV* ἔκδ. **E. Langlois.** Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Παρισίοις. 1886.

Les Registres de *Boniface VIII* **E. Digard, G. M. Faucon** καὶ **A. Thomas.** Τεύχ. 1 - 9. Ἐν Παρισίοις. 1884 - 1906.

Les Registres de *Benoit XI* ἔκδ. **Ch. Grandjean.** Τόμ. Α'. Ἐν Παρισίοις. 1905.

Regestum *Clementis V* ἔκδ. Βενεδικτίνων. Τόμ. Α'-Θ'. Ἐν Ῥώμῃ. 1885 - 92.

Lettres secrètes et curiales de *Jean XXII* ἔκδ. **A. Coulon.** Τόμ. Α′ τεῦχ. 1. Ἐν Παρισίοις. 1906.

Lettres communes de *Jean XXII* ἔκδ. **E. Mollat** καὶ **E. de Lesquen.** Τόμ. Α′-Ε′. Ἐν Παρισίοις. 1904-9.

Lettres communes de *Benoît XII* ἔκδ. **F. M. Vidal.** Τόμ. Α′-Β′. Ἐν Παρισίοις. 1902-6.

Lettres closes, patentes et curiales de *Benoît XII* ἔκδ. **G. Daumet.** Τεύχ. 1-2. Ἐν Παρισίοις. 1899-1902.

Lettres closes, patentes et curiales de *Clément IV* ἔκδ. **E. Deprez.** Τεῦχ. 1. Ἐν Παρισίοις. 1901.

Lettres secrètes et curiales d' *Urbain V* ἔκδ. **P. Lecacheux.** Τεύχ. 1-2. Ἐν Παρισίοις. 1902-6.

δ′) Διάφορα.

Charrière E. Negociations de la France dans le Levant. Τόμ. Α′-Γ′. Ἐν Παρισίοις. 1848-53.

Guardione P. Sul dominio dei Ducati di Atene e Neopatras. Ἐν Πανόρμῳ. 1895.

Λάμπρου Σπυρ. Π. Ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν (Γ′ Τόμος τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς τοῦ ***Γρηγοροβίου*** Ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας). Ἐν Ἀθήναις. 1906.

Makuseev V. Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum. Τόμ. Α′-Β′. Ἐν Βαρσοβίᾳ καὶ Βελιγραδίῳ. 1874-82.

Miklosich F. καὶ *Müller J.* Acta et Diplomata graeca medii aevi. Τόμ. Α′-Ϛ′. Ἐν Βιέννῃ. 1860-90.

Müller G. Documenti sulle relazioni delle città Toscane coll' Oriente. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1879.

Riant P. Exuviae sacrae Constantinopolitanae. Τόμ. Α′-Β′. Ἐν Γενεύῃ. 1877-8.

Ross L. καὶ *Schmeller T. A.* Urkunden zur Geschichte Griechenlands im Mittelalter ἐν ταῖς Abhandlungen der Philos.-philol. Classe der K. Bayer. Akademie. Τόμ. Β′. Ἐν Μονάχῳ. 1837.

Archives de l' Orient Latin. Τόμ. Α′-Β′. Ἐν Παρισίοις. 1881-4.

Atti della Società Ligure di storia patria. Ἐν Γενούῃ. 1859-1909.

Liber Jurium Reipublicae Januensis. Τόμ. Α′-Β′ — Τόμ. Ζ′ καὶ Θ′ τῶν Historiae patriae Monumenta. Ἐν Ταυρίνῳ. 1854-7.

Mélanges historiques Τόμ. Γ′. Choix de Documents. Ἐν Παρισίοις. 1880.

Β′. ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

α′) Ἑλληνιστί.

Ἀκομινάτου Μιχαὴλ τοῦ Χωνιάτου Τὰ σωζόμενα ἔκδ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου.*** Τόμ. Α′-Β′. Ἐν Ἀθήναις. 1879-80.

Ἀκροπολίτου Γεωργίου ἔκδ. 1837 καὶ ἔκδ. **A. Heisenberg** Τόμ. Α′-Β′. Ἐν Λειψίᾳ. 1903.

Βησσαρίωνος ἔκδ. **J. P. Migne** (Patrologia graeca Τόμ. ΡΞΑ′). Ἐν Παρισίοις. 1866.

Γεμιστοῦ (Πλήθωνος) Γεωργίου ἔκδ. **J. P. Migne** (Patrologia graeca Τόμ. ΡΞ'). Ἐν Παρισίοις. 1866.

Γρηγορᾶ Νικηφόρου ἔκδ. Βόννης. Τόμ. Α'-Γ' 1829-55.

Δούκα ἔκδ. Βόννης. 1834. Ἐν ἐπιμέτρῳ αὐτῆς *Χρονικὸν βραχύ*.

Δωροθέου. Ἴδε *Ψευδοδωροθέου*.

Θεοδούλου ῥήτορος Πρεσβευτικὸς πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον, καὶ, Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλῶν καὶ Περσῶν ἐφόδῳ γεγενημένων ἔκδ. **J. F. Boissonade** Anecdota graeca. Τόμ. Β'. Ἐν Παρισίοις. 1830.

Καντακουζηνοῦ Ἰωάννου ἔκδ. Βόννης. Τόμ. Α'-Γ'. 1828-32.

Κριτοβούλου ἔκδ. **C. Müller** Fragmenta historicorum graecorum. Τόμ. Ε'. Ἐν Παρισίοις. 1870.

Κυδώνη Δημητρίου Ἐπιστολαὶ ἔκδ. **J. F. Boissonade** Anecdota nova. Ἐν Παρισίοις. 1844.

Μάζαρι Ἐπιδημία ἐν Ἅδου ἔκδ. **J. E. Boissonade** Anecdota graeca Τόμ. Γ'. Ἐν Παρισίοις. 1831. — ἔκδ. **A. Ellissen** Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur. Μέρ. Δ'. Ἐν Λειψίᾳ 1860.

Νικήτα. Ἴδε *Χωνιάτου*.

Νουκίου Ἀνδρονίκου Ἀποδημιῶν βιβλία. Ἔκδ. ***Μιχ. Α. Μουστοξύδου*** (Ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ ἀνέκδοτα. Ἐν Κερκύρᾳ, 1872).

Παλαιολόγου Μανουὴλ ἔκδ. **J. P. Migne** Patrologia graeca Τόμ. ΡΝϚ'. Ἐν Παρισίοις. 1866.

Παχυμέρους Γεωργίου ἔκδ. Βόννης. Τόμ. Α'-Β'. 1835.

Συρουροπούλου Vera historia Unionis non verae intra graecos et Latinos. Ἐν Χάγῃ. 1660.

Φραντζῆ Γεωργίου ἔκδ. Βόννης. 1838.

Χαλκοκονδύλη Λαονίκου ἔκδ. Βόννης. 1843.

Χωνιάτου Νικήτα ἔκδ. Βόννης. 1835.

Ψευδοδωροθέου Μονεμβασίας Βιβλίον ἱστορικόν. Ἐν Βενετίᾳ. 1814.

Echtesis chronica and chronicon Athenarum ἔκδ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου***. Ἐν Λονδίνῳ. 1902.

Epirotica ἔκδ. Βόννης. 1849.

Historia politica et patriarchica Constantinopoleos ἔκδ. Βόννης. 1849.

Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκδ. **A. Ellissen** Analekten der mittel-und neugriechischen Literatur. Τόμ. Γ'. Ἐν Λειψίᾳ. 1857.—ἔκδ. **Wagner** Medieval Texts σ. 141 κ. ἑ.

The Chronicle of Morea. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως ἔκδ. **J. Schmitt.** Ἐν Λονδίνῳ. 1904.

β') Ἐν ἄλλαις γλώσσαις.

Aeneas Sylvius Europa ἐν τοῖς Opera ἔκδ. **J. Gobellinus.** Ἐν Βασιλείᾳ. Ἄνευ χρονολογίας.

Albericus Trium Fontium Chronicon ἔκδ. Λειψίας. 1698 καὶ ἐν τοῖς Monumenta Germaniae historica. Scriptores Τόμ. ΚΓ'. Ἐν Ἁννοβέρῳ. 1874.

Bartolomeo Dalli Sonnetti Periplus. Ἄνευ τόπου καὶ χρόνου τυπώσεως. Ἴσως 1475.

Bembo P. Rerum Venetarum historia. Ἐν Βασιλείᾳ 1556.

Benedict of Peterborough Gesta Regis Ricardi ἐν ταῖς Roll's Series Τόμ. Β' τῶν Gesta Regis Henrici II. ἔκδ. **W. Stubbs.** Ἐν Λονδίνῳ. 1867.
Benjamin of Tudela The Itinerary ἔκδ. **Asher.** Ἐν Λονδίνῳ. 1840.
Bongars J. W. Gesta Dei per Francos Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Ἀννοβέρῳ. 1611. Ὁ δεύτερος τόμος περιέχει τὰ τοῦ *M. Sanudo* Secreta Fidelium Crucis.
Breuning H. J. von und zu Buodenbach Orientalische Reyss. Ἐν Στρασβούργῳ. 1612.
Brocquière Voyage d' Outremer ἐν τοῖς Mémoires de l'Institut. Τόμ. Ε'. Ἐν Παρισίοις. An XII.
Buondelmonti Liber insularum Archipelagi ἔκδ. **Sinner.** Ἐν Λειψίᾳ καὶ Βερολίνῳ. 1824 καὶ Version grecque par un anonyme ἔκδ. **E. Legrand.** Ἐν Παρισίοις. 1897.
Canal Martin da La Chronique des Veniciens ἐν τῷ Archivio storico italiano Τόμ. Η'. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1845.
Casola P. Viaggio a Gerusalemme ἔκδ. **G. Porro.** Ἐν Μεδιολάνῳ. 1855.
Cepio E. C. ὡς παράρτημα εἰς τὰς τοῦ *P. Justiniani* Rerum Venetarum Historiae. Ἐν Στρασβούργῳ. 1611.
Cippico C. P. Mocenigi imperatoris gesta. Ἐν Βενετίᾳ. 1553.
Collucci G. Delle antichità Picene. Ἐν Φέρμῳ. 1792-6.
Contarini Historie delle cose successe dal principio della guerra mossa da Selim Ottomano a' Venetiani. Ἐν Βενετίᾳ. 1572.
Conti N. Historie de 'suoi tempi. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Βενετίᾳ. 1589.
Cornaro A. Historia di Candia. Χειρόγραφον ἐν Βενετίᾳ.
Crusius M. (=Krauss) Turcograecia. Ἐν Βασιλείᾳ. 1584.
Dandolo Enrico Cronaca Veneta. Χειρόγραφον ἐν Βενετίᾳ.
Edrisi Geographie μετάφρ. **A. Jaubert.** Τόμ. Β'. Ἐν Παρισίοις. 1840.
Faber F. Evagatorium. Τόμ. Α'-Γ'. Ἐν Στουτγάρτῃ. 1843-9.
Fabricius I. A. Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis Τόμ. Ϛ'. Ἐν Παδούῃ. 1754.
Feyarabend Reyssbuch des Heyligen Lands. Ἐν Φραγκοφορτίῳ. 1584.
Foglietta Historia Genuensium. Ἐν Γενούῃ. 1585.
Gerlach Türkisches Tagebuch. Ἐν Φραγκοφορτίῳ. 1674.
Guazzo Historie [1524-1549]. Ἐν Βενετίᾳ. 1549.
Jordanus Friar Mirabilia descripta ἔκδ. **H. Yule.** Ἐν Λονδίνῳ. 1863.
Joseph Ben Joshua (Rabbi) The Chronicles μετάφρ. **C. H. F. Bialloblotzky.** Ἐν Λονδίνῳ. 1835.
Jovius P. Historiae sui temporis. Ἐν Βενετίᾳ 1553.
Kyriaci Anconitani Itinerarium ἔκδ. **L. Mehus.** Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1742.
» Epigrammata reperta per Illyricum. Ἄνευ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως.
Laurentius de Monacis Chronicon de rebus Venetis ab U. C. ad annum MCCCLIV. Ἐν Βενετίᾳ. 1758.
Luccari Copioso ristretto degli annali di Rausa. Ἐν Βενετίᾳ. 1605.
Ludolph von Suchem De Itinere Terrae sanctae ἔκδ. **F. Deycks.** Ἐν Στουτγάρτῃ. 1851.
Martin. Ἴδε *Canal.*

Marthono Nicolaus de Liber Peregrinationis ad Loca sancta ἐν Revue de l' Orient latin. Τόμ. Γ'. Ἐν Παρισίοις. 1895.

Maurocenus Ant. Historia Veneta ab anno MDXXI usque ad annum MDCXV. Ἐν Βενετίᾳ. 1623.

Monacis. Ἴδε *Laurentius.*

Morosini Antonio Chronique ἔκδ. **L. Dorez.** Τόμ. Α'-Δ'. Ἐν Παρισίοις. 1848-52.

Mouskés Philippe Chronique rimée. Ἐν τῇ Collection de chroniques belges inédites. Τόμ. Β'. Ἐν Βρυξέλλαις. 1838.

Muntaner Ramón Cronaca. Μετάφρ. **Moisè** ἐν ταῖς Cronache Catalane del secolo XIII e XIV. Τόμ. Α'. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1844. Ἐκδεδομένη καὶ ὑπὸ *K. Lanz* Chronik des edlen en Ramón Muntaner. Ἐν Στουτγάρτῃ. 1844.

Muratori Rerum Italicarum Scriptores. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1723-51. Καὶ νέα ἔκδοσις ἀσυμπλήρωτος παρὰ τῷ ἐκδότῃ *Lapi* ἐν Città di Castello ἀπὸ τοῦ 1900.

Pagnini Della Decima e di varie altre gravezze imposte dal comune di Firenze Τόμ. Α'-Δ'. (Ὁ τρίτος τόμος ὑπὸ τοῦ *Φραγκίσκου Balducci Pegolotti*). Ἐν Λισσαβῶνι καὶ Λούκκᾳ. 1765-6.

Paris Matthew Chronica Majora ἔκδ. **H. Luard.** Τόμ. Α'-Ζ'. Ἐν Λονδίνῳ. 1872-83.

» Historia Minor ἐν ταῖς Roll' s Series ἔκδ. **F. Madden.** Τόμ. Α'-Γ'. Ἐν Λονδίνῳ. 1866-9.

Paruta P. Historia Venetiana. Ἐν Βενετίᾳ. 1703.

Pegolotti. Ἴδε *Pagnini.*

Pius II Commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt. Ἐν Φραγκοφορτίῳ. 1614.

Rizzardo La presa di Negroponte ἔκδ. **E. A. Cicogna.** Ἐν Βενετίᾳ. 1844.

Sabellico Historia rerum Venetarum. Ἐν Βασιλείᾳ. 1556.

Sanudo Diarii. Τόμ. Α'-ΝΗ'. Ἐν Βενετίᾳ. 1879-1903.

Sansovino F. Historia universale dell' origine et imperio de' Turchi. Ἐν Βενετίᾳ. 1573.

» Cronologia del Mondo. Ἐν Βενετίᾳ. 1582.

Seadeddîn Chronica dell' origine e progressi di casa Ottomana. Μετάφρ. *V. Bratutti* Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Βιέννῃ καὶ Μαδρίτῃ. 1649-52.

Spandugino Theodoro I commentari di . . . dell' origine de' principi Turchi. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1551.

Sylvius Ἴδε *Aeneas.*

Symonis Simeonis Itinerarium ἔκδ. **Nasmith.** Τόμ. Β'. Ἐν Κανταβριγίᾳ. 1773.

Tozzetti Relazioni di alcuni viaggi fatti in diverse parti della Toscana ἔκδ. **I. D. Mansi** Τόμ. Α'-Ϛ'. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1777.

Valier Amadeo Cronaca. Χειρόγραφον ἐν Βενετίᾳ.

Villehardouin Geoffroy de Chronique καὶ Continuation par *Henri de Valenciennes* ἐν τοῖς τοῦ **Buchon** Recherches et matériaux Τόμ. Β'. Ἐν Παρισίοις 1838. Ἐξεδόθη καὶ ὑπὸ **E. Bouchet** καὶ **P. Paris** Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Παρισίοις. 1891.

Barbarorum Leges antiquae ἔκδ. **P. Canciani.** Τόμ. Γ΄. Ἐν Βενετίᾳ. 1785.

Cronaca di Morea. Ἰταλικὴ διασκευὴ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως παρὰ τῷ **Hopf** Chroniques gréco-romanes. Ἐν Βερολίνῳ. 1873 σ. 414-68.

Le Livre de la Conqueste ἔκδ. **Buchon** Recherches historiques. Τόμ. Α΄. Ἐν Παρισίοις. 1845.

Libro de los fechos et conquistas del Principado de la Morea. Ἔκδ. τῆς ἀραγωνικῆς διασκευῆς τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως ὑπὸ **A. Morel-Fatio.** Ἐν Γενεύῃ. 1885.

Monumenta Germaniae historica ἔκδ. **G. H. Pertz.** Ἐν Ἁννοβέρῳ. 1826-96.

« Nigropontis (de) Captione » ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη. Ἐν Βασιλείᾳ. 1556.

Γ΄. ΝΕΩΤΕΡΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀλβάνα Φ. Περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ τίτλων εὐγενείας καὶ περὶ τῶν τιμαρίων. Ἐν Κερκύρᾳ. 1894.

Ἀνωνύμου Historia del Regno di Negroponte e sue isole adjacenti. Ἐν Βενετίᾳ. 1695.

Ἀραβαντινοῦ Π. Α. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Τόμ. Α΄-Β΄. Ἐν Ἀθήναις. 1856-7.

Βλαντῆ Σπ. Α. Ἡ Λευκὰς ὑπὸ τοὺς Φράγκους, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἑνετούς (1204-1797). Ἐν Λευκάδι. 1902.

Boschini M. L'Arcipelago. Ἐν Βενετίᾳ. 1658.

Bosio G. Dell' istoria della Sacra Religione et illustrissima Militia di J. Gio. Gierosolimitano. Τόμ. Α΄-Β΄. Ἐν Ῥώμῃ. 1594.

Botta C. Storia naturale e medica dell' isola di Corfù. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1823.

Bozzo S. V. Note storiche Siciliane del Secolo XIV. Ἐν Πανόρμῳ. 1882.

Βροκίνη Λαυρ. Ἡ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος ἐν Κερκύρᾳ ἀποίκισις τῶν Ναυπλιέων καὶ τῶν Μονεμβασιέων. Ἐν Κερκύρᾳ. 1905.

» Περὶ τῶν ἐτησίως τελουμένων ἐν Κερκύρᾳ λιτανειῶν τοῦ Θ. λειψάνου τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἐν Κερκύρᾳ. 1870 ἔκδ. β΄. Ἐν Κερκύρᾳ. 1894. Ἀγγλικὴ μετάφρασις τῆς Δος *Dawes.*

Buchon J. A. Recherches et matériaux pour servir à une histoire de la domination française en Orient. Τόμ. Α΄-Β΄. Ἐν Παρισίοις. 1811-40.

» Recherches historiques sur la Principauté française de Morée. Τόμ. Α΄-Β΄. Ἐν Παρισίοις. 1845.

» Nouvelles recherches historiques sur la Principauté française de Morée. Τόμ. Α΄-Β΄. Ἐν Παρισίοις. 1843.

» Atlas des Nouvelles recherches historiques. Ἐν Παρισίοις. Ἄνευ χρονολογίας.

» Histoire des conquêtes et de l'établissement des Français dans les états de l'ancienne Grèce. Ἐν Παρισίοις. 1846.

» La Grèce continentale et la Morée. Ἐν Παρισίοις. 1843.

» Les Cyclades ἐν τῇ Revue de Paris τοῦ 1843, Τόμ. ΙΓ΄, ΙϚ΄ καὶ ΙΖ΄.

Bury J. B. The Lombards and Venetians in Euboia ἐν τῷ Journal of Hellenic Studies Τόμ. Ζ΄-Θ΄. Ἐν Λονδίνῳ. 1886-8.

Γερακάρη Ν. Σ. Κερκυραϊκαὶ σελίδες. 1204-1386. Ἐν Κερκύρᾳ. 1906.

Γιαννοπούλου Ν. Οἱ δύο μεσαιωνικοὶ Ἁλμυροὶ καὶ ὁ νῦν μεθ' ἑνὸς χάρτου ἐγχρώμου. Ἐν Ἀθήναις. 1904.

Γκιὼν Κ. Ι. Ἱστορία τῆς νήσου Σίφνου. Ἐν Σύρῳ. 1876.

Carli G. R. μετάφρ. Cronologia historica. Ἐν Βενετίᾳ. 1697.

Carmoly E. Don Joseph Nassy, Duc de Naxos ἔκδ. Β'. Ἐν Φραγκοφορτίῳ. 1868. Ἴδε καὶ *Levy*.

C[icogna] E. A. E. Cenni storici intorno Paolo di Campo. Ἐν Βενετίᾳ. 1836.

» Delle iscrizioni Veneziane. Τόμ. Ε'. Ἐν Βενετίᾳ. 1842.

Cornelius F. Ecclesiae Venetae. Τόμ. Η' Ἐν Βενετίᾳ. 1749.

Çurita G. Anales de la Corona de Aragon. Τόμ. Α'-Ζ'. Ἐν Σαραγόσσῃ. 1610-21.

Curtius E. Naxos. Ἐν Βερολίνῳ. 1846.

Ducange C. Dufresne Histoire dc l'Empire de Constantinople ἔκδ. *I. A. Buchon.* Τόμ. Α'-Β' Ἐν Παρισίοις. 1845.

Daru P. Histoire de la République de Venise. Τόμ. Α'-Η' ἔκδ. γ'. Ἐν Παρισίοις. 1826.

Datta P. L. Storia dei Principi di Savoia del ramo d'Acaia. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Ταυρίνῳ. 1832.

« Spedizione in Oriente di Amadeo VI. Ἐν Ταυρίνῳ. 1826.

Diehl L' église et les mosaïques du couvent de Saint Luc en Phocide. Ἐν Παρισίοις. 1889.

Dugit Naxos et les établissements latins de l'Archipel ἐν τῷ Bulletin de l'Academie Délphinale. Σειρᾶς Γ' Τόμ. Ι'. Ἐν Γρενόβλῃ. 1875.

Emerson T. The history of modern Greece. Α'-Β'. Ἐν Λονδίνῳ. 1830.

Eubel C. Hierarchia catholica medii aevi (1198-1503) Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Münster. 1898-1901.

Fallmerayer T. B. Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Στουτγάρτῃ καὶ Τυβίγγῃ. 1830-6.

Fanelli Atene Attica. Ἐν Βενετίᾳ. 1707.

Finlay G. History of Greece ἔκδ. *Tozer.* Τόμ. Γ'-Ε'. Ἐν Ὀξωνίῳ. 1877.

Foscolo Ugo Narrazione delle fortune e della cessione di Parga ἐν ταῖς Prose politiche. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1850.

Gaddi G. Elogiographus. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1638.

Gerland E. Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras. Ἐν Λειψίᾳ. 1903.

» Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Constantinopel. Μέρ. Α'. Ἐν Homburg v. d. Höhe. 1905.

Grandi Jacopo Risposta sopra alcune richieste intorno S. Maura e la Prevesa. Ἐν Βενετίᾳ. 1686.

Gregorovius Geschichte der Stadt Athen im Miltelalter. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Στουτγάρτῃ. 1889. Ἐξεδόθη καὶ ἐν ἑλλ. μεταφρ. μετὰ πολλῶν προσθηκῶν ὑπὸ ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Τόμ. Α'-Γ'. Ἐν Ἀθήναις. 1904-6.

» Briefe aus der «Corrispondenza Acciajoli» ἐν τοῖς Sitzungsberichte der philos.-philol. und histor. Classe der. K. Bayer. Akademie τοῦ

1890 Τόμ. Β'. Ἐν Μονάχῳ. 1891 καὶ ἐν Τόμῳ Β' τῆς μεταφράσεως ***Λάμπρου*** σ. 626 κ. ἑ.

Guichenon S. Histoire généalogique de la royale maison de Savoye. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Dijon. 1670.

Guillaume Histoire généalogique des Sires de Salins. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Besançon. Ἄνευ χρονολογίας.

Guldecrone Diane de (Baronne) L' Achaïe féodale. Ἐν Παρισίοις. 1886.

Hajî Kalifeh The history of the maritime Wars of the Turks. Μετάφρ. *Mitchell.*

Hammer Geschichte des osmanischen Reiches. Τόμ. Α' καὶ Β'. Ἐν Βουδαπέστῃ. 1827 - 8.

Hertzberg Gechichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zur Gegenwart. Τόμ. Β' καὶ Γ'. Ἐν Γώθᾳ. 1877 - 8.

Heyd W. Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente. Ἐν Βενετίᾳ καὶ Ταυρίνῳ. 1866 - 8.

» Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Στουτγάρτῃ. 1879.

Hopf K. Gechichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit ἐν τῇ τοῦ *Ersch καὶ Gruber* Allgemeine Encyklopädie Τόμ. 85 καὶ 86. Ἐν Λειψίᾳ. 1867 - 8.

» Ghizi αὐτόθι ἐν Τόμῳ 66. — Gozzadini αὐτόθι ἐν Τόμῳ 76.

» Giustiniani αὐτόθι ἐν Τόμῳ 68. Γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ *E. A. Vlasto* Les Giustiniani dynastes de Chios. Ἐν Παρισίοις 1888. Ἰταλικὴ μετάφρασις ὑπὸ *G. B. Sardagna* ἐν τῷ Archivio Veneto Τόμ. ΛΑ'. Ἐν Βενετίᾳ. 1886.

» Walther von Brienne Herzog von Athen und Graf von Lecce ἐν τῷ τοῦ *Raumer* Historisches Taschenbuch Τόμ. Γ', 5. Ἐν Λειψίᾳ. 1854.

» De Historiae Ducatus Atheniensis fontibus. Ἐν Βόννῃ 1852.

» Geschichte der Insel Andros und ihrer Beherrscher ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Wiener Akademie Τόμ. ΙϚ'. Ἐν Βιέννῃ. 1855.

» Urkunden und Zusätze zur Geschichte der Insel Andros αὐτόθι Τόμ. ΚΒ'. Ἐν Βιέννῃ. 1856. Ἰταλικὴ μετάφρασις ὑπὸ *G. B. Sardagna* Dissertazione documentata sulla storia dell' Isola di Andros. Ἐν Βενετίᾳ. 1859. Ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ *Ζ. Δελαγραμμάτικα* Ἡ νῆσος Ἄνδρος καὶ οἱ ἐν αὐτῇ δυνάσται. Ἐν Ἄνδρῳ. 1886.

» Geschichtlicher Überblick über die Schicksale von Karystos ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Wiener Akademie Τόμ. ΙΑ'. Ἐν Βιέννῃ. 1853. Ἰταλικὴ μετάφρασις μετὰ προσθηκῶν ὑπὸ *G. B. Sardagna* Dissertazione documentata sulla storia di Karystos. Ἐν Βενετίᾳ. 1856. Κακὴ ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ ***Ἐμμ. Γαλάνη***. Ἐν Ἀθήναις. 1867.

» Veneto - Byzantinische Analekten ἐν τοῖς Sitzungsberichte der Wiener Akademie Τόμ. ΛΒ'. Ἐν Βιέννῃ. 1859.

» Chroniques gréco - romanes. Ἐν Βερολίνῳ. 1873.

Ἱδρωμένου Ἀνδρ. Μ. Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Κερκύρας. Ἐν Κερκύρᾳ 1895.

Jervis History of the Island of Corfù. Ἐν Λονδίνῳ. 1852.

Jubainville (D' Arbois de) Voyage paléographique dans le département de l' Aube. Ἐν Troyes. 1855.

Καμπούρογλου Δ. Γ. Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Τόμ. Α'-Γ'. Ἐν Ἀθήναις. 1889-96.

» Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων. Τόμ. Α'-Γ'. Ἐν Ἀθήναις. 1891-92.

Καραβία Γρίβα Ν. Ἱστορία τῆς νήσου Ἰθάκης. Ἐν Ἀθήναις 1849.

Κωνσταντινίδου Γ. Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1821. Ἔκδ. β'. Ἐν Ἀθήναις. 1894.

Laborde Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Παρισίοις. 1854.

Lami G. Deliciae Eruditorum. Τόμ. Ε' *περιέχων πλεῖστα ἔγγραφα περὶ Κορίνθου* καὶ Τόμ. Θ'. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1738-40.

Λαμπάκη Γ. Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία τῆς μονῆς Δαφνίου. Ἐν Ἀθήναις. 1889.

Λάμπρου Σπυρ. Π. Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἀθήνησι. 1878.

» Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ε'-ϛ'. Ἐν Ἀθήναις. 1905.

» Μικταὶ σελίδες. Ἐν Ἀθήναις. 1905.

» Μονογραφίαι διάφοροι ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι Τόμ. Α'-ϛ'. (1904-1909).

Λαμπρυνίδου Μ. Ἡ Ναυπλία. Ἐν Ἀθήναις. 1898.

Le Quien Oriens christianus Τόμ. Β'. Ἐν Παρισίοις. 1740.

Levy M. A. Don Joseph Nasi Herzog von Naxos. Ἐν Βρεσλαυίᾳ. 1859.

Lichtle Description de Naxie. Χειρόγραφον ἐν Βερολίνῳ. ⟨Ἄλλος κῶδιξ ἐν Νάξῳ παρὰ τοῖς καθολικοῖς μοναστaῖς· ἄλλος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐν ἀρ. Additional 36538 τῆς ἐν Λονδίνῳ Βιβλιοθήκης τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου. Ἕτερον ἀντίγραφον παρὰ τῇ Ἱστορικῇ καὶ ἐθνολογικῇ ἑταιρείᾳ Ἀθηνῶν ὑπ' ἀρ. 73. Κεφάλαιά τινα ἐν μεταφράσει *Γ. Κρέμου* ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀπόλλωνι Ἔτ. Ζ' (1891) σ. 82 κ. ἑ., 97 κ. ἑ., 114 κ. ἑ., 131 κ. ἑ., 145 κ. ἑ., 161 κ. ἑ., 188 κ. ἑ. Ἔτ. Η' (1892) σ. 17 κ. ἑ., 33 κ. ἑ., 49 κ. ἑ., 65 κ. ἑ., 81 κ. ἑ., 97 κ. ἑ.

Litta Le famiglie celebri Italiane Τόμ. Α'-Ι'. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1819-68.

Lluch Rubió A. La expedicion y dominacion de los Catalanes en Oriente. Ἐν Βαρκελῶνι. 1887.

» Los Navarros en Grecia ἐν ταῖς Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona (Τόμ. Δ'. Ἐν Βαρκελῶνι. 1887) καὶ ἐν χωριστῷ τεύχει.

» Catalanya a Grecia. Ἐν Βαρκελῶνι. 1906.

» La Acropolis de Atenas en la época Catalana. Ἐν Βαρκελῶνι. 1908.

» Els castelis Catalans de la Grecia continental (ἐν τῷ Institut d' Estudis Catalans. Ἐν Βαρκελῶνι. 1910 καὶ ἐν χωριστῷ ἀποσπάσματι).

» Tradicion sobre la caiuda del comtat Català de Salona. Ἐν Βαρκελῶνι. 1910.

Λούντζη Ἑρμ. Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἑνετῶν. Ἀθήνησι. 1856. Καὶ ἐν τῇ ηὐξημένῃ ἰταλικῇ μεταφράσει Della condizione politica delle isole Ionie sotto il dominio Veneto. Ἐν Βενετίᾳ. 1858.

Magni Cornelio Relazione della città di Atene. Ἐν Πάρμᾳ. 1688.

« Quanto di più curioso e vago ha potuto raccorre ἐν τοῖς Viaggi e dimore per la Turchia. Ἐν Πάρμᾳ. 1692.

Mai A. Spicilegium Romanum. Τόμ. Α΄-Ι΄. Ἐν Ῥώμῃ. 1839-44.

Marmora A. Historia di Corfù. Ἐν Βενετίᾳ. 1672. Ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ *Ἰωάννου Μάρμορα*. Κέρκυρα. 1902.

Martène et V. Durand Thesaurus novus Anecdotorum. Τόμ. Α΄-Ε΄. Ἐν Παρισίοις. 1717.

Mas Latrie L. de Les princes de Morée ἐν τοῖς βενετικοῖς Miscellanea Τόμ. Β΄. Ἐν Βενετίᾳ. 1883.

» Les ducs de l' Archipel αὐτόθι Τόμ. Δ΄. Ἐν Βενετίᾳ. 1887.

» Les seigneurs terciers de Négrepont ἐν τῇ Revue de l' Orient latin. Τόμ. Α΄. Ἐν Παρισίοις. 1893.

Mazella Sc. Descrittione del Regno di Napoli. Ἐν Νεαπόλει. 1601.

Mercati P. Saggio storico statistico di Zante. 1811.

Μηλιαράκη Α. Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις. 1898.

» Γεωγραφία νέα καὶ ἀρχαία πολιτικὴ τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας. Ἐν Ἀθήναις. 1886.

» Γεωγραφία νέα καὶ ἀρχαία πολιτικὴ τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας. Ἐν Ἀθήναις. 1890.

» Ἄνδρος, Κέως. Ἐν Ἀθήναις. 1880.

» Ἀμοργός, ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας. Τόμ. Α΄. 1884.

» Κίμωλος αὐτόθι Τόμ. Ϛ΄ Ἐν Ἀθήναις. 1902.

» Οἰκογένεια Μαμωνᾶ. Ἐν Ἀθήναις. 1902.

Millet G. Le monastère de Daphni. Ἐν Παρισίοις. 1899.

Mommsen Aug. Athenae Christianae. Ἐν Λειψίᾳ. 1868.

Moncada F. de Expedicion de los Catalanes y Aragones contre Turcos y Griegos ἐν τῇ Biblioteca de Autores Españoles Τόμ. ΚΑ΄. Ἐν Μαδρίτῃ. 1868.

Μουστοξύδου Α. Delle cose Corciresi. Ἐν Κερκύρᾳ. 1848.

» » Illustrazioni Corciresi. Τόμ. Α΄-Β΄. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1811-4.

» *Μ.* Ἱστορικὰ καὶ φιλολογικὰ ἀνάλεκτα. Ἐν Κερκύρᾳ. 1872.

Muratori L. A. Antiquitates Italiae medii aevi Τόμ. Α΄-Ϛ΄. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1738-42.

Pagano C. Delle imprese e del dominio dei Genovesi nella Grecia. Ἐν Γενούῃ. 1846.

Panvinius O. Antiquitatum Veronensium Libri VIII. Ἐν Οὐήρῶνι. 1648.

Παπαρρηγοπούλου Κ. Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Τόμ. Ε΄. ἔκδ. *Π. Καρολίδου*. Ἐν Ἀθήναις. 1903.

Pasch van Krienen Breve descrizione dell' Arcipelago. Ἐν Λιβούρνῳ. 1773.
Pègues Abbé Histoire et phénomènes du volcan et des îles volcaniques de Santorin. Ἐν Παρισίοις. 1842.
Περραιβοῦ Χ. Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας. Ἐν Ἀθήναις. 1857.
Petritzopoulos D. Saggio storico sull' età di Leucadia. Ἐν Βενετίᾳ. 1824.
Piacenza L' Egeo redivivo. Ἐν Μοδένῃ. 1688.
Πολυκάρπου ἱερομονάχου Τὰ Μετέωρα. Ἐν Ἀθήναις. 1882.
Porcacchi T. L' isole più famose al Mondo. Ἐν Βενετίᾳ. 1572.
Pouqueville Voyage dans la Grèce. Τόμ. Α΄ - Ε΄. Ἐν Παρισίοις. 1820 - 1.
Raynaldus O. Annales Ecclesiastici [1198 - 1565]. Τόμ. Α΄ - ΙΕ΄. Ἐν Λούκκᾳ. 1747 - 56.
Remondini D. M. De Zacynthi antiquitatibus et fortuna. Ἐν Βενετίᾳ. 1756.
Rodd Rennell The princes of Achaia and the Chronicles of Morea. Τόμ. Α΄- Β΄. Ἐν Λονδίνῳ. 1907.
Romanin S. Storia documentata di Venezia. Τόμ. Β΄ - ς΄. Ἐν Βενετίᾳ. 1854 - 7.
Rosario Gregorio Considerazioni sopra la storia di Sicilia. Τόμ. Β΄. Ἐν Πανόρμῳ 1833.
Ῥωμανοῦ Γρατιανὸς Ζώρζης αὐθέντης Λευκάδος. Ἐν Κερκύρᾳ. 1870.
» Δημοσία Κερκυραϊκὴ πρᾶξις. Ἐν Ἀθήναις. 1882.
» Ἡ Ἑβραϊκὴ κοινότης τῆς Κερκύρας. Ἐν Ἀθήναις. 1891. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἑστίας.
» Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Ἐν Κερκύρᾳ. 1895.
Σάθα Κ. Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου. (Μετὰ παραρτήματος *Π. Λάμπρου* περὶ τῶν μεσαιωνικῶν νομισμάτων τῶν Σαλώνων). Ἀθήνησιν. 1865.
» Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς. Ἀθήνησι. 1869.
Saint - Sauveur A. G. Voyage historique, littéraire et pittoresque dans les isles et possesions çi - devant vénitiennes du Levant. Τόμ. Α΄ - Δ΄. Ἐν Παρισίοις. An VIII.
Σ [αλαπάτα] Π. Α. Ἡ Πάργα. Ἐν Ἀθήναις. 1861.
[Salvator Ludwig ἀρχιδουκὸς Αὐστρίας*]* Paxos und Antipaxos. Ἐν Βυρτσβούργῳ καὶ Βιέννῃ. 1887.
« Zante Allgemeiner Teil. Ἐν Πράγᾳ. 1904. Specieller Teil. Ἐν Πράγᾳ. 1904.
» Anmerkungen über Leukas. Ἐν Πράγᾳ. 1908.
» Parga. Ἐν Πράγᾳ. 1907.
» Versuch einer Geschichte von Parga. Ἐν Πράγᾳ. 1908.
Sassenay J. de Les Brienne de Lecce et d' Athènes. Ἐν Παρισίοις. 1869.
Sauger Histoire nouvelle des anciens ducs et autres souverains de l' Archipel. Ἐν Παρισίοις. 1699. Ἑλλ. μετάφρ. *Ἀλ. Καράλη*. Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου. 1878.
Schlumberger G. Les principautès franques du Levant. Ἐν Παρισίοις. 1877.
» Numismatique de l' Orient latin. Ἐν Παρισίοις. 1878. Supplement. 1882.
» Expédicion des Almugavares ou routiers Catalans en Orient, de l'an 1302 à l' an 1311. Ἐν Παρισίοις. 1902.

Schultz O. Gora L' Epistole del trovatore Rambaldo di Vaqueiras. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1898.

Schultz R. W. καὶ *S. H. Barnsley* The Monastery of St Luke of Stiris in Phocis. Ἐν Λονδίνῳ. 1901.

Serra V. Storia antica e moderna della città e l' isola di Zante. Χειρόγραφον κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

Servian T. G. Gestez et Chroniques de la Maison de Savoye. Ἔκδ. *F. E. Bollati.* Ἐν Ταυρίνῳ. 1879.

Σουρμελῆ Δ. Κατάστασις συνοπτικὴ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν. Ἔκδ. γ'. Ἐν Ἀθήναις. 1846.

Spon J. et *G. Wheler* Voyage d' Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant. Τόμ. Α'-Γ'. Ἐν Λουγδούνῳ. 1678.

St Genois J. de Droits primitifs des anciennes terres et seigneuries du pays et comté de Haynaut. Τόμ. Α'. Ἐν Παρισίοις. 1782.

Stai N. Raccolta di antiche autorità... riguardanti l' Isola di Citera oggidì Cerigo. Ἐν Πίσῃ. 1847.

Σταματέλου Ι. Φιλολογικαὶ διατριβαὶ περὶ Λευκάδος. Ἀθήναις. 1851.

Σταματιάδου Ἐπ. Οἱ Καταλᾶνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐν Ἀθήναις. 1869.

» Ἰκαριακά. Ἐν Σάμῳ. 1893.

Tournefort P. de Relation d' un voyage du Levant. Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Ἀμστελοδάμῳ. 1718.

Turresanus Elogium historicarum nobilium Veronae propaginum. Χειρόγραφον ἐν Οὐηρῶνι.

Ubaldini G. B. Origine della famiglia Acciaioli. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1638.

Φιλαδελφέως Θεμ. Ν. Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Τόμ. Α'-Β'. Ἐν Ἀθήναις. 1902.

Χιώτου Π. Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἑπτανήσου. Τόμ. Β'-Γ'. Ἐν Κερκύρᾳ. 1858-63.

Wadding L. Annales minorum Τόμ. Α'-ΚΕ'. Ἔκδ. β'. Ἐν Ῥώμῃ. 1731-1886.

Zabarella G. Tito Livio Padovano. Ἐν Παδούῃ. 1669.

» Il Galba. Ἐν Παδούῃ. 1671.

Corollarium Poeticum. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1636.

Lettere edificanti scritte dalle missioni straniere. Τόμ. Η'. Ἐν Μεδιολάνῳ. 1827.

Δ'. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Académie de Besançon. Ἔτ. 1800. Ἐν Besançon. 1881.

Archivio storico Italiano. Ἐν Φλωρεντίᾳ. 1842-1909.

Archivio storico per le provincie Napoletane. Ἐν Νεαπόλει. 1876-1909.

Archivio Veneto καὶ Nuovo Archivio Veneto. Ἐν Βενετίᾳ. 1871-1909.

Ἁρμονία. Τόμ. Γ'. Ἐν Ἀθήναις. 1902.

Bibliothèque de l' École des Chartes. Ἐν Παρισίοις. 1839-1909.

Bulletin de Correspondance hellénique. Ἐν Ἀθήναις. 1877-1909.

Bulletino dell' Istituto. Ἐν Ῥώμῃ. 1829-1885.

Βυζαντινὰ Χρονικά. Ἐν Πετρουπόλει. 1894-1906.

Byzantinische Zeitschrift. Ἐν Λειψίᾳ 1892 - 1909.
Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας. Ἐν Ἀθήναις. 1883 - 1909.
Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολ. ἑταιρείας Α'-Η'. Ἐν Ἀθήναις. 1892-1909.
English Historical Review Τόμ. ΙΗ' - ΚΓ'. Ἐν Λονδίνῳ. 1903 - 8.
Ἑλληνομνήμων *Ἀ. Μουστοξύδου*. Τόμ. Α'. Ἐν Ἀθήναις. 1843 - 7.
Ἐπετηρὶς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ. Ἔτ. Α' - Θ'. 1897 - 1906. Ἴδε καὶ Παρνασσός.
Giornale Ligustico di Archeologia, Storia e Letteratura. Ἐν Γενούῃ. 1874 - 1909.
Journal of Hellenic Studies. Ἐν Λονδίνῳ. 1880 - 1909.
Mélanges de l' École française de Rome. Ἐν Ῥώμῃ. 1881 - 1909.
Mitteilungen des K. deutschen Archäologischen Instituts. Ἐν Ἀθήναις. 1876 - 1909.
Napoli nobilissima. Τόμ. Θ'. Ἐν Νεαπόλει. 1900.
Νέα Πανδώρα. Τόμ. ς' - Ι'. Ἐν Ἀθήναις. 1856 - 60.
Νέος Ἑλληνομνήμων *Σπυρ. Π. Λάμπρου*. Τόμ. Α' - Ζ'. Ἐν Ἀθήναις. 1904 - 10.
Παρνασσός. Ἐν Ἀθήναις. 1877 - 95.
Revue archéologique. Ἐν Παρισίοις. 1844 - 1909.
Revue de l' Orient latin. Ἐν Παρισίοις 1893 - 1909.
Revue des études grecques. Ἐν Παρισίοις. 1881 - 1909.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΕΝ ΤΩι ΚΕΙΜΕΝΩι

ΕΙΚΟΝΕΣ ΟΛΟΣΕΛΙΔΟΙ

ΧΑΡΤΗΣ ΕΓΧΡΩΜΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΩΝ ΔΥΟ ΤΟΜΩΝ

Α′ = ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. — Β′ = ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ[1]

Α′ = ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. — Β′ = ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

Τὰ λατινιστὶ γεγραμμένα ὀνόματα ἕπονται εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐν τέλει ἑκάστου γράμματος ἢ χωριστὰ ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει τοῦ λατινικοῦ γράμματος.

---

1 Ἔπιθι καὶ τὸν πίνακα τῶν εἰκόνων.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΤΟΥ Α΄ ΚΑΙ ΤΟΥ Β΄ ΤΟΜΟΥ

Τόμ. Α΄ σ. 36 στ. 20 ἀντὶ *Basingestoke* γράφε *Basingstoke*.
» » σ. 42 στ. 8 καὶ 13 ἀντὶ *Νίκλι* καὶ *Νικλίου* γράφε *Νύκλι* καὶ *Νυκλίου*.
» » σ. 98 ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἀντὶ *S. C. Atchley* γράφε *Ἀντωνίου Πετρίτση*.
» » σ. 231 στ. 19 μετὰ τὰς λέξεις *βαρῶνον τῆς Βοστίτσης Γουίδωνα* πρόσθες *Charpigny*.
» » σ. 304 στ. 21 ἀντὶ *Δεστένζα* γράφε *Δεστέντζα*.
» » σ. 330 σημ. 1 στ. 5 ἀντὶ *μεταφέρθησαν* γράφε *μετεφέρθησαν*.
» » σ. 433 στ. 8 ἀντὶ *Μινόττος* γράφε *Μινῶττος*.
» » σ. 442 στ. 31 » *Σιδηρόκαστον* γράφε *Σιδηρόκαστρον*.
Τόμ. Β΄ σ. 72, 75, 80, 108, 109, 121, 132, 286 σημειωτέον, ὅτι ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος ὁ λεγόμενος ὑπὸ τοῦ συγγραφέως Ϛ΄ εἶνε ὁ συνήθως ἀριθμούμενος *Η΄*.
» » σ. 116 σημ. 1 στ. 10 ἀντὶ *τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου* γράφε *τοῦ Βησσαρίωνος*.
» » σ. 168 στ. 27-28 ἀντὶ *Μποχαραίων* γράφε *Μποχαλαίων*.
» » σ. 189 ὑπὸ τὴν εἰκόνα ἀντὶ *νέου* γράφε *νοτίου*.
» » σ. 245 στ. 14 ἀντὶ *Περαχώρᾳ* γράφε *Παληαχώρᾳ*.
» » σ. 352 στ. 1 ἀντὶ *Κυιρήνη* γράφε *Κυιρίνη*.
» » σ. 168 στ. 33 ἐν τοῖς περὶ Lichtle πρόσθες, ὅτι ὁ κῶδιξ 169 τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας, γεγραμμένος τῷ 1838, περιέχει ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ πρώτου μέρους τῆς Ἱστορίας τῆς Νάξου.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

Η ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ (1441-1460)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

ΑΙ ΒΕΝΕΤΙΚΑΙ ΑΠΟΙΚΙΑΙ (1462-1540)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

Η ΚΕΡΚΥΡΑ (1214 - 1485)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄

ΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟΝ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ (1463-1566)

ΑΘΗΝΑΙ. ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ ΚΑΙ Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ – 7796